CHURCHILL

Martin Gilbert

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. BASIM

BiBDk

BİYOGRAFİ

Martin Gilbert
CHURCHILL BİR YAŞAM

ÖZGÜN ADI
CHURCHILL A LIFE

ÇEVİREN
SÜHA SERTABİBOĞLU

COPYRIGHT © MARTIN GILBERT, 1991

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GÖZDEN GEÇİREN
ŞAHİN ALDOĞAN

DÜZELTİ/DİZİN
ASLI GÜNEŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: NİSAN 2011
II. BASIM: OCAK 2013

ISBN 978-605-360-199-9

BASKI VE CİLT
ERTEM BASIM YAYIN DAĞITIM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
ESKİŞEHİR YOLU 45. KM. BAŞKENT ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ
22. CADDE NO: 6
MALIKÖY / ANKARA
(0312) 640 16 23
SERTİFİKA NO: 16031

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Martin Gilbert

Churchill Bir Yaşam

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Natalie, David ve Joshua'ya

İÇİNDEKİLER

Türkçe Baskıya Önsöz XIII
İkinci Baskı İçin Not XV
Önsöz XVII
Teşekkür XXIII

1. Bölüm
Çocukluk 1

2. Bölüm
Harrow 23

3. Bölüm
Askerliğe Doğru: 'Yeni Bir Başlangıç' 43

4. Bölüm
Teğmen: "Bir şey yapmadan oturamam" 61

5. Bölüm
Cephede 89

6. Bölüm
Omdurman ve Ötesi 99

7. Bölüm
Güney Afrika: Macera, Esaret, Kurtuluş 127

8. Bölüm
Parlamento'ya 157

9. Bölüm
İsyan ve Sorumluluklar 197

10. Bölüm
Toplumsal Alan 227

11. Bölüm
İçişleri Bakanlığı 249

12. Bölüm
Deniz Kuvvetleri Bakanlığı 281

13. Bölüm
1914'te Savaşın Gelişi 309

14. Bölüm
Savaş 325

15. Bölüm
İzolasyon ve Kurtuluş 363

16. Bölüm
Siperlerde 389

17. Bölüm
"Derin ve Bitmez İşkence" 427

18. Bölüm
Mühimmat Bakanı 445

19. Bölüm
Savaş Bakanlığı'nda 477

20. Bölüm
Sömürgeler Bakanı 509

21. Bölüm
Kırlara Dönüş 537

22. Bölüm
Maliye Bakanlığı'nda 551

23. Bölüm
Makamsız 579

24. Bölüm
Gerçekle Yüzyüze 631

25. Bölüm
Churchill'e Yer Yok 675

26. Bölüm
Münih'ten Savaşa 711

27. Bölüm
Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na Dönüş 735

28. Bölüm
Başbakan 759

29. Bölüm
Köşeye Sıkışan İngiltere 799

30. Bölüm
Yayılan Savaş 825

31. Bölüm
Zafer İçin Planlar 867

32. Bölüm
Hastalık ve İyileşme 901

33. Bölüm
Normandiya ve Ötesi 917

34. Bölüm
Savaş ve Diplomasi 947

35. Bölüm
"İleri, İngiltere" 977

36. Bölüm
"Demir Bir Perde" 993

37. Bölüm
Geçmişin Haritasını Çıkarmak, Geleceğe Yol Göstermek 1025

38. Bölüm
Barış Zamanı Başbakanı 1057

39. Bölüm
İyileşme, Son Heves, İstifa 1075

40. Bölüm
Son Yıllar 1107

Sözlükçe 1127

Haritalar 1129

Dizin 1151

Martin Gilbert 1936'da, Londra'da doğdu. İki yıllık askerlikten sonra Oxford, Magdalen College'de modern tarih okudu. 1962'de Oxford, Merton College'de bir araştırma bursu kazandı ve aynı yıl, o zamanlar babasının resmî biyografisinin ilk iki cildini yazmakta olan Randolph Churchill'in asistanlarından biri oldu. Randolph'un 1968'de ölümü üzerine Gilbert'ten bu biyografiyi bitirmesi istendi. Sekizinci ve son cilt 1988'de yayınlandı. Gilbert anlatı tarzındaki bu kitapların yanı sıra, Churchill'in mektupları ve belgelerini içeren ve çok sayıda ciltten oluşan bir kitap dizisini de hazırlamaya devam etti. Ayrıca, biyografinin bir bölümü olarak, *Churchill: A Photographic Portrait* adlı yapıtı yayınladı.

Churchill'le ilgili çalışmalarının yanı sıra Gilbert, tarih atlaslarının tasarımı ve yayınlanmasında öncü isimlerden biriydi. Genel bir holokost tarihi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ilişkin birer ciltlik iki tarih kitabı ve yirminci yüzyılın üç ciltlik tarihini yazdı. 1995'te şövalye ilan edilerek "Sir" unvanı aldı.

Türkçe Baskıya Önsöz

Kitabımın Türkçe baskısı için şu birkaç sözü yazmamın istenmesi beni çok onurlandırdı. Türkiye'yi 1958'de genç bir öğrenci olarak ilk kez ziyaret ettiğimden beri, bir yapıtımın Türkiye'de yayınlanması benim için hep bir tutkuydu. O yaz, İstanbul'dan İskenderun'a, İzmir'den Kars ve Hopa'ya dek, aralarında birçok durak yerinin de bulunduğu yolculuklarım sırasında günlükler tutmuştum. O günlerden beri Türkiye'ye en azından on kez geldim. Bursa'nın tepesindeki Uludağ'da bir yaz okulunda İngilizce öğretmenliği yaptım. İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasından Asya'ya yüz kez geçtim. 1969'da iki sabahımı İsmet İnönü'yle Çankaya'daki konutunda geçirdim. Gelibolu Yarımadası'na üç uzun hac yolculuğu yaptım ve Türklerin orada gösterdiği yiğitliğe ve çektiği acılara saygılarımı sundum. Atatürk'ün Bitlis, Muş ve Afyonkarahisar'da zafer kazandığı savaş alanlarını gezdim. Atatürk'ün kişisel kütüphanesini manevi kızı Dr. Ayşe Afet İnan'ın eşliğinde ziyaret ettim ve kendisi bana Gazi'nin Churchill'in Birinci Dünya Savaşı Tarihi hakkındaki notlarını okudu. Bayan İnan'ın bana imzaladığı, *Taymis'ten Üsküdar'a-From the Thames to Scutari* kitabı benim en değerli kişisel eşyalarımdan biridir.

1945'te Londra'da henüz on yaşında bir İngiliz öğrenciyken bana beden eğitiminin temellerini ve yüzmeyi bir Türk prensi, Fethi Sami öğretti. 1922'de ailesiyle beraber İstanbul'u terk etmişti ve gençliğinden birçok hikâyeler anlattı bana. Bunlar benim ilgimi tutuşturan bir kıvılcım oldu ve bu konuda daha çok şey okumaya yöneltti ve okuduklarımın arasında Edward Gibbon'un Osmanlıların İstanbul'a girişi hakkında muhteşem betimlemesi –surların ilk kez yarıldığı bölümde birçok kez yüksek sesle okuduğum sözler- de vardı.

Biyografimde Churchill'in Türkiye'yle ilgili çalışmalarına değinen birçok bölüm var. Bunlar onun 1910'da Enver Paşa'yla Almanya'da ve

1943'te İsmet İnönü'yle Adana'ya yirmi üç kilometre mesafedeki Yenice İstasyonu'nda bir araya gelmelerini ve onun için çok feci bir şey olan, hem 1915'te Gelibolu'ya hem de 1922'de Çanakkale'ye müdahalesini kapsıyor.

Yani bir kitabımın Türkiye'de, Türkçe yayınlanması benim için çok özel bir an, benim için bir ilk. Dilerim birçok şeyin ilki olur.

Martin Gilbert

İkinci Baskı İçin Not

Bu kitabın 1991'de yayınlanmasından bir yıl sonra, 959 sayfada sunmaya çalıştığım bu portrenin kaçınılmaz olarak daha azını aktaran, 662 sayfalık, daha kısa bir versiyonu yayınlandı. Elinizdeki uzun versiyonun bir kez daha basımına karar verilmiş olması okurlara, Churchill'in kariyerine, düşüncelerine, ideallerine ve icraatlarına bir kez daha ve daha ayrıntılı bir şekilde tanıklık etme fırsatı sunacaktır.

Martin Gilbert
7 Ocak 2000

Önsöz

Amacım, bu kitapta, hem kişisel hem de siyasi yönleriyle Churchill'in yaşamının tam ve kapsamlı bir resmini sunmaktır. Onun kariyeri, kimi zaman küçümsendiği, kimi zaman da sert bir şekilde hükümlere varıldığı sayısız kitaba ve araştırmaya konu olmuştur. Ben, varolan birçok yanlış algılama ve inancın aksine, onun düşüncelerini, eylemlerini, başarılarını ve inandıklarını esas alan, dengeli bir değerlendirme sunmayı amaçladım.

Churchill'in yaşamı hakkında kayıtlar çok zengindir, varolan dağlar kadar çağdaş malzemenin büyük bölümü zarar görmemiştir. Bu nedenle, onun içinde bulunduğu hemen her olayı kendi sözleri, tezleri, düşünceleri, gerçek niyetleri ve gerçekten yaptığı şeylerle sunmak olanaklıdır.

Benim araştırmalarım, 1962 Ekimi'nde genç bir üye olarak Churchill'in oğlu Randolph Churchill'in araştırma grubuna katıldığım zaman başladı. Babası, Randolph'tan birkaç ciltlik bir biyografinin yazımını ve destekleyici belgelerin editörlüğünü yapmasını isteyeli bir yıl olmuştu. Randolph Churchill 1968'de öldüğünde, babasının hikâyesini 1914'te savaşın patlak vermesine dek getirmişti. Onun çalışmasını devam ettirmem istendi. Benim yazdığım son cilt, yani sekizincisi, Churchill'in doksan yaşındaki ölümüyle bitiyor.

Bilindiği gibi daha sonra resmi biyografi olarak anılacak olan eser, Churchill'in yaşam hikâyesini, benim bu tek ciltlik anlatım için tekrar başvurduğum ve özellikle Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'na kadarki ilk yıllarıyla ilgili birçok yeni malzeme çıkardığım beş ana kaynağa dayanarak, ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serer.

Bu beş kaynaktan ilki, Churchill'in, bugün Cambridge'deki Churchill College'de bulunan, siyasi hayatını, bakanlık dönemlerini, edebi ve kişisel yazışmalarını içeren muazzam kişisel arşividir. Bu arşivde, onun doksan yılının tümüne yayılan özel ve resmi yazışmaları var.

İkinci kaynak, eşi Clementine'in, 1908'de evlenmelerinden yaşamının son yıllarına dek kocasının gönderdiği yüzlerce mektubu da kapsayan koleksiyonudur. Bunlar Churchill'in kızı Lady Soames'in korumasındadır ve Churchill'in kişiliğinin her yönünü gösteren, çok dikkate değer bir portre sunmaktadır.

Üçüncü kaynak, Churchill'in 1905 Aralık'ta bakanlıkla başlayıp siyasi yaşamdan çekildiği 1955 Nisanı'na dek süren, iki başbakanlığı ile bakanlık görevleri sırasındaki devlet arşivleridir. Kew'daki Devlet Arşivi'nde bulunan bu malzeme arasında, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki bütün hükümetlerde ve Genelkurmay'da geçen bütün konuşmaların yanı sıra, onun bu yıllar boyunca oturduğu on bir bakanlık koltuğunun ve 1914 ve 1915'te çalıştığı Savaş Konseyi'nin bütün belgeleri vardır.

Dördüncü kaynak, dostlarının, mesai arkadaşlarının ve rakiplerinin, bazıları çok önemli, bazıları ise konuyla kısmen ilgili özel arşivleridir; onunla tüm yaşamının çeşitli zamanlarında temasta bulunmuş kişilerdir bunlar. Bu malzemeler gerek İngiltere'de, gerek yurtdışındaki birçok arşiv, kitaplık ve özel koleksiyonda bulunmaktadır. Bunlar onun, çağdaşı kişilerde nasıl bir izlenim bıraktığını gösteriyor: Aralarında Churchill hakkında neler konuştuklarını; bazılarının ondan nasıl iğrendiğini, bazılarınınsa daha ilk yıllarından beri, onu nasıl olağanüstü nitelikte bir kişi ve geleceğin başbakanı olarak gördüğünü gözler önüne seriyor.

Benim otuz yıldır oluşturduğum beşinci kaynaksa Churchill'in ailesinin, dostlarının ve çağdaşlarının kişisel anılarıdır. Bu anılar, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ona uçmayı öğreten pilotlar ve 1916'da Batı Cephesi'nde onun emrindeki subay ve erler de dahil olmak üzere, yaşamın bütün alanlarındaki her grup insandan geliyor. Churchill'in, aralarında Maurice Ashley, Sir William Deakin ve Denis Kelly'nin de bulunduğu, savaş öncesi ve sonrası yıllarındaki edebiyat asistanlarıyla; 1919'da yanında bulunmuş Sir Herbert Creedy gibi özel sekreterleri ve Sir John Martin, Sir John Peck ve Sir John Colville gibi, onun İkinci Dünya Savaşı'ndaki özel bürosunun elemanlarıyla; ayrıca, 1953-1965 yılları arasında yanında bulunmuş olan Anthony Montague Browne ile karşılaşmış ve tanışmış olduğum için çok şanslıyım.

Churchill'in biyografi yazarı olarak onu, 1936'da hizmetine girmiş olan Kathleen Hill, İkinci Dünya Savaşı sırasında onunla çalışmış Elizabeth Layton ve Marian Holmes, daha sonraki yıllarında yanında

bulunmuş Elizabeth Gilliatt, Lady Onslow, Jane Portal ve Doreen Pugh gibi sekreterlerinin bakış açılarından görebildiğim için özellikle çok şanslıyım. Churchill'in yaşamının büyük bir kısmı Chartwell'de geçti; 1932'den beri orada çalışmış olan Grace Hamblin o yıllar konusunda bize rehberlik etti.

Bu beş kaynaktan alınan milyonlarca sözcük, birkaç ciltli biyografinin her bir cildinin yanı sıra yayınlanmış (ve hâlâ yayınlanmaya devam eden) belgelerde işlenip ek açıklamalara konu olmuştur.

Elinizdeki bu tek ciltlik kitapta, okuyucuların, Churchill'in gerçekten kayda değer biçimde uzun olan kariyerinde bulunduğu etkinlikler ve gösterdiği yetkinlikler konusunda bir hükme varabilmeleri için yeterli malzemeyi sunmaya çalıştım. Genellikle çekişmelerle dikkat çeken ve zıtlaşmaların hiç eksik olmadığı bir kariyerdir bu; çünkü Churchill sözünü hiç sakınmayan, bağımsız kişilikli biriydi ve görüşlerini eğip bükmeden dile getirir, haksız olduğuna inandığı kişileri, güçlü bir bilgiyle donanmış, canlı, usta ve çok etkileyici bir dille eleştirirdi.

Churchill'in siyasi yaşamdaki rolü elli yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Başbakan olmadan önce, kabinede sekiz ayrı görev üstlendi. İkinci başbakanlık görevinden 1955'te istifa ettiğinde Parlamento'nun elli beş yıllık üyesiydi. Etkinlikleri ve deneyimleri olağanüstü geniş bir alana yayılır. Kraliçe Victoria döneminde orduda görev aldı ve Omdurman'da [Sudan'da bir kent-ç.] süvari saldırısına katıldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce pilotluk öğrendi, havacılığın ilk gelişiminde ve Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne bağlı hava gücünün kuruluş sürecinde rol aldı. Tankın başlangıç aşamasında da yerini aldı. Uçaksavar savunma sisteminin geliştirilmesine ve hava savaşının evrimine öncülük etti. Kitle imha silahlarının üretileceğini önceden fark etti ve Parlamento'daki son konuşmasında, hidrojen bombasının caydırıcı gücünün, dünya çapında silahsızlanmayı sağlamak için bir araç olarak kullanılmasını önerdi.

Churchill, gençlik yıllarından itibaren, olayların gelecekteki seyri konusunda açıklaması güç bir anlayış ve vizyona sahipti. Uygarlığın kurtarılmasına ve insanlığın refahının arttırılmasına katkıda bulunma yeteneğine inanıyor ve güveniyordu. Askerî eğitimi ve doğal yaratıcılığı ona, savaşın ve toplumun doğası hakkında büyük bir sezgi kazandırmıştı. Ayrıca, yüzyıl dönümünde imparatorluğun savaş alanlarında, 1916'da Batı Cephesi'nde ya da 1944'te Atina'daki çarpışmalarda sergilediği kişisel

cesaretin büyüklüğü ile savaşın dehşeti ve yıkıcılığı konusundaki farkındalığının derinliği birbirine denk olan bir insandı.

Churchill, Liberal Partideyken de, Muhafazakâr Partideyken de hep radikaldi; bütün yurttaşların toplumsal hayatlarında ve iş yaşamlarında asgari standartları sağlamak için, devletin yasal ve mali uygulamalar aracılığıyla aktif bir rol üstlenmesine ihtiyaç olduğuna inanırdı. Önemli yasa tasarıları hazırlamak da dahil olmak üzere, öncü rol oynadığı sosyal reform girişimlerinin arasında hapishane reformu, işsizlik sigortası, dullar ve yetimlere devletçe verilen maaşlar, çalışma yaşamındaki anlaşmazlıklar için sürekli bir hakemlik mekanizması, iş arayanlara devletçe yardım edilmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması, işyeri ve fabrikalarda çalışma koşullarının düzeltilmesi sayılabilir. Ayrıca, ulusal bir sağlık sisteminin kurulmasının, eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasının, aşırı kârın vergilendirilmesinin ve işçilerin kâra ortak edilmesinin savunucularındandı. 1897'de, yani Parlamento'ya girmeden üç yıl önce, kamuoyuna yönelik ilk konuşmasında, işçilerin, iş yerlerinin kârına ortak olacakları güne duyduğu özlemi dile getirmişti.

Ulusunun gerilimli yıllarında Churchill, uzlaşmanın ve hatta ittifakların inatçı bir savunucusuydu; ayrışmalardan ve gereksiz zıtlaşmalardan uzak durdu. Uluslararası olaylarda sürekli olarak, mağlupların üzüntüsünü yatıştırmaya ve eski düşmanların barışmasını sağlayacak anlamlı ilişkiler kurmaya çalıştı. İki dünya savaşından sonra da, galip ülkelerin, güçlerini yenilenlerin acılarını hafifletmek ve barışı korumak için kullanmasını savundu. Batı ve komünist dünyası liderlerinin bir araya geleceği toplantı için "zirve"' sözcüğünü ilk kez kullanan ve Soğuk Savaş'ın tehlikeli cepheleşmelerini sona erdirecek bu türden zirvelere zemin hazırlamak için elinden geleni yapan oydu. Görüşmelerini sabır ve anlayışla sürdürdüğü anlaşmalar arasında, Güney Afrika ve İrlanda'da yeni anayasa hazırlanmasıyla sonuçlanan uzlaşmalar ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki savaş borçlarının geri ödenmesiyle ilgili düzenleme vardır.

Çevresinde gelişen olaylara karşı zeki, sezgisi güçlü bir yorumcu olan Churchill, daima cesur ve uzak görüşlü hareket tarzlarının savunucusuydu. Onun en büyük yeteneklerinden biri de, gerek kamuoyuna yaptığı, gerekse birçok radyo yayınında dinlenen binlerce konuşmasında sergilediği olağanüstü belagatini ve dile duyduğu sevgisini, en ayrıntılı tezleri, çok önemli gerçekleri aktarmak, insanları bilgilendirmek, ikna etmek, heyecan

vermek için kullanmasıydı. Keskin bir espri yeteneğine sahip, sıcak, âlicenap bir adamdı; bir ömür boyu sahip çıktığı tutarlı bir liberal dünya görüşüne sahipti; uzlaştırıcı yeteneği nedeniyle kendisinden sonraki birçok başbakan tarafından sık sık başvurulan biriydi. Gerek ülkede, gerek dünyada adaletsizliğe, başkasını mağdur edecek haksız davranışlara ve kabadayılığa duyduğu nefret, düşüncesinin temel taşıydı.

Churchill'in siyasi alanındaki çalışmaları, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki sosyal reform mücadelesinden, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki zirve konferansı arayışlarına dek, İngiltere'nin iç ve dış siyasetinin her dalına uzanmıştır. Bu çalışmalar İngiltere'nin, Fransa, Almanya, ABD ve Sovyetler Birliği'yle en kritik dönemlerdeki ilişkilerini de kapsar. Onun en mükemmel zamanı, İngiltere'nin en yalnız, en tehlikede, en zayıf olduğu ve Churchill'in cesaretinin, kararlılığının, demokrasiye inancının ulusunkiyle birleştiği sırada yaptığı liderlikti.

Martin Gilbert
Merton College,
Oxford
23 Ocak 1991

Teşekkür

Otuz yıldan fazla bir süredir Churchill hakkında anılarını bana sunan herkese müteşekkirim. Bu kitapta sözlerine yer verilen kişiler hem zamanlarını hem anılarını paylaşma yönünden cömert davrandı. Valentin Berezhkov, Harold J. Bourne, Sir John Colville, Ivon Courtney, Sir William Deakin, Sir Donald MacDougall, Robert Fox, Eve Gibson, Elizabeth Gilliatt, Grace Hamblin, Pamela Harriman, Kathleen Hill, Marian Holmes, Patrick Kinna, Elizabeth Layton, James Lees-Milne, Tuğgeneral Maurice Lush, John J. McCloy, Jock McDavid, Malcolm MacDonald, Vikont Margesson, Sir John Martin, Trevor Martin, Anthony Montague Browne, Alamein'in Feldmareşali Vikont Montgomery, Sir John Peck, Kaptan Sir Richard Pim, Doreen Pugh ve Elvel Baronesi Lady Williams'a (Jane Portal) teşekkür etmek istiyorum.

En büyük teşekkürlerimse, yıllardır bana hem fikir hem de malzeme verdikleri için, Churchill'in çocuklarınadır: Sarah Lady Audley, Lady Soames ve biyografi yazarı olarak selefim Randolph Churchill.

Anılarıyla bana yardım edenlerin yanı sıra, bu kitap için tarihe dair sorularımı yanıtlayan ya da bana ek belge sağlayan herkese müteşekkirim. Bu konuda teşekkürlerim, Churchill College Arşiv Merkezi'nin arşiv sorumlusu Patricia Ackerman; Ligue Suisse pour la Protection de la Nature'den J. Albrecht; Clairmont Devlet Adamlığı ve Siyasi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü'nden Lary Arnn; Jeanne Berkeley; Alan S. Baxendale; Dr. David Butler; Julian Challis; Robert Craig; Henry E. Crooks; Michael Diamond; Dr. Michael Dunnill; *Daily Express*'te araştırmacı Felicity Dwyer; Nicholas P. Eadon; *Jewish Chronicle*'ın baş kütüphanecisi Linda Greenlick; İskoç Turist Heyeti'nden Irene Morrison; İmparatorluk Savaş Müzesi Fotoğraf Bölümü'nden David Parry; Gordon Ramsey; Andrew Roberts; James Rusbridger; Matthew Spalding; Metropol

Polis Tarihi Müzesi'nden Ken Stone; Jonathan de Souza; Hadfield'den Lord Taylor; Profesör Vladimir Trukhanovsky; *Evening Standard* Personel ve Yönetim Sorumlusu Bayan M. E. Vinnall; *Sunday Call-Chronicle*'da araştırmacı Frank Whelan; ve Independence, Missouri'deki Harry Truman Kitaplığı Müdürü Benedict K. Zobrist'edir.

Ayrıca, Churchill'le ilgili, daha önce yayınlanmamış malzemenin kullanılması nedeniyle, British Library El Yazmaları Koleksiyonları, Christie's Müzayede Salonları, Hollinger Corporation, A. Rosenthal, Chas W. Sawyer, John R. Smethurst, *The Times* Arşivi, Blenheim Saray Arşivi ve Ulusal Trust Koleksiyonu'na da müteşekkirim.

Fotoğraf kullanımı konusundaki izinleri nedeniyle, World Wide Photos Inc; Radio Times Hulton Resim Kitaplığı; Odhams Pres; J. Bowers, Pretoria; Bettman Arşivi; Longmans Green; Syndication International Fotoğraf Bölümü, *Daily Mirror*; *Die Woche*; Eliot and Fry, The Pres Association; *Daily Sketch*; *Tatler*; London News Agency Photo; Tuğgeneral Sir Edmund Hakewill-Smith; İmparatorluk Savaş Müzesi; Low Malikanesi mutemetleri; Central Pres Photos, Ltd; G. M. Georgoulas; Keystone Press; Topical Press Agency Ltd; Times Newspapers Ltd; Associated Press Ltd; Stefan Lorant; Fox Photos; *Daily Express*; *Punch*; H. Roger Viollet; United Press International; J. J. Moss; Savaş Bürosu Fotoğraf Bölümü'nden fotoğrafçı Yüzbaşı Horton; Thomas Dalby; Vikont Montgomery Koleksiyonu; Donald Wiedenmayer; Kont Alexander Koleksiyonu; Signal Corps Photo; Photo Heminger; Life Photo'dan fotoğrafçı N. R. Farbman; Emery Reves'e teşekkür etmek istiyorum. Diğer fotoğraflar Cambridge, Churchill College'deki Broadwater koleksiyonundandır.

Metni gözden geçirerek ve içeriğiyle ilgili çok önemli tavsiyelerde bulunarak yaptıkları yardım için, geniş bilgilerinden ve titiz dikkatlerinden yararlanmamı sağlayan Sir David Hunt, Adam O'Riordan ve Edward Thomas'a olağanüstü teşekkür borçluyum. Helen Fraser, Laura Beadle ve William Heinemann ve bu kitabın basılmasıyla ilgilenen daha birçokları, eser üretiminin farklı ve kimi zaman çok zor aşamalarında bana yardımcı olup cesaret verdiler. Metnin redaksiyon ve düzeltileri Lisa Glass ve Arthur Neuhauser tarafından gayet ustaca yapıldı. Rachelle Gryn önemli gerçeklerin keşfedilmesine yardımcı oldu. Kay Thomson muazzam sekreterlik görevlerini yerine getirdi.

Churchill'le ilgili daha önceki tüm çalışmalarımda olduğu gibi, burada da her aşamadaki ve her sayfadaki katkılarından ötürü, eşim Susie'ye müteşekkirim.

Sir Winston Leonard Spencer Churchill

(1874-1965)

1. Bölüm

Çocukluk

Winston Churchill 1874'te, yani Viktoryen dönemin ortalarında doğdu. O yılın Kasım ayında, henüz gebeliğinin yedinci ayına varmamış olan annesi Lady Randolph Churchill, Blenheim Sarayı'nda bir avcı grubuyla birlikte yürürken kaydı ve düştü. Birkaç gün sonra, midillilerin çektiği bir arabayla düzgün olmayan bir zeminden geçerken doğum sancısı başladı. Bayan Churchill derhal saraya döndü ve 30 Kasım'ın ilk saatlerinde bir oğlan doğurdu.

Blenheim'daki muhteşem saray, bebeğin dedesi 7. Marlborough Dükü'nün eviydi. Çocuk, baba tarafından İngiliz aristokrasisinin, hem Kont 1. Spencer'ın hem de, on sekizinci yüzyıl başında Fransız ordularını yenmiş birleşik orduların komutanı, seçkin asker, 1. Marlborough Dükü John Churchill'in soyundan geliyordu. Anne tarafından ise tamamen Amerikalı bir soydan geliyordu; Bayan Churchill'in babası Leonard Jerome o zamanlar New York'ta yaşıyordu ve başarılı bir borsa simsarı, maliyeci ve gazete sahibiydi. Jerome'nin dedeleri bir asır önce Büyük Britanya'nın Kuzey Amerika'da elinde bulundurduğu sömürgelerin bağımsızlığı için Washington'un ordularında savaşmışlardı.

Churchill'in doğumundan hemen hemen bir yıl önce babası Lord Randolph Churchill, Woodstock temsilcisi olarak Parlamento'nun alt kanadı olan Avam Kamarası'na seçilmişti. Blenheim'ın da bir parçasını oluşturduğu bu küçük ilçenin seçmen sayısı binin birazcık üzerindeydi. İlçe çok uzun zamandır, Westminster'a hep Ducal ailesinin üyelerini yahut onların adaylarını göndermişti. Churchill'in dedesi, 7. Marlborough Dükü, 1877'de İrlanda genel valisi olarak atandı ve Lord Randolph da onun özel sekreteri oldu. İki yaşındaki çocuk, ana babası ve dadısı Bayan Everest'le birlikte Dublin'e gitti.

Churchill dört yaşına geldiğinde İrlanda'da patates kıtlığından* ötürü şiddetli bir açlık yaşandı ve başını Fenianların** çektiği milliyetçi birtakım kargaşalar patlak verdi. "Bakıcım Bayan Everest Fenianlardan korkuyordu," diye yazmıştı daha sonra Churchill. "Benim anladığım, bunlar çok tehlikeli insanlardı ve bir fırsatını bulurlarsa yapabilecekleri şeylerin sonu yoktu." Bir gün Churchill eşeğine binmiş gezerken Bayan Everest, yaklaşan bir Fenian grubu gördüğünü sandı. "Bugün eminim ki," diyordu daha sonra Churchill, "bunlar herhalde geçit töreni yapmaya giden piyade tugayıydı. Ama hepimiz fena halde korkmuştuk, özellikle de eşek, heyecanını çifte atarak ifade etti. Beni üzerinden attı ve beyin sarsıntısı geçirdim. İrlanda siyasetiyle ilk karşılaşmam böyle oldu!"

Dublin'deyken, dadının yanı sıra bir de mürebbiyesi oldu küçük Churchill'in. Kadının görevi ona okumayı ve matematiği öğretmekti. "Bu zorlamalar," diye yazıyordu daha sonra Churchill, "günlük yaşantıma gittikçe koyulaşan bir gölge düşürüyordu. Bunlar, insanı, odasında ya da bahçede yapmak istediği her tür ilginç şeyden alıkoyuyordu." Ayrıca Churchill, annesinin "bu dayatmalara katılmadığı" halde, bunları onayladığını belli ettiğini ve "neredeyse her seferinde mürebbiyeyi desteklediğini" de hatırlıyor.

Elli yıl sonra Churchill annesi hakkında şöyle yazmıştı: "O benim için Akşam Yıldızı gibi parlıyordu. Onu çok seviyordum... fakat uzaktan." Ana babasının vermediği sevgiyi bulduğu kişi dadısıydı. "Bakıcım benim sırdaşımdı," diye yazmıştı daha sonra. "Beni gözeten ve bütün istediklerimi yapan Bayan Everest'ti. Çok sayıdaki sorunumun büyük bölümünü hep ona açardım."

1880 Şubatı'nda Churchill'in erkek kardeşi Jack doğdu. "Babam, Dublin'deki genel valilik lojmanında yatak odama gelip beş yaşındaki bana 'Bir erkek kardeşin oldu' dedi" diye hatırlıyordu altmış beş yıl sonra. Jack'in doğumundan kısa bir süre sonra aile Londra'ya, St. James Meydanı 29 numaraya döndü. Orada Churchill, eski Muhafazakâr Başbakan Disraeli'nin ölümcül bir hastalığa yakalandığını duydu. "Lord Beaconfield'in öleceği-

* O dönem temel gıda maddeleri arasında bulunan patatesteki bir hastalığın tetiklediği ve İrlandalıların "Büyük Açlık" dediği kıtlık yedi yıl sürdü ve bu süre içinde kimi tahminlere göre bir milyon kişi öldü, bir milyon kişi de İrlanda'yı terk etmek zorunda kaldı-ç.n.

** İrlanda ve Amerika'da kurulmuş, silahlı eylem yoluyla İrlanda'nın İngiltere'den bağımsızlığını sağlamayı amaçlayan ancak ayaklanması bastırılan örgüt-ç.n.

ni hep biliyordum," diye yazmıştı daha sonra, "ve nihayet o gün geldiğinde, karşılaştığım herkes gayet üzüntülüydü, çünkü dediklerine göre, ülkemizi seven ve Rusları yenen mükemmel bir devlet adamı, radikallerin kendisine yaptığı nankörlük yüzünden, kalbi kırık bir halde ölmüştü." 1. Beaconsfield Kontu Benjamin Disraeli öldüğünde, Churchill altı yaşındaydı.

Churchill 1881 Noel'inde, yani yedinci doğum gününden hemen sonra Blenheim'daydı. Bugüne dek gelen ilk mektubu oradan yazılmış ve 4 Ocak 1882'de postaya verilmiş. "Sevgili anneciğim," diye yazmıştı, "dilerim gayet iyisindir. O güzel hediyeler için çok teşekkür ederim. Askerler, bayraklar ve kale çok güzel. Çok naziksin. Ve sevgili babacığım sana sevgilerimi ve çok çok öpücüklerimi gönderiyorum. Sizi seven Winston." O baharda Winston iki aylığına Blenheim'a döndü. "Taşrada olmak çok güzel," diye yazmıştı o nisan annesine. "Bahçelerde ve parkta gezinmek, Green Park'ta ya da Hyde Park'ta gezmekten çok daha güzel." Fakat annesiyle babasını çok özlemişti ve babaannesi Londra'ya gittiğinde babasına gönderdiği mektupta "Keşke babaannemle beraber gelip seni bir öpebilseydim" diye yazmıştı.

Blenheim'da iki kardeşe de bakan, Bayan Everest'ti. "Cuma günü şelalenin oraya gittiğimizde," diye yazmıştı annesine Paskalya'dan hemen önce, "otların üzerinde sürünen bir yılan gördük. Öldürmek istedim ama Bayan Everest izin vermedi." O Paskalya'da Bayan Everest iki çocuğu Wight Adası'na götürdü; kayınbiraderi adadaki Parkhurst Hapishanesi'nin başgardiyanıydı. Onun Ventnor'daki, denize nazır yazlık evinde kaldılar. Churchill, Ventnor'dan annesine yazdığı mektupta "Piknik yaptık, Sandown'a gidip akşam yemeğimizi deniz kıyısında yedik ve kaledeki topları görmeye gittik, 18 tonluk muazzam bir top vardı," diye yazmıştı.

O sonbahar Churchill'e, yatılı okula gönderileceği söylendi. "Ben, yetişkinlerin hiç düşünmeden, 'sorunlu çocuk' dediği türdendim," diye yazmıştı daha sonra. "Anlaşılan, öğretmenlerin nezaretinde ders görmek için, haftalar boyunca hiç aralıksız, evden uzak kalacaktım." Ama Churchill herkes için "sorunlu" değildi; Lady Randolph'un kız kardeşi Leonie, Churchill'i, onda kaldığı zamanlarda "neşe dolu ve gayet dışa dönük" bulmuştu.

Yatılı okul, Ascot yakınlarındaki St. George okuluydu. Churchill oraya sekizinci doğum gününden dört hafta önce gönderildi. Sömestrin yarısı geçmişti; ilk günün öğleden sonrasında annesi tarafından okula götürüldü. İkisi, başöğretmenle birlikte çay içtiler. "O sırada kafam, fincanım-

daki çayı dökme ve böylece 'kötü bir başlangıç' yapma korkusuyla meşguldü," diye hatırlıyordu yaklaşık elli yıl sonra. "Üstelik, bu kocaman, haşin, korkunç yerde, tüm bu yabancıların arasında yalnız bırakılacağım düşüncesiyle perişan haldeydim."

Okuldaki mutsuzluk hemen ilk günlerde başladı. "Her şeyden önce, henüz yedi yaşındaydım," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "ve oyuncaklarımla çok mutluydum. Ne harika oyuncaklarım vardı: Gerçek bir buharlı lokomotif, sihirli bir fener ve yaklaşık bin oyuncak askerden oluşan bir ordum. Şimdiyse derslerden başka bir şey olmayacaktı." Sertlik ve zaman zaman vahşet, St. George'daki yaşamın birer parçasıydı. "Eton [Kalburüstü bir okul-ç] usulü, huş ağacından bir sopayla dayak," diye yazmıştı Churchill, "müfredatın en büyük özelliğiydi. Fakat eminim ki, benim zamanımda, Eton okulundaki ve kesinlikle, Harrow okulundaki hiçbir çocuk (Churchill 1888'den 1892'ye dek Harrow'da okudu) o başöğretmenin kendi gözetimindeki ve iktidarı altındaki çocuklara reva görmeyi huy edindiği, öylesine zalimce dayaklar yememiştir. Bu dayaklar, İçişleri Bakanlığına bağlı ıslahevlerinin hiçbirinde hoşgörülemeyecek kadar sertti."

Bu dayaklara tanık olmuş çocuklardan biri de Roger Fry'dı. "Hocanın bütün kuvvetiyle savurduğu sopadan ıslık sesi çıkardı," diye yazmıştı Fry, "ve sadece iki yahut üç darbeden sonra her yerde kan damlaları belirir ve bu on beş ya da yirmi darbe devam eder, zavallı çocuğun kıçı kandan bir kütle haline gelirdi." Churchill de sonraları, dayak sırasında diğer çocukların nasıl "oturdukları yerde titreyerek dayak yiyen çocukların çığlıklarını dinlediğini" hatırlayacaktı.

"O okuldan nasıl da nefret ederdim," diye yazmıştı, "ve iki yıldan fazla bir süre nasıl da huzursuz bir hayat yaşadım. Derslerimde ve hiçbir oyunda ilerleme sağlayamadım. Günleri ve saatleri sayıyordum, sömestrin biteceği, bu lanet olası kölelikten kurtulup evime döneceğim ve askerlerimi çocuk odasının zemininde savaş hattına dizeceğim gün gelsin diye."

Churchill'in St. George'daki ilk tatili, okulun başlamasından bir buçuk ay sonra, 1882 Noel'indeydi. Oturdukları yer bu kez Londra'da başka bir ev, Hyde Park'ın kuzey tarafında, annesiyle babasının on yıl oturacağı Connaught Meydanı 2 numaraydı. "Winston'un ilerlemesi konusunda," diye yazmıştı annesi 26 Aralık'ta Churchill'in babasına, "hiçbir şey göremediğimi söylemek beni üzüyor. Belki de yeterli zaman olmadı. Okuma yazması çok iyi, ama hepsi bu kadar ve evdeki ilk iki gününde korkunç de-

recede argo kullanıyor ve çok bağırarak konuşuyordu. Tam anlamıyla düş kırıklığına uğradım. Fakat orada Bayan Everest'e, bir sonraki sömestrde Winston'a karşı daha titiz davranacaklarını söylemişler." Lady Randolph ayrıca kocasına, büyük oğullarının "Kardeşine her zamankinden daha çok eziyet ettiğini" söylemiş, bunun çözümünü bulmak için "onu ben ele alacağım" demişti. Ve sekiz yaşındaki oğlu hakkındaki sözlerini "Belli ki benden korkuyor" diye bitirmişti.

Churchill'in ilk karnesi kötüydü. On bir çocuk içinde on birinci sıradaydı. Gramer başlığının altında "Bir başlangıç yaptı" yazıyordu ve Dikkat başlığının altında da, "Başaracak, ama bir sonraki sömestrde derslerini genellikle daha ciddi yapmalı." Karnenin sonunda, müdürün yazdığı not şöyleydi: "Çok dürüst ama halihazırda, birçok yönden tam bir 'yaramaz.' Henüz okulun tarzına uyum sağlamış değil ancak zaten böyle bir beklenti içinde olmak da zor."

Okuldaki huzursuzluk hastalıkla birleşti ve bu da annesiyle babası için yeni bir endişe nedeni haline geldi. "Zavallı küçük Winston'un iyileşmemesine üzüldüm," diye yazmıştı Lord Randolph 1883 yılbaşında karısına Güney Fransa'dan, "fakat onun nesi olduğunu pek anlayamadım. Anlaşılan biz hastalıklı bir aileyiz ve doktorlardan kurtulamıyoruz." Dört gün sonra tekrar şunları yazmıştı: "Winny'nin iyileştiğini duyduğuma sevindim. Onu benim için öp." Çocuktaki sorun neyse, doktor bunun tedavisi için, deniz kenarında, Herne Körfezi'nde bir hafta dinlenme tavsiye etmişti.

Tekrar St. George'a dönen Churchill, annesinden tekrar tekrar ve boşuna, kendisini ziyarete gelmesini istiyordu. Sömestrin bitiminden önce spor günleri vardı. "Lütfen, Everest'le Jack'e izin ver de buraya gelip yarışmaları seyretsinler," diye yazmıştı, "ve sen de gel anneciğim. Seni ve Jack'le Bayan Everest'i görmeyi bekleyeceğim." Lady Randolph, oğlunun davetini yerine getirmedi ama bir teselli vardı yine de. "Sevgili anneciğim," diye yazmıştı ona, spor günleri bittikten sonra, "Everest'i buraya göndermen çok hoştu. Sanırım onun da çok hoşuna gitmiştir," ve "Şimdi sadece 18 gün kaldı," diye eklemişti.

O sömestr karnesinde Churchill'in Tarihi, Coğrafyası, Çevirisi ve Genel Davranışı konusunda övgü vardı. Raporun geri kalan kısmıysa o kadar iltifatkar değildi: Kompozisyon "çok zayıf", Yazı Yazma "iyi ama müthiş yavaş", İmla "hemen hemen, olabileceğin en kötüsü"ydü. Dikkat başlığının altındaysa şunlar yazıyordu: "Çok çalışmanın ne demek olduğu-

nu pek bilmiyor; bunu başarabilmek için bir sonraki sömestrde aklını başına toplaması gerekir." Dokuz çocuktan oluşan kümede dokuzuncuydu. On üç kişilik gruptaysa on üçüncüydü.

O yaz Churchill okuldayken, dedesi, 7. Marlborough Dükü öldü. Derin bir yasa giren Lord Randolph teselliyi seyahatte buldu. Churchill'in daha sonra kendi biyografisinde, babası hakkında yazdığına göre, "Lord Randolph, karısı ve oğluyla birlikte derhal Gastein'a gitti." Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun en revaçta kaplıcalarından birine yapılan bu gezi Churchill'in Avrupa'ya ilk yolculuğuydu. Oraya giderken, babayla oğul Paris'ten geçtiler. "Babamla beraber, arabayla Place de la Concorde'dan geçtik," dedi altmış üç yıl sonra Metz'lilere. "Dikkatli bir çocuk olarak, binalardan birinin çelenkler ve ipeklerle kaplı olduğunu fark ettim ve babama hemen nedenini sordum. Babam, 'Bunlar Fransız vilayetlerinin anıtlarıdır,' dedi, 'Bunların ikisi Alsace ve Lorraine, son savaşta Almanlar tarafından Fransa'dan alındı. Fransızlar bundan ötürü çok üzgün ve bir gün onları geri almayı umut ediyorlar.' Kendi kendime, 'Dilerim bir gün geri alırlar' dediğimi gayet iyi hatırlıyorum."

St. George'a döndükten sonra, Churchill'in çalışmasıyla davranışları arasında nitelik yönünden bir zıtlık vardı. "Sömestr iyi başladı," diye yazıyordu karnesinde, "ama daha sonra *çok* haylazlaştı! Genel olarak bakılırsa ilerledi." Bir sonraki sömestr karnesine göre, Tarih ve Coğrafya "pekiyi" idi. Başöğretmen, "Dilerim, okulun çalışma ve disiplin demek olduğunu anlamaya başlamıştır," yorumunda bulunuyor ve "Yemeklerde çok obur" diye ekliyordu.

1884 Şubatı'nda Lord Randolph Parlamento'ya Birmingham temsilcisi olarak girmek istediğini ilan etti, çünkü daha önce temsil ettiği Woodstock, lağvedilecek olan yüzlerce idari birim arasında bulunuyordu. Lord Randolph siyasi olarak radikal eğilimlerin güçlü olduğu bir bölgeyi hedef alarak "muhafazakâr demokrasi"nin bir slogandan ibaret olmadığını göstermek istiyordu. Mart ayında, Curchill'in okulundaki başöğretmenin karısı, İngiltere'nin iç bölgesine bir ziyarette bulundu. "Ve kadın, herkesin babamın Parlamento'ya Birmingham'dan gireceğine bire iki bahse girdiğini duymuş," diye yazdı Churchill, annesine. Bu, Churchill'in siyasetten bahsettiği mektuplarının birincisiydi. Mektubun geri kalanı bir okul gezisi hakkındaydı: "Geçen gün hepimiz bir kum çukuruna girdik ve çok ilginç bir oyun oynadık. Duvarlar yedi metre yüksekliğinde ve büyük bir

mücadele; dışarıya ilk olarak çıkmak için herkese karşı korkunç bir mücadele veriyorsun."

Churchill'in bir sonraki karnesi, onun muhakkak zeki olmakla birlikte, olağanüstü mutsuz olduğunu gösterdi. Tarih de Coğrafya da iyiydi ama, "özellikle Tarih çok iyi"ydi. Ama Davranış "ziyadesiyle kötü," olarak niteleniyor, "Yapacağı hiçbir şeyde güvenilmez" olduğu belirtiliyor ve kırk günlük sömestrde sabah derslerine yirmi kez geç kalması "çok utanç verici bir şey" olarak tanımlanıyordu. Karnenin sayfaları, Churchill işkencesinin "Herkes için sürekli bir sorun" olduğunu, "kâh orada, kâh burada, hep bela" çıkardığını, "hiçbir zaman, terbiyeli davranacağına güvenilemediğini" bildiriyordu. Ama St. George'un başöğretmeni bile, bu dokuz yaşındaki çocukta "çok iyi bazı yetenekler" olduğunu söylemeden edememişti.

Churchill'in ertesi sömestrde annesine gönderdiği mektuplar, onun o genellikle düşman dünyada kendini ne kadar yalnız hissettiğini gösteriyordu. "Yaptığınız çok zalimce bir şey," diye yazmıştı haziran başında, "bana bu zamana kadar mektup yazmamanız; bu sömestr sizden sadece bir tek mektup aldım." O yaz dönemi dersleri yine övülüyordu. Gramer, Müzik ve Fransızca, bunların hepsi 'iyi', Tarih ve Coğrafya 'çok iyi'. Genel Davranışı 'daha iyi; ama hâlâ sorunlu' diye niteleniyordu. Başöğretmen, "Hiç hırsı yok; gerçekten çaba harcasaydı sömestr sonunda birinci gelebilirdi," yorumunda bulunmuştu.

Churchill dokuz buçuk yaşına geldiğinde babası ona Robert Louis Stevenson'un *Define Adası*'nı verdi. "O kitabı yutarken aldığım tadı hiç unutmuyorum," diye yazmıştı daha sonra. "Öğretmenlerim beni hem geri kalmış, hem de vaktinden önce gelişmiş biri gibi görüyordu; yaşımdan büyük kitaplar okuyordum ama yine de gelişmenin en gerisindeydim. Bana kızıyorlardı. Ellerinde, insanları zorlamak için çok büyük olanaklar vardı ama ben inatçıydım." O yaz karnede disiplin konusunda sürekli problemlerin kanıtları sunuluyor ve Dikkat başlığı altında "Genel olarak orta. Zaman zaman çok büyük sorun yaratıyor," yorumunda bulunuluyordu.

Bu sorunun ne olduğu raporda yazılmamıştı ama Churchill ayrıldıktan kısa bir süre sonra St. George'a gelmiş olan Maurice Baring kendi anılarında, Churchill'in "kilerden şeker aldığı için dayak yediğini ve pişman olmak şöyle dursun, Başöğretmenin kutsal hasır şapkasını kapının üzerinde asılı durduğu yerden alıp tekmeleye tekmeleye parçaladığını" yazmıştı. Bu meydan okuma neredeyse bir efsane haline gelmişti.

O sonbaharda Churchill'in sağlığı yeniden bozuldu. Churchill ailesinin doktoru, hem Londra hem de Brighton'da çalışmış olan Robson Roose, çocuğun sağlığının deniz kenarında bir okula giderse düzeleceğini öne sürdü ve kendi oğlunun okuduğu Brighton'daki okulu salık verdi. Roose, birinin gözünün hep çocuğun üzerinde olmasını tavsiye etti. "Şimdi artık zayıf bünyeli olarak görüldüğümden," diyordu Churchill sonradan, "sürekli olarak onun gözetimi altında bulunmamın yerinde olacağı düşünülmüştü." Yeni yatılı okul, Brighton, Brunswick Yolu 29 ve 39 numaralarda oturan Thomson soyadlı iki kız kardeş tarafından yönetiliyordu. Sömestr 1884 Eylül'ünde başladı. "Burada çok mutluyum," diye yazmıştı annesine ekim sonunda. İki gün sonra yine bir mektup yazdı: "Çok müsriflik yaptım, güzel bir pul defteri ve pullar aldım, bana lütfen biraz daha para gönderin."

30 Kasım'da Churchill onuncu doğum gününü kutladı. Üç gün sonra babası Hindistan'a gidip 1885 Mart'ına dek orada kaldı ve Hindistan'ın sorunlarıyla meşgul oldu. Muhafazakârlar yeniden iktidara gelirse Hindistan Bakanlığına getirilmeyi umut ediyordu. Ailesi onu uğurladı. "Seninle beraber o güzel gemide olmak isterdim," diye yazmıştı Churchill, okula döndükten sonra. "Sen gittikten sonra gidip otelde bir çorba içtik, yani fena olmadı. Trendeyken de senin kocaman geminin dumanlar salarak limandan çıktığını gördük."

O kış, Lady Randolph'un kız kardeşi Clara, çocuğun Amerikalı anneannesine yazdığı mektupta "Winston büyüdü ve çok hoş, çekici bir delikanlı oldu," diye yazmıştı. Ama Churchill'in yeni okulundan, annesine aralık ortasında, Thomson kız kardeşlerden Charlotte tarafından yazılmış, uyarıcı bir mektup gönderildi. Mektupta Bayan Churchill hemen gelip Churchill'i görmeye çağırılıyor, çocukta "çok ciddi olabilecek bir sorun" olduğu yazılıyordu. Charlotte Thomson mektubun devamında şöyle diyordu: "Çocuk bir resim sınavı için çalışıyordu ve yanında oturan çocukla aralarında, gözetmen öğretmenin onlara çalışırken kullansınlar diye verdiği bir bıçak yüzünden kavga çıktığı görüldü. Her şey bir anda oldu, ama Winston, göğsünde hafif yaralanmaya yol açan bir darbeye maruz kaldı."

Dr. Roose, Bayan Thomson'a, "Çocuk pek fazla yaralanmamış ama yaralanabilirdi" diye bildirmişti. "Çabuk öfkelenen bir mizaca sahip olan o diğer çocukla ilgili ilk şikayet değil bu," diye ekledi Bayan Thomson. Çocuğun annesiyle babasından, onu okuldan almaları istenecekti. Lady

Randolph, bıçaklanma olayını kocasına yazarken gayet duyarsızca bir yorumda bulundu: "Winston'un o çocuğu çok fena kızdırdığından hiç kuşkum yok ve bu ona bir ders olmalı." Churchill birkaç gün için, Dr. Roose'la birlikte Londra'ya döndü. O zaman Lady Randolph, oğlunun bıçaklandığı çakının "vücuduna yarım santim kadar girdiğini" öğrenmiş, ama, "elbette, tahmin ettiğim gibi, Winston o çocuğun kulağını çekmeye başlamış," diye eklemişti Lord Randolph'a yazdığı mektupta.

"Winston ne maceralar yaşamış," diye yazdı Lord Randolph, karısına Bombay'dan. "Daha kötü yaralanmış olmaması büyük bir şans."

Brighton'daki ilk sömestr Noel'den bir hafta önce bitti. Kuşkusuz ki, kısmen de bıçaklanma vakasının yol açtığı kesinti yüzünden Churchill pek başarılı değildi ve Fransızca, İngilizce ve Matematikte sınıfın sonunculuğuna düşmüştü. Ama karnede, "sömestrin geri kalan kısmında derslere karşı dikkatinde gayet belirgin bir ilerleme" gösterdiği belirtiliyordu. Churchill daha sonra şöyle yazmıştı: "Orası, benim ayrıldığım okuldan daha küçüktü. Ayrıca, daha ucuz ve daha az özentiydi. Fakat orada, daha önceki deneyimimde bariz bir şekilde yokluğunu fark ettiğim bir şefkat ve anlayış vardı."

Churchill 1884 Noel tatilini Londra'da geçirdi. Onunla başa çıkmak annesine zor geliyordu. "Noel'den önce Jack'i alacağım," diye yazmıştı kız kardeşi Clara'ya, tatilden kısa bir süre önce, "ve Everest olmadan Winston'u idare edemem; korkarım o kadın da beceremeyecek bunu." Churchill 20 Ocak 1885'te Brighton'a döndü ve ertesi gün annesine şöyle yazdı: "Ben olmayınca, Jack'in de çığlıkları ve şikayetleri olmadığından, şimdi memnunsundur herhalde. Dünyadaki cennet budur belki de." Üç gün sonra annesine, okuldaki bir başarısından söz etmişti: "Bugün at binmeye gittim, ata dizginsiz bindim ve tırıs sürdük."

Churchill, Ascot'da olduğu gibi bu kez de Brighton'da, annesinin onu ziyarete gelmesini çok istiyordu. Okul piyesi bir fırsattı. "Seni görmek istiyorum," diye yazmıştı Ocak sonunda, "ve seni göremezsem gerçekten çok hayal kırıklığına uğrayacağım, yani lütfen gel." Lady Randolph gitti ve beş yaşındaki Jack'i de götürdü. "Birlikte çok mutluydular," diye yazmıştı kocasına ertesi gün, "ve Winny müthiş heyecanlıydı, ama sanırım rengi çok soluk ve bünyesi zayıf görünüyordu. Bu çocuk ne kadar büyük bir endişe kaynağı." Annenin mektubu, "Bana çok mutlu olduğunu söyledi ve sanırım okulunu seviyor," diye devam ediyordu.

O sömestr karnesi "çok tatminkar bir ilerleme"den söz ediyordu. Churchill, İngilizce, Fransızca ve Klasik Dillerde, on kişilik sınıfta dördüncü gelmişti. Ama Davranış konusunda, yirmi dokuz kişinin içinde yirmi dokuzunculuğa konmuştu. Tatilden sonra okula döndüğünde, Lord Randolph'un artan ününü hatırlatan birçok şey vardı. "Bir beyefendiyle birlikte at sürüyordum," diye yazmıştı Churchill o Mayısta babasına, "adama göre, Gladstone yabaninin biriydi ve onun fikrince 'asıl başbakan olması lazım gelen kişi, o kıvrık bıyıklı' idi." Deniz boyunca gidip gelen elektrikli trenin makinisti, "Lord R. Churchill başbakan olacak" diyecek kadar ileri gitmişti.

Churchill yüzme öğreniyordu, o ay annesine böyle yazmıştı, ve "giderek alışıyordu." Ata binmeyi de seviyordu. Derslere gelince, "Fransızcamı ve Latincemi ilerletiyorum ama Yunancada gayet geriyim." Buna rağmen Winchester'daki okula girmeyi umut ediyor, "yani çalışacağım ve başaracağım" diyordu.

On yaşındaki çocuk o yaz, *Graphic*'te babası hakkında bir makale okuyunca heyecanlanmıştı. Bu yazı "gerçekten çok güzeldi" diye bildirdi. "Babamın, kütüphanede, tüm fotoğrafları ve divit takımıyla çekilmiş bir resmi vardı." Altı gün sonra, Liberal Hükümet Avam Kamarası'nda yenilgiye uğradı ve Gladstone istifa etti. Muhafazakârların lideri Lord Salisbury tarafından yeni bir hükümet kuruldu ve Churchill'in babası da Hindistan Bakanı olarak atandı.

Churchill'in Brighton'daki üçüncü sömestri o temmuzda bitti. Her ne kadar, Davranış konusunda hâlâ sınıfının en sonunda, otuz kişinin içinde otuzuncu geliyorsa da, öğrenim açısından sırası yüksekti. Dokuz kişilik sınıfta Klasik Dillerde birinci, Fransızcada üçüncüydü. "Bu sömestrde çok belirgin bir ilerleme var," diye yazıyordu Charlotte Thomson. "Eğer bu sömestrdeki gibi azimle çalışmaya devam ederse gerçekten çok başarılı olacak." O yaz Churchill'le kardeşi, tatillerini Kuzey Denizi kıyısındaki Cromer'de geçirdiler. "Gel ve bizi gör hemen," diye yazmıştı Churchill annesine, ağustos ortasında. Altı gün sonra tekrar, "Gelip beni görmeyecek misin?" diye yazdı.

Lady Randolph oğlunun ricasına karşılık vermedi, fakat ona tatiller süresince ders verecek bir mürebbiye tuttu. Churchill bundan hoşlanmadı. "Derslerin boyuna benim elimi kolumu bağlaması pek hoşuma gitmiyor" diye yazmıştı annesine 25 Ağustos'ta. Sekiz gün sonra tekrar yazdı: "Hava güzel. Ama benim pek keyfim yok. Mürebbiye çok acımasız, öy-

lesine sert ve katı ki, hiç hoş vakit geçiremiyorum." Tek teselli, annesinin birkaç gün sonra, on günlüğüne gelecek olmasıydı. "O zaman sana bütün dertlerimi anlatacağım." Hastalıklar tatilin tadını kaçırmıştı. İlk olarak, bacaklarındaki bir kızarıklık yüzünden bir eşek arabasıyla gidip gelmek zorunda kaldı. En sonunda da, anlattığına göre, mizacı "pek sevimli olmayan" bir hale gelmişti "ama sanırım bunun nedeni karaciğerimdi, çünkü geçirdiğim bir safra kesesi rahatsızlığı beni fena halde sarsmıştı ve bir keresinde ateşim, normalde otuz altı buçuk olması gerekirken otuz yedi buçuğa çıktı."

Sonbahar sömestri için Brighton'a dönen Churchill, yerel gazetede, babasının kasabada bir konuşma yaptığını okudu. "Brighton'a geldiğin halde niçin beni görmeye gelmediğini hiç anlayamıyorum," diye yazmıştı. "Çok büyük hayal kırıklığı yaşadım, ama sanırım, gelemeyecek kadar meşguldün." Hindistan Bakanı Lord Randolph'a, İngiliz tüccarlara ve ticaret gemilerine saldırıları durdurmayı uzun süredir reddeden ve İngiliz ticaret şirketine gümrük vergisi koymuş olan Burma Kralı Theebaw'a karşı bir askeri sefer yapma yetkisi verilmişti. On gün içinde Mandalay işgal edildi ve Kral esir alındı. Burma'nın geleceği şimdi, Downing Sokağı 10 numarada belirlenecekti. Lord Randolph, oğlunun daha sonra yazdığı gibi, "hemen ve doğrudan ilhaktan yanaydı." Lord Salisbury'nin tereddütlerine karşın, Lord Randolph'un görüşü galip geldi; 1 Ocak 1886'da Burma, onun deyimiyle, "Kraliçe'ye bir yeni yıl armağanı" olarak, İngiliz İmparatorluğu tarafından ilhak edildi.

Muhafazakâr hükümet 26 Ocak 1886'da Avam Kamarası'nda düşürüldü. Bir sonraki genel seçimlerde Lord Randolph Parlamento'daki sandalyesini koruduysa da, İrlandalı Milliyetçiler Westminster'da kilit grup haline geldiler. Liberallerin bayrağını İrlanda Özerk Yönetimi'nin bayrak direğine çeken Gladstone, İrlandalı Milliyetçilerin desteğiyle hükümeti kurdu. Parasal durumu yine kötüleşen genç Churchill'in, "Hükümetten *biz* düştük, fakat ekonomik kısıntıyı *bana* uyguluyorlar," dediği söylenir.

O mart ayında zatürree, on bir yaşındaki Churchill'i hemen hemen ölümün eşiğine getirdi. Ateşi 40'a çıktı. Lady Randolph hemen Brighton'a koştu ve peşinden kocası da geldi. "Ben yan odadayım," diye yazmıştı Dr. Roose 14 Mart akşamı Lord Randolph'a, "ve hastayı gece boyunca gözleyeceğim; çünkü tedirginim." O pazar geceyarısı devam eden yüksek ateş, doktoru telaşlandırdı ve bu, "tükenişin belirtisi" dedi Lord Ran-

dolph'a ertesi sabah saat altıda. "İlaçlar kullandım, ağızdan ve makattan, ve bunun sonucunda ateşi saat 2.15'te 38'e ve şimdi de 37,5'e düştü çok şükür!" Roose, "Londra'daki işimi bırakıp bugün çocuğun yanında kalacağım" diye ekledi.

15 Mart Pazartesi öğlen Churchill'in ateşi yine yükseldi. "Oğlunuz için savaş veriyoruz hâlâ," diye yazmıştı Roose o gün öğleden sonra saat 1'de Lord Randolph'a. "Ateşi şimdi 39,5, ama *daha iyi* besleniyor ve akciğerlerinde bir kötüleşme yok. Ateşle mücadele edebildiğim ve kırkın altında tutabildiğim sürece bir endişem olmayacak." Kriz devam ediyordu ama Roose tehlikenin savuşturulabileceğinden emindi. "Beslenme, ilaçlar ve yakın gözetim oğlunuzu kurtaracak," diye yazmıştı öğlen 1 raporuna ve sonra, "bundan ümitliyim" diye eklemişti.

O gece saat 11'de Roose, Lord Randolph'a bir not daha gönderdi: "Oğlunuz, benim görüşümce, bu tehlikeli yolda çok iyi dayanıyor! Ateş şu anda 39,5 ki ben bundan memnunum, çünkü 40 bekliyordum!" En azından, gelecek on iki saat için endişelenecek acil bir neden yok, "yani *lütfen* rahat bir gece geçirin, çünkü her konuda hazırlıklıyız!" Tehlike geçmemişti. "Çok endişeli bir gece geçirdik," diye rapor ediyordu Roose ertesi sabah, "ama dayanmayı başardık." Çocuğun nabzı hâlâ "güçlü olduğunu" gösteriyordu ve Roose, "nöbetin kısa bir süre sonra bitip doğal uykunun gerçekleşeceğini umuyorum," diyordu. Sol akciğer hâlâ sağlamdı. Bir yirmi dört saatin daha "bu kritik durumda" geçeceği beklenebilirdi. Roose eklediği bir notunda, "Size durumun bütün ayrıntılarını bildirdim, oğlunuz mükemmel bir mücadele veriyor ve Tanrının sayesinde iyileşeceğini hissediyorum" diyordu.

17 Mart Çarşamba günü Churchill en kötüyü atlatmıştı. "Winston *altı saattir sakince uyuyor,*" diye bildirdi Roose. "Hastalık nöbeti artık bitti. Ateş 37, nabız 92, solunum 28. Size ve hanımefendiye sevgilerini gönderiyor." Churchill ayrıca, onunla beraber olmak için bir fırsat bekleyen Bayan Everest'i de görmeyi çok istiyordu. Ama doktor buna karşı çıktı. "Bu satırları yazarak sizi üzdüğüm için bağışlayın," diye yazmıştı Lady Randolph'a 17 Mart'ta, "ama Winston için kesinlikle sessizlik ve uyku gereklidir ve Bayan Everest bugün hastanın odasına sokulmamalıdır; onu görmenin vereceği zevkin yaratacağı heyecan bile zarar verebilir! Ve ben, henüz tehlikeyi tam atlatamadığımızı biliyor ve hastalığın yeniden nüksetmesinden çok korkuyorum."

En kötüsünün geçmiş olduğunu öğrenen Lady Randolph'un kayınbiraderi Moreton Frewen 17 Mart'ta Bayan Churchill'e şunları yazmıştı: "Zavallı Winny; dilerim bu hastalık onda kötü bir iz bırakmaz ama bu hastalık onun, gelecekte uzun bir süre zayıf bünyeli kalmasına yol açsa bile, bilinmezliğin eşiğinden sana geri verildiği için sen artık onun kıymetini daha fazla bileceksindir."

Çocuk yavaş yavaş iyileşti. Babası onu görmek için iki kez Brighton'a gitti; martta ona üzüm götürmüş, nisanda da oyuncak bir buharlı lokomotif almıştı. Lord Randolph'un şiddetli tartışmalara konu olduğu günlerdi. Gladstone, Liberal hükümetin İrlanda'da, İrlanda'nın bütün sorunlarını çözmeye yetkili bir parlamento kurmak için bir özerk yönetim yasası hazırlayacağına söz vermişti. Lord Randolph'un bütün çabası, Katoliklerin baskın olduğu bir yönetimde İrlandalı Protestanların duyacağı huzursuzluğa dikkat çekerek bu yasa hazırlığını baltalamaya ve engellemeye yönelikti. 8 Mayıs'ta *The Times* onun Glasgow'daki bir Liberal Parti üyesine yazdığı mektubu yayınladı. Bu mektupta Lord Randolph, Liberal hükümet, özerklik yasasını İrlandalı Protestanlara dayatırsa "Ulster [Kuzey İrlanda-r.] savaşacak ve Ulster haklı olacak" diye bildiriyordu. Bu cümle, Kuzey'deki Protestanların sloganı haline gelecekti.

Temmuzda Churchill okula geri dönecek kadar iyileşmişti. Yaklaşan genel seçimler onu heyecanlandırıyordu. "Dilerim Muhafazakârlar kazanır," diye yazmıştı annesine, "sence kazanacaklar mı?" Babası temmuzun ikisinde seçmenlerin huzuruna çıkmıştı. "Babamın South Paddington'da böyle büyük bir çoğunlukla seçilmesine çok sevindim. Bence bu bir zafer!" Lord Randolph 2.576, rakibiyse 769 oy almıştı. Seçim sonucunda, İrlanda özerk yönetimine karşı çıkarak Liberallerden ayrılan, kendilerine Liberal Birlikçiler [Liberal Unionists] diyen ve Muhafazakârları destekleyen Joseph Chamberlain ile yetmiş yedi arkadaşının oynadığı rol önem kazandı. Bu ittifak sonucunda Lord Salisbury ikinci hükümetini kurdu. Yeni bir siyasi parti, Muhafazakâr ve Birlikçi Parti oluşuyordu ve elli üç yıl sonra Churchill bu partinin lideri olacaktı.

Liberal Birlikçilerin ayrılmasını büyük ölçüde cesaretlendirmiş olan Lord Randolph Maliye Bakanı oldu. Otuz yedi yaşındaydı. Seçimleri ve sonrasındaki gelişmeleri yakından izlemiş olan Churchill, babasının başarısıyla gurur duyuyordu. Brighton'dan da memnundu. "İnsanı kuvvetlendiren hava ve hoş bir çevre sayesinde giderek güçleniyordum," diye yazmıştı daha

sonra. "İlgimi çeken şeyleri öğrenmeme izin veriliyordu: Fransızca, Tarih, ezberlenen bir sürü şiir ve hepsinden önce de, binicilik ve yüzme. O yılların bende kalan izlenimi hoş bir resim olarak duruyor aklımda, daha önceki okul anılarımın tersine."

Fakat altı yıl sonra, Harrow'da öğrenciyken dönüp Brighton günlerine bakan Churchill daha sıkıcı şeyler düşünüyordu. "Thomson kardeşleri sık sık düşündüm," diye yazmıştı bir öğrenci arkadaşına, "ve kurallardan birçoğunun ve çoğu yemeğin çok rezalet olduğu sonucuna vardım. Gerçi ben, gerek Bayan Kate, gerekse Bayan C. hakkında kötü konuşamam, çünkü 'ikisi hakkında da bende varolan sevgi dolu anılar benim için çok değerli' –ama yine de, yarım sosis– öf!"

Churchill 1886 yazında gönderdiği mektuplarından birinde annesine, "Çok üzülerek, iflas ettiğimi ve biraz paranın çok iyi geleceğini söylemek istiyorum," diye yazmıştı. Onun ilk para isteyişi değildi bu, sonuncusu da olmayacaktı. Gerçekten, daha çok para istekleri artmaya başlayınca annesinin mektupları da onun savurganlığından yakınmalarla doldu. Ayrıca Churchill, okul dışındaki dünyayla giderek daha çok ilgilenmeye başlamıştı; Eylül ayında annesine, Brighton belediyesinin meydanı genişletmek için 19.000 sterlin harcadığından söz etmiş ve "Bence bu, paranın büyük ölçüde çarçur edilmesidir," diye yazmıştı. 1990'ın parasıyla 750.000 sterlin ediyordu bu.

Churchill'in kamu harcamalarındaki aşırılıkla ilgili mektubu, Kent ilindeki Dartford'da konuşan Lord Randolph'un, devlet harcamalarını kısacağı sözünü vermesinden dört gün önce yazılmıştı. Aynı zamanda Lord o sonbaharda, yürürlükteki vergilendirme ilkesini değiştirmek için, oğlunun daha sonra yazdığı gibi, "kendisinden önceki bakanlara nazaran, demokratik maliyenin temel ilkelerine çok daha uygun olan, verginin vatandaşların ödeme gücüne göre düzenleneceği" bir plan üzerinde çalışıyordu.

O kış, çocuk, baba sevgisi gereksinimi yönünden yine düş kırıklığı yaşadı. 10 Kasım'da, yani on ikinci doğum gününden üç hafta önce babasına yazdığı mektupta "Pazar günü Brighton'a geldiğin halde beni görmeye gelmedin," diye yazmıştı. Babası bir kez daha Brighton'a gelmiş, fakat yine onu görmeye gitmemişti.

Lord Randolph ilk bütçesini hazırlarken, daha eşitlikçi bir vergilendirme sistemi davası yolunda, Kraliyet Deniz Kuvvetleri Bakanı* ile Sa-

* Bu ve benzeri terimlerin açıklamaları için bkz. Sözlükçe s. 1115.

vaş Bakanı'nı, gelecek yılki harcamalarını kısmaya ve oğlunun daha sonraki deyişiyle, "giderek daha çok silahlanmayla desteklenen hırslı dış politika"yı durdurmaya ikna etmeye çalıştı. 20 Aralık'ta, bu iki bakanlığın kendi harcamalarını kısmaya niyetli olmadığı anlaşılınca Lord Randolph, Lord Salisbury'ye bir mektup yazarak "Hükümette kavga ve tartışma çıksın istemiyorum ve dolayısıyla, bu başvuruyla, görevimden vazgeçmeme ve hükümetten istifama izin verilmesini istemem gerekiyor," diye bildirdi. Salisbury bu mektubu alır almaz bunu bir istifa mektubu saydı ve kabul etti. Lord Randolph yıkılmıştı. O mektubu, kariyerini birden bire bitirecek bir istifa olarak değil, Kraliyet Deniz Kuvvetleri Bakanı ve Savaş Bakanı'na karşı savaşında bir uyarı atışı, belki de çok isabetli bir atış olarak düşünmüştü.

Olan olmuştu; Lord Randolph artık Maliye Bakanı [Chancellor of the Exchequer] değildi. Bir daha hiçbir zaman bir bütçeyi sunamayacak ve hükümete geri dönemeyecekti. Yirmi yıl sonra Churchill, babasının istifasıyla ilgili, gayet ayrıntılı bir açıklama yayınladı. "Tabii ki o, diğerlerinin geri çekileceğini ummuştu," diye yazıyordu. "Kuşkusuz ki, galip gelmeyi bekliyordu." Babasının hatası, "iktidara hızlı yükselişinin yarattığı öfke ve kıskançlığı görememesiydi."

On iki yaşındaki delikanlı çok kısa bir süre sonra, insanlardaki bu öfke haline bizzat tanık olacaktı. Lady Randolph 1887 Şubat'ında, o sırada Fas'ta bulunan kocasına gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Winston'u Brighton'da seninle ilgili bir gösteriye götürmüşler ve seni ıslıklayarak protesto etmişler –Winston hüngür hüngür ağlamaya başlamış –ve sonra– arkasındaki, ıslıklayan bir adama öfkeyle dönmüş ve 'Kes şu gürültüyü, seni küt burunlu radikal!' diye bağırmış." Oğlunun sadakati Lord Randolph'un öylesine hoşuna gitti ki, ona bir altın lira verilmesini söyledi. "Elbette hepimiz onun iktidar mevkine yeniden yükseleceği günü hasretle bekliyorduk," diye yazmıştı daha sonra Churchill. "Çocukları olarak, sokakta yanından geçenlerin şapkalarını çıkardıklarını ve işçilerin onun kocaman bıyıklarını görünce gülümsediğini görüyorduk."

O yaz Churchill, Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının ellinci yıldönümü törenlerinin yapılacağı gün Londra'ya gitmesine izin verilmesi için kahramanca bir savaş verdi. Amacına ulaşabilmek için annesine tam üç tane mektup yazmak zorunda kaldı. İlki şöyleydi:

Sevgili anneciğim,

Bayan Thomson benim tören için eve gitmemi istemiyor, çünkü benim Westminster Abbey'de yerim olmadığını ve bu yüzden gitmeme değmeyeceğini söylüyor. Ayrıca, sen de çok meşgul olacak ve benimle birlikte olamayacakmışsın.

Şimdi, durumun böyle olmadığını biliyorsun. Buffalo Bill'i ve senin bana söz verdiğin oyunu görmek istiyorum. Yoksa bana söz verdiğin için çok hayal kırıklığına uğrayacağım, hayal kırıklığı da ne kelime, perişan olacağım ve bir daha senin verdiğin sözlere hiç inanmayacağım. Fakat anneciğimin, Winny'sini böyle bir şeye meydan vermeyecek kadar çok sevdiğini biliyorum.

Bayan Thomson'a mektup yaz ve bana söz verdiğini ve benim eve gelmemi istediğini bildir. Jack'in, benim eve gelmeme izin vermen için sana her gün yalvardığını biliyorum ve törenden sonra benim eve gelmem için daha yedi hafta geçmesi gerekiyor. Beni hayal kırıklığına uğratma. Bayan Thomson'a yazarsan sana itiraz etmeyecektir. Cumartesi eve gelip çarşambaya kadar kalabilirim. Sana anlatacağım, hoşuna gidecek ve gitmeyecek bir sürü şey var. Benim hatırımı kırma. Ben gayet iyiyim, fakat eve dönemediğim için adeta azap çekiyorum, beni durduracak olursan çok fena yıkılırım.

Bu mektup Brighton'dan 11 Haziran tarihinde postalanmış. Bunun ardından, yirmi dört saat sonra bir ikinci mektup geliyor: "Dilerim beni hayal kırıklığına uğratmazsın. Belirsizlik daima kafa karıştırır. Lütfen bana cevap yaz!" Churchill bu kez, annesinin Bayan Thomson'a göndermesini istediği mektup için bir de taslak hazırlayıp zarfa koymuştu. "Winston'un, tören için ayın 18'inde, Cumartesi günü Londra'ya gitmesine izin verir misiniz," diye yazıyordu bu mektupta, "Onun o geçit alayını seyretmesini çok istiyorum ve ayrıca kendisine, tören sırasında buraya gelmesi için söz vermiştim."

Churchill'in taslak mektubunda Buffalo Bill'den söz edilmiyordu. Fakat annesine yazdığı mektupta kendisinin Londra'ya dönüşünün bu yönünü yeniden hatırlatıyordu. Gösteri, Kont'un avlusunda yapılacak, çok sayıda Kızılderili, kovboy, izci, yerleşimci ve Meksikalıyla birlikte bizzat Buffalo Bill Cody tarafından sunulacaktı. İkinci mektubu, "Allah Aşkına

Unutma!" diye bitiyordu. 15 Haziran'da gönderilmiş üçüncü mektubu daha kısaydı: "Belirsizlik yüzünden çıldırmak üzereyim. Bayan Thomson, benim gelmemi istediğini yazarsan gitmeme izin vereceğini söylüyor. Benim hatırım için, çok geç olmadan yaz. Bayan Thomson'a hemen mektup yaz lütfen!"

Churchill'in inadı mükafatını buldu. Lady Randolph, oğlunun istediğini yaptı ve Churchill, Londra'ya, Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının ellinci yılını kutlamaya gitti. Vukuatlı bir geziydi tabii ki. "Dilerim, eve dönünce benim kötü davranışlarımı hemen unutursun," diye yazmıştı Brighton'a döndüğünün ertesi günü annesine, "ve bu yüzden benim yaz tatili keyfimi bozmazsın." Ve devamında, Londra'ya giden diğer iki çocuğun ondan da geç döndüğünü belirtmişti. Dersleri konusunda da: "Öklit'i artık daha iyi anlıyorum. Ben ve diğer bir çocuk okulun birincileriyiz." Dört gün sonra, Yunanca ve Latincede de 'sermayesini' arttırdığını bildiriyordu. Temmuzun beşinde yazdığı bir mektupta, hocalardan biri "benim Yunancada çok daha iyi olduğum görüşünde," diye bildiriyordu. Bu çok önemliydi, çünkü "Yunanca benim zayıf tarafım ve Yunanca olmadan Winchester'a giremem ve dolayısıyla, bir başlangıç yaptığım için çok memnunum."

Churchill, yaz tatilini Paris'te yahut "Avrupa'da bir yerde" geçirmek umudundaydı. Annesinin onun için ekstra bir planının olduğundan kuşkulanıyordu. "Sevgili anneciğim," diye yazmıştı ona, yaz tatilinin başlamasına üç hafta kala, "dilerim bir öğretmen tutarak benim tatilimi berbat etmek niyetinde değilsindir." Ama kadın öyle yaptı; öğretmen de, onun Yunanca hocası, yirmi dört yaşındaki James Best'ti. Churchill biraz durulmuştu. "Şimdi, o burada bir hoca olarak bulunuyor," diye yazmıştı annesine, "ama ben onu çok seviyorum ve hiç dert etmeyeceğim, bir tek koşulla. 'Hiçbir ders yapmamak.' Bunun dışındaki diğer her türlü koşuldan vazgeçtim." Churchill şöyle ekliyordu: "Ben hiçbir tatilde ders çalışmadım ve buna şimdi başlamayacağım. Eğer bana bu dayatılmaz ve bu konuda sıkıntıya sokulmazsam gayet iyi davranacağım."

Lady Randolph'sa oğlunun tatilde ders çalışması gerektiğinde kararlıydı. Ama Churchill kendi dediğinde diretmekte giderek ustalaşıyordu. "Sana söz veriyorum, tatilde gerçekten çok iyi bir çocuk olacağım," diye yazmıştı 14 Temmuz'da. "Yalnız, *lütfen* beni ders çalıştırma, çünkü bu sömestrde çok çalışacağım ve tatilde yapacak yeterince çok şey bulacağım.

Şehir dışındaki kırlık bölgede yaşarken 'kelebek avlamakla' meşgul olacağım (geçen yıl öyle yaptım). Lütfen bir hafta böyle yapmama izin ver." Dersin günde sadece bir saat olmasına karşın, annesine "Bu yüzden kendimi, geçmişteki bir zamana geri gitmiş gibi hissedeceğim ve bu da keyfimin üzerinde kara bir gölge gibi duracak," diyordu.

Churchill'in o yaz tatilinin bir kısmı yine Jack ve Bayan Everest'le birlikte, Wight Adası'nda geçse de, ders eksik olmayacaktı. Brighton'a geri döndüğünde annesiyle babasının onu, gitmeye hazırlandığı Winchester'a değil, Harrow'a göndereceğini öğrendi. Daha önceki hastalığı yüzünden Harrow daha cazip hale gelmişti, çünkü yüksekçe bir yerde kuruluydu. Başöğretmen Dr. Welldon, o sonbaharda Lord Randolph'a yazdığı mektupta "Onu sağlığının dikkatle gözleneceği bir eve yerleştireceğimden emin olabilirsiniz," demişti.

Churchill bu karardan memnundu. "Winchester'a değil de Harrow'a gideceğimi duymak beni çok sevindirdi," diye yazmıştı babasına. "Winchester kadar zor olmayan giriş sınavını sanırım geçerim." Aritmetikte "Şimdi 'kare kökleri' görüyoruz ve ondalık kesirlerde ve üçlü kuralında gayet iyi gidiyoruz." Yunanca fiillerin ikinci grubunu öğreniyordu. Sömestrin sonunda, Molière'in *Médecin Malgré Lui*'sinde Martin rolünü oynayacaktı. Ayrıca, Yunanca bir oyundan, Aristophanes'in *Şövalyeler*'inden alınmış bir parçadaki rolünü de çalışıyordu; "bu oyunda sadece iki karakter var ve biri benim."

Harrow'un giriş sınavlarına hazırlanan Churchill, Yunanca fiillerde sebat etti ve sürekli bir ilerleme sağladı. Kendi inisiyatifiyle, Brighton'da onunla beraber okumuş, sonra Harrow'a gitmiş bir çocuğa mektup yazıp öğütlerini sordu. "Çocuk mektuba cevap verdi ve bana bu konuda her şeyi anlattı," diye bildirmişti Churchill, annesine. Sınav yaklaştıkça morali düzeliyor, "uzun süre ve çok çalışmanın sayesinde başaracağımı umuyorum," diyordu. Jack ve Bayan Everest'in Brighton'a gelişi de moralini yükseltti. Sonuç dikkate değerdi: Doldurduğu ilk altı kağıtla, dört konuda, İngiliz Tarihi, Cebir, Antik Tarih ve Kutsal Kitap Tarihinde birinci, Coğrafyada ikinci geldi. İki hafta sonra da Aritmetikte ikinci geldi.

Sınavlar devam ederken Lord Randolph, Brighton'a gitti ve oğlunu çıkarıp çay içmeye götürdü. On üç yaşındaki oğlu şimdi Noel eğlencesini planlıyordu. "Bu yıl Noel ağacımız olmayacak," diye yazmıştı annesine 13 Aralık'ta. "Ama bence, üç altın liralık iyi bir hokkabaz ile çay ve eğ-

lenceler ve çaydan sonra oyunlar daha güzel olur." Üç altın lira konusunda da Churchill, hokkabaz için, "ventrilogdur ve bir saat boyunca çok iyi hokkabazlık yapar," diye belirtiyordu. "Bu kez," çağıracağı çocuklar için "bir yığın adres" alacaktı.

Ertesi gün, Churchill'in Noel partisi planları boşa çıktı. Annesiyle babası beş gün içinde Rusya'ya gidiyordu ve şubata kadar dönmeyeceklerdi. "Tatilimi sizsiz geçireceğim için çok büyük hayal kırıklığına uğradım," diye yazmıştı annesine, bu haberi Bayan Thomson'dan öğrenince, "ama, 'kötünün iyisini' yapmaya çalışacağım. Bir parti yapamayacağız tabii." Lond-ra'ya döndükten sonra Noel tatilini annesi ve babası olmadan geçirdi. "Siz olmadan çok sıkıcı," diye yazmıştı annesine 26 Aralık'ta. Ayrıca okulda, İngilizce ve Kutsal Kitap'tan olmak üzere iki ödül kazandığını da bildirdi.

O Noel'de Bayan Everest difteriye yakalandı. "Dayanması çok zor," diye yazmıştı annesine 30 Aralık'ta, "kendimizi çok zavallı hissediyoruz." Winston'la Jack, Connaught Meydanı'ndaki evden ayrılıp Berkeley Meydanı, Hill Street 45 adresinde Dr. Roose tarafından bakıldılar. İki çocuk dört gün sonra Blenheim'a götürüldü ve orada bir hafta kaldılar. "Onlar için iyi oldu," diye yazmıştı babaanneleri, dul kalmış Düşes 8 Ocak 1888'de Lord Randolph'a, "ve Winston'u, sizin istediğinizi bildiğim şekilde, sıkı bir disiplinde tutuyorum. Zeki bir çocuk ve gerçekten, hiç kötü değil ama sıkı bir şekilde yönetilmesi gerek. Jack'inse disiplin altında tutulmasına gerek yok.".

İki çocuk Blenheim'dan, Düşes'le birlikte kalmak üzere Londra'ya, Grosvenor Meydanı, 46 adresine döndüler. Gilbert ve Sullivan'ın yeni operakomiği *HMS Pinafore* ile *Puss in Boots* adlı pandomim gösterisine götürüldüler. Ama her gün saat yediden ona kadar başlarında bir mürebbiye vardı ve Düşes, akşamları dışarı çıkma konusunda fazla caydırıcıydı. Kadın, "Korkarım, Winston benim çok katı davrandığımı düşünüyor," diye yazmıştı 19 Ocak'ta Lord Randolph'a, "ama ben gerçekten, onun çok fazla dışarı çıkmak istediği kanısındayım ve çok geç vakte kadar sürecek partilere karşı çıkıyorum. Çok çabuk sinirleniyor. Ama pazartesi günü okuluna geri dönecek. Bu arada, kendisi sevgi dolu ve hiç kötü bir çocuk değil." Churchill, Bayan Everest, yahut ona taktığı isimle 'Cicikadın' için de çok endişeliydi, "Cicikadın ölseydi çok daha kötü olurdu," diye yazmıştı hâlâ Rusya'da olan annesine.

Annesinin gelişini beklemek üzere Londra'da bırakılmış bir mektupta Churchill "iyi bir Latince-İngilizce ve iyi bir İngilizce-Latince sözlük" istemişti. Bir hafta sonra da Yunanca sözlük istedi. "Çok sevdiğim" dediği Vergilius'u ve ayrıca, orijinal Yunancasından Herodotos'u okumaya başlamıştı. Harrow giriş sınavını geçeceğine inanıyordu. "Cebirin ekstra bir konu olduğunu duydum ve bu konuda gayet iyi bir derece alacağımı umuyorum çünkü bu sevdiğim bir konu." Sömestrin sonunda "Öklit'in birinci kitabını beklediğimden de mükemmel bir şekilde biliyorum" diyordu. "Onların istediği sadece aritmetik, bayağı kesirler, ondalık kesirler ve, basit ve bileşik faiz hesapları, ki bunları biliyorum." Yabancı dillerde de daha çok ilerleme kaydetmişti: "Yunanca düzensiz fiilleri ve bir sürü Fransızca sözcüğü öğrendim. Girmeyi çok istiyorum."

Churchill, şubatta annesine "Harrow için çok çalışıyorum," diye yazmıştı. "Latince şiirde çok iyi değilim, ama bunun pek önemi yok, düzyazı baş konudur ki ben bunda hızla gelişiyorum." ABD coğrafyasını öğreniyordu. "Eve geldiğimde bana soru sormalısın." Ayrıca, romanlar da okuyordu; Rider Haggard ona son kitabı *Allan Quatermain*'i gönderdiği zaman Churchill ona yazdığı cevapta o kitabı *Kral Süleyman'ın Hazineleri*'nden daha çok beğendiğini bildirmiş, "Daha eğlenceli" diyerek açıklamıştı.

Harrow giriş sınavından dokuz gün önce Churchill, babasına "Vergilius'un ikinci kitabı *Aeneas*'i gayet kolay bir şekilde bitiriyorum," dedi, "hiçbir şey bu kadar hoşuma gitmemişti." Yunanca fiillerden bir grubu daha bitirmişti: "Dilerim sınavdan geçerim. Sanırım geçeceğim."

Churchill'in kendine olan güveni boşa çıkmadı. 15 Mart'ta Harrow giriş sınavından geçti. Ama sinirleri çok harap eden bir deneyimdi bu. Churchill Londra'ya dönmek üzere Harrow'dan trene bindiğinde Charlotte Thomson, Lord Randolph'a, "Churchill ciddi bir hastalığa yakalandı," diye bildirdi. Kadın, çocuğun, ders çalışma konusundaki "fazlasıyla asabi heyecanının" sonuçlarından endişeleniyordu ve korktukları gerçekleşti. "Ancak güçbela atlatabildi," diye yazıyordu, sabah sınavlarından "korkunç sarsılmış" çocuk için. Sorun, Latince çeviriden çıkmıştı; kadının Lord Randolph'a dediğine göre Churchill, Bayan Thomson'a "tekrar tekrar, hayatında hiç Latinceden İngilizceye çeviri yapmadığını ve bu yüzden de kağıttaki düzyazı metnini çeviremediğini söyledi. Fakat onun bir yıldan daha önceki bir zamanda bile Vergilius'u ve çok daha öncesinde de Sezar'ı çe-

virdiğini bildiğim için, bu iddiasını duyunca çok şaşırdım; yalanını açığa çıkarmadım tabii."

"Geçtim," diye yazmıştı 16 Mart'ta Brighton'dan annesine, "ama beklediğimden çok daha zordu. Latince çeviri çok, çok zordu, Yunanca çeviri de. Yüksek not almayı umduğum Yunanca gramerden hiç soru yoktu, Fransızcadan da. Çok yorgunum şimdi, ama geçtiğimi öğrendiğimden, artık bir önemi yok. Harrow'a gitmenin özlemini çekiyorum, ne kadar güzel bir yer orası... Harika bir manzara, harika koşullar, güzel bir yüzme havuzu, güzel bir spor salonu ve bir marangozluk atölyesi ve daha bir sürü çekici şey." Harrow'da çekici bir şey daha vardı: "Yazları sık sık gelip beni görebileceksiniz; Londra'ya o kadar yakın ki, Viktoria'dan bindiniz mi bir saat 15 dakikada falan varırsınız."

Churchill'in Brighton'daki son ayını eve dönme hayalleriyle geçirdi. "Paskalya'yı sizinle birlikte geçirmeyi müthiş istiyorum," diye yazmıştı 27 Mart'ta. Fakat o Paskalya'da annesi yine evde değildi; Churchill ona boşuna, "Lütfen hemen eve dön," diye ricada bulundu.

2. Bölüm

Harrow

Churchill 1888 Nisan'ında Harrow Okulu'na girdi. St. George ve Brighton'da olduğu gibi yine yatılıydı ve annesiyle babasını sadece tatillerde görebiliyordu, görebilirse tabii. "Her şey müthiş hoşuma gidiyor," demişti vardığından üç gün sonra eve yazdığı ilk mektubunda. Ertesi gün yazdığı ikinci mektubundaysa, hocalardan birinin ona, giriş sınavındaki aritmetik kağıdının 'birinci' geldiğini söylemesinden ötürü gurur duyduğunu söylüyordu.

Harrow'daki ilk ayında Churchill okulun askeri öğrenci birliğine katıldı ve annesine, "Talimlerime gayet dakik bir şekilde katılıyorum" dedi. Askeri öğrenciler birliğiyle Rickmansworth'a da gitti ve Haileybury Okuluyla bir savaş tatbikatı yaptılar. "Üniformam olmadığından, ben sadece mermileri taşıdım," diye yazmıştı eve. "Savaşın en yoğun zamanında yüz sefer mermi taşıdım ve yaptığım iş sayesinde, tüm savaş alanını gördüm. En heyecanlı tarafı, dumanların ötesinden düşmanın giderek yaklaştığını ve geri çekilmek zorunda kalışını görüyorsun." Harrow'lu çocuklar yenilmişti.

Harrow'daki ilk kompozisyonunda Churchill, Vaftizci Yahya zamanındaki Filistin'i, "ülkenin o zamanlar görkeminin zirvesindeki Romalıların ayaklarının altındaki" halini betimlemişti. Yahudi direnişçilerin, "her zaman, ayaklanma çıkarmaya, yaşamlarını, evlerini tehlikeye atmaya, her şeylerini ülkelerinin özgürlüğü için feda etmeye hazır," olduğunu yazmıştı. Ferisiler konusunda da, "Onların hatası çoktu," diyordu. "Hatasız kim var ki? Çünkü bir insan, Hıristiyanlığın verdiği tüm avantajlarla, onların kendisinden daha günahkar olduğunu iddia ederse, onlara yüklediği suçun aynısını kendisi işlemiş olur."

Churchill, orduda kullanılan Martini-Henry tüfeğiyle ateş etmeyi öğreniyordu. Ayrıca, sınıf ödülünü kazanmak için Macaulay'ın bin satırını

ezberliyordu. "Başına dert almak isteyen biri bunları ezberlerse aradığını bulur," diyordu babasına, "çünkü istenilen şeyden o kadar çok var ki." Bu kez ona ödül kazandıran, *Lays of Antic Rome*'un* bin satırıydı.

Churchill yine annesinin onu ziyaret etmesini hasretle bekliyor ama bu ziyaretler bazen mutsuzluk da getiriyordu. "Bir daha bana darılma," diye yazmıştı haziran sonunda. "Çalışacağım, didineceğim, ama sen bana öyle bir darıldın ki, çok canım sıkıldı. Sen gittiğinden beri hep odamı düzenli tutuyorum." Ve şöyle eklemişti: "Cumartesi günü gel anneciğim. Ben tembel ve dağınık değil, dikkatsiz ve unutkanım sadece."

Lady Randolph, cumartesi günü oğluna gitmedi. Ama Churchill bir hafta sonra, okul korosunda soprano olarak şarkı söyleyeceği gün onun geleceğini umuyordu. "Ben seçkin sopranolardan biriyim," diyordu "ve koronun çekirdeği denen yapının içindeyim. Tabii ki daha çok gencim ve sesim henüz çatallanmamış. Sopranolar ender bulunuyor ve ben de bu birkaç kişiden biriyim." Bu atraksiyona karşın, Lady Randolph Nutuk Günü'ne gelmedi. Churchill, kendi oğlu da Harrow'da okuyan ve kocası Liberallerin saflarında yükselen bir yıldız olan, yengesi Lady Fanny Marjoribanks'ın ziyaretiyle yetinmek zorunda kaldı.

Nutuk Günü'nde söylediği şarkılar Churchill'e heyecan vermişti. "Bu dizelerin uyandırdığı vatanseverlik kıpırtıları," diye yazıyordu oğlu Randolph daha sonra, "onun içinde sonsuza dek kaldı ve siyasi tavrının ana kaynağı buydu." Randolph 1940'ta, *Blitz*'in** en şiddetli günlerinde babasıyla birlikte Harrow'a, yılda bir okunan okul şarkılarını dinlemeye gittiğinde Churchill ona, "Hiç unutulmayan bu şarkıları söyleyen şu çocukları dinlerken kendimin de elli yıl önce, o büyük olayların ve büyük insanların hikâyelerini anlatan şarkıları söylediğimi ve ülkem için böyle şerefli bir şeyi nasıl yapabilirim diye kafa yorduğumu hatırlıyorum," demişti.

Churchill daha sonra, 1945 Ekim'inde Harrow'lu çocuklara yaptığı bir konuşmada kendisinin de büyük bakır davula nasıl "hayran kaldığını" anlatmıştı. Tekrar tekrar, "O güzel akşamlardan birinde bu davulun başına

---

* O dönemde çok popüler olan ve kimi bölümleri okullarda öğrencilere ezberletilen Antik Roma Şiirleri kitabı. Thomas Babington Macaulay'ın 1830'larda yazdığı eserde kahramanlık ve onurlu davranışları yücelten şiirler yer alıyor-e.n.

** Almanların 1940 Eylül-1941 Mayıs arasında başta Londra olmak üzere İngiltere'nin önemli şehirlerine yönelik sürdürdüğü hava bombardımanı. 40 binden fazla ölüme ve çok sayıda binanın yıkılmasına neden olmuştur -e.n.

bir geçebilsem," diye düşünüp durmuştu. Ama bu fırsat kendisine hiç verilmemişti. "Ben de bu hevesimden vazgeçtim ve bu idealimi orkestranın başka bir bölümüne kaydırdım. 'Bakır davulu çalamayacaksam, orkestra şefi olmaya çaba harcayabilirim' diye düşündüm. Her halükârda, yapılan hareketler çok müthişti." Kendisi Harrow'dayken bu da gerçekleşememişti "ama sonunda, çok büyük çabaların ardından, epey büyük bir orkestranın şefliğine yükseldim. Çok büyük bir bandoydu. Çok tuhaf ve korkunç aletler çalınıyordu ve müziğinin gümbürtüsü ve gürlemesi tüm dünyada yankılanıyordu."

Churchill, normal tatil izinlerinden biri olarak temmuzda bir hafta sonu evine dönmeyi hasretle bekliyordu. Fakat okulda kalmaya zorlandı. Bunun nedenini onun "kesinlikle, kasten, isteyerek sorun çıkarması değil," diyerek açıklamıştı yardımcı öğretmen Henry Davidson, Lady Randolph'a, "fakat onun unutkanlığı, dikkatsizliği, geç kalma huyu ve her konuda kuralsızlığı öylesine ciddi bir hale geldi ki, size yazmamın nedeni, kendisi eve geldiğinde bu konuyu kendisiyle gayet sert bir şekilde konuşmanızı rica etmektir."

Başka şikayetler de vardı sırada. "Bunu söylemek beni üzüyor ama, Winston'da bir değişiklik oluyorsa eğer, bu da sömestr ilerledikçe daha da kötüleşmesidir," diye açıklamıştı Davidson. "Derslere sürekli geç kalıyor; kitaplarını, kağıtlarını ve detayına girmek istemediğim daha birçok şeyi kaybediyor; düzensizliğinde öylesine düzenli ki, ne yapacağımı gerçekten bilmiyorum ve bazen, onun elinden başka türlüsünün gelmediğini düşünüyorum." Eğer "derbederliğini yenemezse," diyerek uyarıyordu, "resmî bir okulda kesinlikle başarılı olamaz." Onun "böyle olağanüstü bir derbederlik" edinmesi gerçekten de çok ciddi bir şeydi. Onun "ne kadar büyük yetenekleri" vardı ama bunlar "davranışlarındaki dikkatsizlik yüzünden hiçbir işe yaramayacak"tı. Ama yine de, diye eklemişti Davidson, "onun bana yaptığı tarih ödevinden çok memnun kaldığımı size söylemeden sözlerimi bitirmemeliyim." Churchill o yıl İngiltere tarihi konusunda bir sınıf ödülü kazandı.

Sonbahar sömestrinde Shakespeare'den bin satırı ezbere okuma yarışması açıldı. Churchill'in, anne ve babasına gönderdiği mektuplar bunu kazanmayı ne kadar çok istediğini gösteriyor ama bunu sadece otuz yedi puan farkla kaçırmış ve onlara, "Benden çok daha büyük, yirmi kadar çocuğu geride bıraktığıma çok şaşırdım," demişti. Sonra, on dördüncü doğum gü-

nünden hemen önce de, devam eden ikinci sömestrde bir tarih ödülü kazanmış olmanın gururuyla yazıyordu. Roma tarihinde birinciliğe yükselmiş, Yunanca ve Latince'de başarı kazanmıştı.

Noel'i ve yeni yılı evde geçiren Churchill'in boğazı şişmişti ve karaciğeri "hâlâ kötü"ydü, onun tatili sırasında yine seyahatte olan annesine yazdığına göre. "Günde altı kez ilaç," diye eklemişti, "korkunç bir dert." İyileştiğinde, Dr. Roose kendisine tamamen iyileşmek için deniz kıyısına gitmesini salık verdi. Bir kez daha, Bayan Everest'le birlikte Wight Adası'na gitti. Fakat okula döndükten sonra hastalık onun derslerinde ilerlemesini engellemeye devam etti. Mart ayında annesine "İyi değilim ve yataktayım, çünkü ayakta duramıyorum" demişti. Tek tesellisi, Bayan Everest'in ziyaretine gelmesiydi. "Cicikadın olmasa gün nasıl geçerdi bilmiyorum," dedi annesine.

Ama Churchill'in niteliklerinin farkına varılmamış değildi. Nisan ayında Welldon onu kendi evine almaya karar verdi ve Lord Randolph'a, "Winston'da büyük bazı yetenekler var ve sanırım derslerinde ilerliyor," diye yazdı. Lord Randolph, oğluna bir bisiklet göndermişti. "Onunla on üç kilometre gittim," diye yazmıştı babasına mayısta, "harika bir alet bu." Yeni evini seviyor, "Bütün çocuklar bana gayet iyi ve kibar davranıyor" diyordu annesine. Ama bisikletten düşüp de kafasını çarpınca hastalık yine sökün etti; bir haftasını yatakta geçirmek zorunda kaldı. Bayan Everest yine apar topar Harrow'a koştu ama Churchill yanında annesinin olmasını istiyordu. "Onun yerine sen gelemez misin?" diye sormuştu. "Seni görmeyi öylesine çok düşünmüştüm ki, seni göremeyince büyük hayal kırıklığına uğradım." Ciddi bir kazaydı. "Vücudumun her tarafı incindi," diyordu annesine, "ama neşeliyim ve hiç sıkılmıyorum, zaman çok çabuk geçiyor. Özellikle de birileri ziyaretime gelince." En iyi haberi de, hastane hemşiresinin gitmesiydi; "ve şimdi Cicikadın'la kaldım."

Churchill beyin sarsıntısından sonra iyileşince babasından, Nutuk Günü'ne gelmesini istedi. "Senden konuşma yapmanın isteneceğini sanmıyorum," diyerek güvence vermeye çalıştı. "Aslında, bence bu tamamen ihtimal dışı." Churchill, "Sen beni görmeye hiç gelmedin," diye ekledi, "ve şimdi sana her şey yeni gelecek." Churchill, Harrow'a gireli bir yıldan fazla olmuştu. Lord Randolph nihayet geldi; gelince de Welldon'a, oğlunun normal sınıfa değil, askeri sınıfa girmesini istediğini söyledi. Askeri sınıfta, askeri bir akademiye girmek için gereken askeri konularla ilgili fazla-

dan birtakım dersler olduğundan, Churchill, kendisi gibi üniversiteye girmek isteyen çocukların ilgilendiği konularla pek uğraşamayacaktı.

O sömestr sonunda Churchill'in aldığı notlarla, üniversite giriş sınavını geçememesi için hiçbir neden yoktu. Ama Lord Randolph, oğlunun orduya gireceğini ve dolayısıyla, askeri sınıfa gireceğini vurgulayarak belirtiyordu. Churchill yıllar sonra, babasının bu kararı hakkında konuşurken, bir tatil günü babasının onu kontrol etmek için geldiğinde, oğlunun yaklaşık bin beş yüz oyuncak askerden oluşan koleksiyonunu görmüş olduğunu hatırlıyordu. "Bütün birlikler saldırı için gereken doğru formasyona göre dizilmişti. Babam bu –gerçekten de çok etkileyici– sahneyi yirmi dakika boyunca, büyülenmiş gibi gülümseyerek seyretti. Sonunda bana, orduya girmek isteyip istemediğimi sordu. Bence, bir orduya komuta etmek harika bir şeydi ve ben hemen "Evet" dedim, ve bu sözüme hemen inandı."

Churchill şöyle eklemişti biraz alaycı bir şekilde: "Yıllarca, babamın, kendi deneyimleri ve yetenekleriyle, bende askeri bir dahiye has nitelikler fark ettiğini sanmıştım. Ama daha sonra bana onun sadece, benim Baro'ya girecek kadar zeki olmadığım sonucuna vardığı söylendi." Welldon, Churchill'i askeri sınıf sınavına soktu. Matematikte kötüydü ve bu da onun, kraliyet topçusunda ya da kraliyet istihkam birliklerinde görev almak isteyen askeri öğrencilerin akademisi Woolwich'e girmeyi hayal etmesini zorlaştırıyordu. Ama bunun yerine Sandhurst'e, yani piyade ve süvari subayı olacak kişilerin akademisine hazırlanması gerekirdi. "Ben 'askeri sınıf'a girdim," diye yazmıştı annesine, eylül sonunda. "Bu gayet 'sıkıcı' bir şey, çünkü insanın tatilinin yarısını berbat ediyor; fakat ordu için en gereken iki şey olan Fransızca ve geometrik çizim çalışıyoruz."

Churchill, askeri sınıfın gerektirdiği fazladan dersleri çalışmaya başlayınca, annesini ona mektup yazsın diye sıkıştırmaya başladı. "Senden haber almayalı on beş günden çok oldu," diye yakınıyordu ekim ayı başında. "Aslında bu sömestrde sadece bir tek mektup aldım. Sevgili anneciğimin beni böyle tamamen unutması, yazdıklarıma cevap vermemesi pek şefkatli bir durum değil." Churchill'in, on beşinci doğum gününden bir ay önce annesine gönderdiği mektuplardan biri bir okul arkadaşına yazdırılmıştı. "Bu mektubu benim adıma Milbanke yazıyor," diyerek açıklıyordu, "çünkü ben yıkanıyorum." Yıllar sonra, Churchill başbakanken, daha başka kişilere de, banyodayken mektuplar dikte edilecekti.

1915'te, Gelibolu'nun Suvla Körfezi'ne yapılan çıkarma sırasında ölecek olan Milbanke, Churchill'den yaklaşık iki yaş büyüktü. "Babam beni görmeye geldiğinde," diye hatırlıyordu daha sonra Churchill, "ikimizi de alıp King's Head Oteli'nde öğle yemeğine götürürdü. Onların sanki birbirleriyle akranmış gibi, bir dünya adamıyla diğer bir dünya adamının rahat ve kendinden emin tavrıyla konuşmalarını dinlemek beni çok heyecanlandırırdı. Ona çok imrenirdim. Babamla öyle bir ilişkiye girmesi nasıl da hoşuma giderdi! Ama ne yazık ki ben, geri kalmış bir okul çocuğundan başka bir şey değildim ve konuşmaya katılmalarım hemen hemen hep uygunsuz yahut aptalcaydı."

Arkadaşlarıyla kaldığındaysa Churchill çekingen ya da sinik değildi. "Harrow'daki diğer bütün çocuklar gibi," diyordu daha büyük başka bir çocuk olan Murland Evans daha sonra, "Bu olağanüstü çocuktan çok etkilenmiştim. Onun her şeye hakim zekası, cesareti, sevimliliği ve çevredeki çirkinliklere karşı kayıtsızlığı, canlı düş gücü, tanımlama yeteneği, dünya ve tarih konusunda –nasıl kazanıldığını kimsenin bilmediği, fakat şüphe duyulmayan– genel bilgisi ve her şeyin ötesinde de, gözlerinde parıldayan ve devlet okulumuzdaki sistemin şiddetli baskısının altında bile çevresindeki, çoğu yaşça kendisinden büyük ve daha başarılı çok sayıda kişiden üstün gelen kişiliğinden yayılan o cazibe ve sempati."

Halası Lady Rodney'e geleceğinden söz eden Churchill, "Eğer iki hayatım olsaydı hem asker hem de siyasetçi olurdum," demişti. "Ama benim zamanımda savaş olmadığından, siyasetçi olmam gerekecek." Doymak bilmez bir okur haline gelmişti. Onu bir sandalyeye kıvrılmış, kitap okur halde gören bir çocuk, kitabı görmek istemişti. Carlyle'ın *Fransız Devrimi*'ydi. Ama babasından pek teşvik gelmediği anlaşılıyor; Churchill'in kuzeni Shane Leslie daha sonraları, iki çocuk evde tiyatro piyesleri sahneye koyduklarında Lord Randolph'un "Ben sert ve acı sessizliğimi sürdüreceğim," dediğini hatırlıyordu.

O kış Churchill, Welldon tarafından "şikayet" edildi; hocaları her hafta, onun gidişatı hakkında bilgi vermek zorundaydı. Gidişatının gayet tatminkar olduğu ve hocalarının "hiçbir şikayetinin" olmadığı gayet açık olduğu halde Welldon onu şikayet raporuna koydu. "Bu adamın bana böyle yapmaya devam etmesi çok ayıp bir şey," diye yazmıştı Churchill, annesine ve onun okula gelip başöğretmenle bizzat konuşması için ısrar ediyordu. "Lütfen ondan korkma, çünkü o hep adaletli davranacağını söy-

lüyor, ama çok farklı bir şekilde davranıyor. Benim tarafımı tutman lazım, çünkü sen yapmazsan bunu yapacak başka biri yok."

On beşinci doğum gününden bir hafta sonra Churchill annesine gururla, "Çok çalışıyorum" diye yazmıştı. Gerçekten de öylesine çok çalışıyordu ki, askeri sınıfın ekstra derslerine karşın, fark derecesini dördüncü sınıfın daha yüksek bir bölümüne çıkardı. "Fark dereceni duyunca çok sevindim," diye yazmıştı annesi, tekrar Avrupa'ya gitmeden bir gün öncesinde, "ve dilerim çalışmaya devam edersin. Büyük bir moral ve hevesle dolu olmalısın."

Churchill, öğretmenliği büyük bir hevesle ve yetenekle yapan ve normalde gayet sıkıcı olan cümle kuruluşu konusuna yaşam nefesi katan bir hocadan İngilizce öğrenmeye başlamıştı. Bu hoca Robert Somervell'di; "çok harika bir adam" diye yazmıştı daha sonra Churchill, "ona çok şey borçluyum." Sommervell'in yöntemi, Churchill'in hatırladığı kadarıyla, uzun cümleleri "siyah, kırmızı, mavi ve yeşil mürekkep kullanarak" yancümle bileşenlerine bölmek ve bunları hemen hemen her gün "bir tür talim" gibi öğretmekti. Bu yöntemle "Normal İngilizce cümlelerin temel yapısını iliklerine kadar" öğrenmişti; "çok soylu bir şey bu."

"Yeni sınıfıma alışıyorum," diye bildirmişti Churchill 1890 Ocak ayında annesine. "Babam, şarkı söylemenin zamanı boşa harcamak olduğunu söyledi, ben de müzik dersini bıraktım ve resme başladım." Resim dersini haftada bir saat, akşamları alıyordu ve annesine "küçük manzaraların ve köprülerin ve bu türden şeylerin" resmini yaptığını ve sepyayla gölge yapmaya başlayacağını söylemişti. Hiç beklenmedik, cesaret verici bir mektup, babaannesi Düşes Fanny'den geldi; "Sana heves gelmeye başladığını görmek beni çok sevindirdi!" diyordu babaanne. "Sevgili baban, çalışkanlık ve işinde mükemmellik yönünden çok iyi bir örnektir sana."

Askeri sınıfta Churchill, babasına, "bahar beni sınıfımdaki tüm ilginç derslerden uzaklaştırıyor ve sömestrimi tümüyle berbat edecek" diye yakınıyordu. Askeri sınıftaki çocukların onda dokuzu sınavdan önce, onları çalıştırıp posalarını çıkaracak bir çalıştırıcıya gidiyordu. Ordu sınıfından hiçbiri hoşlanmıyordu, çünkü "onların derslerinde başarısız olmasına yol açıyor"du. Harrow "harika bir yer"di "ama Harrow + askeri sınıfı hiç onaylamıyor"du. İtirazları boşunaydı.

Mayısta Churchill Almanca öğrenmeye başladı. "Of," diye yazmıştı annesine. "Hâlâ, günün birinde 'Sprechen ze Deutche' yapabilmeyi diliyorum." Bu dilek asla gerçekleşmedi.

Churchill 1890 yaz sömestrinin yarısında anne ve babasının öfkesine maruz kaldı. Babası ona beş pound göndermiş ve bir hafta geçtiği halde bir teşekkür mektubu almamıştı. Sömestrin yarısında gelen okul raporu da moral bozucuydu. Bu iki faktörün bir araya gelmesi, annesinden gelen korkunç bir mektuba yol açtı. "Derslerin öylesine düzensiz ve başıbozuk gidiyor ki," diye yazmıştı kadın, "sınıfta sonuncu geleceksin. Sınıftaki sıralamana bir bak!" Annesinin mektubu "Sevgili Winston," diye devam ediyordu, "beni çok üzüyorsun. Senin hakkında ne büyük umutlarım vardı ve seninle gurur duyuyordum. Ama şimdi bunların hepsi yok oldu. Tek tesellim, davranışının iyi ve senin sevgi dolu bir çocuk olman. Derslerinin durumu zekana bir hakarettir. Oysa kendine bir çalışma planı yapsan ve uygulasan ve bu konuda kararlı olsan istediğin her şeyi başaracağından eminim." Başka nasihatler de vardı. "Önümüzdeki birkaç yıl," diye uyarmıştı Bayan Churchill, "ve bu yılları nasıl geçireceğin senin tüm hayatını etkileyecek, bir dur da kendi geleceğini düşün ve çok geç olmadan kendini toparla."

Churchill kendini savunmaya çabaladı. Babasına teşekkür mektubu, daha ilk akşam yazılmıştı, diye açıkladı, ama vakit çok geç olduğundan, onu postaya atsın diye başka birisine vermek zorunda kalmıştı. "Sanırım o çocuk unuttu ve ancak aradan epey bir gün geçtikten sonra postaya verdi." Kötü karnesi konusundaysa şunları yazmıştı: "Çok çalışmadığım için kendimi mazur göstermeye çalışmayacağım, çünkü biliyorum ki ben, öyle ya da böyle, gayet tembel biriyim. Sonuç olarak, ayın sonunda felaket geldi, kötü bir karne aldım ve şikayet edildim vesaire vesaire, bunların hepsi üç hafta öncesiydi ve gelecek ay kesinlikle çok iyi bir karne alacağım." Sömestrin sonuna daha dünya kadar zaman var "ve kalan zamanda elimden gelenin en iyisini yapacağım."

Kriz geçti; Churchill'in dersleri düzeldi ve annesiyle babasının öfkesi yatıştı. O sonbahar sigara içmeye başladı ve bu da yeniden eleştiriler gelmesine yol açtı. "Sevgili Winston," diye yazmıştı annesi eylülde, "dilerim çaba harcayacak ve sigara içmeyeceksin. Sigara içerken ne kadar aptal ve sersem göründüğünü bir bilsen, en azından birkaç yılda bundan vazgeçersin." Sigaradan vazgeçmesi için bir teşvik de vardı: "Babana söyleyeceğim, sana bir tüfek ve bir midilli alsın." Churchill annesinin öğüdüne uydu. Sigarayı "her halükârda, altı ay" bırakacaktı. O eylülde Düşes Fanny bir öğütte daha bulundu: "Kendine iyi bak ve çok çalış ve beladan uzak dur ve çok çabuk öfkelenme!"

Churchill'in on altıncı doğum günü yaklaşırken, Avrupa ve Asya'nın büyük kısmını kasıp kavurduktan sonra hızla İngiltere'ye da yayılan bir grip salgınının yarattığı panik vardı. Bu salgın, onun yazdığı ve *Harrovian* dergisinde yayınlanan on iki kıtalık bir şiirin konusuydu. Bir kıtası şöyleydi:

Sibirya'nın kilometrelerce uzayıp giden çıplak steplerinde
Rus sürgünler yürürken zincirler içinde
Onun yürüyüşü hiç ses çıkarmazdı
Ve yanlarından yavaşça kayıp giderken
Takip ediyordu onu göğün ötesinden
Ölülerin ruhları.

Başka bir kıtadaysa, yedi yıl önce babasıyla birlikte gittiği iki Alman ilinden söz ediliyordu:

Güzel Alsace ve zavallı Lorraine,
Acı ve keder kaynağısın sen
Binlerce Fransız yüreğinde
Taşır kötü, doymaz bir belayı
Ve tüm kentlerinden yayılır dışarı
Ve hiç durmayacak, asla dinmeyecek de.

Son kıtada, İngiltere'nin salgından Avrupa'daki diğer ülkeler kadar etkilenmemiş olmasından ötürü mutluluk ve İngiliz İmparatorluğu'ndan duyulan gurur dile getiriliyordu:

Tanrım imparatorluğumuzu koru sen,
Savaştan, kıtlıktan ve salgından, afetten,
Her türlü gücünden cehennemin,
Ve bu gücü ellerinden esirgeme sakın
Diğer ülkelere karşı savaşanların,
İyi savaşan ve fethedenlerin.

On altıncı doğum günü yaklaşırken Churchill ordu giriş sınavına çalışıyordu. Böyle bir çalışmanın yaratacağı gerginliklere tuhaf bir şekilde

duyarsız davranan annesi ona, gidişatından memnun olmadığını bildirdi. "Bana çok öfkelendiğini duydum!" diye yazmıştı Churchill. "Çok üzgünüm. Ama çok çalışıyorum ve korkarım bazı düşmanlar senin aklına kötü tohumlar atmış. Daha önceki sorunlar beni nefret ettiğim ve kendisi de benden nefret eden bir hocaya verdikleri için ortaya çıktı," diye yazmıştı. "Şimdiyse beni, benimle çok ilgilenen ve çok iyi çalıştığımı söyleyen hocalar okutuyor" diyordu. "Eğer bana, çok çalışacağım konusunda verdiğim şeref sözüne inanırsan iyi olur, hoş olur; fakat inanmazsan, denemekten başka bir şey gelmez elimden."

Artık Churchill'e sevgi ve moral veren sözleri yazan kişi, mektupların altına "ikinci annen" diye yazan, annesinin bir arkadaşı Lady Wilton'du. "Çok çalışıyor olmana ben senden daha çok üzülüyorum," diye yazmıştı kadın, Churchill'in on altıncı doğum gününden on gün önce, "ama –bunu göğüslersen– sana gittikçe daha az zor gelecektir ve senin bu sınavı geçeceğinden eminim." Sınav aralık ayının onunda yapılacaktı. "Dilerim kendini gösterirsin," diye yazmıştı Lady Wilton ikinci mektubunda ve "buna çok sevineceğim" diye eklemişti.

Churchill coğrafyada bir ülke hakkındaki soruları yanıtlayacaktı ama bunun hangi ülke olduğunu hiçbir çocuk bilmiyordu. Sınavdan önceki gece, çıkması muhtemel yirmi beş ülkenin adını birer kağıt parçasına yazıp bir şapkaya koydu, gözlerini kapattı ve bir tanesini çekti. "Çıkan, Yeni Zelanda'ydı," diye yazmıştı annesine, "ve sınav kağıdındaki ilk soru Yeni Zelanda'ydı." Churchill'in aylardır süren sıkı çalışmasıyla birleşen bu talih etkili oldu. Tüm konularda sınavı geçti. "İyi haberi duyunca çok sevindim," diye yazmıştı ona Düşes Fanny, sonuçlar açıklanınca. "Dilerim bu sana, çalışma ve kendini gösterme ve hepimizi seninle gururlandırma yolunda cesaretlendirir."

Churchill ve Jack 1891 yılbaşını Banstead'de, Lord Randolph'un kiraladığı, Newmarket yarış alanının yanındaki bir evde geçirdiler. Annesiyle babası yine yurtdışına gidince onlara Bayan Everest baktı. "Bir sürü tavşan katlettik," diye bildirmişti Churchill, annesine. "Toplam olarak, yaklaşık on bir çift. Yarın da sıçanları katledeceğiz." Banstead'de Jack'le beraber en büyük uğraşları bir "Barınak," yani çamur ve tahtalardan, zemininde saman bulunan bir kulübe yapmaktı. İçi su dolu bir hendekle çevrili bu barınak, içeri girecek davetsiz misafirlere elma fırlatan, ev yapımı, lastikli bir mancınıkla korunuyordu. Savunmanın sorumluluğunu Churc-

hill üstlendi ve kardeşi Jack'la iki yeğeni, beş yaşındaki Shane Leslie ve altı yaşındaki Hugh Frewen de, kimi zaman talim yaptırılıp savunulacak müttefikler, kimi zaman da püskürtülecek düşmanlar oldu.

Harrow'a döndükten sonra Churchill yine hastalıklar nedeniyle sıkıntılı günler yaşadı ve annesine yazdığı mektupta, mayıs ayında karnının nasıl şiştiğini, epey bir ağrı çektiğini ve "korktuğunu" yazdı. Dişleri de başına dert açıyordu. "Zavallı çocukcağız," diye yazmıştı Bayan Everest, "sana verdiğim morfini denedin mi? Bir şişe Elliman merhemi al ve yatacağın zaman yüzüne sür ve çorabınla yüzünü sarıp bağla, on beş dakika ovuştur, dene bunu, eminim sana iyi gelecek." Churchill, annesine gönderdiği mektubun altına, "Dişinden azap çeken –ama seni çok seven– oğlun," diye yazmıştı. Annesinin öğüdüyse, dişlerini daha sık fırçalamasıydı. Bayan Everest'ten, Harrow havuzunda yüzmeye gitmemesi yolunda bir uyarı geldi, çünkü "rüzgar hâlâ doğudan esiyor ve ne yapacağı hiç belli olmaz"dı. Kadının şefkatli nasihatleri hiç bitmiyordu. "Sakın," diye yazmıştı kadın o yaz, "tren hareket ettikten sonra binmeye kalkma tatlım. Bu konuda hep huzursuzum, çünkü sen kitap sergisinde durup kitap okuyorsun ve bineceğin treni unutuyorsun. Dikkatli ol sevgili çocuğum."

O mayıs ayında Churchill, annesine, okulda "bir belaya bulaştığını" da söyledi. Güney Afrika'daki babasınaysa, diğer dört çocukla birlikte gezinirlerken, kullanılmayan bir fabrikayı nasıl keşfettiğini anlattı. "Her şey harabe halinde ve çürümüş ama bazı pencerelerin camları hâlâ sağlam kalmıştı. Biz bu tür şeylerle zamanın geçmesini kolaylaştırmaya çalışıyorduk ama bunun sonucunda bekçi bizi Welldon'a şikayet etti ve o da birtakım tahkikatlar ve keşiflerde bulunduktan sonra değnekle 'dayaktan geçirdi' bizi." Fakat anne ve babasının ondan tekrar şikayetçi olmasına yol açan şey bu vaka değil, başka bir kabahatiydi. "Annen senin aşırı para harcamandan ötürü çok üzülüyor," diye yazmıştı Bayan Everest, haziranın ikinci haftasında. "Kadın bu konuda çok dertli ve senin ondan hep daha çok para istediğini söylüyor." Churchill'se kendini savunmak için annesine, "eski bisikletten" ve "pencere camı kırma budalalığından kalan bir borcun" yanı sıra dişçisine tekrar tekrar ücret ödemek ve dişçiye giderken taksi parası vermek zorunda kaldığını belirtiyordu.

Churchill, okulun askeri öğrenci birliğinde mızrak onbaşısı yapılmıştı. Yoğun bir şekilde zevk aldığı "yalandan bir savaş" yaptıklarını söyledi babasına. "Senin bana verdiğin opera dürbününü aldım ve düşmanı göz-

ledim." O yaz, dişetlerindeki ağrıdan muzdaripti. "Dışarıya çıkamıyorum," diye yazmıştı babasına, "ve diş ağrısından azap çekiyorum, artık apseye dönüştü ve yüzüm normalin iki katı kadar şişti." Dişi konusunda Bayan Everest'ten bir öğüt geldi: "O berbat turşulardan çok yeme, onlar zehirli şeyler." Londra'da, diş hekimliği cerrahisinde anestezik kullanımı konusunda önde gelen bir otoritenin gözetiminde sonunda dişi çekildi. "Hiçbir şey hatırlamıyorum," dedi Churchill, annesine, "uykuya daldım ve bütün operasyon sırasında horlamışım."

Churchill, o yazın bir haftasını Banstead'de, barınağında geçirmek istiyordu. Ama Bayan Everest ona, "annenin seni evde ağırlayamamasının nedeni, yarış haftası yüzünden evin misafirlerle dolu olmasıdır," dedi. Bunun yerine Churchill Londra'ya gidip Düşes Fanny'nin Grosvenor Meydanı 50 numaradaki evinde kaldı. Londra'dayken, annesinin arkadaşı Kont Kinsky, Churchill'i Crystal Palace'a götürdü ve orada bir itfaiye ekibinin, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in önünde özel olarak gerçekleştirdiği bir tatbikatı seyrettiler. "Yaklaşık 2.000 itfaiyeci ve 100 makine vardı," demişti kardeşine. İmparator "parlak pirinçten bir miğfer takmıştı, üzerinde yaklaşık on beş santim yüksekliğinde beyaz kartal tüyleri vardı, parlak çelikten bir göğüs zırhı, tamamen bembeyaz bir üniforma ve uzun çizmeler giymişti." Törenden sonra Kinsky, Churchill'i akşam yemeğine götürdü. "Gayet katlanılabilir bir yemekti," dedi Jack'e. "Sevgili ağabeyini çok memnun eden bol bol şampanya vardı."

Welldon, Churchill'in, ordu sınavı için Fransızca'sını geliştirmek üzere Fransa'ya gitmesini önerdi. Churchill'se annesine, İngiltere'de kalmasına izin vermesi için yalvardı. "Jack'i de, seni de, Everest'i de hiç göremeyeceğim." Sınav konusunda da şunları söyledi: "Aslında, askerlik konusundaki hevesim gün geçtikçe azalıyor. Sanırım benim için kilise çok daha uygun olacak." Bir sürü yazışmalardan ve hararetli tartışmalardan sonra, Fransa'ya gitmesinin gerekmediği kabul edildi; bu konuda bir mürebbiye yeterliydi. "Tatilde yurtdışına gitmeyeceğim için ne kadar mutlu olduğumu anlatamam sana," diye yazmıştı annesine. Banstead'deki Jack'ten bir mektup geldi; barınak, "tüm etrafını kuşatmış kocaman devedikenleri ve yakan ısırganlar yüzünden, ulaşılması çok zor bir halde"ydi "ve hendekte su yok"tu. Fransızca dersleri bitince Churchill barınağı temizlemeye girişti ve yeniden savunulabilir hale getirdi. "İşte Banstead'deyim," diye yazmıştı babasına ağustos sonunda, "beni çeken şey, hemen hemen ideal bir yaşam."

İki kardeş "ata binip avlanan krallar gibi mutlular," diye yazmıştı Lady Randolph, kocasına eylül ortasında, "ve sonra da bir ev yapmaktan çok keyif aldılar. Bugün orada çay içtik." Sonbahar sömestri için okula döneceğinin hemen öncesinde bir safra nöbeti geçiren Churchill iki gün daha Londra'da kaldı. Welldon bu durumu açıklayacak bir mektup istiyordu. "Sakın tiyatro konusunda bir şey söyleme," diyerek uyardı Churchill annesini, "yoksa adamı azdırırsın. Sadece, benim yolculuktan ötürü yorgun ve solgun göründüğümü (ki gerçekten öyleydim) ve üstelik bir de, beni bir doktora gösterdiğini ve doktorun seni 'beni göndermemeye' ikna ettiğini söyle."

O sömestr Churchill Almancayı bırakıp kimyaya başladı. "Çok ilgi çekici," demişti kardeşine, "eve gelince sana bir sürü mucize göstereceğim." Annesi, büyük bir hevesle, gelecek tatillerde onunla birlikte yurtdışına gidecek bir gözetmen öğretmen arıyordu. "Genel olarak çok iyi bir çocuk," diyordu annesi, Lord Randolph'a, "ama doğruyu söylemek gerekirse, bir kadının başa çıkamayacağı kadar büyüdü. Her şeyden önce, iki ay sonra on yedi yaşına basacak ve gerçekten, onun yanında bir erkek lazım."

Churchill'e kendini adayan ve onun da bağlandığı 'kadın' Bayan Everest'ti. "Tamamen sana ait bir odan olması çok güzel bir şey," diye yazmıştı Bayan Everest eylülün sonunda, "ama sevgili oğlum, izninle sana, geceleri ateş ve mum konusunda çok dikkatli olmanı söyleyeceğim. Sakın uyuyup da mumu başucunda yanar halde bırakma." O sömestr çok çalışman lazım, diye nasihat etti Everest. Çok çalışmasının yalnızca annesiyle babasını sevindirmek için gerekli olmadığını söyleyip "Senin hiçbir zaman adam olamayacağın kehanetinde bulunan birtakım akrabalarını yalancı çıkarman gerekir," diyordu

Churchill, lüks harcamaları için sadece annesine bağımlı değildi. "Bisikletimi satıp bir buldog alacağım," diye yazmıştı annesine o sömestrde. "O köpeği epey zamandır tanıyorum; çok eğitimli ve sevimli." Babası bir zamanlar ona, kendisi Eton'dayken bir buldoğunun olduğunu söylemişti, "öyleyse benim Harrow'da niçin olmasın?"

O sömestrde dersleri iyi gitti. "Bay Welldon bana onun, geri döndüğünden beri çok çalıştığını söyledi," dedi Lady Randolph, kocasına ekim ayında. Ama Bayan Everest'ten bir itiraz geldi. "Bence sen bir haftada 15 harcamakla korkunç müsriflik yapıyorsun," diye yazmıştı, "altı yedi kişilik aileler haftada 12'yle geçiniyor. Parayı çarçur ediyorsun ve harcadık-

ça daha çok istiyor ve daha çok harcıyorsun." Mektup şöyle bitiyordu: "Zavallı tatlı, sevgili kuzucuğum, sana sarılmayı nasıl özledim. Sen mükemmel olmasan da ben seni çok seviyorum ve senin, paranı harcama konusunda daha dikkatli ve akıllı olmanı istiyorum. Sen her şeyi rasgele ve hiç düşünmeden yapıyorsun yavrum ve giderek kötüleşen bir dert bu. Çaba harcayıp kendini bundan kurtarmazsan daha sonra bunun çok ciddi sıkıntısını çekeceksin."

O sömestr Churchill'in ilk mektubu yayınlandı. Okul kütüphanesinin açılma saatlerinin daha uygun hale getirilmesi için yazdığı iki cümlelik bir dilekçe 8 Ekim 1891'de, okul dergisi *Harrovian*'da çıktı. Altı hafta sonra yazdığı çok daha uzun bir mektupta, birtakım özel olaylarda okul jimnastik salonu daha çok kullanıma açılsın istiyordu. "Bir değişim olmasının zamanı geldi," diye yazmıştı, "ve bu değişimin gerçekleştirilmesinde sizin etkili sütunlarınıza güveniyorum."

On yedinci doğum gününden bir hafta önce Churchill bir günlüğüne Londra'ya gitti. Eve yazdığı bir sonraki mektubunda yer alan son bir notta, karşı cinsle ilgili bir söz vardı. "Gitmek zorunda kalmak ne kadar şanssızlık," diye yazmıştı annesine, "tam da, güzel Bayan Weaslet üzerinde iyi bir izlenim bırakıyorken. Bir on dakika daha olsaydı... !"

Londra'da geçirdiği o gün Churchill, Bayan Everest'in, annesinin hizmetinden ayrılacağını öğrendi. Jack artık on bir yaşındaydı ve artık bir dadı gerekli değildi. "Kendimi pek mutlu hissetmiyorum ve uyuyamıyorum," diye yazmıştı Bayan Everest, Churchill'e. "Ama sanırım bizi sona götürecek bir şey olsa gerek." Churchill'in, "o rutubetli havada" paltosunu giymeyi unutmaması gerektiğini eklemişti kadın. Churchill'in kardeşine gelince: "Lütfen, benim gideceğimi Jackie'ye söyleme, zavallı çocukcağız çok üzülür. Ne zalim bir dünya bu." Bayan Everest'in çok yakında gideceğine üzülen Churchill, Jack'in adına buna şiddetle karşı çıktı. Sonunda kadının, çocukların babaannesi Düşes Fanny'nin yanında, çocukların onu yine görebileceği Grosvenor Meydanı'ndaki evde çalışması gibi bir çözüm bulundu.

On yedinci doğum gününden bir hafta sonra Churchill annesine yazdığı mektupta yine, Fransa'ya gitmeyi, bu kez Noel tatili süresince, Rouen'deki bir ailenin yanında Fransızca öğrenmeyi reddettiğini bildiriyordu. Aile, Welldon tarafından seçilmişti. "Oraya gidersem," dedi Churchill, "babamın Güney Afrika'dan yurda dönüşünü kaçırırım. Gitmeye zor-

lanırsam," dedi, "elimden geldiğince hiçbir şey yapmam ve tatil sürekli bir savaşa dönüşür." Lady Randolph bu tehditten hoşlanmamıştı. "Sevgili oğlum," diye yanıtladı kadın, "ben senin duygularını tümüyle hissediyor ve Noel'de evde bulunma konusunda heyecanını ve arzunu gayet iyi anlıyorum, ama diğer her şeyin dışında, mektubunun dili, insanı pek yumuşatacak şekilde düzenlenmemiş. İnsan bu dünyada bir şey istiyorsa, bunu elde etmesinin mümkün olduğu yol ültimatom çekmek değildir. Sana gayet açıkça söylüyorum, kararı verecek olan benim, sen değilsin."

Churchill tartışmadan vazgeçmedi. "Sen bana 'Sana gayet açıkça söylüyorum' diyorsun. Pekala anne, ben de sana niyetimi gayet açıkça söyledim sadece. Kararı verecek olanın sen olduğunu söylüyorsun. Ama tatilden vazgeçmesi istenen benim, sen değilsin; beni ziyadesiyle sıkacak insanların yanına gitmeye zorlanan benim, sen değilsin." Churchill, "Senin de, babamın da bana böyle, bir makine gibi davrandığını düşününce çok şaşırıyor ve acı çekiyorum. Babam Eton'dayken kendisinden 'tatilinden vazgeçmesi' hiç istendi mi, merak ediyorum" diyordu.

Üç sayfayı dolduran mektubunun sonunda Churchill şöyle yazmıştı: "Anlatamayacağım kadar mutsuzum. Ama sizin sevgisizliğiniz beni her türlü görev duygusundan uzaklaştırdı." Lady Randolph bu kez çok öfkelenmişti. "Mektubunun sadece bir sayfasını okudum," diye karşılık veriyordu, "ve sana geri gönderiyorum, çünkü tarzı hiç hoşuma gitmedi." Altüst olan Churchill buna verdiği yanıtta annesine hiçbir zaman "o kadar uzun" mektup yazmayacağını söylüyordu, "çünkü mektubumu okumamanın onun uzunluğundan kaynaklandığını seziyorum." Ve şöyle ekliyordu: "Sanıyorum, Noel için vereceğin partilerin hazırlığıyla çok meşgulsün. Bununla teselli buluyorum."

Welldon da, Lady Randolph da Churchill'in o Noel'de Fransa'da Fransızca çalışması gerektiği konusunda görüş birliğindeydi. Harrow'a yeni atanmış modern diller hocası Bernard Minssen'in onunla birlikte gitmesi ve Minssen'in ana babasının Versailles'daki evinde kalmaları ayarlandı. "Winston uysal davranır, çalışırsa Bay Minssen onun için gereken her şeyi yapacak," diye yazmıştı Welldon, Lady Randolph'a, "zamanı boşa harcamasına izin vermeyecektir ve aylaklık yaparsa evine geri gönderilmesi gerekir." Churchill'in bir haftada sadece üç tane sosyal daveti kabul etmesine izin verilecekti ve Minssen "gerektiğinde bunun için cep harçlığını" sağlayacaktı.

Churchill Versailles'da bir ay kaldı. "Yemekler çok tuhaf," diye yazmıştı annesine ilk mektubunda. "Ama bol ve genel olarak iyi." Minssen'in annesiyle babası ona karşı "çok şefkatli"ydi. "Ama tabii," diye ekliyordu, "karşılığında çok şey vereceğim, isterseniz yarın hemen gelirim; ama her şeyi düşününce, bir ay boyunca burada kalmaya da hazırım." Bayan Everest'ten moral verici bir mektup geldi: "Biraz neşelen oğlum, keyfine bak ve memnun olmaya çalış. Çok müteşekkir olman lazım, çünkü, bir düşün, bir hayal et, *parlez vous Francais* ["Fransızca konuşabiliyorsun"], ne kadar güzel olur."

Versailles'daki yaşam o kadar da sıkıcı çıkmadı. Lady Randolph'un üç arkadaşı Churchill'i yemeğe davet etti. Bunlardan biri, Avusturya-Macaristan demiryolu patronu Baron Maurice de Hirsch, Churchill'i Seine üzerindeki köprülerden birinin altındaki morga götürüp o gün nehirden çıkarılan cesetleri gösterdi. "Sadece üç tane ölü; pek iyi bir av değil" diye yazmıştı Churchill, annesine.

Versailles'da geçirdiği ay sona yaklaşırken Churchill, annesiyle babasını, sekiz aydan fazla bir süredir görmediği babasıyla beraber olmak için bir hafta okula gitmemesine izin vermeye razı etmeyi umut ediyordu. Ama böyle bir şey olmayacaktı. "Bir haftanın kaybı," diye yazmıştı babası Londra'dan, ocak ayının ortasında, "sınavı geçememen demektir ki, bunun çok onur kırıcı ve senin zararına bir şey olacağını senin de kabul edeceğinden eminim." Ama Lord Randolph'un mektuba yazdığı bir nota göre, babayla oğul yine de, okul başlamadan önce "birkaç günü birlikte" geçireceklerdi ve daha sonra da Paskalya tatili "çok yakında gelecek, ama senin, sadece dört ay kalmış olan yaz sınavına kadar, küçük bir yük atı gibi çalışmanı beklediğimi söylemem gerekiyor," diyordu babası.

Churchill 1892'nin ilk aylarında çok iyi çalıştı. Ayrıca, okulun eskrim kupası için de hazırlanmaya başlamıştı. Para sorunları ona rahat vermemeye devam ediyordu. "Parasal yönden durumum korkunç kötüye gidiyor," diye yazmıştı annesine şubatta. "Sen benim hiçbir zaman sevgi için değil, hep para için yazdığımı söylüyorsun. Sanırım haklısın, fakat unutma, sen benim bankamsın ve senden başka kime yazacağım ki?"

Martta Lady Randolph Monte Carlo'ya gitti. "Senin böyle çekip gitmelerinden bıktım artık," diye yazmıştı Churchill. Eskrim karşılaşmasının üzerinden sadece birkaç gün geçmişti. Churchill, annesinin kumarhanede soyulduğunu duyunca daha da büyük "dehşete" kapıldığını söyle-

di annesine, "çünkü aynı zamanda benim de 'un peu plus d'argent' [Birazcık daha para-ç.] ricamı arz etmem gerekiyor." Verecek iyi bir haberi de vardı: "Eskrimde kazandım. Çok güzel bir kupa. Çok açık farkla birinci geldim. Finallerde bana hiç kimse dokunamadı bile."

Churchill şimdi devlet okulları eskrim şampiyonasına hazırlanıyordu ama babasından, Aldershot'a gelip onu seyretmesini istediğinde Lord Randolph "Gitmem gereken Sandown yarışları var," diye yanıt verdi. Churchill'in sürekli para talepleri konusunda da, "Sen milyoner olsan," demişti babası mart ayında, "bundan daha müsrif olamazdın." Orduya girersen "altı ay sonra seni İflas Mahkemesi'nde görürüm," dedi babası. Kendini savunmak için Churchill, her hafta kendi çayı ve kahvaltısı, meyvesi ve cumartesi gecesi bisküvileri için para vermesi gerektiğini söyledi. Annesiyle babasının verdiği haftalık harçlık sadece bunlara yetiyordu. Esasında doğru olan bu açıklama, annesini tümüyle tatmin etmemişti. "Senin isteklerin çok fazla," diye yazdı mayıs başında, "ve sen para konusunda tam bir kalbur gibisin."

O ay Churchill devlet okulları eskrim şampiyonasını kazandı. "Onun başarısı öncelikle," diye yazıyordu *Harrovian*'da, "rakibini gafil avlayan, enerjik ve hızlı saldırısından kaynaklanıyor." Ordu sınavlarına hazırlık aralıksız sürüyordu şimdi. "Korkunç derecede çalışıyorum," demişti annesine, "bugün hiç dalga geçmeden en azından on saat çalıştım." Ama çalışması boşunaydı. Temmuzda Sandhurst'teki giriş sınavını geçemedi. Süvariye girebilmek için gereken en az puan 6.457'ydi; Churchill 5.100 aldı. 693 aday arasından 390. geldi. Sonuçlar tümüyle cesaret kırıcı değildi: Sınavın İngiliz Tarihi bölümünde, bu bölümü alan dört yüzden fazla aday arasında on sekizinciydi. "Bence senin puanların ve sıralamadaki yerin, ilk deneme için gayet güven verici," diye yazmıştı ordu sınıfı gözetmen öğretmeni Louis Moriarty.

Churchill bu sınava tekrar girecekti. "Eğer yine kazanamazsa," diye yazmıştı Lord Randolph, Düşes Fanny'ye, "onu bir işe yerleştirmeyi düşüneceğim." Rotschild'lerle bağlantısını kullanarak "ona çok iyi bir şeyler sağlayabilir"di.

1892 yazında Lord Salisbury'nin Muhafazakâr hükümeti düştü ve Gladstone yine başbakan oldu. Lord Randolph Muhafazakâr Parti'nin kurullarından uzun süredir dışlanmışsa da, Churchill'in sonradan hatırladığına göre, muhalefette parlamenter olarak saygınlığını yeniden kazanaca-

ğı düşünülüyordu: "Bu tür umutlara benden daha coşkuyla bel bağlayan yoktu." Ama bu tür umutlar yanılsamadan başka bir şey değildi. "Her ne kadar, geçmişte, benim çevremde pek fazla konuşulmamışsa da," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "babamın evinde ve hele onun annesiyle kız kardeşleriyle birlikte büyüyüp de, büyük bir siyasi felaket olduğunu fark etmemek olanaksızdı."

O ağustosta Churchill, Banstead'de penceresinin hemen altındaki çayırda gördüğü bir tavşana çift namlulu bir tüfekle ateş ederek babasını ürküttü. "Çok kızmış ve rahatsız olmuştu," diye hatırlıyordu Churchill. "Benim üzüldüğümü anlayınca bana yeniden güven vermenin bir fırsatını buldu. O zaman onunla, övünebileceğim topu topu üç ya da dört uzun ve samimi konuşmamızdan birini yaptık." Lord Randolph, oğluna, kendi sorunlarına dalmış yetişkin insanların gençlere karşı her zaman düşünceli davranamayacağını "ve ani bir kızgınlıkla kaba" konuşabileceğini anlattı. Sonra da, "okul hakkında, askerlik hakkında ve Churchill'i bekleyen yetişkin hayatı hakkında çok harika ve büyüleyici bir tarzda" konuşmaya başladı. "Ben, onun her zamanki ketumluğundan birden bire tümüyle sıyrılan bu sözleri büyülenmiş bir halde dinledim ve tüm sorunlarımla ilgili, gayet içten anlayışına hayran kaldım. Ve sonunda, 'Unutma ki, benim işlerim her zaman iyi gitmiyor. Yaptığım her şey yanlış anlaşıldı ve söylediğim her söz çarpıtıldı. Yani biraz hoşgörülü ol' dedi."

O sonbahar Jack de Harrow'a girdi ve ordu sınavına yeniden girmek için çalışan ağabeyinin yanına geldi. "Sanırım senin çok üzerine titredim," diye yazmıştı Lady Randolph, eylülde "ve seni çok mükemmel bir örnek olarak görmek istedim. Ama artık sen de elini taşın altına soksan çok iyi olacak." Başöğretmen bile yardımcı oluyordu. "Welldon çok hoş," demişti Churchill, annesine. "Bana her akşam yazılar yazdırıyor ve onları benimle birlikte gözden geçiriyor; bugüne dek hiç duyulmamış bir şey bu, onun da vakti kıt tabii."

Sınav, kasımın sonunda, Churchill'in on sekizinci doğum gününden bir gün önceydi. "Bu sömestr onun dersleri mükemmeldi," demişti Welldon, Lord Randolph'a. "Artık biraz sıkıntıya girmek gerektiğini anlıyor ve işe girişme biçimine ve tüm yaşadıklarına bakarak, onun son on iki ayda, yaşam boyu değerli bir ders aldığını düşünüyorum." Ve Welldon, "Onun son zamanlarda, kendisinden istenebilecek her şeyi yaptığını söylememiz gerek", diye eklemişti.

Sonuçlar açıklanınca, yine kazanamadığını öğrenen Churchill perişan oldu. Bütün puanları yükselmişti, ama bu yükseliş yeterli değildi. 6.106 puan almış, giriş puanına sadece 351 kalmıştı. Kimyada, 134 aday arasında sekizinci gelmişti. Welldon'ın Lord Randolph'u uyardığı gibi, giriş için izin verilen yaşın yükseltilmesi nedeniyle, standardın "çok yüksek olması muhtemel"di. Matematikteki gözetmen öğretmeni C. H. P. Mayo'dan moral veren sözler geldi: "Bu kadar kısa bir zamanda 900 puan yükselme çok memnuniyet vericidir ve hazirandaki sınav için size güven vermelidir."

O kasım ayında, Lord Randolph'un ağabeyi, 8. Marlborough Dükü Blandford, kırk sekiz yaşındayken Blenheim'da birden ölüverdi. Blandford'un oğlu, Churchill'in kuzeni Sunny şimdi Marlborough Dükü'ydü. Yaşı henüz yirmi bir bile yoktu. Sunny, bir oğlu olmadan ölse Lord Randolph Marlborough Dükü olacak, Churchill de onun Düklükteki varisi ve Blandford Markisi olacaktı.

Churchill artık on sekiz yaşına gelmişti. Orduya girecekse, üçüncü kez sınava girip geçmesi gerekiyordu. Bu üçüncü sınava okulda değil, özel bir dershanede girecekti. Onun St. George'da, Brighton'da ve Harrow'da yatılı bir öğrenci olarak geçen dokuz yılı büyük çoğunlukla mutsuz bir süre, Churchill'in daha sonra dediği gibi, "yaşam yolculuğu haritasında kasvetli bir gri leke"ydi. "Zamanında hiç de önemsiz gibi gelmeyen endişelerle ve sevindirici hiçbir sonuç vermeyen ağır zahmetlerle dolu, bitmek bilmez bir süreydi; eziyetle, kısıtlamalarla ve gereksiz tekdüzeliklerle dolu bir zamandı." "Bütün yaşıtlarım," diye yazmıştı daha sonra, "ve hatta benden daha küçük çocuklar bile küçük dünyamızın koşullarına her bakımdan benden daha iyi adapte olmuş görünüyordu. Hem oyunlarda hem de derslerde benden çok daha başarılıydılar. İnsanın kendisini böylesine tümüyle yenik ve daha yarışın başında geride kalmış hissetmesi hiç hoş bir şey değil."

"Ben özel okullarından yanayım," demişti Churchill 1930'da, "fakat oraya tekrar gitmek istemem."

3. Bölüm

Askerliğe Doğru: 'Yeni Bir Başlangıç'

11 Ocak 1893'te, *The Times*'ın dikkatli okurları küçük bir haberden, Lord ve Lady Randolph Churchill'in büyük oğullarının önceki gün "bir kaza geçirmiş" olduğunu öğrendi. "Kırılan kemiği yok" deniyordu gazetede, "ama çok sarsılmış ve yaralanmış"tı. Aslında kalçası kırılmıştı ama henüz röntgen ışınlarının kullanılmaya başlamadığı o günlerde bu durum anlaşılamamıştı. Aslında bu durum 1963'te, yetmiş yıl sonra, Monte Carlo'da düşmesinin ardından kalçasından çekilen röntgene dek anlaşılmadı.

Churchill, babaannesinin Bournemouth'daki malikanesinin arazisinde, bir tatil günü oynadıkları kovalamaca sırasında kardeşiyle bir kuzeninden kaçarken derin bir derenin üzerindeki bir köprüde sıkıştı ve yakalanmaktan kurtulmanın bir yolunu ararken bir çamın zayıf tepesini görüp atladı. Ağaca tutunamadı ve vadiye düştü. Dokuz metre yüksekten, sert zemine düşmüştü. Üç gün bilincini yitirmiş halde yattı. Sonra, şiddetli ağrılarla Londra'ya götürüldü. "Doktorlar iyileşmem için iki ay daha lazım diyor," diye yazmıştı Jack'e, şubatın ilk haftasında. "Vaktimin çoğunu yatakta geçiriyorum."

Nekahetinin son ayında Churchill yine güney sahiline, bu kez Brighton'a, 8. Marlborough Dükü'nün dul eşi Düşes Lily'nin evine gitti. Düşes için, "şefkatli bir kişiliğe sahip" diye yazmıştı babasına. Brighton'dayken, Hugh Wylie adında genç bir subayla dost olmuştu. Yirmi üç yıl sonra Batı Cephesi'nde savaşan Wylie, Menin yolunda bir şarapnelle ölecekti.

Mart başında Churchill, Batı Londra, Lexham Gardens'da, Yüzbaşı James'in disiplinli okulunda derslere başladı. James, "Oğlunuzun çalıştırılması ve daha sonra da tam gün çalışması için emir verdim," diye yazmıştı Lord Randolph'a. "Geçen gün onunla, dikkatsiz tavrı hakkında konuşmam gerekti. Bence çocuk iyi niyetli, ama özensiz ve yeteneklerine çok gü-

veniyor." Churchill, "bugüne dek hep, öğretmenlerinden bir şey öğrenmeye çalışmak yerine, onlara bir şeyler öğretmeye biraz fazla yatkınlık göstermiş", diye yazmıştı James, "ve bu da, başarıyı sağlayabilecek bir düşünce tarzı değildir." James, yeni öğrencisi, "Benim tarih bilgim öyle çok ki, bu konuda ders almak istemiyorum artık!" deyince fena halde kızmıştı. "Bu çocukta çok iyi yanlar var, fakat ona sıkı bir idare gerekiyor."

Churchill o Paskalya'da Brighton'a döndü. "Winston'un benimle beraber olmasından çok memnunum," diye yazmıştı Düşes Lily, Lord Randolph'a, "çünkü bu çocuğa gerçekten çok düşkün oldum. Onda birçok iyi yön var; yalnızca, zaman zaman biraz düzeltilmek istiyor ki bunları da hep iyi ve güzel bir şekilde karşılıyor."

Brighton'dayken Churchill, babasına bir telgraf çekerek onu Harrow'da bir ateşli hastalığın patlak vermesi nedeniyle uyarmıştı. Bu hastalığa yakalanırsa kardeşinin tehlikeye gireceğinden endişeleniyordu. "Baban, ona böyle aptalca bir telgraf çekmene çok kızdı," diye yazmıştı Lady Randolph, azarlamak amacıyla. "*Elbette,* hepimiz Jack'ten ve Bay Welldon'dan aldığımız haberlerle, o hastalık hakkında gereken her şeyi biliyoruz; ve her halükârda, mektup yazmak yeterliydi. Sen her şeyi üstüne vazife ediniyorsun delikanlı ve çok kibirli bir tarzda yazıyorsun. Korkarım giderek ukalalaşıyorsun!"

Churchill Brighton'dayken Düşes'e yemeğe gelen konukların arasında geleceğin Muhafazakâr başbakanı A. J. Balfour da vardı. Lady Randolph, oğlunun sosyal yaşamı konusunda biraz endişeliydi. "Sana vaaz vermek istemiyorum sevgili oğlum, ama sakın unutma, sessiz olacaksın, çok konuşmayacaksın ve çok içki içmeyeceksin." Churchill şimdi babasının konuşmalarını dikkatle takip ediyordu ve daha sonraları, üzülerek, "kendini tutamadığı görülüyordu" diye hatırlamıştı. "Sonunda, ona yardımımın dokunacağı günün geleceğini umut ediyorum" diyor ve babasına, konuşmalarıyla ilgili, keyifli yorumlarla moral veriyordu. "Bana sorarsan," diye yazmıştı, bu tür konuşmalardan birinin metnini *The Times*'ta okuduktan sonra, "bugüne kadar yaptığın konuşmaların en iyisi." Ayrıca, Avam Kamarası'na sık giden bir ziyaretçi olmuştu ve babası sayesinde, Seçkin Konuklar balkonunda daima bir yer bulabiliyordu.

Anne ve babasının 1893 baharında verdiği öğle ve akşam yemeği davetlerinde Churchill, geleceğin Liberal Partili iki başbakanını, Lord Rosebery ve H. H. Asquith'i tanıdı. 21 Nisan'da, Gladstone, İrlanda Özerk

Yönetimi tasarısının ikinci sunumunu bitirdiğinde balkondaydı. "O koca ihtiyar," diye hatırlıyordu daha sonra, "hem korkunç, hem de harika, kocaman, beyaz bir kartal gibiydi. Söylediği cümleler ağzından heybetle çıkıyor ve tezahürat yapmak yahut alay etmek için sabırsızlanan herkes onun ağzına bakıyordu."

Mayıs sonunda, Grosvenor Meydanı'ndaki evde bir akşam yemeğinden sonra, Churchill'in amcası ve zamanın Liberal Parti Başdenetçisi Edward Marjoribanks yarım saatini harcayarak ona, Liberallerin Lordlar Kamarası'ndaki muhalefeti nasıl alt edeceğini anlattı. "Keşke sen orada olsaydın da cevabını verseydin," diye yazmıştı, Bradford'da, halka açık bir toplantıda bulunan babasına, "çünkü, verilecek bir cevap olduğundan eminim ama benim aklıma gelmedi." Aslında Liberaller, İrlanda Özerklik Yasa tasarısını 41'e karşı 419 oyla reddeden Lordlar Kamarası'ndaki soyluları yenmenin bir yolunu bulamadılar. 'Soyluları yenmek' on beş yıl sonra Churchill'in kendi savaş sloganı olacaktı.

Edward Carson adında, yeni seçilmiş Muhafazakâr Partili bir milletvekili bir gün Churchill'i Avam Kamarası'nda yemeğe davet etti. Churchill, babasına, sınava hazırlandığı okuldaki derslerine ara vererek bu davete gidip gidemeyeceğini sordu. O hafta Churchill, özerklik hakkındaki bir tartışma sırasında Carson'un konuğuydu. Yirmi bir yıl sonra bizzat Carson, Lord Randolph'un "Ulster savaşacak, Ulster haklı olacak" sloganını sokaklara taşıdığında Churchill onun sadece rakibi olmakla kalmayıp Carson'un Ulster Gönüllüleri'ne karşı kuvvet kullanmaya da hazır olacaktı.

Temmuz sonunda Churchill üçüncü Sandhurst sınavına girdi. 3 Ağustos'ta, yani sonuçlar açıklanmadan, kardeşi Jack ve John Little adlı bir gözetmen öğretmenle birlikte İsviçre ve İtalya'ya gitmek üzere Londra'dan ayrılmaya hazırlanıyordu. İstasyonda buluştular ve Churchill, Little'ın, kendisini başarısından ötürü kutlamasıyla şaşırdı. Bunu ilk kez o zaman duymuştu. "Gazeteye baktım," dedi babasına, "ve doğru olduğunu gördüm." Nihayet, artık bir askerdi.

Churchill, puanını 163 arttırarak 6.309'a çıkarmıştı. Bu puan yeterince yüksek değildi; on sekiz puan daha alsa piyadeye girecekti ama süvari listesinde dördüncü sıradaydı. Dover'dan, Manş Denizi'ni geçmeden hemen önce, başarısını anne ve babasına, akrabalarına ve eski başöğretmenine bildiren telgraflar çekti. "Bugün senin telgrafını aldığım ve 'girdiği-

ni' öğrendiğim için *çok* memnunum!" diye yanıt verdi Düşes Lily aynı gün. "Piyade hiç önemli değil; süvariliği seveceksin ve baban geri dönünce sana bir at alacağız." Düşes ayrıca, "Bir daha sakın uçurumdan *düşme* ve organlarını bir daha sakatlama çünkü ben sana bakmak için yanında olmayacağım," diye ekledi.

"Başarına ne kadar sevindiğimi," diye yazmıştı Welldon, "ve bunu hak ettiğini nasıl şiddetle hissettiğimi anlatamam."

İsviçre'deki yolculuğu sırasında Churchill, babasına tatilini anlatan iki mektup gönderdi. Ağustosun ilk haftasında, Lucerne'de "asansörlerin, elektrik lambalarının ve (her Cumartesi) havai fişek gösterilerinin" olduğu bir oteldeydi. Tatilin dördüncü gününde Bay Little, Lord Randolph'a yazdığı mektupta "Winston biraz müsriflik eğilimi gösteriyorsa da, hepimiz gayet iyi geçiniyoruz," diyordu. 8 Ağustos'ta Churchill, babasına, "Sandhurst'e gideceğim günü iple çekiyorum ve oraya girebilecek kadar şanslı olduğum için şükrediyorum," diye yazmıştı. Üç gün sonraysa babasına, "orada daha ilk günden itibaren çok çalışacağım ve başarılı olacağım" sözünü veriyordu.

14 Ağustos'ta, Milano'dayken babasından, Sandhurst sonuçlarıyla ilgili bir mektup aldı. Ne tebrik, ne de bir övgü vardı bu mektupta. Lord Randolph oğlunun bilmediği bir hastalıktan muzdaripti. Doktorlarının frengi teşhisi koyduğu bu hastalık onun beden ve ruh sağlığını bozuyordu. Düşes Lily'nin ya da Dr. Welldon'ın, oğlunun başarısından duyduğu sevinci paylaşamıyordu. "Sandhurst listesine girmenden ötürü övünürken kullandığın dile çok şaşırdım," diye yazmıştı. "Bir sınavda kazanmanın iki yolu vardır; biri takdir edilecek bir yoldur, ötekisiyse bunun tersi. Ne yazık ki sen ikinci yöntemi seçtin ve bir de bu başarına çok sevindiğin görülüyor. Piyadeye girememedeki başarısızlık," diye devam ediyordu Lord Randolph, "muhtelif okullarda daima sivrildiğin o, hiçbir şey dert etmeyen, şapşalca çalışma tarzını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor. Senin, çalıştığın bir hocandan ya da bir gözetmen öğretmeninden, derslerine karşı tavrın hakkında hiçbir zaman gerçekten iyi bir rapor alamadım."

Sinir sistemindeki yavaş yavaş çöküşü karakterize eden bir öfkeyi sergileyen Lord Randolph, mektubun devamında, "Sahip olduğun bütün avantajlara, aptalca, sahip olduğunu sandığın ve birtakım akrabalarının sende varolduğunu iddia ettiği tüm o yeteneklere, senin yaşamını kolay ve

güzel kılmak, derslerinin sıkıcı ve nahoş olmamasını sağlamak için harcanan tüm çabalara karşın, senin getirdiğin en büyük sonuç, ancak bir süvari alayındaki görevler için uygun olabilecek, ikinciyle üçüncü düzeyin arasıdır," diyordu. Genç Churchill henüz bilmiyorsa da, yavaş yavaş bozulan bir aklın işareti olan bu öfkenin devamı da vardı. "Şimdi bu meseleyi senin önüne gayet dürüstçe koymak güzel bir şey," diye devam ediyordu Lord Randolph. "Senin yapacağın ya da karışacağın her ahmaklıktan ve hatadan sonra sana uzun uzun mektuplar yazma zahmetine katlanacağımı sanma. Bu konularda sana bir daha hiçbir şey yazmayacağım ve senin de mektubumun bu bölümüne cevap yazma zahmetine katlanman gerekmiyor, çünkü senin kendi başarıların ve maceraların hakkında söyleyebileceğin hiçbir şeye en ufak bir önem vermeyeceğim artık."

Lord Randolph'un bir sonraki paragrafıysa en sertiydi. "Şunu kafana hiç silinmeyecek bir şekilde yerleştir ki," diye yazıyordu, "eğer Sandhurst'teki davranışın ve hareketlerin, sana birazcık eğitim verilmeye boşuna çaba harcandığı diğer kurumlardaki gibi olursa, sana karşı sorumluluğum bitmiştir. Seni kendi başına bırakacak ve sana sadece, saygın bir yaşam sürdürebilmeni sağlayacak kadar yardımda bulunacağım. Çünkü gayet eminim ki kendini, okul günlerinde ve daha sonraki aylarda yaşadığın aylak, işe yaramaz ve yararsız hayattan kurtaramazsan, bir sosyal avareden, özel okullarda başarısız olmuş yüzlerce vakadan başka bir şey olamayacak ve dejenere olup pejmürde, perişan ve değersiz bir varlık haline geleceksin. Öyleyse, bu tür felaketlerin tüm suçunu senin taşıman gerekecek. Vicdanın sana, pozisyonun sayesinde hak ettiğin en iyi şansları sağlamak için harcanan tüm çabaları ve senin bunların hepsini nasıl reddettiğini bir bir hatırlatacaktır."

Lord Randolph, Düşes Fanny'ye de aynı şekilde rahatsız edici bir mektup göndermiş ve ailenin bu çocuğa gösterdiği şefkate "karşılık" onun, "gerek Harrow'da, gerek Eton'dayken, dersleriyle ilgili ya da çalışkan bir insan olmak yönünden tümüyle değersizliğini göstermiş" olduğunu yazmıştı. Churchill, Eton'a hiç gitmemişti tabii ki; babası artık gerçekle ilgili kavrayışını yitiriyordu. Bunun nedenini bilmeyen Churchill, babasının sert sözlerinden perişan oldu. "Bana sizin mektubunuzu gösterince," diye yazmıştı Bay Little, Lord Randolph'a, "uzun uzun konuştuk ve bana, insanlar ve dünyayla ilgili görüşlerini içeren bir sürü şey söyledi. Çocuk fena halde kederliydi." Bay Little, Churchill'in, babasının mektubundan ötürü ya-

şadığı şoku atlatmasına yardım etmeye çalıştı ve Sandhurst'e girmekle "hayatında resmen yeni bir sayfaya" başlayacağını ve böyle bir başlangıç fırsatının "bir ömür boyunca olsa olsa ancak bir yahut iki kez" geleceğini söyledi.

"Bana kızdığın için gerçekten çok üzgünüm," diye yazmıştı mutsuz Churchill, babasına Milano'dan. "Mektubunun sınav hakkındaki bölümünden söz etmememi söylüyorsan da, ben öyle yapmayacağım, ama Sandhurst'te bulunacağım sürede çalışmam ve davranışlarımla benim hakkımdaki fikrini değiştirmeye çabalayacağım." Churchill onu ikna etmeye çalışıyor, "Benim giriş sınavındaki, aşırı derecede düşük derecemin oradaki şansım üzerinde bir etkisi olmayacak," diyordu. Aynı gün annesine gönderdiği mektupta, babasının "memnun olmadığını" görmenin ne kadar büyük bir düş kırıklığı olduğunu yazıyor ve "Harrow'da ve James'in okulunda bu sınav için hiç durmadan çalıştıktan ve boşa harcadığım zamanı telafi etmek için elimden geldiğince çabaladıktan sonra, nihayet girdiğime bile sevinemedim" diye ekliyordu. Sandhurst'te "geçmişteki hastalıklardan ötürü handikaplı olmayacağı" yeni konulara başlayacaktı.

"Kazanamasaydım," diyordu Churchill, annesine, "bütün şansımın sonu olacaktı. Bu durumda, kaderim benim elimde ve yeni bir başlangıç yapacağım."

Tatil, Milano'nun kaplıcalarında yüzerek ve katedrali gezerek devam ediyordu. Sonra üçlü, Maggiore Gölü'nde kayıkla bir gezinti yapmak üzere kuzeye, Baveno'ya gitti. Sonra tekrar İsviçre'ye, Zermatt'a gittiler ve sonra da İngiltere'ye geri döndüler. Churchill, son anda beliren birkaç boşluk sonucunda, piyadeye girebileceğini duyunca sevindi. Aslında Lord Randolph nüfuzunu kullanarak oğlu için 60. Piyade Alayı'nda özel bir yer sağlamıştı. "Gelecek şimdi senin elinde," diye yazıyordu Lady Randolph o eylülde, "ister yapar, ister bozarsın. Başaracağına güveniyorum."

Churchill'in, Sandhurst'teki Kraliyet Askeri Fakültesi'nden yazdığı ilk mektuplar yeni kariyerinde başarılı olma kararlılığını gösteriyor. "Elbette hiç rahat değil," diye yazmış babasına, odası hakkında: "Halı ya da perde falan yok. Hiçbir dekorasyon ya da süs yok. Sıcak su yok, soğuk su da çok kıt." Disiplin "Harrow'dan daha katı. Yeni gelen kıdemsizlere pek bir hak verilmiyor. İlk birkaç saatten sonra hiçbir mazeret –hatta 'bilmiyorum' diye bir özür bile– kabul edilmiyor ve tabii ki, dakik olmamak ya da dağınık olmak gibi bir şeye hiç hoşgörü gösterilmiyor."

"Ama," diye yazıyordu Churchill, "her şeyin işleyişindeki askeri tarz çok heyecan verici ve sanırım önümüzdeki 18 ay burada yaşayacağım hayatı çok seveceğim."

Churchill, askerlerin profesyonel dünyasına hızla kapılıyordu. "Yapılan çalışmalar çok ilginç ve son derece pratik," diye yazmıştı babasına onuncu gününde, "Atış yapmak; her türden gülleler, köprüler, silahlar, arazi ve kuşatma, harita çıkarmak, alayın paralarının hesabını tutmak, etleri kontrol etmek, vesaire," bunun yanı sıra törenler ve talimler. Beş çalışma konusu vardı: tahkimat, taktikler, topografya, askeri hukuk ve askeri yönetim.

Lord Randolph huysuzluğuna devam etti ve her fırsatta, oğlunun yazdığı mektupların tarzından şikayet etti. "Babamın benim mektuplarımı tasvip etmemesinden ötürü müthiş üzülüyorum," diye yazmıştı annesine. "Mektuplara çok özen gösteriyorum ve sık sık, tüm sayfayı yeni baştan yazıyorum. Buradaki yaşamımı tanımlayan bir şeyler yazsam, sizlerden, yazı tarzımın çok tumturaklı ve yapmacık olduğu yolunda bir ima geliyor. Öte yandan, açık ve çok basit bir mektup yazdığımda da baştan savma diye yeriliyor. Hiçbir şeyi doğru yapamıyorum." Burada Churchill "Ben aşırı iyi hale geldim," diye ekliyordu, "Hiçbir şeyde geç kalmıyorum, tembel de değilim ve her törenden ve talimden önce daima beş dakika bekleme sürem oluyor."

Churchill'in anne ve babasına mektupları heyecan doluydu. "Bugün," diye yazmıştı babasına 20 Eylül'de, "her türden düğüm yapmayı ve direkleri birbirine bağlamayı öğrendik. Ayrıca, harita taslağı yapmayı öğrenmek için araziye çıktık." Hem revolverle hem de tüfekle atış yapıyordu. "Pazartesi günü gidip, topçu birliğine henüz verilmiş, 12 poundluk yeni bir topla atış yapacağız." Bir ay sonra annesine gururla, "Şimdiye dek hiçbir şeyde geç kalmadım ve her gün en azından altı tane görev var" diye yazıyordu. Bayan Everest'ten, Harrow'dayken aldığının aynısı olan, şefkat dolu öğütler geldi: "Bu sıcak havalarda güneşte kalma tatlım," ve "sakın borca girme ve kötü arkadaşlıklar kurma."

Hastalıklar hâlâ bir sorun ve endişe kaynağıydı; ekim ayında, "silah ve teçhizatla" yapılan 1.200 metrelik bir koşudan sonra Churchill'in yerden kaldırılması için yardım gerekti ve "o günden beri hep kötü" olduğunu söyledi annesine. Doktora göründü ve doktor, "kalbimin pek kuvvetli görünmediği dışında bir sorun olmadığını söyledi," diye yazdı.

O sonbaharda Churchill'in babasıyla ilişkisi de, Lord Randolph'un sağlığı da düzeldi, ama bu sadece geçici bir iyileşmeydi. "Sanırım babam diğer zamanlardakinden çok daha iyi görünüyor," diye yazmıştı Churchill, annesine, "ve çok daha az sinirli." Beni gördüğüne "çok memnun oldu ve benimle, kendi yaptığı konuşmalar ve benim beklentilerim hakkında epey uzun bir süre sohbet etti." Babasının, yeni bir siyasi enerji patlamasıyla, Yarmouth'taki bir konuşmasında, konuşmalarını "bir saçmalıklar labirenti"ne benzeterek Asquith'i hicvetmesi Churchill'in hoşuna gitmişti. "Yarmouth konuşması çok iyiydi" dedi babasına. Babayla oğul arasındaki ilişki hiç olmadığı kadar yakındı. Oğlu "çok düzelmiş"ti Lord Randolph'un Düşes Fanny'ye yazdığına göre. Lord Rotschild'in Tring'deki evinde konuklar "oğluna çok büyük bir ilgi göstermiş," ama çocuk yine de "gayet sessiz kalmış ve kibar davranmıştı."

Churchill'in Tring'deki ev hakkında annesine yaptığı yorum, orasını Sandhurst'un 'harap ve tütün kokan odaları'yla kıyaslayarak,"Ne kadar konforlu bir ev bu" şeklinde olmuştu. Lord Randolph şimdi oğluna, faturalarını ödemesi için fazladan para veriyordu ve en iyi sigaralarından iki kutu göndermişti. Ayrıca onu Empire Theater'a ve yarış arkadaşlarının evlerine götürüyordu. Ama bu yakınlaşma zamanlarında bile her şey iyi değildi. "Ona arkadaşça davranma konusunda en ufak bir niyet sergilemeye başladığımda," diye hatırlıyordu Churchill, "hemen güceniyordu. Bir keresinde ona, özel sekreterine bazı mektuplarını yazmada yardım edebileceğimi söylediğimde öyle soğuk davrandı ki, taş kesildim."

O kış Lady Randolph, oğluna, kendisinin iki yıl önce Bayan Everest'e ihtiyacı kalmadığında Bayan Everest'i yanına kabul etmiş olan Düşes Fanny'nin, Bayan Everest'in işten ayrılmasına karar verdiğini söyledi. Kadın, bir mektupla işten çıkarılacaktı. "Eğer Bayan Everest'in, önerilen yönteme hiç itiraz etmeden çıkarılmasına izin verirsem," diye yazmıştı Churchill, "büyük bir nankörlük etmiş olurum. Üstelik onun Grosvenor Meydanı'ndaki evde bulunmaması beni çok üzer, çünkü o kadın benim gözümde o evle her şeyden daha çok özdeşleşmiştir." Bayan Everest "yaşlı bir kadın," dedi Churchill. Bayan Everest neredeyse yirmi yıl Lady Randolph'un yanında çalışmıştı. "O kadın, Jack'le bana dünyadaki diğer herkesten daha çok düşkündü ve Düşes'in düşündüğü şekilde sepetlenmek, onu muhtemelen tümüyle çökertecekti."

Düşünüldüğü gibi, Bayan Everest bir mektupla çıkarıldı. "Bence böyle bir işlem zalimce ve gayet adice," diye yazmıştı Churchill; o kadın, başka birinin yanında "iyi bir yer" buluncaya kadar gönderilmemeliydi; "Sevgili anneciğim, biliyorum, yazdığım için bana kızıyorsun. Çok üzgünüm ama Bayan Everest'in geri gelmeyeceğini düşünmeye dayanamıyorum, ondan bu şekilde kurtulunmuş olmasınaysa hiç dayanamıyorum." Ricaları boşunaydı; Bayan Everest, ailenin kadrosundan çıkmıştı.

Lady Randolph'tan bir şikayet geldi; babası onun puro içmesinden hoşlanmıyordu. "Artık böyle bir şey yapmayacağım," diye söz verdi. "Puroya, bırakmada zorluk yaşayacak kadar düşkün değilim." Churchill, babasına da, "günde bir yahut iki taneden çok" içmeyeceğine söz vermişti.

Churchill'in Sandhurst'teki günleri öğrenmekle ve arkadaşlıkla geçiyordu. "Okul yıllarımın aksine," diye yazmıştı otuz beş yıl sonra, "bir sürü arkadaşlık kurdum ve bunların üç ya da dört tanesiyle hâlâ görüşüyoruz." Diğerlerinin kaderiyse hüzünlü hatıraların kaynağıydı. "Güney Afrika savaşı yalnızca arkadaşlarımın değil, bölüğümün de büyük bir kısmına mal oldu," dedi "ve Büyük Savaşsa neredeyse diğer hepsini götürdü. Geriye kalan birkaç tanesinin ya bacağı ya göğsü ya da yüzü düşman kurşunlarıyla delinmiştir. Hepsini selamlıyorum."

Churchill 30 Kasım 1893'te on dokuzuncu doğum gününü kutladı. On gün sonra Sandhurst'te, beş konunun tümünden ilk sınavına girdi. "Her iki taraftaki dişlerim de soğuktan sızlıyor," demişti babasına, "ve çok fena bir diş ağrısı çekiyorum ve bu yüzden sınavda birkaç puan kaybettim." Ama 1.500 üzerinden 1.198 puan alarak geçti. Taktikler sınavı en iyisiydi; 300 üzerinden 278 puan aldı. O Noel'de Blenheim'da kaldı. "Kuzenim Sunny ve Amerikalı karısı, Vanderbilt varisi Consuelo bana çok nazik davrandılar" dedi babasına Noel günü ve annesine de bir gün sonra "Burada çok eğleniyorum; ama burada bol bol ibadet var" sırrını verdi. Londra'dayken "güzel Polly Hacket"e vurulmuştu; "onu yeniden görmek düşüncesi," dedi annesine, Blenheim'dan ayrılmanın acısını yatıştırıyordu.

"Polly Hacket bu sabah yürüyüş yapmaya geldi," diye yazmıştı Churchill 1894 Ocak ayının son günü Jack'e, "ve gidip Bond Street yolunda dolaştık." O gün daha sonra bizzat Bayan Hackett'ten bir mektup aldı. "Sen gerçekten, bütün o güzellikleri benim için bıraktığını mı söylemek istedin," diye soruyordu kız. "Bu çok, çok büyük bir nezaketti."

O şubatta Churchill ata binerken bir kaza geçirdi. "Winston sağlığı için çok endişeleniyor," diye yazmıştı Lady Randolph, Jack'e, "O 'kazınmış kuyruk'unun üzerine titriyor ama Sandhurst'te ata binmeyip dinleneceği bayağı bir zaman olacak."

Churchill Sandhurst'te daha ciddi bir şekilde hastalandı. Babasından sempatik bir mektup geldi. "O grip en büyük şanssızlık," diye yazmıştı. Babaca nasihatler de vardı. "Sigarayı azalt, içkiyi azalt ve mümkün olduğu kadar erken yat." Lord Randolph, oğlunun iyi karneler ve pozisyonlar alacağını umuyordu. "Evet sana her zamanki söylevlerden birini geçtim ama bunların hepsi doğru. Sen ne kadar iyi davranırsan ben de sana yardıma o kadar yatkın olurum."

"Babamdan gelen mektup ne kadar sevecen," demişti Churchill birkaç gün sonra, at binme sınıfında birinci geldiğini haber vermek için annesine yazdığında. "Erken kalkıp o derslere girmeye değiyor doğrusu," diye yazmıştı babasına. Lord Randolph öylesine memnun olmuştu ki, oğluna, kışlada geride bıraktığı her adam için bir pound gönderdi. O hafta daha sonra babasına, Sandhurst'te cumartesi ve pazarların "korkunç" günler olduğunu, yapacak hiçbir şey olmadığını söylediğinde babası "Cumartesi ve pazar günleri niçin kitap okumuyorsun," diye yanıt vermişti, "ben sana gönderirim."

Artık Kuzey Londra'da, Crouch End'de yaşayan Bayan Everest'ten yol gösteren sözler geldi: "Açık havada bol bol egzersiz yap, ilaca hiç ihtiyacın kalmaz." Karakter konusunda da: "Dimdik, dürüst, doğru, kibar ve çok sevimli, iyi bir beyefendi ol. Benim tatlı çocuğum, seni ne kadar seviyorum, benim hatırım için iyi ol." O nisanda Churchill onu görmeye gitti. "Dilerim her türlü kötülükten ve kötü arkadaşlıklardan uzak durursun," diye yazmıştı Everest, Churchill Sandhurst'e döndükten sonra, "ve Empire'a gitmezsin ve geceleri geç vakte kadar kalmazsın; bunları düşünmesi bile çok korkunç, bunlar ancak günahkarlığa ve her türlü kötü şeye götürür insanı. Senin bu şekilde ziyan olup gitmeni düşünmeye bile dayanamam."

Bu dileklerden bir hafta sonra Churchill, ata binme ve harita yapma rutinine dönmeden önce bir akşam eğlenmek için Empire Theatre'a gitti. Ayrıca, gönüllü bir muharebe dersine katıldı. Ama babasına Londra'ya bir daha ne zaman geleceğini haber verdiği bir mektup gönderdiğinde sorun çıktı. "Sen daima, şu ya da bu bahaneyle, her hafta kente koşarsan,"

diye yazmıştı Lord Randolph, "aklın derslerinden başka tarafa kayar ve bunun yanı sıra da gereksiz yere çok para harcarsın." Lord Randolph, "Sen artık 20 yaşındasın, kasımda 21 olacaksın," diye ekliyordu, "ve bir askeri öğrenci olduğunu, Harrow'daki bir okul çocuğu olmadığını hiç unutmamalısın." Aslında Churchill 19 yaşındaydı ve kasımda yirmiye basacaktı; bu yanılgı, Lord Randolph'un hastalığındaki düzelmenin ardından şimdi de kötüleşmenin sonucuydu. O nisanda bir Parlamento yorumcusu onu "çektiği fiziksel ve ruhsal ıstıraptan çökmüş" olarak niteledi. Artık konuşmalarının sonunu getiremiyordu; konuşurken sözlerini ağzında geveliyor ve düşünce silsilesini yitiriyordu.

Churchill artık babasını üzmekten öylesine korkuyordu ki, bir gün Sandhurst'te saatini derin bir gölün bitişiğindeki bir dereye kazara düşürünce hemen giysilerini çıkardı ve saati bulmak için daldı. Endişelenmesi nedensiz değildi; arkasına mineyle Churchill ailesinin arması işlenmiş altın bir saatti bu ve Churchill onu daha önce kaldırıma düşürüp de gövdesinde bir çentik meydana geldiğinde babası kızmıştı. Şimdi de saati kurtarmak için göle dalmıştı ama öylesine bulanık ve soğuktu ki suda ancak on dakika kalabildi ve saati bulamadı. Ertesi gün gölün dibini tarattı, ama sonuç yoktu. Sonra, bir piyade müfrezesinden yirmi üç er aldı, onlara para verip dere için yeni bir yol kazdırdı, okulun yangın söndürme pompasını ödünç aldı ve gölün suyunu boşaltarak kuruttu. Saat bulundu. Churchill onu hemen, tamir edilmek üzere, babasının Londra'daki saatçisi Bay Dent'e gönderdi. Talihsiz bir raslantı sonucu Lord Randolph o hafta Bay Dent'e gitti ve saatteki yeni hasar kendisine söylendi. Öfkesi müthiş oldu. "Winston'a, unutamayacağı bir mektup yazdım," dedi Lady Randolph'a.

Oğlunun o saati nasıl kurtardığı konusundaki destanı bilmeyen Lord Randolph şöyle yazmıştı: "Senin böylesine salak bir çocuk olabileceğine inanamıyorum. Ama senin, değerli bir saati emanet etmek için güvenilemeyecek biri olduğun gayet açık ve onu Bay Dent'ten aldıktan sonra bir daha sana vermeyeceğim." Öfkeli baba sonrasında Churchill'e, "Kardeşin ona verdiğim saate senden daha uzun süre sahip çıktı," diyordu. "Her türlü düzenlilik niteliği, eşyalarına gösterdiği özen ve hiçbir zaman budalaca şeyler yapmamasıyla, Jack açık arayla senden üstündür."

Buna yanıt olarak Churchill, babasına, saati aramasıyla ilgili tüm hikâyeyi yazdı. "Sana bütün bunları anlatmamın nedeni," diye yazmıştı, "saatin değerini gayet iyi bildiğimi ve bu kazayı rahat bir şekilde karşılama-

dığımı göstermektir. Askerlerin yevmiyesi bana 3 sterlinden fazla paraya mal oldu." "Senin bana verdiğin diğer her şey," diye ekledi, "ilk verdiğin günkü gibi sağlam durumdadır. Lütfen benim hakkımda sadece o saate göre hüküm verme." Lord Randolph saati Jack'e verdi ve Jack onu yaşam boyu muhafaza etti; ama babasının sağlığı yine kötüye dönmüştü ve saat konusundaki kızgın mektubundan iki hafta sonra Dr. Roose ona, sinirsel belirtiler dinlenmesini gerektirdiğinden, kamusal yaşamdan "hiç olmazsa bir süre" çekilmesini salık verdi. Churchill'in sağlığı da yine bozulmuştu. "Hafta boyunca süren müthiş baş ağrıları yüzünden," dedi annesine, Sandhurst hastanesine yatmak zorunda kalmıştı. İyileşir iyileşmez Londra'ya gitti. "Gittim, Jermyn Caddesi'nin köşesinde çok iyi bir oda tuttum," diye yazmıştı kardeşine 5 Haziran'da, "Berkeley'de harika bir akşam yemeği yedim ve sonra Empire'a gittim." Ertesi gün Polly Hacket'le öğle yemeği yemiş ve kızı Harrow'a, Jack'i görmeye götürmek istemişti. Ayrıca, Derby'ye de gidecekti, "Ama bahis oynamayacağım." 24 Haziran'da yine yazdı: "Ascot'da çok hoş bir hafta geçirdim ve bütün yarışları seyrettim. Bahis oynadığım birkaç at kazandı, bir sürüsü de nal topladı ama toplam olarak içeri girmedim." Bahis oynamak niyetinde değildi güya! Ayrıca, arka arkaya iki kez, Windsor'da refakatçi bir Lord olan Lord Wolverton'la akşam yemeği yemiş "ve yemekten sonra Queen Anne yolunda atla yirmi üç kilometre gidip gelmişti."

Lord Randolph şimdi, yanında karısı ve George Keith adlı bir doktorla birlikte dünya turuna hazırlanıyordu. Churchill, annesiyle babası İngiltere'den ayrılmadan onları uğurlamak üzere Londra'ya gitmek için okul yönetimine başvurdu. Hafta ortası olduğundan, başvurusu normal olarak reddedildi. Lord Randolph hemen Savaş Bakanı Sir Henry Campbell-Bannerman'a bir telgraf çekerek bunun kendisinin "İngiltere'deki son günü" olduğunu belirtti. İzin verildi, fakat izin geldiğinde Churchill, Sandhurst'te değildi. Chobham Common'da bir yol haritası hazırlıyordu.

Sandhurst'ten hemen, "Churchill'in derhal Londra'ya hareket etmesi" emrini taşıyan bisikletli bir haberci gönderildi. Ertesi gün Lord Randolph yola çıkmaya hazırdı. İstasyonda onu uğurlayanların arasında, zamanın başbakanı Lord Rosebery de vardı. Churchill veda sahnesini sonradan şöyle hatırlıyordu: "Dört yıl önceki Güney Afrika macerası sırasında bıraktığı kocaman sakalına karşın yüzü, çektiği acı yüzünden korkunç bitkin ve perişan görünüyordu. Basit olmasına karşın, her şeyi tam anlamıyla bel-

li eden bir hareketle dizimi pışpışladı. Sonra dünya çevresindeki uzun yolculuğuna başladı. Hızla sönüp giden bir gölge sayılmazsa, onu bir daha hiç görmedim." Churchill, babasının ne kadar hasta olduğunu bilmiyordu. "Babam sağ salim geri dönecekse," diye yazmıştı annesine temmuz ortasında, "sizin gidişinize hiç üzülmeyeceğim."

Annesiyle babası uzak diyarlardayken Churchill, Bayan Everest'e düzenli bir şekilde, kendi talihsizliğini betimleyen mektuplar gönderiyordu. "Winny'den duyduğum kadarıyla," diye yazmıştı kadın, Jack'e, "kendisinin daha iyi olduğunu ve işlerine devam ettiğini söylüyor. Dilerim o tür şeyleri pek yapmaz, attan düşerse hayat boyu sakat kalabilir hatta ölebilir bile zavallı yavrucuğum... çok pervasız." Kadın, Churchill'i Londra'da gördükten sonra gönderdiği başka bir mektupta Jack'e şöyle yazıyordu: "Zavallı çocukcağız pek iyi değildi, kalçasında iki tane çıban vardı ve öyle bir acıyordu ki zor yürüyordu, ayrıca çok kötü diş ağrıları çekiyordu, her türlüsünden. Hasta hasta Sandhurst'e geri döndü ama ben gidinceye kadar onun yanında bekledim." Bayan Everest'e göre, sorun Londra'ydı, "geç saatlere kadar kalmalar ve geç vakitlere kadar süren akşam yemekleri vesaire ve temiz hava almama yahut egzersiz yapmama... Böyle yaşamak tamamen imkansız"dı. Birkaç gün sonra yine yazdı: "Keyif düşkünü Winny her hafta Londra'ya geliyor. Burada çok eğleniyor herhalde."

Ağustosta Churchill yine, Jack ve Bay Little ile birlikte Avrupa gezisine çıktı. Belçika'da Waterloo savaş alanını gezdiler. Antwerp'te Amerikan savaş gemisi *Chicago*'yu gördüler ve Churchill'in, annesine yazdığına göre, "yetkililerin izin verdiği kadarıyla, yakından incelediler." İsviçre'ye varınca Zermatt'a gittiler ve Churchill orada Monte Rosa Dağına çıktı. "On altı saatten uzun bir süre hiç durmadan yürüdüm," dedi annesine. "Bunu başarabildiğimi görünce çok gururlandım ve sevindim ve çok zinde bir şekilde indim aşağıya."

Churchill, kardeşi ve Bay Little, Zermatt'tan sonra Lozan yakınlarındaki Uşi'ye gittiler. Oradaki üçüncü günlerinde Churchill Jack'le birlikte gölde kürek çekmeye gitti ve kayıktan atlayıp yüzdüler. Onlar yüzerken kuvvetli bir rüzgar kıç tarafındaki oturma yerlerinin üzerindeki kırmızı tenteyi şişirerek kayığı sürükleyip onlardan uzaklaştırmaya başladı. İyi bir yüzücü olan Churchill'in kayığa yetişme çabaları boşunaydı. Her seferinde, tam başardığını düşünüyorken kayık öteye sürükleniyordu. "Rüzgar kuvvetleniyordu" diye hatırlıyordu daha sonra Churchill, ve Jack'le iki-

si, özellikle de Jack yorulmaya başlamıştı. "O noktaya dek, tehlike diye bir düşünce benim aklımdan hiç geçmemişti. Güneş, mavi suların üzerinde kıvılcımlar saçar gibi oynaşıyor, dağların ve vadilerin oluşturduğu harika panorama, sevimli otel ve villalar hâlâ gülümsüyordu. Ama şimdi ben ölümü, daha önce hiç görmediğim kadar yakından görüyordum. Suda, bizim yanımız sıra yüzüyor ve zaman zaman, kayığı bizim yüzme hızımızda sürükleyerek bizden uzaklaştırmaya devam eden rüzgar kuvvetlendikçe bir şeyler fısıldıyordu."

İki kez daha, Churchill'in kayığa yetişmesine ramak kaldı. Ama her seferinde kopan bir esinti tenteyi şişiriyor ve kayığı daha uzağa sürüklüyordu. Sonra "insanüstü bir gayretle, daha da güçlü bir rüzgar çıkıp da tam, kırmızı tenteyi tekrar şişirdiği bir anda kayığın yan tarafını yakaladım." Churchill çabucak kürek çekerek tekneyi geriye, daha sonradan, "bitkin olmasına karşın, birden etrafımızda dolanmaya başlayan ölüm tehlikesinin donuk sarı parıltısını fark etmiş gibi görünmüyordu," diye yazdığı Jack'e doğru götürdü.

Sandhurst'e dönünce Churchill final sınavına hazırlandı. En çok ustalaştığı şey olan binicilik şimdi onun tutkusu ve zevkiydi. Ama babasına mektup yazıp da, süvariye geçişine izin verilmesini istediğinde, Kaliforniya'dan yanıt veren Lord Randolph, "Her halükârda sen, benim ömrümün, bana bağımlı olduğun süresi boyunca bunu kafandan tümüyle çıkarsan iyi edersin," dedi. Engel, atların ek maliyetiydi. "Hâlâ umudum var," diye yazmıştı Churchill, annesine o eylülde, "babam benim ne kadar istekli olduğumu görürse, eğilimime karşın beni piyade olmaya zorlamayacaktır."

Lord ve Lady Randolph, Japonya'ya vardıklarında Randolph'un durumu kötüleşmeye başladı. Londra'daysa Churchill kamu alanındaki ilk tartışmalı çıkışını yapıyor, Empire Theatre'ın, daha sonra dediğine göre, orada "sadece gösteriler ve antraktlar sırasında sohbet etmekle kalmayan, zaman zaman alkollü içkiler de içerek coşan" gençlerin bir araya geliyor olması yüzünden kapatılması girişimine karşı protesto hareketine katılıyordu. Tiyatronun fuayesi aynı zamanda, "Empire hanımefendileri"nin gözde uğrak yerlerindendi.

Westminster Gazette'ye gönderilmiş, altında adının baş harfleri "WLSC" bulunan bir mektupta Churchill, "Toplumsal terbiye standartlarının yükseltilmesi, ahlakçı budalaların sinsi sinsi gezinmeleri sayesinde değil, toplumsal koşulların iyileştirilmesi ve eğitimin yaygınlaştırılma-

sı sayesinde gerçekleşir," görüşünü savunuyordu. Ayrıca, babasının hastalığının niteliğinden ve nedeninden tümüyle habersiz olarak şunları yazmıştı: "Doğa, 'roué ve libertine' [Ahlaksız ve yoldan çıkmış-ç.] kişilere büyük ve korkunç cezalar verir; uygar devletlerin hüküm verme gücünün verebileceğinden çok daha büyük cezalardır bunlar. Bu cezalar dünyanın henüz genç olduğu ve ahlaksızlığın hâlâ yaygın olduğu zamanlardan beri hep infaz edilmiştir. İster bir kanun, isterse ruhsat veren kurulların kararı şeklinde olsun, devlet müdahalesi kötülüğün kökünü asla kazıyamaz."

Churchill, imparatorlukta zıt görüşü savunan iki tarafın da İngiltere'yi "daha iyi ve daha ahlaklı" kılmak istediğini kabul ediyor, ama sözünün devamında, "Zorla düzen sağlamaya çalışan toplumların, günahı Parlamento yasalarıyla kaldırmak istemesine ve üstelik bir de vatandaşların özgürlüğünün büyük bir kısmının yok edilmesini kabul etmesine karşın, 'ahlakçı budala karşıtları'nınsa daha az baskıcı ve daha ılımlı prosedürleri" yeğlediğini vurguluyordu. Bir şeyleri baskıcı yöntemlerle düzeltmeye kalkmak "genellikle tepkiye yol açan, tehlikeli bir yol"du.

Bu mektup 18 Ekim'de yayınlandı. 3 Kasım'da Churchill, ahlakçı budalalara karşı çıkan güçlere ajitasyon yapmak için son bir girişimde bulundu. "Gazetelerde, geçen cumartesi Empire'da çıkan gürültüyü gördün mü," diye yazdı kardeşine. "O gürültücüleri yönlendiren bendim ve kalabalığa bir konuşma yaptım." Onun o geceki savaş sloganı "Empire hanımefendileri, ben özgürlükten yanayım!"dı ve protestocu yandaşlarına şöyle diyordu: "Bu gece, bu barikatları yıktığımızı gördünüz. Bundan sorumlu olanları gelecek seçimlerde devireceğinizi de görün." Ama savaş kaybedildi ve tiyatro kapatıldı. "Senin bu konudaki görüşünün nasıl olacağını pek bilmiyorum," diye yazmıştı Churchill, babasına, "ama böylesine baskıcı ve yararsız bir önlemi onaylamayacağından eminim."

Churchill'in babası Hong Kong'dan Hindistan'a gidiyordu. Kasımın ilk haftasında Dr. Keith'den gelen bir telgraf, babasının gelip geçen hayal nöbetleri geçirdiğini ve doğru dürüst konuşamadığını haber vermişti. Fena halde paniğe kapılan Churchill, Dr. Roose'u, babasının durumunun ne kadar ciddi olduğunu anlatmaya ikna etti. Doktor ona semptomları anlattı, fakat nedenini söylemedi. "Babamın ne kadar hasta olduğunu hiç fark etmemiştim," diye yazdı hemen annesine, "ve bugüne dek, ciddi bir şeylerin olduğuna hiç inanmamıştım."

Churchill şimdi bu haberin, zaten kendisini telaşlandıracak birçok şey söylenmiş olan babaannesinden gizlenmesi için her türlü çabayı harcıyordu. "Haddim olursa," diye yazmıştı annesine, "senin ve Keith'in, Düşes'e, iyi haberler dışında hiçbir şey yazmamanızı öğütleyeceğim." Kötü bir haber o kadını fena halde sarsardı. "O bu dünyada sadece, babamı tekrar görmek için yaşıyor, bunun dışında hiçbir şey düşünmüyor. Kötü haber türünden bir şeyden sonra, perişan halde geçecek bir haftası kalır sadece."

Kasımın sonunda, Lord Randolph Madras'tayken Dr. Keith, Dr. Roose'a, telgraf çekerek, hastasının sadece "yaklaşık altı aylık" ömrü kaldığını bildiren korkunç haberi verdi. Roose bu telgrafı gösterince Churchill hemen Hindistan'a gitmeye kalktı. "Babamın hastalığının sonuna daha ne kadar kaldığını bilmiyorum," diye yazdı annesine, "ama gelip onu tekrar görmeye kararlıyım." Ayrıca, annesiyle babasının, kendisiyle Jack'in gelip onları görebilmesi için, mümkün olduğunca çabucak Mısır'a ya da Fransız Riviera'sına dönmelerini istiyordu. "Senin için korkunç bir şey olsa gerek," diye yazmıştı annesine, "ama benim için de aynı derecede kötü. Sen oradasın hiç olmazsa; onun yanındasın."

Lady Randolph, giderek çıldıran ve tutarsızlaşan kocasının Güney Fransa'ya götürülmesine karar verdi. 29 Kasım'da, yani yirminci doğum gününden bir gün önce Churchill, Jack'e şöyle yazmıştı: "Babamla annem geri dönüyorlar ve aralık ayının sonuna doğru Monte Carlo'da olacaklar; yani biz de oraya gidip onları görebileceğiz. Doktorlar babamın, bir daha hiçbir zaman siyasete giremeyecek olsa da, *tam anlamıyla* sakin durursa iyileşebileceği kanısında."

Churchill'in Sandhurst'teki günleri de sona yaklaşıyordu. Binicilik sınavında 127 askeri öğrencinin arasında ikinci geldi ve çok sevindi. "Dilerim sevinmişsindir" diye yazdı babasına. Ama Lord Randolph artık, etrafında olup bitenleri algılayabilecek durumda değildi; Colombo'ya vardıklarında deli gömleği giydirilmesi gerekti. Oradan Kahire'ye götürüldü ve Güney Fransa'da iyileşemeyecek kadar hasta olduğundan, Londra'ya geri getirildi.

24 Aralık'ta Lord Randolph, Grosvenor Meydanı'ndaki evdeydi yine. Birkaç gün sonra öylesine şiddetli ağrılar çekiyordu ki, ailesi onun ölmek üzere olduğunu düşündü. Bu haberden ötürü telaşlanan Galler Prensi, kendi doktoru Sir Richard Quain'den, Randolph'un nörologu Dr. Buzzard'a bu hastalığın niteliğini sormasını istedi. Dr. Buzzard şu yanıtı verdi: "Lord

Randolph 'genel paralizi'den muzdariptir ve bunun, dil titremesi ve telaffuzda sözcüklerin gevelenmesi şeklindeki ilk semptomlarını kendisiyle iki yıl önce yaptığım bir görüşmede fark ettim. Kendisini bunun çok öncesinden beri görmüş değildim –sanırım ancak bir yahut iki yıl– ve bu yüzden, bu hastalıktan ne kadar süredir etkilendiğini söylemek mümkün değil." Meslekten olmayanların diliyle, 'genel paralizi', frenginin, ilk enfeksiyondan genellikle on ya da yirmi yıl sonra çıkan bir tezahürüdür.

Bu kadar geniş bir zaman aralığında teşhisten çok emin olmak hiçbir zaman mümkün değildir, ama Buzzard bu hastalık konusunda büyük deneyimiyle herkes tarafından saygı duyulan bir nörologdu. Mektubunun devamında "Bu vakaların özel semptomlar yönünden ne kadar büyük farklılıklar gösterdiğini, ama genellikle hepsinin, üç ya da dört yıl içinde ölümcül bir sona götürme konusunda birleştiklerini gayet iyi biliyorsunuz," diyordu.

Buzzard tamamen umutsuz değildi ve Quain'e şunları söylüyordu: "Lord hazretleri düzenli beslenme ve dinlenme sayesinde büyük ölçüde düzelmiştir ve şimdi konuşabilmektedir; insanları ve yattığı yerleri tanımakta, geçmiş olayları bir miktar hatırlayabilmektedir. Ama telaffuzu yüzünden, bazen söylediklerinin tek kelimesi bile pek anlaşılamamakta. Hayal görmüyor. Durumu daha ziyade, zihinsel bir zayıflık halidir. Eğer hayatı kurtarılabilirse, bence, zihninin de açılması gayet mümkündür. Ama daha önce, farklı organlarında birbirinin ardınca gelen paralizi atakları gibi, her an başka ataklar da geçirebilir ve yaşamsal bir yerde vuku bulacak böyle bir şey aniden ölüme yol açabilir. Kalbi çok zayıf. Yahut giderek artan bir demans haline girmesi ve buna eşlik eden –yavaş yavaş ölümle sonuçlanacak– fiziksel sorunların çıkması da mümkündür."

"Fiziksel olarak daha iyi," diye yazmıştı Lady Randolph 3 Ocak 1895'te, kız kardeşi Leonie'ye, "ama akli olarak bin kat daha kötü. Annesi bile, keşke dün ölseydi diyor artık." Birkaç gün sonra, derin bir uykudan uyanan Lord Randolph, çevresindekilere, Monte Carlo'ya ne zaman gideceklerini sordu. Ertesi gün yola çıkacaklarını söylediler. "Tamam, pekala," dedi, sonra oğlunu gördü ve Sandhurst sınavına ne zaman girdiğini ve sınavın nasıl geçtiğini sordu. Churchill 130 kişilik sınıfta yirminci gelmişti.

Lord Randolph 24 Ocak sabahı, kırk altıncı doğum gününden üç hafta önce öldü. Üç gün sonra, Bladon'daki kilisenin bahçesine, Blenheim'ın duvarlarının hemen ötesine gömüldü. "Güneş ışığıyla parlayan manza-

ranın üzerine," diye hatırlıyordu Churchill, "parıldayan tabut örtüsünü karlar sermişti."

Babasının ölümünün korkunç nedeninden habersiz Churchill, bunun Churchillerin hep genç yaşta öldüğünü doğrulayan yeni bir kanıt olduğunu düşünüyordu. Kendisi de Jack de prematüre doğmuştu. Jack doğduğunda, ölmüş olduğu sanılmıştı. Lord Randolph'un erkek kardeşlerinden üçü çocukken, dördüncü kardeşi, 8. Dük de Lord Randolph gibi kırklı yaşlarında ölmüştü. Churchill'in kendi sağlığıysa hep kötüydü.

Korkutucu verilerdi bunlar. Churchill sadece, babasının anısını savunmak ve kendisinin, babasının onu suçladığı gibi bir avare olmadığını kanıtlamak için didinmek zorunda kalmadı; kendisinin de genç yaşta öleceği düşüncesi hiç peşini bırakmadı. "Yaş kırk oldu, şimdi bitti mi?" diye soracaktı yirmi yıl sonra. Buzzard'ın Quain'e yazdığı mektubu hiç görmemiş, bu mektup ancak 1967'de, oğlu Randolph tarafından bulunup yayınlanmıştı ve Churchill, kalıtsal bir zayıflık yüzünden genç yaşta ölmek korkusunun yersiz olduğunu hiçbir zaman öğrenemedi.

1895 yazında, babasının ölümünden altı ay sonra Churchill, Bladon'a, onun mezarını görmeye gitti. "Küçük kilisede bir ayin yapılıyordu," diye yazmıştı annesine, "ve şarkı söyleyen çocukların sesi, mekanın güzelliğini ve huzurunu daha bir arttırıyordu. Son birkaç günün kızgın güneşi çimenleri biraz sarartmıştı ama gül ağaçları çiçekle doluydu ve kilisenin avlusu bunlarla parlıyordu. Sükûnet ve huzur duygusu kadar, mekanın eski dünyaya has havasından da çok etkilendim. Hüznümle karışmış bir de tesellim vardı. Babam olsaydı, başka yerlerin arasından seçeceği yer burasıdır. Bence burayı görmek seni de mutlu kılacak."

4. Bölüm

Teğmen: "Bir şey yapmadan oturamam"

Churchill 20 Şubat 1895'te, babasının ölümünden dört hafta sonra süvariye geçti, 4. Hafif Süvari Birliği'nde Teğmen olduğu resmi gazetede yayınlandı ve Aldershot'a tayin edildi. Âdet olduğu üzere, görev emri Kraliçe Victoria tarafından, "Güvenilir ve çok sevgili Winston Leonard Spencer Churchill Beyefendi'ye" verilmiş ve Savaş Bakanı Campbell-Bannerman tarafından imzalanmıştı. Bu kişi aradan on bir yıl geçmeden Churchill'e bakanlıklardaki ilk görevini verecek ve sömürgelerden sorumlu bakanlık müsteşarlığına getirecekti.

Aldershot'taki rutin ağır değildi. Churchill'in oradan ilk hafta kardeşine yazdığına göre, güne, saat 7.45'te "yatakta kahvaltıyla başlıyor"du. Otuz askerden oluşan bir müfrezeden her gün bir saat sorumluydu, "atların tımar edilmesine, su ve yem verilmesine, askerlerin odalarının temizlenmesine vesaire nezaret etmesi gerekiyor"du. Ayrıca her sabah iki saat binicilik okulunda ve öğleden sonra da "çoğunlukla, erlere bizzat yaptırdığı talimle geçen" bir eğitim vardı. Bunun ardından "sıcak banyo," akşam yemeği, bilardo ve bezik geliyordu. "Akşamları hep vist* oynuyorum" demişti annesine birkaç gün sonra. Londra'ya da gitmiş, halası Düşes Lily onun atı için para vermeyi kabul etmişti.

Churchill, Aldershot'ta sadece iki hafta kaldıktan sonra, Barnesbury seçim bölgesinin seçmenleri yirmi yaşındaki genç subayın kendilerine bir konuşma yapmasını istediler. Siyasi bir konuşma yapmak için aldığı ilk davetti bu, "ama kendi kendimle bir sürü konuşma yaptıktan sonra," demişti kardeşine, "onlara, bu onurun benim için çok büyük olduğunu yahut bu anlama gelen bir şeyler yazdım."

---

* Dört kişiyle oynanan bir iskambil oyunu-ç.n.

Kazalar yine bırakmıyordu genç adamı. Martta annesine şunları yazdı: "Bir atı engelli yarış sahasında denerken yaralanmak gibi bir şanssızlığa uğradım. Hayvan huysuzlandı ve yoldan saptı –ben onu yola sokmaya çalıştım– ve hayvan uçtu. Bacağım neredeyse kırılacaktı, ama sadece ezildi ve bükülmez oldu." Dizini çarpmış, "darbeden ötürü çat diye bir ses" çıkmıştı Jack'e söylediğine göre, "ama şimdi daha iyiyim ve değneklerle hoplaya hoplaya dolaşıyorum."

Bir daha engelli koşu tehlikesine girmeyeceği konusunda annesine söz veren Churchill bir süvari tugayının engelli yarışına "Bay Spencer" adıyla katıldı. Katıldığı yarış 4. Hafif Süvari Astlar Kupası'ydı. "Çok heyecanlıydı ve tehlikeli olduğu kuşkusuzdu," demişti Jack'e. "Daha önce hiç atlamadığım bir engelden atladım, bunlar bayağı yüksek şeyler, bildiğin gibi." Atı üçüncü geldi. Sonra, birinci gelen atın bildirilen at olmadığı ortaya çıkınca bir skandal patlak verdi, yarış geçersiz sayıldı ve Churchill'in bindiği de dahil olmak üzere, yarışa katılan bütün atların bundan sonraki yarışlara girmesi sürekli olarak yasaklandı. Beş genç subayın hepsi bu hileye katılmış olma kuşkusu altındaydı ve bir yıl sonra bu durum radikal dergi *Truth*'da şiddetle kınandı.

O baharda, bu engelli yarış olayından sadece üç hafta sonra talihsiz bir olay daha yaşandı. Sandhurst'te Churchill'le beraber okumuş ve birliğe yeni atanmış bir subay olan Alan Bruce 4. Hafif Süvari'ye katılmak için gelmiş ve alt rütbeli subaylar tarafından aralarına kabul edilmemişti. İçlerinde Churchill'in de bulunduğu beş kişi tarafından bizzat davet edildiği bir akşam yemeğinde kendisine alaydan gitmesi söylendi. Bir yıl sonra bu vaka da, buna "büyük süvari skandalı" adını veren *Truth* tarafından kınandı. Derginin editörü radikal milletvekili Henry Labouchere'e göre, Bruce'a "istenmediğini" bildiren kişi, "alayın genç subaylarının sözcülüğünü yapan" Churchill'di. Aradan çok geçmeden Bruce'dan resmen ayrılması istendi ve Bruce da öyle yaptı.

Churchill annesine gönderdiği mektuplardan ikisinde, ordu yaşamının bu yönünden söz ediyor ama kendisinin buna karışmış olduğunu söylemiyor. "Hoşlanılmayan bazı arkadaşlara nasıl davranıldığını görünce," diye yazmıştı o nisanda, "arkadaş edinme ve genelde yerimi bulma konusunda şanslı olduğum için çok şükrediyorum." Üç ay sonra annesine, "Senden hoşlanılmazsa gitmek zorundasın ve bu da yaşamını nahoş bir lekeyle sürdürmek demektir," demişti.

Nisan sonunda Churchill dul yengesi Düşes Lily'nin Lord William Beresford'la nikah töreni için Londra'daydı. "En büyük özelliği," diye yazmıştı annesine, "çok pahalıya mal olmuş olması gereken, çok harika bir kahvaltı ve kahvaltıya katılan büyük kalabalıktı." Londra'da Newmarket'taki yarışlara gitmiş ve orada Galler Prensi'yle konuşmuştu. "Bütün dünya" tribünlerdeydi, "hepsi de son derece uygar ve hoştu." Polo da şimdi Churchill'in ilgi alanları arasındaydı. "Dünyanın en güzel oyunu bu," diye yazmıştı annesine mayısın sonunda, "ve ben onu iyi ve sık sık oynayabilmek için neredeyse diğer bütün heveslerimden vazgeçmeye razı olmak zorundayım. Ama kısa bir süre sonra böyle düşünmeyeceğime kuşku yok."

Haziranda Churchill'in arkadaşı Polly Hacket, Edward Wilson'la evlendi. Churchill daha önceden Wilson'un kız kardeşi Muriel'le arkadaşlık kurmuş ve kız Aldershot'ta, Kraliçe'nin Doğum Günü törenlerinde Churchill'e konuk olmuştu. Churchill o ay Londra'daki Bekarlar Kulübü'ne katıldı. "Bir sürü davet aldım," demişti annesine, "ve istesem her gece bir baloya katılabilirim, fakat arazide geçirdiğim günler ve talimler yüzünden, her şeyden daha çok, yatıp uyumak istiyorum." O haziranda Afganistan Emiri'nin oğlu Nasrullah Han İngiltere'ye gelmişti. Nasrullah Han, Aldershot'taki birlikleri teftiş ederken Churchill Connaught Dükü'ne eşlik edecek gruba seçilmişti. "Hiç inmeden, uzun kürk başlığımı bile çıkarmadan yedi saat at sırtında kaldım," demişti annesine, "öğle yemeğinden sonraki iki saat de dahil olmak üzere; ama seçilmiş olmak büyük bir onurdu."

2 Temmuz akşamüzeri Churchill, Aldershot'ta, Bayan Everest'in durumunun "kritik" olduğunu bildiren bir telgraf aldı. Hemen yola çıkıp kadının Londra'nın kuzeyindeki Crouch Hill 15 numaradaki evine gitti. "Durumunun tehlikeli olduğunu biliyordu," diye hatırlıyordu daha sonraları, "ama tek endişesi bendim. Şiddetli bir sağanak vardı. Ceketim ıslaktı. Eliyle dokunup da bunu hissedince üşüteceğim korkusuyla büyük bir telaşa kapıldı. Ceket çıkarılıp tümüyle kurutulmadan da sakinleşmedi."

Churchill, hızla kent merkezine koşturup bir hemşireyle anlaştı, Dr. Keith'le görüştü ve doktor da hemen Bayan Everest'in hasta yatağının başına gitmeyi kabul etti. Churchill sonra, sabah erken yapılacak töreni kaçırmamak için gece yarısı trenine binip Aldershot'a döndü. Tören biter bitmez Londra'ya, Bayan Everest'in yanına koştu. Ama kadının moral bulacağı umutlarına karşın, "Everest bir baygınlık haline daldı," demişti Churchill annesine, "ve bu da yerini, bu gece yarısı 2.15'te ölüme bıraktı." Hem-

şire ancak sonunda gelebilmişti. "Çok acıklıydı ve ölümünü görmek çok sarsıcıydı, ama sanırım pek acı çekmedi."

Henüz günün ilk saatleriydi. Churchill Londra'dan trene binip Harrow'a, bu haberi Jack'e vermeye gitti; onu bir telgrafın yaratacağı şiddetli kederden korumak istiyordu. "Jack şoke oldu," dedi Churchill annesine, "ama belli etmemeye çalıştı." Churchill, Londra'ya dönüp Bayan Everest'in cenazesi için gerekli hazırlıkları yaptı. Annesinin adına da bir çelenk ısmarladı, "Senin de bir çelenk göndermek isteyeceğini düşündüm," dedi. Bayan Everest içinse, "Öyle bir dostu bir daha asla bulamayacağım," dedi annesine.

Bayan Everest 5 Temmuz'da, Londra'nın doğusundaki City of London Mezarlığı'na gömüldü. "Tabutun üzeri çelenklerle doluydu," diye yazmıştı Churchill annesine o gece, "her şey olması gerektiği gibiydi." Cenaze bitti, Churchill, Aldershot'a döndü. "Evet sevgili anneciğim," diye yazmıştı o gün akşam, "çok yorgunum çünkü iki gecedir oradan oraya koşturup duruyorum ve bu zaman zarfında da buradaki bütün görevlerimi yerine getirdim. Çok üzgünüm ve zavallı Cicikadıncığımın benim için ne kadar değerli olduğunun hiç farkına varmamış olduğumu fark ettim." Daha sonra Churchill onun mezarına konacak bir taş yaptırdı; üzerinde, taşın "Winston Spencer Churchill ve John Spencer Churchill tarafından" dikildiği yazıyordu.

"Çok kederli ve çok üzgünüm," diyordu Churchill annesine. "Aslında, kaybolup gitmiş geçmişle bağlantılardan biriydi bu ve Connaught Meydanı'nda geçen, talihin henüz bize gülümsediği o eski günlerin hasretini çekiyorum." Lady Randolph'un kendine ait bir evi bile yoktu şimdi; otellerde ve akrabalarının yanında kalıyordu. "Senin küçük bir evinin olacağı ve ev diye bir yerin varlığını gerçekten hissedebileceğim günü hasretle bekliyorum," diye yazmıştı Churchill. Onun için ev Aldershot'tu. "Bir sürü arkadaşım var," demişti annesine, "ve buraları gayet iyi biliyorum." Yapılacak ve görülecek çok şey vardı. 23 Temmuz'da York Dükü ve Düşesi, geleceğin Kral V. George ve Kraliçe Mary'si spor bayramına katıldılar "ve benden, akşam yemeğinde kendileriyle tanışmam istendi." Ayrıca, "Connaught Dükü'yle, seçimler hakkında gayet uzun bir sohbet" yapmıştı.

Neredeyse otuz yıldır, Gladstone'un Liberal Parti lideri olmadığı ilk genel seçimdi bu. "Kendi adıma ben," demişti Churchill annesine, seçim kam-

panyasının en hızlı günlerinde, "radikal partinin çöküşünü tümüyle Bay Gladstone'un destekleyici gücünün yokluğuna bağlıyorum. Aslında, büyük bölünmenin gerçekleştiği 86 yılından beri durmadan geriliyorlardı ama Gladstone'un kişiliği onlara hayali bir güç veriyordu; ateşin hasta bir adama canlılık vermesi gibi. Gladstone gider gitmez de çöküş geldi."

Rosebery ve Liberaller yenildi ve Salisbury, Muhafazakâr bir hükümetin başbakanı oldu. Önde gelen koltuklar Joseph Chamberlain ve on yıllık sadık partililere verildi. Yenilmiş Gladstone'cu Liberaller hakkında, "bunlar kadar düş kırıklığına uğramış ve yıkılmış bir parti hiç görülmemiştir," dedi Churchill annesine. Birlikçilere gelince, bunun aksine, "Parlamento'nun her iki kanadındaki hemen hemen tüm becerikli adamları hükümete girdi. Avam Kamarası avuçlarının içinde ve Lordlar Kamarası da arkalarında. Ulusun tüm kesimlerince destekleniyorlar ve verilmiş sözlerin kısıtlayıcılığından, taahhütlerin engelinden azadeler." Bugüne dek hiçbir parti "bu kadar şanslı" olmamıştı; geriye sadece, "bundan nasıl yararlanacaklarını" görmek kalmıştı. Ama Churchill mektubunu yeni hükümetin dayanma gücü konusunda bir uyarıyla bitiriyordu: "Bence bunlar biraz fazla güçlü, birlikte çok gösterişliler. Bunlar tam da, korumacılık konusunda çıkacak bir sorunla parçalanacak türden bir hükümet. Motorları güçlü ve devasa bir gemi gibi. Bunların dümeninin çok dikkatli kullanılması lazım çünkü en ufak bir çarpışma yıkım demektir."

Korumacılık, yani Birlikçilerin, imparatorluk ticaretini dış rekabete karşı korumak için istedikleri gümrük sistemi gerçekten de partiyi böldü ve düşürdü. Gelecekteki bu siyasi sarsıntıda, o zaman genç bir Muhafazakâr Parti milletvekili olacak olan Churchill, siyasi şöhretini önde gelen bir gümrük karşıtı olarak kazanacaktı.

Aldershot'ta Churchill'in yaşamı hâlâ binicilikle geçiyordu. "Şimdi tatbikatların ortasındayız," diye yazmıştı annesine ağustosta. "At sırtında her gün sekiz saat, sonra iki saat ahırlarda ve sonra hiç yorulmadan dosdoğru poloya." Ama yine de siyasetin onu çektiğini söylüyordu: "Oynaması zevkli bir oyun bu siyaset oyunu ve gerçek anlamda içine dalmadan önce iyi bir eli beklemeye değer. Her halükârda, dört yıl boyunca hem sorumlulukla dolu hem de disiplinli, sağlıklı ve zevkli bir şekilde yaşamanın bana bir zararı olamaz; gayet iyi bir şey." Askerliği tanıdıkça "daha çok seviyorum; ama giderek de benim asıl işimin bu olmadığına inanıyorum. Eh, göreceğiz."

Churchill bir hafta sonra annesine, ordu yaşamının, ordunun tabiatına "tamamen uygun bir şekilde," insanı ruhsal bir durgunluğa götürdüğünü söyledi. "Bu 'umutsuzluk bataklığı'ndan kendimi, Papa'nın –çoğunu ezbere bildiğim– konuşmalarını okuyarak, sonra tekrar okuyarak kurtarmaya çalışıyorum." Londra'da bir kışlaya tayin edilirse, haftada bir yahut iki saat ekonomi ya da modern tarih öğrenmek için bir öğretmen tutmayı düşünüyordu: "Bana belli bazı konuları gösterecek ve beni o konularda bir şeyler okumaya yönlendirecek biri lazım. Şimdiye dek alıştığım rastgele kitap okumaları, birbiriyle bağlantısız ve bir araya gelmeyen şeylerden oluşan bir keşmekeşten başka bir sonuç vermedi."

Oğlunun aklından neler geçtiğini tam olarak anlamayan Lady Randolph, ona "Ordunun atlarının tedariki" konusunda bir çalışma yapmasını söyledi. "Bu," diye yanıtladı Churchill, "bir süvari subayı için çok şey ifade etse de, insanın düşüncesini genişletmekten çok daraltan ve çukurlaştıran bir konudur." "Bana gereken düşünsel ilaç, daha edebi ve daha az maddi bir şey olsa gerek." "Tüm yaşamımda," dedi, "önce Harrow'da, sonra Sandhurst'te ve en çok da James'in okulunda hep, yaklaşan bir sınavı geçmeye odaklı, sadece teknik bir eğitim aldım. Sonuç olarak benim düşüncem hep, bir Oxford ya da Cambridge'in sürdüğü ciladan yoksun kaldı. Bu gibi yerlerde, sırf pratik yararlılıktan daha yüksek amaçlı sorunlar ve bilimler üzerinde çalışılır. Gerçekten liberal bir eğitim alınır."

Churchill yirmi birinci doğum gününden üç ay önce, tam da böyle liberal bir yolda kendi kendini eğitmeye girişti. Bir sürü görevi ve binicilik uğraşları ve zevkleri bulunan bir süvari subayı olmasına karşın, kendi üniversitesinin er rütbesinde bir öğrenci haline geldi. Öğretmenlerinin ilki, Fawcett'in otuz yıl önce yayınlanmış *Ekonomi Politik Elkitabı*'ydı. "Bu, esasen 'temel ilkelere' dayalı" bir kitap," dedi annesine, "ve en azından, konunun genel çerçevesi hakkında net bilgiler veren bir kitap ve bu konu üzerinde durmaya devam edilmeyecek olsa bile yararlı." Fawcett'ten sonra, Gibbon'un *Roma İmparatorluğu'nun Düşüşü ve Çöküşü*'nü ve Lecky'nin *Augustus'tan Charlemagne'a Avrupa Ahlakı*'nı okumayı planlıyordu. "Bunlar, üst üste yığılmış alışveriş istatistiklerinden daha hoş yapıtlar olacak."

1895 sonbaharında Lady Randolph Londra'da, Great Cumberland Meydanı 35a'da bir ev aldı. "Eğer başkente daha yakın bir yere tayin edilseydim," diye yazmıştı Churchill annesine, "35 numarada seninle beraber otu-

rur, işe bir abonman biletiyle gider gelirdim." Mektubu şöyle devam ediyordu: "Yeniden bir evim olmasını nasıl da hasretle bekliyorum. İnsanın tekrar kendi evinin kapı zilini çalması çok zevkli bir şey olur. Zavallı Everest; bizim yeniden bir eve yerleştiğimizi görse nasıl da sevinirdi. Bunu büyük bir hasretle bekliyordu."

1895 Ekimi'nde Churchill, Reginald Barnes adında bir arkadaşıyla birlikte Küba'ya gitmeye karar verdi. Orada İspanyol ordusu ada halkının isyanını bastırmaya çalışıyordu. Onun bu yolculuğu konusunda tereddütlü olan annesine "Önemli olan benim gitmeye karar vermiş olmam," diye yazdı. Lady Randolph hemen cevap yazdı: "Parayı benim verdiğim düşünülürse, sanırım, 'Karar *verdim*' demek yerine işin başında bana danışman daha nazikçe ve belki de daha bir akıllıca olurdu." Kadın ona bu konuda bir engel çıkarmayacaktı, "Ama sanırım yaşam deneyimi sana zamanla, taktiğin her şeyin temel bir bileşeni olduğunu öğretecektir."

Bu yolculuğa hazırlanırken Churchill, İngiliz ordusu başkomutanı Mareşal Lord Wolseley'le görüşmeye gitti. Wolseley'in onayıyla, Barnes'la ikisi Askeri İstihbarat Başkanı General Chapman'la görüştüler ve o da onlara haritalar ve bilgi verdi. Churchill annesine, kendilerinden çeşitli konularda "ve özellikle de yeni mermiler –bunların delme ve çarpma gücü– hakkında" bilgi ve istatistik toplamalarının istendiğini söyledi. "Bu talep," diye eklemişti, "bizim misyonumuza neredeyse resmî bir karakter kazandırıyor ve gelecekte yararlı olmaması mümkün değil." Ama bu yolculuğun o kadar resmî olmayan bir yanı da vardı. "Bir sürü Havana purosu getireceğim," dedi annesine, "ve bunların bir kısmı Great Cumberland Meydanı 35 numaranın kilerine konabilir." Gitmeden önce de, babasının Güney Afrika'dayken bir süre yazılar yazdığı *Daily Graphic*'i isyandan sahnelerin anlatıldığı düzenli yazılar göndermek için ikna etti.

Churchill İngiltere'den yirmi birinci doğum gününden bir ay önce Kraliyet Buharlı Posta gemisi *Etruria*'ya binerek ayrıldı. Onun ilk transatlantik yolculuğuydu bu. Annesine gururla, kendisini de Barnes'ı da hiç deniz tutmadığını ve hiçbir yemeği kaçırmadıklarını söyledi. Ama, "deniz yolculuğuna zevk için çıkmayı bir daha hiç düşünmeyeceğim ve denizde yapılacak seyahatlere daima, belli bir planı gerçekleştirmek için katlanılacak zorunlu bir külfet olarak bakacağım," diye ekledi. "Gemi konserleri," diye yazıyordu, "gemi yolcuları arasındaki tüm salakların gösteri yapmaya kalktığı ve daha salakların alkışladığı" sahnelerdi.

New York Churchill'in hoşuna gitti. "Herkes gayet uygar ve önümüzdeki günlerin her yemeği için hemen hemen peşpeşe üçer tane randevumuz var," dedi annesine. Kuzenlerinin hepsi çok yardımsever ve samimiydi; bunlardan biri, iki gezgine "harika bir uşak" sağlamıştı. Amerikan Atlantik Askeri Bölgesi Karargâhını ve ABD'nin Sandhurst'ü olan West Point'i gördüler. Genç Sandhurst mezunları West Point'teki disiplini görünce dehşete düştü. "Sigara içmeleri ve para taşımaları yasak," dedi kardeşine, "ve ilk iki yıldan sonra her yıl en fazla iki ay izin alabiliyorlar." Bu "kesinlikle nahoş" bir durumdu. "Kişisel özgürlüğünden bu dereceye kadar vazgeçen 24 ya 25 yaşındaki bir insan asla iyi bir yurttaş yahut iyi bir asker olamaz. Böylesine bir denetime isyan eden bir çocuğa dayak atılmalı fakat aynı şey buna isyan etmeyen adama da yapılmalı."

Churchill New York'ta bir Amerikan savaş gemisini, New York kruvazörünü gezdi. Amerikan denizcileri onun gemiden daha çok ilgisini çekmişti "çünkü her ulus savaş gemisi yapabilir ama iyi denizciler yetiştirmek Anglo-Sakson ırkının tekelindedir," diye yazmıştı teyzesi Leonie'ye. "Ne kadar olağanüstü insanlar bu Amerikalılar!" diye yazdı annesine. "Konukseverlikleri bana bir ilham gibi geldi ve bunlar insana kendini, daha önce hiç yaşamadığım bir şekilde, kendi memleketinde ve rahat hissettiriyor." "Öte yandan," diyordu, "bunların basını ve parası bende çok kötü bir izlenim bıraktı. Brooklyn Köprüsü'nden geçiş ücreti olarak ödediğim kağıt dolar herhalde dünyanın gördüğü en itibarsız 'para'dır," dedi Leonie'ye; "Bu harika haberleşme sistemiyle bu iğrenç para birbiriyle nasıl bağdaşır" diye düşünmüştü bir süre. Ama sonunda kağıt doların onda yarattığı şokun çözümünü bulmuştu: "New York'un haberleşmesi özel girişim sayesinde gerçekleştirilirken, devlet de paradan sorumlu; ve böylece, Amerika'nın birinci sınıf insanları şirketlerin muhasebe bölümlerinde, pek o kadar zeki olmayanları da devlette, sonucuna vardım."

"Burası çok büyük bir ülke sevgili Jack," diye yazdı Churchill, kardeşine New York'taki beşinci gününde. "Güzel ya da romantik değil ama büyük ve faydacı. Geleneğe saygı diye bir şey yok. Her şey öncelikle pratik amaçlı ve her şeye gerçek açısından bakarak hükmediliyor." Sıralarında oturmaya davet edildiği bir mahkeme salonunda hakim Churchill'le kanıtların "kesinliği" hakkında ve "genel olarak, uyumlu bir tavırla tartışmıştı "ve bu arada, soluk yüzlü, perişan bir adam kendi canını kurtarmak için mücadele veriyordu." Ortalıkta "ne bir cüppe, ne bir peruk

yahut üniformalı bir teşrifatçı vardı. Siyah paltolu ve tüvit takım elbiseli bir sürü adamdan başka bir şey yoktu. Hakim, mahkum, jüri, avukat ve gardiyanlar; hepsi, ayırt edilemeyecek şekilde birbirine karışmıştı. Ama bununla beraber, adamı asmayı becerdiler ve her şeyden önemli olan budur."

O kısa gezisi sırasında Churchill'i kızdıracak çok şey vardı. "Amerikan gazeteciliğinin özü," dedi kardeşine, "gerçekten koparılmış bayağılıktır." Fakat aşırı eleştirel de olmak istemiyordu: "Bence, unutma, bayağılık bir güç göstergesidir. Amerikalılar büyük, kaba, güçlü, genç bir halk; güçsüz ama terbiyeli bayanların ve beyefendilerin arasındaki gürültücü ve sağlıklı bir oğlan çocuğu gibi." Heyecanla, şu sonuca varıyordu: "Amerikan halkını gözünde, senin her türlü duyarlılığını çiğneyen, mümkün olan her türlü dehşetli kabalığı yapabilecek, ne yaşın ne geleneğin hiçbir saygı uyandırmadığı, ama yaptıklarıyla belki de dünyanın daha yaşlı uluslarını kıskandıran, iyi niyetli bir canlılıkla koşturan güçlü kuvvetli, iri yarı bir genç olarak canlandır."

Churchill'le Barnes, New York'ta geçirdikleri bir haftadan sonra trenle Florida'ya gittiler. New York'tayken evinde kaldıkları Bourke Cockran onlara trende bir kompartıman ayırtmıştı. Sonuç olarak, güneye doğru otuz altı saat süren yolculuğu Churchill'in annesine dediğine göre, "normal bir kompartımanda gitmek zorunda kalsaydık olacağı kadar kötü" değildi. Key West'te gemiye binip Havana'ya gittiler. Orada İngiliz büyükelçisi onları İspanyol askeri yöneticisiyle tanıştırdı ve o da İspanyol başkomutanına telgraf çekerek onların geldiğini bildirdi.

21 Kasım'da Churchill'le Barnes trenle Havana'dan ayrılıp sahradaki İspanyol birliklerinin olduğu yere gittiler. "Şansımız neredeyse esrarengiz bir şekilde yaver gitti," dedi Churchill annesine. "Kaçırdığımız iki trenin ikisi de asiler tarafından neredeyse yarım saat içinde vuruldu. Her türlü korkunç hastalığın yayıldığı bir kasabadan geçtik ve son olarak da, belli bir neden olmadan yerimden yarım metre sağ tarafa doğru kaymasaydım kesin bir şekilde vurulmuş olacaktım." Ve bunların hepsinden sonra da, "bir beş doları 'Rus ruleti'nde bire sekiz yatırdım ve kazanıverdim," diye ekledi. "Yani görüyorsun sevgili anneciğim, küçük, tatlı bir melek *var*."

Churchill'in *Daily Graphic*'e gönderdiği beş yazı 'Cepheden Mektuplar' başlığını taşıyordu ve altında 'WSC' baş harfleri vardı. "Hiç kuşku yok ki," diyordu cepheye giderken yazılmış ilk mektubunda, "Kübalı is-

yancılar tüm halkın sempatisini kazanmış ve bu yüzden de sürekli ve doğru istihbarat alıyorlar. Öte yandan, İspanya da aynı şekilde onları ezmeye kararlı ve şu anda bile binlerce kişilik bir güç yığıyor buraya. Bunun nasıl sonuçlanacağını söylemek olanaksız ama kim kazanırsa kazansın ve sonuçları ne olursa olsun tüm toplumun acı ve sefalet çekeceği kesin."

23 Kasım'da Churchill adanın merkezine vardı. "Küba'yı gördükçe," diye yazmış o gün, "bağımsızlık talebinin tüm ulusça benimsendiğinden ve her yerde var olduğundan giderek daha çok emin oluyorum. İsyancı kuvvetler adanın en soylu insanlarını içeriyor ve gerçeği ne kadar çarpıtsanız da bunlar haydut sınıfına sokulamaz. Aslında bir isyan değil, savaş bu." Ertesi gün General Valdez tarafından, çeşitli İspanyol garnizonlarına gönderilecek ikmal malzemesine dağlardan geçerken eşlik edecek 2.700 askerden oluşan bir askeri kol oluşturuldu. "General bize atlar ve uşaklar verdi," dedi Churchill annesine iki hafta sonra Havana'ya dönünce, "ve onun emir subaylarıyla birlikte kaldık."

30 Kasım Churchill'in yirmi birinci doğum günüydü. O gün General Valdez, kuvvetlerinin başında, isyancı ordunun ana gücünü bulmak üzere harekete geçti. Churchill'le Barnes onunla birlikte gidip o gece açık havada kamp yaptılar. Ertesi gün, yeni bir kamp yerine yürüyüş bittikten sonra iki İngiliz, iki İspanyol subayı "birlikte gidip nehirde yüzmeye" ikna etti. Yüzmeleri bitti ve dört adam nehir kıyısında giyinirken, Churchill'in bir sonraki yazısında dediğine göre "birdenbire bir silah atıldığını duyduk. Bunun ardından bir tane daha ve sonra bir tane daha geldi; ve sonra da bir yaylım ateş. Kurşunlar ıslık sesi çıkararak başımızın üzerinden geçiyordu. Bir saldırının başladığı belliydi." Hızla giyinen İspanyol subaylardan biri koşup elli asker getirdi ve saldırganları püskürttüler.

Churchill'le Barnes, Valdez'in sekiz yüz metre ötedeki kampına döndükleri zaman orada daha büyük bir çatışma vardı. O da püskürtüldü. "Sonra, gece yarısından hemen önce," diye yazıyor Churchill, "tekrar geldiler ve bize yaklaşık bir saat ateş ettiler." Bir sürü İspanyol askeri öldü. "Bir mermi bizim yattığımız kulübenin saz damını delip geçti ve bir diğeri de hemen dışarıdaki bir emir erini yaraladı."

Ertesi gün, Churchill'in bir yıl sonra "hayatımın en unutulmaz yıldönümü" diyeceği 2 Aralık'ta, İspanyol kuvvetleri gün ışır ışımaz harekete geçti. "Sis", diye yazıyor Churchill *Daily Graphic*'e gönderdiği yazısında, "isyancıların keskin nişancılarını gizliyordu ve biz nehri geçer geçmez bizi

çok isabetli bir atışla selamladılar." O sabah daha sonra, İspanyol piyadeler ilerlerken kafile durmak zorunda kaldı. Durduğumuz sırada "düşmanın mermileri başımızın üzerinden ıslık çalarak geçiyor veya ayağımızın altındaki yumuşak toprağa saplanıyordu." Süvari kolu ileriye doğru harekete geçti. "Düşman mevzilerine saldırdık," diyordu Churchill annesine, "ve açık arazide yoğun ateş altında ilerledik." Ne yazık ki, General Valdez, "beyaz ve altın rengi üniformalı, beyaz bir ata binmiş o çok cesur adam, üzerimize çok ateş çekiyordu ve ben epey bir zaman için bana yetecek kadar çok kurşun vızıltısı duyacaktım."

"Havada bir ses vardı," diye yazıyor Churchill yazısında, "bazen uğultu, bazen bir ıslık ve bazen de kızgın bir eşekarısının vızıltısı gibi." Churchill'le Barnes olay süresince hep generalin yakınında kaldılar ve "sonuç olarak", diyordu Churchill annesine mektubunda, "savaş alanının en tehlikeli yerinde"ydiler. Churchill'e göre İspanyollar daha fazla adam yitirmedikleri için şanslıydı, "ama genelde hep olduğu gibi, isyancıların zayiatı çok yüksekti." On dakika yoğun ateşten sonra isyancılar geri çekildi. Takibe kalkışılmadı ve İspanyollar da geri çekildi. "İşte, bir alayın generali" diye yazıyor Churchill beşinci ve son yazısında, "ve adadaki en seçkin birliklerden iki bin asker, her türlü zorluğun üstesinden gelerek, her çeşit güçlüğe maruz kalarak on günden fazla bir süre boyunca düşmanı aramaya çıkıyor ve sonra, otuz ya da kırk isyancıyı öldürmekle ve en ufak bir önem taşımayan, otlarla kaplı, küçük bir tepeyi almakla yetiniyor." Bu hızla giderse, "İmparator Wilhelm'in, Alman ordusuyla bile bu isyanı bastırması yirmi yıl sürer."

Bu son yazısında Churchill'in düşüncesi isyancıların mücadelesinin haklılığı yönündeydi. Küba "çok uzun bir zamandır sürekli korkunç bir şekilde aşırı vergilere tabi tutulmuş"tu. İspanyollar ülkeden öyle çok paralar almıştı ki, "üretim kuruluşları felç olmuş ve kalkınma olanaksızlaşmış"tı. Rüşvet ve yolsuzluklar, yönetimi "neredeyse Çin'deki kadar" sarmıştı. İspanyol yönetimi yolsuzluğa batmıştı. "Böyle bir sistemin olası tek sonucu, ulus çapında ve haklı bir ayaklanmadır." Fakat isyancılar "kundakçıların ve haydutların" taktikleriyle; "şekerkamışı tarlalarını yakıyor, çalıların arkasından adam vuruyor, uyku halindeki kamplara ateş ediyor, evleri yıkıyor, trenleri tahrip ediyor ve dinamit atıyorlardı." Churchill, bunlar "savaşta tümüyle meşrudur, bunda kuşku yok," diyordu sonunda, "ama bir devlet bu tür eylemlerle kurulmamıştır."

Bir İngiliz gazetecinin Churchill'e yazdığı, "sizin sempatiniz isyancılardan yanaymış" söylentisi Küba'da çok yaygındı. Bu söylentiyi dengeleyen şeyse Churchill'le Barnes'ın İspanyolların Kırmızı Haç askeri madalyasını kabul etmiş olmasıydı. Ama Churchill yine de, *Daily Graphic*'e yazdığı son yazısında, Kübalıların ülkenin uçsuz bucaksız kırlarından asla sökülüp atılamayacağından emindi; gereken şey, Küba'nın "özgür olması ve refaha kavuşması, adil yasalar ve yurtsever bir hükümetle yönetilmesi, limanlarını dünya ticaretine açması, yarış atlarını Hurlingham Hipodromu'na ve kriketçilerini Lord's Kriket Stadı'na göndermesi, Havana purolarını Lancashire'in pamuklularıyla ve Matanzas şekerini Sheffield'ın çatal bıçaklarıyla değiş tokuş etmesidir. En azından, böyle dileyelim."

Küba'ya yapılan bu yolculuktan bir yıl sonra Churchill annesine şunları yazmıştı: "Tarafsızlıktan uzaklaşarak isyancılar aleyhinde şeyler yazdığım ve belki de haksızlık yaptığım için kendime kızıyorum. Ben daha ziyade, İspanya'nın bir meselesini gözler önüne sermeye çalıştım ve bir ölçüde de başardım. Siyasi bir meseleydi ve beni konuk edenlere karşı nankörlük suçlamasına maruz kalmadım, ama bunun doğru olduğundan pek emin değilim."

Churchill aralık ayının ikinci haftasında Küba'dan ayrılıp ABD'ye ve oradan da memleketine döndü. New York'ta bir *New York World* muhabiriyle yaptığı röportajda, İspanyol birlikleri hakkında, "Cesaretleri konusunda bir diyeceğim yok ama, ama geri çekilme sanatında çok ustalar," demişti. Gelecek konusundaysa, "Sanırım bunun sonu ABD'nin barışı sağlamak için müdahalesi olacaktır," diyordu. Sonunda, ABD kısa bir süre sonra İspanya'yla savaşa girip adadaki İspanyolları yenecek ve bu da 1901 yılında Küba'yı bağımsızlığa götürecekti.

"35a'nın kilerlerinde depolanmak üzere harika kahve, puro ve guava jölesi stokları getiriyorum," diye yazmıştı annesine Havana'dan son mektubunda. Sözünü tuttu fakat İngiltere'ye döndükten sonra, bu maceranın getirdiği hoşnutluk onun Sandhurst'teyken "Oscar Wilde tarzı, büyük bir ahlaksızlık" yaptığı yolunda, herkesçe duyulan suçlamalarla büyük ölçüde gölgelendi. Bu suçlamayı yapan A. C. Bruce-Pryce, yani daha önce Churchill ve arkadaşlarını, kendisini alaydan gitmeye zorlamakla suçlayan subay adayının babasıydı. Baba Bruce-Pryce ayrıca, başka bir subayın da, Churchill'le birlikte çok büyük bir ahlaksızlık yaptığı için, genç subay arkadaşları tarafından dövüldüğünü iddia ediyordu.

Churchill Yüksek Mahkeme'de Bruce-Pryce aleyhine dava açtı. Bir ay sonra baba suçlamasını resmen geri çekti ve 1990'ın parasıyla 15.000 sterlinden daha çok eden 400 sterlinlik tazminatı ödedi. Bütün bu hadiseler, Churchill'in komutanı Albay Brabazon'un ona yazdığına göre, "yalancılığın ve garezin nerelere kadar varabileceğinden başka bir şey göstermiyor"du. Ama Bruce-Pryce'in oğlu vakası pek o kadar çabuk geçmedi ve bir yıl önceki engelli at yarışı meselesinde de suçlamalara devam eden *Truth* tarafından tekrar tekrar gündeme getirildi.

Churchill'in sosyal yaşamı renklenmişti; Lord Rothschild'in Tring'deki malikanesindeki konuklar arasında Asquith ve Balfour da vardı. "Senin de tahmin ettiğin gibi," demişti Churchill annesine, "böyle zeki kişilerle bir araya gelmek ve konuşmalarını dinlemek benim için gerçekten çok değerli." Güney Afrika hakkında konuşacak çok şey vardı. Sömürgelerden sorumlu bakan Joseph Chamberlain son konuşmalarından birinde, Transvaal halkının toplam verginin onda dokuzunu verdiği halde Boer Parlamentosu'nda temsil edilmemesinin "anormallik"ten başka bir şey olmadığını söylemişti. Churchill Amerika'nın böyle bir 'anormallik' yüzünden İngiltere'ye isyan edip ayrıldığı ve Fransız Devrimi'nin birincil nedeninin de buna benzer bir 'anormallik' olduğu yorumunda bulundu.

1896 Şubatı'nda ABD, Küba'dan vazgeçmesi için İspanya'ya baskı yapmaya başladı. "Dilerim," diyordu Churchill, Bourke Cockran'a yazdığı mektupta, "ABD, ortaya çıkacak sonuçların sorumluluğunu üstlenmeye hazır olmadan İspanya'yı Küba'dan vazgeçmeye zorlamaz." ABD Küba'yı ilhak ederse, "gerçi bu İspanya için çok kötü olacaksa da, hem ada hem de genel olarak tüm dünya için en iyi ve en uygun çözüm budur." Churchill, Amerika'nın yapacakları "yeni bir Güney Amerika cumhuriyetinin kurulmasını sağlamak ama bu cumhuriyetin eylemleri üzerinde hiçbir denetimde bulunmamak"tan ibaret olursa bunu "korkunç" bir şey olarak görüyordu. "Her şeyden önce," diyordu Churchill, Cockran'a, "İngiltere ve ABD bir çekişmeden kaçınmalıdır." "Lütfen sakin olun," diye yazmıştı, "ve 4. Hafif Süvarileri Kanada'ya, delice ve canice bir kavgaya sürüklemeyin."

Cockran, İngiliz hükümetinin, dinamit bulundurdukları saptanan birkaç İrlandalıyı tutuklamasına sinirlenmişti. "Bay Asquith'le bu konuyu konuşma fırsatı buldum," demişti Churchill ona, "ve, ben olsam, İrlan-

da halkının fikrine saygı duyarak onları bırakırdım dedim." Churchill'den çok etkilenen Cockran onu sosyoloji ve ekonomi politik çalışmaya teşvik etti. "Gayet berrak ve cazip ifade yeteneğinizle," diye yazmıştı, "bu branşlarda çalışarak edineceğiniz bilgilerden çok yararlanacaksınız. Gerçekten, ilk fırsatta kamusal yaşamda gayet etkili bir konuma yükseleceğinizden eminim."

O Şubat'ta *Saturday Review* Churchill'in Küba hakkında bir makalesini yayınladı. Lady Randolph bunun bir örneğini Joseph Chamberlain'e gönderdi. Chamberlain yazıdan etkilendi ve "İspanyolların uğraşması gereken sorunlar hakkında gördüğüm en iyi özet ve benim vardığım sonuçlarla tam olarak uyuşuyor," dedikten sonra, "Belli ki Bay Winston'un gözleri gayet açık," diye ekledi.

Churchill 1896 yazında, Sudan'ı geri alma savaşında İngiliz başkomutanı General Sir Herbert Kitchener'ın "atlı yaverlerinden biri" olmayı umarak, Mısır'a gitmeye karar verdi. Bu plan başarısız olunca, *Daily Chronicle*'a, özel muhabir olarak Girit'e gidip gidemeyeceğini sordu. Adadaki Yunanlılar Türk hakimiyetine karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu. Ayrıca, annesinden, Savaş Bakanı Lord Lansdowne üzerindeki nüfuzunu kullanarak, bakanın onun Matabeleland'daki yerli isyanını bastırmaya çalışan kuvvetlere katılmak için Güney Afrika'ya gitmesine yardım etmesini sağlamasını istedi.

Lansdowne bu konuda yardım edemedi ve Lady Randolph'u "bir dost olarak," Churchill'e karşı *Truth* tarafından yöneltilen suçlamalar nedeniyle başlayacak soruşturma yüzünden, "şu sırada İngiltere'den ayrılmanın Winston için pek akıllıca olmayacağı" konusunda uyardı. Lansdowne, "Ortalıkta bir sürü kötü tabiatlı insan var ve Winston'un yaptıkları konusunda yalan şeyler söyleme gibi bir girişim olması kesinlikle mümkündür," diye ekledi. Lansdowne'ın mektubundan bir ay sonra Churchill hâlâ Matabeleland'a gitmek için izin almaya çalışıyordu. Kendi alayı kısa bir süre sonra Hindistan'a yollanacak ama 9. Süvari Birliği ağustosun sonunda Matabeleland'a gidecekti. "Bunu cuma günü konuşacağız," diye yazmıştı annesine ayın başında, "ama sevgili anneciğim, birkaç gün sonra gemiye binip –barışın zevklerinden de, savaşın yaratacağı şanstan da yoksun kalacağım sıkıcı Hindistan yerine, macera ve heyecanın olduğu, deneyim kazanacağım ve avantaj sağlayacağım yerlere gitmeyi nasıl istediğimi bilemezsin."

"Talihsiz alayımla Hindistan'a gitmek," demişti Churchill annesine, "hiç cazip olmayan" bir gelecek demekti. Matabeleland'daki savaşa gitmemek "altın fırsatı" kaçırmaktı. Bunu yapmazsam "hayatım boyunca pişman olacağımı, tembelce bir aptallıktan ötürü suçluluk duyacağımı hissediyorum." Matabeleland'da geçireceği birkaç ay ona Güney Afrika madalyasını ve "her halükârda," İngiliz Güney Afrika Şirketi* Yıldızı kazandıracaktı. "Sonra ayağımın tozuyla Mısır'a gider, bir iki yıl içinde iki tane daha madalyayla döner ve kılıcımı bakanlık belgelerinin demir kutusuna vurur açarım." Matabeleland da Mısır da "olabilirlik sınırlarının dahilinde ama ben yine de her ikisinden de yoksunum işte. İnanamıyorum; onca etkili dostun olmasına, babamın hatırına benim için bir şeyler yapabilecek bütün insanlara rağmen, gitmeme izin verilmiyor. O nüfuzlar gerektiğince kullanılsaydı keşke."

Churchill, annesine, nüfuzunu kullansın diye yalvarıyordu: "Bana sabret diye vaaz vermenin bir yararı yok. Başka gençler önden koşup gidiyor ve benim artık onlara yetişme şansım olacak mı? Bak buraya yazıyorum –kağıdın üzerine– böyle bir zamanda senin bana yardım etmek için altına bakmadık taş bırakmaman gerekir. Böyle bir şansın tekrar doğması yılları bulabilir." Uğradığı hüsran müthişti. Yaşı henüz yirmi birdi ve tüm ordu hizmetinin kışlada ve her türlü hareketten uzak geçeceğinden korkuyordu. "Buradan uzaklarda bir ay içinde bu kadar çok şey olurken," dedi annesine, "bu hayatın benim için ne kadar korkunç derecede katlanılmaz olduğunu fark edemiyorsun."

Matabeleland olmayacaktı. Churchill 11 Eylül'de gemiye binip 4. Hafif Süvarilerle birlikte ve sefere katılmak umudunun suya düşmüş olmasından ötürü düş kırıklığına uğramış bir halde Hindistan'a gitti. 1 Ekim'de Bombay'a vardı; üç gün sonra da Poona'daki kamptaydı. "Mükemmel bir Hintli uşak buldum," dedi annesine, "adam bana hiç yorulmadan bakıyor ve dürüstlük yönünden çok iyi bir karakteri var." Poona'dan, altı aydan daha çok kalacağı Bangalore'ye gitti. Deniz seviyesinden dokuz yüz metre yüksekteki bu kent sağlıklı havasıyla biliniyordu. Churchill geniş

* Güney ve Orta Afrika'da keşif gezileri yapan Cecile Rhodes tarafından 1889'da kurulan ve İngiltere'den ticaret tekeli hakkı alan sömürgeci şirket. Kendi ordusunu kuran ve İngiltere'den da yardım alarak Matabele krallığını yenen şirket, Rodezya (bugünkü Zimbabwe ve Zambia) adını alan bölgeye egemen oldu. 1964 yılında sahip olduğu maden haklarıyla birlikte British South Africa Mining Company'e devrederek lağvedildi-e.n.

bir bungalovu Reginald Barnes ve Hugo Baring adlı iki arkadaşıyla paylaşıyordu. "Büyük ve güzel bir bahçenin ortasında, pembe ve beyaz sıvalı, harika bir saray bu" dedi annesine.

Churchill, Barnes ve Baring'in, görevleri "masada hizmet etmek, evin işlerini halletmek ve ahıra bakmak" olan birer kahyası, uşak olarak birer Birinci Giydirici Çocuk ile onun yardımcısı birer İkinci Giydirici Çocukları ve her at için birer seyisleri vardı. Üç genç subay ayrıca, iki bahçıvanın, çamaşır yıkayan dört adamın ve bir bekçinin hizmetinden ortak yararlanıyordu. "Ev işlerimiz böyle" dedi annesine. İlk mektubunda birçok da rica vardı; annesinin ona bir iskambil masası, "kitaplar (çok makbule geçer)," bisikletini, bir düzine gömlek ve kelebek avlamakla ilgili çeşitli şeyler –koleksiyon kutuları, yerleştirme tahtaları, bir ağ, bir kutu toplu iğne ve bir "öldürme kutusu"– göndermesini istiyordu. "Müptelalıkları" konusunda da, "ağzıma hiç içki sürmüyorum ve güneş batıncaya kadar hemen hemen hiç tütün içmiyorum; limon suyu içiyorum, ya da bazen *bira,* ki bu da alkolsüz bir ilaçtan başka bir şey değil," diye yazıyordu.

Hindistan, ABD'nin "her yönden tam tersi," diye yazmıştı Jack'e. Kaba tavırlı "ve 'özgür doğmuş yurttaşlar'ın yerini burada, aşırı itaatkar Hintli uşaklar alıyor. Burada emek ucuz ve bol. Yaşamak ucuz ve lüks şeyleri elde etmek kolay." Kendi bahçesi kelebeklerle doluydu; "Mor İmparatorlar, Beyaz Amiraller ve Çatalkuyruklar ve çok güzel ve çok ender bulunan daha bir sürü böcek. Pek fazla çaba harcamadan –ve büyük bir zevkle– güzel bir koleksiyon yapacağım." Hâlâ Harrow'da bulunan Jack'e, "çok çalış ve bilgi edin," diye nasihatte bulunan Churchill, "Keşke vaktiyle daha çok çalışsaydım," diye sır veriyordu; "Hayatta –Latince ya da Yunanca dillerini iyi bilenler için– çok büyük zevkler var. Tabii, insan okuldayken klasik dillerin, gramerin ve vezin tekniğinin –görgü ve gelenekleri yerine– sadece çirkin ve hiç cazip olmayan yanlarını görüyor."

Churchill Bangalore'deyken, Sandhurst hakkında yazdığı bir makale *Pall Mall Magazine*'de yayınlandı. "Doğrudan Eton ya da Harrow'dan ya da özel okullarımızın birinden gelip de koleje girenler için," diye yazıyordu, "Sandhurst'teki yaşam, deneyim bakımından yararlı ve hatırlaması hoş, güzel bir özgürlüktür. Keyifle ve sporla dolu yıllar, yüksek umutlarla ve iyi arkadaşlıklarla, birçok zevkle ve gayet önemsiz endişelerle geçen yıllardır. Tatmin olan heveslerle ve ulaşılan ideallerle dolu bir dönemdir."

Churchill'in eski Okul Müdürü Dr. Welldon'dan bir öğüt geldi: "Sizin, (şimdiye kadar bilmediğiniz) Latinceyi ve hatta Yunancayı öğrenmemeniz için bir neden yok." Ama Welldon'u ilgilendiren şey sadece ders çalışmak değildi. "Her şeyden önce, sevgili Churchill, kendinizden çok başkalarını düşünün, sizden aşağıdaki kişilerden de bir şeyler öğrenmeye hazır olun ve vicdanınızı elinizden geldiğince rahat kılın." *Truth*'un yayınlamaya devam ettiği son suçlamalar Welldon'u sarsmıştı. "İstirham ediyorum sizden," diye yazıyordu, "çılgınlığınızın sizi, okulunuza ya da sizin adınıza onursuzluk getirecek bir eyleme sürüklemesine izin vermeyin." Welldon daha sonra, "sizin yapacağınız delilikleri ve münasebetsizlikleri –eğer suçluysanız– duymamam" olanaksızdır, diye ekliyordu, "ve diğer insanlar sizden öfkeyle yahut ayıplayarak söz ederken size bir dost olarak davranmamı istemeseniz benim dostluğumu zorlamış olacağınızı herhalde kabul edersiniz."

Truth'un yayınlamaya devam ettiği düşmanca yazılara sinirlenen Churchill annesine şunları yazdı: "Biz uzakta, yabancı bir ülkede ve o adamın söyleyeceği yalanlara cevap veremez, hatta hemen okuyamaz haldeyken bu saldırıların devam etmesi ve kamuoyunun bunları büyük bir iştahla yutması gerçekten çok zor geliyor. İlişikte, Bay Welldon'dan aldığım, bu hadiseden söz ettiği gayet açık bir mektubu gönderiyorum. Belli ki, o da hikâyenin Labouchere'e [*Truth* gazetesinin sahibi ve editörü-e.] has versiyonunu kabul etmiş olan –ve hiç de az olmadığını söyleyebileceğim– kişilere katılmış."

Bangalore'deki yaşam rahat bir tempoyla sürüyordu. "Erken kahvaltı," demişti Churchill annesine, saat beşteydi; tören altıdaydı; ikinci kahvaltı, banyo ve "varolan birtakım gazetelerin okunması" sekizdeydi ve bunun ardından bir saat ahırlar geliyordu; sonra, "saat 4.15'teki poloya kadar başka yapılacak bir iş yok"tu. Sonra, "uyuyarak, yazarak, okuyarak ya da kelebek peşinde koşarak" doldurduğu bir boş zaman vardı ve peşinden akşam yemeği ve yatma geliyordu. Ama bu hoş yaşantı, Labouchere'in bir diğer, Churchill'in annesine dediğine göre "kötü niyetli ve hakaret dolu" makalesinin ortaya çıkışıyla bozuldu. Yeni makalede, Savaş Bakanlığı'nın Churchill'e karşı harekete geçmesinin ancak, baskıyla engellenebildiği ima ediliyordu. "Bay Bruce'u 4. Hafif Süvari'den atmak için yapılan tertibin elebaşı rolünü üstlenmiş olan genç subay," diye yazıyordu *Truth*'da, "nüfuzlu bir ailedendir ve arkasındaki tüm nüfuz bu davanın açılmasını önlemek için kullanılmıştır."

"Bundan daha alçak bir iddiayı uydurmak çok zor doğrusu," demişti Churchill, "o nüfuzun başka bir konudaki gücünün ne kadar olduğu konusunda gördüklerimizden sonra, gayet ironik geliyor bana."

Churchill öteden beri "s" harfini telaffuz edememe sorunu yaşıyor, bu harfi pek net olmayan bir şekilde ve daha ziyade "ş" gibi söylüyordu. Londra'dan ayrılmadan önce, boğaz hastalıkları konusunda seçkin bir doktor olan Felix Semon'a gitmişti. Semon'un raporu onun eline Hindistan'da geçti. "Adam umutlu," dedi Churchill annesine, "yalnızca, pratik yapmam ve sebat etmem gerektiğini ve hiçbir organik bozukluk olmadığını söylüyor."

"Hindistan," dedi Churchill annesine, "züppeler ve sıkıcı tiplerle dolu dinsiz bir ülkedir." Kasım başında, Secunderabad'da polo oynarken, Haydarabad'daki İngiliz yetkilisinin kızı Pamela Plowden'le tanıştı. "Hayatımda gördüğüm en güzel kız olduğunu söylemem gerek," dedi annesine. "Onunla birlikte fil sırtında Haydarabad'ı gezmeye çalışıyoruz. Yolda yürümeye kalkmamalısın, yoksa Hintliler Avrupalılara tükürüyor ve buna karşılık vermeye kalkarsan da karışıklık çıkıyor."

Fil gezintisi layıkıyla yerine getirildi ve yaşam boyu sürecek bir arkadaşlık başladı. Elli beş yıl sonra Churchill, Pamela'ya yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Senin yıllar önce, benim delidolu –hep öyleyim zaten– ama nefret edilen ve dışlanmış biri olduğum sıralarda bendeki bazı nitelikleri gören birinin de var olduğunu hissettirişine çok değer veriyorum."

Churchill'in Bangalore'deyken eline ulaşan ve babasının bir yönetici olarak yeteneklerini ele alan makale ona, annesine dediğine göre, "zevkli bir sabah meşguliyeti sağladı ve bu akşam da aynı şekilde sıkıntılı ve kederli olmama yol açtı." Bir hafta önce, Doğu Bradford seçim bölgesinde, yani on yıl önce babasının büyük konuşmalarından birinin yaptığı yerdeki Muhafazakâr kadroda bir kişilik bir boşluk olduğunu öğrenmişti. "İngiltere'de olsaydım," diye yazdı annesine, "o koltuk için yarışır ve kazanırdım; hemen hemen kesin bir şekilde. Önemsiz bir küçük subay olmak yerine, gelecekte benim için değerli olacak şeyleri öğrenme fırsatını bulurdum. Belki de ben pekala beklemeye mahkum olmuş olabilirim ama buradaki yaşamın aptalca, sıkıcı olduğunu ve hiç ilginç olmadığını gizlemeyeceğim senden."

Churchill İngiliz siyasi yaşamını kafasından uzaklaştıramıyordu. "Doğu Bradford koltuğu için memlekette olmamam ne yazık," dedi an-

nesine. "Görüyorum ki bir asker girmiş." Bir Birlikçi olan asker, Liberal rakibini sadece dört yüz oy farkla yenmişti. "O genç bir milletvekili olarak Hindistan'a gelse," diye düşünüyordu Churchill, "ne kadar genç ve budala da olsa, onun bildiği ve aktarabildiği her şeye ulaşabilirim. Bir asker olarak benim zekamın polodan, yarıştan ve nöbetçi subayından öteye gitmeyeceği düşünülür. Ben ot gibi yaşıyorum. Kitap okumak bile çaba gerektiriyor ve ben hâlâ Gibbon'dayım." Annesine Bangalore'den yazdığı başka bir mektupta yine, "(her şeyden önce, Muhafazakâr kanadın en güçlü öğesi olan) toprak sahiplerinin çıkarları, Salisbury'yi korumacılık sorununu ortaya sürmeye zorlayınca" Birlikçi Parti'nin gücünün parçalanacağı tahmininde bulunuyordu. O zaman Liberal Birlikçiler, Muhafazakâr arkadaşlarına, onun görüşünce "haklı olarak," partinin peşine takılıp da "korumacılık diyarına" giremeyeceklerini söyleyeceklerdi.

Churchill annesine, Muhafazakâr ve Birlikçi saflarda böyle bir bölünmenin Joseph Chamberlain ve Lord Rosebery liderliğinde yeni bir partinin kurulmasına yol açacağını söyledi. Bunların ikisi de, onun görüşünce, "Muhafazakâr demokrasinin değerli liderleri" olacaktı. Her iki partinin aşırıları açıkta kalacak ve Muhafazakâr Parti'nin "katı atıkları, soylular, toprak sahipleri, meyhaneciler, rahipler ve bunaklar" gücünü yitirecekti. Yedi yıl sonra bu bölünme gerçekleştiğinde Churchill hemen Muhafazakâr saflarda, önde gelen serbest ticaret yanlılarından biri olarak sivrilecekti. Hatta Rosebery'yi, aktif siyaseti bir merkez partinin liderliğine yöneltmeye ikna etmeye çalıştı ama boşuna. Chamberlain'e gelince, Churchill'in tahmin ettiği gibi serbest ticaret güçlerine liderlik etmek bir yana, aralarında Churchill'in de bulunduğu serbest ticaretçilere karşı korumacılığın avukatlığını yapacaktı.

Truth'da çıkan yeni bir makale genç subayın başına dert oldu. Bu yazıda, engelli yarıştan söz edilerek ve Churchill'in adı verilerek, onun ve diğer dört genç subayın kasten, at yarışlarında hile yaparak para kazanmak amaçlı bir tertibe giriştiği iddia ediliyordu. Churchill hemen annesine yazıp, Ulusal Av Komisyonu bundan çok önceleri Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyla "bizi her türlü sahtekarlık yahut onursuzca davranış suçlamasına karşı kesinlikle savunmuştu," diye hatırlattı. Devam edip giden bu tür iddialar çürütülmezse "benim gelecekteki her türlü kamusal yaşamımı bitirecek bir sonuca yol açar" diyor ve hukuksal girişimde bulunulmasını istiyordu. "Belki bazı suçlamalara maruz kalabilirim," dedi

annesine, "hatta Bruce'un kovulmasına yardım etmiş olmamdan ötürü de suçlanabilirim," ama yarış meselesi "daha ciddi"ydi. Bunu yalanlayacak bir şey yapılmadığı sürece, "ben çok nahoş bir ışığın altında görüneceğim," diyordu.

30 Kasım'da Churchill yirmi iki yaşındaydı. Eylemde bulunma şansı ondan hâlâ esirgeniyordu ve annesine, onu Mısır'daki Kitchener ordusuna göndertmek için uğraşsın diye yalvardı. "Bu yıl," diye yazıyordu, "daha ileriye gidilmesine karar verilmiş olduğunu duydum." Lady Randolph'un yapması gereken, doğrudan Kitchener'a yazmaktı. "Mısırda geçecek iki yıl," diyordu annesine Churchill üç hafta sonra, "ve verilecek mücadele bence bana, kılıcımı bir mektup açacağına ve kılıcımın kınını bir seçim nutkuna dönüştürme olanağı verecek."

Bu arada Churchill Bangalore'den Jack'e güllerinin açtığını yazdı; şimdi 250 tane gül ağacı vardı "ve her sabah, doğanın ürettiği en güzel çiçeklerden, kocaman üç leğen dolusu kesiyorum." Fakat onun "65'ten fazla değişik türün bulunduğu," çok övgüler almış kelebek koleksiyonu, "dolaba girip bütün örnekleri gövdeye indiren habis bir sıçan yüzünden" yok olmuştu. "Fakat o vahşiyi yakaladım, teriyer Winston'a öldürttüm ve azimle sıfırdan başladım."

Churchill, savaşa katılmaya hevesli genç bir subay için hiç alışılmadık bir şekilde, hükümetin askeri harcamaları arttırmasını kınıyordu ve annesine yazdığı mektupta, Lansdowne'un orduya daha fazla para harcanması yolunda bir teklifi hakkında, vergiler üzerindeki bu baskının "halkın refah ve mutluluğu üzerinde etki yapmaması mümkün değildir," diyordu. Churchill'e göre, İngiltere'ye gereken şey, "bizi herhangi iki ülkenin toplamından üstün kılmaya yetecek kadar güçlü" bir donanma "ve birtakım aksiliklere karşı emniyet payı olacak kadar bir fazlalıktır." Bu amaca yönelik bir vergilendirmeyi "sonuna kadar" desteklerdi. İngiltere halihazırda "denizlerin kayıtsız şartsız hakimiyken, şimdiki ordumuzun koruyamayacağı hiçbir parçası yok"tu "ve denizlerde böyle bir hakimiyet olmasa, bunun iki katı kadar bir ordunun bile koruyabileceği bir yer yok"tu.

O aralık ayında Churchill beş günlük bir tren yolculuğuna çıkıp, polo oynamak için Kalküta'ya gitti. "Benim için hoş ve bazıları da yararlı olabilecek bir sürü insanla tanışacağım," diye yazmıştı annesine. Ama Kalküta'ya varınca oranın "son derece sıkıcı kişilerle dolu" olduğunu gördü. Genel Vali'nin lojmanında bir balo vardı ama "senin de bildiğin gibi, ben

parkelerin üzerinde pek parlak değilim," dedi ve gitmedi. Hindistan'da yaşayan İngilizlerle her karşılaştığımda "o memleketten hemen kaçmak geliyor içimden. Hindistan'da kalmayı katlanılır kılan felsefi huzuru sadece rahat bungalovumda, güllerimin, atlarımın ve kelebeklerin arasında buluyorum." Kalküta'da, "karanlık çökünce çok sert bir soğuk" vardı; Churchill üşüttü. Ama kenti görmüş olduğu için, "Papa'nın Lizbon'u görmekten duyduğu memnuniyete benzer bir nedenle, yani 'orayı bir daha hiç görmek gerekmeyeceğinden' ötürü" memnundu.

Şimdi Jack üniversiteye gitmeyi düşünüyordu. "Klasik eğitimden alacağın zevk ve klasik yapıtları değerlendirebilme yeterliliğinden ötürü seni kıskanacağım," diye yazmıştı Churchill. Kendisi kitap okumaya hiç ara vermeden devam ediyordu. Lady Randolph ona Macaulay'ın on iki ciltlik yapıtını göndermişti; "yakında okumaya başlayacağım." Gibbon'u tamamlamaktan onu Platon'un *Devlet*'i ve Winwood Reade'in *İnsanın Şehadeti* "ayartmış"tı. "Keşke Latince ve Yunanca bilseydim," diye yazmıştı annesine, "sanırım orduyu bırakır, tarih, felsefe ve ekonomi konusunda bir titr edinmeye çalışır ve başarırdım. Ama gramere ve Latince düzyazıya tekrar katlanamam."

Winwood Reade mantık dünyasında artık Hıristiyanlığa gerek kalmadığını savunuyordu. "Bugünlerde bir gün belki de," diyordu Churchill, "bilimin ve mantığın soğuk ve parlak ışığı katedrallerin penceresinden girecek ve bizler dışarıya, kırlara çıkıp Tanrıyı kendi başımıza bulmaya gideceğiz. Doğanın büyük yasaları çözülecek, kaderimiz ve geçmişimiz belli olacak. O zaman, insanlığın gelişimini hoş bir şekilde teşvik etmiş dinsel oyuncaklardan vazgeçebiliriz. Fakat o zamana dek, bizi yanılsamalarımızdan –güzel, umutlu yanılsamalarımızdan– yoksun bırakacak herkes kötüdür ve (Platon'umdan alıntı yapıyorum) 'koro halinde reddedilmeli'dir."

1897'de Churchill tugayın kurmay subayı yapıldı. "En önemli görev," diye açıkladı annesine, "ve İngiltere'de, on dört yahut on beş yıllık hizmetten sonra bile verilmeyen bir mertebe." Kendisi "çok mükemmel bir asker" haline geliyordu. "Heves dolu"ydu. "Sorumluluk, çok düşük dozlarda bile coşturucu bir içki" diye eklemişti. Alayın albayı "hemen hemen her konuda" ona danışıyordu, bir hafta sonra yazdığına göre. "Gerçi bunların hepsi tabii ki küçük ölçekte şeylerse de, bunun benim için mükemmel bir eğitim olduğunu kendimden gizleyemem." Artık iki yıllık askerdi. "Bir tek şeyden eminim," dedi annesine, "Avam Kamarası'nda bir kol-

tuk kazanmam için iyi bir fırsat çıkmazsa ordudaki görevime iki yıl daha devam edeceğim." Bu arada, okuduğu kitaplara Hallam'ın *Anayasalar Tarihi* ve Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* de katılmıştı.

O şubatta, Girit Adası'ndaki Yunanlılar Türk yöneticilerine karşı isyan bayrağını çekti. İngiltere, Türkleri destekledi ve Lord Salisbury hükümeti Yunanistan'dan Girit'e gelen yardımları durdurmak için savaş gemilerini Akdeniz'e gönderdi. Churchill'in sempatisi, tıpkı bir yıl önceki Kübalı isyancılarda olduğu gibi, Giritli isyancılardan yanaydı. Annesi Türk yetkililere yardım etmenin daha doğru olduğunu savunduğunda Churchill, "Giritli isyancılara ateş etmek ve onların imdadına yetişemesin diye Yunanistan'ı engellemekle çok kötü bir şey yapıyoruz," karşılığını verdi. "Elle tutulur savların" daha çok karşı tarafın desteklenmesi gerektiğine işaret ettiğini kabul ediyordu; durum "muhakkak ki böyle"ydi, ama maddi avantajdan daha öte şeyler de vardı. "Ben bu soruna haklılık ve haksızlık açısından bakıyorum, Lord Salisbury ise kâr ve zarar açısından."

"Salisbury'nin asıl amacı," dedi Churchill, Lady Randolph'a, "Rusların İstanbul'u almasını engellemek için Türk İmparatorluğu'nu korumak. "Türk İmparatorluğu'nu korumaya kararlı. O imparatorluğun baskısı altındaki insanların acıları ona vız geliyor." "Türklerin başkentine gelince," dedi, "gündüzün ardından gecenin geleceği kadar kesin bir şekilde, Ruslar eninde sonunda İstanbul'u alacak. İstesek de onları asla durduramayız. Ayrıca biz, pis Doğu'nun Avrupa'dan kovulmasını engelleyecek bir şeyi de istememeliyiz." Rusya'nın İstanbul üzerindeki arzusu, "güçlü bir halkın haklı bir özlemi"ydi. "Buna karşı durmaktansa bir çığa karşı durmak bence daha iyidir. Yetmiş milyon insanın sıcak denizlerde limanı yok. Mantıklı mı bu?"

Ama Girit'te Rusya'nın varlığı Churchill'i rahatsız ediyordu. "Rusya'ya güvenmiyorum. Bu kadar dürüstlük insanca değil. Rusya iyi niyetle davranıyor olamaz." Rusya'nın kendi çıkarını gözetmiyor olması "inanılır" bir şey değildi. "Buna asla inanmam."

Churchill annesine, kendisi Parlamento'da olsa Salisbury hükümetine muhalefet etmek için her türlü çabayı göstereceğini söyledi. "Ben, adı konulmamış bir liberalim." Görüşleri çoktan subay arkadaşlarının "dogmatik nefretini" tahrik etmişti. "Asla kabul etmeyeceğim" Özerklik Yasası olmasaydı, "Parlamento'ya bir Liberal olarak girerdim." Sonra annesine, ülkede gerçekten Liberal bir programın nasıl olması gerektiğinin taslağı-

nı çizdi; oy verme hakkının, üniversite eğitiminin yetişkin tüm erkekleri kapsayacak şekilde genişletilmesi, bütün dinlerin resmen tanınması ve gelir seviyesine göre kademeli bir şekilde artan vergi oranları. "Bunların hepsine oyumu veririm." Dışişleri konusunda, Avrupa'ya müdahale etmemeyi savunuyor, "kesinlikle karışmayalım, dilerseniz izole olalım," diyordu. "Güçlü bir donanmayla" sömürgelerimizi koruyalım. Bir imparatorluk savunma sistemi yaratalım. Ama Süveyş'in güneyinde "demokratik yönetim araçları olanaksızdır." Ve şöyle ekliyordu: "İşte! Muhafazakâr demokrasinin amentüsü budur. Dışarıya karşı barış ve güçlülük, yurt içinde refah ve ilerleme."

Churchill bir aylık izin alıp İngiltere'ye dönmeye karar vermiş fakat annesinin tepkisi karşısında çok şaşırmıştı. Bu "gereksiz bir şey" diye yazdı kadın ve "kesinlikle olmaz; sadece para yüzünden değil, senin itibarın yüzünden de." Devam edip açıklıyordu: "Senin hiçbir şeyde sebat edemediğini söylüyorlar ve bunun nedenleri de var. Daha gideli altı ay oldu ve senin Mısır'a çağırılman mümkün. Hindistan'da yapacağın bir sürü şey var. İtiraf edeyim ki senin hakkında ümitlerim çok kırıldı. Hayatta hiçbir gerçek amacın yok gibi ve yirmi iki yaşında hâlâ, bir erkek için hayatın çalışmak, eğer başarmak istiyorsan, çok çalışmak olduğunun farkına varamıyorsun."

"Senin yaşındaki çoğu erkeğin," diye devam ediyordu Lady Randolph, "geçimlerini sağlamak ve annelerine destek olmak için çalışması gerekiyor. Daha fazla söylememin bir faydası yok –buralardan daha önce geçmiştik– ve pek hoş olmaz. Sadece şunu tekrarlayayım, artık sana daha fazla yardım edemem ve sende birazcık sebat varsa ve beş paralık değerin varsa çaba harcarsın ve kendi gelirinle geçinirsin ve bunu yapabilmek için de masraflarını kısarsın. Halihazırda kendinden utanmaman mümkün değil." Bu paylamayla çok kısa bir süre sonra karşılaşacağından habersiz Churchill annesine, "Şimdiye dek, bildiğim kadarıyla Tanrı da ve insanlar da benden yana, ama bir şey yapmadan oturamayacağımı hissettiğim günler oluyor," diye yazmıştı.

Annesinden gelen başka gönderiler sayesinde Churchill, 1880'den başlayarak *Dünya Olaylarının Yıllık Kaydı*'nı okumaya başlamıştı. Okudukça, kayıttaki Parlamento tartışmalarının özetlerine kendi düşünce ve müdahalelerinden oluşan notlar koyuyordu. "İzlediğim yöntem," dedi annesine, her tartışmayı, "konu hakkındaki kendi görüşümü, sadece genel pren-

sipleri göz önüne alarak, kağıt üzerine kaydettikten sonra okumak"tı. "Okuduktan sonra yeniden düşünmek ve sonunda," kurşun kaleme sarılarak, sonradan kitabın bölümlerine yapıştırılacak küçük kağıtların üzerine her konuda kendi görüşlerini yazmaktı. Bu yöntemle, "mantıklı ve tutarlı görüşlerden oluşan, belki de mantıksal ve tutarlı bir akıl yaratmaya elverişli bir yapı iskeleti kurmayı" umuyordu. "*Yıllık Kayıt*'taki gerçekler," dedi annesine, "beni keskin bir kılıçla silahlandırıyor." Macaulay, Gibbon, Platon ve diğerleriyse "kasları, bu kılıcı en etkili şekilde kullanmak için eğitiyor olsa gerek."

Yıllık Kayıt'a yapıştırdığı notların içinde bir tanesi eğitim hakkındaydı ve üzerine şunları yazmıştı: "Hükümetlerin amacı tüm halkın eşit eğitimini sağlamak olmalı, bir kesime avantaj sağlanmamalıdır." Dinsel eğitim de bir kesimin eline bırakılmamalıdır. "Onların hepsi partizandır. İngiliz Kilisesi diğer kiliselerle eşittir. Ben, hükümet tarafından atanmış laik öğretmenlerden yanayım." Ama kadınlara oy hakkı verilsin kampanyası "saçma bir hareket"ti. Kadınların oy hakkından kaçınılmalıydı. "Toplumda çoğunluk oluşturan muazzam sayıda kadına oy hakkını verdiniz mi," diye uyarıyordu, "bütün güç onların eline geçer."

Annesinin müsrifliğinden kaynaklanan parasal sorunlarına karşılık Churchill ona, satabilir umuduyla kendi atı Firefly'ı gönderecekti. "Çok iyi bir hayvandır," diye yazmıştı Churchill, "ve her şeyden önce, tereyağlı ekmek ya da bisküvi tercih eder." Lady Randolph oğlunun geri dönme planına hâlâ karşıydı; Hindistan'da kalmalıydı "ve çalışabileceğini ve bir şeyler yapabileceğini göstermeli"ydi. Kadın ona yardımcı olmayı çok isterdi; keşke biraz parası olsaydı da yardım edebilseydi. "Çok gurur duyuyorum seninle," diye yazmıştı, "ve senin bütün o büyük ve sevimli niteliklerinle. Eminim yaşarsan iyi bir üne sahip olacaksın. Ama biliyorum ki, bunu yapabilmen için daha kuvvetli bir malzemeden yapılmış olman ve özveride bulunmaktan kaçınmaman gerekir."

Churchill Hindistan'da kaldı. O baharda, bir tüfek talimindeki işaretçilerin başında, tüfek nişan hedeflerinin bulunduğu hendekte otururken vurulmaktan kıl payı kurtulmuştu ve annesine anlattığına göre, "bir mermi, hedefin demirden kenarına çarptı, parçalandı ve bana doğru sekti." Parçalardan biri sol elinin başparmağının hemen altındaki kısmına çarpmış, üç santim derine saplanmıştı. "Bazılarının dediğine göre Tanrının merhameti, başkalarının tercihine göre de şansın yahut ihtimaller teorisi uya-

rınca gözüme gelmedi; aksi halde, kör olmam kaçınılmaz olurdu." Doktorun kurcalamasıyla geçen "berbat bir yirmi dakika" sonra parça çıkarıldı "ve o günden beri her sabah yaraya iğne yapılırken çok kötü anlar yaşadım. Benim fiziksel acıdan ya da hatta rahatsızlıktan bile nasıl şiddetle nefret ettiğimi bildiğinden, eminim beni anlayacaksın." Her zaman becerikli ve cesur olduğundan, polo oynamaya devam ediyor; atın dizginlerini bileğine bağlıyordu.

Nisan'ın ortasında Türkiye, Yunanistan'a savaş açtı. Şimdi Churchill'in yeni bir hedefi vardı; muhabir olarak cepheye gidecekti. Annesi, onun göndereceği yazıları yayınlayacak bir gazete bulmalıydı. "Bunu benim için ayarlayacak kişi Lord Rothschild'dir," dedi annesine, "çünkü herkesi tanıyor." Ama hangi tarafa gidecekti: "Bu, sevgili anneciğim, sana bağlı. Elbette benim sempatim tümüyle Yunanlılardan yana, fakat öte yandan Türkler kazanacak; muazzam bir güçleri var ve saldıran hep onlar olacak. O tarafa gidersem bu iş daha az şerefli ama çok daha güvenli olacak ve ben yenik bir ordunun kargaşasının içinde kalmak istemediğimden, benim fikrim, onların daha uygun olacağıdır. Kararı sen vermelisin. Türklere benim hakkımda yazılmış tavsiye mektupları alabilirsen onlara giderim. Eğer Yunanlılara yazılmış mektup bulursan Yunanlılara."

Churchill annesinin yanıtını beklerken gemiye binip Bombay'dan ayrıldı. İtalya'ya varıncaya kadar annesinin her şeyi ayarlayacağını umuyordu. Savaşın "kısa ve kesin" olacağını bekliyordu. Büyük olasılıkla "çok geç kalacağım." Gerçekten de geç kaldı. Gemisi henüz İtalya'ya varmadan Türkler Yunanlıları bozguna uğratmıştı. Bu yüzden, yola devam edip Londra'ya gitti ve Muhafazakâr Parti genel merkezindeki parti organizatörlerinden, izinli olduğu sürede kendisinin konuşmalar yapması için bağlantı kurmalarını istedi. Onlar da bunu yaptılar ve bunun sonucunda, ilk siyasi konuşmasını Bath şehrinin hemen dışında toplanan Primrose Derneği üyelerine yaptı. Bu derneği Disraeli'nin anısını ve Muhafazakâr demokrasinin değerlerini yaşatmak amacıyla babası kurmuştu.

"Bir konuşmacı için söze bayatlamış ve eskiden beri bilinen 'ben halka karşı konuşma yapmaya pek alışık değilim' türünden bir özürle başlamak mazur" görülecekse, diyordu yerel gazete Churchill hakkında, "onun durumunda bu mazur görülebilir çünkü onun o anda eriştiği, kendi yurttaşlarından oluşan bir kitleye hitap etme onuru hayatında bugüne dek eriştiği bu türden ilk onurdur." Churchill konuşmasının devamında hüküme-

tin, tehlikeli işlerde çalışan işçilerin işverenin hizmetindeyken sakatlanmaları halinde sefalete düşmesini önlemek için düzenlenen İşçi Tazminatı yasa tasarısını övdü. "Bu tasarı," dedi, "bu sorunu hayır işlerinin kaygan kumlarının üzerinden alıp yasanın sağlam kaya zeminine koymaktadır."

Yirmi iki yaşındaki konuşmacı, dinleyicilerine Lord Randolph'un oğlu olarak takdim edilmişti. Konuşmasında heyecanla Muhafazakâr demokrasiden söz etti. İngiliz işçisinin, "yükselen Muhafazakâr demokrasi dalgasından, radikalizmin kurumuş tulumbasına nazaran daha çok umut edeceği şeyler" vardı. İşçilerin, sonunda, "çalıştığı işlerin ortağı" olmasını umut ediyordu. Bu da onları kötü bir yılın baskısına dayanmaya daha istekli kılacaktı "çünkü iyi yılın kârından pay alacaklar"dı.

İmparatorluğun meselelerine dönen Churchill, Kraliçe'nin 1897'deki taç giyme yıldönümünde bile İngiliz İmparatorluğu'nun şan ve gücünün zirvesinde olduğunu, "ve şimdi de Babil, Kartaca ve Roma gibi düşmeye başlayacağını" söyleyenlerden söz etti. "Bu yaygaracılara inanmayın" dedi, "fakat onların iç karartıcı yaygaralarını yalancı çıkarmak için, yapacağımız eylemlerle, ırkımızın enerji ve gücünün hiç eksilmediğini ve İngilizler olarak atalarımızdan bize miras kalan bu İmparatorluğu yükseltme kararlılığımızı" –burada konuşması tezahüratlarla kesildi– "bayrağımızın denizlerin en yükseğinde dalgalanacağını, sesimizin Avrupa meclislerinde duyulacağını, Kraliçe'mizin, tebaasının sevgisinden destek aldığını, ve her şeyi bilen bir elin bize işaret ettiği yoldan gitmeye ve dünyanın en uzak köşelerine bile barış, uygarlık ve iyi yönetim götürme misyonumuzu yerine getirmeye devam edeceğimizi gösterin."

"Konuşmam çok iyi gitti," diye yazmıştı Churchill kardeşine. "*Morning Post*'ta çok iyi haber oldu ve herkes memnundu." Bath'den Goodwood'daki yarışlara gitti. "Ben Goodwood çayırlarında güzel havanın tadını çıkarıp para kazanırken," diye hatırlıyordu daha sonra, "Hindistan cephesinde Peştun aşiretlerinin isyanı başladı." Gazetelerde isyana karşı savaşmak için üç tugaydan oluşan bir sahra gücünün oluşturulduğunu okudu. Bu güce General Sir Bindon Blood komuta edecekti ve bu kişi Düşes Lily'nin evinde tanıştıklarında Churchill'e, bir gün bir cephe savaşına komuta ederse kendisini de birlikte götüreceğine söz vermişti. Generale hemen telgraf çekip verdiği sözü hatırlattı. Sonra bir yanıt alamadan trenle Londra'dan ayrılıp Brindisi'ye gitti ve orada, Hindistan posta gemisi *Rome*'a bindi. Gemi Aden'e yaklaşırken annesine mektup ya-

zıp polo sopalarını ve Gladstone ve Disraeli'nin derlenmiş konuşmalarını göndermesini istedi.

Churchill Bath'deki konuşmasından üç hafta sonra yine Bangalore'deydi. "Bath'deki konuşmam," dedi annesine, "burada çok beğenilmiş. Herkes *Morning Post* okuyor." Ve sonra "Bir iyilik daha," diye ekledi. "Duyacağın her tür olumlu görüşü bana göndererek gururumu kabart." İngiltere'deyken annesine, yazmaya karar verdiği bir romanın konusunu anlatmıştı. "Her gün romanımı yazıyorum," diye yazdı annesine 24 Ağustos'ta Bangalore'den. "Bugüne dek yaptığım en iyi şey bu." Seksen sayfa yazmıştı; hayali bir cumhuriyette geçen siyasi bir romandı. "Bu roman için çok heyecanlıyım. Bütün felsefem kahramanın ağzından dile getiriliyor." Annesine gönderdiği mektup yolda Sir Bindon Blood'ın mektubuyla karşılaştı. Bu mektupta General, subay kadrosunun dolduğunu bildiriyor, ama Churchill'e kuzeybatı cephesine basın muhabiri olarak gelmesini tavsiye ediyordu; "ve buraya gelirseniz sizi ilk fırsatta orduda görevlendireceğim." "Arkadaşlarınızdan biri böyle yaptı," diye açıklıyordu General ve o kişi, sefer sırasında ölen bir subayın yerine birliğe katılmıştı.

Churchill hemen annesine bir telgraf çekerek onu muhabiri yapmak isteyen bir İngiliz gazetesi bulmasını istedi. Sonra "çok zorluklarla" bir aylık bir izin aldı, romanını bir kenara bıraktı ve annesinden, Gibbon'un toplu mektuplarının birinci cildini göndermesini istedi ve atlarıyla birlikte kuzeye doğru beş günlük bir yolculuğa hazırlandı. "Trene bindiysem de, savaş alanlarını at sırtında dolaşacağım," dedi annesine, üç bin iki yüz kilometreden uzun tren yolculuğuna başlarken: "Her şeyi düşündüm ve henüz gençken İngiliz kuvvetlerinde hizmet etmiş olmanın bana siyasi yönden daha büyük bir ağırlık kazandıracağını, söylediklerimin dinlenirliğine katkıda bulunacağını ve belki de benim ülkede popülerlik kazanma şansımı arttıracağını hissediyorum."

Bu mektup 29 Ağustos'ta yazılmıştı. Ertesi gün, Churchill'in Bangalore'deki komutanı, Lady Randolph'a, "Sanırım oğlunuzun dün gece cepheye hareket ettiğini bildiren bir satırı okumak sizi sevindirecektir," diye yazdı.

5. Bölüm

Cephede

Churchill şiddetli çarpışmaların olduğu bir yere doğru gidiyordu. "Afgan soyunun çok vahşi ve savaşçı" neredeyse tüm "aşiretleri ayaklanmış" diyordu kardeşine 31 Ağustos 1897'de, kuzeye giden bir trende yazdığı mektupta. Asilerin karşısına 50.000'den fazla İngiliz ve Hint askeri yığılmıştı. "İngiliz hükümetinin," diye ekledi, "bu zararı defetmekle yetinmesi mümkün değil; bunun intikamı alınmalı. Ve biz de Afridilere, Orakzailere ve Pax Britannica'yı bozmaya yeltenen diğer hepsine saldıracağız."

Churchill'in geride bıraktığı Bangalore'daysa, çoğu Müslüman olan ve Afridilere sempati duyan on iki milyondan fazla Hintlinin yaşadığı bir bölgeyi beş yüz kişiden az bir İngiliz gücü koruyordu. Hindistan'ın, kilometre olarak neredeyse İngiltere'yle Amerika arasındaki mesafe kadar bir bölgesini geçerken Churchill kardeşine şunları yazmıştı: "Bu bereketli, kalabalık ve bu kadar uçsuz bucaksız bir ülkenin İngilizler tarafından hükmedilip yönetildiğini düşünmek gurur verici. Bu hakimiyetin ne kadar mükemmel ve hassas olduğunu ve hükmedenlerin sayısının ne kadar az olduğunu düşünmek, daha da gurur verici."

Churchill eylülün ilk haftasında kuzeybatıdaki Malakand cephesine vardı. Orada, annesinin etkili bir gazete olan *Daily Telegraph*'ın Churchill savaş haberlerini basmaya ikna etmiş olduğunu öğrendi. Yazıların altında Churchill'in adının bulunup bulunmayacağına annesinin karar vermesi gerekiyordu. "Ben şahsen, adımın olmasına çok taraftarım," dedi annesine, "çünkü aksi takdirde bu yazılardan ötürü bir saygınlık kazanamam. Bu yazılar bana kamuoyu karşısında siyasi yönden yararlı olabilir."

Churchill ayrıca, bir zamanlar Kipling'in de yazmış olduğu *Allahabad Pioneer*'ı da, kendilerine cepheden her gün üç bin sözcük içeren telgraflar çekmeye ikna etmişti; Sir Bindon Blood'ın karargâhına terfi etmesini sağlayan da bu görevdi. "Savaşmaya gelince," dedi annesine 5 Eylül'de,

"yarın harekete geçiyoruz." Hafta bitmeden bir çatışma olacaktı ve "bu yıl bu cephede yaşanan en büyük çatışma"ydı. Kendisi için, "ben yıldızıma güveniyorum," diyordu, "bu dünyada bir şeyler yapacağıma güveniyorum. Yanılıyorsam ne fark eder ki? Güzel bir hayat yaşadım ve bu hayattan ayrılmak beni üzerse de, belki de hiç hissetmeyeceğim bir üzüntü olacak bu."

Churchill savaşın başlamasını beklerken *Daily Telegraph*'a gönderdiği ilk dokuz yazısında cephedeki durumu anlattı. Bunlar, altında onun adı yer almadan, "genç bir subay" imzasıyla yayınlandı. "Kuzeybatı cephesindeki çarpışmada," diye yazmıştı 12 Eylül'deki mektubunda, "uygarlıkla militan Müslümanlık karşı karşıya." Aslında, "ahlaki ve maddi güçler" birbirinin karşısına dikildiğinde "çıkacak sonuçtan korkmaya gerek yok, fakat işin içine yarım yamalak önlemler ne kadar çok karışırsa bu mücadelenin sonu da o kadar uzak olacak."

Churchill şimdi at sırtında Mohmand Vadisi'nden Nawagai'a gidiyordu. "Savaşa zamanında yetişmek için sabırsızlandığımdan," diye yazmıştı daha sonra annesine, "bir süvari müfrezesinin en önünde, tek başıma giderken yerel halktan elli kişilik silahlı bir grupla karşılaştım. Şansımıza bunlar dost bir aşiretten çıktı. Benim, elimde tabanca, aralarından hızla dörtnala geçişime çok şaşırmışlardı. Ama nereden bilebilirdim ki? Onlara o kadar yakındım ki, hızla sürüp geçmekten başka yapacak bir şey yoktu."

Başka bir vukuat olmadan Nawagai'a varan Churchill, Reggie Barnes'a "Mohmandların bir derse ihtiyacı var," diye yazmıştı, "ve bizim de çok acımasız insanlar olduğumuz kuşkusuz." "Malakand'da," diyordu, "Sihler yaralı bir adamı odunların arasına koyup diri diri yaktı. Bu olay örtbas edildi." Churchill şöyle ekliyordu: "Kendimi bir akbaba gibi hissettim. Tek sorun benim de leş olabileceğimdi."

Bu mektubu yazdıktan bir gün sonra Churchill, General Blood'ın isteğiyle, Malakand sahra kuvvetinin kısa bir süre önce harekete geçmesi emredilmiş ikinci tugayına katıldı. Geçici gazeteci, muharip subay olmuştu yine. 16 Eylül'de, yani sahra kuvvetine katıldığının ertesi günü, aradığı savaşı buldu. Sınır köyü Markhanai yakınlarında oldu bu. "Güne saat altı buçukta başladım, 1.300 süvariyle birlikte atımı ileriye doğru sürdüm," dedi annesine, ve "açılan ilk ateşi gördüm." Bir saat süren çarpışmadan sonra, atının üzerinde, bir tepenin yamacı boyunca, 35. Sih piyade alayıy-

la beraber ilerledi ve "sonunda ateş öylesine şiddetlendi ki beyaz atım tehlikeye girdi." Yaya olarak devam etti. Sonra, dağın eteği boyunca geri çekilin emri verildi. "Ben sonuna kadar kaldım. Geri çekiliş korkunç bir bozgundu ve yaralılar bu vahşi hayvanlar tarafından kesilmek üzere bırakılıyordu."

Churchill'in yakınında duran iki İngiliz subayı, Teğmen Cassels ve Hughes, Afridilerin ateşiyle vurulmuştu. Sonra Hughes'un yanına gelen bir Afridi savaşçısı onun vücudunu kesmeye kalktı. Churchill otuz metreden ona ateş etti. "Adam düştü, ama devam etti yine." Hughes öldü, Cassels kurtuldu. Churchill üçüncü bir genç subayın yardımıyla yaralı bir Sih askerini taşıyarak, geri çekilen kuvvetlere doğru götürdü "ve orada bir seyirci kitlesi olsaydı epey ilgi çekerdim," dedi annesine. "Pantolonumda hâlâ adamın kanı vardı."

Afridiler kırk metreye kadar yaklaşmıştı. Churchill ve diğer genç subay tabancalarıyla ateş ederken Afridiler onlara taş atıyordu. Sonra yeniden ateş açtılar. "Korkunç bir şeydi. Çünkü düşene hiçbir yardım yoktu. Heyecanlanmadım ve pek korkmadım. Olaylar gerçekten ölümcül hale gelince bütün heyecan yok olmuştu." Afridilerin tekrar tekrar saldırdığı bir saatten uzun bir süre Churchill tehlikede kaldı. "Olaylar öylesine yakın ve tehlikeli hale geldi ki," dedi büyükannesine, "canımı kurtarmak için dokuz kez revolverimle ateş etmek zorunda kaldım." "Bir an tabancamı bırakıp yaralı bir askerin düşürdüğü tüfeği kaptım," dedi Reggie Barnes'a, ve "hemen yakınımdaki yerlere kırk kez ateş ettim. Emin değilim ama sanırım dört kişiyi vurdum. Her halükârda, yere yığıldıklarını gördüm."

Muharebe bitti ve çatışma eski haline döndü. "Az önce yaşadıklarımdan sonra," dedi Churchill annesine, çatışma "bana heyecan bile vermiyordu, ama bu alayın genç subayları, ıslık çalarak yanlarından geçen ya da yakınlarında bir yerde toprağa saplanan birkaç kurşundan ötürü çok seviniyorlar ve kıl payı kurtulduklarını fark ediyorlardı." "Sonuç olarak," dedi Churchill, Lord William Beresford'a, "hızlı bir gündü. Ben şahsen sabah saat 7.30'dan akşam saat 8.30'a kadar –elbette değişiklik gösterse de– sürekli olarak ateş altındaydım."

Üç gün sonra, 1.300 İngiliz ve Sih askerden ellisinin öldüğü, yüz tanesinin de yaralandığı çatışma sırasında yaptıklarını düşünen Churchill, annesine, cesaret konusunda kimsenin ona bir şey söyleyemeyeceğini yazdı.

"Herkes tam siper yatarken ben beyaz atımla tüm ateş hattı boyunca dolaştım. Aptalca belki ama ben büyük hedefler için oynuyorum ve bir seyirci kitlesi olsa, bunun kadar cesurca ve soylu başka bir sahne olmazdı." Dağın yamacı boyunca geri çekilme sırasında Churchill'in atı –ve dolayısıyla binicisi– 35. Sih alayının komutanı tarafından fark edilmişti ve komutan, sefer raporunda, bunun resmî duyurularda belirtilmesini önerdi. Tuğgeneral bu tavsiyeyi uygun buldu ve dört ay sonra Churchill'e gönderdiği yazıda "Tugayımla birlikte birçok sıcak çatışma bölgelerinde bulundunuz ve sanırım bir süre sonra yine böyle sıcak çatışmalara gireceksiniz," diyordu.

16 Eylül seferinden sonra Sir Bindon Blood, Churchill'i emir subayı yaptı. Bunun sonucunda Churchill annesine "Bir madalya ve belki birkaç nişan alacağım," dedi. O hafta iki kez daha çatışmaya katıldı; birincisi Domadola'da ve sonra da 23 Eylül'de, yine beyaz atını çatışma hattı boyunca sürdüğü Zagai'da. Ondan sonra başka bir sefere naklini istedi ve Tirah'a giderken, "Bu da," dedi annesine, "madalyamın üzerinde bir nişan daha demektir."

"Tehlikeli saatler geçirdim," diye yazmıştı Churchill annesine 27 Eylül'de, "ama şansımın beni bunlardan kurtaracağından eminim." Üç gün sonra bir Hintli piyade alayı, 31. Pencaplılar, savaşta fena halde zayiat verdi. Bindon Blood ölen subaylardan kalan boşluğu doldurmak için alaya hemen Churchill'i gönderdi. "Onu görevlendirdim," dedi Albay Brabazon'a, "çünkü elimde yedekte bekleyen tek subay o ve iki normal subay kadar da işe yarar."

30 Eylül'de 31. Pencaplılar Agra'ta savaştaydı ve altmış asker ölmüş ya da yaralanmıştı. "İngiliz piyadesinin kaçtığını ve subayını savaş alanında bıraktığını gördüm," dedi Churchill, Beresford'a, "ve müthiş utandım, ama bu sözünü ettiğim kişiyi fark edemeyecek kadar uzaktaydım." İngiliz alayı Kraliyet West Kents'di. "Yani," diye ekledi Churchill, "yaşadığım bu kısa deneyimde, siyahların da beyazların da kaçtığını gördüm." Birkaç ay sonra Churchill annesine, "30 Eylül'de Kraliyet West Kents'le karşılaşıp da, askerlerin açılan ateş ve yorgunluk sonucu gerçekten düzensiz olduklarını ve zavallı genç Browne-Clayton'u –askerlerinin onun yanında durmaması yüzünden– bir sedyenin üzerinde, resmen parça parça doğranmış halde görünce ağladım." Üsteğmen Browne-Clayton, öldüğünde Churchill'den sadece bir yaş büyüktü.

"Agra'ta beş saat ateş altında kaldım," diye yazmıştı Churchill annesine çatışmadan kısa bir süre sonra, "ama savaşın en sıcak yerlerinde bulunmadım." Gerçi, annesine daha sonraki bir zamana dek söylemediyse de, beyaz atıyla üçüncü kez çatışma hattı boyunca dolaşmıştı. Bir dahaki çatışmaya girdiğinde yüz adama komuta etmeyi umuyordu. O zaman, "şansımı denemek için sadece macera hevesinin dışında başka dürtüler de olacak,3 dedi.

Churchill bu mektubu 2 Ekim'de General Blood'ın Inayat Kila'daki karargâhından yazmıştı. Ateşi vardı. "39,5 ateş ve başım korkunç ağrıyor," demişti annesine ve devamında, bunun çok amansız bir savaş olduğu sırrını verdi. "Onlar yakaladıkları herkesi katledip kollarını bacaklarını kesiyor, biz de onların yaralılarının işini bitirmekte hiç tereddüt etmiyoruz. Buraya geldiğimden beri pek de hoş olmayan bir sürü şey gördüm –elimi hiçbir kirli işe sokmadığıma inan- ama bazı şeylerin gerekli olduğunu kabul ediyorum."

Churchill cephedeki çadırında bile, kardeşinin onun Bath konuşması hakkındaki görüşünü öğrenmek için sabırsızlanıyordu. "Bana samimi görüşünü söyle, eğer olumlu bir görüşse," diye yazmıştı. "Olumsuz eleştiri istemiyorum. Eleştiri düşmanca olursa eleştirilen için bir değeri kalmaz. Ve ah bekle de romanımı bir gör!"

Sonraki on günde Churchill birçok kez ateş altında kaldı. "Şansı varsa," diye yazmıştı Sir Bindon Blood, Albay Brabazon'a, "Victoria Haçı'nı yahut Üstün Hizmet Madalyası alır;" ve Brabazon buna, "O çocukta cesaret olduğuna eminim," karşılığını vermişti. 12 Ekim'de Churchill annesine cephedeki ilk çatışmasından beri geçen son dört haftada tam on beş kez ateş altında kaldığını söylüyor ve "Siyasi hayat için ne güzel bir temel," diyordu. Malakand Sahra Kuvveti hakkında, çatışma betimlemeleri ile hükümetin izlediği siyaset hakkındaki yorum ve eleştirilerini birleştireceği bir kitap yazmayı düşünüyordu. "Bölgeyi, insanları, olayları biliyorum," dedi annesine ve "Madalyamı ve nişanımı aldım," diye ekledi. "Blood yüz kişiden hiçbirinin benim kadar savaş görmediğini söylüyor –ve dikkatini çekerim- subaylar arasından yahut uzaktan falan değil, her seferinde, artçı kolunun en son bölüğünün yüz kişisinden."

Büyükannesine savaş hakkında mektup yazan Churchill ona bir sır veriyordu: "Yerel savaşçılar yaralılara işkence ediyor ve ölülerin kolunu bacağını kesiyor. Birlikler de ellerine düşen bir kişiyi bile, sağlam da olsa ya-

ralı da olsa sağ bırakmıyor." Sahra hastaneleri ve yaralı konvoyları yerel güçlerin "özel hedefi"ydi. Buna karşılık İngilizler de sınır boyundaki aşiretlerin yazları su sağlayabildiği tek kaynak olan su depolarını imha etmekle kalmıyor, "onlara karşı, parçalayıcı tesiri gerçekten de hayret verici bir kurşunu," yeni domdom kurşununu kullanıyordu. Devamında şöyle demişti Churchill: "Sanırım böyle bir kurşun daha önce insanlara karşı hiç kullanılmamış, sadece avda –geyiklere, kaplanlara falan karşı- kullanılmış. Manzara dehşet verici ve doğal olarak, bunun basında söz edilemeyecek bir yönü var. Dilerim tüm bu barbarlıkların, tüm bu kayıpların, tüm bu masrafların kalıcı bir çözüme yaradığını görürüz. Ama bir daha yapılmak zorunda kalınmayacak bir şeyin yapıldığını sanmıyorum."

Churchill daha sonra, cephedeki son gününde Beresford'a, "Tabancasının dolu olduğunu unutan bir astı tarafından ölüme her zamankinden daha çok yaklaştım," demişti. "Bu da kaderin bir cilvesi olurdu."

Ekim'in üçüncü haftasında Churchill'in Bangalore'ye dönmesi emredildi. "Cephede geçirdiğim süre," diye yazmıştı annesine, "hayatımda bugüne dek yaşadığım en şerefli ve zevkli dönemdi. Ama hayatımın birdenbire sonlanma olasılığı daima vardı. Bir sürü insanın öldüğünü, yaralandığını gördüm ve bir sürü kurşunun oraya buraya çarptığını yahut ıslık çalarak dibimden geçtiğini duydum; öylesine çok ki, bunları saymış olsaydım herhalde inanmazdın." Bana hiçbir kurşun "otuz santimden daha fazla yaklaşmadı. Daha önceki bir mektubumda bir metre demiştim fakat o zamandan beri mesafe kısaldı. Başından sonuna dek şansım hep olağanüstü iyi gitti." Churchill ateş altında böyle soğukkanlıydı. Aynı şekilde, çatışmaya katıldığı için verilen savaş madalyasını aldığında da, resmî duyurularda kahramanlık övgüsü olarak, "çok kritik bir anda yararlı oldu" denerek "cesareti ve kararlılığı"ndan söz ediliyordu.

Churchill adının resmî duyurularda yer almış olmasından büyük gurur duyuyordu. "Kişisel cesaret konusunda kazanılacak bir ünü," diye yazmıştı annesine, "dünyada her şeyden daha çok arzuluyorum." Kardeşine şunları yazdı: "Özellikle okuldayken birçok yönden korkak biri olduğum halde, kişisel cesaret yönünden ünlenmek kadar özlem duyduğum başka bir şey yok." Böyle bir onuru hak etmek için "sanırım her fırsatı kullandım," demişti annesine, "ve nerede bir tehlike varsa kendimi gösterişli bir şekilde gösterdim, fakat askeri bir yetkim yoktu ve her şeyden önce, yalnızca –aynı zamanda bir beyefendi olan– bir filozofa has davranışlarım-

dan ötürü beğeni kazanmayı bekleyemezdim." Belki de, dedi Jack'e, "ordu sözcüsünün gözüne çarpan şey beyaz atımdı."

Churchill şimdi yazılarının *Daily Telegraph*'ta çıkmasını bekliyordu. Bu yazılarda sadece savaşı anlatmakla kalmamış, aşiretlerin İngiliz Hindistanı'yla Afganistan arasındaki bölgede hakimiyeti ele geçirmesine fırsat veren hükümet politikasının budalalığı hakkındaki görüşlerini de araya katmıştı. "Bu bölge," diyordu, "mümkün olan en kısa sürede ilhak edilmelidir. O zaman saldırılar duracaktır. İlhak, İngiliz kamuoyunun eninde sonunda benimsemesi gereken bir sözcüktür ve bunu ne kadar çabuk benimserlerse her şey o kadar kısa zamanda düzelmeye başlayacaktır." Sonunda İngiltere belki de "Rusya sınırına kadar" tüm Afganistan'ı almak zorunda kalacaktır. En güvenli sınır siyasi sınırdır; "Avusturya'yla Rusya arasındaki gibi, birbirine elli metre mesafede duran kırmızı ve sarı direkler ve nöbetçiler. Bunun ne demek olduğu konusunda kuşkuya yer yok. Bu sınırı geçmek savaştır. Bu 'tampon devlet' siyaseti ancak geçici olabilir ve her şeyden daha çok soruna yol açar."

Ama bu yazıların, *Daily Telegraph*'ta yayınlanmasına karşın, onun adı konulmadan çıkmaya devam etmesi Churchill'de düş kırıklığı yarattı. "Ben onları bir tasarıma göre yazmıştım," dedi annesine, "yazılar devam ettikçe, benim kişiliğimi seçmen kitlesinin huzuruna çıkaracak bir tasarımdı bu. Bununla siyasi birtakım avantajlar kazanmayı düşünmüştüm." Oğlunun siyasete girmesini çok isteyen Lady Randolph, etkili kişiler arasından olabildiğince çok sayıda kişinin o yazıların Churchill tarafından yazılmış olduğunu bildiği güvencesini verdi. Ama Churchill yine de tatmin olmamıştı. "Senin Londra'daki dostlarının görüşüne değer veriyorsam da," diye yazdı, "o dar çevre benim hitap etmek istediğim kitle değil."

Churchill Bangalore'dayken siyasi bir fırsat kaçırdı. "Lancashire'de benim için uygun olabilecek bir koltuğun boşaldığını duydum," diye yazmıştı annesine ekim ayında. "Ama daha iyi bir işle görevlendirildim." Aynı gün büyükannesine gönderdiği mektupta, "Hayatta kalırsam genel seçimlerde Parlamento'ya girmeye niyetliyim," diye yazıyordu, "böylece yurtdışındaki misafirliğim sonsuza dek uzamayacak." Fakat onun gönderilmek istediği bir savaş sahnesi daha vardı. "Şimdi Mısır'a gitmem lazım," dedi annesine, "ve sen Prens'i bu konuda Kitchener'a bir şeyler yazmaya teşvik etmelisin." Hindistan'daki yaşam onu orada tutmaya "yetecek kadar büyük değil"di. "Ben hep aktif olmalıyım ve hareketsizliğe ya da ru-

tine tahammül edemem." Polo bile "cazibesini yitirdi ve beni tatmin etmiyor artık." Şimdi hedefi "gelecek yıl Hartum"du. Dervişlerin başkentine fatihlerle birlikte girecekti.

Churchill annesine Bangalore'dan, retorik hakkında yazdığı ve gerçek retorik "erkek seçmenlerin kalbinin anahtarıdır" görüşünü savunduğu bir makaleyi bir yerde yayınlatsın diye gönderdi. "Bu yazı bana düşman kazandıracak," diye yazmıştı, "ama her halükârda kaçınılmaz bir şey bu." Bu arada, nerede bir savaş olursa görmek istiyordu. "Beni bir yerden başka bir yere göndertebilmelisin," diyordu annesine ve İngiltere'nin vereceği bir görevle Habeşistan'a gitmek istediğini dile getiriyordu. Bu "biçilmiş kaftan" olacaktı ama hiçbir şey çıkmamıştı. "Joseph Chamberlain bunu tek bir sözle halledebilirdi," dedi annesine sitemli bir şekilde ve "Şimdi kendime çok güveniyorum ve –fiziksel bir yara almazsam– dünyada bir şeyler yapabileceğimden eminim," diye ekledi.

Churchill Bangalore'da romanı üzerinde çalışmaya devam etti. Kasımın başında dokuz bölüm yazılmıştı. Ama Malakand Sahra Gücü'nü yazmak için birkaç haftadır onu bir kenara bırakmıştı. Annesinden İngiltere'de yayınlanmış yazıları ve ayrıca "seçkin isimlerin" bu savaşın siyasal yönleri hakkındaki görüşlerini göndermesini istedi. "İki yıl önce," dedi annesine, Albay Younghusband, Chitral Savaşı hakkındaki kitabı sayesinde "çok büyük paralar" kazanmıştı. "Yaşadığımız, aynı derecede ilginç ve çok daha sert bir savaşın hikâyesini yazmamam için bir neden göremiyorum." Halihazırda, cephede tanıştığı "tüm albaylara ve konuyu bilen kişilere" mektup yazıp onlardan bilgi istemişti. "Mektuplarıma bir sürü yanıt alacağımdan kuşkum yok. Çağın tevazusu budur. Yukarıdakiler arasında, gerçekte neler olup bittiğini kendi bakış açılarından anlatan pek yok. Elbette benim farklı davranmam gerekecek."

Churchill günde altı saat kitabının üzerinde çalışıyordu "ve bu yüzden orta parmağımda bayağı bir oyuk oluştu," diye yazmıştı annesine." Yazmak hiç de kolay bir şey değildi; "Her şey çok emek harcayarak ve sık sık cilalayarak üretiliyor." Churchill "tren istasyonu kitapçılarında bulunabileceklerden daha iyi" bir şey yazmak hevesindeydi. "Ama sanırım her şeyi biraz abartılı görüyorum." Jack'e geçmişle ilgili bir şeyler okuma "sevdası" hakkında yazmıştı. "İyi bir tarih bilgisi, tartışmada, oklarla dolu bir sadaktır," diyordu. İyi Fransızca bilmek "hayatta en yararlı şey"di. Ordudan ayrılınca Fransızca'sını geliştirmek için birkaç aylığına Paris'e git-

mek istiyordu. Jack'in de onunla birlikte yolculuk etmesini ve onun "korumak için hayatımı adayacağım şu bizim büyük İmparatorluğumuz"dan bir şeyler görmesini istiyordu.

Yirmi üçüncü doğum günü geldiğinde Churchill'in aklı hep Avam Kamarası'na girmekle meşguldü. Paddington seçim bölgesinde bir zamanlar babasının zamanındaki gibi bir boşluk olursa hemen gemiye binip İngiltere'ye gitmeye ve annesinden, yaşı altmışı geçmiş olan halihazırdaki milletvekilini adaylıktan vazgeçmeye ikna etmesini istemeye karar verdi. "Fardell'i gaza getirmeye çalıştım," diye yazmıştı annesi 10 Aralık'ta, "fakat adam henüz istifa etmeye razı değil!" Ve 1910'a kadar da istifa etmedi. Daha sonra Churchill, annesinin onun için harcadığı büyük çabaları takdir ederek, "Altına bakmadık taş bırakmadı," diyecekti.

Lady Randolph oğlunun cephedeki cesaretini anlatmasından hoşnutsuzluğunu dile getirmişti. "Benim böbürlendiğim konusuna gelince", diye yanıt verdi Churchill, "dostlarıma içimi döküyorum sadece. Onlar benim övünmelerimi anlayışla karşılar ve bağışlar." Çatışma hattında beyaz bir ata binmek "olağan bir şey değildir. Ama ben büyük oynamak zorundaydım ve şansımın yardımıyla kazandım." Kurşunlar, "bir filozof için, sevgili anneciğim," düşünmeye değecek şeyler değildi. "Ayrıca ben kendimi öylesine büyük görüyorum ki, tanrıların benim kadar güçlü bir varlığı böylesine sıradan bir son için yaratmış olabileceğine hiç inanmıyorum."

Aralık ayında Churchill annesinden yine, kendisi için Kitchener'a mektup yazmasını istedi; "Vur," dedi, "demir sıcakken ve mürekkep ıslakken." Mısır'da olmanın Hindistan sınırından çok daha güvenli olduğuna inandırmaya çalıştı onu. 16 Ekim'deki çatışmada "1.000 kişiden 150'sini kaybettik. Biz buna çatışma diyoruz." Mısır'daki Firket'te "10.000 kişiden 45'ini kaybetmişler. Onlar buna savaş diyor. Bu daha ziyade mahalle kavgası gibi bir şey halbuki."

Churchill 1897'nin son günü annesine kitabı *Malakand Sahra Kuvveti'nin Hikâyesi*'nin elyazmalarını gönderdi. Annesinin daha önce bu kitaptan söz ettiği Arthur Balfour iyi bir yayıncı bulmakta yardım edeceğine söz vermişti. Adam, Lady Randolph'u kendi yayıncılık 'simsarı,' yazar temsilcilik ajansı sahibi A. P. Watt'la tanıştırarak bu sözünü yerine getirdi. Watt, Churchill'in *Daily Telegraph*'ta çıkan yazılarındaki "çok belirgin yetenek"ten etkilenmişti ve kitabı bir hafta içinde bir yayıncıya verdi. "Bu kitap parasal yönden büyük bir başarı sağlayabilir," diye yazdı Churchill

annesine. "Bana kitap hakkında yazmayı ve güzel şeyler söylemeyi sakın ihmal etme. Hangi kısımlarını beğendiğini söyle. Övgüyü seviyorum. Çok hoş bir şey."

Churchill kitaptaki her türlü kişisel şeyi çıkarmıştı. Kendisinden söz ettiği tek yer, çatışma sırasında nerede görev yaptığını belirttiği dipnottu. Bu sadece kendi başından geçenlere değil, geniş kaynaklardan okuduklarına ve çatışmaya katılmış kişilerle yaptığı mektuplaşmalara da dayanan bir anlatıydı. Çatışmayla ilgili kendi duygularını gayet samimi bir şekilde dile getirmişti. "Bu harekat tümüyle bir hataydı," dedi annesine, "çünkü başarısı, aşiret üyelerinin, ülkeleri istilaya uğramış ve malları tahrip edilmiş olduğu halde teslim olmasına bağlıydı. Bunu yapmadılar. Onlara verebileceğimiz her türlü zararı verdik ama çoğu hâlâ kafa tutuyordu." "Böyle bir girişimde bulunmanın büyük bir hata olmasının nedeni," diyordu, İngiltere'nin aslında "uzun süreli bir işgalden başka, bu aşiretleri yola getirmeye ve teslim olmaya zorlayabilmeyi sağlayacak bir olanağının bulunmamasıydı."

"Ah, Mısır konusunda seni heveslendirebilmeyi ne çok isterdim!" diye yazmıştı Churchill annesine ocak ayının ortasında. "Biliyorum ki, bunu yapabilseydim sen bütün nüfuzunu ve tanıdığın herkesi bu işte seferber ederdin. Girişken bir çağ bu ve biz de tüm gücümüzle bastırmalıyız." Hâlâ gönderilmeyi umut ettiği Tirah Harekatı ve sonra da Mısır'ın ardından Churchill "savaştan barışa ve siyasete" yönelecekti. "Eğer bunları sağ salim atlatabilirsem. Sanırım atlatırım, fakat elbette sadece doğaya bir bakmak ve yaşamı ne kadar az esirgediğini görmek lazım. Onun kutsallığı tamamıyla insanların uydurması. Güzel bir kelebeği düşün –kanadında 12 milyon tüy, gözünde 16 bin mercek var ve bir kuş için tek bir lokma. Kadere gülelim en iyisi. Onun hoşuna gider belki."

Churchill'in arkadaşlarından ikisi daha Hindistan cephesinde savaş muhabiriydi. Bunlardan Lord Fincastle, Victoria Haçı kazandı. Ötekisi, Üsteğmen R. T. Greaves ise çatışmada öldü. "Çok azıcık bir şans," dedi Churchill, annesine, "ya beni tüm ödüllerin en büyüğüne ulaştıracak yahut oyunu bitirecek."

6. Bölüm

Omdurman ve Ötesi

Ocak 1898'de Churchill Kalküta'ya gitti, Genel Vali Lord Elgin'le görüştü, Başkomutan Sir George White'la yemek yedi ve, Jack'e dediğine göre, "genellikle hep yüksek ve soylu çevrelerde dolaştı." Bundan sadece sekiz yıl sonra, bakanlıklardaki görevi olarak, Sömürgeler Dairesi'nde Elgin'in yönetiminde çalışacaktı. Fakat daha o zamanlardan onun planlarında hep siyasi kariyer vardı. O ay Muhafazakâr Parti genel merkezine, oradakilerin tavsiyesi üzerine, Paddington'da bir koltuğun boşalması yahut beklenmedik bir anda genel seçim ilan edilmesi halinde gündeme alınmak üzere bir adaylık başvurusu gönderdi. "Siyasette," diye yazmıştı annesine Bangalore'dan, ayın sonunda, "bence bir adam ne yaptığından ziyade ne olduğuyla yükselir. Beğeni toplamak, beyin ve akıldan çok, karakter ve yaratıcılık meselesidir." Bu nedenlerle "ben başkalarının fikir vermesine izin vermeyeceğim; siyasete başlayışım konusunda nasihatlere pek tahammülüm yok."

Tanıştırılmalar, bağlantılar, güçlü dostlar, iyi bir isim, uyulacak iyi tavsiyeler, "bunların hepsi önemli," dedi Churchill annesine, "ama bunlar sadece belli bir noktaya kadar götürür insanı. Diyelim ki bunlar teraziye çıkarılmayı sağlar. Ama sonuçta her adım tartılacaktır ve noksan bulunursa hiçbir şey ona kamuoyunun güvenini kazandıramaz." Eğer kendisi yeteri kadar iyi değilse başkaları onun yerini almaya buyur edilecekti. "Benim derdim asla sahte bir ünü sürdürmek ve kişiliğimi gizleyerek pozisyonumu korumak olmayacak. Elbette –senin de bir süredir bildiğin gibi– kendime güveniyorum. Güvenmeseydim herhalde başka görüşleri benimserdim."

Hindistan'da geçirdiği bu aylarda Churchill parasal sorunlardan ötürü bunalmıştı. Annesinin giyim, seyahat ve eğlence konusunda savurganlık olarak düşündüğü tavırlarına kızıyordu. "Bu konuda açık konuşmak

gerekirse," diye yazmıştı Bangalore'dan annesine, "ikimizin de, senin de benim de, aynı şekilde düşüncesiz, müsrif ve savurgan olduğumuza kuşku yok. İkimiz de neyin iyi olduğunu biliyor ve ikimiz de ona sahip olmak istiyoruz." İki gün sonra yine yazdı: "Babamın ölümünden sonra geçen iki yılda sen bu dünyadaki tüm servetimizin dörtte birini harcadın. Ben de savurganlık yaptım ama benim savurganlığım seninkinin yanında çok önemsiz kalır."

Churchill için yeni bir parasal kaynak ortaya çıkmıştı şimdi: *Malakand Sahra Kuvveti'nin Hikâyesi*'nden 50 sterlin, 1990'ın parasıyla 2.000 sterlin kazanacaktı. Ayrıca, satılan her 2.000 kitap için 100 sterlin alacaktı. Kitap Londra'da 14 Mart'ta yayınlandı. "Hayatımın en değerli faaliyeti," demişti annesine, "şimdiye kadarki (tabii)." İki bin kitap basılmıştı ve bunun ardından on ay içinde 4.500 tane daha basıldı ve bu da fazladan 250 sterlin getirdi. Geçimini yazı yazarak sağlayabileceğini görmüştü. Büyükannesine gururla, *Daily Telegraph*'ın ona cepheden gönderdiği yazılar için 100 sterlin, *Allahabad Pioneer*'ınsa çektiği telgraflar için 25 sterlin ödediğini bildirdi.

"Üst rütbeli subayların düşüncesi," dedi Lady Randolph oğluna o yaz, "senin en umut vaadeden genç olduğun, fakat "yazılarının orduda kalmanı engelleyecek kadar iyi olduğu, orada senin yeteneklerinin ziyan olacağı ve yazılarının eninde sonunda başına dert açacağı yönünde." O kış Galler Prensi, Churchill'e şunları yazmıştı: "Yazma konusunda büyük bir hüneriniz var, ki bu büyük bir avantaj. Tek dileğim, sözlerinizde basiretli olmanız ve yetkili kişileri gücendirecek her türlü sert eleştiriden kaçınmanız." Churchill annesine, bu mektubu "büyük bir onur" sayacak kadar "Muhafazakâr" olduğunu söyledi. Askeri emelleri konusunda da Yüzbaşı Aylmer Haldane'le dost olmuştu ve Haldane onun o zamanlar Peşaver'de üslenmiş Tirah Sefer Kuvveti'ne katılmasını sağladı. "Benim ünüm, nedense, onun ilgisini çekmiş," dedi Churchill annesine.

Churchill alelacele kuzeye giderken, harekat konusunda aldatılmış olduğunu fark etti. "Şurası kuşkusuz ki, Asya'nın en yırtıcı vahşileri artık illallah demiş," diye yazdı annesine. Ama yine de, hiçbir çatışmaya girmeden savaş madalyasına bir nişan daha katacaktı. "Benim hizmet kaydıma fazladan bir harekat eklenecek," dedi. Ama Tirah'a gitmesinin sağlayacağı en değerli şey başka bir yerdeydi. "Birkaç yıl sonra komuta kademesine geçmesi muhtemel bütün generallerle tanışacağım şimdi."

Churchill Peşaver'de Tirah'a hareket etmek için emir bekliyordu. "Elbette savaş bulmayı umuyorum," dedi annesine, "ama kendimi de kandırmıyorum. İki taraf da savaştan yılmış." Mart sonunda bir arkadaşına gönderdiği ve bir ay sonra *The Times*'ta yayınlanan bir yazısında Churchill, İngiliz ordusunun kuzeybatı cephesindeki savaşını övüyordu. Hindistan, sadece birkaç bin İngiliz tarafından yönetilmesine karşın, Churchill'in deyişiyle, "uygarlığın yardımıyla, insan türünün gerçekten de bir mesafeye kadar taşınması" sağlanmıştı. Ama yine de İngiltere'de çok uzun zamandır, "bu çok ücra memlekette" çalıştırılan hem sivil hem askerlere karşı "genelde pek ortaya çıkmayan ama hiçbir zaman da yok olmayan" bir önyargı vardı.

Şimdi herkes sınırdaki aşiretlerin bastırılamayışı konusunda bir günah keçisi arıyordu ama, dağlardaki savaşta "büyük çaplı bir genel çatışma yok," diye yazıyordu Churchill, "parlak bir başarı yok, önemli miktarda teslim olan yok, bir *coup de théâtre** şansı yok. Bu sadece, katlanılması gereken zahmetli ve zor bir iş." Ve devamında, Hindistan'daki ordu tam da Asya'nın en yırtıcı vahşilerinin mütevazı bir şekilde boyun eğmesini sağlamışken, ana vatanda kendi yurttaşlarının alay ve sataşmalarıyla" karşılaştıklarını belirtiyordu.

"Bu mektup," diye sır vermişti Churchill annesine, onun Hindistan'daki askeri yetkililerin gözündeki konumunu "sarsılmaz temeller üzerine" oturtacaktı. O yetkililer "basın yoluyla gelen eleştirilere karşı olağanüstü hassastılar ve en ufak bir lehte yorumu bile hoş" karşılarlardı. Eğer "layıkıyla patlarsa," demişti amcası Moreton Frewen'e, mektubu "bir kıpırtı yaratabilir ve Hindistan'daki üstlerim için çok makbul olabilir. Üstelik adil de olur."

Tirah'ta Churchill'in beklediği savaş gerçekleşmedi. Son bir çarpışmadan sonra, savaşı sürdüren son aşiret de barış yaptı. "İçlerinde pek kötülük yok," dedi Churchill annesine, "ellerinden geliyorsa seni öldürürler, fakat onun dışında mükemmel dostturlar. Onlardan hoşlandığımı itiraf edeyim. Geçtiğimiz ay Jamrud'da bunlardan birçok kişi gördüm. Vadilerine verdiğimiz korkunç zarara rağmen yüzlerinde daima neşeli bir gülümseme var." Gazeteci bir arkadaşına, Hubert Howard'a şunları yazmıştı Churchill: "Tirah kuvvetiyle birlikte pek savaşmadım; sadece birkaç kes-

* (Burada) Gösterişli hareket-ç.n.

kin nişancı ve ileri karakol. Doğrusunu söylemek gerekirse sadece bir tek kurşun sesi duydum ve onu atan da heyecanlı bir İrlandalıydı. Yine de ilginç bir şov sayılır."

Churchill, *United Services Magazine*'in isteği üzerine, sınır siyasetinin etiği hakkında bir makale, *Harmsworth Magazine* için de bir öykü yazdı: "Denize Düşen Adam, Bir Kızıldeniz Olayı." Öte yandan, romanını da tamamlamaya çalışıyordu. "Sert ve cesur bir kitap," dedi annesine, "pervasızca bir o yana bir bu yana saldırıyor ve herhangi bir amaçla değil, zevk için yazılmış. Bu, sanırım olacak. Kalemime güveniyorum. Kağıda döktüğüm düşüncelerin halkın ilgisini çekeceğine ve sevileceğine inanıyorum." Garibaldi'nin hayatını ve "Amerikan İç Savaşı'nın kısa ve dramatik" bir tarihini yazmayı düşünüyordu. Ayrıca, bir yayıncının, hem meşhur asker dedesi 1. Marlborough Dükü John Churchill'in yaşamını hem de babasının bir biyografisini yazması yolundaki teklifi de aklını çelmişti. "Lord Randolph'un yaşamına bir kalkışırsam," dedi annesine, "yıllarca emek vermem gerekir."

Churchill'in yazdığı babasının yaşam öyküsü bu mektuptan sekiz yıl sonra, Marlborough'nun yaşamı 1930'larda ve Amerikan İç Savaşı tarihi de, dört ciltlik *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nin bir bölümü olarak 1950'lerde yayınlanacaktı. Garibaldi'ye ise hiç başlanmadı. Bu arada, yazarlık yönünden kazancı hızla artıyordu. O mayısta *Allahabad Pioneer*, Amerika'nın o günlerde Küba'yı işgali konusunda yazdığı beş makalesini yayınladı. "Bunlar beni fatura borcu batağından hiç olmazsa bir ay kadar kurtaracak," dedi annesine, "ve doğrudan doğruya, kopya çıkarmadan yazıldılar."

Churchill roman hakkındaki söylentileri duyan halası Leonie'ye Bangalore'dan şunları yazmıştı: "Niçin diye soruyorsun! *'Il faut vivre'* [Bunu yaşamak gerek] diye yanıt vereyim. Dilerim daha sonra gerçekten iyi bir şeyler üretmeye devam ederim. Biliyorsun kendime güvenim sınırsızdır." Sudan'ı düşünüyordu: "Bu kış Hartum'da ölümün içinde olmayı diliyorum. Tanıdığın bütün uysal generalleri benim için seferber etmelisin."

Para konusunda endişelenen Churchill, annesi eğer yeniden evlenirse babasından kalan mirasın ona ait kısmının ikinci bir kocaya geçmesini önlemek için hukuki bir girişimde bulunmaya kalkıştı. "Yaptığımdan ötürü kendimi korkunç, iğrenç bir hayvan gibi hissediyorum," dedi halası Leonie'ye, "fakat annemin belki de hiç hoşlanmadığım yoksul bir adamla, bir

avareyle evlenmesi ihtimalini dikkate almak zorundayım. Şimdilik şartları geri çektim; ama sadece, en kötü durumda bile gazetecilik yaparak kendimi sefaletten kurtarabileceğime güvendiğim için." Ama yine de annesinin savurganlığından endişeliydi: "Tablo gerçekten çok karanlık. Mallar bu kadar azalmışken siyasete girecek parayı kesinlikle bulamam. Düşün, *yarısı* harcandı. Ama, sonbaharda bir sefere katılmak umudu varken üzüntüye kapılmak pek felsefi olmaz. Beni bekleyen her türlü muammaya kısa ve öz bir yanıt bulabilirim."

"Ben savurgan mıyım!" diye soruyordu Churchill halasına biraz abartarak ve sonra bunu reddediyordu: "Ben ne ganyan oynarım ne içki içerim ne kumar oynarım ne de paramı fahişelerle çarçur ederim. Sadece, hesap ve küçük ayrıntılar üzerinde kafa yormam ve bu nedenle de, bu huysuz hayatta varolan küçük zevkler için gerekenin iki katı para veririm."

Churchill o mayısta Bangalore'dan annesine, kendisinin tek 'ruhsal kusuru' dediği şey hakkında gayet irkiltici bir açıksözlülükle şunları yazmıştı: "Savunduğum ilkeler için kullandığım sözcüklerin yaratacağı etkiyi ya da bana getireceği kötü şöhreti pek dert etmiyorum. Bu çok korkunç görünüyor. Fakat unutmamalısın ki, büyük idealler çağında yaşamıyoruz." Sık sık "olguları sözlerime uydurmak eğilimine" yenik düştüğünü itiraf ediyordu. "Ama bu konuda en büyük suçlu Macaulay'dir. Sanırım şiddetli bir zorunluluk ya da müthiş bir hata yahut haksızlık duygusu içtenlikle davranmamı sağlayacaktır, fakat içimde çok nadiren gerçek bir duygu buluyorum." Bunun bir istisnası, 30 Eylül'de Malakand'daki harekat sırasında ağladığındaydı; "ve ben *au fond* [aslında-ç.] duygulu bir insan olduğuma inanıyorum. Çoğu meselede yönetimi kafam yahut aklım alıyor ama kalbim gerektiği kadar duygu katamıyor. İnsani değil, felsefi bir erdem bu."

Amerika'nın İspanya'yla yaptığı savaş ve Küba'nın işgali konusunu düşünen Churchill annesine şunları söylüyordu: "İspanya için üzülüyorum. Amerika kesinlikle hoş olmayan yüzünü gösteriyor dünyaya. Ama haklılar ve bu büyük demokrasinin yüreğinin en derin yerinde çok soylu bir ruh var." Churchill, "her iki tarafın da temsilcisi" olarak, bir Anglo-Amerikan uzlaşması fikrini "çok güzel" buluyordu. "Benim siyasetimin ilkelerinden biri, İngilizce konuşan toplumlar arasında iyi bir anlayışın oluşmasını daima teşvik etmek olacak." "Amerikalıların Küba'daki hareketi takdir edilmeli," diyordu Churchill, "ama diplomatik anlamda, ulus ola-

rak tarzları gayet iğrenç. Kibar insanları tiksindirmeyi daima başarıyorlar. Ama yine de yürekleri dürüst."

O yaz, birlikleri Çin'de savaşan Rusya'ya karşı İngiltere'nin sert bir eylemde bulunması neredeyse bir savaş nedeni ortaya çıkmıştı. Churchill söz konusu eyleme karşıydı. "Biz Rusya'ya zarar veremeyiz," dedi annesine. Ama Rusya İngiltere'yi Hindistan sınırına 100.000 asker yığmaya zorlayabilir ve İngiltere'nin deniz ticaretine, "okaba Almanlara dünya ticaretinde üstünlüğü nihayet ele geçirme fırsatı sunmaya" yetecek kadar zarar verebilirdi.

Churchill, Rusya karşıtı siyasete karşı çıkarsa düşüncelerinin "şoven bir çağda" pek hoşa gitmeyeceğini fark etti. "İnsanları bu kadar aşırıya kaçmaya ve tepki vermeye zorlayan şey," dedi annesine, hep "duygu patlamalarıdır. Militarizm yozlaşıp vahşiliğe dönüşüyor. Vatana bağlılık, zorbalığı ve dalkavukluğu teşvik ediyor. Hümanizm aşırı duygusallık ve gülünçlük haline geliyor. Vatanseverlik kararıp riyakarlığa dönüşüyor. İmparatorluğa bağlılık, şovenizmin içine gömülüyor."

Churchill haziran başında izne çıkmaya hazırlanıyordu ve annesinden, özellikle, bir gün Parlamento'ya girmeyi düşündüğü Bradford'da kendisi için siyasi toplantılar ayarlamasını istedi. "En azından 2.000 kişilik, gerçekten büyük bir toplantı" yapmak istiyordu ve annesine, "Herkesi katılmaya zorla,"dedi. "Ben onlara hakim olacağımdan eminim. En azından üç tane konuşmaya yetecek, hepsi de dikkatle yazılıp özetlenmiş çok iyi malzeme var elimde." Lady Randolph kendisinden isteneni yaptı. Oğlu bu sırada Bombay'dan gemiye bindi, Hintli uşağını ve çadırlarıyla eğerlerini kapsayan sefer malzemelerini de kısa süre sonra tekrar gelmek umuduyla Mısır'da bırakarak Londra'ya gitti.

Churchill Londra'ya 2 Temmuz'da vardı. On iki gün sonra Bradford'da konuştu ve gördüğü ilgiden ötürü heyecanlandı. "Elli beş dakika boyunca çok büyük bir dikkatle dinlediler beni," dedi annesine, "ve bu sürenin sonunda da herkes yüksek sesle 'devam et' diye bağırdı. Beş altı kez, yaklaşık ikişer dakika boyunca alkışladılar." Sözlerini bitirdiğinde "birçok kişi sandalyelerinin üzerine çıktı. Gerçekten de çok büyük bir heyecan vardı." Kuzeni Sunny'ye "Bradford'da hayatımın en büyük zevkini tattım," diye yazmıştı. "Dilerim devamı gelir."

Churchill şimdi de Sudan'daki Kitchener ordusuna katılmak için her türlü çabayı harcıyordu. Başbakan Lord Salisbury *Malakand Sahra Kuv-*

veti'nin Hikâyesi'ni yeni okumuştu ve özel sekreterinden, eski bakan arkadaşının oğlu olan genç yazarla randevu ayarlamasını istedi. Churchill'in Downing Sokağı 10 numaraya ilk girişi böyle oldu. "Çok iyi hatırlıyorum," diye yazmıştı daha sonra, "beni kapıda, eski dünyaya has bir nezaketle karşıladı, çok sevimli bir jestle selamlayıp içeriye buyur etti ve koskocaman odasının ortasındaki küçük divana oturttu."

Salisbury, Churchill'e, "sizin yazdıklarınızdan, o sınır vadilerinde nasıl bir savaşın sürdüğü hakkında, görevim gereği okuduğum diğer belgelerin hepsinden daha gerçek bir tablo çıkardım" dedi. Yirmi dakika sonra Churchill gitmek üzere kalktığında Başbakan onu on dakika daha tuttu ve sonra kapıya kadar eşlik ederken "Dilerim bana, siyasal yaşamımın çok önemli günlerini birlikte geçirdiğim babanızı ne kadar hatırlattığınızı söylememe izin verirsiniz," dedi. "Bir gün size yardımcı olabilmek için yapabileceğim herhangi bir şey olursa, rica ediyorum, bana bildirmemezlik etmeyin."

Bu yakınlıktan cesaret alan Churchill, Salisbury'nin özel sekreterinden Kitchener'a, kendisini sefer kuvvetine katmayı düşünmesini talep eden bir telgraf çekip çekemeyeceğini sordu. Salisbury bunu yapmayı kabul etti ama Kitchener'ın yanıtı soğuktu. Halen yeterli subayı vardı ve bir boşluk olursa da, boşalan yeri doldurmayı Churchill'den daha çok hak eden başkaları vardı. Azimli Churchill Lord Cromer'i görmeye gitti ve o da Kitchener'a doğrudan yazacağına söz verdi. Lady Randolph, doğrudan başkomutana yazdı. Arkadaşı Lady Jeune de böyle yaptı ve çektiği telgrafta gayet açıkça "Dilerim Churchill'i alırsın," dedi. "Yazı yazmayacağını garanti ediyorum."

Lady Jeune'in garantisi Kitchener'ı hiç etkilemedi. Ama kadın aynı zamanda, ordunun personel işlerinden sorumlu komutanı General Sir Evelyn Wood'un da yakın dostuydu ve adam özel bir yemek davetinde, Kitchener'ın Savaş Bakanlığı'nın önerdiği adayları kabul etme konusundaki gönülsüzlüğünden rahatsızlığını dile getirdi. Churchill bunu duyunca kadına, başbakanın onun atanmasıyla bizzat ilgilendiğini Wood'a söylemesi için ısrar etti. Jeune de böyle yaptı ve Wood Kitchener'a Churchill için bir telgraf çekti. İki gün sonra Churchill hemen Mısır'a gitti, 21. Mızraklı Süvariler'e katılacağını öğrendi. "Buraya varıncaya kadar çok büyük zorluk çektim," diye yazıyordu iki hafta sonra bir arkadaşına Nil'den, "ve gerçekten, iki tane genç subay ölmemiş olsaydı başarabileceğimden çok kuşkuluyum." Lady Jeune, rolünü oynamıştı.

Churchill Londra'dayken gazete sahibi bir aile dostu olan Oliver Borthwick'le temas kurmuştu ve Borthwick ondan, "fırsat oldukça," *Morning Post* için sütunu 15 sterlinden bir dizi yazı yazmasını istedi. Gazetecilik görevi kesinleştikten sonra 27 Temmuz sabahı Londra'dan ayrıldı. Üç gün sonra Marsilya'dan bir gemiye bindi. "Tekne," dedi annesine, "iğrenç Fransız gemicilerin çalıştığı pis bir yük gemisi"ydi. Bangalore'dan izninin bittiğini bildiren bir telgraf almaktan korkuyordu. "Ama şimdiye kadar beni geri çağıran bir telgraf almadığım için memnunum," dedi annesine. "Yola çıkmış olmam konumumu çok daha güçlü kılıyor." Mısır'a 2 Ağustos akşamı varınca hemen 21. Mızraklı Süvari Kışlası'na gitti. "Çok uygardılar," dedi annesine, "ve benim onlara katılacağımı bildiren resmî bir haber almışlardı." Bölüğündeki dokuz subaydan altısı Harrow'dan ve Bangalore'dan arkadaşıydı ve "*bu* kez, Mohmand Vadisi'ndeki gibi yabancılar arasında kalmayacağım," dedi.

Churchill Kahire'ye tam zamanında varmıştı. Bölüğü hemen ertesi gün teknelerle Nil'de yola çıktı. "Son sekiz gündür çok tuhaf bir dönüşüm gerçekleşiyor," diye yazmıştı annesine 5 Ağustos'ta Luksor'dan, "Londra caddelerini, yemek davetlerini, baloları falan düşünüyorum ve sonra haki üniformalı askerlere, atlarla dolu, kocaman, ağır mavnalara, çamurlu nehre, önümüzdeki ve arkamızdaki hurma ağaçlarına ve geleneksel Nil teknelerine bakıyorum." Ama "kendi kafamdaki" değişiklik daha da büyük, dedi. Parlamento ile, konuşmalarla ve genel olarak siyasi yaşamla ilgili beklentiler "daha canlı birtakım olasılıkların ve beklentilerin yanında solup gitti ve kafam, yasa tekliflerinden, yasalardan, ara seçimlerden çok, kılıçlarla, mızraklarla, tabancalarla ve yumuşak uçlu kurşunlarla meşgul olmaya başladı."

Teknelerde bulunanlar arasında, Churchill'in sefer hakkında *The Times*'a yazmakla görevli arkadaşı Hubert Howard da vardı. Beş gün sonra, hâlâ nehirde gidiyorlarken Churchill annesine *Morning Post* için ilk iki yazıyı gönderdi. "Bunlar, kitabımın temelini ve iskeletini oluşturacak," dedi annesine. Nil'de giderken, kuzenlerinden ikisinin, Sunny Marlborough ve Ivor Guest'in, kendisinin "böyle bir işe pek uygun olmayacak kadar nitelikli" olduğu yolundaki öğütlerini düşünüyordu. "Yaptığım şeyin akıllıca ve bir erkeğe yaraşır bir iş olduğundan eminim," demişti annesine. "Bunun olası sonuçlarının farkındayım" diyordu, "çünkü senin de bildiğin gibi ben yaşamak ve çok şey başarmak istiyorum ama şimdi

korkmuyorum ve şikayet de etmeyeceğim." Bu "güç veren felsefi düşüncelerin" yanı sıra, "bu alçak Dervişlerden birçoğunu öldürmek ve bu baş belası milletin geri kalanını da Orcus'a* sürmek için vahşi bir istek duyuyorum ve bu seferden çok zevk alacağımı sanıyorum. Yarın başlayacağım herhalde."

Derviş ordusuna doğru yol alırken bile Churchill annesinden, döneceği zaman kendisi için "gerçekten çok büyük ve çok ses getirecek" siyasi toplantılar ayarlamasını istiyordu; "biri Bradford'da ve diğeri de sanırım Birmingham'da." Ayrıca Yüzbaşı Haldane'den, Malakand'daki başarının sonucunda layık görüldüğü "şeritten küçük bir parça" göndermesini istedi. "Buradaki Dervişlerin karşısında," diyordu, "o şeridi göğsüme takmak için şiddetli bir arzuya kapıldım." "Hemen çatışmaya girmek istiyorum," dedi Haldane'e 11 Ağustos'ta. "Fakat öldürülmek çok kötü bir şey olur ve dilerim o büyük sırra ermekten şimdilik kurtulurum."

21. Mızraklı Süvariler üç gün sonra Atbara'ya varıp kamp kurdular, sonra atlarına binerek Nil kıyısında ilerlemeye devam ettiler. Churchill bir gece kafileye yetişmeye çalışırken yolunu kaybetti ve telgraf diliyle annesine şunları yazdı: "Çölde aç ve susuz, perişan bir gece ve gün geçirdim. Yıldızlar bulutlarla kaplıydı. Talihim aklımın çalışmasına yardım ettiği için, ata su vermeden gün doğumunu beklemeyi bildim ve nehre doğru yollandım ve sonrasında, menderesler boyunca yaklaşık yüz yirmi kilometre gittikten sonra kafileyi buldum." Churchill yeniden, süvari arkadaşlarına katıldı. 24 Ağustos'ta Omdurman'a sadece yüz kilometre kalmıştı. "On gün içinde," dedi annesine, "genel bir savaş olacak; belki de çok şiddetli bir savaş. Ölebilirim. Ama sanmıyorum. Fakat ölürsem, felsefenin tesellisinden yararlanmalı ve insanların son derece önemsiz olduğunu düşünmelisin." Churchill geri dönmek istiyor, her şeyin iyi gitmesini diliyordu. "Ama sana, her ne kadar Hıristiyanlığı ya da başka biçimde bir dinsel inancı kabul etmiyorsam da, hiç korkmayacağıma söz verebilirim."

"Hiçbir şey," diyordu Churchill devamında, "hatta yok oluşun geliyor olduğunu kesin olarak bilmek bile beni geri döndüremez artık; onurlu bir biçimde geri dönebilecek olsam bile. Ama sonunda, bu macera sayesinde daha bilgili ve güçlü bir şekilde döneceğim. Ve o zaman, başka ve daha

---

* Roma mitolojisinde ölümün ve ölülerin gittiği yeraltı ülkesinin tanrısı. Yunan mitolojisindeki Hades'in karşılığı-e.n.

büyük faaliyet alanlarını düşüneceğiz. İnancım güçlü –neyin inancı bu, bilmiyorum ama–, bana bir şey olmayacak." "Her şeyden önce," diye ekledi, "geçen yılın 16 Eylülü'nden daha korkunç bir şey olamaz ve olursa da, bundan sonraki dünya için –eğer varsa– daha iyi diyebileceğimizden eminim." "Eğer ağır bir şekilde yaralanırsam," diye yazmıştı son bir notta, "buraya gelip beni götürsen iyi olur."

26 Ağustos'ta Kitchener'ın 25.000 kişilik ordusu Omdurman'a yaklaşırken Churchill, Mızraklı Süvariler'den Mısır Süvari Birliği'ne geçmek için bir son dakika girişiminde bulundu. "Çünkü," diye yazmıştı annesine, "gerçi daha tehlikeliyse de, kendini gösterme şansı yönünden çok daha iyi bir iş." Mısır Süvari Birliği'nin komutanı albay, Churchill'i istiyordu ama kendi albayı onu bırakmak istemedi. "Gayet haklı," dedi Churchill, "ama yazık, çünkü Mısırlılarla, bu işte bir şeyler yapabilmek için çok daha fazla şansım olurdu."

Churchill o gün, Kitchener'ın kendisi hakkında eleştirel konuştuğunu, ona göre Churchill'in "orduda kalmayacağını, ordudan sadece yararlandığını" ve onun, "mesleğinde ilerlemek isteyen" başkalarının önünü tıkamasını hiç onaylamadığını söylediğini duydu. "Ama yine de," demişti Churchill annesine, Kitchener daha sonra "benim elimden geleni yapmakta gayet haklı olduğumu" da söylemiş. Kitchener genç teğmenle tanışmak istemiyordu. "Hayatta kalırsam," diye yazmıştı Churchill, "Kitchener bir gün, Mısır ve Sudan hakkındaki düşünceleriyle beni etkilemeye çalışmasının yerinde bir hareket olabileceğini anlayacak. Lakin bu durumda görüşlerimi ben kendi başıma şekillendireceğim."

Dervişlerin saldırmaya karar verdiği yer olan Omdurman, nehirde Hartum'un karşı tarafındaydı. 1 Ekim öğle vakti Omdurman'dan hızla çıkan Derviş ordusu akşam olmadan bölgedeki İngiliz ordusunun ana gövdesiyle suyla çarpışacak gibiydi. Bölüğü başka bir süvari bölüğüyle birlikte ana sefer kuvvetinin ilerisinde bulunan Churchill'e, kendi süvari komutanı tarafından, yaklaşan Derviş ordusunun konumunu ve ilerleyiş hızını belirleyip Kitchener'a bildirmesi talimatı verildi. "Kara Surgham Tepesi'ne çıktım," diye yazmıştı daha sonra, "ve çevreye bakındım. Dervişlerin büyük ordusu manzaranın büyüklüğü yüzünden küçülmüş, kahverengi düzlükte koyu renkli lekeler ve beneklerden ibaret kalmıştı. Doğuya bakınca başka bir ordu daha görünüyordu şimdi: İngiliz ve Mısır ordusu."

"Aralarında sekiz kilometreden fazla mesafe kalmadığı halde," iki güç de birbirini görmüyordu, diye hatırlıyordu Churchill sonradan. "Bir onlara, bir ötekilere baktım. Düşman safları, kuşkusuz, hem daha uzun hem de daha yoğundu. Ama sıraları sanki cetvelle çizilmiş gibi dümdüz duran sıkı taburlarda üstün bir güç göze çarpıyordu." Derviş kuvvetleri ilerliyordu. Churchill gördüklerini bildirmek üzere beyaz atını hızla geriye, İngilizlerin ana kampına doğru sürdü. Kampa yaklaşırken, Mısır'daki İngiliz ordu kumutanına verilen adla "Sirdar" [serdar-e.] Kitchener'in ve on on beş kurmay subayın atlarını kendisine doğru sürdüğünü gördü. Neler olup bittiğini görmek için kendileri Surgham Tepesi'ne doğru gidiyorlardı. On altı yıl sonra aynı savaş kabinesinde birlikte çalışacak olan generalle genç subayın ilk karşılaşması böyle oldu.

"Kitchener tepeye doğru gidiyor olsa da," diye yazmıştı Churchill, yine de "beni, durumun ileri bölüklerden nasıl göründüğünü anlatmam için çağırdı. Ben de öyle yaptım." Kitchener hiç konuşmadan dinliyor, "yan yana giden atlarımızın altındaki kumlar çatırdıyordu."

"Derviş ordusu yaklaşıyor diyorsunuz," dedi Kitchener. "Sizce ne kadar zamanım var?"

"En azından bir saatiniz var," diye yanıtladı Churchill, "belki de bir buçuk saat komutanım; şu anki hızlarıyla devam etseler bile."

"Sirdar gayet sakindi," diye hatırlıyordu Churchill. "Kendine güveni kurmaylarına da geçmişti. 'Bundan iyisi olamaz' dedi. 'Burası iyi bir atış sahası. Bugün gelmeseler yarın gelecekler'."

Derviş ordusu İngilizlerin olduğu yere varmadan durdu ve iki ordunun arasında sadece Surgham Dağı kaldı. Churchill ve Mızraklı Süvari arkadaşları bu kez Kitchener'ın ordusunun ana gövdesine, Nil'e yakın taraftaki kanada katıldı. Hindistan'ın kuzeybatı sınırında hizmet etmiş olan Churchill, Mısır ordusunun hep 'savaşlar'dan söz eden İngiliz subaylarını küçümsüyordu; kendisi gibi Hindistan'da savaşmışların gözünde bu 'savaşlar' birer 'çatışma'dan başka bir şey değildi. Her halükârda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Churchill, "kaybolup gitmiş o kaygısız günlerde, İngiltere'nin küçük savaşlarında yer almış o büyük kitleler için," çatışma sırasında ölümün, "harika bir oyundaki bir spor öğesinden başka bir şey" olmadığını hatırlayacaktı.

Hindistan'da ya da Sudan'da dövüşenlerin "kaderi," diye yazmıştı daha sonra Churchill, bir savaşı, "tehlikelerin yer değiştirdiği, ölümün herke-

sin beklediği bir şey, ağır yaralanmalarınsa şanslı bir kurtuluş sayıldığı, topların ve makineli tüfeklerin çelikten kamçısıyla koskoca tugayların biçilip gittiği, bir kasırgadan kurtulanların kesinlikle bir sonrakinde yahut ondan sonrakinde tüketileceğini bildiği" Birinci Dünya Savaşı'nı görmekti. Her şey olayların ölçeğine bağlıydı. "O gece, tepeden tırnağa silahlı 60.000 fanatik Derviş'in beş kilometre yakınında, her an vahşi bir saldırıya ya da baskına kalkışabileceklerini düşünüp bekleyerek, en geç de şafak sökerken dövüşüleceğini bilerek, uyumak için yatan biz genç erkekler... gerçek bir savaşa tutuştuğumuzu sanmışsak bağışlanabiliriz herhalde."

Gece Surgham Tepesi bir Mısır süvari birliği tarafından işgal edildi. Güneş doğarken başka süvari devriyeleri keşfe çıktı. Churchill bunlardan biriyle gitti. Onun görevi, yanındaki diğer yedi Mızraklı süvariyle beraber, o zamanlar İngilizlerin Heliograph Tepesi dediği Surgham Tepesi'ne dönüp Dervişlerin gücünü ve konuşlandıkları yerleri bildirmekti. "Dörtnala sürdük," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "ve Mısır Süvari Birliğiyle subayının tepeden bizi gördüğünü bilmediğimizden, hiçbir tehlikeyi düşünmeden bu işin tüm heyecanını yaşıyorduk ve ileride nelerin beklediğini ilk göreceklerin biz olduğu düşüncesiyle neşeliydik."

İleride bekleyenler çok etkileyici ve korkunçtu. Churchill Sudan'ın yeniden fethiyle ilgili kitabını yazıncaya dek, diğer süvari arkadaşlarının tepeye kendisinden önce vardığını bilmeyecekti. İki hafta sonra asker arkadaşı Ian Hamilton'a mektubunda "Sanırım düşmanı ilk gören, ve kesinlikle kurşunlarının sesini ilk duyan bendim," diye yazmıştı. Mektubu şöyle devam ediyordu: "Böyle bir manzarayı hayatımda bir daha hiç göremem. En azından 40.000 adam –sekiz kilometre uzunluğunda sıralar ve aralarında büyük tepeler ve boşluklar– vardı ve inan bana, Heliograph Tepesi'nin yamacındaki hakim seyir yerinden onların hep bir ağızdan savaş naralarını duyunca ben ve küçük devriye grubum kendimizi çok yalnız hissettik." Gerçi "sonuçtan asla kuşku duymadıysam da," diye eklemişti Churchill, "müthiş bir korkuya kapıldım."

Saat altıya çeyrek vardı. Churchill hemen kurşun kalemiyle Kitchener'a bir mesaj yazdı: "Derviş ordusu, gücünde bir değişiklik olmadan, sol kanatları palazlanmış bir halde, geceki yerlerini koruyor. Devriyeleri harekete geçileceğini bildirmiş durumda ve halihazırda naralar atılıyor." Kitchener'ın kampının beş kilometre yakınına kadar hiç Derviş birliği yoktu

fakat günışığı biraz artınca Churchill Derviş kuvvetlerinin aslında ilerlemekte olduğunu gördü. Liderleri Halife*, üzerlerine gelen orduyu püskürtmeye kararlıydı. Churchill bu hareketi saat 6.20'de kurşun kalemle yazılmış ikinci bir notla Kitchener'a bildirdi. "Derviş süvarilerinin çoğu," diye yazdı, "ilerleyen kuvvetlere eşlik ediyor."

Churchill tepede kaldı. "Her biri beşer yahut altışar atlıdan oluşan süvari devriyeleri," dedi iki hafta sonra Hamilton'a, "beni geri çekilmeye zorlama girişiminde bulunmadı ve ben de, herhalde 2.000 kişilik büyük bir tugay 400 metre yakınıma gelinceye kadar bekledim. Onların bana ateş edebileceği hiç aklıma gelmedi; hepsi mızrakçı sanıyordum." On beş dakika boyunca Dervişler Churchill'le yedi mızraklı süvarisine hiç aldırmamış, "hiç tenezzül" etmiyormuş gibi davranmıştı. Ama sonra, dedi Hamilton'a, "Aptal gibi, dört kişiyi attan indirip yaklaşan kalabalığın üzerine ateş açtırdım. Bunun üzerine 20 tane silahlı adam gönderdiler ve yakın mesafeden ateşe başladılar. Sonunda dörtnala kaçmak zorunda kaldım ve kaçarken en az 30 kurşun vızıltısı duyduk." Tehlikeli bir andı. "Şans eseri –(Kader'in ne kadar kaprisli olduğunu bilirsin) tek birimize bile kurşun değmedi. Birimizin başına böyle bir şey gelmesi diğerlerinin de başına gelmesi demekti."

Churchill yedi süvarisini sağ salim dağın arkasına gönderdi "ve ben tepeye çıktım" dedi. Orada atından indi, ama beyaz atı hâlâ hedefti "ve sahnenin seyretmeye değer olmasına karşın, orada kalmak benim için zor hale geldi. Çılgına dönmüş askerler, emir eri, borucular vb. o zaman geldi ve beni bölüğe geri götürdüler. Ama ben öylesine gururluydum ki –kimsenin en ufak bir yara almadığını belirttim (ve onlar, verdiğim bilgilerin değerini kabul ettiler)– benim tekrar gitmeme izin verdiler." Bu ikinci devriyede Churchill ve adamları hiçbir vukuat olmadan ilerleyip tekrar geri döndüler. "Hiç zayiat vermememizi kendi 'deneyimime' bağlamıştım," dedi Hamilton'a. "Fakat aslında bu, Tanrının merhameti sayesindeydi. Çünkü doğruyu söylemek gerekirse, açılan ateş o zamana kadar gördüklerimin en şiddetlisiydi; 35. Sihlerle birlikte geçen" –bir yıl önceki– "o on dakika sayılmazsa."

---

* İsyanın lideri ve ayaklanmaya ismini veren kişi, kendini mehdi ilan eden Muhammed Ahmed el-Mehdi idi. Onun ölümünden sonra yerine geçen halifesi Abdullah ibn Muhammed isyanın lideri oldu-e.n.

Dervişler İngiliz hatlarının tüfek menziline girince Kitchener piyadelerin harekete geçmesini emretti. Süvari bölükleri kampa geri gönderildi. "Orada," dedi Churchill arkadaşına, "bir saat boyunca, pek fazla bir şey görmeden, 20.000 tüfeğin, yaklaşık altmış topun ve yirmi tane Maxim mitralyözünün sesini dinledik." Atlara su ve yem verildi. "Birkaç mermi" geçti ama hepsi de çok yüksekten gitti çünkü süvariler ve atları nehrin kenarında gayet korunaklıydılar. Saat sekiz buçukta Derviş saldırıları zayıfladı. Süvariler hemen "büyük bir aceleyle" kamptan ayrılıp İngiliz hatlarının sol kanadında yerlerini aldılar. "O yamacın orada durduk," dedi Churchill, Hamilton'a, "ve on beş dakika boyunca karabina tüfeklerimizle oyalandık. Yamacın ötesinde binlerce Derviş görünüyordu ve ben bunları –'kılıçtan geçirilmek için bir araya gelmiş'– kaçkınlar olarak düşünüyordum." O anda, yenilmiş gibi duran Dervişler "miskin bir duygusuzlukla" telef edilecek gibi görünmüştü.

Saat 8.40'ta süvariler atlarına bindi "ve bu kalabalığa doğru yavaş yavaş sürdük." Churchill'in bir çatışma sırasındaki ilk süvari hücumuydu bu. "Onları atlarımızın üzerinde oturamaz hale gelinceye kadar mızraklamamız gerektiğine inanmıştım," dedi Hamilton'a. "Ama bizimle uzaktaki kaçaklar arasında 150 adamdan oluşan tek bir sıra vardı." Bu 150 Derviş, süvari subaylarına mızrakçılar gibi görünmüştü. İngiliz atlılarının kendilerine 250 metre yaklaşmasına izin verdiler. "Niyetimiz," dedi Churchill, Hamilton'a, "yahut en azından benim düşünceme göre fikrimiz, onların kenarından dolaşmak, bir bölüğü üzerlerine salmak, sonra da ötedeki daha iyi yerlere doğru devam etmekti."

Süvariler 150 Dervişin önünde sağdan sola doğru sürerken, dönüp onları mızraklayacak bir nokta arıyordu. Fakat aslında bunlar tek bir sıra halinde yakalanmış mızrakçılar değil, tüfekli piyadelerdi. İngilizler önlerinden atlarıyla geçerken diz çöküp ateş açtılar. "Yüksek sesli ve sert bir tüfek çatırtısı duyuldu," diye yazıyordu Churchill. "Aradaki mesafe, ateşin bu kadar büyük bir hedef üzerinde zararsız olamayacağı kadar azdı."

Şaşkına dönmüş süvarilerin önünde iki yol vardı. Birincisi, sola çark edip dörtnala kaçmak, "sonra yaralılar için geri dönmek, yani berbat bir işti." Diğeriyse sağa çark edip Derviş saflarına saldırmaktı. "Bence herkes kendi kararını verdi," dedi Churchill arkadaşına. "Her halükârda, borular hâlâ kesik kesik sesler çıkarırken hepimiz onlara doğru dörtnala kalktık. Ateş o kadar şiddetliydi ki, ikinci hatların –yan kanattaki bölüklerin

ya da böyle bir şeyin– tertibi mümkün değildi. Verilen tek emir 'Sağa çark'tı fakat 'Dörtnala' ve 'Hücum' olarak anlaşıldı."

Yirmi üç yaşındaki Churchill, sanıldığı gibi morali bozulmuş mızrakçılara değil, boyun eğmemeye kararlı piyadelere karşı bir süvari saldırısına katılıyordu. Dervişlere karşı ilk yüz metre boyunca atını sürerken tekrar tekrar soluna, açılan ateşin adamlarına ne kadar zarar verdiğine bakıyordu. "Zarar az görünüyordu. Sonra Mauser tabancamı –çok kıyak bir şey– çıkarıp horozunu çektim. Sonra karşıya baktım. Hâlâ ateş saçan 150 piyade yerine, (ortalarda) yaklaşık on ikişer kişi yoğunluğunda ve bizim cephemizden pek kısa olmayan, sıkışık nizamda dizili mızrakçılar gördüm."

O zamana dek görülmeyen bu kuvvetler, iki metre derinliğinde ve altı metre genişliğinde, dik kenarlı bir dere yatağının içindeydi. Hiç beklenmeyen bir tehlikeydi bu. "Ama kuzeybatı sınırında kazandığım deneyimlerden sonra," dedi Churchill, Hamilton'a, "Süper, daha eğlenceli dedim içimden." O zaman, birliği Dervişlere diyagonal bir şekilde, dere yatağının ötesine geçmeden, dörtnala sürerek saldırdı.

"Karşımda yaklaşık dörtlü bir sıra vardı. Ama hepsi tepe üstü yere yıkıldı ve hiçbir şok yaşamadan geçtik. Birliğimden bir adam düştü. Paramparça edilmişti. Beş altı at aldıkları darbelerden yaralanmıştı. Ama diğerleri sağlamdı."

Süvari hücumu bitmişti ve birlik dağıldı. "Sanırım bu, hayatta yaşayacağım en tehlikeli iki dakikaydı," dedi Churchill, Hamilton'a. Saldırıya katılan 310 asker ve subaydan bir subay ve yirmi asker ölmüş, dört subayla kırk beş asker yaralanmıştı. "Tüm bunlar 120 saniyede oldu!" diyordu Churchill. "Tam on kez" ateş etmiş, tabancası boşalmıştı, "ama atımın bir kılına da, giysimin bir ipliğine de hiçbir şey değmedi. Fakat aynı şeyi söyleyebilecek pek fazla kişi yok."

Churchill saldırının olduğu yerde şimdi "sağa sola dağılmış adamlar ve teke tek dövüşler" görüyordu. Hemen "tırısa kalkıp tek tek üzerlerine gittim ve tabancamı yüzlerine ateşleyip birçoğunu –üçünü kesin, ikisini şüpheli, birini çok şüpheli bir şekilde– öldürdüm. Sonra etrafıma bakındım ve Derviş kitlesinin yeniden biçimlendiğini gördüm. Üzerlerinden geçen saldırıyla yaklaşık yarısı devrilmişti. Tekrar ayağa kalkıyorlar, Emirleri onları tekrar gruplar halinde bir araya toplamaya çalışıyordu." Churchill, atının sırtında, Dervişlerin yeniden gruplaşmalarını seyrederken bu insan yığınının sadece yirmi metre ötede olduğunu fark etti. "Onlara bu

bir iki saniye boyunca neler oluyor diye salak salak bakıyordum. Sonra iki adamın diz çöküp tüfekleriyle nişan aldığını ve belanın tekrar bana yöneldiğini gördüm."

Churchill, Dervişleri bırakıp askerlerinin yanına dörtnala sürmeye karar verdi. Tam dönerken iki piyade ona ateş etti. "Çok kısa mesafeden ötürü fena halde korkmuştum," dedi Hamilton'a, "ama hiç kurşun vızıltısı duymadım; kim bilir nereye gittiler. Ben de hızlı bir sürüşle birliğime katıldım." Birkaç saniye sonra birliğin içinden bir Derviş fırlayıverdi. "Oraya nasıl geldi bilmiyorum," diye yazmıştı sonradan Churchill. "Bir çalının arkasından ya da bir çukurdan çıktı herhalde. Birlikteki herkes ona mızrakla saldırdı fakat adam bir sağa bir sola kaçıyordu ve bu da müthiş bir kargaşaya yol açtı. Birkaç kez yaralandığı halde sendeleyerek bana doğru gelirken mızrağını doğrulttu. Onu bir metreden az bir mesafeden vurdum. Kumun üzerine düşüp öldü."

Churchill on beş askeri toparlayarak birliğini yeniden oluşturdu. "Yeniden saldırmanız gerekecek," dedi onlara, ve sonra belki bir defa daha. Bunu duyan içlerinden biri "Baş üstüne komutanım," diye seslendi, "hazırız, kaç defa isterseniz." Churchill bir çavuşa, "hoşuna gitti mi" diye sorunca adam "Ee, hoşuma gittiğini pek söyleyemem komutanım," diye yanıtladı, "ama sanırım bir sonrakinde daha çok alışmış olacağım." İki hafta sonra bu sözleri düşünen Churchill, Hamilton'a, "Irkımıza ve kanımıza güvenim çok daha güçlendi," dedi. Kendisi hakkındaysa, "Onlara bir şey belli etmedim," dedi, "yüz ifadem hiç değişmediyse de, gururum arttı tabii."

Saat 9.15'ti. Derviş kuvvetleri geri çekiliyordu. Churchill alayın tekrar saldırıya geçmesi için sabırsızlanıyordu. "Askerler hiç bu kadar istekli olmamıştı," diye yazdı annesine iki hafta sonra. "Birliğimdekilere, siz dünyanın en iyi askerlerisiniz dedim ve nereye kadar gitsem peşimden geleceklerinden eminim ki, bu da –bunu sadece ve sadece sana söyleyebilirim– biraz fazla uzak bir mesafe olurdu çünkü böyle anlarda ruhum çok yükseklere çıkar." Churchill komutan yardımcısını ikinci bir hücum emri vermeye ikna etmeye çalıştı. "Elli yahut altmış kişilik bir zayiat daha verdirirsek bu operasyon tarihi bir nitelik kazanacaktı," dedi annesine. Fakat "ikinci bir hücum konusunda konuşma devam ederken," diye yazıyordu daha sonra, devam eden piyade savaşının olduğu tarafta "bir sürü feci manzara vardı: Kanları fışkıran, üç ayağının üzerinde durmaya ça-

lışan atlar, korkunç yaralarından kanlar akan adamlar, balık oltası mızraklar vücutlarını delip geçmiş, kolları ve yüzleri kesilmiş, bağırsakları dışarı fırlamış, soluk almaya çalışan, bağıran, devrilen, can çekişen askerler." Başka bir süvari saldırısı olmayacaktı. "Liderlerimizin öfkesi yatışmıştı," dedi annesine, "ve alay, günün geri kalanında, çok ender görülen bir ihtiyatla korundu."

Churchill hâlâ, tekrar harekete geçme emri verilmesi gerektiği kanısındaydı. "Yeni bir hücum yapılsaydı," dedi Hamilton'a, "çok iyi bir sonuç alınacaktı ve askerler ile subaylar hazır ısınmışken bu işi kolayca başaracaktık. Fakat, attan inip ateş etmek daha yararlıysa da, benim istediğim şey –*'Pour la gloire'*–[Şan olsun diye-ç.] hücum etmek ve İngiliz süvarisini coşturmaktı." Fakat onun şevki de azalmıştı. "Bir saat sonra hepimizin heyecanı biraz yatışmıştı," dedi Hamilton'a, "ve en azından o gün için 'kahramanlığın' artık 'bittiğini' görünce bayağı bir rahatladım."

Mızraklı süvariler şimdi atlarını ileriye, atlarından inip Dervişlerin yan kanatlarına ateş edecekleri bir yere sürüyordu. Birkaç dakika yoğun ateşten sonra Derviş kuvvetleri geri çekildi. Mızraklı süvariler de daha önce saldırdıkları dere yatağına döndü. Orada durup kahvaltı yaptılar. Dere yatağında otuz-kırk Derviş ölüsü vardı diye hatırlıyordu daha sonra Churchill. "Aralarında da yirmiden fazla mızraklı süvarinin cesedi yatıyordu; öyle kesilip doğranmışlardı ki, çoğu tanınmaz haldeydi."

O sabah piyadeler muzaffer bir şekilde Hartum'a doğru yürürken binlerce yaralı Derviş, zafer kazanmış birlikler tarafından öldürüldü. Churchill bu katliamlara katılmadı ve bunları görünce dehşete düştü. "Omdurman'daki zafer," dedi annesine daha sonra, "yaralıların insanlık dışı bir şekilde katledilmesiyle rezil edildi ve bunun sorumlusu Kitchener'dı."

Churchill annesine Hartum'dan ancak üç kelimelik bir telgraf çekebildi: "Durum iyi, Winston." Aynı akşam, annesinin bir subay arkadaşı kadına telgraf çekti: "Büyük savaş. Güzel manzara. Winston iyi." Churchill süvari hücumundan iki gün sonra annesine yazdığı mektupta "Asla en ufak bir korku duymadım ve şu anki kadar sakindim" diyordu. Hücum "geçen yıl 16 Eylül'deki geri çekilme kadar ürkütücü değildi. Rüya gibi geçip gitti ve bazı kısımlarını pek hatırlamıyorum. Dervişlerde süvarilere karşı bir korku yoktu ve onları atla vurup devirinceye kadar yerlerinden kımıldamıyorlardı. Atların bacağını keserek sakatlamaya, eyerleri, dizginleri kesmeye çalıştılar; kılıçlarıyla, mızraklarıyla her taraftan saldırdılar

ve bir iki metre öteden tüfeklerle ateş ettiler. Bana hiçbir şey değmedi. Bana saldıranları öldürdüm ve bedenimi ya da ruhumu rahatsız edecek bir şey olmadan uzaklaştım."

Saldırı sırasında ölen tek subay, Churchill'in Kahire yolculuğu sırasında dost olduğu Robert Grenfell'di. "Benim açımdan bu," dedi Churchill annesine, "olayın verdiği tüm zevki ve coşkuyu yok etti." İki arkadaşı da yaralanmıştı. Hubert Howard ölmüştü. "Howard bizim hücumdan sapasağlam kurtuldu ve bir arkadaşının kurşunuyla ölmesi gerçekten de kaderin bir cilvesi." Tüm bunlar yüzünden 2 Eylül gecesini "çok endişeli ve tedirgin" geçirmişti ve "savaşın ne kadar pespaye bir şey olduğunu düşündüm. Onu yaldızla süsleyemezsin. Çirkinlik alttan sırıtır."

O gece, Howard'ın öldürülmesi ve ikinci bir muhabirin de yaralanmasıyla *The Times*'a savaşta yazı gönderecek hiç kimsenin kalmadığını fark eden Churchill ordu karargâhına gitti ve oradaki bir dostuna, Albay Wingate'e, bir telgraf çekip çekemeyeceğini sordu. Wingate kabul etti ve bunun üzerine Churchill, *The Times*'ın Kahire'deki muhabirinin adıyla, çatışmayı ve süvari hücumunu anlatan uzun ve gayet ayrıntılı bir telgraf metni yazdı. Telgraf metninin sansürcüden geçmesine karşın, Kitchener bunun gönderilmesini kabul etmedi. "Kuşkusuz ki," diye yazdı Churchill *The Times*'ın editörüne iki hafta sonra, Kitchener "herhangi bir subayın gazete muhabiri olarak faaliyet göstermesine izin vermezdi; ama benden daha hoşnut olduğu bir subay olsaydı, verirdi."

Savaştan iki gün sonra Churchill atıyla Hartum'dan savaş alanına gitti. "Birtakım mızraklar falan almak istiyorum," diye yazdı annesine ve "bu savaşın tarihini yazacağım," diye ekledi. Savaş alanını ziyareti çok yürek burkan bir deneyim oldu. On binden fazla Derviş ölmüş, on beş bini de yaralanmıştı. Ağır yaralı Dervişler savaş alanında ölüme terk edilmişti. Manzara korkunçtu. Churchill üç gün boyunca sürüne sürüne Nil kıyısına varmış ve sonra suyun kenarında ölmüş ya da çalıların arasında çaresizce yatan yüzlerce ağır yaralı gördü. Bu manzaraları *Irmak Savaşı* adlı kitabında anlattıktan sonra şunları yazmıştı: "Belki de Tanrılar insanlara intikamı, bu kadar sarhoş edici bir içkiyi kendilerine saklamak için yasakladı. Ama kasenin dibine kadar içilmemesi gerek. Tortusunun tadı genellikle çok iğrenç."

Churchill kitabında Kitchener hakkındaki eleştirilerinde sözünü hiç sakınmamıştır. Yaralı Dervişlerin öldürülmesi konusunda şunları yazıyor: "Komutanın sert, acımasız karakteri birliklerine de geçmişti ve Irmak Sa-

vaşı'na damgasını vuran zaferlere, yerel savaşçıların savaştaki haşin geleneklerinin ya da Dervişlerin vahşi ve hain tabiatının bile pek mazur gösteremeyeceği barbarlık eylemleri eşlik etti." Churchill Hartum'dayken, oranın en kutsal yapısının, Mehdi'nin türbesinin kalıntılarını gezdi. "Sir H. Kitchener'ın emriyle," diye yazıyor *Irmak Savaşı*'nda, "türbe kirletilmiş ve yerle bir edilmiş. Mehdi'nin cesedi kazılıp çıkarılmış. Başı gövdesinden ayrılmış ve, resmî açıklamadan alıntı yaparsak, 'daha sonra sergilenmek üzere saklanmış', ki bu cümlenin bu vakada, kafanın Kahire'ye varıncaya dek elden ele geçtiği şeklinde anlaşılması gerekir."

Kitchener'ı çok öfkelendirecek bir pasajda Churchill şunları yazıyor: "Sudan halkı artık Mehdi'yle ilgilenmiyorsa, ancak turistlerin ve tarihçilerin ilgisini çekebilecek tek güzel yapıyı yok etmek barbarca ve çok ahmakça bir hareket. Sudan'ın uygar fatihlerinin ve halihazırdaki hakimlerinin yaptığı ilk eylemin, çamurdan evlerin üzerinde yükselen tek sivri damı yıkmak olması bu ülkenin geleceği için iç karartıcı bir alamettir. Öte yandan, eğer Sudan halkı Mehdi'nin anısına hâlâ çok değer veriyorsa –ki daha bir hafta önce ona saygılarını ve inançlarını göstermek için 50.000'den fazla kişi var gücüyle savaştı– o zaman ben, onlar için kutsal bir şeyi yıkmanın, düşünürler bir yana, gerçek Hıristiyanların bile nefretini çekmesi gereken rezalet bir davranış olduğunu söylemekte tereddüt etmeyeceğim."

Churchill'in sözünü sakınmazlığı ona kariyerinin her aşamasında düşmanlar kazandıracaktı fakat onun karakteri, subay arkadaşlarından Yüzbaşı Frank Henry Eadon'da gayet olumlu bir etki bırakmış ve adam o hafta evine gönderdiği mektupta "Çok hoş, neşeli bir çocuk; onu çok sevdim ve sanırım babasının bazı yeteneklerini miras almış," diye yazmıştı.

Churchill Hartum'dan ayrılmaya hazırlanırken, kötü bir şekilde yaralanmış subay arkadaşı Richard Molyneux için acilen bir deri nakline gerek duyulduğunu öğrendi. Hemen kendi derisinden bir parça alınmasını önerdi ve bu deri onun göğsünden alındı. "Berbat bir ağrı veriyordu" diye hatırlamıştı daha sonra. Kırk yedi yıl sonra Molyneux, o zaman Başbakan olan Churchill'e yazdığı mektupta, "Bundan hiç söz etmiyor, hep gizliyorum çünkü insanların, bunu kullanarak yükselmeye çalıştığımı sanmasından korkuyorum," dedi. Churchill'se yazdığı yanıtta, "Çok teşekkür ederim sevgili Dick," dedi. "O eski günleri sık sık düşünüyorum ve sen o post parçasını göstersen hoşuma giderdi. Ben onun alındığı çukuru sık sık gösteriyorum."

Londra'ya dönmek için sabırsızlanan Churchill, annesine dediğine göre, Kitchener'ın, "bayağı bir garez" gösterisiyle, askeri vasıtaları "uzun ve zahmetli bir yolculukla" Atbara'ya geri götürmesini söylemesine çok öfkelenmişti. O zaman şöyle düşündü: "Ne önemi var ki? Yaşıyor olmak ve hayat oyununu oynamak yeterli." Güneye doğru yolculuk yaparken *The Times*'ın editöründen, gazetenin "cephe" muhabirliğini yapmasını isteyen bir telgraf aldı. "Artık çok geç," diye yanıtladı, ama "bana ettiğiniz iltifattan ötürü duygulandım." Güneye yolculuğu sırasında, yüzlerce Yunanlı Hıristiyan'ın Türkler tarafından katledildiği Girit açıklarında İngiltere'nin çok yakında yapacağı bir donanma harekatı hakkındaki haberi de okudu. Bir kez daha, bu yeni çatışma bölgesini görmek ve oradan haber vermek için planlarını değiştirmeyi düşündü. "Talih cömertlik moduna girdiğinde," dedi annesine, "insan kendi şansına destek olmalı."

Eve yolladığı mektuplarda Churchill'i en kederli düşüncelere sevk eden şey Hubert Howard'ın ölümüydü. Howard öylesine "sert görünüşlü, tecrübeli bir asker tipiydi ki," diye yazmıştı Lady Randolph'a, "hayal gücümü pek zorlamadan çok genç görünen oğlunun, yani benim ölümümün ayrıntılarını sana verirken onu kafamda resmedebilirim." Sonra da ekledi: "*Au revoir* azizim. Elimizdeki resim bu haliyle daha iyi. En azından senin ve benim için. İmparatorluk için de daha iyi olmadığını kim söyleyebilir."

Girit krizi, daha önce de olduğu gibi, Churchill'in yararlanamayacağı kadar çabucak geçip gitti. Churchill Londra'ya döndü. "Sizin için en uygun olanın Parlamento ve edebiyat hayatı olduğunu, Hindistan'daki askeri bir görevde geçecek yaşamın monotonluğunda size cazip gelecek bir şey bulunmadığını düşünmemek elimde değil," diye yazmıştı Galler Prensi. Dönüşünden sonra Churchill Londra'da Rotherhithe ve sonra Dover'da halka hitap etti. Dover'da "düşünce silsilemi yitirdiğim bir an yaşadım," dedi annesine, "ama tekrar buluncaya kadar sessiz kaldım ve bunun pek önemli olmadığı kanısındayım." Gazetelerse onun konuşmaları hakkında ayrıntılı ve lehte haberler verdi.

Churchill'in maddi durumu da düzeliyordu. *Morning Post* ona, Sudan'dan gönderdiği yazılar için 220 sterlin verdi ve romanının tefrika halinde yayınlanması için kendisine 100 sterlin teklif edildi. "Ancak başarılı romanlar tefrika halinde yayınlanır," dedi annesine gururla. Bu iki meblağın toplamı 1990'ın parasıyla 13.000 sterlinden fazlaydı.

Churchill'in çok yakında siyasete gireceği söylentisi her tarafta dolaşıyordu. Kasımın başında *World*'de çıkan bir makalede, Churchill'in ordudan ayrılıp Savaş Bakanlığı Müsteşarı George Wyndham'ın sekreteri olacağı ve "mümkün olan en kısa sürede Parlamento'ya gireceği" yazıyordu. Makalede daha sonra, "Böyle yapmakla iyi edeceği kuşkusuz," deniyordu, "onda büyük bir heves, büyük bir özgüven ve sınırsız bir enerji var ve çok iyi bir hatip olmasının yanı sıra, babasının yeteneklerinin de çoğuna sahip."

Churchill'in şimdi Hindistan'a, alayına dönmesi gerekiyordu. Ayrılmadan önce Pamela Plowden'le, yani Haydarabad'da hayran kaldığı kızla bir süre görüştü. Churchill'in ona kasım sonunda yazdığı mektuba göre, kız onu "gereksiz düşmanlar" kazandığı konusunda uyarmakta haklıydı. Fakat onun "kimseyi sevemez" olduğunu söylemekte haksızdı. Şöyle devam ediyordu Churchill: "Ben bir kişiyi diğer herkesten daha çok seviyorum. Ve ben sadık biri olacağım. Ben şımarıkça günlük hayallerinin peşinde koşan maymun iştahlı bir aşık değilim. Benim sevgim derin ve güçlüdür. Hiçbir şey değiştiremez bunu. Sevgimi bölebilirim, doğru. Ama büyük parçası daima sadık kalacak... ölünceye dek sadık kalacak." "Kimdir," diye soruyordu sözünün devamında, "benim sevdiğim bu kişi? Dinle –Fransızların dediği gibi– kağıdın üzerinde söyleyeceğim sana bunu." Ve kağıdın üzerine "Sevgili dostun Winston S. Churchill," yazmıştı.

Churchill yirmi dördüncü doğum gününden hemen sonra Londra'dan Hindistan'a gitti. "Manş Denizi'ni geçmek, kırbaçlanmaktan beterdi," dedi annesine, "hastalandım ve perişan oldum." Avrupa'yı trenle geçtikten sonra Brindisi'de gemiye bindi. "Osiris geceyarısından önce demir almayacak," diye yazmıştı halası Leonie'ye 2 Aralık'ta, "ama korkarım kısa süre sonra hastalanacağım. Denizden nefret ediyorum ve yolculuğa karşı bünyevi bir tiksintim var. Kaderim böyleymiş." Osiris yola çıktıktan sonra Jack'e şunları yazmıştı: "Bu gemi bir bela. Kaptanın bile midesi bulanıyor. Bir daha duygusal bir yolculuk için asla İngiltere'den ayrılmayacağım."

Churchill altı ay sonra ordudan ayrılıp siyasete girmeye karar vermişti. "Aylesbury uygun olur mu, merak ediyorum," diye yazdı annesine Bangalore'den. "Bu ay benden geleneksel yıllık yemeklerinde konuşma yapmamı istediler." Zamanının çoğunu yeni kitabını yazmak için harcıyordu. Kitap iki cilt olacaktı. "Bugün moralim çok bozuk," diye yazmıştı annesine 29 Aralık'ta, "bütün sabah çalıştım ve hiç ilerleyemedim. Fakat, sürekli bir şekilde sebatla devam etmeme karşın ancak nöbetler ve sarsıntı-

lar halinde geliyor." Ve şöyle ekliyordu: "Kendimi burada İngiltere'deki kadar enerjik hissetmiyorum. Büyük bir düşünce durgunluğu, enerjimde bir azalma beni bunaltıyor." "Kitchener'la ilgili bölümde," dedi annesine, "kitap çok sertleşiyor." "Eski başkomutanım," diye ekledi, "yapısında vahşilikten gayrı öğeler pek bulunmayan, bayağı ve sıradan bir adam."

"Kitap yazmak," demişti Churchill kuzeni Ivor Guest'e, "sınırları kuzeyde Önsöz'e, güneyde Son Ek'e kadar uzanan ve doğal nitelikleri bölümlerden ve paragraflardan oluşan yabancı bir diyarda" yaşamak gibidir. Bu kitabın ona pek fazla dost kazandıracağını sanmıyor olmasına karşın "ucuz ve değersiz gündelik dostların pek önemli" olmadığını düşünüyor ve "her şeyden önce yazarken en önemli şey dürüst olmaktır," diyordu.

Churchill mektubunun devamında, kuzenine, kendisini, o zamana kadar yaptığı gibi, Katolik karşıtı ve "ritüel karşıtı" güçlerle çok özdeşleştirmemesi tavsiyesinde bulunuyordu. "Roma'ya has pratiklerin hepsine şiddetle karşıyım," diyordu, "ve Protestanlığınkileri yeğlerim çünkü Reform Kilisesi'nin, dogma bataklığına Doğu kurumlarından daha az battığı kanısındayım." Protestanlık "her halükârda mantığa bir adım daha yakın"dı. "Fakat aynı zamanda," diyordu Churchill, "Yoksul kilise cemaatine bakıyorum da ... çalışan adamların hayatı, beyaz badanalı çirkin atölyelerde, güzellik öğesinden yoksun ortam ve çevrelerde her allahın günü didinerek geçiyor. Onların, genel sefaletin bulaşmadığı, mistik olana duydukları sevgiyi tatmin edecek, 'her şeyden güzel' olana birazcık daha yakın bir şeyin hasretini şiddetle çekmelerini anlayabiliyorum. Hayatlarını, onlara ulvilik veren bu tek idealden yoksun bırakmak doğru gelmiyor bana; her ne kadar, bu ideal kendisini tütsü yakmak, birtakım cüppeler giymek ve diğer bazı batıl pratiklerle ifade ediyor olsa da."

Churchill kuzenini uyarmaya devam ediyor ve "öteki dünyayı çok fazla düşünen insanlar şunu pek başaramaz," diyordu: "İnsanlar akıllarını kullanmalı ve hislere hitap eden zevklerle kuşkuculuklarını yok etmemeli. Ulusların batıl inançları çalışkanlıklarını pek geliştirmez. Bir deyimdeki gibi, Katoliklik –aslında tüm dinler, fakat özellikle Katoliklik– nefis bir uyuşturucudur. Belki bizim acılarımızı yatıştırır ve dertlerimizi kovar ama gelişmemizi durdurur ve gücümüzü tüketir. Ve benim hayattaki siyasi hedefim İngiliz soyunu düzeltmek olduğundan, bu konuya çok fazla düşkünlüğe izin vermeyeceğim; çok önemli diğer bir ilkeyi –özgürlüğü– çiğnemeden bunu önleyebilirsem eğer."

1899'un başında Churchill Hindistan'dan annesine yeni kitabı için yazdığı bir pasajı gönderdi. Dervişlerin lideri, küçük yaşta öksüz kalmış Mehdi'yle ilgiliydi bu bölüm. "Yalnız ağaçlar," diye yazmıştı Churchill, "eğer büyüyebilirse güçlü olur; ve bir babanın korumasından yoksun kalmış çocuk da genellikle, eğer çocukluğun tehlikelerinden kurtulabilirse, geçmiş yılların ağır kayıplarını öteki dünyada bile telafi edecek bir düşünce bağımsızlığı ve gücü geliştirir."

Churchill annesine İngiliz siyaseti hakkında da yazdı. Annesine, Chamberlain "adamakıllı mevzi kaybedecek" dedikten sonra şunları eklemişti: "İçgüdüsel olarak hissediyorum bunu. Haklı olduğumu biliyorum. Bu tür şeylerde bir içgüdü var bende. Miras kalmış herhalde." O şubatta, Westminster'e iki temsilci gönderen Oldham seçim bölgesinin milletvekili Robert Ascroft'tan bir mektup aldı. Ascroft, Churchill'den, gelecek genel seçimlerde, hastalık nedeniyle çekilmesi beklenen diğer Muhafazakâr milletvekilinin yerine kendisiyle beraber aday olmasını istiyordu. Churchill kabul etti. Parlamento'ya girme hevesini gerçekleştirmeye bir adım daha yaklaşmıştı. Bir ay sonra, Alaylar Arası Polo Turnuvası'nda oynayarak Hindistan'daki son hevesini de tatmin etti ve bunu da maçlarda vücudunun yan tarafına bandajlanması gereken çıkık bir omuzla yaptı.

Churchill'in takımı kazandı. Bu takımın dört üyesinden Albert Savory, Boer Savaşı'ndaki bir çatışmada ölecek, Reginald Barnes general, Reginald Hoare tuğgeneral rütbesine yükselecek ve ikisi de Churchill'in başbakanlığını görecek kadar yaşayacaktı.

Churchill martın üçüncü haftasında Hindistan'dan ayrılıp Londra'ya gitti ve bu kıtaya bir daha hiç ayak basmadı. Askerliği bırakmakla doğruyu yaptığından emindi. "Ordu benim için bir masraf kanalı değil de bir gelir kaynağı olsaydı," diye yazmıştı büyükannesi Marlborough'ya memlekete dönüş yolculuğu sırasında, "kendimi dört elle sarılmak zorunda hissederdim. Ama ben yazar, özel muhabir ya da gazeteci olarak hem daha ucuza yaşıyor hem de daha çok kazanıyorum. Üstelik bu iş daha hoş ve bana yaşamın daha büyük amaçlarının peşinde koşmada yardımcı olması daha muhtemel." Ama yine de, "ayrılmak çok acı" gelmişti ve "tüm arkadaşlarımdan ayrılmak, üniformamı son kez giyiyor ve madalyalarımı son kez takıyor olmak" beni çok üzüyor demişti.

Churchill İngiltere'ye dönerken iki hafta Mısır'da kaldı, kitabının üzerinde çalıştı ve kendisine olaylar ve arka planları konusunda yardımcı ola-

bilecek kişilerle konuştu. Kitabımı "havai ve alaycı bir eleştiri değil de, savaş üzerine standart bir yapıt" haline getirme fırsatı," dedi annesine, "kaçırılmayacak kadar değerli." Kahire'deyken, İngiliz temsilcisi Lord Cromer onunla, her biri birer buçuk saatten fazla süren ve Sudan'ın yitirilmesi ve Gordon'un ölümüne dek gerilere giden olaylar hakkında rehberlik eden üç uzun konuşma yaptı. Adam ayrıca Churchill'i "Mısır'ın *de jure* [kağıt üzerinde-ç.] hükümdarı" Mısır Hidivi Abbas Hilmi'yle de tanıştırdı ve Churchill, Abbas Hilmi'nin tavrını annesine, "Okul müdürünün huzurunda bir ilkokul öğrencisiyle konuşmaya getirilmiş diğer bir ilkokul öğrencisini hatırlattı bana," diye tanımladı.

Churchill'in o nisanda Kahire'den annesine gönderdiği mektuplar başka birisine yazdırılmıştı. "Bu başkasına yazdırılmış mektuplar hoşuma gidiyor," demişti annesine el yazısıyla eklenmiş bir notta. "Bunlar çok kolay ve doğal ve bence akıcı konuşmak için iyi bir yöntem. Bunun diktesini bir stenografa, kadının yazabileceği kadar hızlı bir şekilde verdim ve gayet akıcı bir şekilde gitti."

Churchill nisan ortasında Londra'ya döndü. Döndükten kısa bir süre sonra büyükannesi Marlborough öldü. Ama Churchill yas döneminin yeni girdiği siyasi faaliyetleri engellemesine izin vermedi. "Önümüzdeki ay toplantılara katılmamam için bir neden olduğunu sanmıyorum," diye yazmıştı Robert Ascroft'a dul Düşes'in ölümünden bir hafta sonra Oldham'dan. Churchill sadece Oldham'da değil, Paddington ve Cardiff'te de konuştu. 2 Mayıs'ta Asquith ve Balfour'un da bulunduğu özel bir yemekte Churchill, annesine, "Balfour bana gayet uygar davrandı, sanırım söylediğim her şeyi onayladı ve büyük bir dikkatle dinledi," dedi.

Churchill tahminen bir yıl ya da daha uzun bir süre sonra yapılacak genel seçimlerde Oldham'dan aday olmayı bekliyordu. Fakat Ascroft 19 Haziran'da öldü ve bir ara seçim ilan edildi. Altı gün sonra Churchill seçim konuşmasını yaptı. Ascroft, dedi, bir Muhafazakârdı ve de bir Muhafazakâr demokrattı. "Ben İngiliz halkının yaşam koşullarının düzeltilmesini modern bir yönetimin ana hedefi olarak görüyorum." Eğer seçilirse, "ulusun zenginliğinin ve insanların refahının bağlı olduğu o müthiş üretim enerjisini azaltmadan, İngiliz evlerinin standardını ve konforunu yükseltecek" yasalar önerecekti. Yasalar yoluyla, "yaşlı yoksullara mümkün olduğunca daha geniş çaplı ve cömert yardımlar" sağlamaya çalışacaktı. Özerklik Yasası'na, "o iğrenç kanuna" karşı çıkacaktı. İçki

konusunda, "alkolü gönüllü bir şekilde bırakmayı" destekliyordu ama meyhane ruhsatlarının engellenmesi yoluyla "zorla yoksun bırakmaya" karşıydı. Dış siyasette, Salisbury'nin "denizlerde hakimiyeti" sürdürme ve İmparatorluk sınırlarını saldırıdan koruma yolundaki liderliğini takip edecekti.

Seçim çalışmaları heyecanlıydı. "Çok iyi gidiyorum," diye yazmıştı Churchill kampanyanın başında kuzeni Sunny'ye, "ve bana soru soran herkesi mat ediyorum." Dinleyici kitlesi ne kadar radikal olursa olsun "ben daima çok büyük bir ilgiyle kabul görüyorum fakat aynı zamanda, genel dalga kuvvetli bir şekilde Muhafazakâr Parti'nin aleyhine dönüyor ve kişisel izlenimim yenileceğimiz yolunda." "Muhafazakâr Parti genel merkezi," diyordu annesine, "Londra'dan en salak, en kötü konuşmacıları göndermiş. Bununla birlikte Liberaller afişlemede ve propagandalarını yürütmede çok daha başarılı."

Kampanyanın son haftasında Churchill'in günde sekiz kez konuştuğu oluyordu. "Artık konuşmaları hiç tasarlamadan yapıyorum," demişti Pamela Plowden'e. Sonuç nasıl olursa olsun, "Bir kişi daha alamayacak kadar heyecanlı insanlarla tıklım tıklım dolu, peşpeşe bir sürü büyük salonu hiç unutmayacağım; konuşma ardına konuşma, toplantı ardına toplantı, gecede üç, hatta dört tane, soğuk havada ve zaman zaman vasıtaların takırtısıyla, aralıklarla gelen hararet, aydınlık ve ilham patlamaları." "Yaptığım her konuşmayla konuşmam düzeliyor," diyordu Churchill, Pamela'ya. "Aynı şeyleri hiç tekrarlamadım. Ve her toplantıda konuşma yeteneğimin –ve rahatlığımın– arttığının bilincindeyim." Sonuçta, "muhtemelen talihsiz" olsa da, teselli bulacağı şey buydu.

Oylar 6 Temmuz'da sayıldı. "Bay Churchill'e gelince," diye yazıyordu *Manchester Courier,* "sayma işlemini neşeli bir şekilde takip ediyordu. Yüzünde bir gülümseme belirdi ve seçimin sonucundan rahatsız olmadı." Churchill ve Muhafazakâr arkadaşı kaybetmişti fakat oylar birbirine çok yakındı. İki Liberal adaydan biri 12.976, diğeri 12.770 oy almıştı. Churchill 11.477, yarış arkadaşı olan yerel sendikalı Birlikçiyse 11.449 aldı. Onun Parlamento'ya girme teşebbüsü İngiliz siyasetinin merkezindeki herkes tarafından izlenmişti. "Winston harika bir savaş verdi fakat bu seçim bölgesinin siyasi tercih değişikliği konusunda kötü bir ünü var," diye yazdı Başbakan Lord Salisbury, Lady Randolph'a. Lady Randolph,, oğlunun daha sonra emrinde yüksek bir göreve getirileceği Liberal Asquith'den de bir

mektup aldı. "Winston, Oldham'daki mücadelesiyle kendini gösterdi," diye yazmıştı Asquith.

Churchill'in gelecekteki parti lideri ve daha sonraki rakibi Balfour onunla, "geçmiş günlerde babanızla birlikte yan yana bir sürü çetin mücadele verdiğimiz" Parlamento'da karşılaşmayı nasıl dört gözle beklediğini yazmıştı. Balfour, "Önemli değil," diye devam ediyordu, "her şey düzelecek ve bu küçük terslik sizin siyasi kaderiniz üzerinde hiçbir kalıcı kötü etki yapmayacak." Yenilginin olumlu bir sonucu da vardı. "Şimdi, hazırlık yapmadan, gayet rahatlıkla konuşabiliyorum," demişti Churchill bir arkadaşına, "ki bu, hiç tükenmeyecek yeni bir silahtır."

O sonbaharda Lord Salisbury Churchill'in yeni kitabını kendisine ithaf etmesini kabul etti. "Son kampanyaya katılmama yardım etmekle yaptığınız nezaketi unutmadım," diye yazdı Churchill. Bu mektubu yazdığı 9 Ağustos tarihinde Churchill'in beklediği başka bir savaş yoktu. Ama bir ay sonra, Birmingham'a gelip konuşma yapmasını isteyen bir siyasetçiye yazdığı mektupta, "Kasım ayında Transvaal'de bir savaşın çıkması bekleniyor," diyordu, "ve çıkarsa özel muhabir olarak gideceğim." Bu mektup 13 Eylül tarihliydi. Beş gün sonra Churchill *Daily Mail*'den muhabirleri olarak Güney Afrika'ya gitmesini isteyen bir telgraf aldı. Hemen *Morning Post*'taki arkadaşı Oliver Borthwick'e bir telgraf çekerek *Daily Mail*'in önerisini bildirdi ve *Morning Post*'a, "bir kıyıdan ötekine" tüm masraflar ödenmek üzere, dört aylık hizmet karşılığında 1990'ın parasıyla 40.000 sterlinden fazla eden 1.000 sterlinlik bir teklifte bulundu. Teklifi kabul edildi.

Chamberlain, Churchill'e Cape'deki İngiliz Yüksek Komiseri Alfred Milner'a hitaben bir takdim mektubu vermeyi kabul etti. Milner iki Boer cumhuriyetinin, yani Transvaal'in ve Orange Free State'in bağımsızlığına son vermeye kararlıydı. Milner'la bu cumhuriyetler arasındaki görüşmeler her iki tarafta da hiçbir uzlaşma belirtisi görülmeksizin uzayıp gidiyordu; İngilizlerle Boerler arasında bir savaş yakındı. 2 Ekim'de Churchill annesine, "tüm zamanım gitme hazırlıklarıyla geçiyor," diye yazmıştı. Olağanüstü yenilikçi planlardan biri de Güney Afrika'ya bir film kamerası ve kameramanı götürmek ve savaşı filme çekmekti. Bunun için 700 sterlin gerekeceğini tahmin ediyordu. Uzaktan akrabası olan genç milletvekili Murray Guthrie bunun yarısını karşılamaya hazırdı.

6 Ekim'de Churchill bir İngiliz gönüllü süvari alayına katılmak için resmî başvuruda bulundu. Ayrıca yazdığı bir mektupta, başvurusunun "mümkün olduğunca çabuk" sonuçlandırılmasını istiyor, "çünkü ben ayın 14'ünde Güney Afrika'ya gideceğim ve savaş başlamadan subay statüsüne sahip olmak benim için önemlidir" diyordu. Ama sonunda, bizzat Güney Afrika'ya gittiğinde bir gönüllü süvari birliğinde görev almasının daha kolay olacağını çünkü babasının arkadaşlarından birinin 9. Gönüllü Süvari Tugayı'nda komutan yardımcısı olduğunu öğrenince bu mektubu göndermedi. Fakat orada ilk kez, subay olarak değil, gazeteci olarak bir savaş görecekti. Aynı gün, 6 Ekim'de para verip dürbününü tamir ettirdi ve bir pusula satın aldı. Ayrıca, gemiye on sekiz şişe viski ve on iki şişe limon suyu gönderilmesini sağladı.

9 Ekim'de Boerler İngiltere'ye iki cumhuriyetin topraklarındaki tüm askeri birliklerini çekmesi için ültimatom verdi. İki günlük süre bir yanıt verilmeden sona erdi. Savaşın ilk ateşi 12 Ekim'de açıldı. O gün Churchill son bir miting için Oldham'a gidiyordu. Amacı hâlâ, bir dahaki seçimde –ne zaman yapılacaksa– iki Liberal milletvekilini yenmekti. İki gün sonra Londra'ya döndüğünde, bir Amerikan film şirketinin Güney Afrika'ya bir film kamerası gönderdiğini haber aldı. O gün daha sonra trenle Southampton'a gitti. Tren yolculuğu sırasında Guthrie'ye film projeleri hakkında hâlâ umutlu olduğunu yazdı. "Bir aksilik olmazsa çok ilginç görüntüler yakalayacağıma kuşkum yok." Fakat Amerikan rekabeti ticari bir riske girilemeyecek kadar büyüktü ve Churchill'in korkusu, Guthrie'ye dediğine göre, "bütün sinemaların Amerikan şirketiyle bağlantı" yapmasıydı.

Churchill o gün akşam Southampton'dan, babasının eski uşağı Thomas Walden'le birlikte Cape Town'a gitmek üzere gemiye bindi. İki yıldan biraz fazla bir sürede üçüncü savaşı başlamak üzereydi.

7. Bölüm

Güney Afrika: Macera, Esaret, Kurtuluş

Dunnottar Castle gemisi, General Buller ve kurmay subayları ve de gazete muhabirleriyle, on yedi günlük bir yolculuktan sonra, 31 Ekim'de Cape Town'a vardı. Varır varmaz Churchill İngiliz Yüksek Komiseri Sir Alfred Milner'ı görmeye gitti ve Milner, Boerlerin savaşa "beklenenden çok daha fazla sayıda asker" sürdüğünü ve bütün Cape sömürgesinin "isyanın eşiğine" geldiğini söyledi.

O akşam Churchill, John Atkins adında bir muhabir arkadaşıyla birlikte gece trenine bindi. Amaçları trenle, gemiyle ve sonra yine trenle o zamanlar Boerler tarafından ele geçirilme tehlikesi altındaki Ladysmith'e gitmekti. Ertesi gün Beaufort West'e vardıklarında, Ladysmith önlerinde 1.200 İngiliz askerinin teslim olduğunu haber aldılar. Bu durum hızlı davranmayı çok acil hale getirmişti. De Aar'a varıp Hint Okyanusu kıyısındaki East London'a giden en son trene yetiştiler. Boerlerin De Aar'a doğru ilerleyişi daha yeni başlamıştı. Yolculuklarının bir noktasında Churchill, Boerlerin sadece kırk kilometre ötede olduğunu duydu.

"Boerlerin gücünü ve kararlılığını çok küçümsemiştik," diye yazmıştı Churchill annesine 3 Kasım'da, tren East London'a yaklaşırken. Ama morali yerindeydi ve annesine, De Aar'dan kalkan son trene yetişmekle "diğer tüm muhabirlere dört gün fark attık," diyordu. Ve Churchill "gelecekte olacak şeylerden korunacağıma güveniyorum," diye eklemişti.

Trenleri East London'a varır varmaz Churchill'le Atkins mümkün olduğunca çabuk Durban'a varabilmek için koşturdular. Niyetleri Durban'dan trenle devam edip Ladysmith'e varmaktı. "Kıyıdan giden ufak bir tekneye bindik ve çok eziyetli bir yolculuk yaptık," diye hatırlıyordu daha sonra Atkins, "ikimiz de fena halde kustuk." 4 Kasım gece yarısı Durban'a vardıklarında Churchill, Reginald Barnes'ı, ilk çatışmalardan birinde kasığından vurulmuş halde, bir hastane gemisinde bulunca şoke oldu. Ay-

rıca Durban'dan Ladysmith'e giden yolların kesildiğini, Sir George White ve birliklerinin kentin içinde sıkışıp kaldığını ve General Buller'ın kentin mümkün olduğunca kısa sürede kurtarılması emrini almış olmasına rağmen, Durban'a üç günden önce varamayacağını öğrendi.

Buller'a, demiryoluyla harekete geçmeden önce, tüm levazımının hazır olması için birkaç gün daha gerekecekti. Churchill ve Atkins yalnız devam etmeye karar verdiler. İlk adımları, 5 Kasım sabahında, yüz kilometre ve dört saat uzaklıktaki Pietermaritzburg'a giden sabah trenine binmekti. Fakat orada kuzeye giden trenin artık çalışmadığını öğrendiler. Her şeyin çaresini bulan Churchill özel bir tren kiraladı ve makinistine Ladysmith'in gidebildiği kadar yakınına gitmesini söyledi. Ladysmith'e birkaç kilometre kala, Tugela Nehri'nin güney yakasındaki Colenso'ya vardıklarında, kuzeye giden demiryolu hattının kesilmiş olduğunu duydular. "Oranın ötesinde Boerler vardı," diye hatırlıyordu Atkins daha sonra. Ladysmith kuşatılmıştı.

"55 kiloluk bir topla kıstırılmış Colenso'dan apar topar kaçtık," diye yazmıştı Churchill, Sir Evelyn Wood'a. Bunun üzerine muhabirler Estcourt'a, yani hattın daha aşağısındaki, iki İngiliz taburu tarafından korunan ve Churchill'in Wood'a, "dağlarda, savunulması mümkün olmayan bir çanak" diye nitelediği bir istasyona geri döndüler.

"Çadırlarımızı Estcourt'ta istasyon avlusuna kurduk," diye yazmış Atkins. "İyi bir aşçı ve güzel bir şarap bulduk. Hem kendi zevkimiz için hem de kendimizce mesleki avantaj sağlamak amacıyla her akşam birtakım dostlar ağırlıyorduk." Churchill Güney Afrika'daki askeri yöneticileri eleştiriyordu. "Bu halka hak ettiği değeri vermemiş olmamız hayret verici," diye yazmıştı Sir Evelyn Wood'a Estcourt'tan. Ayrıca, savaşa giren İngiliz güçlerini de eleştiriyordu. Boerler vurduklarının iki katı kadar askeri esir almıştı; "pek hoş bir oran değil. Sanırım komutalarındaki birlikleri teslim edenleri cezalandırmalıyız."

Irmak Savaşı 6 Kasım'da Londra'da yayınlandı. İki gün sonra Churchill ordunun geliştirdiği özel bir zırhlı trene yolcu olarak binip Colenso'nun dış mahallelerine kadar gitti. Tren, başından sonuna dek, dokuz inçlik* bir deniz topuyla onu kullanacak denizcilerin bulunduğu silahlı bir vagondan, askerleri taşıyan zırhlı bir vagondan, bir lokomotiften, bir kömür va-

* 1 inç= 2,54 santim-e.n.

gonundan, askerlerin olduğu diğer iki zırhlı vagondan ve tahrip edilmiş rayları tamir edecek hat döşeme ekibinin bulunduğu bir onarım vagonundan oluşuyordu.

Chieveley'e vardıklarında trendekiler, Ladysmith'te kuşatılmış askerlerin, bir Boer saldırısını tespit etmek amacıyla havalandırdığı balonu gördüler. Sonra tren yoluna devam edip Colenso'ya bir kilometre kalana kadar yaklaştı ve orada Churchill bir subayla bir çavuşun peşinden yaya olarak kentin dış mahallelerindeki, sonra da kentin içindeki terk edilmiş İngiliz siperlerine gitti. Hiçbir yerde Boer yoktu. "Kentin bir ucunda," diye yazmıştı Churchill o gece *Morning Post*'a gönderdiği telgrafında, "treni görünce korkan" birkaç yerli "bir sopaya bağlanmış beyaz bir bayrağı durmadan sağa sola sallıyordu." Tren kuzeye doğru yoluna biraz daha devam etti ve orada, Tugela üzerinden geçen köprüye vardığında durdu çünkü hat kesilmişti. Sonra tren hiçbir vukuat olmadan Estcourt'a geri döndü.

9 Kasım'da Churchill yine Colenso'nun dış mahallelerine –ama trenle değil– İngiliz birlikleriyle beraber at sırtında gitti. Sonra Atkins'le birlikte bir tepeye çıkıp Tugela'nın öte yakasına baktılar. Onlar orada, ufkun önünde birer siluet halinde dururken silahlı süvariler tarafından kuşatılmışlardı. "Elimdesin sanırım," dedi içlerinden biri; çok şükür, adam bir İngiliz çavuşuydu. Gazeteciler belgelerini gösterdi ve kriz bitti. "Çavuş düş kırıklığına uğramış görünüyordu," diye yazmıştı Churchill *Morning Post*'a, "ama 'Londra gazeteleri için' fotoğrafı çekilince yatıştı."

Atla Estcourt'a döndükten sonra Churchill, Evelyn Wood'a, "Hattın sonuna kadar atla gitmekten korktum," diye yazmıştı, "ve yolu açmaya gelecek bir orduyu bekleyerek oyalandım." Ladysmith "tümüyle kuşatılmış" ve İngiliz süvarileri içeride mahsur kalmıştı. Demiryolu hattı bile savunmasızdı. Boer generali Joubert eğer Tugela Nehri'ndeki Boer cephesinin güvenli mevzilerini bırakıp da Estcourt üzerine yürümeye karar verirse "kaçmalıyız," diyordu.

Estcourt'taki birliklerin komutanı olan subay, Boerlerin saldırması halinde mevzilerini koruyamayacağı korkusuyla, birliklerini Pietermaritzburg'a çekmeye karar verdi. "Planlanan çekilmenin gecesinde komutan, Churchill ve Atkins'le, onların çadırında yemek yerken," diye hatırlıyordu daha sonra Atkins, "vagonlara yüklenen sahra toplarının takırtısı hiç durmadan devam ediyordu." Churchill çekilmenin gerekmediği kanısındaydı. "Yemek sırasında," diye yazmıştı Atkins, "Churchill kısmen imrendiğim kıs-

men de karşı çıktığım bir kendine güvenle, Joubert'in muhtemelen henüz ilerlemeye kalkmayacak kadar ihtiyatlı olduğunu, Tugela Nehri'ndeki güvenli mevzilerle yetindiğinden kuşku duyulamayacağını ve Maritzburg'a geri dönmenin çok yazık olacağını falan söyledi."

Yemek bitti ve subay gitti. Atkins, "vagonlardaki, kesilmiş olan takırtılar yeniden başladı," diye yazmıştı. "Vagonlar boşaltılıyordu. Winston sevindi. 'Ben başardım bunu!' dedi ama sonra nezaket göstererek, '*Biz* başardık!' diye ekledi. Başardı mı başarmadı mı hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Subay aldığı yeni bir haberle böyle yapmış olabilir. Ama Winston'un girişimi en azından ikna edici muhakemesiyle dikkat çekiciydi."

Churchill'in Estcourt'taki dokuzuncu gününde, Hindistan cephesinden arkadaşı Yüzbaşı Aylmer Haldane'e, 15 Kasım'ın ilk ışıklarıyla, keşif yapmak için treni yine Colenso'ya doğru hareket ettirme emri verildi. Haldane, resmî raporunda, "Emirleri alıp da askeri bürodan çıkarken Churchill'i gördüm," diye yazmıştı, "diğer bazı muhabirler gibi, gazetesi için mümkün olabilecek birkaç bilgi kırıntısı toplamak için dolanıp duruyordu." Haldane aldığı emri Churchill'e söyledi ve "onun trenle dolaştığını ve trenin geçtiği yerler hakkında bir şeyler bildiğini düşünerek, ertesi gün benimle birlikte gelebileceğini söyledim."

Churchill önce tereddüt etti. O yolculuğu zaten iki kez yapmıştı ama sonunda gitmeyi kabul etti. Ertesi gün onun hayatının en tehlikeli günlerinden biri olacaktı. 150 askerin bindiği zırhlı tren sabah saat 5.10'da Estcourt'tan Colenso'ya doğru hareket etti. Bir saat on dakika sonra Frere İstasyonu'na vardılar. "Ortalıkta düşman görünmedi," diye bildirdi Haldane, Estcourt'a. On beş dakika duraklamadan sonra trenin Chieveley'e hareket etmesini emretti ve tren oraya saat 7.10'da vardı. Orada Boer birliklerinin gece boyunca Chieveley'de kaldığı haber alındı.

Estcourt'tan gelen bir mesajda Haldane'e şimdi, elli tane Boer'in demiryolunun batı tarafında güneye doğru hareket ederken görüldüğü uyarısında bulunuluyordu. Bu nedenle Haldane "gözlem yapmak amacıyla Frere'de kalacak, geri çekilişin güvenliğini kontrol edecek"ti. Haldane treni hemen Chieveley'den geriye, Frere'ye yöneltti. O sırada, daha sonra yazdığına göre, "tren hattına hakim bir tepenin yamacından geçerken düşman 600 metreden üzerimize top ateşi açtı ve öndeki vagona bir mermi düştü."

Hızlanarak bu pusudan kurtulmayı umut eden makinist Charles Wagner tam istim verdi. Tren yokuştan tam hızla iniyordu. Frere'ye 1.200 met-

re kala, düzlüğe inildiğinde, bu kez lokomotifin önünde bulunan tamir vagonuyla iki zırhlı vagon raydan çıktı. Demiryolunun, tren Chieveley'e giderken geçtiği bir noktasına Boerler tarafından kocaman kayalar konulmuştu.

Zırhlı vagonlardan biri raydan çıkma sonucunda rayların üzerine oturup kalmıştı. Haldane'le birlikte silahlı vagona ekli zırhlı trende bulunan Churchill "hemen bana yardım teklifinde bulundu," diye yazmıştı Haldane, "ve ona tümüyle güvenebileceğimi bildiğimden, memnuniyetle kabul ettim ve Churchill hattı yeniden açmaya çalışırken ben de düşman ateşini durdurmayı üstlendim."

Zırhlı vagondan inen Churchill raydan çıkmış üç vagona gitti ve askerleri kayaları rayların üzerinden çektirmek için örgütlemeye başladı. Bu iş makinistin yardımıyla başarıldı; Churchill ona, lokomotifi rayların üzerinde bir ileri bir geri sürmesini, molozlara toslamasını ve yavaş yavaş ittirip yolu açmasını söylemişti. O sırada makinist Wagner bir şarapnelle başından yaralandı. Adam daha sonra, Churchill'in uşağı Walden'e, vurulunca Churchill'e dönüp "Ben bittim," dediğini, Churchill'in de buna, "Dayan biraz, yanında kalacağım," diye karşılık verdiğini söyleyecekti.

"Artık lokomotifi kullanamayacak diye korktum," diye yazmıştı Churchill iki hafta sonra Galler Prensi'ne. "Fakat lokomotifi kullanırsa çatışma sırasında yaptığı büyük kahramanlıkla hatırlanacağı vaadinde bulununca kendini toparladı ve benim nezaretim altında görevinin başına döndü." Churchill, askerler ve makinist zor işlerini başarmaya çalışırlarken İngiliz deniz topu Boerlere ateş açtı. Dört kez atış yaptıktan sonra bir Boer mermisi isabet etti ve devrildi. Bunun üzerine Haldane top ekibine daha güvenli olan zırhlı vagona girmelerini emretti. Bildirdiğine göre, zırhlı vagondan "düşman toplarına sürekli ateş ederek onların atışlarına önemli ölçüde sekte vuruyorlardı."

Zırhlı vagondan açılan ateşle iki Boer öldü. Bu sırada, demiryolunda Churchill askerleri raydan çıkmış üç vagonu düzeltmek için yönlendirmeye devam ederken tüfek, top ve Maxim mitralyöz ateşleri ona, lokomotife ve askerlere yönelmişti. Dört asker öldü, otuz tanesi yaralandı. Churchill daha sonra Boer topçularının komutanından, üç ağır topun her bir top başına dakikada ortalama otuz atış yaptığını öğrendi. "Mesafenin sadece 900-1.300 metre olduğunu düşünürseniz," diyordu Galler Prensi'ne iki hafta sonra yazdığı mektupta, "ne kadar büyük bir sarsıntı geçirdiği-

mizi ve demirden vagonların arasında patlayan ve parçalanan kocaman mermilerin nasıl korkunç bir gürültü çıkardığını tasavvur edebilirsiniz."

"Hattı açmak için sürdürülen bir saatlik çaba," diye yazmıştı Haldane resmî raporunda, "vagonlar çok ağır ve sıkışmış olduğundan ve tamir vagonu kullanılamadığından başarısız olmuştu," ama Churchill "bu zor işe yılmaz bir sebatla devam ediyordu." Onun "esas sorumluluğu," lokomotifi raydan çıkmış vagonlardan kurtarmaya çalışmaktı. Bu işle uğraşırken "sık sık düşmanın şiddetli ateşine maruz kalıyordu. Onun bu kahramanca davranışını övecek söz bulamıyorum."

Zırhlı trendeki askerlerden biri, er Walls bir ay sonra kız kardeşine bir mektup yazmış, kız kardeşi de mektubu Lady Randolph'a göndermişti: "Churchill harika bir adam. Bütün bunların arasında, sanki hiçbir şey olmuyormuş gibi sakince dolaşıyor ve vagonları yoldan çekmede kendisine yardım edecek gönüllüler istiyordu. Onun varlığı ve direnci elli kişiye bedeldi."

Churchill'in çabaları başarılı oldu. Yaklaşık sabah 8.30'da lokomotif yolunu tıkayan vagonu ittirip ilerleyebildi ama vagon tekrar ön tarafa devrilip hattın üzerini birkaç santim kapattı. Lokomotif bu engeli de aştı. Bunun üzerine Churchill, Wagner'e, lokomotifi geriye, raydan çıkmamış olan arka vagonlara doğru sürmesini söyledi; onları lokomotife bağlamak ve askerlerin çoğunu Frere'ye götürmek amacındaydı. Ama bağlantı mekanizması bir Boer mermisiyle zarar görmüştü ve kullanılmaz haldeydi. Bunun üzerine Churchill "revolverini ve dürbününü çıkarıp attı," diye bildirdi Wagner, "ve makiniste yardım ederek yirmi yaralı askeri toplayıp lokomotifin kömür vagonuna koydu." Wagner, yaralıları lokomotife taşırken Churchill'i seyretmişti. "Hiçbir şey olmamış gibi sakindi," dedi Churchill'in uşağına birkaç gün sonra, "ve bir zenci gibi çalıştı. Nasıl kurtulduğunun farkında değil; lokomotife yaklaşık elli tane mermi düştü."

Yaralılar lokomotife konduktan sonra Churchill, daha sonra bir Albert Madalyası verilmesini önereceği Wagner'e, lokomotifi ve kömür vagonunu yavaşça Frere'ye doğru sürmesini söyledi. İlerlerlerken daha birçok yaralı asker olduğu görüldü. Churchill onları da trene almayı başardı. "Davranışı," dedi bir subay iki gün sonra *Natal Witness*'e, "dünyada bulunabilecek en cesur insanın davranışıydı."

Lokomotif, kabini ve kömür vagonu yaralılarla dolu halde, Frere'ye doğru yollandı. Churchill de lokomotifle gitti. "Lokomotif uzaklaşırken,"

diyordu er Walls kız kardeşine, "Churchill lokomotifte yaklaşık sekiz yüz metre gittikten sonra sakin bir şekilde indi ve diğerlerine yardım etmek için geriye doğru yürümeye başladı." Wagner'e ve diğer yaralılara güvenli bir şekilde bakılacağından emin olduktan sonra Churchill yürüyerek, raydan çıkma bölgesine doğru, "Yüzbaşı Haldane'e yardım etmeye gitti," dedi Walden, Lady Randolph'a. Bu sırada Haldane elli askerini yakındaki bir çiftlik evine ulaştırmayı ve Boerlerle savaşmaya oradan devam etmeyi düşünüyordu. Ama daha bu emri verdiği anda, trenin iki yüz metre ötesindeki iki İngiliz askeri beyaz mendillerini kaldırdı. Bu teslim olma işaretini gören Boerler ateşi kestiler ve atlarını sürüp geldiler.

Saat sabahın 8.50'siydi. Haldane'in adamlarıyla birlikte teslim olmaktan başka seçeneği yoktu. O sırada Churchill hâlâ tren hattı boyunca raydan çıkma yerine doğru yürüyordu. Oraya hiç varamayacaktı. Yaklaşık iki yüz metre yürüdükten sonra ray döşeyicilerden iki tanesini gördüğünü sandı. Yanılıyordu, gördüğü iki adam Boerlerdendi ve hemen tüfeklerini ona doğrulttular. Geri döndü ve demiryolu boyunca lokomotife doğru koşmaya başladı. "Ben rayların arasında koşarken," diye hatırlıyordu daha sonra, "iki Boer ateş ediyordu. Sağıma ve soluma düşen kurşunlar sadece santim farkıyla geçiyordu."

Churchill yüz seksen santim derinliğinde bir kanalın içindeydi. Kanalın kenarları ona siper olmuyordu. İki Boer tüfekleriyle tekrar nişan alıyordu. "Hareketten başka şans yoktu. Tekrar ileriye fırladım; havada yine iki tane yumuşak öpücük sesi duyuldu ama bana bir şey değmedi." Kanaldan çıkmaya çalıştı, kenara tırmandı ve yukarıdaki çitin altından sürünerek geçti. Orada küçük bir çukur buldu ve korunmak için çömeldi; "nefesimi toplamaya çalışıyordum." Başını çevirip bakınca, derin bir nehir yatağından sadece iki yüz metre uzakta olduğunu gördü. "Orada saklanacak bir sürü yer vardı," diye hatırlıyordu daha sonra. Bunun üzerine, nehir yatağına doğru hızla koşmaya karar vererek çukurundan çıktı. Birden bir süvarinin "öfkeyle" dörtnala ona doğru geldiğini gördü.

Atlı Boerle çömelmiş İngiliz'in arasında kırk metre kalınca, Boer milis komutanı Oosthuizen atını dizginledi ve Churchill'e bağırarak anlamadığı bir şey söyledi. "O adamı öldürebileceğimi düşündüm," diye hatırlıyordu daha sonra, "ve maruz kaldığım muameleden sonra, bunu yapmayı gerçekten çok istiyordum."

Churchill elini kemerine atarak tabancasını aradı ama yoktu. Vagonlar raydan çıktıktan sonra makiniste yardım etmeye çalışırken tabanca-

sını çıkarıp lokomotife bırakmıştı. Tabancası şimdi Frere'deydi. Boer süvarisi şimdi tüfeğiyle nişan alıyor, arpacığın üzerinden ona bakıyordu. Churchill ellerini kaldırdı. Artık bir esirdi.

Frere'ye varıp kurtulan askerler, raydan çıkma vakasındaki cesareti her yerde manşet olan Churchill'i çok hararetli bir şekilde övüyordu. Karikatüristler onun lokomotifin kurtarılmasına yardım edişini çizmek için yarışıyordu. Birçok gazete ona Victoria Haçı verileceğini yazıyordu. Lady Randolph'a Pietermaritzburg'dan yazan Walden, "Üzülerek, Bay Churchill'in esir düştüğünü bildirmek istiyorum, ama yaralanmadığından hemen hemen kesinlikle eminim," demişti. Walden, Pietermaritzburg'da, "Bay Winston serbest bırakılıncaya kadar onun tüm eşyalarını" saklayacaktı. "Estcourt'taki bütün subaylar," diye eklemişti, "Bay C'ye ve makiniste Victoria Haçı verileceği kanısında."

Saat daha sabahın onu bile değildi. Raydan çıkma yerinde esirler "sığırlar gibi!" toplanmıştı, dedi Churchill sonradan Atkins'e. "Hayatımda gördüğüm en büyük aşağılamaydı bu!" Sonra, "sefil bir tutuklu gibi," demişti beş ay sonra yazdığı gazete makalelerinden birinde, "Ladysmith balonuna hasretle bakarak ve atlı Boer muhafızları tarafından dikkatle gözlenerek" sevk edildiler. Esirler, iki gün kırlarda yürütülerek Pretoria'ya giden demiryolunun üzerinde küçük bir istasyon olan Modderspruit'e götürüldü. Churchill treni beklerken basın kimliğini verdi ve bunların "asıl yetkili kişiye" iletilmesini istedi. Bunun üzerine onu bilet satış bürosuna kapattılar.

Pretoria'ya tren yolculuğu yaklaşık yirmi dört saat sürdü. Boerlerin başkentine varınca, subaylar, savaş esirlerinin kampı olarak kullanılması talep edilen, kent merkezine yakın bir yerdeki Devlet Örnek Okulu binasına kondu. "Ben tümüyle silahsız ve tam bir basın mensubu kimliğine sahip olduğumdan," diye yazmıştı Churchill esir olduktan üç gün sonra hapishaneden, "beni tutacaklarını sanmıyorum." Yanılıyordu; Boerlerin onu bırakmaya niyeti yoktu. General Joubert, Boer Dışişleri Bakanı'na çektiği telgrafta Churchill'in "sadece bir gazete muhabiri" olduğunu iddia ediyor olmasına karşın, gazetelerde olay hakkında yazılanlardan, "durumun tümüyle başka türlü olduğu anlaşılıyor ve bu nedenle sizi, onun savaşımız açısından tehlikeli biri olarak elde tutulması ve dikkat edilmesi gerektiği konusunda uyarırım," diyordu, "aksi takdirde bize yine çok zarar verebilir. Başka bir deyişle, onun savaş bitene kadar bırakılma-

ması gerekir. Bunun nedeni, zırhlı trenin bir kısmının kaçmasında oynadığı gayet aktif roldür."

Boerleri kızdıran asıl şey lokomotifi ele geçirememeleriydi çünkü Ladysmith'in güneyinde çalışacak hiç lokomotifleri yoktu.

Üç gün esir kaldıktan sonra Churchill, doğrudan Savaş Bakanı Louis de Souza'ya yazarak, Boer yetkililerini kendisini serbest bırakmaları için sıkıştırmaya başladı. Memleketten de yardım istedi. "Serbest bırakılmamı sağlamak için yapabileceğiniz her şeyi yapacağınıza güveniyorum," diye yazmıştı annesine 18 Kasım'da Pretoria'dan ve tutukluluğu konusunda da, "bu da benim için bir deneyim; ağır topçu bombardımanı gibi," diyordu. Serbest bırakılmak için yaptığı resmî başvuruya bir yanıt alamayınca 21 Kasım'da tekrar Souza'ya yazarak, "benim serbest bırakılmam konusunda" hangi prosedürler takip edilecek?" diye sordu. "Gazetecilik görevime devam etmek için elbette sabırsızlanıyorum ve altı gündür alıkonulmuş durumdayım," dedi. Boerler elbette savaşın, "yurttaşları tarafından iyi davranılma fırsatını bulmuş biri tarafından" kaydedilmesinden memnun olacaklardı.

Churchill beş gün sonra de Souza'ya üçüncü mektubunu yazdı. Trenin savunmasında aktif bir rol oynadığını bir kez daha inkar etti, fakat "doğal olarak, böyle tehlikeli bir durumdan kaçmak ve canımı kurtarmak için elimden geleni yaptım," dedi. "Aslında bu açıdan bakınca benim davranışım kesinlikle, hükümetiniz tarafından serbest bırakılan sivil hat döşeyiciler ve demiryolu işçilerininkinden farksızdı." Eğer serbest bırakılırsa, "Transvaal hükümetinin istediği her türlü şeref sözünü" vermeyi teklif etti. Gazeteciliğe devam etmek istiyorsa da, eğer istenirse, "Güney Afrika'yı savaş süresince tümüyle terk etmeyi" kabul edecekti.

Bu teklifine hiçbir yanıt verilmedi. Frere'deki çatışmaya katılmış bir Boer subayı olan Yüzbaşı Theron, Churchill'in bırakılmasına karşıydı ve de Souza'ya, Churchill olay sırasında "gönüllüler topladı ve subaylar müşkül durumdayken onlara bir süre komuta etti," demişti. Basında yazılanlara göre, "şimdi çatışmaya katılmadığını iddia ediyor. Bu tamamen yalan. Milis komutanı Oosthuizen onu teslim olması için uyardığında da kımıldamadan durmayı reddetmiş. Ancak Oosthuizen tüfeğiyle nişan alınca teslim olmuş." Theron daha sonra, "benim kanaatimce Churchill elimizdeki en tehlikeli mahkumlardan biridir," diye ekledi, çünkü Natal'da çıkan gazeteler "onu büyük bir kahraman haline getirdi."

Hapishanenin subay kadrosundakilerden biri, Churchill'in de dahil olduğu mahkumlara hakaret etmekten ve sopayla dürtmekten özel bir zevk alıyordu. Churchill bir gün onun yanına gitti ve "savaşta her iki tarafın da kazanabileceğini" hatırlattıktan sonra, kendisini "mahkumlara karşı davranışı yönünden" farklı bir kategoriye koymasının akıllıca bir şey olup olmadığını sordu.

"Niçin?" diye sordu adam.

"Çünkü İngiliz hükümetinin ibret olsun diye birkaç kişiyi cezalandırması gayet uygun olabilir," diye yanıt verdi Churchill. Adam bir daha ne Churchill'i ne başkalarını hiç rahatsız etmedi.

30 Kasım Churchill'in yirmi beşinci doğum günüydü. O günü Devlet Örnek Okulu hapishanesinde mektuplar yazarak geçirdi. Mektuplardan biri Galler Prensi'neydi ve mektubunda, savaş esirlerine Transvaal Devlet Kütüphanesi'ne üye olma izni verildiğini belirtiyor "ve böylece –gerçi yapılacak onca şey varken her şeyden yoksun olmak çok asap bozucuysa da–," diyordu, "güvenli bir sığınağım var ve felsefi yönden eğitim düzeyimi yükselteceğim." Düşünceleri, o gün Bourke Cockran'a yazdığına göre, birçok Amerikalının sövüp saydığı "muazzam sermaye birikimleri" üzerine yoğunlaşmıştı. "Tröstler ve karteller biçimindeki kapitalizm," dedi Churchill Amerikalı arkadaşına, "eski iktisatçıların asla düşünemeyeceği ve benim en canlı korkularımı depreştiren bir güce ulaştı." "Tüccar prenslerin hepsi gayet iyi," diyordu, "ama bu konuda bir şey söylemem gerekirse, onların krallığı bu dünyanın krallığı olmayacak."

"Yeni yüzyıl," dedi Churchill, Cockran'a, "bireyin varoluşu için büyük bir savaşa tanıklık edecek." Mahkumluk "lanet olası bir şekilde sıkıcı"ydı. Bedeni kapatılmıştı "ve bu arada büyük meseleler çözümleniyor ve tarih yazılıyor," diyordu, "düşünün, benim kaydetmem gereken tarih. Bugün 25 yaşındayım. Ne kadar az zaman kaldığını düşünmek korkunç!" Babasının ölümünden beri neredeyse beş yıl geçmişti. Bazı kalıtımsal sorunlardan ötürü genç yaşta ölme korkusunu hâlâ kafasında atamamıştı. 8 Aralık'ta de Souza'ya yine yazdı ve şunu vurguladı: "Ben Boer güçlerine karşı savaşmadım; sadece, hattın molozlardan temizlenmesine yardım ettim." Bu kesinlikle sivil ray döşeyicilerin ve demiryolu işçilerinin yaptığı şeydi. "Onlar o günden beri serbest."

Churchill bu mektupta yine, şayet serbest bırakılırsa "Cumhuriyet kuvvetlerine karşı çalışmama yahut askeri durumu değiştirecek bir bilgiyi ver-

meme konusunda gereken her türlü şeref sözünü vermeyi" teklif ediyordu. Hiçbir yanıt alamadı. İki gün sonra Haldane'e, bir kaçış planında kendisine katılıp katılmayacağını sordu. Plana göre Churchill, Haldane ve Felemenkçe konuşan Johannesburglu Başçavuş Brockie, umumi tuvaletin bitişiğindeki duvara tırmanacak, duvarın arkasındaki özel evin bahçesine geçecek ve sonra Pretoria'yı terk edecekler ve gündüzleri gizlenip geceleri yolculuk yaparak dört yüz seksen kilometre ötedeki Portekiz Mozambik'i sınırına varacaklardı.

Brockie kaçış planına üçüncü bir kişiyi, özellikle de yokluğu hemen fark edilecek birini katmaya pek istekli değildi ama Haldane, Churchill'in de katılması gerektiğini söyledi, "çünkü bana Chieveley'de çok yardım etti," dedi. Kaçış için seçilen gün 11 Aralık'tı. Haldane o gün günlüğüne şunları yazmış: "Churchill çok büyük bir heyecan içinde ve bu gece kaçmayı tasarladığını herkese belli ediyor." Gün boyunca İngilizlerin iki askeri yenilgisi hakkında gelen haberler kaçışı daha acil hale getirmişti. "Öğleden sonrayı tam bir korku içinde geçirdim," diye yazdı on bir gün sonra o dramatik anla ilgili ilk mektubunda. "Okul günlerimden beridir hiçbir şey beni bu kadar tedirgin etmemişti."

O gün öğleden sonra Churchill bir şeyler okumaya çalıştı ama konsantre olamıyordu. Sonra satranç oynadı "ve çok kötü bir şekilde" yenildi. Nihayet karanlık oldu ve saat yediye beş kala Haldane'le ikisi binanın arka bahçesini geçip tuvaletin olduğu yere gittiler. Brockie birkaç dakika sonra peşlerinden geldi. Ama nöbetçiler "bize hiçbir şans bırakmıyordu," diye yazmıştı Churchill. "Dolaşmıyorlardı. İçlerinden biri tam da duvarın aşılabilecek tek yerinde duruyordu. İki saat bekledik ama bir şey yapmaya kalkmak resmen olanaksızdı ve bunun üzerine, tatminden çok uzak bir rahatlama duygusuyla yatmaya gittik."

12 Aralık'ta savaş alanlarından gelen yeni kötü haberler vardı. "Senin de hatırladığın gibi," diye yazmıştı Churchill, Haldane'e dokuz ay sonra, "ben ümitsiz bir maceraya ve yakalanma riskine girmekten yanaydım, sense sabırlı davranmak ve en iyi fırsat çıkıncaya kadar gecelerce beklemek taraftarıydın." O gün Churchill Brockie'ye, "bence bir önceki gece ben o duvardan kaçabilirdim," dedi.

"Peki niçin kaçmadın be adam?" diye sordu Brockie.

"Nereye gidecektim ki," diye yanıtladı Churchill, "ben duvardan kaçıp da siz peşimden gelmeyi imkansız görürseniz?"

"Sen kaçabilseydin," dedi Brockie sertçe, "biz derhal peşinden gelirdik, hiç merak etme."

O gün öğleden sonra üç müstakbel kaçak arasındaki gerginlik epey artmıştı. Haldane günlüğüne şunları yazdı: "Avluda bir aşağı bir yukarı voltaladığı için heyecanlı hali diğer mahkumlar tarafından anlaşılan Churchill bana 'Bu gece kaçmalıyız,' dedi. Ben de 'Üç kişi kaçacağız ve eğer şansımız yaver giderse tabii ki yaparız bunu,' dedim."

"Ben ısrar ediyordum," diye yazıyordu Churchill on iki yıl sonra tuttuğu özel notlarda, "ne kadar risk olursa olsun o gece o işi zorlamalıydık." Bir önceki gün de Souza'ya beşinci mektubunu yazmış ve yastığının altına koymuştu. "Hükümetinizin, bir basın muhabiri olan ve savaşçı olmayan beni hapiste tutmaya hakkı olmadığı kanısındayım ve bu yüzden kaçmaya karar verdim," diye başlıyordu mektup. Devamında, "Cumhuriyet güçlerinin şövalyelere yakışır ve insanca karakterine" hayranlığını yazıyor ve "bu çok üzücü ve talihsiz savaş sona erince, hem Boerlerin ulusal onurunu hem de İngilizlerin güvenliğini koruyacak ve her iki millet arasındaki rekabet ve düşmanlığa son verecek devletlerarası bir ilişkinin kurulması" dileğini ifade ediyordu. Mektubu şöyle bitiyordu: "Şartların bana sizinle şahsen vedalaşma olanağı vermemesinden üzüntü duyuyorum, inanın bana. Sizi seven Winston S. Churchill."

Karanlık olur olmaz, fakat henüz ay doğmadan, Haldane'le Churchill yine tuvaletin olduğu yere gittiler. "İkimiz orada," diye hatırlıyordu daha sonra Churchill, "duvara tırmanmak için uygun bir fırsat bekledik ama bir sürü tereddütten sonra kafamız bu işe bir türlü yatmadı ve bunun çok tehlikeli bir şey olduğunu düşündük ve yine verandaya döndük." Brockie verandada oturuyordu. "Bizimle dalga geçti," diye yazmış Haldane günlüğüne, "ve bizim korktuğumuzu ve kendisinin hangi gece istese kaçabileceğini söyledi. Ben de ona 'Öyleyse git de kendin gör,' dedim." Brockie avluya çıkıp tuvaletin olduğu tarafa gitti. Aradan epey bir süre geçtiği halde geri dönmemişti. Churchill, Haldane'e, "Ben oraya gidiyorum, birazdan arkamdan gel," dedi. Avluyu geçen Churchill tuvaletin girişine vardı. "Bu sırada tuvaletten çıkan Brockie'yle karşılaştım," diye yazmıştı daha sonra, "ama nöbetçinin yanında birbirimizle konuşmaya kalkmadık ve Brockie yanımdan geçip giderken bir şeyler mırıldandıysa da ne dediğini duymadım."

Churchill tuvalete girdi. "Bu mesele ilk ve son olarak kökünden halledilmedikçe," diye hatırlıyordu daha sonra, "bütün geceyi tereddütler-

le ziyan etmekten başka bir şey yapamayacağımız kararına varmıştım ve nöbetçi piposunu yakmak için dönünce duvardaki raf gibi çıkıntıya sıçradım ve birkaç saniye sonra öteki taraftaki bahçeye sağ salim düştüm. Orada çömelip ötekilerin de gelmesini bekledim." Daha sonraki yıllarda Churchill, Haldane ve Brockie'nin kendisinin peşinden duvardan atlamalarını ısrarla beklediğini belirtiyordu. "İlk önce benim kaçacağım ve diğerlerini bekleyeceğim yolundaki anlaşmamıza göre," diye yazmıştı Haldane'e dokuz ay sonra, "yarım saat bekledim ve çok tedirgin olmaya başladım."

Beklemek bir işkenceydi. "Her an onların gelmesini bekliyordum," diye yazmıştı daha sonra Churchill. "Bahçedeki halim çok tedirgindi çünkü arkasına saklanabileceğim küçük ve yapraksız birkaç çalıdan başka bir şey yoktu ve önümden insanlar geçip duruyor ve evin ışıkları yanıyordu." Haldane ve Brockie'nin gelmesini beklerken adamın biri iki kez evden bahçeye çıktı ve Churchill'in çömeldiği yere yedi sekiz metre mesafedeki bir yoldan geçti.

On beş dakika sonra Churchill bir şeylerin ters gittiğini anladı. Aslında Haldane'le Brockie akşam yemeğinin verilmeye başladığı yemekhaneye gitmişlerdi. Onlarla temas kurmak için bir girişimde bulundu ve tuvalete giren bir esir subayın dikkatini "hafifçe tık tık vurarak" çekmeyi başardı ve ona, Haldane'e "benim duvarı aşmayı başardığımı ve onun da gelip mümkün olduğunca çabuk ona katılma girişiminde bulunması gerektiğini" bildirmesini söyledi.

Bir on beş dakika daha geçtikten sonra Haldane ve Brockie tuvalete geldiler. Haldane duvara tırmanmaya çalıştı fakat omuzları duvarın tepesiyle bir hizaya geldiği anda nöbetçi döndü, "Dur!" dedi ve silahını doğrulttu. Haldane'e ana binaya geri dönmesi emredildi. Nöbetçi bir kaçma girişiminde bulunulduğundan kuşkulanmadı.

Churchill bahçede tek başına bekledi; ne pusulası, ne haritası, ne parası ve ne bir ilacı vardı. Ayrıca, Transvaal'de yayan olarak gideceği dört yüz seksen kilometrelik yolda karşılaşacağı birileriyle iletişim kurabilmek için de Brockie'ye muhtaçtı. Bir saat geçti. Sonra Churchill tık tık vurma sesleri duydu. Gelen Haldane'di ve "girişimini yaptığını fakat nöbetçi tarafından durdurulduğunu, nöbetçinin şimdiki pozisyonunun artık kendisinin ya da Brockie'nin o gece onun peşinden gelmesini tamamen olanaksız kıldığını" söylemek için gelmişti.

Churchill şimdi tekrar geriye tırmanmayı düşündü ama bahçe tarafındaki duvar, tuvaletin olduğu taraftan daha yüksek olduğundan ve üzerinde rafımsı bir çıkıntı bulunmadığından, epey bir gürültü çıkarmadan bunu başaramazdı. Binanın ön tarafına gidip teslim olmaksa soruşturmaya ve gelecekteki "kaçış deliği"nin kapanmasına yol açacaktı. Haldane'e fısıldayarak durumunun çok ümitsiz olduğunu söyledi. Yakalanmadan sınıra asla varamazdı. "Haldane'le oluklu demirlerin arasındaki yarıklardan fısıldaşarak durumu konuştuk," diye yazmıştı daha sonra. "Benim geri dönmemin olanaksız olduğunu kabul etti ve tek başıma gitmem gerektiğini söyledi. Geride kalmış olmak onda çok büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı."

"Doğru hatırlıyorsam," diye yazmıştı Churchill Haldane'e olaydan dokuz ay sonra, "bana pusulanı atmayı teklif etmiştin ama ben gürültü çıkaracağını düşünerek reddettim ve sen de benimle vedalaştın."

Churchill o kadar büyük bir mesafeyi yaya ve tek başına aşmayı kesinlikle başaramayacağına karar verdi. Bunun yerine, Pretoria'dan Hint Okyanusu kıyısındaki Portekiz limanı Lourenço Marques'e giden demiryoluna varmaya çalışacak ve yük trenlerinde gizlenerek yolculuk yapacaktı. Bahçede gizlendiği yerden ayrıldı, bahçe kapısından doğrudan doğruya yola çıktı ve giriş yolunda, ancak üç metre ötesinde duran bir nöbetçinin yanından geçti. Parlak bir ay ışığı ve düzgün aralıklarla dizilmiş elektrikli sokak lambalarının ışığıyla aydınlanmış caddenin ortasından, demiryolu hattına en çabuk varacağını düşündüğü yönde yürüdü. Şansına, kahverengi bir sivil ceket ve pantolon giymişti. "Caddede sağa sola doğru geçip giden bir sürü insan vardı," diye yazmış, "ama kimse benimle konuşmadı."

Churchill bir şarkı mırıldanarak demiryolu hattına vardı. Orada bir trene atlamak için en iyi şansının istasyonun yaklaşık iki yüz metre dışında, trenin henüz hızlanmadığı, yavaşlayacağı bir yokuşta ve kendisinin hem makinist hem de nöbetçi tarafından görülmeyeceği dışa doğru kavisli bir yerde olacağını hesapladı. Tren geldiğinde iki vagon arasındaki bağlantı yerine zıpladı. Sonra tırmanarak boş kömür torbalarıyla dolu bir vagona çıktı. Tren karanlıkta yavaş yavaş doğuya doğru gidiyordu. Şafak sökmeden önce, gün ışıyınca bir şekilde bulunabileceğinden korkarak trenden atladı. Bulunduğu yer Pretoria'nın yüz kilometre doğusunda Witbank adlı küçük bir madencilik yerleşimiydi. Orada, demiryolunun kenarında, ertesi gece bir trene tırmanmak ve denize doğru yoluna devam etmek ni-

yetiyle bekliyordu. "Tek yol arkadaşım," diye yazmıştı daha sonra, "benim durumuma çok abartılı bir ilgi gösteren ve zaman zaman çok çirkin ve uğursuz sesler çıkaran dev bir akbabaydı."

Churchill Witbank'ta demiryolunun kenarında gizlenirken Pretoria'da kaçtığı fark edilmiş ve yakalanması umuduyla büyük bir arama faaliyetine başlanmıştı. Fotoğrafı bütün Transvaal'e dağıtılmış ve yanına bir de tarif eklenmişti: "25 yaşında bir İngiliz, yaklaşık 1 m. 72 cm. boyunda, normal yapılı, hafiften kamburunu çıkararak yürüyor, soluk benizli, kızıl kahverengi saçlı, hemen hemen fark edilmeyecek kadar küçük bir bıyığı var, burnundan konuşuyor, 's' harfini söyleyemiyor, Felemenkçe bilmiyor, en son kahverengi bir elbiseyle görüldü."

Aç ve susuz kalmış Churchill o gece demiryolu hattından ayrılıp, kendisine dostça davranabilecek bir yerli köyünden geldiğini düşündüğü birtakım ışıklara doğru yürüdü. Fakat ışıklar bir kömür madeninden geliyordu. Kapıyı açan adamın düşmanca davranabileceğinden korkan Churchill "Siz İngiliz misiniz?" diye sordu. Gelen yabancının bir Boer casusu olduğundan endişelenen adam tabancasını çıkarıp ona çevirdi ve Churchill'in sorusuna yanıt vermeden, onun kim olduğunu sordu. "Ben Dr. Bentinck," diye yanıt verdi Churchill, "trenden düştüm ve yolumu kaybettim."

Adam Churchill'e içeri, yemek odasına girmesini emretti ve hâlâ tabancasını doğrultmuş vaziyette, onu gerçeği söylemeye zorladı. İlk önce tereddüt eden Churchill birden, "Ben Winston Churchill'im," dedi. Şansına, sırrını açıkladığı kişi bir İngiliz, madenin yöneticisi John Howard'dı. "Tanrıya şükür ki buraya geldiniz!" dedi Howard. "Otuz beş kilometre boyunca, sizi teslim etmeyecek tek ev burasıdır; burada hepimiz İngiliziz ve size sonuna kadar yardım edeceğiz." Howard o gece bu sırra dört kişiyi daha ortak etti ve bunların arasında maden mühendisi Dan Dewsnap da vardı. Churchill'i madende saklamaya karar verildi. Saklanırken de, Oldhamlı olan Dewsnap Churchill'in elini sıktı ve "Bir dahaki sefere hepsi size oy verecek," dedi.

14 Aralık'ta Londra'ya iki sözcükten oluşan bir Reuters telgrafı geldi: "Churchill kaçtı." Bunun bir kopyasını Lady Randolph'a gönderen Oliver Borthwick, "Onun pratik zihniyetini biliyorum. Neyin peşinde olduğunu bildiğinden ve kitabının, bir İngiliz karargâhında birkaç gün içinde bitmiş yeni bir bölümüyle beraber ortaya çıkacağından kuşkum yok," diye yazdı.

Churchill Witbank'taki madende saklı kaldı. Boerler her yerde onu arıyordu ve başına, ölü ya da diri, 25 sterlin ödül koymuşlardı. Churchill üç gün yerin altında, maden midillileri için yeni yapılmış bir ahırda kaldı. "Maden sıçanlarla doluydu," diye hatırlıyordu Howard daha sonra. "Ona gizlice bir ziyarette bulunduğumda kendisini tümüyle karanlıkta buldum çünkü sıçanlar onun mumuna el koymuştu." Başka bir gün de, puro içen Churchill madende çalışan Afrikalı bir çocuk tarafından keşfedilmişti. "Yerli çocuk kokuyu alınca," diye hatırlıyordu daha sonra Howard, "takip edip ahırı bulmuş ama Bay Churchill'i görünce hemen fırlayıp diğer çocuklara madenin o kısmında bir hayalet olduğunu söylemiş. Bundan sonra çok uzun bir süre çocukların hiçbirini oralara sokamadık."

Churchill yeraltındaki –adeta– üç günlük hücre hapsinden sonra hastalandı. James Gillespie adında bir doktora sır bildirildi ve doktor onun "sinirleri bozulduğundan," yukarıya çıkarılmasını salık verdi. Churchill yukarıda bir depo odasına kondu, kendisine bir anahtar verildi ve kapısı kitlendi. Sonra 19 Aralık akşamı Howard ve Charles Burnham adında başka bir İngilizin suç ortaklığıyla kömür madeninden ayrıldı ve Burnham'ın deniz kıyısına gönderilmek üzere tren vagonuna yüklediği yün balyalarının arasına saklandı. Yanında bir revolver, iki tane kızarmış tavuk, dilimlenmiş soğuk et, bir somun ekmek, bir karpuz ve üç şişe soğuk çay götürdü. Revolver yarı otomatik bir Alman Mauser'di ve madenci arkadaşlarının hediyesiydi.

Churchill'in saklandığı vagon, diğer altı vagonla birlikte, bir kömür lokomotifiyle yan yola sokulup kömür madeninden Witbank İstasyonu'na götürüldü. Orada deniz kıyısına giden trene bağlanacaktı. Aynı trende giden Burnham, yol üzerindeki bir istasyonda kendisine, "Ah evet, Churchill iki gün önce buradan bir Roma Katolik rahibi kılığında geçmiş," denince rahatlayacaktı.

Tren Transvaal'ın Portekiz'in denetimindeki bölgeyle arasındaki sınır hattına vardığında Churchill hâlâ yün balyalarının arasında saklıydı. Orada on sekiz saat sürecek olan bir yolculuk için başka bir yan hatta geçirilecekti. Bir ara, Churchill'in saklandığı vagona birkaç adam geldi ve vagonu araştırmaya başladı. "Adamların asılıp çektiği muşamba örtünün hışırtısını duydum," diye yazmıştı daha sonra, "ama şansıma, pek dikkatli aramadılar." Tren sonra Portekiz Doğu Afrika'sına doğru yoluna devam etti. İstasyonların adını ezberlemiş olan Churchill sınırın Portekiz tarafın-

daki ilk istasyonun adını görür görmez yün balyalarının arasından çıktı ve "sesimin bütün gücüyle şarkı söyledim, bağırdım ve haykırdım," diye hatırlamıştı daha sonra.

Churchill "minnettarlıkla ve mutlulukla" öylesine kendimden geçmiştim ki, diye yazmıştı daha sonra, "revolverimle havaya iki yahut üç kez ateş ettim." Lourenço Marques'teki yük indirme yerine varıp da aşağıya atladığında, "vagonun zeminindeki kömür tozlarından ötürü, bir baca temizleyicisi gibi kapkara olduğunu," hatırlıyordu Burnham daha sonra. 21 Aralık gününün öğleden sonra saat dördüydü. Churchill hemen İngiliz Konsolosluğu'na gitti; konsolos da Milner'e çektiği telgrafta "Lütfen Churchill'in bugün buraya vardığını akrabalarına haber verin," dedi.

Churchill konsoloslukta "sıcak bir banyo, temiz giysiler, mükemmel bir akşam yemeği, telgraf çekme olanağı; yani isteyebileceğim her şeyi buldum," demişti. O gün öğleden sonra çektiği telgraflardan biri de Pretoria'daki Louis de Souza'yaydı ve "Kaçışımda nöbetçilerinizin bir suçu yoktur," diye yazmıştı. Nöbetçileri haksız yere cezalandırılmaktan kurtarmayı amaçlayan alicenap bir davranıştı bu.

Konsolosun verdiği gazeteleri okuyunca Churchill, İngilizlerin yaklaşık elli yıl önceki Kırım Savaşı'ndan beri görülmemiş boyuttaki yenilgisini ilk kez tam anlamıyla fark etti. Savaş alanında yenilenlerin arasında, Ladysmith'deki kuşatmayı kaldırmak için Tugela Nehri'ni geçmeye çalışırken Colenso'dan geri püskürtülen General Buller da vardı. Cepheye dönmek için sabırsızlanan Churchill hemen o gece bir gemiye binip Durban'a gitmeye karar verdi. Fakat öte yandan, Lourenço Marques'deki Boer sempatizanlarının onu kaçırıp tekrar Pretoria'ya götürmeye kalkmasından korkuluyordu. Bunu önlemek için, kentte yaşayan İngilizlerden tepeden tırnağa silahlı bir grup konsolosluğun bahçesinde toplanıp limana kadar Churchill'e eşlik etti ve konsolosluğa varışından dört saat sonra onu sağ salim bir gemiye bindirdiler.

"Size bu yazının son satırlarını yazdığım yer," diye bildirmişti Churchill *Morning Post*'a, "Afrika'nın kumlu sahilleri boyunca giden bu küçük teknenin kabinidir ve okurlar bu satırları niçin bir zafer duygusuyla, zaferden de öte, büyük bir neşeyle yazdığımı herhalde anlayacaktır."

Durban'a 23 Aralık öğleden sonra varan Churchill limanda bekleyen heyecanlı bir kalabalık görünce şaşırdı. Kalabalık heyecanlı tezahüratlar yaparak ona Belediye binasının merdivenlerine kadar eşlik etti ve Churc-

hill orada durup onlara kaçışının hikâyesini anlattı ve savaşın sonucu hakkında güven verici bir konuşma yaptı. "Açıkçası, beni aşırı derecede sevindiren yaklaşık bir saatlik bir gürültü patırtıdan sonra," diye yazmıştı, "trene kaçtım." Cepheye dönmek için sabırsızlanıyordu ve İngiliz kuvvetlerine katılmak amacıyla Pietermaritzburg'a gitmek için, tam da bir ay önce esir düştüğü tren hattında yolculuk yapıyordu yine.

Churchill o gece Natal valisinin konuğu oldu. Ertesi gün trenle Buller'ın karargâhına gitmek üzere yola devam etti. Generalin karargâhının tam da zırhlı trenin pusuya düştüğü yerde kurulmuş olduğunu görünce şaşırdı. Noel arifesiydi. Churchill Noel'i, otuz sekiz gün önce esir düştüğü yerin birkaç yüz metre yakınında, hat döşeyicilerinin kulübesinde geçirdi. "Pretoria'dan kurtulan Churchill dün buraya geldi," diye yazmıştı Buller 26 Aralık'ta bir arkadaşına. "Gerçekten harika bir adam ve ona çok hayran olduğumu söylemem gerek. Keşke rezil bir gazeteye muhabirlik yapacağına başıbozuk birliklere komuta etseydi. Onun gibi nitelikli adamlardan çok yoksunuz burada."

Churchill'in kaçışı, savaşın kötü gittiği bir anda, heyecan ve başarı hissi yarattı. Bu olay sayesinde Churchill tüm İngiltere'de tanınmış ve bu da, daha sonra *Morning Post*'a gönderdiği yazıların geniş kitleler tarafından okunmasını sağlamıştı. O ay ünlenen bir müzikhol şarkısının sözleri şöyleydi:

Brimstone Şapel'ini biliyorsun,
Söylemem gerekmez sana
En sonuncu ve en büyük
Muhabirdir bu dünyada.

3 Ocak 1900'de İngiliz gazeteleri, bir gün önce Churchill'in Güney Afrika Hafif Süvari kuvvetinde görev almayı kabul ettiğini bildiriyordu. Yeniden askerdi ve hem de, annesine 6 Ocak'ta yazdığına göre, Buller ona üsteğmenlik vermişti ve "muhabirlik statümü bırakmama gerek görmedi," diyordu, "yani belli ki ben çok gözde biriyim." Fakat 10 Ocak'ta Pamela Plowden'a yazdığı mektupta Buller'ın "pek değerli biri" olmadığını söylüyordu. "Sadece bir tane büyük general var ama Savaş Bakanlığı onu dikkate almaz: Sir Bindon Blood. Öyleyse dümendeki adama bozuk çalmanın ne yararı var?" Churchill ayrıca Bayan Plowden'a moral veri-

yor, savaşın sonucundan "korkma, emin ol," diyordu, "ve savaştaki vukuatlar, olayların genel gidişatı konusunda kafanı karıştırmasın." Ardından da, Boer cumhuriyetleri "zayıflıyor," diye ekliyordu.

Ama Boerlerin direniş konusundaki kararlılığı da korkunçtu. Ocağın ikinci haftasında Buller Tugela Nehri'ni geçerken Churchill *Morning Post*'a gönderdiği haberinde savaş hakkında şunları yazmıştı: "Ben savaşlarda çok ölü gördüm. Omdurman'da binlerce, başka yerlerde de; siyah ya da beyaz bir sürüsünü; ama Boerlerin ölüleri insanda çok acı duygular uyandırıyor." Sonra altmışlı yaşlarda bir adamdan söz edip, "kartal gibi sert yüz hatlıydı ve kısa bir sakalı vardı," diyordu; adam teslim olması yolundaki bütün uyarıları reddetmiş ve sol bacağı bir kurşunla parçalandığı halde, kan kaybından ölünceye kadar tüfeğini doldurmaya devam etmişti. Yanında, kalbinden vurulmuş on yedi yaşlarında bir delikanlı vardı. Ve biraz daha ötelerinde "bizim iki zavallı piyademiz kafaları yumurta gibi kırılmış halde yatıyordu." Churchill daha sonra, "Ah, bu korkunç savaş," diyordu, "şanlıyla sefilin, sefille yücenin hayret verici karışımı; aydın ve seçkin, modern insanlar senin yüzünü daha yakından görüyorsa da, basit insanlar pek göremeyecek."

Churchill, Tugela'nın öte yakasında savaşın haşinliğini gösteren daha pek çok örnek gördü. "Spion Kop'taki sahneler hayatımda gördüklerimin en tuhaf ve korkuncuydu," diye yazmış Pamela Plowden'e 28 Ocak'ta. Muharebe, yetmiş subay ve 1.500 askerin "önemsiz bir amaç uğruna" yitirilmesiyle "ciddi bir felaket" olmuştu. "Sürekli top ve tüfek ateşi altında çok tehlikeli beş gün geçirdim ve birinde, şapkamdaki tüy bir kurşunla koptu." Churchill, sadece bir gazeteci olmasına karşın, memlekete dönmeyecekti. "Sonu iyi de kötü de olsa kararlıyım ve razıyım. Sonunu görür müyüm görmez miyim bilmiyorum ama bu mesele halledilinceye kadar Afrika'yı terk etmeyeceğimden eminim."

İki hafta önce Churchill, Southport'lu Muhafazakâr seçmenlerin gelecek genel seçimlerde bölgelerinden aday olma teklifini reddetmişti.

28 Ocak'ta Lady Randolph, organizasyon ve donanım konusunda yardımcı olduğu Maine hastane gemisinde görevli olarak Durban'a geldi. Churchill hemen, annesiyle buluşmak ve gönüllüler ordusunda subay olup annesiyle birlikte gelen kardeşi Jack'i alıp Tugela cephesine götürmek için Durban'a gitti. Churchill memlekette moralin bozuk olduğunu yazan kuzeni Hugh Frewen'e 5 Şubat'ta Tugela'dan gönderdiği mektupta şunları

yazmıştı: "Annenin ve arkadaşlarının bu savaştan umudunu yitirmesine yol açmamalısın. Bazı İngiliz yurttaşlarının görevi dürüst davranmaktır ama moralini ve kararlılığını korumak herkesin görevidir."

"Bugün öğleden sonra ya da yarın sabah Tugela'nın ötesindeki Boer mevzilerine genel bir saldırıya geçeceğiz," diyordu Churchill Frewen'e, "ve diliyorum ve dua ediyorum ki çok yakında zafer bildiren iyi haberler alırsınız." Bunun ardından gelen harekatta Jack baldırından yaralandı; tekrar Durban'a ve annesinin hastane gemisine gönderildi. "Zavallı Jack," diye yazmıştı Churchill, Pamela Plowden'e. "Talihin cilvesi bu. Çok yoğun bir ateş vardı, bir sürü kurşun ya toprağa çarpıyor yahut ıslık çalarak geçiyordu. Şansını henüz zorlamamış olan Jack tam siper halinde yatıyordu. Ben –şansını sık sık zorlayan ben– bir siper falan olmaksızın dolaşıp duruyordum. Vurulan Jack oldu."

Churchill 25 Şubat'ta yine savaşın tam ortasındaydı. "İki saat önce neredeyse bir şarapnel yüzünden ölüyordum," diye yazmıştı o gün Bayan Plowden'e. "Ama tam patlamanın olduğu yerde duruyor olmama karşın Tanrı beni korudu. Sekiz asker yaralandı bu patlamada." Churchill şimdi, "acaba bu işi başaracak mıyız ve ben bunun sonunu görecek kadar yaşayacak mıyım," diye düşünüyordu. Hastanelere "doğru durmadan akan bir yaralılar seli" vardı ve geçen iki günde neredeyse bin yaralı gönderilmişti. "Savaş çok sert ama düşman kadar kararlı olduğumuzu göstereceğimize güveniyorum." Mektubu kişisel bir notla bitiyordu: "Sinirlerim hiç düzelmedi ve sanırım kurşunlara günden güne daha bir aldırmaz hale geliyorum."

28 Şubat'ta Lord Dundonald iki süvari bölüğüyle Ladysmith'e girmeye hazırlanıyordu. Churchill'i onunla beraber at sürmeye çağırdı. Bu tarihi sürüşte, Churchill'in asker arkadaşlarından Ronald Brooke de vardı; Brooke'un kardeşi Alan, İkinci Dünya Savaşı'nda İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na getirilecekti. "O günü hiç unutmayacağım," diye yazmıştı Churchill *Morning Post*'ta. "Akşam hava hoş bir şekilde serindi. Atım güçlü ve dinçti çünkü henüz öğlen değiştirmiştim. Toprak çok taşlıydı ve düzgün değildi ama pek aldırmıyorduk." Süvariler ileriye doğru sürerken İngiliz topçusunun hâlâ ateş ettiğini duyuyorlardı. "Neler oluyor? Aldırma, tehlikeli bölgeyi geçtik sayılır. Tuğgeneral, kurmaylar ve birlikler atlarını hareket ettirdi." Birden, bir dur ihtarı geldi; silahlı bir nöbetçiydi.

"Dur, kimdir o?"

"Ladysmith kurtarma birliği," diye geldi yanıt.

Sonra, diye yazmıştı Churchill, "siperlerden ve çalıların arasına ustaca gizlenmiş tüfek çukurlarından, üstü başı yırtık pırtık bir sürü asker çıkıp koşarak ve zayıf bir sesle tezahürat yaparak geldi; bazıları ağlıyordu. Yarı karanlıkta korkunç derecede soluk renkli ve zayıf görünüyorlardı. Zavallı, bembeyaz yüzlü bir subay, miğferini sağa sola sallayıp duruyor, aptal aptal gülüyordu. Uzun boylu, güçlü süvariler üzengilerinin üzerinde ayağa kalkarak yüksek sesle bir karşı tezahürat yaptılar; o zaman, Ladysmith'in ileri karakol hattına vardığımızı anlamıştık."

Ladysmith kuşatması bitmişti. O gece Churchill orada, kenti savunan komutan Sir George White'la yemek yedi. Yemek sırasında yanında, kenti savunan diğer bir komutan, arkadaşı Ian Hamilton oturuyordu. "Bu kadar cesur bir grubun arasında hiç oturmamıştım," diye yazmıştı daha sonra, "ve böylesine büyük bir olaya hiç bu kadar yakın olmamıştım." Churchill'in *Morning Post*'ta çıkan ve Ladysmith'e girişi betimleyen yazısını çok geniş kitleler okudu ve beğendi. Kuşatmanın bitişindeki heyecanı tanımlamanın yanı sıra, bu savaş kazanılır kazanılmaz, "İngiliz halkının toplumsal iyileştirmeler ve reformlar gibi tedbirlerle halkın moralini canlandırmaya ve yükseltmeye kendini adaması gerekir," yolundaki kanısını da yazmıştı.

Churchill'in Güney Afrika'dan gönderdiği yazıları okuyanların arasında Joseph Chamberlain de vardı ve Churchill'e gönderdiği mektubunda, yazılarının ne kadar "hoş ve canlı" olduğunu söylüyor ve Churchill'e "başarılarının ve yükselişinin devamını" diliyordu. Ayrıca, İngiltere'den romanı *Savrola*'nın basıldığı haberi geldi. Birçok eleştirmen romandaki aksiyon sahnelerini övmüştü; *Manchester Courier* bu sahneleri "olağanüstü parlak" diye nitelemişti. Romandaki birçok cümle içerdiği güzel yorumlarla dikkati çekiyordu ve bunların arasında, yozlaşan emperyalizm hakkındaki bir tanımı vardı: "Ahlakımız gidecek ama mitralyözlerimiz kalacak."

Ladysmith'in kurtuluşunun ertesi günü Churchill *Morning Post*'a zafer geçit törenini betimleyen bir telgraf gönderdi. "Aslanların yürüyüşüydü bu. Ve Devons'tan gelmiş –ikisi de şerefli– iki taburun karşılaştığı ve eski arkadaşların sıraları bozup birbirlerinin ellerine sarılarak haykırdığı sırada herkes kendinden geçti ve ben tüylü şapkamı sallayarak haykırdım; o günü görecek kadar yaşadığım için duyduğum sevinçten, artık haykıramayacak hale gelinceye dek haykırdım."

Churchill'in yazısı çok beğenildi. Yüzbaşı Skipwith adında bir subay gönderdiği özel bir mektupta, o günlerde Güney Afrika'daki birçok gazetecinin gerçek deneyimden yoksun olduğu yolunda bir eleştiride bulunduktan sonra, "Bunların tek istisnası Winston Churchill'dir; bizzat gitti ve her şeyi, uzun menzilli bir dürbün ya da duyduğu şeyler aracılığıyla değil, bizzat gözleriyle görerek yaşadı," dedi. Churchill hâlâ Ladysmith'teyken, Amerikalı bir konferans ajansı yöneticisi olan Binbaşı James Pond'dan, kendisi için tüm ABD'de yapılacak bir konferanslar turu düzenlemeyi teklif eden bir mektup aldı. Churchill hemen annesine, "Şimdi lütfen, bu mektup çöpe atılmasın," diye yazdı ve söz konusu bu ajans sahibinin "Amerika'nın en büyüğü olup olmadığını, en büyük değilse kim olduğunu" bulmasını söyledi.

Yaratıcılıkla dolu Churchill, Boer savaşıyla ilgili bir tiyatro piyesi yazmaya da karar verdi ve Pamela Plowden'e, bu piyesin sonbaharda Londra'da, Kraliyet Tiyatrosu'nda sahnelenmesini istediğini yazdı. "Oyun her yönden yaşamdaki gerçeklere tümüyle sadık olacak ve sahne efektleri öylesine yeni ve sarsıcı bir nitelik taşıyacak ki, seyirciler kendilerini ateş altında gibi hissedecek." Oyun, "büyük ölçüde görülmeye değer" olmalı, diye ekliyordu, "ama benim adım sayesinde ve usta bir oyun yazarının epey bir yardımıyla büyük bir başarının yakalanacağı kanısındayım." Oyunun konusu bakımından yardım alması gerekecekti ama "insanların gerçek bir savaştaki gibi konuşmasını ve davranmasını sağlayabileceğimden eminim," diyordu Pamela'ya.

Churchill, Pamela'yla kederini paylaştığı kişisel bir notunda, arkadaşlarından birçoğunun savaşta öldüğünü yazmıştı. "Ben bu genel kurala uymayacağım kanısındayım." Kendisine dikkat etmesini söyleyen bir muhabire şu yanıtı vermişti: "Boerlerin beni öldürmek için özel bir çaba harcadığını sanmıyorum. Fakat eğer harcıyorlarsa, şimdilik onları yeteneklerinden ötürü tebrik edemeyeceğim çünkü bir sürü fırsat buldular ama henüz, Tanrıya şükür, başaramadılar."

Artık karşılaştığı kişilerin çoğu Churchill'in dikkate değer nitelikte bir insan olduğunu fark ediyordu. "Sizinle tanıştığım için çok gurur duyuyorum," diye yazmıştı deniz topçuluk uzmanı ve o günlerde Durban'ın komutanı olan Yüzbaşı Percy Scott, "çünkü hiç şansınız olmadığı halde harika bir kariyer yaptınız." Scott, "Bir gün sizin elinizi İngiltere Başbakanı olarak sıkacağımdan eminim," diyordu, "çünkü sizde bunun için ge-

reken iki nitelik de var: deha ve gayret. Bu ikisi bir araya geldi mi, benim kanımca hiçbir şey durduramaz sizi."

Churchill Ladysmith'teyken halkın Boerlere karşı duygularındaki şiddeti görünce şoke olmuştu. "Ben olsam Boerlere gayet cömertçe ve hoşgörülü davranırdım," diye yazmıştı bir muhabire 22 Mart'ta, "hatta savaşta sakat kalanların ve muhtaç duruma düşmüş kadın ve çocukların da geçimini sağlardım." Bir barışın kalıcı olması için onurlu olması gerekirdi. Daha önceki "utanç dolu" yenilgilerimiz için bile bir "intikam aramamalıyız," diye yazmıştı 29 Mart'ta *Natal Witness*'ta. Savaşın amacı "diğerlerine hak ettiği cezayı vermek değil, kendimiz için barışı" kazanmaktı. Barışa varılmasını önleyecek hiçbir şey yapılmamalıydı. "Bir taraftan hiç yılmadan ve büyük bir enerjiyle savaşı sürdürürken," diye yazıyordu, "ve direnen herkesi hiç acımadan –gerekirse son kişiye kadar– yok ederken, bir taraftan da düşmanın yenilgiyi kabullenmesini kolaylaştırmalıyız. Zorladığımız kadar ikna da etmeliyiz."

Churchill o zaman, savaşın son aşaması için genel bir kural koydu: "İnsanları umutsuzluğa itmekten sakının. Köşeye sıkışan sıçan bile tehlikeli hale gelir. Hızlı bir barış istiyoruz ve hiç istemediğimiz şeyse bu savaşın bir gerilla savaşı evresine girmesidir. 'Göze göz, dişe diş' diyenler, böyle yararsız yıkıcılıklar beş yıl sürecek kanlı bir gerilla savaşına ve bunun sonucunda Güney Afrika'nın yoksullaşmasına değer mi diye sormalıdır kendilerine."

Hollandalılar ve İngilizler arasında "kaynaşma ve barış" olmalı, diye yazıyordu Churchill. Natal halkı için, çok iyi savaştılar "fakat ırk nefretiyle kendilerinden geçmişlerdi," savaşta cesurdular "ama zaferde çok kindarlar" denmesine yol açacak hiçbir şey yapılmamalıydı. Onun bu ılımlılık çağrısına ve *Morning Post*'a gönderdiği telgraflardaki benzer çağrılara tepkiler düşmancaydı. "Winston'un barışçı telgrafları sert bir şekilde eleştiriliyor," demişti kendisi de o zamanlar Ladysmith'te bulunan Jack, annesine nisanın başında yazdığı mektupta, "ve Natal'da herkes onun görüşlerine karşı çıkıyor."

O hafta Haldane'in Devlet Örnek Okulu'ndan tünel kazarak Pretoria'dan kaçtığını haber alan Churchill ona yazıp kutladı. Beraber esir düştükleri zırhlı tren olayının "savaşın çok ünlü hikâyelerinden biri haline" geldiğini de belirtti.

Churchill şimdi, Ian Hamilton'un Orange Free State'ten* geçerek Transvaal ve Pretoria'ya doğru ilerleyen ordusuna katılmak için izin istiyordu. Daha sonradan, Lord Roberts'ın kendisinin muhabir olarak Orange Free State'e gitmesini istemediğini öğrendi ve bunun nedeni de, annesine söylediğine göre, kendisinin oradaki varlığının, "*Irmak Savaşı* kitabı yüzünden, Lord Kitchener için muhtemelen uygunsuz olacağı"ydı. Ama Roberts, Churchill'in ününe saygı gösterdi ve şimdi Churchill nisan ayında yeni bir sefer için yola çıkıyor, Ladysmith'ten Durban'a trenle gidiyor, zırhlı trenin pusuya düşürüldüğü yerden ve *Morning Post*'a yazdığı gibi, "sırf hattı açmak için onca büyük emek harcayarak ve tehlikelere girerek ittirdiği yerde hâlâ duran" tren enkazının yanından geçiyordu.

Churchill gemiyle Durban'dan East London'a gitti, sonra trene binip Cape Town'a, sonra yine trenle ülkenin içlerindeki Bloemfontein'e ve cepheye gitti. Orada, Dewetsdorp'ta, arkadaşı Angus McNeill'e birkaç gün önce söz verdiği gibi, bir günlüğüne McNeill'in keşif koluna katıldı. Tarih 22 Nisan'dı. O günkü görevleri bir Boer komando birliğinin bir tepeye giden yolunu kesmekti. Churchill'le birlikte kırk yahut elli keşif askeri atlarını tepeye doğru sürdüler ama Boerler oraya daha önce varmıştı. McNeill askerlerine geri dön emri verdi. Tam o sırada Boerler tüfekleriyle ateş açtılar. Atından inmiş olan Churchill ayağını üzengiye koydu. "Ama tüfek sesinden ürken at müthiş bir hızla fırladı. Ben eyerin üzerine çıkmaya çalıştım; eyer hayvanın karnının altına döndü. At benden kaçtı ve deli gibi, dörtnala koşup gitti."

Keşifçilerin çoğu iki yüz metre uzaklaşmıştı. Churchill yalnız, atsız, Boerlerin yakın atış menzilinin içinde ve saklanacak herhangi bir yerden en azından bir buçuk kilometre uzaktaydı. "Tek tesellim tabancamdı. Daha önceki gibi açık arazide, silahsız bir av olmayacaktım. Ama beni sakat bırakacak bir yarayla kurtulmaktan daha parlak bir beklentim olamazdı." Döndü ve beş ay önce demiryolunun kesilmesi sırasında yaptığı gibi, Boer nişancılarından canını kurtarmak için tabana kuvvet kaçtı. Koşarken bir taraftan da, "İşte, sonunda belamı buldum," diyordu kendi kendine.

Birden, McNeill'in keşifçilerinden biri yanından atla geçti. Churchill ona "Beni al" diye bağırdı. Keşifçi durdu ve Churchill zıplayıp onun ar-

---

* 1854-1902 arasında bağımsız bir Boer devleti olan, sonra İngiliz kolonisi, daha sonra da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Free State eyaletine dönüşen devlet-e.n.

kasına bindi. "Sonra gittik. Ellerimi keşifçinin iki yanından uzatıp atın yelesini yakaladım. Elim kanlandı. At çok kötü vurulmuştu; ama yiğit hayvan soylu bir şekilde zorluyordu kendini. Peşimizden gelen kurşunlar vızıldayarak, ıslık çalarak –mesafe giderek artıyordu çünkü– başımızın üzerinden geçiyordu."

"Korkma sakın," diye seslendi kurtarıcısı, Churchill'e, sonra "Zavallı atım, ah zavallı atım," diye bağırdı; "patlayan bir kurşunla vuruldu. Namussuzlar! Fakat onların da sırası gelecek. Ah zavallı atım!"

"Boşver," dedi Churchill, "bak benim hayatımı kurtardın."

"Ah, ama benim düşündüğüm şey atım," diye karşılık verdi asker.

Birkaç saniye sonra Churchill güvende ve zarar görmemiş haldeydi. "Yine düşeş attım," oldu yorumu, hikâyeyi *Morning Post*'a telgrafla gönderdiğinde. Ayrıca, Süvari Charles Roberts'tan, hayatını kurtaran adamdan, cesaretinden ötürü Victoria Haçı'nı alması muhtemel biri olarak söz etti. Ama Roberts hiçbir ödül falan almadı. Ancak 1906'da, Churchill Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı olunca, yetkilileri ona bir Üstün Hizmet Madalyası vermeye ikna edebildi.

Churchill Dewetsdorp'taki büyük şansının farkındaydı. "Gerçekten," diye yazmıştı annesine, "ölüme hayatımda bu kadar yaklaştığımı hatırlamıyorum." Churchill, kuzeni Sunny ve yeni bir arkadaşı olan 'Bendor' Westminster Dükü'yle birlikte şimdi General Hamilton'un ordusuyla Pretoria'ya at sürüyordu. İlerledikçe, yakın asker arkadaşlarından birçoğu öldü. Churchill annesine, kendisinin olduğu kadar annesinin de dostu olan George Brassier-Creagh'in karnından vurulduktan sonra nasıl "büyük acılar çekerek ve bir köy evinde yapayalnız" öldüğünü yazdı.

Churchill'in diğer bir arkadaşı, Ronald Brooke'un kardeşi Victor'un sol eli parçalanmıştı. "Ne kadar hoş, akıllı, zeki bir çocuk," dedi Churchill annesine, "çok yakışıklı, çok cesur." Annesi, "benim hatırım için" ona yemek yedir "ve sevecen davran," ve nüfuzlu birkaç generalden, onun yakınlarıyla buluşmasını sağlamalarını isteyerek "ona yardım et," diyordu. Victor Brooke on dört yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Fransa'daki bir çatışma sırasında ölecekti.

Churchill, Hamilton ordusunun Orange Free State'teki uzun yürüyüşünde her çarpışmaya yakından tanık olarak at sürerken, Oldham Muhafazakârlarının gelecek genel seçimlerde yeniden aday olması yolundaki ıs-

rarlı ricalarını kabul etmeye karar verdi. Onu daha başka birçok seçim bölgesi de istemişti fakat Oldham olacaktı. "Bizi bırakma, diye yalvardılar bana," dedi annesine 1 Mayıs'ta.

"Öyle çok macera yaşadım ki," diye yazmıştı Churchill halası Leonie'ye iki hafta sonra, "birazcık huzur ve güvenlik beni memnun edecek. Sırf bu ülkede bile, birbirinden ayrı kırk olayda ateş altında kaldım ve insan, şansım daha ne kadar devam edecek, diye düşünmeden edemiyor." Kendisine gelince, "yıpranıp ziyan olmaya karşı bayağı iyi direniyorum," diyordu, "ve gerçekten, yedi aylık bir savaştan sonra sağlığım, sinirlerim ve moralim hiç şimdiki kadar iyi olmamıştı."

15 Mayıs'ta Churchill Hamilton'la Pretoria'ya doğru atını sürerken dördüncü kitabı Londra'da yayınlandı. *Morning Post*'a gönderdiği ilk yirmi iki yazı toplanıp, *Londra, Ladysmith'ten Pretoria'ya* adı verilmişti. Kitabın yayınlanmasından iki hafta sonra yine bir macera yaşadı. Hamilton o zaman Boerlerden henüz tümüyle temizlenmemiş olan Johannesburg'un güneyinde, Lord Roberts da batısındaydı. Churchill, en son çatışmayla ilgili yazısını *Morning Post*'a mümkün olan en hızlı yoldan göndermek için Roberts'ın karargâhına gitmeye ve bunun için Johannesburg'un içinden geçme riskini almaya karar verdi. Churchill'in cesaretinden etkilenen Hamilton, kendi savaş raporunu da Roberts'a teslim edilmek üzere ona verdi. Civardaki bir altın madeninde çalışan Lautré adındaki bir Fransız, Johannesburg'dan atla geçmenin tehlikeli olacağı çünkü Boerlerin kentten atla geçen birisini kesinlikle tutuklayacağı uyarısında bulundu. Ama bu işin bisikletle ve sivil giyinmiş biri tarafından yapılabileceği kanısındaydı.

Lautré onunla birlikte gelmeyi önerdi. "Haki üniformamı çıkardım," diyordu Churchill okuyucularına bir sonraki yazısında, "ve valizimde bulunan sivil kıyafetleri giydim ve geniş kenarlı şapkamın yerine yumuşak bir kep taktım." Bu şekilde kılık değiştirerek Lautré'yle birlikte bisikletle Johannesburg'a girdi. "Bizi durdururlarsa," dedi Lautré, "Fransızca konuş." İkisi bisiklete binip gittiler. "Karamsar görünen adamlar sokak köşelerinde gruplar halinde konuşuyor," diye yazmıştı Churchill, "ve bize kuşkulu bir şekilde bakıyorlardı." Bir noktada, silahlı bir Boer atını onların yanı sıra sürdü. "Adamın yüzüne baktım ve göz göze geldik. Sonra adam aldırmaz bir şekilde başını çevirdi. Hemen ardından atını mahmuzladı ve hızlanıp yoluna devam etti."

Bisikletle kentin dışına çıkınca üç İngiliz askeri Churchill'e yanaştı. Yiyecek bir şey arıyorlardı. Churchill onlara sokaklarda hâlâ silahlı Boerlerin dolaştığı uyarısında bulundu. Askerler geri döndüler ve iki bisikletliye İngiliz mevzilerine kadar eşlik ettiler. Churchill yine güvendeydi. Boerlerin Johannesburg'dan hemen hemen temizlenmek üzere olduğu yolundaki raporu da Roberts'ın karargâhına ulaştırabilecekti. O gece, telgrafını *Morning Post*'a gönderdikten ve Hamilton'ın raporunu teslim ettikten sonra Roberts tarafından davet edildi. "Nasıl geçebildiniz?" diye sordu başkomutan. Churchill anlattı. "Gözleri parıldadı," diye yazmış Churchill. Gözleri "ya zevkten ya sevinçten ya da takdirden, ya da, her halükârda dostça bir duygudan ötürü parıldadı."

Johannesburg işgal edildi ve İngiliz ordusunun Pretoria'ya doğru ilerleyişi devam etti. 4 Haziran'da Boer güçleri başkentlerinin önünde yenilgiye uğradı. Ertesi sabah, İngiliz birliklerinin ana bölümü henüz kente girmeden, Churchill kalabalık bir subay grubuyla birlikte, tren istasyonuna doğru ilerleyen generale bir noktada yetişmek üzere yola çıktı. Atlarıyla giderlerken, subaylar önlerine çıkan bir hemzemin geçidin kapalı bariyerinin önünde durdular. "İki lokomotif tarafından çekilerek gözlerimizin önünden gayet yavaşça geçen uzun bir tren vardı," diye hatırlıyordu Churchill daha sonra, "ve tüfekleri tüm pencerelerden kirpi tüyleri gibi dışarıya çıkmış silahlı Boer askerleriyle tıka basa doluydu. Üç metre mesafeden, donup kalmış halde birbirimize baktık. Tek bir atış her iki tarafta da korkunç bir katliama yol açabilirdi. Trenin elimizden kaçmasına üzülmemize karşın, son vagonun burnumuzun dibinden geçip gidişini görmenin verdiği gerçek bir rahatlama duygusu da vardı bunun yanında."

Churchill İngiliz askerlerinin esir tutulduğu yeni binaya gidiyordu. O sabah hapishanede 150 İngiliz subayıyla otuz askere karşılık, binanın içinde ve çevresinde elli Boer nöbetçi vardı. Esirlerden biri, Melville Goodacre, günlüğüne, saat yaklaşık dokuzda, "Winston Churchill birden tepenin üzerinden dörtnala gelip Boer bayrağını yırttı ve tezahüratlar arasında bizim bayrağımızı göndere çekti," diye yazmıştı.

"Şapkamı çıkarıp sevinçle haykırdım," diye yazmıştı Churchill. "Bağırışıma içeriden hemen karşılık geldi." Şapkasını çıkaran Churchill'i görenlerden biri de, zırhlı trende onunla birlikte esir düşmüş olan Teğmen Frankland'di. "Hapishanede korkunç bir koşuşturma vardı," diye yazmış Frankland daha sonra; "birbiriyle uyumsuz, boğuk sesli bağırtılar duyuluyor ve

mahkumlar ilk kurtarıcılarını karşılamak için deliler gibi koşuyordu. Dış kapıya varırken gördüğüm kişi Churchill'in ta kendisiydi." Frankland, Birinci Dünya Savaşı'nda, Gelibolu'da ölecekti; yarımadaya çıkan ilk İngiliz subaylarından biriydi.

Roberts esirlerin kurtarılmasından beş saat sonra Pretoria'ya girdi ve muzaffer birlikleri tarafından selamlandı. "Artık Pretoria alındı," diye yazmıştı Churchill annesine 9 Haziran'da, "ve ben memlekete dönmek niyetindeyim; siyasete, Pamela'ya, ilgilenmem gereken paralara ve kitaplara." Hâlâ Natal'daki güçlerle savaşan kardeşine de İngiltere'ye dönmesini öğütlüyor, "Aslında, ada vatanımızın savunmasız halini düşününce, sana Londra'nın savunması için gönüllü olmanı şiddetle tavsiye ediyorum," diyordu.

Churchill, Hamilton'un ordusuyla Diamond Hill'e doğru devam etti. Orada, 11 Haziran'da *Morning Post*'a gönderdiği telgrafta tüfek ve top ateşinden oluşan bir "fare kapanı" diye nitelediği korkunç bir savaşın ortasında kaldı. Ama kendisinin bu olay sırasında yaptıklarıyla ilgili hiçbir şey yazmamıştı ve hatta, otuz yıl sonra yayınladığı anılarında bile kendi eylemlerinden hiç söz etmedi. Ama bu savaştan kırk dört yıl sonra Hamilton, Churchill'in "hiçbir zaman tam anlamıyla takdir görmemiş çarpıcı kahramanlığı" diye tanımladığı (bu deyim Churchill'e yönelik övgülerde çok kullanılmıştır) davranışını tam olarak anlattığı bir kitap yayınladı.

Hamilton'un birlikleri, zirvesi Boerler tarafından tutulmuş yüksek bir tepenin eteğindeydi. "Savaşın anahtarı," diye yazıyordu Hamilton, tepenin zirvesindeydi, "fakat benim birliğime Başkomutanlık emriyle gelmiş olan Winston, beni bir şekilde atlatmayı başarıp da, tepeden geçen hat boyunca dizilmiş ve bizim ağır topçu bombardımanımız sayesinde kafalarını kaldıramayan Boerler için menzil dışında kalan o dağa çıkıncaya kadar bunu hiç kimse bilmiyordu. Churchill o dağa, Hindistan sınırında dağa çıkma eğitimi gören keşifçilerimiz gibi çıkmış ve Boer komandolarının hemen aşağısında, bir tabanca menzili mesafedeki bir oyuğa yerleşmiş; güpegündüz, büyük bir kahramanlık." Ayrıca bu cesaret, diye düşünmüştü Hamilton, Churchill'in açısından, zirveyi bombardıman altında tutan İngiliz topçusunun hassasiyetine "tam bir güveni" gösteriyordu.

"Zirve hattının yirmi metre ötesine kaçmış olan" Boerlerden beşi bile, diye yazmış Hamilton, "sırf taş atsalar onu tünediği yerden aşağı düşürürlerdi. Ve Winston'un bana, yanlış hatırlamıyorsam, bir sopaya bağ-

adığı mendiliyle, atlı piyademin başında dörtnala çıkarsam o zirveye sallırabileceğimin işaretini verme cesaretini gösterdiği yer işte o yüce tüıeğiydi."

Hamilton'un yaptığı da buydu ve Boerlerin Pretoria'yı tekrar ele geçi'ememesini sağlayan bu muharebe, Hamilton'un görüşünce, "savaşın dönüm noktasıydı." Boerler o gece geri çekildi. Muzaffer İngiliz birliklerıin Lord Roberts'ın önünden geçişini seyreden ama kendisinin bu savaş'aki katkısından söz etmeyen Churchill, onları "savaştan bitkin düşmüş ıma barış umuduyla neşeli ve bu meseleyi bitirmeye gayet kararlı," diye ɔetimliyor, "Hepsi sağ salim evlerine dönebilir," diyordu.

Churchill Diamond Hill'den Pretoria'ya döndü. 16 Temmuz'da, yani *Londra, Ladysmith'ten Pretoria'ya* adlı kitabı ABD'de 3.000 adet basılığı gün oradaydı. Dört gün sonra Cape Town trenine bindi. Tren Johanıesburg'un yüz altmış kilometre güneyindeki Kopjes İstasyonu'nu geçin:e birden duruverdi. Churchill trenden indi. Sonra, bir Boer top mermi:i neredeyse tam ayağının dibinde patladı. "Ürkütücü bir gümbürtüyle," liye hatırlıyordu daha sonra, "yol kenarı setinden toprak parçaları fırlalı." Yüz metre ilerideki tahta bir köprü yanıyordu. Tren, güneye yahut :vlerine gönderilen askerlerle doluydu. "Hiçbirinin başında komutan yok:u. Askerler vagonlardan bir kargaşa halinde çıkmaya başladı. Ortalıkta ıiç subay göremedim."

O zaman sorumluluğu Churchill aldı. Frere'deki zırhlı trenin başına ;elen gibi bir pusudan korkarak, demiryolu boyunca lokomotife koştu. 'Lokomotifin kabinine çıktım ve makiniste askerlerin trene binmesi için lüdüğünü çalmasını ve hemen geriye, Kopjes istasyonuna hareket etme:ini emrettim." Makinist itaat etti. "Ben lokomotifin basamağında durnuş, askerlerin trene binmesini sağlarken," diye hatırlıyordu daha son:a Churchill, "yüz metreden az uzakta, yanan köprünün altındaki kuru lere yatağında, karanlık tiplerden oluşan bir grup gördüm. Düşman ola:ak gördüğüm son Boerler bunlardı. Mauser tabancamın tahta dipçiğini :akıp altı yedi kez ateş ettim onlara. Ateşe karşılık vermeden kaçıştılar. Son:a lokomotif hareket etti ve kısa bir süre sonra hepimiz sağ salim Kopjes stasyonunun istihkamındaydık."

"Nasıl da kurtulmuş ama," diye yazmıştı Jack annesine.

Kopjes istasyonunda, sadece birkaç kilometre ileride korkunç bir eyemin gerçekleşmekte olduğu, toplarla desteklenmiş büyük bir Boer geril-

la gücünün, o sırada, Churchill'inkinden bir önceki trenin bulunduğu yere, saldırmakta olduğu haber alındı. Trendeki askerlerin elliden fazlası ölmüş ya da yaralanmıştı. Yani Cape Town'a giden hat kesilmişti ve Churchill evine doğru yolculuğuna devam etmek için bir at ödünç aldı. "Yıllardır düşünüyorum da," diye yazmıştı 1930'da, "yol kenarı setinde, dibimizde patlayan o 2 inçlik Creusot mermisi, öfkeyle atıldığını gördüğüm son mermiydi."

Churchill Cape Town'a dönünce Milner'la üçüncü kez görüştü. Adam ılımlı Boerlerin aşırılara karşı yardım sağlayacağından umutluydu. "Gelecek hakkındaki fikirlerimi gayet serbestçe söyledim," diye yazıyordu Milner ertesi gün ona, "çünkü sizin ilgilendiğinizi gördüm ve yardımınızı istiyorum." Churchill, Cape Town'dayken, *Londra, Ladysmith'ten Pretoria'ya*"nın epey bir başarı kazandığını haber aldı. Kitap altı haftadan az bir sürede 11.000'den fazla satmıştı. "Bu," dedi kardeşine, "benim için 720 sterlin demektir." Babasının arkadaşı Sir Ernest Cassel tarafından, diğer kitaplarından gelen parayla akıllıca bir yatırım yapılmış ve bu da fazladan bir 427 sterlin getirmişti. *Morning Post*'a gönderilen telgraflar ona toplam 2.050 sterlin kazandırmıştı ve bir gazeteciye böyle bir iş için ödenmiş en büyük meblağdı bu; 1990'ın parasıyla 88.000 sterlin ediyordu. Bir yıl önceki parasal sıkıntılar geride kalmıştı.

Churchill Güney Afrika'dan 7 Temmuz'da ayrıldı. Burayı, bir daha da hiç görmedi.

8. Bölüm

Parlamento'ya

10 Temmuz 1900'de Churchill gemiyle Güney Afrika'dan memleketine dönerken *Vanity Fair* dergisinde onun Spy* tarafından çizilmiş bir karikatürü ve özgeçmişi yayınlandı. "İnandıklarını yapma cesaretine sahip, akıllı bir çocuktur," diye yazıyordu dergide. "Yazarlıkta da savaşta da başarılıdır. Çocukluğundan beri siyasetin özlemini çekmiştir ve muhtemelen, gerek askeri, gerek yazınsal her faaliyeti siyasi eğilimine uygundur." Churchill sportmen biriydi ve "hanım evladı değil, pratik bir insan oluşuyla övünür," deniyordu. "Hırslıdır, uzlaşmacıdır ve vatanını çok sever. Ama bir partinin kölesi olmaya pek elverişli değildir."

Churchill 20 Temmuz'da Southampton'a vardı. Sonra 25 Temmuz'da Oldham'a gitti ve orada bir sonraki genel seçimlerin müstakbel adayı olarak kabul edildi. Bir önceki yılın yenilgisini tersine çevireceğinden emindi. "Ziyaretim sırasında," dedi kardeşine, bana "çok olağanüstü bir ilgi gösterildi. 10.000'den fazla kişi bayraklarla sokaklara çıkmıştı ve iki saat boyunca davullar çalıp bağırdılar. Muhafazakâr Kulüp'ten çıkışım saat on ikiyi bulmasına rağmen sokaklar hâlâ doluydu."

Churchill ertesi gün Oldham'daki Theatre Royal'de kaçış hikâyesini coşkulu bir dinleyici kitlesine anlattı. "Bizim kuvvetlerimiz artık Witbank kömür yerleşimini işgal ettiğinden," diye hatırlıyordu daha sonra, "ve bana yardım etmiş kişiler İngiltere'nin koruması altında güvencede olduğundan, ilk kez, bu hikâyeyi tümüyle anlatmakta özgürdüm. Beni madene indiren Oldham'lı mühendis Bay Dewsnap'in adını söylediğimde dinleyiciler 'Karısı salonda' diye bağırdı. Genel bir zafer sarhoşluğu vardı."

---

* 1851-1922 yılları arasında yaşayan ve dönemin simalarını resmeden Leslie Ward adlı ünlü karikatür sanatçısı-e.n.

Churchill'in annesi, Churchill umut ettiği halde, onu karşılamak için Southampton'a gelmemişti. Yüzbaşı George Cornwallis-West adında, oğlundan sadece on altı gün büyük ve kendisinden yirmi yaş küçük bir subayla evlenmek üzereydi. Evlilik 27 Temmuz'da gerçekleşti. "Her şey çok iyi gitti," demişti Churchill Jack'e. "Sunny'ye varıncaya kadar tüm Churchill ailesi sıkışık nizamda bir birlik oluşturmuştu ve onların tasvibiyle bu iş onaylanmış oldu."

Annesinin nikahından iki gün sonra Churchill Avam Kamarası'nda George Wyndham'ın konuğuydu. "Birçok kişi tarafından büyük bir nezaketle karşılandım," dedi Jack'e. Terasta ağırlanmıştı "ve Bay Chamberlain'e varıncaya kadar her türden parlamenter gelip beni genellikle çok koltuk kabartıcı bir şekilde kabul ettiler." Siyasi geleceği garantilenmiş görünüyordu. "Ne zaman bir konuşma yapsam bütün gazeteler paragraflarca yer ayırıyor bana," diyordu kardeşine, "ve ülkedeki gazetelerin büyük çoğunluğunda bununla ilgili makaleler yazılıyor. Bir sürü gazete kupürü yığıldı ve genel olarak konuşmak gerekirse, bu gelişmelerden memnun olmamak için bir neden yok."

Ağustosta Churchill sadece Oldham'da değil, ondan fazla sayıda kentte konuştu. "Bu konuşmalara kendimden çok şey katıyorum," dedi annesine. Plymouth'ta, Avrupa'da bir savaş çıkması halinde İngiliz ordusunun zayıflığından söz etti. *The Times* onun sözlerine gayet geniş, neredeyse bir tam sütunluk yer verdi: "Çoğu kişinin, bu kadar düşük gördükleri bir olasılığa karşı ciddi bir hazırlığı yok," demişti Churchill. Ama hem hükümet hem de muhalefet, Avrupa'daki "tepeden tırnağa silahlı" büyük güçlerin "bize pek dost gözle bakmadığı ve bizim askeri savunma konusundaki düzenlemelerimizin bu konuda pek endişelenmememizi sağlayacak durumda olmadığı" konusunda fikir birliğindeydi.

Churchill modern savaşın teori ve pratiği üzerine yedi yıldır eğitim gördüğünü söyledi Plymouth konuşmasında. "Allah korudu, bu konuda uzmanlık taslamadı. Fakat onlara, askeri yönetimde, aklı başında ve birazcık hayal gücüne sahip bir işadamının bile, konuya dikkatini yöneltirse anlamayacağı pek fazla şey bulunmadığını ve bunun tersini söyleyecek birisinin uydurukçudan başka bir şey olmadığını söyleyecek kadar konuyu iyi biliyordu." İngiliz askerinin cesareti eski günlerdekinden farksızdı "ama bu, askerin silahının eski model olması için geçerli bir neden değil"di. Hükümet savaş malzemeleri teminini hızlandırmalıydı.

Churchill, konuşmasının tamamını *The Times*'ta, "Bay Churchill'in Ordu Reformu" başlığı altında okuyunca hemen, 20 Ağustos'ta Charles Moberly Bell'e yazarak gazetenin hem yazı işleri müdürüne hem editörüne teşekkür etti: "Cumartesi günü *The Times*'ta Plymouth konuşmamla ilgili çok harika bir yazının yayınlanmasından ötürü size ve Bay Buckle'a gerçekten çok minnettarım. Bu konuda bana yardımcı olmanız olağanüstü büyük bir nezaket." On dört yıl önce Buckle, Churchill'in babasını, Lord Salisbury'ye istifa mektubunu göndermekten vazgeçirmeye çalışmış ama geç kalmıştı.

Churchill yavaş yavaş, konuşma sanatında her bakımdan ustalaşıyordu. "Sözümü kesen herkesi yere serdim sonunda," diye yazmıştı annesine, bir seçim öncesi çalışmasından sonra, "ve dinleyicilerin çok hoşuna gitti." O sonbaharda Gazeteciler Enstitüsü'nün yıllık yemeğinde de konuştu. "Resmen tüm basını, Büyük Britanya'nın bütün editörlerini, bütün yazarlarını temsil eden bir kitlenin karşısında konuşmak," dedi annesine, "kaçırılmayacak bir fırsat." Siyasetçiler onu konuk etmek için yarışıyordu. Birlikte yemek yediği Lord Rosebery onu konuşma dersi almaya teşvik etti ama Churchill ona, "Korkarım ben 's'yi doğru telaffuz etmeyi hiçbir zaman öğrenemeyeceğim," dedi. Öğrenemedi gerçekten de, ama sonunda, 's' yerine söylediği 'ş'yi pek o kadar dikkat çekmeyecek bir şekilde çıkarmayı öğrendi. Muriel Wilson daha sonraları Churchill'le, annesinin evi Tranby Croft'un giriş yolunda bir aşağı bir yukarı dolaşırlarken onun, "İspanyol şirketinin gemisi sahilden silinip sıvıştı" cümlesini tekrarladığını hatırlıyordu.

Ağustos ayında Churchill'in kuzeni Sunny onun için, Mayfair, Mount Caddesi 105 numarada bir bekar evi kiraladı. Altı yıl boyunca orası onun evi ve bürosu olacaktı. Kendi sorunlarını kendi çözüyordu. Annesi ağustosta onu İskoçya'ya çağırdığında gitmedi. Onun bulunması ve kalması gereken yer Oldham'dı. "Milletvekili koltuğu kazanma şansını," dedi annesine, "sırf zevk ya da rahatlamak için ziyan etmek çok aptallık olur."

Churchill 19 Eylül'de Oldham'ın hemen dışındaki bir evde seçim kampanyası karargâhını kurdu. Partisinin seçim bölgesi örgütünün "bu işi kendi başlarına yapmakta direttiklerinden ve bir uzmana ya da parayla tutulmuş bir ajansa doğru dürüst yaptırmadıklarından ötürü, kampanyanın pek mükemmel olmamasından" endişelendiğini söyledi annesine. Churchill'in faaliyetleri bu zayıflığın giderilmesine yardımcı oldu. Chamberla-

in'i kendisi için konuşma yapmaya ikna etti; övünülecek çok önemli bir başarıydı bu. Kampanyasını takip eden John Hulme adlı bir yazar *Temple Magazine*'de şunları yazmıştı: "Normal koşullarda, yaratılması amaçlanan etkiye göre düzenlenmiş ve dikkatle hazırlanmış notlar kullanıyor. Mizacı gayet asabi ve bu da konuşurken aşırı el kol hareketi yapma eğilimini açıklayabilir. Bir şeyi vurgulayacağı zaman kullandığı gözde bir tavır, ellerini beline koymak; bu sırada, tatmin olmuş bir gülümseme beliriyor yüzünde. Bunun dışındaki zamanlarda, heyecanlandığında, sözlerini sanki havaya kaldırdığı iki eliyle çekiçliyormuş gibi yapıyor."

Oldham'daki seçim 1 Ekim'de yapıldı. Oy verme işlemi üç haftaya yayılmış bir seçimle belirlenecek ilk koltuklardan biriydi bu. Churchill başarılıydı, fakat ancak kıtı kıtına. İki milletvekilinin çıktığı seçim çevresinde en çok, yani 12.947 oy onun ilk Liberal rakibine gitti ve hakkıyla seçildi. Churchill de ondan sadece on altı oy daha az alarak kazandı. Churchill'in 221 oy gerisinde kalan ikinci Liberal aday ile 187 az oy alan ikinci Muhafazakâr aday kaybetti. Birbirine gayet yakın sonuçlardı bunlar.

The Times hiç alışılmadık bir hata yaparak, Churchill'in seçimi kaybettiğini yazdı. Ertesi gün bu hata düzeltildi ve onun Westminster'e gelişini memnuniyetle karşılayan bir başmakale yayınlandı. "İngiltere'nin, giderek güçlenen 30.000 işçi seçmenini kapsayan hemen hemen en büyük seçim çevresinin temsilcisi olarak Parlamento'ya gönderildim," demişti Churchill, Bourke Cockran'a, "ve genel mücadelenin başlangıcına denk gelen bu zafer Muhafazakâr Parti için çok yararlı ve değerli çünkü onlara bir yol gösterdi ve bir hareket başlattı."

Churchill henüz Oldham'dan Londra'ya dönmemişken, Balfour'un acil talebi üzerine, trenine gelen bir habercinin ardından, Londra yerine Manchester'a, Balfour'un henüz seçim yapılmadığı seçim bölgesinde konuşma yapmaya gitti. Daha sonradan, Balfour konuşma yaparken salona varışını hatırlıyordu: "Herkes ayağa kalktı ve ben içeri girerken bağırdılar." O gece Balfour'la birilikte Stockport'a, Balfour'un seçim kampanyasını bitirmeye gittiler. "Birden, bu seçimin en popüler iki üç konuşmacısından biri haline geldim," demişti Cockran'a, "ve şimdi bir mücadele turuna girdim. Nasıl olduğunu bilirsin; günde iki hatta üç kez, çok büyük dinleyici kitleleri (beş altı bin kişi), bandolar, kalabalıklar ve heyecanın her türlüsü."

Churchill'in gösterdiği bu ekstra çaba takdir edildi. "Parti için çok iyi çalıştınız," diye yazmıştı Chamberlain ona, "ve bu, gelecekte size puan

olarak yazılacak." Henüz yirmi beş yaşındaki Churchill artık milletvekiliydi. "Bu, büyük olanakların, sonsuz heyecanların ve tehlikeli olayların başlangıç noktasıdır," diye yazmıştı Lord Curzon, Simla'daki Genel Valilik lojmanından. "Bunların hepsinden zaferle çıkacağınızdan kuşkum yok."

"Bugüne kadar Parlamento'ya girmiş hiç kimse," diye yazmıştı yeni Savaş Bakanı St John Brodrick, "bir seçim çevresini temsil etmeyi hak etmek için sizin iki yıldır yaptıklarınızdan fazlasını yapmamıştır." Ama "tek üzüntüm," diye ekliyordu Brodrick –yanılmadığı ortaya çıkacak, zekice bir anlayışla– "göründüğü kadarıyla, nihayetinde kaçınılmaz olarak toplarınızın namlusunu bize doğru çevireceğinizden, muhalefet sıralarında olmayacağınızdır!"

12 Ekim'de, Parlamento'ya seçilmesinden on iki gün sonra Churchill, Bloemfontein'le Diamond Hill arasındayken *Morning Post*'a gönderdiği on üç telgraf yazısına dayanan ve *Ian Hamilton'un Yürüyüşü* adı verilen yeni bir kitap yayınladı. "Bu da," dedi kardeşine, "iyi bir satış yapacak." Yıl sonuna kadar 8.000, ABD'de de 1.500 sattı. Şimdi, her biri kendisine para kazandıran beş kitabın yazarıydı. Daha sonraları, yirmi beş yaşında "Musa kadar çok kitap" yazdığını söylerken kıkırdıyordu.

Churchill şimdi başka bir kariyere, paralı konuşmacılığa başlıyordu. Profesyonel bir konferans ajansının düzenlediği ve bilet satışlarından bir bölümünün kendisine verildiği bir tur ona, Boer savaşlarının hikâyesini tüm İngiltere'ye anlatma fırsatı sağladı. Tur Harrow'dan başladı. "Bu benim ilk konferans denemem," diye yazmıştı eski okul müdürü Henry Davidson'a, "ve korkarım pek büyük bir başarı olmayacak." Ama konferanslar gayet başarılı oldu ve çok sayıda dinleyici geldi. 25 Ekim'le bir ay sonraki yirmi altıncı doğum günü arasında kalan sürede tam otuz konferans verdi, ta Dundee'ye kadar kuzeye gitti ve Belfast'la Dublin'de konuşmak için İrlanda Denizi'ni geçti. Oxford ve Cambridge'de de konuştu. Konusu, "Gördüğüm Savaş"tı. Londra'da St James Salonu'nda konuşurken Başkomutan Lord Wolseley başkanlık koltuğundaydı. "O kocaman oditoryumdaki herkesin dikkatini bir buçuk saat boyunca canlı tutması," diye yazıyordu *The Times*, "onun konuşmacılık yeteneği hakkında hiç de az şey söylemiyor."

Londra toplantısı Churchill'e 265 sterlin, yani meslek sahibi bir gencin bir yıllık gelirini kazandırdı. Kazancını, Oldham'da onunla birlikte yarışan diğer Muhafazakâr aday Charles Crisp'in önerdiği hızlı kâr getiren

bir programa yatırmayı hemen kabul etti. 30 Ekim'de şunları yazmıştı ona: "Evet, mümkünse benim için kâr sağlayın lütfen. Bin pound para var elimde ve bunu oldukça sağlam bir şeye yatıracaktım, ama bunun önce bir dörtnala kalkmaması için bir neden yok. Projenizden anlamıyorum fakat bana biraz para kazandırırsanız çok müteşekkir kalırım."

Churchill'in en büyük dinleyici kitlesi o kasımda Liverpool'daydı ve hasılattan aldığı pay 273 sterlin oldu. 30 Kasım'da, yani yirmi altıncı doğum gününde Cheltenham'da konuştu ve 220 sterlin kazandı. Konferans turu bittiğinde 3.782 sterlin, yani meslek sahibi bir akranının beş yılda kazanacağı parayı kazanmıştı. Ama bu son değildi; 1 Aralık'ta, Cheltenham Konferansı'ndan bir gün sonra gemiye binip ABD'ye gitti. Daha da hareketli bir konferans turu başlayacaktı. "Beni oraya buraya çok fazla sürüklememelisiniz," diye yazdı Amerikalı konferans ajansının sahibi James Pond'a, "sapa yerlerde yapılacak üç kuruşluk toplantılarda konuşarak kendimi yıpratmak istemiyorum." Ayrıca, "Herhangi bir sosyal ilişkiye sürüklenmek de, yaşadıklarımı –para verilmesi durumu dışında– birilerine anlatmayı düşünmek de istemiyorum," diyordu.

New York'a 8 Aralık'ta varan Churchill hemen konferanslara başladı. Onu ilk dinleyici kitlesine takdim eden Mark Twain'di ve şunları söylemişti: "Bay Churchill babası tarafından İngiliz fakat annesi tarafından Amerikalıdır ve bu karışımın mükemmel bir insan yaratacağı kuşkusuz." Konferanstan sonra Churchill, Twain'i, yirmi beş ciltten oluşan toplu yapıtlarının her birini imzalamaya ikna etti. Twain birinci cilde şu notu yazmıştı: "İyi olmak soylu bir şeydir. Başkalarına nasıl iyi olunacağını öğretmekse daha da soylu bir şeydir ve zor değildir."

Churchill Washington'da Başkan McKinley'le tanıştı ve "ondan çok etkilendim," dedi annesine. Albany'de, yeni seçilmiş Başkan Yardımcısı ve, bir yıl sonra, McKinley suikastinin ardından başkan olacak Theodore Roosevelt'le tanıştı. Konferans turu, Churchill'in dinleyicileri arasındaki Boer sempatisi nedeniyle birçok kentte sorunlar yaşadı ama *Westminster Gazette*'nin New York'taki konferans hakkında verdiği haberde, "konferansın tonu öylesine ılımlıydı, yenilen düşmana yönelik övgüler öylesine cömertçeydi, anlatımı öylesine aslına sadık ve canlıydı, boyutları ve perspektifi yönünden öylesine etkileyiciydi ki, çok zeki ve eleştirel bir dinleyici kitlesinin tam sempatisini kazandı," deniyordu.

Churchill İngiltere'deki parasal başarısından sonra Amerika'daki sonuçtan düş kırıklığına uğradı. Atlantik ötesinde kazandığı toplam para 1.600

sterlindi. Bu, beklediğinden çok daha azdı ve bunun nedeni de kısmen, konferans ajansının kazancın dörtte üçünden fazlasını almasıydı. Öyle de olsa, son derece kötü bir miktardı bu. Churchill kişisel bir mektubunda da mutsuzluğunu dile getiriyordu. "Turuma başlarken geçirdiğim epey bir sinir bozukluğu," demişti annesine, "ve bunun gerektirdiği çok ağır çalışmayla birlikte, sanırım o, oturulamayacak kadar cereyanlı, durulmayacak kadar sıcak, havasız trenlerde yolculuk yaparken kaptığım soğuk algınlığı yüzünden ateşlendim." Washington'da konferans verirken ateşi 39'du.

Churchill ABD'den Kanada'ya gitti ve Toronto, Montreal ve Ottawa'da kalabalık ve meraklı kitlelere hitap etti. Ottawa'da Hükümet Binası'nda Genel Vali'nin konuğuydu. Diğer bir konuk da Pamela Plowden'di. Artık aşkları bitmişti. "Sıkıcı tartışmalar yapmadık," dedi Churchill annesine, "fakat onun benim mutlu olabileceğim tek kadın olduğundan kuşkum yok." Parasal durumu ve gerek kitaplar gerek konferans yönünden kazancı konusunda Churchill annesine şunları yazıyordu: "Akranlarımdan milyonda birinin bile iki yıldan az bir zamanda ve herhangi bir sermaye koymaksızın 10.000 sterlin kazanamayacak olmasından çok büyük gurur duyuyorum. Ama bazen de çok nahoş bir iş bu. Örneğin geçen hafta konferans vermek için bir Amerikan kentine vardım ve Pond'un halka açık bir konferans falan düzenlemediğini, özel bir evdeki bir akşam partisinde –bir hokkabaz gibi– gösteri yapmak üzere 40 sterlin karşılığında kiralandığımı öğrendim." Birçok kez de yerel tiyatrolarda, "neredeyse bomboş sıralara" konuşmuştu.

Churchill Ottawa'da, Pretoria'dan kaçtıktan sonra onu Witbank'taki madende saklayanlara, üzerine teşekkür yazısı kazınmış birer altın saat gönderdi. "Bunlara harcanacak 30 ya da 40 sterlin fazla bir şey değil bence," demişti annesine. Ayrıca, bundan kısa bir süre sonra annesine, Güney Afrika'da savaşan askerlerin eşleri için kurulmuş Galler Prensesi Vakfı'na bağışlanmak üzere 300 sterlin gönderdi. Bu parayı özel bir hayır konferansında kazanmıştı. "Bir anlamda bu senindir," diye yazmıştı, "çünkü sen gerekli zeka ve enerjiyi bana aktarmasaydın ben bu parayı asla kazanamazdım."

Makalelerin hazırlanması da konferanslar gibi çok zaman ve çok emek gerektiriyordu. "Çok nadiren yazıyorum," diyerek açıkladı Churchill annesine, bir makale talebine verdiği yanıtta, "ve yazdığımda da çok geniş kitlelere hitap etmek ve ülkenin düşünce akımlarında az da olsa değişim yaratmak istiyorum."

Churchill 22 Ocak 1901'de, Kanada, Winnipeg'de konferans verirken Kraliçe Victoria'nın öldüğünü haber aldı. On gün sonra, Kraliçe'nin cenazesinin olduğu gün İngiltere'ye gidecek gemiye bindi ve ilk olarak annesinden, *The Times*'tan ve çeşitli birtakım haftalık dergilerden oluşan "eksiksiz bir dosyayı" limanda ona iletilmek üzere göndermesini istedi. 14 Şubat'ta Parlamento'daki koltuğuna oturdu. Bundan sonra tüm yaşamı kamuoyunun gözlerinin önünde geçecekti. Parlamento'nun içinde ve dışında yaptığı her konuşma gazetelerde haber olacak, basının ve kamuoyu yorumlarının konusu haline gelecekti. Hatta 28 Şubat'ta Avam Kamarası'ndaki ilk konuşması bile, *Morning Post*'un bildirdiğine göre, Campbell-Bannerman ve Asquith gibi kıdemli Liberal siyasetçiler de dahil olmak üzere "pek az milletvekiline nasip olmuş" kalabalık bir kitle tarafından dinlendi. Ayrıca, Bayanlar Loca'sında annesi ve, babasının kız kardeşlerinden dördü –Lady Wimborne, Lady Tweedmouth, Lady Howe ve Lady de Ramsey; yani halaları Cornelia, Fanny, Georgiana ve Rosamond– de hazır bulunuyordu.

Churchill konuşması sırasında salona, "Ben bir Boer olsaydım cephede savaşmak isterdim," deyince İrlanda Milliyetçisi milletvekilleri tezahürat yaptı ve Chamberlain yanındakine "İşte, koltukları ziyan etmek buna denir," diye fısıldadı. Ama Churchill hemen, Boerlere sempati duyan İrlandalı milletvekillerine döndü ve "İrlanda Partisi'ni oluşturan sayın milletvekillerinin, yüreklerinde, büyük ölçüde cesaret, fedakarlık ve her şeyden önce de, İrlandalıların askeri kapasitesiyle başarılacak bir savaştaymış gibi konuşma ve davranma isteği duyması harika bir şey," dedi.

Eğer "bu savaşa sevinenler," dedi Churchill, "ve heyecan bulma beklentisi ya da çatışma merakıyla yola çıkanlar varsa, artık yetti ve de çok fazla geldi." Savaş üzüntü verici kayıplara yol açmıştı. Kendisi "bir sürü iyi arkadaşını" yitirmişti ama "savaş sırasında olmuş hiçbir şeyden utanmamız için bir neden yok," diye ekledi, "ve kederden karalar bağlamaya da hakkımız yok."

Churchill konuşmasını babasından söz ederek, milletvekillerine onu dinleme nezaketini ve sabrını gösterdikleri için teşekkür ederek bitirdi ve "bu nezaketin bana, sırf benim için değil, birçok saygıdeğer milletvekilinde hâlâ yaşayan harika birtakım anılardan ötürü gösterildiğini gayet iyi biliyorum," dedi.

Basında onunki kadar geniş ölçüde haber yapılan bir ilk konuşma varsa bile çok azdı. *Daily Express* bu konuşmayı "büyüleyici" diye niteledi.

Daily Telegraph onun, "kıvılcımlar saçan cümlelerini vurgulayan canlı hareketleriyle ve ne yaptığını bilen bir şekilde, tıklım tıklım dolu Parlamento'nun havasına ve kulağına hemen hakim" olduğunu yazdı. *Punch,* Parlamento sayfasını tamamen ona ayırdı. Gerçi Churchill'in konuşmasında ve davranışlarında Lord Randolph'u hatırlatan "hiçbir şey" yoksa da, diye yazıyordu, "keskin cümleler konusunda aynı hakimiyete, yaklaşımlarında aynı vakara ve belki de kendine güvene, bilinen şeyleri başka bir açıdan görme konusunda aynı yeteneğe, aynı zeki ve güvenli muhakeme gücüne sahip." *Daily Chronicle,* "konuşmasında talihsiz bir pelteklik" olduğunu bildiriyor, fakat "babasından miras kalmış niteliklerini, samimiyetini ve bağımsızlığını" övüyordu.

Churchill'in konuşmasındaki, "ben bir Boer olsaydım cephede savaşmak isterdim" cümlesi birçok Muhafazakârı kızdırmıştı. Basındaki kınama mektuplarını okuduktan sonra, kendini savunmak için *Westminster Gazette*'de şunları yazdı: "Haklılık yahut aklıselim hiçbir tarafın tekelinde değildir;" ahlaki haklılık dengesi söz konusu olduğunda, vatanseverlik duygusu terazinin bir kefesini diğerinden ağır kılmaya "pek yetmez." Ve "bundan ötürü bence, Boerlerin davası kesinlikle yanlışsa da, bunun için savaşan Boer kesinlikle haklıdır. Çok daha haklı olansa, bu uğurda yiğitçe savaşan Boer'dir." "Eğer," diye ekliyordu, "ben bir Boer olacak kadar talihsiz olsaydım, kesinlikle çok iyi bir Boer olmayı yeğlerdim."

İlk konuşmasından sadece iki hafta sonra Churchill, Güney Afrika'da savaşmış General Colville'in azledilmesi konusunda bir soruşturma açılmasının talep edildiği görüşmeler sırasında konuştu. Hükümetin soruşturmaya karşı çıkmasını destekleyen Churchill, yine de, "Girdiğimiz son üç savaşta –kısmen, askerlerin arkadaşlarına karşı vefa duygusundan, kısmen de kamuoyunun denetimine karşı nefretten kaynaklanan– her şeyi örtbas etme, her şeyi mümkün olduğunca iyi gösterme, resmî gerçek denen şeyi söyleme ve gerçeğin, asıl meselenin yaklaşık yüzde yetmiş beşini içeren bir versiyonunu sunma eğilimi fark ettiğimi söylersem belki de Parlamento'nun bu tarafındaki arkadaşlarımdan birçoğu tarafından tümüyle hoş karşılanmayacaktır," dedi.

Üstelik, hepsi bu kadar da değildi. "Bir ülke bir şekilde zafer kazandığı sürece," diye devam etti Churchill, "bütün çirkin gerçekler düzlenip üzeri cilalanır, rezil olmuş saygınlıklar doğrultulur ve yeteneksiz olduğu bilinen subaylara, savaşın sonunda bir skandal olmaksızın özel yaşamlarına

geçiş yapsınlar beklentisiyle, komutanlıklarına devam edip oyalanmak olanağı verilir." Liberal muhalefet tezahürat yaptı. Churchill sözünün devamında her ne kadar, "seçme, terfi ettirme ve azletme yetkisinin" askeri yetkililere bırakılması gerektiği konusunda direterek hükümeti desteklese de, fikirlerini partisine uydurmak için değiştirmeyeceğini yahut engellemeyeceğini tekrar göstermişti. Ama yine de, hükümeti savunması güçlü tezlere dayalı ve gayet etkiliydi. "O konuşmanın," dedi annesine, "genel hava çok güçlü bir şekilde hükümetin aleyhineyken fikirleri değiştirdiğine ve oylamanın hükümetin lehinde sonuçlanmasına yardımcı olduğuna kuşku yok."

"İzninizle, bu gece yaptığınız konuşmadan daha iyisini asla yapamayacaksınız," diye yazmıştı Savaş Bakanı St John Brodrick. "Elbette daha iyi konularda konuşacaksınız. Ama burada salonu doldurup avucunuzun içine aldınız ve tartışmayı tekrar büyük hatlara çektiniz. Bu büyük bir başarıydı ve herkes tarafından takdir gördü." Takdir ve öğüt ta Hindistan'dan geldi. "Hükümet sıralarının gerisinde bulunmaktan daha zor bir konum yoktur," diye yazmıştı Lord Curzon. "Bağımsızlıkla sadakat arasındaki orta noktayı tutturmak çok zordur. En önemli şey Parlamento'yu samimiyetinizle etkilemektir; küstahlık dışında her şeyi bağışlarlar."

Churchill'in yazışmaları ve sorumlulukları olağanüstü bir hızla artmıştı. "Yanıtlanmamış yüzden fazla mektup var," dedi annesine mart ortasında, "30 ya da 40'ını henüz okuma fırsatını bile bulamadım." O gün Hastings'de iki tane konferans verdi; Boer savaşı konusunda martla mayıs arasında verdiği on beş konferansın beşincisi ve altıncısıydı bunlar. Churchill bütün mektupları o güne kadar yaptığı gibi elle yazmanın yükünü azaltmak için bir sekreter tutmaya karar verdi. "Bunu yapmazsam," dedi annesine, "bu bir sürü saçma sapan şey beni mezara götürecek." Mektuplar için bir dolabı bile yoktu; "Masamın üzerinde beni boğacak kadar büyük bir yığın var artık." İlk sekreteri Bayan Anning onun dikte ettiği mektupları stenoyla not alıyor, sonra el yazısıyla yazıp, imzalanmak üzere getiriyordu. Ayrıca, yazışmaların saklanacağı klasörler de hazırlamıştı.

O baharda Churchill Avrupa'ya, ilk önce Paris'e, sonra Madrid'e ve Cebelitarık'a gitti. İngiltere'ye dönünce, ordunun üst subaylarına Güney Afrika'daki süvarilerin rolü hakkında bir konferans verdi. Ayrıca, Muhafazakâr liderleri çok öfkelendirecek bir tartışmaya girdi. Onun Colville hakkındaki meclis görüşmeleri sırasında desteğini hoş karşılamış olan St John Brodrick şimdi, askeri harcamaların yüzde on beş oranında art-

tırılmasını teklif ediyordu. Churchill ise bu fazladan harcamanın gereksiz olduğu kanısındaydı. "Bu hiçbir işe yaramayacak," diyordu. Bu harcama orduyu daha güçlü kılmayacak, o paranın karşılığı alınamayacaktı. Eğer kamunun daha fazla parası harcanacaksa, orduya değil, donanmaya harcanmalıydı.

Churchill kendi hükümetinin siyasetine yönelik bu eleştirileri 23 Nisan'da Liverpool Muhafazakâr Birliği'nde yaptığı bir konuşmasında dile getirdi. "İngiltere'ye yönelik hiçbir tehlike," dedi, "karadan gelmeyecek; denizden gelecek." İki gün sonra bu tezlerini Oxford'da tekrarladı. *The Times*'ta Ordu Derneği'nin hem Başkan Yardımcısı hem de Genel Sekreteri tarafından eleştirilince de yanıt olarak şunları yazdı: "Daha iyi bir ordunun daha büyük bir ordu olması gerekmez. Bir işte reform yapmanın, ona sadece daha fazla para yatırmak dışında yolları vardır. Kediyi öldürmenin başka yolları da vardır, vesaire." Yazısı kışkırtıcı bir şekilde, "Bunlar Ordu Derneği İkinci Başkanı'nın ya da Genel Sekreteri'nin aklına niçin gelmedi, merak ediyorum," diye bitiyordu.

Bu zekice cevapların tonunu o gün de, daha sonra da, herkes doğru bulmadı. Ama Churchill'in tarzı buydu; sözünü sakınmayan, aktif ve haylaz bir sırıtışın yazıdaki eşdeğeriydi yani. Bu tarz ona düşmanlar kazandırdı; eski tezleri güçlendirip yenilerini devreye sokarak tekrar tekrar saldırıya geçme yöntemi de öyle. 3 Mayıs'ta *The Times* onun üç gün içinde ikinci yazısını yayınladı ve bu mektubunda, dediklerinde tutarlı olduğunu göstermek için, daha önceki görüşlerinin birinden alıntı yapmıştı. Ladysmith'in kurtuluşunun hemen ertesinde *Morning Post*'a çektiği telgraftı bu ve, bu savaş biter bitmez, "İngiliz halkının kendini, toplumsal iyileştirmeler ve reformlar gibi tedbirlerle halkın moralini canlandırmaya ve yükseltmeye adaması gerekir," diye yazmıştı.

10 Mayıs'ta Churchill askeri harcamaların arttırılmasına karşı eleştirilerini Parlamento'ya sunmaya hazırlanırken, Avustralyalı bir gazeteci onunla *Melbourne Argus* adına bir röportaj yaptı. Gazeteci onun Boerlerle ilgili sözlerini yorumlayarak, "öne eğik yürüyor," diye yazıyordu, "ama görüyorsunuz ki, bu öne eğiklik sadece yürürken değil," Avam Kamarası'nda "oturup da her şeyi can kulağıyla dinler, olan biten her şeyi ya hararetli bir şekilde kabul ya da sert bir şekilde reddederken de var." Bu durum ona, "her an korkunç bir şekilde sıçramaya hazır genç bir panter" görüntüsü veriyor. Ama, bu duruşun "tümüyle tez canlı, ateşli ve hırslı bir tabiatı gös-

teriyor olmasına karşın," diye ekliyordu gazeteci, "Bay Churchill'e, savaşın gazabına dalma yolundaki –şiddetli olduğu gayet belirgin– arzusunu dizginleme ve zamanını bekleme olanağı veren o kendine hakimiyet duygusunu" da gözden kaçırmamak gerekir.

13 Mayıs'ta, Brodrick'in askeri planında bir değişiklik önergesi sunan Churchill bu plan hakkındaki eleştirilerini, gergin bir şekilde dinleyen parti kurmaylarının huzurunda dile getirdi. "O konuşmayı hazırlamak altı haftamı aldı," diye hatırlıyordu daha sonra, "ve sonunda, neresinden başlayacağımın ya da nasıl devam edeceğimin pek önemli olmadığını ta yürekten öğrendim." Çok büyük bir güç, ustalık ve cesaret içeren bir konuşmaydı. 1894'te ordunun yıllık harcamasının 17 milyon sterlin olduğunu belirtti. 1901'deyse hemen hemen 30 milyon sterline yükselmişti. Sonra, babasının askeri harcamaların artırılmasına karşı duruşundan söz etti; "eğer o neredeyse unutulmuş olayı yeniden hatırlatmamda bir sakınca yoksa," diye ekledi. Sonuç olarak, Parlamento'ya, babasının "aralarından ebediyen ayrıldığını, fakat anlaşılan, tasarruf ve ekonomi davasının da onunla birlikte gittiğini, bunun anısının bile yok olup gitmiş gibi göründüğünü ve kullanılan sözcüklerin bile tuhaf bir şekilde, çok eskimiş gibi geldiğini" hatırlattı.

Sonra Churchill bir kitap açtı ve babasının 1886'da Lord Salisbury'ye yolladığı istifa mektubunu okudu. Mektubu ezberden biliyordu ve dramatik bir hareket yaparak, Lord Randolph'un "Orduyu ve Savaş Bakanlığı'yla Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki militan çevreleri, diğer devletlerin riske girerek, girişiştiği belli olan pahalı ve delice kumarlara kalkışmaya cesaretlendiren taraf olmaktan çekiliyorum" cümlesinin ortasındayken kitabı kapattı.

"Bilgece sözler, efendim, zamanın sınavını geçer," diye devam etti yirmi altı yaşındaki milletvekili, "ve Parlamento'nun bana, on beş yıllık bir aradan sonra, tasarruf ve ekonominin yırtık pırtık olmuş bayrağını yeniden yükseltme fırsatını vermiş olmasından ötürü çok memnunum." Muhafazakâr sıralarından ekonomi davasını dile getirecek bir sesin yükselme zamanı gelmişti. "Birisinin böyle bir davayla öne çıkması gerekiyorsa ben, mütevazı bir şekilde, ama bunun bir onur olmasını dileyerek, kimsenin buna benden daha çok hakkının olmadığını söyleyeceğim çünkü bu bana miras kalan ve rahmetli Lord Randolph'un, uğruna günümüzün tüm bakanlarından daha büyük fedakarlıkta bulunduğu bir davadır."

Churchill sonra, Brodrick'in üç yeni kolordu kurma teklifi hakkındaki eleştirilerine başladı. "Bu türden bir kolordu," dedi, "vahşilere karşı savaşmak için yeterlidir ama bunların üçü, Avrupalılarla bir savaşı başlatmaya bile yetmez." Varolan sistem, ekstra bir harcama yapmaksızın, küçük acil durumlarla ve koloni savaşlarıyla kolayca başa çıkabilmeye adapte edilmelidir. "Ama bu kolay çözümle," diyerek uyardı Churchill, "büyük ve uygar güçlere yetişeceğimizi sanmamalıyız." Onun vurgulamak istediği şey işin bu Avrupa yönüydü. Düşüncelerinin, yeni yüzyılda savaşların ne hale geleceğini görmede ne kadar ileri boyutlara vardığını gösteren bir pasajla şunları söyledi: "Bir Avrupa savaşı, eğer zaferin acı meyvesini tadacaksak, ulusun tüm insan gücünün belki de yıllarca seferber edilmesini, barışçı faaliyetlerin tamamen askıya alınmasını ve toplumdaki tüm enerjinin tek bir amaca yoğunlaştırılmasını gerektirecek, acımasız ve yürek burkan bir şey olacaktır."

"Bu salona geldiğim günden beri sık sık," diye devam etti Churchill, "milletvekillerinin ve hatta bakanların, bir Avrupa savaşından nasıl bir soğukkanlılıkla ve rahatça söz ettiğini duyup şaşırdım." Churchill "savaşın dehşetini uzun uzadıya anlatacak" değildi ama, "Parlamento'nun farkına varmamazlık etmemesi gereken büyük bir değişiklik" vardı ve sonra, savaşlar konusunda, o çağın artık bittiğine inanmasına yol açan nedenleri saymaya başladı. Savaşların bir bakanın uyguladığı bir siyaset ya da bir kralın hırsı yüzünden çıktığı, profesyonel askerlerden oluşan küçük ve düzenli ordular tarafından yapıldığı, çatışmaların kış yüzünden sık sık askıya alındığı günlerde "savaşan tarafların dezavantajlarını sınırlamak mümkündü." Ama şimdi, "büyük nüfuslar birbirinin üzerine sürülürken, her bir birey tek tek kızmış, öfkelenmişken, bilimin ve uygarlığın tüm olanakları onların öfkelerini yatıştıracak her şeyi silip süpürürken, bir Avrupa savaşı, yenilenin mahvolmasından ve yenenlerin de bundan daha az ölümcül olmayan ticari darbeler alarak tükenmesinden başka sonuç vermeyecektir. Demokrasi, hükümetlerden daha intikamcıdır. Halkların savaşları da kralların savaşlarından daha korkunç olacaktır."

"Savaşın ne olduğunu bilmiyoruz," diye devam etti Churchill. "Güney Afrika'da bir anlığına görüverdik sadece. Minyatür hali bile korkunç ve dehşet verici," dedi ve sonra, İngiltere'nin gücünün ve refahının güçlü bir ekonomiye –"ekonomiye piyasaların kumanda etmesine"– ve güçlü bir donanmaya bağlı olduğunu savundu. Orduya daha fazla para harcanma-

ması için "daha da büyük bir neden" vardı. "İngiltere'nin genel olarak gücünün sağlıklı ve şefkatli olduğu ve insanlığın genel mutluluğu ve refahına yaradığı," hem halklar hem de yöneticiler tarafından biliniyordu. Milletvekilleri, "bu ülkenin bunca zamandır kullandığı bu ahlaki gücün, Savaş Bakanı'nın gönül verdiği pahalı, fiyakalı, tehlikeli askeri oyuncaklar uğruna zayıflatılmasına, hatta belki de yok edilmesine" izin verirlerse "çok kötü bir alışveriş" yapmış olacaklardı.

Muhafazakâr partinin ön sıraları, arka sıralardakilerin en yenisinden gelen böyle bir atak karşısında şoke olmuştu. Buna yanıt veren Brodrick, Churchill'i, "kendisine miras kalmış ucuz emperyalizm merakı" gütmekle suçladı. Diğer milletvekilleri, özellikle de Liberaller ve Radikaller, onun sadece duygularını değil, bunları dile getirme cesaretini de övdüler. Babasının arkadaşı ve Salisbury kabinesinin bir üyesi, Hereford Lordu James, "Konuşmanızda dile getirilen görüşleri kabul etmem mümkün değilse de, yeteneğiniz nedeniyle sizi samimiyetle tebrik ediyorum," diye yazmıştı.

Churchill o yaz kendini parti politikasından hoşnut olmayan genç Muhafazakâr milletvekillerinden oluşan bir grubun içinde buldu. Kendilerine 'Holiganlar' yahut, önde gelen üyelerinden birinin, Lord Salisbury'nin oğlu Lord Hugh Cecil'in adından ötürü 'Hughliganlar' diyen grup her perşembe Avam Kamarası'nda birlikte yemek yiyor ve bazı seçkin konukları da yemeğe davet ediyorlardı. Churchill önde gelen birçok Liberalle kişisel olarak yakın dosttu. 23 Temmuz'da Lord Rosebery'yle, onun Epsom yakınlarındaki evi Durdans'da yemek yedi. Ona gönderdiği teşekkür mektubu Churchill'in yaşamında yeni bir adımın haberini veriyordu. "Korkarım dün motorlu arabamla atlarınızı rahatsız ettim," diye yazmıştı. "Araba kullanmayı henüz öğreniyorum, yani bu çok tehlikeli bir dönem."

Rosebery Holiganların ilk konuklarından biriydi ve genç asileri bir pazar gününü kendisiyle birlikte geçirmek üzere Durdans'a davet etti. Churchill daha erken, cumartesi akşamı gidip yemek yedi ve geceyi orada geçirdi. "Sevgili Winston," diye yazdı Rosebery hafta sonu geçtikten sonra, "Holiganların ziyaretinden ne kadar hoşlandığımı size anlatamam. Beni gençleştirdi. Onlar yahut içlerinden biri, Parlamento oturumları sürerken, moral verici bir tatil isterse burada bulacaktır." On gün sonra, diğer bir önde gelen Liberal, geleceğin Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Churchill'i ve o sırada tatilde olmayan diğer bir Holigan'ı, kendisi ve Asquith'le birlikte yemeğe davet etti.

Churchill o yaz, eski bir Liberal bakan olan enişte si Lord Tweedmouth'la birlikte, İskoçya'da Guisachan'da kaldı. "Geçenlerde, imparatorluk yanlısı Liberallerden birçoğunu gördüm" diye yazdı Rosebery'ye eylülün sonunda. "Haldane ve Edward Grey de güzel bir hafta geçirdiğim Guisachan'daydı." Richard Haldane gelecekteki bir Liberal hükümette Savaş Bakanı olacaktı. O eylülde Churchill İskoçya'da St Andrews'da, Boer Savaşı hakkındaki konferanslarından birini verirken Asquith başkanlık etti. İmparatorluk yanlısı bu Liberaller, Churchill'in kafasında olgunlaşmakta olan fikirlerin birçoğuna katılıyordu; İngiltere'nin güçlü olmasını istiyorlar, ama halk kitlesinin yararına, aşırı yoksulluğu ve yoksunluğu azaltacak toplumsal bir politika da istiyorlardı.

Churchill sadece Liberal politikacılarla değil, görünüşte siyasetle ilgilenmeyen ama Liberallerin ideallerinden yana düşünen birçok kıdemli devlet görevlisiyle de tanıştı. 4 Eylül'de, Stockton-on-Tees'de, akrabası Lord Londonderry'nin yanında kalırken, son yedi yıldır Hazine Müşteşarı [Permanent Secretary to the Treasury] ve Devlet İdaresi Başkanı Sir Francis Mowatt'la tanıştı. Churchill otuz yıl sonra, o günler hakkında, "hoş çevrelerde Muhafazakâr liderlerin birçoğuyla tanışmak ayrıcalığını yaşıyor ve Bay Balfour'dan hep olağanüstü bir nezaket ve teveccüh görüyor olmama, Bay Chamberlain'i sık sık görmeme ve onun ülke sorunları hakkında söylediği gayet özgürce sözleri duymama rağmen, sürekli sola doğru kayıyordum," diye yazmıştı.

Churchill'in Muhafazakâr partiden uzaklaşması, Muhafazakârların Boer Savaşı'na yaklaşımları yüzünden hızlandı. Rahatsızlığını dile getirdiği konuşmaların bir kısım cephanesi de devlet dairelerinden geliyordu: "Kıdemli Mowatt" –Mowatt o zaman altmış dört yaşındaydı– "zaman zaman bana bazı şeyler söyler ve sonra beni, daha sonra kendileri de seçkin görevlere gelmiş daha genç memurlarla temasa geçirirdi ve onlarla konuşmak çok yararlıydı; verilenler asla sır değil, onların uygun gördüğü oranda hazırlanmış ve doğru bir şekilde vurgulanmış, yayınlanmış olgulardı."

O sonbaharda Churchill, bir Boer komutanının Güney Afrika'daki askeri yöneticiler tarafından idamını kamuoyuna açık şekilde kınadı ve başka bir komutanın idamının önlenmesi için perde arkasından faaliyette bulundu; "Ben 'şovenliğe' karşı ayaklanmıştım," diyerek açıklıyordu otuz yıl sonra. 4 Ekim'de, Yorkshire'deki Saddleworth'de, Güney Afrika'daki savaşın bitirilmesi için 'son bir çaba' gösterilmesi çağrısında bulundu. Bu

savaş bitmediği sürece "Boerlerle İngilizler arasındaki nefret uçurumu giderek derinleşiyor, yıkım ve sefalet her gün daha geniş bölgelere yayılıyor," diyordu. "Dinleyicilerin arasında kaç kişi," diye soruyordu, "yarın sabah gazeteye bakınca, geçen hafta benim gördüğüm gibi, tanıdığı bazı isimleri görecek ve –bildiği ve güvendiği– bazı parlak gözlerin ebediyen kapandığını haber alacak?"

Churchill Saddleworth'teki bu konuşması sırasında, partisinin iki liderinin, Balfour ve Chamberlain'in adlarını anarak, "bu iki seçkin insanı," savaşın "yükünü ve cefasını" başkalarının sırtına yükleyemeyecekleri konusunda "uyarıyorum" dedi. 14 Ekim'de Chamberlain'e doğrudan şunları yazmıştı: "Hükümetin, 'Biz savaşı orduya bıraktık; bunu tamamen onlar halletmeli. Bizim yapacağımız, onlara gereken şeyleri sağlamaktan ibarettir' demesi yetmez! Bu görüşü kınıyorum. Hiçbir şey hükümeti sorumluluktan kurtaramaz." Bir ay sonra Hanley'deki bir konuşmasında, Kitchener'ın Hindistan'da başkomutan olarak yetkilerinin hiç olmazsa kısıtlanmış olmasından ötürü sevincini dile getiriyor ve sert bir dille, daha birkaç hafta önce, bunu yapmaları gerektiğini söylediği için hükümetteki bir bakanın kendisiyle "alay ettiğini" söylüyordu.

30 Kasım'da Churchill yirmi yedi yaşındaydı. İki yıl önce bir esirdi, şimdiyse aktif ve mücadeleci bir milletvekili.

Churchill 1901 Aralık ayının ortasında, yirmi yedinci doğum gününden iki hafta sonra, Gladstone'un biyografi yazarı ve önde gelen bir Liberal reformcu olan John Morley'le yemek yedi. Morley akşam boyunca ona Seebohm Rowntree'nin *Yoksulluk*: *Bir Kent Yaşamı İncelemesi* adlı kitabını tavsiye etti. Bu kitabı okur okumaz Churchill'in sorumluluk duygusu artmıştı. Rowntree, York'taki yoksulların sefaletini araştırmıştı. Acıklı bir hikâyeydi. "Çok büyük bir serveti olsaydı nasıl harcayacağını düşünmemiş kimse var mıdır?" diye soruyordu Churchill kitap hakkındaki eleştri yazısında. "Ama düş gücü hayatın çirkin yönlerinden, karanlık gerçeklerinden ve korkunç olasılıklardan kaçar ya da kasten kaçırılır. Servetin aşırılıklarında dolaşmak zevklidir. Ama yoksulluğun aşırılığını düşünmek istemeyiz. Gecekondu mahallesi, tavanarası ve sefalet" düş gücünü harekete geçirmez.

Churchill sonra, çalışan adamın zor yaşamından, özellikle de işsizlik, hastalık yahut ölüm sonucunda ailesinin başına gelecek felaketlerden bir özet çıkarmaya başlıyordu. Rowntree'nin incelediği diğer bir konu da kötü

barınma koşullarıydı ve bunlar Churchill'i şoke etmişti. "Şu yoksulluğun ve sonuçlarının yarattığı tuhaf duruma bir bakın," diye yazıyordu. "İngiliz İmparatorluğu çok geniş olmasına karşın, yoksullar onun içinde yaşayacak bir yer bulamıyor. Bu imparatorluk çok muhteşem, yine de onlar güney denizlerinde bir adada yaşayan yamyamlar olsalar mutlu olma şansları daha çok olurdu. İmparatorlukta bilim çok muazzam olduğu halde, Hardicanute'nin* tebaası olsalar daha sağlıklı olurlardı."

Eleştiri yazısını acı bir ironiyle bitiren Churchill, "vatandan binlerce kilometre uzaktaki meselelerle meşgul" Parlamento'yu böyle şeyleri konuşmaya zorlamanın "ayıp" olacağını yazmıştı. Oysa yoksulluğun çetin koşullarının hafifletilmesi yolunda çağrıda bulunurken zihinlerde "daha önemli bir mütalanın" belirmesi gerekiyordu ama bu [anahtar] mütala, "Ne insanın insana karşı sorumluluğu ya da zengin bir toplumda dürüst çabaların belli asgari hakları içermesini öngören doktrinler, ne de anavatandaki çürüyen yaşam koşullarının dünya çapında güç olma halini alay konusuna dönüştürüyor olmasıydı ve bu, Tanrı'nın yerküre üzerindeki imajını siliyor. Asker istihdam etmenin önünde ciddi bir engeldir bu."

Rowntree'nin kitabının Churchill üzerindeki etkisi hemen ortaya çıktı. "Ben," diye yazmıştı Churchill önde gelen Birminghamlı bir Muhafazakâr lidere 23 Aralık'ta, "dalgalara hükmeden ama lağımını temizleyemeyen bir imparatorlukta pek şanlı bir taraf göremiyorum." Bu mektupta Churchill ayrıca, "Boer yanlısı" görüşlerinden ötürü radikal Liberal politikacı David Lloyd George'a, Birmingham'da saldırıp az kalsın onu linç edecek olan güruhtan da söz ediyordu: "Dilerim Muhafazakâr Parti ellerini kirletmez." Muhafazakârların bu saldırıya çok aktif bir şekilde karıştığını duyan Churchill, her ne kadar kişisel olarak Lloyd George'un "bayağı, geveze bir herif" olduğunu düşünse de, görüşlerini ifade etmeye herkesin "tam anlamıyla" hakkı olduğunu ve bu görüşlerin, "sırf bölge halkının çoğunluğu tarafından kabul edilmediği için," patırtı ve gürültüyle susturulmasının "Muhafazakâr Parti için çok tehlikeli, çok zararlı bir anlayış" olduğunu yazdı.

Muhafazakâr Parti konusunda Churchill'in gözü her gün daha çok açılıyordu. Gereken, diye yazmıştı 23 Aralık'taki bir yazısında, "gelişme ve büyümeyi sosyal refah ve sağlıkta ilerlemeyle koordine" edecek, "iyi den-

---

* 1035-1042 arasında hüküm sürmüş, acımasızlığıyla ünlü Danimarka ve İngiltere kralı-ç.n.

gelenmiş" bir siyasetti. Şimdi Churchill'in ilişki kurmak istediği kişiler "tüm o berbat, örgütlenmemiş haldeki vasat düşünceliler"di. Ama Churchill nereye gidecekti? İmparatorluk yanlısı Liberal kamptan ve bizzat imparatorluk yanlılarından, Lord Rosebery'den gittikçe daha sık gelen önerilere karşılık verecek miydi? "Blenheim'da fikir birliğine vardığımız gibi," diye yazmıştı Hugh Cecil ona Noel'in hemen ertesinde, "bir 'bekle gör' oyunu oynamak ve imparatorluk yanlısının davetine, o kendine seni ağırlayacağı bir ev kuruncaya kadar yanıt vermemek akıllıca olur. O şimdi sadece harap olmuş bir şemsiyeyi paylaşıyor."

Churchill beklemek istemiyordu. Aralık ayının üçüncü haftasında, çoğu genç ve hükümet ile partide şovenlik ve gericilik olarak gördüğü şeylerden ötürü kendisi gibi düş kırıklığı duyan on iki Muhafazakâr milletvekilinden oluşan bir liste hazırladı. 1902 Ocak ayının ikinci haftasında Blackpool'da Muhafazakâr bir dinleyici kitlesine yaptığı konuşmada İngiltere'deki yoksulluktan söz etti. "York'taki gibi," dedi, "durumlarını değiştirseler de, yardıma muhtaçlar merkeziyle hapishaneden başka gidecek bir yerleri olmayan" insanların varlığı "korkunç bir şeydir." "Muhafazakâr Parti'nin düşünme tarzı çok kaba ve berbat," diye yazmıştı Rosebery'ye on iki gün sonra. Kendi düşüncesini oluşturmuştu şimdi. Hükümetin sadece askeri harcamalarına değil, vatandaşın verdiği verginin en verimli ve yararlı şekilde kullanılması konusunda gördüğü bütün yanlışlarına da saldırmada başı çekecekti.

14 Nisan'daki bütçe görüşmelerinde Churchill harcamalar üzerinde "hükümet denetiminin şoke edici yokluğunu" kınadı. Ayrıca, gayet müthiş bir kehanette bulunarak, serbest ticareti frenleme ve korumacılığı geri getirme yolundaki bir kampanyanın tehlikeleri konusunda uyarıda bulundu. Oysa Başbakan Chamberlain, ilerleyen dönemde İngiliz siyasetinin dokusunu parçalayacak olan bu konuyu ancak bir sene sonra gündemine alacaktı. "Merak ediyorum efendim," diye sormuştu, "ağırlığı ve yetkisi olan sorumluluk sahibi bir kişi adil ticaret konusunu kararlı ve güçlü bir şekilde gündeme getirirse bu ülkeye ne olur? Kendimizi tekrar eski bir savaş alanında bulacağız. Etrafımızdaki kırık dökük tutmuş silahlar, duvarlarında otların büyüdüğü siperler ve ihmal edilmiş mezarlar, bu kuşağın bilmediği eski hatıraları ve parti içi çekişmeleri hortlatacaktır. Böyle bir durum, şimdilerde yapay bir şekilde dengede duran siyasi örgütlenmeleri nasıl bölecektir? Bunlar geleceğin soruları."

20 Nisan'da, Churchill'in ekonomiyi yeniden biçimlendirmek yolundaki yeni bir politika arayışına, seçkin bir kamu görevlisinden, Hazine Mali İşler Müsteşarı [Permanent Financial Secretary to the Treasury] ve Gladstone'un eski özel sekreteri ve sırdaşı Sir Edward Hamilton'dan destek geldi. Hamilton onu bütçe görüşmelerindeki konuşması nedeniyle kutlamakla kalmayıp şunları yazdı: "Hazinenin kapılarının size daima açık olduğunu lütfen unutmayın. Gerek babanıza gerek size saygımdan ötürü, size bir yardımda bulunmak bana daima zevk verecektir."

Hamilton, Churchill'den yirmi beş yaş büyüktü. Daha yaşlı kuşaktan diğerleri gibi, Churchill'in gayreti, zekası ve öğrenme hevesi onun da çok hoşuna gitmişti. Churchill şimdi Balfour'u hükümetin aşırı harcamaları konusunda sıkıştırıyordu ve 24 Nisan'da, "ulusal harcamaların kamu hizmetini aksatmadan kısılıp kısılamayacağını ve bütçedeki paranın şimdikinden daha yararlı bir şekilde paylaştırılıp paylaştırılamayacağını tartışıp rapor hazırlayacak" özel bir Parlamento komisyonu kurmasını istedi.

Balfour, Churchill'in önerdiği ve "hırslı" birtakım imalar içeren teklifi kabul etmedi. Bu konuyu bırakmak istemeyen Churchill 12 Mayıs'taki bir meclis görüşmesinde hükümeti, ulusal harcamaların "akıl ve mantık sınırlarının ötesine geçmesine" seyirci kalmakla suçladı. Bunun üzerine, Balfour'dan neredeyse acilen, harcamalar üzerinde Parlamento denetimini sağlamak amacıyla kurulacak bir komisyonda çalışması için davet aldı. Churchill daveti kabul etti ve bu komisyondaki tartışmalara düzenli bir şekilde katıldı. Ama partisinin liderleriyle arasındaki görüş ayrılığı derinleşmeye devam etti. Daha sonraları "Rosebery, Asquith ve Grey'in ve hepsinden öte de John Morley'in benim görüşümü kendi şeflerimden çok daha iyi anladığını gördüm," diye hatırlıyordu.

O baharda Güney Afrika'nın askeri yöneticileri, Kitchener'a karşı hakaret niteliğinde bir yazısından ötürü on iki ay hapis cezasını dolduran bir Boer gazeteciye, İngiltere'ye ziyaret izni vermedi. Bu konuyu Avam Kamarası'na John Morley getirdi. Churchill askeri yöneticileri, askeri yasalardan kaynaklanan yetkilerini kötüye kullanmakla suçlayarak ona destek verdi. "İngiliz karşıtı düşüncelerin yayılmasının," diye sordu Churchill, "bizzat İngiltere kadar zararsız olacağı bir yer var mı?" Meclis görüşmelerinin sonunda Churchill, orada hazır bulunan bütün Holiganlar ve diğer yedi Muhafazakâr milletvekili hükümet aleyhinde oy kullandı. O gece Holiganlar Chamberlain'i yemekte ağırladı. "Kendi hükümetinizi sadece hak-

lı olduğunda desteklemenin ne yararı var ki?" diye sordu onlara Chamberlain. "Sizin asıl, böyle bir vartayla karşılaştığımız zaman bize yardıma gelmeniz lazım."

Gece sona doğru yaklaşırken ve Chamberlain genç ev sahiplerine iyi geceler demek üzereyken birden, gece boyunca hiç değinmediği bir konuyu ortaya atıverdi. Churchill'in bir ay önce Avam Kamarası'nda değindiği konuydu bu. "Siz genç beyefendiler," dedi Chamberlain onlara, "beni krallar gibi ağırladınız. Ben de bunun karşılığında size paha biçilmez bir sır vereceğim. Gümrük tarifeleri! Geleceğin, hem de yakın geleceğin siyaseti budur. Bu konuyu yakından inceleyin ve bu konuda ustalaşın. Beni ağırladığınıza pişman olmayacaksınız."

O yaz Boer liderleri yenilgiyi ve inatçı gerilla savaşını bırakmayı kabul ettiler. Churchill hemen, onlara İngiltere'yle işbirliği yapmalarını "teşvik edecek her tür şeyin" verilmesi lehinde bir konuşma yaptı. Onun, uzlaşma ve birlik olma, hatta Boerlerin kendilerini, İngiltere'ye sadık Güney Afrikalıların –kendi deyişiyle– "hassas merhameti"nden korumalarını istemesi Churchill'i birçok Muhafazakârdan ayrı düşürdü. O yaz Oldham'daki seçmenlerine yönelik bir yazısında, "savaştan –bitmek bilmeyen, tüketen, tehlikeli bir savaştan– muzaffer bir barışa geçtik," diyordu. "Cesur bir düşmanın işini bitirmeye ve çaresizliğine değil, savaşan ve birbirlerinin niteliklerine saygı göstermeyi en zor koşullarda öğrenen iki ırk arasında onurlu bir uzlaşmaya dayanan" bir çözüme varıldı. İngiltere'ye "talep edilen bütün hakları ve özellikli konumu" sağlayan, Boerlere de "cömertliğin gerektirdiği her şeyi" veren bir çözümdü bu.

Artık Churchill'le partisinin liderleri arasında yeni bir ihtilaf çıkmadan geçen bir ay bile yaşanmıyordu. "Artık ülkede içim rahat konuşma yapamam," diye yazmıştı o yaz Rosebery'ye. "Hükümet için çalışırken en ufak bir şevk duyamam. Ama yine de, partinin boş laflarını duyan halkın ağzı açık kalacağa benziyor." Temmuz'da Churchill siyaset dışı bir konuyu, kimliği belirsiz bir kundakçının Sandhurst'te çıkardığı bir dizi yangından ötürü keyfi bir şekilde cezalandırıldığı söylenen yirmi dokuz askeri öğrenci ile ilgili olayı ele aldı. "Bu cezalandırmalar," diye yazmıştı 8 Temmuz'da *The Times*'ta, "adalet konusundaki üç ana ilkeyi" çiğnemiştir. Bu ilkeler, "şüphenin kanıt olmadığı, suçlanan kişinin savunmasının dinlenmesi gerektiği ve suçlananın kendi suçsuzluğunu değil, suçlayanın suçu kanıtlama zorunluluğudur."

Yirmi dokuz öğrencinin hepsi okuldan uzaklaştırılmıştı. Hiçbirine resmî bir suçlama getirilmemişi. "Adli bir soruşturmaya uzaktan yakından benzeyen hiçbir şey yapılmadı." Zavallı babaları, çocuklarının okulda kalmasına izin verilmeyen ve orada kaldıkları süreden sayılmayacak bir sömestrin parasını bile ödemek zorundaydılar. "Görüştüğüm bütün öğrenciler bu suça ortak olduklarını şiddetle reddediyor." Churchill'in mektubu Sherborne Bölümü 'nün müdürü Peder Frederick Westcott tarafından yanıtlandı. "Askerler kurumsal toplu cezadan ders almalıdır," diye yazmıştı. "Şüphesiz, suçsuzlar da suçlularla beraber yanar. Ama bu hep böyle olur; dünyanın düzeni böyledir."

"Öyle mi gerçekten?" diye soruyordu Churchill 8 Temmuz'da Westcott'a cevaben okula gönderdiği yanıtında: Westcott'un, "kendi yaşadığı küçük dünyanın bu harika düzenle işleyişini" dikkate aldığından kuşku yok, "fakat kendisine, başka yerlerde, masum insanları cezalandırmanın bir suç ya da her türlü çaba harcanarak önlenmesi gereken bir musibet olarak görüldüğünün anlatılması gerek." Gerçi "bir okul müdürünün kusurları yasaların dışına çıkmadığı sürece," diye ekliyordu Churchill, "Avam Kamarası'nın müdahale hakkı yoktur, ama bir başkomutan ya da bir dışişleri bakanı onun davranışının bir benzerini sergileme cesaretini bulduysa bunun farkına varmamızın zamanı gelmiştir." Mektubu kışkırtıcı bir şekilde bitiyordu: "Bay Westcott öğrencilerine kurumsal mevkiine dayanarak mı dayak atıyor?"

Churchill Sandhurst'teki cezalandırmayı Avam Kamarası'nda konuşmak istiyordu. Ama hasta olan amcası Lord Salisbury'nin hemen ardından başbakan olarak gelen Balfour böyle bir tartışmaya zaman ayırmayı reddetti. Churchill Rosebery'yi bu konu Lordlar Kamarası'nda açılırsa müdahalede bulunmaya teşvik etti. Başkomutan Lord Roberts oradaki görüşmeler sırasında, her bir bireysel vakanın tek tek inceleneceğine ve hiçbir suçsuz askeri öğrencinin dönem kaybetmeyeceğine dair güvence verdi. Bu sonuç hakkında *The Times*'ta çıkan bir yorumda Churchill'in harcadığı çabalar övülüyor ve kendisi "güçlü bir dava savunucusu" olarak nitelendiriliyordu.

Churchill bu kez epeydir düşündüğü iddialı bir projeye, babasının biyografisine girişmeye karar verdi. Babasının arşiviyle yetinmeyip çok geniş bir çevreden malzeme aramaya başladı ve mektuplar ve belgeler için 16 Eylül'de *The Times*'a başvurdu. Beş gün sonra da, 1886'da babasının

istifasını kabul etmiş olan eski başbakan Lord Salisbury'ye şunları yazdı: "Size kişisel olarak yazıyor ve babama ait, sizde olabilecek mektupları ödünç vermenizi rica ediyorum. Ayrıca, sizin ona yazdığınız mektuplardan birtakım alıntılar yayınlamak istiyorum. Ama bunların hepsini size tabii ki daha sonra teslim edeceğim."

Eylülde Churchill, VII. Edward tarafından Balmoral'a davet edildi. Orada, "Bana nezaketini göstermek için normal davranışlarının dışına çıkan Kral tarafından çok nazikçe karşılandım," diye yazmıştı annesine. "Çok hoştu ve rahattı ve bugünkü av çok harikaydı ama ben geyiklerimi vuramadım." Balmoral'dan Dalmeny'ye, Rosebery'nin yanında kalmaya gitti ve ona, aşırı askeri harcamalara karşı birlikte davranmak ve oy kullanmak isteyen Muhafazakâr ve Liberal Birlikçi milletvekillerinden oluşan küçük ama sesi güçlü çıkan bir grubun işbirliğiyle, Brodrick'in ordu programına sürekli saldırıda bulunma planını anlattı.

Churchill Dalmeny'den sonra güneye, kendi seçim çevresindeki halka hitap etmek için Oldham'a gitti. Bu ziyareti sırasında, onunla pek çok konuda aynı görüşte olan, Oldham'ın önde gelen Muhafazakârlarından Samuel Smethurst'le gayet uzun bir görüşme yaptı. "Düşündüklerinizle," diye yazdı birkaç gün sonra Smethurst'e, "benim hep kafamda varolan ama belki de bir türlü açıkça dile getiremediğim bir fikri ortaya çıkarmanız çok tuhaf ve cesaret verici." Churchill'in ilk kez o mektupta kağıda döktüğü bu fikir, "Evrimsel bir süreçle, Muhafazakâr Parti'de yavaş yavaş bir Demokrat yahut İlerici kanat yaratmak ve bu kanadın ya merkezi bir koalisyona katılması yahut ana gövdeye canlılık vermesi"ydi. "Bu olasılıkların her ikisi de," diyordu Churchill Smethurst'e, "bunları yaşamı boyunca düşünmüş olan babam gibi benim de hep aklımda. Ve tüm olan bitenleri kafamda evirip çevirdikçe, Lord Salisbury'nin bir zamanlar, istifasından sonra babama söylediği bir sözü daha iyi anlıyorum: 'Onun (ve muhafazakâr demokrasinin sırası) Bay Gladstone'un ölümünden sonra gelecek'."

Churchill hemen Smethurst'e "'düşüncesizce bir eylem'den" korkmaması gerektiği konusunda güvence veriyor, "çünkü ben hiçbir şey değilsem bile çok temkinli biriyim," diyordu. O yıl değil ama herhalde bir gün böyle bir yolun "riskini ve tehlikesini" göğüslemeye karar verecekti. "Benim Muhafazakâr Demokrat ideallerimi kamusal yaşamdaki hemen hemen herkesten daha çok fark eden kişi Rosebery'dir," diye yazmıştı. Fakat o, "geniş kapsamlı ve detaylı" bir siyaset izleyen ayrı bir partinin ba-

şına geçinceye kadar, onu desteklemek için henüz erkendi "ve bunları konuşmak çok tehlikeli"ydi. Gelecekte bir gün, böyle bir Demokrat grup oluşturma meselesi "karar verilecek kadar olgun" hale gelse bile, "karşıma zor ve tehlikeli bir seçimde bulunma zorunluluğu çıkacak ve duygularım meselenin her yönünde, yani Bay Chamberlain ve Bay Balfour'la dostluğum nedeniyle kişisel yönden ve Birlikçi Parti'yle bağım –ki babacığım, bu bağı yaratmak için içtenlikle çabalamıştı– nedeniyle siyasal yönden ikiye bölünecek," diyordu.

Bu mektubu yazdığı gün Churchill, Bournemouth yakınlarındaki Canford Manor'da halası Lady Wimborne'un yanında kalıyor ve iki üç yılda bitirmeyi düşündüğü babasının biyografisi için gereken hazırlıkların bir parçası olarak halasının aile mektupları ve gazete kupürleri koleksiyonunu inceliyordu. Smethurst'e yazdığı bu mektubunda Churchill siyasi felsefesini şöyle açıklamıştı: "Geniş, hoşgörülü, ılımlı görüşler; uzlaşma ve anlaşmaya duyulan bir özlem; hiçbir türden riyakarlığa tenezzül etmemek; ister şovenler, ister Boer yanlıları olsun, aşırılara karşı nefret; ve daha yeni, daha özgür, daha güçlü, ama yine de, her şeyden önce sadık ve vatansever bir merkezi parti fikrinin yüreğime büyük bir sevinç verdiğini itiraf ediyorum." Liberallerin geri kalanlarının da eninde sonunda, "ulus karşıtı ve dinsiz ve belki de komünist, büyük bir kozmopolit işçi hareketine karşı bizimle birlikte savaşmak için" böyle bir merkez partiye katılmak zorunda kalacağına inanıyor, "Bence, merkezi bir parti o güne dek ertelenebilir," diyordu.

Kendisinin merkezi parti idealinin Oldham'daki en etkili Muhafazakârlardan biri tarafından desteklendiğini görmek Churchill'i heyecanlandırmıştı. "Oldham'ı ziyaretim sırasında," dedi Rosebery'ye 6 Ekim'de, "her iki partiden kişiler tarafından da büyük bir samimiyetle ve hatta şaşırtıcı bir şekilde kucaklandım çünkü altı aydır onlardan ayrıydım." Hükümetin askeri harcamalarını kısmak için ortak bir Liberal ve Muhafazakâr Parlamento hareketi planını Rosebery'ye zaten açmıştı. "Bazı beklenmedik durumlarda takip edilmesi uygun olabilecek bir plandır bu," diye yazıyordu. Bunu halihazırda Muhafazakâr kanattaki arkadaşlarından ikisine açmıştı.

10 Ekim'de Churchill, Smethurst'e gönderdiği, Muhafazakârlar ile Liberalleri birbirine bağlayan, ortada bir gücün oluşumunu destekleyen mektubunun bir kopyasını da Rosebery'ye gönderdi. "Eğer 'evrimsel bir sü-

reçle, Muhafazakâr Parti'de ya ana gövdeye canlılık verecek ya da merkezi bir koalisyona katılacak bir kanat yaratabilirsek," diyordu Rosebery'ye, "planım ya bu hareketin içinde büyük bir aşama ya da belki de bu hareketin habercisi olacak." Ama "bunun riski ve tehlikesi de çok büyük olacak ve benim için önceden tahmin edemediğim bazı sonuçlar getirecektir," diyordu, "ve bana bu işe dalma cesaretini veren tek şey, babamın, uğrunda çok uzun zaman ve feci bir şekilde mücadele verdiği bayrağı sizin yükselteceğiniz yolundaki kanaatimdir."

Churchill'in 10 Ekim'deki mektubu şöyle devam ediyordu: "Merkezin Hükümeti; Muhafazakârlığın katı bencilliğinden ve vurdumduymazlığından, öte yandan da radikal kitlelerin kör iştahından arınmış bir parti, belki hiçbir zaman ulaşamayacağımız; her halükârda ancak bir süreliğine sahip olabileceğimiz, ama yine de uğrunda çalışmaya değer bir idealdir. Ve ben kendi adıma, bu 'iyi devlet'ten umudu kesmek için bir neden göremiyorum." Onun hedefi "Muhafazakâr-Liberal" bir merkezi koalisyonuydu. "Karşılaşacağım güçlüklerden biri, benim yalnızca bitmez tükenmez bir hırsla hareket ettiğim şüphesidir. Ve gümrük tarifeleri gibi belirli bazı konular ortaya atılırsa bu güçlük ortadan kalkacaktır."

Churchill tam da, dokuz ay sonra Muhafazakâr Parti'den ayrılmasına ve yirmi yıl sürecek bir ayrılığa yol açacak konudan söz etmişti. Bu mesele aniden ortaya çıktı. Ekim ayının sonunda *Oldham Chronicle*'da çıkan bir makale Churchill'i ve Muhafazakârları, serbest ticareti savunurken mısır ve şeker vergisi getirdiği için tutarsız olmakla suçluyordu. Churchill buna, her iki verginin de sadece gelir amaçlı olduğu yanıtını verdi. Bunlar "para bulmanın kesinlikle hayati önem taşıdığı" savaş zamanında başvurulan acil önlemlerdi ve sömürgelerdeki ürünleri yabancı rekabete karşı koruma gibi bir amaçları yoktu.

"Dolayısıyla," diye yazmıştı Churchill, "benim bu vergileri desteklemek için verdiğim oyla, ciddi bir hayranı olduğumu itiraf etmem gereken serbest ticaret ilkeleri arasında bir tutarsızlık yoktur." Serbest ticaret hâlâ Muhafazakâr Parti'nin siyasetiydi. Elli yıl önce Disraeli, "Korumacılık sadece ölü değil, lanetli bir şeydir," demişti. Balfour da Maliye Bakanı da serbest ticaret yanlısıydı. Ama gümrük tarifeleri lehinde kampanya başlatmış olan Muhafazakârlar, partiyi kendi taraflarına çekmeye kararlıydı.

Churchill İngiliz kamuoyunun her platformunda, serbest ticaretin ve açık dünya pazarlarında rekabetin yararlarını savunuyordu. "Ucuz besi-

ni ve ucuz hammaddeyi en iyi garantileyen şey," diyordu, serbest ticaret sistemidir. Bir ülkenin koruyucu gümrük tarifesi kaçınılmaz olarak dünya genelinde gümrük duvarlarının yükselmesine yol açar. Korumacılık fiyatları yükseltir ve sadece ekonomik değil, uluslararası siyasi gerilimlerin de yükselmesine yol açar. "İngiliz İmparatorluğu'nu duvarların arkasına saklamaya kalkışmak," diye yazmıştı bir seçmene 14 Kasım'da, "hayalden ibaret bir siyaset gibi geliyor bana." İngiltere kendini niçin "dünyadaki her çeşit alışverişin sunduğu kaliteli ve her çeşit maldan yoksun bıraksın; üstelik, biz başkalarıyla ne kadar çok ticaret yaparsak onlar da bizimle o kadar çok ticaret yapacakken." Gezegenimiz "diğer uzay cisimlerine kıyasla pek büyük değildir ve ben gezegenimizde İngiliz İmparatorluğu adında, diğer her şeyden soyutlanmış, daha küçük bir gezegen kurmaya kalkmamızda bir anlam göremiyorum."

Churchill 20 Kasım'da İngiltere'den ayrılıp Sir Ernest Cassel'in daveti üzerine, Asuan Barajı'nın açılışında bulunmak için Mısır'a gitti. Nil'de tekneyle yolculuk yaparken sabahları babasının biyografisi üzerinde çalıştı. Eski Mısır'ın tapınak ve harabelerini de gezdi. Mısır'dayken yirmi sekizinci doğum gününü kutladı. Asuan'a varınca annesine yazdığı bir mektupta, son günlerde İngiltere'deki sendika tartışması hakkında bir yorumda bulundu. Sendika meselesinde "akla yatkın pek çok şey, var ancak sendikacılar mantıksız talepler dile getiriyor." Bu talepler Muhafazakârların tereddütsüz red yanıtıyla karşılaştı. Onların, zorluklara karşı mücadele verdiklerini; taleplerinde zorbalıktan başka bir şey olmadığını kabul ederek zorbalığı devre dış bıraktıklarını görmek istiyorum. Ama herkesçe bilindiği gibi, orta yollar hiçbir zaman sevilmez."

Churchill İngiltere'ye döndükten sonra, 24 Şubat 1903'te Avam Kamarası'nda, hükümetin askeri harcamaları arttırma girişimine karşı bir konuşma yaptı. "Orada bulunmanıza ve onaylamanıza çok sevindim," diye yazmıştı Rosebery'ye. "Sanırım bugüne dek yaptığım en başarılı konuşmaydı ve Avam Kamarası sevimli bir kedi gibi mırıldandı." Oylamaya sıra gelince, Churchill de dahil on sekiz Muhafazakâr, Liberal muhalefete katılarak hükümete karşı oy kullandı. On beş tanesi de çekimser kaldı. "Öncü eylemimiz gerçekten çok başarılıydı," dedi Rosebery'ye. "Arkadaşlarımız olağanüstü tatmin olmuştu ve her zamankinden daha çok mücadele azmiyle doluydu." Görüşmeler sırasında, Brodrick de, Balfour da, siyasetlerinin değişebileceğini göstermişti. "Tek korkum," diye yazıyordu Churchill, "çok erken bir başarı kazanmış olabileceğimiz."

Churchill Brodrick'e karşı kampanyasını, ordu tasarısı aleyhindeki konuşmalarını *Bay Brodrick'in Ordusu* adlı küçük bir kitapta toplayarak sürdürdü. Bir ay sonra, Muhafazakâr ve Liberal Parti kurmaylarının, ordu tasarısında bir bölünmeyi zorlamama konusunda son dakikada vardığı bir anlaşma üzerine Churchill, Campbell-Bannerman'ı kınadı. "Bazı arkadaşlarımın kafası fena halde karıştı," diye yazdı. Onlar, "mümkün olduğu kadar çok sayıda Birlikçiyi hükümete karşı oy kullanmaya ikna etmek" niyetindeydiler. Churchill'in hükümetin harcamalarına karşı muhalefeti 'ordu tasarısı'yla sınırlı değildi. "Ordu harcamaları tek başına sorun değil," diye yazmıştı bir seçmene, "bu bir savurganlık zincirinin kilit halkasıdır."

Churchill bu mektubunda, parlamenter siyasetin kendisinde yarattığı daha geniş kapsamlı düş kırıklıklarını da aktardı. "Tek başına davranan bir milletvekilinin," diye yazmıştı, "güçlü bir hükümetin siyasetine küçücük de olsa bir etkide bulunması tabii ki tamamen olanaksızdır. Konuşmalar yapabilir ama hepsi bundan ibarettir. Bu sayede kararın değişebileceği mesele pek yoktur. Sınırlar partinin kesin çizgileriyle belirlenmiştir ve bakanların elinde, düşünülebilecek her konunun lehinde ve aleyhinde bir uzmanlık görüşünün tekeli, talimli bir taraftarlar taburu ve her tartışmada son sözü söyleme hakkı vardır."

Churchill, Muhafazakâr milletvekillerini, hükümetin askeri harcama siyasetini değiştirmek için Liberallerle beraber oy kullanarak partiyi kızdırma riskini almaya teşvik etmişti. Fakat onun hayali sadece tek bir partinin bölünmez bütünlüğünü zayıflatmak değildi. "Kafamda hep varolan şey," diye yazmıştı seçmenine, "Lord Randolph'un düşlediği ve uğruna büyük çabalar harcadığı bir ulusal parti kurma yolundaki büyük ideal"di. Bu mektup 24 Nisan'da yazılmıştı. Üç hafta sonra, 15 Mayıs'ta Chamberlain gümrük tarifeleri bayrağını açtı. Birmingham'da yaptığı bir konuşmada, halihazırdaki serbest ticaret sisteminin bırakılmasını, İngiltere'nin ve sömürgelerin ekonomik gücünün imparatorluğun tercihleriyle güçlendirilmesini talep ederek Muhafazakâr Parti'nin siyasetine meydan okudu ve partinin bütünlüğünü bozmakla tehdit etti. Kolonilerden gelen malların mevcut fiyatlarla girişine izin verilmeli fakat Avrupa'dan gelen aynı mallara limanlarda bir gümrük vergisi konarak bunlar daha pahalı ve daha az cazip hale getirilmeliydi.

Artık başlamış olan ulusal tartışmada Churchill hemen, serbest ticaretin en yüksek sesli Muhafazakâr destekçilerinden biri olarak sivrildi. Ordu

harcamalarıyla ilgili tartışmada olduğu gibi, bu kez serbest ticaret tartışmasında da, daha sonra hakkında "beni, ulusal bir kavgada seçkin bir yer alması istenen yirmi sekiz yaşındaki bir gence çok gerekli olan veri ve tezlerle donattı," diye yazacağı ve o dönem Hazine müsteşarı olan Sir Francis Mowatt'ın yardımını gördü.

Chamberlain'in Churchill'le "Holigan" arkadaşlarına, "geleceğin siyaseti"nin gümrük tarifeleri olacağını söylemesi bu tarihten tam bir yıl önceydi. Churchill'le Chamberlain şimdi ulusal tartışmada ve Muhafazakâr Parti'nin ruhunu ele geçirme mücadelesinde rakip saflardaydı. 20 Mayıs'ta, yani Chamberlain'in konuşmasından beş gün sonra Churchill ona Hoxton'da cevap verdi. Ayrıca, Balfour'u Chamberlain'le ilişkisini kesmeye ikna etme çalışmasında başı çekti. "Bu ülkenin serbest ticaret karakterini değiştirecek her şeye tümüyle karşıyım," diye yazmıştı Churchill, Balfour'a 25 Mayıs'ta. "Muhafazakâr Parti'nin serbest ticaretten yana siyaset ve karakterini" korumak için yapılacak her girişimde "kayıtsız şartsız bir sadakatle emrinizde olacağım," ama Balfour gümrük tarifelerinden yana bir fikre varacak olursa "siyasetteki pozisyonumu yeniden gözden geçirmem gerekecek," diyordu.

Balfour kararını vermemişti. Bu "zor konulardan biridir," diye yanıtladı, "ve çok dikkatli adım atmayı gerektirir." Ardından, üç gün sonra, 28 Mayıs'ta Chamberlain Avam Kamarası'nda gümrük tarifesi talebini savundu. Churchill Liberallerin mali konularda önde gelen sözcüsü Asquith'in ona yanıt vermek üzere salonda bulunmamasından ötürü düş kırıklığı yaşadı. Bu yüzden Chamberlain'in hemen ardından konuşan Churchill oldu ve Chamberlain'in siyaseti uygulanırsa, Muhafazakâr Parti'nin, gümrük tarifesine dayalı, tamamen bambaşka türden bir parti haline geleceği uyarısında bulundu. "Korumacılığın zenginliğin artması demek olduğunu söylemek," dedi salondakilere, bir "ekonomi saçmalığıdır. Ve bunun zenginliğin daha adil dağılımı demek olduğunu söylemekse 'düpedüz yalan'dır." "Korumacılık kabul edilirse," dedi, "dinsel inançları ve temel prensipleriyle Muhafazakâr Parti gider, görüşleri gümrük tarifelerine bağlı ve lobilerin koruma altındaki sektörlerin aracılarıyla dolmasına yol açacak, zengin, materyalist ve maneviyattan yoksun yeni bir parti gelir."

"Yardımcılarınızın Parlamentonun dünkü oturumunda bulunmaması büyük talihsizlikti!" diye yazdı Churchill, Rosebery'ye. "Asquith, Chamberlain oturduktan sonra öyle bir fırsat yakalayacaktı ki bu bir daha asla

olmayabilir. İtirazın bütün yükü bize kaldı." Sir Edward Grey de 28 Mayıs'taki görüşmelerde başka yerdeydi. İki gün sonra karşılaştıklarında Churchill toplantıya gelmediği için ona sitem etti. Grey, York'taydı. "Bu bir cevap değil dedim ona." Churchill, Liberallerin hükümetin korumacı kanadını güçlendirecek hiçbir şey yapmama yolundaki Parlamento stratejisi ve becerisine ne kadar bağımlı olduğunu fark etti. 29 Mayıs'ta Liberallerin lideri Campbell-Bannerman'a bir mektup yazarak, onu, gümrük tarifesi hakkındaki eleştirisini, bütçeye yönelik saldırısından ayırmaya ikna etmeye çalıştı çünkü kendisi bütçeyi savunmak istiyordu. "Bütçe yasasında bir değişikliğin vuku bulmasına kesin bir şekilde karşı çıkacak Muhafazakârların konumlarının ne büyük tehlike içinde olduğunu tabii ki anlayacaksınızdır," diye yazmıştı Churchill, "ve yönteminizi belirlerken bizi hesaba katacağınızı yürekten umut ediyorum."

Churchill bu kez, kendisiyle aynı fikirde olan ve partilerinin serbest ticarete bağlılığını korumaya kararlı Muhafazakâr milletvekillerinden oluşan bir Serbest Gıda Birliği kurmaya girişti. "Şimdi harekete geçmezseniz," diye yazmıştı potansiyel destekçilerden birine, "kuruyup gideceğiz ve ayağımızı koyacak bir dal ya da çimenlik bile bulamayacağız. Ama şimdi yapılacak kararlı bir hareket Chamberlainizm'e büyük zarar verebilir ve Muhafazakâr Parti'nin serbest ticaretten yana karakterini koruyabilir."

30 Mayıs'ta Churchill, Hugh Cecil'e, kurulacak birliğin on iki "kesin," on bir "muhtemel" ve altı "mümkün" üyesinin varlığını bildirdi. "Elimizde varolan iki koz," dedi Cecil'e 3 Haziran'da, "(1) Avam Kamarası'nda tartışma ve konuşma becerisi, (2) ülkedeki 'gıda düşmanı vergi' sloganıdır." "Gazetelerin desteğine gelince," dedi, "'Basın ancak zafer şansı var olduğu sürece savaşır ama yenilgi yaşandığı anda ortalıktan sıvışır." Birlik 13 Temmuz'da kurulduğunda altmış Muhafazakâr milletvekili katıldı. Kendilerini Birlikçi Serbest Ticaretçiler olarak adlandırıyorlardı. Kuruluşlarından üç gün sonra Churchill *The Times*'a yazarak, Chamberlain yanlılarının "korumacılık propagandası yapmak için" partinin olanaklarını kullanmasını kınadı.

Churchill Muhafazakâr Parti içinde serbest ticaret için mücadele verirken, Balfour'un hükümette görev teklif ettiği kuzeni Sunny ona yazarak, Churchill'in hükümetin ve Chamberlain'in mali önerilerine karşı muhalefette "böyle saldırgan bir rol almasına" ne kadar "üzüldüğünü" bildir-

di. "Bu, sonunda senin Muhafazakâr Parti'den ayrılman ve Rosebery ve takipçileriyle bir olman anlamına gelir" kehanetinde bulunuyordu Dük.

"Yeniden seçilme ve partideki konum yönünden," diye yazmıştı Churchill ertesi gün Birlikçi Serbest Ticaretçi bir arkadaşına, "çok büyük bir sır olarak sana, fikrimin daima, merkezi bir hükümet kurulması olduğunu söyleyeyim." Yeni bir genel seçimde Birlikçi Serbest Ticaretçiler ile Liberallerle birbirleriyle savaşmama konusunda bir seçim anlaşması yapacaktı. "Elbette," diye yazıyordu Churchill, "bu henüz çok belirsiz ve şu aşamada yalnızca benim kafatasımla sınırlı bir şey. Ama bu koşullar altında bir genel seçim fikri Muhafazakâr Parti'nin hoşuna gitmeyecek ve Muhafazakâr güçlerin üstünlüğünü devam ettirmek için bir sürü güç devreye girip faaliyete geçecek."

İthal edilen mallardan alınacak verginin ulusal başarının anahtarı olduğunda direten bir gazeteciyi Churchill, "Ben, ülkemizin ticari başarısını teşvik etmenin en iyi araçları olarak, bilimsel ve teknik eğitimin geliştirilmesini, düşük vergileri, barışçı bir siyaseti ve toplumun dengeli ve düzgün bir duruma getirilmesini görüyorum," diye yanıtlamıştı.

Tatsızlık büyüyordu. Temmuz sonunda Edinburglu Muhafazakârlar, Churchill'den konuşma yapmasını istedikleri bir toplantıyı, onun korumacılığa karşı tavrı yüzünden iptal ettiler. "Edinburglu Muhafazakârlarda, özgürce tartışılmasını bile düşünemedikleri bu mali siyaset sorununa karşı böylesine büyük bir hoşgörüsüzlük ve önyargı olduğunu duyduğuma çok üzüldüm," diye yanıtladı Churchill ve devam edip Edinburglu Muhafazakârlara, Partinin "çoğunluğun desteğini" kazanamayabileceği uyarısında bulundu. Gelecekte Parti, "uzun zamandır tartışılmaz olarak kalmış birçok konuda çetin mücadeleler vermek" zorunda kalabilirdi. Kendisi gibi kişilere karşı gösterilen "hoşgörüsüzlük, serbest ticaret ilkesine bağlı kişilerin saflardan ayrılması sonucunu verirse –ki gerçekleşmemesini yürekten dilediğim bir olasılıktır bu– gelecek yıllarda pişman olmak için nedenler olabilir"di.

O yaz Chamberlain Churchill'e kişisel bir mektup göndererek ona, "Siyasi muhalefete karşı düşmanlık beslemediği" yolunda güvence verdi. Mektubun devamında Churchill'in siyasi konumunun zekice bir muhasebesi yapılıyordu. "Uzun zamandır," diye yazıyordu Chamberlain, "aslında benimle samimiyetle konuştuğunuz ilk günden beri, sizin hiçbir zaman 'sadık destekçi' denen konuma gelmeyeceğinizi hissediyordum. Muhalif bir

Muhafazakâra siyasette pek yer olduğunu sanmıyorum, ama Tanrı biliyor ki, diğer tarafta yeni yeteneklere çok daha büyük ihtiyaç var ve sizin çok geçmeden oraya kaymanızı bekliyorum."

"Konuşmalarınızda o kadar kişisel davranmanız gerçekten gerekli mi?" diye soruyordu Chamberlain son sözünde.

Balfour'un gümrük tarifesinden yana olduğunu açıklamamasına kızan Chamberlain 16 Eylül'de hükümetten istifa etti. Onu bu haberi iki gün geciktirmeye ikna eden Balfour, olağanüstü bir siyasi el çabukluğuyla, Maliye Bakanı'nın ve önde gelen serbest ticaret yanlısı üç bakanın daha istifasını sağladı. Bu dört istifanın öğrenildiği 18 Eylül'de Balfour'un, hükümetinin hem gümrük tarifesi hem de serbest ticaret yanlısı kanatlarından kurtulmuş olduğu gayet açıktı. Hükümetini ne şekilde kuracağını kimse bilmiyordu. Acaba, diye soruyordu Churchill annesine 18 Eylül'de, "serbest ticaretçi bakanları kapsamayan hükümetin yeni bakanları korumacılardan mı oluşacak, yoksa JC'nin [Joseph Chamberlain-e.] istifa ettiği hükümete serbest ticaretçiler mi alınacak? Bunların ikisi de mümkündür."

Yanıtın gelmesi gecikmedi. 2 Ekim'de, Sheffield'deki konuşmasında Balfour, Muhafazakâr Parti'nin korumacı yasaları çıkarmaya girişeceğini duyurdu. Yeni hükümette Churchill'e yer olmadığı gayet açıktı. Onun serbest ticaretten yana görüşleri çok aşırıydı; bu görüşlerin, kendi seçim bölgesindeki, gittikçe daha çoğu Chamberlain'i desteklediklerini ilan eden seçmenlere de aşırı geldiği görülüyordu.

Churchill 9 Ekim'de seçim bölgesindeki seçmenlerine hitaben yazdığı bir mektupta serbest ticaretten yana tezlerini gayet ayrıntılı bir şekilde anlattı. Bu mektup üç gün sonra *The Times*'ta yayınlandı. Bu yazıda Churchill, Chamberlain'in, "yabancı ülkelerin gümrük tarifelerini düşürmek yerine, kendi çevremize bir gümrük tarifesi duvarı dikmeyi" düşündüğünü yazıyordu. Her tür besin maddesine konacak gümrük tarifesi "geçici bir çözüm"dü. Çalışan insanlar, "yiyecekleri her lokma vergilendirilirken geçim yükünün azaltılacağı söylenen bir uygulamaya tavizsiz bir kuşkuyla" bakmalıydı. İngiltere'nin sömürgeleri, "ekonomik büyümelerini, çocuklarının ayaklarını kalıba sokarak sıkıştıran Çinli kadınlar gibi engelleme teklifini reddedecek"ti.

Churchill'in seçmenleri tatmin olmamıştı. Aslında yerel Muhafazakâr Birliği Churchill'in aleyhine dönüyordu. "Seçim zamanı geldiğinde, kanadınızdakilerin çoğunluğu sizi adayları olarak çıkarmamaya karar verirse,"

diye yazmıştı hâlâ kalmış birkaç destekçisinden biri ve seçim bölgesinin başkanı 11 Ekim'de, "aptallık etmiş olacaksınız." Churchill'in görüşlerini savunma tarzı derin bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. 14 Ekim'de gönderilen resmî bir kararda, "bu kurul Churchill'in mektubundaki ifade tarzına teessüf eder," deniyordu. "Mektubum Oldham'da volkanları patlattı," dedi Churchill iki gün sonra Morley'e, "ve öfkenin böylesi hiç görülmemiştir. Bütün Muhafazakâr seçmenler korumacılık için çıldırmış."

Churchill'in halası Cornelia, yeğeninin artık Liberal saflara katılmasını umut ediyordu. "Bence senin mektubun çok zekice," diye yazdı kadın ona, "ve babanın meselelerin üzerine dosdoğru gidişini hatırlattı bana. Sanırım bir konuda hiç kuşku yok ve bu da, Balfour'la Chamberlain'in birbirinden hiç farkının olmadığı ve gelecekte Muhafazakâr Parti'de serbest ticaretçilere yer olmayacağıdır. Niçin bekliyorsun?" Churchill de hemen hemen aynı sonuca varmıştı. "Ben bir İngiliz Liberaliyim," diye yazdı Hugh Cecil'e 24 Ekim'de. "Muhafazakâr Parti'den, üyelerinden, kullandıkları söylemden ve yöntemlerden nefret ediyorum. Oldham'daki kendi seçmenlerim hariç, hiçbir sempati duymuyorum onlara."

"Niyetim," dedi Churchill, Cecil'e, "Parlamento toplanmadan Muhafazakâr Parti'den ve hükümetten ayrılışımı tamamlamak ve kesinleştirmek. Bundan sonra mecliste hep Liberal Parti'yle birlikte davranmayı düşünüyorum." Serbest ticaret, "aslında, anlayışlar ve eğilimler yönünden öylesine Liberal bir konu ki, onun için mücadele verenler Liberal haline gelir." Kendisi gibi serbest ticareti korumak isteyenlerin görevi, "serbest ticarete ihanet etmeye kalkan bir hükümetin yan kanadında hırlayıp duran bir grup olarak kalmak değil, cesurca ve dürüstçe, serbest ticaretin onsuz korunamayacağı o büyük partinin saflarına katılmaktır."

Churchill bu mektubu göndermedi. Fakat, Birlikçi Serbest Ticaretçiler Parlamento'da ayrı bir siyasi varlık halinde kalmak isterlerse, Liberallerden bir yardım bekleyemeyecekleri belli oluyordu. Liberaller, gelecek bir seçimde Birlikçi Serbest Ticaretçilerin karşısına Liberal adayların çıkmamasına razı değildi. "Siz o hakim konumunuzdan," demişti bir hafta önce Morley'e, "Liberal Parti'yi, gelecekte liberalizm için bir şeyler yapabilecek insanları yok ederek birkaç sandalye kapmak gibi küçük parti çıkarının ötesine bakmaya teşvik etmelisiniz." Churchill yalnızca "liberalizm için bir şeyler yapmak" istemiyordu, ayrıca, Cecil'e anlattığına göre, "yeniden yapılanacak bir Liberal Parti'nin sermaye ve emeğin ikili saldırılarına karşı korunmasına da yardımcı olmak" istiyordu.

Churchill hâlâ Liberalleri, seçimde Birlikçi Serbest Ticaretçilerin karşısına aday çıkarmamaya ikna etmeye çalışıyordu. Fakat 2 Kasım'da, önde gelen bir Liberal olan amcası Lord Tweedmouth'la konuştuktan sonra Cecil'e bildirdiğine göre, "Biz ancak gerçek ve açık bir şekilde Liberal adaylar olarak ortaya çıkarsak Liberal Parti'nin resmî desteğini alabileceğiz," dedi. Tweedmouth "yardım etmek istiyor," diye ekledi Churchill, "fakat onların Liberal örgütleri de tıpkı bizimki kadar budala ve gaddar."

11 Kasım'da Churchill'le Cecil, Birmingham'da serbest ticaret konulu bir toplantının ana konuşmacılarıydı. Bu, Muhafazakârların görüşünü korumacılıktan uzaklaştırmak için son girişim olacaktı ve yapıldığı yer de Chamberlain yanlısı duyguların en yüksek olduğu yerdi. "Kışkırtıcı terimler kullanmaktan kaçınmak amacıyla konuşmamı dikkatle düzelttim," dedi Churchill toplantıdan birkaç gün önce Cecil'e, "ve sanırım dinleyicilere dinletmekte zorluk çekmeyeceğim." Birmingham toplantısı Churchill serbest ticareti şevkle savunduğu halde vukuatsız geçti. Churchill konuştuktan sonra dinleyicilerin arasındaki bir Liberal şu yorumda bulundu: "Bu adam kendisine istediği adı verebilir ama benden daha fazla Muhafazakâr değil." Üç hafta sonra Birmingham Liberaller Birliği Churchill'i gelecek genel seçimlerde, bir zamanlar babasının yarıştığı Birmingham merkezden aday olmaya davet etti.

Churchill Liberal Parti'ye katılma konusunda kararını henüz vermemişti. Bu arada, serbest ticareti desteklemek için aralık ayında Chelsea ve Cardiff'te konuştu. Ayrıca Oldham'a gidip oranın Muhafazakâr Birliği liderlerinin karşısında tavrını gösterdi. "Bir sonraki seçimde," dedi onlara, "Oldham'dan Muhafazakâr olarak adaylığımı koymam ihtimal dışıdır." Fakat ilk önce, bölgenin çalışan insanlarını konuşmasıyla etkileyip etkileyemeyeceğini görmek istiyordu. "Onların üzerinde gerçekten bir etki yapabilir ve bir parti yöneticisi yahut örgütünden tümüyle bağımsız olarak kişisel taraftarlar kazanabilirim."

Aralık ayında Lord Tweedmouth, Churchill'e, Sunderland'dan Liberal aday olmak isteyip istemeyeceğini sordu: "Burada kapı açık ve şansın çok büyük." Churchill bu işe dalmaya hâlâ hazır değildi fakat iki gün sonra, kendisini hâlâ bir Birlikçi Serbest Ticaretçi diye niteleyerek, Ludlow'daki ara seçimde Muhafazakârlara karşı yarışan bir Liberal adaya destek mektubu gönderdi. "Tüm partilerdeki serbest ticaretçiler," diye yazmıştı, "ortak düşmana karşı tek ve büyük bir mücadele cephesi oluşturmalıdır." Artık "ortak hareket" zamanı gelmişti.

Cecil, Churchill'in Muhafazakâr karşıtı tavrına kızmıştı. "Bir parti üyesi olarak yaşadığın 'hayatı' bir hiç uğruna feda ettin," diye yazdı. Birlikçi Serbest Ticaretçiler şimdiye kadar, korumacılığa karşı mücadeleyi Muhafazakâr Parti'nin içinde sürdürme konusunda anlaşmıştı. "Ama şimdi sen o gelip geçici ve budalaca ruh hallerinden birine girip bu cepheyi tümüyle terk ederek kendini Liberallerin kollarına attın." Bu "tutarsızlık," diye yazmıştı Cecil, "seni birlikte çalışılmaz biri haline getiriyor ve sen bunu düzeltemediğin sürece kariyerin için ölümcül bir tehlike yaratacaktır." Cecil, Churchill'le birlikte Worcester ve Aberdeen'de konuşma yapmak için verdiği sözü tutacaktı ama sonrasında "ayrılmalıyız," diyordu.

Churchill'in Ludlow'daki Liberallere destek mesajı Oldham'daki seçmenlerini de kızdırmıştı. Bu kızgınlıkları 21 Aralık'ta Halifax'ta yaptığı konuşma sırasında daha da arttı; Churchill bu konuşmada "Çok şükür bir muhalefetimiz var," demişti ve seçim bölgesinin başkanı "bu sizin Liberal Parti'ye katılacağınızı ima ediyor" diye sorgulama ihtiyacı hissediyordu.

Churchill, "Benim söylediklerim senin ününe bir zarar vermez," diyerek Cecil'i hem Ludlow mesajı hem de Halifax konuşması konusunda yatıştırmaya çalıştı, "ve yapmaya değeceğini düşünüyorsan bunları reddetmekte özgürsün. Ayrıca, bunlar beni Muhafazakâr Parti'den resmen koparmış değil; her ne kadar bu pek fazla geciktirilemeyecek bir adımsa da."

Churchill'in Halifax konuşmasından iki gün sonra Oldham Muhafazakâr Birliği'nin Genel Amaçlar Komisyonu Churchill'e, "Oldham'ın Birlikçi bir üyesi olarak onların güvenini yitirdiği ve bir seçimin gerçekleşmesi halinde, Muhafazakâr Parti örgütünün kendisini destekleyeceğine artık güvenmemesi gerektiği" yolundaki bir kararı bildirdi. Churchill azimle, Oldham'daki bir ara seçimde kendisini destekleyecek yerel bir Birlikçi Serbest Ticaretçiler örgütü kurmaya girişti. Niyeti milletvekilliğinden istifa etmek, sonra "serbest ticaret davasıyla" yeniden aday olmaktı. Bu amaçla, yerel İşçi Partisi'ne, ara seçimlerde kendisine karşı aday çıkarmazlarsa kendisinin de genel seçimlerde Oldham'dan aday olmayacağı güvencesini verdi. Dört gün sonra Muhafazakâr Birliği'nin yöneticisi Genel Amaçlar Komisyonu'nun kararını doğruladı; gelecek genel seçimde Muhafazakârların resmî desteğini alamayacaktı.

Churchill 1903'ün son günü Lloyd George'la yemek yedi. Amacı Birlikçi Serbest Ticaretçilerle Liberaller arasında bir ortak zemin bulmak, Li-

berallerin bazı seçim çevrelerinde serbest ticaretçilerin karşısına aday çıkarmamayı kabul etmesini sağlamaktı. Lloyd George'un fikirlerini ne kadar "hoşgörülü" bir şekilde dile getirdiğini görünce şaşırdı ve memnun oldu. Lloyd George Churchill'e, Birlikçi Serbest Ticaretçilerin özellikle işçilere yönelik "kesin bir program" benimsemesi gerektiğini söyledi. "Şoke olmuş gibi davranamam," diye yazdı Churchill Cecil'e. "Tümüyle çok hoş ve gayet öğretici bir konuşmaydı." Ama Lloyd George'un radikalizmine karşı çok derin bir Muhafazakâr düşmanlık duyan Cecil, Churchill'in bu buluşmasına sinirlenmişti: "Ben şahsen onunla görüşmeyi düşünemem," diye yazdı. Ayrıca, Churchill'le birlikte konuşma yapmak için Aberdeen'e gitmemeye karar vermişti.

Churchill hangi yöne gidecekti? Oldham'dan istifa edip sonra ara seçimde aynı koltuğu bir Birlikçi Serbest Ticaretçi olarak yeniden mi ele geçirecekti? Yoksa, daha önce Cecil'e yazdığı gönderilmemiş mektuptaki gibi, Muhafazakârları tümüyle bırakıp Liberallere mi katılacaktı? "Siyasi durumun zorlukları beni bunaltıyor," diye yazdı Cecil'e 1904'ün yılbaşı günü, "ve gelecek genel seçimlerde ne yaparsak yapalım, Muhafazakâr Parti sürekli bir şekilde kapitalist ve korumacı bir karaktere bürünecek ve Liberal Parti de, bir taraftan örgütlü sermayenin diğer taraftan örgütlü emeğin arasında kalarak ezilip parçalanacak gibi geliyor bana."

Birlikçi Serbest Ticaretçiler yine de seçim yönünden bağımsız bir grup olarak varlığını koruyabilecek gibi görünüyordu. 5 Ocak'ta Tweedmouth Churchill'e, Asquith ve eski başbakanın oğlu Herbert Gladstone "sizin partinizden iki kişiyle, koltuklar ve muhtemel anlaşma koşullarını görüşmeye yetkili kılındı," diye bildirdi. Ama böyle bir anlaşmanın "ilk şartı," diye uyardı Tweedmouth, Churchill'in grubunun Parlamento açılır açılmaz serbest ticaret yasası konusundaki bir değişiklik önergesine olumlu oy vermekti.

Churchill Liberallerin koşulunu kabul etti ve Birlikçi Serbest Ticaretçi arkadaşlarını da kendisi gibi davranmaya ikna etti. Ama bu kez, onun Birlikçi Serbest Ticaretçilerin mücadelesindeki öncülük rolü Muhafazakârların büyük öfkesine yol açmıştı. Muhafazakâr bir milletvekili, onun "siyasi alçaklığın en dibine" vurduğunu söyledi. Yakın Muhafazakâr arkadaşları Churchill'in inancının gücünü görmüştü. "Sizin bu sorunla ilgili görüşünüzün böyle olması benim için çok üzücü bir şey," diye yazdı Lord Dudley 9 Ocak'ta, "fakat görüşlerinizi böylesine kuvvetle benimsiyorsanız, elbette onlar için sonuna dek mücadele vermek hakkınızdır."

Churchill 2 Mart'ta, Parlamento'nun açılışından sonraki ilk konuşmasında hükümetin, Batı Hint şekerine diğer tüm sömürge dışı pazarlara karşı korumalı bir fiyat veren Brüksel Şeker Antlaşması'na sadık kalmasını kınadı. Onu "parlak konuşmasından" ötürü kutlayan Liberal lider Campbell-Bannerman, konuşmanın ilk kısmı, "bugüne dek Avam Kamarası'nda duyduğum en ironik konuşmaydı," diye yazmıştı.

Fakat, artık affetme yahut unutma gibi ruh hallerine girmeyecek bir partinin zararına bir ironiydi bu. Muhafazakâr Parti, ülkeyi yönetme konusunda bir ders almayı hiç istemiyordu ve Churchill'in yaptığı da buydu. "Tarih, bir ülkenin," dedi Churchill, "tek bir bakış açısına yahut, ister saray, ister kilise, ister ordu, ister tüccar, yahut işçi sınıfı olsun, tek bir sınıfın çıkarlarına dayanarak yönetilmesinin felaketle sonuçlandığı örneklerle doludur. Her ülkenin, tüm sınıfların ve çıkarların orantılı bir şekilde temsil edildiği merkezi bir görüş açısıyla yönetilmesi gerekir. Ve ben, bu kuralın günümüzde, bizim hükümetimiz için de bir ölçüde geçerli olduğunu düşünme cüretinde bulunacağım." Şeker Sözleşmesi hakkında ise Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Bizim daha değerli bir besinimiz var. Bir broşürdeki ifade, muhalefetin kullanacağı bir yasama silahı ya da sadece gelecekle ilgili bir tehdit de değil bu; ilan ve kabul edilmiş, yapılmış ve şimdi bizden kabul etmemiz talep edilen yasanın başarısı diyerek övülen şeydir bu."

Churchill'in korumacılık aleyhine bu konuşmasından bir hafta sonra Birlikçi Serbest Ticaretçi arkadaşları, hükümetin korumacılığa karşı olduğunu ifade eden bir değişiklik önergesi sundu. Balfour ilk başta, tartışmadan kaçınmak için bu değişiklik önergesini kabul etti, ama korumacı Muhafazakârlar itiraz edince partinin desteğini geri çekti ve değişiklik önergesi reddedildi. "Bence hükümet tam anlamıyla çürümüş," diye yazdı Churchill Smethurst'e. "Aralarında hep çekişiyorlar ve bir araya gelip doğru bir eylemde bulunamıyorlar. Muhafazakâr Parti'yi korkunç bir çöküş bekliyor."

Churchill sürekli bir şekilde hep Muhafazakârlar aleyhine oy kullanmaya başlamıştı. O Mart'ta, hükümetin Güney Afrika'da sözleşmeli Çinli işçi çalıştırmasını kınayan Liberal önergeyi destekledi. Ayrıca, sendikaların yasal haklarının geri verilmesi ve arazilerin ucuza alınıp sonra bina yapılmak üzere pahalıya satılması halinde arazi satışlarını vergilendiren Liberal önergelerin de lehinde oy kullandı.

Bu kez, Kuzeybatı Manchester Liberaller Birliği Churchill'in, gelecek seçimlerde bölgeden aday olup olmayacağını anlamaya çalıştı. Eğer isterse, Liberal olarak değil, Serbest Gıda Birliği'nin "özel adayı" olarak katılabilirdi. İçinden bunu kabul etmek geliyordu ve 26 Mart'ta Cecil'e, bu seçim bölgesinin, seçim sırasında Balfour'un yapacağı konuşmalara "günü gününe" karşılık verecek birini istediğini söyledi ve "Lancashire'de birazcık olsun sivrilmiş hiçbir serbest ticaret yanlısı siyasetçi olmadığını düşünürsen, bunun sana getireceği olanakları görürsün," dedi.

"Manchesterlı Liberaller," dedi Churchill Cecil'e, "benim kampanyamın Manchester'ın dokuz sandalyesinin tümünü ve çevresindeki on iki seçim bölgesini etkileyeceğine" inanmışlar. Churchill bu kez Avam Kamarası'nda Balfour'a karşı "bir hamlede bulunmayı" ve "onun mali görüşleri hakkında bir sürü yıpratıcı soru" sormayı teklif ediyordu. Churchill ayrıca, Balfour'un ekonomiyle ilgili son önergelerini de "rezil" edecekti. "Salı günü fazla sert davranma," diye yanıtladı Cecil. "Makul bir pozisyon al ve sürekli bunu savun."

Salı günkü tartışma 29 Mart'taydı. Churchill konuşmaya başlayıp da, kamuoyunun, kamu görevlilerinin kamusal sorunlar hakkındaki düşüncelerini öğrenme hakkı olduğunu söylerken Balfour yerinden kalktı ve salonu terk etti. Churchill hemen Meclis Başkanı'na dönüp Balfour'un dışarı çıkmakla Parlamento'ya karşı "saygısızlık" ettiğini söyleyerek bunu kınadı. Bunun üzerine, ön sırada oturan bütün bakanlar kalkıp çıktı ve peşlerinden tüm Muhafazakâr milletvekilleri neredeyse hepsi bir anda kalkıp çıkarken içlerinden bazıları kapıda biraz oyalanıp Churchill'e birtakım alaycı sözler söylediler. Churchill kendisinden yana birkaç tane Birlikçi Serbest Ticaretçiyle yalnız kaldı. Konuşmasına devam etti ama birtakım zorluklarla karşılaştı çünkü konuşması büyük ölçüde, şimdi karşısında bulunmayan Balfour'a yönelik bir dizi soru şeklinde düzenlenmişti.

"Yapacağım konuşmada senin öğütlerini tuttum," dedi Churchill ertesi gün Cecil'e, "ve sözlerimi gayet ılımlı ve ciddi bir şekilde dile getirdim ama senin de herhalde gördüğün gibi, çok nahoş ve moral bozucu bir protestoyla karşılaştım. Sözlerimin kabaca kesilmesini tercih ederdim çünkü o tür bir muhalefeti yatıştırabilirdim. Yahut daha da kötüsüne, sözlerime kahkahalarla gülünmesine de razıydım. Ama karşındaki tüm dinleyicilerin ortamı terk edip gittiği duygusu ve tıka basa dolu Liberal sıralar ve bomboş hükümet kanadı sıralarıyla karşı karşıya kalmak çok rahatsız edi-

ciydi. Kendimi sözlerimin sonuna kadar devam etmeye zorlamam ancak büyük bir çabayla başarılabildi."

Churchill oturunca Liberaller yüksek sesle tezahüratta bulundular ve içlerinden birçoğu daha sonra ona yazıp, o protestodan ötürü ne kadar şoke olduklarını dile getirdiler. Lord Randolph'un siyasal müttefiklerinden biri ve bir Birlikçi Serbest Ticaretçi olan Sir John Gorst, Muhafazakâr arkadaşlarını, "sanırım bugüne dek gördüğüm en bariz nezaketsizlik," diyerek eleştirdi.

Muhafazakârların çıkıp gittiği gün dünyanın öteki ucunda, Churchill'in öfkesini uyandıran bir olay gerçekleşti. Tibet'in Guru köyünde altı yüz Tibetlinin öldürülmesiydi bu. "Zavallı köylüler," diyordu İngiliz komutan Albay Younghusband, "tüfeklerimiz ve mitralyözlerimizle biçildiler." Ölen İngiliz yoktu. "Elbette böyle bir şeyin yapılması çok kötü," diye yazdı Churchill, Cecil'e. "Başkalarının hakkını böylesine ayaklar altına almak yanlış olsa gerek. Dünyada bu zavallı Tibetlilerin maruz kaldığı duruma karşı çıkmayacak kadar cibiliyetsiz bir halk var mı? Orası yüzyıllardır onların vatanı ve Asyalı olsalar da, 'özgürlük' ve 'vatan'ın onlar için de bir anlamı var." Tibetlilerin yenilgisinin "hem basın hem de Parti tarafından müthiş bir zafer narasıyla karşılanmış olması da," diye ekledi Churchill, "çok uğursuz bir işaret olsa gerek."

Churchill 18 Nisan'da, kuzeybatı Manchesterli Liberallerin, bir serbest ticaretçi olarak ve Liberallerin tam desteğiyle aday olması davetini kabul etti. Kabul mektubunda, İngiltere'ye gereken şey "askeri hırsların pahalı ve cafcaflı süslerinden, daha ciddi üniformalara, temel ilkelere geri dönüp bunları daha titizlikle uygulamaya, başkalarının haklarına daha saygılı davranmaya, İngiltere'ye ününü kazandıran özgürlük ve adalet konusundaki ahlaki prensiplere daha sıkı sarılmaya kararlı bir geçiştir," diye yazmıştı. Artık Churchill'in yalnızca adı Liberal değildi. 22 Nisan'da Sendikalar ve İş Uyuşmazlıkları Yasa Tasarısıyla ilgili görüşmeleri sırasında Parlamento'ya hitaben yaptığı kırk beş dakikalık konuşmasında sendikaların haklarını savundu ve sendikalara karşı yapıcı bir siyaset izlenmesini istedi. Muhafazakâr *Daily Mail* bu konuşmayı "en kızıl türünden radikalizm," diye niteledi.

Churchill konuşmasının sonlarına doğru, "Hükümete düşen bir görev de, işçi sınıfını, bir konuda haklı bir gerekçe olmadığına ikna etmektir ve bu da...," sözleriyle bir cümleye başladı. Bu noktada belleğindeki sözcük-

lerden uygun olanını arıyormuş gibi durakladı. Sonra konuşmayı kesti, kafası karışmış bir halde notlarını karıştırdı ve sonra yerine oturdu. Otururken de elleriyle yüzünü kapatarak, "Değerli milletvekillerine beni dinledikleri için teşekkür ederim," diye mırıldandı. Genç Muhafazakâr milletvekillerinden birkaçı dayanamayıp, rakiplerinin düşüşüyle dalga geçti. Ama orada bulunan daha yaşlı milletvekillerinin arasında, Lord Randolph'un son zamanlardaki zor, kesik kesik ve en sonunda da tutarsız konuşmasını hatırlayan ve oğlunda da aynı korkunç çöküşün başladığını düşünerek donup kalan birçok kişi vardı.

Çöküş ciddi bir şey değildi. "Sanırım sinir sistemini fazla yormuş," diye yazdı bir tıp uzmanı. Hafıza kaybı "aksayan beyin faaliyeti"nin sonucudur; "bazen çok hızlı gerçekleşir. Çok şükür ki pek tekrarlamaz." Böyle bir şey Churchill'de hiç tekrarlamadı. Ama Churchill gelecekte, konuşmalarını ezberden okuyabileceğine hiç güvenmeyecek, güçlü belleğini daima kendisine yol gösterecek tam ve neredeyse kelimesi kelimesine yazılmış notlarla destekleyecekti.

Churchill, "Henüz Liberal Parti'ye 'resmen' katılmış değilim," diyordu bir arkadaşına 2 Mayıs'ta. "Böyle bir durum henüz gerçekleşmedi. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyse gelecekte siyasetin nasıl bir yol izleyeceğine bağlı." On bir gün sonra korumacılığa karşı en şiddetli saldırısını yaptı. 13 Mayıs'ta Manchester'daki Liberal Federasyonu'nda, yanında Morley'le yaptığı konuşmada, Muhafazakâr Parti yeni korumacılık bayrağının altında tekrar iktidar olursa "neler olacağını" anlattı. O zaman bu parti, "birbirlerine korkunç bir federasyon halinde kenetlenmiş büyük yatırımcıların çıkarlarının partisi haline gelecektir," dedi, "ülkede yolsuzluğun, bunu yurtdışına yayma saldırganlığının partisi; gümrük tarifeleri üzerindeki hokkabazlık numaralarının, parti aygıtında zorbalığın partisi; kovayla duygusallığın, bir bardak vatanseverliğin partisi; eli açık bir hazinenin, kapısı açık birahanelerin partisi; milyonlar için pahalı yiyeceğin, milyonerler için ucuz işgücünün partisi."

Churchill konuşmasını bir liberalizme iman deklarasyonuyla bitirdi. "Bizim hareketimiz," dedi, "daha iyi ve daha adaletli bir toplum düzenine doğrudur. Milyonlarca yurttaşımızın, altında monoton bir şekilde didinip durduğu kasvetli, gri bulutların yeni ve soylu bir çağın gün ışığıyla aralanacağı, eriyeceği ve sonsuza dek yok olacağı günün kesinlikle geleceğine –ve bizim çabalarımızla daha çabuk geleceğine– dair inancımız güçlü ve yüksektir."

Artık Churchill'in Liberal Parti'ye katılmasının önünde tek engel olarak İrlanda Özerklik Yasası'na muhalefeti kalmıştı. Bu muhalefet ona babasından mirastı. Muhafazakâr ve Birlikçi düşünce ve siyasetin ayrılmaz parçasıydı bu. Kamu İdaresi müdürü Sir Francis Mowatt ocak ayının ortasında Churchill'e "İrlanda'yla ilgili bazı notlar" vermişti. Churchill mayısın üçüncü haftasında İrlanda Milliyetçi milletvekillerinden biriyle görüştükten sonra Liberallerle arasındaki bu son uçurumu da aşmaya karar verdi ve İrlandalıların kendi sorunları üzerinde daha fazla kontrole kavuşmasını sağlayacak özel bir plan öne sürdü.

Churchill bu planını 17 Mayıs'ta Morley'e yazdığı bir mektupla açıkladı. Ayrı bir İrlanda Parlamentosu olmayacaktı. Polisin denetimi Westminster'in elinde kalacaktı. Fakat eğitim, ruhsatlandırma, vergilendirme, sulama ve demiryolu konusunda bölge komisyonları kurulacaktı. Bu konular, "ister iyi ister kötü yönetsinler, kesinlikle İrlandalılara bırakılacak"tı. Yeni siyaset "Yerel Hükümet siyasetinden kesinlikle daha ileri bir adım oluşturacak"tı "ve cesurca bir deyişle, 'İdari Özerklik' olarak nitelenebilir"di. "Bu yasa Özerklik Yasası'yla talep edilen her şeyi kaldıracağından, Birlikçi Serbest Ticaretçiler tarafından ve sondan bir önceki adım olduğu için Özerklik Yasası yandaşları tarafından da desteklenebilir"di.

Churchill'in, Özerklik Yasası'na giden yoldaki ilk adımı böyleydi. İki hafta sonra, 30 Mayıs'ta, Kuzeybatı Manchester Yahudi Cemaati liderlerine yazdığı bir mektupta, Parlamento'ya yeni sunulan yasa tasarılarının en tartışmalısını, hükümetin Yabancılar Yasa Tasarısı'nı açıkça eleştirdi. Parlamento'ya iki ay önce sunulmuş bu düzenleme Rusya'dan İngiltere'ye Yahudi göçünü kesin bir şekilde durdurmak amaçlıydı. Churchill mektubunda bu tasarıya aktif bir şekilde karşı çıkacağını bildiriyordu. "Ülkeye serbest giriş ve sığınma hakkı konusunda, bu ülkenin çok eskiden beri bağlı kaldığı ve kendisine çok şeyler kazandıran o eski, hoşgörülü ve alicenap uygulamadan" sapılmasına karşıydı. Sözlerinin devamında, önerilen bu yasanın "hoşgörüsüz ve Yahudi karşıtı" bir içişleri bakanının elinde yaratacağı tehlikeler konusunda uyarılarda bulunuyordu. Böyle bir yasanın çıkması halinde bunun, "İngiliz mahkemelerinin büyük adaletine başvurmaya en ufak bir hakkı bile bulunmayan sıradan göçmenlere, siyasi mültecilere, çaresiz ve zavallılara" vereceği zarardan endişelendiğini söylüyordu.

Hâlâ kendisinin lideri durumundaki kişileri eleştiren Churchill, Yabancılar Yasası'nı hükümetin, "oy hakkına sahip olmayan talihsiz yabancı-

lara haşin davranarak kendi destekçilerinin küçük ama gürültücü bir bölümünü memnun etme ve seçim bölgelerinde biraz sempati satın alma" girişimi diye nitelendirdi. Ancak, "başkalarının zararına bir vatanseverlikten yana ve Rusya modeli emperyalizm hayranı kişilerin" hoşuna gidecek bir yasaydı bu. "Bu yasanın, yabancılara karşı dar görüşlü hükümlere, Yahudilere karşı ırksal düşmanlıklara ve işgücü rekabeti konusundaki önyargılara hitap edeceği umuluyor"du.

Churchill'in Yabancılar Yasası'na saldırısı 31 Mayıs'ta *Manchester Guardian*'da yayınlandı. Paskalya tatilinden sonraki ilk Parlamento toplantı günüydü. O gün, yirmi dokuz yaşındaki milletvekili Avam Kamarası salonuna girdi, salon parmaklığının olduğu yerde biraz duraklayıp hem hükümet hem de muhalefet sıralarına şöyle bir baktı, koltukların arasından ilerledi, Meclis Başkanı'nı eğilerek selamladı, keskin ve vurgulu bir dönüşle sağa çark etti ve Liberal sıralara gidip Lloyd George'un yanına oturdu. Liberallere katılmıştı. Seçtiği koltuk, babasının muhalefet yıllarındayken oturduğu ve 1885'te Gladstone'un düşüşü karşısında sevinç gösterisi olarak ayağa kalkıp mendilini salladığı yerdi. Lord Randolph'un "isyankar" oğlu şimdi Gladstone'un Liberal mirasçılarının yanında yer alıyordu; onların saflarını güçlendirmeye ve seçim zaferlerine yardım etmeye kararlı bir şekilde.

9. Bölüm

İsyan ve Sorumluluklar

Churchill 31 Mayıs 1904'te Avam Kamarası'nda gidip de Liberallerin sıralarına oturduğu günden itibaren, Liberallerin Muhafazakârları gözden düşürme ve kamuoyunu liberalizmin üstünlüklerine inandırma yolundaki çabalarının en ön saflarında yer aldı. Avam Kamarası'nda hükümete yönelik eleştirileri yüzünden ailesinin ve sınıfının Muhafazakâr dünyasıyla ters düştü. "Dün gece," diye yazmıştı Hugh Cecil'e 2 Haziran'da, "tüm o şaşaalı hiyerarşiyle ilişkiyi kesmenin benim için nasıl bir kopuş olduğunu ve insanın ondan tümüyle bağımsız olmak için kendi düşünce sistemini nasıl dikkatle düzenlemesi gerektiğini düşünmeden edemedim." Fakat "en kötüsü," demişti sonrasında, "serbest ticaret meselesi yatıştıkça kişisel hırslarımın kıyıda çıplak ve tek başına kalması. Bunlar her ne kadar büyük bir dış etkenin seliyle ileriye götürüldüklerinde bir üstünlük olsalar da, kendi başlarınayken çirkin ve zayıf bir görüntü yaratıyor."

Churchill 4 Haziran'da, Liberallere resmen katılmasından sadece dört gün sonra Manchester'daki bir toplantıda kalabalığa yaptığı bir konuşmada Balfour'un korumacı siyasetine saldırdı. Dört gün sonra Avam Kamarası'nda Yabancılar Yasası'nı kınayan üç Liberal konuşmacıdan biriydi; diğer ikisiyse Liberal Parti lideri Campbell-Bannerman ve Asquith'di. Churchill'in muhalefet saflarındaki ilk konuşmasıydı bu. Ertesi hafta yasa tasarısını madde madde eleştirdi. "Muhalefetteki gençlere yeni bir moral verdiniz dün gece!" diye yazdı 1900'den beri Liberal milletvekili olan Elibank Lordu 1 Temmuz'da.

Yabancılar Yasası her birinde Churchill'in hükümet aleyhinde konuştuğu değişiklik önergeleriyle öylesine boğuldu ki 7 Temmuz'da geri çekildi. Manchester Yahudilerinin önde gelen liderlerinden Nathan Laski, Churchill'e yazdığı mektupta, "Özgürlük ve dinsel hoşgörü adına kazandığı harika zaferden ötürü" kendisini kutladığını bildirdi. Laski, Churchill'e yeni

seçim çevresi konusunda da cesaret verdi. "Manchester'daki seçimler konusunda yirmi yıldan fazla bir tecrübem var," diye yazıyordu, "ve size iltifat olsun diye değil, gayet samimi bir şekilde söylüyorum, bugüne dek sizin kadar ilgi toplayabilen tek bir kişi bile olmadı. Dolayısıyla, sizin gelecekteki başarınızdan eminim." Diğer yerel Liberal liderler de benzer düşünceleri tekrarladı. "Halk sizi kuzeybatı Manchester'ın sadece serbest ticaretçi bir adayı olarak değil," diye yazmıştı bunlardan biri o yaz ona, "Serbest Ticaret Partisinin mücadeleci lideri ve yakın bir gelecekte de Liberal liderlerden biri olarak görmek istiyor."

Temmuz sonunda Churchill, Lord Tweedmouth'a, Liberal liderleri harekete geçirmek için Lloyd George'la yaptığı konuşmalardan söz etti. Tweedmouth'tan gelen öğüt, "Gayretli ol, fakat ön sıralardaki yumuşakçalara dokunacak fazla sertlikten yahut iğnelemeden kaçın," oldu, "onlara tezahürat yapan bir ses ve –kamçı değil– mahmuz ol." Ölüm döşeğindeki halası Lady Tweedmouth'tan da bir öğüt geldi: "Halan sana çok öfkeli. Saldırgan olma ve *suaviter in modo, fortiter in re** sözünde büyük bir isabet ve doğruluk olduğunu hiç unutma diye yalvarıyor."

Churchill Liberal Parti'nin ön sıralarındakileri kollamaya hazırdı ama Muhafazakâr Parti'ninkileri değil. "Bu bakanların benim eleştirilerime sinirlenmesinin nedeni," dedi Cecil'e temmuzda, "bunların hep yüceltilmesi, korunması, övülmesi ve hizmet edilmesidir." 2 Ağustos'ta Churchill Balfour'un devlet sorunlarına yönelik tavrına karşı kesintisiz saldırılarından birinde şunları söylüyordu: "Başbakan'ı tebrik edebileceğimiz bir husus var. Her şeyden önce, Parlamento oturumunun neredeyse sonuna geldik ve Başbakan hâlâ burada! Avam Kamarası'nın usulü bozuldu. Boşverin! Çok büyük miktarda paralar harcandı. Boşverin! Önemli yasalardan hiçbiri geçmedi. Boşverin! Ama Başbakan burada; oturumun sonuna kadar, birçok kişinin beklediği yahut umduğundan uzun bir süre kaldı. Bu çok değerli beyefendiye başarısısından ötürü tüm samimiyetimle, en mütevazı tebriklerimi sunarım."

Churchill'in iğneli konuşma tarzı kendisine birçok düşman kazandırırken, Liberal sıralardan ayrılıp aile çevrelerine girdiğinde karşılaştığı kişisel eleştirilerle inciniyordu. "Herkes hoşgörülü bir davranış tarzını benimsese," diye yazmıştı kuzeni Lady Londonderry'ye, "şu anki durum müt-

* Lat. Tavırda nazik, uygulamada güçlü-ç.n.

hiş farklı olurdu." Kuzeninin, Muhafazakârları terk etmesinden ötürü üzüntülerini dile getirmek için söylediği son sözler için de, "Senin tavrını çok daha fazla takdir ediyorum," diye yazmıştı, "çünkü anlatılan bazı hikâyelerden, senin son birkaç aydır yaptıklarım hakkında, beni hayat boyu tanıyan birinden beklemeyeceğim kadar sert yorumlarda bulunduğun sonucunu çıkarmıştım."

O yaz Churchill, çevresinde siyasi bir fırtına dönüp dururken, annesiyle, seçkin Liberallerden birinin eşi olan Lady Crewe'in verdiği bir dans partisine gitti. Balo sırasında annesi onu Clementine Hozier adında, annesi yıllardır Lady Randolph'un arkadaşı olan on dokuz yaşında güzel bir kızla tanıştırdı. Tanıştıktan sonra Clementine, Churchill'in kendisini dansa kaldırmasını bekledi. Churchill böyle bir şey yapmadı. "Winston sadece gözünü dikmiş bakıyordu," diye hatırlıyordu daha sonra kadın. "Tek bir laf etmiyordu ve davranışları çok acemiceydi. Beni hiç dansa kaldırmadı, yemeğe falan davet etmedi." Kız elbette bu tartışmalı tip hakkında çok şey işitmişti ve işittiklerinin "hepsi kötüydü. Bana onun kendini beğenmiş, tahammül edilmez biri falan olduğunu söylemişlerdi. Ve o durumda da, durup öylece baktı sadece."

Clementine gerektiğinde kurtarılmak üzere plan yapmıştı. "Clementine'in kavalyelerinden biri yakınlarda bekliyordu," diye yazmıştı kız kardeşi Mary daha sonra, "ve gayet ihtiyatlı bir şekilde verilen sinyale uyan delikanlı gelip onu dansa davet etti." Dans sırasında delikanlı, partnerine, ne demeye "Winston Churchill denen o korkunç herifle" konuştuğunu sordu. Churchill, Clementine Hozier'le ancak dört yıl sonra tekrar karşılaşacaktı.

O sonbaharda Churchill siyasi kavgadan çekilip babasının biyografisini tamamlamaya çalıştı. Üç hafta Sir Ernest Cassel'in İsviçre dağlarındaki Moerel'de bulunan villasında kaldı. Orada her sabah kitabını yazıyor, öğleden sonraları yürüyor ve her akşam briç oynuyordu. "Külçe gibi uyuyorum ve kendimi hiç bu kadar sağlıklı hissetmemiştim," dedi annesine. İngiltere'ye dönünce, babası hakkında konuşmak için Chamberlain'i görmeye gitti. "Baş başa yemek yedik," diye hatırlıyordu daha sonra. "Tatlıyla birlikte, 34 yılından kalma bir Porto şarabı açıldı. Aramızdaki çekişmelerden sadece çok kısaca söz edildi." Chamberlain, Churchill'e şunları söyledi: "Sanırım, sizin de hissettiğiniz gibi, Liberallere katılmakla gayet iyi yaptınız. Benim tahammül ettiğim hakaretlerin aynısının size de çarp-

masını bekliyorsunuz sanırım. Ama bir insan kendinden eminse bunlar onu sadece keskinleştirir ve daha güçlü kılar." "O günün çekişmelerine yönelik bu tek sözün dışındaki tüm konuşmalar," diye yazmıştı Churchill daha sonraları, "yirmi yıl önceki çekişmeler ve kişilikler üzerineydi." Bir an, dedi Churchill annesine, "babamın ona üçüncü evliliğinde verdiği fincanı çıkardı ve çok büyük övgülerde bulundu."

"Sana Highbury'de çok güzel bir gece geçirdiğimi ve büyük Joe'yla beş altı saat süren çok ilginç ve samimi bir sohbet yaptığımız haberini (sırrını) verirsem güleceksin," diye yazmıştı Churchill bir Birlikçi Serbest Ticaretçi arkadaşına ve şöyle devam etmişti: "Benim tahminim, onun ve Başbakan'ın, bindikleri dalı keserek partilerini fena halde perişan edecekleri, Liberallerin seçimde –kendilerinin bile hayal edemediği kadar büyük– muhteşem bir zafer kazanacakları ve bunun neredeyse hemen akabinde bölüneceklerdir."

Siyasal olarak Churchill, Liberal Parti'nin Lloyd George liderliğindeki radikal kanadıyla işbirliği yapmaya başlamıştı. 18 Ekim'de Carnarvon'da "Gal büyücüsü"yle* aynı platformu paylaştı ve 10 Kasım'da Edinburg'da, "bağımsız bir kapitalist partiden," bağımsız bir işçi partisine nazaran daha çok korktuğunu ilan ederek İskoç dinleyicilerine şunları söyledi: "Bugünlerde hiç kimse paradan başka bir şey düşünmüyor. Banka hesabı dışında hiçbir şey hesaba katılmıyor. Nitelikli eğitim, uygarlık yönünden üstünlük, toplumsal erdemler her yıl değerini giderek daha çok yitiriyor. Salt zenginlikse her yıl giderek daha çok değer kazanıyor."

Sermayenin kötüye kullanılmasına karşı bir eleştirisinde Edinburg'lulara şunları söyledi: "Bizim Londra'da mal mülk hırsının kitabına tapan, On Emir'i değil, 'yüzde on emri'ni savunan önemli bir kesim var. Bunlar her gün, kendilerine cesaret veren 'Tanrım, bize para ver!' duasını okurlar." Son Liberal hükümet, bakanların halka açık şirketlerin yöneticisi olmasını yasaklayan bir kural koymuştu. Churchill halihazırdaki elli beş Muhafazakâr bakandan otuz birinin şirket yöneticisi olduğunu ve bunların altmış sekiz yöneticiliği ellerinde tuttuklarını saptadı. "Bu prensibin böylesine gevşemesi günümüzdeki yozlaşmanın bir göstergesidir." Son günlerde, serbest ticaret yanlısı *Standard* gazetesinin korumacılık yanlı-

* Gallerli ve İngilizceyi ikinci dil olarak kullanan tek İngiliz başbakanı olan Lloyd George'a verilen isim-e.n.

sı bir kişiye satılması da böyle bir şeydi. "Büyük servetlerini halkın haber kaynaklarını zehirlemek için kullananlara ne diyeceğiz?" diye soruyordu Churchill.

Konuşmasını bitirince bütün dinleyiciler ayağa kalkıp alkışladı. "Kendi çapında bir zafer olan o toplantı çok hoşuma gitti!" diye yazdı Lord Rosebery'ye. "Ah, ama bu bölünmüş ve disiplinsiz ordumuzla bu hükümeti devirmek için ne çok çaba ve savaş gerekecek!"

Eski Muhafazakâr arkadaşları Churchill'in eski partisine yönelik sert eleştirilerine kuşkuyla bakmaya devam ediyordu. "Davranışımın –çok şükür ki– içtenlik yönünden değil de, hoşa gidip gitmeme yönünden tartışılabilir olduğunu kabul ediyorum," diye yazmıştı bunlardan birine 1904 Kasımı'nda, otuzuncu doğum gününden hemen önce, ve devamında şunları söylemişti: "Mücadele etmekle kenarda kalmak arasında bir seçim yapmam gerekiyordu. Kuşkusuz, ikincisi daha bir akıllı uslu olmak anlamına geliyor. Ama ben mücadele etmek istedim; tüm yüreğim ve ruhumla mücadele edebileceğimi hissettim. İşte bu kadar." Siyaset elbette "çamur atma ve küfürün meşru sayıldığı bir yarıştır. Ama bence böyle çirkin bir ağız dalaşında yer almak kişisel ilişkilere bir zarar vermez."

Avam Kamarası'nda hâlâ babasının orduda tasarruf davasını gütmeye devam eden Churchill 1 Mart 1905'te, yeni Savaş Bakanı Hugh Arnold-Forster'ı Genelkurmay'daki çok yüksek harcamalardan ötürü eleştirdi ve bazı kişiler için "Aldershot ve Salisbury ovalarında çok lüks bir şekilde çoğalan, şapkaları bronzdan, görevleri süs kabilinden o yaldızlı ve göz kamaştırıcı memurlar" olarak nitelendirdi. Kral VII. Edward bu eleştiriyi okuyunca "Daha dünkü bir teğmenden, hafif süvariler hakkında ne güzel sözler bunlar!" yorumunda bulunmuştu.

Bir hafta sonra Churchill kendi gümrük tarifeleri önerisini sundu. Güçlü tezleri ortaya attığı hitabında –ki "bugüne dek yaptığınız en iyi konuşma" diye yazmıştı geleceğin Sömürgeler Bakanı Liberal Lewis Harcourt– Churchill Parlamento'ya şunları söyledi: "İngiliz İmparatorluğu'nun yozlaşıp bir ortaçağ kasabası gibi duvarlarla çevrilerek çevresinden soyutlanmış, bir kuşatmaya karşı yiyecek depolamış ve surlarının arasında savaş için gereken her şeyi bulunduran, kasvetli bir konfederasyona dönüşmesini istemiyoruz. Bu ülke ve bizimle bağlantılı devletler, ticaret yapan milletlerin genel ilişkileri içinde gayet özgürce ve adil bir şekilde yer alsın istiyoruz."

Churchill Muhafazakârlara karşı etkili ve güçlü çıkışlar yaptıkça onların da eleştirilere kızgınlığı artıyordu. 1905 Nisanı'nda, beş yıl önce Muhafazakâr bir milletvekiliyken üye olduğu Carlton Kulüp'ten ayrılması gerektiğini hissetti. "Muhafazakâr Parti'yle her konuda öylesine sürekli bir çatışma halindeyim ki," diye yazmıştı Lord Londonderry'ye, "kulüplerindeki üyeliğim artık mazur görülemez ve benim için de nahoş bir hale geldi." Churchill, "Eski dostluklar bitti ve diğer yandan, yeni yükümlülükler altına girildi," diyordu.

İki ay sonra Churchill'in Hurlington Kulübü'ne üyeliği reddedildi. "Bu kulübün tarihinde böyle bir şey hemen hemen hiç görülmemiş, polo oyuncuları daima kabul edilmiş," diye yazdı Elibank Lordu'na ve devamında, "Sizin ve Liberal arkadaşlarınızın, öteki tarafta bana karşı duyulan şiddetli siyasi düşmanlığı tahayyül edebileceğinizi sanmıyorum," dedi. Churchill düşman olarak gördüklerine öylesine şiddetle karşılık verdi ki, Elibank gibi dostları, onun hükümetteki bakanlardan, özellikle de Balfour'dan söz ederken kullandığı karalayıcı ifadelerden ürktüler. Parlamento'da geçen on yıl boyunca "beni etkileyen ve ilgimi çeken tek siyasetçi sizsiniz," dedi Elibank. " 'Liderlik' yönünden söylüyorum." Ama "sonuçta, bu ülkede sizi ve siyasetinizi başarıya götürmek için destekçileriniz arasında yer alması kaçınılmaz bir şekilde şart olan" kişilerdeki duygu, sizin Balfour'u sürekli alçaltmanızın "belki de, çoğunluğun gözünde, sizin ülke sorunlarıyla ilgili konuşmalarınızdaki yüksek düzeyin gücüne ve genel etkisine zarar vereceği yönünde."

Ayrıca, bir gün Ian Hamilton, Churchill'e, o yaz bir kır evinde geçen ve "kadın-erkek herkesin bir araya geldiği" bir hafta sonunda, "o şık topluluktaki herkes seni parçalamaya hazırken, senin hakkında gayet iyi konuşan ve senin geleceğin hakkındaki çok büyük umutlarını dile getiren Balfour'du" dedi.

Churchill babasının hayatını yazmayı bitirebilmek için siyasi olayları bir süreliğine daha bıraktı. "Şimdilik," dedi Rosebery'ye, "devlet adamı askıda, edebiyatçı ve polo oyuncusu sahnede." Ekim'in ilk iki haftasında Blenheim'da babasının biyografisinin hazırlık nüshalarını düzeltti. "Ayrıca," dedi annesine, "kitabımdan büyük paralar kazanmak istiyorum." Bu çabasında olağanüstü başarılıydı; 8.000 sterlin aldı. Bu miktar o güne dek İngiltere'de siyasi bir biyografi için ödenen en yüksek tutardı ve 1990'ın parasıyla 350.000 serlin ediyordu.

Churchill babasının biyografisini bitirirken, Liberal bir yazar olan Alexander MacCallum Scott, Churchill'in ilk biyografisini yayınladı. Bu kitapta Scott, Churchill'in, "sermayenin devletin efendisi değil, hizmetkarı kılınmasında" ve "ulusların gerçek mutluluğunun yurtdışında genişleme ve askeri maceralarla değil, yurtiçinde endüstriyel gelişim ve toplumsal reformlarla sağlanacağı" konusunda kararlı olduğunu, takdir ederek yazmıştı. Scott ayrıca Churchill'in, Chamberlain'in geleceğin ancak büyük topraklara sahip imparatorlukların olduğu görüşüne katılmadığına da dikkat çekiyordu; İngiliz İmparatorluğu tek parça kalmışsa, diyerek aktarıyordu Churchill'in sözlerini, ordusunun büyüklüğü sayesinde değil, "bu imparatorluk, birbirine soylu ve ilerici ilkelerle bağlı özgür halkların rızasına dayanıyor" olduğu, "ona hayat veren şey haklara ve adalete saygı" olduğu içindi.

On beş yıl sonra Churchill'in Savaş Bakanlığı'nda Parlamento Özel Sekreteri olacak olan Scott, Churchill'in "İngiliz siyasi hayatında belki de Chamberlain'den sonra en çok nefret edilen kişi" olduğu yorumunda bulunuyor, ama şunu ekliyordu: "O daima bir lider olacak; ister ümitsiz bir girişimin, isterse büyük bir partinin lideri. Şu an Avam Kamarası'nda, hiç kimsenin tartışamayacağı doğal bir hakla liderlik ediyor. Daha önce hiç kimsenin düşünmediği, kaçınılmaz eylemleri gerçekleştiriyor. Söylendiği anda çok basit ve gayet apaçık gelen orijinal fikirler üretiyor. Herkesin içinden geçirdiği şeyleri dile getiren harika cümleler buluyor ve sonrasında bunlar herkesin diline gayet yerinde bir şekilde oturuveriyor."

Scott, Churchill'in, "serbest ticaretin dağınık güçlerini kendi kişiliğinde tek ve kocaman bir cephe halinde toplayacağından" emindi. Bu çok "cesur ve tutkulu bir idealdir ve mücadelesi de çok dramatik olacak. Kazanacak mı? Taşranın siyasetteki hegemonyasını Lancashire'e geri getirmeye yazgılı kişi o mu? Büyük oynuyor ama sinirleri sağlam ve görüşü net. Her halükârda bunun için bir kavga verecek ve bu kavga, uğruna yaşamaya ve görmeye değer bir şey olacak."

Kamuoyunu heyecanlandıran tek konu serbest ticaret değildi. 13 Ekim'de kuzeybatı Manchester'daki bir toplantıda Churchill ve konuşmacı arkadaşı Sir Edward Grey'in sözleri, kadınların oy kullanma hakkını talep eden iki kadın lider, Christabel Pankhurst ve Anni Kenny tarafından tekrar tekrar kesildi. Polis tarafından salondan çıkartılan iki kadına, karışıklık çıkarma suçundan on beş şilin para cezası verildi ve ödemeyi reddedince de

bir hafta hapis cezasına çarptırıldılar. Churchill bunu duyunca para cezalarını ödemeyi teklif etti. Fakat iki kadın hapishanede olmanın mazlumluğunu yeğledi.

Churchill polisin aşırı sert bir müdahalesi diye nitelenen bu vakaya kızan bir Liberale gönderdiği mektupta, "Büyük bir kitlesel toplantıda kargaşaya neden olmak ve başkana karşı saygısızlık, demokratik gerekçelerle savunulamaz," diye yazmıştı. Mektubu şöyle devam ediyordu: "Çok kalabalık topluluklarda düzenli tartışmalar yürütebilme becerisi İngiliz halkının sahip olduğu en değerli şeylerden biridir. Böyle bir toplantıyı rahatsız eden erkeklerle başa çıkmak kolay. Oysa kadınlara karşı herhangi bir şekilde fiziksel güç kullanılması herkese çok çirkin gelir. Ama cinsiyet bir koruma sağlıyorsa, kendine hakim olmayı da gerektirmelidir." Churchill toplantılarda bu şekilde söz kesmenin "bu bayanların bu kadar içtenlikle ve cesaretle savunduğu davada maddi bir kazanım" sağlayabileceği kanısında değildi. Grey, dedi, kadınların oy hakkını "yaşamı boyunca ve gayet aktif bir şekilde savunmuş biridir."

Churchill ekim ayının son günü VII. Edward'la yemek yedi. "Kral'ın niyeti," dedi annesine, "beni seçtiğim yolun yanlışlığına ikna etmekti." "Kral üç yıldır ilk kez benimle bir araya gelmeyi kabul etti," dedi Rosebery'ye. "Benimle Balfour'a saldırılarım konusunda çok sert ve hatta kırıcı konuştu. Bunların hepsini gayet uysalca kabul ettim. Sonunda çok hoşsohbet bir hale geldi ve bir saat sohbet ettik." Churchill iki hafta sonra hastalandı. Sinirsel bir çöküntü yaşadığı yolunda söylentiler dolaşıyordu. Endişelerini bildirenler arasında Kral da vardı. Churchill ayın sonunda, tüm randevularını bir haftalığına iptal etti ve Camborne Manor'a, halası Cornelia'nın Dorset'teki evine gitti. Orada annesine "neredeyse mucizevi yetenekleri var ve çok rahatım ve huzurluyum" dediği "harika" bir kadın masözün yardımıyla iyileşmeye çalışıyordu.

30 Kasım Churchill'in doğum günüydü. "Otuz bir yaş çok büyük," diye yazdı annesine Dorset'ten. O hafta, hiç beklenmedik bir yerden, iyileşmesi yolundaki dileklerini ileten bir mektup geldi. Ordu harcamaları konusundaki eleştirilerinin ana hedefi olan Hugh Arnold-Forster'dı bu kişi. "Hastalığınızı duyunca gerçekten çok üzüldüm," diye yazmıştı Arnold-Forster Savaş Bakanlığı'ndan. "Kendinize dikkat edin. Biliyorsunuz, sizin siyasetinizi tasvip etmiyorum, ama Parlamento'da sizin kanatta, ordunun sorunlarını gerçekten anladığını gördüğüm tek kişi sizsiniz. Yani tümüyle ben-

cilce bir nedenle, sizin tekrar iyileşmenizi istiyorum. İzin verirseniz, kişisel açıdan, sizinle aynı görüşü paylaştığımı ve aynı şekilde, hayatı her şeyden değerli saydığımı eklemek istiyorum."

Churchill 1 Aralık'ta hâlâ Dorset'teyken annesine, Amerikalı masözün, kendisinin dilinin "başka hiç kimsede bulunmayan bir bağ yüzünden kısıtlandığını" söylediğini bildirdi. "Bu," dedi Churchill, "benim burnumdan konuşmamın gerçek nedenidir." Bu yüzden, Londra'ya gidip Sir Felix Semon'dan o bağı kesmesini istedi. Semon bunu yapmayı reddetti ve Churchill annesine 4 Aralık'ta, bu nedenle dilinin hâlâ "bağlı" olduğunu söyledi.

Tam da o gün, yani 4 Aralık'ta Balfour başbakanlıktan istifa etti. Yaptığı hesaba göre, Liberalleri kavgaya, karışıklığa sürükleyecek ve sonunda Muhafazakârlar bu durumdan çok daha güçlenerek çıkacaktı. Kral tarafından saraya davet edilen Campbell-Bannerman hemen yeni hükümeti oluşturmaya girişti. İktidar umudu, Liberal Parti'inin ihtilaflı kanatlarını birleştirdi. Radikal Liberaller de, Rosebery hariç imparatorluk yanlısı Liberaller de, yeni başbakanın yanında olmayı, çalışmayı kabul ettiler. Churchill'e bakanlıkta küçük bir görev teklif edildi; yeni Maliye Bakanı Asquith'in altında Hazine Mali İşler Müsteşarlığıydı bu. Fakat o, daha az parlak bir amirin altında, yöneticilik yeteneklerini gösterebileceği ve Avam Kamarası'ndaki amirinden bağımsız davranabileceği bir bakanlığı tercih ediyordu.

Churchill'in istediği görev Sömürgeler Bakanlığı'nda müsteşarlıktı. Sömürgeler Bakanı Lord Elgin Lordlar Kamarası'nda olacak, bakanlığın Avam Kamarası'ndaki işlerini Churchill'e bırakacaktı. İsteği kabul edildi. "Sömürgeler Bakanlığı'nı ayarladım, tamamdır," diye telgraf çekti Campbell-Bannerman ona 9 Aralık'ta. "İsteğimin yerine getirilmesinde bazı zorluklar oldu," dedi Churchill Cecil'e, "çünkü diğer ikincil görevlerde epey önemli kaydırmalar yapılmasını gerektirdi." Churchill artık bir bakanın yardımcısıydı. "Estcourt'taki tren istasyonunun avlusunda çadırımızı kurduğumuz günden beri neler oldu neler!" diye yazdı Boer Savaşı'ndaki gazeteci arkadaşı John Atkins.

Hükümet üyesi olduğunun ilk akşamında Churchill Londra'da bir partideydi ve Sömürgeler Dairesi'nde kendisinden iki yıl kıdemli bir katip olan Edward Marsh'la tanıştı.

"Nasılsınız?" diye sordu Marsh. "Artık bunu büyük bir saygıyla sormam lazım."

"Niçin 'büyük bir saygıyla'?" diye sordu Churchill.

"Çünkü siz Sömürgeler Bakanlığı'nda benim amirim olacaksınız," diye yanıtladı Marsh.

Merakı uyanan Churchill birtakım şeyler sordu. Sonra ertesi sabah, bakanlıkta geçirdiği ilk mesai gününde Marsh'ı odasına çağırdı ve ondan özel sekreteri olmasını istedi. Marsh kabul etti. O gece ikisi Churchill'in Mount Caddesi'ndeki dairesinde birlikte yemek yediler. "Bana çok cana yakın davrandı," diye yazdı Marsh, Churchill'in halası Leonie'ye, "ama benden nasıl bir yardım beklediğini gayet açıkça dile getirdi ve ben bunu başaramayacağımı biliyorum desem yeridir." Marsh, Churchill'in yüzyılın ilk çeyreği süresince yapacağı bakanlık görevlerinin tümünde onun özel sekreteri olarak kalacaktı. "Winston'la ilk tanıştığınızda," demişti Pamela Plowden, Marsh'a, "onun bütün kusurlarını görürsünüz ve hayatınızın geri kalanını da onun meziyetlerini keşfederek geçirirsiniz."

Avam Kamarası'nda çoğunluğu ele geçirmeye kararlı yeni Liberal hükümet genel seçim ilan etti. Churchill 1 Ocak 1906'da yayınladığı seçim bildirgesinde kendisini her türlü gümrük sisteminin "düşmanı" olarak niteledi. Ayrıca, "silah harcamalarının azaltılmasından" ve arazi satış işlemlerinin vergilendirilmesinden yanaydı. İrlanda'ya gelince, İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan herhangi bir şekilde ayrılmasına karşı çıkacaksa da, "İrlanda halkının kendi harcamalarını, kendi eğitimlerini ve kendi bayındırlık işlerini kendi ideallerine göre yapabilecek güce kavuştuğunu görmek beni mutlu kılacak," diyordu.

2 Ocak'ta seçim kampanyası başlarken Churchill'in kitabı *Lord Randolph Churchill* basıldı. Kitap *The Times*'ın kitap ekinde, "dilimizde yayınlanmış, kesinlikle en heyecanlı birkaç siyasi biyografiden biri" olarak tanımlandı. Lord Rosebery'den gelen özel bir mektupta kitap hakkında şöyle bir övgü vardı: "Keyifli, tarafsız, hareketli, sempatik ve tüm karışıma tat katan, capcanlı küçük ironilerle dolu, harika bir tarzda yazılmış, elden bırakılması zor bir kitap." Churchill kitapta İngiltere'den, kendi düşüncelerine açıkça gönderme yaparak, "Her iki partinin hatalarına ve budalalıklarına kendini kandırmadan bakan bilge adamların; hiçbir hizipte kendilerindeki gayrete denk düşecek kapsayıcılığı görmeyen cesur ve dürüst adamların; parti felsefesinin samimiyetinden giderek daha çok kuşkuya düşen 'biçare adamların' ülkesi," diye söz ediyordu. "Lord Randolph Churchill'in seslendiği işte bu İngiltere'ydi," diye yazmıştı Churchill, "işte

bu İngiltere'yi neredeyse kazanacaktı. Onun hakkında dürüstçe bir hüküm verecek olan da işte bu İngiltere'dir."

Churchill 4 Ocak'ta Edward Marsh'la birlikte trenle Manchester'a gidip bir Liberal olarak ilk seçim kampanyasına başladı. Kampanyanın ilk gününde ikisi birlikte seçim çevresinin dış mahallelerinde dolaştılar. "Winston onlara baktı," diye hatırlıyordu sonradan Marsh, "ve karşısındakilerin duygularını sezen düş gücü harekete geçti. 'Bir düşün,' dedi, 'bu sokaklardan birinde yaşadığını düşün... hayatında hiç güzel bir şey görmeden... hiç lezzetli bir şey yemeden... *hiç zekice bir şey söylemeden*!' (İtalik sözcükler onundur; konuşma diline bundan daha güzel bir italik aktarım katmak olanaksızdı.)"

Churchill'in kampanyası sekiz gün sürdü. Toplantılardan birinde, kendisini zor duruma düşürmek için Muhafazakârken söylediklerinden alıntı yapan birisine, "Ben Muhafazakâr Parti'deyken bir sürü budalaca şey söyledim ve zaten o partiden budalaca şeyler söylemeye devam etmek istemediğim için ayrıldım," dedi. Siyasi açıdan dönek olduğu suçlamasına karşılık da şunları söyledi: "Partimi değiştirdiğimi kabul ediyorum; inkar etmiyorum. Bundan gurur duyuyorum. Lord Randolph Churchill'in Muhafazakâr Parti'ye bir gelecek kazandırmak için harcadığı tüm o çabaları ve onsuz asla kazanamayacakları iktidarı kazandıkları zaman onlardan gördüğü nankörlüğü düşününce, koşulların bana henüz gençken ve hayatımın en büyük enerjisini halkın davasına verebilecekken onlardan ayrılma fırsatı vermiş olmasından memnunum."

Oylama günü 13 Ocak'taydı. Sonuçlar aynı gün akşam açıklandı. Churchill 10.000 seçmenin olduğu bir bölgede 1.241 oy farkla seçildi. Tıpkı 1900 yılındaki kampanyasında başka yerdeki Muhafazakâr aday arkadaşlarına yardım ettiği gibi, bu kez de Liberal aday arkadaşları onun seçim konusundaki yetenek ve gayretinden yararlandılar. Onun Manchester'ın içinde ve çevresinde harcadığı çabalar diğer altı Liberal adayın Muhafazakâr milletvekillerini koltuklarından indirmesine yardımcı oldu. "Bravo!" diye yazdı kuzeni Ivor Guest ona. "Seçmen eğilimlerini yansıtan sarkacı öyle bir savurdun ki, baştan başa bütün ülkede hissedilecek bu." Liberallerin başarısı rakipleri silip süpüren bir siyasi zaferdi. Liberaller 377, İşçi Partili müttefikleri 53, İrlanda Milliyetçileri 83 koltuk kazandı; "hükümetten yana" toplam 513 koltuk kazanıldı. Bu korkunç kalabalığa karşı Muhafazakârlar, on biri Churchill'in eski arkadaşlarına, yani Birlikçi Serbest Ticaretçilere ait olmak üzere toplam 157 sandalye kazanabildi.

Churchill şimdi, beklenmeyecek kadar büyük yetkiler verilmiş bir hükümette bakan yardımcısıydı. Ayrıca, çok takdir edilmiş bir biyografinin de yazarıydı. "Şimdi bir Dizzy* ya da bir Randolph için öylesine bir fırsat var ki," diye yazmıştı Disraeli'nin biyografi yazarı William Moneypenny, onu hem kitabından hem de resmî kariyerine başlamasından ötürü kutladığı mektubunda, "kendinizi Downing Sokağı'na kapattığınız için size yarı kırgın olmak eğilimindeyim." Ama Churchill hiçbir yere "kapanmış" değildi. Ne yetki alanı ne de bakanlık sorumlulukları, onun bir önceki yüzyılda babasının ve Disraeli'nin karakteristik nitelikleri olmuş eylem ve düşünce bağımsızlığını sınırlayamazdı.

Sömürgeler Bakanlığı'ndaki masasında, yanında Edward Marsh ve bazıları kendisinin iki katı yaşında memurlarının yol göstericiliğiyle, Churchill'in müsteşar olarak ilk işi, Transvaal için bir anayasa taslağı hazırlanmasına yardım etmek oldu. Churchill, Boerlerin teslim olmasından beri geçen beş yıldır, yenik düşmüş iki cumhuriyetle barışmanın güçlü bir savunucusuydu. Boerlere de İngilizlere da tek bir konfederasyon şeklinde sonuçlanacak bir özerkliğin verilmesini bir yıldan fazla süredir destekliyordu. Şimdi bu görev onun bakanlığının sorumluluğundaydı. 2 Ocak 1906'da, kariyerinin ilk resmî belgesiyle, Bakanlar Kurulu'ndan, önceki Muhafazakâr hükümetin kontrolü elde tutmaya dayalı planının bırakılıp kontrolün Transvaal'deki sorumlu bir hükümete verilmesini talep etti.

"Er ya da geç," diyordu Churchill, "Londra'nın elinde tuttuğu her yetki Transvaal tarafından talep edilecektir. Fakat o zaman, olayların denetimi bizim elimizden büyük ölçüde çıkmış olacak. Yeni anayasasının seçim ilkesi üzerine kurulmasını kuvvet kullanmadan sağlayamayabilir, hatta kamusal düzeni ve Kral'ın otoritesini sürdürmek için gerekli işlevleri bile koruyamayabiliriz. Gerek ülke içinde gerek Güney Afrika'da cesur ve saygın bir şekilde, kendi koşullarımızla, güçlü olduğumuz bir zamanda verebileceğimiz bir şey elimizden hızla ve zorla çekilip alınacak; hiçbir nezaket olmaksızın; belki aşağılanarak; devletin belki büyük ölçüde zayıflayacağı bir zamanda ve bizim etkimizin sadece sözde kalacağı bir çözümün dayatacağı koşullarla."

Bakanlar Kurulu Churchill'in düşüncesini kabul etti ve kendisine, anayasal bir çözüm için gereken ayrıntılı taslakların hazırlanması görevini ver-

* Ünlü siyasetçi Benjamin Disraeli için kullanılan bir lakap-e.n

di. Churchill bunu yaparken, mağlup Boerler ile galip İngilizler arasında bir hak eşitliği yaratmaya çalıştı. "Bizi bir milletin savunucuları kılacak ve dolayısıyla da diğer milletin güveninden sonsuza dek yoksun bırakacak bir şey yaptırmayın bize," diye yazmıştı 30 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'na yazdığı bir notta. Churchill şimdi, sorumlu bir hükümetin mümkün olup olmadığına karar vermek için kurulan bir hükümet komisyonunun toplantılarına katılıyordu. Bir ay içinde hükümet Transvaal'a en kısa zamanda özerklik verilmesini kararlaştırdı. Bunun nedenlerini ve detaylarını Parlamento'ya Churchill açıklayacaktı.

Güney Afrika'nın diğer bir sorunu da 1906'da Churchill'in çok zaman harcamasını gerektirdi. Liberal adaylar seçim kampanyası sırasında Muhafazakârlara karşı saldırılarının önemli bir öğesi olarak, Güney Afrika'da sözleşmeli Çinli işçi çalıştırılmasını "kölecilik" diye kınamışlardı. Liberaller iktidara gelince Çinli işçilerin getirilmesini durdurmayı ve Güney Afrika'dakilerin de memleketlerine gönderilmesini vaat etmişti. Churchill Çinli işçilerin çalışma koşullarını kabul edilemez buluyor ve onların mümkün olan en kısa sürede Çin'e geri gönderilmesini sağlamak istiyordu. Churchill'in dahil olmadığı Bakanlar Kurulu, birçok Güney Afrikalı lideri küstürebilecek bu yasanın çıkarılmasını savsaklayınca Churchill, Lord Elgin'i, maden sahiplerinin "ahlakdışı iş akitlerini silah zoruyla sürdürülmesi"ne devam etmeleri yüzünden Avam Kamarası'nda kaçınılmaz bir öfkeyle karşılaşılacağı konusunda uyardı.

Liberal hükümet Muhafazakâr hükümetin son aylarında onayladığı bir dizi sözleşmeden geri dönülemeyeceği kanısındaydı. Yeni işçiler getirilmesine izin verilmemesini ve işçilerin Çin'e geri gönderilmesinin teşvik edilmesini kabul etmelerine karşın yine de, öncelikle Güney Afrika ekonomisinde bir kesintiye yol açmamak amacıyla, sözleşmeli çalıştırma sisteminin birden bire sonlandırılmamasına karar verildi. Churchill Elgin'e gönderdiği bir notta, Çinli iş gücünün tümüyle ortadan kaldırılması için altı yıllık azami bir süre konmasını önerdi. "Güney Afrika bankalarına zarar vermemek ve onların da müşterilerinin canını yakmaması için yapılacak bir şey varsa bundan memnun olurum," diye yazdı. "Ani bir sarsıntıyı önleme amaçlı her öneri dikkatle incelenmeli. Ama sarsıntılı ya da sarsıntısız, bu siyaset yürürlüğe girmelidir ve bu ne kadar çabuk gerçekleşirse, ilgili herkes için daha iyi olur."

Sözleşmeli işçi sayısının aşamalı olarak azaltılması kararını Avam Kamarası'nda savunmak Churchill'e düştü. "Çinli işçiler," dedi, "kötü bir mirastır;" "bu, rezalet bir deneyim" olmuştur. Liberal hükümetin amacı bu sistemi "tedrici bir şekilde terk etmektir." Liberal Parti'nin seçim sırasındaki 'kölelik' suçlamaları konusundaysa, Avam Kamarası'na Muhafazakâr sıralardan alaycı sataşmalar gelmesine yol açan şu sözleri söyledi: "İnsanların sınırlı ve kısa bir süre için kendi istekleriyle girdikleri ve kendilerine yeterli gördükleri bir ücretin verildiği ve bu süre zarfında meta gibi alınıp satılmadıkları ve yardım alabildikleri bir iş sözleşmesi, makbul bir kontrat olmayabilir, sağlıklı yahut uygun bir kontrat olmayabilir, ama Majesteleri'nin hükümetinin görüşünce, bir terminoloji hatası riskine girmeksizin, sözcüğün bilinen ve aşırı anlamında 'kölecilik' sınıfına sokulamaz."

Muhafazakâr muhalefet, "kölecilik" sözcüğünün bir "terminoloji hatası" diye nitelendirilmesini şiddetle protesto etti. Her şeyden önce, "kölecilik" suçlamasından seçim kampanyası sırasında büyük bir siyasi malzeme çıkaran bizzat Liberallerdi. Churchill "terminoloji hatası" sözünü geri almayı teklif etti. Ama bu teklifteki kayıtsızlık Muhafazakârları daha da çileden çıkardı. Sonra, 27 Şubat'ta Lord Milner, Lordlar Kamarası'nda, kendisi Güney Afrika'da İngiliz Yüksek Komiseri'yken Çinli işçilerin –bir hakim tarafından haklarında hüküm verilmese de– kırbaçlanmasını onayladığını itiraf etti. "Bu," dedi Milner, "kendi yasalarımın çiğnenmesiydi; böyle bir ceza gerçekten haksızdı."

Churchill şimdi de Avam Kamarası'nda, Milner'ın "kamu görevindeki ciddi kusuru" ve "yasaları şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde çiğnemiş" olmasından söz ediyordu. Bu suçlamadan bir hafta sonra bir Radikal milletvekili, Milner'ın kınanması yolunda bir önerge verdi ve bir tartışma başlattı. Uzlaşma sağlamaya çalışan Churchill bu önergeye sempati duyduğunu dile getirmekle birlikte, Güney Afrika'da varılacak bir çözüme zarar vermemek için, milletvekillerinin şahıslara karşı kınamalardan kaçınması gerektiğini savundu. Bu nedenle kendisi, Çinli işçilerin kırbaçlanmasını kınayan ama Milner'ın adının geçmediği bir değişiklik önergesi verdi.

Değişiklik önergesini verirken Churchill kırbaçlanmaya izin verilmesinde Milner'ın rolüne değinmemeye dikkat etti. Ama söylediği her şey Muhafazakâr dinleyicileri kızdırdı. "Milner," dedi Churchill Avam Kamarası'na, "tarihin sayfalarına, iyi ya da kötü, parmak izini bol bol bırakacak bir rol oynadı." Ama, "ya da kötü" sözcükleri pek iyi seçilmemişti.

Bunun üzerine Churchill ılımlı ve tedbirli olmasını hedeflediği birçok cümle sarf etti ama bunlar muhalefeti, sanki Milner'a doğrudan saldırıymış gibi sinirlendirdi. "Lord Milner Güney Afrika'dan belki de ebediyen gitti," dedi. "Devlet daireleri artık onu tanımıyor. Büyük bir yetkiyi kullanmışken, şimdi kullanacağı bir yetki yok. Yüksek bir görevde bulunmuşken, şimdi bir görevi yok. Tarihin gidişini biçimlendiren olayları yönetmişken, şimdi günümüzün siyasetini bir milim bile değiştiremez. Yıllarca, yahut en azından aylarca, 'hırslı hayallerin de ötesinde zengin' adamların kaderinde söz sahibi olmuşken bugün yoksuldur ve deyim yerindeyse, onurlu bir yoksuldur. Kraliyetin emrinde yirmi yıl süren, insanı tüketen bir hizmetin ardından bugün, emekli maaşı yahut herhangi bir ikramiye falan almayan emekli bir memurdur. Artık onun peşinden daha fazla koşmaya değmez."

"Yeni seçilmiş Liberal milletvekilleri," diye devam etti Churchill, "uğruna didindiği ideallerin, ilkelerin, siyasetlerin Büyük Britanya halkının gözünde hiç saygınlık görmediğine tanık olan ve uğruna tüm yaşam enerjisini tükettiği birçok düzenlemenin tersine çevrileceğini yahut ortadan kaldırılacağını bilen ateşli ve ciddi bir insanın yaşamış olması gereken üzüntü ve küçük düşme duygusunu" gözden kaçırmamalı, küçümsememelidir. "Lord Milner," diye devam etti, "artık kamusal olaylarda bir etken olmaktan çıkmıştır."

"Hiç saygınlık görmemek," "bir etken olmaktan çıkmış"; her ne kadar doğruysa da, sert sözlerdi bunlar.

Churchill konuşmasını Liberallerden, Milner'ın kınanması için oy vermemelerini ve bir uzlaşmaya varılabilmesi uğruna, parti siyasetiyle ilgili hırslarını yatıştırmalarını isteyerek bitirdi. "Avam Kamarası," dedi, "Güney Afrika'ya, saptırılamayacak, yanlış yorumlanamayacak, yanlış anlaşılamayacak bir mesaj; canı sıkkın bir halka teselli mesajı, savaşan milletlere bir hoşgörü ve barış mesajı, Cape'e gerçekten de bir ümit* mesajı gönderebilir." Bu teselli, barışma ve umut isteği gerçekten iyi niyetliydi. Ve gerçekten de, Milner'ın adı verilerek kınandığı Radikal önerge geri çekildi. Ama Churchill'in Milner hakkında söylediği sözler Churchill'in düşmanlarının hırsını tetiklemişti ve bu sözler yıllarca onun itiraza açık dili-

* Cape Town'daki Ümit Burnu'na gönderme-ç.n.

nin ve dengesizliğinin kanıtı olarak gösterilecekti. Churchill'in hemen ardından konuşan Balfour, Churchill'in değişiklik önergesinin de, ilk kınama önergesinin de, "aynı şekilde kınanarak" reddedilmesini istedi.

Muhafazakâr bir milletvekili ve Oxford'daki All Souls Koleji'nin müdürü Sir William Anson'un yorumu "Kendini beğenmiş ve küstah," oldu. Churchill'in "sert ve nahoş konuşma tarzını" kınayan Kral'ın yorumu "resmen bir skandal," şeklindeydi. Milner tartışmasının hemen ardından bir Muhafazakâr milletvekili, "birçoğumuzun saydığı, değer verdiği ve sevdiği" bir insan olan Milner'a karşı kullandığı "sert ve zehirli sözleri" kınamak amacıyla Churchill'in maaşının azaltılması yolunda bir önerge verdi. Önerge reddedildi.

Churchill doğru şeyler yaptığından ve söylediğinden emindi. "Her şeyden önce," diye yazdı Milner'ın Yüksek Komiser olarak halefi Lord Selborne'a, "Lord Milner'ı Avam Kamarası tarafından resmen kınanmaktan kurtaran, başkasının değil, benim önerdiğim yoldu." Ama kınama nedeni değişmeden kalmıştı. Selborne, maden sahiplerinin Çinli işçilerini kırbaçlamaya devam ettiklerini bildirince Churchill, Elgin'e gönderdiği mektupta, "Kendi çıkarları konusunda bunca şey olduktan sonra bile bu kırbaçlamalara ve yanlış muamelelere devam edecek kadar pervasız bu kişilerle ne yapacağız?" diye sordu. Elgin'in yanıtı, bu işçilerin memleketlerine geri gönderilmesini öngören programa devam edilmesi yönündeydi; bu, 3 Mayıs'ta Churchill tarafından duyuruldu.

31 Temmuz'da Churchill Transvaal'dan sorumlu bir hükümetin kuruluşunu ilan etti. Seçim sonucunda İngiltere'den yana bir çoğunluğun çıkacağı ve güç dengesini sağlayacağı bekleniyordu. Ama sonunda Boerler zafer kazandı ve İngiltere'nin eski düşmanı General Botha başbakan oldu. 31 Temmuz'daki konuşmasında Churchill muhalefetten, sorumlu yerel hükümeti desteklemelerini istedi. Bu, Muhafazakârların kurmak istediği imparatorluk denetiminden vazgeçmek demekti. "Biz bunu sadece bir partinin armağanı sayabiliriz," dedi, "fakat onlar bunu İngiltere'nin bir armağanı olarak görecektir."

"Churchill'in söyledikleri," diye yazmıştı Liberal bir arkadaşı, "tam bam tellerine bastı ve bu tuhaf dinleyici kitlesini duygulandırdı." Transvaal konusundaki çözümü Kral'a savunan Churchill şunları yazdı: "Entelektüel bir toplum, başka bir toplum tarafından iyi yönetilmektense kendi ken-

dini kötü yönetmeyi tercih eder. Ve biz, niyetimiz ne olursa olsun, onların sorunları hakkında, iyi bir yönetim sağlayacak kadar bile bilgi sahibi değiliz." Churchill, devamında, Avam Kamarası'nda Güney Afrika'yla ilgili bütün işlerin "tamamen" onun eline bırakıldığına değiniyordu. Eğitim Bakanı hariç diğer tüm bakanlardan daha sık konuşmak "ve 500 civarında soruyu yanıtlamak ve bunun yanı sıra o anda sorulan çok sayıda ek soruya da karşılık vermek" zorundaydı.

Churchill Kral'a, "Benim daha önceden böyle bir çalışma deneyimim yok," dedi. "Milletvekillerinde tuhaf bir şekilde çok heyecan uyandıran konularla baş edilmesi gereken, yeni ve pek anlaşılmaz bir Avam Kamarası'yla karşılaştım. Dikkate alınması gereken, birbirinden tamamen ayrı en azından dört farklı düşünce tarzı var. Bu nedenle, zaman zaman beceriksizce cümleler kurarsam ya da hangi konuşma tarzının kullanılacağı konusunda tam doğru karar veremezsem, eminim ki Majesteleri sözlerimin üzerine en uygun yapıyı kuracak ve benim sadık ve ciddi niyetlerime tümüyle güvenecektir."

"Eğer ölüler yaptıklarımızın bir şekilde farkındaysa," diye yazmıştı Churchill'in eski okul müdürü C. H. P. Mayo, sonbaharda, "babanızın sizin şu anki zafer duygunuzu anlamak için kendi zaferinin geçmişte kalmış sahnesini tekrar ziyaret etmesi yeterli olurdu."

1906 Ağustosu'nda Churchill uzun bir tatil için İngiltere'den ayrıldı. Manş Denizi'nin Fransa kıyısındaki Deauville'de arkadaşı Baron de Forest'in yatında kaldı ve yakındaki Trouville'de bol bol polo maçı yaptı. "Burada çok aylak ve çok dağıtmış haldeyim," diye yazmıştı Marsh'a, "her gece saat sabahın beşine kadar kumar oynuyorum. Biraz para –hem de çok para– kazandım." Daha sonra kardeşi Jack'e şunları yazdı: "Deauville kumarhanesinden 260 sterlin götürdüm ve bunun bir kısmını Paris'te güzel Fransızca kitaplara harcadım –pencerenin yanındaki Fransızca kitaplar rafında geçici bir düzenleme yapabilirsin– ve bir kısmını da başka şekillerde harcadım." Deauville'deki kumar başarısı Churchill'e, 1990'nın parasıyla 10.000 sterlin kazandırmıştı. Bir masaya oturup sonra da genellikle kazanmış halde kalkmak hep hoşuna gidecekti.

Churchill Paris'ten trenle İsviçre'ye gidip yine Cassel'in dağ evinde kaldı. Orada Cassel'le ikisinin "buzullarda ve dağlarda uzun yürüyüşler yapmayı" tasarladıklarını söyledi Kral'a. İkisi, 2.900 metrelik Eggishorn Te-

pesi'ne çıktılar. "Çok uzun bir uğraş," dedi Churchill annesine, "ve bir katırın yardımı olmadan eve hayatta dönemezdim. *Le vieillard** –Cassel o zamanlar elli dört yaşındaydı– bütün yolu kuş gibi yayan gitti. Benim için çok utanılacak bir şey sanırım." Churchill İsviçre'den Berlin'e, sonra da Silezya'ya, Kral Edward'ın yeğeni Kayzer'in konuğu olarak Alman ordusunun tatbikatlarına gitti. Campbell-Bannerman, Churchill'e bir uyarı mektubu gönderdi. Kral'la konuşmuştu ve Kral ondan, "sizi, yeğeniyle çok sıkı bir ilişkiye girmemeniz ve pek samimi olmamanız konusunda uyarmamı istedi," dedi. Churchill annesine "Sanırım hem tam anlamıyla samimi görünmek hem de gerek yavan gerekse düşüncesizce sözler söylememek için ayağımı denk almam gerekecek," diye yazmıştı.

Churchill tatbikatlar sırasında Kayzer'le yirmi dakika konuştu ve Kayzer ona Alman Güneybatı Afrikası'ndaki Herero kabilesinin savaşçı niteliklerinden söz etti. Almanlar o günlerde Herero ayaklanmasını acımasızca bastırıyordu. "Ben de yanıt olarak ona," dedi Churchill Elgin'e, "Natal'da bizim en büyük sorunumuzun, tam tersine, isyan eden yerel güçlerin üyelerini öldürmek değil, bizim (yerlilerle savaşmayı gayet iyi bilen) sömürgecilerimizin onları çok öldürmesini engellemek olduğunu söyledim." Churchill, devamında, "Alman askeri düzeninde, seyredenleri çok etkileyen, müthiş bir sadelik ve güç var," diyordu, "ve onların, sahip oldukları silahların ve bunların modern ateş olanaklarındaki korkunç gücün değerini bildiklerini sanmıyorum. Ayrıca bizim ordumuz hakkında pek bir şey öğrenmeye de pek ilgi göstermiyorlar ama yine de, asker sayısı, nitelik, disiplin ve organizasyon, zafere giden dört ana yoldur."

Churchill Silezya'dan sonra trenle Venedik'e gidip bir hafta kaldıktan sonra, İtalya'yı gezmek için Lionel Rothschild, Muriel Wilson ve Lady Helen Vincent'la birlikte, Lionel Rothschild'in otomobiliyle bir tura çıktı. "Saatte altmış beş kilometre hızla gidiyoruz," dedi annesine. "Bir sürü kilise ve 'bol bol' aziz ve resim gördük." Hiçbir şey Bayan Wilson'la ilişkilerinin "sakin *banalité*sini" aşamamıştı. Sonra, "bir çırpıda 330 kilometre" yol giderek Venedik'e geri döndüler ve Churchill gece treniyle Viyana'ya ve oradan devam edip Avusturya-Macaristan'ın Moravya bölgesine gitti ve Eichhorn'da Baron de Forest'e konuk oldu. Üç ev sahibi de –Cassel, Rothschild, ve de Forest– Yahudi'ydi ve bu, babasına takılanların söylediği "Yahudilerden başka dostun yok" sözünü hatırlatıyordu.

---

* Fr. İhtiyar-ç.n.

Churchill yurtdışında yaklaşık iki ay kaldıktan sonra Londra'ya döndü. Ona tatbikatların imzalı fotoğraflarını gönderen Kayzer'e yazdığı mektupta, bunların ona "Tatbikatları Majesteleri'nin nezaketi sayesinde gayet hoş bir şekilde incelemek olanağı bulduğum o muhteşem ve korkunç orduyu ve sırf onu görmek için oralara gelmeye –ve savaşmaya– değen o güzel Silezya'yı" hatırlattığını söyledi. Otuz sekiz yıl sonra, İngiltere'nin Almanya'yla yaptığı iki savaştan ikincisinin sonunda Churchill, Silezya'nın Polonya'ya verilip Almanya'dan koparılmasını onaylayacaktı.

1906 sonbaharında Orange Free State'e, Transvaal'la aynı koşullarla yerel olarak hükümet etme hakkı verildi. 17 Aralık'ta bunu Avam Kamarası'nda ilan eden Churchill bu çözümün daha geniş toplumsal sonuçlarından söz etti. "Böylece," dedi, "dünyanın her tarafında yoksulların ve zayıfların davası desteklenmiş olacak ve her yerde küçük halklar daha çok nefes alma fırsatı bulacak. Büyük imparatorluklar bizim ortaya koyduğumuz model sayesinde her yerde daha yumuşak ve cömert bir çağın gün ışığına doğru bir adım atma cesareti bulacak."

Churchill'in Güney Afrika çözümü konusundaki çalışması hakkında Başbakan Campbell-Bannerman "Kazandığımız başarıda sizin büyük payınız, tebrik ve takdirlerin gelmesine yol açtı; Transvaal'da ve Orange Free State'te özerk yönetimler yaratmak sadece hükümetimin en büyük başarısı değil, İngiliz gücünün günümüzde yaptığı en güzel ve soylu çalışmadır," diyordu. "Ve siz bu cesur ve dürüstçe siyasetle öylesine özdeşleştiniz ve bunun başarılı bir şekilde uygulanmasına öyle büyük katkıda bulundunuz ki, bunun yarattığı saygınlığın büyük kısmı daima sizin hakkınızdır."

Transvaal Anlaşması, yerel konuları, ağırlığını Boerlerin oluşturduğu yeni hükümetin eline bırakıyordu. İngiltere'deki Liberal bir hükümetin siyah halkla ilgili sorumluluğu bırakamayacağını düşünen kişilerse bunun isabetini sorguluyordu. "Güney Afrika sömürgelerinin," dedi Churchill bu konuda bir gazeteciye, "şu anda kabul etmeye hazır olmadıkları, yerel halktan erkeklere oy verme hakkı fikrini zorlamada kesinlikle ileri gitmeyeceğim. Ama bizim yerli halklara karşı sorumluluğumuz hâlâ gerçektir ve en azından, federal bir Güney Afrika hükümeti yerli ırklara karşı muameleyi yerel kaygılar bağlamının ötesinde, geniş ve güvenli bir platforma oturtuncaya kadar kendimizi bundan soyutlayamayız." Churchill Lord Selborne'a yerel halkın kötü durumu hakkında şu etkili mesajı yazmıştı: "Şimdi bu konuyla ilgilenecek, yerel ve bencil amaçlarının peşinde

koşan bir grup küçük idareler değil de, saygın bir federal otorite varolduğuna göre, yerel halkın şu anda maruz kaldığı tüm kısıtlamaların –eğer tümüyle kaldırılamıyorsa– muhakkak bir şekilde hafifletilmesinin gayet uygun olacağı kanısındayım."

Churchill Sömürgeler Bakanlığı'ndaki görev süresi boyunca koloni yönetimine hep Liberal ilkeleri aşılamaya çalıştı. Elgin'e gönderdiği raporlar öylesine sözünü sakınmaz bir dille yazılmıştı ki, Elgin birçok kez ondan, genç memurlar görmesin diye, bunların üzerine kağıt yapıştırmasını istemişti. Bu raporlara heyecan veren ilke gayet açıktı. "Bizim görevimiz," diye yazmıştı Elgin'e, "adalet ve yargı güvencesiyle ilgili ilkelerin sıkı, titiz ve kılı kırk yararcasına takip edilmesinde diretmektir." Kuzey Nijerya'daki kabilelerin "etkisiz hale getirilmesi" konusundaki bir raporu ve Genel Vali'nin Niger Şirketi'ne ait bir depoyu yakan bir kabileye uygulanacak yaptırımlar konusundaki teklifini okuyan Churchill, Elgin'e şunları söylemişti: "Sömürgelerdeki asayiş ve düzen şiddetli bir saldırıya bağlıysa elbette Genel Vali'yi bütün kalbimizle desteklemeliyiz. Ama Batı Afrika'nın bütün mevsimlerini kirleten kronik katliam çok iğrenç ve rahatsız edici bir şey."

Churchill'in girişimlerinin ana konusu hep adaletti. Seylan Valisi, Seylan Devlet Demiryolları'nın eski başmuhafızının görevine iade başvurusuna karşılık vermeyi reddetmesinin gerekçesini "uygunsuzluk" olarak bildirdiğinde Churchill, "Uygunsuzluk vakasının, bir haksızlığın ya da yanlışlığın düzeltilmesinden dışlanmaması, bunların yeniden tekrarlamamasının güvencelerinden biridir," diye rapor vermişti. Churchill, devamında, Vali'nin açıklamaları, "bu karmakarışık iddialar yığını, normal adalet ve centilmenlik ilkelerine karşı böylesine bir kayıtsızlık, ahlaken onur kırıcı değilse bile, entelektüel yönden kınanacak bir şeydir," diyordu. Churchill Elgin'e bu vaka hakkında yazdığı özel yazıda, "İzninizle," diyordu, "Liberal Parti'nin bireylerin haklarına karşı adil ve yasalara uygun davranılmasına verdiği değerin, bir sömürge valisinin basit kibirine verdiğinden daha büyük olduğunu gayet ciddi bir şekilde söylemek istiyorum." Churchill, "Seylan hükümetinin yüksek memurlarının, yönetmek üzere gönderildikleri nazik, uygar ve terbiyeli kişilere karşı sergiledikleri tarzdan ve hiddetten" endişeleniyordu.

Elgin bu meseleye Churchill'in istediği tarzda bakmayı reddedince, bunun ardından öfkeli bir özel mektup daha geldi. "Benim önerilerimi ge-

çersiz kılma konusunda herhangi bir neden bildirmediğiniz gibi," diye yazmıştı Churchill, "size gayet içtenlikle arz ettiğim çok ciddi tezlerin hakkını verme konusunda da bir girişimde bulunmuyorsunuz." Bu durum onda "çok derin bir huzursuzluk" yaratmıştı. Seylan'da bir demiryolu muhafızının daha işten çıkarılması ve onun da aynı suçlamaya maruz kalması Churchill'den yeni bir protestonun gelmesine yol açtı. "Bir insanı tekrar aynı şeyle suçlamak," diye yazdı, "mahkemede zaten karar verilmiş bir vakayı hiçbir adalet güvencesi olmaksızın yeniden gözden geçirmek, hakim ve jüri tarafından verilmiş beraat kararını hiçe saymak ve bakanlık yetkilisine kesin bir şekilde, o kişinin her şeye rağmen suçlu olduğunu iddia etmek, neredeyse mümkün olabilecek en yakışıksız davranıştır ve bu çok budala bir şekilde yapılmaktadır." Seylan'daki adalet yönetimi, Sömürgeler Bakanlığı'nın "en rezalet skandalı"ydı.

Natal'da Zulular'ın bir isyanı ezildiğinde Churchill Elgin'e mektup yazarak, "yerel halka yapılan iğrenç kasaplığı" kınadı. Ama Churchill Liberal ilkeleri sadece sömürgelerdeki sorunlar konusunda savunmuyordu. 11 Ekim'de Glasgow'daki bir konuşmasında, geleceğe dair geniş, hümanist bir görüş sundu. "Uygarlığın tüm eğilimi," dedi, "toplumun kolektif işlevlerinin çoğaltılması" yönündedir. Devlet daima büyüyen bir rol oynamalıdır; örneğin devlet "hastaların, yaşlıların ve hepsinden önce de çocukların bakımıyla giderek daha çok ve daha ciddi bir şekilde ilgilenmelidir."

Churchill ayrıca, birçok Liberalde varolan, "arazi spekülasyonundan kaynaklanacak her türlü haksız kazancı engelleme" yönündeki kararlılığa da katılıyordu. Devletin ağaçlandırmaya öncülük etmesini istiyordu. "Bu ülkedeki demiryollarının elimizde olmamasına üzgünüm," diyordu. Devletin, "yedek işveren konumunu" giderek daha çok üstlenmesini istiyordu. "Her şeyden önce de," diyordu, "gelecekte, yaşam ve çalışma koşullarının yaygın şekilde uygulanacak asgari standartlarının oluşacağı ve bunların, üretim enerjisindeki artışın olanak verdiği ölçüde, giderek yükseltileceği günü hasretle bekliyorum."

Kapitalizmle sosyalizm arasında bir orta yol vardı. "Rekabet şevki kırılsın istemiyorum," dedi Churchill Glasgow'daki dinleyicilere, "ama başarısızlığın sonuçlarını hafifletmek için yapabileceğimiz çok şey var. Bir çizgi çekip, insanların bunun altında yaşamasına ve çalışmasına izin vermemeliyiz. Fakat insanlar bunun üzerinde, bütün insanca güçleriyle yarışabilmeliler. Serbest rekabetin yukarıya doğru olmasını istiyoruz; aşağı-

ya doğru işlemesine izin vermeyiz. Bilim ve uygarlık yapılarının aşağıya çekilmesini istemiyoruz; uçurumun üzerine bir ağ germek istiyoruz."

1906'nın sonunda Churchill'in Eğitim Bakanı olarak Bakanlar Kurulu'na yükseltilmesi düşünülüyordu. "Her mektupta, söylentilerin doğru çıkmasından ve sizin yardımınızı yitirmekten korkuyorum," diye yazdı Elgin ona 27 Aralık'ta. "Elbette sadece bakanlığın siyasetinde değil, ulusal siyasette de gereken yerimi alabilmek için Bakanlar Kurulu'na girmek isterim," diye yanıt verdi Churchill. "Ama yakın bir gelecekte bana göre bir boşluğun ortaya çıkmayacağını kolayca görebiliyorum ve olaylar bu şekilde giderse Sömürgeler Bakanlığı'nda sizinle bir yıl daha çalışmaya devam etmekten gayet mutlu ve hoşnut olacağım."

Churchill Elgin'le kaldı ve kışın ona yazdığı mektupta "Hiç kimse, benim hükümete ilk girişimde çok şanslı bir şekilde bulduğum sizin kadar güvenilir ve hoşgörülü bir amir bulamazdı," diye yazdı, "ve sizin öğrettikleriniz ve örnek oluşturan uygulamalarınız sayesinde, resmî işlerin yönetimi konusunda, başka bir yere gitseydim hayatım boyunca tümüyle habersiz kalacağım bir sürü şey öğrendim." Hasta bir karısı ve memleketi İskoçya'da bir sürü yerel yükümlülüğü olan Elgin, aralarındaki fikir uyuşmazlıklarına karşın, umulmayacak kadar büyük yönetim enerjisine sahip böyle birisini Londra'da görevlendirmekten memnundu.

Churchill o kış Wight Adası'nda tatile gitti. "Ne yazık ki," dedi Elgin'e, "deniz ölü gibi sakindi ve saatlerce seyredeceğim büyük dalgalar yoktu." Artık otuz iki yaşındaydı. O yıl tanıştığı kişilerin arasında Maliye Bakanı'nın kızı Violet Asquith de vardı. Akşam yemeğinde yan yana oturdular. "Churchill uzun bir süre düşüncelere dalmış halde kaldı," diye hatırlıyordu kadın sonradan. "Sonra aniden benim varlığımın farkına vardı sanki. Kaşlarını çatarak bana baktı ve birden, kaç yaşında olduğumu sordu. On dokuz, diye yanıtladım. 'Bense,' dedi neredeyse üzülerek, 'otuz iki yaşındayım. Önemli herkesten gencim gerçi.' Uzun bir söylev çektikten sonra sözlerini şu unutulmaz sözcüklerle bitirdi: 'Hepimiz birer böceğiz, ama sanırım ben bir ateşböceğiyim'."

1907 Martı'nda Churchill tatil için Biarritz'e, arkadaşı Baron de Forest'in ve babası Baron de Hirsch'in muhteşem evlerinden birine gitti. "Kral her gün burada akşam yahut öğle yemeği yiyor," diye yazdı Elgin'e, "ve bizim hakkımızda gayet iyi düşündüğü görülüyor." Churchill devamında şunları yazmıştı: "Burada hava muhteşem ve tanıdığım bir sürü insan var;

hepsi de Muhafazakâr! Özellikle de yüksek çevrelerden kişiler bana bol bol takıldı ve beni kışkırtmaya çalıştı ama hepsine gayet uygun birer yanıt bulmaya çalıştım." Biarritz'de yaptıkları sohbetlerden sonra Kral Edward, Churchill'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Sizin anne ve babanızı yıllardır (hatta evliliklerinden önce de) tanırdık, sizi ve kardeşinizi çocukluğunuzdan beri tanıyoruz. Sahip olduğunuz büyük yetenekleri biliyor ve siyasi kariyerinizi büyük bir ilgiyle takip ediyorum. Tek dileğim, sahip olduğunuz büyük niteliklerin büyük değerlere dönüşmesi ve devlete hizmetlerinizin takdir edilmesidir."

15 Nisan'da sömürge ülkelerinin başbakanları Londra'da bir araya geldi. Churchill toplantının organizasyonuyla yakından ilgilendi. Seçileli henüz iki ay olmamış Transvaal Başbakanı ve Boer ordularının eski komutanı General Botha, Londra'ya on dokuz yaşındaki kızı Helen'le gelmişti. "Bayan Botha'yla nişanlandığınızı duydum," diye yazdı Muriel ona, "senin ve Bayan Botha'nın ve tüm küçük Bothaların beni görmeye geleceğiniz günü" hasretle bekliyorum. Asılsız bir söylentiydi bu. Churchill o sonbaharda, hâlâ evlenmemiş ve nişanlanmamış bir halde, babasının eski uşağı George Scrivings'le beraber uzun bir Avrupa ve Afrika gezisine çıktı.

Churchill eylülün ikinci haftasında, Fransa'da Angoulême yakınlarındaki Fransız askeri tatbikatlarına gitti ve Fransızların askeri faaliyetleri onu, bir yıl önceki Almanların "abartılı gösterisinden" oluşan o "kaba saba saçmalıklar" dediği şeylerden daha çok etkiledi. Fransa'dan İtalya'ya gitti ve tekrar otomobille, ama bu kez yeni bir arkadaşıyla, siyasal aykırılıklarına karşın çabucak çok yakın dost olduğu F. E. Smith adında gayet esprili ve zeki bir Muhafazakâr milletvekiliyle tatile çıktı. İtalya'dan otomobille devam edip Forest'in Moravya'daki, Eichhorn'da bulunan şatosuna gittiler ve orada keklik ve tavşan avladılar. Churchill sonra tekrar İtalya'ya döndü ve yarımada boyunca yolculuk edip 1955'te kamusal yaşamdan kesin olarak çekildikten sonra teselli bulacağı Sicilya kenti Sirakuza'ya gitti.

Sirakuza'dan sonra Churchill, Edward Marsh'la birlikte deniz yoluyla Malta'ya gitti ve orada bir haftasını geçirerek adanın hapishanesini, tersanesini, okullarını ve hastanelerini gördü. Gezisinin sonunda Elgin'e, "Maltalıların şikayeti –yani "onların hiçbir zaman İngiltere tarafından fethedilmediği ama şimdi bizim, Maltalıların parasını kendilerine hiçbir denetim olanağı vermeden harcadığımız– haklıdır ve bence en azından gayet üzücü bir şeydir," diye yazdı. Daha sonra İngiliz Deniz Kuvvetleri Komu-

tanlığı'nın bir kruvazörüyle Malta'dan Kıbrıs'a gitti. Lefkoşa'da, Yunanistan'la birleşmek isteğini dile getiren büyük bir kalabalıkla karşılaştı ve göstericilere, sallanan bayrakları görmekten ziyade, tezlerini duysaydı daha çok etkileneceğini söyledi. Ama Malta'daki gibi, İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinin de değişmesi gerektiğini gördü ve Elgin'e çektiği telgrafta "Ada, Hazine tarafından korkunç bir şekilde soyulup aç bırakılmış ve gerek ahlaki gerek maddi kötü koşulların derin izlerini taşıyor," diye yazdı.

Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra kruvazör onu Doğu Akdeniz'e ve Süveyş Kanalı'ndan güneye, Kızıldeniz'den geçirerek Aden'e götürdü. "İki tane güzel kamaram var," dedi annesine, "birisi gayet büyük bir oda ve dalgalara tepeden bakan hoş bir balkonu var. Her gün epey bir zamanımı ve hemen hemen her gündoğumunu kaptan köşkünde geçiriyorum ve tam bir denizci oldum." Aden'den sonra Berbera'ya, annesine dediğine göre, "tuhaf bir şekilde, hiçbir getirisi olmadan yılda 76.000 sterlin harcadığımız" Somali Protektorası'nın* sorunlarını görmeye gitti.

Bu deniz yolculuğu sırasında Churchill annesine, "yaptırmak istediğim şeyler," diyerek açıkladığı ve Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği, gayet uzun notlardan oluşan altı dosya hazırladı. Onun nelerin gerektiğini ya da doğru olduğunu düşündüğü konusunda derinlemesine ve çok vurgulanarak tartışılmış bu notları yüzünden, Sömürgeler Bakanlığı'nın kıdemli memuru Sir Francis Hopwood, Elgin'e doğrudan şunları yazdı: "Churchill'le uğraşmak çok usandırıcı. Onu herhangi bir konuma getirmek –tıpkı babası gibi– korkarım sorun çıkaracak. Bitmez tükenmez bir enerji, adını kötüye çıkaracak kontrolsüz bir arzu ve ahlaki algının yokluğu onu tam bir endişe kaynağı haline getiriyor gerçekten!" Hopwood, devamında, "Marsh, Kızıldeniz'in sıcak ve rahatsızlık verici havasında bu notlar üzerinde tam on dört saat çalışmayla geçen bir günü çok canlı bir şekilde tasvir ediyor," diyordu.

Ekim ayının sonunda Mombasa Limanı'na varan Churchill annesine, "iki günlük çalışmaları, incelemeleri ve konuşmaları" hakkında yazdı. Sonra demiryoluyla Kenya Vesayet Bölgesi'ne gitti. "Her şey benim için tekerlekler üzerinde son derece pürüzsüzce hareket ediyor. Bana tahsis edilmiş yataklı ve yemek vagonları bulunan, yol boyunca nerede durmasını istiyorsam duran özel bir tren." Churchill, halası Sarah'nın kocası Gordon

---

* Büyük bir ülkenin koruyuculuğu altındaki küçük bölge-ç.n.

Wilson'la birlikte yolculuk yapıyordu; Gordon daha sonra 1914'te Fransa'daki bir harekat sırasında ölecekti. İkisi yolculuk sırasında müthiş eğleniyordu. Churchill annesine, tren Kenya'dayken "biz (Gordon'la ben) lokomotifin önündeki bir koltukta elimizde tüfeklerimizle oturuyoruz ve vurulacak bir şey gördüğümüz anda bir el hareketiyle tren duruyor ve bazen aşağıya bile inmeden antilop vuruyoruz," diyordu.

"Demiryolundan," diye yazıyordu Churchill, "resmen hayvanat bahçesindeki her hayvan görülüyor; zebralar, aslanlar, gergedanlar, her türden antiloplar, devekuşları, zürafalar, hepsi." Deniz kıyısından 320 kilometre içerideki Sinba'da tren iki gün boyunca tali bir hatta kaldı ve ikisi çevrede av düzenlediler. "İlk gün," dedi Churchill annesine, "bir zebra, bir yabanöküzü, iki antilop, bir ceylan ve bir toy (dev bir kuş) vurdum." Üçüncü gün Gergedan Festivali'ydi. Churchill, Wilson ve Marsh, av umutlarıyla dolu halde yola çıktılar. "Sonra," dedi annesine, "Bir tepenin köşesini döndük, kurumuş otlarla dolu kocaman bir düzlüğe geldik ve neredeyse beş yüz metre ötede sakin bir şekilde otlayan bir gergedan gördük. Bu güçlü hayvanın –tarih öncesinden gelmiş bu canlının– korkunç siyah siluetini görmenin insanda bıraktığı müthiş izlenimi anlatamam sana. Kendisi ve tüm ataları dünyanın doğuşundan beri bu düzlüklerde dolaşıp duruyormuş gibiydi sanki. Taş Devrine geri gitmek gibi bir şey bu."

"Gergedanı vurmak için ona doğru yürürken, avcılar bize çok yakın iki tanesini daha gördü." Churchill bunların büyüğüne ateş etti "ve onu tam göğsünden vurdum. Hayvan döndü, tuhaf bir çeviklikle ve hemen hemen at kadar hızlı koşarak ve şaşırtıcı bir enerjiyle dosdoğru üzerimize gelmeye başladı. Herkes ateş etti ve gergedanların ikisi de geri döndü." Sonra daha küçük olanını takip ederek onu günün ilerleyen saatlerinde bulup vurdular. "Bu işi çok heyecanlı ve tedirgin edici bulduğumu söylemem lazım," dedi Churchill annesine. "Bu hayvan öylesine dokuz canlı ki, gövdesine beş altı tane ağır mermi saplanmasına karşın kocaman bir lokomotif gibi senin üzerine gelmeye devam ediyor. Bu hayvanların kurşun işlemez olduğu ve ne kadar iyi vursan da seni ayaklarının altında çiğneyeceği gibi bir düşünceye karşı koyamıyorsun. Fakat olayın iyi sonlanması gayet güzel."

Churchill Kenya Dağı'nın karla kaplı zirvesine yaklaşırken manzaranın uçsuz bucaksız güzelliğiyle kendinden geçmişti. İlerilere, "şimdiye dek hiç girilmemiş bir bölgede daha geçen yıl kurulmuş" yeni İngiliz istasyo-

nu Embo'ya doğru giden Churchill, "Üzerimizde hiçbir şey yokken, midemizde de sadece muz varken yerde yattık" dedi ve annesine şunları yazdı: "Londra'da didinmeyle geçen günlerden ne kadar farklı. Açık havada geçirdiğim her gün sağlığım yükseklere sıçrıyor." Thika'da bir gününü aslan avında geçirdi ama başarılı olamadı. "Yalnız, kocaman ve müthiş üç tane yabandomuzu gördük," dedi annesine, "ve vurduk; birisini dörtnala takip ettim ve revolverimle vurdum."

O gece, 5 Kasım'da Nairobi'de Genel Vali'yle yemek yerlerken Churchill, ev sahibine, "bu ülkenin içlerine doğru yoluna devam" edebileceğini "ve –Embo'nun seksen kilometre ötesindeki– Meru'da yeni bir istasyon ve karakol" kurabileceğini söyledi. "Bu karar," dedi Churchill annesine, "Yerel halktan 150.000 kişiyi daha bizim doğrudan denetimimiz altına sokacak ve yönetim bölgemize birçok İngiliz yönetim birimi katacak. Kan dökületeceğini sanmıyorum çünkü yerli şefleri gelmemizi istiyorlar. Yaklaşık 100 asker yeterli olacak. Önümüzdeki ay gerçekleştirilecek bu. İş başarılana kadar Sömürgeler Bakanlığı'na başvurmayacağız!" Churchill devamında, "Yani İmparatorluk Radikallerin yönetiminde büyüyor!" diyordu.

Churchill Afrika'da gezerken, kardeşi Jack, 7. Abingdon Kontu'nun kızı Lady Gwendeline Bertie'yle nişanlandığı haberini verdi. "Sen bir zamanlar aşık olmuştun," diye yazıyordu Jack, "ve bunun ne demek olduğunu bilirsin. Ama senin düşünecek başka şeylerin var. Kariyerin ve geleceğin hayatının yarısından fazlasını dolduruyor." Churchill Lady Gwendeline'i, ya da 'Goonie' adıyla bilinen kızı tanır ve severdi. İngiltere'den ayrılmadan önce kız ona mektup yazmış, Afrika yolculuğu konusunda bir öğüt vermişti: "Lütfen din değiştirip Müslüman olma; ben senin mizacında oryantalizme bir yatkınlık fark ettim."

Churchill Nairobi'deyken *Strand Magazine*'e, yolculuğu hakkında toplam 1.150 sterlin karşılığında bir yazı dizisi göndermeye başlamıştı. Alacağı tutar 1990'ın parasıyla 40.000 sterlinden fazlaydı. Bu makaleler daha sonra *Afrika Gezim* adıyla kitap halinde yeniden yazıldı. Nil'in, Viktorya Gölü'nden çıkıp da denize doğru 5.600 kilometrelik yolculuğuna başladığı yer olan Jinja'ya gelince Churchill, makalelerinden birinde büyük bir heyecanla, Ripon Şelalesi'nin olduğu yerde nehrin üzerine bir baraj yapılıp elektrik kaynağı olarak kullanılması düşüncesinden söz etti. Kırk altı yıl sonra Kraliçe II. Elizabeth tam o noktada bir hidroelektrik santrali pro-

jesinin açılışını yapacak ve o zamanlar başbakanı olan Churchill'e bir telgraf çekerek "Hayaliniz gerçek oldu," diyecekti.

Jinja'dan sonra Churchill, Wilson, Marsh ve Scrivings, yaya olarak ve kanoyla üç hafta süren bir yolculuk yaparak kuzeye, yakın zamanda 200.000 kişinin uyku hastalığından öldüğü Uganda Protektorası'na gittiler. "Kalabalık nüfuslu koskoca adalar bomboş kalmış," diye yazdı Churchill Kral'a. Demiryolunun bölgeye getireceği yararlar konusunda da dokunaklı sözler etti. Londra'ya döndükten sonra, hızlı ve yaygın bir demiryolu yapımı siyaseti için ısrar edecekti.

Churchill kuzeye doğru yolculuğu sırasında otuz üçüncü doğum gününü kutladı. Nil'de on günlük bir vapur yolculuğuyla devam ettikten sonra, 22 Aralık'ta, Liberal gazeteci J. A. Spender'a yazdığı mektupta, radikal bir toplumsal reform gerektiğini vurguladı. "Şu an ortalıktaki yasaların hiçbiri demokrasiyi hedeflemiyor," diyordu. "Hepsi, boyuna hep sosyal ve ekonomik sorunlara yöneliyor. Bu devrim karşı durulmaz bir şey. Servetlerin kazanıldığı, paylaşıldığı ve kullanıldığı bu varolan sisteme tahammül etmeyecekler. Yeni bir sistem bulamayabilir, bulamayacaklarını kabul edebilirler. Bence çok hazır ve inanılmayacak kadar sabırlılar. Ama kendilerini devrilmiş bütün güçlerin ve zorbalıkların mirasçısı olan para gücünün karşısına kaya gibi dikecekler."

"Emekçi sınıflar pasif muhalefette kalmaya ne kadar istekli görünseler de," diyordu Churchill, "yaşamlarının korkunç belirsizliklerine tahammül etmeye devam etmeyecekler, edemeyecekler. İşte bu yüzden, ücret ve yaşam standartları, hastalık, işsizlik, yaşlılığa karşı şu ya da bu biçimde sigortalar, gelecekte partilerin birlikte yaşayacağı yegane sorunlardır." Geri döndükten sonra, dedi Spender'a, bunlar, yani "sosyal siperler," "güvenlik" ve "standardizasyon" onun sloganı olacaktı.

23 Aralık'ta Churchill'le yol arkadaşları Hartum'daydı. Aynı gün Scrivings dizanteriye yakalandı. Bir gün sonra, Noel arifesinde öldü. "Scrivings'in ölümü benim için büyük bir şok oldu," diye yazdı Churchill Jack'e, "ve bu hoş ve hatta harika gezinin tüm anılarının üzerine bir kasvet çöktü." Churchill devamında, "Hepimiz aynı zehirin bulunduğu yiyecekten yemiş olmalıyız. Bu ya bir kutu zehirli balık konservesi, ya çürümüş bir kuşkonmaz ya da ne olduğunu hiç bilemeyeceğimiz bir şeydi."

Hartum'daki o Noel gününde Churchill, Scrivings'in cenazesi için gerekenleri yaptı. "Berbat bir gün geçirdik," dedi Jack'e, "ve akşam, ken-

disi gönüllü bir süvari olduğundan, tam bir askeri törenle gömdürdüm onu. Dublinliler Alayı, bandolarıyla bir bölük asker gönderdi. Matemli yakınları olarak biz mezarlığa yürürken çölün üzerinde güneş batıyor ve bando da senin çok iyi bildiğin o güzel cenaze marşını çalıyordu." Churchill annesine şunları söyledi: "Hartum'da tabutun arkasında yürürken –orada hep cenazelerin peşinde yürüdüm zaten– bu pekala benim de başıma gelebilirdi ve hâlâ da gelebilir, diye düşündüm. Ama senin sandığın kadar yaklaştığımı düşünmemem lazım. Sanırım benim daha yapacak işlerim var."

Cenazeden sonra Churchill ve arkadaşları "tehlikeli süreyi geçirinceye kadar" içlerinden birinin daha yıkılacağından korkarak "çok tedirgin bir 48 saat" geçirdiler Churchill'in Jack'e yazdığına göre; çünkü Scrivings, dedi Churchill annesine, "hep bizimle aynı yemekleri yerdi." Sonrasında Churchill şunları söylüyordu: "Günlük yaşamın tüm o küçük ve sıcak konforları konusunda o zavallı ve iyi adamcağıza böylesine bağımlı hale gelmiş olan benim için çok şiddetli ve hissedilir bir kayıp bu. Onun geri dönüşünü hasretle bekleyen –her durakta bir mektup attığı– karısıyla çocuklarını ve sonrasında bu korkunç haberin onları düşüreceği halleri düşünmeye bile dayanamıyorum."

Hartum'dan ayrılmadan önce Churchill, Scrivings'in mezarına bir anıt dikilmesi için gerekenleri yaptı ve üzerine kazınacak bir yazı yazdı. Ayrıca, Jack'ten, on yıl Churchilllerin aşçılığını yapmış olan Bayan Scrivings'e, "geleceği konusunda endişelenmemesini, kendisinin sınırlı olanakları elverdiği ölçüde ona ve çocuklarına bakmaya çalışacağını" söylemesini istedi. Churchill, "aslında, yolculuğun tüm o sağlıksız ve tehlikeli kısmı bittikten ve bizler on gündür bir Nil gemisinin rahatlığında yaşarken" uşağımın ölmesi "çok daha melankolik bir şey," diyordu. "Fakat Afrika, bedelini muhakkak ödetiyor!"

Mısır'daki İngiliz Temsilcisi, Churchill'e, Hartum'dan Kahire'ye yapacağı yolculuk için bir gemi sağladı. "Gemi hangi tapınakta istersek duruyor" diye yazdı Jack'e. Asuan'da Churchill, Uganda'dan geçerek Viktorya Gölü'yle Albert Gölü'nü bağlayacak bir demiryolunun, "Viktorya-Albert demiryolu" dediği bir hattın gerekliliğini belirten bir not yazdı. Hazine Finans Sekreteri Walter Runciman'a Asuan'dan gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Bu demiryolunun gelecek iki yılda yaklaşık 50.000 sterlin (artı feribotlar) gibi bir maliyetle yapılmasını sağlayacak, ayrıntılı bir plan hazır-

ladım yaya dolaşarak. Eğer gerçekleştirilirse ve bunun siyaseti hemen belirlenirse, benim umudum tüm Kongo ticaretinin ele geçirileceğidir." Amacı "ticari ödeme gücü" sağlamaktı. Bu demiryolunu Sudan'daki kıdemli İngiliz görevlileriyle tartışmıştı "ve bu siyaset konusunda tam mutabık kaldık," diyordu. Döndükten sonra bunların hepsini "haritalar ve şekiller göstererek" izah edecekti.

Kahire'ye döndükten sonra Churchill, daha önce Spender'a genel hatlarını çizdiği İngiliz sosyal siyaset planı üzerinde çalıştı. Ticaret Bakanlığı'ndaki kıdemli bir görevliye yazdığı ve bu planın bir kopyasının da bulunduğu mektupta "Lütfen, aşağıdakileri inceler, geliştirir ve takviye eder misiniz" diye rica ediyordu. Dayanak noktasından, yani "İngiliz emekçi sınıfının asıl gereksinimi güvenliktir" ilkesinden hareketle "işçilere kaza ve hastalığa karşı sigorta sağlayan tek tip ve simetrik anlaşmaların, yaşlılar için erzak yardımı ve çalışanlar için işçi bürosu gibi şeylerin bulunduğu" Almanya'dakine benzer bir sosyal reform sisteminin kurulmasını öneriyordu. Alman sisteminin ona cazip gelen yanı, bunun "herkesi kapsaması"ydı. "Bizim güvenlik ağımızın da eleğin delikleri yalnızca imzacılara göre ayarlanmıştır ve ismi bu sayısı belirsiz listelerin birinde bulunmayanların hepsi kaldırımlara düşüp ezilir," diyordu.

"İşte bu halk sınıfı," diyordu Churchill, "bizim İngiliz mekanizmasında hiçbir tedbirin olmadığı, kendileri için herhangi bir tedbir sağlamaya yeterli nitelikleri de olanakları da bulunmayan, devletin yardımına muhtaç artıklar, artçılar, adına ne derseniz deyin işte o kişilerdir." Onun son vermek istediği şey, asgari yaşam standartlarının, ücretlerin ve güvenliğin "bir kaza, hastalık ya da karakter zayıflığı yüzünden yok olup gittiği" durumdu. Amacı, "aşağıya doğru değil yukarıya doğru rekabet"ti.

Churchill 17 Ocak 1908'de, beş aylık ayrılıktan sonra Londra'ya döndü. Ertesi gün Ulusal Liberal Kulüp'ün onur konuğuydu. "Mümkün olan en sağlıklı durumda ve savaşı mümkün olan en ileri noktaya kadar götürmek arzusuyla, savaş hattına geri döndüm," dedi 250 heyecanlı dinleyiciye. Bu savaş sosyal alanda verilecekti; 22 Ocak'ta Manchester'da konuştuğunda, "üretici çevreler"in, kârlarının peşinde koşarken "hesaba katmadıkları büyük emekçi çevreleri daha da çok yoksullaştırmaktan" kaçınması gerektiğini vurguladı. Ertesi gün Birmingham'da, "Büyük yeni harcamalar gerektirse de, herkesin uygun bir eğitimden ve çıraklıktan geçmesinin devlet tarafından örgütlenmesi"ni savundu.

Churchill ayrıca Birmingham'da, "teknik eğitim için uygun yöntemlerin" geliştirilmesi, "yaşlıların dertlerinin hafifletilmesi", toprağın "milyonlarca kişiye daha serbestçe" açılması ve "çalışarak ve çalışmadan kazanılmış servet üzerindeki vergi yükünün daha adil bir şekilde" düzenlenmesi gibi daha birçok konuda devlet müdahalesini savundu.

Churchill 7 Mart'ta *The Nation*'da "Siyasetin Ayak Basılmamış Alanları" başlığıyla yazdığı bir makalede bu radikal konuları tartıştı. "Siyasal özgürlük," diye yazıyordu Churchill, "ne kadar değerli olursa olsun, sosyal ve ekonomik bağımsızlık konusunda hiçbir tedbir içermiyorsa tamamen eksiktir." Devlet, teknik eğitim sağlayarak, birtakım ulusal endüstrileri ve kamu kuruluşlarını geliştirerek –demiryollarını, kanalları ve ormanları kastediyordu– istihdamın ve işsizliğin "muammalarını" çözerek ve bir "Ulusal Minimum", yani rekabetin bunun altına inip de daha büyük bir yoksulluk ve mahrumiyet yaratmasına izin verilmeyeceği, ama rekabetin bunun yukarısına doğru "sağlıklı ve serbestçe devam edebileceği, dünyayı daha canlı ve bereketli hale getireceği" bir eşik oluşturarak bireyin yardımına yetişmeliydi.

Churchill o mart ayında Londra'daki bir davette, bir zamanlar tanıştığı Clementine Hozier'le, yani Lady Crewe'nin 1904'te verdiği dans partisinde dans etmediği ve yemeğe de davet etmediği kızla bir kez daha karşılaştı. O günden sonra kız otuz dört yaşında bir bankacıyla, Vikont 1. Peel'in oğlu Sidney Peel'le iki kez gizlice nişanlanmış, fakat iki seferinde de nişanı bozmuştu ve Churchill'in bundan haberi yoktu. Churchill yemek sırasında kızın yanına oturdu ve diğer tarafındaki hanımefendiyi biraz üzerek tüm ilgisini kıza verdi.

Kendisinin yazdığı Lord Randolph'un hayatını okuyup okumadığını sordu Clementine'e.

"Hayır" diye yanıtladı kız.

"Yarın o kitabı size göndersem okur musunuz?"

Clementine okumayı kabul etti, ama Churchill kitabı göndermedi. "Bende kötü bir izlenim bırakmıştı bu" diye hatırlıyordu kadın sonraları. Ama hikâyenin sonu bu olmayacaktı.

10. Bölüm

Toplumsal Alan

3 Mart 1908'de Campbell-Bannerman, uzun bir hastalık döneminin ardından Kral'a, kendisinin istifa etmesi halinde Asquith'i göreve çağırmasını tavsiye etti. Aynı gün Kral, Asquith'le görüştü ve Asquith bu resmî görüşme hakkında karısına şunları yazdı: "Kral, Winston'un, halihazırdaki müsteşarlık göreviyle Bakanlar Kurulu'na girmek istediği yolunda bir söylenti duymuş." Kral, bir müsteşarın bu şekilde yükseltilmesine karşıydı. Fakat Asquith, Kral'a, Churchill'in "Bakanlar Kurulu mevkisini hak ettiğini" ve geçen yıl, "yükselmeyi kendisi kadar hak etmemiş" iki kişi kendisini geçtiği halde "gayet iyi" davrandığını söyledi. Asquith, "Kral bunu kabul etti ve "Winston'u gayet hararetli bir şekilde övdü fakat onun, Bakanlar Kurulu'nda gerçek anlamda bir koltuk boşalıncaya kadar beklemesi gerektiği görüşünü dile getirdi," diye yazmıştı.

Asquith, Kral'la görüşmesinden dokuz gün sonra Churchill'le görüşmek istedi. "Benim beklentim," dedi Churchill, müstakbel Başbakan'a, "Elgin'in ardından Sömürgeler Bakanı olmaktır." "Zaten pratikte tüm yapıcı faaliyetleri ve Parlamento ile tüm ilişkileri ben yürütüyordum," diye bildirdi Asquith'e, iki gün sonra yazdığı bir mektupta. "Birçok iş ve yürürlükteki birçok plan benim elimde." Ayrıca, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na girmek gibi bir olasılık da vardı ama, hasta amcası Lord Tweedmouth halen Deniz Kuvvetleri Bakanıyken böyle bir şeyden bahsetmek ona zor geliyordu.

Konuşurlarken, Asquith, Churchill'e Bakanlar Kurulu'na Yerel Yönetimler Kurulu Başkanı olarak girmesini önerdi. Bu pek cazip gelmedi. "Bakanlar Kurulu kadar," dedi Churchill, "yorucu, sıkıntılı, nankör, önemsiz ve hatta pis ayrıntılarla boğulmuş, umutsuz ve çözümsüz zorluklarla dolu bir yer yok." Hayatındaki "huzur ve rahatın bozulmaması" bakımından, Bakanlar Kurulu'nda bir koltuk sahibi olmadan, Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı olarak kalmayı yeğlerdi.

Churchill, Asquith'e, Afrika'dan döndüğünden beri toplumsal tabloyu geniş bir açıdan gözden geçirdiğini söyledi: "Bilgisizlik uçurumlarının ötesinden, gayet bulanık bir şekilde, 'asgari standart' adını verdiğim bir siyasetin taslağını görüyorum. Dar kesimler için değil, ulusal bir siyaset bu." "Ama bunu uygulamaya koyarsam," diyordu, "en iyi dostlarımla bile çatışacağımı düşünüyorum uzun zamandır; örneğin, yaşam boyu süren inceleme ve düşüncelerin sonunda, hiçbir şeyin yapılamayacağı kararına varan John Morley'le."

Churchill, yaşamın, çalışmanın ve boş zamanın asgari standartlarını oluşturmak için çok şeyler yapılabileceği kanısındaydı. Asquith'e yazdığı mektupta, çocuk işçi sömürüsüne son verilmesi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, insan çalıştırmayı "rasgelelikten kurtarmak" için bir İşgücü Borsası oluşturulması gerekliliğinden söz etti. "Hepsinden de öte," diye yazıyordu, "İngiltere'de kendiliğinden gelişmiş teminat ve sigortaların birbirinden fena halde kopuk kumaşlarının altına –daha aşağılarda bir yerde– devlet müdahalesi ve yasal düzenlemelerinden oluşan, Almanlarınkine benzer bir ağ gerilmelidir."

8 Nisan'da Başbakan olan Asquith bundan etkilenmişti; Churchill'in enerji ve yeteneklerini bildiğinden, ona, toplumsal reformlara girişebileceği bir Bakanlar Kurulu makamı olan Ticaret Bakanlığını teklif etti. Churchill kabul etti. Otuz üç yaşındaydı ve Bakanlar Kurulu üyesiydi. 9 Nisan'da Bakanlar Kurulu masasında, şimdi Hindistan Bakanı olan ve devletin, Churchill'in planladığı toplumsal reformlarda öncü rol oynayabileceğinden kuşku duyan Morley'in yanında yerini aldı.

Kraliyetin bir bakanı olarak Churchill'in Buckingham Sarayı'na gitmesi ve görevlendirildiği için "el öpmesi" gerekiyordu. Bunu yapmadan bir önceki hafta sonu, annesinin kent dışındaki evinde kalmaya gitti. Orada yine Clementine Hozier'le karşılaştı. "Pazar günü yaptığımız uzun sohbet hoşuma gitti," diye yazdı Churchill ona 16 Nisan'da Londra'dan, "ve bu kadar entelektüel niteliğe ve bu kadar soylu duygulara sahip bir kızla karşılaşmak benim için ne kadar büyük bir zevk ve lüks oldu. Dilerim tekrar bir araya gelir, birbirimizi daha çok tanır ve birbirimizden daha çok hoşlanırız ve bunun böyle olmaması için hiçbir neden göremiyorum." Clementine, Lady Randolph'a yazdığı teşekkür mektubunda Churchill'in "cazibesi ve parlak zekası"ndan söz etti.

Bakanlar Kurulu'na giren Churchill'in, o günün yasalarına göre, Parlamento'ya yeniden seçilmesi gerekiyordu. Bunun Manchester'daki seçim-

den çok daha büyük bir mücadele olacağını biliyordu. Bir yıldan daha çok bir zaman önce, Yahudi seçmenlerin, yani toplam seçmenlerin hemen hemen üçte birinin kendisine sırtını döndüğünü görmüştü, çünkü Liberal hükümet, daha önce Churchill'in de çok belirgin bir şekilde katıldığı sert eleştirilere karşın, Yabancılar Yasası'nın bir versiyonunu çıkarmıştı. "Önümüzdeki günlerde," diye yazmıştı Churchill bir Liberal arkadaşına iki yıl önce, "bu çok sert ve savunulması gayet olanaksız önlemin devamından ötürü, Yahudi toplumunun nasıl kırılacağını ve hüsrana uğrayacağını düşünerek endişeleniyorum." Daha da ciddi bir tehlikeyse, İrlanda Yerinden Yönetim yasasının savunulmasına güçlü destek vermemesine kızan birçok Katolik seçmenin son dakikada cayabileceğiydi.

Ama Churchill yine de iyimserdi. "Bu mektup sizin elinize geçinceye kadar, istenmeyen bir sonucun ilan edilmiş olabileceği riskine karşın," diye yazmıştı Bayan Hozier'e 16 Nisan'da, "esaslı bir başarıdan emin olduğumu söylemem gerek." Mektubu kişisel sözlerle devam ediyor ve, "Zaman zaman size buradaki fırtınaları nasıl atlattığımı bildireceğim;" diyor ve şöyle devam ediyordu: "Kesinlikle çok ciddi bir saygı duyarak, çok değer vereceğim ve üzerine titreyeceğim, açık sözlü ve gayet akıllıca bir arkadaşlığın temellerini kurabiliriz."

Kuzeybatı Manchester araseçimi 24 Nisan'da yapıldı. Çok az farkla giden bir yarıştı ve Churchill kaybetti; Muhafazakâr rakibi 429 oy farkla galip geldi. "Çok zor bir yarıştı," diye yazdı Bayan Hozier'e üç gün sonra. "Ve rahiplerin baskısıyla son anda taraf değiştiren küskün İrlandalı Katolikler yüzünden sonuç değişti." Churchill'in mektubu şöyle devam ediyordu: "Liberal partinin mücadele vermek için iyi bir parti olduğunu söylemem gerek. Talihsizlik karşısında böylesine bir sadakat ve sevecenliği hiç görmemiştim. Bana bu davranış tarzıyla yaklaşırlarsa onlara büyük bir zafer kazandırabilirim. Elimde sekiz ya da dokuz tane garantili koltuk var." Bu nedenle, bu yenilgi "gizli bir nimet" olabilir," diyordu Bayan Hozier'e 27 Nisan'daki mektubunda, "çünkü bu durum, benim konumumdaki birisini, hayatı boyunca hep mücadele etmeye ve ulusal politikalar hakkındaki görüşlerini daima yerel gereksinimlere uygun kılmaya zorlayacaktır ve aşılması gereken müthiş bir engeldir." Onu yıllarca "güvencede" tutacak bir koltuk arayacaktı. "Ama yine de, kızmamış gibi görünmeye çalışmayacağım. Yenilgi, ne kadar teselli edilse, mazereti bulunsa yahut aldırılmasa da, berbat bir şey."

Churchill'e hemen yeni bir seçim bölgesi, Dundee, bulundu. Hemen gitti ve 9 Mayıs'ta oradan Parlamento'ya adaylığını koydu. 7.079 oy aldı. Muhafazakâr ve Liberal rakipleri ondan daha çok, 8.384 oy almış, ama bu oy ikisinin arasında hemen hemen eşit olarak bölünmüştü. Bu "bir can-kurtaran koltuğu" dedi Churchill, annesine.

Dundee'den Londra'ya dönen Churchill endüstriyel uzlaşma konusunda ilk faaliyetine girişti ve Tyne'de, 14.000 işçinin grev yaptığı bir tersane uyuşmazlığını çözmeye çalıştı. Tersane sahipleri lokavt ilan edince grev Clyde ve Mersey'e de sıçradı. Churchill üç hafta boyunca, grevcilerle işverenler arasında bir uzlaşma bulmaya çalıştı. Hem patronların hem çalışanların temsilcileriyle görüştükten sonra grevciler, Churchill'in gelecekte "sürekli bir hakemlik mekanizması" teklifine karşılık, ücretlerinde bir azaltımı kabul ettiler. Tersane işçileri arasında yapılan ve Churchill'in önerisine lehte 24.745, aleyhte 22.110 oyun verildiği, gizli bir oylamayla kıl payı kazanılmış bir sonuçtu bu.

Bu uzlaşmayla yetinmeyen Churchill, tersanelerdeki refahı arttırmak için devlet siparişleri vermeye çalıştı ve bu konuyu "Napolyonvari bir ruhla" halletmek için Lloyd George'dan yardım istedi. İşsizliğin yüksek olduğu bölgelere verilecek gemi siparişleri, "verilecek oylarda kesin bir etki yapacak ve işsizlik fonlarını başka yerlerde kullanma olanağı vererek hükümeti rahatlatacak"tı. Churchill, devamında şunu soruyordu: "Kuzeydoğu kıyılarına ve Clyde'a, gelecek yılın kaçınılmaz programlarını şimdiden tahmin ederek birkaç savaş gemisi siparişi verilmesi için bir şeyler yapılamaz mı? Büyük gemiler olmasa da, işçilere ve tersane sahiplerine, çok durgun geçmesi beklenen kış sezonunu atlatmalarını sağlayacak birkaç kruvazörün inşasına başlanabilir elbette. Bu insanları açlığa terk etmek ve evlerinin kış boyunca perişan olmasına yol açmak ve sonra da, haziran ya da temmuzda, işler yeniden canlanmaya başladığında bir sürü yeni gemi siparişi patlatıp herkese fazla mesai yaptırmak biçimsiz geliyor bana. Bu, sizin ve benim halledebileceğimiz bir durum olsa gerek."

6 Temmuz'da Churchill, amacı kömür madenlerinde çalışma saatlerini azaltmak olan 'Madenlerde Sekiz Saat' yasa tasarısının ikinci sunumunu yaptı. Bu yasa tasarısının üzerinde çok çalışmış ve, daha sonra başka durumlarda da kullanacağı bir yöntem uygulayarak, en çok şikayet eden kişilere sonuna kadar danışmıştı. 1948'de, Avam Kamarası'nda İşçi Partisi'ne bir eleştiride bulunurken, "Madenlerde Sekiz Saat yasa tasarısını

teklif ettiğim günün üzerinden kırk yıl geçti," diyecekti. "Bay Bob Smillie'yle –sayın milletvekilleri onun adını duymuş mu bilmiyorum; o günlerde çok hayranlık duyulan bir liderdi– yoldaşça bir ilişkiyle, maden ocaklarının girişine banyo koydurmuştum."

Churchill bu tasarı hakkındaki konuşmasında, İngiltere'nin gelecekteki çalışma yaşamı hakkında şu görüşünü sundu: "Endüstriyel demokrasinin genel gidişatı, yetersiz çalışma saatlerine doğru değil, yeterli boş vakte doğrudur." Çalışan insanlar, yaşamlarının fabrikayla yatak arasında bir "değişimden ibaret" olmasını istemiyor; "Sağa sola bakınmak için zaman, evlerini gün ışığında görmek, çocuklarını görmek, düşünmek, okumak, bahçelerine bakmak için zaman; kısacası, yaşamak için zaman istiyorlar." Kimseye, çok çalışmak zorunda kaldığı için acınmamalı. Doğa, böyle bir insana "özel bir armağan, kısa bir zaman aralığında basit zevklerden, sosyal aylakların yirmi dört saat dolaşıp da bulamadığı bir tatmini bulabilmesini sağlayan, fazladan bir yetenek" vermiş. Ama çok çalışmanın "bu çok değerli" armağanı, "onu kazanmış adamın çalışma saatleri, bu armağanı kullanabileceği bir zaman bırakmayacak kadar çok olduğundan, elinden çekilip alınmıştır."

Churchill o yaz, işsiz kalanların işveren bulabileceği ve işçi arayan işverenlerin de işçi bulabileceği bir İşgücü Borsaları sistemi kurmak için çalıştı. "Bir bölgede bir işgücünün kıtlığına karşılık," dedi bir Bakanlar Kurulu notunda, "aynı işgücü başka bölgelerde çok fazla bulunabiliyor." İşgücü Borsaları bu dengesizliğe çare bulmada yardımcı olacaktı. Ayrıca bunlar, "herhangi bir zamanda, acil rahatlatma tedbirlerinin gerekli olup olmadığını da gösterecek"ti.

Churchill bu planını Sidney Webb'e gönderdi ve o da bunu "gayet güzel bir rapor" olarak nitelendirdi. Webb'in tavsiyesiyle Churchill, sosyal reform planlarıyla meşgul genç bir üniversite hocası olan William Beveridge'le temas kurdu, birçok fikrini onun sayesinde sınadı ve Beveridge ona yeni fikirler sundu. Churchill, bakanlığın kıdemli memuru Sir Hubert Llewellyn Smith'le, ağır işlerin düşük ücretle yaptırılmasını önleyecek bir yasanın milletvekilleri tarafından mı, yoksa hükümet tarafından mı sunulması gerektiğini tartıştı. Churchill hükümet faaliyetinden yanaydı.

Churchill, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Edward Marsh'ın, günlük işlerinde yardımcı olması için kendisine verilmesini sağladı. "Benim gibi, Sömürgeler Bakanlığı'nın kasvetli ve pis köşelerinde sizin gibi çok değer ve-

receğim ve hayat boyu sürdüreceğim bir dost bulacak kadar şanslı kişi çok azdır" diye yazmış ağustosta Marsh'a." 6 Ağustos'ta Churchill ve Marsh, Rutland'da, Burley-on-the-Hill'de, Churchill'in kuzeni Frederick Guest'in o yaz için kiraladığı bir evdeydiler. O gece, binaları kasıp kavuran bir yangın vardı. Churchill, üzerinde pijamaları, paltosu ve başında itfaiyeci miğferiyle, itfaiyecilerin alevlere karşı mücadelesini yönetmede ve değerli duvar halılarının ve tabloların kurtarılmasında yardım ediyordu.

Yangın haberini okuyan Clementine Hozier, Churchill'e, can güvenliği konusunda endişelerini bildiren bir telgraf çekti. Churchill, yanıtında, "Bu sabah sizin telgrafınızı almak ve beni unutmadığınızı görmek çok hoşuma gitti," diye yazıyordu. Yangın "epey bir eğlence oldu ve sonuna kadar eğlendik. Böyle hoş bir eğlencenin bu kadar pahalıya patlaması çok üzücü. Arşivlere yazık oldu. On dakikada gürleyip öteki dünyaya gittiler." Churchill, "O zalim yakıcı şeyle ölümüne bir boğuşmanın içinde kısılıp kalmak çok tuhaf bir şey," diye ekledi, "Büyük bir yangının gücü ve görkemi hakkında –okuduğum kitaplar hariç– hiç fikrim yoktu. Kocaman odalar alevlerin içine sanki büyü yapılmış gibi dalıyordu. Sandalye ve masalar kibrit gibi yanıyordu. Yer döşemeleri çöküyor, pencereler parçalanıyordu. Çatılar erimiş maden yağmuru gibi akıyordu. Her pencereden alev fışkırıyor ve evin ortasından bir volkan, kıvılcımlardan bir girdabın arasında gürleyerek gökyüzüne doğru püskürüyordu."

Churchill 7 Ağustos'ta gönderdiği bu mektubunda Clementine'e, kardeşi Jack'in o gün Abingdon'daki bir nikah dairesinde Lady Gwendeline Bertie'yle evlendiğini yazdı. "Bütün Churchill ailesi otomobillere üşüştü," diye yazıyordu, "sanki resmen, arkalarından nefes nefese kovalayan ana babalarından kaçıp evlenmeye gidiyorlarmış gibi." Bu mektupta Churchill, Clementine'i Blenheim'a davet ediyordu. "O güzel evi size göstermeyi çok istiyorum. Bahçelerinde, içinde konuşacağımız pek çok yer ve hakkında konuşacağımız pek çok şey bulacağız." İlkinin hemen ardından ikinci bir mektup daha geldi; Southampton'dan trenle, Didcot üzerinden Oxford'a gelmeliydi. "Ne zaman varacağınızı bana buraya telgrafla bildirirseniz Oxford'da sizi bir otomobille karşılayacağım."

Bu ikinci mektubunda Churchill, "sırrını bulmak için çok uğraştığı o tuhaf, gizemli gözler"den söz ediyordu. Kadınlar konusundaysa, "ben bu tür ilişkilerde çok budala ve beceriksizim ve doğal olarak, kendine çok güvenen ve dışa kapalı biriyim," diye yazıyordu. Ve bu yolda devam ederek, "yalnızlığa varmayı" başardığını itiraf ediyordu gayet üzgün bir şekilde.

Clementine, Blenheim'a gitti; Churchill, utangaçlıktan, kızın orada kaldığı birinci ve ikinci gün ona evlenme teklif edemedi. Üçüncü günün sabahı kuzeni Sunny, Churchill'in hâlâ yatıyor olduğu yatak odasına girdi ve ona hemen kalkmasını ve bu şansı, belki de sonsuza dek, kaçırmamasını söyledi. Churchill, kuzeninin öğüdünü tuttu, Clementine'i bahçede birlikte yürüyüşe davet etti. Yürürlerken yağmur başladı. Süs olsun diye yapılmış küçük bir Diana tapınağına sığındılar. Orada Churchill Clementine'e, eşi olup olamayacağını sorma cesaretini buldu. Clementine kabul etti.

Çift, nişanlandıkları haberini Churchill, Clementine'in Londra'daki annesine mektup yazıncaya kadar gizli tutmaya karar verdi. Ama yürüyerek saraya geri dönerlerken Churchill, arkadaşı F. E. Smith'i gördü ve haberi ağzından kaçırdı. Saraya dönünce Churchill, Clementine'in annesine yazdığı mektupta "Ben zengin ya da güçlü mevkide biri değilim, ama kızınız beni seviyor ve ben de bu sevgiyle kendimi bu büyük ve kutsal sorumluluğu yüklenebilecek kadar güçlü buluyorum. Sanırım onu mutlu edebilir ve ona güzelliğine ve erdemlerine yaraşır bir mevki ve hayat sağlayabilirim," diyordu.

Churchill, Clementine'den, o gün trenle Londra'ya dönerken bu mektubu da götürmesini istedi ama son anda, onunla birlikte gitmeye ve anakızı Blenheim'a geri getirmeye karar verdi. Bu nedenle, Londra'ya giden trene kızla birlikte bindi sonra ana ve kızıyla birlikte, özel bir trenle Blenheim'a geri döndü. "Lord Randolph'a ne kadar da benziyor," diye yazmıştı Clementine'in annesi bir arkadaşına, "onun kusurlarının bazılarını ve niteliklerinin hepsini almış. Sevdiklerine karşı nazik, duyarlı ve sevecen, ama kendisinin büyüsüne kapılmayanlara karşıysa müthiş nefret dolu."

Churchill'in nişanlandığı haberi 15 Ağustos'ta duyuruldu. "Bu yeni birlikteliğin size gereken her türlü yeni gücü vereceğinden," diye yazmıştı Morley, "ve yükselişinizin dik ve çetin yolunu düzleştireceğinden eminim." İki gün sonra Churchill Swansea'deydi ve İngiliz-Alman ilişkileri hakkında yaptığı önemli bir konuşmada, "bu ülkede, Büyük Britanya'yla Almanya arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu görüşünü yaymaya çalışanlar"ı suçladı. "İktidara geçmesi muhtemel bir partinin denizcilik politikası," dedi, "deniz savunması konusunda akılcı tedbirlere" dayanmalıdır. Bu, İngiltere'nin barış içinde gelişmesini sağlayacak ve aynı zamanda da "bizi kıta çapında bir militarizmin belalarından kurtaracaktır." İngiltere'yle Almanya'nın arasında, dünyanın hiçbir yerinde "ana çıkarlar –büyük, önemli çı-

karlar– konusunda hiçbir çatışma yoktur. Niçin olsun? Almanlar bizim en iyi müşterilerimizden biridir ve onlara bir şey olursa, bu ülkeye bir pazar bulmak için ne yapacağız, bilmiyorum."

Almanya'nın bir tehlike, bir rakip, bir tehdit olduğunu savunanlar içinse, "bu iki büyük halkın," diyordu Churchill, "savaşacak hiçbir şeyi yoktur, savaşmakla kazanacağı hiçbir ödülü yoktur ve savaşacak yeri yoktur." Savaş tehlikesinden söz eden ve savaş isteyenler, İngiltere ve Almanya'daki on beş bin "fitneci, kavgacı ve hırgürcüden" ibarettir. "Peki ya geri kalanlarımız? Bu adalarda ve Almanya'da yaşayan yüzlerce milyon insan ne olacak? Biz koyun muyuz? Yirminci yüzyılın demokrasisi, isteğini gerçekleştiremeyecek kadar güçsüz mü? İplerle çekilerek, kendi zararımıza korkunç çırpınmalar yapacak kuklalar haline mi geldik hepimiz?"

Churchill, yaygaracıların galip gelemeyeceğinden emindi. "Benim, büyük halkların esasen iyi olduğuna dair, büyük ve güçlü bir inancım var," dedi. "İnanıyorum ki, tüm dünyanın emekçi sınıfları, çıkarlarının birbiriyle çelişmediğini, ortak olduğunu görüyor. İnanıyorum ki, 'uluslararası işçi dayanışması' denen şeyde, dünyanın tüm halkları için sonsuz bir nimet vardır."

Ağustosta Churchill, kötüye giden her endüstriyel ve ticari uyuşmazlığa müdahalesini gerektirecek olan arabuluculuk prosedürü hakkında kara kara düşünüyordu. "Gereken," diyordu eylülün başında, "daha resmî ve sürekli bir mekanizmadır." Bunu oluşturmak için, işçi ve işverenlerden ikişer temsilci ve Ticaret Bakanlığı tarafından atanmış bir başkandan oluşacak bir uzlaştırma kurulu önerdi. Bu mahkeme, bir uyuşmazlığın her iki tarafı da talep ettiği zaman toplanacaktı. Bakanlar Kurulu Churchill'in planını kabul etti ve plan hemen gerçekleştirildi. On iki ayda yedi endüstriyel uyuşmazlık bu kurul tarafından çözümlendi.

Churchill'le nişanlısı eylülün ortasında evlenmeyi planlıyordu. Ama Clementine o kısa nişanlılık döneminde bile tereddütlüydü. "Clementine, ilerideki tüm o elli yedi yıllık evlilikte tanıyacağı tek rakibinin yüzünü gördü," diye yazıyordu kız kardeşi Mary sonradan, "ve kısa bir süre bundan ürktü." Bu rakip, kız kardeşinin sözleriyle, "Churchill'in hem vaktine hem sürekli ilgisine talip olan" kamusal yaşamdı. Clementine kararsızlık çekerken, ağabeyi Bill ona bir mektup yazdı ve zaten daha önce iki tane nişan bozduğunu, kendisini gülünç duruma düşüremeyeceğini ve Churchill gibi tanınmış bir kişiyi rezil edemeyeceğini hatırlattı. "Ama Bill'in ağabeyce

nasihatinden ziyade," diye yazmıştı Mary, "onu tedirgin eden kuşkuları gideren şey, Winston'un anında tesellisi ve ortak geleceklerine duyduğu olağanüstü güvenin verdiği güçtü."

Nikah gününden bir hafta önce bir elektrik işçileri sendikası Churchill'den, ikinci bir endüstriyel hakemliğe nezaret etmesini istedi. Churchill kabul etti. 9 Eylül'de, her iki tarafın bir araya geldiği toplantıda, lokavtla tehdit edilen işçiler onun, ücretlerin azaltılmasını kabul etmelerine karşılık, işverenlerin en az altı ay süresince yeni bir ücret azaltımına gitmeme sözü vermesi yolundaki uzlaşma önerisini kabul ettiler. Oylama yine kıl payı, 4.606 kabule karşılık 3.739 retle geçti ama bu olay Churchill'in bir arabulucu olarak ünlenmesine yol açtı. Artık kariyeri boyunca sık sık üstleneceği bir görevdi bu.

Churchill bu hakemlik işinden üç gün sonra evlendi. Nikah töreni Westminster'in St Margaret Kilisesi'nde, yani Avam Kamarası'nın kilisesinde yapıldı. Churchill otuz üç yaşında, karısıysa ondan on yaş küçüktü. Bakanlar Kurulu'ndaki mesai arkadaşlarının çoğu tatilde ve Başbakan da dahil beş kişi İskoçya'daydı. Nikah konuşmasını yapan, Churchill'in eski okul müdürü Dr. Welldon'dı. Törende ayrıca, Harrow'daki matematik öğretmeni C. H. P. Mayo ve nikah kaydını imzalayan Lloyd George da vardı. Nikah hediyelerinin arasında, VII. Edward'dan gelen ve Churchill'in hayatı boyunca kullanacağı, altın başlı bir baston vardı.

"O töreni atlatmış olmak ne büyük rahatlık! Ve ne büyük mutluluk," diye yazmıştı Churchill, annesine balayının ilk gününde Blenheim'dan. "Buraya kadar her şey gayet rahat ve memnuniyet verici ve Clemmie çok mutlu ve güzel." Ama hava "zaman zaman açan güneşiyle biraz sert; sıcak İtalyan güneşinin hasretini çekeceğiz." Kısa süre sonra Churchill ve karısı Londra'ya, Churchill'in satın aldığı Bolton Caddesi 12 numaradaki eve döndü. Sonra İtalya'ya, önce Maggiore Gölü kıyısındaki Baveno köyüne, ardından Venedik'e gittiler. "Sadece, aylak aylak dolaştık ve seviştik," dedi Churchill, annesine. "Saygın öncelleri tarihte bol bol bulunan, iyi ve ciddi bir meşguliyet bu."

Venedik'ten sonra Churchill, eşini Baron de Forest'in Moravya, Eichhorn'daki şatosuna götürdü. İngiltere'ye dönerken onu Dundee'deki seçmenleriyle tanıştırdı ve orada yaptığı konuşmada, devletin toplumsal alana müdahalesiyle yaratılacak fırsatlardan söz etti. Asquith ve Lloyd George, yetmiş yaşın üstündekiler için devletin finanse edeceği emekli maa-

şını uygulamasını daha yeni sunmuştu. "Bu girişim," dedi Churchill 10 Ekim'de Dundee'de, "toplumsal sistemimizde kabul edilen, yoksulluk konusunda yepyeni bir ilkenin göstergesidir ve bu ilkenin, bir kez kabul edildikten sonra, şu andaki sınırlarının içinde kalması mümkün değildir." Devletin ayrıca, işsizlik, kalifiye olmayan işçiler ve çocuk işçiler sorunlarına da doğrudan müdahalesi gerekiyordu. "Acımasız yoksulluk uçurumu" herkes tarafından görülüyor. Her ne kadar, bazı seçkin kişiler yoksulluk manzarasına karşı "kapıyı çarpıp kapatmak"tan yanaysa da, çok daha fazla sayıda kişi "bu uçurumun dibine dek inmeye ve oradaki kötülüklerle boğuşmaya hazırdır; tıpkı, bazen bir kömür madenindeki bir patlamadan sonra, bir kurtarma ekibi dumanların ve buharların arasına cesurca dalarken olduğu gibi."

30 Kasım'da Churchill otuz dört yaşındaydı; amacı, devletin mali katkıda bulunacağı bir işsizlik sigortası sistemi kurmaktı. Ama tam o sırada, bu sistemin taslağını hazırlarken, Bakan arkadaşı, Deniz Kuvvetleri Bakanı Reginald McKenna, Deniz Kuvvetleri için yapılacak gemi sayısının artırılması için bastırıyordu ve Bakanlar Kurulu'ndan, 1909 yılında altı dretnot yapımının, yani bütçeye büyük bir eklentinin kabul edilmesini istedi. Churchill'le Lloyd George ise, teklif edilen gemilerden hiç olmazsa iki tanesinin parasal tutarının toplumsal reformlar için harcanmasını istiyordu. Muhafazakâr Parti buna karşı çıktı ve iki savaş gemisi daha isteyerek, "İstediğimiz sekiz, bekleyemeyiz" sloganını türetti. Dretnot zıtlaşması kızışınca Churchill yine Muhafazakârların sataşmalarına hedef oldu. "Winston'un bu meselede böyle davranmasının sebebi nedir?" diye soruyordu bir saray mensubu bir diğerine. "Tabii ki bunun nedeni bir inanç ya da prensip olamaz. Onda bunların ikisinden birinin bulunduğu düşüncesi bile insanı güldürmeye yeter."

Churchill, İngiltere'nin deniz gücündeki üstünlüğü sürdürmesi gerektiği inancında hiç kimseden aşağı kalmazdı. Ama bunun, gelecek mali yılda sadece fazladan dört savaş gemisiyle başarılabileceği ve böylece de, geniş kapsamlı bir işsizlik sigortası sisteminde kullanılabilecek paranın kalabileceği kanısındaydı. Bu sistem artık Bakanlar Kurulu'na sunulmaya hazırdı; Churchill bunu 11 Aralık'ta sundu. Çoğu, gemi yapım ve makine sanayisinden üç milyon işçi onun önerisinden hemen yararlanacaktı. İşçiler haftada toplam 4 peni tutarında bir katkıyla, hastalık, kaza ya da sakatlık durumuna karşı, hastalık tarihinden itibaren on beş hafta sürey-

le sigortalanmış olacaktı. Bu 4 peninin yarısı çalışanın maaşından kesilecek, işveren dörtte birini ve devlet de dörtte birini verecekti. Churchill, finansal ayrıntıları yeniden gözden geçirdikten sonra bunu, işçiden ve işverenden 2'şer peni, devletten de bir buçuk peni olarak değiştirecekti.

İşsizlik sigortasının, "büyük donanma" diyenlerin para taleplerine kurban edilmemesi için mücadele etmeye kararlı Churchill, Lloyd George'un McKenna'ya yönelik eleştirilerini, büyük bir enerjiyle Bakanlar Kurulu'na sunduğu bir yığın istatistikle destekledi. "Ben bir Kelt'im," diye yazdı Lloyd George ona, Bakanlar Kurulu toplantısının ertesi günü, "ve size, McK'nın filosunu yaylım ateşe tuttuğunuz tüm o süre boyunca benim kafamda, babanızın, kendi kariyerini ve hayatını feda ettiği bir davada, parlak zekalı oğlunun gayet ustaca ve yiğitçe kazandığı zaferi gururla seyrettiği yolunda çok canlı bir fikir oluştuğunu söylersem beni bağışlayınız."

Asquith ilk önce, 1909'da altı yeni savaş gemisi teklifini destekledi. Kızgın bir dille, karısı Margot'a, "Churchill'le Lloyd George ortak entrikalarıyla bütün Liberal basını bir kampta toplamışlar," diye yazmıştı. İkisi de, "gizliden bir istifa imasında bulunuyor (ki, blöftür)." "Zaman zaman, ikisini de kovmaya niyetlendiğim" anlar oldu diyordu. Tartışma dört ay daha sürdü ve sonunda, Churchill ve Lloyd George'un istediği gibi, 1909'da sadece dört yeni savaş gemisi yapılmasını teklif eden bizzat Asquith'ti. Ama 1910'da dört gemi daha yapılmasını kabul ederek "büyük donanma" yanlılarını yatıştırdı.

Kraliyet donanması Churchill'in desteklediği bu karardan bir zarar görmeyecekti. Ama dretnotlar savaşı Muhafazakâr düşmanlarına, Churchill'in itibarının altını oymak ve karakterini karalamak savaşında yeni cephaneler sağladı. Ve bu karşıtlar, İmparatorluk Savunma Komisyonu alt komisyonunun 25 Şubat 1909'da yapılan ve havacılık seyir planlarının ilk kez konuşulduğu toplantısında Churchill'in öne sürdüğü yapıcı teklifi de bilemezlerdi. Uçak tasarımının öncülerinden biri olan C. S. Rolls'dan, ülke semalarında bir Wright uçağıyla denemeler yapmak için olanaklar hazırlaması istenmişti. Churchill daha da ileri gitmek istiyordu. Toplantının gizli tutanaklarında şunlar yazıyor: "Bay Churchill'e göre, bu tekliflerin biraz amatörce gibi görülmesi tehlikesi vardır. En önemli problem uçağın kullanılmasıdır ve bu konuda Bay Wright'la ilişkiye geçmeli ve onun bilgisinden yararlanmalıyız." Bundan sonra Churchill, havacılıkla ilgili tüm gelişmelerle yakından ilgilenecek, yılda bir yapılan Hendon havacılık gös-

terilerine katılacak, havacılarla dost olacak ve onları deneme ve girişimlerinde teşvik edecekti.

Toplumsal reform Churchill'in düşüncelerinde baskın olma niteliğini sürdürüyordu; Asquith'e 1908 Noel'inden hemen sonra yazdığı bir mektupta, uzun süreli işgörmezliği işsizlik sigortasına katma konusunda çıkan güçlükler yüzünden, önce İşgücü Borsalarını kurarak devam edeceğini açıklıyordu. Ayrıca, demiryollarında "bir tür devlet denetimi" sağlamak istediğini de yazıyordu ve bu, diyordu, "kamusal ticaretin çıkarlarını koruyacaktır." "Her şeyden önce," diye yazıyordu, "ileriye bakmalıyız ve gelecek iki yıl için, cesurca planlar hazırlamalıyız." Parlamento'nun her iki kanadından geçirilecek ve "ulusal tarihte kalıcı bir iz bırakacak, geliştirilmesi gereken, çok etkili bir toplumsal siyaset" vardı. Hazırladığı yasa tasarılarından biri, ucuz ücretle çalıştırılan ağır işçilerin suistimalini önlemeye yönelikti. "Şahsen ben," diyordu Asquith'e, "ve sanırım tüm ülke, bunlara salt bir siyasal değişiklikten çok daha büyük bir önem veriyor ama yine de, yapılacak çok büyük işler olduğundan ve bunları yapacak kişilerin biz olduğumuzdan eminim."

Asquith'e yılbaşından üç gün önce yazdığı ikinci bir mektupta Churchill, varolan gönüllü sosyal yardım kuruluşlarının geniş kapsamlı bir devlet faaliyetiyle "desteklenebileceği" konusunu vurguluyordu. "Bağış olarak değil, teçhizat olarak," diyordu, "yılda on milyondan az bir harcamayla ve çalışma teşvikiyle, İngiltere yoksullar için bambaşka bir ülke haline gelecektir." Küçük esnafın iflasıyla ilgili yeni düzenlemeler de yapmak istiyordu. O kış, İngiltere'ninkinden daha gelişmiş olan Fransız iflas yasasını inceleyip öğrenmek için Ticaret Kurulu'nda bir konferans düzenledi. Orada bulunanlardan biri, seçkin bir avukat olan John Bigham daha sonra, Churchill'in bu konudaki bilgisine şaştığını dile getirmişti. Üstelik Bigham'ı etkileyen sadece Churchill'in bilgisi değildi. "Enerjisi ve becerikliliği onu baroda birinci sınıf bir avukat yapacak niteliklerdi."

O kış Churchill, Asquith'i, İşsizlik Sigortası ve Ulusal İşgörmezlik Sigortası yasalarının çıkarılması için harekete geçmeye teşvik etti. Fakat Asquith'in, uzun süreli malûlluk konusunun içerdiği sorunlar yüzünden, Ulusal İşgörmezlik Sigortası'nın başka bir Parlamento toplantısına kadar ertelenmesine karar vermesiyle düş kırıklığına uğradı. Bu erteleme yüzünden, Churchill'in o kadar çok çalıştığı işsizlik sigortası sistemini sahiplenerek bunun saygınlığını kazanacak olan Lloyd George olacaktı. Bu ters-

liğe karşın, o baharda gayet geniş kapsamlı iki yasa tasarısını, ağır işleri düşük ücretle yaptırmayı önleyecek Ticaret Kurulları yasasını ve İşgücü Borsası yasasını tamamladı. "Her iki yasada da hakim olan şey," dedi 12 Ocak'ta Asquith'e, "Almanların *'paritätisch'* –yani patronlar ve işçilerin birlikte ve eşit olarak temsili artı, yetenekli, sürekli ve tarafsız bir öğe dedikleri 'hakemlik' fikrinin aynısıdır."

Churchill, bu mektubu gönderdiğinin ertesi günü Birmingham Liberal Kulübü'nde, "Reformcu kişi nereye göz atsa," dedi, "büyük ölçüde önlenebilir, hatta iyileştirilebilir bir yığın acıyla karşılaşır." İngiliz halkının "öncü kolu her yaşın bütün zevklerini yaşarken, artçılarımız barbarlıktan daha zalim koşullarla savaşıyor."

İngiliz halkının "asıl özlemleri," dedi Churchill Birmingham'daki dinleyicilerine, "siyasi değil, toplumsaldır." "Etraflarına baktıklarında, her tarafta ve neredeyse her gün, hiçbir insanlık yahut adalet kavramıyla bağdaştıramadıkları bir düzensizlik ve sefalet manzarası görüyorlar." İnsanlar, "niçin bu konuda yapılanlar bu kadar az" diye şaşıyor. "Daha çok şey yapılmasını talep ediyorlar." Churchill bu toplumsal değişim talebini 5 Şubat'ta Newcastle'da yaptığı konuşmada da tekrarladı. "Yeni toplumsal programın hedefi," dedi, "halkı iktidara getirmek, bütün kariyerleri her sınıftan yeteneklere serbestçe açmak, iktidarın kurumlarını giderek daha çok insanla bir araya getirmektir." Bir ay sonra Bakanlar Kurulu'na Ticaret Kurulları yasa tasarısını sundu. Özel müfettişlerle çalışacak bu yeni kurullara, işgücünü suistimal eden bir işveren hakkında takibat yapma yetkisi verilecekti. Bu suistimal, ya çok düşük, yani Ticaret Bakanlığı tarafından önceden belirlenen asgari ücretin altında bir ücret ya da "fiziksel ve toplumsal sağlığa zararlı koşullar" olarak tanımlanacaktı.

Churchill, tek bir yasa tasarısıyla hem düşük gelirliler için bir asgari ücret ilkesini, hem de yemek molası ve dinlenme süresi hakkını getiriyordu. Tasarının Avam Kamarası'na ikinci sunumu 28 Nisan'daydı. "Tasarı," dedi Churchill hükümet sıralarında yazılmış bir mektupta Clementine'e, "hoş karşılandı ve Parlamento'da bir muhalefet olmaksızın geçecek." Balfour bunu "son derece dostça" karşılamıştı "ve tüm muhalefet sönmüştü." Yasa büyük bir çoğunlukla geçti. Sonra, 19 Mayıs'ta İşgücü Borsaları tasarısını sundu. "Modern ulaştırma ve iletişim sistemleri," dedi Parlamento'ya, "tüm ülkeyi, daha önce hiçbir ülkede olmadığı kadar sıkı bir şekilde birbirine bağladı. Bir tek işgücü bu gelişmiş organizasyondan ya-

rarlanamadı." Bu yasa, "iş aramak için oradan oraya dolaşma" zorunluluğunu ortadan kaldıracaktı. İki yüzden fazla İşgücü Borsası, iş arayanlara gereken bilgiyi, işin nerede ve hangi bölgelerde ve hangi iş kollarında olduğu bilgisini verecekti. Şimdi kurulacak olan İşgücü Borsaları ve henüz sunulmamış olan işsizlik sigortası sistemi, "birbirlerine karşılıklı destek olacak karı koca" gibiydiler.

Önde gelen İşçi Partili milletvekillerinden biri, Churchill'in önerisini, "ben Parlamento'ya girdiğim günden beri dile getirilmiş en güçlü ifadelerden biri," diye niteledi. O yaz, sendika liderleri ve işverenlerle yaptığı bir dizi toplantıda, Ticaret Bakanlığı'nın bu teklifler sonucunda oynayacağı rolün sermayeyle emek arasında hakemlik ve arabuluculuk olacağını anlattı. İşgücü borsaları, bir grev sırasında işverene grev kırıcı işçiler sağlamak için kullanılmayacaktı. Bunlar, işçilerin iş bulmasını, işverenlerinse bir işgücü havuzu oluşturmasını kolaylaştıracaktı.

Churchill, yasa tasarılarını kamuya ve Parlamento'ya anlatma konusundaki çalışmalarının arasında, Londra'da, Eccleston Meydanı 33 numarada yeni bir evin hazırlanmasına nezaret edecek zamanı da buldu. İlk çocuğunu bekleyen Clementine, zamanının çoğunu Blenheim'ın sakin ortamında geçiriyordu. Londra'daki yeni evin en ufak ayrıntılarıyla bile kocası ilgileniyordu. "Mermer küvet geldi," diye yazmıştı Churchill ona. "Penceren tamam; çok düzeldi. Bütün kitaplıklar yerine kondu (cumbanın yan pencereleri için iki tane daha ısmarladım). Yemek odası kaymak gibi bembeyaz parıldıyor. Büyük odayı duvar kağıdıyla kaplama işi tamam, banyo epey ilerledi."

Churchill'in kardeşinin karısı Lady Gwendeline 1 Mayıs'ta, bir oğlan doğurdu ve adını John George koydular. Clementine'in çocuğunun iki ay içinde doğması bekleniyordu. "Sevgili kuşum," diye yazmıştı Churchill ona, "bu mutlu olay senin için büyük bir destek olacak ve sana cesaret verecek. Bu olaydan çok korkuyorum; çünkü senin acı çekecek ve bu çok zor sınavla karşılaşacak olman hoşuma gitmiyor. Ama koşulların kıskacına girdik; acıdan sevinç çıkacak ve zayıflığın aşılmasıyla yeni güçler doğacak."

Kraliçe'nin Oxfordshire Hafif Süvarilerinde binbaşı olan Churchill o hafta Oxfordshire gönüllü süvarilerinin yılda bir yapılan kampına katılıyordu. Spor bayramının ertesi günü karısına yazdığı mektupta, "Bu askerler," diyordu, "tüm silahlı kuvvetler arasındaki ilişkilerin altında yatan basit gerçekleri ve güç araçlarının bunlara nasıl uygulanacağını çoğu kez gö-

remiyor." Sekiz gönüllü süvari alayı düzmece bir savaş yaparken, "sağa sola dörtnala at koşturan askerlerle yalancı askerler" hakkında düşünen Churchill, Clementine'e şunları diyordu: "Biliyorsun, büyük güçleri yönetmek benim çok hoşuma giderdi. Net bir şekilde görebildiğim şeyler konusunda vereceğim hükümlerin doğruluğuna çok güveniyorum, ama gerçeği, taktik kombinasyonlarından daha iyi hissedebildiğim bir şey yok. Bunu söylemek kendini beğenmişlik ve budalalık ama sen buna gülmezsin. Eminim ki bunun kökü bende, ama bu varoluş halindeyken, onun çiçek –parlak kırmızı çiçekler– açması ihtimalinden hiç korkmadım."

O yaz Churchill'in kafasında farklı türden bir savaş, 20 Haziran'da Lloyd George'a yazdığı mektupta dediği gibi "yoksulluğa karşı savaş" vardı. Kendisininki de dahil olmak üzere, yürürlükteki toplumsal yasaların çeşitli yönleri hakkında düşündükten sonra, "bu ülkeyi yoksulluk ve işsizliğe karşı savunmak için, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nda, bizi yabancıların saldırısından korumak için halihazırda sahip olduğumuz türden aygıtlar üretmemiz gerektiği" kararına varmıştı. Churchill, Maliye Bakanı'nın başkanlık edeceği bir Ulusal Organizasyon Komisyonu kurulmasını önerdi. Her biri üç ya da dört bakanlığı kapsayan "bir dizi sorunda kolayca, pürüzsüzce ve hızla iş görülebilmesinin" sağlanması, "üst üste binmelerin, israfın, sürtüşmelerin ve ihmalin" önlenmesi ve "sürekli bir toplumsal reform politikasının" uygulanabilmesi için "tek yolun" bu olduğu kanısındaydı.

Churchill, Clementine 11 Temmuz'da Diana adında bir kız doğurunca siyaset ve Parlamento ile ilgili bütün düşünceleri bir kenara bıraktı. Doğum, Clementine'i çok zorlamış, ardından büyük bir bitkinlik gelmişti. Churchill onun huzur ve sükûnetini sağlamak için elinden geleni yaptı ve sağlığına kavuşması için, Londra yaşamının hayhuyundan ve siyasetinden uzak bir yer buldu. Kızının doğumundan üç hafta sonra Churchill yine sanayideki bir arabuluculuğun merkezinde, bu kez, kömür üretiminin bir grevle felç olma tehlikesinin yaşandığı kömür işkolundaydı. "Son iki günde yirmi saat görüşme yaptık," dedi annesine 4 Ağustos'ta "ve ben kişisel olarak kendi rolümü çok etkili bir şekilde oynamasaydım sanırım olumlu bir sonuç alınmayacaktı."

"Anladığım kadarıyla," diye yazmıştı Sir Edward Grey, uzlaşmazlık bittiğinde Churchill'e, "bir çözümün olabilmesi için sizin sebatınız, güveniniz ve kavrayışınız gerekiyormuş." Grey bunu, "kamu hizmetlerinin ger-

çekten en iyisi" diye niteliyordu. Asquith ve VII. Edward da benzer şekilde tebriklerini iletti. "Çok büyük bir başarı oldu," dedi Churchill, annesine, "çok yararlı ve çok iyi bir zamanda." Ama bu başarının gerçekleştiği anda, Churchill'in bütün toplumsal reform planlarını ve tüm bakanlıkların reformlarını tehdit eden yeni bir kriz doğuyordu: Lordlar Kamarası'nın Muhafazakâr üyeleri, Lloyd George'un Avam Kamarası'ndan büyük bir çoğunlukla geçmiş bütçesini reddedeceklerini duyurdu.

Churchill ilk başta, Lordların muhalefetini çok tehlikeli bir şey gibi görmedi. "İnsanların, bu Dük ve Düşesler gibi, kendilerini böylesine gülünç duruma düşürdüğünü hiç görmemiştim," dedi annesine. "Kendilerine düşen payın ödenmesi istendi diye, ardı ardına çıkıp bağışları ve emekli maaşlarını kesme, eski işçilerini ve hizmetlilerini kovma tehdidinde bulunuyorlar ve sanki mahvolmuşlar gibi ağlayıp zırlıyorlar." En son katılan, Portland Dükü'ydü. Söylediklerinin her bir satırı "bu ülkede bize verilecek yüz oy değerindedir."

Bütçenin reddedilmesinin yanı sıra, Churchill'in reform planlarını bekleyen bir tehlike daha vardı: Denizaşırı karışıklık olasılığı. Churchill ağustosun sonunda, Alman Büyükelçisi Kont Metternich'le Londra'da gayet uzun bir konuşma yapmış ve Büyükelçi'ye, Almanların savaş gemisi yapımında büyük bir artış olacağı beklentisinin "tüm sınıflar ve partilerde yayılan, derin bir huzursuzluğa neden olduğunu," söylemişti. "Gözleri gerçeklere kapatmanın bir yararı yok," diye devam etti Churchill; hükümetler ve bireyler "iki ülke arasında gerçek bir güven ve dostluk havası yaratmak için" çok çalışıyorsa da, "Almanya'da sürekli ve hızla büyüyen bir askeri deniz gücü siyaseti" varken pek bir ilerleme kaydedemiyorlardı.

O sonbaharda Clementine hâlâ, Brighton yakınlarındaki Southwater'da, doğumun gerginliğinden kurtulmaya çalışıyordu. Kadın, tüm yaşamı boyunca, stresle birlikte gelen bitkinlik dönemlerinden muzdarip olacaktı. Kocası onu daima dinlenmeye, iyileşmek için zaman ayırmaya ve kendisini gündelik hayatın dertlerinden kurtarmaya teşvik ediyordu. Ayrıca Churchill ona düzenli bir şekilde, kendi işleri ve aileleri hakkında neler yaptığını bildiren, kendi el yazısıyla yazılmış notlar gönderiyordu. "Diana gayet iyi," diye yazmıştı Churchill, Eccleston Meydanı'ndan, "ama bakıcıda bana, sanki ben her şeye burnunu sokan, bıktırıcı biriymişim gibi dik dik bakmak eğilimi var." Churchill o sabahın banyosunu kaçırmıştı, "Ama yarın o görevi ben üstleneceğim!"

6 Eylül'de, Clementine hâlâ Southwater'dayken Churchill Leicester'de, Lordlar Kamarası'nın bütçeye ret oyu verme niyeti hakkında konuştu. Ayrıca, bütçedeki tekliflerin ve bunların temsil ettiği her şeyin reddedilmesi halinde sınıfsal bir savaş çıkması tehlikesinden de söz etti. "Eğer biz eskisi gibi kaygısızca devam edersek, zengin sınıf servetini durmadan arttırır, yoksullar çaresiz, umutsuz bir sefalete yahut giderek daha da derinlere gömülür. O zaman önümüzde, sınıflar arasında vahşi bir didişmeden ve giderek artan bir kargaşadan, insan gücünün ve meziyetlerinin giderek daha çok ziyan edilmesinden başka bir şey kalmayacak."

Kral bu sözlere öylesine kızmıştı ki, özel sekreteri bunu kınamak için *The Times*'a bir yazı yazdı; daha önce hiç görülmemiş bir davranıştı bu. "Bu adam da, Kral da gerçekten delirmiş olsa gerek," oldu Churchill'in yorumu.

Churchill, Leicester'den sonra İngiliz ordusunun Swindon'daki tatbikatlarına katıldı. Yolculuğu sırasında karısına cesaret verici bir mektup gönderdi: "Sevgili Clemmie, lütfen gücünü toplamaya çalış. Kazandığın gücü harcama. Biriksin. Benim iki kuralımı hiç unutma; sekiz yüz metreden fazla yürüme; üşütme riskine girme. Sonbaharda yapacak çok şey olacak ve eğer bir seçim olursa senin önemli bir rol oynaman gerekecek." Churchill, siyaset yaşamının, ilişkilerine kattığı ve katmaya devam edeceği gerginliğin farkındaydı. "Ben kendi siyasetime öylesine yoğunlaşmış haldeyim ki," dedi ona, "kendisi de bu işin içinde olmayan herkes için çok sıkıcı bir arkadaş olduğumu hissediyorum sık sık. Seni mutlu etmek beni çok sevindiriyor; sık sık, keşke konularım daha çeşitli olsaydı diye geçiyor içimden. Ama yine de en iyisi kendine karşı dürüst olmak; yoksa sen çok sıkıcı bir kişilikle baş başa kalacaksın!"

Churchill o sonbaharda, yanında Edward Marsh ve otomobiliyle yolculuk yaptıkları kuzeni Frederick Guest'le birlikte Alman ordusunun tatbikatına gitti. Metz'de, Fransız-Prusya savaşının geçtiği ve 1870 Ağustosu'nda Fransızların yenildiği Gravelotte savaş alanını gezdi. "Bütün asker mezarları, yüzlercesi bir arada, tam da düşüp öldükleri yerlerde; hepsi de gayet özenle korunmuş," diye yazdı Clementine'e, "öyle ki, insan ölenlerin hareketinden savaşın aşamalarını takip edebiliyor."

Churchill, otomobille Vosges dağlarından geçip Almanların elindeki Alsace bölgesinin merkezi Strazburg'a giderlerken 12 Eylül'de Clementine'e şunları yazmıştı: "Benim beyaz kediciğim bana bir yıl önce bugün gel-

mişti ve ben bu eylül sabahında onun pişman olmak için –ne kadar belirsiz yahut gizliden olsa da– bir neden bulamamasını diliyor, bunun için dua ediyorum. Eski kentin çanları çalıyor şimdi ve bana, nikahımızı selamlayan çan seslerini ve tezahürat yapan insan kalabalığını hatırlatıyor. Bir yıl geçip gitti ve bu bir yıl sana hayallerindeki tüm o parlak ve mükemmel neşeyi getirmediyse de, mutluluğun aydınlık, parlak ışığını ve bazı büyük şeyleri getirdi. Benim değerli ve sevgili Clemmie'ciğim, en içten arzum senin o değerli kalbine ve doğana tümüyle girmek ve senin sevgi dolu kollarının arasında kıvrılmak. Kendimi senin yanında çok güvende hissediyorum ve bu sözlerimde en ufak bir sahtelik yok."

Churchill bu mektubunda kızını düşünüyordu. "Büyüyünce nasıl olacak, kaostan çıkacak kadar şanslı olacak mı diye merak ediyorum. Onda gerek ruhsal, gerek bedensel, ender bulunan bazı nitelikler olsa gerek. Oysa bunlar her zaman mutluluk ya da huzur anlamına gelmez. Ama yine de ben onun üzerinde parlayan bir yıldız olduğunu düşünüyorum." Bunlar trajik bir kehanet içeren sözlerdi. Diana için birçok yıldız parlayacak ama mutluluk ve huzur ondan kaçacaktı.

Churchill Strazburg'dan otomobille Frankfurt'a gitti; "son üç saati karanlıkta ve yağmur altında geçen 220 kilometrelik, çok uzun bir yol," dedi Clementine'e. "İnsanın böyle bir şeyden hoşlanması tuhaf, ama yine de, otomobille yolculukta öyle bir özgürlük duygusu var ki, seçim yapmam gerekse kesinlikle trenle gitmeyi düşünmem." Almanya'dan arabayla geçerken gördüğü sayısız küçük çiftlikten ve, bahçe duvarlarının ve kır malikanelerinin olmamasından etkilenmişti. "Bu tabloyu görünce, bizim taşradaki ailelerin neredeyse birbirine değecek kadar yakın olduğunu, köyleri ve sanayiyi boğan bahçe ve sarayları yüzünden zavallı halkımızın ne kadar korkunç bir bela ve yüke tahammül etmek zorunda kaldığını hissediyor insan." Frankfurt'ta ona oradaki İşgücü Borsası gösterildi. "Hiç kuşku yok ki," dedi Clementine'e, "bu borsalarda korkunç bir şey kavradım. Bunları İngiltere'ye getirmiş olmanın onuru başlı başına bir armağan olacak."

14 Eylül akşamı Würzburg'a varan Churchill ertesi günü Alman ordusunun tatbikatlarında geçirdi ve beş kolordu ve üç süvari tümeninin harekatını seyretti. "İmparator'un ahırından çok güzel bir at aldım ve," dedi Clementine'e, "uygun bir maiyetle birlikte, nereye istersem oraya gittim." 15 Eylül'de İmparatorla birkaç dakika konuşmuştu ve "İmparator, 'sos-

yalistlere' hoş bir dille takıldı." Churchill o gece yemekte Prusyalı bir generalle ve Bavyera Savaş Bakanı'yla "kırık bir Fransızca'yla, resmî ve kesik kesik bir şekilde" konuştu. Alman ordusu konusundaysa Clementine'e, "korkunç bir makine," dedi. "Kimi zaman günde elli beş kilometre yürüyor. Denizdeki kum kadar kalabalık ve modern icatların hepsine sahip. Alman yaşamının iki kanadı arasında tam bir ayrım var; imparatorluk yanlıları ve sosyalistler. Onları birleştiren hiçbir şey yok. Birbirinden ayrı iki millet bunlar."

İngilizlerde "bir sürü renk" var, diye yazıyordu Churchill. "Buradaysa her şey siyah ve beyaz (Prusyalıların renkleri)." Fakat iyimserliğini koruyordu: "Bence, bir elli yıl sonra daha akıllı ve kibar bir dünya göreceğiz. Ama buna tanıklık edenler biz olmayacağız." Kızları, "daha mutlu bir sahnede parıldayacak"tı. Sonra, ilk olarak on yıl önce, Boer Savaşları sırasında dile getirdiği bir duyguyu tekrarlayarak, "İnsanlar her şeyi nasıl da kolayca daha iyi hale getirebilir, yeter ki birlikte çaba harcasınlar!" dedi karısına. Tatbikatlarda geçirdiği bir gün onun çok derin sezgilerini doğrulamıştı. "Savaş, korkunç koşullarıyla, ne kadar benim ilgimi çekse ve düşüncelerimi büyülese de," diye yazıyordu, "bütün bunların ne kadar iğrenç ve berbat bir delilik ve barbarlık olduğunu her yıl daha derinden –ve bu duyguları burada, silahların ortasında sınayarak– hissediyorum."

Churchill manevraların son günü tekrar İmparator'u gördü. "Çok samimiydi –'Sevgili Winston' falan– ama hiçbir şeyini görmedim," sadece iki dakikalık bir konuşmaydı. Tatbikatlardarki Türk temsilci Enver Paşa'yla, "devrimi yapan Jön Türk'le" daha uzun konuşmuştu. "Büyüleyici bir adam, çok yakışıklı ve çok yetenekli. Hemen dost olduk." Beş yıl sonra Churchill, o zaman Türkiye'nin Harbiye Nazırı olan Enver'le doğrudan konuşarak, Türkiye'yi Almanya'nın yanında savaşa sokmamasını isteyecek ama bir işe yaramayacaktı.

Churchill Almanya'dayken Clementine Birmingham'daki siyasi bir toplantıda Asquith'e eşlik etmişti. "Bir yan kapıdan çıktık," diye bildirdi Clementine ertesi gün kocasına. "Bir uşak, kalabalığa 'Huzurunuzda Bayan Churchill' dedi ve herkes başkahyaya tezahürat yaptı. İki çocuk arabanın içine eğildi ve 'Churchill'e sevgilerimizi iletin' dedi. Bu zavallı halk seni seviyor ve kayıtsız şartsız güveniyor. Çok gurur duydum."

Churchill, Würzburg'dan sonra Blenheim savaş alanına, dedesinin 1704'te Fransızları yendiği yere gitti. İngiltere'ye geri dönünce, Liberal-

lerin Lordlar Kamarası'na karşı verdiği savaşın ön cephesindeydi. 16 Ekim'de Dundee'de seçmenlerine sesleniyor ve Clementine'e, "Buradaki herkesi morali yüksek ve savaş azmiyle dolu buldum" diyordu. Oradan oraya taban tepmenin çok sakıncaları vardı: "Dün sabah bir çirozun yarısını yemişken kocaman bir kurtçuk sürünerek çıktı ve bana dişlerini gösterdi! Bugün öğle yemeğinde krepten başka yiyecek bir şey bulamadım. Büyük ve iyi insanların, ülkelerinin hizmetinde geçmeleri gereken sınavlar bunlar işte!" Kendi sağlığı kötü değildi; "Trende, veronal falan almadan, külçe gibi uyudum. Aslında bunun sinirler ve sağlık yönünden iyi bir işaret olarak görülmesi gerekir." Karısının devam eden nekaheti konusunda da şunları söylüyordu: "Tatlı kedim, sağlığını toparlamaya ver kendini. Can sıkıntısı bazı durumlarda sağlığa yararlıdır. Keşke burada olsaydın, ama sonradan, bu dinlenme süresinden ötürü pişman olmayacağından eminim."

Clementine birkaç haftasını Sussex, Crowborough'daki bir otelde dinlenerek geçiriyordu. "Keşke senin ayağın bütün bu hafta boyunca Crowboro'ya bağlı olmasaydı," diye yazmıştı Churchill ona 25 Ekim'de. "Seni banyonun içinden, vücudun soğuk ve parıldar haldeyken kaldırıp kollarıma almayı çok istiyorum." Churchill yeni bir kitapla, toplumsal politika konusunda son üç yıldır yaptığı yirmi bir konuşmasını derlediği yeni bir seçkiyle meşguldü. Bir ay sonra, *Liberalizm ve Toplumsal Sorunlar* adıyla yayınlandı ve bunun ardından, üç hafta sonra yeni bir konuşmalar seçkisi, *Halkın Hakları* geldi.

3 Kasım'da Churchill, kafası hâlâ Almanya ziyaretiyle meşgulken, Almanların donanma konusundaki niyetleri hakkındaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'yla paylaştı. "Almanların deniz kuvveti yönünden büyümesinin önünde," diye yazdı, "parasal zorlukların dışında, pratik olarak hiçbir engel yok." O zorluksa, yarattığı "ciddi iç gerginlikler" başlı başına bir tehlike nedeni yaratacak kadar şiddetli bir ekonomik kriz yüzünden hayli büyüktü. "Bu gerginlik, yumuşamayla giderilecek mi?" diye soruyordu, "Yoksa, hesaplı bir şiddetle birden şahlanacak mı? Alman devletinin siyaseti içteki durumu yatıştıracak mı, yoksa bir dış maceraya girişerek bundan bir kaçış mı bulacak? Bu iki yolun da açık olduğundan kuşku yok." Alman hükümeti ne karar verecekse, çok kısa bir süre sonra bu iki yoldan biri seçilecekti. "Eğer bu yol barışçı olacaksa, çok kısa zamanda barışçılığı gayet açıkça görülecektir ve tersi olursa da öyle."

Churchill, Asquith'in teşvikiyle 14 Kasım'da, Lordlar Kamarası'nın bütçe görüşmelerinden bir hafta önce Bristol'da yapılacak bir konuşma hazırladı. Clementine onunla birlikte Bristol'a gitti. Trenden indikleri sırada, kadınların oy hakkını savunan Theresa Garnett adında genç bir kadın eylemci fırladı ve Churchill'in yüzüne bir köpek kamçısıyla vurmaya kalktı. Churchill, yüzünü korumak için kadını bileklerinden yakaladı. Bunun üzerine, kadın onu peronun kenarına doğru itmeye başladı. O sırada tren istasyonda yavaşça hareket etmeye başlamıştı. Clementine bir bavul yığınının üzerine tırmanarak, kocasını paltosundan yakalayıp kenardan geri çekmeyi başardı. Kadın eylemci, karşılama komisyonunun birkaç üyesi tarafından yakalandı ve hemen tutuklandı. Dedektifler kadını götürürken kadın, Churchill'e, "Seni hayvan, niçin İngiliz kadınlarına kötü davranıyorsun?" diye bağırıyordu.

Bu olaydan sarsılan Churchill o gün yine de, Lordlar Kamarası'nın haksız iddialarına karşı güçlü bir konuşma yaptı: "Muhafazakâr Lordlar, dedi, "kendilerinden başka hiç kimseyi Kraliyet'e hizmet için uygun görmeyen, kibirli bir Muhafazakâr hiziptir." Onlar devleti "sadece, kendi servet ve unvanlarının bir uzantısı" gibi görürler. Devletin "orta ve çalışan sınıflara dayandığını" görmeye tahammül edemezler. Yapabilecekleri tek şey, "eğer çıldırırlarsa, hattın üzerine bir taş koyup devlet trenini raydan çıkarmaktır ve böyle yapacakları söylendi bize."

Churchill'e, eski rakibi Lord Milner yanıt verdi ve Lordların görevi bütçeye ret oyu vermek ve "sonuçlarına boşvermektir" dedi. Milner'ın çağrısını dinlediler; 30 Kasım'da, Churchill'in otuz beşinci doğum gününde Lordlar Kamarası bütçeyi 75'e karşılık 350 oyla reddetti. Dört gün sonra Asquith Kral'ın emriyle Parlamento'yu tatil etti ve genel seçim kampanyası başladı. Marlborough Dükü'nün torunu da dahil olmak üzere, tüm Liberallerin savaş sloganı "Ya soylular ya halk"tı.

11. Bölüm

İçişleri Bakanlığı

Churchill tüm seçim kampanyası sırasında, Liberallerin Lordlar Kamarası'na karşı saldırısında başı çekti. 9 Ocak 1910'da İskoçya, Leven'de yaptığı bir konuşmada, eski Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne'ı "sıfırı tüketmiş, modası geçmiş, anakronik bir grubun, eski anlamını tümüyle yitirmiş feodal bir düzen kalıntısının, çoktan ölüp gitmiş ve şimdi sadece, işinin ebediyen bitmesi için seçmenlerin sert bir darbesini bekleyen bir gücün temsilcisi" diye niteledi. Lancashire'deki tüm kampanya sırasında Liberal görüşleri müthiş bir enerji ve yetenekle savundu. "Başından sonuna dek tüm konuşmalarınız," diye yazdı Asquith ona kampanyanın üçüncü haftasında, "en büyük başarı düzeyine yükseldi ve tarihte yaşayacak."

Seçim sonuçları 15 Şubat 1910'da açıklandı. Liberaller iktidarı korumuştu ama çok az bir farkla: Liberallerin 275 koltuğuna karşı, Muhafazakârlar 273 koltuk kazanmıştı. İrlanda Milliyetçileri 84 koltukla yine iktidarın anahtarını elinde bulunduruyordu. İşçi Partisi 42 koltukla yine Avam Kamarası'nın en küçük partisiydi. Churchill, Dundee'deki koltuğunu daha önceki gibi, dokuz binin az üzerinde bir oyla kazandı.

Sonuçların açıklandığı gün Churchill, polisten, hapishanelerden ve mahkumlardan sorumlu ve en kıdemli bakanlıklardan biri olan İçişleri Bakanlığını kabul etti. Bu göreve ondan daha gençken, otuz üç yaşında getirilen tek kişi, polis gücünün kurucusu Robert Peel'di. Bu yeni görevden beklentileri onu "heyecan ve coşkuyla" doldurdu, diye hatırlıyordu daha sonra Violet Asquith. "Churchill daima hareket etme ve yeni yerlere girme hevesiyle doluydu ve yeni krallığının olanaklarını keşfetmekle meşguldü. Yönetecek iyi bir orduya, polis gücüne sahip olacaktı ama kafasında hep, onların avı, yani suçlular vardı. Kendi esaret yaşantısı onu mahkumların dostu kılmıştı ve kafasında, onların kararmış kaderini mahkumiyet indirimleriyle ve 'hapishane cefası' sırasında da kütüphaneler ve oyalanma-

larla biraz olsun iyileştirme planları dolaşıyordu boyuna. 'Onlar düşünce gıdası almalı; bol bol da kitap ki, benim en çok istediğim şey buydu... ama tabii, duvarları aşıp o lanet olası yerden kaçma şansı dışında; ve sanırım onlara *bu şansı* vermemem lazım!' diyordu."

Churchill, İçişleri Bakanlığı'nın ilk gününden itibaren, kapsamlı bir hapishane reformu programına girişti. 21 Şubat'ta, İçişleri Bakanı olduktan altı gün sonra, John Galsworthy'nin *Adalet* adlı tiyatro oyununun Duke of York Tiyatrosu'nda yapılacak açılış gecesine gitti. Yanında, Asquith'in on beş yıl önce atadığı Hapishane Komisyonu Başkanı ve hücre hapsini savunan Sir Evelyn Ruggles-Brise'ı da götürdü. Oyun, hücre hapsine karşı çok güçlü bir tavır sergiliyordu ve Churchill çok etkilendi. Ama 7 Mart'ta, Müsteşarı Sir Edward Troup'a, kendisini etkileyen diğer bir şeyin de, "hapishane yaşamının ilk dönemini sıkı bir disiplin süreci haline getirmenin, mahkumun terk ettiği dünyayla, katılacağı bir sürü kamusal işin arasına bir boşluk koymanın önemi," olduğunu söyledi.

İki ay sonra Churchill, hücre hapsinin ilk kez suç işleyenler için bir aya, tekrar suç işleyenler için üç aya indirileceğini duyurdu. Bu yeni kurallar ilan edildiğinde Galsworthy, Churchill'in Leonie halasına şunları yazdı: "Onun cesaretine, yeteneğine ve siyasetçilerde çok ender görülen hayal gücüne hep hayrandım. Şimdiyse onun vicdanlı ve çok insancıl biri olduğunu hissediyorum. Sanırım çok ilerleyecek ve içindeki mücadeleci öğeleri tavında değil de en hararetli halinde tutmayı becerirse daha da ileri gidecek."

O mart ayında Churchill, adi suçlularla siyasi mahkumlar arasında, o güne dek bilinmeyen bir ayrım yarattı. Kadınlara oy hakkı mücadelesi veren ve hapse girmiş çok sayıda kadın eylemci bu girişimden hemen yararlanacaktı. "Hırsızlık, cinayet yahut ahlaksızlık gibi diğer suçlardan ötürü hapse girmiş suçlular için uygun olan" hapishane kuralları, dedi Avam Kamarası'nda, "genel karakteri iyi olan ve suçu, her ne kadar kınanacak bir şey olsa da, kişisel onursuzluğu kapsamayan kişilere aynı şekilde uygulanmamalıdır."

Churchill, Violet Asquith'e söylediği gibi, mahkumlar için kütüphaneler de kurmaya çalıştı; bu sorunun incelemesi için görevlendirdiği komisyon, "denetimli bir genel kütüphane"nin katalogundan yararlanılarak mahkumlar için bir kitap listesi oluşturulmasını önerdi. Ama Churchill'in varolan sistemdeki asıl hedefi, kendisinin aşırı diye nitelediği mahkumiyet cezalarıydı. Bu konuda, kendi bakanlığında yoğun bir yazışmaya girişti,

vakaları tek tek, ayrıntılı bir şekilde inceledi ve sık sık da, bazı hakimlerden hoşnutsuzluğunu dile getirdi. Pedofili yüzünden verilmiş on yıllık bir hapis cezası hakkında yaptığı yorumda, memurlarına şu notu yazmıştı: "Bu mahkum daha önce, biri limon suyu çalmaktan, biri de elma çalmaktan yedişer yıllık korkunç iki ağır hapis cezası almış. Bu doğadışı alışkanlığını da hapishanede kazanmış olması pekala mümkündür."

Churchill'e göre, cezalarda bir üst sınır gerekliydi. "Benim görüşümce," diye yazmıştı, "hayata yönelik bir kasıt içermeyen tek bir suçta on yıldan uzun bir hapse hükmedilmesi için ancak çok ender ve çok özel birtakım ağırlaştırıcı durumlar gerekir. Maddi olanakların kasten, sistematik bir şekilde, rüştünü ispat etmemiş kişilerin ahlakını bozmak için kullanıldığı durumlarda; kalıcı bir bedensel hasar oluşturacak kadar vahşice kuvvet kullanıldığında; örneğin bir okul müdürünün çok adice bir hainlik yapması ya da bir adamın faaliyetlerinin alışkanlık oluşturacak şekilde, bu nitelikte bir suç yönünde yoğunlaşmış olduğunu gösteren kanıtların varlığı halinde bu sınır aşılabilir. Ama tek başına vahşilik eylemleri, ırza geçmeye kadar varan bir şiddet içerse de, suçun işlenmesi tamamlanmış olsa da, yedi yıllık ağır hapis cezası, hiç unutulmayacak, standart bir hüküm olur gibi geliyor bana."

Borstal'a* gönderilecek suçlu sayısının azaltılmasını amaçlayan Churchill, 3 Temmuz'da danışmanlarına yazdığı notta, "Ceza yasasının sertleştirilmesiyle çalışacak bir sistemden sorumlu olmaya kesinlikle razı değilim," demişti. 20 Temmuz'da reformlarını Avam Kamarası'na sundu. Amaçlarından biri, ödenmeyen para cezalarının otomatikman hapis cezasına dönüştürülmesini ortadan kaldırmaktı. "Parlamento bunun ne kadar incitici bir işlem olduğunu görsün," dedi. "Devlet, para cezasından oluyor. Adam, belki de ilk kez hapse giriyor; şoke edici bir olay. Adam, dört ya da beş günlük bir hapis için, çok uzun süreli bir ağır hapis cezasının gerektirdiği bütün formalitelerden geçiyor. Fotoğrafı çekiliyor, hapishane arabasına bindirilip götürülüyor ve parmak izi alınıyor. Aynen, uzun bir hapis cezası halinde geçilecek sıkıntılı bütün bu işlemlere tabi tutuluyor."

Churchill'in yerleştirmek istediğ ilke, "ödemek için zaman vermek"ti. Onun İçişleri Bakanı olmasından önceki yıl 95.686 kişi, mahkemelerce ve-

* 1908 yılında kurulan ve 16-23 yaş arasındaki suçluların genellikle üç yıllık bir eğitim amacıyla gönderildiği, Rochester yakınlarındaki Borstal köyünde kurulu ıslahhane-ç.n.

rilmiş para cezasını ödeyemediklerinden, dörder ya da beşer gün hapse girmişti. Churchill'in reformu, sırf Parlamento'daki zamansal sıkışıklık yüzünden 1914'e dek ertelendi. Yeni yasanın uygulandığı ilk beş yılda, para cezasının ödenmemesi yüzünden mahkumiyet sayısı beş binlere kadar düştü. Hapse girenlerin büyük çoğunluğu, sarhoşluktan ötürü para cezasına çarptırılanlardı; onların sayısı da, 1908-1909 arasında 62.822'yken, 1919'da iki binin altına düştü.

Churchill'in bundan sonraki reformu, hapisteki gençlerin sayısını düşürmekti. Her yıl on altıyla yirmi bir yaş arasında beş binden fazla kişi hapse giriyordu. Bunların hepsi değişecekti. Bundan sonra, "ıslah olmaz olduğu görülmedikçe, ya da ciddi bir suç işlemedikçe" hiçbir genç hapishaneye gönderilmeyecekti. Gençlerin hapishaneye sokulması "tam bir yıkımdır," dedi Churchill, Kral'a, İçişleri Bakanı'nın hükümdara Parlamento'daki işlemlerin tam bir raporunu vermesi geleneğini takip ederek gönderdiği düzenli mektuplarından birinde. Gereken şey, "kusurlulara," muhtemelen polis merkezlerinde yaptırılacak, fiziksel egzersizlere dayanan, "çok sağlıklı, hiç hoşa gitmeyen talimler" sistemidir. "16-21 yaş arası hiçbir çocuk sırf cezalandırmak için hapishaneye gönderilmemelidir," diyordu Churchill, Kral'ına. "Verilecek her ceza, onunla işbirliği yapmak ve ona hayat yolunda destek olmak amacıyla birlikte düşünülmelidir; aslında bu ceza, hapsetmekten ziyade, disipline sokucu ve eğitici olmalıdır."

Churchill, Avam Kamarası'nda, genç suçluların hapis cezasını düşürme fikrini savunurken, milletvekillerinin dikkatini, "kötülüğün hep işçi sınıfının oğullarının başına gelmesi" durumuna çekti. "Diğer sınıfların oğulları da aynı suçları bol bol işliyor," dedi. "Onlar da Oxford veya Cambridge'de fırtınalı ve taşkın ruh halleriyle –işçi sınıfından bir sürü çocuğun işlediği için hapse girdiği– suçları işliyorlar ama kendilerine hiçbir şey olmuyor." Churchill İçişleri Bakanı olduğunda hapishanelerde yirmi bir yaşın altında 12.376 çocuk vardı. 1919'da bu sayı dört binin altına düşmüştü. Ama Churchill'in kusurlulara yaptırılacak talimler planı, polis ve Yargıtay Başkanı tarafından beğenilmesine karşın, Churchill'in memurlarının tetkikinden başarıyla geçemedi; onun kurmaya çalıştığı ilkenin, uygulanabilmesi için, 1948'deki Suçlarda Adalet Yasası'nı beklemesi gerekecekti.

Churchill'in hapishane reformunun altında yatan şey, mahkumiyetin niteliğini mahkumların gözünden bakarak, gerçek anlamda kavramasıydı. 10 Temmuz'daki konuşması sırasında dokunaklı sözlerle bu yöne de-

ğindi: "Hapishanelerin maddi koşullarında de her türlü düzeltim yapılsa, ısı ayarlansa, sağlığı ve gücü korumak için gereken uygun yiyecekler sağlansa, doktorlar, rahipler, hapishane ziyaretçileri gelip gitse de, mahkum, özgür bir insanın yaşam dediği her şeyden yoksun kalır. Zaman zaman vicdanımızı rahatlatan tüm bu düzeltimlerden hiçbirinin bu durumu değiştirmediğini unutmamalıyız."

Churchill daha sonra, ileri bir ülkede ceza sisteminin takip etmesi gerektiğine inandığı hususlardan söz ederek şunları söyledi Parlamento'ya: "Kamunun suça ve suçlulara karşı takındığı tavırdaki ruh hali ve mizacı, her ülkenin en yanılmaz uygarlık testlerinden biridir. Sanıkların ve hatta hüküm giymiş suçluların devlete karşı haklarının sakin ve tarafsız bir şekilde kabulü, cezalandırmayla görevli herkesin sürekli bir şekilde hep vicdanını yoklaması, cezalandırmanın sert mukabelesiyle kefaret ödeyenlerden oluşan dünyayı rehabilite etmeye yönelik istek ve heves, düzeltici ve yeniden yaratıcı işlemler keşfetme yönünde hiç bıkmadan harcanan çabalar ve her insanın yüreğinde, eğer bulabilirseniz bir hazinenin yattığına sarsılmaz bir inanç; bunlar, suça ve suçluya karşı davranışta, bir halkın birikmiş gücünün göstergesi ve ölçüsü olan simgeler ve onda yaşayan erdemlerin işareti ve kanıtlarıdır."

Churchill o yaz daha birçok öncü değişikliği savundu ve bunlar kendisi İçişleri Bakanıyken hayata geçti. Yeniliklerden biri, hapishanede eğlenceydi; o günden sonra, her hapishanede yılda dört kez bir konferans ya da bir konser verildi. "Bu perişan insanlara," dedi Kral'a, "üzerinde düşünecek ve uzun monotonluğu bozacak bir şeyler gerekli." Yaşlı ve iradesiz hükümlülere de özel birtakım ayrıcalıklar tanınmalıydı.

Churchill, hapishane duvarlarının arkasındaki reformların yanı sıra, hapisten çıkmış hükümlülerin polis tarafından denetlenmesini kaldırıp onun yerine, hüküm giymiş mahkumlarla serbest bırakıldıktan sonra ilgilenecek, merkezi bir büro kurdu. Eski mahkumlar artık sadece polis tarafından değil, özel olarak görevlendirilmiş memurlardan ve mahkumlara yardım amaçlı birçok derneğin temsilcilerinden oluşan, ayrı bir kurum tarafından da kontrol ediliyordu.

Bu reformu, henüz planlanma aşamasındayken, Liberal bir arkadaşına anlatan Churchill, 1903'le 1905 arasında serbest bırakılan her dört hükümlüden üçünün ağır cezalarla yeniden cezaevine döndüğüne değinmişti. "Benim müdahale etmek istediğim, işte bu korkunç oranda suç tekra-

rıdır." Polis kontrolü ve tahliye yardımı, "bir hükümlüyü onurlu bir işte yerini alabilir kılmada ya da buna teşvik etmede başarısız. Daha bireyselleştirilmiş, daha samimi, daha dikkatlice düşünülmüş, insancanlısı duygulardan daha çok esinlenmiş bir kontrol gerekli." Bu nedenle, varolan tüm o mahkumlara yardım derneklerini "güçlü bir konfederasyon halinde" bir araya getirerek onları "bugüne dek kullanabildiklerinden daha büyük fonlarla desteklemek, hükümlülerle, dünyaya tekrar fırlatılıp atılmalarından çok önce tek tek temasa geçmelerini sağlamak ve sıradan polis kontrol yöntemlerini ancak son derece direngen vakalarda kullanmak gerekir." Churchill'in çabaları, hapishane reformu yanlıları tarafından takdirle karşılandı. "Bu değişikliklerin her birinin altında," diye yazmıştı Galsworthy 23 Temmuz'da *The Times*'ta, "yokluğunda reformun ölü doğacağı bir düş gücü ve yokluğu tehlike yaratacak bir sağduyu yatıyor."

O yaz Churchill, İçişleri Bakanı'nın cinayet davalarında cezanın ertelenmesini tavsiye etme hakkına dayanarak, idam cezası verilmiş özel bir davanın belgelerini inceledikten sonra on maddelik, ayrıntılı bir not yazdı ve iddialara ve olasılıklara karşı, suçlanan kişiyi savunmak için öne sürülenlerin dışında bazı kanıtları kullanmaya çalıştı. Davayla ilgili hususları dikkatle gözden geçirdikten sonra, bir erteleme tavsiyesinde bulunamayacağını hissetti.

İçişleri Bakanlığı'ndan ayrıldıktan bir yıl sonra Churchill bir arkadaşına, idam mahkumu suçlularda yaşam ve ölümle ilgili gücünü kullanmanın onun için "bir kabus haline" geldiğini söylemiş ve 1948'de, idam cezasıyla ilgili bir tartışmada Avam Kamarası'na şunları demişti: "Yaklaşık kırk yıl önce, İçişleri Bakanı olmayı çok rahatsız edici bulmuştum. Hükümette, terk ettiğime bunun kadar sevindiğim başka bir makam yoktur. İdam vakalarında karar vermek, gerçi çok acı verici bir görev olsa da, beni çok fazla bunaltan bir şey değildi. Müebbet hapse yahut idama mahkum olmuş kişilerin, serbest bırakılmak için yalvaran mektuplarını okurdum. Benim için çok daha fazla yıpratıcı bir işti bu."

Churchill şöyle devam ediyordu: "Bir idam vakasını hatırlıyorum. Bir öfke krizi sırasında, karısını yahut uzun süre birlikte yaşadığı kadını öldüren, yaklaşık kırk beş yaşında bir askerin davasıydı. Suçu işledikten sonra, kendisini bekleyen, her zaman şeker verdiği küçük çocukların olduğu alt kata inmiş. Cebindeki bütün parayı çıkarıp onlara verirken 'artık buna hiç ihtiyacım olmayacak' demiş. Sonra polise gidip teslim olmuş. Bu ta-

lihsiz adamın hikâyesi ve karakterindeki birçok nitelik beni çok etkilemişti. Davaya bakan hakim, cezanın infaz edilmesini tavsiye etti. İçişleri Bakanlığı'ndaki memurlar, çok büyük deneyimleriyle, kanunun işleyişine karışmamayı tavsiye ettiler. Ama benim de kendi görüşüm vardı ve davranışlarımı bu yönde kısıtlayacak bir bağ yoktu."

Churchill, idamın ertelenmesini tavsiye etti. Bundan kısa bir süre sonra asker intihar etti. Churchill, idamı ertelenen adamın, "müebbet hapsin idam cezasından daha kötü bir şey" olduğunu düşünmesinden ötürü sarsılmışsa da, 1948'de Avam Kamarası'na söylediğine göre, "suçlara karşı adalet sistemimizin her noktasında, sanığa, kuşku halinde lehine karar olanağının sağlanmış olmasından" gurur duymuştu. "Bir idam cezasının sonradan, iş işten geçtikten sonra tekrar gözden geçirilmesi sırasında, hüküm giymiş kişinin lehine bu tür eğilimler her noktada belirir. Fakat, adalet ve yasalar kendi sınırları içinde ellerinden geleni yaptıktan, emsaller araştırılıp değerlendirildikten sonra da, merhamet hâlâ hapishanenin etrafında dolaşıp içeriye sızacak bir çatlak arar."

Lordlar Kamarası'nın Liberal toplumsal reformlara karşı sürekli mücadelesiyle karşılaşan Asquith istifa etmeyi ve bunun ardından, Lordların yetkisinin söz konusu edileceği ikinci bir genel seçime gitmeyi düşünüyordu. Bakanlar Kurulu'nda böyle bir yola karşı çıkan ve hükümetin, riskli çoğunluğuna karşın, mücadeleye devam etmesi gerektiğini savunanların arasında Churchill de vardı. Bu tavsiyeyi kabul eden Asquith 18 Mart'ta, Lordlar Kamarası'nın demokratik bir temele dayanarak yeniden yapılanması gerektiğini ilan etti. Bir önceki gün Manchester'da Churchill, "Kraliyetin ve Avam Kamarası'nın Lordların tecavüzüne karşı birlikte hareket etmesini" halkın önünde savunarak Kral'ın telaşa kapılmasına yol açmıştı.

Lordlar Kamarası'nın yetkilerini kısıtlama konusundaki hükümet teklifi 31 Mart'ta Avam Kamarası'na sunuldu. Churchill hükümet sözcüsüydü. Bütçeye karşı oy verme dışında Lordlar Kamarası'na hiç gelmeyen Muhafazakâr soylular hakkında şunları söyledi: "Onların, böylesine güdülmeye boyun eğmesinden daha tuhaf bir şey olamaz. İşte tüm bu soylular, hepsi de bağımsız birer mevkiye getirilmiş, rahat ve tam bir eğitimin ve aydın bir toplumun nimetlerinden yararlanıyor ve bu dünyanın tüm hadiselerinden gayet iyi korunuyor ve güvencede tutuluyorlar ama bağımsız bir tabiat sergilemekten çok uzak bir şekilde, çok sıkı bir disiplin altında tutulmaya boyun eğiyorlar; oraya buraya güdülmeye ve yönlendi-

rilmeye razı oluyorlar, koyun sürüsü gibi demeyeceğim, çünkü saygısızlık olur, ama bir alay asker gibi, şu yöne ya da bu yöne."

Churchill konuşmasını şöyle bitirdi: "İngiliz tarihinde çok önemli bir döneme geldik. Söz söyleme vakti bitti, artık eylem vakti. Lordlar Kamarası –kanaatimce– kötü niyetli ve vatanseverlikten uzak bir kışkırtmaya kapılıp vetolarını kullanarak Kraliyet'in öncelik hakkına hakaret ve Avam Kamarası'nın haklarına tecavüz ettiklerinden, artık Kraliyet ve Avam Kamarası'nın birlikte hareket ederek anayasal dengeyi sağlaması ve Lordlar Kamarası'nın veto yetkisini sonsuza dek kaldırması gerekli hale gelmiştir."

"Çok harika bir konuşma yaptınız, en iyi konuşmalarınızdan biriydi," diye yazdı Asquith. "Üzüldüğüm tek şey –'Kraliyet' ve avam sözcüklerini yan yana getiren– son cümleniz. Dilerim duymazdan gelinir."

28 Nisan'da bütçe Lordlar Kamarası'na sunuldu. Bir bölünme çıkmadan geçti ve anayasal bir çatışmadan kaçınılmış oldu. Lordlar Kamarası'nın ekonomi konusuna bir daha karışması riskine girmek istemeyen Asquith, Parlamento Yasa Tasarısını geçirmeye karar verdi ama bu, Kral'dan, yasanın geçmesi için beş yüz yeni Liberal soylu bulmasını istemek anlamına geliyordu. Fakat 6 Mayıs'ta, zıtlaşmanın şiddeti bu kadar çok yeni soylunun bulunması gibi bir olasılığı yok etmişken VII. Edward öldü.

Yeni Kral'ın yani V. George'un deneyimsizliği göz önüne alınarak, anayasa kavgasında altı aylık bir ateşkes ilan edildi. Churchill bunu desteklemekle kalmadı, bir Ulusal Hükümet kurulması çağrısında da bulundu. Bu hükümette hem Liberaller hem de Muhafazakârlar, aşırılarının baskı ve taleplerinden arınmış bir şekilde birlikte çalışarak anayasal sorunları çözecek, İrlanda'yla federal bir sistem oluşturacak, genel toplumsal refah programını yürütecek ve eğer Avrupa'daki durum gerektirirse, Muhafazakârların epey zamandır savunduğu bir şey olan zorunlu askerliği koyacaktı.

O yaz Churchill, Clementine'le birlikte, Baron de Forest'in yatı *Honor*'la İngiltere'den ayrılıp iki aylık bir tatile çıktı. Bu gezide Akdeniz'den ve Ege'den geçip Küçük Asya kıyıları boyunca yol alıp İstanbul'a vardılar. Churchill'le birlikte Ticaret Bakanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na geçmiş olan Edward Marsh, biriktikçe patronuna "çuvallar dolusu" iş gönderiyordu; ilki, Atina'ya vardığında Churchill'i bekliyordu. Bir ay sonra Churchill, Sir Edward Grey'e Girit'ten gönderdiği mektupta, "Bakanlığın işleriyle birlikte üç tane çok önemli mektup aldım ve boş günler için bir kenara bıraktığım bir sürü çetin konu hakkında kafa yordum," diye yazmıştı.

Türk limanı İzmir'de Churchill, "haydutlara karşı gerekli bir eskortla" beraber, özel bir trenle, İngilizler tarafından yapılmış demiryolunun sonuna kadar "lokomotif mahmuzunun üzerine monte edilmiş bir koltukta," 420 kilometrelik bir yolculuk yaparak Aydın'a gitti. "Bir ülkeyi bir çırpıda görüvermenin daha iyi bir yolu yok," dedi Grey'e. Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yolculuklar hakkında düşüncesini bildirerek, Dışişleri Bakanı'na, "Dünyanın, harap olmuş uygarlıklar ve hoyratça karmakarışık olmuş milletlerle dolu bu kısmı hakkında geliştirdiğim tek fikir şu: Niçin İngiltere'yle Almanya güçlü bir eylem ve genel avantaj için bir araya gelmesin?"

Churchill İngiltere'ye dönünce, Başkomutan Sir John French'in konuğu olarak İngiliz ordusunun tatbikatındaydı. "Seni, bu güzel ve serin havada Salisbury ovasında atla dörtnala giderken düşünüyorum ve," diye yazdı Clementine ona, "keşke savaşın arifesinde, meclisin sonbahar oturumunun hemen başında, İçişleri Bakanı yerine başkomutan olsan diyorum." Tatil henüz bitmemişti; Galler'e giden Churchill ve Clementine, Criccieth'te Lloyd George'a konuk oldular ve golf oynayıp arabayla Galler kırsalını gezdiler ve derin denizde balık avladılar.

Churchill, Lloyd George'a, tatilinin son durağı Invernessshire'dan "Eşim ve ben sizin nezaketinizle misafirperverliğiniz gibi denizde ve karada olduğu kadar güneşte, gölgede ve gün batımında da ev sahipliğinde kusur etmeyen Galler'i hiç unutmayacağız," diye yazdı. "İskoçya'da günlerimi boynuzlu hayvanların peşinde koşarak, gecelerimi de, harcadığım bu çabalardan sonra kendime gelerek geçirdim." Cricciech'te yaptıkları siyasi konuşmalar konusunda da, "eğer biz birlikte davranırsak," diyordu Churchill, Lloyd George'a, "ya siyasete ilerici bir karakter verecek, yahut istifa ederek, amacına ulaşmada başarısız olmuş bir hükümeti sonlandırabilecek kadar güçlü oluruz."

Akdeniz gezisi sırasında Churchill, Asquith'e, hâlâ reforma gerek olduğunu düşündüğü hapishane yönetimi ve cezalandırma konularını ortaya seren bir not yazmıştı. Churchill, halen uygulanan ve tüm hapis vakalarının yarısının iki haftalık yahut daha da kısa süreli olduğu hapis uygulamasına bir son vermek için sabırsızlanıyordu. Bunların hemen hemen yarısı ilk kez hapse giriyordu ve bu, "devlet parasının ve insan karakterinin korkunç ve gayet anlamsız bir şekilde ziyan edilmesi"ydi. İlk kez suç işleyen hiç kimse, kısa bir mahkumiyet için hapsedilmemeliydi. "İki tür-

lü basit suçlu var," diyordu Asquith'e, "tesadüfen yapanlar ve alışkanlık haline getirenler. Tesadüfen suç işleyen hiç kimse, tek ve saçma sapan bir suç yüzünden hapishaneye gönderilmemelidir."

Churchill'in İçişleri Bakanıyken öne sürdüğü diğer bir öneri de kronik sarhoşlar, "kronik kavgacılar" ve bir yıl içinde belli bir sayıda suç işleyen basit suçlular için oluşturulacak tedavi kurumlarıydı. Churchill ayrıca, aynı suça verilecek cezaların aynı olmasını da önerdi ve bu amaçla, suçların, ciddilik derecesine göre bir sınıflandırmasını yaptı. Birinci dereceden suçlar hayata yönelikti; ikinci dereceden suçlar kişiye yönelikti; üçüncü dereceden suçlar mülkiyete yönelikti; ve dördüncü dereceden suçlar ahlaka yönelikti. Her bir kategorideki suçlar ciddilik derecesine göre sınıflandırılıyor ve bunlara uygun cezalar öneriliyordu. Basit suçlar için ayrı bir ceza şeması vardı; tesadüfen suç işleyen kişiler, işledikleri suç en azından bir ay hapsi gerektirecek kadar ağır olmadıkça hapsedilmeyecekti. Basit bir suçu alışkanlık haline getirmiş kişiler için önerdiği sisteme göreyse, cezalandırılmadan bırakılmış belli sayıda suçtan sonra, "uygun bir kurumda, bir yıldan az, iki yıldan çok olmamak üzere bir disiplin tutuklaması" gelecekti.

Churchill, her suçun yarattığı toplumsal zarara göre bir suç sınıflaması yapmak ve buna, uygun bir ceza sınıflaması eklemek istemişti ama başaramadı. Bu durum, memurlarının belirttiği gibi, verilecek cezalar konusunda hakimlere dayatmada bulunmaya kalkmak olarak yorumlanabilirdi. Fikirlerini Yargıtay Başkanı'na anlatmak için yazdığı bir taslak, İçişleri Bakanlığı'ndan ayrıldığında hâlâ dosyada duruyordu; kendisinden sonra gelen Bakan ona bu konuyu tekrar ele almak isteyip istemediğini sorunca Churchill kısaca "Halihazırdaki sorunla uğraşmaya girişemem," dedi. Konu bırakıldı.

Kasımın ilk haftasında, Rhondda vadisinde bir kömür grevi patlak verdi. Grev başladıktan sonraki birkaç günde, maden ocaklarına yakın iki köyde pencere kırma vakaları yaşandı. Emrinde 1.400 polis bulunan Glamorgan Emniyet Müdürü başka karışıklıklar ve yağmalardan korkarak, doğrudan orduya başvurup Güney Bölgesi komutanı generalden, piyade ve süvarilerden oluşmak üzere 400 askeri trenle Güney Galler'e göndermesini istedi. Askerler ertesi gün, 7 Kasım'da sabah erkenden yola çıktı.

Birliklerin Galler'e doğru gittiği Churchill'e ancak o sabah saat 11'de haber verildi. Churchill hemen Emniyet Müdürü'ne telefon etti ve onun

raporunu dinledikten sonra Kral'a, "Bu karışıklıkla baş etmede kesinlikle, ordunun yerine polisi kullanmaya karar verdiğini" söyledi. Hâlâ yolda olan piyadelere Swindon'da durmaları emredildi. Süvarilerse Cardiff'te durduruldu. Churchill, askerler yerine Güney Galler'e Londra polisinden –200 polis ve 70 atlı polis– takviye gönderdi. Emniyet Müdürü onların gelmesini beklerken grevciler kömür madenlerinden birine birkaç saldırıda bulundular ama yerel polis onları püskürttü. "Londra polisi geldiğinde," dedi Churchill, Kral'a, "saldırganlar Londra polisinden yahut ordudan bir takviyeye gerek olmaksızın madenlerden atılmıştı."

Madenlere saldırıları engellenen grevciler yakındaki Tonypandy köyüne gidip bir sürü dükkânı tahrip ettiler. "Böyle bir eylem," dedi Churchill, Kral'a, oradaki hiç kimse tarafından tahmin edilmemiş bir şeydi ve askerlerin madenlerdeki varlığıyla da önlenemezdi." Beş yüz polis daha Londra'dan yola çıkmıştı. Görünürde, "orduyu isyancılarla doğrudan karşı karşıya getirmeme politikasından sapmak için hiçbir neden" yoktu.

O gece, isyan kontrolden çıkıyor gibiydi. Emniyet Müdürü'nden gelen yeni bir başvuruya karşılık olarak Churchill bir süvari bölüğünün, sorunlu iki vadinin birleşim yerine gitmesine izin verdi, ama bundan ilerisine izin vermedi ve Kral'a, vadilerdeki polislerin "sadece, madenlere saldırıyı önlemede değil, tüm bölgeyi kontrol altında tutma ve küçük ya da büyük her türlü karışıklık belirtisiyle layıkıyla başa çıkmada yeterli" geleceğinden hâlâ gayet emin olduğunu söyledi. Ordunun kullanılmasına gerek olması muhtemel değildi. Askerler, halkla temastan mümkün olduğunca uzakta, fakat olay yerine, gerek olduğunda kullanılabilecek kadar yakında tutulmalıydı.

8 Kasım'da Churchill yatıştırıcı bir mesaj gönderdiği grevcilere, hükümetin sanayi konusundaki baş hakemiyle bir görüşme teklif etti. Ertesi gün, Muhafazakâr gazetelerde, özellikle *The Times*'ta, bu yatıştırıcı mesajından ve askerlerin Tonypandy'ye gitmesine izin vermemesinden ötürü şiddetle eleştirildi. Eğer isyanlar sonucunda "can kaybı" olsaydı, deniyordu *The Times*'ta, "bunun sorumluluğu," Emniyet Müdürü'nün asker talebini desteklemesi gereken "İçişleri Bakanı'nda olurdu. Bay Churchill, özel bir muamele gerektiren akut bir krizin baş gösterdiğini pek anlamış gibi görünmüyor. Yatıştırıcı konuşmayla sunulan güller, yerindeyken gayet güzeldir de, bunların yeri, yok etme tutkusuyla sarhoş olmuş vahşi bir güruhun kucağı değildir."

The Times'ın aksine, *Manchester Guardian*'sa Churchill'in orduyu geri çekme hareketini savunuyor ve bunun, "her halükârda birçok kişinin hayatını kurtaran" bir hareket olduğunu yazıyordu. Karışıklıkların bir an, "Bay Churchill'in, askerlerin, olacak herhangi bir şeye karşı hazır olmak üzere, bölgeye girmesine karar vereceği kadar ciddi göründüğü doğrudur," diyordu devamında *Manchester Guardian.* "Ama Churchill, karışıklıklar polisin denetiminden çıkıncaya kadar orduyu kullanmama konusundaki kararlılığını hiç bozmadı."

Grevciler Churchill'in görüşme teklifini kabul ettiler; hakem onlarla 11 Kasım'da Cardiff'te bir araya geldi. Fakat on gün sonra Tonypandy'de yine karışıklıklar patlak verdi. Askerler yine kullanılmadı. "Polis, isyancıları dağıtmaya ve kasabadan atmaya yetecek kadar güçlüydü," dedi Kral'a Churchill. "Askerler hazırdı fakat ateş etmeleri gerekmedi." Altı polis ağır yaralanmıştı. Olaylar ertesi gün de devam etti, ama kontrol altına alındı. "İsyancılar polisten iyi bir sopa yedi," dedi Kral'a Churchill, "ve orduyu yine, kitlelerle direkt çatışmadan uzak tutmak mümkün oldu." Meselenin esası konusundaysa, "maden sahipleri de işçiler kadar mantıksız," diye yazmıştı Churchill, "ve her iki taraf da birbiriyle, insani çıkarlar ya da kamu yararı gözetmeksizin savaşıyor."

25 Kasım'da Churchill Avam Kamarası'nda, askerleri geri çekme davranışını savundu. "Askerlerle, iş uyuşmazlığı halindeki kişiler arasındaki bir çatışmadan kaçınmak, kamu siyasetinin amaçlarından biri olmalıdır," dedi. Muhafazakârlar onun tezini kabul etti; Liberaller bu ilkenin dile getirilmesine memnun oldu. Fakat İşçi Partisi adına konuşan Keir Hardie, askerlerin sevk edilmesindeki "yakışıksızlığı" ve polisin uyguladığı "sert yöntemleri" kınadı. Ve Muhafazakârların ilk baştaki, yeterince sert davranılmadığı yolundaki eleştirisi değil, ama bu suçlama, Churchill'in, askerleri geri çeken ve hakemlik öneren yatıştırıcı değil de, askerleri oraya sevk eden ve cepheleşme yaratmaya çalışan, çatışmacı biri olduğu yolunda bir İşçi Partisi söylentisi yarattı. Liberallere göre, Tonypandy ılımlılığın zaferini simgeliyordu. İşçi Partililer bu olayı, Churchill'in saldırgan olduğuna dair söyleminin unsuru olarak kullanmaya başladı.

22 Kasım'da, Tonypandy çatışması zirvesindeyken Churchill Londra'da başka bir kavgaya yakalandı. O gün Bakanlar Kurulu toplantısı sırasında, kadınların oy hakkını savunan kadın eylemciler ve erkek destekçileri Downing Sokağı'nda toplandı. Bakanlar toplantıdan çıkarken bir itiş-

me oldu. Asquith alelacele bir taksiye binmek zorunda kaldı ve diğer bir bakan fena halde yaralandı. Churchill, itiş kakışı bastırmaya çalışan polisleri seyrederken, Bayan Cobden-Sanderson'la mücadele halindeki polislere seslenerek "Bu kadını götürün" dedi, "elebaşılardan biri bu, belli."

Dört gün sonra, Bradford'da konuşurken, kadınların oy hakkını destekleyen, Churchill'in Downing Sokağı'nda polislere söylediklerini duyan ve kendisi de tutuklanmış olan Hugh Franklin'in sürekli müdahalesine uğruyordu. Bradford toplantısından sonra Franklin, Churchill'i tren istasyonuna kadar takip etti ve Londra'ya giden akşam trenine bindi. Churchill yemek vagonuna giderken Franklin ona "Al sana, seni pis it" diye bağırarak bir kamçıyla saldırdı. Saldırı suçundan ötürü altı hafta hapis cezasına çarptırıldı.

Oy hakkı isteyen kadın eylemciler Churchill'in kadınlara bu hakkın verilmesine tam anlamıyla karşıt olduğuna kesinkes inanmıştı. Fakat öyle değildi; "cinsiyete dayanan bir eleme doğru yahut akılcı bir eleme değildir," demişti seçmenlerine 2 Aralık'ta ve bu nedenle de, "kadınlara oy hakkı verilmesini ilke olarak kabul ediyor"du." Ama "mülk sahiplerinin oylarına kesin bir üstünlük" sağlayacak yahut arkasında seçmenlerin "gerçek bir çoğunluğu" bulunmayan bir yasa teklifine olumlu oy vermek istemiyordu. "Geçmişte," dedi, "bu konuyu dostça tartışırken" kadınların oy verme hakkına hangi desteği verse "bunun daima, yeni bir aşağılama ve hakaretin bahanesinden başka bir şey olmadığını" görmüştü. Oy hakkı isteyen kadınlara "dostça" atılan her adım "giderek daha büyük hakaretler ve daha çirkin eylemlerle karşılanmış"tı. Avam Kamarası'nda 1917'de yapılan oylamada Churchill kadınların oy verme hakkından yana oy kullandı.

18 Kasım'da Parlamento feshedildi ve on iki aylık bir sürede ikinci kez genel seçim ilan edildi. "Muhafazakâr Parti," diye yazmıştı Churchill kendi seçim bildirgesinde, "kendilerini tüm ulus üzerinde tanrısal bir otorite kullanma hakkına sahip, hükmeden grup olarak görüyor." Ve Birmingham'daki bir dinleyici kitlesine, Lordlar Kamarası'nın veto hakkının "vicdansızlık ve zulüm" olduğunu söyledi; Lordların yetkileri "parçalanıp ufalanmalı ve yerdeki toza dönüşmeli"ydi.

30 Kasım'da, otuz altıncı doğum gününde Churchill Sheffield'deki bir seçim toplantısında, Lordlar Kamarası'nın veto yetkisi kaldırılırsa Muhafazakârlarla uyumlu çalışacaklarından, uzlaşma ve işbirliği sayesinde, ha-

pishane reformu ve "gençlerimizin eğitimi"nin yanı sıra, "halkın toplumsal yaşamının daha iyi, daha doğru, daha adil, daha bilimsel bir şekilde örgütlenmesini, servetin ve tekellerin kötüye kullanılmasının daha yeterli bir şekilde önlenmesini, dinsel eşitliği ve sanayide gelişmeyi" başaracaklarından umutlu olduğunu söyledi.

Seçimler bitti ve Churchill, amcası Lord Tweedmouth ve daha birçok Liberal soyluyla birlikte, Lord Nunburnholme'un York yakınlarında, Warter Priory'daki malikanesine avlanmaya gitti. "Yarın binlerce sülün," diye yazdı Clementine'e 19 Aralık'ta, "bugüne kadar görülmüşlerin en iyisi. Bu gece poker –biraz kaybettim– fakat oyun düşüktü" ve devamında şunları söylüyordu: "Bir düşün, bu tür bir şeye nazaran ne kadar büyük bir yetki ve büyük işler var önümde; gerçi bizim eğlencemizin mütevazı tarzıyla zıt gibi görünse de hoş bir şey. Bugün bu kadar çok fişek attıktan sonra gece sanırım başım ağrıyacak. Dünyanın bütün bu parıltısı hoşuma gidiyor, ama çok şükür, ciddi şeylere kıyasla değil."

Seçim sonuçları aralık ayının son haftasında açıklandı. Liberaller hükümette kalmış, ama varolan beraberlik halinde bir değişiklik olmamıştı. Liberaller ve Muhafazakârlar ikişer sandalye kaybettiler. İşçi Partisi'yle İrlanda Milliyetçileri ikişer sandalye kazandı ve yeniden anahtarı ellerinde tutarak, oylamalarda ve taleplerde Liberal hükümeti desteklediler.

Churchill yine, hem toplumsal siyaset, hem de İmparatorluk siyaseti yönünden birlikte çalışabilmek için Muhafazakârlarla bir uzlaşmadan yanaydı. Fakat 3 Ocak 1911'de Asquith'e yazdığı bir mektupta, "bir işbirliğinin vazgeçilmez ön koşulu olarak" Lordlar Kamarası'nın veto hakkının "kısıtlanması gerekir" dedi. Bu nedenle, Parlamento Yasa Tasarısı ile ilgili çalışmalara devam edilmeli ve Lordlar Kamarası'ndan geçebilmesi için yeterli sayıda yeni soylu bulunmalıydı. Lordların "büyük laflar edip işi yokuşa sürerek" bu konuları sonraya bırakmasına izin verilmemeliydi. Veto "yoldan çekilinceye kadar partiler arasında barış olamaz ve ulusal birliğin hiçbir tezahürü gerçekleşemez. Bu iş ne kadar çabuk ve kesin bir şekilde halledilirse herkes için o kadar iyi olur." Veto kısıtlandıktan sonra "*une politique d'apaisement*" –bir yatıştırma siyaseti– "takip edebileceğimiz umudundayım." Bu siyaset, önde gelen Muhafazakârlara "birer Liberal onur payesini," Chamberlain için, "Muhafazakâr soyluların ve baronların bir bölümü" için birer Liyakat Nişanı'nı ve Muhafazakâr basın için de bir şeyleri" kapsayacaktı.

"Liberal hükümet o zaman," diye yazmıştı Churchill, Muhafazakârlara, İrlanda, Yoksulluk Yasası, çocuk işçiler, sigortalar ve donanma konularında "danışma" teklif edecekti. Balfour'un, "Donanma konusunda her türlü bilgiye tam olarak ulaşabilmesi" sağlanmalıydı. Uzlaşma sağlayacak ekonomi tekliflerinden biri olarak, arazilerde veraset vergisi "25 yılda bir defadan fazla" düşürülmemeliydi. Liberaller gelecekteki planlarını yaparken "bölgesel değil, ulusal bir siyaset" izlemeliydi. "Tüm bunlar," diyordu devamında, "bizi daha da ileriye götürebilir."

Churchill bu mektubu Londra, Eccleston Meydanı 33 numaralı evinde yazarken İçişleri Bakanlığı'ndan bir haberci acil bir haber getirdi. Önceki gece bir soygun sırasında Fritz Svaars, 'Joseph' ve 'Ressam Peter' diye tanınan bir Rus anarşisti kendilerini tutuklamak isteyen altı polisten üçünü vurup öldürmüşlerdi. Takip edilen soyguncular Londra East End, Sidney Caddesi'ndeki bir evde kıstırılmışlardı. Bu üç kişi silahlıydı; ellerindeki Mauser silahlarının menzili polisin revolverinden uzun olduğundan, polis komiseri, Londra Kulesi'ndeki tüfekli yirmi İskoç muhafızdan oluşan bir müfrezeyi çağırmıştı. Soyguncular evden ateş ediyordu ve bir polis ölmüştü.

Churchill hemen İçişleri Bakanlığı'na gitti ve danışmanlarıyla görüştükten sonra, zaten çağırılmış askerlerin çağırılması konusunda geçmişe dönük bir izin verdi. Saat sabah on biri çeyrek geçiyordu. "Sürekli bir yaylım ateşi"nin devam ettiğinden başka bir şey öğrenemeyen Churchill sonradan, "görevimin oraya gidip olan biteni bizzat görmek olduğunu düşündüm," diye yazmıştı. Otomobile bindi ve saat on ikiye birkaç dakika kala kuşatma bölgesine vardı. "Bir Londra caddesi için çok çarpıcı bir manzaraydı," demişti Asquith'e yazdığı, yarım kalan mektubunda, "her pencereden açılan ateş, tuğlalara çarpıp parçalayan kurşunlar, ellerinde dolu silahlarıyla polisler, İskoç muhafızlar, toplar vs."

Daha sonra Churchill, kuşatmanın sorumluğunu bizzat üstlenmekle ve polisin vermesi gereken emirleri vermekle suçlandı. Başından beri onun yanında bulunmuş olan metro yöneticilerinden Sydney Holland dokuz gün sonra yazdığı mektupta, "Sizin herhangi bir emir verdiğinizi söyleyen birinin bulabileceği tek gerekçe," diyordu, "sizin yalnızca bir kere ve gayet yerinde bir şekilde ileriye çıkıp yolun sonundaki kalabalığa geri çekilmesi için işaret etmenizdi." Soyguncular yolda kalabalık varken evden dışarı çıksaydı "askerler tarafından vurulan bir sürü insan olurdu."

Holland, devamında, "Ve siz ayrıca, elinde bir 12'likle tam arkanızda duran bir polisi yan yana duran ikimizi arkadan vurmaması için uyarıda bulundunuz!"

Churchill, kuşatmayı hiçbir anında yönetmedi. Fakat "ön tarafta olan biteni gördükten sonra," diye yazmıştı bir hafta sonra, "konutun arka tarafına gidip bakmayı görev edindim ve suçluların arkadaki, duvarlardan ve küçük evlerden oluşan karışık alana kaçma şansının olmadığını görüp tatmin oldum." Bu keşif seferinden dönen Churchill evde yangın çıktığını gördü. Tam o sırada genç bir itfaiyeci yaklaştı ve itfaiyenin geldiğini bildirdi. Adam, kendisine söylenenden, şimdilik yangını söndürmeyeceği sonucunu çıkardı.

"Doğru mu anladım?" diye sordu itfaiyeci.

"Tamamen doğru," diye yanıtladı Churchill. "Bütün sorumluluğu ben üstleniyorum."

Churchill, o sırada görmüş olduklarından ötürü, cinayet masası dedektifine sonradan, "itfaiyecilerin binanın atış menziline girmesi can kaybı demekti," dedi. İtfaiyecilerin olaya karışmamasını kabul etmekle Churchill, açıkça, "olağanüstü" zor bir durumda, görevli polisleri "koruyan yetkili" olarak davranmış oluyordu. "O kudurmuş alçakları kurtarmak için masum İngilizlerin hayatını heba etmektense," demişti Asquith'e, "evin yanıp gitmesinin daha iyi olduğunu düşündüm." Bir ara bir mitralyöz getirildi ve peşinden de Kraliyet Atlı Topçusundan bir bölük geldi. Daha sonra, bunların ikisinin de Churchill'in kışkırtmasıyla getirildiği ve onun tarafından yönlendirildiği söylendi. "Ben kimseye mitralyöz gönderilsin diye bir emir vermedim," dedi Churchill soruşturmada, "ve ben hiçbir zaman başka bir askeri gücü çağırmadım. Topçular ben arabayla oradan ayrılırken geldi."

Yangın, sonunda kendi kendine söndü. Binaya giren polis iki ceset buldu; birisi vurulmuş, ötekisi dumandan boğulmuştu. Üçüncüsü, Ressam Peter hiçbir zaman bulunamadı. Churchill'in Sidney Caddesi'ndeki kuşatmada bizzat bulunması hemen, onun yaptıklarıyla alay eden Muhafazakârların malzemesi haline gelecekti. "Anladığım kadarıyla Churchill," dedi Balfour, Avam Kamarası'na, "askeri bir tabirle ateş altındaki bölge diye bilinen yere girmiş; o ve bir fotoğrafçı, ikisi de hayatını tehlikeye atmış. Fotoğrafçının orada ne yaptığını anladım da, o sayın beyefendi ne yapıyordu orada?"

Muhafazakârlar Balfour'un esprisine güldü. Churchill, Kral'a gönderdiği bir mektupta bunu "onların gülüp eğlenme hakkı" olarak nitelendirdi. Churchill'i bir duvarın arkasından bir şeyi gözetlerken gösteren haber filmine hemen "Stepne Savaşı" adı verildi. Bu film Londra, Palace Theatre'da gecelerce gösterildi. O sahnede amirine eşlik etmiş olan Marsh, bir arkadaşına yazdığı mektupta, "Ben Palace'ta, 'Bay Churchill operasyonları yönetiyor'un neredeyse baş kişisi olarak en iyi görüntüyü veriyorum ama bu film her gece, seyircilerden gelen hep bir ağızdan "vur onu" türünden bağırtılara ve yuhalamalara hedef oluyor," demiş ve devamında, "Londra'daki müzikhol seyircileri niçin bu kadar bağnaz ve hiç değişmez bir şekilde Muhafazakâr?" diye sormuştu. Churchill de 12 Ocak'ta *The Times*'ta yayınlanan bir mektubunda, gazetelerde çıkan, kuşatmayla ilgili "sansasyonel hikâyeleri" ve "bunlara dayanarak yazılan "öfkeli yorumları" kınamıştı.

Churchill, İçişleri Bakanı olduğu tüm süre boyunca, verilen cezanın çok ağır olduğunu hissettiği davaları hep inceledi. Pentonville Hapishanesi'ne yaptığı bir ziyaretten sonra, İçişleri Bakanı yetkisini kullanarak Kral'a, yedi genç mahkumun hapis cezasını hafifletmeyi teklif etti. Lord Winterton'un başı çektiği Muhafazakâr milletvekilleri Avam Kamarası'nda Churchill'in bu yaptığını kınadı. "İtiraf etmeliyim ki," diye yanıt verdi Churchill, "bu vakalarda ayrıcalık kullanılmasını teklif etme fırsatı bulduğuma çok memnunum, çünkü ülkenin dikkatini, kendi içinde tümüyle meşru olan bu davalar sayesinde, yoksul sınıfın her yıl 7.000 çocuğunun, eğer soylu Lordlar kolejdeyken işleseydi en ufak bir ayıplamayla karşılaşmayacakları suçlar yüzünden hapishaneye gönderilmesi gibi nahoş bir duruma çekmek istiyordum."

Churchill İçişleri Bakanlığı'ndayken, çok ağır cezalar verdiklerini ya da vermeye yeltendiklerini düşündüğü bazı hakimleri, hatta Başsavcı'yı bile sert bir dille eleştirmişti. Son zamanlarda başvurulmaya başlanan önleyici tutuklama uygulaması ise onu derinden rahatsız ediyordu. "Önleyici tutuklamanın," diye yazmıştı bir bakanlık notunda, "eski kuşakların maruz kaldığı vahşice cezalara bir geri dönüşe yol açacağı yolunda ciddi kuşkularım var. Her şeyden önce, önleyici tutuklama temel olarak tam bir ağır hapis cezasıdır, ama hakimlerin ve kamuoyunun vicdanını rahatlatır ve hukuk uygulamasının daha yumuşak terimler altında, fakat aslında daha sert bir karaktere bürünmesi gibi çok ciddi bir tehlike barındırır."

Churchill'in İçişleri Bakanlığı'ndaki görev süresi yapıcı ve dikkat çekici olarak görüldü; bakanlığın icraatını, kendisinden önceki ya da sonraki hiçbir İçişleri Bakanı'nın pek yapmadığı bir şekilde Parlamento'nun dikkatine sundu. Onun en kıdemli memuru Sir Edward Troup "Bay Churchill her hafta, ya da bazen daha sık olmak üzere bakanlığa, macera kabilinden yahut imkansız birtakım projelerle gelirdi," diye hatırlıyordu sonradan, "ama yarım saatlik bir konuşmadan sonra bir şeyler değişir, hâlâ macera kabilinden, fakat imkansız olmayan bir hale gelirdi."

İçişleri Bakanı'nın Kral'a, Parlamento'daki tartışmaları bildiren bir rapor göndermesi geleneğini sürdüren Churchill, "avarelerin ve serserilerin" özel çalışma kamplarına gönderilmesi ve böylece, "devlete karşı görevlerini" hatırlamaları gerektiği yolundaki bir önergeyi bildirdikten sonra, "Ama toplumsal merdivenin her iki ucunda da aylakların ve serserilerin varolduğu unutulmamalıdır" yorumunda bulunarak yeni Kral'ı bayağı bir kızdırmıştı. Böyle bir yorumu "çok sosyalistçe" diye protesto etti Kral. Churchill özür diledi ve Kral'a, "Bu mektupları her gün yazarken ve biraz ilginç ve güvenilir kılmaya çalışırken, bir Resmî Gazetenin yazımında gösterilmesi gereken ciddi ve temkinli bir incelemeden ve yeniden tetkiklerden geçmeyen bazı duygu ya da görüşlere rastlanması"nın "daima muhtemel olduğu"nu anlattı.

1911 Martı'nda Churchill, kömür madenlerinde daha sıkı güvenlik standartları oluşturan, ocak girişlerinde banyolar yapılmasını zorunlu kılan ve maden ocağı midillilerine yapılan eziyeti azaltan Kömür Madenleri Tasarısının ikinci sunumumu yaptı. Dükkân işçilerinin yaşamını düzeltme çabaları pek başarılı olmamıştı. Onun Dükkânlar Tasarısı, dükkânlarda çalışma saatlerini haftada seksen saatten altmış saate düşürmeyi, tezgahtarlar için yemek molası koymayı, fazla mesai saatlerini düzenlemeyi, sıhhi koşullar ve havalandırma konusunda varolan düzenlemeleri sıkılaştırmayı ve haftada bir erken paydos günü koymayı amaçlıyordu. Dükkâncıların hararetli bir şekilde karşı çıktığı bu düzenlemeler tasarının komisyon aşamasında birer birer çıkartılıyor yahut budanıp topallaşıyor ve, Churchill'in Komisyon'a şikayetinde dediği gibi, "boşuna kağıt israfı" haline geliyordu.

Yasa nihayet geçtiğinde Churchill'in sağlayabildiği tek şey haftada bir gün erken paydos ve tezgahtarlara zorunlu yemek molasıydı. Yasanın bu ikinci kısmıyla Churchill, İngilizlerin çay molasını yasayla korumuş olu-

yordu. Ama bu yasanın yasal metin haline tam olarak ulaşması için dokuz yılın daha geçmesi gerekecekti.

4 Nisan'da Lloyd George, hükümetin geniş kapsamlı işsizlik sigortası sistemini sundu. Bu yasa sonradan her ne kadar tümüyle Lloyd George'un adıyla özdeşleşecekse de, tüm ayrıntılarının yanı sıra, temel taşlarının birçoğu Churchill tarafından yerleştirilmiş ve kendisine bağlı bakanlık tarafından hazırlanmıştı. "Lloyd George işsizlik sigortasının resmen üstüne oturdu," demişti Churchill, Clementine'e, "ve sanırım ben, dünya kadar kafa yorup çaba harcadığım bu geniş alandan bir dirsek darbesiyle bayağı bir dışlanıverdim. Boşver! Denizde çok iyi balıklar var daha."

Parlamento Yasa Tasarısı hakkındaki meclis görüşmeleri sürdükçe Churchill, Başbakan tarafından gittikçe daha çok çağırılıyordu; bir gece Asquith, içtiği içkiden, Balfour'la perde arkası pazarlıklarını sürdüremeyecek kadar etkilenmişti. Sonuçta, pazarlıkları onun yerine Churchill yürüttü. "Perşembe gecesi Başbakan'ın hali çok berbattı," demişti Churchill, Clementine'e, "ve ben utançtan kıvranıyordum. Adam zor konuşuyordu ve birçok kişi bu durumu fark etti. Çok samimi ve yardımsever bir şekilde devam etti ve yemekten sonra her şeyi bana bıraktı." "Akşam yemeğine kadar," diyordu Churchill, "Başbakan çok iyiydi; ama sonrasında! Korkunç acınacak haldeydi ve ancak, Avam Kamarası'nın katı sır saklayıcılığı sayesinde bir skandal önlendi. İhtiyar delikanlıyı seviyorum ve onun zekasına da, karakterine de hayranım. Ama böyle riske girilir mi!"

Parlamento Yasa Tasarısı, Liberallerin korktuğu kadar çekişmeye yol açmadı. "Yasaya muhalefet dün gece en düşük seviyesine düştü," dedi Churchill 10 Mayıs'ta Kral'a. "Bir an, sadece yedi tane Muhafazakâr üye devrim selini durdurmak için yerlerindeydi ve bunların ikisi Sigorta Yasası'nın sayfalarına dalmıştı." Sekiz gün sonra Churchill, Savoy Otel'in özel bir salonunda, kendisinin ve F. E. Smith'in kurucu üyeler olduğu yeni bir kulübün açılış yemeğindeydi. Öteki Kulüp adı verilen bu kulübün amacı, Parlamento'nun açık olduğu süre boyunca her iki partiden yirmi sekiz milletvekilini ve soylulardan, seçkin askerlerden, hukukçulardan, yazarlardan, sanatçılardan, işadamlarından ve gazetecilerden oluşan, aynı sayıda kişiyi on beş günde bir, tek bir akşam yemeği masasının etrafında bir araya getirmekti. Öteki Kulüp'ün kurallarından birinde, "Kulüp'ün hiçbir kuralı yahut ilişkisi bir partinin politikasındaki düşmanlık ya da sertliğe engel olmaz," deniyordu. Ama Kulüp'ün amacı, geçen yılki siyasetin yarat-

tığı tatsızlıkları yatıştırmaktı; üyeler arasında, Churchill'i çok yakın bir zamanda sert bir şekilde kınamış olan Lord Winterton da vardı.

Clementine şimdi ikinci çocuğunu bekliyordu. Kral onun, kendi taç giyme töreni sırasında Westminster Kilisesi'nde bulunamayacağını öğrenince kilisedeki kendi odasının giriş kartını verdi. Clementine böylece töreni rahat bir şekilde seyredebilecekti. 28 Mayıs'ta, taç giyme törenine bir aydan az bir süre kala çocuğunu doğurdu; erkekti ve Churchill'in babasının anısına Randolph adı verildi.

Churchill, oğlunun doğumundan iki gün sonra Avam Kamarası'nda, sendika davalarında adaletsiz davrandığına inandığı hakimlere karşı sert bir eleştiride bulundu. "Amacım," dedi Churchill, "sendikaları, maruz kaldıkları davaların tacizinden kurtarmak ve faaliyetlerinden ötürü sık sık açılan davaların sürekli engellemesinden ve yarattığı belirsizlikten ve durmadan mahkemelerle temas halinde bırakılmaktan kurtulup işlerini yapmaları için gereken özgürlüğü sağlamaktı." Son bir yıldır sendikalar "attıkları her adımda ve her değişimde, ülkenin en büyük hukukçularına son derece şaşırtıcı gelen her türden hukuksal kararla belaya sokulmuş, taciz edilmiş, eziyet edilmiş, engellenmiş"ti.

İşin içine "sınıfsal konular ve partilerle ilgili konular girdiğinde," diye devam ediyordu Churchill, insanlar "mahkemelere," ceza davalarında duydukları "genel güveni duyuyorlarmış gibi davranmak olanaksızdır. Tam tersine, böyle bir güven duyulmamaktadır ve toplumumuzun büyük bir kesimi mahkemelerin bu konuda, farkında olmadan elbette, önyargılı olduğu yolunda bir kanıya varmıştır."

Muhafazakârların sıralarından hemen "Hayır! Hayır!" ve "Geri al!" bağırtıları geldi. Churchill'in siyasi düşmanları onun bu suçlamasının unutulmasına da izin vermedi; 3 Haziran'da *Spectator* bunu "çok teessüf uyandırıcı" ve "hainee" diye niteledi. Bu arada Churchill babalığın tadını çıkarıyordu. "Oğlum olduğu için bir sürü tebrik aldım," diye yazmıştı 2 Haziran'da Clementine'e, Blenheim'daki Oxfordshire hafif süvari kampından. "Karakterime soyluluk veren bir kıskançlık yoksunluğuyla, tüm bunları senin ayaklarına seriyorum."

Randolph'un, doğmadan önce annesiyle babasının özel dilinde adı "Şeytanahbap"tı [Chumbolly]. "Sevgili kedim," diye yazmıştı Churchill, 2 Haziran'daki mektubunda, "senin iyi olduğuna ve geç vakte kadar oturmadığına ya da kendi kendini yemediğine güveniyor ve bunu diliyorum. İyi-

leş ve güçlen ve bu yeni olayın senin hayatına katacağını bildiğim zenginliğin tadını çıkar. Şeytanahbap'ın, görevini yapması ve sana sütünle yardımcı olması gerekir; benim tarafımdan ona böyle söyle. Onun yaşında, sofrada oburluk ve hatta hınzırlıklar birer erdemdir."

Kral V. George ve Kraliçe Mary'nin taç giyme töreni 22 Haziran'da gerçekleşti. Churchill'le Clementine, birlikte merasim kafilesindeki bir arabadaydılar. Churchill tören bittikten sonra Clementine'e, "Kediye, arabaya, atlara ve kaplana herkes hayran kaldı," diye yazdı. Clementine'in arabayla bu geçiş sahnesini "çok uzun süre hatırlayacağından" ve o günün hikâyesini oğluyla kızına anlatacağından emindi ve "böylece bu bir aile geleneği haline gelecek ve onlar da bunu bizim görmeyeceğimiz başkalarına devredecek," diyordu. Clementine, günün yorgunluğundan sonra dinlenmek için deniz kıyısına gitmişti. Churchill Londra'da kaldı; 28 Haziran'da Lloyd George'a Café Royal'da bir akşam yemeği verdi. "Seni öve öve bitiremiyordu," dedi Churchill, Clementine'e; "senin benim 'kurtuluşum' olduğunu ve güzelliğinin senin en önemsiz şeyin olduğunu söyledi. Onunla yaptığımız ittifak anlaşmasını yedi yıl daha uzattık."

29 Haziran'da Churchill, Kral'la birlikte merasim kafilesiyle City of London'a* gitti ve Kuzey Londra'ya geri döndü. "Elbette," dedi Clementine'e, "tüm yol boyunca bana tezahürat yapıldı ve birkaç yerde de şiddetle yuhalandım." Churchill'in arabasında Devonshire Düşesi'yle Minto Kontesi de vardı; "Bu iki Muhafazakâr hanımefendi için çok utanılacak bir şeydi bu. Tezahüratlar çok yüksek olduğunda fena halde moralleri bozuldu, ama düşmanca gösterilerin olduğu Mansion House civarında biraz canlandılar. Bu gösterileri yapanlar çok uygar insanlardı ama bayağı bir yaygara kopardılar. Hiçbir tezahürata karşılık vermedim ve kalabalığa hiç dikkat etmedim."

Churchill o gün akşam Öteki Kulüp'te yemekteydi ve, Genel Vali olarak Mısır'a gidecek olan Kitchener davetliydi. "Sevgilim," diyordu Churchill, Eccleston Meydanı 33'ten Clementine'e yazdığı mektupta, "Cumartesi günü sana geliyorum; Walton Heath'den otomobile binip akşam yemeğine yetişeceğim. Ertesi gün piyadeleri denetleyeceğim. Hepsi tugayın saflarında sıra halinde dizilsin bakalım. Seni tekrar görmek çok hoş

* Başkentin merkezinin hemen doğusunda yer alan, kendine ait bazı yönetsel ayrıcalıklarıyla geçmişten beri İngiltere'nin finans ve ticaret merkezi olan semt-e.n.

olacak. Bu ev sensiz çok sessiz; ve ben melankolik hızda yol alan bekarlık tipime geri dönüyorum."

Taç giyme töreninden sonraki dört gün içinde Churchill'e karşı Muhafazakâr düşmanlık yeniden su yüzüne çıkmıştı; eski Sömürgeler Bakanı Alfred Lyttelton onun hakkında, "İçişleri Bakanları için karakteristik olmayan ve sanırım İngilizlerin hiç hoşlanmadığı bir tavırdan –tribünlere oynamayı kastediyorum– kesinlikle kurtulamadı," dedi. Lyttelton'un öfkesinin nedeni, Churchill'in daha önceki, yedi genç suçluyu hapishaneden salıverme kararıydı. Churchill'in genç suçlulara verilen cezaların ağırlığını eleştirdiği ve sonra da cezaları düşürdüğü diğer vakalardan da söz eden Lyttelton şunları söyledi: "Tüm bu vakalar, İçişleri Bakanlığı'nda cezaların, bunlara hükmetmiş hakimlere danışmadan değiştirilmesi, hafifletilmesi, hatta iptal edilmesi gibi bir alışkanlık oluştuğunu gösteriyor. Bu tür uygulamalar, cezaları ortadan kaldırmaya kalkıştığı davalarda yasalardan haberdar olma zahmetine bile katlanmadığını sanırım en açık kanıtlarla gösterdiğim şekilde İçişleri Bakanı'nın yetkisinde bir konu olduğu iddiasıyla yapılmıştır."

Lyttelton sonra, beş ay önce Churchill'in Sidney Caddesi'nde fotoğraflarını çeken fotoğrafçı hakkındaki sorusunu yöneltti. Churchill buna şu yanıtı verdi: "Eminim ki kendisi, İçişleri Bakanlığı'nda fotoğrafçıların davranışlarını düzenleyen bir müdürlük olduğunu iddia etmiyordur. Bu, günlük yürüyüşlerimiz sırasında, gittikçe gelişen resimli basın için fotoğraf çeken kameralarla donanmış, gittikçe daha çok sayıda kişiyle karşılaşan birçok milletvekilinin başına gelen bir talihsizliktir. Bu sayın beyefendiye, kendi liderinin (Bay A. J. Balfour) hayatını tehlikeye atıp uçan bir makineye bindiğinde buna benzer bir yayının kurbanı olduğunu hatırlatacağım; ama ben kesinlikle bu sayın beyefendiyi (Bay Lyttelton) taklit ederek, Balfour'un, o kahramanca havacılık denemesine tanıklık edecek bir fotoğrafçının hazır bulunmasını bizzat sağlamış olduğunu iddia edecek kadar ileriye gitmeyeceğim."

Lyttelton bir saldırıda daha bulunarak, Churchill'i "askerlerin Tonypandy'ye gitmekten alıkonulması"ndan ötürü eleştirdi. "Churchill'in davranışı sonucunda," dedi "çok sorunlar çıkmış ve çok ağır maddi hasar meydana gelmiştir." Churchill, askerlerin yerine polisi koyma kararını savunurken, tüm İngiltere'nin limanlarında yeni bir kargaşa patlak verdi. Hull'daki liman işçilerinin grevi Churchill'i Londra'dan polis sevk etmek zorun-

da bıraktı; polisler grevcilerle yoğun çatışmalara girdi. Churchill, "Bu işin içine şiddetin karıştığını inkar etmek olanaksız," diye yazdı Clementine'e ertesi gün, "ama benim suçum değil bu. Parlamento beni bugün, polisleri sevk ettiğim için hararetli bir şekilde destekledi."

O hafta Manchester limanına daha çok polis ve hatta ordu birliği de gönderilmişti fakat 10 Temmuz'da grevde çözüme varıldı. "İşçiler, ücretleri konusunda büyük ve haklı birtakım ödünler aldı," dedi Churchill, Kral'a.

O gece Churchill, deniz kıyısındaki karısıyla iki çocuğunun yanına gitmeden önce, iki yaşındaki Diana'ya bir oyuncak almaya çıktı ve Clementine'e 11 Temmuz'da şunları yazdı: "Kızımız o kadar küçük ki, nasıl bir şeyden hoşlanacağını bilmek çok zor. Dikkat et de Nuh'un Gemisi'ndeki hayvanların boyasını yutmasın. Uzun bir süre, boyasız beyaz tahtadan hayvanlar almayı düşündüm ama sonra riske girip renklilerini almaya karar verdim. Çok ilginç şeyler bunlar. Dükkândakiler, boyanın besleyici niteliğinden bahsedip bunların ağza sokulmasının tehlike yaratmayacağını söyledi. Ama sen buna güvenme."

Churchill'in mektubunda, kendisinin değişen ruh hali hakkında sözler de vardı. Churchill, kuzeni Ivor Guest'in bir gece önce beraber akşam yemeği yedikleri karısı Alice'in "depresyonunu tamamen iyileştiren Almanya'daki doktoru hakkında söyledikleri"nin çok ilgisini çektiğini söylüyordu. "Eğer o kara melankolim geri dönerse, sanırım bu adam bana yararlı olabilir. Şimdilik bu dert benden epey uzak gibi. Ne büyük rahatlık bu! Resimdeki bütün renkler geri döndü. Hepsinden parlağı da senin güzel yüzün, sevgilim."

O temmuzda anayasa krizi zirveye tırmandı. Kral'a yazdığı mektuplarında Churchill her iki tarafın da ruh halini gösteren canlı bir tablo çizdi ve 24 Temmuz'da Asquith'in yaklaşık yarım saat süresince, Muhafazakâr Parti'den bir kesimin, "örgütlü bir saldırı ve konuşturmama" girişimine maruz kaldığını yazdı. Churchill'in niyetiyse uzlaşmaydı; "hükümet, Muhafazakârların çok önemli olmayan" bazı değişiklik önergelerini kabul etmeli," dedi Kral'a 8 Ağustos'ta, "ve böylece, vicdan sahibi ve onurlu kişilerin bunu mümkün olduğunca az bir incinmeyle kabul etmesi sağlanmalıdır. Başbakan'a karşı "rezil bir şekilde, duygusuzca ve örgütlü bir şekilde saldırma ve konuşmasını engelleme girişimi" Muhafazakâr Parti'nin sadece bir kesiminden gelmişti. "Birbirlerinin en şiddetle zıddı kişiler arasında son derece güzel ilişkiler sürdürülüyor," dedi Churc-

hill, Kral'a. "Her şey, bu büyük krizin karakteristik İngiliz tarzı çözümünü gerektiriyor."

10 Ağustos'ta, Parlamento'nun her iki kanadının üyelerine maaş ödenmesini düzenleyen Hükümet kararı üzerine Lordlar da parasal yasa tasarıları üzerinde veto hakkına sahip olmayacaklarını kabul ettiler. "Unutulmaz ve dramatik" bir andı, dedi Churchill, Kral'a. "Çok uzun süren ve gergin geçen anayasa krizi" bitmişti. Yeni Lordların bulunması gerekmeyecekti. "Yasama organının iki kanadı arasında bir işbirliği döneminin artık başlayabileceği ve çoktan eskimiş tartışmaların çözüme kavuşturulmasının bizi ulusal birliğe daha gerçek anlamda götüreceği," umut ediliyordu.

Bir gün önce, liman işçilerinin grevi Londra'ya sıçramıştı. Ticaret Bakanlığı Churchill'in iki yıl önce oluşturduğu prosedürleri kullanarak hakemlik yapmaya çalışıyordu. Bu görüşmeler "başarısız" olursa, dedi Churchill, Kral'a, "Londra'nın, her ne pahasına olursa olsun sürdürülmesi gereken yiyecek tedariki için olağanüstü birtakım önlemlerin alınması gerekecek." Yirmi beş bin asker hazırda "ve emir verildikten en geç altı saat sonra başkente gelebilecek durumda" tutulacaktı.

Londra liman işçileriyle görüşmeler 12 Ağustos'ta gün boyunca devam etti. Ama Churchill o gün Kral'a, Liverpool'daki durumun "daha nahoş" olduğunu ve "hazır tutulan askeri gücün takviye edilmesi"nin gerekebileceğini bildirdi. İki gün sonra isyancılar Liverpool sokaklarına saldırdı. "Dün geceki karışıklıklara pek önem vermenize gerek yok," diye telgraf çekti Emniyet Müdürü 15 Ağustos'ta Churchill'e. "Bunun olduğu yerde karışıklık zaten hep kronik bir şeydir ve birazcık anormal bir heyecan olduğunda hemen patlamaya hazırdır. Karışıklık çıkaranların amacı polise saldırmak ve polisi, çöp bidonları ve tellerden yapılmış barikatların bulunduğu yan sokaklara çekmekti."

Polise yardımcı olmak üzere, hepsi piyade toplam 250 asker çağırılmıştı. Altı asker ve iki polis yaralandı. Yaşamını yitiren sivil yoktu. "Bazen, şimdiki gibi," dedi Churchill, Kral'a, "polislerin güçlü bir şekilde destekleneceğini göstermek ve kalabalıktaki kişileri, askerlere karşı küstahlık yapılmayacağı konusunda uyarmak gereklidir." Üç gün sonra Churchill, Liverpool'a bir süvari alayının ve bir piyade taburunun fakat ayrıca Londra'dan 250 polisin sevk edilmesine izin verdi ve sorumlu generale, askerleri "diğer tüm olanaklar sonuna kadar tüketilmeden" kullanmamasını söyledi.

Churchill yine grevcilere sempati duyuyordu: "Şu anda Liverpool'da bulunan Ticaret Bakanlığı hakemlerinin bir çözüme ulaşmaları en büyük umudumuzdur," dedi Kral'a. "Grevciler çok yoksul, sefalet ücretleriyle çalışıyorlar ve şimdi açlıktan ölmek üzereler."

17 Ağustos'ta Churchill, Kral'a, Londra Limanı'ndaki gemi sahiplerinin "kışkırtıcı eylemlerden vazgeçmeye ikna edildiğini" ve işçi liderlerinin de greve devam eden işçileri işlerinin başına dönmeye teşvik ettiğini bildirdi. Londra'daki limanlar sakindi ama karışıklıkların patlak verdiği Sheffield'a bir piyade taburu gönderilmişti. "Geçen yılın ücretleri hayat pahalılığındaki artışın gerisinde kaldığından," dedi Churchill, Kral'a, "bütün işçi dünyası hiç alışılmadık bir huzursuzluk içinde çalkalanıyorsa da, endişelenmek için bir neden yok." Hükümetin elindeki güçler, "yasaların üstünlüğünü sağlayacak kadar büyüktür." Asıl güçlük, düzeni korumak değil, "düzeni can kaybına yol açmadan korumaktır."

18 Ağustos'ta demiryolu işçileri ülke çapında grev çağrısında bulundu. Asquith, işçilere bir Kraliyet Komisyonu önerdi fakat işçiler bunu, çok yavaş işleyeceği gerekçesiyle reddetti. Hükümet yiyecek, yakıt ve diğer elzem maddelerin polis ve askerler eşliğinde taşınması için planlar yaptı. "Hükümet bunu," dedi Churchill, Avam Kamarası'na, "işverenlerden yahut işçilerden yana olduğundan değil, halkı kıtlığın ve sanayinin tamamen durmasının yol açacağı tehlike ve perişanlıktan her ne pahasına olursa olsun korumakla yükümlü olduğu için yapacaktır." İçişleri Bakanı olarak Churchill'in görevi, demiryollarını korumak ve mal tedarikini sürdürmekti. O gece Kral'a, grev çağrısına katılan demiryolu işçisinin yarıdan az olduğunu ve sistemin tümünde bütün gerekli hizmetlerin sürdürüldüğünü bildirmek olanağını buldu. O gün Londra limanlarında "işçiler için onurlu koşullarla" bir uzlaşmaya varılmıştı. Ücretlerinde önemli artışlar oldu.

"Londra liman işçileri," dedi Churchill, Kral'a, "gerçekten çok dertliydi ve ücretlerinde sağladıkları büyük artış, uygarlığımızda çok yaşamsal bir işlev taşıdıkları fark edilen, haksız yere çok cefa çektirilen bu sınıfın sağlık ve memnuniyet düzeyinde bir yükselme sağlayacaktır." "Hükümetin, eğer bu grev çabucak çözümlenmezse düzeni ve yiyecek tedarikini sağlamak için büyük sayıda asker kullanma kararı işçilerin kararında çok önemli bir etki yaptı," diye ekledi Churchill. "Pazarlıklarını yapmaları gereken psikolojik noktaya vardıklarını ve daha fazla devam etmenin elde edebilecekleri her şeyi yitirme riskine yol açacağını anladılar."

Churchill'in teşvikiyle, demiryolu ya da liman grevlerinin devam ettiği yerlerde polis gücünü arttırmak için özel sivil polisler alındı. Güney Galler'deki Llanelli'de isyancılar grevin sağladığı ortamdan yararlanarak saldırı düzenleyip ve yağmalama eylemlerine giriştiler. 19 Ağustos öğleden sonra, askerlerin koruması altında istasyondan geçen bir trene saldırdılar. Trenin yolunu kesip soydular ve makinisti hırpalayıp bölgeye ulaşan askeri birlikleri taşladılar, askerlerden biri başından yaralandı. Silahlar ateşlendi ve iki sivil öldü.

Trene saldırıdan kısa bir süre sonra, isyancılar yerel sulh hakiminin işyerini yakıp, vagonları yağmalar ve liman bölgesindeki birçok dükkâna zarar verirken askerler harekete geçmedi ve düzeni yeniden sağlama görevini polise bıraktı. Polis de bunu isyancılara copla saldırarak yaptı. Daha sonra o gün akşam polise ait bir karakol saldırıya uğradı. Askerler yetişti ve saldırganlar can kaybı yaşanmadan püskürtüldü. "Llanelli'deki talihsiz olaya çok üzüldüm," diye telgraf çekti Kral, Churchill'e. "Tarafınızdan çabucak alınan önlemler sayesinde ülkenin birçok yerinde can kaybının önlendiğinden eminim."

Londra'da, Churchill'in Kral'a söylediği gibi, "barışçı bir çözüm üretmek" için uğraşan Lloyd George 19 Ağustos'ta gün boyunca görüşmeler yaptı. Gece başlarken grev bitti. "Bu mutlu sonuç özellikle Maliye Bakanı'nın sayesindedir," diye telgraf çekti Churchill gece yarısından hemen önce Kral'a. Askeri birlikler tren istasyonlarından çekilip kışlalarına dönüyordu. "Barış yapıldığını duyurun," diye telgraf çekti Churchill gece yarısı saat 1'de Birkenhead Belediye Başkanı'na, "ve henüz bundan haberdar olmayanlarla çatışmaktan kaçınmaya çok dikkat edin." Bu yatıştırıcı direktifler Churchill'in, krizin başından beri taşıdığı sezgileri ve işçilerin çektiği büyük acıların büyüklüğünü fark ettiğini gösteriyordu. Ayrıca, şiddetin yayılmamasını sağlamada kararlıydı ve onun bakanlık sorumluluğunun bir parçasıydı bu. "Her hükümetin," dedi grevlerin ardından Avam Kamarası'nda, "devletin tüm gücünü kullanarak bu faciayı önlemek için çaba harcaması gerektiği bellidir ve kesindir ve böyle bir işi üstlenirken arkasında tüm halk kitlesinin sağduyusu ve kararlılığı vardır."

Yaşanan birçok sorun sırasında Churchill, zarar verici şiddeti durdurmayı amaçlayan, anında ve güçlü eylemlere girişmiş ya da bunları desteklemişti. Fakat onun yaptığı her şeyi kendilerine siyasal bir avantaj olarak kullanmak yahut ondan, Muhafazakâr Parti'ye, üzerinden ancak beş

yıl geçmiş ihanetinin intikamını almak isteyenler ve çok kısa bir zaman önce "Tonypandy" ve "Sidney Caddesi" gibi iki yeni slogan edinmiş olanlar, Liverpool ve Llanelli'deki kargaşaları da listelerine katmakta tereddüt etmemişti.

1911 yazında Kuzey Afrika'da, Avrupa'yı savaş tehlikesine sokan bir kriz patlak verdi. Atlas Okyanusu'nda bir deniz üssü bulmaya kalkışan Alman hükümeti *Panther* adlı bir gambotunu Fas'ın Agadir Limanı'na gönderdi. Fas'ta gayet üstün bir etkiye sahip ve 1904 İngiliz-Fransız Antantı'na katılmış olan Fransa, İngiltere'den, Almanların hareketine karşı koymak için bir İngiliz savaş gemisi göndermesini istedi.

"Bu, gerektiğinde her çareye başvurarak hazır olmadan karışmaktan kaçınmamız gereken çok ciddi bir adım olmalı," diye yazmıştı Churchill 3 Temmuz 1911'de Clementine'e İçişleri Bakanlığı'ndan. İçişleri Bakanı olarak onun ilgisi başka yöndeydi; fakat Avrupa'daki rekabeti daima çok iyi biliyordu; Alman askeri tatbikatlarında bulunması bunu sadece daha da pekiştirmişti. 4 Temmuz'da Bakanlar Kurulu toplandığında, Churchill'in Clementine'e yazdığına göre, "Almanya'ya karşı gayet açık bir dil kullanılmasına ve Fas'ın John Bull* olmadan bölünebileceğini düşünüyorsa çok acayip yanıldığının anlatılmasına" karar verilmişti.

Churchill, Lloyd George'a yazdığı bir mektupta Almanya'nın "Fas üzerinde, dostça bir dille söylersek –İngiltere'nin güvenliğinin korunması şartıyla– oraya ya da başka bir yere yöneldiğini görmekten memnun olacağımız bazı (küçük) iddialarının olduğunu" kabul ediyordu. Fakat "Agadir'deki hareketi Almanya'yı haksız çıkarmıştır ve bizi, Almanya'nın iddialarını onun siyasetinin ve yöntemlerinin ışığında değerlendirmek zorunda bırakmıştır." "Almanya görüşmeler sırasında Fransa'ya saldırırsa," diyordu Churchill, "ve İngiltere, Fransa'nın haksız prensipler seçerek siyasi bir çıkmaza girdiğini düşünmüyorsa Fransa'yla birlik olmamız gerekir." İngiltere'nin seçtiği davranış tarzı da gizli tutulmamalıydı. Churchill, Lloyd George'a, "Almanya'ya şimdi bunun anlatılması gerekir," tavsiyesinde bulundu.

Lloyd George, Almanya'yı gerçekten, açıkça uyardı. "Boyun eğme pahasına yapılan bir barış," dedi 21 Temmuz'da Mansion House'da, "bizim gibi büyük bir ülkenin tahammül edemeyeceği bir utanç olur." Almanlar

---

* Konuşma dilinde, İngilizleri simgeleyen isim-ç.n.

Lloyd George'un sözlerini "tehdit sınırına dayanan bir uyarı" diye kınayarak tepki verdi. Birden, her an savaş çıkacakmış gibi bir hava başladı.

Churchill çok gizli bir şekilde, İçişleri Bakanlığı yetkisini kullanarak Gizli Servis'e "haberleşmenin denetlenmesi" yetkisini verdi. Almanya'dan talimat aldığından kuşkulanılan herkesin mektupları açıldı. "El konan mektuplar," dedi Churchill dört ay sonra Grey'e, "bizim, Alman deniz ve kara kuvvetlerinin çok ince ve bilimsel bir tetkikine hedef olduğumuzu ve dünyada başka hiçbir devletin bizi böylesine dikkatle takip etmediğini" gösteriyordu.

Churchill 25 Temmuz'da Grey'e gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin İspanya'yı Alman yanlısı tavrından uzaklaştırmak, "İspanya'yla dost olmak" ve İspanya'yla Fransa arasında iyi ilişkiler kurulmasını teşvik etmek için çaba harcamasını önerdi. "Henüz çok geç olmadığı kanısındayım," diyordu. İki gün sonra Churchill, Kral'a, Avam Kamarası'ndaki milletvekilleri arasında, Almanya'nın kuvvet kullanma tehdidiyle caydırılması yolundaki anlayışın yaygınlığından etkilendiğini söyledi. Asquith, "biçim ve duygu yönünden dikkatli ve dostça, fakat içerik yönünden güçlü ve sert" bir demeç vermişti. Balfour bunu desteklemiş, "çekingen, sıkıntılı, ama tümüyle doğru" diyen İşçi Partisi lideri Ramsay MacDonald da katılmıştı. Konuşan başka hiç kimse yoktu. "Belki de," dedi sonuç olarak Churchill, "Maliye Bakanı'nın konuşmasının ardından gelen bu bölüm, Avrupa barışı üzerinde belirleyici bir etki yapacak. Bunun, nihayetinde İngiliz kamu yaşamına yararlı olacağı kesindir."

Dört gün sonra Churchill, Downing Sokağı 10 numaradaki evinin bahçesinde verilen bir parti sırasında bir polis başkomiseriyle konuşurken, İçişleri Bakanı olarak, İngiltere'deki tüm deniz kuvvetleri kordayt barut rezervlerinin güvenliğinden teknik olarak sorumlu olduğunu öğrendi. Bu depolardan üçü Londra'daydı. İçişleri Bakanlığı'na dönünce Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na telefon ederek, bu çok önemli cephanenin korunması için deniz piyadelerinden bir müfrezenin gönderilmesini istedi. Sorumlu Amiral harekete geçmeyi reddetti. Amiralin bu tavrına çok şaşıran Churchill Savaş Bakanlığı'na telefon ederek, Lord Haldane'i bu üç cephane deposunu korumak için birlikler göndermeye ikna etti.

Churchill o gece Kral'a, "Şu anda kent polisinin korumasında bulunan, savaş gemisi cephanelerinin bulunduğu büyük depoların güvenliğini sağlamak için daha etkin önlemler almayı kendi sorumluluğunda" gördüğü-

nü, "Donanmanın tüm kordayt cephanesinin üçte beşinin Chattenden ve Lodge Hill depolarında" bulunduğunu bildirdi. İki depoya birer piyade bölüğü gönderilmesini sağlamış, iki gün sonra da Clementine'e, "sana söz ettiğim gibi, her iki noktaya da birçok asker gönderdim ve şimdi güvendeler," diye yazmıştı. Agadir'den haberlere gelince, "kabadayı sanki yelkenleri indiriyor ve sanki her şey düzgün bir zafere doğru gidiyor gibi görünüyor," diyordu. Dört gün sonra Clementine'e, Almanların Fransızlarla "dostça bir temelde uzlaşacağı kuşkusuz" dedi ve sonrasında, "Onlar kendi *Panther*lerini Agadir'e gönderdiler, biz de kendi panterimizi Mansion House'a gönderdik; en iyi sonuç budur," diye ekledi. 23 Ağustos'taki İmparatorluk Savunma Komisyonu toplantısına hazırlanan Churchill, Almanya'nın askeri bir saldırıda bulunması halinde Fransa'nın karşılaşacağı tehlikeler ve Fransa'yı yenilgiden kurtarmada yardım etmek için İngiltere'nin oynaması gereken rol konusunda görüşlerini açıkladı. Onun tahmininee, Alman ordusu Meuse Nehri'ndeki hattı savaşın yirminci gününde yarıp geçerdi. Bunun üzerine Fransızlar Paris'e doğru geri çekilecekti. "Bunun tersine bir varsayıma dayanan tüm planlar çok büyük şans gerektirir." Almanların ilerleyişinin hızı yavaş yavaş, yayıldıkça azalacaktır. Otuzuncu günden itibaren, Rus ordusu doğu cephesinde baskı yapmaya başlayacaktır. İngiliz ordusu Flanders'e yerleşmiş olacaktır. Kırkıncı günde, batıdaki Alman kuvvetleri "hem içten hem de savaş cephesinde en büyük baskıyla karşılaşmalıdır." Bu gerginlik her gün "daha ciddi" hale gelecek ve zafer kazanılmazsa "fena halde bunaltıcı" olacaktır. O zaman da, "sonucu belirleyici güç denemesinin fırsatı gelmiş olabilir."

Churchill'in raporu sunulduğunda Balfour da İmparatorluk Savunma Komisyonu üyesiydi. 1914'te, savaşın otuz beşinci gününde bu raporu tekrar okuduğunda "Bu müthiş bir kehanet!" yorumunda bulundu. Beş gün sonra Almanlar Marne ırmağında durdular ve sonra geri püskürtüldüler.

30 Ağustos'ta, Fas'la ilgili görüşmeler devam ederken Churchill, Grey'e, görüşmeler başarısız olursa İngiltere'nin Belçika, Hollanda ve Danimarka'nın bağımsızlığını korumak için, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan üçlü bir ittifak önermesi gerektiğini savundu. Ayrıca İngiltere, "Belçika'ya, eğer tarafsızlığı çiğnenirse bizim yardımına gelmeye hazır olduğumuzu" ve "bunu sağlamak için gereken en etkili askeri adımların" atılacağını bildirmeliydi. Aynı garantiler Hollanda ve Danimarka'ya da, bu üç devletin savaş başladıktan sonra "kendilerine düşen en büyük gayre-

ti göstermeleri" koşuluyla verilmeliydi. İngiltere, Belçika'yı savunmak için Antwerp'e, yahut orada varolan orduya takviye yapmaya hazır olmalı, ayrıca Hollandalılara da Scheldt Nehri'ni, yani Antwerp'in ikmal hattını açık tutmaları için "sonuna kadar baskı" yapmalıydı. Hollandalılar Scheldt'i kapatırsa "bizim de Ren ablukasıyla karşılık vermemiz gerekir"di.

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, Fas kıyılarının denizden ablukasında Fransa'ya katılmayı önermişti. Churchill buna karşı çıktı. "Fransız savaş gemileri Fas'a gitmişse de," diye yazmıştı 30 Ağustos'ta Grey'e, "benim görüşümce, (kendi açımızdan) bizim ana donanmamızı Kuzey İskoçya'daki savaş üslerine göndermemiz gerekir. Bizi ilgilendiren yer Fas değil, Avrupa'dır."

Churchill şimdi, Fransa'nın bir Alman saldırısına direnebilmesi için İngiltere'nin en iyi şekilde nasıl yardım edebileceğini gayet ayrıntılı bir şekilde inceliyordu. 31 Ağustos'ta bu fikirlerini Savaş Bakanlığı Askeri Harekât Başkanlığına yeni atanmış General Henry Wilson'la tartıştı. Wilson da, "İngiltere'nin, ordusunu dost bir Belçika'ya çıkarması ve Alman ordusunu Belçika ordusuyla birlikte yan kanattan tehdit etmesi durumunda çok büyük stratejik avantajlar" sağlanabileceği konusunda aynı fikirdeydi. Lloyd George'a bu konuşma hakkında bilgi veren Churchill iki dünya savaşından da önce, kendi düşüncesini dış olaylarda geçerli kılacak bir ilke oluşturmuştu: "Bu korkunç işe ne Fas için ne de Belçika için katılırım. Bizim bu işe katılmamızı sadece bir tek neden doğru kılabilir; Fransa'nın Prusyalı junkerler* tarafından çiğnenmesini ve yağmalanmasını önlemek; tüm dünyayı tahrip edecek ve ülkemize hemen ölümcül etki yapacak bir felakettir bu."

Churchill 2 Eylül'de İmparatorluk Savunma Komisyonu sekreteri Sir Charles Ottley'den, üzerinde "Gizli; yok edin" ibaresi bulunan bir mektup aldı. Mektupta, Alman açık deniz filosunun çok yakında Kiel'de toplanacağı hakkında birtakım ayrıntılı bilgiler vardı. "Tetikte olma halimizi bir an bile gevşetemeyiz" uyarısında bulunuyordu Ottley. Churchill, Ottley'in mektubunu Lloyd George'a gönderdi ve "Dilerim McKenna, Amiralinin hayal gücünden yoksun olduğu ölçüde kendine fazla güvenen biri değildir," yorumunu ekledi. Söz ettiği Amiral, Birinci Deniz Lordu Sir Arthur Wilson'du.

---

* Junker: Alman soylusu-ç.n.

Deniz Kuvvetleri'nin Kuzey Denizi'ndeki düzenini gözden geçiren Churchill fena halde düş kırıklığına uğradı. "Cromarty'deki gemilerimizin Alman açık deniz filosunu yenecek kadar güçlü olduğundan emin misiniz?" diye sordu 13 Eylül'de Asquith'e. "Eğer öyle değillerse vakit geçirmeden takviye edilmeleri gerekir." Kuzey Denizi'nde toplanmış olan filo, Alman donanmasıyla girişeceği çok önemli bir savaşta "yardıma gerek duymayacak" kadar güçlü olmalıydı. "Ve torpillerle gafil avlanma sürprizi nedeniyle kayıplar için de bir pay bırakılmalı"ydı."

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın yaklaşımına kızan Churchill, Asquith'e şunu sordu: "Deniz Kuvvetlerinin Avrupa'daki ciddi durumun farkında olduğundan emin misiniz? Şu anda hemen hemen hepsinin tatilde olduğunu duydum." Fakat iyi bir liderliğin bunun üstesinden geleceğinden emindi ve Asquith'e şunları söyledi: "Ellerinde bol bol güç var. Yapmaları gereken tek şey hazır olmaları ve bu gücü akıllıca kullanmaları. Ama, toplantımız sırasında açık açık söylendiği kadar aptalca bir hata yapılırsa Fransa'yı değil, İngiltere'yi savunmak zorunda kalırız."

Amiral Wilson tatil için ofisten ayrılmak üzereydi ve Savaş Bakanlığı'na 13 Eylül gecesi, deniz savaşı yönünden herhangi bir acil durum için her şeyin hazır olduğunu bildirdi; gereken tek şey "düğmeye basmak"tı ve bu da, bir katip tarafından bile yapılabilirdi. Bunu Lloyd George'a bildiren Churchill, "Söyleyebileceğim tek şey, bunun inşallah böyle olduğudur," dedi.

Agadir krizi Churchill'e, İngiliz donanmasının gücü ve zayıflıkları hakkında bir fikir vermişti. İngiltere'yi denizlerde dokunulmaz hale getirmek için gereken enerji ve sezgiye sahip olduğundan ve gerekli bilgiyiyse çabucak edinebileceğinden emindi. McKenna'nın ardından Deniz Kuvvetleri'nden sorumlu bakan olmaya karar vermişti. Kara kuvvetleri modelinde bir deniz karargahı oluşturmak ve muhtemel tüm savaş olasılıklarına karşı plan yapmak için sabırsızlanıyordu. Kimin Deniz Kuvvetleri Bakanı olacağıysa o sonbaharda çok tartışılacaktı. "Genel olarak," diye yazmıştı Asquith, Lord Crewe'e 7 Ekim'de, "bu konuda doğru kişinin Churchill olduğundan eminim ve kendisi de isteyecektir bunu."

12. Bölüm

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı

24 Ekim 1911'de, Churchill'in otuz yedinci doğum gününden beş hafta önce Parlamento yeniden toplandığında, Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanı olacağı ilan edilmişti. "Dilerim bu değişikliği olumlu bulursun," diye yazmıştı Morley'e. "Bu büyük bir sorumluluk ve ben şimdi bu bakanlığı hem yurtiçi hem de uluslararası sonuçlar yönünden, üç yıl öncesine nazaran daha önemli buluyorum. Deniz ve kara kuvvetleriyle ilgili konular benim hep özel ilgimi çekmiştir. Savaş hakkında –neredeyse, yazdığım– her şeyden daha çok okudum. Gerçek bir ekonomist olduğum kanısındayım. Zaman da gayet iyi; tahminler had safhada, donanma muazzam güçlü, Bakanlar Kurulu çok bütünleşmiş halde. Başka birinin yanlış diktiği yeri gayet haklı bir şekilde sökebilirim. Panik anlarında söylediklerimizin hepsinde kesinlikle haklıydık. Yani bizim tarafımızdan söylenmiş değil, olayların doğruladığı bir şey bu!" Churchill, kendine güvenle, "Sanırım bu bozuk arazide yolumu bulacağım," diyerek bitiriyordu.

Churchill, atanmasından sonraki dört gün içinde Bakanlar Kurulu'na, bir Donanma Muharip Kurmay Heyeti oluşturulmasını savunan bir dosya hazırladı. "Devletin zenginliklerini, doğal kaynaklarını ve topraklarını korumanın tek garantisi savaş için iyi bir hazırlıktır," diye yazmıştı, "ve bu da ancak, ilki, doğabilecek muhtemel tehlikelerin; ikincisi, bunları karşılamada kullanılacak, tarihteki olaylardan çıkarılacak prensiplerin öğrettiği en iyi genel yöntemlerin; üçüncüsü de, askeri teçhizatın çağa en etkili bir şekilde nasıl uygulanabileceğinin anlaşılmasına dayanır." Şimdi hazırlık zamanıdır. "Yararlı bir nitelik taşıyan, anında ve devamlı eylemlerin mümkün olabildiği bir ortamı sağlayan tek şey" barış zamanında hazırlıktır.

Daha sonraki iki buçuk yılda Churchill donanma hazırlığını görev edindi, deniz üslerini ve tersaneleri ziyaret etti, deniz silahları ve taktikleri konusunda ustalaşmaya çalıştı, Alman savaş gemisi yapımındaki gelişmele-

ri takip etti ve denizcilerin moralini yükseltmeye çalıştı. Atandıktan iki hafta sonra Asquith'e yazdığı bir not, onun işindeki dikkati göstermesi bakımından tipiktir: "Can sıkıcı bir şeyle karşılaştım: 21 inçlik torpidolarda 120 tanelik bir eksik var ve bunun anlamı da, en iyi destroyerlerimizden otuzunun, taşıdıkları iki tane torpidodan başka bir yedekleri olmadan denize açılacağıdır." "Bu eksiklik," diye ekliyordu, "en azından nisan ya da mayısa kadar tümüyle giderilemez." Ama giderilecekti: "Bu sürede tüm gemilerin sefer hazırlığının tamamlanması," diye yazıyordu Dördüncü Deniz Lorduna on gün sonra, "ve tüm cephane ve torpido stoklarının aynı anda hazır olması çok önemlidir."

Her yetersizlik giderilmeli, her açık kapatılmalı, her olasılık tahmin edilmeliydi. Churchill'in Asquith'e 5 Kasım tarihli mektubu Deniz Kuvvetleri yatı *Enchantress*'te geçirdiği ilk gününde yazılmıştı ki, toplam 196 subay ve eratıyla bu gemi daha sonraki iki buçuk yılda, iki yüz günden fazla bir süre onun evi ve bürosu olacaktı. Cowes'tan başlayan ilk yolculuğunda Portsmouth'taki tersaneyi ve denizaltı deposunu denetledi. Üç gün sonraki ikinci yolculuğunda, Portsmouth'tan Hindistan'a, Delhi Durbar'a giden Kral ve Kraliçe'ye eşlik eden askeri gemilere katıldı. 17 Kasım'da başlayan üçüncü yolculuğunda Devonport'a gidip *Centurion* adlı savaş gemisini denize indirdi. Dördüncü yolculuğunda *Falcon* adlı torpidobot destroyeri denetledi. Ve 9 Aralık'ta, altı hafta süren beşinci yolculuğunda Portsmouth'taki Kraliyet Donanma Kışlasını denetledi ve denizaltı okulunu ziyaret etti.

Savaş biliminde, Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın ilk aylarında incelediği yeni bir dal daha vardı: hava savaşı. Aralık ayında, deniz hava gücündeki ilişkilerin ve koşulların "savaş amacıyla havacılığı çok şerefli kılacak bir şekilde düzenlenmesi" gerektiğinde diretiyordu, "çünkü," diyordu, "genç bir İngiliz'in kabul edebileceği en tehlikeli meslek budur." Kıdem düşüncesi, "bu yeni silahta çok şeyler yapmış genç ve yetenekli kişilerin havacı birliklerinin başına yetkili bir şekilde getirilmesine bir engel oluşturmamalıdır." Ordu, hava gücünü öncelikle bir keşif kolu olarak görüyor ve gerçek anlamda bir hava savaşından mümkün olduğunca kaçınıyordu. Churchill'se donanmanın, uçakları daha saldırgan bir şekilde kullanmasını istiyordu; gerek bomba atma, gerekse makineli tüfek kullanımı, Kraliyet Deniz Hava Gücündeki deneme ve talimlerin bir parçası haline geldi.

Churchill partiler arası ilişkileri güçlü tutmaya devam ediyordu. Öteki Kulüp'ün kurucu üyelerinden Andrew Bonar Law, Muhafazakâr Parti'nin liderliğine seçilince Churchill ona yazdığı mektupta, sizin bu göreve seçilmeniz, "bir gün parti çıkarlarını gölgede bırakacak, ulusal bir acil durum olursa, muhalefet liderliğinde, önceliği ülkeye ve İmparatorluğa vereceğinde hiçbir şüphe bulunmayan birisini bulacağımızdan emin olmamı sağladı," demişti. Churchill, Öteki Kulüp'ün devam etmesini diliyordu. Ama kulübün toplantılarını yoluna koymak ve "kötü durumlar"dan kaçınmak için "büyük bir incelik" gerekiyordu. Ve "şimdiye dek, kamusal sorunlarda," üyelerinden birçoğunun attığı adımların ardından talihin gelmediğini "ya da başladığımız günden beri, kulübün üye listesine bir Başbakanın katılma şansının azaldığını" kimse söyleyemezdi. Aslında, kulüpte geleceğin üç Başbakanı, Lloyd George, Bonar Law ve Churchill vardı.

Churchill'e yeni görevinde, eski bir Başbakandan cesaret verici sözler geldi. "Sizin Deniz Kuvvetleri Bakanı olmanızdan memnunum," diye yazmıştı Balfour. "Şu anda yeni bir bakış çok gerekli." Eski Deniz Kuvvetleri Bakanı, Büyük Amiral Sir John Fisher ziyaretine geldi ve bunu, moral ve cesaret veren, Churchill'in büyük bir ilgiyle karşıladığı düzenli mektupları takip etti. "Dilerim bu yılki yeni gemilerin modelini görebilmişsinizdir," diye yazdı Churchill ona 3 Aralık'ta. "Sizinle konuştuğumuz neredeyse bütün gereksinimlere tam uyuyor."

Fisher, Churchill'i savaş gemileri için 15 inçlik topların geliştirilmesine, yirmi beş deniz mili hızla gidebilen savaş gemilerinden oluşan bir Hızlı Filo kurulmasını, şimdiye kadarki gibi kömürle değil, petrolle çalışan gemilerin yapılmasını salık verdi. Bazı gözlemciler Churchill'in, kavgacılığı ve sözünü sakınmamasıyla bilinen emekli bir subayın öğütlerini dinlemesine çok şaşırmıştı. Ama, biri yetmiş, öteki otuz sekiz yaşında bu iki adam heyecan ve amaç yönünden çabucak yakınlık kurmuşlardı. Sonradan, Fisher'in 15 inçlik topları savunuşunu hatırlayan Churchill şunları yazıyordu: "Bu ihtiyar aslanın teknik konularda gösterdiği tutkuyu ve konuşmasındaki müthiş güzelliği görmemiş birisi kesinlikle bilemez. Adam çok sebatlı, hatta şiddet doluydu. Ben de gözümü kararttım ve bu işe daldım. Bütün silah donanımları derhal ısmarlandı."

Churchill'in Alman savaş gemilerindeki gelişmelere yönelik ilgisi aralık ayında arttı; 1911 Noel'inden az önce bir gazeteciye yazdığı mektupta, son birkaç yıldır Alman donanmasındaki "çok hızlı büyüme"ye değ-

niyordu. Bu büyümüş donanmayla, halihazırdaki büyük Alman ordusunun bir araya gelmesi, diyordu, özellikle, "bu dev tahrip makinelerinin demokratik bir hükümet tarafından değil, "güçlü bir junker toprak sahipleri sınıfınca desteklenen, askeri ve bürokratik bir oligarşi tarafından kullanılacak olması çok uğursuz ve tedirginlik verici bir durumdur." Churchill, "kendi güvenliğini ya da bağımsızlığını tehlikeye atmadan, şu anda varolan rahatsız edici gerginliğin bir an önce bitirilmesi Almanya'ya bağlıdır," diyordu. Almanya'nın, savaş gemisi yapım hızını düşürme konusunda atacağı her adıma "hemen anında, sadece sözler ve duygularla değil, uygulamayla da karşılık veririz."

"Belki de İngiltere'nin Agadir krizi sırasında gösterdiği ve özellikle de, Lloyd George'un Mansion House konuşmasındaki metin tavrın sonucunda," diye yazmıştı Churchill, "kötü gün" ancak geciktirildi; bu da kendi başına tabii ki "büyük bir şeydir" diyordu, "çünkü ben kaçınılmaz savaşlar teorisine hiç inanmıyorum. Dünya hızla değişiyor ve birkaç yıla kadar, Almanya'daki demokratik güçler hükümetlerinin denetiminde yeniden daha etkili hale gelecek ve toprak sahiplerinin şu andaki nüfuzunun yerini daha barışçı ve daha az korkulur öğeler alacaktır." Bu arada, Rusya 1905'te Mançurya'da Japonlara karşı uğradığı yenilgiden sonra toparlandığı ölçüde, "Almanya'nın saldırgan hareketlerine karşı çok etkili bir çaredir."

1912'nin başında Churchill, Almanya'ya, Kayzer'i görmeye gidecek olan Sir Ernest Cassel'le görüştü. Almanya "denizde tehdidi bırakmadıkça," dedi Cassel'e, Almanya'nın politikasına İngiltere'de daima "giderek derinleşen bir kuşku ve tedirginlikle" bakılacaktır. Almanya tarafından gelecek her yumuşama, "İngiltere tarafından çok iyi niyetle karşılanacak, anında bir yatışma" yaratacaktır. Bir yumuşama olmazsa "ben gelecekte nezaketimizi korumaktan ve hazırlıktan başka bir şey düşünmüyorum."

Churchill'in sözünü ettiği hazırlık hiç durmadan ilerledi. Churchill, Cassel'e gönderdiği mektuptan iki gün sonra Fisher'e yazıp savaş uçağı uçuşlarının kısa bir süre sonra, savaş gemisi filolarıyla düzenli bir şekilde bağlantılandırılacağını haber verdi. Yapım halindeki denizaltı sayısında bir artış olacaktı. 1912'de yapılan kruvazörler öncellerinden iki deniz mili daha hızlı yol alacaktı.

Churchill, onun yaptıklarını yeterli bulmayan ve İngiliz deniz filolarının tüm İmparatorluğa, daha geniş bir şekilde yayılmasını isteyen Muhafazakârları yanıtlarken, böyle bir yayılmanın akıllıca bir şey olmayacağı-

nı vurguladı. "Denizlere hakimiyetin aynı anda bütün denizlerde bulunmaya bağlı olduğu sanılmamalıdır," diye yazmıştı. "Tam tersine bu, üzerimize sevk edilecek en güçlü savaş filosunu ya da filolar kombinasyonunu yenebilme gücüne bağlıdır. Bu güç, yayılma siyasetiyle korunamaz." Napolyon'un, üstün güçleri sonucu belirleyici yerlerde toplama yolundaki "büyük stratejik ilkesi" tüm donanma düzeninde hakim olmalıdır. "Gücün dağıtılması, paranın ziyan edilmesi, aptalca küçük gemilerin pek sık gidilmeyen denizlerde 'bayrak göstererek' yaptığı boş gösteriler, savurganlık yüzünden yenilgiye yol açacak bir siyasetin kesin faktörleridir."

31 Ocak'ta, Berlin'den dönen Sir Ernest Cassel, Churchill ve Lloyd George'la kahvaltıda bir araya geldi. Kayzer'le buluşmasından getirdiği haber, Alman donanmasında çok yakında muazzam bir büyümenin olacağıydı; şimdiye dek planlanan on iki gemi yerine, on beş yeni gemiyi daha kapsayacak, hızlandırılmış bir altı yıllık inşa programı konacaktı. Almanlar yeni programlarını açıkladıklarında Churchill o gün daha sonra Grey'e, İngiltere'nin "hızlı ve güçlü bir karşılık" vermesi gerektiğini söyledi. Ondan sonra, eğer Almanlar büyüme tempolarını yavaşlatırlarsa, yani bu yeni planları altı yılda değil on iki yılda tamamlanırsa iki ülke arasında "dostça ilişkiler doğar" ve "İngiltere de yavaşlar," dedi.

Cassel, Kayzer'i, yeni Alman Donanma Yasasını önceden Churchill'e göstermeye razı etmişti. Churchill bunu okur okumaz, İngiltere için tehlike yaratacak yeni bir öğeyi, Baltık Denizi'yle Kuzey Denizi'nin arasındaki Kiel Kanalı'nın derinleştirilmesini içerdiğini fark etti. "Halihazırda," dedi Churchill, "Grey'e, Kiel Kanalı'nın "ters tarafında" bulunan Alman savaş gemileri Kuzey Denizi'ne ancak uzun bir yol kat ederek çıkabiliyor." "1915'te bu kanalın derinleştirilmesiyle bu güvenlik sigortası yok olacak." Yirmi beş Alman savaş gemisinin tamamı Kuzey Denizi'ne, Almanya'nın savaşmak için "seçtiği bir anda," hızla gönderilebilir hale gelince, İngiltere'nin "yirmi dört saat en azından kırk tane" gemiyi orada bulundurması gerekecekti.

14 Şubat'ta Churchill yeni Alman Donanma Yasası'nı Bakanlar Kurulu'nda dağıttı. İngiltere'nin savaş gemisi yapımında büyük bir artış gerekeceği gayet açıktı. Daha önceden planlanmış on yedi fazladan savaş gemisine, fazladan dört ağır kruvazör ve on iki hafif kruvazöre karşılık, Almanya şimdi her bir türden yirmi beş, yirmi ve on sekiz tane daha yapmayı planlıyordu. Elliden fazla yeni denizaltı yapılacaktı. Varolan 86.500

askere 15.000 asker ve subay daha katılacaktı. Almanya'nın beş savaş filosundan ikisi 1914 Nisanı'na kadar tamamen en modern savaş gemisi ve kruvazörlerden oluşacaktı. Tehlike yalnızca yeni yapılan gemilerden değil, ayrıca, personelin ve "tam görev halinde tutulan" her sınıftan gemi sayısının artışından da kaynaklanıyordu. Pratik olarak bu, "Alman donanmasının dörtte beşini sürekli savaş haline geçirmek" demekti.

"Yeni Alman Donanma Yasası uygulandığında," dedi Churchill 9 Mart'ta Bakanlar Kurulu'na, İngiltere'nin, "Atlantik filosunu da saysak" yirmi iki savaş gemisine karşılık Almanya "yılın her mevsiminde" Kuzey Denizi'nde en azından yirmi beş savaş gemisi bulundurabilecekti. Bu nedenle Churchill, yeni yasayla yapılan her Alman savaş gemisine karşılık, bu yasanın yürütüleceğini varsayarak, İngiltere'nin iki tane gemi yapmasını önerdi. "Halihazırdaki Alman Donanma Yasasından her bir artışa karşılık, kızağa konan iki gemi". Churchill bunu 18 Mart'ta Avam Kamarası'nda duyurdu. Aynı zamanda, denizde silahlanma yarışından kaçınmak için bir yol arayarak, her iki ülkenin de savaş gemisi yapımını bir yıl durduracağı bir "Donanma Tatili" önerdi ve Parlamento'ya şunu söyledi: "Alman gemi yapımında her gecikme yahut azaltım ortaya çıkar çıkmaz, belli sınırlar içinde hemen burada da büyük oran ve çapta azaltımlara gidilecektir. Örneğin, Almanya bu yıl için kotasındakilerden birini, hatta ikisini bırakmaya karar verir ve parasını, kendi halkının yararına ve kendi refah düzeyinin arttırılmasında kullanmak üzere cebine koyarsa biz hemen, başka bir yerde, şimdi tahmin edilemeyen başka bir tehlikeli gelişmenin olmaması halinde, buna karşılık gelen kotamızı sileceğiz ve Almanya'nın yavaşlamasına, doğal olarak, bizim daha büyük ölçekte yavaşlamamız eşlik edecek."

Churchill'in beklenmedik ve dramatik önerisi şöyle devam ediyordu: "Genel kamuoyuna sunduğum bu teklife bir örnek olarak 1913 yılını alalım. O yılda, korkarım Almanya üç büyük savaş gemisi yapacak ve bunun sonucunda bizim de beş tane yapmamız gerekecek. İki ülkenin de o yılı tatil ettiğini, yanlış anlaşılmalar defterinde birer boş sayfa bıraktığını varsayalım; Almanya'nın o yıl savaş gemisi yapmayacağını varsayarsak o yıl Almanya 6.000.000'la 7.000.000 sterlin arasında bir parayı tasarruf edecek. Ama hepsi bu kadar değil. Normal koşullarda, Almanya yeni gemisine başlamadığı sürece biz de başlamayacağız. Almanya'nın yapmayacağı üç gemi otomatik olarak, en az beş tane, güçlü, süper İngiliz dret-

notunu silecek ve bu da, onların çok parlak bir donanma harekatından bekleyebileceğini düşündüğüm başarıdan daha fazlasıdır. Bunun dolaylı sonuçlarına gelince, tek bir yıldan gelecek olan bile, sadece bizim iki büyük kardeş ulusumuz için değil, tüm dünya için ölçülemeyecek kadar çoktur. Bunlar, umut ve başarı yönünden ölçülemeyecek sonuçlardır."

Churchill, Almanların bu "Donanma Tatili" önerisine yanıtını beklerken *Enchantress*'e ve donanma tersanelerini ve savaş gemilerini denetlemeye geri döndü. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı yaptığı süre boyunca hep yanında kalacak olan, Harry Beckenham adında yeni bir stenocu gelmişti. Mart sonunda altı gününü Portland'da geçiren Churchill, Clementine'e yazdığı mektupta "Gemilerin gereksiz yere yeniden elden geçirilmesi ve yeniden tamiri için –sırf tersanelerde iş olsun diye– boşa harcanan bir sürü paranın peşine düştüm," diyordu, "yoklama, budama, düzeltme; bu konuda yapacak pek bir şey yok." Başarıdan emindi: "Bir yıl sonra çok daha güçlü olacağız. Keşke kedi gibi dokuz canlı olsaydım da her dalda tam anlamıyla gezebilseydim. Şimdiki halde başkalarına gereğinden fazla güvenmek zorundayım; oysa o işleri onlardan iyi yapabileceğimi gayet iyi biliyorum." Bakanlığında emrindeki kişilerden de gurur duyuyordu: "Çok hoş insanlar var burada; nitelik ve davranış yönünden iyi, çalışkan, becerikli memurlar." Portland'da on bir savaş gemisi ve "yedi-sekiz" tane de diğer büyük askeri gemilerden vardı. "Ne yazık ki, ortada Alman yok. Sıkıcı insanlar; fakat onların da sırası gelecek."

Churchill bu kez Bakanlar Kurulu'ndaki bakan arkadaşlarına eski Alman Donanma Yasası'nı gönderdi ve bu yasada "son on dört yıldır çok kararlı ve hevesli bir şekilde uygulanan ve geliştirilen siyaset gayet uğursuz bir dürüstlükle ifade ediliyor," dedi Morley'e 7 Nisan'da, "Şu andaki durumumuzun bu kadar iyi olması bizim için şans. İlk yasadan beri, birinin ardınca gelen dört artış olmuş."

Donanma Tatili önerisine hâlâ olumlu bir yanıt bekleyen Churchill 14 Nisan'da Cassel'e yazdığı bir mektupta, Kayzer'in olaya bakışını kastederek, "Elbette, kendi topraklarını dışarıdan geleceklere karşı koruyacak kadar güçlü, muhteşem ordulara ve savaşçı bir halka sahip ve karada yer alıp her tarafla kara ve demiryolu bağlantısı bulunan Almanya için, İngiltere gibi denizlerde çok güçlü olan bir ada devletinin rakip olarak sürekli ve amansızca gelişmesi karşısında hissedeceği duyguları değerlendirmek herhalde hemen hemen olanaksızdır," diyordu. Ama her şey yitiril-

memişti. "Sabır ve iyi niyetle çok şey başarılabilir ve yıllar geçtikçe birçok zorluk ve tehlikenin kendiliğinden, barışçı bir şekilde çözümlendiği görülür."

Almanlar hâlâ yeni donanma programlarını açıklamamıştı. 4 Mayıs'ta, Londra'daki Kraliyet Akademisi yemeğinde Churchill, İngiliz donanma siyasetindeki tek amacının ve bir deniz savaşı çıkması halinde yenilgiden kurtulmanın yegane yolunun "belli bir anda ve belli bir noktadaki" mümkün olan en vurucu savaş gücünü geliştirmek olduğunu söyledi. Denizcilik dünyasında her şey "belli bir yerde, birkaç dakikalık bir sürede, darmadağın edici, mahvedici, çok üstün bir güç göstermeye" yönelikti.

Churchill o gün ayrıca, "İki büyük ve bilimsel düzeyi yüksek ulus birbiriyle savaşırsa, sonuna gelinceye dek bu savaştan çok sıkılacaklardır," kehanetinde de bulundu. Donanma Tatili önerisini yapalı bir ay geçmiş, fakat henüz kabul edilmemişti. 9-10 Mayıs'ta Churchill, Kral'ın savaş filosunu denetlemesi için Weymouth'daydı ve bir araya gelmiş seyircilere çok önemli iki aşama sergilendi: Uçaklar su yüzeyinin altındaki denizaltıları bulmak için kullanıldı ve uçaklardan, aşağıdaki hedeflere bombalar atıldı. Denetleme sırasında Churchill, Balfour'la Morley'i *Orion* savaş gemisindeki bir top taretinin içine soktu. Bir gazete, "Bay Churchill tam bir deniz savaşı meraklısı ve konuklarına da donanmadaki personel ve teçhizat konusunda kendi beğenilerini aşılamaya çalışıyor sanki," yorumunda bulundu.

15 Mayıs'ta Londra'da konuşan Churchill, eğer savaş çıkarsa yaşanacak dehşeti vurguladı ama sonunda, "Çok içten, inanarak söylüyorum," dedi, "büyük olasılıkla, savaş bizim zamanımızda kesinlikle çıkmayacak... ve belki de, en azından, en cüretli düş gücümüzü kullanarak tahmin edebileceğimiz bir dönem boyunca dünya sahnesinden silinecek."

Bu kehanet yanlıştı. 21 Mayıs'ta Alman Donanma Yasası Reichstag'dan geçti. Bunun sonrasında Churchill'in bütün enerjisi Kraliyet Donanmasını Almanya'yla olası bir savaş için hazırlamaya yoğunlaşacaktı. Altı hafta sonra Bakanlar Kurulu'na, "her sınıftan geminin vurucu gücünde olağanüstü bir artış için" önerilerinin bir taslağını sundu. Emrindekileri etkileyeceğinden ve donanmanın gücünü arttıracağından emindi. Haziran'da Portsmouth'da bir denizaltıyı ziyaret ettiğinde *Daily Express*'te şunlar yazıyordu: "Churchill, geminin alt güvertesindeki neredeyse bütün müretteba arasında adeta bir efsane olmuştu çünkü her şeyin niçin, ne yüzün-

den ve nasıl yapıldığını soruyordu. Bütün denizciler ona 'bitiyor', çünkü Churchill yaygara yapmıyor ve onları şaşırtıyor. Churchill orada, burada, her yerde."

Churchill haziran ve temmuzda *Enchantress*'le İrlanda limanlarına ve Spithead'e gitti; konuklarının arasında, Joe Chamberlain'in oğlu, karşı partiden, ama kişisel bir dostu olan Austen Chamberlain de vardı. Yolculuk sırasında Churchill'in aklı hep Clementine'in devam eden hastalığıyla meşguldü. "Biricik sevgilim," diye yazmıştı Clementine'e 9 Temmuz'da, "senin acı çektiğini ve moralinin bozuk olduğunu düşünmek beni çok üzüyor. Sonraya kalan umutlar insanı perişan ediyor. Hep senin iyileşeceğini ummak ve sonra bir şey ve sonra başka bir şey. Senin için çok acımasızca bir sınav. Ama sen buna cesaretle dayanacaksın sevgilim benim ve zafer kazanarak gün ışığına çıkacaksın."

22 Temmuz'da, Alman Donanma Yasası kamuoyu tarafından artık öğrenildikten sonra Churchill Parlamento'ya ek Donanma Tahmini Bütçesi'ni sundu. Churchill'in kariyerinin ve İngiltere ve Avrupa tarihinin çok ciddi bir anıydı bu. İki saatten uzun süren konuşmasında hem yeni Alman Donanma Yasası'nı, hem de İngiltere'nin buna vereceği karşılığı gayet ayrıntılı bir şekilde anlattı. İngiltere, denizlerde güvenliğini korumak için gereken savaş gemilerini yapacaktı. "Avrupa'nın ve dünyanın durumu, hayatımız boyunca görmediğimiz kadar çok tehlike tohumu barındırıyor." Churchill iki genel ilkenin üzerinde durmak istiyordu; "Birincisi, güç konusunda, hemen hazır olacak, hazırlıklarımızı büyük bir emniyet payı yaratacak şekilde yapmalıyız; ve ikincisi, deniz gücümüzü yıllarca hiç yılmadan uygulanacak, sürekli ve sistematik bir programla geliştirmeliyiz."

1 Ağustos'ta Churchill deniz kıyısında kalan Clementine'e yazdığı mektupta "İşim *fasılasız* bir hal aldı ve günden güne katlanarak artıyor," diyordu. Onunla beraber olmayı iple çekiyordu. "Pazar günü için, sessizce gelip seni görmekten başka bir plan yapmadım. Kumlara şekil verip güzel bir kale yapabileceğim, gerçekten çok güzel bir plaj –yahut en iyisi, bir de derenin aktığı bir yer– bulmalıyız. Sen bunu araştırıp bana bildirebilirsin; " ve devamında, "Sevgilim, bu yalnız günlerde senin güzel yüzünü öpmeyi ve yumuşacık tenini okşamayı arzuluyorum," diyordu.

Ağustos ve eylül boyunca Churchill, gemisiyle İngiltere'nin her tarafındaki deniz üslerine gitti, atış talimlerini seyretti, taktik çalışmaları gördü, gemilerin denize indirilmesine katıldı, tersaneleri, kıyı tesislerini, teçhizat

çalışmalarını denetledi ve en yeni teknik gelişmeleri inceledi. "Bugün öğleden sonra yine genç subaylarımın elindeki torpidoyu inceledim," diye yazmıştı Clementine'e mektuplarından birinde. "Bir sorunlar yumağı bu ve ikinci bir ders veriyor, hayal bile edemediğim bir sürü şey açıyor önümüze. 'Valf grubu' hakkında tam on sayfa yazabilirim."

O sonbaharda Churchill ayrıca Fransız Deniz Kuvvetleri Bakanı'yla, İngiltere'nin bütün deniz gücünü Kuzey Denizi'nde yoğunlaştırabilmesi için, Fransa'nın Akdeniz'deki bir deniz gücü olarak en iyi şekilde nasıl güçlendirilebileceğini de tartıştı. Ama İngiltere'nin Fransız ittifaklar sistemine, özellikle de Rusya'yla bir ittifaka katılmasına pek istekli değildi ve Asquith'le Grey'e, "Fransa'ya çok sıkı bağlarla bağlanmamıza ve tercih yapma özgürlüğümüz sayesinde bir savaşı durdurabilecekken bundan yoksun kalmamıza" yol açacak bir antlaşmaya karşı olduğunu söyledi. Ne karada ne de denizde, "zamanı geldiğinde dışında kalmaya karar verirsek İngiltere'yi ihanet suçlamasıyla karşı karşıya bırakabilecek hiçbir düzenleme yapılmamalıdır," dedi.

Ek Donanma Bütçesi Kraliyet Donanmasının sayısal olarak güçlü olmasını sağlayacaktı ama Churchill, denizcilerin de tatmin olmasını istiyordu. Bunu sağlamak için, alt güverte mürettebatının ücretinin arttırılması ve kıyıda dinlenme olanaklarının sağlanması için ısrarcı oldu. Harwich'e gittikten sonra, "mürettebat bir geceyi geçirmek için karaya çıktığında gidecek iyi yerleri olsun diye," bir futbol sahası, okuma salonu bulunan bir kantin, bilardo masaları, bowling salonu ve kentte yatmak için olanaklar sağlayacak parasal kaynak aradı.

Donanmayla ilgili hiçbir durum gözünden kaçmıyordu; ekim ayında Lloyd George'u İngiliz donanma harcamalarında çok yakında yeniden bir artış gerekeceği konusunda uyardı ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın bütün ayrıntılarını edindiği, son Alman gemisi *Seydlitz* kruvazörünün "İngiltere'nin, onunla karşılaştırılabilecek son gemisi *Tiger*'a göre zırh yönünden üstün, top gücünde hafifçe aşağıda ve diğer her yönden en azından eşit" olduğunu bildirdi.

Churchill, bakanlığı için tekrar tekrar Maliye Bakanı'yla savaşmak zorunda kalmıştı. *Seydlitz* konusundaki mektubundan dört gün sonra Bakanlar Kurulu'ndan denizcilerin maaşını arttırmak için fazladan ödenek isteyince Lloyd George onun "para harcamak için fırsat aradığını" söyleyerek karşı çıktı. Lloyd George'un bu çıkışmasından iki hafta sonra Churc-

hill, Avusturya-Macaristan'ın fazladan üç yeni savaş gemisi daha yapmaya girişeceğini haber aldı ve hemen şunları yazdı: "Şuna bir bakın. Eğer doğruysa, bunun ne demek olduğunun farkında mısınız? Bana kızıp da suçlamanın bir faydası yok. Bu gerçeklere karşı sizden daha fazla bir şey yapamam." Eğer Avusturyalılar, İngiltere'nin "bugüne dek tahmin ettiği ya da karşı önlemini aldığı her şeyin ötesine geçecek" bu ekstra gemileri yaparsa, dedi Churchill, "yeni birtakım önlemler almak zorunda kalacağız."

Churchill çok gerekli bir neden olmadan para harcamaya niyetli değildi; 1913-14'ün Donanma Bütçesini hazırlarken Bakanlar Kuruluna, "Öne sürülecek her harcama kalemi için sağlam birer dayanak" sözü verdi. 9 Aralık'ta Lloyd George'a yazdığı mektupta güvenli bir şekilde, "Hükümetin, ülke güvenliği için gereken tutarları şu ya da bu kaynaktan, ciddi bir güçlükle karşılaşmadan alabilmek için yapması gereken tek şeyin, meselesini Avam Kamarası'na gayet açıkça ve cesurca sunmaktan ibaret olduğundan eminim," diyordu.

Churchill'in üzerindeki baskılar özel yaşamını etkilemeye başlamıştı. "Dün gece çok aptallık ettim," diye yazmıştı karısına *Enchantress*'ten, yedi günlük bir ayrılığın başlangıcında, "ama benim sinir bozukluğunun ve kafamdaki dertlerin nasıl da pençesinde olduğumu biliyorsun." Churchill, karısı yanında olamadığı için üzgündü. "Senin güzel yüzünü öpmek, bebek gibi yanaklarını okşamak ve seni kollarımın arasında, yumuşak bir sesle, kedi gibi mırlatmak istiyorum." Ve sonra da "Düşüncende bana vefasızlık yapma," diyordu, "Bu telaşlı ve koşuşturan varlığı yalnızlıktan kurtaracak, senden başka kimse yok."

1913'ün başında, Eastchurch'teki Sheppey Adası'nda bulunan bir deniz hava üssüne *Enchantress*'le yaptığı ziyaretten sonra Churchill, genç donanma pilotlarından kendisine uçmayı öğretmelerini istedi. Tehlikeli bir girişimdi. 1912 yılında her 5.000 uçuştan biri ölümle sonuçlanıyordu. Ayrıca, bir sivilin, yahut otuz iki yaşın üstünde birinin uçmaya kalkması da pek rastlanan bir şey değildi. Churchill'in ilk öğretmeni, Reform Yasası'nın Earl Grey'inin soyundan gelme ve, bir yıl önce kendi uçağıyla gerçekleştirdiği denemelerle deniz uçağı projesinin öncülerinden, yirmi üç yaşındaki Spenser Grey'di. Pilotlar, Deniz Kuvvetleri Bakanı'nın onların tehlikeli zanaatını öğrenmek istemesinden ötürü hayranlık ve heyecan duydular. Churchill'in merakı bir tonik etkisi yaptı. Pilotlardan biri, Ivon Courtney,

daha sonraları, beraber ilk uçuşlarından önce Churchill'in kendisine şunları dediğini hatırlıyordu: "Biz uçmanın Stephenson* çağındayız. Uçaklarımız henüz zayıf. Ama bir gün sapasağlam olacak ve ülkemiz için bir değer olacaklar."

Churchill'in akrabaları ve dostları onun bu yeni faaliyetine, özellikle de pilotların yaptığı kazaları okuyunca karşı çıktılar; Spenser Grey, uçağının bir anafora girip düşmesi sonucu ağır yaralanmıştı. "Havadaki maceralarına devam edersen sana bundan sonra pek fazla mektup yazma şansını bulabileceğimi sanmıyorum," diye yazmıştı Churchill'in kuzeni Sunny 1913 Martı'nda. "Aslında bence, karına, ailene ve dostlarına karşı, bu kadar ölüm tehlikesiyle dolu bir iş yahut eğlenceden –ne diyorsan artık– vazgeçme yükümlülüğün var. Böyle bir şey yapman gerçekten yanlış."

Doğru ya da yanlış, Churchill uçuş derslerini her fırsatta sürdürdü ve birçok hafta sonunu Eastchurch'te geçirdi. "Churchill'le ikimiz günde belki on kez havalanıyorduk," diye hatırlıyordu daha sonraları Courtney. "Churchill 'tekrar havalanmaya' çoğu öğrenciden daha hevesliydi. Hata yapmaya tahammülü yoktu. Hatalarını daima hemen düzeltmek isterdi. Birinde, iniş yaparken iniş takımını yamulttuğunu hatırlıyorum. O gün uçmayı bırakmak isteyeceğini düşünmüştüm. Ama bu şok onu birazcık bile olsun yıldırmadı; daha da hırslı hale getirdi. Ve yeniden havalandık."

1913 boyunca, *Enchantress,* Churchill'in ikinci eviydi; Birinci Deniz Lordu Prens Louis Battenberg ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan diğer yetkililer Churchill'den gelen çeşitli talepleri yerine getirdiler. 6 Nisan'da Churchill, Clementine'e Portsmouth'tan şunları yazmıştı: "Bütün sabah sakin sakin, güzel kamaramda kalıp çalıştım, öğleden sonra tersanelerin etrafında yürüdüm ve sonra geri dönüp çay içtim ve akşam yemeğinden önce birkaç saat daha çalıştım. Dosyaların, çuvalların ve kutuların içinde yığınla kağıt geliyor. Bunlara günü gününe yetişmekten başka bir şey yapmak olanaksız sanki."

Churchill'in o yıl tanıştığı kişilerden, Prens Louis'in büyük oğlu Dickie daha sonra şunları hatırlıyordu: "Ben henüz on üç yaşında bir Deniz Harp Okulu öğrencisi olduğum halde Churchill benimle hep, sanki ben bir deniz subayıymışım gibi konuşurdu. Çabucak onun büyüsüne kapılmamda şaşılacak bir şey yok." Churchill, ileride Amiral Lord Louis Mo-

* 1814'te buharlı treni icat eden mucit-e.n.

untbatten olacak bu askeri öğrenciyi 1942'de Müşterek Harekat Komutanlığı'na atayacaktı.

Londra'da Clementine, Eccleston Meydanı'ndaki evlerinden, hem Horse Guards Meydanı'na, hem de Whitehall Caddesi'ne bakan, Deniz Kuvvetleri Bakanı resmî lojmanına taşınmaya hazırlanıyordu. "Bu geniş mekanlar fikri hoşuma gidiyor," diye yazmıştı Churchill aynı mektupta. "Oraya gidince hoşlanacağından eminim. Ama korkarım senin için bu, daha çok iş yapmaktan başka bir anlama gelmiyor; zavallı kuzucuğum. Fakat unutma, yeni bir sayfa açacağım! Söz veriyorum. Tek sır, 'sayfanın öteki tarafında ne yazıyor?' Ancak 'kabul, kabul' olabilir!"

Clementine olabildiğince sık bir şekilde, *Enchantress*'e, kocasının yanına gidiyordu. Clementine evine dönünce Churchill, ayrılıkları hakkında duygulu mektuplar yazıyordu. "Kedicik gidince miyavlayıp ağladım," diye yazmıştı haziranda Portland'dan, "ama burasının Kedicik için kötü bir gösteriden başka bir şey olmayacağını kabul etmem lazım. Rüzgar, yağmur ve deniz... işten konuşan kalabalık bir erkekler grubu... soğuk ve sulusepken... tekrar iş. Ama benim hoşuma gidiyor; hiç doğmamış olması gereken bir budalayım ben." Churchill, karısının tedirginliğine karşın uçuşlara devam etti. 28 Haziran'da Londra'nın Hendon Havaalanı'nda, bir havacılık toplantısındaydı. "Bugün uçma konusunda yaramazlık yaptım," diye bir itirafta bulunmuştu ertesi gün Clementine'e. "Buraya kadar havadan, yirmi uçak birden geldik ve binlerce uçuşta hiçbir aksilik olmadı, yani bunu çok ciddi bir risk olarak görmek mümkün değil. Kızma bana. Yarın saat 11-12 arası dönüyorum."

Clementine o yaz kocasıyla beraber uzun ve zevkli bir yolculuğa çıktı. Asquith, eşi Margot, kızı Violet de onlarla geldi. Trenle Venedik'e gidip orada *Enchantress*'e katıldılar ve Adriyatik'i geçip Akdeniz'e çıkarak Malta, Sicilya ve Korsika'ya gittiler. Churchill Malta'da Kitchener'la buluşup onunla Akdeniz'in savunması hakkında saatlerce konuştu ama yaş farkından ve güvensizlikten kaynaklanan uçurumu kapatmaya çalıştıysa da pek başaramadı.

İngiltere'ye dönünce Churchill, İrlanda kördüğümünü çözmek için yoğun bir girişimde bulundu. Bir önceki yılın başında, babasının 1886'da Ulster Protestanlarının Özerklik Yasası'nı engellemek için kanunsuz yöntemlere başvurabileceği uyarısında bulunduğu Belfast'ta, Özerklik Yasası'nın meziyetlerini övmüş ve Ulster'in altı idari birimini bunu kabul et-

meye teşvik etmişti. Bunun karşılığında Sir Edward Carson, Ulster Özerklik Yasası'na tümüyle karşı olduğunu ilan etmiş ve Bonar Law da bunu desteklemişti. Özerklik Yasa tasarısı 1912 Nisanı'nda sunuldu; ardından gelen görüşmeler sırasında konuşan Churchill, Ulster'lılara seslenip İrlanda sorununu "yaşamdan süpürüp tarihin çöplüğüne atmada ve İngilizler ülkesini kuşaklar boyu kalpleri zehirleyen bir yaradan kurtarmada" yardım etmelerini istemişti. "Eğer reddederlerse," dedi, "eğer gemiyi bırakıp filikalara binerlerse söyleyeceğimiz tek şey, kurtarma çalışmalarına engel olmamaları gerektiği ve bizim –her halükârda– sonuna kadar gideceğimizdir."

1912'deki meclis görüşmelerinde Churchill, Bonar Law'ın Özerklik Yasası'na karşı çıkışını "vatana ihanet türünden bir davranış" olarak nitelemişti. O sonbaharda, Ronald O'Neill adında bir Ulsterlı milletvekili Parlamento'da Churchill'e bir kitap fırlatmış ve kitap Churchill'in kafasına çarparak kan akmasına yol açmıştı. Hem Protestan hem de Katolik köktencilerinin konuşmalarıyla alevlenen bir Ulster isyanından söz ediliyordu. Churchill 1913 yazında Akdeniz'den dönünce alevleri söndürme çabalarında başı çekti.

Churchill eylülün üçüncü haftasında Balmoral'da Kral'ın konuğuyken Bonar Law'la bir araya geldi ve onunla, Ulster'e Özerklik Yasası'nın ötesinde birtakım özel haklar verilmesi ihtimaline dayalı bir çözümü ele aldı. "Tarih bize, bu tür vakalarda İngiliz sağduyusunun genellikle galip geldiğini öğretti," dedi Muhafazakâr lidere. "İrlanda'nın İngiltere'den ayrı bir hükümet isteme hakkı varsa, Ulster'in de buna benzer bir şekilde, İrlanda Parlamentosu tarafından kurulacak bir hükümetin dışında kalma hakkı reddedilemez." Fakat İrlanda'nın "bunu desteklemesi ve dudaklarına götürmek üzere olduğu fincanın yere çalınmasına seyirci kalması" beklenemezdi.

Özerklik Yasa Tasarısı ilerleyecekti. Fakat Asquith, Churchill'in Balmoral'da yaptığı konuşmadan sonra, Ulster'le ilgili "birtakım pazarlıkların" yapılabileceğini doğruladı. Ama bütün o iç savaş lafları bitmeliydi; örgütlü itaatsizlik tehditleri, Asquith'in deyişiyle, "ilkelliğiyle, neredeyse çocukça" şeylerdi. Şimdi Churchill, arkadaşı F. E. Smith aracılığıyla ve Öteki Kulüp'ün keyifli partiler arası atmosferinde Ulster'in en azından, özerk bir İrlanda'nın gelişiminin ilk aşamalarında özel bir statüye sahip olması yolunda bir uzlaşmayı sağlamaya çalışıyordu. "Hiçbir çö-

züm," dedi Manchester'daki dinleyicilere 18 Ekim'de, "İrlanda'nın bütünlüğünü yok etmemelidir."

Manchester konuşmasında Churchill, Almanya'ya, savaş gemisi yapımında kullanılan borçların ertelenmesi önerisini tekrarladı. "Almanlar bunu reddederse," diye yazıyordu Clementine'e bir gün sonra, "ben davamı harekete geçireceğim. Kabul ederlerse, dünya için büyük bir şey olacak bu." "Ama," diyordu devamında, "kabul etmeyecekler; havada yaptıkları gibi, denizde de tos vurmaya devam edecekler!"

Churchill, donanma harcamalarını mümkün olduğunca kısmak amacıyla, şimdi 1914'teki yıllık Büyük Tatbikatı iptal etmeye karar vermişti. Tatbikatların, 1990'ın parasıyla sekiz milyon sterlin tutarındaki 230.000 sterline mal olacağı tahmin ediliyordu. Bunun yerine, Üçüncü Filo'nun daha az pahalıya patlayacak savaş harekatını önerdi. Parasal tasarruf, çoğunluğu yakıttan olmak üzere, 180.000 sterlin olacaktı. Bu kararın sonucu, Üçüncü Filo'nun, 1914'teki tatbikatlarında bütün Atlas Okyanusu'na dağılmak yerine, tam savaş düzeninde Kuzey Denizi'nde toplanmasıydı.

Churchill, harcamalardaki kısıntı kadar, 19 Ekim'de Prens Louis Battenberg'e söylediği gibi, "savaş harekatı düzenlemelerinin tam bir kontrolünü" yapmayı da düşünmüştü. Hiçbir şey şansa yahut alışkanlığa bırakılamazdı. Üçüncü Filo'yu savaş düzenine sokmak kadar, Kraliyet Donanması yedek güçlerine ve yedeksubaylarına da bir deneme harekatı yaptırmak istiyordu ve Prens Louis'e "böyle bir adım acilen gerekli" dedi. Bütün bu deneme harekatı planlarının arasında ve Donanma Tatili konusundaki ikinci çağrısına Almanların tepkisini beklerken Churchill, sadece alt güverte mürettebatının değil, tersanelerde çalışan işçilerin de savunuculuğunu sürdürdü. "Tersane işçilerine gelince," diye yazmıştı kasımda Fisher'e, "sosyal yönden adil olan şey, yaşamları boyunca devlet için sadakatle çalışan bu işçilerin de tıpkı amiraller gibi, iş ve emeklilik güvencesine sahip olmasıdır!"

O sonbaharda Churchill uçuş derslerine geri döndü. Öğretmenlerinin arasında, Çanakkale'de Viktorya Haçı nişanı kazanacak Eugene Gerrard ve Richard Bell Davies de vardı. Churchill, uçuş derslerine devam edip, kendisine pilot ehliyeti kazandıracak toplam eğitim saatini tamamlamanın hesaplarını yaparken bir taraftan da hava savaşının ve eğitiminin tüm yönlerini çok yakından gözlüyordu. Ağustosta, sivil uçuş personelinin de donanma hava filosuna doğrudan girebilmesi iznini verdi ve giriş yaşını

yirmi ikiden yirmi dörde yükseltti. Eylülde, yüz deniz uçağından oluşan bir savaş gücünün planlarını yaptı; aslında 'deniz uçağı' [*seaplane*] sözcüğünü bulan da oydu ve daha sonraki yıllarda çok gururlandığı bir şeydi bu.

Churchill ekimde bir hava aracıyla Sheerness'ten kalkıp Chatham ve Medway üzerinden uçarak geçti. "Çok memnuniyet verici bir araç bu," diye yazdı Clementine'e, "ve kullanmak öylesine kolay ki, tam bir saat boyunca bana kullandırdılar." O gün ayrıca bir deniz uçağıyla uçtu ve Sheerness tersanesini denetledi. "Güney Afrika savaşındaki eski günler kadar güzel bir gün oldu ve ben bütün o sıkıcı siyaset yoğunluğuna, gazete taramalarına, tatsız ara seçimlere ve suratsız Orange'cılara;* çirkin Cecil'lere ve züppe Runciman'lara boşverip anı tam anlamıyla yaşadım."

Sheerness'de geçirdiği gün Churchill'i muazzam cesaretlendirmişti. "Donanma havacılığının her dalında böylesine gelişme işaretleri görmek çok memnuniyet verici bir şey," dedi Clementine'e. "Daha sonraki yıllarda –eğer ben bakan olarak kalırsam– büyük gelişmeler olacak. Bir milyon daha pompalasam her şey canlanıp havalanacak." 3 Kasım'da Clementine'e yine havacılık konusunda yazıyordu: "Bu hava personelinin durumu çok tuhaf ve çok karmaşık; bugün onların rütbeleri, sıraları, üniformaları ve beklentileri konusunda çok sorun çıktı." Churchill, havacılar için, rütbeden, giysiden ve terfiden bağımsız bir anlayış yaratmak için elinden geleni yaptı. Ama Clementine'in onun uçmaya devam etmesi yüzünden yaşadığı mutsuzluk üzerine şunları yazdı: "Sen beni gayet iyi tanırsın. Sezgilerinle, benim tabiatımın iyi ve kötü yanlarını tarttın. Ama ne yazık ki benim kendim hakkında pek bir fikrim yok. Kimi zaman her şeyi elde edebileceğimi sanıyorum; ve sonra yine, güçsüz, gereksiz bir budaladan başka bir şey olmadığımı fark ediyorum. Ama benim için en büyük zafer senin aşkın ve benim bunu yaşamış ve hep yaşayacak olduğumu ve sana duyduğum bağlılığı bu dünyada hiçbir şeyin değiştiremeyeceğini bilmektir. Tek dileğim sana daha çok layık olmak ve senin ruhunun gereksinimlerini daha çok karşılayabilmektir."

Churchill'in havacılığa tutkusu ve havacılığın geleceğine inancı tamdı; kasım ortasında, deniz uçağı üslerinin inşaatını güney ve doğu kıyıları boyunca yaydı ve deniz uçağı talimlerine gelecek yaz da devam edilmesi için hazırlık yaptı. Ayrıca danışmanlarına, "bir takım oluşturulması gerekti-

* Kuzey İrlanda'da kurulmuş, katı bir Protestan örgütün üyeleri-ç.n.

ğini ve her şeyin, bu yeni üyelerin birbirine bağlılığı, birliği ve ekip anlayışını güçlendirmek için" yapılması gerektiğini söylüyordu. Kasım sonunda tekrar, uçmak için Eastchurch'e gitti. Bu sefer pilot arkadaşı Yüzbaşı Gilbert Lushington'du. "Winston'u, eğitim için saat 12.15 civarında uçurdum," diye yazmıştı Lushington, nişanlısı Airlie Hynes'e, "kendini öyle bir kaptırdı ki, yaklaşık kırk beş dakikalık öğle yemeği dışında onu saat 3.30'a kadar makineden ayıramadım. Büyük bir gelecek vaat ediyor ve daha çok öğrenmek ve pratik yapmak için tekrar gelecek."

Öğle yemeği sırasında Churchill ellerini yıkamak için Lushington'un kabinine gitti. Kabinde, Lushington'un evlenmek istediğini söylediği Bayan Hynes'in fotoğraflarını gördü. "Bana bunun ne zaman gerçekleşeceğini sordu, ben de, para biriktirdiğim zaman dedim." O gece yemekte, kendisi için özel olarak Whitstable'dan bol miktarda getirilmiş istiridyelerle takviyeli vaziyetteki Churchill, Lushington'un deyişiyle "kesinlikle tamgazdı ve yapacağı şeyler hakkında çok ateşli konuşuyordu." 30 Kasım Churchill'in otuz dokuzuncu doğum günüydü. O gün Lushington'a yazdığı bir mektupta "direksiyon hakimiyeti sorununu halledebilir misiniz ve bana, levye kontrol hareketlerimdeki gerçek sorunu bildirebilir misiniz?" diyordu. "Yapacağınız açıklama, gerçi pek emin değilim ama, kendimi çok kasıyor olmamla ilgili herhalde. Belki de bunun nedeni, levyenin çok sert ve kullanmasının zor olmasıdır."

Churchill, Lushington'dan, başka bir uçuş subayıyla havalanmasını ve "arka koltuğa oturup, levyeyi çevirmede büyük bir sertlik ve zorluk var mı, yoksa bu tümüyle kendisinin beceriksizliğinden mi kaynaklanıyor diye" bakmasını istedi. Ayrıca, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki havacılık başdanışmanından, Eastchurch'teki çift kanatlı uçaklardan birine "çok kaliteli" bir ikili kontrol mekanizması taktırmasını istedi. "Böyle bir cihaz," dedi, "uzun mesafe uçuşlarında çok işe yarayacak ve bir pilotun ötekini dinlendirmesini sağlayacak." Lushington, Churchill'in dediği gibi yolcu koltuğunda oturarak uçtu. "Bence siz yeni başlayanların ve hatta deneyimli pilotların da yaptığı, kendinizi fazla kasma hatasını yapmışsınız," diye yazmıştı Lushington ona 2 Aralık'ta. "Sizi havalandırmadan önce, böyle bir şey yapmanız olasılığı konusunda uyarmam gerekirdi. Bu hatalar zamanla kendiliğinden düzelir."

Lushington bu mektubu yazdıktan kısa bir süre sonra, bir süre önce Churchill'le beraber uçtukları uçakla havalandı. Uçak yere inerken yana

kaydı ve parçalandı. Lushington öldü. Churchill'e yazdığı mektup Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na birkaç gün sonra vardı. "Sanırım bunu sizin almanız gerekir," diye yazdı Churchill, Airlie Hynes'e, "ve izninizle, yaşadığınız bu felakette sizinle en derin duygudaşlığımı kabul etmenizi rica ediyorum. İnsanın, ülkesine gerekli bir hizmette, çok mutlu ve yaşamı başarılar ve umutlarla dolu bir şekilde, bir anda, acı ya da korku duymaksızın ölmesi çok büyük bir talihsizlik olarak görülemez. Ama geride kalanlar için bu kayıp korkunç bir şey."

Lushington'un ölümünden sonra birçok gazete Churchill'i uçmaktan vazgeçmeye zorladı. En yakın arkadaşları da aynısını yaptı. "Niçin böyle tekrar tekrar uçmak gibi bir şey yapıyorsun?" diye yazmıştı F. E. Smith 6 Aralık'ta. "Bu kesinlikle, ailene, işine ve arkadaşlarına karşı bir haksızlık." Ama Churchill, ustalaşmaya başladığı bu beceriden vazgeçmeye niyetli değildi.

Churchill, 1914-15'in Tahmini Bütçesini hazırlamaya başlamıştı. Parasal arayışlarına bir darbe, İngiltere'nin gelecekte inşa etmeyi planladığı savaş gemilerinden üçünün parasını vermeyi reddeden Kanada hükümetinden geldi. Bir diğer darbe de, Almanların savaş gemisi yapımında moratoryum konusunu görüşmeyi reddetmeye devam etmesi ve Churchill'in, İngiltere'ye gıda getiren ticari gemilerin, düşman savaş gemilerinin olası saldırılarına karşı silahlandırılması yolundaki kararıydı. Otuz tanesi hali hazırda silahlandırılmıştı; Churchill, gelecek yılda kırk tanesini daha silahlandırmak istiyordu. Ticari gemilerin donanmaya geçmesi ve İngiltere'nin yaşamsal gıda tedarik yollarının korunması için kullanılacak destek kruvazörlere dönüştürülmesiyle birlikte gidiyordu bu.

Modernizasyonun üç ana dalında da fazladan harcamalar kaçınılmazdı: Kömürle çalışan gemilerden, mazotlu gemilere yönelik dönüşümler ve akaryakıt depoları yapılması; Kraliyet Donanma Hava yapılanmasının büyümesi ve donanmaya ait hava üsleriyle tesislerinin yapılma gereksinimi; hem denizde hem de havada gizli haberleşmenin baş aracı olarak telsiz telgrafın yaygınlaştırılması. Bakanlar Kurulu, Churchill'e bir önceki yıl verilen toplam 50 milyon sterlinin üzerine 3 milyon sterlin daha verip vermeme konusunda bölünmüştü. Bazı bakanlar hâlâ, donanma harcamalarının arttırılmasının liberalizmle bağdaşmadığını düşünüyordu. Lloyd George ilk başta Churchill'i destekledi. Ama daha sonra, Donanma Tahmini Bütçesi'nde "önemli bir indirime" gidilmesini ve 1914-15'te kızağa ko-

nacak dört gemiden en az birinin yapımının ertelenmesini talep edenlere katıldı. Aralık ayının son haftasında Churchill, 1914-15'te kızağa konacak dört yeni gemi teklifinin reddedilmesi halinde istifa edeceği tehdidini dile getirdi. "Bazı şeylerde –çok şükür– esnek değilim" diye yazmıştı 1913 Noel günü Grey'e.

Churchill, tekliflerinin Alman donanmasının halihazırdaki büyümesini karşılamak için gereken minimum önlemler olduğunu göstermek için haritalar ve istatistik tablolar hazırladı. "Kesinlikle kararlıyım ve başka bir şey yapamam," diye yazıyordu 13 Ocak'ta Morley'e. "Dört gemi çok önemli ve bundan herhangi bir taviz mümkün değil." "Bu işten ben sorumlu olduğum sürece," diye yazmıştı iki hafta sonra Lloyd George'a, "gerekenler sağlanmak zorunda." 1914-15 tahmini bütçesi "çok sıkı" bir şekilde hazırlandı." "Girilen yahut önerilen her harcamaya tam kefilim ve hepsinin haklı nedenleri vardır."

Kriz devam ederken Lloyd George, 1914-15 tahmini bütçesini tek bir şartla kabul edeceğini, bu şartın da 1915-16 harcamalarında kesinti yapılacağı taahhüdü olduğunu bildirdi. Churchill bunu reddetti. "Bir yıllık görevi baskı altında bir pazarlıkla satın alamam," diye karşılık verdi. Şubatın ilk haftasında Asquith, Churchill'den, (parti içindeki eğilimlerin büyük bölümünü temsil ettiklerinin farkında olan) "kritik güruh" dediği kişilerle bir uzlaşma sağlamak için "bir iki bebeği kızaklı arabadan atmasını" istedi. Churchill şu yanıtı verdi: "Bu donanma harcamaları benim hiç hoşuma gitmiyor ve ayrıca bu işin değnekçisi gibi görülmekten derin üzüntü duyuyorum. Ama ben, donanmanın yeterliliği meselesinden açıkça vazgeçilmediği sürece kontrol edilemez gerçeklerin ve güçlerin esiriyim. Tüm bu baskıların ve mücadelelerin birincil sonucu olarak, yapılması zorunlu birtakım işlerle ilgili kaynakların aşırı budanması beni endişelendiriyor. Kızaklı arabada fazla bebek yok ve belki de yakında sürücünün kemiklerini kıracaklar ancak kış bitmeyecek."

Bir hafta sonra Churchill, kruvazör programında ve kadrolarda iki küçük kısıntıyı kabul etti. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu, onun hazırladığı gelecek yılki donanma tahmini bütçesini onayladı. Başka bir Maliye Bakanı olsaydı tahmini bütçeden "milyonlar" kesilirdi diye yorum yaptı İşçi Partililer. "Ayrıca, başka bir Deniz Kuvvetleri Bakanı olsaydı!" oldu Churchill'in yorumu. Churchill Lyod George'a, "böyle açıklar bırakılırsa yeni bir hükümetin kurulma ihtimalini kimsenin tam olarak reddedemeyece-

ğini," söyleyip "bu durumda da daha küçük tahmini bütçeler hazırlanacağının bir garantisi yok," değerlendirmesinde bulundu.

Churchill, donanma tahmini bütçesini Parlamento'ya sunmadan üç gün önce, 1886'da babasının harcamalarda kısıntı yapılması ve dış maceralara kalkışılmaması siyasetini savunduğu Bradford'da konuşacaktı. Bradford'a gitmeden iki gün önce, Ulster'den endişe verici haberlerin geldiği bir Bakanlar Kurulu toplantısındaydı. Protestan liderler hükümetin Özerklik Yasası ile ilgili uzlaşma paketini reddetmişti; uzlaşma önerisi, düzenleyecekleri bölgesel oylamada kabul edilmesine bağlı olarak altı idari bölgeye, altı yıl süreyle Özerklik kapsamının dışında kalma seçeneği sunuluyordu. Ulster Birlikçilerine göre, bu yeterli değildi. Özerklik Yasa tasarısıyla kurulacak, Katoliklerin çoğunlukta olacağı Dublin Parlamentosu'nun etki alanından tümüyle çıkmak istiyorlardı. Ulster Gönüllüleri haklarını kendileri almaya hazırlanıyorlardı ve onları silahsızlandırmak için bir girişimde bulunulursa polise güçle karşılık verecekleri tehdidinde bulunuyorlardı.

12 Mart'taki Bakanlar Kurulu'nda, Asquith'in Kral'a verdiği raporda, "gönüllülerin, ani bir saldırıyla polis ve asker kışlalarını, silah ve cephane depolarını ele geçirme olasılığı"na işaret eden emniyet istihbarat duyumlarından söz edildi. İngiltere'nin Ulster'da sadece 9.000 kadar nizami askeri vardı; gücün asıl büyük kısmı, yani 23.000 asker Güney İrlanda'da, çoğunluğu da Dublin'in dışındaki Curragh'da konuşlanmıştı. Bakanlar Kurulu bu kuvvetin Gönüllülere karşı sevk edilmesinin gerekebileceğini kabul etti, ama böyle bir harekette bulunmadan önce, önemli bir bakanın Birlikçilere resmî bir uyarıda bulunmasına karar verdi. Bunu yapmak için seçilen kişi Churchill'di. "Böyle bir konuşmayı yapabilecek tek bakan sizsiniz," dedi Lloyd George. "Sizin Ulster için uzlaşmadan yana olduğunuz biliniyor. Şimdi siz, bir uzlaşma sunulmuşken, Ulsterlilerin ya bunu kabul etmeleri ya da sonuçlarına katlanmaları gerektiğini söyleyebilirsiniz."

Bakanlar Kurulu'nun isteği üzerine Churchill, 14 Mart'ta Bradford'da konuşurken, kelimenin tam anlamıyla, babasının "Ulster savaşacak, Ulster haklı olacak" sloganına karşı savaştı ve bunu, Asquith'in önceden onayladığı çok güçlü bir dille yaptı. "Muhafazakârların kafası," dedi, "kendilerininki dışında her türlü şiddeti" kınar. "Çiğnemeye karar verdikleri yasa hariç her yasayı destekler onlar. Kanun kitabından, itaat edecekleri

ve karşı koyacakları yasaları kendileri seçerler." Onlar "yirminci yüzyılı bu siyasi doktrinle karşılıyor." Ama hükümet, Büyük Britanya'nın "Meksika Cumhuriyeti'nin durumuna düşmesine" izin vermeyecekti. "Birkaç aydır dinlemek zorunda kaldığımız, düşünmeden yapılmış bu boş ve pervasız gevezelikler, sonunda çok uğursuz bir yıkıcılık amacını açığa vuracaksa, size söyleyebileceğim tek şey, 'birlikte yürüyelim de bu ciddi şeyleri bir sınayalım' olacaktır."

O gece Londra'ya dönen Churchill, üç gün sonra, 17 Mart'ta donanma ek bütçesi hakkında yapacağı konuşmasını tamamlamak için çalıştı. Konuşma iki buçuk saat sürdü ve "Avam Kamarası'nın şimdiki kuşağının dinlediği en uzun, belki de en önemli ve güzel konuşmaydı," diye yazdı *Daily Telegraph*. Bu konuşmada Churchill, İngiltere'nin donanma harcamalarındaki artışı, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın savaş gemisi yapımındaki kabarmaya değinerek savundu. Ayrıca, onların ve İngiltere'nin gereksinimlerinin arasındaki farkı belirtti. Büyük ülkelerden hiçbirinin, "bağımsızlığını ya da güvenliğini" korumak için savaş gemisine ihtiyacı yoktur dedi. "Onlar bu gemileri dünya olaylarında bir rol oynamak için yapıyor. Onlar için bir oyun bu. Bizim içinse hayat memat meselesi."

Churchill, Avam Kamarası'na, "Bütün dünya bizim üstümüze gelecek, ya da bizim böyle müthiş bir olasılığı düşünerek hazırlık yapmamız gerekir diye bir şey iddia edilemez" dedi. "Tehlike yaratacak öğeleri ciddi ve ılımlı bir yaklaşımla, becerikli bir diplomasiyle kısmen etkisiz hale getirebilir ve kısmen bölebiliriz." Ama bu düzeltimleri yapacak İngiliz diplomasisinin etkisi "büyük ölçüde, bizim donanmamızın durumuna" bağlıdır. İngiltere'nin deniz gücü "bizim gerek kendi güvenliğimize, gerekse dünya barışına katkıda bulunabileceğimiz tek büyük dengeleyici güçtür." Yirmi yıl sonra, ikinci bir Alman tehdidi karşısında Churchill, İngiltere'nin hava gücünün aynı şekilde, barışın korunması için çok elzem olduğunda diretecekti.

Churchill donanma ek bütçesi savaşını kazandı. Ama şimdi siyaset sahnesinin merkezine hakim olan şey İrlanda'ydı. Liberal hükümetin, Ulster'i, çıkarlarının Dublin'e feda edilmeyeceğine ikna etmesinin yolu yoktu. Asquith'in altı yıl anlaşmanın dışında kalma tavizi Ulster Protestanları için kabul edilmez bir şeydi ve asla Dublin'in yönetimi altına girmeyecekleri, yasa ve düzenin gücünü gerekirse şiddet yoluyla bir kenara iterek, Ulster'in kendi kendini yönetebileceği görüşündeydiler.

Churchill'in 15 Mart'ta görevlendirildiği bir komisyon üç gün sonra verdiği raporda, Ulster'deki dört ana silah ve cephane deposunun Gönüllülerin "saldırı" tehdidi altında olduğunu bildirdi. Savaş Bakanlığı, İrlanda'daki kuvvetlerin komutanı General Paget'e, bu depoların gerektiğince korunması talimatını verdi. Paget, askeri birliklerin Curragh'tan Ulster'a hareketinin "muhtemelen bir krizi alevlendirebileceğinden" korkarak itiraz etti. Churchill, hükümetin siyasetini savunmak için Kraliyet Donanması'nı kullanmaya hazırlanıyordu. "Üçüncü Savaş Filosu'nun yakın bir zamandaki tatbikatları," dedi 18 Mart'ta Bakanlar Kurulu'na, Lamlash'ta, yani Belfast'ın sadece yetmiş mil uzağındaki İskoçya kıyılarında yapılacaktı. Eğer demiryolu şirketi yardım etmezse, savaş gemileri Güney İrlanda'daki askerleri denizden Ulster'e taşıyabilirdi. Bakanlar Kurulu bu şekilde hareket edilmesini kabul etti.

Üçüncü Savaş Filosu o zamanlar Fransa'nın Atlantik sahilindeydi. "Hemen, normal hızla Lamlash'a hareket edin" diye mesaj gönderdi Churchill 19 Mart'ta, filonun komutanı Amirale. Aynı gün, üç tane destroyere Güney İrlanda'da bir limana gitmelerini emretti ve orada, bir piyade bölüğünü Belfast yakınlarına götürme ve "hemen" karaya çıkarma talimatı verildi. İki destroyere daha, 550 piyadeyi güneyden kuzeye götürmeleri bildirildi. Bir destroyerin kaptanına, Belfast Körfezi'ndeki Bangor'da "sivil giysi giyerek" karaya çıkıp oradaki birliklerle işbirliği yapma emri verilmişti. Bir diğeri, Carrickfergus'taki silah ve cephane stoklarının korunmasını yönetecekti. "Orası, gelecek bir saldırıya karşı her tür olanakla ve savaş gemilerinin yardımı gerekirse gemilerin topları ve projektörleri de kullanılarak savunulacak," diye mesaj çekti Churchill.

Ulster'den gelen haberler, Ulster Gönüllülerinin silahları ve cephaneyi ele geçirme konusunda kararlılığının devam ettiği yolundaydı. Fakat 3. Süvari Tugayı'nın komutanı General Gough ve subaylarından elli yedisi, Curragh'taki kamplarından Ulster'e gönderilince görevlerinden istifa ettiklerinde General Paget'in eli kolu çok dramatik bir şekilde bağlandı. Bu Curragh İsyanı'ndan sonra Paget donanmaya daha bağımlı hale geldi. Onun isteği üzerine 21 Mart'ta dört sahra topu, Üçüncü Savaş Filosu'nun o zamanlar Devonport'ta bulunan sancak gemisine yüklendi.

Ulster'deki birliklerin bir olay çıktığında depoları korumaya yeterli olduğu görüldü ve depolara bir saldırı gerçekleşmedi. Üçüncü Savaş Filosu Lamlash'ta kaldı. Donanmanın Ulster Gönüllüleriyle karşı karşıya gel-

mesi gerekmiyordu. Ama Churchill'in yaptığı donanma hazırlıkları, tüm Bakanlar Kurulu'nun desteğine karşın, Muhafazakâr sıralarından gelen kin dolu saldırılara hedef oldu; Churchill bir "Ulster Katliamı" yaratmaya kalkmakla suçlandı. Parlamento'ya, donanmanın giriştiği harekatın "tamamen önleyici tedbirler" olduğunu söyleyince, bu harekatın, "savaşa ve kan dökülmesine" yol açmasını istemekle suçlandı. Churchill bunun "korkunç bir ima" olduğu karşılığını verdi. Ama bu, çoğu kişi tarafından söylendi ve çoğu kişi buna inandı.

Churchill'e karşı düşmanlık, 4 Nisan'da Hyde Park'ta yapılan bir mitingde zirveye çıktı; Ulster Birlikçilerinin Parlamento'daki lideri Edward Carson "Lord Randolph'un dönek oğlu, babasından aldığı zürriyeti Belfast kasabı olarak sürdürmek istiyor ve babasının öğütlerini tutanları vurmakla tehdit ediyor," dedi. Churchill İrlanda'da bir uzlaşmanın hâlâ mümkün olduğuna inanıyor ve bunu sağlamaya çalışıyordu. "Gerek Federal Hareket, gerekse uzlaşma girişimleri gayet iyi gidiyor," dedi Clementine'e 23 Nisan'da "ve her iki tarafta da, çözüme doğru muazzam bir dip akıntısı var."

24 Nisan gecesi Ulster Gönüllülerinin, Carson'un suç ortaklığıyla, 30.000 tüfek ve 3 milyon mermiyi Larne Limanı'na indirip çabucak dağıtmasıyla, çözüm umutları sanki birden bire bitiverdi. Ulsterlilerin dile getirdikleri tehdidi eyleme geçirme yolunda en ciddi adımlarıydı bu. Ama "parlamenter bakış açısından," dedi Churchill iki gün sonra Clementine'e, durum, "Ulsterlilerin silah kaçırmasıyla bizim lehimize çok değişti. Kendilerini tümüyle haksız duruma düşürdüler."

Tam da Liberal görüşten kişilerin Ulster'a en çok öfkelendiği sırada Churchill bir çözüm için kişisel inisiyatif yüklenmeye karar verdi. Bu fırsat, büyük bir gerginlik, yani Muhafazakârların, hükümetin Ulster'a güya düşmanca tavrından ötürü kınanması için verdikleri bir önergenin oylanması sırasındaydı. Churchill bu kınama teklifini kınayarak başladı. "Bu," dedi, "hiç alışılmadık bir şekilde, suçluların polis hakkında yaptığı bir kınama teklifinin oylanmasına benziyor."

Hükümetin Ulster'deki faaliyetlerini savunan Churchill, bizzat Carson'a yönelik, bariz bir uzlaşma teklifiyle bitirdi sözlerini: "Bugün, siyasetlerimiz arasındaki tüm zıtlık ve partizanlıklara ve partisel çıkarlarımız arasındaki çelişkilere karşın, onurlu bir barışın hiç de çok uzak olmadığına yürekten inanıyorum. Ama bu fırsat yarın ebediyen kaçabilir. Şimdi söy-

leyeceğim şeyle, kendi hesabıma küçük bir riske giriyorum. Bu, gerçekten sayın ve kültürlü beyefendi niçin cesaretle, 'Bu Özerklik Yasasında benim, Protestan Ulster'ın saygınlığını ve çıkarlarını korumak için istediğim değişiklik önergelerini kabul edin, ben de buna karşılık, İrlanda'nın federal sistemde bütün bir birim olması için tüm etkimi ve iyi niyetimi kullanayım' diyemiyor? Eğer bu gerçekten sayın beyefendi, herkesin kendisine derhal güveneceği samimi bir anlayış ruhuyla böyle bir dil kullansaydı, siyasi durumun dönüştürülmesinde çok yol alınır ve herkes, bu büyük uzlaşmazlıktaki kendi konumunu yeniden düşünmek zorunda kalırdı."

Liberallerin birçoğu Churchill'in, Carson'a bir öneride bulunmak bir yana, İrlanda Milliyetçilerinin, Özerklik Yasası'nı bastırıp boğmanın bir aracı gibi gördüğü federal sistemi ortaya sürmesine fena halde kızmıştı. "Konuşmanızın sonunda Carson'a yaptığınız öneriden ötürü," diye yazmıştı bir Bakan, "İrlanda Partisi'nde ve çok sayıda Liberal arkadaşımızda kabaran öfkenin –daha yumuşak bir terim gerçeğe pek uymuyor çünkü– büyüklüğünün farkına varmanız kesinlikle elzemdir."

Liberallerin ve İrlanda Milliyetçilerinin öfkesine karşın, Churchill'in önerisi Ulsterlilerin öfkesini yatıştırdı ve görüşmelerin yaz boyunca devam etmesini sağladı. "Göreceğin gibi," diye yazmıştı Churchill 29 Nisan'da Clementine'e, "dün konuşmamın sonunda, büyük bir cesaretle ve kendi adıma, Avam Kamarası'nda Carson'a doğru bir cümle fırlattım, durumu tümüyle değiştirdi ve şimdi hepimiz tam barışık durumdayız yine."

Mayısta Churchill Almanya'yla da, başka türden bir barışmanın peşine düştü. Kayzer tarafından, haziran sonunda Kiel'de yapılacak yelkenli yarışlarına davet edilmişti. Alman donanmasının babası, Büyük Amiral Tirpitz de Churchill'i görmek istediğini dile getirmişti. Tirpitz'le böyle "doğrudan bir kişisel konuşmanın" daha büyük bir anlaşmaya zemin oluşturacağını umut eden Churchill gitmek istiyordu. Büyük Amiral'e yapacağı Donanma Tatili teklifinin, "koşulların kabul edilebilir kılması halinde" savaş gemisi sayısında karşılıklı bir indirime gidilmesi konusunda samimiyetini anlatacağını söyledi Asquith ve Grey'e.

Churchill ayrıca, Tirpitz tarafından daha önce yapılmış, çok büyük savaş gemilerinin boyutuna sınırlama getiren bir öneriyi de ele almak istiyordu. "Gemi sayılarına bir şey yapılamasa da," diye düşünüyordu, "boyutta bir sınırlama büyük bir tasarruf olur ve her bakımdan makbul bir şeydir." Churchill hatta, "İngiltere ve Almanya tersanelerinde yapılmış ve

yapılacak gemilerin sayısı ve (özel icatlar dışında) genel nitelikleri konusunda gizlilikten vazgeçilmesini" teklif edecek kadar ileri gidecekti. Her iki deniz kuvvetinin ataşeleri birbirlerinin tersanelerini ziyaret edebilecek ve "neler olup bittiğini görecek"ti. Bu, diyordu Churchill, "her iki tarafta sürekli bir kuşku ve düşmanlık nedeni yaratan casusluğu durdurmada epey bir yol alınmasını sağlayacaktır."

Haziran sonunda, hem Rus hem Alman donanmaları tarafından davet edilmiş iki İngiliz filosu Baltık Denizi'ne gidecekti. Churchill onlara katılmayı teklif etti; *Enchantress*'le ilk olarak Rusya'nın Kronstadt'taki İmparatorluk deniz üssüne, sonra da Kiel'e gidecekti. "Bu ziyarette Fransızları gücendirecek bir şey yoktur," diyordu, çünkü daha önce Toulon'daki Fransız deniz üssüne konuk olmuştu. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Churchill'in bu yolculuğunu onaylamakta tereddüt ediyordu. "Bugüne kadar," diye yazdı Grey, "Tirpitz, donanma harcamaları konusunu görüşmek için yapılan tüm girişimlere sinirlenmişti." Kronstadt ve Kiel ziyaretlerine gelince, "Engel olmayı hiç istemiyorum ama bu ziyaretler Avrupa basınında büyük bir gürültü koparacak ve filolarımızın yolculuğuna, bunlar planlanırken düşünülmüş her şeyin ötesinde bir önem verecekler." Ortalıkta "çok müthiş haberler" dolaşacak ve İngiltere, "Dışişleri'nde büyükelçilere sürekli birtakım açıklamalar yapmakla ve basında bize atfedilen şeyleri yalanlamakla uğraşacak."

Grey, Kayzer'e, Churchill'in Kiel'e "gidemeyeceğinin" bildirilmesini tavsiye etti. Bunun "kesinlikle, İmparator'a saygıda kusur etmek olarak" yorumlanmaması gerekirdi. Ama Churchill'in donanma rekabetini hafifletme umutlarını gayet etkili bir şekilde bitirdi. Baltık Denizi'ne bir yolculuk planlamak yerine, haziranın ilk haftasını *Enchantress*'le, ilk önce Plymouth'ta, sonra da Cherbourg'da geçirdi. Darmouth'daki bahriyeli öğrencileri de ziyaret etti. "Çocuklarda, her zamanki gibi bir itişip kakışma hali yoktu," diye yazdı Clementine'e 1 Haziran'da "ve benim bütün tavsiyelerim 'rahat olma' yönündeydi."

Churchill'in, karısına söylemediği şeyse, *Enchantress*'te geçirdiği bir haftadan önce uçuş derslerine devam ettiği ve iki gününü Merkezi Havacılık Okulu'nda geçirdiğiydi. Clementine'in bundan hoşlanmayacağını biliyordu ve 29 Mayıs'ta, "Ben de senin kızacağını bildiğim için oradan sana mektup yazmadım" açıklamasında bulunmuştu. Şimdi *Enchantress*'le Portsmouth'tan Portland'a gidiyordu ve yazdığı mektupta, "bu mutlu ve çok

ilginç günlerde seni ve çocukları ne kadar çok ve sık düşündüğümü söylemek için acele ediyorum," diyordu. Bir fırsatını bulduğunda, okuldan on sekiz kilometre mesafedeki bir gönüllü süvari kampına uçmuştu. "Çok müthiş bir şekilde karşılandık; herkes, sanki daha önce hiç uçak görmemiş gibi dışarıya koştu ve büyük bir kalabalık oluştu."

Churchill'in uçuş öğretmeni bu kez, Teğmen Thomas Creswell adında, yirmi yedi yaşında bir Kraliyet denizcisiydi. Churchill'le beraber uçtuktan altı gün sonra, Creswell ve yardımcı pilot Yüzbaşı Arthur Rice aynı deniz uçağının, yani daha önce Churchill'in uçtuğu uçağın bozulup denize çakılmasıyla hayatlarını kaybettiler. Bunu duyan ve ekim ayında üçüncü çocuğunu bekleyen Clementine, kocasına, uçmayı bırakması için yalvardı. Churchill onun ricasını dinleyeceğini 6 Haziran'da *Enchantress*'ten yazdığı bir mektupla bildirdi:

> *Sevgilim,*
>
> *En azından, sen karnındaki kediciğin ardından iyileşinceye kadar artık uçmayacağım; o zamana kadar, belki de daha sonrasında riskler büyük ölçüde azalabilir.*
>
> *Benim için acı bir şey, çünkü pilotluk sertifikamı almak üzereydim. Birkaç sakin sabah daha gerekiyordu sadece; bu işi gayet yeterli bir şekilde başarabilecek yeteneğim olduğuna güveniyorum. Artık bu işi bırakmak için uygun bir noktaya varmış olmak çok hoşuma gidiyor. Ama, bu yıl gerçekleşen birçok ölümcül kazanın, bu mükemmel arkadaşlarla tehlikeleri –gurur duyarak– paylaşmaya devam etmem konusundaki şikayetinde seni haklı çıkardığını kabul ediyorum. Ve bundan, kesinlikle aylarca ve belki de sonsuza dek vazgeçiyorum. Bana, parayla satın alınabilecek her şeyden daha pahalıya gelen bir hediyedir bu. Ve bunu senin ayaklarının altına sermekten çok memnunum, çünkü bunun seni sevindireceğini ve yüreğini ferahlatacağını biliyorum.*
>
> *Ne olursa olsun, bu büyüleyici yeni sanat hakkında epey şey bildiğimi düşünüyorum. Bir uçağı havada, şiddetli rüzgarda bile rahatlıkla kullanabilirim ve iniş konusunda birazcık daha pratik yapsam tek başıma gayet güvenli bir şekilde havalanabileceğim. Hemen hemen 140 kez, birçok pilotla ve her tür uçakla uçtum ve havanın zorluklarını, tehlikelerini ve zevklerini –onları*

değerlendirebilecek ve yakın bir gelecekte doğacak tüm siyasi sorunlarını anlayabilecek kadar– iyi biliyorum.

Ben şanslıysam da, benimle beraber uçan diğerlerinin başına normal oranın üzerinde kazalar gelmesi tuhaf. Kaybı senin endişelerinin yeniden depreşmesine yol açan o zavallı Teğmen beni daha bir hafta önce, aynı uçakla uçurmuştu!

Sen bana öpücüklerini gönderecek ve beni sana geçmişte verdiğim sıkıntılardan ötürü bağışlayacaksın, eminim bundan. Böyle bir şeyi yapmam gerekmiyor olsa ve belki yapmaya hakkım olmasa da, son yedi ay benim hayatımın önemli bir bölümüydü ve gayet eminim ki bunun sayesinde sinirlerim, moralim ve meziyetlerim çok düzeldi. Ama bunun cefasını sen çektin minik kedim! Bağışla.

Churchill uçmayı bıraktı. Ama Kraliyet Donanması Hava Gücü'nün iyi bir eğitimden geçmesini ve gerekli donanıma kavuşmasını sağlama çabalarını yoğunlaştırdı. 9 Haziran'da iki yüz sivilin bu güce girmesini ve Donanma tahmini bütçesinde yapılan kısıntılar yüzünden, beklediğinden iki az sayıda, beş deniz hava üssünün geliştirilmesini onayladı. Donanmadaki tüm sosyal koşulların düzeltilmesi konusunda titizliğini de sürdürdü ve hizmet sırasında ölen denizcilerin dul eşlerine maaş bağlanması için diretti. Aradan on yıldan fazla bir süre ve dört yıllık bir savaş geçtikten sonra, tüm savaş dullarına ve savaş yetimlerine maaş bağlamak da, Maliye Bakanı olarak bizzat Churchill'e düşecekti.

17 Haziran'da, Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak en önemli girişimlerinden birini yapan Churchill, Avam Kamarası'ndan, görüşmelerini kendisinin yaptığı, devrim niteliğinde bir ticari işlem için yetki istedi: İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin tüm kârının yüzde elli bir hissesinin ve şirketin kuyularından çıkan tüm petrolün öncelikli kullanma hakkının İngiliz devleti tarafından satın alınması. "Bu işlem sayesinde," diye açıkladı, "Kraliyet Donanması, savaş gemilerini yürütmek için gereken tüm akaryakıtı 2 milyon sterlinin biraz üzerinde bir parayla, herhangi bir özel şirkete ya da yabancı bir devlete bağımlı kalmadan garantiye bağlamış olacaktır."

Churchill bu planın ayrıntılarını Parlamento'ya sunmadan iki yıl önce Fisher'i, donanmanın akaryakıt ihtiyacını incelemekle görevlendirmişti ve incelenecek konulardan biri de "bir yerde bulunacak, donanmanın kont-

rolünde bir petrol sahası"ydı. Fisher, kontrolü ele geçirilecek bir alan olarak İngiliz-İran petrol sahasını tavsiye edince Churchill hemen bunu sağlamak için görüşmelere başladı; Richard Hopkins adlı genç bir Hazine görevlisinden yardım alarak bu faaliyetleri, kendisinin ayrıntılara hakimiyeti ve farklı bakanlıklar arasında birbiriyle çelişen çıkarları uzlaştırma konusundaki yeteneğiyle yürüttü. "Şimdi bize gereken şey," dedi 17 Haziran'da Avam Kamarası'na, "doğruluğu kanıtlanmış bir teklif, devam eden bir şirket, anında tedarik olanağı ve denetim altında tutabileceğimiz işletme olanakları konusunda net bir beklentidir. Bunları İran'da bulacağız."

Avam Kamarası, İngiltere'nin İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin yarıdan çok hissesini satın almasını on sekize karşı 254 oyla kabul etti. Deniz Kuvvetleri şimdi, gereksinim duyduğu petrolün denetimini, 1906 yılındaki İngiliz-Rus uzlaşmasından beri İngiltere'nin etki alanındaki bir bölgede ve büyük bir kazanç beklentisiyle ele geçirmişti; sonraki elli yılda, İngiltere'nin petrol kârına yüzde elli bir hissesinden gelen kazanç bile, 1914'ten sonra yapılan tüm savaş gemilerinin parasını karşılayacaktı.

28 Haziran'da, Churchill'in donanma için gereken akaryakıtı elde etme başarısından on bir gün sonra Balkanlar'da, Avrupa'nın dokusunu altüst edecek bir olay gerçekleşti: Avusturya-Macaristan tahtının veliahtı Arşidük Ferdinand'la eşine Bosna'nın Saraybosna şehrinde suikast düzenlendi. Avusturya-Macaristan'da hemen, bir Sırp milliyetçisi olan suikastçıya ve Sırbistan'a karşı büyük bir tepki yükseldi.

Avusturya kesinlikle, bunun tazmini için Sırbistan'dan birtakım taleplerde bulunacak, hatta belki de Sırbistan'la savaşacaktı. Rusya, Sırplardan, ulusal davalarının mücadelesini veren kardeş Slavlardan yana çıkacaktı. Hem duygusal yönden hem de ittifaklar nedeniyle, Almanya Avusturya-Macaristan'dan, Fransa da Rusya'dan yana çıkabilirdi. Ama bunların hepsi tahminlerden ibaretti. 9 Temmuz'da, yani suikasttan on bir gün sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sir Edward Grey'e, "Avusturya'nın ciddi nitelikte bir eylemde bulunacağından kuşkuluyum ve fırtınanın dineceğini tahmin ediyorum," diyordu.

Enchantress'te yolculuk eden Churchill daha büyük bir çatışma olasılığını hiç düşünmüyordu bile. 9 Temmuz'da İspanya Kralı Alfonso'ya yazdığı mektupta "Majesteleri'ni, eylülde yapacakları ziyaret sırasında, polo dünyasının tenha ortamında görme şerefine nail olma" umudunu dile getirmişti. Ama 1914 Eylülü'nde ne "tenha bir ortam" ne de "polo dünyası" diye bir şey olacaktı.

13. Bölüm

1914'te Savaşın Gelişi

Churchill 13 Temmuz 1914'te Clementine'e yazdığı mektupta çeşitli haberler veriyordu: Yasama dönemi ağustosun sonuna kadar devam edecek ve yeni dönem aralıkta başlayacaktı. Asquith "Pazar günü yata gelmeyi çok istiyor," dedi Clementine'e. "Uğraşmalı, çaba harcamalısın. Çabalarının karşılığının alınacağından eminim. Senin için gerçekten güzel bir plan yaptım: Her türlü sis ve can sıkıntısı yasak olacak." Arşidük Ferdinand'a yapılan, üzerinden iki haftadan fazla süre geçmiş suikastın ardından Avrupa'da çıkan gerginliklerden hiç söz etmiyordu. Temmuzun üçüncü haftası boyunca Londra'da birinci konu, 21 Temmuz'da Buckingham Sarayı'nda başlamış olan, son derece güncel İrlanda Konferansı'ydı.

O gece Sir Edward Grey, Churchill'e, hem İrlanda Milliyetçileri hem de Ulster Birlikçileri için kabul edilebilir bir yolun bulunabileceğinden kuşku duyduğunu söyledi. Bütün çelişki, sınırlar, özellikle de Tyrone ilçesinin sınırları konusunda yoğunlaşmıştı. "İrlandalılarla uzlaşılamazsa," diye yazdı Churchill 22 Temmuz'da Grey'e, "İngiltere'nin bir karar vermesi gerekecek." Elbette, mücadele veren İrlanda tarafı "bunun savaşmaya değer bir şey olduğunu düşünebilir ve onlar açısından bakınca gerçekten de savaşmaya değer bir şey olabilir. Ama Büyük Britanya'da yaşayan kırk milyonun konumu pek öyle değil; ve söylenecek her şey söylenip yapılacak her şey yapıldıktan sonra, bizim düşünmemiz gereken birincil ve nihai şey onların çıkarıdır."

Churchill sonra Grey'e, Avrupa'daki duruma dayanan bir benzetmede bulunuyordu. Onun, Avrupa'daki krize ilk göndermesiydi bu ve gayet umutlu bir senaryo içeriyordu. "Dış olaylarda iki aşamadan geçersiniz," diyordu Churchill. "İlk önce, Avusturya'yla Rusya'nın savaşa doğru gidişini durdurmaya çaba harcarsınız; ikincisinde, eğer bunu başaramazsanız İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın bunun içine çekilmesini ön-

lemeye çalışırsınız." "Grey'in Avrupa'da yapacağı şeyin aynısı," diye ekliyordu Churchill, "ülkedeki tehlike için de geçerlidir ve tek fark, Avrupa'daki ikinci aşamada çatışmayı ancak sınırlamak ve yerelleştirmek umut edilir; fakat ülkedeki ikinci aşama, mümkün olur ve uygulanabilirse, yerel çatışmayı tamamen önlemektir."

Churchill'in o gece Clementine'e yazdığı mektupta hakim konu, İrlanda görüşmelerinin çok yakında beklenen başarısızlığıydı: "Konferans *in extremis.** Tyrone'u bölmeye hazırlanıyoruz ama Milliyetçiler bunu kabul etmeye gönüllü değil. Carson da kesinlikle reddediyor." Buckingham Sarayı Konferansı başarısız olmuştu. Fakat iki gün sonra Bakanlar Kurulu, Ulster'daki her idari bölgenin yapılacak bir oylamayla kendisini Özerk Yönetim bölgesinin dışında bırakmasına izin vermeye ve bu dışta kalmanın altı yılla sınırlandırılması koşulunu kaldırmaya karar verince Carson istediğini alacaktı. Ulster artık kendini Dublin'in egemenliğinden çıkarabilirdi.

Ama çözülecek bir sorun daha vardı: Yasanın uygulama alanı dışında kalma konusunda oy verebilecek Fermanagh ve Tyrone idari bölgelerinin kesin sınırları. Güney İrlanda'yla komşu durumdaki her iki bölgenin çoğunlukla Katoliklerin yaşadığı kesimlerinin Dublin'e bağlanmasına izin verileceği gayet açıktı. 25 Temmuz'da, Buckingham Sarayı Konferansı'nın başarısız olmasının hemen ardından Bakanlar Kurulu tekrar toplandı. "Ve böylece," diye yazmıştı Churchill daha sonradan, "çıkmazdan bir çıkış ararken kâh o yola kâh bu yola sapan Bakanlar Kurulu, Fermanagh ve Tyrone'un çamurlu labirentinde debelenmeye başladı. Nisan ayında Curragh ve Belfast'ta olanlar İngiliz kamuoyunu şoke etmişti ve bunun İrlanda'daki gruplara bir çözümü kabul ettirmeye yetecek bir birliği yaratacağı umuluyordu. Fakat anlaşılan, bunlar yetersiz kalmış. Görünen o ki bu çatışma her iki tarafça, daha ileri ve her iki taraf için de hesap edilemeyecek sonuçlar doğuracak bir aşamaya götürülecek."

Bakanlar bir saatten uzun bir süre konuştu. "Tartışmalar, sonuç alınamayacak bir noktaya gelmişti," diye yazıyordu daha sonra Churchill, "ve Bakanlar Kurulu bölünmek üzereyken, Dışişleri Bakanlığı'ndan o sırada getirilmiş bir belgeyi okuyan Sir Edward Grey'in ciddi ve sakin sesi duyuldu." Avusturya'nın, Arşidük suikastından neredeyse bir ay sonra Sırbistan'a gönderdiği ültimatomdu bu.

---

* Lat. Ölüm döşeğinde-ç.n.

Grey'in o belgeyi okuması yahut üzerinde konuşmasıyla geçen "epey bir dakika sonra," diye hatırlıyordu Churchill, "ben kafamı o yeni bitmiş, sıkıcı ve sersemletici tartışmadan kurtarabildim. Hepimiz çok yorgunduk ama giderek, sözcükler ve cümleler birbirinin ardınca gelirken tümüyle bambaşka nitelikte birtakım izlenimler oluşmaya başladı kafamda. Okuma işlemi sürerken, dünyada hiçbir devletin bunu kabul etmesinin, yahut, büyük bir gurursuzluk olmasına karşın, kabulünün de saldırganı tatmin etmesinin kesinlikle mümkün olmadığı belliydi. Fermanagh ve Tyrone'un bölgeleri sönükleşip İrlanda'nın sis ve fırtınalarının arasında kayboldu ve tuhaf bir ışık hemen, fakat algılanabilir değişimler göstererek Avrupa haritasının üzerine düşmeye başladı ve orada odaklandı."

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönen Churchill, Diana ve Randolph'la birlikte Cromer'de tatilde olan Clementine'e mektubunda şunları yazdı: "Avrupa genel bir savaşın eşiğinde; Avusturya'nın Sırbistan'a gönderdiği ültimatom kendi türünde bugüne kadar yazılmış en küstahça belge. Bunun yanı sıra, Ulster'da çok yakında kurulacak geçici hükümetse buna nazaran daha sıradan bir olay gibi kaldı." O gece Churchill, Alfred Ballin adında, Kayzer'in yakın arkadaşı bir Alman armatörle yemek yedi. Ballin karamsar bir şekilde, İngiltere'yle Almanya'yı savaşa götürebilecek bir dizi olaydan söz etti. "Eğer Rusya Avusturya'ya saldırırsa bizim savaşmamız gerekecek," dedi Ballin, "ve biz savaşırsak Fransa'nın da savaşması gerekecek, fakat İngiltere ne yapacak?"

Churchill, "Bilmiyorum" diye yanıtladı; bunun kararını vermek Bakanlar Kurulu'nun işiydi; fakat Almanya'nın, bir Fransız-Alman savaşı çıkması halinde İngiltere'nin hiçbir şey yapmayacağını varsayması hata olurdu. "İngiliz hükümeti," dedi Ballin'e, "olaylar çıktıkça karar verecek." İki adam birbirlerine iyi geceler dilediler ve Churchill, gözlerinde yaşlarla, Almanya Fransa'yla savaşa girmesin diye yalvardı.

Avusturya'yla savaştan kaçınmak umuduyla Sırbistan, ültimatoma karşı yatıştırıcı bir yanıt verdi ve Sırbistan toprağındaki Avusturya karşıtı yıkıcı tüm hareketleri bastırmayı, Arşidük'ün öldürülmesiyle ilgili herkesi adaletin önüne çıkarmayı kabul etti. Sırbistan, Avusturya temsilcilerinin yargı sürecine dahil olmasını kabul etmiyorsa da, bu meseleyi tümüyle Lahey Uluslararası Mahkemesi'ne ya da büyük devletlerden oluşan bir kurula bırakmaya razıydı. Alman Kayzeri etkilenmişti. "Viyana için büyük bir manevi zafer," diye yazdı, "ama bununla savaşın tüm nedenleri orta-

dan kalkıyor." Ama Kayzer'e göre, "Avusturya, şerefinin onarılacağının bir güvencesi olarak Belgrad'ı bir süreliğine işgal etmeliydi." Böyle bir eylem, İngiltere'nin da bu işe karışmasını gerektirmezdi. "Ne mutlu ki, bizim seyirciden öte bir şey olmamızı gerektirecek bir neden görünmüyor," dedi Asquith 25 Temmuz'da Kral'a.

Sırbistan'ın yatıştırıcı yanıtı 25 Temmuz'da Belgrad'dan Viyana'ya gönderilmişti. O sabah Churchill'le Prens Louis, bir yıl önce üzerinde uzlaşılan deneme seferberliği planlarının bir sonucu olarak, Üçüncü Filo'nun harekat halindeki gemilerini dağıtmayı ve bir arada tutma seçeneğini ele aldılar. Ama durumun, gemilerin bir arada kalmasını gerektirecek kadar ciddi olmadığına karar verdiler. Öğle vakti, danışmanlarıyla öğleden sonra yapacağı toplantıyı iptal eden Churchill Norfolk'a giden trene binip deniz kenarındaki ailesinin yanına gitti.

26 Temmuz sabahı saat dokuzda Churchill, Cromer'in yerel postanesinden Prens Louis'e telefon etti. Haberler iyi değildi; Avusturya-Macaristan, Sırbistan'ın ültimatoma verdiği yatıştırıcı yanıtla tatmin olmamışa benziyordu. Churchill deniz kıyısına gitti, üç saat oğlu ve kızıyla oynadı; kayalıklardan denize doğru akan su akıntılarının önüne barajlar yaptılar. Öğle vakti Churchill, Prens Louis'le konuşmak için tekrar postaneye gitti. Bu kez daha da tedirgin edici bir haber aldı: Avusturya, Sırbistan'ın yanıtını tümüyle reddetmişti.

Birden, Avusturya'nın Sırbistan'a, Almanya, Rusya ve Fransa'yı da çatışmaya çekecek bir saldırıda bulunma olasılığı çok güçlenmişti. Almanya, Rusya'ya saldırmadan önce, savaş başlar başlamaz Fransa'ya saldırıp onu yenmeye kalkışabilirdi. Almanya Fransa'ya saldırırken, hemen hemen kesin bir şekilde, İngiltere'nin tarafsızlığını korumayı taahhüt ettiği Belçika'dan geçecekti.

Churchill'le Prens Louis ne yapılması gerektiğini tartıştılar. Böyle hassas bir konuyu telefonda halletmek, olanaksız değilse bile zordu. Churchill, bir yıl sonra yazdığına göre, Prens Louis'den "özellikle, filoyu dağıtmamasını" istediğini hatırlıyordu. Prens Louis ise konuşmaları farklı bir şekilde hatırlıyor ve Churchill'in ona herhangi bir direktif vermediğinde ısrar ediyordu ve "benden, hangi adımı uygun görüyorsam, telefon edip size danışmayı beklemeden atmamı rica ettiniz," diyordu. "Sizi duymakta çok zorluk çekiyordum. Filoyu bir arada tutma konusunda kesinlikle hiçbir şey duymadım." Prens Louis, daha sonradan iddia ettiğine göre, ken-

di inisiyatifiyle Dışişleri Bakanlığı'na gitti ve saat dördü beş geçe ülke filolarının komutanına, gemilerin birbirinden ayrılmamasını emreden bir mesaj gönderdi.

O gece saat onda Londra'ya dönen Churchill ilk önce Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na, sonra Dışişleri Bakanlığı'na gitti ve Grey ona, Avusturya'nın Sırbistan'la olan sorununu savaşa kadar götürmeye kararlı göründüğünü söyledi. Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın, Filo gemilerinin birbirinden ayrılmasının durdurulduğu yolunda resmî bir bildiri yayınlamasının yararı olur mu diye sordu. Grey, yararının olacağını söyledi; bu anlama gelen böyle bir acil bildiri hem Avusturya hem Almanya'ya karşı yararlı bir uyarı olurdu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geri dönen Churchill, Prens Louis'le birlikte resmî bir basın bildirisi hazırladı: "Portland'da toplanmış olan Birinci Filo'ya, halihazırdaki manevralar için dağılmama emri verilmiştir. İkinci Filo'nun bütün gemileri ana limanlarında, yedek mürettebatlarının yakınında kalacaktır."

Bu bildiri 27 Temmuz sabahı *The Times*'ta yayınlandı. "Bu bildiri gayet masum görünüyordu," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "ama her halükârda, Alman İmparatoru'nun anlayacağını umut ediyorduk." Fakat o sabah Bakanlar Kurulu toplandığında bakanların çoğu, Almanların Fransa'ya saldırması halinde İngiltere'nin Almanya'ya karşı harekete geçmesine karşıydı. İngiltere'nin Fransa'yla resmî bir ittifakının olmadığı belirtildi. "Bakanlar Kurulu savaşa kesinlikle karşıydı," diye yazmıştı Churchill sonradan, "ve o anda, savaşa girilmesini asla kabul etmezdi."

Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak görevi, eğer savaş çıkarsa İngiltere'nin bir deniz ya da hava saldırısına hazırlıksız yakalanmamasını sağlamaktı. O gün öğleden sonra Downing Sokağı'na gitti ve tüm cephane ve yakıt depolarına silahlı nöbetçiler gönderilmesi konusunda Asquith'in onayını aldı. Ayrıca Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan, kıyıdaki tüm fenerlerin ve topların güvenliğinin sağlamlaştırılması için takviye asker gönderilmesi emri verildi. Torpido rezervleri tamamlandı. Ve 27 Temmuz'da Churchill, Dundalk ve Carrickfergus açıklarında devam eden deniz ablukasının kaldırılmasını emretti; Ulster'a silah akışını durdurmakla görevlendirilmiş bütün gemiler savaş mevzilerine gönderildi.

Avusturya-Macaristan'ın Akdeniz'deki deniz gücünü ve İngiltere'nin buradaki, özellikle de Mısır'daki çıkarlarını düşünen Churchill 27 Temmuz'da Akdeniz'deki kuvvetlerin başkomutanına şu mesajı gönderdi: "Av-

rupa'nın siyasi durumu, Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf güçlerinin arasında bir savaşı imkansız olmaktan çıkarıyor. Bu bir uyarı telgrafı değildir, ama muhtemel düşman savaş gemilerini takip etmeye hazır olun." Amiral'e ayrıca, gemilerini Malta'da yoğunlaştırması ve mühimmat ve kömür yüklemesi emrediliyordu. "Bunlar tümüyle tedbir niteliğindedir," diye belirtiyordu Churchill. "Gizlilik had safhada gözetilmeli ve gerekmeyen kişilere bilgi verilmemelidir."

27 Temmuz akşamı, Kuzey Denizi kıyılarındaki, başta yakıt ve cephane depoları olmak üzere tüm hassas noktalar uçaksavar silahlarla koruma altına alınmıştı. "O gün bütün devriye filoları tam kapasite çalışmaya başladı" diye bildirdi Kral'a Churchill ertesi gün, "ve birbirlerinin ardı sıra savaş mevzilerine hareket ediyorlar." İngiltere'nin hava savunması için, "Uçaklar, hava araçlarının saldırısına karşı korumak amacıyla, Thames Nehri'nin ağzında ve çevresinde toplandı."

28 Temmuz'da Churchill, kontluk unvanını almak için kısa bir süreliğine Mısır'dan İngiltere'ye gelmiş olan Kitchener'la yemek yedi. Churchill, Kitchener'ın, Almanların Fransa'ya saldırısının muhtemel şiddetini kavramış olmasından öylesine etkilenmişti ki, Asquith'i eski rakibini Mısır'a göndermemeye ikna etti. Asquith, Kitchener'ı Savaş Bakanı yapmaya karar verdi; böylece, Muhafazakârların, bütün savaş liderlerinin Liberallerden oluştuğu yolundaki bir eleştirisini geçersiz kılacaktı. Bu arada Kitchener trenle Dover'a doğru yola çıkmıştı; Churchill mesaj gönderdi, tren durduruldu ve Londra'ya geri getirildi.

28 Temmuz'da Berlin'deki Alman başkomutanı Avusturya-Macaristan'ı Sırbistan'a hemen saldırmaya ve dünyayı bir emri vaki ile karşı karşıya bırakmaya zorluyordu. Grey, Avusturya'yı uçurumun kenarından geri çekilmeye teşvik ediyordu ama, Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi kendisine, Sırbistan'la savaşın geciktirilmesi yahut önlenmesi, "savaş beklentisinin verdiği coşkuyla kendinden geçmiş bu ülkede kesinlikle çok büyük bir düş kırıklığına yol açacaktır," dedi. Donanma hazırlıklarına devam eden Churchill o gün mayın gemilerinin toplanmasını emretti. Ayrıca, Uzakdoğu'daki küçük savaş filosunun da, oradaki üstün Alman deniz gücünün karşısında zayıf kalmaması için takviye edilmesi yönünde adımlar attı.

Dağılmama emri verilen Birinci Filo, Manş Denizi'ndeydi ve Wight Adası çevresinde yoğunlaşmıştı. Bu filonun bu pozisyonda korkunç bir savaş

gücü oluşturmasına karşın, Almanya'yla bir savaş çıkması halinde savaş mevzisi Manş Denizi'nde değil, Kuzey Denizi'ndeydi. 28 Temmuz öğleden sonra Churchill, Prens Louis'le görüştükten sonra, filoyu hemen Kuzey Denizi'ne göndermeye karar verdi ve bunu yapmakla, hem Almanları İngiltere'nin doğu kıyılarına ani bir saldırıdan caydırmak, hem de İngiltere'nin gerekirse Avrupa savaşına girmeye hazır olduğunu ima etmek istiyordu. "Bu konuyu Bakanlar Kurulu'na getirmekten," diye yazmıştı Churchill daha sonraları, "barış şansını yok etmesi muhtemel, kışkırtıcı bir hareket olarak anlaşılabilir endişesiyle korktum." Bu nedenle, Downing Sokağı'ndaki Başbakanlık Konutu'na gidip Asquith'le görüşerek niyetini açıkladı. "Bana sert sert baktı," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "homurdanma gibi bir ses çıkardı. Bana başka bir şey gerekmiyordu."

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönen Churchill, Birinci Filo'nun Amiraline, Portland'dan ayrılıp Kuzey Denizi'ne gitmesi mesajını gönderdi. "İstikamet, amiral gemisi ve komuta kademesindeki subaylar dışında gizli tutulacak. Portland'dan sonraki rota, ilk önce güneye doğru, sonra Manş Denizi'nin orta hattından Dover Boğazı'na doğru olacak. Filolar boğazı ışıksız geçecek." O gece daha sonra Bakanlar Kurulu, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan ettiğini haber aldı. Gece yarısı Churchill Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan karısına mektup yazdı:

Sevgilim, güzelim,

Her şey bir felakete ve çöküşe doğru gidiyor. Ben dikkat kesildim, alesta vaziyetteyim ve mutluyum. Böyle bir tabiatta olmak korkunç, değil mi? Bu hazırlıklar iğrenç bir şekilde büyülüyor beni. Tanrıya, beni böyle korkunç bir havailikten ötürü bağışlasın diye dua ediyorum. Ama barış için elimden geleni yapacağım ve hiçbir şeye kapılıp da haksız bir saldırıda bulunmayacağım.

Bizlerin bu adada, Hıristiyan dünyasının kafasında dolaşan delilik dalgasından ciddi bir şekilde sorumlu olduğumuzu düşünemiyorum. Bunun sonuçlarını kimse bilemez. Şu budala kral-lar ve imparatorlar bir araya gelip de, uluslarını, hepimizin duygusuzca ölümcül bir trans halinde, sanki başka birisinin eylemiymiş gibi sürüklendiğimiz cehennemden kurtararak krallıklarına yeniden hayat veremezler mi, merak ediyorum.

St James Parkı'ndaki göldeki iki siyah kuğunun şirin mi şirin bir yavruları var; gri, kadife tüylü, çok değerli ve bir tanecik. Akşam, planların ve programların stresini üzerimden atmak için bir süre onları seyrettim. Bütün donanmayı, (yedekler hariç) savaş düzenine sokuyoruz. Ve hepsi gayet sağlam ve mükemmel görünüyor. Denizciler heyecanlı ve kendilerine güvenli. Her türlü malzeme gereken standartlarda. Her şey, daha önce hiç olmadığı kadar hazır. Ve tepeden tırnağa kadar tetikteyiz. Ama savaş, Bilinmeyen ve Beklenmeyen şeydir!

Tanrı bizi ve çok uzun zamandır birikmiş mirasımızı korusun. Bu ülkenin büyüklüğünü ve ününü ve başarısını ve özgürlüğünü korumak için, gerekirse varoluş süremi nasıl seve seve ve gururla riske atmaya ya da vermeye hazır olduğumu bilirsin. Ama bu sorunlarla uğraşmak çok zor. Belirsiz şeyleri ölçmeye ve ağırlıksız şeyleri tartmaya çalışmak gerekiyor.

Ama, savaş çıkarsa onlara iyi bir dayak atacağımızdan eminim.

Churchill'in bu mektupta kullandığı "krallar ve imparatorlar" sözü sadece bir hayal değildi; 29 Temmuz sabahı Kabine'deki bakan arkadaşlarına bir Avrupa savaşı olasılığından söz eden Churchill bunun, "uygar toplumların derin derin düşünmesi gereken korkunç bir felaket olduğunu ve mümkün olursa Avrupa hükümdarlarının, barışı sağlamak uğruna bir araya getirilmesini" düşündüğünü söyledi.

29 Temmuz tarihli Bakanlar Kurulu Churchill'in bir dizi savunma tedbirinin uygulanması talebini kabul etti. Sivil gemiler askeri limanlardan uzaklaştırıldı, köprü ve viyadüklere silahlı nöbetçiler konuldu ve sahillere, düşman gemilerini haber verecek gözcüler gönderildi. Ama Bakanlar Kurulu neyin savaş nedeni sayılacağı konusunda bölündü; Asquith'in bakanlarının en azından yarısı, İngiltere'nin Fransa'yla bir ittifakının olmadığını tekrarlayarak, Fransa'nın saldırıya uğraması halinde Almanya'yla savaşmaya istekli olmadıklarını dile getirdi.

Churchill, Almanların Fransa'ya saldırısının bir savaş nedeni oluşturacağı görüşündeydi. Bakanlar Kurulu'nda bir çatlaktan, kararsızlıktan ve belki de hatta Liberal hükümetin düşmesinden korkarak, Bakanlar Kurulu toplantısı bittikten sonra F. E. Smith aracılığıyla, İngiltere'nin Fran-

sa'ya askeri desteğinden yana bir koalisyon hükümeti olasılığını yoklamaya başladı. F. E. Smith'in ulaştığı Muhafazakârlardan, Carson dahil birçoğu böyle bir koalisyondan yanaydı. Ama Bonar Law bu fikri reddetti.

30 Temmuz sabahı, Churchill ve kıdemli memurları günlük toplantıdayken bir mesaj geldi: Birinci Filo Kuzey Denizi'ne varmıştı. Churchill birden rahatladığını hissetti. "Hazırlık yılları sırasında hiç aklımdan çıkmayan bir şey," diye yazmıştı daha sonra, "Rus donanmasının Port Arthur'da demirliyken bir torpido saldırısıyla gafil avlanmasıydı. Savaş ilanından önce ya da tam savaş ilanı sırasında gerçekleşen düşman saldırıları bizim kabuslarımızdan biriydi."

30 Temmuz'da, İngiltere'nin eninde sonunda Fransa'yla müttefik olarak savaşa gireceğinden emin olan Churchill, Akdeniz'deki İngiliz güçlerinin komutanı Amiral'e, "ilk görevi" olarak, Kuzey Afrika'daki Fransız kuvvetlerini Fransız anakarasına taşıyan askeri nakliye gemilerinin geçişine, "Alman gemilerini," özellikle de o sırada Adriyatik'ten kalkıp Akdeniz'e doğru yol almakta olan *Göben* muharebe kruvazörünü "durdurarak ve mümkünse uzaklaştırarak" yardım etmeye hazır olmasını emretti. O gece Churchill Asquith'le yemek yedi. "Asquith her zamanki gibi sakin," diye bildirdi Clementine'e. "Ama gereken her tür önlemde beni gayet iyi destekliyor."

Ertesi gün, yani 31 Temmuz'da Bakanlar Kurulu, Liberal Parti'de, İngiltere'nin Avrupa'daki bir savaşa Fransa'nın yanında katılmasına karşı güçlü bir muhalefet olduğunu öğrendi. "Antlaşmalardan kaynaklanan bir yükümlülük ya da İngiltere'nin gerçek çıkarları söz konusu olmadığı sürece," diye yazmıştı Churchill o gün, savaşa girmeme yanlısı bir Liberal milletvekiline, "ben de tarafsız kalmamız gerektiği konusunda sizinle aynı fikirdeyim. Balkanlardaki kavgalar bizi pek ilgilendirmez. Barışı korumak için elimizden geleni yaptık ve yapmaya devam edeceğiz. Fakat olayların gidişatı çok kötü."

O gün Alman hükümeti gizlice, Almanların Fransız toprağını almama ya da Hollanda'ya saldırmama sözü vermesi karşılığında İngiltere'nin tarafsız kalması teklifinde bulundu. Fakat Almanya Fransa'nın denizaşırı kolonilerini ele geçirmek istiyor ve Belçika'ya saldırmama sözü vermiyordu. Oysa Almanya antlaşmalarla, Belçika'ya "sadece saygı göstermeye değil, onu savunmaya da yükümlüdür," diyordu Churchill, Clementine'e.

Grey, Alman tekliflerini "olanaksız ve utanç verici" diye niteleyerek yanıtladı. Dolayısıyla her şey, bu iki noktada bir çelişkiyi gösteriyordu. "Yine de umutlar tükenmedi," dedi Churchill, Clementine'e. Onun kanısınca Almanya, "karşısındaki güçlerin ne kadar büyük olduğunu" fark ediyor "ve geri zekalı müttefiki" Avusturya-Macaristan'ı "geç de olsa, zaptetmeye çalışıyor"du. İngiltere'de, "Rusya'yı yatıştırmaya" çalışıyordu. Ama, dedi Churchill, "herkes hızla savaşa hazırlanıyor ve darbe her an inebilir. Biz hazırız."

Churchill, Clementine'e şunları söyledi gururla: "Son birkaç gündür yaptığım şeylerin ve yüklendiğim sorumlulukların hepsini sana söyleyemem; ama her şey gayet iyi gidiyor; ve herkes sorumlu davranıyor. Gazeteler sır saklama konusunda hayran kalınacak bir titizlik gösteriyor." Arkadaşı, Avusturyalı bir baron ve bir İngiliz milletvekili olan de Forest'e, yatının Dover Limanı'ndan çıkarıldığı söylenmişti. De Forest hemen Londra'dan Dover'a gitti. "De Forest yolda giderken," diye yazmıştı Churchill, "her köprünün ve tünelin korunduğunu görmüş ve giderek korkmaya başlamış. Sağa sola deli gibi telgraflar çekerek, Parlamento'daki görüşmeler ve sorular konusunda bilgi istemiş. Bir tek kişi bile kılını oynatmamış. Gazetelerde ne bir soru sorulmuş ne de şimdiye dek bu konudan bir söz edilmiş. Bu konu konuşulduğunda bütün ülke birleşecek. Bundan emin ol."

O gece Churchill kıdemli donanma danışmanlarına, Londra'daki Fransız deniz ataşesiyle, Fransa ve İngiltere'nin savaşta müttefik olmaları için beraber alınması gereken önlemler konusunda görüşmelerde bulunmaya yetki verdi. Ayrıca, hükümet görev verdiği anda tam bir seferberlik harekatını gerçekleştirebilmek için, donanmanın tüm yedeklerine celp gönderildi.

1 Ağustos sabahı koalisyon düşüncesinin başarısız olmasına karşın, F. E. Smith'den gelen bir mektupta Muhafazakârlar adına, "bilgi sahibi olabildiğimiz durumlarda ve özellikle de Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığını çiğnemeye niyetlendiği konusunda (kesin olduğunu anladığımız) varsayımlar karşısında, hükümet Birlikçi Parti'nin desteğine güvenebilir" şeklinde bir güvence veriyordu. Churchill bu güvence mektubunu Bakanlar Kurulu'nda okudu ve daha sonra Smith'e, "çok iyi bir izlenim bıraktı," diye bildirdi. O sabah, kendisinin görüşü netti. "Artık savaştan kaçınılabileceğini sanmıyorum," dedi Smith'e. "Almanya Belçika'dan geçmek zorunda ve her iki partinin çoğunluğu buna şiddetle karşı çıkacaktır."

O sabah Churchill, Bakanlar Kurulu'ndan tam bir donanma seferberliği için izin istedi. Ama bakanlar hâlâ bölünmüş durumdaydı ve Lloyd George, İngiltere'nin Fransa'ya destek vermesini istemeyenlerin başını çekiyordu. Asquith, Clementine'nin kuzeni Venetia Stanley'e mektubunda şunları yazıyordu: "Tümüyle barış yanlısı Lloyd George, pozisyonunu açık tutarak devlet adamına daha yaraşır bir tutum izliyor. Winston'sa çok kavgacı ve hemen seferberlik istiyor." Bakanlar Kurulu bu krizi tartışırken birçok bakanın, Almanların Fransa'ya, hatta Belçika'ya yönelik tehdidine karşın, savaşa girmek istemediği belliydi. Churchill de, eğer Belçika'ya saldırılırsa hemen o gün Almanya'yla savaşa girmeye niyetli değildi. "Şu anda," demişti Lloyd George'a, Bakanlar Kurulu masasının üzerinde ona doğru ittirdiği bir notta, "ben olsam, Almanya'yı, Belçika'nın tarafsızlığını korumaya yönelik kararlılığımızla etkileyecek bir şekilde davranırdım. Almanya'nın kesin amacı konusunda hâlâ o kadar çok bilinmeyen şey var ki, bunun ötesine gitmem." Ama Churchill, Almanlar Belçika'ya saldırırsa İngiliz kamuoyu "her an yüz seksen derece değişebilir ve bu görüşün gereğini yapmaya hazır olmalıyız" uyarısında bulunuyordu.

Churchill, Lloyd George'u savaşa girmenin gerekli olabileceğine ikna etmeye çalışıyordu. "Sizinle uzun süren işbirliğimizin sona erebileceğinden ötürü çok endişeliyim," demişti Bakanlar Kurulu masasında gönderdiği diğer bir notta. "Agadir'deki rolünüzü hatırlayın. Rica ediyorum, gelin, bu dertten kurtulmamız için güçlü yardımlarınızı esirgemeyin. Sonrasında, barışa katılarak çözüm koşullarını düzenleyebilir ve 1870 koşullarının tekrarını önleyebiliriz." Churchill o gün yine Lloyd George'u etkileme girişiminde bulunarak Binbaşı Ollivant'ı kendisine gönderdi. Ollivant bir önceki yıl Donanma Kurmay Heyeti'nde Savaş Bakanlığı'nın irtibat subayıydı; Almanya'nın, "bu ülke konusunda birincil amacı," dedi Lloyd George'a, "İngiliz ordusunun oraya sevkini engellemektir. İngiliz ordusunun varlığının ya da yokluğunun Belçika ordusunun hareketini belirleyeceği yolunda bir varsayımın haklı nedenleri vardır. Büyük bir olasılıkla, Fransa'nın kaderini belirleyecek olan budur."

Lloyd George hâlâ, Belçika'ya bir Alman saldırısının Almanya'ya savaş ilan etmek için gerçekten yeterli bir neden oluşturup oluşturmadığı konusunda kararını verememişti. "Geri kalan tüm yaşamımızda birbirimize karşı olacağız," diyerek uyardı Churchill onu ve sonrasında, "size derinden bağlandım ve yaklaşık on yıldır sizin sezgilerinizi ve gösterdiğiniz yolu takip ettim," dedi.

1 Ağustos'ta Churchill, Muhafazakâr Parti'nin etkili bir üyesi olan Lord Robert Cecil'den, eğer hükümet Manş Denizi'nin ötesine kuvvet sevk ederse "tüm Birlikçi Parti'nin desteğine" güvenebilecekleri yolunda bir garanti aldı. Fakat o gün daha sonra, sanki kriz yatışabilirmiş gibi görünmeye başladı. "Bu geceki haberler yeniden umut veriyor," diye yazdı Cecil'e. "Avusturya'yla Rusya'nın, Almanya'nın önerdiği bir formül üzerinde görüşmelere başlaması yolunda bir beklenti var gibi ve bu sonuca varmak için her türlü çaba harcanacak. Fakat ordular arasında her an, bir olay yüzünden ya da kazayla bir çatışma çıkabilir. Ama ben her halükârda, Belçika'nın tarafsızlığının Almanya tarafından çiğnenmesine izin verir, Fransa'ya yardım etmek için çaba harcamazsak, hem çıkarlarımız hem de şerefimiz yönünden çok can sıkıcı bir duruma düşeceğimizde ısrarlıyım."

O gece Churchill tek başına yemek yedi. Saat dokuzdan az sonra F. E. Smith onu görmek için uğradı. Yanında, Kanadalı bir maliyeci, Muhafazakâr bir milletvekili ve Bonar Law'ın yakın arkadaşı, sonraları Lord Beaverbrook olacak olan Max Aitken vardı. Churchill onlara, Cecil'e yazdığı, şimdi savaştan kaçınma şansının doğduğu yolundaki sözleri tekrarladı. Üç adam bir süre beraber oturdu. "Boşlukta kalmışlık dayanılmaz hale geliyordu," diye yazmıştı sonradan Churchill. "O gece saat on birde Başbakan'ı görmem lazımdı. Bu arada yapacak başka bir şey yoktu. Bir oyun masasına oturup briç oynamaya başladık. Kağıtlar henüz dağıtılmıştı ki, Dışişleri Bakanlığı'ndan yeni bir kırmızı kutu geldi. Açıp okudum; 'Almanya Rusya'ya savaş ilan etti'."

Churchill, Almanya'nın çok geçmeden, Rusya'nın müttefiki Fransa'ya saldıracağını biliyordu. İki arkadaşını bırakarak, Horse Guards Meydanı'nı geçip Downing Sokağı 10 numaraya gitti ve Asquith'e, o gün daha önce Bakanlar Kurulu'nun reddetmiş olmasına karşın tam bir donanma seferberliği için acil bir emir yayınlamak istediğini söyledi. "Başbakan bana baktı sadece ve tek söz etmedi," diye hatırlıyordu Churchill sonradan. "Kuşkusuz ki, kendini Bakanlar Kurulu'nun sabahki kararıyla bağlı hissediyordu. Ama ben herhalde, beni durdurmak için parmağını bile oynatmayacağını düşündüm. Sonra tekrar yürüyerek Horse Guards Meydanı'nı geçip Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gittim ve emri verdim." Gece yarısıydı; "Üzülerek söylüyorum ki," diye yazdı Lord Robert Cecil'e gece yarısından az sonra, "size yazdığım son mektuptan sonra Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiğini resmen öğrenmiş bulunuyoruz. Fransa'yla bozuş-

manın pek fazla gecikeceğini sanmıyorum. Ve olayların gidişatı muhtemelen Belçika konusunda çok ciddi bir hal alacaktır."

"Sevgili kedim," diye yazmıştı Churchill sabahın 1'inde Clementine'e, "Hapı yuttuk. Almanya Rusya'ya savaş ilan ederek son barış umutlarını da söndürdü ve Fransa'ya savaş ilanı her an bekleniyor." Bir gün önce Clementine ona yazdığı mektupta savaşın bir delilik olacağını söylemişti. "Senin düşüncelerini gayet iyi anlıyorum," diye yanıtladı Churchill. "Ama dünya delirdi ve biz kollamak zorundayız kendimizi ve dostlarımızı." Clementine'in bir iki günlüğüne Londra'ya geleceğini umuyordu. "Seni çok özledim; ve senin etkin, yol gösterici olduğunda ve ters olmadığında, son derece yararlı bana."

Rus hükümeti şimdi Fransa'yı 1894 tarihli Fransız-Rus Antlaşması'na uymaya davet ediyordu. Aynı anda Almanlar önce Fransa'yı bir darbeyle savaş dışı bırakıp ondan sonra Rusya'ya dönmeye hazırlanıyordu. Almanların Fransa'ya saldırı planı ilk önce Belçika'dan geçmeye dayalıydı. Churchill bu planın dayanacağı temeli, belirleyici muharebenin savaşın kırkıncı gününde gerçekleşeceğini ve o kırkıncı güne kadarki muhtemel olayları daha 1911'de tahmin etmişti.

2 Ağustos öğleninden biraz sonra İngiltere, Almanya'ya, "Alman gemilerinin Fransa kıyılarına ya da gemilerine saldırmak için Manş Denizi'nden ya da Kuzey Denizi'nden geçmesine izin verilmeyeceğini" bildirdi. Bu notanın metnini Manş Denizi ve Kuzey Denizi'ndeki filo komutanlarına gönderen Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, "Sürpriz saldırılara hazır olun" diye ekledi.

Lloyd George, İngiltere'nin Belçika'ya yardım etmesi gerektiğini yavaş yavaş kabul ediyordu ama henüz ilan etmemişti. Onu buna teşvik etmek amacıyla Churchill, 2 Ağustos akşamı Bakanlar Kurulu toplantısında yazdığı yeni bir notta, savaşın toplumsal alanda yaratacağı fırsatlardan söz ediyordu: "Toplumsal konuda, bana öğrettiğiniz büyük siyasetleri –konferans temelinde, sizin fikirlerinizi– beraber uygulayabiliriz. Deniz savaşı ucuz olacak; yılda 25 milyondan fazla tutmaz." Churchill, Lloyd George'un, çok hayran olduğu niteliklerine ve gururuna hitap ederek, "Halk için yiyeceğin bol ve ucuz olmasını sağlayacak önlemleri sadece siz alabilirsiniz," diye ekledi.

Alman ordusunun hâlâ Belçika sınırını geçmek için bir harekette bulunmamasına karşın, birlikler sınıra doğru kaydırılıyordu ve Lüksemburg grandüklüğüne girmişlerdi. 3 Ağustos sabahı Bakanlar Kurulu Alman-

ya'nın Belçika'ya, Alman birliklerinin Belçika'dan geçiş hakkını talep eden bir ültimatom gönderdiğini öğrendi. Şimdi İngiltere'nin, Belçika'nın tarafsızlığının korunmasında direterek müdahale etmesi gerektiği kabul ediliyordu. İngiltere'nin Avrupa'daki bir savaşa katılması düşüncesiyle bile altüst olan Lord Morley istifa edeceğini söyledi Churchill'e. Churchill buna yanıt olarak Morley'e, daha sonra hatırladığı kadarıyla, "iki üç gün daha beklerseniz," dedi, "her şey aydınlanacak ve sizinle tam fikir birliğine varacağız. Almanlar herkesin vicdanını rahatlatacak. Herkes tüm sorumluluklarını kabul edecek ve bütün kuşkularını silip atacak. Lüksembourg'a sel gibi dalan öncü birlikleri Belçika sınırına dayandı bile. Hiçbir şey onları geri döndüremez ya da yolundan saptıramaz."

Morley ikna olmamıştı. Churchill Alman ordusunun hareketini haritada göstermeyi teklif etti ama Morley kararını vermişti. "Savaşacaksak," dedi, "gerçek bir inançla savaşmamız lazım. Bu tür işlerde benim yerim yok." Morley istifa etti ve iki bakan daha aynısını yaptı. Bakanlar Kurulu'nun geri kalanı, Avrupa kavgasına katılmanın doğruluğunu ya da yanlışlığını değil, en etkili katılımın nasıl olacağını tartışmaya başladı. "Düşüncenizi, bu ülkenin saygınlığını ve yiyecek tedarikini korumak gibi yaşamsal bir soruna yöneltmenize çok sevindim," diye yazdı Churchill, Bakanlar Kurulu masasında ittirdiği başka bir notta.

O gün öğleden sonra Alman birlikleri Belçika sınırını geçti. Avam Kamarası'nda konuşan Grey, İngiltere'nin 1839 Antlaşması'nın çiğnenmesi demek olan bu eylemin İngiltere'yi savaşa girmek zorunda bırakabileceği uyarısında bulundu. Bu konuşmanın bitiminde Churchill'le birlikte Parlamento'dan ayrıldı.

"Ne olacak şimdi?" diye sordu Churchill.

"Şimdi onlara," diye yanıtladı Grey, "yirmi dört saat içinde Belçika'nın işgalini durdurmalarını bildiren bir ültimatom göndereceğiz."

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki odasına gelen Churchill, Asquith ve Grey'e birer mesaj göndererek, "Manş Denizi'nin savunması için yapılan ortak İngiliz-Fransız programının uygulamaya konulması konusunda" acilen izin vermelerini istedi. "Bunu yapmam kesinlikle yasaklanmayacaksa," diye ekledi Churchill, "bu düzenlemeye uygun hareket edeceğim." "Bu ortak harekat," dedi Asquith ve Grey'e güvence vermek için, Manş Denizi'nde bir Alman deniz saldırısına karşı güvenlik esaslı olmasına karşın, "bize saldırılmadıkça hiçbir saldırı ve savaş harekatı anlamı-

na gelmez." Churchill'in hazırlıkları gayet iyi biliniyordu ve takdir edilmemiş değildi. 4 Ağustos sabahında *The Times* onu, "durumu muhakemesi ve bununla ilgili harcadığı çabalar her tür övgünün üzerinde" bir bakan olarak niteledi.

İngiltere'nin Almanya'ya gönderdiği, Belçika'nın tarafsızlığının sürdürülmesini talep eden ültimatomun süresi 4 Ağustos'ta, Berlin saatiyle gece yarısı bitecekti. Bakanlar Kurulu gün boyunca, gergin bir şekilde bekledi. Churchill özellikle, İngiliz deniz kuvvetlerinin ne kadar hızlı bir şekilde harekete geçirilebileceği konusunda endişeliydi. Gün boyunca, Alman muharebe kruvazörü *Göben* Kuzey Afrika'daki Fransız limanı Philippeville'i, hafif kruvazör *Breslau* da Bône'yi bombardımana tuttu. Churchill'in önceki emri sonucunda İngiliz savaş gemileri her iki gemiyi takip ediyor, ama İngiltere henüz savaşa girmediğinden harekete geçemiyorlardı. Gün boyunca Churchill, Asquith ve Grey'e, gemilere ateş açma emri vermesine izin versinler diye yalvardı. "Bu gemileri gözden kaçırmak büyük bir talihsizlik olacak ve karanlık saatlerde böyle bir şeyin olması mümkündür."

Asquith'ten yine aynı şekilde, sözle söylenmese de olumlu bir yanıt geleceğini tahmin eden Churchill, İngiliz amiraline telgraf çekerek, "Eğer *Göben* Fransız askeri nakliye gemilerine saldırırsa hemen savaşın," dedi. Fakat Asquith şimdi bu konuyu Bakanlar Kurulu'nda görüşmek istiyordu ve o gün öğlen, Venetia Stanley'e yazdığı mektupta "Bütün savaş boyalarını sürünmüş Churchill, sabahın erken saatlerinde, *Göben*'in batırılmasıyla sonuçlanacak bir deniz savaşına girmek için can atıyor," demişti. Bakanlar Kurulu Churchill'in, Alman muharebe kruvazörünün niçin avlanması gerektiği yolundaki açıklamalarını dinledi. Alman donanması, Fransa'ya Kuzey Afrika'dan takviye birlikler getirilmesini önemli ölçüde önleyebilecek güçteydi. Alman donanmasını durdurmaya yetecek güç sadece İngiliz savaş gemilerinde vardı. Ama Bakanlar Kurulu İngiltere'nin, gece yarısının bir saat öncesine, yani verilen ültimatomun süresi bitene kadar bir savaş eylemine girişmemesinde diretti.

O gün öğleden sonra saat ikide Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönen Churchill tüm gemilere, "O saate kadar hiçbir çatışmaya girilmeyecek," diye bir telgraf çekti. Akdeniz'de iki Alman savaş gemisini takip eden Amiral'e gönderilen mesaja da, bu mesajla, *Göben*'e saldırılması "izninin iptal" edildiğini ekledi.

Almanlar İngiliz ültimatomuna yanıt vermedi. O gün öğleden sonra, birlikleri Belçika'nın daha içlerine girdi. 4 Ağustos akşamı Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanı lojmanında annesi, kardeşi ve, *The Times*'ın editörü Geoffrey Robinson'la yemek yedi. Yemekten sonra, Fransız amirallerinden oluşan bir heyetle görüştü ve heyettekiler, Akdeniz'de ticaretlerini ve asker nakillerini korumada İngiliz deniz gücünden yardım görüp göremeyeceklerini sordular. Churchill şevkle şu karşılığı verdi: "Malta'yı sanki Toulon'muş gibi kullanın."

Londra'ya hâlâ İngiltere'nin ültimatomuna bir yanıt gelmemiş, Almanların Belçika'da ilerlemeye devam ettiğini bildiren haberler gelmişti sadece. O gece saat on birde ültimatomun süresi bitti. Churchill hemen Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan, tüm gemilere ve donanma tesislerine "Almanya'yla çarpışmaya girin" mesajının gönderilmesine izin verdi. İngiltere'yle Almanya artık savaştaydı; saat on biri çeyrek geçe Horse Guards Meydanı'nı bir kez daha geçip Downing Sokağı'ndaki Başbakalık Konutu'na gitti ve Asquith'e, mesajın gönderildiğini söyledi. O sırada Başbakan'ın yanında bulunan Lloyd George daha sonra bir arkadaşına şunları söylemişti: "Winston odaya daldığında neşeliydi, yüzü parlıyordu, hareketleri canlıydı; nasıl Akdeniz'e, Kuzey Denizi'ne, ve daha bilmem nerelere telgraflar çekeceğini anlatırken sözcükler birbirinin ardı sıra dökülüyordu. Onun gerçekten mutlu bir adam olduğunu görüyordunuz."

14. Bölüm

Savaş

Churchill henüz kırk yaşında bile değildi. Ama deniz savaşının bir sürü sorumluluğu onun omuzundaydı. Belçika'nın yardımına gitmek için İngiliz birliklerinin Manş Denizi'nin ötesine taşınması gerekiyordu. 5 Ağustos 1914 öğleden sonra toplanan Savaş Konseyi'nde, Dover Boğazı'nın Alman savaş gemilerinin girişine tümüyle kapatıldığını bildirdi. Birlikler, bir engelle karşılaşmadan geçebilirdi. Üç gün sonra ilk gemi demir aldı; iki haftada 120.000 asker, tek bir gemi ya da can kaybı verilmeksizin Manş Denizi'nin ötesine taşınmıştı.

"Senin çok merak ettiğin sefer kuvvetleri yoldadır ve tam zamanında yerlerine varacaklar," diye yazdı Clementine'e 9 Ağustos'ta. Ama savaşın yaratacağı tehlikeleri bilen Churchill, Kuzey Denizi kıyısındaki karısı ve çocukları için endişeleniyordu. Clementine yedi aylık hamileydi. "Bir hücumda 100'e karşı 1," diye yazdı Clementine'e, "ama yine de bir şans var: Cromer'in yakınında iyi bir iskele var. İnşallah motoru tamir ettirmişsindir; onu hazırda tutar, en ufak bir tehlike belirdiğinde hemen kaçıverirsin."

6 Ağustos'ta *Amphion* adlı hafif kruvazör bir Alman mayın gemisini batırdı ve mürettebatını esir aldı. Kısa bir süre sonra da bu kez *Amphion*, mayın gemisinin döşediği bir mayına çarparak battı; 150 İngiliz denizcisi ve esir Almanlar boğuldu. Churchill olanları tüm ayrıntısıyla Avam Kamarası'na bildirmeye karar verdi. Çok önemli bir karardı, bir örneği yoktu ve *Manchester Guardian*'ın, "Bay Churchill'in *Amphion*'un kaybını hemen kamuoyuna bildirme konusundaki açık sözlülüğüne hayran kaldık" yorumunda bulunmasına yol açtı.

İngiltere'nin denizde pasif bir rol oynamasına razı olmayan Churchill 9 Ağustos'ta Prens Louis'i, denizdeki savunma muharebesini "desteklemek ve rahatlatmak" için "aktif küçük operasyonlar" yapmaya teşvik

etti. Hollanda'nın Frizya adalarından biri olan Ameland'a bir deniz saldırısı önerdi; orası tahkim edilip Alman donanmasını kuşatacak bir deniz üssü ve Kiel Kanalı'nı ya da kanaldaki gemileri bombalamak için bir hava üssü olarak kullanılmalıydı. Hollanda'nın tarafsızlığı buna engel olmasa gerekti. Önemli olan, böyle bir inisiyatifin, "enerjik bir canlılıkla girişimde ve saldırıda bulunma ruhunu güçlendirmesi"ydi ve "savaş eylemlerinde bunun eksikliği, nereden vurulacağınızı merak ederek beklemenizden başka bir anlama gelmez"di.

Donanma Kurmay Heyeti, Ameland'a bir çıkarma yapılamayacağı hükmüne vardı ve plan yapılmadı. Ama Churchill'in etkili harekatlar için yer arayışı hiç bitmedi. 10 Ağustos'ta iki Alman savaş gemisi, *Göben* ve *Breslau,* Doğu Akdeniz ve Ege'de peşlerindeki İngiliz gemilerinden kurtulup Türk karasularına girince Churchill İngiliz amiraline hemen, Çanakkale Boğazı'nı "ablukaya" almasını emretti. Kendisine, İngiltere'nin Türkiye'yle savaşta olmadığı hatırlatılınca, verdiği emri, "Boğaz girişini, düşman kruvazörlerin dışarı çıkışına karşı dikkatle gözleyin" şeklinde değiştirdi.

12 Ağustos'ta Churchill, Bakanlar Kurulu'nun onayıyla, Almanların Kuzey Denizi'ndeki limanlarını, malzeme ve yiyeceğin gelmesi ya da gönderilmesini engellemek için denizden ablukaya aldı. Dört gün sonra, savaşmak için gönüllü çok sayıda kişiyi orduya katmanın bir yolunu ararken bir Kraliyet Deniz Tümeni kurdu; bu tümenin askerleri daha sonra Batı Cephesi'nde ve Gelibolu'da savaşacaktı. Bunlar, işler iyi giderken kendilerine "Churchill'in Gözdeleri" diyorlardı; işler kötü gidince de "Churchill'in Masum Kurbanları" haline geldiler. İlk günlerde yüzlerce kişi gönüllü olmak için hücum ediyor, bazıları doğrudan Churchill'e başvuruyordu. Görev verilmesini sağladığı kişiler arasında şair Rupert Brooke da vardı.

Churchill bu kez de, İngiliz asker nakliye gemilerini Baltık Denizi'ne göndermeyi teklif etti; böylece, Rus ordusu Baltık kıyısındaki Alman topraklarına güçlü bir şekilde çıkacak ve Berlin'e yürüyecekti. Bir ay sonra, birçok İngiliz denizaltısının, Alman savaş gemilerine karşı Rus donanmasına yardım etmek üzere Baltık Denizi'ne gönderilmesi için düzenleme yaptı. Ayrıca Kitchener'ı, o zamanlar İngiltere'de bulunan, profesyonel askerlerden oluşan son tümeni de Fransa'ya göndermeye teşvik etti. "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı İngiltere'yi istilaya karşı koruma yeteneğine güveniyor," dedi Kitchener'a 22 Ağustos'ta.

İki gün sonra, Churchill sabah erkenden, Deniz Kuvvetleri Bakanı konutundaki yatak odasında çalışırken kapı açıldı ve Churchill, kapıda Kitchener'ın durduğunu gördü. "Hareketleri gayet sakinse de," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "yüzü farklıydı. Yüzü sanki bir yumruk yemiş gibi yamulmuş ve rengi değişmiş gibi belirsiz bir his geldi bana. Gözleri her zamankinden daha çok yuvarlanıyordu." Kitchener, Belçika kalesi Namur'un Almanların eline geçtiği haberini getirmişti. O güne dek, bu tür istihkamların ilerleyen ordular için hemen hemen aşılmaz engeller olduğu sanılırdı. Ama Namur artık Almanların elindeydi ve Manş Denizi kıyısına giden yol açılmıştı.

Bu haberden fena halde sarsılan Churchill, Hazine'ye, Lloyd George'u görmeye gitti. Savaş başladığından beridir ilk özel konuşmalarıydı bu. "Onunla temasa geçmeye şiddetli bir gereksinim duyuyordum," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "ve savaşın onu nasıl etkilediğini ve savaşı nasıl karşıladığını görmek istiyordum." Lloyd George Churchill'e, aradığı güveni kazandırdı. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönünce yeni Deniz Tümeni Komutanı Amiral Jellicoe'ya şu mesajı yolladı: "Biz bu işe, sonuna kadar gitmeye kararlı bir şekilde girdik ve yapacaklarımızın bu gereksinimin ciddiyetine uygun olacağına güvenebilirsiniz. Bu işin sonucuna benim güvenim tamdır." Bir gün sonra, İngiliz ve Fransız orduları Alman saldırısı karşısında geri çekilmeye devam ederken Churchill kardeşine şunları yazdı: "Bu büyük maceranın bizi nereye kadar götüreceğini kimse bilemez. Kazanmazsak daha fazla yaşamak istemem. Ama kazanacağız."

Churchill'in girişimleri hiç bitmiyordu. 26 Ağustos'ta Bakanlar Kurulu'na, Deniz Tugayı'nın Belçika'nın Ostend Limanı'na gönderilmesini kabul ettirdi; bununla, Alman birliklerini güneye doğru asıl saldırısından saptıracaktı. Bu strateji başarılıydı.

Clementine, Cromer'den Londra'ya dönmüştü. Kocasıyla birlikteyken İngiltere'nin ilk deniz zaferinin, Heligoland Körfezi'nde üç Alman kruvazörünün batırıldığının haberi geldi. Hiçbir İngiliz gemisi batmamıştı. Lord Haldane Churchill'e şunları yazdı: "Donanmanın başarısı, Deniz Kuvvetleri Bakanı'nın ilham veren moraline layıktır. İngiliz halkı ve müttefiklerimiz yarın bu haberi okuyunca güvenlerinde bir kulaç artış olacak." Zafer, halkı heyecanlandırdı; 4 Eylül'de Londra'nın merkezindeki Guildhall'da, Asquith ve Bonar Law konuştuktan sonra dinleyiciler Churchill'in de ko-

nuşmasını istedi. Churchill'in sözleri büyük tezahüratla karşılandı. "Eminim ki," dedi Churchill, "yapmanız gereken tek şey zafer kazanmaya devam etmek. Yapmanız gereken tek şey, kendinize ve size güvenen herkese sahip çıkmakta sebat etmek. Yapmanız gereken tek şey aynen devam etmek. İster kısa ister uzun olsun, bu yolun sonunda zafer ve şan bekliyor bizi."

Savaşın otuzuncu gününde İngiliz ve Fransız orduları geri çekiliyordu. Halkın üzerine bir karamsarlık çökmüştü. Churchill, Guildhall'da söyledikleriyle karamsarlığı kaldırabilme yeteneğini göstermişti. 2 Eylül'de, bakan arkadaşlarının moralini yükseltmek için, kendisinin 1911'de yazdığı notu dağıttı. "Asquith bugün öğleden sonra bana, sizin harp sahasında büyük bir gücün eşdeğeri olduğunuzu söyledi ve bu doğru," diye yazdı Haldane 3 Eylül'de. "Cesaret ve kararlılığınızla hepimize moral verdiniz."

3 Eylül'de Kitchener Churchill'den, İngiltere'yi hava saldırısına karşı savunma konusunda tüm sorumluluğu Savaş Bakanlığı'ndan almasını istedi. Churchill bunu kabul etti; ilk faaliyetlerinden biri de Hendon'da, "Londra'ya tecavüze kalkışacak düşman uçaklarına saldırmak amacıyla," sahilin yakınındaki hava merkezleriyle telefon bağlantısı bulunan özel bir hava filosu kurmak oldu.

Aynı gün Fransa'da, Dunkirk'te üslenmiş Kraliyet Donanma Hava Gücü'nün bir pilotu savaş alanına uçtu ve sınır yakınındaki Alman askeri birliğine bomba attı. Bu, Churchill'in "Dunkirk Gösterisi" olarak bilinecek olan harekatın ilk savaş eylemiydi ve kısa bir süre sonra, seksen kilometre içerilere uçak üssü kurabilmeyi mümkün kılan zırhlı arabalarla, çoğunlukla, etrafına zırh geçirilmiş Rolls Royce otomobillerle takviye edilecekti. Üç uçak filosu, toplam yirmi dört uçak gönderildi. Her bir filoya, daha önce Churchill'e uçmayı öğretmiş pilotlardan biri komuta ediyordu: Eugene Gerrard, Spenser Grey ve Richard Bell Davies.

Savaşın ilk ayından sonra gazeteler devam eden geri çekilmenin hikâyeleriyle doluydu. 30 Ağustos'ta *The Times*'ta, Mons'tan çekilme sırasında "birçok alayın ufalanmış parçacıkları"ndan ve "yürümekten bitkin düşmüş" İngiliz askerlerinden söz ediliyordu. Churchill böyle "panik yaratacak şeylerin" çıkmasını kınayınca Asquith ondan hükümet adına içeriği zengin imzasız bir basın bildirisi yayınlamasını istedi. Churchill de böyle yaptı. "Askerlerimizin, Almanlara karşı kişisel bir üstünlük sağladıklarından" diye yazıyordu, "ve onların, iki taraf eşit sayıda olduğunda, so-

nucun kesin olacağının bilincine varmış olduğundan kuşku yoktur." Churchill'in resmî bildirisi 5 Eylül'de yayınlandı. "Churchill'den, geçen pazar günkü ustalığını tekrar göstermesini ve herkese haftanın askeri hikâyesini çok güzel bir gazetecilik sosuyla sunmasını isteyeceğim," dedi Asquith, Venetia'ya.

Churchill'in 1911'de yazdığı notta, Almanların Fransa'daki ilerleyişinin kırkıncı günde duracağı tahmini vardı. 8 Eylül'de, Alman saldırısının başlamasından otuz sekiz gün sonra Fransız ve İngiliz güçleri Marne Nehri'ni geçip ilerlemeye ve Almanları püskürtmeye başladı. Paris kurtarıldı. O gün Churchill, Balfour'a planlarından söz etti. "Hayalperest bir şekilde, bir milyon askerden oluşan bir İngiliz ordusundan söz ediyor," diye bildirdi Balfour, Asquith'e, "ve bana, Ren kalelerini yıkmak için Woolwich'te, Almanlarınki kadar, yahut onlarınkinden daha büyük kuşatma topları yaptığını söylüyor."

10 Eylül'de Churchill bir tek Asquith'e bildirerek Fransa'ya geçti; savaşta bunu yapan ilk bakan oydu. Yirmi dört saat süreyle, Dunkirk'teki istihkamları, hava üslerini ve zırhlı arabaları denetledi. Churchill ayrıca, İngiliz Konsolosu'nun sözleriyle, "Churchill'in kentin moraline çok büyük bir etki yapan ziyaretiyle büyük bir cesaret kazanan" Fransız Vali'yle limanın savunmasını da konuştu. Birkaç gün sonra Churchill, Kitchener'ın isteği üzerine, o sırada Manş Denizi kıyılarına doğru süvari birlikleri sevk eden Alman kuvvetlerini başka yöne çekmek için Deniz Tugayı'nı Dunkirk'e gönderdi.

Londra'ya dönen Churchill, Kraliyet Opera Sarayı'nda bütün partilerin katılımıyla yapılan "Silah başına" gecesinde Liberal Parti'nin sözcüsüydü. Bir hafta önce Belediye Dairesi'nde söylediği kısa sözler sayılmazsa, savaş hakkında halk önündeki ilk konuşmasıydı bu. Sonuç, elektrik çarpması gibiydi ve *Manchester Guardian* tarafından, "korkunç voltajda ve müthiş iletim gücünde bir konuşma" diye nitelendi. Onun konuşmalarının çoğu gibi, sadece kararlılık ve kendine güvenle değil, halkın hayal gücünü yakalayan çarpıcı cümlelerle de doluydu. İngiliz buldoğundan söz eden Churchill, dinleyicilere, "Buldoğun burnu geriye dönüktür ve böylece, hiç nefes vermeden hep nefes alabilir," dedi. Konuşmasında, tehlikelerin üzerini yaldızlayıp örtmedi; savaş "uzun ve can sıkıcı olacak," dedi. Savaşta "daha sonra yaşanacak olaylarda talihimiz birçok kez tersine dönecek ve birçok umut boşa çıkacak"tı.

Churchill'in savaştan şehvetli bir zevk aldığını hissedenler vardı. "Winston'un, dua edeceği en son şeyin barış olduğunu söylediğini duyunca neredeyse titredim," diye yazmıştı Asquith 14 Eylül'de Venetia'ya. Bu yorumdan bir gün sonra Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda, uçak yapımının hızlandırılmasıyla ilgili bir toplantıya başkanlık ederken, Kitchener'ın isteği üzerine tekrar Fransa'ya gitti. Görevi, başkomutan Sir John French'e, İngiliz sefer gücünün, Manş Denizi limanlarını korumak için, Kraliyet Donanmasıyla temas halinde, Manş Denizi boyunca vaziyet alması gerektiğini açıklamaktı.

Churchill, French'in karargahında, Omdurman ve Güney Afrika'dan silah arkadaşı Hugh Dawnay'le yemek yedi. Ayrıca, Soissons yakınlarında bir saman yığınının tepesinden, savaşan Fransız topçularını seyretti. "O gün ilk kez, o zamanlar bir mucize gibi görünen bir İngiliz uçağını, müthiş top mermilerinden havalanan dumanların arasından geçerken gördüm," diye hatırlıyordu daha sonraları. "Paissy köyünde patlayan iri siyah Alman top mermilerini, o zamanki adlarıyla 'Kömür Kutuları'nı ve 'Jack Johnsonları'* gördüm. Karanlık çöktüğü zaman, topların parıltılarıyla ufkun aydınlandığını gördüm. Bu sahneler daha sonra sıradan hale gelecekti; fakat ilk görüntüleri çok heyecan vericiydi."

İngiltere'ye geri dönen Churchill 21 Eylül'de, Liverpool'da yine tüm partilerin katıldığı bir orduya katılma mitinginde konuştu. "Alman donanması ortaya çıkıp savaşmazsa," dedi Churchill, "deliğe girmiş sıçanlar gibi kazılıp açığa çıkarılacaktı." "Bunlar," dedi Kral, "bir bakanın ağzına yakışacak saygın sözler değil." Ertesi gün, Almanlar üç İngiliz kruvazörünü batırıp da 1.459 asker ve subay kaybedilince bu daha da büyük bir talihsizlik olarak görüldü. O gün üç gemi Dogger Sığlığı yakınlarında devriye geziyordu ve Churchill'in dört gün önce yayınladığı, tehlikelerinden ötürü "bu bölgede dolaşmaya devam etmemeleri" yolundaki yazılı emrine rağmen yapmışlardı bunu. Ama Churchill'in emri kamuoyu tarafından bilinmiyordu ve sonrasında da hükümet tarafından gizli tutuldu. Sonuç olarak, gemilerin ve askerlerin kaybından ötürü Churchill suçlandı.

Dogger Sığlığı felaketinin olduğu gün Churchill yine Fransa'daydı ve iki hafta içindeki üçüncü ziyaretini yapıyordu. Amacı, Dunkirk'te üslen-

* Patladığı zaman yoğun siyah duman çıkaran Alman bombalarına askerlerin taktığı isim-e.n.

miş Kraliyet Denizcilerini ve havacıları Almanların bağlantı hatlarına saldırmaya cesaretlendirmekti. Brüksel'i işgal etmiş olan Almanlar Belçika kıyılarına doğru ilerliyordu. Churchill, İngiltere'ye döndükten beş gün sonra tekrar Fransa'ya geçmeye karar verdi. Clementine onu bundan caydırmaya, yahut en azından, önce Kitchener'a danışmaya ikna etmeye çalıştı. "Seni, yıllardır hiç durmadan çalışmaların ve öngörülerin sayesinde vardığın eşsiz bir konumda böyle sıkıntılı ve tatminsiz görmek beni çok üzüyor," diye yazmıştı karısı. "Milletvekilleri sana güveniyor ve seni giderek daha çok dinliyorlar. Bakanlar Kurulu'nun tek genç canlı kişisisin. Dünyanın başlangıcından beri yaşanmış en büyük savaşta Deniz Kuvvetleri Bakanı olmandan ötürü gururdan göğsünün kabarmaması ne fena. Daha yapılacak çok şey var ve bunları sadece sen yapabilirsin."

Churchill karısının öğüdünü tutup Kitchener'a sordu ve Kitchener, gidebileceğini söyledi. Üstelik Kitchener, Churchill'in Sir John French'in karargahına gitmesinden çok memnun oldu, çünkü bu durum Churchill'e, Kitchener'la French arasındaki bir ihtilaftan ötürü geçecek "sert konuşmaları engelleme" olanağını verecekti. Ayrıca Churchill, Kraliyet Denizcilerinin, o sırada askerlerini Dunkirk'ten Cassel'e kaydıran komutanına, "Hedefini seç ve sert vur" deme fırsatını bulacaktı.

2 Ekim'de, Manş Denizi'ne doğru ilerleyen Alman kuvvetleri Ypres'e ulaşmıştı ve müttefik ordularla, Belçika istihkamı ve liman kenti Antwerp'in bağlantısını kesmek üzereydiler. Asquith, Antwerp'in düşmesini Namur'un düşmesinden de daha feci bir şey olarak görüyordu. "Bu durum tüm Belçika'yı şimdilik Almanların merhametine bırakacak," dedi Venetia'ya. Churchill o gün Fransa'ya beşinci bir ziyarette bulunmak üzere Londra'dan ayrıldı; amacı, Casssel'den tekrar Dunkirk'e geri çekilmek zorunda kalan Kraliyet Denizcilerinin, havacıların ve zırhlı otomobil operatörlerinin moral düzeyini görmek ve Başkomutan'la, onların gelecekte nasıl kullanılacağını tartışmaktı. Ama Victoria tren istasyonuna varır varmaz kendisine, Kitchener ve Grey'den gelen, yolculuğundan vazgeçmesini ve derhal Kitchener'ın evine gitmesini bildiren bir mesaj verildi. Churchill oraya gidince Grey ve Prens Louis'i de Kitchener'ın yanında buldu. Endişelerinin nedeni, Belçika hükümetinin Antwerp'i bırakacağı haberiydi.

Dört adam saatlerce, takviye güçlerin kente nasıl gönderilebileceğini tartıştı. Belçika hükümetinin orayı bırakması halinde silahlı direnişin tümüyle çökeceği gayet açıktı. Kitchener, Antwerp en azından bir hafta daha

dayanamazsa Almanların denize doğru yarışı kazanacağından ve Dunkirk'ün ve hatta Calais'nin bile ezileceğinden ve İngiltere'nin tehlikeye gireceğinden korkuyordu. Bundan kurtulmak için, kente bir İngiliz kurtarma gücü göndermek ve Fransızları da böyle yapmaya teşvik etmek istiyordu. Birbirinin ardına telgraflar geldikçe, Antwerp'teki durumun karanlık ve tehlikenin yakın olduğu anlaşıldı. Dış istihkam halkasının hâlâ sağlam olduğu bile belli değildi. O geceyi Dunkirk'te geçirmeyi düşünen Churchill'in şimdi Antwerp'e gitmesi, oradaki askeri durumu Kitchener'a bildirmesi ve mümkünse Belçikalıları, gerekirse bir İngiliz-Fransız yardımıyla, kenti hiç olmazsa müttefik güçler Belçika sahiline dönüp yeniden grup oluşturuncaya kadar savunmaya ikna etmesi isteniyordu.

Churchill yine Victoria tren istasyonuna gitti; gece yarısını biraz geçe, özel bir tren onu Dover'a götürdü ve orada da bir destroyere binip Ostend'e gitti. Ostend'den arabayla Antwerp'e gitti. Grey Belçika'daki İngiliz Büyükelçisine telgraf çekmişti ve Churchill'in, Antwerp'e varınca, "hükümet kentten ayrılma konusunda son kararını vermeden önce," Belçika Kralı Albert'in de bulunduğu bir dinleyici kitlesine hitap etmesi umuluyordu. "Yılmaz Winston," dedi Asquith 3 Ekim sabahı Venetia'ya, "doğrudan gidip Kral'ın ve bakanların sakalına yapışacak ve onların kuyruğunu dik tutmaya çalışacak." Asquith de Kitchener da onun haberini bekliyordu. "Onun Fransızca'sı ne kadar akıcı, bilmiyorum," diye eklemişti Asquith, "fakat eğer yabancı bir dilde kendine güveniyorsa, Belçikalılar benzerini hayatlarında hiç dinlemedikleri bir nutuk dinleyecek. Onları, takıntı derecesine vardırıncaya kadar sertleştireceğinden başka bir olasılık düşünemiyorum."

Daha sonralarıysa, Churchill'in Antwerp'teki göreviyle dalga geçmek Asquith için bile moda haline gelecekti. Fakat 3 Ekim sabahı çoğu kişi ona bağımlıydı sanki. Churchill Antwerp'e öğleni biraz geçe vardığında Belçika hükümeti hâlâ kentteydi ve Churchill'in söyleyeceği ve önereceği şeyleri dinlemeden kenti terk etmemeye karar vermişlerdi. Dış istihkam halkası sağlamdı.

Tartışmalarının başlangıcında Belçika Başbakanı Charles de Broqueville, Churchill'e, Belçikalıların kenti en az bir on gün daha savunmaya çalışmak istediğini söyledi. Ama Başbakan, İngiliz takviye gücü konusunda hemen söz verilmezse bunu dört günden fazla sürdürmeyecekti. Kitchener'in ortalığa saldığı, Almanların Calais'e yürümesi kabusundan kurtulmak amacıyla Churchill, Belçikalılara, ağustos ayında kurduğu Kraliyet

Deniz Tümeninin sadece, o sırada Dunkirk'te bulunan Deniz Piyade Tugayını değil, halen eğitim halindeki iki deniz tugayını da vermeyi önerdi. Kitchener'a telgraf çekip Belçikalılara yardım etmek için üç tugayın tümünün hemen gönderilmesine izin vermesini isteyen Churchill, "Sizi, bu bitmiş, tükenmiş insanların, canları pahasına bu işe sarılmasını sağlamak gerektiğine, yoksa her şeyin bir anda yok olup gideceğine inandırmam lazım," diye yazdı.

İlk iki bin Kraliyet Denizcisi ertesi sabah Antwerp'e varacaktı. Churchill, onların Belçikalılarla uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlayıncaya kadar kentte kalmaya karar verdi. 4 Ekim'de istihkamları gezdi ve Kitchener'a telgraf çekip, Belçikalı savunma güçlerini "tükenmiş ve cesaretlerini yitirmiş" halde bulduğunu bildirdi. Kraliyet Denizcilerinin Antwerp'e vardığı gün Kitchener'dan gelen bir telgraf Churchill'e, yeni oluşturulmuş deniz tugaylarının hemen kente gönderilebileceğini bildiriyordu.

Oradaki varlığının savunmayı canlandırmaya ve bu iki grup İngiliz takviye birliğinin oradakilerle bütünleşmesine yardımcı olabileceğini gören Churchill olağandışı bir adım atarak, 5 Ekim sabahı Asquith'e bir telgraf çekti ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan istifa edip, "Antwerp'e gönderilen kurtarma ve savunma güçlerinin komutanlığını üstlenmeyi" teklif etti. Tek şartı, kendisine, "savaşa gönderilmiş bir gücün komutanı olarak gereken rütbenin, iznin ve tam yetkinin" verilmesiydi. Görevinin, kendi hizmetini bu şekilde sunmak olduğu kanısındaydı, "çünkü bu düzenlemenin, derinlemesine dalmış bulunduğum bu zor işin zaferle sonuçlanması yönünden en büyük umudu sağlayacağından eminim," diyordu.

Asquith, Churchill'in önerisini kabul etmedi. Fakat onun şimdiye kadarki çabalarından çok etkilenmişti ve Venetia'ya yazdığı mektupta, "Winston, Belçikalıları canlandırmayı başardı ve adamlar paniğe kapıldıklarında düşündükleri gibi Ostend'e çekilmekten vazgeçtiler ve şimdi, sonunda onların imdadına yetişeceğimize güvenerek, Antwerp'i tutabildikleri kadar tutacaklar," diyordu. O sabah Bakanlar Kurulu'nda birçok bakan Asquith'i sıkıştırarak, Churchill'in ne zaman geri döneceğini sordu. Asquith o zaman Churchill'in telgrafını okudu. "Bunun kahkahayla karşılandığını söylemek beni üzüyor," dedi Venetia'ya. "W, eski bir hafif süvari teğmenidir ve teklifi kabul edilseydi, bırak tuğgeneral ya da albayları, iki seçkin tümgeneralin de komutanı olacaktı; oysa donanma sadece küçük tugaylarla katılıyor bu işe."

Fakat o sırada, o "küçük tugaylar"dan başka, Antwerp'in savunmasında mevcut İngiliz birliğinin bulunmadığını ve Churchill'in, teğmen olduğu günden beri, on beş yıldır modern savaşların ne kadar içinde olduğunu bilen Kitchener, Asquith'e, kendisinin Churchill'i hemen tuğgeneral olarak görevlendirmeye hazır olduğunu söyledi. Fakat Asquith, Churchill'in mümkün olan en kısa sürede İngiltere'ye dönmesinde diretti. Henry Rawlinson adlı bir İngiliz generale, tümeniyle birlikte Antwerp'e gitmesi emredilmişti. Ama Rawlinson, Kitchener'a, kente varmasının en az üç, belki de dört günü bulacağını bildirdi. Bu arada, istihkamlara yönelik Alman bombardımanı şiddetlenmişti. "Duruma ve Alman saldırılarının artışına bakarak," dedi Churchill 5 Ekim öğleden sonra Kitchener'a çektiği telgrafta, "benim görevim, önemli miktarda bir kurtarma gücü gelinceye kadar burada kalmak ve durumu yönetmeye devam etmektir. Üç gün daha dayanabilirsek gelecekteki durum kötü olmayacak. Ama Belçikalıların bu çetin işte desteklenmesi gerekiyor ve benim varlığım gerekli."

Churchill o gece, istihkamlardan birinin yakınındaki Denizci Tugayı karargâhına gitti. Onu gören bir İtalyan savaş muhabiri, "Churchill sakin bir şekilde, kocaman bir puro içiyor ve, ancak korkunç olarak nitelendirebileceğim bir şarapnel yağmurunun altında devam eden savaşı seyrediyordu," diye yazmıştı. İki deniz tugayının on iki saate kadar Antwerp'e gelmesi bekleniyordu. Churchill bunu Belçika Savaş Konseyi'ne bildirdi ve hepsi çok rahatladılar. "Konsey'de tanıştığım bakanlar, ne olursa olsun, burada sonuna dek savaşmaya kararlıydı" diye bildirdi o gece Kitchener'a.

Deniz tugayları 6 Ekim sabahı geldiklerinde Churchill, onların bir saldırıda bulunamayacak kadar yorgun olduğunu gördü. Bu yüzden, Belçikalıların onları cepheyle kent arasındaki savunma mevzilerine yerleştirmesini sağladı. Ama yeni gelenlerden bir birlik yanlışlıkla, neredeyse hemen ileri sürülmüştü. Arabayla cepheden geri dönerken onlara rastlayan Churchill, daha gerideki siperlere dönmelerini emretti.

6 Ekim öğle vakti kentte sekiz bin İngiliz askeri vardı. "Winston'un kışkırtmasıyla Belçikalılar yiğitçe bir direniş göstermeye başladı," demişti Asquith o gün Venetia'ya. "Belçikalıları dinçleştirip çelikleştirerek çok yararlı bir hizmette bulundu." Asquith, devamında, General Rawlinson'un o gün kente varmasının bekleniyor olmasına karşın, "Winston orada kalmakta diretiyor" diyordu, "ve bu yüzden, buradaki Deniz Kuvvetleri Ba-

kanlığı başsız kalıyor ve ben (*entre nous**, Prens Louis ve yardımcılarının yeteneğine pek fazla güvenmediğimden) bütün kararlarını bana bildirmelerini söylemek zorunda kaldım."

Rawlinson o gün öğleden sonra Antwerp'e vardı. Churchill'le birlikte Belçika Savaş Konseyi'ne gittiler. Belçikalıları, o sıralarda Ostend'de karaya çıkmakta olan Rawlinson'un komutasındaki 40 bin kişilik gücün de dahil olduğu bir takviyenin yolda olduğuna ikna etmelerine karşın, Belçikalılar artık kentin terk edilmesi gerektiğine karar vermişti. Almanların ağır Obüs topları kısa bir süre sonra, kent merkezini bombardımana tutacak kadar yakına gelecekti. Churchill, Kitchener'a çektiği bir telgrafta, "Belçika ordusunun tümüyle tükendiğini ve moralinin çökmek üzere olduğunu" bildirdi.

O gün akşam Churchill cephe hattındaki mevzilere son bir ziyarette bulundu. Sonra, sorumluluğu Rawlinson'a bırakarak o gece Dover üzerinden Londra'ya dönmek üzere Ostend'e gitti. 7 Ekim sabahı Dover'a vardığında karısı, üçüncü çocuğu Sarah'yı doğurdu. Churchill, anneyle çocuğunu ziyaret ettikten sonra hemen Bakanlar Kurulu'na gidip Antwerp'te geçirdiği üç buçuk günle ilgili bilgi verdi. "Winston çok formunda ve sanırım bu macera çok hoşuna gitmiş," dedi Asquith, Venetia'ya. "O, kesinlikle, birlikte kaplan avına çıkmak için tercih edilecek kişilerden biri, fakat onun aslında, uzmanlaşmanın başlangıcından yüzyıllar öncesinde doğmuş olması gerektiğini söyleyebilirsin. Belçika'nın sorumluluğunu üstlenmeye çoktan hazırdı ve birkaç gün boyunca gerçekten böyle yaptı, ordusu, donanması ve sivil hükümetiyle."

O sabah Bakanlar Kurulu salonundan Clementine'e mektup yazan Sir Edward Grey ona, kocasının yanında oturduğunu ve "Bir kahramanın yanında oturuyor olma düşüncesinden kaynaklanan bir heyecan" duyduğunu söylemiş, "onun cesaretine, yürekli ruhuna ve savaş dehasına nasıl hayran olduğumu anlatamam size" demişti.

Churchill o gün daha sonra Asquith'le görüşmeye gitti ve Asquith, Venetia'ya, "Winston birden bire çok açık sözlü hale geldi,"diye yazdı, "ve bana, benim geleceğime n'olursunuz 'geleneksel tarzda bakmayın' dedi. Kendi deyişiyle, şu son birkaç gündür 'kan tatmış' olduğundan, kaplanlar gibi daha fazla kan istemeye başlamıştı ve, er ya da geç, ve ne kadar

---

* Aramızda kalsın-ç.n.

erken olursa o kadar iyi olmak üzere, şimdiki büro görevinden kurtulup askeri bir komutanlığa geçmek istiyordu." Churchill, Asquith'e, Kitchener'ın yeni orduları, onun deyişiyle o "pırıl pırıl askerler, yirmi beş yıl öncesinin eskimiş taktikleriyle yetişmiş 'içi kof süprüntülere' mi emanet edilecek?" diye sordu. Siyasi bir kariyer, "onun gözünde, askeri şan ve şerefin yanında hiçbir şey" değildi. "Churchill," dedi sonuç olarak Asquith, "çok ciddi."

8 Ekim'de Antwerp'teki durum öylesine kötüleşmişti ki, kente doğru giden 40.000 İngiliz takviye durduruldu ve Kraliyet Denizcilerinin ve Kraliyet Deniz Tümeni'nin İngiliz komutanı geri çekilmek için izin istedi. Churchill hemen komutana telefon etti ve "dişiyle, tırnağıyla dayanmaya" teşvik etti. Fakat, Antwerp'in Alman bombardımanından alevler içinde kaldığı o gece Churchill İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesi gerektiğini kabul etti. "Zavallı Winston çok üzgün," dedi Asquith, Venetia'ya, "yaptığı görevin hiçbir işe yaramadığını düşünüyor."

Aslında, Churchill'in Belçikalıları kenti boşaltmamaya ikna etmesinden itibaren Antwerp'in fazladan altı günlük direnişi, İngiliz ordusuna Manş kıyısına güvenli bir şekilde geri dönme ve Flanders'te yeniden mevzilenme olanağı vermişti. Antwerp 10 Ekim gecesi Almanlara teslim edildi. "Antwerp'in düşüşünün en azından yedi gün geciktiği ve Almanların kuvvetlerini birleştirmesinin engellendiği bu son hafta," dedi Asquith, Venetia'ya, "ziyan olmadı ve belki de Sir J. French için yaşamsal bir değeri vardı."

Churchill'in Antwerp'e koşturması ve orada geçirdiği üç buçuk gün hemen Muhafazakârların alay konusu haline geldi. Churchill'in gidişinin arka planı yahut Antwerp direnişinin uzamasındaki etkisi hakkında hiçbir şey bilmeyen Bonar Law özel bir mektubunda, bu olayın "tamamen aptalca bir iş" olduğunu ve Churchill'in, "böylesine bir zamanda gerçek bir tehlike oluşturan, dengesiz bir kişiliğe sahip olduğunu" gösterdiğini yazmıştı. *Morning Post,* İngiliz kuvvetlerinin Antwerp'e gönderilmesini, "Bay W Churchill'in sorumlu tutulması gereken, çok pahalıya patlamış bir gaf" olarak niteledi. *Daily Mail* ise bunun, "kötü organizasyonun çok cana mal olmuş, çirkin bir örneği" olduğunu yazdı.

Antwerp'teki çarpışmalar sırasında elli yedi İngiliz askeri öldü. Çoğu kişinin kullandığı "Antwerp gafı" deyimi şimdi acımasızca, Churchill'in adıyla bağlantılandırılıyordu. Üzülen Churchill, yakın arkadaşlarına istifadan söz etti. Haldane onu caydırmaya çalıştı. "Siz ulus için eşi bulun-

maz ve paha biçilmez, cesur ve becerikli birisiniz," diye yazdı. "Basında yazan ya da konuşan ahmaklara zerre kadar aldırmayın. Asıl gerçek, taşranın ve tüm ulusun size tamamen inanıyor olmasıdır." Churchill bu eleştiri furyasının onun konumunu zayıflattığını düşünüyordu. "Antwerp bir patlamaydı," diye yazmıştı Sir John French'e, "ve bazı yönleri düşmanlarıma bahaneler sağladı ve bu durum belki de bir süre benim yararlılığımın azalmasına yol açacak."

8 Ekim'de, Antwerp Savaşı'nın en kızgın zamanında Churchill, eski uçuş öğretmenlerinden Spenser Grey'e, dört uçaktan oluşan bir filonun Köln'e uçuşuna liderlik etme görevi verdi; uçaklar askeri bir tren istasyonuna on altı bomba attı. Ertesi gün bir Kraliyet Deniz Hava gücü pilotu Düsseldorf'taki bir zeplin hangarına iki bomba attı ve içindeki hava aracını tahrip etti. Almanya'dan o ay içinde Churchill'e ulaşan bir habere göre "Bu olay Berlin'de büyük bir şaşkınlık yarattı, çünkü bir İngiliz havacısının böyle bir akın yapmasının mümkün olduğunu düşünmüyorlardı."

Alman kuvvetleri şimdi Ostend'e varmış, batıya doğru harekete geçmişlerdi. Fransız ordusundan gelen bir isteğe karşılık olarak Churchill 17 Ekim'de, Almanların elindeki kıyıların denizden bombardımanına başlanmasını emretti. Ayrıca, Alman cephesini mümkün olduğunca uzak tutmak amacıyla, kardeşinin de savaştığı küçük bir denizci ve gönüllü süvari gücünün Dunkirk'ten Ostend'e bir dizi saldırıda bulunmasını emretti. "Kalbim de seninle birlikte, Dunkirk'ten çıkan yolda at sürüyor," diye yazmıştı kardeşine. Ve devamında, "Onların top mermilerinin çatırtısını Antwerp'te dört gün boyunca duydum," diyordu, "ve inan, bana kalsa seninle beraber at sürmeye çoktan hazırım."

Deniz tugayının ve gönüllü deniz piyadelerinin ortak harekatı Almanların Kuzey Denizi kıyısındaki ilerleyişini durdurmada ve Belçika kıyılarında küçük bir şeridin savaşın sonuna kadar müttefiklerin elinde kalmasında yardımcı oldu. Ama Churchill, harekete geçme fırsatının yokluğundan ötürü huzursuzdu. Churchill'le Asquith, Prens Louis'in, eylem önerileri yönünden olumsuz bir etki yaptığı sonucuna vardılar. Ekim sonuna doğru Asquith, Venetia'ya, "Churchill'le elimizdeki donanma danışmanlarının inisiyatif ve yapıcı düşünce yönünden kıtlığı konusunda uzun uzun konuştuk," dedi. "Örneğin," demişti Asquith, Venetia'ya, "denizaltılara karşı koruyucu sistemler üretmek için hiçbir şey yapılmamış" ve devamında, "Prens Louis gitmeli," diye ekledi.

Churchill, yeni Birinci Deniz Lordu olarak, yetmiş dört yaşındaki Lord Fisher'i istiyordu. "Sizinle kontak kurmak benim için ozon solumak gibi bir şey" diye yazmış Fisher'e 1914 yılbaşında. Churchill, Fisher'in huysuzluğuna karşın, enerjisinin donanmayı yeniden canlandıracağından ve zafere götüreceğinden emindi. Ama Buckingham Sarayı'ndaki bir toplantıda Kral, Churchill'e, Fisher'in atanmasına karşı olduğunu söyledi ve Amiral'in çok yaşlı ve çok geçimsiz olduğunu savundu. Daha sonra Fisher bir arkadaşına şunları söylemişti: "Kral, Winston ile Başbakan'a (onları caydırmak için!) bu görevin benim ölümüme yol açacağını söyleyince Winston hemen 'Efendim, bundan daha şerefli bir ölüm düşünemiyorum' diye karşılık vermiş! Güzel, değil mi?"

Kral'ın özel sekreterinin tuttuğu bir nota göre Churchill, Kral'ın Fisher'in yaşı konusundaki eleştirilerine, kendisinin istifa edebileceğini ima ederek karşılık vermiş ve Kral'a, "kendi çalışması Kral'la çok uyumsuzsa Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrılmaktan üzüntü duymayacağını" söylemişti; "savaşa gitmek ve bir asker olarak savaşmak istiyordu." Kral, Asquith'e danıştıktan sonra Fisher'in Birinci Deniz Lordu olmasını kabul etti. Churchill şimdi, çok şevkli bir görev arkadaşına kavuştuğunu hissediyordu. *The Times* bu değişikliği, Fisher'in Churchill'i sınırlayıcı bir etki yapacağı gerekçesiyle hoş karşıladı. Kral, Asquith'i, "Fisher'in Winston'la bozuşacağının hemen hemen kesin" olduğunu söyleyerek uyarınca Asquith, Venetia'ya, bu konuda "benim de bazı kuşkularım var," demişti.

Fisher 29 Ekim'de, Birinci Deniz Lordu olarak Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geri döndü. Aynı gün, Almanların daha önce Türklerin denetimine verdiği *Göben (Yavuz)* ve *Breslau (Midilli)*, Rusların Karadeniz'deki Odessa, Nikolayev ve Sivastopol limanlarını bombaladı. İngiliz hükümeti hemen Türklere bir ültimatom vererek, İstanbul'daki Alman askeri görevlilerinin kovulmasını ve iki savaş gemisindeki tüm Alman personelin tahliye edilmesini istedi. Türkler böyle bir şey yapmayı reddetti. Churchill bunu haber alınca, Fisher'den, Çanakkale Boğazı'nın dış istihkamlarını bombardıman etme olanağını araştırmasını istedi ve "Ani bir darbeyle vurmak iyidir," dedi.

Churchill hemen eyleme geçmeye hazır olmak istiyordu. "Onları vuracak olanak elimizde hazır olmalı" dedi Fisher'e 31 Ekim'de. İngiliz ültimatomunun süresi o gün öğlen doldu. İki gün sonra, Fisher'in onayı-

nı almış olan Churchill, Doğu Akdeniz'deki tüm İngiliz deniz gücünün komutanı Koramiral Carden'e, Çanakkale Boğazı'nın dış istihkamlarını bombardımana tutma talimatı verdi. "İstihkamlardan açılacak ateş etkili hale gelmeden geri çekilinmelidir" dedi Churchill. Ertesi gün bombardıman gerçekleştirildi. On dakika sürmüştü. Seddülbahir'deki ana kalenin cephane deposuna düşen bir top mermisi bazı bataryalara ağır hasar verdi. Gerçi bu hasar onarıldı ama menzili kısa olduğu için bu toplar kullanılamadı. Sonra da deniz piyadelerinin keşif çıkarmalarında tamamen tahrip edildi.

Fisher'in Birinci Deniz Lordu olarak dönüşü İngiltere'nin denizde yaşadığı çok büyük bir savaş felaketiyle, iki İngiliz kruvazörünün Şili'nin Pasifik kıyısındaki Coronel kenti sularında, Kont von Spee komutasındaki bir filo tarafından batırılmasıyla çakıştı. İngiliz Amirali Sir Christopher Cradock'un, hızı filosundaki diğer gemilerden daha düşük olmasına karşın, Alman gemilerini yaklaştırmamaya yeterli bir ateş gücüne sahip, *Canopus* adında bir savaş gemisi vardı. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı daha önce kendisine, *Canopus*'u filonun diğer gemilerinden ayırmama talimatı vermişti. Cradock bunu dinlemeyerek, yenilgi, kendisinin ölümü ve 1.500 askerin yitirilmesi riskine girdi ve bu risk gerçek oldu.

Olayın iç yüzünü bilmeden, bu yenilgiden ötürü hemen Churchill'i suçlayanlar vardı. Fakat asıl mesele intikamdı. Asquith, Venetia'ya şunları yazmıştı: "Eğer Amiral talimatları yerine getirmiş olsaydı, onların karşısına kesinlikle daha zayıf bir güçle çıkmayacaktı. Dün gece Churchill'e söylediğim gibi (onun en ufak bir suçu yok) bazı ipleri kopardığı zamandır bu." Fisher'in dinamizminin dürtüsüyle Churchill, zafer kazanmış von Spee'nin karşısına çıkacak muazzam bir gücün toplanması emrini verdi. Von Spee'nin filosu altı hafta boyunca takip edildi ve Falkland Adaları Savaşı'nda yok edildi. Von Spee de, Coronel açıklarındaki Cradock gibi, gemisiyle birlikte battı.

Artık, savaşın trajedileri Churchill'i rahatsız etmeye başlamıştı. Ekimin sonunda, yirmi sekiz yaşındaki kuzeni Norman Leslie'nin Armentiéres'te öldüğünü haber aldı. "Yüreğim senin için kanıyor," diye yazdı Norman'ın annesine, yani Leonie halasına. "Ne pahasına olursa olsun kazanmalıyız. Zafer yaşamdan daha büyük bir nimettir ve zafer olmadan yaşam çekilmez. İngiliz ordusu savaşın birkaç haftasında tüm dünyaya Agincourt, Blenheim ve Waterloo zaferlerini yeniden hatırlattı ve Norman da bunda ken-

dine düşen rolü oynadı. Bize düşen, bu fedakarlıkların boşa gitmemesini sağlamaktır."

Churchill'in arkadaşı Hugh Dawnay 6 Kasım'da Ypres'te öldü. "Ordular birdenbire ve eşzamanlı bir şekilde grev yapsalar," diye yazmıştı Churchill, Clementine'e o ay, "ve sorunları çözmek için başka bir yöntem bulunsun deseler neler olurdu, merak ediyorum! Ama bu arada, insanlar adeta bir sel gibi bu kavgaya girmek için hazırlanıyor ve bu sel her geçen saat daha da büyüyor."

İngiliz ordusu şimdi Flanders'te, Almanların geçemediği bir hattı savunmak için çabalıyordu. Siperlerden, dikenli tellerden ve makineli tüfek yuvalarından oluşan istihkamlarıyla bu Batı Cephesi kurulduktan sonra, Churchill'in bir ya da daha çok arkadaşının ölmediği neredeyse tek bir hafta geçmez olmuştu. "Senin için hep çok endişeleniyorum," diye yazmıştı kasımda Churchill, o sırada Ypres'te bulunan kardeşine. "Yanında olabilseydim bu endişem azalırdı. Sanırım çok korkar, ama bunu gizlerdim."

30 Kasım'da Churchill kırk yaşındaydı. O hafta Asquith, savaşta takip edilecek siyasetle ilgili tartışmaları mümkün olduğunca az kişiyle sınırlamak amacıyla, kendisi, Grey, Lloyd George, Kitchener ve Churchill'den oluşan bir Savaş Konseyi oluşturdu. Bu Konseyin 1 Aralık'taki toplantısında Churchill, Fisher'in onayıyla, İngiltere'nin Almanya'nın Kuzey Denizi'ndeki Sylit Adası'na saldırmasını teklif etti. Sonrasında da burası, Almanların İngiltere'ye saldırmak için her türlü hazırlığının gözleneceği, Alman filosunun hareketlerinin sürekli gözlem altında tutulacağı ve İngiliz pilotların Almanya'yı "birkaç günde bir bombalamasını" mümkün kılacak bir İngiliz hava üssü haline getirilmeliydi.

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na bu planı ayrıntılı bir şekilde inceleme görevi verildi. "Ama ben bu planı hayata geçirecek ve başarılı kılacak birisini bulamıyorum," diye şikayet etti Churchill üç hafta sonra Fisher'e. "İngiltere'nin durumu," diye devam etti Churchill, "sizin de haklı olarak söylediğiniz gibi, yiyeceği darbeyi beklemek ve bunun ne zaman ve nereden geleceğini düşünmekten ibaret."

O kış Churchill'in düşündüğü şey sadece Kuzey Denizi değildi. "Onun yanardöner aklı şimdi de Türkiye ve Bulgaristan'a takılmış," dedi Asquith 5 Aralık'ta Venetia'ya, "ve Gelibolu ve Çanakkale Boğazı'na kahramanca bir macera düzenlemek istiyor, ki ben buna tümüyle karşıyım." Churchill, o zamanlar tarafsız olan Yunanistan'ı İtilaf Güçleri'ne katılma-

ya ve Sırbistan'a yardım etmeye razı etmek için, Yunanistan'a İstanbul'un teklif edilmesini istiyordu. Yunanistan'ın, uzun zamandır arzuladığı bu ödülü kazanmasının ilk adımı olarak Kraliyet donanmasının Gelibolu'ya ve yarımadaya denizden ve karadan yapacağı ortak bir saldırıya Yunan ordusunun da katılmasını düşlüyordu.

14 Aralık'ta Sırp ordusu Avusturyalıları Belgrad'tan püskürttü. Şimdilik Sırbistan'a bir yardım gerekmiyordu. Ama yapılabilecek yeni bir askeri harekat silsilesi hemen ortaya çıktı ve 21 Aralık'ta Savaş Konseyi'ne Rusya'dan gelen bir telgrafla kendini gösterdi. Bu telgrafta, Rus ordusunun fena halde cephane kıtlığı çektiği ve acilen, Almanya'ya Batı'dan saldırılarak bir kısım askerin oraya çekilmesinin sağlanması gerektiği bildiriliyordu. Churchill, İngiltere'nin denizden bir girişimde bulunmasını, Baltık Denizi'ne bir saldırıyı ve Danimarka'nın Bornholm Adası'nın işgal edilmesini önerdi. Danimarka tarafsız bir devletti; Churchill Danimarka'yı İtilaf Devletleri'ne katılmaya ikna etmeyi umuyordu. Onun planına göre, Bornholm Adası bir İngiliz-Rus ortak üssü olacak ve İngiliz birliklerinin Baltık Denizi'ne geçip Kiel'e çıkarma yapmasını, Rus birliklerinin de Almanların Baltık Denizi kıyılarına çıkarma yapıp karadan Berlin'e doğru yürümesini sağlayacaktı. "Deniz muharebesinin, savaşı büyük ölçüde kısaltabileceği tek yer Baltık'tır," dedi 22 Aralık'ta Fisher'e. "Danimarka katılmalı ki, Ruslar Berlin'in üzerine salınabilsin."

Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Müsteşarı James Masterson-Smith ve Edward Marsh'ın yardımlarıyla, hiç yılmadan, savaşın bitişini çabuklaştıracak bir sefer planlamaya çalışıyordu. Asquith 22 Aralık'ta Venetia'ya, "Alacakaranlık çökerken, Bakanlar Kurulu salonundan yazıyorum sana," diyordu, "ve pencereden, meydanın karşı tarafında dalgalanan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı bayrağını ve Winston'la dostlarının (Eddie ve Masterton) planlarını rüzgara karşı yüzdürdüğü odalarda 'göz kırpmaya başlayan' ışıkları görüyorum."

Bu planların biri Noel günü gerçekleşti: Yedi deniz uçağının Cuxhaven açıklarındaki Schillig Harici Limanı'nda demirli duran Alman savaş gemilerine saldırısıydı bu; pilotlardan biri hariç hepsi sağ salim geri döndü. Dört gün sonra Churchill, Asquith'e yazdığı bir mektupta Baltık planını tekrarladı ve Kuzey Denizi'nden İsviçre sınırına kadar siperlerin kazıldığı ve tahkim edildiği Batı Cephesi'nde daha fazla bir ilerlemenin mümkün olmadığını savundu. "Ordularımızı Flanders'te dikenli tel çiğnemeye gön-

dermekten başka bir alternatif yok mu?" diye sordu. "Ayrıca, düşmanı ezmek için, donanmanın gücü daha doğrudan kullanılamaz mı?" "İngiliz gemileri Bornholm'un denetimini ele geçirirlerse," dedi, Rus ordusu "Berlin'in yüz kırk kilometre yakınına" çıkarılabilirdi.

Lloyd George da Batı Cephesi'ne alternatif bir savaş bölgesi arıyordu. Onun da aynı şekilde, Asquith'e aralık sonunda sunduğu plan, Sırbistan ordusuyla bağlantı kurmak için İngiliz güçlerini Yunanistan'ın Selanik Limanı'na çıkarmaktı. Ayrıca, Suriye kıyılarına 100.000 asker çıkararak Türkiye'ye darbe vurmak istiyordu. "Bu," dedi, "Türklerin o sıralarda Ruslara Kafkasya'dan yapacağı baskının hafiflemesini sağlayacaktır."

Savaş Konseyi Sekreteri, eski Kraliyet Deniz Albayı Maurice Hankey aynı hafta, Almanya'nın, "belki de en etkili ve dünya barışı için en kalıcı sonuçlar verecek şekilde vurulabileceği yer, müttefikleri, özellikle de Türkiye'dir," dedi. "Üç İngiliz kolordusu, artı Yunan ve Bulgar ordularından oluşan bir kombinasyon," diye yazmıştı, "İstanbul'u almak için yeterli" olsa gerektir. Fisher, Hankey'in iddiasından öylesine bir etkilenmişti ki, Churchill'e hem Türkiye hem Avusturya-Macaristan'ın yenilmesi için sekiz maddelik bir plan gönderdi. Bu planda, Çanakkale Boğazı'nın hemen güneyindeki Beşige Koyu'na 75.000 İngiliz askeri çıkarılması, Gelibolu Yarımadası'na Yunan askerlerinin çıkarılması ve Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek için, eski savaş gemilerinden oluşan bir kuvvetle saldırı vardı. "Türkiye'ye saldırı bence başarılı olur," diye yazmıştı Fisher 3 Ocak 1915'te Churchill'e. "Fakat ancak, hemen yapılırsa."

Fisher'in mektubundan bir gün önce Grey'e Rusya'daki İngiliz Büyükelçisi'nden, Kafkasya'da Türkler tarafından çok zorlanan Rus ordusunun, İngiltere'nin Türkleri Kafkasya'daki birliklerinin bir kısmını çekmeye zorlamak için, Türklere karşı "başka bir yerde, denizden ya da karadan bir harekatta" bulunmasını istediğini bildiren bir telgraf geldiğinde, Türkiye seçeneği hiç beklenmedik bir şekilde hem çekici hem acil hale gelmişti. Grey bu talebi Kitchener'a gönderdi ve o da hemen Churchill'e bir not yazarak, "Türkleri Kafkasya'ya daha çok asker göndermekten ve böylece İstanbul'u savunmasız bırakmaktan caydıracak bir donanma harekatı sizce mümkün müdür?" diye sordu.

Churchill henüz yanıt veremeden Kitchener onu görmek için Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geldi. "Örneğin, Çanakkale Boğazı'nda bir harekat yapamaz mıyız?" diye sordu. Churchill, tek başına deniz saldırısının ya-

rarsız olacağı yanıtını verdi. Hem karadan hem denizden saldırıysa belki başka bir şeydi. Kitchener Savaş Bakanlığı'na gidip danışmanlarıyla görüştü, fakat onlar çok kesin bir şekilde, böyle bir savaş için fazladan birlik olmadığını bildirdi. "Böyle büyük bir şeye birkaç ayda hazırlanamayız," dedi Kitchener, Churchill'e, ama devamında, eğer aynı zamanda İstanbul'un tehlikede olduğu haberleri de yayılırsa, "doğuya giden takviyeleri durdurmada yararlı olabilecek bir harekat için uygun tek yerin Çanakkale Boğazı" olduğu görüşünü dile getirdi.

Churchill, Çanakkale Boğazı'na yapılabilecek bir deniz saldırısını tartışmak üzere danışmanlarını çağırdı. Sadece denizden bir saldırının yararı konusunda, kendisinin de katıldığı genel bir kuşku vardı. Böyle bir saldırı her halükârda, Kuzey Denizi'nde lazım olmayan, eski savaş gemileriyle yapılmalıydı. Churchill, o sırada gemileriyle Çanakkale Boğazı'na denizden abluka yapan Amiral Carden'e bir telgraf çekti: "Çanakkale Boğazı'nı sadece gemilerle ele geçirmek mümkün bir operasyon mudur? Mayın tamponları takılmış eski savaş gemilerinin kullanılması, önden de tampon olarak, kömür gemilerinin ve diğer ticari gemilerin ve mayın tarayıcıların gönderilmesi düşünülüyor. Sonucun önemi, ağır bir kaybı mazur gösterecektir. Bana görüşlerinizi bildirin."

Ama Churchill bir ay önceki gibi yine, donanmanın zafere yapacağı en büyük katkının Kuzey Denizi kıyısındaki Alman adalarından birinin ele geçirilmesi olduğu kanısındaydı. O zamanlar Sylit Adası'nı önermişti; şimdiyse Borkum'u öneriyordu. 3 Ocak'ta, Carden'in Çanakkale Boğazı hakkındaki yanıtını beklerken, harekatın tarihi olarak mart ya da nisanı düşünerek Fisher'e kişisel olarak şunları yazdı: "Borkum, gerek akın ve saldırılara karşı savunma yönünden, gerekse düşmanı kuşatıp hapsetmek yahut Oldenburg ya da Schleswig-Holstein'a çıkmak için, saldırı yönünden, kuzeydeki bütün olanakların anahtarıdır. Şimdi, Savaş Bakanlığı, Borkum'u almak için bir piyade tümeni tahsis etmelidir." Fisher'in Türkiye'ye saldırı planına gelince, "Balkan Yarımadası'nda büyük bir siyasi etki yaratacağından," diye yazıyordu Churchill, "100.000 askeri çok görmem. Ama düşman Almanya'dır ve daha kolay zaferler ve daha zayıf düşmanlar aramak kötü bir savaş tarzıdır."

Fisher, Türkiye planı için Balfour'un da desteğini sağlamaya çalıştı. "İstanbul'a sahip olmanın deniz savaşı ve Karadeniz'den buğday sağlama yönünden öyle muazzam avantajları var ki," diye yazdı 4 Ocak'ta, "Albay

Hankey'in Türkiye'ye operasyon planının çok önemli, zorunlu ve çok acil olduğu kanısındayım." Ertesi gün Amiral Carden, Çanakkale Boğazı'na yapılabilecek deniz saldırıları konusundaki soruyu yanıtladı. Amiral bu fikri reddetmeyerek Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki herkesi şaşırttı. Yanıtı kısa ve netti. "bu ayın 3'ünde gönderdiğiniz telgrafa yanıt olarak," diye yazmıştı, "Çanakkale Boğazı'nın aceleye getirilebileceği kanısında değilim. Bu boğaz, çok sayıda geminin uzun sürecek bir harekatıyla zorlanabilir."

O gün öğleden sonra Savaş Konseyi toplandı. Churchill hâlâ, kendi Kuzey Denizi planını öne sürme ve bunun için bir program oluşturulmasını sağlama hevesindeydi. Konsey toplantısından sonra Asquith, Venetia'ya, önerilen planların bir özetini gönderdi: Churchill, Borkum'un alınmasını ve İngiltere'nin Kiel Kanalı yakınlarına bir çıkarma yapmasını savunmuştu. Lloyd George Selanik'e yahut Avusturya-Macaristan'ın Dalmaçya kıyılarına çıkarma yapılmasını istemiş, F. E. Smith Konsey'e Türkiye'nin İzmir sahiline bir İngiliz gücünün çıkarılması yolunda bir plan göndermişti; Kitchener'sa "Gelibolu ve İstanbul"u savunmuştu.

Kitchener, Rusların isteğine karşılık vermek için, Savaş Konseyi'ndeki arkadaşlarını Çanakkale Boğazı'nda bir harekata zorluyordu. Bunun üzerine Churchill onlara Carden'in gönderdiği ve, Çanakkale Boğazı'nın sadece gemilerle ele geçirilmesi ve böylece, savaş gemilerinin İstanbul'a varabilmesinin mümkün olduğunu bildiren telgrafını okudu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönünce, önde gelen danışmanlarının, Carden'in, Türk istihkamlarının sistematik bir şekilde denizden bombardıman edilmesinin sonuç verebileceği görüşünü paylaştıklarını gördü. Daha önce, 3 Kasım'daki bombardıman onları cesaretlendirmişti. Churchill, "Görüşünüz buradaki üst yetkililer tarafından kabul edildi," diye telgraf çekti 6 Ocak'ta Carden'e. "Lütfen, ayrıntılı bir telgrafla, uzun süren operasyonlarla neler yapılabileceği, hangi kuvvetlerin gerekeceği ve bunların nasıl kullanılması gerektiği konusundaki düşüncelerinizi bildirin."

Çanakkale Boğazı'na bir deniz saldırısı artık ayrıntılı planlama aşamasına gelmişti. Ama Churchill kendi Kuzey Denizi planını hâlâ, yapılması mümkün ve çok etkili bir donanma girişimi olarak görüyordu ve 7 Ocak'taki Savaş Konseyi'nde bunu tüm ayrıntılarıyla sundu. Fisher onu destekledi ve Konsey'e, Donanma'nın üç ayda Borkum'u almaya hazır olacağını söyledi. Kitchener, çıkarmaya katılmak üzere bir tümen vermeyi kabul etti. "W, Borkum'da bir üs kurma planını öne sürdü;" dedi Asquith, Ve-

netia'ya, "ama çok iyi korunduğundan, çok büyük bir iş bu ve gerekli hazırlıklar martın sonuna kadar sürer. Ona bu konuda yetki verdik."

Batı Cephesi'nde, devam eden kış yüzünden siper savaşlarının koşulları kötüleşmişti. Hankey'in gönderdiği, siper aşan bir makine önerisini okuyan Churchill'in düş gücü harekete geçti. Asquith'e 5 Ocak'ta şunları yazdı: "Askerlerin ve makineli tüfeklerin konabileceği, kurşungeçirmez zırhlarla kaplı, küçük bir kabini bulunan buharlı traktörlerin kısa bir sürede hazırlanması gayet kolay olacak. Gece kullanılırsa bunlar top ateşinden hiçbir şekilde etkilenmez. Palet sistemi, siperlerin gayet kolayca geçilmesini sağlayacak ve makinenin ağırlığı da bütün tel engelleri ezecek. Bu makinelerin gizlice hazırlanmış ve gece vakti mevzilerine getirilmiş kırk elli tanesi gayet kesin bir şekilde, düşman siperlerinin içlerine ilerleyebilecek, bütün engelleri ezecek ve makineli tüfek ateşiyle ve tepeden atılacak el bombalarıyla siperlerin içini tarayacaktır. O zaman bunlar, destek İngiliz piyadesinin ilerleyip düşmana saldıracağı birer hakim nokta yaratacaktır. Sonra da ikinci siper hattına saldırmak için ilerleyeceklerdir."

Churchill, Asquith'in bunun bir örnek modelinin hazırlanması için gereken harcamaya izin vermesini istiyordu. "Bu pek fazla bir para tutmayacak," diye yazdı. "Deneme başarısız olursa ne kaybımız olur ki? Akıllıca davransaydık böyle bir şeyin yapımına iki ay önce başlamış olurduk. Şimdiyse kesinlikle yapılması gerekir." Asquith, Churchill'in mektubunu Kitchener'a gönderdi ve Kitchener da bakanlığında tasarım çalışmaları başlattı. Ama bunlar, askeri yetkililerin bu makinenin yapılabileceğine yahut yapılsa da pek bir işe yarayacağına gerçekten ikna olmadığını hisseden Churchill'i tatmin etmedi.

Siper savaşındaki yenişememe hali ve ağır kayıplar devam ediyordu. 7 Ocak'ta, zamanı geldiğinde yeni bir savaş silahı, yani tank haline gelecek teklifinden iki gün sonra Churchill Asquith'e yine Batı Cephesi hakkında yazdı. "Birkaç kilometre geriye çekilmek zorunda kalsak bile, daha rahat, daha kuru, daha yaşanabilir bir cepheye kavuşmamız gerekmez mi?" diye sordu. "Askerlerimiz çürüyor." Ertesi günkü Savaş Konseyi'nde Lloyd George, Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik kıyılarına çıkarma yapılmasını öne sürdü. Kitchener buna itiraz etti ve yine, yeni bir askeri eylem için "en uygun hedefin" Çanakkale Boğazı olduğunu, "çünkü buraya saldırının donanmayla işbirliği halinde" yapılabileceğini vurguladı. "Eğer başarılı olursa," dedi, "Rusya'yla yeniden bağlantı kurmamızı sağlayacak; Ya-

kındoğu sorununu çözecek; Yunanistan'ı ve belki de Bulgaristan ve Romanya'yı savaşa katacak ve şimdi Karadeniz'de kısılıp kalmış buğdayın ve gemilerin serbest kalmasını sağlayacak."

Kitchener'ın, Çanakkale Boğazı'na hem karadan hem denizden saldırı önerisi Hankey tarafından da desteklendi. "Çanakkale Boğazı'nda kazanılacak bir başarı," dedi Hankey, "bize, orduları Avusturya'nın kalbine kadar sokacak bir ulaşım hattı olan Tuna'yı kazandıracak ve deniz gücümüzü Avrupa'nın ortasına kadar sokmamızı sağlayacaktır." Churchill, önerilen bu operasyonları "incelemek" isteğini dile getirirken, büyük bir hevesle kendi Baltık fikrinden söz etti ve bunun, Danimarka'yı İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılmaya teşvik edebileceğini ve böylece İngiltere'ye Kuzey Denizi'nde "hiç savaşmadan" bir deniz üssü kazandıracağını vurguladı; ve bu da, İngiliz ordularının Danimarka topraklarından ilerleyip Alman sanayi gücünün kalbine ulaşmasını sağlayacaktı. "Kuzeydeki tüm olanaklar tüketilmeden," diye yazdı 11 Ocak'ta Sir John French'e, "Güney Avrupa'yı, yayılan askeri gücümüzün yararlı bir şekilde kullanılabileceği bir yer olarak göremeyeceğim."

Ama Churchill'in kıdemli birinci lordu Amiral Fisher, Türkiye savaş sahnesinin olanaklarına giderek daha çok takıyordu kafasını. "Yunanlılar, İngilizlerin Çanakkale Boğazı'na denizden saldırısıyla birlikte, Gelibolu Yarımadası'na 100.000 asker çıkarsa," diye yazmıştı Fisher bir arkadaşına, "bence İstanbul'a rahatça ve çabucak varacağımıza güvenebiliriz."

Churchill, bu can alıcı günlük tartışmaların arasında gevşeyecek pek zaman bulamıyordu. 10 ve 11 Ocak'ta Clementine'le birlikte, Lordlar Kamarası'nda Liberal milletvekili Lord Beauchamp'ın, Asquith'lerin de kaldığı, Kent sahilindeki Walmer Şatosu'na konuk oldular. Savaştan söz eden Churchill, Margot Asquith'in günlüğünde yazdığına göre, şunları söyledi: "Aman Tanrım! Canlı tarih bu. Yaptığımız ve konuştuğumuz her şey heyecan verici; binlerce kuşak tarafından okunacak, bir düşünün! Bu yüzden ben, bu dünyanın bana verebileceği hiçbir şey uğruna bu görkemli ve leziz savaştan uzak kalmam (gözleri parlıyordu, ama 'leziz' sözcüğünün beni sarsacağından endişe duymuş olsa gerek). Şunu diyorum, 'leziz' lafını bir daha tekrarlamayın; ne demek istediğimi anlıyorsunuz."

Churchill, onu bazen çok sert bir şekilde kınayan, geri kalan zamanlarda da çok sıcak bir hayranlık duyan Asquith ailesini büyülemişti; Asquith iki ay önce Venetia'ya yazdığı mektupta Churchill'in küçük bir betimleme-

sini yapmış, "Winston için çoğu kişi çirkin der, ama bir şeyle gerçekten ilgilendiğinde gözlerinde dahice bir parıltı var," demişti. Başka bir seferinde de Edward Grey'in, Churchill'in karakter ve niteliklerini yansıtan deha tanımını, "beyindeki bir şimşeğin zikzak çizen ışığı" sözünü aktarmıştı.

12 Ocak'ta, Churchill'in Fisher başkanlığındaki Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Savaş Grubu'na gönderdiği diğer bir telgrafta Carden, Çanakkale Boğazı'nı ele geçirme planını gayet ayrıntılı bir şekilde sunmakla kalmıyor, bunun yaklaşık bir ayda yapılabileceğini öne sürüyordu. Carden gerek duyduğu şeyleri sıralıyordu; istedikleri tümüyle, 1906'dan önce denize indirilmiş ve artık Kuzey Denizi'nde bir önemi kalmamış dört savaş gemisi gibi, başka yerlerdeki İngiliz deniz gücünün ihtiyacından artan şeylerdi. Fisher, Çanakkale Boğazı'nı sadece gemilerle ele geçirme fikrinden öylesine heyecanlanmıştı ki, İngiltere'nin tüm savaş gemilerinin en moderni, 380 milimetrelik topları henüz hiç ateşlememiş olan *Queen Elizabeth*'i bunlara katmayı bile teklif etti. Bu toplar Cebelitarık açıklarında denizde denenecekti. "Bunların Çanakkale istihkamlarına ateş etmesi çok daha iyidir," dedi Fisher.

Queen Elizabeth'in Çanakkale Boğazı'nda savaşması fikri Churchill'in birden aklını çeliverdi. İlk kez, böyle güçlü bir savaş gemisi Marmara Denizi'ne çıktığında doğacak tüm umut dolu gelişmeler gözlerinin önüne geldi. *Göben* ve *Breslau* silah gücü yönünden zayıf kalacaktı; İstanbul İngiltere'nin merhametine kalacaktı; şimdi Türklerin Harbiye Nazırı olan ve Churchill'in savaştan önce hem Würzburg'daki Alman askeri tatbikatlarında hem de İstanbul'da bir araya geldiği Enver Paşa Almanların davasını bırakacaktı. Churchill bütün bunları 13 Ocak akşamı toplanan Savaş Konseyi'nde söyledi. Toplantı notlarına göre, Lloyd George da Kitchener gibi "planı beğendi." Asquith, ileri sürülen başka fikirleri de dinledi; Grey, İtalya'yı İngiliz-Fransız antlaşmasına katılmaya ikna etmek için, Adriyatik kıyısındaki Cattaro'ya bir çıkarma yapılmasını istiyordu. O zaman Lloyd George, Selanik'e bir çıkarma yapılması fikrine geri döndü. Churchill yine, toplantı notlarında "Hollanda seferi" diye geçen planını öne sürdü.

"Ben sonuna kadar hiç ağzımı açmadım," dedi Asquith, Venetia'ya, "ve sonunda kararımı bildirerek söze girdim." Bu karar iki kısımdan oluşuyordu; Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, "(diğer şeylerin yanı sıra) İtalya'ya baskı yapma fikriyle," Cattaro'ya yahut Adriyatik'te başka bir yere denizden

bir harekat olanağını "derhal" düşünmeliydi ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ayrıca, "hedef İstanbul olmak üzere, şubat ayında Gelibolu Yarımadası'nı bombardıman edip ele geçirmek amaçlı bir deniz seferi için hazırlık" yapmalıydı.

"Deniz seferi" planlaması hemen ilerledi. Carden'in istediği gemiler ısmarlandı; Malta'daki tersanelerde onlara mayın tamponu takılacaktı. Rum adası Tenedos'ta* uçaklar için bir iniş yeri yapılacaktı. Fisher'in isteği üzerine Churchill, Asquith'i Adriyatik planından vazgeçmeye ikna etti. "Çanakkale Boğazı'na deniz saldırısı," dedi, "gerçekten, varolan tüm ihtiyat payımızın kullanılmasını gerektirecek." Başarı, Fisher'e göre, "Kuşkusuz Akdeniz'deki her ülkeyi bir şekilde etkileyecek sonuçlar getirecek"ti.

Ama şimdi, Fisher'in önceki gün gösterdiği şevkte ve yapıcı destekte bir düşüş başlamıştı. Carden'in komutasındaki destroyer filosunun yerini Fransız gemilerinin almasını istiyordu. Bir Avustralya denizaltısı Çanakkale Boğazı'na gelip de Carden'in filosuna katılınca "bunu Türkler için ziyan etmek affedilemez" dedi. Jellicoe'ya yazıp "donanmayla birlikte" savaşacak 200.000 asker gerektiğini bildirdi; "aksi takdirde," dedi, "Çanakkale'den nefret edeceğim." Churchill, Fisher'i Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın savaş inisiyatifini güçlendirsin diye getirmişti. Ama şimdi Fisher'in tavrını tuhaf ve bozguncu buluyordu. Başkaları, Fisher'in yaratacağı tehlikeyi net bir şekilde görüyordu. "Fisher yaşlı, yıpranmış ve sinirli," diye yazmıştı günlüğüne 19 Ocak'ta, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Harekât Başkan Yardımcısı Albay Richmond. "Bir imparatorluğun kaderinin, popülarite meraklısı, doğasındaki bir yetersizliğe yorulacak her türlü yerel şanssızlıktan korkan, bir ayağı çukurda bir ihtiyarın eline bırakılması kötü."

25 Ocak'ta Fisher, Churchill'e bir mektup yazarak istifasını önerdi. Daha önce de, Almanya'nın İngiltere'ye zeplin saldırılarına tepki olarak Alman savaş esirlerinin vurulmasının hükümet tarafından reddedilmesini protesto etmek için yine böyle yapmıştı. Şimdiyse onu kızdıran şey eski savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na gönderilmesiydi, "çünkü bu gemilerin, askerleri de yitirmeden yitirilmesi mümkün değildir ve Büyük Filo'nun bunlardan başka rezervi yoktur," diyordu. Churchill buna, fazla gemilerin yan operasyonlarda her zaman kullanıldığını ve "dikkat ve beceri sayesinde,

---

* Bozcaada-ç.n.

kayıpların en az düzeye düşürülebileceğini" belirterek karşılık verdi. Mektubu, "Siz ve ben birlikte çok daha güçlüyüz," diye bitiyordu.

Fisher, itirazının ve Churchill'in buna verdiği yanıtın Savaş Konseyi'nde herkese dağıtılmasını istedi, fakat Asquith buna izin vermedi. Bu arada, Carden'in istediği gemiler Güney Amerika, St Helena, Seylan ve Mısır'dan yola çıkmıştı. Carden'e toplam olarak on üç savaş gemisi gönderilecekti ve bunların arasında sadece, Fisher'in daha önce teklif ettiği *Queen Elizabeth* değil, Fisher'in, itiraz mektubuna karşın önerdiği iki gemi daha, *Lord Nelson* ve *Agamemnon* da vardı. 26 Ocak'ta Churchill, Fransız hükümetinin Çanakkale bombardımanına katılmayı kabul etmesini sağladı. Sonra, Savaş Konseyi'nin son onayı vermek için toplanmasına birkaç saat kala Fisher, Asquith'e mektup göndererek, "kara kuvvetleriyle" bir işbirliği sağlanmadığı takdirde bu plana karşı olduğunu bildirdi. Savaş Konseyi'ne de katılmayacaktı. Churchill onu, Savaş Konseyi'ne yirmi dakika kala beraber Asquith'le görüşmeye gitmeye ikna etti. Bu görüşme sırasında Asquith, üstüne basa basa "Çanakkale devam etmeli" dedi. Ama Fisher, katılmayı kabul ettiği Savaş Konseyi'nde birden ayağa kalkarak salonu terk etmeye yeltendi. Onun gittiğini gören Kitchener kapıya kadar peşinden gitti ve ne yapmak istediğini sordu. Fisher, daha sonra kendisinin üçüncü tekil şahıs kullanarak kaydettiğine göre, "Konsey masasına geri dönmeyeceğini ve görevinden istifa edeceğini" söyledi. Bunun üzerine Kitchener, Fisher'in "Çanakkale'ye karşı çıkan tek kişi olduğunu ve Çanakkale harekâtına Başbakan tarafından karar verildiğini," belirtti.

Fisher Konsey masasına dönmeyi kabul etti ve tam o sırada Asquith, üyelerin Çanakkale operasyonuna nasıl bir önem verdiğini sordu. İlk olarak söz alan Kitchener, denizden saldırının "hayati bir önem taşıyacağını" düşündüğünü söyledi. Eğer başarılı olursa, "sonucu, yeni ordularla verilen başarılı bir savaşın sonucuna eşdeğer olacak"tı. Eski Başbakan olarak görüşünü belirtmek üzere davet edilmiş olan Balfour, Konsey'e, başarılı bir saldırının sadece "İstanbul'un bizim kontrolümüze geçmesini" değil, "Tuna'ya giden yolun açılmasını" da sağlayacağını söyledi. Balfour, sonrasında, "Bundan daha yararlı bir operasyon düşünmek çok zor," dedi. Grey de aynı şekilde heyecanlıydı ve Savaş Konseyi'ne, Çanakkale'de kazanılacak başarının "Bulgaristan'ın ve tüm Balkanların yaklaşımını kesin olarak düzelteceğini" söyledi. "Türkler," dedi Grey, "bütün istihkamların birer birer yok olduğunu duyunca korkudan felç olacak."

Fisher şimdi fikrini yine değiştirmişti ve toplantı bitince Churchill'e, deniz saldırısını destekleyeceğini söyledi. "Son olarak katılmaya karar verdiğimde," dedi iki yıl sonra bir soruşturma komisyonuna, "bu işte sonuna kadar gittim." Çanakkale Boğazı'nda bombardımanın şubat ortasında başlaması düşünülmüştü ama mayın tarayıcıların gelişinin gecikmesi bir ertelemeye yol açtı. Tam o sırada Churchill'in danışmanları, deniz savaşıyla kazanılacak başarının Gelibolu Yarımadası'na yapılacak bir çıkarmayla tamamlanması için, kara kuvvetlerinden bir gücün gerektiğini savunmaya başladı. Churchill'in ilk fikri de buydu zaten. Bu kez Asquith ve Hankey de bundan yana çıktı.

Ama bu birlikler nereden bulunacaktı? Eldeki, düzenli birliklerden oluşan tek fazla tümen, yani 29. Tümen, Sırbistan'a yardım amacıyla Selanik'e gönderilmek için ayrılmıştı. 16 Şubat'ta yapılan acil bir Savaş Konseyi toplantısında, Kayzer'in akrabası olan Yunan Kralı Konstantin'in, İngiliz birliklerinin Yunanistan toprağına çıkmasına izin vermeyi reddettiği haber alındı. Bu durumda 29. Tümen Gelibolu'ya çıkmak için serbest kalmıştı. Savaş Konseyi bu planı hemen kabul etti.

16 Şubat'taki Savaş Konseyi'nde ayrıca, Fransa'ya gitmekte olan ve o sırada Mısır'da bulunan Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerlerin de Fransa yerine, Gelibolu'da savaşmak üzere Limni Adası'na gönderilmesine karar verildi. Onların taşınmasını düzenleme görevi Churchill'e verildi. Artık Çanakkale, deniz ve kara kuvvetlerinin birleşik bir operasyonuydu. "Siz işinizi bitirin," dedi Kitchener, Churchill'e, "ben askerleri bulurum." "Çanakkale Boğazı'ndaki deniz operasyonu başarılı olursa," diye yazdı Churchill, Kitchener'a, "kara kuvvetlerinin yardımı olmadan yararlanılamayacak muazzam avantajlar ortaya çıkabilir." En azından 50.000 askerin, "Gelibolu Yarımadası boşaltıldığı zaman orayı ele geçirmek ya da bir direniş gerçekleşmesi halinde İstanbul'u işgal etmek için," üç gün içinde yetişebilecek mesafede bulunması gerekir. "Eğer deniz operasyonu başarılı olur da, ordunun yokluğu yüzünden meyveleri ziyan olursa kendimizi hiç affetmeyiz."

Herkes memnun gibi görünüyordu; üç gün sonra, 19 Şubat sabahı Amiral Carden, Boğaz'ı ele geçirmenin gerekli ilk adımı olarak, Çanakkale Boğazı'nın dış istihkamlarını denizden bombardıman etmeye başladı. O gün öğleden sonra Savaş Konseyi, 29. Tümen'in Doğu Akdeniz'e gönderilmesini onaylamak üzere toplandı. Ama bu kez Kitchener, henüz gelmiş olan,

Doğu Prusya'da Rusların uğradığı bir başarısızlık haberinin üzerine, 29. Tümen'in çok kısa bir süre sonra Fransa'da gerekli olabileceğini söyledi. O sırada Mısır'da bulunan 30.000 Avustralya ve Yeni Zelanda askeri Çanakkale Boğazı'na yapılacak deniz saldırısını desteklemeye yetecekti.

Lloyd George, Asquith ve Grey hepsi teker teker Kitchener'a 29. Tümenin Doğu Akdeniz'e gönderilmesi gerektiğini söylediler. Net bir karara varılamadı. Ertesi sabah, 19 Şubat'ta Carden Çanakkale'den, Türk toplarına doğrudan isabet sağlanamamışsa da, iki istihkamın cephane deposunun tahrip edildiğini bildirdi. Sonra, dört gün boyunca süren fırtına ve görüş mesafesinin kısalması bombardımana olanak vermedi.

Yılın başında Asquith'e dile getirdiği düşüncelerin peşini bırakmayan Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Kraliyet Deniz Hava Tümenine deneysel çalışmalar için katılmış olan Binbaşı Thomas Hetherington'un şubatın üçüncü haftasındaki bir akşam yemeğinde yaptığı öneriden çok etkilenmişti: Sadece silahları taşımakla kalmayıp, engelleri, siperleri ve dikenli telleri de aşacak, büyük bir arazi zırhlı aracı. Churchill hemen, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Gemi Yapım Şefi Albay Eustace Tennyson D'Eyncourt'dan böyle bir "kara gemisi"ni tasarlamaya çalışmasını istedi. Bu tasarımları kazara görmesi muhtemel kişileri yanıltmak için de bunlara "Rusya için su taşıyıcısı*" denecekti, ama bunun kısaltılarak "Rusya için WC" haline gelebileceği uyarısı gelince bu isim değiştirilip "su tankı"na ve sonra da "tank"a dönüştürüldü.

20 Şubat'ta Churchill, tankları geliştirmenin en iyi yöntemlerini tartışacak bir Deniz Kuvvetleri Bakanlığı konferansı topladı. Fakat çok ağır bir gribe yakalandığından, bu konferans onun yatak odasında yapıldı. Bu toplantının sonucunda, D'Eyncourt'un başkanlığında bir Kara Taşıtları Komisyonu kuruldu. Bu komisyon ilk toplantısını iki gün sonra yaptı, önerilerini Churchill'e bildirdi ve Churchill de bunları "Aynen bu şekilde ve mümkün olan en büyük hızla" diyerek kabul etti. İlk tank için sipariş, yeni makineye model olarak traktörü kullanmayı öneren bir tarım makineleri firmasına verildi. Deneysel çalışmalar için Asquith'in onayını sağlayan Churchill, Komisyon'a, geliştirme çalışmalarını mümkün olan en büyük hızda gerçekleştirmeleri için Deniz Kuvvetleri Bakanlığı fonlarından 70.000 sterlin verdi.

---

* Water Carriages-ç.n.

9 Mart'ta ilk tasarımlar kendisine teslim edildiğinde Churchill "Devam edin" diye not yazdı. On iki gün sonra D'Eyncourt, on sekiz ayrı prototip yapıp yapamayacağını sordu. Churchill onayladı; "En acil şekilde," diye yazdı notunda, "Ve gecikme halinde bana özel rapor verin." Kraliyet Savaş İcatları Komisyonu, savaş sonrasında verdiği raporda Parlamento'ya, tankın bir savaş aracı olarak kullanılması fikrinin "pratik olarak uygulanabilmesi"nin "öncelikle," Churchill'in "kavrama yeteneği, cesareti ve teşvik etme gücü sayesinde," mümkün olduğunu bildirmişti.

Şubatın üçüncü haftasında, Savaş Konseyi'ndeki tartışmalarda hâlâ Türkiye seçeneği baskın haldeyken Churchill, Kitchener'ı, birlikleri Mısır'dan Ege'ye göndermesi için zorlamaya devam etti. "Çanakkale'deki operasyonlar beklendiğinden çok daha hızlı gidebilir," diye yazmıştı 20 Şubat'ta. Bu durumda, yarımadayı en dar noktasından, Bolayır hattından kesmeye yetecek askerin bulunması "yaşamsal önem" taşıyacaktı. Ama dört gün sonra Kitchener, Savaş Konseyi'ne, "Eğer savaş gemileri Çanakkale Boğazı'ndaki istihkamları susturmayı başarırsa, Gelibolu'daki Türk garnizonu, arka hatlarının kesilmesi riskine girmemek için muhtemelen geri çekilecektir," dedi.

Churchill bir kez daha, 29. Tümenin Çanakkale'ye gönderilmesini istedi. Nispeten az sayıda birlikle 29. Tümenin 18.000 askeri, o sırada Mısır'da bulunan 30.000 Avustralyalı, Kraliyet Deniz Tümeni'nin o sırada Doğu Akdeniz'e gönderilmekte olan 8.500 askeri ve 18. 000 Fransız askeriyle, "Martın sonunda İstanbul'da olabiliriz," dedi. Aynı zamanda, eğer deniz saldırısı "mayınlar yüzünden geçici bir süre engellenirse," yarımadada yapılacak "bazı yerel askeri operasyonlar" için birlikler gerekecekti. Ama Kitchener Türk birliklerinin o kadar zayıf olduğu görüşündeydi ki, 24 Şubat'taki Savaş Konseyi'nde hiç asker gerekmeyeceğini söyledi; hatta daha Boğaz tam ele geçirilmeden, aslında, Çanakkale Boğazı'ndaki istihkamların "birer birer susturulduğu" görülür görülmez, yarımadadaki Türk garnizonu Asya'ya kaçacak, İstanbul'daki garnizonlar, Sultan ve hatta Trakya'daki Türk ordusu da "Asya sahillerine çekilecek"ti. Kitchener çok kesin konuşuyordu; Türkiye'nin Avrupa kısmının teslim olması sadece İngiliz donanmasının toplarıyla başarılacaktı. Asker gerekmezdi.

Kitchener, Türklerin sadece donanma toplarının baskısıyla Gelibolu Yarımadası'nı bırakacağından öylesine emindi ki, Asquith kendisine, Avus-

tralya ve Yeni Zelanda birliklerinin böyle çok önemli bir operasyon için "yeterli" olup olmadığını sorunca, "Düşünülen tek şey Marmara Denizi'nde bir sefer olduğuna göre, gayet yeterlidirler," yanıtını verdi. Asquith onu boşuna, 29. Tümenin 18.000 askerini Çanakkale'ye göndermeye ikna etmeye çalıştı. "Savaşta birçok riske girmek gerekir," diyordu Savaş Konseyi biter bitmez Venetia'ya yazdığı mektupta, "ve ben kuvvetle inanıyorum, Çanakkale Boğazı'nı ele geçirme, İstanbul'u işgal etme, Türkiye'yi ikiye bölme ve tüm Balkan Yarımadası'nı bizden yana harekete geçirme şansı öyle benzersiz bir fırsat sunuyor ki, bunu kaçırmaktansa, başka yerlerde bir sürü şeyi tehlikeye atmamız gerekiyor."

Asquith'in bastırmasına karşın, Kitchener 29. Tümenin Çanakkale'ye gönderilmesini reddetti. Düş kırıklığına uğrayan Churchill Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na döndü ve Carden'e, Çanakkale Boğazı'nı "askeri yardım olmaksızın" ele geçirmesi gerektiğini doğrulayan bir telgraf çekti. "Harekât başarılı olursa," diye ekledi Churchill, "meyveleri toplamak için" bol bol askeri güç bulunacaktı.

25 Şubat'ta denizden bombardıman yeniden başladı ve dört dış istihkam susturuldu. Carden, mayınları temizlemek ve mart başında Boğaz'daki istihkamları tahrip etmek için plan yaparken Churchill'in yeniden yaptığı asker gönderilmesi talebi sonuçsuz kaldı; Kitchener 26 Şubat'ta Savaş Konseyi'ne, 29. Tümeni göndermeyeceğini söyledi; Türkler ciddi bir düşman değildi; "donanma Çanakkale Boğazı'ndan geçişi sağladığı anda İstanbul'da tüm durum değişecek"ti.

Kitchener'ın Türklerin zayıflığından emin olması, daha sonraki her şeyin belirleyici faktörüydü. Bir kez daha, sert bir tartışma çıktı. Hankey, "Gelibolu Yarımadası'nı temizlemek için" askeri birlikler gerektiğinde direterek Churchill'i destekledi. Lloyd George da Churchill'i destekledi ve Savaş Konseyi'ne, zaferin Kitchener'ın sandığı kadar kolay olacağından kuşku duyduğunu söyledi. Ama Balfour ve Grey Kitchener'ı destekliediler ve Grey, Türkler hakkında çok ağır sözler söyledi. Sinirlenen Churchill'in Savaş Konseyi'ne söyledikleri hakkında, toplantı tutanaklarında şunlar yazıyor: "29. Tümen Fransa'da başarıyla başarısızlık arasında fark yaratmaz, ama Doğuda pekala böyle bir fark yaratabilir. Churchill, 29. Tümenin ülkede tutulmasına tümüyle muhalif olduğunun tutanaklara geçmesini istedi. Türkiye'de, askerlerin yetersizliği yüzünden bir felaket olursa bunun hiçbir sorumluluğunu taşımamalıydı."

Churchill'in yakarışı boşunaydı. "Churchill'in hiç gizlemediği müthiş öfkesine karşılık, halihazırdaki durum konusunda K[itchener]'nın görüşünü kabul ettik," diye yazmıştı Asquith, Venetia'ya. Asquith ayrıca Venetia'ya söylediğine göre Churchill'in, Savaş Konseyi'ndeki "gürültücü, retorik, patavatsızca ve hiddetli" diye tanımladığı tavrına öylesine sinirlenmişti ki, odasına çağırıp onunla "kendi iyiliği için" biraz konuşmak gibi, pek alışılmadık bir şey de yapmıştı. Kendisinin aciliyet anlayışının çoğu kişi tarafından paylaşılmadığını fark eden Churchill o gece, Fransa'da savaşan kardeşine şunları yazdı: "Riske girme kapasitesi çölde su gibi. Herkes kendini sağlama alıyor. Savaş galiba çok berbat bir zemine kayıyor ve bizi çok uzun sürecek büyük acılar ve mücadelelerle dolu bir manzaranın beklediği belli. Benim sınırlı yaşam ve enerji kaynaklarım bu müthiş anlara bir etkide bulunmada pek işe yaramıyor. Boşuna didiniyorum."

28 Şubat'ta Churchill, Rusların başkomutanı Grandük Nikola'dan, Carden'in filosu Çanakkale Boğazı'nı alır almaz Rusya'nın Karadeniz'den İstanbul'a saldırmak için 47.000 asker göndereceğini öğrendi. Churchill'in güveni yerine geldi. "Şimdilik mümkün göründüğü üzere, Çanakkale Boğazı'ndan geçersek," dedi Grey'e, "Türklerin Avrupa'daki her şeyini teslim almaktan azıyla yetinemeyiz;" ve devamında şunları söyledi: "Unutmayın ki İstanbul, amaca götürecek bir araçtır sadece; ve tek amaç, Balkan ülkelerinin Orta Avrupa güçlerine karşı saldırıya geçmesidir."

1 Mart'ta Yunanlılar Türklere karşı 60.000 asker gönderme teklifinde bulununca İngilizlerin iyimser olmaları için bir neden daha çıkmıştı. Birden, 29. Tümen pek önemli görünmez oldu. "Winston Çanakkale'ye beline kadar daldı" dedi Asquith, Venetia'ya. O hafta, deniz bombardımanının ardından Kraliyet Denizcilerinden küçük bir grup Çanakkale Boğazı'nın girişinde birkaç kez karaya çıktı ve Türklerin otuz topunu, dört makineli tüfeğini ve iki projektörünü tahrip etti; sonra gemilerine sağ salim döndü. 3 Mart'taki Savaş Konseyi'nde, sanki Carden çoktan Marmara Denizi'ne varmış gibi, İstanbul'un zapt edilmesi ve Türkiye'nin geleceği konuşuluyordu. Balkan ülkelerinin, Türk toprağına karşılık olarak ordularını Avusturya-Macaristan'a karşı göndermesi fikri büyük bir heyecan yaratıyordu. Churchill, İngiltere'nin "Türk ordularını paralı askerler olarak tutması"nı teklif edecek kadar ileri gitti.

Churchill'in, Balkan ülkelerinin, hatta Türk askerlerinin Avusturya'ya karşı savaşa katılmasını memnunlukla karşılamasının bir nedeni daha vardı: O zaman İngiliz kuvvetleri, kendisini zafere götürecek asıl yol olduğuna inandığı yönde ilerlemek için serbest kalacaktı. "Churchill'in görüşü hâlâ," diye yazıyordu Savaş Konseyi tutanaklarında, "bizim asıl stratejik hattımızın kuzeyden, Hollanda ve Baltık üzerinden geçtiğidir." Doğuda yapılacak operasyonlar "ancak bir ara fasıl olarak görülmelidir."

Churchill diken üstünde, deniz saldırısını bekliyordu. O beklerken, İstanbul'u almakta sabırsızlanan Ruslar, Yunanlılar İstanbul'u zaptetmeye kalkabilir diye, Yunanistan'ın bu sefere katılmasına izin vermeyeceklerini bildirdi. Bu bir darbeydi; ve Carden'den gelen, Çanakkale Boğazı kıyılarındaki seyyar Türk obüslerinin *Queen Elizabeth*'i, iç istihkamları uzaktan bombalamak zorunda bıraktığı haberi de öyle. Havadan keşif de pek işe yaramamıştı; donanmaya bağlı uçaklar, motorlarından kaynaklanan sorunlar yüzünden, obüslerin yerini havadan tespit edecek kadar yükseğe çıkamıyordu.

Boğaz'ı ele geçirmek için ilk girişim 18 Mart'ta gerçekleşecekti. Sekiz gün önce Kitchener, yani 29. Tümeni Çanakkale'ye göndermeyi reddettikten iki hafta sonra, Doğu Cephesi'ndeki durumun artık tehlikeli olmadığını ve Tümen'in gidebileceğini söyleyerek Savaş Konseyi'nde herkesi şaşırttı. Ama Carden, Türklerin kıyıdaki topçu bataryalarını yok etmeyi bitirince, mayınları temizlemenin "sadece birkaç saat alacağına" güvendiğini bildirmişti. Onun ardından, istim verip Marmara Denizi'ne girerdi. Churchill 10 Mart'ta Savaş Konseyi'ne, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın bunun "sadece gemilerle" mümkün olduğuna inandığını söyledi. Askeri birlik gerekmeyecekti. Bu nedenle, denizden saldırı 29. Tümeni beklemeden yürüyebilirdi.

10 Mart'ta, zafer beklentisi Savaş Konseyi'ni öylesine sarmıştı ki, çeşitli toprak kazançları konuşuldu. İstanbul Rusya'ya verilecekti; İngiltere İskenderun'u alacaktı. Lloyd George, İngiltere'nin Filistin'i almasını istiyordu. Hatta, yenilen Almanya'nın Afrika ve Pasifik'te sahip olduğu yerlerden vazgeçeceği bile konuşuldu. Balfour, Kiel Kanalı'nın tarafsız hale getirilmesinden söz etti. Kitchener, İngiltere'nin Almanya'ya, "ödenmesi çok uzun yıllar sürecek bir tazminat belirlemesini" istiyordu.

Savaşın başladığı günden beri, Muhafazakâr Parti liderleri savaş yönetiminden tümüyle dışlanmıştı. Churchill, Muhafazakârlarla ve özellikle

de liderleriyle uzun süredir sürdürdüğü çatışmaya karşın, tüm partilerin katılacağı bir koalisyonun savaş siyasetinin gelişmesinde yararlı olacağı kanısındaydı. Onun önerisiyle, Bonar Law ve Lansdowne 10 Mart'taki Savaş Konseyi'ndeki oturumlara davet edilmişti. "Çanakkale Boğazı'ndaki dış istihkamların beklenmedik derecede başarılı bir şekilde tahrip edilmesi," diye hatırlıyordu Churchill daha sonraları, "bana geçici bir saygınlık kazandırdı. Hemen koalisyon planına döndüm ve Başbakan'ı muhalefet liderlerini de –sözde, gelecekteki İstanbul hedefi hakkında konuşmak için, fakat esasen onları da işin içine katmak için– Konsey'e çağırmaya ikna ettim." Ama toplantı bu yönden pek başarılı olmamıştı. "Muhalefet liderleri hiç konuşmadan ve aç bir şekilde oturdular ve Bay Asquith işi daha ileriye götürmedi."

11 Mart sabahı, Türk ordusuna girmiş Alman subaylar arasında geçen ve dinlenen telsiz konuşmalarından, Çanakkale Boğazı'ndaki istihkamlarda ciddi bir cephane kıtlığı yaşandığı ortaya çıktı. Yeni cephane takviyesi Almanya'dan gelecek, ama varması haftalar alacaktı. Fisher bunu duyunca, Boğaz'a saldırının daha fazla geciktirilmeden bir an önce başlatılması gereken anın geldiğini düşündü. Hatta, hemen Londra'dan ayrılıp Çanakkale Boğazı'na gitmeyi ve Carden'in yerine, deniz gücünün komutasını bizzat üstlenmeyi teklif etti. Ama görevinin başında kalmaya ikna edildi.

Fisher'in onayıyla Churchill, ilk talimatlarının "dikkatli ve iyi düşünülmüş yöntemler uygulaması" yönünde olduğunu hatırlatarak, Carden'a, bizzat kendisinin önerdiği gibi, "şiddetli bir şekilde saldırma konusunda gayet özgür hissetmesi"ni istediklerini bildirdi. Şimdi onun ilk hedefi Boğaz'daki istihkamlar olacaktı. "Çanakkale köşesinin dönülmesi," diye yazmıştı Churchill, "tüm operasyonu değiştirebilir ve savaşı belirleyici nitelikte sonuçlar yaratabilir."

12 Mart'ta, Çanakkale Boğazı'ndaki kara kuvvetlerinin yeni atanmış komutanı General Sir Ian Hamilton Londra'dan ayrılıp Doğu Akdeniz'e doğru yola çıktı. Hamilton'la Güney Afrika günlerinden arkadaş olan Churchill onun Marsilya'dan, hızlı bir kruvazörle gitmesini sağladı. Hamilton'un Londra'dan ayrılmadan gördüğü Maurice Hankey, günlüğüne şunları yazmıştı: "Hamilton biraz sıkıntılı bir durumda, çünkü Churchill onun Doğu'da halihazırda varolan birliklerle (30.000 Avustralyalı ve 10.000 kişilik Deniz Tümeniyle) ani bir darbeyle Boğaz'a saldırmasını istiyor. Öte yan-

dan Lord K onun yavaş gitmesini, savaş gemilerinin istihkamları vurmaya devam etmesi için zaman vermesini ve 29. Tümeni beklemesini istiyor."

Churchill o gün doğrudan Kitchener'a yazarak, "Hamilton, deniz kuvvetlerinin kazanacağı başarıyı tamamlamak ve gemileri Türklerin kıyıdan açmaya devam edeceği ateşten korumak için Gelibolu Yarımadası'na mümkün olduğunca çabuk bir şekilde çıkabilir mi?" diye sordu. Ama Kitchener "hayır" dedi; önce 29. Tümen'in oraya varması ve "olacağı tahmin edilen ciddi savaşlarda, zor olması muhtemel görevlere katılmaya" hazır hale gelmesi gerekirdi. Birdenbire, Kitchener'a göre Türkler artık küçümsenecek ve kolay bir düşman olmaktan çıkmıştı. "Platodaki istihkamlara saldırılmadan, o gizlenmiş obüslerle nasıl başa çıkılacağını bilemiyorum," diye yazdı Hamilton 14 Mart'ta Churchill'e, Fransa'yı trenle geçerken.

Her şeyi belirleyecek an çok yakındaydı ama gelen haberler Churchill'i huzursuz etti. Carden'den gelen bir mesaj, "şiddetli top ateşi yüzünden," mayın tarama ve temizleme operasyonlarının "yetersiz" kaldığını söylüyordu. Carden, zayiat olmadığını eklemişti. "Zayiata yol açmayan bir ateşin mayın taramayı nasıl engellediğini pek anlayamıyorum," diye yanıtladı Churchill. "İki yahut üç yüz kişilik bir zayiat, Boğaz'ı mayından temizlemek için normal bir bedeldir." Dinlenen telsiz mesajlarından, Türklerin cephanesinin bitmekte olduğunu ve Almanların durumdan, bir denizaltı göndermeyi düşünecek kadar endişelendiği anlaşılıyordu. "Tüm bunlar, kaçınılmaz kayıpların göze alınarak, operasyonların şimdi gece gündüz, sistemli ve kararlı bir şekilde sürdürülmesi gerektiğini gösteriyor. Düşman şimdi taciz olmuş ve tedirgin bir halde. Zaman çok değerli, çünkü denizaltıların işe karışması ciddi bir sorun yaratabilir."

Fisher, gerçek bir amirallik öngörüsü ve acil bir soruna çare bulma sezgisiyle, Çanakkale Boğazı'na iki savaş gemisi daha gönderilmesini emretti. 15 Mart'ta Hankey'le ikisi, mayın tarama işleminin daha tehlikesiz hale nasıl getirilebileceğini tartıştışırken sis tabakası oluşturma seçeneğini de ele aldılar. Carden'in son telgraflarından, mayın tarayıcıların, yerleri saptanamayan Türk hafif toplarından açılan ateş yüzünden görevini yerine getiremediği anlaşılıyordu. Bu topları bularak yok etsinler diye, denizci birliklerini karaya çıkarmak gerekli hale gelebilirdi. Churchill tehlikeyi fark etti ve Carden'e, "gerekli göreceğiniz geniş çaplı bir kara operasyonu için Hamilton'la işbirliği yapın," dedi. Yitirilecek zaman yoktu, "ama lüzumsuz bir aceleye de gerek" yoktu. Churchill, Carden'in "geçişi" vaktinden

önce "zorlamasını" istemiyordu. "Gemilerin, Kilitbahir platosunu ele geçirecek, kesin bir kara saldırısı yapılmadan harekete geçmesi pahalıya mal olabilir" uyarısında bulundu.

Carden orduyu beklememeye karar verdi. 18 Mart'ta saldıracaktı. Sonra, saldırının vakti gelmeden iki gün önce Churchill'e, hasta olanlar listesine girmek zorunda kaldığını ve komutanlığı bıraktığını bildirdi. Yerine, komutan yardımcısı Tuğamiral John de Robeck bakacaktı. Churchill hemen de Robeck'e bir telgraf çekerek, halihazırdaki planlardan tatmin olup olmadığını sordu ve "Eğer tatmin olmadıysanız söylemekten çekinmeyin," dedi. Yanıt veren de Robeck, gerçekten tatmin olduğunu ve Carden'in iki gün sonraki saldırı planını uygulayacağını söyledi.

De Robeck 18 Mart sabah saat 10.45'te Çanakkale Boğazı'na karşı deniz saldırısını başlattı. Boğaz'dan geçip Marmara Denizi'ne çıkmak amacıyla altı İngiliz ve dört Fransız savaş gemisi Kanal'a girdi ve Boğaz'daki istihkamları bombardıman etti. Saat 1.45'te, saldırılan istihkamlardan hiçbiri ateşe karşılık veremeyecek durumdaydı. Artık savaş gemilerini geri çekip mayın tarayıcıları gönderme zamanı gelmişti. Fransız savaş gemisi *Bouvet* Kanal'dan çıkarken, ana mayın bölgesinin dışındaki bir bölgede mayına çarptı ve battı. Altı yüzden fazla denizci boğuldu.

De Robeck savaşa devam etti. Kepez Koyu'ndaki mayın alanlarını temizleme ve karanlık çökmeden Çanakkale'ye doğru ilerleme emri verildi. Ama mayınlar tahribat görevini henüz bitirmemişti. Saat dördü biraz geçe İngiliz muharebe kruvazörü *Inflexible* bir mayına çarptı, sonra diğer bir savaş gemisi, *Irresistible* yan yatmaya başladı ve hareket edemez hale geldi. De Robeck harekatın hemen durdurulmasını emretti. Sonra, *Irresistible*'daki askerlerin kurtarılmasına destek verirken, üçüncü bir savaş gemisi, *Ocean da* mayına çarptı.

Üç savaş gemisinin yitirilmiş olmasına karşın, İngilizlerin kayıpları hafifti; o günkü muharebe sırasında elli denizci ölmüş, yirmi üçü yaralanmıştı. Ama mayınlı bölgeler temizlenememişti ve Türklerin seyyar topları her iki kıyıdan ateşi sürdürüyordu. Churchill'le Fisher bu başarısızlığı 19 Mart sabahı öğrendiler. İkisi de, de Robeck'in hemen ikinci bir saldırıda daha bulunması gerektiğinden emindi; "De Robeck gerçekten, Carden'den iyi," diye yazdı Fisher, Churchill'e o gün daha sonra, "yani Tanrı bizimle." Muharebeden yana olan Fisher şimdi, de Robeck'in komutasındaki filoya takviye olarak iki geminin daha gönderilmesini emretti. O gün Savaş Konse-

yi'nde, "On iki savaş gemisine kadar bir zayiatın beklenmesi gerekir," dedi. Konsey, de Robeck'e, "eğer uygun görürse" denizden saldırıya devam etme yetkisi verdi. Bakanlar o zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını tartıştı. Grey, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da bağımsız Arap devletleri kurulsun istiyordu. Kitchener, İslam dünyasının merkezi Mekke'nin İngilizlerin kontrolünde olmasını istiyordu.

19 Mart'ta de Robeck, Churchill'e çektiği telgrafta, filosunun "derhal saldırıya" hazır olduğunu, fakat önce, yüzeydeki mayınlara karşı bir önlem bulunması gerektiğini bildirdi. Onların "kolayca halledileceğini" düşünüyordu. Ama 20 Mart'ta hava kötüydü ve "başarı sağlamak için önemli olan" gerekli adımların atılmasına olanak vermiyordu. Sonra de Robeck fikrini değiştirdi ve 22 Mart'ta Hamilton'a, gemileri harekete geçirip Boğaz'dan geçirmeyi tekrar deneyebilmesi için önce ordunun karaya çıkması ve istihkamları tahrip etmesi gerektiğini söyledi. Kendisinden yardım istenmesi Hamilton'ın hoşuna gitmişti ama, Kitchener'dan aldığı emrin, İngiltere'den gelecek 29. Tümeni beklemek olduğunu belirtti. Bu da üç ya da dört haftaya kadar olmayacaktı.

De Robeck'in deniz saldırısını askıya aldığını bildiren telgrafı Londra'ya 23 Mart sabahı vardı. "Muhtemelen, kısmen çözüm olabilecek bir şey için büyük riske girmektense," diye yazmıştı, "Nisan ortalarında kesin bir saldırıya hazırlanmak daha iyi görünüyor." Churchill, de Robeck'e hemen, "ilk uygun fırsatta," sadece gemilerle saldırıyı bir kez daha denemesi yolunda ısrar eden bir telgraf çekti. De Robeck'e, "Boğaz'daki istihkamları bastırmalı, mayın alanlarını temizlemeli ve sonra, hiç acele etmeden, uçaklarınızı ve mayınlardan korunmak için gelişmiş tüm yöntemlerinizi kullanarak yakın menzildeki istihkamları itinayla bombardıman etmelisiniz," dedi. Churchill, telgrafının Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Savaş Grubu'nun beş üyesinin tümü tarafından gönderildiğini ima etmek için, sözlerini, "Çanakkale Boğazı'nın sadece deniz operasyonuyla ele geçirilmesi planından vazgeçme zamanının geldiği kanısında değiliz," diye bitirdi. Sonra Downing Sokağı'na gidip telgrafı Bakanlar Kurulu'na gösterdi. Hem Asquith, hem de Kitchener, De Robeck'in bastırmaya devam etmesi gerektiği kanısındaydı. "Amiral bayağı korkmuş görünüyor," dedi Asquith, Venetia'ya. "Donanmanın, hava düzelir düzelmez büyük bir hamle daha yapması gerektiği konusunda Winston ve K ile aynı görüşteyim."

Churchill Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geri dönünce, Savaş Grubu'nun beş üyesinden en kıdemli üçünün, Fisher'in ve diğer iki amiralin, De Robeck'in saldırının ancak orduyla birlikte tazelenmesi isteğini desteklemekle kalmayıp, söz konusu telgrafın gönderilmesini istemediklerini gördü. Churchill, telgrafın gönderilmesi için Asquith'ten onay almak amacıyla tekrar Downing Sokağı'na gitti. Fakat Asquith, kişisel olarak telgrafı kabul etmesine ve yeni bir deniz saldırısını desteklemesine karşın, Churchill'in en kıdemli üç danışmanını kaale almamaya pek gönüllü değildi.

Churchill bir an istifayı düşündü. "İstifa ederek bu kararın verilmesini sağlayabilecek olsaydım," diye yazmıştı daha sonraları, "bir an bile tereddüt etmeden yapardım bunu." Bunun yerine, de Robeck'e, bir kez daha düşünmesini isteyen, ama kararı tamamen Amiral'e bırakan kişisel ve gizli bir telgraf gönderdi. "Boğaz'daki istihkamların filoyu durduramayacağı belli olur olmaz, yarımadanın tümüyle boşalması gayet muhtemeldir;" diyordu Churchill, "her halükârda, orada kalacak tüm birlikler açlıktan ölmeye ya da teslim olmaya mahkumdur. Bunun yanı sıra, filonun İstanbul yoluna girmiş olmasının hesap edilemeyecek siyasal etkileri olacaktır ve bu pekala, süreçte kesinlikle belirleyici bir şey olabilir." Ama de Robeck kararını değiştirmeyecekti. "Boğaz'a şimdi filoyla saldırmak bir hata olur," diye yanıtladı, "çünkü bu, daha iyi ve daha büyük bir planın uygulanabilmesini tehlikeye sokacaktır." Başarı kazanmak için denizden ve karadan, kombine bir operasyon "şarttır."

Churchill o gece Asquith'le yemek yedi. "Dün gece Başbakan," dedi Fisher'e ertesi sabah, "de Robeck'e ilk fırsatta saldırıya devam etmesi konusunda kesin bir emir göndermediğimiz için düş kırıklığına uğramış gibi görünüyordu." Ama Churchill'in, Batı Cephesi'nden ayrılıp Sir Ian Hamilton'un subay kadrosuna katılan kardeşi Jack'ten de, sadece gemilerle saldırının tekrarlanmaması görüşüne bir doğrulama geldi. "Denizciler artık, kara kuvvetlerinin işbirliği olmadan Boğaz'dan geçemeyeceklerini kabul etmek eğilimindeler," diye yazmıştı Jack 25 Mart'ta. "İstihkamlara uzun mesafeden açılan ateşin, sonrasında piyadeler gidip istihkamları işgal edip orada kalmadıkça bir yararı yok. Akıntıya karşı daha güçlü mayın tarayıcılar lazım. Hedeflerin yarısı gizli ve gemilerin en büyük zorluğu, seyyar topların yerini saptayıp ateş etmek." Uçakla yer saptamadaki isabet, gözcülerin pek deneyimli olmaması yüzünden "çok kötü."

De Robeck şimdi, yeniden konuşlandırılmış ordunun saldırıya hazır hale gelmesini bekliyordu ve saldırı sırasında destek ateşi açarak yardım edecekti. Kitchener'ın nisan ayında yapılmasını öngördüğü çıkarma sırasında ve bunun ardından gelen Gelibolu Yarımadası'ndaki dokuz aylık savaş boyunca donanma, mayınları temizlemeye de, Boğaz'dan geçmeye de hiç kalkışmadı. Bunun sonrasında, Gelibolu'da yapılacak her eylemin kararı Kitchener ya da Hamilton yahut onun komutanları tarafından verildi.

Churchill, bir zamanlar yöneteceğini ve kontrol edeceğini düşündüğü olayların seyircisi haline geldi. Ortalıkta bir deniz faciası, Batı Cephesi'nde gayet olağan hale gelmiş ölçüde korkunç katliamlar ve deniz yoluyla bir başarının imkansız olduğu yolunda kesin bir işaret olmadan, Türkiye'yi savaş dışı bırakacak, Balkan devletlerini Orta Avrupa güçlerine karşı ayaklandıracak, Rusya'nın Doğu'daki saldırı gücünü takviye edecek yaşamsal bir ikmal yolu sağlayacak ve Fransa ve Flanders'deki yenişememe haline son verecek bir projeden vazgeçmek zorunda kaldı.

15. Bölüm

İzolasyon ve Kurtuluş

Çanakkale'de 1915 Martı'ndaki başarısızlığın üzerinden otuz yıldan fazla bir süre geçtikten sonra Churchill, İkinci Dünya Savaşı anılarından son anda sildiği bir cümlede, 1911- 1915 yılları arasında yürüttüğü Deniz Kuvvetleri Bakanlığı hakkında "Benim altın çağımdı," diye yazmıştı. Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na devam ediyor olmasına karşın, o "altın çağ" bitmişti. Asquith'in hükümetinin savaş siyasetinin merkezinde bir daha kesinlikle yer alamadı. Savaş Konseyi'nde kalmaya devam etti ve fırsat olduğunda görüşünü söyledi. Ama Gelibolu Yarımadası'na yapılacak çıkarmanın ayrıntılı planlarının hazırlandığı son üç hafta süresince Savaş Konseyi toplanmadı ve Kitchener üyelere, geliştirdiği planları, yorumlarını almak ya da bilgilendirmek için göndermedi.

Gelibolu çıkarması yaklaşırken Churchill diğerlerinin kuşkularını yatıştırmaya çalıştı. 8 Nisan'da, Hayfa'ya bir çıkarma yapılıp Şam'a yürüyerek Suriye'deki Türk ordusu yok edilinceye kadar bu çıkarmanın ertelenmesi gerektiğini öne süren Balfour'a şunları yazdı: "Dünyanın bu bölgesindeki başka hiçbir operasyon, Çanakkale'yi geçme çabasından vazgeçilmesi gibi bir yenilgiyi gizleyemez. Bu işi sonuna kadar götürüp bitirmekten başka bir çare yoktur ve bunun böyle olması gerektiğine hiç üzülmüyorum. Bir savaşın sonucunu hiç kimse kesin bir şekilde hesap edemez. Ama burada şans bizden yanadır ve bu kumarda birtakım önemsiz şeyleri tehlikeye atarak, çok önemli şeyler için oynuyoruz." Churchill, Gelibolu çıkarmasından altı gün önce kardeşi Jack'e şunları yazdı: "Dünya tarihinde büyük bir kahramanlık saatinin geldiği gündür ve zaferin sonuçları, bedelini kat kat ödeyecektir. Keşke seninle beraber olsaydım. Burada beklemekten daha kolay olurdu."

Muhafazakâr çevrelerde ve Parlamento'da, 18 Mart deniz saldırısındaki başarısızlıktan, öngörüsüzlüğü nedeniyle Churchill'in sorumlu oldu-

ğu yolunda sesler yükseliyordu. Bu tür eleştiriler kamuoyunun geniş bir kesiminde, Churchill'in temel güvenlik önlemlerine boşverdiği, danışmanlarını hiçe saydığı ve Çanakkale'deki amirallere baskı yaptığı yolunda, yaygın bir inanca dönüşecek söylentilerin başlangıcıydı. İlk somut suçlama, Churchill'in mayınların yaratacağı tehlikeleri göremediğiydi. Bu suçlamaya karşı kendini 24 Nisan'da savunan Churchill, 5 Şubat'ta Carden'e gönderilen ve bu mayınlara karşı özel uyarıların ve bunlara karşı tavsiyelerin yer aldığı Deniz Kuvvetleri Bakanlığı talimatlarını Bakanlar Kurulu'nda dağıttı. Ama Çanakkale Savaşları hakkında, daha sefer sırasında başlayan ve yarım yüzyıldan uzun bir süre devam eden bütün tartışmalarda tutanaklar ve belgeler asla, söylentilerden, kötü niyetlerden ya da bir günah keçisi gereksiniminden güçlü olamadı.

22 Nisan'da Londra'ya, İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'nden sızan, Türklerin Çanakkale'de 18 Mart'takine benzer iki deniz saldırısını daha püskürtecek cephanesinin olmadığı yolunda bir istihbarat raporu geldi. Bundan cesaret alan Churchill, Fisher'e danıştıktan sonra de Robeck'e, Boğaz'a şimdi bile yapılacak bir saldırının pekala başarılı olabileceğini savunan bir telgraf gönderdi. "Elbette siz, uygun gördüğünüz şekilde davranmakta serbestsiniz," dedi Churchill. "Dolayısıyla, hepimizin amacı size katı ve ani talimatlar vermek değil ama esas olarak yardımcı olmak ve yön göstermek olduğundan bu telgrafa 'şahsi' ibaresi koyuyorum."

De Robeck, bir ay önce verdiği, Çanakkale Boğazı'nı sadece gemilerle geçmeye kalkmama kararından dönmeye niyetli değildi. Artık tek görevini ordunun karaya çıkmasına yardım etmek olarak görüyordu ve bu göreve azimle bağlanmıştı. Sonunda 29. Tümen geldi ve Gelibolu Yarımadası'na saldırı başladı. İlk gün 30.000'den fazla asker çıkarıldı. Bunların çoğu, tepelerin üzerine çıkmak için yiğitçe savaştılar ama ilk günkü hedefleri olan, içerilere, Türklerin Avrupa kıyılarındaki istihkamlarına, hakim tepelere doğru [Kilitbahir Platosu] ilerlemeyi başaramadılar. Biri yarımadanın güney ucu olan İlyas Burnu'na, öteki de daha kuzeydeki Kabatepe'ye çıkacak iki çıkarma grubu vardı. Denizcilerin bir hatası yüzünden, Kabatepe gücü yarımadanın, tırmanmayı gerektiren kayalıklar bulunmayan en alçak ve en kısa geçiş yerine değil, daha kuzeyde, ileriye doğru hareketi engelleyen yüksek bir sırtın altına [Arıburnu] çıkarıldı ve bu sırtın kara tarafında daha da yüksek engeller vardı.

İlyas [Baba] Burnu'ndaki kıyılardan birine, Y Plajı'na [Pınariçi Koyu] çıkan ve o sırada tüm İlyas Burnu bölgesindeki Türk gücünden sayıca üstün olan askerler hiçbir direnç görmeden karaya çıktıktan sonra, kıyının yukarısındaki tepeye vukuatsız vardılar. Orada, karşılarında hiç Türk bulamadılar ama, bundan sonra ne yapacaklarını soran mesajlarına hiçbir cevap verilmedi. Karanın içlerine doğru hiçbir dirençle karşılaşmadan ilerlemek yerine beklediler. Ve on iki saat sonra Türk askerleri geldi. İngilizler onları püskürttü ve Türkler de bir daha saldıramadı. Ama sonra, üstlerinden hâlâ bir emir alamayan İngiliz askerleri bilinmeyen şeylerden duyulan korkuyla panikleldiler ve üç saat içinde yürüyerek kıyıya ve sonra gemilerine geri döndüler.

26 Nisan sabahında *The Times* okurları sadece savaşın ilk ve çok romantik betimlemelerini değil, Ege Adalarından birinde hâlâ yedekte beklerken kan zehirlenmesinden ölen şair Rupert Brooke'un ardından yazılan bir makaleyi de okudular. Makaleyi yazan, Brooke'la ilk kez, bir zamanlar Antwerp'e gönderilecek Kraliyet Deniz Tümeni'ne katılmak için başvurusu sırasında tanışan Churchill'den başkası değildi. "Rupert Brooke öldü," diye başlıyordu yazı. "Limni'deki Amiral'den gelen bir telgraf hayatının baharında gözlerini yumduğunu söylüyor bize. Bir ses duyulur hale geldi, bir notaya basıldı; bu savaşa katılmak için silaha sarılmış gençliğimizin soyluluğu hakkında, diğer her şeyden daha doğru, daha heyecan verici ve bunun hakkını her şeyden daha çok veren bir ses; ve onların kendilerinden vazgeçme duygularını her şeyden daha güzel ifade eden ve onları çok uzaklardan, dikkatle gözleyenlere teselli verecek güçte. Ses çabucak diniverdi. Yankıları ve hatırası kaldı sadece; ama bunlar kolay kolay kaybolmayacak."

Gelibolu'da, beceriksizlikler, karışıklıklar ve sık sık da şiddetli çatışmalarla geçen beş günden sonra kıyı başları ve kayalık tepeleri tutulmuştu ama bunun ötesinde pek bir şey yoktu. İlyas Burnu'ndaki 29. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni ilk günkü hedeflerine hiç ulaşamayacak ya da Boğaz'a yukarıdan bakamayacaktı. Kabatepe'deki Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler de ilk günkü hedeflerine hiç varamayacak, Marmara Denizi'ni göremeyeceklerdi. Koca bir ordu kıyıya çıkmıştı ama donanmanın Boğazlardan geçişine yardım etmek için gereken konumda değildi. Kıyıya çıkmış askerlerin kilometrelerce ötesindeki Türk istihkamları geriden gelecek bir saldırı tehlikesinden uzaktı.

Ama denizciler, çıkarma sırasında yanlış bir şey yaptıkları kanısında değildi; savaşı gemiden seyreden Jack Churchill, ağabeyine şunları yazdı: "Donanma böyle bir günü hiç görmemişti. Top mermileriyle tepelerden kocaman kaya parçaları koptu. Her şey gayet iyi gidiyor ve dilerim gemiler iki haftaya kadar Marmara Denizi'nde olacak." Devamında Jack, "sanırım de Robeck mümkün olan en kısa zamanda Boğaz'dan geçme girişiminde bulunacak," diyordu. Haklıydı; de Robeck yeniden deniz saldırısında bulunma hedefinden vazgeçmemişti. "Filo, Çanakkale savunma hattına yeni bir saldırıda bulunmaya tümüyle hazırdır," diye yazmıştı Churchill'e 28 Nisan'da, "ve sadece, doğru vakti bekliyor." Bu arada, mayın tarama devam ediyordu.

De Robeck ikinci bir deniz saldırısının ne zaman mümkün olabileceğini söylememişti. Askerlerden gelen haberler de cesaret verici değildi. De Robeck 29 Nisan'da Churchill'e, "ayın 25'inin şafağından beri hiç durmadan savaşan askerlerin bitkin halde olduğunu" bildirdi. 2 Mayıs'ta, İlyas Burnu'na çıkan Hint Tugayı'nın birkaç kilometre ilerleyip orada "siper kazdığı" bilgisini verdi. Türklerin İlyas'a [Seddülhabir bölgesine] yaptığı gece saldırısı püskürtülmüştü, 3 Mayıs'taki ikinci bir gece saldırısı da. İngilizler savunma durumundaydı. 4 Mayıs gecesi, Senegalli siyah Fransız askerlerin arasında patlak veren panik cephede bir gediğe yol açmış ve Kraliyet Deniz Tümeni'nin bir taburu derhal ileri sürülüp boşluk doldurulmuştu.

Müttefiklerin mühimmatı ve çıkarma yerleri Türkler tarafından hâlâ topla dövülüyordu. "Türkler Küçük Asya'dan vs. asker getirebilir," diyordu Jack 5 Mayıs'ta ağabeyine, "çünkü onları tehdit eden bir şey yok ve hepsinden önemlisi, İstanbul'daki tümenleri buraya gönderip bizi sıkıştırabilirler." 6 Mayıs'ta Hamilton, ilk günün hedeflerine varmaya çalışmak için yeni bir saldırı başlattı. Ciddi bir ilerleme sağlayamadı. Ertesi gün, Fransız birlikleri İlyas'ta [Seddülbahir bölgesinde] ilerlemeye kalktıklarında Jack Churchill dehşetle, Türklerin "korkunç bir ağır top ateşi –sanırım Fransa'daki gibi Jack Johnsonlardan– yağdırdığını" gördü ve "Türkler kendi askerlerini bile sakınmadılar ve Türkler ve Fransızlar birlikte paramparça oldu," dedi. Jack, 9 Mayıs'taki mektubunda şunları da yazdı: "Bu savaşta yaralılar çok göze çarpıyor. Karaya çıkarken, küçük bir iğreti iskeleye dizilmiş sedyelerin üzerinden atlaman gerekiyor ve kumsalın her tarafında kan ve sargı bezi var."

Jack bu mektubu yazdığında Churchill Fransa'daydı. Üç gün önceden oraya, İtalya'nın İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılacağı bir anlaşmanın parçası olarak, bir İngiliz-İtalyan Deniz Antlaşması'nın görüşmelerine yardım etmek için gitmişti. 9 Mayıs'ta bir gününü savaş alanında geçirdi ve İngilizlerin Aubers Tepesi'ne yaptığı yoğun ve başarısız saldırıyı seyretti. Daha sonra o da, yaralıların "korkunç manzarası"nı hatırlayacaktı: "Feci yaralanmaların her biçiminden muzdarip, yanmış, parçalanmış, delinmiş, boğulan, can çekişen binden fazla kişi, yarasının türüne göre ayrılıp Melville'deki manastırın farklı yerlerine konmuştu. Girişte, her birinde parçalanmış ve biçimi çarpılmış dört ya da beş varlık bulunan motorlu ambulansların geliş gidişleri hiç kesilmiyordu; arka kapıdan da, kısa aralıklarla cesetler çıkarılıyor, hiç durmadan çalışan bir defin gurubuna teslim ediliyordu." Churchill'in baktığı her yerde "kan ve kanlı bezler vardı. Dışarıdaki dörtgen avluda, gök gürültüsü gibi gümbürdeyen topların gürültüsü, öldürme ve sakatlama işleminin hâlâ amansız bir hızda devam ettiğini duyuruyordu."

Churchill 10 Mayıs'ta Londra'ya döndü. De Robeck'ten gelmiş, kendisini bekleyen bir telgrafta, "Donanma Boğaz'a denizden saldırarak, artık yenişememe durumuna gelmiş harekatın başarı kazanmasını sağlayabilir mi?" diye soruluyordu. Ama de Robeck'in korkusu, karadaki ordunun denizdeki bir başarıdan yararlanıp 25 Nisan'daki hedeflerine varamayacağı ve bir taraftan da, Türklerin filonun arkasından, Boğaz'ı denizden "kapatabileceği"ydi.

Donanmanın, Boğaz'ın ötesine geçip de, sonradan orduya yardım etmek üzere geri dönemeyecek duruma düşmesiyle orduyu tehlikeye atmak istemeyen Churchill 11 Mayıs'ta, yapabileceği tek şeyin, de Robeck'i mayınları temizlemeye çalışmaya ve sonra da Boğaz'da ilerleyebildiği kadar ilerleyip, oradaki istihkamları yok etmeye teşvik etmek olduğuna karar verdi. Ama Fisher bu sınırlı girişimi bile kabul etmedi. Churchill'in talebine öfkelenen Fisher, "Kıyılar güçlü bir şekilde zapt edilmeden Çanakkale Boğazı'na bir donanma harekatı yapılırsa istifa edeceğini" söyledi.

Fisher ayrıca Hankey'e, Asquith'e iletilmek üzere sözlü bir beyanda bulundu ve sadece gemilerle bir harekat olursa istifa edeceğini bildirdi. Asquith, Hankey'e, bunun "çok aptalca bir çıkış" olduğunu söyledi, fakat onu yatıştırmak amacıyla, cevap olarak Fisher'in "onayı" olmadan hiçbir ayrı deniz harekatının yapılmayacağı mesajını gönderdi. Churchill de

Fisher'i istifadan vazgeçirmeye çalışarak aynı gün "Benden asla, Çanakkale Boğazı'na 'saldırma' teklifi almayacaksınız," diye yazdı ve gayet güçlü ve duygusal bir dille şunları söyledi:

> *Şimdi çok zor bir durumdayız. Nedeni benim bu işe kalkışarak yaptığım hata mıydı, yoksa bunu başarıyla sonuçlandıracak yetenekten yoksun olma şanssızlığım mıydı, bunların bir önemi yok. Şu anda tarihin en büyük amfibi harekatlarından birine girmiş durumdayız. Siz kesinlikle, kendisini buna adamış birisiniz. Arkadaşlık, beceri, metanet, sabır, bunların hepsinin en üstün derecesi gerekecek bu davayı zafer taşımak için.*
>
> *Kayalık bir sahile dişiyle tırnağıyla tutunmaya çalışan koca bir ordu ve karşılarında, Alman askeri rehberliğindeki Türk İmparatorluğu'nun silahlı güçleri; İngiliz donanmasının, bu mücadele ne kadar uzayıp gitse de, kaderi bu orduya ve onun kaderine bağlı –ve bu iş için ayrılabilmiş tüm kırıntılardan oluşan– tüm yedek gücü; uzun süredir hep korktuğumuz denizaltı hayaleti –birçok ihtiyacımız ve yükümlülüğümüz; başarıyla kazanılacak, belki de tüm bu savaşta belirleyici olacak sayısız avantajlar.*
>
> *Elbette, karşımızda böyle bir kombinasyon ve akla gelebilecek her türlü çabayı harcamamızı ve bulabileceğimiz her türlü planı bulmamızı gerektiren bir durum var. Sizden, yapabileceğiniz hiçbir yardımı ve iyi niyeti esirgememenizi rica ediyorum ve o zaman, sonunda başarı kesin olacaktır.*

Fisher istifaya kararlı görünüyordu. 12 Mayıs'ta sokakta karşılaştığı kıdemli bir Deniz Kuvvetleri Bakanlığı görevlisine "Ben istifa ettim ve yokum," demişti. Churchill hâlâ onu kalmaya ikna etmek için çalışıyordu ve o gün öğleden sonra, *Queen Elizabeth*'in Çanakkale'den en kısa zamanda ayrılmasını kabul etti. Churchill, Amiral'in en büyük endişesinin, her ne kadar ilk başta bizzat Fisher'in önerisiyle gönderilmişse de, bu güçlü savaş gemisinin, özellikle Alman denizaltılarının her an belirme tehlikesi varken Çanakkale'de bulunmasından kaynaklandığını biliyordu. O gün akşam Fisher'in önünde Churchill, Kitchener'a, *Queen Elizabeth*'in ülkeye geri döneceğini söyledi. Kitchener kızdı, hiddetlendi ve geminin geri çağırılmasını, "orduyu en kritik anda terk etmek" olarak niteledi. Bu kez

de Fisher patladı. Ya *Queen Elizabeth* ülkeye hemen o gece geri yollanacak, ya da kendisi derhal Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan çıkıp gidecekti. Churchill, Fisher'in tehdidine boyun eğdi ve o gün akşam de Robeck'e "*Queen Elizabeth* ülkeye son hızla geri dönmek üzere hemen yola çıkacak," diye telgraf çekti.

12 Mayıs'ta Muhafazakâr'ların, Churchill'in Fransa'ya gidişi hakkında ortalıkta birtakım eleştirileri dolaştı. Churchill Paris'e "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı göreviyle gitti," dedi Asquith Avam Kamarası'nda. Churchill'in cephede yerine getirdiği herhangi bir resmi görevin olup olmadığı sorulunca Asquith "Hayır, yok" diye yanıt verdi ve bunun üzerine, Muhafazakâr sıralarından coşkulu ve kızgın "Araba gezmesi!" bağırtıları yükseldi. "Böyle bir sorunun sorulmuş olmasına üzüldüm," diye devam etti Asquith ve arkadaşını savunmak için, Churchill'in "tüm bu dokuz ay boyunca Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan on dört günden fazla" ayrı kalmadığını söyledi.

12 Mayıs gecesi bir Türk torpidobotu Çanakkale'den palamar çözmeyi başarıp Boğaz'da, Seddülbahir önlerinde bulunan İngiliz gemilerinin arasına gayet ustalıkla süzülüverdi ve *Goliath* savaş gemisini torpilledi; 570 denizci boğuldu. Fisher hemen ısrarla de Robeck'e, bir daha denizde hiçbir girişimde bulunmaması yolunda bir emir gönderilmesini istedi. Ama Churchill, eğer de Robeck Boğaz'da, kara kuvvetleriyle bağlantılı bir şekilde ilerlemek isterse bunu yapmasına izin verilmesi gerektiğini vurguladı. De Robeck, orduyu müşkül durumda bırakamazdı.

13 Mayıs'ta Fisher, Churchill'den, de Robeck'e bağımsız bir harekatta bulunmama emri vermesini istedi. Churchill bunu reddetti ve Fisher'e "O noktadan sorumlu Amiral tarafından gerekli olduğuna hükmedilmiş gerekli bir deniz harekatının felç olması sonucunu doğuracak bir telgrafın gönderilmesini kabul edemem," dedi. Ama de Robeck'e, "Bizce, Boğaz'ı ele geçirmek amacıyla bağımsız bir harekata girişmek için uygun zaman geçmiştir ve bu koşullar bir daha gelmeyecektir," diye bir telgraf çekmeyi kabul etti. Artık de Robeck'in görevi, Türk savunma güçlerini ateş altında tutarak çıkarma sahillerine çıkmış olan orduyu korumaktı.

Churchill, Fisher'in endişelerini yatıştırmak için, son olarak, 14 Mayıs akşamı onunla birlikte saatlerce vakit geçirdi. İkisi, Churchill'e göre, de Robeck'in orduyu desteklemesi için gerek duyduğu takviye listesini gözden geçirdiler. Fisher bir şikayette bulunmadı. Churchill salondan çıkarken, Fis-

her'in yardımcısına göre, Amiral'e şunları söyledi: "Pekala, iyi geceler Fisher. Her şeyi hallettik ve şimdi evinize gidip bu gece iyi bir dinlenmeniz gerekiyor. Yarın her şey daha net görünecek ve bu işi birlikte başaracağız."

Fisher evine gidip yattı. Churchill Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kalıp çalıştı. De Robeck'ten gelen telgraflardan birinde daha çok denizaltı talep ediliyordu. Ay sonunda İngiltere'de beş yeni denizaltı daha hazır olacaktı. Churchill bunlardan ikisini, az önce Fisher'le mutabık kaldıkları takviye listesine ekledi. Sonra bu listenin bir örneğini Fisher'e gönderdi ve yanına yazdığı notta, bu listenin, "bir itiraz olursa konuşabilelim diye," Fisher gözden geçirmeden Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Savaş Grubu'na gönderilmeyeceğini bildirdi. Churchill, gönül alıcı bir tonda "Umarım onaylarsınız," diye ekledi.

Saat gece yarısını epey geçmişti. Churchill gidip yattı. Ertesi sabah, 15 Mayıs'ta, İtalya'nın savaşa katılması konusundaki son ayrıntıları konuşmak üzere Dışişleri Bakanlığı'na gitti. Horse Guards Meydanı'ndan geçerek Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geri dönerken, Özel Sekreteri James Masterton-Smith koşarak yanına gelip "Fisher istifa etti ve sanırım bu kez ciddi," diyordu. Masterton-Smith'in Churchill'e verdiği mektup "Artık sizin iş arkadaşınız olarak kalamayacağım," diye başlıyordu. Ayrıntıya girmeyecekti ama "sizin görüşlerinizi yerine getirmek için, Çanakkale'nin giderek artan ihtiyaçlarını kabul etmek bana giderek daha zor geliyor," diyordu. Gerçi Fisher doğrudan söylemiyorsa da, de Robeck'e gönderilecek iki denizaltının bir kırılma noktası yarattığı belliydi. Fisher'in mektubu, "Sorulacak her türlü sorudan kaçınmak için hemen İskoçya'ya gidiyorum," diye bitiyordu.

Churchill, Deniz Kuvvetlerinin harekatlardan sorumlu baş kişisinin öylece görevinden çekip gidivermiş olduğuna inanamıyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na dönünce, Fisher'in yine, de Robeck'e gönderilmesi için bir akşam önce anlaştıkları takviyeler hakkında, ve fazladan iki denizaltı konusunda sakinleşmiş olduğundan emin bir şekilde, her yerde onu aradı. Ama Fisher hiçbir yerde bulunamadı. Churchill Horse Guards Meydanı'nı geçip Downing Sokağı'na gitti ve olanları Asquith'e bildirdi. Başbakan, Fisher'in ortadan kaybolmasının yaratacağı siyasi tehlikeyi hemen gördü; bu bir duyulursa bunun ardından Muhafazakârların açıklama isteyen çağrıları, hatta istifa çağrıları gelecekti. Asquith, Downing Sokağı antetli bir kağıt alarak, kendi el yazısıyla şunları yazdı: "Lord Fisher, Kral

adına size derhal görevinizin başına dönmenizi emrediyorum, H. H. Asquith, 15 Mayıs 1915."

Fisher arandı ve sonunda, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na yaya olarak beş dakika mesafedeki Charing Cross Oteli'nde bulundu. Fisher, Asquith'le görüşmeyi kabul edip Downing Sokağı'na gitti ve Lloyd George'u da orada, bir nikaha gitmiş olan Başbakan'ı beklerken buldu. "İstifa ettim," oldu Fisher'in ilk sözü. Lloyd George nedenini sorunca Fisher, Çanakkale "aptallığına" daha fazla katılmayacağı yanıtını verdi. O gece İskoçya'ya gidiyordu. Lloyd George ona, hiç olmazsa, iki gün içinde yapılacak yeni Savaş Konseyi toplantısına kadar görevinin başında kalması için yalvardı. Ama Fisher "bir saat bile beklemeyi reddetti." O sırada Asquith geldi ama Fisher'ı istifasını geri almaya ya da Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın binasına geri dönmeye razı edemedi. Fisher'in kabul ettiği tek şey, Londra'dan ayrılıp İskoçya'ya gitmemekti.

Siyasi bir kriz çıkmak üzereydi. Asquith, Churchill'den, Fisher'e bir mektup yazıp onu yatıştırmasını istedi. Churchill de bunu yaptı. "Şu anda düşünülecek tek şey," diye yazdı, "ülkemiz ve savaşan kahramanlar için en iyisidir. Bu menfaatlere zarar verecek bir şey, şu anda sahnesinde bulunduğumuz tarih tarafından çok sert bir şekilde yargılanacaktır." Fisher'in istifasına yol açan başlıca nedene gelince, bunun ne olduğunu anlamamıştı. "Anlasaydım çaresini bulabilirdim. Dün gece ayrıldığımızda anlaştığımızı sanıyordum." De Robeck'e yapılacak takviyeler için öneriler "sanırım sizin görüşlerinize genel olarak uygundu; her halükârda, aramızda tartışılabilirdi."

Fisher 15 Mayıs günü hep saklandı. Churchill özel olarak bir araya gelmek istediğinde bu talebi reddetti. Aynı gün Bonar Law'a eski bir gazete kupürü gönderdi; "Lord Fisher Kral'ın huzuruna kabul edildi ve yaklaşık bir saat kaldı" cümlesinin altını çizmişti. Fisher son günlerde Kral'ı görmeye gitmemişti ama yapılan ima gayet açıktı; Fisher istifa etmişti. Gazete kupürünün yanında bir mektup ya da bir not olmasa da, zarfın üzeri Fisher'in tanınan el yazısıyla yazılmıştı. Kriz, Muhafazakârlara haber verilmişti.

Churchill 16 Mayıs'ta, Fisher'in istifasının gerçekten kesin olduğunu varsayarak, Amiraller Kurulunun diğer üyelerine görevlerine devam edip etmeyeceklerini sordu. Kalıyorlardı. İkinci Deniz Lordu da Fisher'in yerini almaya hazırdı. Asquith'in pazar gününü geçirdiği Sutton Courtenay'a

giden Churchill ona, Fisher'in bu kez gerçekten istifa ettiğini söyledi. Churchill sonra Başbakan'a, "Eğer bir değişiklik yapmak isterseniz makamım emrinizdedir," dedi. Asquith buna "Hayır, bunu düşündüm," dedi. "Böyle bir şey istemiyorum, ama bir bakanlık konseyi kurabilecek misiniz?"

Churchill, Asquith'e, yeni bir Birinci Deniz Lordu başkanlığında çalışmaya hazır bir Amiraller Kuruluna sahip olduğu konusunda güvence verdi. Ama çok geçti. Bonar Law, Fisher'in kendisine gönderdiği bilgiden sonuna kadar yararlanmaya karar vermişti. 17 Mayıs sabahı, Downing Sokağı, 11 numaradaki Lloyd George'a uğrayıp Fisher'in istifasının doğru olup olmadığını sordu. Doğru olduğu söylenince de, Lloyd George'a, muhalefetin artık partiler arası ateşkese bağlı kalamayacağını söyledi: "Muhafazakârlar arasında, böyle bir kayıtsız şartsız destekleme yaklaşımı konusunda giderek büyüyen bir rahatsızlık vardı zaten."

"Bonar Law, eğer Lord Fisher istifasında diretirse Bay Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kalmasına izin verilemeyeceğini özellikle vurguluyordu," diye hatırlıyordu sonradan Lloyd George. Bu noktada, "muhalefetin, Parlamento'da mücadeleyi kazanmak için her türlü riski göze aldığını açıkladı." Bonar Law'a beklemesini söyleyen Lloyd George koridora çıkıp 10 numaraya gitti ve Asquith'e, Muhafazakârların şiddetli bir saldırısını ve ulusal birliğin çökmesini önlemek için bir koalisyonun gerektiğini söyledi. Asquith kabul etti. "Bu karar," diye hatırlıyordu Lloyd George sonradan, "inanılmayacak kadar kısa bir sürede verilmişti."

Asquith, Lloyd George'un ya da Churchill'in bilmediği, şiddetli bir kişisel krizin içindeydi. İki gün önce Venetia Stanley ona evleneceğini söylemişti. Asquith ondan, kendisine mektup yazmaya devam etmesini istemiş, ama kadın bunu reddetmişti. Asquith, Lloyd George gittikten sonra bir an yalnız kalınca hemen oturup Venetia'ya "Savaş başladığından beri hiç, üst üste gelen (artık paylaşılamayan!) bu kadar endişe yaşamamıştım," diye yazdı ve şunları ekledi: "Bu korkunç günlerin en korkunç yanlarından biri de, tüm dünyada sadece senin –her sıkıntı ve dert anımda hep sığındığım, ve hep teselli bulmuş, iyileşmiş, esinlenmiş bir halde geri döndüğüm senin– hiçbir şey yapamayacak ve benim hiçbir şey soramayacağım tek kişi olman. Öleceğim güne kadar, hayatımın en acı anısı olarak kalacak bu."

Asquith'in şimdi, Muhafazakârları hükümetine katıp katmamaya, İngiliz siyasi yaşamında yaklaşık on yıldır süren Liberal hakimiyetine son ve-

rip vermemeye ve savaş yetkisini paylaşıp paylaşmamaya karar vermesi gerekiyordu. "En şaşırtıcı ve dünyayı sarsacak kararların arifesindeyim; sana danışmadan ve senin onayını almadan asla veremeyeceğim kararlar bunlar," dedi Venetia'ya. "Bana çok tuhaf, boş ve doğallıktan uzak geliyor bu."

Churchill, Muhafazakârların baskısına boyun eğmeye gerek görmüyordu. Yeni bir Amiraller Kurulu vardı ve akşam Parlamento'da yapacağı, Deniz Kuvvetleri Konseyi'nin icraatları, Çanakkale'de ve diğer her yerde yaptıklarını her yönüyle anlatıp savunacağı ve Fisher'le ilişkilerini ve Fisher'in niçin istifa ettiğini açıklayan bir konuşma hazırlamıştı. Asquith'in Avam Kamarası'ndaki odasına hızla daldı; kendisini ve hükümeti savunmasına ve muhalefeti haklamasına izin verilmesini rica etti. Churchill sonra, yeni Amiraller Kurulu üyelerinin isimlerini okudu. Fakat okur okumaz Asquith ona şunları söyledi: "Hayır, böyle olmayacak. Ben, Birlikçilerle bir koalisyon kurarak ulusal bir hükümet oluşturmaya karar verdim ve çok daha geniş bir yeniden yapılanma gerekecek."

Churchill şaşıp kalmıştı ve Asquith, sözlerine devam edip de "Sizi ne yapacağız?" diye sorunca daha da çok şaşırdı. Birden, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı günlerinin bittiğini fark etti. Asquith bir Parlamento krizini önlemeye kararlıydı. Lloyd George da Muhafazakârların hükümete katılma arzusundan en iyi şekilde yararlanılmasından yanaydı. Muhalefetin, eğer isterse ciddi sorunlar yaratabileceği, üç gün önce birçok gazetede yer alan, Fransa'daki top mermisi kıtlığının da aralarında bulunduğu bir sürü konu vardı.

Asquith, Başbakanlığına yönelik tehdidi bertaraf etmek için, Muhafazakârları sadece hükümete değil, Savaş Konseyi'ne de katılmaya davet etmeye karar vermişti. Muhafazakâr liderler, sonunda kendilerine savaşın siyasi ve stratejik yönetiminde bir rol teklif edilmesinden memnun oldular. Artık onların, kamuoyunda Liberallerin savaş siyasetinin herhangi bir yönüne karşı çıkmak için bir nedenleri yoktu. Ama bir koşulları vardı: Churchill Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan gitmeliydi. Muhafazakârların on yıllık düşmanlığı sonuç almak üzereydi; 1901'de Brodrick'i haklayan, 1904'te Balfour'u küçük düşüren, 1906'da Milner'a hakaret eden, 1910'da Lansdowne'la alay eden ve 1914'te Carson'u suçlayan adam, yetkili ve güçlü konumundan atılacaktı.

Asquith şimdi Churchill'e, "Yeni yönetimde başka bir görev almayı mı yoksa Fransa'da bir komutanlığı mı tercih edeceğini" sordu. Churchill'in

yanıt vermesine fırsat kalmadan Lloyd George odaya girdi. "Niçin ona Sömürgeler Bakanlığı'nı vermiyorsunuz?" diye sordu. "Orada yapılacak çok büyük işler var." Churchill sinirlenmişti; savaş yönetiminde söz hakkına sahip olacağı bir bakanlık istiyordu. Barış zamanında devletin en büyük kurumlarından olan Sömürgeler Bakanlığı'ının teklif edilmesi şimdi hem siyasi nüfuz açısından bir düşüş, hem de bir aşağılanmaydı.

Churchill, Bakanlığın işlerini halletmek için Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda on gün daha kaldı. Önce Asquith'e, sonra Muhafazakâr liderlere yazdığı bir dizi mektupla, güçlü ve yetkili bir makam ricasında bulundu. İlk başta kullandığı dil biraz güçlüydü. "Askeri bakanlıklar dışında bir görev kabul etmeyeceğim," diye yazmıştı Asquith'e 17 Mayıs'ta, "ve bu uygun değilse, dilerim bana savaş alanında bir görev bulunur."

18 Mayıs sabahı *The Times,* eleştirmek için Churchill'i seçti ve "onun Avrupa'daki rahatsız edici kişisel maceraları"ndan söz etti. Churchill, savaşla doğrudan ilgilenen bir bakanlıktan sorumlu sivil olarak, "onun kontrolsüz ellerine bırakılamayacak yetkileri gasp etmeye" kalkışmıştı. Bu uyarının gücünü fark eden Churchill o gün Asquith'e yazarak, "Daha önce teklif edilen Sömürgeler Bakanlığı gibi bir görev benim için hâlâ açıksa, reddetmem doğru olmayacak," dedi. "Siz istemediğiniz sürece ülkeden ayrılıp siperlere gitmem, burada yaptığım işlerin haksız yere lekelenmesinden başka bir şey olmayacak".

Churchill'in en çok gurur duyduğu şey Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda yaptıklarıydı ve Asquith'e şunları söyledi: "Her şeyden önce, burada kalmak ve en zor kısmı bitmiş olan eserimi tamamlamak isterdim. Gereken her şey sağlandı ve donanmanın durumu her yönden güvenli kılındı. Dört yıllık bir yöneticilik ve dokuz aylık bir savaş döneminden sonra bunları söylemeye hakkım var." Churchill o gece Max Aitken ve F. E. Smith'i Deniz Kuvvetleri Bakanı'na ayrılan konuta davet etti. İki arkadaşıyla, gecenin ilerleyen saatlerine kadar konuştu. "O salı gecesi," diye hatırlıyordu daha sonraları Aitken, "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı sürdürmek arzusuna dört elle sarılmıştı, sanki İngiltere'nin kurtuluşu buna bağlıymış gibi."

Churchill, ertesi sabah Fisher'in Asquith'e mektup yazıp, "savaşın başarılı bir şekilde sonlandırılmasını garanti etmek için" altı koşul öne sürdüğünü bilmiyordu. Bu koşulların ilki, Churchill'in Bakanlar Kurulu'nda yer almamasıydı; "kendisine daima engel olacak"tı. Fisher, Balfour'un altında da çalışmazdı. En birinci koşulu da kendisine "deniz savaşının tüm

profesyonel sorumluluğunun yanı sıra, donanmanın kesinlikle tek yöneticiliğinin ve hangi rütbeden olursa olsun her subayı atama yetkisinin ve her tür deniz gücünün kesinlikle sınırlandırılmayacak tek komutanlığının" verilmesiydi.

"Lord Fisher her zamankinden daha çok delirmiş" oldu Hankey'in yorumu. Asquith'in görüşü de aynıydı: Kral'a, "Fisher'in mektubu akıl hastalığı belirtileri gösteriyor!" dedi. Dört gün sonra Churchill'in Kitchener'a yazdığı gibi, herkes "Fisher'in delirdiği" konusunda birleşiyordu.

Churchill bu kez, Muhafazakâr liderleri, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda yaptıklarının çok akıllıca şeyler olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. 19 Mayıs'ta Bonar Law'a, savaşın önceki aylarında yaşanmış iki olayla ilgili telgrafları gönderdi ve iliştirdiği notta, "Bu üç kruvazörün kaybından ve Coronel açıklarındaki muharebeye yol açan hatalı yönetimden, denizcilik uzmanlarının işine karışmakla benim sorumlu olduğum yolundaki tüm o suçlamalara sessizce tahammül ederek çok tedirgin aylar geçirdim," diye yazdı. Churchill ayrıca, 19 Mayıs'ta Grey ve Lloyd George'u görmeye gitti ve Çanakkale'deki gelişmeler konusunda yazdığı bir demeci basında yayınlatıp yayınlatamayacağını sordu. Onlar, böyle bir yazının kamuoyunu uyandırıp insanların zaferin tehlikede olduğunu fark etmesine yol açacağını söyleyerek onu bundan caydırdılar.

20 Mayıs'ta Churchill'i görmek üzere Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na çağırılan gazete sahibi Sir George Riddell onun acı dolu konuşmasını yazmıştı günlüğüne:

"Ben siyasi bir entrikanın kurbanıyım. Bittim ben!"

"Henüz kırk yaşında bitmiş olamazsınız, bunca bariz yeteneğiz varken!"

"Hayır. Önem verdiğim tüm yönlerden bittim ben; savaşı sürdürmek, Almanları yenmek yönünden. Bana sunulmuş yüksek bir mevki, birçok saygın kişinin gelip geçtiği ve yüksek bir gelir sağlayan bir makamım vardı. Ama bunların hepsi bir hiç uğruna gidiyor. Oysa ben bunun için yaşıyorum. Durumumla ilgili bir demeç hazırladım ama kullanamıyorum."

Churchill, Lloyd George ve Grey'in onu basına vermekten caydırdığı, Riddell'in notlarına göre, "gemilerin her tür idaresinin ve her siyasi sorunda verilen her kararın Fisher tarafından onaylandığı ve Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesi için deniz saldırısının Amiral Carden tarafından önerildiği ve Amiral de Robeck tarafından doğrulandığı" yolundaki demeci Riddell'e okudu.

Churchill o gece Bonar Law'ı görmeye gidip aynı demeci ona da gösterdi ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kalmasına izin verilsin diye yalvardı. Ayrıca, Muhafazakâr lidere verdiği bir mektupta, "Size, kesinlikle güvenli bir deniz kuvveti, gücü sürekli ve hızla artan ve her türden bol bol cephane sağlanmış bir donanma, mükemmel bir işlerlikle ve verimlilikle çalışan bir organizasyon ve düşman bayrağının dalgalanmadığı denizler sunuyorum," yazıyordu.

Bonar Law Muhafazakâr arkadaşlarıyla konuşacağına söz verdi fakat onu Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda istemeyecekleri uyarısında bulundu. Asquith, Muhafazakârların kesin yanıtını beklerken, Churchill'den övgüyle söz edilen ve Venetia'ya son mektuplarından birinde "bir manyağın mektubu" diye tanımladığı bir mektup aldı. Venetia'nın kuzeni Clementine'den geliyordu. "Winston'u gemiden atarsanız," diye yazıyordu, "bir zayıflık eylemi yapmış olacaksınız ve koalisyon hükümetiniz şimdiki hükümetiniz kadar korkunç bir savaş makinesi olmayacak. Winston'un, sizin gözünüzde ya da birlikte çalıştığı kişilerin gözünde birtakım hataları olabilir, fakat onda, şimdiki ya da gelecekteki bakanlarınızın pek azında bulunduğunu söyleyebileceğim üstün nitelikler, Almanya'yla savaşacak kuvvet, hayal gücü ve öldürücülük var. Onu başka bir yere gönderirseniz artık savaşmayacak. Bu değerli savaş malzemesini ziyan ederseniz ülkeye zarar vermiş olacaksınız."

Asquith yanıt vermedi. Churchill'e Sömürgeler Bakanlığı teklifini de tekrarlamadı. 21 Mayıs'ta Churchill, Asquith'e, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kalmasına izin vermesi için son bir başvuruda bulundu: "İzin verin kalayım ya da Çanakkale'yle birlikte düşeyim; fakat onu benim elimden almayın." Churchill bu mektubun sonuna eklediği bir notta, "Sizi görmek istediğim halde, görüşmeye gelmedim," diyordu, "ama bana bugün için bir randevu verirseniz çok sevinirim." Asquith böyle bir şey yapmadı. Bunun yerine, yazdığı yanıtta Churchill'in, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kalmayacağını "kesinleşmiş bir şey olarak kabul etmesi" gerektiğini söyledi. Aynı gün Bonar Law da yazdığı mektupta, Muhafazakârların yumuşayacağı yolundaki tüm umutları yok etti. "İnanın bana," diye yazıyordu, "dün gece size söylediğim şey kaçınılmazdır."

Darbe yemiş ve gururu kırılmış Churchill o gün öğleden sonra Asquith'e yazdığı mektupta "Bana teklif etmeyi düşüneceğiniz her türlü görevi –dilerseniz en düşüğünü– kabul edeceğim" diyordu, "ve bu savaş zamanın-

da, benimle derinden ilgili olaylar, tahmin ettiğim gibi, tatmin edici bir şekilde yoluna girinceye kadar o görevde hizmete devam edeceğim."

"Ben eğer bir işe yarıyorsam bana kesinlikle güvenin," diye yazdı Churchill, Asquith'e o gün gönderdiği ikinci bir mektupta. "Eğer yaramıyorsam, savaş alanında bir görev verin." İki gün sonra Asquith onu bakanlık dışı, tümüyle süs kabilinden bir makam olan Lancaster Dükalığı Bakanı yapmayı, ama Savaş Konseyi'ndeki koltuğunu korumayı teklif etti. Churchill kabul etti.

Churchill, Bakanlık binasına iki gün daha gitti. Onu ziyaret edenlerden biri de Kitchener'dı; sempatik bir ruh halindeydi ve bir süre, Churchill'le birlikte yaptıkları işlerden konuştu. Sonra, gitmek üzere kalkarken Churchill'e döndü ve "Evet, her halükârda, sizden geri alamayacakları bir şey var," dedi. "Donanma hazırdı."

Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı günleri bitmişti. Çoğu yorumcu onun kariyerinin de bittiğini düşünüyordu. Fakat *Observer*'in editörü J. L. Garvin onun hakkında, güvenli bir şekilde şunları yazdı: "Gençtir. Aslan yüreklilere has bir cesareti vardır. Yeteneğini ve gücünü alt edecek düşman azdır. Onun zafer günü gelecek." Deniz Kuvvetleri Bakanı konutundan çıkan Churchill, Clementine ve üç çocuğuyla birlikte, kardeşinin Cromwell Yolu 41 numarada, Doğa Tarihi Müzesi'nin karşısında bulunan evine taşındı. Kardeşi Çanakkale'deydi; kardeşinin karısı Lady Gwendeline ve iki oğlu yeni gelenlere yer açtılar ve gayet iyi karşıladılar. Ama Churchill, Çanakkale planının başarısızlığından ötürü yıkılmıştı. "O plana hep inanıyordu," diye hatırlıyordu sonraları Clementine. "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı bıraktığında tamamen tükendiğini düşünüyordu. Bence Çanakkale'yi asla aşamayacak ve kahrından ölecekti."

Şimdi düşünmek ve nelerin ters gittiğini bulmak için Churchill'in bol zamanı vardı. "Eğer hata yaptıysam," diye yazdı Hankey'e o haziranda, "bu hata, başarıya götürecek tüm olanaklara ve yetkilere sahip olduğumdan emin olmadan inisiyatif kullanmaya kalkışmamdır." Antwerp seferinden Çanakkale'ye kadar, "hiçbir yerde planlama ve sebat yoktu." Şimdiyse Çanakkale'de "sebat ve planlama olmazsa çok korkunç bir felaket olabilir."

Kitchener yaz boyunca, Gelibolu Yarımadası'nda yeni kara saldırıları için planlar yapıyordu. Churchill'in ardından Deniz Kuvvetleri Bakanı olan Balfour, Churchill'in yaptığı gibi, karadaki orduya denizden des-

tek oluyordu; ilk işlerinden biri, iki yeni denizaltının gönderilmesini, yani Fisher'in istifasına yol açan takviye talebini kabul etmek oldu. Churchill, artık Çanakkale Komisyonu adını almış olan Savaş Konseyi'nde sık sık konuşuyor, karadan saldırılara devam edip istihkamlara ulaşmak ve böylece, donanmanın bir kez daha Boğaz'dan geçme girişiminde bulunması yolundaki görüşlerini söylüyordu. Ama görüşlerinin gücü yoktu; bunları inceleyecek yahut üzerinde çalışacak bir Kurmay Heyeti'nden de yoksundu; elinde, bütçesi ve personeliyle, büyük bir bakanlık da yoktu.

Churchill tekrar tekrar kendini, geçmişte Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak yaptıklarını savunmak zorunda hissediyordu. 5 Haziran'da Dundee'de yaptığı konuşmada seçmenlerine şunları söyledi: "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı arşivleri benim, gerçekleşmiş bütün büyük işlerde oynadığım rolü en küçük ayrıntısına kadar gösterecek. Kendimi savunmak için başvuracağım yer orasıdır." Ayrıca, "yöneticilerde büyük bir liderlik ve planlamacılık öğesi" gerektiğini savunuyordu; artık kendisi gayet açık bir şekilde, dışta kalmış biriydi. Herkesin yapmaya hazır olduğu fedakarlıklara karşılık, gereken şey hareketti: "Tereddüt değil, hareket; laf değil, hareket; ajitasyon değil, hareket. Millet emir bekliyor. Hükümete düşen görev, ne yapılacağını bildirmektir."

Çektiği nutukta Churchill iyimserliğe ve savaşın başlamasından beri yaptığı konuşmalarda hep dikkat çeken bir görüşe dönüş yaptı: "İleriye bakın, geriye bakmayın. Yüreğinizde ve ruhunuzda yeniden, varlığınızın tüm enerjisini toplayın, yeniden birbirinize bağlanıp üstün bir güç oluşturun. Zaman çetin, zorluk uğursuz, Avrupa'nın acısı sonsuz; ama bu kavgaya birleşmiş bir halde saldıran İngiltere'nin gücüne kimse karşı koyamaz. Bizler müşterek davanın en büyük rezerviyiz ve bu büyük rezerv tek bir adam gibi ilerlemelidir şimdi."

Churchill'in konuşması geniş çevreler tarafından övüldü. "Ben artık kendimin efendisiyim ve huzurluyum," diye yazdı bir arkadaşına, "ve dün, güçsüz olmadığımın bilincine vardım." Fakat aslında, Çanakkale'deki olayların gidişatını etkileme yönünden güçsüzdü; olanları seyrediyor, üzülüyor, kurul arkadaşlarını uyarıyordu fakat eyleme geçecek bir yürütme yetkisinden yoksundu. Haziranın ikinci haftasında Kraliyet Deniz Tümeni'nin İlyas Burnu'nda, yaklaşık iki ay önceki çıkarmanın daha ilk günkü hedeflerini ele geçirmek için kalkıştığı başarısız bir girişim sırasında çok ağır kayıp verdiğini öğrendi.

Altı yüzden fazla asker ölmüş, beş taburdan ikisi dağılmıştı. "Zavallı Deniz Tümeni," diye yazdı Churchill 12 Haziran'da kardeşine. "Ne yazık ki, bu katliam çok acımasız oldu. Tanıdıklarımın hepsi gitti. Bu yüzden, senin yanında olmak isterdim. Ama benim görevim şimdilik burada, olayların gidişatını etkileyebildiğim bu yerde." Boşuna bir ümitti bu. Aslında Churchill'in etkisi falan yoktu ve komisyon üyesi arkadaşlarına yaptığı uyarılara pek kulak asılmıyordu. Çanakkale Komisyonu'nda tekrar tekrar Türklere karşı yetersiz askerle saldırılmasına karşı çıkıyordu. En iyisi, saldırılar, üstünlüğe ulaşılıncaya kadar ertelenmeliydi. "Haftalardır çok sert bir savaş veriyorum," dedi kardeşine 19 Haziran'da, "ve yolun her santiminde savaştım." Ağustos başında yeni bir saldırı planlanıyordu. "Bunu başarmak için yeteri kadar askerden yoksun olmanızdan endişeleniyorum."

Churchill'in daha da derin bir endişesi vardı; kardeşine, "savaşın bu yıl bitmeyecek oluşu, yüreğimi melankolik duygularla dolduruyor," diyordu. "Avrupa gençliği... neredeyse bir kuşak tümüyle biçilip gidecek belki de."

Churchill, hafta sonu çekilecek bir yer, bir kır evi buldu: Godalming yakınlarında, dışa kapalı bir çukurluğun içindeki, Tudor zamanından kalma bir çiftlik evinden dönüştürülmüş Hoe Farm. "Gerçekten çok güzel bir vadi," diye yazdı kardeşine, "ve bahçe yazın mücevherleriyle parıldıyor. Çok basit yaşıyoruz; ama yaşamak için gereken temel şeyler çok iyi düşünülmüş ve gayet iyi sağlanmış; sıcak banyo, soğuk şampanya, taze bezelye ve yıllanmış brendi." Bir hafta sonu Churchill'in yengesi Lady Gwendeline, Hoe Farm'da şövalesini kurdu. Churchill'in merakı uyanmıştı. Yengesi, resim yaparken Churchill'in kendisini seyrettiğini görünce, onu resme başlamaya teşvik ederek kederini biraz azaltmanın mümkün olabileceğini düşündü. Oğullarının suluboyalarını kullanmasını teklif etti ve ilk aşamaları gösterdi. Churchill tuvale konsantre olunca dertleri buharlaşıp gitti sanki. Gerginlik ve depresyondan kurtulmanın yolunu bulmuştu.

Churchill bir hafta sonra Hazel Lavery'yi Hoe Çiftliği'ne davet etti. Ressam Sir John Lavery'nin eşi olan Hazel de bir ressamdı ve çok heyecanlı biriydi. Geldiği gün Churchill şövalesinin başındaydı; o hafta kendine bir şövaleyle birlikte yağlıboyalar, bir palet, terebentin ve fırçalar almıştı. Evin ön tarafındaki manzaranın resmini yapmak istiyordu: Giriş yolu, küçük

göl, ötesindeki çalılar, ağaçlar ve gökyüzü. Churchill sonraları, konuğunun, arabasından inip de onu şövalesinin başında görünce nasıl bağırdığını hatırlıyordu: "Resim! Ama niçin tereddüt ediyorsun. Dur, bir fırça ver... büyüklerinden." "Sonra," diye hatırlıyordu Churchill, "Daldır terebentine, mavi ve beyazı patakla, palette çılgın renkler –temizleme artık– şimdi bir sürü kocaman, sert vuruşlar ve darbeler maviyle, korkudan sinmiş tuvalin üzerine. O sana vuramaz, herkes görebilir bunu. Kötü kader fütursuzca şiddetin intikamını almaz."Lady Lavery işini mükemmel yaptı. "Tuval, karşımda çaresizlik içinde gülümsüyordu," diye yazmıştı Churchill. "Kara büyü bozuldu. Keyifsiz çekingenlikler devrilip gitti. En büyük fırçayı kaptım ve kurbanıma hayvani bir öfkeyle saldırdım. O günden beridir hiç tuval korkusu duymadım."

Neredeyse on yıl önce Sömürgeler Bakanlığı'ndaki gibi, Lancaster Dükalığı'nda da hâlâ Churchill'in yanında olan Edward Marsh bu ilk resim denemeleri sırasında da oradaydı. Bu "yeni merak," diye yazmıştı sonradan, "onun bozulmuş moraline bir nebze rahatlama getiren bir meşguliyet ve bir sakinleştiriciydi." Hazine Dairesi Churchill'e Abingdon Caddesi 19 numarada, Avam Kamarası'nın karşısında bir oda vermişti; Marsh'ın ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndayken stenocusu Harry Beckenham'ın hizmetinden yararlanmaya devam etmesine izin verilmişti. Ama Churchill'in moral bozukluğu temmuz başında Asquith'e, yakında Calais'de yapılacak müttefikler arası strateji görüşmelerinde Başbakan'a eşlik edip edemeyeceğini sorunca birden nüksetti ve şiddetlendi. Asquith "hayır," dedi.

Bir hafta sonra Churchill'in talihinde bir yükselme var gibiydi sanki; Kitchener ona, Çanakkale'ye gidip yakında yapılacak ağustos saldırısından önceki durum ve gelecek hakkında bir bakanlık düzeyinde görüş bildirmek isteyip istemeyeceğini sordu. Asquith de Balfour da onay verdiler. Churchill bu yolculuk için hazırlıklar yaparken, sigorta acentesine "savaşa aktif olarak" katılmayacağı sözünü verdi. Ama "bazı durumlarda benim görevim uzayabilir ve Balkan ülkelerini ziyaret edebilirim," dedi ve bunların olabileceğinin farkındaydı. Gelibolu Yarımadası'ndayken Türk toplarının tehlikesine maruz kalacağını bilen Churchill, "ölümü halinde" Clementine'e verilmek üzere bir mektup yazdı. Bu mektupta, kendisinin sigorta poliçelerinin Clementine'i maddi yönden koruyacağını, birikmiş paralarının ve hisse senetlerinin onun faturalarını

ve bankadan alacağı kredileri ödeyeceğini belirttikten sonra şunları yazmıştı: "Tek isteğim, benim tüm kağıtlarımı, özellikle de Deniz Kuvvetleri Bakanlığım ile ilgili belgeleri saklaman." Clementine'i, kendisinin edebiyat konusunda vasisi olarak atamıştı. Masterson Smith ona "tam bir kayıt için gereken her şeyi sağlamada" yardım edecekti. Mektubu şöyle devam ediyordu:

> *Acelem yok; ama bir gün gerçek bilinsin istiyorum. Randolph bu ışığı taşımaya devam edecek.*
>
> *Benim için çok üzülme. Doğrularından hoşnut bir ruhum ben. Ölüm sadece bir olaydır ve bu varoluş halinde başımıza gelenlerin en önemlisi değildir. Genel olarak, özellikle de seni tanıdıktan beridir sevgilim, mutluydum, ve sen bana bir kadın yüreğinin nasıl soylu olabileceğini gösterdin.*
>
> *Eğer başka bir yer varsa ben oradan sana bakıyor olacağım. Bu arada, sen geleceğe bak, kendini özgür hisset, hayattan zevk al, çocukları bağrına bas, benim anımı sakla. Tanrı seni korusun.*

Churchill 18 Haziran Pazar gününü Hoe Çiftliği'nde, ailesiyle vedalaşarak geçirdi. Ertesi gün, Bakanlar Kurulu toplantısı bittikten sonra salonda birkaç dakika kalıp Asquith, Kitchener ve Grey'le vedalaştı. Onlar onun elini sıkar ve şans dilerken, yeni Muhafazakâr bakanlardan biri olan Curzon hiç beklenmedik bir şekilde geri döndü ve "Churchill nereye gidiyor ki, kendisine şans dilenmesine gerek duyuyor?" diye sordu.

Curzon'a durum anlatıldı; Curzon bu yolculuk için iyi dileklerini bildirdi ve hemen gidip bunu Muhafazakâr arkadaşlarına haber verdi. Şaşıp kaldılar. İki ay önce, vetosuyla Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan kovulmasında çok etkili olmuş Bonar Law, Asquith'e hemen, kendisinin ve arkadaşlarının, Churchill böyle bir görevle gönderilirse siyasi bir kriz çıkmasından korktuklarını bildirdi. Muhafazakârların düşmanlığının ne kadar müthiş olduğunu bilen Churchill hemen Asquith'e yazarak gitmeyeceğini söyledi. "Son derece üzgünüm," diye yanıtladı Asquith, "çünkü inanıyorum ki hükümete ve ülkeye gerçekten büyük bir hizmette bulunabilirdiniz."

Sonraki haftalarda Churchill, Çanakkale Komisyonu'nda birçok kez, Gelibolu'daki cephane stoklarını ve ağustos saldırısının uzun erimli hedef-

lerini sordu. Hiçbir yanıt alamadı ve hiçbir zaman ordu ya da donanmayla ilgili bir tartışmaya davet edilmedi. İngiliz hava gücü kullanılarak İstanbul'daki cephane fabrikalarının bombalanmasını düşünmesi yolunda Balfour'a yaptığı çağrıya da yanıt gelmedi. Churchill'in o yaz, kara ve deniz kuvvetlerinden bağımsız, ayrı bir hava kuvvetleri bakanlığının başına getirilmesi umutlarından da bir şey çıkmadı. Böyle bir "İngiliz Hava Kuvvetleri," dedi Asquith'e, "yılın sonuna kadar, muharip güçlerin tartışmasız en büyüğü, en etkilisi ve en girişkeni haline getirilebilir."

15 Temmuz'da Churchill, savaştan önce uçma hevesini tatmin ettiği ve şimdi Batı Cephesi'nde piyade subayı olarak savaşan Sir Archibald Sinclair adlı genç bir Liberal arkadaşına, "Ben devlet görevi değil, sadece savaş yönetmek istiyorum," sırrını verdi. Ama buna hiçbir zaman kavuşamayacağını görüyordu. "Bunun dışında her şey olabilir ama bu olmayacak. En azından, kötü anlarımda böyle hissediyorum," dedi ve sonrasında şunları söyledi Sinclair'e: "Fena halde kararsızım; yeteneklerimi kullanamıyorum. Ki yeteneklerimden hiçbir kuşkum yok. Verdiğim kararların yanlış çıktığı ya da zorunlu tüm risklerin arasında kararlı bir şekilde sürdürdüğüm siyasetimin yanlış olduğu kanısında değilim. Aynı koşullarla tekrar karşılaşsam bunların hepsini yine yaparım. Ama her gün, yirmi dört saatlik günler yaşamak gibi bir sorunla karşılaştım; bu benim aklımı, yüklendiğim –ve hayatımı adadığım– karmaşık işten uzaklaştırdı."

6 Ağustos'ta Gelibolu Yarımadası'na yeni bir çıkarma ve saldırı planlanmıştı. Üç gün önce Churchill, kardeşine şunları yazdı: "Bu Bakanlar Kurulu'nda öyle çok 'güçlü adam' var ki, bir konuyu karara bağlamak çok zor. Partiler birbirlerini dengede tutuyor. Olumsuzluğa yatkınlık çok fazla. Neyse şimdi gırtlaklarına kadar Çanakkale'ye batmış durumdalar ve senin yapman gereken tek şey ilerlemek." Churchill yeni saldırının başarısı konusunda "ılımlı bir şekilde umutlu"ydu, ama bedeli konusunda hayal görmüyordu. "Kayıplar kuşkusuz çok acımasız olacak; ama yine de, zaferin verimli olacağı bir yer, Ypres çukurunun işe yaramaz mezbahasından iyidir."

Yeni Gelibolu çıkarması Suvla Koyu'na [Küçük Anafartalar Koyu] yapıldı. "Şimdi siz burada olsaydınız hoşuma giderdi," diye yazmıştı Hamilton, saldırının hemen öncesinde Churchill'e. "Eminim ki siz siperlere gidip askerleri coşturarak herkesin moralini düzeltirdiniz." Churchill 6 Ağustos'ta, 1908 yılında Doğu Afrika'da birlikte ava çıktığı ve şimdi Kraliyet

Deniz Tümeni'yle yeni saldırıya katılacak olan Kenneth Dundas'a, "Bu mektup senin eline geçtiğinde durumun büyük ölçüde bizim lehimize dönmüş olacağına inanıyor ve yürekten umut ediyorum," diye yazmıştı. Mektubu daha sonra, zarfın üzerine sonradan eklenmiş "Öldü" sözcüğüyle kendisine geri geldi. Dundas 7 Ağustos'taki muharebede, geride dört yaşında bir oğlan çocuğu bırakarak ölmüştü.

6 Ağustos için belirlenen hedeflere ulaşılamadı. Çıkarma günü Suvla Koyu'nda neredeyse hiç Türk direnci görülmemesine karşın, İngiliz subaylar askerlerini ileriye sevk etmekte tereddüt ettiler. Ele geçirmek için gönderildikleri tepede, yani Conkbayırı'nda henüz Türk askeri yoktu, fakat İngiliz askerleri geniş düzlükte dururken tepeye hemen askerler yerleşti ve tepe çok inatçı bir şekilde savunuldu. Dört gün süren, göğüs göğüse, şiddetli bir savaşın ardından, öteye, Boğaz'a doğru ilerleyip de, çok uzun zaman sonra nihayet donanmanın oradan geçip Marmara Denizi'ne çıkabilmesini sağlama yönündeki tüm umutlar boşa çıktı.

Churchill bu muharebenin tüm hikâyesini kardeşinden öğrendi. Jack, Suvla düzlüğünde, özellikle yeni çıkarmalar için gönderilen iki tümenden birinin komutanıyla karşılaşmıştı. "Adam, kayıtsız bir halde gibiydi. Tugay komutanlarının kendisine, daha fazlasını yapamayız gibilerinden bir şeyler söylemiş olduğunu anladım. Herkes 'yelkenleri indirmiş' gibiydi. Üst rütbeli subayların kayıtsızlığı askerlere de yayılmıştı." Jack, o askerler hakkında ağabeyine şunları söyledi: "Savaş hakkında okudukları bir sürü şeyden, 100 metrelik bir ilerlemeyi bile çok önemli bir şey saymayı öğrenmişlerdi. Karaya çıkıp bir buçuk kilometre ilerlediler ve harika bir şey yaptıklarını sandılar. Neye göre davranacakları konusunda bir standartları yoktu; onlara, neyin doğru olduğunu gösterecek başka bir birlik yoktu. Ne yapmaları gerektiğini bilmiyor gibiydiler."

Churchill Gelibolu'da bir kara saldırısı daha yapılsın istiyor, ama yarımadaya Mısır'dan en azından 20.000 yeni asker getirilmeden olmaz diye diretiyordu. Aynı zamanda, Alman savunma hatlarının "sürekli güçlendiği," ama "müttefiklerin bununla orantılı bir" ağır silah ve cephane "yığınağı" yapmadığı Batı Cephesi'nde yeni bir saldırının başlayabileceği uyarısında bulundu. Fikirleri duymazdan gelindi. 21 Ağustos'ta Gelibolu'da Hamilton, Kitchener'ın istediği şekilde, sadece daha önceki saldırıya katılmış askerlerle Anafarta Ovası'ndan Küçük-Büyük Anafartalar doğrultusunda yeni bir saldırı başlattı. Bu bir hataydı. Churchill bu kez yeni bir deniz

saldırısı önerdi ama Balfour bu fikri reddetti. Ayrıca Churchill'in, Çanakkale'de yakında gelecek kış koşullarıyla baş edebilmek için sağlanması gereken malzemelerin yazıldığı bir raporun Bakanlar Kurulu'nda dağıtılması talebini de kabul etmedi.

Eylül başında Sir John French, Churchill'in Batı Cephesi'nde bir tugayın komutanlığını alabileceğini öne sürdü. Churchill rahatlamıştı ve Asquith'e, "Hükümeti bırakıp Fransa'ya gidebilir miyim?" diye sordu. Churchill'in görüşlerinin artık ne kadar kaale alınmaz hale geldiğini gören Asquith bunu anlayışla karşıladı. Ama Kitchener bu planı veto etti. Churchill'in Antwerp'te geçici bir süre sorumluluk almasına ya da kısa süreli bir görevle Gelibolu'ya gitmesine bir itirazı yoktu ama sürekli komutanlık yapmasını istemiyordu. Düş kırıklığına uğrayan Churchill, Asquith'e yazdığı mektupta, "Bana karşı daima çok sevgi gösteren French'in tavrından çok etkilenmiştim;" diyordu, "ve –bir an– gerek resmi, gerek kişisel birçok nedenle, gün geçtikçe daha çok nefret ettiğim durumlardan bir kurtuluş gibi gördüm bunu."

Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrıldığından beri, gerek sözel, gerekse gazetelerde çıkan suçlamalar yüzünden acı çekiyordu. 1914 Ağustosu'ndan 1915 Mayısı'na kadar deniz savaşında yapılan bütün hataların da, Gelibolu Yarımadası'ndaki kara kuvveti savaşının da sorumlusu oymuş gibiydi. Fransa'da bir komutanlık üstlenemeyeceğini öğrenmesinden iki gün sonra Asquith'e, tartışmalı olaylarla ilgili belgeleri Parlamento'ya verip veremeyeceğini sordu. "Hiçbir zaman yanlış çıkmamış, hatta benim Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrılmamdan sonra bir şekilde doğrulanmış tüm bu meselelerde," diye yazdı, "tekrar tekrar, çok ciddi suçlamaların hedefi haline getirildim." Bu suçlamalar bazen basında yer aldı, "ama bundan çok daha fazla, konuşmalarla, ya da gazete makalelerinde yapılan sürekli göndermelerle hep canlı tutuldu; benim bu olaylar sırasında hatalı davrandığım yahut aptallık ettiğim yolundaki inancın ne kadar yaygın olduğundan kuşku yok."

Asquith, gerçeklerin Parlamento'ya sunulmasını kabul etmedi. O zaman Churchill, Bakanlar Kurulu'ndaki arkadaşlarına, Coronel, Antwerp ve Çanakkale de dahil olmak üzere, "varolan yanlış inanışlarla ilgili," kocaman üç deste halindeki telgrafları dağıtmaya karar verdi. Churchill bu belgelerin kendisini suçlayanları ikna edebileceğine inanıyordu. Bu belgeler daha sonra, onun Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili anılarının ilk iki

cildinin temelini oluşturacaktı. Ama kitlesel toplantılarda kendisine "Çanakkale'den ne haber?" bağırtılarıyla sataşılıyordu. Ne kadar doğru, detaylı yahut inandırıcı olursa olsun, tarihsel belgeler bu bağırtıyı susturamayacak ya da bunun arkasındaki kuşkuları gideremeyecekti.

21 Eylül'de Bakanlar arasında, birliklerin Çanakkale'den çekilmesi yolundaki ilk tartışmalar başladığında Churchill bir arkadaşına yazdığı mektupta, "Burada kalıp da, tembel ve ahmakça, her şeyi bilerek ve hiçbir işim olmadan seyretmek bana çok iğrenç geliyor," demişti. Aynı gün, "Çanakkale kentine bir saldırı"da bulunmak için, Boğaz'ın Asya yakasına yeterli birlikler çıkarılmasını önerdi. Dokuz gün sonra, Batı Cephesi'nde, daha önce karşı çıktığı yeni bir saldırıda çok korkunç kayıplar verildiğini öğrenince bir arkadaşına, "Loos Köyü'nü almak için gereken askeri çabanın dörtte birini harcasak Boğaz'dan geçebilirdik," dedi. Bir gün sonra Churchill, Lloyd George'a, "Bize Loos Köyünü kazandıran çaba ve masraf, İstanbul'u ve Doğu dünyasının hakimiyetini kazandırabilir," diye yazdı.

Loos'ta ölenlerin arasında, Churchill'in kuzeni Clare'in kocası Yüzbaşı William Sheridan da vardı; oğulları, babasının ölümünden beş gün önce doğmuştu.

Çanakkale Komisyonu ekim ayı boyunca, Gelibolu Yarımadası'nı boşaltıp boşaltmamayı tartıştı. Bir karara varılamaması Churchill'i kızdırıyordu. "Bir davanın varlığı gibi, bir planın varlığı da, ölmeleri emredilen askerlerin hakkıdır," diye yazmıştı sonunda dağıtmamaya karar verdiği bir raporunda. Komisyon'daki arkadaşlarına 20 Ekim'de, Türk savunmasını yarmak için yapılacak son saldırıda hardal gazı kullanılması teklifinde bulundu. Türklerin Ermenilere yaptığı katliamın, ayrıca, teslim olmak isteyen birçok İngiliz askerinin öldürülmesinin, "Türklere gaz kullanmamıza karşı mantıksız biçimde oluşmuş önyargıyı yok edeceğini" umuyordu. Gelibolu'ya, "hiç gecikmeden, "büyük miktarda gaz sevk edilmeliydi. Çanakkale Boğazı'nın kış mevsimine sıklıkla, "güneybatıdan esen ve gaz kullanabilmemiz için mükemmel bir fırsat sunan" rüzgarlar hakim olurdu.

Churchill'in önerisi duymazdan gelindi. Zorunlu askerlik için yaptığı çağrı ve Asquith'e özel olarak ilettiği, savaşın daha iyi yürütülmesi için Savaş Konseyi'ne Kitchener'ın yerine Lloyd George'un katılması fikri de. Ekim sonunda, Churchill'in Bakanlar Kurulu'nun gizli ortamında sık sık

dile getirdiği, kamuoyunda hükümetin başarısızlığı yolundaki suçlamalar yüzünden Asquith, Çanakkale Komisyonu'nun yerine, kendisi, Kitchener ve Balfour'dan oluşan, daha küçük bir grup oluşturacağını bildirdi. Churchill'in yönetecek bir bakanlığı olmadığından, artık görüşlerini sunacağı gizli bir forum bile olmayacaktı. Hankey, Asquith'e, kendisinin "tüfek ve cephane sevk edilmesi için Arhangelsk ve Vladivostok'la bağlantıları destekleme" göreviyle Rusya'ya gönderilmesini teklif etti ama bundan bir şey çıkmadı. O hafta daha sonra Churchill yine, hava savaşıyla ilgili bir bakanlık kurulması düşüncesini öne sürdü. Bundan da bir şey çıkmadı ve 30 Ekim'de Churchill, Asquith'e, savaş yönetim sistemindeki değişiklik "beni yararlı bir hizmette bulunmak olanağından yoksun kılıyor," diyerek istifasını sunmayı önerdi.

Churchill, Asquith 2 Kasım'da Avam Kamarası'nda, Çanakkale operasyonunun geçmişi hakkında resmi bir demeç vereceği zaman, kendisinin bu savaştaki rolünü savunacağı umuduyla Asquith'e bir dosya dolusu belge verdi. Fakat Asquith, Çanakkale operasyonunu genel olarak savunurken Churchill'in verdiği bilgi ve değerlendirmeleri kullanmadı ve Churchill'i, ona karşı yöneltilen, denizci danışmanlarını dinlemediği yolundaki en büyük suçlamaya karşı da savunmadı.

Churchill, Çanakkale'deki başarısızlığın, hatta Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrıldıktan sonraki, artık donanmadan sorumlu olmadığı dönemin ve hatta Kitchener'in yetkisindeki kara savaşının bile günah keçisi haline gelmişti. Artık İngiltere'de kalmak istemiyordu. 6 Kasım'da Asquith'ten, kendisini İngiltere'nin Doğu Afrika Genel Valiliğine ve oradaki kuvvetlerin başkomutanlığına atamasını istedi. Şaşılacak bir şekilde, Bonar Law Churchill'in isteğini destekledi ve Asquith'e, "üst komuta kademelerinde beyin sıkıntısı çekiyoruz," dedi. Fakat Asquith bunu reddetti. 11 Kasım'da yeni bir iç kabine oluşturuldu. Bu kurul üç değil beş üyeden oluşacak, ama Churchill olmayacaktı. Churchill o gün Asquith'e ikinci ve kesin bir istifa mektubu gönderdi. Böyle bir zamanda, "iyi maaş verilen pasif kişi olarak kalabileceğini" düşünmüyordu. Onun, geçmişteki olaylardaki sorumluluğunu soğukkanlılıkla karşılamasını sağlayan temiz bir vicdanı vardı. "Zaman benim Deniz Kuvvetleri Bakanlığı yönetimimi doğrulayacak ve bize denizlerin hakimiyetini sağlayan sonsuz bir dizi hazırlık ve faaliyette benim gerçek hakkımı teslim edecektir," diyordu.

Yaklaşık on yıllık bir bakanlık sorumluluğundan sonra Churchill'in hükümette yeri kalmamıştı. Whitehall Caddesi ve Downing Sokağı'nda yoğunlaşmış, Bakanlar Kurulu'ndaki ve devlet memurlarıyla yapılan toplantılarla geçen on yıllık bir dönem bitmişti. Hâlâ Parlamento üyesiydi ama savaş zamanında Parlamento'nun ne kadar etkisiz hale geldiğini biliyordu. 15 Kasım'da yaptığı kişisel bir açıklamada Parlamento'ya, kendisinin Deniz Kuvvetleri Bakanlığı sırasındaki yönetimiyle ilgili belgelerin tamamının yayınlanmasını istediğini bildirdi ve Çanakkale konusunda da, eğer Fisher o harekatı onaylamasaydı, kendi görevinin "bu harekata muvafakat vermemek" olduğunu söyledi. Fisher'den, "ne olayın öncesinde net bir fikir, ne de sonrasında, beklemeyi hak ettiğim sağlam bir destek aldım," dedi.

"Geçtiğimiz tüm yıl boyunca," dedi Churchill, "hükümete hep aynı tavsiyede bulundum; bize düşmandan daha çok can kaybına mal olan Batı Cephesi'nde harekata girişmeyin; Doğu'da, İstanbul'u alın; alabiliyorsanız gemilerle alın; gerekiyorsa kara kuvvetleriyle alın; askeri uzmanlarınızın önereceği, orduyla ya da donanmayla ilgili hangi plan varsa onunla alın, fakat alın ve hemen alın; henüz vakit varken alın." Churchill, savaşın sonucundan emindi: "Şu anda kötü bir dönemden geçiyoruz ve durum belki daha da kötüleşecek ama eğer dayanır ve kararlılıkla devam edersek düzeleceğinden hiç kuşkum yok."

Churchill'in düşüşü, çünkü durum böyleydi, Avam Kamarası'nda Bonar Law'ın, "Onun niteliklerinde bazı kusurlar var ve nitelikleri çok büyük olduğundan, verdiği keder de epey büyüktür; fakat özellikle şunu söyleyeceğim, kanaatimce, akıl gücü ve enerji yönünden, ülkemizin en başta gelen kişilerinden biridir," demesine yol açtı.

Churchill Fransa'da bulunan alayına katılmaya karar vermişti. Gitmeden önce, Cromwell Yolu 41 numarada bir öğle vakti küçük bir veda yemeği verdi. Katılanların arasında yer alan, Asquith'in kızı Violet daha sonraları "Clemmie hayran olunacak kadar sakin ve cesurdu; zavallı Eddie yaşlı gözlerini kırpıştırıyordu ve geri kalanlarımız 'oyunu sürdürmeye' ve kurşun gibi ağırlaşmış yüreklerimizi gizlemeye çalışıyorduk," diye hatırlıyordu. "Sadece Winston, tam formundaydı."

Churchill 18 Kasım sabahı, Kraliçe'nin Oxfordshire Hafif Süvarileri Binbaşısı üniformasıyla, Batı Cephesi'ne gitmek üzere Londra'dan ayrıldı. Clementine ona, gecelerini daha rahat kılmak için küçük bir yastık

vermişti. Masterton-Smith o gece Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan Clementine'e yazdığı mektupta, "Onunla burada yaşamı paylaşan bizlere, esin veren o büyük cesaretinin ve yılmaz çalışkanlığının anılarını bıraktı ve Flanders'e sadece, bizim ona verebileceğimiz tek şeyi –iyi dileklerimizi– götürdü," demişti.

"Gitmemin nedeni, yaşanlardan kopmak istemem değildi," diye yazdı Churchill üç hafta sonra Çanakkale'yi boşaltma kararı verildiğini haber alınca Curzon'a, "bunun yükünden yahut darbesinden çekiniyor olmam da değil. Yararlı olduğumdan ama şimdilik yararlılığımın bittiğinden ve bunu ancak kesin ve belki de uzun bir geri çekilişle yeniden kazanabileceğimden emin olduğum içindi. Olaylara hakim olabileceğime dair en ufak bir ışık görseydim kalırdım."

16. Bölüm

Siperlerde

18 Kasım 1915'te Fransa'ya geçen Churchill, Boulogne'dan otuz kilometre ötedeki Bléquin'de bulunan alayına katılmak niyetindeydi, fakat iskeleye vardığında bir otomobilin kendisini beklediğini gördü. Otomobili gönderen Sir John French'ti ve Churchill'in St Omer'deki karargâhına getirilmesini emretmişti. Churchill otomobille ilk önce Bléquin'e gitmeyi başarıp Oxfordshire'daki gönüllü süvarilik günlerinden arkadaşlarıyla birkaç saat geçirdikten sonra yola devam ederek St Omer'e gitti ve bir asker olarak ilk gecesini başkomutanın karargâhında geçirdi. "Güzel bir şato," diye yazdı Clementine'e, "sıcak banyo, yataklar, şampanya ve her türlü konfor var."

O gece French, Churchill'e, ya bir yaver olarak onun kurmaylarına katılmasını ya da tuğgeneral rütbesiyle cephedeki bir tugayın komutasını almasını teklif etti. Churchill tugayı tercih etti, fakat önce, siper savaşı konusunda biraz deneyim kazanıp kazanamayacağını sordu. "Savaş süresince," diye yazdı kardeşine Fransa'da geçirdiği ilk tam gününde, "tam ve güçlü bir icra yetkisi olmadan hiçbir hükümet görevine geri dönmemeye karar verdim; bu muhtemelen pek tatmin edici olmayacaktır. Yani ben mücadelemi, eski mesleğim olan ve senin de bildiğin gibi çoktandır yüreğimi verdiğim askerlikte kazanmak için elimden geleni yapmak niyetindeyim."

Churchill ilk önce eğitim için Muhafız Tümeni'ne gidecekti. Fransa'daki ilk gününde bu tümenin La Gorgue'deki karargâhını ziyaret etti. "Çok şaşırdım," diye yazmıştı Clementine'e, "bunlar 8.000 savaşan askerden günde sadece yaklaşık 15 ölü ve yaralı veriyormuş! Senin bu kadarcık bir risk yüzünden üzüldüğünü görürsem fena halde kızarım." Fransa'da sadece bir gün geçirdikten sonra bile, daha önce geldiğinde yaşadıklarından kaynaklanan moral bozukluğu yok olmuştu sanki. "Burada çok mutluyum," dedi Clementine'e. "Sürekli kaygı duyma halinden kurtulmanın ne

demek olduğunu bilmiyordum. Savaşta geçirebileceğim onca zamanı nasıl öyle rezalet bir güçsüzlükle ziyan edebilmişim, anlamıyorum."

20 Kasım'da Churchill on iki günlük siper nöbetini devralmak üzere cepheye giden 2. Muhafız Taburu'na katıldı. Bu on iki gün süresince kırk sekiz saat cephede, kırk sekiz saat yedekte durulacaktı. İlk gecesi taburun cephe karargâhında, Neuve Chapelle'in hemen kuzeyinde, "Ebenezer Çiftliği denen, ufalanıp toz haline gelmiş bir yıkıntıda" geçti. "O gece," diye hatırlıyordu sonradan, "ölmüş bir asker getirildi ve ertesi gün gömülmek üzere harabe halindeki çiftliğe kondu."

Başlangıçta subaylarda yeni gelen kişiye karşı epey bir kuşku vardı ama çabucak yok oldu. "Taburdaki yaşam koşulları," dedi Churchill karısına, "sert olmasına karşın sağlıksız değil ve şikayet edecek hiçbir şey yok; ödleklik hali dışında tabii." Karısının ona verdiği küçük yastık "bir nimet ve çok sevimli bir şey"di. Cephedeki ikinci gününde Ebenezer Çiftliğinden, uç siperlerden birindeki bir yeraltı sığınağına gitti. "Bu sığınak tabur karargâhından daha tehlikeli değil," dedi karısına hemen, "çünkü serseri kurşunların sektiği bölgede siperlere sık sık girip çıkmaktan kaçınılıyor."

Churchill siperlerdeki ilk kırk sekiz saatlik nöbetinde, yaklaşık altı ay boyunca rahatsızlık ve tehlikelerini yaşayacağı bir dünyayla tanıştı. "Her yerde pislik ve çöp var," diye yazdı ikinci gecesinde Clementine'e, "mezarlar siperlerin içine ve oraya buraya gelişigüzel kazılmış. Ayaklar, giysiler topraktan dışarı çıkıyor. Her yerde su ve çamur var. Göz alıcı bir ay ışığındaki bu sahnede, sessizce sürüler halinde sokulup sonra uçup giden kocaman yarasalar, onlara hiç aralıksız eşlik eden silahlar ve makineli tüfekler ve başımızın üzerinden geçip giden kurşunların zehirli uğultu ve vızıltısı." Böyle bir ortamda Churchill, "aylardır bilmediğim bir mutluluğu ve hoşnutluğu buldum," diyordu.

Londra'da hükümet Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmaya karar vermişti. Bu macerayı sonuna kadar götürmeyi Churchill gibi hep inatla desteklemiş olan Hankey, günlüğüne bunun "tümüyle yanlış bir karar" olduğuna inandığını yazmış ve "Churchill Bakanlar Kurulu'ndan ve Savaş Konseyi'nden gittikten sonra cesaretimizi hiç görülmemiş bir şekilde yitirdik," diye eklemişti.

Churchill 24 Kasım'da, kırk sekiz saatlik geçici konaklama yerindeyken, annesine, "Biliyor musun, ben yine gençleştim," diye yazmıştı. İki gün sonra, yine ileri hatlardaki sığınağındayken, cephenin epey gerisindeki bir yere

gitme emrine kızmıştı. Orada bir otomobil onu alacak, kolordu komutanıyla buluşmaya götürecekti. Churchill artık muvazzaf bir subaydı ve itaat etmesi gerekiyordu. Yola çıktığında, Almanlar ön cephe siperlerine topçu ateşine başladı. "Yolda yüz metre arkama düşen bir yığın top mermisinden kıl payı kurtuldum," dedi Clementine'e. Sonra cepheden geriye, "boyuna serseri kurşunların düştüğü, çamura dönüşmüş tarlalarda, aralıklarla düzenli olarak bombalanan bir yolu takip ederek" yaklaşık bir saat yürüdükten sonra, kolordu komutanının arabasının kendisini alacağı kavşağa vardı. Fakat araba top mermileriyle "kovalanmış"tı ve Churchill'e bunu bildirmek için gelen bir kurmay subay, generalin sadece sohbet etmek istediğini ve bunun "başka bir gün de pekala olabileceğini" söyledi.

Boşu boşuna yaptığı bu yolculuğa sinirlenen Churchill gerisin geri sığınağına yollandı ve "bu kez karanlığa gömülmüş çamur halindeki tarlalarda" bir saat daha yürüdü. "Bu generalin –gerçi kuşkusuz, iyi niyetle yaptığı– ve beni bir hiç uğruna rüzgarın ve yağmurun altına süren bu vurdumduymazlığına içimden nasıl küfür ettiğimi tahmin edebilirsin," dedi Clementine'e. Ardından, ön cephe siperlerine varınca, oradan ayrılmasından on beş dakika sonra, "içinde yaşadığı sığınağın oturduğu yerin bir metre ötesinde patlayan bir top mermisiyle vurulduğunu," yapının parçalandığını ve içerideki üç kişiden birinin öldüğünü öğrendi. "Yıkıntıyı görünce, her şeye rağmen, generale kızgınlığım falan kalmadı."

Churchill ölümden şans eseri kurtuluşundan esinlenerek Clementine'e şunları yazdı: "Şimdi bu olaydan ötürü, olacaklardan endişelenmenin ne kadar boşuna olduğunu görüyorum. Tümüyle şans bu ve sonucu kestirilemeyecek adımlarımızı pek fazla hesap kitap yapmadan atmak en iyisi. Aynı şeyi başka türlü söylersek, insan kendini oyunun gidişatına doğal bir şekilde bırakmalı ve Tanrıya güvenmeli." "Böyle kıl payı kurtuluşlar," diyordu, "burada sıradan şeyler." Bunlar "kimsede heyecan uyandırmıyor ve hatta kimseye ilginç bile gelmiyor." Churchill, yaklaşan bir top mermisinin "kalbimin hızlanmasına ya da sinirlerimin bozulmasına ya da çoğu kişinin yaptığı gibi, başımı eğmeme yol açmadığı için şanslıyım," diyordu. Ayrıca, "bunca yıldır çok rahat yaşamış olmanın sinir sistemimi zayıflatmamış olduğunu görmek mutluluk verici," diye ekliyordu. "Bu oyunda dilerim ben de herkes kadar iyi olacağım."

Churchill Muhafızların yanında toplam beş gün kaldı ve bir kırk sekiz saatini daha cephedeki siperlerde geçirdi. "Gecenin bir bölümünde, baş-

kaları uyuyabilsin diye nöbet tutuyorum," dedi Clementine'e. "Dün gece bir nöbetçiyi nöbet yerinde uyurken gördüm. Onu müthiş bir şekilde korkuttum ama suçunu kimseye bildirmedim. Henüz çocuk ve ben de zaten alayın subayı değilim. Cezası ya ölüm yahut en azından iki yıl."

Nemin ve soğuk rüzgarların zamanıydı; yağmurun, sulusepkenin ve karın. Bir haftadan az bir sürede cephede iki asker anında, ikisi yaralanarak sonradan ölmüş, sekiz asker de yaralanmıştı. "Kaderim henüz sonuna ulaşmadıysa," diye yazmıştı Churchill 28 Kasım'da yedek konaklama yerinden Clementine'e, "korunacağım elbette. Eğer tamamlanmışsa da, Randolph'un benim bu ülke için yaptıklarımdan utanması gereken bir şey olmayacak."

Churchill cephedeki sığınağına geri döndü. Sığınağın yüksekliği sadece 75 santimdi. Bölük komutanının sığınağıydı bu ve komutan, evine yazdığı bir mektupta, Churchill bu ıslak çamurdan zemini ve daracık boşluğu "büyük bir neşeyle kabul etti ve birlikte çok güzel vakit geçirdik," demişti. "Churchill Lord Randolph'tan gelen siyasi mirasını unutmuş ve eminim büyük Marlborough Dükü'nün soyundan gelen askeri içgüdüleri hatırlıyor daha ziyade. Sonuç olarak, disipline sıkı sıkıya bağlı ve komutanımız geldiğinde ona hepimiz gibi şık bir selam veriyor. Bu dünya ne tuhaf."

Churchill kırk birinci doğumgününün büyük bir kısmını bu sığınakta geçirdi. "Epey bir top mermisi yedik," dedi Clementine'e, "ve siperler yaklaşık üç saattir top ateşi altındaydı ve dakikada yaklaşık iki top mermisi düşüyordu. Bütün olayı harika bir şekilde gördüm. Şarapneller ve toz toprak çok yakınımıza –santimler kalana– kadar geldi, fakat bölükte sadece iki yaralı var. Ama diğerleri kurtulduğu için çok memnundu ve dönüşte doğumgünümü çok neşeli bir akşam yemeğiyle kutladık."

Churchill daha sonraki sekiz günü taburla birlikte cephe gerisinde, Alman toplarının menzili dışında kalan Merville'de geçirdi. 1 Aralık'ta French'in St Omer'deki karargâhına döndü ve orada bulunanları, kendisine "kaçak günah keçisi" diyerek güldürdü. Gelibolu'nun boşaltılacağını öğrenince, verilen karar buysa Avam Kamarası'na geri dönüp eski mesai arkadaşlarını kınayacağını söyledi. Mayıs ile kasım arasında, Çanakkale Komisyonu'ndaki konumundan söz ederken, "Ben Majesteleri'nin hizmetkarlarından biriydim fakat üst düzey hizmetkarlarından değildim," dedi. Bunlara tanık olan birisi, "Churchill siperlerde bulunmakla hiçbir şeyini, parlak konuşma yeteneğini bile yitirmemiş," diye not etmişti.

Churchill'in yaratıcılığı da körelmemişti. Yaratıcılığı şimdi, siper savaşının yenişememe haline ve acımasızlığına yoğunlaşmıştı. 1 Aralık'ta St Omer'deyken, F. E. Smith'in Bakanlar Kurulu'na sunmayı kabul ettiği bir önergede öne sürdüğü, saldırıları engellemek için, "askerlerin göğüsleri" yerine kullanılmak üzere, "ya tekerlekler üzerinde ya da daha iyisi, sıradan engelleri, hendekleri, korkulukları ya da siperleri geçecek, paletler üzerinde yürütülen, metal kalkanların bulunduğu, telleri aşan araç" fikrine döndü yine. Her kalkan iki yahut üç Maxim tüfeğini taşıyabilecek ve üzerine bir alev makinesi takılabilecekti. Metal, karşısına çıkan dikenli telleri ezecek kadar güçlü olacak, bir sahra topunun doğrudan isabeti dışında hiçbir şey onun ilerlemesini durduramayacaktı. Paletli kalkanlar ayrıca tepelerine zırhlı makineli tüfekler monte edilmiş şekilde de tasarlanabilirdi.

Hem Clementine hem Lady Randolph, Churchill'in cephede hayatının tehlike altında olması nedeniyle endişeliydiler. "Ölseydin ve kendini çok öne atsaydın," diye yazmıştı Clementine ona doğumgünü mektubunda, "dünya senin Çanakkale'deki sorumluluğundan duyduğun keder yüzünden ölmek istediğini düşünebilirdi. Senin ülkene karşı görevin, bir asker olmaktan duyduğun gururla bağdaşır bir şekilde, çalışmak ve yaşamaktır." Lady Randolph'tan bir uyarı geldi: "Lütfen akıllı ol. Bence sen, az çok oturarak geçmiş bir on yıldan sonra, siperlerle birazcık daha az haşir neşir olmalısın. Fakat 'aptallık' etmeyeceğinden eminim. Unutma ki seni geçmiştekinden de büyük şeyler bekliyor."

Churchill yediği siyasi darbelere ve yaşamının çok dramatik bir şekilde değişen koşullarına rağmen, bu değişikliği trajik bir şey gibi görmüyordu. "İşte," diye yazıyordu Clementine'e 1 Aralık'ta French'in St Omer'deki karargâhından, "muhteşem bir sıcak banyodan sonra, bu konforlu konutta, çarşafla yorganın arasında, akşam yemeğinden önce dinleniyorum." Churchill Clementine'e, "senin endişelerine bir süre son verecek" dediği bir "her şey yolunda" kartı göndermişti. Muhafızlardan ayrılışı varışından çok farklı olmuştu. "Vardığım gün albay bana, 'konukseverliğe aykırı davranmak istemiyoruz ama, doğruyu söylemem gerekirse, sizin buraya gelişiniz bize bırakılmış bir tercih değildi' demeyi gerekli görmüştü. Oysa bugün hep gülümsemeler, el sallamalar ve ne zaman istersem tekrar gelip istediğim kadar kalmam için ısrarlı davetler, vesaire. Elbette çok zahmet çektim ve elimden gelenin en iyisi buydu, ama herhalde başardım ve kendimi sanki aylarca kaldığım bir yerden ayrılıyormuş gibi hissettim. Hiç-

bir şey yapmadan geçen altı gün içinde 700 kişilik taburda toplam 35 zayiat verdik."

Churchill'in mektubunun bundan sonraki kısmı, Clementine'in Fortnum ve Mason'dan ona gönderilmesini sağlayacağı sandıklar hakkındaydı: "Sevgilim, benim iki haftalık yiyecek kutularım nerede? Onlar benim, yaşadığım yerdeki masa arkadaşlarıma yapabileceğim tek katkı olabilir. Bizler tayın yiyoruz ve subayların, evlerinden gelmiş ekstra paketleri var. Yani asker masasında mönü yok. Ama ben ortak sofraya bir şeyler koymak istiyorum. Yediklerimize, yararlı ve pratik ilaveler gönder. Şeftali likörü içki bölümüne çok umut veren bir katkı olacak gibi geliyor bana." Askeri geleceği hakkında konuşmak üzere, Muhafız Tümeni Komutanı Lord Cavan'la iki kez yemek yemişti ve "kendisiyle uzun uzun konuştuk. Bana, şiddetle, tugaydan önce bir taburun komutasını almamı öğütledi. Sanırım öyle yapacağım; eğer benim için açık bir mevki olursa. Benim, sanki doğal bir şeymiş gibi, üstün bir komuta yeteneğim olduğunu söyledi, fakat adım adım yükselmenin de önemini vurguladı."

Churchill, Cromwell Yolu 41 numarada eltisi ve onun kayınvalidesiyle beraber yaşayan Clementine'e ahlaki ve maddi öğütlerle bitiriyordu mektubunu: "İyi bir masa hazırla. Yeterli sayıda uşağı ve hizmetçi kızı yanında tut. İncelikli davran ve arada sırada biraz eğlen. Gereksiz cimrilik yapmak için hiçbir neden görmüyorum."

Churchill St Omer'de, hangi tugaya komuta edeceğine dair haber beklerken Louis Spears adında genç bir yüzbaşıyla dostluk kurdu. 5 Aralık'ta Spears'la birlikte Arras yakınlarındaki Fransız cephesini ziyaret ettiler. "Almanlar, her zamanki gibi nazik bir şekilde, topçu ateşini durdurdular," diye yazdı Churchill Clementine'e. Bölgeden sorumlu Fransız general Churchill'e bir Fransız çelik miğferi verdi ve Churchill bunun üstün niteliklerini hemen fark etti. Churchill, "çok güzel durduğundan ve belki de benim değerli kafatasımı koruyacağından" bunu takmaya devam edeceğim diyordu. Cepheye yaptığı bu ziyaretten iki gün sonra Churchill, Spears'le birlikte bir otomobille Belçika kıyısındaki La Panne'ye, müttefik siper hattının en uçtaki kısmına gitti ve siperlerin denize kadar indiği noktayı gördü.

Churchill dönüş yolculuğu sırasında Spears'e, Almanya'ya Hollanda'dan geçerek ya da Borkum üzerinden saldırarak savaşı kısaltma planlarından söz etti. Hiç bitmeyen yaratıcılığıyla, "donanmaya bağlı uçaklarından atılan torpidolar"dan da söz etti. St Omer'e döndüğünde, Curzon'dan gel-

miş bir mektup ve içinde de Çanakkale'de, de Robeck'in halefi Amiral Wemyss'in, yeni bir deniz saldırısını öneren ve Curzon'un şiddetle desteklediği anlaşılan bir rapor vardı. Churchill'in tepkisi bu fikri desteklemeye çalışmak oldu. "Olaylar hızla değişiyor, dedi," diye yazmış Spears o gece günlüğüne, "ve Londra'ya dönmesinin gerekebileceğini söyledi."

Ama sabahın soğuğunda Churchill geri dönüşün imkansız olduğunu fark etti. "Benim bu tartışmalara katılmam bir işe yaramaz," diye yazdı Clementine'e. "Curzon gibi yeni ve lekesiz birinin benim hiç sahip olmadığım kadar şansı var." Ama Curzon'un mektubu ve içindeki rapor, "sıkıntı veren düşünceleri" yeniden canlandırmıştı. Eğer yarımadanın boşaltılması sırasında talihsizlikler olursa, gerçekler "dünyada hiç kimse tarafından inanılmaz olacak," diyordu. "Bunun bedeli çok ağır olacak ve bunun hesabının ödetileceğinden kuşkum yok." Sonunda, Gelibolu Yarımadası'nın boşaltılması tek bir zayiat verilmeden gerçekleşti.

Churchill bizzat Curzon'a yazdığı sevinç dolu mektupta, "Tüm dünya nezdinde yaşadığımız o keder verici durumun, zihnimizde bunca zamandır sabitlendikten sonra birdenbire insanın kafasından çıkıp gitmesi, tıpkı ağır bir yükü yere bırakmış olmak gibi bir duygu veriyor," demiş ve, "Ayrıca, insan her an ölebilirse de –gerçi dilerim olmaz– irili ufaklı tüm endişeler uzak ve karanlık yerlere çekilip gidiyor," diye eklemişti.

Clementine 8 Aralık'ta Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gitti ve Masterton-Smith'in yardımıyla, St Omer'deki kocasıyla telefonda konuştu. Churchill onun sesini duyunca çok heyecanlandı, ama hemen ardından yazdığı mektupta, odada bir kurmay subay durduğundan "pek fazla bir şey konuşamadım ve hatta benim kabalık ettiğimi düşünmenden korktum," dedi.

"Sana söylemek istediğim, soğuk bir ahizeye bağırılarak söylenemeyecek o kadar çok şey var ki," diye yazdı Clementine ertesi gün. Clementine altı aydır Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na hiç gitmemişti. Clementine oradayken Hankey, Churchill'in eski odasından çıktı. Clementine'e, "Bu gergin ve zor anlarda eşinizin karar verirkenki cesaretini ve gücünü arıyorum," dedi.

Artık Churchill'in verdiği kararların çoğu kendisi içindi. 9 Aralık'ta, tuğgeneral rütbesiyle 56. Tugay'a komuta edeceği söylendi kendisine. "Bu gayet iyi bir atama," dedi Clementine'e. Tugayına katılmadan önce Muhafız Tümeni'yle birkaç gün daha geçirecek, sonra Laventie'de yedekte ka-

lıp ikmal sistemini inceleyecekti. "Örneğin bir bisküvinin merkezden siperlere kadar izlediği yolu takip edeceğim." Eski bölüğüyle bir akşam geçirdi ve "bazıları çok tutkulu olan" şarkılar söylediler. Clementine'den "çok kutsal ve muhteşem bir uyku tulumu" almıştı. Geceyi onun içinde, "kedi gibi uzun uzun mırlayarak" geçirdi. Fransız miğferi "herkes tarafından kıskanıldı. Onu takınca çok savaşçı görünüyorum; Cromwell'in miğferi gibi. Ateş altında hep bunu takmak niyetindeyim; özellikle de görüntüsü için." "Muhafızlar," diye yazıyordu, kendisinin tugaydan sonra bir tümenin komutanlığına atanacağını düşünüyorlardı.

Clementine acı çekiyordu. "Her gün kuşkular ve kederler içinde yaşıyorum," diye yazdı bir keresinde. "Gece yattığımda, 'Tanrıya şükür, o hâlâ sağ,' diyorum kendi kendime. Dört haftalık yokluğun bana dört yıl gibi geldi. Ah, sevgilim, keşke askerlik hevesin olmasaydı. Oxfordshire Hafif Süvarileri'yle, onların yedek kışlalarında kalsaydın keşke."

Asquith'in, French'e başkomutanın değiştirileceğini bildirmesiyle Churchill'in önce bir tugaya, sonra da bir tümene komuta etme umutları birdenbire tehlikeye girivermişti. "Bir tugay ya da bir muhafız bölüğü," diye yazdı Churchill haberi duyduğunda Marsh'a, "bu geçiş döneminde bunların hepsi benim için bir; ya da hemen hemen bir. Kendimi gayet sakin bir şekilde kaderin kollarına bıraktım fakat alttan alta, her şeyin iyi gideceğini ve en büyük başarımın çok yakın olduğunu seziyorum." Aynı gece Clementine'e yazdığı mektupta, "İnan bana," diyordu, "ben burada olabilecek her şeyden üstünüm. En büyük başarımın henüz gelmediğine dair inancım çok güçlü. Huzurla bıraktım kendimi rüzgara." Fakat aklında hâlâ, çok uzak olmayan bir gelecekte Londra'ya geri dönmek fikri vardı: "Önümüzdeki yılın ilk aylarında –eğer sağ kalırsam– görevimin, Parlamento'daki yerimden ayağa kalkıp, Asquith ve Kitchener'ın görevden alınması yolunda bir girişim başlatmak olacağını düşünüyorum. Bunun zamanının geldiğinden emin olunca bu konuda hiçbir çabadan ya da mücadeleden kaçınmayacağım. Yeteneklerimden gayet eminim. Şimdi –çıplakken– hiçbir şey zarar veremez bana."

Ama Churchill bu mektupta dile getirdiği kadar kararlı değildi. Mektubun zarfını kapattıktan birkaç dakika sonra, Londra'da bulunan Sir John French, St Omer'e telefon edip Churchill'le konuşmak istedi. French az önce Asquith'ten, Churchill'in bir tugaya komutan olmasını veto eden bir mektup almıştı. "Ona belki bir tabur verilebilir," diye eklemişti Asquith.

Tuğgenerallikten yarbaylığa, beş binden fazla kişinin komutanlığından, binden az kişinin komutanlığına bir düşüştü bu. Asquith ileride, Avam Kamarası'ndaki Muhafazakâr milletvekillerinden birinin kalkıp kendisine, "Churchill'e bir piyade tugayı mı vaat edildi? Churchill hayatında bir piyade taburuna bile komuta etti mi ve 'piyade subayı olarak cephede' kaç ay görev yaptı?" diye soracağını biliyordu. Böyle bir suçlamadan sakınmaya kararlıydı.

Churchill, Clementine'e yazdığı mektubu yeniden açtı ve altına, "Asker ceketi siparişini iptal et!" diye bir not yazdı. Ve sonra şunları ekledi: "Milletvekillerinin benimle ilgili konuları seninle konuşmalarına izin verme. Çok sakin ve kayıtsız ol ve söyleyecekleri şeyleri, bir taburun başına geçmekten bozulduğum varsayımını 'kabul ediyormuş gibi' bir izlenim vermekten kaçın." "Eğer bana güvenen ve birkaç hafta sonra beni terfi ettirmeye niyetli bir başkomutanın emrinde değilsem böyle bir şey yapmanın hiçbir anlamı yok," dedi Clementine'e. Bir tabura komuta etmenin epey "riski ve zorluğu" vardı. "Çok gergin ve gerçek anlamda bir faaliyetten yoksun" olacaktı.

18 Aralık'ta, yani Sir John French'in başkomutanlıktaki son gününde, Churchill'le ikisi yakınlardaki bir kırda piknik yapıp öğle yemeği yediler ve sonra St Omer'e geri döndüler. French, kendisinden sonra başkomutan olan Sir Douglas Haig'e, tugay komutanı olması veto edilen Churchill'e hiç olmazsa bir tabur verilmesini istediğini söyledi. Haig günlüğüne şunları yazmış: "Yanıt olarak, buna bir itirazımın olmadığını, çünkü Churchill'in siperlerde gayet iyi çalıştığını ve zaten tabur komutanı sıkıntısı çektiğimizi söyledim. Sonra da vedalaştık."

Sonra Haig, Churchill'i görmek istedi. İkisi birbirlerini, Churchill'in genç bir milletvekili, Haig'in de binbaşı olduğu günlerden tanıyorlardı. Buluşma iyi geçti. "Bana son derece kibar ve saygılı davrandı," dedi Churchill Clementine'e, "ve bana, hiçbir şeyin kendisini bana bir tugay vermekten daha çok memnun edemeyeceğini, tek isteğinin yetenekli kişilerin cepheye gelmesi olduğunu ve onun duygudaşlığına her yönden güvenebileceğimi söyledi."

"Haig'in bana iyi bir fırsat sunacağı gayet açık," diye ekledi Churchill. O koşullarda bir tabur almaya razıydı. Ertesi sabah French, St Omer'den son kez ayrılmaya hazırlanıyordu. Bir dizi generalle vedalaştıktan sonra kapısını açtı ve koridorda bekleyen Churchill'e, "Winston," dedi, "son

on beş dakikamı burada seninle geçireyim bari." Bir süre konuştular ve "sonra," diye yazmıştı Churchill karısına, "bir şeref kıtası, selam duran subaylar, askerlerin ve kasaba halkının tezahüratları eşliğinde gitti. Hızlı bir adımla tarih sahnesinden inip sıradan yaşamın sıkıcı monotonluğuna giriverdi."

Churchill, French'in görevden alınmasının gerekli ya da doğru olduğu kanısında değildi. "Fakat Asquith," dedi Clementine'e, "kendi koltuğunu korumak için herkesi kurtlara atar." Aklı, henüz hangisinin olacağını bilmemesine karşın, taburundaydı. "Dilerim o insanlara yeni bir esinti gibi gelirim. Dilerim benim tarafımdan yönetilmekten memnun olurlar ve kendilerini bana gerçekten güven duyarak teslim ederler. Onlara elimden gelenin en iyisini vereceğim." İçindeki duygulara gelince: "Ziyan olmuş bir sürü şeyin yanı sıra tamamlanmadan kalmış bir sürü şeyi ve benim onları başarmaya, sürdürmeye yetecek enerjimi ve kapasitemi düşünürken gerçek anlamda bir acı çekmiyorum. Hükümetin siyasetindeki zayıf, kararsız, beceriksizce sürüklenmeleri takip edebildiğim kadar ediyor, yapılması gereken şeyleri düşünüyorum ve sonra hiçbir burukluk duymadan itiveriyorum bunların hepsini bir kenara."

Haziran'da başsavcı olarak hükümete girmiş F. E. Smith'e 18 Aralık'ta yazdığı mektupta, "Genel olarak memlekete dönüp o lanet olası hükümeti parçalama güdüsü hissediyorsam da," diyordu, "burada herkesin bana gayet iyi niyetle ve sanırım her bakımdan saygıyla davrandığını gördüm." Noelde Churchill, henüz kendisine bir tabur verilmemiş olduğundan, kısa süreliğine Londra'ya gitti. Lloyd George'la yemek yedi ve onun Asquith'le ve siyasi gücün asıl merkeziyle bağlantısının kalmadığını gördü. Ayrıca, *Observer*'ın editörü, Fisher'in dostu J. L. Garvin'le de yemek yedi ve Garvin ikisini barıştırmak için ısrar etti. Fisher'a Churchill'in "Baltaları gömmeye hazır," olduğunu hevesli şekilde bildiren Garvin, "ve sizin mucizeler yarattığınız geminizi karşılamaya hazır. Bütün ülkede şapkaları havaya attıracak bir program çerçevesinde eski işbirliğini neden kurmuyorsunuz? İkinize de yetecek de artacak kadar çok şan ve şeref doğacaktır."

Sadece bir fantezi miydi bu? Churchill Londra'da geçirdiği dört gün içinde, zorunlu askerliğin çok yakında çıkacağı söylentilerinden ötürü heyecanlandı. 27 Aralık'ta Fransa'ya dönen Churchill, kendisinin sözlerini cep günlüğüne kaydeden Yüzbaşı Spears'e, Londra'da Lloyd George'la görüştüğünü, "Lloyd George'un hükümeti bozmaya kalkışacağını ve o za-

man ya Bonar Law ya da LG'un başbakan olacağını ve kendisinin de ya Mühimmat ya da Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı alacağını" söyledi. Aynı gün Lloyd George'a mektup yazan Churchill ona cesaret verdi: "Bu fırsatı kaçırmayın. Artık zamanı geldi."

Churchill taburuyla ilgili haberi beklerken Genel Karargâh'tan ayrılıp o günlerde cephede Kanada'nın gözlemciliği görevini yapan Max Aitken'in evine taşındı. Dostlukları gelişti. Aitken, Churchill'i yeniden bakanlığa ve yönetime geri dönme seçeneğini değerlendirmeye teşvik etti. Churchill'in böyle bir teşvike fena halde muhtaç olduğu günlerdi. Yıldızının en düşük dönemindeyken Aitken'in ona gösterdiği güveni hiç unutmayacaktı. Churchill St Omer'de Aitken'le birlikteyken Lloyd George da Cromwell Yolu 41 numarada Clementine'le öğle yemeği yiyordu. "Winston'u geri getirmeliyiz," dedi Clementine'e ve Churchill'in İngiltere'ye dönüp Mühimmat Bakanlığı Ağır Silahlar Bölümü'nün sorumluluğunu almak isteyip istemeyeceğini sordu. Mart'a yetişmesi gereken yüzlerce ağır silahın teslimi, "sorumlu kişinin yönetim zafiyeti yüzünden" gecikecekti.

Lloyd George'un önerisinden bir şey çıkmadı. Churchill şimdi, Batı Cephesi'nin daha önce görmediği iki bölümünü ziyaret ediyordu. 28 Aralık'ta Neuve Chapelle'deydi: "Vardığımızda Almanlar top atışını nazik bir şekilde durdurdular ve böylece bu bölümü pek fazla riske girmeden görebildim ve bu da cephede yaptığım geniş kapsamlı incelemede kalmış bir açığı doldurdu." Ertesi gün Spears'le birlikte, İngiliz cephe hattının en uç bölümünü oluşturan ve Fransız cephesinin başladığı Vimy Tepesi'ne gittiler. "Cephe hatlarının arasında sadece birkaç metre mesafe var," diye yazmıştı Clementine'e tepedeki siperlerden, "ama burada, Muhafızların siperlerindeki kadar kindar bir mizaç hakim değil. Orada ciddi bir ölüm tehlikesine girmeden bıyığının ucunu bile gösteremezsin. Buradaysa nöbetçiler korkulukların üzerinden birbirine bakıyor. Biz siperdeyken Almanlar, Fransızlara, kendi subayları top ateşi emri verince, gizlenmeleri için mesaj gönderdiler." Çok şükür, top mermileri Churchill'le Spears'in gelirken geçtikleri bağlantı siperine yönelikti, "bizim geri dönerken geçeceğimiz sipere değil."

1916 yılbaşında Churchill, Dokuzuncu Tümen'in bir taburu olan 6. Kraliyet İskoç Piyadeleri'ne komuta edeceğini öğrendi. O gece Merris'te Dokuzuncu Tümen'in subaylarıyla yemek yedi. "Orada burada savaşan subay kadrosunun çoğuyla tanıştık," dedi karısına, ve "güzel bir akşam ge-

çirdik." Dokuzuncu Tümen'in diğer taburlarına komuta eden on iki albaydan biri Harrow'da ve Sandhurst'te, diğer birkaçı da subaylık günlerinin çeşitli seferlerinde Churchill'le birlikte bulunmuştu. Dokuzuncu Tümen'in Kraliyet İstihkam takım komutanı Binbaşı Hearn onunla birlikte Malakand'da görev yapmıştı. Churchill Clementine'e Fransa'dan gönderdiği bir mektupta Hearn'ı "Hindistan'dan tanıdığım, şişman, kurnaz, sakin, akıllı biri" diye tanımlamıştı.

"Taburuma gelince," dedi Churchill Clementine'e, Loos Savaşı'nda öylesine ağır bir kayıp vermişti ki, subaylarından sadece bir tanesi normal askerdi; o da on sekiz yaşındaydı ve tabura daha birkaç ay önce gelmişti. Diğer bütün subaylar gönüllüydü ve hepsi savaştan önce İskoçya'da meslek sahibi kişilerdi ve çoğu, yazıldığı günden beri hiç siper savaşı görmemişti. Churchill "onları toparlamak ve avucuma almak için" iki haftam var diyordu. Bu görevde ona, komutan yardımcısı yapmayı başardığı genç Liberal arkadaşı Archibald Sinclair yardım edecekti.

Churchill yeni görevlerini heyecanla bekliyor ve Clementine'den Burns'ün tek ciltlik baskısını göndermesini istiyordu. "Ondan alıntılar yaparak onları yatıştırıp moral vereceğim," diyerek açıklıyordu bu isteğinin nedenini. "Onların şivesini taklit etmemeye dikkat etmem gerekecek! Biliyorsun, ben bu milletin büyük bir hayranıyım. Bir eş, bir seçmen kitlesi ve şimdi de bir tabur, bu, tercihteki içtenliğin kanıtıdır!" 1916'daki ilk siyasi düşünceleri Asquith hakkındaydı. "Onun zayıf ve vefasız bir şef olduğunu fark ettim," dedi Clementine'e 2 Ocak'ta. "Dilerim bir daha onun altında çalışmam. 'Ona belki bir tabur verilebilir' diye yazdığı mektuptan sonra artık ona ufacık bir saygı bile duymam mümkün değil." Çanakkale konusunda Asquith de "her aşamayı onaylayan ve kabul eden bir macera ortağıydı. Ve siyasi duruşum ve şahsımla ilgili meseleleri rayına oturtacak gücü vardı. Ama tembelliği ve savsaklamacılığıyla siyaseti mahvetti ve siyasi sevimsizliği yüzünden itibarını çarçur etti."

O hafta, kendisinin 'siper aşan paletli kalkan' fikrinin hâlâ doğru dürüst takip edilmediğini ve Asquith'in zorunlu askerliği sunmaktan hâlâ kaçındığını öğrenen Churchill, karısına, "Tanrım bana bir aylık bir iktidar ve iyi bir sekreter ver," diye haykırmıştı.

4 Ocak'ta Churchill yarbay rütbesiyle yeni görevine resmen atandı. "Her ne kadar daha uygun bir yol bulunabilir idiyse de," diye yazmıştı St Omer'den, "enerjimi bu kadar uzun süre korkunç bir şekilde ziyan ettik-

ten sonra, yapacak bir işim olduğu için çok memnunum." Ertesi gün St Omer'den ayrılıp taburunun yedek konaklama yerinde konuşlandığı, cephenin on beş kilometre gerisindeki Moolenacker Köyü'ne gitti. Genç bir subayın daha sonraları hatırladığına göre, onun çok yakında geleceği haberi "isyankar bir ruh haline" yol açmıştı. Bu düşmüş politikacının gideceği başka tabur yok muydu? Vardığında, bir başka subay, Churchill'in beraberinde getirdiği "uzun bir küvet ve su ısıtma tankından" oluşan "tuhaf düzeneği" görünce taburdakilerin "şaşkınlığını" hatırlıyordu.

O gün öğleden sonra Churchill subaylarını topladı ve onlara "Beyler, bir savaşa girişeceğiz," dedi, "bitlerle." Ve sonra, bir subayın sonraları hatırladığına göre, "*pulex Europaeus*'un ["Avrupa biti"-e.] kökeni, büyümesi, doğal özellikleri, yaşadığı çevre ve gerek eski gerek yeni savaşlarda bir faktör olarak önemi hakkında öyle bir söylev çekti ki, insanın bunu söyleyen kişinin sonsuz bilgisi ve yeteneği karşısında hayretten ağzı açık kalırdı." Bu konferans sadece bir başlangıçtı; bittiğinde Churchill, bölük komutanlarından, "taburdaki bütün bitlerin kökünün kazınması için" alınacak önlemleri planlamak üzere bir komisyon oluşturdu. Çok yakın zamana kadar görev yaptığı Çanakkale Komisyonu'nun tersine, Churchill'in yeni komisyonu, net bir şekilde saptanmış bir hedefe yönelik tek bir amaçla çalışıyordu. Tümendeki Fransız irtibat subayı yardıma çağırıldı. Bailleul'de kullanılmayan bira fıçıları bulunup, bitlerin kolektif biçimde yok edilmesi için Moolenacker'e getirildi. "Korkunç bir andı ve Tanrının sayesinde başarılı oldu," diye hatırlıyordu bir subay. Fransız Émile Herzog da çok etkilenmişti; daha sonra André Maurois takma adıyla seçkin bir romancı ve tarihçi olacaktı.

7 Ocak'ta, bir gün öncesinin *The Times*'ında Asquith'in zorunlu askerliği Parlamento'ya sunmayı reddetmesiyle yeni bir siyasi krizin başladığını okuyunca Churchill'in iç huzuru yine kısa bir süreliğine bozuldu. "Bunun beni heyecanlandırdığını ve kafamı karıştırdığını itiraf etmem lazım," diye yazdı Clementine'e. "Ama ben geçmişe pek fazla bakmamaya çalışıyorum; bu işe dört elle sarılmama engel oluyor." Kendini "uysal ve sakin bir şekilde" taburunun işlerine vermeliydi. "Ama buradaki huzur ve memleketteki kriz benim kafamda rahatsız edici bir bileşim oluşturuyor."

Churchill aynı gün annesine gönderdiği bir mektupta yine Asquith hakkında sert sözler yazmıştı. "Benim ona hasmane duygularım," diyordu, "onun benim yaptıklarımı bildiği ve benim yaptıklarımı sadece onayla-

makla kalmayıp onlara katıldığı halde, benim lehimdeki gerçekleri dile getirmek için en ufak bir çaba harcamadan beni kaldırıp attığı içindir. Üstelik, sonrasında elinde her türlü güç olmasına karşın asla bana, benim enerji ve bilgime yaraşır bir fırsat sağlayacak, işe yarar bir faaliyet ortamı bulmadı." Churchill şunları eklemişti: "Kendi başıma bulduğum mütevazı görevler sırasında ölsem kesinlikle hiç üzülmeyecek ve şoke olmayacak. Ama bana haksızlık yaptığı ve bu savaş günlerinde ülkenin yararına birçok şekilde kullanılabilecek nitelikleri ziyan ettiği gerçeği değişmeden kalacak."

Churchill karargâhındaki subayların da yardımıyla askerlerini iki haftada, siperlere dönüş için eğitti. Askerler Ypres'teki siperlerden çıkarılalı henüz bir hafta olmuştu. Churchill Mollenacker'deki ilk tam gününde Clementine'e subayların "hepsinin orta sınıf gelir grubundan İskoçlar" olduğunu yazmıştı. "Çok cesur, istekli ve zekiler; ama tabii ki hepsi daha acemi asker. Bütün üstleri ve profesyonel askerler ölmüş." Askerler "güçle, yaşamla dolu. Onlara yardımcı olacağıma inanıyorum." Kararlılığı gayet etkili oldu. "Kısa bir süre sonra," diye hatırlıyordu sonraları Jock MacDavid adlı genç bir subay, "subayların ve askerlerin moralini inanılmaz derecede yükseltti. Adam sırf kişilikti. Yaptığı bir sürü şeye gülerdik ama gülmediğimiz, çünkü doğru olduğunu bildiğimiz başka şeyler de vardı." Askerlerin yaşamındaki hiçbir ayrıntı Churchill'in gözünden kaçmazdı. Onların disipliniyle de, rahatıyla da aynı şekilde ilgileniyordu. "Yapılan şeye çabucak bir bakıp geçmez, durup herkesle konuşur ve her faaliyeti sonuna kadar incelerdi."

"Bir subayın güven vermek ya da güven kazanmak için bu kadar çaba harcadığını hiç görmedim," diye hatırlıyordu 1918 Ağustosu'na kadar Batı Cephesinde savaşacak olan MacDavid. "Aslında, güven kazanırken güven de veriyordu." Ama Churchill'in kendi kafasındaki huzur her gün okuduğu gazetelerle durmadan bozuluyordu. Memleketten gelen haberler onda öfkeli düşünceler uyandırıyordu. "Ne zaman aklım bir işle meşgul olmasa," diye yazmıştı Clementine'e 10 Ocak'ta, "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı dönemindeki çalışmalarıma karşı yapılan haksızlıkları derinden hissediyorum. Ne kadar çaba harcasam da elimde değil. O zaman, Çanakkale projesini berbat eden ve bir sürü canı ve fırsatı ziyan eden o lanet olası kötü yönetim, 'ceza' diye bağırıyor sanki. Eğer sağ kalırsam, bir gün bunu resmen talep edeceğim."

"Şimdiye kadar seni teselli edebildim," diye yanıtladı Clementine. "Daha sonra, siperlerde tehlike içinde yaşarken sen yine sakin ve halinden memnun olacaksın ama nispeten daha rahat olan ben ölümcül endişeler içinde olacağım. Çok efkarlanmamaya çalış. Doğal olarak dışa dönük ve hiçbir şeyden kuşkulanmayan mizacın hayata küserse çok üzülürüm. Sana gereken tek fazilet sabırdır." Kadın onun siyasi geleceğinden emindi. "Eğer ölmezsen, kendi mirasına yeniden kavuşacağın gün gibi aşikar."

The Times'ta Gelibolu Yarımadası'nın başarıyla ve tam olarak boşaltıldığı haberini ve Avam Kamarası'nda Carson'un yaptığı, Gelibolu'daki "tereddütleriniz, kuşkulu tavırlarınız ve kararsızlıklarınız bu savaşın yönetiminde kara bir lekedir" eleştirisini okuyan Churchill 14 Ocak'ta Clementine'e şunları yazdı: "İnsanlar yavaş yavaş, benim geçen yıl bu günlerde çok net bir şekilde gördüğüm şeyi görmeye başlayacak ama ne yazık ki çok geç olacak. Tanrıya şükür hepsi sağ salim geri getirildi. Her şey asla beklediğin kadar iyi olmayacaksa da, korktuğun kadar kötü olmayacağı da açık. Doruğa varmış bir felaket yok; ziyan olmuş emeklerin, hayatların, servetin ve –paha biçilmez ve benzersiz– fırsatların ebediyen yok olup gittiği çok acıklı bir masal var sadece."

Moolenacker Çiftliği'nde yürüyüşlerle, talimlerle, denetimlerle; siper disiplini ve gaz maskesi eğitimiyle; tüfek ve el bombası talimleriyle geçen bir haftadan sonra Churchill, yedekte bekleyerek geçecek bir hafta daha olduğunu öğrendi. "Yeni bir gecikme daha olacağına üzüldüm," diye yazdı karısına, "çünkü çatışmasız geçen bir savaş gerçekten çok sıkıcı bir şey. Ama bu çocukların çok memnun olduğu belli." Askerler ayrıca Churchill'in disiplin yaklaşımından da memnundu. İlk cezai soruşturmasında karşısına çıkarılan, daha önce Loos'ta savaşmış, baş belası biriyle ilgili bir sorunda Churchill adamı suçlu çıkarmadı. Subaylar onun yumuşaklığından hoşnut değildi fakat öte yandan Loos'ta savaşmış, yirmi yaşındaki makineli tüfek kullanıcısı Robert Fox daha sonraları, "Churchill bir suçlamayla karşısına çıkarılan herkese karşı çok vicdanlı ve adaletli davranırdı," diye hatırlıyor. Churchill'in, bir askeri getirip önüne çıkaran bir çavuşu, "Mahkemedeki bir savunma avukatı gibi, gayet ustaca" çapraz sorguya çektiğini duymuştu. "Kanıtlar onu tatmin etmedi ve suçlamayı reddetti."

"Cezaları hem miktar hem de yöntem olarak azalttım," demişti Clementine'e 16 Ocak'ta. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı yaptığı günlerdeki gibi, yaşamları kısıtlı ve kapalı bir yerde geçenlerin eğlencesiyle de ilgileniyordu. O

gece, askerler için bir spor günü ve konser örgütledi. "Sanırım onlara çavuş taliminden ziyade, şefkat ve teşvik lazım." Katır yarışları, yastık savaşları, engelli koşular; bunların hepsinin ardından bir de konser vardı. "Öyle şarkıları hayatta duymamışsındır. Şarkının sözlerini ya da melodisini hiç bilmeyen adamlar büyük bir cesaretle şarkı söylüyor." Konserin ardından bir ziyafet vardı ve askerler özellikle Clementine'in şerefine kadeh kaldırdı. "Zavallı çocukcağızlar," dedi Clementine'e, "onlar için böyle bir şey hiç yapılmamış. Belki de kısa sürecek hayatlarına neşe katan pek bir şeyleri yok."

Churchill 17 Ocak'ta, sabah boyunca konaklama yerlerinin üzerinde uçan Alman savaş uçaklarını görünce kendi siyasi durumunu yeniden hatırladı. "Göklere hakim olmamamızın hiçbir haklı mazereti yok," dedi Clementine'e. "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrıldığımda bu gücün yönetimini bana verselerdi bugün üstünlük bizim olurdu. Asquith bunu istiyordu, fakat en ufacık bir zorluk ve direnişle karşılaştığında her zamanki gibi sustu." İki gün sonra Churchill hırsla şunları yazmıştı: "Kafam şimdi ordu ve savaşla ilgili bir sürü fikirle doluyor. Ama bunu dışa vurmak için bir olanağım yok. Verilmesi gerekli –gerçek, değerli ve acil– şeyleri verebilecek güçten yoksunum. Olayların kasvetli gidişatını sessizce beklemem gerekiyor. Fakat yine de susturulmak, kimsenin kaale almadığı görüşler söylemekten iyidir."

Bu mektubu akşam saat altıda yazıyordu. Churchill Clementine'e, "benim için kötü bir saat bu," dedi, "bir çıkış olarak iktidar ihtiyacını en kötü bir şekilde bu saatte hissediyorum. Bendeki akıl ve beden enerjisi çok güçlü." Bu mektupta Clementine'den, oluşmakta olan siyasi muhalefet çevresiyle; Lloyd George, Carson ve Bonar Law'la ve Asquith'in savaş yönetimini eleştiren gazetecilerle teması sürdürmesini istiyordu. "Bunları sakın ihmal etme," diye yazdı 19 Ocak'ta. "Benim için harekete geçecek senden başka kimse yok." Siyasi talimatları, yaşam standardı ve erzaklarla ilgili birtakım isteklere karışıyordu: Brendi, puro, ambalajlı peynir, yeni çizmeler, bir periskop, "cepleri daha az sarkık" yeni bir üniforma.

23 Ocak'ta, yani taburun Moolenacker'deki son günü, Churchill subaylarını Hazebrouck'taki istasyon otelinde bir akşam yemeğiyle ağırladı. Ertesi gün ilerleyip iki günlüğüne La Crèche köyüne gittiler. "Kısa bir süre sonra Almanların çok yakınına gideceğiz," diye yazmıştı Churchill dört yaşındaki oğlu Randolph'a, "ve o zaman biz de onlara ateş edece-

ğiz ve onları öldürmeye çalışacağız. Çünkü onlar yanlış şeyler yaptılar ve bütün bu savaşlara ve üzüntülere yol açtılar."

Churchill, Lord Randolph'un ölüm yıldönümünde La Crèche'deydi. "24 Ocak'ta hep babamı düşündüm," diye yazdı annesine, "ve bütün bunlar hakkında ne düşünürdü acaba, dedim kendi kendime. Doğruyu yaptığımdan eminim." Londra'dan, bir hava kuvvetleri bakanlığı kurulmasının mümkün olduğu yolunda, boş umutlar veren haberler geliyordu. "Hâlâ bir şans olduğu kanısında mısın?" diye soruyordu Clementine ona. "Elbette, bana teklif edilirse hava kuvvetleri bakanlığını kabul ederim," diye yanıtladı Churchill, "yeter ki bana Savaş Konseyi'nde bir koltuk sağlasın. Ama Başbakan asla böyle bir yeniliğin getireceği en küçük bir sorunla dahi karşı karşıya kalamaz ve kendi çıkarlarına en uygun şeyin benim siyasi ya da diğer yönden bitmem olduğunu bildiğinden eminim."

"Bir sürü plan yapıyorum," diyordu Churchill Clementine'e, "fakat en iyisi bir süre sadece burada kalmaya devam etmek." Ama yine de, kafasının tekrar siyasi düşüncelere geri dönmediği tek bir gün geçmiyordu. 25 Ocak'ta Lloyd George'a gönderdiği gayet uzun bir kişisel mektupta, Asquith'in "her zamankinden daha güçlü" olduğunu yazdı. Lloyd George'a, "sizin zorunlu askerliği destekleyenlerle yaptığınız ittifak," diye yazıyordu Churchill, "dünyaya sizin baktığınız gibi bakmayan, yola gelmez güçleri ve kişilikleri öne çıkarıyor. Muhafazakârların düşü ve niyeti Muhafazakâr bir hükümettir. Bu tür unsurlar zorunlu askerliğe karşıyken, zorunlu askerliğin halkta yarattığı hoşnutsuzluğu siz üzerinize alıyorsunuz, saygınlığı başkaları alıyor."

"Geçen yılki trajedi bu yıl daha da büyüyerek tekrar mı edecek?" diye soruyordu Churchill Lloyd George'a. "Balkanlara yapılacak yarım ölçekte bir sefer, çok daha büyük ölçekteki Gelibolu'nun tamamlayıcısı mı olacak? Bundan sonraki büyük saldırı bize 250.000 yerine 500.000 askere mi mal olacak? Ve tüm bunlar, Asya'da Müslümanlığı muzaffer kılma ve günde beş milyon harcama pahasına." Lloyd George yanıt vermedi. Churchill'in öfkesini anlıyor, fakat henüz elinden bir şey gelmiyordu.

6. Kraliyet İskoç Piyadeleri, Ploegsteert adlı bir Belçika köyünde, cephenin bin metrelik bir bölümünü savunacaktı. Piyadeler olarak, altı günlerini cephedeki siperlerde, altı günlerini de hemen yakında bir yerde yedekte geçireceklerdi. Köyün içinde Sion Rahibeleri'ne ait imarethane olan yeni yedekler karargâhına varınca Churchill, "Belçika'nın bu küçük par-

çasını Almanlardan kurtardık" diyen rahibelerle tanışmanın çok hoşuna gittiğini söyledi 26 Ocak'ta Clementine'e. Misafirhanenin arkasında "bir İngiliz sahra topu sık aralıklarla, sanki bir spaniel köpeği gibi havlıyor. Ama hâlâ köyde yaşayan kadınlar ve çocuklar var ve zaman zaman patlama sesi kiliseye kadar ulaşan top mermilerine gülüyorlar." O gece rahibeleri "harika çorbalarından yapmaya" razı etti. "Yani margarinden ve o hap gibi şeylerden şimdilik kurtulduk."

Churchill 27 Ocak'ta gün doğmadan hemen önce siperlerdeki görevini devralacaktı. "Bu dinlenme sayesinde, Alplerden ta denize kadar, cephenin buradan daha iyi korunan kısmı yok şimdi," dedi Clementine'e. "Donanmayı yöneten aynı dikkatle gözlenecek burası." Subaylarını yedekte bekledikleri çiftlik evlerinden çağırıp onlara davranış kurallarını bildirdi: "Kendinize karşı kayıtsız olmayın; öte yandan, gereğinden fazla özen de göstermeyin. Yatmak için özel bir çift çizme edinin ve gerçekten acil bir durum olmadıkça onu çamurlamayın. Alkolü ölçülü kullanın, ama sığınaklarınızda şişelere büyük bir geçit töreni yaptırmayın. İyi yaşayın, ama bununla gösteriş yapmayın. Biraz gülün ve askerlerinize de gülmeyi öğretin; ateş altında güzel espriler. Savaş gülümseyerek oynanan bir oyundur. Gülümseyemiyorsanız sırıtın. Sırıtamıyorsanız, sırıtmayı becerinceye kadar ortalıktan kaybolun."

Churchill'in cephe karargâhı, kilise misafirhanesiyle siperler arasındaki yolun ortasında, top mermileriyle tahrip olmuş küçük bir çiftlikti. İçeride Churchill'in bir odası ve bir de bombardıman başladığında sığınmak için kum torbalarıyla çevrili bir ahır vardı. Bilinen adıyla Laurence Çiftliği, cephedeki her altı günlük nöbetinde Churchill'in evi olacaktı. İlk gün üç saatini "siperlerde yapacağım tüm düzeltmeleri kararlaştırarak" geçirdi. Akşam olunca karısına, yemek yapmak için gerek duyduğu şeylerin listesini gönderdi: "İri tuzlanmış et parçaları, küflü peynir, kaymak, jambon, sardalya, kurutulmuş meyve. Ayrıca büyük bir etli tart da gönderebilirsin. Ama konserve edilmiş şeyler yahut keklik falan olmasın. En iyisi basit ve besin değeri yüksek şeyler zaten, çünkü bizim tayın etimiz sert ve tatsız."

Churchill'in cephede geçirdiği üç buçuk ay boyunca hattı geçmeye yönelik bir Alman yahut İngiliz saldırısı olmadı. Ama devamlı bir Alman topçu ateşi vardı ve makineli tüfek ve tüfek ateşi sürekli bir tehlikeydi. Laurence Çiftliği'ndeki ilk iki günlük nöbetinde ve sonraki her altı günlük nö-

betinde ölüm ya da yaralanma tehlikesi vardı. Kilise misafirhanesindeki altı günlük yedek süreleri, birkaç metre ötelerindeki İngiliz topçu bataryasının sık sık ateş etmesine karşın, nispeten daha güvenliydi. "Topçular, özellikle de Alman topçular alışkanlık edinmiş yaratıklardır," diyordu Churchill Clementine'e, "ve hayallerindeki hedefe sadık kalırlar. Topları öylesine hassastır ki, hedefin yüz metre ötesi bile güvenlidir; ya da hemen hemen öyledir."

Churchill'in seyyar küveti ve su kaynatma tankı hâlâ yanındaydı ve ona "konforların en birincisini" sağlıyordu. Churchill iyi yiyecekler arıyordu ve Émile Herzog'u, "taze koyun eti ve lastik gibi dondurulmuş biftek yemekten bıktım," diyerek, ayrıca sebze ve süt ürünleri tedarik etmeye gönderdi. Üstelik "rahibeleri de ayartıp –korkma sakın! – mutfak işine" koşmuştu. Ama bu küçük lüksler ani bir biçimde kesilebilirdi. "Daha yeni harika bir sıcak banyo yaptmıştım ki" diye yazmıştı Clementine'e 29 Ocak'ta misafirhaneye döndüğünde, "bu ayın en iyi banyosuydu ve kendimi gayet nefis bir şekilde akpak hissediyordum ki birden bire tepemde korkunç bir patlama oldu, her tarafım bacadan fışkıran isle kaplandı. Şu dikkatsiz Alman topçularının çok yakına düşürdüğü ve bizim damın üzerinde patlayan merminin sarsıntısıyla pencerelerimiz kırıldı ve benim üstüm başım kirlendi! Eh, tuhaf bir dünya bu ve ben de buna çok defa tanıklık ettim." Aynı gün annesine, sadece, "yapılması gereken bir sürü şeyi ve böyle önemli bir zamanda yararlanılmadan bırakılan gerçek yeteneklerimi hatırlayınca elim ayağım tutuluyor," diye yazdı. Fakat annesi, "zafer kazanmak için yalnızca dayanmamız" gerektiğini hiç unutmamalıydı. Kendisine gelince, "Yüksek ya da düşük mevkide, bakanlar kurulunda yahut ateş altında, diri yahut ölü, benim siyasetim hep 'savaşa devam'dır." Bu arada, annesi Churchill'in dostlarıyla temas kurmaya devam etmeliydi.

Churchill'in dostlarından ve eski siyaset arkadaşlarından üçü Fransa'ya gelmek üzereydi. Onlarla 31 Ocak öğleden sonra Max Aitken'in St Omer'deki karargâhında bir araya geldi: Lloyd George, Bonar Law ve F. E. Smith. Churchill'e St Omer'e kadar eşlik etmiş genç bir subay daha sonraları, "aralarında, her ne pahasına olursa olsun Asquith'ten kurtulma konusunda tam ve kesin bir mutabakat" olduğunu hatırlıyordu. Lloyd George Savaş Bakanı olmak istediğini açıkladı. "Dilerim amacına ulaşır," diye yazmıştı Churchill Clementine'e. Birlikte çalışmak "ve güçlü bir yönetim mekanizması kurmak" istediği grup, Lloyd George, F. E. Smith, Bo-

nar Law, Carson ve Curzon'dan oluşuyordu. "Bunu hiç aklından çıkarma," dedi Churchill Clementine'e. Asquith'in zamanı dolduğunda "alternatif hükümet" budur.

Churchill'in acelesi yoktu. "Tüm bunları sağ salim atlatırsam," diye yazmıştı Clementine'e, St Omer'den döndükten sonra misafirhaneden, "gücüm her zamankinden daha çok olacak. Orta karar bir yetkiyle memlekete dönmektense bu gece siperlere dönmeyi kat kat tercih ederim. Ama sevgili kedimi görmek hoşuma giderdi."

Şubat'ta Churchill siperlerdeki altı günlük üç dönemini Laurence Çiftliği'nde geçirdi. Karanlık çöktükten sonra dikenli telleri geçip tampon bölgeye, taburun, tarafsız bölgedeki top çukurlarında yer alan uç nöbet noktalarını ziyarete giderdi. Bir gece, subaylarıyla birlikte çukurlardan birine yaklaşırken bir Alman makineli tüfekçisi ateş açtı. "Hepimiz sığınmak için mermi çukuruna daldık ve çukur çok kalabalık hale geldi," diye hatırlıyordu subaylardan biri sonradan, "ve bunun sonucunda, çömelmiş vaziyette durmak zorunda kaldık. Birden bire çukurun dibinden gözleri kör edecek kadar parlak bir ışık belirdi ve komutan kısık bir sesle 'Kapat lan şu ışığı!' dedi. Sonra bunun, kendi çömelmiş pozisyonundan ötürü kendi el lambasının düğmesi üzerinde oluşan basınçtan kaynaklandığını fark etmesi ve hemen ardından, durumu düzeltecek hareketi yapması sadece birkaç saniyelik bir meseleydi."

Bazen Laurence Çiftliği'nin avlusuna top mermileri düşüyordu. Birinde, öğle yemeğinden hemen sonra Churchill'le subayları bir masada "kahve ve Porto şarabı içmek için" otururlarken bombardıman başladı. Bir mermi yakına düştü ve "pencereyi düşürdü." "Hemen ardından, tam ahırdaki sığınağa gidip gitmemeyi tartışmaya başladığımızda," dedi Clementine'e, "korkunç bir çatırtı koptu, tozlar ve kıymıklar odanın içinde uçuştu, tabaklar parçalandı, sandalyeler kırıldı." Herkesin üstü başı toz toprak içinde kalmış ve yaver Jock MacDavid –"henüz on sekiz yaşındaydı"– parmağından yaralanmıştı.

Churchill'in Clementine'e söylemediği şey, bu durumda kendisine yardım eden talihiydi. "Winston lambasıyla oynuyordu," diye hatırlıyor MacDavid sonraları. "Top mermisi geldiğinde oturmuş onunla oyalanıyordu. Bir şarapnel parçası gelip pil muhafazasını neredeyse ikiye böldü ve metal muhafazanın içine gömüldü. Sağ el bileğine beş santimden az bir mesafe kalmıştı. Biraz daha yakına gelseydi bileğini kesinlikle koparırdı."

MacDavid hastalık izniyle memleketine döndü. Londra'dan geçerken Clementine'e uğrayıp bu felakete yol açan merminin uç parçasını verdi. Ayrıca kadına, kocasının, geçici bir süre karargâh merkezi Londra Destek Çiftliğinde bulunan bir tugayın vekaleten komutanı olduğu ve dört bin askerin mutlak sorumluluğunu üstlendiği yolunda "heyecanlı bir haber" de verdi. Ama bu sadece, tugay komutanının kısa süreliğine başka bir yere gittiği kırk sekiz saat içindi.

Tugay karargâhında geçen iki gününün ilkinde beklenmedik bir konuk, Lord Curzon geldi. "Onu benim yıkılmış çiftliğe götürdüm," dedi Clementine'e, "ve siperlerimde gezdirdim. O da bana her zamanki neşeli üslubuyla bütün haberleri verip insanlar ve siyaset hakkındaki fikirlerini söyledi." Çok şükür, "top mermilerinden ve makineli tüfek ateşinden gayet başarılı bir şekilde uzak durduk. Her ikisi de, tedbirli ve nazik bir şekilde, ya bizim artık ayrıldığımız ya da henüz gitmediğimiz yerlere isabet etti."

Londra Destek Çiftliğindeki ikinci gününde Churchill'in ziyaretine, Bangalore günlerinden arkadaşı, şimdi bir topçu generali olan ve Loos Savaşına katılmış olan Hugh Tudor geldi. "Sevgilim," dedi Churchill Clementine'e, "Loos'ta ne hatalar yapmışlar! Duysan inanamazsın." İki adam da cephedeki telefon sistemini eleştiriyordu. "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın o yavaş ilerleyişinden hoşnut olsaydık Alman denizaltılarıyla asla baş edemezdik. O zaman elbette cephede en azından on kat daha fazla demiryolu olmalı. Makinelerin ve beyinlerin savaşı bu; sadece kendini feda etmek ya da cesaret ve kahraman piyade yetmez ve asla yetmeyecek. Bende yetki olsaydı, Tanrının yardımıyla bu koşullarda bir ayda bile sıçrama yaratırdım."

Churchill 10 Şubat'ta yine yedekteyken, yeni ve daha rahat bir konaklama yeri olan Soyer Çiftliğinden, Ploegsteert'in bombalandığını gördü. "Kiliseye düşen top mermileri, kırmızı tuğla tozlarından oluşan ve kendi beyaz dumanlarıyla neşeli bir şekilde karışan muazzam bulutlar oluşturdu. Caddenin üzerinde başka siyah ve beyaz şarapneller uçuştu ve evlere çarptı. Köyde gezinen askerlerimizden üçü vuruldu (biri ölümcül) ve bir diğeri de bir top mermisinin çok yakınında bulunmanın şokuyla olay yerinde can verdi." İlk kırk sekiz saatlik yedeklik süresinde taburundan sekiz asker kaybetmişti ve bu, cephede altı günde verilenden daha büyük bir kayıptı. "Şimdi 1.000 asker yerine 600 askerin altına düştüm," dedi Churchill Clementine'e. "Daha birçok tabur bu durumda."

Topçu ateşi günlük bir tehlike ve olağan bir şey haline gelmişti. O gün Hugh Tudor'la birlikte Ploegsteert Ormanındaki İngiliz mevzilerine yaptıkları bir ziyaret sırasında Churchill, Tudor'un topçularının Alman siperlerine ateş açtığını gördü. Ardından Almanlar karşılık verdi. "Bu benim karşılaştığım, gerçekten keskin ilk top ateşiydi ve kesinlikle çok tehlikeliye benziyordu," dedi Clementine'e. Almanlar topun yanı sıra havan topu da atıyordu. "Bunları havadayken görebiliyorsun ve yere düştükten sonra da, ne yapacağına karar vermek için epey bir zaman kalıyor. Ben en çok bunları seviyorum. Sinirlerimin mükemmel durumda olduğunu gördüm ve sanırım hiçbir zaman kalbim hızlanmadı. Ama geçtikten sonra kendimi tuhaf bir şekilde yorgun hissediyorum; sanki bir konuşma ya da makale hazırlamak için gün boyunca yoğun bir şekilde çalışmışım gibi."

Kırk yıl sonra Churchill, kendisine bu olayı hatırlatan Tudor'a şunları yazdı: "Aslında, görme şansını bulduğum şey cephe hattındaki bombardımanı temsil edecek tek örnekti. Bir saat değil de sekiz saat sürseydi pek eğleneceğimi sanmıyorum. Ama dikkate değer bir dakiklikle, siz durduğunuz zaman o da durdu."

Churchill 13 Şubat'ta Laurence Çiftliği'ne döndü. "Bana, sanki bu harika dünyadaki yaşamım bir rüyaymış ve tüm bu yıllar boyunca orduda asteğmenlikten albaylığa doğru yavaş yavaş ilerliyormuşum gibi geliyor," diye yazmış o gün Clementine'e. Ertesi gece yine tampon bölgeye girdi "ve gizlice dolaşarak tel örgülerimize baktım ve sesleri dinleyen nöbetçilerimizi ziyaret ettim. Bu iş daima heyecan verici." Laurence Çiftliğine dönünce biraz uyudu. Ypres'in kuzeyinde devam eden bir topçu düellosu vardı ve Churchill "gece boyunca patlayan ve hırlayan" top atışlarını duyuyordu. Ama bombardıman siyasi düşünceleri kovamadı. Ertesi gün, Curzon'un Havacılık Kurulu'nun başkanlığına getirilmesinin muhtemel olduğunu haber alınca şunları yazdı: "Bunların ne kadar nankör olduğunu görünce çok bozulduğumu itiraf etmem lazım. Benim kişisel mücadelem olmasaydı bugünkü hava gücünün yarısına sahip olamazdık."

16 Şubat'ta Laurence Çiftliği yine bombalandı ve çok sayıda isabet aldı. Churchill'in karargâh kadrosundaki beş subaydan biri de dahil iki asker yaralandı. "Aceleyle yumurta ve domuz pastırmalarımızı, ekmek ve marmelatlarımızı kapıp sığınağımıza koştuk," dedi Clementine'e. "Orada kaldığımız süre boyunca bizim çiftliğe ve civarına belki yirmi tane top mermisi tahsis edildi." Kahvaltı devam ediyordu: "Sığınakta doktor bizim ayak-

ları kopmuş zavallı subayın büyük ve feci yaralarını sararken domuz pastırması ve marmelat tıkınmak tuhaf bir şeydi!" Yaralı subaya, hastalık iznine gönderilmeden önce bir hatıra olarak, kendisini yaralayan merminin ucu verildi. "Adam onu öptü!" diye yazmıştı Churchill. "Oradan gidiyor olmanın sevinci, yaralarının müthiş acısından üstün gelmişti sanki."

Churchill o gün, eskiden gayet ısrarlı bir savunucusu olduğu tank konusunda ilk denemelerin haberini aldı. "Görüyorsun, bu fikir meyvesini veriyor," diye yazdı Churchill 17 Şubat'ta Clementine'e. "Ama bir şeyi başarmak ne kadar büyük zahmetmiş! Ve ben ne kadar güçsüzüm! Benim aklımdan faydalanmamaları aptallık değil mi? Yahut bu kafanın bir şarapnelle parçalanmasını beklemek alçaklık değil mi? Ölmekten ya da yaralanmaktan korkmuyorum. Buradaki günlük yaşam hoşuma gidiyor. Ama bunların küstahlığı ve kendini beğenmişliği bazen içimi kinle dolduruyor."

Churchill Laurence Çiftliği'nde bir şövale kurup resim yapmaya başlayarak genç subaylarını hayretler içinde bıraktı. Resmin konusu, mermi çukurlarıyla dolu çiftlik avlusu ve Ploegsteert Köyü üzerinde patlayan top mermileriydi. Resim yapmak, aksi takdirde siyasi bir efkara yol açacak düşünsel enerjisini çekip alıyordu. Resim yapmanın kendisi için değerini kabul ediyordu: "Sanırım resim, eğer sağ salim kurtulursam, benim için büyük bir zevk ve dayanak olacak," demişti karısına 22 Şubat'ta. Fakat aynı gün, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın, kendisinin bakan olduğu dönemiyle Balfour'un yönetimindeki şimdiki hali arasındaki zıtlığı da düşündü. "Yıkmak ne kadar kolay, yapmak ne kadar zor. Çekilmek ne kadar kolay, zaptetmek ne kadar zor. Hiçbir şey yapmamak ne kadar kolay, bir şey başarmak ne kadar zor. Savaş, eylem, enerji ve tehlikedir. Bu koyunlarsa papatyaların arasında dolaşıp otlamak istiyor sadece."

Churchill'in otlamaya niyeti yoktu. Cephedeyken sürekli düşündüğü şey kendi siperlerinin güvenliğiydi. Bariyerlerin kurşunları durduracak kadar kalın olmasına ve sığınakların yeterince kum torbasıyla korunmasına özen gösteriyordu. "Taburunda gerçekleştirmiş olduğun ilerlemeyi herkesin duymuş olduğunu fark ettim," diye yazdı Clementine Şubat'ın üçüncü haftasında. "Cepheden izinli gelen askerler bundan söz ediyor." O hafta, Clementine'in tanıdığı bir albay ona Fransa'dan gönderdiği mektupta kocası hakkında "Winston çok iyi," diye yazmıştı, "onu çok uzun zamandır hiç görmediğim kadar iyi, şevk ve hayat dolu ve taburunu vasat bir taburken seçkin bir tabur haline getirdi."

Ploegsteert'in ve yedek konaklama yerleri artık sürekli olarak topçu ateşi altındaydı; hatta köyün ötesindeki Soyer Çiftliği civarı bile: "Mermiler bizi takip ediyor ve sürülmüş tarlaların ötesine kadar giden şarapneller havada bizimle yarışıyor," diyordu Churchill Clementine'e. "Sakin bir şekilde cehennemin kenarında yaşanıyor. Fakat insanların, aylarca sürdüğü zaman bundan nasıl yorulduklarını anlıyorum. Bütün heyecan yok olup gidiyor ve geriye duygusuz bir öfke kalıyor sadece."

Önceki gece bir top mermisi kilisenin çan kulesini tümüyle yıkmıştı. "Şimdi bu akşam da biz onların bir çan kulesini yıkacağız ve onlar da top mermilerini ikişer üçer savurarak karşılık verecek." Bombardıman devam ederken Alman uçakları "hiç rahatsız edilmeden yukarıda süzülüp duruyor, atışları gözlüyor ve bizim uçaksavar silahlarımızla dalga geçiyorlar. Burada gökyüzüne kimin hakim olduğuna dair kuşku yok!"

26 Şubat'ta Churchill üçüncü kez Laurence Çiftliği'ne ve siperlere geri döndü. Kar yerleri kaplamıştı fakat onun kum torbalarıyla gayet iyi korunmuş odasında "közleri parlayan bir ocak" vardı ve bu sayede "ısınmış ve huzurlu bir şekilde" uyudu. Ertesi gün İngiliz topçularının kısa menzili vuran ateşi yüzünden askerlerinden ikisi öldü. Daha sonraki gün üç asker; cephedeki son gününde de altıncı asker Alman topçu ateşiyle öldü.

Churchill'in şimdi yedi gün izni vardı. 2 Mart sabahı erkenden, taburu Ploegsteert'teki yedek konaklama yerine döndükten sonra Churchill hemen Boulogne'a gitti ve orada bir destroyer onu Dover'a götürdü. Akşam olurken evindeydi. Tek isteği rahatlamak, arkadaşlarını görmek, annesinin evinde yemek yemek, Clementine'le iki kez tiyatroya gitmek ve tek kamusal randevusuna katılarak Ulusal Liberal Kulüp'te kendi portresinin açılışını yapmaktı. Orada "bir konuşma yapabilirim belki," demişti Clementine'e. Bunun dışında bir kamusal etkinlik planlamamıştı. Ama Cromwell Yolu 41 numaraya varıp da Balfour'un beş gün içinde Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın bütçesini sunacağını duyunca şaşırdı. Parlamento'daki görüşmelerde konuşmaya, hükümetin denizlerde inisiyatifi ele almadaki başarısızlığı olarak gördüğü durumları kınamaya ve güçlü bir havacılık siyaseti konusunda kendi fikirlerini sunmaya karar verdi.

Churchill 3 Mart günü boyunca, önceden planladığı boş zaman etkinliklerini bir kenara bırakıp konuşmasının üzerinde çalıştı. Annesi o gece onun için bir yemek verdi ve Churchill'le Fisher'in arasındaki kırgınlığı düzeltmeye çalışan J. L. Garvin de dahil birçok kişiyi davet etti. Davet edi-

lenlerden biri de, Fisher'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na geri dönmesini en aktif şekilde teşvik edenlerden biri, *Manchester Guardian*'ın editörü C. P. Scott'tu ve Manchester'dan telgrafla çağırılmıştı.

Ertesi gün Clementine kocasının Fisher'i Cromwell Yolu'nda öğle yemeğine çağırdığını görünce dehşete düştü. "Çek elini kocamdan," diye patladı birden yemek sırasında. "Bir zamanlar onu neredeyse mahvediyordun. Artık rahat bırak onu." Ama Churchill hâlâ Fisher'in büyüsü altındaydı. Tekrar onunla çalışmak istiyordu ve onun ülkede hâlâ popüler olduğunu biliyordu. Bir ay önce Churchill, Fisher'i geri getirmek için yapılan bir basın kampanyasının başlangıcında Clementine'e, "Bensiz Fisher'ı yönetmezlerse tam bir fecaat olur," diye yazmıştı. Şimdiyse kendisi gibi Fisher'ı da geri dönüş için şanslı görüyordu.

Churchill'le Fisher 5 Mart akşamı tekrar bir araya geldiler. Churchill iki gün sonra yapmak istediği konuşmayı okudu. Balfour'un Deniz Kuvvetleri Bakanlığı konusundaki yönetim tarzını eleştirip kendisininkini savunmakla kalmayacak, konuşmasının sonunda Fisher'in geri dönmesini de talep edecekti. Fisher ertesi sabah saat dörtte Churchill'e şunları yazdı: "Gece boyunca, dün bana söylediğiniz şeyi düşündüm. Sizin çağınız bu! Ben mütevazı bir araç olacağım sadece! Tek hedefinizin savaş olduğunu gösteren böyle muhteşem bir kanıt, haklı olarak, sizin popülaritenize müthiş bir etkide bulunacak. Bu destek rüzgarını arkanıza alın!"

Clementine kocasının Fisher'le herhangi bir işbirliğine karşı durmak için teyakkuza geçmişti: Fisher'in 1915 Mayısı'nda görevini bırakıp gitmesini kocasının düşüşüne yol açan bir hainlik olarak görüyor ve gücünü yine kötüye kullanmasından endişe ediyordu. Kadın 6 Mart boyunca Churchill'i hep, Parlamento görüşmelerinde konuşma yapmamaya ve taburuna geri dönmeye ikna etmeye çalıştı. Ama Churchill konuşmaya kararlıydı ve gün boyunca, Fisher'in Churchill'le tekrar görüşmeye ikna ettiği C. P. Scott onu konuşmaya teşvik etti. "Parlamento'da siyasi konularda bundan daha yararlı olabileceği başka bir sorunun olamayacağını söyledim kendisine," diye yazmıştı Scott günlüğüne. "Donanma konusundaki çok büyük ve herkesçe bilinen kusurları gidermek için yitirilecek bir günün bile olmadığını ve Churchill vazgeçerse, bunların başarılması ve ayrıca –hakkında çok önemli fikirlere sahip olduğu– kara kuvvetlerinin canlandırılması için yapılacak büyük atılımın çökeceğini söyledim."

O gece Asquith'le karısı Cromwell Yolu'nda Churchill'lerle birlikte yemek yediler. Margot Asquith, Churchill'e, Parlamento görüşmelerinde konuşma yapacağına üzüldüğünü söyleyince Churchill (Margot'un, kızı Violet'e söylediğine göre) "gözleri parlayarak, donanma hakkında konuşma yapmanın onun için çok önemli" olduğu yanıtını verdi. Margot ayrıca kızına Churchill'in, "kendisinin başını çekeceği hayret uyandırıcı bir muhalefet düşlediğinden" de emin olduğunu söyledi. Asquith de Churchill'i konuşma yapmaktan caydırmaya çalıştı ama başaramadı. Görüşmelerin yapılacağı günün sabahı C. P. Scott yeniden Churchill'i görmek için uğradı ve bu konuşmayı yapmanın "siper savaşından daha çok cesaret gerektirdiğini" söyledi. Churchill konuşmasının son rötuşlarını yaparken, Asquith'in onu konuşmamaya ikna etmiş olmasından korkan Fisher ona tekrar bir mektup yazdı. "Çok mu geç kaldım?" diye soruyordu. "Tanrı sizin dilinize müthiş bir güç vermiş. Kesinlikle bir başbakansınız! Muhalefet lideri olarak size rakip yok."

Churchill'in 7 Mart'taki konuşmasının amacı, milletvekillerini, çok yakın olan bir tehlike hakkında uyandırmaktı. Donanmada yönetim ve öngörü yoktu. Kendisiyle Fisher'in bir buçuk yıl önce koydukları hedeflere varılamamıştı. Almanya'nın savaşma ve savaşı sürdürme gücüne erişilememişti. Churchill konuşurken milletvekilleri çok büyük bir dikkatle dinliyordu şu sözlerini: "Biz kendi büyümemizi görüyoruz fakat unutmayın, aynı zamanda çevremizdeki diğer her şey de büyüyor ve gelişiyor. Küreklerinizin üzerine kısacık bir süre yaslanıp dinlenme zayıflığını bile gösteremezsiniz. Bu kocaman makineyi son sürat, durmadan hep ileriye sürmek zorundasınız. İvmeyi kaybetmek sadece durmak değil, düşmektir." "Ülke ordunun cephane sıkıntısından kurtuluyor," dedi. "İnsan hayatı ve serveti korkunç bir bedel ödeyerek kontrolü yeniden ele geçirdik ve üstünlük bize çok uzak değil." Donanma malzemesi konusunda, "eğer herhangi bir nedenle" bir yetersizlik ortaya çıkarsa, "ileride bunun giderilmesi için hiçbir şansımız olmayacaktır. Harcanacak çabalarda farkında olmadan meydana gelecek bir gevşemenin yaratacağı sonuçlar, kan ve para ne kadar müsrifçe harcansa da, asla telafi edilemeyecektir."

Churchill sonra, denizaltı tehlikesinden ve zeplinlerin giderek şiddetlenen saldırılarına karşı daha çok çaba harcanması gerektiğinden söz etti. Donanma konusunda "tamamen negatif bir siyaset," dedi, "asla, son derece temkinli bir yol izleniyor anlamına gelmez." Sonra, kendisi kadar Fis-

her'e de gönderme yaparak, "Eski bakanlık konseyi olsaydı, 1916 boyunca takip edilen tümüyle pasif yaklaşımdan kesinlikle hoşnut olmayacağının kayıtlara geçmesini istiyorum," dedi. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı şimdi havacılık konusunda "Lord Fisher ve benim hiçbir zaman sahip olmadığımız kadar büyük olanaklara sahiptir," dedi. "İlk zamanlar Köln, Düsseldorf, Friedrichshafen ve hatta Cuxhaven'deki zeplin hangarlarına bir avuç pilotla saldırma siyasetini gerçekleştirmek mümkün olmamıştı.

Churchill sonra, vardığı sonuca geldi ve "bu sonuca varmasaydım bugün hiç konuşmazdım," dedi. Ayrıca, insanları uyaran sözleri de, "birincisi, bunların yararlı olacağı bir zamanda söylendiğinden emin olmadan, ikincisi, kesin ve işe yarar bir öneride bulunmadan" sarf etmezdi. Söyleyeceği şey konusunda kafasında "hiçbir kuşku" yoktu. "Bir zamanlar sanırım bunları söyleyemezdim, fakat aylardır buradan uzaktayım ve kafam netleşti. Zaman çok önemli. Mevzular çok can alıcı. Büyük Savaş derinleşiyor, genişliyor ve çevremize yayılıyor. Ülkemizin varlığı ve davamız donanmaya bağlı. Kendimizi ya da donanmayı, mümkün olabilen en büyük ve şiddetli güçten yoksun bırakamayız. Hiçbir kişisel düşünce, ülkeyle, ülkeye en iyi hizmeti verebilecek kişiler arasında bir engel oluşturmamalıdır."

"Churchill'in önereceği şey nedir?" diye fısıldadı Lloyd George, Bonar Law'a. "Fisher'in geri getirilmesini teklif edecek," diye yanıtladı Bonar Law. "İnanamamıştım buna," dedi Lloyd George ertesi gün bir arkadaşına. Ama Bonar Law haklıydı.

"Deniz Kuvvetleri Bakanı'na, hiç gecikmeden," diye devam etti Churchill, "Lord Fisher'i yeniden Birinci Lord makamına geri getirerek kendisini takviye etmesini, Bakanlık Konseyi'ne canlılık ve hareket kazandırmasını öneriyorum." Parlamentodakiler şaşırmış, herkesin ağzı açık kalmıştı. Hemen ardından Churchill'le alay eden konuşmalar geldi: "O kısa ve parlak kariyerinde kaç tane görevde bulundu bilmiyorum," dedi Muhafazakâr milletvekillerinden Amiral Sir Hedworth Meux. "Bunların hepsinde başarılıydı. Bunlarda sebat etse daha iyi ederdi ama hiçbirinde sebat etmedi ve sanırım bu salondaki milletvekillerinin büyük bir bölümü benim söyleyeceklerimi onaylayacaktır. Biz hepimiz ona Fransa'da büyük başarılar diliyoruz ve orada kalmasını umut ediyoruz."

Churchill önerisine karşı bu düşmanca ve alaycı tepkiden ötürü sarsıldı. Ama yine de Fransa'ya dönmemeye karar verdi. Bunun yerine, Savaş Bakanlığı'nın başarısızlık ve yetersizliklerinin kamuoyuna duyurulması ge-

rektiğine inandığından, bir hafta boyunca ordu bütçesi görüşmelerinde konuşacaktı. 8 Mart sabahı Fisher Cromwell Yolu'na gelip ona bir uğradı ve onu Londra'da kalıp Parlamento'daki eleştirilerine devam etmeye teşvik etti. Clementine, bu ziyaret sırasında, kocasının "Fisher konuşmasıyla" Parlamento'da tek bir destekçi bile kazanmasının mümkün olmayacağını öne sürdü.

O gün öğleden sonra Avam Kamarası'nda Balfour, milletvekillerine sert bir tonda, Churchill'in 1915 Kasımı'nda yaptığı, Çanakkale krizinin en kritik anında Fisher'ın ona ne bir destek verdiği ne de yol gösterdiğini söylediği kendi demecini hatırlattı. Churchill kendisini savunmak için kısa bir konuşma yaptı. Balfour "Benim yaptığım konuşmadan ötürü gereksiz yere kızmamalı ya da gücenmemelidir," dedi Churchill, "çünkü her şeyden önce, konuşma çok küçük bir şeydir ama bu konuda herhangi bir başarısızlık çok hayati önem taşıyan bir şeydir." Uyarıların dile getirilmesi "ve zamanında söylenmesi" gayet doğrudur. Fisher'in geri dönmesi konusundaki, Balfour'a bütün o "retorik ve yıkıcı yanıtları" verme fırsatını sunmuş olan teklifine gelince, "gerçek şudur ki, Lord Fisher'in yönetim gücü ve enerjisiyle, yine onun programının mümkün olan en hızlı şekilde gerçekleştirilmesini şu ya da bu şekilde bir araya getirebilirsek bundan ülkemiz için büyük bir avantaj sağlanamayacağını iddia etmek için bir neden yoktur."

Kara, deniz ve hava kuvvetlerindeki yetersizliklerle ilgili daha birçok önemli konuyu gündeme getirebileceğine inanan ve artık bir tugay ya da tümen komutanı olmakla pek ilgilenmeyen Churchill 9 Mart'ta Kitchener'dan, kendisini birlik komutanlığından –"birliklerin yönetiminde bir dezavantaj oluşturmayacak en çabuk şekilde"– almasını istedi. Bu arada izninin uzatılmasını istiyordu, aksi takdirde hemen ertesi gün Fransa'ya dönmesi gerekiyordu. Kitchener bu mektubu Asquith'e gösterdi ve Asquith onayladı. Asquith ayrıca o gün Churchill'le görüştü ve ona babasının "düşünmeden yaptığı bir hareketle" nasıl siyaseten intihar ettiğini hatırlattı. Churchill buna, kendisini lider olarak görmek isteyen bir sürü "coşkulu destekçi"sinin olduğunu söyleyerek yanıt verdi. "Ama şu anda önemli hiçbir destekçiniz yok," dedi Asquith.

Ayrıldıklarında Churchill'in gözlerinde yaşlar vardı. Asquith onun Fransa'ya döneceğinden emindi. Fakat ertesi gün, Doğu Hertfordshire'deki bir ara seçimde, hükümetin adayı, Kraliyet Donanma Hava Gücü'nde filo komutanı olan ve o koltuk için güçlü bir havacılık siyasetini savunarak ya-

rışan bağımsız aday Noel Pemberton Billing karşısında yenildi. Fisher'le Garvin hemen Cromwell Yolu'na koştular ve Churchill'e Londra'da kalıp Parlamento'da savaşması için cesaret verdiler. Churchill'in zaten Kara Kuvvetleri bütçesi hakkındaki görüşmeler sırasında konuşma yapmaya hazırlandığını duyunca sevindiler. Konuşmasını onlara okudu. Fisher daha sonra bunu "benzersiz" diye nitelendirmişti C. P. Scott'a yazdığı mektupta. "Bence dostumuz, yapması gerektiği gibi, kalır ve gelecek salı günü Kara Kuvvetleri bütçesi görüşmelerinde konuşursa hükümet hemen defolup gidecektir," dedi.

Fisher 10 Mart akşamı Churchill'le tekrar görüştü. Churchill ordu görüşmelerinde konuşma yapmasının akıllıca bir şey olduğundan kuşku duymaya başlamıştı. Ertesi sabah Fisher, daha önce aralarında kırgınlık çıkmasına yol açmış tutumuna geri dönerek, eğer "şeref konusundaki boş gevezelikler yahut Asquith'in hokkabazlıkları sizi gelecek salı günü, cepheye muhalefet eden sıralardan kalkıp da hükümeti, askerlerimizi katletmek ve son derece beceriksiz savaş yönetimi nedeniyle suçlamaktan vazgeçmeye ikna etmişse, o zaman sizin bir 'katil' haline geldiğinizi söyleyeceğim, çünkü bunu engelleyebilecek ve Kitchener'ın görevden alınmasını talep edebilecek tek kişi sizsiniz," diye yazdı.

Churchill'le Fisher 11 Mart'ta tekrar bir araya geldiler. Churchill hâlâ ne yapacağına karar vermemişti. Max Aitken onu Londra'da kalıp ordu görüşmelerinde konuşmaya ikna etmeye çalıştı, ama Churchill düşündü ve Fransa'ya dönmeye karar verdi. "Yine de, sizin öğüdünüzü tutamayacağımı hissettim," diye yazdı Aitken'e, Ploegsteert'e döndükten sonra, "çünkü içgüdülerim sizin söylediklerinizi kabul ediyorsa da, benim burada, kişisel çıkarlar uğruna çarçabuk bırakılamayacak, küçük ama zorlu bir yükümlülüğüm var." Ayrıca, "sizin belirttiğiniz müthiş görevler için gereken meziyetleri" de kendimde görmüyorum. "Benim çıkarım gereğinden fazla belliydi ve bunun, insanın vereceği hükmü ne kadar etkileyeceğini kimse bilemez." O "müthiş görevler" nelerdi? Partisinden soğumuş Liberal ve Muhafazakârların muhalefetine liderlik etmek, Kitchener'ı ve hatta Asquith'i devirmeye çalışmak mıydı?

Clementine tarafından Fransa'ya dönmek için zorlanan Churchill bunu kabul etti. Ama Asquith'in Liberal eleştirmenlerinden birine söylediğine göre, kafasında hâlâ ordu görüşmeleri bitmeden geri dönmek vardı. "Sanırım yaklaşık bir haftaya kadar Avam Kamarası'na dönebileceğim," diye

yazıyor ve ordu görüşmelerinin "gelecek Parlamento haftasına kadar sürmesi gibi bir olasılık var mı," diye soruyordu. "Eğer varsa bana bir telgraf çekin ki ben de tekrar size söz ettiğim konuya yoğunlaşabileyim."

Churchill 13 Mart'ta Batı Cephesi'ne döndü. Clementine'le birlikte Dover'a giderken, Parlamento muhalefetindeki yerini almak bakımından, tartışmaları tekrar gözden geçirdi. Dört ay önce ona siperlerde bir şey olmasından çok korkan ve onu Batı Cephesi'ne göndermek istemeyen Clementine şimdi, siyasetin cilvesinin onu Londra'ya geri getirmesine kuşkuyla bakıyor ve devralmasının üzerinden daha iki ay geçmeden taburunu bırakırsa ona yönelecek tutarsızlık ve fırsatçılık suçlamalarından korkuyordu. Churchill ikna olmamıştı. Dover'a giderken, Asquith'e, komutanlık görevinden alınması için bir mektup yazdı. Sonra bu mektubu Clementine'e verdi ve yanına da, Basın Birliği'ne vermesini istediği bir demeç ekledi.

Üzgün olan Clementine, Carson'u görmek için güney kıyısındaki Rottingdean'e gitti. Carson'un tavsiyesi, vaktinden önce bir geri dönüşten kaçınılmasıydı. Churchill Boulogne'a geçti, sonra çabucak doğuya, Ploegsteert'e gitti. Askerleri cephedeki siperlerindeydi. Yolculuk sırasında Clementine'in haklı olduğuna karar vermişti. Ordu görüşmelerinin son günlerine katılmak üzere geri dönse bile, bu tavrı saçma bir fırsatçılık ve tutarsızlık olarak görünecekti. Aynı gece Asquith'e, mektubunu geri çektiğini bildiren bir telgraf gönderdi. Asquith, Basın Birliği'ne verilen demeci ele geçirmek için özel sekreterini Cromwell Yolu'na gönderdi. Rottingdean'den Londra'ya yeni dönmüş olan Clementine çok rahatladı.

Ama bu mektubun geri çekilmesi sadece geçici bir ertelemeydi. Churchill siyaset arenasına yeniden girmeye kararlıydı. Kafasındaki tek soru, bunun zamanlamasıyla ilgiliydi. "Bu hafta beni çok zayıf, budala ve dengesiz biri gibi gördün," diye yazdı Clementine'e sığınağında geçirdiği ilk gece. "İkisi de şerefli, ikisi de önemli iki farklı yükümlülük arasında kaldım. Ama benim asıl savaş mevzimin Avam Kamarası olduğundan eminim." Üç gün sonra Soyer Çiftliği'ne dönünce Clementine'den, Garvin, Scott ve diğerleriyle teması sürdürmesini istedi: "Onların uzaklaşmalarına ya da benim bu oyunu bıraktığımı sanmalarına izin verme." Bir gün sonra, liderlik etmeyi düşündüğü ordu görüşmeleri hakkında okuduğu bir haber üzerine de Clementine'e şunları yazdı: "Ben olsaydım ne kadar farklı olurdu! Benim yerimin orası olduğuna, o yeri saygınlık ve ülkeye hizmet anlayışıyla doldurabileceğime inancım günden güne güçleniyor ve derinleşiyor."

Taburuna dönünce Churchill, cezalar konusundaki "yersiz yumuşaklığı" yüzünden tugay komutanı tarafından kınandığını öğrendi. Hemen, taburu devraldığından beri suçların da cezaların da nasıl azaldığını gösteren bir istatistik hazırladı. Döndüğünün akşamı komşu taburların siperlerinde "bir yürüyüş" yaptı ve Clementine'e şunları yazdı: "Aynı koşullar ve özellikler her tarafta kendini tekrar tekrar gösteriyor; yıkılmış binalar, kum torbalarıyla çevrili barınaklar, tel örgülerle sıkı sıkı korunmuş siperler, mermi çukurları, sık sık rastlanan ve üzerinde küçük haçtan taşların bulunduğu mezarlar, fena halde ot bürümüş yerler, çamurlu yollar, haki giysili askerler; yüzlerce kilometre boyunca böyle gidiyor, her iki tarafta da. Zavallı Avrupa. Gecenin sakinliğini sadece birkaç tüfek sesi ve bazen de bir top patlaması bozuyor. Uluslar harcadıkları paranın karşılığını efkar basmış ordulardan mı alıyor, diye düşünüyor insan."

"Muzaffer bir barış" sağlama konusunda, siperlerde değil de Avam Kamarası'nda olsaydım daha yararlı olabilir miyim, diye soruyordu Clementine'e. "Tek sorun bu. İnan bana, yaşamım kaderimize gerçekten katkıda bulunacaksa katiyen esirgemem."

Yeni bir askeri heyecan Churchill'in huzurunu kısa bir süre bozdu: Tugay komutanının gidişi. Birden, ocak ayından beri beklediği terfinin, hem de kendi tugayında gerçekleşmesi gibi bir olasılık belirdi. Ama bu makam başka birine, üç yaş genç bir muhafız subayına gitti. "Bu durum," diye yazdı karısına, "benim geleceğimin olmadığını" gösteriyor. Artık aldırmıyordu. Artık ne "yapması gerektiğini" biliyordu. Onun yeri Parlamento'ydu. "N'olursunuz, benim Parlamento'daki muhalefetin ön sıralarındaki karışıklıklar ve risklerle baş edemeyeceğimi ya da karar vermekten çekindiğimi düşünmeyin," diye yazdı Garvin'e 20 Mart'ta Laurence Çiftliği'nden. "Ama doğal olarak, bu sahneyi terk etmeye pek gönüllü değilim. Daha da tuhafı, bunu her an yapabilir olmam. Özellikle, geri döndüğümde de, yararlılığımı gösterebileceğim en elverişli ortamlarda böyle davranmak istiyorum."

Clementine kocasının hemen sakinleşip rutine geçmesini ve cephedeki görevleriyle uğraşmasını diliyordu. Fakat artık cephede Churchill'in kafası rahat değildi ve bir gün sonra Clementine'e, "Benim geri dönmemi isteyen arkadaşları soğutacak bir şey yapma," diye yazdı. Clementine onu sakinleştirmek için elinden geleni yaptı. "Sabreder ve uygun bir fırsat beklersen," diye yanıtladı, "gelecek senindir." Kadın hâlâ onun bir tugayın

başına geçerek Fransa'da kalmasını istiyordu. "Benim dileğim budur," diye yazdı Churchill'e.

Clementine'in mektubu Churchill'de, kendisinin savaş yönetiminden dışlanmasıyla ilgili büyük bir haksızlığa uğradığı hissini alevlendirdi. "Böyle bir zamanda bir arpalığı elimde tutacağına," yılda 4.300 sterlinlik maaştan feragat ederek sivil görevinden istifa etmişti. Beş ay süreyle cephede, "üstlerini tümüyle memnun etmek ve subaylarıyla askerlerine yararlı olmak için, gayret isteyen" zor görevleri yerine getirecekti. İngiliz kamusal yaşamında, "yılların devlet hizmetiyle" kazanılmış ve "yurttaşlarının dikkatini her halükârda halen yaşayan üç dört kişiden başkasının üstün gelemeyeceği bir şekilde çekebilmesini sağlayan seçkin bir konumu" vardı. İngiltere'nin ulusal geleceğinin "kritik ve karanlık göründüğü" bir dönemdi: Hem savaş hem de barış halinin koşullarını etkileyecek ve "Churchill'in daima bağlantılı olduğu" hemen hemen bütün sorunlar çözüm bekliyordu. Kendisini o tartışmalardan dışlayamaz ya da bunların sorumluluğundan soyutlayamazdı. "Bu gerçekler birtakım aşağılamalara, öküz altında buzağı aramalara karşı tek başına kesin bir yanıt değil mi?" diye soruyordu Clementine'e.

Churchill, belirleyici bir etkileme gücü ya da yetkiden yoksun olduğu, neredeyse bir yıldır süren dışlanmışlığın verdiği bir öfke ve moral bozukluğuyla kendi kendini yiyordu. Ama yeteneklerine ve popülaritesine güveni sarsılmamıştı. "Ülkenin ortak davasına yaptığım katkıları ya da bunca yıllık çalışma ve güçle kazanılmış siyasi bir konumun sorumluluklarını küçümseme sevgilim," diye yazmıştı Clementine'e 22 Mart'ta. "Hoşnutsuzluk ve gazetedeki saldırılar geçip gider. Fakat halk kitleleri tarafından gerçekten tanınan kamusal kişiler, ülkenin kamusal danışma kurumlarındaki yerlerini, karakterlerine ya da şereflerine dokunacak bir şey olmadıkça yitirmezler."

Clementine kocasının ülkeye "vaktinden önce dönmesine" karşı görüşleri topluyor ve hemen hemen her gün yazdığı mektupların içinde kendisine gönderiyordu. Churchill etkilenmiyordu. "Kendine güven," diye yazdı Churchill, "ve ben son nefesimi vermeden asla rahat etmeyecek kişiler tarafından dile getirilmiş fikirleri hemen kabul etme." Artık hiçbir şey Churchill'i hedefinden döndüremezdi. "Buradaki tehlikeler karşısında serinkanlılığımı ve kayıtsızlığımı gördükçe, beni bekleyen görevlere karşı kendimi daha güçlü hissediyorum." Ama Carson da Churchill'i geri dönmekten

caydırmaya çalışıyordu. C. P. Scott ise onun geri dönmesini istiyor, "Sizin yeriniz orası değil, burasıdır," diyordu.

Clementine birbiriyle bu kadar çelişkili tavsiyelerden serseme dönmüştü. "Kamuoyundaki bu ciddi endişeler çok yıpratıcı," diye yazdı martın son haftasında. "Seni bir dahaki sefer gördüğümde dilerim başbaşa kalmak için biraz vakit buluruz. Henüz genciz, ama zaman uçup gidiyor, aşkı çalıp götürüyor ve çok huzurlu ama pek baştan çıkarıcı ya da iç ısıtıcı olmayan bir dostluk kalıyor geriye sadece." Churchill bu acıklı itiraftan ötürü sarsılmıştı:

> *Ah sevgilim, bana "dostluk"tan söz etme. Her geçen gün seni daha çok seviyor; sana ve senin o güzelliğine daha çok ihtiyaç duyuyorum. Benim sevgili, sevimli Clemmie'ciğim! Ben de bazen sükunet ve huzurun hasretini çekiyorum. Bunca çaba, bunca yıldır hiç bitmeyen savaşlar ve dertler, bunca heyecan... Ve şimdi burada, Thor'un* çekicinin altında geçen bu sert ve haşin hayat benim senden yaşlı aklımı –sanırım ilk kez– savaştan başka şeylere yöneltiyor.*
>
> *"Yaş kırk ve her şey bitti" mi, yaşlı hınzır Düşes'in yazdığı gibi? Ama birkaç haftalığına İtalya yahut İspanya'da güzel bir yere gitmek, silahların patırtısından ve parlamenterlerin anırtısından uzak bir şekilde sadece resim yapmak ve parlak ve sıcak güneşin altında birlikte gezinmek hoş olmaz mıydı? Biz birbirimizi çok iyi tanıyoruz artık ve eskisinden çok daha hoş vakit geçirebiliriz.*
>
> *Bazen, yaşamımın bitmesini pek de fazla dert etmeyeceğimi düşünüyorum. Egoizm beni öyle bir yuttu ki, başka bir yerde başka bir ruha sahip olmayı, seninle başka bir dünyada tanışmayı ve sana büyük aşkların tüm sevgi ve onurunu vermek istiyorum.*

Churchill mektubun devamında Clementine'e, iki gün önce, yani 26 Mart'ta Sinclair'le birlikte siperlere doğru yürürlerken sol tarafta bir sürü top sesi duyduğunu ve "top av arayarak döndükçe" her bir merminin giderek daha yakına düştüğünü söyledi. Bir sonraki merminin nereye düşeceğini aşağı yukarı tahmin edebiliyorlardı. Mermiler yıkık bir manastı-

---

* Eski İskandinavyalıların yıldırım ve savaş tanrısı-ç.n.

ra doğru gidiyordu ve Churchill "Bir sonraki mermi manastıra düşecek," dedi. "Sinclair'le gayet emin bir şekilde manastırın açığından geçiyorduk ki," dedi Clementine'e:

> *Top mermisi gelirken bir ıslık sesi, bir gümbürtü ve korkunç bir patlama duyuldu. Tuğlalar yağmur gibi yağdı, duman bulutları kalktı, bütün askerler yerlerinden sıçrayıp kaçıştılar ve girdikleri deliklerden ve köşelerden dışarıyı gözetlediler. Ben hiç yerimden sıçramadım, yüreğim de hızlanmadı. Bazı çok cesur kişiler gibi, gürültü beni rahatsız etmiyor. Ama şunu hissettim: 20 metre daha sol tarafta olsaydım, artık çözülecek hiçbir düğüm, katlanılacak hiçbir endişe, karşılaşılacak hiçbir nefret ve haksızlık kalmayacaktı. Bütün düşmanlarım için sevinç, o ihtiyar sahtekar iç rahatlaması, inişli çıkışlı bir hayat için iyi bir bitiş, nankör bir ülkeye –değeri bilinmemiş– son bir hediye; İngiltere'nin savaş gücünde, kimsenin bilmeyeceği yahut ölçmeyeceği ya da yasını tutmayacağı bir düşüş olacaktı.*
>
> *Ama ben teslim olmayacağım ve yılmayacağım. Bana açık olan ve bu savaşın zafere götürülmesi için en etkili çabayı harcayabileceğim her makamda sonuna kadar savaşacağım. Daha büyük alanlara göre olmadığıma bir şekilde ikna olsaydım, buradan –nasıl olursa olsun– gayet memnun olurdum. Fakat aynı şekilde, çıkarımın başka yerde olduğuna inanmışsam, bir kötü niyet yahut eleştiri rüzgarı beni bundan vazgeçiremeyecek.*

Churchill mümkün olduğunca kısa süre sonra geri dönmesinin akıllıca bir şey olduğuna karısını ikna etmek için son bir girişimde bulundu. Eğer, diyordu, senin önerdiğin gibi, bir bakanlık krizi çıkıncaya kadar burada beklersem, "geri dönüşüm, davet edilmediği şenliğe giden bir sultanınki gibi görülmez mi? Oysa bana zaten hiç rahat vermeyen tüm o sataşmalara ve küfürlere karşın, Westminster'deki kürsüden, hiç kuşkusuz, hayati aciliyet ve önem taşıyan konularda birtakım etkiler yapabilir ve dikkati bunlara çekebilirim. Bu da, geriye dönüp bakınca, oraya varmak için attığım adımları haklı çıkaracaktır."

Clementine erken bir dönüşün kocasının ününü daha da zedeleyeceği düşüncesini değiştirmemişti. Churchill'in seçim bölgesi başkanı, Dundee'de-

ki eğilimin de bu yönde olduğu konusunda bir uyarıda bulundu. Churchill Asquith'e kamuoyu önünde muhalefet ederse, "sizi dengesizlikle suçlayacak ve bunu sizin değer verdiğiniz her şeye karşı kullanıp ilerlemenizi engelleyecek" düşmanlarının eline bir koz vereceği kanısındaydılar. Garvin de aynı görüşteydi. Churchill istemeye istemeye cephede kaldı ve geçmişte neler yapabilirdim ve hâlâ da yapabilirim, gibilerinden derin düşüncelere daldı. "Büyük olmak için," diye yazdı Clementine ona, "insanın eylemlerinin basit kişiler tarafından anlaşılabilir olması gerekir. Senin cepheye gitme dürtün anlaşılması kolay bir şeydi. Geri dönme dürtünse açıklama gerektiriyor. Fisher konusundaki konuşman bu yüzden başarılı olmadı. İnsanlar anlayamadı bunu. Bunu açıklamak için başka bir konuşma daha gerekiyordu."

Churchill Ploegsteert'teyken Almanlar Verdun'de, savaşta daha önce eşi görülmemiş yoğunlukta bir topçu ateşi başlatarak ve arka arkaya dalgalar halinde piyade saldırılarıyla Fransız savunma hatlarını geçmeye kalkıştılar ama başaramadılar. 6 Nisan'da F. E. Smith'e yazan Churchill, "Genel durum hakkında tümüyle karanlıktayım," dedi, "ama Verdun örneği, Batı Cephesinde her iki tarafın da girişeceği saldırılar için söylediğim ve yazdığım her şeyi doğruluyor."

O Nisan'da, Asquith'i eleştirenler zorunlu askerlik konusunda bir girişimde daha bulundu. Churchill 8 Nisan'da F. E. Smith'e yazdığı mektupta, Bonar Law ve Lloyd George'un birlikte bir hükümet kurmak ve "güçlü bir savaş organizasyonu" yapmak için "şimdi harika bir fırsata" sahip oldukları yorumunda bulundu. Hangisi başbakan olursa olsun, "geleceğin partisi şekillenebilir," dedi. Churchill için "en kolay açılış" Mühimmat Bakanlığı olurdu, gerçi "siz elbette, eğer erişilebilirse, benim isteğimin ne olduğunu biliyorsunuz." Çok büyük bir olasılıkla Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, ama belki de Hava Kuvvetleri Bakanlığı kastediliyordu.

"Sanırım Asquith muhtemelen son anda boyun eğecek," diye yazdı Churchill 10 Nisan'da Lloyd George'a. "Ama böyle bir şey yapmazsa sizin harekete geçme vaktiniz gelmiş olacak." Beş gün sonra, Asquith'in hangi yöne döneceğini ya da Lloyd George'un istifa edip etmeyeceğini bilmeyen Churchill, Clementine'e Laurence Çiftliği'nden yazdığı mektupta, "Bana yapılan lanet olası fırıldaklıklara duyduğum öfkeyle kendimi yiyip bitirdiğim ve bütün gücümle karakalem çiğnediğim zamanlar hariç, moralim yerinde ve neşeliyim," diyordu.

Asquith, Churchill'in beklediği gibi, zorunlu askerlik taleplerine, varolan sistemi genişleterek bir ödün verdi ama tam anlamıyla zorlayıcı bir yasanın gerektiğini hâlâ kabul etmiyordu. Ayrıca, siyasetini Avam Kamarası'na açıklamak amacıyla, basından ya da halktan temsilcilerin katılmadığı ya da tartışmanın seyri hakkında bilgilendirilmedikleri gizli bir oturum düzenletti. Churchill buna katılmak için izin istedi. Oturum biter bitmez taburuna dönmesi şartıyla izin verildi. "İyi şanslar Samson,"* diye yazdı Sinclair, Ploegsteert'ten Churchill'e, Londra'ya giderken, "ve gücüne tekrar kavuştuğunu anladığında, Filistinlilerin yenilmesine en iyi katkını nerede yapabileceksen orada kal."

Churchill gizli oturumda konuştu ama söyledikleri kamuoyuna açıklanmadı. "Konuşman haber olsaydı, sanırım basın senin geri çağırılman için bastırırdı," diye yazdı Clementine ona, üç gün sonra taburuna döndüğünde. Churchill görüşmelerden hemen sonra Londra'da kalmak için uğraşmıştı. Zorunlu askerliğin çıkmasını isteyen, Carson liderliğindeki grubun çok yakında Asquith'e karşı açıkça bir mücadeleye girişeceğini biliyor ve bu mücadeleye katılmak istiyordu. Haig'in onun Londra'da kalmasına bir itirazı yoktu ve hatta ona "bu davada" şans dileyen bir mesaj gönderdi. Ama tümen komutanı general müdahale ederek ona bir telgraf çekti ve taburu tekrar siperlere giderken derhal geri dönmesini istedi. Zorunlu askerlik konusundaki can alıcı görüşmeler Churchill'in yokluğunda yapıldı. Asquith kısmi bir önlem sundu. Carson'un buna karşı çıkışı öylesine etkili oldu ki Asquith bunu geriye çekmeyi ve vakit geçirmeden tam zorunlu askerlik yasa tasarısını sunmayı kabul etti.

Carson zafer kazanmıştı. Churchill bütün bu olup bitenlerden tümüyle dışlanmıştı. Sonra, 3 Mayıs'ta taburu Ploegsteert'ten son kez ayrıldı. Piyade taburlarının çoğu, her gün topçu ateşiyle verdikleri kayıplar yüzünden öylesine zayıflamıştı ki, önemli birtakım birleştirmeler yapılıyordu. 6. Kraliyet İskoç Piyadeleri 15. Tümen'e katılacaktı. Churchill yeni bir komutanlık istemiyordu. Onun yerine, "acil hale gelen Parlamento ve kamu görevlerime katılmak için izin istiyorum," dedi. İsteği kabul edildi. Ayrılmadan önce genç subaylarına iyi görevler bulmaya çalıştı. "Son-

* Kutsal Kitap'ta adı geçen Samson, saçlarını kesmediği sürece tanrısal bir güce sahiptir. Aşık olduğu Delila'nın oyunuyla saçları kesilir ve bu sayede Filistinlilere tutsak düşer. Tanrıya yakarması sonucu kendisine son bir güç verilen Samson, elleriyle Filistinlerin tapınağını onların başına yıkar. Kendisi de bu arada ölür-e.n.

suz çabalara girişti," diye hatırlıyordu bunlardan biri. "Otomobiller bulup Fransa'da oradan oraya koşturarak, büyük küçük her türlü kurmayla görüşerek, komutasında çalışmış kişilere yardım etmek için bir şeyler yapmaya çalıştı."

6 Mayıs'ta, Ploegsteert'ten son kez ayrıldıktan üç gün sonra Churchill subaylarına Armentières'te bir veda yemeği verdi. Ertesi gün askerleriyle vedalaştı ve onlara, İskoçları "en korkunç savaşan hayvan" olarak görmeye başladığını söyledi. Kalkıp onların elini sıkarken, içlerinden biri sonraları hatırlamıştı, "Bence salondaki herkes, Winston Churchill'in bizi bırakmasının gerçekten kişisel bir kayıp olduğunu hissediyordu."

17. Bölüm

"Derin ve Bitmez İşkence"

Churchill 7 Mayıs 1916'da Londra'ya döndü. Bir daha hiç siperde görev yapmayacaktı. Ama geri dönüşü hükümette görev alma konusunda bir umut yaratmamıştı. Londra'ya vardıktan iki gün sonra Avam Kamarası'nda, daha çok asker ihtiyacı konusunda konuştu ve o güne dek siyasi nedenlerle zorunlu askerlik yasasının dışında bırakılmış olan İrlanda'nın da bu kapsama alınması gerektiğini savundu. "Zorluklar karşısında moral bozukluğuna kapılma yahut yılma değil, onları aşmak için çabalama zamanıdır," dedi. Churchill bu sözleri söylerken, İrlanda milliyetçisi milletvekillerinden biri öfkeyle, "Çanakkale'den ne haber?" diye bağırdı.

Bu bağırış Churchill'in peşini yıllarca bırakmayacaktı. Adını bu lekeden temizlemek isteyen Churchill, Çanakkale'yle ilgili gerçekleri yayınlamak için Asquith'i zorladı. Asquith kabul edince, bu olayın gidişatındaki kendi payını en net şekilde gösteren belgeleri toplamaya başladı. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrılmasının ve yetkisini, gücünü yitirmesinin üzerinden on iki ay geçmişti. "Bu lanetli yıllar artık sona erdi," diye yazdı Fisher'e 14 Mayıs'ta, "ve çok şükür, bundan sonra sizin ve benim için daha talihli günler gelecek. Ülkemize, kendisini ve ona bağlı herkesi savunmasında yardım etme şansımız olacak. Cesaretinizi yitirmeyin. Şansınızın henüz tükenmediğine inanıyorum."

Churchill'in inancı yanlış çıktı. Fisher bir daha hiçbir zaman yetkili bir makam için aranmayacaktı. Churchill'e de, kendisinin istediği Hava Kuvvetleri Bakanlığı asla önerilmeyecekti. 17 Mayıs'ta havacılık yönetimi hakkındaki Parlamento görüşmelerinde konuşan Churchill, savaşın çıkmasından hemen sonra İngiltere'nin hava savunmasındaki kendi payından, Fransa ve Flanders'te hava üslerinin kurulmasından söz etti ve Kuzey Denizi'yle Ren'deki zeplin hangarlarına daha önceleri yapılan hava saldırılarını sa-

vundu. Siciliyle ilgili sonradan türemiş ve hâlâ varlığını sürdüren çarpıtmalardan biri de, güya onun "1914 sonbaharında İngiltere'nin hava savunmasını kötü yönettiği ve ihmal ettiği"ydi. Çabalarının başarılı sonuçlarından örnekler vererek bunu yalanladı.

Asquith'in yeni kurduğu bir Havacılık Kurulu vardı. "Bu kurulda bakanlık yetkisi olmadığından," dedi Churchill, yetersiz kalacaktır. İngiltere, savaş çıktığı sırada sahip olduğu hava üstünlüğünü yitirmiştir. "Ama tekrar kazanabilirsiniz bunu. Tekrar kazanmanızı engelleyecek hiçbir şey yoktur. Savaşta hava üstünlüğünü ele geçirmemizin önünde sizlerden başka hiçbir engel yok."

Bu konuşmasından altı gün, Somme Muharebesi'nin başlamasından altı hafta önce, Kara Kuvvetleri bütçe görüşmelerinde konuşan Churchill, bir sürü asker, hatta halen Fransa'da görev yapanlar bile cephe hattının yakınında bir yere hiç gitmemişken, siperlerde savaşan askerlere haksızca yüklenen sorumluluğun bilinmesini istedi. "Bu dünyada yapılmış en feci sınıf ayrımlarından biri"ydi bu. Parlamento fiilen siperlere gidenlere yüklenen sorumluluk hakkında bazı şeyleri bilmeliydi. "Kendi kendime her gün, 'Biz burada otururken, akşam yemeğine yahut eve yatmaya giderken neler oluyor?' diye soruyorum. Her yirmi dört saatte yaklaşık 1.000 kişi –İngilizler, Britanyalılar, bizim soyumuzdan insanlar– vurulup, kanlı çaputlardan bir yığın haline geliyor veya çarçabuk kazılmış mezarlara ya da sahra ambulanslarına götürülüyor."

Boşuna daha fazla saldırıda bulunulmaması gerektiğini vurgulayan Churchill Parlamento'ya şunları söyledi: "Askeri yönden haklı görülemeyecek bir harekat tarzına itilmemize izin vermeyin. Bazıları tarafından kullanılan 'şimdi sıra bizde' tezinin askeri mantıkta yeri yoktur." Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı yenmek için gereken şey, "güç konusunda gerçek ve esaslı bir üstünlüktür." O zaman saldırılabilir ve onların iç bağlantılarından gelen avantaj "etkisiz ve yetersiz" hale getirilebilir. O zaman "mutlak zaferin saati" yakın olacaktır. "O saat, eğer enerjiyle sabır birleştirilir ve eğer müttefiklerin elindeki tüm olanaklar amansız bir gayretle en üst kapasitelerine dek geliştirilirse, gelecektir."

Churchill bu savaş ilkelerini bakanlık yetkisiyle uygulamasına izin verilmesini delicesine istiyordu. Fakat ona böyle bir yer yoktu ve Avam Kamarası'nın öfkeli bir sesi olarak kaldı. 31 Mayıs'ta Savaş Bakanlığı'nın bütçesi Parlamento'nun onayına sunulduğunda Carson'un ve onun yeni oluş-

muş baskı grubu, yani Birlikçi Savaş Komisyonu'nun bile Parlamento'da muhalefet yapmak gibi bir niyeti yoktu. Tek başına konuşan Churchill yetersizliklerden ve yönetim kusurlarından, ülkenin, insan gücü de dahil olmak üzere, kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması konusunda yapılan yanlışlardan söz etti. "Elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyoruz," dedi, "ama şu anda, ulusun harcadığı büyük çabaların tam sonuç vermesini sağlıyor muyuz? Ben öyle düşünemiyorum."

Savaş Bakanlığı görüşmeleri biter bitmez Churchill, Fisher'e donanma konusunda, "Geçmişin görünmez eli bütün ağırlığıyla soylu filolarımızın üzerinde duruyor ve hatta onlar bu eli öpüyorlar," diye yazdı.

Churchill'in ordu konusunda yaptığı iki konuşmayı okuyan bir sürü asker eşi ona mektup yazıp, askerde insan gücünün ziyan edilmesinin örneklerini verdiler. Hatta bu konuşmalar *Savaş Hattı* adlı, bir peniye satılan bir kitapçık halinde basıldı. Ama Churchill'in fiilen yapacağı bir iş yoktu. Bir keresinde Curzon onu, havacılıkta üstünlüğün nasıl sağlanacağı konusundaki fikirlerini belirtsin diye Havacılık Kurulu'nun bir toplantısına davet etti. Aynı ay, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Jutland savaşının ardından yayınladığı ve verilen ağır kayıpların vurgulandığı resmi duyurunun kamuoyunda yol açtığı üzüntüden sonra Balfour ondan, insanların moralini düzeltecek, halka yeniden güven kazandıracak bir resmi duyuru yazmasını istedi. Churchill'den istenen şeyler bunlarla sınırlıydı.

5 Haziran'da Kitchener İngiltere'den deniz yoluyla Rusya'nın kuzeyine gitti. Ertesi gün, Churchill'in Kraliyet Çanakkale Komisyonu'na kanıtlar hazırlama çalışmasının bir parçası olarak, Churchill ve Sir Ian Hamilton, Kitchener'ın Hamilton'a çektiği telgrafları gözden geçiriyor, Kitchener'ın orada karaya çıkarılmış birliklerle ilgili tereddütlerini, fikir değişikliklerini ve ihmallerini gösteren önemli bir belge gözden kaçmasın diye dikkatle tarıyorlardı. Cromwell Yolu 41 numarada, Churchill'in çalışma odasında çalışırlarken dışarıdan bir bağırtı duydular. "Birden sıçradık," diye yazmıştı daha sonraları Hamilton, "ve Winston hemen pencereyi açtı." Bir gazete satıcısı geçiyordu. "Kolunun altında bir deste gazete vardı ve biz pencereyi açtığımızda 'Kitchener boğuldu! Kurtulan yok!' diye bağırıyordu."

Kitchener ölmüştü. "Winston'la ikimizin tam da ona karşı, yanıtlayamayacağı bir savunma hazırladığımız anda Kitchener'ın ortadan kaybolması," diye yazıyordu Hamilton, "onun kariyerinde bol bol bulunan, ba-

şarılı darbelerden biriydi; bunlara yanıt vermek zorunda kalmayacaktı." Kitchener'ın ardından herkes Savaş Bakanı'nın Lloyd George olmasını bekliyordu. Churchill, Lloyd George'un Mühimmat Bakanlığı görevinin kendisine verilebileceğini düşünüyordu. Ama Çanakkale'nin lekesi hâlâ üzerindeydi. "Benim tek isteğimin gerçeklerin bilinmesi olduğunu göreceksiniz," diye yazdı Asquith'e, Kitchener'ın ölümünden iki gün sonra.

Asquith kendisini Çanakkale Savaşı'nın önde gelen savunucularından biri olarak gösterecek belgelerin tümüyle yayınlanmasını istemiyordu ve yayınlanmak üzere hazırlanan belgelere hiçbir Savaş Konseyi tutanağının konmasına izin vermemeye karar verdi. Churchill umutlarına vurulan bu darbeyi 19 Haziran'da öğrendi. Ertesi gün de Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın, donanmayla ilgili çok önemli birçok telgrafın yayınlanmasına karşı çıktığını öğrendi. "Bu belgelerin hazırlanması için epey bir sürenin geçmesi gerekiyor," dedi Asquith 26 Haziran'da Avam Kamarası'nda. Dört hafta sonra Asquith'in, Churchill'e yazdığı mektupta hükümetin Çanakkale'yle ilgili hiçbir belgenin yayınlanmamasına karar verdiğini bildirmesiyle, Churchill'in her şeyin açığa çıkması umutları bir darbe daha yedi.

7 Haziran'da Lloyd George Savaş Bakanı oldu; Churchill de hemen, yayınlanma konusunda ona başvurdu. "Bu konunun kişisel yönü," diye yazmıştı, "şimdiye kadar iş arkadaşlarının birbirlerine karşı tavrını etkilemesi dışında pek önemli değildir. Ama kamusal yönü çok ciddidir. Gerçeği öğrenmek, kanları boş yere akıtılmış ulusun ve İngiltere'nin himayesindeki egemen bölgelerin hakkıdır. Hükümet kendiliğinden, gerçeğin söylenebileceği kararını vermiş ve bu konuda Parlamento'ya resmi bir vaatte bulunmuştu. Ama şimdi, vakit yaklaştıkça bundan kaçınılıyor."

Hükümet geçmiş defterleri karıştırmak istemiyordu. Hâlâ yüksek mevkilerde bulunanlardan pek çoğu bu harekatın ya desteklenmesinde ya da kösteklenmesinde rol oynamıştı. Öfkeli fakat güçsüz Churchill, ailesiyle Blenheim'a gitti. "Bu korkunç zamanda," diye yazdı haziran ortalarında, Batı Cephesi'ndeki kardeşi Jack'e, "benim bu ülkeye gerçekten hizmet edebileceğim her tür fırsattan yoksun bırakılmam lanet edilecek bir şey değil mi?" Churchill hâlâ, "kendisi için uygun bir makam" bulunabileceği umudundaydı. Lloyd George, her ne kadar onu Mühimmat Bakanı yaptırmak için ancak "gönülsüzce bir savaş" vermişse de, "bana yaptığı açıklamalara göre gayet içten"di. Bu arada "Asquith, kaygısız, kafayı bulmuş ve muhteşem bir şekilde saltanatını sürüyor"du.

Churchill Fransa'ya dönmemeye karar vermişti. "Gerçi hayatım rahat ve refah içinde geçiyorsa da," dedi kardeşine, "dişlerimi Almanlara adamakıllı geçiremiyor olmaktan ötürü her an kıvranıp duruyorum. Ama feleğin çemberinin bir dönüşü beni 10.000 kat daha fazlasını yapabilir hale getirebilecekken, emredilmedikçe bir tabur komutanı olarak o yanlış kargaşanın içine dalmak vatanseverlik yahut akıllılık olmaz. Bunlar için yeterince zaman olacak. Sevgili Jack, nefret etmeyi öğreniyorum ben."

O yaz Churchill portresinin yapılması için Orpen'e poz verdi. Lloyd George'un sekreteri Frances Stevenson yıllar sonra günlüğüne şunları yazdı: "Orpen bana, stüdyosunda, bakanlık görevini kaybetmesinin hemen ardından Churchill'in resmini yaparken geçen bir sahneyi anlattı. W poz vermek için Orpen'in stüdyosuna gelmiş, ama yaptığı tek şey ateşin karşısındaki bir koltukta, başını ellerinin arasına koymuş bir halde, tek söz etmeden oturmakmış. Orpen onu rahatsız etmeden çıkıp öğle yemeğine gitmiş ve döndüğünde Winston'u yine aynı durumda bulmuş. W saat dörtte kalkıp Orpen'den bir taksi çağırmasını istemiş ve başka bir şey söylemeden çıkıp gitmiş."

1 Temmuz'da İngiliz ve İmparatorluk güçleri Somme'deki Alman siperlerine saldırdı. Churchill uzun zamandır, asker ve tank sayısı bakımından açık bir üstünlük olmadan bu tür cephe saldırılarına karşıydı. O yaz *Sunday Pictorial*'da dört makale yazdı ve bunların sonuncusunda, Loos'tan Somme'ye dek yıpratıcı muharebeler nedeniyle ulusun savaşa karşı tavrındaki değişiklikten söz ediyordu. "Şaşırma yetisi köreldi," diye yazmıştı, "coşku ve şevk yerini tahammüle bıraktı; heyecan tükenmiş, ölüm sıradanlaşmış ve keder bulutlanmış halde. Dünya bir alacakaranlıkta. Titreşen, loş ufukların ötesinden topların hiç dinmeyen gümbürtüleri geliyor."

24 Temmuz'da, savaşın sürdürülmesi için ek bütçe görüşmelerinde Churchill Avam Kamarası'nda yine askerlerin dostu olarak konuştu ve cephede yapılan askerlik hizmeti konusunda daha adil bir sistem, cephede savaşanlar için daha hızlı terfi ve cesaretin daha bonkörce takdir edilmesi talebinde bulundu. "Bu ülke halkının," dedi, "siperlerdeki askerlerin ve savaşa katılanların yaptıklarını, dertlerini ve başardıklarını pek idrak etmiş olduğunu sanmıyorum." Ayrıca, siperlerde güvenliğin arttırılması için daha çok çaba; en azından, Almanların kullandığı kadar iyi siper lambaları ve Fransızların kullandığı ve kendisinin siperlerde geçirdiği tüm süre boyunca taktığı gibi çelik miğferler talebinde bulundu: "Bu teklifler sava-

şın ilk aşamalarında bir kenara itilmeseydi bugün yok olmuş birçok asker hayatta, ağır yaralı birçok asker hafif yaralı olabilirdi." "Deniz Kuvvetleri Bakanlığı da," dedi, her tür yeni gemi yapımına "gece gündüz" durmadan devam etmelidir, "çünkü askerlerimizin hayatını kurtaracak ve onların gereksiz ve kaçışı olmayan tehlikelerle karşı karşıya kalmasına engel olacak şey gemi yapımıdır."

F. E. Smith'in 1 Ağustos'taki Bakanlar Kurulu'nda Churchill adına dağıttığı bir notta, Batı Cephesi'nde girişilen her saldırıyla, ordunun muhafaza edilmiş enerjisinin "ziyan" edildiği ve bunun sonucunda da Almanya'nın askerlerini batıdan çekip doğuya, Rusya'nın kaydettiği son ilerlemeleri püskürtmeye gönderebildiği savunuluyordu.

Churchill'in çok iyi fikirler verebileceğini ve pratik önerilerde bulunabileceğini takdir eden Lloyd George onu, görüşlerini dinlemek ve bunları danışmanlarıyla tartışmak amacıyla Savaş Konseyi'ne davet etti. Birkaç davetin ardından itirazlar başladı. "Ona karşı duygularınızı biliyorum," diye yazdı Askere Alma Genel Müdürü Lord Derby ağustos ayında Lloyd George'a, "ve düşmüş bir insana vurmak istememenize yol açan bu duyguları çok takdir ediyorum ama Winston hiçbir zaman düşmemiştir; ya da daha doğrusu, düşmesine hiçbir zaman izin vermeyecektir ve inanın bana, onun Savaş Bakanlığı binasına bu şekilde teşrif edişi, bu bakanlıktaki herkes için son derece –fazla sert bir söz kullanmayalım– nahoş bir şeydir."

Derby, üzerine basa basa, Muhafazakâr Parti'nin Churchill'le çalışmayacağını ve kendisinin de, Churchill'in üyesi olduğu "bir hükümeti" desteklemeyeceğini bildirdi. "Onu kişi olarak severim," diye yazmıştı Derby. "Çok çekici bir kişiliği var. Ama babası gibi, kesinlikle güvenilmez biri ve tıpkı babasının bir zamanlar siyasetten çekilmek zorunda kaldığı gibi, kendisinin de, en azından devlet yaşamından çekilmesi gerektiğini öğrenmesi gerek."

Churchill "çekilmeyi" reddetti. Geliştirilmesi için 1915 yılında çok çaba harcadığı tankların, "Caterpillarların" ilk kez Somme'de, savaşta kullanılacağını duyunca hemen Asquith'e gitti ve tankların, çok sayıda ve birden ortaya çıkabilir ve böylece teknik güçlerine şaşırtma faktörünü de katabilir hale gelinceye kadar kullanılmamasını istedi. Asquith öyle bir ilgiyle dinledi ki Churchill tankların maksimum, belki de belirleyici bir güçte kullanılabileceği, muhtemelen 1917 yılına kadar geri çekileceğine inandı. Ve bu yüzden de, 16 Eylül'de, tankların Somme'de sadece on beş tanesi-

nin kullanıldığını duyunca fena halde düş kırıklığına uğradı. "Benim zavallı 'kara araçlarım' henüz toyken dışarıya salındı, hem de çok küçük bir ölçekte," diye yazdı o gün Fisher'e. "O fikirde gerçek bir zafer yatıyordu."

Churchill ağustos boyunca Çanakkale Araştırma Komisyonu'ndaki davasına hazırlandı. Asquith onun Savaş Konseyi tutanaklarını kullanmasına hâlâ izin vermediğinden, sunacağı kanıtlar en önemli kaynağından ve dayanağından yoksundu. Komisyon başkanı Lord Cromer, Churchill'e, bütün oturumların gizli yapılacağını ve o günkü tanığın yanında başka hiç kimsenin bulunmayacağını söyleyince, başkaları tanıklık yaparken orada bulunma umudu da suya düştü. 28 Eylül'de komisyonun karşısına çıktı. Sunduğu belge ve tezlerle, Çanakkale Boğazı'na deniz saldırısıyla ilgili beş gerçek dediği şeyleri, yani "Tam bir otoritenin varlığını; başarı kazanılacağı yönünde mantıklı bir beklentinin varlığını; büyük çıkarların tehlikeye atılmadığını; hazırlık sırasında mümkün olan en dikkatli ve ihtiyatlı şekilde davranıldığını; uygulama sırasında da enerjik ve kararlı bir tavır sergilendiğini" kanıtlamaya çalıştı.

Churchill'in bu iddiaları kanıtlamak için getirdiği kanıtlar çok hacimliydi. Komisyonun çalışmalarını tamamlamasından sonra bu kanıtların yayınlanmasını istiyordu. Ayrıca, aylık *London Magazine* dergisinde "Karada ve Denizde Savaş" adlı üç makalelik bir yazı dizisine başlamıştı. Komisyonun karşısına çıktıktan iki gün sonra Clementine'in erkek kardeşine, Çanakkale Boğazı'nda görev yapmış ve şimdi Edgar kruvazörüne komuta eden William'a şunları yazdı:

> *Elbette ben aklımı ve bilgimi doğrudan savaşa yöneltmenin bir olanağını bulamadığım için perişan haldeyim. Burada epey bir etkim var ve Parlamento'da bazı şeyleri yaptırabilirim. Ama düşmana karşı kullanılacak bir güce sahip olmayı çok özledim. Feleğin çarkının bir dönüşü bana bunu tekrar verebilir. Ama bu arada ben öfke dolu bir gevşekliğin içinde çürüyorum. Hayatımda yaşadığım en zor dönem bu. Eğer tek düşüncem savaş olmasaydı siyasi görev pek umurumda olmazdı. Ama böyle, olan biteni kimsenin pek anlamadığını görmek ve yönlendirememek bu olağanüstü zamanda derin ve bitmez bir işkence benim için.*
>
> *French kalsaydı kendimi orduya yararlı kılabilirdim. Çünkü o zaman, gerçekten doğru olan fikirlerimin dikkate alınmasını*

ve uygulanmasını sağlayabilirdim. Fakat onun gidişi beni bir alay subayının görüp göreceğine mahkum etti ve siperlerde görev yaptığım beş ayın gayet çarpıcı ve nahoş olmayan bir deneyim olmasına karşın, tabii ki beni başka bilgilerden ya da gerçek etkinliklerden kesinlikle kopardı. Taburum dağıtılınca buraya geri döndüm ve şimdilik burada kalacağım. Yazı yazarak kolayca çok para kazanabilirim. Sunday Pictorial *ve* London Magazine *dergilerinin tirajını arttırdığıma göre, ülkede gayet iyi bir izlenme potansiyelim var.*

Caterpilların başarısı benim için büyük bir sevinç oldu. Hâlâ yürümekte olan projelerimin sonuncusudur bu. Doğru bir şekilde ya da yeterli sayıda da kullanılmadılar. Fakat meziyetlerine ve bu savaşın asıl anlamıyla derin ilişkilerine diyecek yok. Kaynaklarıyla ilgili resmi bir bildiri sanırım hemen yayınlanacaktır.

Evet, sıkıcı günler geçirdiğini düşünüyorum. Ama yine de görevini yaptın ve bu kıyametin patlamasından 2.5 yılı sonra hâlâ hayattasın. Voilà déjà quelquechose*. *Kaç kişi gitti? Daha kaç kişi gidecek? Deniz Kuvvetleri Bakanlığı derin bir uykuda ve günün modası uyuşukluk ve tembellik. Ama herkes memnun görünüyor. Yani söylenecek bir şey yok. Genel davaya yardım edecek ne bir plan, ne bir girişim, ne bir mücadele var. Kocaman tahtında kımıldamadan oturup uyukla sadece.*

Çanakkale Komisyonu benim epey vaktimi alıyor ve iyi bir sonuç çıkacağından umutluyum. Eğer siyasal olaylar izin verirse daha sonra Fransa'da bir başlangıç bulabilirim. Nellie kayıpların yerini alacak bir oğlan çocuğu verdi bize. Sık sık seni düşünüyorum sevgili Billie. Seni seven bir arkadaşın olarak bana daima güvenebileceğini biliyorsun.

Clementine'in kız kardeşi Nellie'nin o zaman doğan oğlu Esmond 1942'de, Kanada Hava Kuvvetleri'nde pilot subayken bir çatışmada öldü.

Muhafazakâr gazeteler inatla hep eski suçlamalara sarılıyordu. Ekim ayında *Daily Mail* "rezil Antwerp fiyaskosu ve korkunç Gelibolu gafı"ndan söz edince Churchill hemen Çanakkale Komisyonu'na yazıp bunu

* İşte bir şey daha.

kınadı ve bu makalede "gayet açıkça, maruz kaldığım ve kendimi komisyonun huzurunda savunmaya tümüyle hakkımın olduğu bir saldırı görülmektedir," dedi. Tüm ekim ayı boyunca, başkalarının komisyona söylediği ve –özel bir ayrıcalık sağlanarak– okumasına izin verilen şeylere yanıt olarak yeniden kanıtlar sundu. Ayrıca, ikinci bir kez daha ifade verdi.

Churchill bakanlığa dönüşü konusunda tüm umudunun savunmasının yayınlanmasına bağlı olduğunu biliyordu. Ama komisyon çalışmalarını tamamlayınca hükümet ancak genel bir raporun yayınlanmasına izin verdi. Belgeler, ifadeler ve çapraz sorgulamalar yayınlanmayacaktı. Churchill'e bir kez daha kazık atılmıştı. 20 Kasım'da C. P. Scott'a, kendisinin "ülkenin en kötüye kullanılmış adamı" olduğunu söyledi. Ona kalan hemen hemen tek silah, kalemiydi. 26 Kasım'da *Sunday Pictorial*'da Antwerp seferinin tüm hikâyesini yazdı.

Churchill 30 Kasım'da kırk iki yaşındaydı. Tam o gün Lloyd George ve Bonar Law, Asquith'in iktidarına savaş açıyorlardı. Mücadelelerinde Churchill'e yer yoktu. 2 Aralık'ta, kriz zirvedeyken onunla bir araya gelen Aitken daha sonraları, onun "yeni haberler almaya müthiş istekli" olduğunu hatırlıyordu. Üç gün sonra Lloyd George, Bonar Law ve Curzon hükümetten istifa ettiler. Aynı akşam Asquith de istifasını sundu.

Kral, hükümeti kurma görevini Bonar Law'a verdi. O gece Lloyd George ve Aitken, F. E. Smith'le yemek yiyeceklerdi. Churchill davet edilmemişti. Yemekten önce Churchill, "FE" ile birlikte Kraliyet Otomobil Kulübü'nün Türk hamamındaydı. İkisi hâlâ kulüpteyken, Smith, Lloyd George'a telefon edip akşam yemeğini hatırlattı ve Churchill'in de yanında olduğundan söz etti. Lloyd George hemen Churchill'in de onlara katılmasını önerdi. "Belki de pek fazla düşünmeden yapılan bu teklif," diye düşünmüştü sonradan Aitken, "Churchill'in kafasında, kendisinin dümeni kapmaya hazırlanan yeni savaş yöneticilerinden biri olarak görüldüğü yolunda çok doğal bir izlenim yarattı. Elbette Lloyd George ona gerçek bir görev önerecek olmasaydı, başka kişiler dururken onun o gece verilecek akşam yemeğine katılmasını istemezdi. Gerçek bir görev de, Churchill'e göre, savaş görevinden başka bir anlama gelmiyordu."

Yemek sırasında konuşmaların çoğu yeni hükümet hakkındaydı. Churchill de dahil olmak üzere hazır bulunan herkes bu konuşmalara, Aitken'in deyişiyle, "eşitlik ilkesiyle" katıldı. Yemek sırasında Lloyd George'un Bonar Law'la görüşmeye gitmek üzere kalkması gerekiyordu. Ait-

ken'den otomobilde ona eşlik etmesini istedi. Arabada giderlerken, Churchill'in yeni bir hükümetten dışlanması konusunda kendisine ve Bonar Law'a müthiş baskılar yapıldığını söyledi. Kendisi başbakan olsa bile Churchill'e hükümette bir görev teklif edemezdi. Lloyd George sonra Aitken'den, yemeğe geri dönmesini ve Churchill'e "bu türden bir imayı aktarmasını" istedi.

Aitken de yeni hükümette bir görev bekliyordu. Yemeğe dönünce "Churchill'e, kıdemli birinin yükselmeye hevesli genç iş arkadaşına gülümseyeceği gibi gülümsedim," diye yazmıştı sonraları. "Yine, deyim yerindeyse, tetikte yürüdüm, ama yürüdüm. Churchill'in de, yüksek bir göreve getirileceğinin kesin olduğunu düşünmek için her türlü nedeni vardı. Müttefik ve eşit kişiler olarak, yeni hükümeti oluşturacak kişilerden konuştuk. Churchill benim –yeteneklerime uygun bir görev olan– Posta ve Telgraf Bakanı olabileceğimi söyledi. O zaman ona, Lloyd George'un bana söz ettiği imayı aktardım."

Aitken'in kullandığı sözcükler şunlardı: "Yeni hükümet size karşı gayet iyi niyetli olacak. Orada hep sizin arkadaşlarınız olacak. Onlarla geniş bir ortak hareket alanı bulacaksınız." Aitken'in anlattıkları şöyle devam ediyordu: "Benim kullandığım dildeki kısıtlılık, Churchill'in durumu fark etmesini sağladı. Birden, yemeğe davet edilerek kendisiyle dalga geçildiğini düşündü ve sinirden kıpkırmızı kesildi." Aitken, Churchill'in F. E. Smith'e "Fred" ya da "FE" dışında bir isimle hitap ettiğini ya da kendisinden söz ederken "Max" dışında bir sözcük kullandığını hiç duymamıştı. Ama şimdi, "Smith, bu adam benim yeni hükümete alınmayacağımı biliyor" sözleriyle Aitken'e duyduğu öfkeyi ifade etti. Sonra çıktı ve gitti.

O gece Bonar Law, Asquith'e, hükümetinde çalışıp çalışmayacağını sordu. Asquith reddedince Bonar Law Liberallerin tam desteğini alamayacağını anladı ve Kral'a, Lloyd George'u çağırmasını tavsiye etti ve Lloyd George başbakan oldu.

6 Aralık'ta Lloyd George Bakanlar Kurulu'nu oluştururken, muhtemel bakanlardan oluşan bir listenin kenarına "? Winston Havacılık" diye bir not düşmüştü. Aslında, Hava Kuvvetleri Bakanlığı henüz kurulmuş değildi. Aitken'in önceki akşam ima ettiği gibi, Churchill'e yeni kabinede bir görev teklif edilmiş de değildi. "Bu," dedi Churchill, Sinclair'e, "benim bütün umutlarımın ve arzularımın suya düşüşüdür. Bunlar uygunsuz da değildi çünkü bende bu ülkenin tüm enerjisini savaşa katacak bir güç ve

yetenek var. Ama hazinem reddedildi." Şanssızdı da. Çanakkale Komisyonu raporunun yayınlanması siyasi kriz yüzünden ertelenmişti. "Bu raporun halkın kanaatini değiştireceğinden hâlâ umutluyum," dedi Sinclair'e. "Ama savaş başladığından beri benim için her şey kötüye döndü. Şimdi en dipteyiz belki de."

11 Aralık'ta Lloyd George bir dostluk jesti olarak Churchill'e, kendisinin onu saf dışı bırakmak istemediğini ve Havacılık Kurulu Başkanlığı'na getirmeye çalışacağını bildirmek üzere ortak bir dostlarını gönderdi. Fakat önce Çanakkale Komisyonu'nun raporu yayınlanmalıydı. Her ne kadar bu makam Savaş Konseyi'nde yer almıyor ve arkasında bir bakanlık bulunmuyorsa da, Churchill'in güceneceği hiçbir şey yoktu: "Ülkeme hizmet etmemi sağlayacak her görevi kabul ederim. Tek amacım Hunların yenilmesine katkıda bulunmaktır ve bu konuda bir yardımda bulunabilmek için duygularımı ikinci plana atacağım."

Churchill'in bilmediği şeyse, yeni Deniz Kuvvetleri Bakanı Edward Carson'un 20 Aralık'ta Bonar Law'a yazdığı mektupta, "Bu atama yapılırsa sürtüşme çıkmasından çok korkuyorum," demiş olmasıydı. Churchill'in Muhafazakâr Parti'yle çok uzun zamandır süren savaşı bitmemişti. "Burada kontrolü tamamen ya da kısmen yeniden sağlama umudunun olmadığına kesinlikle emin olursam," diye yazdı Churchill, siperlere döner misiniz diye soran Sinclair'e, "o uğrağa ve sığınağa geri dönerim." Lancaster Dükalığı'nda kalıp da "ağzımı kapatsaydım ve maaşımı çekseydim, bugün savaş yönetiminin en üstlerindeki kişilerinden biri olurdum." Ploegsteert "pahalıya patlayan bir gezinti" olmuştu. Parlamento'da, üniforma giyenlere karşı saygı yoktu. "Somme Muharebesi'nde taburlarının başında savaşan yiğit milletvekillerinden hiçbirinin, evinde kalıp çene çalan ve daha az zeki kişilerin karşısında şansı yoktur. Bu bence her şeyden daha tuhaf bir olgu. Benim için hiç açıklanamayacak bir şey bu."

Churchill Noel ve yılbaşını Blenheim'da; Clementine, Diana, Randolph ve Sarah ile geçirdi. Bir ay sonra, Fisher'in yetmiş altıncı doğum gününden hemen sonra Churchill ona yazdığı mektupta, "Ortak düşmanlarımız bugün çok güçlü," diyordu, "ve dostluğun hiçbir önemi yok. Ben sadece varlığımı sürdürüyorum."

5 Mart 1917'de Savaş Bakanlığı bütçe görüşmelerinde konuşan Churchill, hayat kurtaracak ve zaferi getirecek mekanik cihazların geliştirilmesinde daha istekli ve becerikli davranılması konusunda güçlü bir talepte

bulundu. "Makineler hayat kurtarır," dedi. "Makine gücü, insan gücünün yerine geçecek. Akıl, kanı kurtaracaktır. Manevra, katliamı hafifletecek büyük bir etkendir." Yeni cihazlar geliştirilmezse, "yıpratma savaşı denen o üzücü insan ziyanı ve katlinde püskürtülmekten nasıl kurtulacağımızı bilemiyorum." "Önlerinde elverişli havalar olmadan ve ellerindeki rezervlerin düşmanınkilere oranla su götürmez bir başarı sağlayacağından emin olmadan," 1916 yılının Somme'sindeki gibi bir saldırıya 1917'de de kalkışmamaları için hükümete yalvardı. Şimdi 1918'de yapılacak seferler için hazırlık yapılmalıydı. Müttefikler ancak o zaman, insan ve silah gücü açısından askeri bir zaferi sağlayacak hale gelecekti.

Çanakkale Komisyonu Mart ortasında nihayet raporunu yayınlamaya hazırdı. Lloyd George bir jest yaparak raporun Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ile ilgili bölümünün bir kopyasını Churchill'e gönderdi. Churchill'e hiçbir suç yüklenmemişti. Rapor gerçekten de, deniz saldırısı 18 Mart'ta de Robeck tarafından durdurulduğunda Türklerin istihkamlardaki toplarında sadece üç atımlık cephane kaldığını gösteriyordu. (Bu ifadede yansımasını bulan veriler günümüzde de tartışma konusudur. Bugün Türklerin elindeki cephane miktarının, 18 Mart'tan sonraki saldırıları da etkin biçimde karşılayacak düzeyde olduğunu biliyoruz. Ancak raporun haklı tarafı şudur: Türkler, dönemin uluslararası askerlik anlayışına göre zaten bütün Birinci Dünya Savaşı boyunca eksik cephane ile savaştılar. 18 Mart akşamı Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlarda kalan cephane, İngilizler açısından yetersizdi. Ancak Türkler açısından savaşı sürdürebilecek düzeydeydi.) Ama raporda, Asquith'in de diğer bakan arkadaşları gibi, Türkiye'ye saldırılmasına çok hevesli olduğunun ve askeri planları hakkında Savaş Konseyi'ne gerekli ayrıntıları vermeyenin Kitchener olduğunun açık bir şekilde belirtilmesine karşın, Churchill'e göre bunlar, kişisel olarak kendisine yöneltilen suçlamaların birçoğunun yanıtı değildi. Ve bu raporda yayınlanmasını istediği belgelerin hiçbiri yoktu. "Daha da kötüsü," dedi Lloyd George'a, "verilen ifadelerden alınarak rapora konulan alıntılar, birçok vakada, komisyonun huzurunda verilen ifadelere uymuyor."

Churchill komisyon üyelerine verdiği son ifadesinde, raporlarının Çanakkale'yi savaşın, özellikle de Batı Cephesi'ndeki yenişememe durumunun oluşturduğu daha geniş bağlama oturtmadığını söyledi. "Somme muharebesinde, harabeye dönmüş birkaç köyü ve zemini mahvolmuş birkaç kilometrekare yeri almak için boş yere harcanan kaynakların, çabanın, sa-

dakatin, kararlılığın ve direncin beşte biri," diye yazmıştı, "Gelibolu Yarımadası'nda zamanında harcansaydı, Balkanların bize katılmasını, Rusya'yla el ele vermemizi ve Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlardı."

"Azimle yanlış yönlendirilmiş iyi bir basın," diye yazıyordu Churchill, Somme Savaşı'nı bir dizi zafer olarak sundu. Ama birkaç yıl sonra, "Gelibolu Yarımadası'nda savaşan, harcadıkları çabalara şimdilik önyargı ve küçümsemeyle bakılan o yeterince desteklenmemiş ordunun, aslında, dünyanın ıstırabını kısaltacak ve davamızın gerçekleşmesini sağlayacak bir girişimi neredeyse başarmak üzere olmuş olduğu görülecek. O zaman, on on beş eski geminin, beş altı tümenin, ya da birkaç yüz bin top mermisinin onların başarıya giden yolunu tıkamasına izin verilmiş olması inanılmaz gelecek. Çağdaşları Çanakkale Boğazı'nı almaya çalışan insanları suçladı. Ama tarih, onlara yardım etmeyenleri suçlayacak."

20 Mart'ta Churchill'le yemek yiyen C. P. Scott ona Lloyd George'un hükümetine katılmak isteyip istemediğini sordu.

"İkinci derece bir görev olmaz; sadece büyük bakanlıklardan biri olabilir," diye yanıtladı Churchill.

Savaş Bakanı olmak ister miydi, diye sordu Scott.

"Evet, çok iyi olur," dedi Churchill.

Ama görev teklif edilmedi. Aynı gün, Boğaz'a deniz saldırısından iki yıl iki gün sonra Avam Kamarası komisyonunun raporunu görüştü. Churchill kendi kısmını gayet enerjik bir şekilde savundu. Konuşmasının beğenilmesinden ve sonrasındaki tartışmalardan çok memnun kaldı ve Sinclair'e, "Kişisel olarak benim açımdan çok başarılı" oldu, dedi. Rapor, Asquith'in de Kitchener'ın da operasyonu onayladığını gösteriyordu ve Kitchener'ın anısına değer verenlerin –"ki bayağı çoktular"– ve "Liberalizme körü körüne"e sadık kalanların hepsi operasyonu savunanlara katılmıştı. "Böylece, kamuoyunun önde gelen isimleri, kötü niyetli Muhafazakâr basınla benim arama girdi. Durumumu büyük ihtimalle düzeltecektir bu."

Churchill 8 Nisan'da *Sunday Pictorial*'da, 1917'de yeni bir saldırıya girişilmesine karşı Parlamento'daki muhalefetini tekrarladı. Fakat ertesi gün İngiliz ordusu Arras'ın doğusunda bahar saldırısına başladı. Üç gün sonra Almanlar altı kilometre geri çekilmişti ama hatlarını savunuyordu ve Haig'in süvarilerin cephede Almanların elindeki toprakların içlerine kadar ilerleyebilecekleri bir gedik umudu kalmadı. "Süvarilerin Batı Cephesinde işi yok," diye yazdı Churchill 11 Nisan'da Sinclair'e. "Dörtnala geçmek diye bir şey yok."

Churchill'in mektubundan altı gün sonra Avam Kamarası'nda konuşan Lloyd George, *Nation*'da yayınlanan ve İngiliz askerlerinin Batı Cephesi'nin bir kesiminde Almanların taktik icabı geri çekilmesiyle gafil avlandıklarını iddia eden bir yazı dizisine yayın yasağı konmasını savundu. Lloyd George bu yayın yasağını savunduktan sonra Churchill konuşmak üzere kalktı. Tam o sırada Lloyd George salonu terk etti. Churchill'in çok alaycı bir şekilde eleştirdiği bir tavırdı bu. "Bu yayın yasağı," dedi Churchill, "son derece keyfi bir yetki kullanma hevesini açığa çıkarmıştır."

Churchill sözüne devam edip Parlamento'nun bu konuda derin bir endişe duyduğunu söylerken Bonar Law, "Bu kararı Parlamento oylamasıyla vereceğiz," diyerek sözünü kesti. Churchill öfkeden irkildi: "Kavga aramayın," dedi. "Yapmayın bunu. Bu ülkedeki her partinin, her gücün size yardım ve destek vermesini kolaylaştırın; engelleri, köstekleri kaldırın; geleceğimizin bağlı olduğu ortak zafer hedefine yönelmiş insanlar arasında yüzeysel ve sözde çatışmalar yaratacak yanlış anlaşılmaları kaldırın."

O baharda, ailesiyle birlikte taşrada rahatça yaşayabileceği bir yer arayan Churchill, Sussex'teki bir Tudor çiftliği olan Lullenden'i satın aldı. Kırk dönümlük bir ormanın içinde saklı olan ve dik yamaçlarında Churchill'in resim yapmayı sevdiği küçük bir göl vardı. Babası Lullenden'i satın aldığında Randolph henüz beş yaşında yoktu. "En sevdiğim oyunlardan biri," diye hatırlıyordu sonradan, sık ağaçların arasında babamla kovalamaca oynamaktı. "Bir keresinde bir arı (belki de eşekarısı) yuvasına çarptı ve bir şey olmadan geçip gitti. Fakat arılar onu takip eden biz çocukları, hepimizi fena halde soktu."

O Nisan'da Churchill, Lloyd George'un isteğiyle, Mühimmat Bakanı doktor Christopher Addison'la iki kez bir araya geldi ve savaş teçhizatı üretiminde kendisine verilebilecek bir görev hakkında konuştular. 27 Nisan'da Addison, Lloyd George'a, Churchill'in onun bakanlığında, tankların ve savaşta kullanılacak diğer mekanik teçhizatın araştırılması ve geliştirilmesi amacını güden bir kurulun başkanlığına getirilmesini önerdi. Lloyd George, Addison'un önerisini reddetti ama Churchill'in mayıs ayında yasama organında gizli bir oturum yapılması gerektiği yolundaki önerisini, Asquith'in liderliğindeki küskün Liberaller ile İşçi Partililer ve İrlanda milliyetçisi milletvekillerinin hükümetin savaş politikasına karşı kamuoyunda ve Parlamento'da yapacağı müşterek bir saldırıyı önlemek amacıyla kabul etti.

Gizli oturum 10 Mayıs'ta yapıldı. Asquith tam kapsamlı bir saldırı için plan yapmamıştı ve tartışmayı başlatmak için birini ortaya da sürmedi. Bu görev Churchill'e düştü ve bir kez daha, Fransa'da vaktinden önce yapılan saldırıları eleştirdi. Nisanın başında ABD savaşa katılmıştı. Amerikan birlikleri 1918'e dek savaşa hazır hale gelemezdi. "Amerikan gücü savaş alanlarında hissedilinceye kadar," dedi, "Fransa ve İngiltere'nin geriye kalan ordularını vakitsiz saldırılarla ziyan etmememiz gerektiği gayet açık değil mi?"

Başarılı bir saldırı için hem asker sayısı hem de top yönünden üstünlük şarttı. Ama İngiltere'de bunların ikisi de yoktu. Henüz havada da üstünlük sağlanamamıştı. "Alman kuvvetlerinin savunduğu diziler halindeki sayısız müstahkem hattını yarmanın mekanik ya da taktik bir yöntemini bulamadık." 1917'de girişilecek yeni saldırılar "yeniden, kanlı ve feci maceralardan" başka bir şey olmayacaktı. Müttefik orduları "gelecek yıl indirilecek bitirici bir darbe için" eğitilmeli, takviye edilmeli ve kullandığı yöntemler geliştirilmeliydi.

Lloyd George böyle bir erteleme konusunda söz vermeyi reddetti ve 1917 yılının ilerleyen dönemlerinde ne kadar büyük bir saldırıya karar verdiğini de söylemedi. Ama konuşmasından sonra Churchill'le kürsünün arkasında tesadüfen karşılaştıklarında "beni kendi yanına almaya kararlı olduğunu söyledi," diye hatırlıyordu sonradan Churchill. "O günden sonra, bir bakanlık görevim olmamasına karşın onunla büyük ölçüde iş arkadaşı olduk. Benimle tekrar tekrar, savaşın her yönünü konuştu, birçok gizli umudunu ve korkusunu paylaştı." 19 Mayıs'ta Churchill'le Lloyd George'un yedikleri öğle yemeğinden sonra Frances Stevenson, başbakana, Churchill'le niçin yakınlaştığını sordu. "Başbakan kendisini coşturacak, yardım edecek, cesaret verecek ve sürekli asık bir suratla gelip de her şeyin kötü gittiğini söylemeyecek birini istediğini söylüyor," diye yazmıştı günlüğüne kadın. "Şu anda bütün çalışma arkadaşlarını sırtında taşımak zorunda."

Bu yeni işbirliğinin ilk meyvesi 26 Mayıs'ta geldi ve Churchill, Lloyd George'un icazetiyle, elinde başbakanın Fransız Savaş Bakanı'na yazdığı ve cephenin Fransız bölümünü ziyaret etmesi için kendisine "her türlü kolaylığın" gösterilmesini istediği bir mektupla Fransa'ya gitti. Churchill'in iki yıldan uzun bir süredir Fransa'daki ilk resmi, ya da yarı resmi göreviy-

di bu; Fransız Başkomutanlığı tarafından ağırlandı. Ona 1916'nın savaş alanları gezdirildi ve Paris'te Fransız Savaş Bakanı ile yemek yedi. "Her şey çok hoştu," diye yazdı Clementine'e 29 Mayıs'ta, "ama bu katliam ve yıkım bir an olsun aklımdan çıkmadı."

Churchill Fransa'da tanıştığı herkese, müttefik taarruzunun hemen hemen bir yıl, en azından 1918 Mayısı'na, hatta 1918 Ağustosu'na, muazzam Amerikan takviyesi gelinceye kadar ertelenmesi fikrini savundu. Onunla Paris'te bir öğle yemeği yiyen Dördüncü Kolordu Komutanı Sir Henry Wilson, günlüğüne, Churchill ayrıca "donanmanın hiçbir şey yapmamak yerine savaşması konusunda çok istekli; ve haklı da. Ayrıca düşmanlara ait limanların çevresine mayın döşemek suretiyle savaşı tırmandırma gibi büyük planları var," diye yazmıştı. Churchill'in morali yeniden yükseliyordu: "Bu değişiklikler, girişimler ve yeni insanlarla yaptığım yeni görüşmeler beni çok heyecanlandırdı ve kafamda bir sürü fikir var," dedi Clementine'e.

Churchill Paris'ten İngiliz güçlerin tuttuğu cephe hattına gitti ve 1 Haziran gününün tamamını orada geçirdi. Sonra, 2 Haziran günü St Omer'de Haig'le öğle yemeği yedi ve 1917'deki saldırıların ertelenmesi yolundaki görüşünü yineledi. Haig, günlüğüne, görüşmeleri sırasında Churchill'in "son derece mütevazı" davrandığını yazmıştı. Ama Churchill yeni bir güç ve amaç için çabalarken bile, düşmanları onun kamu hizmetine geri dönüşünü önlemek için faaliyetteydi. 3 Haziran tarihli *Sunday Times*'da, Churchill'in Havacılık Kurulu'nun başına geçeceği yolunda bir söylentiler olduğu haberi çıktıktan sonra, onun herhangi bir hükümet görevine getirilmesinin "hem bu hükümet, hem de tüm imparatorluk için ciddi bir tehlike" olacağı bildiriliyordu. Sicili, "sağlam bir yöneticide çok elzem olan dengeli muhakeme ve zekice bir uzak görüş niteliklerinden" yoksun olduğunu göstermişti.

Churchill'e karşı sesini yükseltenler sadece muhafazakâr gazeteler değildi. Haziranın ilk haftasında Lord Curzon, Bonar Law'a yazarak, kendisinin Lloyd George hükümetine Churchill'in dışarıda bırakılması koşuluyla girdiğini hatırlattı. 8 Haziran'da Lord Derby de Lloyd George'u görmeye gelerek aynı konuyu bizzat dile getirdi. O gece Curzon, Churchill hakkında doğrudan Lloyd George'a, "Bu adam muhalefette potansiyel bir tehlikedir," diye yazdı. "Hepimizin görüşü, bir hükümet üyesi olarak aramıza katılırsa bu kez aktif bir tehlike olacağıdır."

Lloyd George Churchill'e havacılığı teslim etmek istiyordu ama tepki çok sertti. 30 Haziran'da, Churchill'e olan güveninin bir işareti olarak Dundee'ye, kentin fahri hemşehriliğini almaya gitti. İki hafta sonra, 16 Temmuz'da Lloyd George, Churchill'i hükümetine girmeye davet etti ve hangi görevi istediğini sordu. Churchill hemen Mühimmat Bakanlığı, diye yanıt verdi. Halihazırdaki bakan, Doktor Addison uzun zamandır Churchill'in niteliklerine hayrandı ve Churchill için koltuğundan inmeye hazır olduğunu Lloyd George'a çoktan söylemişti. Aslında kendisinden sonra Churchill'in bakan olması Addison'un fikriydi. Atama 18 Temmuz'da duyuruldu. Günlerce bir muhafazakâr fırtınası koptu ve gazeteler bu atamaya itiraz etti. *Morning Post,* Antwerp ve Çanakkale'nin, Churchill'in "kendisini denizde bir Nelson, karada da bir Napolyon" sanmasına yol açan "kendini aşırı beğenmişliğinin" kanıtları olduğunu yazdı.

Lord Derby çok öfkelendi çünkü Churchill'in Bakanlar Kurulu'na girdiğini gazetelerden öğrenmişti. Bunu protesto etmek için hemen Lloyd George'a gitti. Derby'nin istifa tehdidinde bulunacağını tahmin eden Lloyd George, "onun gibi, kendisine yardım edemeyeceğini düşünenlerin" yardımından yoksun bırakılacaksa hemen istifa edeceğini söyledi. Churchill'i kutlayanların arasında halası Cornelia, yani Lord Randolph'un kız kardeşi de vardı. Halası ona bir de uyarıda bulundu: "Benim tavsiyem şudur: Mühimmat Bakanlığı'na bağlı kal ve hükümeti yönetmeye kalkma."

18. Bölüm

Mühimmat Bakanı

Churchill Mühimmat Bakanı olarak ilk hafta sonunu Lullenden'de geçirdi. 22 Temmuz 1917'de, yedi kilometre kadar ötedeki Limpsfield'de oturan Maurice Hankey ona çay içmeye geldi. "Onun vahşi ve şahane arazisinde dere tepe dolaşarak ilginç bir yürüyüş ve sohbet yaptık," diye yazmıştı günlüğüne Hankey. "Lloyd George ona benim savaş siyaseti hakkındaki raporumu vermişti. Churchill durumdan haberdardı ve tamamen yanlış olduğunu düşündüğüm askeri planlarımızı gayet iyi biliyordu. O sabah Lloyd George'la kahvaltı etmişlerdi."

O gece Churchill Lloyd George'a yazarak, o yıl Fransa'da yapılacak yeni bir saldırıya karşı olduğunu tekrarladı, daha önceden karar verilmiş bir saldırı varsa bunun "olası olumsuz sonuçlarını sınırlandırmak" gerektiğini belirtti ve "askerlerin Batı Cephesi'nde yeni saldırılarda bulunmak isteğine rıza gösterme zorunluluğunuzdan ötürü sizin için üzülüyorum," dedi. Churchill ayrıca, o zamanlar Selanik'te boş duran ve "yan gelip yatmak yerine siper alması gereken" beş altı tümeni kullanarak Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarına yeni bir amfibi çıkarma yapmak için hazırlık zamanının geldiğini de öne sürdü. Türkiye'nin Avrupa topraklarındaki ordusu teslim olmaya zorlanırsa, Filistin'deki müttefik birlikler "önümüzdeki yılın baharında İtalya ya da Fransa'da harekete geçmek için serbest" kalacaktı. Churchill mektubunun sonunda, Fransa'ya gidecek olan Lloyd George'a, "Sakın torpillenmeyin," diye yalvarıyordu, "çünkü yalnız kalırsam sizin bakan arkadaşlarınız beni yer."

Mühimmat Bakanlığı'nın merkezi Northumberland Caddesi'ndeki Metropole Oteli'ndeydi. Hükümet tarafından devralınmış bu otel Trafalgar Meydanı'nın hemen çıkışındaydı ve Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanıyken 1911'den 1915 arasında kaldığı resmi konuta sadece birkaç dakikalık yürüme mesafesindeydi. Selefi Doktor Addison'dan öğrendiğine göre,

Mühimmat Bakanlığı sekreterliğinde çalışanlar "Winston'un gelişine pek sıcak bakmıyordu." Addison onu 24 Temmuz'da takdim etti. Bakanlığın kıdemli memurlarından Harold Bellman daha sonraları, nasıl "fırtınalı bir sahne" beklediklerini ve Churchill'in "gayet soğuk" bir şekilde karşılandığını hatırlıyordu. "Gerçekten de Churchill," diye hatırlıyordu Bellman, "insanlar tarafından sevilme yarışına sıfırdan başladığını hissettiğini" söyleyerek başladı sözlerine diye de ekliyordu. "Sonra cesurca devam ederek, daha da hızlı bir mühimmat üretimi konusundaki politikasını anlatmaya girişti. Planlarını gayet ayrıntılı bir şekilde anlatırken atmosfer hissedilir derecede değişmişti. Bu bir özür dileme değil, bir meydan okumaydı. Onu lanetlemek için gelmiş olanlar ona tezahürat yapmak için kaldılar."

Churchill'in atanmasına karşı düşmanlık devam ediyordu. 3 Ağustos'ta *Morning Post* şunları yazdı: "O tehlikeli ve belirsiz varlık; Bay Winston Churchill, siyasetin bedenindeki yüzergezer bir böbrek gibi tekrar iktidarın merkezi Whitehalla'a döndü. Yapmaya yeltendiği şeyin ne olduğu hakkında hiçbir bilgimiz yok, ama geçmişteki deneyimlerden bunun, kendi işi dışında her şey olacağını söyleyebiliriz." Dört gün sonra Churchill, Mühimmat Bakanı olarak ilk sınavıyla, bir buçuk yıldır süren ve sonunda Sir William Beardmore'un mühimmat fabrikasını ve Clyde'daki diğer mühimmat fabrikalarını durma noktasına getiren bir anlaşmazlıkla karşılaştı. Grev liderlerinin birçoğu Beardmore'un fabrikasından kovulmakla kalmamış, tutuklanmış ve Glasgow'da ikamet etmeleri yasaklanmıştı. Hepsi de Liberal olan art arda üç Bakan, Lloyd George, Edwin Montagu ve Addison da bu dışlama siyasetini desteklemişlerdi.

Bu uzlaşmazlığı çözmek için Churchill, "Clyde'dan kovulanlar"ın liderini, kendi yaşlarında bir adam olan David Kirkwood'u bakanlıkta görüşmeye çağırdı. Kirkwood anılarında, nasıl "kibirli tavırlar, askeri bir keskinlik ve kabalık" beklediğini hatırlıyordu ama Churchill göründüğü anda "yanıldığımı anladım," diyordu. "Enerjik yüzünde gülümsemelerle içeri girdi ve beni en ufak bir hava atma tavrı ya da fiyakanın bulunmadığı gayet sade bir şekilde selamladı. Bir dost bulduğumu hissettim." Konuşmaları başladığında Churchill bir zil çaldı ve "beraber birer fincan çay içelim ve yanında kek yiyelim," dedi. Kirkwood şaşırmıştı: "Karşımda, bana dostluğun bir tür tuzu biberi olan çay ve kek teklif eden, güya hiçbir zaman böyle boş şeyler düşünmeyecek bir adam vardı. Harika bir şeydi bu. Elimizde çay fincanlarıyla konuştuk."

Kirkwood, "kovulmuşların" yeniden çalışmayı kabul etme sözü vermelerine karşılık, eski kentlerine dönmesini talep etti. Churchill, Kirkwood'un vatanseverliğini görüp bunu kabul etti ve hemen Beardmore'a, onları geri alması için baskı yaptı. Üç gün sonra grev bitti. Kirkwood'a, Beardmore'un Londra'daki Mile End top mermisi fabrikasının yöneticiliği teklif edildi. "Churchill'in dikkat çekici bir şeyler yapma konusunda şifa bulmaz kaşıntısı çok arttı," diyerek bu çözümü kınadı *Morning Post*. "Bakanlık ayrıcalığı kazanmasını, Clyde'dan kovulmuşlarla, iş dünyasında hep kışkırtıcılık yapıp sorun çıkarmış, tehlikeli ve iflah olmaz ajitatörlerden oluşan bir çeteyle el sıkışıp ahbaplık kurarak kutladı." Kirkwood, işe geri dönmesinden altı hafta sonra, Mile End'deki üretimin İngiltere'deki diğer fabrikaların hepsinden yükseğe çıkmasını sağlayan bir ikramiye sistemi geliştiriyordu.

Churchill 15 Ağustos'ta Mühimmat Bakanlığı'nın savaş bütçesini Avam Kamarası'na sundu. "Bu bütçenin amacı," dedi, "bir taraftan üretim, öteki taraftan da sanayi barışıdır." Yetenekli kişilere özel ödüller verilecek. Hiçbir işçi sendikaya girdiği yahut işyerindeki bir mücadeleye katıldığı için cezalandırılmayacak. Gerçi bu bazı yönlerden üretime zarar verebilirse de, "iyi niyet ya da duygudaşlık yokluğuna dair kuşkuları ortadan kaldıracaktır." Savaş, "bu ülkedeki işçi sınıfının geniş bir kesiminin desteğini almadıkça" kazanılamaz. Onlar bize "sadık ve doğal bir şekilde kararlı" desteğini vermiyorsa "çok feci sonuçlar beklemeliyiz."

Churchill Savaş Konseyi'nin üyesi değildi fakat mühimmatla ilgili konuların konuşulduğu toplantılara katılıyordu. 15 Ağustos'ta, İngiliz sahra toplarının Rusya'ya tahsis edilmesi konusundaki görüşünü –sorulmadığı halde– söyleyince, Derby, Lloyd George'a itirazını bildirdi ve Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson'u da aynı şeyi yapmaya ikna etti. Aynı gün yapılan ikinci bir Savaş Konseyi toplantısında Churchill, donanma toplarının deniz kuvvetlerinden kara kuvvetlerine aktarılmasını savundu. Churchill'in görevi İngiltere'nin savaş mühimmatını üretmek ve bu konuda giderek artan talepleri karşılamaktı. Bu nedenle kendini, onların en iyi şekilde kullanılabilmesi için düşündüğü şeyleri söylemek zorunda hissediyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın ıskartaya çıkardığı, ama Savaş Bakanlığı'nın karada kullanabileceği "büyük miktarda top rezervi var" dedi. Deniz Kuvvetleri Bakanı Sir Eric Geddes toplantıda yoktu ama Churchill'in söylediklerini duyar duymaz o da protesto etti. O

ve Derby, Churchill'in bu işe karışmasına bir son verilmezse istifa edecekleri tehdidinde bulundular.

Bu tartışmadan üç gün sonra Churchill bakanlığının yeni yapılanmasını açıkladı. "Bu," dedi Churchill, "daha ekonomik işlemlerle, daha sıkı bir örgütlenmeyle, verimli ve uyumlu yöntemlerle, savaş gücüne daha büyük bir destek sağlamak ve toplamak" amaçlı bir yenileme şaheseridir. Elli tane yarı özerk bölüm yerine, her biri Mühimmat Konseyi'ne temsilci gönderecek olan mühimmat üretiminin birçok farklı yönünden sorumlu on bir birim oluşturmuştu. Konsey Sekreterliği hammadde satın alımını koordine edecek ve üretim yöntemlerini denetleyecekti. Churchill bunun sorumluluğunu eski Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Sekreteri James Masterton-Smith'e vermiş, Edward Marsh'ı da kendi özel bürosuna getirmişti.

Mühimmat Konseyi haftada bir toplanıyordu. Yetmiş beş tanesi gelecek on beş ay içinde kurulacak olan konsey komisyonlarına spesifik konularda yetki veriliyordu. Birçok işadamı ve sanayici bakanlığın faaliyetlerine katılıyor, devlet memurlarıyla yan yana çalışıyordu. Churchill komisyonların raporlarını okuyup onaylıyordu. "Sanırım neredeyse bir kelime bile değiştirmiyorum," diye yazmıştı dört ay sonra. 4 Eylül'de Mühimmat Konseyi'nde hava gücü hakkında konuştu. "Çok uzun zamandır," dedi, hava kuvvetleri "diğer güçlerin uşağı gibi çalıştı." Ama şimdi "savaşı kazanmanın sadece iki yolu var," diyordu Churchill, "ve bunların birincisi uçak, ikincisi de Amerika'dır. Sadece bunlar kaldı geriye. Diğer her şey savrulup gitti."

Churchill havasını bulmuştu: Çalışma ve net bir plan. "Savaş planınızı biliyorsanız, elinizdekileri bölümlere ayırmanız kolaydır," dedi o gün konsey üyelerine. Beş gün sonra Lloyd George'a şunları yazdı: "Burası çok önemli bir bakanlık. Neredeyse Deniz Kuvvetleri Bakanlığı kadar ilginç ve insanın ne amirallerle ne de Hunlarla savaşmak zorunda kalmaması gibi müthiş bir avantajı var! Bana son derece yardımcı olan tüm bu zeki kişilerden memnunum. Yetenekli kişilerle çalışmak çok zevkli bir şey."

12 Eylül'de Churchill Fransa'ya mühimmatla ilgili ilk ziyaretini yaptı. Marsh'la birlikte Calais'den savaş bölgesine doğru gidiyorlardı. Messines, bunun "sağlıksız" olduğunu bildirince vazgeçip, yan yana savaşan İrlanda ve Ulster alaylarının iki ay önce zapt ettiği Wytschaete Tepesi'ne gittiler. Tepeye varır varmaz altmış metre ötelerinde Alman top mermileri patlamaya, fırlayan şarapneller beş altı metre yakınlarına kadar gelme-

ye başladı. "Winston, burada kalmanın aptallık olacağını düşündü," diye yazmıştı Marsh bir arkadaşına, "ve ağaç çotuklarının arasından geçip mermi çukurlarının etrafından dolaşarak, Wytschaete ormanına doğru yürümeye başladık." Churchill Wytschaete'den ayrılınca St Omer'e gidip iki gün boyunca Haig ve kurmaylarıyla görüşmelerde bulundu.

Haig bir hafta içinde başlayacak büyük bir saldırı emretmişti ve Ypres cephesinde Alman siperlerini yarmaya kararlıydı. Amacı Passchendaele köyünden Bruges'e, hatta Zeebrugge'ye saldırmak ve böylece siper savaşındaki pat haline son vermekti. Haig 13 Eylül'de, yani Churchill'le yaptıkları iki tam gün süren görüşmenin ilkinde günlüğüne, "Winston, Lloyd George ve kendisinin Almanları Batı Cephesi'nde yenmenin mümkün olduğundan kuşku duyduklarını kabul etti," diye yazmıştı.

Churchill o zamanlar Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni'nde subay olan kardeşiyle çay içmek için St Omer'den Poperinghe'ye gitti. St Omer'e geri dönerken, siperlere doğru kaydırılan çok sayıda birliğin yanından geçti. "Birçoğu Churchill'i tanıdı ve tezahürat yapıp el salladılar," diye yazmıştı Marsh. "Churchill müthiş sevindi."

16 Eylül akşamı Churchill, Arras'ta bir mühimmat konferansına başkanlık ettikten sonra doğuya, cepheye doğru yola çıktı. "Winston uzakta patlayan top mermilerinin görüntüsüyle büyülenmişti. Dayanılmazdı!" diye yazdı Marsh bir arkadaşına. "Otomobilden çıkınca çelik miğferlerimizi taktık, gaz maskelerimizi boynumuza astık ve ateş hattına doğru yarım saat yürüdük. Korkunç bir gürültü, başımızın üzerinden ıslık çalarak geçen top mermileri ve uzakta müthiş patlamalar vardı. Ama daha fazla yaklaşamayacak gibiydik ve ateş kesildi. Biz de bir saat daha gecikmiş olarak geri döndük. Winston'un yapmak istediği bir şey olduğu zaman saate hiç aldırmaması müthiş. Zamanın kendisini bekleyeceğine kesinlikle inanıyor."

Churchill o gece yarısı Paris'e vardı. Ritz Oteli'nde onu bekleyen odalar vardı. 17 Eylül'de Fransız meslektaşı Louis Loucheur'le buluştu. Loucheur müttefikler arası bir mühimmat konseyi kurulmasını istiyordu. Churchill kabul etti. Onun asıl düşündüğü, İngiltere ve Fransa'nın "ortak önerilerini" Amerikalılara sunmaktı. Ertesi gün Fransız topçu uzmanlarıyla Paris dışında, ağır topların sıkışık demiryolu hatlarında daha verimli bir şekilde taşınabilmesini sağlamak konusunda görüşmeler yaptı. Akşam yemeğini Amiens'te yedi, sonra sahile gitti ve bir destroyer onu Dover'a götürdü.

Haig'in yeni saldırısı 20 Eylül'de başladı. On üç gün sonra, yani 3 Ekim'de Haig, Churchill'den, cephanelikten acilen 150 milimetrelik obüs cephanesi gönderilmesi talebinde bulundu. "Bunun tedarikinde bir azalma olursa," diyerek uyardı, mevcut ilerleme sekteye uğrar. Churchill, Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden, bu talebi Amerikan Savaş Sanayi Kurulu'na iletmesini istedi. Kurulun hammaddeden sorumlu üyesi Bernard Baruch istenen top mermilerini sağlamayı kabul etti. Bundan sonra Baruch'la Churchill, bazen her gün olmak üzere, sürekli doğrudan telgraf bağlantısı kuracaklardı. Hiç tanışmadılar ama telgraf yazışmalarından gayet yakın bir çalışma arkadaşlığı doğdu.

12 Ekim'de Haig'in orduları, beklenen hızlı ilerlemeden önceki son stratejik nokta olan Passchendaele köyüne saldırıya girişti. Ama bir kilometre derinliğinde bir bölgede, on iki gün süren şiddetli ve çoğunlukla göğüs göğüse çarpışmalardan sonra ilerleme durdu. O gün İtalyan ordusu Caporetto'da Alman ve Avusturya birleşik ordularının karşısında yenildi ve bir milyondan fazla İtalyan kaçmaya başladı. Bu felaketin boyutlarını bildiren haber Savaş Bakanlığı'na geldiğinde Churchill Lullenden'deydi. Walton Heath'de bulunan Lloyd George telefon etti ve otomobile binip otuz iki kilometrelik mesafeye gelmesini istedi. Churchill, "İhtiyatlı bir dil kullanmalarına karşın çok büyük bir bozgunu açığa vuran telgrafları bana gösterdi," diye hatırlıyordu sonraları.

Churchill, Lloyd George'a ihtiyaç duyduğu cesareti verdi. İngiliz ve Fransız birlikleri hattı korumak için İtalya'ya gönderilecekti. Lloyd George bizzat İtalya'ya gidecekti. Churchill artan silah ve mühimmat ihtiyacını karşılamak için mümkün olan her şeyi yapacaktı. Müthiş bir görevdi bu. İngiltere'nin tam kapasiteyle çalışan fabrikaları ekim ayında, eylül ayında üretilmesi gereken miktara bile varamamıştı. "Gücümüzü ziyan etmemek ya da tükenmiş bir ülkenin düzeyine düşürmemek için dikkatli olmalıyız," dedi 7 Kasım'da kendi Mühimmat Konseyi'nde. "Bu gücün zayıf bir şekilde dağılmasındansa, bizim yapacağımız plana göre kullanılması daha iyidir."

Churchill aynı gün Kadın Sendikası Danışma Kurulu'yla ilk toplantısını yaptı. Hemen hemen bir milyon kadın onun bakanlığının sorumluluk alanına giriyordu. Sekiz ay önce, oy hakkını genişleten ve İngiliz tarihinde ilk kez kadınlara oy hakkı veren yasa tasarısı lehinde oy kullanmış, yeni yasa sayesinde altı milyon kadın oy hakkına kavuşmuştu. Tartışmaya şimdi hakim olan konuysa daha adil bir ücret talebiydi. Toplantıda kadınla-

rın davasını otuz altı yaşındaki sendika lideri Ernest Bevin savundu ve bu kişi yirmi üç yıl sonra Churchill'in savaş kabinesinin üyesi olacaktı.

Kadınların taleplerine sempatiyle bakan Churchill, toplantıya katılanlara, kadın emeğinin "bir savaş olayından" öte bir şey olması gerektiğine inandığını söyledi. Toplantının sonunda, Bevin'in iddia ettiği bir şeye değindi: "Eğer bunun bir hileden başka bir şey olmadığını ve sizleri buraya kadınları susturmak için çağırdığımızı düşünüyorsanız büyük bir hata yapıyorsunuz. Düşüneceğimiz en son şey budur. Devir bu türden oyunlar oynanmayacak kadar ciddi. Savaş sırasında, sanayi ve mühimmat dünyasındaki kadınların sorunlarıyla yüzleşmek amaçlı, gerçekten çok ciddi bir girişim bu."

Kadınlarla yapılan bu toplantıdan iki gün sonra Churchill, Savaş Konseyi'nde, mühimmat işçileri tarafından talep edilen son ücretlerin, gerek hayat pahalılığı, "gerekse çok yakında harcanması gerekecek çabaların derecesi" düşünüldüğünde hiç de aşırı olmadığını söyledi; bu çabalar hiç bitmeyecekti. Churchill'in kasım ayının ilk iki haftasındaki girişimleri, bombardıman uçaklarının üretimindeki düşüşü durdurmak ve uçak motoru üretimini arttırmak içindi. Sonra 18 Kasım'da, İtalyanların mühimmat ihtiyacını kendileriyle ve Fransızlarla koordine etmek için yine Paris'e gitti. Üç gün süren görüşmelerden sonra İtalyanların gereksinimi karşılanmıştı.

20 Kasım'da, Churchill Paris'teyken İngilizler Cambrai'de savaşın ilk tank hücumunu başlattı. İki haftada siper hatları yarılmış ve Almanların elindeki yüz kilometrekareden fazla toprak geri alınmıştı. Churchill savaşın ilk gününde Vekiller Meclisi'ne giderek, Fransa'nın yeni başbakanı ve savaş bakanı, yetmiş altı yaşındaki Georges Clemenceau'yu dinledi. Clemenceau, "Artık pasif savaş yok, artık Alman dalaveresi yok, hainlik de yok, yarı hainlik de yok; savaş var. Savaştan başka hiçbir şey yok," diyordu. Görülmeye değer bir performansı. "Platformun bir ucundan öteki ucuna kadar gidiyordu," diye hatırlıyor Churchill sonraları, "elinde ne bir not, ne bakacağı bir defter, ne de bir kağıt parçası vardı ve kafasında doğan düşünceleri, keskin ve kıvrımsız cümlelerle bağırarak söylüyordu." Gerçek anlamda bir konuşma ya da muhakeme meselesi değildi bu: "Durumu ifade etmek için bir dil, güzel bir konuşma, tezler falan gerekmiyordu. O vahşi, yaşlı, korkusuz yırtıcı hayvan, hırlama ve homurtularla savaşa girişti."

Churchill kırk üçüncü doğum gününde hâlâ Fransa'daydı. 4 Aralık gününe kadar orada kaldı. Bu ziyareti sırasında, Paris'in kuzeyindeki Creil'de bir İngiliz silah fabrikası kurulmasıyla ilgili planlarını tamamladı. Böylece ağır silahlar İngiltere'ye geri gönderilmeden onarılabilecek ve modifiye edilebilecekti. Ayrıca, Bernard Baruch'un ricasıyla, ABD için, birlikleri Avrupa'ya geldiğinde gerek duyulacak malzemenin bulunup satın alınması işini de üstlendi. Churchill bu malzemeleri Fransa, İspanya ve hatta Kanada'dan buldu; bunların içinde 452 tane de uçak vardı.

Churchill Paris'teyken Loucheur'ü ikna edip Bordeaux'da bir İngiliz-Amerikan tank fabrikası kurmak için onay aldı. Bu fabrikada İngiltere ve ABD'den gönderilecek parçalar monte edilecek ve 1918 Temmuzu'ndan sonra ayda 1.500 büyük tank üretilecekti. Zaferin bu tanklarla kazanılacağına inanıyordu. "Tanklar," dedi Londra'ya döndükten sonra Savaş Konseyi'nde, sadece topçu bombardımanı yerine değil, "piyadenin de vazgeçilmez bir yardımcısı olarak" kullanılacaktır. Tezini desteklemek için, iki gün önce bitmiş olan Cambrai muharebesinde yüz kilometrekare yerin 10.000'den az ölü ya da yaralı verilerek ve 6.600.000 sterlin tutarında mühimmat harcanarak alındığını, oysa Flanders'te, o yıl ağustostan kasıma kadar yüz kırk kilometrekare toprağın 300.000 ölü ve yaralı verilerek ve 84 milyon sterlin tutarında mühimmat harcanarak alındığını söyledi. "Yapılacak ilk şey," dedi Savaş Konseyi'ne, çoğu şu anda başka işlerde kullanılan otuz kırk bin "harika süvariyi" tank hizmetine vermektir.

Churchill üçüncü Ypres Muharebesi'nin bitmesiyle rahatladı. "Çok şükür, saldırılarımız bitiyor," diye yazdı Sinclair'e. "Onlar gedikler açsın. Krater tarlalarında dolaşıp dursunlar. Ara sıra, adsız sansız yerleri ve ot bitmez tepeleri aldık diye sevinsinler. Biz de, zaman zaman oraya buraya, teknolojiyle donanmış olarak ve şaşırtarak ve her noktada üstün bir top gücünün desteğiyle saldıralım. Onların moralini bozmanın ve 1918'deki seferlerin sonunda çaresiz bırakıp çökertmenin yolu budur."

1917 biterken Churchill'in tüm enerjisi 1918'deki savaşlara yoğunlaşmıştı. Ama şimdi yeni bir tehlike belirmişti: Rusya'da kasımın başında iktidara gelen Bolşevik Yönetimi Almanya'yla barış yapacağını ilan etmişti. Böyle bir şey olursa Almanlar doğudaki çok sayıdaki askerini Batı Cephesi'ne kaydıracak ve bu da onlara sayıca çok belirgin bir üstünlük sağlayacaktı. Fena halde korkan Churchill 19 Ocak 1918'de Lloyd George'a gönderdiği bir mektupta ordunun derhal "tam gücüne" kavuşturulması-

nı sağlaması için yalvarıyordu. "Donanmanın yeni asker konusunda hâlâ önceliği var," dedi Churchill ve şöyle ateşli bir konuşmaya girişti:

> *Benim için anlaşılmaz bir şey bu. Batı Cephesi'nde çok yakında gelecek büyük bir tehlike var ve bu kriz hazirandan önce gelecek. Burada alınacak bir yenilgi* ölümcül *olacak.*
>
> *Lütfen, geçmişteki askeri hatalara duyduğunuz –ve sizinle tümüyle paylaştığım– öfkenizin sizi, yakında yaşayacağımız savaşların ciddiyetini küçümsemeye yahut orduyu gerek duyduğu şeylerden yoksun bırakmaya yöneltmesine izin vermeyin. Modern bir savunmaya, saldırıya nazaran ne kadar daha çok değer verdiğimi biliyorsunuz. Ama şu anda gelişmekte olan durum hoşuma gitmiyor ve bunu karşılamak için elden gelen her şeyin yapıldığını sanmıyorum.*
>
> *Kötü bir bozgun olduğunu düşünün!*
>
> *İtalya'nın başına gelenlere bakın. Bir ordu bir gecede silinebilir; önce askerlerden ve sonra donanmadan, mühimmattan, vatanı koruyacak ordudan, sivil hayattan ödenecek tüm bedelleriyle birlikte. Yiyecek ve ithalatı kısıtlayarak top mermisi, uçak ve tankları arttıralım.*
>
> *Olabildiğince çok kablo ve çimento.*
>
> *Saldırı noktalarındaki baskılar belirir belirmez hafifletmek için, hepsi önceden tasarlanmış karşı darbeler için iyi bir plan.*
>
> *Eğer bu kötü giderse her şey kötü gidecektir. Bundan emin olamıyorum. Almanlar korkunç bir düşman ve generalleri bizimkilerden daha iyi. Düşünün ve sonra harekete geçin.*

Churchill'in davranışları da tehlike karşısında duyduğu korkuya uygundu. Ocak ayının sonunda, siparişleri ayda dört bin uçak motorundan aşağı düşürmemesi için Hava Kuvvetleri Bakanı'nı zorladı. Eğer bu "yararlı görülürse," diye yazdı, Mühimmat Bakanlığı beş, hatta altı bine varacak bir üretim düzeyini destekleyecektir. 18 Şubat'ta bir günlüğüne Fransa'ya gidip İngiliz ordu komutanlarıyla cephane, tank ve hardal gazı ihtiyaçlarını konuştu; bunları karşılamaya kararlıydı. Üç gün sonra tekrar Fransa'ya gidip görüşmelere devam etti ve "beş saat çamur içinde yürüyerek" Vimy'deki siperleri gördüğünü söyledi Clementine'e.

İki gün sonra Churchill Ploegsteert'teki kendi eski siperlerini ziyaret etti. "Her şey paramparça olmuş," dedi Clementine'e, "ve topçu bombardımanı her an ağır. İngiliz hattı yaklaşık bir buçuk kilometre ilerlemiş ama benim bütün eski çiftliklerimden geriye tuğla yığınları ve çürümeye yüz tutmuş kum torbaları kalmış." Fakat Laurence Çiftliği'nde yaptığı sağlam sığınak "İki yıldır süren tüm o bombardımandan sağlam çıkmış ve hâlâ kullanılıyor. Manastırın, benim boşalttığım ve 'komuta kulesi' adını verdiğim bodrumları da öyle. Ama geri kalan her şey tümüyle harabe."

Churchill Ploegsteert'ten kuzeye, Ypres'e gitti ve orada, Menin yolunda "Hunlar ateşe başladı. Bu çok elverişli bir noktadır ve 'Cehennem Köşesi' denir. Kocaman top mermileri başımızın üzerinden ıslık çalarak geçiyor ve arkamızda çok büyük bir gürültüyle patlıyordu. Kimse aldırmıyordu." Kurulmuş tahta köprüler üzerinden yürüyerek Cehennem Köşesi'nden geçip Glencorse ve Polygon ormanlarına, eylül ve ekim savaşlarında şiddetli çarpışmaların geçtiği yerlere gitti.

Churchill bir noktada, müstahkem bir Alman mevzisinin, Polderhoek Şatosu'nun beş yüz metre yakınına kadar yürüdü. "Savaş alanının manzarası görülmeye değer," dedi Clementine'e. "Her yerde perişanlık hüküm sürüyor; çöpler, çamur, paslanmış teller ve çiçekbozuğu toprak. Çok az asker görünüyor. Çoğu, çalışkan Hunlardan ele geçirilen makineli tüfek yuvalarının içinde. Yukarıda hiç durmadan ateş edilen uçaklar. Passchendaele Tepesi bizim için ulaşılamayacak kadar uzaktı ama katliamın yapıldığı bütün o muazzam arena görünüyordu. Bizim İngiliz askerlerden yaklaşık 800.000'i buradaki üç buçuk yıldır hiç durmayan bir çatışmada kanını döktü ya da hayatını yitirdi. Arkadaşlarımın ve yaşıtlarımın birçoğu burada yok oldu. Ölüm, cenaze levazımatçılarının baktığı gibi, olağan ve pek korku vermeyen bir şey gibi görülüyor; bu uçsuz bucaksız mezarlıkta, cesur anılarıyla sonsuza dek şerefli bir halde hep birlikte yatan o binlerce kutsanmış kişinin başına geldiği gibi; herkesin her an başına gelebilecek, gayet doğal, sıradan bir olay gibi."

Churchill askerlerin şimdi savaş alanında nasıl dolaştığına şaştı. "Sanki sokakta yürür gibiydiler. En ufacık bir korunma, hatta kamuflaj bile yoktu. Yine de insanlar boyuna gidip geliyor ve tek bir silah atılmıyordu. Benim Ploegsteert'teki günlerimde kesin ölüm demekti bu. Ama sanırım hepsi savaştan öylesine bıkmış ki, gelip geçen birkaç kişiyi vurmak zah-

metine katlanmıyorlar. Öte yandan biz, görebildiğimiz her askeri vurduk." Arabasına geri dönerken, "Dışarıdaki akıllı kişiler tarafından havaya uçurulmuş tımarlığın önünden geçtik!" yorumunda bulundu.

26 ve 27 Şubat'ta Churchill mühimmat işleri nedeniyle Paris'teydi. Sonra Londra'ya döndü. 5 Mart'ta yazdığı bir notta Savaş Konseyi'nden, 1919 için, savaş uçakları ve tankların hakim olduğu yeni bir saldırı stratejisine göre, yani "yavaş yavaş sarkıp da sonra genel bir çöküşe doğru gidecek mutlak bir yıkım ve katliamdan ibaret olmayan, bizi krizden çıkarıp sonuca götürecek bir planla yürüyecek" türde bir savaşa göre düşünmelerini istedi. Üç gün sonra Lloyd George'a, tankların çok büyük sayılarda ve savaşın ayrılmaz bir parçası olarak kullanıldığını görmek istediğini söyledi. Orada hazır bulunan yeni Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson, mayın tarlalarının tankların ilerleyişine karşı engel oluşturacağı olacağı düşüncesini dile getirdi. Sekiz gün sonra Churchill, birtakım karşı önlemler önerdiği ve tankların mayın tarlalarından güvenli bir şekilde geçmesini sağlayacak çalışmaların yapılmasını talep eden bir yazı dağıttı. Önerilerinin arasında, tankların ön tarafında altı metre uzunluğunda "büyük bir çelik çekiç" bulunması da vardı. Her grupta, alt şasisi patlamalara direnç gösterecek kadar güçlü özel bir tank bulunacak ve diğerlerine yolu açacaktı. Ayrıca, mayınları patlatmak için tankların önünde itilen ağır bir silindir ya da bir dizi silindir olacaktı. "Bunlar," dedi, "sadece, bilim adamlarının zekasını harekete geçirmek ve kesin çözümlere yöneltmek için ortaya atılmış ham fikirlerdir."

Churchill şimdi kendi bakanlığında bir Tank Dairesi kurmuştu. Koyduğu hedef, 1919 Nisanı'na kadar 4.459 tane ve 1919 Ekimi'ne kadar da bu sayının iki katı tanktı. Ayrıca İngiltere'nin hava gücünü iki katına çıkarmak istiyor ve 5 Mart'taki notunda yazdığı gibi, savaşın sonucunu, "düşmanın kentlerine ve üretim tesislerine her gece beş ton değil de beş yüz ton bomba" atabilen tarafın belirleyeceği yönündeki kanısını dile getiriyordu.

18 Mart'ta Churchill yine Fransa'ya geçerek sekiz ay önce mühimmat bakanı olduğundan beri sekizinci ziyaretini yaptı. St Omer'e varınca, çok yakında büyük bir Alman saldırısının başlayacağının düşünüldüğünü öğrendi. Oise Nehri'nin kuzeyinde İngiliz kuvvetleri sayıca ikiye bir ölçüsünde zayıftı. Churchill ertesi sabah, Montreuil'deki İngiliz tank karargâhındaydı. Fransa'da bir sonraki resmi toplantısı iki gün sonraydı. İngiltere'ye

dönmek yerine, o günlerde Dokuzuncu Tümen'e komuta eden arkadaşı General Tudor'u ziyaret etmeye karar verdi. Churchill 19 Mart gecesini Tudor'un Nurlu'daki karargâhında geçirdi. Ertesi gün birlikte tümen savunma hatlarının, Havrincourt'taki topçu mevzilerinden Gauche Ormanı'ndaki Güney Afrikalılara ait siperler arasındaki bölümünü denetlediler.

Churchill o gece Nurlu'da kaldı. 21 Mart sabahı saat dördü biraz geçe uyandı. Yarım saat yatakta kaldı. Sonra, beşe yirmi kala birkaç kilometre öteden gelen altı yedi şiddetli patlama sesi duydu. Bunların İngiliz topları olduğunu düşündü. Gerçekte ise İngiliz siperlerinin altında patlayan Alman mayınlarıydı. "Ve sonra," diye hatırlıyordu, "sanki bir piyanist elini klavyenin üzerinde en tizden en basa kadar gezdiriyormuş gibi, on dakikadan kısa bir sürede, hayatımda duyduğum en korkunç topçu ateşi sesi yükseldi."

Alman saldırısı başlamıştı. Churchill çabucak giyinip hızla Tudor'u görmeye gitti. Tudor İngiliz toplarının ateş açmak üzere olduğunu söyledi. Churchill sesini duyamıyordu. "Sekiz kilometre ötedeki siper hatlarımızın üzerinde patlayan Alman top mermilerinin gümbürtüsü öyle güçlüydü ki," diye yazmıştı Churchill sonradan, "çok daha yakından ateş eden yaklaşık iki yüz topun bu gürültüye katılışı fark edilmiyordu bile." Saat altıyı biraz geçe Alman piyadesi ilerlemeye başladı. Gauche Ormanı'ndaki Güney Afrika mevzileri zapt edildi. Churchill tümenden ayrılmak istemiyordu ama Tudor onu gitmeye ikna etti. Otomobille Peronne'ye giden Churchill kuzeye, St Omer'e doğru yola koyuldu. Akşam olduğunda Nurlu'dan Peronne'ye giden yol geçilmez hale gelmişti.

Churchill o günün geri kalanını St Omer'de geçirdi. 22 Mart'ta oradaki gaz konferansına katıldı. Sonra 23 Mart'ta, Nurlu da zapt edilirken Londra'ya doğru yola çıktı. Downing Sokağı'nda Lloyd George onu bir kenara çekerek, cephede son derece dikkatle tahkim edilmiş hatlar kaybedilirken mevzileri savunmanın nasıl mümkün olacağını sordu. "İlerledikçe her saldırının gücünü yitireceği yanıtını verdim. Yere bir kova su dökmek gibiydi bu. Önce hızla fırlar, sonra çevresini ıslatarak ilerlemeye devam eder ve sonunda tamamen durur; bir kova su daha getirilinceye kadar." Elli altmış kilometre sonra nefes alacak bir boşluk olacaktı ve "eğer her türlü çaba harcanırsa" yeni bir savunma hattı yeniden oluşturulabilirdi.

O gece Lloyd George ve Henry Wilson, Churchill'in Eccleston Meydanı 33 numaradaki evinde yemekteydi. Wilson günlüğünde Churchill'i "kriz

sırasında gerçek bir cevher" olarak tanımlamıştı. Ertesi günkü Savaş Konseyi'nde Churchill, bütün cephane işçilerinden Paskalya tatilinden vazgeçmelerinin isteneceğini bildirdi. Ayrıca, cephane işçilerini cepheye gitmek üzere serbest bırakacaktı. 26 Mart'ta, maksimum sayıda top parçasının mümkün olan en kısa sürede Fransa'ya gönderilmesini sağlamak için bütün gece Mühimmat Bakanlığı binasında çalıştı. 27 Mart gecesi de yine bakanlıkta yattı. 28 Mart sabahı kalktığında, Alman kuvvetleri 1916'da kendilerinden çok korkunç bir bedel ödenerek alınmış Somme savaş alanını tümüyle zapt etmişler, artık Fransız ve İngiliz güçlerinin arasına kama gibi girmeye çalışıyorlardı. Haig, karargâhını St Omer'den Manş Denizi kıyısına yakın bir yerdeki Montreuil'e taşımıştı.

Lloyd George İngiliz ve Fransız ordularının Alman saldırısını durduracak güç ve olanağa sahip olduğu konusunda birinci elden kanıt istiyordu. Bu kanıtı edinmek için Churchill'i cepheye göndermeye karar verdi. Ayrıca, bu yeni muharebeye şimdiye dek pek fazla karışmamış olan Fransızların, İngiliz hatlarının üzerindeki baskıyı hafifletmek için güneyden "şiddetli bir saldırıya" girişmek isteyip istemediğini kesin olarak öğrenmek istiyordu. Bunları bulmak Churchill'e kalmıştı. O sabah Lloyd George Paris'teki Clemenceau'ya telgraf çekerek, Churchill'in Fransız ordu karargâhına gitmek üzere yola çıktığını bildirdi.

Churchill'in yaptıklarını eleştirel tavırla değerlendirenler hemen alarma geçtiler. Churchill daha Folkestone'a gitmeden, Bonar Law ve Henry Wilson, Lloyd George'u görmeye gidip, onun askeri bir görevle Fransız karargâhına gönderilmesinin çok yanlış olacağını söylediler. Lloyd George bu protestolara boyun eğdi ve Downing Sokağı'ndan, Folkstone'da Churchill'i bekleyecek bir telefon mesajı gönderip, "Fransız karargâhına gitmesinin değil, Paris'te kalmasının daha iyi olacağı"nı bildirdi. "En iyisi, doğrudan Clemenceau'ya gitmeli, durumu incelemeli ve buraya bilgi vermeli"ydi.

Churchill öğle vakti Folkestone'a vardı. Lloyd George'dan bir mesaj gelmemişti. Bir destroyerle Boulogne'a geçip otomobille Haig'in yeni karargâhına gitti ve orada "hiçbir heyecan ya da telaş olmadığını" gördü. Gerçekten de, Başkomutan "at sırtında akşamüstü gezintisini yapıyordu." Montreuil'de Churchill'e, İngiliz ordusunun son bir haftada 100.000 ölü ve esir verdiği, binden fazla topunu kaybettiği söylendi. Hepsinden tehlikelisi, Almanlar birliklerini İngiliz cephesinin henüz saldırıya uğramamış

kuzey kesimine doğru kaydırıyordu. Birden, İngiliz güçlerinin Manş Denizi kıyısına doğru geriye sürülme tehlikesi belirmişti. Güneyden bir Fransız saldırısı çok daha acil hale gelmişti. Ama Haig'in karargâhında hiç kimse Fransızların niyetinin ne olduğunu yahut ellerinde İngiltere'nin yardımına gelecek kadar güçlerinin olup olmadığını bilmiyordu.

Churchill Montreuil'den artık Alman bombardımanının etki alanına giren Amiens yoluyla güneye gitti. Gece yarısı Paris'e ve daha sonraları hatırladığı gibi, "bomboş Ritz'in konforuna" vardı. Ritz'e vardığında Lloyd George'un mesajı verildi kendisine.

29 Mart, Paskalya'dan önceki son cumaydı. O sabah kalabalık bir kiliseye bir Alman top mermisi düştü ve yerel halktan seksen kişi öldü. "Uzun menzilli toplar ateşe başladığında dilerim saklanırsın," diye yazdı Clementin'e. O sabah Churchill, Clemenceau'nun onu sadece kabul etmekle kalmayıp, "ertesi gün onu savaşa götüreceğim ve savaşa katılmış bütün kolordu ve ordu komutanlarını ziyaret edeceğiz," diyen mesajını aldı. Akşam saat altıda ikisi ilk kez bir araya geldiler. "Mümkün olan tüm olanaklarla, son aşamasına dek sürdürülecek net ve cesur bir siyaset izleniyor," diye telgraf çekti Churchill, Lloyd George'a. "Buradakilerin kendilerine güveni yerinde. Clemenceau tam bir güç ve cesaret abidesi."

Lloyd George Churchill'in raporunu 30 Mart sabahı Savaş Konseyi'nde okudu. Görev verilmemiş bakan ve Churchill'in on yıl öncesinden düşmanı Lord Milner, normalde Fransızlarla görüşmeleri sürdüren bakan olarak kendisinin "doğrudan doğruya hiçe sayılması" anlamına geldiğinden, Clemenceau'ya bir ziyaretle "sınırlı" olsa da, Churchill'in bu rolü üstlenmesine itiraz etti. Ama Lloyd George, Churchill'in raporunun Fransızların gerçekten direnip direnmeyeceğini ve gerek duyulan yerlerde İngiliz güçlerine yardım edip etmeyeceklerini öğrenmek bakımından çok önemli olduğunu biliyordu.

30 Mart sabahı saat sekizde Churchill Clemenceau'nun karargâhındaydı. "Size her şeyi göstereceğiz," dedi Clemenceau. "Birlikte her yere gideceğiz ve her şeyi gözlerimizle göreceğiz." İki saat sonra Beauvais'e vardılar; Mareşal Foch onları belediye binasında bekliyordu. Churchill'in sonraları hatırladığına göre, odasında "Foch, iri bir kurşun kalemi sanki bir silahmış gibi kaptı ve hiçbir girizgah yapmadan haritaya doğru yürüyüp durumu çizerek göstermeye başladı." Foch canlı hareketlerle ve neredeyse ba-

ğırarak, Almanların 21 Mart'taki yoğun saldırısının yönünü çizdi. Sonra, Alman ilerleyişinin daha sonraki günlerde giderek yavaşlayışını gösterdi. Adam bunu yaparken "bütün tavrı ve yaklaşımı, düşmanın en son günde sadece o küçücük, zavallı, zayıf, pespaye bölgeden başka bir yeri işgal etmeyi beceememesinden ötürü bir acıma duygusuyla doluydu. İnsan ilk günlerdeki güçlü tempoyla kıyaslanınca bunun ne kadar önemsiz ve zavallı bir alan kazanımı olduğunu hissediyordu." Düşmanın çabası tükenmişti.

"Cephenin denetlenebilir hale gelmesi," dedi sonra Foch konuklarına, "kaçınılmaz, kesin, yakındır. Ve sonrası, ah, sonrası! Bu benim işim." Konuklar çıktı ve kuzeye, General Rawlinson'un Dördüncü Ordu'ya komuta ettiği Drury'ye gittiler. "Cephe korunacak mı," diye sordu Churchill ona. "Kimse bilemez," diye yanıtladı Rawlinson. "Düşmanla aramızda son derece bitkin, düzeni bozulmuş birliklerden başka pek bir şey yok." Saldırının en büyük darbesini yiyen Beşinci Ordu'nun askerleri "uykusuzluktan ve yorgunluktan öldü. Neredeyse bütün birlikler birbirine karıştı ya da dağıldı. Askerlerin yaptığı tek şey sürüne sürüne geri çekilmek; tamamen tükenmişler."

Haig Drury'ye geldi ve Fransızların destek verip vermeyeceğini sordu. Clemenceau hemen, iki Fransız tümeninin İngilizleri desteklemek için Ancre Nehri'ni geçmesini emretti. "Askerleriniz yorgunsa," dedi İngilizce, "ve bizim zinde askerlerimiz varsa, hemen yardımınıza gelecekler." "Bu yardım," diye telgraf çekti Churchill Lloyd George'a, "başlarına gelenlerden ötürü tükenmiş ve gücünü yitirmiş" askerlerin anında rahatlamasını sağladı. Fransızların daha güneyden ayrı bir şekilde saldırması yerine şimdi, İngiliz hatlarının en zayıf olduğu yere doğrudan Fransız desteği gelecekti.

Clemenceau tekrar konuştu: "Ödülümü isterim. Nehrin ötesine geçip savaşı görmek istiyorum." Rawlinson buna, Luce Nehri'nin ötesindeki durumun belirlenemediğini söyleyerek itiraz etti. "Pekala," diye yanıtladı Clemenceau, "biz saptayacağız. Bunca yolu geldikten ve size iki tümen gönderdikten sonra, nehrin ötesine geçmeden geri dönmem." Churchill'e peşinden gelmesini işaret eden Clemenceau arabasına bindi. "Arabayla giderlerken," dedi Churchill Clementine'e, savaş alanından "sanki rüyadaymış gibi" yürüyerek uzaklaşan İngiliz askerlerin yanından geçtiler. Çoğu, göz alıcı bayraklar bulunan arabalara hiç aldırmıyordu. Birkaçı Churchill'i

tanıyarak, "elbette, George Robey'i,* Harry Lauder'i** ya da düşüncelerini kaybolup gitmiş İngiltere'ye ve barışın ve parti siyasetinin hakim olduğu güzel günlere geri götürecek herhangi bir ünlü kişiyi görseler yapacakları gibi, bana el sallıyor ya da gülümsüyordu."

Sonunda nehre vardılar. Top ateşi epey yakındaydı. "Şimdi, Bay Winston Churchill, İngiliz cephesindeyiz," dedi Clemenceau. "Sorumluluğumuzu alacak mısınız? Siz ne derseniz onu yapacağız."

"Ne kadar uzağa gitmek istiyorsunuz?" diye sordu Churchill.

"Mümkün olduğu kadar uzağa," diye yanıtladı Clemenceau. "Ama buna siz karar vereceksiniz."

Eline haritayı alan Churchill arabasının konvoyun önüne geçmesini emretti. Araba köprüyü geçti. "Tepemizde top mermileri ıslık çalarak bir o tarafa bir o tarafa gidiyordu," diye hatırlıyor Churchill. Konvoy İngilizlerin elindeki son tepenin üç yüz-dört yüz metre yakınına kadar ilerledi. "Artık ormandan tüfek sesleri geliyordu ve top mermileri yol boyunca sağımızda, solumuzda, yağmurun ıslattığı çayırlarda patlamaya başladı."

Churchill yeterince uzağa gitmiş olduklarını düşündü. Clemenceau durmayı kabul etti, arabasından indi ve yolun kenarındaki bir tümseğin üzerine çıktı. Birliğinden kopan askerlere sorular sorarak ve manzaraya hayran kalarak" yaklaşık on beş dakika orada kaldı. "Moralleri çok yüksekti," diye hatırlıyor Churchill, "ve tatile çıkmış okul çocukları gibi sorumsuzdular. Ama Fransız kurmay subaylar başbakanlarının güvenliğinden giderek endişeleniyordu. Onu geri dönmeye ikna etmemi istediler." Clemenceau geri dönmeyi kabul etti. Sonra, yola vardıklarında "pek uzakta olmayan, yedekte götürülen bir grup atın ortasında bir top mermisi patladı. Grup dört bir yana kaçıştı. Yaralı ve binicisiz bir at yolda sendeleye sendeleye koşarak bize doğru geliyordu. Zavallı hayvandan kanlar fışkırıyordu."

Yetmiş altı yaşındaki Clemenceau yaralı ata doğru yürüdü "ve büyük bir çeviklikle hayvanın dizginini yakalayıp onu durdurdu. Kanlar yolun üzerinde birikiyordu. Bir Fransız general Clemenceau'yu nazikçe uyardı ve sonra istemeye istemeye arabasına geri döndü. Yürürken bana yan gözle bir baktı ve yavaş bir sesle 'Quel moment délicieux!'*** dedi."

---

* 1869-1954 yıllarında yaşamış bir İngiliz komedyeni-ç.n.

** O yıllarda çok ünlü bir İskoç şarkıcı ve aktör. Churchill onu "İskoçya'nın gelmiş geçmiş en büyük elçisi" diye nitelemişti-ç.n.

*** Ne enfes bir an!

Konvoy Drury'ye döndü, sonra Amiens yoluyla kuzeye gitti. Churchill cephede, Rawlinson'un sağ tarafındaki Fransız generalin, takviye gelinceye kadar yirmi dört saat kendi bölgesini savunabileceğine olan güveninden etkilenmişti. Konvoy akşam saat sekizde Beauvais'e vardı ve orada Fransız Başkomutanı General Pétain onları treninde, Churchill'in deyişiyle "o tantanalı askeri sarayı"nda ağırladı.

"Tam yirmi dört saat," diye yazmıştı Churchill sonradan, "ya delice bir hızla yollarda dolaşmış ya da sürekli çok önemli kişilerle heyecanlı konuşmalar yapmıştık. Şahsen ben çok yorgundum. Ama 'Kaplan'ın demirden bedeni yorgunluğun her türüne ve biçimine karşı bağışıktı sanki." Pétain kendi gördüğü durumu tanımladı. Alman saldırısının başarısız olacağından emindi ve durumu nasıl gördüğünü şöyle açıklıyordu, yeni bir cephenin oluşması sırasında önce "insanlar safhası" yaşanıyordu, sonra da "silahlar safhası" gelirdi. Güçlendirilmiş bir topçu organizasyonu kırk sekiz saat içinde hazır olacak, cephane dört gün içinde gelecekti.

Konuklar akşam yemeğini Pétain'le trende yedikten sonra Paris'e döndüler ve kente gece yarısı saat birde vardılar. Churchill, yatmadan önce Lloyd George'a bir telgraf çekerek, mümkün olduğunca çok askerin derhal Fransa'ya gönderilmesi gerektiğini bildirdi: "Düşmanın üstünlüğünü en aza indirmek için bütün askeri teşkilatınızı ve ayrıca donanmayı seferber etmelisiniz." Clemenceau'nun "kararlılığı ve canlılığı harika"ydı. O pazar günü Churchill Clementine'e de Kaplan hakkında şunları yazdı: "Bitip tükenmez bir morali ve enerjisi var. Dün on beş saat arabalarda, kötü yollarda son sürat gittik ve ben yorgunluktan bittim. Clemenceau ise 76 yaşında! Bende Fisher gibi bir izlenim bıraktı. Fakat onun çok daha güçlüsü ve her an dönüp ısırmaya hazırı!"

Lloyd George, Amerikalıların hiç gecikmeden Fransa'ya önemli miktarda (en ideali ayda 120.000) asker göndermesini istiyordu. 31 Mart sabahı Churchill Lloyd George'un isteğiyle Clemenceau'ya gidip bu fikri dile getirdi. İkisi birlikte Başkan Wilson'a bir telgraf çekip bu acil durumu kendisine bildirdiler. Clemenceau bir önceki yolculuk sırasında gördüklerine dayanarak, Churchill'in yol göstermesiyle, "Şu anda size, ne olursa olsun toprağımız için karış karış çarpışacağımızdan ve bugünden itibaren düşmanı durduracağımızdan emin olduğumuzu bildirebilirim," diye yazdı.

Başkan Wilson talep edilen sayıda asker göndermeyi kabul etti. Churchill cephede bir gün daha kaldıktan sonra Paris'e döndü ve gece ya-

rısı Lloyd George'a çektiği telgrafta "Fransızlar artık iyice yerleştiler ve toplarla güçlü bir şekilde destekleniyorlar," dedi. Almanların güneye doğru saldırısı "artık endişeye yol açmıyor."

Churchill o gece Clemenceau'yla tekrar görüştü. Sonra Lloyd George'a telgraf çekerek onu hemen Fransa'ya gelmeye ve Clemenceau'yla yüksek komutanlık yapısının ayrıntıları konusunu kararlaştırmaya çağırdı. "Siz onunla birlikte bunu gayet iyi bir şekilde halledebilirsiniz. Bunu başkası yapamaz." Lloyd George 3 Nisan sabahı Henry Wilson'la birlikte Boulogne'a geçti. Churchill onları Boulogne'da karşıladı ve onlarla birlikte Montreuil'e gitti. Ama Sir Henry'nin diretmesi sonucu, o sabah Beauvais'te yapılan askeri görüşmelerden dışlandı ve bu görüşmelerde Foch'un, İngiliz ve Amerikan kuvvetleri de dahil olmak üzere, Fransa'daki bütün müttefik güçlerin başkomutanı olması kabul edildi.

Bu görüşmelerden dışlanan Churchill 3 Nisan gününün geri kalanını Fransa'nın kuzeyinde mühimmat işleriyle uğraşarak geçirip, akşam Boulogne'dan Folkestone'a ve oradan da Londra'ya yapacağı yolculukta Lloyd George'a katıldı. Gece yarısı saat iki buçukta Londra'ya vardılar.

Doğu Cephesi'nde Ruslar Almanya'yla barış yapmıştı. Churchill onları yeniden savaşa girmeye ve Doğu Cephesi'ni yeniden aktif hale getirmeye ikna etmek için birtakım yollar tasarladı. Eğer Bolşevikler Romanya'yla işbirliği yapmaya ve birlikte Almanya'ya saldırmaya "kandırılabilirse," diye yazdı Savaş Konseyi'ne, Moskova'ya hemen müttefiklerin, "Bolşevik hükümetine yeni bir istikrar öğesi kazandırabilecek ve Rus toplumunun diğer sınıflarıyla işlerliğe sahip bir düzenlemeyi sağlayabilecek önemli temsilcileri" gönderilecekti.

Churchill o sırada Paris'te bulunan eski Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt, yahut eski Fransız Savaş Bakanı Albert Thomas "Almanya'yla Rusya arasında yeniden savaşın ilan edileceği o kaçınılmaz anda Troçki'yle birlikte olurlarsa, bütün Rusların gözlerini ayırmadan seyredeceği kadar çarpıcı ve heyecan uyandırıcı bir görüntü yaratılabileceğini" düşünüyordu. "Almanların giderek artan acımasız baskısını göz önünde tutarak, ortak hareket etmeyi mümkün kılacak, 'Devrimin kalıcı ürünlerini koruma' gibi genel bir formül üretilebilir"di. İtilaf Devletleri'nin temsilcileri "Rus hükümetinin ayrılmaz bir parçası" haline gelebilirdi.

Churchill İngiltere'nin Bolşeviklerle işbirliği yapabileceğinden emindi. "Lenin'le Troçki'nin, boyunlarında yağlı urganla savaştıklarını hiç unut-

mayalım. Devlet görevinden ayrılırlarsa mezara giderler. İktidarlarını pekiştirmek, intikamcı bir karşıdevrime karşı korunma sağlamak için onlara gerçek bir fırsat sunun, buna sarılmamaları için insan olmamaları gerekir. Fakat birtakım olaylarla buna zorlanmaları ve yabancılardan yardım görmeleri gerekir. Dış yardım ve destek olmadan hiçbir şey yapamazlar. Şimdiye dek başka bazı umutları vardı ama bunlar tamamen suya düştü ve kendini korumak isteği onları, eğer bunun için yardım istiyorlarsa, bizim de yolumuz olan bir yola girmeye zorlayacaktır."

"Bolşevikler de dahil olmak üzere," diye yazmıştı Churchill o nisanda Bakanlar Kurulu'na yazdığı ikinci bir bilgi notunda, "Rusya'nın entelektüellerinin çoğunluğu uzun vadede ne olursa olsun Prusya militarizmine düşman olacak ve bu nedenle müttefik parlamenter demokrasilere doğru itileceklerdir."

Churchill Alman kuvvetlerine baskı yapmak için mümkün olan her türlü yolun peşindeydi. Lenin'le ilgili düşüncesini ortaya atmadan bir gün önce Loucheur'e, hardal gazı mermilerinin üretimine devam etme konusunda mektup yazmış ve kendisinin "gazla savaşın elden geldiğince geliştirilmesinden ve bize düşmanlardan çok daha fazla yarar sağlayan rüzgarlardan tam anlamıyla yararlanılmasından yana" olduğunu belirtmişti. İngiliz ordusunun bir ay içinde attığı top mermilerinin üçte birinden fazlası hardal gazı mermisiydi. Fakat o yıl gaz sayesinde ilk başarıyı kazanan, 7 Nisan gece yarısını biraz geçe İngiliz savunma hattının Armentiéres'teki kuzey kesimine saldıran Almanlar oldu. Üç gün sonra Armentiéres zapt edildi.

Üçüncü Ypres Muharebesi'nin bütün kazanımları yitirilmişti. Churchill'in şubat ayında gezdiği Ypres cebindeki ormanlar tekrar Almanların elindeydi. Churchill şimdi Lloyd George'u, Almanların Abbeville'de Manş Denizi'ne ulaşarak İngiliz ve Fransız güçlerinin arasına kama gibi girmesi tehlikesine karşı uyarıyordu. "Marne'dan sonra hep yaptığımız gibi, birlikte direnmek, birlikte geri çekilmek, birlikte dönmek ve birlikte vurmak doğru bir hamle değil mi?" diye sordu Lloyd George'a.

Fransa'dan döndükten sonra Churchill mühimmat üretimi konusundaki çabalarını iki katına çıkardı. 21 Nisan'da Haig'e, bir ay önceki Alman saldırısının başlamasından beri yitirilen ya da tahrip olan topların iki katını göndermişti. Uçaklar için de aynı şey geçerliydi. Ayrıca, yitirilen her tankın yerine daha yeni ve daha gelişmiş model bir tank koyuyordu. Ağır top cephanesi konusundaki net ihtiyacı Haig'den öğrenmek için

27 Nisan'da tekrar Fransa'ya geçti. Haig o akşam günlüğüne, "Churchill mühimmat fabrikalarının verimini kesinlikle büyük ölçüde arttırdı ve adamlarını orduya gönderip yerlerini yedeklerle doldurmak için çok enerjik bir şekilde çalışıyor," diye yazmıştı.

Fransa'dan dönen Churchill, Amerikalılara beş ay önce söz verdiği iki yüz ağır top konusunda ABD'den gelen bir taleple karşılaştı. Bunlar şimdi, çok kısa süre sonra Fransa'ya varacak yeni ordular için acilen gerekliydi. İngilizlerin 21 Mart'tan sonraki kayıplarına ve İtalya'daki ordulara gönderilecek stoklara karşın sözünü tutmayı başardı. Fakat o yaz onun en büyük uğraşı, zaferin mümkün olacağının düşünüldüğü ilk yıl olan 1919'un mühimmat ihtiyacıydı. Churchill bu yoldaki çabaları hızlandırmak amacıyla artık bakanlık binasında yatıp kalkıyordu. Bunun "işlerin halledilmesi yönünden sağladığı çok büyük kolaylıklar" var demişti bir arkadaşına. "Akşam yemeğinden önce son dakikaya kadar çalışabilmemi, akşam yemeğinden dönünce evrakları bulmamı ve stenocu yardımıyla çalışmaya sabah istediğim kadar erken başlamamı sağlıyor."

O yaz Churchill ayrıca, sürekli olarak Fransa'ya gidip gelmesi gereken bakanlar ve memurlar için Manş Denizi'ni aşacak ilk düzenli uçak servisini kurdu. Churchill seferlerin ilkini 18 Mayıs'ta, bir müttefikler arası mühimmat konferansından Londra'ya mümkün olduğunca çabuk dönebilmek için Paris'in kuzeydoğusundaki Le Bourget Havaalanı'ndan yaptı.

1 Haziran'da kişisel bir ara faslı, Churchill'in annesinin Nijerya yönetiminde çalışan Montagu Porch'la nikahı vardı. Annesinin ikinci kocası George Cornwallis-West 1913'te, aktris Patrick Campbell'le evlenmek için onu terk etmişti. Porch, Lady Randolph'tan yirmi üç yaş, Churchill'den üç yaş gençti. Bir aile dostu, "Winston annesinin akranı olan kadınlar arasında evliliğin moda haline gelmemesini dilediğini söylüyor," diye yazmıştı günlüğüne. Lady Randolph altmış dört yaşındaydı. Defteri imzalayanlar arasında Churchill'le karısı da vardı. Clementine dört aylık hamileydi.

Churchill annesinin nikahından iki gün sonra yine Fransa'ya uçtu. Onu Clementine uğurladı. "Gözümün önünde senin ve iki yavru kediciğinin hızla küçülen dokunaklı görüntüsü ve ben son hızla göğe fırlayıp giderken uzaklarda kaybolup giden havaalanı ve hangarlar vardı," diye yazdı Clementine'e Fransa'dan. "Harika bir yolculuktu."

Marttaki zaferleri boşa çıkan Almanlar yeni bir saldırı başlatmıştı. Aisne ve Marne arasındaki Fransız cephesini yardılar. Paris'te başkentin de

hedefler arasında olduğu korkusu vardı. Churchill Hesdin'e indi ve sonra Paris'e gitti. "Bir hava taarruzu hazırlanıyor," diye yazdı Clementine'e 6 Haziran gecesi Paris'ten, "ve benim yatmam lazım, hatta çoktan yatmam lazımdı." Askeri durum hakkında da, "Genel olarak umutluyum," diyordu. "Ama başkentin kaderi belirsiz; sadece 70 kilometre kaldı. Bir dahaki gelişimde ('bir dahaki geliş' olacaksa tabii) sen de bana eşlik etmeye çalışmalısın gerçekten."

Churchill 8 Haziran'da Compiègne'in kuzeyindeki Fransız cephesini ziyaret etti. Orada tanıştığı iki Fransız generali de "kendilerine saldırılacağından ihtiyatlı bir şekilde emin ve umutluydu," dedi Clementine'e. "Gün sakin geçmişti," diye hatırlıyor sonraları, "ve yaz gecesinin tatlılığını bozan tek bir top atışı bile yoktu. Kaderin yeni bir darbesini bekleyen Fransız askerleri gayet sakin, yürekli ve hatta neşeliydi. Ertesi akşam, beni daha önce gezdirdikleri yerlerin hepsi Almanların eline geçmiş ve konuştuklarımın çoğu ölmüş yahut esir düşmüştü." Alman ordusu ilerleyişi sırasında toplam 60.000 esir almıştı.

Paris'e dönen Churchill 9 Haziran günü karısına, Montdidier ve Noyon arasında süren savaşın "çok kritik ve korkunç" olduğu haberini verdi. Fransızlar Almanları orada durduramazsa "bizim açımızdan bir sonraki aşamanın ne olacağını kestirmek zor"du. Ama Churchill umutluydu yine de. Cephe "birlikler tarafından güçlü bir şekilde savunuluyor"du ve "yedek stoklar gayet iyi"ydi. O gün Paris'te, uzun menzilli iki Alman top mermisi Churchill'in konferansa katıldığı yerin 150 metre yakınına düştü.

Almanlar Compiègne'e giremedi. 11 Haziran'da Fransızlar karşı saldırıya başladı. Churchill ertesi gün İngiltere'ye uçtu. Uçuş sırasında motorda bir sorun çıktı. "Az kalsın, düş kırıklığıyla dolu olsa da maceralı bir hayatı Manş Denizi'nin tuzlu sularında bitiriyordum," dedi Sinclair'e. "Sarsıla sarsıla zor attık kendimizi karaya."

Haziran ayında Churchill, Savaş Bakanlığı'na yeni atanmış Lord Milner'ın ısrarıyla Savaş Konseyi'nde, tank üretiminde keskin bir düşüşe yol açmaya başlamasına karşın mühimmat fabrikalarından cepheye asker gönderilmesine devam edilme kararı çıkmasına çok öfkelendi. İngiltere'nin 1919'da savaşı kazanabileceğinden artık kuşku duyuyordu. "Batı Cephesi'nde Alman ordularını yenmek için gereken araçlar 1919'da var olacak mı?" diye sordu Savaş Konseyi'ne 22 Haziran'da yazdığı notta. "Asker üretilebilir mi? Ama makine üretilebir. Hâlâ zamanımız var. Fakat ileriyi

görecek ve davranışlarımızı buna göre düzenleyecek irade gücümüz ve yeteneğimiz var mı?" Savaş Konseyi, İngiltere'nin Almanya'ya Corpus Christi gününde hava hücumu yapmayacağını duyurunca Churchill kızgın bir şekilde Lloyd George'a "Bu konuda diretin," diye yazdı. "Acınacak bir durum bu."

1919'un mühimmat üretimine bir tehdit de haziranın sonunda, patronların sendikalarla ücret artışlarını konuşmayı reddetmesiyle birçok fabrikada fitillenen grevlerin patlamasıyla geldi. En ciddi vaka da, Müttefik Güçler Uçak Fabrikası'nda bir işçi temsilcisinin işten kovulmasıyla başlayan grevdi. Uçak üretimi durdu. Churchill zora başvurarak fabrikalara hükümet adına el koydu. Sonra, kovulan işçi temsilcisini tekrar işine döndürdü ve işyeri komitesinin faaliyetini sürdürmesine izin verdi. Bu hareketini de, işçilerin, firma "işyeri temsilcisi ve işyeri komitesinin yasal faaliyetini engelledi" savını destekleyerek savundu.

Bir hafta sonra birçok tank fabrikasında, işçilerin kendi rızaları olmadan bir fabrikadan diğerine transfer edilmesini protesto etmek için grevler başladı. Savaş Konseyi'nin ısrarıyla işçilerin sürekli cepheye gönderilmesi nedeniyle böyle bir şey zorunlu hale gelmişti. Tank üretiminde ciddi bir düşüşle karşılaşan Churchill, askerlikten muafiyetlerini kaldırarak grevcileri işlerine geri dönmeye zorlamak istiyordu. 25 Temmuz'da Churchill'le yapılan bir toplantıda, askerlik hizmetinin "bir işyeri uyuşmazlığının faktörü" olarak kullanılmasını istemeyen Bonar Law buna karşı çıktı. Ertesi gün Leeds'deki 300.000 mühimmat işçisi 29 Temmuz'da greve başlayacakları tehdidinde bulundu. Lloyd George hemen Churchill'in önerisini destekleyerek müdahale etti ve Downing Sokağı'ndan, grevci bütün işçilerin cepheye gönderileceğini bildiren bir kararname çıkardı. Grev bitti ve tank üretimine devam edildi. 1919'da zafer umutları kırılmamıştı.

8 Ağustos'ta, General Rawlinson komutasındaki İngiliz Dördüncü Ordusu yeni bir saldırıya başladı. Saldırıya İngiliz, Kanada ve Avustralya birlikleri katıldı. Savaş olağanüstüydü çünkü hepsi de Churchill'in bakan olarak çabaları ve teşvikiyle yapılmış yetmiş iki tank da muharebeye katıldı. Tanklar savaştayken Fransa'da bulunmak isteyen Churchill o gün öğleden sonra Hesdin'e uçtu. Oradan da, Fransa'ya daha sonra yapacağı ziyaretler için Haig'in ona tahsis ettiği Verchocq Şatosuna götürüldü.

8 Ağustos akşamı tank saldırısı Almanların ileri siperlerini yardı. 400 Alman topu ve yaklaşık 22.000 esir ele geçirildi. "Bütün bunların gerçek-

leşmesinden çok memnunum," diye telgraf çekti Churchill Haig'e ve Haig de bunu, "Sizin Mühimmat Bakanı olarak harcadığınız ve başarımızı mümkün kılan enerjinizi ve ileri görüşlülüğünüzü daima şükranla hatırlayacağım," diye yanıtladı. Churchill Haig'in telgrafını Clementine'e gönderdi ve şu notu ekledi: "Buradaki olağanüstü zor ve bir dereceye kadar da önyargılı yetkililerin güvenini ve iyi niyetini kazanmayı başarmak kesinlikle çok memnuniyet verici bir şey. Kendilerine, ihtiyaç duyduklarının üzerinde ikmal yapıldığını hissettiklerinden kuşku yok."

Churchill 9 Ağustos'ta Rawlinson'la Flixecourt'taki karargâhında görüştü. Sonra da kardeşi Jack'le birlikte cepheye gitti. "Cepheye giderken," dedi Clementine'e, "kafeslere kapatılmış ya da başlarında birileriyle uzun sıralar halinde yol kenarında dinlenen yaklaşık 5.000 Alman esirin yanından geçtik." Aralarında 200'den fazla subay vardı. "Kafeslerin içine girip onlara dikkatle baktım. Bayağı güçlü kuvvetli görünüyorlardı ama bazıları çok gençti. Bir şey yemeden ya da hiç dinlenmeden savaş alanından oraya kadar onca yolu yürüyerek gelen ve öncesinde de savaşın tüm dehşetini yaşamış bu insanların perişan ve kederli halinden ötürü üzülmemek elde değildi. Ama yine de, onları bulundukları yerde görmekten çok memnundum."

Churchill, kardeşiyle birlikte, bir önceki sabah Alman hatlarının beş kilometre gerisinde kalan Lamotte Köyündeki cepheye vardı. "Her yerde tankların izi görülüyordu," dedi Clementine'e gururla.

10 Ağustos'ta İngiliz ordusu daha da ilerlemiş, 10.000 esir daha almıştı. "Akıntı tersine döndü," diye yazdı Churchill o gün Clementine'e. "Bu bizim zaferimizdir ve öncelikle, İngiliz bir komutanın emrindeki birliklerimiz tarafından ve büyük ölçüde, İngiliz beyinlerinin yaratıp geliştirdiği yenilmez tanklar sayesinde kazanılmıştır." Kafası hâlâ 1919'daki savaşlara yoğunlaşmıştı ve o gece Lloyd George'a, gelecek temmuz ayında, tanklar "tam güçlerini göstermede kusur" etmezse 100.000 askerin gerektiğini yazdı. 11 Ağustos'ta yine savaş alanına gitti. "Bizim bataryalar gümbürderken Almanlar artık pek ateş etmiyordu," dedi Clementine'e. "Gezdiğim öteki bölümlere nazaran, sağda solda yatan daha çok Alman ölüsü vardı ve bizim telef olmuş süvari atlarımız kırlara dağılmış halde yatıyor ve manzarayı bozuyordu." Bir İngiliz gözlem balonunun vurulup alevler içinde düştüğünü görmüştü, "gözlemciler tam zamanında, paraşütle atlayıverdi."

"Selin durduğu bu zamanda dilerim artık askerlerimizi ileriye sürerek ziyan etmemeye dikkat ederiz," diye yazdı Clementine 13 Ağustos'ta kocasına. "Askerlerimizi ziyan etmeme konusundaki sözlerin," diye yanıtladı Churchill, "senin çok akıllı ve zeki bir askeri kedicik olacağını gösteriyor." Clementine'in mektubunun geldiği gün Churchill Verchocq'tan, Müttefikler Arası Mühimmat Konseyi'ne başkanlık etmek üzere Paris'e gitmişti. Konseyin görevi 1919'un mühimmat programını saptamaktı. Ayrıca Clemenceau'ya da uğradı ve Clemenceau İngiltere'nin insan gücünün kullanımına ilişkin planlarından ötürü tedirginliğini dile getirdi. "Ayrıca, yeterince malzeme sağlamadığımızı bildiğim ve düşündüğümden ötürü de huzursuzum," diye yazdı Churchill, Clementine'e.

Churchill 16 Ağustos'ta hâlâ Paris'teyken Loucheur'le, Amerikan Üçüncü Ordusu için gereken tank motorlarının ve topların sağlanması konusunda anlaştılar. İki gün sonra da Loucheur'ü "düşmana azami miktarda bomba atacak" uzun menzilli bombardıman uçaklarının tasarım ve üretimi konusunda kendisine yardım etmeye teşvik etti. "Şimdi artık," dedi Churchill, "savaşı düşmanın ülkesine taşıyıp, Fransa ve Belçika'ya yaşattığı felaketin birazını kendi kentlerinde ve kendi insanlarına hissettirmenin zamanıdır. Şimdi, kış başlamadan hemen önce onların moralini bozmanın; düşmanın aç ve morali bozulmuş kentlerini hiç ara vermeden taciz etmenin zamanıdır."

Churchill üç günlüğüne Verchocq'a gitti. Sonra 19 Ağustos'ta bir günlüğüne, Haig'in Frévent'teki ileri karargahına uçtu. "Churchill bize her türlü yardımda bulunmaya çok istekli," diye yazmış günlüğüne Haig, "ve '10 kalibre başlıklı' top mermileri, gaz, tank vs. gibi şeyleri sağlamak için telaş ediyor. Bütün programı, 'gelecek haziranda tamam!' sloganına göre zamanlanmış. Ama bu sonbahar için bir karar vermemiz gerektiğini söyledim ona." Verchocq yakınındaki havaalanına alacakaranlıkta varan Churchill, Almanya'ya gece bombardımanı için uçuş vaktini bekleyen bir grup genç pilotla konuştu. "Biliyor musunuz," dedi kendi pilotuna, "memlekettekiler bu çocukların neler yaşadığını hiç bilmiyor."

Churchill Verchocq'ta bir hafta daha kaldı. 24 Ağustos'ta, Somme'deki İngiliz birlikleri Almanların martta zapt ettiği neredeyse her yeri yeniden ele geçirmişti. "Hem ordularla böylesine rahatça dolaşmak, hem de görevlerimi düzenli bir şekilde yapabilmek çok neşeli bir şey," diye yazdı o gün Clementine'e. Ertesi gün İngiltere'ye uçtu ve Kenley'deki Havaa-

lanı'ndan dosdoğru, yirmi kilometre ötedeki Lullenden'e, ailesiyle beraber olmaya gitti.

Churchill 31 Ağustos'ta Londra'dayken Bolşevik askerleri Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne girdi. Binadaki İngiliz subaylar arasında bulunan Deniz Ataşesi Albay Francis Cromie üç Bolşevik askerini öldürdü ve sonra da kendisi öldürüldü. Churchill bunu duyar duymaz Savaş Konseyi için bir not yazdırdı ve Cromie'nin, 1914'ten önce şahsen tanıdığı, "mesleğinde olağanüstü hünerlere sahip, çok yetenekli bir kişi" olduğunu belirtti. Notu şöyle devam ediyordu: "Hükümetin, düşünmesi gereken birçok önemli şeye rağmen, yılmaz bir sebatla, bu suçu işleyenlerin peşini bırakmamasını yürekten diliyorum. Elimizde bulunan önemsiz Bolşevik kişilere, gerçi kesinlikle bu işin dışında bırakılmamaları gerekiyorsa da, bunun aynen karşılığını yapmanın gerçek bir yararı yoktur. Gerek geçmiş, gerekse gelecek için etkili olması muhtemel tek siyaset, Bolşevik hükümetteki kişileri, ne kadar uzun zaman alsa da, adaletin tecelli edeceği hedefler olarak saptamak ve onlara, bu kişilerin cezalandırılmasının İngiliz siyaseti için, savaş ve çözümlerle ilgili tüm aşamalar sırasında hiç gözden uzak tutulmayacak, önemli bir hedef haline geleceğini hissettirmektir."

Churchill bu cinayetten, daha geniş kapsamlı bir ders çıkardı: "Bir ulusun, bireysel temsilcilerini ya da yurttaşlarını tecavüzden korumak için harcamaya hazır olduğu çabalar," diye yazıyordu, "organize bir devletin büyüklüğünü gösteren en doğru ölçütlerdir. Haklı bir savaşta binlerce insanın ölüyor olması bizi, tümüyle farklı karakterdeki böyle bir harekete karşı duyarsızlaştırmamalıdır." Savaş Konseyi 4 Eylül'deki toplantısında Sovyet hükümetine, bundan böyle İngiliz vatandaşlarının hayatı korunmazsa Troçki, Lenin ve "hükümet liderlerini aynen karşılık vermekle tehdit eden" bir telgraf çekilmesine karar verdi.

Ağustos ayında Şili hükümetiyle Şili'nin, cephane yapımında çok önemli bir girdi olan nitrat üretiminin tümünün Müttefikler tarafından satın alınması için anlaşan Churchill, Washington'daki Bernard Baruch'a 7 Eylül'de telgraf çekerek, müttefiklerin üretim planlarının en yüksek verimin sağlanması amacıyla birbiriyle uyumlu bir şekilde hazırlanabilmesi için, ABD'nin 1919 yılındaki aylık mühimmat ihtiyacının ne kadar olduğunu sordu. O gün öğleden sonra, kısa bir deniz kenarı tatili için Dover yakınlarındaki Margaret Koyu'nda bulunan karısı ve çocuklarının yanına gitti. Sonra alacakaranlık olunca Lympne'ye gitti ve yine Verchocq'a uçtu.

Clementine, kocasının uzun süre kendisinden ayrı kalmasının gerekli olduğunu anlıyordu ama yaptığı uçak yolculuklarındaki artıştan ötürü mutsuzdu. Churchill ona, endişelenmemesi için yalvardı. "Uçmak bana müthiş bir, boşluğu fethetme duygusu veriyor," diye yazıyordu, "ve biliyorum ki sen de olsan hoşuna giderdi." Ertesi gün Verchocq'tan, Haig'in Montreuil'deki karargâhına uçtu ve orada, zaferin 1918 bitmeden geleceğinden emin bir ruh haliyle karşılaştı. "Ordunun umutlu görüşlerine hiçbir zaman aldırmamak gerekir," dedi Clementine'e. "Ama yine de, her zahmetin bir sonu vardır ve bir gün iyimserler haklı çıkacak."

Churchill İngilizlerin her ilerleyişinde kendi top mermilerinin, hardal gazlarının ve tanklarının nasıl kullanıldığını ya da yanlış kullanılıp kullanılmadığını görmek için savaş alanına gidiyordu. 9 Eylül'de Vimy'nin doğusunda, Drocourt'taki yeni zapt edilmiş Alman mevzilerini görmeye gitti. "Doğa tam anlamıyla tahrip edilmiş," diye yazdı Clementine'e. "Her yerde acılar, çöpler, pislik ve perişanlık ve yine rasgele her yere –kâh oraya kâh buraya– top atan düşman ve bunlara hiç aldırmayan, çalışan, uyuyan, yemek yiyen, yıkanan, boş gezen, uygunadım yürüyen askerler." Savaşta ölmüş İngilizlerin çoğu gömülmüştü "fakat Almanlar sağda solda, mavi ve gri kümeler halinde yatıyordu hâlâ."

Churchill, Drocourt'daki durumu karısına tam anlatmamıştı. Ama Lloyd George'a anlattı, çünkü anlattıkları, ilerleyen piyadenin tank desteğinden yoksun kaldığında neler olduğunu gösteriyordu. "Arka arkaya dizili Alman hatlarının her biri zapt edilmişti," diye yazdı Churchill 10 Eylül'de Başbakan'a, ama sadece "birkaç küçük oyuk ve çukurun" içinden makineli tüfekle ateş eden Almanların kaldığı bir bölgede, piyadeler ilerleyip "tankların desteğinin ötesine geçmişti"; 380 metre genişliğinde, küçük bir alanda "yaklaşık 400 Kanadalının ölüsü az önce gömülmüştü ve sadece birkaç Alman ölüsü vardı." Churchill şunları ekledi: "Saldırımızın şimdilik söndüğü yerdeki toprağın trajik manzarasını görseydiniz şoke olurdunuz. Sanki büyük bir dalga geri çekilirken geride kalan yosunlardan ve denizin attığı şeylerden oluşan bir çizgi gibiydi."

Churchill daha sonra Lloyd George'a, ağustos saldırısının başlamasından beri Batı Cephesi'nde harcanan çok miktarda cephaneden ötürü 1919'da yaşanabilecek çok ciddi bir cephane kıtlığı tehlikesi konusunda bir uyarıda bulundu. Drocourt'ta yaşananlara bakarak, 1919'da tank sayısında ciddi bir artış ve bunun sonucunda, tank mürettebatı sayısında da aynı ölçüde bir artış olmasını istiyordu. "Aslında," diye yazmıştı, "tanklardan

çok daha fazla mürettebat gerekecek, çünkü personeller sürekli ve yüksek miktarda harcanıyor, oysa zaferle biten bir muharebeden sonra tankların yaraları çabucak iyileşir ve ancak yeniden dirilme umudu kalmadığında, çok nadiren ölürler. Mezarda birkaç aylık misafirliğin ardından hemen hemen daima reenkarnasyon gelir." Churchill, zarar görmüş tankların onarımının yanı sıra, daha büyük, daha güçlü ve daha hızlı tankların tasarlanmasını teşvik etmek ve bunların da 1919 yazına kadar hazır olmasını sağlamak istiyordu.

Haig, Churchill'in 1919 muharebelerini tekrar tekrar vurgulamasından ötürü telaşa kapılmıştı. 10 Eylül akşamı, ortak bir dostlarını Churchill'e göndererek ona, "Amacımız savaşı hemen bitirmek olmalıdır ve yeni tank sevkiyatına başlanması için, denemelerin mükemmel bir tasarıma ulaşması beklenmemelidir," mesajını iletti. Ama Haig'le Churchill bir konuda mutabıktı. Churchill 12 Eylül'de Clementine'e Paris'ten yazdığı mektupta "Ayrıca, ay bitmeden Almanlara hardal gazından iyi bir ilk doz vermek için çalışıyorum," diyordu. "Haig bunu çok istiyor ve sanırım kesin bir sonuç alacak kadar gazımız olacak." Churchill, "Onların yenilirken inlemelerini duymak çok hoş," diye eklemişti.

Churchill ilk kez bir mektupta Almanların yakında yenileceğinden söz ediyordu. Onuncu evlilik yıldönümüydü:

> *On yıl önce sevgilim, özel trenimizle, kayarcasına Blenheim'a gidiyorduk. Hatırlıyor musun? Hayat yolunda çok uzun bir durak bu. Sence biz ortalama bir evli çiftten daha mı az yoksa daha mı çok mutlu olduk?*
>
> *Seninle daha çok beraber olamadığım için kendime çok kızıyorum. Ama her halükârda, şu son on yıldır güneş hiç bizim öfkemizin üzerine batmadı. Uyurken bir kez bile gözlerimizi yatışmamış bir kavgayla kapatmadık.*
>
> *Biricik sevgilim, gelecek yılların sana huzurlu ve gülümsemeyle geçen günler, dolu dolu ve bereketli uğraşlar getirmesini diliyor ve dua ediyorum. Sanırım, kadınlara açılacak yeni dünyada gerçek fırsatlar ve yaşamını zenginleştirecek ilgi alanları bulacaksın. Ve ebediyen sana bağlı olan kişi, ancak kısmen tatmin edici olsa da, nefes aldığı sürece daima, gerçek ve sevgi dolu bir arkadaşlıkla hep senin yanında olacak.*
>
> *W.*

Churchill Paris'ten Verchocq'a döndü. ABD'nin 2.000 top siparişini yerine getirmeye başlamıştı ve ABD bununla, 15 Eylül'de Clementine'e yazdığına göre, "gelecek yılın krizi sırasında belki on beş yeni tümeni ve yaklaşık yarım milyon askeri silahlandıracak"tı. Ayrıca ABD'den, 1919'da Almanya'nın İngiliz pilotlar tarafından bombalanması için 2.000-3.000 uçak motoru satın alacaktı. "Buradaki günlerim iş yönünden çok verimli geçti," dedi Clementine'e, "ve ben olmasam takılıp kalacak bir sürü şeyi yürüttüm. Hardal gazı yolda. Bu lanet zehirden, eminim bu ayın sonunda Hunların üzerine yaklaşık 1.000 ton salınacak." "Artık, siyasetteki düşmanlarımın oyunlarından ya da genel siyaseti yönlendirememekten ötürü huzursuz değilim" diyordu. "İngiliz ordusunun harika makineleriyle iç içe olmaktan ve onlara hizmet etmek için önümde ne kadar çok yolun açık olduğunu görmekten memnunum."

Churchill 17 Eylül'de İngiltere'ye döndü. Dokuz gün sonra, Hindenburg Hattı muharebesinin ilk aşamasında İngiliz topçusu Alman mevzilerine üç gün sürecek, mahvedici bir gaz bombardımanına başladı. Churchill 27 Eylül'de tekrar Paris'e gittiğinde Bulgar ordusu kayıtsız şartsız teslim olmuştu. İlk kez, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın bir müttefiki savaş dışı kalıyordu. Üç yıl önce Churchill'in Avusturya ve Almanya'ya saldırmasını umut ettiği Balkanlar şimdi Merkezi Ülkeler'in Aşil Topuğuydu.

Batı Cephesi'nde Haig'in orduları 10.000 Alman esir daha almış, 200 top ele geçirmişti. Ama 7 Ekim'de Glasgow'da mühimmat işçileriyle konuşan Churchill, ortalıkta dolaşan, "savaşın hızla biteceği" söylentilerine karşı bir uyarıda bulundu. Savaşın gidişatı, "şu an umut edebileceğimizden de daha iyi" olabilir, "fakat olayların çok iyi bir şekilde gidişine güvenmemeli, yahut işimizin temposunu buna göre ayarlamamalıyız. Bu işi bitirmek için yola çıktık ve savaşın 1918'de seyri nasıl olursa olsun, 1919'da düşmanımızın bizim meşru ve haklı taleplerimize karşı direnemeyecek halde olmasını sağlamak için, elimizdeki her tür olanağı sonuna kadar geliştirmeye devam etmeliyiz."

Bu çok ihtiyatlı bir tahmindi; 15 Ekim'de, kan kaybından tükenmiş, müttefiklerin deniz ablukası yüzünden yaygın bir açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan ve Balkan cephesinin tümüyle çökmesinden korkan Almanlar ateşkes istedi. Müttefiklerin savaşı bitirme konusunda, Alsace ve Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesini de kapsayan koşullarını belirlemiş olan Başkan Wilson Almanların talebini reddetti. O gün Manchester'da konuşan Churchill, Wilson'un "sert ve dehşetli yanıtını" övdü.

Wilson, savaşın Almanya teslim oluncaya kadar devam etmesi gerektiğini belirtmişti; o hafta İngiltere'nin, Alman fabrikalarına, yedek cephane depolarına ve havaalanlarına bombardımanı şiddetlendi. 17 Ekim'de İngiliz güçleri dört yıldır Alman işgalindeki Lille'e girerken Churchill yine Verchocq'taydı. Üç yıldan uzun bir süredir kadın mühimmat işçilerine hizmet verecek kantinler organize etmek için çalışan Clementine 18 Ekim'de Churchill'e şunları yazdı:

> *Ülkene gel de, savaş gerçekten durunca mühimmat işçileri için yapılacak şeyleri yönet. Henüz bitmemiş olsa da senin bu savaştaki payın, bir Hardal Gazı Şeytanı, bir Tank Canavarı ve bir uçan Terör olmanın yanı sıra, yıkılanı yeniden yapma dahisi olarak da bilinmeli. Sen bu şekilde övülesin istiyorum. Ayrıca tüm bu şeytani payların onuru alt kademede çalışanların hakkıdır.*
>
> *Erkek mühimmat işçileri Bethnal Green, Newcastle, Glasgow, Leeds falan gibi yerlerdeki gecekonduları yıkıp yerine güzel bahçeli kentler kuramaz ve kadın mühimmat işçileri de kendilerine bebek beşiği, mutfak dolabı gibi güzel mobilyalar yapamaz.*
>
> *Ülkeye gel ve tüm bunları düzenle.*

20 Ekim'de Almanlar Müttefiklerin kabulünü almak umuduyla, Müttefiklerin ticari gemilerine yönelik denizaltı saldırılarını durdurduklarını duyurdu. Beş gün sonra, yanında Marsh'la birlikte yine Fransa'ya giden Churchill yeni kurtarılmış yerleri geziyordu. 26 Ekim'de, Almanların 1914 Eylülü'ndeki ilk zaferlerinden birine sahne olan ve dört yıl sonra geri alınan Le Câteau savaş alanını gezdi. Ama cepheye gitme girişimi Almanların havaya uçurduğu bir demiryolu köprüsü yüzünden sonuçsuz kaldı. 27 Ekim'de Lille'e gitti ve geceyi orada geçirdi; ertesi gün, İngiliz birliklerinin geçit töreni sırasında şeref tribününde bulunması istendi. Şeref tribününde genç bir İngiliz subayı, Binbaşı Bernard Montgomery de vardı. Churchill'in, geçit töreni bitmeden ayrılması gerekiyordu, çünkü arkadaşı General Tudor tarafından, Belçika sınırının ötesindeki Harlebeke'de bulunan karargâhında bir öğle yemeğine davet edilmişti.

Öğle yemeğinden sonra Churchill'le Tudor cepheye gittiler ve savaş alanını görecekleri bir kilise kulesi buldular. Alman hatlarına bakarlarken şiddetli bir topçu saldırısı vardı. "Sonra," diye yazmış onların yanında bulunan Marsh, "General hardal gazı kokusu aldı ve bize, mendillerimizle

hemen ağzımızı kapatmamızı ve derhal arabaya geri dönmemizi söyledi." Her iki taraf da hardal gazı kullanıyordu.

Churchill 28 Ekim gecesini Tudor'un karargâhında geçirdi. "Akşam yemeği sırasında," diye yazmış Marsh, "bir Hun uçağı çok yakındaki bir sokağa çok büyük bir bomba attı, fakat atılan tek bomba buydu." Ertesi gün Churchill'le Marsh otomobille Bruges'e doğru yola çıktı. Yolculukları neredeyse bir faciayla sonlanacaktı. Lys Nehri'ni geçmek için bir köprü bulmak amacıyla Desselghem Köyüne girerlerken, "bir köylünün kendisini birdenbire bir evin duvarından atıverdiğini görünce şaşırdım," diye yazdı Churchill bir hafta sonra Tudor'a, "ve adamın bu hareketinde çok tuhaf bir şeyler vardı. Ama yine de, cepheden yaklaşık 10.000 metre uzak olduğumuz yolundaki izlenimim öylesine güçlüydü ki, bu durumdan pek bir sonuç çıkarmadım."

Ama Churchill'in bilmediği, köyün en yakın Alman mevzisine mesafesinin iki bin metreden az olduğu ve şiddetli bir bombardımana uğramak üzere olduğuydu. Köylü kendini yere atar atmaz arabanın elli metre ilerisinde bir top mermisi patladı. Cepheye yakın olmadığını düşünen Churchill bunun uçaktan atılmış bir bomba olduğunu sandı. İki üç saniye sonra tüm çevrede bir dizi patlama oldu. Hâlâ bunun bir uçaktan atıldığını sanan Churchill arabayı köyün dışına doğru sürmemesi gerektiğini, yoksa "büyük ve gösterişli" arabasının hedef haline geleceğini düşündü. "Ne büyük bir şans ki, arabayla yola devam ederken tam da, bir şeyler sormak için arabayı yanaştırmayı düşündüğüm yere neredeyse hemen anında bir top mermisi düştü."

Artık, Desselghem'in bombayla değil, top mermileriyle bombardıman edildiği belliydi. Arabasıyla yola devam eden Churchill, cepheye ne kadar yaklaştığının hâlâ farkında değildi. "Ben hâlâ aptal gibi, Hunların bu kadar uzun menzilli toplarla, cephenin 10.000 metre gerisindeki, belirsiz bir köye ateş etmek gibi tuhaf huyları hakkında tahminlerde bulunmaya devam ediyordum." Sonra "yolculuğumuzu şenlendirecek bir dizi hızlı top mermisi daha yedik." Churchill ancak Bruges'e varınca Almanlara ne kadar yaklaşmış olduğunu öğrendi. "Araba saatte altmış beş kilometre hızla gidiyordu," dedi Tudor'a, ve doğrudan Alman hatlarının içine kolayca girebilirdik. "Bize ne biçim avanak diyeceklerdi ha!"

Churchill arabasını Bruges'ten sonra güneye sürdü ve yeni kurtarılmış Belçika köylerinden geçerek, bir zamanlar Alman tarafı olan yerlerden çı-

kıp eski müttefik cephesinin olduğu yere girerek Passchendaele'ye vardı ve Ypres'e giderken Cehennem Köşesi'ni yeniden ziyaret etti. Orada, kent merkezinde harabeye dönmüş binalara baktı ve Marsh'a, bunları, "harabelerin arasındaki çimenler ve çiçekleriyle ve sayısız ölülerin adlarıyla" bir savaş mezarlığına dönüştürmek istediğini söyledi.

Churchill o gece Verchocq'ta yattı. Ertesi gün İngiltere'ye uçarken, Türkiye Müttefik güçlere teslim oldu. Avusturya-Macaristan'ın da her an teslim olması bekleniyordu; "havada, düşen imparatorluklardan bir yağmur var," diye tanımlamıştı Churchill bunu Marsh'a.

Avusturya-Macaristan 3 Kasım'da teslim oldu. Londra'da Churchill, savaş bitince kendisine siyaset üretiminin merkezinde bir yer hazırlamaya çalışıyordu. 6 Kasım'da Lloyd George'la yediği öğle yemeğinde, "siyasetten sorumluluğu bulunmayan bir Bakan olmanın yaratacağı mevki düşüşü"nden söz etti. Lloyd George ona, savaş zamanında Bakanlıkların başında bulunan bütün Bakanların barış zamanındaki Bakanlar Kurulu'nda yer alacağı konusunda güvence verdi.

7 Kasım'da bir Alman heyeti Fransız hatlarına geçti ve ateşkes istedi; üç gün süresince Müttefiklerin şartlarını tartıştılar. 10 Kasım'da Lloyd George, Churchill'i bu görüşmelerin gidişatının konuşulduğu özel bir kabine toplantısına çağırdı. Toplantı sırasında, Kayzer'in Hollanda'ya kaçtığını bildiren bir mesaj geldi. Ertesi sabah saat beşte Almanlar Müttefiklerin koşullarını kabul etti. Savaş o sabah saat on birde bitecekti. Alman birlikleri on dört gün içinde Fransa, Belçika, Lüksembourg, Alsace ve Lorraine'i boşaltacaktı. Rheinland'daki bütün Alman birlikleri geri çekilecekti. Müttefik ve Amerikan birlikleri Almanya'nın Ren'in batısındaki bölümünü işgal edecekti.

10 Kasım'daki Bakanlar Kurulu toplantısında Alman ordusunun geleceği de konuşuldu. Mümkün olan en kısa bir zamanda terhis edilmesi konusunda genel bir mutabakat vardı. Ama Churchill bir uyarıda bulundu: "Alman ordusunu biz kurmak zorunda kalabiliriz," dedi; "çünkü Bolşevizmin yayılma tehlikesine karşı, Almanya'yı tekrar ayaklarının üzerine kaldırmak gerekli"ydi.

11 Kasım'da Churchill ve danışmanları İngiltere'nin ihtiyaç fazlası mühimmat stoklarının satışını ve, o sırada günlük üretimlerinin zirvesinde bulunan ve ürettikleri top mermilerine, toplara ve tanklara, en azından şu anda üretilen muazzam miktarlarda gerek olmayacak fabrikaların sorunlarını konuştular. Sonra, saat ateşkes vakti olan on bire yaklaşırken

Churchill, Northumberland Caddesi'ne bakan Metropole Oteli'ndeki odasının penceresinde tek başına durdu. "Zafer, soyut ve sınırsız bir biçim alan tüm tehlike ve kederlerin ardından gelmişti," diye yazmıştı sonradan. "Savaştığı bütün krallar ve imparatorlar kaçmıştı ya da sürgündeydi. Ordularının ve donanmalarının hepsi yok edilmiş ya da teslim olmuştu. İngiltere bunun sağlanmasında çok önemli bir rol yüklenmiş ve başından sonuna dek elinden geleni yapmıştı."

Churchill'in derin düşünceleri devam ediyordu. "Bütün enerjisinin yoğunlaştığı büyük hedefler, hayatının dayandığı tüm düşünme süreçleri parçalanıp yok olmuştu. Mühimmatın sağlanması konusunda yüklendiği tüm o muazzam görev, artan üretimler, dikkatle biriktirilen stoklar, gelecek için gizli planlar –dünün tüm yaşamsal görevleri– hepsi bir anda, kabus görülen bir uykudan uyanır gibi kaybolmuş, geride bir boşluk kalmıştı." Seferberliğin bitmesiyle gelecek sorunlar dolaşıyordu kafasında; onun üç milyon işçisi ne yapacaktı şimdi? "O fabrikalalar farklı ürünler üretmek için nasıl dönüştürülecekti? Kılıçlar nasıl saban demiri haline gelirdi?"

Saat on birin ilk gongu vurdu. "Aşağıdaki geniş caddeye baktım yine. Bomboştu. İnce vücutlu bir sekreter kız Bakanlıklar tarafından işgal edilmiş büyük otellerden birinin kapısından, elleriyle şaşkın hareketler yaparak hızla dışarı çıkarken Big Ben'in bir gongu daha vurdu. Sonra her taraftan erkekler ve kadınlar koşturarak caddeye çıktı. Binalardan insan selleri boşaldı." Northumberland Caddesi şimdi insanlarla doluydu. Metropole Oteli'nde "bir karışıklık çıkmıştı." Kapılar hızla çarpılıyordu. Koridorlarda ayak sesleri takırdıyordu. "Herkes masasından kalktı, kalemini kağıdını bir kenara attı."

Churchill Trafalgar Meydanı'na doğru baktı. Tıklım tıklımdı. "Bayraklar sanki sihir gibi birden beliriverdi." O hafta dördüncü çocuğunu bekleyen Clementine, kocasıyla beraber olmak için Metropole Oteli'ne geldi. Arabaya binip birlikte Downing Sokağı'na gitmeye, Lloyd George'u tebrik etmeye karar verdiler. Arabalarına biner binmez yaklaşık yirmi kişi heyecanla önlerine atladı. Çevrelerindeki kalabalıkların coşkulu tezahüratları eşliğinde, sonunda Downing Sokağı'na vardılar.

Akşam Lloyd George Churchill'i yemeye davet etti. F. E. Smith ve Sir Henry Wilson'dan başka konuk yoktu. "LG, Kayzer'i vurmak istiyor," diye yazmış günlüğüne Wilson, "Winston istemiyor." Savaş mücadeleleri bitmiş, barış kavgaları başlamıştı.

19. Bölüm

Savaş Bakanlığı'nda

15 Kasım 1918'de, yani ateşkesten dört gün sonra Churchill'in dördüncü çocuğu doğdu. Kız, Marigold Frances adıyla vaftiz edildi fakat anne ve babası ona "Duckadilly" diyordu. Zor bir doğum oldu ve Churchill, zamanını mümkün olabildiğince Clementine'le geçirmek istiyordu. Ama Marigold'un doğumundan on gün sonra derhal kuzeye, seçmenlerine konuşma yapmak için Dundee'ye gitmek zorunda kaldı; Lloyd George yıldırım erken genel seçim ilan etmişti.

Lloyd George, savaşta olduğu gibi barışta da koalisyon hükümetini bir arada tutmaya kararlıydı. Ama birçok Liberal 1914'ün parti politikasına ve Asquith'in liderliğine geri dönmek istiyordu. Lloyd George'un ilan ettiği genel seçim aralık ayının başında yapılacaktı; Asquith'i mi destekleyeceğine, yoksa Lloyd George'la mı kalacağına karar vermek her bir Liberal'in kendisine kalmıştı. Churchill seçim kampanyasına, koalisyonu sürdürme fikrinin önde gelen Liberal savunucularından biri olarak çıktı. Ayrıca koalisyonda, barış döneminde Almanya'ya karşı sert bir siyaset izlenmesine karşı çıkan birkaç Bakandan biriydi.

Churchill, yeni hükümetin siyasetinde Liberal anlayışları mümkün olduğunca korumak amacıyla Lloyd George'u bütün savaş kârlarına yüklü bir vergi koymayı düşünmeye teşvik etti. "Niçin savaşta büyük bir servet kazanılsın ki?" diye sordu 21 Kasım'da Almanya'nın teslim olmasından on gün sonra Lloyd George'a. "Herkes vatanına hizmet ederken vurguncular, müteahhitler ve gemicilik spekülatörleri devasa servetler kazandı." Onun önerisi, hükümetin "örneğin (ufak balıkları bırakmak için) 10.000 sterlinin üzerindeki her şeyi geri talep etmesi"ydi ve böylece, savaş vurgunlarının kasalarından gelenlerle İngiltere'nin savaş borçları büyük ölçüde hafifletilecekti.

Churchill 26 Kasım'da Dundee'deki seçmenlerine yaptığı konuşmada Bolşevizmin tehlikelerine karşı bir uyarıda bulundu: "Bolşevikler kentlerin yıkıntıları ve kurbanlarının cesetlerinin arasında, kudurmuş babun sürüleri gibi hoplayıp zıplarken devasa geniş bölgelerde bütün uygarlık yok olup gidiyor." Churchill'in dinleyicileri tezahürat yaptı; fakat aynı konuşmacı bu kez ılımlı bir barışı savununca yüksek sesle bağırarak sözünü kestiler. Churchill, bu yumuşaklık çağrısına karşı çıkan eski bir Liberal milletvekiline 4 Aralık'ta, "Almanya'nın emekçi sınıfının ne kadar süreceği belirsiz bir süre köle durumuna düşmesine yol açacak bir talebi zorla kabul ettirmemizin haklı görüleceğini sanmıyorum," diye yazdı.

İkinci kez Dundee'ye giden Churchill, ülkede radikal önlemler alınmasını, "toplum yararı için," demiryollarının devletleştirilmesini, tekellerin denetimini ve herkesten "ödeme gücüne göre" vergi alınmasını talep etti. Ayrıca, "gelecek savaşları önlemek için, kalıcı bir Uluslar Birliği" fikrini de destekledi. Böyle bir birliğin en önemli amacı, gizli silahlanmayı önlemek olacaktı. "Büyük bir çoğunluk elde etme şansının gayet yüksek olduğunu düşünüyorum," diye yazdı Clementine'e 13 Aralık'ta, "ve bunun, bir İngiliz seçiminde elde edilmiş en büyük çoğunluk olması ihtimali de yok değil."

Oy verme günü 14 Aralık'tı. Askerlerin verdiği oyların da sayılabilmesi için sonuçlar iki hafta açıklanmadı. "Dilerim," diye yazmıştı Churchill sonuçların öğrenilmesinden iki gün önce Lloyd George'a, "ülkenin kuvvetli ve etkili tüm güçlerini bir araya toplamaya ve onları bilimin ve örgütlü toplumun yollarında, zayıfların ve yoksulların kurtuluşuna yönlendirmeye çaba harcarsınız."

Seçim Lloyd George için bir zafer oldu; onun koalisyon yanlısı Liberalleri 133 sandalye kazandı. Koalisyon yanlısı Muhafazakârlar 335, koalisyon yanlısı İşçi Partililer 10 sandalye kazandı; bu da, çoğunluğu eski Muhafazakâr düşmanlarına ait olmak üzere Lloyd George'a 478 üyelik vermişti. Asquith'in Liberalleri 28 sandalyeye düşmüş ve Asquith'in kendisi Doğu Fife seçim bölgesinden seçilememişti. İşçi Partisi altmış üç ve Westminster siyasetinin yeni partisi Sinn Fein yetmiş üç sandalye kazandı. Sinn Fein milletvekilleri İrlanda'ya hemen bağımsızlık istiyordu; İngiliz hakimiyetinin devam etmesini protesto etmek için, Westminster'daki koltuklarına oturmayı reddettiler ve Dublin'de kendi meclislerini oluşturdular. Churchill 15.365 oyla, Dundee'nin en büyük gazetesinin deyişiyle

"müthiş bir çoğunlukla" Parlamento'ya dönmüştü ama bu, umut ettiği, o güne kadar alınmış en büyük çoğunluk olmadığı gibi, ona yakın bir rakam da değildi.

Lloyd George, Churchill'in Savaş Bakanı olup seferberliğin sonlandırılmasıyla ilgili muazzam işlerin sorumluluğunu yüklenmesini istiyordu. Mühimmat Bakanı'yken üç milyon işçiden sorumluydu. Evlerine döndürülecek asker sayısı yaklaşık üç buçuk milyondu. Churchill tereddüt etti; o yine Deniz Kuvvetleri Bakanı olmak istiyordu. "Benim gönlüm Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda," diye yazdı 29 Aralık'ta Lloyd George'a. "Orada kazandığım uzun bir deneyim var ve kamuoyunda bana gösterilen teveccüh hep 'Donanma hazırdı' gerçeğine dayalıdır." Ayrıca, Hava Kuvvetlerinin de Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na bağlanmasını istiyordu. "Gerçi uçaklar hiçbir zaman orduların yerini alamayacak olsa da," diyordu, "birçok türden savaş gemisinin yerini alacaktır."

Lloyd George, Churchill'in, kendisini diğer acil ve zor görevlerin beklediği Savaş Bakanlığı'nı almasında ısrar ediyordu. Albay Cromie'nin Petrograd'da katledilmesinin üzerinden dört ay geçmişti. Rusya'nın orta kesimlerinin tamamında Bolşeviklerin egemenliği sağlamlaşmıştı. Fakat aralık ayının sonunda, devrik Çarlık Rusyası'nın sınırlarının içinde, aralarında İngiliz, Amerikan, Japon, Fransız, Çek, Sırp, Yunan ve İtalyanların da bulunduğu 180.000'den fazla, yabancı asker vardı. Toplam büyüklükleri 300.000 askeri bulan Bolşevik karşıtı birçok yerel ordu bu birliklerden askeri ve moral destek bekliyordu; para, silah ve mühimmat yönünden de söz konusu devletlere bağımlıydılar. Bolşevikler her yerde Moskova'ya doğru geri çekilmeye zorlanıyordu.

İngiltere'nin 1917 ve 1918'de Almanya'ya karşı kullanılmak üzere Rusya'ya gönderdiği silahlar, vurucu gücü genelde yetersiz olan Bolşeviklere karşı kullanılmak üzere Bolşevik karşıtlarına verilmişti. Aslında bu silahları korumak için gönderilmiş İngiliz askerleri iç savaşa sadece danışman olarak değil, aktif olarak da katılmıştı. Churchill bu kararların kesinlikle sorumlusu değildi. Kendisini, İngiltere'nin Rusya'ya karşı siyasetinin içinde ancak 1918'in son gününde bulmuştu; o gün Lloyd George onu İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun, İngiltere'nin Bolşeviklere karşı siyasetini oluşturmak için yapılan özel toplantısına davet etmişti.

Churchill tümüyle, Bolşeviklerle "görüşmeden yana"ydı, bunu söyledi toplantıda; "ama bizim, görüşlerimizi geçerli kılacak gücümüzün ve ka-

rarlılığımızın olduğu bilinmedikçe böyle bir çözümü sağlama şansının olmadığı görüşündeydi." Eğer Bolşevik ve Bolşevik karşıtı Ruslar "bir araya gelmeye hazırsa onlara yardım etmeliyiz." Aksi takdirde İngiltere, "durumu eski haline getirmek ve demokratik bir yönetim kurmak için" kuvvet kullanmalıydı. Bolşevizm Rus halkının sadece küçük bir kesimini temsil ediyordu. Bunlar, Müttefiklerin gözetiminde yapılacak bir genel seçimle "teşhir edilmeli ve silinip atılmalı"ydı. Lloyd George ise İngiltere'nin müdahalesini, "Rusya'dan bağımsızlık kazanmak için mücadele eden," Baltık ve Kafkaslardaki eski Çarlık bölgelerine yardım etmekle sınırlamak istiyordu ve toplantıda, İngiltere'nin Rusya'ya askeri müdahalesine "kesinlikle karşı" olduğunu söyledi. Ama İngiliz birlikleri aylar önce, Balfour ve Milner'ın onayıyla sadece Kafkas ve Baltık bölgelerine gönderilmekle kalınmamış, halen Rusya'nın içinde, kuzeydeki, Sibirya'daki ve güneydeki üç Bolşevik karşıtı orduya da yardım ediyorlardı. Aslında Rusya toprağında halen, çeşitli yerlere dağılmış 14.000 askere komuta eden yedi İngiliz General vardı.

Lloyd George, Churchill'i Savaş Bakanı yaparken bir taraftan onun aynı zamanda İngiltere'nin havacılık siyasetinden de sorumlu olmasını kabul etmişti ve Churchill'in 9 Ocak'ta yapılan resmi ataması Savaş ve Hava Kuvvetleri Bakanı olarak yapıldı. Görevine aşırı gergin bir ortamda başlamıştı; şimdi sorumluluğunu devraldığı orduda derin bir hoşnutsuzluk vardı. Onun Savaş Bakanlığı'na getirilmesinden önceki hafta, "en kısa sürede terhis"talebinin dile getirildiği yaygın gösteriler yapıldı. 8 Ocak'ta, yani ikinci gün öfkeli askerler Whitehall'a vardı. Saat birde, Downing Sokağı'nda Lloyd George'u görmeye kalkıştılar ama yolları kesilip Horse Guards Meydanı'na yönlendirildiler ve orada karşılarına Londra bölgesinin komutanı General Fielding çıktı. "Savaş bitti," diye bağırdılar. Niçin Fransa'ya gideceklerdi? Bazıları da Rusya'ya gitmeyi reddediyordu.

Churchill'in Savaş Bakanlığı'na resmen atanmasından bir önceki gündü. Hemen Horse Guards Meydanı'na gitti.

"Bunlara karşı ne kadar askerimiz var?" diye sordu Fielding'e.

"Bir Muhafız taburu ve üç Saray Muhafız Süvari bölüğü," oldu yanıt.

"Sadık mıdırlar?" diye sordu Churchill.

"Dilerim öyledir."

"İsyancıları tutuklayabilir misiniz?"

"Emin değiliz."

"Başka bir öneriniz var mı?"

Başka bir öneri yoktu.

"Öyleyse isyancıları tutuklayın."

Bir pencereden seyreden Churchill her an bir ateş açılmasını bekliyordu. Fakat askerler etraflarının çevrilmesine karşı koymadılar ve sonra teslim oldular. Bu gergin ve patlamaya hazır durumu yatıştırmaya kararlı Churchill, adil olacak bir plan arıyordu. Şimdiye kadar sadece, daha önce İngiltere'de bir işi olan askerler terhis ediliyordu. Sadece dört ay askerlik yapmış, fakat kendisini bekleyen endüstriyel bir işi olan asker hemen evine dönebiliyordu. Dört yıldır askerlik yapan, ama memlekete döndüğünde bir işi olmayan askerse üniformanın içinde kalmak zorundaydı.

Churchill 12 Ocak'ta, yani Whitehall Ayaklanması'ndan dört gün, atanmasından üç gün sonra yeni planını açıkladı. İlk önce, Fransa'da en uzun süre savaşmış olanlar ile 1916'dan önce askere alınmışların hepsi hemen terhis edilecekti. Yaşı kırkın üzerindekilere, askere alınma tarihlerinin üzerinden ne kadar az süre geçmiş olursa olsun hemen evlerine dönme izni verilecekti. İki yıl ya da daha az askerlik yapmış olanların hepsi, içlerinde en uzun süre hizmet etmiş olanlar bırakılıncaya kadar bekleyecekti. 1916'da ya da daha sonra katılmışların terhisinde, yaralanmış olanlara öncelik verilecekti. "Yaptığım en iyi şeylerden biriydi bu," dedi Churchill otuz beş yıl sonra bir arkadaşına.

Churchill'in adil planı hemen alkışlandı, ama Churchill'in bir taraftan da, İngiltere'nin Ren bölgesi işgal ordusunu oluşturmak için yeterli askeri temin etmesi gerekiyordu. Bunu sağlamak amacıyla, Almanya için gereken bir milyon askerin mecburi hizmette tutulmasını önerdi. Barış Konferansı'nın ilk aşamasına katılmak için Paris'te bulunan Lloyd George, her türden zorunlu askerliğin sürdürülmesine ve işgal gücünün önerilen büyüklüğüne karşı çıktı. "Alman ordusu terhis edileceğine göre," dedi Churchill'e 21 Ocak'ta bir telefon mesajında, "bu kadar büyük bir orduyu tutmak saçmalıktır."

Churchill, Lloyd George'a, niçin bu kadar çok askere gerek olduğunu açıklamak için Fransa'ya gitti. Öğle yemeği sırasında Lloyd George'a, "Müttefiklerin talep ve koşullarını Almanlara kabul ettirebilmesi için" işgal ordusunun güçlü olması gerektiğini söyledi. İngiltere'nin, "haklı olarak kazandığı şeyler konusunda bir oyuna" gelmemesi için bu ordu "güçlü, yoğun, hoşnut ve disiplinli" olmalıydı. Yanlarında bulunan Henry Wil-

son, "Churchill meseleyi zarifçe ve net bir şekilde ortaya koydu," diye yazmış günlüğüne. Lloyd George daha yemek bitmeden Churchill'in önerdiklerini kabul etmişti. Barış sürecinde bir milyon asker zorunlu görevde tutulacaktı.

Bu arada, Churchill'in terhis planı pürüzsüz bir şekilde yürüyordu. 31 Ocak'ta 950.000'den fazla subay ve asker evine dönmüştü. Fakat o gün Churchill, Calais'de, daha önce İngiltere'den Fransa'ya, eski programa göre gönderilmiş beş bin asker arasında isyan çıktığını haber aldı. Askerler İngiltere'ye dönmek ve terhis olmak istiyordu. Onların kampını makineli tüfeklerle çevirmiş ve üç elebaşıyı tutuklamış olan Haig, Churchill'e, elebaşıların kurşuna dizilmesi gerektiğini bildirdi.

Churchill hemen, Haig'in bu idamları infaz etmesini engellemek için harekete geçti. "Kan dökmeye ve fiilen can kaybına yönelik, ciddi bir şiddet eylemi olmadıkça," dedi çektiği telgrafta, "ölüm cezası uygulanmasının haklı görülebileceğini düşünmüyorum." "Kamuoyu, ölüm cezasına ancak," diye ekledi Churchill, "suçlu ya da korkakça bir davranış yüzünden başkalarının hayatı tehlikeye girmişse hak verir."

31 Ocak'ta Churchill'in masasında diğer bir acil sorun, Henry Wilson'un Rusya'daki birlikler hakkında hemen bir karara varılması talebi vardı. Kuzey Rusya'daki 13.000 ve Sibirya'daki 1.000 asker izole durumdaydı ve yeterli teçhizattan yoksundu. Wilson onların hemen takviye edilmesini istiyordu. Karadeniz kıyısındaki Batum'da bulunan diğer İngiliz birlikleri takviye edilmişti. Ama bu konuda bir Bakanlar Kurulu politikası ve o günlerde Bolşeviklere Marmara Denizi'ndeki Heybeliada'da açık bir görüşme teklifinde bulunan Lloyd George'dan gelen, yol gösterici bir işaret yoktu.

Churchill bu görüşmelere karşıydı. Savaş Bakanlığı'ndaki ilk haftasında, Rusya'nın kuzeyindeki kıdemli iki İngiliz subayına, General Maynard ve General Ironside'a şu telgrafı çekti: "Birkaç bin askeri riske sokmak (gerçi, demiryolu onarılabilirse risk olmayacaktır) Bolşevizme karşı tüm Rus-Sibirya direnişinin ezilmesine izin vermekten iyidir. Varşova'dan Vladivostok'a kadar bütün Avrupa ve Asya Lenin'in hükmüne girerse nasıl bir barışa (!) kavuşabiliriz ki?"

Lloyd George hâlâ, müdahaleden çok, uzlaşmadan yanaydı. Paris'teyken, Bolşevikleri Heybeliada'da barış görüşmelerine davet etme konusunda Woodrow Wilson'un da desteğini almıştı. Churchill bu kararı 23 Ocak'ta, kendi terhis planına Lloyd George'un desteğini almak umuduyla Paris'e

vardığı gün öğrenmişti. Ertesi sabah Lloyd George'a, Bolşevikleri tanımanın eşcinselliği yasallaştırmaktan farksız olduğunu söyledi.

Şimdi, kendisinden öncekiler tarafından Rusya'ya gönderilmiş İngiliz güçlerinin orada korunmasından sorumlu olan Churchill'in öyle ya da böyle, net bir karara ihtiyacı vardı. "Bence şu anda bizim için en acil şey," diye yazdı 27 Ocak'ta Lloyd George'a, "uygulayacağımız siyaseti saptamak ve ilan etmektir. 'Her ne pahasına olursa olsun hemen tahliye' bir siyasettir. Tarihsel açıdan pek hoş bir siyaset değil. 'Takviye etmek ve işi sonuna kadar sürdürmek' de bir siyasettir; ama ne yazık ki bunu yapacak gücümüz yok; üzülerek söylüyorum, emirlerimize itaat edilmeyebilir."

Churchill, Rusya'da savaşmanın zorlukları, yahut orada büyük bir kuvvet bulundurmak yahut İngiliz askerlerinin Bolşevik fikirlerinden etkilenmesi konularında yanılgıya kapılmıyordu. Bu nedenle, 27 Ocak'taki bu mektubunda Lloyd George'a, İngiltere'nin her türlü doğrudan müdahalesine son vermeyi ve tüm İngiliz güçlerini geri çekmeye başlamayı tavsiye etti. Churchill, Murmansk ve Arhangelsk'teki birliklerin temmuzda, buzlar erir erimez geri çekilmesini istiyordu. Sibirya ve Rusya'nın güneyi konusunda da İngiltere'nin, oradaki Bolşevik karşıtı güçlere, "kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğini, onların başarısını dilediğimizi ama bizim yapabileceğimiz şeyin ancak, onlara bu bölgede savaşmaya hazır" İngiliz gönüllülerden oluşan bir "moral destek" ve, para, silah ve gerekli malzemelerden oluşacak bir maddi destekten ibaret olduğunu bildirmesini istiyordu.

Churchill ayrıca, düzenli ya da zorunlu hiçbir askerin Rusya'ya gönderilmemesini tavsiye etti Lloyd George'a. Silah ve mühimmat konusundaysa, "şimdiden" bir kota belirlenmeliydi. İngiliz gönüllüler bakımından da, hükümet bunların sayısı konusunda bir "garanti vermemeli"ydi. Eğer Bolşevik karşıtı güçler Bolşevikler karşısında yenilir "ya da havlu atarsa, bu işten vazgeçmeli, bunun ardından gelecek hiçbir şeyle ilgilenmemeliyiz" diyordu.

Churchill, İngiliz güçlerinin Omsk'dan çekilmesinde ciddiydi. "Sibirya siyasetimiz çok belirsiz," diye yazdı 29 Ocak'ta Henry Wilson'a, "ve beklentilerimiz çok karanlık." Çok kıdemli iki askeri danışmanını, Bolşevik karşıtı ordulara silah ve teçhizat gönderilmesini savundukları 6 Şubat'ta bile şu sözlerle uyarmıştı: "Rusların kendi başlarına ne yapabileceğini ya da yapacağını bilmek çok önemli. Eğer gerçekten savaş verecek-

lerse, benim görüşümce onları mümkün olan her yolla desteklemeliyiz. Fakat onlar olmadan bizim uğraşmamızın bir yararı yok."

Churchill 21 Şubat'ta Bakanlar Kurulu'na, Bolşeviklerin her gün daha da güçlendiğini bildirdi. Ülkenin güneyindeki Denikin'in ordusu "büyük ölçüde kötülemiş"ti. Don bölgesindeki Bolşevik karşıtı lider Krasnoff da, Sibirya'nın egemeni Amiral Kolçak da hayal kırıklığına uğramıştı; aslında, "her yerde tam bir moral bozukluğu var"dı. Eğer İngiltere birliklerini geri çekecekse "bunun hemen yapılması gerekir"di. Eğer müdahaleye devam edecekse, o zaman "oraya daha büyük bir kuvvet göndermeli"ydi. Churchill'in kişisel inancı, "müdahale etmeliyiz"di. Ama Bakanlar Kurulu'nun kararını bekliyordu ve onu uygulayacaktı.

Lloyd George, müdahaleyi başarılı kılmak için yarım milyon asker gerektiğini söyledi Bakanlar Kurulu'nda. "Bizim gibi, Sibirya ve kuzeyde birlikleri bulunan ve üç gün sonra Paris'ten ayrılacak olan Başkan Wilson'a danışmak gerekiyor." Churchill 12 Şubat'taki ikinci bir Bakanlar Kurulu toplantısında, eğer Başkan'ın kararı Bolşeviklere savaş ilan etmek olursa İngiliz güçlerinin buna katılması gerektiğini söyledi. Ama yine de, "Bolşeviklere karşı başarı kazanma konusunda tek şansın" bizzat Rus ordularıyla mümkün olduğu kanısındaydı. Eğer İngiltere bunlara destek olamayacaksa, "en iyisi, geri çekilme kararını hemen vermek, sonuçlarına katlanmak ve bu insanlara, Bolşeviklerle mümkün olduğunca uzlaşmaya çalışmalarını salık vermekti"ti.

"İngiltere Rus güçlerinin titreyen elini güçlendirmeye çalışıyor" diyordu Churchill, fakat o elin nasıl titrediği ya da yarım milyon Bolşevik karşıtı Rus askerinin zafer umudunun ne kadar zayıf olduğu konusunda yanılmıyordu. 14 Şubat sabahı Bakanlar Kurulu'nun temsilcisi olarak Londra'dan Paris'e, Başkan Wilson'a ve Clemenceau'ya, Paris Barış Konferansı güçlerinin Rusya konusunda nasıl bir siyaset izlemek istediğini sormaya gitti. Yolculuk çok uğursuz geçti; Henry Wilson'la birlikte Dieppe'den Paris'e giderlerken arabaları kaza yaptı ve ön camı kırıldı. İki adam Paris'e öğleden sonra saat üçte, üşümüş ve ıslanmış bir halde vardı. Dört saat sonra, Clemenceau tarafından özel olarak Rusya siyaseti konusunda karar vermek üzere toplanmış Onlu Konsey'in bir toplantısında hazır bulundular.

Churchill üç gün süreyle tartışmaların merkezindeydi. Toplantıda hazır bulunan Hankey, Churchill'in toplantıları "büyük bir ılımlılıkla" açtığından söz ediyordu. Woodrow Wilson, kendilerininki de dahil olmak

üzere, Rusya'daki tüm yabancı birliklerin çekilmesini istiyordu. Churchill, gönüllülerin gitmesine izin verilmesini ve Bolşevik karşıtı Ruslara silah, tank, uçak ve mühimmat gönderilmesini önerince Wilson gönüllülerin gideceğinden kuşku duyduğunu belirtti ve gönderilen malzemelerin bazı yerlerde "gericilere yardım" olacağını söyledi. Sonra, kendisini temsil etmek üzere Albay House'u bırakarak ülkesine dönmek üzere yola çıktı. 15 Şubat'ta Churchill, Konsey'in hiç olmazsa, müdahale sonucunda ne tür askeri sorunlar çıkabileceğini incelemesini önerdi. İtalyan ve Japon Dışişleri Bakanları kendisini destekledi ama, sadece bir inceleme yapılması konusunda bile bir karara varılamadı. Churchill ertesi gün Lloyd George'a telgraf çekerek, Konsey bir daha toplandığında, "varolan olanaklarla Bolşeviklere karşı bir savaş planı hazırlayacak" bir komisyon kurulmasını isteyeceğini bildirdi.

Lloyd George sinirlendi. "Düşünülecek tek plan," diye yanıtladı telgrafla, savaşı tümüyle kendi başlarına yapmaları gereken Bolşevik karşıtı güçlere teçhizat ve silah göndermekten ibarettir. "Rusya'ya karşı pahalı bir savaş," dedi Lloyd George, "Rusya'da Bolşevizmi güçlendirmeye ve ülkemizde de filizlendirmeye hizmet eder." Eğer İngiltere, "Rusya gibi koca bir kıtaya karşı" savaş ilan ederse, "bu yol bizi iflasa ve bu adaları da Bolşevizme götürür." Lloyd George bu telgrafı sadece Churchill'e göndermekle kalmadı, bir kopyasının Albay House'a gönderilmesini de sağladı.

"Bolşeviklere karşı savaş planlamakla," diye yanıtladı Lloyd George'u Churchill, kastettiğim şey savaşmak değil, "savaşta kullanılabilecek araç ve olanakları kapsamlı bir biçimde" bir araya getirmek ve bunları bir rapor halinde Konsey'e sunmaktır. Konsey 17 Şubat'ta yeniden toplandığında bunu gerçekten kabul etti; bir rapor hazırlanacaktı. Fakat Albay House, bu raporun bilgi vermek amaçlı olması ve resmi olmaması gerektiğinde diretti. Müttefiklerin ne müdahale, ne de çekilme konusunda hiçbir ortak siyasi kararı olmayacaktı. Karara varılan tek şey, her ülkenin kendi askeri danışmanlarının görüşüne başvurmasıydı.

Churchill o gece Londra'ya döndü. 18 Şubat'ta, öğleden biraz sonra Downing Sokağı'na vardığında Lloyd George'un, İngiltere'nin Rusya'ya doğrudan müdahalesini kesinlikle tasvip etmemesine karşın, Churchill'in Henry Wilson'a dediğine göre, "çok pahalı olmamak koşuluyla, Rus ordularına yardım etmeye gayet istekli" olduğunu gördü. "Gerçekten," diye eklemişti Churchill, "Başbakan, Kolçak, Denikin ve diğerlerinin te-

darik kaynaklarının kurumasına tümüyle karşı, çünkü onları kendi amaçlarımız için Almanlarla savaşa biz çağırdığımıza göre, onlara bu şekilde yardım etmek zorunda olduğumuz görüşünde."

Lloyd George Rusya'ya yeni birlik gönderilmeyeceğini söyledi Churchill'e. Halen orada bulunan birlikler de geri çekilecekti. Rusya'daki gönüllüler kalabilirdi. Sibirya ve ülkenin güneyindeki Bolşevik karşıtı güçlere yardım sürecekti ama çok masraflı olmamalıydı. Churchill, Paris'ten dönüşünden iki gün sonra, Mansion House'un baş konuğuydu. Konuşmasında şunları söyledi: "Eğer Rusya kurtarılacaksa, ki ben kurtarılabilsin diye dua ediyorum, Ruslar tarafından kurtarılmalıdır. Bu bir zamanlar güçlü olan ulusun ve Avrupa ailesinin ünlü dalının kurtuluşu ve yeniden yaratılması sadece Rusların yiğitliği ve Rusların cesareti ve Rusların meziyetleriyle başarılabilir." İngiltere bu aşamada "Bolşevizmin pis şebekliğine karşı savaşa girmiş olan" Rus ordularına yapacağı yardım, silah, mühimmat, teçhizat ve "gönüllülük temeline dayalı teknik hizmet"ten ibarettir. İngiltere'nin askeri bir müdahalesi olmayacaktır. "Rusya, Rusların çabasıyla kurtarılmalıdır ve Rusya'daki Bolşevizme karşı savaşı sürdürecek asıl güç, Rus halkının yüreğinden ve onların güçlü kollarından gelmelidir."

Şimdi Churchill'in görevi Rusya'daki 14.000 İngiliz askerini çekmek ve Bolşevik karşıtı güçleri malzeme ve gönüllülerle, Rusya'da hizmet için özel olarak gönüllü olmuş, 2.000'e kadar sayıda teknik yardımcı ve eğitmenle desteklemekti. 21 Şubat'ta Lloyd George onu, "senin Rusya siyasetin" dediği şeyden ötürü girilecek masrafın büyüklüğü yüzünden azarladığında Churchill ona öyle sinirli bir yanıt yazdı ki, sonunda göndermemeye karar verdi. Bu yanıtta şunları yazmıştı: "Benim 'Rusya siyasetim'den söz ediyorsunuz. Benim Rusya siyasetim falan yok. Ben Rusya siyaseti diye bir şey bilmiyorum. Ben Paris'e bir Rusya siyaseti aramak için gittim. Bir Rusya siyasetinin eksikliğinden üzüntü duyuyorum ki bu eksiklik dünyanın pekala, ne kadar süreceği bilinmez bir savaşa devam etmesine ve Barış Konferansı'nın ve Milletler Cemiyeti'nin başarısız kalmasına yol açabilir. Benim yaptığım tek şey, aldığı kararlarda doğal olarak, kendi Bakanlık görevim dışında bir sorumluluğumun bulunmadığı Savaş Konseyi'nden bana verilen talimatları gün gün harfiyen uygulamaktır."

"Rusya'daki bütün İngiliz güçleri," diyordu Churchill, "benim Savaş Bakanlığı'na atanmamdan önce gönderilmiştir." "Bugüne kadar tek bir kişinin bile Rusya'ya gönderilmesinden ben sorumlu değilim." Bu doğruy-

du; ama kamuoyunun gözünde, Bolşevizmi ve Bolşevizmin aşırılıklarını herkesin önünde, sözünü sakınmadan eleştiren Churchill artık Bolşevik'leri yıkmayı amaçlayan bir Haçlı seferinin lideri gibi görülüyordu. Mart ayında Budapeşte'de Komünistlerin iktidara el koymasından sonra, Bakanlar Kurulu Sekreterliği'nin bir üyesi, Dr. Thomas Jones "Churchill çok öfkelendi ve Barış Konferansı'nın gevşekliği yüzünden çok yakında, çok muazzam bir felaket yaşanacağı kehanetinde bulundu," diye yazmıştı.

Churchill, Lloyd George'u, Rusya'nın kuzeyindeki birlikler bitkin, gerekli teçhizattan yoksun olduklarından ve sürekli saldırıya maruz kaldıklarından, güvenli bir şekilde çekilebilmeleri için küçük bir "kurtarma gücü" oluşturulmasına ikna etti. Bu gücün, savaşın son aylarında geliştirilmiş yeni bir zehirli gazı da birlikte götürmesini ve kullanmasını çok istiyordu. "Bolşevikler bu gazı yese çok hoşuma gidecek," dedi danışmanlarına. Nisan ayında son Fransız güçleri Odessa'dan ayrıldığında, Rusya'nın güneyindeki Denikin'in vaktinden önce terk edilmesi olarak gördüğü bu davranışa kızdı. "Winston, alçakça bir şekilde geri çekilmeyi kabul etmektense istifa etmeyi ciddi bir şekilde düşünürüm diyor," diye not etmiş Bakanlardan biri. Churchill'in kendi yorumuysa çok sertti: "Bütün o Hunları –dünyanın kaplanlarını– yendikten sonra şebeklere yenilmeyi kabullenemem!"

"Tarihteki tüm zorbalıklar arasında," dedi Churchill nisanda, Londra'daki bir dinleyici kitlesine, "en kötüsünün, en yıkıcısının, en aşağılayıcısının Bolşevik zorbalığı" olduğundan hiç kuşkum yok. Lenin ve Troçki'nin döneminde yapılan canavarlıklar, "Kayzer'in sorumlu olduğu hiçbir gaddarlıkla mukayese edilemeyecek kadar iğrenç, geniş ölçekte ve çok sayıdadır." Aynı ay hükümet, Almanlar tarafından savaşta esir alınmış ve şimdi Müttefiklerin elinde bulunan yarım milyon [Çarlık Rusyası] askerini Rusya'ya geri gönderme kararı verince küplere bindi Churchill. Öfkelenerek, askeri danışmanlarına şunları yazdı: "Bunlardan, Arhangelsk ve Murmansk savunmalarını desteklemeye ya da General Denikin ve Kolçak'a yardım etmeye hazır, sadık bir ordu yaratabilecekken, sanırım şimdi kalkıp Lenin ve Troçki'nin ordularına eğitimli 500.000 bin askerden oluşan bir takviye gönderiyoruz. Dünya tarihinin en büyük gaflarından biri gibi geliyor bu bana."

Doğu Avrupa ve Asya'da zafer kazanan Komünizmden korkuya kapılan Churchill, hükümeti, Almanya'yı besleyerek ve tazminatlar konusunda yumuşak davranarak tekrar ayaklarının üzerine kalkmasına yardım et-

meye zorladı ve 9 Nisan'da Lloyd George'a yazdığı mektupta kendi siyasetinin, gerçi her tür olasılıkla, gerçekleştirilmesi için artık çok geç olsa da, basit bir deyişle "Almanya'yı besle; Bolşevizmle savaş; Almanya'yı Bolşevizme karşı savaştır" olarak ifade edilebileceğini dile getirdi. Asquith'in kızı Violet ona, Rusya siyasetinin ne olduğunu sorduğunda daha da kısa ve öz biçimde "Bolşevikleri gebert, Hunları öp," diye yanıtladı.

Nisanın son haftasında, Rusya'nın kuzeyindeki ve Sibirya'daki Bolşevik karşıtı güçler öylesine büyük ilerlemeler kaydetmişti ki, birbirleriyle birleşmeleri gibi bir olasılık belirdi. Churchill hemen, Kuzey Buz Denizi'nin en az iki ay daha buzlarla kaplı olacağından tahliyeleri mümkün olmayan 14.000 İngiliz askerinin, onlara destek için son dönemde Rusya'ya gitmiş 3.500 gönüllü ile birlikte, yakınlarındaki Bolşevik karşıtı güçlerin Sibirya'daki Kolçak ordusuna ulaşmasına yardım etmeleri gerektiği fikrini ortaya attı. Birleşme noktası Kotlas kenti olacaktı. Bölgedeki İngiliz komutanlar, Sibirya'da General Knox ve Murmansk'ta General Maynard saldırıya katılmaya hazır ve başarı kazanacaklarından emindiler. Savaş Dairesi Grubu gayet ayrıntılı bir plan önerdi.

Lloyd George Rusya'nın kuzeyindeki İngiliz güçlerinin ilerleyişe geçmesini kabul etti. Fakat 18 Mayıs'ta, Kotlas'a doğru saldırıya katılması gereken yerel Rus askerler ayaklandı. Arhangelsk'teki en kıdemli İngiliz subayı General Ironside isyanı bastırmak için askerlerden on beşini öldürdü.

29 Mayıs'ta Churchill, Rusya'nın kuzeyi ile Sibirya'daki Bolşevik karşıtı güçlere yardım etmek için yapılanlar hakkında Avam Kamarası'na bilgi verdi. Rusya'nın kuzeyindeki İngiliz gönüllüler Arhangelsk'e varmak üzereydi ve "çok güçlü toplarla donanmış" bir İngiliz donanma filosu Dvina Nehri'nde güneye doğru seyir halindeydi. Sibirya'da, Kolçak'ın kuvvetleri "İngiliz mühimmatı ve tüfekleriyle" savaşıyordu.

Churchill'in konuşmasından sonra, Samuel Hoare adında bir Muhafazakâr milletvekili Churchill'e mektup yazıp, "Rusya meselesinde yaptıkları için" tebrik etti. Farklı bir görüş belirten İşçi Partili *Daily Herald*, bir kez daha zar atan "Gelibolu kumarbazı"nı, "Rusya'daki yeni savaşı" kınadı. Churchill, Bolşevik karşıtlarını desteklemek için her türlü yolu düşünüyordu ve Lloyd George'u, bir moral destek jesti olarak Sibirya'daki Kolçak yönetimini tanımaya teşvik etti. Ama Bakanlar Kurulu Churchill'in önerisini reddetti. Kotlas planı devam ediyordu; 6 Haziran'da Ironside, Dvina boyunca ilerleyip bir ay içinde Kotlas'a varmak için planlar yapı-

yordu. "Bolşeviklerin morali bozuk," diye bildirdi, "Güçlü bir darbe her şeyi devirecek." Henry Wilson 10 Haziran'da Ironside'ın planını Lloyd George'a anlattı ve Lloyd George "itiraz etmedi." 11 Haziran'da Savaş Konseyi bunu onayladı.

Altı gün sonra Sibirya'dan, Kolçak'ın en batıdaki ordusunun yenilgiye uğradığı yolunda, rahatsız edici haberler gelince Curzon, Milner ve Austen Chamberlain hemen, Savaş Konseyi'nin acilen toplanmasını istediler ve bu toplantıda Churchill, "Amiral Kolçak'la birleşme planı artık mümkün olmasa bile" Kotlas saldırısının denenmesi gerektiği konusunda ısrar etti. Bir karara varılamadı. Dokuz gün sonra Ironside saldırısına başladı ve ilk günde 300 Bolşevik askerini esir aldı. Sonra, Ironside'ın yedek gücünü oluşturan Rus birliklerinden bir taburda isyan çıktı. Üç İngiliz ve dört Rus subay can verdi.

Ama 9 Temmuz'da Savaş Konseyi toplandığında bu kez sonucu belirleyen şey ordular değil, doğaydı. Artık, eriyen karlar ya da bahar yağmurlarıyla kabarmış halini korumayan Dvina Nehri, Kraliyet donanma filosunun operasyonu sürdürmesi için gereken su seviyesinin altına düşmüştü. Filo, karaya oturmamak için Arhangelsk'e geri çekildi. Kotlas seferi devam edemedi. Daha sonra Lloyd George, dalga geçerek Churchill'e, Bolşevik karşıtlarını Kotlas'ta birleştirme girişiminin "başarısız" olduğunu söyleyince Churchill, "Böyle bir girişimde hiç bulunulmadı," diye yanıtladı sertçe.

Churchill, Savaş Bakanlığının yanı sıra bir de Havacılıktan da sorumluydu; Clementine, kocasının iki Bakanlığı birden yürütmesinden tedirgindi. "Sevgilim," diye yazmıştı martta, "Havacılıktan vazgeçip Savaş Bakanlığı'nda yaptığın şeylere yoğunlaşarak devam etmenin daha iyi olacağını gerçekten düşünmüyor musun? Böyle yapman senin için gerçek bir güç belirtisi olacak ve insanlar bunu çok takdir edecek. İki bakanlığa birden asılmak zayıflıktır; aslında sen sadece bir tanesini yapıyorsun. Yoksa, yine ikisini birden yutarsan müthiş bir hazımsızlık çekeceksin."

İki işi birden yapmak "aynı anda bir sürü topu havada tutmak gibi" bir "*tour de force**" olur diye devam ediyordu Clementine. "Her şeyden önce, sen bir hokkabaz değil, devlet adamı olmak istiyorsun." Ama Churchill Havacılık koltuğundan vazgeçmeye niyetli değildi. Aynı zamanda, haziran ayında kullandığı bir uçakla Paris yakınlarındaki Buc Havaalanı'na

---

* Marifet gösterisi-ç.n.

acil iniş yapmak zorunda kaldığında uçağının iniş sırasında kaza yapmasına karşın, uçmaya da yeniden başlamak istiyordu. Yeni uçuş öğretmeni, Merkez Uçuş Okulu'nun komutanı Albay Jack Scott'tu; savaş sırasında on üç Alman uçağını vurup düşürmüş bir havacılık kahramanıydı ama bir uçak kazasında bacakları öylesine yaralanmıştı ki, her uçağa binişinde kokpite kucakta taşınarak çıkarılması gerekiyordu.

18 Temmuz'da, Savaş Bakanlığı'nda tam gün süren bir çalışmanın sonunda Churchill ve Scott, uçuş talimlerinden birini yapmak üzere Croydon Havaalanı'na gittiler. Uçak çift yönetimliydi. Her zaman olduğu gibi, Churchill uçağı kendisi havalandırdı ama yirmi-yirmi beş metreye çıktığında uçağın hızı birden azalmaya ve yükseklik kaybetmeye başladı. Scott yönetimi aldı ama bir şey yapamıyordu. "Yerden ancak yirmi beş metre yüksekteydik," diye hatırlıyor Churchill sonradan, "hep bilinen, yan inişlerde gerçekleşen ölümcül kazalar, yani en çok rastlanan türden bir kaza için en uygun yükseklikti bu." Uçak çabucak alçaldı. "Güneşte parlayan havaalanını hemen altımda, yakınımda gördüm ve kafamdan, havaalanının uğursuz bir sarı parıltının içinde yüzdüğü gibi bir düşünce geçti hızla. Sonra başka bir ani parıltı halinde, kesin bir düşünce beynimde şekillendi: 'Büyük ihtimalle ölüm bu'. Ve bunun üzerine hemen, hayalimde yine bir ay önce Buc Havaalanı'na çarpışımın verdiği duygunun aynısını hissettim. Onun gibi bir şey olacaktı ŞİMDİ!"

Uçak yere çarptı. Churchill hızla yerinden ileriye doğru itildi, fakat onu tutan emniyet kemeri ancak çarpışmanın şiddeti geçince koptu. Motordan fışkıran benzin buharlarından bir sel hızla Churchill'i yalayıp geçti, ama Scott uçağın yere çarpmasından birkaç saniye önce motoru kapatmayı başarmış ve patlamayı önlemişti. Churchill sağdı ama vücudunda ezikler vardı. Çarpmanın etkisiyle bilincini yitiren Scott hemen kendine geldi. Churchill'in arkadaşları ve yakınları, girdiği bu risk yüzünden sarsılmış, öfkelenmişlerdi. "Clemmie adına korkunç şeyler hissettim," diye yazdı kuzeni Lady Londonderry, Churchill'e. "Gerçekten, seni çok kınıyorum; ama dilerim yaralanmamışsındır."

Churchill tekrar, uçmaktan vazgeçmeyi kabul etti. Pilot ehliyetini hiçbir zaman alamayacaktı ama Clementine'in huzura kavuşması için şarttı bu.

Churchill'in uçak kazasından üç gün sonra Rusya'nın kuzeyinde, General Maynard'ın Onega cephesini tutan Rus alayı ayaklandı ve cephe mev-

zilerini Bolşeviklere teslim etti. 25 Temmuz'da toplanan Savaş Konseyi Rusya'nın kuzeyi, Sibirya ve Kafkasya'daki İngiliz birliklerinin çekilmesine karar verdi. Güneyde Denikin'e destek veren danışmanlar dışında, müdahale sona ermişti. Churchill Konsey arkadaşlarına acı bir ifadeyle, "Bolşevik karşıtları önümüzdeki birkaç ay içinde çökebilir ve böyle bir durumda Lenin ya da Troçki imparatorluğu da tamamlanmış olacak," dedi.

28 Temmuz'da son 700 Amerikan askeri Arhangelsk'ten ayrıldı. O gün Churchill, Lloyd George'la birlikte Başbakanlık ikametgahındaydı. Henry Wilson da vardı. "Winston çok heyecanlandı ve istifa etmekten söz etti" diye yazmış günlüğüne. Ertesi günkü Bakanlar Kurulu'nda Churchill, Denikin'e bir altı ay daha yiyecek ve mühimmat göndermeye devam edilmesini; bu stoklara ve bunların nakliyesine gözcülük etmek için 2.000 civarında gönüllü ile birlikte Denikin'in havacılarına uçuş eğitimi verecek uzmanların gönderilmesini talep etti. Bakanlar Kurulu Denikin'e "bir paket daha" malzeme gönderilmesini kabul etti.

16 Ağustos'ta Churchill Clementine'le beraber İngiltere'den ayrılıp beş günlüğüne Köln'e ve daha sonra da Ren'deki İngiliz ordusuna bir ziyarette bulunmaya gitti. Almanya'daki ikinci gününde, Rusya'daki durumun yeniden ve dramatik bir şekilde değiştiğini haber aldı; Bolşevik karşıtı Rus orduları tekrar ilerliyordu. Karadeniz kıyısında Denikin, Bolşevikleri Nikolayev ve Kherson'dan sürmüş, Odessa'ya girmek üzereydi; Bolşevik karşıtları Karadeniz'e hakim olmuştu. Baltık Denizi kıyısında General Yudeniç hızla Petrograd'a doğru ilerliyordu. Londra'ya dönen Churchill, Denikin'e Rusya'nın güneyinde denetimi ele geçirmesine yetecek kadar mühimmat gönderilmesini istedi. Lloyd George hayır dedi ve Bakanlar Kurulu'nun, Denikin'e "bir paket daha" gönderildikten sonra İngiltere'nin Rusları "kendi kavgalarını" kendi keselerinden yapmak üzere bırakmaya karar verdiğini hatırlattı.

Lloyd George'un Churchill'e verdiği ters cevaptan bir gün sonra Denikin artık hakimi olduğu Ukrayna'nın başkenti Kiev'e girdi. Bu çok büyük toprağın muhtemelen, Bolşevik karşıtı güçlerin ele geçireceği ve tutacağı yerlerin sonuncusu olduğunu fark eden Churchill barış görüşmesi önerdi; Bolşeviklerden, başkenti Kiev olan, Bolşevik karşıtı bir Güney Rusya'yı, Denikin'den de, merkezi Moskova'da bulunan Bolşevik bir yönetimi tanıması istenecekti. İki güç arasında kabul edilmiş bir ateşkes hattı sağlandıktan sonra İngiltere, Denikin'le Lenin arasındaki görüşmelere

kefil olacaktı. Churchill bu amaçla, Rusya'nın güneyindeki İngiliz güçlerine ihtiyatlı davranmaları uyarısında bulundu ve 20 Eylül'de Denikin kuvvetlerindeki en üst rütbeli İngiliz subayı General Holman'a çektiği telgrafta, "Bu durumda bence İngiliz havacıların Moskova'yı bombalamada kullanılması pek uygun değildir," dedi.

Aynı gün Denikin birliklerinin Moskova'nın yaklaşık dört yüz elli kilometre güneyindeki Kursk'a girdiğini haber alan Churchill hemen Lloyd George'a yazarak, İngiltere'nin şimdi Denikin'i "elimizdeki her türlü gücü kullanarak" desteklemesi ve Baltık Almanlarını da Yudeniç'in Petrograd'a yönelik saldırısına katılmaya teşvik etmesi için zorladı. "Bolşevik sistemi ya da Bolşevik rejimini hiçbir şey koruyamaz," dedi Lloyd George'a. "Bizim hatalarımız yüzünden Rus halkının çektiği acılar uzayabilir. Ama kurtulacakları kesin. Tek mesele, kaderlerinin kriz anında onları yalnız bırakıp bırakmayacağımızla ilgilidir."

Lloyd George, Churchill'den, "en azından 48 saat Rusya'yı kendi haline bırakıp" enerjisini Savaş Bakanlığı bütçesine harcamasını istedi; çünkü harcamalarda önemli kısıntılar yapılacaktı. "Gördüğüm kadarıyla sizin kafanızda öyle bir Rusya saplantısı var ki," diye yazdı Churchill'e 22 Eylül'de, "büyük yeteneklerinizin, enerjinizin ve cesaretinizin, masrafların azaltılmasına harcanmayacağı yönünde birtakım endişelere kapılmam için esaslı nedenler olduğunu hissediyorum." Ve sonrasında da, "Böyle söylediğim için beni bağışlarsanız, sizi dengenizi bozan bu saplantıyı kafanızdan atmanıza ikna etmek için harcayacağım son bir çabanın yararı var mı diye merak ediyorum."

Churchill aynı gün verdiği yanıtta şunları yazdı: "Ben bu saplantımdan kurtulabilirim, ya da siz benden kurtulabilirsiniz; ama siz Rusya'dan da kurtulamayacaksınız, Rusya ile ilgili net bir siyasetin yaklaşık bir yıldır belirlenememesinin vebalinden de. Bu trajik sahneye karşı tarafsızlık hissedemeyeceğimi itiraf etmem gerek." Churchill'in saplantısı, tüm Rusya'nın kaderinin sallantıda olduğu ve net bir planla zorbalığı devirmenin mümkün olduğu yolundaki inancıydı. Ama Lloyd George'a bu mektubu yazdığı gün 400 Polonya askeri Arhangelsk'ten ayrılıyor ve geriye kalan tüm İngiliz askerleri de kentin iç mevzilerine çekilerek, ülkeye dönecek gemilere binmek için hazırlık yapıyordu.

24 Eylül'de İngiltere, Litvanya'nın bağımsızlığını tanıdı, fakat ertesi gün Savaş Konseyi İngiltere'nin Baltık ülkelerine karşı başka bir taahhütte bu-

lunmasını reddetti ve onları Bolşeviklerle barış yapmaya teşvik etti. "Winston bundan hoşlanmadı," diye yazmış günlüğüne bir Bakan, "ve cephenin tek olduğunu savunuyor." Şimdi Churchill'in savunduğu plan, o gün Savaş Konseyi'ne yazdığına göre, "Elimizdeki tüm olanaklarla, tüm cephelerde birden eşgüdümlü bir planla," Bolşevikler yenilene ya da savaşan taraflar arasında "genel bir barış" için görüşmeler başlayana kadar savaşmaktı.

4 Ekim'de Denikin orduları geniş bir cephede Moskova'ya doğru ilerlemeye başladı; Yudeniç'in Petrograd'a varmasına seksen kilometre kalmıştı; Sibirya'da Kolçak batıya doğru hareketine yeniden başlamıştı. Bunları duyan Churchill Savaş Konseyi'ni, İngiltere'nin bu güçlere, yeniden ilerlemeye ve canlanmaya başladıkları bu anda, elindeki tüm olanaklarla yardım etmesi için yapılacak her şeyi yapmaya zorladı. "Bolşevikler düşüyor ve belki de sonları pek uzak değil. Sadece sistemlerinin değil, rejimlerinin de sonu geldi. Askeri saldırıları, muazzam bir çemberden oluşan cephelerinin hemen hemen her yerinde çöküyor ve bu çemberin içinde haberleşme, yiyecek ve halkın desteği tümüyle yok oluyor."

Churchill şimdi İngiltere'nin Polonya'ya, Bolşeviklere batıdan saldırması için baskı yapmasını ve Baltık ülkelerinden de Lenin'le barış antlaşmalarını mümkün olduğu kadar ertelemeye teşvik etmesini istiyordu. Savaş Konseyi böyle bir yol izlemek niyetinde değildi. 6 Ekim'de Denikin'in birlikleri Moskova'ya beş yüz kilometre mesafedeki Voronej'e girdi, fakat iki gün sonra Savaş Konseyi, Denikin'e gönderilecek son mühimmat ve levazım "paketinin" 14.500.000 sterlin'i geçmemesi gerektiğinde ve mümkün olduğunca, Savaş Bakanlığı'nın halihazırdaki stoklarından karşılanmasında diretti. Bu paket, "son paket olması" koşuluyla gönderilecek, Churchill bunu Denikin'e bildirecekti. O gün son İngiliz askerleri Murmansk'tan ayrıldı ve bunu bir hafta sonra Arhangelsk'tekiler takip etti. Sibirya'da kalan 550 İngiliz askerine de kasım ortasında ayrılma emri verilmişti. Baltık'taki 144 İngiliz askeri personel de yıl sonuna kadar ayrılacaktı. Bolşevik karşıtı güçlerin zafer olasılığının doğduğu sırada, İngiltere'nin kaderlerine yardımcı olacak müdahalesi bitiyordu.

13 Ekim'de Denikin Moskova'nın dört yüz kilometre güneyindeki Orel'e girdi. Aynı gün Yudeniç Petrograd-Moskova demiryolunu kesti ve Petrograd'ın elli beş kilometre yakınına kadar ilerledi. "Bolşevik sistem, uygar toplumun temel ilke ve değerlerine karşı oluşu yüzünden, daha başından beri yok olmaya mahkumdu," diye yazdı Churchill ertesi gün Savaş Kon-

seyi'ne. Sistem ve rejim "Rus ulusunun intikamının altında" yok olacaktı. "Daha öncesinde Bolşeviklerle barışçı ilişkiler kurmak mümkün olsaydı," dedi, "yok olup gidecek bir temelin üzerine bina yapmış olacaktık."

15 Ekim'de, Denikin Moskova'ya doğru son saldırısına başlarken Churchill, Lloyd George'a Rusya'ya gitmek istediğini söyledi. Rusya'ya gidince "Denikin'e yeni Rus anayasasını şekillendirmede yardım" edecekti. Lloyd George bu fikre karşı değildi. "Winston bir tür büyükelçi olarak gidecek," diye yazmış günlüğüne Henry Wilson.

17 Ekim'de Churchill, Yudeniç'e, Savaş Bakanlığı'nın ona tanklar, uçaklar ve 20.000 askere yetecek tüfek ve teçhizat göndereceğini bildirdi. İngiltere'de eğitilen dört yüz Rus subayı, ikmal malzemelerinin çoğunu da getirecek bir gemiyle derhal yola çıkacaktı. "Eğer Petrograd alınırsa," dedi Churchill o gün Curzon'a, "İngiliz mühimmatıyla ve İngiliz donanmasının yardımıyla" alınacaktı.

Churchill'in güveni tamdı. "Bolşevizm zorbalığının Rus ulusu tarafından çok kısa bir süre sonra devrileceğine inanmak için artık iyi nedenler var," dedi seçim bölgesi başkanına 18 Ekim'de. İngiltere, gücünü "geniş bir demokrasi ve parlamenter kurumlar temelinin üzerinde, yeni bir Rusya'nın" kurulması için kullanacaktı. Ertesi gün Churchill, danışmanlarıyla, General Yudeniç'e "Petrograd'a giriş için" bir İngiliz generali gönderilmesini tartıştı; General, "zafer sırasında çıkacak aşırılıkları önlemek" için 23 Ekim'de İngiltere'den ayrılacaktı. Fakat aynı gün bir karşı saldırıya başlayan Troçki, Yudeniç'i kente en çok yaklaştığı noktadan geriye püskürttü.

Bolşevik karşıtlarının hızla canlanan talihi aynı hızla söndü. Rusya'nın güneyinde Denikin kuvvetleri durakladı ve üsleri birdenbire ve hiç beklenmedik bir şekilde, Nestor Makhno liderliğindeki bir anarşist ordusunun saldırısına uğradı. Makhno'nun saldırılarından yararlanan Bolşevikler Orel'i tekrar ele geçirdi. Denikin geri çekiliyordu. Sibirya'da Kolçak yine doğuya, Omsk'a püskürtüldü. Churchill'in Rusya'ya bir demokrasi temsilcisi olarak gitme umudu kalmamıştı; fakat Bolşevik karşıtlarını yalnız bırakmaya niyeti yoktu. 31 Ekim'de Bakanlar Kurulu, Finlandiya Körfezi'ndeki Bolşevik mevzilerini bombardıman eden bir İngiliz savaş gemisinde ölen yüzden fazla İngiliz denizciyi konuşuyordu. Bir Bakan, "Winston, geminin deniz buz tutuncaya kadar bombardımana devam etmesi için yalvarıyor," diye yazmış. "Başbakan buna karşı."

3 Kasım'da Yudeniç Petrograd'ı almaktan vazgeçip Estonya'ya geri döndü. Üç gün sonra Churchill Avam Kamarası'nda, Lenin'in, "Rus devletinin ve ulusunun bağlı olduğu her kurumu parçalama konusunda şeytanca yeteneği"nden söz etti. Konuşmasından sonra Balfour onun yanına geldi ve "Gerçeği söylerken abartmanıza hayranım," dedi.

Denikin güçleri Moskova'ya doğru ilerlemekten vazgeçerken Churchill boş yere, Bakanlar Kurulu'ndan onlara yeniden ikmal gönderilmesini talep etti. Yudeniç için özel bir Rus kolordusu finanse etme planı da aynı şekilde başarısız oldu. Onun Rusya konusunda sadece, yıl boyunca yerine getirdiği tek bir sorumluluğu kalmıştı: İngiliz birliklerinin tahliyesini organize etmek. 1 Kasım'da son İngiliz askerleri de Vladivostok'tan gemiye binmişti. Bir ay sonra Kolçak'ın ordusu çöktü ve Amiral daha da doğuya kaçarak ardında, Bolşeviklerin kendisine karşı kullanacağı, çoğu İngiltere'ye ait bir milyon atımlık cephane bıraktı. 30 Kasım'da Churchill kırk beşinci doğum gününü kutlarken, Rusya'nın demokratik yeniden doğuşu konusunda tüm umutları suya düşmüştü.

Kasım sonunda Denikin Rusya'nın güney kesiminin yarısını Bolşeviklere bırakmıştı. Nefret ettiği Polonyalılar onun cephesini güçlendirmek şöyle dursun, Ukrayna'nın içlerine kadar ilerledi. "Durumu kurtarma konusunda son şanslar da elimizden kayıp gidiyor," diye yazdı Churchill 3 Aralık'ta Lloyd George'a. "Polonya'yı, cepheye ağırlığını verip durumu değiştirmeye ikna etmek ya da Denikin'le Polonyalılar arasındaki sorunları yoluna koymak için hiçbir şey yapmıyoruz. Çok yakında, Lenin, Troçki, yok olan yüz milyonlarımız ve karşılıklı kınamalardan başka bir şey kalmayacak."

Churchill bu kez Denikin'den, Polonya'yla barışçı bir düzenlemeye yanaşmasını rica etti. "İnanın bana dostum, zorluklarınızı anlıyorum," diye telgraf çekti 11 Aralık'ta, "ve ben tek bir hedefin, yani cahil, düşüncesiz ve bıkkın ulusları tehdit eden Bolşevik zorbalığını yok etmenin peşindeyim." Ertesi gün Bolşevikler Harkov'a girerken Denikin kuvvetleri karmakarışık bir halde güneye, Karadeniz'e doğru kaçıyordu.

"Tüm bir yıl boyunca bizim Bolşevik karşıtı Ruslar için savaştığımızı düşünmek bir yanılgıdır," diye yazdı Churchill 15 Aralık'ta Savaş Konseyi'ne. "Tam tersine, onlar bizim için savaştı; ve bu gerçek, onlar yok edilip de Bolşevik orduları Rus İmparatorluğu'nun bütün o muazzam topraklarında hakim duruma geldiği andan itibaren çok acı ve açık bir şekil-

de görünecek." O gün Bolşevikler Kiev'e girdi. Dokuz gün sonra Sibirya'da, Kolçak'ın kaçtığı İrkutsk bölgesinin çoğunu ele geçirmişlerdi. 26 Aralık'ta General Knox gemiye binip Vladivostok'tan ayrıldı. Aynı gün General Holman Rusya'nın güneyinden çektiği telgrafta, Denikin'e yardım için gönderilmiş 2.000 İngiliz'den 800'ünün tahliyesi için yardım istiyordu. 31 Aralık'ta Churchill Batum'daki İngiliz güçlerinin tahliyesini emretti.

Churchill, Bolşevik karşıtlarına Moskova rejimini devirmelerinde yardım etmek için verdiği uzun savaşını yitirmişti. İngiltere'deki çoğu kişiye, özellikle de İşçi Partisi'ne göre, onun "Rusya'yla kişisel savaşı" daha önceki aşırılıklarının bir tekrarıydı. *London Evening Star*'da, David Low adlı genç bir Yeni Zelandalı karikatürist onu, elinde tüfek ve ayağının dibinde altı kedi ölüsü bulunan bir aslan avcısı olarak çizmişti. Karikatürün başlığı "Winston'un Avı"ydı. Ölü kedilerden dördüne şu isimler verilmişti: "Sidney Caddesi," "Antwerp Gafı," "Gelibolu Hatası" ve "Rusya Fiyaskosu." Geri kalan iki kedinin adı yoktu. Manşet, "Winston aslan avlamaya gider ama kedilerle gelir," şeklindeydi.

Churchill yeni yıl tatilinde Sir Philip Sassoon'un güney kıyısındaki Lympne'de bulunan lüks evinde konuktu. Konukların arasında Lloyd George ve gazete sahibi Lord Riddell de vardı. Churchill o hafta sonunda, diğer birçok hafta sonu gibi, savaş anılarıyla meşguldü; kısa süre önce, dizi yazılarının karşılığında *The Times*'tan, 1990'ın parasıyla 75.000 sterlin eden 5.000 sterlin ve çok kısa bir süre sonra da dizinin ABD'de yayınlanması karşılığında bunun iki katını alacağını öğrenmişti. Yazıların bölümlerini bir yıl boyunca, stenocusu Harry Beckenham'a yazdırmıştı.

"Winston'la, kitabı hakkında uzun uzun konuştuk," diye yazmış günlüğüne Riddell. "Birinci cildin büyük kısmını yazdığını söylüyor. 300.000 sözcük yazdırmayı, sonra olayı kesmeyi ve cilalamayı önerdi. Ayrıca, insanın bir sözcüğü iki buçuk şiline yazdığını hissetmesinin çok heyecan verici bir şey olduğunu söyledi! İki üç saat kitabının üzerinde çalışmak için yukarı çıktı. Aşağıya indiğinde, o sırada konuştuğumuz LG'a, 'Biz burada vaktimizi boşa harcarken Winston'un her biri iki buçuk şilin eden sözcükleri istiflediğini düşünmek korkunç bir şey' dedim. LG'un çok hoşuna gitti."

Ocak ayının ortasında Lloyd George, Versailles Anlaşması'nın son maddeleri üzerinde çalışan Müttefikler Yüksek Konseyi nedeniyle Paris'teyken Bakanlar Kurulu'nu Paris'te toplantıya çağırdı. Barış Konferansı, Rusya'yla

Batı arasındaki ticareti tartışmak amacıyla Bolşevikleri davet etmeye karar vermişti. Ama Churchill hâlâ, Denikin'in hızla geri çekilen ordusuna destek bulmaya kararlıydı. "Zaman zaman neredeyse deli gibi oluyordu," diye yazmıştı Frances Stevenson 17 Ocak'ta günlüğüne. Henry Wilson o gün öğleden sonra Churchill'i, istifadan bahseden, "çok kararsız bir ruh halinde" görmüştü.

"Tatlı Clemmie'ciğim," diye yazdı Churchill iki gün sonra karısına, "bu günleri buralarda boş boş geçirmektense hapiste geçirmeyi çok daha fazla tercih ederdim." Londra'ya döndükten sonra, 25 Ocak'ta *Illustrated Sunday Herald*'da Lenin'in "şeytani" amaçları hakkında bir makale yazdı. "Bütün zorbalar insan soyunun düşmanıdır," dedi. "Bütün zorbalar devrilmelidir." Ama dokuz gün sonra, Denikin'in savaşmaya devam ederse denize döküleceğini haber aldı ve Bolşevik karşıtlarının liderini savaşmaktan vazgeçmeye, askerleri ve yandaşları için sığınacak bir yer bulmaya ve yandaşlarının yerleşeceği küçük bir bölge için Bolşevikler ile müzakereler başlatmaya teşvik etti.

"Bolşevik hükümetinin karakter ve organizasyonunda çok büyük değişiklikler oluyor," dedi Churchill, Denikin'e. "Bu hükümet, içinde kurulduğu ve geliştiği korkunç kötülüğe karşın yine de bir düzenin gücünü temsil ediyor." Dümene geçenler "artık sadece birer devrimci değil, iktidarı ele geçirmiş, ellerinde tutmak ve bir süre kullanmak isteyen kişilerdir. Onların, eğer savaş devam ederse daha sonra kendi orduları tarafından mideye indirilmekten korktukları için samimi olarak barış isteklerine inanılır." Ticari konuda yeniden organizasyonla geçecek bir barış dönemi "pekala, Rusya'nın siyasi bir evrimle yeniden birleşmesinin yolunu açabilir."

Churchill'in uzlaşma çağrısı bir kulaktan girip ötekinden çıktı. İç savaşın şiddeti ve düşmanlıkları yüzünden, Bolşeviklerin "evrimi" düşüncesi Denikin'in gözünde bir saçmalık haline gelmişti. Churchill'in, Denikin'le Bolşevikler arasında görüşmeler yapılmasını savunmasından dört gün sonra Bolşevikler Odessa'ya girdi. Binlerce Denikin yandaşı vurularak öldürüldü. Geri kalanlar deniz yoluyla Kırım'a kaçtı. Aynı gün Sibirya'da Kolçak, Bolşevikler tarafından hapishane hücresinden alınıp kurşuna dizildi.

Müdahalenin son sancaktarları da geri çekiliyordu; 5 Mart'ta Churchill, General Holman'ın Denikin'i bırakmasına ve Rusya'yı tümüyle terk etmesine izin verdi. Churchill şimdi, Almanya'nın da katılacağı bir *cor-*

*don sanitaire*den* yanaydı; 10 Mart'ta askeri danışmanlarından birine yazdığı mektupta, "Şu anda yönelmemiz gereken hedefin, Fransız müttefiklerimize saldırmayacak, ama Rusya'daki Bolşevizme karşı ahlaki bir siper görevi yapacak, güçlü ama barışçı bir Almanya kurmak olması gerektiği kannatindeyim," diyordu.

İngilizlerin çekilmesinden sonra Rusya'nın kuzeyinde kalan Bolşevik karşıtı güçler için Churchill 23 Mart'ta "sanırım onlar, hiçbir umut yokken ve herkes onların Bolşeviklerle barış yapmasını isterken aylarca dayanarak, insanoğlunun yapabileceği her şeyi yaptılar," diye yazdı. Ertesi gün, Fransa'da iki haftalık bir tatile gitmek için İngiltere'den ayrıldı. Artık o da barış görüşmelerinin tek yol olduğunu görmüştü ve Manş Denizi'ni geçerken Lloyd George'a, "Sovyet Rusya'yla, genel durumu yatıştıracak ama kendimizi onların zehirlemesinden koruyacak, mümkün olan en iyi koşullarla bir barış yapmaya hazır olmam lazım," diye yazdı. Ve şunları ekledi: "Fakat elbette, varolan uygarlıkla Bolşevizm arasında gerçek bir uyumun mümkün olduğuna inanmıyorum. Ama varolan gerçeklere bakınca, bir ateşkesin ve maddi refahın ön plana çıkarılması kaçınılmaz görünüyor; ve barışçıl etkilerin bu korkunç zorbalığın ve tehlikenin yok olmasını getireceğine, iyi ya da kötü, güvenmemiz gerekiyor."

27 Mart'ta Denikin'in son askerleri ana ikmal üssü olan Novorossisk'i boşalttı. O gün kente giren Bolşevikler İngiltere'ye ait muazzam miktarda malzeme buldu; İngiltere'nin Bolşevik karşıtlarına gönderdiği "son paket"in çok büyük bölümü, yenilgisi sağlanmak istenenlerin malı ve teçhizat stoku haline gelmişti. Denikin 35.000 askerle Kırım'a vardı ve Bolşevik karşıtı savaş bitti. 29 Mart'ta General Holman ekibinin güvenli bir şekilde tahliye edildiğini haber alan Henry Wilson günlüğüne şunları yazdı: "Böylece, Winston'un askeri girişimlerinden biri daha hemen hemen bir felaketle sonlanıyor. Antwerp, Çanakkale, Denikin. Onun kararları hep yanlış ve iktidarında hiç umut yok." Fakat aslında Churchill, Çanakkale'de olduğu gibi Rusya'da da askeri durumu İngiltere'nin lehine değiştirme çabalarında kullanacağı güçlü bir yetkiden yoksun bırakılmıştı.

Churchill, Fransa'nın Atlantik kıyısındaki Mimizan'da, arkadaşı Westminster Dükü'ne ait bir villada General Rawlinson'la birlikte kalıyor, yabandomuzu avlıyor ve resim yapıyordu. Rawlinson'un Antwerp'i on-

---

* Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için çekilen karantina hattı-ç.n.

dan devralmasının üzerinden dört buçuk; 1918'de, Almanların yarma hamlesi zirvesindeyken Rawlinson'un karargâhını ziyaret etmesinin üzerindense tam iki yıl geçmişti. "Generalle ikimiz," diye yazdı 29 Mart'ta Clementine'e, "resim yapma ve at binmelerin arasındaki zamanlarda savaşın çeşitli muharebelerini tartışıyoruz. En ufak bir iş yapmadım. Böyle bir şey ilk kez oluyor bana. Anlaşılan, 'olgunlaşıyorum' nihayet."

31 Mart'ta Savaş Konseyi "General Denikin'i mücadeleyi bırakmaya" davet etme kararı verdi. Bakanlardan biri "Neyse ki Winston yurtdışında," diye yazmıştı. Ama Churchill bu tür konuların asabını bozmasına izin vermek istemiyordu. Mimizan'dan Lloyd George'a "Tam bir tatil yapıyor ve olup biten bütün nahoş şeyleri unutmaya çalışıyorum," diye yazdı. Mayısın ikinci haftasında Polonya ordusu Bolşevikleri Kiev'den sürdü. Kırım'da, Denikin'in halefi General Wrangel güçlü bir Bolşevik saldırısını püskürtüyordu.

Churchill İngiltere'nin, savaşın bir tarafı olarak değil, arabulucu olarak bir inisiyatifte bulunmasını istiyordu ve 28 Mayıs'ta bir Bakanlar konferansında, "İngiliz hükümeti, taraflardan biri Sovyet hükümeti diğeri de General Wrangel ve Polonya hükümeti olmak üzere, iki taraf arasında barış sağlamak için samimi bir işbirliğine hazır olduğunu bildirmelidir," dedi. Kırım "en azından bir yıl" Bolşevik karşıtları için geçici bir sığınak olacaktı. Geri dönmek isteyen mültecilere af çıkarılıp Rusya'ya dönmelerine izin verilecekti. Bolşevikler Afganistan, İran ve Kafkasya'daki müdahale ve ajitasyonlarına, ayrıca Orta Avrupa ve İngiltere'de Bolşevik propagandaya son vermeyi kabul edecekti. Bunun karşılığında İngiltere, Bolşevik Rusya'yı tanıyacaktı.

Churchill barış görüşmeleri planını açıklarken Wrangel Kırım'dan ilerleyip Rusya'nın güneyinde Bolşeviklere saldırdı. Churchill, Bakanlar Kurulu'nun, Generalin artık İngiltere'den yardım isteme hakkını yitirdiği görüşünü kabul etti.

Lloyd George şimdi Churchill'in yeni beliren bir tehlike, yani İrlanda'da İngiliz hakimiyetine karşı kuvvet kullanarak ve terörle verilen ve giderek şiddetlenen mücadele konusunda yardımını istiyordu. 16 Haziran'da şiddetli bir mezhep çatışması sırasında on altı Katolik ve Protestan'ın ölmesinden sonra Churchill'den, hükümetin "İrlanda'da yasadışılığı ve itaatsizliği bastırmakla görevlendireceği bakanlar komisyonuna katılmasını istedi. "Kanaatimce," dedi Churchill 25 Haziran'da Henry Wilson'a, İrlan-

da'daki durum "Prusyalıların Belçika'da uyguladığı türden yöntemlerle," düzelmeyecektir.

Churchill, Sinn Fein'ın terör eylemlerine karşı hızla kinleniyordu. Savaş Bakanlığı'ndaki danışmanlarına 1 Temmuz'da, eğer çok sayıda Sinn Fein yandaşı silahlı ya da silahsız talim yaparsa ve bunlar havadan tespit edilip tanınabilirse, "elbette, İrlanda hükümetinin ve yerel yetkililerin izniyle, uçakların oraya her bir vakada, elbette onları dağıtmak ve kaçırtmak için gerekenden daha fazla kuvvet kullanmaksızın, makineli tüfek ateşi ya da bomba kullanma konusunda kesin emirlerle gönderilmesinde askeri yönden bir sakınca göremiyorum," dedi.

Denetimi sağlamak için hava gücü sadece İrlanda'da kullanılmıyordu. Churchill, İrlanda konusundaki bu önerisinden altı gün sonra Bakanlar Kurulu'na, Mezopotamya'da çıkan bir isyanda "düşman, birliklerle ortak harekata katılan uçaklar tarafından bombardıman edilmiş ve makineli tüfekle taranmıştır," bilgisini verdi. Ama Churchill, Hindistan'ın Amritsar kentindeki karışıklık sırasında silahsız üç yüz Hintlinin General Dyer'ın emriyle öldürüldü olayda askerlerin kullanılmış olmasını ağır şekilde eleştirmişti. Churchill, Dyer'e bundan sonra hiçbir askeri görev verilmemesinde diretti ve 8 Temmuz'da Avam Kamarası'nda, Savaş Bakanlığı Komisyonu'nun Dyer'e gönderdiği kınamayı destekledi. İnsanların vurulması "canavarca bir olay"dı. Karışıklıklarla ve toplumsal çatışmalarla mücadele ederken uygulanacak "genel bir yasak" vardı. "Demek istediğim, 'dehşet yaratma' denen şeye karşı yasaktır. Dehşet yaratmaktan kastım, bir kalabalığa, sadece kalabalıktakilerin hepsini değil, tüm bölgeyi yahut ülkeyi korkutmak için, büyük bir katliam ya da kitlesel kırım yapmaktır. Bu anlayışı hiçbir şekilde kabul edemeyiz. Dehşet, İngiliz eczacılığının kullanacağı bir ilaç değildir."

İrlanda'da Sinn Fein'ın cinayetleri devam ederken Lloyd George, Churchill'in arkadaşı General Tudor'dan, Henry Wilson'un ifadesiyle "bir karşı cinayet grubu" kurmasını istedi; bu kuvvet daha sonra, üniformalarının renginden ötürü Siyah-Bronz olarak da anılacaktı. Churchill "anlaşılan, Sinn Fein'cilere karşı sert muameleden umudunu kesmiyor," diye yazmış Wilson 12 Temmuz'da günlüğüne. İki gün sonra Churchill'in ilgisi birdenbire İrlanda'dan, Bolşevik ordularına kayıverdi; Bolşevikler Polonyalıları Kiev'den ve Ukrayna'nın batısından sürmüş, Galiçya ve Belorus'nın çoğunlukla Lehçe konuşulan bölgelerine girmiş ve Polonyalıları,

80.000'den fazla Polonyalının yaşadığı Vilna kentinden çekilmek zorunda bırakmıştı. Churchill, Bolşevik güçlerin bu saldırısına karşı derhal harekete geçilmesini istediği bir sırada ve Bonar Law'a şunları yazıyordu: "Benim bütün deneyimlerim, bunlara saldırmanın faydalı olacağını gösteriyor. Bunlar, kendilerinden korktuğunuzu düşündükleri anda çok tehlikeli hale gelir. Bir kaplanı –ya da daha doğrusu, uyuz bir sırtlanı– terbiye etmek gibi bir şey bu!"

Churchill, Polonya'ya yardım için neler yapılabileceği ya da yapılacağı konusunda bir Bakanlar Kurulu kararı beklerken, Polonyalılara gönderilmesini istediği, uçakları, topları ve teknik danışmanları da kapsayan bir liste hazırladı. 26 Temmuz'da ABD savaş süresince on Polonya tümenini donatacağını ve masrafını karşılayacağını duyurdu. İki gün sonra *Evening Post*'ta yazdığı, "Doğudan Gelen Zehirli Tehlike" başlıklı yazısında Churchill, Polonya'yı Versailles Antlaşması'nın "kilit unsuru" diye nitelendirdi. "Polonya vakasına, dünyamızda barışı sağlama ve koruma yönünden bakılmalıdır," diyordu. Ama İngiliz birliklerinin Polonya'nın yardımına gidemeyeceğini kabul ediyordu; beş yıldır süren savaştan sonra İngiliz halkı daha fazla savaş istemiyordu ve "savaşın demirden köleliğini, sefaletini, küçük düşüren düş kırıklıklarını, yitiklerin verdiği, hiç kaybolmayacak duyguyu gereğinden de fazla" tanımışlardı.

Churchill, "doğudan gelen kızıl barbarlık seline karşı, barışçı, meşru, sabırlı bir güç ve erdemden bir set oluşturmak Almanya'ya düşüyor," diye yazıyordu. *The Times* hemen, "anayasaya aykırı" böyle bir öneriyi protesto etti ve Almanya'nın tazminat ödemesi gereken, önemli miktarda toprağını Polonya'ya verecek olan mağlup bir devlet olduğunu belirtti. Lord Derby Paris'ten Lloyd George'a yazdığı mektupta, "Winston'un Bolşeviklere karşı savaşmak için Almanya'yla ittifak iması Fransızları çıldırttı!" diyordu. Ama Churchill bir İngiliz yahut Alman askeri müdahalesi önermiş değildi.

4 Ağustos'ta Kızıl Ordu Varşova'nın yüz altmış kilometre yakınına kadar ilerledi. Churchill, Polonya başkentine yönelik tehdidi haber alır almaz hemen Başbakan'ın yanına gitti. Lloyd George, ticaret anlaşmasını görüşmek üzere Lenin tarafından gönderilmiş iki temsilci, Leonid Krassin ve Lev Kamenev'le birlikte Bakanlar Kurulu salonundaydı. Churchill Bakanlar Kurulu salonunun dışında beklerken Lloyd George'un ona gönderdiği notta "Kamenev ve Krasssin'e, ilerlemelerini durdurmazlarsa İn-

giliz donanmasının üç gün içinde Baltık Denizi'ne doğru yola çıkacağını söyledim," yazıyordu. İngiltere'nin bu ültimatomu Almanya'ya savaş ilanının altıncı yıldönümünde verilmişti. Yarım saat sonra toplanan Bakanlar Kurulu Lloyd George'un yaptığını onayladı. Ama Polonya'ya yardım etmek için asker gönderilemeyeceği kesindi. "Yine 4 Ağustos'tu," diye hatırlıyordu sonradan Churchill, "ama bu kez güçsüzdük. İngiliz ve Fransız kamuoyu bezgindi. Hiçbir şekilde bir askeri müdahale mümkün değildi. Sözlerden ve jestlerden başka bir şey kalmamıştı."

Kızıl Ordu Varşova'ya doğru ilerleyişine devam etti. 6 Ağustos'ta, Varşova'daki İngiliz temsilciliğinin, daha önce Polonyalıları Bolşeviklerle görüşmelerde bulunmaya ikna etmek için Varşova'ya gönderilmiş başkanı Londra'ya telgraf çekerek, acilen, "Bolşevik ya da Sinn Fein propagandasına" kapılmış olabilecek kişilerin bulunmadığı 20.000 Fransız ve İngiliz askeri gönderilmesini istedi. Fakat iki gün sonra Londra'ya gelen Fransız liderleri asker göndermek istemediklerini söylediler Lloyd George'a. Fransa'nın Polonya'ya silah ve mühimmat göndermesi kabul edildi. İngiltere'nin katkısıysa "çizme, giysi ve süvari koşum malzemesi" olacaktı.

13 Ağustos'ta Kızıl Ordu Varşova'ya sadece yirmi kilometre kalana kadar yaklaşmıştı. İngiliz hükümeti Polonya'yı desteklemek ya da Polonya'nın kaderine müdahale etmek yönündeki bütün niyetlerinden vazgeçmişti. Churchill o gün polo oynamak için Rugby'ye gitti. Rugby'deyken, Lloyd George'a, Polonya'nın "Rus sistemine çekilmesini" önlemek için mümkün olan her şeyin yapılmasını rica eden uzun bir telgraf çekti. Bu ricasını yazarken, askeri inisiyatifi ele geçiren Polonyalıların Rusları geri püskürttüğünü ve Rus askerlerinden 63.000'ini esir aldığını; 200 top ve binlerce makineli tüfek ele geçirdiğini haber aldı. Churchill, İngiltere'nin askeri müdahalede bulunmasını istediği metnin üzerine, "gelişmeler nedeniyle, mutlu bir şekilde iptal edildi," diye yazdı. Sonra, 1805'te Londra Belediye Binası'nda konuşan Pitt'in sözünü tekrarlayarak "Polonya kendini kendi çabalarıyla korudu ve bence, kendi örneğiyle Avrupa'yı da korudu," diye ekledi.

Kızıl Ordu'nun Varşova'ya yirmi kilometre kalana kadar yaklaştığı 13 Ağustos'ta, Savaş Bakanı olarak Churchill'in askeri olduğu kadar, sivil denetimden de sorumlu olduğu Irak'ta beş İngiliz yetkili öldürüldü. Bakanlar Kurulu iki hafta boyunca, neler yapılabileceğini tartıştı; Churchill, eğer askeri kargaşa sonucunu doğuracaksa Irak'ta denetimi elde tutmak için

bir neden görmüyordu ama bu düşüncesi geçersiz kaldı. "Şimdi Bakanlar Kurulu kesinlikle, bu iç karartıcı memlekette sonuna kadar kalmaya devam edeceğimize karar verdiğine göre," diye yazdı 26 Ağustös'ta Lloyd George'a, "sert bir savaş vermek ve kesin sonuç almak için her türlü çaba gösterilmelidir." Arkadaşı ve Irak Başkomutanı Haldane ayaklanmayı üç ayda bastıracağından emindi.

Giderek artan isyanlara karşın, Bakanlar Kurulu'nun Irak'ta kalma siyasetini uygulayan Churchill, halen Irak'ta bulunan iki hava filosuna iki filonun daha katılmasını sağlamıştı. 29 Ağustos'ta bu uçakların, "itaatsizlikte inat eden yerli halkın vücutlarında ciddi yaralar açmadan cezalandırılmasını sağlayacak" hardal gazı bombalarıyla donatılmasını önerdi. Fakat elde fazladan asker yoktu. "Tek bir asker bulma konusunda bile çaresiziz," diye yazdı 31 Ağustos'ta Lloyd George'a ve şunları ekledi: "Tam da, İrlanda belası kapımızın önünüdeyken çıkan bu Mezopotamya karışıklığında bana çok uğursuz gelen bir şeyler var. Savaşın bütün o mücadelelerinden sonra tam da, kıt askeri olanaklarımızı ve mali durumumuzu yeniden toparlamak; orada burada çıkacak tehlikeler için elimizde bir şeyler bulundurmak isterken, ordularımızı ve hazinemizi bu nankör çöllere dökmeye devam etmek zorunda kalmamız bana çok anlamsız geliyor."

1 Eylül'de Churchill, daha önce mart ayındaki tatilini geçirdiği Mimizan'a gitmek üzere Clementine'le birlikte Londra'dan ayrıldı. "Ben burada, tüm o yıllardır giderek artan endişe ve kargaşalardan ve İngiltere'de çektiğimiz buz gibi temmuz ve ağustos aylarından sonra fena halde ihtiyaç duyduğum birazcık güneşi ve değişikliği buluyorum," diye yazdı bir hafta sonra seçim bölgesi başkanına. Churchill güneşi hep severdi: "Sizinki (ve benimki) gibi, layıkıyla biçimlenmiş bir varoluş tarzında," diye yazmıştı bir ay önce Lloyd George'a, "her gün kendi oyunlarını getirir; sadece, yeter ki güneş ışığı olsun."

Fransa'da iki buçuk hafta geçiren Churchill altı günlüğüne Londra'ya dönünce Henry Wilson'un, İrlanda'da Siyah-Bronzların "rasgele misillemelerde" bulundukları yolunda bir uyarısıyla karşılaştı. Churchill'in duyguları, barışı sürdürmeye çalışanlardan yanaydı. "Askeri birlikler elbette bu şiddetli, vahşi ve insanlık dışı eylemleri önlemek için her şeyi yapacaktır," dedi Wilson'a 18 Eylül'de, "ama bu konuda en büyük yardım, askerlerin yerleştiği kentlerdeki İrlandalı halkın, askerleri ve subayları hain yöntemlerle katletmekten kaçınmakla kalmayıp gerçek katillerin bulun-

ması için, isteseler pekala yapabilecekleri işbirliğini yapmasıyla sağlanacaktır."

22 Eylül'de "Güney İrlanda'nın üç kentinde yerel polis," diye yazmış günlüğüne Wilson, "gerçek katiller yahut azmettiriciler olarak bazı Sinn Fein üyelerini belirledi ve hiçbir sorgulama ya da mahkeme olmaksızın gidip onları soğukkanlılıkla vurdu. Winston bunda pek bir sakınca görmedi." İki gün sonra, Tudor'un subay kadrosundan Yüzbaşı Shore Dublin'den gelip Churchill'e, misillemelerin askeri polis tarafından gerçekleştirildiğini söyledi. Churchill Shore'u alıp Downing Sokağı'nda Lloyd George'a götürdü ve Shore orada da polisin misillemelerini anlattı. Lloyd George bunu doğru buldu; "polisin katledilmesine," dedi Churchill'e, Bonar Law'a ve Fisher'a, "ancak misillemeyle karşılık verilir."

Churchill o gece İngiltere'den ayrılıp İtalya'ya, Amalfi'de resim yapmaya gitti. Oradan, Fransa'nın güneyindeki Cassis'e gidip yine resim yaptı. Ülkeden uzaktayken, evi Ulster sınırında bulunan kuzeni Shane Leslie'ye yazdığı mektupta, Leslie ona Sinn Fein'e ne tavsiye edeceğini sorduğunda yanıtının "Cinayeti bırak, tartışmaya başla" olduğunu hatırlattı. "Cinayetler bittiği anda," diye yazdı Churchill 2 Ekim'de Leslie'ye, İrlanda sorunu "yeni bir aşamaya girecektir ve ben iyi bir çözümün sağlanması konusunda elimden gelenin en iyisini yapmaktan geri kalmam." Churchill 11 Ekim'de Londra'ya döndü. Beş gün sonra Dundee'de seçmenlerine yaptığı bir konuşmada Bolşeviklerle Sinn Fein'i aynı şiddetle lanetledi.

Kasımın üçüncü haftasında Churchill, Moskova'daki Sovyet Dışişleri Bakanlığı'ndan Londra'daki Bolşevik müzakerecilere gönderilirken ele geçirilmiş onlarca telgrafı gördü. Telgraflardaki öncelikli talimatlardan biri, İngiltere'de sanayi tesislerindeki huzursuzluğu kışkırtmak için para harcanmasıydı. Churchill, Bolşevikler bu talimatı iptal etmedikçe hiçbir ticaret anlaşmasının imzalanmamasında diretmeye karar verdi. Lloyd George, bu türden propagandalara son verilmesinin zaten anlaşmanın maddelerinden biri olduğunu söyledi; anlaşma imzalanınca bu kışkırtmalar bitecekti.

17 Kasım'da Churchill Bakanlar Kurulu'ndan, kışkırtmalar bitinceye kadar Bolşeviklerle görüşmelerin kesilmesini istedi. Ertesi gün böyle bir karar verilmezse istifa edecekti. Arkadaşı ve, yakın bir zamanda Lord Birkenhead adıyla asilzadeliğe geçmiş olan F. E. Smith, Churchill'i bunu yap-

maması için uyardı. "Kendini belki sürekli bir şekilde, ama kesinlikle çok uzun bir süre, diğer her yönden desteklediğin bir koalisyondan kopartırsın," dedi; ondan başka hiç kimse hükümetten istifa etmeyecek ve kamuoyu bunu can alıcı bir prensip meselesi olarak görmeyecekti.

Churchill arkadaşının öğüdünü tuttu. Görüşmeler de devam etti, yıkıcılık konusunda gizli talimatlar da. Churchill hükümette kaldı ve 18 Kasım'da Bakanlar Kurulu tutanaklarına, "hiçbir Bakanın Bolşevik karşıtı konuşmalar yönünden engellenmeyeceği" yolunda, özel bir not yazılmasını sağladı. O gece Oxford'a gitti ve Komünizmin kötülüklerini lanetledi: "Benim görüşümce, Rusya'daki zarar ve sıkıntıların başlıca sorumlusu, kötülükleri ve delilikleriyle Bolşeviklerdi ve bu lanetli adamlar, kozmopolitan fanatiklerden oluşan bu aşağılık grup, Rus ulusunu saçlarından yakalayıp, büyük nüfuslu halkına zorbalık yaparken, Rusya'da yahut Doğu Avrupa'da buna karşı yapacak hiçbir şey yoktur. Benim hep savunduğum siyaset, bu katiller rejiminin devrilmesi ve yok edilmesidir."

Kasım ayının başında İrlanda'dan gelen, Siyah-Bronzların misilleme siyaseti hakkındaki raporları gözden geçiren Churchill Bakanlar Kurulu'na yazdığı notta, kışkırtmaların çok büyük olmasına karşın bazı misillemelerin "ayıplanacak" şeyler olduğunu belirtti. Yetkililerin görmezden gelemeyeceği "bir sürü budalaca ve yanlış şeyin" yapılmış olması mümkündü. Ama "hayvanca tahrik edildikleri ve kusurları telafi etme imkanı bulamadıkları bir durumda kendi muhakemeleri sonucu harekete geçen" askerleri cezalandırmanın doğru olduğu kanısında değildi. Churchill, Sinn Fein'ın terör eylemlerinin bastırılmasına yardımcı olmak için, İrlanda'daki bütün erkeklerin birer kimlik kartı taşımasını istiyordu. "O zaman, geniş bölgelerdeki arama ve gözaltı operasyonları daha başarılı olacaktır," diyordu.

9 Kasım'da Scotland Yard İstihbarat Şefi, Churchill'e, Glasgow'daki bir Sinn Fein hücresinin İrlanda'daki misillemelere İngiltere'de adam kaçırarak karşılık vermeye karar verdiğini söyledi; kaçırılacaklar arasında Churchill ve Lloyd George da vardı. Churchill, "gelecek birkaç gün ya da hafta" İskoçya'ya gitmemesi konusunda uyarıldı. Ayrıca kendisine kişisel bir silahlı koruma görevlisi de verildi; dedektif polis Walter Thompson'du bu.

İrlanda'da şiddet artıyordu. 15 Kasım'da dört İngiliz kamu görevlisi trende giderlerken silahlı kişilerce kaçırıldı ve bir daha onları gören olma-

dı. İki gün sonra Siyah-Bronzlar Cork'ta bir misilleme saldırısına girişip üç kişiyi öldürdü. Buna karşılık veren Sinn Fein 21 Kasım sabahı Dublin'de birçok otele ve eve baskın yaparak on dört kişiyi öldürdü; öldürülenler arasında, yataktan kaldırılıp eşlerinin gözleri önünde vurulan altı İngiliz görevli de vardı. O gün daha sonra, Dublin cinayetlerine misilleme yapmak için askerler, aralarında silahlı birçok kişinin bulunduğu bir futbol taraftar grubunun üzerine ateş açtı ve dokuz kişiyi öldürdü.

25 Kasım'da Churchill, Lloyd George'la birlikte, Dublin'de katledilen altı memurun anısına yapılan bir ayin için Westminster Kilisesi'ndeydi. Üç gün sonra on yedi Siyah-Bronz polisi Macroom'da pusuya düşürüldü; on altısı öldü. 1 Aralık'taki Bakanlar Kurulu toplantısında Churchill, eldeki birliklerin tüm İrlanda'yı kontrol altında tutmak için yetersiz olduğu uyarısında ve "bazı bölgeler seçip, kuvvetlerimizi orada yoğunlaştıralım" önerisinde bulundu. Sekiz gün sonra Bakanlar Kurulu Güney İrlanda'nın dört ilinde sıkıyönetim ilan edilmesini kabul etti. "Sıkıyönetim bölgelerinde silahla yakalananlar," dedi Lloyd George Avam Kamarası'nda, "askeri mahkemede yargılanacaktır. Silah taşımanın cezası ölüm olacaktır."

10 Aralık'ta Siyah-Bronz askerlerinden biri Cork'ta öldürülünce, misilleme olarak kentin ticaret merkezinin büyük bir kısmı yakıldı. O gün akşam acil olarak toplanan Bakanlar Kurulu'nda Churchill, Sinn Fein milletvekilleri 1919 yılında kendi parlamentolarını kurdukları Dublin'de toplandığında "barış yönünde bir eğilim" gösterirlerse İngiltere'nin bir aylık ateşkes önermesini teklif etti ve 15 Aralık'ta Avam Kamarası'nda, şiddete son verilmesi çağrısında bulundu: "Cinayetler dursun, anayasal düzen hakim kılınsın, İrlanda halkı, İrlandalı katiller çetesi tarafından itildiği bu sefalet koşullarından kurtulmayı tartışsın."

"Ve hükümet tarafından da itildiği" diye bağırdı Westminster'de kalmış birkaç İrlandalı milliyetçi vekilinden biri.

"Bu tartışmayı insanca konuşma sahasına getirsinler," diye devam etti Churchill. Bunun yapılacağı yer Parlamento'ydu. O zaman, "İrlanda'ya acı çektiren tüm o sert ve feci koşullardan kurtulmak olanağının var olduğunu derhal görecekler."

29 Aralık'taki özel bir Bakanlar Kurulu toplantısında Lloyd George bir yahut iki aylık bir ateşkes önerdi. Churchill Başbakanı destekledi. Savaş Bakanı olarak, İngiltere'nin İrlanda ve Irak'ta bulaştığı askeri sorunlardan ötürü giderek artan parasal yükün farkındaydı. İngiltere'nin ayrıca

Ren'de ve İstanbul'da ve Çanakkale'de askeri garnizonları vardı. Churchill, İngiltere'nin Türk ulusal lideri Mustafa Kemal'in bir vakıa olduğu gerçeğiyle yüzleşmesi "ve Türkiye'yle iyi bir barış yapması"nı önermişti. Bu, İngiltere'nin sadece, Türkiye'nin İngiliz karşıtı duyguları harekete geçirebilecek bir konumda bulunduğu Ortadoğu'daki pozisyonunu rahatlatmakla kalmayacak, "Türklerin, bizim için daima önemli olan 'Ruslara karşı bariyer' rolünü de canlandıracak"tı.

Churchill 4 Aralık'ta Lloyd George'u yine Türkiye'yle uzlaşmaya teşvik etti. "Musul'u ve daha doğrusu Mezopotamya'yı elde tutma arzunuz doğrudan doğruya, Türklere karşı bu kan davasından ötürüdür," diye yazdı. Türk karşıtı bir siyaset Ortadoğu'da "korkunç bir zarar ve masrafın" sürmesine yol açıyor ve "daha ucuz çözümleri" olanaksız kılıyordu. Dokuz gün sonra Bakanlar Kurulu'na, İngiltere'nin Kuzey ve Orta Irak'ı tümüyle boşaltıp "sadece Basra'yı ve Karun Nehri'ndeki İran petrol alanlarını çevreleyen bir hattın ötesine" çekilmesini, Musul ve Bağdat'ın denetimini Türkiye'ye geri vermesini önerdi. Bakanlar Kurulu Churchill'in önerisini reddetti.

Churchill Savaş Bakanlığı'na yönelik hevesini yitiriyordu; Irak'taki gibi, inanmadığı ve İrlanda'daki gibi askeri baskı politikalarının uygulanmasından sorumluydu, bunlara katkısı sadece asker ve silah sağlamakla sınırlı hale gelmişti ve cinayetlerin bitirilip görüşmelere başlanması yönündeki çağrılarına kimse kulak asmıyordu. Bir değişiklik istiyordu; o sonbaharda onun Genel Vali olarak Hindistan'a gönderilmesi konuşulmuştu.

Hâlâ Irak'ta ve Filistin'de tasarruf yapmaya çalışan Churchill 31 Aralık'ta Bakanlar Kurulu'na, bir Ortadoğu Dairesi kurulmasını ve kendi deyişiyle "bu nankör çöllerin" yönetiminin tek idare altında toplanmasını önerdi. Öneri Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildi. O güne dek dört Bakanlığın görevi ve siyaseti birbirinin üzerine binmişti; Hindistan Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Savaş Bakanlığı ve Sömürgeler Bakanlığı. Yeni Daire Sömürgeler Bakanlığı'na bağlı olacak, şefi de, Sömürgeler Bakanı olarak Lord Milner olacaktı.

O yılbaşından bir önceki gün Churchill ve Lloyd George yine, Philip Sassoon'un Lympne'deki evinin konukları arasındaydı. Orada bulunan Lord Riddell, Churchill'in "büyük bir damak zevkinin" yanı sıra, "mükemmel bir sözel belleğe" de sahip olduğu yorumunda bulunmuş ve "birçoğunu yıllardır duymadığı halde, çabucak hatırlayıverdiği sayısız şarkıyı ve bir

sürü şiiri okuyarak bize ziyafet çekti," demişti. O hafta sonunda sadece şarkı söylenmemişti; Lloyd George, Churchill'in yönetici yeteneklerini İngiltere'nin Ortadoğu'daki askeri harcamalarını azaltmada kullanmasını istiyordu. 1 Ocak sabahı Churchill'e, Milner'ın yerine Sömürgeler Bakanı olup, ayrıca, Irak ve Filistin'den sorumlu yeni Ortadoğu Dairesi'nin de sorumluluğunu almak isteyip istemeyeceğini sordu.

Churchill'in Siyonizm hakkındaki görüşleri herkesçe biliniyordu. Bir yıl önce *Illustrated Sunday Herald*'da çıkan bir makalesinde, Rusya'da Komünist hakimiyetini dayatmada öncü bir rol oynayan Rus Yahudilerini lanetlemiş, Siyonizm'i "ilham verici bir hareket" olarak nitelemiş ve, "Bizim yaşam süremiz içinde pekala gerçekleşebilecek bir şey olur, yani Ürdün kıyılarında, İngiliz Tacı'nın himayesinde, üç ya da dört milyon Yahudi'yi kapsayacak bir Yahudi devleti kurulursa," demişti okuyucularına, "dünya tarihinde her yönden yararlı ve özellikle de İngiliz İmparatorluğu'nun gerçek çıkarlarına çok uygun bir olay gerçekleşmiş olacaktır."

Churchill, Sömürgeler Bakanlığı teklifini düşünmek için bir hafta istedi. 7 Ocak'ta Lympne'ye geri döndü ve teklifi kabul etti. Aynı gün yedinci bakanlık görevine başladı. Kırk altı yaşındaydı.

20. Bölüm

Sömürgeler Bakanı

Churchill 8 Ocak 1921'de, Sömürgeler Bakanı olarak mühürlerini resmen almasından bir ay önce, Ortadoğu'da bölgeye hükmetmenin maliyetini ciddi derecede düşürecek bir yönetim sistemi arayışına başladı. 1920'de Filistin, Irak ve Arabistan İngiliz vergi mükelleflerine 37 milyon, 1990'ın parasıyla 500 milyon sterline mal olmuştu. Bakan olarak Churchill'in görevi bu tutarı yarısına kadar düşürmekti. "Irak'a çok daha ucuza hükmedilemezse," diye telgraf çekti Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox'a ve Başkomutan, Pretoria'dan eski hapishane arkadaşı General Haldane'e, "deniz kıyısındaki düzlüklere çekilme ve küçülme kaçınılmazdır."

Churchill masrafları kısmak için Bağdat'ta, ülkeyi İngiltere'den "gereksiz taleplerde" bulunmadan yönetecek "bir Arap hükümeti" kurmayı önerdi. Yasalar ve düzen İngiliz askerleri tarafından değil, özel olarak seçilip görev verilmiş, "olağanüstü bireysel niteliklere sahip" bir İngiliz polis gücü ve Hindistan'dan getirilecek Hint birlikleri tarafından korunacaktı. İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin onayıyla Irak'ta "kendi başına ayakta duruncaya kadar bir haminin idari destek ve tavsiyelerine tabi olacak olan bağımsız bir ulus" yaratmayı taahhüt etti.

Cox, Irak'ı belli bir himaye şemsiyesi altında yönetmesi için, Hicaz Kralı Hüseyin'in oğullarından Emir Faysal'a teklif götürmüştü bile. "Bu adamın orada seçilmesini sağlayabilir misiniz?" diye sordu Churchill 10 Ocak'ta Cox'a ve, Batı'nın siyasi yöntemlerinin "Doğu'da uygulanabilir olmayabileceğini ve bir seçim kaidesinin belirlenmesi gerektiğini," ifade etti.

Churchill mart ayında Irak'ı ziyaret etmeyi planlıyordu. Fakat ilk önce Güney Fransa'da tatile gitti ve bu sırada Paris'ten geçip, daha önce hiç sergi açmamış bir ressamın, "Charles Morin"in sergisini gezdi; ama resimler Churchill'e aitti ve Charles Morin de Churchill'in takma adından başka bir şey değildi. Paris'teyken Fransız Başbakanı Alexandre Millerand'la

görüştü ve ona, Ortadoğu'nun "yatıştırılmasında" İngiltere ve Fransa'nın ortak çıkarları bulunduğunu vurguladı. "Ona hem İngiltere hem de Fransa açısından, Arapların duygularını yatıştırmanın ve onlarla iyi bir düzenlemeye varmanın kesinlikle gerekli olduğunu belirttim," diye bildirdi Churchill, Lloyd George'a. "Aksi takdirde, garnizonların masrafı yüzünden, iki ülkenin de savaşta kazandığı topraklardan çekilmek zorunda kalacağını söyledim."

Millerand, Churchill'i, Arap dünyasının rahatsızlık nedenlerinden birinin, Balfour'un savaş sırasında yayınladığı ve Filistin'de bir Yahudi Vatanı'ndan yana olduğunu ilan etmesiyle büyük cesaret kazanan Siyonizm olduğu uyarısında bulundu. Churchill, Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'in Araplar ve Yahudiler arasında "denge sağladığını" ve "kendi halkını, belki de ancak Yahudi bir yöneticinin yapabileceği bir şekilde denetim altında tuttuğunu," belirtti.

Churchill, hem Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini teşvik edip hem de, o zamanlar 80.000 kişilik bir azınlık olan Yahudilerin egemenliği altına girecek, o bölgedeki 500.000 Arap'ın korkularını yatıştırabileceğine inanıyordu. Arap meselesi konusunda danışman olarak Albay T. E. Lawrence'i –"Arabistanlı Lawrence"ı– görevlendirmişti. Güney Fransa'dayken Lawrence'dan, Emir Faysal'ın Lawrence'la Londra'da yaptıkları görüşme sırasında, kendisine verilecek Irak krallığı ve kardeşi Abdullah'a verilecek Ürdün krallığına karşılık, "babasının Filistin üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmeyi" kabul ettiğini öğrendi. "Bu kabuller," dedi Lawrence, "çözümün ucuz ve çabuk olmasını sağlayacak yöndedir." Ayrıca, bu sayede Ürdün Nehri, batısındaki, Yahudilerin yerleşmeye devam edeceği bölgeyle, doğudaki egemen Arap devleti, yani Ürdün arasında kesin bir ayrım hattı oluşturacaktı.

Faysal'ın ve Abdullah'ın, krallıklarına karşılık olarak Suriye'deki Fransızlara saldırmama sözü vereceğinden emin olan Churchill, Haldane'e, İngiliz güçlerinin yıl sonuna kadar Irak'tan tümüyle çekilmesi için planlar yapması talimatını verdi "ve 31 Aralık'tan sonra Basra'nın dışında hiçbir şeyden sorumlu olmamalıyız," dedi.

6 Şubat Pazar günü Churchill, bir ay önce Fareham Lordu Lee tarafından Başbakana bir ay önce hediye edilen Chequers kır evinde Lloyd George'un konuğuydu. "Burayı görmek hoşuna gidecek," diye yazdı Churchill o gün Clementine'e. "Belki bir gün görürsün!" Chequers'ta Churchill'in

yanında, kötü bir soğuk algınlığından iyileşmekte olan kızları Marigold da vardı. Kız iki yaş üç aylıktı ve "Bu sabah çiçek gibi sağlıklı halde odama girdi. Usulen bir ziyaretti ve dile getirmek istediği özel bir şey yoktu. Ama bu duygu güzeldi."

Churchill şimdi Irak'a gitmeyip Kahire'ye gitmeye ve Irak'taki İngiliz görevlilerin gelip kendisiyle orada buluşmasını istemeye karar verdi. "Bu fikri kuvvetle destekliyorum," diye yazdı Lord Milner, Herbert Samuel'e. "Churchill çok heyecanlı, yetenekli, geniş görüşlüdür ve gayet eminim ki, durumu tümüyle kavramak için kendisine biraz zaman ayırırsa doğru görüşler edinecektir ve siz onda güçlü bir destekçi bulacaksınız." Milner, Churchill'in bir zayıflığı konusunda uyarıyordu: Churchill, "yeterli bilgi edinmeden karar vermeye çok yatkın"dı. Ama Churchill, on beş yıla yayılan bakanlık kariyerinin getirdiği bir alışkanlıkla o bilgiyi ararken, Ortadoğu Dairesi'nin uzmanlarına uzun uzun danışıp ayrıntılı bir şekilde yazışarak kendi fikirlerini onlarda sınadı ve onların kendisine yol göstermesini sağladı.

Churchill Kahire'de bir konferans toplamak için hazırlıklarına başladığında Clementine Fransa'nın güneyindeki St Jean Cap Ferrat'ta yeni bir bitkinlik nöbetini atlatmaya çalışıyordu. "Senin kafanı meşgul eden konular yüzünden," diye yazdı Clementine ona, "sen hayatın geniş sahil yolunun yukarılarında bir uçakla süzülürken bu küçük yarımada denizde bir iğnenin ucu kadar görünüyor sana." "En son faaliyetim," dedi Churchill, Clementine'e, "İngilizce Konuşanlar Birliği'nde* yaptığım konuşmaydı: ABD hakkında şevk dolu bir konuşma yapmak, orada bizim hakkımızda bir sürü kötü şeyler söylenirken ve onlar talihsiz müttefiklerinin elindeki son kuruşu bile çekip alırken, oldukça zordu. Bununla beraber, bizim için tek bir yol vardır ve bu da, onlarla mümkün olduğunca dost kalmak, olağanüstü sabırlı davranmak ve daha güzel duyguların oluşmasını beklemektir."

ABD'le gerginliğin asıl nedeni İrlanda'ydı. Churchill, hükümetin İrlanda Özerklik Yasası'na bağlılığını destekliyor ve yürümesini sağlamanın yolunu arıyordu. "Bir plan için yol bulmaya çalışıyorum," diyordu Clementine'e 14 Şubat'ta. Ayrıca, küçük Marigold "Her sabah beni ziyaret edi-

* 1918'de Evelyn Wrench adlı bir İngiliz gazeteci tarafından, İngilizce'yi dünya dili haline getirmek amacıyla kurulmuş bir örgüt-ç.n.

yor ve kendisine söylenen ya da gösterilen her şeye çok büyük bir ilgi gösteriyor," diye yazıyordu. O gün akşam yeni bakanlığının mührünü aldı; ertesi gün Kahire Konferansı'na hazırlık yaparken Irak'taki yıllık 20 milyon sterlinlik harcamayı 7 milyon sterline düşürme konusundaki faaliyetine devam etti. "Bu alanda sizin milyonlarınızı kurtarmaya kararlıyım," diye yazmıştı Maliye Bakanı Austen Chamberlain'e.

Clementine, kocasıyla birlikte Mısır'a gitmek istiyordu ve Marsilya'da buluşacaklardı. "Senin güzel yüzünü tekrar görmeyi büyük bir sabırsızlıkla bekliyorum," diye yazdı Churchill ona, "ve yüzünde sağlığın gerçek gücünü görebilmek için dua ediyorum." Ayrıca, çocuklarının gayet iyi olduğunu bildiriyordu; Diana, Sarah ve Marigold'dan, "ya Randolph'u ya da hayvanat bahçesini seçmelerini" istemişti. "Kızlar çığlık atarak, çok sadık ve nazik bir şekilde, Randolph'tan yana tercihlerini bildirdi. Ve hayvanat bahçesini de programa koyduk." Randolph şimdi bir hazırlık okulunda yatılı öğrenciydi; babası onu görmeye gitmiş "ve çok neşeli" bulmuştu. Dört çocuk "birbirlerine sevgilerini sıcacık gösterdiler ve müthiş yemek yediler."

Churchill, Kahire'ye gitmek üzere yola çıkmadan önce Lloyd George'u yine Türkiye'yle barış yapmaya teşvik etti; böylece, Irak'ın kuzey sınırını düşmanca saldırılara karşı güvenceye almış olacaktı. Ama Lloyd George'un desteği, daha o zaman bile Anadolu'nun Ege kıyılarından Türkiye hinterlandının içlerine doğru büyük bir saldırı planlayan Yunanlılara kaymıştı. Churchill, Lloyd George Yunanlıları teşvik etmeye devam ederse istifa etmeyi düşündü ama böyle bir tehditte bulunmadı. Sonra, 2 Mart'ta Londra'dan ayrılıp Marsilya'ya gitti ve Clementine'le buluştu; ikisi birlikte, Mısır'a giden bir gemiye binip altı gün sonra İskenderiye'ye vardılar. Orada Churchill, Amiral Nelson'un 1798'de Fransızlara karşı deniz zaferi kazandığı Ebu Hur Körfezi'ni gördü ve sonra trenle Kahire'ye gittiler.

Konferans 12 Mart'ta başladı. Uzmanlar arasında Lawrence, Cox ve Gertrude Bell de vardı; on gün boyunca, Ortadoğu'nun geleceğini bütün yönleriyle gözden geçirdiler. Amaç ekonomi, araç da siyasi istikrardı. Churchill'in ortaya attığı önerilerden biri de Kuzey Irak'taki Kürtler için özerklikti. Churchill bunu, Irak hükümdarının "Kürtlerin duygularını görmezden geleceği ve Kürt azınlığa baskı yapacağı" korkusuyla düşünmüştü ama İngiltere'nin Bağdat üzerinde daima yatıştırıcı bir etkide bulunabileceğine güvenen danışmanları bu korkuları giderdi.

Konferansa verilen bir günlük arada Churchill şövalesini Piramitlerin olduğu yere kurdu ve resim yapmaya başladı. İki gün sonra Churchill, Clementine, Lawrence ve Gertrude Bell birlikte Sfenks'in etrafında deveye binip gezdiler. Gezerken deve Churchill'i üzerinden attı ve Churchill'in eli yaralandı ama yerel bir gazetenin aktardığı kadarıyla, "Sakkara'da birçok resim taslağı çizdi ve Albay Lawrence'ın eşliğinde, deveyle Mena Konutu'na geri döndü."

Konferansın sonunda, Emir Faysal'ın Irak'ın, Emir Abdullah'ın da Ürdün'ün başına Kral olarak getirilmesine; "Siyonist karşıtı huzursuzlukların yaşanmamasını garanti etmek üzere" Abdullah'a para desteği verilmesine; Irak'taki askeri birliklerin üçte iki oranında azaltılmasına, bunun dışında kalan toprakların Kraliyet Hava Kuvvetleri birimleri tarafından savunulmasına ve böylece, askeri harcamaların üç dört yıl içinde üçte iki oranında azaltılmasına; ve Kahire'yle Karaçi arasında bir sivil havacılık hattı kurulmasına ve böylece İngiltere'yle Hindistan arasındaki hava bağlantısının tamamlanmasına karar verilmişti.

Churchill 23 Mart gece yarısı Kahire'den ayrılıp trenle Kudüs'e gitti. Ertesi sabah erken saatlerde Gazze'de kısa bir duraklama sırasında muazzam bir Arap kalabalığı tarafından karşılandı; kalabalıktakiler "Yaşasın Bakan," "Yaşasın Büyük Britanya" ve daha da büyük bir heyecanla "Kahrolsun Yahudiler" ve "Boğazlarını kesin" diye bağırıyordu. Bağıranların ne söylediğini bilmeyen Churchill bu heyecanlı durumdan hoşlanmıştı. Tren Kudüs'e doğru yoluna devam etti ve Churchill orada, bir zamanlar Kayzer'in Ortadoğu'daki en görkemli binası olan ve şimdi Vali Konağı olarak kullanılan Augusta Victoria Manastır Misafirhanesi'nde kaldı.

Churchill'in Kudüs'e vardığının ertesi günü Hayfa'da, Yahudi göçünün durmasını talep eden Arapların çıkardığı karışıklıklar oldu. Polis, kalabalığı dağıtmak için ateş edince on üç yaşında bir Hıristiyan Arap delikanlıyla Müslüman Arap bir kadın öldü. Ertesi gün, yani 27 Mart'ta Churchill Kudüs'e tepeden bakan Skopus [Gabal el-Maşarif] Dağı'ndaki İngiliz askeri mezarlığına gitti ve orada gömülü bulunan iki bin İngiliz askerin anısına düzenlenen ayine katıldı. Akşam, Emir Abdullah'la yediği yemek sırasında İngiltere'nin, Emir'i Amman'da Ürdün Kralı olarak görme arzusunu dile getirdi ve Fransa ya da Siyonizm karşıtı akımlara kapılmaması ricasında bulundu. "Filistin'e gelince," dedi Churchill, Abdullah'a, Yahudilerin gelmesine izin verilecek, fakat "orada yaşayan, Yahudi olmayan nüfusun hakları sıkı bir şekilde korunacak." Abdullah bu güvence-

leri yerinde buldu ancak bu güvenceleri kabul etmeyen yerel halktan Araplar Churchill'e "eğer İngiltere onların Yahudi göçünün durdurulması yolundaki çağrısını duymazlıktan gelirse, o zaman belki Rusya, hatta belki de Almanya'nın duyabileceğinden" söz ettiler. "Siyonistlerin amacı," dedi Araplar, "Filistin'de bir Yahudi krallığı kurmak ve giderek dünyanın denetimini ele geçirmektir."

Araplar Churchill'den, Yahudiler için milli bir vatan ilkesinden vazgeçmesini, "Filistin halkı tarafından seçilmiş" ulusal bir hükümet kurmasını ve bir Filistin hükümeti kuruluncaya kadar Yahudi göçünü durdurmasını istedi. Churchill onlara, istediklerini vermenin kendi elinde olmadığını söyledi ve, "ayrıca, elimde olsa da böyle bir şeyi istemem" dedi ve şunları ekledi: "Üstelik, dünyanın her tarafına dağılmış Yahudilerin, –en azından bir kısmının– yeniden bir araya geleceği milli bir merkeze ve milli bir vatana kavuşmasının doğru olduğu gayet açıktır. Ve bu vatan, onların üç bin yıldan uzun bir süredir içten ve derinden bağlı olduğu bu Filistin topraklarından başka nerede kurulabilir ki?" Filistin "şu andakinden çok daha fazla sayıda insanı barındırabilir; Yahudiler burada yaşayan herkesin yararlanacağı bir refah getirecek, hiçbir Arap sahip olduklarından kopmayacaktır. Yahudilerin baskın olduğu tam özerk bir yönetimin kurulması zaman alacaktır. Bu tümüyle gerçekleştiğinde, şu an burada bulunan bizler, hatta çocuklarımız ve çocuklarımızın çocukları bile bu dünyadan göçüp gitmiş olacaktır."

Churchill, Arapların hemen ardından görüştüğü Yahudi temsilcilerine de Siyonizm'in "dünyanın kaderinde büyük bir olay" olduğunu söyledi ve yoluna çıkacak "ciddi zorlukları" aşmada başarılı olmasını diledi. "Sizin çok yüksek bir adalet duygusu ve idealizm heyecanıyla dolu olduğunuza ve çabalarınızın tüm bu ülkeye gerçekten hayır getireceğine inanmasaydım," dedi, "çabalarınızın eninde sonunda başarılı olacağı konusunda bu kadar büyük umutlar besleyemezdim."

29 Mart'ta Churchill Skopus Dağı'ndaki, gelecekte Hebrew Üniversitesi olacak yere bir ağaç dikti. "Soyunuzun yüzyıllardır süren umutları," dedi, "sadece sizin değil tüm dünyanın yararına, burada yavaş yavaş gerçekleşecek." "Ama Yahudi olmayan halk acı çekmemeli. Bu yüzden, atacağınız her adım tüm Filistinlilerin maddi ve manevi yararı için olmalıdır. Hem Yahudiler hem Araplar için. Bunu yaparsanız Filistin mutlu ve müreffeh olacak ve daima barış ve uyum hüküm sürecek; burası bir cenne-

te dönecek ve acı çeken tüm ırklardan ve dinlerden insanların acılarından kurtuluşu bulacağı bir süt ve bal diyarı haline gelecek."*

Churchill Kudüs'ün kuzeyine, Arap kenti Nablus'a ve sonra Galilee Yahudi yerleşimine gitmeyi tasarlamıştı. Ama bir hafta önce Kahire'deyken, Bonar Law'ın hastalık yüzünden Kraliyet Mührü Muhafızlığı ve hükümetin Parlamento İşleri Başkanlığı'ndan istifa etmek zorunda kaldığı haberini aldı. Onun yerine Austen Chamberlain geçmiş ve Maliye Bakanlığı boş kalmıştı. "Zavallı Winston, şu an onun Kahire'de olması ne büyük şanssızlık!" diye yazmıştı günlüğüne Henry Wilson. Londra'da, Churchill'in derhal Kahire'den geri döneceği beklenirken o Kudüs'e gitti. Fakat orada, kuzeye yapacağı yolculuktan vazgeçip mümkün olduğunca çabuk bir şekilde İskenderiye'ye dönmeyi tasarladı; 31 Mart'ta Cenova'ya gidecek bir İtalyan gemisinin kalkacağını haber almıştı. Gemiye yetişmeye karar verdi. Sömürge Bakanlığı'nda henüz üç ay geçmeden Maliye Bakanlığı'na, yani babasının son ve bir anlamda yarıda bırıktığı bakanlık görevine geçmeye hevesleniyordu.

Kudüs'ten otomobille deniz kıyısına dönen Churchill 1909'da kurulmuş Yahudi kenti Tel Aviv'i ve sonra Rishon-le-Zion Yahudi tarım kolonisini ziyaret etti. "Siyon'da bir ilk" olan ve 1880'lerde kurulmuş bu kolonide, ilk önce onu girişte karşılayan hepsi at sırtındaki elli genç Yahudi'den, sonra onu merkezde bekleyen "beyaz giyinmiş küçükhanımlardan" ve son olarak da üzüm bağlarından ve portakal bahçelerinden çok etkilendi. "Bunca büyük emek, çaba ve yetenekle yaratılmış böyle bir eseri gördükten sonra," dedi Avam Kamarası'na döndüğünde, "İngiliz hükümetinin, bu pozisyona gelmişken tüm bunların, dışarıdaki Arap nüfusun bağnazca saldırısıyla, kaba ve hayvani bir şekilde devrilmesine izin verebileceğini söyleyen herkese karşı çıkarım."

Churchill İskenderiye'ye tam zamanında vardı ve Cenova'ya giden gemiye yetişti. Bilmediği şeyse, Bonar Law istifa ettiğinde Güney Fransa'da bulunan Ticaret Bakanlığı Başkanı ve Muhafazakâr milletvekili Sir Robert Horne'un çoktan Londra'ya döndüğü ve Maliye Bakanlığı'na atanacağıydı. "Winston, Başbakan'a hâlâ çok kızgın," diye yazmış Frances Stevenson, Churchill'in dönüşünden iki hafta sonra. "Değişiklikler olurken onun hep uzakta olması günün espri konusuydu."

---

* Kutsal Kitap ve Tevrat'a gönderme-ç.n.

Churchill Güney Fransa'da, Cap d'Ail'de kaldı. Artık hükümetin Parlamento İşleri Başkanı olan ve Churchill'in 1892'de Avam Kamarası tribünlerinden Parlamento'daki ilk konuşmasını izlediği Austen Chamberlain'e bir tebrik mesajı yazdı ve "Geriye dönüp de, sizin ve benim babalarımızın seksenli yılların ulusal bir partisinde çok değer verdikleri projelere baktığımda, bugün ikimizin de onların gerçekleşmesine katıldığımızı düşünmek çok güzel," dedi. Ve şunları ekledi Churchill: "Hafta sonunda geleceğim, ama beş haftadır sürekli gürültü ve yolculuklardan sonra birkaç günlük mühlet gerekiyor bana. Size bu yıl 5 milyonu geri kazandıracağım ve gelecek yıl inşallah harcamalardan 20 eksilteceğim."

Churchill'in Filistin'de tasarruf yapma umutları gerçekleşmeyecekti. Arapların Yahudi göçüne karşı devam eden protestoları mayısın başında Yafa'da otuz Yahudi ve on Arap'ın öldüğü karışıklıklara yol açtı. Samuel'in tepkisi, Yahudi göçünün geçici bir süre durdurulduğunu ilan etmek oldu. Churchill Yüksek Komiser'in kararını destekledi ve, "şu an ülkedeki göçmenler sindirilinceye kadar göçün yeniden başlamayacağını" duyurması direktifini verdi. Samuel, Churchill'e, belalı bir Komünist Yahudi grubunun Arapları kargaşaya kışkırttığını söyledi. Churchill buna, "Yahudi kolonilerini ve yeni gelen Komünist öğelerle yıkıcı kışkırtmalardan suçlu herkesin hiç tereddütsüz ve gecikmeksizin ülkeden atmanın" Samuel'in sorumluluğunda olduğu yanıtını verdi. Arapların "İngilizleri korkutup Siyonist politikadan caydırmak umuduyla" tüm Filistin'de teröre başvurma girişimlerine çok daha fazla hiddetlenmişti; "İngiltere, yasayı ve düzeni sıkı bir şekilde korumalıdır," dedi Samuel'e, "ve kişilere ayrıcalıkları savurdukları tehditlere göre değil, değerlerine göre vermelidir."

Ama Samuel, Arapların düşmanlığını yatıştırmak umuduyla, Arap isyancılara verilen para cezalarını tahsil etmemeye karar verdi. Churchill bu karara karşı çıktı. "Benim görüşümce," dedi Samuel'e, "Yafa'nın da diğer köyler gibi, mümkün olan en az gecikmeyle, sorumluluğunun farkına varması sağlanmalıdır. Adalet yönetimine 'durumu kurtaralım' anlayışının egemen olmasına izin veremeyiz." "Eğer Samuel para cezalarının zorla toplanmasında güçlük görüyorsa," diye ekledi Churchill, onun otoritesini desteklemek için bir savaş gemisi gönderilmesini sağlamaya hazırdı.

Filistin'deki vesayet rejiminin uzun vadeli geleceğinin ve Arapların derhal, seçilmiş bir parlamento kurulması talebinin tartışıldığı 31 Mayıs'taki Bakanlar Kurulu toplantısında Churchill, "seçilmiş bir organın yeni Ya-

hudi göçünü yasaklamasının kesin olması nedeniyle" Filistin'de temsile dayalı kurumların oluşturulmasını askıya almaya karar verdiğini söyledi. Aynı zamanda, Samuel'in Arapların korkularını yatıştırmak amacıyla yaptığı, bundan sonraki Yahudi göçünün, Filistin'in yeni gelenleri "ekonomik açıdan" sindirme kapasitesine göre sınırlandırılması önerisini destekledi.

Filistin'de karışıklıkların devam etmesinden ve İngiltere'ye maliyetinin müthiş bir şekilde yükselmesinden endişeye kapılan Churchill, Lloyd George'un 9 Haziran'daki bir Bakanlar Kurulu toplantısında rasgele yapıverdiği, vesayet altındaki Filistin ve Irak yönetimlerinin ABD'ye devredilmesi yolundaki öneriye hevesle sarılıverdi; Churchill bunu 14 Haziran'da Ortadoğu konusunda konuşma yapacağı Avam Kamarası'nda duyurmak istiyordu. Ama bu konudan henüz Washington'a bile söz etmemiş olan Lloyd George onu bundan vazgeçmeye ikna etti. Churchill, konuşmasında İngiltere'nin Filistin'deki sorumluluklarını ve kendi başlattığı siyasetleri savundu. "Söylediğimiz ve yaptığımız bunca şeyden sonra," dedi Parlamento'ya, "Filistin'deki Yahudilerin, onlara karşı müthiş bir öfkeyle dolu Araplar tarafından hırpalanmasına izin veremeyiz." Arapların ülkeden kovulma korkusu bir "yanılsama"ydı. "Geçimini ülkenin artan zenginliği ve kaynaklarıyla sağlayabilecek sayının üzerinde" Yahudi getirilmeyecekti. "Ülkede şu anda normalin çok altında bir nüfusun yaşadığı kuşkusuz"du.

Churchill'in konuşması kişisel bir zaferdi; "en iyi konuşmalarınızdan biri," dedi Lloyd George. Fakat ardından gelen tartışmalar sırasında Muhafazakâr bir milletvekili "Yahudi çiftçileri yerleştirmek amacıyla toprak satın almaya başlarsanız kendinizi Yahudi ırkına karşı dünyanın her tarafında varolan, kalıtsal bir antipatiye maruz bırakırsınız" uyarısında bulundu. Churchill yılmadı. Sekiz gün sonra Kanada Başbakanı, "İngiltere'nin amacı Filistin'deki hükümetin denetimini Yahudilere vermek midir?" diye sorunca Churchill'in yanıtı, "Eğer uzun yıllar sonra ülkede çoğunluk haline gelirlerse tabii ki hükümeti devralacaklar," oldu.

29 Mayıs'ta Churchill'in annesi merdivenden düşmüş, ayak bileği kırılmıştı. Kangren oluştu ve 10 Haziran'da sol bacağı dizinin yukarısından kesildi. Churchill, "Tehlike kesinlikle bitti" diye telgraf çekti annesinin üçüncü kocası Montagu Porch'a 23 Haziran'da. Fakat üç gün sonra, annesinin ani bir kanama geçirdiği haberiyle hasta yatağının başına çağırıldı. Churchill vardığı zaman annesi bilincini yitirmişti. Bilinci bir daha geri gelme-

di ve kadın birkaç saat sonra öldü. "Artık acı çekmiyor ve yaşlılık, düşkünlük ve yalnızlık nedir hiç bilmeyecek artık," diye yazdı Churchill bir hafta sonra bir arkadaşına. "Onu huzur içinde yatarken –yaşamın bütün o gün ışığı ve fırtınası bittikten sonra– görseydin keşke. Çok güzel ve harika görünüyordu. Sabahın ani ve şiddetli sancılarından sonra çehresi bir otuz yıl gençleşmişti. Bana, çocukken hayran olduğum, hayatının zirvesindeykenki yüzünü hatırlattı ve seksenli ve doksanlı yılların eski ve parıltılı dünyası geri geldi sanki."

Lady Randolph öldüğünde altmış yedi yaşındaydı. 2 Temmuz'da Bladon Kilisesi'nin bahçesine, Lord Randolph'un yanına gömüldü. Hazır bulunan akrabalardan biri, cenaze töreninde "Jack ve Winston sanki dul kalmış gibiydiler," diye yazmıştı. Churchill, Curzon'a şunları yazdı: "Bir trajedi değil, sadece bir kayıp duygusu yaşıyorum. Onun yaşamı dolu doluydu. Hayatın şarabı damarlarındaydı. Doğası kederleri ve fırtınaları yendi ve genelde gün ışığı dolu bir yaşamdı." Churchill "Hepimiz bu yolda yürümeye devam ediyoruz," diye ekledi.

Annesinin cenazesinden altı gün sonra Londra'da İmparatorluk Konferansı'nda konuşan Churchill, Almanya'yla Fransa'nın barışması ve savaş sonrası dertleri ve eşitsizlikleri görüşmeler ve uzlaşmalarla giderilecek bir Avrupa'nın doğuşu konusunda görüşlerini dile getirdi. "Amaç," dedi imparatorluğun himayesi altındaki egemen bölgelerin Başbakanlarına, "Avrupa'da varolan korkunç nefretleri ve zıtlaşmaları yatıştırmak ve dünyanın durulmasına olanak sağlamaktır." İngiltere'nin rolü, "Fransa'nın müttefiki ve Almanya'nın dostu" şeklinde olmalıdır. İngiltere bu iki ülke arasındaki "korkunç kini, korkuyu ve nefreti" yatıştırıcı rolünü oynayamazsa bu nefret "çok büyük olasılıkla, bir kuşakta," daha yeni bitmiş "bu kavganın yeniden çıkmasına yol açacaktır."

O yaz Churchill yine Lloyd George'u Türkiye'yle barış yapmaya ikna etmeye çalıştı ama Başbakan, Yunanlıların son günlerde savaş alanında kazandığı başarılar yüzünden, düşman bir Türkiye'nin yaratacağı tehlikeleri göremeyecek kadar coşmuştu. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta İngiltere'ye karşı bir isyana verdiği destek bile Başbakan'ı etkilemedi. Clementine, kocasını Lloyd George'la sürtüşmeye girmemesi için uyarıyordu ve 11 Temmuz'da yazdığı mektupta, "Bence o Başbakan olduğu sürece senin de onunla beraber avlanman, çalıların arasında yatıp da onun mesleki gidişatını haset dolu gözlerle seyretmenden iyidir," diyordu.

Clementine'in mektubunda, borsada ve hisse senetlerinde spekülasyona girişme konusunda da bir uyarı vardı: "Yeni gelen servetimizi, hiç anlamadığımız ve öğrenme fırsatımızın, öğrensek de pratiğini yapmaya fırsatımızın olmadığı birtakım operasyonlarda tehlikeye atmaktan sakınalım. Siyaset senin kafanı gerçekten çok meşgul ediyor ve *etmeli* ve şimdi senin boş vakitlerde yapacak resmin ve heyecan ve tehlike duygun için de polon var." O "yeni gelen servet," Churchill'e uzak bir akrabasından miras kalan, Kuzey İrlanda'daki Garron Towers binasıydı. Ona her yıl, 1990'ın parasıyla 50.000 sterlinden fazla eden 4.000 sterlin kira geliri getirecek ve daha önceki yıllarda hiç rahat vermeyen parasal sıkıntılarına son verecekti.

Ağustos başında Churchill'in iki buçuk yaşındaki kızı Marigold menenjit oldu. Bakan arkadaşları hemen, küçük kıza acil şifa dilediler. "Çocuk, eskisine nazaran biraz daha iyi," diye yazdı Churchill 22 Ağustos'ta Curzon'a, "fakat onun için hâlâ korkunç endişeliyiz." Marigold iki gün sonra öldü. Annesiyle babası perişan oldu. "Bu küçük hayatın," diye yazdı Churchill bir arkadaşına, "tam da bu kadar güzel ve bu kadar mutluyken –daha yeni başlamışken– yok olup gitmesi çok acıklı geliyor."

Marigold, Batı Londra'da Kensal Green Mezarlığı'na gömüldü. Yalnız kalmak isteyen Churchill, otuz bir yaşındaki kardeşi Alastair, Batı Cephesi'nde aldığı yaralar yüzünden öleli henüz dört ay olmuş arkadaşı Sutherland Dükü'nün evine, İskoçya'daki Dunrobin Şatosu'na gitti. Günlerce Dunrobin'de kaldı, resim yaptı ve düşündü. 19 Eylül'de, kızının mezarına yakın olmak için Londra'da kalan Clementine'e şunları yazdı: "Yine harika bir gün; ve nehir kıyısına, resim manzarası yakalamaya gidiyorum; alabalık yakalamaktan çok daha zevkli. Sevgi dolu düşüncelerimin hepsi senin ve yavru kedilerin için sevgilim. Ama ne yazık ki hep Duckadilly'nin acısını hissediyorum. Sanırım dün hepiniz bir ibadet yolculuğu yapacaktınız. Buraya ilk kez geldiğim günün üzerinden yirmi yıl geçti. Geordie ve Alastair çocuktu. Şimdi Alastair, babasının körfeze tepeden bakan mezarının yanına gömülü. Bir yirmi yıl daha geçerse, o kadar uzun yaşasam bile, bana verilmiş sürenin sonuna varmış olacağım. Orta yaşta kafadan geçen düşünceler olgun. Gelecek olanı kabulleneceğim."

Churchill'in Ortadoğu'daki harcamaları kısma umutları suya düşmüştü. Hem Irak hem de Filistin'de devam eden şiddet onu düşündüğünden daha çok kuvvet bulundurmak zorunda bırakıyordu. Kuzey Irak'ta Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin uçakları İngiliz güçlerine saldırmaya devam eden

aşiretleri bombardıman etti. 2 Kasım'da Kudüs'te, Balfour Deklarasyonu'nun dördüncü yıldönümünde Yahudi milli vatanına karşı çıkan yeni bir karışıklık, dört Yahudi ve bir Arap'ın ölümünü getirmişti. On gün sonra Churchill, danışmanlarına "Lütfen unutmayın," dedi, "Ortadoğu'da cereyan eden her şey, masrafları düşürme hedefinin yanında ikinci planda kalır."

Fakat İrlanda söz konusu olduğunda, Churchill'in aradığı şey tasarruf değil barıştı. 1921 Şubatı'nda Clementine ona şunları yazmıştı: "Sevgilim, *artık* lütfen gücünü İrlanda'da biraz ılımlılık ve hiç olmazsa biraz adalet için kullan. Kendini İrlandalıların yerine koy. Sen onların lideri olsaydın sertlikten ve iyilerin de kötülerin de üzerine yağmur gibi yağan misillemelerden kesinlikle yılmazdın. Senin, sert ve demir yumruklu 'Hunlara has' yöntemlerin başarılı olacağını kabul etmeye *yatkın* olduğunu görünce hep mutsuz oluyor, düş kırıklığı yaşıyorum."

Clementine'in öğüdü boşa gitmedi; mayısta Churchill, bağımsız ve birleşik bir İrlanda hedefine varmak için durmadan cinayete başvurmaya devam edenlerde daha ılımlı bir ruh halinin ortaya çıkması umuduyla, hükümetle Sinn Fein arasında bir ateşkes fikrini destekledi. Temmuzda Bakan arkadaşlarını "kuvvet kullanma siyasetinin yanlışlığını" kabul etmeye zorladı. Ateşkes temmuzda yürürlüğe girdi. Eylülde İskoçya'daki Gairloch'ta yapılan bir hükümet toplantısında, Marigold'un ölümünden sonra kaldığı Dunrobin'den oraya 198 kilometre araba kullanarak gelen Churchill, Lloyd George'u görüşmeleri önkoşulsuz kabul etmeye zorladı. Churchill, İrlandalılara himaye altındaki egemen bölgelere has özerklik uygulamasının tüm hakları verilsin istiyordu; üç gün sonra bu planı Dundee'de seçmenlerine açıkladığında *The Times* onun "konuşmasının genişliğini ve berraklığı"nı övdü.

11 Ekim'de Churchill, Downing Sokağı'nda Sinn Fein liderleriyle bir araya gelen yedi İngiliz görüşmeciden biriydi. "Şunu açık açık söylemek çok önemli," dedi Lloyd George, tartışmalara verilen bir ara sırasında Bakanlarına, "biz siyasi hakimiyet kurmak amacında değiliz." Churchill'in görüşü de buydu; iki hafta sonra, altı Ulster bölgesinin "özerklik koşuluyla" Dublin Parlamentosu'na katılmasını ve Güney'in bunu kabul etmesini sağlamak için de Ulster'in, özerkliğini Westminster'den değil Dublin'den almasını teklif edecek kadar ileri gitti. "Bu sayede," dedi, "Ulster [Kuzey İrlanda] kendini koruyacak, Güney'in parlamentosuna güçlü bir şekilde katılacak ve Güneyli Birlikçilerden korunacak."

Ulsterli Birlikçiler her türden özerkliği reddetti; Birleşik Krallık'ın ayrılmaz bir parçası olarak kalmak istiyorlardı. Bir anlaşmaya varmaktan umutsuzluğa düşen Lloyd George istifadan söz ediyordu. Churchill, bu koalisyon bozulursa pekala "gerici bir Muhafazakâr hükümetin" gelebileceğini söyleyerek onu caydırdı. 12 Kasım'da Churchill Güney'e, tüm İrlanda'yı kapsayan bir parlamentosu, İmparatorluk Konferansı'nda bir yeri ve Milletler Cemiyeti'nde bir üyeliği bulunan "bir İrlanda Devleti statüsü" verilmesini önerdi. Ulster bunun "dışında kalabilir"di.

29 Kasım'da, kırk yedinci doğum gününden bir gün önce Churchill, kendisinin de çok büyük katkılarda bulunduğu İrlanda Anlaşması taslağı Sinn Fein temsilcilerine verilirken Downing Sokağı'nda hazır bulundu. Sinn Fein temsilcileri taslağı Dublin'e götürdüler ve iki gün sonra bazı şeylerin aydınlatılması için tekrar geldiler. Churchill onlarla önemli noktaları tartışan dört bakandan biriydi ve en zor çıkmazlarda bile bir çıkış yolu bulma kararlılığı sayesinde iki Sinn Fein görüşmecisinin, Arthur Griffith ve Michael Collins'in saygısını kazandı. Temsilciler yine Dublin'e gittiler ve bir gün sonra Londra'ya döndüler. Churchill yine görüşmeciler ekibine seçildi. Onun, kalan tek sorunda, yani Kraliyet'e bağlılık konusunda kabul edilebilir bir formül arayışı 4 Aralık Pazar gününün tümünde sürüp ertesi gün, Griffith'le Collins'in son ayrıntıya itirazlarını bildirdikleri gece yarısına kadar devam etti. Sonra, saat üçten birazcık önce, 6 Aralık gününün ilk saatlerinde anlaşma imzalandı.

"İrlandalılar gitmek üzere kalktıklarında," diye hatırlıyordu Churchill sonradan, "İngiliz Bakanlar güçlü bir dürtüyle gidip ilk kez ellerini sıktılar." Ertesi gün Churchill Bakanlar Kurulu'na, cinayetten idama mahkum olan ve hâlâ infazını bekleyen Sinn Fein üyelerinin ölüm cezasını kaldırmayı tavsiye etti. Tavsiyesi kabul edildi. "Bizler ortak bir davada müttefik ve dost haline gelmiştik," diye düşünüyordu Churchill sekiz yıl sonra; bu dava, İrlanda Anlaşması ve "iki millet ve iki ada arasında barış"tı.

Churchill'in hem bir uzlaştırıcı, hem de konuları gayet ayrıntılı bir şekilde açıklamada çok usta biri olarak yeteneklerine güvenen Lloyd George, İrlanda Anlaşması'nı Parlamento'dan geçirme işini ona verdi. Muhafazakârların çoğuna, yani Avam Kamarası'nın koalisyon dışındaki en büyük partisine göre bu Anlaşma İmparatorluğun egemenliğine ve Güney'deki Protestanlara bir ihanetti. Onları, Güney İrlanda'ya kendi kendini yönetme hakkı vermenin akıllıca ve devlet yönetiminde ustalığın gerektirdi-

ği bir tavır olduğuna ikna etmek için Churchill'in bütün yeteneklerini kullanması gerekiyordu. "Bu anlaşmayla," dedi 15 Aralık'ta Avam Kamarası'na, "İngiltere, Güney İrlanda'nın Kraliyet'e bağlılığını, İmparatorluğa üyeliğini, Kraliyet Donanması'nın güneybatı limanlarındaki tesislerini ve Ulster için tam tercih hakkını korudu." "Şimdi," dedi, "İrlanda'nın ve İngiltere'nin görüşlerini temsil eden ana organların," Pitt'i hükümetten indiren, Gladstone'u "kariyerinin zirvesindeyken" düşüren ve "burada oturan bizleri" 1914'te neredeyse bir iç savaşın eşiğine getiren "bu bağnazca kavgaya bir son verme kararlığını göstermesinin zamanıdır."

"Churchill'in konuşması," diye bildirdi Kral'a Austen Chamberlain, "Parlamento üzerinde derin bir etki yaptı." Dublin'de, Parlamento Başkanı Eamon de Valera Anlaşmayı reddedip, Güney İrlanda'nın Kraliyet'e bağlı olmayan, bağımsız bir cumhuriyet olmasında diretti; ama yedi bakanından dördü Anlaşma'ya ve Anlaşma'yla birlikte Serbest İrlanda Devleti adını alacak devletin kurulmasına kabul oyu verdi. Churchill, Anlaşma'nın uygulanması konusundaki ayrıntıları çözümlemekle görevlendirilen bir Bakanlar Komisyonu'nun başkanlığına getirildi. 21 Aralık'ta, Serbest Devlet'te mümkün olduğu kadar kısa sürede mahkemelerin oluşturulmasını tavsiye etti ve Güney İrlanda'dan çekilmeyi taahhüt etmiş İngiliz ordusunu hemen "dikkati çekecek şekilde çekilme hazırlıklarına" başlamaya davet etti. İngiltere'nin askeri ya da sivil hakimiyetine "asılmak" yoktu.

1921'in sonunda Churchill aylardır uç veren bir mücadeleye dalmıştı. Yaz boyunca birçok gazete "devlet harcamalarında daha çok kısıntıya gidilmesin" diye yaygara koparmış, devletin dengesini bozacak bir "israfa hayır" kampanyası başlatılmıştı. Aralık ayı sonunda Sir Eric Geddes başkanlığında bir komisyon, kara, deniz ve hava kuvvetleri harcamalarında şiddetli kesintiler yapılması tavsiyesinde bulunmuştu. Churchill bu sonuçlara karşı çıkınca Lloyd George onu, ulusal güvenliği tehlikeye sokmadan savunma harcamalarının ne kadar kısılabileceğini araştırmak amaçlı bir Savaş Bütçesi Bakanlar Komisyonu'nun başkanlığına getirdi.

Churchill'in Komisyonu 9 Ocak'ta toplandı, sonra 10 ve 12 Ocak'ta tekrar toplandığında Churchill şöyle bir uyarıda bulundu: "Ne tür bir kesinti kabul edilirse edilsin, biz İmparatorluğun tüm savaş gücünü düşmanın karşısına çıkarıncaya kadar kendimizi savunabilmemizi sağlamak için Donanma'nın şimdiki gücünün korunması gerekir." 23 Ocak'taki başka bir toplantıda, Geddes'in önerilerinden biri olan, Halton Hava Eğitim Ku-

rumu'nun kapatılmasına karşı çıktı. "Halton'daki çocuklar," dedi, "en başından beri, sadece birliklerine karşı değil, ülkelerine karşı da bir disiplin ve bağlılık ruhunun aşılandığı, mümkün olan en iyi atmosferde eğitiliyor." 25 Ocak'taki beşinci toplantıda Donanma bütçesinde, Donanma Komutanı Amiral Beatty'nin istememesine karşın, tasarruf amacıyla kesintiye gidilebileceğini gönülsüz bir şekilde kabul etti.

Churchill 27 Ocak'ta, üçüncü kez hafta sonunu geçirmek için trenle Lympne'ye giderken Clementine'e şunları yazdı: "Benim için gerçekten çok çalışmayla geçen bir haftaydı. Birbirinden ciddi konularda sürekli konuşma ve tartışmalar. Bir gün başıma geleceklerin bir ön tadımı belki de. Geddes Mali Rapor Komisyonu'nun kararları hakkında tüm düşüncelerimi aktarmayı başardım. Ama bir taraftan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleriyle, diğer taraftan LG ve Geddes ve basına karşı savaşmak çok zor oldu. LG'un bizim ulusal deniz gücü durumumuz hakkındaki kararlarına ya da bunu dert ettiğine dair en ufak bir güven duymuyorum. O anın ruh haline uygun olan herhangi bir şey ve cahil, her şeye kolayca kanan gazetelerin boş lafları yetiyor ona. Ama ben İngiltere'yi düşünmeye çalışıyorum, ne kadar işe yaramasa da. Sonra öte yana dönüp Beatty'yi çok gaddarca sıkıp, donanmanın beyninden, kemiklerinden ve kaslarından değil de "fazla yağından" kurtulmam gerekiyor. Bu, tam bir ateşten gömlek ve sıradan insanların bunun hakkında hiçbir fikri yok. Gazetelerdeki atıp-tutmaları ve son söylentileri muhakkak okumuşsundur. Burada her şey gürültü patırtıya varıyor. Olacağı bu. Öyle bir kavgaya girildi ki, seçim ne kadar çabuk gelirse o kadar iyi."

Churchill bir de kişisel not eklemişti: "Çocuklar çok tatlı. Diana çok güzelleşiyor. Sarah yaşamla ve insanca niteliklerle dolu; ve saçları bir harika."

Churchill 1921 Aralık ayının sonunda Güney Fransa'ya tatile gitti. Yanında, kendi Deniz Kuvvetleri Bakanlığı dönemiyle ilgili, kutular dolusu belge götürdü; amacı bunları savaşın öyküsel bir tarihi biçiminde bir araya getirmek ve böylece hem hikâyeyi anlatmak hem de kendi yönetimi hakkındaki eleştirileri yanıtlamaktı. Kitaba başlamak için İngiliz bir yayıncıdan 9.000 sterlin almış, sonra da ABD'den 13.000 sterlin daha gelmişti; toplam tutar, 1990'ın parasıyla 330.000 sterlinden fazla ediyordu. Paris'ten Güney Fransa'ya kadar trende Churchill'le birlikte yolculuk eden Lloyd George onun ilk çalışmalarını okudu. "Tarzını çok övdü,"

dedi Churchill, Clementine'e "ve fikirlerle dolu birçok öneride bulundu ve ben de bunları somutlaştırıyorum. Tüm dosyamı böyle dikkatli bir okuyucuya sunulabilecek hale getirmiş olmam büyük şans. Ve kazanılacak para bizi çok rahatlatacak. Bu yüzden, çöken karanlık beni inimde, yarım penilik bir gazetenin editörü gibi, yazarken, yazdırırken ve kağıtları gözden geçirirken görüyor."

Churchill'le Lloyd George sadece kitap konusunda konuşmadılar. Churchill 2 Ocak'ta Güney Fransa'dan Galler Prensi'ne İrlanda hakkında şunları yazdı: "Başbakan artık bu işi bana devretti; ve ben, güneşli birkaç gün geçirdiğim (Lady Essex'e ait) bu güzel villadan hemen ayrılıp İrlanda geçici hükümetini bir an önce meydana çıkarmak için alelacele geri dönüyorum." Churchill 7 Ocak'ta Londra'ya döndü. Ertesi gün Dublin'deki İrlanda Parlamentosu Anlaşma'yı onayladı; Valera istifa etti. 15 Ocak'ta Collins Başbakan oldu. Churchill'in çocukluğunun geçtiği, İngiliz egemenliğinin merkezi ve simgesi Dublin Kalesi 16 Ocak'ta Serbest Devlet'e devredildi.

Churchill o gün İngiliz birliklerinin çekilmeye hemen başlamasını emretti. Beş gün sonra, Kuzey İrlanda Başbakanı Sir James Craig'i, Sömürgeler Bakanlığı'ndaki kendi odasının tarafsız zemininde Collins'le tanışmaya çağırdı. Craig kabul etti. "İkisi de birbirlerine muhteşem bir şekilde dik dik baktı," diye yazmıştı Churchill daha sonraları, "ama ben kısa bir süre havadan sudan konuştuktan sonra bir bahaneyle yanlarından ayrılıp onları baş başa bıraktım. Dinsel, duygusal ve davranışsal uçurumlarla birbirinden ayrılmış bu iki İrlandalı birbirlerine neler söyledi bilmiyorum. Ama çok uzun sürdü ve onları rahatsız etmek istemediğimden, saat bir civarında nazikçe, kuzu pirzolası vesaire sunuldu. Saat dörtte özel sekreter pan-İrlanda cephesinde bir hareketlenmenin işaretlerini verdi ve içeriye bakma cüretini gösterdim. Tam bir anlaşmanın kağıda döküldüğünü bildirdiler bana. Birbirlerine her konuda yardım etmek istiyorlardı."

Bu toplantıdan üç gün sonra Serbest Devlet hükümeti Ulster'e uyguladığı ekonomik ambargoya son verdi ve Anlaşma'da tasarlandığı gibi, Kuzey'le Güney arasında hemen serbest ticaret başladı. 30 Ocak'ta Churchill, Güney'le barışmanın yeni bir jesti olarak, Savaş Bakanlığı'nın şiddetli itirazlarına karşın Lloyd George'u, 1920'de Hindistan'da isyan etmiş ve askeri mahkeme tarafından müebbet hapse mahkum edilmiş on üç İrlandalı askerin salıverilmesine ikna etti.

Kuzey'le Güney arasındaki sınır hattının nereden geçeceği konusunda sürtüşmeler çıktığında Churchill yeniden alevlenip şiddete dönüşen öfkeleri yatıştırmak için çaba harcadı. "Bu meselenin benim elimde olmasına seviniyorum," diye yazdı Clementine'e 4 Şubat'ta, "ve dilerim tüm bu fırtınaların ve kayalıkların arasında iyi bir dümen tutturabilirim." 15 Şubat'ta, Anlaşma'yı kabul etmeyen İrlanda Cumhuriyet Ordusu aşırılarının Belfast'ta beş günde otuz kişiyi öldürmesinden sonra Churchill yine Collins'le Londra'da görüştü. Bir Sınır Komisyonu kurulması hakkında anlaştılar; bu komisyon Kuzey ve Güney'den temsilcilerin oluşturacağı iki gruptan oluşacak ve birbirlerine danışarak, sınırın kesin çizgisi sorununu köy köy, çiftlik çiftlik çözeceklerdi.

Ertesi gün Churchill Serbest İrlanda Devleti Yasa Tasarısı'nı Parlamento'ya sundu ve milletvekillerine şunları söyledi: "Eğer İrlanda'nın bozulup yasadışı bir kaos ve karışıklıklardan oluşan anlamsız bir kargaşaya dönüşmesini istiyorsanız bu yasa tasarısını geciktirin. Eğer tüm Ulster sınırı boyunca, giderek daha ciddi biçimde kan dökülsün istiyorsanız bu tasarıyı geciktirin. Bu Parlamento Güney İrlanda'da barışı ve düzeni koruma sorumluluğunu, bunu sağlayacak olanaktan yoksun olduğu halde, şimdiki gibi elinde tutsun istiyorsanız, aynı kötü koşulları İrlanda Geçici hükümetine de dayatmak istiyorsanız bu tasarıyı geciktirin." Konuşması sırasında Churchill, meselenin Fermanagh ve Tyrone'un mahallelerine kadar indirgendiği 1914 mücadelesini hatırlattı:

> *Sonra Büyük Savaş geldi. Dünyadaki hemen hemen bütün kurumlar zarar gördü. Büyük imparatorluklar devrildi. Tüm Avrupa haritası değişti. Ülkelerin konumları müthiş değişiklikler geçirdi. İnsanların düşünme tarzı, olaylara bakışı, parti gruplaşmaları, bunların hepsi dünyanın bu Nuh Tufanında dehşetli ve korkunç değişimlere uğradı.*
>
> *Ama tufan dinip de sel suları alçalınca Fermanagh ve Tyrone'un can sıkıcı çan kulelerinin yine ortaya çıktığını gördük. Bu problemler, dünyayı kasıp kavuran kıyamette değişmeden kalan birkaç kurumdan biridir. Bu durum, bir taraftaki ya da diğer taraftaki İrlandalıların, kavgalarını sürdürmedeki direngenliği konusunda çok şeyler söylüyor bize. Bu durum, İrlanda'nın, hem Milliyetçilerinin hem Orange'cılarının, İngiliz yaşamının ve siya-*

setinin can damarlarını tutan ve bu güçlü ülkenin yıldan yıla, kuşaktan kuşağa siyasetini ele geçiren, hakim olan ve sarsan gücü hakkında bize çok şeyler söylüyor.

"Winston çok parlak konuşuyor," diye yazmıştı Eğitim Bakanı Herbert Fisher günlüğüne.

Tartışma sürerken, Austen Chamberlain'in üvey kardeşi Neville, Churchill'in konuşmasını duyunca, Sınır Komisyonu'nun Ulster için adil davranacağına "şimdiye kadar hiç olmadığı kadar ikna olduğunu" söyledi Parlamento'ya. Oylama yapıldığında 302 milletvekili hükümeti desteklerken sadece 60 kişi ret oyu kullandı. 3 Mart'ta, Tasarı'nın üçüncü sunumu sırasında yirmi otuz "iflah olmaz gerici" Muhafazakâr, Churchill konuşurken salonu terk etti ama boşuna. O gün öğleden sonra yasa Parlamento'dan geçti.

İrlanda'daki katiller tekrar azdığında Churchill her iki taraftaki aşırıların soyutlanması çabasının merkezindeydi. "Biz elimizden geleni yapacağız," dedi 27 Mart'ta Avam Kamarası'nda, "ama durumu düzeltmek için çaba harcamak İrlanda'yı düşünen İrlandalılara kalıyor. Bunu bir tek onlar yapabilir." İki gün sonra yine Collins'le Craig'i Londra'ya çağırdı ve onlara, Kuzey'le Güney arasında, cinayetlere son verecek bir uzlaşmaya varmalarında yardım etti. Churchill'in arabuluculuğunda iki gün süren yoğun tartışmalardan sonra bir anlaşmaya varıldı. İrlanda Cumhuriyet Ordusu sınır saldırılarına tümüyle son verecekti. Belfast polis gücünde Protestan ve Katoliklerden eşit sayıda memur bulunacaktı. Bizzat Churchill'den de bir kıyak geldi: İngiliz hükümeti 1990'ın parasıyla 6.500.000 sterlin yapan yarım milyon sterlini Kuzey İrlanda'nın tümünde yoksullara yardım için harcayacak ve nüfusun bölündüğü gibi, bunun üçte biri Katoliklere, üçte ikisi Protestanlara paylaştırılacaktı.

Barış anlaşması 30 Mart akşamı imzalandı. Ertesi gün İrlanda Serbest Devleti yasallaştı. Churchill'in bu yasanın geçirilmesinde ve iki düşmanın barıştırılmasındaki rolü çok kişi tarafından övüldü. "Sanırım bu düşünceler sayesinde Churchill ülkenin liderliğine, düşünülebilecek herkesten daha çok yaklaştı," diye yazmıştı Kral'ın eski özel sekreteri Lord Knollys bir arkadaşına. "Bu durum birçok kişinin görüşünü değiştirecektir."

Fakat İrlanda'da de Valera bu çözümü kınadı ve yandaşlarını buna karşı direnmeye çağırdı. "Kuşkusuz ki," dedi Churchill 4 Nisan'da Bakan-

lar Kurulu'nda, "İrlandalılarda hükümet kurmaktan ziyade, dolap çevirmeye daha büyük yetenek vardır." Serbest Devlet hükümeti "zayıf, savunma halinde, nasihat verir durumda; komplocularsa gayet aktif, cüretli ve son derece küstah." Collins, IRA'yı kontrol altına alacağına söz vermişti ama bunu yapamıyordu. Eğer Cumhuriyetçiler iktidarı ele geçirirse, Churchill İngiltere'nin Dublin'i bırakmamasını ve Cumhuriyetçilerin elindeki yerlere abluka uygulamasını istiyordu. Cumhuriyetçi güçlerin düşman gruplarıyla "havadan baş edilmeli"ydi. Ama şiddete son verme konusunda umutsuz değildi. "İki ay önce, sevinmek için çok erkendi," dedi 12 Nisan'da Avam Kamarası'nda. "Şimdiyse ağlamak için çok erken." Ayrıca, "hor görmek yahut alay etmek" için de çok erkendi.

Churchill nisan ortasında, Serbest Devlet kuvvetlerini güçlendirmek için onlara silah ve mühimmat vermeye başladı. Ama Collins bir ay sonra de Valera ve Cumhuriyetçilere, yakında yapılacak Serbest Devlet seçimleri için bir seçim paktı önerince Churchill fena halde şoke oldu ve silahlı Cumhuriyetçiliğin birdenbire zafer kazanacağından, Güney İrlanda'nın İngiltere'den tümüyle kopacağından korktu. "Bu, kelimenin gerçek anlamında bir seçim olmayacak," diye yazdı Collins'e 15 Mayıs'ta, "öldürücü silahları bulunan bir avuç adamın masanın öte tarafında yaptığı bir pazarlıkla seçmenlerin siyasi haklarını bertaraf ettiği bir saçmalık olacak." Churchill'in sözleri boşunaydı; beş gün sonra Collins'le de Valera, anlaşmayı destekleyenlerin yeni parlamentoda elli sekiz, Cumhuriyetçi rakiplerininse otuz beş koltuk alacağı bir seçim paktı imzaladı. Bakanlıklar beşe dört paylaşılacaktı.

Collins Londra'ya geldi ve Churchill'e, "Silahlı Cumhuriyetçi grupların seçim sandıklarını kaçırıp yok etme tehdidi altında serbest bir seçim yapmak imkansız olurdu," dedi. Ama seçimler yapılacak ve Anlaşma desteklenecekti; Collins'in verdiği güvence buydu. 31 Mayıs'ta Avam Kamarası'nda, seçimlerin sonucunda yine de anlaşmanın korunacağı yolundaki umuttan söz eden Churchill şunu sordu: "Ders zamanında alınacak mı ve çarelere çok geç olmadan başvurulacak mı? Yoksa İrlanda, taş gibi kayıtsız kalacak bir dünyanın karşısında –olacağı budur çünkü– Rus halkını yutmuş olan çukura mı düşecek?"

"Hükümet yetkileri," dedi Churchill, ve "İrlanda'nın tüm geliri" Dublin'deki geçici hükümete devredildi. İngiliz birlikleri, başkent dışında bir yerde cumhuriyet ilan edilmesi halinde Dublin'de tutulacaktı. Dublin'in elde tutulması "askeri operasyonların birincil ve önemli adımlarından biri"

olacaktı. O gün küçük bir Cumhuriyetçi güç, sınırı geçip Ulster'e girdi ve Belleek ve Pettigo köylerini işgal etmeye kalktı. Churchill hemen, Londra'da bulunan Collins'le görüşerek onu, ister Anlaşma yanlısı, ister Anlaşma karşıtı, herhangi bir kuvvet Kuzey İrlanda toprağına girerse "İngiltere'nin onları dışarı atacağı" konusunda uyardı.

Collins, ayrılırken Churchill'e şunları söyledi: "Ben pek uzun süre kalmayacağım; hayat hakkımı yitirdim, fakat elimden geleni yapacağım. Ben gittikten sonra iş diğerleri için kolaylaşacak. Onların benden daha çok şeyler yapacağını göreceksiniz." Collins'e cesaret vermeye çalışan Churchill buna, çok tuttuğu bir Boer deyişiyle karşılık verdi; "Her şey yoluna girecek." 1 Haziran'da Churchill, Kraliyet Donanması'yla birlikte, Cumhuriyetçilerin iktidarı ele geçirmesi halinde İrlanda'nın deniz kıyısındaki bütün gümrük tesislerini ele geçirmek, böylece onları gümrük gelirinden yoksun bırakmak için planlar yaptı. 3 Haziran'da iki İngiliz bölüğüne Cumhuriyetçi güçlerin Pettigo'dan atılması emrini verdi. Ertesi gün böyle yaptılar. Yedi Cumhuriyetçi öldürülüp on beşi yakalandı. Churchill şimdi Cumhuriyetçileri Belleek'ten de çıkarmak istiyordu ama Lloyd George ona durmasını söyledi. "Bu görüşmeleri öylesine bir ustalık ve sabırla yönettiniz ki," diye yazdı 8 Haziran'da, "çok yakın ihtimaller nasıl olursa olsun, kazandıklarınızı öfkeye kapılıp da böyle aceleci bir hareketle ziyan etmemenizi rica ediyorum sizden." Bir imparatorluk olarak İngiltere'nin görevi, "her tür inanca karşı davranışımızda tümüyle tarafsız olmaktır."

Churchill, Lloyd George'un Katolik saldırganların sınırların dışına çıkarılmaması isteğine uyamadan, Belleek Kalesi İngiliz birlikleri tarafından işgal edildi ve Cumhuriyetçiler hiç kayıp vermeden sınırın ötesine kaçtı. "Birliklerimiz daha ileriye gitmeyecek," diye güvence verdi Churchill, Başbakan'a.

Churchill şimdi Griffith'le, Serbest Devlet için, Anlaşma'ya uygun bir anayasa hazırlamaya çalışıyordu. Serbest Devlet İngiliz Uluslar Topluluğu'nun eşit bir üyesi olacaktı. Dublin'deki Parlamento bütün gelirleri denetleyebilecek ve savaş ilan etme yetkisine sahip olacaktı. Güney'deki Protestanların hakları korunacaktı. Anayasa 16 Haziran'da hazırdı. Churchill'in görüşme becerisi, sabrı ve neyin gerektiği konusundaki bilgisi başarılı sonucun alınmasında çok önemli bir etken olmuştu. Ertesi gün yapılan Serbest Devlet seçimlerinde Collins'in liderliğindeki, Anlaşma yanlısı parti elli sekiz, de Valera ve Cumhuriyetçiler de otuz beş sandalye kazandı.

Dublin'deki seçimden bir hafta sonra, eski İmparatorluk Genelkurmay Başkanı ve katı bir Ulster Birlikçisi olan Sir Henry Wilson Cumhuriyetçi bir militan tarafından sokakta vurulup öldürüldü. Cinayette kullanılan silah polis tarafından Bakanlar Kurulu salonuna getirildi ve masanın üzerine kondu. Churchill o gece Sussex Meydanı 2 numaradaki yatak odasında yatmamaya karar verdi ve altı aylık hamile olan Clementine'e, "orasının bir suikastçının kendisini kolayca bulabileceği, çok belirgin bir yer olduğunu," söyledi. Tavanarasına çıktı, kendisiyle kapının arasına metal bir kalkan koydu ve yanında ordudan kalma revolveriyle derin bir uyku çekti.

Dublin'de Cumhuriyetçiler Serbest Devlet'in mahkemelerinin ve hukuk arşivlerinin bulunduğu Four Courts binasını ele geçirmişti. Collins uzun süre tereddüt ettikten sonra, ordunun onları zorla dışarı çıkarmasına karar verdi. Çatışma 28 Haziran'da başladı. Ertesi gün, Collins'in birliklerinin Cumhuriyetçileri yerinden çıkaramayacağı, hatta yenilgiye bile uğrayabileceği belli olunca Churchill, Four Courts'u Ulster'den getirilen İngiliz birlikleriyle almayı önerdi. Collins yüksek patlayıcı İngiliz top mermilerini kullanarak 29 Haziran boyunca savaşa devam etti. "Uçaklar ertesi gün hazır olacak," dedi Churchill ona.

30 Haziran'da Cumhuriyetçiler Four Courts'u yaktılar ve sonra teslim oldular; içlerinden otuz kişi ölmüştü. Dublin'in başka yerlerinde savaş günlerce devam etti. 7 Temmuz'da Collins'e mektup yazan Churchill, "eğer İrlanda anarşiden ve Anlaşma yok edilmekten kurtarılacaksa, kendisinin çok kararlı ve sakin bir şekilde yerine getirdiği bu eylemin vazgeçilmez olduğunu" söyledi. "Benim görüşümce," diye yazmıştı Churchill, "zamanı geldiğinde Kuzey'le Güney, birbirlerinin varolan haklarına yönelik önyargılar olmaksızın, bir İrlanda birliği halinde el ele verecek. Bunun getireceği kazanç öylesine büyüktür ki, bunu elde etmek için diğer her şey ikinci plana atılmalıdır."

Temmuzda Churchill İrlanda'ya yönelik ilgisini bir yana bırakıp hükümetin Filistin'de bir Yahudi milli vatanı yaratma siyasetini şiddetle kınayan, Lordlar Kamarası'ndaki ve Avam Kamarası'ndaki küçük bir Muhafazakâr milletvekili grubuna yanıt vermek zorunda kaldı. 4 Temmuz'da, önerdiği siyaset Lordlar Kamarası'nda reddedildikten sonra Churchill bunu Avam Kamarası'nda savundu. "Yeni bir Siyon yaratmak muhakkak ki çok zordur," dedi, "ama siz yeni Kudüs'ün kapılarının üzerine 'hiçbir İsrailli

başvurmasın' yazacaksanız, o zaman dilerim Parlamento dikkatimi sadece İrlanda meselesiyle sınırlamama izin verir." Lordlar, Sömürgeler Bakanlığı'nın, Filistin'in su kaynaklarının elektrik üretimi ve sulamada kullanılması konusunda Siyonistlere tekel hakkı verilmesi kararına kızmıştı. "Bu, Siyonistler Arapların, onları yurtlarından kovacak, topraklarını gasp edecek kişiler değil de dostları ve onlara yardım eden kişiler olsa, toprak cömert bir ana olsa, Filistin'in parlak ve herkese yetecek bir geleceği olsa, Siyonistlerin getireceği ve –genel ıslahlar ve kolaylıklar sayesinde, yıllar geçtikçe yayılacak olan– sonuçları herkesten önce Arap nüfusa yarayacak güzel bir hediye değil mi?" diye sordu Churchill.

Churchill, Siyonistlerin Filistin'e kendi servetlerini ve girişimciliklerini getireceğini vurguladı: "Filistin'deki sulama programını gerçekleştireceğine güvenmemiz gereken itici güçte, sıradan anlamda kâr elde etme düşüncesinin rol oynadığı yolunda hiçbir kuşku duymuyorum; ve her şeyden önce, insanların ideallerinden kuşkulanmaya bu kadar hazır olmayalım." Bu iş için gereken servetin yatırılmasını sağlayan şey ancak "duygusal ve dinsel heyecanlardır." İngiltere'nin harcamaları konusunda Churchill, Filistin'in İngiliz vergi mükelleflerine 1920'de 8 milyon sterline mal olduğunu, 1921'de bunun 4 milyona düştüğünü ve 1922'de 2 milyona düşeceğini söyledi.

Avam Kamarası, Lordlar Kamarası'nın tersine, hükümetin Filistin siyasetini 35 olumsuza karşılık 292 olumlu oyla destekledi. İki buçuk hafta sonra Milletler Cemiyeti'nde yapılan oylamayla, Balfour Deklarasyonu İngiltere'nin Filistin vesayetinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Churchill'in etkili desteğiyle, Filistin'de Yahudi Milli Vatanı'nın kurulması bir gerçek haline gelmişti.

O sonbahar İrlanda'da Serbest Devlet güçleri Cumhuriyetçilere karşı üstünlük kazanmaya başladı. "Winston'a söyleyin, onsuz hiçbir şey yapamazdık," demişti Collins bir arkadaşına; mesaj iletildi. 16 Ağustos'ta Cumhuriyetçi güçler Dundalk'ı işgal etti ama kırk sekiz saat sonra püskürtüldüler. Serbest Devlet güçleri galip geliyor gibiydi. Ama 22 Ağustos'ta Collins, de Valera'ya sadık ve İrlanda Anlaşması'na katı bir şekilde karşı çıkan İrlanda Cumhuriyet Ordusu militanları tarafından pusuya düşürülüp öldürüldü.

Cumhuriyetçilerin İngiltere'yle kavga çıkarmak için şiddetli çabalarına ve iki Katolik grubu arasında resmen bir iç savaş yaşanmasına karşın,

Serbest Devlet geçici hükümeti, Anlaşma'ya bağlılığını ve hükümet mekanizması üzerindeki denetimini korudu. Churchill, Collins'in ardından geçici hükümetin başına geçen William Cosgrave'e verebileceği her türlü yardımı ve cesareti verdi. Cosgrave'in amcası İrlanda Cumhuriyet Ordusu tarafından katledilince Churchill hemen bir telgraf çekip, "Bugün, İrlanda Devleti'ni ve ulusunu yeniden kuran, bu devletin otoritesini ve özgürlüğünü savunan kişilerden talep edilen hizmet gerçekten de çok zor bir görev," dedi.

Churchill, Ulster sınırındaki sürtüşmeleri yatıştırmak ve Serbest Devlet'in özerkliğini desteklemek için çalışmaya devam ediyordu. Ama Güney'deki olaylar Churchill'in ya da İngiltere'nin kontrolünün ötesine geçmişti. 12 Eylül'de, arkadaşı Pamela Lytton'a yazdığı mektupta "Bana övdüğün İrlanda'nın kendi kendini kurtaracağını düşünüyorum," diyordu. "Başka kimse kurtarmayacak. Onlar gururlu ve yetenekli bir ırk ve çok feci olaylarla karşı karşıyalar. Yenileceklerini sanmıyorum. Fakat acılar çok zalim ve çok uzun olacak." Aynı gün, Serbest Devlet polisi Dublin'de postanenin önündeki Cumhuriyetçi grevcileri dağıttı. Churchill "Sorumluluk, akıllı kafaları zorladığında harika bir şey," dedi.

Churchill 1921'in tümü ve 1922'nin ilk sekiz ayı boyunca Lloyd George'u tekrar tekrar, Türkiye'yle barış yapmaya teşvik etmişti. Hatta bir ara, İngiltere, Küçük Asya'nın batı illerini kontrol altına almaya çalışan Yunanistan hükümetini desteklemeye devam ederse istifa etmeyi bile düşünmüştü. Ağustosun son haftasında Türk kuvvetleri Yunanlılara karşı büyük bir saldırıya başladı; bir haftadır Yunanlıları geriye, denize, İzmir'e ve Çanakkale'ye doğru sürüyorlardı.

7 Eylül'deki Bakanlar Kurulu toplantısında, o zamanlar Dışişleri Bakanı Curzon İngiltere'nin, Türkiye 1918'de teslim olduğu zaman işgal ettiği Gelibolu Yarımadası'nı bırakmamasını önerdi. Churchill onu destekledi. "Türkler Gelibolu ve İstanbul'u alırsa," dedi Bakanlar Kurulu'na, "zaferimizin tüm meyvelerini yitiririz." Lloyd George kabul etti.

9 Eylül'de Türk kuvvetleri İzmir'e girdi. Küçük Asya'daki Yunan hakimiyeti bitmişti. Bakanlar Kurulu'nun kararlaştırdığı gibi, Çanakkale Boğazı'nın Asya tarafındaki Çanakkale'de yerleşmiş 1.000 İngiliz askeri denizin öte tarafındaki Gelibolu Yarımadası'na çekilmeye hazırlanıyordu. Sonra oradaki İngiliz komutan, askerleri Çanakkale'de tutmaya karar verdi; Lloyd George komutanın kararını destekledi ve 15 Eylül'de Bakanlar Ku-

rulu'na, kendisinin Türkleri gerekirse kuvvet kullanarak, Avrupa'ya sokmamaya kararlı olduğunu söyledi. Şimdi bütün bakanlar Boğazların her iki yanında birer tarafsız bölgenin tutulması konusunda fikir birliğindeydi; Türk ordusunun Türkiye'nin Avrupa'daki kısmına geçmesini önlemek için, Asya kıyısındaki iki kent, yani Çanakkale Boğazı'ndaki Çanakkale ve İstanbul-Bağdat demiryolunun üzerindeki İzmit kuvvet kullanılarak savunulmalıydı. Churchill'e, himaye altındaki egemen bölgelerin hükümetlerine birer telgraf çekip desteklerini ve "asker takviyesi göndermelerini" istemesi talimatı verildi. Telgraf Lloyd George'un onayıyla ve onun adına çekildi.

Aynı gün, Çanakkale'de yine savaş bulutları toplanırken, kişisel olaylar Churchill'in yaşamına kısa ve hoş bir giriş yaptı: Clementine beşinci çocuğunu doğurdu, bir kızdı ve çocuğa Mary adı verildi. Aynı gün Churchill ayrıca, Kent ilindeki bir kır evini, Chartwell Manor'u satın aldı. Ev ona 5.000 sterline, yani yeni gelen Garron Towers binasının bir yıllık gelirinden birazcık daha fazla bir paraya mal olmuştu. Bu evin büyük ölçüde yeniden yapılması gerekiyorsa da, bir yıl içinde burasını evi ve çalışma mekanı haline getirmeyi umuyordu. Kırk yıl sonra bile, bu evin sahibi olmaktan hâlâ gururlu ve mutluydu.

16 Eylül'de Churchill ve Lloyd George, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Türklerin "şiddetli ve düşmanca" saldırısına karşı acilen savunulması gerektiğini bildiren bir basın bildirisi hazırladı. Bu basın bildirisi İngiltere ve egemen bölgelerdeki gazetelerde ertesi sabah, Lloyd George'un bölge Başbakanlarına çektiği açıklayıcı telgraf henüz ilgili başkentlerde şifresi çözülüp okunmadan yayınlandı. Avustralya ve Kanada hükümetleri hem Türkiye'ye karşı silaha sarılma talebinin basın yoluyla duyurulmasından önce kendilerine danışılmamasından, hem de bizzat bu talebin kendisinden ötürü hiddetlenmişti. "İyi bir davada her şeyimizi riske etmeye hazırız," diye telgraf çekti Avustralya Başbakanı Londra'ya; "kötü bir davadaysa tek bir insanımızı bile riske sokmayız." Kanada Başbakanı da, Kanada'nın hiçbir birlik göndermeyeceği yanıtını verdi.

Lloyd George ve Churchill, Çanakkale'de güç göstermenin ve sert bir tavrın Türkleri Boğaz'ın karşısına geçmeye kalkmaktan caydıracağından emindi. Bakanlar Kurulu'nda, Çanakkale'deki birlikleri takviye etmek ve Türklerin denize doğru ilerleme girişimine karşı direnmek için olanaklar aramaya devam ettiler. Maliye Bakanı Sir Robert Horne ve Deniz Kuvvet-

leri Bakanı Lord Lee Fareham tarafından desteklendiler. Ama savaş alametleri kötüydü; 18 Eylül'de Fransız ve İtalyanlar Çanakkale ve İzmit'teki birliklerini çekti; İngiltere yalnız kalmıştı. Ertesi gün Churchill Bakanlar Kurulu'na, Newfoundland ve Yeni Zelanda hükümetlerinin telgrafla destek bildirdiklerini söyledi. Austen Chamberlain şimdi, Gelibolu Yarımadası'nı "gerekirse tek başına" savunmaya kararlı bakanlara katılmıştı.

20 Eylül'deki Bakanlar Kurulu'nda Churchill bir tehlike notuyla herkesin dikkatini çekerek, üç yerin, yani İstanbul, İzmit ve Çanakkale'nin üçünü birden savunmaya kalkmanın tehlikelerine karşı bir uyarıda bulundu. "Geçmişteki bütün talihsizliklerimiz, gücümüzün yetmediği şeyleri yapmaya kalkışmaktan geldi." Bakanlar Kurulu sadece Çanakkale'nin savunulmasına karar verdi, fakat ertesi gün *Daily Mail*, kamuoyunda giderek artan tedirginliği baş manşetinde hükümete bir uyarıyla yansıttı: "Çanakkale'den çekilin."

Lloyd George basının baskısına boyun eğmeye niyetli değildi. 22 Eylül'de Churchill'i birliklerin, gemilerin ve uçakların Çanakkale'ye hareketini günü gününe kontrol edecek bir Bakanlar Komisyonu'nun başkanlığına getirdi. Ertesi gün bin kadar Türk askeri Çanakkale'nin güneyindeki tarafsız bölgeye girdi ve İngiliz müstahkem mevzilerinin görüş alanında ilerledi. Ateş edilmedi.

Güç dengesi İngiltere'nin çok aleyhineydi. 27 Eylül'de Türklerin 23.000 askerine karşılık İngiliz güçleri 3.500 kişiydi; 5.000 kişilik takviye birliği 9 Ekim'den önce gelemeyecekti. O gün akşam Churchill, bir kez daha sağduyunun sesi olarak, Çanakkale'deki garnizonu boşaltıp Avrupa yakasına geçmeyi ve Gelibolu'da yoğunlaşmayı önerdi. Ama Lloyd George Çanakkale'nin savunulmasında diretti. "Asya kıyılarından çekilmek," dedi, "belki de tüm İngiliz İmparatorluğu'na zarar verecek, çok büyük bir prestij kaybı" demektir. Churchill buna karşı çıktı; "yenilgi, çekilmekten çok daha büyük bir felaket olur," diye yanıtladı.

Lloyd George kavgacı bir ruh halindeydi; 29 Eylül'de İstanbul'daki kıdemli İngiliz subayı General Tim Harington'a Savaş Bakanlığı tarafından, Türklere, General tarafından belirlenecek bir saatte Çanakkale çevresinden çekilmezlerse İngiliz kuvvetlerinin ateş açacağının bildirilmesi talimatı verildi. Churchill, bu ültimatomun savaşla değil, görüşmelerle sonuçlanacağına inanıyordu; ve görüşmeler başlayınca da toprak konusunda Türklere, kendileri için tamamen kötü olmayan bir çözüm öneri-

lecekti. Fakat İstanbul'daki Harington, ulaştırma zamanıyla ilgili inisiyatif kendisine bırakılmış olan bu ültimatomun gönderilmesini geciktirmeye karar verdi. Sonra, 30 Eylül sabahı, tam da Avustralyalılar önceki kararlarından vazgeçip Çanakkale'ye birlikler göndermeyi kabul ettikleri sırada Türkler yelkenleri indireceklerinin işaretini verdi; Çanakkale'deki birliklerine "herhangi bir vukuatı" tahrik etmeme emri verilmişti ve liderleri Mustafa Kemal, İngilizler Asya kıyılarını terk edip Avrupa yakasına geçmeyi kabul ederse Çanakkale'nin hemen dibindeki bölgeden geri çekilmeyi teklif etti.

1 Ekim sabahı Bakanlar Kurulu, Harington'un ültimatomu göndermemeye karar verdiğini öğrendi. Öğlen, Mustafa Kemal'in Harington'la görüşmek için bir araya gelmeyi kabul ettiği haber alındı. Harington'la, Mustafa Kemal'in temsilcisi –Yunanlılarla yapılan İnönü Muharebesi'nin galibi– General İsmet iki gün sonra görüşmelere başlarken Çanakkale'deki Türk birlikleri İngiliz mevzilerinden 1.000 metre geriye çekildi. Hâlâ, İngiliz güçlerinin bir Türk saldırısını püskürtebilmesini sağlamak kaygısını taşıyan Churchill devam eden güç takviyesini gözden geçiriyordu. "Çanakkale'de şimdi çok korkunç bir topçu gücü mevzilendi," diye telgraf çekti egemen bölge Başbakanlarına 7 Ekim'de, "ve hava kuvveti her saat daha da güçleniyor."

Türkler İngilizleri denize dökmeye kalkışmak niyetinde değildi. Güç yoluyla diplomasi siyaseti tek bir kurşun atılmadan başarıldı. Ama Londra'da kriz daha yeni başlamıştı. İrlanda Anlaşması'ndan ötürü hâlâ sızlanıp duran, Lloyd George koalisyonunda siyasal yönden dört yıldır süren etkisizliğine çok içerleyen Muhafazakâr Parti, Kanada'nın ve ilk aşamada Avustralya'nın Çanakkale krizinde verdiği eleştirel tepkilerden cesaret alarak, koalisyonu bitirme girişiminde bulunmaya karar verdi. 7 Ekim sabahı *The Times*'ta Muhafazakâr Parti'nin eski lideri Bonar Law'ın bir mektubu yayınlandı. Bir buçuk yıldır siyasete karışmayan Bonar Law, önde gelen bir Müslüman güç olarak İngiltere'nin –Hindistan'da altmış milyondan fazla Müslüman vardı çünkü– "Türklere karşı düşmanlık ve haksızlık yapmasının" yanlış olduğunu yazıyordu. "En azından Fransa'nın desteğini almadan," diyordu Bonar Law, "her tür askeri çatışmadan kaçınılmalıdır: Biz tek başına dünyanın jandarmalığını yapamayız."

Şimdi, Harington'la Türkler arasında görüşmeler başlamış ve devam ederken Bonar Law'ın mektubunun pek bir anlamı yoktu. Olaylar ve gö-

rüşmeler onu aşmıştı. Ama bu yazı Muhafazakâr milletvekillerine koalisyondan ayrılmaları için heyecan verici bir çağrı yerine geçti. Bu yazı yayınlandıktan dört gün sonra Türkler Çanakkale'den on altı kilometre, İzmit'te de tarafsız bölge sınırından on altı kilometre geriye çekilmeyi kabul etti. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, anlaşmanın imzalandığı gün Londra'ya, "Türklerin anlaşmayı imzalamasını sağlayan faktörler, muhtemelen, bizim gücümüzü göstermemiz ve Türklerin, mecbur kalırsak bunu kullanacağımızı bilmesidir," diye bildirdi. Ama İngiltere'deki siyasi karışıklık artık, Türkiye'yle savaşın atlatılması ya da İngiliz siyasetinin etkili olmasıyla yatışacak gibi değildi.

19 Ekim sabahı, Newport ara seçiminde bağımsız bir Muhafazakârın koalisyon adayını yendiği bildirildi. Aynı sabah, 335 Muhafazakâr milletvekilinden 273'ü koalisyonda kalıp kalmamayı tartışmak için Londra'daki Carlton Kulüp'te toplandı. Austen Chamberlain onları koalisyonda kalmaya teşvik etti ama Lloyd George hükümetinin diğer bir üyesi, Ticaret Bakanı Stanley Baldwin, Lloyd George'la birlikteliğin bitirilmesi için ısrar etti. Bonar Law onu destekledi. Bir hafta önce Baldwin'i koalisyona karşı tavır almamaya ikna etmeye çalışan Churchill'in artık Carlton Kulüp'teki bu toplantılara bir etkide bulunmak olanağı yoktu. Üç gün önce hastalanmış, vücudunun yan tarafında şiddetli sancılar olmuştu; apandisitti bu. Londra'daki, Sussex Meydanı 24 numarada bulunan yeni evinden, yakındaki bir hastaneye götürüldü ve 18 Ekim gecesi ameliyat oldu.

Carlton Kulüp toplantısı yapılırken Churchill anesteziden çıkıyordu. Uyanırken, "Newport'ta kim kazandı? Bana bir gazete verin," diye seslendiği söylenir. Doktor ona gazete okuyamayacağını ve sakin olmasını söylemişti. Ama kısa bir süre sonra doktor geri döndüğünde Churchill'i yeniden bilincini yitirmiş halde ve yatağın üzerine yayılmış dört beş gazeteyle bulmuştu.

Balfour'un koalisyonun devam etmesini savunmasına karşın, Carlton Kulüp'te hazır bulunanların 185'i Lloyd George'dan desteğin çekilmesi yönünde oy verdi. Koalisyonun devam etmesini isteyenler sadece 88 kişiydi. Lloyd George o gün öğleden sonra Buckingham Sarayı'na giderek kendisinin ve hükümetinin istifasını sundu. Hasta yatağında yatan Churchill artık Kraliyet'in bir bakanı değildi. "Göz açıp kapayıncaya kadar," diye yazmıştı daha sonra, "kendimi görevsiz, koltuksuz, partisiz ve apandisitsiz buldum."

Churchill Çanakkale krizini, sağlam tavrın korunarak saldırının nasıl durdurulacağı ve sonra başarılı görüşmelere başlanacağı konusunda başarılı bir örnek olarak görüyordu. Ama "Çanakkale" sadece hükümetin düşmesinin değil, Churchill'in yine haksız yere, düşünmeden davranmakla suçlanmasının da bahanesi haline geldi.

21. Bölüm

Kırlara Dönüş

23 Ekim 1922'de, Muhafazakâr Parti'nin tekrar seçilen lideri Bonar Law Başbakan oldu. Üç gün sonra Parlamento feshedildi ve 15 Kasım'da genel seçim ilan edildi. Churchill, ameliyattan sonra hâlâ yatmakta olduğu Londra Hastanesi'nden, seçim bildirgesini "bir Liberal ve serbest ticaret yanlısı" olarak yayınladı. Ama Liberal Parti'nin yükseliş günleri bitmişti; Churchill, bildirgesinde Bonar Law'ın hükümetini Lordlar Kamarası'ndan üyelerin çokluğundan ötürü küçümsemesine karşın, 1908'de "cankurtaran koltuğum" dediği koltuk onu bırakacağa benziyordu. Yerel Muhafazakârların Churchill'in karşısına bir aday çıkarmamayı kabul etmelerine karşın, Asquith yanlısı Liberaller aday çıkardı. Onun ve Ulusal Liberal rakip aday arkadaşının karşısında bir de, önde gelen bir İşçi Partili isim olan E. D. Morel ve, şimdi İşçi Partisi sempatizanı bir bağımsız olarak adaylığını koyan, Churchill'in daha önceki içki yasağı yanlısı rakibi Edwin Scrymgeour vardı.

Seçim gününden bir hafta önce Churchill İskoçya'ya gidemeyecek kadar hastaydı; hasta yatağında, stenocusu Harry Beckenham'a bir dizi seçim bildirgesi yazdırdı. Kızı Mary henüz yedi haftalık olan Clementine onun yerine konuşmak için Dundee'ye gitti; seçim kampanyasına yardım etmiş olanlardan Louis Spears şunları hatırlıyordu: "Clemmie inci bir kolyeyle çıktı. Kadınlar ona tükürdü."

Churchill şimdi kuzeye yolculuk yapmaya hazırdı. "Eğer yanında Polis Thompson'u falan götüreceksen," diyerek uyardı Clementine, "söyle ona kendini nazikçe gizlesin, yoksa insanlar senin onlardan korktuğunu düşünür. Gazeteler öyle *aşağılık* ki, bunu yanlış yansıtabilirler." Clementine şöyle devam etti: "Gördüğüm kadarıyla, insanların en çok hoşlandığı şey İrlanda meselesinin halledilmesi. Ben de bununla hava attım ve bir de senin Boerlere yönetim hakkı verilmesindeki payınla. Sana karşı düşün-

ceyse, senin bir 'savaş meraklısı' olman gibi görünüyor ama ben seni, tombul yüzünün iki yanında küçük, yumuşacık kanatlarınla bir barış meleği gibi gösteriyorum."

10 Kasım'da Churchill yataklı vagonla Dundee'ye gitti. Ertesi akşam, destekçileriyle yapılan bir toplantıda ayakta duramayacak kadar hastaydı ve özel bir platformun üzerinde oturarak konuşmak zorunda kaldı. "Son Çanakkale," dedi, "durdurmaya çalıştığımız savaşlardan biriydi" ve Lloyd George görevinden ayrılınca "kesinlikle durdu." Bu, "katkıda bulunduğu için," öleceği güne dek "gurur duyacağı" bir başarıydı. Churchill sonra, nutkunun son kısmını çekmek için ayağa kalktı; "tüm dünyanın acı çeken, mücadele veren, engellenmiş, işkence çeken insanlığı"na coşkulu bir mesajdı bu. Ayağa kalkmak için harcadığı çabadan ötürü çok acı çekti ve bitkin düştü. İki gün sonra, düşman bir kalabalığın karşısında öylesine sık sık yuhalandı, ıslıklandı ve sözü kesildi ki konuşmasını bitiremedi.

"Sandığın dibini boylayacaksın," diye bağırdı bir protestocu.

"Madem sandığın dibini boylayacağım," diye karşılık verdi, "niçin ölmeden önce son kez çırpınmama engel oluyorsun?"

İki gün sonra Dundee seçime gitti. Seçilen iki kişi, 1908'de sadece 655 oy almış olan, içki yasağı yanlısı Scrymgeour ve İşçi Partisi'nin adayı ve önde gelen bir imparatorluk karşıtı olan E. D. Morel'di. İkisi de 30.000'den çok oy almıştı. Oralı bir İskoç olan, Churchill'in Ulusal Liberal rakip arkadaşı 22.244 oy alarak üçüncü geldi. Churchill 20.466 oyla dördüncüydü; bir tek, Bağımsız Liberal ve Komünist adaylar ondan az oy almıştı.

Churchill yirmi iki yıldır ilk kez Parlamento dışında kalmıştı. Gece treniyle Dundee'den ayrılırken, gür bir sesle "Churchill Ygorra" diye şarkı söyleyen, dost öğrencilerden oluşan kalabalık bir grup tarafından uğurlandı. İçlerinden bir İrlandalı, "Collins sana güveniyordu, biz de güveniyoruz," diye bağırdı. Yerel gazetenin yazdığına göre, yataklı vagonunun penceresinden onlara birkaç şey söylemesi istendiğinde, "kendisinin daima bir demokrat olduğunu ve insanların kendi kurumlarını kendilerinin yaratması hakkına daima inandığını," söyledi. "Şimdi, yanıldıklarını düşünse de bunun önünde eğiliyordu."

Geçmişte Churchill'le çalışmış olanlar hemen onu yenilgiden ötürü teselli etmeye girişti. "Dundee'deki sonuçlardan ötürü çok kızdığımı söyle-

yerek haddimi aşarsam bağışlar mısınız?" diye sordu Ticaret Bakanlığı'nda, sonra da Mühimmat Bakanlığı'ndaki eski memurlarından Humbert Wolfe. "Ama herhalde, size hizmet etmenin onuruna erişmiş herkeste ne kadar derin ve bitmez bir sevgi uyandırdığınızı hatırlatmama izin verirsiniz. Bu olanları (biliyorum!) hepimiz kendimize yönelik, kişisel bir darbe gibi hissettik. Elbette bu çok geçici bir aksiliktir ama sizde bir anlık bir karamsarlık yaratırsa, siz ve Bayan Churchill, sonuçları beklerken ve sonuçları dinlerken yalnız olmadığınızdan emin olabilirsiniz." T. E. Lawrence'den öfkeli bir haykırış geldi: "Ne boktan heriflermiş bu Dundee'liler," diye yazmıştı. Ama Churchill olaya farklı bakıyordu ve eski Bakan arkadaşı Herbert Fisher'e "Dundee halkının nasıl bir hayat yaşamak zorunda kaldığını görseniz onların birçok haklı mazereti olduğunu kabul edersiniz," diye yazdı.

354 sandalye kazanan Muhafazakârlar 1905'ten beridir ilk kez iktidara geçmişti. İşçi Partisi 142 sandalyeyle ikinciydi; Lloyd George'un Ulusal Liberalleri sadece 62, Asquith'in Liberalleriyse 54 sandalyede kalmıştı. İngiliz siyasetinde Liberal üstünlüğünün sonuydu bu. Churchill on yedi yıldır, önde gelen bir Liberal parlamenterdi. Şimdiyse, İngiliz siyasi yaşamının değişime uğrayan siyasi yelpazesindeki yerinin neresi olacağına karar vermesi gerekiyordu. "Yıldızınızın yeniden yükseleceğinden ve eskisinden de daha çok parlayacağından hiç kuşkum yok" diye yazdı eski okul müdürü Dr. Welldon 24 Kasım'da. Başkaları bu kadar emin değildi; o hafta onunla bir akşam birlikte yemek yiyen, Lloyd George'un Liberallerinden, yeni seçilmiş Geoffrey Shakespeare şunları hatırlıyordu sonradan: "Churchill öylesine melankolik bir haldeydi ki gece boyunca pek konuşamadı. Dünyasının –en azından siyasi dünyasının– artık bittiğini düşünüyordu. Ben de onun kariyerinin bittiğini düşünüyordum."

Churchill seçim yenilgisinden iki hafta sonra kırk sekiz yaşına bastı. Üç gün sonra Clementine ve çocuklarıyla birlikte, dört aylık bir tatil için Güney Fransa'ya gittiler. "İstesem parti disiplin sorumluları bana bir koltuk bulur," diye yazmıştı seçimden üç gün sonra Louis Spears'e, "ama şimdi tek istediğim dinlenmek." Seçtiği sığınak, Cannes yakınlarındaki Villa Rêve d'Or'du. Orada altı ay kaldı ve resim yapıp anılarını yazdı. Bu altı ay süresince, Chartwell'in yeniden inşasını denetlemek ve denizcilik uzmanlarıyla, yakında çıkacak savaş anıları hakkında konuşmak için iki kez İngiltere'ye tek başına gitti.

Churchill Londra'da Ritz Oteli'nde kaldı ve anılarının üzerinde çalıştı. "Öylesine meşgulüm ki, yemek yeme dışında Ritz'den dışarı pek çıkmıyorum" diye yazdı Clementine'e 30 Ocak 1923'te. Tekrar Güney Fransa'ya dönünce bir arkadaşına, "Burada hava farklı değil, ama bana çok daha iyi geliyor," diye yazdı. Dundee'deki yenilgisinin üzerinden artık üç ay geçmişti. Nisanda, anılarının ilk cildinin çıkmasından hemen önce kuzeni Sunny'ye şunları yazdı: "Burada bulunmak çok güzel ve onca yıldan sonra, omuzlarında bir sürü büyük derdin ve kördüğümün bulunmaması ne büyük rahatlık. Hükümet yavaş yavaş çürüyüp gidiyor. Ama beni bugünden ziyade geçmişin ilgilendirdiğini itiraf etmem gerek."

Churchill mart ayında kısa bir süre Londra'ya gidip Randolph'u aldı. Tekrar Fransa'ya döndüğünde Clementine'e Paris'teki Cartier'den, hançer biçiminde, elmas bir süs eşyası satın aldı. "Annemin, belki de babamın ona verdiklerinin en önemlisi olan bu hediyeden ötürü çok memnun olduğunu hatırlıyorum sanki," diyordu sonradan Randolph. Clementine'in otuz yedinci doğum günüydü. Churchill Vila Rêve d'Or'da altı hafta daha kaldı ve savaş anılarının üzerinde çalıştı.

Dünya Krizi adıyla, toplam beş cilt yayınlanacaktı. On yıllık bir dönemde basılan bu anılar, savaşın kökenlerini ve Çanakkale'de bir çarpışma daha yaşanması ihtimalinin belirdiği günlere kadar, savaşı anlatıyordu. Bol bol belgeyle, esprilerle, ironiyle, heyecanlı hikâyelerle, derin düşüncelerle ve kendini cansiperane bir şekilde savunmalarla dolu bu anılar 2.150 sayfa tutuyordu. İlk cilt 10 Nisan 1923'te, Churchill hâlâ Fransa'dayken çıktı. Kitap hakkında *New Statesman*'da çıkan bir yorumda şunlar yazıyordu: "Churchill, kesin bir şekilde egoistçe, ama dürüstçe ve muhakkak ki kendisinden uzun yaşayacak bir kitap yazmış."

"Kitabın bence büyük bir başyapıt;" diye yazdı Asquith'in karısı Margot, "çok sıcak bir dille, kişisel övünme konusunda tutumlu bir tavırla, akıcılık, seçicilik ve berraklık konusunda büyük bir ustalıkla ve Macaulay'in bile geçemeyeceği bir dram yeteneğiyle yazılmış." Margot'un siyasi bir öğüdü de vardı: "Gizlen; siyasette hiçbir şey yapma, hep yazmaya ve resim yapmaya devam et; kendilerini akla gelebilecek her şekilde, kocaman eşeklere çeviren eski arkadaşlarına uyma. Her limanda bir arkadaş edin; kimseyi yitirme. Korsan gemileri barış zamanlarında bir işe yaramaz. Sendeki cengaver şimdilik kullanım dışı ama sende Disraeli'nin sabrı olursa, bu güzel mizacın, pırıl pırıl zekan ve gerçekten hiç kindar olmayan tabiatınla yine de büyük bir gelecek bekliyor seni."

Churchill mayıs ortasında Londra'ya döndü. "On yedi yıldır süren çetin bir devlet görevinden sonra," dedi 24 Mayıs'ta Aldwych Kulüp'te, "size kesinlikle, özel yaşamdan çok daha kötü şeyler olduğunu söyleyebilirim." O yaz, Chartwell'in yeniden inşasıyla ilgili son işleri ve dekorasyonu kontrol etmek için, oraya yakın bir evi, Hosey Rigge'i kiraladı ve oraya hemen "Cosy Pig"* adını taktı. Ağustosun sonunda, kendisinin yoluna koyduğu işlerin başında durmak üzere Clementine'i bırakarak, arkadaşı Westminster Dükü'nün yatıyla Fransa'nın Atlantik kıyılarında tatil yapmaya gitti ve yanında, savaş anılarının ikinci cildinin deneme baskılarını götürdü.

Clementine Londra'dan ayrılıp kent dışına gitmiş olmaktan ötürü mutsuzdu; Chartwell'de hiçbir çekicilik görmüyor ve bu kadar büyük bir evin yol açacağı masraftan endişeleniyordu. Churchill 2 Eylül'de karısına şunları yazdı: "Sevgilim, n'olursun parayı düşünme ya da kendini güvensiz hissetme. Tam tersine, bizim izlediğimiz siyaset her şeyden önce istikrarı hedefliyor (tıpkı Bonar Law gibi!). Chartwell bizim *yuvamız* olacak." Üç gün sonra Clementine'e yazdığı mektupta "Sabahları, her zamanki gibi hep yatakta yazıyor ve çalışıyorum," diyordu. "Güneş parlıyorsa resim yapıyorum." Tek siyasi yorumu, Yunanlıların Korfu Adası'nın İtalyanlar tarafından bombalanması hakkındaydı: "Ne domuzmuş bu Mussolini."

Churchill ekimin sonunda, *Dünya Krizi*'nin ikinci cildi yayınlandığında yine Londra'daydı. Bonar Law'ın ardından Başbakan olan ve kitabından bir tane gönderdiği Stanley Baldwin'den, el yazısıyla, "Eğer sizin gibi kitap yazabilseydim konuşma yapma zahmetine hiç katlanmazdım!" diyen, samimi bir not geldi. Kitapta, Çanakkale Komisyonu'nun yayınlamayı reddettiği belgelerin birçoğu vardı. Harrow'dan bir yaşıtı ve o günlerde Deniz Kuvvetleri Bakanı olan Leo Amery, "öykülemedeki yeteneğinden" ötürü hayranlığını ve Churchill'e, "gereksiz ayrıntılar üzerinde durmanın aşılmaz duvarına ya da kararsızlığın korkunç bataklığına karşı mücadelesinden ötürü" sempatisini dile getiren bir mektup yazmıştı.

1923 Kasımı'nda Baldwin genel seçim ilan edeceğini ve gümrük korumacılığını yeniden getireceğini duyurdu. Churchill birdenbire siyasi sesine yeniden kavuştu ve yirmi yıl önce çok şiddetle savaşarak karşı çıktığı bu siyaseti, "korkunç bir hata" diyerek kınadı. Serbest ticaret onun bayrağı haline gelmişti yine. Liberallerin kurduğu en az yedi birlik Churchill'den

* Rahat, sıcak domuz anlamında-ç.n.

aday olmasını istedi. 10 Kasım'da Manchester'daki konuşmasında, Asquith ve Lloyd George Liberallerinin Asquith'in liderliğinde birleşmesi çağrısında bulundu. "Liberalizm," dedi müthiş alkışların arasında, "sağlam bir aklın ve yüksek bir ilkelerin gerektirdiği en güvenli, dengeli, emin orta yoldur." Üç gün sonra Batı Leicester Liberal birliğinin adaylık teklifini kabul etti. Yerel gazete *Leicester Mail* ona düşmandı ama komşu bölge gazetesi *Nottingham Journal*'ın editörü Cecil Roberts destek verdi ve gazeteleri onun seçim bölgesinde dağıtmak için bir kamyon konvoyu gönderdi.

Nottingham Journal'ın dağıtımına yardım edenler arasında Churchill'in ilk kez o günlerde tanıştığı, yirmi iki yaşındaki Brendan Bracken de vardı. Yaşam boyu sürecek bir işbirliği ve dostluğun başlangıcıydı bu. Ama kampanya kötüydü. "Bir toplantıda," diye bildiriyordu *Leicester Mail* sevinçle, Churchill ve Clementine "homurtular ve yuhalamalarla karşılandı ve binada tek bir olumlu tezahürat duyulmadı." Churchill konuşurken "Çanakkale'den ne haber?" diye bir bağırtı yükseldi. Churchill bu tek tacizciye "Sen Çanakkale hakkında ne biliyorsun?" diye karşılık verdi. "Çanakkale belki de milyonlarca insanın hayatını kurtardı. Çanakkale konusundan kaçtığımı sanma sakın. Çanakkale'yle övünüyorum ben."

3 Aralık'ta Churchill Londra'da üç büyük seçim toplantısında konuştu; konuşmalarından birinden sonra, yuhalayan, düşmanca kalabalıktan uzaklaşmaya çalışırken bir adam otomobilinin camını kırdı. Hareket eden arabaya tükürüldü. Bu arada Clementine, kocasının davasını Batı Leicester'de desteklemeye devam etti. "Çoğu kişi onu savaş yanlısı sanır," dedi Clementine, "ama ben onu gayet iyi tanıyorum ve hiç de öyle olmadığını biliyorum. Aslında onun en büyük yeteneklerinden biri, barış yapma yeteneğidir."

Seçimler 6 Aralık'ta, Churchill'in kırk dokuzuncu doğum gününden bir hafta önce yapıldı. Bir Liberal olarak Parlamento'ya geri dönme girişimi başarısızdı. "Uğraşacak her türlü dezavantajımız vardı," diye yazdı bir ay sonra Cecil Roberts'a; "yerel basının desteği yok, organizasyon yok, hep sataşmalı geçen toplantılar."

Baldwin'in seçim çağrısı büyük bir hataydı; Muhafazakârlar neredeyse yüz sandalye yitirdi. Muhafazakârlar hâlâ en büyük partiyse de, İşçi Partisi'yle Liberaller bir araya geldikleri takdirde onları geçebilirdi. Churchill, Liberallerin Muhafazakârları destekleyerek koalisyon kurmasını ve İşçi Partisi'ni dışarıda bırakmasını istiyordu. Asquith böyle yapma-

yacağını duyurunca Churchill fena halde bozuldu. "Bir İşçi Partisi hükümeti," dedi Asquith'in kızı Violet'e, "ülkenin ticaret ve iş dünyasının altını oyar." Böyle bir şey "ulusal yaşamın her biçiminin üzerine karanlık ve mahvedici bir gölge düşürecektir," diye yazdı 18 Ocak 1924'te *The Times*'a gönderdiği mektupta.

Churchill'in mektubunun *The Times*'ta yayınlanmasından üç gün sonra Liberal ve İşçi Partili milletvekilleri Avam Kamarası'nda birlikte oy verip Muhafazakârları düşürdüler. Baldwin istifa etti ve İşçi Partisi lideri Ramsay MacDonald, Liberallerin desteğine bağlı bir hükümetin Başbakanı oldu. Churchill, MacDonald'a iyi dileklerini bildiren bir mektup yazdı ve MacDonald buna el yazısıyla yazdığı yanıtta şunları söyledi: "Bugünlerde aldığım mektupların hiçbiri beni sizinki kadar sevindirmedi. Keşke bu kadar fikir ayrılığımız olmasaydı! Ama var. Yine de, dilerim duygularınız benimkiler gibidir. Size kişisel olarak daima çok büyük saygım var."

4 Şubat'ta Churchill'den yine Liberal olarak, bu kez Bristol West'ten adaylığını koyması istendi. "Muhafazakârlara karşı bir ara seçim mücadelesine girişmek istemediğini" söyleyerek reddetti. İki hafta sonra, Bordeaux yakınlarındaki Mimizan'da tatil sırasında karısına, siyasi geleceği konusunda henüz kararını vermediğini yazdı: "Çalışmak için zaman lazım bana. Birkaç ay en azından."

Londra'ya dönen Churchill 22 Şubat'ta Baldwin'le uzun bir konuşma yapmıştı. "Anlaşılan, benim geri dönmemi ve işbirliği yapmamı çok istiyor," dedi Churchill, Clementine'e. Baldwin, Churchill'in Liberal Parti'nin İşçi Partisi'ne destek vermesinden rahatsız olan ve "Muhafazakârlarla birlikte davranmak" isteyen Liberal milletvekillerine liderlik etmesini istiyordu. Baldwin'le buluşmasından iki gün sonra Churchill, Burnley'deki bir ara seçimde yarışan Muhafazakâr adaya yazdığı mektupta, orada kendi adayları olmayan Liberalleri İşçi Partisi'ne oy vermemeye çağırdı. Mektubu ertesi gün *The Times*'ta yayınlandı. *Glasgow Herald,* "Kavganın göbeğinde yer alma huyuna karşı koyamayan Bay Churchill, bütün siyasi yaşamı boyunca –her iki üniformasıyla da– hizmet ettiği bireyciliğin şampiyonu olmaya yazgılı sanki" yorumunda bulundu.

Churchill bu kez, Westminster'in Abbey bölgesinde yapılacak bir ara seçimde bağımsız aday olarak çıktı. Muhafazakârlarca çok önemli sandalyelerden biriydi ama Baldwin'i kendisine karşı Muhafazakâr bir rakip çıkarılmamasına ikna etmeyi ve hem Muhafazakârların, hem de Liberalle-

rin desteğini almayı umuyordu. "Sevgilim, kazanacağından gerçekten emin olmadan adaylığını koyma," diye yazdı Clementine Güney Fransa'dan. "Muhafazakâr Parti'nin içindeki, seni tekrar kazanma hareketi daha yeni doğdu ve tam gücüne kavuşması için bakılıp, beslenip ıslah lazım." Yetişme tarzı ve inanç yönünden Liberal olan Clementine, kocasının Muhafazakârlığa geri dönme olasılığından ötürü tedirgindi. Fakat ona karşı çıkmadı. "Ama Muhafazakârların seni çok ucuza kapatmasına izin verme," diye yazdı. "Sana geçmişte öylesine kötü davrandılar ki bunun ödettirilmesi gerekir onlara."

Baldwin'in, yerel Muhafazakârlar birliğinin Churchill'e karşı rakip çıkarılmaması yönündeki çabalarına karşın, Westminsterli Muhafazakârlar kendi adaylarını, otuz üç yaşında, Harrov mezunu Otho Nicholson'u çıkardılar. Kampanya 5 Mart'ta başladı. Ertesi gün *The Times,* Churchill'i "özü itibarıyla yıkıcı bir güç" diyerek eleştirdi. Clementine hemen Güney Fransa'dan koşturup kocasına yardım etmeye geldi. Churchill'in adaylığı tüm ulusun ilgi ve dikkatini çekmişti. "Evine gelen telefonlar," diye bildiriyordu *Evening Post,* "telefonun tarihinde çok az kişinin evine gelmiştir."

Churchill 9 Mart'taki seçim konuşmasında, Baldwin'in açıkça, İşçi Partisi'ne karşı Liberallerle bir işbirliği çağrısında bulunduğuna değindi. "Onun Parti'den önce ülkeyi düşünme siyasetini destekliyorum," dedi Churchill. İşçi Partisi'yse Churchill'in "Bolşevik Rusya'yı devirmeye" kalkışmasına ve "Çanakkale Boğazı'ndaki savaş sırasında pervasızlığı"na saldırdı. Bakanlar Kurulu Genel Sekreter Yardımcısı Thomas Jones, "Çanakkale'nin Churchill'i böylesine rahatsız etmesi çok büyük bir haksızlık, çünkü Çanakkale, savaşın en büyük fikirlerinden biriydi ve gayret edilip sonuçlandırılsaydı savaşı birkaç yıl kısaltabilirdi," diye not düşüyordu.

Baldwin resmi Muhafazakâr adayı desteklemek zorunda kaldı. Ama Balfour, Churchill'in "parlak yeteneklerinden" Parlamento'da yine yararlanılması konusunda "büyük isteğini" dile getiren bir mektup yazınca Baldwin bu mektubun yayınlanmasını kabul etti. Seçim 19 Mart'ta yapıldı. Son oy sandığı sayılırken birisi Churchill'e dönüp, "Yüz farkla kazandın," diye bağırdı. Zafer haberi sokaktaki kalabalığa aktarıldı ve telgrafla tüm dünyaya bildirildi. Ama yanlıştı; aslında kaybetmişti. Resmi Muhafazakâr aday kırk sekiz oyla kazandı.

Churchill Parlamento'ya geri dönmeye kararlıydı. 2 Nisan'da Baldwin'i görmeye gitti ve, Parlamento'da Muhafazakârlarla birlikte ve İşçi Parti-

si'ne karşı çalışmaya hazır elli Liberal milletvekili ve adaya liderlik yapmayı ve bunun karşılığında, onlara rakip olarak resmi Muhafazakâr aday çıkarılmamasını önerdi. İki hafta sonra Clementine'e, Muhafazakârların kendisine karşısına aday çıkarmayacakları bir seçim bölgesi bulmaya çalıştıklarını söyledi.

Churchill Chartwell'i karısının gelişine hazırlamakla meşguldü. "Dün gün boyunca ve bugün hep bahçeyi çimleyip düzledik, motorlu çim biçme makinesini silindir gibi kullandık ve şimdi, porsuk ağacından, mutfak bahçesine kadar olan kısım hariç her tarafı bitirmiş durumdayız." Churchill'in çocukları da, koruma polisi ve şoförüyle birlikte "zenciler gibi" çalışıp yardım ediyordu. "Her yemekte şampanya, aralarda sürahiler dolusu kırmızı şarap ve soda içiyorum ve mutfak, basit olmasına karşın mükemmel. Akşamları (Mary'den esirgediğimiz) gramofon çalıyor ve Mah Jongg* oynuyoruz."

7 Mayıs'ta Liverpool'a giden Churchill, yirmi yıldan beridir ilk kez konuştuğu bir Muhafazakârlar toplantısında hitap ettiği 5.000'den fazla Muhafazakâra, artık İngiliz siyasetinde bağımsız bir güç olarak Liberal Parti'ye yer olmadığını söyledi. Bir tek Muhafazakâr Parti "sosyalizmin yenilmesinde başarılı" olabilecek güçte bir üs sağlıyordu. Bu nedenle, Liberaller güçlerini Muhafazakârlarla, kendisi gibi, "geniş bir ilerici platformda" birleştirmeliydi. İki gün sonra Ashton-under-Lyne Muhafazakârlar Birliği ondan adayları olmasını istedi; başka Muhafazakâr birliklerinden iki davet daha aynı hafta içinde ve dördüncüsü de ayın sonunda geldi.

Churchill Muhafazakâr sürüsüne yeniden katılmakta tereddüt ediyordu; İşçi Partisi'nden çok korkmasına karşın, tüm bakanlık kariyeri süresince edindiği Liberal ilişkileri ve tavırları korumaya devam etti. Haziranın ortalarında, kendilerine Liberal-Muhafazakârlar diyen, gelecek seçimlerde bağımsız olarak çıkıp Muhafazakârları destekleyecek Liberallerle yeni bir parti kurma olasılığını düşünüyordu. Bundan bir şey çıkmadı. Sonra temmuzda, gelecek seçimlerde kendisinin Muhafazakârların tam desteğini alacak bir "meşrutiyetçi" aday olarak katılmasına Baldwin'in onayını sağladı. Ayrıca Baldwin ona Londra'nın içinde ya da yakınında güvenli bir Muhafazakâr koltuk bulmayı da kabul etti; böylece, seçim kampanyası başladığında Churchill bütün İngiltere'de, Muhafazakârların lehine

* 144 taşla oynanan Çin dominosu-ç.n.

ve MacDonald'ın Sovyet Rusya'ya verdiği parasal krediye ve sosyalizmin tehlikelerine karşı konuşma yapmakta serbest olacaktı.

Churchill o yaz Chartwell'de kaldı; yeni evindeki rahatlık ve sükunet onu büyülemişti. Bir yüzme havuzu yapmak için evin aşağısındaki bir gölü kurutuyor ve oraya bir bend yapıyordu. Gölün tabanını temizlemek için bir hafriyat makinesini taşıyacak hafif bir demiryolu hattı döşemişti. Koruma polisi yine seferber oldu. "Thomson'la ikimiz tonla birikintiyi boşaltmak için, hayatımda gördüğüm en pis, en berbat kokulu kara çamurun içinde debeleniyoruz," diyordu Clementine'e.

O sonbaharda Churchill Muhafazakârlarla Lloyd George Liberallerinin arasına bir köprü kurmaya çalıştı. 31 Ağustos'ta Lloyd George'un Churt'taki evinde yapılan gizli bir toplantıda Churchill Lloyd George'u, ikisinin de MacDonald'ın Rusya'ya kredi vermesinden duyduğu nefrete dayanarak, gelecek genel seçimlerde Muhafazakârları desteklemeye teşvik etti. Lloyd George bu duygulara katılıyordu. "İşçi Partisi bu kredi işini yaptığı anda," dedi Churchill'e, "parmaklarını dönen çarkların arasına soktu ve kendi yok oluşuna doğru gidiyor."

Churchill 11 Eylül'de, Londra'nın kuzeydoğusunda Muhafazakârların güçlü olduğu Epping'den aday olmayı kabul etti. İki hafta sonra Edinburg'da, İskoç Muhafazakârlarının katıldığı kalabalık bir toplantıda konuşurken, önde gelen üç Muhafazakâr politikacı, eski düşmanları Lord Carson, Sir Robert Horne ve Balfour onun baş destekçileri olarak sahnedeydi. "Muhafazakârlar ve Liberaller arasında," dedi Churchill, "ilkeler yönünden uçurum yoktur." "Tehlike, sosyalizmdir; MacDonald'ın Sovyet Rusya'ya verdiği kredi ve bir İngiliz-Sovyet anlaşması yapmak arzusu, bunların ikisine karşı da direnmek gerekir. İşçi Partisi'nin verdiği şey bellidir ve kabul edilemez; "Ekmeğimizi Bolşevik yılanına, yardımlarımızı tüm ülkelere yabancı olanlara, himayemizi dünyanın her tarafındaki vatansız sosyalistlere vermek; fakat okyanusların ötesindeki, Britanya adasının ve halkının geleceğinin bağlı olduğu, bizim kendi çocuklarımız olan devletleri kayıtsızlığın, nefretin ve boşvermişliğin soğuk taşlarının üzerinde bırakmak."

Churchill'in konuşması geniş haber oldu ve Muhafazakârlar tarafından hararetle alkışlandı. "Böylece Churchill –geçirdiği uzun bir tatilden sonra– yeniden savaş yoluna girdi," diye yazmıştı Clementine'in annesi Lady Blanche Hozier bir arkadaşına.

Edinburg konuşmasının haftasında Churchill *Nash's Pall Mall*'da bir makale yayınladı ve bu makale daha sonra broşür olarak iki yüz eli bin tane basılıp ABD genelinde dağıtıldı; gelecekteki bir savaşın tehlikelerine dikkat çekiyordu. "Portakaldan büyük olmayan, ama koskoca bir binalar bloğunu yok edecek gizli bir güce sahip –hatta binlerce ton barutun gücünü yoğunlaştıran ve bir ilçeyi bir defada havaya uçuracak– bir bomba bulunamaz mı?" diye soruyordu Churchill. "Hatta şu anda varolan türde patlayıcılar bile, insan pilot olmadan uçan makinelerle, telsiz ya da başka bir ışın yoluyla otomatik olarak yönlendirilip düşman bir kentin, silah deposunun, kışlanın ya da tersanenin üzerine kesintisiz kafileler halinde gönderilemez mi?"

Böyle bir silahın geliştirileceği, yazılarını Churchill'in önceden gayet iyi tanıdığı H. G. Wells tarafından tahmin edilmişti. Fakat onun bilimsel konularla ilgili düşüncelerinde, Wells'inkilerin yerini almaya başlayan, yeni bir etki vardı; Churchill, parlak düşüncelerinin ve kıvrak zekasının çabucak etkisine kapıldığı, Frederick Lindemann adında, otuz sekiz yaşında bir Oxfordlu profesörle dost olmuştu. Lindemann'ın babası Alsace'da, Alsace'ın Almanya tarafından ilhakından önce doğmuştu. Kendisi de Almanya'da, Amerikalı annesinin tedavi gördüğü Baden-Baden kaplıcalarında doğmuştu. Berlin ve Paris'te eğitim gördükten sonra 1915'ten 1918'e kadar, Farnborough'taki Kraliyet Hava Kuvvetleri laboratuarında çalışmış ve bu sırada, uçağın diklemesine düşüşünün aerodinamik etkilerini bizzat araştırmak için, uçmayı öğrenmişti.

Lindemann çabucak Churchill'in yakın arkadaşı oluverdi; hafta sonunu geçirmek için sık sık arabasıyla Oxford'dan Chartwell'e geliyor ve Churchill'i son icatlarının tarifleriyle ve bilimsel değişim olasılıklarıyla büyülüyordu. Churchill, *Nash's Pall Mall*'daki makalesinin üzerinde çalışmaya başlamadan kısa bir süre önce Lindemann'a şunları yazmıştı: "Gelecekteki savaş olasılıkları ve bunların insanoğlu için ne kadar korkunç olacağı konusunda bir yazı yazmaya giriştim. Bu konuda bir sürü fikrim var, ama sizinle yine bir sohbet yapmayı ve buraya yemeğe son geldiğinizde konuştuğumuz çok ilginç konuya devam etmeyi çok isterim." Bir fareyi belli bir uzaklıktan öldürebilecek bir ışın bulduğunu iddia eden bir adamın yazısını okumuştu: "Bu tümüyle bir şakadır belki, ama benim bugüne kadarki deneyimlerim, yanıt olarak asla 'Hayır' dememektir."

Churchill ayrıca Lindemann'la, Fransa ve Almanya'nın birbirlerine göre askeri güçlerini ve aralarında yine kavga çıkması gibi bir olasılığı da tartıştı. 24 Eylül'deki makalesinde, Almanların 1918 yenilgisinin öcünü alma ve Versailles Anlaşması'nı değiştirme konusundaki yoğun arayışlarından söz etti. Fransızlar "teknik askeri aygıtlarıyla, Siyahlardan oluşan birlikleriyle ve Avrupa'nın daha küçük devletleriyle kurdukları ittifak sistemiyle ve şu anda her halükârda kendileri lehinde muazzam üstün güçleriyle" Versailles Anlaşması'nı koruyup, Almanya'yı zayıf tutabileceklerini umuyordu. "Ama, dünya görüşüyle desteklenmeyen salt fiziksel güç," diyordu Churchill "güvenlik için sağlam bir temel oluşturmaz." "Almanya Fransa'dan çok daha güçlü bir birliktir ve kalıcı olarak boyun eğdirilemez."

29 Ekim'de genel seçim ilan edildi. Churchill, seçim bildirgesinde "Muhafazakâr Parti'ye tam destek veriyorum" diyordu. Muhafazakârların tam desteğiyle, Baldwin'in ona ayırdığı Muhafazakârların güçlü olduğu Epping'de bir "meşrutiyetçi" olarak adaylığını koydu. Seçim umutlarını gölgeleyen tek şey "iflah olmaz gericilerin" İrlanda Anlaşması'na düşmanlığıydı ama MacDonald'ın Sovyet Rusya'ya verdiği krediyi, sözünü hiç sakınmadan eleştirmesi seçmenlerinden alkış alıyordu. 29 Ekim'de, biri Liberal diğeri İşçi Partili iki rakibe karşı, 9.000'den fazla bir farkla seçildi. Yaklaşık iki yıllık aradan sonra yine milletvekiliydi. Ama Muhafazakâr Parti'ye hâlâ resmen geri dönmemişti.

Sonuç, Muhafazakârların ulusal çapta tam bir zaferiydi; kazandıkları 419 sandalyeye karşılık İşçi Partisi 151 ve Churchill'in henüz on ay önce bir adayı ve seçkin bir ismi olduğu Liberal Parti sadece 40 sandalyede kalmıştı. "Sanırım büyük olasılıkla Bakanlar Kurulu'na davet edilmeyeceğim," diye yazmıştı Churchill 4 Kasım'da bir arkadaşına, "çünkü hükümet, sahip olduğu büyük çoğunluktan ötürü, sadece safkan Muhafazakârlardan oluşacak." Churchill yanılıyordu; Baldwin'in çevresinde onun için, Ticaret Bakanlığı, Sömürgeler Bakanlığı, Savaş Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı gibi, hepsini de daha önce yaptığı birçok görev konuşuluyordu. Baldwin'in kişisel görüşü Hindistan Bakanlığı'ydı. Austen Chamberlain Sağlık Bakanlığı'nı önerdi. Bu sonuncusu, tamamen ilgisiz bir şekilde Clementine'in aklına gelmişti; 5 Kasım'da Baldwin Churchill'i görüşmek için çağırdığında Clementine, kocasını eğer teklif edilirse Sağlık Bakanlığı'nı kabul etmeye teşvik etti, çünkü "barınma sorunu ve diğer sosyal yardım konularında" yapılacak çok şey vardı.

"Bize yardım etmek ister misiniz?" diye sordu Baldwin, Churchill'e.

"Evet, eğer gerçekten yardımımı istiyorsanız" diye yanıtladı Churchill.

"Maliye Bakanı olur musunuz?" dedi Baldwin.

"Bu lanet olası hastaya hiç ilaç sorulur mu?" demek gelmişti Churchill'in içinden. "Ama," diye yazmıştı sonraları, "bu resmi ve çok önemli bir konuşma olduğundan, 'Bu benim isteklerime gayet uygundur,' diye yanıtladım. 'Babamın Maliye Bakanı cüppesi hâlâ duruyor. Bu harika Bakanlıkta size hizmet etmekten gurur duyacağım'."

Churchill Chartwell'e döndü. "Orada," diye hatırlıyordu sonradan, "en büyük zorluğu karımı onunla dalga geçmediğime inandırmakta çektim." Churchill'in arkadaşları heyecanlanmıştı. "Winston, sevgili oğlum," diye yazdı eski Liberal Parti Meclis Grup Başkanlarından George Lambert, "benim siyasette çok kuvvetli bir sezgim vardır. Sanırım senin Başbakan olduğunu görene kadar yaşayacağım."

22. Bölüm

Maliye Bakanlığı'nda

Churchill 30 Kasım 1924'te, Maliye Bakanlığı'nı kabul ettikten yirmi beş gün sonra ellinci doğum gününü kutladı. Ardından, yirmi yıllık bir aradan sonra Muhafazakâr Parti'ye geri döndüğünü ilan edip Bakan olarak Hazine'deki ilk görevine başladı ve ulusal sigorta sistemine büyük bir eklemeyi, on beş yıl önce, faal Liberal hayatının zirvesindeyken düşündüğü bir sosyal reformu tasarlamaya ve finanse etmeye girişti. Bu konuda, yeni Sağlık Bakanı Neville Chamberlain'le yakın bir çalışma yürüttü. Ayrıca, "meslek sahiplerinin, küçük esnafın ve işadamlarının, her türden, üstün beyin işçisinin" üzerindeki gelir vergisi yükünü hafifletmek için de yollar aradı. Memurlarının önüne koyduğu programlar, dullar ve yetimler için emekli maaşını, yaşlılık sigortasında büyük kapsam genişletmesini ve ucuz konut projelerinin geliştirilmesini de kapsıyordu. Onun kanısınca hükümet "halihazırdaki fiyatlarla ev almaya gücü yetmeyenler" için, ev yapımında yeni yöntemler denemeliydi.

28 Kasım'da Churchill, Bakanlar Kurulu Genel Sekreter Yardımcısı Thomas Jones'a şunları söylemişti: "Eskiden ben sosyal reformlar konusunda tümüyle Liberal yöntemlerden yanaydım ve şimdi de aynı türden yöntemleri uygulamak istiyorum. Elbette, bu reform yöntemlerini dengelemek için vergi mükelleflerine de biraz rahatlık getirmem gerekiyor."

Churchill şimdi, dört buçuk yıl boyunca Londra'daki evi olacak Downing Sokağı 11 numaraya taşınmıştı. Oradan 9 Aralık'ta, önde gelen Muhafazakârlardan Lord Salisbury'ye yani eski Başbakan'ın oğluna yazdığı mektupta, yeni vergi tahsilatında takip edilecek en etkili ve adil yöntemin belki de, hak edilmiş ve hak edilmemiş gelir arasında gözetilen "ayrımın güçlendirilmesi" olduğu yolundaki görüşünü dile getirdi. Ama, "'boş gezen zenginleri' sonuna kadar kovalayıp yakalamak" gibi bir girişime de karşıydı; Salisbury'ye şunları yazdı: "Eğer boş gezerlerse birkaç kuşak son-

ra artık zengin olmayacaklar. Kanun koyucunun bundan öteye gitmesi hoş olmaz. Neyin 'çalışmak' neyin 'boş gezmek' olduğunun araştırılmasıyla ancak Hıristiyanlar yahut ahlakçılar uğraşır." Churchill şunu ekledi: "Olgunlaşan hayat görüşlerim beni, yasaların dışına çıkmayan eylemler konusunda kişisel soruşturmalara karşı çıkmaya yöneltti. Bence, ister boş gezsin ister gezmesin, zenginler bu ülkede, gelecekteki üretim için sermaye birikimiyle bağdaşan en yüksek oranda vergilendirilmiştir zaten."

"Varolan kapitalist sistem uygarlığın temelidir," dedi Churchill, Salisbury'ye, "ve büyük modern toplumların en önemli gereksinimlerinin sağlanabileceği tek yoldur." Beş gün sonra, 14 Aralık'ta Hazine'deki memurlarına servet hakkında, hak edilmemiş kazancın vergilendirilmesiyle, kazancın ve verimliliğin teşvik edilmesinin bir birleşimine dayanan kendi felsefesini dile getirdi: "Yeni bir servetin yaratılması tüm toplum için yararlıdır. Eski bir servetin üstünde oturmaksa, değerli olmasına karşın, çok daha az enerjik bir faktördür. Dünyadaki servetin büyük bir kısmı her yıl üretilir ve tüketilir. Yeni servetlerin enerjik bir şekilde yaratılması dışında hiçbir şey bizim geçmişteki borçlarımızdan silkinip daha rahat bir döneme geçmemizi sağlayamaz. Asıl amaç, çaba harcayanların ödüllendirilmesidir ve tembelliğin cezalandırılması pekala bunun yol arkadaşı olabilir."

Churchill 6 Ocak 1925'te Paris'e geçti ve bir hafta süren yoğun görüşmelerden sonra, kördüğüm olmuş uluslararası borç konusunda dikkate değer bir çözüm sağladı. İngiltere'nin ABD'ye 1 milyar sterlin borcu vardı ve ödemesi için alacaklısından baskı görüyordu. Öte yandan İngiltere'nin Fransa, Belçika, İtalya ve Japonya'dan, yani toplam 2 milyar sterlin alacağı vardı ve bu ülkeler bir ödeme programı kabul etmekte o güne dek isteksiz davranıyorlardı. Bundan böyle İngiltere kendi borcunu, kendine borçlu ülkelerden alacağı ödemelerle eşzamanlı ve aynı oranda taksitler halinde ödeyecekti. İngiltere'ye borçlu diğer ülkeler, Brezilya, Çekoslovakya, Romanya ve Sırbistan da Churchill'in programını kabul etmişti.

Görüşmelere katılan tüm ülkeler Churchill'in yeteneğini, sabrını ve ayrıntıları kavrama becerisini övdü. "Hem bu ülkenin çıkarlarını korumak, hem de diğer ülkelerin temsilcilerinden böylesine bir saygı görmek," diye yazmıştı Edward Grey ona konferans bittikten sonra, "ender rastlanan bir başarı ve ülkeye çok büyük bir hizmettir."

Churchill, sosyal reformlarını finanse edebilmek için, aylarca süren sert tartışmalara girişti. Hava kuvvetleri için daha fazla harcamanın gerekti-

ğini ve kara kuvvetleri için harcanan paranın azaltılmamasını kabul ederken, donanma harcamalarından önemli bir kısıntı yapılması için ısrar etti. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na ait planların gösterişli ve savurgan olduğu kanısındaydı ve 1908'de Ticaret Bakanı'yken donanmanın aşırı harcaması olarak gördüğü kalemlere karşı çıktığı zaman girdiği savaşa benzer bir siyasi savaşa girişti; bunu yaparken kafasında yine aynı sosyal amaçlar vardı. Ama İngiltere'nin, eğer uluslararası uyum bozulursa kendisine yönelecek bir saldırgana karşı koyma gücünü riske sokmak niyetinde değildi ve 29 Ocak'ta, 1914 öncesinde Deniz Kuvvetleri Bakanıyken edindiği deneyimlere dayanarak Bakanlar Kurulu'na şunları söylüyordu: "Büyük savaşların ardından gelen uzun barış dönemlerinde silahlanma yönünden birtakım açıkların oluşması kaçınılmazdır. Çok miktarda yan ve ikincil gelişim projesinin arasından, savaş gücü için esas oluşturan öğeleri seçmemiz gerekir. Eğer dünyada, büyük savaşların istisnasız habercisi olan derin uluslararası zıtlaşmalar giderek belirgin hale gelirse bu açıklar yavaş yavaş ve dikkati çekmeyecek bir şekilde kapatılır."

13 Şubat'ta Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Churchill'in, gelecek mali yıl için 60 milyon sterlin üst sınırını kabul etti; 1990'ın parasıyla 1 milyar 200 milyon sterlin ediyordu bu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Japonya donanmasındaki büyümeden duyduğu korkudan ötürü Churchill, acil bir durumda kullanılacak fazladan 2 milyon sterlin bulundurmayı ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na İngiliz destroyerlerinin onarımı için, Japonya'nın harcadığı kadar "artı %25" para vermeyi kabul etti. Kriz geçti. "Churchill, Baldwin kabinesindeki kum tepelerinin arasında bir Chimborazo* ya da bir Everest" diye yazmış Asquith bir arkadaşına.

Yaratıcı girişimciliği teşvik etmeye kararlı Churchill, Hazine'nin daha önce, İşçi Partili Maliye Bakanı Philip Snowden'in desteğiyle aldığı, altın standardına** dönme kararından hoşnut değildi. "Altına geri dönmek," dedi Churchill 29 Ocak'ta memurlarına, "üretimin aleyhine, finansın özel çıkarlarının tarafını tutmak demektir." 22 Şubat'ta onları bir kez daha etkilemeye çalıştı: "Sanayiyi daha hoşnut görmek için finansı daha az mağrur görmeyi yeğlerim." Altına geri dönüşe karşı mümkün olabilecek en iyi kanıtları çıkarmak amacıyla 17 Mart'ta Cambridge'li ekonomist J. M.

---

* Güney Amerika'da Ekvador'da bir dağ zirvesi-ç.n.
** Para değerinde altın bulundurma kuralı-ç.n.

Keynes'e ve kendi memurlarına bir akşam yemeği verdi. Ama hem Başbakan, hem de eski bir Maliye Bakanı olarak yetkisini kullanan Baldwin, Churchill'e, artık denize indirilmiş [merkez bankası niteliğindeki] Bank of England'ın bağlandığı gemiyi sarsmamasını söyledi.

Churchill vazgeçti. O zamanlar kuşku duyduğu bu kararı daha sonraları savunacaktı. Yirmi üç yıl sonra, zamanın İşçi Partili Başbakanının eleştirisini dinledikten sonra Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Bay Attlee benim 1925'te bu ülkeyi altın standardına geri döndürme konusundaki etkimden söz etti. Benim verilen öğütlerle böyle yaptığımı söylüyor. Gerçekten öyle yaptım; Bay Attlee'nin de bir üyesi olduğu 1924'teki sosyalist hükümetin Maliye Bakanı Lord Snowden tarafından atanmış bir Komisyonun öğüdüyle yaptım bunu. Lord Snowden altın standardına geri dönmemiz konusunda ne söylemişti? Altın Standardı Yasa Tasarısı'nın ikinci sunumunda, hükümetin gereksiz bir aceleyle davranmasına karşılık, kendisinin ve sosyalist arkadaşlarının mümkün olan en kısa sürede altın standardına geri dönülmesinden yana olduğunu söylemişti."

Sözlerine devam eden Churchill, Snowden'in 1926 Aralık ayında *Financial Times*'da bir makale yazdığını ve şunları dediğini belirtti: "Dolayısıyla, gerçeklerin hiçbiri, altına geri dönüşün sanayiye zarar verdiği yolunda bir izlenimi desteklemiyor. Faiz oranları yükselmedi; işsizlik artmadı; gerçek ücretler düşmedi; ve fiyatların düzeyi oldukça iyi korundu." Churchill sözlerinin devamında, "Yani sözünü ettiğim olgular," dedi, "Bay Attlee'nin 'tarifsiz bir sefalet' dediği şeye neden olmak bir yana, ben Muhafazakâr Maliye Bakanı'yken emekçilerimizin aldığı gerçek ücretin sürekli bir şekilde ve önemli miktarda yükseldiğini gösteriyor."

Churchill ilk bütçesinin üzerinde çalışırken Clementine Güney Fransa'da, sinirsel bir bitkinliği atlatmaya çalışıyordu. Churchill ona, aileyle ve bakanlığıyla ilgili düzenli haberler veriyordu. "Mary gelişiyor," diye yazmıştı mart ayında. "Sabahları gelip benimle oturuyor ve bazen çok hoşsohbet oluyor. Diana okuldan henüz geldi ve bugün öğleden sonra hep birlikte gidip Randolph'u görmeyi planlıyoruz." Clementine için de şunları yazmıştı: "Sana iyi geliyorsa tatilini kısa kesme. Ama ben tabii ki sen yanımdayken ve senin tatlı ruhunun varlığına güvendiğimde kendimi endişelere ve depresyona karşı çok daha güvende hissediyorum."

Churchill bir hafta sonra tekrar yazdığında bu kez, Clementine'in annesinin ölmek üzere olduğunu duymaktan ötürü gayet üzgündü. Lady Ho-

zier yetmiş üç yaşındaydı. "Sevgilim, senin için üzülüyorum. Tahsis edilmiş süre geçirildikten ve sevinçlerin çoğu sönüp gittikten sonra sele kapılıp giden yaşlı ve bitmiş bir yaşam insanların acıyacağı bir olgu değil. Bu sadece, bizim varoluşumuzun burada, aşağıdaki, umudun da inancın da isyan ettiği müthiş trajedisinin bir parçası. Bu hepimizin –zamansız kopup gitmedikçe– düşündüğümüz ve beklediğimiz bir şey sadece. Fakat annenin yitirilmesi yürekten bir tel kopartır ve hayatı yalnızlaştırır ve hayat süresini çabucak geçip gider hale getirir. Bu kopuşun verdiği duyguyu ben üç yıl önceki kendi deneyimlerimden biliyorum."

Bu mektubu yazdıktan dört gün sonra Lord Curzon'un cenaze kortejinde yürüyen Churchill ertesi gün Clementine'e şunları söylüyordu: "Curzon kendi sonunu metanetle ve filozofça karşıladı. Onun gidişine çok üzüldüm. Övgülerin çok cömert olduğu kanısında değilim. Ben olsam böyle bir şeyden ötürü müteşekkir olmazdım. Fakat o, insanlarda sevgi de uyandırmadı, büyük davaları da dile getirmedi."

Şimdi Churchill'in girişti̇ği "büyük dava," sosyal reformdu. Onun düşündüğü şey, ekmeği kazanan insan uzun süre işsiz kaldıktan, yaşlandıktan, hastalandıktan yahut öldükten sonra bir ailenin başına gelen dertlerdi. "Yıllardır biriktirilen para," dedi danışmanlarına 24 Mart'ta, yaşlı emeklilerin temsilcilerini kabul ettikten sonra, "birkaç ay içinde yok olup gidebilir ve yuva dağılır." Amacı, hazırladığı bütçenin bu felaketin önüne geçmesiydi. "Herkesin emekliliği," dedi 3 Nisan'da Neville Chamberlain'e, "70 yaşında değil 65 yaşında başlamalıdır. Dullar, dul kaldıkları gün emekli maaşı almalıdır."

Churchill bütçesini 28 Nisan'da sundu. Clementine, Randolph ve Diana onu dinlemek için tribündeydi. Churchill iki saat kırk dakika konuşarak, Baldwin'in Kral'a söylediği gibi, "sadece mükemmel bir parlamenterlik yeteneğine değil, aktörlük becerisine de sahip olduğunu" gösterdi. Berraklık, söylem gücü, uçarılık ve mizah, bunların her biri onun, ortasındaki süsü sigorta ve emeklilik programları olan konuşmasını zenginleştiriyordu.

"Bir işçinin evine ateş düşünce," dedi Churchill, "ister işsizlik, ister haciz yahut ekmeği getirenin yitirilmesi olsun, bir zamanlar mutlu olan aile çok büyük bir belaya yakalanır. Gerçi zorlukla karşılaşma tehlikesi tüm bu yıllar boyunca hep aktif olmasına karşın, işçi sınıfının büyük kitleleri, ölüm halinde dul kalacak eşleri ve çocukları için işe yarar bir birikim yap-

mamışlardır. Onları kınamıyorum, ama günümüzün en büyük ihtiyacı budur. Sözü askeri bir metafora çevirmeme izin verirseniz, bunlar uygunadım yürüyen, fazladan ödül ve müsamaha gereken, güçlü birlikler değildir. Bunlar, arkada kalanlar, ambulanslar şeklinde bir devlet yardımının gönderilmesi gereken güçsüzler, yaralılar, gaziler, dullar ve yetimlerdir."

Dullar ve yetimler dul ya da yetim kalır kalmaz emekli maaşlarını alacak, 200.000 kadın ve 350.000 çocuk bundan hemen yararlanacaktı. Diğer tüm emekli maaşları altmış beş yaşında alınacaktı. "Kısıtlamalar, soruşturmalar ve servet soruşturmaları" tümüyle kaldırılacaktı. Bu yasa geçince, emeklilerin nelere sahip olduğu "ya da vaktiyle nasıl çalıştıkları kimseyi ilgilendirmeyecek"ti. Churchill'in duyuracağı büyük bir değişiklik daha vardı: En düşük gelir grubundakilerin gelir vergisinde yüzde on indirim yapılacaktı. Bunu yaparken umut ettiği şey, bu bütçenin "yeni servetlerin yaratılmasını verginin zincirlerinden kurtararak girişimciliği teşvik etmesi ve sanayideki canlanmayı hızlandırması"ydı.

Emeklilik programı kendisinin Sağlık Bakanlığı'nı çok yakından ilgilendiren Neville Chamberlain çok etkilenmişti ve 1 Mayıs'ta günlüğüne, "Bize böyle bir şeyler vaat edilmişti ama, Churchill bunu bütçesine koymasaydı bunu bu yıl yapabileceğimizi sanmıyorum ve bence, bunun kişisel ikramiyesi, bu inisiyatifi ve çabasıyla Churchill'in hakkıdır," diye yazmıştı. İki hafta sonra Churchill İngiliz Bankacılar Birliği'nde, "Amacımız: Sınıf çatışmasını yatıştırmak, işbirliği ruhunu teşvik etmek, ulusal yaşamımızı dengeye kavuşturmak, finansal ve sosyal planları üç ya da dört yıl temelinde inşa etmektir," dedi.

Churchill dış politikada da yumuşama arıyordu; 11 Mart'ta bir konferansa katılan kıdemli bakanları, Fransa'yla yapılacak, Almanya'yı daha da soyutlamaktan ve gücendirmekten başka bir işe yaramayacak bir anlaşmadan vazgeçmeye ve bunun yerine, "Almanya'yı da içerecek" bir düzenleme için çalışmaya ikna etmişti; İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın, savaş sonrası sınırlarının güvenliğini garanti ettiği Locarno Anlaşması bu fikirden doğdu. Churchill ayrıca, Polonya Büyükelçisi'yle kişisel bir konuşmasında, Polonya "her olanağı kullanarak Almanya'yla dostluğunu geliştirmelidir," dedi. "Almanya, Rusya'nın desteğine başvurmaya zorlanırsa, sonuçta Polonya ikisinin arasında kalıp ezilecektir."

Churchill'in uzlaştırıcılık faaliyetinin en etkili şekilde görülmesi temmuzun sonunda, hükümetin madencilerin bir grevinin önlenmesi çalışma-

larının merkezinde yer alıp da, maden sahiplerini işçilere gönderdikleri işten çıkarma mektuplarını geri çekmeye ikna ettiği zamandı. Churchill ayrıca, bazı Muhafazakârların hoşnutsuzluğuna karşın bakan arkadaşlarını, ücretlerden kesinti yapılmak zorunda kalınmasın diye madencilik sektörüne bir devlet yardımı verilmesine de ikna etti. 30 Temmuz'daki Bakanlar Kurulu toplantısında Churchill, madencilerin de kendi açılarından haklı olduğunu belirtti.

Churchill 6 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda devlet yardımını savundu. "Bunun verilmesi yönünde karar almamızın nedeni," dedi, "bu umudumuzu henüz yitirmemiş olmamızdır. Eğer kavgaya girip de madenlerin durmasına izin verseydik, demiryollarında genel bir grevle karşılaşacak, ülkede tüm sanayinin geçici bir süre felç olmasını, ticaretin sekteye uğramasını, sosyal reformların durmasını, mali durumumuzun bozulmasını kabul etmiş olacak, emekli maaşlarının gecikmesine ve yeni vergiler konmasına yol açacaktık; eğer böyle bir vaziyet takınsaydık, o zaman bizim için ve ilgilendirdiği kadarıyla bu Parlamento için, ülkede durumun düzelmesini sağlayacak bir ilerlemeye giden kapı kapanmış olacaktı. Kapanması hâlâ da mümkündür. Ama diğer tüm makul olasılıklar tükenmeden, aklı başında hiçbir insanın ya da hükümetin alacağı bir karar değildir bu."

Churchill sözlerini şöyle bitirdi: "Böyle bir tavır takınmak bizim görevimiz olsa bile, eğer böyle bir şey yapmak görevimiz haline gelirse Parlamento'nun emekleri tümüyle yok olacak. Parlamento, kalan süresinin tümünü 1924 ve 1925'teki duruma –bugün, memnun olmamak için çok neden bulduğumuz bu duruma– tekrar ulaşabilmek için çabalamakla geçirecek. İlerleme şansımız olmayacak! Büyüme umudumuz olmayacak! Yüklerin hafifletilmesi diye bir şey olmayacak! Bugün olduğumuz noktaya dönmek için çabalama mücadelesinden başka bir şey olmayacak. Biz böyle acıklı bir sonucu kabul etmedik."

"Ne parlak bir yaratık bu Churchill!" diye yazmıştı Neville Chamberlain üç hafta sonra Baldwin'e. "Fakat onunla benim aramda, hiçbir zaman aşabileceğimi sanmadığım, büyük bir uçurum var. Onu seviyorum. Onun mizahını ve canlılığını seviyorum. Onun cesaretini seviyorum. Kömür krizi sırasında Bakanlar Kurulu'nda takip ettiği –bana göre– hiç beklenmedik tarzı seviyorum. Ama cennetin bütün zevklerini de verseler onun ekibinin üyesi olmam! Cıva gibi! Çok kötüye kullanılmış bir sözcük, fakat onun mizacının tanımı budur."

O sonbaharda Churchill, Fransa'nın İngiltere'ye savaş borçlarının ödenmesi konusunda çok kapsamlı bir anlaşmanın hazırlanmasını sağladı; altmış iki yıl boyunca her yıl 12.500.000 sterlin ödenecekti. Fakat Almanya Fransa'ya kendi tazminat ödemesini aksatırsa Fransa'nın da İngiltere'ye borçlarının yeniden değerlendirilmesini isteme hakkı doğacaktı. Görüşmeler devam ederken Churchill'in Fransız muhatabı Joseph Caillaux bakanlıktan düştü. Churchill'in teselli etmek için yazdığı mektuba verdiği yanıtta Caillaux, uzun ve zor geçen görüşmeler hakkında, "Bana başından sonuna dek öylesine nezaket gösterdiniz ve beni öylesine büyük bir zarafetle karşıladınız ve yaptığınız etkiyle konuşmalarımızın öylesine canlanmasını ve neşelenmesini sağladınız ki, sizinle tamamen anlaştığımız izlenimi bıraktınız bende," diye yazmıştı.

30 Kasım'da Churchill elli bir yaşındaydı; o hafta Baldwin ondan Serbest İrlanda Devleti'yle Ulster arasında arabuluculuk yapmasını istedi. Serbest Devlet, sınırlarının Ulster lehine değiştirilmesinden korkuyor ve ayrıca İngiltere'ye, telafi edilemeyen gelirler ve mühimmattan ötürü 155 milyon sterlin borcunu ödemekten kaçınıyordu. Churchill görüşmeleri 1 Aralık'ta başlattı; yoğun geçen üç günün sonunda, hiçbir sınır değişikliğinin yapılmayacağı ve Serbest Devlet'in borçlarının altmış yıllık bir sürede ödeneceği şeklinde, kabul edilebilir bir formül geliştirdi. Bu İrlanda başarısından altı hafta sonra Churchill Londra'da, İtalya'nın İngiltere'ye 592 milyon sterlin savaş borcunun halledilmesi görüşmelerini başlattı. İki hafta süren görüşmelerden sonra, İtalya'nın tüm borcunu ödemesi, ama tüm ödemelerin dört yılda gerçekleşmesinden vazgeçilip 1988 yılına kadar yayılması konusunda bir anlaşmaya varıldı. "Bu çözümün adil olduğunu gösteren en iyi kanıt," dedi Churchill, "iki tarafı da tam anlamıyla memnun etmemesidir."

31 Ocak'ta Clementine İngiltere'den ayrılıp uzun bir tatil için Güney Fransa'ya gitti. Churchill Chartwell'de kaldı ve hafta sonları siyaset arkadaşlarını ağırladı; bunların arasında, Muhafazakâr milletvekili ve şimdi onun mali konulardaki sekreteri Ronald McNeill de vardı ve savaş öncesinde, "Ulster kıyımının zirvesindeyken Avam Kamarası'nda Churchill'e bir kitap fırlatıp başından kan akmasına yol açan kişiydi. "Her on beş dakikada bir meyve ağacı dikiliyor" diye haber verdi Clementine'e 7 Şubat'ta. Bundan bir hafta sonra bir arkadaşlar toplantısı vardı ve bu toplantıda bulunan Hava Kuvvetleri Bakanı Sir Samuel Hoare bir arkada-

şına yazdığı mektupta, "Winston'u daha önce hiç toprak sahibi rolünde görmemiştim," diyordu. "Pazar sabahı hep araziyi ve Churchill'in orada giriştiği mühendislik işlerini denetledik." Bunlar "vadide bir dizi göl" yapımını kapsıyordu. "Winston tüm bunlardan ötürü müthiş mutlu görünüyor."

Churchill ayrıca, yeni evlerinin gizli köşelerinde ve uzanıp giden çayırlarında sonsuz eğlenceler bulan çocuklarının varlığından ötürü de mutluydu. 20 Mart'ta, Chartwell'de ikinci bütçeyle ilgili planlarının üzerinde çalışırken, Roma'da bulunan Clementine'e şunları yazmıştı: "Burada herkes iyi. Mary kahvaltı yaptı ve Sarah benimle yemek yedi. Diana siyaset hakkında gayet zekice şeyler söylüyor ve gazetelerden epey bilgi edindiği belli oluyor. Hepsi gayet tatlı ve onların burada bulunması büyük bir neşe." Diana on yedi, Sarah on bir ve Mary üç yaşındaydı. O zamanlar on dört yaşındaki Randolph Eton'da yatılıydı.

İkinci bütçesi için gelir arayan Churchill, benzine vergi koymak için planlar yapıyordu. Ayrıca, lüks otomobillerin alış fiyatı üzerinden yıllık yüzde beş vergi alınmasını ve ağır kamyonlardan da, ağırlıklarına ve "yolları hırpalama" kapasitesine göre bir vergi konmasını öneriyordu. Diğer bir fikri de ithal Amerikan filmlerinden alınacak vergiydi. "Eğer Amerikan film yapımcılarının kârlarından bir gelir sağlanabilirse," dedi danışmanlarına, "tabii ki ülkemize çok büyük zevk verecektir bu."

Churchill ikinci bütçesini 27 Nisan'da sundu. Önceki yılda olduğu gibi, Randolph onu dinlemek üzere yine tribünlerdeydi. 1926'nın konusu tasarruf ve tutumluluktu. Lüks şeyler ve bahisler vergilendirilecekti; tüm bahislerden yüzde 5 vergi kesilecekti. "Ekonominin tablosu," dedi Churchill, Avam Kamarası'na, "kara değil, gri de değil, alacalı; ve genelde, karanlık benekler bu yıl geçen yılki kadar belirgin değil." Ama, kömür sektörü krizindeki bir kötüleşmenin önemli ölçüde yeni vergi gereksinimlerine yol açabileceği uyarısında bulundu. Bu konuşmayı yaptığının ertesi günü, Churchill'in hâlâ, maden işçilerinin ücretinden kesinti yapmasın diye devlet desteği verdiği maden sahipleri Baldwin'e, zararlarından ötürü ücretlerde hemen bir kesinti gerektiğini söylediler. Maden işçileri ücretlerde bir kesintiyi düşünmeyi bile reddediyordu. Bunun üzerine Baldwin, ücretlerin aynı tutulması için, çalışma süresinin bir saat uzatılıp sekiz saate çıkarılmasını önerdi. 28 Nisan'da maden sahipleri bunu kabul etti, fakat işçiler etmedi.

Maden sahipleri şimdi ücretlerde hemen kesinti talep ediyordu. İşçiler 1 Mayıs'ta bunu reddedince bütün işgücü dışarıda kaldı; maden sahipleri madenleri kapatmıştı. Aynı gün Sendikalar Birliği, maden işçilerini desteklemek için 3 Mayıs'ta, gece yarısına bir dakika kala genel bir grev başlayacağını duyurdu.

Hükümetle Sendikalar Birliği arasındaki görüşmeler tüm 2 Mayıs boyunca sürdü. Akşam saat on biri biraz geçe, Churchill'in Avam Kamarası'ndaki odasında toplanan Bakanlar Kurulu'na, *Daily Mail* matbaacılarının, anlaşılan, grev olacağını tahmin ederek, "başmakalesini beğenmediklerinden," gazetenin basımını durdurduğu haberi geldi. Bakanlar, bu hareketin artık görüşmeleri olanaksız hale getirdiğinde hemfikirdi. Basını susturma girişiminde bulunulmuştu. Görüşmeler şimdi baskı altında yapılacaktı. Grev kararının hemen ve kayıtsız şartsız geri çekilmesi gerekiyordu. "Bu noktada hiçbir tartışma olmaması dikkate değer bir noktadır," diye yazmıştı Baldwin'in yakın arkadaşlarından J. C. C. Davidson on gün sonra. "Sıklıkla, aşırıların Baldwin'i bunu yapmaya zorladığı yazıldı ama gerçeğin ötesinde hiçbir şey yapılamazdı."

3 Mayıs sabahı, İçişleri Bakanı'nın başkanlığında diğer bazı üst düzey yöneticilerden oluşan ve grevleri önlemeyi amaçlayan komisyonu kuruldu. Churchill bunun üyesi değildi ama komisyon ondan, hükümet için tek sayfalık bir gazete çıkarmak için plan yapmasını istedi. Churchill de böyle yaptı ve bu gazetenin "sadece haberleri vermek için değil, halkın düşüncelerini rahatlatmak için de" tasarlanmasını önerdi. Bu gazetenin görevlerinden biri, "panik yaratan haberlerin yayılmasını önlemek" olacaktı. Churchill, "düşündüğüm şey şiddetli bir partizanlık değil de, sadık insanlardan oluşan büyük kitlenin ılımlı ve güçlü bir şekilde cesaretlendirilmesidir," diye ekledi. Başmakaleler de "şiddetli bir partizan tavır göstermemeli, ama bizden yana kişilerin büyük çoğunluğuna hitap etmeli"ydi; Churchill, kastettiği şeyi "Yasalardan yana, barıştan, Parlamento'dan umutlu, ülkede otoritenin sürdürülmesinden, ticareti ve ülkenin adını lekelenmekten korumadan yana" gibi kısa birkaç sözcükle açıkladı.

O gün öğleden sonra, genel grevin başlamasına yedi saat kala Parlamento'da konuşan Churchill'in konuşma tarzı yine yatıştırıcıydı. MacDonald da dahil olmak üzere, konuşma yapan İşçi Partili milletvekillerinin ılımlı tavrını ve sendika görüşmecilerinin bir gün önce gösterdiği "barış çabaları"nı övdü. "Ulusal yaşamımızdaki bu şoke edici felaketi savuştur-

mak için," dedi, ellerinden geleni yaptılar. Churchill "tek bir kışkırtıcı sözcük" kullanmayacaktı. Hükümetse, "temel hizmetleri yerine getirerek ve kamu düzenini sağlayarak halkın yaşamını sürdürme" sorumluluğunu bırakamazdı. Ama grev kararı geri çekildiği anda, kömür krizinin her yönüyle ilgili görüşmeler yeniden başlayabilirdi: "Kapı her zaman açıktır. Görüşmecilerin aşamayacağı bir uçurumun varlığı gibi bir sorun yoktur, kesinlikle yoktur. Konuşmak bizim görevimizdir."

Genel grev o gece başladı; Churchill, hükümetin tek sayfalık gazetesinin basılmasına nezaret etmek üzere *Morning Post*'un matbaasına gitti. Yanında Samuel Hoare vardı ve gazetenin adının *British Gazette* olmasını önerdi. İlk sayı basılırken Churchill, Baldwin'e, gazetenin editoryal konusunun genel grevin hükümete karşı bir mücadele olduğu, bu konuda hiçbir tavizin olamayacağı, ama bu grevin çıkmasına yol açmış olan kömür sektörü sorununda "çok uzlaşmacı bir anlayışla, çözüme varmak için en büyük sıkıntıları çekmeye hazır olduğumuz" tezi olacağını söyledi.

Çoğunluğu öğrencilerden oluşan gönüllüler *British Gazette*'yi Güney İngiltere'nin bütün kentlerine dağıttı. Lindemann on dört Oxford öğrencisi toplayıp Londra'ya gönderdi; dağıtım görevleri hakkında Hazine'ye rapor verdiler. Hoare'un talimatıyla, uçaklar gazeteleri Kuzey İngiltere'ye götürdü. İlk sayı basılmaya hazır olduğunda Churchill BBC'den, çalışan baskı makinelerinin sesinin radyodan yayınlanmasını istedi, ama BBC bunu reddetti. İki gün sonra, hükümetin BBC'ye el koymasını ve resmi haberlerin duyurulmasında kullanmasını önerdi. Bakanlar Kurulu bunu reddetti.

5 Mayıs sabahında 230.000'den fazla *British Gazette* basılmıştı. İmzasız bir makalede Churchill, gazeteler olmazsa İngiltere'nin "sadece, bir yerden öteki yere dolaşıp duran söylentilere bağımlı Afrika yerlilerinin düzeyine" düşeceğini yazdı. Bu söylentiler de birkaç günde "havayı zehirleyecek, paniklerin ve karışıklıkların çıkmasına yol açacak, korkularla hırsları bir araya getirip tutuşturacak ve hepimizi, hiçbir partiden ya da sınıftan, aklı başında hiç kimsenin aklına bile getiremeyeceği derinliklere çekecek"ti.

British Gazette'nin her sayısı bir öncekinden daha geniş yerlere dağıtıldı. 6 Mayıs'ta Savaş Bakanlığı bir kağıt fabrikasını korumak için bir bölük asker gönderdi. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı kağıdın Thames Nehri'nde taşınmasına eşlik etmek üzere bir muhafız gemi gönderdi. Bu arada, *Morning Post*'un editörü ve Churchill'in, İrlanda Özerklik Yasası ve "Ya Soy-

lular Ya Halk" günlerinden kalan eski Muhafazakâr düşmanlarından biri olan H. A. Gwynne, Churchill'i binaya sokmamaya çalışıyordu. İlk geceki basım sırasında Churchill'i Baldwin'e, "kalifiye olmayan bir kadroyu kapasitesinin üzerinde zorlamaya kalktığı" ve "adamların kafasını fena halde karıştırdığı" gerekçesiyle şikayet etti.

Hazine'deki odasında Churchill, gazetede yer alması gerektiğini düşündüğü materyalleri topluyor ve günlük yaşamın grevin en az etkilediği yönlerini öne çıkarıyordu. Ayrıca, ciddi bir un ve şeker kıtlığıyla, çalışmaya devam eden tramvayların devrilip taşlanmasıyla ve polisin caddeyi boşaltmak için cop kullandığı bir yağmalama vakasıyla ilgili ayrıntıları "yayınlanması tavsiye edilmiyor," diyerek işaretliyordu.

6 Mayıs'taki Bakanlar Kurulu'nda Churchill, limanlardan Londra'ya gelen yiyecek konvoylarının azami düzeyde korunması gerektiğini söyledi. 7 Mayıs'ta Baldwin onun, Kara Kuvvetlerindeki askerlerin, halihazırdaki gönüllü polis güçlerine katılması önerisini destekledi. Askerler üniforma yerine pazıbentler takacak ve silah yerine cop taşıyacaktı. İçişleri Bakanı "Bunun parasını kim verecek?" diye sorunca Churchill şunları söyledi sert bir şekilde: "Maliye Bakanlığı verecek. Önemsiz ayrıntılar üzerinde tartışmaya başlarsak bıkkın bir polis, ziyan edilmiş bir ordu ve kanlı bir devrim çıkacak karşımıza."

8 Mayıs'taki bir BBC yayınında Baldwin, genel grevin bitmesi ve kömür işçileriyle görüşmelere başlanması çağrısında bulundu. Bu çağrısında, Churchill'in beş gün önceki uzlaştırıcı "Hiçbir kapı kapalı değil" sözünü tekrarladı. Bu arada Churchill hâlâ *British Gazette*'ye nezaret ediyordu. "En yoğun saatlerde gelip burnunu sokuyor," diye şikayet etti Gwynne 9 Mayıs'ta yine, "ve birtakım noktaların, virgüllerin değiştirilmesi için ısrar edip sonunda personeli çileden çıkarıyor." Avam Kamarası'nda, gazete kağıdının sadece hükümet gazetesine tahsis edildiği ve birçok işçi bülteninden esirgendiği yolunda şikayetler vardı. "Ulusun hayatını tehlikeye sokmaya kalkışan gazetelere kağıt sağlanamaz," diye yanıtladı Churchill. Hükümetse, "devlet ve uyruklarının onunla çekişen bir kesimi arasında tarafsız kalamaz"dı.

11 Mayıs sabahı bir milyondan fazla *British Gazette* dağıtıldı. O gün, madencilerin hükümetle görüşmelere başlamak istediği yolunda birtakım imalar sezildi. "Genel grevin bitirilmesiyle, kömür görüşmelerine yeniden başlanmasının arasında net bir aralık olması gerekir," diye yazdı Churc-

hill o gün Baldwin'e. "İlki bu gece, ikincisi de yarın. Fakat ikisi kesinlikle eşzamanlı ve aynı anda olmamalı." Hükümetin mesajı şu olmalıydı: "Bu gece teslimiyet, yarın cömertlik." 12 Mayıs sabahı Sendikalar Birliği Genel Kurulu, maden işçileri greve devam ederse onları daha fazla destekleyemeyecekleri kararını verdi. Öğle vakti Sendikalar Birliği liderleri Downing Sokağı'na gidip Baldwin'le görüştüler ve genel grevin bittiğini bildirdiler. Birkaç dakika sonra Churchill, Genel Kurul Başkanı'na "Çok şükür bitti," dedi.

Genel grevin bitmesinden on gün sonra *New Statesman,* Churchill'i 2 Mayıs gecesi bir "savaş partisinin" liderliğini yapmakla ve hükümeti Sendikalar Birliği'yle görüşmeleri kesmeye zorlamakla suçladı. Ayrıca Churchill'in, "birazcık kan aksa" hiç fena olmayacağını söylediği de iddia edildi. Gazete bu suçlamayı, "Churchill gerçekten bu sözleri kullanmış olsa da olmasa da, onun tam zamanında çıkacak bir kavga fırsatını yakalamak için yılmadan çaba harcadığı kuşkusuzdur," diye ekleyerek zayıflatıyordu.

Churchill, kendisinin kan dökülmesini istediği suçlamasından ötürü *New Statesman*'a yayın yoluyla hakaret davası açmak istiyordu ve Başsavcı'ya şunları söyledi: "Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, benim Bakanlar Kurulu'nda savunduğum tezler tümüyle, ordunun bu işten uzak tutulması ve çok pahalıya patlasa da, çok sayıda silahsız yurttaşın kullanılması yönündedir. Asla, bu sözlerle tam anlamıyla bağdaşan bir dil kullanmadığımdan eminim." Churchill devamında, "Böyle bir yalanın İşçi Partililerin suçlamalarıyla genel kullanıma girmesine izin verebileceğimi kesinlikle sanmıyorum," dedi. Ama bu sözler o kullanıma girdi.

Genel grev, sadece dokuz gün sürmesine karşın ulusu bölmüştü. Grevi destekleyenler, onu "kıranlara" karşı çok sertti. Ama Baldwin'in genel grev bittikten sekiz gün sonra, hükümetin madencilerle yapacağı görüşmelerin sorumluluğunu Churchill'e vermek istemesine yol açan şey onun grev kırıcı namı değil, uzlaştırıcı nitelikleriydi.

Churchill bunu kabul etti ve madencilerle maden sahipleri arasında bir köprü kurmaya çalıştı. Maden sahipleri maden işçilerinin ücretinde bir düşüş olmasında diretince Churchill buna, maden sahiplerinin kârlarında ücretlerdeki düşüşe paralel bir düşüş tehdidiyle karşılık verdi. "Ayrıca, ücretlerde yapılacak indirimin bir sınırı vardır," dedi Churchill, "ve toplumsal nedenlerle, madencilerin bunun aşağısında çalışmaması gerekir." Bunlar Churchill için yeni duygular değildi; beş yıl önce Bakanlar Kuru-

lu'nda, kömür madenlerindeki bir grevle ilgili tartışmalar sırasında Churchill, "işçilerin ne istediği doğru dürüst anlaşılsaydı," demişti, "grevi çok önceden, çok daha düşük bir maliyetle durdurabilirdik."

O sonbaharda, kömür grevi her iki tarafın da giderek sertleşmesiyle devam ederken yıllık tatil için Fransa'ya gidecek olan Baldwin, Churchill'den yine görüşmelerin sorumluluğunu yüklenmesini istedi. 26 Ağustos'ta Churchill Bakanlar Kurulu'nda maden işçilerinin ülke çapında bir asgari ücret talebini savundu. Aynı gün, madencilerin liderleriyle yapılan görüşmelerde onlara "Yaptığınız işte sizinle aynı duyguları paylaşıyorum," dedi ve onlardan, maden sahiplerine kabul ettirmek için baskı yapabileceği birtakım önerilerde bulunmalarını istedi. 31 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda maden işçileri hakkında söylediği şeyler, Thomas Jones'un Baldwin'e bildirdiğine göre, "saygılı, yatıştırıcı ve adaletli"ydi.

1 Eylül'de kördüğümü çözmek için bir girişimde daha bulunan Churchill, MacDonald'ı Chartwell'e davet etti. İşçi Partisi liderinin ziyareti çok gizli tutuldu. MacDonald, maden işçilerinin liderlerinden, görüşmeleri asgari ücret konusunda geniş kapsamlı bir ulusal çözüm temelinde kabul etmelerini istemeyi teklif etti. Churchill iki gün sonra, MacDonald'la Londra'da tekrar bir araya gelmelerinin ardından madenci liderleriyle buluştu ve çok gizli bir şekilde, onların kabul edebileceği ve hükümetin de maden sahiplerinin önüne, grevi bitirmenin koşulu olarak koyabileceği bir formül bulmaya çalıştılar. Churchill'in benimsediği formül, madencilerin, maden sahiplerinin bireysel tasarruflarıyla altına inemeyecekleri bir asgari ücret talebine dayanıyordu. Şimdi her şey maden sahiplerinin bunu kabul etmesine kalmıştı ve Churchill onları bu formülü kabul etmeye ikna etmeyi üstlendi. Kır evi havası uzlaşmacı düşünceler uyandırır umuduyla maden sahiplerini Chartwell'e davet etti. Ama maden sahipleri yumuşamadı.

Churchill, maden sahiplerinin tavrına sinirlenmişti; "inatçı" ve "mantıksız" diye tanımladı onları Baldwin'e. Şimdi, asgari ücret ilkesini hükümetin bir yasa tasarısına koydurmaya çalışıyordu ve "bunun amacı," dedi 15 Eylül'de Bakanlar Kurulu'na, "maden sahiplerinin üzerinde baskı oluşturmaktır." Ama Bakanlar Kurulu böyle bir baskı yapılmasını kabul etmedi ve o gün Fransa'dan dönen Baldwin de Churchill'in çalışmalarını desteklemeyi ve Churchill'in yaptığı, maden işçilerinin de kabul edebileceği, zorlayıcı bir hakemlik mahkemesi yolundaki başka bir öneriyi de reddetti.

Churchill'in Bakanlar Kurulu tarafından tam bir destek alamayacağını haber alan maden sahipleri bir asgari ücret üzerinde konuşmayı reddetmekte diretti. Hatta, Churchill ve madencilerle birlikte, üçlü bir görüşmeye katılmayı bile reddettiler. "Böyle bir ret," dedi Churchill 24 Eylül'deki Bakanlar Kurulu'nda, "tümüyle yanlış ve mantıksızdır" ve "günümüzde" bir emsali yoktur. Ama Bakanlar Kurulu maden sahiplerini toplantıya katılmaya zorlamayı reddetti ve Churchill'i düş kırıklığına uğratarak, hükümetin artık bu uzlaşmazlıktan çekilmesine ve maden sahipleriyle maden işçilerini, kavgalarını sonuna kadar sürdürmek üzere kendi başlarına bırakmaya karar verdi.

Uzlaşmazlığı çözmek için son bir çabaya girişen Churchill 27 Eylül'de Avam Kamarası'nda, madenciler ulusal bir asgari ücret olmadan çalışmaya geri dönmeyi kabul ederlerse, bölgelerdeki ücretleri inceleyecek ve her bölgede adil bir ücreti sağlayacak, "yasaların gücüne sahip," bağımsız bir Ulusal Mahkeme kurulmasını önerdi. Maden sahiplerinin ulusal asgari ücreti reddetmesine sinirlenen madenciler Churchill'in önerisini reddetti. Churchill bu kez, madencilerin Ulusal Mahkeme'yi, saygınlıklarını yitirmeden kabul etmelerini sağlayacak bir formül bulmaya çalışıyordu. Bakanlar Kurulu'ndaki arkadaşları bu defa da Churchill'i desteklemediler. "Partimizin çoğunluğu hükümetin müdahalesinden hoşlanmıyor," demişti bunlardan biri 29 Eylül'de bir arkadaşına, "Winston'un yeni ve gereksiz bir müdahale safhası başlattığı kanısındalar ve ona karşı hiç samimi davranmadılar."

Churchill'in çabaları boşunaydı. Maden sahiplerine yaptığı baskılar sonuç vermedi. Hükümeti bir hakem olarak devreye sokma fikri Bakanlar Kurulu'nda reddedilmişti. Madencileri çözüme yanaştırma girişimleri reddedilmişti. "Korkarım şimdi bu iş kavgayla bitecek," diye yazdı 16 Ekim'de Parlamento'daki özel sekreteri Robert Boothby'ye, maden işçileri ulusal bir mahkemeyi kesin olarak reddettikten sonra. "Bunlar kendilerini devletten güçlü sanıyor. Ama bu bir hata. Aynı yaklaşım maden sahiplerinde de var."

Churchill gerek Hazine'de, gerek Chartwell'de savaş anılarını yazmaya devam ediyordu. Yayıncı Thornton Butterworth'ün her iki yere de sık sık çağırılan yöneticisi Harold Bourne sonraları, Churchill'in bölümlerin deneme baskıları düzgün değilse nasıl huysuz olabildiğini, ama her fırtınadan sonra, "muzip gözlerindeki parıltının arttığını" hatırlıyordu. "On-

daki mizah duygusunun kaybolduğu çok enderdi." Churchill daima, deneme baskılarının her aşamasını görmek isterdi. 12 Aralık'ta Bourne'e bir şiir mektup göndermişti:

Zamanında hemen,
ve bekletilmeden,
her gün sayfaları görmek istiyorum ben.
Ocağın dördünde,
buradan gidince,
yakalayamazsın artık beni sen bile!

Mizah ve felsefi düşünce hep el ele gidiyordu; Churchill 28 Aralık'ta Beaverbrook'a şunları yazdı: "Olgunluk devirlerinin başında belli genişlikte bir anlayışa ve güce kavuşan kişilerin yapacağı çok muazzam şeyler var. Sağlıktan ve yaşamdan yoksun olmadığımız sürece bunları yapmaya çalışmalı, en iyi ve gerçek çözümler dışında hiçbir şeyle yetinmemeliyiz." Kendi çalışması tatillerde bile devam ediyordu. O kış Malta'da son polosunu oynayacaktı. "Toprağın üzerindeyken bitersem," diye yazdı ev sahibine, "her halükârda, kıymetli bir son olur bu."

Churchill elli iki yaşındaydı. 1927'nin başında yaptığı yolculuklarda savaş anılarının, Bourne'un ona tam zamanında teslim ettiği üçüncü ciltdinin deneme baskılarını götürdü ve bunlar üzerinde çalışmasını Cenova'da bitirdi. Sonra Malta'da, son polo maçından sonra yine siyasi konulara döndü ve Baldwin'e yazdığı mektupta, yakında çıkacak Sendikalar Yasa Tasarısı'na, her sendika üyesi için üye olunan sendikanın getirdiği "zorunlu siyasi duruş" yaptırımından uzaklaşabilme hakkının eklenmesi gerektiğinden söz etti. Atina'da bir gazeteye röportaj verdi ve Yunanistan'da parlamenter yönetimin yeniden kurulmasından memnuniyetini dile getirdi. Roma'da Mussolini'yle kısa süren iki görüşme yaptı ve İtalyan başkentinde yaptığı bir basın toplantısında Mussolini'nin "kendi anlayışına göre, İtalyan halkının sürekli iyiliğinden başka bir şey düşünmediğini" herkesin görebileceğini söyledi. Churchill şunları ekledi: "Ben İtalyan olsaydım eminim ki sizin, Leninizmin hayvani saldırganlık ve hırslarına karşı muzaffer mücadelenizi başından sonuna kadar tüm kalbimle desteklerdim. Fakat İngiltere'de biz henüz bu tehlikeyle, sizinki kadar ölümcül biçimde karşı karşıya gelmedik. Bizim kendimize has bir tarzımız var."

Churchill'in tatilini gölgeleyen bir siyasi olay daha vardı: Çinli diktatörlerin Çin limanlarında İngiliz uyruklulara saldırısı. Bakanlar Kurulu Çin'e takviye güç göndermeye karar verdi. Churchill onayladı. "Gerçekten yenilmek dışında," diye yazdı 22 Ocak'ta Baldwin'e Güney Fransa'daki Eze'den, "savaş korkusuyla yanlışa ve şiddete boyun eğmekten daha kötü bir şey yoktur. Herhangi bir durumda bir kez, bazı kişilerin saldırısına karşı hakkınızı savunamayacak duruma düşerseniz karşılaşılacak taleplerin ya da kabul edilecek aşağılanmaların sonu gelmez." Churchill'in, zayıflıktan ötürü savaş tehdidine karşı taviz verilmesine yönelik eleştirisinin özü buydu.

Churchill Eze'de, Consuelo Balsan'ın şatosu Lou Seuil'de kaldı; kuzeni Sunny'nin Balsan'la evliliği 1921'de bitmişti. Eze'deyken, hükümetin Çin'deki mücadelesi takip etmeye devam ediyordu. 25 Ocak'ta Savunma Bakanı'na mektup yazıp onu "Şanghay'a bol miktarda tank" göndermeye teşvik etti. Ama zehirli gaz mermileri gönderilmesine pratik nedenlerle karşıydı ve Savaş Bakanı'na şunları söyledi: "Gaz konusunda amacınıza ulaştığınızı görmek beni çok sevindirdi. 'Asya'ya Gaz' çok önemli bir slogan olabilir. Ama tankların hem sokak savaşında hem de açık arazideki operasyonlarda daha çok etkili olduğunu göreceğiniz kanısındayım. Dilerim sert bir muharebe ve *yeterli bir güç* barışçı bir çözüm getirir. Fakat olmazsa yalvarıyorum size, büyük sorumluluklara yol açabilecek şeylere girişirken doğru mücadele yöntemini seçin."

Churchill Eze'den sonra Paris'e gitti ve 26 Ocak'ta Loucheur'le ve aralarında, 1947'de Dördüncü Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı olacak Vincent Auriol'un da bulunduğu birçok Fransız siyasetçiyle yemekte bir araya geldi. Paris'ten, Westminster Dükü'nün Eu'daki şatosuna gidip üç gün boyunca yaban domuzu avladı ve sonra Londra'ya döndü. Dönüşünden kısa bir süre sonra *Dünya Krizi*'nin üçüncü cildi yayınlandı. Okuyucular onun Batı Cephesi'ndeki savaşlarla ilgili canlı, çok etkileyici betimlemeleriyle çarpılmıştı. J. M. Keynes bu kitabı "Savaşa karşı –bir savaş karşıtının çalışmasından çok daha etkili– bir duruş," diye niteledi.

Churchill 11 Nisan'da üçüncü bütçesini sundu. Parlamento üyeleri bütçe konuşmasını dinlemek için Avam Kamarası'na doluştu. "Sahne," dedi Kral'a Baldwin, "assolist olarak Bay Churchill'in, Avam Kamarası'nda başka hiç kimsenin aşamayacağı bir çekim gücüne sahip olduğunu göstermesine elverişliydi." Bakanlar Kurulu'nun, veraset vergisinin düşürülmesi yö-

nündeki baskılarına karşı direnmişti ve ithal araba lastiklerine ve ithal şaraplara yeni vergiler konmasıyla ve kibrit ve tütünden alınan eski vergilerin arttırılmasıyla gelir sağlanmasından memnundu.

Eski düşmanları, Maliye Bakanı Churchill'den etkilenmişti. "Onda dikkati çeken şey," diye yazmıştı 1904'ten beri Parlamento'nun Muhafazakâr üyesi olan Lord Winterton bir arkadaşına, "neredeyse her durumda, parlamenter hayatının çok geç bir döneminde birdenbire kazandığı müthiş bir nezaket, sabır, iyi huy ve espritüelliktir; eskiden Winston kadar 'istemeye istemeye rezil olan' biri yoktu, şimdiyse gerek Parlamento'da gerek lobilerde herkesle samimi ve yakın ve bunun sonucunda da, şimdi Parlamento'da genellikle, savaştan önce hiç sevilmediği kadar seviliyor; onun Parlamento'da zaten sahip olduğu müthiş gücüne büyük bir katkıdır bu."

Karikatüristler "Sevimli Winston"u ve "Gülümseyen Maliye Bakanı"nı çizmek için yarışıyordu. Kral'a bütçe görüşmeleri hakkında bigi verirken Baldwin, Churchill'in "neşeli ve umutlu iyimserliği"ni ve tiyatro duygusunu vurguluyordu. "Churchill'de, dış görüntüsünü sık sık, rakiplerinin aleyhine, güzel görünüşlü bir cümleye yahut hoşa gidecek bir espriye dönüştüren, dip akıntısı şeklinde, neşeli bir muziplik var." Baldwin, "Düşmanları, bu yılki bütçenin ülkenin dengeleri üzerine haylazca bir dalavere ve hokkabazlık olduğunu, dostlarıysa bir yaratıcılık şaheseri olduğunu söyleyecek," diye ekledi.

Amery, Baldwin'e, Churchill'in bütçesinde "günü kurtaracak birkaç hileden" başka bir şey olmadığından dem vurdu. Bu bütçede, "her şeye karşın, vergi alınan" yaratıcı sanayilere yardım etmek için hiçbir şey yoktu. Ama Churchill o sırada bile, İngiliz sanayisini ve çiftçisini mülk vergisi yükünden kurtarmak için, yerel kesinti sistemini kaldıracak geniş kapsamlı bir program üzerinde çalışıyordu. Onun düşmanları, büyüyen işsizlik ve düşen ticaretti. Mülk vergisinin kalkmasıyla gidecek para vergilerle telafi edilecekti; Churchill, bu gelirin yerine geçecek iki ana kaynak olarak petrol vergisini ve bir kâr vergisini düşünüyordu.

Mülk vergisinin kaldırılması bir sonraki yılda Churchill'in enerjisinin büyük bir kısmına mal olacak ve kafasının hep vergiler yoluyla ek gelir sağlama yollarıyla meşgul olmasına yol açacaktı; mülk vergisinin tümüyle kaldırılmasının maliyeti, yerel kesintilerin kaldırılmasının yol açacağı gelir kaybının telafisi için yerel yetkililere ödenecek toplam 50 milyon sterlindi. Bundan umulan ödülse, ekonominin yaratıcı sektörünün gelişme-

sini sağlamaktı. "Mülk vergisinin kaldırılması," dedi Churchill 6 Haziran'da Baldwin'e, "önemi ve kapsayıcılığıyla, zıtlıkları kadar çekiciliğiyle de, bizi gündelik olayların keşmekeşinin üzerine çıkaracak, büyük ve yapıcı, yeni bir önlem oluşturacak, endüstri uyanacak, tarım yerine oturacak ve bu vergiyi veren muazzam kitle şaşıracak ve çok memnun kalacak. Eğer yerel kesintilere giden para mülkten kazanca doğru kayarsa sıkıntıdaki, can çekişen endüstri ve fabrikalara da giderek artan bir rahatlama gelecek ve bu da bize rekabet gücü ve istihdam yönünden çok büyük yarar sağlayacak."

Baldwin bu programı onayladı. Ama Neville Chamberlain, Churchill'in yine 1925'teki sigorta programındaki gibi, bu işin kaymağını yiyecek olmasından ötürü kızgındı. Hazine'deki memurlarının hevesinden cesaret alan Churchill devam etti, yazın Chartwell'de de bu program üzerinde çalıştı ve bir taraftan da resim yaptı, duvarların, barajların ve su rezervlerinin yapılmasını örgütledi ve yeni bir yazarlık girişimine, çocukluktan, 1900'de Parlamento'ya girişine kadarki süreyi kapsayan otobiyografisini yazmaya başladı.

O yaz Londra'da sokakta bir otobüsün çarptığı Clementine Churchill fena halde sarsıldı. Kocası Chartwell'de kalırken kendisi iyileşmek için altı haftalığına Venedik'e gitti. Churchill, otobiyografisinin bölümlerini yazdırıyordu; her gece ışıkları söndürüyor, kardeşi Jack'le radyodan müzik dinliyorlardı. Ayrıca, İskoçya'ya geyik avlamaya yahut arkadaşı Westminster Dükü'yle somon avlamaya gidiyordu. Ekim ayında Venedik'e, karısının yanına gitti ve orada resim yapıp, yüzdü ve otobiyografisinin üzerinde çalışmaya devam etti. Londra'da, onun geleceğiyle ilgili bir sürü söylenti vardı. "Baldwin Churchill'in çok etkisi altında kalıyor gibi," diye yazmıştı Josiah Wedgewood adında bir İşçi Partili milletvekili, bir arkadaşına, "bunun nedeni de herhalde, C'nin cumhuriyetten hiç umutsuzluğa kapılmamasıdır. O her zaman genç, ülke ve siyaset onun için hâlâ bir oyun. Baldwin'in çok yorgun ve belki de hasta olduğu, seçimlerden önce çekilip, Kral'a Churchill'i görevlendirmesini tavsiye edeceği söyleniyor."

Clementine'i iyileşmeye devam etmek üzere Venedik'te bırakan Churchill İngiltere'ye dönüp yerel kesinti sisteminin kaldırılmasıyla ilgili düzenlemenin ayrıntıları üzerinde çalışmaya başladı. Bu iş için gereken 50 milyon sterlinin 3 milyonunu donanma harcamalarından yapılacak kesintiden sağlama girişimi başarısız oldu; Neville Chamberlain Bakanlar Kuru-

lu toplantısında Deniz Kuvvetleri Bakanı'ndan yana çıktı ve donanma harcamalarından ancak çok küçük bir kesinti yapılmasına karar verildi. Hazine memurları, programı kusursuz hale getirmek için çalışırken içlerinden biri, yerel kesintilerin kaldırılmasının yol açacağı gelir kaybının ancak devletin iç borçlarının bütünüyle tahsil edilmesiyle karşılanabileceği yolunda bir uyarıda bulundu. Tükenmeyen iyimserliği ve hevesiyle Churchill buna, "Bütün raporlarınızda, ülkenin gücünün artacağı yolundaki umutlarınızı ve güveninizi yazmanızı rica ediyorum sizden," diye yanıt verdi. Hiç beklenmedik bir müttefik, Muhafazakâr parlamento üyesi Harold MacMillan'dı; yerel kesintilerin iptal edileceğine dair öylesine umutluydu ki, Churchill ona Hazine'de, programı ayrıntılı bir şekilde inceleyebilmesi için bir oda verdi.

17 Aralık'ta, elli üçüncü doğum gününden üç hafta sonra Churchill'in programı Bakanlar Kurulu'na dağıtılmak üzere hazırdı. O gün ilk kopyayı gönderdiği Baldwin'e bu program için "En iyi çalışmam" diye yazdı. Yedi gün sonra, bir kopya göndermiş olduğu Neville Chamberlain beş sayfalık bir yorumla yanıt verdi ve bunların üzerinde "Benim yaklaşımımın, temkinli olmasına karşın, tümüyle düşmanca olmadığını göreceksiniz," notu vardı. Chamberlain'in en önemli fikri, yerel kesintilerin tümüyle kaldırılamasa da, "örneğin yüzde 50 oranında" düşürülmesi ve böylece Churchill'in, gereken 50 milyon sterlinin 20 milyonluk bölümünü toplamak istediği petrol vergisinden kaçınılmasıydı. Chamberlain'in korkusu, böyle bir verginin giderek büyüyen bir seçmen kitlesini oluşturan motorlu araç kullanıcılarını partiden uzaklaştıracağı, düşman edeceğiydi. MacMillan da mülk vergisinin kısmen, yüzde 66 oranında kaldırılmasını öneriyor, çünkü "kuşkusuz ki gerçekten, sanayiyi büyük ölçüde rahatlatacak bir önlemi finanse etmek amacıyla tasarlanmış" kâr vergisinin sosyalist bir hükümetin elinde, "mali kaynaklara el koyma aracı"na dönüşmesinden endişe ediyordu.

Churchill'in, Mühimmat Bakanı'yken eski Uçak Üretimi Genel Müdürü Lord Weir, üzerinde çalışılan önerileri inceledikten sonra 3 Ocak 1928'de Churchill'e, "Bu faaliyetinizle kömür sektörü için, kömür komisyonu raporlarının tespit ettiklerinden daha çok şey yapacaksınız," diye yazdı. Ama Chamberlain şimdi yerel kesintilerin üçte bir oranında korunmasını öneriyordu. Churchill bunu gönülsüz bir şekilde ve 4 Ocak'ta Baldwin'e söylediğine göre, "sırf daha çok kişinin onayını alma gereksinimine boyun

eğerek ve daha kolay geçsin diye, düşüncenin klasik bütünlüğünü bozarak!" kabul etti. Artık, vergilendirme yoluyla bulunacak para azaldığından, Churchill kâr vergisinden vazgeçmeye ve gereken paranın çoğunu petrol vergisinden toplamaya karar verdi.

9 Ocak'ta Churchill oğluyla Kuzey Fransa'ya giderek iki gün yabandomuzu avladı. Chartwell'e döndükten sonra konuklar arasında, o zamanlar Oxford'da bir öğrenci olan James Lees-Milne de vardı; daha sonradan hatırladığına göre, akşam yemeği bitip yemek masasının örtüsü de kaldırılınca "Bay Churchill iki saat boyunca coşkuyla, sürahileri ve şarap şişelerini kullanarak Jutland savaşını canlandırdı. Çok heyecan verici bir olaydı. Churchill büyüleyiciydi. Bir okul çocuğu gibi heyecanla çabalıyor, topların gürültüsünü taklit etmek için patlama sesleri çıkarıyor, topların çıkardığı dumanı taklit etmek için de savaş sahnesine purosunun dumanını üflüyordu." Ertesi sabah Churchill kubbeli çalışma odasında bir aşağı bir yukarı dolaşarak otobiyografisini yazdırıyordu. "Adımlarının ahşap tabandaki gıcırtısı ve onun tanıdık sesi net bir şekilde duyuluyordu. Ve öğleden sonraları da çizmeli balıkçı tulumunu giymiş, beline kadar gölün içindeydi."

Churchill, yerel kesintileri iptal etme programını 20 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'na sundu. "Bunun gerektireceği iş yükünden ötürü biraz canları sıkılmış gibiydi," diye yazdı Churchill, Balfour'a, "ama sonunda bu yükün en büyük kısmı benim üzerimde kalacak; ve ben bunu üstlenmeye hazırım ve memnuniyet verici bir sonuç ortaya çıkaracağımdan gayet eminim." 31 Ocak'ta, Neville Chamberlain başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Komisyonu, yerel kesintilerin kısmen kaldırılmasına ilişkin düzenlemenin 1928 bütçesine eklenmesini kabul etti. Üç gün sonra Churchill Birmingham'da, yerel kesintilerin kaldırılması konusundaki kampanyayı başlattı ve mülk vergisini, gelir vergisinin aksine, "kazanç olsa da olmasa da" zorla alınan, "yaratıcı sanayinin ve tarımın üzerinde tacizci bir yük," olarak niteledi.

16 Şubat'ta Bakanlar Kurulu, olağan toplantı salonunda, bir gün önce ölmüş olan Asquith'i anmak için toplandı. Dışarı çıktıktan sonra Churchill, yerel kesintilerin kaldırılması ile düzenlemeyi, daha önce Chartwell'de, Randolph'un anlattığına göre, Lindemann'ın katı Muhafazakârlığını "dengeleyici" bir etkide bulunmasından ötürü sevilen Bakanlar Kurulu Genel Sekreter yardımcısı Thomas Jones'a karşı savundu. Churchill, Jones'a, ye-

rel yetkililerin yerel fonların ortadan kalkması sonucu uğrayacakları gelir kaybını telafi etmenin "aslında, her bir yetkiliden iş yapma becerisi oranında alınacak paranın diğer her bir yetkiliye ihtiyacına göre verilmesini öngören komünist bir ilke" olduğunu söyledi.

Yerel kesintilerin kaldırılması programı mart ayında bazı zorluklarla karşılaştı. Chamberlain bunun, kendisinin yoksullar ve ihtiyaç içindeki bölgeler için bir şeyler yapma planını gölgede bırakacağı düşüncesiyle huzursuzdu. Churchill onu kendi programına devam etmeye teşvik etmeye çalıştı ama boşunaydı. Chamberlain, Bakanlar Kurulu Siyasi Komisyonu'nun her toplantısında yeni bir itirazda bulunuyordu. "Sizin muhalefetiniz karşısında bir ilerleme kaydedemiyorum," diye yazdı Churchill ona 12 Mart'ta.

Bunun ardından sert bir yanıt geldi. "Bugüne kadar verebileceğim her şeyi verdim," diye yazdı Chamberlain 14 Mart'ta ve şimdi demiryollarının Churchill'in programından çıkarılması ve mülk vergisi vermeye devam etmesinde diretiyordu. Churchill bu durumda, gıda maddelerini trenle taşıyan çiftçilerden daha düşük fiyat alınmasını sağlama düşüncesinin olanaksız hale geleceğini savundu. Fakat etkinliği ve bütün ilgisi yerel yetkilileri yatıştırmaya ve kazanmaya yönelik olan Chamberlain katı davrandı. Churchill yine pes etti ve Chamberlain'e mektubunda, acı bir dille, "bu dikenli konuları başka bir parlamentoya ve belki de başka ellere bırakmamızın daha iyi olacağını giderek daha çok düşünmek eğiliminde," olduğunu yazdı.

4 Nisan'daki Bakanlar Kurulu'nda, iki gün süren yoğun tartışmalardan sonra her şey halloldu; "Tam bir başarı ve her halükârda, hedeflediğimin dörtte üçü," diye niteledi Churchill bu sonucu Clementine'e. Ama programının dörtte birini yitirmek ve Chamberlain'in düşmanlığı, mutluluğuna gölge düşürmüştü. "Neville çok inatçı ve bence çok mantıksız. Çok şükür, bu planlar zavallı İngiltere'ye birazcık refah getirecek."

Churchill 24 Nisan'da dördüncü bütçesini sundu. "İzleyici tribünlerinin hepsi tıklım tıklım doluyken," dedi Kral'a Baldwin, "Soylular tribününde Galler Prensi ve Gloucester Dükü Hazretlerinin yerlerini aldığı görülüyordu." Churchill, üç buçuk saat süren bir konuşmayla Parlamento'yu büyüledi ve çok eğlendirdi; çocukların harçlığında neredeyse yüzde yüze varan bir artışı duyurarak, "Üreticilere yardım etme konusundaki genel siyasetimizin diğer bir örneği" yorumunda bulundu. Sonra yerel kesintilerin kaldırılmasıyla ilgili programını gayet açık ve net bir şekilde, sabır-

la ve bol bol ayrıntıya girerek anlattı ve nasıl başarılacağını açıkladı; "bunun amacı," dedi, "sanayiyi canlandırmak ve yeni istihdam olanakları yaratmaktır."

Baldwin, Churchill'in konuşmasının "belki de kariyerinin en dikkate değer hitabı" olduğunu söyledi Kral'a. Ama bunun ardından gelen tartışmalar onsuz gerçekleşecekti; şiddetli bir grip Churchill'i Chartwell'de, yatağında yatmak zorunda bıraktı. Ayağa kalkacak gücü bulur bulmaz, iyileşmek için İskoçya'ya, Westminster Dükü'nün Rosehall Malikanesi'ne gitti ve orada Beaverbrook'un, savaşın ilk aylarını anlatan ve 1914'te dostları ve siyaset arkadaşları olan kişilerden söz eden kitabını okudu. "Bu ince, eğitimli kişileri hatırlamakla," diye yazdı Beaverbrook'a, "geçmişin hikâyesi onların önüne serildi. Kaçınılacak şeyler, yapılacak şeyler vesaire. Vatansever, sadık, temiz... ellerinden geleni yapan. Ne kadar korkunç bir keşmekeşten yaratmışlar bunu! Beşikten mezara kadar öğrenilmez bu ... insanoğlunun birinci ve baş karakteri var burada."

Churchill, mektubunun sonuna "Artık savaş olmasın" sözünü eklemişti. O temmuzda İmparatorluk Savunma Komisyonu, savunma harcamalarında "On Yıl Kuralı" diye bilinen şeyi tartıştı; bu kural bu komisyon tarafından 1919'da konmuştu ve buna göre, herhangi bir yılın savunma harcaması, gelecek on yıl Avrupa'da bir savaş olmayacağı varsayımına dayanacaktı. Churchill, bu kuralın "her yıl yeniden gözden geçirilmesini" önerenlerin başını çekmişti. "Bu kuralın amacı," demişti, fikirlerin geliştirilmesini durdurmak değil, "durum gerektirmedikçe toptan üretimi durdurmaktır." Ulusun güvenliği korunacak, fakat aşırı ve çok erken harcamalardan kaçınılacaktı; "önemli olan," dedi Churchill, "savaş çıkıncaya kadar demode hale gelecek silahların, gemilerin ve uçakların üretiminden kaçınmaktır."

Baldwin ilk baştan On Yıl Kuralı'na tümüyle karşı çıkmış, ama daha sonra Churchill'in ve hepsinden fazla da Austen Chamberlain'in, Avrupa'da yakın zamanda bir savaş olmayacağı yolundaki görüşlerini kabul etmişti. Sonra Komisyon, Churchill'in önerisini, bu kuralın her yıl yeniden gözden geçirilmesi ve ufukta bir savaş olasılığı belirir belirmez, en yeni donanım ve silah sistemlerini kullanarak savaşa hazırlanmak için gereken önlemlerin alınmasını benimsedi.

1928 yazında, Muhafazakâr Parti'de Gümrük korumacılığına geri dönmek için baskılar artarken Churchill'in arkadaşlarıyla arası yine bozuldu.

"Unutmayın," diye yazdı Lord Derby temmuzda ona, "serbest ticarete yönelik, size karşı bir kan davası kılığına bürünmüş bir saldırı falan yok." Churchill kendini üzmeye niyetli değildi ve ağustosta Clementine'e, "Gerçekten, kendimi bunlardan tümüyle bağımsız hissediyorum" diye yazdı. Muhafazakâr Parti'nin merkezindekiler Churchill'e karşı kıskançlık ve güvensizlik besleseler de Parti liderliğinin bunları ona yansıtmayacağı belliydi. "O, parlak ve dik başlı bir çocuktur;" diye yazdı Neville Chamberlain bir arkadaşına, "hayranlık uyandırıyor ama gardiyanlarını, harcadıkları sürekli çabalardan ötürü bitkin düşürüyor."

Churchill, "gardiyanlarının" çalışmasına yol açıyordu, kendisi çalışırken onlar çalışmadığı için suçluluk duymalarına neden oluyordu. O yaz ve sonbaharda vaktinin çoğunu Chartwell'de, savaş anılarının savaş sonrası bölümünü bitirmek için harcadı. "Tavsiyemi unutmayın ve şunlarda sebat edin," diye yazdı Baldwin ona 5 Ağustos'ta: "Boyalar, kalem, barajlar ve başka hiçbir şey yok!" Churchill ayrıca, beş yaşındaki kızı Mary için küçük bir kulübenin tuğlalarını örmeye de yardım etti. "Harika bir ay geçirdim;" diye yazdı Baldwin'e 2 Eylül'de, "bir kulübe yaptım ve bir kitap dikte ettim: Günde 200 tuğla ve 2.000 sözcük."

Bakanlığın işleri her gün otomobille Hazine'den getiriliyordu; Churchill her gün birkaç saatini bunlara ayırmıştı. O ayki konuklarından biri, James Scrymgeour-Wedderburn, Churchill'le iki saat baş başa görüştükten sonra günlüğüne şunları yazdı: "Kendisini konuştuğu konuya kaptırdığı zaman, odada, başını ileriye uzatmış ve başparmaklarını yeleğinin kol oyuntularına sokmuş halde bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, sanki kendi hitabetine ayak uydurmaya çalışıyormuş gibi. Eğer yavaşlama belirtileri gösteriyorsa yapmanız gereken tek şey orta derecede entelektüel bir yorumda bulunmaktır; o zaman yine hızlanıyor."

O sonbaharda, ABD'nin inisiyatifiyle başlatılan, en büyük üç gücün yani İngiltere, Fransa ve bizzat ABD'nin silahsızlanmasını sağlama yolunda, dikkate değer bir uluslararası etkinlik vardı. "Kişisel olarak ben, silahsızlanmanın kabul edilmesini zorlayan tüm bu zamansız girişimlere karşıyım" diye yazdı Churchill 9 Eylül'de Hazine danışmanlarından birine. Beş gün sonra da tedirginliğini daha ayrıntılı bir şekilde açıkladı: "Bize sık sık, Almanya'nın diğer ulusların da silahsızlanması düşüncesiyle silahsızlanacağı ve ayrıca, özellikle Fransa'nın silahsızlanmasının hakkaniyet adına gerekli olduğu söylendi. Ama ben böyle bir zorunluluğun var oldu-

ğunu kabul etmiyorum. Almanlar yere serilmişti ve resmen kayıtsız şartsız teslim oldular. Müttefikler arası silahsızlanmayla ilgili taahhütler pazarlık konusu değildi, müttefikler tarafından yapılacak gönüllü bir deklarasyon meselesiydi."

Churchill, 1919'dan beri Fransa'nın durumunda gayet önemli değişimlerin gerçekleştiğini belirtiyordu: "Fransa, bir Alman saldırısında Büyük Britanya ve ABD'nin yardıma gelme taahhüdünde bulunması karşılığında Ren bölgesinden vazgeçti. Fakat Amerikalılar bu taahhütlerini geri çekti ve Fransa şimdi, karşılığında Ren'den vazgeçmeye ikna olduğu güvenlikten yoksun. Fransa'nın savunması konusunda varolan güvenlikler sadece Fransız ordusu ve Locarno Anlaşması'dır. Ama Locarno Anlaşması'nın etkili olması da Fransız ordusuna bağlıdır. Bu ordu bir Alman saldırısını yenecek kadar güçlü olduğu sürece Almanlar saldırıya kalkışmaz."

İngiltere'nin, Locarno Anlaşması'ndaki, Almanya'yı "Fransız ordusunun kötü niyetle kullanılmasından koruma yükümlülüğü," diye yazmıştı Churchill, "Almanya'ya tam bir güvence sağlıyor ve Fransa'nın hem İngiltere hem Almanya'ya kafa tutarak Almanya'ya saldırması düşünülebilecek bir şey değil. Böylece, Fransız ordusunun gücü bizi, Avrupa'ya müdahale etmek gibi son derece muhtemel bir tehlikeden koruyor ve bu gücü budayıp da güvenlik noktasından aşağıya düşürmek bizim hiç çıkarımıza değil. Üstelik Fransa böyle bir budanmaya kesinlikle razı olmayacaktır ve razı olacağı konusundaki tüm beklentiler boşunadır."

Eylülün sonunda Churchill, Kral tarafından Balmoral'a, dört gün orman tavuğu ve geyik avlamaya davet edildi. Oradayken, ilk kez, iki buçuk yaşındaki Prenses Elizabeth'i gördü ve Clementine'e şunları yazdı: "Bu tam bir karakter. Bu kızda, bir çocuk için çok şaşırtıcı gelen bir otorite havası ve derin düşünce hali var."

O kasımda Churchill elli dört yaşındaydı. "Siz daha çocuksunuz," diye yazdı Baldwin ona, "bu nedenle, 'nice mutlu yıllara' diyebilirim." Churchill doğum gününü Chartwell'de geçirdi. Clementine bir hastanede, kan zehirlenmesinden sonraki nekahet dönemindeydi. Churchill her hafta, kalabildiği kadar Chartwell'de kalıyor, savaş anılarının son bölümünü yazdırıyordu. Noel'de artık iyileşen Clementine, üç kızı ve şimdi Eton'u bitirmeye birkaç ay kalmış Randolph Churchill'in yanına geldiler.

7 Şubat 1929'da Churchill acil bir Bakanlar Kurulu toplantısına katılmak için Londra'daydı. Şimdiye dek silahsızlanmış ve askeri yönden za-

yıf olan Almanlar son haberlere göre, çevik, hızlı ve mükemmel silahlara sahip yeni bir ağır kruvazör geliştiriyordu ve bunun etki alanı İngiliz kruvazörlerinden daha genişti ve dakikada attığı top mermisinin ağırlığı en yakın İngiliz rakibinden fazlaydı. "Kruvazör tasarımı," dedi Churchill, "bizim varolan kruvazörlerimizi eskimiş kılacak bir aşamaya giriyor." Yeni Alman kruvazöründe 11 inçlik toplar olacaktı; 1922 tarihli Washington Deniz Silahsızlanma Anlaşması'na göre, bu çapta toplar İngiltere'ye yasaktı. Churchill, 1912'de Alman Donanma Yasası zamanındaki gibi yine, Almanların amacını ve gelecekteki gücünü dikkatle gözlüyordu.

Mayısta bir genel seçim yapılacaktı. Churchill 12 Şubat'taki ilk seçim öncesi konuşmasında bir hükümet değişikliğinin tehlikelerinden söz etti. "İşçi Partisi iktidara gelirse," dedi, "Rus Bolşeviklerini geri getirecek ve onlar da hemen madenlerde, fabrikalarda ve silahlı kuvvetlerde faaliyete geçip yeni bir genel grev planlamaya girişecek." İyi niyetli ve saygın bakanlar "küçük ve gizli bir uluslararası cuntanın kararlarıyla kukla gibi bir oraya bir buraya gönderilecek."

Tüm kampanya boyunca Churchill'in konusu buydu. Bu konu, Beaverbrook'un, bir arkadaşına yazdığı gibi, "Churchill'in bir seçim yenilgisi olabileceğini kabul etmesiyle" daha da bir acil hale geldi ve daha keskin bir şekilde dile getirilir oldu. Diğer Muhafazakâr Bakanlar Parti'nin yeniden birinci sırada seçileceğini varsayıyor ve birtakım özel toplantılarda Churchill'in gelecekte hangi Bakanlığa getirileceğini tartışıyorlardı; en sık söz edilenler Hindistan Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığıydı. Aslında bizzat Baldwin, Churchill'e Hindistan Bakanlığı'nı önermişti. "Baldwin galiba, 1906'da Transvaal Anayasası'nı ve 1922'de Serbest İrlanda Devleti Anayasası'nı Parlamento'dan geçirdiğim için," diye hatırlıyordu sonradan, "İmparatorluğun diğer bir parçası için üçüncü bir büyük özerklik düzenlemesine öncülük etmenin benim duygularımla ve sicilimle genel olarak bağdaşacağını düşünüyordu." Ama bu plan Churchill'e cazip gelmedi. O zamanlar Hindistan Bakanı olan Lord Birkenhead onunla, Hindistan'ın özerkliğine giden yoldaki bir sürü sorunu tartışmıştı ve Churchill, Birkenhead'le, onun "uçsuz bucaksız Hint alt kıtasıyla ilgili derin kuşkuları" dediği şeyleri paylaşıyordu.

Neville Chamberlain bir arkadaşına, Churchill Dışişleri Bakanı olursa Baldwin "Churchill'in bir sürü münasebetsizlik yapacağı düşüncesiyle geceleri soğuk terler dökerek uyanmaya başlayacak" diye yazarak, ar-

tan düşmanlığını açığa vurdu. Ama Baldwin, Churchill'in devlet adamlığına daha çok güven duyuyor, onun Dışişleri Bakanı olmasını tercih ediyordu ve 4 Mart'ta Leo Amery'ye, Churchill'in "Austen'in son derece kasvetli hale getirdiği bu göreve hoş bir etki, canlılık ve güzel bir görüntü katmada, pek raslanmayacak bir şansa sahip olacağını," söylemişti.

7 Mart'ta, siyasi tahminler devam ederken Churchill'in savaş anılarının dördüncü cildi yayınlandı; *Dünya Krizi: Sonrası* adlı kitap, savaştan sonraki dertlerin ve eşitsizliklerin çözümlenmesi konusunda iyi ifade edilmiş bir çağrıydı. Bir ay içinde, bir başka çok ciltli yapıtı, dedesi, Marlborough Dükü John Churchill'in biyografisini yazmayı kabul etti. Ayrıca, otobiyografisini bitirmeye de niyetliydi ve kafasında, Doğu Cephesi ve Bolşevik devrimiyle ilgili savaşları anlatan beşinci ve son bir bölüm daha vardı. Mayıstaki genel seçimler Muhafazakârların aleyhinde sonuçlanırsa Churchill boş kalmayacaktı.

Churchill 15 Nisan'da beşinci bütçesini sundu; geçmişte, ancak hepsi de Başbakan olmuş yahut olacak Walpole, Pitt, Peel ve Gladstone'un ulaşabildiği bir sayıydı bu. Çaydan alınan ve Kraliçe Elizabeth zamanından beri varolan gümrüğü kaldıracağını duyurunca, İşçi Partisi Gölge Kabinesinin Maliye Bakanı Philip Snowden bunu "seçim rüşveti" diye nitelendirdi. Churchill hemen, Snowden'in kendisinin daha önce bu gümrük vergisini "emekçi sınıfının zaten kamburlu sırtında daha fazla yük" olarak nitelediğini hatırlattı.

Churchill hemen hemen üç saat konuştu. "Bu kadar iyi konuştuğunuzu hiç görmedim ve bu da çok şey anlatıyor," diye yazdı Baldwin ertesi gün. "Parlak sözcüğünü hiç sevmem; başka şeyleri tanımlamak için kullanılmıştır ve farklı çağrışımları var; ama bu sözcüğü, lafın gelişi, bozulmamış, saf halinde kullanabileceksem en doğru yeri budur. Sizi her iki elimle birden tebrik ediyorum." "Bu konuşma," diye yazmış günlüğüne Neville Chamberlain, "Parlamento'yu zekası, cüreti, ustalığı ve gücüyle büyüleyip esir aldı." İki hafta sonra Churchill, seçim kampanyasının bir parçası olarak ilk radyo konuşmasını yaptı. "Bu konuşmada, dinleyicilere olağanüstü samimi gelen bir ses vardı," diye yazdı *Daily Express.*

Radyo konuşmasında Churchill, dinleyicilerini Muhafazakârlara oy vermeye çağırdı ve onlara "Siyasette keskin dönüşlerden ve değişimlerinden sakının" dedi, "gözbağcılardan, üçkağıtçılardan sakının; her türlü gereksiz yabancı laftan sakının, her şeyden önce de, sınıf savaşından ve şiddet

içeren siyasi kavgadan, çiçek hastalığından sakındığınız gibi sakının." 6 Mayıs'ta bu temayı Edinburg ve Glasgow'da da işledi. Ama konuşmak boşunaydı; 30 Mayıs'ta Muhafazakârların bir sonraki hükümeti kuramayacağı ortaya çıktı ve Ramsay MacDonald ikinci hükümetini kurdu.

Churchill Epping'den tekrar seçildi; gerçi Bakanlık görevinden yoksunsa da, Avam Kamarası'na ilk kez girdiği günden yirmi dokuz yıl sonra hâlâ milletvekiliydi. "Churchill iyi bir savaşçıdır," diye yazmıştı T. E. Lawrence haziranda Marsh'a, "ve hükümetin dışında, içinde olduğundan daha başarılı olacak, ve eskisinden de güçlü bir konumda geri dönecek. Ben onun Başbakan olmasını istiyorum."

23. Bölüm

Makamsız

Churchill, Muhafazakârların 30 Mayıs 1929'daki seçim yenilgisinden iki hafta sonra 1. Marlborough Dükü'nün dört ciltlik biyografisinin üzerinde çalışmaya başladı. Genç Oxfordlu tarihçi Maurice Ashley, İngiltere ve Avrupa'nın birçok arşivini gezip Churchill'e orijinal malzeme topladı. Kitapla ilgili çalışmasını yoluna koyduktan sonra Parlamento'da İşçi Partisi'nin, madencilik bölgelerinde işsizliği azaltmak için bayındırlık işlerine para harcama planlarının lehinde konuştu. Fakat en önemli siyasi çabası Muhafazakârların yenilgisini tersine çevirmek için birtakım yollar aramaktı. Seçimden bir ay sonra Baldwin'i, Muhafazakârların Liberallerle ittifak ihtimalini dikkate alıp bu yönde çaba harcaması konusunda ikna etti.

27 Haziran'da Baldwin'in onayıyla Churchill, Lloyd George'la bir araya gelerek, Muhafazakârlar ve Liberaller arasında mümkün olan, ilk aşamada sadece Parlamento'da ortaya çıkacak belli konularla sınırlı bir pakt üzerinde konuştu. "Halihazırdaki durumun bıçak sırtı karakterinden çok etkilendim," dedi Baldwin'e iki gün sonra. "Sekiz milyon Muhafazakâr, sekiz milyon İşçi Partili, beş milyon Liberal! Bu beş milyon kişi nereye gidecek? Eğer Muhafazakâr Parti gümrük korumacılığına geri döner ve partinin anti-Liberal dargınlıkları devam ederse sadece tek bir sonuç olabilir; büyük olasılıkla bizim ömrümüzün sonu, yani şu ya da bu şekilde bir Liberal-İşçi bloğu ve Muhafazakâr sağın iktidardan umutsuz bir şekilde dışlanması."

Churchill Muhafazakâr-Liberal uzlaşması çağrısını 11 Temmuz'daki gölge kabine [muhalefetteki partinin gerçek bakanlar kurulunun kısmi izdüşümü olan ekibi] toplantısında tekrarladı, fakat Amery gümrük korumacılığına geri dönüş arayışından vazgeçmiyordu ve Neville Chamberlain'de en azından kısmen bir müttefik bulmuştu. Bu arada, Mısır'da milliyetçiliğin yükselmesi karşısında MacDonald, hükümetinin, İngiliz kuvvetlerini

Kahire'den Süveyş Kanalı'na çekme ve İngiltere'nin oradaki etkisinin güçlü destekçisi, Yüksek Komiser Lord Lloyd'u geri çağırma kararını duyurdu. Lloyd'un azledilmesinin ardından, Churchill daha sonra şunları hatırlıyordu: "Bu kaba ve fevri davranışa şiddetle tepki gösterdim ve tüm Muhafazakâr Parti'nin aynı duyguları taşıyacağını bekliyordum. Ama bir işadamı olarak yetişmiş ve kamuoyunun duygularını kesinlikle çok iyi tahlil eden Bay Baldwin, bunun hükümetle savaşmak için iyi bir konum olduğu kanısında değildi. Bu durum Liberallerin İşçi Partisi'yle birleşmesine ve Muhafazakârların mimlenmiş bir azınlık olarak kalmasına yol açardı."

Lloyd, Churchill'e bizzat başvurmuş, "hakkının aranmasını istemişti." "Ben," diye yazıyordu Churchill, "bu konuda hükümete savaş açacağımı söyledim, ki bu sadece zayıf bir siyaset değil, üstelik kişisel ilişkilerin kötüye kullanılmasıydı. Bay Baldwin Yüksek Komiser'in herhangi bir şekilde savunulmasına karşı çıktı ama ben direttim. Ben muhalefet sıralarının önündeki yerimden kalkıp da hükümeti sorgularken Baldwin sessizce ve hiç onaylamaksızın oturdu. Parti'nin grup başkan vekillerinin bir gece önceden, Parti'dekilere, saygıdeğer liderlerinin bunun karşı tarafı sıkıştıracak iyi bir yer olmadığı kanısını bildirmek için faaliyette bulunmuş olduğunu hemen algıladım. Muhafazakâr sıralardan gelen mırıldanmalar ve hatta itiraz eden bağırtılar hükümet tarafındakilerinin düşmanca müdahalelerine katıldı ve Parlamento'da hemen hemen tek başıma kaldığım anlaşıldı."

Churchill'in Lloyd'u savunması Muhafazakâr Parti liderliğiyle ilk uzlaşmazlığıydı. "Aldırmayın," diye yazdı Lloyd'a 28 Temmuz'da, "siz elinizden geleni yaptınız ve eğer modern devletler arasında bir tek İngiltere, haklarından, çıkarlarından ve gücünden vazgeçmeyi seçtiyse alacağı çok acı bir ders var." Altı gün sonra Churchill, oğlu, kardeşi ve yeğeni Johnny'yle beraber İngiltere'den ayrılıp Kanada ve ABD yolculuğuna çıktı. "Ne güzel bir şey İngiltere'den gitmek," diye yazmıştı yola çıkmadan önce Beaverbrook'a, "ve İngiltere'nin, insanı müthiş usandıran, utandıran işlerinin sorumluluğunu hissetmemek." Ama kendini bu kadar uzun bir yolculuğa girişecek kadar iyi hissetmeyen Clementine'e, Atlantik yolculuğu sırasında kederlenerek şunları yazdı: "Sevgilim, zaman zaman senin evde, moralinin bozuk olduğunu düşündükçe çok üzülüyorum. Bana mesaj gönder. Seni çok seviyorum ve senin yalnız kaldığını düşünmek beni kederlendiriyor."

Gemideki yolcular arasında bulunan Amery, günlüğüne Churchill'in Çanakkale'yle ilgili düşünceleri hakkında şunları yazmıştı: "Boğaz'dan geçmemize engel olan bir dizi talihsizlik hakkında konuşurken Churchill, şaka yollu, tek tesellisinin Tanrının insanoğlunu savaştan bıktırmak için olayı uzatmak istemesi ve bu yüzden, savaşı daha çabuk bitirecek bir projeye müdahale etmesi olduğunu söyledi. Tanrıyla ilgili diğer kanıtı da, Lenin ve Troçki'nin varlığı ve bunlar için bir cehennemin şart olduğuydu."

Churchilller 9 Ağustos'ta Quebec'e vardı. İkinci günlerinde Kanada'nın kırsal bölgelerine gittiler ve dağlarını, ormanlarını, nehirlerini görüp büyülendiler. O gece otellerinin penceresinden ışıkları yanan kağıt fabrikasına bakan Churchill, oğluna, "Bir düşün," dedi, "bugün gördüğümüz o güzel ağaçlar kesilip o lanet olası gazeteler için kağıt yapılıyor ve buna uygarlık deniyor." Churchill 1915'te kendisine denizaltılarını normal süresi olan on dört ayda değil, altı aydan da kısa bir sürede yapmış olan Amerikalı çelik kralı Charles Schwab'ın tahsis ettiği konforlu bir özel tren vagonuna kurularak Kanada'nın öteki tarafındaki Vancouver'e gitti. "Jack'le benim büyük çift yataklı ve özel banyolu geniş kompartımanlarımız var" dedi Clementine'e. "Bir salon, bir seyir odası ve büyük bir yemek salonu var ki ben orasını büro olarak kullanıyorum ve şimdi söylediklerimi yazdırıyorum;" ayrıca bir mutfak, buzdolapları, vantilatörler, personel için bölümler ve "harika bir radyo tertibatı" vardı.

Churchill Montreal'de iki, Ottawa'da ve Toronto'da birer konuşma yaptı. "Bu kocaman ülkenin her tarafında gördüğüm içten ilgiyi ve hayranlığı hayatımda hiç görmedim," diye yazdı Clementine'e. "Bütün partiler ve sınıflar beni hoş karşılama konusunda birbirinden farksızdı. Sokaktaki işçilerden, asansörleri çalıştıran kızlara, terhis edilmiş askerlere, çiftçilere, en yüksek görevlilere varıncaya dek herkes beni görmekten ve elimi sıkmaktan zevk aldığını öylesine samimi bir şekilde gösterdi ki çok derinden etkilendim; ve tüm gücümü, halkımızla Kanada ve Kanada'yla bizim halkımız arasında bir köprü görevi yapmak ve aramızda daha yakın bir dostluk geliştirmek için harcamak niyetindeyim."

Churchill Calgary'de petrol alanlarını gezdi; Randolph, petrol zenginlerinin çok kültürsüz olduğunu ve paralarını nasıl harcayacaklarını bilmediklerini söyleyince Churchill sertçe, "Kültürlü kişiler, derin bir üretim nehrinin üzerinde yüzen, parıldayan kirlerden başka bir şey değildir," dedi.

Churchill 27 Ağustos'ta Clementine'e Banff'tan, "eğer Neville Chamberlain yahut onun gibi biri Muhafazakâr Parti'nin lideri yapılırsa siyasetten çeker giderim ve ölmeden önce seni ve yavru kedilerini birazcık daha rahat ettirmeye bakarım," diye yazdı. Onun aklı başbakanlıktaydı. "İlgimi çeken sadece bir tek hedef var ve bunun önünde bir engel varsa bu kasvetli tarlayı bırakıp başka bir otlağa giderim."

Churchill Kanada'nın Rocky Dağları'nı gezdi, şövalesini Louise Gölü'nün kenarına kurup resim yaptı, sonra Vancouver'e varıp iki konuşma daha yaptı ve güneye, ABD'ye, San Fransisco'ya, sonra daha da güneye, William Randolph Hearst'ün, Pasifik Okyanusu'na tepeden bakan San Simeon'daki görkemli malikanesine gitti. "Hep aşırıya kaçılarak harcanmış, muazzam bir gelir," dedi Churchill, Clementine'e; "hiç durmadan yapılan inşaatlar, pek titiz davranmaksızın toplanan sanat yapıtları; iki muhteşem yapı, iki cazip kadın" –biri Hearst'ün karısı, diğeriyse metresi, aktris Marion Davies'di– "kamuoyuna karşı tam bir kayıtsızlık, güçlü bir liberal ve demokrat görünüş, günde 15 milyonluk bir tiraj, doğuya has bir konukseverlik, aşırı bir kişisel nezaket (en azından bana karşı) ve yaşlı bir Quaker –yahut daha doğrusu, yaşlı bir Mormon– görüntüsü."

Hearst, Churchill'den kendi gazetesi için yazı yazmasını istedi; gelecek on yıl süresince Churchill'e önemli bir ek gelir sağlayacak bir teklifti bu. Yazarlıktan gelen gelirleri müthişti; sadece o ay aldığı Marlborough biyografisinin avansı, *Nash's Pall Mall*'da çıkan üç makalesinin parası ve savaş anılarının son cildinin telif ücreti bir Başbakanın iki buçuk yıllık maaşı kadardı.

20 Eylül'de, Hollywood'da Charlie Chaplin'le yenen bir akşam yemeğinden sonra Churchill, eğer Chaplin oynayacaksa "Genç Napolyon" filminin senaryosunu yazacağına söz verdi. "O harika bir komedyen," dedi Churchill, Clementine'e, "siyasette Bolşevik ve sohbeti çok zevkli." Los Angeles'da geçirdiği beş günde, Amerikalı işadamlarından oluşan birçok gruba İngiltere'yle ABD'nin "birlikte çalışması gerektiği" konusunda konuşmalar yaptı. Bir İngiliz diplomatı Londra'ya, bu konuşmaların "yakın zamanlara kadar bize ve çıkarlarımıza karşı tavır geliştiren kişilerde harika ve hemen görülen sonuçlar" yarattığını bildirdi.

Churchill muhteşem Yosemite Vadisi'nde otomobille yolculuk yaptıktan sonra tekrar Schwab'ın trenine binip Mojave Çölü'nden geçerek Grand Kanyon'a gitti. Sonra Chicago'ya vararak, eğer kullanılması gerekirse İn-

giliz ve ABD donanmalarının "barışın korunmasında birlikte davranmaları" konusunda bir konuşma yaptı. Chicago'dan, Bernard Baruch'un demiryolu vagonuyla New York'a gitti, sonra zamanının bir kısmını Amerikan İç Savaşı'nın geçtiği yerleri gezerek geçirdi. "Çiftlik evlerinde ve kiliselerde hâlâ tüfek ve top mermilerinin izleri var," dedi Clementine'e. "Ormanlar siperlerle ve tüfek yuvalarıyla dolu; büyük ağaçlar üzerinde tüfek mermileri duruyor." İç Savaş'ın üzerinden neredeyse yetmiş yıl geçmişti; "İnsanların yüreklerini okuyabilirsen orada da kurşun izleri görürsün."

Savaş alanlarından sonra Churchill, Schwab'ın treniyle Bethlehem Çelik'in genel merkezine gidip 29 Ekim Salı günü şirketin büyük müdürleri tarafından ağırlandı ve dev fabrikayı gezmek için üç saatini harcadı. Sonra New York'a döndü; "Kara Salı"nın, yani borsanın çöktüğü günün öğleden sonrasıydı. Kendi hisseleri dibe vurmuştu; kaybı 10.000 sterlindi ve 1990'ın parasıyla 200.000 sterlinden fazla yapıyordu. O gece, onuruna verilen ve kırktan çok işadamının hazır bulunduğu bir yemeğe katıldı. İçlerinden biri, Churchill'in sağlığına kadeh kaldırmayı teklif ederken, sözlerine "Arkadaşlar ve *eski* milyonerler," diye başladı.

"Ertesi gün," diye yazmıştı Churchill sonraları, "yatak odamın penceresinin altında kendini on beşinci kattan atıp paramparça olan bir adam korkunç bir sarsıntıya ve itfaiyenin gelmesine yol açtı." Wall Street'te yürürken "paniğin en kötü anında" bir yabancı tarafından tanındı ve Borsa'nın zemin katına davet edildi. "Büyük bir velvele göreceğimi sanıyordum; ama karşılaştığım manzara şaşırtıcı derecede sakin ve gayet düzenliydi." Borsanın üyeleri bir oraya bir buraya "sanki sopayla dürtülmüş bir karınca yuvasının ağır çekim filmi gibi gidiyor ve birbirlerine muazzam miktarda hisse senedini eski fiyatlarının üçte birine satmayı teklif ediyorlar" ve dakikalar boyunca, "teklif etmek zorunda kaldıkları güvenli serveti alacak güçte birini bulamıyorlardı."

Churchill 30 Ekim'de gemiyle New York'tan ayrıldı; morali bozuktu; Muhafazakâr gölge kabine yedi gün önce Baldwin'in teşvikiyle, İşçi Partisi hükümetinin Hindistan planını desteklemeyi kabul etmişti. O sırada New York'ta bulunan Churchill'e danışılmamıştı. 31 Ekim'de Genel Vali Lord Irwin tarafından açıklanan karar, Hindistan'a himaye altındaki egemen bölge statüsü vermekti. Hindistan, Londra tarafından atanmış bir Genel Vali ve savunmada İngiltere'nin askeri kontrolü muhafaza edilerek, beş yıl içinde hem ulusal, hem eyalet düzeyinde, Hintliler tarafından yönetilecekti. Churc-

hill bunun yanlış bir karar olduğundan emindi; Hindistan'ın Hinduları ve Müslümanları henüz merkezde kendilerini yönetmeye hazır değildi; bu alt kıtanın halkının bölünmeden, kan dökülmeden ve adaletsizlikler olmadan kendi kaderlerinin sorumluluğunu taşıyabilecek duruma gelmesi için henüz onlarca yıl İngiliz hakimiyeti gerekiyordu ve bir kez egemen bölge statüsü verilince de, bunun ardından yeni bir güçle, hem MacDonald'ın hem de Baldwin'in reddettiği tam bağımsızlık talebi gelecekti. Churchill'in kanısınca, Hintliler ancak eyalet düzeyinde bir özerkliğe hazırdı.

Churchill ABD'den Londra'ya 6 Kasım'da döndü. Ertesi gün Avam Kamarası'nda, Baldwin'in Muhafazakâr Parti'ye egemen statüsü konusundaki taahhüt sunuşunu dinledi. "Winston, SB'in konuşması süresince dik dik bakarak ve mutsuz bir şekilde oturdu," diye yazmıştı Muhafazakâr Parti Başkanı J. C. C. Davidson, Irwin'e. Bu arada Samuel Hoare da ona yazıyordu: "Winston tartışma süresince öfkeden neredeyse deliye dönmüştü ve tartışmalardan bu yana kimseyle pek konuşmadı," diye yazdı. Ama Churchill sessiz kalmaya niyetli değildi. 16 Kasım'da *Daily Mail*'deki bir yazısında, İngiliz hakimiyetinin Hindistan'a barış ve refah getirdiğini yazdı. "Irklar arasında bir eşitliğe ve kişiler arasında tarafsızlığa dayalı bir adalet götürüldü. İyileştirici ve yaratıcı bilim bu muazzam ve kendi başlarına çaresiz halkın hizmetine koşuldu." Ama İngiltere'nin, kendi geleneklerini takip etmesine izin verdiği Hindular kendi üyelerinin altmış milyonunu hâlâ, sokaklarda birisine yaklaşmalarını bile hakaret ve varlıklarını "bir kirlilik" olarak gördükleri Dokunulmazlar olarak damgalamıştı.

"Kendileri için ağır işler yapan kendi insanlarına" diye yazmıştı Churchill, böylesine kötü davranan kişiler egemen bölge statüsüne "kesinlikle ulaşamaz"dı. Bu statünün verilmesi bir "suç" olacaktı. Churchill bunun suç olacağından eminken, Hindistan Ulusal Kongresi'yse egemen bölge statüsünü bile yetesiz bularak reddetti. Churchill'in ilk eleştirel yazısının yayınlanmasından altı hafta sonra Yeni Kongre lideri, Churchill gibi Harrow'da okumuş Jawaharlal Nehru, Hindistan için tam bağımsızlık istedi. Nehru, merkezi ve eyalet yasama organlarında çalışan tüm Kongre üyelerini görevlerinden istifa etmeye ve İngiliz hakimiyetine karşı tüm Hindistan çapında tam bir itaatsizlik kampanyasına çağırdı. Kongre'nin bu kampanyası Hint milliyetçiliğinin manevi lideri Mahatma Gandhi tarafından desteklendi; Gandhi ve Nehru, Irwin tarafından tutuklanıp hapsedildi.

30 Kasım'da Churchill elli beşinci doğum gününü kutladı. Noel'den kısa bir süre önce BBC'ye, Hindistan'ın egemen bölge statüsüne karşı yapacağı on dakikalık bir konuşmanın yayınlanması karşılığında 100 sterlin teklif etti. BBC reddetti. "Kamuya mal olmuş kişilerin, kendilerini dinlemek isteyen halka ulaşmasını engelleme" siyasetini protesto etti ama boşunaydı.

Churchill 30 Ekim 1930'da, otobiyografisi *Gençlik Yaşamım*'ı yayınladı. Okul ve ordudaki günlerinin, yaşam ve siyaset hakkında birçok düşüncesini de kapsayan, hoş, esprili bir anlatımıydı. "Keşke ben bunun yarısı kadar iyi bir şey yapabilseydim" diye yazdı Baldwin. T. E. Lawrence, "sizi birçok faaliyetiniz sırasında gördüğümden, varlığından emin olduğum, ama şimdi çok daha geniş kitlelerin öğrenmesi gereken olgun ve neşeli bir bilgelik ve cesaret ve yetenek ve muhakeme gücü" yorumunda bulundu. Lawrence, sonrasında, "25 yıl böyle, kötülüksüz yaşayan insan pek fazla değildir," diye ekliyordu. MacDonald'dan, Downing Sokağı'ndan gönderilmiş, el yazısıyla bir teşekkür geldi: "Ben kendi biyografimi vitrine koyma cesaretini gösterdiğim gün, bunun minnettar bir karşılığı olarak size de bir tane göndereceğim. Ama balık satan yaşlı bir kadın bile biyografi yazarı olunca kadar benim biyografimin çıkma şansı yok. Siz ilginç bir adamsınız, bense sıkıcı bir herif. Sizinki hem saygınlık hem de para getirsin size."

Gençlik Yaşamım çabucak yeni baskı yaptı ve birçok dile çevrildi. Ama Churchill'in bir yazar olarak hoşnutluğu, siyasi yönden giderek artan soyutlanmışlığından ötürü mutsuzluğuyla bir zıtlık oluşturuyordu, çünkü Muhafazakâr Parti liderleri Londra'da, Hintli siyasi liderlerle egemen bölge statüsünün ayrıntıları üzerinde çalışılacak bir yuvarlak masa toplantısına katılmayı kabul etmişti. Churchill o sonbaharda Muhafazakâr Parti serbest ticarete sırtını dönünce de düş kırıklığına uğradı. Bu durum Churchill'in, İşçi Partisi'ne karşı temel siyasi güç olarak yeğlediği Muhafazakâr-Liberal ittifakının olanaksız hale gelmesine yol açacaktı. Ama Parti'yi, yirmi altı yıl önce yaptığı gibi, yine aynı serbest ticaret konusu yüzünden bırakmaya niyeti yoktu ve gümrük tarifelerinin önde gelen savunucularından Amery'ye, "size bir sülük sadakatiyle yapışıp kalmak niyetindeyim," dedi.

Churchill'in elli altıncı doğum gününden bir ay önce arkadaşı Lord Birkenhead apansızın öldü; Churchill'den sadece iki yaş büyüktü; yirmi beş yıldır çok yakın arkadaştılar. Ertesi gün *The Times*'ta yayınlanan yazısında Churchill şunları diyordu: "O, bir insanın bulabileceği en sadık, güvenilir, yiğit arkadaş ve zeki, bilgili, zevkli bir yoldaştı. Tam sağlıklı ve zin-

de olmadıkça, sanırım yaşamak istemezdi. Onu iyi tanıyan herkes yasını tutacak ve sık sık özleyecek onu. Fakat ülkemize daha da çok yazık oldu. Ona en çok ihtiyaç duyulan günlerdeyiz. Onun, temelleri çok derine giden aklı, güçlü, cesur ruhu, deneyimi ve anlayışı, o büyük karar alma sistemi, entelektüel bağımsızlığı ve tüm ciddi konulardaki, şimdi boşlukta kalmış bilgisi, bu erken kaybı ulusal bir yoksullaşma haline getiriyor. Onun mutlu, parlak, cömert, sıcak yürekli yaşamı bitti. Bu kadar çok sevdiği İngiltere'nin kaderine en büyük katkısını yapabileceği yıllarda bitti."

Churchill'in elli altıncı doğum gününden bir hafta önce Clementine, o zamanlar Oxford'da öğrenci olan Randolph'a şunları yazmıştı: "Senin, koşullara uyum sağlamak olarak gördüğünü söylediğin siyaset babana pek uygun değil. Bazen bu konuda çok efkarlanıyor ama çok şükür ki, giderek artan bir şey değil bu. Kitabının elde ettiği başarı ve aldığı övgüler onun üzgün anlarını dengeliyor." Kasım ayının sonunda bir mutluluk günü, kızları Diana'nın, Churchill'in yıllardır tanıdığı Güney Afrikalı madenci ve milyoner Sir Abe Bailey'in oğlu John Bailey'le nişanı vardı. Ama bu nikahın Londra'nın sosyal yaşamında çok önemli bir an olmasına karşın, evlilik sürmedi; Diana üç yıl sonra boşandı ve Duncan Sandys adlı genç bir Muhafazakârla evlendi; onunla ilk kez, Randolph'un Sandys'e karşı kampanya yürüttüğü bir ara seçim sırasında tanışmışlardı.

12 Aralık'ta Churchill, egemen bölge statüsüne karşı savaşmak amacıyla kurulmuş Hindistan İmparatorluk Derneği'nin halka açık ilk toplantısının baş konuşmacısıydı. Konuşması, önemli sayıda Muhafazakârın, özellikle de Hindistan'da giderek büyüyen sivil itaatsizlikten sonra, egemenlik statüsüne doğru gidiş zamanının gelmiş olup olmadığı konusundaki tedirginliği yansıtıyordu. Özel olarak, Neville Chamberlain bir arkadaşına, Hintlilerin bir elli yıl, belki de daha uzun bir süre özerklik için hazır olabileceğini sanmadığını söylemişti. Ama Baldwin'in dominyon statüsüne desteği bir parti politikası meselesi haline gelmişti ve hayatı boyunca bir Muhafazakâr olan, Muhafazakâr liderlerin yakın arkadaşı Irwin, MacDonald hükümetiyle gölge kabine arasında bir köprü görevi yapıyordu.

Churchill 12 Aralık'taki konuşmasında, "İngiliz Racasının yerine Gandhi'nin Racası geçerse" Hindistan'ın karşılaşacağı tehlikeler konusunda uyarılarda bulundu. Hindistan'ın bölgesel devletlerinin hükümdarları ve muazzam bir Müslüman azınlık; bunların ikisinin de yeni iktidar odağıyla

"uzlaşması" gerekecekti. "Hindu dininin en ufak bir insan hakkından bile yoksun bıraktığı" Dokunulmazların artık bir koruyucusu kalmayacaktı. "Hindistan'da siyasi kargaşadan kaçınmanın yolu," dedi Churchill, "Hindistan'daki kitlelerin maddi koşullarının iyileştirilmesi yolundaki pratik adımlara yoğunlaşmak ve her türden aşırılığa ve yasaların her türden ihlaline hızlı ve sert bir şekilde karşılık vermektir." Lahor'daki, İngiliz bayrağının yakıldığı Kongre "derhal dağıtılmalı ve liderleri sınırdışı edilmelidir. İngiltere, "hakimiyet kurma iradesini" katı bir şekilde ortaya koyarak, aslında uygulanmakta olan "çok şiddetli bir dizi ceza önleminden" kaçınabilirdi. "Şimdi bile Parlamento'nun, Hindistan'ın çıkarlarına sadık Hint halkının kaderini yönetme ve yönlendirme kararlılığını sadece dile getirmesi bile, sonu hüsran olacak bu kargaşa döneminin birkaç yıl içinde –hatta belki de birkaç ay içinde– bitmesini sağlayacaktır."

Sonra Churchill iki aşamalı bir çözüm önerdi: Hindistan'ın eyalet hükümetleri "daha gerçek, daha samimi, daha temsil niteliği taşıyan özerklik organlarını oluşturma" yolunda ilerlerken, merkezi güç sıkı bir şekilde İngiltere'nin elinde kalacaktır. Ama sivil itaatsizlik son bulmalıdır. "Asıl gerçek," dedi Churchill, "Gandhi-izm ve bunun temsil ettiği her şeyle er ya da geç bir mücadeleye girilmesi ve sonunda bunun ezilmesi gerektiğidir. Bir kaplanı kediye verilecek etle doyurmaya çalışmanın yararı yoktur. Bu ne kadar çabuk fark edilirse, ilgili herkes için dertler ve felaketler o kadar az olacaktır."

Lord Irwin bir arkadaşına yazdığı mektubunda "Churchill'in son konuşması ne kadar müthişti" yorumunda bulunmuştu. Churchill, Hindistan'ın merkezde kendini yönetmeye henüz hazır olmadığından emindi; Irwin, Hint Prenslik devletlerinin ve Hint eyaletlerinin isteklerini federal bir sistemle uzlaştırabileceği kanısındaydı. Ayrıca, tam bağımsızlık talepleri Baldwin kadar, MacDonald için de kabul edilmez olan, hapisteki Gandhi ve Kongre liderleriyle görüşmeler başlatması gerektiğine de inanıyordu.

Churchill 8 Ocak 1931'de oğluna gönderdiği bir mektupta şunu yazmıştı: "Bu Hindistan meselesiyle *à outrance** savaşacağım." Ama Churchill, "tam gümrük korumacılığının ve artı, Hindistan için sınırsız dozda bir Irwinizmin tüm yükünü yüklenmiş" bir yönetimle de bir araya gelmeyecekti. 25 Ocak'ta Irwin, Kongre'yi görüşmeye ikna etme girişiminde bu-

* Sonuna kadar, ölümüne-ç.n.

lunarak Gandhi'yi hapisten çıkardı. "Tek korkum," dedi Irwin, Baldwin'e, ertesi gün Parlamento'da yapılacak görüşmelerde "Winston'un olay çıkarmasıdır." Irwin, Baldwin'e, "Onu bir günlüğüne Epping'e gönderin" tavsiyesinde bulundu.

Ama Churchill 26 Ocak'taki görüşmelerde konuştu. 1924'te Parti'ye geri dönüşünden beri Muhafazakâr Parti'ye karşı ilk konuşmasıydı ve Parti liderliğiyle kesin bir uzlaşmazlığı gösteriyordu bu. Konuşmasında hükümetin politikasındaki, "her an heyecana kapılabilecek milyonlarca kişinin parıldayan gözlerinin" önüne, Irwin sisteminde gerçekten elde tutulacak "muazzam" bir iktidarla birlikte bir özerklik vaadini koyamama konusunda bir zayıflıktan söz etti. Onun görüşünce, Hint milliyetçileri bu tür engelleri asla kabul etmeyecekti. Daha sonra Parlamento'ya, o anda 60.000 Hintlinin siyasi suçlardan ötürü hapiste olduğunu hatırlattı. Sivil özgürlüklerin güç kullanılarak kısıtlanması "Hindistan'da, Ayaklanma'dan beridir görülmemiş bir şey"di. Hintlilerin, egemenlik statüsü yahut özerklikle yetineceğini sanmak bir yanılgıydı. "İngiltere'nin kurmayı teklif ettiği Geniş Hindistan Parlamentosu çok kısa bir zamanda," dedi, "bizi ülkeden mümkün olan en çabuk şekilde kovmaya kararlı güçlerin hakimiyetine girecektir."

Churchill'in konuşması, geçen ekim ayında Partilerinin Irwin deklarasyonunu kabul etmesi öncesinde kendilerine danışılmamış olan, arka sıralardaki Muhafazakâr milletvekillerinde büyük bir etki yaptı. Arka sıralarda oturan kıdemli bir Muhafazakâr milletvekili ve Irwin'in kuzeni George Lane-Fox, görüşmelerin ardından Irwin'e şunları yazdı: "Winston konuşmaya başladığı zaman arkasında pek destek yoktu. Ama ben arka sıralarda otururken, onun konuşmasının ne kadar akıllıca olduğunu anladım ve arka sıradakiler arasındaki takdir duygularının giderek arttığını hissettim. İnsanlar bu söylenenlerin kendi kuşkularını ve düşüncelerini temsil ettiğini hissetmeye başladı ve giderek artan sayıda kişi önce mırıldanmaya, sonra da tezahürat yapmaya başladı."

Churchill'in konuşmasını yanıtlayan MacDonald değil, Baldwin oldu: "Muhafazakârlar tekrar iktidara gelirse, yapması gereken işlerden birinin Hindistan Anayasası'nı uygulamak olduğunu düşüneceklerdir," "Baldwin'in bu vaadi İşçi Partili milletvekilleri tarafından tezahüratla karşılandı ama," diye bildiriyordu Irwin'in kuzeni, "bizim kendi sıralarımızda çok uğursuz bir sessizlik vardı."

Baldwin'in konuşmasından sonra Churchill, gölge kabineden istifa etmekten başka seçeneği kalmadığını hissetti; görüşmelerin hemen ertesi günü yaptı bunu. İki gün sonra, Parti'nin Hindistan siyasetine verdiği desteğe karşı bir kampanya başlattı. Yaptığı konuşmalar baştan sona, Baldwin'in Parti'yi doğal dürtülerinin yahut inançlarının dışında bir yola soktuğunu hisseden Muhafazakârlara, kötü şeylerin olacağını hissettiren ve bam tellerine dokunarak onların destek duygularını uyandıran sözlerle doluydu. J. C. C. Davidson'un yol göstermesiyle Churchill'in eleştirilerinin altını oyma girişiminde bulunan Muhafazakâr Parti Genel Merkezi, söylediklerini çürütmek yerine, Churchill'in güvenilirliğini yok etmeye çalıştı. Churchill ise Parti kadrolarında büyük bir destek dalgası hissediyordu ve 8 Şubat'ta Randolph'a yazdığı mektupta "Bir hareketle Parti'de gayet popüler hale geldim ve platform konusunda büyük bir talep uyandırdım," diyordu.

Beş gün sonra Randolph'a babası hakkında yazan Brendan Bracken, "Baldwin'in dizinin dibinden ayrıldı, Muhafazakâr Parti'deki tüm savaşçıları coşturdu, kendini yeniden potansiyel bir lider haline getirdi ve gerek burada, gerek Hindistan'da büyük bir çoğunluğa cesaret verdi," diyordu. Bracken daha sonra Churchill'in, Avam Kamarası'nda yaptığı bir dizi "parlak konuşmayla" Muhafazakârlara "kendisindeki dehayı ve SB'in inanılmaz sıradanlığını" gösterdiğini ekledi.

17 Şubat'ta Gandhi, Irwin'le Delhi'de bir araya geldi; dört hafta boyunca yapılacak sekiz toplantının ilkiydi bu. Birçok Muhafazakâr, Genel Vali'nin, amacı hâlâ tam bağımsızlık olan ve sivil itaatsizliği durdurmayı reddeden bir adamla görüşmesine çok öfkelenmişti. "Bay Gandhi'nin, yani şimdi Doğu'da çok bilinen bir Hint fakiri kılığına bürünmüş, fitneci bir Middle Temple* avukatının," dedi Churchill 23 Şubat'ta Batı Essex Muhafazakârlarına, "hâlâ bir sivil itaatsizlik kampanyasını örgütler ve yönetirken, Genel Valilik sarayının merdivenlerinden yarı çıplak bir halde çıkıp İmparator-Kral'ın temsilcisiyle eşit koşullarla konuşmaya geldiğini görmek hem ürkütücü, hem de mide bulandırıcıdır." Böyle bir manzara, "İngiltere'nin otoritesine düşman tüm güçleri" cesaretlendirmekten başka bir işe yaramaz.

Churchill'in konuşması İşçi Partili ve Liberalleri fena halde kızdırdı. Ama birçok Muhafazakâra göre bu konuşma, kendilerinin en derin endişele-

* Londra'da avukatlık stajı yapılan bir adalet sarayı-ç.n.

rinin canlı bir ifadeyle dile getirilmesiydi. "Muhafazakâr Parti'nin tüm ruhunun benden yana olduğu kuşkusuz" diye yazdı Churchill, Clementine'e. Bu hiç de hayal ürünü değildi; Churchill'in haberi olmadan, Muhafazakâr Parti İdare Amiri Hugh Topping 25 Şubat'ta Neville Chamberlain'e şunları yazdı: "Destekçilerimizden birçoğu Hindistan sorunu nedeniyle endişeli. Bay Baldwin'in dile getirdiği görüşlerden ziyade Bay Churchill'in görüşlerine yatkınlar." Baldwin'in kendi seçim çevresinin liderlerinden Sir Richard Brooke 2 Mart'ta ona gönderdiği uyarı notunda, Hint halkının "kendilerine verilebilecek tavizlerden daha fazlasını istemeye" cesaretlendirildiğini yazıyordu. Brooke, "Bay Churchill bu seçim çevresindeki birçok Muhafazakârın da görüşlerini dile getiriyor," diye eklemişti.

4 Mart'ta Gandhi, Irwin'le görüşmeleri sürerken sivil itaatsizliği durdurmayı ve Kongre temsilcilerinin Hindistan'ın geleceğini tartışmak üzere Londra'da ikinci bir yuvarlak masa toplantısına katılmasına izin vermeyi kabul etti. Ayrıca, savunma siyaseti, dışişleri ve azınlıkların hakları konularında İngiltere'nin, kesin belirlenmemiş "koruma tedbirlerini" de kabul etti. Bilinen adıyla "Gandhi-Irwin Anlaşması" 5 Mart'ta yayınlandı. Baldwin hemen bu anlaşmayı ve ikinci yuvarlak masa toplantısını desteklediğini duyurdu; 12 Mart'ta Parlamento'da Gandhi-Irwin Anlaşması'nı "sağduyunun zaferi" diye nitelendirdi. Buna yanıt olarak Churchill, bu anlaşmanın sonucunda, "beklentiler, göz dikilen şeyler ve hırslar kışkırtıldı ve giderek artıyor," dedi. Son günlerde Bombay'daki İngiliz karşıtı karışıklıklara değinerek, Hintlileri egemenlik statüsü vererek ümitlendirip de sonra tam bağımsızlık vermek istemeyenler "Hindistan halkını kan dökülmesine ve kargaşaya sevk ediyor," dedi.

Churchill, uyarılarının doğru olduğu kanısındaydı. 18 Mart'ta Albert Hall'da yaptığı konuşmada Hindistan'da "barışı ve ilerlemeyi" sağlamak düşüncesiyle Gandhi ve Nehru'yla görüşme siyasetini, "sonunda korkunç bir uyanışın kaçınılmaz olduğu çılgınca bir rüya" diye niteledi. Eğer İngiltere'nin otoritesi yok olursa, İngiltere'nin yarattığı tüm tıp, hukuk ve yönetim hizmetleri ve demiryolu, sulama, bayındırlık ve açlığın önlenmesi çalışmaları da "birlikte yok olacak"tı. Hindular Müslümanları kovmaya ve yok etmeye kalkacaktı. Vurgunculuk ve rüşvet alıp yürüyecekti. Boğaz tokluğuna adam çalıştırarak zengin olmuş Hintli milyonerler daha güçlü ve daha da zengin hale gelecekti. Her türden "haris heves" zaten kışkırtılmıştı "ve hırsından kaşınan bir sürü parmak, sahipsiz bir imparator-

luktan kalan muazzam ganimete uzanıyor, tırnaklıyor"du. Akraba kayırma, yolsuzluk ve rüşvet "Brahman egemenliğinin evlatlıkları" olacaktı.

Hepsinden kötüsü de, Churchill'in görüşünce Hinduların "umuttan ve insan statüsünden yoksun erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan oluşan, bir ulus kadar kalabalık" Dokunulmazlara zorbalık yapacağıydı. "Onların durumu kölelerden de kötüdür, çünkü onlara sadece fiziksel değil, ruhsal bir kölelik ve secde haline razı olmaları öğretilmiştir." Hem Dokunulmazlar hem de beş milyon Hintli Hıristiyan için, "İngiltere'nin eli artık onları korumak ve eşit bir yasa sağlamak için uzanamadığı gün kara bir gün olacaktır."

Daha sonra Churchill, kendisi ve kendisiyle aynı görüşü paylaşanların "Esas olarak İngiltere için savaşmış albaylar ve diğer sakıncalı kişilerden oluşan, zekası kıt, aşağılık bir tür" olarak nitelenmesinde "resmen Muhafazakâr" olanların oynadığı rolü kınadı. Ama, dedi, "biz albaylara bağlı değiliz –gerçi Muhafazakârlar İngiliz ordusunun şerefli bir rütbesiyle niçin alay ederler anlamıyorsam da– biz gerçeklere bağlıyız. İngiliz demokrasisinin neferleriyiz biz."

Churchill'in konuşmasından bir gün sonra, resmi bir Muhafazakâr aday Westminster, St George'da yapılan ara seçimde, Baldwin'in liderliğine karşı çıkan bir Muhafazakâr adaya karşı heyecanlı bir yarışta 5.000 oy farkla galip geldi. Sadakatin net çağrısının sesi duyulmuştu. Bunun yankıları Churchill'in Hindistan kampanyasındaki fikirlerden daha çok zarar verdi. "Korkarım yıllarca bu tartışmaya kilitleneceğiz," diye yazdı Churchill 24 Mart'ta Irwin'e, "ve sanırım bu, İngiltere'nin bölünme çizgisi olacak. Her halükârda, sizi destekleyen büyük taburlarla başlayacaksınız."

Martın sonunda Cawnpore'de çıkan Hindu-Müslüman çatışması binden fazla kişinin ölümüne yol açtı. Churchill, özerklikte ileri gidilirse bu dinsel çatışmaların şiddetlenmesinden başka bir işe yaramayacağından emindi. "Yetmiş milyon Müslüman, Hindular tarafından katledilme ve sömürülme tehlikesiyle karşı karşıyadır" diyerek uyardı. "Kan davası daha yeni başlıyor." Bir ay sonra, Gandhi'nin ikinci yuvarlak masa toplantısına katılmak için çok yakında Londra'ya gelecek olmasına ve Irwin'in, Hindistan'daki durumun şimdiye kadarkinden "daha tatlı" olduğu yorumuna karşın, Hintli aşırıların İngiliz polisleri öldürmeye devam ettiğine dikkat çekti. 9 Temmuz'da, Cawnpore hakkındaki görüşmelerde, "Cawnpore'da patlayan ilkel öfke ve vahşet, İngiltere yöneten, yol gösteren ve koruyan elini çekince bütün Hindistan'da olacakların ancak tadımlığıdır," dedi.

Churchill'in uyarıları boşunaydı; MacDonald'la Baldwin arasında, iki partili bir Hindistan siyaseti gütme konusundaki işbirliği sayesinde, Parti politikasının aleyhinde konuşmak isteyen elli yahut altmış Muhafazakâr milletvekili bile hükümet politikasının yönünü değiştiremedi.

Churchill o yaz Clementine ve Randolph'la Fransa'da otomobille bir tatile çıktı. Yanında yeni bir sekreter, gelecek altı ay boyunca sekreterlik işlerinde başyardımcısı olacak Violet Pearman, yahut ev halkının deyişiyle "Bayan P" de vardı. Churchill 7 Ağustos'ta, Biarritz'de *Dünya Krizi: Doğu Cephesi*'nin son düzeltmelerini yaptı. "Çok şükür bitti," diye yazmıştı Edward Marsh'a. "Marlborough'ya başlamak için sabırsızlanıyor ve girişmek zorunda kaldığım karmakarışık iki bölüm hakkında neler düşündüğünü duymayı çok istiyorum." Churchill, mektubunu siyasi bir sözle bitirmişti: "Karşılaştığım herkes, ekonomik yönden korkunç bir şeylerin olacağı konusunda hafiften panik halinde."

Bir hafta sonra, ciddi ekonomik güçlükler MacDonald ve Snowden'i işsizlik maaşlarında yüzde onluk bir kesintiyi gündeme getirmek zorunda bıraktı; zorunlu bir Amerikan borçlanmasına neden oluşturacak bir sıkıntı yaşanıyordu. Bakanlar Kurulu bunu kabul edip etmeme konusunda bölündü; ekonomik krizle başa çıkabilmek için bir İşçi Partisi-Muhafazakâr koalisyonundan sıkça söz edilmeye başlandı. Churchill 16 Ağustos'ta Avignon'dayken tatilini ve çalışmasını yarıda kesip Muhafazakâr arkadaşlarını, koalisyona girilmesi halinde bunun İşçi Partisi'nin uğradığı bozgunun sorumluluğunu paylaşma anlamına geleceği, dolayısıyla böyle bir seçeneğin reddedilmesi gerektiğine ikna etmek umuduyla Londra'ya gitti. Dört gün sonra Fransa'ya döndüğünde İşçi Partisi hükümeti hâlâ bozulmamıştı. Sonra, 23 Ağustos'ta Juan-les-Pins'de resim yaparken, İşçi Partisi hükümetinin, sendikaların işsizlik maaşlarında düşünülen kesintiyi kabul etmediğini öğrendi. Birçok kıdemli Bakanın sendikaların görüşüne desteğini dile getirmesinden sonra Bakanlar Kurulu istifa etti.

İngiltere'nin ikinci İşçi Partisi hükümeti bitmişti. Ertesi gün Kral, MacDonald'dan, tüm partilerden gelecek siyasetçilerden oluşacak ulusal bir hükümetin başında Başbakan olarak kalmasını istedi. Baldwin muhafazakârların katılımını hemen kabul etti. Katılmaya karşı olan Lloyd George hastaydı ve bu nedenle, liberal arkadaşlarının yeni hükümete katılmasını önleyemedi. Yeni hükümette Hindistan Bakanı olacak Samuel Hoare 23 Ağustos'ta Neville Chamberlain'e, "Geçtiğimiz günlerde birçok kez

konuştuğumuz gibi," diye yazmıştı, "Winston ve LG'un olmaması bizim için büyük bir şans."

Churchill Ulusal Hükümete çağırılmadı. Eylül başında Fransa'dan döndüğünde, bütün partilerin yakında başlayacak Hindistan yuvarlak masa toplantısını ve birkaç gün sonra Gandhi'nin Londra'ya gelişini heyecanla beklemede birleştiğini gördü. Churchill'in, 7 Eylül'de *Daily Mail*'deki bir makalesinde yazdığı, "İngiltere'nin otoritesinden daha çok vazgeçilmesinden başka bir sonuç çıkamaz" uyarısı genellikle gürültüye gitti. Yuvarlak masa toplantısı ertesi gün başladı ve MacDonald yeni hükümetten, tam egemenlik statüsüne desteğini sürdürmesini istedi. Bu konuda, şimdi Baldwin, Neville Chamberlain ve Hoare'un da üyesi olduğu kabinenin tamamı tarafından desteklendi.

Ulusal Hükümet 27 Ekim'de seçime gitti. Tüm partilerden oluşan yeni koalisyona destek müthişti. MacDonald'ın başkanlığında çalışmayı kabul eden Muhafazakârlar 473 sandalye kazandı. Ulusal Liberaller 35, Ulusal İşçi Partililer 13 sandalye kazandı. Ulusal hükümete katılmak isteyen ve onun bir parçasını oluşturan Liberaller 33 sandalye kazandı. Koalisyonun katı karşıtı Lloyd George yanlısı Liberaller sadece dört sandalyede kaldı. MacDonald'ın ihaneti olarak gördüğü olaydan ötürü çok öfkelenen İşçi Partisi 52 sandalyeye düşmüş, sandalye sayısı sarsıcı bir oranda, 236 kadar azalmıştı. Muhafazakâr Parti, MacDonald'ın ulusal birlik bayrağının altında Parlamento'da üstünlük sağlamayı başarmıştı. Epping'deki oy sayısını hemen hemen ikiye katlayan Churchill soyutlanmış, ama boyun eğmemişti.

2 Kasım'da, seçim gününün haftasında Churchill'in savaş anılarının son cildi *Dünya Krizi: Doğu Cephesi* yayınlandı; büyük bir yazarlık çabasının sonucuydu bu. Üç gün sonra MacDonald yeni hükümetini açıkladı. Baldwin Devlet Danışma Konseyi Başkanı, Neville Chamberlain de Maliye Bakanı olacaktı. "Sizi yeni hükümette göremediğime çok üzüldüm," diye yazdı eski Donanma İstihbarat Şef Yardımcılarından Tuğamiral Dewar 16 Kasım'da Churchill'e. "Sizin Deniz Kuvvetleri Bakanı olacağınızı ve Donanma için çok önemli şeyler yapacağınızı bekliyordum."

Hindistan'a gelince, 615 milletvekilinden sadece yirmisi, on bir ay önce kurulmasına Churchill'in yardım ettiği Hindistan İmparatorluk Derneği'nin üyesiydi. 3 Aralık'ta, egemenlik statüsüne doğru ilerlemeye devam etme konusundaki görüşmelerde MacDonald ortak bir siyaset talebinde bulun-

du. Churchill bu konuda Parlamento'da bir oylama yapılsın diye diretince hem Austen Chamberlain hem de Baldwin ona karşı çıkan konuşmalar yaptı. Oylama yapıldığında, 43 milletvekili Churchill'i desteklerken 369 milletvekili hükümetten yana oy verdi.

Churchill artık elli yedi yaşındaydı. 3 Aralık'taki Parlamento yenilgisinden sonra Clementine ve Diana'yla beraber İngiltere'den ayrılıp uzun zamandır planlanan bir ABD gezisine çıktı. Wall Street'in çökmesi nedeniyle uğradığı kayıpları konferanslar vererek kapatmaya kararlıydı ve minimum 10.000 sterlin gelir getireceği garantisi verilmiş kırk konferans vermek üzere sözleşme yapmıştı. Ayrıca *Daily Mail* ona, ABD'deki yaşam, geziler ve siyaset üzerine bir dizi makale için 8.000 sterlin verecekti ve bu iki tutarın toplamı 1990'ın parasıyla 375.000 sterlini geçiyordu.

Churchill 11 Aralık'ta New York'a vardı ve ertesi gün Worcester, Massachusetts'de bir konferans verdi. "Kesinlikle, olağanüstü mükemmel gitti," dedi daha sonra Randolph'a. "İnsanların davranışları gayet saygılı." Ertesi gün akşam Clementine'le beraber, otelleri Waldorf-Astoria'da yemek yedikten sonra Churchill bir taksiye binip Bernard Baruch'un onunla tanışacak bir arkadaş grubunu topladığı Beşinci Cadde'ye gitti.

Taksi şoförü evi bilmiyordu, Churchill de numarayı. Bir saat orayı burayı dolaştıktan sonra Churchill tanıdığını düşündüğü bir köşe gördü. Bu nedenle taksiyi gönderdi ve yolun karşı tarafına geçmeye yeltendi. Sola bakınca, epey uzaktan gelen bir otomobilin farlarını gördü. Bunun üzerine yolun karşısına geçmeye başladı. Birdenbire, sağ taraftan gelen bir otomobil ona çarptı; Amerika'daki trafiğin sağdan aktığını hatırlayamamıştı. Çarpma şiddetliydi; hem alnına, hem de bacaklarına darbe gelmişti. Büyük bir acıyla yolun kenarına yığılırken bir kalabalık toplandı. Churchill, neler olduğunu soran bir polise ısrarla, kazanın kendi suçu olduğunu söyledi.

Churchill Lenox Hill Hastanesi'ne kaldırıldı, orada zatülcenp oluştu ve Churchill'in durumu çok ağırlaştı. Çarpan arabanın bir taksi olduğu iddiası yıllarca ortalıkta dolaştı. Oysa Churchill bir taksiden çıkıp yolun karşısına geçerken ona çarpan özel bir arabaydı. Arabayı kullanan kişi sekiz yıldan uzun bir süredir hiç kaza yapmamıştı.

İyileşmesi yavaş oldu; ilk önce bir hafta hastanede, sonra iki hafta da Waldorf-Astoria'da yattı. Ama hasta boş durmuyordu; 28 Aralık'ta *Daily* Mail'e kazayı tüm ayrıntılarıyla anlatan bir telgraf çekti. "Ben herhal-

de, bir trafik kazasının ya da sanırım, bir top mermisinin yol açacağı, ruhsal ve fiziksel her tür acıyı çektim," diye yazmıştı. "Bunların hiçbiri dayanılmaz değil. Kendimize acıyacak ne zamanımız ne de gücümüz var. Pişmanlığa ya da korkuya yer yok. Uzun bir seri oluşturan bu duyguların bir anında, odamın üzerine giderek kararan gri bir perde çökseydi başka hiçbir şey hissetmez ya da başka hiçbir şeyden korkmazdım."

Churchill'in, dünyanın her tarafındaki gazetelere satılan bu yazısından sonra ona acil şifalar dileyen binlerce mektup ve telgraf geldi. "Elbette," diye yazmıştı halası Leonie, "senin hayatın, gelecekte yapacağın büyük işler olduğu için korundu ve ben de bunların hepsini görecek kadar yaşamak istiyorum!" Lady Leslie 1943 yılında, seksen üç yaşında ve yeğeni Başbakan olduktan üç yıl sonra öldü.

Biraz daha dinlenmek isteyen Churchill New York'tan Bahamalar'a gitti. "İyileşmesinin yavaşlığından ötürü müthiş depresyona girdi," diye yazdı Clementine 12 Ocak 1932'de Randolph'a. "Kollarındaki ve omuzlarındaki şiddetli ağrılar üzüntüsünü daha da arttırıyor. Doktorlar buna nevrit diyor," diye ekledi Clementine, "ama bunun için ne yapacaklarını bilmiyorlar sanki." Bir önceki gece Churchill "çok üzgündü ve son iki yılda üç ağır darbe yediğini söyledi. İlk olarak, borsanın çöküşünde kaybettiği tüm o para, sonra Muhafazakâr Parti'deki siyasi konumunu kaybetmesi ve şimdi de korkunç bir fiziksel yaralanma. Bu üç olaydan sonra tamamen düzelebileceğini sanmadığını söyledi."

Ama Churchill konferanslara geri dönmeye kararlıydı. 25 Ocak'ta deniz yoluyla New York'a döndü; üç gün sonra Brooklyn'de bir konferans verdi. "Gelecekteki büyük karşıt güçler," dedi, "İngilizce konuşan halklar ve Komünizm" olacaktır. İngilizlerle Amerikalıların, şimdiye dek yaptıkları gibi, "birbirlerine böyle çaresiz bir şekilde alık alık bakmaya" devam etmesi ve İngiliz-Amerikan işbirliğinden, "sanki bir suçmuş gibi" utanması çok yanlıştı.

Churchill 28 Ocak'la 21 Şubat arasında neredeyse her gün yolculuk yapıp on dokuz Amerikan kentinde konuştu ve üç haftalık çalışmasının toplam kazancı 7.500 sterlini geçiyordu; Başbakan olarak MacDonald'sa bir yılda 5.000 sterlin alıyordu. Chicago ve Detroit'te yaşayan, Gandhi ve Nehru'yu destekleyen Hintlilerin Churchill'e saldırabileceği düşünüldüğünden, Churchill bu kentlerde silahlı dedektif grupları tarafından korundu.

Churchill, daha önceleri Maliye Bakanlığı'ndaki memurlarına, "umut ve güven" verecek notlar yazmalarını öğütlediği gibi, şimdi kendisi de konuşmalarında hep "umut ve güven" verici şeyler söylüyordu; 8 Şubat'ta New York'ta, bankacılar ve sanayicilerle yapılan bir toplantıda Churchill onları, ekonomik açıdan yaşanan deflasyona bir de "panik ve umutsuzluğun korkunç deflasyonunu [çöküntüsünü]" eklememeye çağırdı. Üç hafta sonra, Gazeteler Birliği Başkanı Esmond Harmsworth'a gönderdiği mektupta, yaptığı konferans turları sayesinde, "o kadar büyük bir uzaklıktan bile, İngiltere'nin ve kurumlarının sağlam ve dayanıklı gücünü" hissettiğini yazdı. Çok nefret ettiği geniş tabanlı hükümetin bile, İngiltere'yi "saygı duyulan ve yeniden canlanacağı düşünülen bir güce dönüştürdüğünü" fark etmişti.

11 Mart'ta Churchill İngiltere'ye dönmek üzere gemiyle New York'tan ayrıldı; altı gün sonra sekiz arkadaşı onu karşılamak ve lüks bir Daimler'in armağanı halinde gelen ölümden kılpayı kurtuluşunu kutlamak üzere Paddington istasyonundaydı. Kan veren 140 kişinin arasında, yaşamının her döneminden arkadaşları vardı. Churchill Chartwell'e döndü; "Dinlenmem ve kendimi fazla zorlamamam gerektiğini hissediyorum," diye yazdı yayıncılarından birine 1 Nisan'da. "Neler geçirdiğimi bilmiyorsunuz." Üç hafta sonra Parlamento'da Neville Chamberlain'in ilk bütçesi hakkındaki görüşmelerde konuştu. O gün yaptığı konuşma da, 30 Nisan'da Kraliyet Akademisi'nin yemeğinde yaptığı konuşma gibi esprili bir tondaydı ve sanat dünyasında hep bilinen bir metaforla, kendisinin "komisyonla görüş farklılıkları" nedeniyle "bu yıl bir şey sergilemediğini," ama yine de şövalesinde "birkaç şey" bulunduğunu söyledi. Sonra, MacDonald'ın daha önceki, "İmparatorluğun ve kapitalist uygarlığın kızıl renkli günbatımlarıyla," kendisinin "yeni resimlerinde" maviyi sadece atmosfer için değil, "fon olarak da" kullanmasının arasındaki kontrasttan söz etti. Baldwin, biraz renk kıtlığından "ve ön plandaki objelerin kesin çizgilerle belirlenmiş olmasından ötürü" eleştirilebilirdi ama yine de, onun yarım tonlardaki alacakaranlık çalışmalarında "çok dinlendirici" bir şeylerin var olduğunu kabul etmek gerekirdi.

"Sanat dünyasında öyle çok kıskançlık vardır ki," diye yanıtladı Baldwin, "bir ressama, çok farklı bir tarzın bu kadar seçkin bir örneğinden gelen nazik bir söz, hoş olduğu kadar, ender de rastlanan bir alicenaplığı gösterir." Baldwin'in mektubundan duygulanan Churchill şu yanıtı ver-

di: "Şakamın sizi kızdırmamış olmasına çok sevindim. Benim oklarım, ister istemez sivriltilmişse de, asla kasten zehirlenmemiştir. Eğer yaralarsa, yara mikrop kapmasın diye dua ederim."

8 Mayıs'ta Churchill ABD'ye yönelik ilk radyo konuşmasını yaptı. "Bana otuz milyon Amerikalıya hitap edebileceğimi söylediler. Hiç paniklemiş değilim. Tam tersine, kendimi tamamen evimde hissediyorum." Yayını sırasında, ekonomik çöküntüye karşı bir İngiliz-Amerikan ortak siyaseti çağrısında bulundu. "İnanın bana, hiçbir ülke bu belayla tek başına savaşamaz."

Churchill'in görüşünce başka bir bela, dünyanın istikrarına yönelik, uluslararası bir işbirliğiyle başedilmesi gereken çok daha büyük bir tehlike, daha vardı: Yitirdiği toprakları geri almak arzusuyla hırslanan, ama silahlanma düzeyinin önemli derecede azaltılmasına kararlı bir Avrupa'yla yüz yüze gelen Almanya. Dünya Silahsızlanma Konferansı Cenevre'de kara, deniz ve hava kuvvetlerinin tamamını kapsayacak genel bir indirim için çalışıyordu. Ve Konferans, Anlaşma'nın yeniden gözden geçirilmesinin ve yeniden silahlanmanın en gürültücü Alman savunucusu Adolf Hitler'in, cumhurbaşkanlığı seçiminde on bir milyon, Feldmareşal Hindenburg'un on sekiz milyon ve Komünist aday Ernst Thälmann'ın beş milyon oy aldığı 13 Mart'tan sonra da çalışmalarını gevşetmemişti.

10 Nisan'da yapılan ikinci turda Hitler'in oy oranı, verilen oyların yüzde kırkına yükseldi. Bir ay sonra, 13 Mayıs'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Sir John Simon Avam Kamarası'nı daha hızlı ve geniş kapsamlı bir silahsızlanma gereksinimi konusunda uyardı. "Gelecekteki bir savaşın tehlikelerinden ancak silahlanma düzeyleri düşürülerek kaçınılabilir," dedi Simon; "silahsızlandırılmış bir Almanya'nın çok silahlanmış bir Fransa'yla karşı karşıya kalmasından daha kötü bir şey olamaz."

Simon'un silahsızlanma talebi geniş çevrelerce ve hararetli bir şekilde desteklendi. Ama bir konuya dikkat çeken Churchill Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Almanya'yla Fransa'nın askeri güçlerinin birbirine yaklaştığını görmek beni çok üzer. Bundan, sanki haklıymış, ya da hatta bu, her iki tarafa adil davranma meselesiymiş gibi söz edenler Avrupa'daki durumun ciddiyetini tümüyle görmezden geliyor. Almanya'yla Fransa'yı eşit bir silahlanma zemininde görmek isteyenlere şunu sorarım: 'Savaş mı istiyorsunuz?' Şahsen ben, açıkça, güç düzeylerinin arasında böyle bir yaklaşmanın kendim ya da çocuklarım yaşadığı sürece gerçekleşmemesini dilerim."

26 Mayıs'ta *Daily Mail*'de çıkan bir yazısında Churchill, "iyi niyetli milyonlarca İngiliz'in dileği Silahsızlanma Konferansı'nın başarılı olmasıdır" diyor ve sonra, "Armageddon'u yaşamış büyük uluslarda savaşa karşı öylesine bir korku var ki, halka yönelik, ne kadar boş ve gerçekdışı sözlerden ibaret olsa bile, silahlanmaya karşı her açıklama ya da konuşma daima büyük alkış alıyor; fakat acı gerçeklerden söz eden her konuşma yahut iddia hemen 'savaş kışkırtıcılığı' kategorisine sokuluveriyor," diye devam ediyordu.

Ama Churchill sözlerinin devamında, Silahsızlanma Konferansı devam ederken, aslında her ülkenin kendisi için güvenliği, halen varolan silahlanmasını koruyarak, ama diğer ülkeleri en düşük düzeye kadar silahsızlanmaya zorlayarak sağlamaya çalıştığına değiniyordu. Ama, "nüfusu kırk milyondan az Fransa'nın, altmış milyonluk, üstelik her yıl kendisinin iki katı sayıda gencin askerlik çağına geldiği bir Almanya'nın karşısında kendisini, yüz yıldan biraz daha fazla bir sürede vuku bulacak dördüncü saldırıyı önlemek için güvendiği mekanik yardımlardan ve cihazlardan yoksun bırakması mümkün müdür?" diye soruyordu. Aynı şekilde, Kuzey ve Doğu Avrupa'daki Finlandiya, Letonya, Litvanya ve Polonya gibi yeni devletlerin "kendilerini Rusya'dan gelecek, kudurmuş bir selde boğulmaktan kurtaracak," mümkün olan en güçlü silahları edinmemeleri beklenebilir miydi?

"Silahsızlanma davası," diye yazmıştı Churchill "asla 'haydi, bastır, ileri'yle kazanılamaz. Silahsızlanma ancak, sürekli bir şekilde, donanmalardan ve ordulardan yapılan rahatsızlık verici fedakarlıklarla ve uzun bir barışa duyulan güvenin artmasıyla ilerleyecektir. Silahsızlanma ancak, uygun bir atmosferde, arkalarında birinci sınıf güçler bulunan beş altı büyük adam, dünya sorunlarını bugünkü giderek artan kargaşadan çıkarabildiği zaman başarılacaktır."

30 Mayıs'ta, bu makalenin yayınlanmasından dört gün sonra Kont von Papen, Heinrich Brüning'in yerine Alman Şansölyesi oldu. Hitler ve Nazi Partisi yeni hükümete katılmaya davet edilmediyse de Papen, uzun yıllar iktidarda kalabilmek için Hitler'in desteğini alacağını umut ediyordu. 19 Haziran'da Hessen'de yapılan eyalet seçimlerinde Nazilerin oyları yüzde 37'den 44'e yükseldi ve Naziler bu eyaletin en büyük partisi konumuna geldi.

Hindistan'da, tam bağımsızlık talebinin eşliğinde sivil itaatsizlik yeniden patlak vermişti; birçok İngiliz devlet memuru katledilmiş ve Irwin'in

yerine Genel Vali olan Lord Willingdon, Gandhi'yi hapsettirmişti. Mayıs ayında Hindu-Müslüman çatışmasında iki yüzden fazla Hintli öldü ve 30.000 kişi sivil itaatsizlikten ötürü hapsedildi. MacDonald'la Baldwin, Hintlilerin egemenlik statüsüne karşıtlığını yatıştırmak için bir girişim olarak bu kez, seçimde oy verecek Hintlilerin sayısını yedi milyondan otuz sekiz milyona çıkarmayı teklif ediyordu. Bunun akıllıca bir hareket olmadığını düşünen Churchill, Hindistan İmparatorluk Derneği'nin 25 Mayıs'taki özel bir toplantısında şunları söyledi: "Demokrasi Hindistan'a hiç uygun değildir. Birbiriyle çelişen görüşler yerine, keskin dinsel nefretler vardır orada."

1 Temmuz'da Churchill, BBC'nin kendisine, İngiliz para politikası hakkında bu kez Paris'e hitaben bir konuşma yapmasına yine izin vermeyeceğini öğrendi. Çok öfkelenmişti ve Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a, "Bunca çok sayıda devlet adamının bulunduğu ve böylesine büyük bir çoğunluğun desteğine sahip bir hükümetin elbette, günün sorunları hakkında fikirlerin bağımsız bir şekilde dile getirilmesinden korkmasına gerek yoktur, öyle değil mi?" diye yazdı. Ama yasak yürürlükte kaldı.

Amerikan ekonomisinin düzeleceğinden emin olan Churchill o yaz 12.000 sterlin tutarında, yani iki yıl önceki çöküşte yitirdiğinin eşdeğeri bir miktarda Amerikan hisse senedi satın aldı. "ABD dışında tüm dünya denizin dibine batsa da," dedi borsa simsarına, "o toplum geçimini sağlar. Çayırlardan ve ormanlardan kazanır. Yakın bir gelecekte güçlü bir ulusal diriliş gösterecekler."

Churchill tüm temmuz ve ağustos boyunca hep Chartwell'de, Marlborough biyografisinin üzerinde çalıştı. O temmuzda Almanya'da Hitler'in Nazi Partisi genel seçimlerde yüzde otuz yedi oy aldı. Churchill, Marlborough'nun askeri zaferlerinin geçtiği yerleri görmek için Almanya'ya gitmeyi planlıyordu; 27 Ağustos'ta Belçika, Hollanda ve Almanya'ya gitmek üzere yola çıktı. Lindemann da onunla birlikte gitti. Brüksel'de, onlara rehberlik edecek bir askeri tarihçi, Yarbay Ridley Pakenham-Walsh'la buluştular. Blenheim savaş alanına giderlerken Münih'te üç gün kaldılar ve Randolph'un tanıdıklarından biri ve Hitler'in dostu Ernst Hanfstängel, Hitler'le Churchill'i Churchill'in otelinde buluşturmak için çalıştı.

Churchill, Hanfstängel'in sonraları, daha önceki akşam yemeğinde "beni Hitler'in anti-Semitik görüşleri nedeniyle suçlamıştı" diye hatırlamasına karşın, Nazi Partisi lideriyle bir araya gelmek istediğini söyledi. Hitler o

gece gelmedi. Ertesi gün Hanfstängel onu yine Churchill'le buluşmak için ikna etmeye çalıştı ama boşuna. "Her halükârda," dedi Hitler, "Churchill'in rolü nedir? Kendisi muhalefette ve kimse ona kulak asmıyor." Hanfstängel, "İnsanlar sizin için de aynı şeyi söylüyor" yanıtını verdi ama Hitler ikna olmadı.

Churchill Münih'ten ayrılıp Blenheim savaş alanına gitti. "Savaş alanı harikaydı," diye yazdı Pakenham-Walsh'a üç hafta sonra, "ve ben de oraları yeniden, hayaletimsi ama pırıl pırıl ordularla doldurmayı başardım." Blenheim'dan, tatil yapmak için Venedik'e gitmek istiyordu ama paratifo yüzünden ateşlendi. İngiltere'ye dönemeyecek kadar hasta olduğundan, iki haftasını Salzburg'daki bir sanatoryumda geçirdi. Ama birkaç gün sonra hasta yatağında, ona "Dünyanın Büyük Hikâyeleri"ni yeniden anlatma görevi vermiş olan *News of the World* için yazacağı on iki makalesini dikte ettirmeye başladı. Edward Marsh taslakları hazırladı.

Churchill 25 Eylül'de Chartwell'e döndü. "Beraberimde bir İngiliz mikrobu götürdüm," dedi kuzeni Sunny'ye, "başka bakımlardan yanlış yönlendirilmiş Avrupa kıtasının bir suçu yok." Aynı gün yine Marlborough biyografisi üzerinde çalışmaya başladı; tarihsel konuları Maurice Ashley'le tartıştı ve bölümleri Violet Pearman'a yazdırdı. Çalışma ertesi gün boyunca devam etti. Ama 27 Eylül'de, Asley'le beraber arazide yürürlerken Churchill yere yığıldı. Paratifo nüksetmişti. Bir ambulans çağırıldı ve Londra'daki bir hastaneye kaldırıldı. Bir paratifo ülserinden ötürü ciddi bir hemoraji geçirmişti.

Churchill hâlâ, 7 Ekim'de Blackpool'da yapılacak Muhafazakâr Parti kurultayına katılmayı umuyordu. Amacı, Parti'nin önerilen Hindistan anayasasına verdiği desteğe karşı bir karar çıkartmaktı. Ama bir noktada Blackpool'a bir ambulansla gitmeyi düşünmesine karşın, bunu yapamayacak kadar hastaydı. Hoare çok rahatladı; Churchill'in önereceği kararın çıkabileceğini düşünmüştü. "Epey bir çoğunluğumuz var," diye yazdı MacDonald'a, oylama yapıldıktan sonra, "ama toplantıdaki mantıklı düşüncenin dışında, duyguların karşı tarafta olduğunu görmezden gelmek boşuna."

Londra'daki hastaneden Chartwell'e dönen Churchill, kitabının üzerinde çalışmaya devam etti. "Bay Churchill giderek iyileşiyor," diye yazmıştı Violet Pearman bir arkadaşına, "gerçi iyileşmesi oldukça yavaş gidiyorsa da, her zamanki gibi, hiçbir şey onu çalışmaktan alıkoyamıyor ve

her gün saatlerce çalışıp bir sürü şey başarıyor." "Ama gerçekten eskisi kadar güçlenmesi için epey bir süre" geçecekti. Ekimin sonunda Churchill ilk Marlborough cildinin yarısını tamamlamıştı. Artık aklı ileride yapacağı bir sonraki yazarlık çalışmasında, yani dört ciltlik İngilizce Konuşan Halkların Tarihi'ndeydi. Ona bu çalışması için 20.000 sterlin vermeye hazır bir yayıncı hemen bulundu. Bir yazar için müthiş bir paraydı bu ve 1990'ın parasıyla 420.000 sterlin ediyordu. Dörtte biri hemen verilecek, gerisi kitap bitince gelecekti.

Von Papen hükümeti 1932 yazı boyunca ve sonbaharın başlarında hep Almanya'nın silahlanması konusunda "eşit statü" talep etti; bunun anlamı, 1918'de silahsızlandırılmış olan Almanya'ya şimdi, en çok silahlanmış komşusu, yani Fransa'nın silahlandığı derecede silahlanmak için izin verilmesiydi. Alman Savaş Bakanı General Kurt von Schleicher Almanya'nın yeniden silahlanmasına izin verilmesinde diretiyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 18 Eylül'de Sir John Simon imzasıyla yayınladığı resmi bir notada, İngiltere'nin görüşünce, Versailles Anlaşması'nın silahsızlanmayla ilgili maddelerinin Almanya'yı hâlâ bağladığı belirtiliyordu. Von Papen bunu protesto etmek için Almanya'yı Silahsızlanma Konferansı'ndan çekti.

Almanya'dan yeni dönmüş olan Churchill, İngiltere'de birçok kişinin Simon'un verdiği notayı eleştirdiğini ve silahsızlandırılmış Almanya'nın Fransa'nın karşısında haksız bir şekilde aşağı konuma düşürüldüğü görüşünde direttiğini görünce şoke oldu. 17 Ekim'de *Daily Mail*'de çıkan bir yazısında, Simon'un kararlı tavrının "Avrupa'da barışı sağlamlaştırmak için, Büyük Britanya lehinde yıllardır söylenmiş tüm sözlerden daha yararlı" olduğunu savundu. Simon, "elini kaldırıp barışın yararına bir uyarıda" bulunmuştu. "Böyle kararlı bir tavır çok gereklidir," diye yazıyordu Churchill, "çünkü Almanya'daki bütün sağ partiler yabancılara karşı en cüretli cepheyi kurarak oy kazanmaya çalışıyor; Hitler'in "Papen'i geçmesi gerekiyor, Papen'in Hitler'den daha iyisini yapması lazım ve Brüning de geride kalmamak için acele etmek zorunda."

Churchill bu yazısında, General Schleicher'in "Büyük güçler ne karar alırsa alsın, Almanya yeniden silahlanmak için gerekli gördüğü şeyi yapacak" diye bildirdiğine dikkat çekiyor ve devamında, okuyucularını "Bu yolda çok ciddi tehlikeler var ve Büyük Britanya Almanya'yı böyle bir maceraya cesaretlendirirse inanılmaz derecede kısa bir süre sonra çok korkunç, tehlikeli bir duruma düşeceğiz," diyerek uyarıyordu.

6 Kasım'da, Almanya'da beş ay içinde yapılan ikinci genel seçimlerde Nazi Partisi, oyları yüzde 37'den 33'e düşmekle birlikte ülkenin ikinci büyük partisi konumunu korudu. Bu seçimlerden dört gün sonra Avam Kamarası'nda hükümetin devam eden ve Churchill'in şiddetle eleştirdiği silahsızlanma politikası görüşüldü. Ama Churchill paratifo yüzünden hâlâ Londra'ya yolculuk yapamayacak kadar halsizdi. Görüşmeler sırasında Simon, yayınlamış olduğu notaya karşın, İngiltere'nin bundan sonraki politikasında "Almanya'nın eşitlik ilkesi talebinin adil bir şekilde karşılanmasını" dikkate alınacağını söyledi. Görüşmelerin kapanış konuşmasını yaparken Baldwin, Avam Kamarası'na, "Bence sokaktaki adamın, dünyada kendisinin bombalanmasını önleyecek hiçbir gücün olmadığını hissetmesi güzel bir şey," dedi.

"Dün Parlamento'nun her köşesinde, silahsızlanma konusunda akıl almaz derecede saçma sapan boş laf edilirken sizi fena halde aradık," diye yazdı Amery, Churchill'e. 17 Kasım'da *Daily Mail*'de çıkan bir yazısında Churchill, Cenevre'deki silahsızlanma görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanacağına dair inancını dile getirdi. Böyle bir şey olur olmaz ulusal hükümet Parlamento'ya, "Hava kuvvetlerimizi, kimsenin bizi teslim olmamız için şantaj yapmak amacıyla kadın ve çocuklarımızı öldürmek için buralara gelme zahmetine girmemesini sağlayacak duruma, güce ve etkinliğe getirmek için gereken önlemleri" sunmalıydı.

23 Kasım'da Churchill Londra'ya gidecek kadar iyileşmişti ve gayet etkili ve basiretli bir konuşma yaparak, milletvekillerine, eğer İngiltere Fransa'yı silahsızlanmaya zorlarsa, Almanya'nın 1918'deki yenilginin öcünü alacak sayısal üstünlüğü ele geçireceği uyarısında bulundu. Şimdiye dek Almanya'ya verilen her ödünün ardından Almanların yeni talepleri gelmişti. Almanya'nın istediği tek şey "Fransa'yla silahların eşitliği" değildi. Sadece Fransa değil, Belçika, Polonya, Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya da sınırlarını "ve haklarını savunmaya" kararlıydı.

Churchill yeni Almanya'yı o sonbaharda, Blenheim savaş alanını gezmeye gittiğinde görmüştü. "Almanya'nın sokaklarında ve yollarında," dedi, "gözleri vatan için kanlarını dökmek arzusuyla parıldayarak uygun adım yürüyen tüm o güçlü kuvvetli Töton genç çeteleri statü değil, silah peşindeler ve silaha kavuştukları zaman, inanın bana, yitirdikleri toprakların geri verilmesini isteyecekler," ve böyle bir talep yapıldığında da, yukarıda sözünü ettiği ülkeleri "temelinden sarsacak ve belki de yıkacak"tı. Bir-

takım ülkelerde bir "savaş zihniyeti" gelişiyordu; Avrupa'nın tümünde, "gerektiğinde savaşta kullanılmak üzere hazırlanmamış bir fabrika bulmak zor"du. MacDonald'ın "kibar ve biraz pamuklarla sarılı güzel hitabetinin" yerini daha kesin söylemler almalıydı. "Hayatımda," diyordu Churchill, "devlet adamlarının kullandığı sözcüklerle, birçok ülkede gerçekte olan biten şeyler arasında şimdiki kadar büyük uçurumun olduğu bir zamanı hatırlamıyorum. Alkış almak için, altta yatan gerçeklerle bir ilgisi bulunmayan hoş şeyler söyleme ve dindarca ve duygusal yavanlıklardan oluşan laflar etme alışkanlığı hayatımda hiç görmediğim kadar göze batıyor şimdi."

Churchill sözlerine şöyle devam etti: "Rahmetli Lord Birkenhead'in Hindistan hakkında –bence oradaki aklın başlangıcı ve sonu buydu– 'Hindistan'a gerçeği söyleyin' dediği gibi, ben de şimdi 'İngiliz halkına gerçeği söyleyin' diyorum. Onlar dayanıklı bir halktır, güçlü bir halktır. İlk anda belki biraz kızabilirler, fakat onlara neler olup bittiğini doğru bir şekilde söylerseniz, hayal kırıklığıyla gözlerinin açıldığının ertesi günü geri döndüklerinde çok nahoş olacak şikayetlerine ve kınamalarına karşı kendinizi güvenceye almış olursunuz." Fransa'nın askeri gücüne gelince, "onlar sadece, ellerindekini korumak istiyor." Bela çıkaracak hiçbir ilk adım Fransa'dan gelmeyecektir. "Sözlerim Avam Kamarası'nı şoke edebilir belki," diye devam etti Churchill, "ama gayet açıkça söylüyorum ki ben bir on ya da yirmi yıl daha tek yanlı bir barış görmeyi, eşit ve tam denk güçler arasında bir savaş görmeye yeğlerim."

"Ben boşuna panik yaratmak isteyen biri değilim," dedi Churchill Avam Kamarası'na. "Avrupa'da yakında bir savaş çıkacağı kanısında da değilim. Akılla ve beceriyle, hayatımız boyunca savaş görmeyebileceğimiz kanısındayım. Bunun dışında bir görüş gerçekten ümitsizlik olur," dedi ve sonra Churchill, Avrupa'da "iyi niyetin ve barışıklığın ışıklarını" yeniden canlandırmanın tek yolu olduğuna inandığı yaklaşımı dile getirdi. "Galiplerin silahsızlandırılmasından önce," dedi, "yenilenlerin dertleri giderilmelidir. Bu dertler giderilmeden dururken silahların eşit hale getirilmesi gibi bir şeyi gerçekleştirmek, eğer bunu yapacak gücümüz varsa, ki çok şükür yok, yeni bir Avrupa savaşının tarihini belirlemek gibi bir şey olur, ödüllü bir boks maçının tarihini vermiş olursunuz sanki. Bütün hassasiyetleri ve zorluklarıyla, Danzig Koridoru ve Transilvanya gibi sorunları soğukkanlılıkla ve sakin bir atmosferde ve galip ulusların hâlâ büyük bir

üstünlüğü varken yeniden açmak, beklemekten ve santim santim, adım adım sürüklenmekten ve sonunda yine, birbirinin tam dengi muazzam bağlaşıklıkların birbiriyle karşı karşıya gelmesinden daha güvenlidir."

Churchill, kendisinin hasta olup da katılamadığı görüşmelerde Baldwin'in, "sokaktaki adamın dünyada kendisinin bombalanmasını önleyecek hiçbir gücün olmadığını fark etmesi" sözüne değinerek, bu sözlerin ardından "hiçbir pratik sonucun" gelmediğini söyledi. Bu sözler hem endişe hem de kafa karışıklığı yaratıyordu. "Bu sözlerde, ne desem, kaderci bir anlayış ve hatta çaresizlik var ve bu fırsatla şunu söyleyeyim, bu ada söz konusuysa, Bakanların her gün, her saat için güvenlik sağlama sorumluluğu dolaysızdır ve başkasına devredilemez."

Churchill'in, galipler hâlâ güçlüyken Anlaşma'nın yeniden gözden geçirilmesi tezi ve Almanların giderek artan talepleri ve saldırganlığı karşısında ulusal silah gücünün korunması çağrısı daha sonraki yıllarda hükümete yönelik uyarılarının hep köşe taşıydı. Ama MacDonald ve Baldwin, İngiltere'nin hava gücünü arttırmak bir yana, bir Avrupa silahsızlanması programını dayatmaya devam ettiler ve İngiltere kendi hava gücünü başkalarından önce küçülterek öncülük yaptı.

30 Kasım'da Churchill elli sekiz yaşındaydı. O kış Chartwell'de *Marlborough* üzerinde çalıştı. 16 Aralık'ta Lindemann ona eşlik etmek üzere geldi. "Lindemann bizim Chartwell'deki yaşantımızın bir parçasıydı," diye hatırlıyordu Churchill'in kızı Sarah sonraları. "Onun olmadığı bir sahneyi hatırlamak zor. Dış görünüşü genellikle sertti –kubbeli bir kafatası, sanki beyin tarafından itilmiş de geri çekilmiş gibi duran, demir kırı rengi kısa saçlar, demir kırı bıyıklar, solgun bir yüz, normalde bir kahkaha olması gereken şeyin yerine geçen, burundan hafifçe bir hava verme sesi– fakat ondan yine de, bilimsel düşüncesi sayesinde korkulmaz hale gelen bir sıcaklık yayılırdı."

Lindemann'ın varlığı daima, Churchill için bir neşe ve bilgi kaynağıydı. Sarah şunları hatırlıyor: "Profesörde, en karmaşık konuyu bile basit bir biçimde aktarma yeteneği vardı. Bir gün öğle yemeğinden sonra kahve ve brendi servisi yapılırken babam, Kuantum teorisi üzerinde bir tezi henüz bitirmiş Prof'u birazcık sınamaya karar verdi. 'Prof,' dedi, 'bize Kuantum teorisinin ne olduğunu tek heceli sözcüklerle ve beş dakikayı geçmeden anlatın.' Sonra babam, 'şalgam' dediğimiz kocaman altın saatini çıkarıp masaya koydu. Prof'un uzun yıllarını bu konuda çalışarak harca-

değini düşünürseniz bu çok uzun bir sistemdi ama Prof hiç duraksamadan teoriyi cıva gibi açıkladı ve hepimizi büyüledi. Sözlerini bitirdiğinde hepimiz içimizden gelen bir dürtüyle birden alkışlamaya başladık."

30 Ocak 1933'te Hitler Almanya Şansölyesi oldu; Cumhurbaşkanı Hindenburg, Nazi Partisi'nin aşırı görüşlerinin yeni koalisyona katılacak daha ılımlı siyasetçiler tarafından dizginlenmesini sağlamak amacıyla kendisini bu göreve davet etti. Bir hafta sonra Hitler, yetkisini hızla arttıracak ve güçlendirecek bir dizi yasanın ilkini çıkardı; bu ilk yasayla demokrat, sosyalist ve Komünist basını susturmak olanağına kavuştu. Bunun ardından binlerce Nazi karşıtının tutuklanması ve devlet ve halk tarafından dile getirilen, Versailles Anlaşması'nın gözden geçirilmesi ve Almanya'nın yeniden silahlanması yönünde talepler geldi.

15 Şubat'ta, Alman milliyetçi dirilişinin yaşandığı ve Uzak Doğu'da Japonların Çin'e saldırılarının şiddetlendiği sırada İngiliz Bakanlar Kurulu, Savaş ve Hava Kuvvetleri Bakanları Lord Hailsham ve Lord Londonderry'nin hakkında bigi verdiği savunma yetersizliklerini görüştü. Ama Neville Chamberlain'den gelen, yeniden silahlanmanın yol açacağı "mali ve iktisadi riskler" konusundaki bir uyarıyı dinledikten sonra Bakanlar Kurulu kendisini, "savunma güçlerinde şimdilik ancak, zor ekonomik koşulların getirdiği yetersizliklerden" sorumlu tutmaya karar verdi. Ekonomideki sıkıntılar yeniden silahlanmayı olanaksız kılmıştı.

Churchill'in aklı hâlâ yoğun bir şekilde, beş ay önce Almanya'da gördüklerinde ve o günden beridir olan bir sürü şeydeydi ve bunların arasında, Oxfordlular Birliği'nde yapılan ve "Bu kurul her koşulda, Kral ve ülke için savaşmayı reddeder" bildirisinin 153'e karşı 275 oyla desteklendiği bir oylama da vardı. 17 Şubat'ta Oxford'da konuşan Churchill, bu yaklaşımı Almanlarınkiyle karşılaştırdı: "Ben Almanya'yı, Reich'ın tüm yollarında uygunadım yürüyerek eski şarkılarını söyleyen, orduya yazılmak isteyen, en korkunç silahları hasretle bekleyen, anavatanları için kanlarını dökmek, ölmek için yanıp tutuşan zeki ve harika gençleriyle hatırlıyorum." Oxfordlular Birliği'nin mesajını okuyunca dudaklarının "bir küçümsemeyle büküldüğünü" hissetmişti sanki.

Randolph 2 Mart'ta Oxford'a döndü ve Birliğin seçimini tersine çevirmeye çalıştı. Fakat eski bildiriyi destekleyen 750 oya karşılık ancak 138 oy alabildi. "Randolph Oxford Birliği'nde zor bir sınavdan geçti," diye yazdı Churchill gururla Hugh Cecil'e. "Kendi yaşıtınız binlerce kişinin düş-

manlığı kadar sarsıcı bir şey yoktur ve Randolph asla bunun altında ezilmedi." Sekiz gün sonra bizzat Churchill de, Avam Kamarası'nda hükümetin, Hava Kuvvetleri harcamalarının üst üste ikinci yıl da azaltılması, dört uçuş eğitim okulunun kapatılması ve Fransa'ya da hava kuvvetlerini küçültmesi yönünde baskı yapılması teklifine karşı çıktığında kendi yaşıtlarının düşmanlığıyla karşılaştı. İngiltere'nin hava kuvvetleri yönünden savaşa hazır olmama halini savunan Hava Kuvvetleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Philip Sassoon, Avam Kamarası'na, Silahsızlanma Konferansı'ndan çıkacak sonucun belirsiz olması nedeniyle hükümetin, "Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin gücüyle diğer büyük ülkelerin hava güçleri arasında varolan ciddi dengesizliği sürdürmeyi tekrar kabul etmeye hazır" olduğunu söyledi.

Churchill, "Avrupa böylesine huysuz bir haldeyken" Fransa'nın hava gücünü yarıya düşürmesini beklemenin "hayal aleminde yaşamak" olduğunu savundu. Yeterli savunma gücü yoksa tarafsızlık korunamazdı. "Dünyanın bugünkü durumunda yeterli bir hava gücüne sahip olmamak ulusal özgürlük ve bağımsızlığın temellerini tehlikeye sokmaktır," dedi. Churchill, Sassoon'un, İngiliz hükümetinin on yıllık hava kuvvetleri büyüme programının dünya silahsızlanması yönünde sürdürülen umutlar uğruna bir yıl daha askıya alınacağı yolundaki sözlerini duymaktan ötürü "çok üzgün"dü. Churchill sonra Baldwin'i, savunma hazırlığı konusunda, gelecek on yılda savaş olmayacağı varsayımına dayanan On Yıl Kuralı'nı bırakmaya ve "savunmasızlığı ve çaresizliği" teşvik etmemeye çağırdı. İngiltere'nin, "diğer ülkelerinki kadar iyi savaş uçaklarına" sahip olmayabileceğini düşünmek için hiçbir neden olmadığını söyledi. Çünkü İngiltere'nin "hava kuvvetleri pilotluğu konusundaki yeteneği" diğer ülkelerinkinden daha fazla değildi.

Bu sözler bir kulaktan girip ötekinden çıktı; Churchill'in konuşmasından iki gün sonra MacDonald, İngiltere'nin silahsızlanma tekliflerini Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na sundu. Avrupa'da maksimum askerlik süresi sekiz ay olacaktı; Fransa, Almanya, İtalya ve Polonya'nın ordu gücü 200.000'er askerle sınırlandırılacaktı; hava bombardımanı yasaklanacaktı; savaş uçakları her ülke için 500'le sınırlandırılacak, Almanya'nın sayısı açık bırakılacak, bu sayının üzerindeki askeri uçakların yarısı 1936'ya, kalanı 1939'a kadar yok edilecekti.

23 Mart'ta bu programı Parlamento'ya sunan MacDonald, "Bu rakamları bizzat gözden geçirdiğimi iddia edemem," dedi. Sonra, hükümetin

amacının silahlanma konusunda Almanya için "eşit statü" olduğunu tekrarladı. Nazilerin talepleri ve Yahudi düşmanı ve demokrasi karşıtı faaliyetlerle ilgili haberleri yakından takip eden Churchill, Avam Kamarası'na, "Almanya'yla ilgili haberleri okuduğumuzda," dedi, "şiddet ve savaş tutkusuyla çıkan isyanvari karışıklıklara, azınlıklara yapılan acımasız muamelelere, çok sayıda kişinin sırf ırksal nedenlerle, uygar toplumun normal korumasından yoksun bırakılışına şaşkınlık ve büyük bir üzüntüyle tanık olduğumuzda ve bunların, Avrupa'nın en yetenekli, eğitimli, bilimsel ve korkunç ülkelerinden birinde vuku bulduğunu gördüğümüzde insan, Almanya'da hüküm süren bu dehşetli hırsların, Almanlardan başka bir ulusta, henüz, ortaya çıkmamış olmasına sevinmekten alamıyor kendini."

Sözlerine devam eden Churchill, "İngiliz hükümeti," dedi, Almanların dertlerini Almanya henüz zayıfken gideremeyerek ve dolayısıyla bunları zorla talep edemeyerek, aynı zamanda da Fransa'yı silahsızlanmaya zorlayarak, "bizi savaşa yaklaştırdı ve daha zayıf, daha yoksul ve daha savunmasız hale getirdi." Hem İşçi Partisi hem de Muhafazakâr sıralarından "Hayır! Hayır! Hayır!" bağırtıları geldi. Sorumluluğun MacDonald'ın omuzlarına yüklenmesi gerektiğini söyleyince daha da şiddetli bir öfkeyle karşılaştı.

Churchill'in konuşmasını hükümet adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Anthony Eden yanıtladı ve Churchill'in "alay ve şakalarını" yapmak için böyle ciddi bir görüşmeyi seçmiş olmasının talihsizlik olduğunu söyledi. "Churchill'in, MacDonald'ı uluslararası ilişkilerin bozulmasından sorumlu olmakla suçlaması," dedi, "hayal ürünü bir saçmalıktır." O bozulmanın nedenleri "Bay Churchill'in kendisinin önemli ölçüde sorumluluk taşıdığı bir döneme dek gerilere gider." Bu suçlama, hükümetin Churchill'e karşı saldırılarının temcit pilavı haline gelecekti; fakat aslında Churchill Maliye Bakanı'yken yaptığı beş bütçesinin dördünde Hava Kuvvetleri'nin harcamaları arttırılmıştı. Ayrıca Churchill, Fransız ve Alman sınırlarının karşılıklı garantisinin önde gelen savunucularındandı. 1925'te, On Yıl Kuralı'nın her yıl yeniden gözden geçirilmesi çağrısında bulunmuştu. 1929'da Bakanlar Kurulu'na Almanların denizde yeniden silahlanması konusunda uyarıda bulunmuştu. Fakat onun savunma konularında her zaman tetikte durmuş olması şimdi savunduğu siyasete karşı çıkanları pek ilgilendirmiyordu.

Eden, sözlerinin devamında, "Fransızlar silahsızlanmadan Avrupa'ya gereken yatıştırma dönemini sağlayamayacaklarını" vurguladı. İngiltere, Churchill'in iddia ettiği gibi, Fransa'nın ordusunu yarıya düşürmesini falan istemiyordu. "Azaltım böyle bir şey değildir," dedi Eden, "694.000'den 400.000'e bir azaltımdır bu." Avam Kamarası, Eden'in gereksiz ayrıntılara dayanan, fakat etkili paylamasına tezahüratla karşılık verdi. "Avam Kamarası Churchill'e karşı çok öfkeli ve çirkin bir ruh halindeydi" diye yazdı *Daily Despatch*. Churchill'e sadece bir destek mektubu geldi ve gönderen Amiral Sir Reginald Custance 24 Mart'ta, "Aslında siz savaşın temel prensiplerini dile getirdiniz ve çoğu bu prensiplerden habersiz bir dinleyici kitlesinin anlayamayacağı bir konuşma yaptınız," diye yazmıştı.

Churchill 13 Nisan'da Avrupa sorunları hakkında tekrar konuşmak niyetindeydi. Bunu yapmadan önce, ilk olarak 1916'da Batı Cephesi'nde tanıştığı ve 1919'da Savaş Bakanlığı istihbarat çalışmasına kattığı Binbaşı Desmond Morton'a danıştı. Morton 1929'dan beri, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun, Avrupa'daki büyük ülkelerin ürettiği silahlar için gereken hammaddelerin ithalinin ve kullanılmasının bütün dünyada gözlenmesinden sorumlu Endüstriyel İstihbarat Ünitesi'nin başkanıydı. Churchill'in de Kent ilinde yakın komşusuydu.

Morton'un, kendisine hükümete ait gizli kaynaklardan verdiği bilgilerle desteklenen Churchill, Hitler'in yeniden silahlanma talepleriyle, MacDonald'ın sürekli silahsızlanma peşinde koşması arasındaki zıtlığı gösterdi ve daha önceki "Almanya'nın Fransa'yla askeri eşitlik gibi bir duruma yükselmesi, yahut Almanya'nın yahut şu ya da bu müttefikinin Fransa, Polonya ya da küçük devletlerle askeri eşitlik durumuna yükselmesi yeniden genel bir Avrupa savaşının çıkması demektir" uyarısını tekrarladı.

Churchill, sözlerinin devamında, "Almanya'da sadece savaşçı ya da kavgacı tezahürler değil, ayrıca, birçok sayın milletvekilinin dile getirdiği, Yahudilere yapılan şu zulüm de var ve bu durum, dünyadaki tüm insanların, doğduğu ülkede yaşama ve doğdukları ülkenin yasalarının o güne dek kendilerine garanti ettiği bir geçim tarzını hayata geçirme hakkının varolduğuna inanan herkesi ilgilendirir," dedi. Sonra, "bugün Almanya'da hüküm süren iğrenç koşulların" Polonya'nın işgal edilmesiyle daha da yayılması "ve bu bölgede de Yahudilere yönelik yeni bir zulüm ve kıyım başlatılması" tehlikesine dikkat çekti.

Churchill, MacDonald'ın, rakamları bizzat gözden geçirmediği konusundaki "olağanüstü açık sözlü kabulü", ama bunların sorumluluğunu üstlenmesi hakkında yorumda bulunarak Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Çok ciddi bir sorumluluktur bu. Dünyada, yazan kişinin tüm kişisel düşüncelerini ve enerjisini tükettiği bir belge varsa, bu muazzam silahsızlanma teklifidir."

Hükümet bu kez, Parlamento'nun her iki kamarasından oluşan ortak bir komisyonun Hindistan anayasasıyla ilgili teklifleri inceleyeceğini duyurdu. Hoare, MacDonald'a, ılımlı Muhafazakârların böyle bir Komisyonun kurulmasından memnun olduğunu söyledi ve "çünkü," dedi, "bu Komisyon onlara, Churchill'in çok zarar veren, yani Parlamento'yu neredeyse son çözümden uzaklaştıran eleştirilerine karşı bir yanıt sağlayacak." Sir John Simon Hindistan'dan yeni dönmüş ve Hintlilerin merkezde değil eyaletlerde egemen olmasına dayalı, yeni bir teklif getirmişti. Simon'un teklifi, Churchill'in uzun süredir, akla yakın tek yol olduğunda ısrar ettiği çözümdü. Öte yandan Churchill, önerilen Ortak Komisyon'u, Simon'a sözde bir nezaket gösterip sonra daha radikal bir program önerecek bir aygıt olarak görüyordu.

Churchill tedirginlikte tek başına değildi; Hoare 17 Şubat'ta Genel Vali'ye, "Yeterli bir hükümet çoğunluğu sağlamak için elimizden geleni yapıyoruz ama, Muhafazakâr Parti'nin tümüyle, her iki kamarada da diken üstünde olduğunu inkar etmenin bir anlamı yok," demişti. Churchill, Parti disiplin sorumlularının kontrolünden uzak olan Muhafazakâr Parti toplantılarında konuştuğunda Parlamento'dakinden çok daha yüksek oranda kişinin oyunu alıyordu; 28 Şubat'ta, Muhafazakâr Gruplar Ulusal Birliği'nde yapılan, Hindistan'la ilgili bir görüşmede Churchill 189'a karşılık 165 oy almıştı.

Churchill'in kuşkulandığı gibi, hükümet Simon'un önerisini kabul etmeye niyetli değildi ve Hindistan'a hem eyaletlerde hem de merkezde özerklik verilecek bir planı geçerli kılmak için çalışıyordu. Bu tam egemenlik statüsünü Muhafazakâr Parti'nin içinde Hindistan politikasını eleştirenler için daha kabul edilir kılmak amacıyla, Hinduların üstün olacağı bir hükümete hem Hindistan'daki Müslümanlar hem de bağımsız prenslikler için "koruyucu tedbirlerin" konacağı duyuruldu. 10 Mart'taki Bakanlar Kurulu'nda Hoare, bu koruyucu tedbirler sayesinde Genel Vali'nin, Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının "tam kontrolü" de dahil olmak üzere,

"büyük yetkilere" sahip olacağını söyledi; "Kongre'de çoğunluk konusunda büyük bir risk yok," dedi, çünkü Tüm Hindistan Federasyonu'nun alt kamarasında prenslik devletlerinin yüzde 30 ve Müslümanların da yüzde 30 oyu olacaktı.

Bakanlar Kurulu'ndaki görüşmeler sırasında Lord Hailsham bir uyarıda bulunarak, hükümetin önerdiği sistemde "Hindistan giderek, çok zeki kişiler olan fakat iyi yöneticiler olmayan ve sıklıkla rüşvetçi Hintliler tarafından yönetilecek, çünkü kendi dinleri onları kendi ilişkilerini kollamaya zorlayacak," dedi. "Adalet satın alınacak, yoksullar ezilecek ve devlet hizmetleri çökecek." Hoare, "Savunma Bakanlığı'nın birçok kuşkusunu paylaştığını" kabul etti. Ama bu kuşkulara karşın Bakanlar Kurulu, Tüm Hindistan Federal sisteminin Hükümet Kararnamesi temelinde kurulmasını kabul etti.

Churchill, Ortak Komisyon'un kimlerden oluşacağının açıklanmasını beklerken, o güne dek hükümetin Hindistan politikasının aleyhinde oy kullanmış milletvekillerinin bir toplantısına katıldı. "Bu toplantının amacı," dedi Churchill, Lord Salisbury'ye, "Avam Kamarası'nda bir çekirdek" oluşturmaktır. Kendisine Hindistan Direniş Komitesi adını veren bu grup elli Muhafazakâr milletvekilinden oluşuyordu.

17 Mart'ta hükümet Hindistan Kararnamesi'ni yayınladı. Önerilen anayasada her Hint eyaletine özerklik veriliyordu. Merkezdeyse, Genel Vali'nin daha önceki sıkı kontrolünün yerini Hintlilerin önemli ölçüde katıldığı bir Federal Hükümet alıyordu. Bu teklifler Ortak Komisyon'da tartışılacaktı. 30 Mart'ta Avam Kamarası'nda konuşan Churchill, hükümete bu Komisyon'u, Hindistan'ın gelecekteki yapısı hakkında, tüm Avam Kamarası'nın katılması gereken görüşmeleri önceden, istediği yönde etkilemek için bir araç olarak kullanmaması gerektiğini bildirdi. Churchill 42 milletvekilinden oluşan bir lobi tarafından desteklendi. Hükümetin 475 destekçisi vardı.

Ertesi gün Churchill'den, hükümetin politikasından yana yirmi beş kişinin ve karşı çıkan dokuz kişinin bulunduğu Ortak Komisyon'a katılması istendi. 1 Nisan'da, bu Komisyon'da çalışıp çalışmamaya karar vermeden önce Hoare'a şunları yazdı: "Son iki buçuk yıldır sizin ve Baldwin'in, kendi planınızı geçerli kılmak amacıyla, Muhafazakâr Parti'nin ve Hindistan hükümetinin tüm resmi gücünü ülkede Muhafazakârların, Hindistan'da da İngiltere'ye sadık kişilerin direnişini felç etmek ya da kırmak için

kullandığınız süreci büyük bir üzüntü ve öfkeyle takip ediyorum." Muhafazâkar Parti'nin kendi liderlerine yönelik sadakati tümüyle "Liberal ve Sosyalist görüşlerin amacına hizmet etti ve karşı konulamayabilecek bir akım yarattı. Siz muhtemelen, kendi bildiğiniz gibi davranacaksınız. Ama sonra, bunun sonuçları hem Hindistan'da hem ülkede görülmeye başlayacaktır."

Churchill çok düşündükten sonra, Ortak Komisyon'da çalışmamaya karar verdi. 5 Nisan'da Hoare'a mektup yazarak bunun nedenlerini açıkladı: "Gördüğüm kadarıyla, otuz dört kişiden oluşan Komisyon'un en azından üçte ikisi, böyle nazik bir zamanda İngiltere'nin Hindistan merkezî hükümetindeki sorumluluklarını bırakmasından yana olduklarını kesin olarak ilan etmiş kişilerden oluşmaktadır. Ben buna kesinlikle karşıyım. Bence, eğer Hindistan Kararnamesi programı gerçekleştirilirse bu sadece, birkaç yıl sonra Hindistan'ın ya boşaltılması ya da yeniden fethedilmesi sonucunu getirecektir. Böyle üzücü bir olayın ağır yükünü paylaşmak istemiyorum. Bu nedenle de, sizin komisyonunuza sırf, sizin seçtiğiniz bariz kişilerden oluşan ezici bir çoğunluğun karşısında oylamada yenik düşmek için katılmamda bir yarar görmüyorum. Hindistan Kararnamesi siyasetine inananların Ortak Komisyon'da, kendileriyle bağdaşması mümkün olmayacak kadar ayrı düşünenlerin eleştiri yahut itirazıyla engellenmeden çalışıp bunu kendi başlarına yapmaları daha uygundur."

Churchill'in birçok arkadaşı onun bu kararına şaşırmıştı. "İzin verirseniz, Ortak Komisyon'a katılmayı reddetmenize çok imrendiğimi söylemek istiyorum," diye yazdı 7 Nisan'da Lord Burnham. "Sizin liderliğinizi ve yol göstericiliğinizi çok arayacağım." Churchill buna şu yanıtı verdi: "Size yardım edemediğim için çok üzgünüm, ama benim işimin dışında olduğundan eminim. Komisyon'un oluşturulma tarzı bir skandaldır."

10 Nisan'da Hoare Ortak Komisyon'da çalışmayı kabul edenlerin listesini Parlamento'ya sundu. Bunun üzerine bir Muhafazakâr üye, seçilmiş altı hükümet üyesinin Komisyon'dan çıkarılması yönünde bir değişiklik önergesi verdi. Bu değişiklik önergesi 118'e karşı 209 oyla reddedildiyse de bu 118 rakamı Parlamento'da, Ulusal Hükümet'in Hindistan politikasına karşı verilmiş en büyük oydu. Churchill hemen, *Evening News*'a bir demeç verdi: "Eğer Avam Kamarası özgürce oy vermiş olsaydı hükümetin teklifi muhtemelen Muhafazakâr Parti'nin büyük çoğunluğu tarafından reddedilirdi. Hükümetin yapmaya çalıştığı şey, görüşle-

rine destek bulmak ve tarafsız bir denetlemeden geçmemektir. Hükümet fikir almak değil, reklam yapmak istiyor. Kendisine yol gösterilmesini değil, garanti verilmesini istiyor." Churchill artık hükümetin Hindistan politikasına karşı kamuoyunda bir haçlı seferine liderlik etmeye kararlıydı. "Uzun ve sert bir kavgaya girdik," diye yazdı 14 Nisan'da bir arkadaşına, "ama ben umutsuz değilim." Hoare'sa hem Churchill'in kampanyasından, hem de Ortak Komisyon'dan endişeliydi. "Çok haklı bir şekilde, çaba harcayacağız," diye yazdı Genel Vali'ye 28 Nisan'da, "ve mümkün olan en küçük şeyi bile belgeleyeceğiz." Churchill konusunda şunları yazmıştı Hoare: "Onun en büyük müttefiki, yüz kişiden doksan dokuzunun cehaletidir. Sonuçta, Muhafazakâr çevrelerde müthiş bir destek bulacak ve herhalde birçok seçim çevresinde büyük kuşkular ve rahatsızlıklar yaratacaktır."

Hoare'un korktuğu seçim çevresi isyanı, Horsham ve Worthing Muhafazakârlar Birliği'nin yıllık toplantısında Hindistan Kararnamesi'nin 17'ye karşı 161 oyla reddedildiği 28 Nisan'da patlak verdi. O hafta, Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinden beri dostu Lord Linlithgow, Ortak Komisyon'un başkanlığına getirildi. Churchill'i Hindistan federal programına karşı çıkmaktan vazgeçmeye ikna etmek için çalışan Linlithgow ona, "Hindistan Kararnamesi programı gibi bir şeyin mutlaka geçmesi gerekir ve Hindistan sorunu bu ülkedeki seçmen kitlesini ilgilendirmiyor," dedi.

Linlithgow, Churchill'in gelecekteki muhalefetini yoğunlaştırması gereken konunun, hükümetin gümrük tarifesi siyaseti olduğunu söyledi. Churchill buna şu karşılığı verdi: "Sizin Hindistan konusunda benimsediğiniz yolu görmek beni çok üzüyor. İşin garibi, benim kanaatimin oluşmasında rol oynayan etkenlerden biri sizin bana üç ya da dört yıl önce, Montagu reformlarından beri tarım sektöründe görülen muazzam bozulma hakkında söylediklerinizdi." Montagu reformları 1917'deydi.

Churchill şöyle devam etti: "Hükümete, yaptıkları ticaret anlaşmaları konusunda saldırıp Hindistan'ı bir kenara bırakmanın benim için daha iyi bir taktik olacağı yolundaki tavsiyenize çok teşekkürler. Eğer Hindistan olmazsa siyasette kalmayı, yahut en azından, aktif bir rol almayı düşünmüyorum. Bu nedenle, Hindistan Kararnamesi'ne muhalefetimin kişisel durumuma nasıl bir etki yapacağı beni hiç ilgilendirmiyor."

Linlithgow hâlâ, Churchill'i hata yaptığı konusunda ikna etmeye çalışıyordu. "Hindistan tarım sektörünün," diye yazdı 4 Mayıs'ta, "1924'ten

beridir yüzde yüz Hintlileştirilmesi hedeflenmişti" ve bu süreç fiilen, hiç kimse geri döndürülmesi gerektiğini öne sürmeden tamamlandı. "Eğer siz ve sizinle birlikte davrananlar 1900'ün Hindistan'ını yeniden yaratabilirseniz," diye yazıyordu, "ve –çok daha zor olanı– makul bir başarıyla bunu 1934'ün dünyasına uydurabilirseniz ben hemen görüşümün yanlış olduğunu kabul eder, sizin gücünüze ve aklınıza hayranlık duyarım."

Linlithgow, mektubunda Churchill'i eski kafalılıkla suçluyordu. "Sanırım sizden esasen ayrıldığımız nokta," diye yanıtladı Churchill, "sizin geleceği sadece geçmişin devamı olarak görmenizdir; oysa ben tarihin hiç beklenmedik dönüşler ve geri gidişlerle dolu olduğunu gördüm. Yirminci yüzyıl başlarının ılımlı ve muğlak liberalizmi, Büyük Savaş'ın mütarekesinin ardından gelen fantastik umutlar ve yanılsamalar dalgası yerini parlamenter ve seçime dayanan yöntemlere karşı şiddetli bir tepkiye ve hemen hemen her ülkede kurulan açık ya da gizli diktatörlüklere bıraktı. Üstelik, dış bağlantılarımızın yitirilmesi, dış ticaret ve gemi taşımacılığında düşüş, İngiltere'nin fazla nüfusunun yakın bir gelecekte perişan olmasına yol açacak. Yoğun nüfuslu sanayi ülkelerinde, kendini koruma mücadelesinin çok şiddetle boy göstereceği bir döneme giriyoruz."

Churchill şunları ekledi: "Benim görüşümce İngiltere şimdi hayatını kurtarmak için mücadele ve savaş vereceği yeni bir döneme başlıyor ve bunun en kritik noktası, sadece Hindistan'ın elde tutulması değil, ticari hakların çok daha güçlü bir şekilde savunulması olacaktır. Hindistan'a, gerçekten onların çıkarına olmayan bir şeyi dayatmadığımızdan emin olduğumuz sürece, kesin olan gücümüzü hem onların hem kendimizin iyiliği için kullanmakta haklıyız. Sizin programınız zamanın yirmi yıl gerisindedir."

"Zaman" gerçekten hızlı gidiyordu; 7 Nisan'da Hitler, Alman federe devletlerinin yüz yıllık özerkliğine son vererek Nazi yasalarını onlara resmen dayattı. Altı gün sonra, Yahudilerin ulusal, eyaletsel ve belediye düzeyinde memur olmasını yasaklayan bir kanun yürürlüğe girdi. O gün Avam Kamarası'ndaki bir görüşme sırasında Churchill, militarize bir Almanya'nın tehlikeleri konusunda hükümeti bir kez daha uyardı ve Parlamento'ya şunları söyledi: "Büyük Savaş'tan sonra, bizler için bir güvenlik önlemi olacağını söylediğimiz şeylerden biri de Almanya'nın, parlamenter kurumları bulunan bir demokrasi olmasıydı. Bunların hepsi yok olup gitti. Şimdi bir diktatörlük var; hem de diktatörlüklerin en fecisi."

Churchill daha sonra, Alman diktatörlüğü hakkında kulağa gelen, gözlenen pek çok korkunç bilgi hakkında yorumda bulundu: "Her biçimde savaş ruhuna" hitap eden bir militarizm, üniversitelerde düelloların yeniden başlaması ve Yahudilere yapılan zulüm. Churchill sözlerine devam ederek, "Almanların," dedi, "kendi statülerinin diğer ülkelerle eşit duruma getirilmesini zorla sağlamak için kullanacak ağır toplarının, binlerce savaş uçağının ve değişik boyutlarda tanklarının olmamasına sevinmemek elimde değil." On gün sonra Churchill St George Kraliyet Derneği'nin yıllık toplantısında konuştu. Radyodan da verilen konuşmasında şunları söyledi: "İngiltere kendini korumazsa hiçbir şey koruyamaz onu. Kendimize, yol gösterme ve yönetme yeteneğimize inancımızı yitirirsek, yaşam irademizi yitirirsek, o zaman hikâyemiz gerçekten bitmiş demektir. Her tarafta, diğer uluslar her gün gerek silah, gerek ticaretle, daha saldırgan ve militanca taleplerde bulunurken biz kendi teorik doktrinlerimizle felç olmuş halde kalır ya da savaş sonrası bitkinliğinin uyuşukluğuna dalarsak, o zaman gerçekten, şom ağızlıların yaptığı kehanetlerin hepsi gerçekleşecek, mahvoluşumuz hızlı ve kesin olacaktır."

Churchill'in hükümetin Hindistan siyasetine karşı mücadelesi, Muhafazakâr Parti Merkez Komitesi'nin Londra'da, Hindistan Yasası'nın Parlamento'ya sunulmasının tartışıldığı 28 Haziran'daki toplantısında zirvesine çıktı. "Hükümet bütün bahar ve yaz boyunca," dedi Hoare, Genel Vali'ye, "Winston'un ülkede yaptığı propagandaya karşılık verecek etkili bir organizasyon oluşturmakla meşguldü." Hoare, bu organizasyonun başkanlığına seçtiği kişiye, yani Francis Villiers'e, ondan en büyük verimin sağlanmasında yararı olur umuduyla şövalyelik verilmesini istedi. Villiers şövalyeliğini aldı. Toplantıdan üç hafta önce *The Times,* Muhafazakârları Churchill'in peşinden gitmemeleri için uyardı. "Churchill'in yasada değişiklik için yapacağı öneriler ne kadar değerli olursa olsun," deniyordu gazetede, "Hindistan siyasetinin simgelediği ana hatlardan kalıcı bir geriye dönüşe karşı çıkılmalıdır." Gazete devamında, gayet açık bir siyasi dille, Churchill'in görüşü galip gelirse "Bay Baldwin Parti liderliğinden, hatta kamusal yaşamdan çekilmeyi gerekli görebilir" uyarısında bulunuyordu.

Churchill toplantıda konuşurken sözleri sürekli kesiliyor, tezlerini dile getirmesi zorlaştırılıyordu. "Ben kişisel bir kampanyanın mağduru haline getiriliyorum," dedi ve düşmanca bağırtılar devam ederken şunları söy-

ledi bağırarak: "Bana kızmanın bir yararı yok, çünkü ben bu sorunu ortaya koymak zorundayım. Bizler bu durumda kesinlikle, gerçek görüşümüzü savunmakla yükümlüyüz." Churchill'in sözlerinin hiçbir yararı yoktu. Düşmanlık, kendisinin de bildiği gibi, kafalara önceden iyice yerleştirilmişti. "Tek bir kişiyi kurban haline getirmek için propaganda yapmak çok kolaydır," dedi. Ama söylediklerinin dinlenmesi için yaptığı bu çağrı bile, bir gazetenin bildirdiğine göre, "protesto bağırtıları ve kahkahalarla" karşılandı.

Churchill'in, merkezde federal özerklik programının yürürlüğe konmasından önce eyaletsel özerkliğin denenmesi ve yürüyüp yürümediğinin görülmesi yolundaki ana tezi, sonunda Hindistan'ın tam özerkliğine karşı çıkmıyordu. Ama bu bile alaycı bağırışlarla karşılandı. Fakat oylamada, MacDonald-Baldwin politikasına karşı kayda geçen en büyük itiraz, 356 ret oyu çıktı. Ama lehte çıkan 838 oy bunu silip süpürdü. Churchill'in Hindistan kampanyası bitmemişse de, onun gerek Parti'yi, gerekse Hindistan'ın geleceğini etkilemesine izin vermemeye kararlı parti liderlerinin ve militanlarının onun düşüncelerini uzlaşmaz bir şekilde küçük düşürmeleri yüzünden tökezlemişti.

Hükümetin Churchill'in Hindistan'la ilgili düşüncelerine kulak asmaması ve Alman tehlikesine karşın silahsızlanmadan vazgeçmemesi Churchill'in olayları etkileyebilme umudunun en dip noktasını oluşturdu. Haziran ayında, çok kısa bir süre sonra Başsavcı Yardımcısı olacak bir Muhafazakâr milletvekili olan arkadaşı Terence O'Connor ona moral vermek için şunları yazdı: "Sizin birçok kişinin hayatında yeriniz var ve tahmin edemeyeceğiniz kadar çok kişi sizin yazgınızı ve mutluluğunuzu düşünüyor."

Silahsızlanma Konferansı Cenevre'de çalışmalarına devam ederken Fransızların, silahlanmanın düzenli şekilde denetlenmesi ve gözlenmesi yolundaki bir önerisi hem İngiltere, hem Almanya tarafından reddedildi. Görüşmelerden önce Bakanlar Kurulu'na askeri konularla ilginen üç bakanlık tarafından, düzenli denetlemeye karşı oldukları, çünkü bu durumda "savaş stokları konusundaki ciddi yetersizliklerimiz ve durumumuzu düzeltmek için milyonlar harcamamız gerektiği bütün dünyanın gözlerinin önüne serilecek" bilgisi verilmişti.

Dışişleri Bakanlığı Almanya'daki gelişmeler hakkında düzenli istihbarat raporları ve bilgiler alıyordu; 21 Haziran'da, İngiltere'nin Berlin'de-

ki Havacılık Ataşesi Albay Justin Herring, Almanya'nın, Versailles Anlaşması'nı çiğneyerek savaş uçağı yapmaya başladığını kanıtlayan gizli bir rapor gönderdi. Alman Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın üst düzeyde bir görevlisi, Herring'e, "Alman hükümeti bir hava gücü kurmaya çoktan girişti," demişti. Herring'in raporu, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Robert Vansittart'ın 14 Temmuz'da Bakanlar Kurulu'na dağıtmak üzere bastırdığı, Almanların yeniden silahlandığını gösteren bir sürü kanıttan biriydi. Bir ay sonra, 12 Ağustos'ta Churchill, seçim çevresindeki seçmenlerine "Almanya'nın, yenildiği gün kendisine kabul ettirdiğimiz ciddi anlaşmaları çiğneyerek silahlandığına ya da silahlanmaya çalıştığına inanmak için çok önemli nedenler var," dedi.

20 Eylül'de Churchill'in endişeleri Savaş Bakanı Lord Hailsham tarafından Bakanlar Kurulu'nda yankısını buldu ve tutanaklara göre Hailsham Bakan arkadaşlarına şunları söyledi: "Öylesine silahsızlandık ki, gelecek birkaç yıl içinde bir savaş riski doğsa durumumuz çok tehlikeli hale gelir. Limanlarımız hemen hemen savunmasız ve savaş uçaklarına karşı savunmamız tümüyle yetersiz. Bakan, bu durumun böyle devam etmesine hiç kimsenin seyirci kalabileceği kanısında değil. Önümüzdeki birkaç yılda silahlanma harcamalarında bir artış gerektiğini herkes kabul etmelidir. Bakan, bunun muhtemelen Kraliyet Hava Kuvvetleri için de geçerli olduğu kanısında."

Savaş Bakanı'nın görüşü böyleydi; aynı zamanda, Savaş Bakanı'nın üyesi olduğu hükümetin boşuna panik yaratıyor diyerek alay ettiği Churchill'in ısrarla belirttiği şeydi bu.

6 Ekim'de, bu ciddi olaylar ve uyarıların arasında, Churchill'in *Marlborough: Yaşamı ve Zamanı*'nın ilk cildi yayınlandı. Yazarın armağanı olarak bundan bir tane alan Baldwin ona şunları yazdı: "Siz gerçekten çok hayret verici bir adamsınız! Bu kitap, tek meşguliyeti tarih kitabı yazmak olan biri için bile yıllarca sürecek bir çalışma demektir. Evet, işte mucize bu."

Churchill, imzalanmış kitaplarını göndermekten daima zevk alırdı; *Marlborough*'nun yayınlanmasından iki gün sonra, New Deal'ine* hayran olduğu ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'e de bir kitabını imzaladı. İt-

* ABD Başkanı Roosevelt'in 1929 bunalımında çöken ülke ekonomisini ayağa kaldırmak için 1933-36 yılları arasında uyguladığı, devlet harcamalarının arttırılmasını içeren sosyo-ekonomik politika-e.n.

haf notunda, "Modern zamanların en büyük haçlı seferinin başarısı için yürekten en iyi dileklerimle," yazmıştı.

Marlborough'nun yayınlandığı gün Churchill Birmingham'da, Muhafazakâr Parti Kongresinde'ydi ve bu toplantıda Baldwin bir silahsızlanma anlaşması gerektiğini bildirdi ve şiddetle, "silahların gerçekten sınırlandırılarak sınırlandırılması"ndan yana konuştu. Baldwin'den sonra konuşan Churchill, Lord Lloyd tarafından verilen bir önergeyi destekledi ve İngiltere'nin savunma gücü konusunda "ciddi kaygı"larını dile getirdi. "İngiltere," dedi, "diğer tüm ülkeler güçlenirken bizim tek başımıza güçsüzleştiğimiz bu yolda daha fazla devam etmemelidir." Önerge oy birliğiyle kabul edildi. Ama parti üyelerinin desteğini kazanmak başka şey, hükümetin fiili siyasetini etkilemekse başka şeydi.

14 Ekim'de Hitler Almanya'yı Silahsızlanma Konferansı'ndan çekti. Dokuz gün sonra Bakanlar Kurulu "dünyada silahların sınırlandırılması ve azaltılması" arayışlarına devam etme ve Fransız Savunma Bakanı Edouard Daladier'i Almanya'yla, örnek silahların azaltılması konusunda doğrudan görüşmelere başlamaya ve Almanya'ya "bazı tavizler" vermeye teşvik etme kararı verdi. Bakanlar Kurulu'nun kararında, "Politikamız hâlâ, Anlaşma'dan doğan yükümlülüğümüz gereği ve bir silahlanma yarışını önlemenin tek yolu olarak, dünyadaki tüm silahların uluslararası işbirliğiyle sınırlandırılması ve azaltılmasına çalışmaktır," deniyordu.

24 Ekim'de bir Bakanlar Kurulu tutanağında Hava Kuvvetleri Bakanı Lord Londonderry, 1931 Kasım tarihli "Silahsızlanma Anlaşması"nın sonucunda İngiltere'nin savaş uçağı üretiminin 1932'de durduğunu bildiriyordu. "Bu anlaşmanın 1933 Şubatı'nda bitmiş olmasına karşın," diyordu, "Majesteleri'nin Hükümeti'nin, Silahsızlanma Konferansı'nın çalışmasını devam ettirme arzusunun ayrıca bir teminatı olarak, hava gücü konusunda diğer büyük ülkelere nazaran belirgin bir düşüklük olmasına karşın, içinde bulunduğumuz yılda da bu duraklama gönüllü olarak uzatıldı." "Bundan ötürü," diyordu Londonderry, 1923 yılı programının tamamlanmasını 1936'dan 1940'a ertelemek gerekiyor.

Bu, silahsızlanmaya devam etme kararı gizliydi; bu nedenle, Doğu Fulham'daki bir ara seçimde koltuğu bir silahsızlanma platformunda hükümet karşıtı bir adayın kazandığı ertesi gün hükümete bir yararı olmadı.

7 Kasım'da, hükümet silahsızlanma arayışına devam ederken Churchill Avam Kamarası'nda, "En büyük ve baskın gerçek, Almanya'nın ye-

niden silahlanmaya çoktan başlamış olmasıdır," dedi. Hurda demir ve nikel ve savaş sanayisinde kullanılan diğer metallerin ithalatı "normalin çok üzerine" çıkmıştı. Ama Churchill'e göre, Almanların intikam hamlesini durdurmanın ve savaştan kaçınmanın güvenli bir yolu vardı. Milletler Cemiyeti "silahsızlanmanın ayrıntıları hakkında sert tartışmalar ve pazarlıklar yapmak için değil, Almanya'nın sorunlarını kolektif bir şekilde düzeltmek amacıyla" kullanılmalıydı "ve böylece, Alman ulusunun dertlerine bir çare bulunabilir ve bu da, bu yeniden silahlanma tehlikesi dünya barışını tehdit edecek bir noktaya varmadan etkisini gösterebilir"di. Bu arada İngiltere çoktan, "risk sınırına dayanacak kadar; yo, risk çukuruna düşecek kadar" silahsızlanmıştı. İngiltere'nin güvenliği için yeterli hazırlığı yapmak ve İngiltere'nin, gerektiğinde, "ülkemizin altta yatan tüm gücünü" su yüzüne çıkaracak olanağı ve fırsatı bulmasını sağlamak, savunmayla ilgili üç bakana kalmıştı.

12 Kasım'da Almanya'da, sadece Nazi Partisi'nin seçim kampanyası yapmasına izin verilen seçimlerde Naziler oyların yüzde doksan beşini aldı. "Benim bir savaş kışkırtıcısı diye nitelendiğimi duymuşsunuzdur," dedi Churchill iki gün sonra Kraliyet Deniz Tümeni Derneği'nin öğle yemeğindeki dinleyicilere. "Bu bir yalan. Büyük Savaş'tan önce ben barış için çabaladım ve benim tavsiye ettiğim ve ortaya attığım Donanma Tatili kabul edilseydi tarihin gidişatı farklı olabilirdi." Ama, "savaşın şerefli bir şey olduğunu söyleyenler, barbarların ve paganların zamanından beri benzeri görülmemiş bir eğitimle çocuklarının kafasına bir tür kana susamışlık sokanlar" Nazilerdi. "Her sınır bir işgalin başlangıç noktası haline getirilmeli" doktrinini benimseyen, Nazilerdi. Yitirilecek zaman yoktu. "İşte, atılacak bir adım," dedi. "Şu Silahsızlanma Konferansı'nı silip atalım, sekiz yılın dırdır, saçmalık, ikiyüzlülük ve sahtekarlık süprüntüsünü ve çöpünü kaldırıp atalım ve Cenevre'ye, Cenevre'nin öteki kısmına, Milletler Cemiyeti'ne gidelim."

Bakanlar Kurulu hâlâ, geniş kapsamlı bir silahsızlanma anlaşmasının peşinde koşmaya kararlıydı. 29 Kasım'da Baldwin, Bakan arkadaşlarına, "Eğer silahlanma konusunda bir sınırlandırmayı başarma umudumuz olmasaydı," dedi, "şimdiye kadar sadece Hava Kuvvetlerini değil, Kara ve Deniz kuvvetlerini de ilgilendiren bu durumdan tedirginlik duymaya hakkımız olurdu." İngiltere, "Almanya'yı da kapsayacak bir silahsızlanma programını oluşturmak için elinden gelen her türlü çabayı" harcıyordu. Eğer

Almanya, Avam Kamarası'ndan havada yeniden silahlanma konusunda bir kararın geçtiğini görürse "bunun onlar üzerindeki etkisi ciddi olur"du.

30 Kasım'da Churchill elli dokuz yaşındaydı. O kış olabildiğince Chartwell'de kaldı ve Maurice Ashley'le birlikte, *Marlborough*'nun ikinci cildinin üzerinde çalıştı. Yılbaşından bir önceki gün Baldwin ona birinci cilt hakkında heyecanla şunları yazdı: "Birinci sınıf bir şey bu. Eğer benim –Tanrı korusun– sizin hakkınızda bir konuşma yapmam gerekirse, '*Marlborough*'yu okursanız,' derim, 'kendinizi, Bakanlar Kurulu salonunda, bir elinde bir bardak su ve ağzının kenarında uzun bir puroyla bir aşağı bir yukarı dolaşan Winston'u dinlerken hayal edebilirsiniz.' Okurken sizin kıkırdamalarınızı duyuyorum sanki."

Churchill 3 Ocak'ta verdiği yanıtta, Baldwin'in ona karşı hâlâ "sevecen duygular" taşımasından memnun olduğunu yazdı. "Hindistan hariç, en iyi dileklerim sizinledir; ve ayın 16'sında radyo yayınına çıktığımda bu konuda bir şeyler söylemeye çalışacağım. Ama her şeyden önce, yaşamımızı biçimlendirecek şey Avrupa kavgasıdır. O konuda büyük bir yükün ağırlığını gerçekten hissediyor olmalısınız."

Churchill 16 Ocak'taki radyo konuşmasında gerçekten, ulusal hükümetin ekonomide yavaş ama sürekli bir düzelme sağlayan çabalarından övgüyle söz etti. Ayrıca Başkan Roosevelt'i de, "güçlüklerle boğuşmadaki cesaretinden" ötürü övdü. Ve bir de, savaşın geri gelmesini önlemek için silahlar ve müttefikler gerektiği konusundaki uyarılarını tekrarladı. "Yalnızca eski savaş müttefiklerimizle değil," dedi, Hollanda, Danimarka, Norveç, İsveç ve İsviçre gibi tarafsız ülkelerle de birlikte, "en azından Avrupa'da hiçbir saldırganın kafa tutmaya cesaret edemeyeceği kadar güçlü bir uluslar konfederasyonu oluşturmada payımıza düşeni yapmalıyız."

Churchill 1934'te gazete ve dergiler için elli makale yazdı ve yirmiden fazla konuşma yaptı; yani görüşleri, aşağı yukarı her beş günde bir kamuoyuna sunuldu. Baş konusu İngiltere'nin savunmasıydı. 7 Şubat'ta Parlamento'ya, "Avrupa'nın bugünkü durumunda ve bizim Avrupa'daki konumumuzda, en azından, bize kadar gelebilecek ülkelerinki kadar güçlü bir hava kuvvetine sahip olma ilkesini nasıl erteleyebildiğimizi hiç anlayamıyorum," dedi ve devamında, "İngiltere yeterli bir güvenlik durumunda" olmazsa yakın bir zamanda, burada bulunanların yaşam süresinin içinde diplomatik bir kriz çıkacak, tehditlerde bulunulup zorlamalar yapılacak ve birkaç saat içinde Londra'da patlayacak bombaların gümbürtüsü ve

şelale gibi dökülen duvarlar ve dumanlar ve yangınlar hava savunmamızda göz yumulan her yetersizliği bize bildirecek" uyarısında bulundu.

Churchill, hükümete, "sivil fabrikalarımızın hızla savaş amaçları için kullanılmak üzere dönüştürülebilmesi için reorganizasyona başlama" tavsiyesinde bulundu. "Avrupa'daki her fabrika," dedi, "o keder veren, acıklı katliam işinde kullanılacak malzemeleri üretmek için hızla, savaş üretimine dönüştürebilecek şekilde hazırlanıyor;" ve şunu sordu: "Biz ne yaptık? Yitirecek bir saatimiz bile yok." Sözlerinin devamında hükümeti, "kamuoyunun görüşünü beklememiz gerekiyor" ve halk yeniden silahlanmak istemiyor iddialarından ötürü eleştirdi: "Majesteleri'nin Hükümeti'nin sorumluluğu gerçekten çok ciddidir ve bunu çok daha ciddi kılan da şudur: Eğer isterlerse, yerine getirmekte hiçbir zorluk çekmeyecekleri bir sorumluluktur bu. Hükümet Parlamento'nun her iki kanadında da büyük bir çoğunluğa sahip. İstedikleri hiçbir şey esirgenmeyecek kendilerinden. Yapmaları gereken tek şey önerilerini sunmaktır ve bunlar desteklenecektir. Bu halkın, bu görevi yerine getireceklerini düşündüğü kişilere verdiği vatanseverce desteğe niçin böyle küçümsenerek bakılıyor?"

Yanıt veren Baldwin ilk olarak, Churchill'in pozisyonunu "özgürlüğü büyük, ama sorumluluğu küçük" diye yorumladı. Sonra Parlamento'ya, "Kalıcı bir silahlanma limiti oluşturmak için uğraşıyoruz," dedi. Eğer Silahsızlanma Konferansı başarısız olursa, hükümet, "görevinin öncelikle ve hızla bu ülkenin çıkarlarını kollamak olduğunu" düşünürdü, ama kendisi böyle bir aciliyetin ortaya çıkmayacağından emindi. "Hiç de bir savaşla karşılaşmak zorunda olduğumuz kanısında değilim," dedi.

Konuşması sırasında Baldwin, Churchill'in sözlerini "çok ilginç, mükemmel bir mizaçta ve sağduyu dolu," diye niteledi. Ama Herbert Samuel farklı bir şekilde niteledi ve Parlamento'ya, Churchill'in siyasetinin "Anarşi hiç bitmesin ve hepimiz paldır küldür hep birlikte mahvolup gidelim" olduğunu söyledi.

Hükümetin 4 Mart'ta yayınladığı Savunma Kararnamesi, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin büyüklük yönünden Almanya'nınkinden aşağıya düşmesine izin verilmeyeceği yolunda bir taahhütle başlıyordu: "Majesteleri'nin Hükümeti, büyük ülkelerin hava gücüyle eşitlik sağlamayı birincil hedef olarak belirlemiştir." Bunun için öne sürülen neden, "hava silahlanmasında bir yarıştan her ne pahasına olursa olsun kaçınılabileceği"ydi ve bir sonraki cümlede hükümetin, havadaki bu eşitliğin "İngiltere'nin düzeyi-

ne düşüşle" sağlanması yolundaki umudu dile getiriliyordu; yani Fransa ve Rusya'nın epey silahsızlanması gerekecekti.

Bu kısıtlayıcı koşullarına rağmen, bu "eşitlik taahhüdü" İşçi Partisi lideri Clement Attlee'nin şiddetli bir protestosuna yol açtı ve Attlee, 8 Mart'ta Avam Kamarası'nda, "Silahlanmada bir artış gerektiğini reddediyoruz," dedi. Liberal Parti adına konuşan Archibald Sinclair "silahların böyle sürekli yığılmasını delice, tehlikeli ve ziyankarca" bir şey olarak kınadı. Arkasında bir partinin desteği olmadan konuşan, ama tüm partilerden herkesin dinlediği Churchill, artışın yeterli olmadığı konusunda bir uyarıda bulundu ve tıklım tıklım dolu ve dikkat kesilmiş Avam Kamarası'na, "Hükümetin izlediği siyasetin, Avrupa'nın durumundaki acı gerçeklerle yeterince ilintili olduğundan ikna olamadım," dedi. Fransızların havadaki üstünlüğünün arkasına sığınmak yeterli değildi. Yeni tehlike havadan gelecekti. Bu nedenle, "kendimiz için, semalarımızdaki güvenliği sağlamak ve böylece kendimizi ciddi tecavüzlerden, geçmiş yüzyıllarda mavi sulardaki üstünlüğümüz sayesinde koruduğumuz gibi korumamız," gerekirdi. Almanya "hızla silahlanıyor ve hiç kimse bunu durduramıyor"du. Almanya'nın Versailles Anlaşması'nı çiğnemesine son vermek için "önleyici bir savaş" öneren yoktu.

Churchill uyarılarına devam ederek, "Herkes o son derece yetenekli halkın, bilimleriyle ve fabrikalarıyla, hava sporu dedikleri şeyleriyle, büyük bir hızla, saldırı ya da savunma, her tür amaç için, çok kısa bir sürede çok güçlü bir hava kuvveti kurabileceğinin gayet iyi farkında," dedi. Almanya'ya, "bu güçlü, yetenekli ulusun mutlak hakimi haline gelmiş," ve kamuoyunu "modern devlet aygıtının mümkün kıldığı her tür yolla" tam denetimine geçirmiş "bir avuç diktatör" hükmediyordu. "İngiliz İmparatorluğu'nun yüreğini tehdit edecek olanakların Almanya'nın bugünkü hakimlerinin eline geçeceği günün gelmesinden korkuyorum," dedi. O gün "belki de çok uzak değil. Belki sadece bir yıl yahut belki de on sekiz ay kaldı." Ama "gereken önlemleri" almak için henüz vakit vardı. Gereken şey eşitlik taahhüdü değil, eşitliğin başarılmasıydı. "O ilk paragrafı yazmanın ve sonra da 130.000 sterlini bulmanın bir yararı yok," dedi. "Eşitliği başaracağımız önlemler gerekli bize."

Churchill sonra, Devlet Danışma Meclisi Başkanı Stanley Baldwin'e dönerek Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Kendisinin sadece, bu konuda ne yapacağına karar vermesi gerekiyor; Parlamento, gereken her

türlü malzemeyi ve her türlü tedbiri, gerekirse kırk sekiz saat içinde derhal onaylayacaktır. Kamuoyunu oluşturmak için konuşma yapmaya da gerek olmayacak. Gidip halka bu konuda ne düşündüğünü sormanız gerekmiyor. Bu konuda kararı Parlamento ve Bakanlar Kurulu verecek ve halk da onların, vekilleri olarak doğru davranıp davranmadığına hükmedecek. Sayın Danışma Meclisi Başkanı'nın yetkisi var; ve yetkisi varsa yetkinin yanında daima yer alan bir şeyi, yani sorumluluğu da var. Belki de çok uzun yıllardır, Kraliyet'in tek bir hizmetkarına düşmüş en ciddi ve doğrudan kişisel sorumluluktur bu. Böyle bir şeyi hiç istememiş olabilir, ama kendisi bu gece kapının muhafızıdır.* Bütün ulus ona bakıyor, bu tehlikeli sorunda bilgece ve güvenli bir tavsiyede bulunsun ve yol göstersin diye, rehberlik etsin diye, ve ona boşuna bakmadığımızı diliyor ve buna inanıyorum."

Verdiği yanıtta Baldwin, "Bugün burada durumun umutsuz olduğunu kabul etmek eğiliminde" olmadığını, ama İngiltere'nin silahsızlanma konusundaki çabaları başarısız kalırsa, hükümetin, "bu ülkenin hava gücünün, kıyılarımızı vurabilecek mesafedeki ülkelerin aşağısında daha fazla kalmamasını" sağlayacağını söyledi. Baldwin bu sözleriyle, eşitlik taahhüdüne onayını verdi. Üç gün sonra, 11 Mart'ta Churchill, Hoare'a, "Hava gücümüzü iki katına çıkarmada kaybedecek vaktimiz yok," diye yazdı. Ama Churchill'in mektubundan sekiz gün sonra Bakanlar Kurulu Churchill'in önerisini reddetti ve bunun nedeni kısmen, Bakanların Avrupa'da hâlâ silahsızlanma konusunda bir olasılığın var olduğunu düşünmeleri, kısmen, hava kuvvetlerini bu derece büyütmenin gerektireceği maliyet ve kısmen de, Dışişleri Bakanı Sir John Simon'un dile getirdiği gibi, "Alman tehlikesinin, gerçekleşse bile, batıdan ziyade doğuya ve güneye yönelik olmasının muhtemel olduğunun" düşünülmesiydi. "Genellikle tehlikedeki yerler" Avusturya, Danzig ve Memel olarak görünüyordu.

Churchill, Baldwin'in hava gücünde eşitlik taahhüdünü kabul ederken, hükümetin silahsızlanma beklentilerinin, eğer İngiltere'nin savunmasının yeniden gözden geçirilmesi ertelenirse "gerçekten çok tehlikeli" olacağı uyarısında bulundu. 21 Mart'ta Avam Kamarası'nda, Kara Kuvvetleri'nin, Donanma'nın ve Hava Kuvvetleri'nin tedarik ve planlama gereksinimlerinin tek bir bakanlık tarafından koordine edilmesini sağlamak için bir

* Kutsal Kitap, Yeremya, 37-13'e gönderme-ç.n.

Savunma Bakanlığı kurulmasını teklif etti. Bakanlar Kurulu Churchill'in önerisini, böyle bir iş için bir "süperman" bulmanın olanaksızlıkları yolunda, epey kaba bir dille yapılan yorumlar arasında reddetti.

Hükümet artık Churchill'le dalga geçerek eğleniyordu. Hindistan görüşmeleri sırasındaki bir gelişme dalga geçmek için yeni materyal sağladı. Churchill, Hindistan Bakanlığı'nı, bir yıl önce Ortak Komisyon'a sunulan belgelerde değişiklik yapılması yönünde "yasadışı baskı" yapmakla suçlamıştı. Bu suçlama, hükümet tarafından, akıl sağlığının bozukluğuna kanıt oluşturacak kadar saçma bir şey gibi gösterildi. Oysa bunun temeli sağlamdı; Hindistan Bakanı olarak, ilgili tüm gruplardan gelen belgeleri güya tarafsız bir şekilde incelemesi gereken Hoare, Lord Derby'nin müdahalesiyle bir grubu, yani Manchester Ticaret Odası'nı, Hindistan Yasa Tasarısı'nın, Lancashire pamuk ticaretini etkileme gibi birtakım iktisadi yönler bakımından kritik önem taşıyan belgelerini geri çekmeye ve yerine, zararsız bir belge koymaya ikna etmişti.

Churchill'e, belgenin değiştirildiği yolundaki iddiasını destekleyecek yeterli ve gayet ayrıntılı kanıtlar sağlanmıştı. Fakat iddiası geri tepti; bu suçlama öylesine hiç olmayacak bir şey ve Hindistan Bakanlığı'nın böyle bir işe bulaşmış olması öylesine açıkça yanlış gibi görünüyordu ki, Churchill'in iddiaları sadece sorun çıkarma girişimi olarak kınandı. Ama Churchill 16 Nisan'da bu konuyu Avam Kamarası'na getirdiğinde, suçlamasını doğrulayan öyle kanıtlar vardı ki, hükümet bunların araştırılması için bir soruşturma komisyonu kurmak zorunda kaldı. Churchill'in bile bilmediği, elinde bulunmayan ve tezini perçinleyecek çok önemli bir kanıtsa Hoare'un telkiniyle Komisyon'dan bilerek geri çekilmişti; bu kanıt, Hoare'un Hindistan Bakanlığı'ndaki kıdemli memurlarından birinin, Manchester belgesinin yeniden yazılması gerektiği yolundaki talebiydi.

Perde gerisinde hükümetin uygun bir yanıt verilmesini sağlamak için harcadığı epey bir çabadan sonra, Soruşturma Komisyonu 9 Haziran'da raporunu yayınladı. Rapor, Ortak Komisyon'un "normal anlamda" bir yargı kurumu olmadığı kararını bildiriyordu. Bu durumda, Komisyon'un müzakerelerinde, "idari yargıyla görevli" mahkemelerde geçerli, normal kurallar uygulanmamıştı. Bu nedenle, Komisyon'un üyelerini "yasadışı baskı" yapmış olmakla suçlamanın yasal bir temeli yoktu. "Her hâlükârda," diye devam ediyordu rapor, "baskı denen şey tavsiye yahut iknadan başka bir şey değildir."

Churchill, bir safsata ve kaçamaklı cevap olarak gördüğü bu sözlerden ötürü sarsıldı. Parlamenter demokrasinin temel bir ilkesini, yani hükümetin, bilgileri değerlendirme konusunda dürüst davranması ve ne kadar utandırıcı yahut ürkütücü olursa olsun, gerçekleri kendi siyasetine uydurmak için çarpıtmayıp onlardan doğru sonuçlar çıkarması prensibini savunduğuna inanmıştı. 13 Haziran'da Parlamento'ya şunları söyledi: "Dünyanın başka bir ülkesinde sanırım ben bir toplama kampına konur ve genç irisi öğrencilerden oluşan bir grup tarafından ziyaret edilirdim. Fakat insanın burada böyle bir hakkı var ve ben, böyle bir işlem için başvuruda bulunmayı haklı gösteren, sorumluluklar ve gerçeklerle ilgili sağlam nedenler sunamadığım halde bu yola başvurmayı çok büyük bir şerefsizlik sayarım."

Churchill ayrıca hükümetin, Ortak Komisyon'un bir yargı kurumu olmadığı yolundaki iddiasının gelecekte, Bakanlar ve onların eylemlerini tetkik etmek isteyecek kişiler arasındaki ilişkiler üzerinde yol açacağı etkiden de endişeliydi. Churchill, "Burada bulunanların birçoğu, Avam Kamarası'nın haklarını ve ayrıcalıklarını korumakla yükümlü kişilerin, geçici bir sorunu bu yola başvurarak karşılamaya karar vermesinden bir gün üzüntü duyabilir," dedi ve Hugh Cecil'in, Soruşturma Komisyonu'na ifade veren tanıklar hakkında yaptığı "sanki bir şefin batonuyla yönetilen bir orkestraymışlar gibi sıraya dizildikleri" eleştirisinden bir alıntı yaptı.

Churchill dört gün sonra Avam Kamarası'nda suçlamasını tekrarladı ama bundan ötürü çoğu kişi dalga geçti kendisiyle; Muhafazakâr bir milletvekili onu "bu ülkenin günümüzde karşılaştığı birçok sorunun barışçı çözümüne karşı tam anlamıyla tehdit yaratan bir güce sahip, olağanüstü bir insanoğlu," diye niteledi ve, "Bu tehdidin gücü azalmıyor, artıyor," diye ekledi.

Churchill'in, belgelerin değiştirilmesi meselesini ortaya dökme eylemi takdirsiz kalmadı. "Son olaylardaki tavrından ötürü sana müthiş bir hayranlık duyuyorum," diye yazdı bir arkadaşı, Lady Lambton 26 Haziran'da, "ve İngiltere'de hâlâ, küstah bir gücün karşısında diz çökmeyen, parlak bir noktanın varolduğunu düşünmek hoşuma gidiyor. Geçen hafta, karşı taraftan sadık partililerle karşılaştığımda, Winston o konuda yenildi mi diye sordum, 'tam anlamıyla' diye yanıtladılar. Bunun üzerine, 'Hoare ve Derby, aynı koşullar olsa, yaptıkları şeyi yine yaparlar mı?' diye sordum. Bana tedirgin bir şekilde baktılar ve ben puanı kazandığımı anladım. Ve

bunun üzerine, onun yenildiğini nasıl söyleyebiliyorsunuz dedim. O bir standart yarattı ve anlık bir Parlamento başarısından çok daha uzun süre yaşayacak bir ilkeyi koydu ve bu sayede ben ve İngiltere'yi seven herkes 'Çok şükür Winston var' dedik."

Haziranın sonunda, Churchill'in kuzeni ve çocukluk arkadaşı Sunny kanserden öldü. 1 Temmuz'da *The Times*'ta çıkan bir anma yazısında Churchill şunları yazdı: "Sunny, ona her gün yeniden darbeler vuran belirtileri çok derin araştırmadı. Öğütlerin en iyisini tuttu ve hayatını, geleceğe gereksiz yere kafa yormadan yaşadı. Ama sonunun yaklaştığını, kendi deyişiyle, işin son raddesine vardığını gayet iyi biliyordu. Bu evrensel büyük sınavı vakarla ve kolay bir şekilde, çok büyütmeden, çok da küçültmeden karşıladı. Onda daima çok çekici ve zarif bir davranış tarzı ve geçmiş çağların soylularından öğrendiğimiz o rahat nezaket vardı. Kendisini sevenler için, yaşamının son gecesinde verilen bir çay partisinde, hemen hemen tüm gücü tükenip gitmek üzereyken bile konuklarını ağırlamanın ve yapacağı konuşmanın onları sıkmamasının derdindeydi. Sonra, tanrıların böyle zor bir durumdan geçenler için o büyük armağanı, bu dünyada bir uyanışı olmayan uyku geldi."

"Çevrenizde size çok bağlı birçok kişi var," diye yazdı Archibald Sinclair, "ama biliyorum ki, son zamanlarda yitirdiğiniz iki tanesinin yerini kimse tutamaz." Lord Birkenhead–F. E. Smith- dört yıl önce ölmüştü. Churchill bu ikisinin ölümünden ötürü derinden üzgündü. Artık kendisinin de yaşlandığından –ilk kez– söz etmeye başladığında Lady Lambton yazdığı mektupta ona "*Lütfen* kendinden çok yaşlı bir adam gibi söz etme," diye çıkıştı. "Böyle yapmakla *hepimizin* moralini bozuyorsun. Benim için sen hâlâ gelecek vaat eden bir delikanlısın."

30 Haziran'da Hitler Nazi Partisindeki eski rakiplerinin katledilmesini ve eski Başbakanlardan General Schleicher'in ve önde gelen birçok Katolik'in öldürülmesini emretti. "Bu hadise beni çok etkilemişti," diye hatırlıyordu sonraları Churchill, "ve Almanların, artık varlığını gösteren yığınla kanıt bulunan bütün bu yeniden silahlanma süreci çok acımasız, korkunç bir renge bürünmüş gibi geldi bana." 2 Ağustos'ta, bu cinayetlerden bir ay sonra Cumhurbaşkanı Hindenburg seksen yedi yaşında öldü. Ertesi gün Hitler Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamlarını birleştirdi. Aynı gün Alman silahlı kuvvetleri yeni Başkomutanları Hitler'e, kişisel olarak, "kayıtsız şartsız" itaat yemini etti.

Churchill yaz boyunca hep hava savunması hakkında konuştu; 7 Temmuz'da kendi seçim çevresinde, hükümetin, Hava Kuvvetlerinin büyüklüğünü önce iki katına çıkarması, sonra bu sayıyı da iki katına çıkarması gerektiğini söyledi. Hava Kuvvetleri Başkomutanı daha önce Bakanlar Kurulu'nda, Churchill'in söylediğinin aynısı boyutta bir büyütmeye girişilmesini talep etmiş, ama bir sonuç alamamıştı, Churchill'in bundan haberi yoktu ve altı gün sonra Avam Kamarası'nda, Churchill gibi bundan haberdar olmayan Herbert Samuel, Churchill'in önerisini "sorumlu bir İngiliz devlet adamına değil, Malaylı bir amok koşucusuna has sözler," olarak niteledi. Churchill buna, Almanya'daki durumun birçok yönden 1914 yılındaki, yani kendisiyle Samuel'in hükümette birer bakan oldukları zamankinden "daha tehlikeli" olduğu yanıtını verdi. Ama yakın bir zamanda Kraliyet Mührü Muhafızlığı'na atanmış olan Anthony Eden Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Benim, saygıdeğer dostum Epping Milletvekili'nden saygı duyarak ayrıldığım nokta, kendisinin galiba, dünyada etkin bir danışma sistemi sağlamak için ulusların çok silahlanmış olması gerektiğini düşünmesidir. Ben buna katılmıyorum."

Eden, "genel silahsızlanma, son hedefine dek devam etmelidir," diye ekledi. Daha sonraki görüşmelerde Attlee, daha fazla yeniden silahlanma gereksinimini sorgulayıp böyle bir şeye gerek olmadığını söyledi ve Avam Kamarası'na Hitler hakkında, "Bence bugün genel olarak, onun diktatörlüğün yavaş yavaş yıkılmakta olduğunu söyleyebiliriz," dedi.

Hükümet çevrelerinde, İngiltere'nin hava gücü yönünden zayıflığı konusundaki tartışmalar devam etti. 16 Temmuz'da Bakanlar Kurulu'na verilen bir raporda Maurice Hankey, Genelkurmay Başkanı'nın 1933'e ait Yıllık Raporu'nda, büyük ölçüde hükümetin 1929 yılından beri uyguladığı "silahsızlanma sorunuyla" bağlantılı politikalarından ötürü, "savunma gücümüzde önemli yetersizlikler" olduğunun ortaya çıktığını belirtiyordu. Ertesi gün Londonderry, Baldwin'e yazdığı kişisel bir mektupta, zayıf hava gücünün saldırılara karşı caydırıcı olmayacağı ve yeterli bir savunma sağlayamayacağı uyarısında bulunuyordu. "Yeterli bir savunmanın yokluğunda," diye yazmıştı Londonderry, "düşmanın tüm bombardıman gücünü Londra'ya yoğunlaştırmasını ve amacına ulaşıncaya kadar bombardımana devam etmesini engelleyecek bir şey olmayacaktır."

18 Temmuz'da Bakanlar Kurulu, 1939 Martı'na kadar İngiltere'nin 1.465 seçkin savaş uçağına sahip olacağı yolunda bir planı kabul etti. Bu-

nun yeterli olmadığına inananlar vardı; Desmond Morton, 30 Temmuz'da yapılacak, havacılık politikası hakkındaki görüşmeler için Churchill'e, İngiltere, Almanya ve diğer büyük ülkelerin hava güçlerinin birbirine göre durumunu ve bizzat Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın, Almanya'nın savaş uçağı yapım kapasitesiyle ilgili tahminini içeren bir rapor verdi. 30 Temmuz'da Churchill, Avam Kamarası'na, "şu anda biz dünyanın beşinci yahut altıncı hava gücüyüz," dedi. Şu anki uçak yapım hızıyla İngiltere "1939'da, şu andakine nazaran daha kötü bir konumda" olacak; "ve önemli olan da başkalarına nazaran durumdur."

Churchill, sözlerinin devamında, hükümetin hava gücünde yapmak istediği "küçük, ürkek, laf olsun diye ve gecikmiş" artış bile, "Sosyalist ve Liberal Partilerin birleşik güçleri tarafından kınanacaktır," dedi. Kendi görüşünce tersi savunulamayacak ve İngiliz Hava Kuvvetleri'nde derhal, önemli ve kesin ölçüde bir büyütmeyle karşılık verilmesi gereken "bazı genel gerçekleri" ortaya sermek istiyordu: "İlk olarak, Almanya'nın halen, Anlaşma'yı çiğneyerek, şu anda bizim anavatanda varolan hava savunma gücümüzün hemen hemen üçte ikisi gücünde bir hava kuvveti yaratmış olduğunu bildiririm. Hükümetin dikkatine sunacağım ilk husus budur. İkincisi, Almanya'nın bu hava kuvvetini, sadece bütçesinde yazılan büyük miktarda paralarla değil, halktan toplanan ve epey zamandır Almanya'nın her tarafında toplanmakta olan –çoğunlukla da hemen hemen zorla toplanan– bağışlarla, hızla büyüttüğüdür."

Churchill şöyle devam etti: "1935'in sonunda, bizim hükümetin şimdiki programı gerçekleştirilse bile Alman hava kuvvetleri bizimle hemen hemen eşit hale gelecektir, sayı ve yetenek yönünden –ve her şeyden önce, kimse Almanların yeteneğini küçümsememeli, çünkü bundan daha feci bir hata olamaz– dediğim gibi, bizim hava savunma gücümüzle hemen hemen eşit hale geleceklerdir o tarihte. Üçüncü husus, eğer Almanya bu büyümeyi sürdürür ve biz de bu programımızı uygulamaya devam edersek, o zaman 1936'da bir gün Almanya'nın havada Büyük Britanya'dan kesinlikle ve önemli derecede daha güçlü olacağıdır. Dördüncüsü, ve tedirginlik yaratan mesele de budur, bir kez öne geçtiler mi, onlara bir daha asla yetişemeyeceğiz."

Churchill'in önemli olduğuna inandığı başka gerçekler de vardı. Alman sivil havacılığı İngiltere'ninkinin üç katı büyüklükteydi ve aynı zamanda, kolaylıkla askeri amaçlar için dönüştürülebilecek şekilde tasarlanmıştı. Gerçekten, bütün dönüştürme programı "çok ince ve ciddi art niyetlerle ha-

zırlanmış ve örgütlenmiş"ti. Aynı şey, sivil ve amatör pilotlar için de geçerliydi: Almanya'nın beş yüz, nitelikli planör pilotuna karşılık, İngiltere'ninki elli taneydi. Almanların bu pilotlarında bile "havacılık nosyonu" vardı ve askeri havacılık için çabucak eğitilebilirlerdi. "Havada zayıflığın," dedi Churchill, "dışarıdaki durum üzerinde çok doğrudan bir sonucu vardır." Ancak İngiltere güçlü olursa, hava gücü Fransa'nınkiyle birlikte, bir Alman saldırısına karşı "caydırıcı" bir güce sahip olabilirdi.

Görüşmeler sürerken birçok konuşmacı Churchill'i ve söylediklerini aşağılayan sözler boca etti. Herbert Samuel'e göre: "Anlaşılan, kendisi ülkeye sağlam, aklı başında tavsiyelerde bulunmaya değil de, kumara sürdüğü korkunç yüksek meblağları iki katına, sonra tekrar iki katına çıkardığı, amansızca bir briç oyununa girişmiş gibi sanki. Bu formüllerin hepsi tehlikeli." Önde gelen Sosyalistlerden Sir Stafford Cripps, "Saygıdeğer Epping temsilcisi yerinden kalkıp da nutuk çekerken," dedi, "insan onu, bu ülkedeki baronlukların arasında silahsızlanma gerçekleşebileceği fikrine gülüp geçen ve kendisinin ve feodal takipçilerinin güvenliklerini ve ineklerini korumak için tek yolun mümkün olduğunca güçlü silahlar edinmek olduğunu söyleyen, yaşlı bir Ortaçağ baronu gibi hayal edebilir."

Alaylar Churchill'i vazgeçiremedi. 6 Ağustos'ta bir arkadaşına, kasım ayında bir değişiklik önergesi vererek hava savunması konusunda bir görüşme başlatmayı düşündüğünü söyledi. Gerçekleri bir araya getirmeye devam edecek ve görüşmeler sırasında hükümetten "daha aktif bir eylem koparmaya" çalışacaktı. "Bunun çok küçük ya da çok geç olup olmayacağı," diye ekledi, "sorumluluğunun üzerimde olmadığına memnun olduğum bir mesele. Derin ve giderek artan bir endişe duyuyorum."

1934 Ağustosu'nda Churchill üç haftasını Fransa'nın güneyinde, Maxine Elliott'un Cannes yakınlarındaki Château de l'Horizon'unda geçirdi. Amerikan doğumlu bir aktris olan Maxine bir zamanlar Churchill'in annesinin arkadaşıydı. Churchill'in yanında Randolph'la Lindemann da vardı, *Marlborough*'nun üçüncü cildiyle ilgili bir yığın materyal de; ve bunların çoğu, John Wheldon adında, yılbaşından beri Chartwell'de çalışan yirmi üç yaşında bir Oxford mezunu tarafından toplanmıştı. Churchill'le birlikte Fransa'ya giden Violet Pearman da yeni cilt için her gün dikte edilenleri yazıyordu. Churchill ayrıca Pearman'a *News of the World* için yazdığı on iki makaleyi dikte etti; bunlar, yüzyılın başından beri gündelik yaşamındaki olaylar üzerineydi.

28 Ağustos'ta Churchill, Lindemann ve Randolph Cannes'dan arabayla yola çıkıp, Napolyon'un 1815'te Elba'dan kaçtıktan sonra Paris'e dönerken izlediği yolu takip eden, yeni açılmış anayoldan Grenoble'a gittiler. Churchill, Chartwell'de kalmış olan Clementine'e şunları yazdı: "Ölmeden önce gerçekten, Napolyon hakkında bir şey yazmayı denemeliyim. Fakat ileride birçok iş yığıldı ve bunun için zaman ve güç bulabilir miyim diye düşünüyorum." Eve dönerken, Churchill'le Lindemann Aixles-Bains'e gidip Baldwin'i gördüler ve onunla, gerek araştırma, gerek üretim yönünden daha aktif bir hava savunma politikası gereğini tartıştılar. Bu konuşmaların sonucunda Lindemann, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun bir parçası olarak yeni kurulmakta olan Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu'na üye yapıldı ve orada, hava savunmasındaki yeni bilimsel yöntemlerle ilgili fikirlerini ortaya koymak olanağı buldu.

25 Eylül'de Churchill o yaz Chartwell'den ikinci kez ayrılıp Clementine'le birlikte, Lord Moyne'nin yatı *Rosaura*'yla bir Akdeniz gezisine çıktı. Beyrut'a vardıktan sonra karayoluyla Lübnan'a, Suriye'ye, Filistin'e ve Ürdün'e gittiler, Petra Harabelerini gezdiler ve geceyi orada geçirdiler. Sonra Sina Çölü'nü havadan geçip Kahire'ye gittiler, Churchill orada iki gününü Piramitler'de resim yaparak geçirdi. Sonra yatla İskenderiye'den Napoli'ye ve sonra da trenle Paris'e gittiler. Yolculuğun son bölümü yine hava yoluyla, Paris'ten Croydon'aydı ve oradan da Chartwell'e kısa bir araba yolculuğu vardı sadece. Almanların havadaki tehdidi hiç aklından çıkmıyordu; döndüğünün ertesi günü, İmparatorluk Havayolları Genel Müdürü'ne "Alman uçaklarının muazzam üstünlüğü ve savaş amaçları için dönüştürülebilirliği karşısında, sivil havacılığa destek olmak için daha çok şey yapmamız gerektiğinden eminim," diye yazdı.

Churchill yurtdışındayken *Marlborough*'nun ikinci cildi çıkmıştı. Onu kutlamak için yazanlar arasında, Gelibolu'da savaşmış, Edinburg Kent Konseyi'nin önde gelen Muhafazakâr üyelerinden William Darling de vardı. "Bu karmakarışık ve insanın da aklını karmakarışık eden günlerde," diye yazdı 3 Kasım'da, "insanların sıradan yaşantılarının arasında nasıl sık sık dönüp biraz umutla size baktıklarını sanırım bilmiyorsunuz."

16 Kasım'da Churchill, Almanların niyetleri hakkında derin endişelerini paylaşan bir Dışişleri görevlisi olan Orme Sargent'in yardımıyla hazırladığı metinle Almanya hakkında bir radyo konuşması yaptı. "Naziler," dedi, "diğer ırkları terörle yıldırarak ve sivil insanlara işkence çektirerek

boyun eğdirmeye çalışıyor." Silahsızlanma hâlâ "günün keskin çığlığı"ydı. Ama barış, askeri üstünlük temelinin üzerine kurulmalıydı. "Güvenlik, rakamlardadır," dedi, "Eğer her iki tarafta da beş yahut altı varsa, korkunç bir güç denemesi pekala mümkündür. Ama bir tarafta sekiz yahut on, öteki tarafta sadece bir yahut iki varsa ve bir tarafın toplam silahlı kuvvetleri diğerinin üç ya da dört katıysa, o zaman orada savaş olmaz."

İngiltere kendini Avrupa'dan "koparamaz"dı. "Büyük Britanya'ya doğru gelen şeye dikkatle bakarsanız," diyordu Churchill, "korkarım göreceğiniz tek sey, atalarımızın karşılaştığı o zor seçimdir; yani boyun mu eğeceğiz, yoksa hazırlanacak mıyız? Daha güçlü bir ulusun iradesine teslim mi olacağız, yoksa haklarımızı, özgürlüklerimizi ve hatta canımızı korumaya mı hazırlanacağız? Teslim olacaksak, zamanında teslim olalım. Hazırlanacaksak, hazırlıklarımızda geç kalmayalım. Teslim olmak en azından, İngiliz İmparatorluğu'nun bitmesini ve dağılmasını, halkımızın, Tötonların hakimiyetindeki bir Avrupa'nın Norveç, İsveç, Danimarka, Hollanda, Belçika ve İsviçre gibi küçük ülkelerini nasıl bir gelecek bekliyorsa onu kabullenmesini gerektirecektir."

Churchill'in radyo konuşmasını, onun Parlamento'da ya da halka hitaben yaptığı konuşmaları hiç dinlememiş on binlerce kişi dinledi. Dinleyicilerden biri, 1900 yılında Güney Afrika'da onunla birlikte gazete muhabirliği yapmış Alexander Filson Young, şunları yazdı: "İnandığınız şeyleri yerine getirecek yetkiye kavuşacağınız (eğer sağlığınızı korursanız gelecek olan) günü hasretle bekliyorum. O gün geldiğinde, felaket tellallarını ve içekapanmacıları hayretler içinde bırakacak bir taraftar kitleniz olacak. Fakat ah, boşa harcanan günler ve yıllar!"

24. Bölüm

Gerçekle Yüzyüze

Churchill 1934 sonbaharı boyunca Parlamento'da, Hava Kuvvetleri'nin hızlandırılmış bir şekilde büyütülüp güçlendirilmesi yolunda büyük bir kampanya hazırlamıştı. 25 Kasım'da, görüşmelerden üç gün önce Desmond Morton ona Almanların havacılığıyla ilgili planların ve durumların üç sayfalık bir analizini gönderdi ve bu belge, Morton'un çalıştığı İstihbarat servisinin bağlı bulunduğu hükümetin elinde de vardı. Churchill, Baldwin'e, hükümetin havada yeniden silahlanma planları hakkında eleştirel bir önerge vereceği görüşmelerde söylemeyi tasarladığı şeylerin bir özetini gönderdi. "Anlaşılan," diye yazmıştı Churchill 24 Kasım'da Lloyd George'a, "benim önergem hükümet çevrelerinde çok rahatsızlık yarattı. Özette ortaya koyduğum gerçeklere sanırım itiraz edilmesi mümkün değil ve hükümet uyanıp bu çok ciddi meselede 'geride kaldığı' gerçeğini gördü."

Bakanlar gerçekten tedirgindi; 25 Kasım'da Hoare, Bakanlar Kurulu'nda, "en önemli şey, dünyaya, hükümetin Churchill kadar ve ondan da fazla şey bildiğini göstermektir," dedi. Hoare'un önerisiyle Baldwin'in, Churchill'i olayları abartmakla suçlaması kabul edildi. Ama 26 Kasım'da yapılan bir sonraki Bakanlar Kurulu'nda Hava Kuvvetleri, Almanların büyüme planlarına yetişmek için İngiltere'nin yeni hava programının hızlandırılması ve İngiltere'nin halihazırda yürüttüğü programa konmuş tüm uçakların 1939 yerine 1936'da tamamlanması gerektiğini bildiriyordu.

Churchill'in 28 Kasım'daki konuşması, hava savunması konusunda daha aktif bir hükümet politikası sağlama kampanyasının zirvesiydi. "Savunma hazırlığı istemek," diye başladı sözlerine, "savaşın hemen çıkacağını iddia etmek değildir. Tam tersine, eğer savaş hemen çıkacaksa, savunma hazırlıkları için çok geç kalınmış olur." Savaş hemen yarın çıkacak ya da mutlaka çıkacak da değildir ama İngiltere kendi güvenliğini sağlamak için acil adımlar atmazsa "çok kısa bir süre sonra, bunu yapmaya gücümüz

yetmeyecektir." Almanya Versailles Anlaşması'nı çiğneyerek, "gerçi bu konuda alenen pek bir şey söylenmiyorsa da," giderek savaş malzemesine kaydırılan fabrika üretimiyle, güçlü, çok iyi donanımlı bir ordu kuruyor. En büyük tehlikeyi de Almanların havadaki silahlanması yaratıyor. "Ne kadar sakince bakılırsa bakılsın, havadan bir saldırı tehlikesi en korkulacak şey olarak görülmelidir."

"Durumu abartmak," dedi Churchill, "ya da yaygaracıların çıkardığı, kol gezen iddiaları kabul etmek istemiyorum. Ama yine de, benim kanımca, Londra'nın bir hafta yahut on gün sürekli bombalanması sonucu ölecek ya da sakat kalacak insan sayısının 30.000 ya da 40.000'den az olacağını düşünmek zordur ve yangın bombalarının kullanılmasıyla durum daha da vahimleşebilir.* "Bilimden haberdar kişilerin bana verdiği kesin bilgilere göre, bombaların her bir apartman katını delerek geçtiği ve her birinde eşzamanlı bir patlamaya yol açtığı böylesine korkunç bir güç gösterisinin sonucunda sivil nüfusta çok ciddi bir panik oluşacak, bunların üç ya da dört milyonu kırsal bölgelere kaçacaktır."

Churchill, hava bombardımanı tehlikesinin sadece Londra için geçerli olmadığı uyarısında bulundu; savaş halinde, Birmingham, Sheffield ve "büyük sanayi kentleri" de aynı şekilde, bombardıman akınlarının hedefi olacaktı. Bütün tersaneler ve petrol depoları risk altında olacaktı. Bu yüzden, bu tür saldırıların etkisini "azaltmak ve en düşük düzeye indirmek" için gereken olanakların yaratılması şarttı. Sadece, sanayiyi yaymak yeterli değildi. "Uçan tehlike kaçılabilecek bir tehlike değildir," dedi. "Onu, bulunduğumuz yerde karşılamamız gerekir. Kaçmamız mümkün değildir. Londra'yı taşıyamayız. Thames'in denize çıkış yaptığı bölgeye bağımlı muazzam bir nüfusu başka bir yere taşıyamayız."

Churchill, hükümet üyelerinden, "hava saldırısına karşı savunmanın bilimsel yönlerini" görmezden gelmemelerini rica etti. Araştırılması gereken "birçok fikir" duymuştu ve "hükümet bu araştırmaları tüm gücüyle" desteklemeliydi. Sözlerinin devamında, "Dilerim," dedi, "Büyük Savaş sırasında tanklar ve diğer yeni fikirler konusunda karşılaştığımız gibi, devlet dairesi rutinleri yahut önyargılar ya da buna benzer yeni fikirlerin incelenmesini önleyecek tehlikeler olmaz ve bunlar uzun ertelemelerle engellenmez."

---

* İngilizlerin 1943'te Hamburg'a yaptığı bombardımanda 42.000'den fazla sivil ölmüş, on binlercesi yaralanmıştı ve bunların çoğu, kırk üç dakika süren ve sekiz saatlik bir yangına yol açan tek bir akının sonucuydu.

Savunma konusunun gözden kaçırılmaması gereken bir yönü daha vardı. "Büyük çapta savunma sağlamanın tek doğrudan önlemi," dedi Churchill, "düşmana hemen aynı zamanda, onun size verebileceği kadar zarar verebilme gücüne sahip olmaktır." Churchill bu nedenle, hava kuvvetlerinin büyümesi için harcanacak paranın iki, hatta üç katına çıkarılmasının şart olduğu kanısındaydı. Bir ülkenin diğerine karşı havada tamamen üstün olması, daha zayıf ülkenin, "kurtulma fırsatının olmamasına" ve "kesin bir şekilde boyun eğmesine" yol açacaktı. "Hıristiyan uygarlığının bu yirminci yüzyılında, yaşamımıza dayatılan yeni ve nefret uyandıran etken" buydu.

Churchill mayıs ayındaki önerisini tekrarlayarak, "şimdi, her ne pahasına olursa olsun," dedi, "gelecek on yılda Almanya'nınkinden epey güçlü bir hava gücü bulundurmaya karar vermemiz şarttır ve iktidarda hangi hükümet olursa olsun, bu gücün bir ay için bile, o yabancı ülkenin sahip olacağı potansiyel gücün epey altına düşmesine seyirci kalmak, ülkeye karşı büyük bir suç olarak görülmelidir."

"Almanya'nın yasadışı hava gücünün bizimkiyle eşitliğe hızla yaklaşıyor olması," diyordu Churchill, "bilinen bir gerçektir ama bu bilinenin ötesinde bir de bilinmeyen var. Her taraftan, Almanya'daki hava gücünün bugün belirttiklerimin çok ötesinde geliştiği yönünde haberler alıyoruz. Bu konuda söyleyeceğim tek şey 'Dikkat edin!' Almanya, askeri sürprizler yönünden bereketli bir ülkedir." Churchill daha sonra, çok can alıcı bir faktör olan üretim kapasitesinden söz etti. "10.000 uçaktan söz etmek saçma" gibi geliyor dedi, "ama her şeyden önce, toptan üretimin olanakları çok büyüktür ve ben, savaşın sonu geldiğinde, Mühimmat Bakanlığı sırasında başında bulunduğum örgütün yılda resmen 24.000 uçak yaptığını ve 1919 için bundan çok daha büyük bir program planlandığını hatırlıyorum. Elbette bu kadar çok sayıda uçak, hatta bunun onda biri bile hiçbir zaman bir anda gökyüzüne salınmış değildir, ama bu rakamlar insana, önceden uzun hazırlıklar yapılır ve büyük bir üretim programı başlatılırsa, üretimin rahatlıkla yükselebileceği boyut hakkında bir fikir veriyor."

Churchill Avam Kamarası'na, mart ayındaki Hava Kuvvetleri'yle ilgili görüşmelerde Baldwin'in, "Eğer tatmin olmadıysanız oylamaya gidebilirsiniz" dediğini hatırlattı. "Ama Parlamento'da bölünme yaratmanın ve oylama istemenin amacı neydi?" diye sordu Churchill. "Bir yıl boyunca bu lobilerde tekrar tekrar dolaşıp çoğunluğu sağlayabilirsiniz ama karşı

karşıya olduğumuz gerçekleri değiştiremezsiniz." "Hükümetin temmuzda, Hava Kuvvetlerimize 1939'a kadar kırk iki yeni filonun katılacağını duyurmuş olmasına karşın," dedi Churchill, bu programa göre, 1936 Martı'na kadar ancak elli yeni uçak tam hizmete girecek. Temmuzdan beri gelen ve Alman hava gücünün hızla büyüdüğünü gösteren kanıtlara karşın bu program hızlandırılmadı. "İşi ağırdan alan bu sürecin" sadece birkaç ay devam etmesi halinde bile İngiltere "artık, Almanların hava gücündeki ilerlemesine yetişmek" olanağından yoksun kalacaktır.

"Churchill oturduğunda," diye yazmıştı Frances Stevenson, "coşkulu bir alkış" aldı. Yanıt veren Baldwin, Avam Kamarası'na, "bazı silahların sınırlandırılması ya da kısıtlanması konusunda umutlarından" vazgeçmediğini söyledi. Almanların hava gücü konusunda net rakamlar vermek "olağanüstü zor"du; orası bu konuda "karanlık bir kıta"ydı fakat, Alman hava gücünün "bizimkiyle eşit olmaya doğru hızla yaklaşması diye bir şey yok"tu. Alman hava gücü aslında, İngiltere'ninkinin "yüzde ellisi kadar değil"di. 1935'in sonunda İngiltere'nin Avrupa'da hâlâ "yaklaşık yüzde 50 ihtiyat payı" olacaktı. Bu nedenle, "şu anda gereksiz korkuya ve paniğe hiç yer yok," diyordu. "Şu anda bize yahut Avrupa'daki hiç kimseye yönelik acil bir tehdit, gerçek bir aciliyet yoktur."

Baldwin sonra Churchill'e, Bakanlar Kurulu'nun kullanmasını kabul ettiği sözcüklerle yanıt verdi: "Ben, gelecek iki yıldan daha ilerisini göremiyorum. Saygıdeğer arkadaşımsa 1937'de neler olacağından söz ediyor. Yapabildiğim incelemeler beni, bu rakamların epey abartılı olduğu kanaatine götürdü." Baldwin sonra, eşitlik taahhüdünü tekrarlayarak Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Majesteleri'nin hükümeti, Almanya'nın hava kuvveti gelecekte ne kadar yükselirse yükselsin, hiçbir koşulda onun aşağısında bir konumu kabul etmemeye kararlıdır."

Baldwin'in vaadini itibari değerinde kabul eden Churchill önergesini geri çekti. Bunun ardından Parlamento, yeniden silahlanma planını aşırı olduğu gerekçesiyle eleştiren İşçi Partisi'nin önergesini oyladı; 35'e karşı 276 oyla reddedildi. Morton 29 Kasım'da Churchill'e şunları yazdı: "Geçen gece durumu muhteşem bir şekilde sergilemeniz kuşkusuz, görünürdeki amacına ulaştı. Her halükârda bu hükümetin, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin Almanya'nın aşağısına düşmeyeceğini vaat ettiğini belirten, SB tarafından yapılmış bir deklarasyon var elimizde." Ama Morton, Baldwin'in elindeki gerçek rakamların, onun İngiltere'nin yüzde elli üstünlüğü yitirdiğini biliyor

olduğunu gösterdiğini ekledi. Genel Vali'ye yazdığı bir mektupta görüşmeler hakkında yorumda bulunan Hoare, eğer Bakanlar Kurulu "ilgili Bakanların Churchill'e teknik sorunlar konusunda yanıt vermesine" karar verseydi Churchill'in "epey bir puan kazanacağını" kabul ediyordu.

29 Kasım gecesi Randolph, babasının altmışıncı doğum gününü kutlamak için Ritz'de yemekli bir dans partisi verdi. Churchill'in enerjisi müthişti; 12 Aralık'ta, hükümete, özerkliğin, "bir grup Hintlinin diğer bir grubu sömürmesinden başka bir şey olmadığı" gerekçesiyle Hindistan Yasa Tasarısı hakkındaki görüşmelere, daha fazla zaman vermeyi kabul ettirme girişiminde yetmiş beş Muhafazakâr milletvekili tarafından desteklendi. Ama hükümet 283 oyla çoğunluğu sağladı. 1935 Ocak ayında Churchill, Hindistan Yasası'nı yumuşatmak için son bir girişimde bulunarak, Hindistan özerkliğinin, Simon Raporu'nun ana hatlarına göre birkaç yıl için eyalet meclisleriyle sınırlandırılmasını teklif etti. Fakat 29 Ocak 1935'te yaptığı bir radyo konuşması da, oğlunun bir ara seçimde Hindistan Yasası'na karşı olduğunu ilan ederek koyduğu adaylığını desteklemesi de boşunaydı. Üstelik, Randolph Muhafazakâr oyları bölüp de koltuğu İşçi Partili adayın kazanmasına yol açınca, Muhafazakâr gazetelerde, bu kez bir değil iki Churchill'in "yıkıcı faaliyetlerine" karşı korkunç bir öfke vardı.

11 Şubat'ta, Hindistan Yasası'nın ikinci sunumunun sonunda Churchill, Hindistan'a merkezde özerklik vermenin, siyasi yönden aktif kişilerden oluşan küçük bir grubun, derdini anlatmaktan aciz ve yeterince temsil edilmeyen azınlıklardan oluşan milyonlarca insanın haklarını çiğnemesini mümkün kılacağı uyarısında bulundu. "Yasaya karşı konuşan Parlamento üyeleri," dedi, "Hindistan'daki İngilizlerin, Hintliler onların yerini alacak bir yönetim organizması kurabilecek hale gelir gelmez ülkeyi terk edecek yabancılar olduğu fikrini yok etmek" umudunu taşıyordu. Onlar, "hem kendilerinin hem de bizim uzun vadeli yararımız için, tüm vefakarlığımızla, hükümetin ve yönetimin en yüksek görevlerinde bize katılmaya davet ettiğimiz şerefli Hintli yurttaş-uyruklarımızdan oluşan partnerler gibi, İngilizlerin Hindistan'da 'sonsuza dek' kalacağı fikrini yaratmak istiyorlar"dı.

Churchill'in konuşmasının sonunda tezahürat yapıldı. Ama Baldwin'in, Hintlilerin yönetiminde, İngiltere'nin kurduğu "yasa ve düzen hakimiyeti devam edecektir" sözünü vermesinden sonra Yasa, ikinci sunumunda

133 oya karşı 404 oyla geçti. Hükümete karşı oy verenler arasında 84 Muhafazakâr da vardı.

25 Şubat'ta, Hindistan Yasası henüz Komisyon'un incelemesindeyken, Bombay'da toplanan Hintli prensler federal sisteme karşı şiddetli hoşnutsuzluklarını dile getiren bir karar çıkardı. Bu durum [Londra'daki hükümet binalarının bulunduğu] Whitehall'da bir sarsıntıya yol açtı; hükümet, Yasa'nın kolayca geçmesi konusunda prenslerin işbirliğine güvenmişti. Prenslerin kararından cesaret alan Churchill 26 Şubat'ta, bu yasayla devam etmenin yararsız hale geldiğini öne sürdü; ama Hoare, prenslerin sistemi bu şekilde kabul etmesi gerektiğinde diretti. Bu konuda bir oylamaya gidildi ve Churchill'in önergesi 89'a karşı 283 oyla reddedildi. Churchill ve Hindistan Direniş Komitesi'nin Avam Kamarası'nda toplayabildiği en büyük muhalefet oyu buydu.

"Şimdi Hindistan Yasası, Komisyon'da ve ben de haftanın iki yahut üç günü sabahtan akşama kadar Avam Kamarası'ndayım ve günde üç ya da dört kez konuşuyorum," diye yazdı 2 Mart'ta Clementine'e. "Beş, on, on beş dakikalık, bazen yarım saatlik kısa konuşmalar yaptım, hiçbirinde not kullanmadım ve sanırım Avam Kamarası'nı epey yola getirdim. Eskiden hiç olmayan bir özgürlük ve ustalık kazanıyorum ve görünen o ki, pozisyonumu koruyabiliyor ve gerçekten, hükümeti hemen hemen her vakada sarsıyorum. Hükümetin destekçileri yılmış, gücenik haldeler ve suratları asık. Her önergede, bizi oylarıyla yenecek 250 kişiyi kütüphanede ve sigara odalarında bekletiyorlar ve bizim, sadakati ve inancı gittikçe artarak bir arada duran yaklaşık elli kişilik bir savaşçı gücümüz var. Görüşmelerde muhalefeti oldukça başarılı bir şekilde yönettim. Oylar başka tarafa gidiyor ama dalkavuklar ve köleler diye dalga geçiyoruz onlarla."

Churchill sonra Clementine'e, hükümete güvensizliğinden ve özellikle de liderlerinin tavırlarından duyduğu üzüntüden söz ediyordu: "Hükümetin malzemesi çok kıt. Sıcak denizlere sürüklenen, dibi hızla eriyen ve devrilecek, kocaman bir buzdağı gibiler. Yetenekli üyelerine karşın, aslında kötü bir hükümetler. Bunun nedeni, devlet işleriyle ilgili tüm konulara hakim bir başın ve yönetecek bir kişinin bulunmaması. Güçlü bir Başbakan olmadan İngiliz Bakanlar Kurulu sistemini yürütemezsin. Perişan haldeki Ramsay bir ruh hastalığı vakası neredeyse 'Onun Avam Kamarası'nda hiç olmaması daha iyi'. Baldwin, kurnaz, sabırlı ve ayrıca, devlet işleri konusunda hayret verici derecede tembel, verimsiz ve güçsüz. Hemen

hemen ayaklarını nereye bassalar gaf yapıyorlar. Bakanlar ülkenin her yerinde ancak çok titiz polis önlemleriyle ve yerel parti yönetiminin onların sözlerinin kesilmemesini sağlamak için yaptığı düzenlemelerle miting yapabiliyor. İşlerin bu şekilde gitmeyeceği gayet açık. Lloyd George elbette gelip onlara katılmak ve bir tür Savaş Zamanı Hükümeti kurmak isteyecektir ve bu hükümette bana da bir koltuğun önerileceğini söyleyebilirim. Ama genel seçimlere bu kadar yakınken bir hükümete katılmaya hiç gönüllü değilim."

Hindistan Yasası kesin olarak geçtiğinde, Gandhi'nin yakın dostlarından G. D. Birla, Churchill'i Chartwell'de ziyaret etti ve Mahatma'ya yazdığı mektupta Churchill'in bu konuya yönelik ilgisinden ve dostluğundan söz etti. "Bay Gandhi'ye, kendisine verilen yetkileri kullanmasını ve bu olayı bir başarı haline ulaştırmasını söyleyin," oldu Churchill'in mesajı. "Başından beri hep, elli tane Hindistan olduğunu" ve bunların arasındaki dengeyi, en azından gelecekte epey bir süre sadece İngiltere'nin koruyabileceğini düşünmüştü ve her zamanki alicenaplığıyla, "Ama şimdi siz kazandınız;" diye ekledi, "bunu başarılı kılın ve başarırsanız sizin daha da fazlasını almanızı savunurum."

Hükümet 4 Mart'ta yeni bir Savunma Kararnamesi yayınladı ve üç savunma kuvvetinde de "ciddi yetersizlikler" olduğunu kabul etti. Savunma harcamaları 10.000.000 sterlin arttırılacaktı. Dört gün sonra Clementine'e yazdığı mektupta Churchill, hükümetin "hızla büyüyen Alman tehlikesine, gecikerek, çekine çekine ve yetersiz bir şekilde nihayet uyandığını" yazdı. Ve şunları ekledi: "Almanya durumu giderek ciddileşiyor. Hükümet, silahlanma harcamalarındaki on milyonluk artışın Almanya'nın yeniden silahlanması yüzünden olduğunu bildirdi diye Hitler büyük bir öfkeye kapıldı ve kendisini Berlin'de ziyaret edecek olan Simon'u kabul etmeyi reddetti. Hitler soğuk algınlığı olduğunu iddia ediyor ama bunun bir bahane olduğu gayet açık. İngiliz Dışişleri Bakanı'nın Berlin kapısından bu şekilde geri çevrilmesi, Hitler'in Alman Hava ve Kara kuvvetlerinin gücü hakkındaki kanaatini gösteren önemli bir ölçüttür."

Churchill şunları ekledi: "Onların karşı casusluk faaliyetinin şiddeti yüzünden (geçen hafta iki kadının, Ortaçağa has bir vahşetle kafasını nasıl kestiklerini gördün) neler hazırladıklarını kesin olarak bilmek çok zor ama tehlikenin tırmandığı tartışılmaz bir gerçek. Korkan bütün uluslar sonunda birbirine kenetlenmeye başlıyor. Anthony Eden'i Moskova'ya gönde-

riyoruz ve ben buna karşı çıkmıyorum. Ruslar da, Fransızlar ve bizim gibi rahat bırakılmak istiyor ve rahat bırakılıp barış içinde yaşamak isteyen uluslar karşılıklı güvenlik için bir araya gelmeli. Güvenlik, rakamlardadır. Tek güvenlik rakamlardadır. Eğer Büyük Savaş yeniden başlarsa –ki bu da iki yahut üç yıl yahut daha da kısa bir süre sonra başlayacak demektir– dünyanın sonu gelir. Bu kadar anlamsız bir felaketten korunabilmemizi nasıl umut ediyor ve bunun için nasıl dua ediyorum bilemezsin."

16 Mart'ta Hitler, tüm Almanya'da zorunlu askerliği yeniden yürürlüğe koyduğunu duyurdu. Bu kararın sonucunda, izin verilen 300.000 kişilik ordu rahatlıkla iki, hatta üç katına çıkabilecekti. Aslında Hitler, şu anda silah altında 500.000 askerinin olduğunu bildirmişti. 19 Mart'ta, Avam Kamarası'nda Havacılıkla ilgili görüşmelerde Philip Sassoon, gelecek dört yılda yapılacak kırk filonun daha da arttırılacağını duyurdu. Ayrıca, "Yalan yanlış bir sürü rakam ortalıkta dolaştı ve bizim havada zayıf olduğumuz yolunda, gerçekdışı, kara bir tablo çizildi," dedi. "Ama yine de," diye ekledi, "bizim sayısal zayıflığımız ciddidir ve bunun devam etmesine göz yumulamaz."

Baldwin'in 1934 Kasımı'ndaki taahhüdü konusundaysa Sassoon şunları bildirdi: "Biz bu yılın sonunda, sayın Devlet Danışma Meclisi Başkanı'nın dediği gibi, Almanya'dan yüzde elli üstün olabileceğimizi düşündük. O bakış açısıyla, durum bozulmuştur. Bildiğimiz kadarıyla, Almanya'da savaş uçağı yapımında büyük bir hızlanma vardır ama yine de, buna rağmen bu yılın sonunda, gerçi yüzde ellilik bir emniyet payı olduğunu söyleyemesem de, bir emniyet payımız olacaktır."

Görüşmeler sırasında Churchill yine, İngiltere ve Almanya'nın hava güçlerinin birbirine göre durumunu sordu. Üç buçuk ay önce Baldwin, Almanya'nın havada "gerçek gücünün" İngiltere'ninkinin yüzde ellisinden az olduğunu söylemişti. "Bu sözlerin," dedi Churchill, "gerçekdışı olduğu şimdi kabul edildi." Baldwin, Parlamento'ya verdiği rakamlarda "yanıltılmış"tı. Hükümetin şimdi verdiği rakamlar bu iki hava gücünün "hemen hemen eşit, başa baş" olduğunu gösteriyordu. Churchill, gerçeğin kabul edilmesi konusunda ciddi endişelerini dile getirerek Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Almanya'nın hazırlıklarının bizimkinden sonsuz derecede daha geniş kapsamlı olduğundan eminim. Yani şu anda karşınızda sadece bir eşitlik hali değil, size tanımladığım müthiş bir randıman da var ve bunun ardından, savaş patladığı zaman böyle muazzam bir gücü, yani Alman endüstrisinin tüm gücünü yenmeniz gerekecek."

Churchill, atılacak nispeten kolay adımların İngiltere'ye havada üstünlük konusunda güvenli bir emniyet payı sağlayabileceği vaktin artık geçmiş olmasından korkuyordu: "Eğer iki yıl önce, tehlike gayet net ve belirginken gerekli hazırlıklar yapılmış olsaydı geçen yıl ve bu yıl da çok büyük bir ilerleme sağlanırdı. Hatta geçen yıl, benim ısrarla söylediğim gibi, İngiliz Hava Kuvvetlerini mümkün olduğu kadar kısa sürede iki katına, hatta tekrar iki katına çıkarma yolunda bir karar alınmış olsaydı –Sir Herbert Samuel böyle bir öneride bulundum diye bana Malaylı amok koşucusu demişti– 1935'te çok daha iyi sonuçlar alınacak ve kendimizi bugünkü, son derece tehlikeli durumda bulmayacaktık."

Sassoon'un daha önce verdiği , gelecek yıl içinde İngiltere'nin cephesine 151 savaş uçağının katılacağını bildiren demecini yorumlayan Churchill, Almanların ayda en azından 100 ya da 150 uçak kattığını ve bu uçakların her birinin, "uzun süredir eğitilmiş, heyecanlı personelin bir araya getirildiği birer filoya dönüştürüldüğünü" ve havaalanlarının hazırlandığını belirtti. "Böylece, bizim Almanya'ya karşı yüzde 50 üstünlük sağlamamız gereken bu yıl sonunda onlar bizden en azından üç ya da dört kez güçlü hale gelecek." "İngiltere," diye ekledi Churchill, "hem uçakların sayısı hem de niteliği yönünden, havada eşitliği yitirmiştir." Şöyle devam etti: "Tehlikeli bir döneme girdiğimizi artık herkes görüyor. Tüm ülkeler içinde en güvenlisiyken, havadaki gelişmeler yüzünden, en savunmasız ülke haline geldik ve üstelik şimdi bile, ihtiyaçlarımızın gerektirdiği oranda önlemler almıyoruz."

Churchill'in konuşmasının ardından William Cove adında bir İşçi Partili milletvekili, "tüylerimizi diken diken etmeye yeltenen saygıdeğer Epping temsilcisinin [Churchill] felaket tellallığı" hakkında sert ve kırıcı sözler söyledi. Ama 25 Mart'ta, hava kuvvetleri konusundaki görüşmelerden bir hafta sonra Hitler, nihayet Berlin'de kabul ettiği John Simon'a ve Anthony Eden'e, "Almanya, iki ülkenin hava kuvvetleri konusunda Büyük Britanya'yla eşitliğe ulaşmıştır," dedi. Churchill ertesi gün Clementine'e şunları yazdı: "Siyasi sansasyon elbette Hitler'in, kendi hava kuvvetinin artık bizimki kadar güçlü olduğu yolundaki demeci. Bu sözler, Baldwin'in söylediği her şeyi tümüyle çürütüyor ve bu arada, benim bütün iddialarımı haklı çıkarıyor. Aslında Hitler'in bizden çok daha güçlü olduğunu sanıyorum. Kesinlikle, çok kısa bir süre sonra bizden en azından iki kat güçlü hale gelecekler ve böylece Baldwin'in, hiçbir ülkenin aşağısında kalmayacağız sözleri yalanlana-

cak. Bizim Liberal hükümetin, Büyük Savaş'tan önce ülkeyi bu şekilde geride bıraktırmış olduğunu bir düşün! İnşallah gelecek ay bu konuya çok yükleneceğim ve Hindistan konusunda bana karşı çıkanların epey bir çoğu şimdi bu konuda beni destekleyeceğine söz veriyor."

Churchill'e bu kez hiç beklenmedik bir yerden yardım geldi; 7 Nisan'da, Dışişleri Bakanlığı Merkez Bölümü şefi Ralph Wigram, Chartwell'e geldi ve Alman savaş uçağı fabrikalarının "artık pratik olarak, savaş zamanı acil durumu kuralına göre organize" olduğunu gösteren haberler getirdi. Wigram bu bilgilerin toplanmasında Bakanlığının, kendisiyle aynı endişeleri paylaşan genç bir elemanından, Michael Creswell'den yardım almıştı. Wigram, Chartwell'e ziyaretinden bir hafta sonra Churchill'e, bizzat hükümetin, Almanların en seçkin hava gücünün en azından, İngiltere'nin 453 uçağına karşı, 800 uçağa ulaştığını gösteren en son ve gizli rakamlarını gönderdi. Wigram bu rakamları görür görmez "Bunlar, bu ülkenin savunmasından sorumlu kişiler için çok ciddi ve korkunç gerçekler," diye bir not yazmıştı.

Churchill daha sonra Wigram hakkında şunları yazdı: "O çok sevimli ve korkusuz bir adamdı ve varlığına hakim olan, derin bilgiye ve çalışmaya dayanan inançları vardı. Üzerimize doğru gelen korkunç tehlikeyi benim kadar net bir şekilde, ama daha kesin bilgiler edinerek gördü. Bizi yakınlaştıran buydu. North Sokağı'ndaki bu küçük evde sık sık buluşurduk ve kendisi de Bayan Wigram'la birlikte Chartwell'e gelip bizde kalırdı. Diğer yüksek dereceden memurlar gibi, benimle tam bir güvenle konuşurdu."

Churchill 13 Nisan'da Clementine'e şunları yazdı: "En önemli şey, Almanya'nın artık Avrupa'nın en büyük silahlı gücü haline gelmiş olması. Ama sanırım müttefiklerin hepsi Almanya'ya karşı saf tutmuş durumda ve bu nedenle, dilerim Almanya yerinde tutulur ve korkunç bir kavgaya girişmez." Churchill şunu ekledi: "Benim geçen kasımda hava konusunda söylediklerim doğru çıkıyor ve Baldwin'in itirazları tümüyle yalanlanıyor. Almanların artık havada bizden epey üstün olduğundan ve bu üretim hızıyla bizim onları yakalayamayacağımızdan kuşku yok. Hükümetin, ülkenin güvenliğiyle ilgili bir konuda yanıltılmış ve Parlamento'yu da yanıltmış olması nasıl ayıplanacak bir şey."

2 Mayıs'ta Fransa'yla Sovyetler Birliği karşılıklı bir işbirliği paktı imzaladı. Anlaşılan, Churchill'in "rahat bırakılmak isteyen ulusların" birli-

ği fikri hayata geçiyordu. "Asla umutsuzluğa kapılmamalıyız," dedi o gün Avam Kamarası'nda, "asla pes etmemeli, ama gerçeklerle yüzleşmeli ve onlardan doğru sonuçlar çıkarmalıyız." Ertesi gün *Daily Express* Churchill'den, geçmişte onun Alman hava gücü hakkındaki uyarılarını "görmezden geldiği" için özür diledi; gazetenin 1.857.000 okurunun önüne koyduğu bir özür dileme metniydi bu. Sonra 22 Mayıs'ta Baldwin, Avam Kamarası'nda savunmayla ilgili görüşmeler sırasında, geçen kasım ayında Almanların gelecekteki hava gücü tahmininde "tümüyle yanılmış" olduğunu kabul etti.

Churchill'in, Alman uçak yapımının hızı ve çapı konusunda, o zamana kadar hep felaket tellallığı denilerek alay edilen iddialarının doğru olduğu ortaya çıkmıştı. Churchill hemen Avam Kamarası'nda, Almanların hava gücünün ve İngiliz hava politikasının hiçbir engel olmaksızın tartışılabileceği, 1917'de yapıldığı gibi gizli bir oturum önerisinde bulundu ama Baldwin reddetti. "Konuşma başarılı," diye telgraf çekti Churchill görüşmelerden sonra Randolph'a, "ama hükümet her zamanki gibi kaçtı." Dokuz gün sonra, 31 Mayıs'ta Avam Kamarası'nın dikkatini Çekoslovakya'nın Almanca konuşan halkın yaşadığı dağlık Südet bölgesinde yaratılan Nazi tipi hareketlere çekti. "Almanya'nın artan gücü nedeniyle," dedi Churchill, "Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve hatta Yugoslavya Almanya'ya hayranlık duymaya başladı." Görüşmeler bittikten sonra Morton, Churchill'e, "Avam Kamarası'nı tek başınıza harekete geçirdiniz sanki," diye yazdı.

5 Haziran'da Ramsay MacDonald kendi hükümetine son kez başkanlık etti; hastaydı ve göreve devam edemiyordu. Ondan sonra Baldwin Başbakan oldu; Hoare Dışişleri Bakanı oldu; Neville Chamberlain Maliye Bakanı olarak kaldı.

Churchill'in dostları ve destekçileri, yeni Baldwin hükümetinde ona bir yer verilmemiş olmasından ötürü düş kırıklığına uğramıştı. "Ben sizin Savunma Bakanı olmanızı bekliyordum," diye yazdı eski uçuş öğretmeni Spencer Grey. "Doğrusu ben, gereken deneyime sizin kadar sahip başka birini göremeyeceklerini sanmıştım." Yeni Bakanlar Kurulu açıklandığında Churchill Avam Kamarası'nda, hava savunması konusundaki araştırmaların düşük hızından hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu. Yeni kurulan, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun Devlet Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu son üç ay içinde sadece iki kez toplanmıştı. "Aslında, bütün bu hikâye yine bir ağır çekim film," dedi Churchill.

11 Temmuz'da Samuel Hoare, Dışişleri Bakanı olarak ilk konuşmasında Churchill'e hiç alışılmadık bir göndermede bulunarak, "korku ya da belki hatta vahşilik psikolojisiyle, panik yaratmaktan marazi bir zevk alanlar"dan söz etti ve çok kırıcı bir tonda şunları söyledi: "Daha dün, küçük bir çocuktan söz ettiler, arkadaşlarımdan birinin çocuğu; etrafında bir sürü balon varmış ve bakıcısı ona 'niçin bu kadar çok balonun var?' diye sormuş. Çocuk, 'onların patlamasıyla kendimi korkutmak hoşuma gidiyor' yanıtını vermiş. Böyle bir alışkanlık bir çocukta zararsız olabilir ama şimdi kriz yaratmaktan ve eğer zaten bir kriz varsa krizi olduğundan daha da büyütmekten böyle bir zevk aldığı görülen yaygaracılarda ve felaket tellallarında tehlikeli bir alışkanlıktır bu."

Hoare'nin bu sözlerinden iki hafta sonra Baldwin, Churchill'i Lindemann gibi, Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu'na üye olmaya çağırdı. Churchill kabul etti; ilk toplantısına 25 Temmuz'da katıldı. O toplantıda düşman uçaklarını, daha sonra radar olarak bilinecek olan radyo-algıyla tespit etmek için yapılan bir dizi denemenin bir önceki gün başarıldığını haber aldı.

Savaş tehlikesi her geçen ay daha da büyüyordu. Ağustosta Mussolini Habeşistan'ı işgalle tehdit etti. Churchill'le yaptığı kişisel bir konuşmada Hoare onun İtalyanların çıkışına "müthiş öfkelendiğini" gördü. Churchill İngiltere'nin Akdeniz filosunun derhal takviye edilmesi gerektiğini söyledi; İtalya'ya karşı, ekonomik yaptırımlar da dahil, kolektif bir eyleme geçilmesi gerektiğini savundu. Milletler Cemiyeti harekete geçmeye çağırılmalıydı. Donanma, gerekli olabilecek harekat için hazır hale getirilmeliydi. "Filolar nerede?" diye sordu Hoare'ye. "İyi durumdalar mı? Yeterliler mi? Hızla ve tam anlamıyla yoğunlaşabilecek durumdalar mı? Güvenliler mi? Tedbir almaları için resmen uyarıldılar mı?"

Eylül ayında Churchill, *Observer*'in editörü J. L. Garvin'den cesaret verici bir mesaj aldı: "Hindistan konusunda, Birlikçi Parti'nin dörtte birinden fazlasını yanınızda bulamadınız. Savunma konusunda, Parti'nin en azından dörtte üçünü temelli bir şekilde yanınızda bulabilir ve –ancak sizin dile getirebileceğiniz durumları dile getirerek– her şeyi değiştirebilirsiniz. Ben bundan başka bir umut görmüyorum."

Garvin'in mektubu geldiğinde Churchill Güney Fransa'da tatildeydi ve Maxine Elliott'un Cannes yakınlarındaki şatosunda resim yapıyordu. Kafası hep Avrupa'nın sorunlarıyla doluydu; şatodaki diğer bir konuk, Vincent Sheean daha sonraları Churchill'in, "Milletler Cemiyeti Mussolini'nin

İtalya'sına karşı yaptırım uygulayabilir ve Habeşistan'ın işgalini *durdurursa* hepimiz epey bir süre daha güçlü ve daha güvenli oluruz" umudunu hatırlıyordu. Sheean şunları not etmişti: "O zamanlar, Etiyopya hakkında her konuşmada belirtmeye çalıştığı bir husus vardı; ona çok önemli geliyordu belli ki. 'Karşı çıkmamız gereken, bu *şey* değil,' diyordu, 'bu şeyin *türü*'. O zamanlar, onun dahice büyüsüne, daha sonraları kapıldığım kadar kapılmamıştım ve buna pek katılmadım. Kızıl Deniz'den, Hindistan yolundan, Aden'in öneminden falan söz ettim. Bay Churchill bunların hepsini bir kenara itti; 'İtalyanlardan korkmamız gerekmez,' dedi. 'Kesinlikle bu değil. Önemli olan, şey değil. Şeyin *türü*'."

Orada bulunan bir Fransız kadın, İtalya'nın şimdi yapmaya kalktığı şeyi, yani yeni topraklar işgal etmeyi İngiltere dahil her ülkenin yaptığını söyleyerek itiraz edince, Churchill yemek masasının karşı tarafına doğru müşfik bir şekilde gülümseyerek, "Ah, ama görüyorsunuz," dedi, "bunların hepsi günahkar geçmişe aittir, eski kötü günlerin belirsiz karanlığına kapatılmıştır." Dünya ilerlemişti. Milletler Cemiyeti'nin amacı "günümüzün uluslarının birbirlerinin hakkını çiğnemesini olanaksız kılmak"tı. Habeşistan'ı işgale kalkmakla "Mussolini, tüm bu kurulu yapıya karşı çok tehlikeli ve delice bir saldırıda bulunuyor" dedi, "ve böyle bir saldırının sonuçlarını tahmin etmek çok zordur. Bir yıl, yahut iki, yahut üç yıl sonra bundan neler çıkacağını kim söyleyebilir? Almanya böyle kafa göz yararcasına hızla silahlanırken, İngiltere bir barışçılık rüyasına dalıp gitmişken, Fransa çekişmelerle yoldan çıkmış, parçalanmışken, Amerika mesafeli ve kayıtsızken... Madam, sayın Ladyciğim, çocuklarınız için endişelenmiyor musunuz?"

Chartwell'e döndükten sonra Churchill, İngiliz donanmasının Akdeniz'de bir güç gösterisinde bulunmasının Mussolini'yi caydırabileceği umuduyla, Donanma Komutanı Amiral Chatfield'le yazışmaya başladı. Londra'da Muhafazakâr işadamlarına hitap ederek İtalya'nın Habeşistan'a saldırısından ötürü uyarılması gerektiğini söyledi. Ayrıca, Almanların yeniden silahlanmasının giderek artışından ve İngiltere'nin bunu karşılayacak önlemler almamasından söz etti. "Avam Kamarası'nda," dedi, "nahoş gerçekler konusunda hem Bakanlarla hem de seçmenlerle yüzleşebilecek kadar bağımsız konumda milletvekili çok az olsa gerek. Çok eskilerden gelen özgürlüğümüzün ve bu Adada koruduğumuz nezih ve hoşgörülü uygarlığın çürük bir ipe bağlı olmasını istemiyoruz."

Bu konuşma çok geniş haber oldu; bunun ardından, 1919'da, Bolşevik karşıtı müdahale günlerinde Churchill'i kamuoyunda en çok eleştirenlerden biri olan şair Osbert Sitwell yazdığı yazıda, "geçmişteki budalalığımdan ötürü özür diliyor ve sayısız insan adına konuşuyorum," dedi. İki gün sonra Churchill İtalyan Büyükelçisi Kont Grandi'yle görüştü ve onu Habeşistan'a saldırmanın tehlikeleri konusunda uyardı; Dışişleri Bakanlığı'ndan Sir Robert Vansittart ona bu konuşmasından ötürü teşekkür etti. Vansittart ve Hazine'nin Finans Sekreteri Alfred Duff Cooper'la yedikleri yemek sırasında Churchill, onlarla birlikte Roma'ya gidip Mussolini'yi saldırıya başlamamaya ikna etmeye çalışmak isteğini dile getirdi. "Bundan hiçbir şey çıkmadı," diye yazmıştı sonradan, "ve Mussolini'yi gerçekten aydınlatabilir miydik, bundan gayet kuşkuluyum. Kendisi İngiltere'nin tümüyle çürüdüğünden emindi."

Mussolini, Habeşistan saldırısını 4 Ekim'de başlattı. O gün Bournemouth'daki Muhafazakâr Parti toplantısında konuşan Churchill, hükümetin İngiliz sanayisinin "savunma amaçları için hızla dönüştürülmesini" düzenlemesini ve Almanya'yla eşitliği sağlamak için "yeni bir hamle" yapmasını talep eden bir önerge verdi. Önergesi oybirliğiyle geçti. Sekiz gün sonra, kasım ortasında yapılacağı bildirilen genel seçimlerde Muhafazakâr Parti Genel Merkezi için çalışmayı teklif etti. Teklifi kabul edildi. Avam Kamarası'nda, silahlanmanın hızlandırılması ve daha da büyüme kapasitesine sahip bir makine-alet endüstrisinin geliştirilmesi için ısrar etmeye devam etti. "İtalyanların Habeşistan'a saldırısı, Alman tehlikesine kıyasla çok küçük bir meseledir," dedi. "Almanların yeniden silahlanmasının yarattığıyla mukayese edilebilecek kadar büyük tedirginlik olamaz. Şu andaki tüm acımasızlığı ve hoşgörüsüzlüğüyle, tüm nefretleri ve yepyeni silahlarıyla Naziliğin Avrupa'da üstün gelmesini görmeye tahammül edemeyiz."

Alman hükümeti Churchill'in bu konuşmasını ve *Strand* dergisinde yayınlanan, Hitler hakkındaki bir yazısını protesto etti. Churchill bu yazıda "yeni orduların eğitim alanlarının ve büyük havaalanlarıyla yan yana olan toplama kamplarının Alman toprağında çiçek bozuğu lekeler gibi" yayıldığını söyledi ve "Buralarda binlerce Alman baskı altına alınıp yıldırılarak totaliter devletin karşı konulmaz gücüne boyun eğdiriliyor," dedi. Ayrıca, Yahudilere yapılan zulmün "vahşice şiddeti"nden de söz etti. "Geçmişte yapılmış hiçbir hizmet, kanıtlanmış hiçbir vatanseverlik, hatta sa-

vaşta alınmış yaralar bile," dedi, "anne ve babalarının onları dünyaya getirmiş olmasından başka hiçbir suçu bulunmayan insanlara dokunulmazlık sağlayamıyor." Hatta "kötü Yahudi çocuklar" ulusal okullarda zulüm görüyor. Dünya hâlâ, en kötü günlerin geride kalmış olduğunu "ve Hitler'i daha mutlu bir çağda, daha nazik bir kişilik olarak görecek kadar yaşayabileceğimizi" umut ediyor. Ama Hitler, Berlin'den güvence veren sözler ederken bile, "büyük çarklar dönüyor; tüfekler, toplar, tanklar, kurşunlar ve mermiler, uçak bombaları, zehirli gaz tüpleri, uçaklar, denizaltılar ve şimdi de bir donanmanın başlangıçları, Almanya'nın halen büyük ölçüde savaş seferberliğine girmiş silahhane ve fabrikalarından, giderek daha çok kabaran seller halinde akıyor."

25 Ekim'de Parlamento dağıldı ve 14 Kasım'da genel seçimler ilan edildi. Çoğu kişi, seçimden sonra Baldwin'in Churchill'i bakan yapacağını düşünüyordu. İngiltere'nin Berlin'deki Deniz Ataşesi Albay Gerald Muirhead-Gould'dan bir mesaj geldi: "Almanların korkusu ve benim umudum, sizin Deniz Kuvvetleri Bakanı –ya da Savunma Bakanı!– *olmanız*. Lütfen aramızda kalsın." 31 Ekim'de, İngiltere'nin Berlin'deki Büyükelçisi Sir Eric Phipps bizzat Hitler'in, Churchill'in "İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanı" olması konusundaki endişesini dile getirdiğini bildirdi.

31 Ekim'de, seçim kampanyası hızlanırken Baldwin "Size söz veriyorum, büyük bir silahlanma olmayacak" açıklamasını yaptı. Churchill'se tam tersine daha çok silahlanma için ısrar ederek, 12 Kasım'da *Daily Mail*'deki yazısında "İnsanların, dünyada bir patlama tehlikesinin ne kadar yakın ve ne kadar ciddi olduğunu fark ettikleri kanısında değilim," diyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndaki dostu Ralph Wigram ona, Berlin'deki İngiliz Büyükelçiliği'nden çekilen, Hitler'in gelecekteki toprak talepleri hakkında tahminlerin bulunduğu ve Bakanlar Kurulu'nun da gördüğü gizli telgrafların kopyalarını göndermişti.

Genel seçimler Muhafazakârlar için ezici bir zafer oldu; kazandıkları 432 sandalyeye karşılık İşçi Partisi 151, Liberallerse sadece 21 sandalyede kaldı. Randolph seçimi kaybetti. Kendi koltuğunu daha da büyük bir farkla koruyan Churchill ilk sonuçları Albert Hall'da kurulan bir perdede seyretti. Geri kalan diğer sonuçları görmek için Stornoway House'a, yani Beaverbrook'un St James'deki evine gitti ve Beaverbrook'un, kendisine söylediği ilk sözleri duyunca şaşırdı: "Evet, sen bittin artık. Baldwin öylesine büyük bir çoğunluk aldı ki, sensiz yapabilir."

Churchill, Baldwin'le soğukluğunun bittiğini ve seçimlerde yardım teklifinin kabul edilmesinin de siyasi bir barışmanın işareti anlamına geleceğini düşünmüştü. Altı gün Chartwell'de Başbakan'dan telefon bekledi. Hiçbir şey gelmedi; Bakanların ilk listesi yayınlandığında Churchill'in adı yoktu. "Bu benim için bir acı ve bir şekilde de bir hakaretti," diye yazmıştı daha sonraları Churchill. "Basında benimle dalga geçen bir sürü yazı vardı. Harekete geçmek arzusuyla yanıp tutuşurken, kendimi hiç üzülmemişim gibi göstermeye kalkmayacaktım." Baldwin'in maiyetindekiler çok memnundu ve Thomas Jones, patronunun, "Winston'un hevesini gemilerden ve silahlardan uzak tutmasını" övüyordu. Bizzat Baldwin, Davidson'a yazdığı bir mektupta şunları diyordu: "Şu aşamada ona bir görev vermememiz gerektiği kanısındayım. Yüklendiği her şeye yüreğini ve ruhunu verir. Eğer savaşa doğru bir gidiş varsa –ki olmadığını kimse söyleyemez– onu savaş döneminin Başbakanı olmak üzere taze tutmalıyız."

İncinen ve hayalleri suya düşen Churchill ilk önce Mallorca'da, sonra Fas'ta, çalışacağı ve resim yapacağı uzun bir tatile çıkmaya karar verdi. Yola çıkışını üç gün erteleyerek Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu'nun bir toplantısına katıldı ve İngiltere'nin havada ve hava savunma hazırlıklarında geri kalmışlığı hakkında hiddetle ve çok ayrıntılı bir şekilde konuştu. Sonra, 10 Aralık'ta Clementine'le beraber uçağa binip Londra'dan Paris'e gittiler. Churchill altmış bir yaşındaydı. Son kez bakan oluşunun üzerinden artık beş buçuk yıl geçmişti.

Churchill'le Clementine trenle Paris'ten Barselona'ya gittiler. Orada Lindemann da onlara katıldı ve Mallorca'ya giden gemiye bindiler. Bu yolculuk sırasında Paris'te sarsıcı bir diplomatik olay gerçekleşti: Samuel Hoare, Fransız Dışişleri Bakanı Pierre Laval'le geçici bir anlaşmaya varmıştı ve buna göre, Mussolini'ye, ordusu için galip gelmesi giderek kolaylaşan Habeşistan'daki savaşı durdurmasına karşılık, işgal ettiği yerleri, yani Habeşistan'ın yaklaşık yüzde yirmisini elinde tutmasına izin verilecekti. Bir darbeyle, Milletler Cemiyeti yok sayılmış, kolektif güvenlik bir kenara bırakılmış ve yaptırımlara bir tekme vurulmuştu. 18 Aralık'ta İngiltere'de kamuoyunun öfkesi öylesine büyüktü ki, on gün süren bağırış çağırışlardan sonra İngiliz hükümeti "Hoare-Laval Paktı"nı reddetti. Hoare istifa etti ve yerine dışişleri bakanı olarak Eden getirildi.

Clementine, Noel'i Blenheim'da geçirmek üzere İngiltere'ye geri döndü; Churchill'se tatili Tanca'da geçirdi. "Eden'in atanması bende güven

uyandırmadı," diye yazdı Clementine'e 26 Aralık'ta. "Verilen görevin büyüklüğü onun gerçek kimliğini ortaya çıkaracaktır kanısındayım." Churchill, mektubunu, "Senin yürüyüş yapan, güneş arayan, berbat, kederli Winston'un" diye bitiriyordu.

Kendisi için hâlâ bir bakanlığın bulunabileceğini umut eden Churchill aynı gün, artık başarılı bir gazeteci olan Randolph'a da mektup yazmıştı: "Benim kanımca, böyle nazik bir zamanda bakanların, özellikle de Baldwin ve Eden'in amaçlarını ve karakterlerini yeren yazılar yayınlarsan bana çok zararı dokunur." Eğer Randolph, kendi öğüdüne gereken önemi vermezse, "bundan sonra senin bana bağlığına ve sevgine güven duymayacağım," diyordu.

Churchill Marakeş'e gitti ve 30 Aralık'ta, on üç yıldır kamu görevinden uzak olan, daha da kederli Lloyd George'la epey bir vakit geçirdi. "Böyle korkunç bir durumdayken, elindeki kaynakları ve deneyimleri kamu hizmetinde toplamayan şu Baldwin ne kadar aptal," diye yazdı Churchill aynı gün Clementine'e. Bu mektubunda ayrıca, büyük bir öfkeyle, "savunmamız ihmal ediliyor; hükümetimiz olayları yönetmede bugüne dek gördüklerimin hepsinden daha beceriksiz" diye yazdı ve "Baldwin-MacDonald rejimi bu ülkeye gerçekten de çok kötü bir darbe vurdu ve bu ülkenin parlak günlerinin sonu gelmiş olabilir pekala," diye ekledi.

Diktatörlüğün kendinden emin yayılışı ve demokrasilerin buna karşı zayıf tepkisi hakkında kafa yoran Churchill 8 Ocak 1936'da Clementine'e Marakeş'ten, "Dünya, haşin bir şekilde hareket eden, kendine güvenen uluslarla, kendine güvenini yitirmiş ve budalaca davranan uluslar arasında ikiye bölünmüş sanki," diye yazdı. Bakanlar Kurulu'na girme konusunda hâlâ bir şansının olabileceği umudundaydı ve Randolph nihayet, İskoçya, Ross and Cromarty'de yapılan bir araseçimde, Ramsay MacDonald'ın oğlu ve, Baldwin'in kabinesinde Egemen Bölgeler Bakanı Malcolm MacDonald'ın karşısında rakip olarak adaylığını koymaya karar verince kızdı.

Randolph aday olmaya tümüyle kendi inisiyatifiyle karar vermişti ama Churchill, "Baldwin'in, bu rekabeti benim tarafımdan yapılmış kesin bir savaş ilanı gibi görmesinden endişeleniyorum," diyordu Clementine'e. Ve şunları eklemişti mektubuna: "Marlborough'nun 1708'de yazdıklarını okuyordum –'Çoğu şeyin kader tarafından belirlendiğini düşündüğüm için, insan elinden geleni yaptıktan sonra geriye kalan tek şey, sonucu sabırla beklemektir'."

Araseçim 10 Şubat'ta yapıldı. Malcolm MacDonald seçildi ve Randolph. İşçi Partili adayın ardından üçüncü geldi. "Tüm bu vaka," diye yazıyordu *Edinburg Evening News,* "Deniz Kuvvetleri Bakanlığına ya da Silahlı Kuvvetlerin koordinasyonundan sorumlu bir bakanlığa aday olarak Bay Winston Churchill'in siyasi tabutuna çakılmış yeni bir çivi gibi görülecek herhalde."

Hükümet, Churchill'in İngiltere ve Almanya'nın hava gücü hakkında bazı bilgilere sahip olmasından ve tahminlerinin doğru çıkmasından tedirgindi. 30 Ocak'ta Hankey ona yazarak, "edindiğiniz bilgilerin dayandığı özel istihbaratı karşılıklı güven duyguları içinde ifşa etmek ister misiniz?" diye sordu. Churchill bunu, "verdiğim rakamlar benim muhakememin ürünüdür" diye yanıtladı ve devamında Hankey'e 1934 Kasımı'nı hatırlatarak, "Alman askeri hava gücünün gizlice büyümesine dikkat çekmiş ve Almanların bizimkine oranla gücü hakkında kesin bir beyanatta bulunmuştum," dedi. "Bu söylediklerim Bay Baldwin tarafından reddedildi, ki kendisinin, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın elindeki tüm istihbarat bilgisini tümüyle değerlendirdikten sonra böyle farklı bir beyanatta bulunduğunu düşünüyorum. Ama bundan birkaç ay sonra, baharda Bay Baldwin, Avam Kamarası'nda, elinde resmi bilgiler bulunan hükümetin yanıldığını itiraf etmek zorunda kaldı ve 'hepimiz bu işin içindeydik' diye ekledi. Yani buradaki durum, dışarıdan bakan, bağımsız bir muhakemenin yaptığı tahminin, hükümetin elindeki tüm gizli kaynaklarına dayanan tahminine nazaran gerçeğe daha yakın çıkmasıdır."

"Bu nedenle," diye ekliyordu Churchill, "kendi muhakememden başka bir temeli yoksa da, benim asgari tahminlerimi bir kenara atmazsınız umarım." Churchill'in bilmediği şeyse, yeni Hava Kuvvetleri Bakanı Lord Swinton'un, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Almanya'nın gerisine düşüyor olmasından ötürü tedirginliğini Bakanlar Kurulu'yla paylaştığı 10 Şubat'ta Bakanlar Kurulu'na halihazırdaki programın dezavantajlarından söz ettiği ve iki hafta sonra da, 1939'a kadar 1.750 seçkin savaş uçağının olacağı yeni bir program önerdiğiydi. Bakanlar Kurulu bunu kabul etti.

10 Şubat'ta Churchill, Morton'dan Alman silah üretimi hakkında, Morton'un kendi istihbarat biriminin hazırladığı bilgileri aldı. Almanya'nın çok yüksek bir silah üretim hızını sürdürmeye karar vermiş olduğu gayet açıktı. Ama Churchill'in bilmediği şeyse dört gün önce Bakanlar Kurulu'nun kayıt dışı bir silah sanayinin kurulmasını, normal ticarete müdahalenin

"ülkenin refahına ters etki yapacağı" ve "Parlamento'da birtakım eleştirilere yol açacağı" gerekçesiyle reddettiğiydi. Fakat o ay Parlamento'da ve gazetelerde bir Savunma Bakanı konusunda giderek artan bir talep vardı. 14 Şubat'ta Avam Kamarası'na bu nedenle bir önerge verilecekti. Üç gün önce Devlet İşleri Bakanı William Ormsby-Gore, Baldwin'e yazarak, "İyi haber alan birçok kişide varolan, şimdiki organizasyonda şiddetli bir düzeltime gerek olduğu yolunda, çok güçlü kanıyı dilerim önemsemezlik etmezsiniz," demişti.

14 Şubat'taki görüşmelerden sonra Hankey, Hazine'nin Başkanı Sir Warren Fisher'e gönderdiği mektupta, "Korkarım bir Savunma Bakanı için bazı yetkiler vermemiz gerekecek," dedi. "Benim istediğim, iş görecek ve tüm aygıtın psikolojisini bozmayacak biridir." Hankey ve Fisher, en üst iki devlet görevlisi, yeni Bakanın işleri karıştırıcı bir etkisinin olmaması konusunda kararlıydılar. "Bakan, bu işten gizli bir çıkarı ya da kendisine yer yapmak arzusu olmayan, önyargısız türden bir adam olmalı" diye yazdı Fisher 15 Şubat'ta Neville Chamberlain'e. Fisher, Lord Halifax, yani eski Lord Irwin'in bu pozisyon için uygun olduğunu öne sürdü. Fakat Austen Chamberlain 15 Şubat'ta kız kardeşine şunları yazdı: "Benim görüşümce, çalışmalarıyla, özel beceri ve yetenekleriyle bu iş için öne çıkan tek bir kişi var ve bu adam da Winston Churchill! SB'in bu görevi ona teklif edeceğini ve Neville'in onun geri dönmesini isteyeceğini sanmıyorum ama bunların ikisi de yanılıyor. O görev için doğru kişi odur ve bugünler öylesine tehlikeli zamanlar ki, bu konuya kesin bir önem verilmesi gerekir."

23 Şubat'ta Hoare, Baldwin'le görüştü. Görüşmeden sonra da Neville, Chamberlain'e, Baldwin'in Churchill'i Savunma Bakanı yapmaya niyetinin olmadığını bildirdi. "Baldwin hiçbir suretle, Winston'un Bakanlar Kurulu'na girmesi diye bir olasılığı düşünmüyor ve bunun birçok bariz nedeni var ama başlıca nedeni, onun Bakanlar Kurulu'na girmesiyle, çok kısa bir süre sonra (SB'in) selefinin kim olacağı sorununun ortaya çıkacak olması riski." Baldwin "belli ki her şeyden önce, beni hükümete getirmekten kaçınmak istiyor," diye yazdı Churchill, Clementine'e. "Artık bunu kabul etmem lazım." Clementine, "Sevgilim, senin yardımını istemiyorsa Baldwin'in deli olması gerekir" diye yazarak onun duygularını paylaştı.

Bu tartışma yoğunlaşırken, 29 Şubat'ta *Cavalcade* dergisi, "Winston'a Hindistan sorunundan ötürü düşman olan sol kanat Muhafazakârlar bile şimdi, bir Savunma Bakanı olması gerekiyorsa bunun için en uygun kişi-

nin Winston Churchill olduğu konusunda saf tutuyorlar," diye bildirdi. Önde gelen iki Muhafazakâr Parlamento üyesi, Harold MacMillan ve Lord Castlereagh "Grup disiplin sorumlulularının kulağına, bu görev için en uygun kişinin Winston Churchill olduğunu," fısıldamışlardı.

Churchill 3 Mart'ta Clementine'e, Neville Chamberlain'ın ortak bir dostlarına geçenlerde, "Elbette bu bir askeri yetenek meselesidir ve uygun kişi kuşkusuz Winston'dur," dediğini yazdı. "Chamberlain kendisi bu görevi almayacak," dedi Clementine'e Churchill, "çünkü başbakanlığın pek uzak olmadığını görüyor. Başka hangi alternatif düşünülse kaldırılıp atılıyor." Adayların bazılarının soylu oldukları için uygun olmadığına hükmediliyordu. Hoare'un bu makam için düşünülmeme nedeni kamuoyunda Hoare-Laval Paktı'na karşı devam eden düşmanlık, Kingsley Wood'unki kendisinin Maliye Bakanı olmak istemesi "ve Güdümlü Torpido bölümünden bir tuğgeneral bile tanımaması;" Sir Robert Horne'unsa kazançlı City of London yönetiminden vazgeçmek istememesiydi. "Ve sonunda bu iş tümüyle senin fakire kalabilir..." Burada Churchill küçük bir domuz resmi çizmişti. Şöyle devam ediyordu: "Ne olursa olsun, moralimi bozmaya niyetim yok. Kader rolünü oynayacak. Bu işi alırsam, Tanrının ve insanların huzurunda sadakatle, *Barış* için çalışırım ve gururun ya da heyecanın ruhumu yoldan çıkarmasına izin vermem. Eğer istenmezsem de, bizi mutlu edecek bir sürü şeyimiz var."

"Savunma Bakanlığı," diye ekledi Churchill, "şimdiye kadarki en ağır yük olacak. *Korkunç* derecede geri kaldılar." 3 Mart'ta, Savunma Bakanlığı konusunda bir karara varılmamışken İngiliz hükümeti, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin büyütülmesi yolunda bir Savunma Kararnamesi yayınladı. Ama 4 Mart'ta Swinton'un, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın, Alman savaş uçağı üretimi hakkında, 1937 Nisanı'nda 1.500'e, daha sonraki bir tarihte de 2.000'e varacağı yolundaki tahmini üzerindeki yorumu, tutanaklara şöyle geçmişti: "Ne kadar dikkatle hazırlanırsa hazırlansın, bu türden tahminler karşısında hissettiğim kişisel bir endişemi dile getirmek zorundayım. Almanların uçak üretim kapasitesi muazzam."

7 Mart'ta Hitler, 1919'da galip müttefikler tarafından askerden arındırılmış egemen Alman toprağı Rheinland'a birliklerini gönderdi. İki gün sonra İşçi Partisi adına konuşan Attlee, hükümetin yeni savunma tedbirlerine, savaşvari oldukları gerekçesiyle karşı çıktı. 10 Mart'ta Avam Kamarası'nda bu tedbirleri destekleyen Churchill, gerekli gördüğü başka ted-

birleri sundu: Sanayi, barış zamanı üretiminden savaş üretimine "bir düğmeye basmakla" dönüştürülecek şekilde hazırlanmalıydı; iskelet halinde bir Mühimmat Bakanlığı yaratılmalıydı.

Karara değinerek, Hükümet Kararnamesi'ndeki, Kara Kuvvetleri'nin düzeltilmesinin "mümkün olmadığı" yolundaki bir cümleyi okuyan Churchill şunu sordu: "Sanayinin organize olmadığını görmeniz için, bu gammazlayıcı cümleden daha başka bir şey gerekir mi size? Ve bu ülkenin heyecanlı ve yurtsever gençlerinden oluşturmak için her türlü çabayı göstermemiz gereken ve bu yükü omuzlamış Kara Kuvvetleri için, böyle bir zamanda bile, kendi durumlarının düzeltilebilmesi için çok uzun bir zaman geçmesi gerektiğini görmek ne kadar cesaret kırıcı bir durum."

Konuşması sırasında Churchill, Savunma Kararnamesi'ni, geç kalmış da olsa doğru yönde bir adım diye övdü ve Neville Chamberlain'i de, paranın akıllıca harcanmasını sağlamak amacıyla özel bir mali komisyon kurulması kararından ötürü takdir etti. "Bir şeyler bu kadar geç bırakılmışsa,"dedi, "çok ekonomik olmak artık mümkün değildir. Darda kalmış ulusların ödemesi gereken bedelin bir parçasıdır bu. İsrafı önlemek için çok daha fazla çaba harcanması gerekir. İngiltere, yeni Savunma Kararnamesi'nin arttıracağı silahlanmayla bile gerçek anlamda güvende olmayacaktır, çünkü sanayi işletmeleri büyüme gücünden yoksundur."

Churchill şunları ekledi: "Genel bir izlenim var, sanki biz artık Almanya'ya yetişecekmişiz gibi. Geç başlamışız, ama yitirdiğimiz zamanı telafi ediyormuşuz ve göreceli durumumuz her ay daha da düzelecekmiş gibi. Bu bir yanılgıdır. Doğrusu bunun tam tersi. Tüm bu yıl boyunca ve muhtemelen, gelecek yılın da birçok ayı boyunca Almanya bizimle arayı giderek daha çok açacak. Yeni programımız harfiyen uygulansa bile, elimizden gelen en büyük çabayı da harcasak, bu yılın sonunda şimdiki durumumuza göre çok daha kötü bir konumda olacağız. Bu keder verici durumun nedenleri geçmişte yatıyor."

İngiliz diplomasisi de İngiltere'nin askeri zayıflığı yüzünden olumsuz etkilenmişti; 12 Mart'ta, Avam Kamarası Dışişleri Komisyonu'nun bir toplantısında Churchill, Milletler Cemiyeti'nde Fransa'ya, Almanya'nın Rheinland'daki harekatına karşı koymada destek verecek koordine bir plan yapılmasını teklif etti. Churchill'e yanıt veren Hoare, böyle bir plana katılabilecek ülkelerin "askeri yönden tümüyle hazırlıksız" olduğunu söyledi. "Bu," diye not etmişti gözlemcilerden biri, "kesinlikle, onların akıl-

larını başlarına getirdi." Ertesi gün *Evening Standard*'ta çıkan bir makalesinde Churchill, ülkelerin zayıflığına karşı tek çarenin, Avrupa'da "hukukun hakimiyetini" yeniden kurmak olduğunu söyledi. "1937'de ya da 1938'de bir savaşa doğru korkunç bir şekilde, duygusuzca ve amansızca sürüklenmeyi" durdurmak ancak böyle bir tavırla mümkündü. Barışı korumanın tek bir yolu vardı: "Ahlaki ve fiziksel, karşı konulmaz güçlerin uluslararası hukuku korumak için bir araya gelmesi."

14 Mart'ta hükümet nihayet, yeni Bakanlığın, Savunma Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulacağını duyurdu. Seçilen kişi, Başsavcı Yardımcısı Sir Thomas Inskip'ti; Lindemann bu atamayı, "Caligula'nın atını yönetici olarak atamasından beri yapılmış en kinayeli olay" diye niteledi. Sir William Goodenough adlı emekli bir Amiral, Churchill'e şunları yazdı: "Bunca çabadan sonra, bu kadar büyük bir dağın, bu sabah ilan edildiği gibi, böyle küçük bir fare doğurması çok büyük bir düş kırıklığıdır" ve devamında, "ben –hepimiz–" diyordu "bu meşaleyi taşıyıp bize yol gösterecek ve yolumuzu aydınlatacak birisini bekliyorduk. Aslında, ancak yetkin bir eylemle çözülecek bir sorun bu. LANET OLSUN."

Chamberlain, günlüğünde, "Rheinland'a askeri güç yerleştirilmesi hem Winston hem de Sam'i atmak için harika bir neden oluşturdu," diye yazmıştı, "çünkü bunların ikisinin de Avrupa'da, böyle kritik bir anda hükümete alınmasını tehlikeli hale getirecek kötü birer ünü var. Inskip kıskançlık yaratmaz. Heves uyandırmayacak ama başımızı yeni dertlere de sokmayacak."

Rheinland'a yeniden asker yerleştirilmesi ardından Hitler, İngiliz-Alman sorunlarını çözmek için görüşme teklifinde bulundu. 17 Mart'ta Bakanlar Kurulu İngiltere'nin Almanya'yla ilişkilerinin geleceğini görüştü. Bakanlar Kurulu tutanaklarına göre, "bizim yaklaşımımıza, Herr Hitler'in teklifini kalıcı bir çözüm sağlamak için kullanmak isteği hakimdi." Nazi Almanya'sıyla böyle "kalıcı bir çözümün" mümkün olmadığından emin olanlar liderlik için Churchill'e yönelmişti. Dışişleri Bakanlığı'nda, Churchill'in giderek artan Alman propagandasına karşı güçlü bir ses olacağı kanısını taşıyan çoğu kişiyle aynı görüşü paylaşan Wigram, mart ortasında Chartwell'e gelerek Churchill'e, Hitler'in iktidara geldiği tarihte Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi olan Sir Horace Rumbold'un çektiği son gizli telgrafın kopyasını verdi. Telgraf, Hitler'in toprak hırslarının şiddeti konusunda bir uyarıydı.

"Hitler'in yayılma listesinde, sırada Avusturya mı var?" diye sordu Churchill Avam Kamarası'nda 26 Mart'ta, "ve İngiltere, Almanya'nın tehdit ettiği devletlerin güçlü birliğinin oluşturulmasında başı çekecek mi?" Böyle bir birliğin oluşmasına yardım etmek amacıyla Churchill, Sir Robert Vansittart'ın onayıyla, Sovyet Büyükelçisi İvan Maisky'yi nisan başında bir öğle yemeğine davet etti.

6 Nisan'da Avam Kamarası İtalya'ya karşı ekonomik yaptırımların devam edip etmeyeceğini görüştü. Churchill bu kez yaptırımları eleştirdi; bunlar Habeşistan'ı kurtaramamıştı; bunlar İtalya'nın düşmanlığını körüklemişti ve bu yüzden, gelecek yıllarda İngiltere'nin Akdeniz'in tümünde daha çok kuvvet bulundurması gerekecekti ve bu da donanma harcamalarının artmasına yol açacaktı. Onun görüşünce, yaptırım siyaseti "daha da ciddi bir meselenin," Avrupa'daki Alman tehdidinin fark edilmemesine neden olmuştu. "Herr Hitler bütün anlaşmaları yırtıp attı ve Rheinland'a garnizonlar yerleştirdi. Askerleri oradadır ve orada kalacaklar." Altı ay içinde Rheinland'da yapılacak yeni bir istihkam hattı Alman ordusunun Belçika ve Hollanda'dan Fransa'ya saldırmasını mümkün kılacaktı. Bu iki Kuzey Denizi ülkesi "Alman hakimiyetine" girince İngiltere'nin kendi güvenliği de tehlikeye girecekti.

"Almanya kendini Fransa'yı tehdit edecek kadar güçlü hissedince," dedi Churchill, "Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya, Avusturya ve Baltık devletlerinin konumu büyük ölçüde değişecek. Bu devletlerin birçoğu kendilerini Alman sistemine bağlanmak zorunda hissedecek. Diğerleriyse güç kullanılarak dahil edilecek. O zaman biz nerede olacağız?" diye sordu Churchill ve sonrasında, İngiltere'nin Almanya'yla, Avrupa'nın "adına" görüşmelerde bulunma girişimine karşı bir uyarıda bulundu. "Bizim böyle üstün bir rol oynamak için uygun ne bir inanç dayanışmamız, ne de bir ulusal savunma gücümüz var."

Hankey 19 Nisan'da Chartwell'de bir öğle yemeğine geldiğinde Churchill bir Tedarik Bakanlığı ya da Mühimmat Bakanlığı gerektiğini vurguladı. "Churchill bu görevi kendisi için istemediğini anlatabilmek için çok çaba harcadı" diye yazdı sonrasında Hankey, Inskip'e. Churchill ayrıca Hankey'e, Hankey'in gerçeklerle örtüşmediğini düşündüğü planından bahsetti; İngiliz donanmasının bir bölümü Baltık Denizi'ne gönderilecek, Rusya'nın limanlarından birinde üslenecek ve böylece İngiltere orada Almanlara karşı denizde sürekli bir üstünlük sağlayacaktı. Churchill ayrı-

ca Inskip'in, Rusya'nın müttefik olarak askeri kapasitesi hakkında toplayabileceği her türlü bilgiyi toplamasını istiyordu.

Hankey'in Chartwell'e yaptığı ziyaretten iki gün sonra Churchill, Dışişleri Bakanlığı Haberalma Dairesi başkanı Reginald Leeper'den, kamuoyunda Alman propagandasına karşı konuşmak ve demokratik değerlerin korunmasının aciliyetini anlatmak isteyip istemediğini soran, gizli ve resmi bir mektup aldı. Bir devlet memurundan, hükümetin Almanya'yla iyi geçinme siyasetine muhalif birisine yönelik, olağandışı bir istekti bu. Churchill, Leeper'i Chartwell'e davet etti. Leeper Chartwell'de, Vansittart'ın, demokrasinin kolektif bir güvenlikle, yeterli bir silahlanmayla, zamanında hazırlıkla ve açık konuşarak savunulması gerektiğini düşünen çeşitli gruplar arasında Churchill'in bir görüş odağı olarak işlev görmesi gerektiğine kuvvetle inandığını söyledi.

Churchill, yeni kurulan ve İşçi Partisi'nin silahlanmaya karşı muhalefetini kabul etmeyen birçok seçkin İşçi Partilinin ve sendikalıların da desteklediği Anti-Nazi Konsey için konuşma yapmayı kabul etti. Ayrıca hükümetin, mühimmat üretiminin arttırılması yönündeki planlarını hesaba katarak, sendikalarla yakınlık kurması gerektiğini söyledi. Bu amaçla, fırsatçılık ve vurgunculuğa karşı birtakım önlemler önerdi ve 23 Nisan'da Parlamento'ya, "Avanta koparmaya çalışan bir sürü haris elin ortaya çıkmasını önleyemezseniz çalışan insanların etkili bir işbirliğini sağlayamazsınız," dedi. Hükümet ya bir Tedarik Bakanlığı ya da bir Mühimmat Bakanlığı kurmalıydı. Eğer gereken toplar, mermiler ve "hepsinden önce," uçak fabrikaları barış zamanı koşullarında kurulamıyorsa, hükümetin, "savaş koşullarını değilse de, ülkenin normal gündelik yaşamını ve iş yaşamını aşan bazı koşulları" yaratması gerekirdi.

Beş gün sonra Bakanlar Kurulu'nun gizlilik ortamında Inskip, Churchill'in yaptığı, hükümetin silahlanmayla ilgili siparişlerine öncelik verecek yetkilere sahip yeni bir Bakanlık kurulması çağrısından yana konuştu ama Chamberlain, "hükümet politikasının ana hatları konusunda bir karara varılıncaya kadar, bir Tedarik Bakanlığı kurulmasını istemediği yanıtını verdi.

Hitler'in saldırgan amaçlar taşımadığına inananlarla, yapılanlarda saldırgan bir biçim görenler arasındaki ayrılık giderek büyüyordu. Yakın zamanlarda Berlin'e gidip Hitler'le bir araya gelen Lord Londonderry 4 Mayıs'ta Churchill'e, "Kafanızdaki, şiddetli bir anti-Alman saplantısına ben-

zer şeyi çıkarmak isterdim," diye yazdı. Churchill de Londonderry'ye, "bende bir anti-Alman saplantısı olduğunu düşünmekle yanılıyorsunuz" yanıtını verdi ve devamında şunları dedi: "İngiltere'nin siyaseti dört yüz yıldır hep, Avrupa'nın en güçlü ülkesine karşı, zorbalığa karşı çıkacak kadar güçlü devletlerin birleşimiyle birlik olarak karşı koymak olmuştur. Karşı konan güç bazen İspanya, bazen Fransız monarşisi, bazen Fransız İmparatorluğu, bazen Almanya'dır. Şimdiyse hangisi olduğundan kuşkum yok. Ama Fransa Avrupa'da derebeylik taslamaya kalkarsa, aynı şekilde onlara da karşı çıkmaya girişirim. Yüzyıllardır özgürlüğümüzü, hayatımızı ve gücümüzü böyle koruduk."

Churchill sonra Londonderry'yi şunları söyleyerek uyardı: "Dilerim siz çok bariz bir şekilde Alman yanlısı diye nitelenmezsiniz. Eğer ben geleceği doğru bir şekilde görebiliyorsam, Hitler yönetimi Avrupa'yı bir dizi tecavüz olayıyla ve giderek artan bir askeri güçle karşısına alacak. Bize karşımızdaki tehlikeyi gösteren olaylar var ama bazıları ders almakta çok geç kalacak."

Görev başındaki birçok memur Churchill'in tehlike duygusunu paylaşıyordu ve deşifre olma konusunda oldukça büyük bir riske girerek Churchill'le doğrudan temas kuruyor, ona tezlerini oluşturmada yardım ediyorlardı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Donanma Hava Tümeni'nin eski komutanı Albay Maitland Boucher, Churchill'e Donanma Hava Gücü'nün çalışması ve sorunları hakkında yedi sayfalık bir rapor gönderdi. Boucher, havaalanlarındaki eğitim olanaklarının eksikliğini, denizcilik ve havacılık disiplin sistemlerinin arasındaki çelişkinin olumsuz etkisini, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın Donanma Hava Gücü'ne yeterli uçak sağlamadığını, uçakların yetersiz performansını ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın ortak denetiminin "tehlikeli bir şekilde yavaş" işleyişini vurguluyordu. "Ben bu konularda bir uzmanmış gibi değil, fakat uzmanların görüşleri hakkında hüküm vermeye alışık biri gibi davranacağım," dedi Churchill 14 Mayıs'ta Avam Kamarası'na.

19 Mayıs'ta Churchill, Dışişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşlarının teşvikiyle, Anti-Nazi Konseyi'nin verdiği bir dizi öğle yemeğinin ilkinde konuştu. Hazır bulunanlar arasında, İşçi Partisi'nin Ulusal Yürütme Kurulu Başkanı Hugh Dalton da vardı. Churchill, onların, "en mütevazı işçiden, en savaşçı Albaya kadar, her sınıftan, her türlü koşuldan, insan gücünün her katmanından gelen ve tehlikelere ve saldırgan zorbalığa karşı direnmek için

ortak bir zeminde buluşan kişiler olduklarını ilan etme fırsatını yakalamaları" gerektiğini savundu. Churchill, özel önerisinin ne olduğunu soran, Asquith'in kızı Violet'e şu yanıtı verdi: "Ben olsam, Sovyet Rusya da dahil olmak üzere, Baltık'tan güneye doğru, Belçika kıyısı boyunca, nedensiz bir saldırının mağduru olacak bir ülkeye destek olmayı kabul eden ülkelere öncülük ederim. Almanya'ya komşu her ülkeye, buna katılması ve bu amaç için bir silahlı kuvvet kotasını garanti etmesi için topluca baskı yaparım." Bu durum, "saldırganlığa karşı çok güçlü bir caydırıcılık olacaktır."

Churchill'in tezleri, savaştan kaçınmaya ve savaşı savuşturmaya yönelikti; "Benim savaştan yana olduğum iddiası çirkin bir suçlamadır," dedi 21 Mayıs'ta Parlamento'ya. "Bu salonda, Avrupa'da yirmi yıl boyunca savaş çıkmamasını garanti etmek için sağ elini hemen burada feda etmeyecek biri var mı?"

Churchill'in etkisi arttıkça Baldwin'in onun görüşlerini önemsiz gösterme gereksinimi de büyüyordu. Thomas Jones 22 Mayıs'ta günlüğüne Baldwin'in sözlerini yazmıştı: "Bu günlerden birinde Winston hakkında birkaç şey söyleyeceğim. Konuşma falan değil –hitabet değil– lafı gelince birkaç sözcük sadece. Bunları gayet iyi hazırladım. Diyeceğim ki, Winston doğduğunda beşiğine bir sürü peri üşüşüp ona birer yetenek vermiş –hayal gücü, güzel konuşma, çalışkanlık, beceriklilik– ve sonra bir peri gelmiş ve 'kimsenin bu kadar yeteneğe sahip olmaya hakkı yok' demiş, onu kaldırmış ve öyle bir sallayıp döndürmüş ki, Winston tüm bu yeteneklerin yanı sıra, muhakeme ve dirayetten yoksun kalmış. İşte bu yüzden, bu salonda onu dinlemek hoşumuza gitse de onun öğütlerini tutmayız."

Bu türden eleştirilere karşın, Churchill'in korkuları hükümet çevrelerinde bile birçok kişi tarafından paylaşılıyordu. O ay Hankey Bakanlar Kurulu'nu yetersizlikler konusunda zorladı ve 22 Mayıs'ta Inskip'e şunları yazdı: "Savunma programımızın ilerleme hızı konusunda birtakım endişelerimi size aktarmak zorunda hissediyorum kendimi. Bir yıl önce, silahlı kuvvetlerimizin düzeltilmeye başlandığı günden beri geçen zamansal programın incelenmesi, yeterlilik konusunda pek ümit vermiyor." Hankey, "Savunma programıyla bağlantılı sorunların yönetimsel açıdan bir savaş temelinde ele alınmasını gerektirebilecek" koşulların varolduğunu vurguluyordu.

O gece Oxford, Rhodes House'da konuşan Churchill, öğrenci ve hocaların bir araya gelmesinden oluşan kitleye, "Oxford'da son kez konu-

şup da İngiltere'nin yeniden silahlanması gerektiğini söylediğimde bana gülündü," diye hatırlattı. "Ben, Ada vatanımızda kendimizi güvenli kılmamız gerektiğini söyledim ve bunun üzerine kahkahalar yükseldi. Dilerim artık aklınız başınıza gelmiştir."

25 Mayıs'ta, görev başındaki bir subay, Hava Kuvvetleri Bakanlığı Eğitim Şefi, Filo Başkanı Charles Torr Anderson, Churchill'i görmek için onun Victoria, Morpeth Konakları 11 numaradaki dairesine gitti. Yanında, "Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni savaşa hazır hale getirmek için" yapılanların yetersiz olduğunu gösteren on yedi sayfalık bir raporun yanı sıra pilotlar ve pilot eğitimi yönünden savaşa hazır olunmadığını ortaya koyan istatistikleri içeren on dört sayfalık bir belge getirmişti.

O yaz çoğunlukla Chartwell'de çalışan Churchill, *Marlborough* biyografisinin üçüncü cildini tamamladı. Bill Deakin adında genç bir Oxford hocası ona muazzam miktarda tarihsel malzemeyi düzenlemede yardım etmeyi kabul etti. Korkunç bir yoğunlaşmanın yaşandığı bir zamandı. "Onu hiç yorgun görmedim," diye hatırlıyor sonradan Deakin. "Kesinlikle, neredeyse saat gibi, tamamen organizeydi. Enerjisini nasıl idareli kullanacağını, nasıl harcayacağını bilirdi. Rutini kesinlikle diktatörceydi. Kendisine her gün için gayet acımasızca bir program hazırlamıştı ve bu bozulursa çok üzülür ve sinirlenirdi."

Churchill çalışma gününe yatakta, sabah saat sekizde, yeni cildin deneme baskılarını okuyarak başlardı. Sonra, mektuplarını yazdırmak için ara verirdi. Sonra Deakin'den birtakım olayları yahut ayrıntıları aramasını, ya da kendisine bir paragrafın ya da bölümün düzeltilmiş halini okumasını isterdi. Bu çalışma öğle yemeğine kadar devam ederdi. "Öğle yemeğinde, konukları gelinceye kadar aşağıya inmezdi. Onları kesinlikle kapıda karşılamazdı." Öğle yemeği tam bir araydı. "Onun öğle yemeğindeki konuşmaları gayet muhteşemdi," diye hatırlıyor Deakin. "Öğle yemeğinden sonra, eğer konukları varsa siyasetten, kağıt kalem işinden tamamen uzaklaşırdı. Konuklarına bahçeyi gezdirirdi. Eğer konuk yoksa odasına çıkıp ufak tefek işlerle oyalanırdı."

Öğleden sonra hiç iş yapılmazdı. Bir noktada Churchill birkaç dakikalığına uzanırdı. Sonra saat beşte, sabah yazdırdığı mektupları imzalar ve gün sırasında gelmiş başka mektuplar varsa bakardı. Hâlâ kitap üzerinde bir çalışma yapılmazdı ama Deakin bazen ona, çalışmanın bazı yönleri hakkında birtakım şeyleri hatırlatan notlar verirdi; tarihsel bir çeliş-

ki ya da bir konuyu açıklamak yahut olayları özetlemek için önerilen bir yöntem mesela. Saat altı civarında Clementine ya da Randolph'la kağıt oynayabilirdi. Saat yedide banyo yapardı; mümkün olduğunca sıcak bir banyoya dalmayı sever ve sonra kendini bir fırçayla sert bir şekilde fırçalardı. Sonra akşam yemeği, ya da Deakin'in deyişiyle "günün olayı" için giyinirdi. "Konuklara bağlı olarak –Harrow'daki, ya da Batı Cephesi'ndeki anılar üzerine– her konuda çok formunda bir şekilde konuşurdu. Bayanlar kalktıktan sonra bazen erkek konuklarıyla gece yarısına kadar otururdu. Yapmakta olduğu çalışmadan söz ettiği çok enderdi ama bazen, ilgisini çekmiş bir şeyden söz açardı."

"Gece yarısı, konuklar ayrıldıktan sonra," diye hatırlıyor Deakin, "*o zaman* çalışmaya başlardı" gece yarısı saat üçe ya da dörde kadar. "İnsan çok heyecanlanıyordu. Bunun sırrı kısmen, olağanüstü konsantrasyon gücüydü –yaptığı şeye yönelik– başkasına da bulaştırdığı o muhteşem konsantrasyon gücü. Siz de kesinlikle bunun bir parçası haline gelir, sürüklenip içine girerdiniz." Gece geç vakit yapılan çalışma sırasında ya Violet Pearman yahut onun yardımcısı, 1932'den beri Chartwell'de bulunan Grace Hamblin diktasyon için hazırda bulunurdu. Deakin'in Churchill'e beş yahut altı saat önce verdiği bir not varsa okunur, üzerinde düşünülür ve yeniden düzenlenirdi. "Bu kez o, salonda bir aşağı bir yukarı dolaşarak dikte ederdi. Benim verdiğim şeyler oradaydı ama Churchill onlara bir siyasetçi gözüyle bakmıştı. Benim notlarım bir çerçeveydi. Churchill'i, Churchill'in düş gücünü harekete geçirirdi."

Churchill'le yazışanların çoğu hâlâ, onun Bakanlar Kurulu'na girmesi gerektiğini düşünüyordu. "Durumların aldığı şimdiki konumda," diye yazmıştı bunlardan birine 3 Haziran'da, "herhangi bir Bakanlık istemiyorum. Eğer bütün korkularımız yersizse ve gelecek birkaç yılda her şey düzgün bir şekilde devam edip gidecekse, ki böyle olsun diye Tanrıya dua edelim, o zaman bana gerek olmayacağı bellidir. Fakat öte yandan, çok tehlikeli günler gelirse o zaman bir rol almak zorunda kalabilirim. Ben ancak böyle bir durumda görev almak isterim."

İronik bir şekilde, tam da aynı gün Inskip, Churchill'e bir mektup yazıp kendisinin Savunmayı koordine etme görevini nasıl daha iyi yapabileceği konusunda tavsiyelerini sordu. Churchill hemen, Inskip'in nasıl bir yol takip etmesi gerektiği konusundaki görüşlerini bildirerek yanıt verdi. "Sizin işiniz Galya gibi, üç parçalıdır," diye yazdı. "(1) Silahlı Kuvvetler

arasında stratejiyi koordine etmek, anlaşmazlık noktalarını temizlemek, (2) Çeşitli programlar altında üretilen malların teslimini sağlamak ve (3) Savaş sanayisinin yapısını ve organizasyonunu kurmak." Churchill sonra, faaliyet alanı her ay daha da büyüyecek, "güçlü bir mekanizma"nın nasıl kurulacağının, üç silahlı kuvvetin malzeme gereksinimlerinin nasıl karşılanacağının ayrıntılarına girdi. "Benim yaşadıklarıma göre," dedi 1914'ü hatırlayarak, "insanlar barış zamanında her türlü tedbire karşı çıkarken, aynı kişiler savaşın ikinci haftasında yüz seksen derece tersine dönüp her türlü yetersizlik karşısında çılgına dönerler. Dilerim siz bunları yaşamazsınız."

"Şahsen, göreviniz sırasındaki duygularınızı çok iyi anlıyorum," diye ekledi Churchill. "Alarma geçmiş bir ülkede bu konulardaki düşüncelerin ne kadar şiddetli hale geldiğini deneyimlerimden bildiğim için, ben olsam asla böyle bir görevi yüklenmezdim. Yeterince tanımlanmamış sorumluluklardan oluşan bir yumağı sırtlanmak korkunç bir şey."

Inskip gerçekten, görevini çok moral bozucu buluyordu. 11 Haziran'daki bir Hükümet toplantısında kendisine, birtakım fabrikaları savaş malzemesi üretimine dönüştürebilmesini sağlayacak acil yetkiler verilmesini savundu. Hava Kuvvetleri Bakanı Lord Swinton onu destekledi. Ama Bakanlar Kurulu'na Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak geri dönmüş olan Hoare ve Neville Chamberlain acil yetkilere karşı çıktı. "Almanya'nın atacağı bundan sonraki adımın," dedi Chamberlain, "ille de bizi savaşa götürmesi gerekmez." Ekonomiye müdahale "ancak çok olağanüstü durumlarda haklı görülebilir."

Ekonomiye müdahale etmeme arzusu hükümetin tüm düşüncelerine hakim olmuştu. 12 Haziran'da, radarın mucidi Robert Watson-Watt, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın "acil önlemler almaya gönülsüzlüğü" yüzünden, "tümüyle savaşa benzer koşullarda" denenmesine izin vermediği kendi çalışması için, etkisini kullanarak yardım etsin diye doğrudan Churchill'e başvurdu.

Churchill yaptığı konuşmalarda, sanayinin daha çok zorlanması ile karacılarla havacıların donanım ve eğitimlerinde daha hızlı ilerleme sağlanması gibi konuları gündeme getirmeye devam ediyordu. "Son üç ve daha fazla yıldır," dedi seçim çevresindeki seçmenlerine 20 Haziran'da, "yurtdışında olup bitenler ve bizim düşürüldüğümüz yahut uyutularak sokulduğumuz tehlikeli durum hakkında zamanında gereken uyarılarda bulun-

mak için elimden geleni yaptım. Pek hoş bir görev olmadı. Kesinlikle çok nankör bir görevdi. Birçok eski dostumla ve bakan arkadaşımla çatışmama yol açtı. Rahatlık ve rehavetleriyle hepimizi savaşa, savaşı da hepimize yaklaştıranlar tarafından, felaket tellalı ve hatta savaş yanlısı olarak yaftalandım ve susturuldum. Ama gerçeği söylediğimi ve görevimi yaptığımı bildiğimden içim rahat ve sizin yılmayan desteğiniz olduğu sürece buna razıyım. Aslında, son dört yıldır savunma ve dış siyaset konusunda yaptığım bir dizi konuşmadan ötürü, kırk yıllık siyaset yaşamımda yapabildiğim her şeyden daha çok gurur duyuyorum."

Üç hafta sonra Birchington ve Kent'te konuşan Churchill, Inskip'in, İngiltere'nin "planlama aşamasına vardığı" yolundaki bir demecinden söz etti. Sonra, Almanya "planlama aşamasını üç yıl önce bitirmiş ve bütün sanayisi çok uzun zamandır, savaşa yönelik benzeri hiç görülmemiş bir yapıya uyarlanmıştır," dedi. "Hükümete, gerçekleri görmesi ve gereksinimlerimizin gerektirdiği çabaları harcaması için amansızca baskı yapmak" onun göreviydi. Bu görevi, sırf Londra'da üç milyondan fazla tiraja sahip *Evening Standard*'ta her on beş günde bir çıkan makaleleri tam anlamıyla kullanarak yerine getirdi. Ama 20 Temmuz'da Avam Kamarası'nda, "Muhafazakâr Parti mekanizmasının gücü, binlerce kanaldan," alarma geçmeye gerek olmadığı, "bir sürü şeyin yapılmakta olduğu" ve "daha fazlasını kimsenin yapamayacağı" yolunda, "uyutucu" bir mesajı yaymak "için kullanılıyor" uyarısında bulundu.

Churchill, daha fazlasının yapılması gerektiğinden emindi; Hitler'in Almanya'daki iktidarını güçlendirmesi, silah ve savaş uçağı üretimini hızlandırması, Avusturya ve Çekoslovakya üzerindeki baskısının artması, "yeniden silahlanmamızdaki heyecanın ve havanın, icabında normal yaşamın rahatlığından ve düzeninden büyük ölçüde vazgeçmemizi gerektirse bile daha yüksek bir düzeye çıkarılması gerektiği anlamına gelir," diyordu.

Churchill bir kez daha, Avam Kamarası'nda gizli bir oturum yapılması teklifinde bulundu, ama teklifi reddedildi. Bunun yerine Baldwin, savunma politikasını gizli bir şekilde tartışacak, Churchill, Austen Chamberlain ve Amery'nin dahil olduğu, kıdemli Muhafazakârlardan oluşan bir kurul oluşturmayı kabul etti. Toplantı 28 Temmuz'da yapıldı; Baldwin yanına Inskip'i almıştı. "Bu düşünce benim çok canımı sıkıyor," dedi Churchill onlara. "Aylar hızla geçip gidiyor. Savunmamızı düzeltmede çok geç kalırsak, üstün bir güç bu işlemi tamamlamaktan bizi men edebilir." Bu-

nun üzerine, kendisine Anderson, Morton, Wigram ve Watson-Watt tarafından verilmiş malzemeye dayanarak, dikkatle hazırlanmış, müthiş ayrıntılara girdi. İlk önce, pilot eğitiminin hızlandırılması ve geliştirilmesi, Londra'yı ve diğer kentleri savunmak için daha büyük stoklar sağlanması, İngiltere'nin akaryakıt depolarının Alman hava saldırılarına karşı korunması ve "değerli bir icat" olan radarın geliştirilmesinin şimdikinden daha gayretli bir şekilde takip edilmesi gerektiğinden söz etti.

Almanya'yla İngiltere'nin hava gücünü karşılaştıran Churchill, Almanya'da pilotların eğitimi konusunda harcanan çabalardan, "savaş koşullarında gece uçuşlarıyla" yapılan talimlerden söz etti ve "her şey pilotların bilgisi, cesareti, morali ve karakterlerinin sağlamlığına bağlıdır," dedi. Açılan sürekli kadroların sayısı arttırılmalı ve bu işe daha çok üniversite adayının girmesi sağlanmalıydı. Bugüne kadar kadroya her yıl sadece elli kişi alınıyordu.

"Hava Kuvvetlerinin envanterindeki bütün filolar tam gücünde mi?" diye sordu Churchill. "Bunların bir tanesinde, 140 yerine sadece 30 havacı olduğunu duydum," ve sonra, "Ne zaman, savaş uçağı gücünün Almanya'yla karşılaştırılması amacıyla böyle titiz yorumlar yapılsa, normal filolarımızdan birçoğunun, oluşum aşamasındaki yeni filoların değil, çoktan oluşmuş, normal filolarımızın bile güçlerinin çok altında olduğunu ve ellerindeki savaş uçaklarının hepsinin değilse bile büyük bir kısmının ya uçuş okulunda kullanılmak üzere götürüldüğünü ya da gerekli donanımdan yoksun olduğunu hatta bazen, motorunun olmadığını duymak çok sinir bozucu," dedi.

Churchill'in kafasında, bir uçağın planlanmasıyla, fiilen tesliminin arasındaki çok uzun olan süre ve yedek parçaların tedarikindeki gecikmeler gibi birçok endişe vardı. "Bu çok hassas havacılık dünyasında," dedi, "her şeyi tam olmayan bir uçağın pratikteki amaçlar yönünden, hiçbir şeyi bulunmayan bir uçak olduğunu vurgulayarak söyleyebilirim. Sizin listenizde yer alıyor olabilir. Ama gerçek savaşta belirleyici bir etken olmayacaktır." Son sözü sertti: "Acil bir durum olduğunu söylüyorum. Daha önce hiç olmadığımız kadar tehlikedeyiz, hatta Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman denizaltı seferberliğinin zirvesindeki günlerden bile daha çok."

Savunma Kurulu'nun 29 Temmuz'da yapılan ikinci toplantısında Churchill, savaş gereçlerinden, cephane, tank, kamyonlar ve zırhlı araçlar gibi kalemlerden söz etti ve bu konuda "kapsamlı ve çok yönlü sanayimizin"

büyük ölçüde katkıda bulunması gerektiğini söyledi. Ayrıca, makineli tüfek, bomba, zehirli gaz, gaz maskesi, projektör, havan topu ve el bombası yetersizliğinden de kaygılanıyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı da bu malzemeler konusunda Kara Kuvvetleri'ne bağımlı olduğundan, bunlardan birinin kıtlığı "donanmaya ciddi zarar verecek"ti. İngiltere'nin o zamanki faaliyetinin çapıyla "sağlanacak malzemeler iki yılın sonunda bile, ulusal çapta bir savaş için gerekenin yanında yetersiz miktarda ve başkalarının daha barış zamanındayken sağladıklarına nazaran acıklı bir durumda kalacak"tı.

Churchill, "halkımızın ulusal gereksinimlere karşı ilgisiz" olduğu, sendikaların "yardımcı olmadığı" yolunda şikayetlerde bulunulduğunu söyledi. "Sosyalistlerin, bütçeye bile ret oyu verdiğini görüyoruz." Hükümet halka, acil bir durum olmadığını anlatmaya çalışıp ortada bir tehlike olmadığı güvencesini vermeye çalıştığı sürece bu tür engeller devam edecektir, "ama ben inanıyorum ki, halkın gözleri önünde yabancıların silahlanması konusunda doğru bir duruş sergilenirse ve bizim kendi durumumuz hakkında doğru bir tablo, sözlerle değil, itiraflarla değil, sözcüklerden daha yüksek sesle konuşan eylemlerle, devletin şunu, şunu ve şunu emreden önlemleriyle, olaylarla, insanların burada nelerin olduğunu ve orada nelerin olduğunu görmesiyle kendini hissettirecek gerçeklerle konursa bunların hepsi ortadan kalkacaktır."

"Kendimizi savaş koşullarında bir ülkeye dönüştürmemizi falan istemiyorum," dedi son olarak Churchill, "ama bence, cephane üretimimizi arttırmada, ülkenin normal üretiminin belli bir oranda –yüzde 25, yüzde 30– üzerine çıkmada tereddüt etmemeli ve böyle bir zamanda hem onları hem de kendimizi bu fedakarlığa zorlamalıyız."

Churchill'in bilmediği şeyse, Inskip'in o gün Bakanlar Kurulu'nda, inşaat malzemesi yetersizliğinin her üç silahlı kuvvetin de yenilenme programını aksattığını bildirerek, yeniden özel bazı yetkiler istediğiydi; fakat isteği reddedilmişti. Kurulda yanıt veren Baldwin, Inskip'in, Churchill'in savunduğu türden özel yetki talebine değinmediği gibi, Churchill'in ayrıntılı iddialarına da yanıt vermedi; bunun yerine, barış zamanı ekonomisinin yarı savaş koşullarına dönüştürülmesinin bile İngiltere'nin ticaretine yapacağı olumsuz etkiden söz etti. "Bu," dedi, "Maliye Bakanı Neville Chamberlain'le 'özellikle' tartıştığımız bir meseledir." İkisi de, barış zamanı üretimine müdahalenin "tam da güvene, ülkeye duyulacak güve-

ne çok ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda ülkenin normal ticaretini belki de yıllarca geriye götürebileceği ve zarar verebileceği" görüşündeydi.

Baldwin daha sonra "bu tehlike" hakkında ve özellikle de, İngiltere'yle "sadece Almanya" arasında bir savaş çıkma olasılığı hakkında kuşkularını dile getirdi. Kurula, halka gerçekten, Almanya'nın "bizimle savaşmak için silahlandığı" yolunda bir uyarıda bulunmaya hazır olup olmadıklarını sordu ve "Kürsüye çıkıp da halka, tehlikelerin neler olduğunu anlatmak kolay değildir," diye ekledi. Halkı tehlikelere karşı "uyanık" kılmaya çalıştığını söyledi, "ama," dedi, "halka yaklaşırken onları irkiltmenin, fakat ödünü koparmamanın net bir yolunu hiçbir zaman pek bulamadım."

Baldwin, Hitler hakkında Kurula şunları söyledi: "Almanların arzusunu hepimiz biliyoruz ve Hitler bunu kitabında söylemiş, Doğu'ya doğru hareket; ve Hitler Doğu'ya doğru hareket etti diye benim kederden perişan olmam gerekmiyor. Almanya'nın Batı'ya doğru hareket etmek istediğini sanmıyorum, çünkü Batı biraz zor bir sefer olur onlar için." Baldwin sözlerini şöyle bitirdi: "Ben bu ülkeyi kimseyle, Milletler Cemiyeti için, ya da bir başkasıyla, başka bir şey için savaşa sokmam. Belki de hepinizin kafasını meşgul eden bir tehlike var; Almanlarla Rusların savaşa gireceğini ve Fransızların da, yaptıkları o korkunç pakt yüzünden, Rusya'nın müttefiki olarak bu savaşa katılacağını varsayarsanız, kendinizi gidip Fransızların yardımına koşmak zorunda hissetmeyeceksiniz, öyle değil mi? Avrupa'da çıkacak bir savaş varsa ben bunun Bolşeviklerle Naziler arasında çıktığını görmek isterim."

Toplantılar bittikten sonra Baldwin, kendisinin Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na ve Savaş Bakanlığı'na söylediklerinin birer kopyasını dağıttı. Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın yanıtlarından biri, açık açık "İngiliz savaş uçağı sanayisinin potansiyel veriminin Almanlarınkiyle eşit olmadığı kabul edildi," diye başlıyordu. Hava Kuvvetleri Bakanlığı raporunda ayrıca, "savaş uçağı sanayisinin teslim programını uygulamada başarısızlığı" da doğrulanıyordu. Savaş Bakanlığı raporu Churchill'in askeri ve endüstriyel konulardaki iddialarının çoğunu kabul ediyor ve "tamamen doğru" diye niteliyordu. Savaş Bakanlığı, vatanın savunmasıyla ilgili sorunlar hakkında, "halihazırdaki durum tatmin edici değildir" diyor ve başka bir konuda şu yorumda bulunuyordu: "Sayın Winston Churchill, Almanya'nın, muazzam savaş hazırlığı sayesinde 1918'deki kadar büyük ölçekte bir ilk saldırıda bulunabileceği;

bu gücün, siper savaşlarındaki yenişememe halini bozacağı ve bu nedenle bizim, 1915'te yakaladığımız, ülkede gereken organizasyonu yapacak nefes alma boşluğunu bu kez bulamayacağımız yolundaki görüşünü belirtti. Gerçi böyle bir kehanetin doğru çıkıp çıkmayacağını kimse bilemezse de, doğru çıkmasının yaratacağı tehlike, ciddi bir şekilde hesaba katılmasını gerektirecek kadar büyüktür."

Ağustosta Churchill, Almanya sınırındaki Fransız Maginot savunma hattını gezdi. "Fransız ordusunun subayları ciddiyetleriyle çok etkileyici," diye yazdı Clementine'e. "İnsan, ulusun, ordusunda yuvalanmış gücünü hissediyor." Eylül ortasında Churchill Chartwell'e geri döndü ve Paris'te, Dışişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşlarının isteği üzerine, Alman propagandasına karşılık vermek için yapacağı konuşmasını hazırladı. Konuşma 24 Eylül'de Paris'teydi ve Churchill, totalitarizmin kötülüklerine ve demokrasinin erdemlerine değindi. "Yetişkin insanlar olduğumuz halde," dedi, "okul çocukları gibi muamele görmeye; uygunadım yürümek ve şu ya da bu sloganı bağırmak için, on binlerce kişiyle birlikte geçit törenlerine çıkarılmaya; düşünürlere, öğretmenlere ve yazarlara zorbalık yapıldığını ve toplama kamplarında ölünceye kadar çalıştırıldıklarını görmeye; her saat, insan aklının doğal işleyişini ve insan yüreğinin vuruşlarını gizlemek zorunda kalmaya nasıl tahammül edebiliriz? Evet, ben diyorum ki, böyle bir baskıya boyun eğmektense, başvurmayacağımız çare yoktur."

Churchill'in konuşması, demokratik değerlerin korunması yolunda gayet açık bir çağrıydı. "Yoldaş Troçki'nin ve Dr Göbbels'in doktrinlerinin arasında," dedi, "senin, benim ve diğer birkaç kişinin, kendi görüşümüze sahip olabileceğimiz bir yer olması gerekir. Saldırgan eylem hakkında, sadece sağ ve sol açısından değil, doğru ve yanlış açısından da hüküm verilmelidir. İçinde bulunduğumuz tehlikeler öylesine büyük ve giderek artan bir durumda ki, ve bizim bekçisi olduğumuz davalar dünya için öylesine değerli ki, Kutsal Kitabın dediği gibi, 'Her tür engeli bir kenara bırakmalı' ve kendimizi gece gündüz, içimizdeki inanca layık olmaya hazırlamalıyız."

Paris konuşması yaygın bir şekilde haberleştirildi. "Hayatınızda bundan iyi bir şey yapmamıştınız" diye yazdı Churchill'in eski Liberal Bakan arkadaşlarından Herbert Fisher. Londra'nın akşam gazetesi *Star,* "Sayın Churchill'in demokrasi savunularının benzerlerinin hükümetin tepesinde de dile getirildiğini duymak isterdik," yorumunda bulundu.

15 Ekim'de, Anti-Nazi Konsey'in bir toplantısında Churchill, Sendika Genel Kurulu'nun kararıyla İşçi Partisi'nin, "özgür ülkelerin çiğnenmemesi için" gereken silahlanmayı desteklemeye çağırılmasını diledi.

Sekiz gün sonra Churchill, siyasete ara verdiği bir sürede, *Marlborough* biyografisinin üçüncü cildinin yayınlanmasını yetmişten çok imzalı kitap göndererek kutladı. Ama bu kutlamaya düşen bir gölge vardı; kızı Sarah bir ay önce, Vic Oliver adında, Avusturya doğumlu, iki kez evlenip boşanmış bir komedyenle evlenmek istediğini bildirmişti. Bazı gazetelerde, Churchill'in bu evliliğe karşı olduğu yolunda, kaba bir dille yazılmış bir sürü şey vardı. Ama Sarah kararlıydı ve ABD'ye kaçarak orada Vic Oliver'le evlendiler. "Geçen ay size bir mektup yazmak üzereydim ama sonra tereddüt ettim," diye yazdı Baldwin 9 Ekim'de Churchill'e. "Fakat aile hayatıyla ilgilenen bazı gazetelerde, size acı vermiş olduğunu sezdiğim yazıları okuyunca sizi yüreğimde hissettiğimi bilmenizi isterim. Bu tür şeylerin sizi nasıl derinden etkileyeceğini fark edecek kadar iyi tanıyorum sizi."

Sarah'ın üzüntüsünü gören Churchill evli çifte icazetini verdi; iki yıl sonra, İçişleri Bakanlığı'ndan üst düzeyde bir memur olan Alexander Maxwell aracılığıyla, Sarah'la birlikte bir Alman gemisiyle New York'a giden damadının seyahat belgelerinin, Almanların onun bir Yahudi olduğunu iddia edemeyeceği şekilde düzenlenmesini sağlamak için önlem aldı. "İlk başta, belki sizin de duyduğunuz gibi," diye yazdı Maxwell'e, "onun kızımla evlenmesine karşı çıktıysam da sonradan onu sevdim ve kendisine büyük saygı duyuyorum."

Anti-Nazi Konsey 15 Ekim'deki toplantısında, amacı "demokratik hükümeti ve kamu hukukunu" desteklemek, bu özgürlüğe "ülkede şiddet ve yurtdışından bir saldırı yoluyla gelecek" her türlü saldırıya direnmek ve tehdit edilen diğer uluslarla "barışı koruma ve silahlı saldırıya karşı koyma" mücadelesinde birlikte davranmak olan bir "Özgürlük ve Barış Cephesi" kurulmasına karar verdi. Churchill, hazırda bulunanlara şunları söyledi: "Bu prensip doğrultusunda, hangi partiden yahut ulustan olursa olsun her çevrenin işe yarayacak her türlü desteğini seferber etmek için elimizden gelen her çabayı harcayacağız," ve "Haklarımızı koruyacak bu muazzam düşünce kütlesinin mızrak ucu olmak istiyoruz."

Bu yeni örgütün halka açık ilk toplantısı Albert Hall'da, Milletler Cemiyeti'nin resmi gözetiminde yapılacak ve kolektif güvenlik ve silahsızlanmadan yana tüm örgütleri tek bir platformda toplamak amacını taşıyacak-

tı. Böylece, yılbaşında Vansittart ve Leeper tarafından Churchill'e sunulan fikir gerçekleşmiş oluyordu. 21 Ekim'de Churchill, Anti-Nazi Konsey'in Sekreteri A. H. Richards'a, "Ben yeni ve rakip bir dernek kurmayı değil, sadece, o örgütleri birleştiren bir lehim olmayı ve onları etkili bir şekilde işe yarar hale gelmeye teşvik etmeyi düşünüyorum," dedi. Austen Chamberlain'e Konsey'deki İşçi Partili arkadaşları hakkında yazan Churchill, "Onlarda hakim olan kararlılığı ve düşüncelerindeki netliği ve yaklaşan tehlikeyle ilgili çok derin duyarlılığı görünce şaşırdım," demişti.

8 Kasım'da Churchill yine Avam Kamarası'nda uyarılarını dile getiriyordu. "Potansiyel tehlikenin karşısında bir cephe kurulmadıkça bir çözüm olmayacak," dedi. "Avrupa'nın tüm ulusları, diplomatik satranç tahtasında telaş içinde, artık geri çekilemeyecek bir raddeye varıncaya dek oraya buraya sürüklenip duracak ve sonra, savaşın patlaması, çaresizliğin verdiği bir öfkeyle, belki de en akla gelmeyecek bir yerde ve muhtemelen, bu uzun geri çekilme hareketiyle meşgul olmuşlar için pek uygun olmayan koşullarda gerçekleşecek."

Churchill şimdi, yakında Parlamento'da yapılacak savunma görüşmelerinde konuşmaya hazırlanıyordu. Görüşmelerden iki hafta önce, Almanya'dan yeni dönmüş olan Filo Komutanı Herbert Rowley, Morpeth Konakları'na gelip Churchill'i gördü ve İngiliz Hava Kuvvetleri programındaki sorunlarla ilgili bilgiler getirdi. Rowley'in ziyaretinin ertesi günü Tank Tugayı Komutanı Tuğgeneral Percy Hobart de, Churchill'e tank programındaki yetersizliklerin ayrıntılarını getirdi. Görüşmeler 11 Kasım'da Inskip tarafından açıldı ve Inskip, İngiltere'nin artık ülke savunmasında kullanılacak 960 uçağının olduğunu söyledi ve savunma hazırlıkları konusunda her şeyin gayet iyi gittiğini vurguladı.

12 Kasım'da Churchill, İngiltere'nin savunma güçlerinin artık, özellikle de havada, İngiliz halkının huzurunu, güvenliğini ve özgürlüğünü korumaya yeterli olmadığının kabul edilmesi talebini dile getiren bir önerge verdi. 1937 yılında "durumu zorlaştıracak parametrelerde büyük bir artış" olacağı ve bunlara karşı koymak için "çok büyük çabalar" gerektiği yolunda bir uyarıda bulundu. "Ve ayrıca," dedi, "ulusal savunmanın, aralarında Kara Kuvvetleri, düzenli ordu ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin de bulunduğu birçok öğesinin gücünde ve silahlarında hâlâ ciddi yetersizlikler vardır. Orduda, modern savaşların en son biçiminin gerektirdiği silahların hemen hemen hepsinde kıtlık var. Anti-tank silahlar nerede; kısa

mesafeli telsiz setleri nerede; alçaktan uçan zırhlı uçaklara karşı uçaksavar arazi topları nerede?"

Bir savaş silahı olarak tank konusundaki kişisel deneyimlerinden söz eden Churchill Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Modern savaş koşullarında devrim yaratmış bu fikir, Savaş Bakanlığı'na dışarıdan kişiler tarafından empoze edilmiş bir İngiliz fikriydi. İzin verirseniz, o bakanlığa yeni bir fikir empoze edebilmek için o kişilerin bugün de yine o zamanki gibi çok çaba harcaması gerekeceğini söyleyeyim. Bildiğim için söylüyorum. Savaş süresince, tank savaşında, liderlik bir yana, neredeyse bir tekeldik ve savaştan sonra da yıllarca hep ilk sırayı koruduk. Bütün gözler İngiltere'ye çevriliydi. Ama bunların hiçbiri yok artık. 'Çekirgelerin yağmaladığı yıllarda' tank birliklerini yeni makinelerle donatmak için hiçbir şey yapılmadı."

Churchill sonra Parlamento üyelerini uyardı: "Elimizdeki yetersiz kuvvetler için bile yeterli bir cephane akışını umut edebilmek için epey uzun bir süre gerekiyor. Hâlâ bize, 'bir Mühimmat Bakanlığı'na gerek yok, ticaretin normal akışının dışına çıkmamamızı gerektirecek, acil bir durum yok' deniyor."

Churchill, hükümetin, 1933'le 1935 arasında yeniden silahlanma programını başlatmak konusunda geç kalmasını savunmak için öne sürdüğü tezlere değinerek şunları söyledi: "Hükümetin, yeniden silahlanma konusunda genel seçimlere kadar bir yetkisinin olmadığının söylendiğini duydum. Böyle bir iddia kesinlikle kabul edilemez. Bakanların halkın güvenliğini sağlamadaki sorumluluğu kesindir ve bunun için yetki gerekmez. Aslında, hükümetlerin varolmasının en birincil amacı budur. Başbakan'ın elinde, Parlamento'nun iki kanadında da, savunma için gereken her tür önlemi onaylamaya hazır, muazzam birer çoğunluğu vardı. Ülke, önüne gerçekler konduğunda hiçbir zaman görevini yerine getirmemezlik etmemiştir ve ben bu gecikmeyi haklı gösterecek savunma gücünü göremiyorum."

"Ama hükümet, İngiltere'yi "kocaman bir cephane merkezine" çevirmenin tehlikelerini öne sürmeye devam etti," dedi Churchill. Böyle bir abartmayı kınayarak Parlamento'ya şunları söyledi: "Deniz Kuvvetleri Bakanı geçen geceki konuşmasında daha da ileri gitti. Dedi ki, 'Biz daima, durumu gözden geçiriyoruz.' 'Her şey,' dedi bize, 'kesinlikle akışında gidiyor.' Eminim ki doğrudur. Durumun nasıl olduğunu herkes görüyor. Hükümettekiler bir türlü kararını veremiyor, yahut onlar Başbakan'ın bir ka-

rar vermesini sağlayamıyor. Böylece, tuhaf bir paradoks içinde, sadece kararsız kalmakta kararlı, tereddüdü sürdürmekte duraksamayan, sürüklenmeye kararlı, akışkanlıkta katı, güçsüz olmada çok güçlü bir şekilde devam ediyorlar. Böylece bizler de –İngiltere'nin 'büyük'lüğü yönünden çok değerli, belki de yaşamsal önem taşıyan– aylar ve yıllarca çekirgelerin bizi yemesine razı olmaya devam edeceğiz. Onlar bana 'Bir Mühimmat Bakanı gerekli değil, çünkü her şey gayet iyi gidiyor' diyecek. Ben bunu reddedeceğim. 'Durum tatminkardır.' Bu doğru değil."

Eleştirilerini kişisel bir notla bitiren Churchill, parlamenter arkadaşlarına şunları söyledi: "Avam Kamarası'nın bu tehlikelere karşı güçlü bir tepki vermemesi beni hayrete düşürdü. Böyle bir şeyi hiç beklemediğimi söylemek zorundayım. Aydan aya, yıldan yıla giderek böyle bir tehlikeye sürüklenmeye devam etmeye seyirci kalacağımıza ve hükümetin kendi hatası hakkındaki itiraflarının bile parlamenterlerin görüşlerinde bir yoğunlaşmaya ve çabalarımızın acil duruma yükselmesini sağlayacak bir baskının oluşmasına yol açmayacağına asla inanmazdım. Ben diyorum ki Parlamento kendisiyle ilgili bu gerçeği görme kararlığını göstermezse, uzun tarihiyle hiçbir paralellik taşımayan bir görevden çekilme eyleminde bulunmuş olacaktır."

Uzun süredir Churchill'in faaliyetlerine karşı düşmanca eleştirilerde bulunan *The Times,* Churchill'in konuşmasını "çok parlak" diye niteledi. Bu konuşma birçok parlamenterde, hükümetin duruma gerektiği gibi hakim olamadığı yolunda, giderek artan bir huzursuzluk yarattı. "Churchill'in tarzı her zamankine göre daha düşünceli ve ciddi," diye yazmıştı günlüğüne Ulusal İşçi Partili milletvekili Harold Nicolson, "ama düşüncelerini insanın kafasına balyozla çakıyor sanki."

Churchill'e yanıtı bizzat Baldwin verdi ve 1933 sonbaharıyla 1935 yazındaki genel seçimlere kadar niçin daha güçlü bir şekilde silahlanmadığını açıklamaya çalıştı: "Görüşlerimi müthiş bir açık sözlülükle Parlamento'nun huzurunda ortaya koyacağım. O zamanlar Cenevre'de Silahsızlanma Konferansı'nın toplandığını hatırlayacaksınız. O zamanlar bu ülkede, belki de savaştan beri hiç olmadığı kadar güçlü barışçı duyguların hakim olduğunu hatırlayacaksınız." Sonra, 1933 sonbaharında Fulham'da yapılan bir ara seçimde, Ulusal Koalisyon'a ait bir parlamento üyeliğinin barışçı bir adaya kaptırılışını hatırlattı. "Büyük bir partinin lideri olarak benim konumum hiç de rahat değildi."

Baldwin anlattı: "Kendi kendime, ne kadar bir olasılık var diye sordum –Fulham'da ifadesini bulan o duygu tüm ülkede paylaşılırken– gelecek bir yahut iki yılda bu duygunun değişip ülkenin yeniden silahlanmak için yetki verecek hale gelmesi ne kadar bir olasılıktır? Diyelim ki ben taşraya gidip de, Almanya yeniden silahlanıyor, bizim de yeniden silahlanmamız lazım deseydim, bu barışçı demokrasinin bu savaş çığlığıyla hemen harekete geçeceğine kim inanırdı? Benim bakış açımdan, seçimleri kaybettireceği kesin görünen bir şeyi düşünemezdim bile."

Churchill'in suçlamalarıyla Baldwin'in anlattıklarının arasındaki zıtlık daha şiddetli yorumlara yol açtı. "Avam Kamarası'nı böylesine huzursuz gördüğümü hiç hatırlamıyorum" diye yazdı Patrick Donner adında genç bir Muhafazakâr vekil Churchill'e. Baldwin'in konuşması hakkında yorumda bulunan Londonderry, Churchill'e şunları yazdı: "Biz ona ve Neville'e risklerden söz ettik, fakat onlar ara seçimleri yitirmekten çok korkuyorlardı. Neville aslında piyesin kötü adamıydı, çünkü Maliye Bakanı olarak parasal nedenlerle her şeyin önünü tıkıyordu." Diğer bir Muhafazakâr vekil Sir Archibald Boyd-Carpenter şunları yazdı: "Dünkü harika ve esin veren konuşmanızdan ötürü sizi tebrik etmek için birkaç sözcük yazmalıyım. Kendi kendime, 'Çok şükür birisinin cesareti var' dedim. Ve SB'in insana kendini neredeyse kötü hissettiren acıklı çabalarından sonra daha da güçlü hissettim bunu." Churchill buna şu yanıtı verdi: "Bir devlet adamından, Baldwin'in dün bize yaptığı kadar zavallı bir itirafı hiç duymamıştım."

Milletvekillerinin arasında, Churchill'in daha çok tetikte olma çağrısına desteğin giderek arttığını fark eden Baldwin, ikinci bir Savunma Kurulunun oluşturulmasını kabul etti. Toplantıdan beş gün önce Anderson, Churchill'e, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın Alman İstihbarat Bölümü tarafından hazırlanmış, Alman savaş uçağı üretimiyle ilgili son özetleri verdi. Gizli Servis'in Almanya'daki casuslar aracılığıyla elde ettiği bilgiler sayesinde, 1937 ya da 1938'de bir savaş olasılığı çıkarsa, İngiltere'nin sürekli bir hava saldırısına karşı koyacak yeterli hava savunmasından, ya da bir karşı saldırıda bulunabilecek yahut "bana dokunma" siyasetini talep edebilecek yeterli bir hava gücünden yoksun olacağı açıkça belliydi.

Güçlerin birbirine oranı gibi can alıcı bir sorundaysa Hava Kuvvetleri Bakanlığı, İngiltere'nin 1937 Haziranı'nda hizmete girecek 372 bombardıman uçağının Almanların sekiz yüz bombardıman uçağıyla karşı kar-

şıya kalacağı tahmininde bulunuyordu ve diğer bir sekiz yüz yedek Alman bombardıman uçağının da muharip uçaklar sınıfında sayılıp sayılmayacağı sorusu bunun tümüyle dışındaydı. Kurulun toplanmasından üç gün önce, gizli belgelere ulaşabilen başka bir kişi, Binbaşı G. P. Myers, Churchill'e, hükümet tarafından General Aircraft Ltd Şirketi'ne ısmarlanan seksen dokuz Hawker-Fury savaş uçağından, sözleşmede belirtilen sürede sadece yirmi üç tanesinin teslim edildiğini yazdı.

İkinci parlamenterler kurulu 23 Kasım'da Baldwin'i İngiliz savunmasının durumunu tartışmak için çağırdı. Yine, Inskip'in hazır bulunmasına karşın, Silahlı Kuvvetlerin üç kesiminden sorumlu Bakanlar, yani Hoare, Swinton ve Duff Cooper'dan hiçbiri, kendi bölümleri hakkındaki eleştirileri dinlemek yahut eleştirenlere yüzyüze yanıt vermek üzere toplantıya gelmemişti. Baldwin'e Neville Chamberlain ve Lord Halifax eşlik ediyordu; Kurul daha önceki gibi Austen Chamberlain ve Lord Salisbury tarafından yönetiliyordu. Tartışma sürdükçe, Churchill'in endişe ve iddialarından çoğunun Silahlı Kuvvetler bölümlerince kabul edildiği görüldü. 1935 seçimlerinin üzerinden hemen hemen iki yıl geçmiş olmasına karşın silah üretiminin boyutu hâlâ, 1937 ya da 1938'de gerçekleşecek bir Alman tehdidine karşı koyabilmeye yeterli değildi. Londra'yı savunacak kara birliklerinde niçin hâlâ hızlı bir güçlenmenin sağlanamadığını açıklayan İnskip, Kurula, "Kuşkusuz ki, şu an donanım konusunda bir eksiklik var," dedi.

Tutanakları elli sekiz büyük sayfa tutan 23 Kasım'daki tartışmalarda, Churchill'in devamlı sorgulamaları hakimdi. "Uçaklarında doğru dürüst hiçbir donanım olmayan on-on beş filoyu kesinlikle sayabilirim," dedi Churchill. "Çok sayıda pilotun, ama çok az uçağın bulunduğu diğer bazılarındaysa pilotlar eğitimlerine devam edemiyor." "Aynı şekilde," dedi Churchill, "çıkacak bir savaşta bizi koruyacak, seksen tane güçlü anakent filomuz yok;" ve Inskip buna, "Eğer asıl vurgu 'güçlü' sözcüğüyse katılıyorum" yanıtını verdi.

25 Kasım'da, altmış ikinci doğum gününden beş gün önce Churchill, kuzeni Frederick Guest'ten, olabilecek en geniş görüş yelpazesinden kişileri harekete geçirme çabalarında büyük bir çıkışın haberini veren bir mesaj aldı. Mesajda şöyle deniyordu: "Attlee her silahlanma programında seni destekleyecek. Sana hayranlık ve sevgi duyuyor. Onunla konuşmak istersen kapı açık." Bu bilgiyle moral kazanan Churchill, Anti-Nazi Konsey'in kendisinden 3 Aralık'ta Albert Hall'da yapmasını istediği, halk ke-

simlerinin birliği ve "gönüllü disiplini" konulu çok önemli konuşmayı hazırladı. Fakat onun yeni bulduğu bu siyasi konum, kısa süren ama çok çalkantılı bir vaka, Tahttan Feragat olayı yüzünden bir süre zayıfladı.

1936 Ocak ayında Galler Prensi, babasının yerine Kral olmuştu. Churchill yeni Kral'la, yirmi beş yıl önce Galler Prensliğine getirildiği günden beri arkadaştı. VIII. Edward'ın adı, tahta çıktığının ilk yılında, birtakım dedikodularda Wallis Simpson adında, ikinci kocasından boşanmak üzere olan Amerikalı bir kadınla beraber anılıyordu. Churchill, Edward'ın, Bayan Simpson'un ikinci evliliği biter bitmez onunla evlenmeyi her şeyden daha çok istediğini biliyordu; ve bu boşanma da ekimin sonunda gerçekleşmişti. Churchill, Kral'ın tercihini hiç onaylamıyordu ve perde arkasından Bayan Simpson'u Kral'dan vazgeçmeye ikna etmek için büyük çaba harcayanları destekledi. Fakat 16 Kasım'da Kral, Baldwin'e Bayan Simpson'la evlenmek istediğini bildirmişti.

Anayasal bir kriz patlak verdi. Bakanlar Kurulu'nun desteğini alan Baldwin, Kral'a ya Bayan Simpson'dan vazgeçme ya da tahttan feragat etme seçeneklerini sundu. Evlenmek için her şeyi göze almış Kral 2 Aralık'ta Baldwin'e, tahttan feragati seçmeye hazır olduğunu söyledi. Baldwin'in onayıyla Churchill iki gün sonra Kral'ı görmeye gitti ve onu tahttan bu kadar acele vazgeçmemeye ikna etmeye çalıştı. Kral, Churchill'den, kararını vermek için biraz zaman istedi; "meseleyi tümüyle tartmak için" iki hafta daha düşünmek istiyordu. Churchill, Baldwin'e gönderdiği mektupta Kral'la yaptığı tüm konuşmaları ve Kral'ın "ruhen tükenmiş" olduğunu bildirdi. "Resmi ve kişisel streslerin birleşimi," dedi, "dayanması çok zor bir şeydir. Kral'a, kendisinin sizden, kendini toparlamak ve, durumun böyle bir kaosa varmasına yol açan ve sizin, görevinizi yaparak ona karşı çıkmak zorunda kaldığınız ciddi anayasal ve kişisel konuları değerlendirmek için zaman istemesi halinde nezaket ve anlayış göstermezlik etmeyeceğinizden emin olduğumu söyledim. Onu böyle durumda hemen karar vermeye zorlamak çok zalimce ve yanlış bir şey olacaktır."

Baldwin'in Kral'a, nasıl bir yol izleyeceğine karar vermek için en azından bir ay süre tanıyacağından gayet emin olan Churchill, Kral'a şunları söylemişti: "Majesteleri'nin zaman konusunda en ufak bir endişesi olmasın. Eğer sizin zamana ihtiyacınız varsa bunu sizden esirgeyecek yahut esirgeyebilecek bir güç yoktur bu ülkede." Ama yanılıyordu; 6 Aralık Pazar günü Baldwin kıdemli bakanlarla bir toplantıda, "Bu mesele Noel'den

önce bitirilmeli," dedi. Neville Chamberlain'in görüşünce, bu kadar uzun bir süre, yani üç hafta bile beklemek olanaksızdı ve belirsizliğin uzaması Noel ticaretine zarar verir uyarısında bulundu.

Ama Churchill'in bilmediği şey, aslında Kral'ın zaman falan istemediğiydi; tahttan vazgeçmesini gerektirse bile Bayan Simpson'la evlenmeye karar vermişti. Fakat Churchill o pazar günü Chartwell'de Archibald Sinclair ve Robert Boothby ile yaptığı bir toplantıdan sonra Kral'ın hâlâ, Churchill'le iki arkadaşının hazırladığı ve 6 Aralık'ta Kral'a gönderdiği bir bildiriyi kamuoyuna açıklamayı kabul ederek görevde kalacağından umutluydu; bildiri metni şöyleydi: "Kral, bakanlarının tavsiyesinin aksi yönünde hareket etmeyerek bir evlilik akdine girmeyecektir."

Hâlâ, zaman tanınırsa Kral'ın bu formülü kabul edeceğine inanan Churchill 7 Aralık'ta Avam Kamarası'na giderek, "Parlamento bu konuda kesin bir karara varmadan, geri dönülmez bir adım atılmamasını" talep etti. Fakat anında yükselen öfkeli bağırtılar ve sataşmalarla karşılaşınca şaşırdı. Salonun her tarafından "Çekil" ve "Sahtekar" bağırtıları geliyordu. Churchill oturmadı ve Kral'a kararını vermesi için biraz daha süre tanınması yolundaki görüşünü açıklamaya çalıştı. Ama bağırtılar, sataşmalar devam ediyor ve sesini kimseye duyuramıyordu. Salondan çıkarken öfkeyle Baldwin'e döndü ve "Onu kırmadan rahat etmeyeceksiniz, öyle değil mi?" dedi.

Parlamento üyeleri Churchill'in Baldwin'in itibarını sarsmaya ve ona karşı bir isyan başlatmaya çalıştığına inanmıştı. Fakat öyle değildi; o sadece, Kral'ın Bayan Simpson'dan vazgeçmesini ve tahtta kalmasını mümkün kılmaya ve böylece, bir Başbakan'ın bir Kral'ı bu kadar önemli bir kararı çabucak vermeye zorlayabilmesi gibi bir durumun düşündüreceği, anayasayla ilgili kuşkulara kapıları kapatmaya çalışıyordu. Ama Churchill'in, Tahttan Feragat krizini hükümetle ilgili sorun çıkarmak için kullanmaya karar vermiş olduğu yolundaki izlenim çok yaygın ve çok inciticiydi. *The Times*, Avam Kamarası'ndaki olayı "çağdaş Parlamento tarihinin en çarpıcı terslenmesi" diye niteledi. Harold Nicolson o gece günlüğüne "Churchill iki yıldır sabırla yeniden yaptığı binayı beş dakikada yıktı," diye yazdı. 11 Aralık'ta *Spectator,* "Ülkenin ve Parlamento'nun mizacı hakkında fena halde yanıldı ve üzerinden atmaya başladığı o, mecliste bir işe yaramaz, şımarık dahi sıfatı yine sert bir şekilde sırtına çöküverdi," dedi.

Bu bir anlık bir kamuoyu görüşüydü ve hükümet de bunu değiştirmek için bir şey yapmadı. Fakat Avam Kamarası'nda rezil olduğu günün öğleden sonrasında Churchill'in Muhafazakâr milletvekillerinin bir toplantısında yaptığı, Hava Kuvvetlerindeki yetersizlikler hakkındaki konuşma, kuzeni Frederick'in ona söylediğine göre "harikaydı ve çok iyi karşılandı." O gün öğleden sonra yapılan o toplantıya katılan başka bir milletvekili de Inskip'e, "Churchill'in sözleri çok iyi karşılandı" diye yazmıştı. Bundan on dört yıl sonra Churchill de Brendan Bracken'e yazdığı bir mektupta, "Muhafazakârlar Komisyonu üyelerinin kahredici görüşlerinin elbette farkında olmama karşın, o gün öğleden sonra, kalabalık bir gruba askeri savunma konusunda sanırım bir saate yakın konuştum ve beni son derece dikkatle dinlediler," diye yazıyordu.

Üç gün sonra Baldwin, Avam Kamarası'nda, Kral'ın bir Feragatname imzaladığını söyledikten sonra, Churchill'in yeni "karşılıklı suçlamalar ve tartışmalar" tehlikesini vurguladığı konuşması saygıyla dinlendi. "Yapılmış ve yapılmadan bırakılmış ne varsa," dedi, "tarihe aittir ve bana kalırsa, tarihe bırakılmalıdır." Amery, günlüğüne, "Winston düşman bir Parlamento'nun önünde ayağa kalktı ve hayran kalınacak cümlelerden oluşan kısa bir konuşmayla, stratejik bir geri çekilme harekatını gerçekleştirdi," diye yazmıştı. Churchill, Kral'ın, "yoksul yurttaşlarının evinde" öncelikle nasıl hatırlanacağından söz edince parlamenterler tezahüratta bulundu. "Yolumuzun üzerinde tehlikeler toplanıyor," dedi. "Geriye bakamayız; buna hakkımız yok. İleriye bakmalıyız. Başbakan'ın ileriye bakın öğüdüne uymalıyız." Bu son sözler, resmi Parlamento tutanaklarında tanımlandığı gibi, "yüksek sesli tezahüratlarla" karşılandı.

Bir hafta sonra Westminster Dükü'ne mektup yazan Churchill, "Baldwin'in, ülke için önemli kişileri ya da şeyleri her devirişinde daha da güçlenmesi olağanüstü bir şey" diyerek bir sırrını paylaşmıştı. Churchill, Batı Hint Adaları'nda tatilde bulunan Lloyd George'a Noel günü şunları yazdı: "Burada çok korkunç günler yaşadık; olanlardan ötürü çok üzgünüm. Bence, Feragat çok erken ve muhtemelen de çok gereksiz bir şey oldu. Ama büyük çoğunluk karşı tarafta. Bu işin dışında kalmakla çok iyi yaptınız."

Churchill 1937'nin Yılbaşı günü Bernard Baruch'a şunları yazdı: "Siyasi konumumun izlediğim yoldan pek zarar gördüğünü sanmıyorum; ama zarar görmüş olsa da başka türlü davranmak istemem. Siyasetten bildiğiniz gibi ben, kamuoyunun duygularıyla ilgili hesaplar yerine daima, yüreğimin gösterdiği yolu seçmeyi yeğlerim."

25. Bölüm

Churchill'e Yer Yok

Churchill 2 Ocak 1937'de Yılbaşını Chartwell'de geçirirken, bir süredir hasta olan, Dışişleri Bakanlığı'ndaki dostu ve haber kaynağı Ralph Wigram'ın kırk yaşındayken öldüğünü haber aldı. Wigram'ın dul eşi Ava'ya hemen şunları yazdı: "Onun cesaretine, kararlarındaki sağlamlığa, son derece geniş görüşlülüğüne çok hayrandım. İngiltere'nin hayatını koruyan –çok az sayıdaki– kişilerden biriydi. O yok artık; hem de bu kader yılının arifesinde. Bu gerçekten, İngiltere'ye ve İngiltere'nin ifade ettiği en iyi şeylere bir darbedir. Son Kral hakkında konuşmak için bana telefon edeli bir hafta falan oldu daha. Sesi hâlâ kulağımda. Ya siz? Sizin kaybınız nasıldır kim bilir? Ama siz onun için yaptıklarınızdan ne kadar söz etseniz yeridir. Siz kırık bir lambada yanan o parlak ve titremez ışığa siper oldunuz. Fakat o sizin için artık söndü ve onun ışığı, yolumuzda bu kadar ilerilere gitmişken bize yol gösteremeyecek artık."

"Size tapardı," diye yanıtladı Ava Wigram, "ve daima, sizin yaşayan en büyük İngiliz olduğunuzu söylerdi." Churchill 4 Ocak'ta Chartwell'den Uckfield'e, Wigram'ın cenazesine gitti. "Ava kederden perişan olmuştu," diye yazdı üç gün sonra Clementine'e, "ve çok yürek burkan bir olaydı. Dışişleri Bakanlığı çalışanlarının dul kalan eşlerine bir emekli maaşı falan bağlanacağı yok; ama Ava kendi olanaklarıyla idare edebileceğini söylüyor. Geleceği belirsiz ve kısıtlı görünüyor. Ne kasvetli bir dünya!"

Cenazeden sonra Churchill artık hayatta olmayan Wigram'ın, aralarında Sir Robert Vansittart'ın da bulunduğu yakınlarına Chartwell'de küçük bir öğle yemeği verdi. İsviçre'de tatilde olan Clementine, Wigram'ın ölümünün kocasını nasıl üzdüğünü fark etti. "O senin gerçek bir dostundu," diye yazdı 5 Ocak'ta, "ve sen onun gözlerinde, içeride yanan bir ateşi gösteren kıvılcımı gördün." Clementine dört gün sonra yine yazdı: "Sayın Wigram'ın ölümünün seni mutsuz ettiğini hissediyorum. Korkarım onu çok özleyeceksin."

1937'nin ilk ayları boyunca Churchill, hükümetin savunma hazırlıkları ve planlamaları konusunda gevşekliğini gösteren daha birçok bilgi aldı. Yeni haber kaynaklarının arasında hem Ticaret Bakanlığı'ndaki eski ulusal sigorta uzmanı Sir William Beveridge, hem de Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki eski Gemi Yapım Müdürü ve tankın mucitlerinden Sir Eustace Tennyson d'Eyncourt vardı. Ama Churchill artık kamuya açık yerlerde sürekli konuşma yapmakta bir anlam görmüyordu. "Bakan olmayanların bugünlerde pek saygınlığı yok," diye yazdı kıdemli bir Liberal Lordlar Kamarası üyesi olan Lord Davies'e 13 Ocak'ta. "Bir adamcağız kendini paralasa da, kamuoyunun gidişatında ufacık bir kıpırtı bile yaratamayabilir."

Ama Churchill bakanlarla özel olarak yazışıyor ve onları daha çok çaba harcamaya ve tetikte olmaya zorluyordu. 14 Ocak'ta Inskip'e, hükümetin makine ve alet siparişinde işi ağırdan alma siyasetinden duyduğu kaygıyla şunları yazdı: "İyi bir kontrol sistemiyle İngiltere'nin tüm sanayi kapasitesi göz önüne serilir ve hükümet dışarıya bir sipariş verirken, çok önemli bir parçayı yapan İngiliz firmasını, yardımlarına gerek duyulduğu ve bunların Alman hükümeti tarafından ısmarlanamayacağı konusunda uyarır. Siz, hükümetin siyasetinin normal ticarete müdahale etmemek olduğunu söylüyorsunuz. Ama hükümetin siyaseti böyle olmasına karşın, bu doğru olmayabilir. Sizden, makine sanayisinden '*bütün* normal ticaretlerini bırakmalarını' talep etmenizi istediğimi düşünüyorsanız beni yanlış anlamışsınız demektir. 'Bütün' sözcüğünün yerine 'Devletin ihtiyaç duyduğu bütün her şey' diye yazılsa gayet memnun olurum."

Churchill, İngiliz silahlanma programının "gittikçe daha çok geride" kaldığından emin olduğunu ve İngiltere'nin havada Almanya'ya göre zayıflığının "çok belirgin ve gayet üzücü" olduğunu yazdı Inskip'e. Mektubu kişisel bir notla bitiyordu: "Size bu mektubu yazmayı ertelemiştim ve sonunda gribinizin hızla iyileşmekte olduğunu duyunca sevindim. Sekreterinize, tamamen iyileşinceye kadar bu mektubu size göstermemesini söyleyeceğim. Yaşadığımız günler çok ciddi olsa da, dilerim gerekli nekahet döneminin geçmesini sağlarsınız. Bizim evdeki herkes bu küçük felaketten ötürü yatağa düştü ve tamamen iyileşmek için, her tür işi bir süre tümüyle bırakmak kesinlikle gerekli. Ben şimdiye kadar sağ kaldım ve tam anlamıyla kurtulursam bunu sağlam bir yapı kadar, sağlam bir vicdanın da varlığına yoracağım."

27 Ocak'taki Havacılık görüşmelerinde Inskip yürürlükteki havacılık programını savundu. "Söz verilen 124 filonun en azından 120'si, gerçi hepsi mükemmel hale getirilmese de," dedi, "1938 Temmuzu'na kadar tamamlanmış olacak." Inskip'ten sonra konuşan Churchill, 31 Mart'a kadar, söz verilen 124 filonun ancak yüz tanesinin fiilen hazır olacağını vurguladı. Ama bu yüz tanenin içinde bile yirmi ikisi "savaşa katılabilecek durumda değil"di. Bu durumda, söz verilen 124 filodan geriye sadece yetmiş sekiz filo, yani kırk altı eksik kalıyordu. "Yani ben, söz verdiğimiz eşitliğe ulaşamadığımızı söylüyorum," dedi Churchill, Avam Kamarası'na. "Ulaşmamıza az kalmış falan değil, yaklaşamadık bile. 1937'nin tümü boyunca da ulaşamayacağız ve 1938'de de ulaşacağımızdan yahut yaklaşacağımızdan kuşkuluyum."

Bu konuşmasından iki gün sonra Churchill'e, Anderson aracılığıyla, 3 No.lu Bombardıman Grubu karargâhında yüksek rütbeli bir Hava Kurmay subay olan Grup Komutanı Lachlan MacLean tarafından yazılmış sekiz sayfalık bir rapor geldi. Bu rapor Hava Kuvvetleri'ndeki gelişimin, uzun mesafeli uçuş, bakım çalışmaları ve pilot eğitimini de kapsayan birçok yönü hakkında çok önemli bilgiler içeriyordu. MacLean, Anderson'un bu raporu Churchill'e gönderdiğini bilmiyordu; bunu ilk kez, Churchill kendisini Morpeth Konakları'nda görmek istediğinde duydu.

2 Şubat'ta Churchill, o zamanlar Batı Hint Adaları'nda bir tatil gezisine çıkmış olan Clementine'e, Baldwin'in muhtemelen mayısta, VII. George'un taç giymesinden hemen sonra Başbakanlığı bırakacağı ve "zaten o görevi fiilen yapmakta olan" Neville Chamberlain'in "onun yerine geçeceğinden kuşku" duyulmadığı haberini verdi. "Bu durum," diye yazmıştı, "büyük bir rahatlama ve ülke meselelerinde yalınlaşma sağlayacak; bütün belirsizlikler ortadan kalkacak şu ya da bu şekilde. Hangi şekilde olacağını da pek fazla dert etmiyorum aslında."

Amerikan borsasındaki çöküş sırasında hisselerinin düşüşünden beri hâlâ parasal sorunlar yaşayan Churchill şimdi Chartwell'i satmayı düşünüyordu. "İyi bir fiyat vermezlerse bir iki yıl daha gayet iyi idare edebiliriz," dedi Clementine'e. "Fakat iyi bir teklifi reddetmemek gerekir; çocuklarımızın hemen hemen hepsinin yuvadan uçtuğunu ve benim de muhtemelen hayatımın son on yılına girdiğini düşünürsek."

4 Mart'taki savunma görüşmelerinde Churchill, hükümetin gelecek beş yıldaki savunma harcamalarında yeni bildirilen artışları olumlu buldu ama

sözlerinin devamında, "Bütün Avrupa hummalı bir şekilde silahlanırken, güçlü uluslar her türlü rahatlığı ve konforu bir kenara bırakmışken, milyonlarca insan ve silah savaşa hazırlanırken, ülkelerin tüm nüfusları çok olağanüstü çalışma koşullarında ileriye yönlendirilir yahut sürülürken, en gururlu diktatörlerin mali durumları en korkunç durumlarındayken, siz, kabul edilmekte bu kadar geç kalınmış tüm bu programlarınızın gerçekten, zamanında yerine getirileceğinden emin olabilir misiniz?" diye sordu.

Churchill, konuşmasını İngiltere'nin, Milletler Cemiyeti'nin hem askeri potansiyeli, hem de onun temsil ettiği meşru güç konusunda gerçek anlamda bir sorumluluk alması çağrısıyla bitirdi. O meşru güç hakkında şunları söyledi: "Bunu küçümsemeyelim, çünkü bu güç kesinlikle bizden yanadır. Bunu küçümsemeyin, çünkü bu günler pekala, en yüksek idealizmin stratejik akıldan boşanmadığı günler olabilir. Bunu küçümsemeyin çünkü bu yıllar, çok tuhaf görünmesine karşın, Haklılık'la Güçlülüğün el ele yürüyeceği yıllar olabilir."

16 Mart'ta Austen Chamberlain öldü; Churchill'le dostluğu yüzyılın başına dek uzanıyordu. Hitler'in iktidara gelişini izleyen dört yıldır, Alman tehlikesi hakkındaki görüşleri birbirine çok yakın olmuştu. Churchill 18 Mart'ta Chamberlain'in dul eşine yazdığı mektupta, "Dışişleri Bakanlığı'na gidip de haberi öğrendiğimde şoke oldum ve çok derinden sarsıldım" demişti. Mektubu şöyle devam ediyordu: "Ruhunuzda, bu müthiş darbeye dayanmanızı sağlayacak gücü bulabilmeniz için gerçekten dua ediyorum. Hiçbir şey yalnızlığı hafifletemez ya da boşluğu dolduramaz. Uzun süre yaşanan büyük bir mutlululuğun kendi gölgesi vardır. İçlerinden biri olmaktan gurur duyduğum tüm arkadaşları onu çok üzülerek özleyecek. Geçtiğimiz son yılda onunla, yaklaşık kırk yıllık siyasi ve kişisel birlikteliğimiz süresince görüştüğümüzden daha çok görüştük ve tüm o yıllardakinden daha yakın olduk. Eski günlerden, gerçekten büyük günlerden, kalan neredeyse tek bağ da kopmuş gibi hissediyorum."

"Austen'i sevdiğinizi biliyorum," diye yanıt verdi Lady Chamberlain 20 Mart'ta, "ve onun yokluğunu çok hissedeceğim. Size karşı daima büyük bir sevgi ve hayranlık duyardı, fikirleriniz uyuşmadığında bile!"

Martın sonunda Churchill, Cap Martin'de dokuz günlük bir tatil için Fransa'ya gitti. "Bütün gün resim yapıyorum," diye yazdı, eski Kral ve şimdi de Windsor Dükü'ne, "ve olanaklarım elverdiği ölçüde, karanlık çöktükten sonra kumar oynuyorum." Ayrıca Inskip'e yazdığı özel mektupta

İngiltere'nin havadaki gücünden söz etti. 22 Mart'ta, Churchill'in Fransa'ya gitmesinden bir hafta önce Inskip Avam Kamarası'nda, 1 Nisan'dan itibaren 103 filonun Birleşik Krallık'ta konuşlanmış olacağını söylemişti. Ama Churchill'e özel olarak yazdığı mektupta, bu filolardan dördünün "yeni uçaklar teslim edilinceye kadar" uçak sayısı yönünden normal gücünden düşük olacağını ve yeni oluşturulan yardımcı filolardan bazılarının da aynı şekilde "kuruluşu tamamlanmamış" olacağını açıkladı. Inskip, "Bir Devlet Danışma Meclisi Üyesi olarak size, özellikle de siz bu bağlamda bir sürü gizli bilgiye zaten sahip olduğunuzdan, bu gizli bilgileri vermemin doğru olduğunu düşünüyorum," diye ekledi.

Inskip'e verdiği yanıtta Churchill, "hızlı büyüme dönemlerinde bir sürü yeniden organizasyon ve zayıflıklar" olacağını kabul etti. Ayrıca ona "kişisel bir sır olarak," uçak filolarındaki yetersizlikler hakkında, "Hava Kuvvetleri'nde bir Kurmay Subay" diye nitelediği fakat adını vermediği birisinin yolladığı bir raporu gönderdi. Bu rapor Grup Komutanı Lachlan MacLean tarafından yazılmıştı; bunu 8 Nisan'da Churchill'e geri gönderen Inskip, "Bu rapora çok büyük bir sır olarak davranmam konusundaki isteğiniz karşısında, bunun benim belgelerimin arasında bulunması hiç uygun olmaz" diye bir not yazmıştı.

Inskip'e bu raporu gönderirken Churchill, MacLean'in saydığı yetersizliklerin nasıl giderileceği konusunda kendi görüşlerini de belirtmişti: "Normal bir hava filosunda bulunan her şeyi; pilotlar, uçaklar, yedek motorlar, yedek parçalar, makineli tüfekler, bomba nişangahları vesaireyi ve hava üssünde bulundurulması gereken her türden stoku kapsayan bir listenin sizde bulunmamasına şaşıyorum. Ve sonra, bunlarla donanmış olarak, yanınızda üç ya da dört uzman kişiyle birlikte gidip, rastgele bazı hava filolarına sürpriz ziyarette bulunursunuz. Eğer o zaman bütün gün boyunca, sizin adamlar o listeyi baştan sona kontrol ederken siz de subayları çapraz sınamadan geçirirseniz, emniyetli bir şekilde güvenebileceğiniz bir bilgi edinmiş olursunuz."

"Kamuoyuna karşı, bu konuların üzerinde pek uzun uzadıya durmamamın nedeni," dedi Churchill, Inskip'e, "zayıflığımızı ortaya çıkarmaktan, bunun yurtdışında bilinmesinden bile daha çok korkmamdır." Inskip'e yazdığı mektubu okuduktan sonra Morton, Churchill'e, "Önceleri de birçok kez olduğu gibi, savunma konularındaki detaylı bilginize şaştım," diye yazdı.

İşçi Partisi bu kez, Kraliyet Donanması'nın İspanya'daki Cumhuriyetçilere yiyecek taşımaya çalışan gemileri korumayı reddetmesini kınayan bir önerge verdi ve İngiltere'yle Fransa müdahale etmeme anlaşmasına sadık kalırken Almanya'yla İtalya'nın bunu yok saydıklarını belirtti. İşçi Partisi sıralarından gelen itiraz bağırtılarının arasında Churchill, hükümetin, müdahale etmeme durumu devam etmeli görüşünü destekleyen bir konuşma yaptı. "Alman, Fransız, Rus, İtalyan ve İngiliz deniz subaylarının," dedi, "gerçi zayıf bir şekilde de olsa Avrupa İttifakı'nı temsil eden ve silik, biçimsiz bir gölgeden ibaret olsa da birçoğumuzun yaşamsal önem verdiğimiz hukukun ve kolektif otoritenin üstünlüğü gibi kavramları düşündüren bir şeyde, ne kadar tuhaf bir şekilde olursa olsun, resmen birlikte hareket etmesi cesaret verici bir olay değil mi?"

Churchill, İngiltere'nin İspanya'ya karşı tarafsızlığını sürdürmesi çağrısında bulundu. "Her iki tarafın da partizanı olmayı reddediyorum," dedi. "Kendimi, Komünizmle Nazizm arasında bir seçim yapmam gerekseydi Komünizmi seçecekmiş gibi göstermeyeceğim. Dilerim bu dünyada, bu iki kaderden birinin hakim olduğu bir devlette yaşamam emredilmez. Bu rakip itikatlara karşı hiçbir heves duyamıyorum. Kurbanlar için sonsuz bir üzüntü duyuyor, acılarını paylaşıyorum."

Tüm dış güçlerin çatışmayı bırakmak ve bir uzlaşma bulmak için son bir çaba harcamasını isteyen Churchill Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Bizler, istemiyor olmamıza karşın, hiçbir milletin ve hiçbir halkın ve hiçbir sınıfın istememesine karşın, korkunç bir faciaya doğru sürekli bir şekilde ilerliyor, sürükleniyoruz sanki. Herkes bunu durdurmak istiyor ama nasıl durduracağını bilmiyor. Doğu ve Batı Paktlarından söz ediyoruz ama bunlar daha fazla bir güvenlik sağlamıyor. Silahlanmalar ve karşı silahlanmalar hızla ilerliyor ve bizim yeni bir şeyler bulmamız lazım."

Churchill'in düşmanları onun düşüncesinin olumlu niteliğini övdü; Henry Channon adında bir Muhafazakâr parlamenter, Churchill'in hükümete girmesine karşı olsa da, günlüğüne şunları yazmıştı: "Winston Churchill çok dehşetli, parlak, ikna edici, karşı çıkılamayacak bir konuşma yaptı ve 'hissesi' yükseldi ve bugün insanlar 'Churchill' alıyor ve bir kez daha, onun hükümette olması gerektiğini ve böyle parlak bir adamın bakanlık dışında bırakılmasının çok kötü olduğunu söylüyor; fakat ona bakanlık verilirse ne demektir bu? Kısa bir süre sonra bir budalalık patlaması mı? Almanya'yla savaş mı? Randolph için bir koltuk mu?"

16 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı'ndan yazan Eden, Churchill'e, görüşmeler sırasındaki destekleyici sözlerinden ötürü teşekkür etti: "İnanın bana, sözleriniz bu tedirgin bakanlıktaki kişiler tarafından çok takdir edildi. İzin verirseniz ayrıca, konuşmanızın tümü hakkında ne kadar iyi şeyler düşündüğümü söyleyeyim; gerçekten, birçok kişinin, bunun sizin en iyi konuşmalarınızdan biri sayılması gerektiği konusundaki görüşünü dinledim. Böyle huysuz ve mantıksız bir ruh haline girmiş parlamentoyla bir şey başarmak zordur, ama siz onların aklını başına getirmeyi ve düşünmelerini sağlamayı başardınız."

O nisanda Baldwin mayısın sonunda Başbakanlıktan çekileceğini duyurdu. Windsor Dükü'nden mayısta Fransa'ya gelip kendisini ziyaret etme daveti alan Churchill, o günlerde İngiltere'den ayrılmayı "akıllıca" bulmadığını söyleyerek reddetti. "Hükümet tümüyle yeniden oluşturulma sürecine girecek ve ben, bakanlık için çok hevesli değilsem de, savunma konusunda yardım etmek isterim." Churchill yine çağırılmayı beklerken, görüşlerinin Avrupa'da daha çok kişi tarafından öğrenilmesini sağlamanın bir yolunu buldu. Emery Reves adında, otuz üç yaşındaki bir Macar Yahudisi, Paris'te, uluslararası uzlaşma ve demokratik değerlere adanmış bir basın servisi kurmuştu. Reves, Churchill'in *Evening Standard*'ta her on beş günde bir çıkan yazılarını Avrupa'nın tümünde, arasında Varşova, Prag, Belgrad, Bükreş ve Helsinki'nin de bulunduğu toplam yirmi altı kentteki gazetelerde yayınlattı.

Bu yazılarda Churchill, tehdit altındaki tüm ülkeleri Alman saldırılarını önlemek için bir araya gelmeye çağırıyordu. Ama Churchill kolektif güvenliği savunmaya devam ederken, *The Times*'ın editörü Geoffrey Dawson'un görüşü farklıydı ve 23 Mayıs'ta bir arkadaşına şunları yazdı: "Ben Almanlarla birlik olmak isterdim. Onların şu anda *The Times*'a niçin bu kadar kızdığını hiç anlayamıyorum. Gecelerimi hep, onların hassasiyetini inciteceğini düşündüğüm her şeyi çıkarmakla ve onları yatıştırmak amaçlı küçük şeyler serpiştirmekle geçiriyorum."

Dawson'un yatıştırmayla ilgili bu gayet açık tanımlamasından üç gün sonra Neville Chamberlain, Baldwin'in yerine Başbakan oldu. O da Dawson gibi, Almanlarla barışmanın bir zeminini bulmaya kararlıydı ve Avrupa'yı savaşın eşiğinden, kolektif güvenlik ve silahlanmayla değil, Almanların dertlerini görüşmelerle çözerek uzaklaştırmayı umuyordu. Chamberlain'in böyle şeylerden oluşan programında Churchill'e yer olmayacaktı.

On yıldır, 1927'de mülk vergisinin kaldırılmasından, Tahttan Feragat olayına varıncaya dek, karşı karşıya geldikleri hemen hemen her önemli konuda, hepsinden önemlisi de silahlanmanın önceliği ve Almanya'yla savaşabilme gerekliği konusunda ters düşmüşlerdi; siyasetteki derin ayrılıklar bir kişilik çatışmasıyla daha da şiddetlenmişti.

Chamberlain'in Başbakan olduğu gün Lord Derby, Churchill'e, Muhafazakâr Parti'nin Caxton Hall'daki toplantısında Chamberlain'in Parti Başkanı olması için teklif verip vermeyeceğini sordu. Muhafazakâr Parti'nin Avam Kamarası'ndaki kıdemli bir Devlet Danışma Meclisi üyesi olduğundan, bu görev doğal olarak Churchill'e düşüyordu. Bakanlar Kurulu'nun yeni listesini, konuşmasını hazırlarken gördü. "Bu büyük yükselişiniz için yürekten tebrikler" diye telgraf çekti Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na getirilen Duff Cooper'a.

Inskip Savunma Koordinasyon Bakanı olarak kalmıştı. Hoare İçişleri Bakanı olmuştu. Leslie Hore-Belisha da Savaş Bakanlığı'na getirilmişti.

Yeni hükümete giren, Robert Bernays adında genç bir milletvekili vardı; 1935 seçimlerinden beri Churchill'in yanında, geçiş koridoru tarafında otururdu. "Çok tebrikler" diye telgraf çekti Churchill onun Sağlık Bakanlığı Parlamento Sekreterliğine getirildiğini öğrenince. "Üzüldüğüm tek bir şey var," diye yanıtladı Bernays, "o da, Parlamento'daki sahneler hakkında sizin fısıldadığınız –insana daima neşe veren– o keskin yorumlarınızı duyamayacak kadar uzağa gitmiş olmam. Sizin sürekli bir şekilde, Parlamento'da tartışma sanatının ne kadar yükseklere çıkarılabileceğini göstermenizden ötürü –bugün Avam Kamarası'ndaki her genç gibi– size daima minnettar olacağım."

31 Mayıs'ta, kendisine teklif edilen Caxton Hall toplantısı konuşmasını yapan Churchill'e hiçbir görev önerilmemişti. Churchill, Chamberlain'in Maliye Bakanı olarak İngiltere'nin finansal güvenilirliğini yeniden sağlamada ve dış ticareti teşvik etmede "unutulmaz başarıları"ndan söz ettikten sonra, toplantıya katılanlara, Parti liderliğinin hiçbir zaman "diktatörlük ya da despotluk olarak" yorumlanmadığını hatırlattı ve görüşleri Parti politikasıyla uyuşmayanların haklarına saygı gösterilmeye devam edilmesi çağrısında bulundu: "Avam Kamarası hâlâ," dedi, "özgür tartışmanın arenası olarak varlığını koruyor. Eminiz ki, seçmek üzere olduğumuz lider, seçkin bir parlamenter ve bir Avam Kamarası milletvekili olarak, aynı şeyi amaçlayan kişiler arasında çıkacak dürüstçe görüş farklılık-

larına kızmayacak ve Parti tabanının görüşü onun kafasındaki, daha altta fakat haklı yerinden yoksun bırakılmayacaktır."

Channon, günlüğünde Churchill'in konuşmasını "burukluktan etkilenmiş fakat güçlü, hararetli bir konuşma" diye tanımlamıştı. Chamberlain'in 1940'a kadar bir genel seçim ilan etmesi gerekmeyecekti.

1 Haziran'daki bütçe görüşmelerinde konuşan Churchill sözlerine, Chamberlain'e, Parlamento'yu güldüren, neşeli bir karşılamayla başladı: "Bu yeni hükümete çok samimi bir ilgi duyuyorum," dedi. "Niçin duyduğumu pek bilmiyorum. Buna, babaca bir ilgi diyecek kadar ileriye gidemem, çünkü, doğruyu söylemek gerekirse, pek de benim soyumdan gelecek türden bir hükümet değil bu. Babaca olmasa da, her halükârda, sanırım buna amcavari bir ilgi diyebilirim."

Churchill sonra, Chamberlain'in sanayiye konacak özel bir yükümlülükle, Ulusal Savunma Katkısı adı altında yeni bir vergi toplama teklifine karşı itirazlarını dile getirdi. "Bu vergi," dedi Churchill, "yatırımlara bir engel oluşturacak ve devlet gelirlerinin artmasına yaramayacak. Bunun yerine, tümüyle kuşkulu, gereksiz ve sorun yaratan yeni meselelerden oluşan bir tablo yaratacak." Churchill, Mühimmat Bakanlığı deneyiminden biliyordu, "eğer hükümet, silah üretenlerle düşünsel ve ahlaki bir ilişki sağlayamazsa çok ciddi güçlüklerle karşılaşabilir." Churchill bu tür engelleri detaylı bir şekilde sunduktan sonra Chamberlain'i, bu plandan vazgeçmesi için gereken "esnekliği ve hoşgörüyü, kişisel ve bakanlığına has bakış açılarından uzaklaşabilme yeteneğini" göstermeye çağırdı. Konuşması başarılıydı. "Bugüne kadarki en iyi konuşmalarınızdan biriydi," diye yazdı eski bir Liberal Parlamento üyesi Lord Melchett 2 Haziran'da, "ve bence bu, sunduğunuz gerçekler ve Başbakan'a gayet incelikli –hem ciddi hem neşeli– bir şekilde yaklaşarak onu USK'den vazgeçmeye teşvik etme tarzınız sayesindeydi."

Melchett, "Siz *çok* cesur bir adamsınız," diye ekledi, "ve geçirdiğimiz bu zor günlerde, niçin bu ülkeye yol göstermek için hükümette yer almadığınızı bir tek Tanrı biliyor." Churchill, kendisiyle Chamberlain arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğunu biliyordu. "Yapmam istenecek gerçekten önemli bir görev olmadıkça hükümete girmeye hevesli değilim," diye yanıtladı. "Onlar halihazırda kendi başlarına gayet memnun."

O yaz Churchill'in haber kaynakları genişledi ve kendisine, üretilen savaş malzemeleriyle, üç Silahlı Kuvvetin gereksinimlerinin arasındaki uçu-

rum hakkında daha da çok bilgi sağladı. Haziranda, her ikisi de Morpeth Konakları'na Churchill'i görmeye gelen eski Londra Hava Savunma Tugay komutanı Albay Henry Hill ve eski Donanma Kurmay Başkanı Amiral Bertram Ramsay ona bilgi gönderdiler. 14 Haziran'da Anti-Nazi Konsey'e tekrar bir öğle yemeği verdi. Toplantıya katılan, Almanya'dan gelmiş, Eugen Spier adında bir Yahudi mülteci daha sonraları Churchill'in, İngiliz savunmasının hem silah konusunda yetersizlik yüzünden, hem de hükümetin Almanlarda "ne yaparlarsa yapsınlar, bizim müdahalemizden korkmalarına gerek yok yolunda, çok tehlikeli bir inanış" oluşturması yüzünden "ölümcül bir şekilde tehlikeye" girdiği yolunda bir uyarıda bulunduğunu hatırlıyordu.

Churchill'in bu sözleri söylemesinden iki hafta sonra, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun Mühimmat Komisyonu İngiltere'nin savunma hazırlıklarını tartıştı. Churchill'in bilmediği şeyse, varılan kararların tümüyle Churchill'in endişelerini taşıdığıydı. Görüşmeler sırasında Komisyon Başkanı Sir Arthur Robinson, Savaş Bakanlığı'nın kesin siparişlerinin karşılanamamasının, "mühimmat tedarik işinin tümüyle, belli bir sonuca doğru fiilen ilerleyemediği" anlamına geldiğini söyledi. "Hava Kuvvetleri Bakanlığı da," dedi Robinson, "üretilen malzemeyle gerekli savaş potansiyeli arasında muazzam bir uçurum olduğunu bildirdi." "Halihazırdaki gidişle," diyordu Komisyon'un kararı, "malzeme konusundaki hazırlıkların 1939'a kadar tamamlanması mümkün olmayacaktır."

Churchill, kafası bu savunma konularıyla meşgulken bir taraftan da *Marlborough*'un son cildinin üzerinde çalışmaya devam ediyordu. Deakin sık sık Chartwell'e gelip ona yardım ediyordu. Violet Pearman ve Grace Hamblin gece geç saatteki çalışmalara nöbetleşe katılıyordu. "Ablayla ikimiz nöbetleşe, Churchill'le gece geç vakitlere kadar çalışırdık," diye hatırlıyordu sonradan Bayan Hamblin. "Churchill yaklaşık saat 10'da yemek salonundan –dinlenmiş ve çoğunlukla neşeli bir şekilde– gelirdi. Onun için en iyi çalışma vaktinin bu saatler olduğu ve bu saatleri sevdiği gayet belliydi. Kendini tümüyle konuya kaptırır ve gece yarısı saat 2 yahut 3'e kadar dikte ederdi; bazen çok ağır ağır ve daima her sözcüğü tartarak söyler ve cümleleri, tatmin olana kadar kendi kendine mırıldanırdı; sonra cümleleri genellikle korkunç bir güçle söyler ve bir konuyu kafalara çakarken zavallı sekretere dik dik bakardı. Genellikle onun 'gençlerinden' biri –bir edebiyat asistanı– ya da bir arkadaşı –Profesör Lindemann ya da Bay Brac-

ken- bu sahnelerde hazır bulunurdu ve ben eminim ki Churchill bu zamanlarda yanında birilerinin bulunmasından hoşlanıyordu."

Grace Hamblin şunları eklemişti: "Onun müthiş bir angaryacı olduğu kuşkusuz. Bizi zorlardı. Ve övgüde bulunduğu çok enderdi. Ama takdirini göstermek için gizli yolları vardı ve bunu başka türlü göremezdik. Kendisi öylesine çok çalışır ve kendini yaptığı işe öylesine mutlak bir şekilde verirdi ki, aynı şeyi başkalarından da beklerdi. Bunu kendi hakkı olarak görüyordu. Ve biz onun için çalışanlar zamanla, bunca gerginliğin ve çabanın karşılığında, onun dinamik ama yumuşak karakterinin güzelliğini tanımanın az kişinin sahip olacağı ayrıcalığını yaşadığımızı fark ettik."

6 Temmuz'da, yazışmaların ve kitap çalışmalarının baskısı artınca Churchill, Violet Pearman ve Grace Hamblin'in yanı sıra Kathleen Hill adında, devamlı kalacak bir sekreter aldı. "Patron Chartwell'de yokken," diye hatırlıyordu sonradan Bayan Hill, "orası bir fare gibi sessizdi. Churchill oradayken ise titrerdi;" ve "Churchill, ülkesine hizmet etmek için çağrı bekleyen, düş kırıklığına uğramış bir adamdı."

Churchill 9 Temmuz'da, Swinton'un onayıyla, bir yol kesme talimini takip etmek üzere, Biggin Hill'deki Kraliyet Hava Kuvvetleri üssüne gitti. Bu ziyaretinden kısa bir süre sonra Anderson ona, MacLean'den gelen bir mektubu gönderdi; pilotlardaki yüksek zayiat oranından söz ediyordu. Anderson, MacLean'i Chartwell'e getirdi ve bu ziyaretten sonra Churchill'e şunları yazdı: "Tüm içtenliğimle, Marlborough Dükü'nün yaşamında sizin okuduğunuz olaydan ve kişisel ibret ve esinlenmenin gücü konusunda vardığınız sonuçtan çok etkilendim. Şu anda Hava Kuvvetleri'nde feci bir şekilde eksik olan şey tam da böyle bir güçtür. Hava Kuvvetleri olarak biz, liderliğin vereceği gerçek anlamda bir morale bilhassa ve Deniz ya da Kara Kuvvetlerinden çok daha fazla bağımlı ve duyarlıyız; çünkü savaş sırasında yapılacak işler, gruplar ya da birlikler tarafından değil, büyük ölçüde bireyler tarafından yapılır."

17 Eylül'de Churchill, *Evening Standard*'taki bir makalesinde Hitler'e seslenerek onu Yahudilere, Protestanlara ve Katoliklere zulmetmekten vazgeçmeye çağırdı. "Nazi zulmü varken," dedi, "Almanya'nın savaş öncesi sömürgelerinin geri dönüşü ve İngiltere'nin finansal yardımı mümkün olamaz." Ama yazısını yatıştırıcı sözlerle bitirmişti. "İnsan Hitler'in sisteminden nefret etse de, onun vatanseverce başarılarını takdir edebilir," diye yazıyordu. "Eğer bizim ülkemiz yenilirse, dilerim bize cesaretimizi

yeniden kazandıracak ve liderlik edip tekrar diğer ulusların arasındaki yerimize yükseltecek kadar azimli bir mücadeleci buluruz." Churchill önce, "Almanya'nın Führer'i artık barışın Hitler'i olsun" dedi ve sonra şunları söyledi: "İnsan, bir kavgada gözü dönmüşçesine dövüşürken dişlerini sıkar ve gözlerinde şimşekler çakar. Öfke ve nefret damarı mücadelenin silahıdır. Ama başarı, yumuşak, güleryüzlü bir hava verir ve ruh halini yeni koşullara uygun olacak şekilde değiştirerek, kavgada kazanılanı hoşgörü ve iyi niyetle koruyup pekiştirir."

Ama Churchill'in özel yazışmaları, Hitler'in yumuşamasının muhtemel olmadığı ve durumun ne kadar ciddi hale geleceği yolundaki düşüncelerini açığa vuruyordu. 23 Eylül'de Chartwell'den yazdığı bir mektupta Linlithgow'a, 1938 yılında "Almanya'nın İngiliz Hava Kuvvetleri'nden ve Fransız ordusundan şimdikine göre daha güçlü olduğu görülecek," diyordu. Churchill, mektubunu bir tahminle bitiriyordu: "Bu yıl büyük bir savaş beklemiyorum, çünkü Fransız ordusu halen Alman ordusu kadar büyük ve çok daha oturmuş. Ama gelecek yıl ve daha sonraki yıl, diktatörlerin hüküm sürdüğü bu ülkeleri silahlanmalarının ve ülke içi sıkıntılarının zirvesine getirebilir. O zamana kadar kesinlikle hazır olmalıyız." Kendisi hakkında da, "Ben burada resim yaparak ve Marlborough üzerinde çalışarak mükemmel derecede sakin bir hayat yaşıyorum ve Parlamento tatile girdiğinden beri bahçenin dışına pek çıkmadım," diyordu.

3 Ekim'de Churchill, Eden'i, Özgürlük ve Barış Grubu'yla birlikte Savoy'da bir öğle yemeğine davet etti. Grubun destekçilerinin birçoğu İşçi Partisi ve Liberal Parti çevrelerinde etkili kişilerdi, "ama tabii ki," diye yazmıştı Churchill muzipçe, "belli bir oranda daima, canlı Muhafazakârlarımız da var." "Sendikaların desteği olmadan," diye yazmıştı Churchill, "mühimmat programımız başarıyla gerçekleştirilemez. İşin bu yanı kamuoyu yönünden gerçekten önemli. Gelecekte pekala, sendikacılar kendilerini belirli partilerden koparabilir." "Bu," diyordu Churchill, "siyasi yaşamımız için muazzam bir kazanç olur."

4 Ekim'de, Churchill'in dergi makalelerinden oluşan bir seçki *Büyük Çağdaşlar* adıyla kitap olarak yayınlandı. Bu kitapta, Churchill'in tüm yaşam süresini kapsayan, aralarında Rosebery, Balfour, Asquith ve eski Kayzer üzerine yazılanların da bulunduğu, çok etkileyici ve zevkli denemeler vardı. Orijinali *Strand* dergisinde yayınlanmış olan Hitler üzerine denemenin keskinliği Dışişleri Bakanlığı'nın isteğiyle biraz azaltılmıştı. Ama

bu yumuşatılmış deneme de, *Evening Standard*'taki yatıştırıcı makale de Churchill'in tavrında bir değişikliğin işareti değildi; 23 Ekim'de, Almanya'yla dostluğun hâlâ mümkün olduğunda direten Londonderry'ye şunları yazdı: "Her ne kadar, zamanla hafifleyecek olsa da, İngiliz halkının Naziliğin vahşi hoşgörüsüzlüğünü cazip bulmasını bekleyemezsiniz. Öte yandan hepimiz Almanya'yla dostça yaşamak istiyoruz. En iyi Almanların Nazilerin aşırılıklarından utandığını ve bunların dayandığı paganizmden irkildiğini biliyoruz."

"Almanya'nın meşru çıkarlarına düşman bir siyaset izlenmesini kesinlikle istemiyoruz," dedi Churchill kırk yıllık arkadaşına, "fakat Alman hükümeti ne zaman İngiltere'yle dostluktan söz etse, kastettikleri şeyin onların eski sömürgelerini geri vermemiz ve ayrıca, Orta ve Güney Avrupa'da onların elini serbest bırakmayı kabul etmemiz olduğunu mutlaka fark etmelisiniz. Bu da onların, dev bir Orta Avrupa bloğu yaratmasının başlangıcı olarak Avusturya ve Çekoslovakya'yı yutması demektir. Bu tür saldırganlık siyasetlerine göz yummak kesinlikle bizim çıkarımıza değildir. Orta Avrupa'daki küçük devletleri satarak kendimize bir bağışıklık satın almak yanlış ve son derece kinik bir tavır olur. Nazi zorbalığının şu an önemli ölçüde demokratik özgürlüklere sahip ülkelere yayılmasını kolaylaştırmamız, İngiltere ve ABD'nin görüşlerindeki tüm eğilimlere ters düşer."

"Halihazırda Almanya küçük komşularını işgal edip onları katletmeye ve topraklarını, evlerini gasp etmeye yönelik bir siyaset izlemeye niyetli görünüyor," dedi Churchill, Londonderry'ye. Churchill'in "yetişme tarzıyla takdir" edeceği bir düşünce değildi bu. Almanya'nın, İngiltere'nin iyi niyetini kazanmak için yapması gereken tek şey "suç işlememek"ti. Churchill, "Yıllar geçtikçe bu diktatörlerin, biçilmiş çayırda çıkan çirkin yaratıklar gibi kaybolup gideceğini umut etmek lazım," diye eklemişti.

12 Ekim'de, Londra'daki bir akşam yemeğinde Churchill, havacılıktaki hazırlıklar konusunda varolan genel eksiklikten ötürü tedirginliğini özel olarak dile getirdi. Yemekte bulunan Hankey, Inskip'e yazdığı mektupta, "Bay Winston Churchill'in Trinity House yemeğinde bir gruba bildirirken duyduğum bazı görüşlerden, onun durum hakkında epey isabetli bilgilere sahip olduğuna hükmettim ama bana sonradan, dünyanın şimdiki tehlikeli durumunda bu bilgileri Parlamento'da kullanmasının mümkün olmadığını söyledi," demişti.

Churchill aynı gün Grup Komutanı MacLean'den, Alman Hava Kuvvetleri Bakanı General Milch'in başkanlığındaki bir Alman Havacılık heyetinin çok yakında İngiltere'ye yapacağı ziyareti bildiren bir mektup almıştı. MacLean, Churchill'e, Milch'e nelerin gösterileceği konusunda resmi belgelerin yanı sıra, Hava Korgeneral Edgar Ludlow-Hewitt'in "bir şov yapacak kadar uçağı bulmak için bütün ülkeyi taramamız gerekecek" yorumunu da gönderdi. Hava Kuvvetleri Bakanlığı, Alman heyetinin modern uçakların hepsinin birer örneğini yerde incelemesine izin vermeye karar vermişti; bunların hiçbiri henüz kör uçuş panelleriyle ya da taret toplarıyla tam anlamıyla donatılmadığından, Hava Kuvvetleri Bakanlığı ilk önce her tip uçağın tam donanımlı birer örneğini sağlamak, sonra da özel pilotları, bunlarla uçarak basit bir geçit resmi yapabilecek kadar eğitmek için gereken düzenlemeleri yapıyordu. MacLean, "Bu, donanımın *ve* eğitimin durumu hakkında gayet iyi bir yorum!" diye not düşmüştü. Hankey'in yemek sırasında gösterdiği bariz ilgiden cesaret alan Churchill ona MacLean'in mektubunun bir kopyasını gönderdi ve MacLean'i de "Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde yüksek bir kurmay subay" olarak niteledi fakat adını vermedi. Hankey'e gönderdiği bu mektuba "Gizli ve kişisel" notunu koyan Churchill şunları yazdı: "Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin durumu hakkında edindiğim, beni dehşete düşüren bilgilerin küçük bir bölümünü size zarfın içinde gönderiyorum. Bu sizin kişisel bilgilenmeniz içindir ve kaynağının araştırılmayacağı konusunda dostluğumuza ve dürüstlüğünüze güveniyorum. Ama şu gerçeklere bir bakın! Bir Alman heyetini davet etmişiz; nedendir, bilmiyorum. Son derece uzman adamlar gelecek. Şimdi onlara numaradan bir şov yapmak için umutsuzca çabalar harcanıyor. Motor gücüyle çalışan bir taret gösterilecek, sanki bizim normalde yaptığımız bir şeymiş gibi. Bunun gösterilmesi gerekir miydi?"

Churchill'in mektubu şöyle devam ediyordu: "Görüyorsunuz ki, bu tareti kullanmayı bir demonstrasyon yapacak kadar bilen birkaç adamdan birinin getirilmesi için özel bir telgraf çekilmesi gerekecek. Bu işle ilgili üst subaylardan bazılarının duygularını da göreceksiniz. Ayrıca, Bombardıman Filosu Başkomutanı, Hava Subayı (üzerine kırmızıyla C yazılmış kağıt) Ludlow-Hewitt'in sözlerinden, bir şov yapmanın sıkıntısıyla nasıl zorlandığını göreceksiniz; ve –(Almanların hemen fark edeceği gibi) büyük çoğunluğu bomba yüküyle Almanya sahillerine bile zar zor varacak– yüzün biraz üzerinde bombardıman uçağını havalandırmak için ne kadar büyük çabaların harcanması gerektiğini göreceksiniz."

Hankey'in harekete geçmesini isteyen Churchill şunları yazmıştı: "Konvoy sistemi sırasında sizin, ülkenin korunmasında nasıl önemli bir rol oynadığınızı ve, genç subaylar askerlik kurallarına karşı çıkarak, gelip size gerçeği söylediklerinde, bu tohumların taşa düşmemesini sağladığınızı hatırlıyorum. Bir fırsatını bulabilsem Hava Kuvvetleri'ndeki son derece şoke edici bir durumu göz önüne serebilirim ve kategorik bir şekilde yalanlanırsam benden daha mutlusu olmaz. Ama sizin büyük bir sorumluluğunuz var –genelde herkesten daha çok hem de– ve bu nedenle ben bu meseleyi şimdilik size bırakıyorum."

Churchill mektubunu şöyle bitirmişti: "İşiniz bitince bu şeyleri lütfen bana geri gönderin, çünkü Başbakan'a tüm durumla ilgili bir rapor hazırlamayı çok istiyorum. Bunun ortalıkta dolaşmaması gerektiği gayet açıktır."

Hankey bir süredir, yeniden silahlanma programındaki yetersizlikler konusundan endişeliydi. Ama bu gizli bilginin Churchill'e verilmesine sinirlendi. Yanıtı, sekiz sayfalık bir paylamaydı; "Şimdiki bu durumda sizin haber kaynağınızı araştırmayacağım" diyordu, "ama bu kadar çok ve böylesine gizli bilgiler almanız karşısında çok rahatsız olduğumu gizlemeyeceğim." Hankey şunları eklemişti: "Siz ve ben, son derece tehlikeli ve zor koşullarda beraber avlanmış çok eski dostlarız. Sizin dostluğunuza daima değer verdim. Büyük takdir duyduğum birisinden sık sık gelen tavsiyeler, özellikle yaşadığımız bu çok zor günlerde benim için müthiş bir teşvik oldu ve olmaya devam ediyor. Bu nedenle, bu konuda size düşüncelerimi gayet açık bir şekilde ortaya koyabileceğimi hissediyorum. Disiplinli askeri güçlerdeki kıdemli subayların, gerçi her tür eleştirinin ötesinde bir vatanseverlikle tanınmış olmasına karşın yine de, halkın gözünde, bu subayların hizmet ettiği askeri bakanlıkları eleştiren biri olarak bilinen, önde gelen bir devlet adamıyla doğrudan ilişkiye girmiş olmaları beni hiç de az şoke etmedi."

"Gizlice verilen bilgiler ancak," diye eklemişti Hankey, "güvensizlik yaratır ve ordulardaki disiplini bozucu bir etki yapar." Churchill'e tavsiyesi, kendisine bilgi verenlere, öncelikle birliklerinin çıkarı, sonra da kendi "kariyer ve saygınlıkları" için "dostça bir öğütte" bulunması ve bunları Churchill'e değil, "kendi komutanlarına" ya da Hava Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki bir "dostlarına" bildirmeleri gerektiğini söylemesiydi. Hankey'in paylamasından ötürü canı sıkılan Churchill'in yanıtı kısa ve tersti: "Saygıdeğer Maurice, sana çok güvenerek ülkenin yararı için bilgi vermeye çaba

harcadıktan sonra senden bu kadar uzun bir konferans alacağımı kesinlikle hiç tahmin etmiyordum. Kağıtları bana geri gönderdiğin için teşekkür ederim ve bir daha seni bu tür meselelerle rahatsız etmeyeceğimden emin olabilirsin. Arkadaşın Winston S. Churchill."

Churchill, Hankey'e yanıtını 21 Ekim'de gönderdi. Bundan dokuz gün önce, Churchill'in hiç bilmediği gizli bir belge hükümet çevrelerinde İngiltere'nin hava hazırlığı konusunda panik ve tartışmalara yol açmıştı. Swinton tarafından Bakanlar Kurulu'na dağıtılan bir Hava Kurmay raporu olan bu belgede, 1939 Aralık ayında Almanya'nın toplam 3.240 muharip uçağına karşılık İngiltere'nin toplam olarak sadece 1.736 uçağının olacağı belirtiliyordu. Swinton ayrıca, İngiltere'nin uçaksavar toplarının ve savunma projektörlerinin "1941'e kadar, kabul edilmiş ölçüde tamamlanmasının ihtimal dahilinde bile olmadığı"nı da belirtiyordu. Üstelik, Bakanlar Kurulu'nun Savunma Alt Komisyonu'na göre, kabul edilmiş ölçü bile "yeterli bir güvenlik" sağlamıyordu. Swinton'un açıklayıcı raporu, "Bu nedenle, bizler bugün etkili bir hava gücü yönünden Almanya'nın ciddi biçimde gerisinde bulunduğumuz gibi, halihazırdaki programımızın tamamlanmasının bile yeterli bir çare olmayacağı ve Majesteleri'nin Hükümeti'nin siyasetini temsil eden ve Bay Baldwin'in ülkeye verdiği vaadin konusunu oluşturan, Almanya'yla vurucu hava gücü yönünden eşitliğe 1939'a kadar ulaşamayacağımız gayet açıktır" sözleriyle bitiyordu.

İngiltere'nin hava yarışında Almanya'ya yetişemeyeceğini fark eden Churchill bu kez enerjisini Nazizme karşı birleşik bir cephe oluşturulmasına yöneltti. Özgürlük ve Barış yemekleri sayesinde, temasta olduğu kişiler yelpazesini hem İşçi Partisi hareketinin içinde, hem de Muhafazakâr arkadaşlarının arasında genişletti. 2 Kasım'da, Dışişleri Bakanı Anthony Eden'le, Manchester'ın sosyalist Belediye Başkanı Joseph Toole'yi, konukları olarak Savoy Otel'de bir araya getirdi. "Bizim küçük bir 'odağımız' var," dedi Churchill, Lord Derby'ye, "amacı bütün partilerden, özellikle de 'soldakilerden', İngiltere'nin yeniden silahlanmasına, iki Batı demokrasisinin (Fransa ve İngiltere'nin) birliğine ve İngiltere'nin gücüyle barışın korunmasına destek toplamak." Churchill'in eski bir düşmanı olan Derby de katılmayı kabul etti.

3 Kasım'da Lord Linlithgow'a yazdığı bir mektupta Churchill, acı bir dille, "Bizim siyasetimizin öldürücü yılları 1934 ve 1935, yani 'Çekirgelerin yediği yıllar'dı," dedi. "Bu yılların yaratacağı sonuçları yakın bir ge-

lecekte yaşayacağımızı düşünüyorum." Fakat umutsuzluğa teslim olmak niyetinde değildi ve Linlithgow'a şunları yazmıştı: "Halkımız birleşmiş durumda ve sağlıklı. İngiliz ruhu yeniden diriliyor. Çalışan insanlar Özgürlük davasını canları pahasına savunmaya hazır. ABD'den gelen işaretler bize, değerli şeyleri savunmak için cesaret veriyor. Hepimiz, kendi küçük ya da büyük görevlerimizde, köşelerimizde savaşabildiğimiz kadar savaşmalıyız."

"Elbette," dedi Churchill, Linlithgow'a, "benim idealim dar ve sınırlı. Ben İngiliz İmparatorluğu'nun birkaç kuşak daha tüm gücü ve görkemiyle korunduğunu görmek istiyorum;" ve "Bu sonuç ancak, İngiliz dehasının en müthiş çabalarıyla başarılabilir."

Kasımın sonunda Lord Halifax, Hitler'i ziyaret etti; onun bu ziyareti hükümetin aktif yatıştırma siyasetinde bir dönüm noktası oluşturdu. 24 Kasım'da Bakanlar Kurulu'na rapor veren Halifax her ne kadar, kendi hükmünün yanlış olabileceğini kabul ettiyse de, "dostlukla ve iyi ilişkiler geliştirme arzusuyla karşılaştığını" söyledi. "Almanların," diye ekledi, "hemen maceraya kalkışmak gibi bir siyaseti yok, ve Çekoslovakya'yla durum, onlar sınırlarının içinde yaşayan Almanlara iyi davranırlarsa gayet iyi gidecek." Sonuç olarak Halifax bakan arkadaşlarına Almanya'nın, "Orta Avrupa ülkelerine kendi amaçları doğrultusunda baskı yapmada kunduz gibi bir direnç" göstereceğini "ama bunun, başkalarına müdahale için neden –yahut belki de fırsat– verecek bir şekilde" olmayacağını düşündüğünü söyledi. Halifax'ın dediğine göre, Hitler ayrıca "silahsızlanma yolunda bir ilerleme teklif" etmiş, çok yakında büyük bir facia çıkacağı yolundaki "yaygın söylentileri o da şiddetle eleştirmiş ve dünyayı tehlikeli bir durumda görmediğini," söylemişti.

Halifax'ı destekleyen Chamberlain Bakanlar Kurulu'na, Milletler Cemiyeti konusunda "Herr Hitler'le aynı görüşü" paylaştığını söyledi ve "Bu durumda Milletler Cemiyeti daha ziyade, görüşünü zorla dayatabileceği düşüncesinden ötürü, büyük ölçüde bir yalandır," dedi.

Kafası güç dengesinin kötüleşmesiyle meşgul Churchill, 5 Aralık'ta Chartwell'e gelen General Ironside'a, Fransız ordusunun "şu anda emsalsiz bir güç olmasına" ve 1938 ve 1939'da da böyle olmaya devam edecek olmasına karşın, 1940'ta "Almanya'nın yıllık asker sayısının Fransa'nın iki katı" olacağını söyledi. Churchill'le Ironside, 1940'ın "bizim için çok kötü bir yıl" olacağında fikir birliğine vardı.

Ironside Churchill'den etkilenmişti. "Başımıza bir kriz gelirse Churchill'in Mühimmat Bakanı olması gerekir," diye yazmıştı günlüğüne. "Enerjisi ve müthiş beyni yaşlılıkla bozulmamış. Karşılaştığımız zorluklardan kesinlikle yılmamış. Yöneticilerimizin artık korkmaya başladığını söylüyor. Başımızdaki tehlikeleri ve bu kadar yavaş yavaş ve muntazaman inşa edilmiş bu harika İmparatorluğun bir dakikada darmadağın olacağını düşünmekten bazı geceler uyuyamadığını söyledi."

Halifax'ın Hitler'i ziyareti 21 Aralık'ta Avam Kamarası'nda tartışıldığında Chamberlain bu tartışmanın yapılmasından ötürü üzüntüsünü dile getirdi. "Yararlı olacak bir şey söylemek çok zordur ama, zarar verecek bir sürü şey söylemek gayet kolaydır," dedi. Görüşmeler sırasında Churchill Almanya'da Yahudilere yapılan zulümden söz etti. "Halkın bir soyunun," dedi, "doğdukları toplumdan silinip atılmaya kalkılması korkunç bir şey" ve sonra Halifax'ın Berlin ziyareti konusunda tedirginliğini dile getirdi: "Şu anda Avrupa'nın durumunun ne kadar gergin olduğunu unutmamalıyız. Eğer bizim, küçük ülkeleri feda ederek ya da, sadece ülkeler için değil, her ülkedeki milyonlarca insan için de değerli, büyük kavramları feda ederek uzlaştığımız düşünülürse, Avrupa'nın birçok yerinde umutsuzluğun kara haberi yankılanacaktır. İşte bu yüzden, Lord Halifax'ın yolculuğu herkesin gördüğü gibi, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin kapsadığından başka hiçbir taahhütle bağlı olmadığımız her türden ülkede çok yaygın bir sarsıntıya yol açtı."

Churchill, "Bir ülkenin, "Nazi tenceresinin kaynamaya devam etmesi için bir karış toprağından bile vazgeçmesi yanlış olur," dedi ve sonra, Fransa'yla yakın ilişkinin İngiltere'nin güvenliğinin anahtarı olduğu yolundaki tezini tekrarladı. "Bu ilişkiler," dedi "Fransız ordusunun ve İngiliz Donanmasının gücü üzerine kuruludur." "İngiltere'yle birlikte Fransa," dedi, "dünyaya yayılmış tüm bağlantılarıyla, havada hazırlık yönünden geç kalmış olmalarına karşın, öylesine büyük ve korkunç bir bütünlük oluşturuyor ki, en azından bir süre rahatsız edilmemeleri kuvvetle muhtemeldir." Konuşmasının sonuna doğru Churchill, kamuoyu görüşünün "içerdiği ahlaki gücü" görmezden gelmenin yanlış olacağını savundu: "Beş yıldır Avam Kamarası'ndan ve hükümetten silah –top, uçak, cephane– yapılmasını talep ettim; ama yaşamak zorunda kalabileceğimiz zamanlarda bir tek İngiltere'nin silahlanmasının bizi asla koruyamayacağından gayet eminim."

Chamberlain hükümeti artık, Churchill'in savunduğuyla taban tabana zıt bir siyaset izliyordu. 22 Aralık'ta Inskip, Bakanlar Kurulu'na savunma harcamalarının arttırılmasının yaratacağı tehlikeleri anlattı ve İngiltere'nin kredi olanaklarını ve "genel ticaret dengesini" korumanın yaşamsal önem taşıdığını vurguladı. "Doğru bir perspektiften" bakılırsa, İngiltere'nin ekonomik istikrarının korunması, "tek başına askeri çabalarla başarı kazanamayacak üç silahlı kuvvetin yanı sıra, dördüncü bir savunma gücü sayılabilir"di. "Savunma harcamalarının arttırılmaması için diğer bir neden de," dedi Inskip, "İngiltere'nin uzun vadeli dış siyasetinin potansiyel düşmanlarımız konusunda şimdiki varsayımların değiştirilmesini hedeflemiş olmasıdır." Bu siyaset, Churchill'in istediği, Fransa'yla beraber çalışmayı değil, asıl görevi anavatanı ve İmparatorluğu korumak olacak ordunun "Avrupa'da bir rol almayacağı" temelinde bir planlama ve harcamayı gerektiriyordu. "Ayrıca," diye yazıyordu Inskip, "Almanya, Belçika'ya saldırmayacağını ve toprak bütünlüğünü garanti etmiştir ve bu anlaşmaya saygı göstermemenin Almanya'nın çıkarına olduğunu düşünmek için iyi bir neden yoktur."

Chamberlain Inskip'i destekledi ve Almanya'yla hava kuvvetlerinde eşitliğin hâlâ önemli olduğunu kabul etmediğini bildirdi ve Bakanlar Kurulu'na, "hiçbir taahhüt sonsuza dek sürmez" dedi. Böylece, Baldwin'in uzun süre ihmal edilmiş vaadi resmen, ama gizlice bırakılmış oldu. Sir John Simon'un, "aşırı rezerv üretimine" para harcamanın aleyhinde konuşmasından sonra Halifax bunlardan mantıksal sonucu çıkardı ve bakan arkadaşlarına, bu konuşmaların sonucunda, "Almanya'yla ilişkilerin iyileştirilmesinde daha da ilerleme sağlanmasının çok gerekli," olduğunu söyledi.

Churchill artık altmış üç yaşındaydı. 2 Ocak'ta İngiltere'den ayrılıp yine Maxine Elliot'un Château de l'Horizon'unda tatil yapmaya gitti. Orada Marlborough biyografisinin dördüncü ve son cildinin son bölümünü yazdırdı. "Öylesine çok çalıştı ki," diye yazmıştı Violet Pearman bir arkadaşına, "resim yapmaya bile vakit bulamadı." Yolculuğa çıktığında çok yorgundu ama çalışarak gücünü yeniden kazanmıştı. "Sayın Churchill bu küçük değişiklikle bile daha iyi görünüyor," diye yazdı Bayan Pearman, Lindemann'a. "Tek başına yaptığı yolculuklarda hiçbir şey yitirmedi ve çok mutlu görünüyor."

Churchill, şubat başında Chartwell'e döndüğünde, kendisini bekleyen, bombardıman eğitimi konusundaki sorunlarla ilgili haberler buldu; bu bil-

giler MacLean'den geliyordu ve Churchill bu konuyu ayrıntılı bir şekilde tartışmak için onu yine Chartwell'e çağırdı. İki buçuk yılını Berlin'deki Büyükelçilikte Üçüncü Sekreter olarak geçirmiş olan, Wigram'ın arkadaşı Michael Creswell de Alman ordusunun gücü hakkında son bilgileri konuşmak için Churchill'le görüşmek istiyordu.

Ocak ayının sonunda, üç buçuk yılını Berlin'de Hava Ataşesi olarak geçirmiş olan Grup Komutanı Frank Don, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na bildirmeden, Alman havacılık hazırlıklarıyla ilgili son bilgileri Churchill'e verdi. Aynı bilgiler Bakanlar Kurulu'nda da vardı ama, Swinton tarafından önerilen ve bu duruma barış zamanı ekonomisinin elverdiği ölçüde karşılık vermek üzere hazırlanmış yeni bir Havacılık programı reddedildi. Swinton, Bakan arkadaşlarını, "Açık konuşmak gerekirse, kabul edilmiş bulunan programın Almanya'nın karşısında yetersiz kalacağı" yönünde uyardı.

27 Ocak'ta Chamberlain, Avrupa'daki gerginlikler için "genel bir yatıştırma" hareketinin ilk aşaması olarak, dış politikadan sorumlu dar kabineye, "Afrika sömürge gelişim tarihinde," Almanya'nın "Afrika'daki sömürgeci devletlerinden biri haline getirilerek düzenin içine dahil edileceği yepyeni bir sayfa" önerdi. Chamberlain'in planına göre, Hitler Almanya'sına Afrika'da "yöneteceği bazı topraklar" verilecekti.

Chamberlain Mussolini'nin de dostluğunu kazanmak umudundaydı. 16 Şubat'taki bir Bakanlar Kurulu toplantısında, İtalya'ya karşı daha sert bir tavır gösterilmesinde direten Eden'in Chamberlain'den destek alamadığı görüldü. Birçok milletvekili tarafından bilinen bu uzlaşmazlık 17 Şubat'ta, Parlamento Dışilişkiler Komisyonu'nda zirvesine çıktı; bu toplantıda Churchill de vardı ve Eden'i destekleyen bir konuşma yaptı. Eden daha sonra, "Churchill zor bir anda Komisyon'u benim arkamda toplanmaya teşvik etti ve milletvekili arkadaşlarına, 'bugün zayıf olursak gelecekte savaş olasılığı kaçınılmaz bir şekilde daha büyük olacaktır' dedi," diye yazmıştı.

İtalyanların dostluğunu kazanma yolundan dönmeyen Chamberlain Mussolini'yle görüşmeleri başlatmaya karar verdi. Bakanlar Kurulu'nda tek başına kalan Eden istifa etti. Eden'in istifa haberi geldiğinde Churchill Chartwell'de, Grup Komutanı Don'la konuşuyordu. "İtiraf etmeliyim ki moralim bozuldu," diye yazmıştı daha sonra, "ve bir süre, umutsuzluğun karanlık sularında bunaldım." Önceleri değersiz bir adam çıkmasından korktuğu Eden şimdi, "sürüklenmelerin ve teslim olmaların, yanlış

önlemlerin ve zayıf tepkilerin, uzun süren, iç karartıcı seline karşı direnen, genç ve kuvvetli bir figür" haline gelmişti. Churchill o gece uyuyamadı: "Gece yarısından şafak sökene kadar yatağımda, keder ve korkunun verdiği duygularla içim içimi yiyerek yattım. Güneş ışığının yavaş yavaş pencerelerden içeri sokuluşunu seyrettim ve Ölümün görüntüsü geldi gözlerimin önüne."

Ama Hankey farklı şeyler hissediyordu ve bir arkadaşına, o sabah "tuhaf bir rahatlık hissederek" uyandığını söyledi ve sonra da, Chamberlain'in "İtalya'yla ve eğer olabilirse Almanya'yla ilişkileri düzeltmeye kararlı" olduğunu anlattı. 21 Şubat'ta, Eden'in istifasıyla ilgili görüşmeler sırasında konuşan Churchill, hem İtalya'nın yatıştırılmasından hem de Hitler'in 16 Şubat'ta Avusturya hükümetine, İçişleri Bakanlığı'nın Avusturyalı bir Nazi'ye verilmesi yolunda yaptığı baskıdan söz etti. "Diktatörler için iyi bir haftaydı," dedi. "Bugüne kadar yaşadıkları en iyi haftalardan biriydi. Alman diktatörü ağır elini küçük ama tarihi bir ülkeye soktu ve İtalyan diktatörü de, saygıdeğer arkadaşım son Dışişleri Bakanı'na karşı kan davasını zaferle sonuçlandırdı. İtalyan diktatörle saygıdeğer arkadaşımın arasındaki çatışma çok uzun sürdü. Ama kimin kazandığından kuşku yok. Sinyor Mussolini kazandı. İngiliz İmparatorluğu'nun tüm iktidarı, haşmeti, hakimiyeti ve gücü, saygıdeğer arkadaşımı koruyamadı. Sinyor Mussolini onun kafa derisini aldı."

Churchill, Avam Kamarası'na, Chamberlain'in "sadece duygular ve gurur yönünden değil, somut konularda da, büyük ve geniş kapsamlı bir teslimiyetle barışı koruyabileceği umuduyla" hareket ettiği uyarısında bulundu ve şunu sordu: "Bizler hepimiz bunun karşılığında ne bedel ödeyeceğiz? Kimse hesaplayamaz bunu. Avrupa'nın küçük ülkeleri güçlülerin ve kararlıların tarafına geçmek için kuyruğa girecek." Churchill'in son sözleriyse dinleyenlerin çoğunun kanını dondurdu: "Benim tahminimce, şu ya da bu noktada karşı koymak zorunda kalacağınız gün gelecek; o gün geldiğinde, dilerim Tanrıdan, akılsızca bir politika yüzünden tek başımıza karşı koymak zorunda kaldığımızı görmeyiz."

Yorkshire Post, Churchill'in, "diğer pek çok durumda olduğu gibi, ülkenin yaygın endişe ve şaşkınlık duygularını" dile getirdiğini yazdı. Fakat *Evening Standard,* Churchill'in Almanya'yı saldırganlıktan caydırmak için kolektif eylem çağrısına karşı çıkmakla kalmadı, on beş günde bir yazı yazması konusundaki kontratını da feshetti. Hükümetin yatıştırma siyaseti-

ne muhalif bir gazete olan ve sahibi de Churchill'in arkadaşı Lord Camrose olan *Daily Telegraph,* Churchill'in on beş günde bir basındaki çıkış platformu olmayı kabul etti.

26 Şubat'ta Chamberlain, Eden'in yerine Halifax'ı Dışişleri Bakanlığı'na getirdi. Hitler o zaman bile Avusturya'ya, Alman Reich'ına katılması için yeniden baskı yapıyordu. Bu baskılar karşısında Avusturya Başbakanı Kurt von Schuschnigg bir plebisit ilan etti; Avusturyalılara, bağımsızlıklarını korumayı mı yoksa korumamayı mı seçecekleri sorulacaktı. 11 Mart öğleden sonra Halifax, Schuschnigg'e telgraf çekerek İngiltere'nin ona, "ülkesini, Majesteleri'nin Hükümeti'nin koruma garantisi veremeyeceği tehlikelere maruz bırakacak" bir davranışta bulunmasını tavsiye etme "sorumluluğunu" taşıyamayacağını bildirdi. Aynı gün İtalya'nın, Avusturya'nın bağımsızlığını korumak için bir şey yapmayacağını duyurmasından sonra Schuschnigg istifa etti. Akşam saat onda Alman birlikleri Avusturya'ya girdi. Yirmi dört saat içinde, yeni Nazi rejimine karşı çıkanların binlercesi tutuklanıp toplama kamplarına gönderildi. Yüzlercesi vurularak öldürüldü. On binlerce Liberal, demokrat, sosyalist ve Yahudi kaçmaya çalıştı.

Avam Kamarası'nda 14 Mart'ta yapılan, Avusturya'yla ilgili görüşmelerde Chamberlain, İngiltere'nin savunma programının "yeniden gözden geçirilmesini" vaat etti. Churchill bu vaadi olumlu karşıladı ama harekete geçmede çok geç kalınırsa, "direnişi sürdürmenin ve gerçek anlamda bir kolektif güvenliğin olanaksız hale geleceği" bir noktaya varılabileceği uyarısında bulundu. Sonrasında da, "11 Mart'taki olayların ciddiyetini abartmak mümkün değil," dedi. "Avrupa, iyice hesaplanmış ve zamanlanmış, adım adım gelişen bir saldırı programıyla karşı karşıyadır ve sadece bizim için değil, maalesef etkilenen diğer ülkeler için de tek bir seçenek kalmıştır: Ya Avusturya gibi teslim olmak ya da vakit varken tehlikeyi savuşturmak için etkin önlemler almak ve eğer savuşturulamıyorsa bununla mücadele etmek."

Sözlerine devam eden Churchill, bundan sonra tehdit edilmesi muhtemel olan ülkeden, yani hem Romanya hem de Yugoslavya'nın savunma yönünden bağımlı olduğu cephaneyi üreten Çekoslovakya'dan söz etti. Çekoslovakya, Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesi sonucunda siyasi ve ekonomik yönden izole olmuştu. Şimdi üç tarafından Almanya'yla kuşatılmış olan bu ülkenin hem ulaştırması hem de ticareti tehlikedeydi. "İngilizlere," dedi Churchill, "Çekoslovakya'nın adı yabancı geliyor. Kuşkusuz ki,

küçük bir demokratik ülkedir, kuşkusuz ki, orduları bizimkinin ancak yarısı yahut üçte biri kadardır, kuşkusuz ki cephane stokları İtalya'nın ancak üçte biri kadardır, ama yine de yiğit bir halktır; anlaşmalardan doğan hakları var, istihkam hatları var ve özgürce yaşama konusunda güçlü bir şekilde gösterilmiş iradeleri var."

Churchill, Chamberlain'in silahlanmayı hızlandırma vaadinin tek başına barışı korumaya yetmeyeceğinden korkuyordu. Avrupa'nın küçük devletleri kolektif bir savunma sistemine dahil edilmeliydi; İngiltere'nin sözüne güvenebileceklerini hissetmeliydiler; ve Churchill Muhafazakâr sıralara hitaben şunları söyledi: "Biliyorum, Avam Kamarası'nın bu tarafındaki saygıdeğer arkadaşlarımdan bazıları onlara bu tavsiyede bulununca bana gülecekler. Diyorum ki, 'Gülün, ama dinleyin.'Benim diyeceğim, hükümetin bizim Milletler Cemiyeti Sözleşmesine bağlılığımızı ve uluslararası bir harekatla Avrupa'da yasaların üstünlüğünü sağlamaya yönelik kararlılığımızı mümkün olan en güçlü şekilde dile getirmesi gerektiğidir."

Churchill, İngiltere ve Fransa tarafından örgütlenecek, "saldırıya karşı karşılıklı savunmayı gerektiren, Büyük İttifak adı verilebilecek ciddi bir anlaşmayı" savundu ve sonra "Eğer buna uygun bir subay kadrosu düzenlenirse;" dedi, "eğer bütün bunlar Milletler Cemiyeti'nin tüm amaçları ve idealleri takip edilerek Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne dayandırılırsa, ki haklı bir şekilde dayandırılabilir; eğer bu, dünyanın meşruiyet duygusuyla desteklenirse, ki desteklenecektir; ve eğer bu 1938 yılında başarılabilirse –ve inanın bana, bunu yapmak için son şans bu olabilir– o zaman ben, şu anda bile, yaklaşan savaşı durdurabileceğinizi söylüyorum." Sonra Churchill, "Risk öğesi taşıdığını hiç gizlemeyeceğim bu umudu, bu davayı ve bu planı kaldırıp atmadan önce," dedi Parlamento'ya, "bunu reddetmek isteyenler lütfen, diğer her şey kurtlara atıldıktan sonra kaderimize tek başımıza göğüs germek zorunda kalırsak bize neler olacağını çok iyi ve dürüstçe düşünsünler."

"Winston, Milletler Cemiyeti'nden yana hayatının konuşmasını yaptı," diye yazmış günlüğüne Harold Nicolson o gece. 15 Mart'ta *Star*, başmakalesinde, "Dün gece Parlamento'da konuşan ve zamana tam denk düşen şeyler söyleyen o tek adama minnettarız," diyordu. Ama hükümet tam da Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ettiği anda, Baldwin'in 1934 tarihinde yaptığı, hava kuvvetlerinde eşitlik vaadini resmen kaldırdı. Inskip, 1937 Martı'nda 1.500 muharip uçağa sahip olma hedefi hakkında şunları söyledi

Parlamento'ya: "O hedefin yanı sıra, bunların modern uçaklar olacağı yolunda bir hedef yoktu. Herkesin gayet iyi bildiği gibi bunlar çok miktarda, modası geçmiş tip uçaklar olacaktı."

Inskip ayrıca Bakanlar Kurulu'nun, havada eşitliği tam eşit sayıda muharip uçağın varlığı olarak tanımlamama kararını da açıklayarak, Parlamento'ya, "Bence Başbakan," dedi, "eşitliği belirlemede muharip uçak sayısını tek ölçüt olarak almaya kalkarsanız tümüyle yanlış bir temelde ilerliyorsunuz demekle, sağduyulu çoğu kişinin yapacağı şeyi yapıyor sadece." Bu yeni tanımlama karşısında şaşkına dönen Churchill, üç buçuk yıl önce hükümetin, eşitlik vaadini İngiltere'nin muharip uçak gücü hesabına dayandırmış olduğunu hatırlattı ve şunları ekledi: "Hükümet tarafından özellikle böyle bir standart kabul edilmişken, şimdi tümüyle yeni ve muğlak bir standardı kabul etmeye davet edilmemiz bence son derece nahoş bir durum. Ben gayet eminim ki hükümetin, daha önce Parlamento'ya tanımladıkları standarda göre yaptıkları vaadi yerine getirmesi imkansız olmasaydı böyle bir standardı kabul etmeye çağırılmazdık."

Churchill 18 Mart'ta *Evening Standard*'taki son makalesinde hükümeti, Fransızların kısa bir süre önce yaptığı, eğer nedensiz bir saldırıya maruz kalırsa Çekoslovakya'ya yardım edilmesi yolundaki deklarasyona katılmaya çağırdı. Ama İngiliz hükümetinin bambaşka planları vardı; o gün dış politikadan sorumlu dar kabinede Inskip, Çekoslovakya'yı "Orta Avrupa'da dengesiz bir bütünlük" olarak niteledi ve bakan arkadaşlarına, İngiltere'nin "böyle dengesiz bir bütünlüğün varlığını korumak amacıyla girişimde bulunması" için bir neden görmediğini söyledi. Çekoslovakya'nın bütünlüğünün korunmasıyla ilgili Fransız deklarasyonu konusundaysa, tutanaklarda yazıldığına göre Chamberlain "Almanya için daha kabul edilebilir bir düzenlemenin yapılmasının mümkün olup olmadığını" hesap ediyordu.

Çekoslovakya'dan, Almanca konuşulan sınır bölgeleri, yani Südet Dağları konusunda Almanya'ya bazı toprak tavizleri istenecekti. Ama bu dağlar Çekoslovakya'nın doğal savunma hattını oluşturuyordu ve hammaddelerinin ve endüstriyel zenginliğinin çoğu buradaydı.

Churchill'le Chamberlain arasında siyaset yönünden derin ayrılıklar bulunmasına karşın, Whitehall'da artık Churchill'e bir bakanlık görevi verilmesi gerektiğini düşünenler vardı. Onun Hava Kuvvetleri Bakanı yapılması konuşuluyordu. Bu fikri cazip görenler arasında bulunan eski Ba-

kanlar Kurulu Genel Sekreter Yardımcısı Thomas Jones 20 Mart'ta bir arkadaşına, "Churchill'in yönetimdeki gücü, daktiloculara ve kuryelere varıncaya kadar tüm bakanlıkta derhal hissedilecektir" diye yazmıştı. "Ama 'siyaset' konusunda," diye eklemişti Jones, "onun zincirlerle bağlı tutulması gerekecek."

Chamberlain'in Churchill'i Bakanlar Kurulu'na sokmaya niyeti yoktu. O ve Halifax, Churchill'in Büyük İttifak çağrısını reddettiler. Halifax 21 Mart'ta Bakanlar Kurulu Dış Siyaset Komisyonu'na, "ülkedeki sorumluluk sahibi kişilerin büyük çoğunluğunun yeni bir bağlantıya karşı çıkacağını" söyledi. Chamberlain'in vardığı sonuç da buydu. Ama Hitler artık Avusturya'ya hükmederken ve Çeklere karşı şiddetli bir propaganda saldırısına başlamışken, Churchill, 24 Mart'ta Avam Kamarası'nda söylediğine göre, Avrupa'da barışın ancak "saldırgana karşı caydırıcıların bir araya toplanmasıyla" korunabileceği kanısındaydı. Chamberlain'in görüşmeler sırasında daha önce söylediği, Fransa'yla İngiltere'nin karşılıklı savunma için birlikte çalışacağı yolundaki bir sözü hakkında yorum yaparak, aslında bu bir ittifak değil mi diye sordu. Eğer öyleyse, "niçin öyle söylemeyelim? Niçin bunu detaylandırılmış bir askeri anlaşmayla güçlü hale getirmeyelim? Biz yine, bir ittifakın hiçbir avantajını görmeden bütün dezavantajlarıyla ve tam güvenlikten yoksun bağlantlarla mı karşı karşıya kalacağız?"

Churchill bir İngiliz-Fransız karşılıklı savunma anlaşmasının hem İngiltere hem de Fransa için "büyük bir güvenlik" oluşturacağı kanısındaydı ve hükümeti şu sözlerle uyardı: "İki ülkenin savunma sorunlarına tek bir ülkenin sorunları gibi yaklaşın. O zaman, nedensiz bir saldırıya karşı gerçek bir caydırıcınız olacaktır ve eğer saldırgan caymazsa da, saldırganla başa çıkmak için çok organize bir yönteminiz olacaktır. Almanya'nın şimdiki hakimleri, İngiliz İmparatorluğu ve Fransız Cumhuriyeti'ne, eğer bunlar savunma amacıyla birleşip çok güçlü bir bütünlük oluşturmuşsa, saldırmadan önce epey bir tereddüt edecektir." Churchill sonra Çekoslovakya'dan söz etti. "Almanların baskısına karşı konulmazsa," dedi, "Çekoslovakya, tarafsız bir mahkemenin haklı ya da doğru bulacağı sınırların çok ötesinde, sürekli tavizler vermeye zorlanacak ve sonunda, egemenliği, bağımsızlığı ve bütünlüğü yok edilecektir."

Churchill Avam Kamarası'nda, "Artık savaşın galipleri yenik düşmüştür ve savaş alanında silahını yere atıp ateşkes için yalvaranlar dünya ha-

kimiyetine doğru yürümektedir," dedi. Halifax itiraz etti; bakan arkadaşlarına bir hafta önce, "Almanya'nın, kimsenin sorgulayamadığı ırksal faaliyetleriyle, kendisinin şahsen inanmadığı, Napolyonvari boyutta bir fetih hırsı arasında kendi kafasında bir bağlantı kuramadığını" söylemişti.

24 Mart'taki bu konuşmasından bir gün sonra Churchill uçakla Fransa'ya gitti ve karşılaştığı bütün önde gelen Fransız politikacılarına, iki ülke arasında Orta Avrupa ve Balkan devletlerinin cazibe merkezi işlevini görecek bağlayıcı bir ittifak gerektiğini vurgulayarak Halifax'ı kızdırdı. "Fransa düşerse," diye yazdı 14 Nisan'da *Daily Telegraph*'daki ilk makalesinde, "her şey düşer ve Avrupa'da ve muhtemelen de dünyanın büyük bir bölümünde Nazi hakimiyeti kaçınılmaz hale gelir." Bir ay sonra Churchill Morpeth Konakları'nda, Südet Almanlarının lideri Konrad Henlein'la bir araya geldi. Henlein, Churchill'e Südet Almanlarının Çekoslovakya'nın halihazırdaki sınırlarının içinde bir özerkliği kabul etmeye hazır olduğunu söyledi. Bu şekilde, Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğü korunmuş olacaktı. Üç gün sonra Bristol'da konuşan Churchill, Südet Almanlarının, "her şeyden önce, Avrupa'nın en ileri ve demokratik ülkelerinden birinde güvenilir ve saygın bir ortak" olmaması için bir neden görmediğini söyledi.

O mayısta Bakanlar Kurulu, Swinton'un sürekli ısrarı ve Duff Cooper'ın desteğine karşın, Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın hızlı bir büyüme programını reddetti; "Bu program," dedi Swinton, "Havacılık Kurmayı'nın minimum güvenlik olarak gördüğü düzeyin bile altındadır." 16 Mayıs'ta, Chamberlain'i minimum bir havacılık programını bile kabul etmeye ikna edemeyen ve Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın yetersizliği yolunda hiç bitmeyen eleştirilerden rahatsız olan Swinton istifa etti. İki hafta sonra Churchill, Sheffield'deki bir dinleyici kitlesine şunları söyledi: "Her şeyden daha yaşamsal bir konuda, yani Hava Kuvvetleri'nde ve hava savunmamızda çok acıklı bir çöküş ve yetersizlik olduğu artık kabul edilmiştir. Hava Kuvvetleri Bakanı Lord Swinton istifa etmek zorunda kaldı ama benim görüşümce onun, sorumlular arasında en az suçlulardan biri olduğunu söyleyeceğim size. Gece gündüz çalıştı. Çok şey başardı ve onun silahlanmamıza katkısı, şu anda devletin üst makamlarını işgal eden diğer bazılarınınkinden çok daha fazladır."

19 Ağustos'ta Churchill, Almanların Çekoslovakya'ya saldırmasına karşı çıkan anti-Nazi subay grubundan Binbaşı Ewald von Kleist adlı bir Alman subayını Chartwell'de kabul etti. Von Kleist, Churchill'den, subay

arkadaşlarına göstereceği bir mektup istedi. "Çekoslovakya sınırının Alman ordusu yahut uçaklarıyla zorla çiğnenmesinin Dünya Savaşı'nı yeniden başlatacağından eminim," diye yazdı Churchill. "İngiltere'nin Fransa'yla birlikte harekete geçeceğinden 1914 Temmuzu'ndaki kadar eminim ve ABD şimdi şiddetle anti-Nazidir. Böyle bir savaş bir başlarsa, sonuncusu gibi, en feci şekilde sonuna kadar devam edecektir ve bunun ilk birkaç ayında neler olacağının değil, üçüncü ya da dördüncü yılının sonunda hepimizin nerede olacağının düşünülmesi gerekir."

Churchill dört yıl önce Baldwin'i İngiltere'nin yeniden silahlanmasına itmiş olan "ülke semalarına düşman bombardıman uçaklarının girebileceği korkusu" hakkında ise Kleist'a şunları söyledi: "Hava saldırıları yapıp sivil halkı katlederek İngiliz İmparatorluğu'nun savaş gücünü göstermesinin önlenebileceğini düşünmek büyük bir hata olur. Gerçi tabii ki başlangıçta, son savaştakine nazaran daha çok zarar göreceğiz. Ama denizaltı savaşı bilimsel yöntemlerle fiilen altedilmiştir ve denizlerin özgürlüğü ve dünyanın daha büyük bölümünün desteği bizden yanadır. Başlangıçtaki hava katliamı ne kadar şiddetli olursa savaş o kadar affedilmez olacaktır. Bu kavgaya bütün büyük devletlerin gireceği gayet açıktır ve bir kez başladı mı ya zafere yahut ölüme kadar savaşılacaktır."

Churchill 1938 yazı boyunca Chartwell'de, *Marlborough*'nun dördüncü ve son cildini bitirmek için çalıştı. Ayrıca, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nin ilk bölümünü tamamladı ve 20 Ağustos'ta Lord Halifax'a, "Okulu bitirdiğim gün ebediyen kurtulduğumu sandığım eski Britonlara, Romalılara, Angluslar, Saksonlara ve Jutelere korkunç bir şekilde takılıp kaldım!" diye yazdı.

Bir hafta sonra, Çeklerle Südet Almanlarının arasında görüşmeler sürerken Chamberlain, Churchill'e, "Prag'dan aldığımız son bilgiler oldukça cesaret verici" diye yazdı. Churchill, Chamberlain'in iyimserliğine katılmıyordu. "Çekoslovakya'da Marksist bir entrika çevrildiği yolunda, uydurulmuş hikâyeler," dedi seçim çevresindeki seçmenlerine 27 Ağustos'ta, "ve Südet Almanlarına, silahlanıp kendilerini korumaları yolunda verilen emirler Avusturya'nın işgalinden öncekilere benzeyen, rahatsız edici göstergelerdir." "Henlein ve Çek Devlet Başkanı Edouard Beneš kendi başlarına bırakılırsa," diyordu Churchill, "aralarındaki ayrılıkları Almanya'ya bir toprak transferi olmaksızın çözebilirler." İngiliz bir arabulucu, Churchill'in eski Liberal arkadaşı Lord Runciman bile o sırada Prag'da, iki ta-

rafı bir araya getirmeye çalışıyordu. Ama, "daha büyük ve daha hırslı bazı dış güçlerin bu çözümü önlemesi mümkündür," uyarısında bulunuyordu Churchill. Eğer böyle bir şey olur da Almanlar Çekoslovakya'yı işgal ederse bu, "tüm dünyanın uygarlığına ve özgürlüğüne bir tecavüz" olacaktı. Her ülke kendi kendine, "Bundan sonra sıra kimde?" diye soracaktı.

30 Ağustos'ta Halifax, Bakanlar Kurulu'nda, Çek sorunu konusunda Churchill'le görüştüğünü ve Churchill'in, "Berlin'e birçok devlet tarafından ortak bir nota verilmesinden" söz ettiğini söyledi. Halifax böyle bir ortak siyasete karşı çıktı ve bakan arkadaşlarını, "diğer ülkeleri böyle bir ortak notayı imzalamaya çağırırsak onlar bize muhtemelen, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi halinde tavrımızın ne olacağı konusunda, can sıkıcı sorular soracaktır," diyerek uyardı. Chamberlain de Halifax'ı destekledi ve Bakanlar Kurulu'na, "bu türden, acil bir deklarasyon ya da tehdit siyaseti pekala, ülkemizde ve İmparatorlukta birliğin bozulması sonucunu verebilir," dedi. "Savunmayla ilgili Bakanların büyük bir güvenle belirttiği görüşlerine göre," savaşın bir ihtimal olduğu kanısında değildi.

Bunun üzerine Inskip, Bakanlar Kurulu'na, "Bizim savaşa hazır olup olmadığımız sorulursa," dedi, "bu ülke bir anlamda, savunmasız durumu yüzünden, hiçbir zaman hazır hale gelemeyecektir." İngiltere henüz "en üst düzey hazırlık durumuna" gelmemiştir "ve bir yıl yahut daha uzun bir süre de gelemeyecektir." Ve İngiltere, "savaşın başlamasından aylar sonrasına kadar" bir ordusunu bile savaş alanına süremeyecektir.

Churchill'in *Marlborough, Yaşamı ve Zamanı* kitabının dördüncü cildi 2 Eylül'de yayınlandı. Aynı gün Almanya'da seferberlik ilan edildi ve Hitler, Südet Almanlarının onlara hükmeden Çeklere karşı korunması gerektiğini bildirdi. Churchill, gazeteci Richard Freund'a, "Fransa, İngiltere ve Rusya'nın vetosunun savaş felaketini kesinlikle önleyeceği yolunda çok kuvvetli bir his var içimde," diye yazdı. Aynı gün Sovyet Büyükelçisi İvan Maisky Chartwell'e gelerek Churchill'e, Sovyet Hükümeti'nin, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin, savaş yaklaşmışsa Milletler Cemiyeti ülkelerinin birbirleriyle danışmalarda bulunmasını gerektiren II. Maddesi'nin işletilmesini istediğini söyledi.

Maisky'ye göre, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'yla birlikte, Çekoslovakya'nın bir Alman saldırısına karşı korunmasının yollarını araştırmak istiyordu. Churchill 3 Eylül'de Halifax'a bu konuşmanın bir özetini gönderdi ama Halifax iki gün sonra verdiği yanıtında, II. Madde'ye dayana-

rak harekete geçmenin "yararlı olacağından" kuşkusunu dile getirdi. Churchill'in ısrarına karşın, hükümet Rusya'ya bulaşmak istemiyordu.

7 Eylül'de, Churchill'in hayretler içinde kalmasına ve sinirlenmesine yol açan bir yazıda *The Times,* Südetland'ın Çekoslovakya'dan ayrılmasına desteğini dile getiriyordu. İki gün sonra, Alman birlikleri Çek sınırına yığıldığında Chamberlain, Hitler'le görüşmelerde bulunmaya ve Çekleri bu görüşmelerin dışında bırakmaya karar verdi. Bu karardan habersiz Churchill o gün Downing Sokağı'na gitti. "Churchill," diye hatırlıyordu daha sonra Hoare, "Hitler'e derhal bir ültimatom verilmesini istemek için gelmişti. Bunun, bir heyelanı durdurmak için son şansımız olduğu kanısındaydı ve kendisine gelen ve bizimkinin tam tersi bilgilere göre, Fransa da Rusya da Almanya'ya karşı saldırıya hazırdı."

Churchill o gece Halifax'a telefon ederek ültimatom çağrısını tekrarladı. Ama Halifax'ın o gece Fransız hükümetine, "Fransa'nın, Büyük Britanya tarafından paylaşılmayan ve bu ülkede çoğunluğun hiçbir zaman doğru bulmadığı birtakım yükümlülükleri yerine getirmek durumuna girmiş olması yüzünden kendimizi otomatikman Almanya'yla savaşta bulmak istemiyoruz" uyarısında bulunduğundan habersizdi. Churchill, Fransız-Rus Paktı'nın, üçlü bir eylemin köşe taşı yerine geçmesini istiyordu. Halifax'sa İngiltere'yi bundan uzak tutmaya kararlıydı.

Churchill 11 Eylül'de tekrar Downing Sokağı'na giderek Chamberlain ve Halifax'a, İngiltere'nin Almanya'ya, "eğer Çekoslovakya'ya adımını atarsan biz hemen onun yanında savaşa gireceğiz" diye bildirmesi gerektiğini söyledi. Böyle bir deklarasyonun Hitler'i harekete geçmekten caydıracağı kanısındaydı. Halifax ve Chamberlain buna karşı çıktı. Dört gün önce *The Times*'ta çıkan bir başmakaleye paralel olarak, Südetland'da yapılacak bir plebisiti kabul etmeye hazırdılar ve çoğunluk Çekoslovakya'dan ayrılmak için oy verirse ayrılmalarına izin verilmesi gerektiği görüşündeydiler. Morpeth Konakları'na dönen Churchill Lord Moyne'ye şunları yazdı: "Savunmamızın ihmal edilmesi ve son beş yıldır Alman sorununda yanlış davranılması yüzünden, Savaş ve Utanç arasında çok tatsız bir seçime çok yaklaştık. Korkarım ki Utancı seçeceğiz ve biraz daha sonraya atılmış ve şimdikinden daha da kötü koşullarda bir Savaşla karşı karşıya kalacağız."

Chamberlain, Çekoslovak hükümeti Südetland'ı yitirmeyi kabul ederse savaştan kaçınılabileceği kanısındaydı. 15 Eylül'de uçakla, Hitler'in Bav-

yera Alpleri'ndeki Berchtesgaden'de bulunan dağ evine giderek Hitler'e, prensip olarak Südetland'ın Çekoslovakya'dan ayrılmasına bir itirazının olmadığını ve oradaki halkın görüşlerinin belirlenmesi için yapılacak bir plebisiti destekleyeceğini söyledi. "Eğer korktuğum gibi, hükümet Çekoslovakya'nın bölünmesine izin verirse," diye yazdı Churchill 17 Eylül'de, Chamberlain Berchtesgaden'den döndükten sonra A. H. Richards'a, "bana öyle geliyor ki, çok yorulacağımız bir dönem bekliyor hepimizi."

Churchill'in bilmediği şeyse Chamberlain'in tam da o sabah Bakanlar Kurulu'nda, daha önce özerkliği kabul etmek isteyen Südet liderlerinin son beş gündür Berlin'den emir aldıkları gerçeğinin yayınlanmasını da, bu konunun Parlamento'da görüşülmesini de istemediğini söylemiş olduğuydu. "Parlamento konusunda," dedi Chamberlain Bakanlar Kurulu'na, "benim görüşümce, bir tartışma çok hassas pazarlıkların berbat olması sonucunu getirebilir." O pazarlıklar, Chamberlain'in Berchtesgaden'de kabul ettiği toprak transferi prensibi üzerinde değil, plebisitin ayrıntıları ve toprak transferinin takvimi üzerineydi. 21 Eylül'de İngiltere ve Fransa hükümetleri en sıkı gizlilik koşullarında Beneš'i, Südetland'ın Almanya'ya verilmesini kabul etmeye zorladı. "Eğer reddederseniz," dediler ona, "Fransa ve İngiltere'nin sorumluluğunu alamayacağı bir durum yaratacaktır bu."

Bu mesajdan habersiz Churchill, eğer Beneš Alman işgaline karşı direnirse İngiltere ve Fransa'nın onu destekleyeceğinden emindi. Aynı gün Beneš'e, "Topunu ateşle, her şey iyi gidecek" diye bir telgraf çekmeyi düşündü. Ama sonunda vazgeçti ve daha sonra yazdığına göre, "kullanmaya hakkı ve taşımaya yetkisi olmayan sorumluluklara el attığını" düşünmüştü.

Churchill o gece bir basın bildirisi yayınladı. "Çekoslovakya'nın düşmesi," dedi, İngiltere ve Fransa'yı her zamankinden daha zayıf ve tehlikeli bir duruma düşürecektir. "Çekoslovakya'nın safdışı bırakılması, Batı Cephesi'ni tehdit edecek yirmi beş Alman tümeninin serbest kalması demektir; ayrıca bu, muzaffer Nazilere Karadeniz'e giden yolu açacaktır. Tehdit edilen sadece Çekoslovakya değil, tüm ulusların özgürlük ve demokrasisidir. Küçük bir devleti kurtlara atarak güvenliğin sağlanabileceği inancı çok ölümcül bir yanılgıdır. Almanya'nın savaş potansiyeli kısa bir sürede, Fransa ve Büyük Britanya'nın kendi savunmaları için gereken önlemleri tamamlayabileceğinden daha hızlı artacaktır."

Chamberlain 22 Eylül'de tekrar Almanya'ya, Ren üzerindeki Bad Godesberg'e gitti ve Hitler'e, yapılacak plebisit ve, eğer plebisit sonucunda

tercih edilirse, Südetland'ın Almanya'ya verilmesi konusunda, Londra'da hazırlanmış bir İngiliz-Fransız planından söz etti. Churchill o gün Downing Sokağı'na gittiğinde bu planın ayrıntıları kendisine verilmişti. Sonra Morpeth Konakları'nda birçok arkadaşıyla bir toplantı düzenledi ve katılanların hepsi de Çekoslovakya'nın kendi başına bırakılacağından korkan, aralarında Lord Lloyd, Archibald Sinclair, Brendan Bracken ve Harold Nicolson'un da bulunduğu Lordlar Kamarası yahut Avam Kamarası üyeleriydi. "Yukarı çıkacak asansörü beklerken," diye yazmıştı günlüğüne Nicolson, "Winston bir taksiden çıktı. Asansörden birlikte çıktık. 'Bu, cehennemdir' dedim. Winston buna 'İngiliz İmparatorluğunun sonudur bu' diye karşılık verdi."

Churchill'in arkadaşlarıyla Morpeth Konakları'ndaki toplantısı sırasında Clement Attlee telefon ederek, Nicolson'un günlüğüne yazdığına göre, Muhalefet'in "eğer istersek gelip bize katılmaya" hazır olduğunu söyledi. Nicolson şunları eklemişti: "Konuşmaya devam ettik. Sonunda şu çıktı ortaya. Chamberlain ya onurlu bir barışla geri dönecek ya da barışı bozacak. Her iki durumda da biz onu destekleyeceğiz. Fakat onursuz bir barışla dönerse karşı çıkacağız. Winston 'Odak oluşturalım' diyor."

Godesberg'de Hitler, Südetland'ın hemen boşaltılmasını istedi. Chamberlain önce plebisit yapılmasını savunmaya çalıştı. Toplantının ikinci gününde Hitler'in, Almanca konuşanların yüzde elliden çok olduğu yerlerde plebisit yapılmaması talebine razı oldu. Ayrıca, bölgedeki bütün Çek istihkamlarının ve savaş gereçlerinin Almanya'ya devredilmesini de kabul etti.

Hitler'e, kendisinin Çek hükümetini bu koşulları kabul etmeye zorlayacağı garantisini veren Chamberlain İngiltere'ye döndü ve Bakanlara, "Herr Hitler'in üzerinde kişisel bir etki kurduğu kanısında olduğunu" ve "Herr Hitler'in ona bir söz verdi mi sözünden dönmeyeceğine inandığını" söyledi. Hitler, Chamberlain'e, Almanya'nın içinde Çek olmasını istemediği konusunda güvence vermişti.

Churchill 26 Eylül'de tekrar Downing Sokağı'nda Chamberlain ve Halifax'ı görmeye gitti ve Fransa, İngiltere ve Rusya'nın, Hitler'in Çekoslovakya'ya girmesine izin verilmeyeceği yolunda bir bildiri yayınlamasını istedi. Ama Chamberlain o sırada bile Çeklere, Hitler'in taleplerini kabul etmeleri için baskı yapıyordu; Çeklerin bunları reddetiği 28 Eylül sabahı Chamberlain Hitler'e telgraf çekerek yeni bir konferans istedi.

O gün öğleden sonra Chamberlain Avam Kamarası'na, krizin o zamana kadarki durumu hakkında bigi verdi; konuşurken eline bir mesaj verildi. Konuşmasını keserek, bu mesajın Hitler'den geldiğini ve kendisini Münih'te, Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin katılımıyla yapılacak bir Dört Ülke Konferansı'na davet ettiğini söyledi. Bu daveti kabul edeceğini ve Münih'e gideceğini büyük bir coşku ve alkışlar arasında bildirdi. Milletvekillerinin çoğu yerlerinden kalkıp heyecanla oy kağıtlarını salladılar. Churchill, Eden, Amery ve Nicolson yerlerinden kalkmadı. Onların yakınlarındaki Parlamento üyeleri "Kalkın! Kalkın!" diye bağırdı. Sonra, Chamberlain Parlamento'dan ayrılırken Churchill kalkıp onun elini sıktı ve "İyi yolculuklar," dedi.

Chamberlain 29 Eylül'de tekrar Almanya'ya gitti ve öğle vakti Münih'e vardı. Hitler'e hemen, Münih'e gelmiş bulunan Çek delegasyonunun da görüşmelere katılıp katılamayacağını sordu. Hitler bunu reddetti; Çekler, kaderleri hakkında karar verilirken ayrı bir odada bekletildiler. On iki saat boyunca Hitler, Chamberlain, Daladier ve Mussolini Südetland'ın Almanya'ya devrinin ayrıntılarını ve zamansal programını konuştu. Kararları gece yarısını biraz geçe Çeklere sunuldu ve kendilerine, bunları kabul yahut reddetme seçeneği verildi. Koşullar üzerinde herhangi bir tartışma yapılmayacaktı.

Almanca konuşanların çoğunlukta olduğu yerlerin Almanlar tarafından işgali ertesi gün başlayacaktı; plebisit de olmayacaktı, gecikme de. Dilsel çoğunluğun kesin olmadığı yerlerde bir plebisit yapılacaktı. Almanya'ya verilen bölgedeki tüm istihkamlar, silahlar ve sanayi donanımları Almanya'nın olacaktı.

O gece, Münih Anlaşması'nın koşulları Londra'ya ulaşmadan önce Churchill Savoy Otel'de, Öteki Kulüp üyeleriyle yemekteydi. O yemekte bulunanlar arasında Deniz Kuvvetleri Bakanı Duff Cooper da vardı. Münih koşulları konusunda ilk ayrıntılar Savoy'a gece yarısından sonraki ilk saatlerde geldi. Duff Cooper bunları duyar duymaz, hükümetten istifa etmeye kararlı bir şekilde salondan ayrıldı. Churchill, otelden ayrıldıktan sonra, kahkahalar ve neşeli sesler gelen bir restoranın kapısında bir süre durakladı. Sonra dönüp giderken, yanındaki bir arkadaşına "Zavallı insanlar! Neyle karşılaşacaklarından pek haberleri yok," diye fısıldadı.

Üç gün sonra Avam Kamarası'nda Münih Anlaşması görüşüldü. İlk önce, hükümetten istifa etmiş olan Duff Cooper konuştu ve istifa konuşmasın-

da Parlamento'ya şunları söyledi: "Başbakan, Herr Hitler'le yumuşak ve makul bir dille konuşulacağını sanıyor. Bense onun daha çok, saldırı tehdidinin diline alışık olduğu kanısındayım." Chamberlain buna şu yanıtı verdi: "Ben şimdiki görevimi üstlendiğimden beri en birincil amacım daima, Avrupa'yı sakinleştirmek, çok uzun zamandır havayı zehirleyen kuşkuları ve düşmanlıkları yok etmek için çalışmak oldu. Yatıştırmaya giden yol uzundur ve dikenli engebelerle doludur. Çekoslovakya sorunu en son ve belki de en tehlikeli sorundur. Şimdi onu aştık ve bence, makul düşünce yolunda daha da ilerlemek mümkün olacak."

Milletvekillerinin hepsi "Münih"i bir başarı olarak görmüyordu; İşçi Partisi lideri Clement Attlee bunu hem bir "aşağılanma," hem de "kaba kuvvetin zaferi" diye tanımladı. Liberal Parti lideri Archibald Sinclair "küçük ve zayıf bir ülkeye bir haksızlığın dayatılması ve özgür insanlara zorbalık siyaseti, asla kalıcı bir barışın temeli olamaz," dedi. Aralarında Eden, Amery ve, Bonar Law'ın oğlu Richard'ın da bulunduğu otuzdan fazla Muhafazakâr Parlamento üyesi de Anlaşmanın aleyhinde konuştu.

Churchill 5 Ekim'de konuşmak üzere kalktığında, birçok sıradan insanın tedirginliğini dile getirdiğini biliyordu. "Her şey bitti," diye başladı. "Çekoslovakya sessiz, matemli, terk edilmiş, kırılmış bir şekilde karanlıklara çekildi. Batılı demokrasilerle ve hep itaatkar bir hizmetkarı olduğu Milletler Cemiyeti'yle ilişkisinden ötürü her yönden zarar gördü." Münih Anlaşması "tümüyle ve kelimenin tam anlamıyla bir yenilgi"ydi. "Yıllarla, ama belki de sadece aylarla ölçülebilecek" bir süre sonra "Çekoslovakya Nazi rejimi tarafından yutulacak"tı. Hitler "gözünü batıya dikmeyi" seçerse İngiltere ve Fransa, Çek istihkam hattının yitirilmiş olmasından ötürü fena halde pişman olacaktı. "Birçok kişi, hiç kuşkusuz ki dürüstçe, sadece Çekoslovakya'nın çıkarlarının feda edildiğine inanıyor" dedi Churchill, "ama korkarım bir gün kendimizi fena halde riske soktuğumuzu ve Büyük Britanya ve Fransa'nın güvenliğini ve hatta bağımsızlığını ölümcül bir tehlikeye attığımızı fark edeceğiz."

Churchill, Münih Anlaşması'nın İngiliz siyasetinin bir zaferi olduğu ya da bunun, Chamberlain'in sandığı gibi, Avrupa'da gerginliklerin azalmasına ve hatta İngiltere'yle Almanya arasında daha yakın ilişkilerin kurulmasına giden yolu açacağı görüşünü reddediyordu. Şunları söyledi: "Bizler, Büyük Britanya ve Fransa'nın başına gelecek çok büyük bir felaketle karşı karşıyayız. Buna karşı kör olmayalım. Artık kabul edilmelidir ki, Orta

ve Doğu Avrupa'daki tüm ülkeler muzaffer Almanya'yla çok iyi geçinmek için ellerinden geleni yapacaktır. Orta Avrupa'da, Fransa'nın kendi güvenliği için bel bağladığı bir ittifaklar sistemi elden kaçmıştır ve bunun yeniden kurulmasını sağlamanın bir yolunu göremiyorum. Tuna'dan Karadeniz'e, mısır ve petrol kaynaklarına giden yol, ta Türkiye'ye kadar giden yol açılmıştır."

"Hitler'in, gücünü Tuna havzasına uzatması için," dedi Churchill, "tek bir kurşun atmasına bile gerek yoktur. Günden güne, haftadan haftaya, o bölgelerde tümüyle geri çekilmeler göreceksiniz. Bu ülkelerin birçoğu, Nazi gücünün yükselişinden korkarak Alman yanlısı siyasetçileri, bakanları, hükümetleri başa getirdi; oysa Polonya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da daima, Batı demokrasilerine bakan ve kendilerine dayatılan bu keyfi totaliter hakimiyeti kabul etme fikrinden nefret eden ve karşı konabileceğini umut eden muazzam halk hareketleri vardı. Bunların hepsi yok olup gitti."

Churchill, kendi görüşünce, göz yumma siyasetinin ölümcül hatasına yeniden değinerek Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Başbakan, ülkemizle Almanya arasında yürekten ilişkiler olsun istiyor. Alman halkıyla yürekten ilişkiler kurmada hiçbir zorluk yok. Yüreğimiz onlarla. Fakat onların gücü yok. Diplomatik ve doğru ilişkilerinizin olması gerekir, ama İngiliz demokrasisiyle Nazi iktidarı arasında, Hıristiyan etiğini tekmeleyip atan, barbarca bir paganizmle coşarak yoluna devam eden, saldırganlık ve fetih ruhuyla övünen, zulümden güç ve sapıkça bir zevk alan ve gördüğümüz gibi, canice bir zor kullanma tehdidini zalimce bir vahşilikle yürüten bir iktidar arasında asla dostluk olamaz. O iktidar asla İngiliz demokrasisinin güvenilir bir dostu olamaz. Benim katlanılmaz bulduğum şeyse, ülkemizin Nazi Almanyasının gücüne, yörüngesine ve etkisine kapılması ve varlığımızın onların iyi niyetine ya da keyfine bağlı hale geliyor olması düşüncesidir."

Churchill, sözlerinin devamında, "Benim, her türlü savunma tedbirini," dedi, "ilk olarak, kıyılarımızı vuracak mesafedeki herkesten üstün bir hava gücünün zamanında yaratılmasını; ikincisi, birçok ülkenin kolektif gücünün bir araya getirilmesini; ve üçüncüsü, Nazi iktidarının ileriye doğru hareketini en azından kısıtlayacak güçleri bir araya toplamak amacıyla, tümüyle Milletler Cemiyeti Sözleşmesi kapsamında ittifaklar ve askeri anlaşmalar yapılmasını sağlamak için elimden geleni yapmam işte bunu

önlemek içindi. Ama bunların hiçbir yararı olmadı. Alınan her tavrın altı başarılı bir şekilde oyuldu ve makul gibi görünen, aldatıcı bahanelerle yalnız bırakıldı."

Chamberlain'in Münih'ten dönüşünden beri beş gündür toplumda büyük bir neşe vardı ve Chamberlain'in dönüşünü kutlayan kalabalıkların coşkusunda gayet iyi gözleniyordu bu. Churchill, konuşmasını bu kutlamalara değinerek bitirdi:

> *Bedeli ne olursa olsun görevlerini yapmaya hazır, geçen haftanın gerginlikleri sırasında hiç ürkmeyen, sadık, cesur halkımıza hiç kızmıyorum; bu çetin bela yüzünden şimdilik kendilerine gerek olmayacağını öğrendiklerinde duydukları doğal, kendiliğinden patlayan büyük neşeden ve rahatlama duygusundan ötürü hiç kızmıyorum onlara; ama gerçeği bilmeleri gerekiyor.*
>
> *Savunmamızda çok büyük bir ihmal ve yetersizlik olduğunu bilmeleri gerekiyor; hiç savaşmadan, sonuçları çok uzaklara kadar peşimizi bırakmayacak bir yenilgiye uğradığımızı bilmeleri gerekiyor; tarihimizin, Avrupa'daki tüm dengenin bozulduğu, Batı demokrasileri için artık korkunç sözlerin sarf edildiği, dehşet verici bir kilometre taşını geçtiğimizi bilmeleri gerekiyor.*
>
> *"Sen ki terazide tartıldın ve noksan bulundun."*
>
> *Ve bunun son olduğunu sanmayın. Hesaplaşmanın sadece başlangıcıdır bu. Ahlak sağlımızı ve savaş enerjimizi mükemmel bir şekilde yeniden kazanarak yeniden ayağa kalkmaz, eski günlerdeki gibi, özgürlüğümüzü korumak için tavır almazsak bize yıllarca hep sunulacak acı fincanın sadece ilk yudumu, ilk tadımıdır bu.*

Chamberlain'in bakanlarından biri, Malcolm MacDonald daha sonraları, Churchill bu sözleri söylerken avuçlarının nasıl terlediğini hatırlıyordu. Görüşmelerin sonunda oylama yapıldığında otuz Muhafazakâr milletvekili çekimser oy kullandı. Bunların, Churchill de dahil on üçü kafa tutarcasına yerlerinde kaldı.

Südetland'ın ilhakında zafer kazanmış Hitler bu kez Churchill'e açıkça saldırdı ve Münih'te, iktidarı ele geçirmek için yaptığı ilk girişimin on beşinci yıldönümünde hitap ettiği bir kitleye şunları söyledi: "Sayın Churc-

hill'in belki 15.000 ya da 20.000 seçmeni var. Benimki 40.000.000. İlk ve son olarak, bir mürebbiyenin öğrencisi gibi şamarlanmamızın artık önlenmesini talep ediyoruz."

Chartwell'e dönen Churchill şimdilik yenilmişti. Münih'i protesto etmek için Fransız hükümetindeki Adalet Bakanlığı görevinden istifa etmiş olan Paul Reynaud'a şunları yazdı: "Siz, bizim gücümüzle takviye görmek yerine bizim zayıflığımızın zararını gördünüz. Siyasetçiler her iki ülkenin de ruhunu bozdu;" ve sonra Churchill şunu sordu: "Bizler Nazilerin bize hükmetmesine karşı direnebilir miyiz, yoksa tek tek –bir taraftan yeniden silahlanırken– onlarla iyi geçinmek için elimizden geleni yapmamız mı gerekiyor? Yoksa ortak bir çaba hâlâ mümkün müdür?"

Churchill bunun yanıtını bilmiyordu. "Bugün neye güveneceğimizi bilmiyorum" diye itiraf etti Reynaud'a ve 11 Ekim'de Kanadalı bir tanıdığına şunları yazdı: "Şu anda çok üzgünüm ve durum karşısında şimdilik donakalmış haldeyim. Bugüne dek, barışçı güçler diktatörlerden kesinlikle daha güçlüydü ama gelecek yıl farklı bir denge beklememiz gerekiyor."

26. Bölüm

Münih'ten Savaşa

Churchill'in Münih Anlaşması'na muhalefeti Muhafazakâr Parti Genel Merkeziyle tüm uzlaşmazlığının simgesiydi. Churchill 29 Ekim 1938'de, sadık Muhafazakâr Partili Sir Henry Page Croft'a şunları yazdı: "Muhafazakâr Parti saflarında mücadele vermek belki mümkündür, ama Muhafazakâr Parti'de, haklarımızı ve mülklerimizi koruyacak ve güvenliğimiz için gereken fedakarlıkları ve çabaları gösterecek güçler bir araya gelecek mi, yoksa Hindistan meselesinde olduğu gibi, Genel Merkezin kabine yanlısı disiplin sorumlularının etkisiyle bunların hepsi çöpe mi gidecek? Eğer öyleyse, bana düşeni biliyorum ben."

Churchill'in Münih hakkındaki konuşmasını eleştirenler arasında bulunan, onun seçim çevresinin Muhafazakâr bir üyesi Sir Harry Goschen, seçim çevresi başkanına şunları yazmıştı: "Churchill'in, yaptığı konuşmalarla Parlamento'nun ahengini bozmasının çok esef edilecek bir şey olduğunu düşünmemek elimde değil. Elbet o sıradan bir milletvekili değil ve sözleri Avrupa'nın her tarafına ve Amerika'ya gönderildi ve bence sesini çıkarmayıp hiç konuşmasa çok daha iyi ederdi."

Eskiden Churchill'in seçim çevresindeki destekçilerinden olan, ama Münih görüşmeleri sırasında gayet aktif bir anti-Churchill lobi yürüten Colin Thornton-Kemsley daha sonraları, "Biz onun, Muhafazakâr hükümeti gözden düşürmesini değil, desteklemesini istiyorduk," diye hatırlıyordu.

Muhafazakâr Parti Genel Merkezi'nin teşvik ettiği ve City of London'daki Winchester House'da yapılan kitlesel bir toplantıyla doruğuna çıkan, çok gürültülü yerel eleştirilere karşın, Churchill'in seçmenleri 4 Kasım'da ona güvenoyu verdi. Ama Churchill, daha önce kendisiyle müttefik olmuş birçok Parlamento üyesinde bir çekingenlik hali seziyordu; 12 Kasım'da, Anti-Nazi Komite'nin Genel Sekreteri A. H. Richards öğle yemeklerinden

birine Eden'i çağırmayı önerince Churchill, "Sayın Eden'in geleceğini pek sanmıyorum," diye yanıtladı. "Şu sıralar çok çekingen."

Churchill, yazdığı mektupla kendisini kamuoyunu "vurdumduymazlık halinden" kurtarmak için ulusal çapta bir konuşma kampanyasına başlamaya teşvik eden *Sunday Referee* editörü R. J. Minney'e 12 Kasım'da şu karamsar yanıtı verdi: "Korkarım bu ülkede konuşma yapmanın artık eskisi kadar etkisi yok. Her şeyden önce, Savaş'tan önceki günlerdeki gibi haber alamıyorlar. Martta ve nisanda, ülkeyi bu sonbaharda yaşanacak şeylere karşı uyarmak için beş yahut altı toplantı yaptım ve her yerde, en iyi salonlarda ve üç partinin de temsil edildiği platformlarda çok kalabalık kitlelere konuştum ama, harcanan muazzam çabalara karşın en ufak bir sonuç yaratmadı."

6 Kasım'da Weimar'da konuşan Hitler, demokrasileri, özgürce konuşmanın, özellikle de, "savaş kışkırtıcılığı yapma özgürlüğünün tehlikelerine" karşı uyardı. Churchill'in Almanya'daki Nazi karşıtlarına yaptığı, seslerini duyurmaları çağrısına değinerek, "Sayın Churchill vatan hainlerini bırakıp Almanlarla ilgilenseydi," dedi, "söylediklerinin ne kadar saçma sapan şeyler olduğunu görürdü, çünkü ben, sanki ayda yaşıyormuş gibi gelen bu adama Almanya'da rejime karşı hiçbir güç olmadığını, burada sadece Nasyonal Sosyalist hareketin, bunun liderlerinin ve silahlı takipçilerinin olduğu konusunda garanti verebilirim."

Aynı akşam Churchill, konuşmasının devamında İngiliz siyasetinde kendisini eleştiren diğer "güruha" hakaretler yağdıran Hitler'e bir yanıt yayınladı. "Büyük bir devletin başının, hiçbir bakanlık görevinde bulunmayan ve hatta bir partinin lideri falan olmayan İngiliz Parlamento üyelerine saldırmaya kalkışmasına şaşırdım," dedi Churchill. "Onun açısından böyle bir hareket o kişilerin yapabileceği etkiyi daha da çok arttırmaktan başka bir işe yaramaz, çünkü onların yurttaşları onlar hakkında kendi görüşlerini çoktan oluşturmuştur ve aslında yabancı birinin yol göstermesine hiç ihtiyaçları yoktur."

17 Kasım'da, *Kristallnacht*'tan, yani tüm Almanya, Avusturya ve Südetland'da Yahudilere karşı şiddet uygulandığı geceden bir hafta sonra Churchill Avam Kamarası'nda, "Herkesin, alarm çanının şiddetli ve tekrar tekrar vuruşlarını duyması ve bunun ulusumuz ve şerefimiz için bir cenaze çanı değil, bir harekete geçme çağrısı olması gerektiğine karar vermesi gereken an gelmedi mi?" diye sordu. Sonrasında da Liberallerin ver-

diği, bir Mühimmat Bakanlığı kurulması yönündeki önergenin desteklenmesi çağrısında bulundu. Chamberlain, Churchill'in sözlerinin etkisini azaltmak için alay etme yöntemine başvurmaya karar verdi. "Saygıdeğer arkadaşımın parlak niteliklerine çok büyük hayranlık duyuyorum," dedi. "Kendisi her tarafa ışık saçıyor. Hatırlıyorum, bir zamanlar üst bir görevde yıllarca hizmet etmiş bir egemen bölge devlet adamına, onun görüşünce bir devlet adamında bulunacak en değerli nitelik nedir diye sorulmuştu. Yanıtı, muhakeme oldu. Eğer bana, saygıdeğer arkadaşımın hayran olunacak niteliklerinden birincisinin muhakeme olup olmadığını sorarsanız, Avam Kamarası'ndan, beni yanıt için fazla zorlamamalarını isterim."

Churchill'in bilmediği şeyse Chamberlain'in 31 Ekim'deki Bakanlar Kurulu toplantısında şunları söylediğiydi: "Silahlanma konusuna çok fazla vurgu yapılmış, sanki Münih Anlaşması'ndan çıkarılacak sonuçlardan biri de, silahlanma programımızı hızlandırmamız gerektiğiymiş gibi. Varolan programın hızlandırılması başka, programımızın kapsamında, yeni bir silahlanma yarışına yol açacak bir büyütmeyse başka bir şeydir." Chamberlain'in teklifi, bakan arkadaşlarına söylediğine göre, Münih siyasetini bırakmayıp "daha iyi ilişkiler kurmak amacıyla" buna devam etmekti.

Churchill'in bilmediği diğer bir şey de, 25 Kasım'da Bakanlar Kurulu'na dağıtılan gizli bir raporda, yeni Hava Kuvvetleri Bakanı Sir Kingsley Wood'un, bakan arkadaşlarına, "Önceki büyüme programımızın uzak görüşlü bir şekilde yapılmadığı ve Almanya'nın gerek kapasitesinin gerekse niyetlerinin iyi tahmin edilemediği gayet açıktır," dediğiydi.

Bir Mühimmat Bakanlığı kurulması gerektiğini savunan Churchill 17 Kasım'da, Muhafazakâr milletvekillerinden, Liberallerin önergesini desteklemede kendisine katılmalarını istedi. "Koridorun yukarısındaki saygıdeğer beyefendiler," dedi, "Majesteleri'nin hükümetini her durumda, söz vermişçesine, sadık, vefakar bir şekilde destekleyenler, omuzlarındaki yükü tümüyle Kraliyet'in bakanlarına atabileceklerini düşünmemelidir. Sorumluluğun büyük bir kısmı onların omuzundadır. O sıralardan üç yıl önce sağlıklı bir homurtu gelseydi bugün bizim tüm silah üretim planımız ne kadar farklı olurdu! Ama ne yazık ki böyle bir hizmet eksik kaldı." "Bir Mühimmat Bakanlığı için oy vermek hükümetin ömrünü kısaltmaz," dedi Churchill, "ama hükümeti harekete geçirir. Gerçek bir ener-

jiyle ilerlemeyi sağlar. Bu bir parti meselesi değildir, bunun Parti'yle hiçbir ilişkisi yoktur; tümüyle, ülkenin genel güvenliğini ilgilendiren bir konudur bu."

Churchill'in çağrısı tümüyle başarısız oldu. Elli değil, sadece iki milletvekili onunla birlikte lobiye girdi: Brendan Bracken ve Harold Macmillan. Churchill beş gün sonra Duff Cooper'a buruk bir şekilde şunları yazdı: "Chamberlain her şeyden ustaca sıyrıldı. Münih bitti, hazırlıksızlık unutuldu ve ülkeyi silahlandırmak için hiçbir gerçek, dürüst ve yeni bir çaba harcanmayacak. Korkunç bir bedel verilerek sağlanmış nefes alma aralığı bile ziyan edilecek."

Churchill 1 Aralık'ta, altmış dördüncü doğum gününden bir gün sonra, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nin birinci cildini bitirdi. Dört gün sonra, Londra'nın uçaksavar savunmasının durumunu eleştirmek için Avam Kamarası'ndaydı. Sonra seçim çevresindeki seçmenlerine 9 Aralık'ta, Chamberlain'in Mühimmat Bakanlığı görüşmeleri sırasındaki paylamasından ötürü hâlâ buruk bir halde şunları söyledi:

> *Başbakan geçen gün Avam Kamarası'nda, benim parlak yeteneklerim arasında eksik olan şeyin muhakeme yeteneği olduğunu söyledi. Bense bu son beş yıldır, dış olaylar ve ülkenin savunması konularında, onunkine nazaran kendi muhakeme yeteneğimi gayet memnun bir şekilde dikkatinize sunuyorum.*
>
> *Şubat ayında Başbakan, Avrupa'daki gerginliğin büyük ölçüde kalktığını söyledi. Birkaç hafta sonra Nazi Almanyası Avusturya'yı aldı. Ben onun, Avusturya'nın ırzına geçilmesinin şoku geçer geçmez bu sözlerini tekrarlayacağı tahmininde bulundum. Temmuzun sonunda aynı sözcükleri kullanarak yaptı bunu. Ağustosun ortasında Almanya, hepimizi bir dünya savaşının eşiğine getirdikten sonra Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin tümüyle yok edilmesi ve vakumlanmasıyla sonuçlanan entrikalar için seferberliğe başladı.*
>
> *Chamberlain kasım ayında, Belediye Başkanı'nın ziyafetinde bize, Avrupa'nın daha barışçı bir duruma geçmekte olduğunu söyledi. Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz Nazilerin Yahudi nüfusa yaptığı vahşet tüm uygar dünyada yankılandı.*

Churchill ayrıca, Chamberlain'in öncelleri hakkında da şunları söyledi:

> *1934'te Bay Baldwin'e, Almanların gizli bir hava kuvveti bulunduğu ve bizimkine hızla yetiştiği uyarısında bulundum. Kesin rakamlar ve tahminler verdim. Tabii bunların hepsi, resmi otoritenin tüm ağırlığı kullanılarak yalanlandı. Savaş kışkırtıcısı diye nitelendim. Bunun üzerinden altı hafta geçmeden Bay Baldwin Avam Kamarası'na gelip yanıldığını söyledi, "hepimiz suçluyuz" dedi ve herkes de, "Hatasını kabul etmesi ne kadar dürüstçe bir hareket," dedi.*
>
> *Bay Baldwin, İngiliz İmparatorluğu ve İngiltere'nin özgürlüğü için ölümcül olduğu görülebilecek bu hatayı yapmasından ötürü, İngiltere'nin güvenliğine ve gücüne katkıda bulunan, büyük hizmetlerde bulunmuş, sıradan kişilerden daha çok alkış aldı. Evet, Bay Chamberlain o hükümetin Bay Baldwin'den sonra en yetkili Bakanıydı. Maliye Bakanıydı. Bütün gerçekleri biliyordu. Onun muhakemesi de tıpkı Bay Baldwin'inki gibi yanlış çıktı ve bizler bugün bunun acısını çekiyoruz.*

Bunun ardından Churchill Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Liberal hükümette bakan olan arkadaşı Lord Samuel'den söz etti. "Dört yıl önce," dedi dinleyicilerine, "Hava Kuvvetlerinin –şu andakinin– iki katına ve sonra tekrar iki katına çıkarılmasını istediğimde Lord Samuel benim muhakememi öylesine hatalı buldu ki, beni Malayalı bir amok koşucusuna benzetti. Benim tavsiyeme uyulsaydı hem onun için, hem zulme uğrayan ırkı için çok daha iyi olacaktı. Onlar şimdiki yerlerinde olmayacaktı ve bizler de şimdiki yerimizde olmayacaktık."

"İşte, geçmişteki kanıtlanmış muhakeme hatalarından oluşan böyle bir arka planın önünde, gelecek hakkında yürüttüğüm ve sonuçları henüz doğrulanmamış bazı muhakemelerime dikkatinizi çekiyorum," diye bitirdi Churchill sözlerini.

Churchill'in konuşmasından dört gün sonra A. H. Richards ona şunları yazmıştı: "Bence bu yıl sizin için büyük çabaların harcandığı bir dönem oldu fakat emekleriniz boşa gitmedi. Yiğitçe ve hiç esirgemeden harcadığınız çabalarınızla çevrenizde, değerli mirasımız olan özgürlüğümü-

zü korumaya kararlı ve dinamik güçler topladığınızı gösteren belirtiler var." Richards sekiz gün sonra tekrar yazarak, on beş ayrı kentin, Churchill'i en büyük salonlarında konuşma yapmaya davet ettiğini bildirdi. "Her sınıftan insanların arasında dolaştığımda –son beş yıldır çok sık ve çok kararlı bir şekilde tekrarladığınız– yeniden silahlanma ve Milletler Cemiyeti Sözleşmesi konularındaki çok akıllıca fikirlerinizi zamanında dinleseydik böyle karanlık bir tehlikeye sürüklenmezdik yolunda bir genel kanının her zamankinden daha güçlü olduğunu görüyorum."

Churchill 22 Aralık'ta, o sıralar Batı Hint Adaları'nda geziye çıkmış olan Clementine'e yazdığı mektupta "Her şey giderek, tüm Avrupa'da bizim düşüncelerimizi savunanların azaldığını ve Hitler'in şubat ya da martta yeniden, muhtemelen de Polonya'ya karşı harekete geçeceğini gösteriyor," dedi. Halifax'ın Baş özel sekreteri Oliver Harvey, Noel günü, günlüğüne hükümetin, özellikle de Inskip'in silahlanma konusuna "durumun gerektirdiği kadar köktenci bir şekilde" asılmadığını yazmıştı. Harvey şunları ekliyordu: "Çok daha enerjik ve yaratıcı bir kişilik gerekli. Winston'un böyle olduğu gayet açık, ama bence Başbakan onu almaktansa ölmeyi tercih eder."

Chartwell'de kalan Churchill, Güller Savaşı ve Jan D'Arc hakkında yazılar yazdı. Bir sabah, 1903'te Clementine'e aşık olmuş bir adamın altmış sekiz yaşında öldüğü haberini okuyunca Clementine'e şunları yazdı: "Sevgili Clemmie, Sidney Peel'in öldüğünü duyunca üzüleceksin. Ölüm nedenini bilmiyorum. Biz gençken tanıdığım birçok insan artık ölüyor. Hayatın sonuna varmak ve kendini tıpkı elli yıl önceki gibi hissetmek çok hayret verici bir şey. İnsan daima, birtakım yeteneklerini yitirmeden, birdenbire bir ölüm dilemeli. Ama mektubumun sonu biraz kasvetli oldu. Seni senin güneş ışığında düşünmek hoşuma gidiyor. Huzurun ve gücün sayesinde somut bazı kazanımlarının olmasını diliyor ve dua ediyorum."

Bir hafta sonra Churchill'in ilk torunu, Diana ve Duncan Sandys'in kızları Edwina doğdu. "Bu kız hiç beklenmedik bir şekilde geldi," diye yazdı Churchill, Clementine'e, "henüz sekiz aylık bile yoktu ve ağırlığı iki kilodan birazcık fazlaydı. Kız öğleden sonra gayet iyiydi, durup bana baktı. Bebek çok küçük ama mükemmel ve aldığım son haberlerin yanında başarılı."

Churchill 7 Ocak 1939'da Paris'e uçtu, Reynaud'la yemek yedi, eski Başbakan Léon Blum'la görüştü ve gece trenine binip, Maxine Elliott'la birlikte Château de l'Horizon'da iki buçuk hafta geçirmek üzere Güney

Fransa'ya gitti. Oradan Clementine'e, Fransız politikacılarla Paris'te konuştuğu şeyler hakkında şunları yazdı: "Hepsi de, bu kriz sırasında Almanların Fransız sınırında pek askerlerinin olmadığını doğruluyor. Ve Blum bana (gizlice) bizzat Daladier'den öğrendiğine göre, General Gamelin'in de General Georges'in de, zayıf ve tamamlanmamış, neredeyse savunmasız Alman savunma hatlarını en geç on beşinci günde yaracaklarından ve Çekler sadece bu iki hafta süresince dayanabilirse, Alman ordularının geri dönüp, işgale karşı koymak zorunda kalacağından emin olduklarını söyledi. Öte yandan büyük bir üstünlük havası var ve her şey, bu mesele hakkında nasıl bir hükme varıldığını göstermeye bağlı."

Churchill, "İngiltere ve Fransa'nın göstereceği sert bir tutumun savaşı önleyeceğinden kuşkum yok," diye ekliyordu, "ve bence tarih, olacakların en kötüsü olursa bizim şimdikinden çok daha iyi durumda olmamız gerektiği görüşüne yatkın olacak."

Churchill, bakanlık beklentisi hakkında Clementine'e, "Bütün bu yükleri ve ihmalleri, üstelik onların vermeyi aklından bile geçirmediği yetkilerden yoksun bir şekilde yüklenmenin pek hoş bir şey olduğunu sanmıyorum," diye yazdı. Ve kendisine, eski Kuzey İrlanda Başbakanı Sir James Craig'in gönderdiği, üzerinde babasının, kendisinin ve oğlunun sözlerinden birer alıntı bulunan gümüş bir fincanın uyandırdığı düşüncelerle şunları yazmıştı: "Beni Parti'den atmak isteyen bu pis Muhafazakâr eşeklerden birkaçı dilerim bu hediyeyi görür." Riviera'daki yaşam, çalışmayla oyunun bir karışımıydı. "Chartwell'deyken günlerimi inşaat ve dikte arasında böldüğüm gibi," dedi Clementine'e 18 Ocak'ta, "şimdi de dikte ve kumar arasında bölüyorum. Çok uzun süre kumar oynuyorum fakat aptallık yapmıyorum ve şimdiye kadar epey miktarda kazancım oldu."

Churchill ocak ayının son haftasında İngiltere'ye döndü. "Seni hiç bu kadar formunda görmemiştim," diye yazdı Maxine Elliott o gittikten sonra, "ve devamlı kahkahalardan kırıldık. Senin *joie de vivre*'in [yaşam sevinci] harika bir özellik ve diğer özelliklerin kadar değerli; aslında sen tüm dünyanın en müthiş yetenekli yaratığısın ve sen gidince güneş ışığı da gidiyor sanki."

Churchill'in seçim çevresinden, kasım ayındaki güvenoyuna karşın, onun Münih'e karşı düşmanca yaklaşımını kınayan sesler gelmeye devam ediyordu. Churchill, "Günümüzde Parti'nin bazı çevrelerindeki hoşgörüsüzlük haline kesinlikle karşı konulmazsa bu durum Avam Kamarası'nın ni-

teliklerini yok edecektir," diyerek uyardı seçmenlerini 25 Ocak'ta. Ülkenin güvenli hale gelmesi için yapılacak bir sürü şey hâlâ duruyordu; hem hava saldırısına karşı tedbirler, hem de bir savaş halinde zorunlu askere alınacakların kaydının oluşturulması yönünden hâlâ yeterli bir "düşünce netliği ya da harekete geçme gayretinin" olmadığını düşünüyordu ve sözlerinin devamında seçmenlerine şunları söyledi: "Mühimmat depolarının etrafına siper kazılmasının üzerinden neredeyse beş ay geçti; fakat onların içini dolduracak yahut onları sürekli hale getirecek düşünsel ve manevi kavrayışa hâlâ varılamadı. Ağızlarını açmış, alık alık bakıyorlar; ayıplanacak bir yönetimsel zaafın ilanıdır bu ve korkarım, bu konuda gösterilebilecek tek örnek de bu değil."

Churchill, seçmenlerine, Münih Anlaşması yapıldığı sırada bazı kişiler İngiltere'nin "çok ağır bir bedelle de olsa, kalıcı bir barış" satın aldığını umut ederken, diğerlerininse hiç olmazsa "nefes alacak bir aralık" kazanıldığını düşündüğünü hatırlattı. "Bu nefes alacak aralığın tedbirsizce ziyan edilmemesini sağlayalım." Ama "nefes alacak bu aralık" yitiriliyordu. 26 Ocak'ta, Hore-Belisha'nın gelecek yılın silahlanmasında artış önerisini reddeden Chamberlain Bakanlar Kurulu'nda şunları söylemişti: "Mali durum ihmal edilmemelidir, çünkü mali gücümüz kısa zamanda bitmeyecek bir savaşta bizim en güçlü silahlarımızdan biri olmuştur." Eski bir Maliye Bakanı olarak, mali durum ona "son derece tehlikeli" geliyordu.

Savunma harcamalarına karşı bu sakıngan yaklaşım kendini birçok şekilde gösteriyordu. 1 Ocak 1939'da, silahlanma programındaki gecikmeleri ve sorunları bildirmek amacıyla bir ay önce kurulmuş olan Sanayiciler Danışma Kurulu Chamberlain'e sunduğu raporunda, sanayinin hâlâ "barış zamanı koşullarına göre çalıştığının unutulmamasını" vurgulamıştı. Rapordaki bu sözlerin çıkarılması gerektiğini düşünen Kamu Yönetimi Müdürü ve Chamberlain'in yakın arkadaşı Sir Horace Wilson 27 Ocak'ta tuttuğu notta şunları yazıyordu: "Barış zamanı koşullarına gereksiz yere göndermeler var ve ben bunu böylesine sık sık kurcalamanın bir anlamını göremiyorum. Bunun tekrarlanması daha ziyade, ülkenin savaş durumuna sokulmasının iyi bir şey olduğu yolunda yorumlara yol açar ki henüz böyle bir şey yapmak istemiyoruz."

"Her şey anlatılamayacak kadar felaket," diye yazdı Churchill 30 Ocak'ta baldızı Lady Gwendeline'e. O hafta Inskip, Savunma Koordinasyon Bakanlığı'ndan ayrılıp Dominyonlar Bakanlığı'na geçti. Boş kalan bakanlık

için Churchill'in adı birçok çevrede dolaştı ama bakanlık başka birine, eski Donanma Komutanı Lord Chatfield'e gitti.

Chamberlain hâlâ Münih'in, silahlanma ve savaş hazırlığına değil, uzlaşma ve barış görüşmelerine giden yolun bir adımı olduğundan emindi. 19 Şubat'ta kız kardeşine şunları yazdı: "Ben şahsen, çoğu zamankinden daha kaygısız bir haldeyim. Aldığım haberlerin hepsi barış yönünü gösteriyor ve sonunda diktatörlerden üstün geldiğimize inandığımı bir kez daha tekrarlayacağım. Elbette bu, onlar bize zorbalık yapmaya kalktı diye onlara zorbalık yapmak istediğim anlamına gelmez; tam tersine, onların, dertlerine dikkat edilmesini istemelerini haklı gösterecek nedenleri var bence ve ben sahneye çıktıktan sonra bunu nazik bir şekilde isteselerdi şimdiye kadar bir şekilde tatmin olmuş olabilirlerdi. Şimdi atmosferin düzelmesi biraz zaman alacak ama her şey benim istediğim yönde gidiyor. Bize karşı gayet iyi niyetli görünen Franco'yla sanırım mükemmel ilişkiler kurabileceğiz ve sonra, İtalyanlar çok huysuzluk etmezse Fransız-İtalyan görüşmelerini yürütebiliriz ve makul bir dostane tavır gösterirlerse silahsızlanmaya doğru yol alabiliriz. Her halükârda, ben olayları böyle görüyorum ve üç ya da dört yıl daha kalırsam içim gerçekten rahat bir şekilde çekilebilirim."

18 Şubat'ta, Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi Sir Neville Henderson, Alman Hava Kuvvetlerinin başı Mareşal Göring'in ona, "Chamberlain'in hükümette kalacağının ve ardından 'bir Churchill ya da bir Eden hükümetinin gelmeyeceğinin garantisi var mı?" diye sorduğunu bildirmişti Dışişleri Bakanlığı'na. "Bu soru," diye eklemişti Göring, "Almanya'nın kafasını kurcalayan en büyük sorundur." 22 Şubat'ta, Churchill'in yine bir Mühimmat Bakanlığı'nın kurulması çağrısında bulunduğu bir Parlamento görüşmesi sırasında Chamberlain ondan "Avrupa'nın bazı bölümlerinin bir numaralı şeytanı" diye söz etti. Bu sözlerdeki ima Churchill'in seçim çevresindeki bazı kişiler tarafından hemen anlaşıldı ve bu kez onun yerine, yatıştırma siyasetine daha yatkın birini getirmek için çalışmaya başladılar.

Churchill, 10 Mart'ta seçmenlerine yaptığı bir konuşmada hem kendi geçmişini, hem de Hitler'le hiçbir iş yapılamayacağı görüşünü savundu. "Ben hizipçi bir muhalefet falan yapmıyorum," dedi. "Benim bu işten hiçbir çıkarım yok. Ben sadece, bu ülkenin güçlü bir şekilde silahlanmasını, gerektiğince savunulmasını ve bizi onurlu bir barışa götürecek bir dış siyaset izlemesini sağlama çabasındayım."

"Parlamento'ya o günlerde herkes tarafından benimsenen şeyleri söyleyecek temsilciler göndermenin bir yararı yoktur," dedi Churchill seçmenlerine, dört gün sonra yapılan ikinci bir toplantıda. "Eğer seçmenler sadece, her türlü bağımsız düşünceyi ezmeye çalışan, uysal, yumuşak başlı ve itaatkar temsilciler göndermeye çalışırsa bizim parlamenter kurumlarımızın ne değeri kalır ve parlamenter doktrinlerimiz varlığını nasıl sürdürebilir? Ben on yıldır hükümette değilim ama şu son beş yıldır, bağımsız bir Muhafazakâr olarak yaptıklarımdan, kamusal hayatımın diğer bölümlerinde yaptıklarıma nazaran daha çok memnunum. Bunun bana yurttaşlarım arasında, bugüne kadar hiç görmediğim bir saygınlık kazandırdığını biliyorum."

Seçim bölgesinde Churchill'i eleştirenlerden biri, Colin Thornton-Kemsley toplantıda Muhafazakâr Parti Genel Merkezi'nin görüşlerini dile getirerek, "Bence, Bay Churchill Muhafazakâr Parti'yle, Ulusal Hükümetle ve büyük Başbakanımızla çalışmaya niyetli değilse, büyük bir partinin saygınlığının ve isminin altına daha fazla sığınmamalıdır," dedi. Ama Churchill'in seçmenleri ona destek verdi.

9 Mart'ta Chamberlain, Lobi Muhabirlerinin bir toplantısında, "uluslararası durum şimdi, geçmişteki kadar endişe verici görülmüyor," dedi. Ertesi gün Hoare, Chelsea Muhafazakârlar Birliği'nde, "güven," dedi, "geçtiğimiz sonbaharda bozgunculuk yüzünden boğulmasına ramak kalmış olmasına karşın, geri geldi; korkunun yerini umut aldı" ve eğer üç diktatör, İngiltere ve Fransa başbakanlarıyla "amaç yönünden dürüstçe" çalışırlarsa Avrupa yeni bir "Altın Çağın" şafağında olabilir. Dört gün sonra Alman birlikleri yeni bir ilhakın başlangıcı olarak, budanmış Çek Cumhuriyeti'nin sınırlarına doğru hareketlenmeye başladı. "Çekoslovakya Cumhuriyeti gözlerimizin önünde yok ediliyor," dedi Churchill o gün seçmenlerine.

Ertesi sabah Alman birlikleri Çekoslovakya'ya girdi. Hitler o gece Prag'daki Başkanlık Sarayı'nda yattı ve ertesi sabah Bohemya ve Moravya'nın üzerinde hamilik ilan etti. Çekoslovakya artık yok olmuştu; Slovak bölgesi bağımsızlığını ve Nazi Almanya'sına tam desteğini ilan etti. "Bana öyle geliyor ki," diye yazdı Churchill 19 Mart'ta eski Berlin Büyükelçisi Sir Horace Rumbold'a, "Hitler genel bir savaş tehdidi ya da fiili çatışmalarla durdurulmazsa Karadeniz'e kadar gidecek."

21 Mart'ta, İçişleri Bakanlığı'nın kıdemli bir memuru, Hava Saldırısına Karşı Tedbirler Müdürlüğü'nün Baş İstihbarat Subayı Forbes Leith Fra-

ser, Churchill'i ziyaret etti ve kurumundaki yetersizlikler hakkında birtakım belgeler verdi. Churchill hemen Chamberlain'e yazarak, İngiltere'nin uçaksavar savunması konusunda derhal "tam hazırlık" haline geçilmesi gerektiğini bildirdi ve bunu niçin elzem gördüğünü açıkladı: "Böyle bir adım saldırganlık olarak görülmeyecek ama yine de, Majesteleri'nin Hükümeti'nin Avrupa'daki olayları ciddiye aldığını vurgulayacaktır. Bu subaylarla askerlerin bir araya getirilmesi onların bütünlüğünü pekiştirecektir. Bunun ülkedeki etkisi bir alarmdan ziyade güven olacaktır."

İngiltere'nin uçaksavar savunmasının hemen ve alenen askerlerle donatılmasını isterken, "en çok düşündüğüm şey Hitler'dir," dedi Churchill, Chamberlain'e. "Şu anda Hitler müthiş bir gerginlik yaşıyor olsa gerek. Artık onun saldırganlıklarını engellemek için bir koalisyon oluşturmaya giriştiğimizi biliyor. Böyle bir adam her şeyi yapabilir. Eğer her şeyimizin hazır olduğu bilinirse, beni daha da çok endişelendiren, Londra'ya yahut uçak fabrikalarımıza sürpriz bir saldırıda bulunma hevesi giderilmiş olacaktır. Bir sürpriz olamayacak ve bu nedenle, şiddette aşırıya kaçma dürtüsü giderilecek ve böylece, daha basiretli düşünceler üstün gelebilecektir. 1914 Ağustosu'nda Sayın Asquith'i, donanmayı Kuzey Denizi'ne göndermeme izin vermesi konusunda ikna etmiştim ve böylece donanma, diplomatik durum henüz umutsuz hale *gelmeden* Dover Boğazı'ndan ve dar sulardan geçebildi. Bana öyle geliyor ki, uçaksavar savunmasının askerlerle donatılma meselesi şu anda buna çok benzer bir durumdur ve dilerim bunu size arz etmemin sizin için bir sakıncası yoktur."

"Sevgili Winston," diye yanıtladı Chamberlain aynı gün, "mesajın için teşekkürler. Sözünü ettiğin konu üzerinde çok zamanımı harcıyorum ama bu konu göründüğü kadar basit değil." On gün sonra, Almanların Prag'ı işgaliyle şok geçiren Chamberlain, Polonya'ya İngiltere'nin güvencesini verdi. Bu güvence Polonya'nın öncelikle, 1919'da Almanya'dan alınmış, Almanca konuşulan Polonya koridorunu kapsıyor muydu? 1 Nisan'da, *The Times*'ın başmakalesinde şunlar yazıyordu: "Ülkemizin dün üstlendiği yeni yükümlülük Büyük Britanya'yı, Polonya'nın halihazırdaki sınırlarının her santimini korumak zorunluluğuyla bağlamaz. Bu bildirideki anahtar sözcük toprak bütünlüğü değil, 'bağımsızlık'tır."

Churchill dehşete kapılmıştı. "Bu Cumartesi günkü *The Times*'ın başmakalesinde," dedi 3 Nisan'da Avam Kamarası'na, "Polonya'nın toprak bütünlüğü değil, sadece bağımsızlığı konusunda güvence verildiğini söy-

lemeye çalışan ve Çekoslovakya'nın yok edilmesini hatırlatan çok uğursuz bir cümle vardı." Churchill'in kuşkusu yersiz değildi; aynı gün Chamberlain kız kardeşine, "İngiltere'nin Polonya'ya verdiği güvence, kışkırtıcılıktan uzak bir tonda yazılmış, ama kesin, gayet açık ve bizi ilgilendiren şeyin devletlerin sınırları değil, onların bağımsızlığına yönelik saldırılar olduğu yolunda (sadece *The Times*'ın algılayabildiği) çok önemli bir düşünceyi vurgulayan bir metindir," diyordu. "Ve bu bağımsızlığın tehdit edilip edilmediğine karar verecek olan da biziz."

7 Nisan'da, Paskalya'dan önceki cuma günü İtalyan birlikleri Arnavutluk'a saldırdı. Churchill o gün Chartwell'deydi ve konuklarından biri de Harold Macmillan'dı. Daha sonraları, Churchill'in haritalar aradığını ve Akdeniz'deki tüm İngiliz savaş gemilerinin yerlerini öğrenmek için sık sık telefon ettiğini hatırlıyor. "O bahar gününün görüntüsünü," diye yazmıştı daha sonra Macmillan, "ve resmi bir görevinin olmamasına karşın Churchill'den yayılan büyük bir güç, enerji ve müthiş bir eylemin yarattığı duyguyu hiç unutmayacağım. Diğer herkes sersemlemiş ve tereddütlüyken bir tek o her şeye hakim ve sözü geçer haldeydi sanki." Churchill ertesi gün Chamberlain'e birçok kez telefon ederek, ertesi gün, yani pazar günü Parlamento'yu toplaması gerektiğini söyledi. Ayrıca Mussolini'ye, bu kadarının yettiğini, daha ileriye gitmemesi gerektiğini göstermek için, İngiliz Donanması'na Yunan adası Korfu'nun işgal edilmesi talimatını vermesi gerektiğini de söyledi. "Diplomatik inisiyatifi ele geçirmek için birkaç saat kaldı," dedi.

Chamberlain böyle bir harekette bulunmadı. 13 Nisan'da Churchill Avam Kamarası'nda hükümeti, Avrupa ve Akdeniz'deki durum karşısında yanlış diye nitelendirdiği yaklaşımından ötürü eleştirdi. "Nasıl oluyor da Bakanlar Bohemya'ya yapılan tecavüzün arifesinde "neşeli konuşmalar"a dalabiliyor ve altın çağın şafağı gibi kehanetlerde bulunuyor? Nasıl oluyor da, açıkça, sonuçları önceden kestirilemeyecek, çok olağanüstü nitelikte bir şeyin vuku bulması çok yakınken, geçtiğimiz haftanın tatil programından sapılmıyor? Ben bilmiyorum. Benim çok iyi bildiğim şey, Kraliyet'in bakanlarında heyecan veren bir vatanseverliğin ve gerçek bir harekete geçme duygusunun var olduğudur ama, bakanların kafasına müdahalede bulunan ya da giren yahut zapteden bir el mi var, merak ediyorum." Churchill'i dinleyenlerin birçoğu, bu sözlerle Sir Horace Wilson'un kastedildiği kanısındaydı.

"1934'te, Alman hava gücüyle ilgili rakamlar konusunda da buna benzer bir eleme, başka türlü gösterme ve küçültme süreci gerçekleşmişti," dedi Churchill. "Gerçeklerin, tehlike bildirecek bir izlenim vermez hale gelinceye dek eğilip bükülmeden Kraliyet'in üst bakanlarına ulaşmasına izin verilmedi. Eğer bakanlar sadece, dünya barışının bozulmayacağı yolunda, dürüst ve saygıdeğer arzularına uygun düşen haberlere önem verirse korkunç bir tehlike var demektir." Churchill'in iki pratik önerisi vardı; birincisi, Sovyetler Birliği'nin İngiltere, Fransa ve Polonya'yla yapılacak bir savunma bloğuna "tam anlamıyla dahil edilmesi"ydi; ikincisi, İngiltere'nin Balkanlar'da, daha önce Polonya gibi güvence verdiği Romanya'yı da kapsayacak bir "savunma birliği" oluşturulmasını teşvik etmesiydi. "Artık tehlike çok yakın," dedi. "Avrupa'nın büyük bir bölümünde geniş çaplı bir seferberlik var. Milyonlarca insan savaşa hazırlanıyor. Her tarafta, sınır istihkamlarına askerler yığılmış durumda."

Görüşmeler bitince Churchill parti disiplin sorumlularından David Margesson'u görmeye gitti. Onu görmeye gitmesinin nedeni, Margesson'un Chamberlain'e söylediğine göre, Donanma'nın düzeni ya da savaşa hazırlık konusunda şikayette bulunmak değil, hükümete girme konusunda "çok büyük arzusunu" dile getirmekti. "Bu öneri," dedi Chamberlain, kız kardeşine, "beni tam da, kesinlikle yardıma muhtaç olduğumu hissettiğim, ama hiçbir şeyi de vaktinden önce yapmak istemediğim bir anda yakaladı. Burada bütün sorun, Avam Kamarası'nın hükümet sıralarında yararlı olacağı kesin olan Churchill'in, Bakanlar Kurulu'nda ya da Konsey'de bize yararlı mı yoksa engel mi olacağıdır. Örneğin geçen cumartesi bütün gün telefon başında, Parlamento pazar günü toplantıya çağırılsın ve Donanma gidip o gece Korfu'yu alsın diye tutturdu! Bu adam böyle düşüncesiz önerilerde direterek beni tüketir mi?"

Sanayiciler Danışma Paneli'nin baskıları sonucunda Chamberlain nihayet 18 Nisan'da bir Mühimmat Bakanlığı kurulmasını kabul etti. "Winston uzun süren savaşını kazandı," diye yazdı Brendan Bracken bir arkadaşına. "Hükümetimiz nihayet onun üç yıl önce öğütlediği siyaseti benimsedi. Günümüzde hiçbir devlet adamı bu kadar uzakgörüşlülük göstermedi ve bence Churchill'in, diktatörlüklerin tehlikelerini göz önüne sermek için uzun süre ve tek başına verdiği mücadele onun çok dolu hayatının en iyi bölümü olacak."

Yeni Mühimmat Bakanı, Parlamento'ya 1929'da, yani Churchill'den hemen hemen otuz yıl sonra girmiş olan eski Ulaştırma Bakanı Leslie Burgin'di. Onun atanması birçok gazetede, Churchill'in hükümete alınması yolunda bir talebin oluşmasına yol açtı. 22 Nisan'da *Evening News,* Churchill'in ya Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na ya da Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na getirilmesi gerektiğini öne sürdü. *Sunday Pictorial*'ın editörü Percy Cudlipp 26 Nisan'da Churchill'e yazarak, "giderek artan, 2.400 mektuptan sadece 73'ü sizin Bakanlar Kurulu'na girmenize karşı," diye bildirdi. İtiraz edenlerden bazıları kaçıklar, "daha ciddi itirazcılarsa sizi Gelibolu'dan ötürü suçlayanlar."

27 Nisan'da Churchill Avam Kamarası'nda Chamberlain'in, Hore-Belisha'nın Bakanlar Kurulu'nda ısrarla istediği fakat başarısız kaldığı zorunlu askerliği çıkarmamasını eleştirdi. O sıralarda çıkarılmakta olan, hükümet sonunda seferberlik ilan etmeye karar verdiği zaman insanların askere gitmek isteyip istemediğini bildireceği ulusal askerlik sicili yeterli değildi: "Bir jest yeterli değil; bize bir ordu gerekecek ve derhal gerekebilir," dedi. Askerlik sicilinin bile Münih'ten sonra hemen çıkarılması gerekirdi. "Nazi prensiplerine karşı koyma dürtüsü," dedi Churchill, "halk kitlelerinden geliyor." *The Times*, Churchill'in bütün milletvekillerinin toplu halde katıldığı konuşmasını "onun en iyi Parlamento performanslarından biri," diye niteledi.

10 Mayıs'ta *News Chronicle* yayınladığı bir ankette, katılımcıların yüzde 56'sının Churchill'in hükümete girmesini istediğini, yüzde 26'sının karşı olduğunu ve yüzde 18'inin de bilmiyorum dediklerini duyurdu okurlarına. Dört gün önce Emery Reves, Churchill'e, on beş günde bir çıkan yazılarının "Almanya korkusu yüzünden artık" Polonya, Romanya ya da Yunanistan'da yayınlanmadığını söylemişti. Churchill, yatıştırma girişimlerinin bittiğinden de pek emin değildi; son günlerde hükümetin aldığı, Filistin'e Yahudi göçünü kısıtlama kararı Churchill'e böyle bir durumun varlığını gösteriyordu ve 22 Mayıs'ta Parlamento'da yaptığı konuşmada, 1944'ten sonra Arapların tüm Yahudi göçüne veto hakkı teklifine değinerek, "Şimdi, burada bir ihlal var," dedi. "Verilen sözün çiğnenmesi var; Balfour Deklarasyonu'nun bir kenara bırakılması var; hayalin, umudun, düşün sonu var."

"Benim korkum," dedi Churchill Parlamento'ya, "Yahudilere verilen sözün bu şekilde çiğnenmesinin İngiltere'nin Avrupa'daki potansiyel düş-

manlarını geri dönülmez adımlar atmaya cesaretlendirmesi ve sonunda bunların, karşılarına almak zorunda kalacakları şeyin sadece, bezmiş bakanları, tavsatılmış amaçlarıyla bu hükümet değil, İngiltere'nin gücü ve İngiltere'nin ifade ettiği her şey olduğunu görmeleri, fakat artık çok geç kalmış olmalarıdır." Churchill, ön sıradaki bakanlara dönerek onları uyardı: "Sadakat ve metanet ihtiyacı şimdiye kadar hiç bu kadar acil olmamıştı. Üstlendiğimiz yükümlülükleri, güçlükler altında ve güçlüklere rağmen yerine getirme konusundaki kararlılığınızı sürekli örneklerle göstermezseniz, saldırıya karşı koyacak büyük bir ittifakı bulamaz ve yaratamazsınız."

O yaz Churchill, Eden ve Lloyd George'la birlikte, Sovyetler Birliği'ni İngiltere ve Fransa arasındaki bağlayıcı bir ittifaka katmanın önde gelen savunucularındandı. Ama Chamberlain, Sovyetlerin askeri kapasitesi hakkında kuşkular taşımasının yanı sıra, kız kardeşine, "bundan da kötüsü," demişti, "böyle bir ittifakın kesinlikle, birbirine karşıt bloklar ve totaliterlerle görüşmeyi olanaksız değilse bile çok zor kılacak bağlaşıklıklar yaratmak olacağını hissediyor olmam."

Sovyetler Birliği'yle görüşmeler hiçbir aciliyet kaygısı taşımadan başladı; görüşmeleri yürütmek üzere Moskova'ya Halifax değil, üst düzey bir diplomat gönderildi. Batılıların niyetlerinden kuşkulanan ve Baltık'ta ve Polonya toprağında koruyucu bir şerit sağlamak endişesindeki Ruslar Almanya'yla gizli görüşmelere başladı. Yaz ilerledikçe Churchill, çevresinde hissetmeye başladığı bozgun ve umutsuzluk duygularından ötürü giderek tedirgin oluyordu. 11 Haziran'da Halifax Lordlar Kamarası'nda İngiliz-Alman ilişkileri hakkında konuştu. Konuşmasının bir yerinde, "şimdiki durumun gerçekten çok tehlikeli bir öğesi de, Alman halkının tümüyle, Büyük Britanya'nın Almanya'yla bir uzlaşmaya varma konusunda hiçbir arzusunun kalmadığı ve böyle bir şeye ulaşmak için daha fazla çaba harcamaktan vazgeçilmesi gerektiği gibi bir kanaate itilmesidir," dedi.

Aynı gün Halifax'a yazan Churchill, o konuşmadan niçin "biraz rahatsız" olduğunu şöyle açıkladı: "Dokuz milyon Çek hâlâ esaret altındayken, sömürgelerin geri verilmesi ya da *Lebensraum,* ya da herhangi bir taviz verilmesi üzerine konuşmanın aramızda büyük bir ihtilaf yaratacağının farkında olduğunuzdan eminim. Bohemya ve Moravya'dan, Nazi rejiminin bu esir alınmış halk üzerindeki baskısı ve terörü hakkında ve Slovakya'da da benzer koşulların gelişmekte olduğu yolunda çok kötü haberler geliyor. Kanlı olaylar her an olabilir ve hatta Gestapo tarafından birçok

idamın gerçekleştirilmekte olduğu söyleniyor. Bu nedenle, şu anda Hitler'le görüşmelere girişmek bile tamamen olanaksız geliyor bana."

İki gün sonra bir akşam yemeğinde Amerikalı köşe yazarı Walter Lippmann'la yan yana oturan Churchill, Lippmann'dan, ABD Büyükelçisi Joseph Kennedy'nin, arkadaşlarına, savaş çıkarsa İngiltere'nin bozguna uğramamak için Hitler'e teslim olacağını söylediğini duyunca şoke oldu. O yemekte bulunan Harold Nicolson'un daha sonra hatırladığına göre, Churchill "teslim olmak" sözünü duyar duymaz Lippmann'a dönüp şunları söylemişti: "Hayır, Büyükelçi böyle konuşmamalıdır Bay Lippmann; o korkunç sözcüğü kullanmamalıdır. Ama Bay Kennedy'nin bu trajik sözleri söylemekte haklı olduğunu (böyle bir şeyi bir an için bile düşünmediğim halde) varsaysak bile, o zaman ben şahsen, bu dünyanın en uğursuz adamlarının tehdidi karşısında yenilgi korkusuyla teslim olmaktansa savaşta canımı seve seve veririm. O zaman, İngilizce konuşan halkların büyük mirasını korumak ve kollamak size, Amerikalılara düşecek."

22 Haziran'da Churchill *Daily Telegraph*'taki makalesinde Almanların Polonya üzerinde taleplerini arttırdığını ve Danzig kenti ve Polonya koridoru üzerindeki taleplerinin Polonya'nın denizle bağlantısını keseceğini yazdı. Beş gün sonra, 1938'le 1939 yıllarındaki gazete makalelerinden oluşan bir seçki, *Adım Adım* başlığıyla kitap şeklinde yayınlandı. "Ne kadar haklı çıktığınızı görmek çok acıklı bir tatmin olsa gerek," diye yazdı Clement Attlee ve Eden'den de, "Bunları okumak biraz üzücü ama kuşkusuz ki yararlı," yorumu geldi.

Artık Churchill'in hükümete girmesi yolundaki taleplerde bir artış vardı. 21 Haziran'da Halifax "Churchill'in hükümete girmesi" gerekliliği konusunda kişisel görüşünü dile getirdi. Malcolm MacDonald sonraları, birçok genç Bakan Chamberlain'e, Churchill'i "Savaş Bakanı ya da müstakbel Savaş Bakanı yapması konusunda baskı yaptılar ama Neville istemedi," diye hatırlıyordu. *Star*'ın yazdığına göre, birçok Parlamento üyesi, Grup disiplin sorumlularından David Margesson'a, Churchill'in "Bakanlar Kurulu'nda anahtar konumundaki koltuklardan birine getirilmesinin yeni bir güven yaratacağını" söylemişti. 2 Temmuz'da *Sunday Graphic* onun çok yakında Deniz Kuvvetleri Bakanı olacağı söylentisini haber yaptı. *Observer*'de J. L. Garvin, "Avrupa siyasetini bu kadar iyi kavramış birisinin hükümete alınmaması, onun yurttaşlarının çoğu için üzücü bir şey olmanın yanı sıra, yabancılar için de hayret uyandırıcı bir şey olsa gerek," yorumunu yaptı.

Chamberlain, Churchill'in hükümete alınması konusunda en çok baskı yapan gazete sahiplerinden biri olan Lord Camrose'a söylediğine göre, "Winston'un fikirlerinden ve tavsiyelerinden, kaçınılmaz bir şekilde yol açacağı sinir bozukluğu ve rahatsızlıkları telafi edecek kadar bir yarar sağlayacağına" ikna olmuş değildi. Camrose'la konuşması sırasında Chamberlain ayrıca, eğer Hitler, Danzig'i "normal yollardan" talep etseydi "bazı şeyleri ayarlamak mümkün olabilirdi" görüşünü de dile getirdi. Chamberlain 2 Temmuz'da kız kardeşine, Hitler'in gerçekten savaş istediğine ya da "küçük düşmek olacağını düşündüğü şeyler olmaksızın uzlaşabilse"ydi uzlaşmaya varmak istemeyeceğine inanamadığını söylemişti.

Çok daha soldan Stafford Cripps de artık Churchill'in hükümete girmesini isteyenlere katılmıştı ama Chamberlain direniyordu. "Winston hükümete girerse," dedi 8 Temmuz'da kız kardeşine, "savaşa girmemiz uzun sürmez."

Chamberlain'in bu mektubu yazmasından iki gün önce Dışişleri Bakanlığı, Berlin'deki İngiliz Askeri Ataşesi'nden, Hitler'in Maliye Bakanı Kont Lutz Schwerin von Krosigk'in, kendisini ziyaret eden bir İngiliz Generaline şu tavsiyede bulunduğunu öğrendi: "Winston Churchill'i hükümete alın. Hitler'in korktuğu tek İngiliz Churchill'dir. Başbakan'ı ya da Halifax'ı ciddiye almıyor ama Churchill'i Roosevelt'le aynı kategoride görüyor. Churchill'e önemli bir Bakanlık görevinin verilmesi bile Hitler'i, sizin ona karşı durmaya gerçekten kararlı olduğunuza ikna edecektir."

Chamberlain hâlâ, Polonya'nın Danzig'i Hitler'e bırakmayı kabul edeceğini ve bunun da, daha geniş çaplı görüşmeler başlayıncaya kadar Hitler'i tatmin edeceğini umuyordu. Ayrıca, "Churchill'i geri getir" kampanyasının gücünü kaybettiğinden emindi. Oysa bu kampanya hız kazanmaya devam ediyordu; 13 Temmuz'da Kuzey Cornwall'daki bir ara seçimde T. L. Horabin adlı genç bir Liberal aday, büyük ölçüde "Churchill'i geri getir" platformu sayesinde Muhafazakâr adayı yendi.

Churchill Chartwell'de kaldı ve *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'ne devam etti. "Böyle gergin bir yılda, geçmiş yüzyıllara çekilmek bir teselli oldu," diye yazmıştı yayıncısı Sir Newman Flower'a. 24 Temmuz'da Ironside ziyarete geldiğinde Churchill, "artık bir yatıştırma için çok geç," dedi General'e. "Senet imzalandı ve Hitler savaşacak." Üç gün sonra Ironside günlüğüne şunları yazdı: "Winston Churchill'i hep Westerham'da, yurtseverlik ve İmparatorluğu savunmak için fikirlerle dolu bir halde düşünü-

yorum. Kazanmak için, eyleme geçmek gerektiğini bilen bir adam. Sonsuza kadar miskin bir halde kalıp, sana vurulmasına seyirci kalamazsın. Winston, eylemsizlikten ötürü çok rahatsız olsa gerek. Onu hep, salonda bir aşağı bir yukarı yürürken gözümün önüne getiriyorum."

Bu kez de, Parlamento'nun 4 Ağustos'tan 3 Ekim'e kadar tatile gireceği duyuruldu. 2 Ağustos'ta yapılan öfkeli meclis görüşmelerinde, bu kadar uzun bir tatili kınayan ve Parlamento'nun ağustosun üçüncü haftasında yeniden toplanmasını isteyenler arasında Attlee, Sinclair, Eden, Macmillan ve Churchill de vardı. "Parlamento'nun iki aylık bir tatile çıktığının bildirildiği, çok tuhaf bir an bu," dedi Churchill. "Yaz tatilimizin, Avrupa'nın en tehlikeli aylarıyla, ürünlerin devşirildiği ve şer güçlerinin en güçlü olduğu zamana denk gelmesi bir kazadan başka bir şey değildir."

Churchill şöyle devam etti: "Bugün, Avam Kamarası'nın uzun tarihinde, kendisini durum üzerinde etkili ve güçlü bir faktör olmaktan çıkardığı yahut ulusun saldırıya karşı kuracağı sağlam cepheye katabileceği gücünü sakatladığı, felaket getiren, acıklı, utanç verici bir gün olacak. Çok ağır bir şey bu ve dilerim hükümetin Parlamento'ya, 'Çıkıp gidin!; kaçın ve gidip oynayın. Maskelerinizi de götürün. Devlet meselelerini dert etmeyin. O işleri yetenekli ve deneyimli bakanlara bırakın' diyor olması çok ağır bir yük getiriyor olsa gerek; ki o bakanlar, her şeyden önce, şimdiye kadar savunmamız konusunda bizi geçen yılın eylül ayında kaldığımız yerde bıraktılar ve her şeyden önce bizi şu anda dış siyasette, Çekoslovakya'yı yitirdikten sonra ve Rusya'yı kazanmadan, Polonya ve Romanya'ya güvence verme durumuna düşürdüler."

Chamberlain Parlamento'nun daha kısa süre tatil yapması talebini reddetmekle kalmadı, bu konuda yapılacak oylamanın bir güvenoylaması olarak görüleceğini söyledi. Sonuç olarak, hükümet bildiği gibi yaptı. Oylamadan sonra genç bir Muhafazakâr Parlamento üyesi, bir yıl dolmadan, Dunkirk'e çekilme sırasındaki bir çatışmada ölecek olan Ronald Cartland, Churchill'e, "Eh, yapabileceğimiz başka bir şey yok," dedi ve Churchill buna şu yanıtı verdi: "Yapabilecek başka bir şey yok, öyle mi oğlum? Yapabileceğimiz bir sürü şey var daha. Şimdi savaşmanın, konuşmanın, saldırıya geçmenin zamanıdır!"

8 Ağustos'ta, Parlamento iki aylık bir tatile hazırlanırken Churchill ABD'ye yönelik on beş dakikalık bir radyo konuşması yaptı. "Tatil zamanı, Bayanlar Baylar!" diye başladı sözlerine. "Tatil zamanıdır dostlarım,

Atlantik'in öteki yakasında! Bütün ülkelerde emekçilerin bürolardan, fabrikalardan ve gündelik yaşamın, ekmek kazanmanın zorlu rutinlerden çok kısa bir süreliğine uzaklaşıp dinlenme değilse bile hiç olmazsa yeni çevrelerde değişiklik aramaya çıktığı, sonra zindeleşmiş bir halde, uygar toplumun sayısız çarkını çevirmeye devam etmek üzere geri döndürdüğü yaz tatili zamanı! Geçmişe bakalım, bir görelim. Yirmi beş yıl önce tatillerimizi nasıl geçirmiştik? Evet, tam da, Alman ileri kollarının Belçika'ya girip, halkını ezerek Paris üzerine yürüdükleri günlerdi! Prusya militarizminin, tarafsızlığına ve bağımsızlığına sadece saygı göstereceğine değil, koruyacağına da yemin ettiği –kendi deyişiyle söylersek– 'küçük, zayıf komşu ülkeden yolu yararak geçtiği' günlerdi."

"Bütün Avrupa'da," dedi Churchill Amerikalı dinleyicilerine, "bir sessizlik var. Kuşkuyla bekleyişin sessizliğidir bu, ve birçok ülkede de korkunun sessizliğidir." Alman ve İtalyan ordularının ayak seslerinin duyulabildiğini söyledikten sonra şöyle devam etti: "Nihayetinde diktatörlerin, askerlerine talim yaptırması gerek. Müşterek bir ihtiyatlılıkla Danimarkalılar, Hollandalılar, İsviçreliler, Arnavutlar –ve tabii ki Yahudiler– her an onların üzerlerine saldırıp yaşam mekanlarını ayaklarının altından çekebileceği bir durumda çok daha kısıtlı bir alanla yetinmek zorunda kalacaklardır."

Bu radyo konuşmasından iki gün sonra Churchill, Chartwell'den çok uzak olmayan Biggin Hill'deki Kraliyet hava üssünü ziyaret etti ve Kingsley Wood'un davetiyle bir avcı uçağı tatbikatını izledi. Sonra 14 Ağustos'ta Paris'e uçup ardından Maginot Hattı'na gitti ve Fransız askeri yetkililerinin bir samimiyet jesti olarak, Siegfried Hattı'na bakan bölgedeki yeraltı demiryolu hatları da dahil olmak üzere, başka hiçbir yabancı siyasetçinin görmesine izin verilmemiş bölümler gösterildi kendisine.

Churchill, Maginot Hattı'nın bittiği noktadan, Dunkirk kıyısına kadar olan bölgede Fransız savunmasının nasıl olduğunu sorunca, General Georges o üç yüz yirmi kilometrelik boşluğu koruyan "hafif istihkamlar" olduğunu söyledi. Yanında bulunan Louis Spears'in daha sonra hatırladığına göre, Churchill'in yüzündeki "gülümseme birdenbire yok oldu" ve başını hayra alamet olmayan bir şekilde sallayarak, o bölgedeki istihkamların güçlü olduğunu sandığını ve güçlü bir ordunun Ardenleri geçemeyeceğini düşünmenin hiç akıllıca olmadığını söyledi. "Unutmayın," dedi Churchill, "Almanların kuşkusuz ki üzerinde yoğunlaştığı çok güçlü ve zırhlı,

yeni bir silahla karşı karşıyayız ve oradaki ormanlar, havadan gizlenme sağladığından, bu kuvvetler için özellikle caziptir."

Üç gün sonra Churchill yine Paris'teydi. 17 Ağustos'ta, yine Château St Georges Motel'de resim yapmak için Dreux'a gitti. O gün *The Times*, onun hükümete alınmasını talep eden, İngiliz üniversitelerindeki 375 öğretim üyesinin imzaladığı bir dilekçeyi yayınladı. Strand Caddesi'nde büyük bir afiş asılmıştı ve üzerinde üç sözcük vardı:

"CHURCHILL'İN BEDELİ NE?"

Churchill dört gün St Georges Motel'de resim yaptı. Onun yanı başında çalışan ressam Paul Maze'ye "çok uzun bir süre için, barış ve huzur içinde yapacağımız son resim bu," dedi. Alman ordusunun büyüklüğü ve niteliği konusunda Maze'ye "Çok güçlüler, söyleyeyim size, çok güçlüler," dedi. "Sonra," diye hatırlıyordu Maze, "kocaman purosunu dişleriyle sıktı ve onun iradesinin gücünü hissettim. 'Ah,' dedi, 'her şeye rağmen, o herifin hakkından geleceğiz'."

Churchill 23 Ağustos'ta Londra'ya döndü ve Rusya'yla Almanya arasında bir anlaşmanın çok yakın olduğunu öğrendi. Ertesi gün Chamberlain Parlamento'yu toplantıya çağırdı ve Donanma'ya savaş konumlarına gitme talimatı verildi. 25 Ağustos'ta İngiltere, Polonya'yla bir ittifak anlaşması imzaladı.

Hitler beş gün tereddüt etti. Churchill Chartwell'de, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi* üzerinde çalıştı. "Bildiğiniz gibi, boş zamanımın her dakikasını ve tüm gücümü sözleşmemizi yerine getirmeye yoğunlaştırıyorum," dedi Newman Flower'a. Fakat hâlâ "Kraliçe Elizabeth engelini aşamadım" diye yazdı tarihçi G. M. Young'a 31 Ağustos'ta, ama gururla, 530.000 sözcüğü baskıya verdiğini ekledi: "Böyle zamanlarda başka ülkelere kaçabilmek bir rahatlık. Çok şükür ki, Chamberlain'in sağlam bir şekilde karşı koyacağı yolunda birtakım umutlar var."

O gece Hitler'in orduları Polonya'ya girdi. Ertesi sabah, 1 Eylül günü saat 8.30'da Polonya Büyükelçisi Kont Raczynski Churchill'e telefon ederek haberi verdi. Avam Kamarası o gün akşam saat altıda toplantıya çağırıldı. Churchill Londra'ya gitti; Chamberlain'in isteğiyle ilk önce Downing Sokağı'na gitti ve Chamberlain onu Savaş Hükümeti'ne katılmaya davet etti. "Davetini yorumsuz kabul ettim," diye hatırlıyordu sonradan Churchill, "ve bunun üzerine, askerler ve önlemler hakkında uzun uzun konuştuk."

Chamberlain'le Churchill, altı kişiden oluşan ve üç silahlı kuvvet bakanının katılmayacağı, küçük bir Savaş Kabinesi kurulması konusunda anlaştı. Churchill bu Savaş Kabinesi'ne sandalyesiz bakan olarak katılacaktı. Ama böyle bir atama yapılmadı. İngiltere'nin Polonya'yla yaptığı yeni ittifak anlaşmasına karşın, Almanya'ya bir ültimatom da verilmedi. O gece Chamberlain Avam Kamarası'nda konuştuğunda, İngiltere'nin ültimatom vermediğini, fakat Alman hükümetinden "Polonya'ya karşı her türlü saldırgan faaliyeti durduracağına" ve birliklerini geri çekeceğine dair "tatmin edici garantiler" isteyen bir nota gönderdiğini söyledi.

Almanlar yanıt vermedi. Gece yarısından biraz sonra Churchill Morpeth Konakları'ndan Chamberlain'e "ben burada, emrinize hazır halde kalacağım" diye yazdı. Downing Sokağı'na gidip Savaş Kabinesi'ne katılmasının isteneceği umuduyla tüm ertesi sabah, yani 2 Eylül sabahı da Morpeth Konakları'nda bekledi. Böyle bir mesaj gelmedi; Kathleen Hill'in daha sonraları hatırladığına göre Churchill, "kafesteki bir aslan gibi bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyordu. Bir çağrı bekliyordu ama bu çağrı hiç gelmedi." O sabah, kendisi de Kabine'ye çağırılmış olan Maurice Hankey, Churchill'i görmeye geldi. "Anlayabildiğim kadarıyla," diye yazdı ertesi gün karısına, "benim asıl işim gözümü Winston'dan ayırmamak! Ertesi sabah 1,5 saatimi onunla geçirdim. Bazıları iyi, bazıları pek o kadar iyi olmayan, ama gayet cesaret verici ve büyük fikirlerle dolup taşıyordu. Tek dileğim, onun kendisini olduğundan daha iyi gösteriyormuş gibi bir izlenim vermiş olmaması!"

Kabine o gün öğleden sonra Churchill'siz toplandı. Kabine'deki bütün üyelerin ortak görüşü, Almanya'ya, süresi gece yarısı dolacak bir ültimatom verilmesiydi. Ama Chamberlain o gece Parlamento'da konuştuğunda verilmiş bir ültimatomdan da, gönderilmiş herhangi bir şeyden de söz etmedi ve söylediği şey sadece, İngiltere'nin savaş ilanından kaçınmak için bir uzlaşma formülüydü. "Alman hükümeti kuvvetlerini geri çekmeyi kabul ederse," deniyordu bu formülde, "Majesteleri'nin Hükümeti, durumu Alman kuvvetlerinin Polonya sınırını geçmesinden önceki hali gibi kabul etmeye hazır olacaktır."

"Avam Kamarası'nda herkesin ağzı açık kalmıştı," diye hatırlıyordu sonradan Amery: "Zavallı Polonyalılar tam iki gün boyunca bombalanmış, kitle halinde katledilmişti ve biz hâlâ, Hitler'in avını bırakmak isteyip istemediğini söylemeye hangi takvim dahilinde davet edileceğini düşünüyor-

duk!" Churchill daha sonra şunları hatırlıyordu: "Parlamento'nun savaş havasına girdiğinden kuşku yoktu. Parlamento'yu, benim de bulunduğum 3 Ağustos 1914'teki benzer sahneye nazaran daha da kararlı ve birlik halinde gördüm."

Chamberlain'in Kabine'sinin beş üyesi, Simon, Hore-Belisha, Sir John Anderson, Walter Elliot ve Earl De La Warr hemen Avam Kamarası'nda bir odaya gittiler ve daha önce karara vardıkları, süresi gece yarısı dolacak bir ültimatom kabul edilmezse istifa etmeye karar verdiler. Bu sırada, aralarında Duff Cooper, Eden ve Bracken'in de bulunduğu birçok parlamenter Morpeth Konakları'na, Churchill'i görmeye gittiler ve Churchill'in daha sonraları hatırladığına göre, "Polonya'ya karşı yükümlülüğümüzü yerine getirmememizden ötürü derin kaygılarını" dile getirdiler. "Hepimiz şaşkın bir öfke halindeydik" diye yazmış günlüğüne Duff Cooper. Churchill, ziyaretçilerine, bir önceki akşam Savaş Kabinesi'ne katılmayı kabul ettiğini, fakat o günden beri Chamberlain'den tek bir söz duymadığını söyledi. "Kendimi artık hemen hemen bir hükümet üyesi gibi görmeseydim," dedi, Chamberlain'in mümkün bir uzlaşma arayan formülünü okumasının ardından Avam Kamarası'nda çıkıp konuşacaktım.

Churchill, konuklarıyla bu krizi gece yarısından sonraki saatlere dek tartıştı ve konuşmaları yer yer, şiddetli bir sonbahar fırtınasının patlayan gök gürültüleriyle kesildi. Sonra Churchill onların onayıyla Chamberlain'e şunları yazdı: "Bence, bana 'zarlar artık atıldı' dediğiniz zaman dile getirdiğiniz düşüncelerden bambaşka düşüncelerin etkisi altında kalınmış." Churchill, Başbakan'a, ertesi gün öğle vakti başlayacak görüşmelerden önce, "gerek kamuya karşı, gerek kişisel olarak nasıl bir konum alacağımızı" sormaya hakkının olduğu görüşündeydi. "Bence," diye devam etti, "İşçi Partisi ve benim anladığım kadarıyla Liberal Parti dışlanırsa güçlü bir savaş hükümeti kurmak zor olacaktır."

Churchill, sadece arkadaşlarının değil, Chamberlain'in yeni bir ertelemeyi bildiren sözlerini dinleyen hemen herkesin rahatsızlığını aktardıktan sonra, "Bu gece Parlamento'da," dedi, "kararlılığımızdaki bariz zayıflık yüzünden ulusal birlik ruhumuzun incindiği yolunda bir duygu vardı." Bu nedenle Chamberlain'den, "kendisiyle tekrar konuşuncaya kadar" Savaş Kabinesi'nin kompozisyonu ya da kendisinin bu kabinedeki yeri hakkında bir açıklama yapmamasını istedi. Bu bir ayrılma tehdidi değildi. "Size dün sabah yazdığım gibi, bu zor görevinizde size yar-

dım etme konusunda tüm isteğimle, tümüyle emrinize hazır durumda kalacağım."

Churchill'in bilmediğiyse, aralarında karara varan bakanlar grubunun tam o gece yarısı Chamberlain'e giderek, İngiltere'nin Almanya'ya daha fazla gecikmeden, derhal ültimatom vermesini istedikleriydi. Hitler'den, İngiltere'nin görüşmelere başlama şartı olan, Alman birliklerinin sınıra geri çekilmesi koşulunun kabul edilebilir olduğu yolunda bir yanıt almamış olan Chamberlain onların isteğine boyun eğdi. İngiltere'nin Berlin'e 3 Eylül sabahı saat dokuzda verilen ültimatomu Almanlara, Polonya'daki ilerlemelerini durdurmaları için iki saat süre veriyordu. Saat on bire kadar bir yanıt gelmedi. İngiltere'yle Almanya savaştaydı.

27. Bölüm

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na Dönüş

Churchill 3 Eylül 1939 sabahı saat 11.15'te Morpeth Konakları'ndaki dairesinde, Chamberlain'in radyoda yaptığı, İngiltere'nin Almanya'yla savaşa girdiğini bildiren anonsu dinliyordu. Chamberlain konuşmasını bitirir bitirmez bir hava saldırısı sireni duyuldu. Churchill neler olup bittiğini görmek için çatıya çıktı ve gökyüzünde, yere bağlı otuz ya da kırk hava savunma balonunu görünce manzaradan etkilendi. "Sonra," diye hatırlıyor, "bir şişe brendi ve diğer uygun tıbbi konforlarla donanmış bir halde," Clementine'le birlikte caddenin aşağısındaki bir bodrum sığınağına gittik. "İngilizlerin bilinmeyen bir şeyle karşılaşılan zamanlarındaki tavrı nedeniyle herkes coşkulu ve neşeliydi."

Hava saldırı sireni yanlış alarmdı; tehlike geçti sireni duyulunca Churchill Avam Kamarası'na gitti. Koltuğuna vardığı zaman eline verilen notta Chamberlain, görüşmeler bitince kendisini görmeye gelmesini istiyordu. İşçi Partili Arthur Greenwood'un ardından Chamberlain konuştu. Churchill'in kişiliği öylesine önemliydi ki, on yılı aşkın süredir bakanlık yapmamış olmasına karşın, Chamberlain'den sonra onun konuşması istenmişti. "Bu, Danzig ya da Polonya için savaşma meselesi değildir," dedi. "Biz, bütün dünyayı Nazi zorbalığı belasından kurtarmak, insanlığın en kutsal şeylerini savunmak için savaşıyoruz. Bir hakimiyet yahut emperyal genişleme ya da maddi kazanç savaşı değildir bu; hiçbir ülkenin gün ışığını ve ilerleme olanaklarını karartmak için verilen bir savaş değildir. Yapısında varolan niteliğiyle bu savaş, bireyin haklarını zapt edilmez kayaların üzerine kurmanın savaşıdır, insanın kişiliğini yaratmanın ve yeniden canlandırmanın savaşıdır."

Amery o gün günlüğüne, "Sanırım tüm bunlardan, Winston'un yıl sonuna doğru Başbakan olarak çıkışını görüyorum," diye yazmıştı. Churchill'in henüz Bakanlar Kurulu'nda bir yeri yoktu. Görüşmelerden sonra

Chamberlain'in odasına gitti ve Chamberlain ona 1911'den 1915'e kadar yaptığı görevi, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ve yanı sıra, Savaş Kabinesi'nde bir üyeliği teklif etti. Churchill kabul etti ve sonra Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na, o gün öğleden sonra gelerek görevine başlayacağını bildiren bir mesaj gönderdi. Amiraller Kurulu da hemen bütün gemilere "Winston geri döndü" sinyalini yolladı.

Churchill o gün öğleden sonra saat beşte Savaş Kabinesi'ne katıldı. Sonra Kathleen Hill'le birlikte Deniz Kuvvetleri Bakanı Konutuna gitti. Bayan Hill sonradan onun Deniz Kuvvetleri Bakanı odasına girişini ve lambri kapaklı dolaba doğru yürüyüşünü hatırlıyor: "Nefesimi tuttum. Kapağı hızla, dramatik bir hareketle açtı; kapağın arkasında, 1915'te Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan ayrıldığı gün bütün Alman gemilerinin dağılımını gösteren, büyük bir harita duruyordu." O gün akşam Churchill Kurul üyeleriyle tanıştı. "Her birimizi tek tek, eleştirircesine inceledi," diye hatırlıyor içlerinden biri sonradan, "ve bizlerle daha sonra kişisel olarak görüşeceğini söyleyerek toplantıyı bitirdi. 'Beyefendiler,' dedi, 'işlerinizin ve görevlerinizin başına'." Churchill sonraları, Donanma Komutanı Sir Dudley Pound'la ilk karşılaşması hakkında, "Birbirimize kuşkulu kuşkulu baktık," diye yazıyor. "Ama dostluğumuz ve karşılıklı güvenimiz ilk günlerden beri hep gelişip olgunlaştı."

Savaşın patlamasından sonraki ikinci hafta içinde Churchill, altı ay önce onu seçim çevresinden atmaya çalışan Colin Thornton-Kemsley'den bir mektup aldı. "Bizi Alman tehlikesine karşı tekrar tekrar uyardınız ve haklıydınız," diye yazıyordu Thornton-Kemsley ordu kampından. "Çalının altındaki çekirge, rahatsız edici cırıltısıyla tarlayı çınlattığı için gurur duymuyor artık. Lütfen cevap vermeyi düşünmeyin; siz bütün vicdanınızla, İngiltere'nin tehlikede olduğu böyle bir zamanda üstlendiğiniz için hepimizin memnun olduğu bir görevle yeterince meşgulsünüz."

Churchill yanıt verdi ve eski düşmanına, "Bence İngilizler kesinlikle, böyle ciddi bir savaşa başlarken birbirlerine karşı gayet adil olmalıdır ve," dedi, "benim görüşümce, geçmiş artık ölmüştür."

4 Eylül sabahı yapılan Savaş Kabinesi toplantısında Churchill, Polonya sınırındaki muazzam askeri baskıyı biraz hafifletmek amacıyla, Fransız ordusu ve İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından Siegfried Hattı'na ortak bir saldırıda bulunulmasını ve Almanları batı cephelerini savunmak zorunda bırakmayı önerdi. Böyle bir harekat yapılmadı. Ama Churchill'in

amacı hep bu olacaktı: Rutinden ya da beklemeden hoşnut olmamak, mümkün olan her tür eylem alanını bulmak, her olanağı hızlandırmak. Her gün, emrindekilere gönderilecek, eylem önerileri ya da sorular içeren onlarca not yazdırırdı. 4 Eylül gecesi danışmanlarına, "Deniz Kuvvetleri Bakanı Donanma'daki mesai arkadaşlarına bu notları, üzerinde düşünmeleri, *eleştirmeleri ve düzeltmeleri* dileğiyle sunuyor ve çok gerek duyduğumuz eylem önerileri almayı diliyor," dedi. Olay acilse Churchill yazdığı nota, üzerinde üç sözcük,"BUGÜN EYLEME GEÇİN" basılı, parlak kırmızı bir etiket yapıştırırdı.

Alman denizaltıları İngiliz ticari gemilerini sistematik bir şekilde batırmaya başlamıştı. Churchill'in o hafta yaptığı ve "çok önemli" diye nitelediği bir öneri, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı haber bülteninin "doğruluk konusundaki ününü koruması"ydı. Sorumlulukları hemen deniz savaşının ötesine uzandı. 6 Eylül'de Chamberlain onu, savaş öncesi hükümetinin tekrar tekrar erteleyip geciktirdiği bir konuda, İngiliz kara kuvvetlerinin büyüklüğü ve donanımlarının ne kadar zamanda tamamlanması gerektiği konusunda karar verecek bir Savaş Kabinesi komisyonuna atadı. "Eğer birlikte bir müttefiklik yapacak ve savaşı kazanacaksak," dedi Komisyon'a 8 Eylül'de, "cephede yerimizi almalıyız." Amacı, 1940 Martı'na kadar yirmi İngiliz tümeninin Fransızlarla birlikte savaşmak üzere hazır hale gelmesi ve 1941 sonuna kadar elli beş tümenin donatılmış ve savaşa hazır hale getirilmiş olmasıydı. Ama Hava Kuvvetleri Bakanlığı, yeni kara kuvvetleri tümenlerinin hazırlanmasında Churchill'in önerdiği bu yüksek tempoya, savaş uçağı üretimine olumsuz etki yapabileceği gerekçesiyle karşı çıktı. Churchill'in boş kaldığı yıllarda tekrar tekrar önerdiği, fabrikalarda seferberlik hali, İngiltere'nin savaş gereksinimlerinin artık en çok ihtiyaç duyulduğu sırada karşılanamayacağı kadar geç kalmıştı.

Churchill, önceden kurulmazsa, gereksinimler acil hale geldiğinde birden bire yaratılamayacak olan savaş fabrikalarının inşası için ısrar etmeye devam etti. İki yıl içinde elli beş kara tümeninin Hava Kuvvetleri'ne zarar vermeden oluşturulabileceğine inanmayan Kingsley Wood'a 9 Eylül'de yazdığı mektupta, "Öğrenmeyle değil, çabayla kazanılmış deneyim ve bilgimi sizin emrinize sunduğum için beni bağışlayın," dedi. Churchill artık, savaş öncesi malzeme yetersizliklerinin ve gecikmelerinin en kötü etkilerini biliyor, ama dışarıya karşı güvenli bir ruh hali takınıyordu. İngiltere'nin Roma Büyükelçisi Sir Percy Loraine'in, Polonya yenildiğinde görüşmeler-

le sağlanabilecek bir barıştan söz ettiğini duyunca Churchill, "Loraine bizim kararlığımızı pek anlamamış görünüyor," dedi. "Elbette, daha sağlam bir ruh haline getirilebilirdi."

9 Eylül'de, İngiliz Denizaşırı Kuvvetleri'nin ilk birlikleri en sıkı gizlilik koşullarında ve hiç kayıp vermeden Fransa'ya gönderildi. Savaş gemileriyle onlara eşlik eden Churchill böylece, 1914 Ağustosu'ndaki çok gurur verici başarılarından birini tekrarladı. 25 yılın ardından ikinci kez, bir İngiliz ordusunun Fransa'ya güvenli bir şekilde geçmesinden sorumluydu.

Churchill o gün Lindemann'ı, kendisine her gün gelen bir yığın teknik malzemeyi incelemede ve yeni bilimsel fikirlerin araştırılması ve geliştirilmesini takip etmede yardım etmesi için, "Deniz Kuvvetleri Bakanı'nın Bilimsel Konularda Kişisel Danışmanı" olarak atadı. Bir ay sonra da onu kendi özel bürosunda, "tüm yeni yapımlardaki ilerlemeleri ve kontrat tarihlerindeki gecikmeleri gösteren haftalık bir tablo" hazırlamakla görevli özel bir İstatistik Bölümü'nün başkanlığına getirdi. Lindemann ve onun emrinde çalışan ekip ayrıca, cephane, torpido ve akaryakıt teslimatı ve üretimi hakkında da haftalık raporlar hazırlıyordu. Kısa bir süre sonra, Lindemann'ın hazırladığı, Churchill'in her sabah, zayıflığın ya da potansiyel tehlikenin bulunduğu yerleri bulmak ve bu konuda harekete geçmek amacıyla gözden geçirdiği grafikler, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki günlük çalışma tarzının bir özelliği haline geldi.

1914'teki gibi, Churchill'in ilk saldırı planı Baltık Denizi'ne bir İngiliz deniz seferiydi; Almanların Baltık kıyılarını tehdit etmek amacıyla bu kez, 380 milimetrelik topları bulunan iki savaş gemisinin başı çekeceği bir deniz seferi önerdi. Bu fikri danışmanlarına 12 Eylül'de sunduğunda, tasarladığı başlama tarihi 1940 Martı'ydı. "Güçlükleri çözmek niyetinde olacağınız umuduyla," diye yazdı, "bu fikirleri sizlere emanet ediyorum." İki gün sonra Savaş Kabinesi'nde, Hava Kuvvetlerinin tüm saldırı gücünden yararlanarak Almanların "sivil nüfustan soyutlanmış" sentetik petrol fabrikalarına saldırılmasını teklif etti. Ama buna karşılık Kingsley Wood, İngiltere'nin "küçük ve zayıf hava gücünün" İngiltere'nin kendi varlığı tehlikeye girinceye kadar zarar görmeden korunması gerektiğinden söz etti; "1940 Martı'na kadar durum kıyaslanamayacak kadar iyileşecektir," dedi.

Churchill 15 Eylül'de Chamberlain'e, "1919'da depoladığım bir yığın savaş zamanı topunu keşfettim," diye haber verdi. Mühimmat Bakanıyken depolara gönderdiği toplar ve cephaneleri "bizim küçük denizaşırı gü-

cünün değil, büyük bir ordunun ağır silahları"ydı. Churchill o gece Londra'dan trene binip Scapa Flow'daki deniz üssüne gitti ve savaş öncesi hazırlıkların ne kadar yavaş olduğunu bir kez daha gördü; Scapa'nın savunması 1940 ilkbaharına kadar tamamlanamayacaktı. Ayrıca, donanmanın, her savaş gemisine tek bir refakatçi destroyer sağlayacak kadar destroyerinin olmadığını da öğrendi.

Almanların, temel demir cevherinin büyük bir kısmını, İsveç'teki madenlerden çıktıktan sonra demiryoluyla Norveç'in Narvik Limanı'na ve sonra da gemilerle Norveç karasularından geçirerek güneye, Almanya'ya getirebiliyor olmasından tedirgin olan Churchill 19 Temmuz'da Savaş Kabinesi'ne, donanmanın Norveç karasularına mayın döşemesini, böylece demir cevheri yüklü gemilerin, batırılabilecekleri açık denizlere çıkmak zorunda kalmasını önerdi. Bir karara varılamadı, ama İngiltere'nin Almanya'ya karşı hava saldırısı yapabilme olanağı tartışılırken Samuel Hoare, arkadaşlarına şunları söyledi: "Şimdiki programımızla bizim Almanlarla eşitliği yakalayabilmemiz için bile epey bir zamanın geçmesi gerekecek." Beş yıl önce Hoare, Churchill İngiltere'nin Almanya'yla havada eşitliği yitirmekte olduğu uyarısında bulunduğunda Churchill'in muhakemesini en çok küçümseyenlerden biriydi.

Doğuda, Almanya'yla yaptığı Ağustos Paktını şimdi yürürlüğe sokan Rusya hızla Polonya'ya girip ilerledi ve Polonya direnişinin doğu bölgesinde devam etme şansını yok etti. Üstün Alman savaş makinesiyle Rus ilerleyişinin arasında sıkışıp kalan Polonyalıların, yenilgiyi ve bölünmeyi seyretmekten başka seçenekleri kalmamıştı. Rusya Almanya'yla aktif ittifaka girince Churchill İngiliz savaş gemilerini Baltık Denizi'ne gönderme planından vazgeçti. "Ama," dedi Pound'a, "denizden saldırı arayışları hep devam etmeli."

Churchill 26 Eylül'de Avam Kamarası'nda konuştu ve deniz savaşı hakkında kısa bir özet sundu. "Konvoy sistemi yerleştirildi," dedi, "ama hiç unutmamalı ki, savaş tatsız sürprizlerle doludur." Konuşmasının konusu, 1914 Ekimi'nde yaptığı Mansion House konuşmasındakiyle aynıydı: "Yapmamız gereken tek şey yenmeye sebat etmektir." Bu konuşmadan sonra Harold Nicolson günlüğüne şunları yazdı: "O yirmi dakikada Churchill, Başbakanlık makamına daha önceleri hiç yaklaşmadığı kadar yaklaştı. Sonrasında lobide Chamberlainciler bile 'artık liderimizi bulduk' diyordu. Yaşlı üyeler, Parlamento'nun havasını böylesine değiştiren bir konuşmayı hayatlarında hiç duymadıklarını itiraf ettiler."

Eski düşmanları şimdi Churchill'in niteliklerini görüyordu. "Winston, böylesine olağanüstü bir yolda halkımıza bir şeyleri anlatabilecek tek bakandır," diye yazmıştı Thomas Jones 30 Eylül'de bir arkadaşına. "Başbakan tutuk ve donuk; direnme ve zaferden söz eden konuşmaları ise çok moral bozucu bir tonda."

1 Ekim'de Churchill savaş zamanının ilk radyo konuşmasını yaptı. Polonya'nın yenilgisi hakkında, "Polonya bir kaya gibi yükselecek yine;" dedi, "bir süreliğine, bir gelgit dalgasının altında kalmış olabilir, ama hâlâ bir kayadır o." Kraliyet Donanmasıysa şimdi Alman denizaltılarına saldırıyor, "gece gündüz avlıyor onları –merhametsizce demeyeceğim, çünkü Tanrı bizi merhametimizi yitirmekten korusun– ama her halükârda şevkle ve biraz da zevkle. Savaş en azından üç yıl sürebilir, fakat uygarlığı ve özgürlüğü savunduğumuzdan emin İngiltere sonuna dek savaşacaktır."

"Winston Churchill'in ilham veren konuşmasını radyoda dinledim," diye yazmıştı günlüğüne Chamberlain'in genç Özel Sekreteri Jock Colville. "İnsana güven veriyor kesinlikle ve korkarım Churchill savaş bitmeden Başbakan olacak." Beş gün sonra Hitler, Berlin'deki konuşmasında, Çekoslovakya ve Polonya üzerinde "güçlü bir hegemonya" karşılığında İngiltere ve Fransa'yla barış görüşmelerine başlamak istediğinden söz edince Churchill, bakan arkadaşlarına, "böylesine haksız bir şekilde işgal edilen devletlere ve halklara" tazminat önerilmedikçe ve bunların "saygın yaşamları ve egemenlikleri" şüphe götürmez bir şekilde yeniden onarılmadıkça her türlü görüşmeyi reddetmeleri tavsiyesinde bulundu. Ayrıca, İtalya henüz tarafsız durumdayken, Mussolini'yi Hitler'den uzak tutmanın bir yolunu bulmaya çalışmalarını da tavsiye etti.

Churchill 4 Ekim'de, oğlu Randolph'un on dokuz yaşındaki Pamela Digby ile nikahı için Smith Meydanı'ndaki St John Kilisesi'ne gittiğinde savaşla ilgili düşüncelerine kısa bir ara verdi. Çiftin evlenmek için yeterli parasının olmadığını söyleyenlere Churchill "Onlara ne lazım ki?" dedi, "Puro, şampanya ve çift kişilik bir yatak."

8 Ekim'de Churchill, yaşı kırkın üzerinde, birçoğu geçen savaşta hizmet etmiş, ama şimdi kendilerinden hizmet istenmediği söylenen, "zinde ve deneyimli" yarım milyon erkekten, "Vatan Muhafızları" adını verdiği bir ordu kurulmasını önerdi. Bunlar ülkedeki donanımları koruyabilir ve daha genç erkeklerin serbest kalarak, denizin ötesine gönderilecek birliklere katılmasını sağlayabilirlerdi.

Donanma konusunda, Scapa Flow'a yaptığı ziyareti düşünerek, oradaki gemilerin, kendisinin gördüğü gibi "bağlı" durmaması gerektiğini söyledi. "Önümüzdeki birkaç gün tehlikelerle dolu." Uyarısı zamanındaydı ama gereği zamanında yerine getirilmedi. İki gün sonra bir Alman denizaltısı Scapa Flow savunmasından sızarak, o sırada demirli bulunan *Royal Oak* savaş gemisini batırdı; sekiz yüzden fazla asker ve subay boğuldu. "Bu haberi Churchill'e götürdüğümde," diye hatırlıyordu özel sekreterlerinden biri, John Higham sonradan, "gözlerinden yaşlar aktı ve 'Zavallı çocuklar, zavallı çocuklar, o derin karanlıklarda tuzağa düştüler' diye mırıldandı."

Churchill 31 Ekim'de tekrar Scapa'ya gitti. Orada verdiği ilk emir, varolan akaryakıt depolarının kamuflajı ve Almanların daha kolay görüp, bombalarını ziyan etmesini sağlayacak sahte petrol depolarının oluşturulmasıydı. Londra'ya döndükten iki gün sonra bir destroyerle Manş Denizi'ni geçerek Fransa'ya savaş zamanında ilk ziyaretini yaptı ve Fransız donanmasına, İngiltere'nin devrim yaratan yeni bir denizaltı saptama cihazının tam tedarik olanağını ve bunu kullanmak için gereken eğitimi sundu. Bu teklifi yaptığı Fransız Deniz Kuvvetleri Bakanı Amiral Darlan bundan çok bariz bir şekilde etkilenmişti. Churchill Paris'te Başbakan Daladier'le görüştü ve İngiltere'nin, Fransa'ya gönderilecek asker sayısında "söz verdiğinden daha da fazlasını" yapmak istediğini söyledi.

Londra'ya dönen Churchill 7 Kasım'da Avam Kamarası'nda, *Royal Oak*'ın yitirilmesi ve Almanların İngiliz ticari gemilerini batırmaya devam etmesi hakkında konuştu. Gerçekçilikle kendine güven arasındaki dengenin savaş zamanı yapacağı bütün konuşmalara damgasını vuracağını vurgulayarak şunları söyledi: "Bu savaşta, denizlerin tümüyle güvenli olduğu bir dönem hiç olmayacak; ama ben inanıyor ve güveniyorum ki, Müttefikler için gerekli trafiğin gerçekleştirilemeyeceği bir dönem de hiç olmayacak. Acı çekeceğiz ve hep acı çekeceğiz ama sebatla ve gereken en geniş önlemleri alarak, hiç kuşkum yok ki, sonunda biz onların moralini bozacağız."

12 Kasım'da, diplomatik raporlar ve casuslardan gelen haberler Almanların batıya saldırma hazırlığını açığa çıkardığı bir zamanda yaptığı bir radyo yayınında yine, savaşın sonucundan emin bir şekilde konuştu. "Dehşetli ve korkunç olaylar" yaşanabilir. "İleride çok sert havalar" olacaktır. Fakat "uğursuz bir zulmün kesin bir şekilde yok edilmesi tüm ülkelerde-

ki tüm insanlar için, eğer hep beraber ateşten geçmeseydik hiç düşünemeyeceğimiz kadar büyük bir dayanışmaya giden yolu pekala açabilir."

Kasım ayının başından beri Kuzey Denizi'nde İngiliz gemilerinin kaybı, özellikle de Almanların, karşı önlemi bilinmeyen manyetik mayınlar kullanması yüzünden artmıştı. Denizcilik uzmanları bu yeni mayının sırrını çözmek için gece gündüz çalışıyordu. 22 Kasım akşamı bu araştırmalar bir çözüme doğru yöneldi. "Şimdi bir sürü manyetik mayının yeri saptandı;" dedi Churchill iki gün sonra Savaş Kabinesi'nde, "bunlardan biri Shoeburyness yakınlarında çamurların içine düşmüştü ve suların çekilmesiyle ortaya çıktı."

Denizcilik uzmanları mayını inceliyordu. Fünye olduğu düşünülen iki çıkıntı gövdeden ayrıldı ve detaylı bir inceleme için, mayınla birlikte götürüldü. 23 Kasım gecesi saat on birde, mayını bulan dört kişiden biri olan Kıdemli Yüzbaşı Roger Lewis Deniz Kuvvetleri Bakanlığı binasına gelip rapor verdi. "Seksen ya da yüz memur ve subayı en büyük salonumuza topladım," diye hatırlıyordu sonradan Churchill, "ve heyecanlı, nelerin tehlikede olduğunun müthiş bir şekilde bilincinde olan kalabalık bütün hikâyeyi dinledi."

Lewis anlatacaklarını bitirince Churchill, "Özet olarak siz bu canavarı kesip açtınız, parçalara ayırdınız ve şimdi onu rahat rahat inceleyebileceksiniz artık!" dedi. "Bu hayvanın bütün hayat hikâyesini öğreneceksiniz!" Gece yarısıydı. "Mükâfatımızı aldık," dedi Churchill denizciler kalabalığına, "ve bugün bu mayına rastlayan Kıdemli Yüzbaşı Lewis'in ve arkadaşı Kıdemli Yüzbaşı Ouvry'nin yurtseverliğine çok şey borçluyuz." Mayının bulunuşunun sonuçlarından biri, Churchill'in teşvikiyle bizzat Kral VI. George tarafından verilen iki DSO*, bir DSC ve iki DSM olmak üzere, savaşın ilk beş denizcilik nişanıydı.

30 Kasım'da Churchill altmış beş yaşındaydı. Asquith'in kızı Violet'ten gelen kutlama mesajında, "Senin, birtakım arkadaşlarımız gibi kan nakline ihtiyacın yok!" deniyordu. Bir hafta sonra Parlamento'ya deniz savaşıyla ilgili yeni bir durum muhasebesi sundu. "Gemi tonajımızı hesaplarken," diye not etmişti Harold Nicolson, "Kanada göllerindeki gemileri de kattı. Ama çok enerjik ve çok güzel konuşuyor."

---

* Distinguished Service Order, Distinguished Service Cross ve Distinguished Service Medal: Üstün Hizmet Nişanı, Savaş Temayüz Madalyası ve Hizmet Temayüz Madalyası- Savaşta ve hizmette büyük yararlılıkları görülen kişilere verilen nişanlar-ç.n.

O hafta Churchill, kendisinin önerdiği, Almanya'nın ana hammadde ve mühimmat sağlama yollarından biri olan Ren Nehri'ni kesmek amacıyla binlerce mayın bırakma planına Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın karşı çıkmasına sinirlendi. Hava Kuvvetleri Bakanlığı bu planın "yararsız" olduğunu yazınca Churchill, yazının kenarına "Onları kızdırmayın dostum!" diye ekledi ve mayınlama planına destek istemek için Kingsley Wood'a gönderdiği mektupta şunları yazdı: "Saldırı, her gün pasif halde dayanmaktan üç ya da dört kat daha zordur. Bu yüzden, ilk aşamalarda mümkün olan her türlü yardım gereklidir. Onu beşiğinde boğmaktan daha kolay bir şey yoktur. Yine de güvenlik muhtemelen bundadır."

30 Kasım'da Sovyetler Birliği Finlandiya'ya saldırdı. Birçok İngiliz Finlilerin yardımına koşmak istiyordu. Churchill onlardan biri değildi; ona göre, tüm çabaların yoğunlaştırılması gereken düşman Almanya'ydı. "Ben hâlâ, Rusya'yla savaştan kaçınılabileceğini umut ediyorum ve benim siyasetim bundan kaçınmaya çalışmaktır" diye yazdı Finlandiya'daki savaş şiddetlenirken Dudley Pound'a. "Rusya'nın Finlandiya'dan alacağı üsler," dedi, "sadece Almanya'ya karşı gereklidir." Onun en büyük derdi Baltık değil, Norveç'in Atlantik kıyılarıydı. Bir haftada, demir cevheri yüklü yedi Alman gemisi Norveç karasularından yararlanmıştı. "Artık harekete geçmeliyiz," diye yazdı 7 Aralık'ta Pound'a. Washington'dan gelen bir mesaj, Başkan Roosevelt'in Norveç karasularının mayınlanmasına tepkisinin "umduğumdan da daha iyi" olduğunu gösteriyor dedi 11 Aralık'ta Savaş Kabinesi'nde.

Churchill şimdi Savaş Kabinesi'nin acil bir karara varmasını istiyordu. Norveç karasularını mayınlamanın yanı sıra, Narvik'e bir çıkarma yapılmasını ve karaya doğru ilerleyip İsveç'e girerek demir cevheri yataklarının işgal edilmesini önerdi. Bu harekatın başlangıç günü olarak 29 Aralık tarihini düşünmüşü. Ama Savaş Kabinesi'nde Churchill'in planının ilke olarak kabul edilmesine karşın bir tarih saptanması reddedildi ve bu konuda, özellikle de İsveç toprağına girmenin tarafsızlık görüşüne vereceği zarar hakkında daha çok inceleme yapılması istendi.

Güney Atlantik'te Alman cep savaş gemisi *Graf Spee* neredeyse her gün ticari gemi batırıyordu. 13 Aralık'ta savaşın ilk dramatik deniz başarısında üç İngiliz kruvazörü tarafından takip edilen bu gemi elliden fazla kez vuruldu ve Uruguay karasularına sığınmak zorunda kaldı. "Bu parlak harekatın gidişatını Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Savaş Salonundan izlemek çok heyecanlıydı," diye hatırlıyordu daha sonra Churchill.

Dört gün sonra *Graf Spee* kendi kendini havaya uçurdu. O gece yaptığı radyo konuşmasında Churchill, bu harekatın ayrıntılarını halka anlattı ve kendinden emin bir şekilde, "sonunda zorlukların üstesinden gelinecek, sorunlar çözülecek ve görev başarılacaktır," dedi. Vyvyan Adams adlı bir Muhafazakâr Parlamento üyesi, "Keşke bize her gece konuşabilseniz!" diye yazdı ve "Eğer söylememin bir mahzuru yoksa, bizi bekleyen mücadelenin zorluklarını vurgulamakta haklısınız," diye ekledi. Churchill o ay, kız kardeşi yakın zamanda ölmüş olan David Margesson'a, "Biz içinden yürüyüp geçerken dünya giderek çirkinleşiyor," diye yazdı.

Noel'den kısa bir süre önce, Churchill'in emrinde çalışanlar onun verdiği destek ve cesaretle, gemileri demanyetize etmenin bir yolunu buldular ve böylece gemiler öldürücü manyetik mayınların üzerinden hiçbir zarar görmeden geçebilir hale geldi. Churchill "Sanırım onu kuyruğundan yakaladık" diye telgraf çekti 24 Aralık'ta Başkan Roosevelt'e.

Churchill Noel günü Chamberlain'e tekrar, bütün donanma danışmanlarının İsveç'teki demir madenlerinin zapt edilmesine "kafayı takmış" olduğunu ve "bunun belki de sonuca giden en kısa ve güvenli yol olduğunu" düşündüklerini bildirdi. İki gün sonra Savaş Kabinesi'nde, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın, Savaş Kabinesi izin verir vermez demir cevheri gemilerinin güneye doğru hareketini durdurmak için bir deniz gücü göndermeye hazır olduğunu söyledi. Ama yine, verilen tek karar, kararın ertelenmesiydi. 29 Aralık'ta, yani Churchill'in ilk harekete geçme günü olarak önerdiği tarihte Savaş Kabinesi'ne, o güne kadarki on tren yerine günde tam on sekiz cevher treninin madenlerden ayrılıp Narvik'e gittiğini rapor etti. "Yani Alman demiri akıyor ve İngiltere'nin ateşi soğuyor."

Churchill bu kez, altı gün sonra yani 4 Ocak 1940'ta başlamak üzere, demir taşıyan Alman gemilerinin zapt edilmesi yolunda yeni bir harekat programı önerdi. Eğer çok gecikilirse Almanlar "bizi engellemeye kalkışabilir" uyarısında bulunmasına karşın Genelkurmay Başkanı yine de, ocak ayında Norveç'e karşı kıyıdan yapılacak bir harekattan ziyade, mart ayında İsveç'e yapılacak daha büyük bir operasyonu tercih etti. Churchill üzgündü: "Korkarım bunun etkisi tamamen olumsuz kararlara yol açacak ve hiçbir şey yapılmayacak."

Churchill 6 Ocak'ta Londra'dan ayrıldı ve Dover'dan *Codrington* destroyerine binerek Fransa'ya geçti. Yanında, İngiliz Denizaşırı Kuvvetleri Başkomutanı Lord Gort'a "bütün sırlarımı bilir" diye tanıttığı "Prof" Linde-

mann, oğlu Randolph, sekreteri Kathleen Hill, tüm savaş boyunca yapacağı tüm yolculuklarda Churchill'le birlikte gidecek olan denizci yaveri Önyüzbaşı "Tommy" Thompson, iki polis müfettişi ve şimdi tekrar Churchill'in yanına dönmüş ve savaş bitinceye kadar onunla kalacak olan eski dedektifi Walter Thompson da vardı. O sabah Churchill arabayla Vincennes'e gitti ve General Gamelin ve Amiral Darlan'la Ren'e mayın atılmasını tartıştılar; Darlan, mümkün olan en kısa zamanda harekete geçmek için sabırsızlanıyordu.

Churchill sonra Maginot Hattı'na ve son olarak da, Fransız Kara Kuvvetlerinin La Ferté'deki karargâhına gitti ve geceyi yakınlardaki bir otelde geçirdi. Ertesi gün İngiliz İleri Hava Vurucu Gücünün Rheims'deki karargâhını ziyaret etti, topların konumlanma yerlerini, havaalanlarını denetledi ve gece orada kaldı. 8 Ocak'ta Arras'a gitti, Lord Gort'la öğle yemeği yedi ve birçok askeri birimi ziyaret etti. "Ülkede, biraz umutsuz ve sinirli herkese," dedi ertesi gün basına verdiği bir demeçte, "İngiliz ve Fransız ordularıyla birkaç gün geçirmek çok iyi gelecektir. Bunun hem dinçlik hem de sakinlik verdiğini görecekler. Ama maalesef Deniz Kuvvetleri Bakanlığı bu kişilerin hepsini taşıyacak nakliye gemisi bulma konusunda bir garanti veremiyor."

9 Ocak'ta Londra'ya dönen Churchill, İngiltere'de yapılan uçaksavar toplarının kalitesinin yükseltilmesi için ısrar etti. Ayrıca, 1939 Ağustosu'ndaki gibi, Maginot Hattı'nın kuzey ucuyla Kuzey Denizi arasındaki üç yüz yirmi kilometrelik açıktan rahatsız olmuştu. Bu açıklık Belçika'yı kapsıyordu. Ama hem Chamberlain hem de Churchill'in ısrarlarına karşın, Belçika Kralı İngiliz birliklerinin bu açığı doldurmak üzere ilerlemesine izin vermedi; Belçika'nın tarafsızlığının bozulması işinin Almanlara kalmasını istiyordu.

O hafta Churchill'in moralini bozan tek olumsuz karar bu değildi. 12 Ocak'ta Savaş Kabinesi Churchill'in bütün ısrarlarına karşın, Narvik'ten başlayan Alman demir cevheri trafiğini kesmek için "hiçbir harekat yapılmamasına" karar verdi. Churchill'in düş kırıklığı büyüktü. 15 Ocak'ta Halifax'a yazdığı mektupta, "savaş yönetim mekanizmamızın pozitif eyleme karşı çıkardığı korkunç güçlükler"den söz etti. "Dikilmiş ve halen dikilen öylesine muazzam engelleyici duvarlar görüyorum ki," dedi, "herhangi bir plan tırmanıp da bunları geçme şansını bulacak mı diye merak ediyorum." Ren'i ve Norveç karasularını mayınlamak gibi birkaç projem

var ama "korkarım bunların hepsi, korkunç bir saf oluşturan olumsuz fikir ve güçlerin karşısında yenilecek." Ama "mutlak kesin olan bir şey var ki, zafer asla en kolay yolu takip ederek kazanılamayacak."

18 Ocak'taki Savaş Kabinesi'nde Churchill, görevi Birmingham bölgesindeki cephane üretimini koordine etmek olan Mühimmat Bakanlığı komisyonunun ancak ertesi gün göreve başlayacağını, sadece tavsiyelerde bulunacağını ve cephane konusunda gerçek anlamda bir emir verme yetkisinden yoksun olacağını öğrenince sinirlendi. İlk olarak 23 Nisan 1936'da, gerçek anlamda yetkiye sahip bir Mühimmat Bakanlığını savunmuştu. Bu bakanlık 14 Temmuz 1939'a kadar kurulamamıştı. Şimdi de bu bakanlığın hâlâ, bir üreticiyi silahlı kuvvetlerin gereksinimlerine uymaya zorlayacak yetkisinin olmadığını öğreniyordu.

Churchill 20 Ocak'ta yaptığı, savaşın dördüncü radyo konuşmasında, Rus ordusuna karşı koyarak hâlâ dirençle savaşan Finlilerden söz etti. "Sadece Finlandiya," dedi, "tehlikenin dişlerinin arasındaki muhteşem, karşı çıkan, yüce Finlandiya, özgür insanların neler yapabileceğini gösteriyor." Churchill, tarafsız ülkeleri iğneliyordu: "Bunların her biri, timsahı yeterince doyurursa, timsahın en son kendisini yiyeceğini umut ediyor." Bunların hepsi bu fırtınanın, "gövdeye indirilme sırası kendilerine gelmeden" dineceğini umut ediyor. "Ama korkarım ki –fena halde korkarım– bu fırtına dinmeyecek. Kuduracak ve giderek daha da gürültüyle ve daha da yayılarak gümbürdeyecek. Güneye yayılacak, kuzeye yayılacak. Birlikte davranmak dışında, savaşı "hızlı bir şekilde bitirme" şansı yok. Eğer bir gün İngiltere'yle Fransa savaştan yılarak, utanç verici bir barış yapacak olursa, Avrupa'nın daha küçük ülkelerinin, gemileriyle ve mülkleriyle, Naziliğin ve Bolşevizmin birbirine karşıtsa da benzer barbarlıkları arasında bölünmekten başka çaresi kalmayacak."

Ama Churchill sözlerini güven ifade eden sözlerle bitiriyordu: "Varşova, Prag, Viyana gibi büyük kentler, büyük acılar çekerken bile umutsuzluğu zihninden çıkarıp atsın. Kurtulacakları kesindir. Avrupa'nın her tarafında tekrar zafer çanlarının çalacağı ve sadece düşmanlarını değil, kendilerini de aşan muzaffer ülkelerin adalet, gelenek ve özgürlükle, içinde herkese yer olacak büyük bir evi planlayacağı ve kuracağı gün gelecek." Zaferi belirleyecek şey, sayılar değil, "milyonların yüreğindeki insanlık ruhunu kendiliğinden kabartan bir dava" olacak. Yoksa, başka türlü olsaydı "insan soyu nasıl maymunların üzerine çıkabilirdi; insanlar ejderhala-

rı ve canavarları nasıl yenip kökünü kazıyabilirdi; manevi temalarını nasıl evrimleştirebilirdi?"

Churchill'in, sadece İngiltere ve Fransa'da değil, işgal edilmiş tüm ülkelerde de, gizli radyolardan dinlenen sözleri milyonlarca dinleyiciye moral verdi. Ama tarafsız dört ülke, Norveç, Hollanda, Danimarka ve İsviçre onun Müttefiklere katılma çağrısını reddetti. Halifax bu itirazları Churchill'e iletince Churchill şu karşılığı verdi: "Tarafsızların söyledikleri, hissettiklerinden, yahut olacaklardan çok farklı. Ama bu biraz kehanete giriyor." Halifax, Fransız hükümetinin, Churchill'in tarafsızlara yaptığı çağrıyı "zamanında ve çok dikkatle dile getirilmiş" olarak nitelediğini ve konuşmasını "gerçekçiliği ve kararlığından" ötürü övdüğünü söylemedi.

"Benden konuşma yapmamamı istemek," diye ekledi Churchill, "bir kırkayaktan tek bir ayağını yere değdirmeden yürümesini istemek gibi bir şey."

Churchill bir hafta sonra yine radyodan konuştu ve binlerce sivilin vahşice katledildiği Polonya'da Nazilerin sürdürdüğü canavarlığı, ayrım gözetmeyen bir kasaplık olarak niteledi. "Bu utanç verici sicilden," dedi "eğer onların eline düşersek kendi kaderimizin nasıl olacağını çıkarabiliriz. Ama yine bu sicilden, yolumuzda özgürlük, adalet sağlanıncaya kadar hiç durmadan, dinlenmeden ilerlemek için gereken gücü ve morali de çıkarabiliriz."

Polonya'nın istilasının üzerinden üç aydan fazla bir zaman geçmişti. O zamandan beri İngiltere hep savunmadaydı. Churchill hâlâ, Narvik'ten Almanya'ya hiç aralıksız işleyen Alman demir cevheri gemilerine karşı bir eylem yapılması gerektiği kanısındaydı. 5 Şubat'ta, kendisinin de katıldığı Paris'teki Yüksek Savaş Konseyi'nde nihayet, İsveç demir madenlerinin denetimini ele geçirme kararı verildi.

O gün ayrıca Konseyde, Rusya'ya karşı Finlandiya'ya yardım etmek üzere 30.000'den fazla İngiliz ve Fransız askerinin İskandinavya'ya gönderilmesine de karar verildi. İngiliz Kurmayları Narvik'e yapılacak çıkarmanın tarihini 20 Mart olarak belirledi.

Churchill'in Fransa'dan dönüşünden kısa bir süre sonra Norveç karasularında *Altmark* adında bir Alman ikmal gemisi keşfedildi. Güvertesinin altına kapatılmış, çoğu, *Graf Spee*'nin Güney Atlantik'te gemilerini batırarak esir aldığı sivil denizciler olan 299 İngiliz tutsak vardı. Bunlar şimdi hapsedilmek üzere Almanya'ya götürülüyordu. *Cossack* adlı bir İn-

giliz destroyeri *Altmark*'ın peşinden Norveç karasularına girdi. Churchill 16 Şubat'ta, destroyerin komutanı Albay Philip Vian'a bizzat yazarak, "*Altmark*'a yanaşıp tutukluları kurtarın ve gemiyi zaptedin" dedi. "*Altmark*'ın yanı sıra giden Norveç torpidobotu ateş açarsa," diye ekledi Churchill, "kendinizi, gerekenden fazla güç kullanmadan koruyun ve Norveç gemisi ateşi kesince siz de kesin."

Churchill o gece, neler olduğunu haber almak için gergin bir şekilde bekledi. *Cossack*'tan bir grup *Altmark*'a çıkmıştı. Bunu takip eden dövüşme sırasında dört Alman öldü; geri kalanlar teslim oldu ya da kıyıya kaçtı. Bütün İngiliz tutsaklar kurtarıldı. "Winston çok büyük bir övgüyü hak ediyor" demişti Lord Lloyd 18 Şubat'ta yazdığı bir özel mektupta. Beş gün sonra Churchill Belediye Binasında, *Graf Spee*'nin korsanlıklarına son veren savaş gemilerinin mürettebatının dönüşünü kutlayan bir konuşma yapıyordu. "Onlar parlak bir deniz savaşı verdiler," dedi Churchill. "Karanlık, soğuk bir kış günü İngilizlerin yüreğini ısıttılar."

"Winston pazarın fiyatını fazla yükseltiyor" oldu Hoare'nin yorumu. Ama İngiliz halkı için, Churchill'in dilinde, ses tonunda ve konuşma tarzında, onun konuşmalarını bir kuvvet şurubu kılan ve kılmaya devam edecek olan özel bir şeyler vardı. 27 Şubat'ta tekrar konuştu ve 1914'ten beri ilk kez Parlamento'ya Donanma bütçesini sundu. Bu konuşmada Almanların, balıkçı gemilerine, küçük ve silahsız ticari teknelere ve fener gemilerine yaptıkları "tecavüzlerin" ayrıntılarını verdi. "Bu yüzden, balıkçı gemileri ve küçük tekneler silahlandırılıyor," dedi, "çünkü bu korsan gemileri konusunda, bunlara derhal ateş açılmasından daha iyi sonuç verecek bir şeyin olmadığı görüldü."

Churchill'in savaş öncesi sekreteri Violet Pearman'dan, "cesaret veren" konuşmasından ötürü bir teşekkür mektubu geldi. "Bence bu ülke, zorbaya karşı durarak ve ona korkağın asıl kendisi olduğunu göstererek, ulusal duyguyu Almanya'nın anladığı tek dilden ifade etme konusunda diğer tüm hükümet üyelerinden çok size güveniyor."

On yıldan uzun bir süredir Churchill'i hep eleştirmiş olan Halifax 28 Şubat'ta günlüğüne şunları yazmıştı: "Ne kadar olağanüstü bir yaratık bu; onu gördükçe daha çok sevdiğimi söylemem gerek. Onda bu kadar hoşa giden şey, basitlik, enerji ve entelektüel çevikliğin bir birleşimi."

Kurmaylar, Narvik çıkarması ve İsveç demir madenlerine yapılacak askeri harekat için 20 Mart tarihini belirlemişti. Bu yüzden Churchill, çıkar-

maya hazırlık olarak Norveç karasularını mayınlama planına başladı. Ama Chamberlain 29 Şubat'ta Savaş Kabinesi'nde, İşçi Partisi liderleri Clement Attlee ve Arthur Greenwood'un, İngiltere'nin "üçüncü bir tarafa zarar verecek girişimlerde bulunmasının doğru olmayacağı" görüşünü dile getirdiklerini söyledi. Chamberlain'in görüşünce, ABD de tarafsız bir ülkenin karasularına mayın döşenmesine karşı çıkabilirdi. Bu nedenle, şimdilik operasyon ertelenmeliydi. Churchill çok bozuldu. "Bu planın üç ay önce gerçekleştirilmesi gerekirdi," dedi. Ama hâlâ geç değildi. "Bu," dedi, "Almanya'nın yenilgisini çabuklaştırmak için şu anda elimizden gelen diğer tüm önlemlerden daha yararlıdır."

Churchill, Chamberlain'in muhalefeti ve Savaş Kabinesi'nin belli bir plana bağlı kalmaya ya da kesin bir takvim belirlemeye gönülsüzlüğü karşısında çaresizdi. Savaş Kabinesi ancak 12 Mart'ta, Narvik'e bir çıkarma yapılmasını ve bunun ardından da daha güneye bir çıkarmanın daha gelmesini kabul etti. Fakat ertesi gün Finliler Sovyetler Birliği'yle bir anlaşma imzalayarak onlara büyük bir bölgeyi ve istihkamları verdiler. O gece Chamberlain, "Narvik seferini durdurun" emri verdi.

Çok sinirlenen Churchill o gece Halifax'a şunları yazdı: "Halkımıza dayatılan rahatsızlıkları ve fedakarlıkları düşününce, savaşı yönetmekten sorumlu devlet adamlarının sürekli bir stres duyması gerekir. Bu görevin doğru bir şekilde yerine getirilmesi bakanlar için bir mazeret değildir; didinmemiz ve zaferi zorlamamız gerekir." İngiltere kuzeyde bir harekata girişmeyerek "büyük bir felakete" yol açtı "ve bu durum Almanları hiç olmadıkları kadar rahata kavuşturdu. Bize karşı başlatacakları kesin bir planlarının olup olmadığını bilmiyorum. Eğer yoksa çok şaşarım." Almanlar ne yapacaklarını düşünüyor olsa gerek. "Onların kesinlikle bir planı var. Bizimse yok."

26 Mart'ta, Pound'un da aralarında bulunduğu kurmaylar tekrar, İsveç demir cevherinin Almanya'ya nakline karşı bir harekata geçilmesini talep ettiler. İki gün sonra Londra'da Yüksek Savaş Konseyi toplandığında Chamberlain'in, Almanya'nın İsveç demir cevherini almasını önlemek için "mümkün olan her adımın" atılması talebi kabul edildi. Böylece, Churchill'in ilk kez 19 Eylül'de yaptığı teklif, sonunda Müttefiklerin siyaseti olarak öne sürülüyordu. 8 Nisan'da Norveç karasularına mayın döşenmesine, sonra kıyı hattına denizden hakim olunmasına ve Narvik'e bir çıkarma yapılmasına karar verildi. Churchill rahatlamıştı; Yüzbaşı Berkeley adın-

da bir tercüman, "Bu sonuçlara varılınca Winston gürültülü bir şekilde kıkırdadı" diye yazmış günlüğüne. Nihayet, onun enerjisi, kesin bir takvimi bulunan net bir planda yerini bulacaktı. 30 Mart'taki bir radyo konuşmasında "mücadele şiddetlenecek" tahmininde bulundu ve "Biz kesinlikle bundan geri durmak niyetinde değiliz," diye ekledi.

Chamberlain halka yaptığı bir konuşmada, kendine güvenli bir şekilde, "Hitler otobüsü kaçırdı," dedi. Ama Churchill'in Halifax'a yazdığı mektupta tahmin ettiği gibi, Almanların da bir planı vardı; Savaş Kabinesi'nin yapmayı bu kadar geç kalmış bir şekilde kabul ettiği şeyi tümüyle riske sokmak, bozmaktı bu plan. Gerçekten, Alman planının niteliği ve zamanlaması tam da, İngiliz deniz kuvvetlerinin 8 Nisan'da, Narvik'in bulunduğu fiyorda mayınlarını döşeyeceği gün, Alman kara kuvvetlerinin denizden, Norveç kıyılarının Oslo da dahil altı noktasına çıkarılması şeklindeydi. Ertesi sabah Narvik'e de bir Alman kuvveti çıktı.

Churchill'in harekete geçmek için tekrar tekrar yaptığı çağrılara karşın, İngiliz hükümeti çok geç kalmıştı. Almanlar kırk sekiz saat içinde Oslo'yu işgal etti. Danimarka da hiç karşı koymadan işgal edildi. 10 Nisan akşamı, daha önce bir İngiliz çıkarma gücü oluşturma emri verilmiş olan İngiliz General, yani Tuğgeneral Mackesy'ye, hâlâ Londra'dayken, bu kez "Almanları Narvik'ten atma ve Narvik'in kontrolünü ele geçirme" emri verildi. Birliklerinin İngiltere'den ayrılmaya hazır olması için en az otuz altı saat gerekiyordu.

Artık çok geçti; Almanlar Norveç'in kuzeyinde de güneyinde de üstünlüğü ve hava hakimiyetini ele geçirmişti. "Tarafsız ülkeler, sonunda gerçekten, Almanlar tarafından bilimsel bir şekilde hazırlanmış planlarla saldırıya uğrayıncaya kadar Müttefikleri kendilerinden uzak tutarlarsa," dedi Churchill 11 Nisan'da Avam Kamarası'nda, "Müttefikleri tarafsız ülkelere büyük bir yardımda bulunamadığı ve onları koruyamadığı için suçlamanın hiçbir anlamı yoktur." Kamuoyuna, kendisinin altı aydan daha fazla bir süredir bu konuda bir plan yapılıp harekete geçilmesi için talepte bulunduğundan ya da Savaş Kabinesi'nin bunun ardından yaptığı plan değişikliklerinden, iptallerinden, tereddüt ve gecikmelerinden söz etmedi.

13 Nisan'da Narvik açıklarında yedi Alman gemisi batırıldı ama kent Almanların elinde kaldı. İngilizler daha güneydeki Trondheim'ın kuzey ve güneyine, Halifax'ın çok istediği kıskaç harekatının bir parçası olarak başarılı çıkarmalar yaptı ama bu, birlikleri Narvik'e düşünülen saldırıdan

saptırdı. Narvik'in dışında bulunan General Mackesy, kente doğrudan bir saldırının "yararlı" olmayacağına karar verdi. Fakat en yakını kentin elli kilometre kuzeyine olmak üzere, üç ayrı yere daha çıkarma yaptı ve saldırmak için uygun anı beklemeye başladı. Uygun an nisanın ortasına kadar henüz gelmemişti; derin kar ve geceleri eksi on sekiz dereceye düşen soğuk yüzünden 17 Nisan'da Mackesy, saldırının ay sonuna kadar ertelenmesini önerdi.

Churchill'in daha önceki başarısızlıklar listesine yeni bir sözcük daha eklenecekmiş gibiydi: "Narvik." Ama halk artık kişisel olaylara bakmıyordu. Halk liderlik istiyordu. Her siyasi partiden ve meslekten insanlar bu liderliği Churchill'in yapabileceği kanısındaydı. Onun ülkedeki konumu "sarsılmaz"dı Colville'in 26 Nisan'da yazdığına göre. Üç gün sonra, Alman birlikleri İngiliz kuvvetlerini Trondheim'daki kıskaç saldırısından vazgeçmeye ve kıyıdaki iki köprü başından çekilmeye zorlarken kıdemli Parlamento üyelerinden oluşan bir heyet Halifax'a çıkıp hükümetin, savaş siyasetinin neredeyse her alanında gösterdiği "inisiyatif eksikliğini" kınadı.

Norveç başarısızlığı Avam Kamarası'nda, o güne dek Chamberlain'e sadık kalmış birçok Muhafazakârda bir öfke hali yarattı ve hatta Başbakanın değiştirilmesi yönünde baskılara yol açtı. Chamberlain'e sadık bir üye olan Henry Channon 30 Nisan'da günlüğüne, "Birçok üye, daha enerjik olan Winston'un Başbakan olması gerektiği ve tüm ülkenin onun arkasında olduğu kanaatinde," diye yazmıştı.

19 Nisan'dan mayısın ortasına kadarki sürede, Almanların, Hava Kuvvetleri ve Norveç'teki Alman ordusu tarafından çok acil ve hassas haberleşmeler için kullanılan Enigma şifresiyle gönderdiği binden fazla çok gizli radyo mesajı, emirler, talimatlar, raporlar ve rutin karşılıkları her gün, Londra'nın kuzeyindeki Bletchley'de bulunan Devlet Kod ve Şifre Okulu tarafından çözülüp okundu. Bu çok gizli radyo mesajlarının çözülebilmesi İngiliz istihbaratı için bir zaferdi; düşmanın konuşmalarına doğrudan kulak misafiri olmak demekti. Ama bu sinyallerin çözülebilmesi öylesine birden bire ve beklenmedik bir şekilde oldu ki, bu değerli bilgilerin savaş alanındaki İngiliz komutanlara iletilmesi için güvenli bir sistem henüz bulunamamıştı.

Churchill'in tekrar tekrar ısrar etmesine karşın, General Mackesy, 5 Mayıs'ta limana saldırmayı yine reddetti. Churchill'in onun üzerinde bir

yetkisi ve kendisine gönderilen tavsiyelerin düşmanın gücü ve niyetleri hakkında doğru bilgilere dayandığını açıklamak olanağı yoktu.

Halk Norveç'teki sürekli geri çekilmelerden ve başarısızlıklardan huzursuz olmuştu. Chamberlain'in iki ay önceki, Hitler'in "otobüsü kaçırdığı" yolundaki sözleriyle giderek alay ediliyordu. Hem İşçi Partili hem Liberal muhalefetten birçok kişi Churchill'in Chamberlain'e karşı bir Parlamento isyanına liderlik etmesini istiyordu. Churchill böyle bir şey yapmayı reddetti. O, Savaş Kabinesi'nin sadık bir üyesiydi ve gizli bir tertibe kalkışmadan, ekibin bir parçası olarak çalışacaktı. Onun derdi, Narvik'i ele geçirmenin bir yolunu bulmaktı; vaktini ve kara ve deniz savaşlarındaki planlama ustalığını bu amaca adamıştı.

Almanların planlarını ve zayıflıklarını Enigma'dan ötürü bilen Churchill'in sürekli ısrarlarına karşın, Norveç açıklarındaki İngiliz Amirali Lord Cork, Almanları Narvik'ten çıkarma girişiminde bulunmakta tereddüt ediyordu. 1 Mayıs'ta Chamberlain, savaş yönetimine daha büyük bir güç kazandırmak umuduyla Churchill'i, üç silahlı kuvvet bakanını da kapsayan ve bu kez, Kurmaylara "rehberlik etme ve yol gösterme" gibi yüksek bir yetkiyle donatılmış Askeri Koordinasyon Komitesi Başkanlığına getirdi. Ama bu değişiklik için çok geç kalınmıştı. İmparatorluk Genelkurmay Başkanı General Ironside 3 Mayıs'ta günlüğüne şunları yazıyordu: "Parlamento'da gayet esaslı bir kavganın ve Başbakan'dan kurtulma konusunda güçlü bir hareketin başladığını duydum. Doğal olarak, onun ardından Başbakan olacak tek kişi Winston'dur ve çok dengesiz biridir ama savaşı sona erdirecek deha da bir tek onda vardır."

6 Mayıs'taki Bakanlar Kurulu'nda Halifax bir inisiyatif aldı; daha sonra şunları yazmıştı: "Zaman kazanmak için önerdiğim bir yol, Almanları barış görüşmeleriyle aldatmaktı." Churchill birden öfkelenerek Halifax'ı ihanetle suçladı ve bunun üzerine Halifax da Churchill'e bir not kağıdı verdi: "Benim sorumsuz fikirlerime karşı gerçekten çok haksızlık ediyorsun. Bunlar aptalcadır belki, tehlikelidir, ama kesinlikle Kral'a ihanet değildir." Churchill de Halifax'a bir not kağıdı vererek özür diledi: "Sevgili Edward, ben bir öfke nöbetine kapıldım. Kırdıysam özür dilerim. Bu sinir bozucu ortamda çok tehlikeli bir düşünceydi. Sen bunu önceden bilemezdin. Beni bağışla, W."

Chamberlain bu kez bir hata daha yaptı ve Avam Kamarası'nda, "Norveç savaşında avantaj dengesi İngiltere'den yanadır," dedi. Bu kesinlikle

yanlıştı. İnsanlar öfke ve ne yapacağını şaşırmışlık yüzünden kimi zaman, yetmiş yedi yaşındaki Lloyd George'u bile tekrar iktidara getirmekten söz ediyordu. Parlamento 7 Mayıs'ta Norveç savaşını görüşecekti. O sabah Lord Cork, Churchill'e telgraf çekerek, Narvik'e saldırabileceğini ve her şeye rağmen, başarı kazanma konusunda, kendi deyişiyle "iyi bir ihtimal" olduğunu bildirdi. Telgrafı Londra'ya ancak akşam varabildi; bu arada Parlamento da gerginliğin yüksek olduğu bir atmosferde Norveç görüşmelerine başlamıştı.

Kraliyet Donanmasından sorumlu Bakan olarak Churchill 7 Mayıs'taki eleştirilerin ana hedeflerinden biriydi. Hükümetin eylemlerini, hatta Bakanlar Kurulu'nun gizliliği içinde karşı çıktıklarını bile sadık bir şekilde savunmaya hazırlandı. Derdi, görüşmeleri bitirmekti ve bu nedenle de görüşmelerin fırtınalı seyri boyunca çoğunlukla sesini çıkarmadan oturdu. Chamberlain, Norveç muharebesini savunmak üzere Parlamento salonuna girdiğinde "Otobüsü kaçırdı!" bağırışlarıyla karşılandı. Hiç akla gelmeyecek bir şekilde, İngiliz halkının kayıtsızlığından söz edince Parlamento'nun her kesiminden yüksek sesli ve alaycı bağırtılar geldi.

Birkaç dakika sonra Amery konuştu. Eski bir Muhafazakâr Bakan ve Chamberlain'in yirmi yıllık dostu ve siyaset arkadaşı olan Amery, Başbakan'a dönerek, Cromwell'in hemen hemen üç yüz yıl önce Parlamento'ya söylediği sözlerden alıntı yaptı: "İyi bir şeyler yapıyorsanız da, yerinizde çok fazla kaldınız. Ayrılın diyorum, ve sizinle işimiz bitsin. Tanrı aşkına, gidin!"

Görüşmeler 8 Mayıs'ta da devam edecekti. O gece Channon günlüğüne şunları yazmıştı: "Hava gergindi ve her yerde duyulan bir fısıltı vardı: 'Winston ne yapacak?'"

Norveç görüşmelerinin ikinci günü de birincisi gibi fırtınalıydı. Zayıf hükümetin askeri bir felaket, hatta bir bozgun getireceği korkusu vardı. İşçi Partili muhalefet, görüşmelerin hükümet için bir güvensizlik oylamasıyla bitirilmesi çağrısında bulununca Chamberlain buna, kendisinin Parlamento'da "dostlarının" bulunduğu karşılığını verdi. Bu sözler alaycı bağırtılarla karşılandı. "Bu, kimlerin Başbakan'ın dostu olduğu meselesi değil," diye karşılık verdi Lloyd George. "Bu çok daha büyük bir meseledir;" ve sözlerine devam ederek Chamberlain'in istifasını istedi.

Lloyd George ayrıca Parlamento'ya, Norveç'te kötü giden her şey için Churchill'in suçlanmaması gerektiğini de söyledi. Churchill hemen yerinden kalkarak "Deniz Kuvvetleri'nde yapılmış her şeyin tüm sorumluluğu-

nu alıyorum ve bu yükten bana düşen payın tümünü kabul ediyorum," dedi. Bunun üzerine Lloyd George, Churchill için, "Bakan arkadaşlarına şarapneller isabet etmesin diye kendisinin bir hava taarruz kalkanına dönüştürülmesine seyirci kalmamalıdır," diyerek kalabalık Parlamento'yu daha bir elektriklendirdi.

Churchill'in hemen söz alması gerekti. Bundan önce Harold Macmillan'la kısa bir süre konuştu. "Ona şans diledim," diye hatırlıyordu sonradan Macmillan, "ama konuşmasının gereğinden fazla ikna edici olmamasını dilediğimi ekledim."

"Niçin?" diye sordu Churchill.

"Çünkü bize yeni bir Başbakan gerekiyor ve bu da siz olmalısınız."

Churchill, arkadaşının endişesini anladı. "Soğuk ve ters bir tonda yanıtladı kendisi hakkında söyleneni," diye hatırlıyordu Macmillan; Churchill "bu yolculuğa kendisinin yazıldığını ve gemiden ayrılmayacağını" söylemişti.

Churchill konuşmasında Norveç açıklarındaki filonun yönetimini savunmakla kalmadı, Lloyd George ve Macmillan'ın korktuğu gibi, hükümetin Almanları Norveç kıyılarından atmaya çalışmasını da savundu. "Onun kavgacı bir ruh halinde, canlı ve keyifli olduğu ve içinde bulunduğu ironik durumdan, yani düşmanlarını ve inanmadığı bir davayı savunmaktan hoşlandığı hemen anlaşılıyordu" diye yazmıştı günlüğüne Channon. Aslında Churchill Norveç'teki durumun düzeleceğinden umutluydu. Söyleyemiyorsa da, Lord Cork'un şimdi Narvik'i ele geçirme girişimine hazır olduğunu ve o sırada bile bunun planlarını yaptığını biliyordu.

Churchill, Chamberlain'in Parlamento'da "dostlarının" olduğu sözleri hakkında şunları söyledi: "Chamberlain, dostlarının var olduğu kanısında ve ben de dostlarının olmasını diliyorum. Her şey iyi giderken elbette bir sürü dostu vardı." Normal bir oylamada Chamberlain ve Muhafazakârlar iki yüzü aşkın sandalyeden oluşan çoğunluğuna güvenebilirdi. Fakat o gece sadece seksen kişilik bir üstünlük sağladılar. İçi boş bir zaferdi bu. Oylama sonucu açıklanırken birçok üye Başbakan'a karşı kınama gösterileri yaparak "Rule Britannia"yı* söylemeye başladı. Ama bu benzeri görülmemiş gösteri bile, Chamberlain, Parlamento'dan ayrılırken yükselen "Git! Git! Git!" bağırtılarının arasında duyulmaz oldu. Onunla bir-

* Vatansever bir marş-ç.n.

likte yürüyüp giden David Margesson, patronunun fiziksel güvenliğinden bile endişeleniyordu.

Chamberlain perişandı. O gün akşam Buckingham Sarayı'na, Kral'a, istifa etmek için değil, İşçi Partisi ve Liberalleri de katarak, tüm partilerden oluşan bir hükümet kurmaya çalışacağını söylemek için çıktı. Şimdi Chamberlain'le muhalefet partilerinin arasındaki nefret ne kadar derinse de, aşılacaktı. Onların gözünde Chamberlain, tembelliğin ve başarısızlığın beden bulmuş haliydi. Chamberlain ertesi sabah, 9 Mayıs'ta, en yakın sırdaşlarından biri olan Sir Kingsley Wood'a, eğer İşçi Partisi onun yönetiminde çalışmayı kabul etmezse istifa edeceğini söyledi. Churchill o gün Kingsley Wood'la bir öğle yemeğinde görüştüğünde Wood onu Chamberlain'den sonra Başbakan olmak isteğini açık etmeye teşvik etti ve Chamberlain'in kendisinden sonra Halifax'ın Başbakan olmasını istediği uyarısında bulundu. Kingsley Wood'un Churchill'e öğüdü, vurgulu bir "Bunu kabul etme" oldu.

Chamberlain o gün öğleden sonra Churchill ve Halifax'ı Downing Sokağı'na çağırdı. "En önemli şey," dedi onlara, "ulusal birliği korumaktır." Bu nedenle, İşçi Partisi'nin hükümete katılması gerekiyordu. Eğer İşçi Partisi onunla çalışmak istemiyorsa "istifaya tamamen hazır"dı. Sonra, İşçi Partisi liderleri Attlee ve Greenwood'dan Downing Sokağı'na gelmelerini istedi. Halifax ve Churchill'in önünde onlara sordu; kendisinin, yani Chamberlain'in Başbakan olduğu bir hükümete girmek istiyorlar mıydı? Yahut, onunla çalışmayacaklarsa, başka bir Muhafazakâr'ın Başbakanlığında çalışmak istiyorlar mıydı?

İşçi Partisi liderleri, bu sorulara verilecek yanıtın İşçi Partisi'nin görüşlerine bağlı olduğunu söyledi. Bu görüşleri çabucak öğrenebilirlerdi, çünkü partileri o sırada Bournemouth'da yıllık kongresini yapıyordu. Ama bu yanıtın muhtemelen, Chamberlain'le çalışmaya "hayır," başka biriyle çalışmaya "evet" olacağını tahmin ediyorlardı. Ve bunun ardından, Chamberlain, Churchill ve Halifax'ı Downing Sokağı'nda baş başa bırakıp güney sahiline gittiler. Ya Churchill'in ya da Halifax'ın çok yakında Başbakan olacağı belliydi. Ama Chamberlain'in, on yıllık arkadaşı Halifax'ı Churchill'e kesinlikle tercih ettiği de belliydi.

Chamberlain iki rakibe, "en uygun olduğu düşünülen" kişinin Halifax olduğunu söyledi. Ama Halifax, savaşın kaderini Lordlar Kamarası'ndan takip etmeye çalışma konusunda gönülsüz olduğunu dile getirdi.

"Her şeyden sorumlu tutulacağım," dedi, "ama bütün hükümetlerin ömrünün güvenine bağlı bulunduğu meclisi yönlendirmek olanağından yoksun olacağım. Avam Kamarası'nı yönlendirmek olanağından yoksun olunca da," dedi Halifax, "ben bir sıfır olacağım." Churchill bir yorumda bulunmadı. Bunun üzerine Halifax, "Churchill daha iyi bir tercih olur diye düşünüyorum," dedi. Churchill itiraz etmedi. "Churchill," diye yazmıştı Halifax birkaç saat sonra, "çok kibar ve nazik davrandı ama bunun doğru çözüm olduğunu düşündüğünü de belli etti."

Churchill, Chamberlain ve Halifax'a, Kral tarafından yeni bir hükümet kurması isteninceye kadar, İşçi Partili ya da Liberal liderlerle herhangi bir iletişim kurmayacağı konusunda güvence verdi. Bunun üzerine, toplantı bitti. Chamberlain'in, Churchill'in Başbakanlığından kaçınma umutları suya düşüyordu. Hükümetin Grup Başkan Vekilleri Başkanı ve Chamberlain'in Avam Kamarası'ndaki gözü, kulağı David Margesson bu kez ona, "Parlamento'nun tercihi Churchill'e doğru dönüyor," dedi.

Churchill o gece, aralarında Sinclair ve Eden'in de bulunduğu birçok yakın siyaset arkadaşıyla yemek yedi. Kendinden emin bir halde konuklarına, Chamberlain'in Kral'a kendisini çağırmasını önereceğinden emin olduğunu, çünkü Halifax'ın "Başbakan olmak istemediğini" söyledi. Hatta yemek masasında, ondan yeni bir hükümet kurmasının isteneceği varsayılarak, yeni Bakanlar Kurulu'nun yapısı hakkında da bir şeyler konuşuldu; Churchill, Chamberlain'i kabinede tutmak, Eden'i Savaş Bakanı yapmak, kendisi de Başbakanlığın yanı sıra Savunma Bakanı olmak istediğini söyledi.

O gece, Kuzey İngiltere'deki askeri kampında bulunan Randolph, Churchill'i telefonla aradı. "En son haberler nedir?" diye sordu Randolph. "Sanırım yarın Başbakan olacağım," diye yanıtladı babası.

10 Mayıs'ın sabah erken saatlerinde Hitler'in kuvvetleri Hollanda, Belçika ve Fransa'ya saldırdı. Uyanınca bunu öğrenen Chamberlain hemen, böyle bir kriz anının Başbakan değişikliği için uygun zaman olmadığına karar verdi. Kendisi kalmalıydı; onun yeri dümenin başıydı.

Churchill'in o sabah ilk toplantısı saat altıda başladı. Savaş Bakanı Oliver Stanley ve Hava Kuvvetleri Bakanı Hoare'yle birlikte, Alman saldırısı karşısında kara, deniz ve hava kuvvetleri tarafından alınması gereken acil önlemleri tartıştılar. "Kriz anında morali, başarısızlık ya da felaket olasılığından ötürü bozulmak bir yana, daha da güçlenen Churchill," diye

hatırlıyordu sonraları Hoare, "her zamanki gibi, kendinden emin bir şekilde önerilerde bulunmaya hazırdı." Churchill, Hoare ve Stanley birlikte kahvaltı yaptılar. "Ya çok az uyumuş, ya da hiç uyumamıştık," diye yazmıştı daha sonra Hoare, "ve haberler bundan kötü olamazdı. Fakat al işte, Churchill yine de, sanki sabah ata binmekten yeni dönmüş gibi, kocaman purosunu içiyor, omletini ve domuz pastırmasını yiyordu."

Randolph o sabah saat yedide yine babasına telefon etti. Az önce radyodan Alman saldırısı haberini duymuştu. "Neler oluyor?" diye sordu. "Evet," dedi babası, "Alman sürüleri Benelüks ülkelerine dalıyor."

"Bana dün gece söylediğin şey ne oldu," diye sordu Randolph, "senin bugün Başbakan olacağın meselesi?"

"Ah, onu bilmiyorum," dedi Churchill. "Şu anda düşmanı yenmekten başka hiçbir şeyin önemi yok."

Chamberlain'in görüşü de buydu; o sabah saat sekizde, Savaş Kabinesi Downing Sokağı'nda toplandığında yine her zamanki gibi koltuğundaydı. Hoare bir saat sonra kendisini görmeye gittiğinde Chamberlain'in niyetinin "istifasını Fransa savaşı bitene kadar ertelemek" olduğunu öğrendi. Sabah ilerledikçe, Muhafazakâr Parlamento üyeleri yavaş yavaş, Chamberlain'in yerinde kalacağını öğrenmeye başladılar. Birçoğu sinirlendi, hatta fena halde bozuldular. Kıdemli bir Muhafazakâr olan Lord Salisbury, görüşünün sorulması üzerine, hoşnutsuz Parlamento üyelerine, içlerinden birinin not ettiğine göre, "görüşümüzde ısrar etmemiz, yani Winston'un bugün içinde Başbakan olması gerekir," dedi.

Kingsley Wood saat ona varmadan az önce Chamberlain'i görmek üzere Downing Sokağı'na gitti. Başbakan, yıllardır kişisel dostu ve siyaset arkadaşına, "başımıza gelen bu büyük savaşın, onun görevinde kalmasını gerekli kıldığını düşünmek eğiliminde olduğunu" söyledi. Ama Wood vurgulu bir ifadeyle "bu yeni kriz, bununla başa çıkmak için tek çare olan ulusal bir hükümeti çok daha gerekli hale getirdi," dedi Chamberlain'e.

O sabah saat on birde ikinci bir Savaş Kabinesi toplandı. Chamberlain'in başkanlığında, Almanların ilerleyişini konuşmak için toplanılmıştı. İki gün önceki Norveç görüşmelerinde Chamberlain'i en sert eleştirenlerden Sir Roger Keyes, Churchill'in önerisiyle, Belçika Kralı'nın azmini güçlendirmek amacıyla Belçika'ya gönderildi. Savaş Kabinesi o gün öğleden sonra dörtte tekrar toplandı. Alman paraşüt birliklerinin Rotterdam Havaalanı'nı ele geçirdiği ve Hollanda'nın hızla işgal edilme tehlikesinde ol-

duğu bildirildi. Savaş Bakanlığı'ndan gelen bir kurye, Ironside'a bir kağıt verdi ve Ironside bunu herkese okudu; Alman paraşütçüleri Belçika'da cephe gerisine inmişti. İngiltere'deki birlikleri, ülkeye saldıracak paraşütçülere karşı yapılacaklar konusunda uyarmanın gerekliliği konusunda bir tartışma başladı.

Başka bir kurye, Chamberlain'e gönderilmiş bir notla girdi. Başbakan bunu aldı, ama bir şey söylemedi ve bir süre tartışmanın devam etmesini bekledi. Sonra araya girdi. Bu kez Bournemouth'tan, İşçi Partisi'nin, kendisinin dün öğleden sonra sorduğu iki soruya verdiği yanıt gelmişti. Mesajları gayet kesindi; İşçi Partisi'nin hiçbir üyesi "halihazırdaki Başbakan'ın hükümetinde" çalışmak istemiyordu. Fakat İşçi Partisi liderleri yeni bir Başbakanla çalışmaya hazırdı. Bu kısa ama net mesajla Chamberlain'in Başbakanlığı kesin bir şekilde bitmişti. Bir saate kalmadan Buckingham Sarayı'nda Kral'a istifasını sunuyordu. Kral o gece günlüğüne, "Chamberlain'e tavsiyesini sordum ve bana, çağırılacak kişinin Winston olduğunu söyledi," diye yazmıştı.

10 Mayıs akşamüzeri Churchill Buckingham Sarayı'na gitti. "Sanırım sizi niçin çağırdığımı bilmiyorsunuz, öyle mi?" diye sordu Kral gülümseyerek.

"Niçin olduğunu hiç düşünemiyorum Efendim" oldu Churchill'in yanıtı.

Kral güldü ve sonra Churchill'e "Bir hükümet kurmanızı rica etmek istiyorum," dedi.

Churchill'in sekiz buçuk aylık düş kırıklığı bitmişti. Hayatının tutkusu gerçekleşmişti. Buckingham Sarayı'ndan ayrılmadan önce Kral'a, hükümetinde yer almasını umduğu kişilerden bazılarının adını verdi; bunların arasında dört tane kıdemli İşçi Partili, Clement Attlee, Arthur Greenwood, Ernest Bevin ve Herbert Morrison vardı. Tüm partilerin katılacağı bir hükümet, ya da kendisinin deyişiyle "Büyük Koalisyon" olacaktı.

Churchill Kral'la konuşurken, ordu kampındaki oğlu Randolph'a Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Konutu'na telefon etmesini isteyen bir mesaj verildi. Randolph'un ettiği telefonun bağlandığı, babasının özel sekreterlerinden birinin mesajı kısaydı; "Sadece, babanızın Saray'a gittiğini ve döndüğünde Başbakan olacağını söylemek için aradım."

28. Bölüm

Başbakan

10 Mayıs 1940 akşamı Churchill Başbakandı. Daha sonradan, o gece yattığında "derin bir rahatlama duygusu" hissettiğini yazmıştı. "Sonunda, tüm sahneyi yönetecek yetkiye kavuşmuştum. Sanki kaderin yolunda yürüyormuşum ve geçmişteki tüm yaşamım bu günün ve bu sınavın hazırlığından başka bir şey değilmiş gibi geliyordu bana." Fakat onun Başbakan oluşuna Muhafazakârlardan hâlâ birtakım itirazlar vardı; Lord Davidson 11 Mayıs'ta Stanley Baldwin'e şunları yazdı: "Muhafazakârlar Winston'a güvenmiyor. Savaşın ilk patırtıları geçtikten sonra daha sağlam bir hükümet çıkabilir pekala."

Ailesi, dostları ve destekçilerinden oluşan geniş bir çevre Churchill'in Başbakanlığına sevinmişti. "Tüm yaşamın boyunca, tek atlı faytona bindiğin günlerden beri, senin Başbakan olacağını hep biliyordum," diye yazmıştı kırk yıl önceki kız arkadaşı Pamela Lytton. "Ama yine de, Başbakan olduğunun haberi insanın yüreğini çok apansız gelen bir sürpriz gibi çarptırıyor. Görevin harikulade." Ve oğlu Randolph'tan da, bir evlada yaraşırcasına cesaret veren bir mektup geldi: "Nihayet, Parti'nin dalaverelerle seni ve İngiltere'yi dokuz uzun yıldır yoksun bıraktığı güce ve yetkiye kavuştun! Ne kadar gururlu ve mutlu olduğumu anlatamam. Tek dileğim, bunun çok geç kalmış olmaması. Bunu yüklenmek elbette müthiş bir an. İlerideki gergin günlerde şansının iyi olması için en yürekten dileklerimi gönderiyorum sana."

Churchill'in Başbakanlığının başlamasından itibaren her gün gelen yeni tehlikeler İngiltere'nin varlığını tehdit ediyordu. Churchill, savaş uçağı konusundaki yetersizlikleri telafi etmek amacıyla Lord Beaverbrook'u Savaş Uçağı Üretimi Bakanlığına getirdi; Eden Savaş Bakanı, Sinclair de Hava Kuvvetleri Bakanı oldu. Sürekli dürtülmeye gerek kalmadan işlerini başaracaklarına güvenebileceğini bildiği arkadaşlardı bunlar. Lloyd George'a

yaptığı Tarım Bakanlığı teklifi reddedildi; Lloyd George artık zaferden emin değildi. Attlee, Savaş Kabinesi'nde Churchill'in yardımcısı oldu. Ernest Bevin Çalışma ve Askere Alma Bakanı, Herbert Morrison da Mühimmat Bakanı oldu. Churchill, savaş gereçlerinin üretimini arttırmak için gereken muazzam çabayı destekleme ve ulusun birliğini sağlamada bu İşçi Partililere güveniyordu.

13 Mayıs öğleden sonra Churchill bütün Bakanlarını Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Konutuna çağırdı ve onlara, "Kan, mücadele, gözyaşı ve *terden* başka teklif edeceğim bir şey yok," dedi. Birkaç saat sonra bu sözleri Avam Kamarası'nda da tekrarladı:

> *Politikamız nedir diye soruyorsunuz. Söyleyeyim: Savaşı, denizde, karada ve havada, tüm yeteneğimiz ve Tanrının bize verebileceği tüm gücümüzle sürdürmek; insanlık suçlarından oluşan karanlık, acıklı listede bir eşine daha rastlanmamış, korkunç bir zulüm ve zorbalığa karşı savaşı sürdürmek. Politikamız budur.*
>
> *Hedefimiz nedir diye soruyorsunuz. Buna tek bir sözcükle cevap verebilirim: Zafer, ne pahasına olursa olsun zafer, her türlü dehşete rağmen zafer, yolu ne kadar uzun ve zor olursa olsun zafer; çünkü zafer olmazsa varolmak yok. Farkına varılsın bunun; İngiliz İmparatorluğu varolmayacak, İngiliz İmparatorluğu'nun temsil ettiği hiçbir şey varolmayacak, insanoğlunun ilerleyip hedefine varması için gereken, çağlardır süregelen dürtü ve heves artık varolmayacak.*
>
> *Ama görevimi sevinç ve umutla üstleniyorum. Davamızın insanlar arasında başarısız olmayacağından eminim. Bu kez herkesin yardımını istemeye hakkım olduğunu hissediyor ve "Haydi, güçlerimizi birleştirerek hep birlikte yürüyelim," diyorum.*

Downing Sokağı'na dönünce Churchill, Hitler ordularının Hollanda, Belçika ve Fransa'da gittikçe daha çok ilerlediğini haber aldı. Derhal bir inisiyatifte bulunmak, Almanya'yı bombalamak istiyordu ama savaş öncesinde İngiltere'nin hava gücünün ihmal edilmesi, 13 Mayıs'ta Savaş Kabinesi'nin bunun yapılamayacağı kararının nedenlerinden biriydi; Lord Halifax, İngiltere'yi "daha zayıf konumdaki ülke" diye niteleyerek bunu

açık açık söyledi. İki gün sonra, İtalya hâlâ tarafsızken Halifax, Churchill'in Mussolini'ye kişisel bir mesaj yollaması "yararlı olabilir" önerisinde bulundu.

Churchill bunu kabul etti. Ertesi gün gönderilen mesajında, "İngiltere ve İtalya halklarının arasında bir kan nehrinin akmasına engel olmak için çok mu geç?" diye sordu. Fransa'daki savaşın seyri nasıl olursa olsun, "İngiltere, yapayalnız kalsa da, daha önceki gibi, sonuna kadar gidecektir; ve ABD'nin ve hatta tüm Amerikan ülkelerinin bize giderek artan ölçüde yardım edeceğine güveniyor, inanıyorum." Churchill'in o gün, 15 Mayıs'ta Roosevelt'e çektiği telgrafın konusu buydu ve telgrafında, kötü bir sezgiyi dile getiren sözler de vardı: "Eğer gerekirse savaşa tek başımıza devam ederiz ve bundan korkmuyoruz. Ama Sayın Başkan, ABD'nin sesi ve gücü çok uzun süre esirgenirse hiçbir işe yaramayabileceğini fark edeceğinize güveniyorum. Karşınızda, hayret verici bir hızla kurulacak, tümüyle boyun eğdirilmiş, Nazileştirilmiş bir Avrupa bulabilirsiniz ve yük, taşıyamayacağımız kadar ağır olabilir."

16 Mayıs sabahı Alman birlikleri Maginot Hattı'nı yararken, Fransızların, İngiliz Denizaşırı Gücü'nü tehlikeye düşürecek bir geri çekilişinin an meselesi olduğu haberi geldi Londra'ya. Bir geri çekilişi önlemek için elinden gelen her türlü kişisel etkiyi yapmaya kararlı Churchill uçakla Paris'e gitti; orada, Fransız üst komutasının hiçbir karşı saldırı planının olmadığını gördü. O gece, Londra'daki Savaş Kabinesi'ne bir telgraf çekerek, Fransızların daha fazla avcı ve bombardıman uçağı talebinin karşılanıp karşılanamayacağını sordu: "Onların isteğini reddetmek ve mahvolmasına yol açmak tarihsel yönden doğru olmaz." Savaş Kabinesi kabul etti.

17 Mayıs sabahı Churchill uçakla Londra'ya geri döndü. "Winston çok üzgün," diye not etmişti genç özel sekreteri Jock Colville. "Fransızların Polonyalılar gibi tümüyle çöktüğünü ve Belçika'daki kuvvetlerimizin de, Fransızlarla bağlantıyı yitirmemek için, kaçınılmaz bir şekilde geri çekilmek zorunda kalacağını söylüyor." Churchill'in Devlet Danışma Meclisi Başkanlığına getirdiği Neville Chamberlain 18 Mayıs'taki Savaş Kabinesi'nde, ertesi gece bizzat Churchill'in ulusa yönelik bir radyo konuşması yapmasını ve "güç bir durumda olduğumuzu, kişisel konuların zaferi kazanmak için gereken önlemleri engellemesine izin verilmeyeceğini" duyurmasını önerdi.

Churchill, Chamberlain'in önerisini kabul etti; dokuz gün önce görevi devraldığından beri Başbakan olarak ilk radyo konuşmasıydı bu. "Herkes için, gücünün elverdiği en büyük çabayı göstermesi gereken zaman değil mi bu?" diye sordu ve sonra konuşmasının devamında, "ezilen devletlerden ve zorbalık gören halklardan oluşan grupların;" dedi, "Çeklerin, Polonyalıların, Norveçlilerin, Danimarkalıların, Hollandalıların, Belçikalıların üzerine barbarlığın, tek bir umut yıldızı bile bulunmayan, uzun gecesi çökecek biz zaferi kazanıncaya dek; ve kazanmamız gerekiyor ve kazanacağız."

Halk Churchill'in radyo konuşmasından etkilenmişti. "Dün gece sizin tanınmış sesinizi dinledim ve," diye yazdı Baldwin, Worchestershire'deki evinden, "kısa bir süre sizin elinizi sıkmak ve size yüreğimin en derin yerinden, şu anda sırtınızdaki dayanılmaz yük için gereken her şeye –akıl ve beden sağlığına ve gücüne– sahip olmanızı dilediğimi söylemek isterdim." On gün önce günlüğüne "Winston'da muhakeme yok" diye yazmış olan Yüzbaşı Berkeley 20 Mayıs'ta şunları yazdı: "Başbakan dün gece muhteşem bir radyo konuşması yaptı. Her aşamada 'yüce'ydi ve dört gün önce Paris'te ciddi bir çöküşü zar zor önledikten sonra burada da herkesi canlandırdı."

O gece Churchill'in üzerindeki dertler her zamankinden büyüktü. Bunlar, radyo yayınından hemen sonra, Bombardıman Kuvvetlerinin Başkomutanı, Hava Korgeneral Sir Edgar Ludlow-Hewitt'le yaptığı çok acıklı bir danışma toplantısının ardından verdiği, Fransızların acilen daha çok uçak istemesine karşın, Fransa semalarında savaşacak başka uçak göndermeme kararıyla daha göze batar hale geldi; İngiltere'deki bombardıman uçaklarının hepsi çok kısa bir süre sonra, İngiltere'ye yapılacak bir Alman saldırısını püskürtmeye çalışmak için gerekebilirdi. Aynı gece, denize doğru geri püskürtülen İngiliz kuvvetlerini Fransa'dan kurtarmak gerekebileceğini tahmin eden Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan, "çok sayıda küçük tekneyi, Fransız sahillerindeki liman ve koylara doğru yol almaya hazır halde" bir araya getirmelerini istedi.

ABD bir potansiyel ve acil tedarik kaynağıydı; Churchill, Amerikan donanma limanlarında boş duran, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalmış elli destroyerin kullanılmasını sağlama kararındaydı. Ama Roosevelt onları göndermeyi kabul etmedi; danışmanları, İngiltere'nin yenilmesi sonucu destroyerlerin Almanların eline geçmesinden korkuyordu. 20 Mayıs'ta, ABD'nin

Londra'daki Büyükelçisi Joseph Kennedy'nin bile Roosevelt'e, İngiltere'nin Hitler'le görüşüp barış yapabileceğini söylediğini haber alan Churchill, Başkan'a şu telgrafı çekti: "Amacımız, ne olursa olsun, bu adada sonuna kadar savaşmaktır ve eğer istediğimiz yardımı alabilirsek, hava savaşında, kişisel üstünlük yönünden onlarla başa baş yarışmayı umuyoruz."

Churchill şunları ekledi: "Şimdiki yönetimin üyeleri, bu süreç ters bir sonuç verirse belki görevlerinden ayrılabilirler ama, düşünülebilecek hiçbir durumda teslim olmaya razı olmayacağız. Eğer şimdiki yönetimin üyeleri gider de yıkıntılar arasında başkaları barış görüşmelerinde bulunmak üzere başa geçerse, Almanya'yla geri kalan tek stratejik pazarlık kozunun donanma olacağını görmezden gelmemelisiniz ve bu ülke ABD tarafından kaderine terk edilirse o zaman kimsenin o gün sorumluluk almış kişileri, yurttaşlarının yok olmaması için ellerinden gelen en iyi koşulları kabul etmelerinden ötürü suçlamaya hakkı olmayacaktır. Bu kabusu bu kadar açık bir şekilde sunduğum için beni bağışlayın Sayın Başkan. Açıkçası ben, büyük bir umutsuzluk ve çaresizliğe kapılarak Almanların isteğine boyun eğecek haleflerimden sorumlu olamam."

Fransa'daki İngiliz güçlerinin yenilgisi yüzünden Hitler İngiltere'de da çabucak bir zafer kazanmaya kalkışabilirdi; o gece, çok yakında bir Alman saldırısının gelebileceğini düşünen Churchill tüm savunmasız havaalanlarının, yani saldırıya açık havaalanlarının yerel gönüllülerle ve piyade kışlalarındaki, "henüz mermi cephanesiyle birkaç kez ateş ederek" tüfek eğitimi görmemiş askerlerle korunmasını emretti. Churchill bu emirleri verirken, Alman ordusunun Abbeville'e varan öncü birlikleri Kuzey Fransa'daki İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin arasına kama gibi giriyordu; Churchill 1918 yazında Lloyd George'a, bu hamlenin olabileceği yolunda bir uyarıda bulunmuş, üstelik Almanların denize ulaşarak Müttefik ordularını birbirinden ayıracağı yer olarak özellikle Abbeville'in adını vermişti.

Alman birlikleri Abbeville'de bu kez Manş Denizi kıyısınca kuzeye doğru saldırdı. Yirmi dört saat sonra Boulogne'a yaklaşıyorlardı. Churchill, Fransızları artık tecrit edilmiş İngiliz kuvvetleriyle bağlantı sağlamaya çalışmak için ikna edip edemeyeceğini görmek amacıyla tekrar Fransa'ya gitmeye karar verdi. 22 Mayıs öğleden az önce Paris'e vardı ve yeni Fransız Başkomutanı General Weygand'a, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin hem kuzeyden hem güneyden kama formasyonundaki Alman güçlerine saldırarak deniz kıyısından söküp atacağı ve birbirinden ayrılmış Müttefik or-

duların birleşmesini sağlayacağı stratejik bir plana Fransız birlikleri katılır mı diye sordu. "Çalışacağım" oldu Weygand'ın yanıtı. O gün öğleden sonra Londra'ya geri dönen Churchill "neredeyse neşeli bir ruh halindeydi," General Ironside'ın not ettiğine göre; ama birkaç saat içinde, Fransızların moralinin "kötü" olduğu yolunda haberler gelmeye başladı.

Weygand kuzeye doğru bir harekat yapmadı. 24 Mayıs'ta İngilizler Boulogne'u boşaltmak zorunda kaldı. Calais'deki İngiliz birlikleri topla bombardıman ediliyordu. Churchill, Calais'deki askerlerin yardımına koşmayan yerel İngiliz komutanının gayretsizliğinden ötürü sinirlendi ve Savunma Bakanlığı'nın başı, Tuğgeneral Sir Hastings-Ismay'e, kızgın bir şekilde, "Elbette, bir taraftakiler savaşır, ötekiler savaşmazsa savaş adaletsiz bir şey haline gelir," diye yazdı. Daha sonra, Calais'e bir kurtarma kuvveti gönderme harekatına gerçekten girişildiğini, ama şimdi Almanlar Manş Denizi limanlarını saran ağlarını giderek daha çok sıkıştırırken asıl meselenin Dunkirk'ü kara kuvvetleri ve gemi ulaşımı için açık tutmak olduğunu öğrendi.

O hafta, Norveç'teki olağanüstü başarıları boşa gitmiş olan Bletchley'deki şifre çözücüler çok büyük bir gizlilik içinde çalışarak, Fransa'daki Alman Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan Enigma şifresini çözmeyi başardı. Norveç'te kullanılandan daha karmaşık bir şifreydi bu ve her gün Alman Hava Kuvvetleri karargâhıyla Fransa ve Flanders'deki birlikler arasında gidip gelen binlerce çok gizli mesajda kullanılıyordu. Bu mesajlar sayesinde, Almanların Hava Kuvvetleri harekatının yanı sıra, kara kuvvetlerinin operasyonları da büyük ölçüde aydınlandı. Ama İngilizler Almanların, İngiliz kuvvetlerini deniz kıyısından sökme planını 24 Mayıs'ta, savaş alanında ele geçirilen Alman belgelerinden öğrendi. Acilen bir karşı tedbir arayan Churchill o gece "kuzeye, limanlara ve kıyılara doğru ilerleme" talimatı verdi.

Ordu, eğer olanağı varsa Fransa'dan çıkarılıp anavatana geri getirilecekti; Donanma, "askerleri yalnızca limanlardan değil, kıyılardan da yüklemek için mümkün olan her türlü yolu kullanmaya" hazırdı. "Ordu Fransa'dan geri getirilirse," dedi bakanlarına Churchill, "bence ülkemizde direnebiliriz." İki gün sonra Reynaud uçakla Londra'ya geldi ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Konutu'nda Churchill'i ziyaret edip, "Fransa'nın gücünün direnmeye yeteceğinden pek umutlu olmadığını," söyledi. Yüzbaşı Berkeley şunları not etmişti: "Reynaud pek etkileyici değildi. Başbakan'sa deh-

şet içindeydi, oradan oraya koşup duruyor, uyarı kabilinden tek bir mesaj gelmeden fırlayıp Downing Sokağı'na giderek memurlarını karmakarışık, umutsuz işlere sokuyor, asla pes etmeyeceğiz falan diye bağırıyordu."

O gece, Dunkirk'ün rıhtımlarından, mendireklerinden ve kumsallarından, olabildiği kadar çok askerin alınıp deniz yoluyla tahliye edilmesi talimatı verildi. Almanların Dunkirk'e batıdan ulaşmasını engellemek için, Calais'deki İngiliz birliklerine direnme emri verildi; onlar tahliye edilmeyecekti. Ismay'in deyişiyle bu "acımasız" kararı onaylayan Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Konutu'nda "hiç alışılmadık şekilde sessizdi ve gayet belirgin bir şekilde, yediklerinden hoşlanmadan yemek yedi." Masadan kalktığında Churchill, Eden'e kendisini "fiziksel olarak rahatsız" hissettiğini söyledi; iki ay sonra Parlamento'da, Calais'de direnerek çatışan askerler için, "bizi kurtaran yiğitler" diyecekti.

27 Mayıs'ta ABD, İngiltere'nin Newfoundland, Bermuda ve Trinidad'daki havaalanlarını kiralamak istedi. İngiltere için yaşamsal önem taşıdığına inandığı destroyerlerden hâlâ yoksun bırakılan Churchill bunu reddetti. "ABD İngiltere'ye savaşta hemen hemen hiç yardım etmedi," dedi o gün Savaş Kabinesi'nde, "şimdi de tehlikenin ne kadar büyük olduğunu görünce tavırları, bizim işimize yarayacak her şeyi kendi savunmaları için alıkoymak şeklinde." "Dunkirk'ün doğu tarafında," dediler kendisine, çok önemli bir yeri tutan bir Belçika taburu "dalgalar halinde gelen altmış düşman bombardıman uçağı tarafından tümüyle silindi." O gün akşam Belçika Kralı gece yarısı başlayacak bir ateşkes istedi.

Uzaklarda, İskandinavya'daysa uzun süredir beklenen, artık unutulmuş Norveç savaşı, 27 Mayıs gecesi İngiliz, Fransız ve Polonya birliklerinin Narvik'i başarılı bir şekilde işgal etmesiyle zirvesine vardı. Oradaki muzaffer birliklerin bilmediği şeyse, çok acilen İngiltere'yi savunacak birlikler gerektiğinden, komutanlarının bir hafta içinde Narvik'ten çekilme emri almış olduğuydu. Aynı gece Dunkirk'ten 11.400 İngiliz askeri kurtarılmıştı; 200.000 askerse, 160.000 Fransız askeriyle birlikte hâlâ kuşatılmış haldeydi.

Churchill 28 Mayıs'ta Avam Kamarası'nda, Belçika ordusu "yiğitçe savaştı, çok ağır kayıp verdi ve düşmana da çok ağır kayıp verdirdi," dedi. Fakat onların teslim olması, durumun "son derece ciddi" olduğu Dunkirk'teki birliklerin maruz kaldığı tehlikeyi "hatırı sayılır" ölçüde arttırmıştı. Parlamento, "acı ve üzücü haberlere" hazırlanmalıydı. "Ama Dunkirk'te ola-

bilecek hiçbir şey," dedi Churchill, "bize dünyanın, savunmaya yemin ettiğimiz davasını savunma görevini kesinlikle bıraktıramaz; tarihimizde daha önce geçmiş olaylardaki gibi, felaketlerden ve büyük acılardan geçerek, sonunda düşmanlara karşı zafere varma gücümüze duyduğumuz güveni de yok etmemeli."

O gün Churchill kıyılardan gelecek yeni haberleri beklerken, beş üyeli Savaş Kabinesi'nin gizli ortamında Halifax'ın, İngiltere'nin Mussolini'den gelen, genel bir barış için görüşmelere başlanması teklifini kabul etmesi yolundaki görüşünü dinliyordu. Chamberlain Halifax'ı destekledi ve bakan arkadaşlarına, "bir taraftan bağımsızlığımızı korumak için sonuna kadar savaşırken diğer taraftan da, bize sunulan iyi teklifleri düşünmeye hazır olmalıyız," dedi. Churchill dehşete kapıldı ve sinirlendi. Koşullar böyle "iyi tekliflerin" aslında bine karşı bir değerinde olduğu anlamına geliyordu. "Savaşarak düşen uluslar tekrar ayağa kalkar," dedi, "ama boyun eğerek teslim olanlar bitmiştir." Savaş Kabinesi'nin İşçi Partili iki üyesi, Attlee ve Greenwood Churchill'i destekledi. Onların metanetinden destek alarak, birkaç dakika sonra, toplam yirmi beş bakandan oluşan Bakanlar Kurulu'na hitaben konuştuğunda, İngiltere'nin barış görüşmesinde bulunmaktansa savaşarak düşmesi yolundaki inancını tekrarladı. "Churchill gayet muhteşemdi," diye yazmıştı yeni atanmış Ekonomi Savaşı Bakanı Hugh Dalton günlüğüne. "Bu sınav için uygun ve tek adamımız."

Churchill Bakanlar Kurulu'na, son iki gündür, "O Adam'la görüşmeler başlatmayı düşünmek benim görevimin bir parçası mı" diye çok düşündüğünü söyledi. Almanlar İngiltere'nin donanmasını, deniz üslerini daha birçok şeyi isteyecekti. İngiltere, "Mosley yahut onun gibi birinin" başkanlığında, kukla bir hükümeti bulunan bir "köle devlet" haline gelecekti. Ama İngiltere'nin hâlâ "muazzam rezervleri ve avantajları var," dedi ve şöyle bitirdi sözlerini: "Ben barış görüşmesi yapmayı ya da teslim olmayı bir an bile düşünsem içinizden her birinin kalkıp beni yerimden çekerek alaşağı edeceğinden eminim. Adamızın uzun hikâyesi sonunda bitecekse de, ancak her birimiz yerde, kendi kanlarımızla boğulurken bitsin."

Masanın çevresinde bulunanlardan hemen onaylayan bağırtılar yükseldi; Churchill'in bakanları birleşmiş, moralleri yükselmişti. "Oldukça çok sayıda kişi," diye yazmıştı sonradan Churchill, "yerlerinden fırlayıp benim koltuğuma koşacak ve bağırarak sırtımı sıvazlayacakmış gibiydi

sanki." "Hiç kuşkusuz," diye eklemişti Churchill, "böyle nazik bir anda ulusa önderlik etmede birazcık sendeleseydim o görevden hemen fırlatılır atılırdım. Bakanlardan her birinin teslim olmaktansa hemen ölmeye, tüm ailesinin ve servetinin yok olmasına hazır olduğundan eminim." Birkaç dakika sonra Savaş Kabinesi tekrar toplandığında Churchill onlara, "siyasi yaşamda yüksek mevkilerde bulunan kişilerden oluşan bir topluluğun duygularını böylesine sıcak bir şekilde dışa vurduğunu" hayatında hiç duymadığını söyledi.

Churchill'in, her bakanın teslim olmaktansa ölmeye, tüm ailesinin ölümüne hazır olduğuna inanma ve başkalarını da bunun böyle olduğuna inandırma yeteneği, halkın dehşet verici bir saldırı beklentisine ve çok acımasız bir hava bombardımanı gerçeğine göğüs germesini sağlayan, güçlü bir etkendi. Fakat Savaş Kabinesi'nde hâlâ, muhtemel bir barış görüşmesi konusunda tartışmalarını sürdürmek isteyenler vardı. Ama Chamberlain önceki görüşünden çark ederek, o gün akşam, İngiltere'nin, Reynaud'u "savaşmaya devam etmenin zahmetine değeceğine" ikna etmesi gerektiğini savundu. Ama Halifax ikna olmamıştı; tekrar, İtalyanlarla görüşmelere başlanmasını önerdi. Ayrıca, sadece Amerikalıların desteğini kazanmak için bile, savaşın amaçları hakkında resmi bir bildiri istiyordu. "Amerikalıları gerçekten etkilemek için gereken şey," dedi Churchill sert bir şekilde, "Almanya'ya karşı cesurca karşı koymaktır."

O gece daha sonra, Halifax'ın kararsızlıklarına karşı ayrıca bir tepki vermek isteyen Churchill, Lloyd George'a Savaş Kabinesi'nde bir sandalye teklif etti. Ama Churchill'in, Birinci Dünya Savaşı'ndaki direngenliğine çok hayran kaldığı eski Başbakan bunu reddetti. "Bu facianın mimarlarından birçoğu hâlâ sizin hükümetinizin önde gelen üyeleridir," dedi Churchill'e, "ve bunların ikisi, savaşı yöneten Kabine'de."

Doğruydu; ama Churchill, Chamberlain ve Halifax'ı Savaş Kabinesi'nden çıkararak ulusal birlik duygusunu bozmaya cesaret edemedi. Tüm ülkede çok güçlü bir kararlılık atmosferi yaratacağından ve kararsızların kuşkularının ulusal azmi zayıflatamayacağından emindi.

28 Mayıs gece yarısı 25.000 asker daha Dunkirk kıyılarından tahliye edilmişti. Ertesi günse saatte 2.000 asker sağ salim götürülecekti. Yandan çarklı buharlı gemiler ve tatil yerlerinden gelen onlarca gezinti teknesinin de dahil olduğu, büyük küçük teknelerden oluşan koskoca bir armada onları kurtarmak için Kuzey Denizi'nde mekik dokuyordu. Bunların birço-

ğu Almanların hiç durmayan hava saldırıları yüzünden battı ve yüzlerce asker ve kurtarıcıları boğuldu. Churchill'in o gece, kendi bakanlarının ve kıdemli memurlarının azmini güçlendirmek amacıyla yayınladığı tek sayfalık bildiride şunlar yazıyordu: "Bu karanlık günlerde tüm bakan arkadaşlar ve üst memurlar, olayların ciddiyetini küçümsemeden, ama düşmanın tüm Avrupa'ya hakim olma kararlılığını yıkıncaya kadar savaşı sürdürme gücümüze ve sarsılmaz azmimize güvenimizi göstererek çevrelerindeki morali yüksek tutarlarsa Başbakan bundan müteşekkir olacaktır. Fransa'nın ayrı bir barış yapacağı düşüncesine geçit verilmemelidir; fakat Avrupa kıtasında neler olursa olsun, görevimizden bir an bile kuşkuya düşemeyiz ve kesinlikle, Adamızı, İmparatorluğu ve Davamızı savunmak için tüm gücümüzü kullanacağız."

"WSC" imzalı bu mesaj, Savaş Kabinesi üyeleri ve bakanlardan oluşan otuz beş kişinin, otuz dokuz bakan yardımcısının, kırk altı "Yüksek Bürokrat"ın ve altı egemen bölge temsilcisinin tümüne gönderildi.

30 Mayıs sabahı Churchill, Dunkirk çıkarma sahilindeki Fransız askerlerinin de mevcut deniz ulaşım araçlarından yararlandırılması talimatını verdi. Bu durumda gemiye bindirilecek İngiliz askeri sayısının azalacak olmasına karşın, "ortak yarar için bunun kabul edilmesi gerekir," dedi. Öğle vakti, tahliyenin başlamasından itibaren, Almanların hiç bitmeyen hava saldırılarına karşın 100.000'den fazla asker gemilere bindirilmiş ve sağ salim İngiltere'ye varmıştı. O sırada tahliye için çalışan 860'tan fazla tekne vardı ve saatte dört binden fazla asker götürülüyordu. Churchill bu harekatı denetlerken, Fransız askerlerinin de kurtarılması gerektiğini hep vurguladı. "Eğer bu yapılmazsa," dedi, İngiltere'nin Fransa'yla ilişkisinde "onarılmaz yaralar" açılabilir.

Tahliyenin daha ne kadar devam edebileceği belirsizdi. 30 Mayıs öğleden sonra Churchill, Denizaşırı Kuvvet'in Başkomutanı Lord Gort'a, organize bir direniş artık mümkün olmadığında, "resmen teslim olarak gereksiz bir katliamı önlemede" yetkili olduğunu bildirdi. Tahliyenin hemen ardından bir Alman saldırısı gelmesinden ve İngiltere'nin muazzam miktarda askeri teçhizatının Almanların eline geçmesinden korkan Churchill, Savaş Kabinesi'nde, "Eğer bize bir avantaj sağlayacaksa, İngiltere, kıyılarımızı zehirli gazla doldurmakta tereddüt etmemelidir," dedi. O gün Churchill, Fransız direnişini son bir girişimle harekete geçirmek umuduyla, Attlee, General Dill ve Ismay'le beraber Paris'e uçtu. Kentin kuzey tarafının

semalarında dolaşan Alman savaş uçakları yüzünden oldukça dolambaçlı bir güzergah izlemek zorunda kaldılar; ilk önce Weymouth'a gidilip dokuz Hurricane uçağından oluşan bir eskort edinildi, sonra Manş Denizi geçilip Jersey Adası'na, sonra St Malo'nun doğusundan Fransız sahiline geçilerek doğuya, Versailles'daki Villacoublay'a gidildi ve uçak orada, kocaman havaalanının yanlış tarafında bir süre resmen yolunu kaybetti.

Churchill ve Attlee Paris'te Reynaud ve Pétain'le görüştü; Pétain sivil giyinmişti, "yaşlı, sönük ve savaştan umutsuz görünüyordu," diye hatırlıyor sonradan Ismay. "Fransız tarafında moral sıfır" oldu Berkeley'in yorumu.

Churchill, Fransız liderlerine, Narvik'ten tahliyenin kırk sekiz saat içinde başlayacağını söyledi. Tahliye edilecek 16.000 Fransız ve Polonya askeri Fransa'ya, Paris'i savunmaya getirilecekti. Başka İngiliz birliklerinin yanı sıra Kanadalılar da Fransa'nın batısına, orada bir kara gücü oluşturmak, ayrıca da Paris'i savunmak üzere gönderilecekti. Fransa'nın batısında halihazırda iki İngiliz tümeni vardı ve İngiltere'de savaşa hazır vaziyette sadece üç tümen vardı. Bunun dışında hiçbir yardımdan kaçınılamazdı. İngiltere'de eğitim gören on dört yeni tümenin tüfekten başka bir donanımı yoktu "dolayısıyla bunlar modern savaşa hiç elverişli" değildi. On tane İngiliz hava filosu Fransa'da savaşıyordu; geri kalan yirmi dokuz filo, İngiltere'nin uçak fabrikalarına yapılacak bir Alman hava saldırısına karşı şiddetle gerekliydi; eğer bunlar görev dışı kalırsa "o zaman durum umutsuz hale gelir"di.

"İngiltere'yle Fransa çok yakın uyum halinde kalmalıdır," dedi Churchill. Bu nedenle, "bundan sonra Fransız askerlerinin Dunkirk'ten öncelikle kurtarılması" talimatını verecekti. Churchill iki ülkenin "zafer kazanmak için" yapması gereken tek şeyin "savaşmaya devam etmek" olduğundan "mutlak emin"di. İkisinden biri vurulup düşse de diğeri mücadeleyi bırakmamalıydı. "Sağ kalan ortak devam edecek," dedi. Eğer İngiltere bir talihsizlik sonucu tahrip olursa, hükümet, "savaşı Yeni Dünya'dan sürdürmeye" hazırdı. Eğer iki müttefik de yenilirse Almanya "aman vermeyecek;" dedi, "iki müttefik ebediyen birer hizmetçi ve köle durumuna düşürülecek."

Reynaud, Churchill'in sözlerinden gözle görünür bir şekilde etkilenmişti ama Pétain pek öyle değildi. Churchill'in onlara hoşça kal dediğini duyan Louis Spears sonradan, Churchill'in ses tonundan "onun, Fransızla-

rın yenildiğini ve bunu bildiklerini ve yenilgiyi kabullendiklerini yüreğinde hissettiğini" fark ettiğini hatırlıyordu. Bir Alman hava saldırısıyla, Churchill'in sonradan dediğine göre "olağan bir saldırıyla" tedirgin geçen bir geceden sonra İngilizler Londra'ya dönmeye hazırdı. "Churchill her zamanki gibi taşkındı," diye not etmiş Berkeley. "Geri dönüşe başladığımızda Churchill bizim dokuz Hurricane'i gözden geçirmek için havaalanında dolaşmakta diretti ve bir flama gibi purosuyla, uzun otların arasında, pervanelerin rüzgarında dolaştı."

Bir vukuat olmadan Londra'ya varan Churchill, bir istila durumunda Kraliyet ailesinin ve hükümetin Kanada'ya tahliyesi teklifiyle karşılaştı. "Böyle bir tartışmaya" izin verilmeyecek diye yanıtladı. Almanlara böyle bir tahliyenin zevki tattırılmayacaktı: "İnanıyorum ki biz onları, Adamızı istilaya kalkıştıkları gün pişman edeceğiz." O gün akşam Churchill'e, Almanların Dunkirk kıyılarını işgal etmek üzere olduğu söylendi. O sabah altı gemi batırılmış, bir sürü denizci boğulmuştu. İlk tepkisi, tahliyeye bir gün daha devam etmek oldu ama kurmayların tahliyenin artık mümkün olmadığı görüşünü kabul etti.

Churchill ve danışmanları, Dunkirk tahliyesi bittiği ve Almanya Manş Denizi'nin Fransa kıyılarının kontrolünü ele geçirdiği gün Hitler'in İngiltere saldırısına başlayacağından emindi. Ama yine de, son müttefik askerleri Dunkirk kıyılarından alınıp, Alman kuvvetleri götürülmesi mümkün olmayanları esir almaya hazırlanırken bile Churchill daha rahat bir nefes aldı. Savaş Bakanlığı İstihbarat Dairesi 1 Haziran'da Enigma şifre çözümlerinden, Almanların muhtemelen Fransa'nın işgalini tamamlamadan Birleşik Krallık üzerine saldırmayacağı yorumunu çıkardı. Churchill, sinyal istihbaratının bu zaferi sayesinde İngiltere'nin, kısa da olsa ilk nefes alma fırsatına kavuşacağını öğrendi. Aynı gün, National Gallery'nin Müdürü en değerli tabloların Kanada'ya gönderilmesini önerince Churchill şu yanıtı verdi: "Hayır, mağaralara ve mahzenlere gömün onları. Hiçbir şey gitmemeli. Onları yeneceğiz."

3 Haziran'ın ilk ışıklarıyla Dunkirk tahliyesi sona erdi; 224.318 İngiliz ve 111.172 Fransız askeri götürülmüştü. Almanların çok miktarda savaş malzemesini ele geçirmiş olmasına karşın, yetmiş bir ağır top ve 595 araç da Dunkirk'ten kurtarılmıştı. Tahliye harekatına katılan 222 Kraliyet Donanması gemisinden, altısı destroyer olmak üzere, otuz tanesi kaybedilmişti. Ama Churchill'le kurmaylarının kafasını meşgul eden, çok ya-

kında muhtemel bir saldırı tehlikesinin geçmesi sonucunda iki İngiliz tümeninin Batı Fransa'ya gönderilmesi, bunları bir üçüncünün izlemesi kabul edildi. Aynı zamanda, İngiliz bombardıman uçakları Fransızların göstereceği hedeflere öncelik verecekti.

Churchill savaşçı bir ruh halindeydi ve 3 Haziran'da Colville'e, "hep savunmada kalmaktan" bıktığını ve "düşman toprağına hücumlarda bulunmayı" tasarladığını söyledi. Bu ruh hali ertesi gün Ismay'a yazdığı bir notta da yansıyordu: "Almanların, bizi Adaya kapanıp etrafımıza duvar örmeye, üstümüzü örtmeye zorlaması yerine, bundan sonra nereye darbe yiyeceklerini düşünür hale getirilmesi ne kadar harika bir şey olur. Ruhsal ve moral bezginlikten silkinip, bize dert çektiren düşmandan irade ve inisiyatifi almak için çaba harcanmalı." Randolph o gün babasını ziyarete gelip de tekrar ordu kampına döndükten sonra yazdığı mektupta "Seninle tekrar görüşmenin ve seni böylesine cesaretli ve azimli görmenin ne kadar heyecan ve güven verici olduğunu anlatamam," diye yazmıştı. Aynı zamanda, harcanacak çabalarda her türlü gevşekliğe karşı da tetikte duran Churchill aynı gün Lindemann'a şunları yazmıştı: "Cephane üretimindeki düşüş ya da yükselişler hakkında, her birkaç günde ya da haftada bir istediğim kısa ve net raporları sunmuyorsunuz bana. Siz bunu yapmazsanız ben net bir görüş oluşturamam."

O hafta Churchill'in en önemli meselesi hava savaşıydı; geçen üç haftada Fransa ve Flanders semalarındaki savaş sırasında 453 savaş uçağı yapılmış, ama 436 uçak vurulup düşmüştü. Fakat Fransa semalarındaki savaş İngiltere'nin savaştaki ilk hava zaferiydi; Dunkirk kıyılarının üzerindeki hava savaşında 114 İngiliz uçağına karşılık 394 Alman uçağı imha edilmişti. Almanların uçak sayısı bakımından neredeyse bire üç üstünlüğe sahip olduğu düşünülürse, İngiltere için bu kayıp dayanılması güç bir düzeydeydi ama Beaverbrook 4 Haziran'da Churchill'e, savaş uçaklarının artık günde otuz beşer tane olmak üzere üretildiğini, yani bu hızla haftalık üretimin iki yüz savaş uçağını geçeceğini bildirdi. Churchill aynı gün, Washington'daki baş silah müzakerecisi Arthur Purvis'ten, yarım milyon Amerikan tüfeği ve beş yüz sahra topunun gemilere yüklenmeye hazır olduğunu öğrendi. Ama destroyerler verilemiyordu; Roosevelt'in kararıydı bu ve "üzülerek" iletiliyordu.

4 Haziran'da Avam Kamarası'nda konuşan Churchill, "Konuşmamı bir hafta önce yapsaydım, dedi, "korkarım benim şansıma, uzun tarihi-

mizin en büyük askeri felaketini duyurmak düşecekti." 20.000 yahut 30.000 askerden fazlasının Dunkirk'ten sağ salim getirilebileceğini beklemiyordu. Ama gerçekleşen şey bir "kurtarma mucizesi"ydi, fakat "bu kurtarma harekatına bir zafer niteliği vermekten dikkatle sakınmalıyız," diye bir uyarıda bulundu. "Savaşlar tahliyeyle kazanılmaz." Churchill, Roosevelt'e açıkladığına göre "öncelikle Almanya ve İtalya'yı" muhatap alan konuşmasında şunları söyledi:

> *Avrupa'nın geniş bir bölgesi ve birçok tarihi ve ünlü devleti Gestapo'nun ve Nazi hakimiyetinin uğursuz aygıtının pençesine düşmüş ya da düşecekse de biz yılmayacak ya da yenilmeyeceğiz.*
>
> *Sonuna kadar devam edeceğiz. Fransa'da savaşacağız, denizlerde ve okyanuslarda savaşacağız, havada giderek artan güvenimiz ve giderek artan gücümüzle savaşacağız ve bedeli ne olursa olsun, Adamızı savunacağız.*
>
> *Kıyılarda savaşacağız, çıkarma noktalarında savaşacağız, tarlalarda ve sokaklarda savaşacağız, tepelerde savaşacağız; asla teslim olmayacağız.*
>
> *Eğer, olacağını bir an bile düşünmüyorsam da, bu Ada yahut onun büyük bir parçası zapt edilip aç bırakılırsa, denizlerin ötesindeki, İngiliz donanmasıyla silahlı ve korunan İmparatorluğumuz mücadeleyi sürdürecektir ve sonunda, Tanrı izin verdiğinde tüm gücü ve kudretiyle Yeni Dünya gelip Eski Dünya'yı kurtaracak, özgürlüğüne kavuşturacaktır.*

Avam Kamarası çok etkilenmişti; "Bin tane topa ve bin yılın konuşmasına bedeldi bu" diye yazmış İşçi Partili milletvekili Josiah Wedgewood. "Spiker tarafından tekrarlandığında bile," diye yazmış kocasına Vita Sackville-West, "omurgam bile ürperdi (ama korkudan değil). Sanırım insanların Kraliçe Elizabeth'in sözleriyle aşka gelmesinin bir nedeni de insanın onların arkasında büyük bir kale gibi duran o büyük gücü ve kararlılığı hissetmesi; bunlar asla laf olsun diye söylenmiş sözler değil."

Churchill, bekleyen görevin ciddiyeti konusunda kendini hiç kandırmıyordu. Almanlar, Fransa yenilmeden İngiltere'ye saldırmamaya karar vermişse de, Fransa'nın yenilgisi çok uzun sürmeyecekti. O gece, Baldwin'in iyi dileklerde bulunduğu mektubuna karşılık olarak şunları yazdı: "Çok

zor günler yaşıyoruz ve bence daha da kötüleri gelecek; ama daha iyi günlerin geleceğinden gayet eminim; fakat o günleri görecek kadar yaşayıp yaşamayacağımızdan daha çok kuşkuluyum." Churchill mektubunu, "Yük bana çok ağır gelmiyor ama şimdiye dek, Başbakan olmaktan pek hoşlandığımı söyleyemem," diye bitirmişti.

Alman ordusu 5 Haziran'da, yani Fransa'ya girdikten sadece yirmi altı gün sonra Paris'e saldırmaya başladı. O gün Fransa'ya yardım etmek için mümkün olan her yolu deneyen Churchill, Almanların elindeki kıyılara "göğüs göğüse" saldırılar önerdi; tanklar Manş Denizi'nin ötesine sallarla taşınacak, "bunlardan karaya çıkacaklar ve karanın epey içlerine kadar saldırılar yapacak, hayati önemde bağlantıları kesecek ve sonra arkalarında Alman cesetlerinden bir iz bırakarak geri dönecekler"di. Almanların en seçkin birlikleri Paris'e saldırırken birçok kasabada "cephenin sıradan Alman birlikleri" bırakılmıştı sadece. "Bunların hayatı şiddetli bir cehenneme dönüştürülmeli"ydi.

Fakat Alman saldırısı öylesine hızlıydı ki, böyle vur-kaç saldırılarını hazırlayacak zaman yoktu. Kuzey Fransa'da, General Fortune komutasındaki İngiliz tümenleri ağır kayıplar vererek Manş Denizi'ne doğru çekiliyordu. Narvik açıklarında, tahliyenin son gününde üç İngiliz savaş gemisi batırıldı ve 1.500 denizci ve kurtarılmış asker boğularak öldü. Her gün gelen, geri çekilme ve ertelemeleri bildiren raporlardan asabı bozulan Churchill 6 Haziran'da Pound'a, "*harekete* geçemez bir haldeyiz," diye yazdı. Aynı gün Eden'e, Filistin ve Hindistan'daki birliklerin geri getirilmesindeki gecikmeler hakkında, "Biz aslında, zayıf ve bezgin bir bölümlendirmeciliğin kurbanıyız," diye yazmıştı. Ayrıca, Reynaud'un İngiltere'den boyuna daha çok destek istemesine kızıyordu ve 7 Haziran'da Reynaud'a, bir önceki gün 144 İngiliz uçağının Fransa'da savaştığını hatırlattı ama mürettebatıyla birlikte yirmi dört uçaksavar balonunun Fransız başkentini savunmak üzere İngiltere'den Fransa'ya gönderilmesini kabul etti.

İngiltere'nin verebileceği yardımın sonuydu bu; 8 Haziran akşamı Churchill, Sinclair ve Beaverbrook, Fransa'ya daha fazla savaş uçağı gönderilemeyeceğine karar verdi ve Reynaud'a, "aksi takdirde bu ülkenin savaşı sürdürme kapasitesinin yok olacağı" söylendi. Ertesi gün Reynaud, yeni atanmış Ulusal Savunma Müsteşarı General Charles de Gaulle'u Londra'ya göndererek İngiltere'nin tüm Hava Kuvvetlerinin Fransa için verilen savaşa katılmasını istedi. Churchill, de Gaulle'e, bu savaş uçakları yok olur-

sa İngiltere'yi, bir Alman istilasından önce gelecek hava saldırılarından korumak için hiçbir olanağın kalmayacağını açıkladı. De Gaulle, İngiltere'nin ikilemini ve önceliğini anladı. "Kendi adına, bizim siyasetimizi kabul etti," diye bildirdi Churchill, de Gaulle uçağına binip Fransa'ya döndükten sonra Savaş Kabinesi'ne ve bu genç generalin "Fransızların morali ve kararlılığı konusunda daha iyi bir izlenim" bıraktığını ekledi.

Artık çok geçti. 9 Haziran'da, Churchill'in daha önce, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı döneminde önerdiği Ren'e mayın döşeme planının başlatılması bile, Ren'deki trafiği ciddi şekilde kesintiye uğratmasına karşın, artık Fransa'daki savaş üzerine bir etki yapamadı. O gün, General Fortune komutasındaki İngiliz kuvvetleri St Valery-en-Caux'da denize kadar geri çekildi. Sis yüzünden tahliye edilemediler. Sonra, Alman birlikleri Paris'e saldırılarına başlarken İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etti. "Harabeleri görmek için İtalya'ya gideceklerin," dedi Churchill o gece, "artık Napoli ve Pompei'ye kadar gitmesi gerekmeyecek."

Churchill 10 Haziran'da, Fransızları Paris'i savunma konusunda cesaretlendirmek için bir kez daha Fransa'ya gitmeye karar verdi. Yola çıkmaya hazırlanırken, Fransız hükümetinin başkenti boşalttığını haber aldı. "Lanet olsun" oldu ilk tepkisi. "Anlaşılan," diye yazdı Colville, "üzerine konabileceği bir tünek yok artık." Fransız hükümeti Loire Nehri'nin güneyine çekilmişti. Churchill'i 11 Haziran'da, Briare kentine pek uzak olmayan Château de Muguet'de bir karışıklık içindeki Fransız liderleri karşıladı. Reynaud ve de Gaulle bütün gücüyle, muhtemelen Batı Fransa'da savaşa devam etmek istiyordu. Weygand ve Pétain'se savaşın artık kaybedildiği kanısındaydı. Churchill, Fransızlar bu "zayıf haftalarda" dayanabilirse İngiltere'nin yardıma geleceğinden söz etti. Bir Kanada tümeni o gece Fransa'ya çıkarılacaktı. Dunkirk'ten çekilen İngiliz tümenlerinden biri yaklaşık dokuz gün içinde gelecekti. Narvik'ten çekilen birlikler yoldaydı. Fransızlar top sağlarsa gönderilecek üçüncü bir tümen daha vardı. Fransızlar dokuz ay, yani gelecek bahara kadar dayanabilirse, İngiltere, "istediği yere yerleştirmek üzere Fransız komutanlığının emrine verilecek" yirmi beş tümeni eğitip donatacaktı.

1941 baharı Weygand ve Pétain için çok uzaktı; Reynaud ve de Gaulle için de hemen hemen öyleydi. Ama ciddi bir teklifti ve güven vermek için yapılmıştı. Weygand'ın söylediğine göre, Paris ya da güneydeki büyük kentler için hiçbir umut yoktu: "Benim yedek gücüm yok. Hiç yedek

güç yok." Churchill Fransızları yine, Fransa'nın batısına yerleşecek İngiliz ve Kanada kuvvetlerinin Almanlara yan cepheden saldırabilir hale gelmesi için "üç dört hafta daha" dayanmaya zorladı. Weygand bunun gün ya da hafta değil, "saat meselesi" olduğu yanıtını verdi. Bunun üzerine Churchill, teslim olmayı reddederek Paris'i şiddetli bir şekilde savunmanın muazzam orduları yutacağını söyledi. "Fransızlar bunu duyunca gözle görünür bir şekilde donup kaldılar" diye yazmıştı Spears. "Paris'i harabe bir kente çevirmenin bir yararı olmaz" dedi Mareşal Pétain. Ayrıca Pétain, Churchill'in, Clemenceau'yla birlikte kendisini Beauvais'te ziyarete gelip de Mareşal'i bir direnç kalesi gibi gördüğü 1918 Martı'nın o zor günlerindeki cesaretini hatırlatmasından da pek etkilenmedi.

Bunun üzerine Churchill, eğer "koordine savunma" başarısız kalırsa İngiltere'nin Fransa'ya "devasa boyutta bir gerilla savaşını" sürdürmede yardım edebileceğini bildirdi. Pétain, şiddetli ve bariz bir öfkeyle Churchill'e, bunun "ülkeyi harap etmek" anlamına geleceğini söyledi. Reynaud da karşı çıkmadı. Bunun üzerine Churchill uzun vadede bir umut tablosu çizmeye çalıştı. "Naziler Avrupa'ya hakim olabilir," dedi, "fakat isyan halinde bir Avrupa olacaktır bu ve sonunda, çoğunlukla makineleri sayesinde zafer kazanan bir rejimin çökeceği kesindir. Makineler makineleri yenecektir." "Bunu duyan Pétain," diye hatırlıyor Eden sonraları, "alaycı bir inanmazlık takındı." Churchill'in yaptığı, Fransızların Bretanya'da direnmesi, daha sonra buraya İngiliz takviyesinin yanı sıra Kuzey Afrika'daki Fransız birliklerinin gönderilmesi şeklindeki son öneriye de, de Gaulle dışında hiçbir Fransız karşılık vermedi. O gün akşam Reynaud, Pétain'in ona "bir ateşkes istemek gerekecek" dediğini söyledi Churchill'e.

Churchill Château de Muguet'de yattı; sonra 12 Haziran sabahı tekrar uçakla İngiltere'ye dönerken 2.500 metre yukarıdan Le Havre Limanı'nı alevler içinde gördü. O gün General Fortune, üstün Alman hava ve topçu gücü karşısında, St Valery-en-Caux'da tümeniyle birlikte teslim olmak zorunda kaldı. Akşam Reynaud telefon edip Fransız hükümetinin Briare'den Tours'a taşındığını bildirdi ve Churchill'e "tekrar Fransa'ya gelebilir mi" diye sordu. Churchill kabul etti ve 13 Haziran sabahı, Savunma Sekreteryasının üyelerinden Albay Leslie Hollis'le birlikte Hendon Havaalanı'na gitti. "O sabahı gayet iyi hatırlıyorum," diye yazmıştı Hollis daha sonra. "Sıcak bir gündü, güneş parlıyordu. Ortalığın sakinliğine ve huzuruna hayret ettim ve sonra, kalabalık insanlardan hiç kimsenin –yazlık giy-

silerinin içindeki katiplerin, daktilocuların, dükkân sahiplerinin– güneşe çıkmadığını fark ederek şoke oldum; insanlar İngiltere'nin nasıl korkunç bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu fark etmişti. Ben felaketin dibinde yaşamaya öylesine alışmıştım ki herkesin benim hissettiklerimi hissettiğini sanmıştım."

Hendon'a saat on birde varan Churchill o gün kötü bir havanın beklendiğini haber aldı. Bu yüzden havacılar uçuşun ertelenmesini tavsiye etti. "Lanet olsun," dedi Churchill, Hollis'e. "Ne olursa olsun ben gidiyorum! Böylesine ciddi bir durumda *hava* düşünülmez!" Churchill'i Hendon'da Beaverbrook, Ismay, Halifax, Halifax'ın kıdemli danışmanı Alexander Cadogan ve Yüksek Savaş Konseyi tercümanı Yüzbaşı Berkeley bekliyordu. İki uçakla giden İngiliz heyeti, Weymouth'tan Manş Denizi'ni geçip önce Channel Adaları'na, sonra Tours'a gitti. "Çiçekbozuğu gibi çukurlarla dolu havaalanına vardığımızda gök gürültülü bir yağmur vardı," diye yazmış günlüğüne Cadogan. Ismay'in sonradan hatırladığına göre, Tours Havaalanı "bir önceki gece şiddetli bir şekilde bombalanmıştı; ama biz sağ salim indik ve kraterlerin arasında dolaşarak, bize yardım edecek birini aradık. Ortalıkta hayat belirtisi pek yoktu; hangarların etrafında aylak aylak dolaşan bir grup Fransız havacı vardı sadece. Bizim kim olduğumuzu bilmiyorlardı ve pek ilgilenmediler. Başbakan gidip kendini tanıttı. En iyi Fransızcasıyla, adının Churchill olduğunu, Büyük Britanya Başbakanı olduğunu ve bir "*voiture*"* olursa minnettar kalacağını söyledi."

Bir araba bulundu ve Churchill Tours'a, Valilik binasına gitti. Reynaud henüz gelmediğinden, İngiliz grubu Grand Hotel'de öğle yemeğini yedi; yemek yerlerken Fransız Savaş Kabinesi'nin sekreteri Paul Baudouin geldi ve hemen konuşmaya başlayarak, Churchill'in sonraları hatırladığına göre, "yumuşak ipek gibi bir konuşma tarzıyla, Fransız direnişinin umutsuzluğundan söz etti." Baudouin'in karamsar konuşması bir uğursuzluk işaretiydi ama yine de, Hollis sonraları şunları hatırlıyordu: "Churchill bu kıyamet Niagarasına pek aldırmadı; bir trajedi piyesinde, umutların yok oluşunu dile getiren bir aktörü dinliyordu sanki. O kararını vermişti; başkalarının bozgunculuğu onun kararını değiştiremezdi."

Yemek bitti ve İngiliz grubu tekrar Valilik binasına gitti. Reynaud hâlâ gelmemişti ve nerede olduğunu da kimse bilmiyordu. Churchill bekledi;

---

* Araba, arabayla götürülme-ç.n.

Tours'daki zamanı kısıtlıydı; havaalanının ışıkları yanmadığından ve uçuş pistinin çiçekbozuğu hali yüzünden, karanlık çöktükten sonra kalkış olanaksızdı. Nihayat Reynaud beraberinde iki İngilizle, Büyükelçi Ronald Campbell ve General Spears birlikte geldi. Grup, toplantı yapmak için merdivenden yukarı çıkarken Churchill geride kaldı ve Spears'e Baudouin'i sordu. "Churchill'e, Baudouin'in şimdi Reynaud'u havlu atmaya ikna etmek için elinden geleni ardına koymadığını söyledim," diye hatırlıyordu sonradan Spears. Baudouin "Weygand ve Pétain için çalışıyor"du. Bunun üzerine Churchill "homurdanarak," bunu tahmin ettiğini söyledi.

İngiliz ve Fransız temsilcileri birinci kattaki bir odaya buyur edildi; içeride bir tek masa vardı ve masada İçişleri Bakanı Georges Mandel oturuyordu. General Ismay daha sonra Churchill'e, Mandel'le karşılaşma hakkında şunları yazmıştı: "Otelde yediğimiz yemekten sonra Valilik binasına gidip karşılaştığımız Mandel enerji ve mücadelenin vücut bulmuş haliydi. Önündeki bir tepside yenmemiş yemeği duruyordu ve her iki elindeki birer telefonla her tarafa kesin ve sert emirler yağdırıyordu. Adam –Reynaud'un siz cesaret verdikten sonraki hali dışında– Fransız tarafında gördüğüm tek ışıktı."

Churchill, iki savaş arası yıllardan dostu Mandel'i görmekten ve sesini duymaktan memnun olmuştu. Ama, sonraları Nazi yanlısı bir Fransız tarafından öldürülecek olan Mandel Yüksek Savaş Konseyi'nin üyesi değildi ve çabucak çekilip gitmesi gerekiyordu. Bunun üzerine Reynaud, Mandel'in yerine masaya oturdu ve ciddi bir tonla Churchill'e, Fransız hükümetinin çok yakında bir ateşkes istemesi gerektiğini bildirdi. İngiltere'den, Fransa'yı daha önceki, Almanya'yla tek başına barış yapmama koşulundan serbest bırakması isteniyordu. O gün öğleden sonra Valilik binasında bulunan eski Fransız Başbakanlarından Edouard Herriot daha sonra, Reynaud bu talebini yaparken "Sayın Churchill'in gözlerinden yaşlar aktığını," öğrenmişti.

Churchill, Reynaud'u ateşkes isteme kararını ertelemeye teşvik etti. "Bir hafta daha mümkün mü?" diye sordu. Reynaud yanıt vermedi. Fakat, en azından Roosevelt'ten "bir adım daha ilerlemesi" istenmeden "ayrı bir barış" yapılmamasını kabul etti. Churchill, Roosevelt'e hemen telgraf çekeceğine söz verdi. Amerika'dan "acil bir yardım, hatta belki bir savaş ilanı gelirse," dedi Reynaud'a, "zafer pek uzak değildir." Bunlar sa-

vaşçı ve güçlü sözlerdi. "Toplantı, Reynaud açısından, mümkün göründüğünden çok daha güvenli bir ruh haliyle bitti," diye yazmış günlüğüne Yüzbaşı Berkeley. "Reynaud belli ki kabinesindeki çoğunluğa, Weygand'a ve daha bir sürü gizli güce karşı umutsuzca bir savaş veriyordu ve Winston'un verdiği cesurca güvenceler onu rahatlatmıştı."

Arabayla havaalanına giderken Churchill Reynaud'a yalvarıyordu: "Pes etmeyin, düşmanın safına geçmeyin. Savaşa devam edin!" O gün Almanlar Paris'e girdi; dokuz ay içinde ellerine geçen altıncı Avrupa başkentiydi bu; Varşova, Kopenhag, Oslo, Lahey ve Brüksel Nazilerin elindeydi.

Artık Batı Fransa'da 150.000'den fazla İngiliz ve Kanadalı asker vardı ve o gün Cherbourg'a yeni askerler çıkarılacaktı. Onlar Fransızlarla birleşip Bretanya'yı savunabilir, hatta daha da ilerleyip Paris'in batısında Almanlara yan cepheden saldırabilirdi. Fakat 14 Haziran öğleden sonra Londra'da, Weygand'ın Bretanya'da direnmeyi reddettiği haber alındı. Churchill hemen, İngiliz kuvvetlerinin karaya çıkarılmasının artık durdurulması talimatını verirken hâlâ, Batı Fransa'dakilerin ilerleyebileceğini umut ediyordu. O gün akşam, onların komutanı General Alan Brooke'la telefonda konuştu ve bir saldırıya geçme konusundaki düşüncelerini söyledi. Ama Churchill, saldırıya geçme konusunu şiddetle savunduğu yaklaşık yarım saatlik bir konuşmadan sonra Brooke'un, tüm İngiliz kuvvetlerinin İngiltere'ye geri götürülmesi gerektiği görüşünü kabul etti.

15 Haziran'ın ilk saatlerinde Churchill, ABD'nin Fransa'nın yardımına gelmeyeceğini öğrendi. O sabah daha sonra, Chamberlain'in tam desteğiyle Roosevelt'e telgraf çekerek onu yeniden düşünmeye davet etti. "ABD'nin yapacağı, eğer gerekirse savaşa gireceği yolunda bir deklarasyon bile," dedi Churchill, "Fransa'yı kurtarabilir." Böyle bir deklarasyon yapılmazsa "Fransızların direnişi birkaç gün içinde çökecek ve tek başımıza kalacağız." Churchill, "Eğer biz düşersek siz, Nazilerin emrinde, Yeni Dünya'dan daha kalabalık, daha güçlü ve daha silahlanmış bir Avrupa Birleşik Devletleri'yle karşı karşıya kalabilirsiniz," diye ekledi.

O gün daha sonra Roosevelt'e ikinci bir etkili telgraf daha çekmesine karşın Churchill Amerika'nın savaş deklarasyonu yayınlamasını sağlayamadı. 15 Haziran günü boyunca, tekrar Fransa'ya, Fransız hükümetinin çekildiği Bordeaux'ya uçmayı ve Fransızların teslim olması halinde Fransız donanmasının İngiltere'ye devredilmesini sağlamayı düşündü.

Ama, her şey böylesine geç kalmışken kendisinin Fransa'nın savaşa devam etmesini savunmasına kızılacağından korkarak gitmedi. Fakat yedi ay sonra, Roosevelt'in temsilcisi Harry Hopkins'e, "o son ve çok önemli günlerde Bordeaux'ya gitmiş olsaydım belki de dengeyi denizaşırı bölgelerde direnişi sürdürme yönünde değiştirebilirdim," demişti.

16 Haziran sabahı Churchill, Fransa'nın ateşkes istemek üzere olduğunu haber aldı. O sabah Savaş Kabine'sinde, Fransa'nın daha önceki, Almanya'yla tek başına görüşme yapmama koşulunun kaldırılmasına karar verildi "ama bunun tek şartı, Fransız donanmasının derhal İngiliz limanlarına hareket" etmesiydi. Churchill ve danışmanları, Almanların Fransız donanmasındaki bir sürü kaliteli savaş gemisini İngiltere'ye yapacakları bir saldırıda destek olarak kullanmasından korkuyordu ama böyle bir koşulu dayatmaları mümkün değildi ve Fransız donanması limanlarında kaldı.

Fransızların teslim olmasını önlemek için bir şey yapılamaz mıydı? Londra'da, Fransa'nın İngiltere'deki ekonomi heyetinin üyelerinden ve çok yıllar sonra, barış zamanında Başbakan olacak olan René Pléven, İngiltere'yle Fransa'nın siyasal olarak birleşmesini önerdi. Egemenlikleri ve savunma kapasiteleri birbiriyle birleşecekti. Artık, kurtuluş için ayrı ayrı savaşan ve teker teker yenilecek iki devlet olmayacaktı. Bu yeni Birlik, Almanlara karşı Fransa'da yenilse de, İngiltere'de savaşmaya devam edecekti. Dolayısıyla, tek başına teslim mümkün olamayacaktı; o sırada Fransa'nın batısındaki 250.000 Fransız askeri silahlarını bırakmayacak, yeni Birliğin ayrılmaz bir parçası olarak savaşmak üzere İngiltere'ye tahliye edilecekti. Fransız donanması da, Birliğin donanmasının bir parçası olarak İngiliz limanlarına gidecekti.

Churchill, İngiliz-Fransız Birliği fikrini ilk duyduğunda reddetmişti. Ama danışmanlarından bu fikri beğenen öyle çok kişi çıktı ki, 16 Haziran'da bir kez daha düşündü. Belki de, son dakikada bile olsa, Reynaud'un Pétain ve Weygand'a karşı koymasını sağlayabilirdi. Chamberlain bundan yanaydı, General de Gaulle de öyle; bir önceki gün Londra'ya gelmiş ve gemiyle ABD'den gelecek silahların Fransa'ya gönderilmeyip İngiltere'de kalmasına izin vermişti. "Çok dramatik bir hamle gerekiyor," dedi Churchill'e ve Churchill de Birlik fikrine destek vermeyi kabul etti. Hemen bir Birlik Deklarasyonu hazırlanmaya başlandı ve o gün öğleden sonra saat 4.30'da tamamlandı. De Gaulle, Churchill'in ertesi sabah Bor-

deaux'ya uçmasını ve bunu Reynaud'a vermesini istiyor ve bunun Reynaud'un Fransa'yı savaşta tutmasını mümkün kılacağına inanıyordu. Savaş Kabinesi, İngiltere'nin üç ana siyasi partisinin temsilcileri olarak Churchill, Attlee ve Sinclair'in Fransa'ya birlikte giderek bu deklarasyonu Reynaud'la tartışmasını önerdi.

Hemen, akşam saat 9.30'da Londra'dan Southampton'a gidecek bir tren ayarlandı. Southampton'da hazır bekleyen bir kruvazör Churchill'i alıp Bretanya sahilindeki Concarneau'ya götürecek ve Churchill ertesi gün öğlen Reynaud'la bir araya gelecekti. Churchill, onu tren istasyonundan uğurlamak isteyen Clementine'le birlikte Downing Sokağı'ndan ayrılmak üzereyken "Buluşma iptal edildi, mesaj sonradan gelecek" diye bir telgraf geldi. Yüzbaşı Berkeley günlüğüne şunları yazmıştı: "Winston geciktirilmeyi reddetti, arabayla Waterloo'ya gitti ve oradan ayrılmadığı yarım saat boyunca Ismay ve Pound ona sırayla, makul olması için yalvardılar. Sonunda Downing Sokağı'na dönüp yeni haberleri beklemeye başladı." Haber, gece yarısından az önce geldi: Fransız hükümetinin Bordeaux'da yaptığı bir kriz toplantısında Reynaud'un ateşkesi geciktirmeye çalışmak için yaptığı bütün ustalıklı manevralar boşa gitmiş, Pétain ve Weygand üstün gelmişti. Birlik Deklarasyonu artık Fransa'nın kaderinde bir etken olamazdı; kamuoyuna bile duyurulmayacaktı.

O gece Reynaud istifa etti; Pétain bir hükümet kurdu ve birkaç saat içinde Almanlardan ateşkes istedi. İngiltere tek başınaydı. "Biz şimdi dünya davasını silahla savunan tek güç haline geldik," dedi Churchill o gün öğleden sonra yaptığı iki dakikalık bir radyo konuşmasında. "Bu büyük onura layık olmak için elimizden geleni yapacağız. Hitler laneti insanlığın üzerinden kalkana kadar, Ada vatanımızı savunacağız ve İngiliz İmparatorluğuyla birlikte, yenilmez bir şekilde savaşmaya devam edeceğiz. Ve sonunda haklı çıkacağımızdan eminiz."

17 Haziran günü boyunca birlikler Fransa'dan geri getirildi; *Lancastria* yolcu gemisi St Nazaire'de bombalanınca, taşıdığı yaklaşık üç bin asker ve sivil boğuldu. Churchill, danışmanlarına, "Bugün gazetelerde yeterince felaket var zaten" diyerek, İngiltere'nin savaş süresince verdiği bu en ağır deniz kaybının haber olarak yayınlanmasını yasakladı. Aynı gün, görev dışı kalmış Reynaud, Bordeaux'dan Churchill'e şunları yazdı: "Fransız-İngiliz Birliği sizin düş gücünüze ve cesaretinize yaraşır bir şey. Gelecekte ülkelerimizi bekleyen budur." O gün akşam, Birliğin güç-

lü savunucularından de Gaulle uçakla İngiltere'ye geldi. Churchill, onun Fransız direnişinin odağı haline gelmesini sağlamak için, Desmond Morton'un yaptığı, İngiliz hükümetinin de Gaulle'ün adını ve davasını tanıtacak bir halkla ilişkiler uzmanını finanse etmesi teklifini kabul etti.

Churchill şimdi halkın moralini yükseltmek ve de yüksek tutmak zorundaydı; bu görevin bir parçası olarak, savaş öncesinde İngiliz savunmasının ihmali konusunda günah keçileri bulunması yolunda giderek artan çağrıları durdurmak için her türlü çabayı harcadı ve 18 Haziran'da Parlamento'ya şunları söyledi: "Avam Kamarası'nda, bizi bu faciaya götüren yıllardaki hükümetlerin –ve de Parlamentoların, onlar da bu işin içindedir çünkü– icraatları hakkında soruşturma açılmasını isteyen çok kişi var. Başımıza gelenlerden sorumlu kişileri sorgulamak istiyorlar. Ama bu da gayet aptalca ve tehlikeli bir işlem olur. Bu işin içinde çok insan var. Bırakın herkes kendi vicdanını ve söylediklerini gözden geçirsin. Ben kendiminkileri sık sık gözden geçiririm." Churchill daha sonra, "Bu konuda, eğer geçmişle bugün arasında bir kavga başlatırsak geleceği yitireceğimizden eminim" uyarısında bulundu.

Aynı konuşmada Churchill Parlamento'ya, Beaverbrook'un enerjik yönetimi sayesinde İngiltere'nin savaş uçağı üretiminin haftada 245'ten 363'e yükseldiğini söyledi. "Şimdi," dedi Churchill, "doğdukları ülkeyi, Ada vatanlarını ve tüm sevdiklerini dünyanın en ölümcül saldırılarına karşı korumanın onurunu" taşıyacak olanlar pilotlardır. Weygand'ın deyişiyle "Fransa Savaşı" bitti. "Bence Britanya Savaşı başlamak üzeredir. Hıristiyan uygarlığının varlığı bu savaşa bağlıdır. Biz İngilizlerin hayatı, kurumlarımızın ve İmparatorluğumuzun uzun süredir devam eden varlığı buna bağlıdır. Düşmanın tüm öfkesi ve gücü çok yakında bize yönelecek. Hitler, bizleri bu Adada çökertemezse savaşı kazanamayacağını biliyor. Eğer ona karşı koyabilirsek tüm Avrupa özgür olacak ve dünyanın yaşamı geniş, güneşli tepelere doğru yükselecek; ama kaybedersek, o zaman, ABD ve bildiğimiz, değer verdiğimiz her şey dahil tüm dünya, sapık bir bilimin ışıklarıyla daha da karartılmış ve belki daha da uzun, yeni bir karanlık çağın uçurumuna düşecek. Öyleyse, bu görevimiz için güç verelim kendimize ve öyle davranalım ki, İngiliz İmparatorluğu ve İngiliz Uluslar Topluluğu daha bin yıl yaşasa bile yine de herkes, 'Onların en mükemmel günü buydu' desin."

Churchill dört saat sonra bu konuşmasını radyodan da tekrarladı. Yorgundu ve daha önce Parlamento'da dinlemiş olanlara, bu konuşmanın radyodan verilen şeklinin ikna ediciliği çok daha düşük geldi; ama radyolarının etrafında oturup ilk kez dinleyenler için bir moral kaynağıydı. Bunlar "sadece sözlerden ibaretti" diye düşünüyordu sonradan Churchill. "Tüm yerküredeki İngiliz halkının kan beynine sıçradığı zamanki mizacını" pek anlamayan yabancılar "bunu sadece, barış görüşmelerine iyi bir başlangıç yapmak için düşünülmüş bir yiğitlik gösterisi sanabilirdi." Churchill, "iyi konuşmanın hayat kurtarmayacağını" biliyordu. Barış teklif edilebilirdi ve bunun için gösterilebilecek birçok "makul mazeret" vardı. Çoğu kişi, İngiltere niçin Japonya, ABD, İsveç ve İspanya gibi tarafsız "seyircilere" katılıp, olanları kayıtsız bir ilgiyle seyretmiyor "ya da hatta Nazi ve Komünist İmparatorluklar arasında, birbirlerini karşılıklı yok edecekleri bir kavganın tadını çıkarmıyor?" diye soruyordu belki.

O gece 120 Alman bombardıman uçağı İngiltere'nin doğusuna saldırdı; dokuz sivil öldü. Savaşın yeni bir aşaması başlamıştı. "Buna alışalım," dedi Churchill, Avam Kamarası'nda 20 Haziran'da yapılan gizli bir oturumda. "Yılan balığı, derisinin yüzülmesine alışır. Sürekli ve zaman zaman şiddetli bombardıman herhalde İngiliz yaşamının bir parçası haline gelecek. Savaşın sonucu, sıradan insanların cesaretine bağlıdır."

Fransa'nın batısındaki 111.000'den fazla asker tahliye edilmiş, yaklaşık 16.000'i esir olmuştu. "Ama muhteşem ordularımız," dedi Churchill gizli oturumda, "Avrupa kıtasına elveda dememiş olabilir pekala." İngiltere, "1941 ve 1942'nin" planlarını yapıyordu. O kadar uzun süre dayanabilecek miydi? O hafta sonu Chequers Başbakanlık sayfiye konutunda, ABD'den gelen ikmalin yavaşlığı, Fransa'nın geleceği konusunda ciddi kaygılar ve Almanya'nın saldırması halinde İngiltere'nin ne kadar zayıf olduğu konusunda gizli bilgiler neredeyse dayanılmaz endişelere yol açtı. Tehlikelerin boyutunu tam anlamıyla bilen herkeste büyük bir gerginlik vardı; en büyük gerginlikse, bu korkunç sorumlulukları bu kadar kısa bir zaman önce yüklenmiş, ama bu kadar uzun süredir yoksun bırakıldığı yetkileri yine de yenilgiyi savuşturmada yeterli gelmeyebilecek olan Churchill'inkiydi. Onun ruhsal durumu günün korkunçluğunu yansıtıyor, kişisel davranışlarını bile öylesine derinden etkiliyordu ki, arkadaşlarından biri o hafta sonu hakkında Clementine'e şikayette bulundu ve Clementine de kocasına şunları yazdı:

Sevgilim,

Dilerim sana, bilmen gerektiğini düşündüğüm bir şeyi söylediğim için beni bağışlarsın.

Senin maiyetindeki kişilerden biri (sadık bir arkadaşın) bana geldi ve senin, sert, incitici ve zorbaca davranışın yüzünden, mesai arkadaşların ve emrinde çalışanlar tarafından sevilmemen gibi bir tehlikenin varlığından söz etti; anlaşılan, senin özel sekreterlerin okul çocukları gibi davranarak "başlarına geleni çekmeyi" ve sonra omuzlarını silkerek senin huzurundan kaçmayı kabullenmişler. Amir olarak sen (diyelim ki bir toplantıda) bir fikir ortaya attığın zaman öylesine kibirli davranıyormuşsun ki, bu konuda hiçbir olumlu yahut olumsuz fikir çıkmıyormuş.

Şaşıp kaldım ve çok sarsıldım çünkü bunca yıldır senin, yanında ve emrinde çalışan herkes tarafından sevilmene çok alışmıştım; "Kuşkusuz, gerginliktendir" dedim ve bana da böyle söylediler zaten.

Winston, sevgilim, itiraf etmeliyim, senin davranış tarzında bir kötüleşme fark ettim; eskisi kadar müşfik değilsin. Senin işin emirler vermektir ve görevinde çuvallayan –Kral, Canterbury Başpiskoposu ve Meclis Başkanı hariç– herkesi şutlayabilirsin. Dolayısıyla, bu müthiş yetkiyi nezaket, şefkat ve eğer mümkünse görkemli bir sükunetle birleştirmelisin.

Sen her zaman şu alıntıyı yapardın: "On ne régne sur les âmes que par le calmé" Bu ülkeye ve sana hizmet edenlerin sana, hayranlık ve saygı duydukları kadar sevgi de duymamasına katlanamıyorum. Ayrıca, huysuzluk ve kabalıkla çok iyi sonuçlar alamazsın. İnsanlar sana karşı ya bir nefret ya da bir köle mentalitesi besler (Savaş Zamanı isyanları bunun dışında tabii!)*

Lütfen bağışla; seni seven, sana sadık ve senin üzerine titreyen

Clemmie

Clementine bu mektubun sonuna bir kedi resmi çizdi. Sonra mektubu yırttı. Dört gün sonra tekrar yapıştırıp kocasına verdi. Churchill'in üzerindeki stresi herkes anlamıştı. "Son iki haftadır gerçekten çok kor-

* Ruhlara ancak sükunetle hükmedilebilir."-e.n.

kunç günler geçirmiş olmalısınız" diye yazdı Samuel Hoare bir hafta sonra Madrid'den.

21 Haziran'da Churchill, Alman Hava Kuvvetleri'nin çok gizli radyo konuşmalarının şifre çözümü sonucunda, Alman uçaklarının geceleri, çok hassas bir hedefe doğru uçarken takip ettikleri ve sonra bombalarını otomatik olarak bıraktıkları, kesişen ışınlardan oluşan bir sistemin açığa çıkarıldığını öğrendi. O zamanlar İngiliz avcı uçaklarının geceleri neredeyse tümüyle güçsüz olduğunu bilen Churchill için, ışınlarla ilgili bu haber, sonraları hatırladığına göre, "savaşın en karamsar anlarından biriydi." Ama bunu açığa çıkaran genç biliminsanı R. V. Jones'un buna bir yanıtı da vardı; bu ışınlar döndürülebilir ve böylece, saldıranları da yolundan saptırarak, bombalarını boş kırsal alanlara atmaları sağlanabilirdi.

Haziranın son, temmuzun ilk haftası boyunca Churchill her gün danışmanlarıyla saldırıya karşı planları tartıştı, acil araştırma konuları ve derhal yerine getirilecek hazırlıklar önerdi, Almanların çıkarma yapabileceği yerleri gezdi ve saldırganları püskürtme görevini yüklenecek tümen komutanlarıyla bir araya geldi. Bu komutanlardan biri, yani General Montgomery'nin, düşman tarafından ele geçirildiği varsayılan, deniz kıyısındaki bir havaalanına gerçekleştirdiği saldırı tatbikatından çok etkilenmişti. O gün akşam ikisi Brighton'da yemek yer ve pencereden, rıhtımdaki bir kulübede makineli tüfek yuvası hazırlayan müfrezeyi seyrederlerken Churchill, Montgomery'ye, 1880'lerde buralara yakın bir okulda okurken o kulübede gösteri yapan pireleri seyretmeye geldiğini söyledi.

Hitler, Almanların ateşkes koşulu olarak, Churchill'in korktuğu gibi, Fransız donanmasının tesliminde diretti. O sırada İskenderiye'de bulunan Fransız savaş gemileri Mısır'daki İngiliz deniz gücü tarafından kolayca ele geçirilebilirdi. Toulon ve Dakar'dakilerse İngiltere'nin erişemeyeceği bir durumdaydı. Fakat Oran, Mers el-Kebir'deki Fransız deniz üssünde bulunan ikisi ağır dört kruvazör Akdeniz'deki İngiliz deniz gücünün menzilindeydi. Churchill ve kurmayları, İngiltere'nin iki hafta önceki müttefikine ateş açmak pahasına da olsa, Almanları bu savaş gemilerinden yoksun bırakmaya kararlıydı. Fakat ilk önce, Amiral Phillips ve Lord Lloyd'u doğrudan Oran'a gönderip oradaki Fransız donanma yetkililerinden, bu gemileri Almanlara teslim etmemelerini istemeyi planladılar; ve sonra, oradaki Fransız komutan Amiral Gensoul'a üç seçenek sundular: Gemilerini bir İngiliz limanına götürmesi ve Almanya'ya karşı bir mütte-

fik olarak Kraliyet Donanması'na katılması; gemilerini bir İngiliz limanına götürmesi ve İngiliz mürettebata devretmesi; ya da gemileri Fransız Batı Hint Adaları'na götürüp askerden arındırılmasını kabul etmesi ve mürettebatın, istedikleri takdirde derhal Fransa'ya geri gönderilmesi. Bu üç öneri kabul edilmez bulununca bir dördüncüsü daha eklendi: Gemilerini Mers el-Kebir Limanı'nda batırması.

3 Temmuz sabahı ve öğleden sonrası boyunca süren uzun tartışmalara karşın Amiral Gensoul Fransız-Alman ateşkes koşullarını çiğnemeyi reddetti. İngiltere'nin seçeneklerinden hiçbirini, hatta sonuncusunu bile kabul etmedi. Bu konuda, eski Fransız Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı ve şimdi de Deniz Kuvvetleri Bakanı Amiral Darlan da kendisini destekledi. Almanların onayıyla Vichy'de kurulmuş Pétain hükümetine sadık olan Darlan, ateşkes koşullarının yerine getirilmesinde diretiyordu; "Gensoul ve askerleri İngiltere'nin isteklerine hiç aldırmamalı" dedi telgrafında, ve "Fransızlığa yaraşır kişiler olduklarını göstermelidir."

Darlan'ın talimatı Gensoul'a radyo mesajıyla iletildi; İngilizler Dakar'daki Fransız Amirale de buna benzer bir talimat iletilmiş olması gerektiğini biliyordu. Savaş Kabinesi, Dakar'a gönderilen talimatın Oran'a gönderilenin aynısı olduğunu fark etti. Gensoul'un hiçbir hareket özgürlüğü kalmamıştı; saat 5.55'te, Oran açıklarındaki İngiliz Amirali Sir James Somerville gemilerine ateş emri verdi. Somerville beş dakika sonra ateşkes emri verdiğinde iki Fransız ağır kruvazöründen biri karaya oturmuş, bir kruvazör havaya uçmuş ve 1.200 denizci boğulmuştu. İkinci ağır kruvazör limandan kaçmayı başardı ve karanlıktan yararlanarak, hiçbir zarar görmeden Toulon'a vardı. "Şunu söylemem gerekiyor," dedi Churchill ertesi gün Avam Kamarası'nda, "Fransız gemileri, ne yazık ki bu normal dışı davada, Fransız Donanmasının karakteristik cesaretiyle savaştı." Dudley Pound'a daha acı bir sır vererek, "Fransızlar şimdi, savaş başladığından beridir ilk kez tüm gayretleriyle savaşıyorlar," dedi.

"Oran" birkaç gün içinde, İngiltere'nin acımasızlığının ve kararlılığının simgesi haline geldi. Altı ay sonra Churchill, Roosevelt'in temsilcisi Harry Hopkins'e, "Oran bizim talihimizin dönüm noktası oldu" dedi, "bütün dünya bizim, amaçlarımızı gerçekleştirme konusunda ciddi olduğumuzu gördü." 4 Temmuz'da Parlamento'ya, "kuşkuya ya da zayıflığa yer olan bir an değildi bu;" dedi, "bizim için olağanüstü bir andı." "Saldırı her an olabilir," diye uyardı, ve hükümet mümkün olan her türlü hazır-

lığı yapıyor: "Parlamento'nun güvenini hak ettiğimize ve ne kadar zor olursa olsun, görevimizde başarısız olmayacağımıza inanıyorum." Almanların, İngiltere'nin ödün vererek barış yapmak için görüşmelere başlamaya hazır olduğu yolundaki propagandalarına karşın savaş, "bu savaşa girmemize yol açan haklı amaçlar elde edilinceye kadar, kullanabileceğimiz her türlü yolla ve en büyük gayretle," sürdürülecektir.

Churchill yarım saatten biraz az konuşmuştu. Oturduğunda bütün Avam Kamarası ayağa kalktı ve tezahürat yaptı. Onlar tezahürat yaparken Churchill'in gözleri yaşlarla doldu. "O ana kadar," diye hatırlıyordu sonradan, "Muhafazakâr Parti bana karşı hep biraz ihtiyatlı davranmıştı ve Parlamento'ya girdiğimde ya da ciddi durumlarda konuşmak üzere kalktığımda en sıcak tepkiyi hep İşçi Partisi sıralarından almıştım. Ama şimdi hepsi heybetli ve gür bir uyum içinde birleşmişti."

Saldırıya karşı hazırlıklar artık Churchill uyanık olduğu sürece hep birinci sıradaydı. "Paris'in aksine," dedi Josiah Wedgewood'a, "Londra sokak sokak, mahalle mahalle savunulacak; Londra bir işgal ordusunu yutar, buraya kadar geleceği düşünülse bile. Ama biz onların tamamını tuzlu denizde boğacağımızı umut ediyoruz." Churchill ayrıca, işgal güçleri yaklaşırken Doğu Sahilindeki akaryakıt depolarının da tahrip edilmesi direktifini verdi. Bunların çoğu, kendisinin 1914'te savunmakla sorumlu olduğu depolardı. Bir ay sonra, Almanlar tarafından işgal edilecek kentlerde kalacak polis, asker ve Vatan Muhafızları için gönderdiği emirde şunları yazdı: "Kentler, sakinleriyle birlikte teslim olabilir, itaat edebilirler ama düşmana, düzeni sağlamada ya da başka bir şekilde herhangi bir yardımda bulunmamalıdırlar. Öte yandan, sivil halka mümkün olabildiğince yardım edebilirler."

Savaşı Almanya'ya taşımanın yollarını arayan Churchill, 8 Temmuz'da Beaverbrook'a, İngiltere'nin zaferine giden "tek emin yol"un Almanya'ya bombardıman uçaklarıyla saldırmak olduğunu söyledi. Eğer Hitler, İngiltere kıyılarından geri püskürtülürse ya da saldırıya hiç kalkışmazsa "doğuya çekilecek"ti. İngiltere'nin Almanya'nın doğuya çekilmesini önleyecek bir şey yapması mümkün değilse de, "onu geriye getirecek, aşağı indirecek tek bir şey var ve bu da, ülkemizden Nazi vatanına çok ağır bombardıman uçaklarıyla yapılacak, kesinlikle harap edici, yok edici bir saldırıdır." O hafta Churchill, Colville'e şu yorumda bulundu: "O Adam Hazar Denizi'ne de gitse, geri döndüğü zaman arka bahçesinde bir yangınla karşılaşacak. Çin Seddi'ne de varsa bunun ona bir yararı olmayacak."

O temmuzda bombardıman inisiyatifi Almanya'nındı; 9 Temmuz'da Güney Galler'de 9 tersane bombalandı. O hafta seksen sekiz sivil öldü ama bu rakamlar Savaş Kabinesi'nin kararıyla gizli tutuldu. "Geçen savaşta Hunlardan hiç nefret etmemiştim," dedi Churchill 11 Temmuz'da Güney Sahili generallerinden birine, "ama şimdi bir sinek vızıltısı kadar nefret ediyorum onlardan." "Almanlar istilaya kalkışırsa," dedi ertesi gün, "Vatan Muhafızları onlara karşı koymak için silahlandırılmalı ve hatta kadınların bile savaşmasına izin verilmeli."

Alman bombardıman uçakları İngiltere'ye saldırılarını şiddetlendirirken Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin avcı pilotları da onlarla gayet ustaca ve cesaretle savaşıyordu. Churchill 14 Temmuz'daki bir radyo konuşmasında halka şunları söyledi: "Hiç moralimizi bozmadan, çok yakında gelecek saldırıyı bekliyoruz. Belki bu gece gelecek. Belki bir dahaki hafta gelecek. Belki de hiç gelmeyecek. Birdenbire gelecek şiddetli bir şoku da –belki daha da zor bir sınav olan– uzun süre tetikte kalma halini de aynı şekilde karşılayabilecek güce sahip olduğumuzu göstermeliyiz. Ama bu çetin sınav keskin, uzun ya da her ikisi birden de olsa, uzlaşma istemeyeceğiz, barış görüşmesinin lafına bile tahammül etmeyeceğiz; merhamet gösterebiliriz ama hiçbir şey istemeyeceğiz. Sadece İngiltere'de değil, her ülkede, bu savaşta vefakar bir şekilde hizmet edecek, fakat isimleri hiçbir zaman kayda geçmeyecek sonsuz sayıda insan var. Meçhul Savaşçıların savaşı bu; ama haydi hepimiz inancımızda ya da görevimizde kusur etmeden gayret gösterelim ve Hitler'in karanlık laneti çağımızın üzerinden kalksın."

O gece Churchill, Ismay'i, "artık herkesin gözü gaz maskelerine çevrilmelidir," diyerek uyardı. Birçok gaz maskesinin onarılması gerekiyordu. Hemen harekete geçilmeliydi. Ertesi gün, Hitler'in işgal kuvvetlerini rahat bırakmamaya karar veren Churchill, Hugh Dalton'u çağırıp "yeni bir savaş aygıtının," Özel Harekat Dairesi'nin yani, denizaşırı bölgelerde Almanlara yönelik tahrip ve sabotaj eylemlerini koordine etme sorumluluğunu yüklenmesini istedi. "Ve şimdi," dedi Churchill, Dalton'a, "Avrupa'yı ateşe ver." Almanların, engellemede ve tuzağa düşürmede birçok başarı kazanacağı, çok zor, tehlikeli ve sık sık da moral bozucu bir görev olacaktı bu; fakat üç yıl içinde, Alman işgalindeki hemen hemen her yere şebekeler ve casuslar sızdırılacak, bunlar İtalya'da ya da Kuzey Avrupa'da, yahut sırası geldiğinde Burma'da, Malaya'da ve Hollanda Doğu Antilleri'nde Müttefik havacıları ve askerleri için kaçış yolları tasarlayacak, ye-

rel vatansever güçlerle işbirliğine girerek kurtarma ve bilgi toplama görevlerini yerine getirecek, yerel sabotaj grupları kurup silahlandıracak, Müttefiklerin çıkarma yapacağı gün için yerel direniş güçleri hazırlayacak ve bunun için cephe gerisinde aktif bir yerel katılım gerekecekti.

24 Temmuz'da Washington'da imzalanan anlaşmayla ABD gelecek 21 ay süresince İngiltere için 14.735 savaş uçağı yapacaktı. Tüfek, sahra topu, tanksavar topları ve bunların cephanesinin üretimi konusunda da benzer bir anlaşma için görüşmeler yapılıyordu. Son derece gizli tutulan bu anlaşmalar Churchill'e, uzun bir saldırı savaşını sürdürebilme konusunda yeni bir güven verdi. ABD'nin İngiltere için üreteceği 238 keşif uçağından ilk 26 tanesinin o ay gelmesi de bir güven verdi. Fakat Amerikalılar destroyerleri hâlâ göndermiyordu. Churchill Amerikalıları teşvik etmek amacıyla, ister istemez, teknik sırları tam anlamıyla paylaşmayı kabul etti ve Amerikalılara İngiltere'nin radar bilgisini ve havadan havaya, yerden havaya haberleşme konusunda sağladığı son gelişmeleri verdi.

Churchill ayrıca 31 Temmuz'da Roosevelt'e kişisel bir ricada bulunarak Amerika'nın "en eski destroyerlarından elli altmışını" istedi ve telgrafını şu sözlerle bitirdi: "Sayın Başkan, en büyük saygılarımla size bunun, dünyanın uzun tarihinde *şimdi* yapılması gereken bir şey olduğunu söylemem gerekir. Büyük üretimler var ve bunların ürünleri benime elime 1941'de geçecek ama bu kriz 1941'den çok önce gelip çatacak. Elinizden geleni yaptığınızı biliyorum, ama durumun ciddiyetini ve aciliyetini size sunmaya hakkım ve mecburiyetim olduğu kanısındayım. Denizcilik konularında bilginizle, savaşın dengesinin bu destroyerlerin yokluğu yüzünden yanlış taraf lehine kurulmasına izin vermeyeceğinizden eminim."

Roosevelt hâlâ tereddüt ediyor, İngiltere'nin yenilmesi halinde sadece Kraliyet Donanması'nın değil, Churchill'in isteği üzerine İngiltere'ye devredilecek tüm Amerikan gemilerinin de Almanların eline geçeceğinden korkuyordu. Almanların Atlas Okyanusu'na hakim olması Amerikalılar için tehlikeliydi. Ama bir donanma takviyesine fena halde gerek vardı, çünkü gemi kayıpları giderek artıyordu; Churchill 7 Ağustos'ta, İngiliz karacı ve denizcilerden oluşan 732 personelin bulunduğu *Mohamed Ali el-Kebir*'in Kuzey Atlantik'te bir Alman denizaltısı tarafından batırıldığını duyunca çok üzüldü. Ancak, gemidekilerden altı yüzünün kurtarıldığı söylenince sakinleşebildi. Ama bu durum Amerikan destroyerleri talebini çok daha acil hale getirdi; bu yüzden Amerika'ya, destroyer-

lerin kiralanması karşılığında Batı Hint Adaları'ndaki İngiliz deniz üslerinin kullanımını teklif etti. Aynı zamanda, Chequers'taki hafta sonu konuklarına, dinleyenleri hayrete düşüren bir kendine güven ve yaratıcılıkla, Alman işgalindeki Avrupa'ya bir yıl içinde bir dizi "korkunç" saldırı yapacak hale gelmeyi umut ettiğini, 10.000 asker çıkarıp Cherbourg Yarımadası'nı ele geçireceğini, İtalya'ya saldıracağını ya da Ruhr bölgesini "tahrip edecek" bir darbe vurmak için Hollanda'ya çıkarma yapacağını söylüyordu.

10 Ağustos'ta, Almanya'nın çok gizli Enigma mesajlarının okunması sonucu, en azından gelecek bir ay için bir işgal hazırlığı yapılmadığı ortaya çıktı. Bu durumda Churchill, kurmayları ve danışmanları ile birlikte hazırlıklarına bir ay daha devam edebilme ve havada şiddetlenen savaşa yoğunlaşma fırsatını buldu. Alman bombardıman uçakları son üç gündür saldırmamıştı. "Domuzlara, tekrar gelebilmek için önce yaralarını yalayacak üç gün gerekti," yorumunda bulundu Churchill. 11 Ağustos'ta bir sonraki hava saldırısı geldiğinde, yirmi beş İngiliz uçağının kaybına karşılık altmış beş saldırgan uçak düşürüldü. Sağ kalan Alman havacılar esir alındı; İngiliz semalarında düşürülüp de sağ kalan İngiliz pilotların bazıları birkaç saat içinde yeniden savaşa katıldılar. Ama haziran ve temmuzdaki çatışmalarda 526 İngiliz pilot ölmüştü. Churchill o gece Chequers'taki konuklarına, İngiltere'nin hayatının artık havacıların yiğit ruhlarına bağlı olduğunu söyledi. Ve sesi heyecandan titreyerek, "En büyük şey nasıl da bu kadar incecik bir ipe bağlı," diye ekledi.

14 Ağustos'ta yeniden girişilen Alman gündüz bombardımanında, fabrikalar ve tersanelerin çok büyük zarar görmesine karşın, sadece üç İngiliz pilot kaybedilerek yetmiş sekiz Alman uçağı İngiltere'de düşürüldü. O gün akşam Churchill'e verilen başka iyi haberler de vardı: Roosevelt, destroyerlere karşılık üsler önerisini, Churchill'in doksan dokuz yıllığına Amerika'ya kiralamayı teklif ettiği Batı Hint Adaları'ndaki üslere Newfoundland, Bermuda ve Bahamalar'ın da eklenmesi karşılığında kabul etmişti. Colville, Roosevelt'in bu yanıtında "daha ziyade, Rusların Finlandiya'ya yaptığı taleplerin havası var" dediğinde Churchill ona, "Her bir destroyer yakutlarla ölçülecek değerde" yanıtını verdi. Fakat aynı zamanda Churchill, Washington'daki İngiliz Büyükelçisi'ne, bu koşullar açıklanırsa İngiliz halkının moralinde "çok kötü bir etki" yapacağını söyledi. Sadece kendine güvenen İngiltere yanılsaması korunmalıydı.

Blitz*, zirvesindeydi. 15 Ağustos'ta yüz Alman bombardıman uçağı kuzeydoğudaki tersaneleri, fabrikaları ve havaalanlarını vurdu. Aynı zamanda, Britanya Savaşı olarak bilinecek bu çatışmanın bir parçası olarak, sekiz yüz Alman savaş uçağı İngiliz avcı uçaklarını güneyde kıstırmaya ve iniş yerlerini tahrip etmeye kalkıştı. Kuzeydoğuda, sadece iki İngiliz pilotun yaralanmasına karşılık, yüz Alman uçağından otuzu düşürüldü. Güneyde, yirmi dört İngiliz avcı uçağının kaybına ve sadece sekiz pilotun ölümüne karşılık kırk altı Alman uçağı düşürüldü. O gün akşam Downing Sokağı'nda Churchill, başarılı çarpışma haberleri geldikçe "heyecandan bitti" ve öylesine ki, arabaya binip Stanmore'daki Avcı Uçağı Komutanlığı'na gitti ve savaşın seyrini oranın komuta merkezinden izledi. Günün sonunda yetmiş altı Alman uçağı düşürülmüştü; Churchill o sırada kent dışında, ciddi şekilde hasta olan Chamberlain'e telefon ederek iyi haberleri verdi.

16 Ağustos'ta Churchill, savaşı Uxbridge'deki 11. Grup Avcı Uçağı Komutanlığının operasyon odasından izledi. O gün İngiltere'nin neredeyse bütün avcı filoları havada, çatışmadaydı ama kırk yedi İngiliz savaş uçağı Almanlar tarafından daha yerdeyken tahrip edildi. Churchill operasyon odasından çıkıp arabayla giderken Ismay'a döndü ve "Bana bir şey söyleme," dedi, "hayatımda hiç bu kadar etkilenmemiştim." Yaklaşık beş dakika sonra Ismay'e eğildi ve "İnsanlar arasındaki çatışmalarda hiçbir zaman, bu kadar çok kişi bu kadar az kişiye bu kadar çok şey borçlu olmamıştır," dedi. Bu sözleri dört gün sonra Parlamento'da savaşın bir bilançosunu verirken de tekrarladı; "sözlerin söylendiği ve hatırlandığı sürece yaşayacak sözcükler bunlar," diye yazdı Asquith'in kızı Violet Churchill'e ve şunları ekledi: "İnsanlık tarihinin böyle büyük bir anında bu kadar basit, bu kadar muhteşem ve bu kadar doğru bir şey söylenmemiştir. Eski düşmanlarını, 'Klasikleri' yenip dümdüz ettin! Babam bile takdir ederdi bunu. Ne kadar hoşuna giderdi kim bilir!"

Churchill'in 20 Ağustos'taki konuşmasında, halkın meydan okuma ve kendine güven duygularını dile getiren başka cümleler de vardı. ABD ile yapılan ve iki ülkenin gelecek yıllarda "bazı meselelerinde karşılıklı yararlar ve genel avantajlar açısından birleşecekleri" anlamına gelen, üslere karşı destroyerler anlaşmasını açıklayan Churchill bunun, istese de durdura-

* Alm. Blitzkrieg= "Yıldırım savaşı"nın kısaltılmışı-ç.n.

mayacağı bir süreç olduğunu söyledi: "Kimse durduramaz bunu. Mississippi gibi, durmadan akıp gidecek. Aksın. Tüm seliyle, amansızca, karşı konulmaz, hayırlı bir şekilde akıp gitsin daha büyük ülkelere ve daha güzel günlere doğru."

Churchill, sözlerini yaptıklarıyla tamamladı. Bir ay önce Roosevelt, sıkı gizlilik koşullarında, ortak bir İngiliz-Amerikan stratejik işbirliğinin mümkün olduğu konuları tartışmak üzere Londra'ya üst düzey bir heyet göndermeyi kabul etmişti. Bu heyetin asıl amacı "Silahların Standardizasyonu Komisyonu" adı altında gizlenmişti. Churchill 22 Ağustos'ta, yani "Mississippi" hakkındaki sözlerinden iki gün sonra bu komisyonun üç üyesini İngiltere'de ağırlamak için onlara Downing Sokağı 10 numarada bir akşam yemeği verdi. Onun kişisel morali tek başına, İngiltere'nin savaş gücünün bir öğesiydi; bir ay önce General Pakenham-Walsh bir görevle ABD'ye gönderildiğinde Savaş Bakanlığı Müsteşarı, Churchill'den, "Pakenham-Walsh Washington'a vardığında Sina Dağı'nın görkemini taşısın diye," kendisiyle görüşmesini istemişti. Özel düşüncelerini yakın çevresine saklayan Churchill ağustosun sonunda onlara, ABD'nin, "başkaları tarafından yapılmış kahramanlıkları çok iyi takdir ettiğini," söyledi.

Mayıstan beri hep, şiddetli ve hiç beklenmedik olayların baskısı altında çalışan savaş siyaseti üretme sistemini düzenlemenin zamanı gelmişti. Başbakan olunca Churchill kendisini aynı zamanda Savunma Bakanı yapmıştı ve Ismay de onun Savunma Dairesi'nin başıydı. Churchill, Kurmaylar Heyetine Savunma Bakanı olarak başkanlık ediyordu; üç Kurmay Başkanı, yani Donanma Komutanı Sir Dudley Pound, General Sir John Dill ve Hava Kuvvetleri Birinci Mareşali Sir Cyril Newall her gün bir araya gelip gerek acil eylemler, gerekse gelecekte yapılacak operasyonlar hakkında karar veriyorlardı. Churchill katılmadığında Ismay tarafından temsil ediliyordu.

Kurmay Başkanlarıyla Churchill arasındaki ilişkiler, acımasız bir düşmana karşı ortak bir amaç için birlikte ve yakın çalışma zorunluluğuyla takviyeli bir karşılıklı saygı ilişkisiydi. Savaş siyasetiyle ilgili her kararın üç Kurmay Başkanı tarafından onaylanması gerekiyordu; Churchill'in yaptığı bir eylem önerisini kabul etmezlerse o teklif uygulanamazdı. Ama Churchill'le Kurmay Başkanlarının uzlaştığı konular, ayrı düştüklerinden çok daha fazlaydı. İlişkileri çoğunlukla samimi, tehlikenin potasından ve hayatta kalma ihtiyacından doğmuşcasına yapıcı ve basiretliydi.

Churchill'in liderliği Kurmay Başkanları düzeyinde bile dikkat çekiciydi; "Churchill, düşüncelerin akmasını, gereken dürtüyü ve gayreti ve siyasi rehberliği sağlardı," diye yazmış Savunma Sekreteryasının üyelerinden Albay Ian Jacop sonradan. "Onlar da tüm bunları tutarlı bir askeri siyasete dönüştürür ve planların eldeki olanaklara uygun olmasını sağlarlardı." Churchill'in özel sekreterlerinden biri, John Peck, "onların Churchill'e, sık sık rastlanan, fikir ayrılığına düştükleri durumlarda bile derin saygısı, yeteneğinden –tabii eğer dehasından değilse– kaynaklanıyordu," diye hatırlıyor sonraları. "Hatta Kurmay Başkanlarının, askeri konularda yol gösterici olarak dönüp Churchill'e baktıkları zamanlar bile vardı," diye ekliyor Peck. Churchill'le Kurmay Başkanlarını birlikte çalışırken görenler, Jacob'un deyişiyle, "korkunç bir birleşim" oluşturduklarını kabul ederdi.

Churchill 24 Ağustos'ta, o sırada varolan, savaş siyasetiyle ilgili çeşitli gruplar arasında olması gereken ilişkiler üzerine bir rapor hazırladı. Kıdemli subaylarla istihbarat şeflerinden oluşan bir Birleşik Planlama Komitesi kara, deniz ve hava operasyonları konusunda planlar önerecekti. Birleşik Planlama Komitesi ayrıca, kendilerine "Savunma Bakanı" yani "bizzat Churchill tarafından aktarılan bu tür planların ayrıntıları üzerinde çalışacak"tı. Sonra tüm bu planlar Kurmay Başkanları Komitesi'ne gönderilecek ve onaylanırsa daha fazla konuşulmadan uygulamaya konacaktı. Fakat eğer Kurmay Başkanları Komitesi'nin bazı "kuşkuları ve farklı görüşleri varsa" bu planlar Savaş Kabinesi'nin, yeni kurulmuş olan, Churchill, Attlee, Beaverbrook ve üç silahlı kuvvet Bakanı, Eden, Sinclair ve A. V. Alexander'den oluşan Savunma Komisyonu'na gidecekti. Savunma Komisyonu'nun tartışması sırasında Kurmay Başkanları ve Ismay de hazır bulunacaktı.

Savunma Komisyonu'nun amacını Eden'e açıklayan Churchill, bu komisyondaki üç silahlı kuvvet bakanının kendisine "savaşı enerjik ve yararlı bir şekilde yönlendirmede ve düşmanla şimdiye kadar her karşılaşmada köstek olan atalet ve gecikmişliğin hantal ağırlığıyla baş etmede yardım edeceğine" güvenebileceğinden "emin" olduğunu söyledi. Savunma Komisyonu çabucak, tüm savaş operasyonlarında son sözü söyleyen organ haline geldi. Savaş Kabinesi, operasyonların dışındaki tüm kararlarda son söz sahibiydi. Bakanlar Kurulu'ysa Savunma Komisyonu ve Savaş Kabinesi tarafından alınan kararların uygulanmasında baş araç haline geldi; Komisyon'un üyesi olmayan her bakana geniş sorumluluk alan-

ları verildi ve görevlerini başkası karışmadan ve gayretle yerine getirmeleri beklendi.

Bu çalışmaların koordinasyonu, aynı zamanda Savaş Kabinesi'nin de sekreteri olan Bakanlar Kurulu Sekreteri Sir Edward Bridges'in denetimindeki Bakanlar Kurulu bürosuna verilmişti. "Onun tavsiyeleri dürüst ve korkusuzdu," diye hatırlıyor Churchill'in özel bürosunun elemanlarından John Martin sonradan, "ve Churchill'le anlaşmazlığa düştüğü zaman ona karşı çıkmaya hazırdı. Buna karşılık Başbakan onun hükümlerine çok değer veriyor ve kendi politikasının uygulanmasını sağlamada ona güveniyordu." Bridges'in görevlerinden biri de tüm yönetim sırasında en yüksek derecede gizliliğin korunmasıydı ve bu görevi beceri ve zarafetle yerine getirirdi.

Dikkate değer bir savaş aracı yerini bulmuştu; müthiş enerjisi, yılların ürünü olan deneyimi ve zaferin er ya da geç geleceğine sarsılmaz inancıyla Churchill ona güç ve ateş verdi.

24 Ağustos'ta Churchill, ilk olarak Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda, Ren'e mayın döşeme planlarının yapıldığı sırada tanıdığı Binbaşı Jefferis'in yarbaylığa yükseltilmesini istedi. Yaratıcılığı ve enerjisiyle Churchill'i çok etkilemiş olan Jefferis, Chequers'a sadece on altı kilometre mesafedeki Whitchurch'da bulunan ve silahlı kuvvetlerin deneysel çalışmalarının yapıldığı tesislerden sorumluydu; bu kurum daha sonra, Savunma Bakanı olarak Churchill'in doğrudan denetimine girdi; Lindemann da iki haftada bir oraya gidiyordu. Bazen, son bombaların, mayınların ve patlayıcıların örnekleri Chequers'a götürülüp Başbakan'a gösterim yapılırdı.

Londra'nın merkezine ilk Alman bombaları 24 Ağustos gündüz vakti düştü. Ertesi gün misilleme olarak seksen İngiliz bombardıman uçağı Berlin'i vurdu. 26 Ağustos'ta Churchill bir Hava Kuvvetleri Bakanlığı raporunda, bir sonraki hedefin Leipzig olduğunu gördü. Bunu doğru bulmadı. "Madem onlar başkenti taciz etmeye başladı," dedi Kurmay Başkanı'na, "onlara çok sert vurmanızı istiyorum ve vurulacakları yerse Berlin'dir."

Sonraki on iki günde en az altı yüz Alman bombardıman uçağı her gün İngiliz kentlerini ve havaalanlarını vurdu. Churchill saldıran uçakları sık sık, Whitehall'daki hükümet binalarından birinin çatısından seyrediyordu. Ama, herhangi bir insanın göklerdeki bu savaşı, yani pilotların pilotlarla savaşını etkileyebilecek pek fazla bir şey yapamayacağının farkında-

dı. "Her gece," dedi 27 Ağustos'ta Colville'e, "kendimi askeri mahkemede yargılıyor, gün boyunca yararlı bir şey yapıp yapmadığımı bulmaya çalışıyorum. Kastettiğim şey sadece, çatışmalar sırasında herkesin yaptığı gibi toprağı eşeleyip durmak değil, gerçekten yararlı bir şeydir."

Churchill 28 Ağustos'ta Dover ve Ramsgate sahil istihkamlarını ziyaret etti ve Alman bombardımanının sonuçlarını görünce, evleri hasar gören ya da yıkılan bütün sivillerin "tam tazminat alması" ve ayrıca, sahile yakın havaalanlarındaki bomba kraterlerinin daha çabuk doldurulması direktifini verdi. Ruh hali sertti ama kaba ya da suratsız değildi; sahile birlikte götürdüğü, Amerikan heyetinin bir üyesi ona sadece bu yolculuk için değil, "Churchill gibi büyük sorumluluklar yüklenmiş bir insanın aynı zamanda güler yüzlü bir konuksever olabilmesinden ötürü," de teşekkür etti.

O hafta sonu Chequers'ta Churchill yine Birleşik Planlama Komisyonuyla, yapılabilecek saldırı harekatlarını konuştu. Ortaya attığı fikirlerden biri Oslo'yu almak, böylece "Hitler'in ilk büyük başarısını" bozmaktı. Bir diğeri, Almanya'nın kuzeyinde bir yeri ele geçirmek "böylece düşmana savaşı kendi toprağında yaşatmak"tı. "Bu fikirler," diye ekledi, "*sırf* düşünmek için." Churchill tüm yaşamı boyunca daima, klasik bir vecizeye, "Hiçbir olanağı gözardı etme" sözüne, inanırdı. Ama başkalarının enerji ve inisiyatifine ne kadar bağımlı olduğunu fark etmişti. "Çok yerinde ve mükemmel fikirler daima, hiçbir şey yapmamak için veriliyor," diye not etmiş 5 Eylül'de.

Churchill 5 Eylül'de Parlamento'da yaptığı konuşmada İngiltere'nin verdiği son kayıplarla ilgili bilgiler vermedi. Bu kayıplar çok ağırdı; bir haftada elli avcı pilotu ve çoğu da uçak fabrikalarındaki işçiler olmak üzere 469 sivil ölmüştü. Ama gizli tutulması gereken büyük bir başarı vardı ve bu da, o sıralarda İtalyanların havadan bombaladığı Malta'ya dört savaş gemisiyle Cebelitarık'tan uçaksavar topları ve çok önemli diğer malzemelerin gönderilmesiydi. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bu operasyona karşı direnmişti ve bunun aynısını, daha uzun bir mesafede bulunan Mısır'a yapmaya karşı hâlâ gönülsüzdüler. "Elbette," diye not etmiş Churchill ertesi gün, "onlar, kötü giden bir vakadaki doktorlar gibi, hep birlikte karşı duruyorlar. Fakat İtalyan uçaklarından aşırı korkunun operasyonlara engel olduğu gayet açıktır."

6 Eylül'de istihbarat bilgilerinin işaret ettiği durumun yanlış yorumlanması ertesi gün ülkenin Alman istilasına uğrayacağı korkusuna yol açtı.

7 Eylül akşamı saat sekizi yedi geçe İngiltere'nin her tarafındaki kuvvetler "Cromwell" parolası gönderilerek "hemen harekete hazır olmak" üzere alarma geçirildi. Yanlış alarmdı; Hitler İngiltere'ye saldırmak için bir tarih bile belirlemiş değildi. O gece için planlanmış asıl etkinlik, Almanya'nın tüm bombardıman gücünü İngiltere'ye göndermekti. O gece iki yüz bombardıman uçağı Londra'yı vurdu ve üç yüz Londralı öldü. Ertesi sabah Churchill, içinde kırk kişinin öldüğü bir sığınağın yıkıntılarını görmeye gittiğinde, hayatta kalanlar ve ölülerin yakınları, arabasına binerken etrafında toplanıp "Geleceğini biliyorduk," diye bağırdılar. "Biz katlanırız. Sen ödet onlara bunu."

Churchill'in yanında bulunan Ismay, olayı hatırlayarak daha sonra Churchill'e, "Tümüyle yıkılmıştınız," diye yazdı. Ismay, Churchill'i kalabalığın arasından geçirip arabasına bindirmeye çalışırken kadının biri "Bakın, gerçekten üzülüyor, ağlıyor," diye seslendi. Downing Sokağı'na döndüğünde Churchill'e, Almanların istila planlarının doğru dürüst ilerlemediği, henüz eğitimlerinin bile tamamlanmadığı ve "herhangi bir yöne saldırıda bulunmak için kesin bir kararın bile" bulunmadığına işaret eden bir Enigma şifre çözümü bildirildi. Rahatlayan ama rehavete kapılmayan Churchill hemen, İngiliz istilasının son hazırlıklarının yapılması muhtemel Calais, Boulogne ve diğer limanlardaki tesislerin bombalanmasını ve böylece, orada toplanan Alman birliklerinin "moralinin bozulması"nı; keşif fotoğraflarıyla belirlenmiş 1.700 motorlu barca ve iki yüz açık deniz teknesine mümkün mertebe zarar verilmesini önerdi.

Blitz devam ederken Londra'nın verdiği haftalık ölü sayısı neredeyse bine yükselmişti. 11 Eylül'de Churchill, sert bir şekilde meydan okuduğu radyo konuşmasında dinleyicilerine şunları söyledi:

> *Londra'nın böyle zalimce, ahlaksızca, ayrım gözetmeksizin bombalanması elbette Hitler'in istila planlarının bir parçasıdır. Çok sayıda sivili, kadınları ve çocukları öldürerek bu güçlü imparatorluk kentinin halkını korkutacağını, yıldıracağını, bunun hükümet üzerinde bir yük ve gerginlik yaratacağını ve böylece, bizim dikkatimizi onun hazırlandığı vahşi katliamdan başka yere çekebileceğini sanıyor. İngiliz halkının ruhunu yahut ataları parlamenter kurumların yaratılmasında öncülük etmiş ve özgürlüğü hayatlarından daha çok değer verecek şekilde yetiştirilmiş Londra halkının sağlam karakterini pek bilmiyor.*

Bu aşağılık adam, ruhu yok eden her türlü nefretin deposu ve beden bulmuş hali, önceki yanlışların ve utançların ürünü bu canavar, şimdi, bizim şöhretli Ada halkımızı bir ayrım gözetmeden katliamlar ve yıkımlar süreciyle çökertmeye kalkışma kararı verdi. Ama yaptığı şey, buradaki ve tüm dünyadaki İngilizlerin yüreğinde, kendisinin Londra'da yol açtığı yangınların hiçbir izi kalmadıktan sonra bile çok uzun süre yanmaya devam edecek bir ateşi tutuşturmaktır. Öyle bir ateş yaktı ki, Avrupa'daki Nazi zorbalığının en son izleri de yanıp kül oluncaya kadar, sürekli ve sönmez bir alev halinde yanacak; sonunda, Eski Dünya –ve Yeni Dünya– el ele verip insan özgürlüğünün ve insan onurunun tapınaklarını, çabucak ya da kolay kolay yıkılamayacak temeller üzerine kuracak.

13 Eylül'de, Alman bombardımanı şiddetlendiğinde Savaş Kabinesi ve Savunma Komisyonu yer seviyesinin altında, özel olarak takviye edilmiş odalarda toplanıyordu. O zamanlar Merkezi Savaş Odaları, sonraları Savaş Kabinesi Odaları olarak bilinen bu yerler, St James Park'ın karşısında yer alan ve Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yapılmış, esaslı bir bina olan eski Ticaret Bakanlığı'nın altındaydı. Böyle bir sığınağın ne kadar gerekli olduğu iki gün sonra, gün boyunca toplam 230 bombardıman ve 700 avcı uçağının sahili geçip Londra'ya yöneldiği 15 Eylül'de anlaşıldı.

Pazar günüydü; öğlen civarı, ilk uçak dalgasının geldiği bildirildiğinde büyük bir hava saldırısının başladığı anlaşıldı. Öğleden az önce Churchill, Clementine ve gelini Pamela'yla Chequers'tan ayrılıp hava savaşının seyrini izlemek amacıyla Uxbridge'deki 11. Grup Karargâhı'na gitti. Churchill oraya vardığında, yeraltındaki operasyon odasında Grup Kontrolörü, Filo komutanı Eric Douglas-Jones'du. Bir kriz anıydı; Churchill bir noktada Douglas-Jones'a, "Aman Tanrım," dedi, "yahu sizin bütün kuvvetleriniz havada. Ne yapıyoruz biz şimdi?" Bir Alman bombardıman ve avcı uçağı dalgası daha sahili geçseydi onlara karşı koyacak yedek güç yoktu. Douglas-Jones kendinden emin bir şekilde, "Evet efendim, filoların mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde yakıt alıp yeniden havalanacağını umut edebiliriz," diye yanıtladı.

İkinci bir Alman bombardıman ve avcı uçağı dalgası sahili geçti. Douglas-Jones'un panelindeki bütün ampuller kırmızıyı gösteriyordu: Elde-

ki bütün avcı uçakları havada, düşmanla savaşıyordu. Churchill, Tümgeneral Park'a dönerek, "Başka hangi yedeğimiz var?" diye sordu.

"Yedeğimiz yok" diye yanıtladı Park.

"Tehlike geçti" alarmı saat 3.50'de duyuldu. Churchill operasyon odasından çıkarken Kontrolörün omuzunu sıvazlayıp "Aferin Douglas-Jones," dedi. Pamela Churchill, Chequers'a geri dönerlerken "Churchill kesinlikle –tam anlamıyla– bitkindi," diye hatırlıyordu sonraları. "Alman bombardıman uçaklarını bizzat kendisi defetmişti sanki." Yarım saat sonra Chequers'a varan Churchill, bir şekerleme yapmak istediği zaman kullandığı siyah saten göz bandını takıp uyudu.

Churchill akşam saat sekizde uyandığında, Almanların İngiliz avcı savunmasını yenememekle kalmayıp çok ağır kayıp verdikleri, bombardıman uçaklarından elli dokuz tanesinin yok olduğu ve bir daha bu kadar büyük çapta bir hava savaşı yaparlarsa felce uğrayacakları anlaşıldı. Bugün her 15 Eylül günü kutlanan Britanya Savaşı kazanılmıştı. Alman bombardımanı devam etti fakat o günden itibaren, İngiltere'yi savunanlar her gün giderek daha bir güven ve güç kazandı.

Downing Sokağı 10 numaranın artık güvenli olmadığının bildirilmesiyle, Churchill, karısı ve kadrosu 16 Eylül'de Ticaret Bakanlığı binasındaki odalara taşındı. Bu odalar Merkezi Savaş Odaları gibi yeraltında değil, yer seviyesinin yukarısındaydı ve St. James Parkı'na bakıyordu; içeriden çelik direklerle takviye edilmişler, dışarıdan da, hava saldırısı başladığında kapatılacak çelik panjurlarla donatılmışlardı. "10 numara Müştemilatı" diye bilinen ve Churchill'in içlerinden birini harita odasına dönüştürdüğü bu odalar, savaşın sonuna kadar onun çalışma karargâhı oldu. Orada yemek yiyip orada yattı; yatmak için sadece üç gece yeraltına indiği bilinir.

"Artık, karanlık saatler boyunca, her türden topun açtığı korkunç bir ateş vardı," diye yazmış günlüğüne Yüzbaşı Berkeley 17 Eylül'de. "Ve bundan ötürü, bir hafta önce ayağını yere vurarak, 'Bir şeyler yapmak gerek, yoksa moral çökecek,' diye bağıran Başbakan'a teşekkür etmemiz lazım. Projektörlerin hiçbir işe yaramadığı görülmüştü ve insanlar umutsuzca, Londra semalarında hiç karşı konulmadan dolaşan Almanların vızıltısını dinliyordu. Böylece, uçaksavaş bataryaları devreye girdi."

17 Eylül'de, yani 10 numara Müştemilatına taşındığının ertesi günü Churchill, Avam Kamarası'nda, "Zaferi kazanacağımızdan, yarın güne-

şin doğacağı kadar eminim," dedi. Hiçbir askeri ya da sivil aksilik Churchill'in güvenini sarsamıyordu. Ama haberler her geçen gün daha da kötüleşmeye devam etti; o gün Kuzey Afrika'da İtalyan birlikleri Libya sınırını geçerek Mısır'ın yüz kilometre içlerine kadar girdi. Denizde, Kanada'ya gönderilen yetmiş yedi çocuk ve beraberlerindeki, yetişkinlerden ve mürettebattan oluşan yetmiş iki kişi, gemileri *City of Benares*'in torpillenmesi sonucu boğuldular.

Londra semalarında, Almanlar 16 Eylül gecesi paraşütle mayın atarak, rasgele bombalamanın çok habisçe bir biçimine başladı. Bu mayınlar yere, bir askeri ya da stratejik hedefe yönlendirilmesi diye bir ihtimal olmaksızın iniyordu. 18 Eylül gecesi daha da çok mayın atıldı; Colville ertesi gün, "Churchill Almanlara karşı insanca duygularını giderek daha çok yitiriyor;" diye yazmıştı günlüğüne. "Onların Wandworth'da gördüğü iğrençlik örneklerinden çok etkilendi ve 'Bunların hepsini iğdiş etmeli!' diyor."

İki aydır, Churchill'in Başbakanlığının ilk Britanya saldırısı hazırlanıyordu; General de Gaulle ve onun Bağımsız Fransa Hareketi adına, Batı Afrika'daki Fransız limanı Dakar'a karşı bir saldırıydı bu. Churchill'in umudu, Dakar'daki Fransız yetkililerin Vichy'ye bağlılığından vazgeçip de Gaulle'e dönmesi ve Özgür Fransa'ya ilk denizaşırı başarısını kazandırmalarıydı. "General de Gaulle'ün Batı Afrika'ya yerleşme hazırlıkları her şekilde desteklenmelidir," demişti Churchill, Kurmay Başkanına ve o da, saldırının öncülüğünü İngiliz güçlerinin yapması konusunda ilk başta biraz tereddüt ettikten sonra Churchill'e katılmıştı. 15 Eylül'de, Dakar garnizonunun Vichy savaş gemileriyle takviye edildiğini öğrenen Churchill bu girişimi iptal etti, fakat iki gün sonraki Savaş Kabinesi'nde hem Chamberlain hem Eden bu saldırının yapılmasında ısrar ettiler. Sonradan Churchill, savaş sırasında gerçekleşen daha birçok girişim gibi bunda da, o zamanki tavrının tümüyle zıddı bir ihtiyatsızlıkla suçlanacaktı.

23 Eylül'de başlayan saldırı başarısız oldu. Vichy kuvvetleri inatçı bir şekilde direndi ve topçuları İngiliz savaş gemisi *Resolution*'u ve *Cumberland* kruvazörünü vurdu. Sefer iptal edildi. Churchill, üzülse de yıkılmadı; o gece, yüz ağır bombardıman uçağının Berlin'e saldırması, elli tanesinin de Manş Denizi limanlarındaki Alman barçlarını ve diğer askeri tesisleri vurması talimatını verdikten sonra şunları söyledi Colville'e: "Haklarından gelelim. Unutma bunu; düşmana asla yarım yamalak eziyet etme."

29. Bölüm

Köşeye Sıkışan İngiltere

1940 Eylülü'nün sonunda Churchill, o ay Alman bombalarıyla 6.954 sivilin öldüğünü öğrendi. Her an tetikte olan dikkatiyle, istilaya karşı hazırlıkların yanı sıra, uçaklara karşı daha etkin önlemler arayışı da sürüyordu. Ayrıca, Alman işgalindeki Avrupa halklarına cesaret vermeye çalışıyordu. 30 Eylül'de Çekoslovakya halkına yönelik radyo konuşmasında şunları söyledi: "Moralinizi bozmayın. Kurtuluş saatiniz gelecek. Özgürlük ruhu ölümsüzdür, yok edilemez ve yok edilemeyecek."

Ekimin ilk haftasında Alman bombalarıyla Londra'da ve daha birçok kentte 2.000 kişi daha öldü. Ama 8 Ekim'de Parlamento'daki konuşmasında Churchill, "bu tahrip hızıyla, başkentteki binaların yarısının yıkılması için on yıl gerekecek," dedi. Fakat "on yıl geçinceye kadar Herr Hitler ve Nazi rejiminin başına çok şeyler gelecek." Yıkılan evlere gelince, "Biz onları yeniden, bazılarını eskisinden daha iyi yapacağız. Liverpool, Manchester ve Birmingham daha çok zararlar görebilir ama yıkıntılarından daha sağlıklı ve dilerim daha güzel bir şekilde yeniden ayağa kalkacaklar."

Churchill bu konuşmayı yaptığı gün, oğlu Randolph rakipsiz girdiği bir ara seçim sonucu, Muhafazakâr bir üye olarak Parlamento'ya girdi. Westminster'a, babasının siyasi kariyerinin tarihsel bir anında gelmişti. Neville Chamberlain hızla bozulan sağlığı yüzünden Savaş Kabinesi'nden ayrılınca Churchill'den Muhafazakâr Parti'nin, yani kırk yıl önce, Kraliçe Victoria zamanındayken listesinden Parlamento'ya girdiği ama sonra yirmi yıllığına terk ettiği Parti'nin lideri olması istendi.

Clementine, kocasının Parti liderliğini reddetmesini istiyordu. Clementine'in düşüncesi, kızlarının hatırladığına göre "onun, partiye bakılmaksızın tüm ulusun isteğiyle göreve geldiği" ve adaylığı kabul ederse "siyasi görüşlerin büyük bir bölümünü karşısına alacağıydı." Ama Churchill yaptı-

ğı işte partili arkadaşlarına ihtiyaç duyuyordu ve "o zor zamanlarda," diye yazmıştı kızı, "onların güçlü desteğini hissetmek istiyordu." 9 Ekim'de Parti liderliğini kabul etti. Ertesi gün, torunu Winston, yani Randolph'un oğlu doğdu; Randolph'un karısı Pamela o sıralar Chequers'taydı. Churchill oraya yaptığı ziyarette, "Almanlar bu hafta sonu Chequers'ı bombalarsa," dedi, "bir darbede üç kuşağı birden öldürmüş olacaklar. Ama herhalde benim buraya gelecek kadar aptal olduğumu düşünmüyorlardır." Colville, "Churchill şansı reddetmiyor fakat onu, tasarımın kurbanı olmada bir hata olarak görüyor," diye yazmış günlüğüne. Bunun üzerine Churchill, Chequers'ın yukarıdan en kolayca görüneceği, dolunaya çok yakın hafta sonlarını Londra'dan daha uzak ve ağaçlarla daha çok gizlenmiş bir evde, Oxford'un kuzeybatısındaki Ditchley Park'ta geçirmeye karar verdi.

Churchill'in, hafta sonu konuklarına yaptığı yorumlar gayet canlı ve bilgilendiriciydi. 13 Ekim'de onlara, "Canlı bir Hun, gelecekte bir savaş demektir," dedi. Ayrıca bir yorumunda, "Bu savaş, İngiliz halkı bir alışırsa, tam onlara göre bir savaştır," dedi. "Passchendaele'deki* gibi, katliamları umutsuzca seyretmek yerine hepsi ön cephede yer alıp Londra savaşına katılmayı tercih edecekler." Top mermileri kıt olduğunda, "halkın moralini bozacak sessizlikten kaçınmak için" uçaksavar bataryalarının kurusıkı ateş etmesini sağlamıştı. Kurusıkı atışlar ayrıca "yerde parıldayarak" Almanları şaşırtacak, üstelik onların, "İngilizlerin saldıran avcı uçaklarının daha az farkına varmasını sağlayacaktı."

Alman hava saldırıları devam etti; 14 Ekim'de Churchill, Downing Sokağı 10 numaranın arka tarafında, özel olarak panjurlarla korunmuş küçük bir odada yemek yerken atlı muhafız geçit alanına bir bomba düştü. Churchill hemen, baş kahyası, aşçısı ve uşaklarına, yemeklerin hepsini yemek odasına bırakıp mutfaktan çıkmalarını ve bodrumdaki sığınağa gitmelerini söyledi. Üç dakika sonra, bahçenin elli metre ilerisine ve binanın Hazine tarafına bakan kısmına düşen ikinci bir bomba, mutfağı tümüyle yok etti. Elemanları Churchill'in öngörüsü sayesinde kurtulmuştu. İki gün sonra bahçeye bir bomba daha düştü ve Hazine'nin bodrumuna sığınan dört kişi öldü. 17 Ekim'de, sadece Londra'nın sivil can kaybı on bine varınca Avam Kamarası'nın sigara salonunda bir milletvekili Churchill'den

---

* Birinci Dünya Savaşı'nda Belçika'da gerçekleşmiş, Ypres Savaşı olarak da bilinen muharebe-ç.n.

misilleme yapılmasını istedi. Churchill ona şu yanıtı verdi: "Sivil değil, askeri bir savaştır bu. Siz ve başka kişiler kadınları ve çocukları öldürmek istiyor olabilirsiniz. Bizse Alman askeri hedeflerini yok etmek istiyoruz (ve bu isteğimizi yerine getiriyoruz). Sizin görüşünüzü anlıyorum. Ama benim sloganım şu: İş, zevkten önce gelir."

21 Ekim'de Churchill 500'üncü İngiliz ticari gemisinin batırıldığını ve batırılan gemilerin toplam tonajının iki milyonu aştığını öğrendi. "Bu durum Başbakan'ın canını fena halde sıkıyor," diye not etmiş Colville. O gün Atlantik'te Alman uçakları Kanada'dan gelen iki ticari gemi konvoyuna saldırdı ve birinde on yedi, diğerinde on dört gemi batırdı. O gece Londra'ya bombalar düşerken Churchill, yeraltındaki Merkezi Savaş Odaları'ndan yaptığı, Fransa'ya yönelik radyo konuşmasında dinleyenlerine, Londra'da "bizler çoktandır vaat edilen işgal saldırısını bekliyoruz," dedi. "Balıklar da bekliyor."

Fransa konusunda Churchill, "Fransa'nın, dünyanın en büyük uluslarının arasındaki yerini *ebediyen* yitirdiğine asla inanmayacağım," dedi. Fransızlar çok geç olmadan, ruhlarını yeniden silahlandırmalıdır: "Siz hâlâ, sizin *için* vuran ele güç katabilirsiniz." İngiltere'nin istediği tek şey, "Hitler'e ve Hitlerizme vurup onun canını ve ruhunu yok etmektir. Sadece budur, hep budur ve sonuna kadar budur. Biz hiçbir ulusun, saygısından başka bir şeyini istemiyoruz." Radyo konuşması şu sözlerle bitiyordu: "İyi geceler haydi; *uyuyup* sabah için güç toplayın. Çünkü sabah gelecek. Cesurların ve doğruların üzerinde ışıl ışıl, bu dava uğruna acı çeken herkesin üzerinde şefkatle, kahramanların mezarlarının üzerinde şerefle parlayacak. Böyle ışıyacak sabah. *Vive la France!* Yaşasın tüm ülkelerdeki sıradan insanların haklı ve gerçek miraslarına ve daha büyük ve dolu bir çağa doğru yürüyüşü."

O hafta ve bir sonraki hafta boyunca İngiltere'nin Almanlar tarafından bombardımanı şiddetliydi. Ekimin son haftasında İngiltere'de, altına sığındıkları demiryolu geçidi doğrudan isabet alan elli Londralının da dahil olduğu sekiz yüzden fazla sivil öldü ve bu durumda bir aylık can kaybı altı bini aştı. En büyük tehlike, böyle sürekli ve yıkıcı bombardımanlar sırasında bir Alman istilasının başlamasıydı. Ama 27 Ekim'de, İngiltere'nin istilası için Manş Denizi limanlarında toplanmış Alman kuvvetlerine Enigma'yla gönderilen çok gizli bir radyo mesajında, "plana göre eğitime devam etmeleri" talimatı veriliyordu. Mesaj, İngiltere'de radyo din-

lemekle görevli bir birim tarafından hemen alındı ve Bletchley'de birkaç saat içinde çözüldü. Mesajı yorumlayanlar da, eğer "eğitim" daha devam edecekse işgal saldırısının pek yakın bir zamanda olamayacağı sonucunu çıkardılar.

28 Ekim'de, İstihbaratın önemli bir dalı olan fotoğraf keşif grubu, Alman gemilerinde doğuya, İngiltere'den uzağa doğru dikkat çekici bir hareketlenme keşfetti. Bir gün önceki mesajla birleşince bu durum kesinlik kazandı. Hitler'in o ay için İngiltere'yi istila planı yoktu ve çok yakında kış başlayacağından, muhtemelen, en azından gelecek dört beş ay için böyle bir plan yapmış olamazdı. 2 Kasım'da Chequers'ta, bu nedeni bilmeyen Colville, "Churchill artık istilanın bittiğini düşünüyor," diye yazmış günlüğüne.

Churchill epey rahatlamıştı ama 28 Ekim'de, Hitler'in İngiltere'ye saldırma konusunda şimdilik bir planı olmadığını gösteren ikinci bir güven verici bilginin geldiği gün Mussolini kuvvetleri Yunanistan'a saldırdı ve İtalyan uçakları Atina'yı bombaladı. Churchill ani tepkisini, yeni Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Sir Charles Portal'a gönderdiği bir notta yazdığı, "Bizim de Roma'yı bombalamamız gerekir," sözleriyle gösterdi. Fakat aslında üç gün sonra Berlin'le birlikte bombalanan, Napoli'deki askeri hedefler oldu. "Almanya'nın bombalanması acınacak derecede küçük çaplı" yorumunda bulundu Churchill.

İstila tehlikesinin artık yakın olmaması sayesinde Churchill, İngiltere'nin 1939 Martı'nda garanti verdiği Yunanistan'a asker, savaş uçağı, silah ve cephane bulmak için elinden gelenin en iyisini yaptı. Eden, Mısır'dan oraya büyük sayılarda asker göndermenin tehlike yaratacağını, İtalyanların Kahire'ye daha da yaklaşacağını bildirdi. Fakat 3 Kasım'da, yani ilk İngiliz birliklerinin Yunanistan'a çıktığı gün Churchill onu "durumu daha iyi kavramaya, olumsuz ve pasif siyasetleri bırakarak elimize geçen fırsatı yakalamaya" teşvik etti. Churchill, "'Önce Güvenlik' ilkesi savaşta yıkıma götürür," dedi, "güvenliği sağlasanız da güvenlikten yoksun kalırsınız." Ertesi gün de Savaş Kabinesi'ni "Eğer Yunanistan ezilirse, verdiğimiz garantiye rağmen, küçük bir müttefikimizin daha yutulmasına seyirci kaldığımız söylenir," diyerek uyardı.

Müşterek Planlamacılar da, Kurmay Başkanları da, Yunanistan'a yardım etmek için "Mısır'ı bir süre zayıf bırakmayı" onayladı. Onlar da Churchill gibi, savaş ikmalindeki yetersizliklerin, savaş siyaseti için elzem oldu-

ğuna karar verilen operasyonları engellemesine göz yumulmaması gerektiğini kabul ettiler. Fakat askeri ve siyasal yönden kötü belirtilerin yanı sıra, umutlu belirtiler de vardı. 3 Kasım'da Londra semalarında yaklaşık iki aydır ilk kez Alman bombardıman uçağı dolaşmıyordu. "Anlaşılan, burada gördükleri karşılamadan ya da Berlin'e yapılan misillemeden hoşlanmadılar," dedi Churchill ertesi gün. 5 Kasım'da Roosevelt bir dört yıllığına daha Başkan seçildi. Sonra, 6 Kasım sabahı Alman 16'ıncı Ordu karargâhı gönderdiği çok gizli bir mesajla, Belçika ve Kuzey Fransa'da çıkarma barçları ekibinden sorumlu komutana, barçların "depoya geri götürülmesi" ve geride sadece "talimler" için gereken miktarın kalması talimatını verdi. Bu talimat izlemeye takıldı ve Bletchley Park'ta çözüldü; bunun bir kopyası 6 Kasım akşamı Churchill'e, tek anahtarı kendisinde bulunan bir kutunun içinde verildi. Hitler, bir sonraki zaferi için başka bir yere yöneliyordu.

7 Kasım'da Churchill'e yeni iyi haberler vardı; Churchill'in bir süredir ısrarla istediği gibi, beş İngiliz savaş gemisiyle taşınan malzemeler tüm Akdeniz'i geçip Mısır'a varmıştı. Ertesi gün Churchill, Ortadoğu'daki Başkomutan General Wavell'in, İtalyan ordusunu Mısır'dan atma planını tamamladığını öğrendi. "Altı kedi gücünde mırladım" diye hatırlıyordu sonradan Churchill. "Nihayet, savunma durumunda kalmanın katlanılmaz zincirlerini kırıp atıyoruz," dedi danışmanlarına, "Savaşlar ancak üstün bir irade gücüyle kazanılır. Şimdi biz inisiyatifi düşmanın elinden alıp kendi irademizi dayatacağız ona." Bundan sonra Churchill, Mısır için gereken savaş ikmaliyle Yunanistan için gerekenler arasında hassas bir denge sağlayacaktı; ikisine de yetecek malzeme yoktu fakat ikisinin de savunulması gerekiyordu. Ayrıca, İngiliz kentlerinde yeterli uçaksavar savunmasını sağlamak zorundaydı; 8 Kasım'da, cephane fabrikalarının on altı kez bombalandığı Coventry'de uçaksavar bataryalarının yetersiz olduğu uyarısında bulundu ve Coventry'nin hava savunmasının güçlendirilmesi talimatını verdi. Talimat derhal yerine getirildi; üzerlerine, "BUGÜN EYLEME GEÇİN" yazan kendi özel parlak kırmızı etiketlerinden birini yapıştırmıştı.

11 Kasım'da İngiliz deniz hava kuvvetleri, Taranto'da demirlemiş halde bulunan İtalyan filosuna hava torpidolarıyla saldırınca halk sevince boğuldu; İtalya'nın altı savaş gemisinden üçü batırıldı. Churchill'in Başbakanlığı sırasında İngiltere'nin ilk deniz zaferiydi bu. Churchill hemen bu-

nun bir özetini Roosevelt'e gönderdi ve Roosevelt'in Denizcilik Bakanı Frank Knox da, "en büyük tehlike hava torpidolarından gelecek" düşüncesiyle, Pearl Harbor'u korumak için derhal önlem alınması gerektiğini savundu. Knox haklıydı; Japonlar da Taranto'dan gereken dersi almıştı. Onlar da bir yıl sonra Pearl Harbor'a bu şekilde saldıracak, demirlemiş bir filoyu torpidolu bombardıman uçaklarıyla vuracaklardı.

İngiltere'nin Taranto zaferini kazandığı gece Churchill, bir önceki gün ölen Neville Chamberlain için Parlamento'da bir anma konuşması hazırlıyordu. Konuşması, Chamberlain'in yapmaya çabaladığı şeyleri anlatmaya yönelik, dokunaklı bir metindi. "Bu çok güzel," dedi Kathleen Hill, bu konuşmayı kendisine dikte ettikten sonra Churchill'e ve Churchill de buna "Evet, elbette tersini de yapabilirdim," yanıtını verdi.

Churchill Avam Kamarası'nda, "Chamberlain'in şansına, dünyanın yaşadığı en büyük krizlerden birinde olayların onu yanıltması, umutlarının suya düşmesi ve alçak bir adam tarafından kandırılıp ihanete uğramanın düştüğünü," söyledi. "Ama kendisinin suya düşen umutları nelerdi? Engellenen istekleri nelerdi? Suistimal edilen inancı neydi? Kesinlikle, insan yüreğinin en soylu ve iyiliksever güdülerindendi bunlar; barış sevgisi, barış için çaba harcamak, barış için mücadele vermek, barışın peşinden gitmekti; çok büyük bir tehlikenin varlığında ve kesinlikle, popülariteyi ya da yaygaraları son derece küçük görerek hem de."

14 Kasım'da Churchill, Chamberlain'in Westminster Abbey'de yapılan cenazesinde tabutu taşıyanlardan biriydi. Downing Sokağı'na ve savaşa dönünce Wavell'e bir telgraf çekerek, "Şimdi risk almanın ve İtalyanlara karada, denizde ve havada vurmanın zamanıdır," dedi. Sonra öğle yemeğini bitirip otomobile binerek Ditchley Park'taki ikinci hafta sonunu geçirmek üzere yola çıktı. Araba yola çıkalı daha beş dakika geçmeden Churchill, özel sekreterlerinden birinin ayrılırken verdiği çok acil belgeler üzerinde çalışırken, hava İstihbarat servisinin, Alman bombardıman uçaklarının çok yakında saldıracağı hedef hakkında yaptığı son tahminleri okudu. O gece şiddetli bir akın olacağı hemen hemen kesin görünüyordu. Hedef henüz bilinmiyordu; fakat önceki birçok raporda, bundan sonraki büyük akının Londra'ya yapılacağı iddia edilmişti. Churchill şoförüne hemen, geri dönüp kendisini yine Downing Sokağı'na götürmesini söyledi. "Metropole şiddetli bir saldırı yapılırken," dedi özel sekreterine, kendisi geceyi "kırlarda huzur içinde" geçirmeyecekti.

Aslında o gece hedef Londra değil, Coventry'ydi. Eğer bu bilinseydi mümkün olan her türlü çaba harcanır, daha önceden belirlenmiş modele göre, tehdit altındaki kente yangınla mücadele donanımları ve sivil savunma yardımı gönderilirdi. Ama böyle bir girişimde hiç bulunulmamış, yıllar sonra iddia edildiğine göre, hava saldırıları konusunda istihbarat haber kaynaklarını korumak amacıyla, hedef kente gönderilebilecek savunma desteği ve yardım gönderilmemişti. Ama birkaç gündür, bir sonraki büyük saldırının hedefi konusunda çelişkili göstergeler vardı. Muhtemel hedefler olarak sadece Londra değil, Thames Vadisi, Kent şehri yahut Essex kıyıları, Coventry ve Birmingham'ın da adı geçiyordu. Churchill'e verilen ve saldırının kesinlikle o gece olacağının bildirildiği Hava Kuvvetleri Bakanlığı İstihbarat tahmininde ayrıca, hedefin "muhtemelen Londra çevresinde" bir yer olacağı da not ediliyordu. Bu tahmine eklenmiş bir notta da, eğer daha sonra gelecek bilgiler "Coventry, Birmingham ya da başka bir yeri" gösterirse, karşı önlemlerin alınması için gereken talimatların yine de geç kalmamış olması umut ediliyordu.

Hava saldırısını Londra'da beklemek üzere Downing Sokağı'na dönen Churchill, kadrosundaki kadınların evlerine gönderilmesi direktifini verdi. Daha sonra, görev başındaki özel sekreterlerinden ikisini Piccadilly'deki derin bir hava sığınağına gönderirken, "Siz ölemeyecek kadar gençsiniz," dedi. Ve sabırsızlıkla, ilk önce yeraltındaki Merkezi Savaş Odalarında, sonra da Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın çatısında, hava saldırısının başlamasını bekledi.

Hava İstihbaratı o gün öğleden sonra saat dörde on kala, o geceki bombardıman ışınlarının keşfedildiğini bildirdi; ışınlar Coventry'yi gösteriyordu. İngiliz bombardıman uçakları hemen, saldırının geleceği havaalanlarını bombalamaya gönderilirken, Coventry'ye de kentin üzerinde her seferinde yüz avcı uçağı bulunacak şekilde sürekli dolaşacak avcı uçağı devriyeleri sevk edildi. Üç buçuk saat sonra üç yüz Alman bombardıman uçağı saldırdı. En şiddetli saldırı bir cephane merkezineydi. Kentin, Churchill'in inisiyatifi sayesinde daha yeni güçlendirilmiş ve şimdi de Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın uyarısıyla alarma geçmiş uçaksavar savunması sayesinde, saldıran uçaklar çok yüksekten uçmak zorunda kaldı. Uçaksavar baraj ateşinin yoğunluğu, Londra gecelerinde sağlanandan da fazlaydı. Ama cephane fabrikalarına verilen zararın yanı sıra kent merkezinde de şiddetli bir yangın oluştu, 568 sivil öldü ve katedraller yıkıldı.

Yeniden başlayan ve bir hafta süren Alman bombardımanında Londra'da 484, Birmingham'da 228 sivil öldü. Sinyal İstihbarat Dairesi'nin başarısı sayesinde, her seferinde ışınlar saptandı ve Coventry'de olduğu gibi, savunma önlemleri peşinen alındı. Fakat atılan bombaların ağırlığı çok fazlaydı; Londra'da vurulan binaların arasında yedi tane de hastane vardı. Misillemesi hemen yapıldı: 16 Kasım'da Berlin, iki gün sonra da Hamburg bombalandı ve 233 Alman sivil öldü.

"Winston vahşice fakat aynı dehayla dayak atmaya devam ediyor," diye yazmıştı günlüğüne Yüzbaşı Berkeley 12 Kasım'da. "Aslında o bir diktatör. Cesur bir bakanın ona karşı çıkması çok ender rastlanan bir şey. Kurmay Başkanları her halükârda çok itaatkar ve onun usul ve yöntemlerini tümüyle benimsemişler." İki hafta sonra Churchill, Eden'e, "Hayatım boyunca, böyle bir işin altından kalkabileceğimi sanmazdım," dedi. 30 Kasım'da altmış altıncı doğum gününü kutladı. "Tarihte, sizin şu son altı aydır taşıdığınız kadar ağır yükü taşımak zorunda kalan çok az insan vardır," diye yazmıştı Eden o gün ona. "Bu sürenin sonunda sizin, her zamankinden daha sağlıklı, daha enerjik olmanız ve hepimize daha mükemmel bir önderlik ederek daha çok cesaret vermeniz gerçekten harika bir şey."

Ama hâlâ çok cesaret ve önderlik gerekiyordu; 8 Aralık'ta seksen beş sivilin ölmesine yol açan bir hava saldırısında Alman bombardıman uçakları Avam Kamarası'nın bir bölümünü yıktı. Fakat iki gün sonra Churchill, Wavell'in Batı Çölü'ne yönelik saldırısında kazandığı başarıyı duyurmak olanağı buldu; beş yüzden fazla İtalyan askeri esir alınmıştı. Esirlerin sayısı yirmi dört saat içinde yedi yüze yükseldi ve içlerinde üç de general vardı. Churchill, "İnsana giderek, sanki kötülük artık hükmünü sürdüremeyecekmiş gibi bir duygu geliyor," diye telgraf çekti Mareşal Smuts'a.

16 Aralık'ta Churchill, Wavell'i, "İtalyan ordusunu hırpalamak ve Afrika kıyılarından mümkün olduğu kadar ötelere söküp atmak için elinden geleni yapmaya" teşvik etti. Ertesi gece Yüzbaşı Berkeley, diğer iki sivil devlet memuruyla Churchill'in "niteliklerini ve kusurlarını" tartıştıktan sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "Onun gibi birkaç adam daha olsaydı keşke! O, Wavell'i hiç durmadan teşvik etmeseydi belki de Mısır'daki muhteşem başarılı sefer hiç başlamayacaktı bile. Tanrıya şükür ki Churchill haklı çıktı."

Churchill 18 Aralık'ta, Harrow'daki eski okuluna yaptığı ziyarette çocuklar heyecan verici vatansever şarkılar söylerken ağladı. Ertesi gece Eden'e yazın karanlık günlerinden söz etti: "Normalde ben, yeni bir günü karşılamak için sevinçle kalkarım. Fakat o günlerde yüreğimde büyük bir korkuyla uyanıyordum." Umutsuzlukla geçen aylar artık geride kalmışsa da, gelecekte bekleyen uzun ve zor bir mücadele vardı.

Churchill hiç durmadan, olayların gidişatını değiştirmenin yollarını arıyordu. 23 Aralık'ta, Fransa'nın Vichy yönetiminde görev alan Pétain ve Weygand'a kişisel bir mesaj göndererek onları Alman boyunduruğundan vazgeçmeye ve İngiltere'nin askeri desteğiyle Kuzey Afrika'da Fransız ayaklanmasının bayrağını yükseltmeye teşvik etti ve kurmay subayların görüşmelere gizlice başlamasını teklif etti. Aynı gece İtalyan halkına yönelik bir radyo konuşması yaptı ve "İtalyan ulusunun kendi kaderini yeniden kendi ellerine alacağı günün geleceğine inandığını," söyledi.

Churchill ertesi gün, yani 24 Aralık'ta, kadrosundakilere "*meşgul* bir Noel ve *çılgın* bir yeni yıl" diledikten sonra, Noel'i ailesiyle birlikte geçirmek üzere Chequers'a gitti; orada, kadrosundakilere verdiği öğüdü kendisi yerine getirerek, birkaç dakika yazı dikte etti; ama sonunda kendini bayram atmosferine bıraktı. "Akşam yemeğinden sonra," diye not etmiş Colville, "stenocu gönderildi ve gece yarısına kadar şarkılar söyledik. Başbakan, her zaman akortlu bir sesle olmasa da şevkle şarkı söylüyordu." Sarah'ın kocası, şimdi "İngiltere'nin Sevilen Amerikalı Komedyeni" diye anons edilen Vic Oliver, Viyana valsleri çaldı, Churchill "odanın ortasında, kendi ölçüsünce hatırı sayılır bir hareketlilikle dans etti."

Churchill 28 Aralık'ta Londra'ya döner dönmez hemen Kurmay Başkanlarından, Afrika'nın Tunus sahiliyle Sicilya arasındaki İtalyan adası Pantelleria'nın ele geçirilmesi imkanını araştırmalarını istedi. "Orasının ele geçirilmesi heyecan verecek" diye yazdı, "ve bizim Orta Akdeniz'deki stratejik gücümüzü büyük ölçüde arttıracak. Ayrıca bu, gemilerimiz için çok büyük bir rahatlık sağlayacak, askeri ve ticari konvoyların geçebileceği bir yolun açılmasında çok önemli bir adım olacaktır." Müşterek Planlama Komisyonu da, Kurmay Başkanları da bu fikri inceledi ama sonuç sadece ret oldu; adayı ele geçirmek kolay olacak, ama sonrasında elde tutmak ve ikmal yapmak çok pahalıya mal olacaktı. Churchill onların düşüncesini kabul etti.

29 Aralık gece yarısı Alman bombardıman uçakları Londra'nın limanlarına ve tren istasyonlarına yönelik şiddetli bir yangın bombası saldırısı

yaptı. Yıkılan yüzlerce binanın arasında sekiz Wren* kilisesi de vardı. "Dün gece City of London'ın büyük bir bölümünü yaktılar," diye telgraf çekti Churchill ertesi gün akşam Roosevelt'e, "ve gerek buradaki, gerek il merkezlerimizdeki geniş tahribat manzarası şoke edici; ama bugün hâlâ yanan yıkıntıları görmeye gittiğimde Londralıların morali, dört ay önce, eylüldeki rasgele bombardımanın ilk günündeki kadar yüksekti." Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin tavsiyesiyle, bu paragraf Başkan'a gönderilmedi ve "bunun nedeni," diye bildirdi Büyükelçilik, "bunun aylar önceki bozgun izlenimini yeniden uyandırabileceği" korkusuydu.

Roosevelt'le ilişkiler zor bir noktaya, neredeyse kırılma noktasına varmıştı. Churchill'in savaş malzemesi konusundaki çok acil taleplerinden birçoğu Başkan'ın onayını alamamıştı. İngiltere'nin para ödeyememesi ciddi bir engel oluşturuyordu. Aralık, ocak ve şubat aylarının silah alımları 1 milyar doları buluyordu; ama bir yıllık savaş harcamaları sonucu İngiltere'nin altın ve dolar rezervleri öylesine tükenmişti ki, geriye sadece toplam 574 milyon dolar kalmıştı. "Amerikalılar on İngiliz tümenine donanım sağlamayı teklif ettiler ama," dedi Churchill Savaş Kabinesi'ndeki bakan arkadaşlarına, "Bu hızla tükenen altın rezervlerinden 257 milyon doların peşin ödenmesini istiyorlar." Roosevelt, İngiltere'nin Güney Afrika'da tutulan altın rezervlerinden 50 milyon dolarlık alım için, Cape Town yakınlarındaki Simonstown deniz üssüne bir Amerikan savaş gemisi gönderecek kadar ileri gitmişti.

Churchill'in ilk güdüsü şiddetle karşı çıkmak oldu. "Böyle bir davranış," diye yazdı Roosevelt'e, sonunda göndermediği bir mektup taslağında, "çaresiz bir borçlunun elindeki son varlığa da el koyan şerif manzarası yaratıyor." Ama "bir ulusun kendini tümüyle bir diğer ulusun eline bırakması hiç uygun bir şey değildir." Sonunda, 1940'ın son günü gönderilen mesaj sert fakat uzlaşmacıydı. İngiltere, Amerika'nın ne kadar para ödenmesi istediğini hemen öğrenmek istiyordu. Bu mektubu gönderdikten iki gün sonra Churchill, yedi buçuk milyon Amerikan mermisini taşıyan bir geminin konvoydaki diğer bir gemiyle çarpışarak battığını haber aldı. Churchill'in deyişiyle bu "acı veren darbe," Wavell'in kazandığı yeni bir zaferin, 4 Ocak'ta Libya limanı Bardia'nın, 45.000 esirin alınması ve 462 ağır silahın ele geçirilmesinin verdiği rahatlık duygusu ve se-

---

* Londra'da elliden çok kilise tasarlamış bir İngiliz mimar. (1632-1723)-ç.n.

vinci neredeyse yok etti. Wavell iki gün sonra Tobruk'un dış mahallelerine vardı.

Halk bu zaferi öğrenirken Churchill bir tehlikeyi haber aldı: Alman Hava Kuvvetlerinin çözülen ve 9 Ocak'ta Churchill'e gösterilen çok gizli bir mesajı, Almanların Yunanistan'ı işgal etmek için hazırlık yaptığını gösteriyordu. Yunanlılar şimdiye kadar İtalyanların saldırısını durdurmayı ve saldırganları Arnavutluk sınırının ötesine püskürtmeyi başarmıştı. Fakat Almanlar işe karışırsa Balkanlar, Ege ve Doğu Akdeniz'deki tüm güç dengesi değişecekti. Hatta tarafsız Türkiye bile baskılara boyun eğerek kaderini Almanya'ya bağlayabilirdi. İngiltere yine, bir müttefikini savunmak için, Wavell'in zafer kazanmış ordusunun elindeki kaynaklardan almak zorundaydı ki bu durumda bu ordu tehlikeye girecekti; "Libya'daki seferin yürütülmesi şimdi ikinci sıraya düşmek zorunda" şeklinde dile getirdi Churchill bu durumu bakan arkadaşlarına. Eden kabul etti.

Şimdi İngiltere'nin tüm savaş planları ABD'nin silah tedariki için yapılacak ödemeler konusundaki tavrına bağlıydı. 8 Ocak'ta Roosevelt'in temsilcisi Harry Hopkins İngiltere'ye geldi; iki gün sonra Churchill Downing Sokağı'nda üç saatini onunla baş başa geçirdi. O gün aralarında, hızla gelişecek ve İngiltere'ye çok büyük yararlar sağlayacak bir dostluk başladı. Churchill daha başından beri Hopkins'le, en yakın danışmanlarıyla konuştuğu kadar açık sözlü konuştu. "Churchill, şimdi –Afrika'daki ordusunu zayıflatarak– Yunanlıları desteklemesine karşın," diye yazdı Hopkins, Roosevelt'e gönderdiği raporda, "Yunanistan'ın yitirildiği kanısında." Hopkins ayrıca Churchill'in, Vichy Fransızlarını Kuzey Afrika'da Almanlara karşı harekete geçmeye cesaretlendirmek amacıyla, Pétain'le "yakın temasa" geçtiğini de ekledi.

Churchill, Hopkins'i hafta sonu Ditchley'e götürdü ve İngiltere'nin ihtiyaçlarını konuştular. Churchill'in danışmanlarından biri Hopkins'e, yirmi dört milyon ton savaş malzemesinden ve on altı milyon ton gıdadan aşağısının "bizim savaş gayretimize kesinlikle kötü bir etki" yapacağını söyledi. Churchill'le Hopkins konuşmalarına devam ederlerken Roosevelt son çözümü bildiriyordu: ABD İngiltere'nin gerek duyduğu şeyleri üretecek ve sonra onları İngiltere'ye, ödemesi savaş sonuna kadar ertelenmek üzere kiralayacaktı. Ama bu ödünç verme-kiralama düzenlemesi gerçekleştirilmeden önce İngiltere tüm borçlarının, altın olarak ve İngiltere'nin ABD'deki mal varlığının satışı yoluyla ödeyebileceği kadarını ödemeliydi. Çok acı-

masızca bir pazarlıktı bu; İngiltere'yi geriye kalan tüm ekonomik gücünden yoksun bırakıyor, ama İngiltere'ye savaş gereksinimlerinin sağlanması konusunda uzun vadeli bir Amerikan taahhüdü veriyordu. Daha bunu Kongre'nin onaylaması gerekiyordu ve bu da zaman alacaktı ama yardımın ana çerçevesi belirlenmişti. Roosevelt geleneksel yıl sonu konuşmasında, "Demokrasinin büyük silah deposu olmalıyız," derken gayet içtendi.

Churchill'le beraber İskoçya'ya giden Hopkins onun 17 Ocak'ta, Glasgow'daki bir dinleyici kitlesine, "Benim tek hedefim Hitlerizmi Avrupa'dan söküp atmaktır," dediğini duydu. O gün akşam yemeğinde Hopkins, yemekte bir araya gelenlere, "Sanırım sizler, geri döndüğümde Başkan Roosevelt'e ne söyleyeceğimi merak ediyorsunuz, değil mi?" diye sordu. "Kutsal Kitap'tan bir alıntı yapacağım" dedi; "Sen nereye gideceksen, oraya gideceğim ben; ve sen nerede kalacaksan, orada kalacağım ben; senin halkın benim halkım, senin Tanrın benim Tanrım olacak." Hopkins biraz durakladı, sonra yavaşça, "En sonuna kadar hatta," diye ekledi. Churchill ağlıyordu; "Amerikan temsilcisinin sözleri," diye yazmıştı yemekte bulunanlardan biri, "suda boğulan bir adama atılan ip gibiydi sanki."

Churchill, Hopkins'i Dover'a götürüp oradaki topçu bataryalarını ve Manş Denizi'nin karşı yakasında görünen, Alman işgalindeki Fransa kayalıklarını gösterdi. "Alman kuvvetleri İngiltere'ye çıktıktan sonra bir konuşma yapmam gerekseydi," dedi konuğuna Churchill, "sözlerimi İşte zamanı geldi; Hunları öldürün" diye bitirirdim. Fakat aslında, Enigma makinesiyle gönderilen ve 12 Ocak'ta Bletchley'de çözülen çok gizli bir Alman radyo mesajı, işgalin artık Almanların düşündüğü bir şey olmadığını doğrulamıştı; bu özel mesaj, bir işgal için gereken ekipmanın hareketini organize etmede kullanılan telsiz istasyonlarına gönderilen ve 10 Ocak'tan itibaren ekiplerinde asker bulunmayacağını bildiren bir talimattı.

22 Ocak'ta Churchill, Avam Kamarası'na, üretimi "körüklemek" amacıyla kurulan Üretim Yöneticiliği ve İngiltere'nin ithalat mallarının dağıtımını hızlandırmak için kurulan İthalat Yöneticiliği hakkında bilgi verdi. "Bu büyük ulus savaş temposunu kazanıyor," dedi. "Barış ve rahatlık günlerinden, olağanüstü, organize ve direngen bir gayrete geçişin başarılmasıdır bu." Aynı gün, Wavell'in komutasındaki Avustralya ve İngiliz kuvvetleri Tobruk'a girerek 25.000 İtalyan askerini esir aldı. Churchill müşfik bir ruh haline girmişti; beş gün sonra Chequers'ta Colville, günlüğüne, "Başbakan en neşeli halinde ve mizacının en güneşli tarafını gös-

teriyor," diye yazdı. Bir önceki gün akşam yemeğinde, Hopkins'in de bulunduğu konuklarına, "kimseden nefret etmediğini ve kimseyi düşman gibi görmediğini" söylemiş, "ama Hunlar ve profesyonel olanlar hariç!" diye eklemişti.

Hopkins toplam on iki akşamını Churchill'le birlikte geçirdi; Roosevelt'e verdiği raporda, Churchill sadece Başbakan değil, "savaşın strateji ve yönetiminin ardındaki yönlendirici güçtür," dedi. "Onun, her sınıf ve gruptan İngilizin üzerinde hayret verici bir etkisi var. Hem askeri kurumlar hem de çalışanlar üzerinde çok özel bir güce sahip." Chequers'tan Londra'ya giden Hopkins iki anlaşmayı sonuçlandırdı; bunlardan biri, Amerikan uçak gemilerinin "acil gereksinim halinde" İngiltere'ye savaş uçağı getirmesi, diğeri de "düşman işgalindeki ülkelerden" alınan İngiliz ve Amerikan istihbaratının bir merkezde toplanması hakkındaydı. Aynı gün, yani 27 Ocak'ta Washington'da, İngiliz ve Amerikan silahlı kuvvetlerinin Almanya'yı yenebilmesi için gereken "en iyi yöntemleri" ve "ABD'nin savaşa girmek zorunda kalıp kalmayacağı" konularında karar vermek üzere bir Kurmaylar Konferansı başladı. Görüşmelerin amacı, gerek stratejik gerekse taktik ortak operasyonlar yapılması halinde "savaş alanı komutasında bütünlük" sağlamaktı. Vardıkları sonuç çok vurguluydu: Almanya'yla ABD savaşa girerse, Pasifik'te bir savaş çıkması halinde bile, asıl belirleyici yine de Atlantik-Avrupa savaş alanı olacaktır.

Hopkins Washington'a dönmeye hazırlanırken Amerikalılar İngiltere'ye, Alman Enigma makinesinin Japon eşdeğerini, yani Japonların İngiltere'deki ve denizaşırı ülkelerdeki merkezlerinin dinlenmesiyle yakalanmış diplomatik, konsolosluklar arası, askeri ve ticari gemilerle ilgili on binlerce çok gizli radyo sinyalinin bulunduğu mor bir makineyi, deşifre edilmesi için gönderdiler. İki Amerikalı sinyal istihbarat uzmanıyla birlikte gönderilen bu makine Bletchley'e götürüldü. Bundan sonra, biri savaşta diğeri barışta iki ulus, sanki ikisi de savaştaymış gibi birlikte hareket edecekti.

Hopkins, Chequers'ta geçirdiği son hafta sonunda koca bir kutu dolusu gramofon plağı çıkarmıştı; "Bunların hepsi Amerikan yahut Anglo-Amerikan anlamlar taşıyan müzikler" diye yazmıştı Churchill'in baş özel sekreteri Eric Segal kendi evindekilere. "Gece yarısından epey sonrasına kadar bunları dinledik; Başbakan ortalıkta dolaşıp duruyor, bazen müziğe ayak uydurarak tek başına dans ediyordu. Güzel bir akşam yemeğinin ve müziğin etkisiyle hepimiz biraz duygusal ve biraz Anglo-Amerikan ol-

muştuk. Başbakan yürürken boyuna duruyor, durum hakkında böyle kritik bir zamanda iki ulusun birbirine böylesine yaklaşması ne kadar önemli bir şey, ne kadar çok ortak yanımız var falan diye yorumlar yapıyordu."

Batı Çölü'nde batıya doğru ilerleme devam ediyordu. Şubatın ilk ayındaki Beda Fomm Savaşı'nda 130.000 İtalyan esir alındı. 8 Şubat'ta Sirenaika'nın tümü İngiltere'nin elindeydi. Aynı gün, Ödünç Verme-Kiralama Yasası Temsilciler Meclisi'nden 165'e 260 oyla geçti. Bir tek Senato oylaması kalmıştı. Churchill 9 Şubat'ta, beş aydır ilk kez yaptığı radyo konuşmasında, "Amerikan sempatisinin, iyi niyetinin ve bol miktarda yardımının Atlantik ötesinden gelmeye başlayan güçlü dalgasından," söz etti. "Roosevelt'e mesajım," dedi, "bize güvenin. Bize inanın, lütfedin, Tanrının yardımıyla herkes için iyi olacak. Yenilmeyecek, sendelemeyeceğiz; zayıflamayacak, yorulmayacağız. Savaşın ani şokları da, uzun süren tetikte durma sınavları ve çabaları da yıpratamayacak bizi. Bize alet verin, biz bu işi *bitiririz.*"

Güney Afrika'daki Mareşal Smuts'dan, "Her radyo konuşması bir savaş değerinde" mesajı geldi. Churchill şimdi, 11 Şubat'taki Kurmay Başkanları Komitesi'ne yazdığına göre, Sirenaika'yı "Özgür İtalya'nın tohumunun atılacağı bir yere" dönüştürmeyi planlıyordu; burası İngiltere tarafından, özgür İtalya bayrağı altında yönetilecek ve "İtalya'da gerçek bir bölünmenin ve anti-Mussolini propagandanın" başlangıcı olarak kullanılacaktı. Orada, "İtalya'yı Almanların ve Mussolini'nin boyunduruğundan kurtarmaya yeminli" dört ya da beş bin İtalyan askeri eğitilip üslendirilecekti. Churchill'in, bu planı Kurmay Başkanları tarafından tartışılmak üzere yazdığının ertesi günü bir Alman Generali, Erwin Rommel İngilizleri Sirenaika'dan çıkarmak emriyle Trablus'a geldi.

Almanların Yunanistan'ı işgal planı da yürüyordu; bu planla ilgili birçok operasyon emri çok gizli şifreyle gönderilmiş ve Bletchley'de çözülmüştü. Churchill ve çok yakın danışmanlarına göre, Yunanistan'a askeri yardım göndermenin önceliğine karar vermek zordu. Batı Çölü'nün gereksinimleri de kolayca bir kenara bırakılamazdı. Fakat Eden Yunanistan'a yardım göndermek istiyor ve hem Şubat sonunda Atina'ya birlikte gittiği Wavell hem de İmparatorluk Genelkurmay Başkanı General Dill onu destekliyordu. Churchill tedbirli davranmaktan yanaydı. "Eğer bunun gerçekten, yeni bir Norveç fiyaskosundan başka bir şey olmayacağını hissediyorsanız kendinizi Yunanistan macerasına girmekle yükümlü görmeyin,"

diye telgraf çekti 20 Şubat'ta Eden ve Wavell'e. "Eğer iyi bir plan yapılamıyorsa lütfen söyleyin. Fakat elbette, başarının ne kadar değerli olacağını biliyorsunuz."

24 Şubat'taki Savaş Kabinesi'nde Churchill altı bakanının tümünden, Attlee, Bevin, Greenwood, Kingsley Wood, Beaverbrook ve Sir John Anderson'dan, görüşlerini söylemelerini istedi. Altısı da Yunanistan'a askeri yardımdan yanaydı. "Hiçbir yanılgıya kapılmadan," diye telgraf çekti Churchill, Eden'e, "hepimiz size 'Tam İstimle İleri' talimatını gönderiyoruz."

Alman denizaltılarının Atlantik'teki başarıları Yunanistan ve kara savaşından da daha büyük bir endişe kaynağı haline gelmişti; Atlantik Savaşı'nın, İngiltere'ye yiyecek ve malzemenin geldiği yaşam hattını kesmesi tehlikesi vardı. Churchill'in kadrosundan, ona 26 Şubat'ta yaşanan konvoy faciasını bildiren biri, bunu "acıklı" diye nitelemişti. Churchill ise, "Acıklı mı!"dedi, "Dehşet verici bir şey bu. Böyle giderse bizim sonumuz olur." Marttan sonraki üç ayda Alman saldırıları sonucu batan gemilerin tonajı yarım milyonu buluyordu. Churchill'e her gün bu batırmaların en son istatistikleri sunuluyordu; hangi kargolar battı, hangi eskortlar yitirildi, hangileri hâlâ yolda. "Haritalar, eğriler, istatistiklerle gösterilen bu biçimsiz, ölçüsüz tehlikedense," diye yazmıştı Churchill daha sonra, "tam kuvvetle yapılacak bir istila saldırısını nasıl da yeğlerdim. Yaşam hattımıza yönelik bu ölümcül tehdit bağırsaklarımı kemiriyordu."

Churchill 1 Mart'ta Avustralya Başbakanı Robert Menzies'e Chequers'ta, Almanların ticari gemileri batırmasının savaşın "en büyük tehdidi" olduğunu söyledi. "Başbakan konuşurken kendini (ve seni) kasvete boğuyor," diye yazmış günlüğüne Menzies. Fakat ertesi gece şunları not etmiş: "Churchill'in yolu belli. Onun yüreğinde yenilgi diye bir şey yok."

3 Mart'ta, İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki konumunun sanıldığı kadar sağlam olmayabileceğinin hiç beklenmedik bir işareti olarak, Alman savaş uçakları Süveyş Kanalı'na mayın döşedi ve kanal bir hafta süreyle kapandı. Mayınların döşenmesini izleyen ertesi gün ilk İngiliz birlikleri Mısır'dan ayrılıp Yunanistan'a gitti. Eden, Wavell ve Dill tarafından hazırlanan plana göre, arkadan Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri gelecek, Aliakmon Hattını savunmak için mevzilenecekti. Yunan Başkomutanı'nın bu planı değiştirerek, İngiliz ve İngiliz Uluslar Topluluğu birliklerinin kuzey sınırına gönderileceğini bildirmesi Eden'i çok şaşırtmıştı. "Bunun yaratacağı tehlikelere rağmen," dedi Eden, kişisel bir mesajla Churchill'e, "eli-

mizden geleni yaparak bu işi sonuna kadar götürmekten başka bir alternatif görmüyorum."

Churchill farklı düşünüyordu: "Almanya Yunanistan'a bir ültimatom gönderirse," dedi 5 Mart'taki Savaş Kabinesi'nde, "Yunanlılar mücadeleyi sürdürmeyi olanaksız görecek ve bizim onlara vaktinde yardım etme konusunda yapabileceğimiz şey ya çok az olacak ya da hiç olmayacaktır." Savaş Kabinesi bunu kabul etti ama hâlâ Atina'da bulunan Eden ve Dill, Kahire'deki Wavell gibi, İngiltere'nin yardım vaadine uygun davranmaya kararlıydı. Yunanlılar da bu kez, sanki bu kararlılığın altını çizermişçesine, daha önce planlandığı gibi, tüm Müttefik güçlerin sınıra nazaran daha az tehlikeli Aliakmon Hattına gönderilmesini kabul etti. Savaş Kabinesi'nin son kararı 7 Mart'ta verilecekti. Bakanların önünde, o günlerde Kahire'de bulunan Eden'in gönderdiği bir telgraf vardı ve şöyle deniyordu: "Yunanistan'da savaşmak ve bunun sorunlarını yaşamak bize, Yunanistan'ı kaderine terk etmek kadar zarar vermeyecektir." Eden, Wavell'in de, Güney Afrika'dan Kahire'ye yeni gelmiş Smuts'un da aynı fikirde olduğunu söylüyordu.

Eden, Dill, Wavell ve Smuts'un aynı görüşte olduğu kesindi. 7 Mart'taki Savaş Kabinesi'nde ilk söz alan Bakan Ernest Bevin'di ve Yunanistan'a askeri yardımı destekledi. Bunun üzerine Churchill de, "Benim görüşümce cesaretle devam etmeliyiz" dedi. Hazır bulunan Robert Menzies de Churchill'e katıldı; Avustralya'nın 1922'de, Çanakkale kenti konusunda yükümlülüğü reddetmesinden çok farklıydı durum. Karara muhalefet eden yoktu; 60.000'den fazla İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelanda askerine Mısır'dan gemiyle Yunanistan'a gitme talimatı verildi. Colville o gece günlüğüne şunları yazdı: "Başbakan çok daha mutlu. Önemli bir karar böyle kesin bir şekilde verilince kafası rahatladı." Churchill ayrıca o gece Washington'da, Hopkins'in kendisine telefonla bildirdiği, Ödünç verme-Kiralama yasasının Senato'dan 31'e karşı 60 oyla geçtiğini öğrenince de rahatladı. "Verdiğiniz haber için Tanrıya şükürler olsun," dedi Churchill ertesi gün Hopkins'e çektiği telgrafta ve Roosevelt'e de, "Zor bir zamanda böyle bir yardım için size ve tüm Amerikan halkına tüm İngiliz İmparatorluğu'nun hayır dualarını gönderiyorum," diye yazdı.

Altı aylık bir sürede İngiltere, "saldırganlığa karşı direnişi" sürdürecek 4 milyar 736 milyon dolar "elde etmiş"ti. İngiltere'nin, bu sürede ABD tarafından üretilen silah, cephane, savaş uçağı ve gemisinden ötürü bor-

cunun toplamıydı bu. "Öyle de olsa," dedi Churchill özel bir konuşmada bakan arkadaşlarına, "İngiltere'nin ABD'deki mal varlıklarının zorunlu satışı, sadece soyulacağımız değil, kemiklerimizin de sıyrılacağı anlamına geliyor ve öte yandan, Amerikan programının gemi yapım tarafı bize gerekenin henüz yarısına bile varmadı." Alman donanmasının çok gizli radyo mesajları bu kez, Bletchley'de çözülemeyen bir Enigma şifresiyle gönderiliyordu; Almanlar Atlantik Savaşı'nda çok önemli bir avantaj sağlamıştı.

"Batırılmalar çok kötü ve denizde sıkıntılar artıyor," dedi Churchill 10 Mart'ta Roosevelt'e. Bir hafta sonra Roosevelt tarafından Londra'ya gönderilen özel bir temsilci, Averell Harriman da Chequers'a davet edildi. Hopkins gibi bu da Roosevelt'in güvendiği biriydi ve Hopkins gibi, İngiltere'nin gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamaya kararlıydı. "Sizi bir dost kabul ediyoruz," dedi Churchill ona. "Sizden hiçbir şey gizlenmeyecek." Harriman geldikten üç hafta sonra Roosevelt ABD'nin on donanma teknesini konvoy görevinde kullanılmak üzere İngiltere'nin emrine vermeyi kabul etti.

Churchill 19 Mart'ta Harriman'ı Downing Sokağı 10 numarada verilen bir akşam yemeğinde ağırlıyordu. Yemek sırasında Londra'ya şiddetli bir hava saldırısı vardı; Churchill, Harriman'ı bombardımanı görebilmesi için Hava Kuvvetleri Bakanlığı'nın çatısına çıkardı. "Tahta basamaklardan, döne döne çıkan uzun bir merdivenden ve bir kulenin tepesine doğru yükselen ince bir mazgaldan yukarıya doğru muhteşem bir tırmanıştı," diye yazmış Eric Segal. O gece tamamı sivil olmak üzere beş yüzden fazla Londralı öldü.

Almanlar şimdi, Yunanistan'ın işgali ve Yugoslavya'yla bir ittifak konusunda son planlarını yapmıştı. Churchill 22 Mart'ta Yugoslavya Başbakanı Dr Cvetkovi'e, tarafsız kalması ve böylece, Yugoslavya'nın gerçek anlamda bağımsızlığını koruması için uzun ve heyecanlı bir mektup gönderdi. "Sadece 65.000.000 habis Alman var," dedi Churchill ona, "ve bunların çoğu da, şimdi zorbalık ve yağma yaptıkları Avusturyalıları, Çekleri, Polonyalıları ve diğer birçok köklü halkı bastırmakla meşgul. Ama İngiliz İmparatorluğu'nun ve ABD'nin sadece anavatanlarındaki ve İngiltere'nin hakimiyetindeki egemen bölgelerde yaşayan halkların toplam nüfusu yaklaşık 200.000.000'dur." Bu mektup bir işe yaramadı; Dr. Cvetkovi iki gün sonra Berlin'e gidip Hitler'le bir pakt imzaladı. Churchill he-

men, Özel Harekat Dairesi'nin Belgrad'da Alman karşıtı görüşten kişileri toplama çalışmalarını onayladı ve Belgrad'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne, Alman yanlısı öğeleri bir delilik yapmamaları konusunda uyarmak için ellerinden gelen her çabayı harcamaları direktifini verdi. "Boyuna taciz edin, rahatsız edin, iğneleyin," dedi Büyükelçi Sir Ronald Campbell'e 26 Mart'ta. "Dinleyiciler toplayın. Hayır'ı yanıt olarak kabul etmeyin. Peşlerini bırakmayın ve Almanların, ülkenin onlara boyun eğmesini kendi hakları gibi gördüğünü söyleyin." O gece Alman karşıtları Belgrad'da yönetimi ele geçirdi. "Yugoslavya ruhunu buldu," dedi Churchill.

Aksiliklerle başarılar iç içeydi: O mart ayında İngiltere'ye yapılan Alman hava saldırılarında şiddetli bir artış oldu ve 4.259 sivil öldü. Ama martın son haftasında, İtalyan ordusunun çok gizli radyo mesajlarının çok kapsamlı bir şekilde çözülmesi sayesinde İngiliz kuvvetleri İtalyanları hem Eritre hem de Güney Etiyopya'da yendi. Aynı hafta, yine çok yüksek dereceden İtalyan şifreli mesajlarının başarıyla çözülmesi sayesinde ve Yunanistan'a yeni gelmiş İngiliz hava kuvvetlerinin yardımıyla Kraliyet Donanması, Matapan önlerinde üç İtalyan ağır kruvazörünü ve iki destroyerini batırdı. Fakat Atlantik'te, bir haftada toplam tonajı 60.000 olan pek çok müttefik ticari gemi batırılmıştı; ayın sonunda *York* kruvazörü Akdeniz'de batırıldı, fakat altı yüzden fazla mürettebatından sadece iki kişi yitirildi.

Martın son haftasında, İngiltere'nin Japon çok gizli diplomatik telgraflarını çözebilme becerisi sayesinde Churchill, Japon Dışişleri Bakanı Yosuke Matsuoka'nın Roma, Berlin ve Moskova'ya yaptığı yolculukları ve görüşmeleri takip etti. Matsuoka Berlin'de Hitler'in bastırmasıyla, Japonların Uzakdoğu'daki İngiliz sömürgelerine mümkün olduğu kadar kısa bir sürede saldırıda bulunmasını kabul etmeye zorlandı. "Singapur'a bir saldırı," denildi kendisine, "İngiltere'nin hızla çökmesinde belirleyici bir faktör olacaktır." Matsuoka'nın, Almanların yaptığı bu baskı konusunda çok gizli raporunu okuyan Churchill ona bir mesaj göndermeye karar verdi ve Matsuoka bu mesajı Moskova'dan Trans-Sibirya demiryoluyla Japonya'ya dönerken okudu. Mesajda, Japonların donanmalarını ve ordularını İngiltere'ye karşı harekete geçirmeden önce durup düşünmesini sağlamak için hazırlanmış sekiz soru vardı. "Japon hükümetinin ve halkının dikkatini hak eden sorulardır bunlar," diye yazmıştı Churchill. Sorular şunlardı:

1. Denizlere ya da İngiltere'nin göklerine hakim olamayan Almanya Büyük Britanya'yı 1941 baharında, yazında ya da sonbaharında istila edip alabilecek mi? Almanya bunu yapmaya kalkışacak mı? Bu sorular yanıtını buluncaya kadar beklemek Japonya'nın çıkarına değil mi?

2. Büyük Britanya ve ABD tüm endüstrisini savaş amaçlarına göre dönüştürürken Almanya'nın İngiliz gemilerine saldırısı Amerikan yardımının İngiliz kıyılarına varmasını önleyecek kadar güçlü olacak mı?

3. Japonya'nın Üçlü Pakt'a katılması ABD'nin bu savaşa girme olasılığını azaltır mı, arttırır mı?

4. Eğer ABD Büyük Britanya'nın yanında savaşa girer ve Japonya da Mihver Güçleri'nin yanında yer alırsa, İngilizce konuşan iki devletin deniz gücü yönünden üstünlüğü önce Avrupa'daki Mihver Güçlerini bertaraf edip sonra da birleşik güçlerini Japonya'ya yöneltmelerini sağlayamaz mı?

5. İtalya, Almanya'ya katılan bir güç mü yoksa bir yük müdür? İtalyan donanması kağıt üzerindeki kadar güçlü mü? Kağıt üzerinde bile eskisi kadar güçlü mü?

6. İngiliz Hava Kuvvetleri 1941'in sonunda Alman Hava Kuvvetlerinden daha güçlü değil midir? 1942'nin sonundaysa daha da güçlü hale gelmeyecek mi?

7. Alman ordusu ve Gestapo tarafından baskı altında tutulan birçok halk, Almanları daha çok sevmeyi öğrenecek mi, yoksa yıllar geçtikçe daha mı az sevecek?

8. 1941 yılındaki çelik üretiminin ABD'de 75 milyon ton ve Büyük Britanya'da yaklaşık 12 ton ve bunların toplamının hemen hemen 90 milyon ton olacağı doğru mudur? Eğer Almanya, son savaşta olduğu gibi yenilirse, Japonya'nın 7 milyon tonluk çelik üretimi tek başına bir savaşı yürütmek için yetersiz kalmayacak mı?

"Bu soruların yanıtlarından," diye ekledi Churchill, "Japonya'nın ciddi bir faciadan uzak durması ve Japonya'yla Batının iki büyük deniz gücü arasındaki ilişkilerin belirgin bir şekilde düzeltilmesi sonucu çıkabilir." Sir Charles Portal, Churchill'e, Matsuoka'yı temkinli olmaya ikna edecek artı bir önlem olarak, "Berlin'e, kendisinin orada bulunacağını düşündüğümüz gece şiddetli bir saldırı yapılması konusunda talimat vermiş olduğunu," söyledi.

Churchill, Japonların niyeti konusunda hayale kapılmıyordu. "Singapur'daki topçuların ve 380 milimetrelik bataryaları ve projektörleri kullanan personelin yeterliliği konusunda bir rapor istiyorum," diye bir not yazdı bir ay sonra Ismay'e. "Bunlar," diye sordu, "radara uygun mudur?" Singapur'un savunması daha güçlü hale getirilecek, fakat oraya yeni kuv-

vetler gönderilmeyecek ve avcı uçağı tahsis edilemeyecekti. Bu, Savunma Komisyonu'nun, Avustralyalıların Singapur'a derhal İngiliz deniz ve hava kuvveti takviyesi gönderilmesi talebine verdiği bir yanıtla açığa çıktı. "Fakat Japonların ciddi ve büyük bir saldırıda bulunması halinde," dedi Churchill, "Avustralya'nın yardımına koşmak için her şeyden vazgeçeriz"; ama "bu, birkaç Japon kruvazörünün saldırısı yüzünden Ortadoğu'daki büyük çıkarlarımızdan vazgeçeceğimiz anlamına gelmez." İngiltere'nin Ortadoğu'da büyük meşakkatlerle geliştirilen askeri gücü tehlikeye sokulamazdı.

Alman ordusu aylardır Alman-Sovyet sınırına kuvvet yığıyordu. Bu kuvvetlerin bir bölümü, Yugoslavya'yı Almanya'yla pakt imzalamaya zorlamak için Balkanlara kaydırılmıştı. Pakt imzalandıktan sonra bu kuvvetlere Sovyet sınırına geri dönme emri verildi. Belgrad'daki Alman yanlısı hükümetin devrilmesinden sonra, uysal Yugoslavya'nın ihanetine uğrayan Hitler orayı işgal için plan yaptı; bu planı gereğince, üç panzer tümeninin Sovyet sınırına gönderilmesi konusundaki ilk emri iptal etti. Bu iptal emri çok gizli bir radyo mesajıyla gönderildi; Churchill bunu Bletchley'de çözülür çözülmez okudu. Bu mesaj Almanların Sovyet sınırına kuvvet yığmaya başladığını gayet açıkça gösterdiğinden, Churchill bu bilgiyi Stalin'e göndermeye karar verdi. "Ekselansları bu durumun önemini derhal takdir edecektir," dedi Churchill. Çok gizli kaynaklarını açık etmemek için de, bu bilgilerin "güvenilir bir ajandan" geldiğini söyledi.

Churchill, Hitler Ukrayna'nın buğday tarlalarını fethettikten ve Kafkasya'nın petrol alanlarını zaptettikten sonra tüm olanaklarını İngiltere'ye saldırmak için seferber edeceğini biliyordu; Rusya'nın bir Alman saldırısına direnme ve bundan sağ çıkma konusunda yeterliliğinin İngiltere'nin hayati çıkarlarıyla çok ilgili bir şey olduğu gayet açıktı. Bu nedenle Stalin'e, Alman birliklerinin doğudaki yoğunlaşmaları konusunda başka bilgilerin daha gönderilmesini sağladı. Bu arada, 2 Nisan'dan itibaren Almanlar Batı Çölü'nde inisiyatifi ele geçiriyor, Rommel, Wavell'in güçlerini Mısır sınırına doğru geri çekilmeye zorluyordu. Ayrıca, 2 Nisan'dan itibaren Churchill'e gelen birçok Alman çok gizli mesajının çözümü, Almanların Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırmasının an meselesi olduğunu gösteriyordu. Bu mesajların çözümlerini okuyan Churchill hemen yeni Yugoslavya Başbakanı General Simovic'e haber verdi ve haber kaynağını gizleyerek, Fransa'daki "casuslarımız" ve "Afrika ordusundaki istihbaratımız" olarak belirtti.

5 Nisan'da gelen yeni şifre çözümleriyle, saldırı tarihinin ertesi gün olduğu açığa çıktı. Bu bilgi de Yugoslav liderlerine gönderildi.

6 Nisan'da, yani Paskalya'dan önceki pazar günü Alman bombardıman uçakları Belgrad'ı vurdu; savaşın en vahşi bombardımanlarından biriydi ve binlerce sivil öldü. Yunanlıların Pire Limanı da bombalandı; İngiltere'nin askeri teçhizat yüklü altı gemisi battıktan sonra, iki yüz ton kuvvetli patlayıcı madde yüklü yedinci bir gemi de doğrudan isabet aldı ve patlayarak limanı harap etti. Yunanlıların bir patlayıcı fabrikasına gerekli temel malzemeler taşıyan sekizinci bir gemisi de battı. Churchill 9 Nisan'da Avam Kamarası'nda konuşurken kendisine tezahürat yapıldı ama vereceği haberler kötüydü; Alman kuvvetleri o sabah Selanik'e girmişti.

Churchill tüm İngiltere'nin tetikte durma halinin devam etmesini istiyordu; 8 Nisan'da Bridges'e, Paskalya sırasında Bakanlık faaliyetlerinde "ciddi bir boşluk olmamasını sağlaması talimatını verdi. "Bakanlar," diye yazdı Bridges'e, "en kısa sürede telefon başına gelmekle yükümlüdür ve tatillerini rotasyonla yapmalıdır; Paskalya'nın saldırı için çok uygun bir zaman olduğu söylendi bana." Alman bombardıman uçaklarının saldırısı yılbaşından beri hiç kesilmemişti; 9 Nisan'da, savaşın başından beri hava saldırılarında yaklaşık 30.000 sivilin öldüğü resmen duyuruldu. 11 Nisan'da Coventry'ye yapılan yeni bir saldırı, savaş uçağı üretiminde ciddi sorunlara yol açtı. Churchill ertesi gece, Clementine, Mary, Averell Harriman, Ismay ve Collville'le birlikte trenle, kendisine fahri hukuk doktorasının verileceği bir tören için Bristol'a gitti; son on beş yıldır Üniversite'nin [Rochester] lideriydi. Churchill ve maiyetindekiler kentin hemen dışındaki bir tali demiryolu hattında güneşin doğmasını bekleyen trende uyudular. Hava henüz karanlıkken, Bristol'a yapılan yoğun bir hava saldırısının gürültüsüyle uyandılar.

Churchill o sabah yıkılan yerleri gezdi; şoke olmuş, çok etkilenmişti. "Kentin bombalanmış kesimlerindeki halk sersemlemiş görünmesine karşın," diye yazmıştı günlüğüne Colville, "açık bir otomobilin kaputunun üzerine oturmuş, şapkasını sallayarak dolaşan Winston'u görünce heyecanlandı." Ismay, savaştan sonra bir mektubunda şunları yazmıştı Churchill'e: "Uğradığınız ölüm merkezlerinden birinde, her şeyini yitirmiş, hıçkırarak ağlayan yaşlı, zavallı bir kadıncağız vardı. Ama siz gelince kadın mendili gözlerinden çekip çılgınlar gibi sallamaya, 'hurra, hurra' diye bağırmaya başladı." Churchill o gün akşam Chequers'a dönünce, Roosevelt'in

Atlantik'teki Amerikan deniz kuvvetleri devriyesinin görev alanını 25'inci meridyene kadar genişletmek ve devriyelerin saptadığı "saldırgan gemi yahut uçakların" yerini İngiltere'ye bildirmek için hazırlık yaptığını öğrendi. Böylece, sabahın kederli manzaraları aynı gece, Amerikan müdahalesinin arttığı duygusuyla dengelendi.

Alman kuvvetleri 13 Nisan'da Belgrad'ı işgal etti; Yunanistan'da Alman birlikleri Aliakmon Hattı'na saldırmaya başladı; Irak'ta, on gün önce iktidarı ele geçirmiş olan Alman yanlısı Rashid Ali, Habbaniya'daki Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünü kuşattı ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki petrol kaynaklarını tehdit etmeye başladı. Libya'da, Rommel'in kuvvetleri Tobruk'a yaklaşıyordu. 16 Nisan'da Belfast tersaneleri bombalandı, kente büyük hasar verildi; 675 sivil öldü. Ertesi gece 450 Alman bombardıman uçağı Londra'yı vurdu; başkente yapılmış en şiddetli saldırılardan biriydi bu; 1.180 kişi öldü ve iki binden fazla kişi ciddi biçimde yaralandı.

17 Nisan'da Yugoslav ordusu, kendilerinden çok üstün düşmana karşı on bir günlük bir mücadelenin ardından Almanlara teslim oldu. Ertesi gün Atina'da Yunan Başbakanı intihar etti. İngiliz Savaş Kabinesi zaten, Aliakmon Hattı savunulamaz duruma gelince Yunanistan'daki birliklerin Yunanistan'dan tümüyle çekilip Girit'e götürülmesini ve orada Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun beşinci savaş alanının yaratılmasını kabul etmişti. Ortadoğu'daki Hava Kuvvetleri komutanı, kendisinin avcı uçağı kuvvetleri yönünden bu beş savaş bölgesinden hangisinin öncelik taşıdığını sorunca Churchill'in, Kurmay Başkanlarının onaylamasıyla verdiği yanıt, "Libya birinci, Yunanistan'daki birliklerin tahliyesi ikincidir; zaferi kazanmak için vazgeçilmez değilse Tobruk'taki gemiler de buna katılmalıdır, Irak önemsenmeyebilir ve Girit daha sonra düşünülebilir," oldu.

İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'dan tahliyesi 24 Nisan'da başladı. Alman hafif bombardıman uçakları yedi gün boyunca tahliye gemilerini vurdu. Binlerce asker öldü ve bunların 650'si, kendilerini denizden kurtaran iki destroyerde bombalandı. Toplam 50.000 asker kurtarıldı fakat 11.500 asker esir oldu. "Korkarım son zamanlarda çok endişeli günler geçirdiniz," diye yazmıştı on beş yaşındaki Prenses Elizabeth 23 Nisan'da Churchill'e, "ama çok yakında her şeyin yeniden düzelmeye başlayacağından eminim." Dört gün sonra, İngiltere'nin bir önceki yazdan beri en kötü gününde Chequers'tan yaptığı radyo konuşmasında Churchill sonuçtan gayet emindi. "İngiliz ve Amerikan demokrasilerinden her birinin açıkla-

dığı kararlara bakınca," dedi, "aklı başında ve uzak görüşlü hiçbir insan Hitler ve Mussolini'nin sonunda tümüyle yenileceğinin kesin olduğundan kuşku duymaz." İngiliz İmparatorluğu ve ABD "dünyanın geri kalanının toplamından daha zengindir, daha çok teknik olanaklara sahiptir ve daha çok çelik üretmektedirler." Bu ülkeler, "Özgürlük davasının ayaklar altında çiğnenemeyeceği ve dünyanın ileriye doğru gidişinin katil diktatörler tarafından geriye döndürülemeyeceği konusunda kararlıdır." O gece yemekte, Savaş Bakanlığı Askeri Harekât Başkanı General Kennedy, İngiltere'nin Mısır'ı boşaltmak zorunda kalabileceğini söyleyince Churchill öylesine "hiddetlendi" ki, yemekte bulunanlardan biri, "onu sakinleştirinceye kadar akla karayı seçtik" diye yazmıştı günlüğüne.

Churchill, Mısır'daki birliklerin son erine kadar savaşacağını umut ediyorsa da, Mısır'ın pekala kaybedilebileceğinin farkına varmıştı. "Bir Hun'u hatta bir İtalyan'ı öldüren herkes iyi bir hizmette bulunmuştur," diye yazdı 28 Nisan'da, Mısır'ın savunması için gönderdiği bir talimatta. Dört gün sonra Roosevelt'e, Mısır yitirilirse, Avrupa'da, Asya ve Afrika'nın büyük bir kısmında zafer kazanmış bir Almanya'ya karşı savaşı sürdürmenin "zor, uzun ve tatsız bir iş" olacağı uyarısında bulundu. Churchill, Roosevelt'i Amerika'nın derhal savaş ilan etmesi için zorladı. "Almanların Fas'a saldırmasını sadece siz önleyebilirsiniz," diye yazdı. Mısır'daki durum çok tehlikeliydi. "Ben şahsen, tank ve hava desteği konusunda fiziksel güçlüklere karşın, kazanacağımız kanısındayım. Ama size yalvarıyorum sayın Başkan, Ortadoğu'daki bir çöküşün ardından gelebilecek sonuçların ciddiyetini küçümsemeyin. Bu savaş yolundaki her direk bir yarışın finişidir ve daha kaç tanesinde kaybedeceğiz?"

Almanların İngiltere'yi bombardımanı hiç azalmayan bir vahşetle devam ediyordu; 2 Mayıs'ta Churchill Plymouth'un bombalanan yerlerini gezdi. Liverpool'a yapılan beş günlük saldırıda yirmi ticari gemi batmıştı. Churchill yine de kamuoyuna karşı güvenli ruh halini sürdürüyor, 7 Mayıs'ta Avam Kamarası'nda, "Geçmişe dönüp, üstesinden gelinen tehlikelere bakıyorum ve ters giden her şeyi ve yolunda giden her şeyi hatırlıyorum da bu fırtınadan korkmamıza gerek olmadığından gayet emin oluyorum. Varsın gürlesin, varsın kudursun. Biz başaracağız" diyordu.

10 Mayıs'ta, 1941 Blitz'inin en şiddetli Alman hava saldırısında, çoğu Londra'dan olmak üzere 1.400'den fazla insan öldü. Yıkılan binaların arasında Avam Kamarası da vardı. "Hunlar nazik bir şekilde, hiçbirimizin

orada bulunmadığı bir saati seçti" dedi Churchill, o sırada Genel Karargâh Resmî Sözcüsü olarak Kahire'de görev yapan Randolph'a. Kendisini Müştemilat'tan alıp yanmış Parlamento'yu görmeye götüren şoförüne, "Bu Parlamento binasında tekrar oturacak kadar yaşayacağımı hiç sanmıyorum," dediğini hatırlıyordu Churchill.

Üç gün boyunca Londra gökleri hep alev toplarıyla aydınlandı. Ama her yeri harap eden bu saldırının gecesinde Churchill, ABD'nin İngiltere'yi pilot eğitim olanaklarının üçte birinden yararlandıracağını öğrendi. Bir hafta sonra, İtalyan Doğu Afrika'sındaki İtalyan birlikleri teslim oldu ve Rommel'in birlikleri elli kilometre geriye püskürtüldü. Ama Churchill ve çok yakın danışmanları Almanların çok gizli radyo mesajlarından, bu kez Almanların asıl çabalarının Girit'e yönelik olduğunu biliyordu. Girit'e saldırı 20 Mayıs'ta başladı. Oradaki savaş şiddetlenirken Kuzey Atlantik'te *Prince of Wales* ve *Hood* birlikte, *Bismarck* ve *Prinz Eugen*'in peşine düştüler.

Churchill hem ada hem de okyanus savaşlarından gelecek haberleri Chequers'ta bekliyordu. 24 Mayıs'ın erken saatlerinde, *Hood*'un batıp 1.500 mürettebatının yitirildiğini orada haber aldı. Üç gün sonra, Parlamento bombalanıp bir moloz yığınına döndüğünden, yakınlardaki Church House'da toplanan Avam Kamarası'nda konuşmasını bitirdikten birkaç saniye sonra eline bir kağıt verildi ve tekrar kalkarak Parlamento'ya şunları söyledi: "Az önce, *Bismarck*'ın batırıldığı haberini aldım." Yaklaşık iki bin Alman denizci yok olmuştu.

Aynı gün Wavell Girit'in boşaltılması talimatını verdi. Parlak ve çok inatçı bir müttefik savunmasına karşın, Girit'te üslenen Alman hava gücü muharebenin sonucunu belirleyen faktör olmuş, savunma gücündeki dört binden fazla asker ölmüş, bunların birçoğu Almanların 500 librelik bombalarıyla paramparça olmuştu. Dört gün süren tahliyede 16.500 asker götürülmüş, fakat Almanlar yükleme limanlarına yönelik hava saldırısını şiddetlendirince beş bin askerin teslim olmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Denizdeki savaşta Kraliyet Donanması'ndan iki bini aşkın asker ve subay öldü; diğer müttefik deniz kuvvetleri de çok ağır kayıplar verdi.

Biraz yalnız kalmak isteyen Churchill 1 Haziran akşamını Chartwell'de geçirdi. Neşesini çabucak yeniden kazandı ve Roosevelt'in hem İzlanda'nın Amerikalılar tarafından işgalini ve böylece oradaki İngiliz birliklerinin Ortadoğu'da savaşmak üzere serbest kalmasını, hem de İngiltere'ye sağlanacak savaş malzemelerinin Mısır'a Amerikan bayraklı gemilerle gönderil-

mesini kabul ettiğini duyunca rahatladı. Bu takviyede, Amerikan ordu üretiminden gelen 200 tank, 24 uçaksavar topu, 700 tane on tonluk kamyon, cephane ve su tedarik donanımları vardı.

Churchill 6 Haziran'da, Güney İngiltere'deki bir havaalanında, ABD'den gelen ilk Uçan Kalenin güvenli ve tezahüratlarla karşılanarak inişini seyrederken yine çok mutluydu. İki gün sonra, Müttefik kuvvetlerin Vichy'nin elindeki Suriye'de ilerlediğini bildiren yeni olumlu haberler vardı. "Hitler'e ve onun Nazi çetesine vurup onları geberteceğimizden her zamankinden daha çok eminim," diye yazmıştı o gün oğluna. "Girit'teki savaş," dedi 10 Haziran'da Avam Kamarası'na, "Almanların Avrupa'dan geçerken hiç karşılaşmadığı bir sertlik ve şiddet boyutuna vardı."

O gün Churchill'e gösterilen, en son çok gizli Alman radyo mesajlarının üzerinde yapılan bir istihbarat çalışması, şimdi Sovyet sınırına yığılmış büyük miktarda Alman birliğinin tam dağılımını bildiriyordu. Churchill bu bilgileri Stalin'e göndermeye karar verdi. Bilgiler 11 Haziran'da gönderildi. Ertesi gün Churchill Londra'daki Egemen bölge ve Müttefik temsilcilerine şunları söyledi: "Hitler'in, boyun eğdirme faaliyetini sistematize etmek ve güçlendirmek için harcadığı her çabayı kıracak, engelleyeceğiz. Hiç rahat, huzur, dur-durak, müzakere fırsatı bulamayacak." Planının bir bölümü, gerçi söyleyemiyorsa da, Alman askeri sırlarının Stalin'e aktarılmasıydı. "Yörüngesindeki yıldızlar insanlığın kurtuluşunu müjdeliyor," dedi 12 Haziran'da Amerikan halkına yaptığı radyo konuşmasında. "İnsanlığın ilerleme sürecine set vurmak o kadar kolay olmayacak. Özgürlüğün ışıkları kolay kolay sönmeyecek." "Hitler İngiltere'yi istila etse bile," demişti Egemen bölge ve Müttefik temsilcilerine bir önceki gün, "en büyük sınavdan geri durmayacağız."

15 Haziran'da Wavell Batı Çölü'nde Rommel'e karşı yeni bir saldırı başlattı, fakat ilk baştaki başarılardan sonra yüz tane tank yitirerek geri çekilmek zorunda kaldı. Churchill bir kez daha, üç haftada ikinci kez, yalnız kalmak için Chartwell'e gitti. Geçen iki ayda yarım milyon tonluk ticari gemi batmıştı ve hemen hemen hiçbir başarı yoktu. Ama Colville onu 18 Haziran'da, Chartwell'den döndüğünde yine "morali yüksek" buldu; Churchill "şimdi, bundan sonra nereye saldırabileceklerini düşünmekle meşgul"dü. Ortadoğu'da "zinde bir bakış" arayan Churchill, Sirenaika'da savunmada kalmak isteyen Wavell'i değiştirmeye karar verdi. Onun yerine geçecek kişi konusunda tercihi, Irak'ta Rashid Ali'nin isyanı sırasın-

da, Hindistan'daki birlikleri Basra'ya göndererek yaptığı birden bire ve yerinde harekatla dikkatini çekmiş ve gözüne girmiş olan Auchinleck'ti. Batı Çölü'nde bundan sonraki saldırı planını Auchinleck yapacaktı. "Sanırım değişiklik yapmanız ve Ortadoğu'daki birçok sorun için yeni fikirlerden ve girişimlerden yararlanmanız çok akıllıca bir şey," diyordu Wavell 22 Haziran'da Churchill'e çektiği telgrafında, "ve Auchinleck'in başarılı bir seçim olacağından eminim."

Churchill o hafta sonu Chequers'taydı. Almanların Enigma mesajlarının dikkatle takip edilmesi sonucunda, bundan sonraki darbenin nereye ineceği Churchill'in gizli çevresi için gayet açık hale gelmişti. "Başbakan, Almanların Rusya'ya saldıracağı kesindir diyor," diye yazdı Colville 21 Haziran'da günlüğüne "ve Rusya kesinlikle yenilecek." O gece Churchill uyurken Alman birlikleri Sovyet sınırını geçti.

30. Bölüm

Yayılan Savaş

Churchill'e, Almanya'nın Rusya'ya saldırısının 22 Haziran saat sekizde başladığı söylendi. Churchill'in ilk sözü, "BBC'ye söyleyin, bu gece saat dokuzda bir radyo konuşması yapacağım," oldu. Radyo konuşmasını gün boyunca birçok arkadaşına danışarak hazırladı. Rusların çabucak yenileceği yolunda yaygın bir kanı vardı; gerek John Dill, gerekse o gün Chequers'ta bulunan Amerikan Büyükelçisi John G. Winant, Rusya'nın altı haftadan fazla dayanamayacağı görüşünü dile getirdiler. Orada bulunan diğerleri, Eden ve Sir Stafford Cripps de buna benzer düşüncedeydiler. Churchill onların görüşlerini dinledi ve sonra, "Sizinle, bir fare kapanına karşılık bir maymununa iddiaya girerim ki Ruslar daha çok savaşacak, zaferler kazanarak savaşacak, bugünden itibaren iki yıl boyunca" sözleriyle tartışmayı bitirdi.

Başbakan, 1'e karşılık 500 bahse giriyordu: Rusya savaşmaya devam edecekti; at yarışı jargonunda fare kapanı 1, maymunsa 500 altın lira demekti. "Sizin sözlerinizi gününde yazarak kaydetmiştim," diye yazdı Colville ona dokuz ay sonra, "çünkü bence bu sözler çok cesurca bir kehanetti ve diğer herkesin söylediğinden tümüyle farklı bir görüştü." Ama Churchill'in bir gün önceki görüşü de Rusya'nın yenileceği yönündeydi.

Churchill, İngiltere'nin Almanya'nın Rusya'ya saldırmasına nasıl bir tepki vermesi gerektiğinden emindi. "Son yirmi beş yıldır hiç kimse Komünizme benden daha direngen bir şekilde muhalif olmamıştır," dedi o geceki radyo konuşmasında. "Bu konuda söylediklerimin bir kelimesini bile geri almam. Ama şimdi gelişen bu durum karşısında bunların hepsi sönüp gitti. Geçmiş, bütün suçlarıyla, delilikleriyle, trajedisiyle geçip gitti. Hitler, kış gelmeden Rusya'yı yenmek ve sonra da, ABD'nin deniz ve hava gücü işin içine karışamadan, kuvvetlerini İngiltere'ye yöneltmek umudunda. Rusya'nın karşı karşıya olduğu tehlike bu nedenle, bizim de, ABD'nin de tehlikesidir ve aynı şekilde, ocağı ve vatanı için savaşan her Rus'un da-

vası, yerkürenin her tarafındaki özgür insanların ve özgür halkların da davasıdır. Nazizme karşı savaşan herkes ya da her devlet bizden yardım görecektir. Bundan çıkan sonuç da, "Rusya'ya elimizden gelen her türlü yardımı yapacağımızdır."

Churchill sözüne sadık kaldı. 23 Haziran'da, Rusya cephesindeki basıncı mümkün olduğunca hafifletmek amacıyla, Kuzey Fransa'daki Alman kara ve deniz üslerine bir dizi şiddetli hava bombardımanı yaptırdı. "Bu harekat Rusları memnun etmiştir," dedi Sovyet Büyükelçisi İvan Maisky. "WSC, Bakanlar Kurulu ve Parlamento'daki tereddütleri önlemek için büyük bir hızla harekete geçti," diye yazmış günlüğüne Yüzbaşı Berkeley.

27 Haziran'da, Bletchley'deki şifre çözücüler Alman ordusunun Doğu Cephesi'nde kullandığı Enigma şifresini çözdü. Churchill, bu çok değerli askeri istihbaratın ürünlerinin yirmi dört saat içinde Stalin'e gösterilmesi talimatını verdi; bu işlem, bilgilerin kaynağını açık etmemek ve dolayısıyla da, muhtemel bir tehlikeye sokmamak için bir kılıf içinde gizlenerek yapıldı. Bu şekilde gönderilen bilgiler Stalin'in komutanlarının, Almanların o zaman ve gelecek aylarda yapacağı çok tehlikeli bazı hamleleri önceden tahmin edebilmesi yönünden çok değerliydi.

Almanlar Rusya'da doğuya doğru ilerlerken Churchill ayrıca, Rusya'nın yenilmesi halinde Almanların muhtemel iki hamlesine karşı koymak için de planlar yaptı. İlk tehlike, bizzat İngiltere'ye "olağanüstü büyük bir saldırı"ydı. "Her şeyi 1 Eylül'de konsere başlayacak hale getiriyorum," dedi 29 Haziran'da Robert Menzies'e. İkinci olasılık, Almanların Kafkaslara, Türkiye ve Suriye'ye, Filistin ve Süveyş'e doğru ilerlemesiydi. Churchill, Ortadoğu'daki güçlerin savunma kapasitesini en üst düzeye getirmek için Kahire'de bir Devlet Bakanı görevlendirdi ve Roosevelt'in temsilcisi Averell Harriman'ı, savaş malzemelerini Amerika'dan doğrudan doğruya Mısır'a göndermenin en iyi yöntemlerini incelemek üzere gönderdi.

30 Haziran'da Churchill, aklının baş köşesinde hep Rusların muhtemel bir yenilgisi durduğundan, Almanların paraşütçüler indirmesi halinde tüm İngiltere'de "sert bir bireysel direniş" için gereken emirleri verdi. İki yüz elli bine varacak kadar çok Alman paraşütçünün gönderileceğini düşünüyordu. "Üniformalı olan ve olmayan herkes bunlara, görür görmez hemen en çevik şekilde saldırmalıdır," diye yazdı. Bu ruh, her sınıftan insana "mütemadiyen tekrarlanarak aşılanacak," özellikle okullarda ve kışlalarda şu talim edilecekti:

Her ferdi ulusun
Öldürsün birer Hun

Alman savaş uçaklarını Rusya cephesinden uzak tutmak için yeni bir girişim olarak İngiltere'nin bir dizi gece bombardımanından ilki 3 Temmuz'da Ruhr ve Rheinland'a yapıldı. 4 Temmuz'da Churchill, "düşmanı petrolden yoksun bırakmak için" Rusya'nın Kafkasya'daki petrol alanlarının bombalanmasını önerdi. Rusya'nın yenilmesi tehlikesi çok büyüktü. 6 Temmuz'da Auchinleck'e, "Rusya'nın çökmesi Batı Çölü'ndeki dengeyi hemen "sizin zararınıza" değiştirebilecek ve "İngiltere'nin işgale uğraması tehdidini" de kesinlikle azaltmayacaktır" uyarısında bulundu. 7 Temmuz'da Stalin'e çektiği telgrafta "Size yardım etmek için zamanın, coğrafyanın ve gelişen olanaklarımızın elverdiği her şeyi yapacağız," vaadinde bulundu. "Bir önceki gün Kuzey Fransa'ya 400 savaş uçağı sortisi yapıldı," dedi Stalin'e, ve aynı gece de 250 ağır bombardıman uçağı Almanya'ya saldırdı; "Bu devam edecek. Bununla Hitler'i hava gücünün bir kısmını batıya çekmeye zorlamayı ve sizin üzerinizdeki baskıyı aşamalı olarak azaltmayı umuyoruz." Churchill'in telgrafı kendisinin, İngiliz ve Amerikalıların zaten bildiği bir inancını dile getiren, "Bu katillere vurup gebertmemizin tek yolu, savaşmaya devam etmektir," sözleriyle bitiyordu.

10 Temmuz'da, İngiliz deniz gücünün Kuzey Kutbu bölgesi Arktika'da Rus donanmasıyla birlikte görev yapmasını önererek, bakan arkadaşlarına şunları söyledi: "Eğer Ruslar, en azından kış gelinceye kadar savaşa devam edebilirse bunun bize sağlayacağı yararlar sonsuzdur. Rusya tarafından yapılacak, vaktinden önce bir barış ülkemizdeki büyük kitleler üzerinde korkunç bir düş kırıklığına yol açacaktır. Onlar savaşa devam ettiği sürece cephenin nerede olduğunun pek önemi yok. Bu insanlar desteklenmeye değer olduklarını gösterdiler ve onların moralini yüksek tutmak için bazı fedakarlıklarda bulunmalı ve durum uygun olmasa bile, ki bunun farkındayız, bazı riskler almalıyız." İki gün sonra Moskova'da, Almanya'ya karşı karşılıklı dayanışmayı ve ayrı ayrı barış yapılmamasını taahhüt eden bir İngiliz-Sovyet Anlaşması imzalandı.

Almanların İngiltere'yi bombardımanı devam ediyordu. Aynı şekilde, İngiltere'nin Almanların Rusya'ya karşı savaş çabalarını baltalamak için Almanya'yı bombardımanı da; 7 Temmuz gecesi Frankfurt, 11 Temmuz'da Wilhelmshaven ve 14 Temmuz'da Hannover bombalandı. O gün akşam

Mansion House'da konuşan Churchill "Almanlara bize yaptıklarının aynısını, hatta daha da fazlasını yapacağız," dedi. Konuşması, yüksek sesli ve uzun bir tezahüratla kesildi. Churchill sözlerine, Hitler'e doğrudan bir meydan okumayla devam etti; "Sen elinden gelenin en kötüsünü yapıyorsun, biz elimizden gelenin en iyisini yapacağız." İki gece sonra Hamburg bombalandı.

Alman kuvvetleri Alman-Sovyet sınırıyla Moskova arasındaki mesafenin yarısına vardığında Stalin, Rusya'nın üzerindeki basıncı hafifletmek için Churchill'den, İngiltere'nin biri Norveç, diğeri Kuzey Fransa olmak üzere, mümkün olan iki yere çıkarma yapmayı düşünmesini istedi. Churchill her iki planı da Kurmay Başkanlarına götürdü ama öneri çok riskli olduğu gerekçesiyle reddedildi. Churchill, danışmanlarının haklı olduğundan kuşku duymuyordu. "Kuzey Fransa'ya asker çıkarmaya kalkmak," dedi Churchill 20 Temmuz'da Stalin'e, "kanlı bir hezimetle karşılaşmak olacaktır ve küçük saldırılar, ikimize de yarardan çok zarar verecek fiyaskolara yol açmaktan başka bir işe yaramaz. Bunların hepsi, onların sizin cephenizden tek bir birliği bile kaydırmasına gerek kalmadan ya da kaydırmaya vakit bulamadan geçip gidecektir." Churchill sözlerinin devamında, "Bizim bir yıldan fazla süredir tek başımıza savaştığımızı ve olanaklarımızın artıyor ve bugünden itibaren hızla artacak olmasına karşın, hem ülkemizde hem Ortadoğu'da çok zorlandığımızı hiç unutmamalısınız," dedi. "Hayatımızın bağlı olduğu Atlantik'teki savaş ve konvoyların sürekli denizaltı ve hava saldırılarına uğraması, çok güçlü olmasına karşın, donanmamızın olanaklarını son sınırına dek zorluyor."

"Yapılabilecek ne varsa yapılıyor," dedi Stalin'e Churchill. İngiliz denizaltıları ve bir mayın gemisi Kuzey Kutbu bölgesi Arktika'ya doğru gidiyordu. Bir İngiliz avcı uçağı filosu da çok yakında yola çıkacaktı. Beş gün sonra Savaş Kabinesi Rusya'ya, altmışı İngiltere'nin savaş malzemeleri kullanılarak ABD'de üretilmiş iki yüz avcı uçağı gönderilmesine karar verdi. "Bu avcı uçakları," dedi Stalin'e Churchill, "bizim elimizdeki avcı uçağı miktarını ciddi şekilde düşürecek olmasına karşın gönderilecektir." Stalin'in istediği üçle dört milyon arası çift çizmenin yanı sıra, büyük miktarda kauçuk, teneke, yün, kumaş, jüt ve kurşun da gönderilecektir. "İngiltere, kendi stokları yeterli olmadığında," dedi Churchill, "bunları ABD'nin sağlamasını isteyecektir." Rusya'ya yardım, yapılacak işlere fazladan bir boyut daha eklemişti; Rusya'nın yenilgisi olasılığının devam et-

mesi de kaygılara fazladan bir boyut daha getiriyordu. İngiltere'nin Ortadoğu Büyükelçisi Oliver Lyttelton 21 Temmuz'da Churchill'e, "eğer Rusya çabucak çökerse," İngiltere'nin Mısır'dan tümüyle sürülebileceği ve Filistin'de, hatta Suriye'de savunma savaşı vermek zorunda kalabileceği yolunda bir uyarıda bulundu.

O temmuzun son haftası savaşın yüzüncü haftasıydı; Alman hava saldırılarının gevşemiş olmasına karşın o ay beş yüz İngiliz sivil ölmüştü. Churchill, 28 Temmuz gece yarısı diktesi sırasında sekreteri Elizabeth Layton'a, "Top arabasını çeken atlar gibi, düşünceye kadar, hiç durmadan devam etmeliyiz," demişti. Fakat ağustos başlarken tehlikelerde dramatik bir hafifleme vardı: Bletchley'de, Almanların donanmada kullanılan Enigma'sını çözmek için harcanan müthiş çabalar sonucunda, tüm Alman denizaltılarına gönderilen talimatları küçük boşluklar ve az bir gecikmeyle okumak mümkün hale geldi. Atlantik'ten geçen konvoylar artık rotalarını denizaltı sürülerinin uzağından geçirebilecekti. Mayıs ayında doksandan fazla ticari gemi batırılmıştı; ağustosta bu sayı otuzun altına düştü.

2 Ağustos'ta Churchill, özel olarak Chequers'a çağırılmış olan Auchinleck'e, "Ortadoğu'da bundan sonraki saldırı eylül yahut ekim ayında yapılabilir mi?" diye sordu. Auchinleck, birliklerinin gereken ikiye bir üstünlüğe varmasının ancak kasımda mümkün olabileceğini söyleyince Churchill komutanının düşüncesini kabul etti. Sonra 3 Ağustos'ta, Fransa'nın düşmesinden beri, yani bir yıldan fazla bir zamandır ilk İngiltere dışı yolculuğuna çıkmak üzere Chequers'tan ayrıldı. İskoçya'daki Thurso'dan *Prince of Wales* gemisine bindi. "Hunlar son savaşlarına bundan yirmi yedi yıl önce bugün başlamıştı," dedi Churchill 4 Ağustos'ta Roosevelt'e gemiden çektiği telgrafta. "Bu kez işimizi iyi yapmamız lazım."

Churchill'in hedefi Newfoundland, amacıysa Roosevelt'le buluşmaktı. Clementine 7 Ağustos'ta, hâlâ gemide bulunan kocasına şunları yazmıştı: "Dilerim Sevgilim, bu çok önemli yolculuk hem Amerikalıların azmine bir dürtü olsun, hem de seni dinlendirsin ve zindeleştirsin." İki gün sonra Placentia Körfezi'ne varan Churchill *Prince of Wales*'ten inip *Augusta* ağır kruvazöründe Roosevelt'le bir araya geldi. Ertesi gün Roosevelt *Prince of Wales*'teki bir dinsel törene katılmak için geldi; ilahileri Churchill seçmişti. O gün öğleden sonra İngilizler karada kısa bir keşif gezisine çıktı ve Albay Jacop, "Kayalıklara tırmandık," diye yazmıştı günlüğüne, "Başbakan bir okul çocuğu gibi, uçurumdan aşağı yuvarlanan koca-

man kayalardan büyük bir heyecan duydu." 11 Ağustos'ta üç ayrı görüşme başladı: Hazır bulunan diplomatlar, Kurmay Başkanları ve Başkan'la Başbakan arasında.

ABD, Placentia Körfezi'nde beş ana taahhütte bulundu: Rusya'ya "devasa boyutlarda" yardımda bulunacak ve bu yardımı İngiltere'yle koordine edecekti; bombardıman uçaklarını ve tankları Atlantik'ten İngiltere'ye göndermek için çok daha fazla ticari gemi tahsis edecekti; İngiltere'ye gidecek her Kuzey Atlantik konvoyuna beş destroyerlik bir eskortun yanı sıra bir kruvazör ya da büyük bir savaş gemisi sağlayacaktı; hem İngiltere hem de Batı Afrika'ya Amerikalı pilotların kullandığı bombardıman uçakları gönderecek, bu pilotların birçoğu orada kalıp savaş eğitimi verecekti; ve İzlanda'ya kadar olan bölgedeki tüm donanma devriye görevlerini üstlenecekti. Ayrıca, önemli iki İngiliz-Amerikan anlaşması daha vardı: İki ülke, "her halkın kendi yönetim biçimini belirleme hakkına saygı" duyacaktı (bu taahhüdün yer aldığı belge sonradan Atlantik Beyannamesi diye bilinir oldu); ve Japonya'dan, Fransız Çin Hindi sınırındaki kuvvetlerini çekmesi ve güneybatı Pasifik'teki tecavüzlerini durdurması istenecekti.

Churchill, Japonya'ya gönderilecek, eğer Japonya tecavüzlerine devam ederse "ABD hükümetinin, Japonya'yla ABD arasında bir savaşa yol açsa da, karşı önlemler almak zorunda kalacağı" yolunda, özel bir uyarı taslağı hazırlamıştı. Roosevelt Placentia Körfezi'ndeyken bunu kabul etti ama Washington'a döndükten sonra bir savaş tehdidinde bulunmamaya karar verdi.

İngiliz ekibi görüşmelerin sonucundan biraz düş kırıklığına uğrayacaktı. "En üzücü açıklamalardan" biri, dediler Churchill'e, "Amerika'nın olanaksızlıkları ve üretim sorunları yüzünden, İngiltere'ye tahsis edilecek ağır bombardıman uçaklarının azaltılacağıydı." Ayrıca, Churchill'in askeri kadrosundan Albay Jacob, günlüğüne, tek bir Amerikalı karacı subayın bile "bizim yanımızda savaşa katılmak için en ufacık bir istek göstermediğini" yazmıştı. "Fakat orada hazır bulunan Amerikalı deniz subayları," dedi Churchill döndükten sonra Savaş Kabinesi'nde, "savaşa girme konusundaki isteklerini gizlemedi." "Daha da önemlisi," dedi, "büyük arkadaşımızla sıcak ve derin ilişkiler geliştirdim." O arkadaş, Churchill'e, konvoylara eskortluk yapan tüm Amerikan gemilerine, karşılarına çıkacak her Alman denizaltısına "konvoyun 200 yahut 300 mil ötesinde" bile olsa ateş etme emri verildiğini söyleyecek kadar ileri gitmişti. Roosevelt, "düşman-

lığı başlatma konusunda kendisini haklı çıkaracak bir 'olay' aradığını söyleyerek bunu netleştirdi," diye ekledi Churchill.

Churchill Atlantik'i geçip Roosevelt'i görmeye giderken Hitler de uçakla, doğuya doğru aynı mesafede ve kendisinin Doğu Prusya'daki karargâhıyla Moskova'nın arasındaki mesafenin ortasında bulunan Borisov'a, zafer kazanmış birliklerini denetlemeye gitmişti. ABD tarafsızlığını bozuncaya kadar Rusya işgal edilebilir miydi? 25 Ağustos'taki Savaş Kabinesi tutanakları, Churchill'in korkularını kaydediyordu: "Churchill bazen, Başkan acaba savaşın dışında kalmakla ABD'nin girdiği riskin farkında mı, değil mi diye merak ediyordu. Eğer Almanya Rusya'yı yenip saf dışı bırakırsa ve ABD savaşa girme yönünde başka bir adım atmazsa savaşın bize yönelmesi gibi büyük bir tehlike vardı. Gerçi bunu sürdürebileceğimizden kuşku yoksa da, kendi irademizi Nazi Almanya'sına kabul ettirebilmekten çok uzak bir durumdu bu."

Placentia Körfezi'nden döndükten sonra Roosevelt hemen Amerikan halkına, ABD'nin savaşa o toplantının öncesinden daha yakın olmadığı konusunda güvence vermeye girişti. "Burada, Bakanlar Kurulu ve konu hakkında bilgi sahibi çevrelerde," dedi Churchill, Hopkins'e çektiği telgrafta, "Başkan'ın, hiçbir bağlantıya girilmeyecek ve savaşa daha fazla yaklaşılmayacak falan gibi sözlerinden ötürü bir üzüntü dalgası dolaştığını size söylemem gerek." Ve Churchill, hâlâ Kahire'de bulunan Randolph'a 29 Ağustos'ta, "Bu çıkmaz nasıl çözülecek ve ABD nasıl cesurca ve namuslu bir şekilde savaşa girecek, insanın aklı hiç almıyor," diye yazdı. "Amerika savaş ilan etmezse," dedi Churchill 30 Ağustos'ta konuklarına, "her ne kadar artık bizim yenilmemiz mümkün değilse de, savaş bir dört beş yıl daha sürebilir ve uygarlık, kültür yok olup gider. Amerika savaşa şimdi girerse savaş 1943'te bitebilir. Amerika'nın savaşa gelecek martta girmesi çok geç olabilir."

Churchill'in alabileceği bir inisiyatif vardı: Ağustosun sonunda, Amerikan savaş malzemelerinin, Rusya'ya çabucak sokulabileceği güvenli bir yol sağlamak için İngiliz ve Sovyet güçleri İran'a girdi. Rusya ülkenin, başkent Tahran'ı kapsayan kuzey yarısını, İngiltere'yse Churchill'in 1914'te İngiltere'ye kazandırdığı petrol alanlarını kapsayan güney yarısını işgal etti. Ama bu ikmal yolunun edinilmesi çok geç kalmış olabilir miydi? 1 Eylül'de Alman birlikleriyle Moskova'nın arasında üç yüz kilometreden az kalmıştı. Churchill 6 Eylül'de Stalin'e gönderdiği bir mesajda, Rusya'nın istediği savaş uçakları ve tankların yarısını İngiltere'nin kendi üretiminden sağlaya-

rak göndereceğini vaat etti. Diğer yarısını da ABD'den isteyecekti. "Bu arada," dedi Stalin'e, "Almanya'yı havadan giderek daha şiddetli bir şekilde dövmeye, denizleri açık ve kendimizi hayatta tutmaya devam edeceğiz."

Churchill'in Stalin'e çektiği telgrafta, hüsnükuruntu ya da sırf moral vermek için söylenmiş gibi görünebilecek bir cümle vardı. "Elimdeki bilgiler," dedi, "Alman işgalinin şiddetindeki artışın artık geçtiği ve bu kışın sizin kahraman ordularınıza bir nefes alma süresi sağlayacağı yolunda bir izlenim veriyor." Churchill, "Bu, kişisel bir kanıdır" diye eklemişti. Fakat öyle değildi; bu fikir Almanya'nın Berlin'le Doğu Cephesi arasında gidip gelen ve Alman Hava Kuvvetlerinin malzeme ve savaşı sürdürme konusunda ciddi sıkıntılar çektiğini gösteren çok gizli radyo sinyalleri çözümlerinin dikkatle gözden geçirilmesi sonucu edinilmişti. Bu çözümler ayrıca, Almanya'nın Rusların direnişinin devam etmesinden ve kıştan önce zafer kazanılamayacağından endişelendiği yolundaki diğer raporlarla da doğrulanıyordu.

Stalin'e bu telgrafı çektikten sonra Churchill 6 Eylül'de Bletchley'i ziyaret etti ve oradaki görevlilere, savaşın sürdürülmesinde harcanan çabalar yönünden ne kadar değerli olduklarını söyledi. Altı hafta sonra, oradaki bir daktilocu kıtlığı yüzünden işlerin engellendiğini öğrenince "Onların, istedikleri şeyleri en büyük öncelikle almasını sağlayın ve bunun sağlandığı yolunda bana rapor verin," diye bildirdi. Churchill, Bletchley'deki kadroyu "altın yumurtlayan –ve hiç tıslamayan– kaz" diye nitelemişti. Roosevelt'e ve başkalarına gönderdiği mesajlarda, onların binlerce mesaj çözümünün içinden söz ettiği birkaç on tanesinin, güya savaş alanındaki bir İngiliz casusunun adını vererek "Otelci"den geldiğini söylemişti.

Elindeki çok gizli kaynaklardan, Almanların artık, koşulların büyük ölçüde kötüleşeceği kış mevsimi gelmeden Rusya'yı yeneceklerinden eskisi kadar emin olmadıklarını fark eden Churchill, Rusya'ya mümkün olan en kısa sürede en çok yardımı yapabilmek için bastırdı. İngiltere'nin 20 Eylül'den sonraki bir haftada üreteceği tankın tümü Rusya'ya gönderilecekti. Churchill ertesi gün Roosevelt'ten, ABD'nin gelecek dokuz ayda İngiltere'ye en azından altı bin tank göndereceğini öğrendi. "Tanklar konusundaki sevindirici telgrafınız," diye yanıtladı Churchill ertesi gün, "Rusya'ya vermemiz gerekenler konusunda çok karamsarlaştığımız bir anda geldi. Önceki rakamların neredeyse iki katına çıkacağı umudu herkese moral verdi."

Eğer Almanya Rusya'yı kıştan önce yenemezse, çok korkulan, İngiltere'nin Almanlar tarafından istilası o yıl için imkansız olacaktı. İngiltere'nin en üst düzey hazırlığa kavuşması için son tarih olan 1 Eylül'ün üzerinden üç hafta geçmişti. Churchill bu kez, eğer Stalin isterse Ruslara, Almanların Hazar Denizi'ndeki petrol alanlarına ulaşma girişimini engellemede yardım etmek üzere, Wavell komutasında büyük bir İngiliz kara birliğini Kafkasya'ya göndermeyi teklif etti. Fakat ekimin son haftasında Almanların çok gizli sinyalleri, onların kış için hedeflerinin Kafkasya'dan Moskova'ya döndüğünü gösteriyordu. Churchill 21 Ekim'den sonraki dört gün boyunca Stalin'e, Almanların şifreleri çözülen emirlerine dayanan ve Moskova cephesindeki durumları ve niyetleri hakkında kesin ayrıntılar veren dokuz ayrı bilginin gönderilmesini sağladı. Stalin'in elinde, bu kadar önemli bilgiler sağlayabilecek başka bir kaynak yoktu.

2 Ekim'de kendisine kilitli kutusunda getirilen, Alman kara ve hava kuvvetlerinin Moskova cephesinde toplanmasıyla ilgili ayrıntıları veren daha birçok Alman mesajını gören Churchill, İngiliz Gizli Servisi'nin başı Albay Menzies'e şunları yazdı: "Rusları bu yoğunlaşmaların gidişatı konusunda uyarıyor musunuz? Bu konuda Büyükelçiliğimize gönderdiğiniz son beş mesajı gösterin bana." Londra'da Clementine Churchill Rusya'ya Yardım Kampanyası başlattı ve ilk on iki günde, o zamanlar kullanılan en etkili ağrı kesici olan Phenacetinin bir milyon dozunu kapsayan, çok büyük miktarda tıbbi yardım toplandı. Moskova'da Beaverbrook ve Harriman da, dokuz ay içinde gelecek 1.800 İngiliz avcı uçağı, 900 Amerikan avcı uçağı ve 900 Amerikan bombardıman uçağının yanı sıra, savaş gemisi topları, denizaltı saptama cihazları, uçaksavar topları ve zırhlı otomobilleri de kapsayan müthiş bir yardım paketi üzerinde görüşmeler yapıyordu. Her ay bir milyon metreden fazla asker kumaşı verilecekti. Bu malzemeleri Rusya'ya ulaştırmak için sadece İran yolu değil, çok daha hızlı fakat çok daha tehlikeli olan Kuzey Kutbu'ndan geçen bir güzergah da kullanılacaktı.

"Amacımız, her on günde bir yola çıkan, sürekli bir konvoy döngüsünü sürdürmektir," dedi Churchill 4 Ekim'de Stalin'e. Bu konvoyların ilki, yirmi ağır tank ve 193 avcı uçağıyla 12 Ekim'de Arhangelsk'e varacaktı. Vardı; sekiz gün sonra, Alman birlikleri Moskova'ya sadece yüz kilometre kalana kadar yaklaşınca, Churchill'in onayıyla, Rusya'ya taşınan her tankın yanına, "ne kadar büyük fedakarlıklar gerektirirse gerektirsin," üç ay yetecek kadar yedek parça konulması talimatı verildi.

Churchill, Rusya'ya yardım etmek ve İngiliz birliklerini harekete geçirmek için bu kez, biri mümkün olduğu kadar kısa bir süre sonra Norveç'e, diğeriyse Batı Çölü'nde Auchinleck'in şimdi kasım ortalarında planlanan ve başarılı olacağı umut edilen saldırısının ardından Sicilya'ya olmak üzere iki çıkarma yapılması için çabalıyordu. Kurmay Başkanları her iki operasyonu da reddetti. Sicilya planının reddedildiği 27 Ekim'de, kıdemli bir diplomat olan Sir Alexander Cadogan "Zavallı Winston çok üzgün," diye yazmıştı günlüğüne. Churchill dört gün sonra Randolph'a şunları yazdı: "Amirallerle Kara ve Hava Generalleri, 'Önce Güvenlik' adlı haşmetli ilahilerini okuyorlar." Kendisine gelince: "Bense, kendi başıma oturup doğamdan gelen kavgacılığımı frenlemek zorundayım. Ne lanet olası bir şey!"

Kendisindeki, mümkün olan en saldırgan eylemde bulunma dürtüsünü paylaşacak birisini arayan Churchill 16 Kasım'da General Alan Brooke'a, Dill'in yerine İmparatorluk Genelkurmay Başkanı ve Kurmay Başkanları Komitesi'nde Kara Kuvvetleri'nin temsilcisi olmak isteyip istemeyeceğini sordu. Brooke kabul etti. Onun, 1914'te Mons'tan çekilme sırasındaki çatışmada ölen kardeşi Victor kırk beş yıl önce Churchill'in en yakın silah arkadaşlarından biriydi. 1925 yılında genç yaşta ölen ağabeyi Ronald 1900 yılında, kuşatmanın kaldırıldığı gece Churchill'le beraber at sırtında Ladysmith'e girmişti. Şimdiyse üçüncü kardeşleri üç buçuk yıl boyunca Churchill'in her günkü yoldaşı, danışmanı ve çalışma arkadaşı olacaktı. Çok ağır bir sorumluluk, ama çok yapıcı bir ortaklık olacaktı bu. "Sizi çağırdığım böyle zor ve sıkıntılı bir görevden ötürü minnettar olacağınızı ya da çok sevineceğinizi hiç beklemiyordum," diye yazdı 18 Kasım'da Brooke'a. "Ama Ronnie ve Victor'la, neşeli asteğmenlik günlerindeki ve eski savaşlardaki arkadaşlarımla eski dostluğumun çok kısa bir süre sonra bizim aramızda, çok kritik önem taşıyan birtakım olaylarda savaş yoldaşlığının da ekleneceği kişisel bir bağ olacağını hissediyorum."

Tam o sabah Auchinleck, Batı Çölü'nde Rommel'in ordusuna karşı saldırısına başladı. Güneş batarken, Tobruk'ta kuşatılmış İngiliz kuvvetlerine doğru seksen kilometre ilerlemişti. Rommel'in çok gizli mesajları ciddi bir yakıt ve tank sıkıntısından söz ediyordu. Churchill, bu mesaj çözümlerini kendisine Bletchley'den gönderilmiş haliyle okumakla kalmadı, bunların her gün gizli şifreyle Auchinleck'e gönderilecek birer özetini de hazırladı. Bu bilgiler Auchinleck'in, kendi tanklarının durumu da fena halde zorda olmasına karşın, saldırıya geçebilmesini sağladı. Savaşın beşin-

ci gününde çok gizli bir Alman mesajı, iki geminin Alman ve İtalyan güçleri için çok elzem olan uçak yakıtını getireceği bilgisini veriyordu. Yirmi dört saat sonra her iki gemi de batırıldı ve Rommel'in hava desteğinin yakıt ikmali çok etkili bir şekilde kesildi.

29 Kasım'da Auchinleck'in kuvvetleri Tobruk'a vardı; kuşatma bitti. Aynı gün, Don Nehri'nin ağzında Rus kuvvetleri Almanları Azak Denizi'nin kuzey kıyısı boyunca geri püskürttü. Almanlar o kış Kafkaslara geçemeyecekti. Rusların güney cephesi korunmuştu. Ertesi gün Churchill altmış yedi yaşındaydı; kişisel olarak tanıdığı kişilerden gelen yüzden fazla kutlama telgrafı ve mektubun arasında Stalin'inki de vardı. Dört gün sonra, Batı Çölü'ndeki cephe oturmaya başlayınca Churchill, Stalin asker desteğini malzeme desteğine yeğlerse, üç tümeni, toplam 12.000 askeri Rus Güney Cephesinin "biraz nefes alması gereken bir yerine" göndermeyi düşündü. Ama Savunma Komisyonu Batı Çölü'nde kuvvet eksiltmekten yana değildi ve üyeler orada saldırıya devam etmeyi tercih ediyorlardı; Churchill onların, daha sonra Savaş Kabinesi tarafından da onaylanan ortak görüşünü kabul etmek zorunda kaldı. "Önemli olan tek şey," dedi 4 Aralık'ta Auchinleck'e çektiği telgrafta, "Rommel ve ortaklarını vurup temizlemektir."

O hafta Akdeniz'de iki savaş gemisinin batması, beş yüzden fazla denizcinin yitirildiği *Barham*'ın ve yedi yüz kişilik mürettebatından sadece bir kişinin kurtulduğu *Neptune*'ün kaybı Churchill'i çok üzdü. *Neptune*'ün batması çok acıklıydı; bu gemi tam da, Enigma şifre çözümünün sonucunda, Rommel'e giden çok önemli bir ikmal konvoyunu durdurmak üzereyken bir mayına çarpmıştı. Bu malzemeler sayesinde Rommel daha fazla geri çekilmekten kurtulacaktı. Ama Churchill 5 Aralık'ta başka bir Enigma şifre çözümünden, bir hava kolordusuna Rusya'dan Akdeniz'e gidip, Rommel'in şiddetle istediği hava desteğini sağlama emri verildiğini öğrendi. İngiltere'nin Batı Çölü'ndeki savaşı, Almanları Doğu'dan önemli kuvvetleri çekmeye zorlamıştı.

Rusya konusunda bu moral verici haberler, Japonya'nın Uzakdoğu'da birtakım askeri eylemler planladığı yolunda bir söylenti yağmuruyla gölgelendi. Uzakdoğu'daki İngiltere, Hollanda ve Siyam toprakları tümüyle Japonların deniz ve hava kuvvetlerinin menzilindeydi. Churchill 30 Kasım'da, İngiltere, Hollanda ya da Siyam topraklarına bir saldırının Amerika'nın savaş ilanına yol açacağı konusunda Japonları uyarması ve "sa-

vaşın acıklı bir şekilde yayılmasını" önlemesi için Roosevelt'e duygusal bir çağrıda bulunmuştu. Buna yanıt olarak Roosevelt, anayasal nedenlerle kendisinin diğer ülkelere güvence veremediğini bildirdi, ama Churchill'i İngiltere'nin Siyam'a güvence vermesi konusunda teşvik etti. Böyle bir güvence "ABD tarafından samimi bir şekilde desteklenecektir," dedi ama bu desteğin nasıl olacağını açıklamadı. "İngiltere'nin siyaseti," dedi Churchill 2 Aralık'taki Savaş Kabinesi'nde, "ABD'nin önünden ileri harekata girişmek değildir."

Ne Londra ne de Washington'da Siyam'ı desteklemek için resmî bir açıklama yapılmadı. Ama 7 Aralık Pazar sabahı Chequers'ta Churchill, Japon işgal kuvvetlerinin Siyam'a doğru yaklaşması ihtimali karşısında İngiliz deniz ve hava güçlerinin Japon askeri nakliye gemilerine saldıracağı uyarısında bulundu. O sabah daha sonra Churchill, Roosevelt'in üç gün sonra, 10 Aralık'ta, Japonya eğer İngiltere, Hollanda ya da Siyam toprağına saldırırsa ABD'nin bunu kesinlikle Amerika'ya karşı "düşmanca bir hareket" olarak göreceğini bildirmek niyetinde olduğunu öğrendi. "Bu müthiş rahatlatıcı bir şey," diye telgraf çekti Churchill hemen Auchinleck'e, "çünkü uzun zamandır Japonya'yla, ABD olmadan ya da ABD'den önce savaşa girmekten korkuyordum."

Japonları "Siyam Körfezi'nde büyük bir maceraya" girişmekten alıkoyacak şey, "Hawaii'deki güçlü Amerikan filosudur," denilmişti altı hafta önce İngiliz Savaş Kabinesi'nde. Ama yine de, büyük bir Japon kuvveti artık açıkça hareket haline geçince Churchill öğleden hemen sonra Siyam Başbakanına şu telgrafı çekti: "Ülkenize çok yakında bir Japon saldırısı muhtemeldir. Saldırıya uğrarsanız kendinizi savunun. İngiltere, Siyam'ın tam bağımsızlığının ve egemenliğinin korunmasından yanadır ve size yapılmış bir saldırıyı kendimize yapılmış sayacağız."

O gün akşam Chequers'ta Churchill'in konukları Averell Harriman ve Amerika'nın İngiliz Büyükelçisi Gilbert Winant'tı. Yemek yerlerken Japon savaş uçakları Pearl Harbor'da demirlemiş Amerikan filosuna saldırdı. Saldırganlar bir buçuk saat boyunca limanların üzerinde dönüp durdu, torpido ve bombalarını attılar ve arkalarında tahrip edilmiş dört savaş gemisi ve iki bin Amerikan ölüsü bıraktılar. İngiliz saatiyle akşam dokuzda Churchill haberleri dinlemek için küçük bir radyoyu açtı. Bülten, Rusya ve Libya cephesinden haberlerle başladı ve peşinden, sonraları hatırladığına göre, "Japonların Hawaii'deki Amerikan gemilerine yönelik bir sal-

dırısı ve yine Japonların Hollanda Doğu Hint bölgesinde İngiliz gemilerine saldırılarıyla ilgili" birkaç cümle söylendi.

Roosevelt'e bir telefon bağlandı. "Sayın Başkan," dedi Churchill, "nedir bu Japon meselesi?"

"Tamamen doğru," diye yanıtladı Roosevelt. "Bize Pearl Harbor'da saldırdılar. Artık aynı gemideyiz."

Kısa bir süre sonra Chequers'a Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan, Japon kuvvetlerinin Malaya'ya çıkarma yapmaya kalkıştığı haberi geldi. İngiltere ve ABD aynı düşman tarafından ve aynı anda saldırıya uğramıştı. O gün Hollanda Doğu Hint Adaları ve Siyam da aynı şekilde saldırıya uğradı. "Düşman, belki pervasızlıktan, ama belki de güçlü olduğuna inancından kaynaklanan bir cüretle saldırdı," dedi Churchill 8 Aralık'ta Parlamento'ya. O gün daha sonra ABD Kongresi Japonya'ya savaş ilanını oyladı: "Bugün biz sizinle ve İmparatorluk halkıyla aynı gemideyiz ve batmayacak ve batırılamayacak bir gemidir bu" diye telgraf çekti Roosevelt oylama sonuçlanır sonuçlanmaz Churchill'e.

Pasifik'teki savaşın gerektirdiklerinden ötürü, Amerika'nın İngiltere'ye yapacağı yardımda ve Amerika'nın Atlantik'teki konvoylara şimdiye kadar giderek artan katılımında bir düşüş olacağından korkan Churchill 8 Aralık'ta, iki gün için Amerika'ya gitmeyi planladı. "İngiltere," dedi Churchill, Kral'a, "ABD'den aldığımız mühimmatın ve diğer yardımların miktarında, korkarım ki kaçınılmaz olandan daha fazla bir düşüş olmaması için dikkatli olmalıdır." Ama Roosevelt'in Churchill'le bir aydan önce görüşmesi mümkün değildi ve ziyaret ertelendi. Canı sıkılan Churchill, Roosevelt'e, "Nihai zaferden hiçbir zaman bu kadar emin olmamıştım," dedi, "ama bu ancak birlikte hareketle başarılabilir."

Pearl Harbor'da öylesine çok Amerikan savaş gemisi tahrip olmuştu ki, Uzakdoğu'daki İngiliz-Amerikan deniz üstünlüğü yok olmuştu. Churchill'in Pearl Harbor'dan önce Singapur'a, Japonları güneyde bir maceraya kalkışmaktan caydırır umuduyla henüz gönderdiği *Prince of Wales* ve *Repulse* adlı iki savaş gemisine karşın deniz gücü dengesi, on bire on İngiliz-Amerikan üstünlüğünden, ona dört güçsüzlük durumuna düşmüştü. 9 Aralık akşamı Churchill ve danışmanları, artık Müttefik deniz gücünün önemli bir bölümü haline gelmiş bu iki İngiliz savaş gemisinin ne yapması gerektiğini tartıştı. Churchill iki öneride bulundu: Bunlar ya "uçsuz bucaksız okyanusa karışıp başıboş kalmış azgın filler gibi" davranarak "ka-

ranlık birer tehdit işlevi görmeli," ya da Pasifik'i geçerek, Pearl Harbor'daki Amerikan filosundan geriye kalanlara katılmalıydı.

Kesin bir karara varılamadı; meseleyi sabah ışığında yeniden değerlendirmeye karar verildi sadece. Ama sabah ışığıyla gemiler can alıcı karara kendileri varmış, Malaya sahiline çıkarma yapacakları haber verilen bir Japon kuvvetinin yolunu kesmeye karar vermişti. Haber yanlıştı ve bu yüzden iki gemi Singapur Limanı'na bir saldırıdan dönen Japon torpido bombardıman uçaklarının dönüş yoluna rastladı. Londra'da 10 Aralık sabahı Churchill yatağında, resmî belgeler üzerinde çalışırken başucundaki telefon çaldı. Arayan Dudley Pound'du. Churchill daha sonra şunları hatırlıyordu: "Pound'un sesi tuhaftı. Öksürdü, yutkundu ve ilk başta söylediklerini pek duyamadım. 'Başbakanım, size *Prince of Wales* ve *Repulse*'ın Japonlar tarafından batırıldığını bildirmem gerekiyor; savaş uçakları tarafından diye tahmin ediyoruz. Tom Phillips boğuldu.' 'Bunun doğru olduğundan emin misiniz?' 'Hiçbir kuşku yok.' Ve telefonu kapattım. Yalnız olduğuma şükrettim. Bütün savaş boyunca bundan daha direkt bir şok yaşamadım."

Churchill yalnız değildi. Pound'un telefonu geldiği zaman odada Kathleen Hill de vardı. "Odanın köşesinde sessizce ve dikkati çekmeden oturuyordum," diye hatırlıyor sonradan. "Churchill'in morali bozulduğunda ben görünmemeye çalışırdım. İki gemi battığında ben oradaydım. Korkunç bir andı. 'Zavallı Tom Phillips' dedi Churchill."

Prince of Wales ve *Repulse*'un kaybı İngiltere'ye çok ağır bir darbeydi; altı yüz asker ve subay ölmüş, Uzakdoğu denizlerinde eskisinden de daha büyük bir Japon üstünlüğü başlamıştı. Ama bu kaybın yarattığı etki ertesi gün, Almanya ve İtalya'nın hiçbir kışkırtma olmadan ABD'ye savaş ilan etmesiyle dengelendi. Kafası Pasifik'teki savaşla meşgul Roosevelt'in Hitler'e savaş ilan etmek gibi bir niyeti yoktu ve Pearl Harbor'dan sonraki dört gün böyle bir şey yapmamıştı. Şimdiyse Almanya'yı ABD ile savaşa sokan, Hitler'in kendisiydi. İngiltere'nin artık, Amerika'nın savaş çabalarının büyük ölçüde Japonya'ya yöneleceğinden ve İngiltere'ye savaş malzemesi kalmayacağından korkması gerekmezdi.

Hitler'in küstahça savaş ilanının sonucunda Amerika, iki yıldan uzun süren bir tarafsızlıktan sonra birden bire, Avrupa'daki savaşın taraflarından biri haline gelivermişti. "Dünya olaylarının aldığı şekilden ötürü müthiş rahatladım" diye telgraf çekti Churchill 11 Aralık'ta Roosevelt'e. Churc-

hill aynı gün, Moskova'ya giden Eden'e, "ABD'nin katılımı herkesin durumunu düzeltecek; zaman ve sabır bize kesinlikle zafer getirecek," diye mesaj yolladı.

Artık hem Almanya hem de İtalya'yla savaşa girmiş olan Roosevelt, Churchill'le mümkün olan en kısa zamanda görüşmeyi kabul etti; Churchill 12 Aralık'ta gece trenine binerek Londra'dan Clyde Limanı'na gitti ve orada da *Duke of York* gemisine binerek Atlantik yolculuğuna çıktı. Gemide, şiddetli fırtınaların arasında her gün, Rusların Leningrad, Moskova ve Azak Denizi'ndeki başarılı karşı saldırılarının haberini aldı. "Günlerdir üst üste Rusya cephesindeki harika zaferleri haber almanın bana verdiği rahatlığı size anlatamam," dedi 15 Aralık'ta Stalin'e çektiği telgrafta. "Savaşın sonucundan hiç bu kadar emin olmamıştım." Churchill'in rahatlaması kısmen de bu sayedeydi; şimdi Hitler'in eli kolu Rusya'da öylesine bağlanmıştı, orduları doğunun öylesine uzak yerlerinde korkunç kış koşullarıyla boğuşuyor ve öylesine muazzam kayıplar veriyordu ki, 1942'de İngiltere'yi istila etme planlarının artık bir kenara bırakılmış olması gerekiyordu.

Churchill'in batıya doğru fırtınalarla çalkalanan yolculuğu sırasında Japon kuvvetleri Hong Kong'a saldırdı. "Bu savaşta Japonya'dan çok çekeceğiz herhalde," diye yazdı 21 Aralık'ta Clementine'e, "ve elimizdeki her şey tam kapasiteyle bu işin içindeyken 'Bu savaşa niçin hazırlanmadık?' diye bir eleştiride bulunmanın yararı yok. ABD'nin savaşa girmesi Uzakdoğu'da yaşadığımız tüm kayıpların kat kat fazlasından daha değerli. Ama yine de bu kayıplara dayanmak çok acı veriyor ve telafisi çok zor olacak." Churchill, gemide beraberindeki Kurmay Başkanlarına üzgün bir dille, Amerikalıların Avrupa'ya çıkarma yapmaya 1943'te değil, ancak 1944'te hazır olacağı yorumunda bulundu. "Şimdilik bizim planlarımızdaki negatif 1'e 10. Bu nedenle, şu aşamada, 1943'te cüretli girişimlerde bir artıştan korkmamıza gerek yok." Gece bombardımanına gelince, Kurmay Başkanlarının Almanya'ya diz çöktürmek için tercih ettiği yöntem Churchill'in görüşünce tek başına belirleyici olmayacaktı; "Olayların gücü bizi çok daha karmaşık bir stratejiye zorlayacak."

Churchill on günlük bir gemi yolculuğunun ardından 22 Aralık'ta Hampton Roads'a vardı ve sonra Washington'a uçtu. "Arabanın içinde bekleyen Başkan'dı," diye hatırlıyordu sonradan. "Güçlü elini rahatlayarak ve zevkle sıktım." Churchill üç hafta Beyaz Saray'da Roosevelt'in

konuğuydu. Görüşmeleri ilk gün, Vichy'den "bir davet gelse de gelmese de" Fransız Kuzey Afrika'sına, ortak bir İngiliz-Amerikan çıkarması için plan yapılması konusunda anlaşmaya varılmasıyla başladı. Aynı gün, İngiliz Kurmay Başkanları ve Amerikalı meslektaşları yani ABD Genelkurmayı, Pound, Brooke ve Portal'ın epey bir ikna gayretinin sonucunda, belirleyici savaşın Atlantik-Avrupa savaşı olduğu, 1941 Şubat'ında yapılan Amerikan-İngiliz Kurmaylar görüşmesinde belirtildiği gibi, "zaferin anahtarının hâlâ Almanya" olduğu ve Japonya'nın yenilmesi için önce Almanya'nın yenilmesi gerektiği konusunda uzlaştılar ve Churchill müthiş rahatladı.

22 Aralık'ta, Churchill'le Roosevelt arasındaki görüşmeler sürerken Japon kuvvetleri Filipinler'e çıktı ve orayı savunan Amerikalıları geri çekilmek zorunda bıraktı. Üç gün sonra, Hong Kong'u savunan İngiltere, Kanada ve Hint birlikleri on yedi günlük bir kuşatmanın ardından Japonlara teslim oldu. Bu arada Washington'da Churchill'le Roosevelt ortak savaş stratejilerini planlamaya devam ediyordu: Amerikan bombardıman uçakları Birleşik Krallık'taki üslerden Almanya'ya operasyon yapacaktı; Amerikan birlikleri Kuzey İrlanda'ya yerleşecek ve böylece, oradaki İngiliz güçleri Ortadoğu'ya gönderilmek üzere serbest kalacaktı; Filipinler düşerse Amerikan güçleri Singapur'a yönlendirilecekti; ve Avustralya'yı savunmak için büyük miktarda Amerikan askeri gönderilecekti. Bu kararların üzerinde konuşulup uzlaşıldığı 26 Aralık'ta Churchill Amerikan Kongresi'nin her iki kanadına birden konuşma yaptı. "İster istemez şunu düşündüm," dedi onlara, "benim babam İngiliz, annem Amerikalı değil de bunun tersi olsaydı ben burada olacaktım. O durumda siz benim sesimi ilk kez bugün duyuyor olmayacaktınız."

O gün öğleden sonra Churchill'le Roosevelt, verdikleri kararların gerektirdiği gemi ihtiyaçlarını konuştular. Akşam Churchill İngiltere Kurmay Başkanlarına, Pasifik Savaşı'nın genel yönetiminin Washington'dan; Atlantik, Avrupa ve Kuzey Afrika'daki operasyonlarınsa Londra'dan yürütülmesi konusunda bir anlaşma düşündüğünü söyledi. O gece Beyaz Saray'daki odasında yatarken odası öylesine sıcaktı ki Churchill pencereyi açmaya karar verdi. "Pencere sıkışmıştı," dedi ertesi gün doktoru Charles Wilson'a. "Epey bir güç kullanmak zorunda kaldım ve birdenbire nefesimin kesildiğini hissettim. Kalbimde hafif bir ağrı duydum. Sol koluma yayıldı."

Churchill hafif bir kalp krizi geçirmişti. "Kitapta önerilen tedavi," diye yazmıştı günlüğüne, sonra Lord Moran olarak anılacak Wilson, "en azından altı hafta yatak istirahatidir. Ama bu, durumu dünyaya duyurmak demekti ve Amerikan gazeteleri bunu Başbakan'ın, kalbi hasta, geleceği kuşkulu, güçsüz biri olduğu şeklinde duyuracaktı." Bunun üzerine doktor bunu hiç kimseye, hatta hastasına bile söylememeye karar verdi. "Kan dolaşımınız biraz ağır," oldu tek söylediği. "Ciddi bir şey değil. Yatakta yatmak anlamında dinlenmeniz gerekmez ama kısa bir süre kendinizi mümkün olduğu kadar yormamalısınız."

Görüşmeler devam etti. 27 Aralık sabahı Churchill, ABD Genelkurmay Başkanı General Marshall'la, Uzakdoğu'da bir Müttefik Yüksek Komutanlığı kurulması meselesini konuştu. Marshall, Wavell'i önerdi. O gün akşam Churchill aynı konuyu kendi Kurmay Başkanlarıyla tartıştı. Bu görevin Wavell'e verilmesine, yardımcısının da bir Amerikalı olmasına karar verildi. "Amerikalıların davranışı," dedi Churchill Savaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta, "açık fikirli ve fedakarca." Ama Churchill'in görüşmeciler ekibinin bir üyesi özel bir konuşmada, Amerikalıların "işler kötü gittiğinde İngilizleri çok sert suçladığını," söylemişti.

Churchill kendini iyi hissetmemesine karşın trenle Ottawa'ya gitti ve 30 Aralık'ta Kanada Parlamentosu'nda konuştu. 1940'ta Weygand'ın, çok yakında İngiltere'nin boynunun tavuk gibi koparılacağı sözünü hatırlattı ve "Tavuk da ne tavukmuş ama ha!" diyerek dinleyicilerini güldürdü. Ve kahkahalar dindikten sonra da, "Boyun da ne boyunmuş ama ha!" dedi.

Washington'a trenle dönen Churchill 1942'nin Yılbaşı günü, Roosevelt tarafından hazırlanan, "Birleşmiş Milletler," yani Almanya ve Japonya'ya karşı savaşan yahut Alman ve Japon işgali altında bulunan yirmi altı ülkenin adına ve onların Almanya ve Japonya'ya karşı tam zaferi kazanma konusunda kararlığını dile getirdiği bir bildirgenin yayınlanmasını kabul etti. "Bu bildirge kendi başına savaşı kazanamazdı," diye yazmıştı sonradan Churchill, "ama bizim kim olduğumuzu ve niçin savaştığımızı ortaya koyuyordu." Ertesi gün Churchill ve Roosevelt, ABD'nin 1942 ve 1943 yıllarındaki savaş malzemesi üretiminin alacağı boyutun belirlendiği bir toplantıya birlikte başkanlık ettiler. Sonra, 5 Ocak'ta Churchill uçakla Washington'dan Florida'ya gitti ve sağlığını yeniden kazanmak için Miami'nin kuzeyindeki Pompano'da, sakin bir deniz kenarı beldesindeki bir bungalovda dinlendi. Pompano'daki üçüncü gününde Churchill Sa-

vaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta "Çok hararetli geçen günlerden sonra, Charles Wilson'un tavsiyesiyle güneyde birkaç gün dinleniyorum," dedi.

Churchill Florida'da beş gün kaldı, sıcak denizde yüzdü ve yazdırdığı, savaş siyaseti konusundaki anılarının arasında Stalin'in, Baltık Devletleri'nin savaştan sonra tekrar Sovyetler Birliği'ne katılması talebine itirazı da vardı. Washington'a döndükten sonra Roosevelt'le, Fransız Kuzey Afrika'sına yapılacak çıkarma için ikisinin de 90.000'er asker vermesine ve Japonlar Avustralya'ya yönelirse Roosevelt'in Avustralya'nın savunması için 50.000 Amerikan askeri göndermesine karar verdiler. İki lider ayrıca, ortak stratejiden kaynaklanan ihtiyaçların gerektirdiği büyük programlara karar verecek bir Ortak Kurmay Başkanları Komitesi, elde bulunan tüm mühimmatın "ortak havuzunu" oluşturacak bir Ortak Hammadde Kurulu ve bundan sonra gemi kaynaklarının birleştirilmesi düşüncesine dayanan bir İngiliz-Amerikan Gemicilik Düzenleme Kurulu oluşturdular.

Konferans 12 Ocak'ta bitti. Roosevelt'in Churchill'e son sözü "Bana sonuna kadar güven" oldu. İki hafta sonra Churchill, Başkan'ın altmışıncı doğum gününü kutladığında Roosevelt "Sizinle aynı yaşlarda olmak çok güzel" yanıtını verdi. Müttefikleri Stalin de aynı yaşlardaydı; altmış ikinci doğum gününü daha yeni kutlamıştı.

14 Ocak'ta bir deniz uçağıyla Washington'dan dört saatlik bir uçuşla Bermuda'ya giden Churchill uçuş sırasında yirmi dakika uçağın kontrolünü aldı. Bu sürede "Başbakan, uçağı hafiften yana yatırarak birkaç hareket yapıp yapamayacağını sordu ve bunu hatırı sayılır bir başarıyla gerçekleştirdi," diye yazmıştı pilot sonraları. Churchill yolculuğuna deniz yoluyla devam etmek niyetindeydi ama Malaya'daki durumun kötüleşmesi yüzünden deniz uçağıyla devam etmesine karar verildi; fazladan bir 5.414 kilometre ve on sekiz saatten biraz az bir yolculuk demekti bu. Hedefe yaklaşılırken, uçağın bir şekilde rotasından çıkmış olduğu, beş altı dakikalık bir uçuştan sonra, Brest'teki Alman uçaksavar bataryalarına varılacağı fark edildi. "Hemen kuzeye döneceğiz," dendi Churchill'e, hata fark edilir edilmez. Uçak Plymouth'a yaklaşırken İngiliz radarları Brest yönünden gelen bir "düşman bombardıman uçağı" bildirdi. Altı avcı uçağına havalanıp onu vurmaları emredildi. Ama hata tam zamanında fark edildi ve Churchill İngiltere'ye sağ salim döndü. Bir aydan uzun süredir yurtdışında kalmıştı.

Churchill döndükten iki gün sonra Wavell'den ilk kez, Singapur'un kuzeyinde adanın içlerine doğru savunmaya yönelik tek bir çivi bile çakılmamış olduğunu öğrendi. Tüm ana savunma tertibatları hep açık denizden gelecek bir saldırıya karşı koymak için yapılmıştı. Ama şimdi Japonlar karadan geliyor, adaya kuzeyden yaklaşıyorlardı. Fakat Churchill yine de şiddetli bir savunma yapılması gerektiğinde kararlıydı. "Tüm erkek nüfus," dedi 19 Ocak'ta Kurmay Başkanlarına, topraktan setler yapımında kullanılmalıdır ve bu setler daha sonra istihkam haline getirilebilir. Singapur kenti bir kaleye dönüştürülmeli "ve kanın son damlasına kadar savunulmalıdır." Teslim olmak diye bir şey düşünülmemelidir. "Komutanlar, Kurmaylar ve büyük subaylar görevlerinin başındayken ölmelidir."

Ama Wavell artık İngilizlerin yönetimi altında değildi. Washington'la varılan anlaşmalar sonucunda, onun komutası ABD'nin kontrolüne geçmişti. Churchill, ona sadece "tavsiyelerde" bulunabileceğini söyledi Wavell'e 20 Ocak'ta çektiği telgrafta ve devamında, "Toprağın her karışının savunulmasını, savunma malzemesinden bir kırıntının bile düşmanın eline geçmemesi için yok edilmesini ve Singapur kentinin yıkıntılarının arasında çok uzun süre savaşılmadan, teslim olma diye bir şeyin düşünülmemesini istediğimi gayet açık bir şekilde belirtmek istiyorum," diye ekledi.

Churchill 27 Ocak'ta Avam Kamarası'ndan güvenoyu istedi, "çünkü," dedi Parlamento'ya, "her şey kötü gitti ve daha da kötüleri gelecek." Görüşmeler üç gün sürdü; Churchill üçüncü gün Parlamento'ya şunları söyledi: "Hâlâ tepemizde duran, çok yakında başımıza tehlikelerin ve –ister küçük, ister büyük nitelikte– felaketlerin geleceği duygusunu hiçbir suretle hafifletemedim. Fakat aynı zamanda da, bu kavgayı ülkemizin çıkarlarına ve dünyanın geleceğine uygun bir şekilde sona erdireceğimize duyduğum güvenin hiç şimdiki kadar güçlü olmadığını söylüyorum." Churchill güvenoyunu bire karşılık 464 oyla aldı. Oylama yapılırken Japonların Singapur'a yirmi dokuz kilometre mesafede olduğu bildirildi.

"Daha da kötüsü gelecek," oldu Churchill'in sözleri. Onlara yaptığı konuşmadan dört gün sonra Alman Denizaltı Komutanlığı, iç güvenlik önlemleri çerçevesinde, Enigma makinesini öyle bir değiştirdi ki, gönderilen mesajlar yine İngiliz istihbaratının okuyamayacağı bir hale geldi; mesajlar yıl sonuna kadar okunamaz halde kalacaktı. Churchill tam da Singapur'un yol açtığı sıkıntıyı yaşarken, bu çok değerli istihbarattan yoksun kaldığını haber aldığında, bu çok üzücü haberi paylaşabileceği sade-

ce bir avuç bakan arkadaşı vardı. Whitehall'da çalışanlar arasında Enigma sırrını bilenler yirmi beş kişiden azdı. Ne Churchill'in ne de onların bilmediği ve tehlikeyi daha da büyüten şeyse Alman deniz istihbaratının tam da o sırada, Kuzey Atlantik konvoylarıyla ilgili haberleşmenin çoğunda kullanılan İngiliz şifresini çözmüş olduğuydu. İngiltere'nin birçok kayıplar verip çok zorluk çektikten sonra nihayet önceki sonbaharda kazanmış göründüğü Atlantik Savaşı yeniden endişe ve tehlikelerle dolu bir hale gelmişti.

5 Şubat'ta, Japon kuvvetleri Singapur'a yaklaşırken Burma'nın direnebilirliğinden bile kuşkuya düşülmüştü. Yeni müttefikler ve bağlantılar arayan Churchill hemen Hindistan'a uçup milliyetçi Çin lideri Çang Kay-Şek'le bir araya gelmeyi ve Burma'nın kuzey sınırıyla ilgili bir İngiliz-Çin stratejisi oluşturmayı önerdi; Hindistan'a da, savaştan sonra bağımsızlığın tamamlanması hedefiyle yeni bir anayasayı konuşacak bir kurul teklif edilecekti. "Ne karar ama! Bizim ihtiyar delikanlı ne kadar da cesur!" diye yazmıştı Eden'in özel sekreteri Oliver Harvey. Ama Washington'da yaşanan olay Churchill'in doktorunun böyle bir yolculuğa karşı çıkmasına yol açtı. "Kalbinde sorun olmasaydı," dedi Eden, Harvey'e, "onun gitmesi itirazsız bir şekilde kabul edilirdi." Ama Churchill'i bu yolculuğa çıkmamaya ikna eden şey kalbindeki tehlike değil, Singapur düştüğünde İngiltere'de kalması gerektiği düşüncesiydi.

Wavell 14 Şubat sabahı Churchill'e, Singapur komutanı General Percival'ın, Singapur'daki birliklerin "bir karşı saldırıda bulunamayacak durumda" olduğu yönündeki görüşünü bildirdi. Churchill hemen Wavell'e, Percival'e teslim olma talimatını verme konusunda yetki tanıdı; karar hemen ertesi gün alınacaktı. Japonlar tarafından esir alınanlar arasında 16.000 İngiliz, 14.000 Avustralya ve 32.000 Hint askeri vardı. "Şimdi," dedi Churchill o gece Chequers'tan yaptığı radyo konuşmasında, "bizi çok eski olmayan tarihlerde ölümün ağzından kurtaran o, ciddi bir kararlılıkla bir araya gelmiş sükunet ve dengeyi göstermenin zamanıdır. Uzun tarihimizde sık sık olduğu gibi, felaketleri vakarla ve yeniden güç toplayarak karşılayabildiğimizi göstermenin bir nedeni daha var. Artık yalnız olmadığımızı unutmamalıyız. İnsan soyunun üçte ikisi bizimle birlikte hareket ediyor artık. Belki de insanlığın tüm geleceği bizim yapacaklarımıza ve davranışımıza bağlı. Şimdiye kadar yenilmedik. Artık yenilmeyeceğiz de. Haydi hep birlikte sebatla yürüyelim fırtınaya doğru ve fırtınayı geçip gidelim."

O zamanlar Güney Afrika'da Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev yapan Colville "Hitap gücünün bütün görkemi hâlâ yerindeydi," demiş yorumunda, "ama destekleneceği konusunda her zamanki güveninden yoksun, yeni bir yakarış hali de vardı." Harold Nicolson şunları yazmış: "Dün geceki radyo konuşması beğenilmedi. Ülke, güzel cümlelerle kandırılamayacak kadar gergin ve sinirli. Ama yine de, başka ne diyebilirdi ki?" Churchill'in söyleyemediği şeyse Wavell'in ona, sadece Malaya'da değil, Burma'da savaşan birlikler için de söylediği, "Ne İngilizler ya da Avustralyalılar, ne de Hintliler gerçek anlamda bir ruhsal ya da bedensel dayanıklılık gösterebildi," sözleriydi. Bu durum Churchill'i müthiş rahatsız ediyor, ama bunlar da, Alman denizaltı şifrelerinin kaybedildiği haberi gibi, çok yakın çevresinin dışına söylenemiyordu.

Churchill'in güvenoyu almadaki başarısına karşın, kamuoyunda savaşın yönetimi konusunda eleştiriler artıyordu. Churchill, kendi görevi için Kral'a, "üzerine kızgın eşekarıları saldırıyorken kaplan avlama" benzetmesini kullanmıştı. Asıl büyük endişeler daima tek başına çekilmek zorundaydı. "Churchill bütün bunlardan çok yorulduğunu söyledi," diye yazmış Churchill'in harita odasının başkanı Yüzbaşı Richard Pim 18 Şubat'ta, "ve sorumluluklarını başkalarına devretmeyi ciddi şekilde düşündüğünü ima etti." Churchill ertesi gün Attlee'yi Başbakan Yardımcısı yaptı, fakat ikinci görevini yani Savunma Bakanlığı'nı bırakmasını talep edenlere 24 Şubat'ta Parlamento'da, "Böyle bir şeyi yapmak, yani karşımızda bir sürü dert dururken ustaca kenara çekilmek ve gelecek darbeleri –şiddetli ve tekrar tekrar gelen darbeleri– yesin diye bir başkasını öne sürmek bazılarına ne kadar cazip gelse de," dedi, "böyle korkakça bir davranışı kabul edemem." İki hafta sonra Clementine, Churchill'in kuzeni Oswald Freven'e şunları yazmıştı: "Çok cesur. Saldırılar tek başına bir şey değil de, Singapur'daki büyük üzüntü ve trajediyle birleşince, dilerim onun yiğit yüreği iflas etmez."

Churchill'in kavgacılığı geri gelmişti. Fakat ailesi onun içindeki sıkıntıyı görüyordu. "Baba çok zor durumda," diye yazmış Mary 27 Şubat'ta günlüğüne. "Fiziksel olarak pek iyi değil ve olayların durmadan ağırlaşıp ezen baskısından ötürü yıpranmış bir halde." Manş Denizi kıyısındaki bir Alman radar istasyonuna yapılan başarılı bir komando saldırısıyla radar parçalarının başarılı bir şekilde ele geçirilmesinin sonucunda, Alman radarının bazı yönlerden İngiltere'ninkinden daha ileri olduğunun açığa çıktığı gün pek teselli verici bir şey yoktu. İngiliz kamuoyu bu saldırının ba-

şarısına çok sevindi; ama Churchill işin karanlık tarafını biliyordu, kamuoyunun sezmediği bir sürü tehlikeyi bildiği gibi.

28 Şubat'ta Japon kuvvetleri Java'ya saldırdı. Bunun ardından gelen deniz savaşında İngiltere çok ağır kayıplar verdi. "Bunlar senin deyişinle, Winston'un ıstırap günleri," diye yazdı Clementine o gün bir kuzenine, "ne kadar güçlü, ama yine de, Uzakdoğu'daki bu korkunç dalgayı durduramayacak kadar güçsüz." Mary günlüğüne babasının "olaylar yüzünden üzgün ve dehşete düşmüş" ve "umutsuzcasına bitkin" olduğunu yazmıştı. Pearl Harbor'un üzerinden hemen hemen üç ay geçmişti. "ABD'nin savaşa girmesini ne kadar hasretle beklediğimi ve girince nasıl şükrettiğimi hatırladığımda," dedi Churchill 5 Mart'ta Roosevelt'e çektiği telgrafta, "7 Aralık'tan beri bizim İngiltere'nin işlerinin ne kadar ciddi şekilde kötüye gittiğini görmek bana zor geldi."

Churchill'in bu telgrafı çektiği gün, Burma'daki en kıdemli İngiliz subayı ve daha önce de Dunkirk tahliyesinin en kıdemli subayı olan Sir Harold Alexander, Rangun'un boşaltılması emrini verdi. Üç gün sonra Java'daki Hollandalılar teslim oldu ve 10.000'den fazla İngiliz ve Avustralya askeri esir alındı. Churchill savaşın giderek artan olumsuzluklarının düzelmesine yardımcı olur umuduyla General Brooke'dan Kurmay Başkanları Komitesi'nin başkanı olmasını istedi. Ayrıca, Müşterek Harekât Başkanlığına da bir deniz subayını, Kraliçe Victoria'nın torununun torunu ve Churchill'in 1914'teki ilk Donanma Komutanı Prens Louis Battenberg'in oğlu Lord Louis Mountbatten'i getirdi. Churchill ayrıca o hafta, İngiliz-Sovyet anlaşmasıyla ilgili görüşmeleri sonuçlandırmak amacıyla Stalin'le görüşmek için Tahran'a ya da Hazar Denizi'ndeki Sovyet kenti Ast-rahan'a gitmeyi önerdi. "Ve bu teklif," diye yazmıştı Oliver Harvey, "her an iflas edebilecek kalbinden mustarip bir adamdan geliyordu. Ne cesaret ve ne yiğitlik, ama böyle de yapılır mı?"

Rusya'ya ziyaret önerisinden bir şey çıkmadı. Ayrıca Churchill, Stalin'in şiddetle talep etmeye başladığı bir şeyi, yani Müttefiklerin o yıl içinde Kuzey Avrupa'ya, Alman birliklerini Doğu Cephesi'nden çektirecek bir çıkarma yaparak "ikinci bir cephe" açmayı vaat edebilecek durumda da değildi. Aslında, 8 Mart'ta Churchill'e Roosevelt'ten gelen, Amerika'nın amfibi çıkarma potansiyeliyle ilgili bir araştırmada Başkan, ABD gemilerinin "asker nakletme kapasitesinin" gereken 400.000 askere kadar yükseleceği tarih olarak 1944 Haziranı'ndan söz ediyordu. 1943 Haziranı'na ka-

dar ancak 130.000 asker taşıma kapasitesine ulaşılacaktı ki bu da eğer Almanya'nın içine doğru bir harekat yapılacaksa, Kuzey Avrupa'ya yapılması gerekecek büyük bir çıkarma için yetersizdi. Stalin'in istediği 1942 Eylülü'ndeki bir çıkarmada Amerika, gereken çıkarma gemilerinin ancak yüzde kırkını ve 5.700 savaş uçağının da ancak 700'ünü sağlayabilirdi. Bir ay sonra Clementine'in, kocası hakkında, "Sadece kendi ülkesinin değil, savaşa hazırlanmamış Amerika'nın da derdini çekiyor artık," demesinde pek şaşacak bir şey yoktu.

Müttefiklerin 1942'de Kuzey Avrupa'ya bir amfibi saldırıya girişememesinin başlıca nedeni, bizzat Roosevelt'in açıkladığı gibi, Amerika'nın savaşa hazır olmamasıydı. Onun yerine, Alman kentlerinin ve sanayi tesislerinin bombalanması, Batı'nın Almanya'ya yapacağı en önemli saldırı harekatı olmaya devam edecekti. "Sonucu belirleyici bir şey değil bu," demişti Churchill 13 Mart'ta Portal'a, "ama hiçbir şey yapmamaktan iyidir ve düşmanı hırpalamak için gerçekten de çok müthiş bir yöntem." Enigma çözümleri Almanların yaz için planladığı büyük bir Rusya saldırısı hakkında ayrıntılar vermeye başlamıştı. Churchill hemen, Almanya'ya "yapılabilecek" en şiddetli İngiliz saldırısına girişerek "Rusya'nın ağırlığını hafifletmeyi" önerdi. Kurmay Başkanları bunu onayladı; ama Churchill'in, yeni Alman saldırısı başlayınca bir İngiliz hava birliğinin Sovyet Hava Kuvvetleriyle "yan yana" savaşmak üzere Rusya'ya gönderilmesi isteğini reddettiler. "Ortadoğu'da da yeni bir Alman saldırısı olması ihtimaline karşı," dedi Brooke, "avcı uçakları Ortadoğu'dan ayrılamaz."

Singapur'un düşmesi Churchill için bir üzüntü kaynağıydı; 26 Mart'taki bir konuşmasında bunu "İngiliz ordusu için tarihin kaydettiği en büyük felaket," diye niteledi. Ama Japonların ilerleyişi öylesine hızlı, Japon hava kuvvetleri öylesine güçlüydü ki, durdurmak çok zordu. 3 Nisan'da Burma kenti Mandalay bombalandı ve iki bin sivil öldü. 4 Nisan'da Japonların Seylan'a yaptığı bir hava saldırısında dört İngiliz savaş gemisi batırıldı ve beş yüzden fazla asker boğuldu. 6 Nisan'da Japon kuvvetleri, Pasifik Okyanusu'nda Avustralya'nın hamisi olduğu bölgelerden biri olan Solomon Adaları'na çıkarma yaptı. Churchill, planlamada yeterli bir öngörü gösterilmediği konusunda yeni bir eleştiriye yanıt verdiği 13 Nisan'daki Parlamento konuşmasında, "Bu çok acıklı olaylardan önce muazzam miktarda tartışmalar ve planlar yapıldı," dedi, "fakat inceleme ve tartışma, üstün bir düşman gücüne karşı hazır olmak için yeterli değildir." Fi-

lipinler'in Bataan Yarımadası'ndaki Amerikan kuvvetleri dört gün önce teslim olmuş, 35.000 Amerikan askeri tutsak düşmüştü; Singapur büyüklüğünde bir felaketti bu. "Umut edebileceğimiz tek şey," dedi Churchill 23 Nisan'daki gizli Parlamento oturumunda, "geri çekilmenin mümkün olduğunca yavaş olmasıdır."

Her gün gelen yeni felaket haberleri yüzünden Churchill hiç olmazsa bir iki saat yalnız kalmak istedi. "Geçen hafta Chartwell'e gittim," diye yazdı Randolph'a 2 Mayıs'ta, "ve bütün güzelliğiyle ilkbaharı buldum. Donanma yaveri adını taktığım kaz da, dişi kuğu da tilkilerin kurbanı olmuş. Ama Sarı Kedi, sekiz aydır oraya gitmemiş olmama karşın, dostluğunun devam ettiğini göstererek beni duygulandırdı."

Nisan boyunca, Rusya'ya giden İngiliz gemi konvoyları Norveç'in kuzeyinde üslenmiş Alman bombardıman uçaklarının tekrar tekrar saldırısına uğrayarak ağır kayıplar verdi. Nisan ayında giden bir konvoydaki yirmi üç gemiden sadece sekizi Rusya'ya varabildi. Bir tanesi batırıldı ve diğerleri seyri durdurmak zorunda kaldı. 2 Mayıs'ta Roosevelt, kayıpları telafi etmek için konvoyların sayısında bir artış isteyince yanıt veren Churchill, "İstirham ediyorum sizden," dedi, "çok dikkatle incelediğimiz ve bütün yükünü kaldıramadığımız bu operasyonda bizi muhakememizin ötesinde zorlamayın."

"Kaldırılamayan yük" her tarafta kendini gösteriyordu; Burma'da Mandalay 3 Mayıs'ta teslim oldu ve 1886'da Churchill'in babasının imparatorluğa kattığı o zengin ülke tümüyle Japonların eline geçti. Akdeniz'de Malta şiddetli hava bombardımanı altındaydı. Filipinler'de, Corregidor Adası'ndaki Amerikan kuvvetleri 6 Mayıs'ta teslim oldu; inatçı savunma sırasında sekiz yüz asker ölmüştü. Ertesi gün, Vichy denetimindeki Madagaskar'a, Japonlara kaptırmamak için çıkarma yapmış olan İngiliz deniz ve kara kuvvetleri iki günlük bir savaşın ardından adanın en önemli limanı Diego Suarez'e girerek Vichy'ye bağlı garnizonu teslim olmak zorunda bıraktı. "Türlü çeşitli riskleri bulunan bu operasyonlar," dedi Churchill o gün Parlamento'da, "büyük bir enerji ve gayretle yürütülmüştür."

15 Mayıs'ta Leeds'de konuşan Churchill, kendisini dinlemeye gelen muazzam kalabalığa şunları söyledi: "Savaşta, dağın zirvesine çıktığımızı söylemenin erken olduğu, fakat artık zirveyi karşımızda gördüğümüz bir aşamaya geldik." Yanında bulunan, sekreterlerinden Elizabeth Layton ertesi gün annesiyle babasına şunları yazmıştı: "Bunda hiçbir kuşku yok; in-

sanlar, herkes, onu *kendi* Başbakanları olarak görüyor." Churchill, "beyinler ve 'elitler' kadar," kitlelere de hitap ediyor. "Ve kesinlikle hak ediyor bunu; olabilecek en sıcak ve hatta sevimli halinde denebilir."

O yaz Churchill sürekli bir şekilde, Almanya'yı karada yenmek amacıyla Kuzey Avrupa'ya nihai bir çıkarma yapmanın inceliklerini hesaplıyordu. 26 Mayıs'ta, Manş Denizi'ni geçen çıkarma gemilerinin yükünü boşaltması için gerekecek yüzer iskeleler konusunda görüşlerini sekillendirdi. "Bunlar metcezirle yükselip alçalmalı," diye yazdı. "Demirleme sorunu halledilmeli. Bu konuda mümkün olan en iyi çözümün bulunmasını istiyorum. Konuyu tartışmayın. Zorluklar kendini savunuyor zaten."

Bu sorun inşaat mühendisi Taylor Woodrow'a verilecekti. Her biri Dover Limanı büyüklüğünde iki beton liman Manş Denizi'nde yedekte çekilecek şekilde yapılacaktı. Fakat Alman ordusu Kuzey Afrika'da hâlâ yenilmediği ve Almanların inisiyatifi ele geçirecek gücü hâlâ varolduğu halde Manş Denizi'nin ötesine ciddi bir Alman saldırısı düşünülmemişti. Tam da Churchill'in bu notu yazdığı gece Rommel Batı Çölü'ndeki İngiliz kuvvetlerine bir saldırı başlattı. "Geri çekilmek ölüm olur," dedi Churchill Auchinleck'e çektiği telgrafta. "Bu sadece silah değil, irade gücü meselesidir de. Tanrı hepinizi korusun."

Rommel ve Auchinleck'in orduları Batı Çölü'nde savaşırken İngiliz bombardıman uçakları 30 Mayıs'ta Köln'ü bombaladı. Savaşın bin uçakla yapılan ilk saldırısıydı bu. Alman sanayi tesislerine çok büyük zarar verildi, fakat otuz dokuz bombardıman uçağı vurulup düştü. O hafta, savaşın sonucuna daha da büyük etkide bulunacak bir çatışma daha vardı: Pasifik'te, İngiliz-Amerikan ortak çabasıyla Japonların çok gizli radyo mesajlarının çözülmesi sayesinde, Pearl Harbor'a bir atlama taşı olan Midway Adası'na giden bir Japon saldırı filosuyla 4 Haziran'da çatışmaya girildi; Japonların dört uçak gemisi imha edildi. O kadar çok sayıda savaş alanı, o kadar çok esir ulus, o kadar çok sayıda muhtemel savaş planı vardı ki, Churchill tekrar Atlantik'i geçip Roosevelt'le bir kez daha bir araya gelmeye karar verdi.

Batı Çölü'nde Rommel Tobruk'a doğru saldırıya geçmişti. Churchill 15 Haziran'da Auchinleck'e çektiği telgrafta, "oradaki garnizonda orayı savunmak için gereken miktarda birlik bulunmalıdır," dedi. İki gün sonra Londra'dan trene binip İskoçya'daki Stranraer'e gitti; orada da beş ay önce İngiltere'ye geri döndüğü deniz uçağına bindi.

"Başbakan müthiş formunda," diye yazmıştı Atlantik uçuşu sırasında Brooke, "ve bir okul çocuğu gibi eğleniyor." Deniz uçağı yirmi altı saat havada kaldıktan ve Newfoundland'da yakıt almak için durduktan sonra, Beyaz Saray'a beş kilometreden az bir mesafedeki Anacostia Deniz Hava Üssü'ne indi. Churchill Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde bir gece kaldıktan sonra bir ABD donanma uçağıyla Roosevelt'in Hudson Nehri'ndeki evinin, yani Hyde Park'ın, en yakınındaki havaalanı olan New Hackensack'a indi. Roosevelt onu havaalanında bekliyordu ve Churchill'in daha sonra yazdığına göre, "Bizi, hayatımda yaşadığım en sert ve sarsıntılı inişi yaparken gördü."

Roosevelt Churchill'e Hudson Nehri'ne tepeden bakan malikanesini göstermek istiyordu; Churchill'in de bindiği otomobili Roosevelt kullandı. "Arabayla giderken zaman zaman düşüncelere daldım," diye yazmış sonradan Churchill. "Sayın Roosevelt sakatlığı yüzünden ayaklarını fren, debriyaj ya da gaz pedalında kullanamıyordu. Zekice bir düzenleme sayesinde bunların hepsini hayret verici derecede güçlü ve kaslı kollarıyla yapıyordu. Pazılarına bir dokunmamı istedi ve çok ünlü bir şampiyon boksörün onlara imrendiğini söyledi. Bu çok güven vericiydi; fakat araba Hudson'un üzerindeki kayalık uçurumların kenarındaki çimenli banketlerin üzerinden gittiği birçok durumda, bu mekanik düzenek ve frenler inşallah bir arıza çıkarmaz diye düşündüğümü itiraf ediyorum. Hep işimizden konuştuk ve ben onun araba kullanırken dikkatini dağıtmamaya dikkat ettiysem de, resmî bir toplantıda mümkün olduğundan daha çok ilerleme kaydettik."

Churchill 20 Haziran'da, Hyde Park'ta Roosevelt'le yaptıkları görüşmeler sırasında, "İngiltere'nin sorumlu askeri otoritelerinden hiçbirinin" Manş Denizi'nin ötesine 1942 Eylülü'nde yapılacak bir çıkarmada başarı şansı görmediğinden; o sonbahardaki yeni savaş alanının Fransız Kuzey Afrika'sının Atlantik ve Akdeniz kıyıları olması gerektiğinden bahsetti. Roosevelt onayladı; tam ölçekte bir saldırıyı olanaksız kılan, Amerika'nın yeterli savaş uçağı ve çıkarma gemisi sağlayamamasıydı. Daha da bir ileriye bakarak, ABD ve İngiltere'nin "eşit ortaklar olarak," bir atom bombasının geliştirilip üretilmesiyle ilgili araştırmalarını paylaşmaları konusunda gizli bir anlaşma da yaptılar.

O gece Churchill ve Roosevelt Başkanlık treniyle Washington'a gittiler ve Churchill Beyaz Saray'da Roosevelt'e konuk oldu. Ertesi sabah,

Churchill ve Roosevelt, Başkan'ın çalışma odasında konuşurlarken pembe bir kağıt getirilip Başkan'a verildi ve Roosevelt kağıtta yazılanları okuyup hiçbir şey söylemeden Churchill'e verdi. Mesajda, "Tobruk teslim oldu ve 25.000 asker esir edildi," yazıyordu. Churchill buna inanmadı ve Ismay'den Londra'ya telefon etmesini istedi. Fakat Ismay'in bunu yapmasına fırsat kalmadan Akdeniz'deki İngiliz deniz kuvvetleri komutanından ikinci bir mesaj geldi ve komutanın mesajı "Tobruk düştü" diye başlıyordu.

Artık inanmamak için bir neden olamazdı. "Yenilgi başka bir şeydir," diye yazmıştı sonradan Churchill, "utanç başka bir şeydir." Bir süre kimse konuşmadı. Sonra Roosevelt Churchill'e döndü ve "Yardımcı olmak için ne yapabiliriz?" diye sordu.

Gün boyunca haberler geldikçe, esir sayısının 33.000'e yaklaştığı anlaşıldı. Ayrıca, Rommel'in Mısır sınırına doğru ilerlemeye devam ettiği ve hatta belki Mısır'a girmiş olabileceği de anlaşıldı. O gece Roosevelt bir Amerikan zırhlı tümenini Ümit Burnu'ndan dolaşarak Mısır'a göndermeyi teklif etti. Churchill, Auchinleck'e çektiği telgrafta, "Bu savaşta nasıl savaşıldığı ya da daha öncesinde çok daha iyi savaşılmasının gerekip gerekmediği konusunda neler düşünürsem düşüneyim, size tümüyle güveniyor ve sorumluluğunuzu tam anlamıyla paylaşıyorum," dedi.

İki yıl içinde Mısır'ın ikinci kez savunulması gerekiyordu. "Siz," dedi Churchill Auchinleck'e çektiği telgrafta, "bizim, İngiltere istila edilmiş olsaydı içinde bulunacağımız durumu şimdi orada şu anda tecrübe ediyorsunuz ve dolayısıyla oraya da yoğun ve çok güçlü bir psikolojinin egemen olması gerekiyor." Churchill aynı gün, Amerikalıların gemiler konusunda yaşadığı güçlükler yüzünden, söz verilen zırhlı tümenin Kahire'ye gönderilmesinin imkansız olduğunu ve bunun artık, Rommel'in Mısır sınırını geçmedeki başarısı yüzünden tehlikeye girdiğini öğrendi. Amerikalılar bunun yerine bu kez 300 tank ve 100 tane motorize Obüs topu teklif etti; bunlar, Havana'dan şeker taşıyan gemilerin arasından özel olarak talep edilen iki kargo gemisiyle gönderilecekti.

Churchill 23 Haziran'da Washington'dan trenle Güney Carolina'daki Camp Jackson'a gitti. Orada 24 Haziran sabahı paraşüt indirme tatbikatı yapan bir Amerikan taburunu seyretti. "Bin kişinin birden aşağıya atladığını hiç görmemiştim," diye hatırlıyordu sonraları. O gün öğleden sonra, bir tugay askerin gerçek mermilerle yaptığı atış talimini de sey-

retti. Sonra tekrar uçakla Washington'a döndü. Sonra da, 25 Haziran gece yarısından az önce Baltimore'da kendi deniz uçağına bindi ve Hopkins'e elini sallayarak "Şimdi İngiltere'ye, vatana ve güzel bir kavgaya," dedi. Az önce, Avam Kamarası'nda ona karşı bir güvensizlik önergesi verildiğini öğrenmişti. Görüşmeler 1 Temmuz'da, yani Alman kuvvetlerinin Mısır'ın 400 kilometre içinde ve Kahire'ye 300 kilometreden az mesafedeki El Alameyn'e vardığı gün başladı. Churchill'i en sert eleştirenlerden biri, İşçi Partili Aneurin Bevan şunları söyledi: "Başbakan tartışma üstüne tartışma kazanıyor ama savaş üstüne savaş kaybediyor. Ülke halkı Churchill'in, oylamalarda savaşır gibi, savaşlarda da tartışır gibi mücadele verdiğini söylemeye başladı."

Yaptığı savunmada Churchill, "önemli tüm kararlarda" Savaş Kabinesi'nin desteğini almak zorunda olduğunu ve savaşan güçler üzerinde "doğrudan operasyonel kontrolün" Kurmay Başkanlarında olduğunu belirtti. Churchill, "lütuf istemiyor"du. Başbakanlık görevini, "İmparatorluğun hayatının pamuk ipliğine bağlı olduğu bir sırada," selefi Chamberlain'i "elinden gelenin en iyisiyle savunduktan sonra" yüklenmişti." Churchill şöyle devam etti: "Ben sizin hizmetkarınızım ve istediğiniz anda beni görevden alma hakkınız var. Hakkınızın olmadığı şeyse benden, etkili bir eylem yetkim olmadığı halde sorumluluk yüklenmemi istemektir." "Eğer bu güvensizlik önergesi reddedilirse," dedi Churchill Avam Kamarası'na, "İngiltere'nin tüm dostlarından ve davamızın tüm sadık hizmetkarlarından yükselen sevinç haykırışları duyulacak, devirmeye çalıştığımız zorbaların kulaklarında da düş kırıklığının matem çanları çınlayacaktır."

Önerge 25'e karşı 475 oyla reddedildi. Churchill Downing Sokağı 10 numaraya döndü; aynı gün öğleden sonra kendisini görmeye gelen, Amery'nin Batı Çölü'nden yeni dönmüş oğlu Julian, Churchill'i Batı Çölü'nü ziyaret etmeye ve oradaki birliklerin moralini düzeltmeye çağırdı.

"Savaş alanında varlığınız bile yeterli olacaktır," dedi Amery.

"Yani gidip onlara konuşma yapmamı mı kastediyorsunuz?" diye sordu Churchill.

"Evet, askerlere ve subaylara," diye yanıtladı Amery.

Savaş alanına gitme fikri Churchill'in hoşuna gitmişti; fakat Eden, kendi görüşünce Başbakan'ın "ayakbağı" olacağını söyledi.

"Yani kocaman bir inek pisliğinin üzerinde vızıldayan büyük bir bok sineği gibi mi demek istiyorsunuz?" diye sordu Churchill.

Gideceği yer Kahire'ydi; yolculuk için planlar yapılırken, Kuzey Kutbu bölgesi Arktika'dan geçerek Rusya'ya giden konvoylardan biri daha vahşice vuruldu. Konvoyun otuz dört ticari gemisinden yirmi üçü battı; sadece on biri Rusya'ya varabildi. Konvoyla Rusya'ya taşınan yaklaşık altı yüz tanktan beş yüzü yitirildi. Ağustos ve eylülde konvoy göndermekten vazgeçilecekti. 14 Temmuz'da, Kuzey Kutbu Denizi ve Atlantik'te bir haftada yaklaşık 400.000 tonluk geminin batırıldığını öğrenen Churchill "Ne bu savaşta ne de son savaşta hiç görülmemiş bir miktar bu," dedi Roosevelt'e, "ve eğer böyle giderse, kaybolanı yerine koymak için halihazırda yapılmış bütün planları yetersiz bırakır."

Churchill bu felaketler karşısında hiç paniklemedi. Savaş Bakanlığı'nda Askeri Harekât Başkanı Tümgeneral John Kennedy 17 Temmuz'da günlüğüne şunları yazmış: "Winston kesinlikle cesaret veriyor. Onun, böylesine muazzam işlerle baş ederkenki telaşsız haline ve sanki tatildeymiş gibi tavrını hiç bozmamasına hayranım. Bugün özellikle güler yüzlü ve şakacı. Çevresindekilerin ona niçin bağlandığını –ve onun hakimiyetini kabul ettiğini– çok iyi anlıyorum. Bir keresinde Dudley Pound'un 'Bu adamı sevmemek elinizde değil' dediğini hatırlıyorum da, bu duygunun gerçek olduğunu görüyorum şimdi."

1942 Eylülü'nde Manş Denizi'nin ötesine, muhtemelen Cherbourg Yarımadası'na sınırlı bir çıkarma yapılmasını umut eden Başkan Roosevelt temmuzun son haftasında Hopkins'i, Amerikan Genelkurmay Heyeti'nden iki kişiyle, General Marshall ve Amiral King'le birlikte Londra'ya gönderdi. Ama Churchill ve İngiliz Kurmay Başkanları, Cherbourg planının Rusya'ya yardım olamayacak kadar küçük ve yarımadayı elde tutmayı başaramayacak kadar zayıf olduğunu vurguladı. Üç gün süren yoğun tartışmaların ardından Amerikalılar Cherbourg operasyonundan vazgeçip 1942 yılında Kuzey Afrika çıkarmasına öncelik vermeyi ve 1943'te Manş Denizi'nin ötesine yapılacak büyük bir çıkarmaya hazırlanmayı kabul ettiler.

Churchill, Stalin'e telgraf çekerek hem Kuzey Kutbu üzerinden gönderilen konvoylarının durdurulduğunu hem de Manş ötesine çıkarmanın ertelendiğini söyledi. Stalin hiddetlendi, çünkü Hitler'in orduları Güney Rusya'da Kafkasya'ya geçmişti ve Rusya'nın ana petrol kuyularını tehdit ediyordu. İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Sir Archibald Clark Kerr, Churchill'in fazla vakit geçmeden Stalin'le bir araya gelmesinin, böylece

Churchill'in ona sadece bu değişikliklerin nedenini değil, etkili bir şekilde eyleme geçme ve yardım planlarını da anlatmasının "müthiş yararları"nı vurguladı. Churchill Kahire'den sonra Rusya'ya uçmaya karar verdi. "O zaman, savaşı birlikte denetleyecek ve el ele verip kararlar vereceğiz," dedi 31 Temmuz'da Stalin'e çektiği telgrafında.

Churchill hayatında ilk kez 5.000 metre yüksekte, bir Amerikan Liberator bombardıman uçağının basınçsız kabininde yolculuk yapacaktı. Bu yolculuğa alışmak için 31 Temmuz akşamı Farnborough'a gidip özel bir oksijen maskesi testinden geçti ve yanındaki uzmana, maskeyi taktığı sırada purosunu da içebileceği bir şekilde adapte edilip edilemeyeceğini sordu. Oksijen maskesi layıkıyla adapte edildi ve bir sonraki gece Churchill, yanında General Brooke ve Charles Wilson'la birlikte Lyneham Havaalanı'ndan Kahire'ye uçtu. "Hep seni düşünüyorum sevgilim," diye yazdı Clementine ona üç gün sonra, "ve şu Ortadoğu sorunu denen engelin yahut aksiliğin ya da her neyse onun içyüzünü görür ve çözersin diye dua ediyorum. Yolculuğunun bu ilk bölümü, insan yiyen devin mağarasına yaptığın ziyaret kadar dramatik ve sansasyonel değil; ama sanırım sonuçları açısından daha verimli olabileceğini düşünmeliyim."

Churchill Kahire'ye varır varmaz hemen, tüm askeri planlamacıların üzerine çökmüş bitkinliği ve enerji yoksunluğunu hissetti. General Brooke onu Auchinleck'in yerine başka birini getirmeye zorladı ama Churchill bu konuda tereddütlüydü. "Başbakan, komutanlarından birini görevden alma fikrinden hiç hoşlanmıyor," diye yazmış Charles Wilson 4 Ağustos'ta günlüğüne. Ama Churchill sonunda Auchinleck'in gitmesi gerektiğine karar verdi. "Daha başından beridir ona söylediğim buydu" olmuştu Brooke'un yorumu. Auchinleck'in Sekizinci Ordu Komutanlığı General Gott'a ve Ortadoğu Başkomutanlığı göreviyse General Alexander'a verilecekti. 1940 Mayısı'nda İngiliz Denizaşırı kuvvetlerini Dunkirk'ten, 1942 Mayısı'nda da İngiliz ve İmparatorluk kuvvetlerini Burma'dan başarıyla çıkartan Alexander'dı. O da Churchill gibi eski bir Harrow mezunuydu. Churchill "onun büyük savaş kapasitesine" güvendiğini yazmıştı Clementine'e. Ama General Gott'un "tükenmiş" olduğu söyleniyordu; Brooke, Churchill'i bu konuda uyarmıştı. Churchill bunu sınamak için uçakla Sekizinci Ordu'nun El Alameyn'deki mevzilerine gitti, mevzileri denetledi ve bir süre Gott'la birlikte kaldı. "Gott bana hemen bir güven duygusu verdi," diye yazdı Churchill üç hafta sonra.

Uçakla tekrar Kahire'ye dönen Churchill komutan değişikliklerini Savaş Kabinesi'ne bildirdi. Sonra 7 Ağustos akşamı, Gott'un bir uçak kazasında öldüğünü haber aldı; Churchill'in iki gün önceki yolunu izleyerek uçakla Kahire'ye giderken Alman avcı uçakları tarafından vurulup düşürülmüştü. Gott'un yerine, 1940 Haziranı'nda, İngiltere'ye bir istila saldırısının beklendiği günlerdeki saldırgan enerjisiyle Churchill'i çok etkilemiş olan General Montgomery getirildi. Montgomery'nin bildirilen kabalığının olumsuz bir faktör olması gerekmezdi. "Çevresindekilere karşı tatsız biriyse," diye yazmıştı Churchill 9 Ağustos'ta Clementine'e, "düşmana karşı da tatsız olacaktır."

Churchill Kahire'deki dokuzuncu gününde Sekizinci Ordu'nun tüm birimlerini ziyaret etti ve onlara hitaben konuşmalar yaptı. "Bir yerde," diye yazdı karısına, "hemen hemen hepsi Oldhamlıydı" yani Churchill'in kırk iki yıl önceki seçim bölgesindendiler. "En çok heyecanı gösteren onlardı." Amerikan tank desteğinin yolda olduğunu ve zaferin geleceğini söylediği her yerde Churchill'e çok coşkun bir tezahürat yaptılar ve dikkatle dinlediler. "Durumu yerinde inceledikçe," dedi Clementine'e, "kesin bir zaferin ancak, işin üstesinden gelebilecek bir liderlikle kazanılabileceğinden daha çok emin oluyorum." Churchill 10 Ağustos'ta, yani bu mektubu yazdığının ertesi gün Alexander'a gönderdiği ve resmî olarak beş gün sonrasının tarihi verilmiş talimatla, kazanılması gereken zaferin niteliğini belirtiyordu: "Birinci ve asıl göreviniz mümkün olan ilk fırsatta, Mareşal Rommel komutasındaki Alman-İtalyan ordusunu Mısır ve Libya'daki tüm mühimmatı ve tesisleriyle birlikte ele geçirmek ya da yok etmek olacaktır." 10 Ağustos'ta Ismay'e yazdığı mektupta da "Görevin basit ve hedefin tek olmasının artık zorunlu bir şey olduğundan eminim," demişti.

Churchill 10 Ağustos gece yarısını biraz geçe Kahire'den ayrılıp doğuya doğru, altı saat süren 2.100 kilometrelik bir uçak yolculuğuyla Tahran'a gitti. Liberator uçağı Batı İran dağlarının üzerinden uçarken yine oksijen maskesi gerekti. 12 Ağustos'ta Tahran'dan kuzeye, Moskova'ya giderken uçağına, İngiltere'nin Ödünç alma-Kiralama programının bir parçası olan, Amerikan yapımı on tane Aircobra avcı uçağı eşlik ediyordu. Churchill o gün Tahran'dan on buçuk saatlik bir uçuşun ardından, öğleden sonra Moskova'ya indi. Havaalanından bir otomobille kentin dışında, sıcak bir banyonun ve daha sonra hatırladığına göre, "beklentilerinin ya da tüketim gücünün çok ötesinde" müsrifçe yiyecek ve içeceğin beklediği bir villaya, iki saat sonra da Moskova'ya, Kremlin'e götürüldü.

Sovyet lideri karamsar bir ruh halindeydi ve Churchill'e daha konuşmalarının başında hemen, Almanların Volga üzerindeki Stalingrad'a ve Hazar Denizi'ndeki Bakü'ye varmak için "korkunç bir çaba" harcadığını söyledi. Güneyde Kızıl Ordu "Alman saldırısını durduramamış"tı. Churchill bunun üzerine Stalin'e, 1942'de Manş Denizi'nin ötesine bir çıkarma yapılamayacağını, İngiltere'ye henüz sadece iki buçuk Amerikan tümeninin geldiğini, Manş ötesi kuvvetlerin Amerikan bölümünü oluşturacak yirmi yedi tümenin aralıktan önce gelemeyeceğini, İngiliz-Amerikan planının saldırıyı 1943'te başlatmak olduğunu, ama 1943'te de Almanların "Batıda şu andakinden daha güçlü bir ordu bulundurduğunun" görülebileceğini söyledi. "Bu noktada," diye yazıyor İngiliz resmî kayıtlarında, "Stalin'in yüzü kasılarak kaşları çatıldı."

Churchill, Stalin'e, "Eğer 200.000 askeri sahile atmak Rusya cephesinden önemli miktarda Alman kuvvetinin çekilmesini sağlasaydı," dedi, "çok sayıda asker kaybedilecek diye böyle bir şeyi yapmaktan hiç çekinmezdim." Ama böyle bir şey "Alman askerlerinin geri çekilmesini sağlamaz ve 1943 programını berbat ederse büyük bir hata olur." Stalin hor görürcesine Churchill'e, "Risk almaya hazır olmayan adam savaş kazanamaz," dedi ve sonra da, İngilizlerin "Almanlardan niçin bu kadar korktuğunu" sordu. Churchill buna yanıt olarak, Hitler'in İngiltere'yi istilaya kalkmaktan korktuğu 1940 yılından söz etti. "Hitler korkmasaydı," dedi Churchill, "ben buraya gelip bu hikâyeyi anlatamazdım."

Stalin hem kızgın hem üzgündü; kızgınlığının nedeni o eylülde Manş Denizi'nin ötesine bir çıkarmanın düşünülmemesindendi ve üzgünlüğünün nedeniyse ona, İngiliz ve ABD, Alman birliklerini yahut uçaklarını hızla ezilen Doğu Cephesi'nden çekmek için sanki hiçbir harekat yapmayacakmış gibi görünmesiydi. Churchill bu kez İngiltere'nin Almanya'yı bombalamasından söz etti. "Bu zaten hatırı sayılır boyuttadır," dedi Churchill, "ve artacaktır. İngiltere, Alman sivil halkının moralini askeri bir hedef olarak görüyor. Merhamet istemiyoruz ve merhamet göstermeyeceğiz." İngiltere, yirmi Alman kentini "yerle bir" etmeyi planlıyordu ve birçoğu zaten yerle bir edilmişti; "Eğer gerekirse, savaş devam ettikçe hemen hemen her kentin hemen hemen her mahallesini yerle bir etmek amacındayız."

"Bu noktada," diyor toplantı tutanakları, "Stalin gülümsedi ve bu hiç fena olmaz dedi." Churchill'in, Alman kentlerinin yoğun bir şekilde bombardıman edileceği vaadi "toplantıya çok canlandırıcı bir etki yaptı ve son-

rasında atmosfer giderek daha samimi hale geldi." Sonra Churchill, Stalin'e, tam o sırada hazırlanan başka bir operasyonun ayrıntılarını bildirmeye Roosevelt'in de onay verdiği bir amfibi çıkarmanın var olduğunu söyledi. "Bunu duyunca," deniyor tutanaklarda, "Stalin ayağa kalktı ve gülümsedi." Bunun üzerine Churchill Kuzey Afrika çıkarmasının ayrıntılarını açıkladı. 1942'de "ikinci cephe" Kuzey Afrika'da açılacaktı. Bu harekat yedi Amerikan ve beş İngiliz tümeniyle, yani Manş Denizi'nin ötesine bir çıkarmanın gerektirdiği kuvvetin dörtte biriyle yapılacaktı.

Stalin memnun kalmış, etkilenmişti: "Tanrı bu seferi başarıya kavuştursun," dedi. Fakat ertesi gün yine kızgın bir ruh haline bürünmüştü ve Churchill'e, "Siz İngilizler savaşmaktan korkuyorsunuz," dedi. "Almanları üstün insanlar olarak görmemelisiniz. Eninde sonunda savaşmak zorunda kalacaksınız. Savaşmadan savaş kazanamazsınız." Buna yanıt olarak Churchill, ertesi gün Attlee'ye, "Onun bütün aşağılamalarını açıkça püskürttüm," dedi, "ama hiçbir hakarette bulunmadan yaptım bunu." Stalin, İngilizlerin Avrupa'da hiçbir operasyon yapmaya niyetinin olmadığını, çünkü Almanlarla savaşmaktan korktuklarını tekrarlayınca buna karşılık Churchill, "Bu sözü sadece, Rus askerlerinin cesaretinden ötürü bağışlıyorum," dedi.

Churchill, düşmanca havayı düzeltecek bir şey arıyordu. "O zaman bağırarak, onun tavrında yoldaşlıktan hiçbir eser olmadığını söyledim," diye anlatmıştı Attlee'ye. "Ben bunca yolu birlikte çalışmak için iyi ilişkiler kurma niyetiyle gelmiştim. Rusya'ya yardım etmek için elimizden geleni yapmıştık ve yapmaya da devam edecektik. Almanya ve İtalya'ya karşı bir yıl boyunca yapayalnız bırakılmıştık. Fakat artık üç büyük ülke müttefikti ve zafer kesindi, yeter ki biz birbirimizden ayrı düşmeyelim, vesaire. Bu bölümde nedense canlanmıştım ve sözlerim henüz çevrilmeden Stalin, benim ifade tarzımdan (ya da ruhundan mı?) hoşlandığını söyledi. Bundan sonra da konuşma pek o kadar gergin olmayan bir atmosferde devam etti."

Churchill'le Stalin bu kez savaş malzemelerini ve bunların üretimini konuştu. Churchill, Stalin'e Kafkas cephesini sorunca Stalin bir kabartma harita getirtti ve Rusya'nın savunma planını bunun üzerinde anlattı. Stalin o gece Churchill'e bir yemek verdi fakat, Cebelitarık'tan Malta'ya ikmal götüren bir Akdeniz konvoyunda üç savaş gemisinin, sekiz ticari geminin ve altı uçağın yitirildiğini henüz öğrenmiş Churchill üzgündü. "Başbakan, Stalin'le birlikte divanda oturmuş halde fotoğrafları çekilirken bi-

razcık neşelendi," diye yazmış orada bulunanlardan biri. Sonra Stalin onu film seyretmeye davet etti ama Churchill yorgundu ve izin istedi. "Samimi bir şekilde el sıkıştıktan sonra," demişti Churchill, Attlee'ye, "ben ayrıldım ve kalabalık salonda bir miktar ilerlemiştim ki Stalin aceleyle benim arkamdan geldi, koridorlardan ve merdivenlerden ta dış kapıya kadar muazzam bir mesafe boyunca bana eşlik etti ve sonunda tekrar el sıkıştık." Stalin'in hareketi Churchill'in hoşuna gitmişti. "Bu uzun yürüyüş, ya da koşu, çünkü Stalin Sayın Churchill'e ayak uydurmak için çok hızlı yürümek zorundaydı," diye yazmış İngiliz Büyükelçisi, "bizim o zamana kadar girebildiğimiz kadarıyla, Sovyet Kremlini'nin tarihinde benzeri görülmemiş bir şeydi."

Churchill 15 Ağustos'ta Stalin'le son bir görüşme yaptı ve Sovyet liderine, "O yaz Almanya'yı Manş Denizi'nden gelecek bir saldırı konusunda daha çok tedirgin etmek için hemen, elli tank ve sekiz bin askerle ciddi bir akın" yapılacağını söyledi. Askerler orada bir gece kalıp "öldürecekleri kadar çok Alman öldürecek" ve sonra geri çekilecekti; "Banyoda, su sıcak mı diye görmek için elinizi suya sokmanıza benzeyen bir askeri keşif harekatı olacak bu," dedi Churchill. 17 Ağustos'ta yapılacak Dieppe saldırısıydı bu.

Stalin bunun üzerine Churchill'i Kremlin'deki dairesinde bir veda içkisi içmeye davet etti. Bu içki ikramı, altı saatten uzun süren bir yemeğe dönüştü. Tek gerginlik Kuzey Kutbu bölgesi konvoylarının konuşulması sırasında çıktı.

"İngiliz donanmasında savaş kazanma yeteneği yok mu?" diye sordu Stalin.

"Yapılacak bir şeyin nasıl doğru yapılacağını benden öğrenmelisiniz," diye yanıtladı Churchill. "Donanma ve deniz savaşı hakkında gerçekten çok şey bilirim."

"Yani ben bir şey bilmiyor muyum demek istiyorsunuz?" dedi Stalin.

"Rusya bir kara hayvanıdır," diye yanıtladı Churchill. "İngilizlerse deniz hayvanlarıdır."

Stalin bir süre sessiz kaldı, sonra çabucak neşeli haline geri dönüverdi. Gecenin geri kalan tümü, konudan konuya geçilen dostça konuşmalarla geçti ve bunların arasında Stalin'in 1907'de, bir Bolşevik konferansına katılmak için Londra'ya gelişinin anıları da vardı. Churchill villasına gittiğinde saat gece yarısı 3.15'ti. Bir saat on beş dakika sonra havaa-

lanına gitmesi gerekiyordu ve saat 5.30'da havadaydı. Uçağı güneye doğru giderken, Sovyet birlikleri Kafkasya'daki petrol kenti Maykop'tan çekilmek zorunda kalıyordu. Ama Stalin'in Churchill'e kabartma haritada gösterdiği savunma hattı hâlâ tutuluyordu.

17 Ağustos'ta Kahire'ye varan Churchill, Alexander ve Montgomery'yle uzun uzun, yakında girişecekleri saldırı hakkında konuştu. Ertesi gün Churchill, Alexander ve Brooke'la beraber arabayla, Montgomery'nin 210 kilometre ötede, deniz kıyısındaki Burg el-Arab'da bulunan karargâhına gitti. Churchill orada, çöl savaşını konuştuktan sonra banyo yaptı. Ertesi gün yine, Rommel'in nasıl yenileceği konusunda tartışmalar vardı. "Yatmaya giderken," diye yazmış günlüğüne Brooke, "Başbakan beni deniz kıyısına götürdü ve elini denize sokmak isteyen küçük bir çocuğa dönüştü. Bu işlem sırasında da gerçekten bayağı bir ıslandı." O gün Manş Denizi'nde Kanada kuvvetleri İngilizlerin ve birkaç Amerikan askerinin desteğiyle Dieppe'ye çıktı. Akın, Mountbatten'in Churchill'e bildirdiğine göre başarılıydı; Almanlar bunun karşısında "ne yapacağını şaşırdı" ve doksan altı Alman uçağı düşürüldü. İngiltere'nin da doksan sekiz uçağı düşmüştü ama Mountbatten alelacele Churchill'e, "otuz pilot kurtuldu" haberini verdi. "Dieppe'den alınan dersler," dedi Mountbatten 20 Ağustos'taki Savaş Kabinesi'nde, gelecekte planlanacak Manş ötesi saldırı için "paha biçilmez değerdedir."

Churchill 20 Ağustos günü boyunca Batı Çölü'nde kaldı, sabah yüzdü ve sonra Montgomery'nin, Almanların çok gizli mesajlarından ötürü, Rommel'in saldırı planladığı bilinen yerlerdeki savunma hatlarını gezdi. "O gün beni gülümseyerek ve tezahürat yaparak selamlayan birçok asker gördüm," diye hatırlıyordu sonradan Churchill. "Kendi alayımı, 4. Hafif Süvarileri, yahut onların, bir araya toplamaya cesaret edebildikleri –herhalde elli yahut altmış– kadarını, çok sayıda silah arkadaşlarının yeni gömüldüğü sahra mezarlığının yanında denetledim. Tüm bunlar çok acıklıydı ama bir yanda da orduda yeniden canlanan bir gayret hissediliyordu. Herkes, Montgomery'nin komutayı devralmasından sonraki değişimden söz ediyordu. Bunun doğruluğunu hissederek sevindim ve rahatladım."

Churchill 24 Ağustos akşamı tekrar İngiltere'ye döndü. Clementine'le Randolph onu karşılamak için Lyneham Havaalanı'na gelmişti. Londra'ya döndüğünde, bir zamanlar Filipinler'deki, şimdiyse Avustralya'daki Amerikan kuvvetlerine komuta eden General Douglas MacArthur'dan gelen

bir mesaj, yitirilmiş adaları geri almak amacıyla girişilecek saldırıyı başlatabileceği zamanı beklediğini bildiriyordu. "Eğer Tanrı bütün Müttefik madalyalarının dağıtımını bugün bana verseydi," demişti MacArthur kendi karargâhındaki kıdemli bir İngiliz subayına, "yapacağım ilk iş Victoria Haçı'nı Winston Churchill'e vermek olurdu. O madalyayı taşıyanların hiçbiri bunu onun kadar hak etmemiştir. Yabancı ve düşman göklerde 15.000 kilometre uçmak genç pilotların görevi olabilir; ama tüm dünyayı düşünmekle yükümlü bir devlet adamı için bu, örnek alınacak bir cesaret ve yiğitlik eylemidir."

28 Ağustos 1942'de, çok gizli Alman ve İtalyan mesajlarının Bletchley'de çözülmesi sonucu, Batı Çölü'ndeki Alman hava gücüne çok gerekli yakıtı götüren üç İtalyan tanker gemisi batırıldı. Daha fazla gecikirse yakıtının giderek azalacağından korkan Rommel 30 Ağustos'ta Montgomery'nin savunma hatlarına karşı saldırısını başlattı. Ama yakıt sıkıntısı çok ciddiydi ve bu yüzden, El Alameyn'in yirmi beş kilometre güneydoğusunda, Alam Halfa sırtlarındaki, çok ustaca savunulan savunma hattını yaramadı. Nihayet, artık Kahire ve İskenderiye onun elinden kurtulmuştu. Savaşın yönü değişiyordu.

Eylül başında Churchill, o ayın daha önce durdurulan Kuzey Kutbu bölgesi konvoyunu Stalin'e göndermeyi kabul etti. Stalin konvoylara ilk kez, Bear Adası'nın doğusuna vardıktan sonra uzun menzilli bombardıman uçaklarıyla koruma sağlamayı kabul etmiş ve böylece, tehlike biraz azalmıştı.

Churchill her Salı günü, Kuzey Afrika çıkarmasından sorumlu Amerikalı Generaller Eisenhower ve Clark'a Downing Sokağı 10 numarada bir akşam yemeği veriyordu. 12 Eylül'de komutanlar Churchill'in Chequers'taki hafta sonu konuklarıydılar ve orada tartışmalar İngiliz Kurmay Başkanlarıyla devam etti. Churchill cesaret ve güven veriyor, teşvik ediyor, ayrıntılarla ilgileniyordu. Hâlâ, savaş alanlarından gelen kötü haberlerin kahrını çekmesi gerekiyordu; o gün, yetmiş yedi savaş gemisinin eşlik etmesine karşın, eylül ayının Kuzey Kutbu konvoyundaki kırk ticari gemiden on üçünün kaybedildiğini haber aldı. İşin tek iyi tarafı, saldıran Alman uçaklarından kırk tanesinin konvoya eşlik eden İngiliz deniz avcı uçakları tarafından, sadece dört uçak yitirilerek tahrip edilmesi ve konvoya refakat eden gemilerden sadece iki tanesinin batmış olmasıydı.

O hafta, geçmişten bir ses Churchill'e cesaret mesajı gönderdi: "Senin büyük başarılarından duyduğum gururdan ötürü kabardım, evet, kursak şişiren ihtiyar bir güvercin gibi kabardım," diye yazıyordu seksen üç yaşındaki halası Leonie 14 Eylül'de. Churchill buna şu karşılığı verdi: "Çabalarımı takip ediyor olduğunu öğrenmek benim için büyük bir zevk. Yolculuğumuz uzun ve çetin olacaksa da, kaderin rüzgarı giderek bizden yana dönüyor gibi geliyor bana." Birkaç gün önce Wavell'den hayak kırıklığına yol açan haberler bildiren bir telgraf almıştı: Burma'da, Japonlara karşı beklenen saldırı o yıl gerçekleşemeyecekti. "Sıtmaya yakalanan asker sayısındaki yükseklik" ve refakatçi savaş gemisi yokluğu Wavell'in planlarını bozmuştu.

Churchill Almanların Batı Çölü'ndeki malzeme sıkıntısı ve hastalıklarla ilgili çok gizli mesajlarını okuyunca, bunların gerçek kaynağını bilen Alexander'a bu mesajların normalde gönderilen açıklamalarının değil de, tam metinlerinin gönderilmesini sağladı ve böylece Alexander, Montgomery ve istihbarat subayları Rommel'in zayıflıklarını bilecek ve saldırıya geçmek için en iyi zamanı belirleyebilecek duruma geldi. Churchill geziye çıktığında, gittiği yer mühimmat fabrikaları ve askeri tesisler oluyordu. 12 Ekim'de Anayurt Filosu'nu ziyaret etti. "Sizin teşrifiniz hepimize cesaret ve moral verdi" diye mesaj gönderdi filo komutanı Amiral.

Ekim ayında Churchill, Eden onu dört büyük ülkeye dayanan bir savaş sonrası örgütü hakkında görüşlerini belirtmeye zorlayınca tereddüt etti. "Bu dört büyük ülkeyi –ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin'i– bir araya toplaması çok kolay gibi görünüyor," diye yazdı. "Ama nasıl bir Rusya'yla ve Rusya'nın ne tür istekleriyle karşılaşacağımızı bilemeyiz. Rus barbarlığı Avrupa'nın eski devletlerinin kültür ve bağımsızlığının üzerine çökerse korkunç bir felaket olur." Churchill'in savaş sonrası dünya için umudu, Eden'e söylediğine göre, Rusya hariç tüm Avrupa'da kurulacak, Avrupa uluslarının arasındaki bariyerlerin "en aza indirileceği ve serbestçe seyahatin mümkün olduğu" bir "Avrupa Birleşik Devletleri"ydi. Yeni Avrupa, görevlerinden biri de Rusya'yı dizginlemek olan uluslararası bir polis gücü tarafından korunacaktı. Ama Churchill bu konulara zaman harcamak istemiyordu ve "Ne yazık ki," dedi Eden'e, "sizin de benim de dikkatlerimizi öncelikle savaşa yoğunlaştırmamız gerekiyor."

23 Ekim'de Montgomery, El Alameyn'deki mevzilerinden Alman-İtalyan kuvvetlerine saldırıya geçti. Dört avantajı vardı: Rommel Almanya'day-

dı ve kuvvetlerine, karizması daha az olan General Stumme komuta ediyordu. Alman-İtalyan kuvvetleri, düzenli bir şekilde çözülen çok gizli mesajlarıyla konumlarını, planlarını ve malzeme kıtlıklarını açık etmişti; düşmanın savunma mevzilerinin fotoğraflı keşfi gayet yararlıydı ve Montgomery'nin, artık çok iyi silahlanmış, morali yerinde ve komutanlarına güvenen askerleri düşmanı Mısır'dan söküp atmaya kararlıydı.

Savaşın ilk gününde General Stumme öldü ve Rommel Almanya'dan geri çağırıldı. Müttefik kuvvetler yılmadan batıya doğru ilerledi. Üç günde 1.500 Alman ve İtalyan esir alındı. 27 Ekim'de Rommel kendi kuvvetlerini bir karşı saldırı yapmak için toplamaya çalışırken İngiliz bombardıman uçakları onların yığınak yerlerini vurup iki buçuk saatte seksen ton bomba attı ve bunun sonucunda, Alexander'ın Churchill'e bildirdiğine göre, Rommel'in karşı saldırısı "daha yığınağını tamamlayamadan başarısız oldu."

Savaş şiddetliydi; on günlük çatışmadan sonra 1.700'den fazla İngiliz ve Müttefik askeri ölmüştü. Fakat 2 Kasım'da Rommel, Berlin'e gönderdiği bir "çok gizli" ibareli mesajda, ordusunun artık düşman tanklarının bir yarma harekatını durduramayacak durumda olduğunu söyledi. Ayrıca, motorlu araçlarının yokluğu ve yakıt stoklarının kıtlığı yüzünden, gerektiği gibi geri de çekilemiyordu. Bu mesaj Bletchley'de çözüldü ve aynı gün akşam Churchill'e gönderildi. Bir kopyası da Alexander'a yollandı. Bu şifre çözümü, saldırıya başlama zamanının geldiğini gösteriyordu. İngiliz zırhlı birlikleri kırk sekiz saat içinde Alman cephesini yarmıştı ve Alexander'ın 4 Kasım'da Churchill'e bildirdiğine göre, "düşman hattının gerisinde operasyon yapıyor"du. "Düşman kuvvetlerinin kurtulabilen birlikleri tümüyle geri çekiliyor, zırhlı ve mobil güçlerimiz ve hava kuvvetlerimiz tarafından taciz ediliyor"du.

O gün daha sonra Churchill dokuz bin düşman askerinin esir alındığını ve 260 Alman ve İtalyan tankının ele geçirildiğini ya da tahrip edildiğini öğrendi. Ertesi gün Kral, Churchill'e kendi el yazısıyla, "Geriye bakıp bu savaşı başarılı bir sonuca vardırmak için giriştiğiniz bütün o çok yorucu ve çetin işleri ve yaptığınız uzun yolculukları düşünüyorum da, sevinmek tamamen hakkınız. Halkımız da bir gün bu yaptıklarınızdan ötürü size çok minnettar olacaktır," diye yazdı.

4 Kasım'da Churchill, Alexander'a, "Bu savaşın başından beridir ilk kez tüm İngiltere'de çanlar çalmak" istediğini söylemişti. Böyle bir emir vermek için, Montgomery'nin en azından 20.000 esir aldığını duyması ge-

rekiyordu. "Çanları çalın!" diye telgraf çekti Alexander iki gün sonra. "Esirler tahminen 20.000, tanklar 350, toplar 400, motorlu araçlar *binlerce.*" Churchill, çanlar çalınsın emrini vermek üzereydi; iki yıl önce çanlar ancak Almanya İngiltere'ye istila saldırısına başlarsa çalınacaktı. Fakat ertesi günkü Kuzey Afrika çıkarması gerçekleşinceye kadar, Alexander'a söylediğine göre, "belki üzüntüye yol açacak bir kaza olur diye" bunu yapmamaya karar verdi.

Churchill, Alexander'a bu telgrafı 7 Kasım'da gönderdi. Aynı gün Stalin'e, çözülmüş Alman çok gizli mesajlarına dayanan, Hazar Denizi'ndeki petrol kenti Bakü'yü almaktan umudunu kesen Hitler'in bu kez kenti "hava saldırılarıyla harabeye çevirmeyi" planladığını bildiren bir uyarı gönderdi. Churchill, "Bu gönderdiğimi kabul etmeniz için dua ediyorum," diye ekledi. Stalin kabul etti, uyarısı için Churchill'e teşekkür etti ve tehlikeyle savaşmak için gereken önlemleri aldı.

8 Kasım'da İngiliz ve Amerikan kuvvetleri Cezayir, Oran ve Kazablanka'ya çıkarma yaptı. Aralarında Churchill'in oğlu da vardı. "Evet, işte geldik; sağsalim Cezayir'in batısındaki demirleme yerine," diye yazdı o sabah babasına. "Hemen hemen her şey planlandığı gibi gitti. Herkes, böyle büyük bir olaya katılmanın gerçekten bir ayrıcalık olduğu kanısında." "Ayrıca," diyordu Randolph, "Amerikalılarla aramızda her şey gayet iyi gidiyor." Britanya çıkarmasını planlayan deniz subayı, savaştan önce Churchill'e donanmadaki yetersizliklerin kanıtlarını getirmiş olan Amiral Bertram Ramsay'den başkası değildi.

Vichy Fransız kuvvetlerinin Müttefiklerin saldırısına inatla karşı koyduğu şiddetli bir çatışmadan sonra her üç liman da ele geçirildi. Aslında, hiç beklenmeyen bir ikramiye vardı; hasta yatan oğlunu görmek için o sırada tesadüfen Cezayir'e gelmiş bulunan Vichy Başkomutanı Amiral Darlan Müttefiklerden yana olduğunu bildirdi ve bölgedeki Vichy kuvvetlerine silahlarını bırakmalarını emretti.

Churchill Kuzey Afrika'daki başarıdan ötürü coşmuştu. Elizabeth Layton o geceki dikte sırasında, "Birinde sert bir şekilde bağırmaya başladı, sonra hemencecik sakinleşti ve 'Hayır, hayır; her şey gayet iyi, *gayet* iyi. Bu gece neşelenebilirsin. Bu gece pastanın üstünde şeker de var' dedi," diye hatırlıyordu.

9 Kasım'da Churchill Kurmay Başkanlarına, Kuzey Afrika çıkarmasındaki başarının ışığında, "1943'te Hitler'e saldırı olasılıklarına yepye-

ni bir gözle bakılmalıdır" dedi; Avrupa anakarasına Akdeniz'den saldırılmalıydı. Oradaki planları, daha önce düşünüldüğü gibi Sicilya ve Sardunya'yla sınırlamak yerine, "1943'te, Mihver'in yumuşak karnına büyük çapta bir saldırı yolu hazırlamak amacıyla" bizzat İtalya'ya, yahut "daha da iyisi, Güney Fransa'ya saldırmayı" planlamak istiyordu. İki hafta sonra, Savaş Bakanlığı'ndaki Harekat Şefine şunları söyledi: "Ben İngiliz-Amerikan ordusunun asla Kuzey Afrika'da takılıp kalması niyetinde değilim. Orası bir divan değil, tramplendir." 10 Kasım'da, Londra Belediye Başkanı'nın Mansion House'da verdiği yemekte konuşan Churchill, "Bu henüz son değildir," dedi "Hatta sonun başlangıcı bile değildir. Ama herhalde, başlangıcın sonudur."

Bu konuşması sırasında Churchill, Batı Çölü'nde geri çekilen Rommel kuvvetlerinin, araçlarıyla sahil boyunca kaçmaya çalışırlarken Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin "imha" saldırılarına maruz kaldığını bildirdi. Bu açıklamaları okurken Churchill, "Fransa ve Flanders'in," dedi, "savaşan askerlerle değil, acınacak kadar küçük el arabaları ve böylesine gaddarca bir yıkımın çöktüğü evlerinin eşyalarıyla kaçmaya çalışan çaresiz mültecilerle –kadınlar ve çocuklarla– tıklım tıklım dolu yollarını hatırladım ister istemez. Ben insani bir mizaca sahip olduğum inancındayım fakat bu olanların, ne kadar acıklı olsa da, Adalet'in, haklarını gaddarca geri istemesinden başka bir şey olmadığını düşünmeden edemediğimi söylemem gerekiyor."

Churchill'in 10 Kasım'daki bu konuşması özellikle, içinde geçen, "Ben Kral'ın Başbakanlığına İngiliz İmparatorluğu'nun tasfiyesine nezaret etmek için gelmedim" cümlesiyle hatırlandı. Nadiren tekrarlanan cümlesiyse, bir sonraki, eğer böyle bir görev buyurulsaydı bunu yerine getirmek için "başka birinin bulunması gerekirdi" sözleridir. Bunlar onun, İmparatorluğun asla dağılmayacağı yolunda bir siyasi demeç değil, İmparatorluğa inancını dile getirdiği kişisel bir deklarasyondu. Churchill, sözlerinin devamında, İngiltere'nin yeni topraklar alarak genişleme peşinde koşmadığını söyledi; İngiltere'nin bu savaştaki tek amacı, "Avrupa halkının, kendi tedbirsizlikleri ve düşmanın vahşi şiddeti yüzünden düştüğü felaket çukurundan kurtulmasını sağlamak"tı. Savaşma sürecinde kendisinin rolü konusunda da, "Ben sopayla dürtülmesi gereken kişilerden değilim elbette," dedi 11 Kasım'da Parlamento'ya. "Aslında, bir farkım varsa, ben o sopayım. Benim en büyük zorluğum sonuç alınıncaya ka-

dar geçen sayısız gergin haftalar boyunca bekleyecek sabrı ve kendine hakim olma gücünü bulabilmektir."

11 Kasım'da, Müttefikler, Fransız Kuzey Afrika'sındaki mevzilerini güçlendirirken Hitler'in kuvvetleri Vichy Fransa'sının işgal edilmemiş bölgesini teslim aldı. İki gün sonra Montgomery kuvvetleri Tobruk'a girdi; şehir bir daha Almanların eline hiç geçmeyecekti. 15 Kasım'da Churchill, Batı Çölü'ndeki zaferi kutlamak için tüm İngiltere'de kilise çanlarının çalınmasını emretti. "Daha gidilecek çok uzun bir yolumuz var," dedi 1921'de kendisinin Amman'da hükümdar yaptığı Kral Abdullah'a, "ama bu yolun sonu kesinlikle bellidir."

31. Bölüm

Zafer İçin Planlar

19 Kasım 1942'de Kızıl Ordu Stalingrad'ı kuşatan Alman kuvvetlerinin etrafını çevirmeye başladı. "Harekâtlar kötü gitmiyor," diye telgraf çekti Stalin ertesi gün Churchill'e. Üç gün sonra Alman kuvvetlerinin etrafı çevrilmişti. Komutanları General von Paulus kuşatmayı kaldırıp Rusların çemberini yarmayı teklif etti. Ama Hitler ona yerinde kalmasını ve savaşmasını emretti. Von Paulus itaat etti; bunun sonucunda, ordusu yavaş yavaş, ama hiç durmaksızın eriyordu. Churchill'in, Moskova'daki görüşmeleri sırasında Stalin'e kehanette bulunduğu gibi, Kuzey Afrika'ya yapılan İngiliz-Amerikan çıkarması bunda etkili olmuştu; Almanların, Müttefiklerin Cezayir'den ilerleyişini durdurmak için derhal Tunus'a gönderdiği beş yüz askeri nakliye uçağının dört yüzünün Doğu Cephesi'nden çekilmesi gerekmişti ve bu uçaklar Stalingrad'da kuşatılmış Alman birliklerine çok elzem ikmal malzemeleri götürmede kullanılıyordu.

Atlantik'te, İngiltere'nin çok gizli Alman denizaltı mesajlarını çözememe durumu devam ediyordu. Kasım ayında Müttefiklerin batırılan gemilerinin toplam tonajı 721.700'ü buluyordu; bu, savaşın en büyük aylık zayiat rakamıydı ve İngiltere'nin savaş malzemesi ve yiyecek ikmalini örgütleyenler için ciddi bir endişe kaynağıydı. "Bu kadar çok toprağa sahip olan siz," dedi Churchill 24 Kasım'da Stalin'e çektiği telgrafta, "bizim ancak deniz bağlantılarımız oranında yaşayabilir ve savaşabilir olmamızı düşünmekte zorlanabilirsiniz." 30 Kasım Churchill'in altmış sekizinci doğum günüydü ve Almanlar hâlâ Atlantik'e hakimdi; fakat iki hafta sonra, şifre çözme konusunda bir zafer kazanıldı ve Alman denizaltılarında kullanılan Enigma'nın anahtarı sonunda bulundu. Denizaltıları hedeflerine yönelten Almanlar bundan sonra savaşın sonuna dek, denizaltılarının çok gizli hareketlerini zaman zaman bazı boşluklar ve gecikmelerle hep açık edeceklerdi.

Alman çok gizli mesajları ayrıca, Almanların Tunus'a çok büyük miktarda takviye gönderdiğini de gösteriyordu; Churchill böylece, Tunus'un ele geçirilmesinin daha önce düşündüğünden çok daha uzun süreceğini ve Tunus'un ele geçirilerek Almanları Afrika'dan tamamen atma macerasının 1943'te Manş Denizi'nde yapılacak bir çıkarmayı geciktirebileceğini anladı. Böyle bir şeyin olmasını ve gereğinden fazla mükemmeliyetçi davranarak bu çıkarmayı geciktirmek istemiyordu. Dieppe'den öğrenilen şeylerin sonucunda, çıkarma gemilerinde yapılması gerektiği düşünülen büyük tasarım değişiklikleri hakkında bir raporu okurken " 'Mükemmelden başkası bir işe yaramaz kuralı' daha kısa bir şekilde, 'felç' olarak ifade edilebilir," diye bir not düştü.

Churchill şimdi danışmanlarını 1943 Ağustos yahut Eylül ayında bir Manş Denizi çıkarması planlasınlar diye zorluyordu. Her şey Almanların Tunus'tan 1943 Ocak ayı sonuna ya da şubat başına kadar çıkarılmasına bağlıydı. Rommel'i Libya'da yeneceğine ve batıya doğru hızla ilerleyeceğine güvenen Montgomery bu güvenini herkese bildirmişti. "General Montgomery'ye," dedi Churchill, Alexander'a, "çok yakında gelecek savaş kazanılmadan, Rommel'i yeneceği ve ondan daha kurnaz olduğu yolunda böyle kendinden emin demeçler vermesinin dezavantajları konusunda benim adıma, dostça bir imada bulunursanız sevinirim." Yakında gelecek savaş, Tobruk'un batısında, Libya'nın başkenti Trablus'tan geçerek Tunus'a giden sahil yolunun üzerindeki Agheila'da olacaktı. "Agheila'da savaş olmayacağını ve Rommel'in sıvışacağını düşünürse," dedi Churchill, Montgomery "aptal" durumuna düşmez mi? Fakat olan buydu; Rommel Agheila'daki mevzilerinden ciddi bir çatışmada bulunmadan çekildi ve Libya başkentini savunmaya hazırlandı.

Tunus'un batısında General Eisenhower'ın kuvvetleri 12 Aralık'taki çatışmada yenildi ve bunun ardından giriştikleri karşı saldırı da şiddetli ve sürekli bir yağmurun engellemesiyle karşılaştı ve durdu. Tunus savaşı çok uzun bir mücadele olacaktı. Stalingrad'da kapana kısılmış birliklerinin sonuna kadar direnmesinde ısrar eden Hitler şimdi de, çok muazzam miktarda Müttefik gemisinin Ümit Burnu'ndan dolaşarak yapacakları çok uzun ve masraflı yolculuklarla bağlanmaya devam etmesi için, Tunus'un ne pahasına olursa olsun savunulmasını istiyordu. Churchill hâlâ, Manş Denizi çıkarmasının 1943 sonbaharında başlayabilmesi için Tunus'ta zaferin vaktinde gelmesini umut ediyordu. Fakat 16 Aralık'taki bir Kurmaylar toplantısın-

da Kurmay Başkanları bunun olamayacağını savundular; İngiltere'ye yığılmış Amerikan kuvvetlerinin oranı ve miktarı böyle bir iş için yeterli değildi. Almanlar, sahile çıkarılacak Müttefik birliklerinin karşısına, "muhteşem" demiryolları sayesinde, çok üstün kuvvetler sevk edebilirdi. 1943'te "İtalya'yı savaş dışı kalmaya zorlamak ve belki de Balkanlar'a girmek" askeri yönden daha akıllıcaydı. İtalya'nın savaştan çekilmesi, Almanya'yı Balkanlar'ı savunmak için birlikler göndermek zorunda bırakacaktı.

Churchill, Eden'in de desteğiyle, 1943'te öncelikle Manş Denizi çıkarmasının yapılmasında diretti. Ama Kurmay Başkanları, Amerikalıların o zamana kadar İngiltere'de, çıkarmanın yapılmasını mümkün kılacak kadar asker bulundurmayı düşünmediğini vurguladılar. Mountbatten, Churchill ve Kurmay Başkanlarına çok gizli bir şekilde, yapılan anlaşmalara karşın "Amerikalılar iyi motorları kendi çıkarma gemilerine, yetersiz türde motorları da bizimkilere takıyor" dedi; öte yandan Amerikalılar Manş Denizi çıkarmasında kuvvetleri taşımak için gereken çıkarma gemilerinin birçoğunu Pasifik'e kaydırıyordu ve üstelik Pasifik öyle çok savaş gemisini çekiyordu ki, Rusya'ya gönderilecek bir sonraki Kuzey Kutbu konvoyu bile Amerikan gemilerinin refakatinden yoksun kalacaktı. Churchill'in 1943 yılında bir Manş Denizi çıkarması yapma umudu Amerikan siyasetinin gerçekleri yüzünden suya düşmüştü.

17 Aralık'ta, Londra, Washington ve Moskova tarafından eşzamanlı ve güçlü bir deklarasyon yayınlandı; bunu Churchill gerekli görmüştü. Deklarasyonda, gerçeklerin giderek ortaya çıkardığı ve "vahşice bir soğukkanlılıkla yok etme siyaseti" denilen, milyonlarca Yahudi'nin sistematik bir kitle kırımından geçirilmesi kınanıyordu. Ayrıca, bu suçları işleyenlerin savaştan sonra yakalanıp mahkemeye çıkarılacağı uyarısında bulunuluyordu; Churchill, bu katillerin adaletten kaçmasına izin verilmeyeceğini vurguladı. Ayrıca, Nazizmden kaçan Yahudi mültecilere yardım etme konusunda da gayret gösteriyordu; o hafta, kendisinin önceden onayladığı bir program uyarınca, Balkanlar'dan 4.500 Yahudi çocuğun ve bunlara eşlik eden 500 yetişkinin başarıyla kurtarıldığını duyunca "Bravo!" dediği yazıyor tutanaklarda.

Churchill, savaşın başlamasından beri dördüncü Noel'de ailesiyle Chequers'ta kaldı. Noel günü, önceleri Vichy Başkomutanı olan ve sonra Fas ve Cezayir Yüksek Komiserliğine getirilen Amiral Darlan'ın Cezayir'de bir Fransız öğrencinin yaptığı suikast sonucu öldüğünü haber aldı. "Darlan'ın

katili her ne kadar suçluysa da," diye yazmıştı sonraları Churchill, "Müttefikleri onunla çalışmanın sıkıntısından kurtarmış ve aynı zamanda da, onun Müttefik çıkarmasının en kritik anında sağladığı tüm avantajlar da Müttefiklerin yanına kâr kalmıştı." Churchill ve Roosevelt, Darlan'ın yerine, Almanya'daki esaretinden yeni kaçmış olan General Giraud'u getirdi.

Churchill, 1943 için mutabık kalınmış bir İngiliz-Amerikan stratejisi saptamak amacıyla Roosevelt'le bir kez daha, bu defa Kuzey Afrika'da bir araya gelmeye karar verdi. Mary Churchill 3 Ocak 1943'te günlüğüne şunları yazmış: "Onda bir koroner tromboz *olabileceği* –ve bunun da uzun ve yüksek irtifalı bir uçuş sırasında gerçekleşebileceği– anlaşılıyor. Mesele, onun uyarılıp uyarılmayacağı. Annem, uyarılmamalı diyor; ona katılıyorum."

Dokuz gün sonra Churchill, İngiliz Kurmay Başkanları, Birleşik Planlamacılar ve Mountbatten'le beraber uçakla Kazablanka'ya gitti. 14 Ocak'ta bu müthiş ekip Roosevelt ve Amerikan Kurmay Başkanlarıyla bir araya geldi. Görüşmeleri sekiz gün sürdü, bu sürede savaş siyaseti konusunda birçok önemli karara varıldı ve bunların başlıcası, Akdeniz'den yapılacak saldırıların Manş Denizi'ne nazaran önceliğiydi. Nakliye ve eskort gemisi kıtlığı yüzünden ayrıca, Tunus ele geçirildikten sonra Akdeniz'de en gerçekçi çıkarma hedefinin Sicilya olacağına da karar verildi; böylece, birliklerin Atlantik ötesinden intikali gerekmeyecek, Kuzey Afrika'dan intikal ettirilebileceklerdi. 1944'te Manş ötesine yapılacak saldırıyı gerçekleştirmek için 1943'ün son gününe kadar 938.000 Amerikan askeri İngiltere'de toplanacaktı. Ama 1943'ün ortasında da, Manş Denizi'nin ötesine "öncelikle, hava savaşlarını şiddetlendirmek ve düşmana kayıp verdirmek amaçlı" saldırılar yapmaya yetecek kadar birlik gelecekti. Almanların moraline ve kaynaklarına verdirilen kayıpların elverişli olması halinde Cherbourg Yarımadası'nda bir köprü başı ele geçirilecekti.

Hitler'in yenilmesinin Japonya'nın yenilmesine nazaran öncelik taşıdığı yeniden kabul edildi. "Almanya'ya diz çöktürülünce," dedi Churchill, Roosevelt'e, "İngiltere tüm olanaklarıyla Japonya'ya karşı savaşmaya devam edecektir." İngiltere'nin, Japonya yenilinceye kadar savaşa devam etmesi konusunda muhtemel kuşkuları gidermek amacıyla Churchill, İngiltere ve ABD'nin, hem Almanya hem de Japonya'nın "kayıtsız şartsız teslim" olmasını sağlayıncaya kadar savaşa devam edeceklerini bildiren bir deklarasyon yayınlanmasını kabul etti. Ateşkes, barış görüşmeleri, pazar-

lıkları falan yapılmayacaktı; tek şart her iki ordunun da tümüyle ve tam anlamıyla teslim olmasıydı.

Kazablanka'da, Almanları o yıl içinde bir Manş Denizi çıkarması yapılacağı konusunda kandırmak ve Rusların 1943'te bir ikinci cephe açılması taleplerinin yatıştırılmasına katkı sağlamak amacıyla bir kandırma planı kabul edildi. Bunun üç öğesi vardı: Britanya kıyılarına bir Amerikan çıkarması, Norveç'e bir İngiliz-Rus saldırısı ve Pas-de-Calais bölgesine bir İngiliz-Amerikan çıkarması. Bu sonuncusuna, İngiliz casuslarının ve Fransız Direnişçilerinin, Almanları bu çıkarma tehlikesini ciddiye almaya zorlayacak şekilde, çıkarma öncesi hazırlıklara başlamasıyla ekstra bir gerçeklik görüntüsü verilecekti; ama maalesef Almanlar buna kanmadı ve dört yüz casus yakalandı.

23 Ocak'ta, yani Kazablanka görüşmelerinin son gününde Sekizinci Ordu Trablus'a girdi. "Rommel onlardan hâlâ kaçıyor," dedi Churchill ertesi gün gazete muhabirlerine. Sonra Roosevelt'le birlikte, beş saatlik bir otomobil yolculuğu yaparak Marakeş'e gitti ve Başkan'a 1936'da tatil yaptığı yeri gösterdi. Akşam ikisi, karlarla kaplı Atlas Dağları'nda günbatımı kızıllığını seyrettiler; "Dünyanın en güzel yeri" diye mırıldandı Churchill bunu seyrederlerken. Ertesi sabah Roosevelt Marakeş'ten ayrıldı. Churchill bir gün daha kaldı ve Roosevelt gidince Clementine'e, "Bugün öğleden sonra biraz resim yapacağım," diye telgraf çekti. Atlas Dağları'ndan bir manzara; Churchill'in savaş sırasında yaptığı tek resim buydu.

Churchill Marakeş'ten uçakla doğuya, Kahire'ye gitti ve 27 Ocak'ta Kahire'de, Özel Harekat Dairesi'nin Ortadoğu şefi Albay Keble ve daha önce kendisinin araştırma asistanı olan, aynı zamanda da Kahire'de Özel Harekat Dairesi'nde çalışan Bill Deakin'le görüştükten sonra, Yugoslavya'nın, takipçileri tarafından Tito diye bilinen Komünist Partizan lideri Josip Broz'a İngiltere'yi temsilen bir grup göndermeye karar verdi. Deakin oraya ilk olarak, Yüzbaşı William Stuart ve iki telsiz operatörüyle birlikte paraşütle atılmaya gönüllü oldu.

30 Ocak'ta Churchill uçakla Kahire'den kalkıp Filistin ve Suriye sahili boyunca yolculuk yaparak Türkiye'nin güneyindeki Adana kentine gitti. Dört saatlik bir uçuştu bu; Adana'da bekleyen bir tren Churchill'i alıp on kilometre ötedeki bir yere götürdü. Oradaki bir yan hatta, kendi treninde, Türk Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bekliyordu. İki tren birbirine bağlandı. İnönü'nün treninde yapılan ilk günkü görüşmelerde Churchill, Türk-

leri, İngiltere ve Amerikan yardımı alarak Almanya'ya saldırmaya ikna etmeye çalıştı. İnönü böyle bir vaatte bulunmadı ve Türkiye'nin "şimdilik tarafsız" olduğunu vurguladı.

O gece Churchill kendi treninde yattı. Ancak "koşullar uygun olduğunda," dedi Churchill ertesi sabah İnönü'ye, "kendi rolünü oynamak Türkiye'nin çıkarına olacaktır." İngiliz kurmay subaylarının "hemen" Türk başkentine gitmesine ve Türk Genelkurmayıyla, "Türkiye'nin savaşa sürüklenmesi halinde yapılacak harekatlar ve sonrasında İngiliz kuvvetlerinin Türkiye'yi savunması" konusunda planlar yapmasına karar verildi. Churchill, Adana'dan dört saatlik bir uçuşla Kıbrıs'a gitti. Geceyi orada geçirdi ve ertesi sabah, Albay rütbeli fahri komutanı olduğu 4. Hafif Süvari Birliği'nin asker ve subaylarına bir konuşma yaptı. "Winston muhteşemdi," diye yazmış birliğin komutanı kendi karısına. "Etrafa güven saçıyordu ve birliklere çok heyecan veren bir konuşma yaptı." Churchill o gün öğleden sonra uçakla tekrar Kahire'ye döndü ve Stalingrad'da kuşatılan Alman ordusunun teslim olduğunu öğrendi; 45.000 asker esir alınmıştı. "Bu gerçekten harika bir başarı," diye telgraf çekti Stalin'e.

Churchill o gün akşam Kahire'deki İngiliz Büyükelçiliği'nde yemek yedi. Randolph da vardı. "Babayla oğul benim yanımda birbirlerine kırıcı sözler söylediler ve bu çok can sıkıcı bir şeydi," diye yazmış Sir Alexander Cadogan. "Ama konuyu hemen Omdurman savaşına döndürdük ve Winston saat 11.30'a kadar yemek masasında bunun üzerinde konuşmaya devam etti." Churchill ertesi sabah Kahire'den uçakla batıya, Tripoli'ye gitti; yakın zamana kadar Almanların elindeki çöllerde yaklaşık altı saatlik, 2.250 kilometrelik bir uçuştu bu. Orada Sekizinci Ordu'nun askerlerine bir konuşma yaptı: "Tarih yazılırken ve bütün gerçekler bilindiğinde sizin başarılarınız ışıldayıp parlayacak ve burada bir araya gelmiş biz hepimiz göçüp gittikten çok sonra bile şarkılara ve hikâyelere konu olacak."

O gece Churchill, Montgomery'nin karavana dönüştürdüğü üç askeri kamyondan birinde yattı. Sonra, 4 Şubat'ta Trablus'a gitti. 51. Highland Tümeninden ve diğer Müttefik birliklerden oluşan toplam 40.000 askerin geçit törenini seyrederken gözlerinden yaşlar geldi. Askeri sekreteri Yüzbaşı Jacop, "Tobruk düştüğü gün Beyaz Saray'da yaşanan acı, Tripoli'deki sabahın neşesiyle yutulup gitti," yorumunda bulunmuş. Montgomery'nin düzenlediği bir piknikte, saptanan bir Alman keşif uçağının kovulması sırasında gökte patlayan uçaksavar mermileri görüldü. Öğle-

den sonra Yeni Zelanda Tümeninden 8.000 askeri denetleyen Churchill onlara şunları söyledi: "Bu haklı dava çiğnenip geçilemeyecek. İnsanlar arasında adalet ve özgürlük egemen olacak." Churchill o gün öğleden sonra Trablus limanındaki son onarımları seyretti, Montgomery'yle bir akşam yemeği yedi ve 5 Şubat'ın erken saatlerinde kendisini Cezayir'e götürecek bombardıman uçağında yattı.

Churchill beş saatlik bir uçuştan sonra sabah saat dokuzda Cezayir'e vardı, sonra bütün gününü oradaki yeni Fransız yönetimiyle çıkan sorunları tartışarak geçirdi ve Cezayir Yahudilerine karşı hâlâ yürürlükte olan Vichy yasalarının kaldırılmasında diretti. Gece yarısı, kendisini İngiltere'ye götürecek Liberator bombardıman uçağına bindi. Ama manyetonun arızalanması yüzünden motor çalışmadı. Havaalanında iki buçuk saat oturduktan sonra gece yarısı Cezayir'e geri döndü ve 6 Şubat'ın tümünü orada geçirdi. Sabah, Cezayir'i yöneten üst rütbeli iki Vichy subayıyla görüştü. "Onlara, eğer bizimle yürürlerse geçmişteki kavgaları dert etmeyiz dedim," diye hatırlıyordu sonraları.

O gün öğleden sonra Churchill Randolph'la bezik oynadıktan sonra yine havaalanına gitti. Kazablanka toplantısına katılanları geri getiren iki Liberator uçağından biri düşmüş ve toplantıya katılan İngilizlerin ikisi ölmüştü. Churchill, Liberator'da oturup uçağın kalkmasını beklerken Jacob'a şunları söyledi: "Bu kadar ilginç bir dramın ortasında gidip de sonunu görememek çok yazık olurdu. Ama gitmek de pek kötü bir an olmaz. Artık bu düz bir koşudur ve Bakanlar Kurulu bile becerebilir bunu!"

Churchill sekiz buçuk saatlik bir uçuştan sonra, Wiltshire'deki Lyneham Havaalanı'na vardı. Neredeyse gece yarısıydı; trenle Londra'ya gidip de gece saat birde vardığında on üç tane bakanının onu karşılamak için istasyona geldiğini gördü. Neredeyse dört haftadır uzaklardaydı. "Lütfen sen trenden çıkma da ben trene gireyim," diye yazmıştı Clementine Churchill. "Şakrakkuşumla özel olarak öpüşmek istiyorum ve bu sırada fotoğrafım çekilsin istemiyorum!" Clementine'le birlikte Londra'dan arabayla Chequers'a gittiler ve Churchill akşam orada Savaş Kabinesi'ne, yolculukları hakkında bilgi verdi. Dört gün sonra, 11 Şubat'ta Parlamento'ya, "İngiliz-Amerikan siyasetinin en büyük amacı," dedi, "düşmanı aklın ve fiziğin mümkün kıldığı her yoldan yakmak, kanını dökmektir, tıpkı şimdi, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar uzanan uçsuz bucaksız Rus cephesinde yandığı, kanının döküldüğü gibi."

Siyaset buydu; ama Tunus'un ele geçirilmesiyle Sicilya'ya saldırının arasında üç aylık bir sürenin geçecek olması ve Eisenhower'ın bu süreyi bir ay daha uzatmak istemesi Churchill'i rahatsız ediyordu. "Ruslar 185 tümeni kovalarken," dedi Churchill 13 Şubat'ta Hopkins'e çektiği telgrafta, "Nisan, mayıs ve haziran ayları boyunca tek bir Amerikan ya da İngiliz askerinin tek bir Alman yahut İtalyan askerini öldürmeyecek olması bence çok berbat bir şey."

Churchill, 7 Şubat'ta Kuzey Afrika'dan döndüğünden beri kendini pek iyi hissetmiyordu. 16 Şubat'ta zatürre geçirdiği duyuruldu. 10 numara müştemilatında bir hafta ateşler içinde ve rahatsız bir şekilde yatakta kaldı. "Onu hasta görmek ve bundan ne kadar nefret ettiğini bilmek çok berbat bir şeydi," diye yazmış Elizabeth Layton kendi anne ve babasına. "Odasına her girildiğinde çok sevimliydi; birilerini görünce çok memnun oluyordu." Montgomery'den gelen bir telgraf onu sevindirdi; Sekizinci Ordu, Almanları Tunus sınırının içindeki Ben Gardane'den sürmüş ve Medenine'deki havaalanını almıştı. Ayrıca, Trablus Limanı'nın, iskelenin onarımında skandal derecesinde bir gecikmenin ardından artık tam anlamıyla işlevsel olduğunu da öğrendi; limanda çalışan askerlere hemen bir mesaj göndererek "Tarihin yükünü boşalttıklarını söyleyin onlara," dedi.

Eisenhower'ın birlikleri Tunus'un batısında yine Almanlar tarafından hırpalanarak 170 tank yitirdi ve bu durumda Tunus'un ele geçirilebileceği tarih en azından bir ay geriye kaldı ve Sicilya'ya yapılacak çıkarma tarihinin de ertelenmesi tehlikesini yarattı. Hasta yatağında Churchill, 19 Şubat'ta, eğer Montgomery Tunus'u tek başına alabilirse İngiltere Sicilya'yı Amerikalılar olmadan işgal edebilir önerisinde bulundu. 20 Şubat'ta Rommel'in kuvvetleri Amerikalıları Kasserine Geçidi'nden püskürttü. Ertesi gün babasını gören Mary şunları yazmıştı: "Onu görünce şok geçirdim. Yatakta sırtüstü yatarken çok yaşlı ve bitkin görünüyordu."

Churchill 20 Şubat'ta hiçbir resmî belgeyi okuyamayacak kadar hastaydı. Fakat iki gün sonra, 39 derecelik ateşle Kral'ın, Tunus'ta İngiliz-Amerikan işbirliği konusunda kaygılarına cevaben yedi sayfalık bir mektup yazdırdı. Ben bu konuda "ciddi bir rahatsızlık duymuyorum" diye yazdı Churchill, fakat Kasserine Geçidi savaşı sırasında gördüğü, Bletchley'de çözülmüş çok gizli bir Alman mesajında Almanların, mesajda söylendiği şekliyle "düşmanın savaş değerinin düşüklüğü nedeniyle," yeniden bir saldırıya geçme emri verdiklerini de belirtti Kral'a. Ama Churchill Amerika-

lılara güveniyordu ve Kral'a, "Onlar yenilgiden ders almakta hiç tereddüt etmeyecek insanlardır" dedi, "ve bu sıkıntılara katlanarak kendilerini düzeltecekler ve sonunda tüm askeri niteliklerini cepheye yansıtacaklardır."

Amerikalılar 24 Şubat'ta Kasserine Geçidi'nin kontrolünü yeniden ele geçirdi. Churchill 3 Mart'ta biraz iyileşmişti ve Chequers'a giderek, kendisini bekleyen telgraf yığınını –şaka yollu "Buldok" dediği– General Ismay'le birlikte gözden geçirdi. Ona eşlik eden hemşire Doris Miles sonradan şunları hatırlıyordu: "Onun müthiş enerjisinden, şevkinden ve hastalığından mümkün olan en kısa zamanda kurtulma konusunda kararlılığından şaşkına dönmüştüm. Bana, kendisinin çok fazla yiyip içtiğini (örneğin kahvaltıda fırında pişmiş et yediğini) ve hiç egzersiz yapmadığını söyledi, fakat 'benden iki yaş genç olan ihtiyar falancadan çok daha sağlıklıyım' dedi. Film, özellikle de haber filmi seyretmeyi çok seviyordu ve filmde kendisi de varsa çok hoşlanıyor, 'Bak Buldok, işte burada görünüyoruz!' diyordu. Bana karşı çok nazikti; eşimin Rusya konvoylarındaki bir destroyerde Tabip Teğmen olduğunu duyunca çok ilgilendi."

Churchill, Chequers'taki üçüncü gününde bir arkadaşına şunları yazmıştı: "Çok daha iyiyim ama birkaç gün daha kent dışında kalacağım. Elbette ben nerede ve nasıl olursam olayım çalışırım. Bana iyi gelen de bu." 21 Mart'ta Chequers'tan yaptığı radyo konuşmasında, yani bir yıldan fazla bir süreden sonra yaptığı ilk radyo konuşmasında savaş sonrası İngiltere hakkında planlarını anlattı. Bu planlarda 1908 ve 1924'teki eski hedeflerinin yansımaları ve 1908'deki gibi, William Beveridge'in görüşlerinden alınan esinler vardı; bu kez Beveridge'in bir raporu yeni sistemin taslağını oluşturuyordu. Churchill bu radyo konuşmasında, "geniş ve sağlam temeller" üzerinde bir Ulusal Sağlık Hizmeti'nin kurulmasından, ulusal, zorunlu ve "beşikten mezara" sigorta sağlanmasından ve İngiliz liderlerinin "her tür okuldan ve her tür kravatı takan kişilerin arasından" çıkabilmesini sağlayacak kadar yaygın, çok daha geniş eğitim olanaklarının ve "fırsat eşitliği koşullarının" yaratılmasından söz etti. "Gelenekler rolünü oynayacaktır yine," dedi, "fakat artık daha büyük sistemler egemen olmalı." Devlet sektörü ve özel sektör "ulusal arabayı birlikte çekmelidir."

Churchill konuşurken önüne bir kağıt konuldu. "Şimdi General Montgomery'den bir mesaj aldım," dedi dinleyicilerine, "Sekizinci Ordu harekete geçmiş ve General, ilerlemelerinden gayet memnunmuş. Dileyelim ki bu muharebede Tanrı yollarını açık etsin. Haydi bütün enerjimizi

savaşa ve bu yüce görevimizi daha da gayretli bir şekilde bitirmeye harcayalım." Muharebe bir haftadan uzun sürdü. Bu kez bir İtalyan'ın, General Messe'nin komutasındaki İtalyan-Alman kuvvetleri, Montgomery'nin onların Mareth savunma hattına cepheden yaptığı saldırıyı püskürttü ve Montgomery, alternatif bir planı, geniş bir kavis çizerek yandan dolaşan bir harekatı kabul etmek zorunda kaldı. 27 Mart'ta, bunun başarılı olduğunu gösteren kanıtlar güçlenince Churchill, Montgomery'ye çektiği telgrafta "Bunu becereceğinize güvenimiz tamdır," dedi.

Ertesi gün Montgomery, düşmanın direncinin kırılmakta olduğunu bildiren bir telgraf çekti. "Bravo!" diye karşılık verdi Churchill. "Bundan emindim. İş artık çantada keklik." Ama düşman geri çekilişini çok iyi yönetiyordu, Montgomery aşırı ihtiyatlıydı ve alınan esir sayısı azdı.

Alman ve İtalyan kuvvetleri Tunus sahilinde tuttukları yerden kolay kolay vazgeçmeyecekti. "Hitler her zamanki inatçılığıyla, Hermann Göring Tümenini ve 999. Alman Tümenini, en azından yüz büyük uçak kullanarak, büyük ölçüde hava nakil araçlarıyla gönderiyor," dedi Churchill, Almanların ve İtalyanların Kuzey Afrika'dan atılmasındaki gecikmeyi açıklamak için Stalin'e. Hitler'in hareketleri hakkındaki bilgisi yine, çözülmüş yüzlerce çok gizli Alman mesajını her gün gözden geçirmiş olması nedeniyle doğru ve tamdı.

Bu bilgileri takip etmek ve her bilgi kırıntısından yararlanmak için muazzam bir zaman ve emek harcanıyordu. Churchill martın son haftasında, Marian Holmes adında yeni bir sekretere ilk kez dikte yaptırdıktan sonra şunları söyledi: "Biliyorsunuz, ben birden bağırırsam kesinlikle korkmamalısınız. Ben size bağırmıyor, yaptığım işi düşünüyorum sadece." "Bu," diye yazmıştı günlüğüne Bayan Holmes, "meleksi bir gülümsemeyle söylenmişti." Churchill zatürreyi atlattığında düşünceli bir haldeydi ve onu "teni pembe, rengi canlı, pek bir kırışığı yok, sesi gür, her zamanki canlılığına ve vurgulama gücüne sahip" olarak gören, *The Times*'ın editörü Robin Barrington-Ward'a şunları söyledi: "Savaştan ihtiyar bir adam olarak çıkacağım. Yaşım yetmiş olacak. İstediğim başka bir şey yok." Churchill'in düşünceleri, Rusya'nın hakimiyetindeki bir Avrupa'nın geleceğiyle ilgiliydi. "Stalin'e, bir genç kıza kur yapan bir adam gibi kur yaptım," dedi. Avrupa'nın küçük devletlerinin savaş sonrası bir konfederasyonundan yanaydı. "Avrupa'da ayının karşısında yalnız bırakılmak istemiyorum."

Montgomery 6 Nisan'da yeniden saldırıya geçerek düşmanını Wadi Akarit'ten sürdü. 7 Nisan akşamı altı bin esir almıştı. O gün akşam Churchill, Tunus'un batısından ilerleyen ABD birliklerinin Sekizinci Ordu'yla "el ele" verdiğini öğrendi. Şimdi her şey, Alman ve İtalyan kuvvetlerini Tunus'un "ucuna" doğru sürmeye kalmıştı. Fakat ertesi gün Eisenhower'ın, Sicilya'da var olduğu düşünülen altı İtalyan tümeninin yanı sıra iki de Alman tümeninin bulunması yüzünden, Tunus'taki başarıyı Sicilya'ya bir saldırıyla sürdürmek istemediği söylendi Churchill'e. Fakat Eisenhower'ın yaptığı tek şey, üç ay önce İngiliz Birleşik Planlama Komitesi'nin yaptığı bir değerlendirmenin, Alexander ve Sicilya saldırısını planlayanlar tarafından reddedilmesini onaylamaktan ibaretti. Ama Churchill öfkelenmişti: "Kurmay Başkanlarının, kimden gelirse gelsin böyle korkak ve savunmacı doktrinlere karşı çıkacağına güvenmiştim," diyordu tutanaklarda. Müttefik komutanlarının böyle bir tavrı benimsemesi "bizi dünyanın gözünde gülünç duruma düşürecek." Eisenhower'a, "o iki Alman tümeni kendisinin önereceği başka bir yerde karşısına çıksa neler olacak" diye sorulmalıydı.

Churchill, "Bu durum, Planlamacı Kurmayların birbirlerinin korkularından yararlanmasının, her gücün kendi zorluklarını en üst düzeyde tanımlaması ve Amerikalılarla İngilizlerin birbiriyle, yönetici zekasından ve komutanlık iradesinden tümüyle yoksun bir şekilde rekabet etmesinin ne denli budalaca olduğunu gösteren bir örnektir," diye ekledi. Ruslara, bir sonraki Kuzey Kutbu konvoyunun, konvoya eşlik edecek gemiler Sicilya çıkarmasında lazım olduğu için iptal edileceği söylenmişti. Şimdi de Eisenhower, altı İtalyan tümeninin yanında iki de Alman tümeni var diye Sicilya'dan kaçınıyordu. "Karşısında 185 Alman tümeni bulunan Stalin bu durumda ne diyecek, hiç düşünemiyorum."

İngiliz Kurmay Başkanları da, ABD Genelkurmayı da Churchill'in öfkesini anlayıp paylaşıyordu. İtalyanların yanı sıra savaşacak iki Alman tümeni de olsa, çıkarma yapılacaktı. Havada bir zafer duygusu vardı: Churchill 11 Nisan'da Stalin'e, Montgomery'nin Tunus'ta 25.000 esir aldığını ve Alman fabrikalarının yoğun bir şekilde bombardımanının hiç durmaksızın devam ettiğini söyledi. Söylemediği şeyse, Kurmay Başkanlarının, Sicilya'da gereken çıkarma gemilerinin sınırlı bir Manş ötesi çıkarma için de gereken gemiler olduğuna karar vermiş olduğuydu. Yani Sicilya'da başarılı bir çıkarma yapabilmek için, 1943'te yapılacak, sınırlı da olsa bir Manş ötesi çıkarma planından vazgeçilmesi gerekiyordu. Ama Churchill

Tunus ve Sicilya'daki başarının bundan sonrasında "çok önemli sonuçlara" yol açacağından umutluydu.

"Tunus muharebesi başladı," dedi Churchill 20 Nisan'da Stalin'e çektiği telgrafta. "Amaç, eğer mümkün olursa sürekli bastırarak bu meseleyi sonuna kadar götürmektir." Fakat on gün sonra Alexander'dan, Alman topçusunun sahil bölümünde yaptığı güçlü yığınak ve "düşmanın direncinin korkunç bir nitelik almasından ötürü," muharebenin geçici bir süre durdurulduğunu öğrendi. Washington'da, Müttefiklerin önceliğinin o yaz Sicilya değil Pasifik olmasını isteyenler vardı ve öylesineydi ki, artık Sicilya için çok elzem olan çıkarma gemilerini Uzakdoğu'dan göndermiyorlardı.

Churchill, Sicilya'dan vazgeçilmesini önlemek için, Roosevelt'le şahsen konuşması gerektiğine karar verdi. "Suyun yüzeyinin altındaki ciddi aykırılıkların farkındayım," dedi Churchill 2 Mayıs'ta Hopkins'e çektiği telgrafta, "ve bunlar eğer düzeltilmezse, bu yaz ve sonbaharda ciddi zorluklara ve harekatların zayıflamasına yol açacaktır. Bu sorunların giderilmesi gerekir." İki gün sonra Londra'dan trenle Clyde Limanı'na gidip ertesi gün öğleden sonra da, savaş sırasında yapacağı üçüncü transatlantik yolculuk için *Queen Mary*'ye bindi. Yola çıktığının ikinci gününde Alexander'dan, Tunus'ta savaşın yeniden başladığını haber aldı. Ayrıca kendisine, verilen çok gizli mesajlar sayesinde İngilizlerin rotasını öğrendiği bir Alman denizaltısının yaklaşık on beş mil ötede geminin önüne çıkmasının muhtemel olduğu da söylendi. Churchill hemen, geminin batması halinde kendisine tahsis edilecek cankurtaran botuna bir makineli tüfek konulmasını emretti. Yanında bulunan Averell Harriman, Churchill'in söylediklerini not etmiş: "Ben ele geçmeyeceğim. Ölmenin en güzel yolu, düşmanla savaşmanın heyecanıyla ölmektir. (Ve bir an düşündükten sonra) Suyun içinde olup da beni çekip dışarı çıkarmaya çalışmaları pek hoş olmayabilir."

Denizaltı ortaya çıkmadı. Bununla ilgili tüm düşünceler 7 Mayıs akşamı *Queen Mary*'ye gelen ve Tunus kentinin İngiliz Birinci Ordusu tarafından alındığını, sonra da Amerikalıların Bizerte'ye girdiğini bildiren bir dizi mesajın gölgesinde kaldı. Ertesi gün Alexander 20.000 esir alındığını bildirdi. "Bu harika haberinizle coştum," diye yanıtladı Churchill. "Tarih sizin bu büyük orduları yönetme tarzınıza hayran kalacak." İki gün sonra 30.000 esir daha sayılmıştı ve içlerinde dokuz Alman Generali vardı. Churchill yine kilise çanlarının çalınmasını emretti.

Üç yıl boyunca değişip duran kaderlerin ve acı savaşların ardından artık Kuzey Afrika Müttefiklerin elindeydi. *Queen Mary* Amerikan karasularına girerken Alexander muzaffer bir edayla Churchill'e, Alman ve İtalyan esir sayısının 100.000'i geçmesinin beklendiğini söyledi: "Hava yoluyla kaçan bir avuç kişi dışında hiç kimse kaçamadı." Ayın sonunda, 240.000'den fazla esir alındığı öğrenildi.

Churchill o gece Beyaz Saray'da yattı ve ertesi sabah Roosevelt'le birlikte savaş planlarının üzerinde çalışmaya başladılar. Eisenhower'ın tereddütlerine karşın, Sicilya çıkarmasına öncelik verilmesinin aciliyeti üzerinde ve bunun ardından İtalya çıkarmasının gelmesi gerektiğinde mutabık kaldılar. İtalya ağustosa kadar düşerse, Balkanlar'da ya da Güney Avrupa'da başka birtakım operasyonlar gerçekleştirilebilirdi. Kasımda da Müttefiklerin tüm olanakları, 1944 Mayısı'na kadar yapılacak "en büyük ölçekte" bir Manş ötesi çıkarmaya yöneltilecekti.

Roosevelt, ABD Genelkurmayını ayrıntılarla uğraşmak üzere bırakıp, Churchill'i Maryland'deki, bugün Camp David olarak bilinen Shangri-La dağ sayfiyesine götürdü. 14 Mayıs'ta Washington'a dönen Churchill, Sumatra'daki Japonlara karşı bir Britanya çıkarması için ısrar etti. Bu işten sorumlu olacak Wavell de kendisini destekledi. Roosevelt, saldırının Kuzey Burma'dan Çin'e yapılmasını istiyordu ama Wavell onu, "Burma dünyada sıtma hastalığının en yoğun olduğu yerdir," diyerek uyardı. Churchill Wavell'i destekledi ve Roosevelt'e, "sırf Çinlileri yatıştırmak için budalaca bir şeye girişmeye niyetinin olmadığını" söyledi. Hiçbir karara varılamaması Churchill'de düş kırıklığı yarattı. Hava saldırılarına kaynaklık etmesi gereken Assam'daki İngiliz hava üssünün yapımında ciddi gecikmeler olduğunu öğrenince Attlee'ye çektiği telgrafta şunları yazdı: "Bu bölgedeki işlerimizin yönetim biçiminden rahatsızım. Duruma tümüyle hakim olma ve tüm gidişata yeni bir gayret enjekte etme fırsatı kaçırılmamalıdır."

19 Mayıs'ta Kongre'de [İki meclisli ABD parlamentosu] bir konuşma yapan Churchill, "Müttefiklerin bir anlaşmazlığı ya da bıkkınlığı, Almanya ve Japonya'ya bizi yeni ve korkunç durumlarla karşı karşıya getirmek olanağını verecektir," uyarısında bulundu. Uyarı şöyle devam ediyordu: "Bir sürü ciddi tehlikenin üstesinden geldik ama, sonuna kadar peşimizi bırakmayacak, ciddi bir tehlike var; bu tehlike, savaşın çok uzun sürmesidir. Savaş dört ya da beş yıl daha sürerse hangi yeni sorunlar ve tehlike-

ler doğacağını kimse bilemez. Ve Almanya'yla Japonya'nın şimdi tutunacağı en büyük umut, muazzam bedeller ödenen bu savaş uzayıp giderse, sonunda demokrasilerin bitkin düşeceği yahut usanacağı ya da parçalanacağıdır." Churchill'in İngiltere'de radyodan yayınlanan konuşmasını dinleyenlerin arasında Clementine de vardı. "Senin o güçlü, titreten ve kararlı sesini duymak beni heyecanlandırdı," diye yazdı.

Churchill şimdi hassasiyet düzeyi doruklarda olan bir konuyla ilgilenmek zorundaydı. 15 Mayıs'ta, atom bombası konusundaki araştırmalarla ilgili işlerden sorumlu bakan olan ve bu konuda, o sıralarda Lord Cherwell adıyla soyluluk unvanı verilmiş olan Profesör Lindemann'la yakın bir çalışma yürüten Sir John Anderson'dan, Amerikalıların dört aydır atom bombası konusunda bilgi alışverişini kestiğini bildiren, rahatsız edici bir telgraf almıştı. Ama Churchill'le Roosevelt 1942 Haziranı'nda Hyde Park'ta yapılan görüşmeler sırasında bu bilgi alışverişi konusunda mutabık kalmıştı. Churchill nisan başında Hopkins'i, "İkimizin ayrı ayrı çalışması kararı sıkıntı yaratır," diyerek uyarmış, fakat Amerikalılar yine de bilgi alışverişini reddetmişti. Bunun üzerine Churchill, ayrı bir İngiliz atom bombası yolunda ilerlemeye karar verdi. Muazzam miktarda kaynağın ayrılmasını ve hatta belki de savaşın uzamasını gerektirecekti bu; ama İngiltere böyle bir bombaya sahip olmak istiyorsa bunu kendisinin üretmesi gerekecekti. Böyle bir kararı mümkün kılan şeyse, İngiltere'de bulunmayan temel bileşenler olan uranyum ve ağır suyun Kanada'dan satın alınabileceğiydi.

Fakat Anderson'un telgrafından anlaşılan, Kanada hükümetinin İngiltere'ye bildirmeden, Kanada'nın uranyum madenlerinin iki yıllık tüm ürününü ve Kanada'nın ürettiği tüm ağır suyu ABD'ye satmayı kabul etmiş olduğuydu. İngiltere artık kendi bombasını yapmayı hayal bile edemezdi. Churchill'in bu konuyu Roosevelt'le konuşması ve Amerikalıların öne süreceği her türlü koşulu kabul etmesi gerekecekti. Washington görüşmelerinin son gününde Churchill'le Roosevelt, İngiltere'yle ABD'nin atom bombasını yapmak için birlikte çalışması konusunda uzlaştı. "O yıl daha önce durdurulmuş olan bilgi alışverişi yeniden başlayacak ve," dedi Churchill, Anderson'a, "bundan sonra bu girişim her iki ülkenin de ellerinden gelen en büyük çabayı harcayarak katkıda bulunacağı, ortak bir girişim olarak görülecektir." Churchill, "Bu silahın pekala, bu savaş sırasında geliştirilebileceği düşünülüyor," diye ekledi.

Washington görüşmeleri 25 Mayıs'ta bitti. Churchill'i kaygılandıran tek şey, Amerikalıların Sicilya'dan sonra İtalya yerine Sardunya'ya saldırmayı yeğleyebileceğiydi. Churchill bunu, güçlerin asıl hedeften sapmasının yol açacağı bir zaman kaybı olarak görüyordu. Bu nedenle, Kuzey Afrika'ya giderek bu konuyu Eisenhower'la ve bu saldırıyı yerine getirme görevinin düşeceği diğer kıdemli subaylarla konuşmaya karar verdi.

Churchill 27 Mayıs'ta deniz uçağıyla önce Newfoundland'a, sonra Cebelitarık'a giderek on yedi saatlik bir hava yolculuğu yaptı. Cebelitarık yolundayken deniz uçağına yıldırım düştü, pilot epey endişelendiyse de Churchill daha sonraları "Bu durumun, hava yolculuğu yönünden yarattığı bir sonuç yoktu" diye yazmıştı. 28 Mayıs'ta Cebelitarık'tan Cezayir'e, özel olarak dönüştürülmüş bir Lancaster bombardıman uçağıyla gitti. "Başbakan için özel kabiniyle," diye yazmış günlüğüne Brooke, "yemek odalarıyla, Başbakan ve yanındaki dört kişi için ranzaları ve tuvaletleriyle çok rahat." Sadece üç saatlik bir uçuştu. "Cezayir'deki akşam yemeğinde," diye yazmış Brooke, Churchill, Eisenhower'ı "İtalya'nın savaş dışı bırakılmasının avantajları konusunda etkilemek için" tüm becerisini kullandı. Ertesi gün Eisenhower, "eğer Sicilya kolay bir iş" çıkarsa sonraki hamlenin İtalyan anakarasına yapılması gerektiğini kabul etti.

1 Haziran'da Churchill Cezayir'den uçakla çöldeki bir askeri havaalanına gitti ve Tunus Burnu'yla Sicilya'nın arasındaki mesafenin ortasında bulunan Pantelleria Adası'nı bombalayacak olan bir Amerikan filosunda verilen brifinge katıldı. Bombardıman uçaklarının görevlerini yapmak üzere kalkışını seyrettikten sonra tekrar uçağa binip Tunus'a gitti ve Kartaca'daki bir Roma amfitiyatrosunda kalabalık bir asker topluluğuna konuşma yaptı. Ertesi gün Lancaster'la Cezayir'e uçarken uçağın kontrolünü bir süre devraldı. Brooke, günlüğüne bu uçuşla ilgili "ve bize birazcık yan yatarak uçuştan bir örnek sundu" diye yazmış.

Cezayir'de Churchill, Vichy denetiminin dışındaki Fransız güçlerinin liderliği konusunda birbirine rakip generaller, Giraud ve de Gaulle'ün yeni kurulan Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin eşbaşkanları olmayı kabul ettiklerini öğrendi. "Gelinle damat nihayet fiziksel olarak kavuştular," diye yazdı Churchill 4 Haziran'da Roosevelt'e çektiği telgrafta. "Yeni Komiteye bugün bir öğle yemeği vereceğim, ama yuvadaki mutluluğu kendi varlığımla bozmaya kalkışmayacağım."

Churchill o gün öğleden sonra kendi bombardıman uçağıyla Cebelitarık'a geri döndü. Hava kötü olduğundan, Cebelitarık'tan İngiltere'ye

doğru yolculuğa daha önce düşündüğü gibi deniz uçağıyla değil, bombardıman uçağıyla devam etmeye karar verdi. Aynı gün, Lizbon'dan Plymouth'a giderken buna yakın bir uçuş rotasını takip eden başka bir deniz uçağı vurularak düşürüldü ve tüm yolcular öldü; ölenler arasında aktör Leslie Howard da vardı.

Churchill 5 Haziran sabahı Londra'daydı. "Leslie Howard'ı öldürdüler diye senin için çok endişelenmiştik," diye yazdı kızı Diana, Churchill'in geri dönüşünün sevinciyle. Churchill, yolculukları hakkında Savaş Kabinesi'ne bilgi verdi ve öğleden sonra Chequers'a gidip orada hazırladığı Parlamento konuşmasını 8 Haziran'da sundu. İngiliz ve Amerikan siyasetini planlayanlar arasındaki ilişkiler konusunda şunları söyledi: "Bizler bu pürüzlü ve bozuk savaş yolunda beraber, ağır ağır ilerlerken ister istemez her türden uyuşmazlık, görüş farklılığı ve can sıkıcı küçük sarsıntılar oluyor. Ama bunların hiçbiri giderek artan uyum ve birliğimizde en ufak bir değişim yaratmıyor. Bunlar yüz yüze, yürek yüreğe bir konuşmayla ve sabırlı bir tartışmayla çözülemeyecek şeyler değildir."

11 Haziran'da Eisenhower'ın kuvvetleri Pantelleria'yı aldı. Churchill, bir hafta önce Cezayir'deyken adada sadece üç bin İtalyan olduğunu söylemiş ve Eisenhower'a, esir alınacak üç binin üzerinde her İtalyan için beş santim* teklif etmişti. Fakat orada 9.500 İtalyan olduğundan, Churchill'in altmış beş frank ödemesi gerekiyordu. 13 Haziran'da iki küçük İtalyan adası daha, Lampedusa ve Linosa da teslim oldu. Sicilya çıkarmasının yolu açılmıştı. Bu arada Almanya'nın bombalanması gittikçe şiddetlenerek devam ediyordu. 20 Haziran'da sanayi kenti Wuppertal'a yapılan hava saldırısında, bombardımanın yol açtığı büyük yangın yüzünden üç binden fazla kentli sivil öldü. Bir hafta sonra Chequers'ta, Alman kentlerinin bombalanmasını gösteren bir filmi seyrettikten sonra Churchill oturduğu yerde birden dimdik doğruldu ve yanındakine "Biz canavar mıyız?" dedi. "Bu işi çok mu ileriye götürüyoruz?"

İki gün sonra Churchill'e sunulan fotoğraf ve istihbarat kanıtları, Almanların Fransa kıyılarındaki bir rampadan Londra'ya bomba fırlatacak bir füze geliştirmekte olduğunu gösteriyordu. Ona bu kanıtları, Norveç savaşında fena halde yaralandıktan sonra gizli silahları araştırıp bulma sorumluluğu verilmiş olan damadı Duncan Sandys getirmişti. "Kesin bir

---

* Fransız frankının yüzde biri-ç.n.

tehlikenin var olduğu ve Peenemunde deneme istasyonunu mümkün olan en yakın tarihte bombalamamız gerektiği sonucuna vardık," diye yazmış günlüğüne Brooke.

3 Temmuz'da Müttefikler, çıkarmanın başlangıcı olarak, Sicilya'daki havaalanlarını yoğun bir şekilde bombalamaya başladı. "Benim dileğimin, sağ pençenizi mümkün olduğu kadar kısa sürede anakaraya atmanız olduğunu biliyorsunuz," dedi Churchill iki gün sonra Alexander'a çektiği telgrafta. "Hedef Roma'dır." Churchill 9 Temmuz boyunca Chequers'ta Sicilya çıkarmasının haberlerini bekledi; deniz operasyonundan Amiral Ramsay sorumluydu yine. O gün akşam Clementine çok yorgundu ve gelini Pamela'dan, Churchill'in yanında kendisinin yerine onun kalmasını istedi.

Çıkarmanın 10 Temmuz sabah erken saatlerde başlayacağı bekleniyordu "ve biz de oturup onun çok sevdiği bezik oyununa başladık," diye hatırlıyordu Pamela "ve sonra özel sekreterlerden biri içeri girip rüzgarın şiddetlendiğini ve çıkarmayı, belirsiz bir tarihe kadar erteleditklerini söyledi. Böylece biz gece boyunca bezik oynadık ve Churchill sık sık kartları masaya bırakıp 'Bu gece bir sürü cesur genç ölüme gidiyor,' diyordu. 'Çok ciddi bir sorumluluk bu.' O gece kafası hep, bunun bir başarı mı yoksa başarısızlık mı olacağıyla meşguldü ve eminim ki, bununla Gelibolu ve Çanakkale Boğazı arasında bir bağlantı kuruyor ve yeni bir fiyasko olabilir mi diye düşünüyordu; ama bezik oynamaya devam ediyorduk ve o başka şeylerden konuşuyor ama her seferinde kartları masaya koyup gençlerden ve onlardan istenen fedakarlıklardan söz ediyordu."

Pamela şöyle devam etmişti: "Onun için çok gergin, işkence gibi bir geceydi ve boyuna, küçük operasyon odalarına gidip bazı şeyleri gözden geçiriyor, sonra tekrar geri dönüyordu." Nihayet, sabaha karşı saat dörtte çıkarmanın haberi gelince "dosdoğru, savaş odasına gitmek ve işlerin nasıl gittiğini, kaç uçağın yitirildiği gibi konularda bilgi almak istedi. Çıkarma gerçekleşir gerçekleşmez haberleri almak istiyordu." Churchill'in aldığı ilk haber, Sirakuza Limanı'nın Müttefiklerin eline geçtiğiydi. "Yaklaşık 200.000 askerle sahile sıçramak müthiş bir başarı," dedi hemen Eisenhower'a çektiği telgrafta.

Sicilya savaşının altıncı gününe girdiği 16 Temmuz'da Churchill, bunun hemen ardından gelecek adımı, İtalyan anakarasına kıyının mümkün olduğu kadar kuzeyinde bir yerden çıkarma yapılmasını Roosevelt'le yeniden tartışması gerektiğine karar verdi. "Başbakan'ın, ayağının altında

ot bitmesine hiç izin vermediğini söylemem gerekiyor," diye yazmıştı günlüğüne Oliver Harvey 16 Temmuz'da. "Amerikalıların, Avrupa'da Manş ötesi dışındaki operasyonlara karşı, herkesin bildiği hoşnutsuzlukları galip gelip de çıkarma gemilerini çekip Pasifik'e göndermeden onların elini kolunu bağlamak için acele ediyor."

Churchill şimdi savaşın dördüncü transatlantik yolculuğu için planlar yapıyordu. Amacı, Amerikalıları Sicilya'nın çok yakında gerçekleşecek fethinden sonra İtalya'yı en azından Roma'ya kadar işgal etmeye ve sonra da Yugoslav, Yunan ve Arnavut partizanlara hava kuvvetleriyle, silahla ve sahile küçük komando birlikleri çıkararak Balkanların kurtarılmasında yardım etmeye razı etmekti. Almanlar on beş tümenlerini Balkanlara bağlamıştı; iyi yönetilecek bir partizan savaşı çok daha fazla tümeni çekebilirdi. 24 Temmuz akşamı Chequers'ta, Guy Gibson ve karısı Eve'le savaşı tartıştılar; Churchill, kahraman pilotu iyiniyet elçisi olarak Kanada ve ABD'ye gönderiyordu. "Almanlardan ele geçirilen bir film izlettiler bize," diye yazmış Eve Gibson sonradan, "Yahudilere ve işgal edilen ülkelerin halkına yapılan gaddarlıkları gösteriyordu. Çok iğrençti ve Başbakan çok, hem de çok etkilendi. Bu ülkedeki bütün Amerikan askerlerine gösterilecek bu film dedi bana."

Ertesi gün akşam Churchill film seyrederken bir mesaj getirildi: Mussolini istifa etmişti. Kral Victor Emmanuel, İtalyan silahlı Kuvvetlerinin komutanlığını devralmış, Mareşal Badoglio da Başbakan olmuştu. Faşist Parti dağıtılmış, onun iktidar aygıtı Büyük Faşist Konseyi feshedilmişti. "Artık Mussolini gittiğine göre," dedi Churchill 26 Temmuz'da Roosevelt'e çektiği telgrafta, "malları teslim edecek, Faşist olmayan bir İtalyan hükümetiyle görüşürüm." O 'mallar' da Müttefik kuvvetlerin İtalya'yı işgaliydi ve Roosevelt'in aynı gün Churchill'e söylediği gibi, Müttefiklerin "İtalyan toprağının tamamını ve nakil araçlarını" Almanlara karşı kullanma hakkıydı.

İtalya'yla ateşkes görüşmeleri hemen başladı. İngiltere'de, Mussolini'nin bir savaş lideri olarak tükenişinden ötürü büyük bir heyecan vardı. Ama Churchill 27 Temmuz'da Avam Kamarası'nı, İngiltere'nin "en asıl ve baş düşmanı İtalya değil, Almanya'dır" diyerek uyardı. Ama yine de kendinden emindi; Atlantik'te, Bletchley'in Alman çok gizli denizaltı haberleşmeleri konusunda son başarısı sonucu temmuzda otuz beş Alman denizaltısı batırılmış, 1 Mayıs'tan beri geçen doksan bir günde batırılanların toplam sayısı seksen beşi bulmuştu.

4 Ağustos'ta, yani İngiltere'nin 1914'te savaş ilan ettiği günün yirmi dokuzuncu yıldönümünde Churchill, Clementine, Mary ve Quebec Konferansı'na katılacak diğer üç yüz İngilizle birlikte Londra'dan gece trenine binip İskoçya'ya gittiler. 5 Ağustos öğleden sonra Clyde Limanı'ndan *Queen Mary*'ye bindiler. Beş günlük yolculuk sırasında Churchill Sicilya'daki günlük ilerlemeleri kendi harita odasındaki haritada işaretledi. Harita odasından sorumlu Yüzbaşı Pim, bir gün kahvaltıdan sonra "çok renkli sabahlığıyla gelen Başbakan," 'Parmağınızı Aderno ve Paterno'ya koyun' dedi; bunlar az önce düşmandan alındığını duyduğumuz iki Sicilya kentiydi" diye hatırlıyordu sonradan. Aderno, Messina Boğazı'na sadece seksen kilometre mesafedeydi.

Churchill 9 Ağustos'ta Kanada'nın Halifax Limanı'na vardı ve Quebec trenine bindi. Treni her istasyonda büyük kalabalıklar karşılıyordu; trende "çok önemli bir kişinin" bulunduğu söylentisi yayılmıştı. Bazıları Papa diyordu, bazıları da Stalin. Quebec'e varınca Churchill, Stalin'den Sicilya'da devam eden zaferleri kutlayan bir telgraf aldı. Buna karşılık Churchill de Stalin'e "küçük bir stereoskop" ve İngiliz bombalarının Alman kentlerinde yaptığı hasarı gösteren slayt fotoğraflar gönderdi. "Bunlar insana fotoğraftan daha canlı bir izlenim veriyor," dedi Churchill ona. İki hafta önce Hamburg'a yapılan bir bombardımanda ölen Alman sayısı 42.000 gibi hayret verici bir rakamı bulmuş ve kentteki konutların üçte biri yıkılmıştı.

Churchill Quebec'ten trenle Roosevelt'in Hyde Park'taki evine gitti. Orada, Churchill'in daha önce "genç, gayretli ve trifibioz* diye nitelediği Mountbatten'in Güneydoğu Asya Başkomutanı olması kabul edildi. "O uyuşuk ve durgun Hint sahnesine genç ve enerjik bir kafanın gerektiği kuşkusuz," diye telgraf çekti Churchill Savaş Kabinesi'ne. Ayrıca, atom bombası konusunda da, İngiltere ve ABD'nin "bu faaliyeti hiçbir zaman birbirlerine karşı kullanmayacağı" kabul edildi. Churchill Hyde Park'ta iki gece geçirdikten sonra trenle Quebec'e döndü.

Churchill 17 Ağustos'ta Quebec'deyken Alexander'dan aldığı bir telgrafta, "son Alman askeri de Sicilya'dan atıldı ve artık tüm ada bizim elimizde" diye bildiriliyordu. Adanın alınması otuz sekiz gün sürmüştü. O

---

* Hem kara, hem deniz hem de havadan yapılan askeri harekat anlamına gelen trifibik harekata elverişli anlamında-ç.n.

gece 571 İngiliz ağır bombardıman uçağı Baltık kıyısındaki Peenemunde'de bulunan Alman roket araştırma istasyonunu vurarak yeni roket bombasının yapımını aylarca sonraya bıraktırdı. Quebec Konferansı iki gün sonra bitti ve ABD Genelkurmayı, Churchill'in genel düzenlemesi ve Roosevelt'in onayıyla, konferans sonuçlarının üzerinde beş gün çalıştı. 1944'ün "öncelikli" İngiliz-Amerikan harekatı Manş ötesine çıkarma yapmak olacaktı. Bunun amacı sadece Kuzey Fransa'ya çıkmak değil, oradan "Almanya'nın kalbine vurmak ve askeri gücünü yok etmek"ti. Akdeniz ve Manş Denizi'nde yapılacak operasyonların öncelik sırası konusunda çıkacak her tür uzlaşmazlık Manş Denizi'nden yana sonuçlandırılacaktı. Amerikan Kurmay Başkanlarından gelen yoğun ısrarlara uyularak, Manş ötesi çıkarmaya yardımcı bir saptırma harekatı olarak, Güney Fransa'ya da bir çıkarma yapılacaktı; Amerikan Kurmay Başkanları şiddetle, böyle bir çıkarmanın Almanları Manş Denizi kıyısından kuvvet çekmek zorunda bırakacağı kanısındaydı.

İtalya'daki ilerleme, Churchill'in isteği üzerine Roma'nın alınmasını da kapsayacak, ama Manş ötesi çıkarma için gereken desteğin toplanmasını sağlamak amacıyla, Pisa-Ancona hattının kuzeyine geçilmeyecek, Adriyatik'in kuzey ucuna yahut Avusturya'nın güneyine girmeye kalkışılmayacaktı. Balkanlardaki operasyonlar, partizanlara havadan ve denizden ikmal malzemesi gönderilmesiyle ve "küçük komando güçlerinin" kullanımıyla sınırlı kalacaktı.

20 Ağustos'ta Churchill'le Roosevelt, kütükten yapılmış kulübelerde dinlenmek üzere bir günlüğüne Grand Lac d'Epaule'ye gittiler. Balık avladılar ve İngiltere'nin Uzakdoğu'daki bir sonraki hedefi olarak Sumatra ve Burma'nın birbirine nazaran avantajlarını tartıştılar; öğle yemeği sırasında Roosevelt şarap kadehlerini ve tuzlukları kullanarak, kendi tercihinin neden Burma olduğunu gösterdi. Quebec'e geri döndüklerinde Roosevelt, zaferin kazanılmasıyla barış anlaşmalarının imzalanması arasında bir savaş sonrası uluslararası güvenlik örgütü kurulması fikrini açıkladı. Roosevelt'in Dışişleri Bakanı Cordell Hull gece yarısı yatmaya gitmek üzere kalkınca Churchill karşı çıktı. Hull, vaktin çok geç olduğunu söyleyerek itiraz edince Churchill "Neden dostum, savaştayız!" diyerek karşılık verdi.

Roosevelt ve Churchill 23 Ağustos'taki toplantılarında, Almanya'nın düşüşünden sonra Japonya'yı on iki ay içinde yenmek için plan yapılması, ama bundan önce böyle bir plan yapılmaması konusunda ABD Genel-

kurmayıyla uzlaştılar. Avrupa'daki savaşın önceliği kesinleşti. Churchill, Manş ötesi çıkarma kuvvetinin, sahile çıktıktan sonra mevzilerini koruyacak kadar güçlü olmamasından endişeleniyordu. General Marshall, mayısta yaptıkları daha önceki görüşmelerde üç tümenle yapılmasını planladıkları ilk saldırının dört buçuk tümenle yapılmasını kabul etti.

Quebec Konferansı 24 Ağustos'ta bitti. İki gün sonra Eden, Churchill'in görünüşünün pek iyi olmadığını, "renginin attığını" fark etti. Churchill hâlâ, üzerinden bir hafta geçen Sicilya zaferiyle İtalyan anakarasına yapılan çıkarmanın arasında, İtalyanlarla barış görüşmelerinin uzayıp gitmesi yüzünden çok uzun bir ara verileceğinden endişeleniyordu. Ayrıca, kişisel bir endişesi de vardı. Eden, Brooke, Portal ve Mountbatten'in İngiltere'ye hep birlikte, bir deniz uçağıyla döneceğini duyan Churchill, Eden'e şöyle dedi: "Hepinizi birden kaybedersem ne yaparım bilmiyorum. Gırtlağımı keseyim daha iyi. Gerçi bunun içinde sevginin de çok payı var ama, sadece sevgiden değil; siz benim savaş makinemsiniz. Brookie, Portal, sen ve Dickie, sizin yerinizi kesinlikle dolduramam."

Churchill o gün Quebec'ten ayrılıp Kanadalı sanayici Albay Frank Clarke'ın kendisine tahsis ettiği, Laurentian Dağları'nın yükseklerindeki bir balık avlama kampı olan La Cabane de Montmorency'de bir süre tatil yapmaya gitti. "Karanlık çökünce," diye yazmış Churchill'in doktoru, "Winston dışarı çıkıp ahşap iskeleye gitti ve gökyüzünde görülen renkli kutup ışıklarını seyretti. Bu sakin yaşam ona iyi geliyor fakat o aylaklık yaptığını düşünüyor." Churchill ertesi gün Mary'yle birlikte göl kıyısında balık avladı. Ayrıca La Cabane'dayken, Kanada halkına yapacağı radyo konuşmasının üzerinde çalıştı. Göl kıyısındaki kulübelerde kalan diğer İngiltere delegeleri moturlu tekneye binip öğle ve akşam yemeğine geliyordu. Bunlardan biri 29 Ağustos'ta günlüğüne şunları yazmıştı: "Winston müthiş formunda; Dan Leno'nun ve kırk yıl öncenin sevilen şarkılarının yanı sıra Noël Coward'ın son şarkılarını söylüyor." Churchill iki gün sonra Quebec'e dönüp radyo konuşmasını yaptı: "Özgürlük ruhu burada, Kanada'nın giriş kapısında, Hitler ve Mussolini'nin totaliter zorbalığını hiç tanımamış bu güçlü ülkede güvenli ve kalıcı bir yuva buldu."

Churchill Quebec'ten trenle Washington'a gitti. Orada, 1 Eylül'de, İtalyan hükümetinin Müttefiklerin teslim şartını kabul ettiğini haber aldı. Bu sırada Alman birlikleri hızla kuzeyden İtalya'ya giriyordu. "İtalya çıkarması, bugüne kadar girdiğimiz en büyük risktir," dedi Churchill 2 Eylül'de

Savaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta, "ama ben tümüyle, bu riske girilmesinden yanayım." İki gün sonra, İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilanının dördüncü yıldönümünde İngiliz ve Kanada kuvvetleri Messina Boğazı'nı geçip İtalyan anakarasına çıktı. Hemen savaşın son aşamasına yoğunlaşan Churchill o gün Eden'e ve Attlee'ye çektiği telgrafta, üçlü bir konferans toplayarak şu sorunun çözümlenmesini istediğini bildirdi: "Eğer kazanırsak Almanya'yı ne yapacağız? Almanya bölünecek mi ve bölünecekse nasıl bölünecek?" Stalin ve Roosevelt'i Londra yahut Edinburg'a, yahut iki yere de davet edecekti.

Rus gücünün geleceği bundan sonra Churchill'in kafasını çok meşgul edecekti. "Benim kanımca," dedi Mareşal Smuts'a 5 Ekim'deki telgrafında, "Rusya'nın, bu savaş onu, bizim yaşam süremizin içinde çok ağır yenilgilere uğratmış iki büyük askeri güç olan Almanya ve Japonya'dan kurtarınca, dünyanın en büyük kara gücü haline gelmesi kaçınılmazdır. Fakat İngiliz Uluslar Topluluğu ve ABD'nin oluşturduğu 'kardeşlik birliği,' deniz ve hava gücü sayesinde bize Rusya'yla, hiç olmazsa hasarın onarımı sürecinde iyi ilişkiler ve dostça bir denge sağlayabilir umudundayım. Ben fani gözümle bundan ötesini göremiyorum ve ilahi teleskoplar hakkında da henüz pek bir bilgim yok."

Churchill 5 Eylül akşamı gece treniyle Washington'dan Boston'a, fahri doktorasını almak için Harvard'a gitti. 6 Eylül öğle vakti kabul konuşmasını yaptıktan sonra hemen trenle Washington'a döndü ve ertesi sabah başkente vardı. Cadogan, geri dönüş yolculuğu sırasında günlüğüne, "Winston müthiş neşeli;" diye yazmış, "trenin penceresinden, tren hattındaki bütün makinistlere ve gelip geçen herkese 'V' [Zafer]işareti yapıyor. Trenin durduğu yerlerde hiç gereksiz yere, çiçekli ipek sabahlığıyla koşup vagonun arka sahanlığına çıkarak, perondakileri yanına çekmeye ve bulabildiği herkesle sohbet etmeye kalkışıyor."

Churchill 8 Eylül'de Washington'dayken, İtalyan silahlı kuvvetlerinin Müttefiklere resmen teslim olduğunu öğrendi. O gece Alman birlikleri Roma'yı işgal etmeye başladı. Ertesi sabah Müttefik birlikleri Salerno'ya çıktı. Fakat Eisenhower'ın Roma yakınlarına havadan bir tümen indirme planının iptal edilmesi gerekti; "Almanların, havaalanlarını işgal ettiğine inanmak için nedenler var," dedi Alexander, Churchill'e çektiği telgrafta. Churchill 9 Eylül öğleden sonrasını Roosevelt'le geçirdi; İngiliz-Amerikan kuvvetleri İtalya'da hızlı bir başarı sağladıkları takdirde Balkanlar'daki par-

tizan kuvvetlerine büyük miktarda cephane ve ikmal malzemesi gönderilmesinde mutabık kaldılar. Churchill, Yugoslavya'nın Dalmaçya kıyılarına çıkarılabilecek, "düşmanla savaşmak için yanıp tutuşan" 75.000 kişilik Polonya ordusundan söz etti. "Hareketli ekiplerimizden birkaçıyla" Balkanlar'da garnizonlar kurmak elbette çok yararlı olurdu. Roosevelt kabul etti ve Churchill'e, Balkanlar'da "doğacak her fırsattan yararlanmaya hazır olmalıyız," dedi.

Churchill 11 Eylül'de, günü Roosevelt'le geçirmek için Hyde Park'a gittiği gün en çok üzüldüğü şey Salerno'daki başarısızlık haberiydi. "Başbakan'ın morali çok bozuktu," diye hatırlıyordu sonradan Ismay. "Bu durum ona Gelibolu Savaşı sırasında, birliklerin karaya başarılı bir şekilde çıktığı, fakat iki üç gün karanın içlerine ilerleyemediği ve böylece düşmana karşılarına kuvvet yığmak için zaman verdiği Suvla Koyu çıkarmasını hatırlattı." Suvla Koyuyla, Churchill'in endişelenmesine yol açan diğer bir benzerlik daha vardı. Alexander'a çektiği telgrafta, "Oradaki savaşın yitirilmesinin nedeni," dedi Churchill, Sir Ian Hamilton'un, Kurmay Başkanının tavsiyesine uyarak "her şeyden haberdar olacağı, uzak ve merkezi bir yerde kalmasıdır. Oysa savaş yerinde bulunsaydı durumu kurtarabilirdi. Bu kadar uzaktan ve zaman geçtikten sonra bir hüküm veriyormuş gibi davranamam ama, geçmişten kalan bu tecrübemi size sunmanın görevim olduğunu düşünüyorum." Alexander, Churchill'in telgrafını aldığında zaten Salerno kıyısındaki köprübaşına gidiyordu. "Sizin değerli öğüdünüzü önceden tahmin ettiğimi duymanın sizi memnun edeceğinden eminim," diye yanıt verdi.

12 Eylül Churchill'in evlilik yıldönümüydü; o geceki yemekte Roosevelt davetlilerin sağlığına kadeh kaldırdı, sonra onları arabayla tren istasyonuna götürdü ve otuz yedi saatten uzun sürecek bir yolculuk yapmak üzere, Halifax'a giden trene bindiler. Onlar yoldayken Alman paraşütçüleri Mussolini'yi Apeninlerdeki bir dağ sığınağından kurtarıp Hitler'e götürdü ve Hitler, Mussolini'yi Kuzey İtalya'daki bir Faşist yönetimin başına getirmeyi kabul etti.

Churchill 14 Eylül'de Halifax'a vardı. *Renown* savaş gemisine binerken, Mary'nin hatırladığına göre, "rahat ve neşeli bir formdaydı." O gün akşam Amiral'in kamarasında bir kutu kibrit istedi ve 1898'de Kitchener kuvvetlerinin Omdurman savaşındaki konumlarını gösterdi. Churchill yirmi birinci doğum gününde ateş altında kaldığını söyleyince, erte-

si gün yirmi bir yaşına girecek olan Mary heyecanla, babasına bir yıl fark attığını söyledi; Mary'nin görev yaptığı uçaksavar bataryası bir yıldan beri, Londra semalarındaki Alman bombardıman uçaklarına karşı birçok kez savaşmıştı; "kuşkusuz ki pek işe yaramadı," diye bir yorumda bulundu kız sonradan.

Renown, Halifax'tan demir aldıktan beş gün sonra Clyde Limanı'na vardı. Yolculuk sırasında, Dudley Pound'un zaten bozuk olan sağlık durumu kötüleşmişti; Londra'ya trenle giderlerken Churchill'e istifa dilekçesini verdi. Yüzbaşı Pim'in hatırladığına göre Euston İstasyonu'nda tüm Bakan arkadaşları "ve tezahürat yapan büyük bir kalabalık" tarafından karşılanan Churchill'in, "formunun zirvesinde olduğu görülüyordu." Euston'da bir de ambulans da vardı ve Pound'u Royal Mason Hastanesi'ne götürdü.

Churchill Londra'ya geldikten üç gün sonra, Avam Kamarası'nda verilen önergelere, İtalya'nın işgal edilmesinin, Mussolini'nin ardından yönetime gelenlerle görüşmelerin uzaması yüzünden geciktiği yanıtını verdi. "Bizi kısıtlayan tek faktör, çıkarma gemilerinde yapılması gereken hazırlıklar oldu" dedi ve sözlerine devam eden Churchill, Avam Kamarası'na, "İnsanların, modern orduları, sanki sahile boşaltılıp bırakılacak balyalarmış gibi, orada burada sahile atıvermekten gayet rahat bir şekilde söz ettiğini duyunca, modern savaş koşulları hakkında hâlâ yaygın durumdaki bu bilgisizliğe gerçekten hayret ediyorum," dedi.

O sonbaharda Churchill'in kafasını meşgul eden başka bir endişe de, John Anderson'a söylediği, "yılbaşından sonra roket yahut uzun menzilli topçu bombardımanının başlama" olasılığıydı. O zaman Londra yeniden hedef haline gelecekti. Downing Sokağı 10 numaraya gelince, "bina öylesine eski ve zayıf ki," dedi, "tam isabet etmeyen şiddetli bir bombayla bile tümüyle, hızla yıkılabilir." Ama Churchill bu kaygılara rağmen, Müttefiklerin gücünün nihayet yükselişe geçtiğini biliyordu; 25 Eylül'de Sovyet kuvvetleri Almanların 1941 sonbaharında işgal ettiği Batı Rusya kentlerinden Smolensk'e girdi. Dört gün sonra Alman savaş gemisi *Tirpitz,* Norveç'te demirliyken saldıran İngiliz mini denizaltıları tarafından kullanılmaz hale getirildi ve böylece Kuzey Kutbu konvoylarının yeniden seferlere başlaması mümkün oldu. 1 Ekim'de İngiliz birlikleri Napoli'ye girdi. Korsika ve Sardunya Müttefikler tarafından neredeyse hiç savaşılmadan işgal edildi. Fakat Atlantik'te, yeni türde bir akustik torpidoyla do-

natılmış Alman denizaltıları, Enigma sayesinde yerlerini bilen eskortların bunları takip edip bulabilmesine karşın, konvoy ve eskort gemileri için yeniden tehlike yaratıyordu.

Akdeniz'de gerçekleşebilecek hızlı gelişmelere karşı tetikte duran Churchill 7 Ekim'de, Pound'un yerine henüz atanmış, 1915'te Çanakkale Boğazı'nda savaşmış Amiral Sir Andrew Cunnigham'ın da dahil olduğu Kurmay Başkanlarına, Ege Denizi'ndeki Rodos Adası'nı ele geçirmek için bir operasyona başlanmasını önerdi. Birleşik Planlama Komitesi böyle bir saldırı için bir gün önce, İngiliz kuvvetlerinin Rodos'un yakınındaki çok daha küçük bir ada olan Kos'tan vazgeçmesine bağlı bir plan sunmuştu. Churchill Rodos planını beğendi ve hemen uçağının hazırlanmasını emretti; Tunus'a gidip Eisenhower'ı görecek, gereken birlikleri sağlayacaktı. Kos'u elde tutma umudundan da vazgeçmemişti. Cadogan o gece günlüğüne şunları yazdı: "Churchill Kos konusunda heyecanlı ve Rodos'a yapılacak bir seferi yönetmek istiyor!"

Brooke, Churchill'in bu hevesine sinirlenmişti. "Artık onu kontrol edemiyorum," diye yazıyordu günlüğüne. "Rodos saldırısı konusunda delice bir heyecana kapıldı; bu adanın önemini öyle bir abarttı ki artık gözü başka bir şeyi görmüyor ve bu tek adayı, Başkan'la ve Amerikalılarla ilişkilerini ve İtalya savaşının geleceğini tehlikeye sokma pahasına ele geçirmeye girişti. Hiçbir karşı düşünceyi dinlemek ve hiçbir tehlikeyi görmek istemiyor." Churchill o gece diktesini Marian Holmes'e yaptı ve Holmes günlüğüne şunları yazdı: "Başbakan, kötü, çok kötü bir gün geçirdiğini söyledi. Kendinden gayet emin bir şekilde, 'Asıl zorluk savaşı kazanmakta değil;' dedi, 'insanları seni savaşı kazanman için bırakmaya ikna etmede; aptalları ikna etmede.' Çok üzgün görünüyordu ve 'neredeyse basıp gitmek' istediğini söyledi. Amerikalıları Rodos'a saldırmak için ikna etmeye çalışıyordu."

Churchill ertesi sabah Roosevelt'ten, Rodos'a yapılacak bir operasyonu kesinlikle reddettiğini bildiren bir telgraf aldı; İtalya'da, Roma'nın kuzeyine kadar ilerleme harekatını yahut, artık 1944 Mayısı için planlanan ve kod adı "Overlord" olan Manş ötesi saldırıyı etkileyebilecek bir "kuvvet yahut ekipman bölünmesi" mümkün değildi. Churchill buna karşılık, Rodos'a karşı saldırıda kullanılacak çıkarma gemilerinin "yaklaşık altı ay içinde," yani Manş ötesi saldırıda gerek duyulacakları zamandan önce İngiltere'ye geri dönebileceği yanıtını verdi. Ama Roosevelt fikrini değiştirmedi.

Churchill o gün öğleden sonra Chequers'a gitti. Yol üzerindeki Royal Mason Hastanesi'nde durdu ve Kral'ın isteği üzerine Dudley Pound'a bir Liyakat Madalyası verdi. Son günlerde iki kere felç geçirmiş olan Pound konuşamıyordu ama Churchill'i tanıdı ve elini tutup sıktı. On üç gün sonra, Trafalgar Deniz Zaferi Günü'nde öldü.

Rus hükümeti İngiltere'ye, Baltık ülkelerinin ve Doğu Polonya'nın Rusya'nın birer parçası olduğu 1941 Haziranı'ndaki Sovyetler Birliği sınırını tanıması için baskı yapıyordu. Churchill bunu reddetmedi ve 6 Ekim'de Eden'e, "Bence Polonyalıları, Doğu Prusya ve Silezya'daki Alman topraklarının Polonya'ya tazminat olarak verilmesi karşılığında, doğu sınırları konusunda Ruslarla anlaşmaya ikna etmek için elimizden geleni yapmalıyız," dedi. Üç büyük gücün şimdi Tahran'da yapılması planlanan konferansının başlangıç noktası olacaktı bu. Stalin'in en çok güvence istediği şeyse, Manş ötesi çıkarmanın tarihi ve boyutuydu.

Fakat ekim ayı başında, yani Tahran Konferansı'nın yapılmasına bir aydan fazla bir süre varken Churchill çıkarmanın tarihi hakkında yeni birtakım şeyler düşündü. Çok gizli bir Alman mesajının çözümü, şimdiye kadar, İtalya'daki birliklerini büyük bir çatışmaya girmemek için kuzeye doğru çekmek istediği görülen Hitler'in şimdi, Roma'nın güneyindeki hattın savunulmasında direttiğini gösteriyordu. İtalya'da da Tunus'taki gibi inatla savaşılacaktı; çok sert savaşlar verilmeden hiçbir şey teslim edilmeyecekti. Buradan anlaşılan, Müttefikler İtalya'daki savaşa yüklendikçe karşılarına daha çok Alman tümeninin sevk edileceği ve Müttefiklerin daha çok Alman birliğini buraya çekerek yenebileceğiydi. Alman kuvvetlerinin İtalya'nın içlerine gönderilmesinden Rus cephesi bile kazançlı çıkacaktı.

İtalya'da halihazırda, yirmi beş Alman tümeniyle savaşan on bir Müttefik tümeni vardı. Yirmi iki Müttefik tümeni de İngiltere'de, Manş ötesi çıkarma için bir araya getiriliyordu. Churchill bu yirmi iki tümenin Kuzey Avrupa'da yeterli olmayacağını, ama bunlar İtalya'ya kaydırılırsa Almanları daha büyük savaşlara ve daha büyük kayıplar vermeye zorlayabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle 19 Ekim'de Kurmay Başkanlarına, "Korkarım ki," dedi, "kuzeybatı Avrupa'ya bir çıkarma yaparsak düşmana belki de, mükemmel kara ve demiryolu bağlantıları sayesinde bizim karşımıza muazzam kuvvetler yığma ve bize Dunkirk'tekinden daha da büyük bir askeri felaket yaşatma fırsatı vereceğiz. Böyle bir felaket, Hitler'in ve Nazi rejiminin yeniden dirilmesine yol açar."

Kurmay Başkanları, İngiltere'nin "Overlord"a alternatif olarak İtalya cephesini "tam anlamıyla" desteklemesini kabul ettiler. Akdeniz'deki askeri operasyonların bir sonraki aşamasına yoğunlaşılırsa bunlar "Balkanlara uzanabilir, ve şimdi İngiltere'nin elinde sadece Leros Adası'nın bulunduğu Ege Denizi'ndeki mevziler korunabilirdi. Hem İngiltere'de ve hem de artık Güney İtalya'daki üslerde konuşlanan İngiliz-Amerikan bombardıman uçakları Almanya'ya yönelik hava saldırılarını şiddetlendirecekti.

Churchill, Moskova'da bulunan Eden'e 20 Ekim'de bir mektup yazarak bu yeni planı anlattı ve "Mayıs ayındaki 'Overlord'a, İtalya ve Balkanlar'daki büyük olanakları ziyan etme pahasına, avukat sözleşmesi gibi bağlı kalmamızın," öte yandan da Kuzey Fransa'da, "kendimizi on üç on dört günden fazla korumaya yetmeyecek, yetersiz kuvvetlerle kalmamızın tehlikelerinden" söz etti. Eden'in, verdiği yanıtta Rusların "Overlord"un değil iptalini, ertelenmesini bile kabul etmeyeceğini belirtmesine karşın Churchill Akdeniz planını savunmakta diretti. 22 Ekim'de Roosevelt'e, Sicilya'daki iki İngiliz tümeninin bile, İtalya'daki savaşa katılabilecekken, "Overlord" yığınağına katılmak üzere İngiltere'ye geri gönderileceğini ve bunların altı aydan uzun bir süre savaştan uzak kalacağını hatırlattı. 24 Ekim'de General Marshall'a çektiği telgrafta şunları yazdı: "50. ve 51. yani en iyi tümenlerimizi uzaktaki bir 'Overlord' yüzünden Roma savaşının kıyısından geri çekmemizin acısını iliklerimde hissediyorum. Sözleşmemizi yerine getiriyoruz ama, bize pahalıya patlamasın diye Tanrıya dua ediyorum."

Amerikalıların ısrarıyla geri çekilen birlikler bu iki İngiliz tümeninden ibaret değildi; iki İngiliz tümeni daha ve ayrıca dört Amerikan tümeni, yani İtalya savaşının en iyi tümenleri gidecekti. Churchill 26 Ekim'de Eden'e yazdığı mektupta, İtalya savaşının "desteklenmesi ve kazanılıncaya kadar sürdürülmesi gerekir," dedi; Manş ötesi çıkarmanın zamanı ancak o şekilde gelecekti. Stalin'e, "Overlord"un mayıs ayında gerçekleştirileceği yolunda verilmiş sözlerin "İtalya'daki savaşın acil gereksinimleri yüzünden" pekala değiştirilebileceği belirtilmeliydi. Churchill sert bir şekilde, "Savaşlar, aylar önceden, tümüyle sadık kalma koşuluyla yapılmış avukat sözleşmeleriyle ve savaşın boyuna değişen kaderini hiç dikkate almadan bunlarda direterek yönetilirse olacağı budur," yorumunda bulundu. İngiltere, "'Overlord' için elinden geleni yapacaktır ama," diye ekledi, "geçici bir siyasi tatmin sağlamak için, savaş alanında yenilgiyi planlamanın da bir anlamı yoktur."

İngiliz Kurmay Başkanları Churchill'e hak verdi ve Amerikan Genelkurmayından, en azından Roma alınıncaya kadar İtalya'ya öncelik verilmesini istediler. Roma'ya yakın İtalya kıyılarına bir amfibi çıkarmada kullanılabilecek İngiliz ve Amerikan çıkarma gemileri, "Overlord" hazırlıklarına katılmak üzere Akdeniz'den ayrılıp İngiltere'ye gitmek üzereydi. Churchill 27 Ekim'de Savaş Kabinesi'ne, İtalya'daki "savaşın desteklenmesi" yolundaki isteği reddedilirse istifa edeceğini söyledi. Brooke da İtalya'ya savaşta başarı sağlamaya yeterli kuvvetin gönderilmesi gerektiğini vurguladı.

Churchill, Stalin'i yatıştırmak için 29 Ekim'de Eden'e çektiği telgrafta, "Overlord"dan vazgeçilmeyeceğini, ama "Roma savaşını kaybetmemek için" çıkarma gemilerinin Akdeniz'de tutulmasının "az bir şey, belki temmuza kadar bir gecikmeye yol açabileceğini" vurguladı. Bu kez Eisenhower da Churchill'i desteklemek için müdahalede bulunarak, eğer çıkarma gemileri planlandığı gibi İtalya'dan çekilirse Roma'ya ilerleyişinin 1944 Ocak ya da hatta şubat ayına kadar gecikebileceğini söyledi. Churchill, Roosevelt'ten bu görüşü dikkate almasını isteyince Amerikan Genelkurmayı, aralık ayının ortasında İtalya'dan ayrılması gereken çıkarma gemilerinin orada bir ay daha kalabileceğini kabul etti. Ama bunun sonrasında gemilerin kaydırılması gerekiyordu. "Overlord," kararlaştırılmış bulunan mayıs ayından daha geçe bırakılmamalıydı. 50. ve 51. tümenler, diğer iki İngiliz ve dört Amerikan tümeniyle birlikte derhal geri dönecekti.

Churchill'le Roosevelt, Stalin'le bir araya gelmeden önce bu meseleleri yüz yüze tartışarak halletmek gerektiğini kabul ettiler. Churchill 11 Kasım'da, ağır bir soğuk algınlığı ve boğaz rahatsızlığıyla ve kolera ve tifo aşılarından ötürü kendini kötü hissederek Londra'dan trenle Plymouth'a gitti ve orada yine, iki aydan az bir süre önce kendisini Atlantik ötesine götürmüş olan *Renown* savaş gemisine bindi. Denizdeki ilk günlerinde Yüzbaşı Pim, Churchill'in 1939 Eylülü'nden o güne dek denizde ve havada toplam 179.000 kilometre yolculuk yaptığını, 792 saatini denizde, 339 saatini de havada geçirdiğini hesapladı. Cebelitarık'a varınca Churchill, Kuzeybatı Afrika Büyükelçisi, Muhafazakâr Parlamento üyesi Harold Macmillan'la gemide uzun bir konuşma yaptı ve ona, gerek İtalya, gerek Ege'deki Akdeniz pozisyonundan "enerjik ve esnek bir şekilde" yararlanılmadığı yolundaki kaygılarını dile getirdi. Macmillan o gece günlüğüne, "Savaşın başından beri kendini hep elleri arkadan bağlı bir halde savaşan bir adam gibi hisseden Winston için elbette çıldırtıcı bir durum bu," diye yaz-

mıştı, "ama yine de Winston'dan başkası Amerikalıları böyle olağanüstü bir sabır ve yetenekle kandırıp Avrupa'daki savaşa sokamazdı."

Renown 16 Kasım'da Cezayir'e vardı. Churchill yine gemiden inmedi ve gemiye gelen üst rütbeli subaylarla uzun konuşmalar yaptı. Birisi, Kurmay Başkanları sisteminin iyi bir sistem olduğunu söyleyince Churchill şu yorumda bulundu: "Hiç de değil. Zayıf ve tereddütlü kararlara –ya da kararsızlıklara– yol açıyor. Yahu, en cesur denizci, en yiğit havacı yahut en korkusuz karacı var elinde, bunları bir masaya beraber oturtuyorsun; ne çıkıyor karşına? Bunların korkularının toplamı!"

Churchill 17 Kasım'da Malta'ya vardığında kendini öylesine kötü hissediyordu ki, iki gününün çoğunu yatakta geçirdi. Malta'dayken, Almanların On İki Ada'dan Leros'u ele geçirdiğini, beş bin İngiliz askerini esir aldığını öğrendi ve "Almanya'nın Alameyn'den beri ilk başarısı" yorumunda bulundu. Churchill'in, Müttefiklerin On İki Ada'da daha güçlü bir inisiyatif kazanması ve daha büyük kuvvet bulundurması yolundaki çabaları daha önce Amerikalılar tarafından reddedilmişti. "Sizin gibi ben de," dedi İngiliz Doğu Akdeniz komutanı General Sir Maitland Wilson'a, "bunun ciddi bir kayıp ve gerileme olduğu kanısındayım ve sizin gibi ben de ellerim arkadan bağlı vaziyette savaşıyorum." Clementine'den sevgi ve cesaret veren bir mektup geldi: "Hiç unutma; tarih dönüp geriye baktığında, senin engin görüşün ve delici enerjin, sabrın ve alicenaplığınla birleşerek senin büyüklüğünü ortaya koyacak. Sakın sinirlenme; sık sık düşünüyorum da, sen her zaman, Müttefiklerden daha kötü tek şey, Müttefik *olmamasıdır* derdin!"

Renown 21 Kasım'da İskenderiye'ye vardı. Churchill hemen uçakla Kahire'ye gitti ve ertesi gün havaalanında Roosevelt'i karşıladı. Kahire Konferansı 23 Kasım'da başladı. Roosevelt'in Sfenksi yahut Piramitleri hiç görmediğini fark eden Churchill, Sarah'la birlikte arabayla oraya giderek, Başkan'ın yaya olamasa da yapıları görebileceğinden emin olduktan sonra geri dönüp, oraya Roosevelt'le birlikte arabayla gittiler. "Çok hoş bir yolculuk oldu," diye yazdı Sarah, annesine, "ve Başkan büyüleyiciydi; sade ve sıcaktı. Sanırım iyi vakit geçirdi ve babamın yaptığı girişim hoşuna gitti."

Konferansta Churchill, İtalya savaşına tam bir öncelik verilmesi, ocak ayında Roma alınıncaya kadar başka kuvvet eksiltilmemesi konusunda ısrarına devam etti; sonra şubatta, On İki Adalar'ın en önemlisi olan Ro-

dos alınmalıydı; Yugoslav partizanlarına mühimmat gönderilmeliydi; ve son olarak da asıl çabalar, mayıstan temmuza bırakılacak Manş ötesi çıkarmaya harcanmalıydı. Eisenhower, Churchill'in İtalya'ya tam öncelik verilmesi planını destekledi ama Roma'dan daha da kuzeye gidilmesini istedi. "Aslında," dedi Eisenhower konferansa, "ben İtalya'nın ana kuvvetlerimizi süreceğimiz en doğru yer olduğunu düşünüyorum ve hedef Po Vadisi olmalıdır. Almanların tüm yapısını, Fransa, Balkanlar ve bizzat Reich'ın kendisi de dahil olmak üzere, bu kadar iyi tehdit edebileceğimiz başka hiçbir yer yoktur. Ayrıca burada hava gücümüz Almanya'daki çok önemli hedeflere daha yakın olacaktır."

Eisenhower hatta "Overlord"un ertelenmesini istiyordu ve 26 Kasım'daki toplantı tutanaklarına göre, "hazır kurulmuş bir cephede devam etmenin büyük önemi"ni vurguladı ve "çünkü," dedi, "savaş sahnesi değişince, kesin bir şekilde çok zaman kaybedilecektir ve bu, daha önce de olduğu gibi, yeni bir üs kurulması gibi çetin bir görevi gerektirecektir." Bu konunun Churchill'le Roosevelt Stalin'le görüştükten sonra çözülmesi dışında kesin bir karara varılamadı. 27 Kasım'da, iki ayrı uçakla, beş buçuk saatlik bir uçuşla Tahran'a gittiler. Churchill o gece, Stalin ve Roosevelt'le birlikte katılmak istediği yemeğe katılamayacak kadar yorgundu. Ve ertesi sabah Stalin'in, konferansın ilk resmî toplantısından önce Roosevelt'le bir saat yalnız görüştüğünü öğrendi. Ve bu toplantıda Roosevelt, Churchill'in ve Eisenhower'ın İtalya savaşına öncelik tanınması fikrinden uzaklaşmıştı. Bunun yerine, Hopkins'in Churchill'in doktoruna söylediğine göre, "Fransa'ya saldırarak Rus cephesindeki baskıyı hafifletmek için sabırsızlandığını kesin olarak" açıklamıştı.

Üç Büyüklerin ilk toplantısı 28 Kasım öğleden sonra yapıldı ve Churchill üç ülkenin heyetlerine hitaben, onların belki de "insanlık tarihinde görülmüş en büyük dünyevi güç yoğunlaşmasını" temsil ettiklerini söyledi. O günkü konuşmalar sırasında Roosevelt, Müttefiklerin İtalya'dan Adriyatik'in kuzeyine ve Istria'ya* ve oradan da kuzeydoğuya, Tuna Nehri'ne doğru ilerlemesinin mümkün olduğundan söz etti. Daha sonra çıkan söylenceler bu fikri Churchill'e mal edecekti; ama Churchill bu kez, İtalya'da zafer kazanıldıktan sonraki adım olarak Güney Fransa'ya bir çıkarmanın düşünülmesi ve bunun da Manş ötesi çıkarmayla aynı anda gerçekleşme-

* Adriyatik'in kuzeyinde, Hırvatistan'a ait bir yarımada-ç.n.

si gerektiğini savunuyordu. Stalin bu fikri beğendi; Roosevelt'in, Tuna'da bir İngiliz-Amerikan ordusu fikrinden hoşlanmamıştı.

O gün akşam, Churchill ve Stalin'e bir akşam yemeği veren ev sahibi Roosevelt kendini kötü hissederek erkenden yatmaya gitti. Bunun üzerine, Roosevelt'in iki konuğu Almanya'nın geleceğini konuştular. Churchill, "sivil yahut askeri her türlü havacılığı" yasaklayacağını söyledi, fakat Almanya'nın "yoğun emekçilerine" karşı olmadığını ekledi ve Stalin de, Rusların, niçin savaşıyorsun diye sorduklarında sadece emirlere itaat ettiklerini söyleyen, emekçi savaş esirlerini vurduklarını söyledi. Polonya sınırı konusuna dönen Churchill, "Polonya, soluna doğru iki adım yanaşan askerler gibi, batıya doğru kayabilir" önerisinde bulundu. Rusya Polonya'nın üçte bir doğusunu alacak, Polonya da batıya, Almanya'ya doğru kayacaktı. "Polonya birtakım Almanların ayaklarına bassa da," dedi Churchill, "bu konuda yapacak bir şey yok, ama güçlü bir Polonya olmalı. Avrupa orkestrasına böyle bir enstrüman lazımdı." Sonra Churchill üç tane kibrit aldı ve düşündüğü şeyi gösterdi: Polonya'nın doğu sınırı batıya, eski Curzon Hattına, batı sınırı da batıya, Oder Nehri'ne kayacaktı. Stalin memnun oldu.

Konferansın bundan sonraki tam oturumunda Stalin, Manş çıkarmasının mayıstan sonraya bırakılmasına şiddetle karşı çıktı. Ertesi gün Churchill'in danışmanları, o dönemdeki uygun takvim aralıklarının sadece, 8 Mayıs'tan sonraki beş gün ve 10 Haziran'dan sonraki beş gün olduğunu söylediler. 30 Kasım sabahı Stalin'le yapılan özel bir toplantıda Churchill, İtalya'da ısrar etmesinin nedenlerini bir kez daha açıkladı. Dört İngiliz tümeninin "Overlord" için götürülmesi İtalya'da kalacak birliklerin "moralini bozacak" dedi ve "İtalya'nın çökmesinden tam yararlanamayacağız." Sözlerinin devamında, "O birliklerin oradan götürülmesi bizim 'Overlord' hazırlıkları konusunda ciddi olduğumuzu da gösterdi," dedi. Konferansın o gün öğleden sonra yapılan tam oturumunda, "Overlord"un mayıs olan tarihinin değişmemesine karar verildi. İtalya savaşı, her ne kadar Alman tümenlerini sürekli savaşa zorlasa da, yan bir şov haline gelmişti.

Churchill o gece konferansın üçüncü akşam yemeğinin ev sahibiydi. Altmış dokuzuncu doğum günü olduğundan, başından sonuna kadar Churchill'in şerefine kadehler kaldırıldı. Birinde Churchill kadehini kaldırdı ve "Proleter kitlelerin şerefine içiyorum," dedi, bunun üzerine Stalin de kadehini kaldırıp "Ben Muhafazakâr Parti'nin şerefine içiyorum," dedi. Churc-

hill, "İngiltere pembeleşiyor" dedi Stalin'e ve Stalin de buna "Bu bir sağlık belirtisidir," diye yanıt verdi.

Ertesi gün konferansta Rusya'nın savaş sonrası sınırları ve Polonya'nın Alman topraklarını tazminat olarak alması konuşuldu. Churchill, Polonyalılara, "Bu plan iyidir ve sizin alabileceğiniz en iyi şey budur" demeye hazır olduğunu söyledi "ve Majesteleri'nin hükümeti barış masasında Sovyet hükümetine karşı çıkmayacaktır" dedi. "Almanya'nın bir kısmının Polonya'ya ya da Stalin'in talep ettiği Lvov kentinin Rusya'ya bırakılmasından ötürü hiç gücenmeyeceğim" dedi Churchill vurgulayarak. Polonya, ilk kez 1900 yılında İngiltere tarafından önerilen Curzon Hattını ve bununla da, 1921 yılında Rus Bolşevik kuvvetlerinin yenilmesinden sonra kazandığı, doğudaki üçte bir kısmın çıkarılmasını kabul edecekti. "Polonyalılar," dedi Churchill, "bizim öğüdümüzü dinleyecek kadar akıllı davranacaktır; 800 kilometrekare toprak alacaklar;" ve Churchill "Lvov için büyük bir feryat koparmak niyetinde" değildi. Ayrıca Polonya, Doğu Prusya'nın bir bölümünü de alabilirdi. Onların bu kazanç ve kayıpları kabul edip etmeyeceği belli değildi; Churchill'in tutanaklara geçmiş sözleri şöyle: "Polonyalılara asla memnunum dedirtmeye çalışmamalıyız. Hiçbir şey Polonyalıları memnun etmeyecektir." Ama Churchill onlara, bunu kabul etmeleri gerektiğini söyleyecekti.

Almanya'ya gelince, herkes Almanya'nın birçok küçük devlete bölünmesi konusunda uzlaştı; Churchill, Prusya'ya "izolasyon" uygulanması gerektiğini vurguladı. Ayrıca, Güney Almanya devletlerinin Bavyera, Avusturya ve Macaristan merkezli bir Tuna Konfederasyonu'na katılmasını önerdi; "geniş, barışçı, yumuşak başlı bir konfederasyon" diye tanımladı bunu.

Tahran Konferansı'nın sonunda Stalin, İngiliz-Amerikalıların Manş Denizi çıkarması ve Sovyetler Birliği'nin batı sınırı konusunda tüm istediklerini elde etmişti. Churchill 2 Aralık'ta uçakla Kahire'ye döndü ve Kahire'de Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü savaşa girmeye ikna etmeye çalıştı. Churchill, Türkiye Müttefiklere katılırsa, o güne dek Almanya'ya sadık kalan Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'ın "elimize düşebileceği" kanısındaydı ve bir sonraki Üç Büyükler konferansı "Budapeşte'de yapılabilir!" diyordu. Fakat İnönü bütün kandırma girişimlerine karşı direndi; Türkiye, Arjantin gibi, Almanya'nın kesin olarak yenilmesine çok az bir süre kalıncaya kadar savaşa girmeyecekti.

9 Aralık'ta Churchill yine kendini pek iyi hissetmiyordu. "Çok yorgun görünüyordu," diye yazmış günlüğüne Brooke, "ve kendisini çok harap, bitkin hissettiğini ve belinde ağrılar olduğunu söyledi." Öylesine yorgundu ki, banyo yaptıktan sonra kurulanacak gücü bile bulamadı ve yatağın üzerinde, havlusuna sarılı vaziyette yattı. Ama her gün uzmanlarla ve danışmanlarla toplantılar yapıyor, Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk'taki partizanlara yardımı ve On İki Ada'da kontrolü yeniden ele geçirmenin olanaklarını tartışıyordu. Onunla yemekte bir araya gelenlerin arasında, Arnavutluk'ta Alman hatlarının gerisinde görev yapmış olan Julian Amery de vardı. Amery, 10 Aralık'taki yemekten sonra babasına yazdığı mektupta, gelecekteki yolculuk planları hakkında sorduğu bir soruya Churchill'in "Ben bir kapris ve hayalin kanatlarında yolculuk kurbanıyım" yanıtı verdiğini söylüyordu.

Churchill bir saat sonra yeniden yola çıktı ve Tunus'a yaptığı sekiz buçuk saatlik uçuş yanlış havaalanında sonlandı. "Onu uçaktan çıkardılar," diye hatırlıyordu sonradan Brooke, "ve dünyada hiçbir şeye benzemeyen, çok soğuk bir sabah rüzgarında bavulunun üzerinde oturuyordu. Yola devam edinceye kadar yaklaşık bir saat orada kaldık ve bu sürede Churchill üşüdü." Gidilmesi gereken doğru hedef altmış beş kilometre uzakta, Kartaca yakınlarında bir havaalanıydı ve orada Eisenhower bekliyordu. Churchill'in niyeti oradan uçuşa devam edip İtalya'ya gitmek, İngiliz birliklerini ziyaret etmekti. Ama çok bitkin düşmüştü. "Korkarım burada, planladığımdan uzun bir süre sizinle kalmam gerekecek," dedi Eisenhower'a. "Dermanımın sonuna geldim ve gücümü yeniden kazanmadan cepheye doğru yoluma devam edemeyeceğim."

Churchill 11 Aralık'ta sabahtan akşama kadar yatakta kaldı. Ertesi gün ateşi 38 dereceydi. Kahire'den uçakla bir patolog ve Tunus'tan seyyar bir röntgen cihazı getirildi; Churchill zatürreydi. Yatakta kaldı ama ziyaretçilerle görüşmeye ve stenocusu Patrick Kinna'ya telgraflar yazdırmaya devam etti. "Doktorlar yapılan işin çokluğuna karşı çıktılar," diye hatırlıyor sonradan Kinna, "ama boşunaydı."

14 Aralık gecesi Churchill'in kalbi yorgunluk belirtileri göstermeye başladı. Lord Moran onun öleceğinden korkuyordu. Churchill'se Sarah'a filozofça, "Ölürsem endişelenmeyin," dedi, "savaş kazanıldı."

32. Bölüm

Hastalık ve İyileşme

15 Aralık 1943'te, Churchill Kartaca'da hasta yatarken bir kalp uzmanı, Tuğgeneral Bedford Kahire'den geldi. "Onun kalbini sakinleştirmek için yüksükotundan yapılan bir kalp ilacı veriyor" diye not etmiş Macmillan. O gün daha sonra, yeni bir antibiyotik olan sülfonamid konusunda uzman olan Yarbay Buttle İtalya'dan uçakla geldi. "Onunla uzun uzun konuştuk," diye yazmış Macmilllan, "ve katı davranması, telgrafları yahut ziyaretçileri *yasaklaması* için yalvardım ona." Churchill o gün akşam Lord Moran'ı çağırdı ve "Kendimi pek iyi hissetmiyorum," dedi. "Kalbim tuhaf şeyler yapıyor; sağa sola toslayıp duruyor sanki." Churchill, "bilimsel adı 'fibrillasyon' olan hafif bir kalp krizi geçirmişti," diye yazmış Macmillan ertesi gün günlüğüne. "Çok ciddi bir şey değildi ama herkesi telaşlandırdı." 16 Aralık'ta göğüs hastalıkları uzmanı Profesör John Scadding uçakla Kahire'den geldi. Churchill'in nabzı daha düzenliydi ve akciğerleri açılıyordu. Yatağında güçsüz ama neşeli bir halde yatarken Sarah'tan kendisine kitap okumasını istedi. Seçtikleri kitap Jane Austen'in *Gurur ve Önyargı*'sıydı.*

17 Aralık'ta Clementine, kocasıyla birlikte olmak için Kartaca'ya geldi. O akşam baş başa yemek yediler. Yaklaşık altı haftadır birbirlerini görmemişlerdi. Yemekten sonra yanlarına Sarah ve Randolph da geldi. Lord Moran, konuşmaların çok uzun sürmesinden ötürü telaşlıydı ama Clementine, Mary'ye yazdığı mektupta, "Baban bitkinlik belirtisi göstermiyor," demişti, "ve ben birkaç kez, gidip yatmak üzere kalktığımda beni bırakmadı." O gece Churchill hafif bir kalp krizi daha geçirdi. "Babanın morali çok bozuk," diye yazdı Clementine 18 Aralık'ta Mary'ye, "bir-

---

* İş Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler dizisi; çev: Hamdi Koç. Orijinal adı *Pride and Prejudice*. Türkçeye *Aşk ve Gurur* adıyla da çevrilmiştir-ç.n.

kaç gün içinde iyileşemeyeceğini ve ona sıkıcı ve monoton gelen, sevinç ve heyecandan yoksun bir hayat yaşamak zorunda kalacağını fark etmeye başladı."

Churchill, günde birer kişi de olsa ziyaretçilerle görüşmeye devam ediyordu. Ayrıca, Kurmay Başkanlarına telgraf çekerek, Roma'nın hemen güneyindeki İtalya sahillerinde bulunan Anzio'ya yapılması düşünülen amfibi çıkarmayı tartıştı. 23 Aralık'ta hem Eisenhower hem Alexander, çıkarmanın ayrıntılarını konuşmak için onu görmeye geldiler. Çıkarmanın amacı, devamında Roma'yı ele geçirmek ve kuzeye, Pisa-Rimini hattına kadar ilerlemekti. 24 Aralık'ta Churchill iki haftadır ilk kez yatağından kalkıp, Noel arifesinde, Alexander ve daha birçok General, Amiral ve planlamacılarla, Anzio çıkarmasında gereken çıkarma gemilerinin hedef tarih olan 20 Ocak gününe kadar nasıl sağlanacağı konusunda yapılan toplantıya katıldı. "Bu bile," diyordu Churchill, Kurmay Başkanlarına gece yarısını biraz geçe çektiği telgrafta, "'Overlord' çıkarma gemilerinden bazılarının İngiltere'ye gönderilmesinde bir aylık bir erteleme demektir." Sonra, telgrafla çağırılan beş Başkomutan Kartaca'da bir araya gelerek, Eisenhower'ın daha başında önemini vurguladığı ve toplantıya katılanlara, "Almanların hâlâ var güçleriyle savaştığı İtalya'ya yüklenmenin en doğru yolu" olduğuna hâlâ şiddetle inandığını söylediği Anzio'nun son planlarını yaptılar.

Hiçbir şeyin, "Overlord"un tarihi olarak saptanan mayısı değiştirmesine izin verilmeyecekti. Fakat Anzio çıkarması şimdi savaşın ikinci büyük Müttefik operasyonu haline gelmişti ve Churchill'in ejderha motifli sabahlığıyla katıldığı Noel günü konferansı bu çıkarmanın, İtalya savaşından kazanılacak ne varsa kazanmanın önemini mühürlemişti. Amiral Sir John Cunningham, birlikleri sahile çıkarabileceğinden emindi. Başarılı bir çıkarmanın sadece Roma'nın hızla alınmasını değil, İtalya'daki Alman kuvvetlerinin "önemli bir kısmının" yok edilmesini de sağlayacağı konusunda hepsi hemfikirdi. "Arkamızda, henüz bitmemiş koskoca bir iş bırakarak yürüyüp gidemeyiz," dedi Churchill konferans bitince Roosevelt'e çektiği telgrafta. "Bu fırsattan yararlanılmazsa 1944'te yapılacak Akdeniz savaşının başarısız olacağını hesaba katmak zorundayız."

Churchill beş Başkomutanı Noel öğle yemeğinde ağırladı. Hastalandığından beri yatağın dışında yediği ilk yemekti bu. "Doktorlar ona hiç hakim olamıyor," diye yazmış baş özel sekreteri John Martin, kendi ai-

lesine, "ve purolar falan artık yeniden başladı. Onlara, yazacakları bülteni dikte ederken görünce şaştım kaldım." Churchill, doktorlara bültenlerini yazdırmasının yanı sıra, Kurmay Başkanları ve Roosevelt için de, sabahki konferansta alınan tüm askeri kararların bir özetini de yazdırdı. O gece Macmillan'la, Fransız Ulusal Komitesi hakkında uzun uzun konuştu. Bir süre önce Müttefiklerle çalışmayı kabul etmiş eski Vichy kıdemli subaylarına düşman olan de Gaulle'e kızmıştı ve onu görmek bile istemiyordu. Macmillan onu görüşmeye zorladı. "Evet, belki de siz haklısınız," dedi Churchill. "Ama size katılmıyorum." Sonra, diye yazmıştı günlüğüne Macmillan, "Elimi son derece babacan tavrıyla tuttu ve 'Ben Afrika'dan ayrılmadan önce tekrar gelin de bu konuyu konuşalım' dedi. Gerçekten çok ilginç bir adam. Bazen insanı çok yoran ve çok inatçı biriyse de, onun gibisi yok. Onun kendini çalışmaya ve görevine adaması çok olağanüstü."

Churchill 27 Aralık sabahı Kartaca'dan uçakla Marakeş'e gitti. Doktorlarının, onun uçağın dağlardan geçerken 3.000 metreden yükseğe çıkacağı bir hava yolculuğuna çıkmasından ve yolculuğun çoğu bölümünde oksijen maskesi kullanma zorunluluğunun yol açacağı tehlikelerden endişelenmesine karşın, Churchill'e bizzat eşlik eden, Hava Kuvvetlerinin Kuzey Afrika'daki üst rütbeli sağlık subayı Tuğgeneral Kelly daha sonraları, "Başbakan müthiş formundaydı," diye hatırlıyor. İkindi sonunda Churchill, on sekiz gün kalacağı Villa Taylor'daydı. 29 Aralık'ta Roosevelt'ten Anzio çıkarmasını onayladığını öğrenen Churchill ona çektiği telgrafta şunları yazdı: "Bugün güneş parlıyor ama hiçbir şey bana, bu muazzam savaşın acımasızca basit meselelerinde kafalarımızın nasıl kolayca birlikte çalıştığını gösteren telgrafınız kadar iyi gelmedi." Alexander ona, ilk çıkarmanın bir İngiliz ve bir Amerikan tümeniyle yapılacağını söylemişti. "Buna memnun oldum," dedi Roosevelt'e. "Acıyı da, riski de, şerefi de eşit paylaşmamız gayet iyi."

31 Aralık'ta Eisenhower'la Montgomery "Overlord"un planlarını Churchill'le tartışmak için Marakeş'e geldiler. Churchill o gün Clementine'e, "Resim yapacak kadar güçlü değilim," dedi. Yılbaşı gecesi için "Panç kokteyli hazırlandı," diye yazmış iki yıl Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev yaptıktan sonra yine Churchill'in özel bürosuna dönen Jack Colville, "Başbakan kısa bir konuşma yaptı, sekreterler, daktilocular ve uşaklardan bazıları geldi ve bir halka oluşturup Auld Lang Syne şarkısını söyledik."

Churchill 1944 yılının ilk günü karısının odasına daha neşeli girdi. "Çok mutluyum," dedi, "kendimi çok daha iyi hissediyorum." O gün Montgomery'yle bir arabaya binip iki saatlik mesafede bir yere gittiler, piknik yaptılar ve sonra arabayı dağlara sürerek, Churchill'in 1936 yılındaki tatilinden hatırladığı, manzaralı bir yere gittiler. "Generalin morali çok yüksekti," diye hatırlıyordu Churchill sonradan. "Kayaların üzerinden antilop gibi sıçrıyordu ve ben her şeyin iyi gideceğine dair güçlü bir güven hissettim."

4 Ocak'ta Churchill, birlikleri Alman kuvvetlerini 1939 yılındaki Rus-Polonya sınırının gerisine püskürten Stalin'e çektiği telgrafta onu bu ilerlemeden ötürü kutladı ve artık her şeyin "tam hızla Overlord"a doğru gittiğini bildirdi. Montgomery "düşmanla savaşa girmek için sabırsızlanıyor ve sonuçtan tamamen emin," diye de ekledi. Churchill o gün, Anzio'da asıl çıkarma gerçekleştirildikten sonra çıkarma gemisi yönünden bir eksiklik olacağını, kaçınılmaz karşı saldırı henüz püskürtülmeden, çıkarma gemilerinin üçte biri dışında tümünün "Overlord" için geri götürüleceğini öğrendi. Churchill hemen, Marakeş'ten uçakla Malta'ya gidip bu sorunu Alexander'la konuşmak istedi. Fakat Alexander onu, biri Amerikalı biri İngiliz, ikisi de tüm ayrıntıları bilen iki kıdemli subayın, General Bedell-Smith ve General Gale'in onunla Marakeş'te görüşmek için gelmesine ikna etti. Onlar Churchill'e, gemilerin götürülmesinin tehlike yaratmayacak bir şekilde düzenleneceği konusunda güvence verecekti.

Anzio komutanları ve planlamacı kurmayları 7 Ocak'ta son bir iki günlük tartışmaya katılmak için uçakla Marakeş'e geldiler. "Herkes umutlu," dedi Churchill toplantılar bittikten sonra Roosevelt'e çektiği telgrafta, "ve olanaklar yeterli görünüyor. İki konferans arasındaki boşlukta alt komiteler işin her yönünü tüm ayrıntılarıyla tartıştı."

Churchill her sabah çalışıyordu; sonra da, hava güzelse pikniğe gidiyordu. 12 Ocak'ta de Gaulle onun konuğuydu; Churchill onu, eskiden Vichy'yi destekleyenlere karşı hareketlerden kaçınmaya çağırdı ve bunlar, dedi, "Fransa'da öylesine büyük hizipler yaratabilir ki bunun sonucunda, kurtarılan bir bölgede çıkacak bir sürtüşme bizim askeri operasyonlarımıza engel olur ve bu yüzden de başımıza dert olur." Bir noktada de Gaulle inatçılık etmeye başlayınca Churchill ona "Buraya bakın!" dedi. "Ben güçlü ve yenilmemiş bir halkın lideriyim. Ama yine de her sabah uyandığımda ilk düşündüğüm şey Başkan Roosevelt'i nasıl memnun edebilirim,

ikincisi de Mareşal Stalin'i nasıl yatıştırabilirim oluyor. Sizin durumunuzsa çok farklı. Peki niçin uyanınca sizin ilk düşünceniz İngiliz ve Amerikalıları nasıl hiçe sayabilirim oluyor?"

Churchill'in arkadaşı Louis Spears bir zamanlar, İngiltere'nin çekeceği en büyük derdin Fransızlar olduğunu söylemişti; ama de Gaulle'ün, Churchill'i Marakeş garnizonundaki Fransız askerleri teftiş etmeye davet ettiği gün her şey gayet iyi gitti ve 13 Ocak sabahı ikisi şeref tribününde yan yana durdular. Geçit töreninden sonra Churchill arabasıyla pikniğe gitti yine. "Winston çok hoş bir ruh halindeydi," diye yazmış hazır bulunanlardan biri, "çok neşeli ve çok mutluydu."

Churchill ertesi gün Marakeş'ten uçakla Cebelitarık'a gitti ve orada *King George V* savaş gemisine bindi. Yolculuk sırasında bir saatten fazla zamanını subayların odasında, gemi subaylarının sorularını yanıtlayarak geçirdi ve bunlardan biri kendi anne ve babasına "Churchill şaşılacak kadar iyi görünüyordu ve sanki dışarıya doğru yayılan müthiş bir kişiliği vardı," diye yazmıştı. Churchill o gün, kendisi gibi Harrow mezunu olan Colville'e, okul şarkılarından birinin "Tanrım bize koruyacak ve saldıracak kaleler ver" sözlerinin, "futboldan nefret etmesine" rağmen onu hep etkilediği sırrını verdi.

Savaş gemisi gece yarısından az önce Plymouth'a vardı. Kral, Başbakan'ı Londra'ya getirmek için kendi trenini göndermişti. "Ülkeye daha önceki gelişlerinin aksine," diye hatırlıyordu Churchill'in özel sekreteri John Peck, "siyasi, stratejik ya da diplomatik bir dram yoktu; Başbakan'ın sağ salim ve duruma gerçekten hakim bir şekilde geri dönmesinden ötürü müthiş gevşemenin yarattığı bir atmosfer vardı." Ama Churchill'in programında gevşeme yoktu; 18 Ocak sabahı Londra'ya vardıktan iki saat sonra, Başbakan'a sorulacak sorular için Avam Kamarası'ndaydı ve sonra öğlen Avam Kamarası'ndaki odasında Savaş Kabinesi'ne yolculukları hakkında bilgi verdi ve odasından "saat 1.28'de" çıkarak, diye yazmış Colville, "saat 1.30'da Kral'la yemek yedi."

Anzio'da hızlı bir başarı kazanılacağını bekleyen Churchill 19 Ocak'ta Kurmay Başkanlarına bunun ardından iki operasyon önerdi. Bunlardan birincisi, 2.000 kişilik bir komando kuvvetinin Dalmaçya'da "Almanların elindeki adaları, hepsine tek tek saldırıp, garnizonlardakileri öldürerek yahut esir alarak temizlemesi"ydi. İkincisi, Kuzey İtalya'ya ilerleyerek Almanları Alplerin gerisine çekilmeye zorlamaktı ve böylece bu "bizim sola

dönüp Fransa'ya girmemize yahut Almanları Viyana'ya kadar kovalamamıza ya da sağa, Balkanlara dönmemize olanak sağlayacak"tı.

Bu planlar, çıkarmanın 22 Ocak gününün erken saatlerinde başladığı Anzio'da hızlı bir başarı kazanılmasına bağlıydı. Alexander, çıkarmadan hemen sonra Almanlarla sıcak temasa geçecek, "vurucu gücü yüksek, seyyar devriyeler" gönderdiğini bildirince Churchill, "Köprü başında siper kazmak yerine orayı sahiplenmenize çok sevindim," yanıtını verdi. Ama birkaç gün içinde Almanların, çıkarma kuvvetlerini köprü başlarında kapana kıstırmaya kararlı ve bunu yapacak güce sahip olduğu, hızlı bir yarma harekatının ve güneydeki Müttefik ordularıyla çabucak bir birleşmenin mümkün olmayacağı görüldü. "Almanlar muhteşem savaşıyor," dedi Churchill Öteki Kulüp'te, 27 Ocak akşamı bir arkadaşına. "Onların ezileceğini hiç hayal etmemeli. Kurmaylarının çalışması çok başarılı bir esneklikte. Bitkin düşmüş birlik kalıntılarından yeni birlikler yaratıyorlar ve bu birlikler tıpkı yeni başlayanlar kadar iyi savaşıyor."

28 Ocak'ta, Anzio'nun amacına ulaşmada başarısız olduğu anlaşılmıştı. "Şimdi karşılaştığımız durumun," dedi Churchill, Sir John Cunningham'a çektiği telgrafta, "Marakeş'te düşünülen yıldırım saldırısıyla pek bir ilgisi yok;" ve 29 Ocak'ta da Kurmay Başkanlarına şu itirafta bulundu: "Biz karaya, Alman'ın bağırsaklarını paralayacak vahşi bir kedi çıkaracağımızı umuyorduk. Ama kuyruğu suda çırpınıp duran kocaman bir balinayı kıyıya bırakmışız meğer." İki gün sonra, işe karışan Amerikalı kıdemli Generaller Mark Clark ve John Lucas köprübaşını güçlendirdiğinde Churchill, Savaş Kabinesi'ne, "Anzio'nun artık deliksiz bir Amerikan operasyonu" haline geldiğini söyledi. 3 Şubat'ta, Akdeniz'deki avcı uçaklarını, Müttefiklerin İtalya'daki rolünün artık bundan sonra savunmadan ibaret olacağı gerekçesiyle Çin'e kaydırmaya karar veren Amerikan Genelkurmayını etkileyecek bir gücü de yoktu.

Churchill bu duruma çok üzülmüştü; İtalya'daki durumun savunmadan ibaret olduğu düşüncesi "bence feci bir şey," dedi 3 Şubat'ta Kurmay Başkanlarına. "Alexander'ın kuzeye doğru ilerleyip Po Vadisi'ne giremeyeceğini hiç düşünemezdim. İtalya'daki orduları böyle bir durgunluk durumuna sokmak çok dar görüşlü bir davranıştır ve düşmanın, tümenlerini hemen Kuzey İtalya'dan kaydırıp 'Overlord' çıkarmasına karşı yığmasına olanak sağlayacaktır," uyarısında bulundu.

Manş ötesi çıkarmaya, yani tarihin en büyük amfibi operasyonuna yardım etmek için Churchill şimdi Savaş Kabinesi'nin, hiçbir şeyin ihmal edil-

memesi ya da geç kalmamasını sağlamak amacıyla kurulmuş "Overlord" Komisyonu'na başkanlık ediyordu. "Oturumlara onun müthiş enerjisi ve tartışılmaz otoritesi hakim olmuştu," diye hatırlıyor Ismay sonraları. "Tembellik yaptığı yahut engelleyici davrandıkları görünenler dille dayak yedi; birbiriyle çatışan farklılıklar uzlaştırıldı; öncelikler saptandı; ilk başta aşılmaz görünen zorluklar aşıldı; ve kararlar derhal eyleme dönüştürüldü."

Polonya'ya İngiliz silahları atılacaktı; "Kızıl Ordu daha da yaklaşırsa," dedi Churchill, Savunma Komitesi'ne 3 Şubat'ta, "İngiltere'nin çıkarı Polonya'nın güçlü olması ve sağlam bir şekilde desteklenmesindedir. Polonya zayıf olur, ilerleyen Sovyet orduları tarafından ezilirse bu sonuç İngilizce konuşan halkların geleceği için büyük tehlikelere yol açabilir."

Stalin bir yalancılık ustasıydı; 5 Şubat'ta Churchill'e, "Elbette Polonya'nın özgür, bağımsız olacağı ve kendisinin, onların savaştan sonra kuracağı yönetim biçimine bir etkide bulunmaya kalkışmayacağı" güvencesini verdi. Ertesi gün Churchill, Londra'daki Polonya hükümetini bu güvenceleri kabul etmeye ve Alman toprağı olan Doğu Prusya, Silezya ve Pomeranya'nın Baltık kıyısına karşılık Polonya'nın doğusunu Ruslara vermeye zorladı. On gün sonra, 16 Şubat'ta yapılan bir toplantıda Polonya hükümetinin liderlerine, konuşmaların tutanaklarında geçen sözlerle şunları söyledi: "Polonyalılar, her ne kadar kendileri için tehlikeli olabilirse de, Rus ordusunun ilerlemesine sevinmeliydi, çünkü Almanlardan kurtulmak için tek umutları buydu. Rusya'nın, Almanların tüm Avrupa'ya hükmetme arzusunu tekrarlayacağını düşünmek için bir neden yoktu. Savaştan sonra Büyük Britanya ve ABD büyük güçlerini koruyacaktı ve dünyanın otuz ya da kırk yıl belki daha da uzun sürecek bir barışa kavuşması yolunda büyük bir umut olacaktı." Ama Polonya, teklif edilen bu sınırları reddeder ve Ruslara karşı tavır alırsa, Churchill'e göre, "ABD'nin Varşova'yı kurtarmak için Avrupa'da daha yıllarca savaşmaya devam etmeye hazır olup olmadığından kuşkuluydu. Bizden, yapamayacağımız şeyler beklemenin bir anlamı yok"tu.

Churchill'in sözleri boşunaydı; Londra'daki Polonya hükümeti, topraklarını Rusya'ya bırakmayı ancak, Polonya kurtulur kurtulmaz tüm partilerden oluşan bir hükümetin kurulabileceği konusunda garanti verilirse düşünebilirdi. Stalin böyle bir garanti vermeyecekti. Onun zaten, kurtarılacak ilk kentte görev başına geçmeye hazır halde bekleyen ve tümüyle Komünistlerden oluşan bir hükümet için kendi Polonyalı adayları vardı.

22 Şubat'ta Churchill, Avam Kamarası'na savaşın raporunu verdi. Alman kentlerinin bombardımanı konusunda gelen eleştirilere karşılık olarak, Almanya'nın İngiliz ve Amerikalılar tarafından bombalanması, "bizim şimdilik yapabildiğimiz en büyük saldırı girişimidir," dedi. Savaşın başından beri 38.300 İngiliz pilot ve mürettebat ölmüş, on binden fazla uçak yitirilmişti. Ama son kırk sekiz saatte Almanya'ya dokuz bin ton bomba atılmıştı. "Hava saldırısında bulunan her iki devletin, ana fetih aracı olarak seçtiği silah hava kuvvetleri oldu," dedi Churchill Avam Kamarası'na. "Zaferi kazanacakları alan buydu. Diğer ulusları kendi egemenliklerine boyun eğdirmek için kullanacakları yöntem buydu. Bunun, olayların uzun salınımında çok tuhaf ve zalim bir adalet olduğunu söylemenin dışında ahlaki bir yorumda bulunmayacağım."

Churchill 4 Nisan'da Chequers'taki konuklarına, kendisinin pek uzun yaşamayacağını, ama savaş sonrası için siyasi bir vasiyetinin olduğunu söylerken, aklında, Stalin'in yakın zamanda verdiği sözlere karşın Rusya'nın Doğu Avrupa'ya hükmetme konusunda gayet belirgin kararlılığının yanı sıra, hava gücü de vardı ve "Hindistan'dan, sömürgelerden ya da borç ödeme gücünden çok daha önemli şey, *hava gücüdür,*" dedi. "Kurtların –ve *ayıların*– dünyasında yaşıyoruz." "Stalin'in bağımsız Polonya konusundaki tutumunun en son kanıtı," dedi Churchill iki gün sonra Savaş Kabinesi'ne, "onu hiçbir sav ya da görüşle etkilemenin mümkün olmamasıdır." Churchill 10 Mart'ta Stalin'i, Rusya'nın Polonya'ya karşı muamelesinin "bir denektaşı olacağı ve çok daha önemli birçok şeyi daha da zorlaştıracağı" uyarısında bulundu. Ve Moskova'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Archibald Clark Kerr'e gönderilen, bu mektup hakkındaki mesajda, "Verilen tavizler bayağı başarılı oldu," yorumunda bulundu.

Artık, Manş ötesi çıkarmaya üç aydan az bir zaman kalmıştı. Churchill, Savaş Kabinesi'nin haftada bir yapılan "Overlord" Komitesi'ne başkanlık etmenin yanı sıra, Eisenhower'la ve onun Kurmay Başkanı General Bedell-Smith'le düzenli bir şekilde bir araya gelerek çıkarmanın, geçici limanlar, havadan indirme, denizden bombardıman ve hava desteği de dahil her yönünü gözden geçiriyordu. "Her şeyin iyi gitmesinden ötürü memnunum," dedi 11 Mart'ta Marshall'a çektiği telgrafta. İngiliz kurmayları, düşmanın çok gizli şifreli mesajlarını ve diğer istihbarat raporlarını dikkatle inceleyerek, Kuzey Fransa'daki tüm Alman birimlerinin yeri ve büyüklüğünü gösteren çok kapsamlı bir resim oluşturmuştu.

İngiltere'nin, Albay John Bevan ve, Merkezi Savaş Odalarındaki kurmay subayı tarafından üretilen başarılı bir şaşırtma planı sayesinde, Almanlar ana saldırının Dieppe'yle Calais arasında bir yere yapılacağına inandırılmıştı. Almanların bu şaşırtmacaya kandıklarını bir kez daha gösteren de yine, zorlukla çözülen kendi çok gizli mesajlarıydı. Gerçek çıkarma yeri olan Normandiya kıyısı gizli tutulabilmişti. Bu durumda bile, Kurmay Başkanlarının çıkarmadan vazgeçmesine yol açacak bir koşul vardı: Eğer Almanların, seçilen saldırı tarihinde Fransa'da, köprübaşındaki birliklerini takviye etmek için gönderebileceği yirmi seyyar tümeni varsa tüm operasyon iptal edilecekti.

Churchill, seçilen tarihte Fransa'da gerçekten yirmi seyyar tümen varsa ne yapılacağına karar vermek için Roosevelt'le konuşmak üzere Bermuda'ya uçmayı teklif etti. Ama Lord Moran Başbakan'ın gitmesinin "tümüyle yanlış" olduğu konusunda boş yere itiraz ederken Roosevelt'in doktorları, ağır bir soğuk algınlığı geçiren Başkan'ı yolculuk riskine girmemeye ikna etmeyi başardı. Churchill rahatlamıştı. "Başbakan bu sabah yorgun olduğunu itiraf etti," diye yazmış 21 Mart'ta günlüğüne Cadogan. "Neredeyse bitik durumda."

İtalya'da, Anzio köprübaşı hâlâ Almanlar tarafından kuşatılmış haldeydi; o sırada seksen kilometre doğuda bulunan ana Müttefik kuvvetler Monte Cassino'daki çok inatçı bir Alman savunması yüzünden onlara ulaşamıyordu. Artık o baharda Roma'nın alınması yahut daha da kuzeye doğru bir maceraya girişme gibi bir şans yoktu. O yıl Almanya'ya baskı yapılacak tek yer kalmıştı ve bu da batıda, Normandiya'ydı.

Churchill 23 Mart'ta Eisenhower'la birlikte, İngiltere'deki, Normandiya çıkarmasına katılacak Amerikan birliklerini denetlemek için iki günlük bir yolculuğa çıktı. Chequers'a dönünce, tam bir yıldır ilk radyo konuşmasını hazırlamak için iki gün çalıştı. "Başbakan çok yorgun, ama keyfi yerinde ve moralli görünüyor," diye yazmış günlüğüne Marian Holmes ilk günün sonunda. Almanya'nın bir roket bombası geliştirmesinin artık ne kadar yakın olduğunu bilen Churchill 26 Mart akşamı Chequers'tan yaptığı radyo konuşmasında, Almanya'dan gelmesi muhtemel yeni "saldırı biçimleri"nden söz etti. Ama, dedi, "İngiltere buna dayanır. İngiltere asla ürkmedi ve yenilmedi. Ve işaret verildiği zaman, intikam alacak uluslar çemberinin tümü düşmana hızla saldırıp vuracak, insanlığın ilerlemesine ket vurmaya kalkmış en zalim zorbanın canını alacaktır."

Churchill'in radyo konuşmasını dinleyen birçok kişi onun yorgun olduğunu hissetmişti. "İnsanlar, Winston'un dün geceki konuşmasının bitkin ve sinirli bir ihtiyarın konuşması olduğunu düşünüyor," diye yazmış günlüğüne Harold Nicolson. Churchill elbette bitkindi; iki gün sonra Brooke, bir kurmay konferansının ardından not defterine şunları yazmıştı: "Onu feci yorgun gördük. Korkarım hızla çöküyor. Sonuçlar üzerinde birkaç dakika bile yoğunlaşmaktan aciz gibi görünüyor ve boyuna konudan ayrılıp başka şeylere sapıyor. Esneyip durdu ve feci yorgun olduğunu söyledi." Tükeniş de geldi; 29 Mart'ta, hükümet Eğitim Yasa Tasarısının bir maddesinde, Muhafazakâr Parlamento üyelerinin erkek ve kadın öğretmenlere eşit ücret verilmesini sağlamak için çıkardığı bir başkaldırı sonucu yenilince Churchill güvenoylamasında diretti. "Churchill yorgun, incinmiş görünüyor, sesi zorlukla duyuluyordu," diye yazmış Henry Channon. Sigara salonunda Nicolson ona, karşı çıkanları verdikleri oyu geri yutmaya zorlamada ısrar etmenin aşırı bir davranış olduğunu söyledi. Onlara boyun eğdirmenin başka bir yolu bulunamaz mıydı? "Hayır, kesinlikle," diye yanıtladı Churchill. "Ben yaralı bir kanarya gibi kafesimde yuvarlanıp durmayacağım. Sen bana vurup tüneğimden düşürdün. Şimdi beni tekrar tüneğime koymak zorundasın. Koymazsan ötmem."

Oylama 31 Mart'ta yapıldı. "Hükümet 400'den fazla bir farkla çoğunluğu sağladı," diye yazmış günlüğüne Colville, "ve Başbakan'ın yüzü parlıyordu. Ben bunun, bir fındığı balyozla kırmaya benzediğini düşündüm." Churchill yine yollara düşmüş, gece trenle Yorkshire'e, Normandiya çıkarması için talim yapan İngiliz birliklerini ziyarete gitmişti. Ona yapılan gösterilerden biri de suda da gidebilen kamyondu.

7 Nisan'da, yani Paskalyadan önceki cuma günü Churchill, Normandiya planına katılan tüm kıdemli İngiliz ve Amerikan subaylarına hitaben bir konuşma yaptı. Brooke, "Churchill ihtiyar görünüyordu ve eski canlılığından çok şey yitirmişti," diye yazmış. Savaş Bakanlığı Askeri Harekât Başkanı General Kennedy şu yorumda bulunuyordu: "Winston'un konuşmasında pek enerji yok. Konuşurken gözlerini kaldırıp da karşısına pek bakmıyor. Cümlelerin her zamanki harika akışı yine var ama bunların söylenişinde bir ateş yok. Subaylar salondan tek sıra halinde çıkarken, Eisenhower, Monty ve Kurmay Başkanlarının yanına oturmak üzere kürsüden aşağı adımını attığında Winston'un gözlerinden yaşlar boşanacak sandım. Ama sonradan, o gün onu ilk kez gören dinleyicilerin müthiş etkilendiğini ve moral kazandığını duydum."

Churchill fiziksel olarak tükenmişti. "Başbakan'ın artık ne kadar yorgun ve bitkin olduğunu görünce sarsıldım," diye yazmış Colville 12 Nisan'da günlüğüne. Churchill o hafta uçakla Londra'ya gelen Alexander'dan, Anzio'daki köprübaşının, güvenli olmasına karşın, İtalya'daki ana orduyla hâlâ birleşemediğini ve bunu sağlamak için yeni bir girişimin bir ay daha başlatılamayacağını öğrenince çok büyük düş kırıklığı yaşadı. Ama yine de kendisine, İtalya'dan başka birlik çekilmeyeceği konusunda güvence verildi. "Köprübaşındaki ve Cassino cephesindeki savaşların düş kırıklığına yol açmasına karşın," dedi Churchill 12 Nisan'da General Marshall'a, "İtalya'ya, Roma'nın güneyine en azından, ekstra sekiz Alman tümeninin daha getirildiğini ve bunların fena halde hırpalandığını kabul edeceğinizden eminim." "Enigma çözümleri," dedi Churchill, "Hitler'in, 'Güney Rusya'daki yenilgiler İtalya'da Badoglio'nun, otuz beş tümeni etkileyen o haince çöküşünden ötürüdür' dediğini gösteriyor."

"Her halükârda," diye ekledi Churchill, "İtalya'daki harekatımızın Güney Rusya'daki müthiş önemli ilerlemelerin mümkün hale gelmesinde büyük bir rol oynadığı ve bunun da uydu devletlerde sarsıntıya yol açarak ayrıca bir yarar sağladığı kanısındayım." Churchill bu kez, Müttefiklerin İtalya'daki hedefi sorununa değinerek Marshall'a İngiltere'nin, Pasifik'teki çıkarma gemilerinin hemen Akdeniz'e kaydırılması yolunda yeni bir talebini dile getirdi: "Şu anda benim görüşüm budur. Bizim her şeyden önce, Roma'nın güneyinde Alman ordusunu yenmemiz ve ordularımızı birleştirmemiz lazım. Bunun için hiçbir şey esirgenmemeli. Müttefik ya da düşman ordusunun savaştan nasıl çıkacağını savaş yapılmadan bilemeyiz. Belki de düşman ordusu bir karışıklık içine düşecek ve büyük başarı fırsatları doğacaktır. Yahut belki de biz durdurulabiliriz ve düşman varolan kuvvetleriyle, Roma'nın güneyindeki mevzilerini bize karşı savunmaya devam edebilir. Öte yandan, bazı tümenlerini Fransa'daki asıl savaştan çekmeye de kalkabilir. Sözünü ettiğim olasılıklardan yararlanmak için planlar ve hazırlıklar yapmamız gerekir gibi geliyor bana."

"Eğer Roma'ya doğru ilerleme başarılı olursa," dedi Marshall'a Churchill, "ben olsam, yenilmiş düşmanı şiddetle kuzeye doğru takip etmeyi de, daha yukarıya yapılacak amfibi bir kedi pençesi harekatıyla durdurup çevirmeyi de göz ardı etmem. Planlar ve hazırlıklar, ya Roma'nın kuzeyine, ya da Fransa'nın güneyine, şu ya da bu biçimde bir amfibi çıkarmayı mümkün kılacak şekilde düşünülmelidir." "Eğer otuz dört Alman

tümeni Batı Akdeniz savaş alanında tutulabilirse," dedi Churchill, "oradaki kuvvetler 'Overlord'a muazzam bir yardımda bulunmuş olacaktır." Churchill daha sonra Marshall'a, "Overlord konusunda çok" güçlendiğini ve "Eisenhower, Brooke ve Montgomery'nin duydukları gayet açık güvenle daha da takviye" olduğunu söyledi.

Manş ötesi saldırının planları ilerledikçe Churchill, saldırıdan önce Kuzey Fransa'daki demiryollarına ve kavşaklarına yapılması planlanan bombardıman yüzünden olması muhtemel Fransız sivil kayıpların boyutundan endişeleniyordu. Bu tür kayıpların yirmiyle kırk bin arasında olacağı tahmin ediliyordu. "Onların bizim dostumuz olduğunu düşünürsek," diye yazdı Churchill, Eisenhower'a, "bunun Müttefik Hava Kuvvetlerine karşı büyük bir nefret uyandıracak, çok acımasızca bir hareket olarak görülmesi gerekir." Eisenhower bombardımanın boyutunu küçültmeyi kabul etti fakat harekat yine de çok acımasızdı ve en az beş bin Fransız sivil öldü.

Churchill hem Normandiya çıkarmasının başarısını sağlamak, hem de Kuzey Fransa'ya yapılacak bombardımanı hafifletmek için çaba harcıyordu. Çok yakınında çalışanlar ondaki büyük gerginliğin farkındaydı. "Korkarım Başbakan çöküyor," diye yazmış günlüğüne Cadogan 19 Nisan'daki bir Savaş Kabinesi toplantısından sonra. "Hiç durmadan gereksiz yere konuşup duruyor ve hiçbir yere varamıyoruz." Cadogan şunları eklemiş: "Başbakan için gerçekten endişeleniyorum. On iki ay önceki adam *değil,* ve bu işi sürdürebilecek mi, gerçekten bilmiyorum." Ama sürdürdü, hem de tekrar, yeni bir enerjiyle sürdürdü. 21 Nisan'da, İngiliz İmparatorluğu ve İngiliz Uluslar Topluluğu hakkında, Hindistan'ı gelecekte savaş sonrasının özerk bir egemen bölgesi olarak gördüğü bir Parlamento tartışmasında yaptığı konuşma için "son zamanlardakilerden daha çok enerji vardı," diye yazmış Colville.

Mayıs ayı İngiltere'nin, birlikleri Romanya'ya giren ve Faşist liderlerin yanı sıra, anti-Komünistler arasında da geniş çapta bir tutuklamaya girişen Rusya'yı kınamasıyla başladı. Ruslar hemen İngiltere'nin bu işe karışmasına karşı şikayetlerini dile getirdiler ve bunun üzerine Churchill 2 Mayıs'ta Eden'e, "Bolşeviklerin timsah olduğunu sakın unutma," dedi. Ve bir hafta sonra Moskova'dan, İngiltere'nin güya Romanya'ya müdahalesi hakkında haksız şikayetler gelince Churchill Savaş Kabinesi'nde, bu şikayetlerin "onu Rusya'yla iyi ilişkiler kurabilme konusunda umutsuzluğa sevk ettiğini," söyledi. Yunanistan'da da, "Komünist entrikalarından"

ötürü bir hesaplaşmanın geleceğinden korkuyordu. "Bu hareketi dikkatle gözlemeliyiz," diyerek uyardı 4 Mayıs'ta Eden'i. "Her şeyden önce, biz Yunanistan'da 40.000 asker kaybettik ve siz o zaman bu konuda çok gayretliydiniz. Yunanistan'da Ruslara daha fazla boyun eğmememiz gerektiğini düşünüyorum."

Tekrarlayan bitkinlikler artık Churchill'in günlük yaşamının değişmez bir özelliğiydi. "Çok yaşlı ve yorgun görünüyor" yorumunu yazdı 7 Mayıs'ta Brooke. Günlüğüne yazdığına göre, Churchill o akşam Brooke'a, uykularının hâlâ çok iyi olduğunu, çok iyi yediğini, "ve özellikle çok iyi içtiğini, fakat artık yataktan eskisi gibi fırlayarak kalkamadığını ve, sanki bütün gününü yatakta geçirse gayet memnun olacakmış gibi hissettiğini," söyledi. Brooke, "Fakat onun, kötülemeye başladığını kabul ettiğini henüz hiç duymadım," diye eklemişti. Churchill altmış dokuz yaşındaydı. 10 Mayıs'ta Başbakanlığının dördüncü yıldönümünü gördü; iki yüz haftadan uzun bir sorumluluk ve kaygı demekti bu. Hepsinin üzerinde de, Normandiya çıkarmasının ürkütücü hayaleti vardı. Amerikalı bir ziyaretçisine, Savaş Bakanlığı Müsteşarı John J. McCloy'a Churchill, "Benim ayak sürüdüğümü düşünüyorsanız, zayiat veremeyeceğimden değil, o zayiatların neler olacağından korkmamdandır," sırrını verdi. Sonra McCloy'a, "katliam" olarak nitelediği, Birinci Dünya Savaşı'nda çok sayıda yaşıtının ölümünden söz etti. "Bense," dedi, "kendi kuşağımın çoğu Passchendaele ve Somme'de toprağın altında yatarken, doğanın bir tür 'oyun'undan başka bir şey değilim. İngiltere'nin potansiyel liderlerinden oluşan koskoca bir kuşak biçilip gitti ve İngiltere bir kuşağının daha yitirilmesini kaldıramaz."

Churchill 12 Mayıs'ta, bir araya getirilen birlikleri denetlemek için üç günlüğüne Londra'dan ayrıldı. Yolculuğun bir kısmında onunla birlikte gelen Eisenhower'a daha önce, çıkarma kuvvetine katılan Özgür Fransa Tümenini beslemek için fazladan araçlar gerektiğini ısrarlı bir biçimde bildirmişti. Churchill, Anzio köprübaşında 125.000 askerin ve 23.000 aracın Almanlar tarafından durdurulunca kadar "ancak 19 kilometre" gidebildiğini belirtti. Churchill'in ihtiyatı ve yönetimi İngiltere'nin savaşma kapasitesinin çok önemli bir öğesiydi. "Başbakan'ın eksiklikleri ne olursa olsun," diye yazmıştı Colville 13 Mayıs'ta, "Kurmay Başkanlarına ve Dışişleri Bakanlığı'na, normal koşullarda bölümler arasında gidiş-gelişlerin labirentlerinde kaybolacak ya da temkinlilik yahut verilen ödünler yüzünden ziyan olup gidecek konularda yol gösterdiği ve amaç bilinci kazandırdığı kuş-

kusuzdur. Üstelik onda hayal gücü ve kararlılık gibi, diğer bakanlarda ve kurmay başkanlarında bariz bir şekilde noksan olan iki nitelik var." 15 Mayıs'ta kıdemli subaylara verilen son brifingde General Kennedy günlüğüne, Churchill'in "güçlü ve hatta esprili bir tarzda" konuştuğunu "ve sözlerini, kendi umut ve iyi dileklerini etkileyici bir şekilde dile getirerek" bitirdiğini yazmış, "Son konferansa nazaran çok daha iyi görünüyordu ve büyük bir enerjiyle konuşup, saldırgan bir liderlik ortaya koydu ve askerlerde varolduğuna inandığı savaş şevkini vurguladı," demişti.

20 Mayıs'ta Churchill, Almanların Batı Avrupa'da, Normandiya çıkarmasının iptal edilmesini gerektirecek fazladan yirmi tümenlerinin olmadığını gösteren gayet açık bir işaret aldı. İngiltere'nin paraşütle attığı askeri malzemelerle desteklenen Tito partizanları yirmi beş Alman tümenini Yugoslavya'ya bağlıyordu ve Randolph da o zamanlar İngiltere'nin Tito'yla irtibat subaylarından biri olarak görev yapıyordu. Yirmi üç Alman tümeni de, Alexander'ın 14 Mayıs'ta yeni bir saldırıya giriştiği ve nihayet Cassino'yu aldığı İtalya'da tutuluyordu. Diğer Alman tümenleri de Manş Denizi kıyısında ve başarılı şaşırtmaca sayesinde, Manş ötesi saldırının hedefi olacağını sandığı Boulogne civarında bekliyordu. Tüm bu tümenlerin büyüklüğü ve yerleri, her gün Bletchley'de çözülen Alman çok gizli mesajları, casuslar ve Hava Kuvvetleri keşif uçaklarının daima tetikte duran gözleri sayesinde biliniyordu. Churchill'in kızı Sarah o günlerde, Londra'nın batısındaki Medmenham'da bulunan Fotoğraf Keşif Yorumlama Birimi'nde çalışıyordu.

Churchill 24 Mayıs'ta Parlamento'ya hitaben konuşurken yine yorgun görünüyordu. "Karizmasında ve mizahında bir eksilme yoktu," diye yazmıştı Harold Nicolson, oğullarına, "ama sesi gök gürlemesi gibi değildi ve Parlamento üyeleri ona üç kez 'Duyamıyoruz!' diye bağırdı." Beş gün sonra, yağlıboya portresinin yapılması yolunda bir isteğe yanıt olarak, alaycı bir mizahla, "Korkarım ben savaşta bir umut gösteremiyorum," dedi, "ve savaş hemen bitmezse resmi yapılmasına pek değecek biri olmayacağım."

24 Mayıs'ta Churchill'e, Mulberry Limanı'ndaki beton dubaların Manş Denizi'nde çekilerek götürülebilmesi için gereken yükseltme işinde kullanılacak deniz pompa donanımlarının eksik olduğu söylendi. Saldırının bu çok önemli parçası derhal halledilmeliydi. Pompaları Londra itfaiyesinden isteme fikrini veren Churchill oldu.

Churchill, Normandiya çıkarmasından önceki son hafta sonunda Chequers'taydı. Orada, Randolph'un kısa bir süre önce, partizan karargâhını ele geçirmek amaçlı bir Alman paraşüt indirme girişiminden Tito'yla birlikte kaçıp kurtulduğunu haber aldı. 28 Mayıs'ta Randolph'a şunları yazdı: "Bizler zaman zaman bulunduğumuz yerde çok güzel bir gün geçirdik ve yazın ilk parıltısıyla her şey güzel. Savaş çok sert ve korkunç, ama güneşte parlayan bu çimenlerde ve düğünçiçekleriyle dolu çayırlarda savaşın dehşetini gözünün önüne getirmek zor." Ertesi gün, Müttefiklerin Fransız demiryolu kavşaklarında yoğunlaşan bombardımanından ölen Fransız sivillerin sayısının yüksekliğini öğrenen Churchill, Hava Kuvvetleri Komutanına, "en iyi hedeflerin" seçilmiş olduğuna katılmadığını bildirdi. "Korkunç bir nefret yığılmasına yol açıyorsunuz," diye yazdı.

Alexander, Anzio'daki birliklerin İtalya'daki ana orduyla birleştiğini bildirdi; artık her şey Roma'ya doğru ilerlemeye hazırdı. "ABD Genelkurmayındaki arkadaşlarımıza cesurca karşı çıkmamız ve sizi bu savaşın kahramanlığından yoksun bırakmayı reddetmemiz ne büyük bir şans!" dedi Churchill ona 31 Mart'ta çektiği telgrafta. Alexander Roma savaşına hazırlanırken Amiral Ramsay de Manş Denizi'ndeki tüm Donanma kuvvetlerinin başına getirildi. Ertesi gün, 2 Haziran'da Churchill trenle Londra'dan ayrılıp birliklerin Güney İngiltere'deki toplanma yerini ziyaret etmeye gitti. 3 Haziran'da Southampton'da birliklerin çıkarma gemilerine binişini seyretti; ertesi gün de, gemilere bindirilen başka birlikleri ziyaret etti. "Trene döndükten sonra," diye yazmış günlüğüne Marian Holmes, "endişeli görünmesine karşın sevimliydi."

Churchill 4 Haziran akşamı Londra'ya, 10 numara Müştemilatına döndü. "Sabah saat 10.30'da Başbakanlık binasına girdi ve öğleden sonra saat 3.45'e kadar çıkmadı," diye yazmış günlüğüne Marian Holmes. "Kendini çok yoruyor. Neredeyse kağıtların üzerinde uyuyup kalacaktı." Gece çalışması sırasında Churchill koridordan geçip harita odasına gitti. Oradaki koltuğunda oturmuş, haritalara bakarken, Roma'nın alındığı haberi geldi.

Normandiya çıkarmasının 5 Haziran'da başlayacağı umut ediliyordu ama kötü hava koşulları yüzünden bir gün ertelemek zorunda kalındı. 5 Haziran boyunca, çözülen Alman gizli mesajlarından, Almanların bu kötü hava koşullarından ötürü artık dört beş gün Manş ötesinden bir saldırı beklemediği anlaşıldı. Hatta Rommel o gün izin alıp Almanya'ya gitti. Müt-

tefiklerin, Almanların böyle bir tahminde bulunduğunu bilmesi Eisenhower'ın, hava tahmin raporlarının kötü olmasına karşın, ertesi gün Manş Denizi'ni geçme kararı vermesini sağlayan faktörlerden biriydi.

5 Haziran sabahı Churchill'in ziyaretçisi yoktu. Sekreterlerine yazı yazdırırken Clementine'den gelen bir notta, "İnsanı Roma'ya sevinmekten alıkoyan bu, kuşkularla dolu ve çok ıstıraplı anda kalbim seninle!" yazıyordu. "Bu gece gidiyoruz," diye telgraf çekti Churchill 5 Haziran öğleden sonra Stalin'e. "5.000 gemi kullanıyoruz ve 11.000 uçağımız var."

Churchill'le Clementine 5 Haziran gecesi baş başa yemek yediler. Sonra Churchill, Müttefiklerin ve Almanların dağılımına son kez bakmak için harita odasına gitti; Almanların yerleri büyük ölçüde, Enigma çözümleriyle açığa çıkmıştı. Clementine, yatmadan önce harita odasına, kocasının yanına geldi. Churchill'in aklı, birkaç saat sonra, Alman işgalindeki Fransa kıyılarına, Hitler'in çok övülen "Avrupa kalesi"ne yanaşacak insanlardaydı. "Sen sabah uyanıncaya kadar belki de yirmi bin insanın öleceğini biliyor musun?" diye sordu Clementine'e.

33. Bölüm

Normandiya ve Ötesi

Churchill 6 Haziran 1944 sabahının erken saatlerinde uyurken, planör-le gönderilen ilk birlikler Normandiya'ya indi. Churchill uyandığında, bu indirmeye karşı bir direniş olmadığını söylediler. Sabahın çoğunu harita odasında geçirdi ve haberler geldikçe çıkarmalar ona haritada gösterildi. Öğle vakti gittiği Parlamento'da, çıt çıkmayan ve merakla bekleyen üyelerle dolu salona hitaben, "Bu muazzam operasyon kuşkusuz ki, bugüne dek yapılanların en karmaşık ve zor olanıdır," dedi. Akşam tekrar geldiği Parlamento'da, her şeyin "tümüyle memnuniyet verici bir şekilde" gittiğini söyledi. Ertesi sabah, kıyılardaki son Alman direnişi de kırılmıştı; ilk yirmi dört saatlik savaşta 3.000 asker öldü. "10.000 asker yitireceğimizi bekliyorduk," dedi Churchill o gün Stalin'e telefonda.

Halk ilk baştaki başarılardan öylesine coşmuştu ki, Churchill 8 Haziran'da Parlamento'da yaptığı konuşmada milletvekillerine, seçim çevrelerinde konuştuklarında halkı "aşırı bir iyimserliğe karşı özellilke uyarmalarını" ve "işlerin hızla hallolacağı" kanısıyla mücadele etmelerini öğütleme gereğini duydu. "Büyük tehlikeler geride kaldı," dedi, ama "muazzam çabalar bekliyor bizi." Churchill bu çabaların boyutunu 9 Haziran'da öğrendi; Amerikan ve İngiliz güçleri köprübaşlarını birleştirmişse de, Amerikalılar halen planlanan ilerlemenin yirmi dört saat gerisindeydi ve "tüm İngiliz cephesi" şiddetli bir Alman savunmasıyla karşılaşmıştı. Aslında İngiliz hattı son yirmi dört saattir fiilen hiç ilerleyememişti ve o günün çok önemli hedefi olan Caen'e henüz ulaşamayacak durumdaydılar. Hepsinden kötüsü, kurtarılan toprak parçası küçük havaalanlarını denetim altına almak için yeterli değildi ve bu yüzden, tüm hava desteğinin İngiltere'deki üslerden gelmesi gerekiyordu. Bu bir darbeydi ve Churchill, "Acaba Müttefikler bir süre sadece Cherbourg ve Brest yarımadalarını sağlama almakla yetinmek zorunda kalabilirler mi?" diye düşündü; Churchill bunlara "biri büyük öteki küçük hilal tabyalar," diyordu.

İnatçı bir Alman savunmasına karşın, 10 Haziran öğlenine kadar yaklaşık 400.000 asker karaya çıkarılmıştı. "Hep birlikte yüklenerek," dedi Churchill o gün Tito'ya çektiği telgrafta, "savaşın acılarından ve zorbaların tehdidinden kurtulabiliriz." İtalya'da Alexander yirmi üç Alman tümeninden geri kalanları kuzeye doğru sürüyordu. Rusya'da Stalin beklenen yaz saldırısının ilk aşamasını başlatmıştı. Churchill 12 Haziran sabahı treniyle Dover'a gidip, bir destroyerle Manş Denizi'ni geçti ve sonra, köprübaşındaki İngiliz deniz kuvvetlerine komuta eden Amiralin, *Cossack*'la ünlenmiş Amiral Vian'ın vasıta barcına geçti. Barca bindikten sonra, Harrow'daki okul günlerinden bildiği bir şarkıyı söyledi. Şarkı İspanyol donanmasıyla ilgiliydi ve şu sözler geçiyordu:

Ama kovanında kuytudaydı, Kraliçe hayattaydı,
Ve tek söz Vızıltıydı bütün Ada'da...

Denizciler dinledi, ama Churchill, yedi yıl sonra Harrow'daki çocuklara söylediğine göre, "içlerinden hiçbirinin bu şarkının sözlerini bilmemesinden ötürü" düş kırıklığına uğramıştı. Barcın içindeki bir Amerikan amfibi kamyonuna bindi ve kamyon onu Courseulles kıyısına çıkardı. Sahilde bekleyen Montgomery onu ciple, denizden sekiz kilometre içeride ve cephenin yaklaşık beş kilometre uzağında, Cruelly'deki şato karargâhına götürdü. Şato bir önceki gece şiddetli bir şekilde bombalanmıştı. "Ona, bu tür işleri alışkanlık haline getirirse çok büyük riske gireceğini söyledim," diye yazmıştı Churchill sonradan. "Herhangi bir şey bir kez ya da kısa bir süre yapılabilir, fakat alışkanlıklar, tekrarlamalar, uzatmalar, savaşta bunlardan mümkün olduğunca kaçınmak gerekir." Courseulles'e dönen Churchill limana yapılan bir Alman hava saldırısına tanık oldu. Sonra tekrar Vian'ın barcına bindi ve kıyıya paralel giden teknede, kamyonları, tankları ve topları sahile çıkaran çıkarma gemilerini seyretti. Hamel'in batısında hazırlanmakta olan geçici bir limanı, dubalarını, dalgakıranlarını ve yüzer iskelelerini gördü. Yanında, 350 milimetrelik toplarıyla karayı bombalayan bir savaş gemisi vardı. "Winston, Majesteleri'nin düşmanla savaşan bir gemisinde hiç bulunmadığını söyledi ve gemiye çıkmak için ısrar etti," diye yazmıştı günlüğüne, yanında bulunan Brooke. "Şansımıza, karinadaki yosunlar yüzünden yukarıya tırmanamadık ve başarsaydık çok gürültülü bir eğlence yaşayacaktık. Sonra destroyerimize döndük ve yine

sahilin, bir sürü savaş gemisinin Almanları bombardımana tuttuğu doğu tarafına gittik."

Destroyer geri dönecekken Churchill, Vian'a, "Madem bu kadar yakındayız," dedi, "memlekete dönmeden niçin biz de onlara bir tane patlatmıyoruz?"

"Elbette," diye yanıtladı Vian ve birkaç saniye sonra bütün topları karayı bombardıman ediyordu. "Elbette biz de onların top menzili içindeydik," diye yazmıştı Churchill sonradan, "ve biz ateş eder etmez Vian hemen destroyeri geri döndürdü ve tam yol ilerledi. Kısa süre sonra tehlikeden uzaklaştık ve kruvazörlerle savaş gemilerinin arasından geçip gittik. Hayatımda –eğer deyim yerindeyse– 'öfkeyle' ateş eden bir donanma teknesinde bulunduğum tek an budur. Amiral'in sporcu ruhuna hayran kaldım."

Churchill üç saat süren Portsmouth'a dönüş yolculuğu sırasında uyudu. Londra'ya döndüğünde, 13.000 Alman askerinin esir alındığını söylediler. Fakat o gün akşam Churchill, Clementine ve Mary birlikte yemek yerken Yüzbaşı Pim geldi ve ilk Alman uçan bombalarının gelmekte olduğunu bildirdi. Gece boyunca Manş Denizi'nin öte yakasından bunların yirmi yedi tanesi gönderildi. Dört tanesi Londra'ya vardı ve iki kişi öldü. Churchill'le Kurmay Başkanları, Normandiya için gereken uçaklardan bazılarını, 14 Haziran'a kadar altmış yedi tanesi belirlenmiş olan fırlatma yerlerini bombalamak üzere göndermeye karar verdiler ama bu karşı saldırılar Calais bölgesindeki kötü hava koşulları yüzünden yapılamadı. Ertesi gece elli uçan bomba Londra'da patladı. Churchill'in özel sekreterlerinden Christopher Dodds, görülecek bir şey varsa görmek için John Peck'le birlikte müştemilattan çıktığında, "olanları kendi gözüyle görmek için dışarıya çıkmış olan Başbakan'la karşılaştık," diye hatırlıyordu sonraları. "Bu sahne," diyordu Dodds, "Başbakan'ın enerjisinin ve kişisel güvenliğini (tüyler ürpertircesine!) hiçe saymasının örneğiydi." Churchill'in Stalin'e çektiği bir telgraftaki yorumuysa "Gürültülü bir gece geçirdik," oldu.

Bir uçan bombanın dinsel ayin sırasında Guards Şapeli'ne düştüğü 18 Haziran'da altmış üç asker, elli sekiz sivil öldü. O geceki Kurmaylar toplantısında ve ertesi gece de özel olarak toplanmış Savaş Kabinesi komisyonunda Churchill ve danışmanları halkın paniğe kapılmaması için gereken önlemleri tartıştılar. "Churchill çok formundaydı," diye yazmış günlüğüne Donanma Komutanı Amiral Cunningham, "ve meselenin halka güçlü bir şekilde anlatılarak, çektikleri cefaların Fransa'daki savaşın bir par-

çası olduğu ve askerlerin tehlikesini paylaşmaktan mutlu olmaları gerektiği söylenmeli dedi." Günün ya da gecenin her saatinde gelebilen uçan bombalar göründüğünde hava saldırısı sirenlerinin mümkün olduğunca az çalınmasına karar verildi. "Başbakan, insanların uyuması gerekir dedi," diye yazmış Cunningham, "ve uyurlarsa ya çok iyi dinlenmiş bir halde, ya da daha iyi bir diyarda uyanırlar!"

Normandiya kıyısına yarım milyondan fazla Müttefik askeri çıkmıştı. Fakat Almanlar Caen'i hâlâ savunuyordu. Uçan bomba saldırılarının ilk haftasında Londra'da 526 sivil ölmüştü. Churchill'in harita odasında, bu saldırıları durdurmanın en iyi yollarını saptamak için neredeyse sürekli toplantı yapılıyordu; ilk haftada 700 uçan bomba gönderilmiş, bunların iki yüzü uçaksavar topları ve avcı uçaklarıyla düşürülmüştü. Churchill, bir savunma yönteminin ötekini engellemesi tehlikesini azaltmak için, avcı uçaklarının gündüzleri, uçaksavarların geceleri "serbest bırakılmasını" önerdi. Bu yeni silah her zaman varolan bir tehlikeydi; Churchill 20 Haziran'da Roosevelt'e, savaş sonrası İngiliz-Amerikan petrol politikasıyla ilgili bir telgraf yazdırırken konuyla ilgili sözlerini keserek, "Şu anda bu yerleşim yerine bir uçan bomba geliyor," dedi Başkan'a. Diktesine birkaç dakika devam ettikten sonra da, "Bomba uzakta bir yere düştü," diye ekledi.

Bu kez, Amerikalılarla İngilizler arasında sert bir tartışma çıkmıştı. Bunun kaynağı İtalya savaş bölgesiydi. 15 Ağustos'ta Güney Fransa'ya yapılması planlanan çıkarma için, Alexander'ın İtalya'da savaşan ordusundan dört Fransız, üç Amerikan tümeni çekilecekti. Londra'daki Birleşik Planlama Komitesi 15 Haziran'da, Alman ordusunun çok gizli mesajlarına dayanarak İngiliz Kurmay Başkanlarına, Güney Fransa'ya yapılacak çıkarmanın Alman kuvvetlerine, İtalya'da yeniden tam kuvvetle saldırma ve Adriyatik ucuna bir çıkarma ve peşinden de Kuzey Yugoslavya'da bir ilerlemeye nazaran etkisiz bir darbe olacağı bilgisini verdi. Churchill 22 Haziran'da yapılan bir Kurmaylar toplantısında bu görüşü destekleyerek Kurmay Başkanlarına, Almanya'nın planları hakkında elde edilen çok gizli bilgilere dayanarak, "Adriyatik ucundaki Trieste bölgesine" bir amfibi çıkarmanın, Alman tümenlerini Normandiya'dan çekmede Güney Fransa'ya yapılacak çıkarmadan daha etkili olacağını söyledi. Enigma çözümlerinden, Almanların Güney Fransa'yı gerçek bir şevkle savunmayacağı, ama Müttefiklerin güney cephesini yarmasını önlemek için daha çok as-

ker göndererek, İtalya'dan Avusturya'ya giden geçitleri inatla savunacakları anlaşılıyordu.

Alexander İtalya'da kuzeye doğru saldırısına devam etmeyi çok istiyor, Ortadoğu'daki İngiliz Kuvvetleri komutanı General Maitland Wilson da Adriyatik'in ucuna bir çıkarma yaparak doğuya doğru vurup önce Zagreb'e, sonra Avusturya ve Tuna'ya saldırmayı hararetle savunuyordu. Churchill ve İngiliz Kurmay Başkanları Roosevelt'e ve Amerikalı Kurmay Başkanlarına, Adriyatik ucuna bir amfibi çıkarma için ısrar ettiler. 28 Haziran'da, günün erken saatlerinde gönderilen ve aynı sabah Bletchley'de çözülen çok gizli bir Alman donanma mesajı bu görüşlerini destekledi; bizzat Hitler'den gelen bir emir, onun Apeninleri her ne pahasına olursa olsun savunma niyetini gösteriyordu. "Ve şimdi elimizde," diye yazmıştı günlüğüne Brooke, "Hitler'in Kuzey İtalya'ya verdiği büyük önemi gayet açıkça gösteren çok harika bir bilgi var." Brooke, Portal ve Cunningham'ın o gün daha sonra Amerikan Kurmay Başkanlarına çektikleri telgrafta, "Halen İtalya'da bulunan Alman birliklerini yok edip bu cepheye yeni rezervler çekmenin avantajından yararlanmamak ciddi bir stratejik hata olur," deniyordu.

Churchill o gün Roosevelt'e çektiği telgrafta, "Tahran'da benimle Istria hakkında konuştuklarınızı hatırlayın," dedi. Ayrıca Roosevelt'e, çözülmüş Alman donanma mesajının bir kopyasını gönderdi. Ama Roosevelt ertesi gün Adriyatik planını reddetti ve Churchill'e, eğer "büyük bir gücün Balkanlara kaydırıldığı" duyulursa, Normandiya'daki "küçük bir başarısızlıktan sonra bile, ABD'deki siyasi sorunlar" yüzünden, kendisinin ayakta kalamayacağını söyledi. Churchill alelacele hemen, bu yeni planın Balkanlarla bir ilgisinin olmadığını bildirdi. "Tahran Konferansı'nda," dedi, "bana İtalya alındıktan sonra doğuya doğru hareket olanaklarını vurgulamış ve özellikle Istria'nın adını belirtmiştiniz. Bu tartışmalar sırasında hiç kimse orduları Balkanlara göndermeyi düşünmedi bile; fakat Istria ve İtalya'daki Trieste, sizin de gayet açıkça göreceğiniz gibi, özellikle de şimdi Rusların ilerlemesi karşısında, çok büyük ve yaygın tepkiler yaratacak stratejik ve siyasi konumlardır."

Roosevelt bu tartışmayı Stalin'e götürmeyi teklif etti. Churchill buna karşı çıktı ve Stalin'in, "uzun vadeli siyasi bakışıyla," İngilizlerin ve Amerikalıların Fransa'da kendi savaşlarını yapmasını "ve böylece de doğal olarak, doğu, orta ve Güney Avrupa'nın onun kontrolüne geçmesini tercih edeceğini" belirtti.

Churchill, Roosevelt'i görmeye gidip Adriyatik planını bizzat anlatmaya karar verdi. 30 Haziran'da, hem deniz uçağının hem de Lancaster bombardıman uçağının Atlantik ötesi bir uçuş için hazırlanması talimatını verdi. Ama Roosevelt kararını vermişti; Güney Fransa çıkarması yapılacak ve dolayısıyla, Alexander'ın İtalya'da savaşan ordusunun gücü azaltılacaktı. "Kurmay Başkanlarınız bizim İtalya'ya saldırımızı ve bunun yaratacağı bütün göz kamaştırıcı fırsatları bir kenara atarak Hitler'i Po havzası (*bakınız* Boniface) konusunda tüm endişelerinden kurtarmakta diretiyorsa," dedi Churchill 1 Temmuz'da Roosevelt'e çektiği telgrafta, "ve bu seferin canı tümüyle çekilip, çok uzaklarda, kuzeydeki Eisenhower'a ancak aylar sonra güçlü bir yardımda bulunacağı inancıyla Rhone Vadisi'ne boşaltılacaksa ben ne yapabilirim sayın Başkan?" Churchill, "Eğer, sık sık önerdiğim gibi sizinle bir araya gelebilsek mutlu bir uzlaşmaya varabileceğimizden eminim," diye ekledi.

Roosevelt kararını değiştirmedi. Churchill ile İngiliz Kurmay Başkanı ve Akdeniz'deki kıdemli iki komutanları tercih ettikleri stratejiden vazgeçmek zorunda kaldı. Alexander'ın, Almanların bilinen bir zayıflığından ve mükemmel bir fırsattan yararlanmasına izin verilmedi. Savaş dönemi İngiliz-Amerikan ilişkilerinin gerilediği bir dönemdi bu.

28 Haziran'da, Normandiya Çıkarması başladığından beri ölen Müttefik askerlerinin sayısı, 4.868'i Amerikalı, 2.443'ü İngiliz ve 393'ü de Kanadalı olmak üzere, toplam 7.704'e varmıştı. Londra'daysa uçan bombalar ağır bir zayiata yol açmış, bombardımanın ilk on altı gününde 1.935 sivil ölmüştü. Churchill'le karısı 30 Haziran'ı, uçan bombalara karşı savaşta faaliyet gösteren uçaksavar birimlerini ziyaret ederek geçirdiler. Elizabeth Layton "Gerçekten çok tuhaftı;" diye yazmış; "Efendi'yle Hanımefendi buğdayların arasında oturuyor, her tarafta fotoğraf makineleri şakırdıyor, tedirgin Generaller koşturup duruyordu."

"Beklenen bir şey var mı?"diye sordu Churchill, ama gelen bomba yoktu. Ertesi gün Churchill, tüm Doğu Cephesi'nde ilerleyen Sovyet güçlerinin sadece Bobruisk'teki muharebede 16.000 Alman askerini öldürüp 18.000 esir aldığını öğrendi. "Rus ordularının, hızını giderek arttıran ve sizinle Varşova ve sonra da Berlin arasındaki Alman ordularını darmadağın edecek muhteşem ilerleyişinden burada hepimizin nasıl müthiş etkilendiğimizi size anlatmanın zamanıdır," dedi Stalin'e çektiği telgrafta Churchill. Normandiya'da artık yedi yüz elli binden fazla askerin karaya çık-

mış olduğunu ve 50.000 Alman askerinin esir alındığını ekledi. "Düşman tüm cephelerde kan kaybediyor ve bu işin sonuna kadar götürülmesi gerektiği konusunda size katılıyorum."

6 Haziran'da, uçan bombaların verdiği zayiat 2.752 kişiye vardı. "Aslında ve esasında," dedi Churchill o gün Avam Kamarası'nda, "yapısı, amacı ve etkisi yönünden hiçbir ayrım gözetmeyen bir silahtır bu." O gece, uçan bomba tehlikesi yüzünden Kurmaylar Toplantısı yeraltındaki Merkezi Savaş Odalarında yapıldı. "Kuşkusuz ki Başbakan hiçbir şeyi tartışacak halde değildi," diye yazmış günlüğüne Andrew Cunningham ve "Çok yorgundu, çok alkol almıştı," diye eklemiş. Hazır bulunan Eden de "Acıklı bir akşam" diye nitelendirmişti o geceyi. Churchill, Montgomery'yi eleştirmeye başlayıp da, Eisenhower'ın bile onun için "aşırı tedbirli" dediğini söyleyince, Churchill'in bu sözleri karşısında Brooke'un tepesi atmıştı.

Toplantı bitince Churchill yeraltından çıkıp Müştemilat'a giderek o geceki diktesini yaptı. "Başbakan keyifli ve çok konuşkan," diye yazmış Marian Holmes. "Bir sürü iş ve sonunda sabaha karşı 3.40'da yattı." Almanları uçan bomba saldırısından vazgeçmeye zorlayabilecek muhtemel misillemeler arayan Churchill o gece Kurmay Başkanlarına, zehirli gaz kullanılabileceği yolunda bir not yazdırmıştı. "Cinayet mahallindeki Almanları vurabilecek her şeyi yapmaya hazır olmalıyım," diyordu. "Elbette sizden, zehirli gaz kullanmada beni desteklemenizi istemem gerekebilir. Ruhr'daki kentlere ve Almanya'nın daha birçok kentine öyle bir yağdırırız ki, nüfusun çoğunluğu sürekli tıbbi yardıma muhtaç hale gelir. Uçan bombaların fırlatma yerlerindeki tüm faaliyeti durdururuz."

Churchill'in kafasında, "hemen hemen hiç kimsenin ölmeyip herkesin iyileştiği" hardal gazı vardı. Bu gazı sadece, "bizim için bir ölüm kalım meselesi olduğunda" ya da "savaşı bir yıl kısaltacak" olması halinde kullanacaktı. Bu amaçla bu gaz, Normandiya'daki köprübaşında bile kullanılabilirdi. "Böyle bir konuda ahlakı düşünmek saçmalıktır;" diyordu, "önceki savaşta herkes bunu, ahlakçılardan ya da Kilise'den tek bir itiraz sesi çıkmadan kullandı. Öte yandan, önceki savaşta açık kentlerin bombalanması yasak sayılmıştı. Şimdiyse bunu herkes gayet doğal olarak yapıyor. Bu sadece, kadınların kısa yahut uzun etek giymesi gibi, değişen bir moda meselesi sanki."

"Almanya'ya zehirli gaz yağdırmanızı sizden ancak haftalar, belki de aylar sonra isteyeceğim," diye ekledi Churchill. "Bu arada," diye yazmış-

tı, "bu konunun "soğukkanlılıkla ve kâh orada kâh burada karşımıza çıkıp ilahiler okuyan, hepsi birbirine benzeyen o birtakım bozgunculardan değil, aklı başında kişilerle tartışılmasını istiyorum." Araştırmalar yapıldı. Hava Kuvvetleri Kurmaylarının zaten, eğer böyle bir savaşa karar verilirse İngiltere'nin bombardıman gücünün beşte birinin gaz atmada kullanılması için planlar yaptığı ortaya çıktı. Ama Churchill'in bu sorunu havale ettiği askeri uzmanlar gazın, özellikle de Churchill'in düşündüğü, öldürücü olmayan türden gazın kesin bir etkide bulunabileceğinden şüpheliydiler ve gaz saldırısı yapılmayacaktı. "Belli ki," dedi Churchill, "aynı zamanda hem rahiplere hem de savaşçılara karşı çıkamam."

O güne dek sadece bir köle çalıştırma kampı diye tanımlanan Auschwitz'de iki buçuk milyondan fazla Yahudi'nin özel olarak yapılmış gaz odalarında toplu halde katledildiği yolunda haberler Londra'ya yeni varmıştı. Temmuz başında, yarım milyondan fazla Macar Yahudisi'nin de orada ölüme gönderilmekte olduğu anlaşıldı. Siyonist lider Dr Chaim Weizmann, Eden'e başvurup kampın demiryolu hatlarının bombalanmasını talep edince Eden bu başvuruyu Churchill'e sundu ve Churchill de aynı gün, yani 7 Temmuz'da, "Hava Kuvvetlerinden alabileceğiniz her şeyi alın ve gerekirse benden yardım isteyin," dedi. Weizmann ayrıca, kamuoyunda mümkün olan en güçlü şekilde protestoda bulunulmasını istiyordu. "Mümkün olan en büyük bağırtı benim için tamamen uygundur," oldu Churchill'in ilk tepkisi.

Bağırtı hemen, bu cinayetlerin basında büyük ölçüde yer alması ve Londra'dan Macar demiryolu işçilerine hitaben, sınır dışı etme işlemlerine katılmaya devam ederlerse savaş suçlusu sayılacaklarını bildiren radyo yayınları şeklinde yapıldı. Kırk sekiz saat içinde Macar hükümeti, Macaristan'daki Alman yetkilileri bu sınır dışı işlemlerini durdurmak zorunda bıraktı. Yüz binden fazla Yahudi kurtarılmıştı.

Macar Yahudilerinin sınır dışı işlemlerinin durdurulduğu haberi gelmeden önce Churchill, Gestapo'nun yaptığı, kamyonlar, yiyecek ve para karşılığında bir milyon Macar Yahudisi'nin salıverilmesi "pazarlığını" reddetti. Bu teklif, 400.000'den fazla Macar Yahudisi'ne, sınır dışı edilip ölüme gönderildikleri bir anda, kurtulacakları yolunda sahte bir umut vermek amacıyla yapılmış bir Gestapo hilesiydi; "açıkça, cinayet tehdidiyle bir şantajdır bu," dedi Churchill 11 Temmuz'da Eden'e. Yahudilerin Naziler tarafından katledilmesi konusunda şunları ekledi: "Kuşkusuz ki bu

belki de tüm dünya tarihinde işlenmiş en büyük ve korkunç suçtur ve bilimsel makinelerle, sözde uygar kişiler tarafından, Avrupa'nın büyük bir devleti ve önde gelen uluslarından biri adına yapılmıştır. Gayet açıktır ki, bizim elimize geçecek, bu suçla ilgili herkes, bu kasaplıkları yerine getirmede sadece emirlere itaat etmiş kişiler de dahil olmak üzere, katillerle ilişkileri kanıtlandığı zaman ölüm cezasına çarptırılacaktır."

10 Temmuz'da Müttefik kuvvetler Caen'e girdi; Brooke o gün Churchill'i "iyi ve çok tatlı bir ruh halinde" gördü. Fakat aynı gün daha sonra anavatan cephesinden gelen üzücü haberler vardı: "1940-41 boyunca süren tüm Blitz'de yıkılan 63.000 eve karşılık," dedi Churchill, Stalin'e, uçan bomba saldırısının bir ayında on bin ev yıkıldı. O gün akşam Savaş Kabinesi'nin uçan bomba komitesi toplantısında Churchill, "Londra'ya yapılan bu ayrım gözetmeyen saldırı durmazsa Almanya'yı mümkün olan en büyük boyutta gaz saldırısıyla tehdit etmeye tümüyle hazırım," dedi. Ama Londra'ya yapılan saldırının "halihazırdaki boyutunun böyle ciddi bir adımı haklı göstereceğinden" emin değildi.

18 Temmuz'da Churchill, istihbarat uzmanlarından, Almanların uçan bombadan da daha güçlü bir silah geliştirdiğini haber aldı; on bir tondan fazla bomba taşıyacak, saatte 6.500 kilometre hızla gidecek ve Kuzey Avrupa'dan fırlatıldıktan dört dakika sonra Londra'ya varacak bir roketti bu. Uçak motoru ve kanatları bulunan uçan bomba ya da V-1'in hızı, roket gücüyle giden ve V-2 diye bilinen bu yeni bombanın onda biri kadardı ve engellenmesi buna göre çok daha kolaydı.

Roket tehlikesinin yanı sıra, hiç eksilmeyen bir de siyasi kaygı vardı: Sovyet kuvvetleri Polonya'nın orta kesimlerine girince Churchill, Roosevelt ve Stalin'le, Polonya için demokratik bir yönetim tarzını korumak amacıyla bir toplantı yapmak istedi. "Ben Washington gazetecilerine de, Alaska sivrisineklerine de göğüs gererim!" dedi Roosevelt'e, Başkan'ı bir toplantıya razı gelmeye ikna etmek için. Ayrıca, İskoçya'daki Invergordon limanını da teklif etti. "O günlerde İskoçya'da hava gayet güzel olabilir," diye yazmıştı. Ama Roosevelt, ilk başta çok hevesliyse de, yaklaşan Başkanlık seçimlerini düşünerek reddetti. "Biliyorsunuz," dedi Churchill'e, "önümüzdeki üç ay ülkenin iç sorunları ne yazık ki zorlayacak bizi."

Normandiya'da, ortak bir İngiliz-Amerikan saldırısı köprübaşı kuşatmasını yarmak üzereydi. Kuzey Fransa'da ilerlemenin hızlanacağı beklentisiyle rahatlayan Churchill 20 Temmuz'da uçakla Cherbourg'a git-

ti, Bristol'a yönelik, henüz tamamlanmamış bir uçan bomba tesisini gördü ve küçük havaalanlarını gezdi. Churchill zafer kazanılmış savaş alanlarını gezerken, bin altı yüz kilometreden daha doğudaki karargâhında Hitler, üzerinde bir savaş haritasına baktığı masanın altına konmuş bir bombayla yaralandı. Onu öldürmek için kurulan bir ordu suikasti başarısız olmuştu; buna katılan, yahut onu iktidardan düşürmek isteyenlere sempati duyan herkes korkunç cezalara çarptırıldı. 1938'de Churchill'i Chartwell'de ziyaret etmiş olan Binbaşı Ewald von Kleist tutuklandı; kağıtlarının arasında Churchill'in ona, isteği üzerine yazdığı mektup bulunmuştu. Kleist idam edildi. Normandiya'da arabasının içindeyken Müttefiklerin bir avcı uçağı saldırısından kurtulan ve suikastle uzaktan ilgisi bulunan Rommel'e idam yahut intihar seçeneği sunuldu. Rommel intiharı seçti.

Normandiya köprübaşındaki gezisine devam eden Churchill o gece *Enterprise* kruvazöründe yattı. 21 Temmuz'da Montgomery'yi Blay'daki karargâhında ziyaret etti, bir sahra hastanesini ve sahra fırınını gezdi ve Villers Bocage yakınlarındaki bir topçu bataryasında, alayın tarihçesinde yazıldığına göre, "top kullanmayı öğrendiğine kanaat getirinceye kadar birçok kez ateş etti." Alayın tarihinde ayrıca, "Geri dönerken arabasını durdurup fotoğraf çektirdiği 276. Batarya'nın emir erlerini, aşçılarını ve yorgun askerlerini çok sevindirdi," diye yazıyor. Churchill gittikten sonra Alayın komutanı ona şunları yazdı: "Savaşa yakın olmayı çok sevdiğinizi biliyorum ama ziyaretinizle tüm askerleri nasıl müthiş bir şekilde sevindirdiğinizi, cesaretlendirdiğinizi ve onurlandırdığınızı size bildirmek istiyorum. Gelip onları top yuvalarında savaşırken görmek istemenizin onlar için çok büyük anlamı var."

Churchill o gece yine *Enterprise*'da yattı. Sonra kıyıya çıktı, Montgomery'yle yemek yedi, savaş alanındaki çıkarma bölgelerinde bir tur yaptı ve ele geçirilen bir Alman uçağıyla gezdi. O gün akşam uçakla İngiltere'ye döndü ve Stalin'in Lublin'de, savaştan sonra Polonya toprağı olması tasarlanan bölgede bir Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi kurduğunu öğrendi. Londra'daki Polonya hükümeti bu Komite'den dışlanmıştı. Churchill hemen Roosevelt'e çektiği telgrafta, "Asıl Polonya hükümetini terk etmememiz son derece büyük bir önem taşıyor," dedi. "Büyük umut, Rusya'ya güvenen Polonyalılarla, ABD ve Büyük Britanya'ya güvenen Polonyalılar arasında bir tür kaynaşma sağlamaktı."

31 Temmuz'da, Kızıl Ordu birlikleriyle Varşova arasında sadece yirmi beş kilometre kaldığında Polonyalılar Alman işgal güçlerine karşı bir isyan başlattı. Birçok Polonyalının umudu, Ruslar gelmeden başkentte bağımsız bir Polonya yönetimi kurmaktı. 4 Ağustos'ta, bir buçuk tümen eden Alman kuvvetleri isyancılara saldırmaya başladı ve İtalya'dan Hermann Göring tümeninin yanı sıra iki SS tümeni çağırıldı. O gün Rusların Varşova'ya hava saldırısı durdu. Polonyalıların kente cephane ve ikmal malzemesi atılması talebini kabul eden Churchill, Stalin'den Polonyalılara yardım etmesini istedi. Stalin verdiği yanıtta Polonyalıların direnme gücü hakkında birtakım alaycı sözler ederek yardımı reddetti. Ama Polonyalıların direnişi yine de bir aydan uzun sürecekti.

4 Ağustos'ta Eisenhower Churchill'le bir öğle yemeğinde bir araya geldi ve on bir gün sonra başlaması gereken Güney Fransa çıkarmasının iptali ve bunun için bir araya gelmiş kuvvetlerin Bretanya'ya yöneltilmesi konusunda bir öneri dile getirdi. Bu plan değişikliğiyle, Normandiya'daki orduların yan kanadına önemli miktardaki Müttefik gücü konuşlanacaktı. 5 Ağustos'ta Churchill Amerikan planını, bununla kendi saldırısı büyük ölçüde güçlenecek olan Montgomery'ye açmak için uçakla Fransa'ya gitti. Fakat uçağı Cherbourg yarımadasına vardığında İngiltere'ye geri çağırıldı; onun ineceği küçük havaalanındaki sis bir önceki uçağın düşmesine, tüm yolcuların ölümüne yol açmıştı.

Churchill'in uçağı tekrar Güney İngiltere'ye, Eisenhower'ın Portsmouth'taki İleri Komuta Merkezi'ne döndü ve hemen, Eisenhower'ın fikrini hiç beklenmedik bir şekilde değiştirdiğini ve şimdi Güney Fransa çıkarmasının planlandığı gibi yapılmasını istediği, fakat onun Kurmay Başkanı General Bedell-Smith'in hâlâ Bretanya çıkarmasını tercih ettiğini gördü. Churchill hemen Hopkins'ten, Roosevelt'in Bretanya planına onayını sağlamasını istedi. Ertesi sabah, hâlâ Hopkins'ten bir yanıt bekliyorken planı Montgomery'ye açmak için tekrar uçakla Normandiya'ya gitti. Ama Montgomery'nin Forêt de Cerisy'deki yeni karargâhına varınca oradaki savaşın çok şiddetlenmiş olduğunu gördü ve gerilimi hissederek, ziyaretini kısa kesip bir saatte bitirerek İngiltere'ye döndü.

Müştemilata varan Churchill'i Hopkins'ten gelen bir telgraf bekliyordu. Hopkins, gerçi Roosevelt'in ağzından duymamışsa da, Başkan'ın yanıtının "olumsuz olacağından" emindi. O gün öğleden sonra, Washington'daki İngiliz Genelkurmay Heyeti Bretanya planını Amerikan Kurmay

Başkanlarına açtı. "Onları harekete geçiremedik," diye bildirdiler Londra'ya. Bir gün sonra Roosevelt, Churchill'e telgraf çekerek planda değişiklik istemediğini yazdı. Bretanya çıkarması ölmüştü; Güney Fransa çıkarması planlandığı gibi yapılacaktı.

İtalya'da, Güney Fransa çıkarması hazırlığının sonucunda Alexander'ın ordusu yedi tümen azalmıştı. Ama yine de saldırıyordu ve 10 Ağustos'ta Almanları Floransa'dan çekilmek zorunda bıraktı. Churchill o gece, İtalya'ya gitmek için Londra'dan uçakla Cezayir'e gitti. Alexander'la görüşmek, savaşla ilgili bir şeyler görmek ve Akdeniz operasyonlarının peşini bırakmayan birçok sorunu tartışmak istiyordu. "Dilerim dürbün kadar, fundalıklar da sizi biraz dinlendirir," diye yazdı Oliver Lyttelton.

Churchill Cezayir'de, Yugoslavya'nın partizanların elindeki bölümüne yaptığı ikinci yolculukta geçirdiği bir uçak kazasının sonucunda hâlâ acı çeken, ayrıca, dağılmakta olan evliliğinin darbesiyle de sarsılan Randolph'la uzun uzun konuştu. "İkimiz de hiç aile sorunlarına değinmedik," diye yazdı Churchill, Clementine'e. "Yürüyebilme yönünden hiç iyileşmemiş, yalnız bir figür o. Konuşmalarımız, üzerinde bol bol dostça takılmalar ve tartışmaların geçtiği Fransız-İngiliz siyaseti üzerineydi." Randolph, babasını, yakın zamanlarda de Gaulle'le bir araya gelmeyi reddetmesi konusuna dönmeye zorladı. "De Gaulle her şeyden önce, yenilmiş bir ülkeyi temsil eden, sinirli bir adam," diye yazdı birkaç gün sonra Randolph. "Sen, İngiltere'nin tartışmasız lideri ve zaferin baş mimarı olarak, yanlış anlaşılmaktan korkmadan ona karşı alicenap bir şekilde davranabilirsin."

Churchill Cezayir'den Napoli'ye uçtu ve körfeze tepeden bakan Villa Rivalta'da General Maitland Wilson'a konuk oldu. Oradayken, Varşova'da hâlâ savaşan ve hâlâ Stalin'in yardımından yoksun kalan Polonyalılardan bir talep geldi. "Makineli tüfek ve cephane istiyorlar," diye telgraf çekti Churchill 12 Ağustos'ta Stalin'e Napoli'den. "İtalya'dan oraya mesafe çok uzak olduğundan, siz onlara biraz yardım veremez misiniz?" Stalin reddetti. O gün yirmi sekiz İngiliz ve Polonyalı pilot Güney İtalya'dan Varşova'ya 2.300 kilometre gidip gelerek dördüncü tur uçuşlarını yaptı. Üç uçak yitirildi. Oysa Varşova'ya en yakın, tam işler haldeki Sovyet askeri havaalanının uzaklığı seksen kilometreden azdı.

12 Ağustos'ta Churchill Villa Rivalta'da kabul ettiği Tito'yu, Yugoslavya'da "köylülere dayanan" demokratik bir sistem kurmaya teşvik etti. Öğleden sonra Amiral'in barcıyla küçük bir kumsala gitti ve sıcak bir su

kaynağında banyo yaptı. Geri dönüş yolculuğu sırasında, Güney Fransa çıkarmasına hazırlanan birliklerden oluşan iki konvoy onu tanıyıp selamladı. Kendisine tezahürat yapan askerlerin yanından geçerken onlara iyi dileklerini bildiren bir mesaj yolladı. "Benim istediğim olsaydı," diye yazmıştı sonradan, "askerler başka bir yöne gidiyor olacaklardı ve onlar bunu bilmiyorlardı."

Churchill o gece Roosevelt'ten, eylül ayında Quebec'te, Stalin'siz bir toplantı daveti aldı ve kabul etti. Ertesi gün gemiyle Capri'ye gitti, Tiberius'un kurbanlarını aşağı attığı kayayı ve gök mavisi rengi sularına hayran kaldığı Mavi Mağara'yı gördü. Sonra, on iki Amerikan askeri inzibatının korumasıyla kayaların üzerinde soyundu ve yüzdü. Adadaki bir restoranda öğle yemeği yerken, hazır bulunan İngilizlerden birinin yazdığına göre, "Tatil modundaydı ve cikletin insanların yüzünü çirkinleştirdiğinden söz edip, konuşmasına ara vermeden nasıl puro yakılacağını gösterdi ve Capri'ye su sağlanması için yapılacak düzenlemeler hakkında soruşturma yaptı." Napoli'ye dönünce, Tito'yla Yugoslav lider, Hırvatistan Valisi Dr Ivan Subasic arasındaki bir konferansa başkanlık etti ve onları "birleşmeye" ve iç savaşı durdurmaya ikna etti.

Churchill 14 Ağustos'ta yine, bu kez Cumae'nin ötesindeki bir yerde, açık denizde yüzdü. Ayrılırken, iskelede toplanmış meraklı bir grup İtalyan'a "V" işaretini yaptıktan sonra Churchill, gemideki İngilizlerden birine "Sizce bundan hoşlandılar mı?" diye sordu.

"Evet, ama bence bu işaretin Akdeniz ülkelerinde münasebetsiz bir çağrışımı da vardır."

"Biliyorum, ama ben onun yerine bunu koydum; V, yani zafer."

Churchill öğle yemeği için Napoli'ye döndükten sonra uçakla Korsika'ya gitti. Ajaccio Limanı'nda, eski bir ticari gemi olan ve altı tane saldırı çıkarma gemisini taşıyan *Royal Scotsman*'e bindi. O gece Churchill gemide uyurken on bir Müttefik tümeni Güney Fransa'ya çıktı. Churchill 15 Ağustos sabah saat sekizde *Kimberley* destroyerine geçti, gemi sahile doğru yol aldı ve öğleden az sonra, "Kendimizi muazzam bir gemi kalabalığının arasında bulduk;" diye yazdı Churchill, Clementine'e, "gemilerin hepsi, ortasında zavallı St Tropez'in bulunduğu otuz kilometrelik bir kıyı boyunca yığılmıştı. Bombardımanın gün boyunca süreceği bekleniyordu ama savaş uçakları ve gemileri düşmanın toplarını saat sekizde hemen hemen susturmuştu. Bu yüzden de harekat gayet sıkıcı hale geldi."

Churchill, "Topçu bombardımanıyla başlamış birçok yangından dumanların yükseldiği ve karaya çıkan birliklerle, kıyıya yanaşan çıkarma gemilerinin yapay sisler saldığı sahilin güzel manzarasını" seyretti. Ama manzara "çok uzaktaydı" ve düş kırıklığına uğradı. "Durumun nasıl olacağını önceden bilseydim," dedi Clementine'e, "bir karakol gemisi ister ve asıl kıyılara tam bir güvenlik içinde çok daha fazla yaklaşırdım."

Savaş uçaklarında pek direniş yoktu, denizde hiç yoktu ve karada da çok az ve çok kısaydı. Amerikalıların bu çıkarmayla, Kuzey Fransa'daki Alman kuvvetlerinin yoğun bir şekilde o tarafa yöneleceği beklentisi, Batı'daki savaşın en büyük hatasıydı. Kral'a, "Majesteleri benim strateji konusundaki görüşümü biliyor," dedi Churchill, "ama planın kusursuz uygulanması ilginçti."

Napoli'ye deniz yoluyla dönen Churchill 16 Ağustos sabahı, Almanların çok yakında Yunanistan'dan çekileceği yolunda bir dizi Alman çok gizli mesajını gözden geçirdi. Yunan Komünistlerini engellemek amacıyla, mümkün olan en kısa zamanda derhal Atina'ya bir İngiliz askeri gücü göndermek için Kurmay Başkanlarının onayını aldı. Sonra, bu kararını Roosevelt'e bildirmesinin ardından yine yüzmeye, bu kez Procida Adası'nın açıklarına gitti. "Hep birlikte dört kez denize girdik," diye yazdı Clementine'e, "bana dünyada her şeyden çok daha iyi geldi. Kendimi müthiş zinde hissediyorum ve İngiltere'den ayrıldığım zamanki gibi yorgun değilim."

Churchill 17 Ağustos'ta, harap olmuş Cassino kentinden geçti ve sonra da, Almanların ana kalesi olduğundan Müttefik bombardımanıyla darmadağın edilmiş manastırın üzerinden uçtu. Sonra uçakla kuzeye, Alexander'ın Siena'daki karargâhına gitti. Hava, cephede bir şey görme şansı vermeyecek kadar kötü olduğundan, üç gün süresince, geri bölgelerdeki birlikleri ziyaret etti. Livorno yakınlarında, Pisa'nın kuzeyindeki bir Alman topçu mevzisine doğrultulmuş bir obüs topunun ilk atışını yaptı. Alexander, havanın düzeldiği 20 Ağustos'ta Churchill'i Arno Nehri'nin üzerinde, cephe hattına yaklaşık üç kilometre mesafedeki bir ileri topçu gözlem noktasına götürdü. Sonra Churchill uçakla Napoli'ye döndü ve limana birçok kez alçak irtifalı saldırılarda bulunarak akşam yemeğine heyecan katan bir Alman uçağı, savaş gemilerinin top ateşiyle düşürülüp yok edildi.

Churchill'in aklı hâlâ, Güney Fransa çıkarması yüzünden Alexander'ın ordusunu zayıf bırakmanın aptallığındaydı. "Götürülenlerin yarısıyla," diye

yazmıştı sonradan, Müttefikler "Po Vadisi'ne girebilirdi ve bunun yaratacağı, Viyana'ya giden yolu açacak mükemmel fırsatlar ve kazançlar vardı. O gün akşam Alexander askerce neşesini korudu ama ben kederli bir halde yattım. İnsanın böyle büyük meselelerde kendi düşündüğünü yapamaması, daha düşük düzeyde bir çözüm getirme sorumluluğundan kurtulması anlamına gelmiyor."

Churchill 21 Ağustos'ta Napoli'den uçakla Roma'ya giderek orada bir gün boyunca, İngiltere'nin Yunanistan'a yapması düşünülen askeri seferini tartıştı. "Winston çok iyi huylu" diye not etmiş Macmillan o gece. Ertesi gün öğleden sonra tartışma İtalya'nın siyasi geleceği hakkındaydı. "Winston, kemiği düşünen köpek gibiydi," diye yazmış Macmillan. "Fakat kendine has yöntemiyle gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamayı başardı." Churchill, artık işgal edilmiş düşman bir ülke değil, "dost bir savaş ortağı" haline gelmesi gereken İtalya'da "kontrolün sürekli gevşetileceği bir süreci" savunuyordu.

"Nihayet, akşam saat 7'de dağıldık," diye yazmış Macmillan, "ama Churchill neredeyse tükenmiş bir haldeydi." O gece yemekten sonra Churchill'in uzun uzun konuştuğu, Müttefik Denetim Komisyonu'ndan Tuğgeneral Maurice Lush Başbakan'ı neşeli bulmuştu, "çünkü ertesi gün Alex ve adamlarıyla birlikte savaşa katılmaya devam edecekti." Churchill, Lush'a, "sonbahar saldırısının ilk aşamalarına katılmayı çok istediğini," bu savaş sayesinde Alexander'ın "sağa dönüp Avusturya'yı alma, böylece tarihi değiştirme fırsatı bulacağını" söyledi. Sonra, "gece yarısı saat 2'de bana neşeli bir 'iyi geceler' dedi" diye hatırlıyordu Lush.

Churchill ertesi gün Kurmay Başkanlarına çektiği telgrafta, "Alexander Po Vadisi'ne girebilirse kesinlikle Adriyatik'e doğru bir harekat düşünüyorum," dedi. Ve iki gün sonra da Smuts'a, kendisinin hâlâ, Alexander'ın ordusunun "büyük kente," yani Viyana'ya varacağını umduğu sırrını verdi. "Savaş birdenbire bitiverse bile, ordumuzun ilerleyip elimizden geldiğince çabucak Viyana'ya varmaması için bir neden yoktur." Alexander'a, savaşın birdenbire bitmesi halinde "zırhlı araçlarla bir hücuma hazır olması" gerektiğini söylemişti; ödül, Viyana'ydı.

Churchill 23 Ağustos'ta uçakla Roma'dan Alexander'ın Siena'daki karargâhına gitti ve Alexander ordusunun bir parçası olarak savaşacak bir Yahudi Tugayının kurulması için yetki verdi. "Bu, yayınlandığında Yahudileri çok memnun edecektir," diye yazdı, "ve muhakkak ki Alman-

lara, tanınacak bir birlik halinde vurmak diğer tüm uluslardan çok onların hakkıdır." Churchill ertesi gün Yeni Zelanda Tümenini ziyaret etti. 25 Ağustos'ta, Churchill Alexander'ın karargâhında çalışırken de Gaulle Paris'e girdi.

O gün Alexander Alman savunma hatlarına karşı yeni bir saldırıda bulundu ve Churchill de onunla birlikte, savaş alanını tepeden gören, yüksek bir yere gitti. "Sekizinci Ordu saldırısının tüm cephesi görünüyordu," diye yazmıştı sonradan. "Ama, yedi sekiz kilometre ötede, sağda solda dağınık bir halde patlayan top mermilerinden çıkan dumandan başka görülecek bir şey yoktu." Sonra, bir pikniğin ardından ikisi daha da ileriye, vadiye tepeden bakan eski bir şatoya gittiler. "Orada, görülebilecek her şey görülüyordu," diye hatırlıyor Churchill. "Almanlar vadinin öteki tarafından, yaklaşık beş yüz metre ilerideki sık fundalıkların arasından tüfeklerle ve makinelilerle ateş ediyordu. Bizim cephe hattımız altımızdaydı. Açılan ateşler düzensiz ve kesik kesikti. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda düşmana en çok yaklaştığım ve en çok kurşun sesi duyduğum an buydu."

Churchill 27 Ağustos'ta tekrar uçakla Napoli'ye gitti ve iki gün süresince yine, çok yakında Yunanistan'a yapılacak İngiliz seferini konuştu. Ayrıca, İtalyan halkına bir mesaj yazdı ve "Özgürlük nedir?" sorusunun yanıtlanacağı "çok basit ve pratik birkaç soru" dediği bir test oluşturdu. Aslında, "yeni bir İtalya'nın kurulacağı tapu senetleri" olan yedi soru vardı. Sorular şunlardı:

> Görüşleri özgürce açıklama ve zamanın hükümetine karşı çıkma ve eleştirme hakkı var mı?
>
> Halkın, uygun bulmadığı bir hükümeti yerinden etme hakkı ve bu iradesini gösterebileceği anayasal araçlar var mı?
>
> Mahkemeler, Yürütme'nin zorlayıcı gücünden ve kitle şiddeti tehdidinden ve bazı siyasi partilerle her tür ilişkiden azade mi?
>
> Bu mahkemeler, insan aklının en geniş basiret ve adalet ilkeleriyle uyuşan, açık ve benimsenmiş yasalarla mı çalışacak?
>
> Zenginler kadar, yoksullara da, devlet memurları kadar, özel kişilere de tarafsız davranılacak mı?
>
> Devlete karşı yükümlülükleri bulunan bireyin hakları korunacak, savunulacak ve yüceltilecek mi?

> Hayatını günlük uğraşıyla kazanan, ailesini geçindirmeye çalışan sıradan bir köylü yahut işçi, tek bir partinin denetiminde, Nazi ve Faşist partilerce kurulmuş, Gestapo gibi gaddar bir polis örgütü tarafından, bir gün omuzuna dokunulup, adil yahut açık bir yargılamadan geçmeden, hapsedilmek ya da kötü muamele görmek üzere götürülme korkusundan uzak mıdır?

"Bu sorularda," deniyordu *The Times*'ta, "hem cesaret verici hem de uyarıcı sözler vardı." Bunlar ayrıca, Churchill'in siyasi felsefesini de kapsıyordu.

O gün havayoluyla Londra'ya gitmek üzere Napoli'den ayrılan Churchill'in uçağının ilk önce Rabat'a gitmesi gerekiyordu ve daha kuzeyde şiddetli fırtınalar olduğu bildirildiğinden, geceyi Rabat'ta geçirdi. Sonra, 20 Ağustos sabahı Rabat'tan Londra'ya uçtu. Yolculuk sırasında hastalandı ve ateşi 39,5 dereceye çıktı. Yeniden zatürre olmuştu. İki hemşire çağırıldı, bir akciğer uzmanı kan alıp röntgen çekti. "Şu an ona bir şey olursa bir trajedi olur," diye yazmış günlüğüne, o gece Churchill'i gören Sir Andrew Cunningham. "Bütün hatalarına (ve son derece sinir bozucu bir adam olmasına) karşın, ülkemiz için çok büyük bir iş başardı ve üstelik ondan başkası da yok."

Churchill Müştemilat'taki yatağında yavaş yavaş iyileşirken Almanlar Kuzey Fransa'da kontrolü büyük ölçüde yitirmiş ve Belçika sınırına doğru sürülmüştü. "Halkımızın, onca sert mücadeleden sonra nihayet sıçrayıp ayağa kalktığını görmek ne kadar harika bir şey," dedi Churchill, yakın zamanda Mareşalliğe yükselen Montgomery'ye 2 Eylül'de çektiği telgrafta. O gün İtalya'da Alexander'ın kuvvetleri Pisa'ya girdi ve Gothic Hattını yardı, ama daha kuzeye doğru ilerlemelerini durdurmak için çok acele gönderilmiş sekiz yeni Alman tümeniyle karşılaştı. İtalya savaşında önem kazanan "Kim kimi engelliyor?" sorusuna bir yanıt olarak İtalya, Almanların kaynaklarını tüketen bir yer olmaya devam ediyordu.

Varşova'daki isyancılar hâlâ, başarı kazanmaları mümkün olmayacak kadar üstün güçlere karşı ve Sovyetlerin yardımından yoksun bir halde savaşıyordu. Churchill 3 Eylülde Roosevelt'e, eğer Stalin en azından İngiltere ve Amerikan uçaklarının isyancılara yardım malzemesi taşımak için Varşova'ya yakın Sovyet hava üslerini kullanmasına izin vermezse, İngiltere ve Amerika'nın "bizim Rusya'ya gönderdiğimiz ikmal malzeme-

si konusunda kesin birtakım eylemlerde bulunacağını" birlikte bildirelim önerisinde bulundu. Ama tam da o günlerde, Amerika'nın Japonya'ya karşı bombardıman akınlarında Sibirya'daki Sovyet hava üslerinin kullanılmasına izin verilmesi için Churchill'in haberinin olmadığı bir talepte bulunan Roosevelt, Stalin'i kızdırmak istemedi.

Churchill, Sovyetlerin Varşova'ya yardımı reddetmesine öylesine kızmıştı ki 4 Eylül'de, ateşinin yükselmiş olmasına karşın, zemin kattaki Müştemilat'ta bulunan hasta yatağından kalkıp Merkezi Savaş Odasına indi. Bütün Savaş Kabinesi onun öfkesini paylaşıyordu. Fakat onlar İttifakın zaten kırılgan işleyişini daha da bozacak bir şey yapmaya pek gönüllü değildiler ve protestolarını, Stalin'e çekilecek, Sovyetlerin Varşova'ya yardımı reddetme hareketinin "hem sizin hem de bizim hem bugün hem de yarın için çok önem verdiğimiz Müttefik işbirliği ruhundan sapmak olarak" göründüğünü belirten kolektif bir telgrafla sınırladılar.

Varşova ayaklanması sistematik bir şekilde ve vahşice eziliyor, binlerce Polonyalı kurşuna diziliyordu. Rusların başkente girmesine dört aydan fazla zaman vardı.

Churchill 5 Eylül'de trenle Londra'dan ayrılıp Clyde'daki Greenock limanına gitti; o gün öğleden sonra da *Queen Mary*'ye bindi. Hemşire Dorothy Pugh ve penisilin uzmanı Tuğbay Whitby de gemideydi. Yolculuk sırasında Churchill, gemideki, izne giden Amerikan askerlerinin, geminin Greenock'da bir hafta Churchill'in gelmesini beklemesi yüzünden izinlerinin bir haftasını kaybedeceğini öğrendi. Hemen Roosevelt'e telgraf çekerek, onların bir haftası telafi edilebilir mi diye sordu. "Eğer bu, yolculuk bitmeden bildirilir ve askerlerin endişeleri giderilirse sevinirim" diye yazdı Churchill. Roosevelt kabul etti.

Churchill kendisini pek iyi hissetmiyordu; İtalya gezisi sonunda ona, sıtma haplarına iki hafta daha devam etmesi öğütlenmişti ve bu haplar onu sarsıyordu. 8 Eylül'de gemide yapılan bir kurmaylar toplantısından sonra Brooke, Churchill ne kadar "yaşlı, sağlıksız ve üzgün" görünüyor, diye yazmıştı. "Konsantre olmanın ona zor geldiği belli oluyor ve başını hep ellerinin arasına alıyor." Toplantıda Churchill, İtalya'daki kuvvetlerin Uzakdoğu'ya kaydırılmasını öneren Kurmay Başkanlarını, bu konuda düşüncelerini bildirerek uyardı; bu tür öneriler Almanların 1944 bitmeden çökmesinin kuvvetle muhtemel olduğu varsayımına dayanıyor-

du ve tehlikeli bir varsayımdı, çünkü "Alman garnizonları limanların çoğunda çok inatçı bir direnç gösteriyor"du. Amerikalılar St Nazaire'i alamamış ve Nancy'de durdurulmuştu. Almanlar ayrıca, "fena halde ihtiyaç duyduğumuz bir liman" olan Antwerp çevresindeki istihkamlarda da "çok inatçı bir direniş" gösteriyordu.

O gün, *Queen Mary* batıya doğru yoluna devam ederken İngiliz kuvvetleri Brüksel'e girdi. Ama diğer haberler Churchill'in uyarılarını doğruluyordu: Alman kuvvetleri Boulogne, Calais ve Dunkirk'i savunuyordu ve Metz'i yeniden almışlardı. Ama doğuda Stalin'in ilerleyişi böyle bir engel tanımıyordu; Sovyet kuvvetleri 9 Eylül'de Bulgaristan'a girdi ve ertesi gün Bulgaristan teslim oldu. Romanya zaten Almanya'yı bırakmış, Müttefiklere katılmıştı. Ruslar şimdi Balkanlarda hızlı bir ilerleyişin ardından Macaristan'a girmeyi hedefliyordu.

Queen Mary 10 Eylül'de Halifax'a vardı. Churchill oradan yirmi dört saatlik bir tren yolculuğundan sonra Quebec'e gitti. Orada yan bir hatta Roosevelt'in treni bekliyordu. Quebec'deki ilk günleri olan 12 Eylül'de, Amerikan kuvvetlerinin Aachen'in batısından Alman sınırını geçtiğini haber aldılar. Fakat o gün Londra'dan gelen bir mesaj, "Müttefikler Alman sınırına yaklaştıkça düşmanın direnci"nin arttığını bildiriyordu.

Roosevelt artık, Alexander'ın ordusundan daha fazla asker çekilmemesini kabul etmişti. Amerikalılar hatta Alexander'ın, Istria'ya çıkarma yapmak için gereken çıkarma gemilerini almasını bile istiyordu. Churchill büyük ölçüde rahatlamıştı. "Almanların Adriyatik koltukaltına bir süngü saplamak amacıyla bir sağ el harekatı yapmak Alexander'a hep cazip gelmişti," dedi konferanstakilere. "Hedefimiz Viyana olmalıydı."

13 Eylül'de Roosevelt'in Hazine Bakanı Henry Morgenthau, savaş sonrasında sanayiye izin verilmeyecek bir Almanya'dan söz etti. Ruhr bölgesi kapatılacaktı. Tersaneler sökülecekti. Churchill ilk başta bundan rahatsız oldu. "Ben Almanya'nın silahsızlandırılmasına tümüyle katılıyorum," dedi Morgenthau'ya, "fakat Almanya'nın nezih bir şekilde yaşamasına engel olmamalıyız. Tüm ülkelerin işçi sınıflarının arasında bağlar vardır ve İngiliz halkı sizin savunduğunuz siyaseti desteklemeyecektir. Burke'e katılıyorum. Bir ulusu tümüyle suçlayamazsınız. Yapılacak şeyler hızla yapılmalı. Suçluları öldürün, ama bu işi yıllarca sürdürmeyin."

Ama Churchill iki gün sonra, Morgenthau'nun planını Savaş Kabinesi'ne bildirmek için çektiği bir telgrafta, "Bunu duyunca ilk önce şaşır-

dım," diye yazmıştı, "ama silahsızlanma fikrinin kesin olduğunu ve bunun ardından doğal olarak, bizim için yararlı sonuçların geleceğini düşünüyorum." 'Kırsal' bir Almanya'nın İngiltere'ye sağlayacağı ekonomik yararların bir kısmı, Almanya'nın sanayi maddesi gereksinimlerinin büyük bölümünü İngiltere'nin sağlaması, bunun da İngiliz sanayisini canlandırması olacaktı. 15 Eylül'de Churchill'le Roosevelt "ileriye yönelik, Almanya'yı öncelikle tarımsal ve kırsal karakterde bir ülkeye dönüştürmek amaçlı" bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma, daha Londra'da Savaş Kabinesi'nde tartışılamadan, Washington'da Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedildi.

17 Eylül'de, Churchill henüz Quebec'teyken, bir Polonya paraşüt tugayını da kapsayan ve toplam 35.000 askerden oluşan üç İngiliz ve Amerikan hava indirme tümeni Arnhem'deki, Ren üzerinde bir köprüyü ele geçirmek amacıyla Hollanda'ya, Alman hatlarının gerisine paraşütle indi. Muharebe başladığında Churchill trenle Quebec'ten ayrılıp Hyde Park'a gitti ve iki gün Roosevelt'e konuk oldu. Yanında Clementine de vardı; Mary'ye yazdığı bir mektupta Clementine, Başkan "tüm dehasına karşın, baban gibi yirmi dört saat çalışmıyor; daha doğrusu (kısmen sağlığından, kısmen de yapısından ötürü) çalışamıyor," diyordu. "Onun kafasının savaşla günde dört saatten fazla meşgul olduğunu sanmıyorum ki bu da, insan yüce bir savaş efendisiyse yeterli değil gerçekten."

Churchill'le Roosevelt, kendilerine, 1945 Ağustosuna kadar "hemen hemen kesinlikle" hazır olacağı söylenen atom bombasını konuştular. O hafta Almanya'ya 9.360 ton yüksek patlayıcı bomba atmak 2.600 sortiye ve yüzden çok uçağın yitirilmesine mal olmuştu; ama tek bir uçakla taşınacak bir atom bombası, en azından 20.000 ton yüksek patlayıcıya denk olacaktı. Atom bombasının kullanımı konusunda uluslararası bir onay gerektiği düşüncesiyle, "dünyanın atom bombasından haberdar edilmesi" görüşünü ikisi de reddetti. Ayrıca, bu bomba nihayet hazır olduğunda, "bunun uzun uzun düşünüldükten sonra belki Japonlara karşı kullanılabileceği ve Japonların, bu bombardımanın onlar teslim oluncaya kadar tekrarlanacağı konusunda uyarılması gerektiğine" de karar verdiler.

Churchill, atom bombasının kullanılmasının gerekli olacağından emin değildi. Quebec'teki görüşmelerin son gününde, Japon kentlerinin Amerikalılar tarafından halihazırdaki gibi "şiddetli, sürekli ve giderek artan

ölçüde" bombalanmasının "Japonların havlu atmasını sağlaması gayet muhtemeldir" düşüncesindeydi. İnsanlar şiddetli bombardımana ancak, "eninde sonunda" bitecekse dayanırdı. "Japonlar içinse böyle bir umut olamaz"dı. Onların gelecekte bekleyeceği tek şey, "yerleşim merkezlerine atılan patlayıcıların ağırlığının giderek artması"ydı.

19 Eylül'de Hyde Park'tan ayrılan Churchill gece treniyle New York'a gitti ve ertesi sabah orada yine *Queen Mary*'ye bindi. "Başbakan mükemmel formunda," diye yazmış Cunningham, "ve en büyük ilgiyi, geçen savaşta Deniz Kuvvetleri Bakanlığında geçirdiği zamanlara gösteriyor." Churchill'in yolculuk sırasındaki çalışmasının çoğu, dönünce yapacağı konuşmayı hazırlamaktı. "Büyük bir şiddetle çalışmak;" diye yazmış Marian Holmes 24 Eylülde günlüğüne. "Başbakan 2.000 sözcükten oluşan bir konuşma daha yazdırdı. Onun arka bölgesinin bugüne kadarki en iyi görüntüsüne tanık oldum. Bir yandan bana yazı yazdırırken yataktan çıktı ve pijamasının üstünün çok kısa olduğunu unuttu. Neyse, müşfik ve barışçıl bir durumda ve onun hoşnutluğunun dalgalarını hissediyorum."

Queen Mary 26 Eylül'de Greenock'a vardı ve John Peck en son, en acil telgraflarla orada bekliyordu. En kötü haber Arnhem'dendi; Ren üzerinde bir köprü ele geçirme ve tutma girişimi başarısız olmuş, 35.000 askerin 1.400'ü ölmüştü. Churchill'in gece vakti güneye doğru giden treni Rugby'de durdurularak yeni bir acil posta daha alındı; içinde, Varşova'daki Polonyalı vatanseverlerin son direnişlerinin de kırılmakta olduğu ve kentteki on binlerce Polonyalıya vahşice misillemeler yapıldığını bildiren acıklı bir haber vardı.

Tren saat onda Londra'ya vardı. Churchill bir buçuk saat sonra, Başbakan'a sorulacak soruları yanıtlamak için Avam Kamarası'ndaydı. Nazi vahşetini uygulayanların kaderi ortaya çıkmıştı; Hükümet, dedi Churchill, "onların, işledikleri suçların sonuçlarından kurtulmak için tarafsız topraklara sığınmasını engellemek için yapılabilecek her şeyi yapmaya kararlıdır". O gün aklında, Uzakdoğu'daki savaş da vardı; Stalin'e çektiği bir telgrafta, Rusya sonunda Japonya'ya karşı bir cephe açarsa, bu onları "özellikle havada kan kaybetmeye" zorlayacak ve "yenilgilerini müthiş çabuklaştıracaktır" dedi.

Churchill şimdi gidip Stalin'le görüşmeye karar vermişti; o gece Portal'dan, Moskova'ya bir uçuş programı hazırlamasını istedi. Bu kadar kısa bir süre sonra yeniden yolculuğa çıkmak için bir sürü nedeni var-

dı. Japonya'yla çok uzun sürecek bir savaşın İngiltere'ye getireceği maddi ve fiziki yükten korkan Churchill, Stalin'i, Almanya yenilir yenilmez Japonya'ya savaş ilan etmeye ikna etmek istiyordu. Ayrıca, Komünist denetimin dışında kalacağını umduğu Yugoslavya'yla Yunanistan'ın ve serbest seçimle gelecek bir hükümet kurulması konusunda kişisel olarak ve ahlaken yükümlülük duyduğu Polonya'nın siyasi geleceğini de konuşmak istiyordu. "Rusya'nın," dedi Churchill o gün Avam Kamarası'nda, "hak ettiği güvenliğe ve batı sınırları konusunda, sağlamak için elimizden geleni yapacağımıza karar verdiğim güvenceye kavuşacağı ve aynı zamanda da Polonya ulusunun yüzyıllardır süren baskı ve mücadele sürecinde kazanmak için çabalamaktan hiç vazgeçmedikleri ulusal egemenlik ve bağımsızlığını kuracağı, iyi bir çözümün mümkün olmamasını düşünemiyorum."

Churchill, Moskova'ya gitmeden önce Clementine'i iki kez tiyatroya götürdü; 3 Ekim'de Shaw'un Silahlar ve Kahraman'ına [*Arms and the Man*] ve ertesi gece de Shakespeare'in *III. Richard*'ına; iki gösteride de Laurence Olivier, Ralph Richardson ve Sybil Thorndike vardı. 4 Ekimde Müştemilat'a döndüğünde, İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'a başarıyla girdiğini, Almanların çekildiği Patras'a ve Korint körfezine çıkarma yaptıklarını haber aldı. Ama Polonya'da, Churchill'in yardım etmek için saatlerce harcadığı çabaların ardından Varşova isyancıları sonunda tamamen ezilmişti ve Churchill buna müthiş üzüldü. "Müttefiklerin son zaferi kazanıldığında," dedi 5 Ekim'de parlamentoya, "Varşova destanı unutulmayacak. Polonyalılar için ve dünyanın her tarafında özgürlüğü savunan herkes için ölümsüz bir anı olarak kalacak."

İki gün sonra, Polonya'nın siyasal geleceğiyle ilgili çok büyük kaygılar taşıyan Churchill uçakla Londra'dan Napoli'ye gitti ve orada, Alexander'ın ordusunun şimdi "yorgun kuvvetlerle Apenin dağlarında takılıp kaldığını" ve Adriyatik'in uç kısmına yapılacak bir saldırı için asker veremeyeceğini öğrendi. Napoli'de dört saat kaldıktan sonra Moskova'ya uçtu. 9 Eylül'de öğleyi biraz geçe uçağı yanlış havaalanına indi, tekrar havalandı ve sonra indiği havaalanında Maisky, Vishinsky ve bir şeref kıtası bekliyordu kendisini. Emrine tahsis edilen Molotov'un daçasına götürüldü.

Churchill aynı gün akşam daçadan arabayla, kırk beş dakikalık bir yolculuktan sonra Moskova'ya götürüldü. Stalin'le ilk konuşmalarında Churchill, Rusya'nın batı sınırı olarak daha önce Tahran'da kabul etti-

ği Curzon Hattını yeniden onayladı. Churchill, Polonyalıları da aynı şekilde davranmalarını sağlamak için "etkilemek amacıyla baskı yapma" sözü verdi. Sonra konuşma güney Avrupa ve Balkanlara geldi. Stalin'e, İngiltere'nin Yunanistan'a "özel bir ilgisi" vardır, dedi ama Romanya "büyük ölçüde bir Rus meselesidir". Churchill, "ayrı bölgeler yaratma" terimini kullanmak istemiyorum, dedi, "çünkü Amerikalılar bundan şok olabilir"di ama Churchill ve Stalin "birbirlerini anladığı" sürece Churchill bunu Amerikalılara izah edebilirdi.

Bundan sonra Churchill, Stalin'e "münasebetsiz bir belge" diye tanımladığı bir kağıt çıkardı. Bu kağıtta, Rusya ve İngiltere'nin beş ülkeye yönelik "oransal ilgilerinin" listesi vardı. Romanya için Churchill yüzde 90 Rusya'nın, yüzde 10 da İngiltere'nin ilgisini öneriyordu. Yunanistan için "ABD için de uygun olacak şekilde" yüzde 90 İngiltere ve yüzde 10 Rusya önerisi vardı. Yugoslavya da Macaristan da listede yüzde ellişer ve Bulgaristan'sa yüzde 75 Rusya, yüzde 25 de "diğerleri" olarak yer alıyordu.

Stalin listeyi inceledi ve sonra, diye hatırlıyordu Churchill, "mavi kurşun kalemini çıkarıp üzerine büyük bir tamam işareti koydu ve geri verdi. Bunun ardından uzun bir sessizlik oldu. Üzerine kurşun kalemle tamam işareti konmuş kağıt masanın ortasında duruyordu." Sonunda Churchill şöyle dedi:

"Ama bizim, milyonlarca insanın kaderiyle ilgili konuları böyle rasgele bir şekilde çözüverdiğimiz görülürse bunun çok kinik bir durum olduğu düşünülmez mi? Bu kağıdı yakalım."

"Hayır, saklayın" oldu Stalin'in yanıtı.

Söz Türkiye'ye geldi ve Churchill, Rusya'nın "ticari ve savaş gemileriyle" Boğazlardan Akdeniz'e serbestçe ulaşmasından yana olduğunu söyledi Stalin'e. Rusya'nın, dedi Churchill, bu konuda "hakkı" ve, kendisinin de desteklediği "ahlaksal bir talebi" vardır. Sonra Churchill, Stalin'den, Yunanistan'da Komünistlere iç savaşa girme konusunda cesaret vermemesini ve İtalya'da Komünizmi "kışkırtmamasını" istedi. Stalin kabul etti. Churchill'in Ağustosta Roma'da tanıştığı Togliatti'den söz eden Stalin, onun için "akıllı bir adamdır," dedi, "aşırılıkçı değildir ve İtalya'da bir macera başlatmayacaktır".

Churchill daçasına ancak sabaha karşı 3.10 da dönebildi. Altmış saattir sürekli yolculuk yapmış ve çalışmış, ancak yolculuk sırasında uyuyabilmişti. Kendisine bir şeyler yazdırmasını bekleyen Marian Holmes,

"Ona birkaç belge verdim ama çalışamayacağını söyledi" diye yazmış. Derin bir uyku çeken Churchill 10 Ekim sabahı uyandı ve yatağından çıkmayarak bir şeyler yazdırdı. Ardından, öğleden hemen sonra yine Kremlin'e götürüldü ve Stalin onu dört saat süren bir öğle yemeğinde konuk etti. Yemeğin sonunda Churchill, "Ben Genç Hanım için Büyükelçiliğe gidiyorum" dedi. Bunun üzerine İngiliz Büyükelçiliğine götürüldü; Elizabeth Layton'dan onunla beraber arabaya binmesini istedi ve daçaya geri dönerlerken de, "sanırım karanlıkta bir şeyler yazdıracağım" dedi. Otuz yedi kilometrelik yol boyunca silahlı muhafızlar hazırolda duruyor, onlar geçerken selamlıyordu.

Churchill, Stalin'e, Balkanlar hakkında konuştuklarıyla ilgili resmi bir nota göndermek istiyordu. "Ortaya koyduğum bu yüzdeler," dedi, "düşüncelerimizde ne kadar yakın olduğumuzu görmemize ve sonra, bizi tam mutabakata götürecek, gerekli adımlara karar vermemize yardım edecek bir yöntemden başka bir şey değildir." Bu oranlar, eğer açıklanırsa "kabalık ve hatta duygusuzluk" olarak nitelenebilir ama bunlar "karşımızdaki meselelerin yönetiminde," eğer iyi kullanılırsa, ilgili ülkelerde "birçok iç savaşı ve kan dökülmesini" önleyecek, "iyi bir rehber" fonksiyonunu görebilir. Churchill, "Bizim genel prensibimiz her ülkenin, halkının istediği yönetim biçimine sahip olmasına izin vermektir" diye ekledi. Küçük ülkelere hiçbir ideoloji dayatılmamalıydı. "Onlar ilerideki yıllarda kendi kaderlerini kendileri çizsin" dedi.

Görüşmelerde Roosevelt'in temsilcisi olarak Moskova'da bulunan ve Churchill'in bu mektubu gösterdiği Harriman, Roosevelt'in de, Hull'ın da bunu "reddedeceğinden" emin olduğunu söyledi. Bu yüzden bu mektup, kendi kaderini tayin ilkesini savunmasına karşın, gönderilmedi. 11 Ekimde Churchill, bu yüzdeler listesinde Arnavutluk'un unutulduğunu fark etti. Bunun üzerine de, Yugoslavya ve Macaristan gibi yüzde elli-elli bölünme önerdi. Ama Molotov Macaristan konusunda Rusya'nın lehine şiddetli bir değişiklikte, yüzde elli-elli yerine yüzde 80-20'de diretti. Eden bunu kabul etti.

Churchill, Savaş Kabinesi'ne gönderdiği telgrafta, bu yüzdelerin "sadece, savaş sonrası yakın gelecek için geçici bir rehber" olduğunu ve, "Avrupa'nın genel durumunu çözüme kavuşturmak" için ateşkes ya da barış masasında bir araya gelecek, tabii ki ABD de dahil olmak üzere, Büyük Güçler tarafından "incelenecek" olduğunu söyledi. Ama sonunda hiç-

bir barış konferansı falan yapılmadı. Rusya tarafından uygulanan kontrolün derecesi, Yunanistan hariç, Churchill'in "münasebetsiz belge"sine göre değil, Sovyet ordusunun nerelere kadar geldiğine göre ve bu ordunun siyasi komiserleri tarafından belirlenecekti. Ruslar, dedi Churchill Savaş Kabinesi'nde, Romanya ve Bulgaristan'da, "her iki Karadeniz ülkesinde de kendi nüfuzları konusunda diretiyor."

Churchill o gün akşam Stalin'i, Moskova nehrinde, Kremlin'in karşısında bulunan İngiltere Büyükelçiliğindeki yemekte konuk etti. Churchill, İtalyan halkına karşı düşmanca yaklaşımının, oraya son gittiğinde kendisine karşı gösterdikleri hoş karşılamadan ötürü değiştiğini söyleyince Stalin aynı kalabalığın Mussolini'yi desteklediği yorumunda bulundu. Akşam yemeği sabaha karşı saat dörde kadar devam etti ve vakit öylesine geç olmuştu ki Churchill, Stalin'in ona tahsis ettiği Ostrovskaya Caddesi 6 numaradaki evde yattı. "İhtiyar Ayı'yla çok hoş konuşmalar yaptık," diye yazdı Churchill 13 Ekimde Clementine'e. "Onu gördükçe daha çok seviyorum. *Artık* burada bize saygı gösteriyorlar ve bizimle çalışmak istediklerine eminim."

Akşam, Moskova'nın merkezindeki Spiridonovka Sarayı'nda Churchill'le Stalin, Londra'daki Polonya hükümetinin önde gelen liderleriyle uzun uzun konuştular; Churchill Polonyalılara, kendisinin Moskova ziyareti sırasında uçakla oraya gelmeleri için ısrar etmiş, Stalin'in Lublin'de kurduğu ve Komünistlerin egemenliğinde bulunan Ulusal Kurtuluş Komitesi'ne katılmalarına karşılık, savaş öncesi toprakların bir kısmının kaybını kabul etmeleri için yalvarmıştı. Ama Londra'daki Polonyalılar Curzon Hattını kabul etmiyordu. Churchill, onların bunu bir barış konferansının nihai anlaşmasına bağlı olarak kabul edeceklerini öne sürünce de bu kez reddetme sırası Stalin'deydi; Polonyalılar yeni hattı kayıtsız şartsız kabul etmeliydi. Bu noktada, toplantı tutanakları Churchill'in "düş kırıklığı ve umutsuzluk belirten bir hareket" yaptığını yazıyor.

O gece daha sonra, Moskova gökleri Sovyet güçlerinin Letonya'nın başkenti Riga'ya girişini kutlayan havai fişeklerle aydınlanırken Churchill'le Stalin yine Spiridonovka Sarayı'nda, Lublin'in Polonyalı liderleriyle bir araya geldi. Polonyalılar görevlerini yaparcasına, Stalin'in cümlelerini tekrarladılar. Churchill iki gün sonra Kral'a çektiği telgrafta şunları yazdı: "Evveli gün 'Polonyalıların günü'ydü. Londra'daki bizimkiler, Majesteleri'nin de bildiği gibi, nezih ama güçsüz bir ahmaklar grubudur

ama Lublin'den gelen heyet de, düşünülebilecek en büyük hainler sanki." Churchill 14 Ekimde Londra Polonyalılarıyla İngiliz Büyükelçiliğinde iki saat süren bir görüşme yapmıştı. "Londra Polonyalıları"nın Başbakanı Stanislaw Mikolajczyk, Polonya kamuoyunun doğudaki toprakların yitirilmesini kabul etmeyeceğini söyleyince Churchill şu yanıtı verdi: "Kamuoyunun görüşü nedir? Ezilme hakkı!" Elbette, Polonya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesine engel olacak hiçbir şey yoktu ama, Polonya böyle yaparsa diğer güçlerin desteğini yitirirdi.

Ama Mikolajczyk yine de Curzon Hattını kabul etmiyordu. Churchill o gün öğleden sonra, Ostravskaya Caddesi'ndeki evde yaptığı doksan dakikalık konuşma süresince onu ikna edemedi. İngiltere, dedi Churchill ona, gelecekteki Polonya hükümeti konusunda "Rusya'nın karşısında güçsüz"dür. Ama sonra Kremlin'e, Stalin'i görmeye gitti ve bir uzlaşma formülü önerdi: Londra Polonyalıları, gelecekteki Polonya hükümetine yüzde elli-elli katılma karşılığında Curzon Hattını kabul edecekti. Stalin bir saatlik tartışmadan sonra bunu kabul etti. Artık bütün yük, Londra Polonyalılarını bu sınıra razı olmaya ikna etmesi gereken Churchill'deydi.

O gece Stalin'le Churchill birlikte Bolşoy Tiyatrosu'na gittiler. Oraya vardıklarında programın başlangıç saati geçmiş, *Giselle* balesinin ilk perdesi başlamıştı. Seyirciler Churchill'i ancak arada ışıklar yanınca gördü ve bunun üzerine hemen, diye bildirdi Kral'a Churchill, "uzun ve coşkunca bir alkış koptu". Sonra, Stalin locaya gelip de Churchill'in yanında durunca "neredeyse şiddetli bir gösteri" gerçekleşti. Aranın ardından, Kızıl Ordu Korosu'nun iki saat süren şarkı ve dansları geldi. "Başbakan'ın şarkılardan çok hoşlandığını ve zaman zaman eliyle tempo tuttuğunu fark ettim," diye yazmış Marian Holmes. "Stalin'inse yüz ifadesi hiç değişmedi."

Churchill tiyatrodan sonra kentteki evine gidip kısa bir süre kaldı ve sonra Kremlin'e giderek Stalin'le askeri sorunları tartıştılar. Stalin, Kızıl Ordu'nun Yugoslavya'nın batısına girmek niyetinde olmadığını söyledi, Avusturya'da Alexander'la birleşmeyi tercih ederdi; bunun üzerine Churchill, Alexander'ın "mümkün olduğu kadar kısa bir süre sonra" Viyana'ya doğru ilerleyeceği sözünü verdi.

15 Ekim sabahı Churchill büyük bir rahatsızlıkla uyandı; şiddetli bir ishal geçiriyordu. O gün öğleden sonra yine Londra Polonyalılarını kabul etti ve Stalin'in önceki gün kabul ettiği formülü kabul etmelerini istedi. Fa-

kat onlar, Curzon Hattının hemen doğusunda bulunan Lvov kentinden vazgeçmeyi reddettiler. Bunun üzerine Churchill'in tepesi attı ve odada bir aşağı bir yukarı gezinerek, "Artık sizinle hiçbir ilişkim olmayacak," dedi. "Nereye gideceğiniz umurumda değil. Siz ancak, sizin o Pripet bataklığını hak ediyorsunuz. Sizi suçlayacağım." Oliver Harvey, "Tanık olunması çok acıklı bir sahneydi," diye yazmış günlüğüne, "Başbakan çok haklıydı ve Polonyalılar çok ahmaktı; her şeylerinin geri geleceğini bekleyen Bourbonlar gibiydiler." Toplantı bitmeden önce Churchill bir uzlaşma teklif etti. Stalin'e gidecek ve, "İngiliz-Sovyet ilişkilerini korumak için," "dünyanın Rusya'ya bakışını" etkileyecek bir jest olarak, Lvov'u Polonyalılara bırakmasını isteyecekti; ama böyle bir isteği ancak, eğer Stalin bunu reddederse Polonyalıların Curzon Hattını hiçbir değişiklik olmaksızın kabul etmeleri şartıyla yapacaktı. Polonyalılar bunu reddetti.

O gün öğleden sonra Churchill'in ateşi çıktı. O gün başka hiçbir toplantı yapılamadı. Ateşi 38'in üzerine çıkınca Kahire'den iki doktorla iki hemşire çağırıldı. Fakat ertesi sabah ateş tekrar normale düştü ve çağrılar iptal edildi. Bu ateş, dedi Clementine'e Churchill, "göğüsten değil karından geliyordu ve şimdi yine gayet iyiyim". Churchill 16 Ekim öğleden sonra yine Kremlin'e, Eden'in düşündüğü ve Londra Polonyalılarının kabul edilebilir bulduğu, tartışmalı hattı bir "sınır" değil, "ayrım hattı" olarak tanımlayan Curzon Hattı formülüyle gitti. Stalin'i ikna etmek için iki saat uğraştı ama boşunaydı. "Başbakan mümkün olan her türlü kozu kullandı," dedi Eden Savaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta, "ama Stalin'i etkileyemedi."

Churchill bir gün boyunca daha, Londra Polonyalılarıyla, davalarını güçlü bir şekilde aktardığı Stalin arasında mekik gibi gidip geldi. Ama bu kez Stalin, sınır konusunda hangi formül düşünülürse düşünülsün, gelecekteki Polonya hükümetinde çoğunluğun onun Lublin adaylarında olacağını belirtti.

17 Ekimde Churchill'le Stalin gece saat ondan ertesi gün sabaha karşı saat dörde kadar süren altı saatlik son bir toplantı yaptılar. Hâlâ, Stalin'le Londra Polonyalılarının arasında bir uzlaşma bulmaya çalışan Churchill, Stalin'i, Curzon Hattının tanımlanmasında "sınır" yerine "sınır için temel" teriminin kullanılmasına ikna etti. Ama Stalin, Lublinli Komünist Polonyalıların hakimiyeti konusunda hâlâ taviz vermiyordu. Londra Polonyalıları katılabilirdi fakat artık eşit olarak katılamazlardı.

Almanya'nın geleceği tartışılırken Churchill, Stalin'e, Ruhr ve Saar'ın "sürekli bir şekilde faaliyet dışı" bırakılması ve Almanya'nın metalürji, kimya ve elektrik endüstrisinin "kendisinin söyleyecek bir sözü olduğu sürece" durdurulması gerektiğini söyledi; "en az bir kuşak boyunca söyleyecek sözü olacağını umuyordu". Stalin itiraz etmedi. Bunun üzerine Churchill, Almanya'nın "her türlü havacılıktan yoksun bırakılması" gerektiğini söyleyince Stalin bunu "ne sivil ne de askeri bir uçuşa izin verilmemeli" ve pilot eğitim okullarının hepsi yasaklanmalı diyerek onayladı. Churchill ayrıca, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'ın "ayrı bir grup", ticari bariyerleri bulunmayan bir gümrük birliği oluşturduğunu görmek istediğini söyledi.

Bir tek noktada, Churchill'in Moskova'ya gitmesinin en önemli nedeninde pek tartışma ve çelişki yoktu; Stalin, "Alman ordusu yok edildiği gün" Rusya'nın Japonya'ya savaş ilan etmesini kabul etti. "Bunun, tüm bu mücadelenin kısaltılması yönünden olağanüstü değerini hiç unutmamalıyız" dedi Churchill, Moskova'dan ayrılmadan hemen önce Roosevelt'e çektiği telgrafta.

Churchill 18 Ekim akşam saat yedide Londra Polonyalılarıyla son bir toplantı yaptı fakat onları Stalin'in kabul ettiği son formüle ikna edemedi; üstelik Churchill onlara Stalin'in, Başbakan Mikolajczyk'i Polonya Ulusal Birlik hükümetinin başkanlığına getirmeye hazır olduğunu da bildirmişti; ama bunun için şart, Curzon Hattının sınır, Lvov'un da bir Sovyet kenti olmasıydı. Saatler süren görüşmeler başarısız oldu. Bundan böyle, Londra Polonyalıları ülkelerinin kaderinden fiilen dışlanmıştı.

Stalin o gece Churchill'e Kremlin'de bir veda yemeği verdi. Yemek, gece yarısı saat ikiye kadar, altı saat sürdü. Yemek sırasında, Sovyet kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya girdiği haberi geldi ve Moskova yine çok renkli havai fişeklerle aydınlandı. O sabah Stalin Moskova havaalanına, Churchill'i geçirmeye gitti. Churchill henüz gelmediğinden, yağmur altında bekledi. Sonra, kısa süren veda töreni sırasında Churchill, Stalin'in çevirmeni Vladimir Pavlov'a, kendisine onursal CBE* nişanı verildiğini bildirdi. Churchill, artık bu sıfatı almış olan Pavlov'u yeni komutan olarak seslendi ve "devletin en önemli sırlarının ortağı" olduğunu söyledi. Nişanı

* Commander of the Order of the British Empire: Britanya İmparatorluğu Nişanı'nın ikinci en üst kademesi olan komutanlık payesi-ç.n.

kendisine daha sonra getirilecekti. Stalin, Churchill'in uçağına bindi, ona Başbakan'ın yolculuk konforu gösterildi, sonra uçaktan inip asfalt iniş pistinde durdu ve uçak kalkarken mendilini salladı.

Churchill Moskova'dan beş saatlik bir uçuşla Kırım'a geldi, Simferopol'daki havalanında yemeğini yedikten gece boyunca altı saat uçarak Kahire'ye indi. Ertesi sabah da Almanların elindeki Girit semalarına girmemek için batıya doğru genişçe bir tur atıp Bingazi üzerinden dolaşarak yedi saatte Napoli'ye uçtu. Napoli'de gününü Villa Rivalta'da geçirdi; talepleri arasında İtalya'daki askerlerin daha çoğunun izne İngiltere'ye gitmesine müsaade edilmesi vardı. Artık Fransa'nın büyük bir kısmı kurtarıldığına göre askerlerin Marsilya'dan Paris'e, oradan da La Havre'e trenle geçmesi mümkündü.

22 Ekim Churchill, altı buçuk saatlik bir gündüz uçuşundan sonra Londra'ya vardı. Moskova'dan itibaren yaptığı uçuş saati toplam yirmi beş saati bulmuştu. Clementine onu havaalanında karşılayarak Sarah ile Diana'nın hoş geldin demek üzere beklediği Chequers'e götürdü. John Martin, Randolph'a, "Yaptığı yolculuk akla getirilirse hiç de fena görünmüyor" diye yazıyordu, "Moskova'dan dönüşünde, uzun süredir olmadığı kadar sağlıklı ve moralli geldi bana."

27 Ekim'de Avam Kamarası'na Moskova ziyaretini hakkında bilgi veren Churchill, "Gezgin bir ozan gibi, ağzımda aynı şarkılar, o saraydan bu saraya gitmeye asla tereddüt etmem" dedi. Amacı, "Müttefik Kuvvetlerin birliği" idi. Onun bu sözlerini duyan Harold Nicholson o gün oğullarına şöyle yazacaktı: "Birkaç ay önce yorgun ve hasta görünüyor, ağzı her zamanki gibi laf yapmıyordu. Ama bugün süperdi. Melek yüzlü, pembe, sağlamdı ve düşüncesini gür sesle dile getiriyordu."

Beş gün sonra Churchill, Curzon Hattını kabul etmeleri ve Moskova'ya gidip bunu Stalin'e söyleyerek Lublin Polonyalılarının müzakerelerine katılmaları için Londra'daki Polonya hükümetini tekrar ikna etmeye çalıştı. Polonyalılar, bundan sonra bile Curzon Hattının doğusunda kalan Polonya toprakları için söz sahibi olmaları için "güvence" isteyince onlara, "Saçmalık bu, saf ütopya!" dedi. Cadogan günlüğüne, "Başbakan adamlara feci çıkıştı ve haklıydı" diye yazacaktı. "Sonunda onlara evet veya hayır demeleri için kırk sekiz saat mühlet verdi. Bence gayet iyi yaptı."

Yirmi dört saat sonra Polonyalılar hayır dediler. Churchill'in uzlaşma sağlamak için onca çabası boşa gitmişti.

Churchill, 31 Ekim'de Avam Kamarası'nda söylediğine göre, "Mart, Nisan veya Mayıs'ta gelmesi muhtemel barışı" bekliyordu. Almanya yenilgiyi kabul ettiği zaman İşçi Partisi koalisyondan çekilmek istiyorsa birçok kişi için bu durum sonradan pişmanlık duyulacak bir şey olsa da "ayıp bir şey ya da öfke duyulacak bir hareket" olmazdı. O zaman seçime gidilir ve ülkenin dikkati tekrar parti politikasına dönerdi. Mevcut parlamentoyla "Almanya ile savaşın süresinden uzun" bir süre boyunca devam etmenin yanlış olacağına dair "net bir görüşe" sahipti. Yarım yüzyıldır desteklediği ve katkıda bulunduğu hükümet biçimini savunmak için şu güçlü sözlerle konuştu: "Demokrasinin temeli, halkın oy hakkıdır. Halkı bu haktan mahrum bırakmak, sık sık dile getirilen o yüce sözlerle alay etmek olur. Demokrasiye gösterilen bütün o saygının en temelinde küçük bir adamın küçük bir kabine girip eline küçük bir kalem alıp küçük bir kağıda küçük bir çarpı işareti koyması yatar. Tonlarca güzel söz, ciltler dolusu tartışma bile bu küçük işaretin ezici üstünlüğüne halel getiremez. Halk, kendi isteğine ve hissiyatına göre kendi temsilcisini seçme hakkına sahiptir."

O akşam Harold Nicholson günlüğüne şöyle yazacaktı: "Hiçbir zaman Winston'ın ahlaki tutumuna bu sabahki kadar hayranlık duymamıştım."

34. Bölüm

Savaş ve Diplomasi

Churchill'in Moskova'dan döndükten sonra karşılaştığı sorunlardan biri de Filistin'in geleceğiydi. Aylar önce, Araplara 1944'ten sonra tüm Yahudi göçlerini veto etme hakkı veren 1939 tarihli Filistin taslağı ilgili kararın yerine getirilmesini reddetmişti; ve o dönemki hükümetin bu taslağına zamanında da tepki göstermişti. 4 Kasım 1944'te, yani Kırım ve Kahire'den döndükten iki hafta sonra Chequers'ta Siyonist lider Dr Weizmann'la bir öğle yemeği yediler. Konuşmaları sırasında Churchill, Weizmann'a, Yahudiler devlet olarak "Filistin'in tümünü alabilse çok iyi bir şey olur," dedi, fakat iş, hiç devlet olmamasıyla, biri Arap öteki Yahudi iki devlete bölünmüş bir Filistin arasında bir seçim yapmaya varırsa, "o zaman Yahudilerin bölünmeyi seçmesi gerekir."

Yahudi devleti davasını daha ileriye götürmek isteyen Churchill, Weizmann'a hemen Kahire'ye gitmesini ve Filistin'in geleceğini Ortadoğu'daki yeni Devlet Bakanı Lord Moyne'yle konuşmasını öğütledi; Moyne Churchill'in en yakın arkadaşlarından biriydi, Churchill iki hafta önce Kahire'de kendisiyle konuşmuştu. Bu konuşmada Weizmann'a, Moyne'nin Siyonizme karşı, herkesçe bilinen nefretinin artık "geçmişte kalmış bir şey" olduğunu söyledi. "Moyne son iki yılda değişti ve gelişti," dedi Churchill, Siyonist lidere. Weizmann hemen Kahire'ye gitmeye hazırlandı; ama çok geçti. Moyne yirmi dört saate kalmadan öldü; iki Yahudi terörist tarafından, şoförüyle birlikte vuruldu.

Churchill çok derinden sarsılmıştı; ama misillemeye karşı çıktı. Sömürgeler Bakanı'nın, Filistin'e Yahudi göçünün hemen, tümüyle durdurulması yönünde baskılarına karşın, böyle bir şey yapmadı. Ayrıca, Moyne'nin yerine düşünülen iki adaydan birini atamayı da reddetti, çünkü Siyonizme düşman olduklarını biliyordu. Fakat Avam Kamarası'nda, Moyne'nin öldürülmesiyle ilgili görüşmelerde şunları söyledi: "Eğer Siyonizmle ilgi-

li düşlerimiz suikastçilerin tabancalarından çıkan dumanla bitecekse ve Siyonizmin geleceği için harcadığımız çabalar Nazi Almanya'sına layık yeni bir dizi gangsterden başka bir şey yaratmayacaksa, benim gibi birçok kişi, geçmişte bu kadar ısrarla ve uzun süre koruduğu tavrını yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Eğer Siyonizmin barışçı ve başarılı bir geleceği için bir umut olacaksa, bu aşağılık hareketler son bulmalı ve sorumluların kökü kazınmalıdır."

Churchill, "Bir umut ışığı var," dedi Parlamento'ya: "Filistin'e gitmiş olan, Dünya Siyonist Örgütü Başkanı –ve çok eski dostum– Dr Weizmann'dan bir mektup aldım; Filistin Yahudiliğinin, aralarındaki bu kötülüğü kesip atmak için güçlerini son sınırına kadar kullanacakları konusunda güvence veriyor bana." Weizmann, Yahudi toplumundan, "Yetkililere, terörist eylemlerin önlenmesinde ve terör örgütünün kökünün kazınmasında gereken her türlü yardımı yapmalarını" istemişti.

Moyne'nin katilleri, köktenci Stern Çetesinin üyeleri, Kahire'de, suçlarını işledikleri yerde idam edildi. Yahudi örgütü ve Filistin'deki İngiliz yetkilileri Stern Çetesinin diğer üyelerinin ve silah depolarının bulunmasında güçbirliği yaptı. Churchill'in Filistin'deki Yahudi devletine desteği sağlam ve kesin bir şekilde sürmeye devam etti.

Churchill Moskova'dan döndükten sonraki haftalarda, Stalin'le vardığı "yüzdeler" anlaşmasını destekleyecek şekilde davrandı. Kasımın ilk haftasında, Romanya'daki İngiliz askeri misyonu başkanının, Rusların oradaki denetimlerini çok attırmasına karşı çıktığını haber alınca Eden'e, "Bizim Romanya'yla ilgimiz sadece yüzde ondur ve bu da seyircilikten pek öte bir şey değildir," diye yazdı. "Buna dikkat etmezsek hâlâ kurtarmayı umduğumuz Yunanistan'da misillemeyle karşılaşırız." "Kurtarılmış yahut altüst edilmiş her ülkede" dedi Churchill bir hafta sonra Eden'e, "Komünizm kaynıyor." Hepsi birbiriyle birleşti "ve Rusların, benim görüşümce, insan özgürlüğünün baş düşmanı bu hareketi aktif bir şekilde kışkırtmasını engelleyen tek şey bizim Rusya üzerindeki etkimizdir."

10 Kasım'da Churchill yine yolculuğa çıktı ve son kez 1940'ta, düşüşünden az önce gördüğü Paris'e gitti. 11 Kasım'da, Büyük Savaşın ateşkes gününde General de Gaulle'ün konuğu olarak Arc de Triomphe'a gitti, Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koydular ve sonra bir saat süren askeri geçit töreniyle selamlandılar. "Harika bir şekilde karşılandı," diye yazmış günlüğüne Brooke, "ve Paris'te kalabalıklar onun için çıldırdı." Churchill

dört gün sonra Roosevelt'e çektiği telgrafta, de Gaulle'le yeniden "dostça özel ilişkiler" kurduğunu ve Fransa'da, "Komünist tehdidine karşın, epey bir istikrar" hissettiğini bildirdi. Tanıştığı Fransız siyasetçilerden etkilenmişti. "Bunları söylerken, dilerim Fransız elbiseleri giydiğimi düşünmezsiniz," dedi.

Churchill, de Gaulle'e içişlerinde yardım etmek amacıyla Ismay'e, "polisi silahlandırmak için" Fransız İçişleri Bakanlığı'na "mümkün olduğu kadar çabuk" bir şekilde iki bin tüfek ve yüz Sten makineli tüfek göndermesi talimatını verdi.

Churchill Paris'ten gece vakti, de Gaulle'le birlikte trenle Besançon'a gitti. Oradan da, şiddetli kar altında arabayla, cephe hattına yakın bir topçu gözlem noktasına gittiler. Kar yağışı öylesine şiddetliydi ki, hiçbir şey görünmüyordu; o gün öğleden sonra yapılması planlanan Fransız saldırısı kar yüzünden ertelendi. Öğle yemeği yemek için Fransız karargâhına geri dönerlerken Churchill'in arabasının iki kez lastiği patladı ve birinde yol kenarındaki bir hendeğe takılıp kaldı. "Geldiğinde tümüyle donmuş ve kirpi gibi tortop olmuştu," diye hatırlıyor sonradan Brooke. "Bir sandalyeye oturtulup ayaklarının altına ve sırtına birer sıcak su şişesi konuldu; içeriden de biraz ısıtmak için kaliteli bir brendi boğazına döküldü. Sonuç harikaydı, donukluğu hızla çözüldü ve zamanı geldiğinde de, tanımlanmayacak kadar komik bir Fransızca laf ediverdi ve tavan yıkılırcasına alkışlara yol açtı."

Churchill o gece de Gaulle'ün treniyle Paris'e döndü. "Winston mükemmeldi, formundaydı," diye yazmış günlüğüne Brooke, "ve de Gaulle bile biraz gevşemişti." Paris'e varınca Churchill'in vagonu ayrıldı ve yine doğuya, bu kez Rheims'e gönderildi. Orada bekleyen Eisenhower onu alıp karargâhına götürdü ve Churchill'e, General'in Ren Nehri'ne varma planı anlatıldı. Churchill Londra'ya dönünce, Rusya'nın Yunanistan'a "soğukluğu"nun Yunan Komünistlerinde çökertici bir etki yapmakta olduğunu öğrendi. "Rusya'nın bu 'soğukluğu'" dedi Eden'e, "Moskova'da saptadığımız genel ilkeye sadık kaldıklarını gösteriyor." Dört gün sonra yine, "Bu gayet iyi," diye yazdı, "ve Stalin'in oyunu nasıl oynadığını gösteriyor."

Churchill'in sekreteryasından –en az– bir kişiye göre, Churchill Fransa'dan döndükten sonraki bir hafta pek iyi geçmedi. "Churchill geçtiğimiz hafta vaktini boşa harcadı," diye yazmış Colville 30 Kasım'da günlüğüne, "ve karmaşık meselelere dikkatini veremiyor, vermek istemiyor

ya da dikkatini veremeyecek kadar yorgun görünüyordu. Belgelerin ilk bir iki paragrafını okuyor ve kendisinden talep edilen şeyin ne olduğunu pek anlamadan başkalarına gönderiyordu. Sonuç: Kaos." Ama Churchill 29 Kasım'da Avam Kamarası'nda konuştuğunda konuşması gayet iyi karşılandı. "Gençliğin gereksinimlerinden söz etti," diye yazmış Nicolson, "'Gençlik, gençlik, gençlik ve yenilik, enerji, sınırsız enerji'; ve bu sözleri söylerken dizlerini büküp bir boksör gibi havayı yumrukladı; 've tartışma, sağlıklı tartışma. Ben ülkemizde bundan korkmam,' dedi ve sonra gözlüklerini çıkarıp Muhafazakârların sıralarına bakarak gülümsedi. 'Biz nezih insanlarız,' dedi onlara neşeyle. Sonra olduğu yerde dönüp kürsünün sağ tarafına, İşçi Partililere doğru eğildi: 'Hepimiz', diye ekledi, 'tüm ulus'."

Nicolson şu yorumda bulunmuştu: "Ertesi gün gazetelerde çıkan yazılar ılımlıydı. Ama yine de, parlamenterlik sanatının mükemmel bir şekilde sergilenişiydi bu."

30 Kasım'da Churchill yetmişinci doğum gününü Müştemilat'ta, Clementine, üç kızı –Diana, Sarah ve Mary– kardeşi Jack ve damadı Duncan Sandys'le birlikte kutladı. Çok yakın üç arkadaşı, Eden, Beaverbrook ve Bracken de vardı. "Beaverbrook şerefe kadeh kaldırmayı teklif edince," diye yazmış Mary, "babamın yanıtı beni ağlattı. Bizlerin 'varolan en değerli şeyler' olduğumuzu söyledi; 'bizim sevgimizle teselli ve destek' bulduğunu söyledi ve sonra, çok yavaşça, ciddi bir şekilde, kadehini her birimizin kadehiyle tokuşturdu." Ertesi gün arabayla Chequers'tan Harrow'a, okul şarkıları için gitti. "Sonrasında bir şarap partisi vardı," diye yazmış Colville, "ve Başbakan okuldaki öğrenci temsilcileriyle uzun uzun ve çok cana yakın bir şekilde, tıpkı geçen ocak ayında *King George V*'deki deniz subaylarıyla konuştuğu gibi, dinleyenleri kendine bağlayarak, fakat asla üstünlük taslamaksızın konuştu."

O hafta Churchill'in en büyük endişesi Yugoslavya'da, Stalin'le geçen ekim ayında yaptıkları yüzde elli-elli anlaşmasının çiğnendiğinin ortaya çıkmasıydı. "Tito çok iğrenç biri çıktı," dedi Smuts'a, "ve tabii şimdi, fiilen Komünistleştirilmiş bir Yugoslavya için Trieste'yi, Istria'yı, Fiume'yi falan kapmaktan başka bir şey düşünmüyor. Ben, olaylar üzerinde tam zamanında bir etkide bulunmak için, ne kadar çok istediğimi bildiğiniz o sağ tarafa doğru bir harekette bulunma konusunda çok büyük zorluk çekiyorum. Her şey çok can sıkıcı."

"Sağ tarafa doğru hareket," Adriyatik'in uç noktasından, Ljubljana aralığından geçip Zagreb'e ve sonra da kuzeye, Avusturya'ya girmekti; General Maitland Wilson'un beş ay önce önerdiği harekattı bu.

Churchill 3 Aralık'ta, İngiliz savaş gemilerinin partizan denetimindeki Dalmaçya limanları Split ve Sibenik'e yanaşmasına izin vermeyen Tito'yu protesto etti. Churchill ayrıca, Tito Dubrovnik'te partizanlara yardım eden bir İngiliz birliğinin geri çekilmesini isteyince de protesto etti. Ama Churchill, Yugoslavya'da nüfuzun yüzde elli-elli bölünmesini sağlama konusunda bu yitirilmiş savaşı sürdürürken de, İngiltere'nin Yunanistan'daki üstün pozisyonuna yönelik tehlikeyi görüyordu; Atina'daki hükümet, Komünist gerilla güçlerine silah bıraktırmayı olanaksız görüyordu. "Şunun bilinmesi çok önemli," dedi Churchill, Eden'e, "Yunanistan'da bir iç savaş varsa bizim, Atina'da kurdurduğumuz hükümetten yana tavır almamız ve her şeyden önce de, ateş etmekte tereddüt etmememiz gerekir."

Churchill, Atina'da Komünist güçlerin giderek artan hakimiyetine karşı öylesine hiddetliydi ki, bu durum 4 Aralık sabahı Clementine'den bir uyarı mektubu gelmesine yol açtı:

> *Winston, sevgilim*
>
> *Lütfen, tüm gerçekleri değerlendirmeden, bugün karşılaşacağın hiç kimseye bu sabah bana söylediklerini, yani Atina'daki Komünistlerin kadınları ve çocukları, vurulmak üzere cepheye sürmekle her zamanki korkaklıklarını gösterdiklerini söyleme; çünkü Komünistler her ne kadar tehlikeli, hatta belki uğursuz insanlarsa da, Avrupa'daki savaşta büyük bir cesaret gösterdiler.*
>
> *Bunu sana yazmamın nedeni sadece, seni belki de yarına kadar göremeyecek ve tedirgin (belki de çok tedirgin) olmamdır...*
>
> *Seni seven ve kendini sana adamış*
>
> *Clemmie.*
>
> *"Tout savoir, c'est tout compendre; c'est tout pardonner."* [Her şeyi bilmek, her şeyi anlamak ve hepsini affetmektir.]

Churchill 4 Aralık günü sabahtan akşama kadar hep, Atina sokaklarında tırmanan Komünist şiddeti ve birçok polisin öldürüldüğünü, karakolların ele geçirildiğini bildiren haberler aldı. O gece, Yunanistan'daki

en üst İngiliz subayı General Scobie'ye çektiği telgrafta, "Atina'da, İngiliz yetkililere ya da bizimle çalışan Yunanlı yetkililere saldıracak silahlı adamlara ateş açmakta hiç tereddüt etmeyin," dedi. "Bu talimatların yerine getirilmesinde Yunan hükümetinin üst düzey yetkilileri yardımcı olacak ama," diye ekledi Churchill, "Yerel bir ayaklanmanın devam ettiği bir kentte, sanki fethettiğiniz bir yerdeymişsiniz gibi davranmakta tereddüt etmeyin." Çevredeki taşra bölgelerinden Atina'ya doğru yaklaşan Yunan Komünist güçleri konusunda da, "elbette onların bazılarına silahlarınızla, diğerlerinin denemeye kalkmayacağı bir ders verebilirsiniz," dedi. Churchill'in telgrafı, "Bunu eğer mümkünse çok kan dökmeden başarabilirseniz harika bir şey olur; ama gerekirse de dökeceksiniz," diye bitiyordu.

Scobie 1.800 Komünist esir aldı. Ertesi gün Avam Kamarası'nda, İngiltere'nin giriştiği harekata karşı protestolar ve bir meclis görüşmesi vardı ve Churchill bunun bir güvenoylaması şeklinde görülmesini istedi. "Demokrasiye saygı gösterilmeli ve bu söz fazla hafif anlamda kullanılmamalıdır," dedi. "Dünyada demokrasiye benzeyecek en son şey, öldürücü silahlar kuşanıp büyük kentlere giren, karakolları ve devletin kilit noktalarını zaptederek demir yumruklu bir totaliter rejimi dayatmaya çalışan ve son günlerde, iktidarı ellerine geçirebildiklerinde yaptıkları gibi, siyasi yönden uygun bulmadıkları herkesi vurmaya kalkan gangster çetelerinin linç kanunudur."

"Demokrasi," diye devam etti Churchill, "eli tüfekli bir adamın sokaktan alacağı bir fahişe değildir." Eğer oylama, benim Yunanistan'da yaptığım bu hareketin aleyhine çıkarsa, "Parlamento tarafından azledildiğimi memnuniyetle kabul ederim; ama bu şekilde azledilmezsem –bu konuda hata yapmayın– Atina'yı ve tüm Atina bölgesini, Yunanistan'ın yasal hükümetinin otoritesine karşı isyan eden herkesten temizleme siyasetinde direteceğiz." Güvenoylaması yapıldığında 279 milletvekili hükümetten yana, 30 milletvekili de karşı oy verdi. Churchill o gece Macmillan'dan, Müştemilat'a gelip ona konuk olmasını istedi. "Üzgün ve karamsar bir şekilde, bir oradan bir oradan konuşup durdu," diye yazmış o gece günlüğüne Macmillan. "Meclisteki görüşmelerin onu çok yorduğu belliydi ve sanırım, şimdi giriştiğimiz Yunanistan siyasetindeki tehlikeleri fark etmişti. Oylamayı kazanmış, fakat Atina savaşını kazanamamıştı."

Churchill 9 Aralık'ta, İtalya'dan Yunanistan'a "en ufak bir gecikme olmaksızın" asker takviyesi gönderilmesi talimatını verdi. Scobie o gün çek-

tiği telgrafta, Atina'da Komünistlerin mevzilerine karşı makineli tüfekler ve tanklar kullandığını, on dört "asiyi" öldürdüğünü ve iki yüz ellisini esir aldığını bildirdi. Scobie, Albay Grigori Popov komutasındaki Rus askeri misyonunun Atina'daki "faaliyetleri"ni "çok endişe verici" buluyordu. Churchill telaşa kapılmadı; her şeyden önce, Stalin Yunanistan konusunda sessiz kalmıştı. "Kağıda yazdığımız yüzdeleri hatırladınız mı?" diye sordu Churchill 11 Aralık'ta Eden'e. "Sanırım biz Yunanistan'da Stalin'den epey iyi bir muamele gördük, aslında, Amerikalılardan gördüğümüzden çok daha iyi hem de."

Amerikan Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı 9 Aralık'ta, İngiliz birliklerinin ve ikmal malzemelerinin yedi Amerikan çıkarma gemisiyle Yunanistan'a taşınması talimatını iptal etmişti. Ayrıca, Churchill'in Scobie'ye, sanki "fethedilmiş bir kentteymiş" gibi davranması yolunda verdiği direktif *Washington Post*'ta yayınlandığı gün ABD'de bir öfke vardı. Bu talimat, İtalya üzerinden gizli bir şekilde aktarılırken bir kaza sonucu sızmıştı.

12 Aralık'ta Alexander İtalya'dan Atina'ya geldi. Durum daha önce düşündüğümden "daha ciddi" diye telgraf çekti Churchill'e. O gün Savaş Kabinesi Alexander'a, gerekli gördüğü her tür önlemin ve takviyenin sağlanarak destek olunmasını kabul etti. Ondan yana davranan, General Plastiras komutasındaki Yunan hükümet güçleri denetimi sağlamak için mücadele veriyordu. O gün moral verici haberler gönderen Alexander, çektiği telgrafta, "Bugün Rus askeri misyonundan Albay Popov'la bir araya geldim, onunla birlikte caddede yürüdük ve Yunanlıların yararına, dostça ve neşeli bir konuşma yaptık" demiş, "ve dilerim kendisi layıkıyla etkilenecektir," diye eklemişti. Stalin, ekimde yaptığı pazarlığa sadık kalıyordu.

Şimdi Atina'ya gitmiş olan Macmillan ve oradaki İngiliz Büyükelçisi Reginald Leeper, ikisi de, Başpiskopos Damaskinos'un Kral vekili yapılmasını ve onun başkanlığında, Komünistlerin kabul edebileceği bir hükümet kurulmasını tavsiye ediyordu. Churchill ilk önce, Başpiskopos'un "bir sol diktatörlük" kuracağından endişelenerek bundan tedirgin oldu. Eğer Yunanistan'da "şer güçleri" galip gelirse, diyerek uyardı 22 Aralık'ta, "Rusların güdümünde, Bolşeviğimsi bir Balkan yarımadasıyla karşılaşırız ve bu, Macaristan ve İtalya'ya da yayılabilir." Atina'da Macmillan, Leeper ve Scobie, Yunan Komünistlerini Başpiskopos'un başkanlığında, "geniş tabanlı" bir hükümete katılmaları için ikna etmeye çalışıyorlardı.

Churchill 22 Aralık akşamı Müştemilat'ta John Martin ve Jock Colville'e, "bu sorunu çözmek" için uçakla Atina'ya gitmekten söz etti. Ama sabahın ilk saatlerine kadar hiçbir karara varılamamıştı; tartışma öylesine uzamıştı ki, vakit Churchill'in o gece planladığı gibi Chequers'a gidemeyeceği kadar geç olmuştu ve Churchill Müştemilat'ta yattı. Ertesi gün yani 23 Aralık'ta, öğleden sonra saat beşe kadar bütün gün yatakta çalıştı. Savaş alanından gelen haberler, Ardenlere başarılı bir Alman saldırısı sonucu Amerikan birliklerinin geri püskürtüldüğü ve kuşatıldığı yönündeydi. Sonra Churchill arabaya binip Chequers'a gitti; ailesi Noel için orada toplanmıştı. Ama Churchill, oraya varır varmaz, Noel kutlamasına kalmayacağını söyledi Clementine'e; uçakla Atina'ya gidecekti. Kadın perişan oldu, odasına gidip ağladı.

Churchill o gece Colville'den, Atina'ya yolculuk için uçuşu ayarlamasını istedi. "Tek korkum," dedi Colville'e, "havanın terslik çıkarması." 24 Aralık sabahı Eden, onun yerine kendisinin gitmesini teklif etti; uzun bir telefon konuşmasından sonra Eden, Churchill'le birlikte gitmeyi kabul etti. Hemen o gece, Noel arifesinde yola çıkacaklardı. "Biri ben olmak üzere iki dostunuz," dedi Churchill, Alexander'a çektiği telgrafta, "umarız yarın Atina'da olacak."

Gece yarısına yarım saat kala, tüm İngiltere'de Noel arifesi kutlamaları zirvesindeyken Churchill Chequers'tan ayrılıp Northolt'a gitti. Saat 1.05'te havadaydı; bindiği, kendisinin yolculuk yapması için yeni dönüştürülmüş Amerikan C54 Skymaster nakliye uçağının denemeleri ancak bir önceki gün tamamlanmıştı. "Bu, hayal edilebilecek en lüks uçak" diye yazmıştı Marian Holmes ve Elizabeth Layton ortak günlüklerine bu beklenmedik yolculuk için. "Başbakan dışında daha sekiz kişi için ranzalar ve bir yemek salonu ve döner koltuklar ve tüm uçakta saten perdeler vardı." Fransa üzerinde bir kar fırtınası yüzünden Skymaster 4.100 metreye çıkmak zorunda kaldı; Churchill, oksijen maskesi takabileceği için heyecanlanmıştı.

Skymaster 25 Aralık sabahı yakıt almak için Napoli'ye indi. "Bugün öğle yemeğinden sana sevgilerimi gönderiyor, hep seni düşünüyorum," dedi Churchill, Clementine'e çektiği telgrafta. "Ağacı göremediğim için gerçekten üzgünüm." Saat 10.45'te yeniden havadaydı; uçuş sırasında Roosevelt'e bir telgraf yazdırdı: "Anthony'yle ben şu Yunan meselesini toparlamak için neler yapabileceğimizi görmek için gidiyoruz. Bizim davamız için si-

laha sarılmış insanları terk edemeyiz ve gerekirse onlarla birlikte sonuna kadar savaşmalıyız."

Churchill'in Skymaster'i öğleden sonra saat ikide Atina yakınındaki Kalamaki Havaalanı'na indi. Churchill uçaktan inmedi; İngiliz askerleri uçağı korurken Churchill içeride Alexander, Scobie, Macmillan ve Leeper'le bir toplantı yaptı. Uçağın etrafında rüzgarlar ulurken ve içindekiler giderek daha çok üşürken, savaşı bitirmek ve Başpiskopos'un başkanlığında, tüm partilerin katılacağı bir hükümet kurmak amacıyla, Yunanlı Komünistlerin Yunanistan'daki tüm partilerle yapılacak görüşmelere çağırılmasına karar verildi. Bunun üzerine Churchill, bu çağrıyı dile getiren resmî bir bildiri hazırladı. "Churchill bunu dikte ederken," diye yazmış Elizabeth Layton, uçaktaki kamarası "rüzgar yüzünden bir aşağı bir yukarı sallanıyordu. Churchill heyecanlı ve tedirgin görünüyordu ve paltolara sarınmıştı." Dikte sırasında Churchill bir an durdu ve sekreterine "Bu bir top sesiydi," dedi, "duydunuz mu?"

Churchill o gün öğleden sonra saat dörtte Skymaster'dan çıktı ve Phaleron Körfezi'ndeki deniz üssüne götürülürken o sabah Komünistler tarafından topa tutulmuş bir yerden geçti. Deniz üssüne güneş battıktan hemen sonra vardı ve bir vasıta barcıyla, Akdeniz filosunun sancak gemisi *Ajax* kruvazörüne götürüldü. Birkaç saat sonra Başpiskopos gemiye geldi; Amiral'le Colville onu Churchill'in kamarasına getirirlerken, güvertede Noel kutlamalarının bir parçası olarak yapılan bir kıyafet balosuyla yüz yüze geldiler. "Maskeli baloda eğlenenler, siyah cüppesi ve uzun şapkasıyla Başpiskoposu maskeli balo yapan başka bir grubun lideri sandılar, ama çok şükür Amiral," diye yazmış Colville, "tam zamanında" müdahale ederek "bir rezaleti önledi."

Churchill, Komünistlerin yaptığı gaddarlıklardan duyduğu büyük üzüntüyle tam da o gün onlara karşı bir kilise bildirisi yayınlamış olan Damaskinos'tan etkilendi. "Komünistler de dahil, tüm Yunan siyasi partilerinin katılacağı bir toplantıya başkanlık eder misiniz?" diye sordu Churchill. Damaskinos kabul etti ve kente döndü.

26 Aralık sabahı "Churchill, çıktığı güverteden," diye yazmıştı Colville, "Pire kentinin batısındaki sokak savaşlarının dumanını görüyordu ve sürekli bir top ve makineli tüfek sesi vardı." Gökyüzünde görünen dört İngiliz avcı uçağı Atina'yı çevreleyen dağlardan birinin yamacındaki bir Komünist mevzisini bombalıyordu. Daha sonra, Churchill kamarasında

Marian Holmes'a bir şeyler yazdırırken top mermileri savaş gemisinin yakınına düşmeye başladı. "İşte, pislik herif, ıskaladın bizi!" diye bağırdı Churchill. "Haydi, bir daha dene bakalım!"

Churchill *Ajax*'tan ayrılıp kıyıya çıkmaya hazırlanırken Komünistler gemiye yeniden top ateşi açtı. Daha sonra da, içinde Churchill'le giden Amiral vasıta barcı karaya yaklaşırken yakınına bir top mermisi düştü. Rıhtımda bekleyen zırhlı bir araba ve bir askeri eskort Churchill'i alıp İngiliz Büyükelçiliği'ne götürdü ve Churchill orada, sekreterlere, daktilocular ve şifre katiplerine, bu çetin koşullarda yaptıkları harika hizmet için teşekkür ettiği, Colville'in deyişiyle, "kışkırtıcı bir konuşma" yaptı.

"Büyükelçilik kadrosundaki, haftalardır devam eden tehlikeli ve rahatsızlık verici koşullarda yaşayan ama yine de son derece neşeli halini koruyan tüm o yürekli kadınlara hitaben bir konuşma yaptım," dedi Churchill, Clementine'e çektiği telgrafta. Sonra da, saat beşi biraz geçe zırhlı bir arabaya binip Yunan Dışişleri Bakanlığı'ndaki toplantı salonuna gitti. Onu bekleyenler arasında Stalin'i temsil eden Albay Popov da vardı.

Komünist delegeler henüz gelmemişti. Ayrıca Churchill onların gelmeye niyetinin olup olmadığını da bilmiyordu. Uzaklardan hâlâ, düşen top mermilerinin ve İngiliz avcı uçaklarından atılan roketlerin sesi geliyordu. Sadece birkaç gemici feneriyle aydınlatılan bir salonda Başpiskopos açış konuşmasını yaptı. "Bir hükümet kurmak istiyorum" dedi, "ve gerekirse bunu Komünistler olmadan kuracağım." Sonra Churchill konuşmaya başladı; söyleyeceklerinin yarısına geldiğinde herkes birden bire, Colville'in sözleriyle "dışarıdan birtakım sesler geldiğini" duydu "ve içeriye bırakılmadan önce üstleri aranmış ve neredeyse soyulmuş, pejmürde kılıklı üç haydut loş toplantı salonuna girdi." Bunlar Komünist delegelerdi. Her şey yeni baştan başladı.

Başpiskopos konuşmasını tekrarladıktan sonra Churchill, delegelere, "Sayın Eden ve ben, Belçika'da ve Alman sınırında çok büyük savaşların sürüyor olmasına karşın, bu kadar yoldan buraya Yunanistan'ı feci bir kaderden kurtarmak, büyük bir ün ve saygınlık düzeyine yükseltmek için çaba harcamaya geldik," dedi. Churchill ve Eden, kendilerine danışılması için her zaman hazır olacaktı. Churchill her şeyin iyi gitmesini diliyordu. Yunanistan'ın bir krallık olarak mı kalacağı yoksa bir cumhuriyet mi olacağı "Yunanlıların, ve sadece Yunanlıların karar vereceği bir şey"di. Churchill konuşurken dışarıdan top sesleri geliyordu. "Bir nok-

tada," diye yazmış Colville, "İngiliz avcı uçaklarının yakınlardaki bir Komünist mevzisine attığı roketlerin gümbürtüsü Churchill'in sözlerini bastırdı neredeyse."

Churchill, "Masanın etrafındaki bütün o Yunanlıların yorgunluktan tükenmiş yüzleri ve," demişti Clementine'e, "onu diğerlerinden hemen hemen iki metre yüksek gibi gösteren koskocaman şapkasıyla Başpiskopos çok dramatik bir manzaraydı." Komünistlere gelince, "Lublin'in gayrı meşru çocuklarından kesinlikle çok daha iyi görünüyorlardı." Yunanlılar konuşmaya başlayınca tartışma hararetlendi ve bunun üzerine Churchill ayağa kalkarak, "Ben şimdi gitmek istiyorum," dedi. "İşe başladık. Artık siz bitirin bakalım." Dışarı çıkarken üç Komünist delegenin elini sıktı. Başından sonuna kadar hazır bulunan Albay Popov hiçbir yorumda yahut müdahalede bulunmamıştı.

"Yunanlı delegeler süper adamlar," dedi Churchill, karısına. "Şimdi onları baş başa bıraktık, bir Yunan şovuydu. Her an dağılabilir. Gerekirse bir iki gün bekleyip bakacağız. En azından, elimizden geleni yaptık." Churchill *Ajax*'a döndü ve gemi, Komünistlerin zaman zaman atılan havan toplarından sakınmak için sahilden bir mil uzaklaştı. O gün öğleden sonra Churchill, geminin kaptanıyla birlikte kısa bir süre kaptan köprüsüne çıktığında çevrelerindeki denize yine top mermileri düşmeye başladı. "Ateşlere karşılık vereyim mi?" diye sordu Kaptan ve Churchill de buna, "Ben Yunanistan'a barış göreviyle geldim Kaptan," yanıtını verdi. "Dişlerimin arasında zeytin dalı var. Fakat askeri zorunluluklara karışmak benim haddim değil. ATEŞE KARŞILIK VERİN!"

Churchill o gece yine *Ajax*'ta yattı. Su altından gelebilecek saldırılara karşı bir önlem olarak gece boyunca sualtı bombaları patlatıldı.

Churchill ertesi gün, yani 27 Aralık öğle vakti yine İngiliz Büyükelçiliği'ne gitti. Sonra Scobie'yle birlikte, kentteki İngiliz mevzilerini ziyaret etmek için binadan çıkarken, bir buçuk kilometre öteden açılan bir makineli tüfek ateşinin mermileri Churchill'in on metre yukarısında bir evin duvarına çarptı. "Bir sürü patlama oldu," diye yazmış Colville, "ve sokaktaki bir kadın öldü."

"Yoluna devam edip birlikleri ziyaret eden Churchill öğle yemeği yemek için Büyükelçiliğe döndü, sonrasında ABD Büyükelçisi'yle görüştü ve," diye yazmış Colville, "Büyükelçi'yi, ABD'nin tüm bu olay sırasında

bize verdiği son derece yetersiz destekten ötürü eleştirdi." Sonra yaptığı basın toplantısı sırasında sözleri durmadan, havan mermilerinin gümbürtüsüyle kesiliyordu. "Eğer Yunanlılar kendi başlarına, tatmin edici ve güvenilebilecek bir demokratik temel üzerinde anlaşamazlarsa," dedi Churchill, "bir süreliğine, şöyle ya da böyle, uluslararası bir güvenceye güvenmek zorunda kalabilirsiniz. Tüm insanların anarşiye sürüklenmesini görmeye katlanamayız."

Churchill daha sonra Başpiskopos'la bir kez daha görüştü ve Başpiskopos ona, Komünistlerin hükümete katılmak için çok ağır koşullar öne sürdüğünü söyledi. Komünist delegelerden ikisi Churchill'le görüşmek istemiş ama Başpiskopos böyle bir görüşmeye şiddetle karşı çıkmıştı. Churchill kararsız kaldı. "Churchill onlarla görüşmeye çok eğilimliydi," diye yazmış günlüğüne Macmillan, "ama ben onu, eğer paramızı Başpiskopos'a yatıracaksak onun, eli kendisince en iyi şekilde oynamasına izin vermemiz gerektiğine ikna ettim ve Anthony de katıldı buna." Macmillan şöyle devam ediyordu: "Winston'un onlarla görüşmek istemesi kısmen, iyi bir gazeteci olmasından, kısmen de, çok sevimli, ama bazen de tehlikeli saflığından ötürüydü. Onlara fikrini kabul ettirebileceğine inanıyordu. Ama ben onun çok daha büyük olasılıkla kandırılacağını ve ihanete uğrayacağını hissettim."

Churchill, Macmillan ve Eden'in tavsiyesini kabul etti. Sonra iki Komüniste mektup yazarak, bu toplantı "tümüyle Yunanlılara has bir nitelik" taşıdığından onlarla görüşemeyeceğini izah etti. Ama, "yapılan tartışmaların ve yürütülen temasların, aynı ülkeden insanlar arasındaki bu çok üzücü kavganın çabucak bitmesiyle sonuçlanmasını," diliyordu. Hiçbir suçlama ya da şikayette bulunmadı. "Bu Yunanlılar arasındaki nefret korkunç bir şey," diye yazdı Clementine'e.

Churchill akşam *Ajax*'a döndü. O gece Macmillan onu, Komünist delegelere "özel bir görüşme lütfunda bulunmayı reddetmiş olmasından ötürü hâlâ kaygılı" bir halde buldu. Fakat artık çok geçti. Onun Yunanistan'daki görevi bitmişti. Komünistleri de kapsayacak ya da kapsamayacak, mümkün olan en geniş hükümeti kurmak üzere bir Başbakan bulmak Başpiskopos'a kalmıştı. İngiltere, en azından Atina'da, hükümeti savunmaya devam edecekti. Churchill o gece Kurmay Başkanlarına telgraf çekerek, o sırada Filistin'de bulunan birliklerden bir tugayın Atina'ya gönderilmesi-

ni kabul etmelerini istedi; kabul ettiler. Ayrıca, Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği kadrosunda çalışan kadınlardan on beş tanesine gelecek yılın şeref listesinden İngiliz İmparatorluğu Madalyası verilmesi talebinde bulundu. Adını verdiği kadınlardan bir tanesi "ateş altında yılmadan göreve bağlılığı" nedeniyle sözkonusu nişanla taltif edildi.

Ajax'ta kalan Churchill 28 Aralık sabahı Atina'da bir gün daha kalıp bir toplantı daha yapmayı düşündü. Macmillan günlüğüne, "Bir barış yahut en azından bir ateşkes hazırlamadan ülkeye geri dönme fikri Churchill'in hoşuna gitmedi," diye yazmış. Fakat öğlen olduğunda, başka bir toplantı yapmadan Atina'dan ayrılmayı kabul etmişti. Havaalanına gitmek üzere yola çıkmadan önce, yapılanlar hakkında tam bir bilgi vermek amacıyla Roosevelt'e çektiği telgrafta Başkan'a şunları yazdı: "Başpiskopos'un, Komünist anlamında hiç de sol kanattan olduğunu düşünmüyorum. Tam tersine, iç savaşın devam etmesini önlemek için Yunanistan'da küçük ve güçlü bir yürütme organı kurmaya niyetli, son derece kararlı bir adam gibi görünüyor." Churchill, "Bu kentin," diye devam etti, "kâh orada kâh burada sokak savaşları hüküm sürerken ve zavallı halkı, hepsi büyük acılar çeker, ancak bizim getirdiğimiz tayınlarla hayatta kalır ve farklı kamplarda sık sık hayatlarını kaybederkenki hali çok acı veren bir manzaraydı. İngiltere binden fazla askerini yitirdi. Şimdi takviye sağlıyor ve askeri çatışma devam edecek. Halkın çok büyük çoğunluğu, onları Komünist teröründen kurtaracak bir çözümü dört gözle bekliyor."

Churchill *Ajax*'tan ayrılmaya hazırlanırken Montgomery'den, Almanların Antwerp'i yeniden ele geçirmek için Ardenlere yaptığı saldırının başarısız olduğunu bildiren bir telgraf aldı. Geminin mürettebatına bir konuşma yaptıktan sonra barca binip Phaleron'a ve sonra da ciplerden ve zırhlı arabalardan oluşan bir konvoyla Kalamaki Havaalanı'na gitti. Oradaki Kraliyet Hava Kuvvetleri personeline de kısa bir konuşma yaptıktan sonra Skymaster'ına bindi. Son bir engel daha vardı. Uçak, kalkış için apronda yol alırken Churchill "Uçağı durdurun!" diye bağırdı. Okuduğu, Yunanistan'a yaptığı ziyaretle ilgili nihai resmî bildirinin taslağında kendisinin, Eden'in, Macmillan'ın ve Alexander'ın başkentten ayrıldığı yazıyordu. Churchill bunun, İngiltere'nin Yunanistan'ı kaderine terk ediyor izlenimi verebileceğini düşündü. Uçak durduruldu ve düzeltilmiş resmî bildiri hâlâ pistte bekleyen İngiliz diplomatlarından birine verildi.

Skymaster nihayet saat 2.30'da havalanmıştı; Churchill akşam İngiltere'ye dönmeyi umut ediyordu ama Napoli'ye iniş sırasında, Güney İngiltere'de sis olduğu haberi geldi. O gece Napoli'de kalacaktı. "Yarın akşam yemeğinde seninle beraber olmayı umut ediyor ve kendimi yalnız hissediyorum," diye telgraf çekti Clementine'e.

29 Aralık sabahı Churchill, Toulon'dan Cherbourg'a kadar, kurtarılmış Fransa'nın üzerinden uçarak Napoli'den Londra'ya döndü. Uçak öğleden sonra saat 3.30'da Bovingdon Havaüssü'ne indi. Clementine kocasını karşılamak için orada bekliyordu. Churchill'le Eden iki buçuk saat sonra Downing Sokağı'nda, yolculukları hakkında Savaş Kabinesi'ne bilgi verdiler. Ardından, akşam saat 10.30'da, Damaskinos'u vekili olarak atamak istemeyen Yunan Kralı II. George'la iki saat süren bir görüşme yaptılar. Sonra gece yarısı saat 1.30'da George'la tekrar görüştüler. "Kral'a, eğer kabul etmezse bu meselenin onsuz çözüleceğini ve onun yerine yeni hükümeti tanıyacağımızı anlatmak zorundaydım," dedi Churchill, Roosevelt'e. Yunan Kralı nihayet, sabaha karşı saat 4'te Damaskinos'u vekili olarak kabul etti. Churchill ancak o zaman, Napoli'de uyanmasından yirmi iki saat sonra yatmaya gitti.

Atina'da Komünistler Damaskinos'un kabul etmek istemediği koşullar öne sürmeye devam ediyordu. Sonunda Damaskinos, General Plastiras'tan, Komünistleri dışlayan bir hükümet kurmasını istedi. Washington ve Londra'da, İngiltere'nin Yunanistan'a müdahalesi konusunda şiddetli eleştiriler vardı. "ABD'de ve ülkemizin dejenere çevrelerinde görülen üzücü yanlış anlaşılmalar," dedi Churchill, Clementine'e, "barış için çözüm çabalarının her aşamasında ortalığa salınacak öfkelerin sadece bir başlangıcıdır. Yunanistan'da, akıllıca bir iş yapma konusunda, bu savaşın karanlık dalgalarıyla bana fırlattığı en büyük fırsatlardan birini yakaladığımdan eminim."

Stalin şimdi, Lublin Polonyalılarını Polonya hükümeti olarak tanıma ve Londra Polonyalılarını tümüyle dışlamaya niyetleniyordu. Bunu duyan Churchill, mümkün olan en kısa zamanda Roosevelt ve Stalin'le bir araya gelmek için bastırdı; ama Stalin, doktorlarının Sovyetler Birliği'nden ayrılmasına izin vermediğini söyledi ve Sovyetlerin Karadeniz'deki sayfiye yeri Yalta'da bir araya gelmeyi teklif etti. Bu durumda, sakat Roosevelt'in on bin kilometreden fazla, yetmiş yaşındaki Churchill'in de yaklaşık dört bin kilometre yolculuk yapması gerekecekti. "On yıl arasak,"

dedi Churchill, Hopkins'e, "dünyada bundan daha kötü bir yer bulamazdık." Roosevelt Malta'ya kadar gemiyle, sonra hava yoluyla gidecekti. Churchill bütün yolu uçarak kat edecekti. İkisi ilk önce Malta'da buluşacaktı. "İskelede bekleyeceğim," diye telgraf çekti Churchill 1945 yılbaşında Başkan'a.

Churchill yeni yılın ilk gününü çoğunlukla yatakta geçirdi. "Size her gün Atina'daki kadar heyecan yaşatamam, biliyorsunuz," dedi Marian Holmes'a, dikte yaptırırken. Fakat 3 Ocak'ta, yani Yunanistan'dan döneli henüz beş gün olmuşken tekrar İngiltere'den ayrıldı ve Northolt'tan uçağa binip Eisenhower'ın Paris'in hemen dışındaki karargâhına gitti. Ertesi gün akşam da gece trenine binerek Montgomery'nin Ghent'teki karargâhına gitti. Sabahı Montgomery'yle geçirdikten sonra arabayla Brüksel'e gidip sonra tekrar İngiltere'ye uçtu. Yaptığı görüşmeler sayesinde, savaşın bundan sonraki aşaması, yani Ren Nehri'ne doğru ilerlemenin planları hakkında net bir resim sağlamıştı. "Ziyaretim sırasında hiçbir uyuşmazlığın izine," dedi Churchill, Roosevelt'e, ama "şöyle bir tatsız gerçek var: Olayları harekete geçirmek için daha çok muharip birlik gerekli."

Churchill, Eisenhower'ın içini rahatlatmak amacıyla Stalin'e telgraf çekip, bundan sonraki Rus saldırısının ne zaman olacağını sordu ve bunu, Eisenhower'a, "Alman takviye gücünün bizim alevlenmiş iki cephemiz arasında bölünmek zorunda kalacağı güvencesini vermek için sorduğunu" bildirdi. "Bir sonraki Sovyet saldırısı ocak ayının ikinci yarısından daha geç kalmayacak," diye bildirdi Stalin. "Bu heyecan verici mesajınız için size çok minnettarım," diye yanıtladı Churchill.

Siyasi düzlemdeyse, 11 Ocak'ta Tito'yla, eski Hırvatistan Valisi Dr Subasic arasında, gelecekteki Yugoslav hükümetinin Komünist ve Komünist olmayan partiler arasında bölüşüleceği konusunda bir anlaşma imzalandı; Churchill'in Stalin'le Yugoslavya konusunda yaptığı yüzde elli-elli uzlaşması sağlanmış görünüyordu. "Yugoslav halkının ya da halklarının gelecekteki rejiminin belirlenmesi konusunda," dedi Churchill, Roosevelt'e, "tam ve hilesiz bir seçim için mümkün olduğunca diretmeliyiz."

12 Ocak'ta Churchill, kamuoyuna yönelik bir konuşmasında Amerikalıların Ardenler savaşındaki katkısını küçümsüyormuş gibi bir izlenim veren Montgomery'ye kızdı. "Bence onun yaptığı çok talihsiz bir konuşmaydı," dedi Kurmay Başkanlarına. "Üstünlük taslar gibi bir tonu vardı ve ABD'nin belki 80.000, bizimse yalnızca 2.000 yahut 3.000 asker yi-

tirdiğimizi tümüyle görmezden geldi. Felaketinde de zaferinde de muazzam bir Amerikan mücadelesine tanık olunan bu savaşta biz, hata yapmamamız sayesinde çok az savaştık."

Churchill şimdi Yalta'ya uçmanın planlarını yapıyordu. Tartışılacak konular birikmişti. 15 Ocak'ta Roosevelt'e, Sovyetlerin İran'da giderek artan baskısı hakkında bir telgraf çekerek, "Ruslar orada büyük sopalarını kullanarak, istediklerini elde etmek umudunda," dedi. Yola çıkmadan, Avam Kamarası'na savaş durumu hakkında bilgi verdi. "Konuşması," diye yazmıştı Colville, "ondan 1941, hatta 1940'tan beri duyduklarımın en enerjik olanıydı;" Harold Nicolson yazdığı notta bu konuşmanın "müthiş canlılığından, ikna ediciliğinden ve mizahı"ndan söz ediyordu.

İngiliz ve Amerikalıların, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması talebinin çok katı olduğu yolunda, birçok çevreden gelen eleştiriler hakkında konuşan Churchill, Almanların, "bizim davranışımızın tabi olduğu ahlaki sınırların ne kadar kesin olduğunu gayet iyi bildiklerini" vurguladı ve İngiltere'nin düşmanlarına kesin bir dille şunları belirtti: "Biz ulusların kökünü kazıyanlar yahut insan kasapları değiliz. Sizinle pazarlık etmeyeceğiz. Size hiçbir hak tanımayacağız. Direnişinizi kayıtsız şartsız bırakın. Biz geleneklerimize ve mizacımıza bağlı kalacağız."

Churchill bu son cümleyi söylemeden önce, Nicolson'un fark ettiğine göre, gözlüklerini çıkarmıştı ve konuşurken "bir orangutan gibi göğsünü yumrukladı;" güçlü ve çok etkili bir jestti bu. İngiltere, yenilen zorbalara karşı bile insanca davranacaktı.

20 Ocak'ta Macaristan Müttefiklerle ateşkes imzaladı. O gün Kızıl Ordu hem Doğu Prusya'dan hem de Silezya'dan Alman sınırını geçti.

Londra'da bir sevinç havası vardı. Ama Churchill, Attlee'den, Churchill'in Bakanlar Kurulu'nda kendisinin okumadığı belgeler ve hakim olma fırsatını bulamadığı konularda uzun uzadıya çalışmalar yapmasını kınayan bir mektubun geldiği gün öfkeliydi. Colville şu yorumda bulunmuştu: "Başbakan'ı çok sevmeme ve hayranlık duymama karşın, korkarım Attlee'nin söylediklerinde büyük bir doğruluk payı var ve bunu söylemekle gösterdiği cesareti çok takdir ediyorum. Muhafazakârların birçoğu –ve Cadogan, Bridges gibi memurlar– aynı şeyi düşünüyor."

Churchill, Attlee'ye, "Sizin düşüncelerinizden yararlanmak için daima çaba harcayacağımdan emin olabilirsiniz" gibilerden, kısa bir yanıt verdi. Sonra tüm kadrosunu kendisiyle birlikte Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na,

bir film seyretmeye çağırdı ve onlara, Colville'in yazdığına göre, "sorunları bir kenara atın, 'Atler ya da Hitlee falan gibi şeyleri dert etmeyin' dedi ve bütün daktilocular, şoförler, uşaklar vesaire hep birlikte" gidip Alman Hava Kuvvetleri'nin yılbaşı günü Hollanda'daki İngiliz havaalanlarına yaptığı saldırıyı gösteren haber filmini ve sonra da *Dark Victory* isimli, Bette Davis'in oynadığı, Humphrey Bogart ve Ronald Reagan'ın da küçük birer rol aldığı, beyin tümöründen öleceğini öğrenen sosyetik bir kızın hikâyesinin anlatıldığı 1939 yapımı bir Amerikan filmini seyrettiler.

Churchill 29 Ocak'ta Londra'dan ayrılarak Yalta yolculuğunun ilk etabına başladı. 30 Ocak'ta Malta'ya vardığında kendini öylesine hasta hissediyordu ki, pistte duran uçağın içinde altı saat yataktan çıkmadı. Sonra kendini biraz iyi hissedince uçaktan inip *Orion* kruvazörüne bindi ve hemen yattı. O geceki akşam yemeğinde kendini daha iyi hissediyordu ve Eden'in deyişiyle "konferans konusundaki sorunlarımız hakkında gayet iyi bir ön görüşme" yaptı.

Sonraki iki gün Eden'le ve Kurmay Başkanlarıyla görüşmeler devam etti. Aynı zamanda da bir düşünme zamanıydı bu; "İlerleyen orduların önü sıra bütün yollarda yetmiş kilometrelik konvoylar halinde batıya doğru kaçan Alman kadınları ve çocuklarından oluşan insan yığınları hakkında anlatılanların yüreğimi burktuğunu sana itiraf etmekte serbestim," diye yazmıştı 1 Şubat'ta Clementine'e. "Onların bunu hak ettiğine kesinkes inanıyorum; ama yine de, böyle bir manzarayı insanın gözünün önünden silmiyor bu. Dünyanın perişan hali beni dehşete düşürüyor ve başarıyla bitirdiğimiz şeylerden yeni kavgaların doğacağından giderek daha çok korkuyorum."

Churchill 2 Şubat sabahı Malta'ya vardı. Sağlıksızlığı da, gücünü yitirmişliği de hemen belli oluyordu. Katıldığı toplantılarda hemen hemen hiçbir şey söylemedi; fakat Avrupa'nın ve demokrasinin geleceği için yaşamsal önemde kararlar veriliyordu. İngiltere'nin yanı sıra, Amerika'nın davasının da yükü Churchill'in omuzlarındaydı. Bu yükü hiç tereddüt etmeden taşıdı; o gün öğleden sonra ABD Genelkurmayıyla yapılan bir toplantıda, "Avusturya'nın mümkün olduğu kadar çok kısmını işgal etmemiz çok önemli, çünkü Batı Avrupa'nın gerekenden fazlasının Ruslar tarafından işgal edilmesi sakıncalıdır," dediğinde hiç itiraz gelmedi. "O gece Churchill *Orion*'un oyun salonuna gitti," diye yazıyor Marion Holmes, "ve barda durup, etrafına doluşan subaylarla beraber içki

içti. Böyle doğaçlama sohbetlerde gerçekten harikadır." Churchill'in genç subaylara son sözleri şunlardı: "Dilerim benim iki genç kızıma göz-kulak olursunuz. Onlar her yere benimle gelirler ve benim huysuzluğuma hiç dert etmeden katlanırlar."

Gece yarısından hemen sonra Churchill, kızı Sarah ve Eden arabaya binip Malta Havaalanı'na gittiler. Üç saat sonra havadaydılar. Yedi saat sonra, Kırım'daki Saki Havaalanı'na indiler ve Roosevelt'in uçağının gelmesini beklediler. "Başkan, trajik bir figürdü," diye yazmıştı Churchill sonradan. "Üzeri açık bir otomobilden dışarı çıkamıyordu ve şeref kıtasını denetlerken ben de yanında yürüdüm." Churchill havaalanından alınıp, yedi saatten uzun bir yolculukla Güney Kırım'dan ve Tauride Dağları'ndan geçerek Yalta'ya, Karadeniz'e tepeden bakan ve sekiz gün boyunca kendisinin üssü olacak muhteşem Vorontsov villasına vardı. İngiltere'nin eski bir Çarlık dönemi Büyükelçisinin İskoç Baronyal tarzında yaptırdığı bu villa Hitler tarafından, 1942'de Kırım'ı zapteden Mareşal von Manstein'a bir armağan olarak verilmişti.

Stalin 4 Şubat öğleden sonra Churchill'i Vorontsov villasında ziyaret etti. Churchill'in ilk yaptığı şey, Stalin'in çevirmeni Pavlov'a, üç buçuk ay önce Moskova'da söz ettiği CBE nişanını sunmak oldu. Sonra Stalin'e, İngiliz-Amerikan saldırısının dört gün sonra başlayacağını, hedefin Ren olduğunu bildirdi ve Yüzbaşı Pim'in bütün savaş cephelerinden gelen en son bilgileri sergilediği harita odasını gösterdi. Stalin bir saat sonra villadan ayrıldı ve Churchill de dağ yolundan, engelli Roosevelt'in kaldığı, bir zamanlar Çar II. Nikola'nın ikametgahı olmuş ve şimdi de konferansın yapılacağı Livadia Sarayı'na götürüldü. İlk toplantı saat beşte başladı. "Dünya ayaklarımızın altındaydı," diye hatırlıyordu Churchill sonradan. "Yirmi beş milyon asker bizim emirlerimizle karada ve denizde ilerliyordu. Bizler dost olacağa benziyorduk."

Tam katılımlı ilk toplantıda Churchill, "Rusların sol kanadıyla birleşmek için" Adriyatik ucuna muhtemel bir İngiliz-Amerikan çıkarması ve Ljubljana aralığından geçiş konusunun kurmaylar tarafından görüşülmesini önerdi. Ayrıca, Almanların, Britanya adalarının çevresindeki denizlerde on iki gemi batırmış, "bazı teknik yönlerden bizden ileri," yeni tipte bir denizaltı yaptığı Danzig'e bir Sovyet saldırısı yapılmasını istedi. Stalin kabul etti. O geceki yemekte Roosevelt, barışın küçük devletler değil büyük güçler tarafından yapılması konusunda Stalin'le birdenbire uzla-

şıverince Churchill, "Kartallar küçük kuşların ötmesine izin vermeli ve onların ötmesini dert etmemelidir," dedi.

5 Şubat'ta, İngiliz, Amerikan ve Sovyet Kurmay Başkanlarının bir toplantısında Ruslar, birçok Alman tümeninin Avrupa'nın öteki tarafından Doğu Cephesi'ne geri getirildiğini belirterek, Almanların Berlin-Leipzig-Dresden bölgesindeki ulaştırma hatlarına ciddi bir Müttefik hava saldırısı yapılmasını ve özellikle bu üç kentin acilen bombalanmasını istediler. Kabul edildi ve bir dizi İngiliz-Amerikan saldırısı için talimat verildi. Aynı gün, Üç Büyükler Almanya'nın siyasi geleceğini konuştu. Stalin, Roosevelt'in Tahran'da önerdiği gibi, Almanya'nın beş ayrı devlete bölünmesini düşünüyordu. Bunu duyan Churchill, Eden'e, "Galipleri birbirine bağlayan tek şey ortak nefretleri" yorumunda bulundu. "Gelecekte İngiltere'yi güvenli kılmak için," diye devam etti, "İngiltere bir yığın zayıf devletin güvenliğinden sorumlu hale getirilecek." Churchill sonra, Almanya'nın çok hızlı "bölünmesi" konusunda temkinli davranılmasını tavsiye ederek Stalin'i düş kırıklığına uğrattı.

Müttefiklerin Almanya'yı işgali tartışılırken Churchill, Fransızlara da bir bölge verilmesi konusunda bastırıp başardı ve Roosevelt'se Amerikan işgalinin "iki yılla sınırlanacağı"nı söyleyerek Churchill'in telaşlanmasına yol açtı. Tazminatlar tartışılırken Churchill, Almanya'dan çok yüksek taleplerde bulunulmasına karşı çıktı, önceki savaştan sonra çok ağır tazminatlar istenmesi konusunda yapılan hatayı hatırlattı ve Roosevelt'le Stalin'e, "Atınızın arabanızı çekmesini istiyorsanız ona saman vermeniz gerekir," dedi. Son tutarın belirlenmesi için çalışacak bir Tazminat Komisyonunun kurulması kabul edildi. Churchill o gece yatmadan önce Sarah'a, "Tarihin hiçbir anında, dünyanın ıstırabının bu kadar büyük ya da yaygın olduğunu sanmıyorum," dedi. "Bu gece güneş, dünyada bugüne kadar yaşanmış tüm acılardan çok daha fazlasının üzerine batıyor."

Üç Büyükler 6 Şubat'ta, kuracakları Dünya Örgütünü konuştu. Bu örgütün uluslararası uyuşmazlıklarda ana karar organı, Süper Devletlerin denetleyeceği bir Güvenlik Konseyi olacaktı. Ama Churchill, eğer "dünyadaki birçok küçük devletin, başlarındaki dertleri tam anlamıyla dile getirmeleri sağlanmazsa" İngiliz hükümetinin kendi ilkelerine pek uygun davranmış olmayacağı konusunda diretti. Hiçbir Süper Devletin, kendisinin taraf olduğu bir konuda veto hakkı olmamalıydı; Churchill, Çin'in, Güvenlik Konseyinden Hong Kong'un kendisine geri verilmesini talep etme-

si gibi bir durumu örnek gösterdi. Her iki taraf da davasını dile getirmeli ve Konsey karar vermeliydi.

Sonra konuşma, Yalta Konferansı'na damgasını vuracak Polonya sorununa geldi. "Amerika'dan gelen biri olarak ben," dedi Roosevelt, "Polonya sorununa biraz uzak bir açıdan bakıyorum; ABD'de, çoğu ikinci kuşak beş altı milyon Polonyalı var." Bunun üzerine Churchill, Polonyalıların, Stalin'in ısrarla istediği yeni ve daha batıya kaymış sınırlarının içinde "özgürce yaşamaya ve kendi hayatlarını kendi istedikleri gibi yaşamaya hakkının olduğunu" söyledi. İngiltere savaşa, Polonya "özgür ve egemen" olsun diye girmişti. İngiltere'nin isteği, Polonya'nın "kendi evinin hanımı ve kendi ruhunun efendisi olması"ydı. Polonya'da "tam ve serbest seçimler" yapılmalıydı. Gelecekteki anayasaları ve yönetimleri için "Polonya halkının serbest oy hakkı" olmalıydı.

Stalin, ülkedeki tüm iktidar organlarında Lublin Polonyalılarının önceliği konusundaki tezini dayatınca Churchill, Lublin hükümetinin Polonya ulusunu temsil ettiğini söyleme hakkının olmadığı yanıtını verdi ve bunu tekrarladı. Bu noktada Roosevelt biraz ters bir şekilde, "Polonya 500 yıldır hep sorun kaynağı olmuştur," dedi ve Churchill bunu, "O sorunlara son vermek için elimizden geleni yapmalıyız," diye yanıtladı. Beş gün boyunca Churchill saatlerce vaktini harcayarak, Polonya'da serbest seçim yapılması, siyasi partilerin birden çok olması ve tüm iktidar organlarında Londra Polonyalılarının yanı sıra, Amerikalıların da katılmasını istediği, Polonya'da bulunan diğer bağımsız sendikacıların ve sosyalist liderlerin de "gerçek anlamda, esaslı ve etkili bir şekilde" temsil edilmesi konusunda diretecekti.

Churchill 7 Şubat'ta Sarah'la birlikte Vorontsov villasından, Üç Büyüklerin bir sonraki toplantısına katılmak için otomobille Livadia Sarayı'na giderken güneşin parıldadığı gökyüzüne baktı ve "Hades'in* Rivierası" dedi. O günkü resmî oturumda Churchill, Molotov tarafından yapılan ve Sovyetler Birliği'nin, tek bir ülke olmasına karşın, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Rusya, Belorus ve Ukrayna olmak üzere üç sandalyeye sahip olması teklifini destekledi. "Bu meselede Rusya'ya, verdikleri ya da henüz muallakta kalan diğer önemli tavizleri düşünerek, dostça bir jestte bulunmak istiyorum," dedi Churchill Savaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta. Rusya, bugüne dek koruyacağı üç koltuk kazanmıştı.

---

* Yunan mitolojisinde yeraltı ve ölüm tanrısı-ç.n.

7 Şubat'ta çıkan bir sorun da Polonya'nın sınırlarının ne kadar batıya çekileceğiydi. Stalin, Alman kenti Breslau'nun ve Batı ve Doğu Neisse nehirlerinin arasında kalan geniş bir toprağın yeni Polonya'nın parçası olmasını düşünüyordu. Churchill bunun çok fazla batıya gitmek olacağı kanısındaydı; Polonya'nın batıya doğru genişlemesinin sınırı, bazı noktalarda fazladan bir yüz altmış kilometre daha batıya doğru kayma demek olan Batı Neisse değil, Doğu Neisse Nehri olmalıydı. Churchill, "Polonya kazı bu kadar çok Alman yiyeceğiyle tıka basa doldurulup da hazımsızlıktan ölürse çok yazık olur," dedi. Stalin buna karşılık, o bölgede hiç Alman kalmadığını söyledi, "çünkü hepsi kaçıp gittiler" dedi. Stalin'in görüşü bir kez daha galip gelecekti; onun ordusu söz konusu bölgenin çoğunluğunun hakimiydi zaten.

"Konferans fiziksel olarak Tahran'daki kadar zor çıkmadı," dedi Sarah, annesine. "Öğleden sonra saat 4'e kadar toplanmıyorlar, sonra 4 ya da 5 saatlik muazzam bir oturum yapıyorlar ve sonra ayrılıp genellikle kendi inlerine çekiliyorlar. Akşam yemeğimizi burada –genellikle sadece babam, Anthony ve ben– rahat bir şekilde yiyoruz ki elbette cennet gibi bir yer. Posta ne yazık ki gece yarısı civarında geliyor ve bu yüzden babam saat ikiden önce pek yatamıyor." Churchill sabahları geç kalkıyor, erken bir öğle yemeği yiyor, masasında çalışıyor, erken bir öğlen uykusu çekiyor ve günün saat dörtteki tam katılımlı toplantısına hazırlanıyordu.

8 Şubat'taki tam katılımlı toplantıda Stalin, 25 Nisan olarak belirlenen ilk Birleşmiş Milletler Konferansı'na sadece, Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkelerin davet edilmesi gerektiğini vurguladı. Bunun üzerine Churchill Türkiye'nin, "eğer artık bir ölüm döşeği itirafında bulunup da savaş ilan etmeye niyetliyse" davet edilmesini istedi. Stalin onayladı. Türkiye bu teklifi şevkle kabul ederek 23 Şubat'ta Almanya'ya, 1 Mart'ta yürürlüğe girmek üzere savaş ilan etti.

Bunun üzerine tartışma Polonya'ya döndü. Stalin Londra Polonyalılarının ülkedeki Polonya hükümetinde eşit bir yer almasına izin vermeyince Churchill başka bir çözüm önerdi: "Eğer Polonya'da herkesin oy kullanma ve aday olma hakkının olduğu serbest ve kısıtlamasız bir genel seçim yapılırsa" dedi, İngiltere'nin Lublin hükümeti konusunda kaygıları ortadan kalkacaktır. Böyle bir seçim yapılırsa İngiltere, "çıkacak hükümeti, Londra'daki Polonya hükümetini hiç dikkate almaksızın selamlayacaktır." Churchill, " Bir Polonya hükümetine hayat ve varlık kazandıracak

tek şey olan özgür, adil ve kısıtlamasız bir seçim için ısrar ediyorum," dedi o gün Savaş Kabinesi'ne çektiği telgrafta.

Bunun üzerine Stalin, serbest seçimlerin yapılacağı sözü vererek Churchill'i şaşırttı. Roosevelt bunun ne kadar çabuk bir zamanda yapılabileceğini sorunca Stalin, kuşkuları giderecek bir şekilde, "Bir ay içinde yapılması mümkündür," yanıtını verdi. Churchill'in, verilen bu sözü kabul etmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Bu söz daha sonraki haftalarda yavaş yavaş, aldatma ile sistematik bir şekilde çiğnenirken, savaş zamanının İngiliz-Sovyet ittifakı da bozuldu.

O günkü tartışmayı Yunanistan'a kısaca değinerek bitiren Stalin, Churchill'e, "Müdahale etmeye niyetinin olmadığını" söyledi. Churchill de "çok minnettarım," yanıtını verdi.

O gece Stalin, Roosevelt'le Churchill'i kendi konutunda, Yusupov Sarayı'nda konuk etti. Akşam yemeği konuklarına kısa bir konuşma yapan Churchill, geçmişte, birbiriyle silah arkadaşlığı yapmış ulusların beş yahut on yıllık savaşlar süresince birbirlerinden ayrı düştüğünü söyledi: "Bu yüzden çok zahmetler çeken milyonlarca insan kısır bir döngüyü takip ederek boyuna çukurlara düştüler ve sonra yaptıkları fedakarlıklar sayesinde yeniden ayağa kalktılar. Şimdi bizim, eski kuşakların yaptığı hatalardan kaçınma ve güvenli bir barış yapma şansımız var."

Kadeh tokuşturma sırasında Churchill kadehini çevirmenlere kaldırdı ve "Dünyanın Bütün Çevirmenleri, Birleşin!" dedi, "Dinleyicilerinizden başka kaybedecek bir şeyiniz yok." Bu Karl Marx parodisi "bir kahkaha patlamasına yol açtı," diye yazmış Portal; Stalin'in hoşuna gitmişti.

9 Şubat'taki tam katılımlı toplantıda Churchill ve Roosevelt, Stalin'den, İngiliz ve Amerikalıların Polonya'daki seçimlere gözlemciler gönderebileceği ve Londra Polonyalılarının lideri Stanislaw Mikolajczyk'in de, kendi Köylü Partisi'nden diğer adaylarla birlikte bu seçimlere katılabileceği konusunda güvenceler aldılar. Stalin böylece, serbest ve hemen seçim yapma konusundaki sözüne daha da çok güvenilirlik sağladı. Ayrıca Yugoslavya konusunda Churchill'e, Tito'yu Subasic'le yaptıkları, savaş öncesi partilerden oluşan bir Ulusal Kurtuluş Meclisi ve bu sürede kararlaştırılacak yasaları onaylayacak, serbest seçimlerle oluşmuş bir Kurucu Meclis oluşturmanın vaat edildiği 11 Ocak anlaşmasını uygulamaya ikna etmek için etkisini kullanacağı konusunda da güvence verdi. Churchill, Tito'dan bu güvenceleri istemede "Mareşal Stalin'in iyi niyetine güvenebi-

leceğini bildiğini" söyleyince Stalin onun hislerini anlarcasına, tutanakların kaydettiğine göre, "o bir şey söyledi mi Tito'nun yerine getireceğini" söyledi.

O günkü son konu savaş suçlularına ne yapılacağıydı. Stalin Tahran'dayken, 50.000 Alman'ı yakalayıp yargılamadan kurşuna dizmeyi teklif etmişti. Zamanında buna çok sinirlenen ve protesto etmek için kalkıp odadan çıkan Churchill bu kez, bir savaş suçluları listesinin hazırlanacağını ve bu listedekilerin, şahsen kendisinin duyguları, "bunlar yakalanıp da kimlikleri tespit edilir edilmez kurşuna dizilmesinden" yanaysa da, mahkemeye çıkarılacağını söyledi. O zamana dek hep kısa yoldan idamı savunan Stalin şimdi hukuksal işlemi tercih ettiğini iddia ediyordu. Roosevelt bu işin "fazla hukuki" olmaması gerektiği yorumunda bulundu; "suçlular ölünceye kadar" gazeteciler ve fotoğrafçılar uzak tutulmalıydı.

Tam katılımlı toplantı bitmişti; dağ yolundan arabayla Vorontsov villasına dönen Churchill, Montgomery'den gelmiş bir telgrafı kendisini bekliyor buldu: İngiliz ve Kanada birlikleri Siegfried Hattına varmış ve hattı yarmıştı. Yedi Alman kasabası ve köyü işgal edilmiş, 1.800 esir alınmıştı. Ren'in batı yakasında ve Strazburg'un güneyinde tüm Alman direnişi bitmişti. O gece Churchill'in keyfi yerindeydi; "Başbakan, normal bir insanın sağlığını bozacak, kovalar dolusu Kafkas şampanyası içmesine karşın iyi görünüyor," yorumunda bulunmuştu Cadogan.

10 Şubat öğleden sonra, Stalin'le Yusupov Sarayı'nda yapılan özel bir buluşmada Churchill, İngilizlerin Alman birlikleriyle savaşırken ele geçirdiği Rus esirlerin Rusya'ya iade edilmesini kabul etti. Stalin özellikle, İngilizler tarafından geri gönderilmeden önce bu askerlere, "kötü muamele" edilmemesini istedi. Bunun üzerine Churchill de Stalin'e, Sovyet güçlerinin doğudaki savaş esiri kamplarından kurtardığı İngiliz savaş esirlerine iyi davranılması halinde minnettar kalacağını söyledi ve Sovyet liderine, "İngiltere'deki tüm analar esir düşmüş oğullarının kaderinden endişeli," dedi.

Böylece, memleketlerine zorla geri gönderildiklerinde en az on bini idam edilecek olan yüz bin Rus'un kaderiyle, memleketlerinde sevinçle ve sevgiyle karşılanacak yüz bin İngilizin kaderi birbirine bağlandı.

Görüşmelerinin sonunda Churchill, Stalin'e, "Rus gemilerini Pasifik'te görmekten memnun olacağını" ve bundan sonra Rus savaş gemilerinin, 1936 tarihli Montreux Anlaşması'ndaki bazı maddelerin yasaklamasına

karşın, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından serbestçe giriş çıkışına izin verileceğini söyledi. Churchill, Rusya'nın "sadece savaşta değil, barışta da Türklerin insafına bırakılması"nın "tahammül edilmez bir şey" olduğunu söyledi. Bunun üzerine Churchill'le Stalin Yusupov'dan çıkıp ayrı ayrı arabalarıyla, tam katılımlı son toplantı için Livadia Sarayı'na gittiler ve Churchill orada yine, Polonya sınırının Rusya'nın önerdiği kadar batıya kaydırılması konusunda duyduğu ve Londra'daki Savaş Kabinesi'nden gelen bir telgrafla da desteklenen huzursuzluğunu dile getirdi. Bir uzlaşma formülü bulundu; batıda "önemli miktarda" toprak Polonya'ya katılacak, kesin sınır daha sonra belirlenecekti. Aslında kesin sınır, Kızıl Ordu'nun ulaştığı günden itibaren, tam Stalin'in istediği yerdeydi.

Bu son toplantıda Stalin, Churchill'in Londra'daki Savaş Kabinesi'nden gelen etkili bir telgrafla da desteklenen görüşünü, yani kendisinin Almanya'dan almayı düşündüğü yüksek tazminatlar konusunda ısrar etmemeyi kabul etti. Bu da vermesi çok kolay bir güvenceydi; gelecek altı yılda Stalin, askeri ve siyasi denetimine giren yenilmiş ve kurtarılmış tüm ülkelerden istediği her şeyi zaten alacaktı. Yalta'da Stalin tarafından verilen, çok gizli tutulmuş ve titizlikle sadık kalınmış bir güvence daha vardı: Sovyetler Birliği, Almanya yenildikten sonra mümkün olan en kısa zamanda Japonya'yla savaşa girecekti.

O gece Churchill Vorontsov villasında Stalin ve Roosevelt'e bir yemek verdi. Yemekten sonra konuklarını harita odasına götürdü. Haritalarda, her konuğu bekleyen bir şeyler vardı: Sovyet kuvvetleri Oder Nehri'nin doğu yakasında, Berlin'e altmış kilometre mesafedeydi; İngiliz ve Kanada kuvvetleri Ren Nehri'nin batı yakasındaydı; Filipinler'e geri dönmüş olan Amerikan kuvvetleri Manila'ya girmişti.

Üç Büyükler harita odasındayken tatsız bir an yaşandı. Birtakım askeri ilerlemeler hakkında konuşulurken Stalin, İngilizlerin Ruslardan önce bir ateşkes yapmak isteyebileceğini söyledi. Bu sözden fena halde gücenen Churchill harita odasının bir köşesine gitti ve elleri cebinde, sevdiği bir şarkının ilk dizelerini söylemeye başladı; "Dik dur yolun sonuna kadar." Stalin şaşırmıştı. Sonra Roosevelt, ağzı kulaklarına kadar sırıtarak Rus çevirmen Berezhkov'a, "Şefinize söyleyin, Başbakan'ın böyle şarkı söylemesi İngiltere'nin gizli silahıdır," dedi.

Ertesi gün, 11 Şubat öğle vakti Üç büyükler bir Özgür Avrupa Deklarasyonu'nu imzalamak üzere bir araya geldiler; bu bildiriyle "Her halkın

kendi ülkesinin yönetim tarzını kendisinin belirleme hakkı"nı destekliyor ve "saldırgan uluslar tarafından egemenlik hakkından zorla yoksun bırakılmış halklara bu hakkın geri verilmesi"ni vaat ediyorlardı. Üç Büyükler gerektiğinde, "halk içindeki tüm demokratik öğelerin geniş bir şekilde temsil edileceği" hükümetlerin kurulmasına yardım etmek amacıyla, "genel seçimler"in yapılmasına "birlikte destek" olacaklardı.

Ayrı bir resmî bildiriyle de, Polonya'da geçici bir Ulusal Birlik Hükümeti'nin kurulması için seçimlerin yapılacağı kabul ediliyordu. Her ne kadar, ilk bakışta Yalta'dan en kazançlı çıkan ülke Polonya'ymış ve bu bildiriyle, serbest seçim ilkesi onaylanıyormuş gibi görünüyorsa da, düğümü çözmek için bizzat Churchill'in önerdiği formüle göre, "Polonya'daki ve yurtdışındaki Polonyalıların demokratik liderlerinin katılımıyla, daha geniş bir demokratik temel üzerinde yeniden örgütlenecek" yeni hükümetin ana kaynağı Lublin Hükümeti olacaktı.

Polonya Bildirgesi'nde, "Evrensel oy hakkı ve gizli oy pusulası temelinde, serbest ve kısıtlanmamış seçimlerin mümkün olan en kısa sürede" yapılacağı vaadine karşın, Londra Polonyalıları, yani İngiltere'nin ve özellikle de Churchill'in, uğruna bunca zamandır mücadele verdiği Polonya Hükümeti "yurtdışındaki Polonyalılar" statüsüne indirgenmişti. Artık Lublin Polonyalılarıyla eşit bir statüleri bile yoktu; bildiri bu noktada, Stalin'in daha önceki tavrı gibi tavizsizdi. Yalta'da son sözler söylenirken Churchill, Stalin'e, "Rusların görüşlerini tümüyle kabul ettiğimiz için ülkede şiddetle eleştirileceği"ni söyledi. Churchill haklıydı; İngiltere'de, Londra Polonyalılarının figüran durumuna düşürülmesi ve demokratik, bağımsız bir Polonya için hiçbir şey yapılamamasından ötürü epey bir huzursuzluk olacaktı. Ama Sovyet birliklerinin geçen hafta Oder Nehri'nin kıyısına geldiği andan itibaren ve daha önceki üç haftadır Varşova'nın hakimiyetini ele geçirmişlerken hiçbir resmî bildiri ya da taahhüt bu sonucu değiştiremezdi.

Yalta Bildirisi imzalandıktan sonra Churchill Livadia Sarayı'ndan son kez ayrıldı ve dağ yamacından dolaşan virajlı yoldan Vorontsov Villası'na döndü. Saat beşi biraz geçiyordu. Niyeti o gece villada kalmaktı fakat arabası villanın muhteşem gotik dış kapısından girerken birden Sarah'a döndü ve "Niçin kalalım ki burada?" dedi, "Niçin bu gece gitmiyoruz –burada bir dakika daha kalmak için hiçbir neden görmüyorum– gidiyoruz."

Bunun üzerine Churchill arabadan hızla çıktı, çabucak özel bürosuna daldı ve sekreterlerine, "Sizi bilmem ama, ben gidiyorum!" diye seslendi. "Elli dakika sonra çıkacağım." Sarah daha sonra olanları annesine şöyle anlattı: "Bir saniye süren, şaşkınca bir sessizlikten sonra herkes harekete geçti. Sandıklar ve Rusların bize verdiği esrarengiz kağıt paketleri –yaşasın!– holü doldurdu. Yıkanan çamaşırlar temiz ama nemli bir şekilde geri geldi. Doğal olarak, elli dakika bize, fikrimizi altı kez değiştirecek kadar zaman verdi." Aralarında, deniz ya da hava yoluyla, Atina'ya, ya da Kahire'ye yahut İstanbul'a gitmenin de bulunduğu, birbiriyle çelişen, bitmek bilmez önerilerden sonra "Babam, okuldan gelmiş, ev ödevini de yapmış bir okul çocuğu gibi canlı ve neşeli bir şekilde, odadan odaya dolaşıyor, 'Haydi, haydi!' diyordu."

Saat 5.30'da hazır olan otomobil konvoyu, tepeden bakan çıplak kayalıkların aşağısındaki engebeli kıyı boyunca batıya doğru gitti ve sonra, karanlık çökerken denizden ayrılıp karaya doğru döndü ve bir dağ geçidinden geçip Sivastopol'a vardı. Churchill orada *Franconia* gemisine bindi. "Onun yorgun olduğunu sanmıştım," diye yazmış geminin kaptanı Harry Grattidge sonradan, "fakat ilk sorusu, kuryenin gelip gelmediğiydi, ki çalışmaya başlayacaktı." Churchill ertesi gün öğleden sonra *Franconia*'dan çıkıp otomobille, Kırım Savaşı'nın yapıldığı yerlere gitti. O çok eski günlerde İngiltere'nin üssü olmuş küçük bir limanda Churchill, daha sonraları hatırladığına göre, "ağır işçi olarak çalışan çok sayıda savaş esirini, kölesini, Romenleri ve diğerlerini görünce" çarpılmıştı; "bundan daha kötü bir muamele olamazdı." Ruslar yenik halkları, harap olmuş kentlerinin onarımında kullanıyordu. Churchill, *Franconia*'ya dönünce Grattidge'e, giysilerindeki bitleri temizlettirip temizlettiremeyeceğini sordu. Bu "bizi perişan etti" diye yazmış Grattidge.

Churchill, *Franconia*'nın Sivastopol'da demirli kaldığı 13 Şubat günü boyunca kamarasının rahat ortamında çalıştı. O gece Churchill uyurken sekiz yüzden fazla İngiliz bombardıman uçağı Dresden kentini vurdu, 1.471 ton yüksek patlayıcı bomba ve 1.175 ton yangın bombası atıldı. Birkaç saat sonra Amerikan bombardıman uçakları, yanan kente bir 689 ton bomba daha attı. Rusların sekiz gün önce Yalta'da istediği şey yerine getirilmişti: Yollarda, felaket halindeki yangınlardan batıya doğru kaçan mülteciler, yanan kentten geçerek doğudaki cepheye varmaya çalışan Alman takviye birliklerinin sevkiyatını kesintiye uğrattı. Ama bunun bedeli, Av-

rupa'nın bombalanması sırasında tek bir hava saldırısında verdirilen en büyük zayiat olan altmış bin sivilin ölümüydü.

Churchill 14 Şubat'ta *Franconia*'dan ayrılıp arabayla üç saatlik bir yolculuk yaparak Saki Havaalanı'na gitti. "Bu yolculuk sırasında," diye hatırlıyordu sonradan, "Almanların çekilmeden önce bir kanyona attığı –belki binden fazla– lokomotiften oluşan devasa bir yığın gördük. Hayret verici bir manzaraydı." Churchill, havaalanında Rus şeref kıtasına yaptığı kısa veda konuşmasında, "Kurtarılan, Rusların yiğitliği sayesinde Hunların pis renginden temizlenen Kırım"dan ve "büyük lider"leri Stalin'den söz ettikten sonra Sovyet topraklarından son kez ayrıldı ve güneybatıya, Başpiskopos Damaskinos'un artık Kral vekili olduğu Atina'ya uçtu. Başkentte savaş bitmişti ve Churchill'in, Başpiskopos'la beraber bir arabayla geçtiği caddeler havan toplarının sesiyle değil, yol kenarındaki sevinçli kalabalıkların tezahüratıyla çınlıyordu. Sonra Anayasa Meydanı'nda, Parthenon akşamın ışıklarıyla parıldarken Churchill hayatında gördüğü en büyük kalabalığa hitap etti; yanında bulunan Macmillan yaklaşık 40.000 kişi diye tahmin etmişti. "Parti düşmanlıkları ölsün," dedi Churchill. "Birlik olsun. Güçlü bir yoldaşlık olsun." Churchill meydandan ayrılırken bir bando "God Save the King"i çalmaya başladı. Churchill marşın bu farklı versiyonunu tanıyamadı ve yürümeye devam etti fakat sonunda, General Scobie'nin durmuş olduğunu fark edince hazırola geçti.

O gece Başpiskopos, Churchill'i ziyaret etti ve Churchill'den, Yunanlıların İstanbul üzerindeki çok eski talebini unutmamasını istedi. "O rüyaları kafanızdan atın" oldu Churchill'in yanıtı. Sonra, gece yarısına kısa bir süre kala İngiliz Büyükelçiliği'nden çıkıp Skymaster'ına bindi ve pistte duran uçakta yattı. 15 Şubat'ta şafak söktükten sonra Atina'dan Kahire'ye uçtu ve Kahire Havaalanı'ndan dosdoğru İskenderiye'ye götürülüp sonra bir botla Amerikan ağır kruvazörü *Quincy*'ye bindi. Orada Roosevelt bekliyordu. "Onun hayatla temasının zayıf olduğunu hissettim," diye hatırlıyordu Churchill sonradan. İkisi bir daha hiç bir araya gelmeyecekti.

Churchill *Quincy*'den sonra yine Kahire'ye uçtu ve orada yerleşik Bakanın villasında kaldı. Sonra, 17 Şubat'ta arabayla çöle, Fayyum Gölü'ne gitti, orada Suudi Arabistan hükümdarı Kral İbn Suud'a bir yemek daveti verdi ve Kral'dan, Filistin konusunda, "Yahudilerle Araplar arasında kesin ve kalıcı bir çözüm sağlanması için" yardım istedi. Churchill'in kafasında, Yahudi Filistin'in ayrılmaz ve aynı zamanda da bağımsız bir parçası olacağı, İbn Suud'un başkanlığında bir Ortadoğu federasyonu vardı.

Churchill sonraları, savaş anıları için yazdığı notlarda, yemek davetinden önce kendisine Kral'ın, karşısında içki ya da sigara içilmesine izin vermediğinin söylendiğini yazmıştı. Churchill, Arap geleneğinin dışında, bağımsız bir yol izledi: "Ev sahibi bendim ve onun böyle şeyler söylemesine yol açan şey diniyse, benim dinimin de mutlak ve kutsal bir ritüel olarak her yemekten önce, sonra ve gerekirse yemek sırasında ve yemek aralarında puro ve alkol içilmesini gerektirdiğini söyledim." Ama Kral da kendine has birtakım olanaklardan yoksun değildi. "Bize içecek bir şey verildi," diye yazmış Churchill. "Ne olduğunu bilmiyordum. Çok iğrenç bir kokteyle benziyordu. Sonradan onun bir afrodizyak olduğunu keşfettim."

Kahire'ye dönen Churchill, Clementine'e telgraf çekerek ona "Bir İmparator, iki Kral ve bir Cumhurbaşkanıyla çok ilginç görüşmeler yaptım," dedi. İmparator, İngiltere'nin onu tahtına yeniden oturtmak için yaptığı tüm şeylerden ötürü "özel bir minnettarlık" göstermeyen, Habeşistan İmparatoru Haile Selassie'ydi; Krallar İbn Suud ve Mısır Kralı Faruk'tu; Cumhurbaşkanı da Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli'ydi.

Churchill 18 Şubat'ı Kahire'de geçirdi ve bir gözlemcinin günlüğüne yazdığına göre, "boş geçen bir gündü." Gece yarısı havaalanına gidip Skymaster'ına bindi fakat uçak henüz kalkışa hazır değildi. "Bazen birdenbire bir şarkının bir parçasını söylemeye başlıyor ve sonra şarkıyı sonuna kadar söylemeye devam ediyordu," diye yazmış Elizabeth Layton anne ve babasına. "Çok hoş bir ruh halindeydi, biraz uykuda gibiydi ve çok komikti, ve itiraf etmeliyim ki çok sevimliydi." Gece yarısı saat ikide Skymaster kalkışa hazırdı ve Churchill yine havadaydı ve bu kez on üç saat kırk dakikalık non-stop bir uçuş vardı. Üç haftadır İngiltere'den uzaktı.

Skymaster, Londra'nın üzerindeki kötü hava koşulları yüzünden Wiltshire'deki Lyneham Havaalanı'na yönelmek zorunda kaldı. Churchill oradan arabayla üç saat ötedeki Reading'e gitti ve orada, Station Oteli'nde Clementine'in gelmesini bekledi. Reading'den arabayla Londra'ya gittiler ve Savaş Kabinesi Downing Sokağı 10 numarada bekliyordu; Churchill onlara Yalta Konferansı hakkında bilgi verdi. "Winston harika derecede iyi," diye bildirdi Clementine o gün Mary'ye, "konferansların bu en yorucu ve zor olanına gitmek üzere yola çıktığı zamankinden çok, hem de çok daha iyi." O gece Buckingham Sarayı'nda Kral ve Kraliçe'yle beraber akşam yemeğindeydiler.

Döndükten sonra Churchill'in karşısına çıkan en zorlu mesele Polonya'nın geleceğiydi. Muhafazakârların birçoğu Stalin'in serbest seçim sö-

zünü tutacağından kuşkuluydu. "Muhallebinin nasıl olduğu yiyince görülür," diye yazdı Churchill Yeni Zelanda Başbakanına. "Biz sadece, yayınlanan resmî bildirideki koşulların tam anlamıyla yerine getirilmesine dayanan, iyi niyetli bir taahhütte bulunduk. Kişisel olarak ben, anti-Komünist kanaatime karşın Rusya'nın ya da her halükârda Stalin'in, Batı demokrasileriyle uyumlu bir şekilde çalışmak istediği konusunda gayet umutluyum. Bunun alternatifi, dünyanın uzun vadeli geleceği için umutsuzluk demektir. Ama biz, yaşamımızın ve gücümüzün son kırıntısına kadar, görevimizi bildiğimiz gibi yapmaktan çekinmeyeceğiz."

"Eğer Stalin Polonya seçimleri konusundaki taahhütlerini "hayata geçirmezse," dedi Churchill 21 Şubat'ta Savaş Kabinesi'ne, "bizim bağlantılarımız değişecektir." İngiltere, Polonya'da Yalta Bildirisi'ne, yani serbest seçimler ve gizli oya dayalı bir hükümet kuruluncaya kadar, Londra'daki Polonya hükümetini "yasal Polonya Hükümeti" olarak tanımaya devam edecekti. İki gün sonra Chequers'taki bir akşam yemeğinden sonra Colville, "Başbakan oldukça karamsardı," diye yazmış, "Rusya'nın bir gün bize sırtını dönmesi olasılığını düşünüyor, Chamberlain'in de bir zamanlar, şimdi kendisinin Stalin'e güvendiği gibi, Hitler'e güvendiğini söylüyor, ama Rusya'nın şimdiye kadarki halinden, ağaçlar gökyüzünde yetişmez diye bir Alman atasözüyle teselli buluyordu." "Bombardıman birlikleri Almanya'yı yerle bir etme görevini tamamlayınca," diyordu Churchill, "Rusya'nın beyaz karlarıyla Dover'ın beyaz kayalıklarının arasında ne kalacak?" Ama belki de Ruslar "Atlantik'e yayılmak istemeyecek yahut, atlı Moğol okçularının Cengiz Han'ın kazara ölümüyle durup geri çekilmesi ve bir daha hiç gelmemesi gibi bir şey durduracaktır onları."

24 Şubat'ta, Çekoslovakya'nın sürgündeki Cumhurbaşkanı Beneš ve Dışişleri Bakanı Jan Masaryk Chequers'ta Churchill'le bir öğle yemeği yediler. Churchill onlara, "Küçük bir aslan, devasa Rus ayısıyla kocaman Amerikan filinin arasında yürüyor ama herhalde, yolu bilen bir aslan olduğunu gösterecek," dedi.

Üç gün sonra, Avam Kamarası'nda Yalta hakkındaki görüşmelerde Churchill, Polonya'nın geleceğiyle ilgili yaygın huzursuzluğu yatıştırmaya çalıştı. "Bende, Stalin ve Sovyet liderlerinin Batı demokrasileriyle dürüstçe bir dostluk ve eşitlik içinde yaşamak istedikleri yolunda bir izlenim var," dedi. "Ayrıca, verdikleri sözün onları bağlayacağı kanısındayım." Ama yaşanan günler, İngiltere'nin eylemlerinin açık ve basit gibi geldiği 1940 ve 1941'den çok farklıydı. "Bir adam denizin ötesinden sizi öldürmeye ge-

liyorsa, onun yolculuğunu tamamlamadan ölmesini sağlamak için elinizden gelen her şeyi yaparsınız. Zor olabilir, güç olabilir, fakat en azından amaçınız basittir." O zamandan beri dört yıl geçmişti. "Şimdi, hesap edilmez şeylerle dolu bir dünyaya giriyoruz ve her aşamada kendi kendini sorgulama gerekliliği doğuyor. Çok uzaklara bakmak hatadır. Her defasında, kader zincirinin ancak tek bir halkasıyla uğraşılabilir."

Churchill, konuşmasını, "Süper Güçler hükmetmeye değil, hizmet etmeye çalışmalı" sözleriyle bitirdi. Son anda, yapmamaya karar verdiği bir konuşmada şunları söylemek niyetindeydi: "Kimse dünyanın geleceğini garanti edemez. Bazıları dünyanın parçalara bölüneceğinden ve insanlık tarihinde korkunç bir sapma yaşanacağından korkuyor. Ben buna inanmıyorum. Umut olmalı. Bunun alternatifi umutsuzluktur ve deliliktir. İngiliz halkı hiçbir zaman umutsuzca düşüncelere teslim olmamıştır."

O gün akşam sigara salonundaki tüm konuşmalarda Polonya vardı. Churchill orada konuştuktan sonra Harold Nicolson şunları yazmış: "Churchill gerçekten makuldü. Yapabileceğimiz başka bir şeyi göremediğini söylüyor." "Ruslar sadece güçlü değil," diyor, "aynı zamanda, olay yerindeler; tüm İngiliz İmparatorluğu'nun haşmetini bile yığsanız onları oradan çıkarmaya yetmez." Colville ertesi gün, "Başbakan, her şey iyi diyerek kendini kandırmaya çalışıyor," diye yazmış, "fakat içinden, sanırım Polonya için endişeleniyor ve bizim ahlaki konumumuzun sağlam olduğuna pek ikna olmuş değil."

Churchill, Polonya'nın ihanete uğradığı düşüncesinin gücünü kabul ediyordu. "Her iki partide de, bizim Polonyalıları terk ediyor olduğumuz yolunda büyük bir huzursuzluk var," dedi 28 Şubat'ta Roosevelt'e çektiği telgrafta. Churchill ayrıca Roosevelt'e, Rusların Polonyalıları toptan sınırdışı ettiği ve Lublin Polonyalılarının, "hoşlanmadıkları elemanları" idam ettikleri yolunda birçok hikâyenin "yayıldığı"ndan da söz etti. "Bu türden iddiaları doğrulamak ya da yalanlamak olanağından yoksunum," dedi. O gece Churchill'e, Romanya'da Rusların Komünist bir azınlık hükümeti kurmak için, askerler tarafından desteklenen, kitlesel bir siyasi sindirme girişiminde bulunduklarının haberi geldi. Moskova'yla yapılan "yüzdeler" anlaşması yüzünden İngiltere bir tepkide bulunamıyordu. Ama Polonya bu anlaşmaya dahil değildi; Polonya'nın demokratik geleceği Yalta Bildirisi'yle garanti edilmişti. Stalin'in inatçılığından asabı bozulan Churchill o gece Colville'e, "Rusya'yla savaşın eşiğine gelsek bile," dedi, "Polonya konusunda birazcık bile kandırılmaya hiç niyetim yok."

35. Bölüm

"İleri, İngiltere!"

Churchill 2 Mart 1945'te, yani Yalta'dan döndükten on bir gün sonra Londra'dan uçakla Brüksel'e gidip bir uçaksavar bataryasında çalışan Mary'yle öğle yemeği yedi, sonra tekrar uçağa binerek Hollanda'da Eindhoven'e gidip akşam yemeğinde Montgomery'yle bir araya geldi ve sonra arabayla Geldrop'a giderek geceyi Eisenhower'ın treninde geçirdi. Sonra 3 Mart sabahı, 1932'den beridir ilk kez Alman sınırını geçerek Jülich'teki ABD Dokuzuncu Ordusu'nu ziyaret etti; orada kendisine Siegfried Hattını gösterdiler. "Vardığımızda," diye hatırlıyordu sonraları General Brooke, "yirmi otuz arabadan oluşan konvoy durdu, arabalardan ciddi bir şekilde çıktık ve Hattın karşısında dizildik. Fotoğrafçıların hepsi, manzaraya hakim, iyi bir nokta bulmak için koşuşurken Churchill onlara döndü ve 'büyük savaşla bağlantılı, görsel olarak kopyalanmaması gereken operasyonlardan biridir bu' dedi. Onların, verilen emre uyacaklarına ve böylece de, savaşın en büyük fotoğraf karesini yayınlama fırsatını kaçıracaklarına güvenmek! Kritik bir anda gözünü onlardan ayırdığında, tüm yüzüne yayılmış, müthiş bir hoşnutluktan kaynaklanan o çocukça gülümsemeyi hiç unutmayacağım."

Churchill o geceyi Eisenhower'ın treninde geçirdi, sonra 4 Mart'ta tekrar Almanya'ya geçerek Kanada Birinci Ordusu'nu ziyaret etti ve sonra Goch adlı bir Alman köyünde 200 milimetrelik bir topun falyasını çekerek ateşledi. "Winston, cepheye daha fazla yaklaşmasına izin verilmiyor diye söyleniyor," diye yazmış günlüğüne Brooke. Churchill o gece Eisenhower'ın treninde yatarken tren güneye, Rheims'e gitti ve ertesi günü Eisenhower'ın kentin hemen dışındaki karargâhında, daha yakından tanık olmayı umut ettiği savaşın gidişatını harita odasında seyrederek geçirdi.

Churchill, "Polonya konusunda sonuna kadar gitmek" istediğini bildirdi Rheims'ten Eden'e çektiği telgrafta. Bu nedenle, İngiltere'nin, Sov-

yetlerin Romanya'da yaptıkları konusunda bir protestoda bulunmasını istemiyordu. Stalin, geçen ekimde Moskova'da yapılan yüzde anlaşmasına dayanarak, İngiltere'yi "Romanya hakkında vardıkları anlaşmadan cayıyor" diye kınayacak ve hemen ardından Polonya konusunda didişme başlayacaktı. "Kendi sorunlarını kendi çözebilecek özgürlüğe sahip –ve bizim emrimizdeki Polonya askerlerinin geri dönmekten memnun olacağı– bir Polonya için sonuna kadar çaba harcamaya tümüyle hazır olduğunu" söyledi Churchill Eden'e aynı gün çektiği ikinci bir telgrafta.

Churchill dördüncü gecesini de Eisenhower'ın treninde geçirdikten sonra 6 Mart sabahı uçakla Londra'ya döndü. O gün ilk mektubunu Polonya konusunda kaygılanan Muhafazakâr Parlamento üyelerine gönderdi; "Şimdi biz, Polonya konusunda Yalta Anlaşması'nın gereklerinin yerine getirilmesi ve kağıt üzerinde olduğu kadar, özünde de serbest seçimlerin yapılması için çaba harcıyoruz," diye yazdı. Fakat o gün, Polonya hükümetine sadece Moskova'nın adaylarının girmesine izin verileceğini haber aldı. "Bu," dedi Churchill, bakan arkadaşlarına, "Rusların anlaştığımız koşulları yerine getirmeyeceğini gösterdi." Bu sözlerle, Polonya konusundaki Yalta Anlaşması, kabul edildikten yirmi üç gün sonra fiilen ölmüştü.

7 Mart'ta Polonya'dan gelen haberler korkunçtu: Her birine ikişer bin Polonyalı rahibin, entelektüelin ve öğretmenin bindirildiği, kilitlenmiş iki tren Volga'daki Sovyet çalışma kamplarına gönderilmişti. Londra'daki Polonya hükümetinin emrindeki birliklerde Almanlara karşı savaşmış altı bin Polonyalı subay tutuklanmış, bunların birçoğu öldürülmüştü. Bu bilgileri okuyan Churchill bunların Roosevelt'e gönderilmesini istedi.

Aynı gün, Köln'ü savunan askerler kenti terk edince Amerikan ordu birlikleri Remagen'de Ren Nehri'ni geçti. Ama bu başarıların verdiği heyecan, Romanya'daki Sovyet askeri yetkililerinin, eski Başbakan General Radescu'yu sığındığı İngiliz askeri misyonundan alıp götürmeye kalkmasının yarattığı öfkeyle gölgelendi. O gün akşam Churchill Savaş Kabinesi'nde, Romanya'daki İngiliz kara ve hava kuvvetleri misyonunun, eğer Radescu'yu zor kullanarak almaya kalkarlarsa Ruslara ateş açmak niyetinde olduğunu söyledi. Savaş Kabinesi de misyonun mülteciyi korumak için "gerekirse ateş açmasını" kabul etti.

Artık Churchill'in gözü Stalin'e karşı tamamen açılmıştı ve Yunanistan'da Komünist olmayan bir iktidarı kabul etmelerine karşılık Roman-

ya'da Rusların istediğini yapmasına izin vermeye niyeti yoktu. "Son haftalarda muhalefet partilerinin reddedilmesi ve Komünizm karşıtlarının sınırdışı edilmesi, Özgür Avrupa'dan söz edilen Yalta Bildirisi'yle alay edercesine hızlandı," dedi 8 Mart'ta Roosevelt'e çektiği telgrafta. "Tüm partiler ve tüm sınıflar," dedi Başkan'a, "Polonya'da bir Sovyet hakimiyetine şiddetle karşı çıkıyor. İşçi Partililer Muhafazakârlar kadar, Sosyalistler de Katolikler kadar sert bu konuda. Kandırıldığımız ve Polonya'da kapalı kapılar ardında, gerek doğrudan Ruslar, gerek onların Lublinli kuklaları tarafından, bilinen Komünist taktiğinin uygulandığı görülünce İngiliz kamuoyunda çok ciddi bir durum ortaya çıkacaktır."

Churchill, Roosevelt'i, Polonya'nın özgürlüğünü korumak için "sonuna kadar bastırma ve direnmede" kendisine katılmaya çağırdı. Ama Roosevelt, Churchill'in telgrafını yanıtlayacak, hatta okuyacak durumda bile değildi. Roosevelt ölüyordu ve ölüme yaklaşmış olduğu, en yakın müttefiki ve çalışma arkadaşından bile gizlenmişti. Churchill 18 Mart'ta Roosevelt'e gönderdiği kişisel bir mesajda, Polonya, Romanya ve diğer konularda son günlerde çektiği "oldukça fazla sayıda" telgrafın, yani üç haftadan kısa bir sürede çekilmiş sekiz uzun telgrafın Roosevelt'i "sıkmamış olduğu" umudunu dile getiriyor ve "Dostluğumuz, kuruculardan biri ben olduğum sürece, üzerine dünya tarihinin geleceğini kuracağımız sağlam bir kayadır," diye ekliyordu. "Almanya ve Japonya'yla yapılacak bir barış size ve (eğer sorumluluğum devam ederse) bana pek huzur getirmeyecek," diyordu. "Son zamanlarda gördüğüm kadarıyla, devlerin savaşı bittikten sonra pigmelerin savaşı başlayacak. Ayağa kaldırılmasına yardım etmenin gerekeceği, yıkılmış, perişan, aç bir dünya olacak." "Stalin ya da takipçileri bizim ikimizin de bunu yapmak için uygulayacağımız yönteme ne diyecek?" diye soruyordu Başkan'a.

Churchill bu telgrafı gönderdiği gün, Normandiya Çıkarması'ndan beri yapılan savaşlarda 71.000 Amerikan askerinin öldüğünü öğrendi. Aynı sürede ölen İngiliz ve Kanadalı sayısı 33.000'di. Bu arada Montgomery yeni bir saldırıya hazırlanıyordu. Churchill 23 Mart'ta bir Dakota uçağıyla Hollanda'ya gitti ve Venlo'daki, bombalardan hasar görmüş havaalanına indi. Sonra arabayla Alman sınırını geçerek Montgomery'nin Strälen'deki karargâhına gitti. "İnşallah bu gece nehir geçilecek," diye telgraf çekti Churchill o gece Stalin'e, "ve yarın da köprübaşları kurulacak."

Churchill 24 Mart'ın erken saatlerinde, Ginderich'teki bir topçu gözlem noktasından, indirme birliklerinin Ren'in altı kilometre doğusuna gönderilmesiyle, Montgomery'nin saldırısının başlamasını seyretti.

Cadogan Londra'da günlüğüne şunları yazmıştı: "Monty dün gece saldırdı ve iyi gideceğe benziyor. Başbakan orada, tabii ki." İki binden fazla uçak nehrin karşısına, Wesel'e ve ötesine doğru uçuyordu. Ama Churchill bunları seyrederken, daha sonraları hatırladığına göre, "Uçakların ikişer üçer, yana yatık bir halde, dumanlar çıkararak hatta alevler içinde geri döndüğünü" de görmüştü. "Ayrıca bu kez, küçük benekler havada süzülerek yere iniyordu. Oldukça büyük bir deneyimin üzerine kurulmuş düş gücünün anlattığı masal kötü ve çok acı vericiydi."

Churchill, Brooke'la birlikte Ginderich'ten arabayla yola çıkıp Montgomery cephesini boydan boya geçerek önce Xanten'e, sonra Marienbaum'a ve sonunda da, 51. İskoç Tümeni'nin nehri geçtiği yeri gördükleri, Kalkar'ın hemen güneyindeki tepeye gittiler. Ertesi sabah Churchill, Strälen'deki küçük havaalanından, Montgomery'nin küçük Messenger uçağıyla bir buçuk saatten uzun süren bir yolculuk yaptı. Çoğu kez 150 metrenin üzerinde olmak üzere, toplam olarak 225 kilometre uçmuştu. Pilotu, Hava Teğmen Trevor Martin sonraları, daracık uçakta, batı taraflarında İngiliz toplarının alevlerini görerek ve yerle temas kuracak hiçbir radyo bağlantısı olmadan aşağıya, Ren'in doğusundaki Alman savunma hatlarına baktıklarını hatırlıyordu. "Özellikle, Amerikalıların bunun bizim uçağımız olduğunu bilmiyor olmasından korkuyordum," diye yazmıştı Martin.

Strälen'e sağ salim varan Churchill, arabayla Eisenhower'ın daha güneyde, Rheinburg'daki karargâhına götürüldü. Sonra Churchill, Eisenhower ve Montgomery arabayla Ren'in batı kıyısındaki Büderich'e gittiler. Eisenhower gittikten sonra ve kendisiyle Montgomery de gitmek üzereyken Churchill küçük bir botun yaklaştığını gördü.

"Niçin karşıya geçip öteki tarafa bir bakmıyoruz?" diye sordu Churchill.

"Neden olmasın?" oldu Montgomery'nin beklenmedik derecede kısa yanıtı.

İkisi, yanlarında üst düzeyden birçok Amerikan subayıyla birlikte nehri geçip doğu yakasına vardılar. "Alman kıyısına parlak bir güneş ve mükemmel bir huzur içinde çıktık," diye hatırlıyordu sonraları Churchill, "ve

yaklaşık yarım saat falan hiç rahatsız edilmeden yürüdük." Sonra tekrar nehrin karşı tarafına geçip arabayla Büderich'e gittiler ve Churchill orada, üzerinden yol geçen bir köprünün yamulmuş kirişlerinin ve kırık duvarlarının tepesine tırmandı. Bu sırada nehrin yaklaşık bir buçuk kilometre ilerisine Alman top mermileri düşmeye başladı. "Mermiler çabucak yaklaştı. Sonra, yukarıdan bir top mermisi geldi ve köprünün bizim olduğumuz tarafında suya düştü. Mermilerin suyun dibinde patladığı belliydi ve yaklaşık yüz metre ilerimizde, fışkıran sulardan oluşan kocaman fıskiyeler yükseliyordu." Arkalarında ve çok uzak olmayan bir yerde, nehir kıyısında gizlenmiş otomobillerin arasına da bir sürü top mermisi düştü. O zaman, o cephenin komutanı General Simpson, Churchill'e gelerek "Sayın Başbakan, karşınızda keskin nişancılar var," dedi, "köprünün her iki yakasını da bombardıman ediyorlar; ve şimdi de arkanızdaki yolu bombardıman etmeye başladılar. Burada bulunmanızın sorumluluğunu kabul edemem ve sizden uzaklaşmanızı istemek zorundayım."

Brooke, Churchill'in çarpılmış kirişlerden birine sarıldığını gördü. "Winston'un yüz ifadesi tıpkı," diye hatırlıyordu sonradan, "dadısı tarafından, deniz kıyısında yaptığı kumdan kalesinin yanından geri çağırılan bir çocuğunki gibiydi!" Churchill Montgomery'nin Strälen'deki karargâhına döndü ve, Avrupa'nın siyasi geleceğinden duyduğu kaygılarla Colville'e, "Rusya'nın niyetleri konusundaki kuşkularım kalkmadan, Almanya'nın parçalanmasını düşünmek pek hoşuma gitmiyor," dedi.

Churchill ertesi gün Ren'i bu kez dubalar üzerine kurulmuş bir köprüyle geçerek Bislich köyüne gitti ve bir buçuk saatten fazla zamanını doğu yakasında geçirdi. Beş buçuk yıldır süren şiddetli mücadele ve talihsizliklerden, ertelenmiş umutlardan ve hiç durmadan harcanan çabalardan sonra, çok derin bir hoşnutluk anıydı bu. Bislich'ten, Ren'in doğu yakası boyunca arabayla bir süre gittikten sonra, tank taşıyıcı bir tekneyle tekrar nehrin öteki yakasına geçti; nehrin batı yakasında Brooke ve Montgomery'yle birlikte piknik yaptıktan sonra Montgomery'nin özel mesaj defterine şunları yazdı: "Ren ve tüm istihkam hatları 21. Ordular Grubu'nun arkasında kaldı. Pek uzun olmayan bir zaman önce Avrupa'ya hakim olmuş yenik bir ordu, kovalayanların karşısında geri çekiliyor. Bu kadar mesafelere gelen ve gururlu ve güvenilir bir liderlik altında bu kadar iyi savaşanlar artık hedeften uzun süre yoksun kalmayacaktır. Alevden kanatlarla, son zafere doğru, ileri."

O gün öğleden sonra Venlo'dan uçakla geri dönen Churchill'e on iki Spitfire eşlik etti. "Başbakan, ya çok sıcak ya da çok soğuk olan uçakta çalıştı," diye yazmış Colville, "ve heyecanlı bir hafta sonunun ardından Northolt'a, sağlık ve mizaç yönünden çok daha iyi bir şekilde indi." Churchill'in o gece baş başa yemek yediği Clementine, Montgomery'ye şunları yazmıştı: "Winston size yaptığı ziyaretten çok hoşlanmış. Karakterinin gayet düzeldiğini ve daha önceki günlerde sizinle beraber olsaydı hayatının çok daha kolay olacağını söylüyor; sanırım kastettiği şey kendisinin, hiçbir şeyi tam zamanında yapmama gibi kronik algısı ve (küçük şeyler hakkında) kararını her dakika değiştirmesi! Ben bundan çok etkilendim ve bu durumda her şeye gayet iyi katlanabilirim dedim. Ve bunun üzerine, 'belki de benim düzelmek için çaba harcamama gerek yok, öyle değil mi?' dedi. Ama ben, 'Lütfen düzel, çünkü hayatlarımız daha bitmedi' dedim."

İki gün sonra Clementine, kocasının Skymaster uçağıyla Londra'dan ilk önce Mısır'a, sonra da Rusya'ya giderek, tüm Sovyetler Birliği'ndeki, Kızıl Fonu tarafından desteklenen birçok hastaneyi ziyaret etmekle geçecek yorucu bir beş günlük yolculuğa başladı. Churchill onu geçirmek için Northolt'a gitti. "Aralıksız hep seni düşünüyoruz" diye yazdı Churchill o gittikten sonra. Aynı gün akşam, Churchill Ren'i gezerken hiç aklından çıkmamış olan, Sovyetlerin Polonya konusunda niyetinin ne olduğu konusu, Komünist olmayan tüm partileri temsil eden on dört Polonyalı liderin iyi davranılacağı sözü verilerek Varşova yakınlarındaki bir Sovyet askeri üssüne götürülüp sonra da tutuklanmasıyla kristal netliğine kavuştu.

Northolt'tan Müştemilat'a gece yarısı dönen Churchill iki saatini, bir önceki gün seksen iki yaşında ölen Lloyd George için Parlamento'da yapılacak anma konuşmasını yazdırarak geçirdi. "Halkın yaşamını bu kadar iyi bilen, onun kadar yetenekli, güzel konuşan, güçlü biri yoktu," dedi ertesi gün Avam Kamarası'nda. "Bundan kırk yıldan fazla bir zaman önce, Lloyd George'un ilk kez dostu ve aktif çalışma arkadaşı olduğumda, halka duyduğu derin sevgi, onların hayatı ve yaşadıkları çok aşırı ve gereksiz baskılar hakkında çok büyük bilgisi bende hiç silinmeyen bir iz bıraktı." Lloyd George'un 1916'da Başbakanlığı yüklenmesi konusunda da Churchill, Carlyle'ın Cromwell hakkındaki sözünden alıntı yaptı; "O mevkiye göz dikmişti; o mevki onundu belki de."

Churchill, Lloyd George'u anma konuşmasını onun daha önceki zamanlarda çıkardığı toplumsal yasalara ve birinci savaştaki liderliğine değinerek bitirdi: "Yapıtlarının çoğu duruyor, bazıları gelecekte çok daha büyüyecek ve bizden sonra gelecek olanlar onun yaşamı boyu harcadığı çabalarla diktiği dimdik, heybetli ve yıkılmaz sütunları bulacak; bugün burada toplanan bizler, onun fırtınalar ve kargaşalar içinde böylesine büyük yardımlarda bulunarak, yol göstererek bizimle birlikte yolculuk etmesinden ötürü gerçekten müteşekkir olmalıyız."

Clementine Kahire'den kocasına şunları yazdı: "LG hakkındaki konuşmanı beğendim. Onun uysal ve sıradan insanlara yağdırdığı, unutulmuş iyilikleri hatırlattın."

Martın sonunda, savaşın planlanması konusunda İngilizlerle Amerikalılar arasındaki uyum ciddi bir stratejik çelişkiyle bozuldu. Eisenhower, İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin şimdiye kadar düşünüldüğü gibi doğrudan Berlin'e değil, daha güneye, Leipzig üzerinden Dresden'e doğru ilerlemesine karar verdi ve bunu bir telgrafla Montgomery'ye bildirdi. Eisenhower'ın görüşüne göre, bu plan değişikliğinin Berlin'i Ruslara verilecek bir ödül olarak bırakacak olmasına karşın Berlin, Alman sanayisi ve direnişi bakımından daha güneydeki kentler kadar önemli değildi. Eisenhower, Birleşik Kurmay Başkanlarına danışmadan, hatta haber bile vermeden bu konuda Stalin'le de temasa geçmiş ve bu yeni yön konusunda Stalin'in onayını almıştı.

30 Mart'ta İngiliz Kurmay Başkanları Eisenhower'ın plan değişikliğine şiddetle karşı çıktı. Churchill onları destekledi. "Berlin'i ihmal etme ve daha sonraki bir aşamada Rusların alması için bırakma fikri bana doğru gibi gelmiyor," diye yazdı 31 Mart'ta. "Berlin savunulduğu ve yıkıntıların arasında kuşatmaya direndiği sürece, ki bunu yapabilir, Almanları direnmeye kışkırtacaktır. Berlin'in düşmesi hemen hemen bütün Almanların umudunu kıracaktır."

Planını daha bir ayrıntılı hale getiren Eisenhower, hedefinin Berlin'in güneyinde, Elbe Nehri'nde Ruslarla birleşmek, fakat Elbe'yi geçmemek olduğunu bildirdi. Churchill buna sinirlendi ve 31 Mart'ta doğrudan Eisenhower'a telgraf çekerek, "Niçin Elbe'yi geçmeyelim ve gidebileceğimiz kadar doğuya gitmeyelim?" diye sordu. Ruslar şimdi Viyana'ya girmeye kararlı göründüğünden, bunun "önemli bir siyasal sonucu" vardı. "Alabilecek olduğumuz halde Berlin'i kasten onlara bırakırsak," dedi, "bu du-

rum onların zaten belirgin olan, her şeyi kendilerinin başardığı inancını daha da güçlendirecektir."

Churchill 2 Nisan'da Eisenhower'a çektiği ikinci bir telgrafta, Eisenhower Elbe'nin doğusuna ilerlerse "pekala bizim için açılabilecek olan Polonya'ya girmenin önemi"ni vurguladı. "Ruslarla mümkün olduğunca daha doğuda el sıkışmayı çok önemli görüyorum," dedi.

Eisenhower'la bu telgraf alışverişinin arasında Churchill, Ruslar tarafından Varşova'da tutuklanmış on dört Polonyalı liderin kaybolduğunu haber aldı. Hemen Stalin'e bir protesto göndererek Yalta Anlaşması'nın böyle ciddi bir şekilde çiğnenmesini Parlamento'nun gündemine getireceği yolunda uyarıda bulundu ve Sovyet liderine şunu hatırlattı: "Hiç kimse Rusya'nın davasını benim kadar kuvvetle ve inançla savunmamıştır. Sesimi ilk olarak 22 Haziran 1941'de yükselttim. Dünyayı irkilterek, Curzon Hattı'nın Rusya'nın batı sınırı olmasının haklı olduğunu ilan etmemin üzerinden bir yıldan fazla zaman geçti ve bu sınır artık hem İngiliz Parlamentosu hem de ABD Başkanı tarafından kabul edilmiştir. Rusya'nın yürekten bir dostu olarak size şahsen, Polonya konusunda Batı demokrasileriyle bir uzlaşmaya varmanızı ve dünyanın geleceğine yön verme konusunda size bugün uzattığımız yoldaşlık eline vurmamanızı rica ediyorum."

Stalin de Eisenhower da Churchill'in ricalarını kabul etmedi. Polonya bağımsız bir hükümete sahip olmayacak ve İngiliz-Amerikan orduları ne Elbe'yi geçecek ne de Berlin'e girecekti. "Rusya'ya, Avrupa'da yararlı bir etkide bulunacak, ya da dünya barışını korumaya niyetli bir ortak olarak güvenebileceğimiz hiç kesin değildir," dedi Churchill 3 Nisan'da egemen bölge temsilcilerine. "Ama yine de, savaşın sonunda Rusya tüm Avrupa'da üstün bir güce ve nüfuza sahip bir konumda kalacak."

Avrupa'da savaşın sonunun yakın olduğu belliydi; Ren'i geçen Montgomery kuvvetleri Ruhr'da ilerledikçe her gün 15.000-20.000 esir alıyordu. İtalya'da Alexander'ın kuvvetleri 9 Nisan'da yeni bir saldırıya başladı. Eisenhower kuvvetleri iki gün sonra Elbe'ye vardı. Berlin'e yüz on kilometreden az mesafe kalmış olmasına karşın, bombalarla yerle bir olmuş başkente doğru harekete geçmediler. Aynı gün, yeni bir siyasi gerçeğin işareti olarak, Sovyetler Birliği Tito Yugoslavya'sıyla bir dostluk ve savaş sonrası karşılıklı yardım ve işbirliği anlaşması imzaladı.

12 Nisan'da Churchill, iki yakın aile dostunun, Clementine'in kuzeni Tom Mitford'un ve IV. Dufferin ve Ava Markisi Basil Dufferin'in savaşta öldü-

günü haber aldı. Aynı gün Mary, uçaksavar bataryasındaki hizmetinden ötürü İngiliz İmparatorluğu Nişanı aldı. Churchill bu haberleri, hâlâ Rusya'da bulunan Clementine'e 12 Nisan'ın geç vaktinde çektiği bir telgrafla bildirdi. Gece yarısıydı. Çalışmasına devam ederken, Roosevelt'in öldüğünü söylediler. "Bizi birbirimize bu kadar sıkı bir şekilde bağlayan resmî bağların tümüyle dışında, çok acı veren bir kişisel kayıp duygusu yaşıyorum," dedi Harry Hopkins'e çektiği telgrafta. "Franklin'i gerçekten çok severdim."

Churchill hemen, Roosevelt'in cenazesi için Hyde Park'a gitmeyi planladı. 13 Nisan akşamı saat 8.30'da yola çıkacaktı. Yola çıkması için her şey hazırlanmıştı ama saat 7.45'te hâlâ gidip gitmemeye karar verememişti. "Başbakan havaalanında karar vereceğini söyledi," diye yazmış günlüğüne Cadogan. Churchill son anda gitmemeye karar verdi ve İngiltere'de kalması gerektiğini Kral'a, birçok bakanın yurtdışında, Eden'in de Washington'a gidiyor olması ve Roosevelt için Parlamento'da yapılması gereken ve "sunma işinin kendisine düştüğü gayet açık olan" anma konuşmasını belirterek açıkladı.

17 Nisan'da Amerikan kuvvetleri, Hitler'in savaş öncesi muzafferane mitinglerine sahne olmuş Nürnberg'e girdi. Churchill ertesi gün Avam Kamarası'nda Roosevelt'in anma konuşmasını yaptı. "Ölüm ona geldiğinde," dedi, "mektuplarını bitirmişti." Churchill şunları söyledi: "Günlük çalışmasının o bölümü tamamlanmıştı. Deyim yerindeyse, arabaya koşuluyken öldü ve pekala, savaş arabasına koşuluyken öldü diyebiliriz, askerleri gibi; bizimkilerle yan yana, dünyanın her yerinde görevlerini sonuna kadar yerine getiren karacı, denizci, havacıları gibi. Ne kadar imrenilecek bir ölüm bu. Ülkesini, yaşadığı en büyük tehlikelerin, en ağır zahmetlerin arasından düze çıkardı. Zaferin emin ve sönmez ışıkları vuruyor üzerine."

Churchill şimdi Roosevelt'in, hiç tanışmadığı halefi Harry Truman'la ilişki kurmak zorundaydı. Her gün gerçekleşen ve çok hacimli telgraf alışverişlerinden, Eden'e 20 Nisan'da söylediğine göre, "bu yeni adam Sovyetlerin zorbalığından sinmeyecek" gibi bir izlenim edinmişti. Ama Sovyet gücünün amansız ilerleyişi durdurulacak yahut hafife alınacak gibi değildi. 21 Nisan'da Sovyet birlikleri Berlin'in dış mahallelerine vardı. Aynı gün Sovyet hükümeti Lublin hükümetiyle karşılıklı bir yardım anlaşması imzaladı. Yalta Anlaşması, on iki gün önce Yugoslavya'yla olduğu gibi, Polonya konusunda da ölmüştü.

Hitler'in yenilgisinin çok yakın olması hem tatlı hem acıydı. Almanya'nın gittikçe daha derinlerine dalan Amerikan kuvvetlerinin girdikleri toplama kamplarındaki binlerce ceset ve bir deri bir kemik kalmış, açlıktan ölmek üzere, perişan haldeki binlerce insan, Nazizmin dehşetine yeni bir kanıt oluşturuyordu. Eisenhower, karşılaşılan şeyler hakkında telefonla bilgi verir vermez Churchill tüm partilerden oluşan bir Parlamento heyetini, saptanan kampların en büyüğü Buchenwald'a gönderdi ve 24 Nisan'da da, kurbanların fotoğraflarını Bakanlar Kurulu'na dağıttı. "Burada hepimiz Alman toplama kamplarındaki zalimliğin en korkunç kanıtları karşısında şoke olduk," diye yazdı Clementine'e.

25 Nisan'da Churchill'e, Hitler'in terörde baş ortağı Heinrich Himmler'in, Hitler'den habersiz, Müttefiklerle barış görüşmelerini başlatmak istediği söylendi. Churchill hemen Truman'a telefon etti. İlk kez karşılıklı konuşuyorlardı. İkisi, Almanların "kısmen teslim olması" diye bir şeyin olamayacağına karar verdiler; İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'ne eşzamanlı teslim olunmalıydı. Aynı gün öğleden sonra Amerikan ve Rus kuvvetleri Elbe'de birleşti. Üçüncü Reich yarı yarıya budanmıştı. Ertesi gün, bir Büyükelçinin yazdığı, İngiliz güçlerinin Belçika'da Habsburg Veliahtını yakalamak yahut en azından gözaltına almak için çalıştığını bildiren bir rapor okuyan Churchill Büyükelçiye doğrudan telgraf çekerek, İngiltere'nin siyasetinin Arşidük'ü "avlamak" yahut eski Avusturya monarşisine "bir suç örgütü" gibi davranmak olmadığını bildirdi.

Churchill'in telgrafı şöyle devam ediyordu: "Avrupa'nın tüm bu rahatsızlıklarını yaşamış ve nedenlerini dikkatle incelemiş biri olarak benim kişisel görüşümce, Versailles barış masasındaki Müttefikler, kökü çok eskilere dayanan bu hanedanların yok olup gitmesinin bir ilerleme olduğunu hayal etmeyip, Hohenzollernlerin, Wittelsbachların ve Habsburgların tahtlarına geri dönmesine izin verselerdi Hitler olmazdı." "Versailles sonrası Almanya'nın askeri sınıfları için," diye ekledi Churchill, "1919 yılında Weimar cumhuriyetine karşılık, taçlı bir Weimar onların sadakatinin odaklanacağı sembolik bir merkez oluştururdu."

Churchill 29 Nisan'da Stalin'e, Sovyet isteklerinin Polonya'ya ve Yugoslavya'ya tek yanlı dayatılmasından vazgeçmesi için son bir çağrıda bulundu. "Bir tarafta sizin ve hükmettiğiniz ülkelerin, artı daha birçok ülkedeki Komünist partilerin tümünün, öteki tarafta da İngilizce konuşan ülkelerin yahut onların ortaklarının ya da egemen bölgelerin etrafında top-

lananların olduğu bir geleceğe bakmak pek teselli verici bir şey değil," diye yazdı. "Bunların kavgasının dünyayı parçalara böleceği ve her iki tarafın bundan sorumlu liderleri olan bizlerin tarihten utanç duyacağımız gayet açıktır. Uzun sürecek, kuşkularla, düşmanlıklar ve karşı düşmanlıklarla ve birbirine karşıt siyasetlerle dolu bir dönemi başlatmak bile, kitleler için dünya refahının ancak bizim birlik olmamıza bağlı büyük gelişimini önleyecek bir felaket olacaktır."

Churchill, telgrafında, Stalin'i istemeden gücendirecek bir şeyin olmadığı umudundaydı. "Ama sizden rica ediyorum dostum Stalin, belki bizim için önemsiz olduğunu düşündüğünüz, fakat İngilizce konuşan demokrasilerin hayata bakışının simgesi olan meseleler üzerinde başlayan ihtilafları küçümsemeyin." O gün akşam Moskova Radyosu Sovyet kuvvetlerinin Viyana'ya girdiğini ve geçici bir Avusturya hükümetinin kurulduğunu bildirdi. Bu hükümetin yapısı konusunda Batılı Müttefiklere danışılmamış ve kente bir heyet göndermelerine izin verilmemişti. Churchill bunu hemen kınadı ve bu kınamaya Truman da katıldı.

O gece Churchill, Chequers'ta yemek yedikten sonra *Mikado* adlı bir film seyreder ve filmdeki şarkıların hepsine katılırken General Alexander'dan bir telefon geldi. Film durduruldu. İtalya'daki Alman ordusu kayıtsız şartsız teslim olmuştu. İtalya'da savaş bitmişti. Orta Avrupa'da Eisenhower'ın birlikleri Linz'de Tuna'ya varmıştı. Churchill, Truman'ı, birliklerin ilerlemeye devam edip Çekoslovakya'ya girmesine izin vermeye teşvik etti. "Prag'ın ve Batı Çekoslovakya'da mümkün olduğunca çok toprağın sizin kuvvetlerinizce kurtarılmasının," dedi 30 Nisan'da Başkan'a çektiği telgrafta, "Çekoslovakya'nın savaş sonrası durumunu tümüyle değiştireceğinden ve komşu ülkeleri de etkileyebileceğinden pek kuşku yoktur. Öte yandan, Batılı Müttefikler Çekoslovakya'nın kurtarılmasında önemli bir rol oynamazsa bu ülke de Yugoslavya'nın yolunda gidecektir."

Churchill'in isteği yine çok geç kalmıştı; Eisenhower Sovyet Başkomutanlığına Linz'den öteye gitmeyeceğini bildirmişti. Amerikalılar ayrıca savaş bitince, Almanya'da ilerledikleri yerlerden 220 kilometre kadar geri çekilmeyi de kabul edeceklerdi, çünkü buralar Yalta'da Sovyetlerin bölgesi olarak kabul edilmiş yerlerdi. Churchill 30 Nisan'da Truman'a çektiği bir telgrafta bu geri çekilmelerin ertelenmesini sağlamaya çalıştı; ayrıca, Batılı Müttefikleri Istria'yı işgal etmeye teşvik etti, yoksa burası Tito'nun Komünist kuvvetlerinin eline geçecekti. Truman, Almanya'nın ge-

lecekteki işgal bölgeleri konusunda varılan anlaşmalardan caymak istememesine karşın, Churchill'in Istria hakkındaki fikrini kabul etti. Batılı Müttefikler Trieste'ye girmek ve ellerinde tutmak için her türlü çabayı harcayacaktı; "Önceden Rusya'nın rızasını almaya gerek yoktur," dedi Truman, Churchill'e. Fakat o gün Yugoslav partizan kuvvetleri Trieste'nin içinde savaşıyordu; ilk Yeni Zelanda birliği kırk sekiz saatten önce yetişemeyecekti. "Kendini koruma dışında bir şiddet olmamalı," dedi Churchill, Alexander'a çektiği telgrafta. "Tito'yla kavga," dedi, "savaş alanının değil, barış masasının konusudur."

Savaş öncesi İtalya'nın son karışı bile Yugoslav ve İngiliz-Amerikan denetimine girerken, bir zamanlar İtalyan-Alman mihverinin büyük ortağı Mussolini İtalyan partizanları tarafından yakalanıp öldürüldü. İki gün sonra, 1 Mayıs akşamı Churchill Downing Sokağı 10 numarada yemek yerken Hamburg Radyosu Hitler'in öldüğünü bildirdi. Bu haber Churchill'e yemek sırasında getirildi. "Gördüğün gibi," dedi hâlâ Sovyetler Birliği'nde bulunan Clementine'e çektiği telgrafta, "büyük düşmanlarımızın ikisi de öldü." Hitler intihar etmişti.

2 Mayıs akşamı Churchill, sakin bir şekilde, savaş öncesi yıllarından iki dostu, Lady Juliet Duff ve Venetia Montagu ile yemekteydi. Diğer konuk olan Noël Coward sonraları, Churchill'in "en halim selim" halinde olduğu yemeğin sonuna doğru birdenbire, kendisinin ve diğer iki kadının, savaşın kazanılmasına "bu kadar büyük öngörü, cesaret ve dehasıyla" katkıda bulunmuş adamın karşısında bulunmalarının büyük öneminden ötürü nasıl etkilendiklerini hatırlıyordu. "Heyecana kapıldık ve üçümüz, tek söz etmeden, sanki daha önceden provasını yapmışız gibi aynı anda birden ayağa kalktık ve Sayın Churchill'in sağlına kadeh kaldırdık."

Ertesi gün Churchill'i memnun edecek birçok neden vardı. Sabah Yüzbaşı Pim gelerek, İngiliz kuvvetlerinin Rangun'a girdiğini bildirdi. O gün daha sonra, aciliyet gereği bastıran Montgomery kuvvetleri Lübeck'te Baltık Denizi'ne vararak, birçok istihbarat raporunda Rusların, Baltık'ta devam eden ilerlemelerinin son durağı olarak işgal edeceklerinin haber verildiği Danimarka'ya giden yolu kesti. Montgomery Lübeck'e "on iki saat önceden vardı," dedi Churchill, Eden'e. Akşama daha da dramatik haberler vardı; Hitler'in yerine geçen Amiral Dönitz'i temsil eden Amiral von Friedeburg, Alman silahlı kuvvetlerinin diğer üç temsilcisiyle bir-

likte, Almanların teslim olmasını görüşmek üzere Montgomery'nin Hamburg'un hemen güneyinde, Lüneburg fundalıklarındaki karargâhına gelmişti.

Almanya'nın tümüyle yenilmesinin çok yakın olduğu belliydi; 3 Mayıs'ta yarım milyondan fazla Alman askeri Montgomery'ye teslim oldu. "Bunların ardından," dedi Churchill 4 Mayıs'ta Clementine'e çektiği telgrafta, "bugün bir milyondan fazlası" geldi. İtalya'da Alexander bir milyon esir almıştı. Kuzeybatı Almanya, Hollanda ve Danimarka'daki tüm Alman kuvvetleri "yarın sabah teslim olacak"tı. "Ama yine de," dedi Churchill, "bu zaferlerin altında zehirli siyasetler, ölümcül uluslararası rekabetler yatıyor." Bu rekabetler çözüme bağlanacaksa, Üç Büyüklerin yeniden bir araya gelmesinin gerekeceği gayet açıktı. "Bu arada," dedi Churchill 6 Mayıs'ta Truman'a çektiği telgrafta, "ordularımızın Yugoslavya, Avusturya, Çekoslovakya'da kazandığı ya da kazanacağı, ABD ana merkezi cephesindeki ve Danimarka da dahil olmak üzere, Lübeck'e kadar uzanan İngiliz cephesindeki konumları sıkı bir şekilde tutmalıyız."

O gece, Churchill uyurken Alman Genelkurmay Başkanı General Jodl, Eisenhower'ın Rheims'deki karargâhında Almanya'nın teslim belgesini imzaladı. Bütün çatışmalar 8 Mayıs gece yarısı bitecekti. Eisenhower gece yarısından sonra bizzat Ismay'e telefon edip haberi verdi; Ismay bunu hemen telefonla, Downing Sokağı 10 numaradaki John Martin'e bildirdi. Martin, Churchill'i uyandırmamaya, fakat uyanır uyanmaz bu haberi kendisine göndermeye karar verdi. Churchill'e haberi getiren Yüzbaşı Pim oldu. "Beş yıldır bana hep, bazen birbirinden kötü haberler getirmiştiniz," dedi Churchill. "Şimdi kendinizi bağışlattınız."

Churchill 7 Mayıs boyunca Eisenhower'ı birliklerini Prag'a sürmeye teşvik etti. Eisenhower da böyle yaptı ve bunun sonucunda birkaç Amerikan birliği Çek başkentine Ruslardan önce girdi. Ama Sovyetler gelir gelmez geri çekildiler. Aynı gün, Alexander'ı Trieste'nin doğusuna ve güneye, Istria'ya girmeye zorlayan Churchill, çektiği telgrafta, "Değneği Tito olan bu Moskof uzantılarının karşısına kuvvet yığma konusunda ne yaptığınızı bana bildirin," dedi.

Zaferin çok yaklaşmasıyla tüm İngiltere'de heyecan yükseliyordu. Churchill 7 Mayıs öğleden sonra Truman'ı hemen o gün akşam Avrupa'da zafer ilan etmeye ikna etmeye çalıştı. Truman bunu yapmak istemiyordu, çünkü Stalin, birlikleri Çekoslovakya'nın bir kısmında ve Baltık kıyısın-

da hâlâ savaşmaya devam ettiğinden, zafer sevincinin 9 Mayıs'a kadar ertelenmesini istemişti. Churchill 7 Mayıs öğleden sonra saat beşte, Truman'ın bürosuna bir saat içerisinde ettiği ikinci telefonda, "Londra sokaklarında kutlama yapan kalabalıkların kontrol edilemediği"ni ve kendisinin en geç 8 Mayıs öğle vakti zaferi ilan etmesi gerektiğini bildirdi. Bu arada, zaferi duyuran ve hâlâ o gece yapmayı umut ettiği kısa bir radyo konuşması hazırlıyordu; bunun yazdırılmasını saat altıdan hemen önce bitirmişti. Fakat o sırada Washington'dan gelen bir telefonla, konuşmayı hiç olmazsa ertesi güne bırakmaya razı oldu.

Bu telgraf ve telefon trafiği ve diktelerine kısa bir ara veren Churchill üç Kurmay Başkanını Downing Sokağı 10 numaranın bahçesine çıkararak bir grup fotoğrafı çektirdi. Onlar için bir tepsinin içinde bardaklar ve içkiler getirtmişti ve kadehini onlara "zaferin mimarları" diyerek kaldırdı. Orada bulunan Ismay daha sonraları, "Onların da kadehlerini, baş plancıları olan şeflerinin şerefine kaldırmasını bekliyordum; ama belki de seslerine güvenemeyecek kadar duygulanmışlardı," diye yazmış.

8 Mayıs Salı sabahı Churchill yatağında çalışarak, radyoda yapacağı zafer konuşmasını hazırladı. Ayrıca, akşam yapılacak kutlamalar sırasında başkentte bira kıtlığı çekilmemesini sağlamak için bir sirküler gönderdi. Sonunda birden yatak odasından çıktı ve koridordan geçip harita odasına giderken yanında bir şampanya ve kocaman bir Gruyère peyniriyle birlikte "Yüzbaşı Pim ve subaylarına, Avrupa'nın zafer gününde Başbakan'dan sevgilerle" notu vardı. Moskova'daki Clementine'den gelen tebrik telgrafında, "Bu mükemmel günde bütün düşüncelerim seninle sevgilim," deniyordu. "Sen olmasan böyle bir şey olmazdı."

Churchill saat biri biraz geçe Downing Sokağı'ndan ayrılıp Buckingham Sarayı'na gitti ve öğle yemeğini Kral'la yedi. "Avrupa savaşının bitiminden ötürü birbirimizi kutladık," diye yazmış Kral o gün günlüğüne. "Hasretini çektiğimiz gün nihayet geldi ve geçmişi, çektiğimiz cefalar bittiği için Tanrıya şükrederek hatırlayabileceğiz." Downing Sokağı'na dönen Churchill saat üçte İngiliz halkına yaptığı radyo konuşmasında, teslim olma konusunda yapılan çeşitli görüşmelerden söz etti ve "Böylelikle Alman savaşı sonuna geldi," dedi. Radyo konuşmasının bir yerinde, "şimdi ayaklarımıza kapanan suçlular"dan söz etti. Yayınlanan konuşmayı dinlemek için Parlamento Meydanı'na toplanmış kalabalık bu sözleri duyunca nefesini tutmuştu.

Churchill sonra, Japonya'ya karşı savaşın henüz kazanılmadığı uyarısında bulundu, "Japonya, bütün hainliği ve hırslarıyla, boyun eğdirilmemiş olarak duruyor," dedi ve konuşmasını "İleri, İngiltere!" sözleriyle bitirdi.

Randolph, babasının sözlerini duyduğunda Belgrad'dan Caserta'ya, 2.400 metre yüksekten uçuyordu. "Senin sözlerini duyunca müthiş etkilendim," dedi İtalya'ya varınca çektiği telgrafta. Clementine, kocasının radyo konuşmasını İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği'ndeki bir radyodan dinledi. Yanında, Churchill'i en son 1940 Haziranı'nda Tours'da, Fransız hükümetinin savaşı bırakmaya karar verdiğini duyunca gözlerinden yaşlar akarken görmüş olan eski Fransız Başbakanı Edouard Herriot vardı. Bu kez ağlayan Herriot'tu.

Radyo konuşması bittikten sonra Churchill arabayla, çok büyük ve hareketli bir kalabalığın arasından geçip Avam Kamarası'na gitti. "Hepimiz hata yaptık," dedi Parlamento üyesi arkadaşlarına, "ama parlamenter kurumların gücü, çok sert ve sürüp giden bir savaşla mücadele ederken bile demokrasinin senetlerini koruyabileceğini hemen anında gösterdi." Churchill sonra, yirmi altı yıl önce, 1918 Kasımı'nda Almanların teslim olma koşullarını Avam Kamarası'nda dinlediği günleri hatırladı. O zaman St Margaret Kilisesi'nde bir şükran duası yapılmıştı; Churchill bu kez de oturuma son verilmesi konusunda aynı teklifte bulundu ve başı çekerek milletvekillerini Eski Saray Avlusundan geçerek kiliseye götürdü. O gün öğleden sonra Sağlık Bakanlığı'nın balkonuna çıktı ve Whitehall'daki muazzam kalabalığa kısa bir konuşma yaptı. "Bu sizin zaferiniz" dedi onlara ve onlar da büyük bir gürültüyle "Hayır, senin" diye karşılık verdiler.

O gün akşam Londra sokaklarında kutlamalar sürerken Churchill tekrar balkona çıktı ve kısa bir konuşma daha yaptı: "Korkunç bir düşman yere serildi ve bizim hükmümüzü, merhametimizi bekliyor." Sonra Müştemilat'a gidip her akşam yaptığı külfetli çalışmaya, on beş santim kalınlığındaki telgraf destesini gözden geçirmeye, koyuldu. Telgraflardan biri İngiltere'nin Moskova'daki Maslahatgüzarı Frank Roberts'dan geliyor ve İngiltere'nin, iyi davranılacağı taahhüt edildiği halde Varşova'da tutuklanan on dört Polonyalı siyasetçinin akıbetiyle ilgilenmesi konusunda Sovyetlerin öfkeli şikayetlerini bildiriyordu. "Sovyetlerin propaganda kabilinden söyleyeceği her şeye karşı tümüyle kayıtsızız," diye yanıtladı Churc-

hill. "Sovyet Hükümetiyle, onların görüş ve hareketleri hakkında detaylı tartışmalar sürdürmek bizim tarafımızdan istenmiyor artık."

Bu telgraf Moskova'ya o kutlama günü, gece yarısından iki saat önce gönderilecekti. Bir saat sonra, San Francisco'da bulunan Eden'den bir telgraf geldi: "Aslında sizin gününüz olan bu günde bütün düşüncelerim sizinledir. Bizi en kötü günlerde yönlendiren, doğrultan ve moral veren sizdiniz. Siz olmasaydınız bugün olmazdı."

36. Bölüm

"Demir Bir Perde"

9 Mayıs Çarşamba, Avrupa'da barışın ilk günüydü; Churchill sabah boyunca yatağında çalıştı ve öğle yemeğini yatağında yedi. Öğleden sonra, kızı Mary'yle birlikte arabaya binip Amerikan, Fransız ve Rus Büyükelçiliklerine gitti ve her birinde zaferin şerefine kadehler kaldırıldı. Clementine, 9 Mayıs'ın Zafer Günü olarak kutlandığı Moskova'da, İngiliz Büyükelçiliği'nde toplananlar arasındaydı ve oradan kocasına çektiği telgrafta "Burada, saat on ikide toplanıp şampanya içen hepimiz Zafer Günü'nde sana selamlarımızı gönderiyoruz," diyordu.

O gün akşam Churchill, bir önceki gece gibi yine Sağlık Bakanlığı'nın Whitehall'a bakan balkonuna çıktı ve muazzam kalabalığa, "Londra," dedi, "sanki, 'Ellerinden gelen en büyük kötülükleri yapsınlar, ben dayanırım' diyen kocaman bir gergedan, kocaman bir suaygırı gibi; Londra her şeye dayanır." Churchill onlara, "uzun, korkunç günlerde ve cehennem gibi karanlık, uzun gecelerde asla pes etmedikleri için" teşekkür etmek istiyordu.

O hafta kutlamalar doğudaki olaylar yüzünden gölgelendi: Churchill 11 Mayıs'ta Eden'e çektiği bir telgrafta, Sovyetlerin Orta Avrupa ve Balkanlar'daki, her saat haberleri gelen tecavüzlerinin İngiltere'yi bir "siyasi tavizler dönemine" sokacağı ve bunun ardından da "bir üçüncü dünya savaşı"nın çıkacağı korkusunu dile getirdi. "Eğer birliğimizi korursak, çok büyük olduğunu gördüğüm Rus tehdidine daha iyi karşı konabileceği kanısındayım" diyor, ama yine de, özellikle bu zafer coşkusu varken Sovyetlerin şiddetli baskısını durdurmanın bir yolunu göremiyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndan, daha önce iyi davranılacağı sözü verilmişken Sovyetler tarafından Varşova'da tutuklanmış on dört Polonyalı görüşmecinin şimdi Moskova'da, hapishanede olduğu söylenince, "Bu sevinme faslında yapabileceğimiz bir şey göremiyorum," yorumunda bulundu.

Gazetelerde, Avrupa'daki Amerikan birliklerinin en az yarısının çok yakında Pasifik'e gönderileceği haberlerinden rahatsız olan Churchill 12 Mayıs'ta Truman'a çektiği telgrafta, Rusların "Çok büyük orduları çok uzun süre cephede" tutacak güce sahip olduğu yolunda bir uyarıda bulundu. Rusların, Yalta kararlarını "kötüye yorumlamalarından," Polonya'ya karşı tavırlarından, Balkanlar'da bunaltıcı nüfuzlarından, "Rusların gücüyle, denetim altına aldıkları yahut işgal ettikleri toprakların bir araya gelmesi ve bunun üstüne bir de diğer birçok ülkede yürütülen Komünist taktiklerinden ve hepsinin üstünde de, çok büyük orduları çok uzun süre cephede tutabilme gücünden ötürü derin bir endişe" duyuyordu. "Bir iki yıl sonra, İngiliz ve Amerikan orduları eriyip gittiğinde ve Fransızlar büyük ölçüde bir forma kavuşamamışken, elimizde, çoğu Fransız, bir avuç tümenden başka bir şey yokken Rusya iki yahut üç yüz tümeni cephe hizmetinde tutmaya karar verirse" Avrupa'daki durum "nasıl olacak?" diye sordu.

Yeni Avrupa haritası Churchill'in, Sovyetlerin niyeti konusunda telaşa kapılmasına yol açıyordu. "Onların cephe hattına demir bir perde indi," dedi Truman'a. "Bunun arkasında neler olduğunu bilmiyoruz. Lübeck-Trieste-Korfu bölgesinin çok kısa zamanda tümüyle kontrollerine geçeceği kuşkusuz gibi görünüyor." Ve bunlara, Almanya'nın orta bölgesinden çekilecek Amerikalıların bırakacağı, Eisenach'la Elbe arasındaki "muazzam büyüklükteki bölge" de eklenecek. Bu çekilme gerçekleştiğinde, "Rusların işgalindeki yüzlerce kilometre genişliğindeki bir toprak bizi Polonya'dan ayıracak." Sonra, Batılı Müttefiklerin dikkati Almanya'ya verilecek "ağır cezalara" yoğunlaşmışken "bu durum Ruslara çok kısa bir zamanda, eğer isterlerse Kuzey Denizi'nde ve Atlantik'te ilerleme fırsatı verecek."

Churchill, Truman'ı, İngiliz-Amerikan kuvvetleri Avrupa'dan büyük oranda çekilmeden önce "Rusya'yla bir anlaşmaya" varmada "ya da Rusya'ya karşı nerede olunduğunu görmede" kendisine katılmaya teşvik etti. Böyle bir şey ancak, Stalin'le şahsen bir araya gelerek yapılabilirdi. "Kuvvetlerimiz ayrılıp gitmeden Rusya'yla sorunları çözme meselesi," diye bitirdi Churchill, "diğer her şeyi gölgede bırakıyor bence." Truman kabul etti ve Churchill'le ikisinin iki ay içinde Stalin'le Potsdam'da bir araya gelmesi planlandı.

Churchill 13 Mayıs akşamı İngiliz halkına bir radyo konuşması yaptı. Beş yıl önce "bir Perşembe günü" Kral ona, "işlerimizi yürütecek, tüm partilerden oluşan bir Ulusal Hükümet kurma" görevini vermişti. Beş yıl,

"özellikle de, iyi yönetimden sapmanın hiç affı yoksa, insan yaşamında çok uzun bir zaman"dı. "Bütün zahmetlerimiz ve dertlerimiz bitti" diyebilmeyi çok isterdi. "O zaman, beş yıllık hizmetimi gerçekten mutlu bir şekilde bitirebilirim ve bana, senin için bu kadarı yeter der ve benim artık bahçeye çıkarılmam gerektiğini düşünürseniz, söyleyeyim size, bunu büyük bir lütuf sayarım," dedi. Ama hâlâ "yapılacak bir sürü şey" vardı. "Avrupa kıtasında," dedi, "başarımızdan sonra gelecek aylarda, uğrunda savaşa girdiğimiz o basit ve saygın amaçların bir kenara atılmamasını ya da gözardı edilmemesini ve 'özgürlük', 'demokrasi' ve 'kurtuluş' sözcüklerinin çarpıtılarak, bizim anladığımız gerçek anlamlarından saptırılmamasını sağlamalıyız. Eğer hukukun ve adaletin üstünlüğü sağlanmayacak, Alman işgalcilerin yerini totaliterciler ya da polis devletleri alacaksa, Hitlercileri suçlarından ötürü yargılamak pek işe yaramayacaktır."

Churchill şahsen, Polonya, Çekoslovakya, Avusturya ve Yugoslavya'nın egemenliği ve bağımsızlığı konusunda Rusya'yla, "eldeki bütün kartların açılacağını" tahmin ediyordu. Fakat öte yandan, artık Almanya yenildiğine göre, Rusya'nın Japonya'yla savaşa girmesini de hızlandırmaya çalışıyordu. Bu da Yalta'da varılmış bir karardı. Jock Colville, 14 Mayıs'ta Downing Sokağı'na döndükten sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "Arada bir fark varsa, yapılacak işlerin hacmi benim ayrıldığım zamankine nazaran daha zorlayıcı. Zafer rahatlık getirmedi. Başbakan yorgun görünüyor ve karşısındaki sorunlarla başa çıkabilecek enerjiyi bulmak için mücadele vermesi lazım."

Churchill hâlâ, Japonya yenilinceye kadar koalisyonu koruyabileceğini umut ediyordu. Bu umudu 18 Mayıs'ta, Attlee'nin onunla görüşmek için Müştemilat'a gelip İşçi Partisi'ni Japonya yenilinceye kadar koalisyonda kalmaya ikna etmeye "memnuniyetle hazır olduğunu" söylemesiyle güçlendi. Diğer üç kıdemli İşçi Partili, her biri 1940 Mayısı'ndan beri Churchill'in Başbakanlığında önemli bakanlıklar yapmış Bevin, A. V. Alexander ve Morrison da koalisyonun devamından yanaydı. Churchill, halkın bunu istediğini doğrulamak için ulusal bir referandum önerdi. Attlee, Churchill'in yazacağı, koalisyonun devamını teklif eden resmî mektuba hükümetin, "Parlamento'ya sunduğumuz tezkerenin içerdiği sosyal güvenlik ve tam istihdamla ilgili teklifleri yerine getirmek için her türlü çabayı göstereceğini belirten bir cümle katılabilir mi" diye sordu. Churchill kabul etti; bu teklifler, yani Dört Yıllık Sosyal Reform Planı zaten onun isteği

üzerine, Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllardaki yardımcısı William Beveridge tarafından hazırlanmıştı.

İşçi Partisi tıpkı 1940 Mayısı gibi, 1945 Mayısı'nda da, siyasi bir kararın verileceği bir sırada yıllık kongresini yapıyordu. 1940 Mayısı'nda Churchill'i fiilen iktidara getiren şey, o sırada Bournemouth'ta toplanan İşçi Partisi aktivistlerinin Chamberlain'in Başbakanlığında çalışmayı reddetmesiydi. Şimdiyse, koalisyonun fiilen sona ermesine yol açacak şey, parti üyelerinin Blackpool'da dile getirilen, aynı şekilde güçlü, dişe diş mücadeleye dayalı bir parti politikasına dönmek isteği ve 1931'den beridir ilk kez bir İşçi Partisi hükümeti kurma olasılığıydı. Son genel seçim on yıl önce yapılmıştı. Churchill'in Başbakanlığında bakanlık yapan birçok İşçi Partili siyasetçi büyük deneyimler kazanmıştı ve her şeyden önce de, sosyalist ideallerini hayata geçirmek istiyorlardı. Attlee 21 Mayıs akşamı Blackpool'dan Churchill'e telefon ederek bu haberi verdi.

Churchill, artık hiçbir şeyin koalisyonu kurtaramayacağını fark etmişti. 23 Mayıs öğle vakti Buckingham Sarayı'na giderek istifasını Kral'a sundu. Beş yıl on üç gün boyunca, tüm partilerden oluşan bir hükümetin, zaman zaman dediği gibi, "Büyük Koalisyon"un liderliğini yapmıştı. Kral ondan, seçimler yapılıncaya ve denizaşırı yerlerdeki askerlerin oyları sayılıncaya kadar geçici bir hükümet kurmasını istedi; bu süreç en azından iki ay sürerdi. Churchill, Başbakan olarak kalmayı ve Muhafazakâr bir hükümet kurmayı kabul etti. "Parti hırsları bu kadar güçlü olmadığında tekrar bir araya gelmeyi umut edelim," diye yazdı Bevin'e.

Churchill 26 Mayıs sabahı Bakanlar Kurulu'nun son atamasını tamamladı. Sonra Clementine'le beraber, artık seçim kampanyası olan bir faaliyetin ilk konuşmasını yapmak üzere seçim bölgesine gitti. Konuşmasının konusu, Muhafazakâr geçici hükümetin iktidarda kalmaya devam etmesiydi, "Çünkü," dedi, "Biz İngiltere'nin ve İngiltere'deki tüm sınıfların refahını etkileyecek her şeye çok büyük özen göstereceğiz." İki gün sonra Downing Sokağı 10 numarada, görevden ayrılan koalisyon bakanlarına bir veda partisi verdi. Kısa veda konuşmasını yaparken gözyaşları yanaklarından aşağı süzülüyordu. "Tarihin ışığı hepinizin miğferinde parlayacak," dedi.

Son bir Bakanlar Kurulu fotoğrafı bahçede çekilecekti. Yağmur başlamıştı. Fotoğrafçı makinesini hazırlar ve grubun duruşunu düzenlerken Churchill, "En iyisi, buna bir son verelim," dedi, "yoksa siyasi rakiplerim bu-

nun, hepinizi romatizma yapmak için kurduğum gizli bir tertip olduğunu söyleyecek!" Fotoğraf çekildi, Churchill arabayla Buckingham Sarayı'na götürüldü ve el öperek yeniden Başbakan atandı.*

Artık seçim kampanyası ciddi bir şekilde başlamıştı. Churchill'in ana konusu sosyalizmin tehlikeleriydi. Sovyetlerin o sırada bile Doğu Avrupa'da dayatmaya devam ettiği rejimleri takip ederken büyük bir öfkeye kapılan Churchill 4 Haziran'da yaptığı bir radyo konuşmasında, hiçbir İşçi Partisi hükümetinin "kamuoyundaki hoşnutsuzluğun özgürce, keskin ya da sert sözlerle dile getirilmesine izin veremeyeceği" yolunda bir uyarıda bulundu ve devamında şunları söyledi: "Onlar, kuşkusuz ki ilk başta çok insancıl bir şekilde yönetilecek bir tür Gestapoya başvurmak zorunda kalacak. Ve bu da fikirleri daha tomurcuk halindeyken kesecek, eleştiriyi, başını kaldırdığı anda durduracak ve tüm gücü, devasa kamu hizmetlilerinden, artık ne kamuyla ne de hizmetle bir ilgisi kalmayacak kamu hizmetlilerinden oluşan devasa bürokrasilerinin üzerinde devlet kulesi gibi yükselen yüce partide ve parti liderlerinde toplayacak. Ve bu güçlü organizma, normal, basit insanları –Amerika'daki deyişle sıradan halkı– bir kez avucunun içine aldı mı, bu halk ne olacak?"

Churchill sadece, İşçi Partisi hükümetinin "bir tür Gestapo" kuracağı uyarısında bulunmakla kalmadı, sosyalizmin "totalitarizmle ve aşağılık bir devlet tapınmacılığıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe olduğunu" da söyledi. Sosyalizmin köktenci fikirleriyle sadece mülkiyet değil, özgürlüğün "her biçimi" de darbe yiyecekti.

Herkesin hızla haberdar olduğu bu "Gestapo konuşması" çok büyük eleştirilerle karşılandı. Sarah, babasına yazdığı mektupta onu destekleyerek, "Ben 'düşünen' bir İşçi Partisi seçmeni olsaydım, bu konuşmayla, sosyalizm hakkında tamamen yeni bir doğrultuda düşünmeye başlardım," dedi ama sözlerinin devamında, İşçi Partisi seçmeninin onun söylediklerinin niçin gerçekten öyle olduğunu anlayacağından "pek emin" olmadığını söyledi. "Savaşta yaşandığı şekliyle sosyalizm," dedi Sarah, "kimseye bir zarar vermedi ve birçok insan için iyiydi. Ülkemizin çocukları hiçbir zaman bu kadar iyi beslenmedi ya da bu kadar sağlıklı olmadı; ne kadar süt var-

* Eskiden, Britanya Kralı tarafından Başbakanlığa yahut üst düzeyde bir göreve atanan kişilerin Kral'ın elini öptüğü zamanlardan kalan bu terim, sadece bu törenin adıdır ve gerçekten el öpülmesi gerekmemektedir-ç.n.

sa eşit olarak paylaşıldı ve zenginler, et tayınları yoksullarınkinden daha çok değil diye ölmedi; ve kuşkusuz, bu ortak paylaşım ve fedakarlık duygusu bizi birbirimize bağlayan en güçlü bağlardan biriydi. Peki niçin, diyecek insanlar, bu ortak fedakarlık duygusunun barışta da aynı şekilde yararlı işlev görmesi sağlanamasın?" Sarah, "Benim bir isyancı olduğumu sanma sakın!" diye eklemişti.

Bunun üzerine Churchill 13 Haziran'daki radyo konuşmasında Muhafazakârlığın yapıcı yönlerinin, amaçlarının üzerinde durdu ve Sarah'ın önerisiyle de, koalisyon hükümetinin, Beveridge tarafından hazırlanıp iki yıl önce halka duyurulmuş, sosyal güvenlikle, iş kazaları sigortasıyla ve, "Parlamento tarafından şekillendirilecek ve her ailenin ve evin yaşam ve güvenliğinde dinamik bir rol oynaması sağlanacak" bir Ulusal Sağlık Hizmeti'yle ilgili Dört Yıllık Planını gayet ayrıntılı bir şekilde anlattı. Ayrıca, Muhafazakâr Parti'nin "çok yoksullar" ve beş yaşın altındakiler için parasız süt vereceğini de bildirdi. Ama hâlâ, sosyalistlerin, "uzun vadeli heveslerini ve sarsak ütopyalarını pratik yaşamın ihtiyaç ve hizmet tarlasında sürme" çabalarını "çok ciddi bir şekilde" kınamaya gerek duyuyordu. Ayrıca, "Gestapo konuşması"nı tekrarlarcasına, eğer sosyalist sistem iktidara gelirse, "görevdeki partilerin doğal olarak zaman zaman değişmesi ister istemez sona erecek ve mutlak ve kalıcı bir sistemi halka dayatmak için siyasi bir polis gerekli hale gelecektir," uyarısında bulundu.

Churchill 13 Haziran'daki konuşmasının sonunda, Sarah'ın önerdiği gibi, yeniden sosyal politikalara değindi: "Savaş zamanı tedbirlerine" başvurularak herkes için ev yapılmasını sağlayacak bir iskan programı. "Kalıcı ya da geçici, kamu yahut özel tüm konutlar için," dedi Churchill, "her türlü yöntem kullanılacak ve her tür engel, ister fiyatlarla oynayacak tüccarlar, ister tekeller ya da başka türden engeller olsun, Parlamento'nun ve halkın tüm gücüyle ortadan kaldırılacak." Bu çok kesin ve sert bir taahhüttü ama radyo yayını pek iyi bir etki yapmadı. Siyasi polisten söz edilmesi, Muhafazakârların çoğunluğu sağlaması için oylarına gerek duyulacak bazı kişilerce çirkin, bazı kişilerce de komik bulundu. Ayrıca, her iki konuşmada da, eleştirilen bir yorgunluk vardı. "Bu konuşmaların ikisi de gerçek Başbakan değil," dedi Churchill'in kadrosundan Bayan Edith Watson, Lord Moran'a, ve "bunlarda hiç 'enerji' yoktu," diye ekledi.

Tüm seçim kampanyası boyunca Churchill'in aklı hep Doğu Avrupa'daki gelişmelerdeydi; 14 Haziran'da Moskova Radyosu, Varşova'da tutuk-

lanan on dört Polonyalı siyasi liderin Moskova'da mahkemeye çıkarılacağını bildirdi. Aynı zamanda, Churchill'in Eisenhower'a kişisel olarak itiraz etmesine karşın, Amerikalılar birliklerini merkezi Almanya ve Çekoslovakya'daki geniş bir bölgeden çekmeye başladılar; bu geri çekilme daha önce Ruslarla uzlaşılmış hatta kadar sürdü ve oraya kadar kontrol Sovyet birliklerine geçti. Churchill, Rusya'yla bir çatışmadan kaçınılması gerektiği kanısındaydı ve Eden'e "İngiltere'yle Rusya'nın arasındaki uçurum, dostça diplomatik ilişkiler dışında hiçbir şeyle aşılamaz," dedi. Sözlerinin devamında da, İngiltere'nin ABD ile "benzerliğinin ve birliği"nin hem gelişmesi gerektiğini hem de "güvenliğimiz için vazgeçilmez" olduğunu vurguladı.

Artık, bir ay içinde Potsdam'da gerçekleştirilecek son Üç Büyükler Toplantısı için hazırlıklar yapılıyordu. Churchill 14 Haziran'da Avam Kamarası'nda, Potsdam'da birisinin çıkıp da, " 'Seçim sandığından seni görev dışı bırakacak bir sonuç çıkarsa yetkisiz olacağın bir konuda niçin söz veriyorsun?' demesi olasılığına karşı, Attlee'yi de birlikte götüreceğini" söyledi. Bunun üzerine, İşçi Partili milletvekillerinden biri, "Beyefendi yanında Gestapo'yu götürecek, öyle mi?" diye seslendi.

Gestapo konuşmasının yankılarına karşın, Churchill'in kişisel popülaritesi müthişti ve bu, seçim gezilerinin her noktasında gelip ona tezahürat yapan muazzam kalabalıklarla hemen hemen her yerde kanıtlanıyordu. Ulusun savaş yıllarındaki lideriyle, seçim mücadelesine dalmış bir partinin lideri birbirinden tamamen ayrı kişilerdi sanki. "Dün gece Chequers'a giderken," diye yazmış John Martin 17 Haziran'da karısına, "Başbakan'ın arabası White City'nin hemen dışında bir yerde trafik sıkışıklığından ötürü yavaşladığında, köpek yarışlarından çıkmış bir kalabalık vardı. Başbakan'ın etrafı birden bire, düşmanlık ya da karşıtlığın en ufak bir izi görülmeyen –gülümseyen, el sallayan, tezahürat yapan– heyecanlı bir kalabalıkla çevriliverdi. Bu çok dikkate değer bir gösteriydi ve bunlar tam, 'sıradan halk'tı işte."

18 Haziran'da Moskova'da on dört Polonyalı siyasi liderin mahkemesi başladı; Churchill'in ilgisi yine, Doğu'daki Komünist zorbalığına yoğunlaştı. Fakat iki gün sonra yaptığı üçüncü radyo konuşması ilk ikisinden daha iyi değildi. "Winston çok üzgün; zavallı sevgilim," diye yazdı Clementine, Mary'ye. "Kendi 'üslubunu' yitirdiğini düşünüyor ve çok üzülüyor buna." Radyo konuşmasında Churchill, sosyalist bir hükümetin "kendi izin vere-

ceği biçimdeki hiçbir Parlamento'da kendisine karşı çıkılmasına ya da kendisinin yenilgiye uğratılmasına hiçbir zaman izin vermeyeceği" uyarısında bulundu. Ama Churchill'in sosyalizme yönelik eleştirileri, onun otuz beş yıl önce çok güçlü bir şekilde dile getirdiği kendi radikal görüşlerinden de uzaklaşmasına yol açmıyordu. 23 Haziran'da Eden'e yazdığı bir mektupta, "Kamulaştırmada, o mülkü daha önce haklı şekilde kazanmış insanlara parasını verdiğin takdirde ahlakdışı bir şey yoktur," demişti.

21 Haziran'da, seçim kampanyası zirvesine çıktığında Moskova'dan, on dört Polonyalı liderden on ikisine sekiz yıla kadar varan hapis cezaları verildiği haberi geldi. Polonya'da demokratik bir gelecek sağlamak için çok uzun zamandır ve çok zorlu bir mücadele vermiş olan Churchill için bu haber, Komünizmin iktidara geldiği her yerde zorbalığın dayatılacağı yolundaki korkularının nihai bir şekilde doğrulanmasıydı.

İngiltere'deyse Churchill'in en çok korktuğu şey sosyalist bir program değil, parlamenter İşçi Partisi'nin denetimini Parti Yönetim Kurulunun ele geçirmesiydi; "Temsil niteliği taşımayan, ama sırları paylaşan ve güya Kraliyet'in Bakanlarına emir veren kişiler" diye tanımlamıştı bunları 20 Haziran'daki radyo konuşmasında. Bu korku, İşçi Partisi Yönetim Kurulu Başkanı Harold Laski'nin, Attlee'nin Churchill'le birlikte Potsdam'a gidecek olmasına karşın, İşçi Partisi'nin orada verilecek bir kararı, Parti Yönetim Kurulunda tartışılmadan kabul etmeyeceği yolundaki iddiasıyla daha da güçlendi.

30 Haziran'da radyodan yaptığı son seçim konuşmasında Churchill, İşçi Partisi Yönetim Kurulunun bakanlar üzerindeki etkisinin "bugüne kadar İngiliz kamusal yaşamında takip edilen yöntemlere zıt olduğu" ve "parlamenter kurumlarımızın temeline darbe vuracağı" uyarısında bulundu. İşçi Partisi'ne yahut Liberal Parti'ye oy verseler de kendisini Başbakan olarak yitirmeyeceklerini düşünenlere şunları bildirdi: "Şimdi ortalığa yayılan, bu seçimde ister İşçi Partisi, ister Liberal Parti'den olsun, siyasi rakiplerime oy verip de benim iktidardan indirilmem için oy vermiş olmayacağınız yolundaki hikâyelerde hiçbir doğruluk yoktur. Ülkemiz için doğru ve en iyisi olduğunu düşünüyorsanız bunu yapmakta tereddüt etmeyin. Tek istediğim, yapacaksanız gözlerinizi açarak yapın."

Churchill 3 Haziran'da bakan arkadaşlarına yazdığı bir notta, konut yapımında gereken "yoğun çabaların" tam anlamıyla, "kazandıkları savaşlarda" harcanan enerjiyle harcanması gerektiğini vurguladı. Onlardan

ayrıca, hem Ulusal Sigorta sistemi, hem de Ulusal Sağlık Hizmeti için gereken yasaları hazırlamalarını istedi. Çabalarının bu yönü seçmenler tarafından bilinmiyordu; o gün akşam, İşçi Partisi'nin yükselişe geçtiği Walthamstow'da yuhalamalar ve sataşmalar öylesine fazlaydı ki, konuşması hemen hemen engellendi.

Seçimlere girecek üç yüz Liberal adayı yöneten kişi, Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Parlamento'ya bir Liberal olarak girmeye teşvik ettiği Sir Archibald Sinclair'di. Churchill'in Liberal arkadaşlarından biri de, Chartwell arazisinde bir tatil evi bulunan Bayan Horatia Seymour'du. Hayatı boyunca Liberal olan Seymour, 3 Temmuz'da Churchill'e yazdığı mektupta bildirdiği üzere, bir kez daha Liberallere oy verecekti ve bu üç köşeli kavgadaki parti adaylarından hiçbirine, Churchill'in istediği gibi, Muhafazakâr adayların lehine çekilmelerini söyleyemezdi. "1939'dan önceki yıllarda Muhafazakâr Parti'nin muhakemesi ve fikirleri çok acıklı bir şekilde hatalıydı," diye yazmıştı Seymour. "Bu konuda hiç kimse bana *senden* fazla şey öğretmedi sevgili Winston!"

Seçim 5 Temmuz'daydı. Askerdekilerin oylarının sayılabilmesi için, sonuçlar üç haftalık bir gecikmeyle duyurulacaktı. Churchill, oy verme günüyle Potsdam Konferansı'nın başlayacağı gün arasında on günlük bir tatil programlamıştı. 7 Temmuz'da Bordeaux'ya uçup sonra arabayla güneye, İspanya sınırındaki Château de Bordaberry'ye, bir hafta dinlenmeye gitti. Sabahları Atlantik'te yüzüyor, öğleden sonraları resim yapıyordu. "Winston ilk başta neşesiz ve yorgundu," diye hatırlıyor Mary sonraları, "ama resim yapmanın büyüsü onu hemen sardı, saatlerce, mütemadiyen meşgul etti ve bugün ya da gelecekle ilgili rahatsız edici düşüncelerini kovdu."

Churchill Bordaberry'den sadece bir resmî telgraf gönderdi. Telgraf, artık İngiliz işgal orduları Başkomutanı Mareşal Montgomery'ye gönderilmişti ve şunlar yazıyordu: "Lütfen, Almanlar tarafından araştırma-geliştirme yapılan hiçbir kuruluşun tahrip edilmemesini sağlayın. Oradaki cihazların çoğu bizim mühendislerimiz ya da bilimadamlarımız tarafından kullanılabilir." Ayrıca, Maliye Bakanı Sir John Anderson'a gönderdiği tek bir notta, silahlı kuvvetlerde "acımasızca bir tarama" yapılmasını ve Japonlara karşı cephede harcanacak enerjiye zarar vermeden, "sivil işlerimiz ve ihracatımız için gereken insan gücünün bulunmasını" istiyordu.

Churchill 15 Temmuz öğleden sonra Mary'yle birlikte Bordeaux'dan dört buçuk saatlik bir uçuşla Berlin'e gitti. Bir haftalık dinlenmesi bitmişti. Potsdam süresince onun üssü olacak, Ringstrasse 23 numaradaki villada Eden, Alexander ve Montgomery onu karşılamak için bekliyordu. "Başbakan çok yaşlı görünüyor," diye yazmıştı Montgomery bir arkadaşına. "Onu görünce şoke oldum; son gördüğümden beri bir on yıl yaşlanmış."

Churchill ertesi sabah ilk toplantısını Truman'la yaptı ve Truman'ın Berlin'deki, kendi konutunun dört yüz metre ötesinde bulunan konutunda iki saat geçirdi. "Başkan'dan müthiş hoşlandığını söyledi bana; aynı dili konuşuyorlarmış," diye yazdı Mary, annesine. "Onunla çalışabileceğinden emin olduğunu söylüyor." O gün öğleden sonra Churchill'e Hitler'in Başbakanlık binasının yıkıntılarını gösterdiler. Binanın önündeki meydanda Almanlardan oluşan bir kalabalık toplanmıştı. "İtiraz ediyormuş gibi başını sallayan ihtiyar bir adam dışında," diye hatırlıyordu Churchill sonraları, "hepsi tezahürat yapmaya başladı. Onların teslim olmasıyla nefretim bitmişti ve bu tezahüratları ve perişan görünüşleri, pejmürde giysileri beni çok etkiledi."

Potsdam'daki ikinci gününde Churchill Ringstrasse 23 numarada Truman'la bir öğle yemeği yedi ve yanlarında bulunan Amerikan Savaş Bakanı Henry Stimson'un Churchill'in önüne koyduğu kağıtta şunlar yazılıydı: "Bebekler mutlu bir şekilde doğdu." Churchill bunun ne anlama geldiğini bilmiyordu. "Bunun anlamı," dedi Stimson, "Amerikan çölündeki deney bitti. Atom bombası bir gerçek haline geldi."

Bu dramatik gelişme henüz Stalin'e söylenmeyecekti. Stimson'la yediği öğle yemeğinden sonra yapılan ilk tam katılımlı toplantıda Churchill, Yalta Konferansı'nın ana kararlarından biri olan, "Polonya halkının isteğini doğru bir şekilde yansıtacak serbest seçimlerin bir an önce yapılması" için bastırdı. Tam katılımlı toplantıdan sonra Stalin'le yaptığı özel bir toplantıda Churchill, Alman halkından söz etti. "Onlar daima bir sembole inanmıştır," dedi. "Eğer önceki savaştan sonra bir Hohenzollern'in hükümdar olmasına izin verilseydi Hitler olmazdı." Söylememiş olmasına karşın, bir Hohenzollern'i, İmparator II. Wilhelm'i 1891 Mayısı'nda Kristal Sarayı'nda göreli tam elli dört yıl olmuştu.

Havadan sudan konuşmalar sırasında Stalin, Churchill'e, puro içmeye alıştığını söyledi. Churchill de, "Puro içen bir Stalin fotoğrafı tüm dünyada birden çıkıverirse bunun müthiş bir sansasyon yaratacağı" yorumunda bulundu.

18 Temmuz'da Truman öğle yemeğinde Churchill'in konuğuydu. İki saat baş başa kaldılar. Konuşmaları sırasında Churchill, Japonya konusunda, "Kayıtsız şartsız teslim olma başka bir şekilde ifade edilemez mi?" diye sordu; "ki böylece, gelecekteki barış ve güvenlik için gereken tüm temel öğeleri sağlamış olalım, ama Japonlara da, işgalciler için gereken tüm korunma tedbirlerini kabul ettikten sonra, kendi askeri onurlarını korumuş oldukları yolunda bir görüntü ve ulusal varlıkları konusunda bir güvence bırakmış olalım," dedi. Truman, görüşme tutanaklarında yazdığına göre, "Pearl Harbor'dan sonra Japonların bir askeri onurunun kaldığını sanmadığı görüşündeydi."

Churchill ayrıca Truman'a, ülkelerinin savaş sonrasında çok yakın bir işbirliği yapması yolundaki umutlarından söz etti. Truman, Birleşmiş Milletler çatısının altına girmek için çift taraflı düzenlemelerin gerekliliğinden söz edince Churchill, herkesle aynı olurlarsa tekliflerin anlamsız olacağı yorumunda bulundu; "Bir adam genç bir kıza evlenme teklif edebilir," dedi, "fakat ona, o kızın hayat boyu onun kız kardeşi olacağının söylenmesi pek bir işe yaramaz. Ben hangi biçim yahut örtü altında olursa olsun, İngiltere'yle ABD arasında şu anda varolan, savaş döneminde geçerli, sahip olduğumuz üsler ve yakıt merkezleri yönünden karşılıklı kolaylık sağlama sisteminin devam etmesini istiyorum." "Truman, eğer bu, uygun bir biçimde sunulabilir ve kaba bir ikili ittifak biçimini almış gibi görünmeyecekse tamamen aynı görüşte gibi görünüyordu," diye yazmış Churchill.

Görüşmelerinin sonunda Truman, Churchill'e bunun, "yıllardır yediği en keyifli öğle yemeği" olduğunu söyledi. Truman, Churchill'in, "dünya bu büyük fırtınadan sonra sakinleşinceye kadar" Birleşik Kurmaylar Kurulu'nun devam ettirilmesi teklifini "çok cesaret verici bir şekilde" yanıtlamıştı. Fakat o gün öğleden sonra Churchill, ABD Kurmay Başkanlarının Japonya'ya karşı savaşta, genel stratejik konularda İngiliz meslektaşlarına danışmaya hazırsalar da bunu ancak, uyuşmazlık halinde "savaş konusunda verilecek son kararın ABD Kurmay Başkanlarında olması" koşuluyla yapacaklarını öğrendi. İngiltere, Japonya savaşına çok önemli katkılarda bulunmasına karşılık, esasen Avrupa'da da olduğu gibi, ABD'nin stratejisini kabul edecekti.

İkinci tam katılımlı toplantı 18 Temmuz öğleden sonra yapıldı. Churchill, Stalin'i Polonya konusunda sıkıştırınca Sovyet lider ona, Geçici Hükümet'in "serbest seçim yapmayı hiçbir zaman" reddetmediğini söyleye-

rek güvence verdi. Bir saat yirmi dakika sonra toplantının sonuna gelinmiş, ama Sir Alexander Cadogan'ın, evine gönderdiği mektupta yazdığı gibi, "Başbakanın canı buna çok sıkılmıştı, çünkü konudan konuya geçerek konuşmaya devam etmek istiyordu ve –tıpkı, oyuncakları elinden alınmış bir çocuk gibi– büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Ama Truman oturumu kapattı."

Churchill o gece Stalin'le baş başa yemek yedi. Beş saat birlikte kaldılar. "Rus halkı," dedi Stalin, "hem eğitimden hem görgüden yoksundur ve daha gidecek çok yolu var." Ayrıca Stalin, genel seçimlerde Muhafazakârların seksen sandalye farkla çoğunluğu sağlayacağı tahmininde bulundu. Söz yine global siyasete gelince Churchill, "Büyük bir devlet olarak Rusya'yı denizde," İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında, Pasifik'te ve "Süveyş Kanalı gibi uluslararası bir rejime kavuşması gereken" Kiel Kanalı'nda "görmekten memnun" olacağını söyledi. Orta Avrupa uluslarından konuşulurken Stalin, "bu ülkelerin Sovyetleştirilmesine karşı" olduğu yolunda güvence verdi Churchill'e. "Bu ülkelerde serbest seçim olacak," dedi. O gün Polonya konusunda verdiği güvence gibi, bu da bir yalandı.

21 Temmuz sabahı Berlin'de İngiltere'nin zafer yürüyüşü vardı. Churchill ve Attlee şeref tribününe ayrı ciplerle, tezahürat yapan askerlerin yanından geçerek gittiler. Churchill'in özel sekreteri John Peck sonraları, "Gerçi koalisyona çok büyük katkılar yapmış olsa da, muharip güçler üzerinde şimdiye kadar bilinen hiçbir kişisel izlenim bırakmamış Bay Attlee'ye, büyük savaş lideri Winston Churchill'den daha gürültülü bir tezahürat yapılması bana kesinlikle çok tuhaf geldi ve gerçi hiçbir şey söylenmemişse de, galiba başkalarına da böyle geldi," diye hatırlıyordu.

O gün öğleden sonra yapılan başka bir tam katılımlı toplantıda hem Churchill hem Attlee yeni Polonya sınırlarının, savaş öncesi Almanya'nın ekilebilir topraklarının dörtte birini Polonya'ya katacak kadar batıya kaydırılması konusunda Stalin'e karşı çıktılar. Bu itirazları Truman tarafından da desteklendi. Ama Stalin'in Silezya'yı Almanya'ya geri vermeye niyeti yoktu. Polonya tartışmasının hakim olduğu başka bir tam katılımlı toplantıda, Stettin yahut Breslau kentinin Almanya'da kalmasını da kabul etmeyecekti; Polonya'nın Almanya'yla yeni sınırı Oder ve Batı Neisse nehirleri olacaktı. Churchill ve Truman'ın birlikte harcadığı çabalar onun görüşünü değiştiremedi.

Amerikalılar şimdi New Mexico denemesi sayesinde atom bombasının yapısı hakkında daha çok şey öğrenmişti. 22 Temmuz sabahı Stimson, Churchill'le görüşmeye gelip ayrıntıları bildirdi; bir buçuk kilometrelik bir çember içinde her şey tümüyle yok olmuştu. Churchill hemen Truman'ı görmeye gitti. Daha sonraları hatırladığına göre Churchill, bunun Japonlara "onurlarını koruma ve kendilerini, savaş sona erene kadar ölme yükümlülüğünden kurtulmak için bir gerekçe verebilecek silah olduğunu," düşünüyordu.

23 Temmuz'da Churchill, Stalin ve Truman'a bir yemek verdi. Kadeh kaldırmalar sırasında Stalin birdenbire, o gün daha önce kendisinin Marmara Denizi'nde ya da Boğazlar'da bir Sovyet deniz üssü kurma talebini reddetmiş olan Churchill'e, "Rusya bunun yerine Ege Denizi'nde, Çanakkale Boğazı'nın hemen dışındaki Yunan limanı Dedeağaç'ta bir üs alabilir mi?" diye sordu. Churchill bir yorumda bulunmadı ve Stalin'e sadece, "Ben Rusya'nın tüm yıl boyunca denizlerde özgürlük iddiasını daima destekleyeceğim," dedi

Churchill'le Attlee şimdi 25 Temmuz'da, seçim sonuçları için Londra'ya gitmeyi planlıyordu. Zaferi kazanan, iki gün sonra konferansa devam etmek üzere Potsdam'a geri dönecekti. O gece villasında Churchill, Eden'e "Parti, seçim sonuçları hakkında ne söylüyor şu anda?" diye sordu. "Hâlâ yaklaşık yetmiş sandalyeyle çoğunluğu alacağımızı düşünüyorlar," diye yanıtladı Eden.

Churchill, Londra'ya dönmeden bir gün önce, Varşova'dan uçakla Berlin'e, özellikle kendisiyle buluşmak için gelmiş sekiz Polonyalı Komünist liderle görüştü. Churchill onları, Silezya'nın bazı bölgelerinin Almanya'da kalmasına ikna etmeye çalıştı ama boşunaydı. Fakat Churchill onları Polonya'da "serbest ve kısıtlamasız" seçimler yapmaya ve Yalta'da kararlaştırıldığı gibi, tüm partilerden oluşan bir hükümet kurmaya teşvik edince, liderleri Boleslaw Bierut ona, Polonya'nın gelecekteki siyasi gelişimi "Batı demokrasilerinin ilkelerine dayanacaktır" güvencesini verdi. İşe yaramaz bir güvenceydi bu; Bierut, Doğu Avrupa'daki diğerleri gibi katı bir Stalinist sistemin yöneticisi olacaktı.

Churchill 24 Temmuz öğleden sonra yapılan tam katılımlı toplantıda Stalin'in Marmara Denizi'nde bir Sovyet deniz üssü talebini reddetti. Ayrıca, Alman ordusunda savaşmış ve şimdi İngiltere'nin elinde bulunan, Yalta'da kabul edildiği üzere Rusya'ya gönderilmesi muallakta kal-

mış olan 10.000 Ukraynalı savaş esirinin teslimi sırasında zor kullanılmasını da reddetti.

Almanya'nın yenilmesinin üzerinden iki buçuk ay geçmişti. Artık Japonya'nın yenilmesi Sovyetlerin savaşa katılmasına değil, atom bombasına bağlı gibi görünüyordu. 24 Temmuz'daki tam katılımlı toplantının sonunda Truman, Stalin'i bir kenara çekip yeni silahtan söz etti. Truman'ın anlattıklarını dinlerken Stalin'in tepkisini gözleyen Churchill bunu şöyle tanımlıyordu: "Yeni bir bomba ha! Olağanüstü güçlü ha! Japon savaşını tümüyle bitirecek herhalde! Ne şans!" Churchill o gece, Güneydoğu Asya Başkomutanı Amiral Lord Louis Mountbatten'le baş başa yemek yedi ve onu Londra'ya döndükten sonra Downing Sokağı'na, geleceği konuşmak üzere davet etti. "Büyük planlarım var," dedi Churchill ona. Kısa bir süre önce, seçimde oy veren İngiliz birlikleriyle birlikte Hindistan'da bulunmuş olan Mountbatten sonraları, "Seçimden başarıyla çıkacaklarından gayet emin görünen, oysa benim de 24 saat sonra görev dışı kalacağından aynı şekilde emin olduğum bir adamla oturup da gelecekteki planlardan konuşmak çok acıklı ve tuhaf bir duyguydu," diye yazmıştı.

Churchill'le Attlee 25 Temmuz öğleden sonra Potsdam'dan ayrılacaktı. Churchill o sabah Boleslaw Bierut'la bir görüşme daha yaptı ve Bierut ona tekrar, savaş sonrasında Polonya'nın Sovyet sistemini taklit etmeyeceği yolunda güvence verdi. Aslında Polonya, "İngiliz modeli" demokrasiyi takip edecekti; Polonya, "Avrupa'nın en demokratik ülkelerinden biri" olacaktı; "tüm Rus ordusu" Polonya'yı terk edecekti; Polonya seçimleri "İngiltere'dekinden bile daha demokratik" olacaktı. Ama Churchill, İngiltere'nin 1939 Eylülü'nde uğruna savaşa girdiği, Tahran ve Yalta'da diriltmeye çalıştığı demokratik Polonya'nın artık varolmadığını biliyordu.

O sabah yapılan yeni bir tam katılımlı toplantıda Churchill, Stalin'i yine Polonya'nın sınırlarının o kadar batıya kaydırılmaması konusunda sıkıştırdı. Truman yine onu destekledi. Stalin onların talebini yine reddetti, fakat o da buna kendi talebiyle, Almanların Ruhr'dan çıkardığı kömürün Almanya'nın Rus bölümüne ve Polonya'ya gönderilmesi talebiyle karşılık verdi. Churchill bunun ancak, Almanlara verilecek yiyecek karşılığında yapılabileceğini savundu. Stalin reddetti ve Churchill'e, "Almanya'da kalmış hâlâ bol bol yağ var," dedi.

Bir anlaşmaya varılamadı; meseleyi "bir sonraki toplantıya kadar" ertelemeye karar verildi sadece. Artık saat 12.15'ti. Potsdam Konferansı'nın

dokuzuncu tam katılımlı toplantısı bitmişti. Vedalaşmaya gerek görülmedi. Hem Stalin hem de Truman, Churchill'in kırk sekiz saat sonra tekrar, hâlâ Başbakan ve hâlâ İngiltere'nin görüşme heyetinin sorumlusu olarak geri dönmesini bekliyordu. Churchill villasına gitti ve oradan da birkaç dakika sonra arabayla Gatow Havaalanı'na götürüldü. Uçağı saat 1.23'te, İngiltere'ye gitmek üzere havalandı. İki saat yirmi dakika sonra Northolt'a indi ve Churchill'e, Muhafazakârların seçimi otuz sandalye farkla kazanmasının beklendiği İşçi Partisi genel merkezinde büyük bir karamsarlığın olduğu söylendi. Bu her ne kadar, Eden'in tahmininden kırk azsa da, işe yarar bir çoğunluk sağlayacaktı.

O gün akşam Müştemilat'taki yemekte Churchill, kızı Diana ve damadı Duncan Sandys'in, Güney Londra seçim çevresinden aday olan "Duncan'ın kaderinden ötürü karamsar" olduğunu öğrendi. O gece, şafak sökmeden az önce Churchill, daha sonraları hatırladığına göre "keskin bir şekilde batan, neredeyse fiziksel bir ağrıyla" uyandı ve bunun üzerine de, o zamana kadar hep "bilinçaltında kalmış, yenildiğimiz yolunda bir kanı birden ortaya çıkıverdi ve düşüncelerime hakim oldu," diyordu. Geleceği belirleme yetkisinden yoksun bırakılacaktı. "Biriktirdiğim bilgi ve deneyim, bu kadar çok ülkede kazandığım otorite ve prestij yok olacaktı."

O sabah, 26 Temmuz Perşembe günü saat onda Yüzbaşı Pim ilk seçim sonuçlarını aldı; Muhafazakârların on sandalyesi İşçi Partisi'ne geçmişti. Hemen Churchill'i görmeye gitti. "Başbakan banyodaydı," diye hatırlıyordu sonraları, "ve şoke olmuş değilse de, kesinlikle şaşırmış görünüyordu. Ona bir havlu vermemi istedi ve birkaç dakika sonra, mavi tulumunu giymiş, ağzında purosuyla, harita odasındaki koltuğundaydı ve bütün gün orada kaldı." Öğlen olduğunda, İşçi Partisi'nin ezici bir üstünlük sağladığı anlaşıldı. Randolph Churchill ve Duncan Sandys koltuğunu kaybeden Muhafazakâr vekiller arasındaydı. O gün öğle yemeğinde hazır bulunan David Margesson altı yıl sonra Churchill'e yazdığı mektupta, "Yenilgi belli olduktan sonraki o çok mutsuz öğle yemeğinde gösterdiğiniz metaneti ve kendinize hakim olmanızı hayatımın sonuna kadar asla unutmayacağım," diyordu. "Böyle bir olayın, hiç gözünü kırpmadan karşılanmasının müthiş bir örneğiydi."

"Belki bunda da gizli bir hayır vardır," oldu Clementine'in yorumu.

"Şimdilik bayağı bir gizlenmiş gibi görünüyor," yanıtını verdi Churchill.

İşçi Partisi yeni Parlamento'da 393 sandalyeyle, diğer tüm partilere 146 sandalye fark attı. Muhafazakârların sandalye sayısı, 1935 yılının Parlamentosu'ndaki 585'ten 213'e düşmüştü. İşçi Partisi İngiltere tarihinde ilk kez Muhafazakârlardan çok oy almıştı. Moran, İngiliz halkının "nankörlüğü"nden söz edince Churchill "Ben olsam öyle demem," yanıtını verdi. "Çok zor günler geçirdiler."

Yasalar yönünden Churchill Potsdam'a Başbakan olarak dönebilir ve ancak birkaç gün sonra, Parlamento yeniden toplanınca istifa edebilirdi. Ama seçmenlerin verdiği hükmü gecikmeden kabul etmeye karar verdi ve o gün akşam saat yedide Buckingham Sarayı'na giderek istifasını Kral'a sundu. Artık muhalefet lideriydi. İki saat sonra, Saray'dan dönünce yazdırdığı bir bildiri radyoda okundu. "Yeni hükümete yurt içinde ve dışında muazzam sorumluluklar düşmektedir," dedi "ve hepimiz, hükümetin bunları taşımada başarılı olmasını dilemeliyiz."

Ertesi sabah, yani 27 Temmuz'da Attlee Başbakan olarak uçağa binip Potsdam'a gitti. Artık ulusun lideri olmayan Churchill Londra'da kaldı. Sabah, Kurmay Başkanlarıyla vedalaştı. "Kendimi, birden bire gözyaşlarına boğulma korkusuyla bir şey söyleyemez halde bulduğum, çok acıklı, çok dokunaklı bir buluşmaydı," diye yazmıştı günlüğüne Brooke ve sonra da, "Bu darbeye harika bir şekilde dayanıyordu," diye eklemişti. Bunun ardından, özel sekreterleriyle ve sonra da Bakanlar Kurulu'yla vedalaşma vardı. Bunlar bitince Churchill, Eden'i çağırdı. "Bayağı perişan haldeydi bizim ihtiyar delikanlıcık," diye yazmış günlüğüne Eden. "Artık bu sabaha daha fazla tahammül edemeyeceğini hissettiğini, tam tersine, ilk şoktan sonra gittikçe daha çok acı veren bir yara gibi, daha çok ıstıraplı hale geldiğini söyledi."

Elizabeth Layton kırk yıl sonra, 27 Temmuz akşamı "Mary'nin gözleri yaşlıydı, Bayan C erkenden yatmış ve Bay C sakin bir şekilde kalmıştı," diye hatırlıyordu. Churchill banyosunu yapmak üzereyken Yüzbaşı Pim'i çağırdı. "Banyo sırasında rengi fena halde soldu," diye hatırlıyordu sonraları Pim. "Bayılacak sandım. Sonra bana döndü ve 'İstedikleri gibi oy vermekte tamamen haklılar,' dedi, 'Demokrasi budur. Biz bunun için savaştık'."

O hafta sonu Chequers'ta, Churchill'in kafasını günün olayları ve baskılarıyla meşgul edecek, kutular dolusu telgraf yoktu. 28 Temmuz akşamı Mary "Kara bir kötü kader bulutunun çöktüğünü büyük bir dehşet-

le" gördü. Mary ve Sarah onun çok sevdiği Gilbert ve Sullivan'ın plaklarını çaldılar ama boşunaydı. Fakat sonra "Fransız ve Amerikan marşlarından gelen nağmeler biraz yardımcı oldu" ve sonunda da "Koş Tavşan Koş" ve "Oz Büyücüsü" neşelendirici bir etki yaptı. Ertesi gün Churchill, kırk yıl önceki isyancı Muhafazakâr arkadaşı Hugh Cecil'e Chequers'tan şunları yazdı: "İtiraf etmeliyim ki, Perşembe günkü olayı, özellikle de, her sınıf insandan aldığım harika tepkilerden sonra çok acayip ve tuhaf buluyorum. İngiliz halkında, içlerinde kapalı kalmış ve yirmi yıl sonra salınması gereken bir şeyler varmış. Bu tümüyle, 1906'nın tekrarlanması gibi bir şey. Anayasamızın esnekliğine ve İngiliz halkının niteliklerine inancım hiç değişmedi. Gitmekte olan kuşağın adapte olmakta zorlanacağı, büyük değişiklikler beklemeliyiz. Gelecek iki yılda, daha önce hiç yaşanmamış nitelikte yönetsel güçlükler çıkacak ve bir İşçi Partisi yönetiminin bunları çözme şansı pekala bize nazaran daha çok olabilir."

Churchill bu görüşünde tutarlıydı ve Brendan Bracken'e, "İşçi Partisi'ndeki 'sağlam adamlar'a, 'kötü adamlar'ı durdurabilsinler diye destek olmak istediğini" söyledi. Yeni Savaş Bakanı J. J. Lawson hakkında Brooke'a şunları yazmıştı: "Yeni Savaş Bakanınızı seveceğinizden eminim. Kesinlikle dürüst ve nezih bir arkadaş, fakat ona sizin ve Bakanlığın yardımı gerekecek." Ve 3 Ağustos'ta Attlee'ye şunları yazdı: "Parlamento açılınca sizinle meseleleri konuşmak için sabırsızlanıyorum. Bizim, ikimizin de mutabık kaldığı ve söz verdiği, birlikte yapılacak müthiş çok işimiz var." 10 numarada, Attlee'nin yanında kalmış olan Marian Holmes iki gün sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "Yeni Başbakan'la çalışmak çok farklı. Bizi sadece bir şey yazdırmak istediği zaman içeriye çağırıyor. Konuşma ya da sohbet, espri ya da keyfi davranış yok. Kesik kesik söylenen direktifler var sadece. Mükemmel derecede kibar ve onun iyi bir Hıristiyan beyefendi olduğundan eminim. Ama farkları, şampanyayla suyun arasındaki fark gibi."

Churchill dört ay sonra yetmiş bir yaşına girecekti. Boşta geçen on yılı bitip de savaş yönetiminin merkezine geri dönüşünün üzerinden yaklaşık altı yıl geçmişti. Kendini hiçbir zaman sakınmamış, hiç dinlenmemiş, yenilgiyi ya da durgunluğu hiç kabul etmemişti. Ama savaş yönetimiyle geçen yıllar onu tüketmişti. Karısı onun, sırtındaki bir sürü yükü bırakırsa çabucak çöküp gitmesinden korkuyordu. Ama bunca büyük çabadan sonra bile müthiş bir enerjisi vardı. Düşünsel olarak uyanık ve tetikteydi hâlâ,

fakat olayları değiştirecek yetkisinin bitmiş olması dayanılması çok zor bir şeydi. Potsdam'da Truman, Stalin'in, Polonya'nın batı sınırı Batı Neisse olsun ısrarını kabul etti. Attlee de Amerikalılara uydu. Churchill bir yıl sonra, "Ben Batı Neisse'yi asla kabul etmemiş ve bunu sonunda, 'eldeki kağıtların açılmasına' saklamıştım" yorumunda bulundu.

6 Ağustos'ta Hiroşima'ya bir atom bombası atıldı. Sonuç mahvediciydi; belirlenen ölülerin sayısı 198.690'dı. Churchill bir yıl sonra Mountbatten'e, "Atom bombasını atma kararı belki de tarihin soracak ciddi sorularının olduğu tek konuydu" dedi ve "Hatta Yaradanım bana, bunu niçin kullandığımı sorabilir," diye ekledi, "ama ben de kendimi kuvvetli bir şekilde savunur ve 'Delirmişçesine savaşan insanoğlunun böylesine gözü dönmüşken bu bilgiyi niçin gönderdin bize?' diye sorarım." 1946'da George Bernard Shaw'a şunları yazmıştı: "Atom bombasının anlamı sizce, evrenin mimarının kendi bir türlü bitmeyen senaryosunu yazmaktan yorulmuş olması mıdır? Onun böyle bir kıyametle durmuş olması hakkında söylenecek çok şey var. Onun bir sonraki dönüm noktası da bombadan kurtuluş olacak herhalde."

Hiroşima'ya bombanın atıldığının ertesi günü Churchill bir arkadaşına, kendisi Başbakan olarak kalsaydı, Amerikalıları bu yeni gücü "Rusları dizginlemek" için kullanmaya ikna edeceğine inandığını söyledi. Stalin'e "eldeki kağıtları açıp gösterir ve ona Avrupa'da makul ve terbiyeli davranmasını, yoksa ona karşı gerekirse çok sert ve kızgın davranacak kadar ileriye" gidebileceğini söylerdi. Truman ve danışmanları "bu siyasette zayıflık" göstermişti.

Hiroşima'ya bombanın atılmasından iki gün sonra Sovyetler Birliği Japonya'ya savaş ilan etti. Ertesi gün ikinci bomba atıldı ve hedef, 48.857 Japon'un öldüğü Nagazaki'ydi. "Olaylar Japon savaşını çabucak bitirebilir," diye yazdı Churchill 10 Ağustos'ta Attlee'ye. "Böyle olmasını gerçekten diliyorum, çünkü taşımamız gereken yükün müthiş hafiflemesi demektir bu." Churchill o gün, Japonya'ya karşı zaferin yaklaşmasıyla heyecanlanmış kalabalıkların arasından geçerek Londra'dan Chartwell'e giderlerken sekreteri Elizabeth Layton'a, "Biliyorsunuz," dedi, "biz görevden ayrıldığımızdan beri, bu sonucu sağlayacak tek bir karar alınmış değil." Ne diyeceğini bilemeyen Bayan Layton, "Şimdi biraz dinlenmek onun için daha iyi değil mi?" gibilerden bir şeyler mırıldandı. "Hayır," diye yanıtladı Churchill, "Ben... ben barışı da yapmak istiyordum."

15 Ağustos'ta Japonya, Müttefik güçlere kayıtsız şartsız teslim oldu; İkinci Dünya Savaşı bitmişti. Churchill'in katılmayı çok istediği barış başkaları tarafından yapılacaktı. Kendisinin dışlanması konusunda bazen "buruk," bazen de "aslan yürekli" diye yazdı Clementine, Mary'ye. Churchill, seçim yenilgisinden bir hafta sonra Averell Harriman'a, "Bu hayatımın en uzun haftası oldu," dedi, "ama şimdi gayet iyiyim."

Churchill 2 Eylül'de havayoluyla İngiltere'den ayrıldı ve Attlee'nin ona tahsis ettiği Başbakanlık uçağıyla İtalya'ya gitti. Clementine, hem Chartwell'i savaş yıllarının ihmalinden sonra yaşanacak hale getirmek, hem de Londra'daki yeni evleri Hyde Park Gate 28 numaradaki konutu hazırlamak için İngiltere'de kaldı. Churchill Sarah'la birlikte yolculuk yapıyordu. Ayrıca yanında, savaş döneminde Kurmay Başkanlarına gönderdiği notların basılmış halini de götürdü ve uçaktayken okumaya başladı. Artık kafası hep, onu beş yıldan fazla meşgul edecek bir işle, savaş anılarının hazırlanmasıyla meşguldü. "Öğle yemeği sırasında bile hep okumaya devam ediyordu," diye yazmıştı Lord Moran İtalya yolculuğu hakkında, "gözlerini yazıdan sadece puro yakmak için kaldırıyordu."

Churchill'in gittiği yer, Alexander'ın ona tam anlamıyla dinlenmesi ve resim yapması için ideal bir yer olarak seçtiği, Como Gölü'ndeki Villa delle Rose'ydi. Gölün yukarısına tünemiş, kıyıya kadar inen bir dizi bahçesi ve karşı kıyıdaki köylerin, ormanların ve dağların panoramik manzarasıyla bu villa Churchill'in on yedi mutlu gününün geçeceği yer olacaktı. İlk gün arabayla dağların ötesindeki Lugano Gölü'ne gitti ve ressam gözüyle bir yer bulup hemen resim yapmaya başladı. Ertesi gün, villa yakınlarında, Como Gölü'nün kıyısında üç saat resim yaptıktan sonra Sarah'a "Mutlu bir gün geçirdim," dedi. Sarah da annesine, "Bu sözü duymayalı ne kadar zaman geçti bilmiyorum," diye yazdı.

Churchill 5 Eylül'de Clementine'e şunları yazdı: "Kendi içimde çok iyiyim ve hiçbir şey için endişelenmiyorum. İngiltere'den ayrıldığımdan beri hiç gazete görmedik ve bir gazetenin sayfalarını çevirme konusunda şiddetli bir istek duymuyorum artık. Yıllardır ilk kez dünyanın tümüyle dışındayım. Japon savaşının bitip tam barışa ve zafere ulaşılmasıyla giderek artan, büyük bir rahatlama duyuyorum ama başkaları bunun sonrasındaki korkunç sorunlarla yüzleşmek zorunda. Avrupa'daki olayların sorumluluğu onların omuzlarında ve vicdanında çok ağır bir yük. Gerçekten, bunların hepsinde 'gizli bir hayır' vardır belki de."

Villada bulunan subaylardan Tuğgeneral Harold Edwards, "Churchill çok harika bir şekilde gülüp kıkırdıyor," diye yazmış günlüğüne, "ve yüzü, düşündüğü bir şey, ya da bir başkasının sözüyle kafasında canlanan bir durum hoşuna gidince, bir bebeğin yüzü gibi buruşuyor." Edwards, Churchill'in gözleri hakkında şunları yazmıştı: "O gözler size bakarken sert –ya da bir kadının gözleri gibi şefkatli– olabilir; kolayca ağlayabilir. M. Herriot'un anlattığı, onun Fransa'da her şeyin yitirildiğini anlayınca nasıl ağladığı –gözlerinden yaşlar aktığı– yolundaki hikâyeye inanıyorum artık. O, duygusal biri; fakat 'İrlandalılar' gibi değil. Bence doğru tanımlama, görenlerde nasıl bir izlenim uyandıracağını dert etmeden, kendini tam ve kısıtlamasız bir tepki vermede serbest bırakıyor olduğu. O bir aktör, numaracı falan değil."

6 Eylül'de Mareşal Alexander villaya geldi. İki gün boyunca Churchill'le ikisi birlikte resim yaptılar ve sürat motoruyla gölün karşı kıyısındaki sakin koylara gittiler. "Resim yapmak benim için büyük bir zevk oldu," diye yazdı Churchill, Alexander gittikten sonra karısına, "ve gerçekten, bütün kızgınlıklarımı unuttum. Harika bir tedavi bu, çünkü gerçekten, başka hiçbir şey düşünemiyorsun." 8 Eylül akşamı, 1908'de evlendiği günün yıldönümünden dört gün önce, gölün öteki tarafından villaya dönerken sürat motorunun kontrolünü devralmıştı. "Sürat motorunu kullanarak geri dönerken," diye yazdı Clementine'e, "senin bana yıllar önce söylediğin 'In the Gloaming' şarkısını hatırladım. Ne tatlı bir şarkıydı ve melodiydi ve sen onu ne kadar duygulu bir şekilde söylemiştin. Düşüncede seni bana yakın hissedince kalbim sevgiyle doluyor. Sana karşı öylesine bir aşk duyuyorum ki sevgilim, gördüğüm manzaralar ve günler giderek daha güzel ve hoş hale geldikçe, senin burada olup bunları benimle paylaşmanı ve bana bir öpücük vermeni gittikçe daha çok istiyorum."

Churchill Villa delle Rose'de geçirdiği bir haftanın sonunda üç resim yapmış, dördüncüsüne başlamıştı. "Her gün, bütün gün resim yapıyorum," diye yazdı 10 Eylül'de Mary'ye, "ve tasaları, hayal kırıklığını renklere sürgün ettim." Ama dünya olayları sürgün edilemezdi; Como'dayken Attlee, atom bombası ve bunun düzenlenmesi için uluslararası bir anlaşma konusunda Churchill'e danıştı. Verdiği yazılı yanıtta Churchill, bu bombanın "buna sahip olan ya da sahip olacak tüm ulusların bunu, savaşta kullanacak bir ülkeye karşı bir anda ve hep birlikte kullanacakları konusunda alınacak üst düzeyde bir karar"ın varlığı halinde caydırıcı etkisinden

söz etti. "Bu amaçla," diye yazdı, "önümüzdeki birkaç yıl ABD ve İngiltere'nin gücü ne kadar büyük olursa umutları da o kadar güçlü olacaktır. ABD bu nedenle, elindeki bilgiyi ve avantajı, karşılığında diğer tüm ülkelerdeki bu ve başka türden silah geliştirme hazırlıklarının denetleneceği ve denemeler sonucunda da gerçek olduğundan tatmin olacakları bir denetleme sistemi olmaksızın paylaşmamalıdır."

Churchill 19 Eylül'de Como Gölü'nden ayrılıp Akdeniz'de, Cenova'nın yirmi dokuz kilometre doğusundaki Villa Pirelli'ye gitti. "Günışığı benim maceram," dedi karısına. Villa Pirelli'deki ilk gününde denizde yüzdü. Ertesi gün yakındaki Recco köyüne gitti ve oradaki bir demiryolu köprüsüyle, bombalanmış evlerin resmini yapmaya başladı. Oranın sakinleri bundan hoşlanmadı ve yuhalamaya, yumruklarını sallamaya başladılar. "Sayın Churchill hiç ses çıkarmadan toparlandı ve kaldığı yere döndü," diye hatırlıyor oranın İngiliz komutanı Albay Wathen. "Olay onu biraz sarsmıştı ama sonra hemen, kendi yaptığının nezaketsizlik olduğunu kabul etti ve Hitler Londra'daki bomba hasarının resmini yapmaya kalksaydı *kendisinin* de fena halde sinirleneceğini söyledi."

Churchill, Cenova'dan batıya doğru, son kez 1921 yılında, Kahire Konferansı'ndan sonra Clementine'le birlikte gittikleri sahil yolundan arabayla Monte Carlo'ya gitti. Monte Carlo'daki Hôtel de Paris'te iki gün geçirdi. "Yiyecekler nefis, şaraplar en iyi türden," dedi Clementine'e. "Eski günlerdeki gibi" orada en son 1932'de kalmışlardı. 23 Eylül'de yine batıya, Antibes'e gitti ve Eisenhower orada tam kadrolu bir villayı onun emrine verdi.

Churchill, Clementine'den Güney Fransa'ya, onun yanına gelmesini istedi ama Clementine, Chartwell'in ve Londra'da, Hyde Park Gate 28 numaradaki evlerinin henüz bitmemiş gereksinimleri yüzünden bunun imkansız olduğu kanısındaydı. 24 Eylül'de, Rusların Akdeniz'deki eski İtalyan kolonisi Trablusgarp'a bir deniz ve hava üssü istediğini okuyan Churchill, Clementine'e şunları yazdı: "Bunların isteği çok tuhaf ve Çarlık emperyalizminin çok kaba ve demode bir şekli. Bu konularda zamanın yaklaşık kırk yıl gerisindeler ve diğer konularda makul olacaklarsa, burasının onlara verilmesinde ciddi bir sakınca görmüyorum. Bütün savaş gemileri, deniz ticareti ve denizaşırı deniz ve hava üsleri, daha kuvvetli bir deniz ve hava gücünün elindeki rehinelerden başka bir şey değildir. Ama bu taleplerin büyük bir çalkantı yaratacağından kuşkum yok. Avrupa'nın

Bolşevikleştirilmesi hızla devam ediyor ve Orta, Doğu ve Güney Avrupa'nın tüm hükümetleri Sovyetlerin denetiminde, bir tek Atina'daki hariç. O parçayı bir Noel günü ateşten kapıp yanmaktan kurtardım." Churchill, "Rus demirperdesinin ardında neler olup bittiği pek bilinmiyor," dedi Clementine'e, "ama Polonyalıların ve Çekoslovakların akla hayale gelecek en kötü muameleyi gördüğü belli."

Churchill yirmi beş günlük güneşten ve on beş resmi tamamladıktan sonra Londra'ya, Hyde Park Gate'deki eve döndü. Onu bekleyen birçok davet arasında bulunan ve Başkan Truman tarafından iletilen bir davetle, Missouri, Fulton'daki Westminster College'de dört ya da beş konferanstan oluşan bir kurs vermesi isteniyordu; "ülkemdeki harika bir okuldur," diye nitelemişti Truman orasını. Churchill ve Clementine o kış Miami Beach'te kalmayı planlıyorlardı.

21 Ekim'de Churchill, seçim çevresindekilere, "Potsdam'dan döndükten sonra tüm kişisel gücümü ve bakan arkadaşlarımın güçlerini, barış zamanının gereksinimlerine, seferberliğin bitirilmesine, konutların yapımına, sanayinin savaş üretiminden barış zamanı üretimine geçirilmesine ve İngiliz dehasının, enerjisinin savaş koşullarının uzun süren esaretinden kurtarılmasına harcamayı dört gözle bekliyordum," dedi. "Ama bunlar artık gereksiz şikayetler," diye ekledi.

Churchill, Başbakanlıktaki yaşamına damgasını vuran, dünya başkentlerinden her saat gelen bilgi akışından yoksul kalmasına karşın, Avrupa'daki ve bunun ötesindeki Sovyet etkinliği hakkında gazete haberlerini hırslı bir dikkatle takip ediyordu. Ekim ayında, önde gelen bir Sovyet casusunun Kanada'ya iltica etmesi sonucu Churchill, 26 Ekim'de Kanada Başbakanı Mackenzie King'e, Ruslara "onlardan korkmadığımızı" bildirmemenin "kazandıracağı hiçbir şey" olmadığını söyledi. Ruslar, hepsi de "timsah ailesine" mensup "realist kertenkeleler"di. "Sizi yok etmeye hazır olsalar da, size karşı ellerinden geldiğince hoş davranırlar"dı. "Gereken şey," dedi Churchill, Kral'a, "ABD ile İngiltere'nin arasında sürekli bir ittifaktır. Bunun yazılmaması, sadece anlaşılması gerekir."

Churchill, ABD'ye gitmek üzere yola çıkmadan önce, muhalefet siyasetini oluşturmak, partinin demeçlerini ve Parlamento'daki faaliyetlerini koordine etmek amacıyla, gölge kabinenin üyeleriyle haftada bir toplantı yapıyordu. Ama mümkün olduğunca çok vaktini, yavaş yavaş savaş öncesi konforuna yeniden kavuşan Chartwell'de geçiriyordu. Alman savaş

esirleri önce balık havuzunun, sonra da yüzme havuzunun temizlenmesinde kullanılmıştı; Churchill bunları yirmi yıl önce büyük bir hevesle yaratmış, ama havuzlar savaş yıllarının ihmaliyle dolmuş, otlarla kaplanmıştı.

Clementine, Chartwell'in gereksinimlerinden ötürü hiçbir zaman rahat edemiyordu. O sonbaharda, Mary'nin hatırladığına göre "depresyon ve sinir bozukluğu" geçirdi. "Bitkinliği yüzünden artan endişelerinin birikmesi sonucu, Winston'a karşı sık sık tahammülsüz ve huysuz oluyordu ve Winston da bazen ısrarcı oluyor ve makul davranmayabiliyordu. O sonbahar aylarında ikisinin arasında bir dizi hadise çıktı. Her kavganın ardından ikisi de pişmanlığın acılarını çekiyor ve ikisi de daima, barışmak için istekli oluyordu. Ama bunlar ikisi için de zor günlerdi."

Churchill o kasımda Paris ve Brüksel'e kısa birer gezi yaptı. Gittiği her yerde tezahüratla, coşkulu kalabalıklarla karşılaştı. "Böylesine bir ilgi ya da heyecanı hiç görmemiştim," diye hatırlıyordu İngiltere'nin Brüksel Büyükelçisi. "İnsanlar polis kordonunu yarıyor, arabayı çevreleyen motosikletli eskortu atlatıyor ve ellerindeki buketleri Sayın Churchill'e vermeyi başaramazlarsa arabanın içine atıyorlardı. Bir genç kız arabanın yan basamağına sıçradı, kollarını Churchill'in boynuna dolayıp onu hararetli bir şekilde öptü."

16 Kasım'da Belçika Senatosu ve Meclisinin ortak toplantısında konuşan Churchill, kendi deyimiyle "Gereksiz Savaş"ın kökenlerinden söz etti. "Eğer Müttefikler ilk aşamalarda, hatta daha 1936'da, Almanlar Rheinland'a yeniden asker soktuklarında güçlü bir şekilde karşı koysalardı," dedi Churchill, "Hitler sinmek zorunda kalırdı ve Alman yaşamındaki, özellikle Başkomutanlık üzerinde çok güçlü olan, Almanya'yı kıskacına düşmek üzere olduğu manyakça hükümetten ve sistemden kurtaracak öğelere bir şans verilmiş olurdu." "Alman halkının çoğunluğu 1933'ten önce iki kez Hitler'e karşı oy vermişti," diye hatırlattı Churchill, dinleyicilerine, "ama Müttefikler ve Milletler Cemiyeti öylesine zayıf ve basiretsizce davrandı ki, Hitler'in her bir tecavüzü, tüm ılımlı ve çekingen güçlere karşı onun için bir zafer haline geldi ve sonunda bizler Almanların korkunç boyutlardaki yeniden silahlanma ve savaş hazırlıkları sürecine daha fazla karşı çıkmaktan vazgeçtik ve bunlar da yıkıcı bir savaşın yeniden patlak vermesiyle sonuçlandı."

"Bu korkunç olaydan hiç olmazsa birazcık ders alalım," dedi Churchill. "Bu dersi savaştan önce öğretmek için boşuna çabaladım." Gerçi söy-

lemediyse de, Churchill o sırada bile savaş anılarının, iki savaş arasındaki yıllar üzerinde durduğu ve savaş arası yıllarda yaptığı uyarıları ve önerileri okuyucularının dikkatine sunmayı tasarladığı ilk bölümlerini hazırlıyordu. Brüksel konuşmasında, "bu kıtayı, Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden beri hiç görülmemiş bir şekilde birleştirecek ve tüm halklarının birlikte, refah, adalet ve barış içinde yaşayacağı bir Avrupa Birleşik Devletleri"ni kurma çağrısında bulundu.

Burada, Japonya'nın yenilmesinden üç, Almanya'nın yenilmesinden altı ay sonra, Churchill'in savaş sonrası düşüncelerine hakim olan üç konu vardı: Sovyet yayılmacılığına karşı caydırıcı olarak, İngiltere'yle ABD'nin yakın işbirliği; demokrasilerin, zorbaların karşısında zayıflık yüzünden tekrar savaşa sürüklenmesinden kaçınmak için, Birleşmiş Milletler çatısında birbiriyle karşılıklı birleşmesi; ve Birleşik Avrupa'nın yaratılması. Churchill, İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçınılabilirdi kanısındaydı. Buna öylesine kuvvetle inanıyordu ki, Baldwin'e sekseninci doğum gününü kutlamak için bir mesaj göndermesi istendiğinde reddetti. Bunun yerine, böyle bir mesaj istemiş olanlara yazdığı mektupta "Dilerim Stanley Baldwin hastalanmasın," dedi, "fakat o hiç yaşamamış olsaydı ülkemiz için daha hayırlı olurdu."

30 Kasım'da Churchill yetmiş bir yaşındaydı. "Seni sevenler için," diye yazdı kızı Mary 1946 yılbaşında, "ki bunların sayısı çok fazladır, seni böyle bir kenara bırakılmış –ve kederlenmiş– halde görmek üzücü. Bu üzüntü, sana yardım için pek bir şey yapamadıkça daha da bir artıyor." Yeni yılın Şeref listesinde Churchill'e Order of Merit* nişanı verilmişti. "Bu sabah gazetede, yeni bir nişan alıdığını bildiren haberi görünce çok gururlandım ve heyecanlandım," diye yazmıştı Mary.

"Order of Merit sadece Kral'dan geliyor ve bakanların tavsiyesiyle verilmemiş," dedi Churchill, kendisini kutlayanlardan birine. "Bu durum benim için bu nişanı daha da cazip kılıyor." 8 Ocak'ta bu nişanı almak için Buckingham Sarayı'na gitti ve ertesi gün de Southampton'da Clementine'le birlikte *Queen Elizabeth*'e binip ABD'ye doğru yola çıktı. Savaş zamanındaki sekreterlerinden Jo Sturdee de birlikte gidiyordu. Yeni bir sekreter, Elizabeth Gilliatt, mektup yığınlarıyla uğraşmak ve Churchill'in ülkedeki olaylardan kopmamasını sağlamak üzere Hyde Park Gate'de kal-

* Liyakat Nişanı-ç.n.

dı. Churchill ayrıca, savaş dönemindeki gizli toplantılarda konuşulanları da birinci ciltte yayınlamaya karar vermişti; bu konuşmaların daktilo edilmesi Bayan Gilliatt'ın ilk göreviydi.

Bu yolculuğun acıklı bir tarafı vardı; Randolph'un evliliği boşanmayla sonlanmıştı. "Randolph ve Pamela'nın birçok umuduna son veren olaylardan ötürü çok üzülüyorum," diye yazmıştı Churchill, yola çıkmadan iki gün önce Pamela Churchill'in annesi Lady Digby'ye, "Ama savaş milyonlarca insanın yaşamına girdi. Yıkıntılardan geriye kalanlar için elimizden geleni yapmalıyız."

14 Ocak akşamı New York Limanı'na inen Churchill'le Clementine hemen trenle Miami Beach'e gittiler ve oraya vardıkları 16 Ocak sabahı Churchill'den bir basın toplantısı yapması istendi. Bu basın toplantısı, Churchill'in yaklaşık üç hafta yaşayacağı, okyanusun kıyısına cephesi bulunan, North Bay Road 5905 numaralı evin verandasında yapıldı. Bir haber filmi kameramanı, mikrofona on sözcük söylemesini isteyince Churchill şu yanıtı verdi: "Benden sadece on sözcük söylemem istendi, ama bunun hangi on sözcük olacağı söylenmedi. Benim aklıma gelen on sözcük, 'Miami Beach'in çok cömert güneş ışığında duyduğum çok büyük zevk'tir."

Yerel gazeteciler ülkelerini ziyaret eden konuktan büyülenmişti. "Dahice bir şeytanlık görüntüsü," diye yazmıştı bunlardan biri ve şöyle devam etmişti: "Hayatını yumuşatıp kolaylaştıran mizah duygusu yüzünde parıldıyor ve dilinde kıvılcımlanıyor. Hayatını yumuşatmış demek ha? Onun kadar savaşmış biri, dengesini sağlayarak onu koruyacak bir mizah olmadan yaşayabilir miydi?" Churchill, İşçi Partisi hükümetinin ABD'den dört milyar dolar kredi talebini niçin desteklediğini ciddi bir tavırla anlattı. "Bize tekrar ayağa kalkma fırsatı verilmezse," dedi, "diğer ulusların arasındaki yerimizi hiçbir zaman alamayız."

Churchill'in ABD'ye varışı, muazzam bir yazışma trafiğine yol açtı; günde ortalama üç yüz mektup geliyordu. Bununla başa çıkmak için üç sekreter gerekti; bunlardan biri, evde yeni patronunu bekleyen Lorraine Bonar, annesine, "Evet, büyük adam geldi," diye yazmıştı, "ve tek kelimeyle harika; gösterişçilikten uzaklığıyla beni kendine hayran bıraktı ve gerçekten, herkesi büyülüyor." "Churchill," diye eklemişti Bonar, "tam bir muzip ama bazı zamanlar," diye hatırlıyordu sonraları, "çok huysuz ve tersti ve hatta bazen Bayan Churchill'le küçük ağız dalaşları yapar, koridorun ötesinden ona 'Clemmie' diye bağırırdı. Bunlardan birinde, hemen hemen iki gün boyunca birbirleriyle çok gerekmedikçe konuşmadılar."

Churchill, eski asker arkadaşı General Tudor'a yazdığı bir mektupta, altı ay önceki seçim yenilgisinden sonra yeni duruma uyum sağlamakta güçlük çektiğinden söz ediyordu: "Yoğun etkinliklerle ve sorumluluklarla dolu bir hayattan, düş kırıklığından başka bir şeyin beklenmediği, boş vakitle dolu bir hayata çabucak geçivermenin hiç kolay olmadığını gördüm. Ama ne mutlu ki benim, büyük bir gayretle daldığım resim ve daha birçok zevkim var ve böylece, günler hoş bir şekilde ve hızla geçip gidiyor."

Miami Beach'te geçirdiği ilk haftada Churchill'in ateşi yükseldi ve birkaç gün düşmedi. Ateşi düştüğünde Churchill resim yapmakla kalmayıp okyanusta da yüzdü. 30 Ocak'ta, savaştan önce Churchill'in makalelerinin tüm Avrupa'da geniş bir şekilde yayınlanmasını sağlayan Emery Reves'le, savaş anılarının basılması konusunda uzun uzun konuştu. "Savaştan önce benim için yaptıklarınızı unutmadım," dedi Churchill, Reves'e, "ve bu işi sizin ele almanızı isteyeceğim." Gelecek on yıl ve daha da uzun bir süre boyunca Reves, anıların mümkün olan en geniş şekilde dolaşıma, çeviriye ve parasal kazanca kavuşmasını sağladı.

1 Şubat'ta Churchill ve Clementine, yanlarında Sarah'la birlikte Miami'den uçağa binip Havana'ya gittiler. Churchill Küba'ya 1895'ten beri ilk kez geliyordu. Küba Devlet Başkanı'nı ziyaret ettikten sonra bir basın toplantısı yaptı; Attlee hükümetini eleştirmesi istenince, "Ben ülke dışındayken ülkemin hükümetini tartışmam," yanıtını verdi. Genel seçimlerin sonuçları hakkındaki görüşü sorulunca da, "Benim ülkemde halk canının istediği şeyi yapabilir," dedi, "her ne kadar, yaptıkları şeyden hoşlanmadıkları sık sık vaki olsa da."

Churchill, altı gün gezdikten, yüzdükten ve resim yaptıktan sonra, 8 Şubat'ta Havana'dan uçakla Miami'ye döndü. İki gün sonra Washington'a uçtu ve Beyaz Saray'da Truman'la bir akşam yemeği yedi. Orada, Fulton'da yapacağı konuşmanın konusunu düşündü. Dışişleri Bakanı James Byrnes de yemekteydi. Her ikisi de, "konuşmayı çok beğendiler," diye yazdı Churchill, Attlee'ye ve "Burada, gelecekte Rusya'nın sorun çıkaracağı yolunda büyük bir korku var," dedi. "Bu yönden, Bevin'in Birleşmiş Milletler konusundaki yaklaşımı bize çok büyük yarar sağladı."

12 Şubat'ta Churchill, Eisenhower'a İngiliz Büyükelçiliği'nde bir öğle yemeği verdi. Ertesi gün uçakla Miami'ye döndü ve bir hafta sonra, her ikisi de sırf onu görmek için uçakla Washington'dan gelmiş olan, Amerikalı finansçı arkadaşı Bernard Baruch ve Byrnes'le yaptığı bir görüşme-

de İngiliz hükümetinin, Amerikan kredisinin faizsiz olması gerektiği görüşünü dile getirdi.

"Fulton'daki konuşmanızın yararlı olacağından eminim," diye yazmıştı Attlee 25 Şubat'ta Churchill'e. Ertesi gün, Miami Burdine Stadyumu'nda 17.000 kişiye hitap eden Churchill, kendisinin okul sınavlardaki başarısızlığından ve bunun ardından da gurur veren makamlara kadar ulaşma deneyiminden bir sonuç çıkararak, "Gençliğinde başarısızlıktan ötürü morali bozulmayan bir çocuk," dedi, "yitirdiği vakti telafi etmek için gayretle ve sadakatle sebat göstermeye devam etmez."

Churchill 1 Mart'ta Miami'den ayrılıp trenle Washington'a gitti ve orada, Fulton konuşmasının metnini ilk kez, Truman'ın kıdemli askerlik danışmanı Amiral Leahy'ye gösterdi ve Leahy, Churchill'in, Attlee'ye ve Bevin'e bildirdiğine göre, buna çok "hayran kaldı." Churchill'in daha sonra konuşma metnini gösterdiği Byrnes de "çok heyecanlandı ve bir değişiklik önermedi." O gün Washington'a gelen, Sovyetlerin, altı ay önce Molotov'la Bevin arasında varılan anlaşmaya rağmen birliklerini Kuzey İran'dan çekmemeye karar verdiği yolundaki haberler Churchill'in İngiliz ve Amerikalıların sert tutum takınması görüşünün önem kazanmasını sağladı.

Churchill 4 Mart'ta İngiliz Büyükelçiliği'nden Beyaz Saray'a gitti ve sonra Missouri'ye doğru, Truman ve Leahy'nin de katıldığı yirmi dört saatlik bir tren yolculuğuna çıktı. Churchill onlardan, Amerika'nın Ege yahut Akdeniz'de Sovyet yayılmacılığına izin vermeme kararlılığını göstermek amacıyla, Japonların Tokyo Körfezi'nde teslim anlaşmasını imzaladığı *Missouri* savaş gemisinin derhal, özel bir deniz görev gücüyle beraber Akdeniz'e gönderileceğini duyunca çok etkilendi.

Churchill, Attlee ve Bevin'e, batıya doğru bu tren yolculuğu sırasında Leahy'nin kendisine, bu özel görev gücünün "çok güçlü diğer bir savaş gemisini, en yeni ve güçlü uçak gemilerinden ikisini, birçok kruvazörü ve yaklaşık bir düzine destroyeri kapsayacağını söylediğini" bildirdi. Hem Truman hem de Leahy, "*Missouri* sınıfında 140 uçaksavar topu bulunduğundan" söz etmişti. Churchill şu yorumda bulundu: "Bu söz ettiğim şeyler bana bunun çok önemli bir devlet eylemi olduğunu ve Rusya'nın Batı demokrasileriyle çekişirken makul olması gerektiğini anlatmak amacı taşıdığını gösteriyor. Bizim açımızdan, böyle güçlü bir Amerikan filosunun Boğazlar'a gelip orada kalmasının hem Türkiye ve Yunanistan'a güvence vermek, hem de Triablus'ta bir Rus deniz üssü kurularak, Bevin'in de-

yişiyle, Akdeniz'deki yaşam hattımızın kesilmesine bir itiraz koymak yönünden son derece yararlı olacağından eminim."

Churchill, tren yolculuğunda da konuşması üzerinde çalışmaya devam etti. Sonra, tren geniş Missouri Nehri'nin kıyısında yol alırken konuşma metnini Truman'a gösterdi. "Truman bana, bu metnin kendi görüşünce çok güzel olduğunu ve gerçi biraz çalkantı yaratacaksa da, kesinlikle yarar getireceğini söyledi," diye yazdı Churchill, Attlee ve Bevin'e.

Fulton'da yaptığı ve radyodan tüm ABD'ye yayınlanan konuşmasında Churchill, Amerikan demokrasisinin ve İngilizce konuşan dünyanın "sıradan halkların vatanını yeni bir savaşın dehşet ve sefaletinden koruma konusunda yüce görevi"nden söz etti. Birleşmiş Milletler'in "güçlü bir şekilde, sadece boş laf üretmek için değil, bir eylem gücü" olacak şekilde faaliyet göstermesi sağlanmalıydı. Üye her ülke buna, gerektiğinde bizzat Birleşmiş Milletler tarafından kullanılacak bir hava filosu vermeliydi; "Ben bunun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapıldığını görmeyi dilerdim, ama bunun şimdi hemen yapılabileceğine yürekten inanıyorum," dedi. Fakat atom bombasının sırrı İngiltere, Kanada ve ABD'de kalmalı, Birleşmiş Milletler tarafından paylaşılmamalıydı: "Durumlar tersine döner ve bir Komünist ya da neo-Faşist devlet bu korkunç gücü şimdilik tekeline alırsa hiçbirimizin rahat uyuyabileceğini sanmıyorum."

Churchill daha sonra, Rusların savaştaki başarısına duyduğu hayranlıktan söz etti ve şunları söyledi: "Biz Rusya'nın, dünyanın lider ülkeleri arasında hak ettiği yeri almasını memnuniyetle karşılıyoruz. Denizlerdeki bayrağını memnuniyetle karşılıyoruz. Her şeyden önce de, Rus halkıyla, Atlantik'in her iki yakasındaki halkımız arasında devamlı, sık ve gittikçe gelişen temasları memnunlukla karşılıyoruz. Fakat Avrupa'nın şimdiki durumu hakkında bazı gerçekleri önünüze sermek benim görevimdir, çünkü gerçekleri size gördüğüm gibi dile getirmemi isteyeceğinizden eminim." Churchill'in gördüğü "gerçekler" şunlardı: "Baltık Denizi'ndeki Stettin'den, Adriyatik'teki Trieste'ye kadar tüm kıta boyunca bir demirperde indi. Bu hattın gerisinde Orta ve Doğu Avrupa'nın tarihi devletlerinin başkentleri, Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya var; tüm bu ünlü kentler ve çevrelerindeki halklar Sovyet dünyası diyeceğim bir bölgenin içindedir ve hepsi de şu ya da bu şekilde, sadece Sovyet nüfuzu altında değil, Moskova'nın çok sıkı ve çoğu vakada giderek artan ölçüde denetimine tabidir. Bir tek Atina –ölümsüz ihtişamıyla Yu-

nanistan– kendi geleceğine, İngiliz, Amerikalı ve Fransızların gözlemciliğinde yapılacak bir seçimle karar vermekte özgürdür."

Daha sonra Churchill, Doğu Avrupa'daki Komünist partilerin üye sayılarının çok ötesindeki "üstünlük ve gücü"nden ve "totaliter bir denetim" kurma girişimlerinden söz etti. "Bu," dedi, "kesinlikle, bizim uğruna savaştığımız, kurtarılmış Avrupa değildir. Kalıcı bir barış için gereken öğeleri taşıyan bir Avrupa da değildir." Şimdi gereken, "Avrupa'da" Birleşmiş Milletler'in yapısı ve statüsü dahilinde "yeni bir bütünlük," hiçbir ulusun "sürekli bir şekilde dışlanmayacağı" bir birlikti. Böyle bir birlik ihtiyacı çok acildi; İtalya ve Fransa gibi, "demirperdenin sınırındaki" ülkelerde, hatta "dünyanın her tarafında," Rus sınırından uzak yerlerde bile, Komünist partiler ya da Komünist sempatizanı gizli yerli güçler, "Hıristiyan uygarlığına yönelik, giderek artan bir tehdit ve tehlike yaratıyor"du.

"Yeni bir savaş yakın da, kaçınılmaz da değildir," dedi Churchill. Böyle söylemesinin nedeni, "geleceğimizi koruyacak güce sahip olduğumuza" inanmasıydı. "Sovyet Rusya'nın savaş istediğine inanmıyorum; onların istediği, savaşın meyvelerini toplamak, güçlerini ve doktrinlerini sınırsız bir şekilde yaymaktır," dedi. Bize gereken şey, Rusya'yla "bir çözüm"dü. Bu ne kadar gecikirse tehlikeler o kadar büyüyecekti. "Savaş sırasında Rus dost ve müttefiklerimizde gördüklerimden," dedi, "onların güç kadar hayran olduğu bir şey olmadığına ve zayıflık, özellikle de askeri zayıflık kadar da saygı duymadıkları bir şeyin olmadığına inandım." Askeri üstünlüğün dar sınırları yeterli değildi; "güç denemesinde bulunma hevesini tahrik ederdi bu." Eğer Batı demokrasileri birlik olursa kimsenin "onları rahatsız etmesi" mümkün değildi. Fakat eğer "bölünürler ya da görevlerinde tereddüt ederler ve bu çok önemli yılların geçip gitmesine izin verirlerse, işte o zaman felaket gerçekten hepimizin üzerine çökebilir"di.

Churchill sonra, savaştan önceki acı yılları hatırlattı. "O zamanlar savaşın gelmekte olduğunu gördüm ve yurttaşlarıma ve dünyaya yüksek sesle haykırdım ama kimse dinlemedi," dedi ve devamında şunları söyledi: "Almanya 1933, hatta 1935 yılına kadar, yakalandığı korkunç kaderden kurtarılabilirdi ve bizler hepimiz, Hitler'in insanlığın üzerine saldığı felaketlerden kurtulabilirdik. Tarihin hiçbir döneminde, dünyanın böylesine büyük bir bölümünü harap etmiş bu savaş kadar, zamanında harekete geçmekle böylesine kolay önlenebilecek bir savaş yoktur. Benim kanımca bu savaş tek bir kurşun atmadan önlenebilirdi ve Almanya da bugün güçlü,

müreffeh, onurlu bir ülke olabilirdi; ama kimse dinlemedi ve hepimiz birer birer bu korkunç girdabın içine çekildik." Bunun tekrar olmasına izin verilmemeliydi; "şimdi, 1946'da, Rusya'yla tüm konularda iyi bir uzlaşma noktasına varılarak" önlenebilirdi bu.

Churchill, Amerikalıları, İngiltere ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun gücünü küçümsememeye çağırdı. Eğer bu güç, ABD'nin gücüne katılırsa "bunun ifade ettiği, havada, denizde, dünyanın her yerinde; bilim ve sanayide, ahlaki güçte tümüyle bir işbirliği sayesinde, hırslara ya da maceralara teşvik edecek sallantılı ya da tehlikeli bir kuvvet dengesizliği olmayacaktır," dedi. Tam tersine, "her şeyden üstün gelen bir güvenlik güvencesi" olacaktı. Eğer İngiltere'nin tüm "manevi ve maddi gücü ve inancı" ABD'ninkilerle "kardeşçe bir birlik içinde" birleşirse, onun görüşünce, "geleceğin yolları yalnızca bizim için değil, herkes için, yalnızca günümüz için değil, gelecek yüzyıl için de açık olacak"tı.

Churchill, konuşmasına ilk başta "Dünya Barışı" adını vermeyi düşünmüştü. Ama sonunda "Barışın Mühimmatı" olarak adlandırdı. Soylu bir görüştü ama bu konuşma da yine, 1932'den 1938'e kadarki konuşmaları gibi "felaket tellalığı" olarak görülüp reddedildi. Londra'da *The Times* onun Batı demokrasileriyle Komünizm arasında yarattığı zıtlığı "talihsiz" bir saptama olarak niteledi ve bu iki inancın, "Komünizmin, siyasi kurumların işleyişinde ve bireysel hakların sağlanmasında, Batı demokrasilerininse ekonomide ve sosyal alanda planlamanın geliştirilmesinde, birbirinden öğreneceği çok şey olduğunu" belirtti. Churchill'in bu konuşması, "Barışın Mühimmatı" olarak adlandırılmaktan çok uzak bir şekilde, çabucak, "Demirperde" konuşması olarak ünlendi, sanki demirperdeyi fiilen Churchill yaratmış ve yerinde tutmak istiyormuş gibi. *Wall Street Jounal*'a göreyse "ABD, diğer herhangi bir ülkeyle bir ittifak yahut ittifaka benzer bir şey istemiyor"du.

Churchill, 7 Mart'ta Washington'a döndüğü zaman Attlee ve Bevin'e, "Rusya'yla iyi bir çözüm için bir güç gösterisi ve karşı koyacak bir kuvvet gerektiğinden eminim" dedi ve "yakın bir gelecekte ABD'de bu görüşün hakim olacağını tahmin ediyorum," diye ekledi.

8 Mart'ta, Churchill'in sözde Rusya'ya karşı askeri bir ittifak çağrısı üzerine kopan fırtına şiddetlenirken, onun aslında Rusya'yla "iyi bir uzlaşmaya varma" çağrısı duymazdan gelindi. Truman bir basın toplantısı yaptı ve Churchill'in söylediği şeyleri önceden bildiğini inkar etti. Aynı gün,

Washington'dan gece boyu yaptığı tren yolculuğuyla gelen Churchill bu konuyu Virginia Üniversitesi'nde de tekrarladı. Orada, Eisenhower'ın da hazır bulunduğu dinleyicilerine şunları söyledi: "Barış, boş sözlerle dile getirilen dindarca duygusallıklarla ya da resmî yüz buruşturmalarla ve gerçi zaman zaman makbul olabilirse de, diplomatik doğrulukla korunamaz. Barış, tehlikeli yıllarda savaş gücü zırhını bir kenara atarak korunamaz. Kararlı bir düşünce gerekir. Ayrıca, sadakatle sebat etmek ve ileri görüş de gerekir. Soyluyürek*, yola çıkmış hacıları korumak için kılıcını ve zırhını yanında taşımalıdır. Her şeyden önce, İngilizce konuşan halkların arasında, inanca ve ortak ideallere dayalı bir yürek birliği olmalıdır."

12 Mart'ta, Churchill New York'tayken, Moskova'da yayınlanan Komünist Partisi gazetesi *Pravda* Churchill'in Sovyet "yayılmacılık eğilimleri" hakkında söylediği ve Churchill'in "bilindik eski iftiraları" dediği sözlerine saldıran bir yazı yayınlandı. O gün ayrıca Churchill, İşçi Partili iki Parlamento üyesinin bir önceki gün Attlee'den Fulton konuşmasını "reddetmesini" istediğini haber aldı. Attlee bunu yapmayı kabul etmeyince doksan üç İşçi Partili vekil, Churchill'in konuşmasını "dünya barışı davasına karşı düşmanlık" olarak niteleyip Churchill için bir kınama önergesi verdiler. Onların itiraz ettiği şey, Churchill'in, kendi deyişleriyle İngiliz Uluslar Topluluğu'yla ABD arasında, "Komünizmin yayılmasına karşı savaşmak için askeri bir ittifak önerisi"ydi. İmzalayanlar arasında, geleceğin İşçi Partili Başbakanı James Callaghan da vardı.

İşçi Partili hoşnutsuz isyancılardan haberdar olmayan Churchill, Attlee'ye ve İşçi Partisi hükümetine Amerikan kredisi konusunda yardım etmeye devam etmişti. 11 Mart'ta, Ulusal Basın Kulübü'nün Washington'da yapılan bir toplantısında ve tekrar 13 Mart'ta, New York'ta, önde gelen birçok Amerikalı finansçıyla bir araya geldiği özel bir öğle yemeğinde, Amerikalıların şefkatli davranması gerektiğini savundu; Attlee onun bu yardımından ötürü minnettarlığını "yürekten şükran ve takdirler"ini bildiren özel bir mektup göndererek gösterdi.

Stalin, Fulton konuşmasından irkilmişti; 14 Mart'ta *Pravda*'da yayınlanan, daha önce hiç görülmemiş türden bir soru-cevap oturumunda bu konuşmayı, "Müttefik hükümetler arasına nifak tohumları ekerek işbir-

* John Bunyan adlı bir İngiliz yazarının 1678'de yazdığı dinsel bir alegoride, hacıları kötü güçlerden koruyan kahraman.-ç.n.

liğini zorlaştırmak amaçlı" diye nitelendirdi. Churchill "artık savaş kışkırtıcısı konumunda"ydı. "Yalnız İngiltere'de değil, ABD'de de bir sürü dostu" vardı. Tıpkı Hitler'in, ırksal teorilerini dile getirerek "savaş köpeğini salıverme sürecini başlatması" gibi, Churchill de "Ancak İngilizce konuşan insanların tüm dünyanın kaderini denetlemekle görevli safkan uluslar olduğunu ilan ederek, kendi savaş köpeğini salıverme sürecini bir ırksal teoriyle başlatıyor"du.

Churchill Stalin'in bu suçlamalarını duymazdan geldi; fakat Amerika ziyaretinin 15 Mart'ta New York'ta yaptığı son konuşmasında, Amerika'da onun Fulton konuşmasına yöneltilen en önemli eleştirilere yanıt olarak, Belediye'nin Kabul Töreni'ne gelmiş kişilere şunları söyledi: "Ben hiçbir zaman bir İngiliz-Amerikan askeri ittifakı yahut anlaşması istemedim. Benim istediğim farklı bir şeydi ve bir anlamda, bunun ötesinde bir şeydi. Ben kardeşçe bir birlik –özgür, gönüllü, kardeşçe bir birlik– istedim. Bunun gerçekleşeceğinden, yarın güneşin doğacağı kadar eminim."

Churchill 20 Mart'ta *Queen Mary*'ye binerek New York'tan ayrıldı. Gemi yolculuğunun ikinci gününde *Missouri* savaş gemisi New York'tan ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıktı. Aynı gün Sovyetler Birliği, İran'daki tüm Sovyet birliklerinin çekileceğini duyurdu. "*New York Times*, Rusların taktik değişikliğini senin iki konuşmana bağlıyor" diye telgraf çekti Randolph 24 Mart'ta babasına New York'tan; Londra'dan gelen, Asquith'in kızı Violet'in gönderdiği ve Fulton konuşmasını kutlayan bir mesajda, "Olaylar senin sözlerini güçlü bir şekilde doğruladı," yazıyordu. Churchill'in kızı Sarah, birlikte yaptıkları yolculuğa teşekkür etmek için yazdığı notta, "Senin için mükemmel olmaktan uzaktı, biliyorum," diyordu, "ama sen bizim zavallı İngiltere için yaptığın onca şeyin dışında, dünya davasına da katkıda bulundun."

37. Bölüm

Geçmişin Haritasını Çıkarmak, Geleceğe Yol Göstermek

29 Mart 1946'da, ABD'den Londra'ya döndükten üç gün sonra Churchill, savaş öncesi yıllardaki edebiyat asistanı Bill Deakin'i Hyde Park Gate'de bir öğle yemeğine çağırdı. Savaş anıları için bir araştırma ekibi kurmanın ve dört ya da beş cilt olması düşünülen, ama daha sonra altı cilde çıkan bir çalışmanın yöntemini bulmak için atılan ilk adımdı bu. Deakin'e, Churchill'in Whitehall'daki bir mahzende bulunan savaş arşivinin tümünü gözden geçirme ve Churchill'in tutanağa kaydedilmiş önemli sözlerini ve notlarını bulup çıkarma sorumluluğu verildi. Ayrıca, her bölümün, özellikle diplomatik ve siyasi yönlerden ana hatlarını ve taslaklarını çıkarmak da Deakin'in sorumluluğundaydı.

Churchill askeri konularda, Mountbatten'in eski Kurmay Başkanı General Sir Henry Pownall'dan asistanı olmasını istedi. Deniz kuvvetleriyle ilgili konular Tuğamiral G. R. G. Allen'e bırakıldı. Churchill, Savunma Bakanlığı'nın eski başı General Ismay'den, yazılanlar hakkında denetleyici bir rapor tutmasını istedi; Ismay, Churchill'in tüm ayrıntılarıyla hatırlamadığı olaylar hakkında kendi hatırladıklarını sunmaya daima hazırdı zaten. Aynı dönemde yaşamış onlarca başka kişi de Churchill'e günlüklerinden, onun anlatılmasını istediği birtakım olaylarla ilgili notları gönderdi.

Savaş anılarının hazırlanmasına muazzam zaman ve emek harcandı. Denis Kelly adında genç bir avukat, Churchill'in Chartwell'deki arşivini sınıflandırmakla görevlendirildi. Jo Sturdee ve Elizabeth Gilliat'ın yanı sıra, Lettice Marston ve Chips Gemmell adlı iki yeni sekreter alındı.

İster Londra'da Chartwell'de, ister yolculukta olsun, anılar üzerinde çalışmak Churchill'in günlük yaşamının bir özelliği haline geldi. Ayrıca, Attlee'nin isteği üzerine 31 Mart'ta, üç silahlı kuvvetin barış zamanında-

ki gereksinimlerini düzenleyecek bir koordinatörün önemi hakkındaki görüşlerini de yazmaya girişti ve sadece kendisinin 1936'da bunu savunmak için yazdıklarına değil, babasının 21 Mart 1890'da yazdığı ve "Sanki, kara ve deniz kuvvetleri başkanlarının gerek duyduğu şeylerin çoğunu sağlayacakları büyük bir dükkân kuracakmış gibi çalışacak" birisinin atanmasını savunan bir notu Attlee'nin dikkatine sundu. "Havacılığın gelişi," dedi Churchill, "böyle bir projeyi vazgeçilmez kılmıştır."

Fulton konuşmasına temel olan konu da Churchill'in İngiltere'de tekrarlama fırsatını bulduğu bir şeydi. Kendisine Westminster Özgürlük Nişanı verildiği 7 Mayıs'ta, "En büyük umut ve birincil çaba, Sovyet Rusya'yla iyi ve güvenilir bir anlayışa varmaktır," dedi. 5 Haziran'da Parlamento'da, Orta ve Doğu Avrupa'nın, "bu bölgelerdeki halkların ezici çoğunluğunun istememesine karşın Sovyetleştirilmesi ve çoğu vakada da Komünistleştirilmesi, düşünmesi bile korkunç kötülükler ve çatışmalar doğurmadan başarılamayacaktır," uyarısında bulundu. 1956'da Macar Ayaklanması'nın Sovyet güçleri tarafından bastırılması Churchill yaşarken gerçekleşecekti; aynı şekilde, 1968'de Sovyetler tarafından birden bire son verilen "Prag Baharı"ysa Churchill'in ölümünden üç yıl sonra yaşandı.

Churchill bu kez, Avrupa Birleşik Devletleri hareketiyle ilgili bir bilgi ve belge araştırması yaptı. Fakat 19 Haziran'da ona, bu hareketin asıl amacının "Rusya'yı dizginlemek" olduğu söylenince, buna katılmasını isteyenlerden birine derhal, "Bence, böylesine belirgin şekilde Rus karşıtı bir örgüte katılmak benim için acınacak bir durum olur," diye yazdı. O, kendi Birleşik Avrupa vizyonunu Zürih'teki bir konuşmada ortaya koymayı planlamıştı. 23 Ağustos'ta, Cenevre Gölü kıyısındaki Villa Choisi'ye gitmek üzere Chartwell'den ayrıldı. Villa, yerel Bursinel Kantonu tarafından ona tahsis edilmişti. Orada, pastoral bir göl dekorunun hoş inzivasında konuşmasını hazırladı, savaş anılarına devam etti ve resim yaptı.

Churchill Villa Choisi'de dört hafta kaldı. Yanında Clementine'le Mary ve sekreterlerinden ikisi, Elizabeth Gilliatt ve Lettice Marston da vardı. "Burada, her türlü konforla birlikte çok sıkı bir gizlilik içinde harika vakit geçiriyoruz;" diye yazmıştı Churchill 20 Ağustos'ta bir arkadaşına. "Bahçede, resmi yapılacak bir sürü şey buluyorum."

19 Eylül'de Zürih Üniversitesi'nde konuşan Churchill "bir tür Avrupa Birleşik Devletleri" çağrısında bulundu. "Ama nereden başlamalı," diye

sordu dinleyicilerine ve sözlerine devam ederek, onları "hayrete düşürecek" bir önerisinin olduğunu söyledi. "Avrupa ailesini yeniden yaratmanın ilk adımı Fransa'yla Almanya arasında bir ortaklık olmalıdır. Manevi yönden büyük Fransa'yla, manevi yönden büyük Almanya olmadan" Avrupa'nın yeniden hayat bulması mümkün değildir.

Churchill, birleşik Avrupa'nın başlangıcı olarak Fransa'yla Batı Almanya'nın barışması çağrısının, "korkunç bir yok edici gücün," atom bombasının gölgesinde yapılmış olduğunu söyledi. "Eğer bu bomba, birbiriyle savaşan birden çok ülke tarafından kullanılırsa," dedi, "uygarlık dediğimiz her şeyin sonunu getirmekle kalmayacak, belki yerküreyi de parçalayacaktır." Batı Avrupa'nın bu iki büyük ulusunun arasında çok uzun zamandır varolan kan davasına son vermenin aciliyeti buradan kaynaklanıyordu. Bu süreç "hemen başlamalı"ydı. Ama Churchill bu barışma sürecini sadece Avrupa'yla kısıtlamıyordu. Bu işte "dostlar ve sponsorlar," İngiltere ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun yanı sıra "güçlü Amerika" da gerekiyordu "ve ben Sovyet Rusya'ya da güveniyorum;" diyordu, "çünkü o zaman gerçekten herkes için iyi olacaktır."

Churchill bir kez daha Rusya hakkında konuşmuş, ama değişmez bir rakip olarak değil, bu kez potansiyel bir ortak olarak söz etmişti. Onun Fransız-Alman barışması konusunda, "Fransızlar beklenebileceği gibi irkildi," dedi Amery, Churchill'e, "ama yine de bu fikir etkili olacak."

Randolph o sonbaharda babasına yazarak, arazilerin kamulaştırılması olasılığından yakındı. Churchill şu yanıtı verdi: "Ben tüm ülke topraklarının devletin olmasına karşıyım ama, ülkemizdeki topraklar yirmi yahut otuz bin değil, iki üç milyon kişiye paylaştırılırsa çok daha güçlü hale geleceğimizi kendimizden gizleyemeyiz. İnsan bir kara hayvanıdır. Tavşanların bile bir otlağı, tilkilerin bir ini var."

Churchill'in kendi "ini"yse Chartwell'di. O sonbaharda, gelirinin artık oraya yetmeyeceğinden korkarak, arkadaşı Lord Camrose'a gayet üzgün bir şekilde, Chartwell'i satılığa çıkarmaktan söz etti. Camrose, 50.000 sterlin'i kabul edip etmeyeceğini sorunca Churchill kıkırdayarak, 1990'ın parasıyla bir milyon sterlin eden bu kadar paraya, üstüne bir de "kendi cesedimi veririm," dedi. Bunun üzerine Camrose hemen, zenginlerden oluşan bir konsorsiyumun Chartwell'i bu fiyata satın almasını, Churchill'e hayatının sonuna kadar burada, yıllık 350 sterlin gibi sembolik bir kirayla oturma izni vermesini ve Churchill'in ölümünden sonra da buranın, ka-

lıcı bir anıt olarak National Trust'a* devredilmesini teklif etti. Churchill'in hoşuna gitmişti bu. "Evde bir sürü kağıt ve belge bırakacağım" dedi ve sonra Camrose'a, kendisinin hep Chartwell'e gömülmeyi düşündüğünü ve bu teklifin, düşüncelerini bu yönden "gerçekleştirdiğini" söyledi.

Bu para, aralarında Camrose'un da bulunduğu on yedi hayırseverden çabucak toplandı. Sonra, Churchill Chartwell'de savaş anılarının üzerinde çalışırken, özel olarak New York'a giden Camrose ve Emery Reves anıların ABD'de satılması için görüşmelerde bulundu. Churchill 1.400.000 dolar alacaktı ve bu tutar, 1946 paritesi ve 1990'ın parasıyla 5.600.000 sterlin ediyordu. Churchill'in parasal endişeleri, özellikle de torunlarına, bir kuruluş şeklinde bırakacağı miras açısından sona ermişti. Bu cömertliğin hakkını ödeyecek, "taşıp dökülen, sevgi dolu minnettarlığımızdan başka bir şeyimiz yok," diye yazdı Mary daha sonradan ona, "ve çocuklarımıza, bakmakla yükümlü olduklarımıza, senin kendi çocuklarına daima gösterdiğin alicenaplığı ve değişmez sevgiyi göstermeye çalışmanın da bir yolu yok."

Anıları yazma işi, Clementine'in sekreteri Grace Hamblin de dahil olmak üzere yedi sekreteri meşgul ediyordu. Bill Deakin, her gün evinden işine giden memurlar gibi, Whitehall'un altındaki mahzenle Chartwell arasında mekik dokur hale geldi. "Her şey onun anılarına adanmıştı," diye hatırlıyordu sonraları Bill Deakin. "Amansızca buna yoğunlaştı. Bunu kendisinin anıtı gibi görüyordu." Ayrıca, siyasetin hiç bitmeyen çağrısı da vardı; Churchill'in, muhalefet lideri olarak rolünü ihmal etmeye niyeti yoktu. 5 Ekim'de Blackpool'da, işçileri birer "ortak" yapmanın amaçlandığı, işçilerle işverenler arasında kârın paylaşılması ve "yakın danışma" mekanizmalarını desteklediğini açıkladı. Ayrıca, Avrupa Birleşik Devletleri'nin yaratılması çağrısını da tekrarladı ve ekim ayında yayınladığı bir demeçle bunun, "Atlantik'ten Karadeniz'e kadar" uzanması gerektiğini duyurdu. Bu başarılıncaya kadar, Batı Avrupa'da bir başlangıç yapılmalıydı. "Rusya," dedi 10 Ekim'de Attlee'ye, "batıya, Kuzey Denizi'ne yahut Atlantik'e doğru yürümeyecekti ve bunun iki nedeni vardı: Bunların ilki, onların erdemleri ve kendilerine hakim olabilme yetileridir. İkincisi de ABD'nin atom bombasına sahip olmasıdır."

---

* İngiltere'de 1893'te kurulmuş, tarih ve doğa yönünden önemli yapıları koruyan bir kuruluş-ç.n.

Churchill, Birleşik Avrupa'nın Sovyet bloğuna karşı koymaktan başka bir işe yaramamasından korkan bir arkadaşına 19 Ekim'de "Batı bloğu son bir çözüm olarak cazip gelmiyor bana," diye yazdı. "İdeal, AVRUPA olmalıdır." Avrupa'yı doğu ve batı diye, birbirine karşıt iki bloğa bölmek bir "ayıp"tı. "Avrupa yeniden dirilmezse ve barışmazsa," diye yazdı 7 Kasım'da İşçi Partili bir Parlamento üyesine, "dünya için umut yoktur." Churchill, o günlerde sıradan bir vatandaş olan, ama Birleşik Avrupa konusunda desteğini kazanmak istediği General de Gaulle'e 26 Kasım'da yazdığı mektupta "Benim inancıma göre," diyordu, "Fransa Almanya'nın elinden tutar ve İngilizlerin de katıksız yardımıyla toparlanarak Batı'ya ve Avrupa uygarlığına katılmasını sağlarsa bu gerçekten muhteşem bir zafer olur ve hepimizin yaşadığı tüm o şeyleri düzeltir ve bizi belki de, bunların çok daha fazlasını yeniden yaşamaktan kurtarır."

De Gaulle, Churchill'in Fransa'yla Almanya arasında barışma çağrısının Fransa'da "kötü karşılandığı" yanıtını verdi. Attlee de hiçbir İşçi Partisi grubunun, Churchill'in bir Avrupa federasyonu konusunda parlamenterlerin desteğini kazanmak amacıyla kurduğu, her partinin temsilcilerinden oluşan küçük bir yürütme grubuyla çalışmasına izin vermiyordu. Ama Churchill vazgeçmedi. "Hayat elden kayıp gider," diye yazdı Louis Spears'e, "fakat insan, önem verdiği şeyler için, geriye kalan var gücüyle savaşır."

30 Kasım'da Churchill yetmiş iki yaşındaydı. Önem verdiği şeyler arasında, Hindistan'da İngiltere'nin egemenliğinin korunması ve Filistin'in hiç olmazsa bir bölümünde bir Yahudi devletinin kurulması vardı. İşçi Partili hükümet bunların ikisine de karşıydı. Hükümet, Churchill'in Avam Kamarası'nda yaptığı, İngiltere'nin hem Hindistan hem de Filistin sorununda Birleşmiş Milletler'i "yardıma çağırmak" gibi bir uzlaşma teklifine de karşıydı. O kış Churchill Chartwell'de vaktini çoğunlukla anılarını yazarak geçirdi. "Bu çok devasa bir girişim ve ben bu yükü tepenin üzerine çıkaramadan yıkılabilirim," diye yazmıştı Attlee'ye 28 Aralık'ta. "Ama, tarih olmayacaksa bile, yine de hiç olmazsa buna katkıda bulunacak belli miktarda materyali bir araya toplamak iyi bir şey."

11 Şubat 1947'de Churchill'le Clementine, kızları Mary'nin Christopher Soames'le nikahı için Westminster St Margaret Kilisesi'ndeydiler; damat bir Kraliyet Muhafız Alayı subayıydı ve Mary'yle, Paris'te askeri ataşe yardımcısıyken tanışmıştı. O günden sonra Soames, Churchill'in ahba-

bı haline gelecek; Churchill'in yeni edindiği Chartwell Çiftliği ve beldedeki diğer bazı arazilerin yönetiminde kayınpederine yardım edecek ve birçok denizaşırı yolculuklarında yanında bulunacaktı.

Churchill'in, en küçük kızının nikahındaki mutluluğunun ardından üzüntü geldi: Kardeşi Jack ölüyordu. 20 Şubat'ta bir arkadaşına, "Sevgili Jack, her gün, üzerinde durup cesurca baktığı kayalıklara daha çok yaklaşan dalgalar gibi," demişti. Jack üç gün sonra öldü. "Biliyorum, onu çok severdin," diye yazdı Sarah, babasına, "ve o da, senin yaşamındaki zaferlere, heyecanlara ve güzel talihe karşı hiçbir kıskançlık izi taşımayan bir sevgiyle tapardı sana." Churchill, bir zamanlar en iyi arkadaşı Lord Quickswood'a, Lord Hugh Cecil'e, başsağlığı mektubuna cevaben şunları yazmıştı: "Biz birbirimize hep bağlıydık ve onun evi savaşta yıkılınca 10 numarada ve Müştemilat'ta benimle beraber oturdu. Korkusu ve pek ağrısı yoktu. Yolun sonuna varınca ölüm çok kolay sanki. Uzun süre uyumaya mı bırakılacağız dersin? Dilerim öyledir. (Eğer gerçekten gerekiyorsa hizmete hazırım). Jack'in endişelendiği tek şey İngiltere'ydi. İngiltere'nin iyi olacağını söyledim ona."

Churchill, İngiltere'nin yeterli bir şekilde savunulabilmesi için, İşçi Partisi'nin, 18'le 26 yaş arasındaki bütün erkeklerin on sekiz ay zorunlu askerlik yapmasını gerektiren Ulusal Askerlik Yasa Tasarısı'na destek verdi. Fakat 31 Mart'taki Parlamento görüşmelerinde kendini tutamayarak, Attlee ve A. V. Alexander hakkında şunları söyledi: "Başbakan ve Savunma Bakanı'nın, tüm düşmanlarımızın kayıtsız şartsız teslim olduğu bir barışın üzerinden iki yıl geçtiği bu zamanda Parlamento'ya zorunlu Askerlik Yasası'nı getiren kişiler olması kesinlikle kaderin bir cilvesidir. Gerçekte bunlar, savaşın patlamasından dört ay önce, peşlerindeki kişileri zorunlu askerlik ilkesine karşı lobiye süren ve sonra da Muhafazakâr Parti'yi 'suçlular' diye kınama cüretini gösteren siyasetçilerin ta kendisidir."

İşçi Partisi hükümeti, sol kanadından gelen baskılarla, askerlik süresini bir yıla düşürünce Churchill Parlamento'ya şunları söyledi: "Savunma Bakanı'nın adı değiştirilmeli. Kendisine, 'Saldırılmadıkça Savunma Bakanı' denmeli. Ne kadar acıklı bir duruma düşürdü kendini." Attlee, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'nin koruyuculuğu rolünü bırakacağını ve bunu otuz sekiz gün sonra yapacağını duyurunca Churchill daha da çok öfkelendi. Ama Truman'ın derhal, "totaliter rejimleri dayatmak amaçlı saldırgan hareketlere karşı" bağımsızlıklarını korumaya çalışan "özgür halkların" koruyucu zırhını devralmasından memnun oldu. Bilinen adıy-

la bu Truman Doktrini 22 Mayıs'ta yürürlüğe girdi. "Aradan geçen bir yıldan ve olan biten her şeyden sonra," diye yazmıştı Churchill on gün önce Truman'a, "birlikte olduğumuz günlerden beri sizin dünya barışı ve özgürlüğü için yaptıklarınıza ne kadar hayranlık duyduğumu yazmadan edemedim."

Churchill bu mektubu, Ordu Madalyası almak için gittiği Paris'ten döndüğünün ertesi gün yazmıştı. Clementine ona, bu törene savaş zamanından kalma Hava Tuğgenerali üniformasıyla katılmamasını öğütlemiş ve yola çıkmadan önce şunları yazmıştı:

> *Paris ziyaretin sırasında seni sivil giysiler giymeye ikna etmek istiyorum. Hava Kuvvetleri üniforması bana, havacı müretteba-tın dışındaki kişiler tarafından giyildiği zaman oldukça sahte geliyor. Ve sen savaşı bir Hava Tuğgenerali olarak değil, bir devlet adamı olarak yeteneğin ve gücünle kazandın.*
>
> *Sürgün yıllarındaki tüm politik olaylar sana, ulusun yönetimini devraldığında sınırsız ve yüce bir güç verecek nitelikler kazandırdı. Yiğitliğini göstermek için madalyalarını takmaya hiç ihtiyacın yok senin. Mavi üniforma bana senin için bir kıyafet balosu giysisi gibi geliyor ve ben sade, sivil domuzumla gurur duyuyorum.*

Churchill ilk önce Clementine'in öğüdünü dinleyip uşağına "Sivil elbise giyeceğim, üniforma götürmeyeceğim," dedi. Ama sonunda üniformasını götürdü ve kendisine madalya verildiği Cour des Invalides'deki törende ve Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koyduğu Arc de Triomphe'da giydi.

Attlee 20 Mayıs'ta Churchill'den, Hindistan'a karşı partizan olmayan bir siyaset izlemesini istedi. İşçi Partisi hükümetinin planı Hindistan'ı, Hinduların hakim olduğu bir "Hindistan" ve Müslümanların hakim olduğu bir "Pakistan" olmak üzere, ikisine de nihai bağımsızlık hakkıyla birlikte egemen bölge statüsü verilmiş iki devlete bölmekti. Müslüman liderler tarafından ısrarla talep edilen bu ayrılma planı, Hindistan Kongre Partisi'nin liderleri ve Genel Vali Lord Mountbatten için de kabul edilebilir bulundu. 20 Mayıs'ta Mountbatten, Attlee'yle birlikte gelip Churchill'le görüştüler ve Churchill, İşçi Partisi liderinin isteğini kabul etti; Muhafazakâr Parti, Hindistan'a egemen bölge statüsü verilmesi için çıkarılması gereken yasaya karşı çıkmayacaktı.

Churchill'in bir zamanlar uğrunda çok savaştığı, Hindistan'da, hiç olmazsa merkezde İngiliz hakimiyetini bir şekilde koruma umudu böylece, bir uzlaşma hareketiyle son buldu. Ama Churchill sözüne sadık kaldı; Hindistan Bağımsızlık Yasa Tasarısı 4 Temmuz günü Parlamento'ya sunulduğunda Muhafazakârlar tarafından desteklendi. 4 Ağustos'ta, bu kez de Komünist Doğu Avrupa'yla bir barışma jestinde bulunarak, Blenheim'daki bir Muhafazakâr mitinginde "Asla bizim eserimiz olmayan Demirperdenin doğusunda yaşayanlara karşı en ufak bir kötü niyetimiz yoktur," dedi. "Tam tersine, onların refahı ve mutluluğu arttıkça bizimki de artacaktır" ve devamında da, ölümünden ancak çeyrek yüzyıl sonra karşılanacak bir istekte bulundu: "Demirperdenin her iki tarafında da günışığı olsun; ve günışığı her iki tarafta da eşit olursa Perde varolmayacaktır. Sabahın sisi gibi kaybolup gidecek, mutlu günlerin ve hoş bir dostluğun sıcak ışığında eriyecektir."

O sonbaharda Churchill, hem Muhafazakâr hem de Liberal güçleri, bu kez çelik sanayisini devletleştirmeyi düşünen İşçi Partisi hükümetine karşı harekete geçirme faaliyetinin başını çekti. "Kırk bir yıl önce," dedi 16 Ağustos'ta radyodan yapılan bir siyasi parti konuşmasında, "Bay Asquith'in hükümetinde genç bir bakan olarak, yine bu sosyalist safsataya karşı şöyle demiştim: 'Toplumun varolan organizasyonunu yönlendiren tek bir şey vardır; rekabetçi tercih. Bu çok kusurlu bir toplumsal organizasyon olabilir, ama barbarizmle bizim aramızdaki tek fark budur.' Şimdi buna totalitarizmi de katıyorum, ki bu gerçekten, devlet tarafından örgütlenen barbarlıktır."

Daha çok Chartwell'de kalan Churchill savaş anılarının ilk iki cildi üzerinde çalışmaya devam ediyordu. Ayrıca, Muhafazakâr Parti'yi Burma'nın Bağımsızlığı Yasa Tasarısı'na karşı çıkmaya da ikna etmeye çalışıyordu ve 5 Kasım'da bu tasarının aleyhinde konuştu. Attlee'nin o günlerde, Bağımsızlık Yasası'na Muhafazakârların karşı çıkmadığı Hindistan konusunda söylediklerini yorumlarken, "sakin küçük adamın sakin küçük sesiyle, Hindistan'daki varlığımızı süpürüp attığı, çok etkileyici bir sahne"den söz etti. Hindistan en azından İngiliz Uluslar Topluluğu'nda kalmıştı; bu yeni tasarının amacıysa "Burma'yı İmparatorluk'tan tümüyle koparmak ve yabancı bir güç haline getirmek"ti. Churchill buna tümüyle karşıydı. Korkusu, İngiltere'nin çekilmesinin ardından hemen anarşinin gelmesiydi. Hükümet adına konuşan Arthur Henderson, Burmalılara "kendimizin yarar-

landığı demokratik özgürlüklerin aynısı"nı vermenin gerektiğini söyleyince Churchill Hindistan'da Hindularla Müslümanlar arasında yaşanan iç savaştan söz ederek sert bir yanıt verdi: "Peki, Hindistan'da ölen yarım milyon insan ne olacak? Demokratik hakların kullanılması, öyle mi?!"

Görüşmelerin sonunda oylama yapıldığında, Burma'nın bağımsızlığı lehine 288, aleyhine 114 oy çıktı; Churchill, İşçi Partili vekillerin "mutlu günü olması gereken" bir olayda bu kadar az üyenin, Avam Kamarası'nın ancak yarısının hazır bulunma zahmetine katlanmasına kızmıştı.

30 Kasım'da Churchill yetmiş üç yaşındaydı. O gece Hyde Park Gate'de bir yemek verildi. "Winston karamsardı, ülkenin çok acılı bir ekonomik kriz yaşayacağı kanısındaydı," diye yazmıştı günlüğüne Colville. "Atlantik savaşında yaşadığı kaygının bunun yanında 'köpek enciği' gibi kaldığını söylüyor. 'Ancak manevi gücümüz olursa, birlik olursak, kıskançlık, garez ve nefretten arınırsak bunu atlatabiliriz ki bunlar artık belirgin bir şekilde noksan,' diyor. Hayatında hiç bu kadar umutsuzluk hissetmemiş ve bundan da, 'doymak bilmez iktidar hırsları ancak, bunu gerçekleştirmede şifa bulmaz güçsüzlükleriyle eşdeğer' olan hükümeti suçluyor." Colville daha sonrasında, "Cümleler ve nükteler eskisi gibi gürül gürül çıkıyor ama ben 1940-41 yıllarının Başbakanı'nı karakterize eden o yılmaz umudu ve inancı özledim," diye yazmıştı.

Churchill 6 Aralık'ta, kendisine Manchester Özgürlük Nişanı verilirken açıkça kaygılarından söz etti ve sosyalizmin "yani özel girişimciliğin yerini memurlarla yapılan devlet denetiminin alması"nın, İngiltere'nin nüfusunu doyurmasını olanaksız hale getireceği uyarısında bulundu. Yaşam standartlarının düşmesiyle, nüfusun en azından dörtte biri "şu ya da bu şekilde kaybolacak"tı. Göç, "Daha önce hiç akla hayale gelmeyecek bir ölçekte gerçekleşse bile, bu acıklı düşüşü zamanında durduracak bir etkide bulunamayacak"tı.

Churchill, Manchester konuşmasından dört gün sonra, güneşe kavuşmak isteği ve savaş anılarında ilerleme kararlılığıyla Northolt'tan uçağa binerek gitti. Paris'ten Marakeş'e uçtu ve bir ay orada resim yaparak, savaş anılarının üzerinde çalıştı. Ama gelecek hakkındaki kaygıları bir kenara bırakmak kolay değildi. Kendini bu sefere çıkacak kadar iyi hissetmeyen Clementine'e 12 Aralık'ta şunları yazdı: "Gelecek için üzülüyorum hâlâ. Çevremizde bunca büyük zorluk ve ülkede bunca kötü niyet ve bölünmeler varken, zavallı vatandaşımız hayatını nasıl kazanacak, gerçek-

ten düşünemiyorum. Ama birkaç hafta boyunca bunların hepsini kafamdan silmek umudundayım."

Resim yapma ve yazma gayet iyi gidiyor, hemen hemen her gün deneme baskıları ve tarihsel notlar geliyordu. Ama Churchill kötü bir öksürük başlayınca Lord Moran'ı yanına çağırdı. Moran da geldi ve yanında Clementine'i de getirdi. İkisi de, bunun zatürrenin yeniden nüksetmesi olmadığını görüp rahatladı ve onlar gibi rahatlayan Churchill de çabucak yataktan çıkıp, çalışmaya ve şövalesinin başına döndü.

4 Ocak 1948'de Burma bağımsız bir cumhuriyet oldu. O gün Lord Cherwell uçakla Marakeş'e geldi ve yanında, savaş anılarının Edward Marsh tarafından gözden geçirilmiş sekiz bölümünü getirdi. O hafta, Oxfordlu düşünür Isaiah Berlin'den de notlar ve birtakım öneriler geldi. Ama her eleştiri aynı şekilde hoş karşılanmıyordu. Emery Reves, hikâyede tam alıntı yapılan belgelerin kendi görüşünce çok fazla olduğunu ve bunları metne yedirmek için metnin büyük ölçüde yeniden yazılması gerektiğini bildirince Churchill'in canı sıkıldı. Onu rahatlatmaya çalışan Sarah oldu. "Sen çok iyi bir tarihçi, çok iyi bir gazeteci, çok iyi bir şairsin," diye yazmıştı. "Kendi içine kapan, birkaç kişiden başkasını dinleme ve o durumda bile, bu kitabı kendi yüreğinle, edindiğin bilgilerinle yaz ve bırak o şekilde düşüp kalksın. Kalkacak; herkes senin hikâyeni dinleyecek. Seni, rengi solmuş ve artık kafanın meşguliyetinin mutluluk getirmediği bir halde görmek hiç hoşuma gitmiyor."

Reves de hoşa gidecek tavsiyelerde bulunabiliyordu; 14 Ocak'ta, Churchill'in ilk cilt için seçtiği "Düşüş Yolu" başlığına, "kulağa biraz moral bozucu gibi geliyor" diye karşı çıktı. Bunun üzerine Churchill de, Reves'in ona gönderdiği seçeneklerden birini seçti; kitaba "Fırtınanın Gelişi" adı verilecekti.

Churchill 18 Ocak'ta Marakeş'ten ayrıldı. Dört gün sonra Parlamento'da, dışarıdaki gelişmeler hakkındaki görüşmelerde konuşuyordu. "Rusya'yla bir çatışmadan kaçınmanın tek yolu," dedi, "Sovyet hükümetiyle sorunları kesin bir sonuca bağlamak ve resmî diplomatik işlemlerle, bunların tüm gizliliği ve ciddiyetiyle, nihai bir çözüme varmaktır." Bu "çözüm" sözcüğü, Fulton konuşmasında kullandığı sözcüktü.

Sovyetler Birliği pek uzlaşmacı gibi görünmüyordu. 21 Şubat'ta Çekoslovak Komünist Partisi, Moskova'dan gelen emirle Prag'da iktidara el koydu. Aralarında, savaş zamanı sürgündeki Çek hükümetinin Savun-

ma Bakanı General Ingr'in de bulunduğu dört mülteci Hyde Park Gate'e gelip de Churchill'in tavsiyesini sorunca Churchill hem Bevin'den hem Amerikan Büyükelçisi Lewis Douglas'tan onları kabul etmelerini istedi. Ayrıca, yakın zamanda BBC'nin Dış Yayınlar Servisi Başkanlığına getirilmiş olan eski askeri sekreteri Ian Jacob'a da, Çeklerden birinin ona, "BBC bugün Çekoslovakya'da savaş zamanındakinden de daha çok dinleniyor, ama bu büyük fırsattan en iyi şekilde yararlanılmadığı düşüncesi var," dediğini söyledi.

Çekoslovakya'nın Komünist hakimiyetine boyun eğmesi Churchill'i sert bir muhasebe yapmaya itti. Lewis Douglas, Churchill'le, Sovyetlerin Doğu Almanya'yı eline geçirmesi hakkında görüştükten sonra 17 Nisan'da Washington'a, "Churchill artık bir an evvel Sovyetlere, Berlin'den çıkmaz, Doğu Almanya'yı bırakıp Polonya başkentine çekilmezlerse kentlerini yerle bir edeceğimizi söyleme zamanının geldiği kanısında" diye bildirdi.

19 Nisan'da *Life,* Churchill'in savaş anılarının ilk cildini dizi halinde yayınlamaya başladı. Çok büyük bir okur kitlesine ulaşmasının başlangıcıydı; cildin kendisinin çıkmasıyla daha çok arttı okurları ve benzer bir durum daha sonra çıkan beş ciltte de tekrarlandı. Bunlar, savaşın tümüyle belgelere dayanan ilk ve Üç Büyükler'den birinden gelmiş tek anlatımıydı. Satışlar hem ülkede hem de yurtdışında muazzamdı.

İlk cildin konusu, 1939'dan önce demokrasilerin zorbalıklar karşısında zayıflığı ve iki savaş arası yıllarda gelişen ulusal düşmanlıklar ve kinlerdi. 7 Mayıs'ta, Lahey'de Avrupa Konseyi'nin açılış toplantısında Churchill "ulusal kinlerin ve intikam duygularının yok olması" yolunda çok güçlü bir çağrıda bulundu. Ayrıca, "aramızdaki bölünmeleri şiddetlendiren ve sertleştiren sınırların ve engellerin giderek silinmesi"ni istedi ve Batı Almanya delegelerine Konsey'e hoş geldiniz diyerek, "Alman sorunu"nu, Almanya'nın ekonomi yaşamının onarılması ve "komşularını ve bizleri, hâlâ yaralarını taşıdığımız askeri güçlerinin yeniden kurulması ya da yeniden ortaya çıkarılması tehlikesine maruz bırakmadan, Alman ulusunun eski şanına yeniden kavuşturulması olarak" nitelendirdi.

"Sorulacak soru," dedi Lahey'de dinleyicilerine, "şudur: Bunca büyük aydınlanma ve kültüre evsahipliği yapan Avrupa'daki milyonlarca mütevazı evde niçin polisin kapıyı çalması korkusuyla titreyerek oturulsun? Burada yanıtlamamız gereken soru budur. Bu belki de bizim burada yanıtlamaya yetkimizin olduğu sorudur. Her şeyden önce, Avrupa'nın yapma-

sı gereken tek şey ayağa kalkmak ve bütün ihtişamıyla, inancıyla ve erdemleriyle, eski ya da yeni, Nazi ya da Komünist her türlü zorbalığa, yenilmez ve zamanında ortaya konursa bir daha asla karşı konamayacak güçleriyle karşı durmaktır."

İki gün sonra Churchill Amsterdam'da yaptığı konuşmada, "Almanların, Rusların ve Japonların çektikleri zahmetleri ve acıları anladığını" söyledi. "Biz hiçbir halka yahut ulusa karşı değiliz," dedi. "Biz her biçimiyle zorbalığa karşıyız." Churchill bu amaçla, ilk olarak Fransızların, kendisinin üç aydan kısa bir zaman önce Lahey'de yaptığı bir konuşmasının ardından önerdikleri Avrupa Meclisi teklifini destekledi. Attlee, Churchill'e yazdığı bir özel mektupta, Bevin'in görüşüne göre Dışişleri Bakanlığı'nın "şimdilik böyle bir Meclis önerisi hakkında taahhüt altına giremeyeceği"ni bildirince Churchill öfkelendi. Buna yanıt olarak Churchill, hükümetin "Batı Avrupa görüşüne daha yakın bir safta yer almayı" mümkün görebileceği umudunu dile getirdi. Fakat İşçi Partisi liderleri, üyelerinin arasında hiç rağbet görmeyen, Avrupa'yla bir bağlantıdan kaçındı.

Churchill o yaz, yönettiği Parti'yle iki kez fikir ayrılığına düştü. Anılarında, Chamberlain'in dış politikasını ve zayıflığını kınamıştı. Avam Kamarası'nda da İngiltere'nin yeni kurulan İsrail devletini tanımasını istedi. Henry Channon 2 Haziran'da, Churchill'in onuruna Savoy Otel'de verilen öğle yemeğinden sonra şunları yazmıştı: "Davet pek sıcak değildi ama soğuk da değildi; gerçi geçen yılın coşkusu yoktu tabii. Sanırım Parti onun hem geçenlerde Münih hakkında yayınlanan, dozu hiç azalmamış eleştirilerine, hem de güya Siyonizm yanlısı tavırlarına güceniyor."

Bu tür duygular Churchill'i, İngiltere'nin İsrail'i tanıması için çaba harcamaya yahut onaylamadığı politikaları anılarında eleştirmeye devam etmekten caydırmadı. Fakat o yaz, bölümlerinin taslaklarını hazırlayanlara, "Öteki tarafa da tamamen adil davranılmalı" diye yazdı ve anlatımında sık sık, karşı olduklarının görüşlerine de yer verilmesini sağlamaya çalıştı. "Şunu anlamalısınız," dedi Ismay'e, "ben, o zamanlar seçtiğimiz, kuşkusuz ellerinden geleni yapan adamlara karşı gereksiz yere kırıcı davranmak niyetinde değilim." Ama yine de gücenmelere yol açılmıştı; rencide olmuş birçok General kitabın daha sonraki baskılarında değişiklik istedi ve Churchill de kabul etti. İkinci cilt basıldığında üç Fransız Generali ve bir dördüncüsünün oğlu protesto etti. Emery Reves bu protestoları Churchill'e gönderirken şu yorumda bulundu: "Anlaşılan, sizin anılarınız Fran-

sız Generallerinde, ne yazık ki 1939'da bulunmayan, saldırgan bir ruh hali yarattı. Bu ikinci cildi savaşın başlangıcında yayınlamak lazımmış."

Churchill, Fransız Generallerinin eleştirilerini duymazdan gelmedi; aslında, Fransızca baskıya özel bir önsöz hazırlarken bunlar hep onun aklındaydı ve şunları yazdı: "Benim tanık olduğum gerçekler, ilk olarak, siyasetçilerin ya da Parlamento'nun savaştan önce Fransız ordusuna pek iyi bir şans tanımamış olduğu ve ikinci olarak da Fransız ordusunun, Alman silahlarıyla yapılan, gerek bakanlıkta, gerek özel bir konumda bulunan hemen hemen hiçbirimizin tahmin edemediği büyüklükte ve tarzda bir saldırıyla yarılmış olmasıdır. Böylece, askerlerinin bütün yiğitliğine ve komutanlarının becerisine karşın bu ordu Almanlarla sonuna kadar karşılaşma ve göğüs göğüse savaşma fırsatı bulamamıştır."

O yaz güncel olaylar 24 Haziran'da, Doğu Almanya'daki Sovyet güçlerinin Berlin'e giren çıkan bütün kara ve demiryollarını kesmesiyle Churchill'in yazılarını sekteye uğrattı. Ernest Bevin, Sovyetlerin boğma girişimine karşı bir konuşma yaptı ve Berlin'e, yaşamsal ikmal malzemelerini yirmi dört saat havadan taşıyacak, büyük bir hava köprüsü kuruldu. "Bevin'in, birleşik bir İngiltere adına konuşmaya hakkı var," dedi Churchill 10 Temmuz'da seçim çevresindekilere. Ama yine de tedirgindi ve "Olayların ciddiyeti beni çok endişelendiriyor" diye yazdı 18 Temmuz'da Montgomery'ye. "Dilerim yeni bir 'Münih'e doğru gitmiyoruzdur. Çünkü İngiliz hükümetinin işleyeceği böyle bir suç bağışlanamaz." Dokuz gün sonra, bu krize en geniş açıdan bakan Churchill, ABD Başkanlığına aday olmamaya karar vermiş olan Eisenhower'a gönderdiği mektupta, bir üçüncü dünya savaşından kaçınmak için gereken şeyin, "Sovyet Rusya'yla, onların kendi ülkelerine çekilip orada, dilerim memnun bir şekilde kalmalarını sağlayacak bir çözümdür," diye yazdı. Churchill, "Böyle bir çözümün tercih edileceği sırada," diye ekledi, "onların, ABD ve Müttefiklerinin çok üstün bir güce sahip olduğunu fark etmeleri gelecek için yaşamsal önemdedir."

22 Ağustos'ta Churchill'le Clementine İngiltere'den ayrılıp Aix-en-Provence'a gittiler ve Churchill oradaki Hôtel du Roy René'de savaş anıları üzerinde çalışmaya devam etti. Ayrıca, Berlin kuşatması hakkında da kafa yoran Churchill, ziyaretine gelen bir arkadaşına şunları söyledi: "Ben olsam bu işi hemen onlarla tartışarak çözerdim. Eğer bunu yapmazsak savaş gelebilir. Onlara gayet kibarca, 'Biz Berlin'i terk ettiğimiz gün siz

de Moskova'yı terk etmek zorunda kalacaksınız' derdim." Eden'e de, kartların açılmasının bir yıl sonraya, yani Amerikan Hava Kuvvetleri "üçte bir oranında daha çok atom bombasına ve daha iyi ve çok daha etkili, hem uçaklardan hem de geliştirdikleri ve en büyükleri Doğu Anglia'da bulunan üslerden yararlanabilecek taşıma araçlarına sahip oluncaya kadar ertelenmesi gerektiğini" söyledi. Ama Churchill'in bilmediği şey, İşçi Partisi hükümetinin artık İngiltere'nin kendi atom bombasını geliştiriyor olduğuydu.

Churchill 20 Eylül'de Aix'ten ayrılıp, Beaverbrook'un Côte d'Azur'daki villası La Capponcina'ya taşındı. Clementine Londra'ya döndü. Churchill'le danışmanlarının arasında, tarihsel sorunlarla ilgili günlük yazışmalar Churchill'in 2 Ekim'de Chartwell'e dönüşüne kadar devam etti. Churchill, Chartwell'den birçok yere giderek yaptığı konuşmalarda "zorbalığın her biçimine karşı direniş" gerektiğinden söz etti; bu deyişi 5 Ekim'de Chartwell yakınındaki Biggin Hall'da, 615. Filo'ya yaptığı konuşmada da kullandı ve dört gün sonra, Kuzey Galler'de, Llandudno'daki Muhafazakâr Parti mitinginde Ruslar hakkında şunları söyledi: "Avrupa'nın uydu devletlerine yaptıkları baskıyı gevşetsinler. Yerkürenin kara yüzölçümünün altıda birini oluşturan kendi ülkelerine çekilsinler. Ayrılıp giderek, Doğu Avrupa'nın, halen pençelerinde bulunan on bir tarihi başkentini özgürlüklerine kavuştursunlar." Churchill, 1932 yılında Almanya konusunda yaptığı tavsiyeyi tekrarlarcasına, "Batı ulusları, ellerinde atom gücü varken ve Ruslar da bunu henüz edinmemişken haklı taleplerini dile getirirlerse, kalıcı bir çözüme bir kan banyosuna gerek olmadan ulaşmaları çok daha muhtemeldir," diye ekledi.

Churchill 27 Kasım'da, yetmiş dördüncü doğum gününden üç gün önce, *Time*'in yazdığına göre, "Binici pantolonunu giydi, kendini romla takviye etti ve ödünç alınmış bir ata binip av köpeklerinin peşinden dörtnala gitti." Bir ay sonra tekrar İngiltere'den ayrılıp yine Paris'e, sonra Güney Fransa'ya gitti ve yine Monte Carlo'daki Hôtel de Paris'te iki hafta kaldı. Oradayken, bir Amerikan subayının anılarında, 1944 yılında "Balkanlarda tam bir işgal artık değerlendirme dışı bırakılmıştı" sözlerini okudu. Churchill, kendi savaş stratejisinin birçok yönünün giderek artan ölçüde kötü gösterilmesiyle karşı karşıya kalıyordu. Bu sözlere şu yanıtı verdi: "Hiç kimse hiçbir zaman Balkanları tümüyle işgal etmeyi düşünmedi. Amerikaların propagandasını yaptığı budalaca hikâyelerden biridir bu. Kendi

adıma ben hiçbir zaman, komando harekatından ve partizanlara yardımdan başka bir şey düşünmedim."

Churchill 13 Ocak 1949'da İngiltere'ye döndü. Altı hafta sonra tekrar Avrupa'ya, bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kurulmasını destekleyen konuşmalar yapmak üzere Brüksel'e gitti. 26 Şubat'ta, Avrupa Hareketi Konseyi'nde yaptığı konuşmada, "Geçtiğimiz günlerde Macaristan'da Kardinal Mindszenty'nin tutuklanması ve hapsedilmesi gibi vakalarda, kişilerin tarafsız bir yargılamadan geçirilmesini sağlayacak birtakım araçlar olmalıdır," dedi. "Birleşik Avrupa savunucuları," dedi, Avrupa'nın "özgür ve özgür olmayan" Avrupa şeklinde bölünmesinden "rahat ve memnun" olamaz; "bizim birleştirmeye çalıştığımız" Avrupa, "*tüm* Avrupa'dır."

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde konuşmaya davet edilmiş olan Churchill o mart ayında ABD'ye gitmeyi planlıyordu. Oraya giderken de bir süre Jamaika'da, Lord Beaverbrook'un yanında kalmayı düşündü. Ama Clementine, ona 5 Mart'ta gönderdiği bir mektupta yazdığı sözlerle, "takipçilerimiz arasında böyle bir kuşku ve moral bozukluğunun yaşandığı bir zamanda" Churchill'in yolculuğunun bu ilk bölümüne karşı çıktı. Muhafazakârlar arasında, İşçi Partisi'nin devam eden hakimiyetine karşı giderek artan bir tedirginlik vardı. Ayrıca Churchill'in, birçok Muhafazakârın yeterince sert ya da kararlı bulmadığı liderliği konusunda da bir hoşnutsuzluk vardı. Bu durum, Clementine'in Hyde Park Gate'de, kocası mümkün olduğunca daha çok Muhafazakâr Parlamento üyesiyle bir araya gelebilsin diye düzenlediği otuzdan fazla öğle yemeğinde daha da açığa çıkmıştı. Beaverbrook'un yanında kalmak, "bu kuşkuları ve moral bozukluğunu arttırır" uyarısında bulundu Clementine. "Böyle bir davranış, Parti'ye karşı biraz alaycı bir davranış ve aşağılama gibi görünür."

Clementine'in mektubu şöyle devam ediyordu: "Sen bana sık sık takılır ve bana 'pembe' dersin, fakat inan bana, bunu kuvvetle hissediyorum. İşler iyi giderken liderlikten istifa etsen aldırmam, ama senin söylene söylene ve hoşnutsuz bir şekilde kabul edilmene tahammül edemem. Kendi mütevazı ölçülerimde sana, buradaki siyasi yemeklerle, Woodford'a yaptığım ziyaretlerle, seçim çevrendekilerle yaptığın yazışmalarınla ilgilenerek yardım etmeye çalıştım. Ama zaman zaman, senin ancak başta kalabilmene yetecek kadar çaba harcadığını giderek daha çok fark edince soğuyorum ve moralim bozuluyor. Böyle zor ve gergin zamanlarda bu kadarı yetmez."

Churchill, karısının öğüdünü dinledi. "Buradaki durum gergin," diye yazdı beş gün sonra Beaverbrook'a, "ve uzun zaman uzakta kalamayacağımı düşünüyorum." Sonra da, 18 Mart'ta *Queen Elizabeth* gemisiyle New York'a doğru yola çıktı. "Atlantik'i ilk kez geçtiğim günden beri neredeyse tam elli beş yıl oldu," diye yazdı Cunard White Star Denizyolları'na "ki bu da insan yaşamında çok uzun bir zamandır." 25 Mart'ta New York'ta yaptığı konuşmada, yakın zaman önce imzalanmış olan Atlantik Paktı'nı, yani Kuzey Atlantik Paktı'nın, NATO'nun öncüsünü övdü. "Amerikan halkı," dedi, "çıkış yolu olmadığı için bu işin içindedir; ama şanslarımızı bir havuzda toplarsak ve kaderimizi paylaşırsak sanırım bundan pişmanlık duymamız için hiçbir neden olmayacaktır." "Bu Pakt gereklidir," dedi, çünkü "Sovyet hükümetini sadece, üstün bir gücünüz olduğuna –karşılarında üstün bir güç bulunduğuna– değil, sizi gerektiğinde bu gücü tam bir fiziksel acımasızlıkla kullanmaktan alıkoyacak ahlaki bir endişeyle sınırlı olmadığınıza da inandırmanız gerekiyor. Ve bu, barış için en büyük şanstır, barışa giden en emin yoldur. O zaman Komünistler uzlaşacaktır."

"ABD'nin elindeki atom bombasının caydırıcılığı olmasaydı," dedi Churchill, Avrupa şimdiye kadar "Komünistleştirilmiş" ve Londra "bombardıman ediliyor" olacaktı. Bu konuyu birkaç gün sonra Beyaz Saray'da Truman'la yaptığı özel bir görüşmede de tekrarladı ve Başkan'ı, ABD'nin demokrasiyi korumak için atom bombasını kullanmaya gerçekten hazır olduğunu duyurmaya teşvik etti. Sonra 31 Mart'ta, Boston'a yaptığı bir tren yolculuğunun ardından Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde, ABD'ye gelmesinin nedeni olan konuşmayı yaptı. 1900 yılını hatırlatarak, "Sıradan insanların çağı denen çağın, dikkat çeken özelliği olarak, sıradan insanların birbirini dünya tarihindeki beş yüzyılın toplamından daha çok miktarda öldürmesini sağlayan olanakların kapısını açacağını pek tahmin edemezdik," dedi. Şimdi Komünizm, insanların tümünde "temelden bir bölünme" yaratmıştı. Fakat insanların sonsuza dek köle tutulabileceğine inanmıyordu. "Propaganda makinesi," dedi, "insanların aklını yalanlarla doldurup onları kuşaklar boyu gerçeklerden yoksun bırakabilir, ama böyle bir trans halinde, yahut uzun bir gece boyunca donmuş halde tutulan insan ruhu, nereden geleceğini Tanrının bileceği bir kıvılcımla birden uyanabilir ve yalanlardan ve baskıdan oluşan tüm bu yapı bir anda can derdine düşebilir."

"Bugünkü amaç ve ideal," diye devam etti Churchill, "Rusya'yla dostluktur. Ama bir cesaret savaşı olacaksa, bizim cesaretimizin güçlü olduğundan ve yüreğimizin en derin inançlarından destek aldığından emin olalım. Eğer hep beraber azimle ve sebatla davranır, zorbalığın ve haksızlığın hiçbir biçimine taviz vermezsek, kırılacak olan bizim cesaretimiz ya da bizim uygarlığımız olmayacak; barış korunacaktır."

7 Nisan'da, Churchill *Queen Mary* gemisiyle İngiltere'ye dönerken Truman, Churchill'in onu yapmaya teşvik ettiği açıklamayı yaptı. Truman, ABD'nin çıkarı gerektirdiğinde ya da dünya demokrasilerinin kaderi söz konusu olduğunda atom bombasını kullanmakta tereddüt etmeyecekti. "Bu açıklama," diye yazmıştı Churchill, İngiltere'ye döndükten sonra bir arkadaşına, "barış davasına kuşkusuz büyük bir yarar sağlayacak;" iki ay sonra da Truman'a şunları yazdı: "Gerek duyulduğunda atom bombasını kullanmaktan korkmayacağınızı bildiren açıklamanızdan çok etkilendim. Bunun üçüncü bir dünya savaşı faciasını önlemede her şeyden daha çok yarar sağlayacağından eminim."

Tüm demokratik güçlerin bir araya gelmesi gereksinimi Churchill'in Hindistan'a karşı tavrını bile değiştirdi. Hindistan Bağımsızlık Yasası'nın kabulünün üzerinden iki yıldan az bir zaman geçmişken, İşçi Partisi hükümetinin başka bir teklifini, Hindistan'ın bağımsız bir cumhuriyet olarak İngiliz Uluslar Topluluğu'nda kalmasını kabul etti. "Yeni sistemin başarılı olması için elimizden gelen her şeyi yapmanın görevimiz olduğundan kuşkum yok," dedi Churchill önde gelen bir Muhafazakâr Lordlar Kamarası üyesi Lord Salisbury'ye 28 Nisan'da. Ve o gün Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, tüm devletlerin eşit olarak paylaştığı "tehlike ve zorlukların Hindistan'la ve aslında Asya'nın geniş kesimleriyle yeni uyumlar" yaratabileceğinden söz etti.

Churchill'in, Hindistan cumhuriyetini İngiliz Uluslar Topluluğu'na kabul etme kararı partisi tarafından da benimsendi. Churchill, buna karşı çıkan Mareşal Smuts'a bir ay sonra yazdığı mektupta, "Kendi kendime, 'Bu koşullarda bile olsa, onların Topluluğa girmesini mi, yoksa onları tümüyle bırakmayı mı yeğlerim?' diye sorduğumda," diyordu, "yüreğim 'Girmelerini istiyorum' yanıtını verdi. Nehru on altı yıllık hapisten sonra kesinlikle büyüklük gösterdi." Churchill, devamında, "Komünizme karşı muhalefet, birliğin bağının güçlenmesini sağlıyor," dedi. Bağımsızlıklarına karşı çıktığı Burmalılar bile yeni düzende bir yer alabilirdi. "Burma'nın bile

ikinci sınıf bir geri dönüş bileti alması mümkündür," diye yazdı Lord Salisbury'ye. "Bunu hoş karşılarım. Parti'nin Burma'nın bağımsızlığına olumsuz oy vermesini sağlamada çektiğim güçlükleri herhalde hatırlayacaksınız. Ama şimdi, yaşadıkları trajedi ve sefaletle, Burmalıların birçoğunun fikri yine Kraliçe Victoria'nın refah günlerinden yana dönüyor olsa gerek." Churchill şunu ekledi: "Bunlar ihtiyar bir adamın boş hayalleridir belki. Ama ben umutsuzluğa kapılamam."

Churchill o yaz İtalya'ya gitti ve yanında yine, savaş anılarının dördüncü cildinin üzerinde çalışmaya devam edebilmek için yeterli miktarda sekreter ve kutular dolusu kağıt vardı. Clementine'le birlikte, General Ismay ve Bill Deakin de ona katıldı. İlk önce, Como Gölü'ndeki Gardone'de, sonra da Carezza'da kaldılar. Çalışma tatili ağustos ortasında kesintiye uğradı ve Churchill Strazburg'a, İngiliz parlamenter grubu muhalefet bölümünün başkanı olarak, Avrupa Konseyi'nin açılış toplantısına gitti. Hükümet bölümüne Herbert Morrison başkanlık ediyordu. Churchill'in Muhafazakâr delege arkadaşlarından Harold Macmillan, Churchill'in görüşmeler ve siyaset havasına girişine hayret etmişti. "Ortalıkta dolaştı, temsilcilerin her biriyle sohbet etti, sigara salonuna gitti ve yeni parlamenter arkadaşlarının sempatisini kazanmak için genel olarak çok çaba harcadı." Churchill dört gün süresince Fransız, Belçikalı, Hollandalı ve İtalyan delegeleri villasında konuk etti. Sonra, 17 Ağustos'taki konuşmasında Avrupa Konseyi'ne, Birleşmiş Milletler'de bir "Avrupa birimi" gibi davranma çağrısında bulundu. Salonda sağa sola bakarak, dramatik bir feveranla "Almanlar nerede?" diye sordu.

Churchill, Konsey'i mümkün olduğu kadar kısa bir sürede bir Batı Alman heyetini görüşmelere katılmak üzere davet etmeye çağırdı. Ayın sonu gelmeden yapılmalıydı bu. "Önümüzdeki bir yıl," dedi, "yitirilemeyecek kadar değerli. Yitirilirse sonsuza kadar yitirilebilir. Bu belki de *bir* yıl değil, *asıl* yıl." Churchill, "Sadece uygulama yönünde birtakım kararların alınmasını değil," dedi, "acıların en kötüsünün içine düşmüş bu en büyük kıtanın yeniden dirilmesinde öncü ve aktif bir rolü başarmamız da ancak, burada seslendirilecek ve bütün dünyanın dinleyeceği, birleşik Avrupalılık duygusunun gelişmesi ve büyümesiyle mümkündür." Batı Almanya, Churchill'in önerdiği gibi Avrupa Konseyi'ne katılmaya davet edildi; gerçi bu karar ancak kasım başında Paris'te yapılan bir sonraki toplantıda alınacaktı. Almanya iki yıl içinde, tam oy hakkına sahip tam bir üye haline geldi.

Churchill Strazburg'dan güneye, Fransız Rivierası'na gitti ve yine La Capponcina'ya yerleşerek, Denis Kelly'nin yardımıyla birkaç günlüğüne yeniden savaş anılarının üzerindeki çalışmalarına dönecek ve sonra tekrar Strazburg'a gidecekti. Film yıldızı Merle Oberon da konuklarından biriydi; 23 Ağustos öğleden sonra Churchill, üzerinde uygun bir kıyafetle, Bayan Oberon'u eğlendirmek için denizde taklalar atıyordu. Kelly, "Sonrasında bornozlarımızla oturmuş, sek martini içerken Churchill birden, kendisinin açık viski-sodasını barın üzerine bıraktı, benim sıska vücuduma baktı ve 'Denis, sen İngiliz İmparatorluğu için bir yüz karasısın' diye homurdandı," diye hatırlıyordu sonradan.

Churchill o gün akşam Beaverbrook'la kağıt oynadı. Bir an masadan kalktığında sağ ayağının uyuştuğunu fark etti. Oyuna devam etti, ama sonra sağ kolunda bir "kasılma" hissetti. O gece, ciddi bir şeylerin kötü gittiğinden habersiz bir şekilde Kelly'yle, Beaverbrook'un anti-Amerikancılığı konusundaki endişelerini tartıştı. "O insanlar bunları bilmiyor," dedi banyosunda sulara şaplatırken.

Sabah Churchill pek iyi olmadığının farkına vardı. Kasılmalar geçmemişti ve pek kolay yazı yazamadığını fark etti. Londra'dan Lord Moran çağırıldı ve hemen uçakla geldi. Churchill hafif bir felç geçirmişti. İmzasını atamadığını fark etti. Strazburg'a yapacağı ikinci bir yolculuk ve kısa bir resim yapma tatili için İsviçre'ye gitme planı hemen iptal edildi. Üç gün her türlü çalışmayı bıraktı. Sadece imzasını atma denemeleri yapıyor, Elizabeth Gilliatt'a tekrar tekrar "Oldu mu?" diye soruyordu. Dördüncü gün kendisini dikte yaptıracak kadar iyi hissetti.

Sır gibi saklanan felcin onun yürüyüşünü hafiften aksatmış olduğunun fark edilmesinden endişelenen ve tedirgin olan Churchill 31 Ağustos'ta uçakla İngiltere'ye, Biggin Hill'e döndü ve bir arabayla dosdoğru Chartwell'e gitti. 3 Eylül'de Epsom'a gitti ve yeni satın aldığı yarış atı Colonist II'yi gördü. Fakat 13 Ekim'e kadar kamuoyuna yönelik bir konuşma yapmadı ve bu tarihte Londra'daki Muhafazakâr Sendikalar Birliği Kongresi'nde ve sonra ertesi gün, yine Londra'da yapılan, Muhafazakârların yıllık toplantısında konuştu. Altı gün sonra, bir fahri akademik unvan töreninde üniversitenin önderi konuşmasını yapmak üzere Bristol'daydı. 21 Ekim'de tekrar, Albert Hall'da yapılan yıllık Alameyn toplantısında konuştu.

Churchill o sonbaharda mümkün olduğunca Chartwell'de kaldı. Oradayken, 16 Eylül'de, Lord Moran'ın karısının vergiden muaf olarak yıl-

da 500 sterlin alması konusunda yedi yıllık bir sözleşme imzaladı. Onun için imzaladığı ikinci yedi yıllık sözleşmeydi bu; 1990'ın parasıyla yılda 8.000 sterline denk geliyordu. Doktorunun maddi durumunun iyi olmadığını bildiğinden, yardım etmekte ısrar etti. "Bunu yapmamı, dilerim engellemezsiniz," diye yazdı.

Churchill hem parasal yardım, hem de moral destek yönünden daha birçok yardımda bulunmuştu. Yirmi yıldan uzun bir süredir, oğlunun önemli miktarda borcunu ödemişti ve Randolph'un ilk evliliği bozulduğunda Pamela'ya yüklü bir maaş bağladı. Savaşın başlamasından kısa bir süre önce, kırklı yaşlarının başındayken ölmüş olan sekreteri Violet Pearman'ın iki kızına da maaş bağlanmasını sağlamıştı. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda, Eden de dahil olmak üzere, kişisel sorunlar yaşayan birçok bakan onu görmeye gelmiş ve yardım almıştı. 1937'de, Churchill'e en sert eleştirilerde bulunan İşçi Partililerden Philip Snowden'in dul eşi Ethel Snowden, Churchill'in, kocasının ölümünün ardından yazdığı yazıyı okuduktan sonra ona şunları yazdı: "Siyasi bir rakibinize karşı gösterdiğiniz büyüklüğü, benim gözümde sizi sonsuza dek, hakkınızda daima düşündüğüm 'yüce insan' haline getirdi. Kendi başıma üstesinden gelemeyeceğim bir sorunla karşılaşırsam, bana sizden daha şefkatle davranacağına güvenerek başvurabileceğimi düşündüğüm başka biri yok."

Savaş anılarının üzerinde çalışma tüm eylül ve ekim boyunca devam etti; Churchill bu yaşananlarda rol alan birçok kişiden istediği eleştirileri aldıkça yazının bölümlerinde sürekli düzeltme ve değişiklikler yapılıyordu. Önerilerde bulunulan ve sorulan bazı sorulara cevapların geldiği onlarca mektup, bölümleri bunlara göre düzeltmek için tüm becerileriyle çalışan Kelly ve Deakin tarafından gözden geçiriliyordu. "Çok müthiş bir çaba harcadığımı kabul etmelisiniz" dedi Churchill bu iş nihayet bittiğinde yayıncısı Desmond Flower'a. Churchill 2 Kasım'da Londra Ulusal Kitap Sergisi'nde konuştu. "Kitap yazmak bir maceradır," dedi. "İlk başta bir oyuncak ve bir eğlencedir; sonra bir metres olur, sonra bir patron ve sonra da bir zorba haline gelir. Son aşamada, siz tam bu köleliğe alışmak üzereyken canavarı öldürür ve kamuoyunun önüne atarsınız."

O ay Churchill yetmiş beş yaşındaydı. Savaş anılarının dördüncü cildi tamamlanmak üzereyken, aralık ayının ikinci haftasında gelen kötü bir soğuk algınlığının onu Hyde Park Gate'de bir hafta yatakta kalmak zorunda bırakmasıyla kısa bir süre gecikti. 19 Aralık'ta yine Chartwell'de,

Archibald Sinclair'in, bir arkadaşına dediği gibi "tam formunda"ydı ve "konuşmaları sanki eski günlerin Bakanlar Kurulu'ndaymış gibi canlı"ydı, "hiç durmadan konuşuyor, eskisi gibi gayet oburca yiyor, içiyor ve puro tüttürüyor"du. Sinclair şunu eklemişti: "Beni çiftlikte gezdirdi, bana boğalarını ve Jersey ineklerini ve kendi yaptığı kocaman, tuğladan bir tavuk evini, 'Chickenham Sarayı'nı gösterdi. Bunun yanında, pis kokulu ve karmakarışık, küçük bir alan, 'Chickenham Sarayı Bahçeleri' vardı. 'Hangi tür tavuk bunlar?' diye sordum. 'Ah, ayrıntılara kafayı takmıyorum' diye homurdandı Winston."

Churchill 29 Aralık'ta tekrar İngiltere'den ayrılarak, o yılın dördüncü denizaşırı yolculuğuna çıktı ve son kez elli yıl önce, Boer Savaşı'na giderken gördüğü Madeira Adaları'na gitti. Orada birkaç hafta kalmayı ve savaş anılarının dördüncü cildini bitirmeyi düşünmüştü. Bunu hızlandırmak amacıyla Deakin de yılbaşında yanına geldi. Ama çalışmalarının başlamasından bir hafta sonra Attlee 23 Şubat'ta genel seçim ilan etti. Churchill'in derhal İngiltere'ye dönmesi gerekiyordu; 12 Ocak 1950'de uçakla döndü ve ertesi güne Chartwell'de, Muhafazakâr Parti seçim bildirgesi konusunda bir dizi danışma toplantısıyla başladı. Churchill, özellikle iki sözcüğün, "teşvik" ve "canlandırma" sözlerinin vurgulanmasını istiyordu.

Churchill, Madeira'da kalan Clementine'e 16 Ocak'ta çektiği telgrafta şunları yazdı: "Dilerim her şey hoş olmuştur. Burada zahmetten, eziyetten başka bir şey yok." O gün Londra'ya gitti ve Hyde Park Gate'de her gün yine danışma toplantıları devam etti. "Bir gün tam dokuz saatimizi yemek odasında geçirdik," dedi karısına 19 Ocak'ta. İki gün sonra, seçim kampanyasının radyodan ilk siyasi konuşmasını yaptı ve dinleyicilerine, aralarında yapılacak tercihin, "Yeniden bir sosyalist devlet müdahalesine mi dalacağız, yoksa güçlü bir çabayla, İngiliz yaşamının özgürlüğünü, inisiyatifini ve fırsatlarını geri mi kazanacağız," sorusu olduğunu söyledi.

Churchill 24 Ocak sabahı yine kendini iyi hissetmiyordu. "Her şey bulanıklaştı" dedi Moran'a ve Moran da ona, bunun bir felç olmadığı konusunda güvence vererek, "Anlaşılan, çok yorgun olduğunuzdan arteryel spazmlar geçiriyorsunuz," dedi. Seçim kampanyasının devam etmesi gerekiyordu; Churchill iki genci, yapacağı konuşmaların taslağını hazırlamak üzere yardıma çağırdı; bunlardan Reginald Maudling geleceğin Maliye Bakanı, George Christ de Muhafazakâr Parti'nin haftalık gazetesinin

editörüydü. Onlar Churchill'e, 28 Ocak'ta seçim çevresindeki seçmenlerine yapacağı konuşmasını hazırlamada yardım ettiler. Churchill bu konuşmada İşçi Partisi hükümetinin devletleştirme sicilini eleştirdi; 1945'te Bank of England, 1946'da Kömür, Sivil Havacılık ve Taşımacılık, 1947'de Elektrik ve 1948'de de Gaz devletleştirilmişti. Parlamento'ya ikinci sunumu 1948 Kasımı'nda yapılmış ve yürürlüğe girmesi için bir tek, İşçi Partisi'nin zaferini bekleyen Demir-Çelik Yasası'nı "iptal edeceğiz" diye bildirdi Churchill. Bu sözünü 4 Şubat'ta Leeds'de de tekrarladı.

Churchill Leeds'den Cardiff'e gitti ve orada Lloyd George'un yirmi beş yıl önce yaptığı, "Sosyalizm, zincire vurulmuş toplum demektir," uyarısından alıntı yaptı. Cardiff'ten Devonport'a gidip Randolph'un seçim kampanyasında konuştu. Sonra kendi seçim çevresine döndü, sonra da kuzeye, Edinburg'a bir yolculuk yaparak 14 Şubat'ta, "barış konusunda, atom bombasından daha yüce ve muhteşem bir temel" bulmanın mümkün olabilmesi umudundan söz etti. "Sovyet Rusya'yla tekrar en üst düzeyde yeniden bir görüşmede bulunma fikrine geri dönmemek elimden gelmiyor," dedi. Sonra dünya liderlerinin arasındaki konuşmalar için ilk kez "zirve" sözünü kullanarak şunları söyledi: "Bu fikir bana, iki dünyanın arasındaki uçuruma bir köprü kurmak ve böylece bu iki dünyanın da kendi hayatlarını, dostça değilse bile, hiç olmazsa Soğuk Savaş'ın nefretlerinden kurtulmuş bir şekilde yaşayabilmesi için olağanüstü bir çaba harcamamı söylüyor. Bu konudaki sözlerime dikkatle mim koymalısınız, çünkü hiç yanılmadım. İşlerin zirve sırasındaki bir konuşmayla daha kötüleşebileceğini düşünmek, böyle bir şey mümkünse bile kolay değildir."

"Zirvede bir konuşmayla" Soğuk Savaşı bitirme konusunda umudunu dile getiren bu sözlerden sonra Churchill Londra'ya, sonra da Chartwell'e döndü. Ertesi gün, 16 Şubat'ta Churchill'in öldüğü yolunda bir sürü haber çıktı. Hemen bir basın bildirisi yayınlayarak, "Birçok çevreden, benim bu sabah öldüğüm yolunda bir söylenti çıkarılmış olduğunu duydum," dedi. "Bu gayet gerçekdışıdır." Sonra, bu söylentinin kaynağını saptama çabasıyla, "Ama bu, girişilen fısıltı kampanyasını gösteren iyi bir örnektir," diye ekledi. "Fakat bunu seçim gününe saklamak daha bir artistik olurdu."

Churchill, Muhafazakâr Parti'nin 17 Şubat'taki son siyasi radyo konuşmasında İngiltere'yi, omuzlarını "kuvvetle silkerek kendini" sosyalizmden "kurtarmaya" çağırdı. Sonra kuzeye, Manchester'a giderek seçim gününden önceki son konuşmasını yaptı. 23 Şubat'ta oyunu kendi seçim çev-

resinde kullandı ve sonra sonuçları radyodan dinlemek için Hyde Park Gate'e döndü. 24 Şubat öğle vakti, İşçi Partisi'nin iktidarda kaldığı anlaşıldı. Ama dokuz Liberal sandalye de hesaba katılırsa, İşçi Partisi sadece altı sandalyelik bir çoğunluk sağlayabilmişti.

Churchill'in her iki damadı, Duncan Sandys ve Christopher Soames seçilmişti. Ama Randolph, az farkla da olsa kaybetmişti; onun Parlamento'ya girme konusunda dördüncü başarısız girişimiydi bu. Churchill Muhalefet Lideri olarak kaldı. Muhafazakâr çevrelerde, lider olarak onun yerine daha genç birini, hemen hemen kesinlikle de Anthony Eden'i getirmek için bir hareket başlamıştı. Ama Churchill, çok uzak olmayabilecek bir sonraki seçimde partisini zafere götürebileceğinden emindi. Yirmi yıl sonra Maliye Bakanı olacak, başarısız bir vekil adayı, Anthony Barber, Churchill'e yazdığı mektupta "Benim gibi genç adayların çoğu için, dümende sizin kişiliğinize ve deneyiminize sahip birisinin bulunması büyük bir esin kaynağıydı ve sizin savaşın bitiminden beri yürüttüğünüz liderlik partimizi tekrar şimdiki duruma getiren en önemli faktörlerden biri olmuştur dersem, dilerim bunu münasebetsizlik ya da basmakalıp bir söz olarak görmezsiniz," dedi.

Churchill, Chartwell'e döndü; savaş anılarının dördüncü ve beşinci ciltlerini bir dahaki seçime kadar bitirmeye kararlıydı ve böylece, daha sonra yazılacak sadece bir cilt kalacaktı. Genellikle gece geç saatlere kadar çalışarak büyük anlatı bölümlerini Jane Portal adında yeni bir sekretere yazdırdı. Parlamento'da, önce 7 Mart'ta, sonra 16 Mart'ta, Attlee hükümetine karşı güçlü konuşmalar yapmaya devam etti. Henry Channon 16 Mart'ta günlüğüne şunları yazmıştı: "Winston Savunma Bakanlığı görüşmelerinde bir saatten uzun konuştu ve morali çok yüksek görünüyor. Sönmüş bir volkan değil o." Churchill 28 Mart'ta tekrar Avam Kamarası'nda konuştu ve Batı Almanya'nın, Batı'nın savunmasında yerini alma vaktinin geldiğini savundu. "İngiletere ve Fransa," dedi, "birleşip Almanya'ya dost elini uzatmalı ve başarılı olursa, Avrupa'yı yeniden hayata kavuşturmalıdır."

Churchill 16 Mayıs'ta, genç Muhafazakâr Parlamento üyelerinden oluşan 1922 Komisyonu'nun yemeğinde şeref konuğuydu. Yapacağı konuşmanın, onların onun parti lideri olarak kalmaya devam etmesini isteyip istemeyecekleri konusunda bir sınav olacağını biliyordu. Konuşmasını dikkatle hazırlamış, Parti'nin ülkede ve yurtdışı konularında izlemesi gereken siyaset hakkında düşüncelerini ortaya koymuştu: Ülkede "Bireysel özgür-

lük hakkı," devletleştirmeye hayır, İşçi Partisi'ne karşı Liberallerle birlikte çalışma, Birleşik Avrupa için çaba harcama, Almanya'yı Avrupa'ya geri getirme, Rusya'ya karşı güçlü olma. "'Taviz' sözcüğü pek sevilmez," dedi, "ama tavizin her türlü siyasette yeri vardır. Onu doğru yerde verdiğinizden emin olun sadece. Zayıfa taviz verin, güçlüye karşı koyun. Bunun tersini yapmak, İngilizler gibi şanlı bir ulus için korkunç bir şeydir."

Gördüğü sıcak karşılamadan memnun olan Churchill, milletvekillerine şunları söyledi: "Sizlerin bana, lideriniz olarak ihtiyaç duyduğum güveni ve duygudaşlığı vereceğinizi diliyorum. Bugünkü karşılamanız kafamda belirmiş bariyeri yok etti." Onların toplantılarına daha sık geleceğini ve yöneticileriyle de "düzenli aralıklarla" görüşmeyi dilediğini söyledi. Ayrıca, Gölge Kabine'de, Parti'yi bir sonraki seçime hazırlayacak bir komisyon kuracaktı. Churchill iki gün sonra Edinburg'da, İşçi Partisi hükümetinin yüksek ve cezalandırıcı vergilendirme politikası ve devletleştirmenin "büyük başarısızlığı"na karşı bir saldırı başlattı. "Biz, devletin halkın patronu değil, hizmetkarı olduğunu ilan ediyoruz," dedi. Önceki gibi, konuşmalarının hazırlanmasında George Christ'ten yardım alıyor ama Christ'in kendisine verdiği konuşma taslağını her zaman kullanmıyordu. Bir seferinde Christ'e, hazırladığı taslak için teşekkür ederken ondan özür de diledi. "Onu kullanmamış olmam," diye yazdı, "bana yaptığınız yardımın değerini katiyen azaltmaz. Taslağınız, bana atılan ve benim tutunup kıyıya çıktığım bir ip oldu ve bu sayede sahilde kalkıp yürüyebildim." Churchill'in yapmayı yüklendiği konuşma miktarı yetmiş beş yaşında bir adam için inanılmaz derecede çoktu. "Müthiş bir zirveye ulaştım," diye yazdı 21 Mayıs'ta Randolph'a; "üç konuşma ve trende geçen iki gece."

Fakat ileri yaş, yapacağını yapıyordu yine de; 25 Mayıs'ta, seçkin bir nörolog olan Sir Russell Brain, omuzlarındaki "gerginliğin" artmasının, omuzlarından gelen duyusal mesajları algılayan beyin hücrelerinin ölmesinden kaynaklandığını söyledi Churchill'e. Bir ay sonra diğer bir uzman, Sir Victor Negus, Churchill'in giderek artan bir sağırlık yaşadığını doğruladı ve artık "kuşların cıvıltısını ve çocukların ıslık sesini" duyamayacağını söyledi. Ama Churchill, hafta sonları bir Deakin'den, bir Kelly'den nöbetleşe yardım alarak tüm haziran boyunca savaş anılarının üzerinde bir asker gibi çalışmaya devam etti. Deakin sonraları, patronunun "anı yaşama konusunda muazzam gücünü" hatırlıyor, "hayatımda gördüğüm en güçlü konsantrasyon" diyordu.

Churchill 26 Haziran'da Londra'ya döndü ve Avam Kamarası'nda, İşçi Partisi hükümetinin Paris'te, Batı Avrupa için bir kömür ve çelik havuzu kurmak amacıyla toplanan konferansa katılmayı reddetmesini kınadı. "İngiltere'nin katılmaması," dedi, "genel bir düzelme yolunda beliren umutları yok edebilir ve Avrupa'nın dengesini bozabilir." Sözlerinin devamında, "Ben Fransa'yla Almanya arasında barışmadan ve Almanya'nın yeniden Avrupa ailesine kabul edilmesinden yanayım," dedi, "ama bu, daima vurguladığım gibi, İngiltere'yle Fransa'nın birlikte başı çekmesini ve böylece, tek başına Fransa'dan çok daha güçlü olan Almanya'yla eşit koşullarda anlaşabilmenin sağlanmasını gerektirir. İşçi Partisi hükümetinin bu konferansa katılmayı reddetmesi, sefilce bir davranışı gözler önüne serdi." Churchill aynı konuşmada İşçi Partisi hükümetinin, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısı üzerine Birleşmiş Milletler harekatına katılmasını destekledi; 5 Temmuz'da hükümetin, Kuzey'in "nedensiz saldırısı"na karşı koymak için asker gönderme konusunda verdiği Parlamento teklifine Muhafazakârların desteğini sağladı.

Churchill 27 Temmuz'da Parlamento'ya, Sovyet silahlı kuvvetlerinin tüm dünyaya yayılmasını tartışmak için gizli bir oturum çağrısında bulundu. Attlee bu çağrıya karşı çıktı ve Parlamento'da oylamaya gidildi. Churchill'in çağrısı tek bir oy farkla, 295'e karşı 296 oyla reddedildi. Churchill bu kez de Strazburg'da, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nin açılış oturumunda konuşup bir Avrupa ordusu kurulması çağrısında bulunmaya hazırlanıyordu. 6 Ağustos'ta uçakla Biggin Hill'den Strazburg'a gitti ve dört gün boyunca, konuşma metninin üzerinde çalıştı. Onunla birlikte giden Macmillan 10 Ağustos'ta günlüğüne, "Onun ayrıntılara yönelik olağanüstü dikkatine, her şeyi mükemmelleştirme ve düzeltme isteğine hayran olmamak elde değil," diye yazmıştı.

Churchill konuşmasını 11 Ağustos'ta yaptı ve tüm Batı Avrupa ülkelerini Avrupa'nın savunması için "Üstlerine düşen payı yüklenmeye ve ellerinden geleni yapmaya" çağırdı. Almanların, "Kendi büyük sorunlarının arasında gelip İngiltere'nin tehlikelerini paylaşmalarından ve gücüne katkıda bulunmalarından çok memnun" olduğunu söyledi. Batı Avrupa'nın özgürlüğü ve uygarlığı, muazzam bir orduyla desteklenen "Rus Komünist saldırısının gölgesine" girmişti. "Almanlar kaderlerini Batı Avrupa'nınkiyle birleştirirse" dedi, "onların güvenliğini ve özgürlüğünü kendimizinki kadar kutsal saymalıyız. Artık Avrupa'da "gerçek bir savun-

ma cephesi yaratılmalıdır." "Yüce davalara hizmet edenler artık, ne alabileceklerini değil, ne verebileceklerini düşünmelidir. Bugünlerde aramızdaki rekabet bu olsun."

Churchill'in bir Avrupa ordusu yolundaki teklifi, 5 olumsuz, çoğu İngiliz İşçi Partisi delegelerinden olmak üzere 27 çekimsere karşı 89 oyla kabul edildi. Bu oylamanın sonucu Churchill'e büyük bir başarı duygusu yaşattı. Batı Almanlar Avrupa ordusuna beş yahut altı tümen katkıda bulunmayı kabul etti; Fransa da bunu kabul etti. "Fransa'yla Almanya arasındaki kavganın," diye yazdı Churchill 13 Ağustos'ta Truman'a, "Fransız liderler açısından gerçekten de çok yüce bir davranışla ve Batı Almanya'nın da bizim ve sizin doğruluk ve iyi niyetimize güvenini göstermesiyle bitmesi, bence sizin ve benim uğrunda çaba harcadığımız türden bir dünyaya doğru muazzam bir adımdır. Ayrıca bu, bir üçüncü dünya savaşından kaçınma konusunda en büyük umuttur."

İngiltere'ye dönen Churchill 26 Ağustos'ta partisi adına yaptığı radyo konuşmasında, hükümetin onun 1949'da Edinburg'da yaptığı, Sovyet liderleriyle bir "zirvede" bir araya gelme çağrısına kulak asmamasını kınadı. "Komünist Rusya'yla baş etmenin tek yolu," dedi, onlardan "şu ya da bu şekilde üstün bir güce sahip olmak ve sonra da mantıklı ve doğru davranmaktır." 12 Eylül'de Parlamento'da, hükümetin Rusya'ya makine imalat aletleri satılmasına izin vermesini kınadı. "Bir taraftan, İngiliz birlikleri dünyanın öbür ucundaki Kore'ye savaşmaya gönderilirken," dedi Churchill Parlamento'ya, "öte yandan bizim, onları öldürmeye yahut öldürülmeye çalışanlara, bizzat savaş silahı değilse de, savaş silahı üretecek araçlar sağlamamızı yahut sağlamaya kalkmamızı düşünmek bile dayanılmaz bir şey."

"Bence," dedi Churchill Parlamento'ya, "bu salondakilerin büyük çoğunluğunun düşüncesi, halihazırdaki gerginlik devam ederken ülkemizden Sovyet Rusya'ya ya da Sovyet uydusu devletlere, savaşta kullanılacak makine yapan makinelerin ve savaş amacıyla kullanılabilecek makine ya da motorların gönderilmemesi yönünde olmalıdır." Churchill'in çağrısı başarılı oldu ve makine aletlerinin satışı durduruldu. Ama Churchill bir hafta sonra hükümeti, demir-çeliğin devletleştirilmesini, ulusun bu konuda böylesine tam ortadan ikiye bölündüğü bir zamanda ve "savunma programımız için yaşamsal önem taşıyan bir sanayinin düzgün ve verimli çalışmasını bozarak" yürürlüğe koymamaya ikna edemedi.

Churchill 1 Ekim'de, az sayıda siyasetçinin ulaştığı bir yıldönümünü, Parlamento'ya girişinin ellinci yıldönümünü kutladı. On gün sonra, Kopenhag Üniversitesi'nden fahri akademik unvan almak için uçakla Kopenhag'a gitti. Savaşta bir lider olarak geçirdiği yıllar hakkında iltifat dolu sunuş konuşmasını dinledikten sonra verdiği yanıtta, "Ben sadece ülkemin hizmetkarıydım ve savaşma ve yenme konusunda gözünü sakınmazcasına kararlılığımı bir an göstermeseydim anında bir kenara atılıverirdim," dedi. Ekimin sonunda Avam Kamarası nihayet, 1941 Mayısı'nda bombalanıp yıkılan, Westminster'deki savaş öncesi binasına dönünce Churchill'in aklı yine savaş yıllarına gitti.

Attlee'den sonra konuşan Churchill kendisini "bir Avam Kamarası çocuğu" olarak niteledi ve şunları ekledi: "Başbakan, Avam Kamarası'nın bir demokrasi atölyesi olduğunu söyledi; ve çok doğru söyledi. Ama Parlamento'nun bir iddiası daha var. Yönetimin baskısına karşı halkın koruyucusudur. Ben bir parti görüşünü falan dile getirmiyorum; böyle bir durumda gayet uygunsuz bir şey olurdu bu. Fakat Avam Kamarası daima bir denetçi ve gerektiğinde de, günün yöneticilerini ve Kraliyetin atadığı bakanları değiştiren bir organ olmuştur. Avam Kamarası sonsuza dek, oligarşinin ve tek adam iktidarının karşısındadır. Tüm bu gelenekler, yüzlerce yılda oluşmuş, insan soyunun yetkin düşüncelerinin büyük bir bölümünü beraberinde getiren tüm bu gelenekler, oy verme hakkı genişleyip, sonunda evrensel hale geldikçe yeni yaşam iksirleri aldı. Avam Kamarası, özgürlük ve hukuk demektir."

Churchill, Attlee'nin, Avam Kamarası'ndaki, bombalardan yıkılmamış bir kemere "Churchill Kemeri" adının konulmasına karar vermesinden etkilenmişti. Bir hafta sonra, çarçabuk yapılan bir oylama altı oy farkla hükümet aleyhine çıktı; Churchill, "kuşlar için şeker" dedi buna. Ama bu bir güvenoylaması değildi ve hükümetin istifa etmesine gerek yoktu.

30 Kasım'da Churchill yetmiş altı yaşındaydı. O gün, Dışişleriyle ilgili meclis görüşmelerinde Churchill yine bir zirve toplantısını savundu ve bu zirveyi, hatta zirveye doğru giden süreci "Bir üçüncü dünya savaşından, rakiplere zayıflıktan ötürü taviz vererek değil, akıllıca önlemlerle, güçlülükten ötürü bir centilmenlikle kaçınma yolunda en büyük umut ve yenilmez bir kararlılığın göstergesi" olarak niteledi. İki hafta sonra, uluslararası durumla ilgili bir görüşme sırasında, Attlee'nin İngiliz-Amerikan ilişkilerinin yakınlaşmasına verdiği desteği övdü ve Attlee'nin, Batı Almanya'nın

yeniden silahlanmasına verdiği desteği onayladı. Batı Almanya'nın, Batı Avrupa savunmasının bir parçası olarak yeniden silahlanmasını kabul etme kararı Attlee ve Bevin tarafından, Bakanlar Kurulu'ndaki arkadaşlarının çoğunun karşı çıkmasına karşın verilmişti; ama Parti'nin ve Dışişleri Bakanlığı'nın düşmanlığına karşın onlar Churchill'in, seçmenlerin yarısı demek olan Muhafazakârların bu siyaseti desteklemesini sağlayacağına ve bu meseleyi, Churchill'in daha önce Hindistan'ın bağımsızlığı konusunda yaptığı gibi iki partili hale getireceğine güvenebileceklerini biliyorlardı.

Churchill, Attlee'nin savunma siyasetini desteklediği konuşmasından üç gün sonra Londra'dan uçakla Kazablanka'ya ve sonra da otomobille Marakeş'e gitti; orada, savaş anılarının beşinci cildini bitirmeyi umut ediyordu. "Çok rahat olan yatağımda kalıp günde sekiz saate kadar çalışıyorum," diye bildirdi Noel günü Clementine'e. Anılar üzerindeki çalışması kadar, hemen hemen her gün gittiği resim ve piknik amaçlı gezilerden de hoşlanıyordu. "Buraya oynamaya gelmiştim," diye eklemişti melankolik bir dipnotla, "ama şimdiye kadar, fiziksel yönden iyi koşullarda *çalışmaktan* başka bir şey olmadı."

1951 yılbaşı günü Churchill arabaya binip "güneşli bir resim cenneti" bulmak için yola çıktı; bunu Atlas Dağları'nın ötesindeki Tinerhir'de buldu ve orada iki gün kaldı. Marakeş'e döndükten sonra, onunla birlikte gelmiş olan Kelly Londra'ya geri döndü; ama Deakin 5 Ocak'ta, Churchill'in kızı Diana'yla beraber uçağa binip geldi. İki gün sonra, dağların ötesindeki Tinerhir'e bir sefer daha yapılacağı sırada Clementine de onlara katıldı. Bu hoş gezilerin arasında sadece beşinci cilt değil, altıncı, yani son cilt de tamamlanmaya doğru ilerledi.

20 Ocak'ta, güneş altında yedi haftadan fazla süren bir tatilden sonra Churchill Marakeş'ten Londra'ya dönüp tekrar siyasi mücadeleye daldı ve sürekli olarak, İşçi Partisi'nin Avam Kamarası'ndaki kararsız çoğunluğunun altını oymaya çalıştı. Fakat altı kişilik çoğunluk, özellikle de 15 Şubat'ta, Churchill'in Muhafazakârları şiddetli bir hücuma kaldırdığı, dokuz Liberalden altısının hükümetten yana oy kullandığı güvensizlik oylamasında çelmelenemedi. Beş gün sonra yapılan başka bir oylamadaysa hükümet sekiz kişilik çoğunluk sağladı. O mart ayında Ernest Bevin hastalık nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Churchill 17 Mart'ta yaptığı bir radyo konuşmasında Bevin'in, "Komünist saldırganlığına karşı gösterdiği yılmaz direnci" ve İngiltere'nin ABD'yle bağlarını güçlendirmesini övdü.

Churchill gerek Avam Kamarası'nda, gerek ülkede İşçi Partisi'nin siyasetini eleştirmeye devam etti. 18 Mayıs'ta Glasgow'da, Çinlilerle Birleşmiş Milletler kuvvetleri Kore'de savaşırken, "bizim askerlerimizi ve bize yardım eden Amerikalıları öldüren Çinliler olduğu halde," İşçi Partili Parlamento üyelerinin arasındaki Çin yanlısı ve anti-Amerikan duyguları kınadı. 7 Haziran'da, yirmi bir saat süren bir meclis görüşmesinde muhalefeti yönetti. Harold Macmillan şu yorumda bulunmuştu: "Birçok kişinin, onun bir hükümet kuramayacak kadar ihtiyar olduğunu düşündüğünü ve bunun genel seçimlerde muhtemelen kendisine karşı bir slogan olarak kullanılacağını bildiğinden, bugünlerde bir enerji ve canlılık gösterisi yapmayı huy edindi. Her oylamaya katılıyor, bir sürü parlak konuşmalar yapıyor; bütün mizah ve yergi yeteneğini gösteriyor; ve bunların hepsini de (saat sabah 7.30'da) yumurta, sucuk, sosis ve kahveyle bir kahvaltının ardından büyük bir bardak viski-soda ve kocaman bir puroyla taçlandırıyor. Bu son mahareti genel bir hayranlık yarattı. Tüm bunlardan ötürü, Lord Beaverbrook'un gazetesinde her gün övülüyor; arabasıyla Saray'ın bahçesine, hayranlık gösteren ve tezahürat yapan ziyaretçilerin arasından geçerek girip çıkıyor ve bunların yanı sıra, bugün öğleden sonraki Ascot Altın Kupası'nı, sanki başkası kalmamış gibi, Colonist II kazandı."

Clementine, kocasının bu yeni türemiş yarış merakını onaylamıyordu. "Sanıyorum bu, Winston'un renkli dünyasının yeni ve tuhaf bir yüzü," diye yazmıştı mayısta bir arkadaşına, ve şunları eklemişti: "Bu atı (nedendir bilemiyorum) satın almadan önce, hayatı boyunca hipodromda pek bulunmamıştı. Bu işi çılgıncasına zevk verici bulmadığımı söylemem gerek." Ama Churchill için yeni bir zevkti bu. O yıl daha önce, Hurst Park'taki bir yarışta Colonist II, Kraliyet sancağıyla koşan Above Board'u geçerek birinci gelince Churchill, Prenses Elizabeth'e yazdığı mektupta "Gerçekten, ikimiz de birinci gelebilelim isterdim" demişti, "ama böyle bir şey parkurun heyecanına ve canlılığına zemin oluşturmazdı."

Yaz, İşçi Partisi'nin iktidarıyla geçti. 27 Haziran'da Gölge Kabine, İran petrollerinin yeni Başbakan Dr. Musaddık tarafından millileştirmesini tartıştı. Musaddık'ın ele geçirdiklerinin en önemlisi de, bizzat Churchill'in 1914 yılında İngiltere'ye kazandırdığı, İngiliz-İran Petrol şirketinin kuyuları ve Abadan'daki rafineriydi. Churchill, Sovyetler Birliği'nin İran krizinden yararlanmasından endişeleniyordu. "Sınırsız petrol rezervleri," dedi 29 Haziran'da Truman'a çektiği telgrafta, "büyük bir Rus saldırısına kar-

şı en büyük caydırıcılığın ortadan kalkmasına yol açacaktır." Churchill bu telgrafı İşçi Partili yeni Dışişleri Bakanı Herbert Morrison'a gösterdi ve Morrison da yanıt olarak, "Sanırım bu mesaj çok yararlı olabilir, gönderdiğinize memnun oldum," diye yazdı.

30 Temmuz'da Parlamento'da konuşan Churchill, Truman'ın Tahran'a bir arabulucu göndermesini memnunlukla karşıladı. "ABD donanmasını," dedi, "Akdeniz'de lider bir rol oynamaya cesaretlendirmeyi çok istiyordum. Savaşın bitiminden beri hep, ABD İran ve Mısır'da olanlarla daha çok ilgilensin istemiştim." Bu konuşmasında Churchill, İngiliz hükümetinin, Mısır'ın İsrail'e giden gemilerin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin vermemesine karşı tavır almak istememesini eleştirdi; İngiltere bunu "iki yıl önce yapmalı yahut iki yıl önce İsrail'in bunu yapmasını desteklemeliydi" dedi ve sonrasında, "Niçin bu mesele tatmin edici bir şekilde çözülünceye kadar her türlü askeri malzeme ihracını ve sterlin üzerinden her türlü ödemeyi durduramıyoruz?" diye sordu.

"Churchill müthiş formundaydı," diye yazmış günlüğüne Macmillan ve "bu konuşmasıyla parti ve hatta Parlamento üzerinde tam bir hakimiyet sağladı," diye eklemiş.

Churchill coşkun bir ruh halindeydi; 3 Ağustos'ta *The Times*'ın bir başmakalesinde kitabının yeni yayınlanan dördüncü cildi övülüyor ve Roosevelt'in savaş zamanında Churchill'e gönderdiği bir telgrafta yazdığı, "Sizinle aynı zamanlarda yaşamak büyük bir zevk" sözleri aktarılarak, "Birçok okuyucu, bu çok canlı ve çok şeyler ifşa eden otobiyografinin sayfalarını çevirirken aynı coşkuyu hissedecek" yorumunda bulunuluyordu. Kitabın yazarı bu sırada beşinci cildinin deneme baskılarının son rötuşlarını yapmakla meşguldü ve *The Times*'taki yazının çıktığı gün Clementine'e şunları söylüyordu: "Beşinci cildin ilk bölümleriyle uğraşırken bunları resmen yeniden yazıyorum. Her biri dört ya da beşer saat alıyor ve toplam yirmi bölüm var. Tahmin edeceğin gibi, diğer uğraşlarıma –balık, evde ve doğada, çitlik, kızılgerdan kuşu (kaçmış) – pek vakit bulamıyorum. Ama çok uyuyorum, yirmi dört saatte yaklaşık ortalama dokuz saat."

Clementine Fransa'da, Haute Savoie'deki Annecy'de tatildeydi. Churchill 15 Ağustos'ta İngiltere'den ayrılıp karısının yanına gitti. Orada, kendisine yardım edecek "genç beyefendiler"inden hiçbiri olmadığı halde bir hafta beşinci cilt üzerinde çalıştı ve düzeltimlerini Jane Portal'a yazdırdı. "Bir sonraki seçimde Başbakan olacağı yolunda bir sezgisi vardı;" diye ha-

tırlıyordu sonraları Jane Portal, "Başbakanlığa geri döneceği yolunda çok güçlü bir sezgisi vardı. Hep bundan konuşurdu." Annecy'de geçirdiği bir haftadan sonra, kötü hava koşulları Churchill'i daha güneye gitmeye razı etti. Venedik'i seçti ve Lido'nun sıcak sularına girdi.

Churchill Venedik'te beşinci cildinin son düzeltimlerini bitirdi. 12 Eylül'de tekrar İngiltere'deydi. Sekiz gün sonra Attlee'den kısa bir mektup aldı: "Azizim Churchill, ekim ayında bir genel seçim yapmaya karar verdim. Bu gece, saat dokuzdaki haberlerden sonra ilan ediyorum. Dostunuz C. R. Attlee." Churchill hemen Parti bildirgesinin hazırlanmasına yardım etmeye girişti. O gün birçok kıdemli Muhafazakâr arkadaşına, "Muhafazakâr bir yönetimin gerek ülkede, gerek yurtdışında karşılaşacağı zorlukların gayet farkındayım," dedi ve karşısındakilerin gönlünü kazanan bir içtenlikle, "kendi saygınlığını arttıramayıp sadece tehlikeye atacağını" söyledi.

1951 seçim kampanyası Churchill'in 1899'dan beri on altıncı kez alanlara çıkışıydı. Kampanyanın ilk konuşmasını 2 Ekim'de Liverpool'da yaptı. Ertesi gün Muhafazakâr Parti bildirgesi yayınlandı; bildirgede sürpriz bir madde, yeniden silahlanma dönemindeki silah üreticilerine Aşırı Kâr Vergisi koyma vaadi vardı. Bu vergi Churchill'in kendi fikriydi; silah üreticilerinin Birinci Dünya Savaşı'nda ve ayrıca 1939 öncesinde sağladığı aşırı kârdan ötürü kendisinin nasıl öfkelendiğini hatırlıyor ve bunun kendi yönetiminde tekrarlanmasını istemiyordu.

Seçim kampanyası şiddetlenirken *Daily Mirror,* Churchill'i çok rahatsız eden bir laf çıkardı. "Tetikte kimin parmağının olmasını istiyorlar?" diye soruyordu gazete; "Attlee'nin mi, yoksa Churchill'in mi?" Churchill buna yanıt olarak, 6 Ekim'de seçim çevresinde yaptığı bir konuşmada, "Eminim ki biz kimsenin parmağının tetikte durmasını istemiyoruz," dedi, "Hiç istemediğimiz şeyse beceriksiz bir parmaktır." Churchill üçüncü dünya savaşının kaçınılmaz olduğunu sanmıyordu, ama bu savaş çıkarsa, onu başlatan tetiği çeken bir İngiliz parmağı olmayacaktı. "Bu bir Rus parmağı, ya da bir Amerikan parmağı, ya da bir Birleşmiş Milletler örgütünün parmağı olabilir, ama bir İngiliz parmağı olamaz." İngiltere'nin dünyadaki etkisi "geçmiş günlerdeki" gibi değildi. Churchill bunun daha büyük olmasını gerçekten istiyordu, "çünkü bunun her zamanki gibi, sonuna kadar, devletler arasında bir ölüm kalım mücadelesinin önlenmesi için kullanılacağından eminim" diyordu.

8 Ekim'de Churchill kampanyanın ilk radyo konuşmasını yaptı. "Muhafazakâr ve Sosyalist görüşler arasındaki fark" dedi, "merdivenle, bekleme kuyruğu arasındaki farktır; biz merdivenden yanayız. Herkes tırmanmak için elinden geleni yapsın. Onlar bekleme kuyruğundan yana. Herkes sırası gelinceye kadar yerinde beklesin." Churchill ayrıca, "nefes alacak bir boşluk, bu çılgınca koşunun arasında bir istirahat bulma"nın büyük hasretinden söz etti. Bu radyo konuşması hakkında yorumda bulunan, seçim kampanyası uzmanı David Butler şunları yazmıştı: "Sayın Churchill, konuşmasının ılımlılığı ve enerjisiyle, açıklığı ve teknik becerisiyle seçimin en iyi Muhafazakâr radyo konuşmasını, belki de tüm partilerin en iyi radyo konuşmasını yaptı. Çoğu kişiye göre bu, onun savaşın bitiminden bu yana yaptığı en iyi kişisel çıkışı"ydı.

Churchill artık her gün seçim toplantılarında konuşuyordu: 23 Ekim'de Plymouth'taki bir dinleyici kitlesine, kendisi kamusal yaşamda kalırsa "bir üçüncü dünya savaşının önlenmesi ve tüm ülkelerin şiddetle istediği barışın sağlanması için önemli katkılarda" bulunmaya çalışacağını söyledi. Bu fırsatı bulmak için dua ediyordu. "Benim kazanmaya çalıştığım son ödüldür bu," dedi.

Oy verme işlemi 25 Ekim'de gerçekleşti. *Daily Mirror* o sabah, iki hafta önceki "tetikteki parmak" sorusunu görsel bir şekilde tekrarlayarak, ağzında puro bulunan bir adamın yakın yarı profilden bir fotoğrafıyla birlikte, "Kimin parmağı tetikte?" manşetini yayınladı. Churchill'in hemen resmî yoldan özür dilenmesini sağladığı bu suçlama onun iktidara geri dönüşünü engellemedi. İşçi Partisi'ne verilen oyların gerçek sayısı Muhafazakârlardan hafifçe daha yüksek olmasına karşın Muhafazakârlar, İşçi Partisi'nin 295 sandalyesine karşılık 321 sandalye kazandı. Liberallerin sandalye sayısı dokuzdan altıya düştü.

Muhafazakâr adaylar arasında Randolph yine başarısızdı; Parlamento'ya bir daha hiç aday olmayacaktı. Babası 26 Ekim akşamı Buckingham Sarayı'na gitti ve Kral tarafından, Mayıs 1940 ve Mayıs 1945'teki gibi yine bir hükümet kurması istendi. "Dilerim Winston ülkeye yararlı olabilir," diye yazdı Clementine bir arkadaşına. "Müşkül bir iş olacak, fakat onda gönüllü ve hevesli bir yürek var."

38. Bölüm

Barış Zamanı Başbakanı

Churchill, hükümetini kurmada zaman kaybetmedi. 1940'taki gibi, kendisini Savunma Bakanı da yaptı. 1945'te onun ardından parti lideri olmayı umut etmiş olan Anthony Eden, kariyerinde üçüncü kez Dışişleri Bakanı oldu; bu yüksek göreve ilk kez 1935'te gelmişti. Muhafazakâr Parti'nin seçim çevrelerindeki talihinin düzeltilmesinde öncü bir rol oynamış olan R. A. Butler Maliye Bakanı yapıldı. Harold Macmillan Chartwell'e çağırıldı ve "halk için ev yapması" istendi; İskan Bakanı oldu. "Bana savaş zamanı Churchill'ini hatırlatan eski sahnelere yeniden katılmak zevkliydi," diye hatırlıyor sonradan. "Çocuklar, arkadaşlar, bakanlar, özel sekreterler, daktilocular, herkes büyük bir telaştaydı ama hepsi de sahnenin merkezine geri dönüşün tam bir keyfini yaşıyordu."

Churchill'in barış zamanı yönetiminin ilk Bakanlar Kurulu 30 Ekim 1951'de toplandı. İlk icraatı, bir seçim vaadi olan, demir-çeliğin özelleştirilmesini hazırlamak oldu. Ayrıca, karşılaşılan şiddetli bir ekonomik kriz nedeniyle bütün bakanların ücretlerinin derhal azaltılmasına karar verildi; Churchill, Başbakan'ın resmî maaşı olan 10.000 sterlin yerine 7.000 sterlin almayı önerdi. 1 Kasım'da yapılan ikinci Bakanlar Kurulu toplantısında Churchill, Butler'ın, kamu harcamalarında ciddi bir kısıntıya gidilmesi teklifini kabul etti. Dört gün sonra Churchill, Başbakan olduktan sonra dış konular hakkında yaptığı ilk konuşmada Parlamento'ya, kendisiyle Eden'in "İki farklı dünyanın arasındaki uçurumun aşılması ve böylece her birimizin kendi hayatını, dostça değilse bile, hiç olmazsa korkudan, nefretten ve 'Soğuk Savaş'ın ürkütücü yıkımından uzak bir şekilde yaşayabilmesi için olağanüstü bir çaba harcanması düşüncesine bağlı kalacaklarını" söyledi.

30 Kasım'da Churchill yetmiş yedi yaşındaydı. O günkü resmî özel sekreteri David Hunt, akşam yemeğinden sonra "Churchill Bakanlar Kuru-

lu salonuna gelip aynı şekilde çalıştı ve her zamanki düşünceliliğiyle beni kendisiyle bir kadeh içki içmeye çağırdı" diye hatırlıyordu sonradan. Churchill, Hunt'a, "Siz hiç yetmiş yedi yaşında bir Başbakan görmemiştiniz," dedi. Hunt buna, "Evet, ama siz gördünüz" yanıtını verdi. Churchill'in yaşında göreve gelen son Başbakan Gladstone'du.

Churchill, Başbakanlığın gerektirdiği bir enerjiyle işe girişmek için çok mu yaşlıydı? Clementine onun öyle bir yaşta göreve geri dönmesinin getireceklerinden ötürü çok endişeliydi. Churchill de bu yükün ağır olacağını fark etmişti; Özel Bürosuna Baş Özel Sekreter olarak davet ettiği Jock Colville'e, niyetinin Başbakanlığı sadece bir yıl yapmak, sonra Eden'e devretmek olduğu sırrını vermişti. "Tek istediğim," demişti, "savaş sırasındaki siyasetimin kilit taşı olan, ABD'le yakın ilişkileri yeniden kuracak ve ülkede de, savaş dönemindeki kısıtlamaların ve savaş sonrasındaki sosyalist uygulamaların kemirdiği özgürlükleri onaracak kadar zamandır."

Churchill 11 Aralık'ta Bakanlar Kurulu'na, bu amaçlardan ilkini gerçekleştirmek için, mümkün olan en kısa zamanda ABD'ye bir ziyarette bulunmak istediğini bildirdi. Ayrıca, düşündüğü pratik bir amaç, İngiltere'nin savunma programı için "teçhizat ve malzeme" biçiminde bir yardım isteminde bulunmak da vardı. ABD'ye yola çıkmadan önce Eden'le birlikte Paris'e gitti ve 18 Aralık'ta, iki günlük ziyaretinin sonunda Fransızlara İngiltere'nin, kendisi katılamasa bile bir Avrupa Savunma Topluluğu kurulmasından yana olduğu konusunda güvence verdi. İngiltere bu toplulukla, "siyasi ve askeri gelişmesinin her aşamasında mümkün olduğunca yakın" ilişki kurmaya hazırdı. Churchill kişisel olarak, daha sonra verdiği adla ulusal orduların "Büyük İttifak"ını, askeri güçlerin "çamurlu bir karışımı"na tercih ederdi ama, "ne olursa olsun," dedi 22 Aralık'ta Başbakan olarak ilk radyo konuşmasında, "biz özgür dünyanın Komünist zorbalığına ve saldırılarına karşı savunmasına," birleşik bir Avrupa için "gerçek bir yol arkadaşlığıyla" çalışarak, "tüm gücümüzle destek olacağız." Amaç, savaştan kaçınmak ve barışı güçlendirmekti. "Bu ülke belki de, bir zamanlar savaşın terörü varken yaptığımız gibi, barışın zorluklarının arasında da uygarlığın yükseklere çıkmasına yardım etmenin onurunu taşıyacaktır."

Churchill 1951'in son günü Londra'dan trenle Southampton'a gidip orada *Queen Mary*'ye bindi. 1952 yılbaşı denizde geçti. Colville yolculuk sırasında Churchill'e, Amerika'da yapacağı görüşmeler için bazı hazırlık

malzemelerini okutmaya çalıştığında Churchill pek istemedi ve kendisinin Amerika'ya "ticaret yapmak için değil, ilişkileri yeniden kurmak için" gittiği yorumunda bulundu. Ama Churchill'e görüşmelerin ekonomiyle ilgili kısmının raporunu gönderen ekonomist Donald MacDougall, "Churchill bunu okuduktan sonra bana yanıt olarak, gerçek Churchillyen nesirle yazılmış çok ustaca bir özet gönderdi" diyerek memnuniyetini dile getirmişti.

Queen Mary 4 Ocak 1952'de New York'a vardı. Churchill New York'tan, Truman'ın uçağıyla Washington'a gitti. O gece Truman'la birlikte Başkanlık yatında yemek yediler. Churchill, Amerika'nın Kore'deki çabaları ve yeniden silahlanması konusunda bol bol övgüde bulundu. "Özgür dünya artık savunmasız bir dünya değil, yeniden silahlanan bir dünyadır," dedi. ABD'nin İngiltere'yle birlikte, Süveyş Kanalı'ndan geçiş özgürlüğünü korumak için askeri kuvvet göndereceğini umuyordu. Churchill, İngiliz Büyükelçiliği'ne gitmek üzere yattan ayrılmaya hazırlanırken ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'a döndü ve "Bugün akşam dünya devletlerinin bu masada –dünyaya hükmetmek için değil, unutmayın– dünyayı korumak için toplandığını hissettiniz mi?" dedi.

Washington görüşmeleri iki gün daha devam etti. NATO konusunda Churchill, İngiliz hükümetinin "elinden gelen en büyük katkıyı" yapacağına söz verdi. "Benim amacım," dedi Truman'a toplantının ilk resmî oturumunda, "Batı'nın gücü sayesinde, Sovyetlerin İngiltere'yle ABD arasındaki dostluktan duydukları korkunun tersine dönmesi ve onların bizim dostluğumuzdan çok, düşmanlığımızdan korkması ve böylece bizim dostluğumuzu kazanmaya yönelmesidir." Churchill'in duyguları çok derindi ve çok güçlü bir şekilde dile getirilmişti; hazırda bulunan İngiliz diplomatlardan biri günlüğüne, "Truman bir iki kez bizim ihtiyar Churchill'e gayet kaba davrandı ve bizim ihtiyarın İngiliz-Amerikan işbirliğine duyduğu büyük inancı dile getiren etkili ve duygusal bir açıklamasından sonra sözünü kesip 'Teşekkür ederim sayın Başbakan,' dedi, 'bunu üzerinde çalışılması için danışmanlarımıza devredebiliriz.' Biraz inciticiydi."

Dördüncü oturumda Churchill, "Alman kuvvetlerini Batı Avrupa savunmasına katmanın tek yolu olarak" bir Avrupa ordusunu savundu. Fakat o günlerde Fransızların Çinhindi'nde, kendi Uzakdoğu imparatorluklarını korumak için "kaplanlar gibi" savaşmasının, Fransa'nın Avrupa ordusuna "tam katılımda" bulunamayacağı anlamına geleceği uyarısın-

da bulundu. "Böyle bir şey olmasaydı" dedi, "Fransızlar Avrupa'da daha güçlü olurdu ve böylece de Almanların daha güçlü olmasına izin verirdi."

Churchill'le Truman, Washington'daki görüşmeleri sırasında, Truman'ın daha önce Attlee'yle vardığı gizli bir anlaşmayı, yani East Anglia'daki Amerikan üslerinde bulunan atom bombasının İngiltere'nin rızası olmadan kullanılmayacağını teyid ettiler ve resmen ilan ettiler. Churchill iki ay sonra bu anlaşmayı Parlamento'ya bildirirken, İngiltere'nin kendi atom bombasından da söz etti. "Ben göreve gelinceye kadar," dedi, "sosyalist hükümetin, bir araştırma konusu olarak atom bombası yapmakla kalmayıp milyonlarca sterlin harcama pahasına, bu bombanın sürekli bir şekilde üretilmesi için gereken önemli tesisleri de yaptığını bilmiyordum." "Bu silah," diye ekledi Churchill, 1952 yılında, "Avustralya hükümetinin onaylamasıyla, kıtanın uygun bir yerinde denenecektir."

9 Ocak'ta Churchill Washington'dan New York'a gitti. İki gün sonra gece treniyle Ottawa'ya gitti ve Kanada hükümetinin kendi onuruna verdiği bir yemekte konuştu. "Almanya ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasına karşın," dedi, "Barış, bahçesinde rahat oturamıyor." Şimdi, Kuzey Atlantik Paktı, yani NATO, "sadece savaşın önlenmesinin değil, umutlarımız yok olursa zaferin de en büyük güvencesidir."

Konuşmasını yaptıktan sonra Churchill Ottawa'dan gece treniyle Washington'a döndü ve İngiliz Büyükelçiliği'nde iki gün çalışarak, Kongre'de yapacağı konuşmayı hazırladı. Çalışmasının çoğu yatakta yapılmıştı; üstelik 17 Ocak sabahı saat 11.20'de hâlâ yataktaydı, kırk dakika sonra Capitol'de olması gerekiyordu ve insanüstü bir çabayla ve motosikletli eskortların yardımı sayesinde vaktinde yetişti. Konuşmasının konusu gayet umutluydu: "Komünist saldırganlığının yarattığı baskı ve tehdit altında," dedi, "ABD ile İngiltere, İngiliz Uluslar Topluluğu ve Avrupa'da gelişen –en büyük umudun da Fransa'yla Almanya'nın arasında bulunduğu– yeni bütünlük arasındaki kardeşçe birlik, tüm bu uyumlar dünyanın kaderine belki de kuşaklar boyu bir kazanç olarak aktarılacaktır. Eğer bu doğru çıkarsa –ki şimdiye dek kesinlikle doğru çıktı– Kremlin'deki mimarlar kendilerini belki de, planladıklarından farklı ve çok daha iyi bir dünya yapısı kurmak zorunda hissedecek."

Churchill ayrıca Ortadoğu'dan da söz etti ve Kongre'ye, İngiltere'nin "Süveyş Kanalı'nın ünlü suyolunun tarafsızlığını korumanın tüm yükünü"

tek başına taşımasının "artık mümkün" olmadığını söyledi. Bu artık, "ulusaldan ziyade, uluslararası bir sorumluluk haline" gelmişti. Kanal bölgesinde 80.000'den fazla İngiliz askeri vardı. ABD, Fransa ve Türkiye'nin "sembolik kuvvetleri" bile "bize güç veren amaç birliğinin bir sembolü" olacaktı. Bu sembolik kuvvetlerin, "sizi temin ederim ki, belki de ABD'nin Kore'de set çektiklerinden az olmayan tehlikelerin pusuda beklediği Ortadoğu'da bu dört ülke siyasetinin barışçı önlemlerle belirleyici bir rol oynamasını sağlamak ve bu bölgedeki büyük sorunlara son vermek için yapılacak tüm girişimlere bir uyum kazandıracağını" söylemenin de bir abartı olacağını sanmıyordu.

Churchill sonra Kongre'ye, "Karanlıklar olduğu kadar günışığı da var" dediği Ortadoğu bölgesi hakkında şunları söyledi: "Balfour Deklarasyonu günlerinden beri, Yahudilerin milli bir vatana kavuşmasını istedim ve bu hedef için çalıştım. İsrail devletini kuranların, kendilerini dirençle savunanların ve çok sayıda Yahudi mülteciye sığınacak yer sağlayanların başarılarına buradan takdirlerimi sunmaktan mutluyum. Onların yardımıyla, dilerim çölleri bahçelere çevirsinler; fakat onlar barışın ve refahın nimetlerinden yararlanırken Arap dünyasıyla yeniden dostça ilişkiler kurmalı ve bunu korumak için çaba harcamalıdır; bu yapılmazsa peşinden herkes için büyük acılar gelecektir."

Avrupa konusuna dönen Churchill, bir üçüncü dünya savaşının, mümkün olan en büyük güçlerin "birleşik komutasıyla" önlenebileceğinden söz etti; bu ne kadar çabuk başarılırsa, "güvenlik duygumuzun ve güvenlik olgumuzun, bilimin doğadan söküp aldığı korkunç sırlardan ziyade, yiğit, kararlı ve mükemmel silahlanmış insanoğlundan geleceği o kadar çabuk bir şekilde görülecektir." O sırlar, atom bombasının sırları, "şimdilik," üçüncü bir dünya savaşına karşı, Churchill'in deyişiyle "olağanüstü bir caydırıcılığı" ve böyle bir savaş gerçekleşirse de "en güçlü zafer güvencesini" sağlıyordu.

Churchill o gün öğleden sonra, Washington Konferansı'nın beşinci ve son oturumunda Truman'a, Sovyet liderleriyle, "onlar demokrasilerle bir anlayışa varmak için gerçek anlamda bir çaba harcamaya hazır olduklarını gösterinceye kadar" bir toplantı yapmayı pek istemediğini bildirdi. Böyle bir konferans toplanır, sonra da başarısız olursa insanların "savaşın kaçınılmaz" olduğunu düşünmesinden korkuyordu. Ama demokrasiler "radyo yayınlarıyla, bildiriler atarak ve buldukları diğer her türlü propagan-

da yöntemiyle," demirperdenin ötesindeki halkları durumun asıl "gerçeklerinden" haberdar etmek için yoğun bir çaba harcarsa, "pençelerinde tuttukları kitlelere gerçeklerin açıklanmasından" korkan Kremlin liderleri, Churchill'in görüşünce, o zaman "daha büyük bir başarı umuduyla" toplanacak yeni bir konferansa katılmayı kabul edebilirdi.

Churchill'in umutları, Soğuk Savaş çıkmazından bir çıkış yolu bulma konusundaki kararlılığının derecesini gösteriyordu. Ertesi gün Washington'dan trenle New York'a gitti. "Bana, hatırlayacağım en yorucu günler olacak gibi gelen iki haftayı yeni bitirdim," diye yazdı Clementine'e 20 Ocak'ta New York'tan, "ve kendime gelmek için 48 saat burada kalacağım. Hayatımda, insanlardan ve sorunlardan oluşan böyle bir girdabın içinde hiç olmamıştım ve yaptığım iki konuşma çok zor ve tam anlamıyla birer ateşten gömlekti." İki gün sonra gemiye binip Southampton'a doğru yola çıktı ve 28 Ocak'ta İngiltere'ye vardı.

6 Şubat'ta Kral VI. George öldü. Churchill ertesi gün yaptığı radyo konuşmasında onun son hastalığından çok dokunaklı bir şekilde söz etti. "Bu son aylarda," dedi, "Kral ölümle sanki bir yol arkadaşıymış, tanıdığı ve korkmadığı bir yakınıymış gibi birlikte yürüdü. Sonunda ölüm bir arkadaş gibi geldi; güneşli ve sporla geçen, mutlu bir günün sonunda ve en sevdiklerine 'iyi geceler' dedikten sonra, bu dünyada Tanrıdan başka hiçbir şeyden korkmayan her insanın umut ettiği gibi, uykuya daldı." Churchill, yeni Kraliçe, "İkinci Elizabeth" hakkında dinleyicilerine, "gençliği Victoria Çağı'nın saygın, rakipsiz ve sakin ihtişamında geçmiş olan ben, ünlü duayı ve sloganı bir kez daha söylerken büyük bir heyecan duyuyorum: 'Tanrı Kraliçe'yi Korusun'."

Churchill'in sağlığı pek iyi değildi; 21 Şubat'ta küçük bir arteryel spazm geçirdi. Lord Moran bunun ardından bir felç gelmesinden korkuyordu. Başbakanlığın üzerindeki baskılar azaltılmalıydı. Danışılan birçok kıdemli parti üyesi Churchill'in, 1953 Mayısı'nda yapılacak taç giyme töreni biter bitmez istifa etmesini önerdi. Görüşlerden biri de Churchill'in Lordlar Kamarası'na gitmesi, Başbakan olarak kalması, fakat Avam Kamarası'nın yönetimini Eden'e vermesiydi. Bu sırada Churchill dinlenip kendini toparlamak için Chartwell'e gitmişti. Ayrıca, İşçi Partisi'nin onu, Kore'deki askeri yönden yenişememe durumunun sonlanmasını hızlandırmak için Çin'e savaş açmak istemekle suçlayan bir kınama teklifine yanıt olarak yapacağı konuşmayı hazırlıyordu.

Churchill 26 Şubat'taki görüşmelerde konuştuğunda enerjisinden hiçbir şey eksilmemiş gibiydi; bu suçlamayı reddetmekle kalmayıp İşçi Partisi hükümetinin ABD'yle, biri 1950 Mayısı'nda, diğeri eylülde olmak üzere iki kez, bazı durumlarda ve beklenmedik hallerde "Kore'yle sınırlı kalmayan" harekatlarda bulunulacağı konusunda anlaşmaya varmış olduğunu ifşa ederek karşı tarafı perişan etti. İşçi Partili milletvekilleri şoke olurken Muhafazakârlar sevindi. Harold Nicolson şu yorumda bulunmuştu: "Churchill Avam Kamarası'nda, seçim kürsülerinden nasıl da daha başarılı! Nasıl da hoşlanıyor bundan! Rengi soluk ve şişman görünüyor, başka birinde görseniz çok sağlıksız diyeceğiniz bir görüntü bu; ama bu hastalıklı dağda volkanik bir patlama var."

Bakanlar Kurulu'nda Churchill'in en birinci düşüncesi hâlâ, ulusun ve İmparatorluğun savunması ve Rusya'ya, İngiltere'nin savunmasız olmadığı yolunda net bir mesaj vermekti. Onun inisiyatifiyle 30.000'den fazla asker Vatan Savunma Gücü'ne kaydoldu. Aynı zamanda, İngiltere'de kalan tüm birlikler de, Churchill'in daha sonra Parlamento'da söylediğine göre, "çok başarılı hareket edecek ve karaya ayak basacak olanları öldürme ya da yakalama becerileri sayesinde, havadan gelecek maceracılara karşı güçlü bir caydırıcı olacak" beş yüz "hareketli müfreze" şeklinde düzenlendi. Gözlerini çok uzaklara diken Churchill 20 Şubat'ta Kurmay Başkanlarından, Falkland Adaları'nın iyi savunulduğundan emin olmalarını ve bir firkateynle, Kraliyet Deniz Kuvvetlerinden bir birliğin adalara ve çevresine gönderilmesini istedi.

5 Mart'ta Savunma Bakanlığı bütçesini sunan Churchill, milletvekillerine, geçen eylül ayında gerek Başbakan gerekse Savunma Bakanı olduğum gün edindiğim ilk izlenim, "Daha önce barışta da savaşta da hiç hissetmediğim –sanki bir çıplaklar kampında yaşıyormuşum gibi– çok aşırı bir savunmasızlık duygusuydu," dedi. Şimdi her şey düzeliyordu. Ama maliyeyle ilgili düşünceler savunma harcamalarının yavaşlayabileceği ve hatta azalabileceği yolunda olduğundan, "Ülkeyi yanıltıp yaşam enerjilerinin ötesinde birtakım beklentilere yöneltmemeliyiz," dedi.

Churchill, iş yükünü hafifletmek amacıyla Mareşal Alexander'dan Savunma Bakanlığını devralmasını istedi. Ama savunma konuları hâlâ düşüncelerine hakim olmaya devam ediyordu; 19 Mart'ta Bakanlar Kurulu Savunma Komisyonu Amerikalıların, Kore Savaşı'nın alanını genişletip Çin'deki limanların ve ulaşım hatlarının bombalanması yolunda bir

önerisini tartışırken Churchill bu fikrin aleyhinde konuştu. "Bombaları, ne olduğu belirsiz, gelişmemiş Çin kütlesinde ziyan etmek aptallık olur," dedi , "ve nedensiz yere binlerce insan öldürmek de yanlış olur."

İşçi Partisi muhalefeti şimdi, Muhafazakârları yıpratmak umuduyla, Parlamento'da geç saatlere kadar ve hatta gece boyunca devam eden bir dizi oturum düzenliyordu. Churchill bunlara sık sık katılıyor, ama bunlar onun için pek de mutlu zamanlar olmuyordu. Channon 9 Nisan'da günlüğüne, "Beş altı tane genç ve dinç sosyalistin Sayın Churchill'e havlamasından, onu konuşmaları ve hatta Parlamento'ya giriş çıkışı sırasında yuhalamasından, ileri yaşıyla ve giderek artan sağırlığıyla alay etmesinden daha mide bulandırıcı bir performans olabilir mi?" diye yazmıştı. Churchill bir hafta sonra hastalandı; "Berbat bir soğuk algınlığı yerleşti göğsüme," dedi Moran'a. Chartwell'de yatıp dinlendi, ama sonra 25 Nisan'da Avam Kamarası'nda konuşmak üzere yine Londra'ya gitti. "Benim deneyimlerim çok uzun bir zamanı kapsıyor," dedi, "ama hem kamusal zorlukların hem de parti kavgalarının birdenbire böylesine yükseldiği bir zamanı hiç hatırlamıyorum."

Churchill 3 Mayıs'ta yaptığı bir radyo konuşmasında, kendi yönetiminin ilk altı ayının raporunu verdi. "İşçi Partisi'nin har vurup harman savurma ve savurganlık, aşırı harcama ve ABD parasıyla yaşamayla geçen yıllarından kalanları düzeltmek için," dedi, "üç ya da dört yıl sürecek, istikrarlı, sakin ve kararlı bir hükümet gerekir." Butler'ın ilk bütçesine tam destek vermişti ve Maliye Bakanı'nın ekonomideki çabalarını desteklemeye devam edecekti. Churchill 7 Mayıs'taki Bakanlar Kurulu'nda Butler'ın, Almanya'daki İngiliz kuvvetlerinin o zamanlar yılda 130 milyon sterlin olarak hesap edilen masrafını azaltma talebini kuvvetle destekledi. Churchill, bu harcamayı 70 milyon sterline düşürmenin yollarını bulacak bir Bakanlar Kurulu Komisyonu kurulmasını teklif etti. Teklifi kabul edildi.

Churchill, her Bakanlar Kurulu toplantısına katılıyor ve Bakanlar Kurulu Savunma Komisyonu'na başkanlık ediyorsa da, sunulan bir yığın belgeyi okumak ya da bazı tartışmaların ince detaylarını takip etmek ona gittikçe daha zor geliyordu. "Ara sıra çok parlak ve kıvılcım gibi parlayan anlar hâlâ geliyor ve hâlâ benzersiz bunlar," diye yazmış Colville 16 Mayıs'ta günlüğüne, "fakat ileri yaş kendini göstermeye başlıyor." O gece Churchill, Colville'e, İngiltere'nin ekonomik güçlükleriyle baş etmek için bir koalisyon hükümeti olasılığından söz edecek kadar ileri gitti. "Bunu mümkün kılmak için istifa edecek," diye yazmıştı Colville. "Hatta bu gereksinimi,

istifanın bir bahanesi haline getirebilir." Churchill daha önce, 1910 yılındaki siyasi çalkantılar sırasında öne sürdüğü, bir koalisyon hükümetinin avantajları konusunda da bu kez "Ülkenin beşte dördü, yapılacak şeylerin beşte dördünü kabul ediyordu," yorumunda bulunmuştu.

21 Mayıs'ta, ulaştırma konusunda yapılan Parlamento görüşmelerinde Churchill'in zihin enerjisi mükemmeldi. Bir noktada, Herbert Morrison'u, "sempatiklikle kötülüğün tuhaf bir karışımı" diye tanımladı; "sempatiklik doğal," dedi, kötülüğünse onun, İşçi Partili genç milletvekilleriyle "aynı safta bulunması için benimsenmesi gerekiyor"du. Churchill, Muhafazakâr hükümetin demiryollarını özelleştirmeme kararı hakkında şunları söyledi: "Ben demiryolları kamulaştırılınca hiç şoke olmadım; aslında sanırım bunu, bu Parlamento'daki milletvekillerinin hemen hemen hiçbiri henüz Parlamento'ya girmeye karar bile vermemişken bizzat ben önermiştim. Haklı olduğumdan kesinlikle emin değilim. Benim daima haklıyım diye bir iddiam yok. Ne olursa olsun, gerçeklerle yüzleşmemiz lazım. Demiryolları kamulaştırılmıştır ve öyle kalacaktır."

Churchill, konuşmasını her zamanki özeniyle, önceden hazırlamıştı. Ama 23 Mayıs akşamı Londra'da, vergi müfettişlerinin yemeğinde yaptığı konuşmanın metni hemen hemen tümüyle Colville tarafından yazılmıştı. Churchill, kitlelere karşı konuşmayla geçen, yarım yüzyıldan uzun bir süreden beri, böyle bir şeyin olmasına ilk kez izin veriyordu. Colville, "Bu, gerçekten, ilerleyen yaşın bir göstergesi" yorumunda bulunmuş ve bir hafta sonra da günlüğüne, "Bayan Churchill onun uzun süre Başbakan olarak kalacağını sanmıyor," diye yazmıştı. Ama Churchill'in dayanıklılığı da yok sayılamazdı; 11 Haziran'da, Basın Birliği'nin yıllık öğle yemeğinin onur konuğu olarak büyük bir enerjiyle, İngiltere'nin artık "boş bir gurur yahut imparatorluk tantanası için değil, bağımsız, kendi kendine yeten bir ulus olarak varolmaya devam etmek için mücadele verdiğini," söyledi.

Savaş anılarının son cildine çalışmaya devam edilmesi gerekiyordu; Deakin 13 Haziran'da Chartwell'e giderek Churchill'e, General Pownall, Tuğamiral Allen ve Denis Kelly de dahil olmak üzere bütün yardımcılarının sürekli bir ilerleme kaydettiği konusunda güvence verdi. Ekler ve haritalar hemen hemen tamamlanmıştı; Churchill, yardımcılarının işin bu son kısımlarında tüm ağırlığı yüklenmesinden memnundu. Colville üç gün sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "Başbakan üzgün ve şaşkın. Bugün akşam bana, 'Lezzet azaldı' dedi. Sanırım bu daha ziyade, tünelin ucunda bir ışık

görememesindendir. Ben de göremiyorum. Ama saat gece yarısı 1,30; cesaretin ve yaşamın en düşük düzeyine indiği saat yaklaşıyor."

Ama Churchill'in bilmediği şeyse, aynı gün, yani 16 Haziran'da, kendi hükümetinden dört bakanın Londra'da bir araya gelerek, ondan ya hemen istifa etmesini yahut istifası için bir tarih belirlemesini istemeye karar verdiğiydi. Bunlar, Parlamento'daki Muhafazakar çoğunluğun lideri ve Kraliyet Mührü Muhafızı Harry Crookshank, İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan sorumlu bakan Lord Salisbury, İskoçya işlerinden sorumlu bakan James Stuart ve grup disiplin baş sorumlusu Patrick Buchan'dı. Bu mesajı götürmeyi üstlenense, 1929'daki seçim yenilgisinden sonra Churchill'in özel sekreterliğini yapmış olan Buchan-Hepburn oldu; bunu 23 Haziran akşamı yaptı, ama pek iyi karşılanmadı. Churchill üç gün önce Lord Moran'a, "Beni kovmak için bir hareket var," demişti.

Churchill artık gerçeği biliyor, ama hâlâ, partisini yönetmek ve hükümetini savunmak için gereken enerjiyi buluyordu. Muhalefet 1 Temmuz'da hükümetin, Amerikalıların yakın bir zamanda, Kuzey Kore'deki hidro-elektrik tesislerini bombalamasını önceden bilmemesine saldırdı. Yalu Nehri'nin üzerindeki bu tesisler Çin sınırındaydı. Churchill hükümetin savunmasını ustaca ve güçlü bir şekilde yönetti. Channon, "Açık gri bir yazlık pantolon ve kısa bir ceket giymiş ihtiyar aslan, saldırganları kolayca püskürttü; karşısındakileri böylesine perişan ettiği çok enderdi," diye yazmış günlüğüne ve, "Muhafazakârların giderek artan hoşnutsuzluğunun herhalde farkında" diye eklemiş.

İngiltere'nin konumu Churchill'in omuzlarında çok ağır bir yüktü; İtalya'da tatile çıkmış olan Clementine'e 11 Temmuz'da şunları yazmıştı: "Tüm gücümüzün, ihtişamımızın, hakimiyetimizin ve kuvvetimizin her hafta ödemek zorunda kaldığımız ezici faturalar yüzünden tehlikeye girdiği, gayet tatsız bir manzara. Olayların bu kadar karmakarışık ve bıktırıcı hale geldiğini hiç görmemiştim. Ama dayanmalıyız." Churchill on gün sonra Clementine'e, "Eden'in sarılık yüzünden yokluğu benim yüklerimi çok arttırdı," dedi. Ayrıca bir de Churchill'in, çeliğin özelleştirilmesi prosedürü konusunda "bozguncu bir kafa yapısına" sahip olması nedeniyle "çok bıktırıcı" hale geldiğini yazdığı, Lord Salisbury sorunu vardı.

Churchill'in Bakanlar Kurulu'nda dile getirdiği fikirler genellikle kesindi. 24 Temmuz'da Macmillan'ın yaptığı, hükümetin iskan harcamalarının azaltılmaması talebini başarılı bir şekilde destekledi. Beş gün sonra,

savaştan kaçmış askerler için bir af önerdi; İngiltere'de bu kadar çok kişinin hâlâ "toplumdışı ve kanundışı" bir halde yaşamasının "acı veren bir şey" olduğu kanısındaydı. Sonunda teklifi kabul edildi ve bir af ilan edildi. Avam Kamarası'nda da saygınlığı büyüktü; 30 Temmuz'da, kendi hazırladığı bir konuşmada İngiltere'nin savunma harcamalarını "ekonomik gücümüzün sınırları içinde" tutmak gerektiğini savundu. Hayli çaba harcamıştı. "Konuşma konusunda düzeliyorum," diye telgraf çekti ertesi gün akşam Clementine'e.

14 Ağustos'ta Churchill'le karısı, Churchill'in yeğeni Clarissa ve Anthony Eden için 10 numarada bir düğün daveti verdiler. Üç gün sonra yine bir aile kutlaması, Churchill'in torunu Jeremy Soames'in Westerham Kilisesi'nde vaftizi vardı. Sonra da, 9 Eylül'de Churchill'le Clementine tatil için Londra'dan ayrılıp Güney Fransa'ya, Beaverbrook'un villası La Capponcina'ya gittiler. "Bir villanın tahsis edilmesi, sakin birkaç gün geçirmek için mükemmel bir şey gibi geliyor bana" diye yazdı Kraliçe, Başbakan'ının gidişini onaylarken. Churchill'in tatili, savaş anılarının beşinci cildinin yayınlandığı zamana rastlamıştı. Ayrıca bu tatil, Churchill'in altıncı ve son bölümde daha çok ilerlemesi için de bir fırsattı; bu nedenle, hem Elizabeth Gilliatt hem de Jane Portal onunla beraber uçtu. Churchill La Capponcina'da iki hafta kaldı, resim yaptı, yüzdü ve kitabının üzerinde çalıştı. Yazdırdığı, Deakin'e gönderilecek tipik bir not şöyle başlıyordu: "Başkan Roosevelt'in ölümü. Nasıl ulaştı bu haber bana? Parlamento'da ne kadar zaman sonra konuştum? Neler söyledim?"

Churchill 25 Eylül'de hava yoluyla İngiltere'ye döndü. Altı gün sonra uçakla İskoçya'ya gitti ve Balmoral'da Kraliçe'ye konuk oldu. Churchill oradayken 10 numaraya, sabahın ilk saatlerinde gelen haberler İngiltere'nin ilk atom bombasının Avustralya'nın kuzeybatı kıyılarındaki Monte Bello Adası'nda başarılı bir şekilde patlatıldığını bildiriyordu. Churchill İskoçya'dayken 10 numaraya gelen, Anthony Montague Browne adındaki yeni bir özel sekretere, Balmoral'a telefon etmesini ve Başbakan'ı uyandırarak bu haberi vermesini önerdiler, "fakat işe yeni başladığım o günlerde bile," diye hatırlıyordu sonraları Browne, "bunun bir tedbirsizlik olacağına hükmettim!"

Churchill ertesi gün Londra'ya döndü. Döndükten sonra Kraliçe'ye gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştı: "Prens Charles'ın, son kez Windsor'da gördüğümden beri kişilik olarak gelişmesinden müthiş etkilendim.

Bu kadar çok düşünmek için çok genç henüz." Prens Charles o zamanlar dört yaşında bile yoktu. Churchill Londra'ya döndükten bir hafta sonra yine kuzeye, Scarborough'a gitti ve 11 Ekim'deki Muhafazakâr Parti kongresinde yaptığı konuşmada, ekonomiyi kamu harcamalarıyla sürdürmenin gerekliliğinden söz etti. Bu tezi 4 Kasım'da Parlamento'da ve ertesi gün Bakanlar Kurulu Savunma Komisyonu'nda da tekrarladı. Babasının yetmiş yıl önceki teziydi bu. Churchill ekim ayında, babası yeni ölmüş olan R. A. Butler'a şunları yazdı: "Ben, pek fazla görmediğim halde, babamı kaybetmenin benim için ne demek olduğunu biliyorum. Parıltılı birkaç an dışında hep uzaktan saygı gösterir, hayranlık duyardım ona." Churchill, "Onun anısını korumak için çabaladım," diye eklemişti.

4 Kasım'da General Eisenhower ABD Başkanı seçildi. Churchill, kamuoyuna karşı bu durumu çok hoş karşıladı. Ama kişisel olarak pek memnun değildi ve beş gün sonra Colville'e, "Çok rahatsızlık duydum," dedi. "Bence bu durum savaşı çok daha muhtemel hale getirecek." Churchill şimdi yeni bir misyon ve yeni bir amaç edinmişti: Başbakan olarak nüfuzunu ve yetkilerini Sovyetler Birliği ve ABD arasında bir barışma sağlamak için kullanmak. Böyle bir hedefe varmak için gereken güce sahip olacak mıydı? Colville aynı gün şunları yazmış günlüğüne: "(W) Yoruluyor ve gözle görünür bir şekilde yaşlanıyor. Bir konuşma metni hazırlamak ona zor geliyor ve fikirler artık akıp gelmiyor."

Churchill, mayısta yaptığı gibi yine istifa olasılığından söz ediyordu. 28 Kasım'da, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ve Eden'in sırdaşı Evelyn Shuckburgh günlüğüne şunları yazmış: "Başbakan, bırakmak istediğini söylemiş Clarissa'ya. Clarissa Başbakan'ın bir fırsat aradığını söylüyor ve Anthony'nin ona yumuşak davranması lazım. Amerika'ya göndermesi lazım." Churchill o gün bizzat Eden'le konuşmuştu. Shuckburgh'un bildirdiğine göre Churchill, Eden'den, onun görevden ayrılmasını "mümkün olabildiğince gizli bir şekilde" mümkün kılmasını istemişti. İki gün sonra Churchill yetmiş sekiz yaşındaydı; ama yine de, Gladstone seksen yedi yaşında Başbakanlık yapmıştı.

Eden, Churchill'i ne zaman istifa edeceğini söylemeye zorladı. Churchill 7 Aralık'ta Chequers'tayken Eden'e, yaptığı konuşmalar hakkında, "Başbakan olmasaydım daha rahat konuşabilirdim," dedi. Fakat istifa sözü ve tarihi vermedi. Aklı hâlâ, Eisenhower'a bir ziyarette bulunma düşüncesindeydi. Uçakla gitmek istiyordu, ama Lord Moran onu bu kadar uzun

bir uçuşun riski konusunda uyardı: "Basınçlı bir kabinle bile," dedi, "Churchill'in dolaşımı bozulabilir." Churchill de gemiyle gitmeye karar verdi, 30 Aralık akşamı Waterloo'dan gemi servis treniyle Southampton'a gitti ve yine *Queen Mary*'ye bindi. Gemide giderlerken Churchill 1953 yılbaşı günü Colville'e, onun, yani Colville'in "kesinlikle, Doğu Avrupa'nın Komünizmden kurtuluşunu görünceye kadar yaşayacağını" söyledi. Colville 1987'de, yani Berlin Duvarı'nın yıkılmasından iki yıl önce öldü.

Queen Mary 5 Ocak'ta New York'a vardı. Eisenhower'ın Başkanlığa başlama töreni iki hafta içinde yapılamayacağından, Churchill onunla özel olarak New York'ta buluşmaya karar vermişti. İkisi baş başa ve yalnız iki saat geçirdiler. Churchill, New York'tayken, annesinin doğduğu yer olan Brooklyn, Henry Caddesi 426 numaralı evi de gezdi.

Eisenhower'la ikinci toplantıda Churchill, yeni seçilmiş Başkan'ı, göreve başlamasından sonra mümkün olduğu kadar kısa bir sürede kendisiyle birlikte Stalin'le bir araya gelmeye teşvik etti. Eisenhower reddetti; Churchill Moskova'ya gidebilirdi ama kendisi, Sovyet lideriyle tarafsız bir ülkede, mesela Stockholm'de buluşmayı tercih ederdi. Eisenhower ayrıca, kendisinin Stalin'le yalnız görüşmesine Churchill'in bir itirazının olup olmadığını sordu. "Savaş sırasında, savaş güçlerine katkımız hemen hemen eşitken olsaydı kuvvetli bir şekilde itiraz edilirdi," diye yanıtladı Churchill. "Ama şimdi benim için bir sakınca yok. Fakat acele etmeyin. Önce bir keşif yapın."

Churchill 8 Ocak sabahı Başkan'ın uçağıyla Washington'a gitti, Başkanlığının son günlerinde Truman Churchill'i Beyaz Saray'da kabul etti ve sonra İngiliz Büyükelçiliği'nde Churchill'in akşam yemeğine konuk oldu. Churchill 9 Ocak'ta Washington'dan uçakla Jamaika'ya gitti ve yaklaşık üç hafta kaldı. Orada, resim yapmanın ve yüzmenin yanı sıra, savaş anılarının son cildinin üzerinde çalışmaya devam etti ve ayrıca, Amerika ziyareti konusunda düşündü. Bir akşam yemeğinde Eisenhower'ı "Entelektüel kapasitesi gerçekten sınırlı bir adam" olarak nitelemişti.

Churchill hâlâ Jamaika'dayken Eden, Shuckburgh'a, "İhtiyarın artık devam edebileceğini sanmadığı" sırrını verdi. 29 Ocak'ta Churchill, doktorunun önceden dile getirdiği kaygılarına hiç aldırmadan, İngiltere'ye uçakla döndü. Döndükten sonra Bakanlar Kurulu'nda yaptığı ilk müdahalelerden biri, çikolata ve şekerin karneyle verilmesinin kaldırılması yönünde görüş belirtmek oldu. İlgili bakan, böyle yapılırsa şeker stoklarının tü-

keneceğinde diretti. Ama Churchill fikrini değiştirmeyi reddetti ve 5 Şubat'ta karne kaldırıldı. Altı ay sonra piyasada bir şeker fazlalığı vardı.

5 Mart'ta, Moskova Radyosu'nda Stalin'in öldüğü bildirildi. Churchill hemen, liderlerinin ölümünden ötürü "üzüntülerini ve duygularını paylaştığı" mesajı gönderdiği Stalin'in ardıllarıyla bir şekilde diyalog başlatma şansı gördü. 11 Mart'ta Eisenhower'a çektiği telgrafta, "Bir sayfanın çevrilip de, dünyanın iki kesiminin arasındaki birçok temas noktasında bir dizi rasgele ve tehlikeli vukuatların yerine daha tutarlı bazı şeyler içeren yeni bir sayfanın açılmasını sağlamak için bir girişimde bulunulmazsa, ikimizin birlikte yahut ayrı ayrı bundan sorumlu tutulabileceğimiz yolunda sezilerim var," dedi. Ama Churchill'in telgrafının yolda karşılaştığı, Eisenhower tarafından gönderilen bir mektupta yeni Başkan, yeni Sovyet yönetimine "yeni bir propaganda mekanizması" sağlar düşüncesiyle, bir zirve toplantısı yapmayı reddediyordu.

Eisenhower'ın bu yaklaşımı Churchill'i durduramadı; 28 Mart'ta Eden'e gösterdiği ve Molotov'a göndermek istediği mektup taslağında, hiç olmazsa Dışişleri Bakanları arasında bir toplantı düzenlenmesi öngörülüyordu. Churchill bu taslakta, buluşma yeri olarak Viyana'yı önermişti. Ama bu sınırlı girişimden Eisenhower'a söz ettiğinde Başkan hâlâ kuşkucuydu. Churchill 11 Nisan'da Eisenhower'a üçüncü kez telgraf çekerek onu bir zirve yapılmasına ikna etmeye çalıştı. "Rusya'nın muazzam ve güçlü kitlelerinde bir düşünce değişikliği olduğu –ve bunun da onları daha ileriye ve daha hızlı bir şekilde, belki de bir devrime götürebileceği– yolunda, bütün dünyada büyük umutlar doğdu," diye yazdı. Churchill ertesi gün bir telgraf daha çekti: "Bu mutsuz, çaresiz dünyada yeni bir umudun yaratıldığını hissediyorum. Hem Komünist zorbalığına ve saldırganlığına karşı koyma konusunda tereddütsüz kararlılığımızı göstermek, hem de aynı zamanda, ayrı ayrı da olsa, gerçekten bir fikir değişikliğinin var olduğunu görürsek bundan ne kadar memnun olacağımızı duyurmak ve buna kapıları kapattığımızı söyletmemek mümkün olsa gerektir."

17 Nisan'da Glasgow'da, İskoç Muhafazakârların bir toplantısında konuşan Churchill, umutlarını kamuoyuna duyurdu; "İşkence çeken dünyada yeni bir esinti mi var?" diye sordu. Üç gün sonra Washington'dan yapılan, Eisenhower'ın Rusya'yla önemli konuları konuşmayı düşünmeye hazır olduğu yolundaki duyuruyla sevindi; "Bu, cesurca ve moral veren bir girişim" dedi o gün Avam Kamarası'nda. Ama tam da, dış siya-

sette birtakım fırsatlar doğuyormuş gibi göründüğü bir anda Eden, kötü giden bir ameliyatın sonucunda ciddi bir şekilde hastalandı. 29 Nisan'da yapılan ikinci bir ameliyatta az kalsın ölecekti. Umutsuz bir şekilde, üçüncü bir ameliyat için uçakla Boston'a götürüldü. Churchill, Eden'in daha önceki hastalığı sırasında yaptığı gibi, Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğunu yüklenmeye karar verdi. 2 Mayıs'ta bir öğle yemeğinde bir araya geldiği İngiliz diplomatı Pierson Dixon'a Laos krizi hakkında, "hayatım boyunca, bu tuhaf ve ücra memleketleri görmezden gelebilmişken şimdi bunların ileri yaşımda gelip eziyet etmesi bana zor geliyor" yorumunda bulundu.

İlkbaharda Churchill, Kraliçe'nin, en üst düzey şövalyelik unvanlarından birini alarak Garter grubuna katılması teklifini kabul etti; artık bundan sonra Sir Winston olacaktı. Pamela Lytton'un kutlama mektubuna yanıt olarak şunu yazdı: "Bunu, Kraliçe'nin isteği olduğu için kabul ettim. Bence bu kadın bir harika."

Churchill 5 Mayıs'ta Eisenhower'a, Amerikan Başkanı Moskova'ya gitmeyecekse kendisinin tek başına gitmeye hazır olduğunu bildirdi. "Barış davasına yarar sağlayacağına yürekten eminsem ve hatta en kötü olasılıkla, saygınlığıma zarardan başka bir şey getirmeyecek olsa bile, 'tek başına hac yolculuğu'na çıkmaktan korkmuyorum," dedi. Churchill şunları ekledi: "Sovyetlerin kendi çıkarlarını takip edeceği yolunda kuvvetli bir inancım var. Umudum, durumun daha rahat bir hale getirilmesinin onların çıkarına olacağıdır." O sırada Rusya'yı yöneten kişilerden, Molotov dışında hiçbirinin Rusya dışıyla bir teması yoktu. Churchill "Bu kişileri tanımak ve onlarla, sanırım becerebileceğim bir şekilde dobra dobra ve çok açık bir dille konuşmak için sabırsızlanıyorum," dedi Eisenhower'a. "Onların hepsiyle bir araya gelebilmem ancak Moskova'ya gitmekle mümkündür."

Churchill 11 Mayıs'ta, Stalin'in yerine geçen kişilerle "pek fazla gecikmeden" görüşmeler başlatmaya çalışmasının nedenlerini Parlamento'da anlattı. "Aslında pekala," dedi, "kesin ve hızlı bir anlaşmaya varılamayabilir ama bizimle bir araya gelen o kişilerde, kendilerinin de dahil olduğu insan soyunu paramparça etmekten daha iyi şeyler yapabilecekleri yolunda genel bir kanı oluşabilir."

Churchill'in bu konuşması Dışişleri Bakanlığı'nı kızdırdı, "çünkü," diye hatırlıyordu Colville sonraları, "Rusya'ya karşı dostça bir yaklaşım, bir

Batı birliği fikri üzerinde çalışan Avrupalı devletlerin cesaretini kırabilir diye düşünüldü." Eden, bunu hasta yatağında okuduğunda nasıl öfkelendiğini hatırlıyordu bir buçuk yıl sonra. Ama Dışişleri Bakan yardımcılarından Selwyn Lloyd bunları duyunca "heyecanlanmış"tı. Yapılacak bir zirveden dışlanmak istemeyen Fransız Başbakanı René Mayer, Eisenhower'dan zirve öncesi bir araya gelmeyi kabul etmesini istedi. Eisenhower 20 Mayıs'ta Churchill'e telefon ederek, Batılı liderlerin bundan sonraki yüksek düzeydeki toplantısına Fransa'nın da dahil edilip edilemeyeceğini sordu. Churchill hemen kabul etti, toplantı yeri olarak Bermuda'yı teklif etti, ama Fransa'daki siyasi bir kriz, Paris'in kararını üç haftadan uzun bir süre geciktirdi.

İngiltere'nin, II. Elizabeth'in taç giyme törenine hazırlandığı mayısın son haftasında siyasi ve dış olaylar bir kenara bırakıldı. 27 Mayıs'ta Churchill, Garter Şövalyesi giysisiyle şaşaalı bir şekilde, Downing Sokağı 10 numarada taç giyme öncesi bir akşam yemeği verdi. Taç giyme töreni 2 Haziran'da gerçekleşti. "O gün geldiğinde Churchill çok yorgundu ve neredeyse gitmek istemiyordu" diye hatırlıyordu Jane Portal sonraları. Ama Clementine'le birlikte, çift atın çektiği kapalı bir arabaya binip Westminster Kilisesi'ne gitti. Tören bitince, harcadığı çabalardan bitkin düşen Churchill, Saray'a giden tören kafilesinden ayrılarak arabasını Downing Sokağı'na yöneltti.

Ama çalışmalar aralıksız sürüyordu. 3 Haziran öğleden sonra 10 numarada İngiliz Uluslar Topluluğu Başbakanları toplantısının açılış oturumuna başkanlık etti, onlara "Londra'ya hoş geldiniz" dedi ve dünyadaki duruma ilişkin yaptığı çalışmanın sonuçlarını anlattı. "Sovyet liderleri bir atom savaşı tehlikesinden çok endişeleniyor olsalar gerekir," dedi, "çünkü böyle bir savaş başladığında okyanus büyüklüğünde topraklara sahip, güçlü Rusya ve Sibirya çabucak, kontrol edilemez hale gelecek ve insanlar istediklerini yapmakta serbest olduklarını ve Sovyet hükümetinin merkezi mekanizmasının artık onları denetim altında tutamayacağını fark edince, birleşik bir Sovyet devletine sadık kalmadan, kendi başlarına ve mutlu bir şekilde yaşama yönündeki tercihlerini gösterebileceklerdir." Sovyetlerin niyetinin ve siyasetinin nasıl olduğunu öğrenmek gerekirdi. "Bu nedenle," dedi Churchill İngiliz Uluslar Topluluğu Başbakanlarına, "benim niyetim mümkün olduğu kadar kısa bir sürede Sovyet liderleriyle resmî görüşmeler yapmaktır."

5 Haziran'da, Eden'in yokluğunda Churchill, Dışişleri Bakanlığı'nın Kraliçe'ye Lancaster House'da verdiği yemeğin ev sahibiydi. 8 ve 9 Haziran'da tekrar İngiliz Uluslar Topluluğu Başbakanlar toplantısına başkanlık etti. 12 Haziran'dan önce Chartwell'e gidemedi. Ama daha, hem Amerikalıları hem de Fransızları yeni Rus liderleriyle, kendisinin mümkünse tek başına ve gerekirse Moskova'da görüşmek isteğini onaylamaya ikna edeceğini düşündüğü Bermuda Konferansı'yla ilgili planları sonlandırması gerekliydi. 20 Haziran'da Downing Sokağı'nda bu planları Selwyn Lloyd ve Pierson Dixon'la tartışıyordu. "Zihinsel olarak, savaşın sonlarındaki halinden daha bir uyanık halde," diye yazmış günlüğüne Dixon. "Her zaman olduğu gibi, kararını verdikten sonra, telgrafları bizzat dikte etmek anlamında, bütün işleri kendisi yapmış."

Churchill üç gün sonra yine Londra'da, İtalyan Başbakanı Alcide de Gasperi'nin onuruna, 10 numarada verilen akşam yemeğindeydi. Bermuda'ya gitmeden önce son resmî teması olacaktı bu. Churchill yemeğin sonunda, başta Iulius Caesar olmak üzere, Romalıların Britanya'yı fethi ve Roma lejyonları üzerine kısa bir konuşma yaptı. Sonra, konukların yemek salonundan ayrılma zamanı gelince, onları oturma odasına doğru yönlendirmek için kalktı. Birkaç adım attıktan sonra en yakındaki koltuğa çöküverdi.

Churchill felç olmuştu. Onun benzinin solduğunu görünce telaşa kapılan konuklardan biri hemen Mary'yi alıp yanına getirdi; Mary sonraları, "babam çok mutsuz ve şaşkın görünüyor, anlamsız şeyler söylüyordu" diye hatırlıyor. Ertesi sabah, Colville'in hatırladığına göre, "ağzı fena halde sarkıyor ve sol kolunu kullanmakta zorlanıyor olmasına karşın," Bakanlar Kurulu'na başkanlık edeceğim diye direterek en yakınındaki kişileri şaşkına çevirdi. Bakanlar Kurulu öğlen toplandı. Bakanlardan hiçbiri bir şeylerin yolunda gitmediğini fark edemedi; Butler sonraları, Churchill "tuhaf ve hiç beklenmedik bir şekilde sessizdi ve konuların, kendisi pek bir şey söylemeden toplantının ilerlemesine izin veriyordu" yorumunda bulunmuştu. Macmillan "rengi çok soluk" ve "pek fazla konuşmadı" diye düşünüyordu.

Churchill Bakanlar Kurulu'ndan sonra Clementine, Mary ve Christopher Soames'le beraber öğle yemeği yedi. "Winston aşırı yorgundu," diye hatırlıyor sonraları Mary, "ve yine koltuğundan kalkmakta zorluk çekti." Ertesi sabah sağlığı daha kötüye gitti. Son ana kadar, o sabahki Ba-

kanlar Kurulu'na katılabilmeyi umuyordu fakat öğlene doğru, Chartwell'e gitmekten başka bir şey istemiyordu. "Chartwell'de, akşam sularında," diye not etmişti Colville, "fiziksel gücü büyük ölçüde yok olmuştu."

Ertesi gün, yani 26 Haziran'da Churchill'in sol tarafı kısmen felç olmuştu ve sol kolunu hiç kullanamıyordu. Hastasını o gün öğleden sonra gören Lord Moran, onun hafta başına kadar sağ kalabileceğinden kuşkuluydu. Ama Churchill o gün akşam Eisenhower'a, Bermuda Konferansı'nın ertelenmesi için bir telgraf yazdırabilecek kadar iyiydi. O gece Moran ve Sir Russell Brain tarafından yayınlanan basın bildirisinde Churchill'in "tam bir istirahata" gerek duyduğu bildiriliyor, nedeni söylenmiyordu.

İyileşmenin uzun ve çetin bir süreç olacağı belliydi. Ama neredeyse hemen başladı ve Cuma günü verdiği alarmdan ötürü Moran'ı mahcup etti. Churchill Pazar günü kendini öğle yemeği masasının başında oturacak kadar iyi hissediyordu. En önemli konuğu Beaverbrook'tu; ticari televizyon konusunda Churchill ona, Avam Kamarası'nda serbest bir oylama yapılması gerektiğini söyledi. "Bugün daha neşeli," diye yazmış günlüğüne Mary, "belirgin bir iyileşme var." Ertesi gün Colville'le konuşan Churchill, "bunun muhtemelen kendi istifasını gerektireceğini düşündüğünü ama durumun gidişatına bakacağını ve Muhafazakâr Parti'nin ekimdeki yıllık kongresinde konuşabilecek kadar iyileşirse göreve devam edeceğini" söyledi.

Churchill kendisine dört aylık bir hedef koymuştu. Bu da onun iyileşmesine yardımcı oluyordu sanki. 30 Haziran'da, yani felç inmesinden bir hafta sonra Bakanlar Kurulu Sekreteri Sir Norman Brook'u Chartwell'de karşıladı. "Bir tekerlekli sandalyedeydi," diye hatırlıyor daha sonra Brook. "Akşam yemeğinden sonra misafir odasında, ayağa kalkacağını söyledi. Colville'le ben, bunu yapmaması için ısrar ettik, ama diretince kalkıp eğer düşerse tutmak için iki yanında durduk. Ama bizi bastonunu sallayarak uzaklaştırdı ve geri çekilmemizi söyledi. Sonra ayaklarını yere indirdi, sandalyenin kollarını kavradı, müthiş bir çabayla –yüzünden terler akarak–ayağa kalkıp dimdik durdu. Bunu yapabileceğini gösterdikten sonra tekrar oturdu ve purosunu çıkardı." Norman Brook, "İyileşmeye kararlıydı," diye düşünmüştü.

39. Bölüm

İyileşme, Son Heves, İstifa

Churchill felçten iyileştikçe, giderek daha çok dostunu ve çalışma arkadaşını Chartwell'de kendisini ziyaret etmeye çağırıyordu. 2 Temmuz'da orada bir öğle yemeği yiyen Macmillan, "Böyle bir felaket yaşayan bir adamın böylesine neşeli ve morali yüksek olabilmesine hayret" ettiğini hatırlıyordu sonraları. "Akşam yemeğinin havası," diye yazmıştı Macmillan, "sıkıcılıktan uzak ve neredeyse şendi."

Churchill 4 Temmuz'da kısa bir mesafeyi yardımsız yürüyebiliyordu. İki gün sonra kendini, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir ziyaretçiyi, Sir William Strang'ı kabul edecek kadar iyi hissediyordu ve onunla Fransızların, Çinhindi'nde devam eden savaşlarında destek sağlamak için üçlü bir Dışişleri Bakanları toplantısına katılmak istemesini tartıştı. "Bugün Bermuda'da olmamız lazımdı," dedi Strang'a. Büyük ölçüde hâlâ, Ruslarla yapılacak bir toplantı beklentisindeki Churchill 17 Temmuz'da Eisenhower'a bir telgraf çekerek, dört ülkenin Dışişleri Bakanlarının toplanmasından önce devlet başkanları ve başbakanlarının bir araya gelmesini tercih edeceğini söyledi. "Her şeyden önce," dedi, "sanırım siz ve ben böylece, Rusya dışında hiç kimsenin görmediği Malenkov konusunda kişisel bir izlenim edinebiliriz." Ancak böyle bir toplantıdan sonra "Dışişleri Bakanlarımızı daha çok umutlu fakat daha az iddialı ve daha kolay konular üzerinde çalışmak üzere gönderebiliriz," dedi.

Eisenhower hâlâ bir zirveyi düşünmeye niyetli değildi; Churchill'se aynı şekilde, bu fikirden vazgeçmeye niyetli değildi. 24 Temmuz'da Churchill'le baş başa bir öğle yemeği yiyen Colville şunları yazmıştı günlüğüne: "Kendini büyük ölçüde hâlâ, Ruslarla bir şeyler başarmak olasılığına ve Malenkov'la yüz yüze konuşma fikrine kaptırmıştı. Hem zayıf hem de budala diye düşündüğü Eisenhower'dan ötürü çok büyük düş kırıklığı yaşıyordu." Churchill o gün öğleden sonra, üç saatlik bir araba yolculuğu demek olan, Chartwell'den Chequers'a gidecek kadar iyiydi.

27 Temmuz'da, üçüncü ameliyatının ardından Boston'dan yeni dönmüş ve sağlık durumu çok hassas olan Eden, Churchill'i görmek için Chequers'a geldi. O gün Kore Savaşı bir saldırmazlık anlaşmasının imzalanmasıyla bitti; şimdi bir zirve toplantısı daha bir umutlu görünüyordu. Elizabeth Gilliatt üç gün sonra Lord Moran'a, hastasının "çalışmak için kıyameti" kopardığını söyledi. Eden, St August tatilinde yine Chequers'a geldi. Colville günlüğüne şunları yazmıştı: "Winston, Soğuk Savaş'ın seyrelmesini ve bilimsel harikaların insanoğlunun talihini düzeltmek için kullanılabileceği ve kendi gençliğinin, onun deyişiyle, boş vakte sahip sınıfının yarının boş vakte sahip kitlelerine dönüşebileceği bir rahatlama süresini sağlayacak görüşmelerin gerçekleşeceğinden çok umutluydu. Eden, yanında Rusya'nın ciddi bir şekilde zayıf kaldığı NATO'nun ve Batı ittifakının gücünün korunmasında kararlıydı. W, Eden'in (Dışişleri'nin de yaklaşımını yansıtan) bu yaklaşımından üzüntü duydu, çünkü bunun bize daha çok nefret ve düşmanlık dolu yıllar yaşatacağı kanısındaydı." "Daha da üzücü olansa," diye yazmış Colville, Washington'a yaptığı bir ziyaretten sonra Lord Salisbury'nin, Eisenhower'ı "şiddetle, hatta Dulles'tan bile daha fazla Rus düşmanı" bulduğunu "ve ABD'nin Avrupa'da ve Uzakdoğu'da Rusya'ya karşı giriştiği gereksiz tahrik siyasetinden ve taciz taktiklerinden Başkan'ın kişisel olarak sorumlu" olduğuna inandığını bildirmesiydi.

Churchill 8 Ağustos'ta Chequers'ta yapılan ve Sovyetlerin, Dışişleri Bakanları konferansına davet edildikleri Üç Büyükler notasına yanıtının tartışıldığı Bakanlar toplantısına başkanlık edecek kadar iyiydi. "Sallanarak yürüyüşü dışında," diye yazmıştı günlüğüne Colville, "geçirdiği felçten kalan görüntüler kaybolmuştu ama hâlâ çok çabuk yoruluyordu." Dört gün sonra Ruslar bir atom bombası geliştirdiklerini duyurdu. "Başbakan hâlâ, anlaşma sağlamak için yeni bir denemede bulunmamız gerektiği düşüncesinde;" diye yazmış Colville. Churchill'in ona söylediği sözler, "Barışa gidecek hiçbir yol kalmadığından emin olmadıkça savaş yolunda yürümemeliyiz," olmuştu.

Churchill'in felcinin üzerinden artık sekiz hafta geçmişti. "Bu mucizevi iyileşme sözle anlatılamayacak kadar sevindirici" diye yazmıştı Brendan Bracken 14 Ağustos'ta Beaverbrook'a. Dört gün sonra Churchill arabayla Londra'ya gitti ve felç olduğu sabahtan beri bir Bakanlar Kurulu toplantısına ilk kez başkanlık etti. Ertesi sabah İngiliz Büyükelçisi'ni Moskova'ya yolcu etti. Aynı gün yeni bir yazınsal çabanın, savaşın arifesinde

baskıya hazırlanmış, ama yayınlanmamış olan, İngilizce konuşan halkların savaş öncesi tarihinin yeniden yazılmasının temelini attı. En büyük yardımcısı, o gün Bakanlar Kurulu salonunda onu görmeye gelmiş olan, aylık *History Today* dergisinin editörü Alan Hodge'du. "Ben İkinci Dünya Savaşı'yla yaşadım," dedi Churchill o gün Lord Moran'a. "Şimdi de bu tarihle yaşayacağım. Her yıl bir yumurta yumurtlayacağım; her on iki ayda bir cilt pek fazla bir iş değil."

Chartwell'e dönen Churchill, savaş anılarının altıncı cildinin son bölümlerini bitirmek için çalışmaya başladı; Tuğamiral Allen ve Denis Kelly yardıma geldiler. Churchill'i, Pasifik'teki Leyte Körfezi Savaşı'nı betimleyen bölüm üzerinde çalıştığı bir gün ziyaret etmeye giden, *Time-Life*'tan Walter Graebner sonradan şunları hatırlıyordu: "Çalışma, yemek masasında, ikinci şampanya şişesi boşaldıktan ve purolar yakıldıktan sonra başladı. 'Haydi işe koyulalım' dedi Churchill. Saat beşe çeyrek kalana kadar orada oturduk ve Churchill, muharebenin gelişimini tam olarak anladığından ve kendisinin en iyi sözcükleriyle, net bir şekilde betimlediğinden emin olana kadar, el yazmasındaki her sözcüğün üzerinden geçti. Onu tanıdığım yıllardaki zekası kesinlikle, 1953 yılının ağustosundaki o yaşlılık günündekinden daha keskin değildi."

Churchill artık kendini her gerektiğinde Londra'ya yolculuk yapabilecek kadar iyi hissediyordu; 25 Ağustos günü böyle yapıp, öğleden sonra bir Bakanlar Kurulu toplantısına katıldı ve peşinden akşam yemeğine kadar altıncı cildinin deneme baskıları üzerinde çalıştı. Ertesi gün saat ikiye çeyrek kalana kadar uyumayıp Eden ve Macmillan'la konuştu. Ama Clementine'in 5 Ekim'de Mary'ye yazdığına göre, her şey tamamen iyi değildi: "Baban için üzülüyorum; çünkü yaptığı çok cesurca gösteriye karşın çok çabuk yoruluyor ve sonra da depresyona giriyor. Çok çalışıyor ve hâlâ nasıl ve ne zaman duracağını öğrenemedi. İş sıkıcı bir şekilde yavaş ilerliyor ve baban yatmaya gitmiyor. Sağlığı düzeliyor, fakat artık hissedilmeyecek kadar yavaş oluyor bu. Eğer bir aksilik olmazsa bu düzelme iki yıl devam edebilir. Sanırım gazetelerde bakanların korkunç atışmalarını görmüşsündür. Baban bundan çok hoşlanıyor. Aklıma gelmişken, onlar yemek masasında gece yarısından sonra kaldıkları zaman ondan daha çok yoruluyorlar!"

Churchill 8 Eylül'de yine, Mısırlıların Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz kuvvetlerine muhtemel bir saldırısının görüşüldüğü bir Bakanlar Kurulu top-

lantısı için 10 numaradaydı. Askeri bir karşılık verilmesi lafları dolaştı ama Churchill ihtiyatlı davranılmasını istedi. "İngiliz kuvvetlerini kullanarak aktif bir müdahaleye başvurmadan," dedi, uygulanacak ekonomik ve parasal yaptırımlar olduğu "unutulmamalıdır." Mısır'ın sterlin bakiyelerini bloke ederek "Kahire'ye petrol akışını denetim altında tutmak" daima İngiltere'nin elindedir.

Churchill 11 Eylül'de, Clementine'in itiraz etmesine karşın kuzeye, Doncaster'deki at yarışlarına gitti. Oradan, Kraliyet treniyle Balmoral'a gitti. O Pazar günü Kraliçe'yle, son kez kırk beş yıl önce, Ticaret Bakanıyken Kral VII. Edward'la beraber ibadet ettiği Crathie Kilisesi'ne gitti. "Ne hayat yaşadı ama!" oldu Lord Moran'ın yorumu. Churchill yine bir Bakanlar Kurulu için Londra'ya döndükten sonra 17 Eylül'de İngiltere'den ayrılıp iki haftalık bir tatil için Güney Fransa'ya gitti. Yine Beaverbrook'un villasında kaldı. İlk başta her şey çok iyi gitmedi. "Başbakan derin bir depresyona girdi," diye yazdı Jane Portal, amcası R. A. Butler'a ve devamında şunları söyledi: "Sürekli, bıraksa mı bırakmasa mı diye derin derin düşünüyor. Balmoral ve Bakanlar Kurulu toplantıları ve yolculuk onu bitkin düşürdü. Bazen, çok harika bir şey olan *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nden başka bir şeyle uğraşmasa daha iyi eder gibi geliyor bana. Senin, ona tüm haberleri veren mesajlarından çok hoşlanıyor ve onun gözünde yerin başka. Margate Konferansı için bir konuşma hazırlıyor ama bu konuşmayı yapmak için ayakta dikilmiş halde ne kadar durabileceğinin derdinde. Yatak odası penceresinden bakarak suluboya bir resim yaptı."

Churchill'in ruh hali yavaş yavaş ama gerçekten yavaş yavaş düzeliyordu. "Yavru kediler bana çok şefkatli davranıyor," diye yazmıştı 21 Eylül'de Clementine'e, "ama belli ki bende fazla bir gelecek görmüyorlar. Günlük işimi bitirdim ve dünyanın can sıkıcı kördüğümünü kontrol ettim ve Margate'de yapılması muhtemel bir konuşmanın yaklaşık 2.000 sözcüğünü yazdırdım; bittiğinde bunu seçkin bir dinleyici kitlesine nasıl sunacağımı deneyip göreceğim. Gelecek konusunda hâlâ düşünüyorum ve kesin emin olmadan karar vermek istemiyorum. Bugün Monte Carlo'ya gittim ve *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* yazarının tüyler ürpertici bir kitabını satın aldım. Tümüyle toplama kamplarıyla ilgili, ama baskısı kolay okunuyor, ki benim için önemli. Melankoliden kaçıp dehşete sığınmak gibi bir şey. Gerekli bilgileri sağlıyor. *Coningsby*'nin neredeyse dörtte üçünü okudum

ama baskısı silik ve harfleri küçüktü. Düklerden ve müstakbel düşeslerden ve bunların Tepesisivri ve Tetar'larından oluşan o yapay toplumda yaşamak zorunda kalmadığım için memnunum."

O "tüyler ürpertici kitap," Erich Maria Remarque'ın *Hayat Kıvılcımı*'ydı. *Conningsby* ise Churchill'in Muhafazakâr seleflerinden, 1881'deki ölümü Churchill'in ilk siyasal anılarından biri olmuş Disraeli'nin bir romanıydı.

23 Eylül'de uçakla Churchill'in yanına gelen Colville, "Başbakan vaktini kayaların ve çamların resmini yaparak geçiriyordu," diye hatırlıyordu sonraları. "Resim yapmak," diye yazmıştı Churchill 25 Eylül'de Clementine'e, "kafayı dağıtacak muhteşem bir meşguliyet ve yorgun bir kuş için küçük bir tünek." Ertesi gün, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nin savaş öncesinden kalan deneme baskılarını tekrar gözden geçirdikten sonra Beaverbrook'a, "Genel olarak, sanırım bizim dertlerimizi yaşamayı diğer dertlerin tümüne tercih ederim ama insanoğlunun uçmayı öğrenmesinden duyduğum üzüntüyü kayıtlara geçirmem lazım," diye yazmıştı.

Churchill, Beaverbrook'a, Alman ordusuna karşı çıkışı konusunda "dikkatli" olmasını öğütlüyordu. "Her ne kadar, ordular artık ulusların kaderini belirlemede kullanılacak araçlar değilse de," diye yazmıştı, "bir Alman ordusu muhakkak olacak ve dilerim bizim tarafımızda yer alır ve karşımıza dikilmez. Bunu engellemek gerekmez ve tersine, Ayı'yla dostça ilişkiler kurulmasına yardım edebilir."

Churchill 30 Eylül'de uçakla İngiltere'ye döndü. Dokuz gün sonra, konuşma yapmak için Margate'e gitti; orada göreceği kabulün tonu, siyasi geleceğine karar vermede yardımcı olacaktı. Elli dakika, başından sonuna kadar ayakta durarak ve konsantrasyonunu yitirmeden konuştu. Bu konuşmada, 11 Mayıs'ta Ruslarla yapılacak zirveye dair umutlarını tekrarladı. Ayrıca, bir araya toplanmış Muhafazakârlara, NATO ittifakının "Almanya'nın karşısına Rusya'yı ya da Rusya'nın karşısına Almanya'yı çıkarmak için değil, ikisinin de, ciddi sorunlarına ve anlaşmazlıklarına karşın, birbirlerine karşı güven içinde yaşayabileceklerini hissetmesini sağlamak için" varolduğunu söyledi. İngiltere'nin rolü, ikisinin üzerinde giderek artan etkisini "birbirlerine karşı duyabilecekleri tedirginlikleri gidermek" için kullanmaktı. "Kişisel olarak ben," dedi, "Almanya'nın dünyanın büyük güçlerinin arasına geri dönmesini memnunlukla karşılıyorum." Konuşması çok başarılıydı. Aynı zamanda da "korkunç bir sınavdı," diye

hatırlıyordu Jane Portal sonradan. Felç geçirdiği haberinin gizli tutulmasına karşın, sağlığının bozuk olduğu yolunda her türlü söylenti dolaşıyordu. "Herkes onun sağlıksızlığını gözlüyordu," diye eklemişti Bayan Portal. "Bunu atlatmak zafere denk düşen bir başarıydı."

Churchill 16 Ekim'de kendisine Nobel Edebiyat Ödülü verildiğini öğrendi. İlk kitabı yayınlanalı elli yıldan çok olmuş, beş ciltlik *Birinci Dünya Savaşı Tarihi* bir klasik haline gelmiş ve altı ciltlik *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* hemen hemen tamamlanmış biri için gayet yerinde bir takdirdi bu. Dört gün sonra, felç geçirdiği günden beridir ilk kez Avam Kamarası'na, Başbakan'a sorulacak sorular için gitti. "Kendine güvenli görünüyordu," yorumunda bulunmuştu Channon, "fakat işitme cihazına karşın, eskisinden daha çok olduğu belirgin bir sağırlık vardı." Ama Channon, "bu işi uzun süre götürebilecek mi" diye kuşkulanıyordu.

Artık, Churchill'in istifa etmesi için baskılar yeniden başlamıştı. Clementine, Churchill'in bu görevi, onun yerini almak üzere çağırılmayı yana yakıla bekleyen Eden'e devretmesini istiyordu. Ama Churchill 3 Kasım'da, felç geçirdiğinden bu yana ilk Parlamento konuşmasını yaptığındaki enerjisi kendisine, koltuğu bırakmasının gerekmediği yolunda bir güven verecek boyuttaydı. Channon, günlüğünde bu konuşma hakkında şu yorumda bulunmuştu: "Parlak, kurnazca ve karizmatik, esprilerle ve ustaca hamlelerle dolu Macaulayvari cümlelerini, donup kalmış ve huşu içindeki Parlamento'nun üzerine boca etti. Muhteşem bir manzaraydı. Ondan ya da bir başkasından bir daha hiç göremeyeceğimiz, olağanüstü bir gösteriydi. Bu yüce mecliste geçirdiğim on sekiz yılda böyle bir şeyi hiç duymamıştım."

"Churchill meclis salonundan çıkıp kendi başına yürüyerek sigara salonuna gitti ve sonra," diye yazmış Channon, "orada yüzü gururdan, zevkten ve zaferden ışıldayarak iki saat oturup brendisini yudumladı ve gelen iltifatları kabul etti. Bir okul çocuğu gibi sevinçliydi." Gerek Channon, gerekse bu muzaffer konuşmacının etrafına toplanmış kişilerden hiçbiri Churchill'in bir felcin ardından iyileşmekte olduğunun farkında değildi; doktorları da dahil, bilenlerin çoğunun onun Parlamento'da bir daha hiçbir zaman konuşamayacağı sonucuna varmasına yol açan bir felçten sonra hem de. "Atlanacak rezil engellerin sonuncusuydu bu," dedi Churchill Avam Kamarası'ndaki odasına döndüğünde Moran'a ve sonra da "Evet Charles," dedi, "artık Moskova'yı düşünebiliriz."

Moskova'ya yapılacak böyle bir yolculuğun ilk aşaması mecburen, Amerikalı ve Fransızlarla yapılacak bir hazırlık toplantısıydı; Churchill, Parlamento'daki zaferinden kırk sekiz saat sonra Eisenhower'ı bir kez daha Bermuda'ya davet etti. 4 Aralık'tan itibaren orada, yeni Fransız Başbakanı Joseph Laniel'le birlikte dört gün bir araya gelmeleri kararlaştırıldı. Churchill Rusya'yla ilişkileri yenilemenin bir yolunu bulmayı denemeye kararlıydı; onun önerisiyle Colville ve Soames, yumuşama olasılıkları üzerinde kişisel bir sohbet yapmak üzere Sovyet Büyükelçiliği'ne gitmişti. Ama Moskova'daki yeni İngiliz Büyükelçisi William Hayter'den gelen bir telgraf Churchill'in umutları yönünden pek hayra alamet değildi. "Sovyetler bir arada yaşamayı," diye bildiriyordu Hayter 24 Kasım'da, "yılanla tavşanın bir arada yaşaması gibi görüyor. Yeni Sovyet lideri Malenkov, Stalin'in yönteminin çok kaba olduğu sonucuna varmış gibi. Bundan sonra, Batı'yı zayıflatmak için başka türlü ve daha kurnazca yöntemler benimsenecek."

Ama Churchill bu sert değerlendirmeden ötürü duraklamadı. 1 Aralık'ta, yetmiş dokuzuncu doğum gününden bir gün sonra Londra'dan uçakla, on yedi saatlik, uzun ve zaman zaman çetin bir yolcukla Bermuda'ya gitti. Lord Cherwell de birlikte gidiyordu, çünkü Churchill Eisenhower'a "sizinle atom vesaire gibi konulardaki 'gizli işbirliği'mizi konuşmak istiyorum" demiş ve şunları eklemişti: "Bu, gerçekten, toplantımızın sadece Sovyetlerle yakın zamanlardaki haberleşmelerimiz bağlamında bir şey olmadığı yönünde, sizin de paylaştığınız sonucunu çıkardığım izlenimi güçlendirecektir. Biz sizinle konuştuktan sonra Cherwell, siz eğer uygun görürseniz adamlarınızdan daha çok kişiyle görüşmek üzere her zaman Washington'a gelebilir." Atomla ilgili konular on yıldan fazla bir süredir, savaşın ilk yıllarından beri Cherwell'in tam sorumluluğundaydı.

Churchill, Bermuda'ya vardığı gün, Fransız Başbakanı Laniel ve Dışişleri Bakanı Georges Bidault'u karşılamak üzere havaalanına gitti. Ertesi gün tekrar havaalanına gidip Eisenhower ve Dulles'a hoş geldiniz dedi. Eisenhower özel bir konuşma sırasında Churchill'e, Komünistler Kore'de ateşkesi kasten bozarsa ABD'nin "askeri hedeflere atom silahıyla karşılık vermeyi" düşüneceğini söyledi. Churchill itiraz etmedi ve tutanaklardaki kayıtlara göre Eisenhower'a "bunu tamamen kabul" ettiğini söyledi. Sonra yürüyüp deniz kıyısına gitti. "Yükselen gelgiti yenen Kral Canute gibi oturdu (ve sonunda da ayaklarını ıslattı)" diye hatırlıyordu sonraları Colville.

Bermuda Konferansı'nın ilk tam katılımlı toplantısı o gün öğleden sonra başladı. Sovyetler Birliği'nin tartışılması sırasında Bidault, gerçekten "yeni bir bakış" olduğundan kuşku duyduğunu söyledi. Churchill buna, "Bu olasılığı çok çabuk gözardı etmediğimizden emin olalım," yanıtını verdi. Kendisi, "insanlık ailesinin bu güçlü dalından kötülükten başka bir şey çıkmayacağına yahut, okyanus büyüklüğündeki bu kocaman ülkenin bu kadar az tanınan ve pek anlaşılmayan tek bir çevresinden tehlikeden başka bir şey gelmeyeceğine inanmakta çok acele" etmiyordu. Bunun üzerine Eisenhower, Rusya'yı bir "kevaşe" diye niteleyerek Churchill'i şaşırttı; "yaptığı banyoya, parfümüne ya da dantellerine rağmen hâlâ aynı kız," dedi. O kadını belki "ana caddeden çekip bir arka sokağa koymuş olabilirler"di. Fakat Eisenhower "bu meseleye, Sovyetlerin kapitalist hür dünyayı her türlü yolla, güç kullanarak, hileyle ya da yalanla yok etme siyasetinde bir değişiklik olduğu temelinde yaklaşmak istemiyorum," dedi. "Onların uzun vadeli hedefi buydu. Onların yazdıklarından, Lenin'den beri hiçbir değişiklik olmadığı gayet açık"tı.

Eisenhower, Churchill'den, söyledikleri yanlışsa "düzeltmesini" istedi; sonra da konferansı kapatıp ertesi güne erteledi. Eisenhower o gün akşam Churchill ve Eden'le konuşurken yine, Kore'de ateşkes bozulursa Amerikalıların yapacağı operasyon meselesinden söz açtı. Churchill, Eden'den aldığı cesaretle bu kez Eisenhower'ın, düşmanca davranışların yeniden patlak vermesi halinde Amerika'nın atom bombası kullanması gerektiği görüşüne "şiddetle karşı çıktı."

Ertesi sabah Churchill'le yaptıkları başka bir toplantıda Eisenhower, Birleşmiş Milletler'de yapacağı bir konuşmada, artık kırılmakta olan "modası geçmiş sömürgecilik modeli"nden söz etmeyi teklif etti. Churchill o gün öğle yemeğinden sonra Eisenhower'ı, Colville'in deyişiyle bu "çirkin cümle"yi konuşma metninden çıkarmaya ikna etti. Daha da önemlisi Churchill, Eisenhower'ı, ABD'nin "atom bombası kullanmakta serbest" olduğu yolundaki cümlenin yerine, ABD'nin "atom bombası kullanma hakkını saklı tuttuğu" yolunda bir cümleyle değiştirmeye de ikna etti. Eisenhower'ın teklifinin ana teması, yani atom enerjisinin uluslararası bir kuruluş tarafından kontrol edilmesi fikri Churchill'e göre gayet uygundu. Uçurumun kenarından dönüşün yolu gibiydi.

Konferansın geri kalan bölümü daha çok, Avrupa Savunma Birliği'nin konuşulmasıyla ve Churchill'in Fransızlardan, Alman askeri birliğini Batı

Avrupa savunmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmeleri yönünde talepleriyle geçti. Bidault, o günlerde, Fransa'nın doğu sınırındaki Saar konusunda yaşanan Fransız-Alman anlaşmazlığı konusunda hırslı bir şekilde konuşunca Churchill, toplantı tutanaklarına göre, "Fransız arkadaşlarından, Saar Vadisi'ndeki birkaç karış toprağın Fransa'nın alevlenmiş ruhunun yaşam-ölüm meselesinin arasına girmesine ve birçok umudun bağlandığı büyük bir yapının yıkılmasına izin vermemelerini isteyip, istirhamda bulundu." Eğer Almanya tümüyle silahsızlandırılırsa "her an Rusya'nın merhametine kalabilir"di.

Fransızlar ikna olmuyordu. Amerikalılar da Churchill'in, Süveyş Kanalı'nda güvenliği sağlamada İngiltere'ye katılma talebini kabul etmiyordu. Churchill'in ziyaret amacına, yani bir zirve toplantısı yönünden Rusya'ya karşı ortak bir yaklaşıma gelince, Amerikalılar bu zirveden Sovyetlerin bir propaganda zaferinden başka bir şey çıkmayacağı görüşünde gayet katıydı. Konferans 8 Aralık'ta bittiğinde Churchill düş kırıklığına uğramış bir adamdı. Çok uzaklardan gelmiş, hastalığını yenmiş, ama düşüncelerini savunmada başarısız olmuştu.

Churchill 10 Aralık akşamı uçakla Bermuda'dan ayrıldı. On bir gün sonra, eski bir İşçi Partili Çalışma Bakanı'na, Richard Stokes'e, "Amerikalıların Rusların yeniden silahlanmasından duyduğu tedirginlik akıldan çıkarılmamalıdır," demişti. "Onlar olmadan biz bu işi başaramayız." Ama Churchill yeni yılın ilk günlerinde, Amerikalıların Pakistan'a askeri yardımda bulunacağını ve Türkiye'yle Pakistan arasında bir tür askeri işbirliği kuracağını öğrenince sarsıldı. "Bu," dedi Bakanlar Kurulu'na 7 Ocak 1954'te, "şimdilik Batı'nın askeri gücüne hiçbir katkı yapmayacağı gibi Sovyet hükümeti tarafından da kışkırtıcı bir davranış olarak görülebilir."

21 Ocak'ta Churchill gazetede, Omdurman günlerinden asker arkadaşı Richard Molyneux'un öldüğünü okudu. Churchill savaştan sonra Molyneux'un yarasının iyileşmesi için kendi derisinden bir parçayı vermişti. "Benim derimi de beraber götürecek; öteki dünyada bir çeşit öncü birlik gibi" yorumunda bulundu arkadaşının ölümünü okuduktan sonra. Churchill'in kendisinin öteki dünyaya gidişi, bazılarının korktuğu gibi çok yakında gerçekleşecek bir şey gibi görünmüyordu. Archibald Sinclair 28 Ocak'ta Churchill'le Öteki Kulüp'te ve sonra tekrar ertesi sabah 10 numarada görüştükten sonra Beaverbrook'a şunları yazdı: "Gece de, sabahki işlerinin ortasında da hiçbir yorgunluk belirtisi yoktu; hâlâ hiçbir zayıflık yahut hareketsizlik yok. Hâlâ neşe ve enerji saçıyor; hakimiyeti hiç eksilmemiş."

Churchill 3 Şubat'taki Bakanlar Kurulu'nda, siyasi ufukta belirmeye başlayan bir sorun, yani İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan gelen teni farklı renkte olanların göçüne karşı yasal kısıtlamalar olasılığı konusunda ilk müdahalesini yaptı. "Bağlantıların çabucak iyileştirilmesinin," dedi, "ülkeye gelecek renklilerin sayısında giderek daha hızlı bir artışa ve onların buradaki varlığının er ya da geç, İngiliz halkının büyük bölümünde hoşnutsuzluğa yol açması muhtemeldir." "Ama bu sorunun," dedi Bakanlar Kurulu'na, "henüz hükümetin gerekli karşı önlemler almasını mümkün kılacak kadar, yeterli bir oranda kabul edilmediği de doğrudur."

O şubat ayında basında, biri *Daily Mirror,* öteki *Punch*'da olmak üzere, Churchill'in istifası için iki çağrı yer aldı. O ay Churchill için, uzun zamandır beklenen Dört Büyüklerin Dışişleri Bakanları toplantısı Berlin'de yapıldığında Rusların inatçı ve taviz vermez bir tavır göstermesinden ötürü bir düş kırıklığı da vardı. Ama 25 Şubat'ta Parlamento'da konuştuğunda yumuşamadan hâlâ umutlu olduğunu söyledi. "Dünya barışı söz konusu olduğunda," dedi, "sabır ve metanet hiç esirgenmemelidir. Bir on yılı hep, ara sıra, hiçbir işe yaramayan toplantıların yapıldığı Soğuk Savaş tartışmalarıyla geçirsek, bu bile, bunun alternatifi olan, ağza alınmayacak ve de hayal bile edilemeyecek dehşetlerden oluşan bir listeye göre daha tercih edilir bir şeydir. Kendi gücümüz ve güvenliğimiz için vazgeçilmez savunma önlemlerini gevşetmeyeceğimiz gibi, önümüzde açık duran yahut açabileceğimiz her kanalı kullanmaya devam etmekten de geri durmamalıyız."

"Özgür dünyanın Sovyetlerin potansiyel bir silahlı saldırısına karşı koyabilme gücünü geliştirme siyasetiyle, bir taraftan da Rusya'nın hepimizle birlikte yan yana, rahatça ve barış içinde yaşayabileceği koşulları yaratmaya çalışmak arasında bir çelişki yoktur," diyordu Churchill. Sözleri şöyle bitiyordu: "Amacımız barıştır ve buna ulaşmanın tek yolu da güçtür. Bunu her iki yolu birden deneyerek sağlamaya çalıştığımız yolundaki sataşmalardan ötürü caymamalıyız. Gerçekten de, bu konuda bir şeyler başarmanın şansını ancak, her iki yolu birden deneyerek bulabiliriz."

Churchill'in gücü, felç geçirdiğini bilenleri hâlâ hayretler içinde bırakıyordu. 4 Mart'ta, beş saatlik bir Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Lord Moran ona yorgun olup olmadığını sordu. "Hiç değilim," dedi Churchill. "Şimdi Amerikan Büyükelçisi'yle akşam yemeğine gidiyorum." Moran, "Bu hayret verici yaratık hiçbir kanuna boyun eğmiyor, hiçbir kural tanımıyor," yorumunda bulundu. Ama Churchill bir hafta sonra Butler'la yemek yer-

ken, Maliye Bakanı'na, "Kendimi, uçuşunun sonuna gelmiş, yakıtı bitmekte olan, alacakaranlıkta sağ salim inecek yer arayan bir uçak gibi hissediyorum," demişti. "Siyasette geriye bıraktığım tek düşüncem, Ruslarla yüksek düzeyde görüşmeler yapmak" sırrını verdi Churchill.

Churchill'in istifa etmesini isteyenler daha çok gürültü çıkarmaya ve sertleşmeye başlamıştı. Harry Crookshank 22 Mart'ta, günlüğünün mahremliğinde ona "bunak" demişti. Ama dört gün sonra, Churchill'i neredeyse her gün gören Jane Portal onu Lord Moran'a "gayet canlı" diye niteledi. Churchill ayrıca, Eisenhower'ı Rusya'yla yüksek düzeyde bir konferans için yeni bir girişimde bulunmaya ve Doğu-Batı ticaretini arttırmaya ikna etmek için aktif olarak gittikçe daha çok çaba harcıyordu. Ama Churchill'in Rusya'yla ticaretin arttırılması konusundaki bir önerisine karşılık Eisenhower, Rusların Batılı tüketim malzemelerinden yararlanmasını istemediği yanıtını verdi.

Churchill, Başkan'ı etkileme konusunda harcadığı çabaları hiç azaltmadı. O ay Amerikalıların bir hidrojen bombası patlatmasıyla çok kişi paniğe kapıldı. Ama Churchill 27 Mart'ta Eisenhower'a hâlâ, "Sovyet Rusya'yla ilişkilerde bir rahatlama sağlamak ve Rus yaşamında, Rus halkının sizin söz ettiğiniz tüketim malzemelerinden ve İngiliz ve Amerikan yaşamında çok büyük bir rol oynayan modern, popüler zevklerden ve meşguliyetlerden daha çok yararlanmasını sağlayacak her türlü gelişimi teşvik etmek umudunda olduğunu" söylüyordu. Bu tür duygular Soğuk Savaş ikliminde çok uzak görüşlülüktü. Ama Churchill'in Eisenhower'a çektiği her telgrafta Anthony Eden, Dışişleri Bakanı olarak yetkisinin zedelendiğini hissediyordu. İkisinin arasındaki gerilim neredeyse kopma noktasına kadar vardı. Eden 31 Mart'ta danışmanlarından birine büyük bir öfkeyle, "Bu böyle devam edemez;" dedi, "o bir bunak; cümlesinin sonunu bile getiremiyor."

O gün *New York Times* Eden'in düşüncesini onaylıyordu sanki. "Parlamento'nun yeniden açıldığı geçtiğimiz sonbahardan beridir ilk kez," diye yazıyordu, "Sir Winston kendine güvensiz ve yorgun görünüyordu. İki yıl önceki Churchill değildi ve 1940'ların büyük kişiliğinin bir gölgesinden ibaretti." *Daily Mirror* bu yorumu muzaffer bir tavırla ve "Amerika şimdi Churchill için ne diyor?" başlığıyla arka sayfasında bastı. Churchill 1940'lara kıyasla bir "gölge"ydi belki ama, *New York Times* onun dünya olayları konusunda hâlâ devam eden uyanıklığının farkında değildi. Bir

önceki gün, arkadaşı ve *Daily Express*'in sahibi Lord Beaverbrook'a şunları yazmıştı: "Sanırım *Express*, ABD'nin hidrojen bombası denemelerine devam etmesini yasaklatmaya çalışmamakla gayet akıllıca bir çizgi takip ediyor. Onlarla çıkacak bir ihtilaf dünya barışı ve bizim geleceğimiz açısından ölümcül sonuçlara yol açabilir, çünkü onlar rahatlıkla tek başına devam edebilir ve biz coğrafi yönden çok daha kötü bir konumdayız." Churchill şöyle devam ediyordu: "Sizin, Batı Almanya'nın gereken sınırlar içinde silahlanmasına şiddetle karşı çıkmaya devam etmenizden üzüntü duyuyorum. Bu her halükârda olacaktır ve onların bizden yana olması bize karşı olmasından iyidir."

Churchill, zayıf ve güçsüz olmasına karşın, tam o sırada hidrojen bombasıyla ilgili bir konuşma hazırlıyordu ve bu konuşmayı 5 Nisan'da Parlamento'da yaptı. "Batı Avrupa'nın geleceği ve İngiltere'nin güvenliği için," dedi, "İngiltere ve ABD arasında büyük bir ihtilaftan" daha feci bir şey olamaz. Churchill ayrıca, bir yıl önce, 11 Mayıs'taki gibi, bir zirve toplantısı olasılığından da söz etti; şimdi bu zirvenin, Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler'de yaptığı ve atom çalışmalarında danışmaya ve işbirliğine dayanan, yeni bir mekanizma kurulmasını teklif ettiği konuşmanın sonucunda, farklı bir "konu"su olacaktı.

Churchill, Avam Kamarası'na, "Eğer Rusya, İngiliz Uluslar Topluluğu ve ABD, atom enerjisinin ticari uygulamalarını ve uranyum stoklarının başka taraflara yönlendirilmesini konuşmak için bir masada toplanırsa, bütün bu güzel planları havaya uçuracak hidrojen bombası sorununun ortaya konması tuhaf gelmeyecektir ve benim umut ettiğim şey, yani devlet ve hükümet başkanları arasında çok büyük sorunların konuşulması şimdiye kadarki gibi olanaksız görülmeyebilir." "İngiliz siyasetinin iki temel amacı vardır" diye bitirdi Churchill sözlerini: "Birincisi, Sovyet liderlerini ve eğer ulaşabilirsek Rus halkını, Batı demokrasilerinin onlara karşı bir saldırı planlamadığına inandırmak için hiçbir fırsatı kaçırmamaktır. Diğeriyse, bu amaç gerçekleşinceye kadar, onlardan gelecek bir saldırıyı caydıracak ve gelirse de defetmek için gereken güce sahip olmamızdır."

Churchill bu sözleri söylerken konuşması, İşçi Partisi sıralarından gelen "İstifa!" bağırtılarıyla kesiliyordu. Bu bağırtılar öylesine yüksekti ki, zaman zaman Churchill'in söylediklerini bastırıyordu. Fakat en çok yoruma yol açan şey bu müdahaleler değil, Churchill'in onlara tepki göstermemesiydi. "Saldırının sertliği bu kez onu kavgaya kışkırtmadı," diye yaz-

dı *The Times*'ın Parlamento muhabiri. "Görülen o ki, bunlar onun karşı sesini kıstı ve konuşmasının bu bölümünü sebatla, zar zor sürdürmek zorunda bıraktı."

Churchill'in 5 Nisan'daki performansı bir dönüm noktasını gösteriyordu; özel sekreterlerinden Anthony Montague Browne, "Onun gücünün ne kadar yok olduğunu ilk kez, kesin bir şekilde fark ettim," diye hatırlıyordu sonradan. "Geçmiş günlerde, notlarını bir kenara bırakıp muhalefeti perişan ederdi, çünkü herkesten güçlü durumdaydı." Evelyn Shuckburgh, "Başbakan'ın gerçekten bir gaf yaptığı ve yaşlılığının verdiği zayıflığı Parlamento'ya gösterdiği yolunda, güçlü bir izlenim var," diye yazmıştı günlüğüne.

5 Nisan'daki başarısızlığa karşın, dünyanın nükleer bir zıtlaşmayla bölünmesinden korkan Churchill endişelerini 28 Nisan'daki Kraliyet Akademi yemeğinde ve iki gün sonra da Albert Hall'da dile getirdi. 26 Nisan'da Chequers'ta Eisenhower'ın, İngiltere'nin Çinhindi'ndeki savaşa katılmayı kabul etmesini umut eden temsilcisi Amiral Radford'u, "Rusların güçlü olduğu ve baskı altındaki milliyetçi halkların heyecanını harekete geçirebileceği bir komşu bölgede savaş tehlikesi" sözleriyle etkilemeye çalışmıştı. "Benim siyasetim gayet farklıdır," dedi Amiral'e; "merkezde konuşmaktır." "Bu konuşmalar ne tavize ne de bir ültimatoma yol açmalı ama Rusları, Batı'nın gücünün ne demek olduğuna ve savaşın delilik olduğuna ikna edecek şekilde tasarlanmalıdır."

Amiral Radford'un Chequers'a geldiği gün Churchill'in savaş anılarının altıncı ve son bölümü Londra'da yayınlandı. Brendan Bracken onu kutlamak için "WSC gibi bir canlı dünyaya gelmemişti," diye yazdı. Ama Churchill artık, istifası için muhtemel bir tarih olarak temmuz ayını söylüyordu; Eden'in Cenevre'deki, Çinhindi konusunda uluslararası bir toplantıda yaptığı çalışmalar hakkında günlük basında çıkan haberleri takip ediyordu. "O, iktidarı bırakacağı zaman konusunda bir karar ya da daha doğrusu, kararsızlık vadisinden geçiyor," diye yazmış Violet Bonham Carter, Churchill'e Chartwell'de yaptığı bir ziyaretten sonra bir arkadaşına, "ve onun, düşüncelerinde büyük bir mücadele yaşadığını hissettim. Yanlış ya da doğru, kalmaya teşvik ettim onu. Bana, 'Biliyor musun, benim gerçekten kalmamı isteyen bir sen bir de Beaverbrook olmak üzere sadece iki kişi var' dedi." Bracken da Churchill'in kalmasından yana kişilerden biriydi ve o ay Beaverbrook'a, "Sinirli Sam Amca'yı frakının kuyruğundan tutabilecek kapasite bir tek Churchill'de var," diye yazmıştı.

Churchill, Albert Hall'da 27 Mayıs günü Muhafazakâr kadınlar toplantısında konuşacaktı. "Asıl kompozisyonun bana her zamankinden daha zor geldiğini senden gizlemeyeceğim" diye yazmıştı bundan iki gün önce Clementine'e, "bir taraftan da, konuşmalarımı benim adıma başka kişilere hazırlatmak hiç hoşuma gitmiyor." Konuşmasını hazırlamak için iki günden fazla çalıştı, sonra kırk dakika konuştu ve kadınlara, "Ben inanıyorum ki," dedi, "bilimin doğadan söküp aldığı korkunç sırların, insanlığı yok etmek yerine insanlığa hizmet edeceği ve insanların girmek zorunda kaldığı savaşlara bir son vereceği günü göreceğiz; ya da sizler göreceksiniz."

Churchill, Washington'a gidip Eisenhower'la, atom enerjisinin barışçıl kullanımı konusunda bir İngiliz-Amerikan bilgi alışverişini konuşmayı planlıyordu. Bu amaçla yine Lord Cherwell'i de birlikte götürecekti. Churchill'in bu planını duyan Eden hemen bu fırsattan yararlanarak ona 7 Haziran'da yazdığı mektupta, bu yolculuktan döner dönmez Başbakanlıktan istifa etmesini teklif etti. "Sevgili Anthony, senin önerdiğin şeyi taahhüt edemem," diye yanıtladı Churchill ve devamında, "dünya olaylarında yaşanan kriz ve gerginlik beni giderek daha çok etkiliyor ve böyle bir dönemde bana duyulan güveni bir kenara atarsam görevimi yapmamış yahut ikimizin de yüreğindeki davalarda, sahip olduğum nüfuzu kullanmamış olurum," dedi. Ama "sonbahardan sonra" kalacağını sanmıyordu.

Eden'in mektubundan sonra Churchill istifa konusunu Macmillan'la konuştu ve sonbaharda gitmeyi düşündüğünü söyledi. Birkaç gün sonra Macmillan'dan aldığı, daktiloyla yazılmış bir mektupta, kendi görüşünce o yıl yeni bir yönetim oluşturulursa daha iyi olacağı, "çünkü bakanların yaz tatilinden önce yeni görevlerine yerleşmiş ve bu iş yaz tatili sonrasına kalmamış" olacağı belirtiliyordu. Churchill'in hoşuna gitmedi bu. "Sevgili Harold," diye yanıt verdi 20 Haziran'da, "mektubunu dün sabah aldım. O mektubun senin elyazın dışında bir şeyle yazılmaması gerektiğini düşünüyorum. Görüşlerinin gayet iyi farkındayım. Dostun Winston S. Churchill."

Churchill, Amerikalıları hâlâ Rusya'yla, her şeyden önce, 21 Haziran'da Eisenhower'a gönderdiği bir mesajdaki deyişiyle "Komünist saldırısına karşı bir dünya cephesi" kurulması temeline dayalı bir yumuşama siyaseti takip etmeye ikna edebileceği kanısındaydı. Yunanistan, Türkiye, Irak, Pakistan ve 1948'de Moskova'dan kopmuş olan Yugoslavya, bunların hepsi bu dünya cephesine katılabilirdi. "Bildiğiniz gibi," diye ekledi Churc-

hill, "ben Rusya'yı, zorla yönlendirilen halklarının daha rahat, daha dolu ve daha mutlu bir yaşama kavuşabileceği, tümüyle dostça ve kolay bir yolun var olduğuna ikna etmek istiyorum."

24 Haziran akşamı Churchill, Eden ve Cherwell uçakla Washington'a gittiler. Felcin üzerinden bir yıl geçmişti. "Bu ziyaretin asıl amacı," diye yazmıştı Colville uçuş sırasında, "Başkan'ı, atom ve hidrojen konularında daha verimli bir işbirliği yapmamız ve bizim, yani Amerikalılarla İngilizlerin savaştan kaçınmak, Soğuk Savaş'ın etkilerini en aza düşürmek ve zenginliklerimizi ve bilimsel bilgilerimizi facia yaratacak silahların üretiminden daha verimli amaçlar için harcayabileceğimiz, on yıllık bir 'rahatlama' dönemi sağlamak amacıyla, gidip Ruslarla konuşmamız gerektiğine inandırmaktır."

Churchill, Washington Havaalanı'nda Dulles ve Başkan Yardımcısı Richard Nixon tarafından karşılandı ve görüşmeler sırasında kalacağı Beyaz Saray'a götürüldü. O sabahki daha ilk buluşmalarında Eisenhower nihayet, Ruslarla yüksek düzeyde görüşmelerde bulunma fikrini kabul ettiğini dile getirerek Churchill'i şaşırttı. Bunun üzerine Churchill de, "umut verecek bir değişiklik olup olmadığını görmek için," muhtemelen kendisi tarafından Moskova'ya "bir keşif seferi" yapılmasını teklif etti. Eisenhower, Churchill'i Moskova'ya tek başına göndermeye hazırdı; fakat kendisi "halihazırda Sovyet egemenliğindeki bir yerde" yapılacak bir toplantıya gitmeyecekti. Churchill, kendisi, Malenkov ve Eisenhower arasındaki bir toplantının tarafsız Stockholm'de yahut Londra'da yapılmasını teklif edince Eisenhower kabul etti. Churchill, önceden Moskova'ya yapacağı "keşif seferi" konusunda da Eisenhower'a, "Yemin ederim ki sizi en ufak bir riskle bile karşılaştırmayacağım," dedi.

Churchill Washington'a gitmeden önce, başkanı olduğu Bakanlar Kurulu Savunma Siyaseti Komisyonu İngiltere'nin kendi hidrojen bombasını yapmasına karar vermişti. Bu karar Bakanlar Kurulu'nun tamamından gizli tutuldu. Ama Churchill 26 Haziran'da Eisenhower'a, İngiltere'nin kendi bombasını İngiltere'de yapacağını söyledi. İkisi ayrıca, "bu bombanın taşınabilirliği nedeniyle dünyanın karşılaşacağı tehlikeleri" de tartıştı. Ama hidrojen bombası denemeleri konusunda genel bir metne dökülmüş anlayış birliğinin, böyle bir patlamanın gizlenme olasılığı kadar, toplantı tutanaklarında geçen ifadeyle "saptanma güçlükleri" nedeniyle de pek "akıllıca" bir şey olmayacağı düşünüldü.

26 Haziran'da verilen resmî bir öğle yemeğinde Churchill, önde gelen otuz senatör ve Temsilciler Meclisi üyesine hitaben bir konuşma yaptı. "Komünistler zorbadır" dedi, "fakat onlarla bir araya gelip kafa kafaya vermek savaşmaktan iyidir." Ama bu yaklaşım Dulles'a hâlâ pek uygun gelmiyordu ve Dulles ertesi gün yaptıkları özel bir konuşma sırasında, Churchill'le Ruslar arasında bir ön toplantı konusundaki kuşkularını dile getirdi. Dulles'ın bu konuşma hakkında tuttuğu notlara göre, "Sayın Churchill tek başına bir tetkik misyonu yüklendiği takdirde ülkemizde buna pek iyi gözle bakılmayacağına ve ayrıca, Sayın Churchill'in kesinlikle ABD adına konuşamayacağı ya da davranamayacağının açık bir şekilde belirtilmesi gerektiğine dikkat çektim. Sir Winston bunu tamamen anladığını söyledi. Öte yandan kendisi kesinlikle, ABD'yle Sovyetler Birliği arasında bir arabuluculuk yapmak için değil, 'bizim tarafın' ruhunu ve amacını temsil etmek için gidecekti. Kesin bir karara varılmadan önce bu meselenin çok dikkatle tartılması gerektiğinin altını çizdim."

Washington görüşmeleri 29 Haziran'da bitti. O sabah yayınlanan nihai resmî bildiriyle Churchill ve Eisenhower, artık Federal Alman Cumhuriyeti adını almış Batı Almanya'nın "özgür dünyanın savunmasına gereken katkılarda bulunacağı Batı devletleri birliğinde eşit bir ortak olarak yerini almasını kabul ettiklerini" duyurdular. Böylece, Churchill'in ilk kez yedi yıl önce Zürih'te ortaya attığı fikir meyvesini vermiş oldu. O gün öğle yemeğinde İngiliz-Amerikan nükleer işbirliği meselesi tartışıldı. Bu tartışmada varılan kararlar bugüne dek gizli kalmıştır. Churchill sonra Washington'dan uçakla Ottawa'ya gitti ve Kanada Başbakanı'yla Savunma Bakanı'na, İngiltere'nin hidrojen bombası yapma kararını bildirdi.

Churchill 30 Haziran öğle vakti Ottawa'da Kanada halkına hitaben bir radyo konuşması yaptı ve sonra Kanada Başbakanıyla bir akşam yemeği yediler. Yemek masasından kalkınca havaalanına gitti ve New York'a uçtu. Gece yarısından sonra vardığı New York'ta dosdoğru limana gitti ve *Queen Elizabeth*'e bindi. Ertesi gün öğle vakti memlekete varacaktı. Yolculuk sırasında nihayet, Colville'in sözleriyle, "Rusya seferinde, daha iyi bir ilişkinin teminatı olarak Avusturya'nın özgürlüğünü istemeye" karar verdi.

Gemide bulunan Eden, Churchill'i istifa konusunda kesin bir taahhütte bulunmaya zorladı. Churchill bunu kabul etti ve 2 Temmuz sabahı Eden'e, ağustos başında Moskova'ya gideceğini, sonra görevi 21 Eylül'de kendi-

sine bırakacağını söyledi. Churchill o gün daha sonra Molotov'a, kendisiyle Sovyet liderleri arasında, "çok şeyin çözüme kavuşturulacağı daha geniş bir buluşmanın başlangıcı olacak" bir toplantı teklifinde bulunduğu bir telgraf metni yazdırdı. Bu telgrafın metnini gönderdiği Eisenhower, "ayağınızın altında ot bitmesine izin vermiyorsunuz," diye yanıt verdi.

Eden, Churchill gemideyken Bakanlar Kurulu'na danışmadan böyle bir telgraf çekmeye kalkmasına kızmıştı. "Epey uzun bir konuşmadan sonra," diye yazmış günlüğüne Colville, "Eden çağırıldı ve sonunda bir uzlaşmayı kabul etti." Churchill bu telgrafı, Eden'in istediği gibi Bakanlar Kurulu'na gönderecek, "yalnız, Eden bunu ilke olarak kabul etti diyecekti (ki kabul etmemişti tabii ki). Eden güçsüz bir şekilde teslim oldu." R. A. Butler, önerilen telgrafa yanıt olarak gemiye gönderdiği mesajda "ana fikirden genel olarak memnun" olduğunu bildirince Churchill şaşırdı ve buna sevindi. Bunun üzerine de telgraf Moskova'ya gönderildi. Ama bu metni Butler'ın dışında hiçbir Bakan görmemişti.

Queen Elizabeth 6 Temmuz'da Southampton'a vardı. Churchill ertesi gün Bakanlar Kurulu'na, İngiltere'nin hidrojen bombası yapma kararını bildirdi. "Dünya barışını koruma konusunda en büyük umudun," dedi, "potansiyel saldırganların, atom gücü kullanılarak yapılacak yok edici bir misillemeden korunma konusunda bir umutlarının olmadığını gayet açık bir şekilde görmesini sağlamak olduğundan kuşkum yok." Churchill, gemiden çektiği telgrafına Molotov'un yanıtını o gün akşam aldı. Churchill'in önerdiği türde, yani Moskova'da, Churchill ve Malenkov arasında bir toplantı tamamen uygundu. Her şey, Churchill'in son büyük devlet adamlığı faaliyetine tam uygun gidiyormuş gibi görünüyordu. Ama 8 Temmuz'da Bakanlar Kurulu toplandığında birçok bakanın Churchill'in bu girişimine tümüyle karşı olduğu ve kendilerine danışılmadan yapılmış olmasına çok gücendikleri hemen ortaya çıktı.

Hem Lord Salisbury hem de Harry Crookshank, Churchill'in Molotov'a çektiği telgrafın aleyhinde konuştu. Sonra Butler, Churchill'in inisiyatifine müthiş bir darbe vurdu. "Bu telgraf taslağı bana 3 Temmuz Cumartesi öğleden sonra, ben Norfolk'tayken geldi," dedi. Telgraf kişisel olarak kendisine gönderilmişti. "Telgrafta, Bakanlar Kurulu'nun görüşlerinin sorulduğuna dair hiçbir şey yoktu." Aslında, kendisi henüz kendi yorumunu gönderemeden "Başbakan'dan, mesajın Moskova'ya gönderilip gönderilmediğini soran bir telgraf daha gelmişti." "Bu," dedi Butler, "ken-

disinin, diğer bakan arkadaşların görüşlerini sormasının düşünülmediği görüşünü doğrulamıştı ve her halükârda, bakanlar hafta sonunda dört bir yere dağılmışken onun böyle bir şeyi yapması zaten çok zordu."

Butler'ın anlattıkları Churchill'in bakanlarını şoke etti. Tartışma devam ederken, bakanların çoğunluğunun bir Moskova ziyaretini desteklemeyeceği belli oldu. Bir çıkış yolu bulmaya çalışan Churchill, Bakanlar Kurulu'na, bunu ilk önce Eisenhower'a danışacağını söyledi. Kabul edildi. "Her şey," dedi Churchill, Eisenhower'a, "Bakanlar Kurulu'nun bu projeyi yürütmeye karar verip vermeyeceğine bağlı." Fakat Üç Büyükler Toplantısı fikrinden vazgeçmeye niyeti yoktu ve 9 Temmuz'da Eisenhower'a çektiği bir telgrafta şunları yazdı: "Ben Moskova'ya gitmek niyetinde değilim. Onlarla ancak eşit koşullarda bir araya gelebiliriz ve sizin bana henüz göreve başlamamışken söylediğiniz Stockholm ya da Viyana, bunların ikisinin de kabul edilebilir olmasına karşın, Anthony bence en iyisini, yani Bern'i önerdi. Malenkov, Cenevre Konferansı bitince oraya gelebilir, Molotov da Cenevre'den gelir ve Anthony'yle ben onlarla çok açık bir dille konuşmak olanağını buluruz. Ondan sonra eylül ayında Londra'da Üç ya da Dört Büyükler konferansı yapılabilir."

"Elbette," dedi Churchill, "bunların hepsi boş laf olabilir. Sovyetler Moskova'dan başka bir yerde buluşmayı reddedebilir. O durumda her şey şimdilik bırakılacaktır yahut onlar hiçbir şey vermeyecek ve sadece, İngiliz-Amerikan birliğini bozmak için, tamamen boşuna çaba harcayacaklardır. Ama ben yanılsamalara değil, umutlara değer veririm ve her şeyden önce ben 'feda edilebilir' biriyim ve böyle büyük bir davada feda edilmeye çoktan hazırım."

Bakanlar Kurulu'nda Eden, Churchill'in devam eden inisiyatifine zorla müdahale etti. "Churchill'in önerdiği türden bir toplantının tehlikeleri," dedi 9 Temmuz'da bakan arkadaşlarına, "saptanmış bir gündemin olmaması ve Rusların ortaya atması muhtemel sorunlardır." "Bir Avrupa Savunma Birliği'nin yaratılmasına alternatif olarak," dedi Eden, "muhtemelen, birleşik bir Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesini ve daha sonra NATO'nun, Sovyetler Birliği'ni de kapsayacak şekilde genişlemesini teklif edecekler." "Daha geniş bir toplantı" projesi konusunda da uyarılarda bulunan Eden, "İngiltere, Rusların bunun Komünist Çin'i de kapsayacak şekilde Beş Büyükler temelinde hazırlanması fikrini dayatmasına hazır olmalıdır," dedi.

Churchill, Malenkov'la toplantı yapma umutlarından vazgeçmeyi hâlâ kabul etmiyorsa da, Bakanlar Kurulu'nun ağırlıklı görüşü gayet açık bir şekilde buna karşıydı. Macmillan 16 Temmuz'da Bayan Churchill'i görmeye gitti ve Bakanlar Kurulu'nun bu konu yüzünden "dağılma tehlikesinde" olduğunu söyledi. Bakanlar Kurulu'nda, Churchill'in Molotov'a gemiden çektiği telgrafın birçok üst bakan tarafından yasalara aykırı olarak görülmesinden ötürü büyük bir öfke vardı. Bakanlar Kurulu 23 Temmuz'da toplandığında çoğunluk, bu kadar önemli bir telgraf için önceden bakanlara danışılması gerektiği konusunda fikir birliğindeydi. Churchill'in teklifinin özüne gelince, Eden, Bakanlar Kurulu'na gayet vurgulu bir şekilde, "şu zamanda Ruslarla yapılacak ikili görüşmelerden bir yarar geleceğini" sanmadığını söyleyecek kadar açık sözlü konuştu. "Ama," diye devam etti gayet kararsız bir şekilde, Churchill'in "bu kadar uzun deneyimiyle," böyle bir girişimde bulunmaya değeceğini böylesine kuvvetli bir şekilde hissetmiş olması karşısında, "bu toplantı Rus toprağında yapılmayacaksa, kabul etmeye hazır"dı.

Bakanlar Kurulu, bu konuda verilecek kararın üç gün sonra yapılacak bir sonraki toplantıya bırakılmasına karar verdi. 26 Temmuz'da tekrar toplandıklarında, çoğunluğun, nerede yapılırsa yapılsın bir Churchill-Malenkov buluşmasına hâlâ karşı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Churchill teklifini geri çekti. Ama yeni hidrojen bombası faktörü yüzünden, Soğuk Savaşı bitirmek için çaba harcanması gerektiğine inanıyordu. 29 Temmuz'da Parlamento'da, İngiltere'yle Mısır arasında iki gün önce Kahire'de imzalanmış olan ve İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesini öngören anlaşma konusunda eleştirilerde bulunulunca Churchill, milletvekillerinden olaya daha geniş açıdan bakmalarını rica etti. "Korkunç gelişmeler ve gözlerimizin önünde beliren korkunç manzara, Süveyş Kanalı'yla ve Mısır'daki pozisyonumuzla nasıl da orantısız," dedi ve devam ederek şunları söyledi: "Sadece, bu toplantı başladığında bilmediğimiz ve bize hakkında hiçbir şey söylenmemiş koşullarda bir savaşın ilk birkaç haftasını gözümüzde kabataslak canlandırmaya çalışmak; sadece o tabloyu çizmek ve Parlamento'ya sunmak bile, eminim ki sayın Parlamento üyelerini, günümüzde sadece askeri düzenlemeler için değil, ulus ulusa insani bir ilişki kurmak amacıyla yapacağımız her türlü girişim için de yaşamsal bir şekilde gerekli temelin ve orantı anlayışının eskilerde kaldığına ikna edecektir."

Churchill'in sözleri etkili oldu. "Churchill yerine oturduğunda," diye yazmış günlüğüne Moran, "Parlamento'ya bir orantı anlayışı kazandırmış ve böylece üyeler Süveyş'in, her şeyi yok edecek bir savaşın inanılmaz felaketlerine nazaran önemini görebilmişti." Ama bu Parlamento başarısına karşın, sadece dört dakika süren bu müdahale sırasında, Churchill'in istifasını sağlamaya yönelik, gizli ama kararlı harekete katılan bakanlar epey artmıştı. Bırakacağı ay olarak ilk önce haziran, sonra temmuz, sonra da eylül dememiş miydi? Artık kesin bir tarih veremez miydi? "Churchill bir mucize ve bir sır," diye yazmıştı kızı Mary 29 Temmuz'da günlüğüne, "ve onun niyetinin ne olduğunu *gerçekte* hiçbirimiz bilmiyoruz; belki kendi bile bilmiyor!"

Churchill Chartwell'e gitti. Bakanlar Kurulu'nu şaşırtarak, bu kez, eylül ayında görevi Eden'e devretmemeye karar verdi. Eden, bu değiş-tokuş hiç olmazsa ekim ayına kadar olacak mı; yani o ay yapılacak Parti Kurultayı'na Başbakan olarak gidebilecek mi, yoksa sadece, yakında Başbakan olacak biri olarak mı gidecek diye sordu. Ama Churchill bunu kabul etmedi. O, 1955'in ilk aylarına kadar dümende kalmak istiyordu. "Bu konular üzerinde derin derin düşündüm," diye yazdı Güney Fransa'da tatilde bulunan Clementine'e 10 Ağustos'ta, "ve her zaman keyifli değilim." Attlee'nin Moskova'ya gideceği duyurulunca Churchill özellikle çok rahatsız oldu. "Eğer Malenkov'u görseydim bir sevinç patlaması olacaktı," dedi Moran'a 12 Ağustos'ta. "Şimdi bu işi Attlee yaptı." Churchill, Ruslarla buluşmak umuduna sebatla yapışmıştı. Tezlerini ilk önce Butler'a, sonra da Macmillan'a açtı ve Macmillan bunları 24 Ağustos'ta günlüğüne kaydetti: "Kalabileceği kadar kalmak niyetinde. Onun benzersiz bir konumu varmış. Demirperdenin her iki tarafındaki herkesle, gerek kişisel mesajla, gerekse yüz yüze konuşabilirmiş. Sağlığına tümüyle kavuşmuşken görevini terk edemezmiş." Churchill ayrıca Macmillan'a, "Eğer ben seçimlerden önce istifa edersem, Eden'in başkanlık edeceği bir hükümet asla başarılı olamaz," dedi. "Gladstone ve Salisbury'nin ardından gelen, Lord Rosebery ve Arthur Balfour gibi parlak kişilikler bile yeteneklerine ve karizmalarına karşın süpürüldü gitti." Churchill ayrıca, Macmillan'ın yazdığına göre, "kendisinin Başbakan olduğunu ve bir hükümeti kurup yönetebildiği ve Parlamento'nun güvenine sahip olduğu sürece hiç kimsenin onu görevinden uzaklaştıramayacağını" söylemişti. "Kulislerde ve basında, onun istifası konusunda mütemadiyen süren bu gevezelik dayanılmaz

bir şeydi. Bu muhakkak, onun geçen yılki hastalığından kaynaklanmıştı. Fakat artık iyileşmişti. Doğal olarak, seksenine yaklaşmış, iki kere felç geçirmiş her insan gibi, her an ölebilirdi. Ama belli bir zamanda ölmeyi tahhüt edemezdi! Bu nedenle, istifa etmeye niyeti yoktu."

Churchill, Macmillan'a, Eden'e yazdığı ve 1955 Kasımı'nda yapılacak genel seçimlere kadar Başbakan olarak kalmak niyetinde olduğunu bildiren mektubu gösterdi. Bu mektup Churchill'e, özellikle de Clementine onun bir yıl daha ve daha da fazlasında Başbakan olarak kaldığını görmeye son derece isteksiz olduğunu gösterdiğinde çok büyük acı verdi. "Harold bunu göndermem gerektiği kanısındaydı," diye yazdı Churchill ertesi gün Clementine'e. "Gitti. Sorumluluk benimdir. Ama dilerim sen bana sevgini verirsin."

Eden 27 Ağustos'ta Churchill'i görmeye gitti. Konuşmaları sonucunda, Churchill'in en azından bir yıl daha çekilmeye niyetinin olmadığı doğrulandı. "Sen gençsin," dedi Churchill ona. "Bu iş altmış yaşına kadar hep senin. Niçin böyle acele ediyorsun?" Churchill iki gün sonra Bakanlar Kurulu'na görevinde kalacağını bildirdi. Yine, Ruslarla, Bernard Baruch'a yazdığı bir mektupta dediği gibi, "üst düzey" bir buluşmayı gözlüyordu. "Şimdilik istifayı düşünmediğimi duyunca eminim memnun olacaksınız," dedi Baruch'a. "Gerçekten, 'barışı güçle sağlama' davasına hâlâ katkıda bulunacağım kanısındayım. Annemin ülkesinde sesimin daima dinleneceğinden eminim. Bu yıl boyunca gücümü topladım ve özellikle, gün ortasında güzel bir uyku çekersem uzun süre ve sabahtan akşama kadar çalışabiliyorum." Churchill, "Kafam sürekli termo-nükleer sorunun baskısı altında," diye ekledi, "ama yine de bunun, insanlığın değil savaşın sonunu getirmesinin daha muhtemel olduğuna inanıyorum."

Churchill ağustosun son günü, Fransız Parlamento'sunun Avrupa Savunma Birliği'ni 264'e karşı 319 oyla reddettiğini duyunca şoke oldu. Hemen, Alman Başbakanı Dr. Konrad Adenauer'e yazarak, ilerideki bir savunma düzenlemesinde, daha önce ASB planında düşünülmüş miktardan daha çok Alman gücü için ısrar etmemesini istedi. "Bu, yeni Almanya'ya, istediği kadar ya da başkaları kadar tümen oluşturma hakkını talep etmek ve bu konuda bitmek bilmez yasa tartışmalarına dalmaktan çok daha değerli bir ahlaki ağırlık ve saygınlık kazandıracaktır," dedi. "Bu tavsiye," dedi Churchill, "bunca yıllık mücadeleden sonra, Alman ulusunun dünyanın özgür uluslar ailesinde gerçek yerini aldığını görmekten daha büyük arzusu bulunmayan birinden geliyor."

Churchill 18 Eylül'de Eisenhower'a yazdığı mektupta Başkan'a şunları söylüyordu: "Sizin ve benim, Almanların katkısını 1 numaralı hedefimiz olarak görmeye devam etmemizi ve onları karşı tarafta değil bizim tarafımızda tutmamızı diliyor ve bunun için dua ediyorum."

Graham Sutherland Chequers'ta Churchill'in, sekseninci doğum gününde Parlamento'nun her iki kanadı tarafından kendisine sunulacak portresini yapıyordu. Clementine 1 Eylül'de Mary'ye şunları yazmıştı: "Graham Sutherland 'Süper' biri. Gerçekten, çok çekici bir adam ve sergilediği vahşi ve gaddar resimlerin onun fırçasından çıktığına pek inanamıyor insan. Churchill ona üç kez poz verdi ve resmin başlangıcını babandan başka gören olmadı ve baban çizimin gücünü görünce vuruldu." Resim yapma süreci devam ederken, Sutherland her pozdan sonra tablonun örtülmesini sağlıyordu. Bitirince resim götürüldü ve son durumunu Churchill de Clementine de görmedi.

Churchill 9 Ekim'de Blackpool'daki Muhafazakâr Parti Kurultayı'nda konuştu. Kendisinin, on dört yıldır Muhafazakâr Parti'nin lideri olduğunu belirtti. Çekilmekten hiç söz etmedi. "Her halükârda şimdilik," diye yazdı *Observer,* "üyeler onun kendi süresince ve istediği şekilde devam etmesinden memnun görünüyor." Fakat *Observer*'in bilmediği şey, Macmillan'ın bir hafta önce Churchill'e yazıp, istifası için kesin bir tarih saptamaya ve seçimlerden önce, Eden'in oy verme gününe kadar adilce "kendi koşusunu" yapabilmesini mümkün kılacak kadar erken bir tarih seçmeye zorladığıydı.

Churchill, Blackpool'dan döner dönmez Macmillan'ı Chartwell'e çağırdı. Görüşmelerinden sonra Macmillan günlüğüne, Churchill'in, istifa tarihi konusunda "yazılı ya da sözlü bir taahhütte bulunmaksızın" Başbakan olarak kalacağını yazmıştı. Churchill ayrıca Macmillan'a Savunma Bakanlığını teklif etti; Macmillan kabul etti. Mary 26 Ekim'de günlüğüne şunları yazmıştı: "Şimdi kalkıp da gerçekten, Babamın çekilmesi gerektiğini düşünmek ve buna inanmak ne kadar gerçek dışı geliyor! Kabinede yaptığı değişiklikten sonra tam hızıyla uçuyor şimdi."

Churchill hiç dur durak bilmiyordu. 9 Kasım'da Londra Belediye binasında, 12 Kasım'da Harrow Okulu'nda, 23 Kasım'da Woodford'da ve 26 Kasım'da Bristol Üniversitesi'nde konuştu ve Moran'ın yazdığına göre, öğrenciler "Onu yaşlı biri gibi hissetmedi; tam tersine, sanki onlardan biri gibiydi ve iki bin genç ses sevinç ve takdir duygularını haykırdı. Churc-

hill'in onların büyüklerine karşı yaklaşımında da aynı muzipçe mizah vardı." Churchill Bristol'da konuşurken, İngiltere'nin eski Washington Büyükelçisi Sir Oliver Franks de oradaydı ve Moran'a, "Churchill'i birkaç gün önce Buckingham Sarayı'nda gördüğümde bir divanda oturmuş, kimseyi dinleyemeyecek kadar bitkin görünüyordu," dedi; "yüzü solgun ve maske gibiydi, bedeni sarkmıştı ve fazla bir ömrü kalmamış, çok yaşlı bir adam gibiydi. Ama Bristol'da teni pembeydi, yüz ifadesi enerji doluydu ve gözleri parlıyordu."

30 Kasım'da Churchill seksen yaşındaydı; Gladstone'dan beri hiçbir Başbakan bu yaşta görevde kalmamıştı. Churchill'den başka, Parlamento'ya Kraliçe Victoria döneminde girmiş ve halen hayatta olan hiçbir üye yoktu. O sabah, Westminster Hall'da yapılacak muazzam bir toplantıdan önce kendisine Sutherland'in resmi sunuldu ve Churchill bunu "modern sanatın dikkat çekici bir örneği," diye niteledi ve "Kesinlikle, gücü ve içtenliği birleştiriyor," dedi. Ama resmi beğenmemişti; tam bir acımasızlık görüntüsüyle yaşlılığı birleştirmiş gibiydi sanki. Clementine, kocasının ölümünden sonra bu resmin yok edilmesini istedi.

O sabah daha çok makbule geçen şeyse, Attlee tarafından, Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Liberal sosyal reformlardaki "büyük payı"na yapılan övgüydü ve Attlee daha sonra da, 1915'teki Gelibolu seferini "savaşın tek yaratıcı hayal gücüne sahip stratejik fikri" diye niteliyordu. Attlee, "Ama keşke onu başarıya götürecek kadar yetkiye sahip olsaydınız," diye eklemişti. Churchill buna verdiği yanıtta, "Ben artık yolculuğumun sonuna yaklaşıyorum," dedi. "Dilerim hâlâ vereceğim hizmetler vardır." Eisenhower'ın kutlama mesajına yanıt olarak da 7 Aralık'ta, geriye kalan tek hevesinden söz ederek Başkan'a, "Ben hâlâ, Rusya'daki yeni rejimle yüksek düzeyde bir toplantı yapabilmemizi ve hem sizin hem benim hazır bulunabilmemizi diliyorum," diye yazdı.

Churchill böyle bir etkinlik için gereken gücü bulabilecek miydi? Colville üç ay sonra şunları yazıyordu: "Aydan aya daha çok yaşlanıyordu ve gazeteler dışında bir şey okumaya yahut eğlendirici bulmadığı bir şey düşünmeye pek istekli değildi. Bezik oynamaya gittikçe daha çok ve devlet işlerine daha az vakit ayrılıyordu. Bütün bir sabah bir Parlamento sorusunun hazırlanmasına harcanabiliyordu; durumlar hakkındaki veriler bakanlıklardan isteniyor, ama geldiklerinde hiçbir ilgiye yol açmıyordu (üzerlerine 'R' yazılıyor ve onun siyah kutusunda çürümeye bırakılıyordu); mek-

tupların imzalanması bile bir uğraş ve Dışişleri Bakanlığı telgraflarının okunması bir tenezzül meselesi haline gelmişti." "Ama yine de," diye eklemişti Colville, "bazı günler eski parıltısı geri geliyor, espri ve mizahı kabarıp kıvılcımlanıyor, kurduğu cümlelerde zekası coşuyor ve bazen, verdiği bir kararda, yazdığı bir mektupta ya da cümlede hâlâ deha parıltıları görünüyordu."

Eden 21 Aralık'ta Churchill'le görüşmek için Downing Sokağı'na giderek ondan, istifa için bir tarih belirlemesini istedi. Churchill, muhtemel bir tarih olarak "Haziran sonu ya da temmuz"dan söz etti ama taahhütte bulunmadı. Ertesi gün, kıdemli bakanlardan oluşan bir grup kendisiyle görüşmeye gelince Churchill onlara, Eden'in günlüğüne yazdığına göre, "kendisinin gitmesini istediklerinin belli olduğunu" söyledi. Kimse bunu yalanlamadı. Churchill de artık, onun gelecek yaz muğlak bir zamanda değil, Eden'e seçimlere kadar tam bir hazırlık süresi bırakacak bir zamanda istifa etmesi yolunda, herkesin oybirliğiyle katıldığı belli görüşe karşı direnmek istemiyordu. Eden'e ya da Macmillan'a bildirmeden, 1955'in başlarında, Paskalya tatilinin başında gitmeye karar verdi; o yıl Parlamento 7 Nisan'da tatil edilecekti. "Onun artık tek isteği," dedi Bracken 17 Ocak'ta Beaverbrook'a, "Güney Fransa'da, geri kalan yıllarında kış aylarını geçireceği küçük bir villa bulmak."

Churchill'in nisan başında istifa kararı gizli bir sır olarak kaldı. Ruslarla bir toplantı yapma umudundan hâlâ vazgeçmemişti; 12 Ocak'ta, Fransız Başbakanı Pierre Mendès-France'a, "Zaman zaman, Sovyet hükümetinin yeni liderleriyle verimli bir Dört Büyükler Konferansını sağlayacak doğrudan bir kişisel temas kurma konusunda çok güçlü bir istek" duyduğunu söyledi. Geliştirmeyi düşündüğü başka fikirleri ve bunların arasında da İsrail'in İngiliz Uluslar Topluluğu'na kabulü vardı. "İsrail dünyada bir güçtür," diye yazdı 9 Şubat'ta Eden'e, "ve ABD'yle bir bağdır." Dokuz gün sonra, Buckingham Sarayı'ndaki bir öğle yemeğinde, İsrail'in İngiliz Uluslar Topluluğu'na girmesi konusunu Evelyn Shuckburgh'a açtı ve şunları söyledi: "Bunu hiç aklınızdan çıkarmayın. Harika bir şey olur. Birçok halk bizden ayrılmak istiyorken, rüzgarın tersine döndüğü nokta olabilir bu." Churchill ayrıca Nehru'yu, 21 Şubat'ta Hindistan Başbakanına söylediği gibi, "Hindistan'ı, en azından düşünce düzeyinde, tüm Asya'da bir ideal olarak, Komünist Parti talim kitabına değil, bireyin özgürlüğü ve saygınlığı hedefine yönelterek, başka hiçbir insanoğlunun yapamadığını yapmaya" teşvik ediyordu.

Bracken'ın Beaverbrook'a Churchill'in o nisanda istifa edeceğini söylemesinden tam bir ay sonra, kendisine böyle bir şey söylenmemiş Macmillan günlüğüne şunları yazmıştı: "Sanırım artık gitme konusunda nihai kararını vermiş. Bunu yapmak zorunda kaldı ve kendisine bir gelecek ve makbul bir yaşam planlamaya başladı." Macmillan bu sonuca, Churchill'in "çok neşeli bir ruh halinde" olduğu bir Bakanlar Kurulu toplantısından sonra varmıştı. Konuşmaların bir noktasında, Parlamento Meydanı'nın gelecekteki planı ve belki de yenilenmesi ve büyütülmesi sorunu ortaya çıkmıştı. "Bu," dedi bakanlarına Churchill, "çekilmiş bir siyasetçi için iyi bir konu olacak." Macmillan, "Churchill'in Bakanlar Kurulu'nda ilk kez, kendisinin artık Başbakan olmayacağı bir zamandan söz etmesiydi bu," diye yazmıştı. Macmillan 26 Şubat'ta Chartwell'e gittiğinde Churchill ona 5 Nisan'da istifa etmeyi düşündüğünü söyledi. Konuğuna ayrıca, bir sonraki bütçeyi "Başbakan olarak" dinlemek istediğini de söyledi. Bütçe 28 Mart'ta sunulacağına göre, onun istifa tarihiyle çelişmiyordu bu.

Churchill'in yapacağı çok önemli bir konuşma daha vardı. "Onu tümüyle kendisi yazdırdı" diye hatırlıyordu Jane Portal sonraları. Bu konuşma, Parlamento'da daha önce, 1901'de yaptığı ilk konuşmaları gibi, savaşın niteliğindeki dramatik değişimler üzerineydi. 1901'de konu, ülkenin tüm sanayi kaynaklarının savaş için kullanılacağı yolundaki kötü beklentiydi; 1955'teyse hidrojen bombasıydı ve "Ne yapmalıyız?" diye soruyordu Churchill. "Yaşamlarımızı ve dünyanın geleceğini korumak için hangi yola sapmalıyız? Yaşlılar için pek önemli değil; yakında zaten ölecekler; ama, tüm enerjileri ve heyecanlarıyla gençlere bakmak ve hepsinden öte, neşeli oyunlarını oynayan çocukları seyretmek bana büyük bir acı veriyor ve Tanrı insanoğlunu derde sokarsa bunların başına neler gelecek diye merak ediyorum."

En iyi savunma, "tüm dünyada gerçek anlamda bir silahsızlanma"ydı. Ama "Rusya'nın uzun tarihi gelenekleri yüzünden, uluslararası bir denetim konusunda fiilen uygulanacak bir sistemi kabul etmek Sovyet hükümetine çok iğrenç geliyor"du. Büyük devletler "dengeli ve aşamalı bir silahsızlanma sistemi" bulmalıydı. Buna ulaşılıncaya kadar, özgür dünya için sadece "tek bir akıllıca siyaset," caydırıcılarla savunma siyaseti vardı. "Bu caydırıcılar her an, silahsızlanmanın anası olabilir," dedi, "yeter ki caydırsınlar."

Hidrojen bombası, "Sonsuz büyük tahrip gücü ve daha da büyük alanlara bulaşması nedeniyle, nüfusu bugüne kadar kendilerini hiç tehlikede hissetmeyecek kadar geniş topraklara yayılmış uluslara karşı da etkilidir," dedi. Bu, her iki tarafın liderleri tarafından da "iyi anlaşılmış"tı. Kendisi bu nedenle, "uzun süredir, bu sorunların samimi bir konuk tarafından karşıdakine gayet açıkça ve dobra dobra aktarılabileceği" bir üst düzey konferans yapılmasını ummuştu. "O zaman, inanıyorum ki" diyordu Churchill, "bizler, yaşananların bir cilvesi olarak, güvenliğin teröre kalkan işlevi gördüğü; kurtuluşun da yanarak yok olmanın ikiz kardeşi olduğu bir aşamaya varabiliriz." "İnanıyorum ki," diyordu, "sabırla cesareti birleştirirsek hâlâ zaman ve umut var." Churchill bu konuşmasında Parlamento'ya son olarak şunu duyurdu: "Hakkaniyet kaygısı, insanlık sevgisi ve adalet ile özgürlüğe duyulan saygının, eziyet görmüş kuşaklara, şu anda saplandığımız süreçten çıkıp, ileriye doğru huzurlu ve muzaffer adımlar atmasını olanaklı kılacağı o gün gelebilir. Bu arada, asla korkmayın, asla yorulmayın, asla umutsuzluğa kapılmayın."

Churchill kırk beş dakika konuşmuştu. Sergilediği gücü *Sunday Times*, "çok parlak bir şekilde gösterdiği gibi, hâlâ en yüksek düzeyinde" diye yorumladı. Gazetenin bilmediğiyse, Churchill'in nihayet, görevi bırakmaya karar verdiğiydi. Ama görüşmelerin ikinci gününde, İngiltere'nin, hidrojen bombası konusunda ABD'nin talimatlarını yerine getirdiği yolundaki bir eleştiriye yanıt olarak Churchill, geçirdiği felçten kamuoyunun karşısında ilk kez söz ederek Parlamento'yu hayretler içinde bıraktı. "Gidip Başkan'ı görmeye her şekilde hazırlanmıştım," dedi 1953'ün ilk aylarını hatırlatarak. "Ama beni fiziksel olarak tümüyle felç eden, çok ani bir hastalığın darbesini yedim. Bu yüzden ertelemek zorunda kaldım."

Churchill altı gün sonra, 8 Mart'ta Eden'le Downing Sokağı'nda yedikleri bir öğle yemeği sırasında, 5 Nisan'da, yani bir aydan az bir süre sonra istifa edeceğini doğruladı. Üç gün sonra kendisine, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Sir Roger Makins tarafından gönderilen ve Eisenhower'ın, onun, yani Churchill'in Adenauer'le beraber Avrupa Savunma Birliği'nin yerini alacak yeni savunma anlaşmasını onaylayacağı 8 Mayıs'ta, yani Zafer Günü'nün onuncu yıldönümünde Paris'te bir araya gelme yolundaki bir önerisini bildiren telgraf sunuldu. Eisenhower ayrıca, Büyükelçi'nin dediğine göre, kendisi Paris'teyken, "Sovyetlerle gerginliğin ve savaş riskinin azaltılması için girişilecek uzun vadeli çabalar konusunda bir toplantının planlarını yapmaya" hazır olacaktı.

Churchill ilk başta, Eisenhower'ın önerisindeki imayı fark edemedi. Washington'un telgrafını tekrar okuduktan ve Dışişleri Bakanlığı'nın buna iliştirilmiş yorumunu biraz yerdikten sonra birden, üst düzeyde bir toplantı umutlarının canlanması şansını gördü. Ama 8 Mayıs onun istifa etmeye niyetlendiği tarihten bir ay, üç gün sonraydı. "Eisenhower'ın önerisi," diye yazdı 12 Mart'ta Eden'e, "kişisel planlarımızı ve zamansal programımızı etkileyecek, yeni bir durumun yaratılması olarak görülmelidir." Churchill, zirve toplantısına doğru giden uzun tünelin ucunda bir ışık gördüğünü düşünüyordu. "Washington'un üst düzeyde bir toplantı yönünde kat ettiği ilerlemenin büyüklüğü," dedi Churchill, Eden'e, "şimdi karşımızdaki büyük olgudur ve vereceğimiz karşılıkta bunun değerini vermemezlik ya da bunun geliştirilmesini cesaretlendirmemezlik etmemeliyiz." Bu telgraf Bakanlar Kurulu'na sunulmalıydı. Bu arada, "Makins'in vereceği, yanıt niteliğinde samimi bir geçici mesaj gönderilmeli"ydi.

Eden, Churchill'in bir ay daha dümende kalması bir yana, yeni bir diplomatik inisiyatif almak istemesinden de rahatsız olmuştu. Ama Churchill 13 Mart akşamı Chequers'tan Londra'ya döndüğünde Eden'e, Paris toplantısı ve peşinden de bir Londra zirvesi beklentisi karşısında, 5 Nisan'da gitme planının artık geçersiz olduğunu söyledi.

Bakanlar Kurulu öğle vakti 10 numarada, Makins'in telgrafını konuşmak üzere toplandı. Eden, bunun Rusya'yla ilişkilerde yeni gelişmeleri gösterdiğini vurguladı. Churchill buna katılmadı; "Ben," dedi, "birincil önemi, Başkan'ın Ruslarla bir Dört Büyükler toplantısı için plan yapmak amacıyla Avrupa'ya gelme gönüllülüğüne veriyorum." "Bu," dedi, "yeni ve önemli bir inisiyatiftir ve biz bunu çok iyi karşılamalıyız."

Bakanlar Kurulu şimdi, Eisenhower'ın önerdiği gibi mayısta yapılacak Paris toplantısını Dört Büyüklerin haziranda yapacağı bir toplantının izlemesi olasılığını tartışıyordu. Bunun üzerine Churchill, Rusların katılacağı haziran toplantısının belki de Londra'da yapılabileceğini öne sürdü. Eden'in birdenbire kıpkırmızı kesilmesine yol açan şey haziran lafının edilmesi miydi? Eden, görevin devri konusundaki 5 Nisan tarihi hakkında bir şey bilmeyen bakan arkadaşlarını şaşırtarak, yavaşça ve üzerine basa basa, "Sayın Başbakan, bu, benimle yaptığınız düzenlemelerin bitmesi anlamına mı geliyor?" diye sordu.

Churchill, Eden'in istifa konusunu bu şekilde açık etmesine sinirlendi. "Ulusal çıkarlar" hakkında ve "bu hep benim tutkum olmuştu" gibilerden,

biraz muğlak bir cevap vermeye kalktığında da sözü Eden'in "Ben on yıldır Dışişleri Bakanıyım. Bana güvenilmeyecek mi?" sorusuyla kesildi.

"Anlaşılan, hepimiz tarafından bilinmeyen bazı şeyler var," diyerek araya girdi Lord Salisbury; 5 Nisan tarihi hakkında bir şey bilmiyor ve şimdi, Churchill'le Eden arasında dönenlerin Bakanlar Kurulu'na söylenmesinde diretiyordu. Ama Churchill reddetti. "Böyle bir tartışmayı kabul edemem," dedi. "Ben görevimi biliyorum ve yerine getireceğim. Eğer bakanlar arasından karşı çıkacak biri varsa yolu açık olsun."

Bakanlar, olanlardan şaşkın bir halde Downing Sokağı'ndan ayrıldı. "Çoğu, gizli hikâye hakkında bir şey bilmeyen zavallı bakanlar şaşırmış ve kaygılanmış bir haldeydi," diye yazdı Churchill, Clementine'e. "Elbette, senin de bildiğin gibi, beni düşündüren tek şey var ve bu da, Ike'la* birlikte yakın gelecekte Sovyetlerle bir üst düzey toplantı düzenleme olasılığıdır. Yoksa sorumluluğu devretmeye çoktan hazırım. Makins'in bu mesajının yeni bir şans sunduğunu düşündüm ve bunu denemek istiyorum."

Talihin olağanüstü bir cilvesi ve bir raslantı sonucu, 14 Mart'taki Bakanlar Kurulu toplantısından hemen sonra Churchill'in, Avam Kamarası'nda İşçi Partisi tarafından verilen ve hükümetin dünya barışını sağlama ve Sovyetler Birliği'yle bir konferans çağrısı yapma konusunda çabalarının eleştirildiği bir kınama önergesine yanıt olarak yapacağı konuşmanın son rötuşlarını yapması gerekiyordu. Önerge Attlee tarafından verilmişti. "Üst düzeyde bir konferans toplamak amaçlı bu süreci harekete geçirmek ve elle tutulur sonuçlar sağlamak için çok çalıştım," dedi Churchill, Avam Kamarası'na. Bundan daha doğru ve dinlemesi Eden için bundan daha sinir bozucu bir söz olamazdı. Şimdi Malenkov'un yerine Mareşal Bulganin ve Kruşçev geçmişti. "Sovyet oligarşisindeki bu son değişikliklerin nasıl bir anlam taşıdığını tartabildiğimi iddia edemem ama," dedi Churchill Avam Kamarası'na, "bunların hiçbir şekilde, bizi bu konuda yeni çabalar harcamaktan caydırmaması gerektiğini hissediyorum."

Attlee'nin kınama önergesi reddedildi ve Churchill, Paris toplantısı ve Londra zirvesi konusunda o "yeni çabalar"da bulunmaya hazırlandı. Ama konuşmasını yaptıktan birkaç saat sonra Amerikan Büyükelçiliği'nden Downing Sokağı'na, Churchill'in hemen Clementine'e bildirdiğine göre, "Ike'ın şahsen, Rusya'yla yapılacak bir toplantıya katılmak istemediğini"

---

* Eisenhower'ın lakabı-ç.n.

haber veren bir mesaj getirildi. Gerçekten de böyleydi; 16 Mart'ta Makins'ten gelen bir telgraf, Eisenhower'ın da, Dulles'ın da Ruslarla "yakın zamanda" bir Dört Büyükler toplantısı yapmayı düşünmediğini doğruladı. Londra zirvesi ölmüştü. Bu haber Churchill için ağır bir darbeydi; Eden içinse sevinçli bir şeydi. 5 Nisan devir tarihi yeniden geçerli olabilirdi. "Başbakan çok üzgün görünüyordu," diye yazmış Macmillan 17 Mart'ta 10 numarada yediği bir öğle yemeğinden sonra günlüğüne ve "kararsızlık krizinin artık bittiği kesin" diye de eklemişti.

Ama tam bitmemişti. Churchill 27 Mart'ta, Mareşal Bulganin'in gelecekteki bir Dört Büyükler toplantısı hakkında olumlu konuştuğunu haber aldı. Churchill iki gün sonra, Buckingham Sarayı'ndaki bir kabul sırasında Kraliçe'ye, istifasını ertelemeyi düşündüğünü söyledi. "Churchill, kendisi için bir mahzuru olup olmadığını sordu Kraliçe'ye," diye yazmıştı Colville ertesi gün günlüğüne, "ve Kraliçe 'Hayır!' dedi." Birkaç gün sonra, Kraliçe Elizabeth'in özel sekreteri Sir Michael Adeane Churchill'e mektup yazarak, Kraliçe'nin 29 Mart'ta, "gelecek konusunda" niçin "hâlâ bazı belirsizlikler görüldüğünü tam olarak anlamış olduğunu" bildirdi. Ama bu, uzun sürecek bir belirsizlik değildi ve sürmedi. 30 Mart'ta, Bulganin ne söylerse söylesin, özellikle Eisenhower'ın üst düzeyde bir konferansa karşı düşmanca tutumu varken, yakın gelecekte böyle bir toplantının gerçek anlamda bir olasılığının bulunmadığı netleşti. Churchill, planlandığı gibi, 5 Nisan'da istifa edecekti.

30 Mart akşamı saat altı buçukta Churchill, Eden ve Butler'ı görüşmek üzere çağırdı. "Anthony'yle ben Bakanlar Kurulu salonuna davet edildik," diye hatırlıyordu Butler sonraları. "Winston yanlışlıkla, benden onun sağına oturmamı istedi ama sonra yanlışını düzeltti ve Anthony'yi çağırdı. Dışarıyı, Horse Guard Meydanı'nı seyrediyorduk. Sonra Winston çok kısa bir şekilde, 'Ben gideceğim ve yerime Anthony gelecek. Ayrıntıları daha sonra konuşabiliriz' dedi. Seremoni bitmişti. Kendimizi koridorda bulduk ve Anthony'yle el sıkıştık."

Churchill 31 Mart sabahı Sir Michael Adeane'den, beş gün sonra istifa edeceğinin Kraliçe'ye bildirilmesini istedi. "Kraliçe, böyle bir kararı vermenizdeki bilgeliği takdir ediyorsa da," diye yanıt verdi Adeane, "çok büyük bir kişisel üzüntü duyuyor ve özellikle, çok öğretici ve eğer devlet işleri hakkında böyle bir şey söylenebilirse, çok eğlenceli bulduğu haftalık kabulleri çok özleyecek."

Bir siyasi ömür sona eriyordu; ama Churchill'in istifasının bir gazeteciler grevi yüzünden basında pek fazla yer almayacağı anlaşıldı. 4 Nisan akşamı karısıyla beraber 10 numarada Kraliçe ve Edinburg Dükü'ne bir veda yemeği verdiler. Ertesi gün öğlen son Bakanlar Kurulu toplantısını yaptı ve bakan arkadaşlarına, "karşılaşacakları zor, fakat umutlu durumlar için bol şans" diledi. Sonra, Bakanlar Kurulu'nda yer almayan bakanlarla bir araya geldi, onlara "İnsan maneviyattır" dedi ve "Amerikalılardan hiçbir zaman ayrılmayın" diye bir nasihat verip yanlarından ayrıldı.

Churchill sonra Buckingham Sarayı'na gitti ve Kraliçe'ye istifasını sundu. "Kraliçe bana, yerime birisini tavsiye edip etmeyeceğimi sordu," diye yazmıştı Downing Sokağı'na döndüğünde, "ve ben, bunu kendisine bırakmayı tercih edeceğimi söyledim. Kraliçe, bunun pek zor bir problem olmadığını ve Anthony Eden'i çağıracağını söyledi. Biraz daha sohbet ettikten sonra Majesteleri, benim Avam Kamarası'nda kalmaya devam etmek istediğime inandığını, fakat öyle değilse bana bir Düklük önereceğini söyledi. Ben, kendimi fiziksel olarak iyi hissettiğim sürece Avam Kamarası'na devam etmek istediğimi, fakat o görevin bana çok ağır gelmesi halinde teklifini yeniden düşünmeyi seçerse bundan büyük gurur duyacağımı söyledim."

O gün öğleden sonra, Downing Sokağı'ndaki son saatlerinde Churchill 10 numarada personel için, yaklaşık yüz kişiye, sekreterlere, santral memurlarına, kuryelere ve şoförlere bir çay partisi verdi. Sonra konuklarının alkışları arasında ön kapıya doğru yürüdü ve arabaya binip Chartwell'e gitti.

Churchill, emekliliğin ya da yaşlılığın, macera tutkusuna set çekmesine izin vermeye niyetli değildi; istifasından bir hafta sonra yeniden yolculuklarındaydı ve Clementine'le birlikte Sicilya'ya uçuyorlardı. Uçağa binerken Churchill'e, Kraliçe'nin kendi el yazısıyla yazılmış bir mektubunu verdiler. "Yaptıklarınız için size teşekkür ederken," diye yazmıştı Kraliçe, "kendi deneyimimle ve tahtta bulunduğum, sizin de Başbakanım olduğunuz –üç yıldan pek fazla olmayan– nispeten kısa süreyle sınırlı kalmak zorundayım. Ondan önceki yıllardan ve sizin öncü bir rol oynadığınız tüm o çok önemli olaylardan söz etmiyorsam bunun nedeni, babamın sizin başarılarınıza verdiği büyük değeri zaten bilmeniz ve onun, size derin ve içten şükran borcunu kabullenmede halkına ve hür dünyanın tüm halklarına katıldığının farkında olmanızdır."

Kraliçe'nin mektubu şöyle devam ediyordu: "Son yıllarda Soğuk Savaş'la ve bunun, daha önceleri gerek savaş, gerek barış dönemlerinde mücadele vermek zorunda kaldıklarınızdan daha korkutucu tehdit ve tehlikeleriyle karşı karşıya kaldınız. Basiretinizle ve kaderimizi biçimlendirmenizle sadece burada değil, dünyanın büyük bir bölümünde de size duyulan hayranlığı çoğalttınız ve emekliliğe giderken büyük bir sevgi ve saygınlık stokunu da birlikte götürdüğünüzü biliyorsunuz. Kendi adıma ben, anayasal danışmanımı yitirirken, ilerideki günlerde yardımını ve desteğini nafile yere aramayacağım, bilge bir yardımcı kazandım. O günler çok olsun dileğiyle."

Churchill iki hafta Sirakuza'daki bir otelde, Villa Politi'de kaldı. Kraliçe'ye oradan, 18 Nisan'da yanıt verdi ve onun Kraliçeliğinin ilk günlerinden beri, "yeni bir kişiliğin gelişen tarihimize yaptığı etkiyi" hissettiğini söyledi ve şöyle devam etti: "Adamız artık, Kraliçe Victoria döneminde sahip olduğu kadar otorite ya da güce sahip değil. Ülkemizin etrafında yükselen muazzam bir dünya var ve kazandığımız tüm zaferlere karşın, sahip olduğumuz mevkinin bizim karakterimize ve sağduyumuza duyulan saygıdan ötürü olmadığını ve bize duyulan genel hayranlığın, kurumlarımıza ve yaşam tarzımıza karşı kıskançlığın rengini taşımadığını iddia edemeyiz. Bunların hepsi şimdiki saltanatın başlangıç yıllarında daha da güçlenmiş, daha sağlam temeller üzerine oturmuştur ve ben bunu, yeniden biçimlenen İngiliz Uluslar Topluluğumuzun tüm yapısının, zirvesinde parıldayan bir varlıkla birbirine bağlanıp aydınlandığı, benim uzun yaşamım boyunca Tanrı'dan gördüğümüz teveccühün en doğrudan işareti sayıyorum."

Churchill, mektubunu Sirakuza'nın "tarihsel atmosferi" hakkında düşünceleriyle bitiriyordu: "Otelimiz, MÖ 413 yılında altı bin Atinalı savaş esirinin eziyet çektiği ve açlıktan öldüğü uğursuz taş ocaklarının üzerinde yükseliyor ve ben, yankıları Dionysos'un kulağına sırlar götüren sesler galerisindeki bir mağara girişinin resmini yapmaya çalışıyorum. Tüm bunlar, büyük olaylarda doğrudan yol göstericilik sorumluluğunu bırakmanın ve 'elimden geleni yaptım' gibi teselli veren bir düşünceye çekilmenin ruhsal ve psikolojik süreçlerine gayet uygun."

40. Bölüm

Son Yıllar

Churchill Sicilya'ya çok yakın iki arkadaşını da götürmüştü; bunların biri, otuz beş yıldır tanıdığı Lord Cherwell, öteki de son on beş yılın sekizinde onun şahsi bürosunda çalışmış Jock Colville'di. Churchill onlarla sohbet ederken bir gün, 1951'den 1955'e kadarki Başbakanlığı sırasında, Cherwell ve başkalarının İngiltere'nin yeteri kadar biliminsanı yetiştirmesi konusundaki tavsiyelerini yerine getirmemiş olmaktan üzüntüsünü dile getirdi. Cherwell'le Colville, hâlâ çok geç olmadığı karşılığını verdiler ve İngiltere'de, Churchill'in 1949'da konuşma yaptığı Massachusetts Teknoloji Enstitüsü gibi bir enstitü kurma fikri doğdu. Para toplamayı teklif eden Colville oldu; İngiltere'ye döndükten sonra, beş yıl içinde yeni bir üniversitenin, Cambridge'deki Churchill Üniversitesi'nin kuruluşuna giden, çoğu kez yıldırıcı bir süreci başlattı.

28 Nisan 1955'te Londra'ya dönen Churchill, Muhafazakâr Parti'yi genel seçimlere götüren Eden'in faaliyetlerini takip etti ve beğendi. Ayrıca, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet Dışişleri Bakanları arasında Dört Büyükler görüşmelerinin her şeye rağmen o yaz yapılacağının duyurulmasına da sevindi. Seçim kampanyası sırasında, kendi seçim çevresinde birçok kez ve damadı Christopher Soames için de Bedford'da bir kez konuşma yaptı. Muhafazakâr Parti'nin siyasetine müdahaleye ya da seçim kampanyasının yönetimini etkilemeye kesinlikle kalkışmadı. "Şu anda, yerinden kımıldamamak ve hiçbir şey yapmamak için büyük bir arzu duyuyorum," diye yazmıştı 26 Mayıs'ta Bernard Baruch'a.

Seçim sonuçları Muhafazakârlar için kesin bir zaferdi. Sonuçların öğrenildiği gün Bakanlar Kurulu Sekreteri Sir Norman Brook, Bakanlar Kurulu bürosundan Churchill'e şunları yazdı: "Bu seçim sırasında hep aklımda siz vardınız ve sonuçlar için size çok içten tebriklerimi göndermek istiyorum. Çünkü bu, sizin hükümetinizin 3,5 yıllık sicilinin ve başarısı-

nın en belirgin kanıtıdır. Asıl mesele halkın, başındaki hükümetten memnun olup olmadığıydı. Ve memnun oldukları gayet açık. İşçi Partisi'nin oylarındaki düşüş kesinlikle çok anlamlı. Durumun gidişatından memnun olacağınızdan eminim."

Churchill'in seçimlerden sonraki ruh hali sevecendi. Lord Moran 29 Mayıs'ta Chartwell'de Elizabeth Gilliatt'ın sözlerini kaydetmiş: "Çok iyi huylu hale geldi. Hazırlanacak üç konuşma varken ve bizler fırtınalar kopacağını beklerken tek bir huysuz söz çıkmadı. Lord Moran, siz onun yeni sekreterlere nasıl sinirlendiğini bilirsiniz. Şimdi iki yeni sekreteri var ve onlara karşı son derece tatlı davranıyor. Ben bu sabah pek dakik olamadım, fakat özür dilediğimde, evet, onun ne kadar müşfik davrandığını duydunuz." Yeni sekreterler Doreen Pugh ve Gillian Maturin'di. Onların, genel seçimlerin yol açtığı yazışmalar bitinceye kadar kalması tasarlanmış ve bunun üç dört haftalık bir iş olacağı düşünülmüştü. Ama sonunda Bayan Maturin üç buçuk, Bayan Pugh'sa yaklaşık on yıl kaldı.

30 Mayıs'ta Eden uzun ve samimi bir mektupla Churchill'e, temmuzda Ruslarla üst düzeyde bir görüşme yapmayı umut ettiğini haber verdi. "1953'te Ike'ı 'Yeni Bakış' konusunda Malenkov'u denemeye ikna edemediğim için üzülmüştüm," diye yanıt verdi Churchill ertesi gün ve devamında şunları söyledi: "Kruşçev orduyu, Malenkov'un kazanamadığı bir şekilde kazandı ve dolayısıyla, bir 'Yeni Bakış' varsa daha verimli olabilir. Rus ordusunun savaş istediğini sanmıyorum. Artık askeri şan-şeref gibi şeyler yok. Savaş olursa subaylar sivillerden daha güvenli olacak ama barış zamanındaki kadar rahat olamayacaklar. Durumu kendi uzak konumumdan gözlediğimde olayların gidişatında bir değişiklik olabileceğini ve insan soyunun belki de aşırı bir refah sınavına gireceğini hissediyorum."

Churchill Chartwell'de Denis Kelly ve Alan Hodge'un yardımıyla, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi* üzerinde çalışıyordu. 2 Haziran'da bu çalışma, Churchill'in bir arteryel spazm geçirmesiyle durdu ve Churchill birkaç gün, yazı yazmada, kahve fincanını kaldırmada ya da purosunu ağzında tutmada zorluk çekti. Fakat altı gün sonra kendini Londra'ya, Parlamento'nun açılışına gidecek kadar iyi hissediyordu. Genel Kurul salonuna girerken bir Parlamento üyesinin "Churchill" diye bağırdığını duymaktan ve bunun üzerine de halk galerisinden büyük bir alkış gelmesinden ve vekillerin tezahürat yaparak, oy kağıtlarını heyecanla sallayarak etrafına toplanmasından memnun oldu.

Churchill, Chartwell'e, tarih çalışmasına geri döndü. 15 Haziran'da Macmillan'dan, eski özel sekreterlerinden birinin, Anthony Montague Browne'nin hizmetinden yararlanmaya devam edeceğini öğrendi. "Lütfen ondan, ne kadar zaman isterseniz, yararlanabileceğiniz kadar yararlanın," diye yazmıştı Macmillan. Montague Browne'ye de şunları yazdı: "Sizi Winston'a veriyorum, çünkü onun bir adama ihtiyacı var. Olayların doğası gereği, sadece bir iki yıl sürecektir bu." Fakat aslında Montague Browne, bundan yaklaşık on yıl daha fazla bir süre Churchill'in sadık Özel Sekreteri olacaktı. "Anthony 1955'ten, babamın son nefesini verdiği güne kadar onun yanından hemen hemen hiç ayrılmadı" diye hatırlıyordu sonraları Mary ve şöyle diyordu: "Mektuplar yağıyordu. Babamın iş ilişkileri, ve özel yaşamı... Anthony bunları gerçekten çekip çevirdi ve yönetti, tavsiyelerde bulundu ve yardım etti. Onun bilgisi, ustaca profesyonelliği, babama bağlılığı, babamın son on yılında hayatının en önemli faktörlerinden biriydi."

21 Haziran'da Churchill Londra'ya, kendi heykelinin açılışı dolayısıyla Belediye binasında konuşma yapmaya gitti. "İtiraf edeyim ki ben, Disraeli gibi, iyimserlerin tarafındayım," dedi. "İnsanlığın kendini yok edeceğine inanmıyorum. Zaman zaman, büyük devletlerin liderleri birbiriyle özel olarak konuşsalar iyi olur diye düşündüm. Şimdi bunun olacağını görmekten çok memnunum." Churchill'in açtığı heykel, Yugoslav Yahudisi bir mültecinin, Oscar Nemon'un, yapıtıydı.

Churchill Belediye binasından Chartwell'e döndü. "Artık sorumluluk ve iktidarın verdiği itici güçler beni bıraktıktan sonra giderek daha çok yaşlanıyorum," diye yazmıştı 30 Haziran'da Pamela Lytton'a, "ve emekliliğin gölgesinde sarsak sarsak dolanıyorum." 18 Temmuz'da Eisenhower'a şunları yazdı: "Sorumluluğu bırakmak ve iktidar takılarının yığın halinde yere düştüğünü görmek çok tuhaf ve korkunç bir deneyim. Sadece psikolojik değil, fiziksel yönden de bir gevşeme duygusu çökünce, insana hem bir rahatlama hem de bir çıplak kalma duygusu veriyor. Çalışmayı bırakıncaya kadar, nasıl yorgun olduğumu bilmiyordum." Bir ay sonra, arkadaşı General Tudor'a görevden ayrılışı hakkında, "En kötüsü de, bütün bu sorumlulukları elinden attığında, gücünün de tuttuğun şeyle birlikte düştüğünü hissetmen," diye yazmıştı.

Churchill 15 Eylül'de Clementine'le birlikte uçakla Güney Fransa'ya gidip uzun süre Beaverbrook'un villasında kaldı. Onun için, giderek daha

fazla vaktini güneşte ve Fransız Rivierası'nın rahatlığında geçirdiği yeni bir yaşam biçiminin başlangıcıydı bu. Epey bir zamanını resim yaparak geçiriyordu. Ayrıca, yeni kitabının önsözünü yazdırıyordu. Ekim ayında Hodge ve Kelly uçakla gelip ona yardım ettiler. Clementine 16 Ekim'de İngiltere'ye döndü. Churchill, İngiltere'ye geri döndükten sonra yapmayı kabul ettiği beş kısa konuşma için George Christ'in ona "güzel bir dizi not" gönderdiğini söyledi Clementine'e. İngiltere'den ekibe Deakin de katılmıştı; 28 Ekim'de uçakla Churchill'in yanına geldi. Churchill Londra'ya dönmeden önce, kendi deyişiyle "Düş Villa" dediği ve satın almayı dilediği bir ev aramaya başladı. Fakat hiç bulamayacaktı.

14 Kasım'da İngiltere'ye dönen Churchill beş kısa konuşma yaptı: Seçim çevresinde, Harrow Okulu'ndaki çocuklara, genç Muhafazakârlara, Drapers Hall'da ve Mansion House'da. Sonuncu konuşmada kendisine Belfast ve Londonderry Özgürlük nişanları verildi. 30 Kasım'da seksen birinci doğum gününü kutladı. Sonra, 1956 Ocak ayının ikinci haftasında tekrar uçakla Güney Fransa'ya, ama bu kez Beaverbrook'un Cap d'Ail'deki villasına değil, Roquebrune'de, dağ eteğinden geçen yolun tepesine tünemiş zeytinliklerin arasındaki La Pausa'ya gitti. Emery Reves'le karısı Wendy'nin evi olan bu villa, Churchill'in son yıllarının "Düş Villa"sı olacaktı. "Pausaland" adını verdiği bu villa Churchill'e rahatlık, sükunet ve gizliliğin yanı sıra, resim yapmak için muhteşem manzaralar sağladı. "Şu saate kadar bu çok rahat evden hiç ayrılmadım," diye yazmıştı 15 Ocak'ta Clementine'e, "ve zamanımı genellikle yatakta, kitabı kontrol ederek geçirdim." İki gün sonra tekrar yazdı: "Reves'le Wendy çok nazikler. Benim hoşlandığım konukları davet ediyor, hoşlanmadıklarımı çağırmıyorlar."

Churchill'in yeni yaşamından hoşnutluğu tüm mektuplarında görülüyordu. Peşini bırakmayan hastalıklarından ötürü Londra'da kalan ve Seylan'a uzun bir deniz yolculuğu yapmayı düşünen Clementine'e 30 Ocak'ta şunları yazmıştı: "Günleri çoğunlukla yatakta geçiriyor, bir tek öğle ve akşam yemekleri için kalkıyorum. İkisi de, modern resim konusunda bilgili ve –şimdi kısmen Bayan Maturin'in bürosu haline gelen– atölyelerinde çalışan ev sahiplerim bana bir Monet, Manet, Cezanne vesaire kursu veriyor. Ayrıca harika bir gramofonları var; 10 kat plakta sürekli bir şekilde Mozart'ı ve değerli bestecileri ve başka ne istersen çalıyor. Gerçekten, çok iyi hocalardan sanat eğitimi alıyorum." Churchill'in La Pau-

sa'daki ilk konukluğundan memnun olduğu tüm mektuplarından belliydi. "*Kitap hariç,*" diye yazmıştı şubat başında Clementine'e, "aylak ve tembelim ben."

Bir hafta sonra Churchill uçakla Londra'ya döndü. "Sizin bakımınız altında bir ay geçirmek çok hoştu," diye yazdı döndüğünün ertesi günü Wendy Reves'e, "ve günler geçtikçe daha da yaşlanıyor olmama karşın, sayenizde kesinlikle daha iyiyim." O ay, idam cezası konusundaki serbest oylama için Avam Kamarası'na gitti ve ölüm cezasının kalması için oy kullandı. Sonra, 1 Mart'ta tekrar uçakla La Pausa'ya gitti. Oradayken, *İngilizce Konuşan Halkların Tarihi*'nin ciltlenmiş ve "İngiltere'nin Doğuşu" adı verilmiş birinci cildinin ilk örnekleri matbaadan gönderildi. Bu arada Churchill, Kelly ve Hodge'la birlikte dördüncü ve son bölüm üzerinde çalışıyordu. Onlar her sabah, kaldıkları otelden gelip etrafında bir sürü kitap ve kağıtla yatağında oturan Churchill'le çalışıyorlardı. Bir gün, 1878 Berlin Kongresi'yle ilgili bölüm üzerinde çalışırlarken, Churchill parmağını 1878 tarihinin geçtiği cümlenin üzerine koydu ve "Şimdi ben hayattayım," dedi Kelly'e.

6 Nisan'da Clementine, Seylan'dan gemiyle dönüşünde Marsilya'ya geldi. Churchill gemiye telefon ederek, Clementine'e La Pausa'ya, yanına gelmek isteyip istemeyeceğini sordu. "Kırışık ve yetersiz giysileri çıkarıp tekrar bavula yerleştiremem," diye yanıtladı Clementine çektiği telgrafta, "dolayısıyla, dosdoğru memlekete gidiyorum." Beş gün sonra, Clementine hâlâ gemiyle giderken Churchill hiç beklenmedik bir şekilde uçağa binip Clementine'in gelişini beklemek üzere İngiltere'ye gitti. Dönüşü, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı İsrail'e giden gemilere kapalı tutmakta diretmesiyle şiddetlenen Ortadoğu krizine denk geldi.

İsrail'e, tepki göstermemesi için baskı yapılıyordu. Churchill 13 Nisan'da, Fransa'dan döndükten iki gün sonra Albert Hall'da, kendisinin Büyük Üstat olduğu Primrose Birliği'ne* hitaben yaptığı kısa konuşmada bu konuya değindi. "Eğer İsrail," dedi, "kendi soyundan insanların canıyla Mısırlıları defetmekten, Mısırlılar onlara sağlanan Rus silahlarını kullanmayı öğreninceye kadar caydırılır da Mısırlılar o zaman saldırırsa bu sadece bir basiret meselesi değil, onların beklemekle zararlı çıkmadıklarını gösteren bir onur göstergesi olacaktır."

---

* 1883'te Lord Beaconsfield'in anısına, Muhafazakâr Parti'nin ilkelerini savunmak amacıyla kurulmuş bir dernek-ç.n.

Ortadoğu ayrıca, Churchill'in 16 Nisan'da Eisenhower'a gönderdiği bir mektupta değindiği konulardan biriydi. "Ortadoğu petrolünün önemini bu kadar açıkça kabul etmenize çok sevindim," dedi Başkan'a. "Ben 1913'te Deniz Kuvvetleri Bakanıyken İngiliz-İran Şirketinin denetimini 3.000.000 sterlin gibi bir parayla ele geçirmiş ve o zamanlar yaptırmakta olduğum büyük filoyu bununla yürütmüştüm. İyi bir pazarlıktı, eğer bir pazarlık var idiyse de." İsrail'le Mısır arasındaki kriz konusuna dönen Churchill, "Birlikte hareket edersek İsrail'le Mısır arasında sıcak bir savaşı önleyebileceğimizden eminim," diye yazıyor ve devamında Eisenhower'a şunları söylüyordu: "Ben elbette Siyonist'im ve Balfour Deklarasyonu'ndan beri hep Siyonist'tim. Bence, bu küçük Yahudi kolonisinin, böylesine gaddarca zulüm gördükleri tüm ülkelerdeki yurttaşlarına bir sığınak haline gelmesi ve aynı zamanda da, kendilerini bölgenin en büyük savaş gücü haline getirmesi harika bir şey. Amerika'nın bu işe kayıtsız kalmayacağından ve özellikle de, eğer onları şansları varken hareket geçmemeye ikna edersek Rus silahlarıyla ezilmelerine göz yummayacağından eminim."

O nisanda Sovyet liderleri Bulganin ve Kruşçev İngiltere'ye geldi. Eden 17 Nisan'da Churchill'le karısını 10 numarada onlarla birlikte bir öğle yemeğine davet etti. "Kruşçev'in yanına oturdum," dedi Churchill, Moran'a. "Ruslar beni görmekten memnun oldu. Anthony onlara, savaşı benim kazandığımı söyledi." Üç hafta sonra, Charlemagne Ödülü'nü almak için Londra'dan uçakla Aachen'e gittiği gün Churchill'in aklında yine savaş vardı. Tören 10 Mayıs'ta, Churchill'in Almanya'ya karşı savaş sırasında Başbakan olduğu günün on altıncı yıldönümünde yapıldı. Yaptığı kabul konuşmasının amacı iki yönlüydü: Almanları, Sovyet siyasetinde mümkün olabilecek her türlü gevşemeyi hemen algılamaya teşvik etmek, aynı zamanda da onları yeniden birleşme isteklerinde fazla aceleci davranmama konusunda uyarmak. Montague Browne, Churchill'in o gün yaptığı konuşmanın taslağını bunları göz önünde tutarak hazırlamıştı. "Bunlar onun kendi fikriydi," diye hatırlıyordu sonraları Montague, ve "buz gibi bir etki yaptı" diye ekliyordu.

Churchill sonraki üç günde İngiltere'nin askeri üslerini ziyaret etti ve altı yerde doğaçlama konuştu. "Celle'deki İngiliz birlikleriyle yediği akşam yemeği müthiş bir başarıydı," diye hatırlıyor Montague Browne. "Askerler ona çok hoş davrandı. Tam onun atmosferiydi." 13 Mayıs öğleden

sonra, 615. Filo'nun avcı uçaklarının eşliğinde Biggin Hill'e uçtu. "Bu ziyaret bende tümüyle hoş bir izlenim bıraktı," diye yazdı Eisenhower'a, "ve zamanın ilerlemesine karşın hâlâ dört gün sürekli çalışabildiğimi görmek beni sevindirdi."

Churchill mayısın sonunda yine La Pausa'ya gitti. Clementine ve Sarah da yanındaydı. Temmuzda tekrar uçağa binip Almanya'ya, Düsseldorf'taki bir yarışa gitti. İngiltere'ye dönmesinden kısa bir süre sonra Mısır Devlet Başkanı Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. "Şahsi fikrimce, İngiltere ve Fransa'nın birlikte ve şiddetle, gerekirse silahla harekete geçmesi, bu sırada Amerika'nın Rusya'yı dikkatle gözlemesi gerekir," diye yazdı Churchill 30 Temmuz'da Clementine'e. "Rusların büyük bir savaşa girmek gibi bir niyetinin olduğunu sanmıyorum."

Eden, Mısır'ı işgal etmek için hazırlık yapmaya başlamıştı ve Churchill'in olaylarla temasını sağlamak için ona çok sayıda gizli telgraf gönderdi. 30 Temmuz'da Churchill'le Parlamento'daki Başbakan odasında görüştü ve daha çok bilgi verdi. "Süveyş konusunda takip edilen siyasetten memnunum," diye yazdı Churchill 3 Ağustos'ta Clementine'e. "Gereken her şeyi sonuna kadar yapacağız. Anthony bana her şeyi anlattı ve hatta ben bir konuşma yapmayı düşündüm, ama perşembe günkü Parlamento görüşmeleri o kadar iyi gitti ki, gereksiz bir risk olurdu bu. Bana gayet iyi bilgiler verilmişse de, korunmamış bir mektupta sana herhangi bir sır veremem ama yapacaklarımız konusunda şikayete gerek duyacak bir neden olmayacağından emin olabileceğin kanısındayım." İki gün sonra Macmillan Chartwell'de Churchill'e bir akşam yemeğine geldiğinde Mısır'ın İngiltere tarafından muhtemel işgalini tartıştılar. "Eğer çıkarma yaparsak," dedi Macmillan ona, "elbette Mısır kuvvetlerini bulmamız, yok etmemiz ve Nasır hükümetini devirmemiz gerekir, öyle değil mi?" Bunun üzerine Churchill "birtakım haritalar çıkardı," diye yazmış günlüğüne Macmillan, "ve çok heyecanlandı."

Eden'e tavsiyelerde bulunarak yardım etmek isteyen Churchill 6 Ağustos'ta arabaya binerek Chartwell'den Chequers'a doğru yola çıktı. Yanına Doreen Pugh'ı da almıştı, araba giderken bir taraftan dikte ediyordu ve sonra kadının söylenenleri daktilo edebilmesi için bir park yerinde durdular ve şunlar yazıldı: "Askeri operasyon çok ciddi görünüyor. Çok geciktik ve niyetimiz öğrenildi. Gazeteler ve yabancı muhabirler istediği şeyi yayınlayabiliyor. Sansür konmalı. Bir ay içinde en azından 1.000 Rus ya

da benzer ülkelerden gönüllünün Mısır uçak ve tanklarının kalburüstü kesimini devralması mümkündür. Bu, bizi çok daha sert bir direnişle karşı karşıya bırakabilir." Churchill şunları ekledi: "İnsan, Kanal'ın alınması konusunu düşündükçe bu konu hoşuna gitmez oluyor. Uzun geçiş yolu kolayca, bir sürü mayınla kapatılabilir. Bu iş, saldıracağımız ana kadar gayet yolunda giden bir şov olursa bunu durdurmanın büyük sorumluluğu bizim olacaktır. Nasır'ın iktidar merkezi Kahire'de."

Churchill, Eden'den, "havadan gerektiğince desteklenecek" zırhlı tümenlerin kullanılacağını öğrenince memnun olmuştu. Chequers'a varınca bu notu Eden'e verdi ve kısa bir sohbetten sona Chartwell'e döndü. Üç gün sonra, İsviçre'de tatilde olan Clementine'e şunları yazdı: "İslam'ın birliği dikkat çekici. Yılda 5.000.000 sterlin verdiğimiz Libya'nın da, yılda 10.000.000 sterlin ya da daha fazla para verdiğimiz Ürdün'ün de gayet gerçek bir düşmanlık gösterdiklerinden kuşku yok."

12 Eylül'de Churchill'le Clementine Hyde Park Gate'de, kırk sekizinci evlilik yıldönümünü kutlamak için bir aradaydı. Beş gün sonra Churchill tekrar uçakla Güney Fransa'ya, La Pausa'ya gitti. Clementine Londra'da kaldı. Lord Cherwell de Churchill'e eşlik etmek, Tarih'in son bölümüne yardım etmek için uçakla geldi. Hodge da oradaydı ve Gladstone ve Disraeli bölümüne yardım eden, Maurice Shock adlı genç bir Oxford hocası da vardı. Hodge ekim ortasında, karısı Jane'le birlikte Londra'ya döndü ve Jane, kızları kendisine nereye gittiğini sorarlarsa "dünyanın en kibar büyük adamını ziyaret ettiğimi söyleyeceğim onlara" diye yazdı Churchill'e.

19 Ekim'de Churchill bayıldı, düştü ve yirmi dakika süresince bilincini yitirdi. Yeni bir felçti bu. Dokuz gün sonra, İngiltere'ye dönecek kadar iyileşmişti. İki gün sonra İsrail kuvvetleri Sina Yarımadası'na girdi, oradaki Mısır birliklerini yok etti ve Süveyş Kanalı'na birkaç kilometre kalana kadar yaklaştı. Bir İngiliz-Fransız ortak ültimatomunun, İngiliz-Fransız gücünün Süveyş Kanalı'na "geçici olarak" girmesine izin verilmesi için verdiği on iki saatlik sürenin bitiminden sonra İngiliz bombardıman uçakları Mısır havaalanlarını vurdu ve İngiliz birliklerini taşıyan gemiler Malta'dan, Kanal'ın kuzey ucundaki Port Said'e doğru yola çıktı.

3 Kasım'da, İngiliz güçleri hâlâ Mısır'a doğru yol alırken Churchill bir basın bildirisi yazarak "hükümete Mısır meselesinde destek vermemin nedenleri" dediği faktörleri açıkladı. "İngiltere, Fransa ve ABD'nin tüm ça-

balarına karşın," diye yazmıştı, "İsrail'in sınırları cinayetler ve silahlı saldırılarla sarsılıyordu." "Bu olayların en baş kışkırtıcısı" Mısır "bundan vazgeçmeyi" reddetmişti. "Çok ciddi bir provokasyonla karşılaşan" İsrail "sonunda Mısır'a karşı" patlamıştı. İngiltere'nin amacı Ortadoğu'da "barışı ve düzeni sağlamak"tı ve Churchill "amacımıza ulaşacağımızdan emin"di. Ayrıca, "Amerikalı dostlarımızın, önceki durumlardaki gibi bu kez de, bizim bağımsız olarak, ortak yarar için hareket ettiğimizin farkına varacağından gayet emin"di.

Churchill'in mesajının gazetelerde yayınlandığı 5 Kasım sabahı İngiliz ve Fransız paraşütçüler, denizden gelen birliklerin öncüsü olarak Süveyş Kanalı'nın kuzeyine inip Port Said'i ele geçirdi. "Sevgili Winston," diye yazdı Eden o gün ona, "o harika mesajın için sana yeterince teşekkür edemedim. Muazzam bir etki yaptı ve ABD'de belki daha da büyük bir etki yapacağından eminim." Eden, "Bunlar zor günler" diye eklemişti, "ama bunun alternatifi yavaş yavaş kan kaybederek ölümdür." "Nazik sözlerine teşekkür ederim," diye yanıtladı Churchill, "yararlı olmasına çok sevindim."

6 Kasım sabahı, deniz yoluyla gelen İngiliz ve Fransız kuvvetleri sonunda Port Said'e vardı, karaya çıktı ve Kanal boyunca güneye doğru ilerlemeye başladı. Fakat o gün daha sonra, Amerikalıların bir haftadır yoğun bir şekilde süren ve birçok bakanın Eden'i desteklemeyi reddetmesiyle daha da yoğunlaşan baskıları sonucunda Eden ateşkesi kabul etti. Ertesi gün, yani 7 Kasım'da Churchill, Mareşal Smuts'un heykelinin açılış törenine katılmak için Parlamento Meydanı'ndaydı. Yaptığı kısa konuşmada, Nasır'ın kazandığı zaferi kastederek şunları söyledi: "Bugün, dünyanın bir sürü gürültüsü ve stresinin arasında başımıza bir de milliyetçiliğin muazzam ve zaman zaman da muhteşem gücünün çok dar ve kısır bir biçimi musallat oldu. Büyük bir vatansever olmasına karşın, bu sığ slogan Smuts'a gayet iğrenç ve yabancı gelirdi. Smuts'un nitelikleri milliyetçiliğin ötesindeydi."

20 Kasım'da Jock Colville Hyde Park Gate 28 numarada Churchill'le bir akşam yemeğindeydi. Eden, Eisenhower'ın ve ABD'nin İngiltere'yi desteklemeye devam etmesinin tek koşulu olan, İngiliz-Fransız kuvvetlerinin çekilmesini kabul etmişti. Eden'in Mısır'a saldırma kararı hakkında konuşan Colville, "Başbakan siz olsaydınız bunu yapar mıydınız?" diye sordu Churchill'e.

"Ben asla böyle bir işe kalkışamazdım ve kalkışırsam da asla duramazdım," diye yanıtladı Churchill.

Churchill başka bir arkadaşına da sert bir şekilde, "Eisenhower *uyanık* olsaydı böyle bir şey asla olmazdı," demişti.

9 Ocak 1957'de, hastalıklardan rahat yüzü görmeyen ve Süveyş'te yaptıklarından ötürü yöneltilen eleştirilerin sertliğinden ne yapacağını şaşıran Eden istifa etti. Ertesi gün Chartwell'den Londra'ya dönen, artık seksen iki yaşındaki Churchill'e Buckingham Sarayı'nda nezaket gereği, Eden'in yerine kimi tavsiye ettiği soruldu. Churchill, kendilerine danışılan diğer üç Devlet Danışmanı gibi, Macmillan'ı önerdi. Macmillan o gece Başbakan oldu; ertesi gece de Hyde Park Gate'de Churchill'le yemekteydi.

Churchill yine İngiltere'den ayrılıp güneşin peşinden gidecekti ve hedefi yine La Pausa'ydı. Tarih'inin son cildi artık hemen hemen bitmişti; Kelly, Hodge ve Montague Browne de birlikte, son konuları kontrol ediyorlardı. Üç hafta sonra yapıt tamamlandı. Churchill bunun ardından 13 Şubat'ta uçakla tekrar İngiltere'ye döndü; arasında, Macmillan'la bir öğle yemeği, Öteki Kulüp'te bir akşam yemeği ve Randolph'la sakin bir akşamın da bulunduğu bir sürü koşuşturmacanın ardından, Clementine'le birlikte tekrar uçağa binip La Pausa'ya gitti. "Yaşlanmış," diye yazmıştı günlüğüne Macmillan, "ama hâlâ her şeyden gayet haberdar ve olan bitenleri pek kaçırmıyor."

Churchill'in La Pausa'daki yaşamı resim etrafında dönüyordu; konuklarının arasında, sohbetinden ve kişiliğinden çok hoşlandığı Yunanlı armatör Aristotle Onassis de vardı. "Sohbetimiz siyaset ve petrol üzerineydi," diye yazdı Churchill İngiltere'ye dönen Clementine'e. "İngiliz-İran şirketini bundan kırk yahut elli yıl önce Deniz Kuvvetleri için aldığımı ve İngiliz hükümetine yaklaşık 3 ya da dört milyon gibi gayet iyi bir kazanç sağladığımı hatırlattım ona! Bunların hepsini bildiğini söyledi. Tüm bunlar bana zavallı Hopkins'i hatırlattı... sanırım onunla birlikte yapmıştık bunu. Fakat meyvesi bana yaradı." 1913'te otuz üç yaşında bir Hazine memuru olan Hopkins 1955'te ölmüştü.

Churchill La Pausa'da beş hafta kaldıktan sonra İngiltere'ye döndü. İleri yaş yavaş yavaş yapacağını yapıyordu. Macmillan nisan ayında Chartwell'de yediği bir akşam yemeğinden sonra günlüğüne, "Churchill iyi durumda, fakat büyük ölçüde sağırlaşıyor," diye yazmıştı. "Artık pek fazla bir şey söylemiyor, ilk defadır dinliyor sadece. Tüm bunlar çok acıklı; çün-

kü savaş artık onu bıraktı. O çok sevimli, kibar bir ihtiyar artık." Ama Churchill özel durumlarda hâlâ halk önünde konuşabiliyordu ve mayısta Albert Hall'da yapılan Primrose Birliği'nin yıllık toplantısında konuştu. Ayrıca hâlâ, vaktinin olabildiğince çoğunu Güney Fransa'da geçirmek istiyordu; o yaz bir ay La Pausa'da kaldı ve karısına düzenli aralıklarla, el yazısıyla yazılmış mektuplar gönderdi. Hemen hemen her gün resim yaptı. Dışarıda yemeğe çıktı. Roman okudu. Düş Villa'sını aramaya devam etti. Ama giderek daha sık olmak üzere, derin düşünceli hallere giriyordu. "Yapılan işlerden usandım," diye yazdı o yaz eve gönderdiği mektuplarından birinde, "ve akıbet gelip çattığında dilerim ürkmeyeceğim. Tek dileğim, geri kalan yılları –eğer yıllar kaldıysa tabii– huzur içinde geçirmek."

Churchill'in geri kalan yıllarına, kaçınılmaz bir şekilde, yakın arkadaşlarının ölümünden kaynaklanan üzüntüler damgasını vurdu. 1957 Temmuzu'nda, en yakın arkadaşı ve sırdaşı Lord Cherwell öldü; yetmiş bir yaşında, yani Clementine'le aynı yaştaydı. Savaştan önce Churchill, İngiltere'nin savunma siyasetindeki zayıflıkları ve buluşları "Prof"la beraber incelemişti. Gerek savaş, gerek barış zamanındaki Başbakanlıkları sırasında İngiliz nükleer siyasetinin sırlarını ona emanet etmişti. Cherwell'in cenazesi için Oxford'a gitti. "Christ Kilisesi'ne ait katedralin salonuna girdiğimizde," diye hatırlıyordu cenazeye katılanlardan biri sonraları, "cemaat kendiliğinden ayağa kalktı. Dinsel törenden sonra Churchill mezarlığa gitti. Cenaze alayıyla mezarlık yolunda yürüdü. Yolun ötesine geçti, geçilmesi zor ot öbeklerinin arasından gayet emin fakat ihtiyar adımlarıyla, sevgili arkadaşının mezarının yanıbaşına kadar gitti."

Ekimde, Churchill'in Tarih'inin üçüncü cildi yayınlandı. Dördüncü cilt bitti. "Artık yazarlıktan emekli oldum," diye yazdı Churchill, Bernard Baruch'a, "ve hayatımın kalan yıllarını zevkli bir şekilde geçirmenin yollarını bulmaya çalışıyorum." O sonbaharda Clementine'le beraber üç haftalığına Beaverbrook'un Cap d'Ail'deki villasına gittiler. Churchill bir öğle yemeği sırasında Hindistan sorununu tartıştığı bir konuğa "Ben artık emekli ve yorgun, eski bir gericiyim sadece," demişti. Birkaç gün sonra Montague Browne'ye şunları söyledi: "Sanırım dünya çok yakında bir kobalt bombasıyla yok olacak. Sanırım ben Tanrı olsaydım dünyayı yaratmazdım; çünkü bunlar bir dahaki sefere beni de yok ederler."

Churchill La Capponcina'dan La Pausa'ya döndü. "Evin içinde yeni bir çiçek tablosuna başladım," diye yazdı İngiltere'ye dönmüş olan Cle-

mentine'e, "ve birazdan bunun için kalkacağım." Ekim ayında, Churchill hâlâ La Pausa'dayken Sovyetler Birliği ilk uyduyu gönderdi. "Uydunun falan kendisi beni rahatsız etmiyor," diye yazdı Clementine'e. "Asıl can sıkıcı şey, bunun Sovyet biliminin Amerikalılardan ileri olduğunu göstermesi. Prof. her zaman tetikte ve dikkatliydi. Bu konuda bir sürü uyarı yapıldı ama teknik eğitimde çok umutsuz bir şekilde geri kaldık ve birazcık da, Amerika'ya ve egemen bölgelere dağılıp saçılmak eğilimindeyiz. Makineleşmiş bir çağ bu, ve biz neredeyiz? *Öncü sınıfın kalitesine* sahibiz gerçekten. Ama sayılar azalıyor. Gereken, yetiştirici toprak eksik kaldı. Mücadeleye devam etmeliyiz ve Amerika'yla birleşmeye çalışmalıyız."

Churchill İngiltere'ye döndükten bir ay sonra seksen üç yaşındaydı. Hiç yılmadan, Avam Kamarası'nda birçok görüşmeye katıldı, sonra yılbaşında La Pausa'ya döndü, resim yaptı, roman okudu ve faaliyetleri hakkında Clementine'e el yazısıyla yazılmış raporlar göndermeye devam etti. Ama 1958 Şubatı'nda, La Pausa'dayken yine zatürreye yakalandı. İyileşince Avam Kamarası ona bir geçmiş olsun mesajı gönderdi. Brendan Bracken de bir mesaj gönderdi ve şunları yazdı: "Çabucak iyileşmeniz beni anlatamayacağım kadar sevindirdi ve rahatlattı. 'Kuralsız Sağlık' üzerine bir kitap yazsanız bütün kitaplarınızdan daha çok satar."

Churchill mart ayında, hâlâ La Pausa'dayken iki ateşli hastalık daha geçirdi. Nisanda İngiltere'ye döndükten sonra ateş nüksetti. Ona bakmak için Hyde Park Gate'e iki hemşire getirildi; Roy Howells adlı bir erkek hemşirenin yardım ettiği bu hemşireler onun sürekli yardımcıları olarak kalacaktı. Bu yardım, yaşlılığın acı gerçeğinin bir parçasıydı. Fakat ay sonunda Churchill, artık bünyesi gözle görünür bir şekilde zayıf olmasına karşın, Öteki Kulüp'teki yemeklere katılacak ve Avam Kamarası'ndaki yerine oturacak kadar iyiydi.

Temmuzda Irak'ta çıkan isyanın sonucunda Kral, ailesi ve Başbakan öldürüldü. Lübnan'dan gelen bir Amerikan yardımı talebi sonucunda Amerikan birlikleri Lübnan'a çıktı. İngiltere'de hükümet Amerika'nın harekatını desteklerken, Süveyş müdahalesinden ötürü hâlâ kızgın olan İşçi Partisi muhalefeti karşı çıktı. Churchill hükümetin bu konulardaki tavrını desteklemek için Avam Kamarası'nda konuşmaya karar verdi ve görüşmelerde söz alacağını Macmillan'a söyledikten sonra, söyleyeceği şeyleri, yarım yüzyıldan fazla bir süredir devam eden alışkanlığıyla, notlar şeklinde yazdı:

"*Amerika ve İngiltere* birlikte çalışmalı, bir amaç *Birliğine* varmalı."

"Problemin yarattığı sorunlar sadece güç arttırımıyla değil, sadece ve sadece, güçlerin birleştirilmesiyle ve ortak ilkeler üzerinde düzeltilebilir."

"Bölünürsek kaybederiz."

"Bu, öncelikle maddi bir güç sorunu değildir."

"Anthony Eden ve Süveyş. Anthony *haklıydı.* Bu son olaylar onun haklı olduğunu gösteriyor. Belki doğru andan önce hareket etti."

Churchill'in niyeti, sözlerinin devamında, Lübnan'daki harekatından ötürü "ABD'yle alay etmek çok kolaydır," demekti; "Süveyş'e karşı çıktı diye, Amerika'ya eski bir hesabı ödetmeye çalışmanın zamanı değildir. "Hesaplar kendi kendine görülür. Asıl aptallık, İngiltere ve ABD gibi iki devletin birbiriyle ihtilaf konusu aramasıdır." "Amerikalılar Lübnan'a girmekte tamamen haklıdır. Bizim maddi yahut askeri yardımımıza gerek duymuyorlar. Duysalardı, bu yardımı eminim alırlardı."

Churchill, konuşma notlarını hazırlarken tereddüt etti. Bir Parlamento konuşmasına girişemeyecek kadar sağlıksız ve yorgundu. "Bir iki saatimi neler söyleyeceğimi düşünerek geçirdim," diye yazmıştı 15 Temmuz'da Macmillan'a, "ve söylemeye değecek bir şeyim olmadığı kararına vardım. Sizin için kulis çalışması yapacağım. Bu plan değişikliği için beni bağışlayın."

Churchill o yaz yine Lord Beaverbrook'un konuğu olarak La Capponcina'ya gitti. Gideli henüz bir hafta olmuşken Brendan Bracken'in öldüğünü haber aldı. Lord Cherwell gibi, onu da 1920'lerden beri tanırdı ve savaş sırasında ona Bakanlar Kurulu Bürosunu vermişti. Tavsiyelerinden hoşnut kalmış, arkadaşlığından zevk almıştı. Hemen uçakla İngiltere'ye dönmek üzere hazırlandı ama kendisine, Bracken'in özellikle "tören istemediği" söylendi ve Churchill Fransa'da kaldı. "Brendan'ı ne kadar çok sevdiğinizi ve daha mutlu bir geçmişten bu kopuşun sizin için ne demek olduğunu biliyorum," diye yazdı Colville. Bu arada Beaverbrook, La Capponcina'dan ayrılıp Kanada'ya gitti. "Arkadaşlığımdan hoşlandığın için çok memnunum," diye yazdı Churchill ona birkaç gün sonra. "Arkadaşlığım artık çok takatsiz hale geldiyse de, sıcaklığından kesinlikle bir şey eksilmedi. Bizim yıllar önce kurduğumuz ve savaş yıllarında güçlendirdiğimiz bağlar hayatımız boyunca sağlam kaldı."

12 Eylül'de Churchill'le Clementine evliliklerinin altın yıldönümünü La Capponcina'da kutladılar; Randolph'la kızı Arabella da onlarla bera-

ber olmak için uçakla geldi. Churchill on gün sonra yeni bir maceraya, Onassis'in konuğu olarak *Christina* yatında bir yolculuğa çıktı. Yatta geçirdiği günler, düşünceli ve hoş davranışlı bir ev sahibinin nezaretinde bir huzur dönemiydi. Churchill gündüzleri dinlendi ya da bezik oynadı. Her akşam bir film vardı. *Christina* on gün sonra Cebelitarık'a vardı ve Churchill oradan uçakla İngiltere'ye döndü. Sonra da 12 Ekim'de uçakla La Pausa'ya gitti. "Niyetim resim yapmaktı ama," dedi Clementine'e, "ben kararsız, uyuşuk ve tembelim." Mektubunda daha sonra, "Hayatın son günleri ya da yılları gri ve kasvetlidir ama ben, yanımda sen olduğun için şanslıyım," diyordu.

Churchill, Clementine'den ne zaman ayrı kalsa, düşüncelerinin ve mektuplarının en önemli konusu Clementine'in sağlığı konusundaki endişeleriydi. Ayrıca, çocuklarından üçünün durumu hakkında da birtakım endişeleri vardı: Diana sık sık depresyona giriyor ve Samaritan'ın* yardımına başvuruyordu; Randolph'un ters bir mizacı vardı ve birçok arkadaşını kaybetmişti; Sarah, Randolph gibi alkolizm kurbanıydı ve basın tarafından rahatsız ediliyordu. Üçü de yetenekli ve sevgi dolu üç çocuğunun düştüğü kötü durum Churchill için bir ıstırap kaynağıydı.

La Pausa'daki yaşam Churchill'in aklını başka şeylere çekiyor ve hatta heyecan veriyordu; helikoptere hiç binmemiş olan Churchill, Amerikan uçak gemisi *Randolph*'un kaptanından gelen, uçak gemisinden havalanma ve bir deniz şeref kıtasını denetleme davetini kabul etti. "Helikopter gezisi çok heyecanlı bir olay" dedi kendisine eşlik eden Wendy Reves'e. Sonra, 6 Kasım'da uçakla Paris'e gitti ve de Gaulle ona Croix de la Libération, yani Özgür Fransa Güçleri'nde ya da Direniş'te savaşmış kişilere verilen en yüksek madalyayı verdi. İngilizce yaptığı teşekkür konuşmasına başlarken, "Ben çok Fransızca konuşma yaptım," dedi, "ama bunlar savaş zamanındaydı ve sizleri karanlık günlerin o çok zor sınavına sokmak istemiyorum."

Londra'ya dönen Churchill hemen hemen her gün Avam Kamarası'na gitti ve yine bir konuşma yapmayı düşündü ama sonra yine yapmamaya karar verdi. 30 Kasım'da seksen dört yaşındaydı. Beş gün sonra Clementine'le birlikte Marakeş'e gidip çok sevdiği Kuzey Afrika güneşinin altın-

---

* Londra'da 1953 yılında intiharı düşünenlere telefonla yardım etmek amacıyla kurulmuş bir kuruluş -ç.n.

da beş gün geçirdi ve sonrasında Clementine'le birlikte, bir yolculuk daha yapmak üzere *Christina*'ya binip, Fas kıyıları boyunca gezerek Kanarya Adaları'na gitti. Sonra, Churchill 1959 Martı'nda uçakla tekrar Londra'ya gitti. Burada Chartwell'e uğramanın ve Öteki Kulüp'te bir akşam yemeğinin de dahil olduğu koşuşturmalı bir dört gün geçirip uçakla yine La Pausa'ya gitti.

Churchill La Pausa'da resim yaptı. Otuz beş yıl önce *Nash's Pall Mall*'da şunları yazmıştı: "Resim yapmak, aşırı taleplerde bulunmayan, insanı tüketecek kovalamalara kışkırtmayan, takatsiz adımlara bile sadakatle uyan bir arkadaştır ve tuvalini Zaman'ın kıskanç bakışlarıyla ya da yaşlılıktan ötürü düşkünlüğün sert ilerleyişiyle bizim aramıza adeta perde gibi çeker. Mutludur ressamlar, çünkü yalnız kalmazlar. Işık ve renk, huzur ve umut onlarla sonuna kadar, yahut da günün sonuna kadar arkadaşlık eder."

Churchill La Pausa'dayken, o zamanlar Liverpool'da bir tiyatroda oynayan Sarah bir gece geç vakit oteline dönerken yolunu kaybettikten sonra tutuklandı; ertesi sabah kısa bir süre mahkemeye çıkıp sarhoşluktan 2 sterlin para cezasına çarptırıldı ve nezarethaneye atıldıktan sonra serbest bırakıldı. Bazı gazeteler onun derdiyle pek bir eğlendiler. "Bence Liverpool'da ona çok kaba davranmışlar ve damarına basmışlar," diye yazdı Churchill La Pausa'dan Clementine'e ve şunları ekledi: "Bu yükün senin omuzlarına yüklenmesinden ötürü üzgünüm ve dilerim Mary ve Christopher'la kalmak senin dertlerini hafifletir. Sevgilim, aklım sende. Hep sen geliyorsun aklıma. 'Kuzucuğum!' Tamamen sevginle ayakta tutuyorum bu harabeyi (ama bayrağı hâlâ dalgalanıyor)."

Churchill nisan başında Londra'ya döndü. Bir hafta sonra yine hafif bir felç geçirdi ama yine kararlılığıyla hastalığını yendi. Felçten bir hafta sonra, seçim çevresinde, kendisinin yeniden milletvekili adayı olacağı toplantıda konuşmaya gitti. Konuşma metnini Montague Browne hazırlamıştı ama Churchill bunu, yirmi dakikadan fazla bir süre, yavaş yavaş ve zaman zaman zorlukla duyulan bir sesle okudu. Müthiş bir çabaydı bu. Sonra, kürsüden inerken Montague Browne'ye döndü ve "Şimdi Amerika'ya," dedi.

Hiçbir şey Churchill'i Atlantik'i bir kez daha geçmekten caydıramazdı. "Tekrar Amerika'ya gitmeye karar vermiş, işte bu kadar!" dedi Montague Browne bir arkadaşına. Clementine kendini bu yolculuğa çıkacak

kadar iyi ya da güçlü hissetmiyordu. Churchill, etkinlikleri sırasında hep onunla temas kurdu ve 5 Mayıs'ta Beyaz Saray kağıtlarına (Eisenhower'ın konuğuydu çünkü) şunları yazdı: "Clemmie, sevgilim, buradayım. Her şey iyi gidiyor ve Başkan gerçek bir dost. Dün gece çok hoş bir akşam yemeği yedik ve ben uyku bakiyemi 11 (on bir) saatte yakaladım. Sabah boyu yatakta kalmaya davetliyim ve öğle yemeğinden sonra Bay Dulles'ı görmeye gideceğim." Churchill, Dulles'ı görünce Dışişleri Bakanı'nın görüntüsünden şoke oldu; Dulles iki hafta sonra kanserden ölecekti.

Churchill, Eisenhower'la yaptığı görüşmelerde, Dışişleri Bakanlığı'nın ondan dile getirmesini istediği, Amerikalıların İngiliz müteahhitlere karşı yaptığı ayrımlar konusunda birçok sorunu ortaya attı. Ziyaretinin bitiminde Washington Havaalanı'na giderken İngiliz Büyükelçisi'ne, "Dilerim Başbakan'a benim ziyaretim hakkında iyi bir rapor verirsiniz," dedi, "ve terbiyeli davrandığımı söylersiniz."

Mayıs ortasında İngiltere'ye dönen Churchill kısa bir süre sonra yine daha güneşli havalar için oradan ayrılıp *Christina*'ya bindi, Yunanistan ve Türkiye denizlerine bir yat gezisi yaptı ve sonra birkaç haftasını La Pausa'da geçirdi; dört yıldır bir huzur ve hoşnutluk sığınağı olmuştu onun sevgili "Pausaland"ı.

Sağlıksız ama yılmaz Churchill 29 Eylül'de kendi seçim çevresinde, adaylığa kabul edilme toplantısında ve birkaç gün sonra da komşu Walthamstow seçim çevresinde, oradaki aday için konuştu. 3 Ekim'deki genel seçimde Muhafazakârlar meclisteki çoğunluklarını arttırarak yeniden iktidar oldu. 30 Kasım'da Churchill seksen beş yaşındaydı; güneş arayışıyla, Monte Carlo'daki Hôtel de Paris'e gitti ve Clementine'le beraber orada, kıyıdaki yola ve Akdeniz'e bakan, harika bir çatı katı dairesinde kaldılar. Churchill o yıl daha sonra yine *Christina*'ya binip Batı Hint Adaları'na geziye gitti. İngiltere'ye döndüğünde kızı Diana'ya, "Benim hayatım bitti, ama henüz sona ermedi," dedi.

Churchill seksen altıncı doğum gününden bir hafta önce küçük bir felç daha geçirdi. Doğum gününde, kalkıp ailesiyle beraber öğle yemeği yiyecek kadar iyiydi. Üç ay sonra yine gezilerine çıkmıştı ve uçakla Cebelitarık'a, orada da *Christina*'ya binip "Ari" Onassis'le Batı Hint Adaları'na gidiyordu. Bu yolculuk sırasında, kendini buna katılacak kadar iyi hissetmemiş Clementine'e şunları yazdı:

Clemmie, sevgilim,

İşte bizi iletişimde tutacak, benim el yazımla bir mektup; tümüyle kendim yazdım! Ve seni ne kadar çok sevdiğimi söylemek için: Biz sonsuz denizlerde hiç durmadan geziyoruz –haftalardır hep gayet rahat bir şekilde ve işte buradayız– Ari birkaç gün içinde ailesiyle buluşacak. Benim için bu, yazı yazma becerimi hâlâ koruduğumu ve kullanmaya devam edeceğimi sana gösterdiğim andır. Ama çok fazla zorlamayacağım.

Ebediyen senin

W

Christina Batı Hint Adaları'ndan açılıp ABD'nin Atlantik kıyısı boyunca seyrederek New York'a gitti. Churchill oradan uçakla Londra'ya döndü. Evinde iki ay kaldıktan sonra, kışın geri kalanını geçirmek üzere yine Monte Carlo'ya gitti. Resim yapmak artık onun için olanaksızdı; artık vakit geçirme tarzı roman okumak, arkadaşları ve ailesiyle beraber olmaktı; uçağa binip onu görmeye gelenler arasında yirmi bir yaşındaki torunu Winston da vardı. Churchill hâlâ, karısına el yazısıyla birçok kez mektup yazmayı başarıyordu. Bu mektuplardan birinde şunlar yazılıydı:

Clemmie, sevgilim,

Her şey çok hoş ve günler akıp gidiyor. Biz boyuna, eski arkadaşlık borçlarımızı öğle ve akşam yemekleriyle siliyoruz. Güzel bir mektup yazmak bana çok zor geliyor ve arkadaşlarımın günlük işlerini hızlı bir şekilde başarmasına hayret ediyorum. Onların bunu bu kadar iyi götürebilmesi harika bir şey.

Fakat artık şimdi benim yazdıklarım hiç olmazsa, sana sevgimi dile getirmektir. Sevgilim, ben gençken bayağı iyi bir yazardım, ama tükendiğim bugünlerde benim en büyük aşkım sanadır,

Hep senin olan Winston

Not: Adaşımda gördüğüm gelişmeler beni her gün hayretler içinde bırakıyor. Harika bir çocuk. Onu tanıdığıma çok memnunum.

Churchill 1961 Eylülü'nün başında Güney Fransa'dan ayrılıp Chartwell'e döndü. 30 Ekim'de Parlamento'nun resmî açılışına katıldı; bir ay sonra seksen yedi yaşındaydı; o gece Hyde Park Gate'de Beaverbrook'la bir akşam yemeği yedi ve sonra, ertesi gün bir kez daha Monte Carlo'ya uçtu. Orada, 1962 Haziranı'nda bir gezinin başlangıcında düştü ve kalçası kırıldı. Onun için bir Fransız hastanesinde bir yatak hazırlanmıştı ama Montague Browne'ye "Ben İngiltere'de ölmek istiyorum," dedi. Bu sözler Downing Sokağı'na bildirilince Harold Macmillan onu Londra'ya getirmek için Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bir Comet uçağını gönderdi. Bir sedyenin üzerinde uçaktan çıkarılırken, seyredenlere V işareti yapıyordu.

1 Nisan 1963'te Clementine Churchill yetmiş sekiz yaşındaydı. O gün, seksen sekiz yaşındaki kocası ona el yazısıyla yazılmış bir mektup gönderdi:

Sevgilim,
Bu sadece sana çok büyük aşkımı ve
yüz kez tekrarlanmış
öpücüklerimi göndermek için.
Ben bayağı sıkıcı ve değersiz
bir yazar taslağıyım; fakat elimdeki
çubuk yazarken yüreğimi de taşıyor.
Ebediyen ve daima senin

W

Churchill o nisan ayında daha sonra Monte Carlo'daki Hôtel de Paris'e gidip iki hafta kaldı. Sonra tekrar uçakla Londra'ya döndü. Clementine'in oldukça yoğun ısrarları sonucunda, tekrar Parlamento üyeliğine adaylığını koymamaya karar verdi. Haziranda yine Monte Carlo'ya gitti ve *Christina*'ya bindi. Son seferi olacak bu yolcukta Sardunya, Korfu ve Atina'ya gitti. Temmuzda Londra'ya dönünce bir kez daha Parlamento'ya gitti. Churchill'in sağlığının bozulmuş halini gören üyeler şoke olmuşlardı. İki hafta sonra bir felç daha geçirdi. O ekim ayında Diana intihar etti. Elli dört yaşındaydı ve çok uzun süredir depresyondaydı. "Çok ileri yaşlılığın ataleti birçok duyarlılığı köreltiyor," diye yazmıştı Mary, "ve babam, ona söylemek zorunda kaldığım şeyi ancak yavaş yavaş idrak etti, ama sonra derin ve dünyadan kopuk bir sessizliğe çekildi."

Churchill seksen dokuzuncu doğum gününden iki gün önce yine Parlamento'ya gitti; onu salona bir tekerlekli sandalyeyle soktular. O gece Öteki Kulüp'te yemek yedi. Parlamento'ya iki kez daha gitti ve son ziyareti 27 Temmuz 1964'teydi. Ekimin ortasında Chartwell'den son kez ayrılarak Londra'ya gitti. 30 Kasım'da doksan yaşındaydı. Hyde Park Gate'de, dışarıda tezahürat yapan kalabalığı selamlasın diye pencerenin önüne getirildiğinde elini kaldırıp V işareti yaptı. 8 Aralık'ta Bill Deakin geldi ve birlikte bir öğle yemeği yediler; iki gün sonra beraber Öteki Kulüp'e gittiler. "Eskiden çok canlı olan o kıvılcımın çakması giderek daha zor hale gelmişti," diye hatırlıyordu sonradan, o gün akşam orada bulunan üyelerden biri şöyle diyordu: "Ve söylenebilecek tek şey, onun nerede olduğunu ve orada bulunmaktan mutlu olduğunu bildiğiydi." Churchill bir ay sonra, 10 Ocak 1965'te ağır bir felç geçirdi. İki hafta sonra öldü.

Yaslı halk, üzüntüsünü Churchill'in Westminster Hall'daki katafalkının huzurunda gösterdi, tabutunun önünden sırayla 300.000 kişi geçti ve yüz yıldan fazla bir zaman önce, Wellington Dükü'nün ölümünden beri ilk kez bir devlet töreni düzenlendi. Bir top arabasına konmuş tabut önlerinden geçerken insanlar ağlıyor, Londra caddelerinden geçen top arabasının arkasından, en önde Clementine ve Randolph olmak üzere Churchill'in ailesi yürüyordu. St Paul'da yapılan cenaze törenine altı bin kişi, altı hükümdar ve on beş devlet başkanı katıldı. Tören, fısıltının bile duyulduğu akustik katedral salonunun tepesinden askeri yat borusu ve kalk borusunun çalınmasıyla sona erdi. Sonra tabut, bir barçla Thames Nehri'nden Waterloo İstasyonu'na, sonra da trenle Blandon'daki merkez kilisesine götürüldü ve Churchill, annesiyle babasının ve kardeşi Jack'in yanına, doğduğu yeri, yani Blenheim Sarayı'nı gören bir yere gömüldü.

Kraliçe Parlamento'ya gönderdiği mesajda Churchill'i "ulusal kahraman" olarak adlandırdı. Savaş zamanında yardımcısı ve savaştan sonraki halefi Attlee onun için "çağımızın en büyük İngiliz'i; bence çağımızın en büyük dünya vatandaşı," dedi. Öteki Kulüp'ün, Churchill'in katılmayı umut ettiği ve Şubat ayı için ajandasında işaretlediği tek etkinlik olan, bir sonraki toplantısında Macmillan, hazır bulunanlara, "En iyi zamanımız ve en büyük anımız onunla çalışmamızdan doğdu," dedi. Lord Chandos, önceki adıyla Oliver Lyttelton, Churchill'in bir devlet adamı olarak niteliklerini şöyle hatırlıyordu: "Düşüncelerin çarpışmasından hoşlanır, fakat insanların çarpışmasından hoşlanmazdı. Hayal gücü, deneyim ve cö-

mertlik onun güçleriydi. Cömertliğini belki de yeterince kullanmadı. İnsanları sıradan değil, soylu yaratıklar olarak görürdü. Hiçbir zaman bağışlamadığı kişilerse sadece, sık sık kullandığı deyişiyle, 'olayların düzeyinin altına düşenler'di."

Her kuşak Churchill'in kariyeri hakkında kendi değerlendirmesini yapacak. "İftiraya uğramak zorludur," diye yazmıştı kendisi 1942 Şubatı'nda, "ama gerçek de çok güçlüdür." Yıllar geçtikçe ve tarihsel belgeler kötü niyetten uzak bir şekilde incelendikçe Churchill'in yaptıklarının ve amaçlarının insanca ve uzak görüşlü niteliği görülecektir. Onun vatanseverliği, hakkaniyet algısı, demokrasiye inancı ve insanlık için umutları, müthiş çalışma ve düşünme gücüyle, vizyonuyla ve uzak görüşlülüğüyle bir araya gelmişti. Yolu sık sık, çekişmelerle, düş kırıklıklarıyla ve suistimallerle kesildi, ama bunlar onu görev bilincinden ve İngiliz halkına inancından vazgeçiremedi.

"Soyundan gelenlerin senin dehanı miras olarak taşıyabilmesi eşyanın tabiatına neredeyse aykırıdır," diye yazmıştı Churchill'in kızı Mary 1951'de babasına, "ama senin yüreğindeki nitelikleri bir şekilde paylaşabilmelerini gönülden diliyorum." Dört yıl sonra Randolph ona şunları yazmıştı: "Güç, geçip gitmek, yok olmak zorundadır. Şanlı zafer ancak ve ancak deha, emek, cesaret ve fedakarlıkla biriken gücün adil bir şekilde kullanılmasıyla elde edilendir. Senin şanın, kazandığın başarının hiç yok olmayacak kaidesinin üzerine, kutsallığını sonsuza dek korumak üzere kondu; ve hiçbir zaman yok edilemeyecek ve lekelenemeyecek. Yüzyıllarla beraber akıp gidecek." Bir oğlun, babasının "son istifası"ndan sonra yazdığı, cesaret verici nottu bu. Dokuz yıl sonra, Churchill'in yaşamına anlam katan itkileri nihayet etkisini kaybetmeye başlayınca kızından da teselli edici sözcükler gelmişti: "Bir kızın, sevgi dolu, cömert bir babaya karşı hissettiği tüm duyguların yanı sıra," diye yazmıştı Mary, "erkek, kadın, çocuk her İngiliz'in borçlu olduğu şeyi, Özgürlüğü, borçluyum sana."

Sözlükçe

Birinci Deniz Lordu (*First Sea Lord*) – Deniz Kuvvetleri Bakanlı'ğını oluşturan Amiraller Kurulunda yer alan askeri personelin en kıdemlisi. Donanma Komutanı.

Büyük Amiral (*Admiral of the Fleet*) – En büyük deniz rütbesi. Beş yıldızlı amiral.

Deniz Kuvvetleri Bakanı (*Lord of the Admiralty*) – Deniz Kuvvetleri 1700'lerin başından beri Board of Admiralty (Amiraller Kurulu) denilen bir kurul tarafından yönetilirdi. Bu kurulda Sea Lord denilen profesyonel amirallerle Civil Lord denilen siyasiler görev yapıyordu. Kurulun başkanı olan Birinci Lord (First Lord of Admiralty), hükümette de bakan olarak görev yapıyordu. Kurulda ayrıca, çeşitli zamanlarda kurulmuş ve hepsinin belli görevleri olan ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci amirallerle bir müsteşar vardı. 1800'lerin başından beri First Lord olarak hep sivil kişiler görev yaptı. Amiraller Kurulu 1964 yılında kaldırıldı ve deniz kuvvetlerinin onursal başkanlığı, Lord High Admiral adıyla Kraliçe'ye iade edildi. Kurulun görevleri ise Savunma Bakanlığı'na geçti.

Devlet İdaresi Başkanı (*Head of The Civil Service*) – İngiltere'de 1800'lü yıllardan yakın zamana kadar, devlet yönetimi iki tür görevli tarafından yürütülüyordu: 1. Seçimle gelen siyasi görevliler, yargıçlar ve bürokrasinin üst düzey yetkilileri, 2. Kraliyet tarafından atanan ve ona karşı sorumlu olan, siyasi kadronun karar verdiği işleri uygulayan teknik kadro (memurlar). Teknik kadro, yurtiçi (Her Majesty's Civil Home Service), yurtdışı (Her Majesty's Diplomatic Service) ve Kuzey İrlanda (Her Majesty's Northern Ireland Service) olarak ayrılıyordu. Bu sistem 20. yüzyılın sonlarında değişti ve memurlar Başbakanlığa bağlandı.

Dördüncü Deniz Lordu (*Fourth Sea Lord*) – Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı oluşturan Amiraller Kurulu'nun ikmalden sorumlu amiral üyesi.

Hava Kuvvetleri Bakanlığı (*Air Ministry*) – Hava Kuvvetleri Bakanı'nın (Secretary of State for Air) yönettiği bakanlık. Deniz ve kara ordularında kullanılan uçakların giderek daha etkin olması üzerine bu iki kuvvet arasında koordinasyon sağlamak için oluşturulan Havacılık Komitesi (Air Committe), Birleşik Havacılık Komitesi'nin (The Joint War Air Committee) siyasi otoriteye sahip olmaması yüzünden işlevsiz kalması yüzünden, 1916'da başkanı bakan olan bir Havacılık Kurulu (Air Board) oluşturuldu. Kurulda kara ve deniz kuvvetlerinden temsilciler de vardı. Ancak bu kurul da hava kuvvetlerinin geliştirilmesi ve etkin kullanımı açısından istenen sonucu vermeyince 1918'de Hava Kuvvetleri Bakanlığı kuruldu. Bakanlık, 1964 yılında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin Savunma Bakanlığı bünyesine alınmasıyla kaldırıldı. 1959'da kurulan Havacılık Bakanlığı ile karıştırılmamalıdır.

Hindistan Bakanı (*Secretary of State for India*) – East India Company adlı şirketin 1858 yılında lağvedilmesiyle birlikte, o zamana kadar şirket tarafından yönetilen Hindistan'ın yönetimi için India Office adlı bir Hindistan Bakanlığı kurularak başına da Hindistan Bakanı getirildi.

İkinci Deniz Lordu (*Second Sea Lord*) – Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı oluşturan Amiraller Kurulu'nun, personelden sorumlu amiral üyesi.

Lahey Uluslararası Mahkemesi (*International Tribunal at the Hague*) – Birinci Lahey Konferansı tarafından 1899 yılında kurulan ve devletlerin temsilcilerinden oluşan daimi tahkim kurulu. Halen işlemekte ve devletler arasındaki bazı önemli anlaşmazlıkları çözümlemektedir. Uluslararası Adalet Divanı'yla karıştırılmamalıdır.

Lancaster Dükalığı Bakanı (*Chancellor of the Duchy of Lancaster*) – Kralın şahsi mülkü sayıldığı için devlet yapılanmasından ayrı tutulan dükalıktan sorumlu bakanlık makamı. Fazla bir işi ve sorumluluğu bulunmayan bu makama bakan olarak görülmek istenen kişiler getirilirdi.

Mühimmat Bakanlığı (*Ministry of Munitions*) – 1915 yılındaki bir muharebede İngiliz ordusu top mermisi kıtlığı yüzünden Almanlara yenilince yeterli miktarda mühimmat üretip savaşa yetiştirmekle görevli bir Mühimmat Bakanlığı kuruldu ve başına da Lloyd George getirildi. Bakanlık, savaştan sonra, 1921 yılında feshedildi.

Savaş Bakanlığı (*War Office*) – 1800'lerin başında kurulan bakanlığı Savaş Bakanı (Secretary of State for War) yönetiyordu. 1946'da Savunma Bakanlığı'nın kurulmasıyla bakanlık özelliğini yitirdi. 1964 yılında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin Savunma Bakanlığı çatısı altına alınmasıyla kaldırıldı.

Savunma Bakanlığı (*Ministry of Defense*) – Hepsi ayrı birer bakanlık olan kara, deniz ve hava kuvvetleri arasında daha iyi koordinasyon sağlamak için, 1936'da bir Savunma Koordinasyon Bakanlığı (Ministry for Coordination of Defense) kuruldu. 1940'ta Başbakan olan Churchill, Savunma Bakanı titriyle savunmanın koordinasyonunu da üzerine aldı. Bakanlığın resmen kuruşu ise 1946 yılındadır.

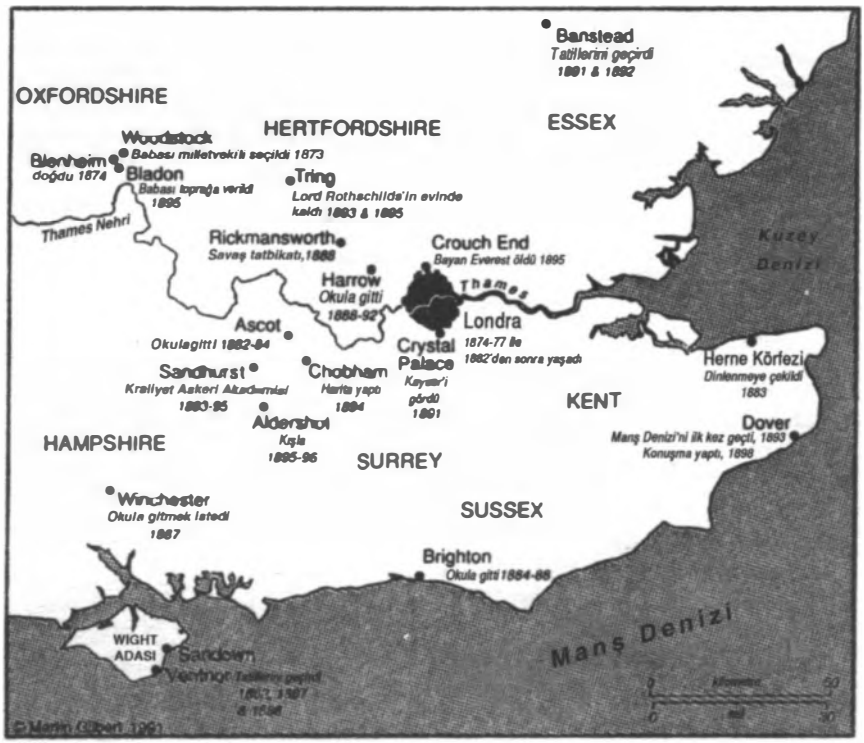
Sulh Hakimi (*Magistrate*) – Küçük suçlara bakan hakim. Gönüllü olarak yaptıkları ve karşılığında masraflar dışında ücret almadıkları bu görev için, bazı koşullar göz önünde tutularak, o yörenin saygın ve adil karar vereceğine güvenilen sakinlerinden seçilir.

Ticaret Bakanlığı (*Board of Trade*) – 1621'de kral I. James tarafından ülkede ticaretin gerilemesinin nedenlerini ve alınacak önlemleri araştırmak üzere kuruldu. Zaman içinde sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle ülkenin bu alanlarda ilerlemesini sağlamak üzere her türlü yasa, tüzük, yönetmelik üreten bir yapıya dönüştü. 1970 yılında görevini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na devretti.

Yargıtay Başkanı (*Lord Chief Justice*) – Adalet Bakanı'ndan (Lord Chancellor) sonra İngiltere'nin en kıdemli ikinci yargıcı ve temyiz mahkemesinin suç dairesi başkanı. 2006 yılında bu sistemde değişiklik yapılarak Adalet Bakanı'nın yargıç olma zorunluluğu kaldırıldı. Böylece Lord Chief Justice, adli sistemin başındaki kişi haline geldi.

Yerel Yönetimler Kurulu (*Local Government Board*) – Yerel yönetim hizmetlerini ve halk sağlığını gözetmek, gereken önlemleri almak için 1871'de ve bakanlık yetkisiyle donanılarak kuruldu. Görevini, 1919'da yeni kurulan Sağlık Bakanlığı'na devretti.

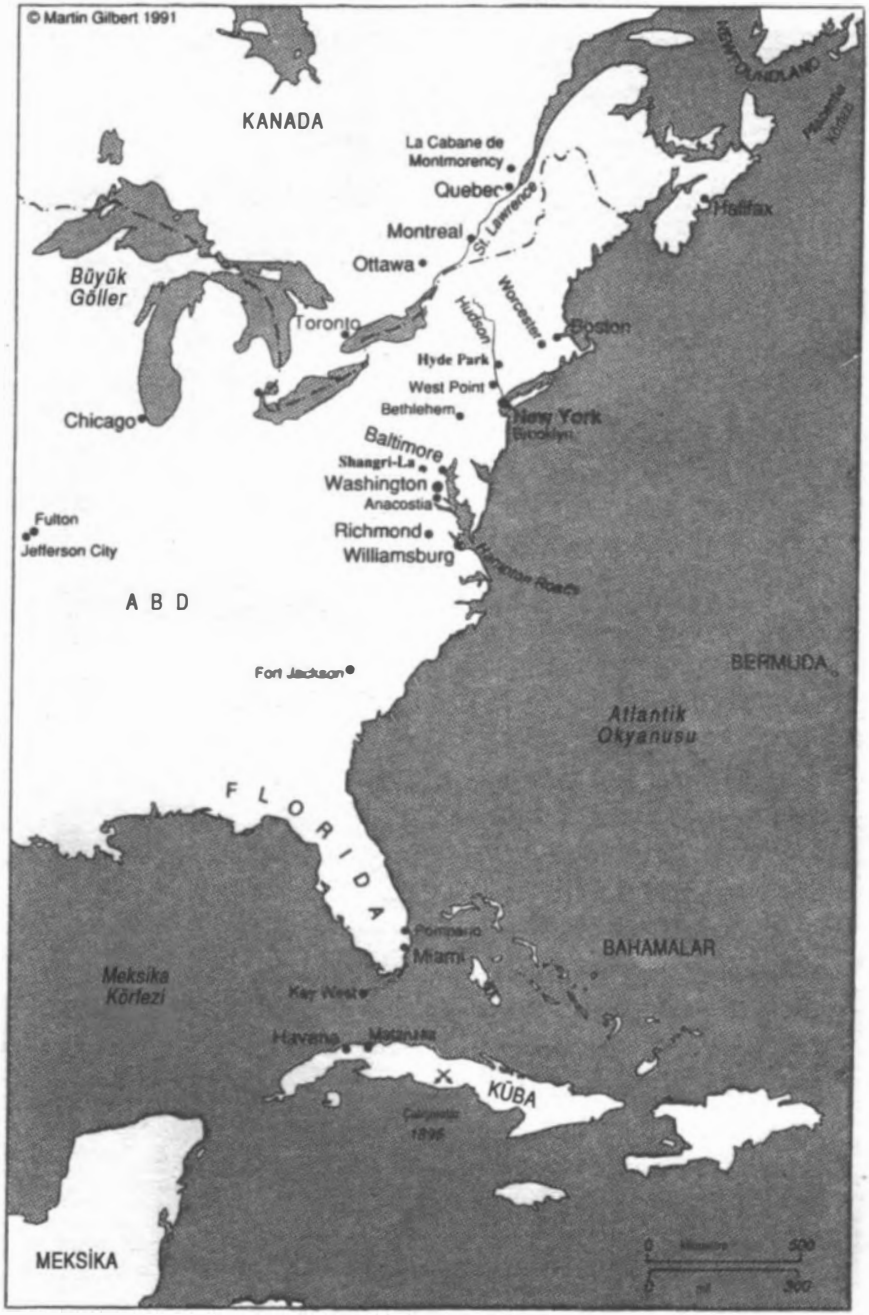
HARİTALAR

1. Güney İngiltere, 1874-97

2. Güney İngiltere, 1897'den sonra

3. Yeni Dünya'yı ziyaretleri, 1895-1961

0
100
0
50
Atlantik Okyanusu
Garron Towers
Londonderry
Larne
Carrickfergus
Bangor
İSKOÇYA
TYRONE
Pettigo
Belleek
KUZEY İRLANDA (ULSTER)
Belfast
FERMANAGH
Dundalk
İrlanda Denizi
Galway
GÜNEY İRLANDA
sonra İrlanda (Eire)
Dublin
Kingstown
The Curragh
Shannon
Limerick
Cork
St. George's Channel
© Martin Gilbert 1991

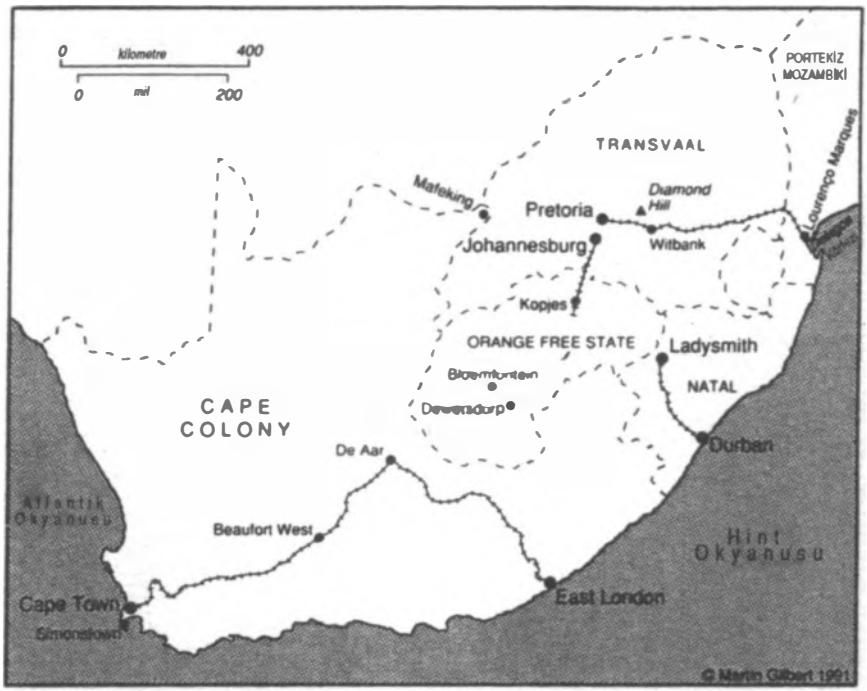
4. İrlanda

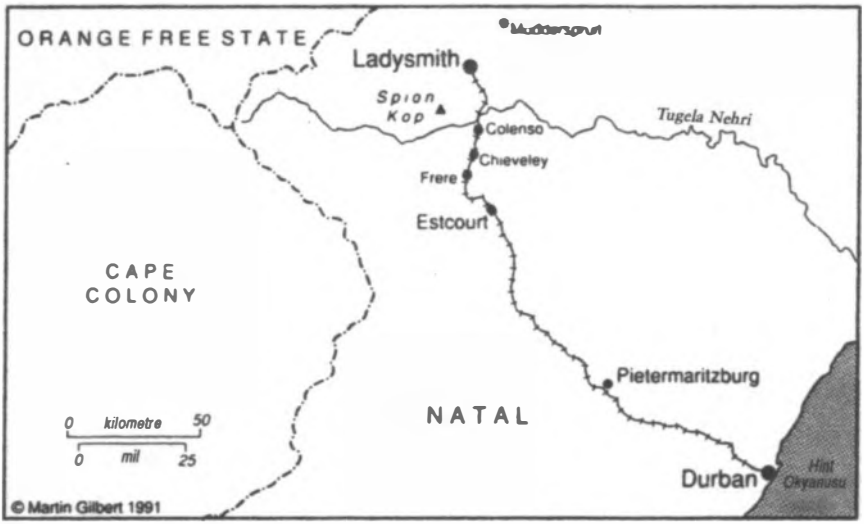
5. İngiliz Hindistanı

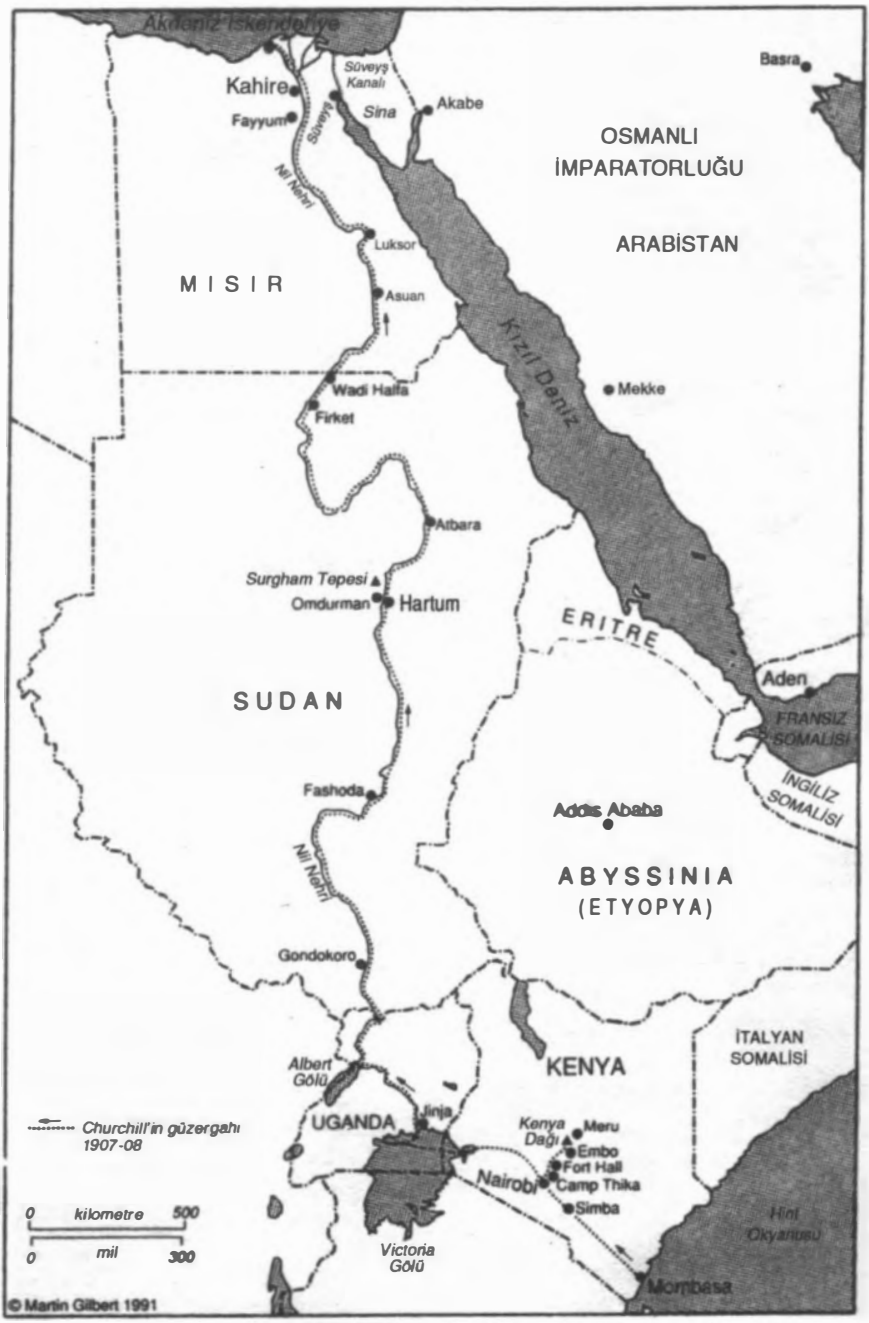
6. Hindistan'ın kuzeybatı sınırı, 1897

7. Güney Afrika, 1899-1900

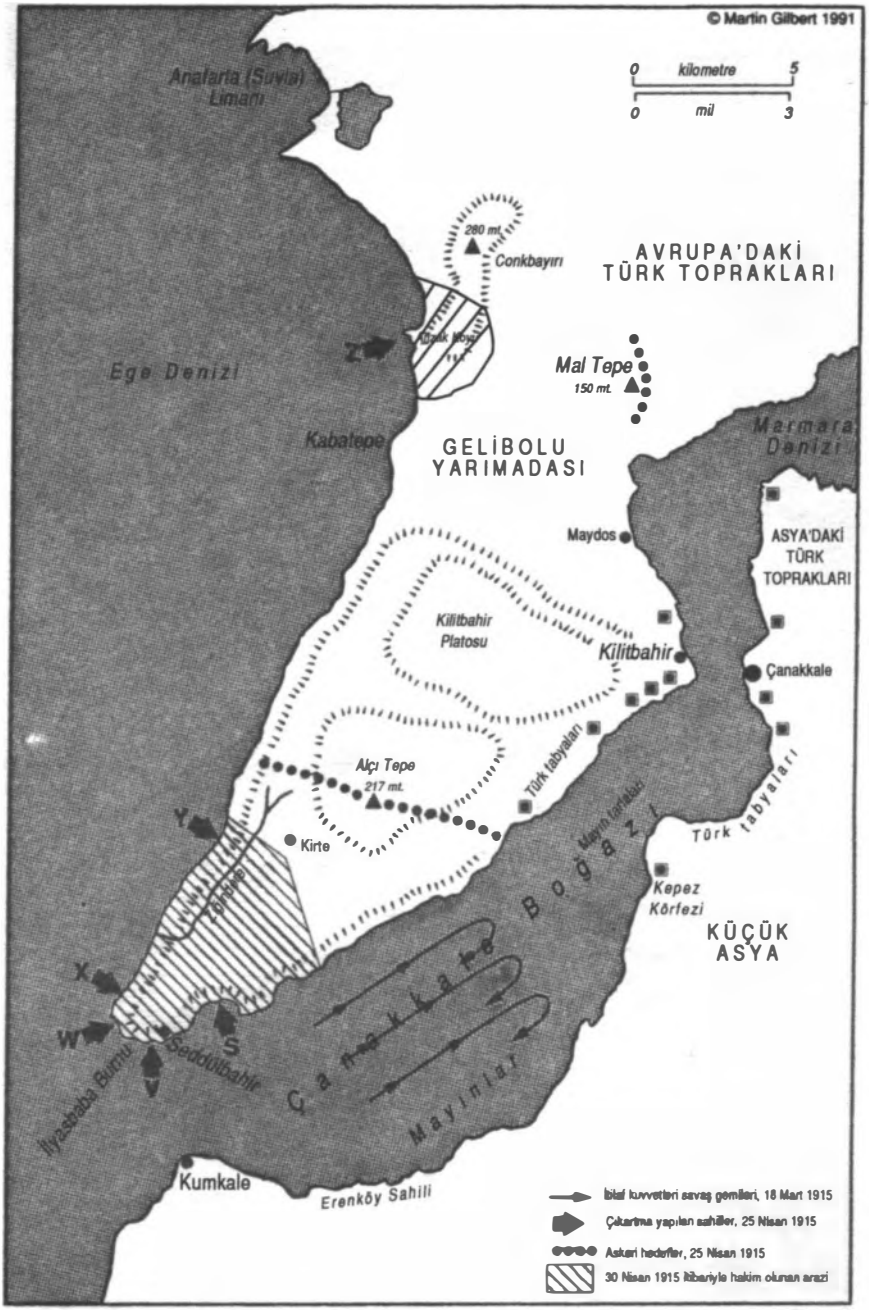
8. Durban'dan Ladysmith'e

9. Mısır, Sudan ve Güney Afrika

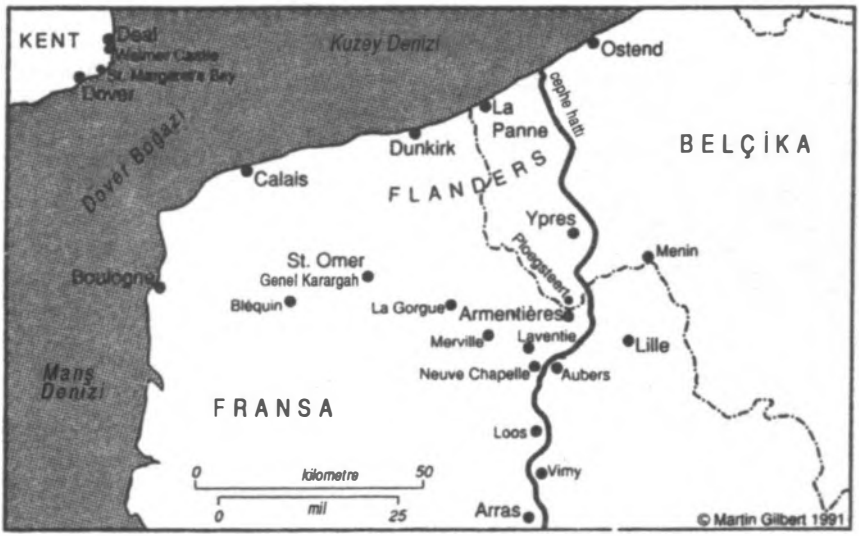
10. Avrupa, 1914-18

11. Çanakkale Boğazı ve Gelibolu, 1915

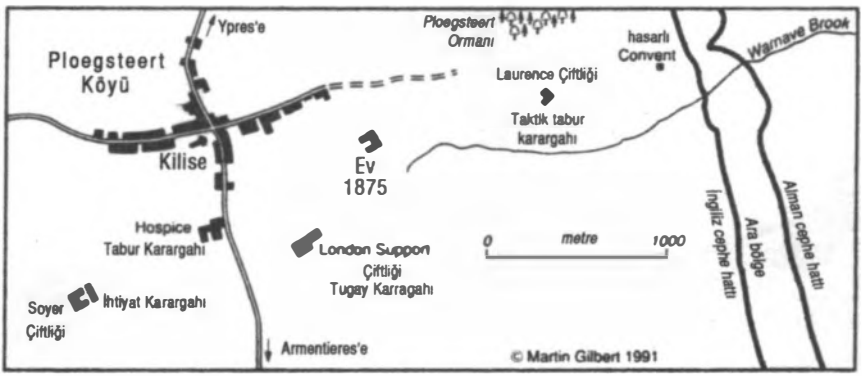
12. Batı Cephesi

13. Eğitimde, 1915

14. Tabur komutanı, 1916

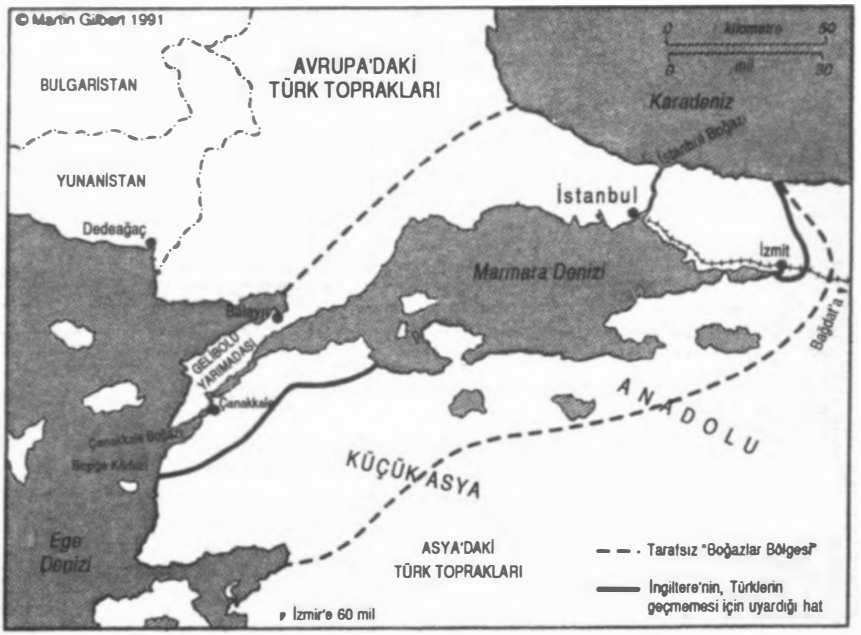

15. Ploegsteert Köyü, 1916

16. Rusya: müdahale, 1919-20

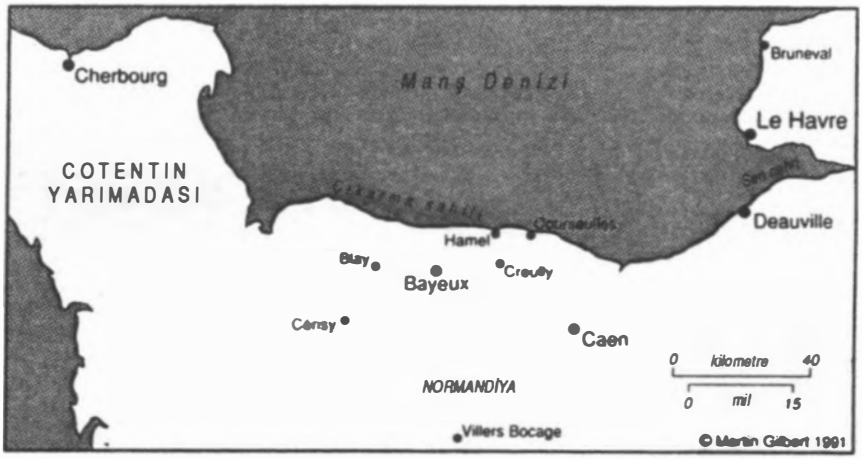

18. Çanakkale, 1922

19. Batı Avrupa, 1939-45

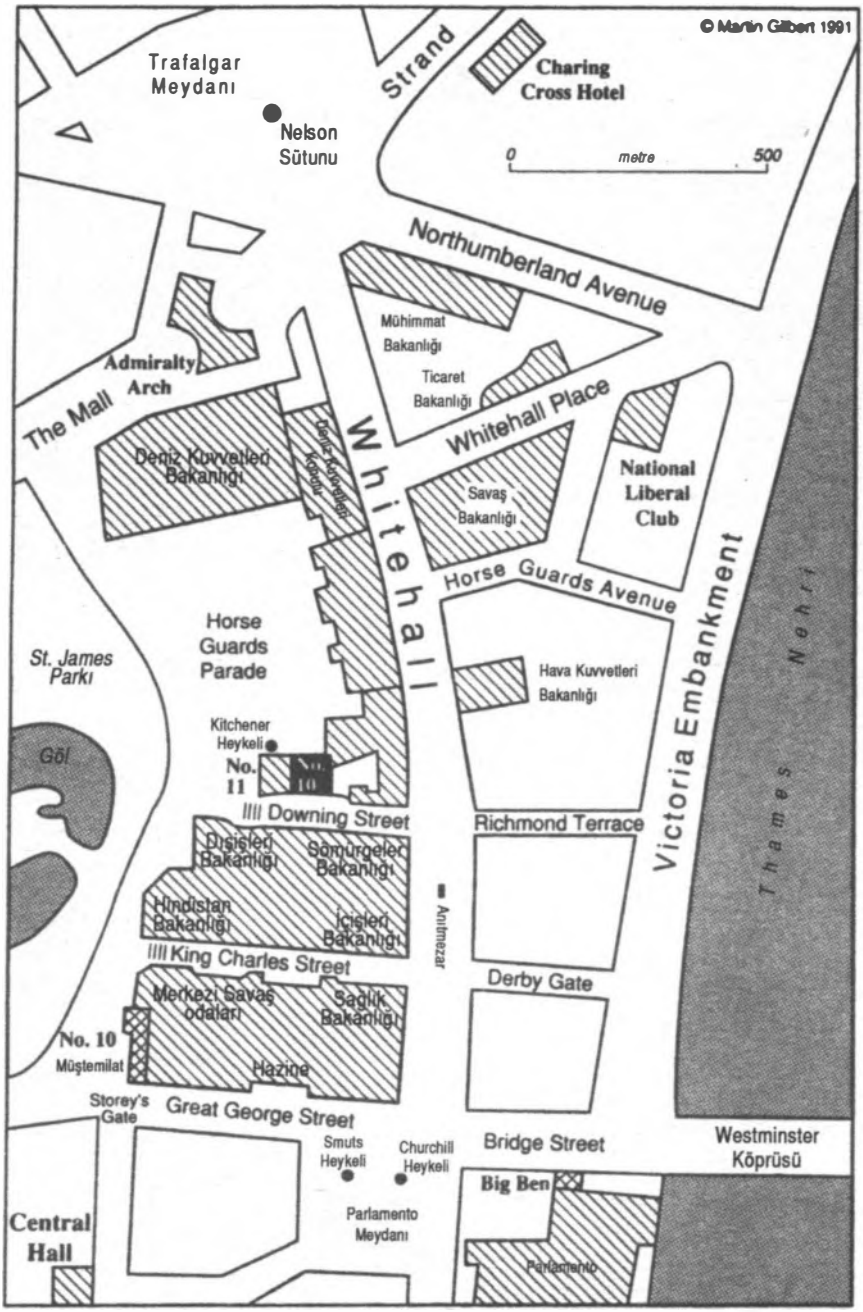
20. Normandiya, 1944

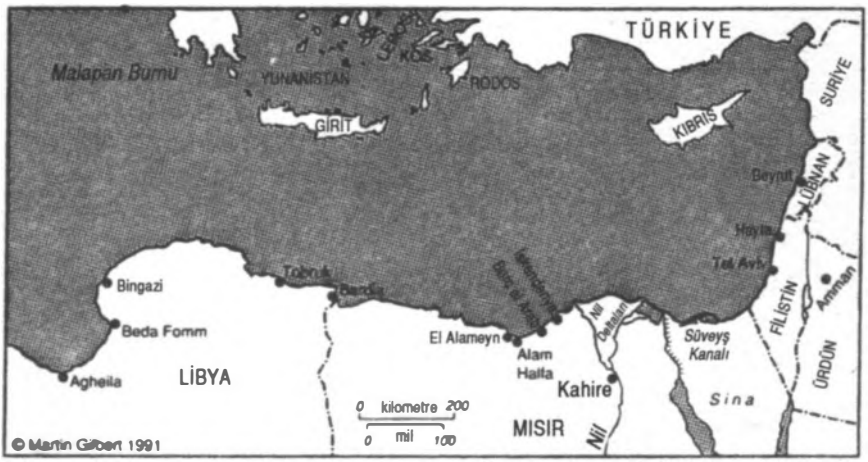
21. Ren geçişi, Mart 1945

22. Savaştaki Britanya, 1939-45

23. Whitehall

24. Batı Çölü, 1940-43

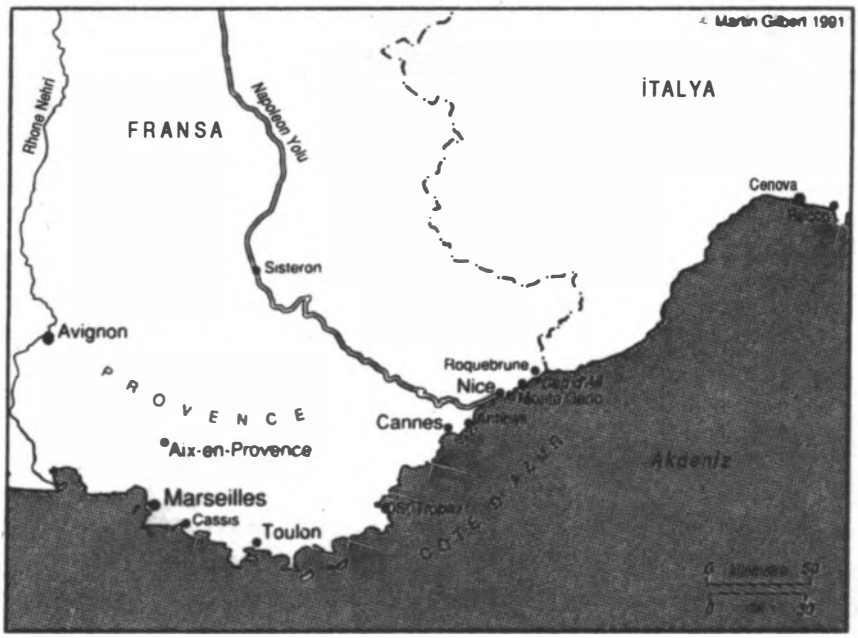
25. Akdeniz

26.Orta ve Doğu Avrupa ile İtalya, 1939-45

27. Avrupa seyahatleri

28. Güney Fransa

Dizin

I. Faruk (Mısır Kralı) 974
II. Nikola (Çar) 964
II. Wilhelm 34, 1002
V. George 64, 269
VI. George 742, 1062
VII. George 677
VIII. Edward 671
2. Muhafız Taburu 390
3. Süvari Tugayı 302
4. Hafif Süvari Birliği 61, 872
6. Kraliyet İskoç Piyadeleri 399, 405, 424
9. Gönüllü Süvari Tugayı 125
11. Grup Avcı Uçağı Komutanlığı 790
21. Mızraklı Süvari Kışlası 106
21. Mızraklı Süvariler 105, 107
29. Tümen 350-55, 357, 359, 364-65
31. Pencaplılar 92
51. İskoç Tümeni 980
56. Tugay 395
60. Piyade Alayı 48
615. Filo 1026, 1113

Aachen 1112
Abbas Hilmi 122
Abbeville 463, 763
ABD 68, 73, 76, 441, 452, 464, 469, 472, 511, 517, 552, 574, 575, 580, 582, 583, 594, 599, 687, 691, 701, 726, 749, 761-63, 765, 778-79, 781-82, 788, 790-91, 809, 811, 814-15, 817, 821, 822-23, 825, 828, 830-32, 836-41, 843, 846, 850, 856, 861, 870, 877, 879, 880, 884-86, 888, 907, 953, 957, 948, 977, 999, 1002, 1005, 1016-17, 1022-3, 1028, 1040, 1054, 1059-61, 1085-6, 1098, 1100, 1114, 1115, 1119
Adana 871-72,
Adeane, Michael (Kraliçe Elizabeth'in özel sekreteri) 1003
Aden 86, 220, 643
Adenauer, Konrad 095, 1100
Adriyatik 293, 317, 1020
Adriyatik harekât planı 345, 347-48, 886, 896, 920-22, 931, 951, 952
Afganistan 95, 499
Afrika 143, 145, 355, 694, 798, 806-807, 809, 818, 821, 868, 903
Afrika gezisi 219, 222, 224, 228
Agadir krizi (1911) 275, 277, 279, 284, 319
Agamemnon 349
Agincourt 339
Ağustos Paktı 739
Aisne 464
Aitken, Max *bkz.* Lord Beaverbrook
Aix-en-Provence 1037
Ajax 955-59
Akdeniz gezisi 256-57, 293-94, 629, 1013, 1122
Akdeniz'deki İngiliz deniz gücü 313, 317, 323-24, 326, 339, 642-43, 653, 722, 784, 816, 835, 848, 851, 857, 894, 906, 911, 922, 928, 955,
Akdeniz 348, 803, 850, 864, 870, 873, 886, 891, 893-94, 902, 929, 1019-1020, 1054
Albert Hall 590, 645, 665, 670, 1043, 1087, 1088, 1111, 1117
Aldershot 39, 61, 63-65, 201
Aldwych Kulüp 541
Alexander, Harold (Sir) 846
Aliakmon Hattı 813-14, 820
All Souls Koleji 212
Allahabad Pioneer 89, 100, 102
Alman Donanma Yasası 285-89, 576
Alman Güneybatı Afrikası 214
Almanya 225, 233-34, 244-46, 257, 275, 277, 284-88, 324, 342, 343, 394, 462, 472, 475, 477, 488, 498, 501-02, 518, 556, 574-75, 597-99, 601, 605, 615-21, 627-28, 632-34, 637-41, 643-44, 648, 661, 676, 690, 693,

696-98, 700-06, 712, 714, 720, 724-25, 730, 732-33, 735, 739, 743, 747-50, 757-58, 760, 764, 769-71, 773-74, 778, 780, 782, 812-14, 815-16, 819, 821-25, 838, 840, 849, 856, 858-59, 867, 871-72, 877, 882, 884, 888, 897-98, 908-09, 915, 917, 920, 923-24, 950, 953, 955, 986, 989, 1021, 1029, 1042, 1049
Alsace 6, 31, 243, 472, 475, 547
Altın Standardı Yasa Tasarısı 554
Altmark 747-48
Amerikan Atlantik Askeri Bölgesi Karargahı 68
Amerikan İç Savaşı 102, 583
Amerikan Savaş Sanayi Kurulu 450
Amery, Julian 852, 899
Amery, Leo (Deniz Kuvvetleri Bakanı) Churchill'e hayranlığı 541, Churchill'in bütçesini eleştirisi 568, gümrük korumacılığı 579, 585, Churchill'in Çanakkale'yle ilgili düşünceleri 581, silahsızlanma konusu 602, Savunma Kurulu'nda (1936) 660, Tahttan Feragat krizi (1936) 673, Münih Anlaşması (1938) 706-07, Almanya'yla savaşa doğru (1939) 731, 735, siyasi kriz (1940) 753, Fransız-Alman barışı (1946) 1027
Amman 513, 865
Amphion 325
Anacostia Deniz Hava Üssü 850
Anadolu 512
Ancre Nehri 459
Anderson, Charles Torr 657, 661, 669, 677, 685
Anderson, John 732, 813, 880, 890, 989
Annecy 1054-5
Anson, William 212
Anti-Nazi Konsey 654-55, 665-66, 670, 684
Antwerp 55, 278, 331-37, 365, 377, 384, 434-35, 443, 496, 498, 947
Anzio çıkarması 902-906, 909, 911, 913, 915
Arabistan 359, 509
Arc de Triomphe 948, 1019
Arhangelsk 386, 483, 487-89, 491-93, 833
Aristophanes 18
Şövalyeler 18
Arjantin 898
Arktika 827-28, 853
Armentiéres 339, 425, 463
Arnold-Forster, Hugh 201, 204
Ascot 3, 9, 54
Ascroft, Robert 121-22
Ashley, Maurice 579, 600, 619
Asquith, Herbert Henry (1908-1916 arası başbakan) Churchill ile tanışması 44, Lord Randolph'un hicvi 50, Churchill ile Tring'de 73, Churchill'e ilgi göstermesi (1899) 122-124, Churchill'in ilk konuşmasını duyması 164, Churchill ile akşam yemeği (1901) 170, Churchill'in konferansına başkanlık etmesi (1901) 171, Churchill'in görüşlerini anlaması 175, önemli bir anda parlamentoda bulunmaması (1903) 183, Yabancılar Yasası'nı kınaması 197, Maliye Bakanı oluşu (1905) 205, Başbakan oluşu (1908) 227, 228, dretnotlar savaşı 235, 237, Ulusal İşgörmezlik Sigortası yasaları 238, 239, Parlamento'yu tatil etmesi ve genel seçim kampanyasına başlaması (1909) 247, Churchill'i seçim başarısından ötürü tebriki (1910) 249, Lordlar Kamarası'nın yeniden yapılanması 255, 256, 262, içkiden etkilenmesi 267, Anayasa Krizi (1911) 271, Agadir Krizi (1911) 279, *Enchantress*'te 293, Özerklik Yasa Tasarısı 294, donanma tahmini bütçe krizi (1914) 299, savaşın yaklaşması (1914) 312-17, 319, 320, 322-324, savaşın ilk ayları 327, 328-331, Churchill'in Antwerp'teki görevi (1914) 332-334, Prens Louis'nin görevden alınması 337, Amiral Fisher'in dönüşü 338, Coronel açıklarındaki bozgun 339, Gelibolu ve Çanakkale Boğazı planları (1914-1915) 340, 342, 344-352, Çanakkale Boğazı'na denizden saldırının başlaması (1915) 354, 356, 358, Gelibolu çıkarması hazırlıkları 363, Fisher'ın istifası 370, 371, siyasi kriz (1915) 371-377, Churchill'in Çanakkale ziyaretini onaylaması 380-382, Churchill'in istifa mektubunu sunması 386, Churchill'in komutanlığını veto etmesi 396, Churchill ile gerilim 398, 400, 401, 404, Asquith'ten kurtulma mutabakatı 407, 408, Çanakkale Komisyonu'nda sıkıştırılması (1916) 427-28, 430, 433, 438, 439, istifası 435, Liberallerin dönmesini istemesi 477-78, Asquith yanlısı Liberaller 488, 540, ölümü (1928) 571
Asquith, Margot 293, 540, 543
Asquith, Violet 218, 249-50, 488, 790, 1024
Astrahan 846
Asya 31, 100-101, 352, 405, 482, 487, 531-34, 567, 821, 1041, 1098

Atina 256, 566, 802, 812, 814, 820, 930, 951-55, 958-61, 972-3, 1014, 1020, 1105, 1124
Atkins, John 127-30, 134, 205
Atlantik Beyannamesi 830
Atlantik filosu 286
Atlantik Paktı (bkz. Kuzey Atlantik Paktı)
Atlantik Savaşı 743, 747, 811, 813, 815, 816, 820, 822, 828-31, 837, 840, 844, 853, 867, 884, 890, 1033
Atlas Dağları 871, 1052
Attlee, Clement (1945-1951 arası başbakan) altın standardı 554, yeniden silahlanmaya karşı çıkışı (1934) 621, 626, yeni savunma tedbirlerine karşı çıkışı (1936) 650, Churchill'i desteklemesi (1936) 670, Çek hükümeti ile ilişkiler (1938) 705, 707, Churchill'e "ne kadar haklı çıktın" yorumu 726, Parlamento tatilini protesto (1938) 728, Norveç ile ilişkiler (1940) 749, siyasi kriz (nisan-mayıs 1940) 755, hükümete girişi (mayıs 1940) 758, Savaş Kabinesi'nde Churchill'in yardımcısı 760, 766, Churchill ile Paris'te 768-69, Savunma Komisyonu'nda 792, Yunanistan'da 813, başbakan yardımcısı oluşu (1942) 845, Churchill'i kınaması 950, koalisyonun sona erişi (1945) 995-6, Potsdam Konferansı 999-1000, 1004-6, 1008, 1010, atom bombası konusunda Churchill'e danışması 1012, Churchill'in Attlee hükümetini eleştirmeyi reddetmesi 1018, Churchill'in desteğini istemesi 1025-6, Avrupa Birleşik Devletleri çağrısı (1947) 1018-19, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'nin koruyuculuğu rolünü bırakacağını açıklaması 1020, Hindistan siyaseti (1947) 1021-2, genel seçim ilanı (1950) 1045, "Churchill Kemeri" 1051, Churchill'in, Attlee'nin savunma siyasetini desteklemesi 1052, genel seçim kararı (1951) 1055, atom bombası teyidi 1060, Moskova ziyareti 1094, Gelibolu 1097, "çağımızın en büyük İngiliz'i; çağımızın en büyük dünya vatandaşı" 1125
atom bombası 850, 880, 885, 1002, 1005-6, 1010, 1012, 1020, 1027-8, 1030-1, 1046, 1060-1, 1067, 1076, 1082
Auriol, Vincent 567
Auschwitz 924
Austen, Jane 901
Gurur ve Önyargı 901
Avam Kamarası 1, 10-11, 44-45, 65, 81, 97, 158, 164, 167, 170, 175-77, 181, 183-84, 191-92, 196-98, 201, 203, 205-206, 209-13, 215, 230, 235, 239, 242, 249-52, 254-56, 260-61, 264-65, 267-68, 273-74, 276, 286, 291, 301, 304, 307-308, 322, 325, 369, 373, 380, 386-87, 392, 397, 403, 416-19, 424, 427-28, 430-31, 439-40, 447, 488, 495, 500, 506, 515-17, 521-22, 526-27, 529-30, 543, 554, 557-60, 562, 564-65, 567, 578, 584, 589, 597, 602-603, 606-11, 613, 617, 619, 621-24, 627, 633-34, 636, 638, 641, 643-44, 648-51, 653, 655, 660, 666-69, 672-73, 677, 679-80, 682, 692, 695-97, 699, 705-706, 708, 712-15, 717, 721-24, 728, 730-32, 735, 739, 741, 750-52, 756, 760, 765, 771-72, 781-82, 785-86, 797, 800, 804, 806, 810, 819, 821-23, 843, 852, 884, 890, 905, 908, 923, 947, 950, 952, 950, 975, 982, 985, 991, 999, 1029, 1033, 1036, 111, 1118
Avrupa 6, 17, 29, 31, 55, 82-83, 86, 119, 158, 166, 169, 182, 219, 256, 275-76, 278-79, 289, 305, 308-11, 315-17, 322, 346, 354, 364, 374, 378-79, 401, 419, 445, 452, 482, 486, 502, 505, 518, 525, 532, 533-34, 548, 573, 575, 579, 597, 600-601, 603-604, 606-608, 619-22, 630, 634, 640, 642, 644, 652-53, 655-56, 663, 666, 678, 681, 691-97, 699-700, 707, 709, 711, 714, 716, 719-24, 726, 728-29, 746, 761, 768, 772, 775, 778, 781-82, 787, 789, 796, 799, 810-11, 817, 821, 823, 838-40, 846, 857, 861, 864, 876, 884, 887, 892, 895, 897, 907, 916, 925, 951, 951, 953, 984, 989, 993, 996, 1018, 1027, 1042, 1076
Avrupa Birleşik Devletleri 778, 861, 1016, 1026, 1028
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1039
Avrupa Konseyi 1035, 1042
Avrupa Savunma Birliği 1082, 1092, 1095, 1100
Avusturya 95, 308-314, 320, 346, 355, 450, 622, 641, 653, 660, 665, 687, 695-97, 699, 701, 712, 714, 886, 898, 921, 931, 951, 951, 9867, 989, 995, 1090
Avusturya-Macaristan 6, 38, 214, 291, 301, 308, 312-15, 318, 342, 344-45, 354, 364, 428, 472, 475
Aydın 257
Azak Denizi 835, 839

Bad Godesberg 704
Bağdat 507, 509, 512, 532
Bahamalar 595, 789
Bailey, Abe 586
Bailey, John 586
Bakanlar Kurulu Siyasi Komisyonu 571-72
Baldwin, Stanley (1923-1924, 1924-1929, 1935-1937 arası başbakan) Churchill'in koalisyona ikna çabası 535, başbakan oluşu (1923) 541-42, istifası (1924) 543, Churchill'e maliye bakanlığı teklifi (1924) 548-49, altın atandardı 553, 554, Churchill'den Serbest İrlanda Devleti'yle Ulster arasında arabuluculuk yapmasını istemesi (1925) 558, genel grev (1926) 560-63, "On Yıl Kuralı" tartışmaları (1928) 573, Churchill'e Hindistan Bakanlığı'nı önermesi (1928) 576, Hindistan tartışmaları (1929) 583-84, 586-87, Hindistan konusunda Churchill'in güvenilirliğini yok etme çabaları 589-90, MacDonald ile Hindistan siyaseti işbirliği 592, MacDonald hükümetinde Devlet Danışma Konseyi Başkanı (1931) 593, Hindistan seçimi tartışmaları 599, Churchill'in *Marlborough* kitabına övgüsü (1932) 616, hava savunma politikası 617-18, 620, 622, 626, 629, 631, 633-34, 638, İngiltere ve Almanya'nın hava gücü konusunda Parlamento'ya verdiği rakamlarda "yanıltılmış" olması 638-41, başbakan oluşu (1935) 641, Churchill'e bakanlık vermeyişi 646-49, "onu dinlemek hoşumuza gitse de öğütlerini tutmayız" (1936) 656, Churchill, Chamberlain ve Amery'nin dahil olduğu bir kurul oluşturması (1936) 660, İngiltere'yle Almanya arasında savaş çıkma olasılığı hakkında kuşkuları 663, Tahttan Feragat krizi (1936) 671-73, başbakanlıktan çekileceğini duyurması (1937) 681, hava kuvvetlerinde eşitlik vaadinin resmen kaldırılması (1937) 697, "hiç yaşamamış olsaydı daha hayırlı olurdu" (1946) 1016
Balfour, Arthur J. (1902-1905 arası başbakan) Churchill ile tanışması (1893) 44, talebi üzerine Churchill'in Manchester'da seçim konuşması yapması (1900) 160, hükümetin aşırı harcamaları konusunda Churchill'in sıkıştırması 175, başbakan oluşu (1902) 177, serbest ticaret tartışmaları 180, 183-84, 186-87, 191-92, Churchill'in saldırıları 197-98, 202, 204, başbakanlıktan istifası (1905) 205, Churchill'in Sidney Caddesi'ndeki kuşatmada bulunması ve "Stepne Savaşı" (1911) 264-65, 270, Agadir krizi (1911) 277, Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanı oluşuna memnun olması (1911) 283, Türkiye ve Çanakkale konusunda görüşleri (1915) 343, 349, 353, 355, 363, 377, 380, 382-84, 386, Deniz Kuvvetleri Bakanı oluşu (1916) 377, Asquith'in Çanakkale Komisyonu alternatifi 386, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı yönetim tarzına eleştiriler 411-13, 416, 429, Filistin'de bir Yahudi Vatanı'ndan yana olduğunu ilan etmesi (1917) 510, koalisyonun devamını savunması (1922) 535, Churchill'i desteklemesi (1924) 546,
Balfour Deklarasyonu (1917) 520, 530, 724, 1049, 1100
Balkanlar 308, 317, 349, 405, 439, 472, 723, 809, 818, 869, 879, 884, 886, 888, 893, 896, 906, 921, 1018, 1038
Ballin, Alfred 311
Balmoral 178, 294, 575, 1067, 1078
Balsan, Consuelo 567
Baltık Denizi 341, 491
Baltimore 852
Banff 582
Bangalore 75-80, 87, 89, 94-96, 99-100, 102-103, 106, 119, 409
Bank of England 554, 1046
Banstead 32, 34, 40
Barham 835
Barış Konferansı 481, 484, 486-87, 496
Baring, Hugo 76
Baring, Maurice 7
Barnes, Reginald (Arkadaşı) Churchill ile Küba'da (1895) 67, 69-72, Churchill ile Hindistan'da 75-76, mektuplaşmaları 90-91, general oluşu 121, yaralanması 127
Barrington-Ward, Robin 876
Baruch, Bernard 450, 1018
Basın Birliği 418, 1065
Basra 507, 510, 824
Bath 85-87, 93
Batı Afrika 216, 798, 830
Batı Akdeniz 912
Batı Almanya 1027, 1037, 1042, 1047, 1040-42, 1086, 1090
Batı Avrupa 914, 951, 1027-8, 1036, 1049, 1052, 1069, 1096

Batı Cephesi 43, 326, 340-42, 345, 360-61, 382-85, 387, 399, 402, 418, 423, 430, 432, 438-40, 445, 449, 452, 453, 465, 470, 472, 519, 567, 608, 658, 704
Batı Çölü 806, 812, 818, 823-24, 827, 834-35, 849, 852, 859-61, 864-65
Batı Essex 589
Batı Hint Adaları 673, 677, 716, 785, 789, 1132-3
Batı Neisse 955, 992, 1110
Battenberg, Louis 292, 295, 846
Batum 482, 496
Baudouin, Paul 776-77
Baveno 48, 235
Bayan Everest (dadısı) 1-3, 5, 12, 18-19, 26, 32-36, 38, 49, 52, 55, 63-64
BBC 561-62, 585, 599, 825, 1035
Beaufort West 127
Beauvais 458, 461-62, 775
Beckenham, Henry 287, 380, 496, 537
Beda Fomm Savaşı 812
Bedford 1095
Bekarlar Kulübü 63
Belçika 55, 277-78, 312, 317-25, 327, 331-35, 337, 394, 405, 468, 473-75, 500, 552, 599, 602, 630, 653, 656, 693, 729, 745, 756-58, 760-61, 765, 800, 803, 933, 956, 986, 1015
Belçika Savaş Konseyi 334-35,
Belgrad 312, 341, 681, 816, 818-20, 991, 1020
Bell Davies, Richard 295, 328
Bell, Gertrude 512-13
Belorus 500, 954
Beneš, Edouard 701, 704, 975
Berchtesgaden 704
Beresford, William 63, 91-92, 94
Berlin 214, 285, 314, 323, 326, 337, 341-42, 547, 615, 637, 639, 645, 652, 654, 692, 694, 702, 704, 719-20, 727, 733, 740, 793, 798, 802-03, 806, 815-17, 832, 862, 922, 953, 958, 983-5, 1002, 1004-5, 1020, 1035, 1037, 1084
Berlin Duvarı 1069
Berlin Kongresi 1111
Berlin, Isaiah 1034
Bermuda Konferansı 1073-4, 1082
Bernays, Robert 682
Bertie, Gwendeline 222, 232, 240, 377, 379, 718
Besançon 949
Best, James 17
Beşinci Ordu 459
Bevan, Aneurin 852
Bevan, John 909
Beveridge, William (Sir) Churchill ile sosyal reform planları (1909) 231, Churchill'in haber kaynağı (1937) 676, Churchill üzerinde etkileri (1943) 875, Dört Yıllık Sosyal Reform Planı (1945) 996, 998
Bevin, Ernest, Kadın Sendikası Danışma Kurulu toplantısında (1917) 451, Churchill hükümetinde (1940) 758, 760, Yunanistan'a askeri yardımdan yana 813-14, koalisyonun devamından yana (1945) 983-84, Churchill'in Fulton konuşması 1018-20, Rusya ile ilişkiler 1022, 1037, Batı Almanya'nın yeniden silahlanması 1052, istifası (1951) 1052
Beyaz Saray 839-40, 850, 872, 879, 1016-9, 1040, 1069, 1089, 1122
Beyrut 629
Bidault, Georges 1081-3
Bierut, Boleslaw 1005-6
Biggin Hill 685, 729, 1043, 1049, 1113
Birchington 660
Birinci Dünya Savaşı 109-10, 151, 154, 384, 438, 612, 661, 715, 762, 767, 796, 800, 913, 996, 1001, 1020, 1055, 1097
Birinci Lahey Konferansı 1137
Birleşik Avrupa 1016, 1018-9, 1029, 1039, 1042, 1048
Birleşik Planlama Komitesi 792, 877, 891, 920
Birlikçi Parti 13, 79, 179, 318, 320, 642
Birlikçi Serbest Ticaretçiler 184-85, 187-90, 195, 207
Birmingham 6, 107, 124, 173, 182, 188, 225-26, 239, 245, 261, 571, 617, 632, 746, 799, 805-06
Birmingham Liberaller Birliği 188
Birmingham Liberal Kulübü 239
Bismarck 822
Bizerte 878
Blackpool 174, 600
Bleinheim 1, 3, 19, 41, 51, 59, 174, 202, 232-33, 235, 240, 245, 268, 339, 430, 437, 471, 599-600, 602, 646
Bleinheim Sarayı 1, 1125
Blitz 24, 790, 795, 821, 925
Bloemfontein 150, 161
Blood, Bindon 86-87, 89-90, 92-93, 144
Blum, Léon 716-17

Boer Savaşı 121, 148, 166, 171, 205, 1033
Boerler 124-25, 127-29, 131, 133-35, 138, 142, 145, 148-50, 152-56, 164-65, 167, 172, 176, 208-09, 212, 215, 537
Bogart, Humprey 951
Bohemya 720, 722, 725
Bolşevikler 462-63, 478-79, 482-85, 487-89, 491, 493-502, 504-505, 576, 663, 912
Bombay 9, 75, 85, 104, 474, 590, 636
Bonar, Lorraine 1017
Boothby, Robert 565, 672
Bordeaux 452, 543, 778-80, 989-90
Borkum 343-44, 394
Bornholm Adası 341-42
Borthwick, Oliver 106, 124, 141
Boston 888, 1040, 1076
Boucher, Maitland 655
Bournemouth 43, 179, 644, 755, 758
Bouvet 358
Bracken, Brendan, Churchill ile dostluğu 542, 673, 950, 1075, Churchill'in "dehası" 589, Churchill'i desteklemesi (1938) 714, Churchill'in "uzakgörüşlülüğü" 723, savaşın gelişi (1939) 732, Churchill'in felci 1076, Churchill'in istifası 1099, ölümü (1958) 1119
Brain, Russell 1048, 1074
Brassier-Creagh, George 151
Breslau 323, 326, 338, 347, 967, 1004
Bretanya 775, 778, 780, 927-28
Brezilya 552
Brindisi 86, 119
Bristol 247, 543, 700, 819, 926
Bristol Üniversitesi 1096
British Gazette 561-62
British South Africa Mining Company 75
Brodrick, John 161, 166, 168-70, 178, 181-82, 373
Brook, Norman 1074, 1017
Brooke, Alan (Genelkurmay Başkanı) Fransa ile savaş (1940) 778, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı oluşu (1941) 834, Kurmay Başkanları Komitesi'nin başkanı oluşu 846, Churchill'e Kahire'de eşlik etmesi (1942) 854, 859, Churchill ile Cezayir'de 881, Rodos saldırısı 891, İtalya seferi ile ilgili fikirleri (1943-44) 894, Churchill'i bitkin bulması (1944) 910, 913, Churchill ile Normandiya'da (1944) 918, Hitler'in Kuzey İtalya'ya verdiği önem 921, Churchill ile Paris'te (kasım 1944) 948-49, Churchill ile Siegfried Hattı'nda (1945) 977, Churchill ile Ren'de (mart 1945) 981, Churchill ile vedalaşma (1945) 1008-9
Brooke, Richard 590
Brooke, Ronald 146, 151
Brooke, Rupert 326, 365
Brooke, Victor 151
Brooklyn 68, 595, 1057
Broqueville, Charles de 332
Browne, Anthony Montague (Özel Sekreteri) 1067, 1087, 1019, 1112, 1116-7, 1121, 1124
Broz, Josip *bkz.* Tito
Bruce, Alan 62, 77, 80
Bruce, James *bkz.* Lord Elgin
Bruce-Pryce, A.C. 72-73
Bruges 449, 474
Brüksel 331, 599, 778, 949, 977, 1039
Brüksel Şeker Antlaşması 191
Buchan, Patrick 1054
Buckingham Sarayı 228, 309-10, 338, 535, 755, 758, 974, 990, 996-7, 1016, 1056, 1097-8, 1116
Budapeşte 487, 898, 1020
Buffalo Bill Cody 16
Bulganin, Nikolai 1102-3, 1112
Bulgaristan 340, 346, 349, 641, 708, 898
Burgin, Leslie 724
Burma 11, 787, 844-48, 854, 861, 879, 886, 1032-4, 1041-2
Burma'nın Bağımsızlığı Yasa Tasarısı 1032
Burma Kralı Theebaw 11
Burnham, Charles 142-43, 161
Butler, David 1056
Butler, R.A. Maliye Bakanı (1951) 1057, ilk bütçesi (1952) 1064, Churchill'in sağlığı 1073, 1078, 1084, Molotov'a telgrafı 1091-2, Churchill'in istifası 1103
Butterworth, Thornton 565
Bükreş 681, 1020
Büyük Britanya 1, 159, 211, 233, 301, 309, 513, 575, 601, 627, 630, 639, 703-704, 707, 721, 725, 776, 817, 907, 926
Büyük İttifak 697, 699, 1058

Cadogan, Alexander, Churchill ile Tours'da (1940) 776, günlük notları 834, 872, 909, 912, 968, 973, Churchill ile Boston'da 888, Rodos planı 891, Attlee'nin siniri 950, Yalta'da (1945) 957, Potsdam'da (1945) 1004

Caen 917, 920, 925
Caesar, Iulius 1073
Caillaux, Joseph 558
Calgary 581
Callaghan, James 1033
Camborne Manor 204
Cambrai 451-52
Cambridge 66, 161, 252, 553, 1007
Camp Jackson 851
Campbell, Patrick 464
Campbell, Ronald 777, 816
Campbell-Bannerman, Henry, Lord Randolph'un telgrafı 54, Churchill'in görev emrini imzalaması (1895) 61, Churchill'in ilk konuşması 164, Churchill'i kınaması 182, "Avam Kamarası'nda duyduğum en ironik konuşmaydı" 191, başbakan oluşu (1905) 205, Churchill'e uyarı mektubu 214, Churchill'in Güney Afrika çözümü 215, istifası (1908) 227
Cannes 539, 628-29, 642
Canopus 339
Cap d'Ail 516, 1010, 1117
Cap Martin 678
Cape Town 125, 127, 150, 155-56, 211, 808
Capitol 1060
Caporetto 450
Capri 929
Cardiff 122, 188, 259-60, 1046
Carezza 1042
Carlton Kulüp 202, 535
Carlyle, Thomas 28, 982
Fransız Devrimi 28
Carson, Edward, Churchill ile Avam Kamarası'nda yemek (1893) 45, Ulster Özerklik Yasası'na karşı 294, 303-04, 310, koalisyon hükümeti olasılığı (1914) 317, Gelibolu eleştirisi (1916) 403-44, Churchill'e önerileri 420, zorunlu askerlik zaferi (1916) 424, Birlikçi Savaş Komisyonu 428, Churchill'in atamasına karşı çıkışı (1917) 437, Churchill'in destekçisi (1924) 546
Cartland, Ronald 728
Caserta 979
Cassel, Ernest 156, 181, 199, 213-14, 284-85, 287, 331
Cavalcade 649
Cawnpore 591
Caxton Hall 682
Cebelitarık 166, 347, 794, 857, 881, 894, 905, 1132
Cecil, Hugh 170, 174, 184, 187, 197, 605, 624, 997, 1020
Cecil, Robert 320
Cenevre 597, 602, 615, 618, 1075, 1092
Cenevre Gölü 1014
Cenevre Silahsızlanma Konferansı 606, 615, 668
Cengiz Han 975
Cenova 515, 566, 1013
Centurion 282
Cezayir 863, 867, 869, 873, 881-82, 895, 928
Chamberlain, Austen (1924-1929 arası dışişleri bakanı) Churchill'in konuğu (1912) 289, Rusya'ya İngiliz müdahalesi (1919) 489, Maliye Bakanı (1921) 512, Parlamento İşleri Başkanlığı'na geçişi (1921) 515-16, Churchill'in İrlanda Anlaşması'na yorumu 522, İngiltere'nin Çanakkale'de yalnız kalışı (1922) 533, koalisyonun devamı konusunda ısrarı (1922) 535, Churchill'e Sağlık Bakanlığı'nı önermesi (1924) 548, On Yıl Kuralı 573, Hindistan konusunda Churchill'e karşı çıkışı (1931) 594, Churchill'i Savunma Bakanlığı'na uygun görüşü (1936) 649, savunma heyetinde (1936) 660, 670, Anti-Nazi Konsey 666, ölümü (1937) 678
Chamberlain, Ivy (Lady Chamberlain) 678
Chamberlain, Joseph, Muhafazakârların destekçisi 13, 65, sömürgelerden sorumlu bakan (1896) 73-74, serbest ticaret 79, 186, Churchill için takdim mektubu (1899) 124, Churchill'i takdir edişi 147, 160, 164, gümrük tarifeleri (1903) 182-83, Chamberlainizm 184, Churchill'e kişisel mektubu 185-86, istifası (1903) 186, Churchill ile baş başa yemek 199, "belki de Chamberlain'den sonra en çok nefret edilen kişi" 203, Liyakat Nişanı 262,
Chamberlain, Neville (1937-1940 arası başbakan) Churchill'e Ulster konusunda ikna olması (1922) 526, Sağlık Bakanlığı (1924) 551, 555-57, Bakanlar Kurulu'nda Deniz Kuvvetleri Bakanı'ndan yana çıkması (1927) 569, Churchill'in bütçe sunumu (1927-28) 570-72, 574, Hindistan sorunu (1931) 586, 590, 592, yeni hükümette Maliye Bakanı (1931) 593, Parlamento'daki ilk bütçesi 596, yeniden silahlanma riskleri 605, Churchill'in Savunma Bakanı olma olasılığı 649-51, 726, savunma harcamaları sorunu (1936) 659, 662, 669-70,

Tahttan Feragat krizi (1936) 672, Başbakan oluşu (1937) 677, 681-82, Milletler Cemiyeti konusunda "Herr Hitler'le aynı görüşü" paylaşması 691-92, hava kuvvetlerinde eşitlik tartışmaları 693-94, 721, Münih Anlaşması (1938) 706-07, 713-14, 719, İngiltere'nin Polonya'ya güvence vermesi (1939) 721-22, 731-32, Mühimmat Bakanlığı kurulmasını kabul etmesi (1939) 723-24, Sovyet ittifakı tartışmaları 725, Churchill'in hükümete alınması konusunda baskılar 726-27, Churchill'i Savaş Hükümeti'ne katılmaya davet etmesi 730-32, Almanya'yla savaş (1939) 733, 735, Churchill'i Savaş Kabinesi komisyonuna ataması (Eylül 1939) 736-37, Narvik seferi ve Norveç (1940) 749-53, istifa süreci ve siyasi kriz (nisan-mayıs 1940) 755-58, Churchill'i Devlet Danışma Meclisi Başkanlığı'na getirmesi (1940) 761, Dakar saldırısı (1940) 798, hastalığı ve ölümü (kasım 1940) 799, 804

Channel Adaları 776

Channon, Henry 680, 751, 910, 1036, 1047

Chaplin, Charlie 582

Charlemagne Ödülü 1112

Chartwell 539, 541, 545-47, 549, 558-59, 564-65, 569, 571, 573-75, 596, 599-600, 604, 619, 628-29, 637, 640, 643, 646, 652-54, 657-58, 664, 672, 675, 677, 684-86, 691, 693-94, 700-02, 710, 716-17, 722, 727, 729-30, 822-23, 848, 926, 1025-30, 1038, 1057, 1062, 1087, 1008-9, 1116, 1134-5

Chelsea 188

Chelsea Muhafazakârlar Birliği 720

Cheltenham Konferansı 162

Cherbourg 305, 778, 853, 917, 925

Cherbourg Yarımadası 853, 870, 927

Chequers 510, 782, 789, 793-94, 796-97, 800, 802, 807, 810-11, 813, 815, 819-20, 822, 824-25, 829, 836-37, 844, 860, 869, 873, 875, 882-84, 892, 908-09, 915, 975, 987, 999, 1068, 1075-6 1087, 1096, 11134

Chicago 55, 582-83, 595

Chieveley 129-31, 137

Christ, George 1045, 1048, 1110

Christina 1120-4

Church House 822

Churchill, Arabella (torunu) 1119

Churchill, Clarissa (yeğeni) 1067-8

Churchill, Clementine (eşi) tanışmaları (1904) 199, tekrar karşılaşmaları (1908) 226, 228, evlenme teklifi ve nişanlılık 232-34, 239, ilk çocukları Diana (1909) 240-42, 244, 271, Churchill'in yıldönümü mektubu (1909) 243-44, Alman ordusu "korkunç bir makine" 245, Bristol'da Churchill'i kadın eylemciden kurtarması 247, Akdeniz, Ege ve İstanbul gezileri 256, ikinci çocukları Randolph (1911) 268-69, hastalığı 289, Venedik, Malta, Sicilya ve Korsika gezileri 293, Churchill'in uçma merakından duyduğu endişe 293, 296, 305-06, 470, 490, "Avrupa genel bir savaşın eşiğinde" 311, üçüncü çocukları Sarah (1914) 325, "Çanakkale'yi asla aşamayacak ve kahrından ölecekti" 377, Churchill'in, "veda" mektubu (1915) 380-81, Churchill'in cepheden istedikleri 387, 394, 396-97, 400, 404, cephedeki Churchill'in hayatından endişe duyması 393, 395-96, 418, Fisher'ı azarlaması ve geri dönüşüne karşı çıkışı 413, 416, Churchill'in Fransa'ya dönmesi konusunda ısrarı (1916) 417, 420, acıklı itirafı ve Churchill'in cevabı (1916) 421-22, dördüncü çocukları Marigold (1918) 464, 477, kadın mühimmat işçileri için kantinler organize etmesi 473, iki bakanlığı yürütmesinden tedirgin olması (1918) 489, rahatsızlığı 511, 554, 575, 580, 1098, Churchill ile Mısır'da (1921) 512-13, Marigold'un ölümü (1921) 519, beşinci çocukları Mary (1922) 529, 532, Dundee'de Churchill'in yerine konuştuktan sonra kadınların tükürmesi (1922) 537, Güney Fransa tatili ve otuz yedinci doğum günü (1922) 539-40, 544, Churchill'i Sağlık Bakanlığı'nı kabul etmeye teşvik etmesi 548, annesinin ölümü 554-55, trafik kazası geçirmesi 569, ABD gezisi (1931) 592, 595, Akdeniz gezisi 629, "senin yardımını istemiyorsa Baldwin'in deli olması gerekir" 649, Wigram'ın ölümü (1937) 675, Sidney Peel'in ölümü ve ilk torunları Edwina (1938) 716, savaş başlıyor (eylül 1939) 735, "eskisi kadar müşfik değilsin" 783, Rusya'ya Yardım Kampanyası (1941) 833, Churchill ile Quebec Konferansı'nda (1943) 885, Churchill ile Kartaca'da 901, Atina'daki Churchill'e uyarı mektubu (1944) 951, Mısır ve Sovyetler Birliği ziyareti 982-5, 988, 990-1, 993, Chartwell'in düzenlenmesi 1011,

1013, 1015, Churchill'in at yarışı merakı 1053, 1078, Churchill'in ikinci başbakanlığı (1951) 1066, 1068, Churchill'in rahatsızlanması 1062, 1067, 1072-3, 1122, altın yıldönümü (1958) 1119, Churchill'in son mektubu ve ölümü 1124-5

Churchill, Diana (kızı) doğumu (1909) 241, ve çocukluğu 242, 244, 271, 311, 437, 512, 523, 554-55, siyaset hakkında zekice fikirleri (1926) 559, nişanlanması, boşanması ve ikinci evliliği 586, kızı Edwina'nın doğumu (1939) 716, depresyonu 1120, intiharı (1963) 1134

Churchill, John (1. Marlborough Dükü) 1, 102, 577

Churchill, John George (yeğeni) 240

Churchill, John S. (Jack, kardeşi) doğumu (1880) 2, ve çocukluğu 5, 9, 16, 18-19, 32-34, 36, 40, 43-45, 50-56, 58, 60, 62, 64, 68, 76, 80, Bayan Everest'in ölümü 64, üniversite 81, Durban'da Churchill'i ziyareti 145, yaralanması 146, nişanlanması 222, evliliği 232, subay oluşu 360, Gelibolu'da (1915) 365, 366-67, 383, Batı Cephesi'nde (1917) 430-31, Churchill ile cephede (1918) 467, Lady Randolph'un ölümü 518, Churchill ile Vancouver'da 581, ölümü (1947) 1018

Churchill, Mary (kızı) doğumu (1922) 532, ve çocukluğu 537, 545, 554, 559, 574, Bristol'de (1941) 819, Quebec'te 885, 887, savaş dönemi 845-46, 870, 874, 889-90, 901, 919, 974, Brüksel'de 977, İngiliz İmparatorluğu Nişanı alması (1945) 985, babasının Order of Merit nişanı alışı (1946) 1016, nişanlanması (1947) 1029, babasının felç geçirmesi 1073-4, babasının görevi bırakması isteği 1094, 1096, kardeşi Diana'nın intiharı (1963) 1124, "her İngiliz'in borçlu olduğu şeyi, Özgürlüğü, borçluyum sana" 1126

Churchill, Pamela (gelini) 740, 1017

Churchill, Randolph (Lord Randolph, babası) Avam Kamarası'na seçilmesi (1873) 1, oğlunun sağlığından endişesi 5, 18, 20, Parlamento'da Birmingham temsilcisi olmak istemesi (1884) 6, Burma'nın ilhakı (1886) 11, Maliye Bakanı oluşu ve ilk bütçesi (1886) 13-14, Churchill'in baba özlemi 14, istifası (1887) 15, oğlunun askeri sınıfa girmesini istemesi (1890) 26-27, 39, 41, 46, "Ulster savaşacak, Ulster haklı olacak" 45, sağlığı 46-47, 50, 53-54, 56, 58-59, oğlu için 60. Piyade Alayı'nda özel bir yer sağlaması 48, dünya turu 54, 58 ölümü (1895) 59-60, *Lord Randolph Churchill* 102, 206, 226, Churchill'in, babasının 1886'da yolladığı istifa mektubunu okuması 168, ölüm yıldönümü 405,

Churchill, Randolph (Lord Randolph Churchill, dedesi) 1

Churchill, Randolph (oğlu) doğumu (1911) ve lakabı "Şeytanahbap" [Chumbolly] 268, çocukluğu 311, 381, 392, 404, 437, 440, 512, 540, 554-55, 559, 571, 575, 581, 586, 589, 592, Oxford Birliği seçiminde (1933) 605-606, babasının altmışıncı doğum günü partisi (1934) 635, seçimi kaybedişi (1935) 645, MacDonald'ın oğluna karşı adaylığını koyması (1936) 647-48, evliliği (1939) 740, babasını Fransa'da ziyareti (1940) 771, Parlamento'ya girişi (1940) 799, oğlu Winston'ın doğumu (1940) 800, Genel Karargâh Resmî Sözcüsü olarak Kahire'de (1941) 822, 831, Cezayir, Oran ve Kazablanka çıkarması (1942) 863, babası ile Kahire'de (1943) 872-73, Tito ile irtibat subayı (1944) 914-15, boşanması 928, 1017, 1044, Parlamento başarısızlığı (1950-51) 1007, 1046-7, 1056, alkolizmi 1120, babasının ölümü 1125-6

Churchill, Sarah (kızı) doğumu (1914) 335, ve çocukluğu 437, 512, 523, 559, anıları 604, 895, 899, 901, evliliği 665, 807, Fotoğraf Keşif Yorumlama Birimi'nde çalışması 914, babası ile Yalta toplantılarında (1945) 954-55, 959-60, babasının "Gestapo konuşması"nı desteklemesi 985-86, babası ile İtalya'da (1945) 999, babası ile Küba'da (1946) 1006, amcasının ölümü 1018, alkolizmi 1108-1109

Churchill, Winston, doğumu (1874) 1, bugüne ulaşan ilk mektubu (1882) 3, St. George okulunda (1882-84) 3-7, sağlığı 5, 8, 11-13, Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının ellinci yılı kutlamalarında (1887) 16-17, Harrow Okulu'nda (1888-92) 20, 23-41, kaza geçirmesi (1893) 43, Sandhurst Kraliyet Askeri Fakültesi'nde (1893-95) 45-58, babasının ölümü (1895) 59, *Dünya Olaylarının Yıllık Kaydı*'nı okumaya başlaması 83-84, ilk askerlik yılları (1895-1900) 61-156, Küba'da (1895) 67-72, Hindistan'da (1895-98) 76-121, Kuzey-

batı cephesinde (1897) 89-94, Avam Kamarası'na girme isteği (1897) 97, ilk kitabının (*Malakand Sahra Kuvveti'nin Hikâyesi*) basılması (1898) 100, Sudan cephesinde (1898) 108-116, Omdurman'da Süvari Birliği'ne geçme girişimi (1898) 108, Parlamento'da başarısız oluşu (1899) 123, Güney Afrika cephesinde (1899-1900) 127-156, savaş esiri (1899) 134, esirlikten kaçışı (1899) 137-43, Parlamento'ya seçilişi (1900) 159, Parlamento'da ilk konuşması (1901) 164, Muhafazakar Parti'den Liberal Parti'ye (1904) 194-95, Sömürgeler Bakanlığı'nda (1905-08) 205-226, Ticaret Bakanlığı'nda (1908-10) 228-247, Clement Hozier ile tanışması ve evlenmesi (1908) 228-35, Enver Paşa ile görüşmesi (1909) 245, İçişleri Bakanlığı'nda (1910-11) 249-279, Tonypandy olayları (1910) 259-60, 270, 275, Sidney Caddesi olayı (1911) 263-64, 270, 275, Deniz Kuvvetleri Bakanı (1911-1915) 281-377, Antwerp'de (1914) 332-336, Çanakkale operasyonu (1915-16) 326, 338-39, 342-59, Gelibolu çıkarması (1915) 363-65, 377, 380-85, 390, 392, 395, 403, Lancaster Dükalığı Bakanı (1915) 377-387, makamsız dönemi (1915-17) 387-443, Batı Cephesi'nde ve Gelibolu'da (1915-16) 389-425, Mühimmat Bakanı (1917-18) 445-477, Savaş Bakanı (1919-21) 479-508, Sömürgeler Bakanı (1921-22) 508-536, annesinin ölümü (1921) 517-18, makamsız dönemi (1922-24) 537-549, Maliye Bakanı (1924-29) 549-578, Muhafazakâr Parti'ye geri dönüşü (1925) 551, makamsız dönemi (1929-30) 578-733, Devlet Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu'nda (1935-39) 641, Deniz Kuvvetleri Bakanı (1939-40) 735-758, Narvik çıkarması (1940) 739-773, Başbakan ve Savunma Bakanı (1940-45) 758-1008, Kazablanka Konferansı (1943) 870-71, 873, İsmet İnönü ile Adana'da görüşmesi (1943) 871-72, Tahran Konferansı (1943) 892, 896-98, İsmet İnönü ile Kahire görüşmesi (1943) 898, Yalta Konferansı (1945) 960, 962-72, Potsdam Konferansı (1945) 994, 999-1010, muhalefet lideri (1945-51) 91018-1056, Başbakan (1951-55) 1056-1103, Bermuda Konferansı (1953) 1081-3, Garter Şövalyesi (1953) 1071-2, Nobel Edebiyat Ödülü alışı (1953) 1080, emeklilik yılları (1955-65) 1007-1126, ölümü (1965) 1126

Kitapları:

Adım Adım (*Step by Step 1936-1939*, 1939) 726

Afrika Gezim (*My African Journey*, 1908) 222

Bay Brodrick'in Ordusu (*Mr. Brodrick's Army*, 1903) 182

Büyük Çağdaşlar (*Great Contemporaries*, 1937) 686

Dünya Krizi (*The World Crisis*, beş cilt, 1923-31) 540-41, 567, 1034, 1054, 1080

Dünya Krizi: Sonrası (dördüncü cilt) 577

Dünya Krizi: Doğu Cephesi (beşinci cilt) 592-93

Gençlik Yaşamım (*My Early Life: A Roving Commission*, 1930) 585

Halkın Hakları (*The People's Rights*, 1910) 246

Ian Hamilton'un Yürüyüşü (*Ian Hamilton's March*, 1900) 161

Irmak Savaşı (*The River War*, 1899) 116-17, 128, 150

İkinci Dünya Savaşı Tarihi (*The Second World War*, 1948-53) 1080

İngilizce Konuşan Halkların Tarihi (*A History of the English-Speaking Peoples*, 1956-58) 102, 601, 701, 714, 727, 730, 1078-9, 1008, 1111

Liberalizm ve Toplumsal Sorunlar (*Liberalism and the Social Problem*, 1909) 246

Londra, Ladysmith'ten Pretoria'ya (*London to Ladysmith Via Pretoria*, 1900) 152, 155-56

Lord Randolph Churchill (1906) 206, 226

Malakand Sahra Kuvveti'nin Hikâyesi (*The Story of the Malakand Field Force*, 1898) 97, 100

Marlborough: Yaşamı ve Zamanı (*Marlborough: His Life and Times*, 1933-38) 601, 616, 665, 702

Savaş Hattı 429

Savrola (1899) 147

Churchill Üniversitesi 1007

City of Benares 798

City of London 64, 269, 650, 711, 808

Clark, Mark 906

Clemenceau, Georges, Fransa'nın yeni başbakanı (1917) 451, Churchill'in cephede ziyareti (1918) 457-62, 468, Rusya siyaseti 484,
Cockran, Bourke 69, 73-74, 136, 160
Codrington 744
Collins, Michael 521, 524-31, 538,
Colombo 58
Colville, Henry (General) 165-66
Colville, Jock (Özel Sekreteri) günlük notları (1939-45) 740, 751, 761, 774, 798, 800-02, 807, 810, 814, 819, 823-25, 845, 903, 910-13, 949-50, 954-57, 963-64, 995, (1945 sonrası) 1033, 1058, 1064-5, 1068-9, 1073-6, 1079, 1082, 1080-1, 1097-8, 1119, Churchill'in sırrı 905, Churchill ile Atina'da (1944) 954-57, Polonya olayları 975-6, Churchill ile Ren'de (1945) 981-2, Churchill'in ikinci başbakanlığı (1951-55) 1058, Baş Özel Sekreter (1951) 1058, Churchill'e konuşma metni hazırlaması 1065, "Doğu Avrupa'nın Komünizmden kurtuluşunu görünceye kadar yaşarsın" 1069, Churchill'in felç oluşu 1073, Churchill'in Ruslarla diyalog fikri 1075, Sovyet Büyükelçiliği'nde 1081, Churchill ile Sicilya'da (1955) 1007, "Başbakan siz olsaydınız bunu yapar mıydınız?" 1115
Como Gölü 1011, 1013, 1042
Coningsby 1078
Conkbayırı 383,
Cooper, Duff Alfred 644, 670, 682, 700, 706, 714, 732
Cornwallis-West, George 158, 464
Corregidor Adası 848
Cosgrave, William 531
Cossack 747-48, 918
Cour des Invalides 1031
Courtney, Ivon 291-92
Cove, William 639
Coventry 805-806, 819
Coward, Noël 887, 988
Cradock, Christopher 339
Craig, James 524-26, 717
Creil 452
Creswell, Michael 640
Creswell, Thomas 306
Cripps, Stafford 628, 727, 825
Crisp, Charles 161
Croft, Henry Page 711
Cromarty 279, 647
Cromer 10, 311-12, 325, 327
Cromie, Francis 469, 479
Crookshank, Harry 1066, 1085, 1091
Crouch End 52
Croydon 490, 629
Cumberland 798
Cunard White Star Denizyolları 1040
Cunningham, Andrew 902, 906, 919-21, 923, 933
Curragh 300, 302, 310
Curzon Hattı 897-98, 939, 941-5, 984

Çanakkale 295, 347-49, 351-56, 358, 363-64, 366, 368-71, 373, 375-78, 380, 382, 384-88, 393, 395, 400, 402, 416, 427, 430, 438, 443, 498, 507, 531-36, 538, 540-42, 544, 581, 814
Çanakkale Boğazı 326, 338-40, 342-48, 350-59, 364, 367-68, 375, 385, 433, 438-39, 531-32, 544, 883, 891, 970, 1004-5
Çanakkale Araştırma Komisyonu 433
Çanakkale Komisyonu 378-79, 381, 385-86, 392, 401, 429, 434, 437-38
Çang Kay-Şek 844
Çekoslovakya 552, 602, 641, 653, 660, 687, 691, 696, 698-705, 707, 714, 720, 722, 728, 740, 799, 999, 1035
Çin 545, 567, 786, 844, 1063, 1064, 1066
Çinhindi 830, 1059, 1075, 1087

d'Eyncourt, Eustace Tennyson 676
Daily Chronicle 74, 165
Daily Despatch 608
Daily Express 164, 288, 577, 641, 577, 1086
Daily Graphic 67, 69-70, 72
Daily Herald 488
Daily Mail 124, 193, 336, 434, 533, 560, 584, 593-94, 598, 601-602, 645,
Daily Mirror 1055-6, 1084-5,
Daily Telegraph 89-90, 95, 97, 100, 165, 301, 696, 700, 726
Daladier, Edouard 617, 706, 717, 741
Dalmaçya 344, 889, 905
Dalmeny 178
Dalton, Hugh 655, 766, 787,
Danimarka 173, 277, 341, 346, 619, 630, 729, 747, 750, 762
Danzig 622, 726-27, 735
Danzig Koridoru 603
Darling, William 629
Dartford 14

Davidson, Henry 25, 161
Davidson, J.C.C. 560, 584, 589, 646, 759
Davies, David *bkz.* Lord Davies
Davies, Marion 582
Davies, Richard Bell 295, 328, 676
Davis, Bette 963
Dawnay, Hugh 330, 340
Dawson, Geoffrey 681
De Aar 127
Deakin, (William) Bill, Churchill'in edebiyat asistanı 657-58, 684, 1025, 1028, 1042, 1044-5, 1048, 1065, 1067, 1110, Kahire Özel Harekat Dairesi'nde (1943) 871, son ziyareti (1964) 1125
Dedeağaç 1005
Denikin, Anton (General) Bolşevik karşıtı Ruslar (1919) 484, İngiliz yardımı 485, 487, 491-92, 496-97, Moskova'ya ilerleyişi 493-95, Churchill'in Polonya'yla barışçı bir düzenleme ricası (1920) 495, Bolşeviklerin Odessa'ya girişi 497, Bolşevik karşıtı savaşın sonu 498, Churchill'in mücadeleyi bırakmaya daveti 499
Deniz Kuvvetleri Bakanlığı 168, 277, 236, 276, 278-79, 282, 287, 290, 292, 297-98, 311, 313, 315, 320-24, 326-27, 330, 333-34, 338-42, 344, 347-48, 351, 353, 355, 359-60, 363-64, 368-78, 380-81, 384, 386-88, 395, 399, 402, 404, 409, 411-13, 415, 423, 427, 429-30, 432, 434, 438, 447-48, 479, 523, 548, 553, 561, 648, 662-63, 676, 682, 724, 736-38, 742-45, 758, 760, 762, 764-65, 774, 793, 837, 1127
Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Savaş Grubu 347, 359-60, 370
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı 219, 227, 236, 279, 282, 308, 370, 794, 1025, 1063, 1116, 1127
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Donanma Hava Tümeni 655
Deniz Kuvvetleri Konseyi 373
Desselghem 474
Detroit 595
Devlet Danışma Meclisi 621, 638, 679, 682, 761
Devlet Kod ve Şifre Okulu 751
Devlet Örnek Okulu 134, 136, 149
Devonport 282, 302, 1034
Dewetsdorp 150-51
Dewsnap, Dan 141, 157
Diamond Hill 154-55, 161
Dieppe 484, 858-59, 868
Digby, Pamela (bkz. Churchill, Pamela)
Dill, John 768, 791, 812-14, 825, 834
Disraeli, Benjamin 2-3, 85, 87, 180, 208, 540, 1079, 1009, 1114
Coningsby 1078-9
Dixon, Pierson 1071-2
Doğu Afrika 142, 382, 386, 822
Doğu Akdeniz 220, 326, 339, 350-52, 356, 809, 820, 895
Doğu Almanya 1035, 1037
Doğu Avrupa 487, 505, 598, 708, 908, 997-9, 1005, 1010-1, 1026, 1032, 1038, 1069
Doğu Cephesi 355, 462, 577, 826, 832, 846, 856, 867, 922, 965
Doğu Hertfordshire 416
Doğu Hint Adaları 837
Doğu Neisse Nehri 967
Doğu Prusya 351, 831, 892, 898, 907
Dokunulmazlar (Hindistan) 584, 587, 591
Dokuzuncu Tümen 399-400, 456
Don Nehri 835
Don, Frank 694
Donanma Tatili 286-88, 295, 304, 618
Donner, Patrick 669
Dorset 204-205
Douglas, Lewis 1035
Douglas-Jones, Eric 796-97
Dover Boğazı 315, 325, 721
Downing Sokağı 11, 105, 208, 260-61, 276, 313, 315, 320, 324, 359-60, 370-72, 387, 456-57, 466, 476, 480, 485, 504, 520-21, 551, 563, 585, 703, 705, 730-31, 755, 757, 760, 765, 780, 790-91, 795, 797, 800, 804-05, 809, 815, 852, 860, 890, 960, 974, 988-90, 995-6, 1006, 1072-3, 1098, 1100, 1002, 1004, 1124
Dört Büyükler Toplantısı 1101, 1103
Dört Ülke Konferansı 706
Drapers Hall 11110
Drocourt 470
Drury 459-61
Dublin 1-2, 161, 300-01, 310, 478, 504, 506, 520-22, 524, 527-29, 531
Dublinliler Alayı 224
Dublin Kalesi 524
Dublin Parlamentosu 300, 520
Duff, Juliet 976
Duke of York 839

Duke of York Tiyatrosu 250
Dundalk 313, 530
Dundee 161, 230, 235-36, 246, 249, 378, 422, 443, 477-78, 504, 520, 537-40
Dunkirk 328-33, 337, 728-29, 764-65, 767-72, 774, 846, 854, 892
Dunnottar Castle 127
Dunrobin 519-20
Durban 127-28, 143, 145-46, 148, 150
Düsseldorf 337, 415, 1101
Dünya Silahsızlanma Konferansı *bkz.* Silahsızlanma Konferansı
Dünya Siyonist Örgütü 948
Dvina Nehri 488-89

Eadon, Frank Henry 117
Earl de la Warr 732
East Anglia 1060
Eastchurch 291-92, 297
East India Company 1127
East London 127, 150
Ebu Hur Körfezi 512
Eden, R. Anthony (1955-1957 arası başbakan) Churchill'e karşı çıkışı (1933) 607-08, Silahsızlanmanın devamını istemesi (1934) 626, Moskova görevi (1935) 637, Dışişleri Bakanı 646-47, 681, 690, Özgürlük ve Barış Grubu hareketi 686, istifası (1938) 694-95, Münih'teki Dört Ülke Konferansı (1938) 706-07, Göring'in korkusu (mart 1939) 719, Sovyetler Birliği'yle ittifakı savunması (1939) 725, Parlamento'nun yeniden toplanmasını istemesi (1939) 728, savaşa doğru (1939) 732, siyasi kriz (nisan-mayıs 1940) 756, Savaş Bakanı oluşu (mayıs 1940) 759, Savunma Komisyonu'nda 792, 798, Yunanistan'a yardım (1940-41) 802, 809, 812-14, Churchill'in altmış altıncı doğum günü 806, Rusya'nın karşı karşıya olduğu tehlike (1941) 825, 839, Polonyalılar ile ilgili müzakereler 940, 943, Churchill ile Atina'da (1944) 966, 968, 970-2, Churchill ile Malta'da (1945) 951-52, Churchill ile Yalta Konferansı'nda (1945) 952-54, Avrupa'da zafer 992, Churchill ile Potsdam'da 999, 1002, Churchill'in vedası (1945) 1008, Churchill'in halefi (1950 ve sonrası) 1047, 1056, 1062, 1066, 1068, 1073, 1077, 1080, Dışişleri Bakanı oluşu (1945) 1057, Churchill'in yeğeni Clarissa ile evliliği (1952) 1067, sağlığı 1071-2, 1076, Churchill'in istifasını beklemesi (1952-55) 1085, 1087-8, 1090, 1094-6, 1098, 1100-1, 1104, Churchill ile Sovyetler konusunda fikir ayrılığı 1091-3, 1002-3, Başbakan oluşu (1955-57) 1004, 1007, Sovyetlerle ilişkiler 1008, 1112, Süveyş Krizi (1956) 1113-4, 1119, istifası (1957) 1116
Edinburg 200, 546-47, 578, 888, 1046, 1048, 1050
Edinburg Evening News 648
Edinburg Kent Konseyi 629
Edinburglu Muhafazakârlar 185
Edwards, Harold 1012
Ege 512, 809, 1019
Ege Adaları 365
Ege Denizi 891, 893, 1005
Eisenhower, Dwight, Churchill ile yemek (1942) 860, Tunus yenilgisi (1942) 868, 874, Sicilya'da 877, 879, 881-83, İtalya planı 894, 896, Anzio çıkarması 902, 909, Churchill ile ABD birliklerini denetlemesi 909-10, kuvvetlerin Bretanya'ya yöneltilmesi önerisi (Ağustos 1944) 927, Churchill'in ziyaretleri (1945) 949, 961, 977-8, 980, Berlin'e gidiş (1945) 983-4, toplama kampları konusunda Churchill'i araması 986, Prag'ın kurtuluşu 987, 989, Churchill'in itirazı (haziran 1945) 999, Churchill'in ABD ziyareti (1946) 1013, 1018, 1023, (1959) 1122, Churchill'in Sovyet Rusya'yla anlaşma arayışı (1948 ve sonrası) 1037, 1070-1, ABD Başkanı seçilmesi (1952) 1068-9, Churchill'in dört ülke arasında zirve önerisi (1955) 1072, 1075, 1081, Süveyş Krizi (1956) 1115-6,
El Kuvvetli, Şükrü 974
Elba 629
Elbe 983-4, 986
Elibank Lordu 197
Elliott, Maxine 717
Emir Faysal 509-10, 513
Empire Theater 50
Enchantress 282, 287, 289, 291-93, 305-06, 308
Enterprise 926
Enver Paşa, Churchill ile konuşma (1909) 245, Çanakkale'de (1915) 347
Epsom 170, 1043
Eritre 816
Essex 589, 805

Estonya 495
Etiyopya 643, 816
Eton 4, 35, 37, 47, 76, 559, 575
Etruria 67
Evans, Murland 28
Evening News 611, 648,724
Evening Post 501, 544
Evening Standard 652, 660, 681, 685, 687, 695, 698
Eze 567

Falcon 282
Falkland Adaları 1063
Falkland Adaları Savaşı 339
Farnborough 547, 854
Fas 15, 275, 277-78, 646, 821, 869, 1121
Fawcett, Henry 66
Ekonomi Politik Elkitabı 66
Fayyum Gölü 973
Federal Alman Cumhuriyeti 1090
Ferdinand, Franz (Avusturya Arşidükü Ferdinand) 308-311, 986
Filipinler 840, 848, 859, 970
Filistin 23, 355, 445, 507-10, 513-14, 516-17, 519, 529-30, 629, 724, 773, 826, 829, 871, 947-48, 970, 973, 1029
Financial Times 554
Finlandiya 598, 743, 746-47, 789
Finlandiya Körfezi 494
Fisher, Herbert 539, 664
Fisher, John (Amiral) Churchill ile yakınlaşması (1911) 283-84, Birinci Deniz Lordu oluşu (1914) 338-39, Çanakkale ve Gelibolu'da (1914) 338-68, Sylit Adası'nda 340, istifası (1915) 368, 370-73, Churchill'in eleştirileri 387, Churchill ile kırgınlığın düzelmesi 398, 412, Churchill geri dönmesini istiyor (1916) 413-14, Churchill'i ordu görüşmelerinde konuşmaya iknası (1916) 417, yetkili bir makam için aranmaması 427
Fisher, Warren 649
Fiume 950
Flanders 277, 336, 340-41, 361, 388, 427, 452, 764, 771, 864
Florida 69, 841-42
Flower, Desmond 1044
Flower, Newman 727, 730
Four Courts 529
Fox, Robert 403
Franconia 972-3
Frankfurt 244, 827
Franks, Oliver 1097
Fransa 6, 34, 36-37, 151, 213, 219, 221, 275-79, 290, 302, 308-09, 311-14, 316-21, 323, 326, 328-31, 350-51, 353-54, 357, 361, 366-67, 369, 373, 384, 387, 389, 398, 400, 407, 411, 415-17, 420, 425, 427-28, 431, 434, 441-42, 445, 448-49, 451-53, 455, 457, 461-64, 466, 468, 472-73, 475, 480-82, 498, 502-04, 510-11, 513, 518, 534, 539-41, 544, 548, 552, 554, 556, 558, 564, 567, 571, 574-75, 592-93, 597-98, 601-03, 606-08, 621, 628, 640, 643, 651, 653, 655, 678-81, 690-93, 697, 699-708, 717, 720, 723, 725, 738, 740-41, 744, 746-47, 756-57, 760-64, 768-75, 777-82, 785, 798, 801, 807, 810, 818, 829, 864-65, 882, 886, 896, 904, 906, 909, 911-13, 916, 919, 921, 927, 933, 945, 949, 954, 948, 1012, 1021, 1027, 1029, 1038, 1047, 1049-50, 1054, 1059-61, 1072, 1083, 1111, 1113-4, 1119-20
Fransız Kuzey Afrikası 840, 842, 850, 865
Fransız Rivierası 1031, 10
Fraser, Forbes Leith 720
French, John (Başkomutan) Churchill tatbikatta 257, Churchill Fransa'daki karargahında 330-31, Antwerp Savaşı (1914) 337, Çanakkale planları 346, Churchill Batı Cephesi'nde (1915) 384, Churchill St Omer'deki karargâhında (1915) 389, 392-93, 396-97, görevden alınması 398, 433
Frere 130, 132, 134-35, 155
Freund, Richard 702
Freven, Oswald 845
Frewen, Hugh 33, 145-46
Frewen, Moreton 13, 101
Fry, Roger 4
Fulton 1014, 1018-20, 1023-4, 1026, 1034

Gairloch 520
Galiçya 500
Galilee 515
Galler Prensi, "Yazma konusunda büyük bir huneriniz var" 100, Boer Savaşı (1899) 131, 136, İrlanda konusu 524
Galsworthy, John 250, 254
Adalet 250
Gandhi, Mahatma 584, 586-91, 593, 595, 599, 637

Gandhi-Irwin Anlaşması 590
Garnett, Theresa 247
Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok 1078
Gasperi, Alcide de 1073
Garvin, J. L. 377, 398, 412, 417-19, 423, 642, 726
Gaulle, Charles de, İngiltere'den yardım isteği (1940) 773-75, İngiliz-Fransız Birliği 779, İngiliz hükümetinin yardımı 781, Dakar saldırısı 798, Giraud ile Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi eşbaşkanı 881, Churchill'in konuğu 904, Churchill ile Marakeş garnizonunda 905, "sinirli bir adam" 928, Churchill'in ziyareti (1944) 948-49, Churchill'in Fransa'yla Almanya arasında barışma çağrısı (1946) 1029, Churchill'e Croix de la Libération madalyası (1958) 1120
Gazeteciler Enstitüsü 159
Gazeteler Birliği 596
Gazze 513
Geddes, Eric 447, 522-23
Gelibolu seferi 28, 154, 341-42, 346, 348, 350, 357, 363-65, 382, 434, 488, 496, 889, 1097
Gelibolu Yarımadası 326, 344, 352-53, 361, 365, 377, 383-85, 390, 392, 395, 403, 405, 439, 531, 533, 629, 724, 883
Gemmell, Chips 1013
George, Lloyd David (1916-1922 arası başbakan) "bayağı, geveze bir herif" (1901) 173, Churchill'in ortak zemin arayışı (1903) 189-90, Churchill'in liberallere katılışı (1904) 196, 198, 200, Churchill'in yardımını isteyişi (1908) 230, Churchill'in nikahı 235, bütçesinin reddedilmesi (1909) 242, Churchill'lerin konuk oluşu (1910) 257, işsizlik sigortası sistemi 267, Agadir krizi (1911) 275, 279, 284, Churchill'e karşı çıkışı (1912) 290-91, Donanma Tahmini Bütçesi krizi (1914) 298-300, Churchill'in savaşa girme konusunda ikna çabası (1914) 319, 321, savaş başlıyor (1914) 324, 327, Batı Cephesi'ne alternatif savaş bölgesi arayışı (aralık 1914) 342, Adriyatik çıkarması isteği (1915) 345, Çanakkale Savaşı 347, 351, 353, 355, 375, 385, Selanik 347, Filistin planı 355, Fisher'in istifası 371-72, siyasi kriz (1915) 373, 375, Churchill'in Kitchener'ın yerine onu istemesi 385, siyasi güçten uzak kalışı 398-99, Churchill'in irtibata geçmesi (1916) 405, 407, Bonar Law ile hükümet kurma isteği 423, Savaş Bakanı oluşu ve Churchill'in başvurusu (1916) 430, 432, aralık 1916 siyasi krizi 435-36, Başbakan oluşu (1916) 436, Churchill'in Mühimmat Bakanı oluşu (1917-18) 443, Caporetto 450, Churchill'in önerileri (1918) 452-53, 455-56, Churchill'i Fransa'ya göndermesi 457-59, 461-62, 1919 için tank üretimi 466-67, Churchill'in Drocourt raporu (1918) 470, erken genel seçim ilanı (ekim 1918) 477-78, Rusya'ya askeri müdahale (1918-19) 479-89, Churchill'den İrlanda konusunda yardım istemesi 499, Rusya'ya ültimatom (1920) 501-02, Churchill'in istifadan vazgeçirmesi (1921) 521, Çanakkale krizi (1922) 534-35, istifası (ekim 1922) 535, 538, Churchill'in Muhafazakârlarla köprü kurma çabası (1924) 546, (1929) 579, Lloyd George yanlısı Liberallerin yenilgisi (1931) 593, kamu görevinden uzakta (1935) 647, Sovyetler Birliği'ni ittifaka katma çabaları (1939) 725, siyasi kriz (mayıs 1940) 753-54, Tarım Bakanlığı teklifini reddedişi 759-60, Savaş Kabinesi teklifini reddedişi (mayıs 1940) 767, ölümü (1945) 982-3
Gerrard, Eugene 295, 328
Gibbon, Edward 66, 79, 81, 84, 87
Roma İmparatorluğu'nun Düşüşü ve Çöküşü 66
Gibson, Eve 884
Gibson, Guy 884
Gillespie, James 142
Gilliatt, Elizabeth 1016, 1026, 1043, 1067, 1076, 1008
Ginderich 980
Girit 74, 82, 118, 256, 820, 822-23
Gladstone, Herbert 190
Gladstone, William Ewart (1868-1874, 1880-1885, 1886 ve 1892-1894 arası başbakan) istifası 10, hükümeti kurması 11, İrlanda Özerklik Yasası 13, 44, yeniden başbakan (1892) 39, "Gladstone gider gitmez de çöküş geldi" 65, Churchill konuşmalarını istiyor 87, Churchill Liberal mirasçılarının yanında (1904) 196, İrlanda konusu 522, anılmasını 577, 1058, 1068, 1094, 1097, 1114
Glasgow 13, 217, 446, 472-73, 578, 810, 1053, 1070
Glasgow Herald 543
Goliath 369
Goodacre, Melville 153

Goodenough, William 652
Goodwood 86
Gorst, John 193
Goschen, Harry 711
Gothic Hattı 933
Göben 317, 323, 326, 338, 347
Gölge Kabine 579, 583, 586, 589, 1014, 1048, 1053
Graebner, Walter 1077
Graf Spee 743-44, 747-48
Grand Kanyon 582
Grattidge, Harry 972
Greaves, R. T. 98
Greenwood, Arthur 758, 766, 813
Grenfell, Robert 116
Grenoble 629
Grey, Earl 291
Grey, Edward (1905-1916 arası Dışişleri Bakanı) Churchill ile arkadaşlığı 170-71, 175, görüşmelerde olmayışı (1903) 184, kadınların oy kullanma hakkı 203-204, Kiel Kanalı 285, (1914) 305, savaşın gelişi (1914) 309-311, 314, 318, 322-23, Antwerp 331-32, Savaş Konseyi'nde 340, Çanakkale (1915) 347, 349, 351, 353-54, 375, bağımsız Arap devletleri arzusu 359
Grey, Spenser 291-92, 328, 337
Griffith, Arthur 521, 528
Guards Meydanı 293, 320, 324, 370, 480
Guards Şapeli 919
Guest, Frederick 232, 243, 670
Guest, Ivor 106, 120, 207, 271
Guisachan 171
Guthrie, Murray 124-25
Güller Savaşı 716
Grosvenor Meydanı 19, 34, 36, 45, 50, 58
Güney Afrika 33, 36, 51, 54, 67, 73-75, 124-25, 128, 147-49, 156-57, 163, 165-66, 169, 171, 175-76, 191, 208-11, 213, 215, 296, 330, 356, 456, 586, 630, 808, 812, 814, 845
Güney Afrika Cumhuriyeti 150
Güney Afrika Hafif Süvari Kuvveti 144
Güney Atlantik 743, 747
Güney Avrupa 346, 687, 879, 921, 1014
Güney Carolina 851
Güney Etiyopya 816
Güney Fransa 5, 58, 509-10, 515-16, 523-24, 539-40, 544, 554, 558, 567, 642, 864, 886, 896, 920, 922, 927-30, 1013, 1038, 1098, 1009-10, 1114, 1117
Güney İngiltere 561, 823, 915, 927, 960
Güney İrlanda 300, 302, 310, 504, 506, 521-22, 525, 527
Güney Kore 1049
Güney Londra 1007
Güney Rusya 491, 853, 911
Gwynne, H.A. 562

Habeşistan 96, 642-44, 646, 653, 974
Hacket, Polly 51, 54, 63
Haggard, Rider 20
Allan Quatermain 20
Kral Süleyman'ın Hazineleri 20
Haldane, Aylmer (General) Churchill'in Tirah Sefer Kuvveti'ne katılmasını sağlaması (1898) 100, Churchill ile zıt hlı trende (1899) 130-33, Pretoria'dan kaçış 137-40, 149, Irak'ta (1920) 503, 509-10
Haldane, Richard (Lord Haldane) gelecekteki Liberal hükümetin savaş bakanı 171, Agadir krizi (1911) 276, donanmanın başarısı 327-28, Churchill'i istifadan vazgeçirmeye çalışması (1914) 336
Halifax 189, 889-90,
Hallam, Henry 82
Anayasalar Tarihi 82
Hamblin, Grace 658, 684-85, 1028
Hamburg 632, 806, 828, 885, 989
Hamburg Radyosu 988
Hamilton, Edward 175
Hamilton, Ian (General) Churchill ile dostluğu 110, 147, 202, Omdurman'da 111-15, Pretoria'da 150-55, *Ian Hamilton'un Yürüyüşü* 161, Çanakkale'de 356-57, Gelibolu'da 359-61, 366, 382-83, Çanakkale Komisyonu 429, Suvla Koyu 889
Hanfstängel, Ernst 599-600
Hankey, Maurice, Türkiye planları (1915) 342, 344, Çanakkale ve Gelibolu 344-46, 350, 353, 377, 390, Fisher'ın istifası 367, 375, Rusya'ya gönderilmesini teklif edişi (1915) 386, Churchill'i ziyareti (1917) 445, İngiltere'nin hava gücü yönünden zayıflığı (1934) 626, Churchill'in istihbaratının kaynağı (1936) 648, Savunma Bakanı arayışı 649, Churchill'in planları (1936) 653-54, savunma programı konusunda endişeleri 656, Churchill'in başvurusu (1937) 687-89, Churchill'i azarlaması 689, Eden'in istifası (1938) 694-95, "benim asıl işim gözümü Winston'dan ayırmamak" (1939) 731

Hannover 827
Harcourt- Churchill, Lewis 201
Harington, Tim 533-34
Harkov 495
Harlebeke 473
Harmsworth Magazine 102
Harmsworth, Esmond 596
Harriman, Averell, Londra'da (1941) 815, 819, Mısır'da 826, Rusya'ya yardım 833, Pearl Harbor 836, Tunus muharebesi (1944) 878, Churchill'in itirafı (1945) 1011
Harrovian 31, 36, 39
Harrow Okulu 4, 14, 18, 20-21, 23-29, 31, 33, 35, 37, 39-41, 44, 47-49, 53-54, 64, 66, 76, 106, 161, 235, 400, 541, 584, 658, 807, 854, 905, 918, 950, 1084, 1098
Hartum 96, 102, 108, 115-17, 223-24
Harvey, Oliver 716, 844, 846, 884
Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu 629, 641-42, 646
Havana 67, 69-70, 72, 851, 1018
Haydarabad 78, 119
Hayfa 363, 513
Hayter, William 1069
Hazar Denizi 786, 833, 846, 856, 863
Hearst, William Randolph 582
Hebrew Üniversitesi 514
Helsinki 681
Henderson, Arthur 1032
Henderson, Neville 719
Hendon 237, 293, 328, 775-76
Henlein, Konrad 700-701
Herring, Justin 616
Herriot, Edouard 777, 979
Herriot, M. 1000
Herzog, Émile 401, 407
Hesdin 465-66
Hetherington, Thomas 351
Heybeliada 482
Hicaz 509
Hill, Henry 684
Hill, Kathleen 685, 736, 745, 804, 838
Himmler, Heinrich 986
Hindistan 8, 10-11, 57-58, 74-76, 78-79, 81, 83-84, 86, 89, 95, 97-99, 101, 104, 109, 118-19, 121, 130, 154, 166, 172, 228, 282, 400, 500, 507, 509, 513, 524, 534, 576, 583-93, 598-600, 603, 609-15, 619, 623, 635, 637, 640, 642-43, 649, 711, 773, 824, 844, 908, 912, 91006, 1029, 1031, 1032-3, 1041, 1052, 1098, 1117, 1127
Hindistan Anayasası 588, 600, 609
Hindistan Bağımsızlık Yasa Tasarısı 1020, 1029
Hindistan Bakanlığı 8, 10-11, 228, 507, 548, 576, 592, 623, 1127
Hindistan Direniş Komitesi 610, 636
Hindistan İmparatorluk Derneği 586, 593, 599
Hindistan Kararnamesi 610-12
Hindistan Kongre Partisi 1031
Hindistan Ulusal Kongresi 584
Hindistan Yasa Tasarısı 623, 635
Hindistan Yasası 614, 635-37
Hint Okyanusu 127, 140
Hint Tugayı 366
Hirsch, Maurice de 38, 218
History Today 1087
Hitler, Adolf, Almanya'da yükselişi 597-599, Churchill ile buluşmayı reddedişi (1932) 599-600, Almanya Şansölyesi oluşu (1933) 605, Alman federe devletlerine Nazi yasalarını dayatması 613, Almanya'yı Silahsızlanma Konferansı'ndan çekmesi 617, Nazi Partisindeki eski rakiplerinin katledilmesi emri (1934) 625, Alman Hava kuvvetlerinin güç eşitliği (1935) 637-39, Churchill'in makalesi (1935) 644-45, Rheinland'ı yeniden askerileştirmesi (1936) 650, İngiliz-Alman sorunlarını çözmek için görüşme teklifi (1936) 652, Baldwin'in planlarını değerlendirmesi (1936) 663, Churchill'in makalesi 685-86, Lord Halifax'ın ziyareti (1937) 691-92, Afrika 694, Avusturya (1938) 695-96, 699, Çekoslovakya (1938) 696-720, Chamberlain'in görüşmesi (1938) 703-07, Churchill'e saldırısı (1938) 709, *Kristallnacht* (10 Kasım 1938) 712, Danzig 726-27, "Hitler'in korktuğu tek İngiliz Churchill'dir" (1939) 727, Polonya'nın işgali (1939) 730-31, 733, barış şartları (ekim 1939) 740, "Hitler otobüsü kaçırdı" (nisan 1940) 750, Hollanda, Belçika ve Fransa işgali (mayıs 1940) 756, 760, İngiltere'nin doğusuna saldırı 782, 787, "Hitler'in ilk büyük başarısını" bozmak 794, Londra'nın bombalanması 795, Yugoslavya'yla anlaşma (1941) 815-16, 818, Rusya'yı işgal planları 818, 824, 825, 827-28, Rusya'daki birliklerini ziyareti 831, Bakü planları 856, 863, İtalya planları (1943) 864, Stalingrad 867-68, Tunus sava-

şı 868, 870, 876-77, Mussolini ile görüşme (1943) 889, suikast planı (1944) 926, ölümü (1945) 988, "bir Hohenzollern'in hükümdar olmasına izin verilseydi Hitler olmazdı" 1002, Stalin'in Churchill'i Hitler'le kıyaslaması (1946) 1024
Hoare-Laval Paktı 646, 650
Hoare, Reginald 121
Hoare, Samuel, Rusya'ya müdahale (1919) 488, Chartwell'de (1926) 558, genel grev (1926) 561, Churchill'in Hindistan muhalefeti (1929 ve sonrası) 584, 592-93, 600, 609-12, 614, 623, (1935) 636, Churchill'in hava gücü tutumu 622, 634, hava savunması (1934) 624, 631, Dışişleri Bakanı oluşu (1935) 641, Churchill ile dalga geçmesi 642, Hoare-Laval Paktı (aralık 1935) 646, 650, istifası 646, Rheinland harekatı (1936) 651, acil yetkilere karşı çıkışı (1936) 659, Savunma Kurulu (1936) 670, İçişleri Bakanı oluşu (1937) 682, Çekoslovakya 703, 720, İngiliz hava gücü (1939) 739, Batıya Alman saldırılarının başlaması (1940) 756-57, "çok korkunç günler geçirmiş olmalısınız" (1940) 783
Hobart, Percy 666
Hodge, Alan 1077, 1008, 1010-1, 1114, 1116
Hoe Çiftliği 379, 381
Hollanda 277, 317, 326, 347, 355, 394, 475, 599, 619, 630, 653, 747, 756-57, 760, 789, 835-36, 977, 979, 989
Hollanda Doğu Antilleri 787, 837
Holmes, Marian (sekreteri) 876, 891, 909, 915, 923, 937, 939, 942 954, 956, 949, 997
Hong Kong 57, 839-40, 965
Hood 822
Hopkins, Harry (Roosevelt'in temsilcisi) 779, Oran (1941) 785, Churchill'in davetlisi (1941) 809-11, İngiliz ve Amerikan işbirliği 811, ödünç verme-Kiralama yasası 814-15, Londra'da (1942) 853, ABD'nin tutumundan şikayeti (1943) 874, atom bombası 880, Churchill'in Bretanya planına onay isteği 927, Yalta 961, ölümü (1955) 1116
Hopkins, Richard 308
Hopwood, Francis 220
Horabin, T.L. 727
Hore-Belisha, Leslie 682, 718, 724, 732
Horne, Robert 515, 532, 546, 650
House (Albay) 485
Howard, Hubert 101, 106, 116, 118
Howard, John 141-42
Howard, Leslie 882
Howells, Roy 1106
Hozier, Blanche 546
Hozier, Clementine *bkz.* Churchill, Clementine
Hull, Cordell 886
Hulme, John 160
Hurlington Kulübü 202
Hyde Park 3-4, 303, 850, 880, 885, 889, 985
Hyde Park Gate 1011, 1013-4, 1016, 1025, 1033, 1035, 1039, 1044-5, 1047, 1114-6, 1118, 1124-5
Hynes, Airlie 297-98

Illustrated Sunday Herald 497, 508
Inayat Kila 93
Inflexible 358
Inskip, Thomas, Savunma Koordinasyon Bakanlığı'nda 652, Churchill'in Tedarik Bakanlığı isteği 653-56, Churchill'den tavsiye istemesi 658, Churchill'in eleştirisi 660, özel yetki isteği 662, Savunma Kurulu'nda (1936) 670, Churchill'in öğüdü (1937) 676, İngiltere'nin hava gücü 678-79, 687, hava kuvvetlerinde eşitlik (1938) 693, 697-98, Çekoslovakya 698, silahlanmada yetersizlik 716, Savunma Koordinasyon Bakanlığı'ndan ayrılışı (1939) 718
Irak 503, 508-10, 512, 517, 519, 820, 1088
Irresistible 358
Istria 896, 921, 962, 987-9

İmparatorluk Savunma Komisyonu 237, 241, 277-78, 479, 573, 608, 629, 641, 684
İngiliz Gizli Servisi 833
İngiltere 2, 6, 24-25, 31, 34, 48, 54, 57, 63, 67, 72-75, 78, 80-83, 87, 89, 95-98, 101, 104, 109, 118-21, 125, 144, 147-48, 154, 157, 160-62, 164, 166-67, 169-71, 173-76, 181-82, 186, 193, 195, 199, 202, 206-07, 212-13, 215, 219-20, 222, 228, 231, 233-36, 238, 244-45, 256-57, 269-70, 275-79, 284-87, 289-91, 293-94, 298, 300-01, 304-05, 308-09, 311-19, 321-28, 330-32, 334, 339-42, 344, 346-48, 354-55, 359, 370, 374, 378, 386, 399, 420, 422, 427-30, 441, 447, 449-50, 452, 455, 458, 460, 462, 465-66, 468, 472-73, 475-77, 479-86, 491-96, 498-99,

502-10, 512-14, 516-18, 522-23, 527-28, 530-35, 539, 545, 552-53, 556, 558, 561, 566, 569, 572, 574-76, 579-80, 582-84, 586-94, 596, 600-602, 604, 606, 608, 610-11, 613-15, 617-20, 622, 624-28, 630-31, 634-35, 637-40, 642-46, 648, 651-53, 655, 657, 660-63, 666-69, 675-76, 678-82, 684-85, 687-88, 690, 692-93, 696-99, 701-707, 715, 717-18, 720-26, 730-31, 733, 735-41, 744-47, 749-50, 752, 756, 758-63, 765-82, 784-91, 794-95, 797, 801-804, 807-23, 825-33, 835-42, 844-47, 849-52, 855-56, 859, 861-65, 867, 869-75, 880-81, 884-88, 891-94, 898, 902, 905, 907, 909, 911-15, 917, 924, 926-28, 930-31, 963-4, 966, 970-89, 993-1000, 1045-50, 1062-70, 1124

İngiliz Uluslar Topluluğu 528, 781, 813, 888, 912, 1022-3, 1027, 1032, 1041, 1060, 1066, 1072-3, 1084, 1086, 1098, 1005

İngilizce Konuşanlar Birliği 511

İngiliz-İtalyan Deniz Antlaşması 367

İnönü, İsmet Churchill ile Adana'da görüşme (1943) 871-72, Kahire görüşmesi (1943) 898

İnönü Muharebesi 534

İran 308, 499, 507, 831, 833, 855, 962, 1024, 1053-4

İrlanda 1-2, 13, 44, 164, 195, 206-207, 229, 249, 256, 262-63, 289, 293-96, 300-304, 309-11, 427, 440, 448, 478, 499-500, 503-507, 511, 520-21, 524-31, 534, 537, 558

İrlanda Anlaşması 521, 530, 534, 548

İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) 525-26, 530-31

İrlanda Milliyetçileri 207, 249, 262, 304, 309

İrlanda Özerklik Yasası 195, 511, 561

İskenderiye 512, 515, 629, 784, 860, 895, 961

İskoçya 159, 171, 218, 235, 249, 257, 278, 302, 370-71, 400, 460, 505, 519-20, 537, 569, 573, 647, 810, 829, 849, 885, 925, 1066-7

İspanya 70, 72-73, 103, 276, 308, 421, 452, 655, 680, 782, 1001

İsrail 1036, 1054, 1061, 1098, 1111-2, 1114-5

İstanbul 82, 256, 338, 341-44, 346-50, 352-56, 360, 364, 366, 382, 385, 387, 507, 531-35, 970, 972-3, 1004, 1024

İsveç 619, 630, 739, 743-44, 747-49, 782

İsviçre 45-46, 48, 55, 199, 213-14, 341, 619, 630, 675, 747, 1043, 1114

İşçi Partisi 230, 249, 260, 262, 276, 478, 496, 537-39, 542-46, 548, 564, 576-77, 579-80, 583, 585, 592-93, 607, 621, 634, 645, 650, 654-55, 665, 680, 686, 690, 707, 732, 749, 755, 758, 786, 995-7, 1000-1, 1007-9, 1017, 1023, 1029-32, 1036, 1028-9, 1041, 1046-8, 1052-3, 1056, 1062-4, 1086, 1002, 1008, 1118

İşgücü Borsaları 231, 238-40

İşsizlik Sigortası ve Ulusal İşgörmezlik Sigortası 238

İtalyan Doğu Afrikası 822

İtilaf Devletleri 341, 346, 367, 462

İzmir 257, 344, 531

İzmit 532-33, 535

Jacob, Ian 1023

Jamaika 1039, 1069

Jamrud 101

Jan D'Arc 716

Japonya 56, 552-53, 782, 816-17, 830, 835-41, 870, 879-80, 886, 888, 970, 979, 991, 995, 1003, 1006, 1010-1, 1016, 1060

Java 846

Jerome, Jeanette *bkz.* Lady Randolph

Jerome, Leonard 1

Johannesburg 137, 152-53, 155

Jones, R.V. 784

Jones, Thomas (Dr) Çanakkale 544, Churchill Maliye Bakanlığı'nda 551, kömür grevi (1926) 564, yerel kesintilerin kaldırılması 571, Baldwin'i övgüsü (1935) 646, 656, "Churchill'in yönetimdeki gücü derhal hissedilecek" (1938) 699, Chamberlain ile Churchill'i kıyaslaması (1939) 740

Juan-les-Pins 592

Jülich 977

Kabatepe 364-65

Kadın Sendikası Danışma Kurulu 450

Kafkaslar 480, 826, 835

Kafkasya 342, 491, 499, 818, 827, 833, 853, 859

Kahire 58, 106, 116-17, 122, 224-25, 511-13, 515, 580, 629, 802, 814, 822, 826, 831, 851-55, 859-60, 871-72, 895, 898-99, 901, 943, 945, 947-48, 972-4, 983, 1013, 1077, 1093, 1114

Kahire Konferansı 512, 895, 1013

Kalkar 980

Kalküta 80-81, 99

Kamanev, Lev 501
Kanada 73, 163-64, 298, 320, 399, 434, 452, 466, 470, 517, 532, 534, 580-82, 710, 742, 769-70, 774-75, 778, 798, 801, 840-41, 859, 880, 884-85, 887-88, 892, 922, 969-70, 979, 1014, 1020, 1060, 1090, 1119
Kanada Birinci Ordusu 977
Kanarya Adaları 1121
Kara Surgham Tepesi 108
Karaçi 513
Karadeniz 338, 343, 346, 354, 482, 491, 495, 704, 708, 720, 873, 941, 960, 964, 1028
Kartaca 86, 881, 899, 901-903
Karun Nehri 507
Kasserine Geçidi 874-75
Kazablanka 863, 870-71, 873, 1052
Keith, George 54, 57-58, 63
Kelly, Denis (Arşivcisi) 1035, 1041-4, 1048, 1052, 1035, 1077, 1008, 1010-1, 1116
Kelly, Thomas (Tuğgeneral) 903
Kennedy, John (General) 821, 853, 910, 914
Kennedy, Joseph 726, 763
Kent 14, 346, 352, 608, 805
Kenya 221
Kenya Dağı 221
Kenya Vesayet Bölgesi 220
Kepez Koyu 358
Kerr, Archibald Clark 853, 908
Key West 69
Keyes, Roger 757
Keynes, J.M. 554, 567
Kherson 491
Kıbrıs 220, 872
Kırım 497-500, 869, 945, 947, 964, 973
Kırım Savaşı 143, 972
Kızıl Ordu 501-502, 856, 867, 907, 927, 962, 950
Kızıldeniz 102, 220
Kiel Kanalı 285, 326, 344, 355, 1004
Kiev 491, 496, 499-500
Kimberley 929
King George V 905, 962
King, Mackenzie 1014
Kinna, Patrick 899
Kipling, Rudyard 89
Kirkwood, David 446-47
Kitchener, Herbert (General) Churchill'in Sudan hedefi (1896-97) 74, 80, 95, 97, 104-105, Churchill eleştirisi (1898) 108, Churchill rapor veriyor (1898) 109-11, sert ve acımasız karakteri 115, 117, 120, 172, 175, Churchill ile yemek (1911) 269, Churchill ile Malta'da konuşma (1913) 293, Savaş Bakanı olma olasılığı (1914) 314, savaş başlıyor (1914) 326-36, Çanakkale (1915) 340, 342-47, 349-53, 355, 357, 361, 363, 380, Mekke 359, Gelibolu (1915) 363, 368, 375, 377, 383, Churchill'in dışlanması 385-86, görevden alınması 396, Churchill'in kendisini acilen görevden almasını istemesi 416, Churchill'in görevden alınmasını talep etmesi (1916) 417, boğuluşu (1916) 429, Çanakkale Komisyonu 430, 438-39
Kleist, Ewald von 700, 926
Knox, Frank 804
Kolçak (Amiral) 484, 489
Kopenhag 778, 1051
Kopenhag Üniversitesi 1041
Korfu Adası 541, 722-23, 994, 1124
Korsika 293, 890, 929
Kos Adası 891
Kotlas 488-89
Köln 337, 415, 491, 849, 978
Kömür Madenleri Tasarısı 266
Köylü Partisi 968
Kral Hüseyin 509
Kral İbn Suud 973-4
Kraliyet Akademisi 288, 596
Kraliyet Askeri Fakültesi 48
Kraliyet Deniz Hava Gücü 282, 337
Kraliyet Deniz Tümeni Derneği 618
Kraliyet Hava Kuvvetleri 513, 519, 547, 606, 616, 620, 648, 657, 666, 685, 688, 787, 820, 845, 864, 903, 959, 1124
Kraliyet West Kents 92
Krassin, Leonid 501
Kremlin 855, 858, 1060, 1062
Kristallnacht 712
Krosigk, Lutz Schwerin von 727
Kruşçev, Nikita 1002, 1008, 1112
Kudüs 513, 515, 520, 529
Kursk 492
Kuzey Afrika 275, 317, 323, 775, 798, 807, 819, 813, 840, 842, 849-50, 853, 857, 860, 863-64, 867, 870, 874, 876, 879, 881, 903, 1120
Kuzey Atlantik 788, 822, 830, 844
Kuzey Avrupa 787, 846-47, 849, 892, 925
Kuzey Denizi 10, 279, 285-86, 290, 295, 314-15, 317, 321, 324-26, 337, 340-41, 343-44, 346-47, 427, 653, 721, 742, 745, 767, 994, 1028

Kuzey İtalya 889, 905-906, 933
Kuzey Fransa 828
Kuzey Irak 512, 518-19
Kuzey İrlanda 13, 296, 519-20, 524, 526, 528, 717, 840, 1127
Kuzey Kore 1049, 1066
Kuzey Nijerya 216
Kuzeybatı Manchester Liberaller Birliği 192
Kuzeybatı Manchester Yahudi Cemaati 195
Küba 67, 70-74, 102-103, 1018
Küçük Asya 256, 366, 531

La Capponcina 1038, 1043, 1067, 1117, 1119
La Pausa 1098-99, 1113-4, 1116-8, 1120-2
Labouchere, Henry 62, 77
Lady Randolph (annesi) Churchill'in doğumu (1874) 1, oğlunu okulda ziyarete gidememesi 5, 10, 24, Churchill'in okuldan uyarı alması 8-9, 25, Churchill'in zatürree olması (1886) 11-13, Kraliçe Victoria'nın ellinci yıl kutlamaları 16-17, Churchill'in Fransa'da Fransızca çalışması 37, kumarhanede soyulması ve Churchill'in "dehşete" kapılması 38, oğlunun sosyal yaşamı konusunda endişesi (1893) 44, Churchill'in puro merakı 51, ev arayışı 64-65, Churchill'in nüfuzunu kullanmasını istemesi 80, 97, 104-05, Maine hastane gemisinde görevli olarak Durban'a gelişi (1900) 145, ölümü (1921) 518
Ladysmith 127-29, 134-35, 143, 146-50, 167, 834
Lahey 778, 1035-6
Lahey Uluslararası Mahkemesi 311
Lambert, George 549
Lamotte Köyü 467
Lampedusa 882
Lancaster House 1073
Lancastria 780
Lane-Fox, George 588
Laniel, Joseph 1081
Laski, Harold 1000
Laski, Nathan 197
Lauder, Harry 460
Laurence Çiftliği 406, 408, 410-12, 419, 423, 454
Laval, Pierre 646, 650
Lavery, Hazel 379-80
Lavery, John 379
Law, Andrew Bonar (1922-1923 yıllarında başbakan) Muhafazakâr Parti lideri 283, Özerklik Yasa Tasarısı (1913) 294, savaşın gelişi (1914) 317, 320, Antwerp 336, Savaş Konseyi 356, Fisher'ın istifası 371-72, siyasi kriz 375-76, Churchill'in Çanakkale'ye gönderilmesine karşı çıkışı (1915) 381, başbakanlık olasılığı 399, Churchill irtibata geçiyor (1916) 407, Fisher'in geri getirilmesi (1916) 415, Asquith ile rekabet 423, 435-36, protestolar (1918) 457, Kraliyet Mührü Muhafızlığı ve Parlamento İşleri Başkanlığı'ndan istifası 515, Çanakkale krizi 534-35, başbakan oluşu (1922) 537
Lawrence, T.E. (Arabistanlı Lawrence) Churchill'in danışmanı 510, Kahire Konferansı 512-13, "Başbakan olmasını istiyorum" (1929) 578, *Gençlik Yaşamım* 585
Layton, Elizabeth 829, 848, 863, 874, 922, 966-7, 974, 1008, 1010
Le Câteau 473
Le Havre Limanı 775
Lecky, William Edward Hartpole 66
Augustus'tan Charlemagne'a Avrupa Ahlakı 66
Leeds 466, 473, 848, 1046
Leeper, Reginald 654, 666, 965, 967
Lefkoşa 220
Leicester 243, 542
Leicester Mail 542
Lenin, Vladimir İlyiç, Bolşeviklerle işbirliği (1918) 462-63, Bolşevikler İngiliz Büyükelçiliği'nde 469, tiranlığı 482, 487, Denikin ve Lenin görüşmeleri 491, 493, "şeytani" amaçları 497, Kızıl Ordu'nun Varşova'ya ilerlemesi 501, "Lenin ve Troçki için bir cehennem şart" 581
Leningrad 839
Leslie, Norman 339
Leslie, Shane 28, 33, 504, 595
Lewis, Roger 742
Leyte Körfezi Savaşı 1065
Liberal Birlikçiler 13, 79
Liberal Federasyonu 194
Liberal Parti 13, 44-45, 64, 182, 187-90, 194-95, 197-98, 200, 205, 210, 216, 229, 317, 329, 537, 543, 545, 548-49, 621, 627, 686, 707, 732, 1000
Libya 798, 808-809, 820, 836, 855, 868, 1114
Life 1035
Lille 473
Lindemann, Frederick, Churchill ile dostluğu (1924 sonrası) 547-48, 604, 628-29, 646, 684,

693, genel grev (1926) 560-61, "dengeleyici" etkisi 571, Churchill ile Belçika, Hollanda ve Almanya'da (1932) 599, Hava Savunma Araştırmaları Alt Komisyonu üyesi (1934) 629, Inskip'in ataması 652, Churchill'in bilimsel danışmanı (1939-45) 738, 771, 793, atom bombası 880
Linosa 882
Linz 987
Lippmann, Walter 726
Little, John 45-47, 55
Litvanya 492, 598
Livadia Sarayı 964, 966, 970-1
Lizbon 81, 882
Lloyd, Selwyn 1072-3
Locarno Anlaşması 556, 575
London Evening Star 496
Londra 2-4, 8-9, 12, 15-17, 19-21, 24, 34-36, 38, 43, 45, 51-56, 58, 61, 63-64, 66, 78, 85-86, 95, 100, 104, 106, 118-19, 121-23, 125, 128-29, 141, 148, 152, 154-56, 160-61, 200, 205, 208, 215, 218-19, 222-23, 225-26, 228, 230, 233, 235, 240-42, 259-61, 263, 265, 269-70, 272-74, 276, 288, 293, 301, 309, 313-14, 318, 321, 324, 327-29, 331, 335, 356, 359, 364, 367, 371, 387, 390, 395-96, 398, 405, 409, 416-18, 424, 427, 447, 452, 455-56, 462, 464, 469, 475, 480, 484-85, 487, 491, 497, 502-504, 510, 512, 515, 518-19, 521, 524-28, 532, 534-35, 540-43, 545-46, 551, 558, 561-62, 564, 567, 569, 575, 582-86, 589-93, 600, 602, 614, 619, 626, 632, 636, 643, 646, 660-61, 664, 670, 687, 705-706, 714, 721, 730, 739, 741, 744-45, 749-51, 753, 761, 763-64, 770, 773, 778-80, 786, 791, 793, 795-801, 803-808, 811, 815, 80-23, 833, 836, 838-40, 849, 851, 853, 858-59, 864, 869, 873, 878, 882, 885, 888, 890, 894, 905, 907, 911, 913-15, 919-20, 922, 924-26, 928, 965-6, 990-1, 1022, 1024-5, 1052, 1070-71, 1087, 1089, 1101-2, 1114, 1116, 1120-1, 1123-4
Londra Ulusal Kitap Sergisi 1044
Loos Savaşı 400, 409
Loraine, Percy 737-38
Lord Beaverbrook, savaşın gelişi (1914) 320, siyasi kriz (mayıs 1915) 374, Churchill ile dostluğu (1915) 399, 407, 566, 573, 950, 1038-9, 1043, 1053, 1067, 1074, 1076, 1078-9, 1087, 1009-11, 1117, 1119, 1124, Churchill'i ordu görüşmelerinde konuşmaya ikna etmesi (1916) 417, siyasi kriz (aralık 1916) 435-36, Churchill'in dışlanması (1935) 645, Savaş Uçağı Üretimi Bakanlığı'nda (1940) 759, 771, 773, 781, 786, Savunma Komisyonu'nda 792, 813, *Daily Express*'in sahibi 1086
Lord Davies 676
Lord Elgin, Churchill ile Sömürgeler Dairesi'nde (1898) 99, (1905) 205, Churchill'in öneri ve uyarıları (1906) 209, 212, Churchill'in raporları 216, yerel halka kötü muamele 217, Churchill'i kaybetmekten korkması 218, Kıbrıs siyaseti (1907) 220, Elgin'in ardılı 227
Lord Halifax, Savunma Kurulu'nda (1936) 670, Hitler'i ziyareti (1937) 691-93, Dışişleri Bakanı (1938) 696, Churchill'in Büyük İttifak çağrısını reddetmesi 699-700, Çekoslovakya sorunu 702-03, 705, Almanya'yla uzlaşma "olasılığı" (1939) 725, "Churchill'in hükümete girmesi" gerekliliği (1939) 726-27, Churchill'e hayranlığı 748, Trondheim'a kıskaç harekatı (1940) 750, siyasi kriz (nisan-mayıs 1940) 751-52, 755-56, başbakan olmak istemeyişi 756, Mussolini'yle barış görüşmesi teklifi (1940) 766-67
Lord Londonderry, İngiltere'nin savunma yetersizlikleri (1933) 605, Silahsızlanma Anlaşması 617, İngiltere'nin hava gücü 626, Hitler'le görüşme (1936) 654-55, Savunma Kurulu 669, Almanya'yla dostluk hâlâ mümkün 687
Lord Moran (Charles Wilson, Doktoru) 840-42, 854, 899, 901, 909, 1034, 1043-5, 1062, 1064, 1066, 1068, 1074, 1076-8, 1080, 1084-5, 1094, 1097, 1008, 1112
Lord Nelson 349
Lord Rosebery (1894-1895 arası başbakan) tanışmaları (1893) 44, yenilişi 65, "Muhafazakâr demokrasinin değerli liderleri" 79, Churchill'i konuşma dersi almaya teşviki 159, dostlukları 170, 175, 178, Churchill'e önerileri 174, Sandhurst 177, Liberal ve Muhafazakâr Parlamento hareketi planı 179-80, askeri harcamaları arttırma girişimine desteği 181, gümrük tarifeleri 183, *Lord Randolph Churchill* 206, *Büyük Çağdaşlar* 686
Lord Rothschild *bkz.* Rothschild, Mayer Amschel

Lord Tweedmouth *bkz.* Marjoribanks, Edward
Lordlar Kamarası 45, 65, 177, 205, 210, 242-43, 246-47, 249, 255-56, 261-62, 346, 529-30, 537, 676, 705, 725, 755, 1041, 1062
Lorraine 6, 31, 472, 475
Los Angeles 582
Lourenço Marques 140, 143
Low, David 496
Lozan 55
Lublin Polonyalıları 941-3, 945, 957, 960, 967, 971, 976, 979
Lucas, John 906
Luce Nehri 459
Ludlow 188-89
Ludlow-Hewitt, Edgar 688, 762
Lugano Gölü 1011
Lush, Maurice 931
Lushington, Gilbert 297-98
Lübeck 988-9, 994
Lübnan 629, 1118-9
Lüksembourg 321-22, 475
Lympne 469, 496, 507-508, 523
Lys Nehri 474
Lyttelton, Oliver 829, 928, 1125
Lytton, Pamela 531, 759, 1071, 1089

Macaristan 898, 924, 935, 939-40, 944, 953, 962, 1039
Macaulay, Thomas Babington 23-24, 81, 84, 103, 540, 1080
Lays of Antic Rome 24
MacDonald, Malcolm 647-48, 709, 726
MacDonald, Ramsay (1924 ve 1929-1935 arası başbakan) Agadir krizi (1911) 276, başbakan oluşu (1924) 543, Rusya'ya kredi vermesi 546, 548, Churchill'in Chartwell'e gizli daveti)1926) 564, ikinci kez başbakan oluşu (1929) 578-79, Hindistan'ın tam bağımsızlık talebi (1930-31) 584, 587, 592-93, 599, 609, 615, finansal kriz (1931) 592, Ulusal Hükümet'in başında (1931) 593, "kibar ve pamuklarla sarılı güzel hitabeti" 603, silahsızlanma 604, 606-07, 647, istifası 641
MacDougall, Donald 1059
MacLean, Lachlan (Komutan) 677, 679, 685, 688, 694
MacMillan, Harold (1957-1963 arası başbakan) müttefik (1927) 570, Churchill'in başbakan olmasını istemesi (1936) 650, Churchill'i desteklemesi (1938) 714, Chartwell'de (nisan 1939) 722, Parlamento'nun gecikmesini protesto (ağustos 1939) 728, siyasi kriz (mayıs 1940) 754, Churchill ile Cebelitarık'ta (1943) 894, Churchill ile Kartaca'da (1943) 901, Churchill ile Roma'da (1944) 931, Yunanistan'daki güvenoylaması (1944) 952, Atina'da 953, 955, 958-59, 973, Churchill ile Strazburg'da 1049, Churchill'in "canlılığı" (1951) 1053-4, Churchill'in ikinci başbakanlığı (1951-55) 1057, 1066, Churchill'in felci 1073, 1075, 1077, Churchill istifası 1088, 1094-6, 1099, 1003, Churchill'in zirve ısrarı 1093, Churchill'in son yılları 1009, 1116, 1124-5, Süveyş Krizi (1956) 1113, 1119, başbakan oluşu (1957) 1116, Irak'ta isyan 1118, Churchill'in ölümü (1965) 1125
Macroom 506
Madagaskar 848
Madeira Adaları 1045
Madras 58
Madrid 166, 784
Maggiore Gölü 48, 235
Maginot Hattı 729, 745, 761
Maisky, İvan 653, 702, 826
Makhno, Nestor 494
Makins, Roger 1100
Malakand Sahra Gücü 96
Malenkov, Georgi 1075, 1081, 1089, 1091-4, 1102, 1108
Maliye Bakanlığı 515, 551, 596
Mallorca 646
Malta 219-20, 293, 314, 324, 348, 566, 794, 848, 857, 895, 904, 961, 963-4, 1114
Manchester 160, 192, 194, 196, 198, 203, 207, 225, 228-29, 255, 260, 271, 295, 472, 623, 690, 799, 1033, 1046
Manchester Courier 123, 147
Manchester Guardian 196, 260, 325, 329, 413
Manchester Ticaret Odası 623
Mançurya 284
Mandalay 11, 847-48
Mandel, Georges 777
Mansion House 269, 275, 277, 284, 486, 739, 828, 864, 1110
Manş Denizi 45, 119, 213, 314-15, 320-22, 325, 327, 329-31, 457-58, 463-65, 498, 741, 763-64, 769-70, 773, 776, 798, 801, 810, 845, 849-50, 853, 856-59, 868-71, 886, 898, 914-16, 918-19

Marakeş 647, 871, 903-906, 1033-4, 1052, 1120
Margaret Koyu 469
Margesson, David 723, 726, 744, 755-56, 1007
Marienbaum 980
Marjoribanks, Fanny 24
Marjoribanks, Edward 45
Marmara Denizi 347, 353-55, 358, 365-66, 383, 482, 1005
Marne 277, 329, 463-64
Marsh, Edward (Özel Sekreteri) Churchill ile Sömürgeler Dairesi'nde (1905) 205-06, 208, Churchill'in ilk Liberal kampanyası 207, Churchill ile Malta'da 219, Churchill ile Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda (1911) 231-32, 341, Churchill'in ilk resim denemeleri 380, Churchill ile Mühimmat Bakanlığı'nda (1917-18) 448-49, Churchill ile Fransa'da (1917-18) 473-75, Churchill'in savaş anıları 592, 600, 1034
Marsilya 106, 356, 512, 1111
Marston, Lettice 1025-6
Martin, John 902, 945, 954, 989, 999
Martin, Trevor 980
Marx, Karl 968
Mary (Kraliçe) 64, 269
Massachusetts Teknoloji Enstitüsü 1039, 1007
Masterson-Smith, James 341, 370, 381, 388
Matabeleland 74-75
Matapan 816
Matsuoka, Yosuke 816-17
Maturin, Gillian 1108
Maurois, André 401
Maxwell, Alexander 665
Mayer, René 1072
Mayo, C.H.P. 41, 213, 235
Maze, Paul 730
McCloy, John J. 913
McKenna, Reginald 236-37, 278-79
McNeill, Angus 150
McNeill, Ronald 558
Meçhul Asker Anıtı 948, 1031
Médecin Malgré Lui 18
Melbourne Argus 167
Memel 622
Mendès-France, Pierre 1098
Menin 43, 454
Menzies, Robert 813-14, 826, 833
Merkez Uçuş Okulu 490
Mers el-Kebir 784-85
Mezopotamya 359, 500, 503, 507
Mısır 58, 74-75, 80, 83, 95, 97-98, 104-06, 108-10, 121-22, 180-81, 224, 269, 313-14, 349-52, 383, 512, 579, 708, 784, 794, 798, 802-03, 806, 813-14, 818, 821-22, 826, 829, 851-52, 855, 862, 974, 982, 1054, 1077-8, 1093, 1111-5
Mısır Süvari Birliği 108, 110
Miami Beach 1002, 1017-8
Midilli bkz. Breslau
Midway Adası 849
Mikado 987
Mikolajczyk, Stanislaw 942, 944, 968
Miles, Doris 875
Millerand, Alexandre 509-10
Milletler Cemiyeti 486, 509, 521, 530, 618, 642-43, 646, 651, 663, 665, 678, 691, 697, 702, 707, 1015
Milletler Cemiyeti Sözleşmesi 692, 697, 702, 708, 716
Milner, Alfred 124, 127, 156, 210-12, 247, 458, 489, 507, 511
Mimizan 498-99, 503, 543
Minney, R.J. 712
Minssen, Bernard 37-38
Missouri (savaş gemisi) 1019, 1024
Missouri 1014, 1019
Missouri Nehri 1020
Moberly Bell, Charles 159
Mohamed Ali el-Kebir 788
Mohmand Vadisi 90, 106
Mojave Çölü 582
Molière 18
Médecin Malgré Lui 18
Mollenacker 402
Molotov, Vyacheslav 938, 940, 966, 1019, 1070-1, 1091-3
Molyneux, Richard 117, 1083
Montagu, Edwin 446
Montagu, Venetia 988
Montagu Reformları 612
Monte Bello Adası 1067
Monte Carlo 38, 43, 58-59, 1013, 1038, 1078, 1122-4
Monte Cassino 909
Monte Rosa Dağı 55
Montgomery, Bernard (General) Lille'de (1918) 473, Churchill'in saldırı tatbikatından etkilen-

mesi (1940) 784, Sekizinci Ordu'nun komutanı (1940) 855, Churchill'in Kahire'de ziyareti (1942) 859, Enigma'nın çözülmesi 860, Alman-İtalyan kuvvetlerine saldırı (1942) 861-62, Tobruk'a girişi 865, 868, Churchill'in Trablus'ta ziyareti (1943) 872-73, Ben Gardane ve Medenine 874, Mareth savunma hattı savaşı 876, Churchill ile Marakeş'te 903-904, Churchill'in Normandiya'da ziyareti (1944) 918, 926, Churchill'in eleştirileri 923, Churchill'in kızması 961, Siegfried Hattı'nın yarılması (1945) 969, 977, Churchill'in Ren'de ziyareti (1945) 979-81, Potsdam'da 1002
Montreal 163, 581
Montreuil 455, 457-58, 462, 470
Montreux Anlaşması 969
Moneypenny, William 208
Moravya 214, 219, 235, 720, 725
Morel, E.D. 537-38
Morning Post 86-87, 106, 118, 124, 129, 143-47, 149-54, 156, 161, 164, 167, 336, 443, 446-47, 561
Morpeth Konakları 657, 666, 677, 684, 700, 703, 705, 731-32, 735
Morrison, Herbert 758, 760, 995, 1042, 1054, 1065
Morton, Desmond 608, 627, 631, 634, 641, 648, 661, 679, 781
Moskova 462, 479, 491-96, 504, 637, 725, 816, 827-28, 831, 833, 839, 853, 855, 867, 869, 893, 908, 912, 947-49, 952, 976, 978, 990-91, 999-1000, 1020, 1023, 1034, 1038, 1069, 1071, 1073, 1086, 1080-1, 1088-9, 1094
Moskova Radyosu 987, 998, 1070
Mountbatten, Louis (Lord) Manş ötesi saldırı planları (1942) 859, 869, Churchill ile Kazablanka'da (1943) 870, Güneydoğu Asya Başkomutanı 885, Churchill'in gelecek planları (1945) 1006, Hiroşima (1945) 1010, Churchill'in, Hindistan siyaseti (1947) 1031
Mowatt, Francis 171, 183, 195
Mozart 1110
Muhafazakâr Gruplar Ulusal Birliği 609
Muhafazakâr Kulüp 157
Muhafazakâr Parti 39, 45, 65, 79, 85, 99, 123, 160, 170-71, 173-74, 178, 180, 182-87, 189-91, 194, 198, 202, 207, 236, 261, 271, 274, 283, 320, 355, 432, 437, 534, 537, 544-45, 548, 551, 573-74, 579-80, 582, 584-85, 588-90, 593, 595, 600, 609-11, 614, 617, 644, 660, 682, 711, 720, 786, 799, 897, 998, 1001, 1030-2, 1038, 1045-6, 1055, 1057, 1068, 1074, 1096, 1007, 1111
Muhafazakâr Sendikalar Birliği Kongresi 1043
Muhafız Tümeni 389, 394-95
Muirhead-Gould, Gerald 645
Murmansk 483, 487-88, 493
Mussolini, Benito, "Ne domuzmuş bu Mussolini" (1923) 541, Roma'da Churchill ile görüşme (1927) 566, Habeşistan (1945) 642-44, 646, Chamberlain'in anlaşma çabaları (1938) 694-95, Südetland'ın Almanya'ya devri 706, Arnavutluk'a saldırı (1939) 722, tarafsız (1939-40) 740, barış teklifi 766, Yunanistan'ı işgali (1940) 802, "anti-Mussolini propaganda" 812, kesin yenilgi (1941) 821, istifası (1943) 884, Hitler'e götürülüşü 889, öldürülüşü (1945) 988
Mustafa Kemal, "bir vakıa olduğu gerçeği" ve Türkiye'yle barış yapılması (1920) 507, General Harington'la görüşmeyi kabul etmesi (1922) 534
Musul 507
Mühimmat Bakanlığı 399, 423, 430, 443, 445-47, 453, 457, 539, 633, 651, 653-54, 667, 683, 713-14, 719, 723, 746, 1128
Mühimmat Konseyi 448-50, 468
Münih 599-600, 706-707, 709-711, 713-14, 717, 719, 724, 1024-25
Münih Anlaşması 706-707, 711, 713, 718
Müttefik Denetim Komisyonu 931
Müttefikler Yüksek Konseyi 496
Myers, G.P. 670

Nablus 515
Nagazaki 1010
Nairobi 222
Napoli 629, 774, 802, 890, 928-33, 938, 945, 954, 960
Napolyon 230, 285, 443, 629, 700
Narvik 743-45, 747-54, 765, 769, 773-74
Nash's Pall Mall 547, 582, 1121
Nasrullah Han (Afganistan Emiri'nin oğlu) 63
Natal 135, 144, 149, 154, 214, 217
Natal Witness 132, 149
National Gallery 770

National Trust 1028
NATO 1040, 1059-60, 1076, 1079, 1092
Nawagai 90
Negus, Victor 1048
Nehru, Jawaharlal 584, 590, 595, 1041, 1098
Neptune 835
Neuve Chapelle 390, 399
New Deal 616
New Mexico 1005
New Statesman 540, 563
New York World 72
Newall, Cyril 791
Newcastle 239, 473
Newfoundland 533, 765, 789, 829, 850, 881
Newport 535
News Chronicle 724
News of the World 600, 628
Nicolson, Harold, Churchill'in konuşmaları 668, 697, 739, 742, 845, 910, 914, 950, 962, 964, 1063, Tahttan Feragat krizi 672, Morpeth Konakları'nda 705, Çekoslovakya 706, Münih (1938) 726, Churchill'in Yalta'dan dönüşü 976
Nicholson, Otho 544
Nijerya 216, 464
Nikolayev 338, 491
Nil 106-107, 116, 224
Nixon, Richard 1089
Nobel Edebiyat Ödülü 1080
Norfolk 312, 1091
Normandiya 909-910, 912-15, 917, 919-23, 925-27
Normandiya Çıkarması 909-910, 912-15, 922, 979
Norveç 619, 630, 739, 743-45, 747-54, 757, 762, 764-65, 812, 828, 834, 848, 871, 882, 890
Nottingham Journal 542
Nurlu 456
Nürnberg 985

O'Connor, Terence 615
O'Neill, Ronald 294
Oberon, Merle 1043
Observer 377, 398, 642, 726, 1096
Ocean 358
Oder Nehri 897, 970-1
Odessa 338, 487, 491, 497
Oise Nehri 455
Oldham 121-22, 124-25, 141, 151-52, 157-61, 176, 178-80, 187-90, 855
Oliver, Vic 665, 807
Omdurman 107-08, 115, 145, 330, 872, 889, 1093
Omsk 483, 494
On İki Ada 895, 899
On Yıl Kuralı 573, 606-607
Onassis, Aristotle 1116, 1120, 1122
Onlu Konsey 484
Oran 784-85, 863
Orange Free State 124, 150-51, 215
Order of Merit 1016
Ordu Derneği 167
Orel 493-94
Orion 288, 963
Ormsby-Gore, William 649
Orta Afrika 75
Orta Avrupa 354, 361, 499, 687, 691, 698, 700, 708, 975, 993, 1014
Ortadoğu 507-08, 510, 512-13, 517, 519-20, 803, 818, 820-24, 826, 828-29, 840, 847, 854, 871, 921, 947, 973, 1060-1, 1111, 1112, 1115
Ortadoğu Dairesi 507-08, 511
Ortak Komisyon 609-612, 623-24
Oslo 750, 778
Ottawa 163, 581, 841, 1060, 1090
Ottley, Charles 278
Oxford 66, 161, 167, 212, 232, 240, 252, 268, 387, 389, 396, 505, 547, 561, 571, 579, 586, 605, 628, 656-57, 800, 1034, 1114, 1117
Oxfordlular Birliği 605
Oxfordshire 240, 389
Oxfordshire Hafif Süvarileri 240, 387, 396

Öklit 17, 20
Öteki Kulüp 267, 269, 283, 294, 706, 906, 1083, 1116, 1118, 1121, 1125
Özgür Avrupa Deklarasyonu 970
Özgür Fransa Güçleri 1120
Özgürlük ve Barış Grubu 686

Pakenham-Walsh, Ridley 599-600, 791
Pakistan 1031, 1083, 1088
Palace Theatre 265
Pall Mall Magazine 76
Paris 6, 17, 96, 166, 213, 277, 329, 369, 442, 449, 451-52, 455, 457-58, 461-62, 464-65, 468, 471-72, 481-82, 484, 486, 489, 496, 501, 509, 523, 540, 547, 552, 567, 599, 629, 646,

664, 681, 716-17, 729-30, 741, 747, 761-63, 768-69, 773-75, 778, 786, 945, 948-49, 961, 1013, 1015, 1038, 1042, 1049, 1058, 1072, 1120, 1132, 1134
Parlamento Meydanı 990, 1099, 1115
Pasifik 339, 355, 582, 811, 830, 837-38, 840, 847, 849, 869, 878, 884, 911, 959, 994, 1004, 1077
Passchendaele 449-50, 454, 475, 800, 913
Pax Britannica 89
Pearl Harbor 804, 836-38, 846, 849, 1003
Pearman, Violet (Sekreteri) 592, 600, 628, 658, 684-85, 693, 748, 1044
Peck, John 792, 905, 919, 1004
Peel, Robert 249
Peel, Sidney 226, 716
Peronne 456
Peşaver 100-101
Petra Harabeleri 629
Petrograd 469, 479, 491-95
Phillips, Tom 838
Phipps, Eric 645
Pietermaritzburg 128-29, 134, 144
Pisa 886, 902, 930, 933
Placentia Körfezi 829-31
Platon 81, 84
Devlet 81
Pléven, René 779
Ploegsteert 405, 409-12, 417-18, 423-25, 437, 454
Plowden, Pamela 78, 119, 123, 144-46, 148, 163, 206
Plymouth 158-59, 305, 821, 842, 882, 894, 905, 1056
Po Vadisi 896, 906, 931
Polonya 215, 492-93, 495, 499-502, 556, 598, 602, 606, 608, 653, 708, 716, 721-28, 730-33, 735-37, 739-40, 747, 761, 765, 769, 815, 889, 892, 897-98, 904, 907-08, 925-28, 938-45, 966-8, 970-1, 974-9, 982, 984-6, 993-5, 999-1000, 1002-6, 1010, 1014, 1035
Polonya Bildirgesi 971
Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi 926
Pomeranya 907
Poona 75
Popov, Grigori 953, 956-57
Porch, Montagu 464, 517
Port Said 1114-5
Portal, Charles 802, 817, 840, 847, 887, 921
Portal, Jane (Sekreteri) 1047, 1054-5, 1067, 1072, 1078, 1080, 1085, 1099
Portekiz 137, 140, 142
Portekiz Doğu Afrikası 142
Portsmouth 282, 288, 292, 305, 919, 927
Potsdam 994, 999-1000, 1002, 1005-6, 1008, 1010, 1014
Potsdam Konferansı 1001, 1006
Pound, Dudley (Donanma Komutanı) Churchill ile ilk karşılaşmaları 736, Polonya 739, Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya saldırması 743, Narvik çıkarması (1940) 749, 773, Japonların *Prince of Wales* ve *Repulse*'ı batırması 838, Japonya'nın yenilmesi için önce Almanya'nın yenilmesi 840, sağlığı 890, 892, Liyakat Madalyası alışı ve ölümü (1943) 892
Pownall, Henry 1025, 1065
Prag 681, 701, 720-21, 746, 987, 989, 1020, 1034
Prag Baharı 1026
Pravda 1023
Prens Charles 1067-8
Prenses Elizabeth 575, 820, 1053
Pretoria 134-35, 137, 140-41, 143-44, 149-55, 163, 509
Primrose, Archibald (bkz. Lord Rosebery)
Primrose Birliği 1111, 1117
Prince of Wales 822, 829, 837-38
Prinz Eugen 822
Pugh, Doreen 1008, 1113

Quain, Richard 58-60
Quebec 581, 885-87, 929
Quebec Konferansı 885-87
Queen Elizabeth 347, 349, 355, 368-69, 1016, 1040, 1090-1
Quincy 973

Rabat 933
Ramsay, Bertram 684
Randolph 1120
Rashid Ali 820, 823
Rawlinson, Henry (General) Antwerp görevi (1914) 334-35, Drury'de (1918) 459, 461, Churchill'in ziyareti (1918) 466-67, Churchill ile tatilde (1920) 498-99
Reade, Winwood 81
Reagan, Ronald 963
Remagen 978
Remarque, Erich Maria 1079
Hayat Kıvılcımı 1079
Ren Nehri 278, 329, 481, 575, 704, 743, 936-7, 949, 964, 970, 978, 981

Renown 889-90, 894-95
Repulse 837-38
Resolution 798
Reves, Emery, Churchill'in gazete yazıları 681, 724, Churchill'e yardımı 1018, 1028, Churchill'e önerisi (1948) 1034, 1036-7, Churchill'i ağırlıyor 1110-1
Reves, Wendy 1110, 1120
Reynaud, Paul, Churchill'in itirafı (1938) 710, Londra'da Churchill'i ziyareti 764, Churchill'in Paris'te görüşmesi (1939) 769, Fransa'da savaş (1940) 773-80
Rheims 745, 949, 977, 989
Rheinland 475, 650-53, 827, 1015
Rhodes House 656
Rhodes, Cecile 75
Rhone Vadisi 922
Rice, Arthur 306
Richards, A.H. (Anti-Nazi Konsey'in Sekreteri) 666, 704, 711, 715-16
Rickmansworth 23
Riddell, George 375, 496, 507
Ritz Oteli 449, 458, 540, 635
Roberts, Cecil 542
Roberts, Charles 151
Roberts, Frank 991
Roberts, Frederick 150, 152-55, 177
Robertson, William 447
Robey, George 460
Robinson, Arthur 684
Robinson, Geoffrey 324
Rocky Dağları 582
Rodezya 75
Roma 86, 107, 142, 737, 816, 881, 888, 893-95, 915, 1073
Romanya 346, 462, 552, 602, 653, 696, 708, 723-24, 728, 898, 912, 935, 938, 941, 948, 976, 978-9
Roose, Robson 8
Roosevelt, Franklin D. Churchill'in hayranlığı (1933) 616, Norveç karasularının mayınlanması (1939) 743-44, Churchill'in Nazi tehlikesi üzerine telgrafı 761-63, İngiltere'nin yardım isteği (1940) 771-72, 777, 788-89, Fransa'nın düşüşü (1940) 778-79, yeniden başkan seçilmesi (1940) 803-04, Churchill'in Amerika'yı savaş ilanı için zorlayışı 821-22, Churchill'in Newfoundland buluşması (1941) 829, İngiltere'ye yardım 832, 851, Siyam ve Japonya 835-37, Pearl Harbor ve ABD savaşta 836-38, Churchill ile görüşme (aralık 1941) 839-42, Manş ötesi çıkarma planları (1942) 846-47, 850, 853, 857, 879, 891, 893-94, 896, 909, Churchill'in ziyareti (1942) 850-51, Tobruk'un düşüşü 851-53, Kazablanka'da Churchill ile buluşma (1943) 870-71, Çin'e saldırı planları 879, atom bombasını İngiltere ile yapma konusunda uzlaşı 880, Burma planı 886, İtalya planları 891-94, 896, Churchill ve Stalin ile Tahran'da 896-98, Anzio çıkarması 903-04, 909, Normandiya çıkarması (1944) 920-22, 925, Churchill ve Stalin'le Polonya konusundaki toplantıyı reddetmesi (1944) 925, Varşova ayaklanması (1944) 927, Güney Fransa çıkarması 928, Churchill'le muhaberatı 935-7, 940, 944, 954, 959, Churchill ve Stalin'le Yalta'da (1945) 964-66, 968-70, Polonya sorunu 976, 978-9, ölümü 979, 985, 1054, 1067
Roosevelt, Theodore 162, 462
Ross 647
Rothschild, Lionel 214
Rothschild, Mayer Amschel 73, 85
Rowley, Herbert 666
Rowntree, Seebohm 172-73
Yoksulluk: Bir Kent Yaşamı İncelemesi 172
Royal Oak 741
Royal Scotsman 929
Rugby 502
Ruggles-Brise, Evelyn 250
Rumbold, Horace 535, 632, 720
Rusya 19, 82, 95, 104, 195-96, 277, 284, 290, 305, 308-309, 311-12, 318, 320-21, 341-42, 345, 351, 354-55, 361, 386, 429, 432, 439, 447, 452, 462-63, 479-80, 482-88, 490-92, 494-99, 505, 508, 514, 544, 546, 548, 556, 598, 621, 653-54, 656, 663, 702-703, 705, 728, 730, 739, 743, 747, 861, 869, 875-76, 888, 890, 892, 897-98, 907-908, 911-12, 918, 926, 933, 937-44, 960-, 966, 969-70, 975-6, 971-2, 984-5, 1018-1020, 1026-8, 1034, 1037, 1041, 1046, 1048, 1050, 1063, 1070-2, 1075-6, 1079, 1088-90, 1097, 1099, 1101-2, 1113

Saddleworth 171-72
Sağlık Bakanlığı 548, 556, 682, 991, 993, 1128
Sakara 513

Salerno 888-89
Samuel, Herbert 510-11, 516-17, 620, 626, 628, 639
San Fransisco 582
San Simeon 582
Sandhurst 27, 39, 45-48, 50-56, 58-59, 62, 66, 68, 72, 76, 176-77, 400
Sandown 3, 39
Sandys, Duncan (Damadı) Diana Churchill ile evliliği 586, 716, 962, Norveç savaşında yaralanması 882, Güney Londra'dan adaylığı (1945) 1007, yeniden seçilmesi (1950) 1047
Sardunya 864, 881, 890, 1112
Sargent, Orme 629
Sassoon, Philip 496, 507, 606, 638-39
Saturday Review 74
Savaş Bakanlığı 77, 79, 105, 119, 144, 168, 203-204, 276, 278-79, 302, 319, 328, 343, 415, 428-29, 432, 437, 447, 450, 465, 479-80, 482, 486, 489-90, 492-94, 500, 507, 524, 533, 548, 561, 608, 663, 667, 682, 684, 758, 770, 791, 821, 853, 864, 910, 913
Savaş Bakanlığı İstihbarat Dairesi 770
Savaş Kabinesi 109, 451, 731-32, 736-39, 742-46, 749-50, 752, 757, 760-61, 765-68, 774, 776, 780, 785, 787, 792-93, 796, 798-99, 802, 808, 813-14, 820, 828, 830-31, 835-36, 841, 852, 855, 859, 873, 882, 885, 888, 894, 905-906, 908, 912, 919, 925, 953, 948, 954, 956, 958, 962-63, 966
Savaş Konseyi 325, 340-42, 344-45, 347, 349-50, 352-56, 363, 371, 373, 377-78, 385, 390, 405, 430, 432-33, 437-38, 447, 451-52, 455, 457-58, 462, 465-66, 469, 486, 489, 491-93, 495, 499
Savoy 686, 706
Savoy Otel 267, 690, 1024
Scapa Flow 739, 741,
Schleicher, Kurt von 601
Schuschnigg, Kurt von 696
Schwab, Charles 581-83
Scott, Alexander MacCallum 203
Scott, C.P. 413-14, 417-18, 421, 435, 439,
Scott, Jack 490
Scott, Percy 148
Scrivings, George 219, 223-24
Scrymgeour-Wedderburn, James 574
Scrymgeour, Edwin 537-38
Secunderabad 78
Seddülbahir 339, 366, 369
Segal, Eric 811, 15
Sekizinci Ordu 854-55, 871-72, 874-75, 877, 932
Selanik 342, 344, 347, 350, 445, 819
Selassie, Haile 962
Semon, Felix 78, 205
Sendikalar Birliği 560, 563
Sendikalar ve İş Uyuşmazlıkları Yasa Tasarısı 193
Serbest İrlanda Devleti 522, 558
Serbest İrlanda Devleti Yasa Tasarısı 525
Seydlitz 290
Seylan 216-17, 349, 847, 1098-99
Shakespeare, Geoffrey 539
Shakespeare, William 25
Shaw, George Bernard 998
Sheean, Vincent 642-43
Sheffield 72, 186, 261, 273, 632, 700
Sheridan, William 385
Shuckburgh, Evelyn 1056-57, 1075, 1086
Sınır Komisyonu 525-26
Sırbistan 308, 310-15, 341-42, 350, 552
Sibirya 31, 480, 482-84, 486, 488-89, 491, 493-94, 496-97, 816, 1060
Sicilya 219, 293, 807, 834, 864, 870, 874, 877-79, 881-85, 887, 893, 1092, 1095
Siegfried Hattı 729, 736, 957, 965
Siena 930-31
Silahsızlanma Konferansı 597-8, 601, 606, 615, 617-18, 620, 668
Silezya 214-15, 892, 907, 950, 992-93
Simon Raporu 635
Simon, John, silahsızlanma talebi (1932) 597, Almanya'nın silahlanması 601-02, Hindistan 609, Alman tehlikesi 622, Hitler'in görüşmeyi reddi (1935) 637, Hitler'le görüşme 639, "aşırı rezerv üretimi" aleyhinde 693, ültimatom talebi (eylül 1939) 732
Simpson, Wallis 671-72
Sina Çölü 629
Sinclair, Archibald, Churchill'in itirafı (1915) 382, 436-37, 465, silahlanmaya karşı (1934) 621, Feragatname Krizi 672, Çekoslovakya 705, Münih 707, Parlamento'nun ertelenmesini protesto (1939) 728, siyasi kriz (mayıs 1940) 756, Hava Kuvvetleri Bakanı (1940-45) 759, Savunma Komisyonu'nda 792, Churchill ile dostluğu 989, 1033, 1071
Singapur 816-18, 837-38, 840, 843-45, 847-48
Sinn Fein 478, 500, 502, 504-506, 520-21

Sion Rahibeleri 405
Sirakuza 219, 883, 1093
Sitwell, Osbert 644
Sivastopol 338, 960
Siyam 835-37
Skopus Dağı 513-14
Smethurst, Samuel 178-79, 191
Smith, Adam 82
Milletlerin Zenginliği 82
Smith F.E. (Lord Birkenhead) Churchill'in yakın dostu (1906 ve sonrası) 219, 233, 267, 294, 298, 316-18, 320, 374, 435-36, 476, 504, İzmir'e çıkarma planı (1915) 344, Churchill ile St Omer'de 407, ölümü (1929) 625
Smith, Hubert Llewellyn 231
Smolensk 890
Snowden, Ethel 1032
Snowden, Philip 553-54, 577, 592, 1032
Soames, Christopher 1017, 1035, 1061, 1095
Soames, Jeremy 1055
Sofya 1008
Somervell, Robert 29
Somme 431-32, 438, 457, 468, 913
Somme Muharebesi 428, 437-39
Southampton 125, 157-58, 232, 780, 915, 1004, 1046, 1050, 1057, 1079
Southport 145
Southwater 242-43
Souza, Louis de 135-36, 138, 143
Sovyetler Birliği 640, 702, 723, 725, 743, 749, 842, 861, 892, 898, 948, 954, 958, 970, 972, 974, 976, 998, 1012, 1022, 1041, 1056, 1070, 1078, 1080, 1090, 1106
Soyer Çiftliği 409, 412, 418
Sömürgeler Bakanlığı 151, 205-206, 208, 216-18, 220, 222, 227, 231, 374, 376, 380, 507-508, 524, 530, 548
Spears, Louis (Yüzbaşı) Churchill ile dostluğu (1915 ve sonrası) 394-95, 1017, Churchill'in Batı Cephesi ziyareti 398-99, Dundee'de (1922) 537, 539, Churchill ile Kraliyet hava üssünde (1939) 729, Fransa'nın düşüşü (1940) 769, 775, Churchill ile Tours'da 777, de Gaulle ve Churchill ile Marakeş'te 905
Spectator 268, 672
Spender, J.A. 223, 225
Spier, Eugen 684
Spy (bkz. Ward, Leslie)
St. George 3-7, 23, 41
St. Jean Cap Ferrat 511
St. Omer 389, 392-97, 399-401, 407-408, 442, 449, 455-57
St. George Kraliyet Derneği 614
Stalin, Josef, Churchill'in gönderdiği gizli bilgiler (1941-42) 818, 823, 826, 833, 863, 876, Churchill'in yardım vaadi (1941) 827, 832-33, müttefiklerden çıkarma yapması talebi 828, 846-47, Baltık Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne katılması talebi 842, Churchill'in Rusya'ya ziyaret önerisi (1942) 846, Manş ötesi planları 853, 856-58, 877, 892-94, 896-98, 904, 916, Churchill'in ilk ziyareti (1942) 854, 856-59, Rusya hakimiyetindeki Avrupa'nın geleceği 876, Tahran konferansı (1943) 896-98, Almanların Rus-Polonya sınırının gerisine püskürtülmesi (1944) 904, Polonya tutumu (1944) 907-08, 925-28, 948, 954-56, 959, 972-74, 991-92, 994, 998, Normandiya çıkarması (1944) 917, 922, Yugoslavya ile ilgili "yüzde" anlaşması 948, 950, 953, 949, 973-74, Yunanistan tutumu 949, 953, 956, Yalta Konferansı (1945) 952-59, 972, 974, Japonya konusu 967, Romanya tutumu 960, 967, Batı demokrasileriyle uzlaşı uyarısı 972, 975, İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin Avrupa'dan çekilmesi (1945) 982, Potsdam Konferansı 990-95, atom bombası 990, 994, 998, Churchill ile baş başa yemek 992, Orta Avrupa'nın "Sovyetleştirilmesine karşı" 992, Sovyet deniz üssü talebinin reddi 993, Churchill'e *Pravda*'da yüklenmesi (1946) 1011-12, Churchill'in Üç Büyükler toplantısı isteği (ocak 1953) 1057, ölümü (mart 1953) 1058
Stalingrad 856, 867-68, 872
Standard 200
Stanley, Oliver 756-57
Stanley, Venetia 319, 323, 372
Star 664, 697, 726
Stern Çetesi 948
Stevenson, Frances 431, 441, 497, 515, 634
Stevenson, Robert Louis 7
Define Adası 7
Stimson, Henry 990, 993
Stockholm 1057, 1077, 1080
Stokes, Richard 1071
Stornoway House 645
Strand 644, 686
Strand Magazine 222

Strazburg 243-44, 957, 1030-31, 1037
Stuart, James 1054
Stuart, William 871
Sturdee, Jo 1004, 1013
Subasic, Ivan 929, 949, 956
Sunday Graphic 726
Sunday Pictorial 431, 434-35, 439, 724
Sunday Referee 712
Sunday Times 442, 1088
Surgham Tepesi 108-10
Suriye 342, 359, 363, 510, 629, 823, 826, 829, 871, 962
Sussex 246, 440
Sutherland, Graham 1084-85
Suvla Körfezi 28, 382-83, 889,
Südet Almanları 700-702
Südet Dağları 698
Südetland 703-706, 709, 712
Süveyş Kanalı 220, 580, 813, 992, 1042, 1047-48, 1065, 1071, 1081, 1099, 1101-03
Sylit Adası 340, 343

Şanghay 567

Tahran 831, 846, 855, 892, 896, 921, 953, 955, 957, 994, 1042
Tahran Konferansı 892, 898, 921
Tahttan Feragat 671-72, 682
Tanca 646
Tank Dairesi 455
Tel Aviv 515
Temple Magazine 160
Thälmann, Ernst 597
Thames Nehri 314, 561, 632, 1113
The Times 13, 43-44, 101, 106, 116, 118, 158-61, 164, 167, 176-77, 184, 186, 206, 243, 254, 259-60, 265, 313, 323-24, 328, 338, 365, 374, 401, 403, 496, 501, 520, 534, 543-44, 585, 614, 625, 668, 672, 681, 703, 721-22, 724, 730, 876, 933, 1010, 1042, 1075
Theatre Royal 157
Thomas, Albert 462
Thompson, Walter 505, 537, 745
Thomson, Charlotte 8, 10, 16-17, 19-20
Thornton-Kemsley, Colin 711, 720, 736
Tibet 193
Ticaret Bakanlığı 225, 228, 234, 239-40, 256, 272-73, 515, 539, 548, 676, 796-97, 1116
Tiger 290
Time-Life 1065
Tinerhir 1040
Tirah 92, 100-101
Tirah Harekatı 98
Tirah Sefer Kuvveti 100
Tirpitz 890
Tito, Josip Broz, Churchill'in İngiltere'yi temsilen bir grup göndermesi (1943) 871, İngiltere yardımı 914, Churchill'in Napoli'de görüşmesi (1944) 928-29, "Tito çok iğrenç biri çıktı" 950, Churchill'in protestosu 951, yüzde anlaşması (1945) 949, Yalta 956-57, Sovyetler Birliği ile anlaşma 972, Trieste ve Istria 975-77
Tobruk 809-810, 820, 834-35, 849, 851, 865, 868, 872
Tokyo Körfezi 1007
Tonypandy 259-60, 270, 275
Toole, Joseph 690
Topping, Hugh 590
Toronto 163, 581
Toulon 305, 324, 784-85, 948
Tours 775-77, 979
Trablus 872
Trablusgarp 1001
Transilvanya 603
Transvaal 73, 124, 135-36, 139, 141-42, 150, 208-209, 212, 215, 219
Transvaal Anayasası 576
Trieste 920-21, 950, 976-77, 982, 1008
Tring 50, 73
Trinidad 765
Trinity House 687
Troçki, Leon 462, 469, 487, 491, 494-95, 581, 664
Trondheim 750-51
Troup, Edward 250, 266
Truman Doktrini 1019
Truman, Harry, Roosevelt'in halefi 973, Churchill'in telefonu (nisan 1945) 974, Avrupa'da zafer (1945) 977-78, Churchill'in Rusya konusunda danışması 982, Potsdam 990-95, 998, Churchill'i Missouri'ye daveti 1002, 1006-008, Truman Doktrini 1019, Churchill ile Beyaz Saray'da görüşme 1028, atom bombası açıklaması (1949) 1029, Churchill'in ziyareti (1952) 1047-49, (1953) 1057
Truth 62, 73-74, 77, 79
Tudor, Hugh 409-10, 456, 473-74, 500, 504, 1006, 1097

Tugela Nehri 128-30, 143, 145
Tuna Konfederasyonu 898
Tunus 87, 867-68, 870, 874, 876-78, 881, 891-92, 899
Tüm Hindistan Federasyonu 610
Türkiye 85, 245, 257, 326, 340, 342-44, 346, 352-54, 361, 438-39, 445, 475, 507, 512, 518, 531-32, 535, 708, 809, 826, 871-72, 898, 955, 1007, 1018, 1049, 1071, 1076, 1110
Twain, Mark 162

Uckfield 675
Uganda Protektorası 223
Ukrayna 491, 495, 500, 818, 954, 994
Ulster 13, 45, 293-94, 300-04, 310-11, 313, 448, 504, 520-22, 524-26, 528-29, 531, 558
Ulster Birlikçileri 300, 303, 309, 521, 529
Ulster Gönüllüleri 45, 300, 302-03
Ulster Protestanlarının Özerklik Yasası 293
Ulster Özerklik Yasası 294
Ulusal Askerlik Yasa Tasarısı 1018
Ulusal Av Komisyonu 79
Ulusal Basın Kulübü 1011
Ulusal Kurtuluş Meclisi 956
Ulusal Liberal Kulüp 225, 412
Ulusal Mahkeme 565
United Services Magazine 102
Uşi 55
Uzakdoğu 314, 816, 835, 837-39, 841, 846, 878, 886, 1047, 1064

Üç Büyükler Toplantısı 987, 1080
Ürdün 508, 510, 513, 629, 1102
Ürdün Nehri 510

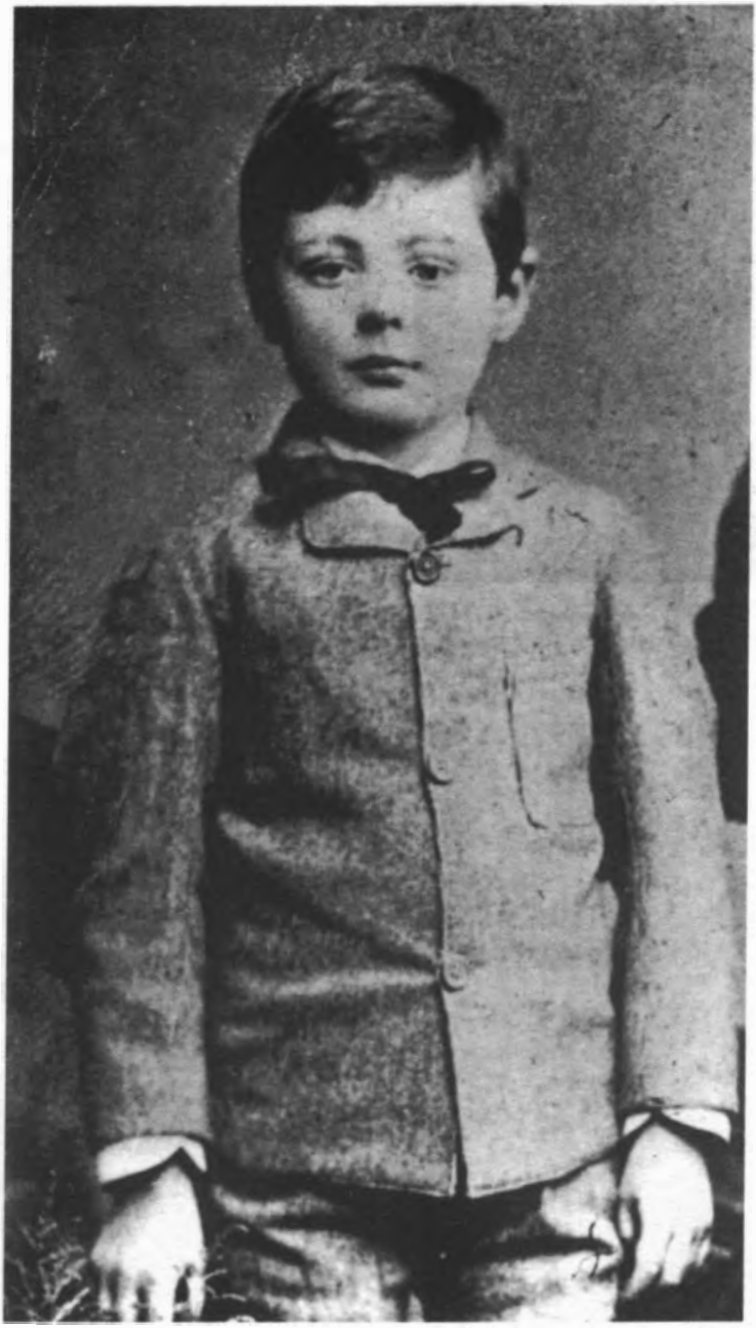
Vaftizci Yahya 23
Valera, Eamon de 522, 526-28, 530
Vancouver 581-82
Vanity Fair 157
Vansittart, Robert 616, 644, 653-54, 666, 675
Varşova 482, 501-02, 681, 746, 778, 907, 922, 927-28, 959, 970, 972, 979, 981, 986, 993, 1008
Vatan Savunma Gücü 1051
Vekiller Meclisi 451
Venedik 214, 235, 293, 569, 600, 1043
Verchocq 468-70, 472-73, 475
Verdun 423
Vergilius 20
Aeneas 20
Versailles Anlaşması 496, 548, 601, 605, 616, 621, 632
Vian, Philip 748, 918-19
Victoria (kraliçe) 15, 17, 61, 164, 799, 846, 1030, 1085, 1093
Victoria Haçı 93, 98, 134, 151, 860
Viktorya Gölü 222, 224
Villa Pireli 1001
Villa Rêve d'Or 539
Villiers, Francis 614
Vilna 501
Vimy 453, 470
Vimy Tepesi 399
Viyana 214, 311-12, 314, 746, 807, 906, 931, 971, 975, 1008, 1058, 1080
Vladivostok 386, 482, 495-96
Volga 856, 966
Voronej 493

Wagner, Charles 130-33
Walden, Thomas 125, 131, 133-34
Wall Street 583, 594,
Wall Street Jounal 1010
Walthamstow 989, 1110
Ward, Leslie 157
Washington 162-63, 450, 469, 517, 743, 771, 788-89, 791, 808, 811, 814, 830, 836, 839-44, 850-52, 869, 878-81, 887-88, 925, 927, 948, 973, 978, 1006-007, 1010, 1023, 1047-48, 1050, 1057-58, 1064, 1069, 1076-78, 1085, 1088-89, 1110
Washington Deniz Silahlanma Anlaşması 576
Washington Konferansı 1049
Washington Post 953
Waterloo 55, 339, 780, 1057, 1113
Watson-Watt, Robert 659, 661
Watt, A.P. 97
Webb, Sidney 231
Wedgewood, Josiah 569, 772, 786
Weizmann, Chaim 924, 947-48
Wells, H.G. 547
West Point 68
Westcott, Frederick 177
Westerham 727, 1055
Westminster 1, 11, 121, 160, 195, 235, 422, 478, 506, 520, 541, 543, 591, 799, 1017, 1039
Westminster Abbey 16, 804
Westminster College 1002
Westminster Dükü 151, 498, 541, 567, 569, 573, 673

Westminster Gazette 56, 162, 165
Westminster Hall 1085, 1113
Westminster Kilisesi 268, 506, 1060,
Westminster Özgürlük Nişanı 1014
Wheldon, John 628
White City 987
White, George 99, 128, 147
Whitehall 446, 480, 636, 698, 793, 844, 979, 981, 1013, 1016
Whitehall Ayaklanması 481
Wight Adası 3, 18, 26, 218, 314
Wigram, Ava 640, 675
Wigram, Ralph 640, 645, 652, 661, 675, 694
Wilde, Oscar 72
Wilson, Charles *bkz.* Lord Moran
Wilson, Edward 63
Wilson, Gordon 221, 223
Wilson, Henry 278-79, 442, 455-57, 462, 476, 482-85, 489, 491, 494, 497-500, 503-04, 515, 529
Wilson, Horace 718, 722
Wilson, Maitland 895, 921, 928, 951
Wilson, Muriel 159, 214
Wilson, Woodrow 482, 484
Wiltshire 873, 962
Winant, John Gilbert 825, 836
Winchester House 711
Windsor 54, 1055
Winnipeg 164
Witbank 140-42, 157, 163
Wolfe, Humbert 539
Woodstock 1, 6
Wood, Evelyn 105, 128-29,
Wood, Kingsley 650, 713, 729, 737-38, 743, 755, 757, 813
Woodrow, Taylor 849
Woolwich 27, 329
Worchestershire 762
World 119
Wrench, Evelyn 511
Wuppertal 882
Würzburg 244-45, 347
Wylie, Hugh 43
Wyndham, George 119, 158

Yabancılar Yasa Tasarısı 195
Yabancılar Yasası 195-97, 229
Yafa 516
Yahudi Milli Vatanı 520, 529-30
Yalta Bildirisi 959
Yalta Konferansı 954, 962, 990
Yalu Nehri 1054
Yarmouth 50
Yavuz bkz. Göben
Yeni Zelanda 32, 350-51, 353, 365, 533, 813-14, 963
Yeni Zelanda Tümeni 449, 873, 932
Yoksulluk: Kent Yaşamının Bir İncelemesi 172
Yorkshire 171, 910
Yorkshire Post 695
Young, Filson Alexander 630
Young, G.M. 730
Younghusband (Albay) 96, 193
Ypres 331, 340, 382, 402, 410, 449, 463, 475
Ypres Muharebesi 452, 463
Yudeniç, Nikolay 491-95
Yugoslavya 602, 641, 653, 696, 708, 815-16, 818, 871, 889, 899, 914, 920, 928, 950-51, 949, 956, 972-75, 977, 983, 1076
Yunanistan 82, 85, 220, 257, 340-42, 346, 350, 355, 531, 566, 724, 802-03, 809, 812-16, 818, 820, 899, 912-13, 930-32, 948-49, 951-53, 955-49, 956, 966, 1007, 1018, 1076, 1110
Yusupov Sarayı 956-57
Yüksek Savaş Konseyi 747, 749, 776-77

Zafer Günü 981, 1088
Zagai 92
Zagreb 921, 951
Zermatt 48, 55
Zürih 1014, 1078
Zürih Üniversitesi 1014

Winston Leonard Churchill; beş yaşında Dublin'deyken çekilmiş bir fotoğraf.

Churchill'in babası
Lord Randolph Churchill.

Churchill'in annesi Lady Randolph Churchill; "O benim için Akşam Yıldızı gibi parlıyordu."

Churchill'in dadısı Bayan Everest; Churchill ona "Um", "Vum" ya da "Cicikadın" derdi.

20 Şubat 1895; süvari birliğinde teğmen.

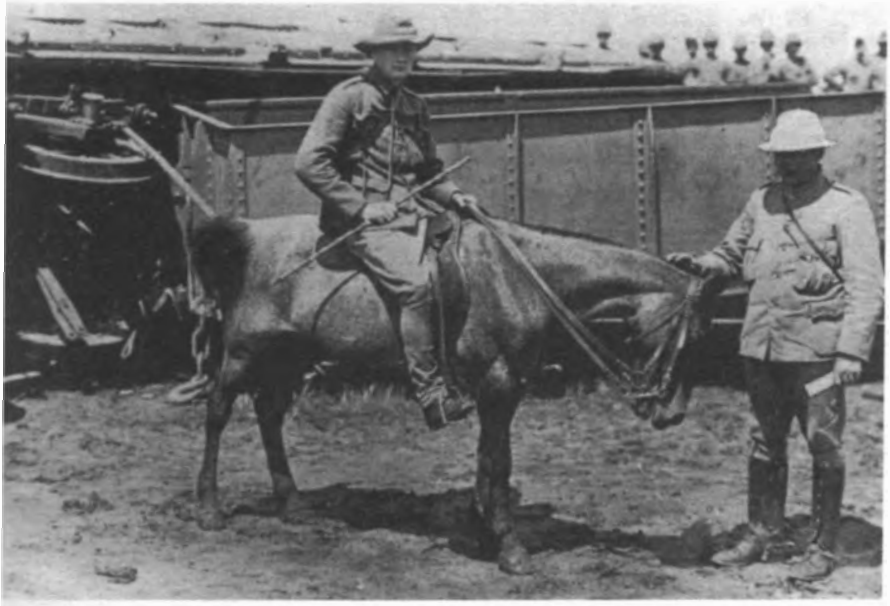
Hindistan'da süvari subayı; 16 Eylül 1897'de ilk çatışmayı gördüğü Malakand Sahra Gücü'ndeki görevinden sonra.

18 Kasım 1899'da Pretoria'da Boerlerin elinde tutsakken.

Firari esir; 23 Aralık 1899'da Durban'a vardığında.

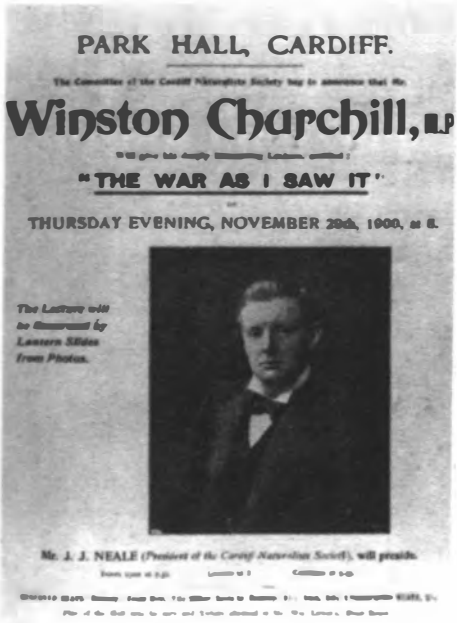
Güney Afrika'da Hafif Süvari Teğmeni; 24 Aralık 1899'da, altı hafta önceki zırhlı tren pususunun yaşandığı savaş alanını yeniden ziyaret ederken.

Güney Afrika'da aktif askerlik görevinde; bıyıklı.

Milletvekili; 1 Ekim 1900'de seçildi.

PARK HALL, CARDIFF.

Winston Churchill,

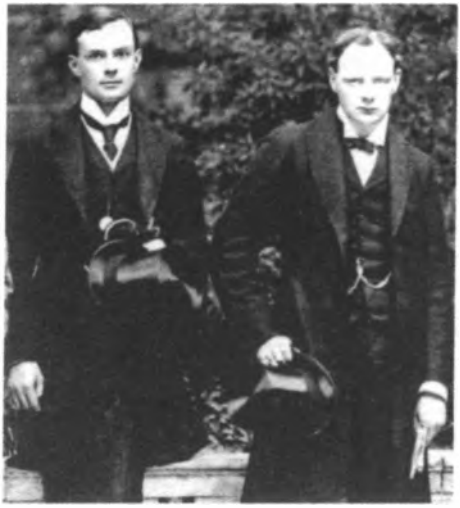
"THE WAR AS I SAW IT"

THURSDAY EVENING, NOVEMBER

29 Kasım 1900'de, yirmi altıncı doğum gününden bir gün önce verdiği bir konferansın afişi.

1901'de İskoçya, Guisachan'da genç Muhafazakar milletvekili, enişteşi, Liberal Partili Lord Tweedmouth'la, otomobille ilgili bir sorun üzerinde düşünürken. Tweedmouth 1905'te Deniz Kuvvetleri Bakanı oldu. Altı yıl sonra bu göreve yeğeni getirilecekti.

Ekim 1907'de Malta'da, Özel Sekreteri Eddie Marsh ile.

Aralık 1907'de Hartum'da Mehdi'nin mezarını ziyaret ederken. Mezar, Lord Kitchener'in 1898'de yaptığı ve Churchill'in o zaman eleştirdiği bombardıman yüzünden hâlâ delik deşik.

24 Nisan 1908'de bir Liberal olarak seçim kampanyasında.

6 Temmuz 1908'de Devlet Danışma Meclisi üniformasıyla, Liberal hocalarından Lord Morley'le birlikte St James Sarayındaki bir kraliyet resmî kabulüne giderken.

Clementine Hozier, nişanlılıkları sırasında.

12 Eylül 1908'de nikahı için Westminster'deki St Margareth Kilisesi'ne gelirken. Yanında, sağdıcı ve daha önceleri Muhafazakar Parti'ye karşı isyan arkadaşı Lord Hugh Cecil.

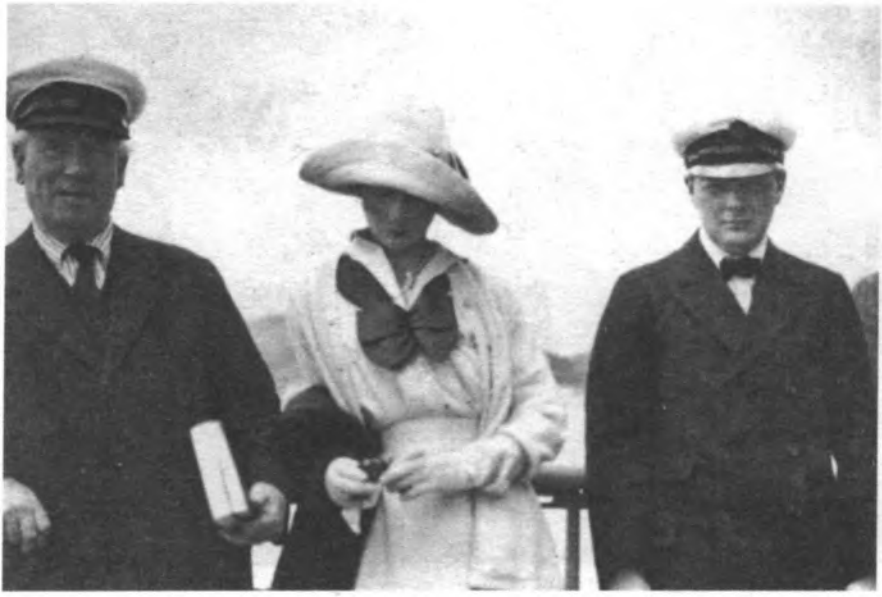
11 Aralık 1909'da Clementine'le *Black and White*'ta yayınlanmış fotoğrafı.

Ticaret Bakanı; 1 Şubat 1910'da Başbakan H. H. Asquith (solda, o da silindir şapkalı) ve Clementine'le birlikte İşçi Bulma Kurumunu ziyaret ederlerken.

Deniz Kuvvetleri Bakanı; 1912 yazında karısı ve bir yaşındaki oğlu Randolph'la.

1913 yazında Başbakan H. H. Asquith ve kızı Violet (sonrasında Violet Bonham Carter) ile birlikte Enchantress gemisiyle yolculuk yaparken.

23 Şubat 1914'te, Portsmouth limanında pilotluğunu yaptığı deniz uçağından inerken.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından üç ay sonra, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı konutunda çekilmiş bir aile fotoğrafı. Soldan sağa: Winston Churchill, kızı Diana, karısı Clementine, oğlu Randolph, annesi Lady Randolph, yeğeni Peregrine, baldızı Lady Gwendeline, yeğeni Johnny ve kardeşi Jack. Clementine'in kucağındaki, 7 Ekim 1914'te doğan Sarah.

1915 Temmuzunda Lord Lansdowne ve Lord Curzon'la Horse Guard Alanı'nda.

1915 Temmuzu'nda A. J. Balfour'la Whitehall'da.

1916 Martında Belçika, Ploegsteert'te, taburu Kraliyet 6. İskoç Piyadeleri'nin subaylarıyla; Churchill'in sağındaki, komutan yardımcısı, daha sonra Liberal Parti lideri ve Churchill'in savaş zamanı (1940-45) koalisyonunda Havacılık Bakanı Sir Archibald Sinclair.

44.Mühimmat Bakanı; 7 Ocak 1918'de Glasgow'da bir mühimmat fabrikasını ziyaret ederken.

Savaş Bakanı; 1919 Ağustosunda Köln'deki İngiliz birliklerini denetlerken.

Low adlı çizerin 21 Ocak 1920'de *Evening Standard*'da yayınlanan karikatürü; başlığı şöyle: "Winston'un Avı. Aslan avlamaya gider kokmuş kedilerle döner". [Kokmuş kedilerden birinin üzerinde "Gelibolu hatası" yazıyor-e.]

20 Mart 1921'de Clementine Churchill ve kocası; Gertrude Bell ve T. E. Lawrence ("Arabistanlı Lawrence") Piramitlerde.

1921 Martında Kahire Konferansı; Churchill'in sağındaki Sir Herbert Samuel; solundaki Sir Percy Cox. T. E. Lawrence, Cox'un hemen arkasında. Cox'un sol tarafındakiler General Haldane ve General Ironside. Ön tarafta, yerdeki aslan yavrusu Sudan'dan Londra Hayvanat Bahçesi'ne gönderiliyor.

12 Kasım 1922'de genel seçimler için Dundee'de, apandisit rahatsızlığı nedeniyle nekahet dönemindeyken yanında iki destekçisi var: Biri, sağındaki dedektifi Çavuş W. H. Thompson. Clementine hemen arkasından takip ediyor.

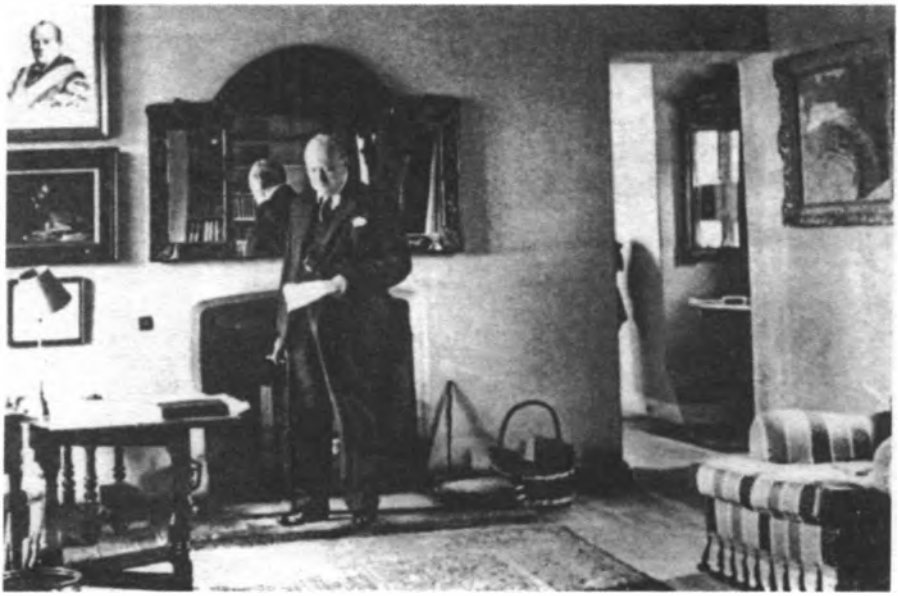
Empress of Australia gemisiyle Kanada ve ABD'ye giderken. Yanında kardeşi Jack ve geminin kaptanı. Gemi Southampton'dan 3 Ağustos 1929'da demir aldı.

25 Eylül 1934'te, Doğu Akdeniz gezisinin ilk durağı Paris'e uçakla gitmek üzere Clementine'le birlikte Londra'dan ayrılırken.

20 Kasım 1934'te Londra'da, Matbaacılar Emekli Sandığı yararına bir yemekte Lloyd George'la; o zamanlar Lloyd George on iki, Churchill beş yıldır hükümet dışındaydı. Churchill altmış, Lloyd George yetmiş bir yaşındaydı.

3 Şubat 1939'da Chartwell'deki çalışma odasında.

Chartwell'de; 3 Şubat 1939'da çekilmiş ve üç hafta sonra *Picture Post*'ta yayınlanmış bir fotoğraf.

3 Şubat 1939'da Chartwell'deki dikey masasında çalışırken.

16 Nisan 1939'da Kenley'de, Onur Hava Tuğgenerali olduğu 615. Filo'yu ziyaret ettikten sonra yardımcı pilot olarak uçtuğu bir uçaktan inerken.

20 Ağustos 1939'da Paris'in batısındaki Château St George Motel'de resim yaparken.

1 Ekim 1939; radyoda ilk savaş konuşması.

1939 Ekimi'nde Churchill'e gönderilen bir Alman savaş dönemi karikatürü.

25 Eylül 1940'ta, bir gece önceki bir Alman hava saldırısının Londra limanlarına verdiği zararı incelemek için Thames nehrinde Clementine'le yaptıkları yolculuk sırasında.

12 Nisan 1941'deki hava saldırısından sonra Bristol'da.

6 Haziran 1941'de Birleşik Devletler'den ilk Uçan Kale'nin gelişini seyrederken.

1941 Haziranında İngiltere'de trende çalışırken; dikte ederken karşısında sekreterinin sessiz daktilosu var.

10 Ağustos 1941'de Newfoundland, Placentia Körfezindeki *Prince of Wales* gemisinde Roosevelt'le beraber ilahi söylerken.

16 Ağustos 1942'de Kremlin'de Stalin'le. Stalin bu fotoğrafı imzalayıp tarih atmış (sol üstte).

Queen Mary ile ABD'ye giderken; 11 Mayıs 1943'te. *Queen Mary*'deki denizciler "V" (zafer) işaretine karşılık veriyor.

1 Haziran 1943; Kartaca'daki Roma tiyatrosunda.

3 Haziran 1943; Eisenhower'ın Cezayir St. George Oteli'ndeki karargahı. Oturanlar: Anthony Eden, General Brooke (İmparatorluk Genelkurmay Başkanı), Churchill, General Marshall (Amerikan Ordusu Genelkurmay Başkanı) ve General Eisenhower (Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı). Churchill'in arkasındakiler Hava Korgeneral Tedder (Eisenhower'ın Kara ve Hava Kuvvetleri Yardımcısı), Amiral King (Birleşik Devletler Deniz Operasyon Komutanı) ve General Alexander (Akdeniz Müttefik Kuvvetler Başkomutanı). General Montgomery (Sekizinci Ordu Komutanı) sağda, uzaktan bakıyor.

1943 Ağustosu'nda Quebec'te Clementine'le. Churchill, üzerinde adının baş harfleri yani "WSC" yazan terlikler giymiş.

19 Kasım 1943'te Malta'da bomba yıkıntılarının arasında.

28 Kasım 1943'te Tahran'da Stalin ve Roosevelt'le. Arkada Molotov, Harriman, Sir Archibald Clark Kerr (İngiltere'nin Rusya Büyükelçisi), Sarah Churchill ve Eden.

21 Temmuz 1944; Normandiya'da Tuğbay P. G. Calvert-Jones'le, Kraliyet Topçu Kuvvetleri 121. Alay C Birliklerinin Audrieu yakınlarındaki Gözetleme Karakolunda, bir İngiliz topçu birliğinin Tilly-Villers Bocage yolundaki Alman mevzilerine saldırısını seyrederken. Bu, Churchill'in savaş sırasında Alman mevzilerini ilk görüşüydü.

D-Gününden öncesi: 23 Mart 1944'te General Eisenhower'la beraber Amerikan birliklerinin İngiltere'deki hazırlıklarını denetlerken.

22 Temmuz 1944, Normandiya. Tuğgeneral O'Connor, Churchill, Mareşal Smuts, General Montgomery ve General Brooke. Günümüzde konmuş bir resim altyazısına göre bu kişiler "düşmanı bombalamak üzere geçen" İngiliz uçaklarını seyrediyor.

22 Temmuz 1944; Normandiya'da İngiliz askerleri ve General Montgomery'yle.

2 Ağustos 1944'te Tito'yla Napoli'deki Villa Rivalta'da.

4 Şubat 1945'te Yalta'da Roosevelt'le, görüşmelere verilen bir ara sırasında.

17 Şubat 1945; Fayyum Vahası'nda Suudi Arabistan Kralı Suud'la. En sağdaki, Churchill'in Denizci Yaveri Tommy Thompson.

Avrupa'da zafer günü; 8 Mayıs 1945'te Whitehall'da açık otomobille Avam Kamarası'na gitmeye çalışırken.

26 Mart 1945; Ren'in batı kıyısında Broke ve Montgomery'yle piknik yaparken.

21 Temmuz 1945; Berlin Charlottenburger Strasse'de Zafer Resmigeçidi. Churchill'in hemen sağında, Londra'ya dönünce Churchill'in yerine Başbakan olacak olan muhalefetteki İşçi Partisi lideri ve Clement Attlee.

27 Kasım 1948; Chartwell Çiftliği, Old Surrey ve Burstow Hunt'da; yetmiş dördüncü doğum gününden üç gün önce.

1951 Ekim, seçim karargahı. 26 Ekim 1951'de Churchill ikinci kez başbakan oldu.

Chartwell'de savaş anıları üzerinde çalışırken, 29 Nisan 1947.

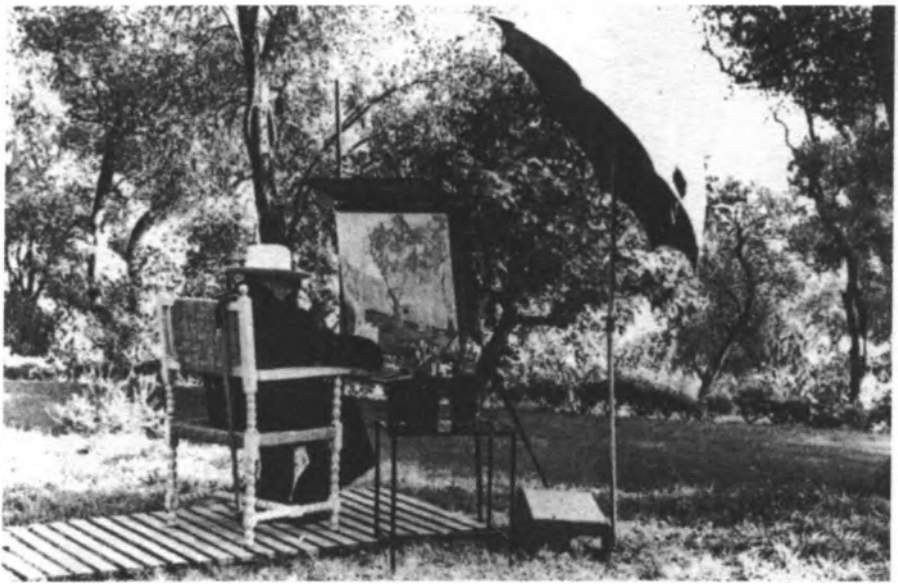
14 Haziran 1954; Windsor'da
Dizbağı Nişanı kıyafetiyle.

Namur yakınlarındaki Amerikan askeri mezarlığında oğlu Randolph ve kızı Mary ile birlikte.
15 Temmuz 1946.

4 Nisan 1955'te, Başbakan olarak son gecesinde Downing Street 10 numarada verilen bir akşam yemeğinden sonra Kraliçe Elizabeth'e arabasına kadar eşlik ederken. Lady Churchill ve Edinburgh Dükü Kraliçe'nin arkasındalar. Hem Churchill'in hem de Kraliçe'nin göğsünde Dizbağı Nişanı kuşağı var.

1957; Fransa'nın güneyindeki Roquebrune, La Pausa'da resim yaparken.
Churchill o zaman seksen iki yaşındaydı.

Kelimelerin kuvvetini erken yaşlarda keşfeden İngiliz devlet adamı Sir Winston Churchill (1874-1965), kendisine Nobel Edebiyat Ödülü kazandıran yazı hayatında ve iki başbakanlık göreviyle zirvesine ulaşan elli beş yılık uzun siyasi yaşamında bu güçten gayet etkili biçimde yararlanmıştır. Hitler'in neden olabileceği yıkımı en başından itibaren öngörmüş ve dünyanın ona karşı birleşip sonunda zafere ulaşan büyük bir mücadeleye girmesi için bütün azmini ve kararlılığını kullanmıştır.

Churchill, dünya savaş tarihine de katkılar sağlamıştır. Havacılığın ilk gelişiminde rol oynamış, bir savaş aracı olarak tankın bugünlere gelmesini sağlayan kişiler arasında yer almıştır. Uçaksavar savunma sisteminin geliştirilmesine ve hava savaşının evrimine öncülük etmiştir.

Eğitimde fırsat eşitliğini, hapishane reformunu, işsizlik sigortasını, çalışma saatlerinin kısaltılmasını, ulusal bir sağlık sistemi kurulmasını, işyerlerinde çalışma koşullarının düzeltilmesini savunduğu siyasi hayatında büyük iniş çıkışlar yaşayan Churchill, belki de en büyük yenilgisini, 1915'te Çanakkale'de direnişini kıramadığı Türk Ordusu karşısında almış ve bu yüzden bakanlıktan düşmüştür.

Ancak Churchill azimli, ileri görüşlü, mücadeleci, bağımsız ve atılgan kişiliğine dayanarak yeniden ayağa kalkmayı ve 20. yüzyılda ülkesinin kaderine damgasını vuran lider olmayı başarmış, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında purosu ve zafer işaretiyle dünyanın ortak hafızasına kazınmıştır. Görkemli cenaze töreni öncesinde kızı Mary, halkın duygularına tercüman olarak ona şöyle seslenmiştir: "Bir kızın, sevgi dolu, cömert bir babaya karşı hissettiği tüm duyguların yanı sıra, erkek, kadın ve çocuk her İngiliz'in borçlu olduğu şeyi, özgürlüğü borçluyum sana."

9 786053 601999

KDV dahil fiyatı
60 TL